DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

43ste JAARGANG

1908.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

REGISTER.

A.

Bladz.

„Architectura et Amicitia" (De Crisis in) . 11, 17.
Aannemers (Bezwaren van) . . . . . 28.
Amsterdam (De Damprijsvraag te) . . . 34. 35, 66.
Aan alle architecten in Nederland . . . . . 54.
Amsterdamsche Waterleidingen (De) . . . 69, 77.
Architecten (Bond van Nederlandsche) . 74, 147, 364.
Architectencongres van 1906 (Het) . . . 121, 129.
Architect (De plichten van den) . . . . . 131.
Auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie (De nieuwe Duitsche Wet op het) . . . . 153, 161, 169, 177, 185, 194, 201.
Abdij van Villers (De) . . . . . 284, 307.
Afvalwater (Zuivering van) . . . . . 287.
Adler (Fr.) . . . . . 319.
Aanknooping aan den Biedermeierstijl . . . . 329.
Amsterdam („'t Binnenhuis' te) . . . . . 331.
Adres in zake een Rijksproefstation voor Bouwmaterialen . . . . . 334.
Arbeiderswoningen 339
Amsterdam (De nieuwe Rioleering van) 348

B.

Bouwmeesters uit de zeventiende eeuw) . . . . 13.
Bouwpolitie te Berlijn (De) . . . . . 20.
Bouwkunstgeschiedenis . . . . . 27.
Bezwaren van Aannemers . . . . . 28.
Boedapest (Woningtoestanden te) . . . . . 31.
Biedermeier stijl . . . . . 43, 68.
Bouwmeester volgens Vitruvius (De) . . . . . 65.
Bond van Nederlandsche Architecten 74, 147, 311, 364.
Brieven van Piet van Diever . . 85, 141, 221, 403.
British Architects (Het Royal Institute of) 107 114, 137.
Bakzeil halen . . . . . 123.
Beeldende Kunsten (De Rijks-Academie van) . . 147.
Bouwkunst-onderricht (Cursus voor Voortgezet en Hooger) . . . . . 210.
Binnenhuiskunst uit het Bergsche land (Een Tentoonstelling van) . . . . . 222.

Bladz.

Bouwkunst in nieuwe banen . . . . . 225.
Besteding (Particele) . . . . . 249, 397.
Bouwkunst-Tentoonstelling te 's-Gravenhage 283, 289, 302.
Belangrijk Congres (Een) . . . . . 299, 308, 315.
Biedermeierstijl (Aanknooping aan den) . . . 329.
„'t Binnenhuis" te Amsterdam . . . . . 331.
Brievenbussen (De oorsprong der) . . . . . 351.
Bevordering onzer nationale nijverheid (De) . . 369.
Beroemde bouwmeesters . . . . . 379, 396.
Beton en Gewa,end Beton (Over) . . . . . 412.

C.

Crisis in Architectura et Amicitia (De) . . 11, 17.
Concertgebouwen . . . . . 118.
Congres (Het Weener) . . 164, 178, 187, 196, 233.
Cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht . . . . . 210.
Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs 247, 251, 261, 277, 321.
Congres (Een belangrijk) . . . . . 299, 308, 315.

D.

De Damprijsvraag te Amsterdam . . . 34, 35, 66.
Derde Internationaal Congres ter Bevordering van het Teekenonderwijs Londen Aug. 1908 . . . 58.
Duitsche Kunstnijverheid (Julius Lessing en zijn beteekenis voor de) . . . . . 217.
Damvraagstuk . . . . . 266.
Delft . . . . . 363.

F.

Examen Opzichter Rijks-Waterstaat . . . 44, 206.
Electrische Centrale te 's-Gravenhage (Het Gebouw der Gemeentelijke) . . . . . 49, 57.
Examen voor Bouwkundig opzichter en Bouwkundig teekenaar (Rapport betr. het) 126, 353, 361, 380, 398.

Bladz.

Engelschen op het Weener Congres (De) . . . 209.
Ethnographisch Museum voor Zuid-Celebes te Makasser (Het) . . . . . 367, 375.

F.

Fusieplannen . . . . . 286.
Frans Hals-Museum (Het) . . . . . 315.

G.

Gedenkteeken voor Christiaan Huygens (Het) . . 25.
Gebouw der Gemeentelijke Electrische Centrale te 's-Gravenhage (Het) . . . . . 49, 57.
's-Gravenhage (Het Stadhuis van) . . 109, 115, 377.
Geschiedschrijver (Een) . . . . . 116.
Gevangenpoort (De oudste afbeelding van de) . 135.
's-Gravenhage (Het Museum van Kunstnijverheid te) 181.
Grafzerken (Oude) . . . . . 220.
Gedenkteekenen (Kleine) . . . . . 337.
Groote klokken . . . . . 351.
's-Gravenhage (Het Raadhuis te) . . 377, 387, 406.
Gewapend Beton (Over Beton en) . . . . . 412.
's-Gravenhage (De Landsgebouwen te) . . . . 416.

H.

Helm's werkzaamheid te Leiden (Willem van der) 3.
Huygens (Het gedenkteeken voor Christiaan) . . 25.
Het Huygens- en Vredespaleismonument . . 29, 39.
Historie (Een stukje) . . . . . 100, 110.
Huygensmonument (Het Rapport inzake het) . . 124.
Haagsche Raadhuisplannen (De) . . . 140, 155, 204.
Huygensmonument (Het) . . . . . 143.
Haagsche Raadhuis (Het) . . . . . 193, 377.
Heringa-State te Marssum (De restauratie van) . 213.
Huneschans aan het Uddelermeer (De) . . . . 238.
Heringa-State . . . . . 275, 294.
Hezenmans (L. C.) . . . . . 326.
Haarlemmerhout-quaestie (De) . . . . . 357, 392.

I.

IJsselsteenen . . . . . 68, 76, 87.
Iets over luchtgas en andere verlichtingsmiddelen 93.
Insulinde (Uit) . . . . . 172.

Ingezonden stukken.

Het Huygens- en Vredespaleis-monument . 29, 39.
Teleurstelling . . . . . 38.
Een pracht-advertentie . . . . . 39.
Het gewijzigd ontwerp „Vredespaleis" . . . . 46.
De invloed van den grooten Cuypers . . . . 61.
IJsselsteenen . . . . . 87.
Een Geschiedschrijver . . . . . 116, 127, 135.
Het Huygensmonument . . . . . 143.
De Rijksadviseurs . . . . . 144, 160.
P. v. d. Berg . . . . . 150.
Conclusie . . . . . 256.
Ambachtsscholen . . . . . 365, 383.
Obernkirchener Zandsteen aan den Dom te Keulen 374.
Bevordering onzer nationale nijverheid . . . . 389.

J.

Joodsche kunst . . . . . 212.

K.

Kapel (De Nieuwe Zijds-) . . . . . 83, 90, 99.
Kogel door de kerk (De) . . . . . 163.
Kunst (Joodsche) . . . . . 212.
Koelhuizen (Over) . . . . . 257, 267.
Kleine Gedenkteekenen . . . . . 337.
Klokken (Groote) . . . . . 351.
Kunstaardewerk (Lemster) . . . . . 359.
't Kan verkeeren . . . . . 380.
Kunstaardewerk (Nijmeegsch) . . . . . 391.

L.

Londen (De ontwerpen voor het nieuwe Raadhuis te) 33.
Letterboek (Een) . . . . . 34.
Londen (Derde Internationaal Congres ter Bevordering van het Teekenonderwijs Aug. 1908) . 58.
Loodwitvraagstuk (Het) . . . . . 91.
Luchtgas en andere verlichtingsmiddelen (Iets over) 93.
Leliman (J. H.) . . . . . 213.
Lessing en zijn beteekenis voor de Duitsche Kunstnijverheid (Julius) . . . . . 217.
Lemster Kunstaardewerk . . . . . 359.
Landsgebouwen te 's-Gravenhage (De) . . . . 416.

M.

Mortel en Baksteenen (Over oude) . . . . . 5.
Moderne Verlichting . . . . . 58, 66, 78.
Meubelkunst . . . . . 81.
Maatschappij (De reorganisatie der) . . . . . 105.
Meer Teekening . . . . . 113.
Maastricht (Iets over de oudste walmuren van) . 171.
Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage (Het) 181.
Middelbare Technische School van den Nederlandschen Aannemersbond . . . . . 229.
Monument voor Dr. Schaepman te Rijsenburg (Het) 237.
Mahoniehout (Het winnen van het) . . . . . 238.
Middelbaar Technisch Onderwijs (Congres voor) 247, 251, 261, 277, 321.
Museum (Het Frans Hals-) . . . . . 315.
Museum voor Zuid-Celebes te Makasser (Het Ethnographisch . . . . . 367, 375.
Manchester (De Gemeentelijke Technische School te) . . . . . 393, 401, 409.
Metselaars van de zeventiende eeuw . . . . . 399.

N.

Nederland (Aan alle Architecten in) . . . . . 54.
Nieuwe Zijds-Kapel (De) . . . . . 83, 90, 99.
Niets geleerd en niets vergeten . . . . . 282.
Nieuwe Stijl (De) . . . . . 313.
Nationale nijverheid (De bevordering onzer nationale) . . . . . 369.
Nijmeegsch Kunstaardewerk . . . . . 391.
Nieuwe Uitvinding (Eene) . . . . . 399.

O.

Over oude Mortel en Baksteenen . . . . . 5.
Oranjezaal (De Villa Rotonda en de) . . . . . 9.
Ornament (Vormleer van het) . . . . . 21.
Ontwerpen voor het nieuwe Raadhuis te Londen (De) 33.
Omstreken van Rome (In de) . . . . . 73.
Oudste afbeelding van de Gevangenpoort (De) . 135.
Oude Grafzerken . . . . . 220.
Olbrich (J. M.) . . . . . 261.
Oosten (Het daghet in het) . . . . . 268.
Ornamentprenten . . . . . 349.
Oorsprong der Brievenbussen (De) . . . . . 351.

P.

Piet van Diever (Brieven van) . . 85, 141, 221, 403.
Plichten van den Architect (De) . . . . . 131.
Practijk . . . . . 228, 276.
Parijsche standbeelden . . . . . 231.
Practische schoonheidsleer . . . 236, 281, 345, 385.
Partieele Besteding . . . . . 249, 397.

Prijsvragen.

Reclame-biljet en sluitetiket van de Vereeniging t. b. v. vreemdelingenverkeer te Utrecht. 14, 102.
Vereeniging „Arti et Industriae" te 's-Gravenhage, Godon-Prijsvraag . . . . . 15, 21, 29, 46, 173.
Vereeniging van Nederlandsche kalkzandsteenfabrikanten . . . . . 29.

Bladz.

Damprijsvraag te Amsterdam 34, 35, 66, 191, 241, 245, 253.
Nationale Landbouwtentoonstelling te Apeldoorn, Reclame-biljet . . . . . 79, 149.
Afdeeling Amsterdam der Mij. t. b. d. B. en Amstels Bouwvereeniging . . . . . 95.
Gemeentehuis te Zuidlaren . . . . . 102.
Slachthuizen . . . . . 102, 198, 357, 365, 398, 406.
Departement Alkmaar van de Mij. tot Nut van 't Algemeen, Diploma . . . . . 117.
Vereeniging „Rokin" te Amsterdam . . . . . 117.
Maatschappij t. b. d. Bouwkunst . . 149, 182, 190.
Ziekenhuis „Buitenwoel" te Veendam 159, 165, 175, 247, 262.
Ned. Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden . 166.
Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 166, 374, 398, 407, 413.
Breda Vooruit . . . . . 230, 317.
Afd eling Amsterdam der Mij. t. b. d Bouwkunst 269.
Reclameplaat Barcelona . . . . . 350, 357.
Technische Hoogeschool . . . . . 365.
Het Raadhuis te 's-Gravenhage . . . . . 374.
Gedenksteen voor Antony van Leeuwenhoek . . 381.
Muziektent te Zaandam . . . . . 389.

R.

Rieber (C. T. J. Louis) . . . . . 5.
Rijxdorp . . . . . 24.
Raadhuis te Londen (De ontwerpen voor het nieuwe) 33.
Rembrandthuis (Het) . . . . . 61.
Rome (In de omstreken van) . . . . . 73.
Reorganisatie der Maatschappij (De) . . . . . 105.
Royal Institute of British Architects (Het) 107, 114, 137.
Rapport in zake het Huygens nonument (Het) . 124.
Raadhuisplannen (De Haagsche) . . . 140, 155, 204.
Rijks-Academie van Beeldende Kunsten (De) . . 147.
Raadhuis (Het Haagsche) . . . . . 193, 377.
Reisherinneringen, het Romeinsche Trier . 242, 273.
Rome (Woningprijzen in het oude) . . . . . 287.
Rijksproefstation voor Bouwmaterialen (Adres in zake een) . . . . . 334.
Rioleering van Amsterdam (De nieuwe) . . . . 348.
Raadhuis te 's-Gravenhage (Het) . . . 377, 387, 406.

S.

Suum cuique . . . . . 97.
Stukje Historie (Een) . . . . . 100, 110.
Stadhuis van 's-Gravenhage (Het) . . . . 109, 115.
School van den Nederlandschen Aannemersbond (Middelbare Technische) . . . . . 229.
Standbeelden (Parijsche) . . . . . 231.
Schoonheidsleer (Practische) . 236, 281, 345, 385.
Schaepman te Rijsenburg (Het Monument voor Dr.) 237.
Steden (Over Uitbreidingsplannen van middelbare en kleine) . . . . . 291, 297.
Stijl (De nieuwe) . . . . . 313.

T.

Teekening (Meer) . . . . . 113.
Toenadering . . . . . 133.
Tentoonstelling van Binnenhuiskunst uit het Bergsche land (Een) . . . . . 222.
Trier (Het Romeinsche) . . . . . 242, 273.
Tentoonstelling te 's-Gravenhage (Bouwkunst-) 283, 289, 302.
Technischen arbeid (Waardeering van) . . . . 286.
Tocht naar Zeeland (Een) . . . . . 305.
Tobogan als levensredder (De) . . . . . 376.
Technische School te Manchester (De Gemeentelijke) . . . . . 393, 401, 409.

Bladz.

U.

Uit Insulinde . . . . . 172.
Uddelermeer (De Huneschans aan het) . . . . 238.
Uitbreidingsplannen van middelbare en kleine steden (Over) . . . . . 291, 297.
Uit Zwolle . . . . . 339.
Uitvinding (Een nieuwe) . . . . . 399.

V.

Vijf en twintig jaren (Na) . . . . . 1.
Villa Rotonda en de Oranjezaal (De) . . . . . 9.
Vormleer van het Ornament . . . . . 21.
Vredespaleismonument (Het Huygens- en) . . . 29.
Verlichting (Moderne) . . . . . 58, 66, 78.
Vitruvius (De Bouwmeester volgens) . . . . . 65.
Vereenigingsleven . . . . . 90.
Vleesch noch visch . . . . . 145.
Verbruik van hout voor spoorwegen (Het) . . . 191.
Villers (De Abdij van) . . . . . 284, 307.
Verrekijker (Het 300-jarig bestaan van den . . . 335.
Violetkleurig Vensterglas . . . . . 367.

Vereenigingen.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van December 1907 . . . . . 6.
Adres aan B. en W. van Rotterdam . . . . . 342.
Vergadering van 24 November 1908 . . . . . 388.
„ „ 15 December 1908 . . . . 404.

Architectura et Amicitia.

Vergadering van 8 Januari 1908 . . . . . 15.

Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

Rapport betreffende het Examen voor Bouwkundig opzichter en bouwkundig teekenaar 126, 353, 361, 380, 398.
99ste Algemeene Vergadering . . . . . 160.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Statuten . . . . . 147.
Agenda . . . . . 311.
Vergadering van 3 October 1908 . . . . . 322.

Bond van Technici.

Jaarvergadering . . . . . 181.
Congres M. T. O. . . . . 247.

Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond.

Circulaire . . . . . 221.

Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië.

Adres aan de Tweede Kamer . . . . . 285.

Arti et Industriae te 's-Gravenhage.

Maartvergadering . . . . . 142.

Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs . . . 135.

Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.

10de Algemeene Vergadering . . . . . 292.

Bladz.

W.

Willem van der Helm's werkzaamheid te Leiden 3.
Woningtoestanden te Boedapest . . . . . 31.
Waterstaat (Examen Opzichter Rijks-) . . . 44, 206.
Woningwet (De) . . . . . 55.
Waterleidingen (De Amsterdamsche) . . . 69, 77.
Wet op het Auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie (De nieuwe Duitsche) . . . . . 153, 161, 177, 185, 194, 201.
Weener Congres (Het) . 164, 169, 178, 187, 196, 233.
Walmuren van Maastricht (Iets over de oudste) . 171.
Weener Congres (De Engelschen op het) . . . 209.

Bladz.

Winnen van het Mahoniehout (Het) . . . . . 238.
Waardeering van technischen arbeid . . . . . 286.
Woningprijzen in het oude Rome . . . . . 287.
Waterleidingen . . . . . 325.

Z.

Zeventiende eeuw (Bouwmeesters uit de) . . . 13.
Zorgvliet . . . . . 41.
Zuivering van afvalwater . . . . . 287.
Zeeland (Een tocht naar) . . . . . 305.
Zwolle (Uit) . . . . . 339.
Zeventiende eeuw (Metselaars van de) . . . . 399.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

Bladz.

*Villa Rotonda-Capra bij Vicenza . . . . . 8.
Villa Rotonda-Capra bij Vicenza, Plattegrond . . . . . 13.
Huis ten Bosch, „ . . . . . 11.
Studeerkamer „ . . . . . 29.
*Groep van zes Arbeiderswoningen . . . . . 29.
Gemeentelijke Electrische Centrale te 's-Gravenhage, Situatie . . . . . 50.
„ „ „ „ „ Plattegrond . . . . . 51.
„ „ „ „ „ Doorsnede . . . . . 53.
*Electriciteitsfabriek te 's-Gravenhage . . . . . 57.
Gem-lamp . . . . . 66.
Tantaliumdraad . . . . . 68.
Tantaallamp van Siemens & Halske . . . . . 78.
Draden van Tungsteenlampen . . . . . 79.
De Kapel van de Heylige Steede A° 1544 . . . . . 84.
*De Nieuwe-Zijds-Kapel van binnen naar 't Oosten te zien . . . . . 90.
Glas in de Nieuwe-Zijds-Kapel . . . . . 90.
*Gevelschetsen voor de uitbreiding van het Raadhuis te 's-Gravenhage . . . . . 140.
De Haagsche Raadhuisplannen, Z.-O. Gevel . . . . . 155.
„ „ „ Plattegronden Plan B . . . . . 155, 156.
„ „ „ Gevel aan de Groenmarkt (2 Ontwerpen) . . . . . 157.
Situatie van het terrein voor het ziekenhuis „Buitenwoel" te Veendam . . . . . 166.
*Raadhuis van 's-Gravenhage. Ontwerp voor Ver- en Aanbouw . . . . . 193.
De Haagsche Raadhuisplannen, situatie . . . . . 205.
*De Porta Nigra te Trier . . . . . 242.
Slachthuis-koelinrichting van middelbare grootte . . . . . 258.
Heringa-State te Marssum, Plattegrond . . . . . 275.
* „ „ „ Aanzicht . . . . . 275.
* „ „ „ Interieur van een der Voogdenkamers . . . . . 294.
*Abdij van Villers . . . . . 307.
Arbeiderswoningen te Gmindersdorf . . . . . 340, 341.
*Stadhuis te Delft . . . . . 363.
Het Raadhuis te 's-Gravenhage, Plan Beganegrond . . . . . 387.
*Gemeentelijke Technische School te Manchester . . . . . 393.

De losse platen zijn met een * aangeduid.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 4 JANUARI 1907. No. 1.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Na vijfentwintig jaren.

Als dit nummer van „de Opmerker" verschijnt, dan is het een kwart eeuw geleden dat ons blad voor het eerst in zijn tegenwoordig gewaad het licht zag.

Tien jaren lang was „de Opmerker" het orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia", om in 1893 dien band los te maken en weder op eigen wieken te gaan drijven. Vorm en inhoud ondergingen echter daardoor geen verandering.

De redactie van 1883 opende den jaargang met een woord „tot alle beoefenaren der bouwkunst en „aanverwante vakken in Nederland". Zij zeide daarin omtrent de wijze, waarop het blad zou geredigeerd worden: „Behalve vraagstukken van den dag, die „natuurlijk vóór alles moeten gaan, zullen alle „onderwerpen, met de bouwkunst of aanverwante „vakken in verband staande, behandeld worden en „zal het blad dus gewijd zijn aan kunst en weten„schap in den meest uitgebreiden zin. Wij stellen „onze kolommen open voor ieder, die het een of „ander te bespreken of mede te deelen heeft; ook „tegenspraak zal ons welkom zijn. In geen enkel „vraagstuk wenschen wij ons partij te stellen, doch „het zal ons ernstig streven zijn de belangen van „Jong Holland op kunstgebied voor te staan. Mede„deelingen op het gebied der kunsthistorie zullen „afgewisseld worden door reisbeschrijvingen, tech„nische mededeelingen, verslagen van vergaderingen, „berichten uit binnen- en buitenland."

Wij meenen aan dit programma steeds getrouw te zijn gebleven. Alleen is het Jong Holland van toen nu een Oud Holland geworden. Blonde en zwarte lokken die vijfentwintig-jarige hoofden omzwierden zijn nu wit geworden op een vijftig-jarigen kruin, of naar alle windstreken gevloden.

De idealen van toen zijn niet meer de idealen van thans. Welke waren beter? Het is een ijdel pogen, op deze vraag een antwoord te willen geven. Iedere generatie geeft zoo graag haar uil voor een valk uit.

Heel wat medewerkers zijn „de Opmerker" in de laatste vijfentwintig jaren ontvallen. Sommigen legden vrijwillig de pen neder, anderen werd zij door den bleeken dood uit de hand genomen.

Hier past een woord ter herdenking dier dooden. In de eerste plaats noemen wij den Redacteur-Uitgever van 1883 F. W. van Gendt JGz., die achttien jaar vroeger „de Opmerker" had opgericht. Hij is de ziel van zijn blad geweest tot zijn heengaan toe en hij heeft de goede overleveringen gegrondvest aan wier inachtneming „de Opmerker" het dankt, steeds met eere te zijn genoemd.

En dan mogen ook H. P. Vogel, Dr. S. Sr. Coronel, Roorda van Eysinga, J. A. Alberdingk Thym en I. Gosschalk niet vergeten worden. Aan hun welversneden pen dankte „de Opmerker" menig belangrijk artikel.

Het Genootschap „Architectura" richtte zich ook tot de lezers, toen ons blad als zijn orgaan voor de eerste maal Zaterdag 6 Januari 1883 bij de leden werd thuisbezorgd.

„Gedurende langen tijd" zoo zei het, was er „in de bouwkunst, een kunst die in vroegere jaren „in ons vaderland een hoogen trap van bloei bereikte, een betreurenswaardig verval waar te nemen. „Hoewel reeds sedert een vijf-en-twintigtal jaren hier „en daar stemmen opgingen, die trachtten de slapenden wakker te schudden, begint eerst in den „laatsten tijd de bouwkunst te herleven. Ruim een „kwart eeuw geleden vereenigden zich eenige wakkere mannen, die thans een eervolle plaats in de „bouwkunstige wereld bekleeden, en stichtten „Architectura et Amicitia", dat aanvankelijk in bescheiden kring en zooveel in zijn vermogen was „de vaderlandsche bouwkunst trachtte te verheffen „De lauwheid die toen vooral in de kunst viel waar „te nemen, werkte dit streven niet in de hand, „doch het Genootschap deed wat het vermocht. „Toen het in 1880 zijn zilveren feest vierde, werd „van verschillende zijden de wensch geuit, dat het „zijn werkkring zou uitbreiden. Nadat inmiddels „het ledental aanmerkelijk was toegenomen werd „besloten ter gelegenheid der wetsherziening, die „in den loop van het jaar 1882 moest plaats vinden „een algeheele reorganisatie en uitbreiding tot „stand te brengen.

„Zoo als het Genootschap thans georganiseerd „is worden niet alleen leden te Amsterdam woonachtig aangenomen, maar staat de toetreding voor „ieder beoefenaar der bouwkunst of aanverwante „vakken open. De leden te Amsterdam gevestigd „vinden een artistiek ingericht lokaal, waar zij ge„legenheid hebben tot gezellig verkeer, en een welvoorziene leestafel hen tot studie noodt. De vergaderingen worden om de 14 dagen gehouden, „een vraagbus staat ter beschikking. Jaarlijks „worden één of meer excursies gehouden naar „plaatsen, uit een bouwkunstig oogpunt merkwaardig. Een feestavond des winters zal den vriend„schapsband der leden nauwer toehalen, terwijl „openbare voordrachten het hare zullen bijdragen, „om ook onder het groote publiek liefde voor het „schoone aan te kweeken. Prijsvragen, die zóó voorname factor voor de ontwikkeling van jonge bouwkunstenaars, zullen verscheidene malen per jaar „worden uitgeschreven".

Hier zien wij dus „Architectura et Amicitia" beschreven, zooals het voor een kwart eeuw was, hier leeren wij de idealen kennen, die het nastreefde. Niet alles werd bereikt, doch dat men nu nog de periode van toen als den gulden tijd van het genootschap aanduidt, wijst er wel op, dat toch heel wat door de jongelingschap van 1883 verkregen moet zijn.

Het was een gansch andere tijd in 1883. Een onzer medewerkers gaf daarvan in 1891 de volgende schets.

„Als wij ons de periode van 1875—1883 nog weer „eens voor den geest brengen, dan kunnen wij ons „niet begrijpen, dat slechts acht jaren ons daarvan „scheiden. Het cementvat was nog onze afgod; „wilden wij eens heel wat bijzonders maken, dan „schreven wij kunststeen in onze bestekken voor. „Een enkele waagde het — o ongehoorde weelde — „om zandsteen of andere groefsteen te gebruiken „en dat werd als iets heel bijzonders beschouwd. „Hardsteen werd niet anders gebezigd dan in kleine „stukjes of dunne plaatjes, met een dorren Hol„landschen slag gefrijnd. Enkele jongeren schaften „zich de Croquis d'Architecture aan en begonnen „zich de wijze van teekenen en de zwaar-klassieke „vormen, die dit plaatwerk kenmerkten, eigen te „maken. Anderen weder kochten de eerste werken „in lichtdruk, waarmede de Duitsche uitgevers ons „sedert overstroomden en ontleenden daaraan hun „quasi-Italiaansche Renaissance-vormen. Ook Ort„weins autografiën vonden koopers en verschaften „hier invloed aan de Duitsche Renaissance. Eindelijk „raakten de Engelsche bouwkundige tijdschriften „hier bekend en noopten enkelen om hunne krachten „aan penteekenkunst en perspectief te beproeven. „Op de Parijsche tentoonstelling van 1878 was de „Rue des Nations" gevuld met paviljoens van vele „volken. De Nederlandsche gevel van Van den Brink „was geen meesterstuk, maar des te meer werd de „Belgische bewonderd, waar Janlet de Vlaamsche „Renaissance had toegepast. Toen deed deze stijl „ook zijn intrede in Nederland.

„Inmiddels was met den bouw van het Rijks„museum begonnen; gebakken steen van Duitsch „formaat en gehouwen steen in zware stukken wer„den er voor gebruikt, wat tot navolging uitlokte.

„Enkele jonge bouwmeesters hadden hunne vleuge„len wijder uitgeslagen. Niet tevreden met het „onderricht dat hier te verkrijgen was, togen zij „naar het buitenland om hun blik te verruimen en „hun hand te oefenen. En bij hun terugkomst „pasten zij de motieven uit den vreemde toe".

De toestand, die hier geschilderd werd bleef bestaan, totdat omstreeks 1895 de „nieuwe kunst" bij ons haar intrede deed, waarvan groote verwachtingen gekoesterd werden. Of die verwachtingen wel allen verwezenlijkt zijn? Wij willen het antwoord op deze vraag thans niet geven, daar wij ten opzichte der nieuwe richting reeds van den aanvang af wat sceptisch gestemd zijn geweest en dit van invloed moet zijn.

Ook in het buitenland zijn de resultaten, tot heden bereikt, weinig bemoedigend en in het algemeen werden de voorspellingen, af en toe in onze kollommen geuit, nog niet door de feiten teniet gedaan. Vooral de prijsvraag voor het Vredespaleis in den Haag, die de beste architecten der geheele wereld in het strijdperk deed komen, heeft ons veel te denken gegeven.

Nieuwe gezichtspunten heeft die prijsvraag niet bepaald opgeleverd, maar daaruit mag nog niet worden afgeleid, dat zich op een gebied als dat der bouwkunst, waarop zoovele uitnemende werkkrachten gestadig aan den arbeid zijn, toch niet weder nieuwe vergezichten zullen openen.

Vanwaar een herleving zal komen is nog moeilijk te voorspellen, maar wanneer zij komt, dan zal „de Opmerker" het met vreugde boekstaven. Wie de moed heeft verloren heeft alles verloren.

Niet alleen als kunst, maar ook als bedrijf heeft de architectuur thans een kwaden tijd te doorleven. Doch reeds Tijl Uilenspiegel wist, dat na regen zonneschijn komt. Een betere toestand kan er zijn, eer men het denkt. Dan zal het architectenbedrijf weer winstgevend worden als voorheen en zullen de talrijke helpers der bouwmeesters, die nu het genadebrood eten of werkloos rondloopen, weer arbeid vinden.

Aan het programma, in 1883 opgesteld, hoopt „de Opmerker" getrouw te blijven. Aller medewerking is welkom, voor iedere meening is plaats. In de verwachting, dat men ons als voorheen zal blijven steunen, beginnen wij den nieuwen jaargang.

Willem van der Helm's werkzaamheid te Leiden.

In het belangrijk artikel van den heer A. W. Weissman over Pieter Post in de laatste drie afleveringen van „de Opmerker" gewaagt de schrijver even van den Leidschen bouwmeester W. van der Helm en oppert daarbij de vraag of wij in hem een zelfstandig scheppenden meester te zien hebben dan wel een kundig uitvoerder van de hem door Pieter Post verstrekte ontwerpen, zoodat Post de geestelijke vader zoude zijn van de belangrijke serie van tusschen 1662 en 1672 te Leiden uitgevoerde openbare bouwwerken. Het laatste gevoelen schijnt hij wel het meest toegedaan en bij gebrek aan gedrukte bronnen waagt hij de toeschrijving althans van een deel aan Post. Zonder archiefonderzoek moest hij wel eenigszins op gissingen bouwen en ieder weet hoe gissingen dikwijls slechts vergissingen blijken.

Mijne aanteekeningen uit het Leidsch archief en de onderlinge vergelijking van de aldaar nog bewaarde origineele teekeningen stellen mij in staat enkele nadere bijzonderheden te geven en enkele onjuistheden te verbeteren, die ik wel van gewicht acht, omdat als, gelijk ik hoop aan te toonen, de eer van een deel van het werk, waarbij aan Post gedacht wordt, aan Van der Helm toebehoort, hierdoor tevens is aangetoond dat van der Helm een architect was van meer dan gewone beteekenis, die te weinig gekend wordt, omdat hij waarschijnlijk niet buiten Leiden gewerkt heeft. Mocht een der lezers van dit weekblad toevallig ook elders sporen van zijn werkzaamheid gevonden hebben, dan houd ik mij aanbevolen voor nadere mededeeling.

Het auteurschap van Post is voor de Leidsche Waag door de documenten gestaafd. Den 21 Augustus 1657 besloot het gerecht te Leiden „dat door den boumeester Pieter Post een teyckeninge van het voornoemde gebouw sal werden gemaeckt" en 3 September daarna „gesien sijnde de teyckeninge bij den voornoemden Pieter Post gemaeckt — dat dien conform de nieuwe Wage sal werden gebout". *) Reeds den 5 November werd daarop de eerste steen gelegd Het origineele ontwerp van Post, gedateerd 29 Augustus, is nog in het archief aanwezig (Prenverz. no. 1996).

Over de verdere bouwgeschiedenis vond ik nog, dat den 5 December 1657 de thesaurier extraordinaris naar den Haag werd gezonden, om daar te koopen „seecker soorte van Aeckens steen, die geseyt wert geheel hart ende durabel te sijn en bequaem om op de houcken van de Waech tegens het aenstoten geseth te worden". De steen schijnt echter niet voldaan te hebben, althans den 9 December werd besloten, dat „geen Akense steen sal werden gebruyckt" en den 8 April 1658 werd de aanwezige Akensche steen aan de hoofdmannen van de schutterij verkocht voor den bouw van de Doelenpoort. Het beeldwerk werd den 6 Juni 1658 aan Rombout Verhulst opgedragen, doch over de later door hem ingediende rekening schijnt verschil ontstaan te zijn en eerst den 29 Juni 1662 werd besloten hem hiervoor 3727 gulden, waarop reeds 2000 gulden was betaald, te voldoen, nadat Verhulst zich had bereid verklaard om voor dat bedrag ook den leeuw op de poort van den Burg te maken, mits de steen hiervoor hem door de stad werd verstrekt.

Ook het aan de Waag grenzend Boterhuis werd door Post ontworpen. Het was eerst een in het midden open hal, doch, toen dit te bezwarend bleek, werd den 16 Juli 1659 door het gerecht besloten om de hal te overdekken „volgens de teyckeninge daer van bij den architect Post gemaeckt". Den 16 Augustus 1662 werden tegen het broeien op het dak looden „bagijnkappen" geplaatst.

Over de toeschrijving van de Bibliotheca Thysiana, uit 1655, aan Post, blijven wij voorloopig op gissingen aangewezen. De gevel herinnert sterk aan het werk van Post en wordt hem dan ook gewoonlijk toegeschreven, doch in het archief van de stichting wordt, volgens een mij door Prof. Dr. P. J. Blok verstrekte mededeeling, geen gewag gemaakt van den naam van den bouwmeester.

De gissing, dat ook de Vierschaar aan het Gerecht door Post zoude ontworpen zijn, is zeker onjuist en behoeft geen nadere weerlegging, daar eerst den 12 Maart 1671, dus bijna twee jaren na den dood van Post (2 Mei 1669) tot den bouw hiervan werd besloten. Dit werk is dan ook ongetwijfeld van de hand van W. van der Helm.

Zien wij thans wat wij over dezen kunstenaar kunnen opmerken.

Het kerkelijk huwelijks-proclamatieboek O. fol. 340 vs. vermeldt dat den 29 Mei 1653 zijn aangeteekend Willem Leendertsz. van der Helm, timmerman, jongman van Leyden, wonende in de Cleystraet en Belytgien Cornelis, jongedochter van Leyden, wonende in de Coppenhiecsteech. Hieruit blijkt dat Van der Helm te Leiden geboren werd en dat hij, zoowel als zijne aanstaande, in een bescheiden stadsgedeelte zijn woonplaats had. Hij werd in 1662 tot stads meester timmerman benoemd en kreeg den 12 Januari van dat jaar zijne instructie als opvolger van Cornelis Huyberts van Duyvenvlugt, van wiens werkzaamheid geen belangrijke werken getuigen. Behalve zijn vergoeding voor de bouwwerken, waarbij hij als architect betrokken was, kreeg Van der Helm volgens zijne instructie van 1662 jaarlijksch 100 gulden „extra ordinaris" evenals zijn voorganger en daarenboven nog 280 gulden „over het maecken van alle teyckeningen ten dienste deser stede". Den 5 Augustus 1669 werden hem door het gerecht daarenboven nog 200 gulden jaarlijks „extra ordinaris toegevoecht". Deze toekenning van een belangrijk hoogere vergoeding als aan zijnen voorganger bewijst reeds dat men in hem een man erkende van meer dan gewone bekwaamheid en geen alleen voor de uitvoering van eens anders werk bruikbare kracht. Hij bleef negen jaren in functie en overleed in 1675 te Leiden waar hij tusschen 3 en 10 Augustus begraven werd. Zijne weduwe wordt nog in de rekening van 1676 vermeld en ontving den 7den September een bedrag van 145 gulden en 17 stuiver als restitutie van verschotten door haren man gedaan in verband met de vervaardiging der stadskaarten, waarbij waarschijnlijk gedoeld wordt op de groote en kleine kaart door Hagen.

De jaren, dat Van der Helm voor de stad werkzaam was, zijn buitengewoon rijk aan belangrijke bouwwerken. Achtereenvolgens werden uitgevoerd, volgens de jaren van de nog aanwezige ontwerpen: *)

*) Zie in extenso v. Mieris, Beschrijv. van Leyden II, blz. 497.

*) Waar de datum van het besluit tot uitvoering der werken en die op het ontwerp verschilt, is de laatste vermeld.

in 1662 de Witte Poort (later in 1666 van een toren voorzien) en de nieuwe Blauwpoortsbrug, verbreeding van de Sint Anthonisbrug en een steenen brug over de Heerengracht, in 1663 de fundeering van de Nieuwgefundeerde kerk en een brug, in 1664 de Koepoort, de Marepoort, eene brug over de Heerengracht en nog een groote brug met 5 bogen, in 1665 het westportaal aan de Hooglandsche kerk en de accijnshuisjes bij de kerk, in 1667 de Bostelbrug, in 1668 de Zijlpoort en de Morschpoort, in 1669 de Hoogewoerdspoort en een kamer in den Sint Jorisdoelen, in 1670 de toren van de Academie en in 1671 de Vierschaar aan het Gerecht.

Slechts van twee dezer werken is niet meer de officieele opdracht of het door Van der Helm onderteekende ontwerp aanwezig. Dit geldt van de Marepoort, welke echter op de kaart van Hagen ten name van Van der Helm is geplaatst en de Vierschaar. Wel zijn hiervan de ontwerpen bewaard, doch deze zijn niet onderteekend en in het besluit van het gerecht, dat wij hierachter woordelijk laten volgen, wordt geen naam van den bouwmeester genoemd Waar echter alle stadswerken in dien tijd door Van der Helm zijn ontworpen en er noch in het besluit noch in de rekeningen van eenige opdracht aan een ander architect sprake is, geloof ik dat wij ook hier niet behoeven te twijfelen of Van der Helm is de ontwerper. De nog aanwezige ontwerpen geven ook geen aanleiding om dit te betwijfelen.

De opdracht van het gerecht luidt:

Die van de Geregte der stadt Leyden gesien hebbende seeckere teyckeninge van een vierschaer ende schepenekamer te maecken aen 't gevangenhuys, ter plaetse daar de iegenwoordige huysinge van den cipier staet, hebben naer voorgaende deliberatie goedgevonden ende verstaen, dat dien conform aldaer een vierschaer ende schepenekamer metten eersten gemaeckt, de galerye met ysere be(s)telt ende het werck van dien sonder uytstel bestedet sal werden, ende dat vervolgens oock, telckens wanneer executie van Justitie geschieden sal, een hout schavot ende annex de voornoemde vierschaer regt tegenover de Papestraet opgeregt ende gemaeckt sal werden, ten eynde eenen yegelijcken, des begerig sijnde, te bequamer de voorseyde executie soude kunnen aenschouwen, sullende de muur om het iegenwoordige schavot lopende weg gebroocken, de aerde van 't selve affgekrooien ende de plaetse aldaer met de gemeene straet gelijck gemaeckt ende mede bestraet werden.

Gedaen den Ven ende geresumeert den XIIen Maert anno XVIc een en seventig.

Ook aan een ander bekend monumentje, de St. Jorispoort aan den Doelen vinden wij den naam van Van der Helm verbonden, blijkens de volgende plaats uit de rekening der schutterij van 1658:

„Betaelt aen Willem van der Helm een somma van vijftien gulden over en in voldoeninge van 't gunt de Hooftmans denselfden hebben vereert ter saeke van de moeyten bij hem gehadt in de opsichte van 't stellen van de nieuwe poort in de Doelesteech . . . . XV gulden".

Zijne medewerking heeft zich hierbij echter waarschijnlijk tot het uitdrukkelijk genoemde opzicht beperkt, althans dezelfde rekening bevat tevens een post voor eene vereering aan den vervaardiger van modellen luidende:

Betaelt aen de soon van Pieter Jansz. van Noort een somma van ses gulden ses stuyvers in voldoeninge van 't gunt hem bij de hooftmans is vereert voor 't maecken van eenige modellen van de selfde poort VI gld. VI sts.

Het beeldwerk werd aan Rombout Verhulst opgedragen en „het hartwerck van de nieuw te maeken poort" aan Mr. Willem Wijmouth, die hiervoor 365 gulden ontving.

De genoemde werken zijn of nog in wezen of ons althans uit goede afbeeldingen bekend en bewijzen dat Van der Helm een plaats verdient onder de goede architecten van zijn tijd. Van zijn particulier werk zijn thans geen gevels met zekerheid te noemen, doch het zoude mij niet verwonderen als ook een of meer huizen van het blok aan het Rapenburg tusschen Breestraat en Langebrug door hem was ontworpen. Ook was hij wellicht de ontwerper van het omstreeks 1667 voor de afgevaardigden van Leiden te 's-Gravenhage gebouwde logement. Hiervan zijn echter geen nadere gegevens aanwezig.

Ten slotte nog een ons bewaard gebleven niet uitgevoerd ontwerp. In het archief is nog een ontwerp voor de Waag van de hand van Van der Helm en gedateerd 21 Maart 1657, dus vóór de opdracht van Pieter Post. Het vertoont veel overeenkomst met het uitgevoerd ontwerp van Post, heeft de zelfde verdeeling van de onder- en bovenpui en zelfs een nagenoeg gelijke weegscène in het midden. Dit beeldwerk staat echter lager, direkt op de cordonlijst, en wordt van boven bekroond door het wapen van Leiden tusschen aan ringen opgehangen linten en guirlandes. Het ontwerp van Post plaatst het beeldwerk met de weegscène hooger op een plint en geeft aan het geheel een rijziger voorkomen, terwijl ook de bekroning door het groot driehoekig fronton eene verbetering is. Wat was nu de verhouding tusschen deze twee ontwerpen? Heeft men eerst de hulp ingeroepen van den jongen stadgenoot en daarna, toen diens ontwerp niet geheel voldeed, den reeds bekenden Post te hulp geroepen? Heeft deze het ontwerp van Van der Helm gekend en hierop voortgebouwd of is de groote overeenkomst slechts het gevolg van de mondeling gegeven aanwijzingen? Bij het zwijgen der bronnen moeten wij hier het antwoord schuldig blijven. Niet moeilijk zoude echter ook ons de keuze tusschen de twee ontwerpen gevallen zijn. Dat van Post is ongetwijfeld beter, doch ook de latere ontwerpen van Van der Helm staan hooger. Zijn ontwerp van 1657 was een werk uit zijn jeugd, slechts een paar jaar na zijn huwelijk en vijf jaren voor zijne aanstelling tot Stads meester timmerman, een jeugdwerk echter dat reeds goede kwaliteiten bezat en een belofte inhield voor later. Het is niet onwaarschijnlijk dat voor zijne verdere ontwikkeling de opdracht in 1657 aan Post en diens verblijf in Leiden van overwegenden invloed waren. Hij heeft zich ontwikkeld in den geest van Post en heeft dien bouwmeester wel niet overtroffen, doch is hem in gelukkige oogenblikken zeer nabij gekomen.

Leiden 30 Dec. 1907, J. C. OVERVOORDE.

C. T. J LOUIS RIEBER

In den nacht, die het jaar 1907 van het jaar 1908 scheidde is de heer C. T. J. Louis Rieber, Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, na een langdurig lijden, negen en vijftig jaar oud ontslapen.

De Maatschappij verliest in hem een geheimschrijver, die inderdaad de ziel was van het lichaam in welks dienst hij zeven en twintig jaar stond. De overledene had bijzondere gaven. Hij wist zich op den achtergrond te houden, kon met allerlei menschen, die zeer uiteenloopende karakters hadden, overweg en was toch een drijfkracht. Men achtte den heer Rieber om zijn bescheidenheid, die toch een zekere beslistheid niet uitsloot. Wie zal zeggen, hoe menigmaal het aan hem te danken is geweest, dat de wagen der Maatschappij in het goede spoor bleef?

De heer Rieber, eerst door de Maatschappij met eenige terughouding ontvangen, toonde weldra de rechte man te zijn. Hij heeft het Maatschappelijk gebouw zien tot stand komen, heeft gezorgd, dat het Bouwkundig Weekblad steeds op tijd verscheen en ook aan de uitgaven der Maatschappij steeds zijn beste krachten gewijd.

Hoe hoog de Maatschappij hem schatte heeft de overledene ervaren toen hij, nu bijna twee jaar geleden, zijn zilveren feest als Secretaris vierde. De hulde, hem toen gebracht, ook door sommigen, van wie hij haar niet had verwacht, deed hem zien hoe zijn verdiensten gewaardeerd werden. Sinds dien tijd sierde het officierskruis der orde van Oranje-Nassau zijn borst.

De woorden van vriendschap en erkentelijkheid, toen gesproken, hebben den heer Rieber de overtuiging moeten geven, dat iemand, die zóó van harte door allen gevierd werd, meer was dan een verdienstelijk Secretaris der Maatschappij.

Dit feest is de laatste zonnestraal in zijn aan droeve ervaringen te rijk leven geweest. Reeds kort na dien dag was het hem aan te zien, dat zijn gezondheid minder werd, doch hij klaagde niet en bleef zich met den ouden ijver aan zijn taak wijden. Een half jaar geleden werd hij aan het ziekbed gekluisterd, dat zijn sterfbed zou worden.

Zijne nagedachtenis zal bij de beoefenaars der bouwkunst van Nederland in eere blijven. Want Rieber was een man, die voor de bevordering dier kunst op zijn bescheiden, beminnelijke wijze veel gedaan heeft.

De aarde zij hem licht!

Over oude Mortel en Baksteenen.

In de Baugewerkszeitung van 14 December j.l. komt een mededeeling voor van het Chemische Laboratorium voor Klei-industrie prof. Dr. H. Seger & E. Cramer, die niet onbelangrijk is voor de kennis van de duurzaamheid van baksteenmetselwerk en van de versteening van mortel.

Op het oogenblik wordt het oude Fransche Weeshuis op den hoek van de Charlotten- en Jägerstraten te Berlijn afgebroken; dit is gebouwd in de jaren 1720 tot 1725. Koning Friedrich Wilhelm I schonk de bouwstoffen tegen betaling der vervoerkosten. Toen Frederik de Groote op de Gendarmenmarkt de beide torens liet bouwen, werd ook op zijn kosten het Weeshuis verbouwd tot verfraaiing van dit gedeelte van de stad en wel een verdieping verhoogd en voorzien van een architectonisch mooien voorgevel.

Van de afbraak van dit gebouw verschafte bovengenoemd laboratorium zich mortel en baksteenen en beproefde deze bouwstoffen, waarvan de resultaten hieronder volgen.

De gebruikte mortel was een lichtgrijze kalkmortel, die in lagen tot 2 cM. dik tusschen de steenen gevonden werd; zij had bijna geen vastheid en kon met eenige moeite zelfs tusschen de vingers worden fijngewreven.

De chemische samenstelling der mortel was:

Water	2.22	p.Ct.
Koolzuur	7.24	„
In zoutzuur onoplosbaar zand	76.90	„
In zoutzuur oplosbaar		
Kiezelzuur	0.64	„
Leem en ijzeroxyde	0.68	„
Kalkaarde	12.06	„
Bitteraarde (Sporen)		
Totaal	99.74	p.Ct.

De baksteenen voor het gebouw gebruikt, waren gewone binnenmuursteenen, welke uit kalkhoudende klei gemaakt waren en op het oog slechts weinig gebakken.

De poreusheid van deze steenen was zeer hoog; wij stelden deze vast door het leggen van tien steenen in water en door vaststellen van de gewichtsvermeerdering, waarbij gevonden werd, dat de steenen gemiddeld het zeer hooge cijfer wateropname van 30 p.Ct. van hun gewicht droog bereikten.

Tien steenen, van mortel ontdaan, beproefden wij op drukvastheid op de gewone wijze, door de steenen doormidden te zagen en de beide helften met cementmortel op elkaar te metselen.

De persvlakken werden met cement afgevlakt en deze proefstukken werden, nadat de cement verhard was, stukgeperst, waarbij de volgende cijfers werden gevonden: 95, 90, 75, 78, 83, 120, 92, 87, 85, 121 K.G. of gemiddeld 92.6 K.G. per vierk. cM. Ingevolge het bovenstaande moet de gebruikte mortel gequalificeerd worden als een gewone kalkmortel van gewone samenstelling. Van silicaatvorming is nauwelijks sprake en zelfs de vorming van kalkcarbonaat is in den loop der eeuwen niet voltooid.

De vastheid, welke de mortel in den loop des tijds verkreeg, is als gering te bestempelen.

De gebruikte baksteenen blijven in qualiteit achter bij de steenen, welke tegenwoordig voor Staats- of Koninklijke bouwwerken gebruikt worden.

Gezien van het tegenwoordige standpunt der techniek zijn deze vroeger gebruikte steenen als minderwaardig te beschouwen, daar ze een geringe vastheid hebben en buitengewoon poreus zijn. Toch hebben deze steenen en deze mortel bijna tweehonderd jaren aan het doel, waarvoor ze bestemd waren, beantwoord.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Dinsdagavond heeft in de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam de heer Kl. van Leeuwen, architect te Amsterdam, een voordracht over lettervormen gehouden. Aanleiding om dit onderwerp in studie te nemen, had spreker gevonden in zijn praktijk als teekenaar, architect en leeraar. Hoevele malen toch, zeide spreker, worden we in die qualiteiten niet geroepen voor het ontwerpen en teekenen van opschriften, 't zij op teekeningen, op titelplaten en diploma's, 't zij voor uitvoering door den schilder, den steenhouwer, den beeldhouwer of den smid, en telkens doet zich dan de vraag weer voor: aan welke eischen moeten de letters en hun samenvoeging tot woorden en zinnen voldoen, en hoe moet aan die eischen voldaan worden. Wel is waar bestaan er een tal van zoogenaamde letterboeken, waaronder zeer verdienstelijke werken, als van Lewes Day, Strange, Afred Brunoire, Hrachowina en anderen, doch die alle bevatten wel een groote verzameling van alfabets in verschillende vormen en uit verschillende stijlperioden, doch van een eigenlijk systeem, waarnaar een goede letter geconstrueerd kan en moet worden, is in die werken geen sprake. Zij kunnen in elk bijzonder geval wel hulp verschaffen bij het samenstellen van opschriften en dergelijke, doch het blijft dan ook voor den gebruiker een gedurig opnieuw, bijna machinaal kopieeren der verstrekte vormvoorbeelden, en zij geven geen aanleiding tot het vermeerderen van kennis omtrent aard en karakter van de letter en omtrent de wetten, volgens welke een goede letter samengesteld behoort te worden, om zoowel een practisch bruikbaar, als een aan aesthetische voorwaarden voldoend phonetisch beeld te geven.

Toch zal het voor het maken van opschriften, waarin een bepaalde eenheid zal opgemerkt kunnen worden, noodzakelijk zijn, dat de samensteller onafhankelijk van zijn voorbeeldenboek kunne werken; dat hij zijn letters achtereenvolgens naar een bepaald systeem, dat zijn geestelijk eigendom geworden is, aaneenvoegt tot een geheel, waarin eenheid en rust samengaan met een decorarieve werking, die oog en verstand weldadig en aangenaam aandoen. Zonder twijfel zal het aan hoog begaafden mogelijk zijn bij intuïtie mooie letters en lettervoegingen te maken buiten alle geometrische systemen als grondbeginsel om, doch dan zijn de verkregen eenheid en decoratieve werking een gevolg te achten van een aangeboren gevoel van verhouding en vlakversiering, dat onbewust in de plaats van het systeem treedt en tot gelijken uitslag leidt. Doch slechts een kleine minderheid der menschen behoort tot de hoogbegaafden, en het is voor den doorsneevakman, dat de hulpmiddelen een steun kunnen zijn bij de uitoefening van zijn vak, om wat hij te maken heeft zoo goed mogelijk te doen zijn. De kennis van een of ander systeem kan een krachtig hulpmiddel daartoe geacht worden.

Zonder twijfel heeft ook in de oudheid een systeem ten grondslag gelegen aan de constructie van letterteekens en de daarmee gevormde opschriften. De opschriften van Romeinsche monumenten, 't zij ze gevonden worden in Oost- of West-Europa of in Noord-Afrika, hebben alle hetzelfde cachet. Bij gelijke verhouding van hoogte en breedte is ook een overeenkomstige dikte der letterdeelen op te merken. Vitruvius trouwens beschrijft in zijn werken die systemen, en bepaalt de verhoudingen van hoogte, breedte en dikte der letters in overeenstemming met de verhoudingen van dikte tot hoogte van de kolommen der verschillende bouworden, zoodat het vierkant, waarin hij de verschillende letters ontwerpt, voor de Chorinthische orde in 10, voor de Jonische orde in 9 en voor Dorische en Toscaansche orde in 8 hoogtedeelen verdeeld wordt, en deze deelen de dikte van de dikke „halen" der letters aangegeven, terwijl de dunne „halen" een derde en de liggende de helft dier dikte verkrijgen. Vitruvius verdedigt den geometrische grondslag voor de samenstelling der letters door aan te nemen, dat de A is ontstaan uit de afbeelding van een geopenden passer met dwars daarover gelegden maatlat, de beide oerhulpmiddelen voor het meten, waarmede door de „ouden" volgens hun geheime leerstellingen symbolisch die geometrische grondslag zou zijn aangegeven. De meesters der renaissance, als Serlio en Albrecht Dürer, en terzelfder tijd de boekenliefhebber, drukker en uitgever Geoffroy Tory, volgen het voorbeeld van Vitruvius en ontwerpen hun letters naar bepaalde systemen, waarbij ook een in honderd kleine kwadraten verdeeld vierkant en de cirkel de grondfiguren voor de constructie van de letters vormen. Omtrent den oorsprong van het verschil in dikte tusschen de verschillende deelen van de letters verkeert men in het duister. Slechts omtrent de heilige letter Y geeft Geoffroy Tory eenige verklaring, volgens welke die letter het menschelijk leven zou symboliseeren. Het dikke ondergedeelte zou de jeugd, de linksche breede ophaal de breede weg der ondeugd, de dunne ophaal de smalle weg der deugd voorstellen. Ook is er nog bijna niets met zekerheid bekend omtrent de alleroorspronkelijkste samenstelling van de lettervormen zooals wij die tegenswoordig kennen, en de redenen, die tot die vormen hebben geleid. Voor waarschijnlijk wordt gehouden, dát de Pheniciërs het eerst het phonetische letterschrift hebben gebruikt.

Na deze algemeene beschouwingen stelt spreker de vraag: aan welke voorwaarden behooren een goede letter en een goed opschrift, — om bij dit gebruik van de letters te blijven —, te voldoen. En dan moet als eerste voorwaarde gesteld worden: gemakkelijke leesbaarheid, en als tweede voorwaarde een regelmaat in de groepeering der letters, zoodat elk woord een goed geheel, en de samenvoeging der woorden wederom een geheel vormt. Elke letter dient dus in zijn hoofdvorm het algemeen voor die letter gangbare en bekende teeken weer te geven, zoodat alles vermeden moet worden wat afbreuk aan die duidelijkheid zou kunnen doen; en om de harmonie tusschen de bij elkander behoorende letters te verzekeren, dienen deze van een overeenkomstige samenstelling te zijn wat hun verhouding tusschen hoogte, breedte en dikte betreft.

Die verhouding dient bepaald te worden in overeenstemming met de grootheid van de letter. Vooral de dikte is hierbij een factor van gewicht, en aangenomen kan worden, dat hoe kleiner de letter wordt, hoe dikker in verhouding tot hoogte en breedte de samenstellende deelen moeten genomen worden.

De schikking der letters moet zoodanig zijn, dat optisch een zooveel mogelijk even groote tusschenruimte tusschen de letters aanwezig is. Waar letters als de kapitalen L en A naast elkander komen, geeft die schikking veel moeielijkheden, en is het soms geoorloofd het horizontale been van de L onder een der ingekorte beenen van de A te laten doorloopen. Ook bij de T is de schikking soms moeielijk en het kan geoorloofd geacht worden, het bovendeel van die letter boven de andere te doen uitsteken. Trouwens, dit is niets nieuws, daar reeds bij zeer vele Romeinsche opschriften hetzelfde gedaan is; hierbij werden meermalen twee letters aaneengevoegd, blijkbaar om ruimte te winnen of een betere decoratieve werking te verkrijgen.

Omtrent het meer of minder logische of gewenschte van dunne of dikke halen, of halen van gelijke dikte aan de letters, is veel verschil van meening bij de samenstellers der alfabets.

Spreker meent, dat er geen reden bestaat om beslist alle halen even dik te maken. Hij beroept zich daartoe op de decoratieve werking van de vele Romeinsche opschriften, waarbij dat verschil in dikte voorkomt. Hij ontkent echter niet, dat ook zonder dat verschil zeer mooie lettervormen zijn te maken, zooals de alfabets, door Lauweriks en de Bazel samengesteld, bewijzen.

Daarna staat spreker nog even stil bij de initialen, waarbij meer vrijheid van handelen moet toegelaten worden, en elke letter als zoodanig gebruikt, een decoratief element op zichzelf is. Hij herinnert aan de initialen in middeneeuwsche miniaturen, in welker versiering veelal de geheele geschiedenis werd gesymboliseerd, die in het hoofdstuk waarvan de initiaal het begin was, werd behandeld. Slechts zeer begaafden zal het gelukken in deze materie wat goeds voort te brengen.

Ten slotte komt spreker nog op het karakter van de drukletter, dat een ander is dan dat van de geteekende letter en waarbij eveneens meer vrijheid in den vorm kan toegelaten worden, daar elke letter slechts éénmaal behoeft gesneden te worden, en door de machinale verveelvuldiging van de letter vanzelf de volkomen gelijkheid in vorm van dezelfde letter bij den afdruk verkregen wordt. Met een reeks interessante teekeningen, de origineelen van een door spreker uitgegeven letterboek, werd het gesprokene toegelicht.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 52. De Duitsche Cement-ijzer Voorschriften 1907. (slot).
Het Caland-monument te Rotterdam door Henri Evers, met afbeelding.
Kalkzandsteen. Rapport van de heeren Bienfait en Heijn uitgebracht in de vergadering van 18 October 1907 van de Afd. Amsterdam der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.
De Woningwet. Verslag van een voordracht van den heer J. W. C. Tellegen in de vergadering der Notarieele Vereeniging te Amsterdam van 21 December 1907.
Verslagen; Van de vergadering der Afdeeling Arnhem van 18 December 1907 waar de heer J. F. H. Koopman w. i. een voordracht hield over „Koelhuizen", en van de vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia van 18 December 1907.

Architectura No. 52. Rapport der verificatie-commissie over het jaar 1907.
Technisch Gedeelte. San Marco (slot).

De Ingenieur No. 52. Het IIIe Internationaal Petroleum-Congres te Bucarest 1907. IV (slot) door S. J. Vermaes, m. i. met afbeeldingen.
A. W. Mees. Necrologie door J. van Hasselt c. i. met portret.
De lijn Setjang-Parakan der Ned. Indische Spoorweg-Maatschappij. II (slot), door D. C. Buurman c. i., met afbeeldingen.
De telefoondienst in Nederland door C. L. van der Biit c. i.
Ingezonden stukken. Gedeeltelijke afsluiting der Zuiderzee en droogmaking van de Wieringermeer, door V. S. P. de Blocq van Kuffeler c. i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 52. Een terugblik. — Uit de afdeelingen. — Droogmaking van een deel der Zuiderzee (vervolg) — Dieselmotoren (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 53. De onderaannemers zelf aan 't woord.
Uit eigen kring. Activiteit.
Een Commissie van onder-aannemers te Hengelo.
Afdeeling Groningen. Verslag van de vergadering van 20 December 1907.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 26. Wijziging der Ongevallenwet. — De raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. — Herziening der woningwet (vervolg). — Vochtige steenkolen.

Deutsche Bauhütte No. 52. Die Stiftskirche zu Freckenhorst, door Wilfried Baumgarten, met afbeelding en losse plaat naar een teekening van E. Brod te Loschwitz.
Der Ziegelrohbau in Holland II. door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen van werken van Nederlandsche bouwmeesters, w. o. de Bazel, Hanrath e. a.
Vom Rechte des Urhebers an Bauzeichnungen und Bauwerken II, door G. H. Kolle.
Raum-Studien, met losse plaat naar teekening van L. Lony te Düsseldorf.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek zijn, ter behandeling in de in 1908 te houden algemeene vergadering, aan de orde gesteld de vragen:
„Welke gedragslijn moet aan de gemeenten worden aanbevolen in het belang van hare doelmatige uitbreiding?
„Zijn wetswijzigingen noodig om die gedragslijn mogelijk te maken? Zoo ja, welke?"
Bereid verklaard om over deze vragen van praeadvies te dienen hebben zich de heeren; Mr. H. J. Romeijn te 's-Gravenhage, J. W. C. Tellegen te Amsterdam en Mr. J. H. Valckenier Kips te Zeist.

— **Amsterdam.** De Gemeenteraad van 's-Gravenland heeft in beginsel besloten tot den aanleg van eene waterleiding in eigen beheer, en daarvoor aan te koopen voor f 9000 een terrein, gelegen achter de buitenplaats „Land en Bosch", onder voorwaarde echter, dat door proefboringen de aanwezigheid van goed en voldoende drinkwater blijke.
In zake eene electrische centrale werd besloten een nadere volledige kostenberekening te doen opmaken.

— **Gouda.** Bij den raad dezer Gemeente zullen binnenkort in behandeling komen de voorstellen van Burg. en Weths. tot demping van de grachten langs Blauwstraat, Naaierstraat, Achter de Vischmarkt, St.-Anthoniestraat en Lombardswatertje.
Gouda, dat zijne eigenaardigheid voor een groot deel ontleent aan zijne vele grachten en bruggen, staat dus op het punt een groot deel van zijn karakteristiek schoon te zien verloren gaan, als een offer aan „de eischen des tijds".
Reeds zijn adressen aan den Raad verzonden, om deze plannen zooveel mogelijk tegen te gaan en te verwerpen.

— **Groningen.** De uitslag van de door den Gemeenteraad van Uithuizermeeden (Gr.) uitgeschreven prijsvraag betreffende ontwerpen van het nieuw te bouwen Gemeentehuis is als volgt:
Aan drie der ontwerpen: 1. motto „Groningen", de heer L. Streefkerk, architect te Naarden; — 2 motto „Friesland", dezelfde; — 3. motto „Recht", de heer Charles Estourgie, architect te Amsterdam, werd ieder f 30 toegekend;
4. motto „Economie", de heer H. J. Kranenburg, directeur

der Ambachtschool te Doesburg. f 20; — en aan 5. motto „U" f 15.

Beoordeelaars waren de heeren A. L. van Wissen, architect te Groningen, en P. G. Cremer, architect te Nieuwolda.

Het getal ingekomen ontwerpen bedroeg 26.

Personalia.

— Tot lid van de Gezondheids-commissie te Brielle is benoemd Jhr. E. W. van Panhuys, kapitein-ingenieur te Hellevoetsluis.

— Tot gemeente-Opzichter van Warmond is door den raad benoemd de heer B. Rotteveel aldaar, buiten de aanbeveling. B. en W. hadden aanbevolen de heeren A. J. Piët, aldaar, L. Verhoog, opzichter te Sassenheim en J. van der Voet, opzichter te Oegstgeest.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter aan de Gasfabriek te Zeist, voor de fitterij en publieke verlichting, aanvangsjaarwedde f 700; Nadere inlichtingen, aan het kantoor der Gasfabriek. Stukken in te zenden vóór 1 Februari a.s. bij den Directeur. (1)

— Teekenaar. Salaris f 40 p. m. Kennis van gew. beton strekt tot aanbeveling. Adres: Ned. Cementsteenfabriek, Laan v. Meerdervoort 240, 's-Gravenhage. (1)

— Ass.-Opzichter aan de Gemeentewerken van Wonseradeel. Jaarwedde f 600. Adressen op zegel vóór 9 Jan. aan den Gemeenteraad. (1)

— Ingenieur van den provincialen waterstaat in Friesland, jaarwedde f 2400 welke twee malen met f 300 wordt verhoogd. Zich bij gezegeld adres, onder bijvoeging van stukken, vóór 1 Februari 1908 te wenden tot het College van Gedeputeerde Staten van Friesland. (1)

— Algemeen Opzichter bij de Directie over de wegen en vaarten tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden te Purmerend, tegen 1 Juli 1908. Salaris f 1500 en f 200 vergoeding voor reis- en verblijfkosten. Sollicitanten niet ouder dan 34 jaar; zich vóór 15 Januari a.s. schriftelijk te wenden tot den Ingenieur L. Graaf van Randwijck Aerdenhout (Zandvoort). (1)

— Architect of Opzichter voor den bouw van Petroleum-Installatie op Borneo. Aanbiedingen onder lett. Z., bij den boekhandel J. P. Bladergroen, N. Haven 153 te Rotterdam (1)

— Bouwkundig Teekenaar, midd. leeftijd, tegen primo Febr. a.s., op een Architecten-Bureau te Amsterdam. Br. onder lett. G E 905, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Fabrieksbaas aan de Gemeente-Gasfabriek te Wormerveer, niet beneden 30 jaar, salaris f 80 per maand, vrije woning, vuur, licht en water en ged. vrijdom van belasting. Brieven en copie-getuigschriften vóór 15 Januari a.s. aan den directeur. (1)

— Ingenieur aan fabriek van cementsteen en cementijzerwerken. Aanbiedingen onder letter L. K. K., aan het Advert. bureau Nijgh & v. Ditmar te Rotterdam. (2)

— Civiel-Ingenieur als compagnon in een fabriek van beton- en gew. beton werken. Benoodigd kapitaal 20 à 30 mille. Brieven onder No. 52311, Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Leeraar in het bouwkundig teekenen (ontwerpen van gebouwen en meubelen voor 15 avonduren, 6 daguren per week. Salaris f 930.—.

— Leeraar voor het decoratief ontwerpen en teekenen voor 15 avonduren per week, salaris f 600.—.

— Leeraar of Leerares voor teekenen, tevens voor opleiding voor de akte handteekenen l.o., perspectief en methode, voor 25 of 27 daguren per week. Salaris f 1375.— of f 1485.—.

Allen aan de Academie „Minerva" te Groningen.

Inlichtingen bij den Directeur der Academie, afdeeling Beeldende en Toegepaste Kunst. Stukken vóór 10 Januari 1908 bij den Secretaris J. A. Mulock Houwer. (2)

— Adjunct-Directeur aan de Rijkswerkinrichting te Hoorn, voor het beheer van den arbeid; aanvangssalaris f 1500.—, toelage f 225.— voor genot van vrije woning. Zich voor 10 Januari e.k. per gezegeld adres wenden tot den Minister van Justitie, onder overlegging van geboorteacte, attest van goede gezondheid enz (2)

— Onderwijzer in Scheeps-Bouw en Werktuigkundig Teekenen aan de Avond-Vakteekenschool te Hendrik-Ido-Ambacht. Inlichtingen geeft de Secretaris van de Patr. Vereen. „Ons Belang", aldaar. (2)

— Aankomend Teekenaar bij het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf Utrecht. Sollicitaties in te zenden bij den Directeur. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

45 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
10 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Bij de Plaat

In het artikel over Pieter Post is ergens de veronderstelling uitgesproken, dat Jacob van Campen bij het ontwerp voor de Oranjezaal geïnspireerd zou zijn door Palladio's beroemde Villa Rotonda bij Vicenza.

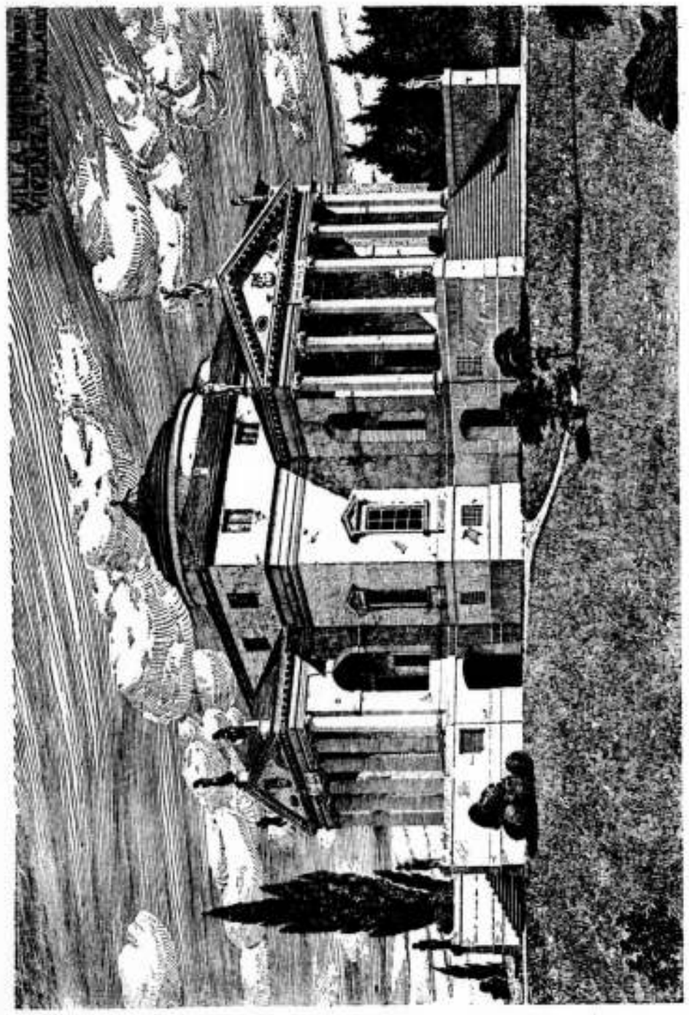
Wij geven thans een reproductie van de fraaie teekening van Otto Lietz onlangs gepubliceerd in de Deutsche Bauhütte.

Oogenschijnlijk is de overeenkomst met het landhuis van Amalia van Solms niet groot, maar toch is de bovenbedoelde veronderstelling niet van grond ontbloot, wat wij in ons volgend nummer door een nadere beschouwing zullen trachten aan te toonen.

Bericht.

Titel, Omslag en Register van den Jaargang 1907 van „de Opmerker" zullen met het eerstvolgend nummer worden verzonden.

VILLA ROTONDA-CAPRA
BIJ VICENZA

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 1.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

VRIJDAG 3 Januari.

Losser, ten 4 ure. Door Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente in het vereenigingsgebouw: het bouwen van een buurtkerk met pastorie in het Overdinkelsche veld. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den architect W. Wissing te Oldenzaal liggen te Losser en het Overdinkelsche Veld ter inzage. Aanwijzing 30 December 11 uur.

Nootdorp, ten 11 ure. Door het gemeentebestuur; het verbouwen van de openbare lagere school der gemeente; bestek en teek. verkrijgb. bij den bouwk. C. van Tilburg aldaar aanw. gehouden.

Spekholzerheide, ten 2 ure, door de arch. N. Ramakers, in de pastorie der R. K. parochiekerk St. Martines: het bouwen van een transept met koor, torentjes en sacristie en het restaureeren van het bestaande gedeelte der kerk: bestek en teek. ad f 5 verkrijgb. bij den pastoor aldaar; inl. te bek. bij gen. arch. te Sittard, alwaar ook bestek en teek. verkrijgb. zijn.

ZATERDAG 4 Januari.

Amstelveen, ten 3 ure, door de bouwk. P. A. Colijn van 's-Gravenhage in de Christ. school aan de Hand naar Leiden: het bouwen van een school met drie lokalen; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den heer H. J. van Poelgeest te Amstelveen; aanw. 31 Dec. ten 2 ure.

Utrecht, ten 2 ure. Door de Mij. tot Exploit. van Staatsspoorw., aan het centraalbureau der Mij., in het Moreelse Park: bestek no. 1128: het afbreken van twee bestaande en het maken van twee nieuwe wachterwoningen, resp. no. 17 nabij Culemborg en no 33 te Hedel op de lijn Utrecht—'s-Hertogenbosch; begr. perc 1 f 4600, perc. 2 f 4450. (Zie adv. in no. 50.)

Nijmegen, ten 2.30 ure. Door het gemeentebestuur: de levering van 20 gegoten ijzeren straatkolken (perc. 1), 100 gegoten ijzeren luchtkasten (perc. 2), en 30 gesmeed ijzeren roosters (perc. 3), alles ten behoeve van de rioleering: bestek en de bij elk perc. behoorende teek. verkrijgb. ter secretarie; inl. bij den directeur van gemeentewerken.

Nederhorst den Berg, ten 11.30 ure. Door de archit. E. G. Wentink Jr. te Utrecht, in het koffiehuis van de wed. Bak; plan A: het verbouwen van een bestaand woonhuis; plan b: het afbreken eener bestaande woning en het bouwen van een nieuw woonhuis aldaar. Bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van den Architect te Utrecht. Poortstraat 33. Aanwijzing 3 Januarie 1908, te 11 ure.

MAANDAG 6 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure. De Holl. IJz. Spw.-Mij. in het centraal station, bestek no. 1103: het inrichten van een gedeelte der wielendraaierij tot machinekamer op de centrale werkplaats te Haarlem; begr. f 21.00. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing 2 Januari 1908, 11 uur spoortijd te Haarlem.

DINSDAG 7 Januari.

's-Gravenhage, ten 1 ure. Door de bouw-commissie voor het bouwen van een R. K. kerk van de H. Martha, in het Patronaatsgebouw van den H. Pancratius, Teniersstraat 13A: het bouwen van een gedeelte eene R. K. kerk met sacristie en catechismuskamer. (Alleen voor R. K. aannemers) bestek en de teekeningen verkrijgbaar ten Kantore van den Architect Nies, Molenaar, Willem de Zwijgelaan No. 3, te 's-Gravenhage, aanw. 31 December ten één ure. Inlichtingen elken werkdag van 9 tot 12 uur.

Nes (W.-D.) Door de bouwk. R. R. de Jong te Wierum: het bouwen van eene school met twee lokalen voor bijz. lager onderwijs; teekening ter inzage bij de wed. van Gelder; bestekken verkrijgbaar bij Jan Kooistra ald.

DONDERDAG 9 Januari.

Hilversum. Door de bouwk. H. Nieuwenhuijzen, in het gebouw der Katholieken Vereeniging: het bouwen van een kweekschool voor R. K. onderwijzers aan den Oude Amerfoortsche weg, in 4 perc.; bestek verkrijgb. bij den boekh. M. Blommesteijn: inl. iederen werkdag van 10 tot 12 en van 2 tot 4 ure aan het teekenbureau, Huizerstraat 4c.

Schiedam, ten 12 ure. Door het gemeentebest. het maken van den onderbouw eener draaibrug over de buitensluis met straataanleg en verder bijkomende werken. Bestek en teekening verkrijgbaar ter secretarie.

Oyen, ten 2.30. ure. Door het R. K. kerkbest. van den H. Servatius, in het liefdegesticht: het amoveeren van de pastorie en het bouwen van eene nieuwe pastorie; aanw. gehouden bestek en teek.

VRIJDAG 10 Januari.

Bleiswijk, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: a. het amoveeren van de openbare school no. 2 en het bouwen van een nieuwe; b. het vernieuwen en verlagen der fundeeringen van de onderwijzerswoning enz.; bestek en teekening verkrijgbaar bij de Gemeente-Opzichter H. Bontenbal; aanwijzing 8 Januari 1908 ten 12 ure.

MAANDAG 13 Januari.

Steenwijk, ten 1 ure, door de Notaris W. Huender, in het hotel Varrenhorst: het afbreken en weder opbouwen van het boerenhuis met bijgebouwen, op Groot Werkhoven, buurtschap Zandhuizen onder Noordwolde; bestek en teek. ter inzage op Groot Werkhoven; aanw. gehouden: bestek en teek. verkrijgb. bij M. J. Eits te Noordwolde.

Deventer, door het best. der ver. tot best. ijd. der tuberculose binnen de gem. Deventer: 1. het leveren en stellen van twee draaibare houten lighalle-, 2. het leveren en stellen van een houten dienstgebouw met bijbehoorende werkzaam

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

heden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. Chr. H. Holgen te Deventer.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Dep.: het driejarig onderhoud aanvangende met den 1sten Januari 1908 en eindigende 31 December 1910, van verschillende gebouwen. Zie adv. in no 51.

Maartensdijk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verbouwen van het gemeentehuis en daarmede in verband staande werken; bestek en teek. verkrijgb. bij de arch. D. Nierop aldaar.

Oud-Beijerland, ten 3 ure, door het bestuur van een Chr. school: het bouwen van een school met acht lokalen, in 5 perc.; aanwijzing op den zelfden dag 11 uur; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de Boekhandelaren W. Hoogwerf Az. en A. v. d. Sluis te Oud-Beijerland. Inlichtingen bij den architect Jac. v. d. Berg.

Rozendaal (N.-B.) ten 10 ure. Door de architect A. J. de Bruijn: de uitbreiding van het gesticht. Charitas aldaar, bestaande in het bijbouwen van een nieuwen vleugel; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit.; aanw. gehouden. (Alleen voor R. K. inwoners.)

DINSDAG 14 Januari.

Bergen op Zoom, ten 11.30 ure. Door het gemeentebest: het maken eene dubbele hasculebrug over de Visschershaven ald. in twee perc.

Perceel A, Onderbouw van gewapend beton met grond- en andere werken.

Perceel B. IJzeren bovenbouw met hydraulische en handbeweging.

Bestek en teekening na 10 Januari verkrijgbaar ter gemeente-secretarie. Aanwijzing 7 Januari 11.30 uur Greenwichtijd. Inlichtingen verkrijgbaar ten Stadhuize voornoemd en bij den Ingenieur Van Wamel te 's-Bosch.

WOENSDAG 15 Januari.

Zuidlaren, Door het gemeentebestuur: de levering van 160 strekkende meter ronde of eivormige riolen van cementsteen, met een capaciteit van 0.13 M3., te leveren franco langs het werk in het dorp Zuidlaren voor den 15 Febr. a. s.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation: bestek no. 1097: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den overgang van dien spoorweg over de Delfthavensche Schie: begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Biezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem., in de consistoriekamer: het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Biezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn., Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Biezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . f 0.65

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

ADVERTEERT

in het **Bouwkundig Weekblad**

„DE OPMERKER"

43ste Jaargang. ZATERDAG 11 JANUARI 1907. No. 2.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor-uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Villa Rotonda en de Oranjezaal.

Het behoeft niet meer te worden aangetoond, dat Jacob van Campen, tijdens zijn verblijf in Italië, zich in het bijzonder aangetrokken heeft gevoeld tot de kunst van Andrea Palladio van Vicenza.

Men veronderstelt, dat Palladio ongeveer driehonderd jaren geleden, omstreeks 1508, aldaar geboren werd. Hij was van nederige afkomst en heeft zich in de praktijk ontwikkeld tot een bouwmeester, wiens naam niet slechts in Lombardije en Venetië en te Rome in de aanzienlijkste kringen bekend, maar en later over de geheele wereld beroemd werd,

Paus Paulus III zou zelfs het voornemen hebben gehad hem als bouwmeester voor de St. Pieterskerk naar Rome te roepen.

Daartoe is het niet gekomen en wie Palladio in zijn werken wil leeren kennen vindt de belangrijkste in en om Vicenza en te Venetië. Wij herinneren slechts aan de bekende Basilica, het Palazzo Communale en het Teatro Olimpico in eerstgenoemde en de kerk del Redentore in laatstgenoemde stad.

Zuidwaarts van Vicenza verheffen zich eenige heuvels op een waarvan de Villa Rotonda gebouwd is, het beroemste werk, dat Palladio in dit genre heeft uitgevoerd.

Paolo Almerico, de oorspronkelijke bouwheer, pauselijk referendarius onder Pius IV en V, was dikwijls als gezant van het Pauselijk hof aan verschillende Europeesche hoven geweest en stond te Rome in hoog aanzien. Op zijn groot landgoed nabij zijn vaderstad Vicenza wilde hij zich op een punt, dat prachtige vergezichten opleverde, een rustig buitenverblijf stichten. Hij heeft de voltooiing van het buitenverblijf evenwel niet mogen beleven, evenmin als de bouwmeester Palladio zelf.

De bezitting kwam toen aan Marcus Capra, een neef van Almerico, die aan Scamozzi de voltooiing van den bouw opdroeg, waarbij echter de centrale hal, en daardoor de van buiten zichtbare koepel, minder hoog gemaakt werd, dan zij door Palladio bedoeld was.

De Italiaansche Renaissance heeft aan verschillende typen van villa's het aanzijn gegeven. De centrale hal behoort tot het oude type van het Lombardisch landhuis, dat door Palladio nog in eere werd gehouden.

Men wil in dit type nog een overlevering zien, door de Longobarden uit Noordelijke streken medegebracht, waar de groote hal het verzamelpunt van het huiselijke en gezellige leven vormde en de kleinere woon- en slaapkamers voor den huisheer en voor de gasten daaromheen gegroepeerd werden.

Hoe dit zij, het gronddenkbeeld van de centrale hal gaf van zelf de monumentale oplossing, zoowel van den plattegrond, als van den opbouw aan de

heden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. Chr. H. Holgen te Deventer.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Dep.: het driejarig onderhond aanvangende met den 1sten Januari 1908 en eindigende 31 December 1910, van verschillende gebouwen. Zie adv. in no 51.

Maartensdijk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verbouwen van het gemeentehuis en daarmede in verband staande werken; bestek en teek. verkrijgb. bij de arch. D. Nierop aldaar.

Oud-Beijerland, ten 3 ure, door het bestuur van een Chr. school: het bouwen van een school met acht lokalen, in 5 perc.; aanwijzing op den zelfden dag 11 uur; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de Boekhandelaren W. Hoogwerf Az. en A. v. d. Sluis te Oud-Beijerland. Inlichtingen bij den architect Jac. v. d. Berg.

Rozendaal (N.-B) ten 10 ure. Door de architect A. J. de Bruijn: de uitbreiding van het gesticht. Charitas aldaar, bestaande in het bijbouwen van een nieuwen vleugel; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit.; aanw. gehouden. (Alleen voor R. K. inwoners.)

DINSDAG 14 Januari.

Bergen op Zoom, ten 11.30 ure. Door het gemeentebest: het maken eene dubbele basculebrug over de Visschershaven ald. in twee perc.

Perceel A. Onderbouw van gewapend beton met grond- en andere werken.

Perceel B. IJzeren bovenbouw met hydraulische en handbeweging.

Bestek en teekening na 10 Januari verkrijgbaar ter gemeente-secretarie. Aanwijzing 7 Januari 11.30 uur Greenwichtijd. Inlichtingen verkrijgbaar ten Stadhuize voornoemd en bij den Ingenieur Van Wamel te 's-Bosch.

WOENSDAG 15 Januari.

Zuidlaren, Door het gemeentebestuur: de levering van 160 strekkende meter ronde of eivormige riolen van cementsteen, met een capaciteit van 0.13 M3., te leveren franco langs het werk in het dorp Zuidlaren voor den 15 Febr. a. s.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation: bestek no. 1097: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den overgang van dien spoorweg over de Delftsavensche Schie: begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Biezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem.. in de consistoriekamer: het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Biezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn., Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Biezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

ADVERTEERT

in het Bouwkundig Weekblad

„DE OPMERKER"

43ste Jaargang. ZATERDAG 11 JANUARI 1907. No. 2.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Villa Rotonda en de Oranjezaal.

Het behoeft niet meer te worden aangetoond, dat Jacob van Campen. tijdens zijn verblijf in Italië, zich in het bijzonder aangetrokken heeft gevoeld tot de kunst van Andrea Palladio van Vicenza.

Men veronderstelt, dat Palladio ongeveer driehonderd jaren geleden, omstreeks 1508, aldaar geboren werd. Hij was van nederige afkomst en heeft zich in de praktijk ontwikkeld tot een bouwmeester, wiens naam niet slechts in Lombardije en Venetie en te Rome in de aanzienlijkste kringen bekend, maar en later over de geheele wereld beroemd werd,

Paus Paulus III zou zelfs het voornemen hebben gehad hem als bouwmeester voor de St. Pieterskerk naar Rome te roepen.

Daartoe is het niet gekomen en wie Palladio in zijn werken wil leeren kennen vindt de belangrijkste in en om Vicenza en te Venetië. Wij herinneren slechts aan de bekende Basilica, het Palazzo Communale en het Teatro Olimpico in eerstgenoemde en de kerk del Redentore in laatstgenoemde stad.

Zuidwaarts van Vicenza verheffen zich eenige heuvels op een waarvan de Villa Rotonda gebouwd is, het beroemste werk, dat Palladio in dit genre heeft uitgevoerd.

Paolo Almerico, de oorspronkelijke bouwheer, pauselijk referendarius onder Pius IV en V, was dikwijls als gezant van het Pauselijk hof aan verschillende Europeesche hoven geweest en stond te Rome in hoog aanzien. Op zijn groot landgoed nabij zijn vaderstad Vicenza wilde hij zich op een punt. dat prachtige vergezichten opleverde, een rustig buitenverblijf stichten. Hij heeft de voltooiing van het buitenverblijf evenwel niet mogen beleven, evenmin als de bouwmeester Palladio zelf.

De bezitting kwam toen aan Marcus Capra, een neef van Almerico, die aan Scamozzi de voltooiing van den bouw opdroeg, waarbij echter de centrale hal, en daardoor de van buiten zichtbare koepel, minder hoog gemaakt werd, dan zij door Palladio bedoeld was.

De Italiaansche Renaissance heeft aan verschillende typen van villa's het aanzijn gegeven. De centrale hal behoort tot het oude type van het Lombardisch landhuis, dat door Palladio nog in eere werd gehouden.

Men wil in dit type nog een overlevering zien, door de Longobarden uit Noordelijke streken medegebracht, waar de groote hal het verzamelpunt van het huiselijke en gezellige leven vormde en de kleinere woon- en slaapkamers voor den huisheer en voor de gasten daaromheen gegroepeerd werden.

Hoe dit zij, het gronddenkbeeld van de centrale hal gaf van zelf de monumentale oplossing, zoowel van den plattegrond, als van den opbouw aan de

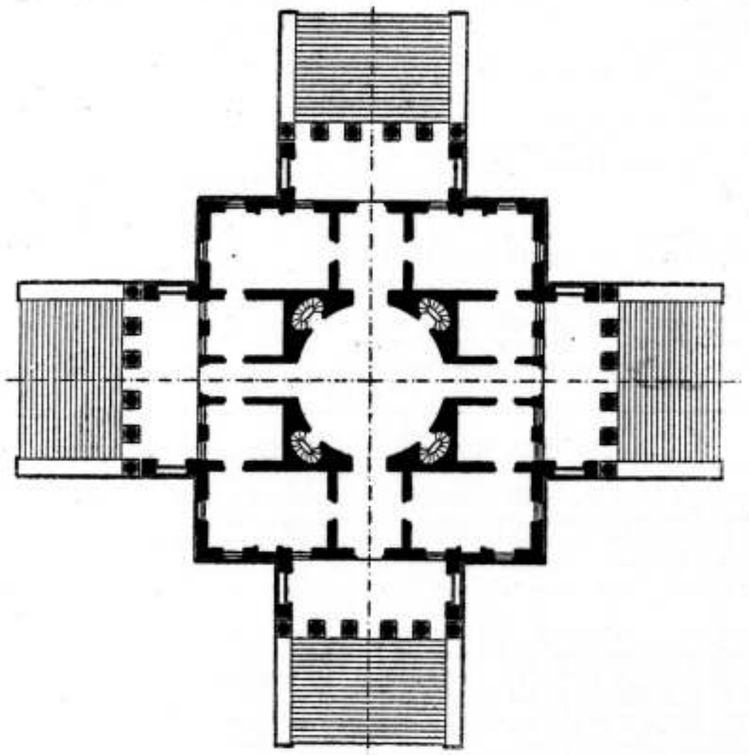
HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

hand, waarop men in die tijden zoozeer gesteld was, en bovendien een motief, dat zich op velerlei wijze liet varieeren.

Hier is de cirkelvorm gekozen, andere villa's van Palladio vertoonen vierkante, kruisvormige of langwerpige hallen. In de villabouw paste deze bouwmeester voorts gaarne een motief toe, dat hier wel tot zijn hoogste ontwikkeling is gekomen. Hij plaatste namelijk voor een of meer der gevels een groote open loggia, in den vorm van den antieken Pronaos van 4, 6 of meer zuilen. De Villa Rotonda heeft aan elk der vier zijden zulk een voorbouw met breede trappen, waardoor nevens het practische doel, het verkrijgen van een overdekte, maar overigens aan drie zijden open ruimte, een buitengewoon rijk effect bereikt wordt.

VILLA ROTONDA-CAPRA BIJ VICENZA.

Plan van de Hoofdverdieping.

Schaal 1 : 400.

Wat de kleinere vertrekken betreft deze zijn door de gangen, welke naar de middenzaal voeren in vier groepen verdeeld. In de sokkelverdieping liggen de keukens en verdere dienstvertrekken. In de bovenverdieping liet Capra zich door Scamozzi schoone en gemakkelijke vertrekken inrichten, ook geschikt voor bewoning in den winter, die hier af en toe zeer koude dagen kan hebben. De trappen die naar deze verdieping voeren, hoewel vier in getal, zijn als onderdeelen van ondergeschikten aard behandeld.

Beide bouwheeren legden echter veel ten koste van Post niet als typisch element aan te merken aan de architectonische en decoratieve opsiering van het inwendige, vooral van de groote zaal, de uitvoering dezer werken werd echter niet aan meesters van den eersten rang opgedragen. De ter hoogte van de verdiepingvloer op consoles in de zaal uitgebouwde galerij met balustrade is rijk behandeld; bij feesten werden daarop de muzikanten geplaatst.

Het is niet met juistheid uit te maken hoever zich de invloed van Jacob van Campen op het ontwerp van het Huis ten Bosch heeft doen gelden al staat het ook vast dat de ordonnantie en versiering van de Oranjezaal als zijn werk moet worden beschouwd.

De centrale hal is in de ons bekende werken al heeft hij ook in het huis Rijxdorp een kruisvormige middenzaal toegepast. *) Wel behoort de toren, zooveel mogelijk centraal geplaatst, tot de typische elementen van de architectuur van Post en het is niet onwaarschijnlijk, dat het in de bedoeling heeft gelegen ook het Huis ten Bosch met zulk een toren te bekronen.

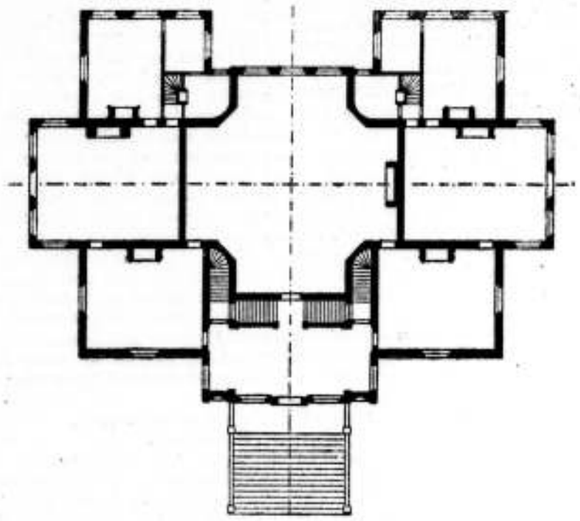
De lage lantaren, die er nu op staat vormt uitwendig geen bekroning, die zich goed aansluit

*) Volgens Van der Aa is in 1668 met den bouw van Rijxdorp begonnen. Men kan dus veilig aannemen, dat dit Post's laatste werk geweest is en hij de voltooiing daarvan niet heeft beleefd.

HUIS TEN BOSCH.

Plan van de Hoofdverdieping.

Volgens het uitgevoerd ontwerp van Pieter Post.

Schaal 1 : 400.

bij de verhoudingen der gevels. Het uitwendige aanzien is bij dit onderdeel min of meer aan de inwendige architectuur van de zaal opgeofferd.

Wanneer men de plattegrond van de Italiaansche Villa met die van het Hollandsche landhuis vergelijkt, dan valt dadelijk in het oog, dat het eerste geheel het karakter van een centraalbouw heeft, die zich nagenoeg symmetrisch naar vier zijden ontwikkelt.

De Oranjezaal is, strikt genomen, geen centrale hal, maar een hoofdruimte geflankeerd door twee vleugels, die bijna geheel van elkander gescheiden zijn, elk op zich zelf een woning vormen, elk hun eigen trap hebben, uitgaande van de vestibule. die eigenlijk, wanneer men de groote zaal buiten beschouwing laat, de eenige verbinding tusschen de vleugels vormt.

Dat de zaal door Jacob van Campen, zoo goed en zoo kwaad dit ging, in het plan van Post zou zijn ingevoegd is niet waarschijnlijk. Laatstgenoemde heeft zeer zeker ook een groote ontvangzaal, vierhoekig of kruisvormig in het midden ontworpen, maar wel is er eenige waarschijnlijkheid, dat van Campen, toen Amalia van Solms de zaal tot een gedenkhal voor wijlen haren doorluchtigen gemaal wenschte te maken, eenige wijzigingen heeft aangebracht, waardoor meerder ruimte ruimte werd verkregen, wat o. a. geschied kan zijn door de afsnijding der inwendige hoeken van het kruis, die men in de benedenverdieping niet terugvindt, doch overigens zijn er zeer weinig aanwijzingen te vinden voor veranderingen, die naar verondersteld wordt, tijdens den bouw moeten hebben plaats gevonden. Aan- en verbouwingen van lateren tijd zijn veel gemakkelijker te herkennen.

Misschien kan een nadere bestudeering van het gebouw, gepaard met een onderzoek in de archieven, later nog eenig resultaat opleveren, maar het is thans niet raadzaam, zich in gissingen en veronderstellingen ten opzichte van dit vraagpunt te verdiepen bij gebrek aan andere documenten, dan die welke het gebouw zelf oplevert. Waar men de steenen aan het spreken kan krijgen liegen zij gewoonlijk niet, maar in de vertolking van hetgeen zij zeggen behoort de uiterste nauwkeurigheid en voorzichtigheid in acht genomen te worden en ook dan nog, de ondervinding heeft het ons geleerd, zijn vergissingen niet uitgesloten.

Ongetwijfeld hebben herinneringen uit Italië Van Campen bij het ordineeren van de Oranjezaal geinspireerd, maar of het juist de Villa Rotonda geweest is, is moeilijk uit te maken, maar veel verder heeft de uitheemsche invloed niet gewerkt. Het Huis ten Bosch als geheel, wel te verstaan in zijn oorspronkelijken aanleg, kan moeilijk als een navolging van een Italiaansche villa gelden, doch veeleer als een echt Hollandsch voorbeeld van een landhuis uit de zeventiende eeuw.

De Crisis in „Architectura et Amicitia".

De maand December van het afgeloopen jaar heeft verscheidene critieke dagen opgeleverd, wijlen Falb zou er pleizier in gehad hebben.

Niet alleen op het Staatstooneel zagen wij een crisis ontstaan, maar bovendien werden wij verrast door een crisis in den boezem van een onzer voornaamste vereenigingen van beoefenaars der bouwkunst.

In ons nummer van 30 November j.l. maakten wij in 't kort gewag van de op 20 November tevoren gehouden 1232ste vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia, waar de heer W. Kromhout

Czn. een voordracht hield over „Ons genootschap zooals het was, is en zijn kan".

Dat het niet meer is, zooals het was voor 20 of 25 jaren schreef spreker in hoofdzaak toe aan het verloren gaan van de goede verstandhouding tusschen de verschillende groepen van beoefenaars der bouwkunst en als remedie achtte hij in de eerste plaats het terugvinden van die verstandhouding noodzakelijk.

De quintessens van sprekers betoog vindt men in de hiervolgende regelen aan het verslag der vergadering ontleend:

Het is aan deze verlo en verstandhouding. dat zelfs in onzen krinz de vervloekte verhouding te wijten is van loonbetalend en loontrekkend, een gruwel, die alle artisticiteit doodt en den teekenaar maakt tot een ding met verstand die zich wapent met rechten, rechten die hem gegeven zijn door een Bond, een deftigen Bond van teekenaars, van opzichters, voor een deel uit het Genootschap losgegroeid, die niet meer naast ons en met ons, doch tegenover ons staat, die met zijn wording iets vijandigs in zich ronddraagt, want . . . er moeten rechten veroverd worden.

Dat alles danken we aan de verbroken verstandhouding.

Of er dan geen materieele belangen zijn, zult ge vragen? Maar voelt ge allen niet, dat de behartiging der materieele belangen als van zelf de vrucht zal zijn eener hervonden goede verstandhouding? Dat de grondslag dier verstandhouding nimmer een exclusief materieele kan zijn? Is onder de kenschetsende gevolgen dier verbroken verstandhouding niet de advertentie te rekenen: een teekenaar of een opzichter gevraagd, terwijl men behoort te weten wie rondom u de gewenschte kracht is? Aan het herstel dier sedert lang verbroken verstandhouding moest het Genootschap in eigen kring werken en dan kòn het Genootschap zijn een lichaam van kracht, kunst, en onderling vertrouwen. Hierin ligt schooner doel, dan in het moeitevol arrangeeren van vergaderingen, dan in het moeitevol komen ter vergadering. Zooals het nu is, zit in dit alles iets gewrongens dat niet past in ons milieu, dat we moesten overlaten aan andere officiëele lichamen met even moeitevol bestaan, door dezelfde oorzaken: het niet begrijpen d r onderlinge verhoudingen. Het is onlogisch, dat wij ter vergadering komen, met niet anders tot drijfveer dan eenig Genootschappelijk plichtsbesef, om den „boel" bijeen te houden. Dat moet anders worden en kan anders worden.

Het herstel der verbroken verstandhouding zou zijn weldadige gevolgen ook verder strekken dan den kring der architecten, opzichters en teekenaars. Wij zouden ook weer de plaats van samenkomst worden van die breede schaar van kunstnijveren, die we reeds eenigszins van ons vervreemd hebben, doch die dan wellicht tot terugkeer te bewegen zou zijn.

Het Bestuur nam het gesprokene tamelijk kalm op, wat evenwel niet uitsloot, dat een vrij levendige gedachtenwisseling in de vergadering ontstond, waaruit ten slotte het denkbeeld op den voorgrond trad, dat de heer Kromhout zich eenige jongere leden van het Genootschap zou assumeeren, ten einde als gevormde Commissie van onderzoek, met uitgewerkte en goed geformuleerde plannen bij het bestuur te komen, hetwelk deze dan zal bespreken om daarna verder tegenover de vergadering te handelen.

Drie weken later convoceerde het bestuur van het Genootschap de leden tot een buitengewone vergadering op 16 December j.l. in het American Hotel ter bespreking van de voorstellen Kromhout c.s.

De commissie uit de jongere leden had inmiddels in een adres aan het bestuur de middelen tot verwezenlijking van de denkbeelden van den heer Kromhout nader geformuleerd als volgt:

„Het zal wenschelijk zijn, zoo wordt in dit adres „gezegd, indien A. et A. niet vele der jongeren wil „verliezen, het, behalve een betere verstandhouding „tusschen ouderen en jongeren, door meer voeling „met-elkander-houden, ook de zaak der economische „belangen der jongeren (zoo goed als die der ouderen) „onder de oogen zie en dus zooveel mogelijk ook dit „streven der jongeren steune."

Deze economische regeling zou in aansluiting kunnen geschieden met het streven der A. N. O. T. B.

Doch deze algemeene wensch naar regeling der economische belangen moet gesteund en voorafgegaan worden door een afdoende regeling der capaciteiten van Opzichters, Teekenaars en Architecten.

Eerst nà deze regeling kan in alle richting worden voortgewerkt, met deze capaciteiten-regeling tot basis kan ook in het Genootschap die verhouding tot stand komen, welke leiden moet tot eene verhooging der waarde van het lidmaatsshap. In verband hiermede zagen zij gaarne de totstandkoming der navolgende cursussen in het Genootschap:

1o.
A. Modelteekenen.
B. Boetseeren.
C. Ontwerpen ornament.
D. Begandeling van technische kwestiën, rioleering verwarming, ventilatie, etc.
E. Stijlstudie. constructief en stijlkundig.
F. Afgeronde cursussen op kunstindustrieel gebied.
G. Ontwerpen.

2o. Excursies naar in aanbouw zijnde werken.

3o. 2 wintertentoonstellingen voor de leden, van outwerpen en teekeningen van leden.

4o. Uitgave der voornaamste studies op die tentoonstellingen.

5o. Vragenbus.

6o. Medewerking aan de totstandkoming van een teekenaarsexamen.

7o. Creatie van een rubriek *stemhebbende leden* in het Genootshhap, gerecruteerd uit de gewone leden die zich in den vervolge zullen aanmelden. Behoud der overige leden-rubrieken.

8o. de instelling van een Commissie van onderzoek bestaande uit vijf leden, welke tweemaal 's jaars die leden van het Genootschap, die van gewoon lid tot stemhebbend willen promoveeren, daartoe in staat stelt door over te leggen of desvereisicht af te leggen proeven van bekwaamheid.

Na deze punten, die verband houden met de genoemde capaciteiten-regeling en daarvan in het Genootschap het gevolg kunnen zijn, de navolgende van economischen aard, welker behandeling zal uitgesteld moeten worden tot na de totstandkoming der in sub. 1o. tot 8o. genoemde punten.

Die zijn:
1o. Salaris-regeling in verhouding tot capaciteit.
2o. Pensioenfonds, ondersteuningskas.
3o. Middelen tot verhaal (arbitrage, royement, etc.)

Aan het slot van het adres wordt aan het bestuur principieele instemming met de in bovenstaande punten ontwikkelden gedachtengang gevraagd en het vertrouwen uitgesproken, dat na deze instemming de uitvoering zal volgen.

Dit adres was onderteekend door de heeren:

A. van Baalen, M. Beudt, J. Crouwel, H. Elte, Ph. Hamers, C. P. van Hoek, Jos. Herman, W. Kromhout Czn., J. Kuijt, M. Plate, A. Redert, Jac. Roosing en Tholens.

De buitengewone vergadering had een zeer bevredigend verloop. Het Bestuur opende de behandeling der voorstellen met een critiek op de denkbeelden der voorstellers en verdedigde zich tegen elk verwijt van nalatigheid of gebrek aan activiteit o. a. met de volgende argumenten:

Het zijn de geheel veranderde tijdsomstandigheden, welke moeten worden geraadpleegd.

En in zulk een geval is het beste Bestuur niet in staat aan een vereeniging een opgewekt leven te verschaffen, wanneer maatschappelijke oorzaken in het spel zijn; wanneer niet door de leden zelf het initiatief tot veel dingen wordt genomen, wannee van hen niet een stuwende kracht uitgaat.

Want we nemen gaarne aan dat er evenveel talent, misschien nog meer onder hen schuilt dan vroeger, dat ze even hard, misschien nog harder werken dan hun collega's van 25 jaar geleden; het tegendeel veronderstellen mogen we niet doen; want waarom zou dat anders zijn? Maar een feit is het, dat de vereeniging als zoodanig daarvan niet veel merkt, en dat het Bestuur ongevraagd van de jongeren zeker niet veel heeft gekregen.

En daarom nemen wij aan, dat zij zelven onder een zekeren druk verkeeren, waarmee het punt is aangeroerd, waarop de heer K. doelde, en dat dan ook wel de oorzaak is der verslapping; het is de verstandhouding der leden onderling.

De heer K. spreekt zelfs van een vervloekte verstandhouding van loonbetalend en loontrekkend, in onzen kring, hetwelk hij een gruwel noemt.

Wij zouden ten eerste den heer K. willen vragen, hoe hij zich die verhouding anders denkt in een vereeniging van architecten zoowel als van opzichters en teekenaars.

Maar nu komt het ons voor, dat de heer K. niet zonder eenige oppervlakkigheid is heengegleden over de groote maatschappelijke beweging, welke in dezen tijd alles beheerscht, en ook alle vereenigingsleven doet wankelen. De heer K. moge dit betreuren; wij doen dit ook, in zoover dat heeft moeten zijn, maar wij betreuren het niet dat ook de loontrekkenden in onzen kring betere voorwaarden trachten te verkrijgen.

Want of die zoo geroemde toestand, van 25 jaar en langer geleden, in dat opzicht nu zoo ydillisch was als de heer K. dien gelieft af te schilderen, betwijfelen wij.

Hoe dit zij, die groote beweging bestaat nu eenmaal en de heer K. zal wel weten dat zulk een tijd er nu niet een kan zijn van vertrouwelijk op den schouder kloppen en dat de teekenaar nu eenmaal niet leven kan van „l'amour des beaux yeux" van den architect.

Trouwens in de inleiding tot de voorstellen wordt aan het scherper worden der vormen van wederzijdsche materieele belangen reeds meer de aandacht gewijd. Maar wat daarin wordt gezegd, als zou deze strijd „entre parenthèse de klassestrijd" geen verwijdering veroorzaken tusschen groepen van ons genootschap is beslist onwaar, omdat strijd steeds verwijdering brengt althans geen verbroedering. Het komt ons dan ook voor dat dit door de onderteekenaars tegen beter weten in, is onderschreven.

Ten slotte evenwel verklaarde het bestuur bij monde van den Voorzitter zich bereid tot medewerking, wat betrof de punten 1 tot en met 6, doch was wat 7 en 8 aangaat van meening, dat de verwezenlijking daarvan wel voor de toekomst bewaard zou moeten blijven.

Een resultaat dus voor de vergadering en vooral voor de commissie van dertien om tevreden over te zijn en men was dan ook tevreden.

Twee dagen later in de 52ste Algemeene Vergadering, waarin nieuwe bestuursleden moesten worden gekozen, doch de aftredenden herkiesbaar waren, werd de heer Joling niet herkozen doch in zijn plaats de heer Kromhout gekozen.

Het Bestuur vond hierin aanleiding collectief af te treden en de crisis was daar.

Men kan aannemen, dat een samenloop van omstandigheden tot de crisis aanleiding heeft gegeven. Persoonlijke grieven tegen den heer Joling bestaan er niet. De commissie van dertien bejammert den loop, dien de zaken genomen hebben en vraagt den afgetreden leden van het Bestuur, zich individueel ter beschikking te stellen voor een nieuwen zetel. Het afgetreden Bestuur meent evenwel, in de gegeven omstandigheden, daartoe niet te kunnen overgaan.

Hoe het nu zal afloopen, zal blijken in de eerstvolgende vergadering op 8 dezer, waarin de verkiezing van een geheel nieuw bestuur moet plaats hebben.

De heer Kromhout heeft inmiddels voor de benoeming bedankt en daarmede een blijk van tegemoetkoming gegeven, dat wellicht bij de afgetreden bestuursleden navolging zal vinden, zoodat de toestand, die vóór 18 December bestond, zal kunnen terugkeeren, alsof er niets gebeurd ware. Dit laatste wordt door velen gewenscht en het is voor de bestuurscrisis ook wel de meest voor de hand liggende en misschien op het oogenblik meest raadzame oplossing.

Maar zal met de bestuurscrisis, die andere crisis die reeds onmiddelijk na de voordracht van den heer Kromhout in de vergadering van 20 November jl., in den boezem van het Genootschap ontstaan is, ook opgelost zijn? Dit is een vraag, die o, i. niet bevestigend beantwoord kan worden. Wanneer men het „Ernstig woord", door den heer A. W. Weissman geplaatst in het nummer van „Architectura" van 14 December j.l. leest, zou men meenen, dat alles in vrede geschikt zal kunnen worden, en dat het nieuwe bestuur slechts aan den arbeid behoeft te gaan om de nieuwe voorstellen ten uitvoer te brengen en dat dan de gouden tijd van voorheen zal terugkeeren, misschien eerder, dan men nu denkt.

Wij gelooven echter, dat, zooals de zaken nu staan, een oplossing op zoo gemoedelijke manier niet verkregen zal worden en wij gronden deze meening op den geest, die in de kringen der jongeren, met name der opzichters en teekenaars, heerscht. Daarvan getuigt het laatste nummer van het orgaan van den A. N. O. T. B., „de Bondsstem".

Aan hetgeen in dat orgaan geschreven wordt wenschen wij in een volgend nummer eenige beschouwingen vast te knoopen.

* * *

Blijkens het hier achterstaand bericht heeft de vergadering van Woensdagavond 8 dezer niet de oplossing van de bestuurscrisis gebracht, zooals velen zich die als de meest gewenschte hebben voorgesteld. Een geheel nieuw bestuur grootendeels bestaande uit de voorstellers der hervormingen zal nu optreden en de uitvoering daarvan ter hand nemen.

Bouwmeesters uit de zeventiende eeuw.

De heer Mr. J. C. Overvoorde heeft, door wat hij in het vorig nummer omtrent den Leidschen kunstenaar Willem van der Helm mededeelde, zich ten opzichte van de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst zeer verdienstelijk gemaakt. Het ware te wenschen, dat andere archivarissen het door hem gegeven voorbeeld volgden, en wereldkundig maakten wat hun archief omtrent oude Nederlandsche archi-

tecten bevat. Want alleen zóó kunnen bouwstoffen worden verkregen, waaruit een geschiedenis der Nederlandsche architectuur op te trekken is. Wie op gissingen moet bouwen heeft een zeer onbetrouwbaren grondslag.

Ondertusschen blijft het jammer, dat men in de 17e eeuw zoo weinig omtrent bouwmeesters heeft opgeteekend en, wat nog meer betreurenswaard is, geen onderscheid maakte tusschen ontwerper en uitvoerder.

De instructies van technische ambtenaren leveren de meest betrouwbare gegevens. Wanneer Willem van der Helm in 1662 een instructie krijgt, waarin de regeering van Leiden hem opdraagt „het maecken van alle teyckeningen ten dienste deser stede", dan bewijst dit, dat deze bouwmeester inderdaad de ontwerper is van alles, wat gedurende den tijd, dat hij zijn ambt bekleedde, dus van 1662 tot 1675, te Leiden is gebouwd.

Zoo zegt ook de instructie, die de Amsterdamsche stadssteenhouwer Hendrik de Keyser 19 Juli 1595 kreeg, dat hij „der stede modellen, patronen ofte „ontwerpselen met alle naerstigheyt en na sijn beste „wetenschap" ontwerpen moest. Hieruit volgt onwederlegbaar, dat alles wat tusschen 1595 en 1621, — het jaar van De Keysers overlijden — te Amsterdam verrezen is, zijn ontwerp is. Wie op grond van wat andere tijdgenooten, wier mededeelingen niet te controleeren zijn, sommige dier bouwwerken aan anderen toeschrijft, moet noodzakelijk dwalen.

Den 3 December 1647 werd Willem de Keyser, Hendriks derde zoon, te Amsterdam als stadssteenhouwer aangesteld en bepaald „dat hij der stadt „sal ten dienste staen in der teyckenkonst". De groote werken, toen in voorbereiding, het Stadhuis en de toren der Nieuwe Kerk, waren door Jacob van Campen ontworpen, voor wien Pieter Post tot 1647 geteekend had. Dit teekenwerk is verder door Willem de Keyser verricht, wien dus een groot deel moet toekomen van de eer, die met „'swerelts achtste wonder" werd behaald.

Pieter Post is nooit ambtenaar geweest, en een instructie heeft hij dus ook nimmer gehad. Dat hij zijn vaardige teekenpen ten dienste van anderen gebruikt heeft, is voldoende bekend. Doch tot dusverre was slechts in enkele gevallen zijn medewerking met vakgenooten uit de stukken te bewijzen.

Zeer merkwaardig is wat Mr. J. C. Overvoorde mededeelt omtrent de ontwerpen voor de Leidsche Waag, die „conform zijn teyckeninge" sinds 1657 is gebouwd. Deze teekening toch is voorafgegaan door eene andere, waarop Willem van der Helm 21 Maart 1657 zich als ontwerper noemt. Dat Post, wiens ontwerp slechts weinig verschil met dat van Van der Helm vertoont, zich aan plagiaat zou hebben schuldig gemaakt, is niet wel aan te nemen. Eerder schijnt aan samenwerking der beide meesters, zooals die ook tusschen Post en Van Campen had plaats gevonden, te moeten worden gedacht.

Misschien is Van der Helm wel met het uitvoeren van het Waaggebouw belast geweest, en heeft hij zich zóó onderscheiden, dat men hem in 1662 een ambt in stadsdienst waardig keurde.

Wat mij als Post's werk aan Gravestein voorkomt is niet de Vierschaar, maar de achterzijde van het Pieterskerkhof, opgenomen onder No. 113 in de „Oude Gebouwen van Leiden" en daar afgebeeld op bladzijde 97. Blijkens dit werk is die gevel van 1655 en derhalve te gelijk met de Bibliotheca Thysiana gebouwd. Hier zien wij de Jonische ordonnantie, waarvan ik sprak.

Dat de Vierschaar door Post ontworpen zou zijn, heb ik niet gezegd. Die Vierschaar, in 1671 begonnen, dus na zijn dood, is niet in zijn manier, daar de Korinthische ordonnantie een andere hand verraadt. De heer Van Overvoorde heeft zeker gelijk als hij die Vierschaar aan Van der Helm toeschrijft.

Ten slotte veroorloof ik mij, de aandacht van den Leidschen archivaris te vestigen op Arent Adriaenszoon van 's-Gravesande, die als architect te Leiden een groot getal van belangrijke werken heeft ontworpen en uitgevoerd. Toch weten wij nog maar betrekkelijk weinig omtrent dezen kunstenaar, die, ongetwijfeld een leerling van Van Campen, vóór hij te Leiden kwam, ook in Den Haag heeft gewerkt. De Marekerk en de Lakenhal te Leiden behooren onder zijn scheppingen.

Misschien bevat het Leidsch archief ook omtrent hem wel gegevens, welker openbaarmaking ieder, die in onze oude bouwkunst belangstelt, genoegen zou doen.

A. W. WEISSMAN.

Prijsvragen.

De Vereenigiug tot bevordering van vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken wenscht voor zich zelve

EEN RECLAME-BILJLT EN EEN SLUIT-ETIKET.

1. Het Reclame-biljet moet dienen om de aandacht te vestigen op Utrecht.

Het Sluit-etiket om op couverts en eventueele drukwerken die van de Vereeniging uitgaan, te worden geplakt.

2. Het Reclame-biljet moet met de pen en in drie, liefst vlakke, kleuren zijn uit te voeren.

De bewerking moet van dien aard zijn dat het sluitetiket daarnaar op kleine schaal photo-chemigraphisch kan worden gereproduceerd.

3. Het biljet moet 100 × 65 c. M. meten en mag zoowel in de hoogte als in de breedte worden gebruikt.

De beeldgrootte moet niet minder dan 90×55 c. M. bedragen.

4. De maat waarop het sluit-etiket zal worden verkleind is ± 4 × 5 c. M.

5. Voor de beste ontwerpen, ter beoordeeling van de na te noemen jury, worden toegekend:

een eerste prijs van honderd gulden,
een tweede prijs van vijftig gulden.

6. Bij gelijke kunstwaarde, naar het oordeel der jury, zal eenvoudigheid in uitvoering bij de beoordeeling in aanmerking komen.

7. De ontwerpen moeten vóór of op den 16den Maart 1908, des middags ten 12 uur, onder bijvoeging van een correspondentie-adres, vrachtvrij zijn ingekomen bij den Eersten Secretaris van de bovengenoemde Vereeniging Oude Gracht W.z. 66B te Utrecht, met vermelding van het woord „Prijsvraag".

Het correspondentie-adres moet een ander zijn dan van den vervaardiger van het ontwerp.

8. Elk ontwerp moet bovendien gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van een gesloten couvert, waarop hetzelfde motto is herhaald en dat naam en woonplaats van den vervaardiger bevat.

Het motto moet uit een woord, geen figuur, bestaan.

9. Het Bestuur der Vereeniging houdt aan zich het recht, voor de uitvoering, een ander ontwerp te nemen dan door de Jury is uitgekozen.

10. In het geval sub 9 genoemd, wordt aan den vervaardiger van dat ontwerp, vijftig gulden toegekend.

11. Alle ontwerpen zullen op eene te houden tentoonstelling worden geëxposeerd.

12. De bekroonde en ter uitvoering gekozen ontwerpen blijven het eigendom der vereeniging.

De overige inzendingen worden op een nader door het Bestuur te bepalen tijd aan de opgegeven correspondentie-adressen teruggezonden.

13. In alle bij deze bepalingen niet voorziene gevallen beslist in hoogste ressort, het Bestuur der Vereeniging.

DE JURY,

J. H. BROM.
L. VAN ESSEN RZN.
B. A. J. VAN DER HEGGE ZIJNEN.
P. J. HOUTZAGERS.
J. DE JONG CZN.
J. C. U. LEGNER.
F. J. NIEUWENHUIS.
FR. W. SCHÖTTELNDREIÊR.
Prof. W. VOGELSANG JR.

HET BESTUUR DER VEREENIGING TOT BEV. VAN VREEMDELINGENVERKEER VOOR UTRECHT EN OMSTREKEN,

B. A. J. VAN DER HEGGE ZIJNEN, VOORZITTER.
G. WITTEVEEN, VICE-VOORZITTER.
A. VAN EIJSDEN JR., 1e SECRETARIS.
J. EVERWIJN, 2e SECRETARIS.
R. H. J. VEEREN, PENNINGMEESTER.
E. J. I. C. VAN BAERLE.
P. DE GRAAFF.
JOH. C. DE HAAN.
W. DE HAAN.
CORN. M. KNOPPER TZN.
TH. KOCK.
P. J. ROSKAM.
FR. W. SCHÖTTELNDREIÊR.
CORN. VAN STRAATEN.
J. E. WEENINK.

GODON-PRIJSVRAAG.

De vereeniging „Arti et Industriae", te 's-Gravenhage, heeft als Godon-prijsvraag voor 1908 uitgeschreven: „het ontwerpen van eene betimmering van een studeerkamer".

Voor de beste aan de gestelde voorwaarden voldoende en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen, worden uitgeloofd een prijs van f 100 met het getuigschrift van „A et I." en een prijs van f 50 met hetzelfde getuigschrift voor het ontwerp dat in de tweede plaats in aanmerking komt.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

De commissie van beoordeeling bestaat uit de heeren K. P. C. de Bazel, architect, te Bussum; prof. K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; en Joseph Th. J. Cuypers, architect te Amsterdam.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Woensdagavond waren de leden van het genootschap *Architectura et Amicitia* opgeroepen voor een vergadering, belegd tot verkiezing van een bestuur.

Gelijk bekend, was het huldige bestuur afgetreden, omdat in een vorige vergadering de Heer A. J. Joling niet was herkozen, maar in zijn plaats de Heer W. Kromhout, en men daarin een demonstratie meende te moeten zien tegen het beleid van het geheele bestuur. Dat bestuur bestond uit de hh. H. P. Berlage, voorzitter; J. Ingenohl, P. J. de Jong, H. Walenkamp en W. N. van Vliet. (De Heer H. J. Walle Jzn. was al vroeger om een andere reden afgetreden).

Gisteravond werd de Heer Joling herkozen. Hij hield echter zijn benoeming in beraad.

Ter vervanging van den Heer Walle werd gekozen de Heer W. Kromhout.

Voorts werden gekozen de heeren Berlage en Walenkamp, die de benoeming echter niet aannamen, waarna de Heer Joling ook verklaarde te bedanken.

Gekozen werden verder nog de heeren A. van Baalen en J. Roosing Jr., die hunne benoeming in beraad hielden en de Heer J. H. de Groot, die niet aanwezig was.

In de plaats van de heeren Berlage, Walenkamp en Joling werden benoemd de heeren K. van Leeuwen en Jos. Herman, die ook de benoeming in beraad hielden en de Heer H. A. J. Baanders, die haar aannam. De Heer Kromhout verklaarde toen ook zijne benoeming te aanvaarden.

In een volgende vergadering zal een voorzitter gekozen worden.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 1. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Mededeelingen omtrent het overlijden van den heer C. T. J. L. Rieber en uit de vergaderingen van het Hoofdbestuur van 24 en 30 December 1907.

Het afgeloopen jaar.

De gevallen (?) prijsvraag voor arbeiderswoningen.

Verslag van de vergadering der Afdeeling Utrecht van 20 Dec. 1907.

Architectura No. 1. Aan de leden. Motie, aangenomen op de bijeenkomst van leden van „Architectura et Amicitia", gehouden op 21 December 1907, in het American-Hotel, met onderschrift van het Bestuur.

Verslag van den toestand van het Genootschap A. et A. over het jaar 1907.

Jaarverslag van den secretaris van het genootschaps-orgaan.

Jaarverslag over de bibliotheek.

Ingezonden stukken. Andermaal een ernstig woord, door A. W. Weissman. — Over de crisis in A. et A. door Van Hylckama Vlieg.

Technisch gedeelte. De bereiding van ijzer.

De Bouwwereld No. 1. Echo's I. Een terugblik.

Het Raadhuis te Haastrecht en zijne restauratie, door L. Couvée, architect te Delft, met losse plaat.

No. 2. De Dam te Amsterdam XII. De stichting van het nieuwe Stadhuis en de daarmede samenhangende amoties, door Dr. J. C Breen.

Woonhuizen te 's Gravenhage, architect L. A. H. de Wolf (afbeelding).

De Gugel-gedenkplaat in de Technische Hoogeschool te Delft.

Nieuwjaarswensch van den klopgeest Joris Prop.

De Ingenieur No. 1. Strandverdediging te Bocca d'Arno of Marina di Pisa (Arnomuiden) door R. A. van Sandick c. i. met afbeeldingen en een losse plaat.

Afslibbing van drempels in en banken vóór vaarwaters, meer bijzonder voor de vaarwaters van Soerabaja, door J. Ph. Ermelong, met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Zuiderzee-droogmaking, door W. Brandsma Joh's zn.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 1. Ingezonden. Bij het einde des jaars. — Droogmaking van een deel der Zuiderzee, (vervolg). — Berichten, — Dieselmotoren, (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten, (vervolg).

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 27. De stookopeningen dicht of open? Herziening der woningwet (vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 1. An die Schönheit, gedicht van Franz Langheinrich.

Strassenbild und Miethhaus, door Erich Schirmer, met een losse plaat, schetsontwerp van Carl Tinti te Hamburg.

Hofanlagen der italienischen Renaissance, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen en een losse plaat met twee zeer fraaie aanzichten van de binnenplaatsen van het Bargello en van het Palazzo Vecchio te Florence.

Denkmalspflege und Ziele, door G. Kutzke.

Modernes vom Ziegelrohbau, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.

Ein ländliches Wohnhaus, door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van J. Lepelmann te Düsseldorf.

Eine neue Schaufenster-Anordnung, door Walter Curt Berendt bij een ontwerp van A. von Senger, Zürich.

Het Huis, Oud en Nieuw, Afl. 12. De slotaflevering van 1907 bevat een belangrijke studie van Prof. A. W. Nieuwenhuis, met een twintigtal afbeeldingen over de Woning der Dajaks.

Het behoort zoozeer tot de zeldzaamheden, dat men in de Nederlandsche technische tijdschriften iets vindt over de bouwkunst van den Indischen Archipel, dat men een studie als deze niet anders dan met groote ingenomenheid kan begroeten. Bij al onze Indische relaties is het merkwaardig hoe weinig wij van Indië weten; dat moest toch anders zijn, maar de rechte belangstelling schijnt niet aanwezig te zijn bij de meest belanghebbenden. Dat ziet men meer en het is alsof zij, die minder onverschillig zijn, daardoor genoopt worden, zich ook maar geen moeite te geven de belangstelling op te wekken. Het artikel van Prof. Nieuwenhuis doet ons echter hem en andere bevoegden toeroepen: vertel ons meer van dat merkwaardig Insulinde en zijn kunst, want wij weten er is meer, er is ontzaglijk veel materiaal ook reeds verzameld, dat slechts wacht op de hand van den bewerker, die het ons, zooals hier, in aangenamen vorm zal weten voor te dienen. De overige platen in deze aflevering zijn afbeeldingen van het uit- en inwendige van eenige villa's te Noordwijk aan Zee.

De Aannemer No. 1. Arbeidsovereenkomst. — Onze nieuwe kantoren (met losse plaat). — Onderhoudsbestek der gemeente Leeuwarden. — Hulde verdiend.

Wegens plaatsgebrek moet de bespreking van eenige nieuwe uitgaven en afleveringen van tijdschriften tot een volgend nummer worden verschoven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Op de Place des Victoires te Parijs hebben de eigenaars van eenige huizen de reclamaborden die de façades ontsierden doen wegnemen. Het effect is verrassend. Men verbaast zich hoe mooi het architecturaal karakter van het plein op eens tot zijn recht komt. Zoo ware er in heel de wereld door een noodzakelijke zuivering nog heel wat bouwkunstig mooi te ontdekken!

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. Onder zeer talrijke blijken van deelneming en vriendschap werd j.l. Zaterdag op de algemeene begraafplaats te 's-Gravenhage het stoffelijk overschot ter aarde besteld van den ingenieur, den heer C. T. J. Louis Rieber, in leven algemeen secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam en bestuurslid van tal van andere vereenigingen op het gebied van architectuur en ambachtsonderwijs.

Mannen van naam in bouwkundige kringen en ingenieurs en vele andere belangstellenden uit verschillende plaatsen des lands vormden een breeden kring rond de groeve.

Door tal van sprekers werd hulde gebracht aan de groote verdiensten van den heer Rieber als bekwaam ingenieur, degelijks raadsman, trouw vriend en edel mensch.

Zelf het zeerste getroffen, schetste allereerst de heer Salm, als voorzitter van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in van groote waardeering en innige deelneming getuigende bewoordingen de verslagenheid, welke de verpletterende tijding van het overlijden van dezen betreurden doode bij de Maatschappij en in geheel Amsterdam had verwekt.

Met een herinnering aan het feest nog geen twee jaren gelesden gevierd ter gelegenheid van het zilveren jubilé van Rieber, als algemeen secretaris der Maatschappij, wees spreker er met diep leedwezen op dat de feestgenooten van toen weinig hadden kunnen bevroeden dat zij reeds thans als treurenden zouden staan aan het graf van dezen man met zijn fijn besnaard gemoed en edel karakter.

Met erkentelijkheid gewaagde spreker er van dat Rieber door zijn vele werken aan de Maatschappij een groote nalaten-schap heeft achtergelaten. Waar de maatschappij echter zooveel in Rieber verliest, zal 't zeker moeilijk vallen zijn plaats in het hoofdbestuur aan te vullen, want behalve een reuzenkracht was Rieber tevens een goed vriend, een betrouwbaar loods en raadsman.

Als vriend huldigde vervolgens de oud-voorzitter van Bouwkunst, de heer Muysken, namens de vele vrienden den overledene om zijn beminnelijk, eerlijk en trouw karakter.

Waar de heer Rieber niet slechts in het hoofdbestuur maar ook daarbuiten zijn gewaardeerden invloed deed gevoelen, sprak vervolgens de heer Knuttel als voorzitter van de Haagsche afdeeling van bouwkunst, een woord van waardeering ter nagedachtenis van den ontslapen secretaris.

De heer Deijll voerde vervolgens het woord, namens de Maatschappij voor den Werkenden Stand. Hulde en dank bracht spreker aan Rieber, die liefde en eerbied voor den arbeid had en daardoor ook zelf in arbeid bevrediging vond, voor het vele dat hij voor deze Maatschappij heeft gedaan.

Met waardeering gewaagde spreker van de kundige leiding, de degelijke adviezen en den vriendelijke omgang van den thans ontslapene, die ook gedurende de 16 jaren dat hij als lid van het hoofdbestuur de belangen der Maatschappij behartigde, ook deze taak steeds heeft vervuld met den ernst en de plichtsbetrachting welke hem eigen waren. Namens de afdeelingen industrie school en dagteekenschool en mede namens directeur en leeraren, volgde vervolgens de heer Wierink met eenige waardeerende woorden en voegde een krans bij de vele bloemstukken welke reeds door de vorige sprekers op het graf waren gelegd.

Een zelfde hulde bracht de heer Van Harderwijk van 's-Gravenhage namens de Vereeniging voor Vakopleiding in Nederland, in welke vereeniging naar spreker verzekerde de heer Rieber niets dan vrienden heeft achtergelaten. De heer Ingenohl bracht hierna namens het genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van den hoogst verdienstelijken secretaris der zustervereeniging en roemde Rieber als ijverig medestrijder voor de bouwkunst en als bekwaam ingenieur die een vraagbaak voor de jongeren was.

Ten slotte sprak de heer Weddenburg namens de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam zijn dank uit voor hetgeen de betreurde doode voor deze vereeniging steeds is geweest.

Behalve van de vereeniging namens welke het woord werd gevoerd, werden ook tal van kransen ven andere corporatiën op de gesloten groeve uitgespreid.

Een der familieleden dankte voor de betoonde belangstelling.

Zie vervolg bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— De „Ancient Order of Foresters", Court Stad 's-Gravenhage no. 9130, houdt een propaganda-avond op Dinsdagavond 14 Januari in zaal 4 van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis.

De punten van behandeling zijn: Doel en strekking der A. O. F. door den voorzitter J. A. De Hoop; Kunstbeschouwing: *Ontwerpen Vredespaleis*, door den heer Harry Elte, architect te Amsterdam.

AMSTERDAM. Door de hevige vorst der vorige week vertoonden verschillende bruggen met houtplaveisel geweldige builen en verhevenheden. Elders zijn de houten blokken met groote voegen van elkaar gespleten. Op de Blauwbrug was middenop een bult van wel een halven meter hoogte gerezen.

LEIDEN. Den 30en April a.s. zal de vereeniging „De Practische Ambachtsschool" alhier, in de Stads-Gehoorzaal het 25-jarig bestaan dezer vereeniging vieren. Er zal bij die gelegenheid eene tentoonstelling worden gehouden van ontwerpen en werkstukken, door oud-leerlingen en leerlingen vervaardigd.

Van de oud-leerlingen en leerlingen zullen feestelijkheden uitgaan, mede ter huldiging van den directeur.

Personalia.

— Tot tijdelijk ingenieur bij den Provincialen Waterstaat van Zuid-Holland is benoemd de civiel-ingenieur A. Groothoff te 's-Gravenhage.

— De heer W. Bossinga, directeur der Westlandsche Stoomtramweg Maatschappij te Loosduinen, is benoemd tot chef der Stoomtram maatschappij te Kediri (Java).

— Te Schoten is benoemd tot directeur van de gemeentegasfabriek de heer M. van Waarde, Amsterdam.

— Te Tilburg is tot adjuct-directeur der gasfabriek benoemd de heer J. Willekens, en tot tijdelijk bouwkundig opzichter de heer J. Haarselhorst.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Roosendaal (N.-B.) is benoemd de Heer M. Vergouwen, directeur van gemeentewerken.

— Tot directeur van de Ambachtsschool te Semarang (Ned.Indië) is benoemd de heer A. J. Hoogeboom, leeraar aan de Ambachtsschool te Leeuwarden.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in dit no. (1)

— Teekenaar tot het illustreeren van humoristische kinderverhalen. Brieven met proeven in te zenden onder No. 2 Boekhandel J. W. van der Hout, Prinsestraat 73a, s-Gravenhage. (1)

— Leeraar in het Vormteekenen (acte M1) aan den Burgeravondschool te Hilversum. Jaarwedde f 600 en f 10 voor elk wekelijks lesuur per jaar (vermoedelijk 10). Stukken aan den Burgemeester vóór den 15 Jan. 1908. (1)

— Leeraar in het Machinevak aan de Ambachtsschool te Harlingen. Aavangssalaris f 1200, met twee verhoogingen van f 100. Stukken vóór 20 Januari 1908 aan den Secretaris S. Bakker. (1)

— Werktuigkundige aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, om onderwijs te geven in Werktuigkundig Teekenen, Stoomwerktuigkunde en Electro Techniek, aanvangssalaris f 1200 dat opklimt tot f 1800 en pensioen. Stukken vóór 25 Januari a.s. aan het adres der Ambachtsschool, alwaar inlichtingen worden verstrekt. (1)

— Vertegenwoordiger voor Belgische IJzergieterij. Brieven onder no. 34735 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (1)

— Jonge bouwkundige of waterbouwkundige Onderbazen voor werken van gewapend beton. C. Kuijpers, Civiel-Ingenieur, Zuidblaak 34 (Beursplein) Rotterdam. (1)

— Leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Academie Minerva te Groningen voor 15 avonduren (winter-cursus) en 6 daguren per week, salaris f 930. Inlichtingen bij den directeur, afdeeling beeldende en toegepaste kunst. Sollicitatiestukken voor 10 Januari 1908 bij den secretaris J. A. Mulock Houwer. (1)

— Chef-Bouwkundige, voor de leiding van de timmerwerkafdeeling eener stoomtimmerfabriek. Salaris naar capaciteit, f 1400 à f 1800. Br, lett. U. X. Y. Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Opzichter aan de Gasfabriek te Zeist, voor de fitterij en publieke verlichting, aanvangsjaarwedde f 700; Nadere inlichtingen, aan het kantoor der Gasfabriek. Stukken in te zenden vóór 1 Februari a.s. bij den Directeur. (2)

— Teekenaar. Salaris f 40 p. m. Kennis van gew. beton strekt tot aanbeveling. Adres: Ned. Cementsteenfabriek, Laan v. Meerdervoort 240, 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur van den provincialen waterstaat in Friesland, jaarwedde f 2400 welke twee malen met f 300 wordt verhoogd. Zich bij gezegeld adres, onder bijvoeging van stukken, vóór 1 Februari 1908 te wenden tot het College van Gedeputeerde Staten van Friesland. (2)

— Algemeen Opzichter bij de Directie over de wegen en vaarten tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden te Purmerend, tegen 1 Juli 1908. Salaris f 1500 en f 200 vergoeding voor reis- en verblijfkosten. Sollicitanten niet ouder dan 34 jaar; zich vóór 15 Januari a.s. schriftelijk te wenden tot den Ingenieur L. Graaf van Randwijck Aerdenhout (Zandvoort). (2)

— Architect of Opzichter voor den bouw van Petroleum-Installatie op Borneo. Aanbiedingen onder lett. Z. bij den boekhandel J. P. Bladergroen, N. Haven 153 te Rotterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, midd. leeftijd, tegen primo Febr. a.s., op een Architecten-Bureau te Amsterdam. Br. onder lett. G E 905, Nieuws v. d. Dag. (2)

— Fabrieksbaas aan de Gemeente-Gasfabriek te Wormerveer, niet beneden 30 jaar, salaris f 80 per maand, vrije woning, vuur, licht en water en ged. vrijdom van belasting. Brieven en copie-getuigschriften vóór 15 Januari a.s. aan den directeur. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

45 Bouwk. Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
10 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

De Gugel-gedenkplaat in de Technische Hoogeschool te Delft.
Nieuwjaarswensch van den klopgeest Joris Prop.

De Ingenieur No. 1. Strandverdediging te Bocca d'Arno of Marina di Pisa (Arnomuiden) door R. A. van Sandick c.i. met afbeeldingen en een losse plaat.
Afslibbing van drempels in en banken vóór vaarwaters, meer bijzonder voor de vaarwaters van Soeraboja, door J. Ph. Ermeling, met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Zuiderzee-droogmaking, door W. Brandsma Joh's zn.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 1. Ingezonden. Bij het einde des jaars. — Droogmaking van een deel der Zuiderzee, (vervolg). — Berichten. — Dieselmotoren, (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten, (vervolg).

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 27. Destookopeningen dicht of open? Herziening der woningwet (vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 1. An die Schönheit, gedicht van Franz Langheinrich.
Strassenbild und Miethhaus, door Erich Schirmer, met een losse plaat, schetsontwerp van Carl Tinti te Hamburg.
Hofanlagen der italienischen Renaissance, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen en een losse plaat met twee zeer fraaie aanzichten van de binnenplaatsen van het Bargello en van het Palazzo Vecchio te Florence.
Denkmalspflege und Ziele, door G. Kutzke.
Modernes vom Ziegelrohbau, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.
Ein ländliches Wohnhaus, door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van J. Lepelmann te Düsseldorf.
Eine neue Schaufenster-Anordnung, door Walter Curt Berendt bij een ontwerp van A. von Senger, Zürich.

Het Huis, Oud en Nieuw, Afl. 12. De slotaflevering van 1907 bevat een belangrijke studie van Prof. A. W. Nieuwenhuis, met een twintigtal afbeeldingen over de Woning der Dajaks.
Het behoort zoozeer tot de zeldzaamheden, dat men in de Nederlandsche technische tijdschriften iets vindt over de bouwkunst van den Indischen Archipel, dat men een studie als deze niet anders dan met groote ingenomenheid kan begroeten. Bij al onze Indische relaties is het merkwaardig hoe weinig wij van Indië weten; dat moest toch anders zijn, maar de rechte belangstelling schijnt niet aanwezig te zijn bij de meest belanghebbenden. Dat ziet men meer en het is alsof zij, die minder onverschillig zijn, daardoor genoopt worden, zich ook maar geen moeite te geven de belangstelling op te wekken. Het artikel van Prof. Nieuwenhuis doet ons echter hem en andere bevoegden toeroepen: vertel ons meer van dat merkwaardig Insulinde en zijn kunst, want wij weten er is meer, er is ontzaglijk veel materiaal ook reeds verzameld, dat slechts wacht op de hand van den bewerker, die het ons, zooals hier, in aangenamen vorm zal weten voor te dienen. De overige platen in deze aflevering zijn afbeeldingen van het uit- en inwendige van eenige villa's te Noordwijk aan Zee.

De Aannemer No. 1. Arbeidsovereenkomst. — Onze nieuwe kantoren (met losse plaat). — Onderhoudsbestek der gemeente Leeuwarden. — Hulde verdiend.

Wegens plaatsgebrek moet de bespreking van eenige nieuwe uitgaven en afleveringen van tijdschriften tot een volgend nummer worden verschoven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Op de Place des Victoires te Parijs hebben de eigenaars van eenige huizen de reclamaborden die de façades ontsierden doen wegnemen. Het effect is verrassend. Men verbaast zich hoe mooi het architecturaal karakter van het plein op eens tot zijn recht komt. Zoo ware er in heel de wereld door een noodzakelijke zuivering nog heel wat bouwkunstig mooi te ontdekken!

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Onder zeer talrijke blijken van deelneming en vriendschap werd j.l. Zaterdag op de algemeene begraafplaats te 's-Gravenhage het stoffelijk overschot ter aarde besteld van den ingenieur, den heer C. T. J. Louis Rieber, in leven algemeen secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam en bestuurslid van tal van andere vereenigingen op het gebied van architectuur en ambachtsonderwijs.
Mannen van naam in bouwkundige kringen en ingenieurs en vele andere belangstellenden uit verschillende plaatsen des lands vormden een breeden kring rond de groeve.
Door tal van sprekers werd hulde gebracht aan de groote verdiensten van den heer Rieber a's bekwaam ingenieur, degelijks raadsman, trouw vriend en edel mensch.
Zelf het zeerste getroffen, schetste allereerst de heer Salm, als voorzitter van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in van groote waardeering en innige deelneming getuigende bewoordingen de verslagenheid, welke de verpletterende tijding van het overlijden van dezen betreurden doode bij de Maatschappij en in geheel Amsterdam had verwekt.
Met een herinnering aan het feest nog geen twee jaren geleden gevierd ter gelegenheid van het zilveren jubilé van Rieber, als algemeen secretaris der Maatschappij, wees spreker er met diep leedwezen op dat de feestgenooten van toen weinig hadden kunnen bevroeden dat zij reeds thans als treurenden zouden staan aan het graf van dezen man met zijn fijn besnaard gemoed en edel karakter.
Met erkentelijkheid gewaagde spreker er van dat Rieber door zijn vele werken aan de Maatschappij een groote nalatenschap heeft achtergelaten. Waar de maatschappij echter zooveel in Rieber verliest, zal 't zeker moeilijk vallen zijn plaats in het hoofdbestuur aan te vullen, want behalve een reuzenkracht was Rieber tevens een goed vriend, een betrouwbaar loods en raadsman.
Als vriend huldigde vervolgens de oud-voorzitter van Bouwkunst, de heer Muysken, namens de vele vrienden den overledene om zijn beminnelijk, eerlijk en trouw karakter.
Waar de heer Rieber niet slechts in het hoofdbestuur maar ook daarbuiten zijn gewaardeerden invloed deed gevoelen, sprak vervolgens de heer Knuttel als voorzitter van de Haagsche afdeeling van bouwkunst, een woord van waardeering ter nagedachtenis van den ontslapen secretaris.
De heer Deijll voerde vervolgens het woord, namens de Maatschappij voor den Werkenden Stand. Hulde en dank bracht spreker aan Rieber, die liefde en ijver voor den arbeid had en daardoor ook zelf in arbeid bevrediging vond, voor het vele dat hij voor deze Maatschappij heeft gedaan.
Met waardeering gewaagde spreker van de kundige leiding, de degelijke adviezen en den vriendelijke omgang van den thans ontslapene, die ook gedurende de 16 jaren dat hij als lid van het hoofdbestuur de belangen der Maatschappij behartigde, ook deze taak steeds heeft vervuld met den ernst en de plichtsbetrachting welke hem eigen waren. Namens de afd-elingen industrie school en dagteekenschool en mede namens directeur en leeraren, volgde vervolgens de heer Wierink met eenige waardeerende woorden en voegde een krans bij de vele bloemstukken welke reeds door de vorige sprekers op het graf waren gelegd.
Een zelfde hulde bracht de heer Van Harderwijk van 's-Gravenhage namens de Vereeniging voor Vakopleiding in Nederland, in welke vereeniging naar spreker verzekerde de heer Rieber niets dan vrienden heeft achtergelaten. De heer Ingenohl bracht hierna namens het genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van den hoogst verdienstelijken secretaris der zustervereeniging en roemde Rieber als ijverig medestrijder voor de bouwkunst en als bekwaam ingenieur die een vraagbaak voor de jongeren was.
Ten slotte sprak de heer Weddenburg namens de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam zijn dank uit voor hetgeen de betreurde doode voor deze vereeniging steeds is geweest.
Behalve van de vereeniging namens welke het woord werd gevoerd, werden ook tal van kransen ven andere corporatiën op de gesloten groeve uitgespreid.
Een der familieleden dankte voor de betoonde belangstelling.

Zie vervolg bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— De „Ancient Order of Foresters", Court Stad 's-Gravenhage no. 9130, houdt een propaganda-avond op Dinsdagavond 14 Januari in zaal 4 van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis.
De punten van behandeling zijn: Doel en strekking der A. O. F. door den voorzitter J. A. De Hoop; Kunstbeschouwing: *Ontwerpen Vredespaleis*, door den heer Harry Elte, architect te Amsterdam.

Amsterdam. Door de hevige vorst der vorige week vertoonden verschillende bruggen met houtplaveisel geweldige builen en verhevenheden. Elders zijn de houten blokken met groote voegen van elkaar gespleten. Op de Blauwbrug was middenop een bult van wel een halven meter hoogte gerezen.

Leiden. Den 30en April a.s. zal de vereeniging „De Practische Ambachtsschool" alhier, in de Stads-Gehoorzaal het 25-jarig bestaan dezer vereeniging vieren. Er zal bij die gelegenheid eene tentoonstelling worden gehouden van ontwerpen en werkstukken, door oud-leerlingen en leerlingen vervaardigd.
Van de oud-leerlingen en leerlingen zullen feestelijkheden uitgaan, mede ter huldiging van den directeur.

Personalia.

— Tot tijdelijk ingenieur bij den Provincialen Waterstaat van Zuid-Holland is benoemd de civiel-ingenieur A. Groothoff te 's-Gravenhage.

— De heer W. Bossinga, directeur der Westlandsche Stoomtramweg Maatschappij te Loosduinen, is benoemd tot chef der Stoomtram maatschappij te Kediri (Java).

— Te Schoten is benoemd tot directeur van de gemeentegasfabriek de heer M. van Waarde, Amsterdam.

— Te Tilburg is tot adjunct-directeur der gasfabriek benoemd de heer J. Willekens, en tot tijdelijk bouwkundig opzichter de heer J. Haarselhorst.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Roosendaal (N.-B.) is benoemd de Heer M. Vergouwen, directeur van gemeentewerken.

— Tot directeur van de Ambachtsschool te Semarang (Ned.Indië) is benoemd de heer A. J. Hoogeboom, leeraar aan de Ambachtsschool te Leeuwarden.

Vacante Betrekkingen.

— **Hoofdingenieur** van den Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in dit no. (1)

— **Teekenaar** tot het illustreeren van humoristische kinderverhalen. Brieven met proeven in te zenden onder No. 2 Boekhandel J. W. van der Hout, Prinsestraat 73a, s-Gravenhage. (1)

— **Leeraar** in het Vormteekenen (acte M1) aan den Burgeravondschool te Hilversum. Jaarwedde f 600 en f 10 voor elk wekelijks lesuuur per jaar (vermoedelijk 10). Stukken aan den Burgemeester vóór den 15 Jan. 1908. (1)

— **Leeraar** in het Machinevak aan de Ambachtsschool te Harlingen. Aavangssalaris f 1200, met twee verhoogingen van f 100. Stukken vóór 20 Januari 1908 aan den Secretaris S. Bakker. (1)

— **Werktuigkundige** aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, om onderwijs te geven in Werktuigkundig Teekenen, Stoomwerktuigkunde en Electro Techniek, aanvangssalaris f 1200 dat opklimt tot f 1800 en pensioen. Stukken vóór 25 Januari a.s. aan het adres der Ambachtsschool, alwaar inlichtingen worden verstrekt. (1)

— **Vertegenwoordiger** voor Belgische IJzergieterij. Brieven onder no. 34735 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (1)

— **Jonge bouwkundige of waterbouwkundige Onderbazen** voor werken van gewapend beton. C. Kuijpers, Civiel-Ingenieur, Zuidblaak 34 (Beursplein) Rotterdam. (1)

— **Leeraar** in het bouwkundig teekenen aan de Academie Minerva te Groningen voor 15 avonduren (wintercursus) en 6 daguren per week, salaris f 930. Inlichtingen bij den directeur, afdeeling beeldende en toegepaste kunst. Sollicitatiestukken voor 10 Januari 1908 bij den secretaris J. A. Mulock Houwer. (1)

— **Chef-Bouwkundige**, voor de leiding van de timmerwerkafdeeling eener stoomtimmerfabriek. Salaris naar capaciteit, f 1400 à f 1800. Br. lett. U. X. Y. Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— **Opzichter** aan de Gasfabriek te Zeist, voor de fitterij en publieke verlichting, aanvangsjaarwedde f 700; Nadere inlichtingen, aan het kantoor der Gasfabriek. Stukken in te zenden vóór 1 Februari a.s. bij den Directeur. (2)

— **Teekenaar**. Salaris f 40 p. m. Kennis van gew. beton strekt tot aanbeveling. Adres: Ned. Cementsteenfabriek, Laan v. Meerdervoort 240, 's-Gravenhage. (2)

— **Ingenieur** van den provincialen waterstaat in Friesland, jaarwedde f 2400 welke twee malen met f 300 wordt verhoogd. Zich bij gezegeld adres, onder bijvoeging van stukken, vóór 1 Februari 1908 te wenden tot het College van Gedeputeerde Staten van Friesland. (2)

— **Algemeen Opzichter** bij de Directie over de wegen en vaarten tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden te Purmerend, tegen 1 Juli 1908. Salaris f 1500 en f 200 vergoeding voor reis- en verblijfkosten. Sollicitanten niet ouder dan 34 jaar; zich vóór 15 Januari a.s. schriftelijk te wenden tot den Ingenieur L. Graaf van Randwijck Aerdenhout (Zandvoort). (2)

— **Architect of Opzichter** voor den bouw van Petroleum-Installatie op Borneo. Aanbiedingen onder lett. Z. bij den boekhandel J. P. Bladergroen, N. Haven 153 te Rotterdam. (2)

— **Bouwkundig Teekenaar**, midd. leeftijd, tegen primo Febr. a.s., op een Architecten-Bureau te Amsterdam. Br. onder lett. G E 905, Nieuws v. d. Dag. (2)

— **Fabrieksbaas** aan de Gemeente-Gasfabriek te Wormerveer, niet beneden 30 jaar, salaris f 80 per maand, vrije woning, vuur, licht en water en ged. vrijdom van belasting. Brieven en copie-getuigschriften vóór 15 Januari a.s. aan den directeur. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

45 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
10 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 Januari.

Steenwijk, ten 1 ure, door de Notaris W. Huender, in het hotel Varrenhorst: het afbreken en weder opbouwen van het boerenhuis met bijgebouwen, op Groot Werkhoven, buurtschap Zandhuizen onder Noordwolde; bestek en teek. ter inzage op Groot Werkhoven; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij M. J. Eits te Noordwolde.

Deventer, door het best. der ver. tot bestrijd. der tuberculose binnen de gem. Deventer: 1. het leveren en stellen van twee draaibare houten lighallen, 2. het leveren en stellen van een houten dienstgebouw met bijbehoorende werkzaamheden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. Chr. H. Holgen te Deventer

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Dep.: het driejarig onderhoud aanvangende met den 1sten Januari 1908 en eindigende 31 December 1910, van verschillende gebouwen. Zie adv. in no 51.

Maartensdijk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verbouwen van het gemeentehuis en daarmede in verband staande werken; bestek en teek. verkrijgb. bij de arch. D. Nierop aldaar.

Oud-Beijerland, ten 3 ure, door het bestuur van een Chr. school: het bouwen van een school met acht lokalen, in 5 perc.; aanwijzing op den zelfden dag 11 uur; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de Boekhandelaren W. Hoogwerf Az. en A. v. d. Sluis te Oud-Beijerland. Inlichtingen bij den architect Jac. v. d. Berg.

Rozendaal (N.-B.) ten 10 ure. Door de architect A. J. de Bruijn; de uitbreiding van het gesticht. Charitas aldaar, bestaande in het bijbouwen van een nieuwen vleugel; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit.; aanw. gehouden. (Alleen voor R. K. inwoners.)

DINSDAG 14 Januari.

Bergen op Zoom, ten 11.30 ure. Door het gemeentebest: het maken eene dubbele basculebrug over de Visschershaven ald. in twee perc.

Perceel A. Onderbouw van gewapend beton met grond- en andere werken.

Perceel B. IJzeren bovenbouw met hydraulische en handbeweging.

Bestek en teekening na 10 Januari verkrijgbaar ter gemeente-secretarie. Aanwijzing 7 Januari 11.30 uur Greenwichtijd. Inlichtingen verkrijgbaar ten Stadhuize voornoemd en bij den Ingenieur Van Wamel te 's-Bosch.

WOENSDAG 15 Januari.

Zuidlaren, Door het gemeentebestuur: de levering van 160 strekkende meter ronde of eivormige riolen van cementsteen, met een capaciteit van 0.13 M3., te leveren franco langs het werk in het dorp Zuidlaren voor den 15 Febr. a. s.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation: bestek no. 1097: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

overgang van dien spoorweg over de Delftbavensche Schie: begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam. Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Biezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem., in de consistoriekamer: het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Biezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn. Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Biezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht, 7 Jan. Door de Maatsch. tot Expl. v. Staatssp. bestek No. 1128, het afbreken van twee bestaande en het maken van twee nieuwe wachterswoningen, resp. No. 17 nabij Culemborg en No. 33 te Hedel op de lijn Utrecht—'s-Hertogenbosch. Begrooting perceel I f 4600, perceel II f 4450, samen f 9050. F. Blom, Zalt-Bommel Perceel I f 5530. Perceel II f 5350, Massa f 10800; H. van Eck, Gameren p. I 5441, p. II 5221, m. f 10662; W. L. Drijvers, Helvoirt p. I f 4570 p. II 4590, m. f 9540; P. Hocksteubach Pzn., 's Bosch p. I f 4400, p. II f 4200, m. f 8400; A. van Hezik, 's Bosch p. I f 4300, p. II f 4170, m. f 8540; A. van der Lande, IJselstein f 4315 f 4189, m. 8544; J. H. van Berghem, Waardenburg p. I f 4320; A. Jansen, Hedel p. II f 4272; G. van Boekel, Kerkdriel p. II 37 7, m. f 8400; W. van Genderen, Amersfoort m. f 10450; J. K. Buiteman, Gorinchem m. f 10559; P. Vaessen, Vught m. f 9005; H. Hermans, Vught m. f 9990, F. J. de Kok, Everdingen m. 9270; M. de Koning en A. v. d. Laar, Boutel m. f 8949; L. J. Metz, Zalt Bommel m. 8800; P. v. Houwelingen en D. Duijm, Noord-loos m. f 8815; H. J. van Boort, Zalt Bommel m. 8777; W. F. Schneider, Nieuwaal m. f 8777; M. van Ooijen, Gameren m. f 8758; G. van Dijk, Hardinxveld m. f 8720; J. J. Majoor, Bussum m. f 8699.

TATTERSALL & HOLDSWORTH, ENSCHEDÉ.

Globe-Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in **Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.**

Buitengewone Vinding!

Met de meuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg.*

Agenten gevraagd.

Antiquariaat van „de Opmerker"

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JANUARI 1907. No. 3.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij voor uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Crisis in „Architectura et Amicitia".

Er zijn in de beweging, die door de beschouwingen van den heer Kromhout in den boezem van het Genootschap is gaande gemaakt, drie richtingen te onderkennen, waarin gestuurd wordt of waarin men sturen wil.

Ten eerste: de ietwat conservatieve van het afgetreden bestuur, daarin gesteund door een groep andere leden, dat er op uit is te behouden wat tot heden bereikt is, dat zich wel bewust is, dat er een klassenstrijd bestaat, dat wel wil medewerken tot hervormingen, maar daartoe niet het initiatief wil nemen; omdat het daar geen direct belang in ziet.

Ten tweede: de ietwat révolutionnaire van een groep jongeren, die geneigd is den klassenstrijd te aanvaarden, die meerdere en volledige behartiging der economische belangen tot de eerst noodige der hervormingen rekent, omdat zij daarbij direct belang heeft.

Daartusschen staan de heer Kromhout en degenen, die zich bij hem hebben aangesloten, met hun program, dat in de eerste plaats beoogt de kunstbelangen te bevorderen, om *daarna* de economische ter hand te nemen.

In de kringen der georganiseerde opzichters en teekenaars vindt dit program, blijkens hetgeen daarover in hun orgaan geschreven werd, weinig instemming, zooals blijkt uit het volgende:

Wat ons in deze actie, op zijn zachtst uitgedrukt, onjuist voorkomt, is, dat leden van onzen bond zonder ruggespraak met ons, voorstellen doen in Architectura die bedoelen de economische positie van de opzichters en teekenaars te verbeteren. Vooral waar mannen als Van Baalen, Elte, Plate en Roosing heel wat meer voor onzen bond konden doen, terwijl van hun hand zelfs geen enkel artikeltje in ons blad verschijnt, gezwegen nog of ze door het trouw bezoeken van de huishoudelijke vergaderingen onze innerlijke organisatie helpen versterken? Onze bond moet voor ons zijn de plaats waar we alle zaken bespreken die de technici in hun bestaan kunnen versterken.

De goede bedoelingen van bovengenoemde leden trekken wij niet in twijfel, maar we hopen dat ze voortaan ons adres beter zullen onthouden.

Nu over de voorstellen zelf.

Deze voorstellen berusten op de verkeerde meening, dat de opzichters en teekenaars slechts tijdelijk alzoodanig werkzaam zijn, om later architect te worden.

Het is mogelijk dat het vroeger zoo was, nu is dat niet meer zoo en in de toekomst zal dat nog minder mogelijk zijn.

Om zich als architect te vestigen is niet alleen noodig „kennis", maar tevens kapitaal, of ten minste zooveel connecties bij menschen van kapitaal, dat het voor hen, die, hoewel voldoende kennis, en niet die andere hulpmiddelen hebben, niet te doen is zich als architect te vestigen. De invloed van het kapitaal gaat zoover dat

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 Januari.

Steenwijk, ten 1 ure, door de Notaris W. Huender, in het hotel Varrenhorst: het afbreken en weder opbouwen van het boerenhuis met bijgebouwen, op Groot Werkhoven, buurtschap Zandhuizen onder Noordwolde; bestek en teek. ter inzage op Groot Werkhoven; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij M. J. Eits te Noordwolde.

Deventer, door het best. der ver. tot bestrijd. der tuberculose binnen de gem. Deventer: 1. het leveren en stellen van twee draaibare houten lighallen, 2. het leveren en stellen van een houten dienstgebouw met bijbehoorende werkzaamheden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. Chr. H. Holgen te Deventer

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Dep.: het driejarig onderhoud aanvangende met den 1sten Januari 1908 en eindigende 31 December 1910, van verschillende gebouwen. Zie adv. in no 51.

Maartensdijk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verbouwen van het gemeentehuis en daarmede in verband staande werken; bestek en teek. verkrijgb. bij de arch. D. Nierop aldaar.

Oud-Beijerland, ten 3 ure, door het bestuur van een Chr. school: het bouwen van een school met acht lokalen, in 5 perc.; aanwijzing op den zelfden dag 11 uur; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de Boekhandelaren W. Hoogwerf Az. en A. v. d. Sluis te Oud-Beijerland. Inlichtingen bij den architect Jac. v. d. Berg.

Rozendaal (N.-B.) ten 10 ure. Door de architect A. J. de Bruijn: de uitbreiding van het gesticht. Charitas aldaar, bestaande in het bijbouwen van een nieuwen vleugel; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit.; aanw. gehouden. (Alleen voor R. K. inwoners.)

DINSDAG 14 Januari.

Bergen op Zoom, ten 11.30 ure. Door het gemeentebest.: het maken eene dubbele basculebrug over de Visschershaven ald. in twee perc.

Perceel A. Onderbouw van gewapend beton met grond- en andere werken.

Perceel B. IJzeren bovenbouw met hydraulische en handbeweging.

Bestek en teekening na 10 Januari verkrijgbaar ter gemeente-secretarie. Aanwijzing 7 Januari 11.30 uur Greenwichtijd. Inlichtingen verkrijgbaar ten Stadhuize voornoemd en bij den Ingenieur Van Wamel te 's-Bosch.

WOENSDAG 15 Januari.

Zuidlaren, Door het gemeentebestuur: de levering van 160 strekkende meter ronde of eivormige riolen van cementsteen, met een capaciteit van 0.13 M³., te leveren franco langs het werk in het dorp Zuidlaren voor den 15 Febr. a. s.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation: bestek no. 1097: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den

[redacted]

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2*b* (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND · LEVEN · INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

[redacted]

overgang van dien spoorweg over de Delfthavensche Schie: begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam. Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Biezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem., in de consistoriekamer: het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Biezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn., Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Biezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht, 7 Jan. Door de Maatsch. tot Expl. v. Staatssp, bestek No. 1128, het afbreken van twee bestaande en het maken van twee nieuwe wachterswoningen, resp. No. 17 nabij Culemborg en No. 33 te Hedel op de lijn Utrecht—'s-Hertogenbosch. Begrooting perceel I f 4900, perceel II f 4450, samen f 9350. F. Blom, Zalt-Bommel Perceel I f 5530. Perceel II f 5350, Massa f 10800; H. van Eck. Gameren p. I 5441, p. II 5221, m. f 10662; W. L. Drijvers, Helvoirt p. I f 4970 p. II 4590, m. f 9540; P. Hoeksteubach Pzn., 's Bosch p. I f 4400, p. II f 4200, m. f 8400; A. van Hezik, 's Bosch p. I f 4300, p. II f 4170, m. f 8540; A. van der Lande, IJselstein f 4345 f 4189, m. 8544; J. H. van Berghem, Waardenburg p. I f 4320; A. Jansen, Hedel p. II f 4272; G. van Boekel, Kerkdriel p. II 37 7, m. f 8400; W. van Genderen, Amersfoort m. f 10450; J. K. Buiteman, Gorinchem m. f 10399; P. Vaessen, Vught m. f 9995; H. Hermans, Vught m. f 9990, F. J. de Kok, Everdingen m. 9270; M. de Koning en A. v. d. Laar, Boutel m. f 8949; L. J. Metz, Zalt Bommel m. 8890; P. v. Houwelingen en D. Duijm, Noordeloos m. f 8815; H. J. van Boort, Zalt Bommel m. 8777; W. F. Schneider, Nieuwaal m. f 8777; M. van Ooijen, Gameren m. f 8758; G. van Dijk, Hardinxveld m. f 8720; J. J. Majoor, Bussum m. f 8699.

TATTERSALL & HOLDSWORTH, ENSCHEDÉ.

Globe-Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in **Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.**

Buitengewone Vinding!

Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg.*

Agenten gevraagd.

Antiquariaat van „de Opmerker"

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JANUARI 1907. No. 3.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Crisis in „Architectura et Amicitia".

Er zijn in de beweging, die door de beschouwingen van den heer Kromhout in den boezem van het Genootschap is gaande gemaakt, drie richtingen te onderkennen, waarin gestuurd wordt of waarin men sturen wil.

Ten eerste: de ietwat conservatieve van het afgetreden bestuur, daarin gesteund door een groep andere leden, dat er op uit is te behouden wat tot heden bereikt is, dat zich wel bewust is, dat er een klassenstrijd bestaat, dat wel wil medewerken tot hervormingen, maar daartoe niet het initiatief wil nemen; omdat het daar geen direct belang in ziet.

Ten tweede: de ietwat révolutionnaire van een groep jongeren, die geneigd is den klassenstrijd te aanvaarden, die meerdere en volledige behartiging der economische belangen tot de eerst noodige der hervormingen rekent, omdat zij daarbij direct belang heeft.

Daartusschen staan de heer Kromhout en degenen, die zich bij hem hebben aangesloten, met hun program, dat in de eerste plaats beoogt de kunstbelangen te bevorderen, om *daarna* de economische ter hand te nemen.

In de kringen der georganiseerde opzichters en teekenaars vindt dit program, blijkens hetgeen daarover in hun orgaan geschreven werd, weinig instemming, zooals blijkt uit het volgende:

Wat ons in deze actie, op zijn zachtst uitgedrukt, onjuist voorkomt, is, dat leden van onzen bond zonder ruggespraak met ons, voorstellen doen in Architectura die bedoelen de economische positie van de opzichters en teekenaars te verbeteren. Vooral waar mannen als Van Baalen, Elte, Plate en Roosing heel wat meer voor onzen bond konden doen, terwijl van hun hand zelfs geen enkel artikeltje in ons blad verschijnt, gezwegen nog of ze door het trouw bezoeken van de huishoudelijke vergaderingen onze innerlijke organisatie helpen versterken? Onze bond moet voor ons zijn de plaats waar we alle zaken bespreken die de technici in hun bestaan kunnen versterken.

De goede bedoelingen van bovengenoemde leden trekken wij niet in twijfel, maar we hopen dat ze voortaan ons adres beter zullen onthouden.

Nu over de voorstellen zelf.

Deze voorstellen berusten op de verkeerde meening, dat de opzichters en teekenaars slechts tijdelijk als zoodanig werkzaam zijn, om later architect te worden.

Het is mogelijk dat het vroeger zoo was, nu is dat niet meer zoo en in de toekomst zal dat nog minder mogelijk zijn.

Om zich als architect te vestigen is niet alleen noodig „kennis", maar tevens kapitaal, of ten minste zooveel connecties bij menschen van kapitaal, dat het voor hen, die, hoewel voldoende kennis, en niet die andere hulpmiddelen hebben, niet te doen is zich als architect te vestigen. De invloed van het kapitaal gaat zoover dat

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

de hypotheekbanken invloed hebben op de keuze van den architect.

Het komt immers voor, dat architecten opdrachten krijgen voor het bouwen van een huis, en de geldschieter een andere architect wenscht. En wanneer wij zien naar het buitenland, waar bouwondernemingen bestaan, die aannemers en architecten tegelijk zijn, dan is het duidelijk, dat de teekenaar in loondienst zijn leven zal moeten slijten, daar, waar de architect zelf ondergeschikte is.

En verder:

Wij hebben, zoover het de bouwkundigen betreft, de verbeteringen, die noodzakelijk zijn af te dwingen van de architecten.

De salarisregeling, de regeling van den arbeidstijd, moeten wij zien te verbeteren *ten koste van de architecten;* willen zij die meerdere kosten verhalen op hun principalen, dat is hun zaak, niet de onze.

Wanneer wij dus strijden voor onze economische verbeteringen, dan staan wij tegenover de architecten.

Hoe scherper die lijn getrokken wordt des te beter.

Staan de architecten dan georganiseerd tegenover ons, dan is het mogelijk door overeenkomsten die zaken te regelen; indien de architecten dan ook „middelen tot verhaal" wenschen toe te passen op hun leden. De slappe houding die aan is genomen ten opzichte van de regeling van den arbeidstijd, moet m· n laten varen.

Wij kunnen in onzen bond onze eigen zaken het best behartigen, geestelijke adviseurs, in welke beteekenis ook, hebben wij niet noodig.

Val ons nu niet op het lijf, met dat dogma, dat wij in de bevordering der kunst één kunnen zijn, want dat zijn kletspraatjes.

Wij kunnen geen kunst geven, niet geven het beste wat we in ons hebben als wij in een onzelfstandige positie verkeeren. Wij hebben dan onze arbeidskracht verkocht en zijn dan ondergeschikt aan de architect, of hij kundig is of niet. In zijn geest moet men werken, wat hij mooi vindt moet voor ons mooi zijn. Is het niet teekenend, dat onlangs een teekenaar gevraagd werd, die kon ontwerpen in de stijl Berlage, Van Arkel, enz. Een teekenaar, die een medicijnkastje van kunst moest hebben, wien wonderolie of costarra toegediend werd, naar gelang de stijl die hij moest uitwerpen. Zoolang die onzelfstandigheid blijft bestaan is er van kunst geen sprake, hoogstens van kunstsurrogaat.

Zoolang wij nog met één been in weelde (?) en het andere in armoede staan, niet wetende of de volgende week of maand wij het cijf· r in de werkloozenstatistiek zullen verhoogen, zoolang is de strijd voor betere levensvoorwaarden het eerste en de kunst het tweede.

Of de opvatting, die uit deze woorden spreekt, de juiste is en of dit optreden tot het gewenschte resultaat zal leiden, willen wij thans buiten beschouwing laten. Hier worden de kunstbelangen op den achtergrond gedrongen met gebruikmaking van argumenten, die geen steek houden, wat wij bij gelegenheid wel eens hopen aan te toonen.

Meer beredeneerd is een in hetzelfde orgaan voorkomend artikel van den heer A. H. Jansen, waaraan wij het volgende ontleenen:

Aan hun pogingen, om van het genootschap weer frissche kracht te doen uitgaan, ligt o. i. de fout ten grondslag, dat beoogd wordt heterogene bestanddeelen bijeen te houden. Deze principieele fout wreekte zich dan ook terstond in het twijfelachtige succes, dat hun voorstellen ten deel viel. De vergadering voelde, dat, zoo de voorgestelde middelen misschien in staat waren het uiterlijk wat op te frisschen, zij toch niet vermochten het genootschap zijn innerlijke gezondheid weer te geven. De onderteekenaars hebben het gencesmiddel niet gevonden, omdat zij niet voldoende beseften, dat de crisis die A. et A. doormaakt, geen gevolg is van mindere liefde voor de kunst, of van te weinig bestuursinitiatief, maar dat deze crisis wortelt in onze huidige economische verhoudingen. Hoe kan het anders, zou men willen opmerken; hoe kunnen van dit dertiental voorstellen verwacht worden, die getuigen van breede kennis en diep inzicht in onze maatschappelijke verschijnselen, waar hun leider, de heer W. Kromhout, getoond heeft in de economische vraagstukken niet zoo thuis te zijn. De afstraffing, die hij voor het door hem verkondigde van den voorzitter, den heer H. P. Berlage, opliep, moge hem een aansporing zijn van ons maatschappelijk samenstel eenige studie te maken. Doch al moge de leider dan de kennis nog moeten opdoen, zijn bondgenooten gaven nochtans blijk niet geheel en al onwetend te zijn, getuige hun bewering, dat „de wederzijdsche belangen steeds scherper vormen aannemen, iets dat als gevolg van den tijdgeest kan worden geconstateerd". Ja, wanneer „tijdgeest" hier vertaald mag worden door „steeds scherper wordenden strijd tusschen kapitaal en arbeid", zou gezegd kunnen worden dat zij het reeds aardig ver hadden gebracht in de terminologie en kennis der groote beweging, die ons maatschappelijk leven beroert, ... zoo het dertiental niet even na het schrijven van den geciteerden zin tot de conclusie kwam, dat „de strijd tusschen de wederzijdsche belangen geenszins verwijdering behoeft te veroorzaken tusschen groepen van ons genootschap".

Nu kan dat niet gezegd.

Onze tijd staat in het teeken van den belangenstrijd en waar deze strijd niet alleen ons economisch, maar ook ons geestelijk leven, ja, we kunnen wel zeggen, *alles* beheerscht, daar spreekt het van zelf, dat hij in het groeiend organisatieleven zijn invloed doet gelden. En dat wel in zulk een mate, dat gerust gezegd mag worden, dat het voor elke organisatie een levensvoorwaarde is hem te erkennen en zich op zijn standpunt te plaatsen.

Wie dat doet, vaart er wel bij, getuige de Aannemersbond. en verdere patroons- en werkliedenorganisaties. Maar vereenigingen, die dit laten en door ideologische banden bijeen trachten te houden, wat in dezen strijd tegenover elkander staat, leiden een kwijnend bestaan, zooals de verschillende kunstgenootschappen bewijzen.

Dit wordt de alom geldende regel, dat elke organisatie, welke bedoelt vakbelangen te behartigen, moet stammen op de reëele verhoudingen.

Het reëele leven leert ons, dat er ook in de wereld, waar men de bouwkunst beoefent, een scheidingslijn te trekken is, en dat de kwaliteit werkgever of werknemer bepaalt aan welke kant men plaats moet nemen.

Die lijn scheidt ook de belangen.

Voor den werknemer, den loontrekkende, is het werken in de allereerste plaats een middel om in zijn levensonderhoud te voorzien en het is zijn belang onder de gunstigste voorwaarden te arbeiden. Elke verbetering in die arbeidsvoorwaarden verhoogt zijn levenspeil, maar die verbetering is tegelijkertijd ten nadeele van de bestaansvoorwaarden van den werkgever. Want elke verhooging van salaris, iedere verkorting van arbeidsduur, elke vacantiedag voor den eerste komt ten koste van den laatste. Wat wonder dus, dat de werkgever niet voetstoots die verbeteringen toestaat, maar zich er tegen verzet. Het is niet zijn direkt belang onder de gunstigste voorwaarden te laten werken, integendeel alles wat hij uitspaart is winst.

Waar de zaken zoo staan is het toch al te naïef, te meenen, dat samenwerking mogelijk is ter behartiging van beider belangen.

Wij hebben verbeteringen in onze arbeidsvoorwaarden dringend noodig, de werkgevers willen of kunnen ze niet geven. Moeten wij ons soms uitsloven met hen te helpen de kosten eerst op anderen te verhalen en daarna af te wachten of onze hulp beloond zal worden? Dat is toch te veel verlangd. Niet kunnen of niet willen, er zit voor ons niets anders op dan den gordiaanschen knoop door te hakken en de verbeteringen door de voeren. Is de meening van het dertiental, dat de belangenstrijd in A. et A. geen verwijdering behoeft te veroorzaken, dan geen dwaasheid?

Maar, hooren wij vragen, is het bevorderen der bouwkunst geen gemeenschappelijk belang en kunnen wij dit in A. et A. niet gezamenlijk behartigen?

Het bevorderen der bouwkunst zou een gemeenschappelijk belang genoemd kunnen worden, maar we willen opmerken, dat het dertiental niet met voorstellen is gekomen om A. et A. alleen dit belang te laten behartigen. Integendeel, zij meenden juist, dat het genootschap vele der jongeren zou verliezen, wann eer niet ook de economische belangen onder de oogen werden gezien. Wij meenen te hebben aangetoond, dat samenwerking tot behartiging dier belangen onmogelijk is. Wij zijn het met het dertiental eens, hoewel denkelijk op andere gronden, dat A. et A. niet kan blijven bestaan op den grondslag van het genoemde gemeenschappelijke belang en komen tot de conclusie, dat het ook voor het genootschap eene levensvoorwaarde zal worden zich op het standpunt van den klassenstrijd te stellen, om eenmaal te worden het verzamelpunt van de werkgevers.

Hoe zal dan de bouwkunst bevorderd worden?

In ruwe lijnen willen we hier onze inzichten weergeven, om later dit onderwerp van meerdere kanten te bezien.

Echte kunst vraagt liefde, toewijding, samenwerking en kan slechts gegeven worden door zelfstandige en vrije menschen. Zij eischt roeping en bezieling.

Wil zij gemeengoed, dus de hoogste kunst zijn, dan moet zij uiting wezen van een algemeen willen, voelen en denken. De nieuwe kunst zal in hare uiting symbool zijn van de eenheid, de organisatie van het menschdom. Wie hare komst wil bespoedigen, moet beginnen mede te werken aan het wegruimen der hindernissen. En dan is het allereerste werk aan beide zijden der scheidingslijn de poelen van volslagen anarchie van desorganisatie en demoralisatie, te dempen.

Aan de eene kant is daarmede begonnen. Onze Bond is onvermoeid bezig onze vakgenooten op te heffen en hun te hergeven nieuwe hoop en idealen. Hij organiseert en voert actie ter verbetering onzer arbeidsvoorwaarden. Dit werk gaat niet vlug, evenwel naarmate hij grooter en machtiger wordt, zal het sneller gaan. En, terwijl hij ons levenspeil verhoogt, zal hij tevens een ander werk volvoeren. Door zijn voortdurend beslister optreden voor verbeteri· g onzer positie zal hij de nu elkaar het licht in de oogen niet gunnende werkgevers te hoop drijven. Ja, heer Kromhout, gij zult het moeten gedoogen, dat de „deftige" Bond van Opzichters en Teekenaars waarover gij zoo smalend kunt spreken, de verwekker zal zijn van hetgeen gij zoo vurig verlangt, al zal de door hem verwekte werkgeversbond er denkelijk anders uitzien dan gij hem u voorstelt.

Door de aldus gevormde legers zal voorloopig de strijd misschien scherper gevoerd worden, maar niettemin zal uit dezen strijd iets goeds te voorschijn treden. Het organisatiebegrip zal doorgedrongen zijn, de chaos van nu veranderd in een geregelden toestand, de weg gebaand, waarlangs d· herboren kunst zal worden binnengehaald.

Het is een eigenaardig verschijnsel in den klassenstrijd, dat de partij of klasse, die zich verongelijkt of hare belangen verwaarloosd acht, steeds gereed is een andere partij of klasse den schuld te geven van alle misstanden en misbruiken, waarover terecht of ten onrechte geklaagd wordt.

Zoo zien wij hier de opzichters en teekenaars stelling nemen en een uitdagende houding aannemen tegenover de architecten, alsof deze bij machte waren, wanneer zij slechts wilden, de economische toestanden op het gebied der bouwkunst te verbeteren of recht te zetten.

Zoolang de bouwkunst nog niet algemeen als een industrieel bedrijf wordt uitgeoefend, zal echter de invloed der architecten op economische toestanden gering blijven en zullen zij in de meeste gevallen meer tot de lijdende dan tot de leidende partij blijven behooren. En de geschiedenis van den dag leert ons telkens meer en meer, dat zelfs in de zuiver industrieele bedrijven de macht der z.g. werkgevers denkbeeldig is, dat zij op hun beurt afhankelijk zijn van hoogere machten op economisch en politiek gebied, welker invloed vaak hoogst moeilijk na te gaan en te berekenen is.

Vrijheid en onafhankelijkheid zijn schoone woorden, maar toegepast op de zeer samengestelde verhoudingen in onze hedendaagsche maatschappij, beteekenen zij zeer weinig. Slechts wanneer men de economische verhoudingen buiten beschouwing laat, hebben zij beteekenis, een moreele beteekenis, waarvan de waarde niet hoog genoeg kan worden geschat.

Voor ideëele en moreele overwegingen is in den klassenstrijd maar heel weinig plaats, zelfs het in acht nemen van beschaafde vormen wordt daarin dikwijls verwaarloosd, dat schijnt er zoo bij te behooren.

Reeds van ouds is het bij ons gebruikelijk geweest, wanneer men niet met iemands beginselen sympathiseert of zijn handelingen niet goedkeurt, hem dit te kennen te geven, door in zijn huis de glazen in te gooien. Aan duidelijkheid laat deze wijze van demonstreeren wel niet te wenschen over, maar of zij beter tot 't doel voert dan een andere, minder luidruchtige, is steeds twijfelachtig. Wij zien echter, zelfs in landen, die zich er op beroemen aan den spits der beschaving te staan, de vuist nog dikwijls als argument gebruiken, en mogen ons dus over hetgeen wij hier waarnemen, niet al te veel ergeren.

Heftigheid en overdrijving in het gesproken en geschreven woord schrikken dikwijls af, leiden vaak op een dwaalspoor en bovendien geven zij ons meestal een verkeerden indruk van de persoonlijkheid en het karakter dergenen, die er gebruik van maken om aan hun betoog kracht bij te zetten, een indruk, die bij nadere kennismaking en gemeenzamen omgang zich in den regel in gunstigen zin wijzigt en soms voor een geheel andere plaats maakt.

Voor de oplossing van een crisis, als thans in A. et A. ontstaan, zal dan ook o. i. gemeenzame omgang en gemeen overleg tusschen de personen, die in het Genootschap verschillende groepen vertegenwoordigen, veel meer kunnen uitwerken, dan een strijd, waarbij redevoeringen in vergaderingen en artikelen in organen de voornaamste wapens zijn.

Wij haalden de artikelen uit het orgaan van de A. N. O. T. B. dan ook alleen aan, niet om de strijdende partijen aan te vuren, den strijd op deze wijze voort te zetten, maar om de meeningen te doen kenneu, die door de jongeren in het Genootschap ongetwijfeld voor een deel worden voorgestaan, door sommigen ten volle gedeeld, door anderen misschien met eenige reserve aanvaard.

Onmiskenbaar hebben de agitatie en de propaganda door den A. N. O. T. B. voor zijne beginselen gemaakt, het hare tot het ontstaan der crisis bijgedragen.

Het kan ons niet verwonderen, dat men er in den Bond niet tevreden over is, dat men in het Genootschap de behartiging der kunstbelangen vóór die van de economische belangen wil laten gaan,

doch wat zou er van het Genootschap worden, wanneer het de ideëele belangen prijs gaf voor de materieele.

Juist in dezen tijd, waarin de materieele belangen den boventoon voeren en alles schijnen te beheerschen, heeft Architectura et Amicitia de schoone roeping te vervullen, het kunstideaal hoog te houden in de allereerste plaats. Wat dit beteekent wordt thans door velen blijkbaar niet begrepen.

Der traditie getrouw behoort het Genootschap te blijven het verzamelpunt dergenen, die het wel begrijpen.

De economische belangen, zij mogen het dagelijksch brood zijn, dat niemand ontberen kan, de geschiedenis heeft tot heden steeds de waarheid bevestigd van het woord, dat de mensch bij brood alleen niet kan leven.

De Bouwpolitie te Berlijn.

Een Duitsche correspondentie van „de Oprechte Haarlemsche Courant" zegt volgende omtrent de bouwpolitie te Berlijn.

* * *

De „Polizei-Praesident" is het hoofd der bouwpolitie en deze bouwpolitie heeft te Berlijn en omstreken den huizenbouwers voorgeschreven, hoe ze te bouwen hebben. Er is den architect van een huis te Berlijn weinig meer vrijheid gelaten, dan om in het mengsel van kalk, zand en gips — de zoogenaamde „Putz", dat is opschik — waarmede de huizen bestreken worden de versieringen te doen drukken. Het gevolg van deze slechte gewoonte om huizen op te schikken — die strijdt met een der eerste beginselen der bouwkunst, namelijk dat een voorwerp nooit den indruk mag wekken dat het uit een andere stof vervaardigd is dan waaruit het in werkelijkheid bestaat — is geweest dat iemand met kunstgevoel en smaak den stijl te Berlijn afschuwelijk vindt.

In stede dat men de straatzijden der huizen — die doorgaans van gelig-roode baksteen, aangevuld door kalkzandsteen opgetrokken worden — in haar natuurlijke kleur laat en zoo een bouwwijze doet ontstaan als in Nederland — waar door afwisseling van baksteen en natuursteen zulke aardige, karakteristieke effecten zijn verkregen — worden al deze duizende nieuwe huizen te Berlijn gebouwd van wankleurige baksteen, slordig gemetseld en slecht gevoegd. Daartegenaan komt dan — om 't zoodje te bedekken — een laag „Putz," doorgaans roomwit, soms echter ook okergeel, koffiebruin of donker grijs gekleurd.

Zoolang al die rechte straten met haar kolossale huizen nog nieuw zijn, kan men ze althans aanzien ofschoon de eenvormigheid doodelijke verveling te weeg brengt. Maar hoe zal na jaren, als de huizen vaalgrauw zijn geworden en de „Putz" gaat afbrokkelen, het groote „Nieuw-Berlijn" er uitzien?

Het had in de macht van het hoofd der Berlijnsche politie gelegen om die onware bouwerij te voorkomen. Ook had deze autoriteit het aanleggen van rechtlijnige straten kunnen verbieden en kunnen zorgen voor het bouwen volgens plannen met meer karakter. De „Polizei-Präsident" had slechts een woord behoeven te spreken om te voorkomen, dat in de nieuwe huizen bij duizendtallen kamers gebouwd worden, die nooit zonneschijn ontvangen.

Doch het hoofd der politie — die, juist omdat zij schier almachtig is, zoo veel goeds zou kunnen stichten — heeft voor dit alles geen oog gehad, en zoo is dan in „Nieuw-Berlijn" geworden een stad — ter grootte van een Nederlandsche provincie, in een kwart eeuw uit den grond verrezen — die, ondanks haar pronkerig en pralerig uiterlijk, verre gebleven is beneden wat juist zij had ***kunnen*** worden.

Daarentegen heeft de bouwpolitie te Berlijn ook weder veel goeds verricht — wat vóór het stelsel van leiding in één hand getuigt. Zoo kent men te Berlijn geen kelders, die bewoond mogen worden en evenmin het wonen op zolderkamers. Op zolders mag niet geslapen worden, tenzij er kamers met steenen muren aanwezig zijn. Het slapen in keukens is eveneens verboden. Er moet bij elke keuken een kamer met een raam, dat aan de buitenlucht uitkomt, worden gemaakt, en al is dat kamertje soms wel wat heel klein, het is toch met het oog op de gezondheid, een stap vooruit.

De „Polizei-Präsident" heeft bepaald, hoe hoog de huizen te Berlijn mogen gebouwd worden — vier verdiepingen — en daar de eigenaar natuurlijk zooveel mogelijk voordeel van zijn grond wil trekken, zijn alle nieuwe gebouwen even hoog. Zijn wij dus te Berlijn verschoond gebleven van de Amerikaansche torengevaarten, de „sky-scrapers", toch zijn de straten vreeselijk vervelend geworden.

Daar de politie verder de grootte van de binnenplaatsen — waarom alle nieuwe huizen gebouwd worden — van de vensters, de trappen, de portalen en de kamers bij verordening bepaald heeft, gelijken de Berlijnsche huizen zóó op elkander, dat niemand aan zijn verdiepingwoning gehecht is. Want de vele kleinigheden en eigenaardigheden, die deze woning tot een „tehuis" zouden kunnen maken, ontbreken.

Nergens is dan ook het getal der verhuizingen met ieder kwartaal zoo groot als te Berlijn, en nergens is het verhuizen zoo eenvoudig. Want de nieuwe woning gelijkt tot op een haar op de oude, de ramen zijn even hoog en breed, de kamers even hoog, met dezelfde deuren, gang, keuken, badkamer. Men verhuist dan ook dikwijls slechts om eens een verandering te hebben, eens andere gezichten te zien en eens met andere buren overhoop te liggen. Want verdraagzaam zijn de bewoners van Berlijn niet, en zij vatten het „suum cuique" op als „ieder *precies* het zijne".

Een Nederlandsche gehuwde vrouw, te Berlijn gevestigd, zeide eens: Men woont niet in deze stad, men wordt er ingekwartierd",

Met dat al — en dat is het eigenaardige van onze stad — de menschen leggen zich ten slotte bij dit alles neder, omdat tegenover de nadeelen zooveel voordeelen staan.

* * *

Dit levendig tafereel der Berlijnsche toestanden is wel de moeite van het lezen waard. Toch betwijfelen wij, of de bouwpolitie in Nederlandsche steden ooit het Berlijnsche ideaal zal kunnen verwezenlijken. De „Woningwet" blijkt te zeer een mislukking, om iets dergelijks te kunnen verwachten.

Vormleer van het Ornament.

In de laatste dagen van November was in de feestzalen van het Pruisische Huis van Afgevaardigden te Berlijn een hoogst belangwekkende tentoonstelling georganiseerd. In lange rijen hingen hier honderden afbeeldingen naast en tusschen elkander, welke den beschouwer het rijk van 't ornament binnenvoerden.

Al deze cartons, die reeds bij den eersten aanblik door hunne nauwkeurige, krachtige teekening, door hunne, voor het aanschouwelijk onderwijs zoo waardeerbaar groote afmetingen en door een uiterst goed gelukte reproductie de opmerkzaamheid trokken en boeiden, zijn het werk van Professor *Meurer*, die ze, in opdracht van het Handels-Ministerie, in een tienjarigen, onvermoeiden arbeid te Rome, heeft vervaardigd. Welke werkkracht, welke geestdrift voor de zaak behoorde er toe, die ontelbare opnamen zoo artistiek te reproduceeren.

Al mogen de eenvoudigste bladvormen in de voor het gewenschte doel overeenkomstige stiliseering, of blad- en rankengroepen naturalistisch weergegeven zijn, toch heeft de kunstenaar het verstaan, op treffende, op overredende wijze hetgeen hij in deze vormen wilde uitdrukken, ons voor oogen te stellen. Welk combinatievermogen, welke diepe studie moet het verder geëischt en gevorderd hebben, alvorens deze afzonderlijke motieven uit de plantenwereld en de daarvan afgeleide ornamentiek, tot een enkelen, gesloten keten waren saamgevoegd, waarin ieder onderdeel, elk lid een niet op zich zelf staande, maar eerst uit den samenhang met het voorgaande, zijn rechte, innige beteekenis verkreeg.

„Vergelijkende vormenleer van het ornament en van de planten" *) is de titel van het werk, waarbij de hoofdmedewerker, de kunstvaardige teekenaar *E. Sopp* te Elberfeld is; enkele andere crayons hebben wij aan de vaardige hand van *H. Homolka*, l'professor aan de vakschool van het Kon. Kunstgewerbe-Museum te Berlijn en aan den teekenaar *F. Schmidt* uit Erfurt te danken.

De lithografische vermenigvuldiging der origineelen werd grootendeels door de kunstinrichting van *A. Maczi* te Rome, de in lichtdruk vervaardigde door het kunstinstituut van *Albert Frisch* te Berlijn op voortreffelijke wijze uitgevoerd en verzorgd.

In onzen het ornament zoo vijandig gezinden tijd, waarbij bijna uitsluitend en alleen aan het kwadraat en den ruit vaak een al te ver gaande, een al te eenzijdig bestaans-privilegie wordt toegekend mogen velen, bij het enkele woord „ornament" het hoofd schudden en achteloos op den arbeid van *Meurer* neerzien. Wat hen het begrip ornament feitelijk doet minachten, spruit voort uit het ongemotiveerd beplakken en bepleisteren van ledige wandvlakten met een of ander hier- of daaruit overgenomen versiering, welke slechts het oog van den leek verblinden en hem over de zwakke punten van het betreffende sierwerk heenhelpen moet.

Dit soort ornament, slechts voor vlakte-decoratie dienende, heeft Professor *Meurer* bijna ten volle uit zijn werk verbannen. Het is hem alleen te doen de betrekking, de innige verwantschap tusschen de werk- en kunstvormen der architectuur bij die bouwdeelen aan te wijzen, wier structieve en statische beteekenis in hunne eigen vormen plastisch te voorschijn treden. Hoofdzakelijk werden hiertoe de kunstvormen van de klassieke oudheid en die der gothiek aangevoerd, omdat daarin bepaalde constructieve grondbeginoelen, tot even uiteenloopende, als volkomen ware kunstuitingen geraakten. Tot juist begrip hunner ontwikkeling moest echter tot de ornamenteele typen der oudere Egyptische en Aziatische kultuurrijken worden teruggegaan, waarin de kiemen voor alle latere kunstvormen, zoowel voor de Griekse als voor de Westersche architectuur aanwezig zijn, en wel te meer, omdat deze typen over het geheel eerst opheldering geven, op welke wijze, naar welke voorbeelden en beginselen de ornamentvormen der technische kunsten ontspruiten en zich ontwikkelen.

Daar nu bij deze nasporingen, de samenstelling der plantaardige voorbeelden, met de daaruit afgeleide ornamentreeksen, reeds ter verduidelijking van de kennis hunner oorsprong onontbeerlijk is, zoo maken zij ook dan eerst verstaanbaar, hoe de kunst, bij de belichaming van hare opgaven en de toepassing harer voorbeelden, te werk gaat. Zij bezitten ook in zooverre een leerzame waarde, omdat de voorbeelden der vormenleer, door een zoodanige vergelijkende behandeling van het onderwerp, dan niet meer als namaak, maar als eigen werk, uit eigen denkbeelden te voorschijn treden. De aanstaande kunstenaar wordt op die wijze in het zelfstandig ontwerpen, naar de ten voorbeeld gestelde processen, ingevoerd en ingeleid, welke uitsluitend en alleen tot de uiting van bepaalde gedachten voor allerlei doeleinden in kunstvorm. hem in staat stelt. Zoo leert hij ook de overgeleverde kunstvormen, niet als toevallige, willekeurige vindingen te beschouwen, maar als producten eener logische ontwikkeling, als belichaming van artistieke problemen te waardeeren.

Het bevorderen dezer wetenschap door aanschouwelijk onderwijs, is voor den leeraar het eenigste en juiste middel, den zin zijner leerlingen van een uiterlijke nabootsing der bestaande voorbeelden af te leiden en hen een analoog zelfstandig scheppen in te prenten en bij te brengen.

Voor scholen en kunstacademies is het werk bestemd; hier (in Duitschland) zal 't in de schoollokalen en corridors, afwisselend in encrademenlen tentoongesteld, een waar sieraad voor de wandvlakten vormen en leerling en meester aansporen, op gelijke organische wijze iets nieuws, iets waars en iets schoons te scheppen.

J. L. TERNEDEN.

*) Bij den bekenden uitgever *Ernst Wasmuth* A.G. te Berlijn zijn op het oogenblik (Ulto. Dec.) nog geen reproducties verkrijgbaar.

Prijsvragen.

VEREENIGING „ARTI ET INDUSTRIÆ" TE 'S-GRAVENHAGE.

GODON-PRIJSVRAAG VOOR 1908

voor eene

Betimmering van een studeerkamer.

Gevraagd wordt:

Een ontwerp voor een betimmering van een studeerkamer.

De hoogte van vloer tot plafond is 3.80 M.

De platte grond is op nevenstaande schets aangegeven. *)

De betimmering moet worden gedacht in eikenhout en omvatten: lambriseering, deuren en ramen met omtimmeringen, schouw met banken, boekenkasten (over de volle hoogte van het vertrek en van voren met glas afgesloten) en plafond.

Er worden verlangd:

Teekeningen van de vier wanden en plafond, met de noodige plannen, op een schaal van 1 à 20. Bovendien: détail en doorsnede van twee belangrijke gedeelten op schaal 1 à 10.

Een détail op ware grootte van een of ander belangrijk onderdeel is gewenscht.

Deze teekeningen moeten in zwarte inktlijnen zijn uitgevoerd, zonder tinten of arceeringen.

Voor de beste, aan de gestelde voorwaarden voldoende, en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd:

een prijs van **f 100.—** met het getuigschrift van A. et I. en

een prijs van **f 50.—** met hetzelfde getuigschrift voor het ontwerp dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd,

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór of op 31 Maart 1908 des middags te 12 uren vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1e Secretaris, Prinsegracht 18.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van:

1o. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender;

2o. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen ingeleverd worden.

Het schrift op de teekeningen moet van een andere hand dan die des vervaardigers zijn.

De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen door den inzender, dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 3 leden, zijnde de heeren:

K. P. C. de Bazel, Architect, Bussum, Prof. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de T. H. S. te Delft, Joseph Th. J. Cuypers, Architect te Amsterdam.

Art. 5. De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Bestuur voor te stellen een andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent, dat daarop aanspraak hebben.

Art. 6. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den inzender, behoudens het recht van reproductie in het Jaarverslag.

Art. 7. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt, en de ingekomen plannen zullen worden ten toon gesteld tijdens de Ledenvergadering in Mei 1908, aarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 8. De niet bekroonde ontwerpen zullen in Juni 1908, tegen overlegging van het in Art. 2 vermelde herkenningsteeken, aan een op te geven adres worden teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Bestuur, kunnen op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Bestuur der Vereeniging:

JOHS. MUTTERS Jr., *Voorzitter.*
P. E. VAN LEEUWEN, 1e *Secretaris.*

*) De hier bedoelde schets kan eerst in het volgend nummer worden afgedrukt. **Red.**

Leestafel.

Bouwkundig Werkblad No. 2. In Memoriam. Verslag van de begrafenisplechtigheid ven C. T. J. L. Rieber.

Louis Rieber, uit een particuliere briefwisseling, door J. R. de Kruijff.

Prof. E. Engel herdacht.

De Toestand der Bouwvakken in 1907.

Verslagen van de vergaderingen der Afd. Amsterdam van 27 December 1907 waar de heer A. Keppler c. i. een voordracht hield over Amsterdamsche woningen; der Afd. 's-Gravenhage (rectificatie).

Architectura No. 2. C. T. J. Louis Rieber. Verslag van de begrafenisplechtigheid

Rapport der Jury inzake beoordeeling der ingekomen antwoorden op de Genootschaps-prijsvragen 1907, met afbeeldingen van 4 ontwerpen voor kalenderomslagen.

Verslag van de 1235e gewone vergadering van 8 Januari 1908, waarin een nieuw bestuur werd gekozen.

Technisch gedeelte. De Graniet-industrie in het Finantiegebergte (slot). — Het Steenhouwersbedrijf in de Tweede Kamer.

De Bouwwereld No. 3. De Dam te Amsterdam XIII. Van de zeventiende tot de negentiende eeuw, door Dr. J. C. Breen.

Prijsvraag voor een Raadhuis te Uithuizermeden 1e en 2e prijs ontwerper L. Streefkerk, architect Amsterdam.

Beeldhouwwerk in het Academisch Ziekenhuis te Groningen door A. Alexander.

De Ingenieur No. 2. De nieuwe stationswerken te Roosendaal. Voordracht gehouden in de vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie op 16 October 1907, door G. W. van Heukelom.

Scharnierliggers bij viaducten voor spoorwegverkeer, door A. Plate. c. i.

Eenige statistische gegevens uit het naamboekje van de te Delft gediplomeerde ingenieurs en uit het jaarboekje van Kon. Instituut van Ingenieurs.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 2. Droogmaking van een deel der Zuiderzee (slot). — Dieselmotoren (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg). —

De Aannemer No. 2. M. C. Roest, necrologie.

Uitvaart M. C. Roest.

Afdeeling Sneek. Verslag van de vergadering van 24 December 1907.

Ingezonden stukken. De beweging onder de onderaannemers.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 28. Beknopt verslag der Algemeene Vergadering gehouden 27 Dec. 1907 te Arnhem. — Cement ijzer of gebakken steen door Jos. van de Loo. De schrijver drukt hierin zijn voldoening uit over de voorkeur, in den Haagschen Gemeenteraad gegeven aan gemetselde bruggen boven zoodanige van cement-ijzer en eindigt:

„Nu wij steenbakkers onze eigen belangen verwaarloozen, beginnen gelukkig anderen voor ons te zorgen. Wij mogen den Raad van 's-Gravenhage wel dankbaar zijn".

In het bijzonder treft ons hier de bekendenis omtrent het verwaarloozen van eigen belangen, ie s wat wij reeds sinds jaren betooged hebben, zonder dat de steenfabrikanten daaraan veel aandacht hebben geschonken.

Kalkzandsteen, door Jos. van de Loo. — Het bestuur der Vereeniging van Ned. Kalkzandsteentabrikanten en de Bouwwereld. — Graphiet met tannine, ammoniak en olie als smeermiddel. — Steenindustrie (ingez.)

Deutsche Bauhütte No. 2. Van der Ausstattung bürgerlicher Innenräume, door Gerhard Heyden, met afbeeldingen en losse plaat.

Denkmalspflege und Ziele II. door G. Kutzke.

Ein Landhausbau in den Schlesischen Bergen door F. Rud. Vogel met afbeeldingen.

Ein Wohn- und Geschäftshaus in Landeck, door M. Heeren, bij een uitgevoerd ontwerp van R. Lerche te Dresden.

Bulletin des Métiers d'Art. In de aflevering, waarmede de jaargang 1907 wordt besloten vinden wij het slot van het artikel gewijd aan de St. Maartens-Hoofdkerk te Ieperen, waarin de transepten worden behandeld en de daaraan vroeger door Dumont uitgevoerde en thans door Coomans ontworpen herstellingswerken. Verder geeft de Wouters de Bouchout een beschouwing over Decoratieve Schilderkunst in het Salon te Brussel en E. Gevaert een zeer belangrijke en door vele fraaie afbeeldingen toegelichte studie over de St. Nicolaaskerk te Brussel en hare omgeving en de ontwerpen die gemaakt zijn om deze kerk te herstellen of eigenlijk te voltooien en in verband daarmede de omgeving te verbeteren. Als „albumblaadje" wordt ten slotte een opmeting met omschrijving gegeven van een witsteenen wijwatervat uit de kathedraal te St. Omer.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl uitgave van Julius Hoffman te Stuttgart besluit den jaargang 1907 met een aflevering gewijd aan werken van Emil Schaudt te Berlijn en Pfeifer & Grossmann te Karlsruhe. De meest karakteristieke werken hier voorgesteld van eerstgenoemden bouwmeester zijn wel de „Saalbau" in de Jägerstrasse met nagenoeg geheel in roode baksteen uitgevoerden gevel met zeer spaarzame toepassing van profil-steen en het „Kaufhaus des Westens" geheel als bergsteenbouw behandeld met groote eenvoudige gevels, waarin met sobere versiering en profileering een aangename afwisseling verkregen is. Een ander grootwarenhuis van denzelfden bouwmeester is het „Industriehaus" aan de Warschauerstraat. Beide gebouwen bewijzen, dat het toch nog wel mogelijk is aan een nuttigheidsgebouw een aanzien te geven, dat het oog bevredigt en aesthetisch een gunstigen indruk maakt in zijn omgeving.

Van Pfeiffer & Grossmann zijn het in hoofdzaak landelijke gebouwen die hier te zien gegeven worden en een in antieken geest opgevat ontwerp voor een Concert- en Feesthal voor Freiburg in Zwitserland.

Een drietal schetsontwerpen van watertorens komen verder in deze aflevering voor, doch hebben niet veel te beteekenen

Deutsche Kunst und Dekoration, uitgave van Alexander Koch te Darmstadt, opende reeds den nieuwe jaargang en wel met een artikel over de fresco's van Fritz Erler in het Kurhaus te Wiesbaden, genoegend van een eigenaardige opvatting van moderne decoratieve schilderkunst, die wel aantrekt door de qualiteiten van compositie en teekening, maar waarover, wat de kleur betreft, uit de zwarte reproducties niet geoordeeld kan worden.

De beeldhouwkunst is in deze aflevering vertegenwoordigd door Franz Metzner aan wien Robert Breuer een beschouwing wijdt. Metzner is een zoeker, wiens werk voor het groote publiek weinig aantrekkelijks heeft. Dit bewijst wel niets voor zijn beteekenis, maar of de historie hem met Rodin op een lijn zal stellen mag toch betwijfeld worden.

Fenige fraaie proeven van kloskunst publiceert Leni Matthaei te Hannover, op dit gebied hebben de moderne kunstopvattingen nog weinig invloed, maar er kan ook in den ouden krant wat moois gemaakt worden, want hier is variatie tot in het oneindige mogelijk.

Een grappenmaker in de teekenkunst, maar een waarvan misschien wel wat te verwachten is toont zich Max Klinger in zijn wit- en zwart teekeningen waarvan hij enkele wellicht beter in portefeuille had kunnen houden, doch het is nu eenmaal mode onder de artisten, om rijp en groen te publiceeren; de criticK moet dan maar voor de schifting zorgen.

Innen Dekoration. Het eerste nummer van den nieuwen jaargang van dit, mede bij Alexander Koch uitgegeven maandschrift geeft ongeveer 60, meestal een geheele bladzijde beslaande afbeeldingen van het nieuwe „Hotel Adlon" te Berlijn, waarover, zoo voor als na zijn opening, veel gesproken is. Voor den bouw moest het oude door Schinkel indertijd verbouwde paleis „Redern" plaats maken, waarover nog al wat te doen geweest is. Zelfs de Keizer had zich persoonlijk in de zaak gemengd en liet ook bij den nieuwen bouw zijn invloed gelden, zelf waar het details betrof.

Bouw en inrichting vorderden een uitgaaf van 17 millioen Mark; men kan daaraan enigszins afmeten welk een ongehoorde luxe hier toegepast is. Het eigenlijk hotelkarakter is dan ook op den achtergrond getreden en men voelt er zich meer als gast in een koninklijk paleis, dat door een machtig vorst met kwistige hand op het rijkst is ingericht. Ten deele zijn in de hallen, feestzalen en restauratiezalen ook werkelijk vertrekken uit oude Fransche en Engelsche kasteelen nagemaakt, en alles in echte materialen marmer, brons, zeldzame tropische houtsoorten terwijl kostbare kunstwerken voor de decoratieve doeleinden zijn aangebracht. Daarbij komt dan de eindelooze reeks technische verbeteringen en verfijningen, die in het geheele gebouw tot het comfort voor de gasten moeten bijdragen. Van de liften behoeft niet eens gesproken te worden.

Zeer practisch is het, dat iedere „salon" een eigen voorvertrek heeft tot berging van kleederen, bagage enz. en tevens tot demping der gehoorigheid. Elke kamer heeft voorts een telephoon, waardoor de gast van zijn tafel of uit zijn bed niet slechts met de medebewoners van het hotel, doch ook naar de stad en daarbuiten spreken kan.

In elke woonkamer is een electrisch uurwerk en evenzoo boven ieder bed. De kasten zijn in de muren ingebouwd; in elke kamer is warm- en koudwaterleiding, evenzoo kan de temperatuur er naar willekeur geregeld worden. Er zijn niet minder dan 140 badkamers natuurlijk van alle mogelijk comfort voorzien, zelfs ontbreken toestellen tot het voorwarmen der handdoeken niet. Brievenkokers gaan door alle vier verdiepingen. Vernuftig is de signaalinrichting; men roept den kellner of het kamermeisje niet door bellen die voor nerveuze gasten te hinderlijk werden geoordeeld, maar door lampjes van verschillende kleur, die boven de kamerdeuren zijn aangebracht. Dan is er in dit hotel een muziekzaal, lees- en schrijfzalen voor dames en heeren, een reisbureau, verscheidene danzalen, een American bar en een aantal voortelijk ingerichte kapsalons.

Met ziet uit het bovenstaande, dat alles gedaan is, om het verblijf in dit hotel-paleis voor hen, die zich de weelde kunnen veroorloven er te gaan logeeren, zoo aangenaam mogelijk te maken. Tal van firma's hebben aan den bouw en inrichting medegewerkt en het is te hopen, dat zij er evenals de architecten Gaute en Leipnitz een goed werk aan gehad hebben. Welke beteekenis dergelijke luxe-gebouwen voor de ontwikkeling der bouwkunst hebben is thans moeilijk te beoordeelen, maar wel merkwaardig is het, dat nogmaals geconstateerd moet worden, dat men te Berlijn evenals in Amerika, wanneer men eens wat bijzonder moois wil maken, nog niet beter weet te doen dan geheel of gedeeltelijk copieeren van bestaande voorbeelden.

Van Gendt's Bouwkalender 1908 is weder bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam verschenen en beleeft reeds den 38sten jaargang. Vorm en indeeling, door het gebruik geijkt zijn dezelfde gebleven en het zou met raadzaam zijn, hierin verandering te brengen, want thans weet iedereen, ook zonder den inhoud te raadplegen, waar hij vinden kan wat hij zocht en dat is bij zulk een zakboek ook een vereischte.

Van de „Bijlage" verscheen een geheel nieuwe druk. Behalve een aantal technische opgaven, vindt men hier in hoofdzaak in een klein bestek de wetten verzameld, die tot het bouwvak op eenigerlei wijze in betrekking staan, het is als 't ware het maatschappelijk wetboek voor den bouwmeester, evenals de kalender, althans voor de practijk het technisch wetboek genoemd kan worden.

De Bouwkalender heeft zich in een wijden kring onmisbaar weten te maken en al wordt nu en dan wel eens een poging gedaan, om deze nuttige uitgave concurentie aan te doen, zij behoeft gelooven wij, vooralsnog niet te vreezen zoolang hare redactie en verzorging in zoo goede handen is, dat zij daardoor in haar bestaan zal worden bedreigd.

De Bouwstijlen en hunne ontwikkeling. „Hoofdpunten uit Prof. G. Gugel's Geschiedenis van de Bouwstijlen samengevat door J. H. W. Leliman" is de titel van een

boek, dat reeds in het laatst van 1907 bij den uitgever D. Bolle te Rotterdam het licht zag.

Over dit boek wenschen wij iets meer te zeggen, dan de plaatsruimte in deze rubriek gedoogt, al is het ook slechts een uittreksel uit het groote boek van Gugel of een inleiding tot de bestudeering van dit omvangrijke werk.

Toen Lübke indertijd zijn „Geschichte der Baustyle" had, heeft hij later een „Abris" daaruit gegeven, die meer in den smaak viel en gunstiger beoordeeld is, dan het hoofdwerk, dat er aan ten grondslag lag.

Het zou ons niet verwonderen, wanneer dit „kort begrip" van Gugel's werk, al is het ook niet van de hand des schrijvers zelf, eveneens in een wijder kring verspreiding vond, dan met het hoofdwerk uit den aard der zaak het geval kan zijn. Voor bewerker en uitgever zou het ons genoegen doen, wanneer hen die voldoening voor hun arbeid ten deel valt. Een ruime verspreiding kan voorts niet anders dan aan de ontwikkeling der bouwkunst ten goede komen.

Album van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten. De genoemde vereeniging heeft in het laatst van het afgeloopen jaar een met zorg uitgevoerd album uitgegeven, waarin tal van uitgevoerde bouwwerken in kalkzandsteen zijn afgebeeld en tevens een aantal van de ontwerpen, ingekomen op de indertijd door de vereeniging uitgeschreven prijsvragen, zijn gereproduceerd.

Het doel dezer uitgave is, te laten zien, welke effecten met dit materiaal bereikt kunnen worden. Een speciaal karakter is, wat het effect betreft, niet aan het materiaal eigen; tot bijzondere constructievormen geeft het geen aanleiding. Het wil dan ook niet de baksteen verdringen, maar zich daarnaast een plaats veroveren en niemand zal deze wijze, om de aandacht op het materiaal te vestigen, afkeuren; zij is in den geest des tijds en zal niet zonder succes blijven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In de Akademie voor opschriften enz. te Parijs heeft prof. Bouché Leclercq Zaterdag j.l. het een en ander meegedeeld over „den ingenieur Cleon", onder wiens leiding tijdens de regeering van den farao Philadelphus (uit het geslacht der Ptolomeeën) tal van irrigatie- en bouwwerken zijn uitgevoerd.

Deze Cleon hield er verschillende constructiewerkplaatsen en ingenieur-bureaux op na, waar heel wat op papyresrollen geteekend en geschreven werd. Voor die papyri zijn er door een gelukkig toeval vele bewaard gebleven, welke nu systematisch worden bewerkt en vertaald. De mededeelingen Zaterdag l.l. door prof. Bouché Leclercq over den inhoud dezer papyrusrollen gedaan, waren buitengewoon belgngwekkend. Zij betroffen n.l. allerlei onbekende bijzonderheden over de techniek en de wijze van werken in de dagen van Cleon.

Voorts worden gegevens verstrekt over de prijzen, de bouwmaterialen, de leiding van den arbeid, de wijze waarop de arbeiders werden aangenomen, enz. Belangrijk is ook, dat naar uit de mededeelingen van prof. Bouché-Leclercq blijkt, dat de Egyptische werklieden uit dien tijd al even goed de staking kenden als middel tot lotsverbetering, als de arbeiders van onzen tijd.

BINNENLAND.

Amsterdam. Namens het Gemeentebestuur van Amsterdam schrijven de Besturen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura en Amicitia een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam met omgeving, dat beantwoordt aan de eischen van verkeer en welstand en waarbij rekening moet worden gehouden met de financieele uitvoerbaarheid.

De mededinging tot deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders.

De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden voor of op Donderdag 21 Mei 1908 aan het adres en onder de voorwaarden in het programma omschreven.

Als prijzen worden uitgeloofd een eerste prijs f 1200.—, een tweede prijs f 800.—, een derde prijs f 500.— benevens nog twee prijzen elk van f 250.—.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury van vijf leden zijnde de Heeren C. Muysken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nz. en A. Salm GBz.

Het programma met daarbij behoorende situatieteekeningen en perspectivisch aanzicht van den Dam zijn tegen betaling van f 2.50 (franco per post verhoogd met f 0.25 voor transportkosten na inzending van postwissel) van af Maandag 20 Januari a.s. verkrijgbaar aan de Stadsdrukkerij, St. Pietersteeg alhier.

's-Gravenhage. De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maand April een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat, volgens het in 1903 vastgestelde programma.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1908 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 15 Februari aanmelden aan het Ministerie van Waterstaat, met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

Nadere bijzonderheden komen voor in de „St.-Ct." no. 5.

Rijxdorp

Een rectificatie.

Het medegedeelde in de noot op bladz. 10 (zie ons vorig nummer) is niet volkomen juist. Wij laten daarom hier de woordelijke vertaling volgen van hetgeen Van der Aa mededeelt.

Een der laatste werken van Post, in elk geval later dan het Huis ten Bosch, is Rijxdorp geweest.

* * *

Amelis van den Bouckhorst, heer van Wimmenum en Vromade kocht in 1657 en 1658 van Willem Bontius, Kapitein der Infanterie, den grond van Rijxdorp met het huis, dat nog bestaat, doch slechts dienende voor woning van den tuinman en boschwachter. Hij kocht ook twee andere boerderijen en eenige aan de zijne grenzende gronden, van verscheidene particulieren, wier huizen werden afgebroken in 1662.

Het volgend jaar vormde de heer van Wimmenum het plan, op eenigen afstand van het genoemde oude huis, het nieuwe te bouwen, welk plan nagenoeg uitgevoerd was in 1668.

In 1669 begonnen de erfgenamen van B. die zijn plannen niet verder heeft mogen uitvoeren over de erfenis te procedeeren. Het gebouw bleef dientengevolge onafgewerkt verlaten en onbewoond tot 1687 toen Isaac Paauw heer van Achttienhoven, Heinschoten en Bosch het kocht, herstelde en verfraaide, hetgeen zijn schoonzoon Coenraad van Heemskerck in 1692 voornemens was voort te zetten, maar hij werd verhinderd door zijn functiën van ambassadeur in Duitschland, Spanje, Turkije en Frankrijk. In 1707 kocht Jacob Emmeri, baron van Wassenaer het landgoed, die het eigenlijk verder voltooide en afwerkte en in wiens bezit het in 1715 nog was.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater voorziening. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur Ambachtsschool Oostburg. Zie adv. in dit no. (1)

— Leeraar in hand- en vormteekenen, in hoofdzaak voor Smeden, aan de Ambachtsschool te Tilburg, tegen 1 April a.s. Aanvangssalaris f 900 per jaar. De tegenw. titularis is Leeraar aan de Gem. Burger Avondschool. Stukken vóór 29 Januari e.k. aan de Ambachtsschool, Spoorlaan. Inlichtingen geeft de Directeur F. C. Steinmann. (1)

— Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in no. 2. (2)

— Teekenaar tot het illustreeren van humoristische kinderverhalen. Brieven met proeven in te zenden onder No. 2 Boekhandel J. W. van der Hout, Prinsestraat 73a, 's-Gravenhage. (2)

— Leeraar in het Machinevak aan de Ambachtsschool te Harlingen. Aanvangssalaris f 1200, met twee verhoogingen van f 100. Stukken vóór 20 Januari 1908 aan den Secretaris S. Bakker. (2)

— Werktuigkundige aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, om onderwijs te geven in Werktuigkundig Teekenen, Stoomwerktuigkunde en Electro Techniek, aanvangssalaris f 1200 dat opklimt tot f 1800 en pensioen. Stukken vóór 25 Januari a.s. aan het adres der Ambachtsschool, alwaar inlichtingen worden verstrekt. (2)

— Vertegenwoordiger voor Belgische IJzergieterij. Brieven onder no. 34735 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (2)

— Jonge bouwkundige of waterbouwkundige Onderbazen voor werken van gewapend beton. C. Kuijpers, Civiel-Ingenieur, Zuidblaak 34 (Beursplein) Rotterdam. (2)

— Chef-Bouwkundige, voor de leiding van de timmerwerkafdeeling eener stoomtimmerfabriek. Salaris naar capaciteit, f 1400 à f 1800. Br, lett. U. X. Y. Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
9 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation bestek no. 1097: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den overgang van dien spoorweg over de Delfthavensche Schie: begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Biezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem., in de consistoriekamer: het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Biezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn., Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Biezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeente-best.: het bouwen van een spuikeuken met bijkeuken en verbouwen van bestaande lokalen tot ketelhuis enz. op het terrein van het Binnen-Gasthuis.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het leveren van verglaasde ijzeraardenbuizen gedurende het jaar 1908.

Amsterdam, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het maken van den bovenbouw ten behoeve van de uitbreiding van het goederaal station der gemeente electriciteitswerken.

Amsterdam, ten 3.15 ure, door de commissie uit het burger weeshuis: het bouwen van een kinderverblijf te Bergen aan Zee (N. H.); bestek en teek. verkrijgb. Reguliersgracht 131; aanw. gehouden inl. te bek. bij den archit. P. Heyn, N. Looiersstraat 11 aldaar.

Zutphen, ten 6 ure, door de heer J. W. Klein Winkel in het café de Vries: het bouwen van een woonhuis met stal aan de Kastanjelaan; bestek en teek. ter inzage in genoemd café; inl. te bek. bij den bouwk. P. Broekhuizen.

Marum, ten 4 ure, door den architect T. Glastra in het café van den heer J. Poppenga: a. het bouwen van een nieuwe stelphuizinga voor den heer W. Holtrop; b. het bouwen van eene burgerwoninge voor de Gez. Poppinga te Marum; inl. verstrekt de besteder.

Winterswijk, ten 8 ure, door den heer H. J. Mentink in het café van G. J. Nijenhuis: het bouwen van een woonhuis aan den weg naar de Morgenzon nabij het Kruispunt aldaar; bestek en teekening

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

boek, dat reeds in het laatst van 1907 bij den uitgever D Bolle te Rotterdam het licht zag.

Over dit boek wenschen wij iets meer te zeggen, dan de plaatsruimte in deze rubriek gedoogt, al is het ook slechts een uittreksel uit het groote boek van Gugel of een inleiding tot de bestudeering van dit omvangrijke werk.

Toen Lübke indertijd zijn „Geschichte der Baustyle" had, heeft hij later een „Abris" daaruit gegeven, die meer in den smaak viel en gunstiger beoordeeld is, dan het hoofdwerk, dat er aan ten grondslag lag.

Het zou ons niet verwonderen, wanneer dit „kort begrip" van Gugel's werk, al is het ook niet van de hand des schrijvers zelf, eveneens in een wijder kring verspreiding vond, dan met het hoofdwerk uit den aard der zaak het geval kan zijn. Voor bewerker en uitgever zou het ons genoegen doen, wanneer hen die voldoening voor hun arbeid ten deel valt. Een ruime verspreiding kan voorts niet anders dan aan de ontwikkeling der bouwkunst ten goede komen.

Album van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten. De genoemde vereeniging heeft in het laatst van het afgeloopen jaar een met zorg uitgevoerd album uitgegeven, waarin tal van uitgevoerde bouwwerken in kalkzandsteen zijn afgebeeld en tevens een aantal van de ontwerpen, ingekomen op de indertijd door de vereeniging uitgeschreven prijsvragen, zijn gereproduceerd.

Het doel dezer uitgave is, te laten zien, welke effecten met dit materiaal bereikt kunnen worden. Een speciaal karakter is, wat het effect betreft, niet aan het materiaal eigen; tot bijzondere constructievormen geeft het geen aanleiding. Het wil dan ook niet de baksteen verdringen, maar zich daarnaast een plaats veroveren en niemand zal deze wijze, om de aandacht op het materiaal te vestigen, afkeuren; zij is in den geest des tijds en zal niet zonder succes blijven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In de Akademie voor opschriften enz. te Parijs heeft prof. Bouché Leclercq Zaterdag j.l. het een en ander meegedeeld over „den ingenieur Cleon", onder wiens leiding tijdens de regeering van den farao Philadelphus (uit het geslacht der Ptolomeeën) tal van irrigatie- en bouwwerken zijn uitgevoerd.

Deze Cleon hield er verschillende constructiewerkplaatsen en ingenieur-bureaux op na, waar heel wat op papyresrollen geteekend en geschreven werd. Voor die papyri zijn er door een gelukkig toeval vele bewaard gebleven, welke nu systematisch worden bewerkt en vertaald. De mededeelingen Zaterdag l.l. door prof. Bouché Leclercq over den inhoud dezer papyrusrollen gedaan, waren buitengewoon belangwekkend. Zij betroffen n.l. allerlei onbekende bijzonderheden over de techniek en de wijze van werken in de dagen van Cleon.

Voorts worden gegevens verstrekt over de prijzen, de bouwmaterialen, de leiding van den arbeid, de wijze waarop de arbeiders werden aangenomen, enz. Belangrijk is ook, dat naar uit de mededeelingen van prof. Bouché-Leclercq blijkt, dat de Egyptische werklieden uit dien tijd al even goed de staking kenden als middel tot lotsverbetering, als de arbeiders van onzen tijd.

BINNENLAND.

Amsterdam. Namens het Gemeentebestuur van Amsterdam schrijven de Besturen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura en Amicitia een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam met omgeving, dat beantwoordt aan de eischen van verkeer en welstand en waarbij rekening moet worden gehouden met de financieele uitvoerbaarheid.

De mededinging tot deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders.

De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden voor of op Donderdag 21 Mei 1908 aan het adres en onder de voorwaarden in het programma omschreven.

Als prijzen worden uitgeloofd een eerste prijs f 1200.—, een tweede prijs f 800.—, een derde prijs f 500.— benevens nog twee prijzen elk van f 250.—.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury van vijf leden zijnde de Heeren C. Muysken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nz. en A. Salm GBz.

Het programma met daarbij behoorende situatieteekeningen en perspectivisch aanzicht van den Dam zijn tegen betaling van f 2.50 (franco per post verhoogd met f 0.25 voor transportkosten na inzending van postwissel) van af Maandag 20 Januari a.s. verkrijgbaar aan de Stadsdrukkerij, St. Pieterssteeg alhier.

's-Gravenhage. De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maand April een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat, volgens het in 1903 vastgestelde programma.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1908 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 15 Februari aanmelden aan het Ministerie van Waterstaat, met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

Nadere bijzonderheden komen voor in de „St.-Ct." no. 5.

Rijxdorp

Een rectificatie.

Het medegedeelde in de noot op bladz. 10 (zie ons vorig nummer) is niet volkomen juist. Wij laten daarom hier de woordelijke vertaling volgen van hetgeen Van der Aa mededeelt.

Een der laatste werken van Post, in elk geval later dan het Huis ten Bosch, is Rijxdorp geweest.

* * *

Amelis van den Bouckhorst, heer van Wimmenum en Vromade kocht in 1657 en 1658 van Willem Bontius, Kapitein der Infanterie, den grond van Rijxdorp met het huis, dat nog bestaat, doch slechts dienende voor woning van den tuinman en boschwachter. Hij kocht ook twee andere boerderijen en eenige aan de zijne grenzende gronden, van verscheidene particulieren, wier huizen werden afgebroken in 1662.

Het volgend jaar vormde de heer van Wimmenum het plan, op eenigen afstand van het genoemde oude huis, het nieuwe te bouwen, welk plan nagenoeg uitgevoerd was in 1668.

In 1669 begonnen de erfgenamen van B. die zijn plannen niet verder heeft mogen uitvoeren over de erfenis te procedeeren. Het gebouw bleef dientengevolge onafgewerkt verlaten en onbewoond tot 1687 toen Isaac Paauw heer van Achttienhoven, Heinschoten en Bosch het kocht, herstelde en verfraaide, hetgeen zijn schoonzoon Coenraad van Heemskerck in 1692 voornemens was voort te zetten, maar hij werd verhinderd door zijn functiën van ambassadeur in Duitschland, Spanje, Turkije en Frankrijk. In 1707 kocht Jacob Emmeri, baron van Wassenaer het landgoed, die het eigenlijk verder voltooide en afwerkte en in wiens bezit het in 1715 nog was.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater voorziening. Triumph Beurdragers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur Ambachtsschool Oostburg. Zie adv. in dit no. (1)

— Leeraar in hand- en vormteekenen, in hoofdzaak voor Smeden, aan de Ambachtsschool te Tilburg, tegen 1 April a.s. Aanvangssalaris f 900 per jaar. De tegenw. titularis is Leeraar aan de Gem. Burger Avondschool. Stukken vóór 29 Januari e.k. aan de Ambachtsschool, Spoorlaan. Inlichtingen geeft de Directeur F. C. Steinmann. (1)

— Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in no. 2. (2)

— Teekenaar tot het illustreeren van humoristische kinderverhalen. Brieven met proeven in te zenden onder No. 2 Boekhandel J. W. van der Hout, Prinsestraat 73a, 's-Gravenhage. (2)

— Leeraar in het Machinevak aan de Ambachtsschool te Harlingen. Aanvangssalaris f 1200, met twee verhoogingen van f 100. Stukken vóór 20 Januari 1908 aan den Secretaris S. Bakker. (2)

— Werktuigkundige aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, om onderwijs te geven in Werktuigkundig Teekenen, Stoomwerktuigkunde en Electro Techniek, aanvangssalaris f 1200 dat opklimt tot f 1800 en pensioen. Stukken vóór 25 Januari a.s. aan het adres der Ambachtsschool, alwaar inlichtingen worden verstrekt. (2)

— Vertegenwoordiger voor Belgische IJzergieterij. Brieven onder no. 34735 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (2)

— Jonge bouwkundige of waterbouwkundige Onderbazen voor werken van gewapend beton. C. Kuijpers, Civiel-Ingenieur, Zuidblaak 34 (Beursplein) Rotterdam. (2)

— Chef-Bouwkundige, voor de leiding van de timmerwerkafdeeling eener stoomtimmerfabriek. Salaris naar capaciteit, f 1400 à f 1800. Br. lett. U. X. Y. Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44	Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13	BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
10	Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
9	Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110 f 125	„
2	Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1	Werkmeester	33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5	Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2	Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., aan het centraalstation bestek no. 1097; het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen en bijkomende werken, voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met den overgang van dien spoorweg over de Delfthavensche Schie; begr. f 701.000. Het bestek met 7 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam. Dienst van Weg en Werken, kamer 156; aanw. 7 Januari 1908 v. m. 9.30 spoortijd in de wachtkamer 3e klasse station Schiedam.

Bezelinge, ten 11.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. gem., in de consistoriekamer; het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw kerkgebouw te Bezelinge; inl. te bek. bij den arch. J. Verheul Dzn., Witte de Withstr. 45 te Rotterdam, en op den dag der aanw., 13 Jan., te 11.30 ure te Bezelinge; bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den secr. van kerkvoogden A. van der Graaff aldaar.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeente-best.: het bouwen van een spuiskeuken met bijkeuken en verbouwen van bestaande lokalen tot ketelhuis enz. op het terrein van het Binnen-Gasthuis.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeente best.: het leveren van verglaasde ijzeraardenbuizen gedurende het jaar 1908.

Amsterdam, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het maken van den bovenbouw ten behoeve van de uitbreiding van het centraal station der gemeente electriciteitswerken.

Amsterdam, ten 3.15 ure, door de commissie uit het burger weeshuis: het bouwen van een kinderverblijf te Bergen aan Zee (N. H.); bestek en teek. verkrijgb. Reguliersgracht 134; aanw. gehouden inl. te bek. bij den archit. P. Heyn, N. Looiersstraat 11 aldaar.

Zutphen, ten 6 ure, door de heer J. W. Klein Winkel in het café de Vries: het bouwen van een woonhuis met stal aan de Kastanjelaan; bestek en teek. ter inzage in genoemd café; inl. te bek. bij den bouwk. P. Broekhuizen.

Marum, ten 4 ure, door den architect T. Glastra in het café van den heer J. Poppema: a. het bouwen van een nieuwe stelphuizinga voor den heer W. Holtrop; b. het bouwen van eene burgerhuizinge ijoor de Gez. Poppinga te Marum; inl. verstrekt de besteder.

Winterswijk, ten 8 ure, door den heer H. J. Mentink in het café van G. J. Nijenhuis: het bouwen van een woonhuis aan den weg naar de Morgenzon nabij het Kruispunt aldaar; bestek en teekening

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood. hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betuwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJsselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. 4)

Buitengewone Vinding!

Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg*.

Agenten gevraagd.

NIEUWE

Glasdecoraties

voor Plafonds en Wanden.

Bijzonder Weerstandsvermogen.

Hoogste Pronk.

Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.

H. Cohen, — Venlo.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN

KLEINHEILIG LAND 82. HAARLEM

SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.

PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,

Dacostakade 104, Amsterdam.

de wed. Wollaert: het bouwen eener villa in de kom der gemeente Schijndel; inl. door J. Heijkants te Erp. Aanw. 27 Jan. te 11 ure.

DONDERDAG 30 Januari

Scheveningen, door de archit. F. A. Koch het bouwen van een zeehospitium nabij Domburg, eiland Walcheren, in de gem. Oost-Kapelle. Zie adv. in dit no.

Zierikzee, ten 12 ure, door het dagelijksch bestuur van het waterschap Schouwen; de levering van 50.000 harde, eenigszins gebrokken straatwaalklinkers; bilj. inz. aan den voorz. A. J. F. Fokker.

VRIJDAG 31 Januari

Watergraafsmeer, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het leveren van plm. 577.350 kg. gegoten ijzeren buizen hulpstukken, brandkranen, afsluiters enz. ten dienste der gemeente-gas- en waterleiding; 2o. het leggen van de buisleidingen voornoemd Inl. ten kantore van de water- en lichtbedrijven, Hoogeweg no. 80.

Delfshuizen, door kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het afbreken der oude kerk met toren en het weder opbouwen van een nieuwe kerk met toren te Delfshuizen; bestek en teekening te bekomen bij J. Schreur te Echten.

Steenderen, ten 10 ure, door het gemeentebest.: de daarstelling eener veldwachterswoning; bestek en teek. ter inzage bij den opzichter D. J. Hekkelman.

ZATERDAG 1 Februari.

Enschede, ten 11 ure, door het bestuur van de Twentsche Electrische Tramweg-Mij., in het gemeentehuis: bestek no. 6: het leggen van sporen en wissels met de daarmede in verband staande werken, voor den tramweg van Enschedé naar Glanerbrug; bestek verkrijgbaar aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56, te 's-Gravenhage.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

ter inzage in genoemd café; inl. verstrekt de arch. H. v. d. Schaal.

DINSDAG 21 Januari.

Ternaaien, ten 2 ure, door de heer W. de Feijter Pz., in het logement 's Lands Welvaren bij M. Adriaansen: het bouwen van een woonhuis en een steenen landbouwersschuur, in 2 perc.; bestek en teek. ter inz. in genoemd logement.

Harlingen, ten 8 ure, door het gemeentebestuur: de levering van hout voor de gemeentewerken; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie.

WOENSDAG 22 Januari.

Roermond. Door den arch. H. Rammers: het bouwen van een woning aan den Maastrichterweg; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit., alwaar elken morgen van 9 tot 12 ure inzage der details en inl. te bekomen zijn.

DONDERDAG 23 Januari.

De Krim, ten 2 ure, door den arch. H. Burgmans te Avereest: de bouw van een woonhuis met schuur onder een dak in de Krim, gemeente Ambt Hardenberg; bestek en teekening ter inzage in het café van de wed. Tebbe te Krim; aanw. in loco op den dag der besteding ten 0.30 ure in gen. café, waar bestek en teekening te bekomen is; inl. geeft gen. architect.

Ofdeborn, door den heer A. Loots: het bouwen van een royale burgerhuizinge op een vrij terrein te Ofdeborn; bestek en teekening te bekomen bij M. Tb. de Jong Man. aldaar, die inl. verstrekt.

Driewegen ten 12 ure, door het bestuur der Ned. Herv. kerk, in de gemeentekamer: het bouwen van een consistorie en catechisatie gebouw e. a.; bestek met teek. verkrijgb. bij D. Mulder te Ovezand; aanw. 23 Jan. 10 ure, door den opz. H. Koole te Elewoutsdijk. (Alleen voor Ned. Herv. aannewers.)

VRIJDAG 24 Januari.

Oterdum ten 3 ure, door het bestuur van het waterschap Oterdum, in het café Lanting: a. het maken van een machinefundeering en gebouw; b. het maken van een dubbele steen duiker met zuigkolk; c. bijkomende werken ten dienste van het stoomgemaal; alles in 1 perc.; inl. te bek. vanaf 22 Januari tot en met den dag van aanbesteding bij den opz. Pr. Hommes aldaar; bestek en teek. verkrijgb. bij den secr. J. Haan, terwijl ten huize van besteding een exemplaar ten inzage ligt.

ZATERDAG 25 Januari.

Steenderen, ten 10 ure, door het gemeentebest. in het vergadergebouw Concordia: de verbouwing der onderwijzerswoning te Baak; bestekken ter inzage bij den opz. D. J. Hekkelman.

MAANDAG 27 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij. in het centraalstation: bestek no. 1104: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehoorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationsemplacement Naarden—Bussum; begr. f 35,425; aanw. 22 Jan. te 10¾ ure, spoortijd.

Schijndel, ten 2 ure, door de heer H. G. J. Bolsius, in het koffiehuis van mej.

43ste Jaargang. ZATERDAG 25 JANUARI 1908 No. 4.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het gedenkteeken voor Christiaan Huygens.

De onderhandelingen, die sinds eenigen tijd tusschen het gemeentebestuur van den Haag en de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen over het gedenkteeken, voor Christiaan Huygens op te richten, gevoerd worden, hebben aanleiding gegeven tot het opstellen eener memorie, waarvan de dagbladen uittreksels openbaar maakten.

Ofschoon dit stuk door den secretaris van genoemde Maatschappij is opgesteld, mag men toch aannemen, dat, waar het zich met vraagstukken van kunst bezighoudt, de denkbeelden, door Dr. Cuypers dien secretaris aan de hand gedaan, worden wedergegeven.

Pulchri Studio had in zijn adres aan den Haagschen gemeenteraad gezegd, „dat het ontwerp in geen enkel opzicht het karakter van Christiaan Huygens en zijn tijd weergeeft".

Daarop wordt geantwoord:

„Van zijn tijd? Die dat eischt kent Huygens niet. „Alleen in zijn burgerlijk leven was de vriend van „Pierre en van Claude Perrault een man van zijn „tijd. In hetgeen aan zijn historische figuur een „blijvende waarde geeft, in wetenschap en toepassing, „was Huygens zijn tijd verre vooruit. Hij is en „blijft een man van alle tijden na hem. Zijne kennis, „de rotsvaste hechtheid van zijne betoogen putte „hij uit de studie der oude klassieken, die daarom „terecht als de verpersoonlijking van wis- en werktuigkunde, van natuur- en sterrekunde worden „voorgesteld, in plaats van min of meer wufte „vrouwenfiguren, zooals de geest van zijn tijd zou „hebben medegebracht."

Dit slaat als een tang op een varken. Zeker, Huggens was zijn tijd vooruit. Doch men verwijt aan Dr. Cuypers, dat hij den beroemden Christiaan naar de middeneeuwen heeft verplaatst, die in de wetenschap nu juist geen grooten naam hebben. Vader Constantijn zou zeggen dat zijn zoon „met cromme crouwelpooten", zooals de kreeft die heeft, achteruit wordt getrokken. Daartegen gaat het protest.

De stellers vervolgen:

„Moet, na bijna drie eeuwen van miskenning, de „bouwstijl uitdrukking geven aan de begrippen van „Huygens' tijd en niet aan de inzichten van de „oprichters? Of wil men den toeschouwer door den „bouwstijl op de hoogte brengen van het tijdvak „van Huygens' leven? Jaartallen van geboorte en „overlijden, van de voornaamste gebeurtenissen van „zijn wetenschappelijk leven zijn wel zoo praktisch „tegenover een onkundig publiek. Inzonderheid „tegenover hen, die de voorlichting behoeven van „een schrijver, als onlangs in een bouwkundig „vakblad voor zijne kritiek van Cuypers' ontwerp

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. 41

Buitengewone Vinding!

Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg*.

Agenten gevraagd.

NIEUWE

Glasdecoraties

voor Plafonds en Wanden,

Bijzonder Weerstandsvermogen.

Hoogste Pronk.

Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.

H. Cohen, — Venlo.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN

KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM

SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.

PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

Watergraafsmeer, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het leveren van plm. 577.350 kg. gegoten ijzeren buizen hulpstukken, brandkranen, afsluiters enz. ten dienste der gemeente-gas- en waterleiding; 2o. het leggen van de buisleidingen voornoemd Inl. bij kantore van de water- en lichtbedrijven, Hoogeweg no. 80.

Delfshaven, door kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het afbreken der oude kerk met toren en het weder opbouwen van een nieuwe kerk met toren te Delfstrahuizen; bestek en teekening te bekomen bij J. Schreur te Echten.

Steenderen, ten 10 ure, door het gemeentebest.: de daarstelling eener veldwachterswoning; bestek en teek. ter inzage bij den opzichter D. J. Hekkelman.

ZATERDAG 1 Februari.

Enschede, ten 11 ure, door het bestuur van de Twentsche Electrische Tramweg-Mij., in het gemeentehuis: bestek no. 6: het leggen van sporen en wissels met de daarmede in verband staande werken, voor den tramweg van Enschede naar Glanerbrug; bestek verkrijgbaar aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56, te 's-Gravenhage.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen. vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,

Dacostakade 104, Amsterdam.

Oldeboorn, door den heer A. Loots: het bouwen van een royale burgerhuizinge op een vrij terrein te Oldeboorn; bestek en teekening te bekomen bij M. Tb. de Jong Mzn. aldaar, die inl. verstrekt.

Driewegen ten 12 ure, door het bestuur der Ned. Herv. kerk, in de gemeentekamer: het bouwen van een consistorie en catechisatie gebouw e.a.; bestek met teek. verkrijgb. bij D. Mulder te Ovezand; aanw. 23 Jan. 10 ure, door den opz. H. Koole te Elewoutsdijk. (Alleen voor Ned. Herv. aannemers.)

VRIJDAG 24 Januari.

Oterdum ten 3 ure, door het bestuur van het waterschap Oterdum, in het café Lanting: a. het meken van een machinefundeering en gebouw; b. het maken van een dubbele steen duiker met zuigkolk; c. bijkomende werken ten dienste van het stoomgemaal; alles in 1 perc.; inl. te bek. vanaf 22 Januari tot en met den dag van aanbesteding bij den opz. Pr. Hommes aldaar; bestek en teek. verkrijgb. bij den secr. J. Haan, terwijl ten huize van besteding een exemplaar ten inzage ligt.

ZATERDAG 25 Januari.

Steenderen, ten 10 nre, door het gemeentebest. in het vergadergebouw Concordia: de verbouwing der onderwijzerswoning te Baak; bestekken ter inzage bij den opz. D. J. Hekkelman.

MAANDAG 27 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij. in het centraalstation: bestek no. 1104: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehoorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationsemplacement Naarden—Bussum; begr. f 35,425; aanw. 22 Jan. te 10¾ ure, spoortijd.

Schiedel, ten 2 ure, door de heer H. G. J. Bolsius, in het koffiehuis van mej. ter inzage in genoemd café; inl. verstrekt de arch. H. v. d. Schaal.

DINSDAG 21 Januari.

Terneuzen, ten 2 ure, door de heer W. de Feijter Pz., in het logement 's Lands Welvaren bij M. Adriaansen: het bouwen van een woonhuis en een steenen landbouwersschuur, in 2 perc.; bestek en teek. ter inz. in genoemd logement.

Harlingen, ten 8 ure, door het gemeentebestuur: de levering van hout voor de gemeentewerken; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie.

WOENSDAG 22 Januari.

Roermond. Door den arch. H. Rammers: het bouwen van een woning aan den Maastrichterweg; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit., alwaar elken morgen van 9 tot 12 ure inzage der details en inl. te bekomen zijn.

DONDERDAG 23 Januari.

De Krim, ten 2 ure, door den arch. H. Burgmans te Avereest: de bouw van een woonhuis met schuur onder een dak in de Krim, gemeente Ambt Hardenberg; bestek en teekening ter inzage in het café van de wed. Tebbe te Krim; aanw. in loco op den dag der besteding ten 0.30 ure in gen. café, waar bestek en teekening te bekomen is; inl. geeft gen. architect.

DONDERDAG 28 Januari.

Steenderen, ten 10 ure, door den heer Wollaert: het bouwen eener villa in de kom der gemeente Schijndel; inl. door J. Heijkants te Erp. Aanw. 27 Jan. te 11 ure.

DONDERDAG 30 Januari

Scheveningen, door de archit. F. A. Koch het bouwen van een zeehospitium nabij Domburg, eilande Walcheren, in de gem. Oost-Kapelle. Zie adv. in dit no.

Zierikzee, ten 12 ure, door het dagelijksch bestuur van het waterschap Schouwen; de levering van 50.000 harde, eenigszins gekrokken straatwaalklinkers; bilj. inz. aan den voorz. A. J. F. Fokker.

VRIJDAG 31 Januari

Watergraafsmeer, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het leveren van plm. 577.350 kg. gegoten ijzeren buizen hulpstukken, brandkranen, afsluiters enz. ten dienste der gemeente-gas- en waterleiding; 2o. het leggen van de buisleidingen voornoemd Inl. bij kantore van de water- en lichtbedrijven, Hoogeweg no. 80.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JANUARI 1908 No. 4.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 } Uitsluitend bij vooruitbet.

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het gedenkteeken voor Christiaan Huygens.

De onderhandelingen, die sinds eenigen tijd tusschen het gemeentebestuur van den Haag en de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen over het gedenkteeken, voor Christiaan Huygens op te richten, gevoerd worden, hebben aanleiding gegeven tot het opstellen eener memorie, waarvan de dagbladen uittreksels openbaar maakten.

Ofschoon dit stuk door den secretaris van genoemde Maatschappij is opgesteld, mag men toch aannemen, dat, waar het zich met vraagstukken van kunst bezighoudt, de denkbeelden, door Dr. Cuypers dien secretaris aan de hand gedaan, worden weergegeven.

Pulchri Studio had in zijn adres aan den Haagschen gemeenteraad gezegd, „dat het ontwerp in geen enkel opzicht het karakter van Christiaan Huygens en zijn tijd weergeeft".

Daarop wordt geantwoord:

„Van zijn tijd? Die dat eischt kent Huygens niet. „Alleen in zijn burgerlijk leven was de vriend van „Pierre en van Claude Perrault een man van zijn „tijd. In hetgeen aan zijn historische figuur een „blijvende waarde geeft, in wetenschap en toepassing, „was Huygens zijn tijd verre vooruit. Hij is en „blijft een man van alle tijden na hem. Zijne kennis, „de rotsvaste hechtheid van zijne betoogen putte „hij uit de studie der oude klassieken, die daarom „terecht als de verpersoonlijking van wis- en werk„tuigkunde, van natuur- en sterrekunde worden „voorgesteld, in plaats van min of meer wufte „vrouwenfiguren, zooals de geest van zijn tijd zou „hebben medegebracht."

Dit slaat als een tang op een varken. Zeker, Huggens was zijn tijd vooruit. Doch men verwijt aan Dr. Cuypers, dat hij den beroemden Christiaan naar de middeneeuwen heeft verplaatst, die in de wetenschap nu juist geen grooten naam hebben. Vader Constantijn zou zeggen dat zijn zoon „met cromme crouwelpooten", zooals de kreeft die heeft, achteruit wordt getrokken. Daartegen gaat het protest.

De stellers vervolgen:

„Moet, na bijna drie eeuwen van miskenning, de „bouwstijl uitdrukking geven aan de begrippen van „Huygens' tijd en niet aan de inzichten van de „oprichters? Of wil men den toeschouwer door den „bouwstijl op de hoogte brengen van het tijdvak „van Huygens' leven? Jaartallen van geboorte en „overlijden, van de voornaamste gebeurtenissen van „zijn wetenschappelijk leven zijn wel zoo praktisch „tegenover een onkundig publiek. Inzonderheid „tegenover hen, die de voorlichting behoeven van „een schrijver, als onlangs in een bouwkundig „vakblad voor zijne kritiek van Cuypers' ontwerp

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

„— blijkbaar alweder onzen Christiaan met zijn vader „verwarrend — het niets beteekenend gevoels-„argument aanvoerde van Christiaan's vriendschap „met Jacob van Campen, een vriendschap, waarvan „in Christiaan's leven geen spoor is te ontdekken, „om de eenvoudige reden, dat Van Campen, toen „Christiaan geboren werd, 34 jaar oud was en „zich reeds op Randenbroek bij Amersfoort had „teruggetrokken, toen de 22-jarige Christiaan te „'s-Gravenhage zijn eerste kleine geschrift uitgaf".

Wij weten niet, welk bouwkundig vakblad men hier bedoelt. Doch wij zien niet in, dat dit Constantijn Huygens met zijn zoon Christiaan verward heeft. Want Jacob van Campen is van 1633 tot aan zijn dood in 1657 een der beste vrienden van Constantijn Huygens geweest. Hoe dikwijls zal niet Van Campen, de „gezwinde mathematicus", zooals Dr. Schrevelius hem noemt, met den jeugdigen Cristiaan over wiskunde gesproken hebben, over de wetenschap, die hen beiden zoo lief was? Inderdaad, als men dan niet met een eenvoudig standbeeld genoegen wil nemen, dan heeft Van Campen wel verdiend, dat zijn stijl voor het gedenkteeken wordt gekozen. Wij hebben veel eerbied voor de wetenschap der heeren van de Hollandsche Maatschappij. Doch hunne „inzichten" omtrent kunst en haar geschiedenis laten ons onverschillig. Zij blijken zelfs niet te weten, dat de stijl van Jacob van Campen de geheele 17de eeuw beheerscht heeft, en dat dus, ook al ware het zoo, dat Christiaan Huygens Van Campen nooit gekend heeft, toch die stijl voór een gedenkteeken, den beroemden wiskundige ter eere, de eenige toepasselijke blijft.

Dan gaat de memorie voort:

„Men vraagt, waarom moet de bekroning van „het standbeeld met zijn steenen omlijsting zoo hoog „zijn? Men kan antwoorden met de vraag: waarom „is een kerktoren hoog? niet enkel de toren van „de hoofdkerk eener groote stad, maar ook die van „het nederigste dorpskerkje en zelfs van eene kapel. „Aan het oorspronkelijk doel, om reeds uit de verte „zichtbaar te zijn en tot zich te trekken, heeft zich „allengs in onzen geest de gedachte verbonden van „het omhoog strevende, geestverheffende van de „bestemming van het bouwwerk. Is er geen reden „om diezelfde gedachte uit te drukken, waar men „een gedenkteeken opricht, niet voor een krijgsheld „of voor een staatsman, maar voor een beoefenaar „van de natuurwetenschap? Moet niet een monument „voor Huygens dit in de allereerste plaats uit-„drukken? Voert de natuurwetenschap niet op-„waarts"?

Indien deze redeneering juist ware, dan zouden de hoogste monumenten de meest geschikte zijn, om beoefenaars van natuurwetenschap te eeren. Krijgs- en staatslieden zouden zulk een hoogte niet noodig hebben, Nelson op zijn zuil te Londen dus misplaatst zijn. Dit laatste geven wij grif toe. Maar zou Trafalgar Square er beter uitzien, zou het monument in zijn midden fraaier zijn, als Isaäc Newton de plaats van Nelson innam? Het is te hopen, dat dit deel der memorie alleen voor rekening van den secretaris-opsteller komt, want Dr. Cuypers weet wel beter.

Doch het volgende uittreksel moet toch den lezer der memorie weder aan het twijfelen brengen.

„Maar het omhoog-streven in een monument aan „Huygens gewijd, mag niet het karakter dragen „van een verheffen der wetenschap boven de natuur „zelve. Terecht heeft daarom Cuypers zich het „monument gedacht onder een overwelving van „boomen en juist daarom is de gekozene plaats zoo „bij uitstek geschikt. Geen plek is er op Plaats, „Vijverberg, Lange- of Korte Voorhout aan te wijzen, „die in dit opzicht in gelijke mate voldoet. Terug-„getrokken van den openbaren weg en toch reeds „van het einde der door Huygen's vader Constantijn „in dichterlijke overdrijving als Bataafsch Tempel „bezongen lindenlaan, van het Korte Voorhout af „zichtbaar, stoort de plaats in niets de kalme aan-„dacht en den eerbied waarmede het standbeeld „van Huygens moet worden beschouwd. Dit karakter „is reeds in de ruwe makette zoo sterk te voorschijn „getreden, dat nog den avond zelf der opstelling „in een Haagsch blad een blijkbaar geenszins wel-„willend kritikus sprak van een Waldkapelle. Zou „eene boschkapel niet juist een aanbeveling kunnen „zijn? Maar helaas, de kritikus laat er aanstonds op „volgen, „zooals men in Katholieke streken aantreft".

„Daarmede is al dadelijk het terrein van onbevan-„gen kunstkritiek verlaten, en een stap gezet op „het pad dat afhelt naar het moeras der onverdraag-„zaamheid, voor kunst en wetenschap beide even „doodelijk. Immers, de schrijver zal wel niet beweren „dat de kunstkritiek alles moet veroordeelen „wat in een katholiek land wordt aangetroffen, alle „kunst uit Italië, uit Frankrijk in den tijd der „Lodewijken!"

Wat zouden Christiaan en Constantijn Huygens van dit alles gezegd hebben? Een „boschkapel", door een Katholiek kunstenaar voor een van hen opgericht! En dan nog wel in Gothischen stijl!

Noch Christiaan, noch Constantijn hebben ooit eenige waardeering voor den stijl der middeleeuwen getoond. Constantijn maakte een grafschrift voor Jacob van Campen, waarin hij het als de grootste verdienste van den meester prees, dat hij „'t Gotsche krulligh mall" door klassieke vormen had vervangen en dus „dreef ouw' kettery voor ouder waerheit heen."

Wij weten niet, of de Haagsche gemeenteraad in staat en geneigd zal blijken om voor wat de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen wil gaan doen, een stokje te steken.

Kon dit lichaam er den moed voor vinden, dan zou het velen een grooten dienst bewijzen. In de eerste plaats aan de nagedachtenis van Christiaan Huygens, die „de sterfflickheit des tijts sal overleven", ook al wordt geen „boschkapel" ter zijner eere gesticht. Dan aan Dr. Cuypers, die, op hoogen leeftijd gekomen, er voor bewaard dient te worden, zijn kunstenaarsloopbaan te eindigen met een schepping, die zijn roem bij het nageslacht niet zal verhoogen. En eindelijk aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, die zich te kwader ure op het gebied der kunst waagde, zonder zich daar van betrouwbare gidsen te voorzien.

„Een krijgsman wint genoeg, al wint hij niet dan tijd" zei Vondel. Men gunne ook aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen deze winst. Allicht kan zij zich dan bezinnen, en voor het verkrijgen van ontwerpen een prijsvraag uitschrijven, waarbij mannen van naam op het gebied der kunst als beoordeelaars optreden.

Bouwkunstgeschiedenis.

EEN BOEKBESCHOUWING.

Geen kunst beweegt zich op een zoo uitgestrekt gebied als de bouwkunst. Dat gebied geheel te beheerschen of zelfs geheel te overzien, men kan het wel beproeven. maar een menschenleven is daarvoor veel te kort en de in het vak vergrijsde bouwmeester zal dan ook, wanneer de teekenstift aan zijn stramme hand ontvalt, moeten erkennen, dat het hem, ook met den meesten ijver en de taaiste werkkracht, slechts gegeven was maar een klein, een zeer klein deel, van dat wijd gebied te bewerken en hij mag zich gelukkig achten, wanneer hij daar iets heeft tot stand gebracht, dat voor het nageslacht waarde behoudt, wanneer hij een steen heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van de kunst, waaraan hij zijn werkzaam leven wijdde.

Het spreekt wel vanzelf, dat op een zoo uitgebreid arbeidsveld steeds bij afwisseling, geheele akkers onbewerkt blijven liggen, gedurende langen tijd, terwijl op andere een buitengewone bedrijvigheid valt waar te nemen en de werkkrachten zich daar concentreeren, ook zijn er ongetwijfeld gedeelten, waar niemand nog ooit een voet zette, onbekende streken, waarvan de ontdekking en bewerkiug voor verre nakomelingen bewaard blijft.

Maar ook menige sinds eeuwen bewerkte akker zien wij soms jarenlang verwaarloosd, ja de tijdsomstandigheden kunnen oorzaak zijn van een algeheele verwaarloozing van den arbeid. Hier en daar neemt men op de oude akkers nog een moeizaam pogen waar, om nog iets uit den uitgemergelden grond te voorschijn te brengen, ginds ziet men enkele pioniers nieuwe wegen zoeken en zich naar geheel onbekende streken begeven.

Maar noch den arbeiders, noch hen, die den arbeid gadeslaan en zich daarin zoo vaak verlustigden, bevredigt thans den aanblik en menigeen verlaat het veld of vermijdt het gebied te betreden, waar zooveel goeds en schoons is opgedolven, om elders te zoeken, wat men hier niet meer vindt. En de pessimisten schudden het hoofd en halen de schouders op over het monnikenwerk van hen, die nog op de afgetreden velden ploeteren en wurmen en zij oogen de pioniers na met een uitdrukking van ongeloof aan de mogelijkheid, dat zij nog iets zullen vinden.

En toch, zoo denken anderen, daar moeten in dien grond nog schatten begraven liggen, genoeg om in komende eeuwen de behoefte te bevredigen van hen, die de waarde daarvan kennen, die weten wat vroeger daar gegroeid is en gebloeid heeft. Zij volgen met belangstelling de gangen der pioniers in de overtuiging, dat zoo niet aan allen, het toch aan enkelen gelukken zal nieuwe banen te openen, en dat hun onvermoeiden arbeid ook in de toekomst weer veel goeds en schoons zal te voorschijn brengen misschien in de geheel onbekende streken, misschien daar waar, lang vergeten, nog kiemen sluimeren van oude kunst, misschien zelfs op de afgewerkte akkers, door velen als geheel onvruchtbaar beschouwd en daarom verlaten.

Wij weten het niet, maar dit is in den regel de aanleiding tot de verwaarloozing, dat het veld geen vruchten meer oplevert, die in zichzelf de kiemen bevatten van nieuwe, meer ontwikkelde en schoonere.

Dan komt verslapping, verdorring, dan komt een zoeken naar andere methoden, gebaseerd op andere theorieën, totdat eene richting de overhand krijgt en op sommige velden zich weder opnieuw bedrijvigheid ontwikkelt en zoo wisselen de constructieve, de aesthethische en de historische opvattingen elkander af in een oneindige variatie van schakeeringen en combinaties en uiten deze richtingen zich, hetzij in met beslistheid voorgedragen leerstellingen, hetzij in meer of minder vage bespiegelingen, hetzij in dichterlijke ontboezemingen, al naar den geest des tijds dit medebrengt.

Wat die geest des tijds is, een ijdele klank, een stopwoord voor hen, die er zich van bedienen om met vertoon van hooge wijsheid te kennen te geven, dat zij er alles van begrijpen; voor den denkenden mensch evenwel een verschijnsel, zoo gecompliceerd en zoo moeilijk te ontleden, dat alleen de geschiedenis vermag, ons daarvan, wat vervlogen tijden betreft, een eenigszins afgerond beeld voor oogen te stellen. Of het juist is, dit hangt van onze historische kennis af en deze is, gelijk onze kennis in 't algemeen, gebrekkig.

Alles wat strekken kan om die kennis te vermeerderen en te leeren in praetijk brengen moeten wij dankbaar aanvaarden uit de handen van hen, die het ons als de vrucht van jarenlange studie en noesten arbeid aanbieden.

Het waren deze beelden, die ons voor den geest kwamen, toen wij onlangs Leliman's „Kleine Gugel", zooals het boekje reeds door een geestig recensent gedoopt is, voor ons hadden liggen.

Dit boekje wekte onwillekeurig de herinnering aan Gugel en aan het werk, waaraan hij een deel van zijn leven heeft besteed en dat de steen geworden is, die hij heeft bijgedragen tot de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst.

Het is bijna 44 jaren geleden, dat Gugel het professoraat aan de Polytechnische School te Delft aanvaardde.

De nog jonge Beiersche bouwmeester moet zich wel vreemd te moede hebben gevoeld, toen hij zich uit zijn bergachtig geboorteland zag overgeplaatst naar het platte Holland, maar het eervolle van de hem aangeboden positie, heeft hem gewis met de onaangename zijde van dezen overgang verzoend. Met voorbeeldigen ernst aanvaardde hij de voor een vreemdeling dubbel moeilijke taak, een vrij verwaarloosd terrein te gaan ontginnen met zeer gebrekkige hulpmiddelen,

Wanneer men de litteratuur over bouwkunstgeschiedenis uit den tijd van Gugel's optreden eens vergelijkt met de tegenwoordige, dan springt een groot verschil in het oog. Franz Kugler's „Geschichte der Baukunst" was toen een modern boek, de werken van Burckhardt en Lübke, die Kugler's voetspoor volgden, moesten grootendeels nog geschreven worden, Viollet le Duc was nog aan het bijeenzamelen van materiaal voor zijn Dictionnaires, Oscar Mothes eveneens. De scholen van Schinkel en die der Romantieken hadden uitgediend, voor een herleving der klassieke richting voelde het opkomend geslacht weinig. Gugel was zich hiervan waarschijnlijk wel bewust en zoo dit niet het geval geweest is, dan zal hij wel spoedig tot het inzicht gekomen zijn, dat men in Nederland een andere richting uit wilde.

Heeft hij in zijne ontwerpen zich ook een voorstander van het klassieke beginsel getoond en in zijne, uit den aard der zaak weinige, uitgevoerde werken getracht het nationaal karakter van zijn tweede vaderland na te komen, in zijn „Geschiedenis van de Bouwstijlen" heeft hij naar de grootst mogelijke onpartijdigheid gestreefd.

Al zeer spoedig na zijn optreden moet zich de behoefte hebben doen gevoelen aan een Hollandsch boek over de algemeene geschiedenis der bouwkunst. Gugel begreep dat het toenmaals voorhanden uitheemsche studiemateriaal, ten deele ongeschikt ten deele onvoldoende was. Zijn vaderland, Duitschland, had nog het meest bruikbare opgeleverd en ook hij volgde aanvankelijk het voetspoor van Kugler en Lübke, maar dit was niet meer dan natuurlijk en daarvan heeft niemand hem ooit een verwijt gemaakt, want zijn boek heeft een eigen karakter verkregen, misschien niet specifiek Hollandsch, maar toch het karakter van een standaardwerk in de Nederlandsche taal, dat tot heden voor geen degelijker of volledieger arbeid het veld heeft behoeven te ruimen.

Gugel's werk zal ongetwijfeld nog lang zijn plaats blijven behouden en het aangewezen studieboek zijn voor hen, die in de geschiedenis der bouwkunst ingewijd willen worden, maar de uitgebreidheid van de studie schrikt sommigen wel eens af er aan te beginnen, is bij anderen oorzaak, dat zij er halverwege in blijven steken en men koopt zulk een boek niet, om het ongelezen in de kast te laten staan.

Zoo komt het, dat zij, die door omstandigheden niet in de gelegenheid zijn veel tijd te besteden aan historische studie, niets overblijft, dan die studie op te geven, hoe gaarne zij ook, al ware het maar een vluchtig overzicht van een zoo aantrekkelijke wetenschap zouden verkrijgen.

Een leerling van Gugel, de architect J. H. W. Leliman heeft dit gevoeld en begrepen en een uitstekend werk verricht door de hoofdpunten uit de „Geschiedenis van de Bouwstijlen" samen te vatten in een handig boekje in keurigen vorm uitgegeven bij D. Bolle te Rotterdam. Hier heeft men in beknopten vorm het overzicht, waaraan een zoo groote behoefte bestaat, een uittreksel weliswaar, maar niet Gugel, bezien door den bril van Leliman, doch Gugel zelf.

De meester zou, zoo hij nog leefde, ongetwijfeld het werk van den leerling hebben goedgekeurd en beter kon zeker de leerling den meester niet eeren, dan door deze inleiding, die niet zal nalaten de lezers aan te sporen ook met het groote werk van den meester nader kennis te maken.

Onzes inziens is het succes van deze poging niet twijfelachtig en zal zij de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst ten goede komen.

Bezwaren van Aannemers.

Men is het er vrij wel over eens, dat het tegenwoordig stelsel van aannemen, de „entreprise générale", vele gebreken vertoont. Doch wat een eeuw bestaan heeft — dit jaar kan men 22 Juli het eeuwfeest der aanneming herdenken — wordt niet gemakkelijk door iets anders vervangen.

De bezwaren komen niet slechts van de zijde der architecten, doch ook van die der aannemers. Het geven van goede omschrijvingen, zooals ze in een bestek behooren voor te komen, is niet ieders zaak. Wat wordt bedoeld, als gezegd wordt: „De aannemer zal de noodige hulp verschaffen" bij het voor rekening van den besteder aanbrengen der installaties voor verlichting, verwarming en dergelijken? De opvattingen verschillen.

In een circulaire, aan de architecten gericht, geeft het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond te kennen, dat „na 1 Juli 1908 geen hulp van welken aard verleend zal worden bij bij het aanleggen van verlichting, verwarming en dergelijken, en dat ook niet meer voor rekening van den aannemer zullen genomen worden de herstellingen van beschadigingen, welke bij dat aanleggen ontstaan, dan tegen terugbetaling der daarop vallende kosten".

Het is namelijk aan den Bond gebleken: „dat door enkele Directies onder die hulp niet alleen wordt verstaan de hulp, voor zoover die noodig is voor werkzaamheden aan het gebouw, doch ook de hulp bij het vervoeren, ter plaatse brengen en stellen van leidingen, buizen, onderdeelen van machines en dergelijken; dat de teekeningen voor den aanleg van verwarming, verlichting, enz. in den regel veel te laat gereed zijn, dan dat de aannemer de noodige gaten, openingen en kanalen kan sparen; dat de uitvoering dezer werken in den regel zoo laat geschiedt, dat verschillende werken reeds voltooid zijn, tengevolge waarvan de kosten der herstellingen dezer werken na het maken en aanbrengen van de leidingen voor verlichting, verwarming en dergelijken den aannemer groote schade berokkenen."

Ieder architect weet, dat de spijker hier op den kop getikt wordt. Wie werd niet bestormd door de agenten der Duitsche fabrieken, die dergelijke installaties op zich nemen? Als de order maar eenmaal gegeven was, hoe lang duurde het dan niet, eer de teekeningen, tot in millimeters nauwkeurig ingeschreven, aankwamen? En dan het getob, als de monteur zijn werk begon, als telkens nieuwe ingenieurs hem weer andere orders gaven, als nieuwe gaten gehakt, pas gehakte dichtgemaakt moesten worden. Men mocht dan eerst recht van den „betrokken" aannemer spreken, want 's mans gezicht zag er uit als een regendag.

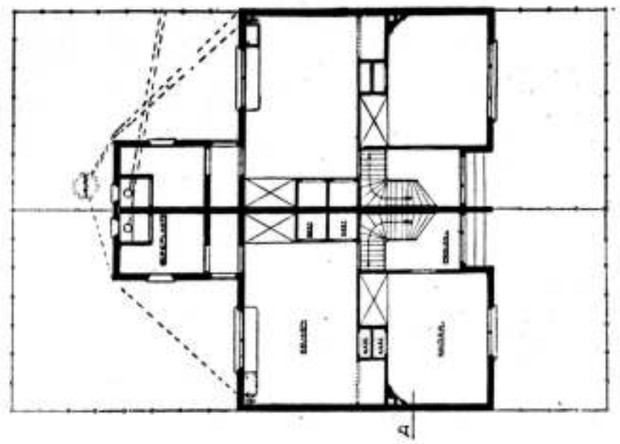
Wij kennen architecten, die in zulke gevallen den aannemer eenige vergoeding toekenden, maar ook andere, welke, zich beroepende op de bepaling van het bestek, doof bleven voor alle klachten.

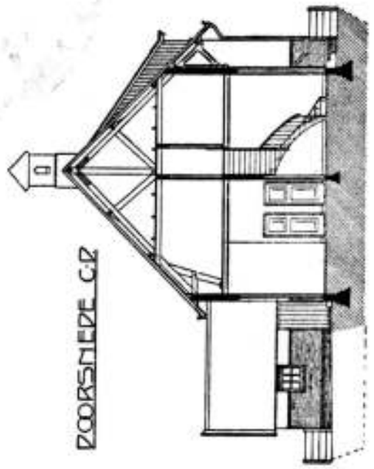
Nu hebben de aannemers zelf het varken gewasschen, en hun Bond laten verklaren, dat zij na 1 Juli aanstaande voor zulke karweitjes bedanken. Wij wenschen hun toe, dat zij de kracht zullen blijken te bezitten, om hun voornemen ook inderdaad ten uitvoer te brengen.

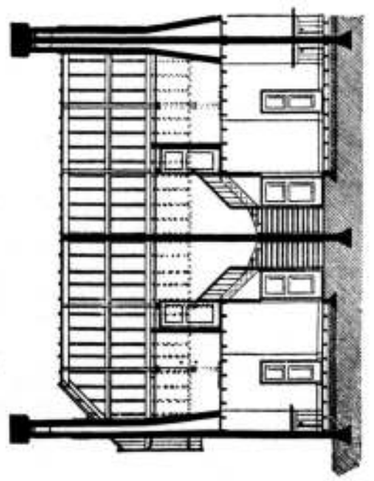
Een andere klacht der aannemers, mede in een circulaire ter kennis der architecten gebracht, betreft de „trust en kartelvorming in ons land". Aanvankelijk schijnt het eenigszins vreemd, dat de aannemers, wier Bond met een trust of kartel punten van overeenkomst genoeg heeft, deze klacht uiten. Maar zij ondervinden, dat er baas boven baas is. Ook de leveranciers van cement en van ijzer hebben bonden opgericht, en daardoor, zegt de

Groep van zes Arbeiderswoningen

Bijvoegsel van „de Opmerker"

circulaire „dreigen den aannemer zeer ernstige gevaren". Want „door de actie der fabrikanten en leveranciers wordt de vrijheid van handelen der aannemers ernstig bedreigd en aan banden gelegd, zoo ten aanzien der prijsbepaling als ten opzichte der voorwaarden van levering".

Toen indertijd betoogd werd, dat de actie der aannemers de vrijheid van handelen der aanbesteders ernstig zou bedreigen en aan banden leggen, zoo ten opzichte der aannemingsprijzen als ten aanzien der voorwaarden van aanbesteding, hebben de aannemers aan dit betoog geen waarde gehecht. Toch hebben de architecten „aan den lijve" ondervonden, dat de Bond een macht is geworden.

Wij vreezen dan ook, dat deze klacht niet veel gehoor zal vinden. Wel zegt de Bond „dat vertraging in de oplevering tengevolge van de toepassing van niet direct uit voorraad leverbaar ijzer door de leden van den Bond zal worden beschouwd als „force majeure". Doch in rechten zal men dit niet kunnen volhouden. Nog minder gelooven wij, dat de architecten gehoor zullen geven aan het verzoek „geen bepaalde merken van Portland-cement aan te wijzen". Want wie bij ervaring de deugd van een bepaald merk kent, zal weigeren, met een ander genoegen te nemen, alleen om den aannemer te gerieven.

Het „vereenigt u" is de leus des tijds. Er zullen nog wel andere bonden, trusts, kartels en wat dies meer zij, worden gesticht.

Het slot moet zijn een strijd van allen tegen allen, die eindigen zal als de strijd, die Münchhausen bijwoonde, toen twee leeuwen zóó verwoed vochten, dat alleen de staarten overbleven. Teekenaars- en Opzichtersbond, Aannemersbond, Onderaannemersbond, kartels van leveranciers, Architectenbond, Ingenieursbond, wij zien ze reeds in onze verbeelding optrekken ten strijde, waar harde slagen genoeg zullen vallen, tot alleen de staarten overblijven — de geestelijke natuurlijk.

Voor vredelievenden is dit geen aangenaam vooruitzicht.

Potgieter moge gezegd hebben:

„Worstling kenmerkt onzen tijd,
Heb er oog voor, allerwege,
Slechts wie deelnam aan den strijd
Smaakt de vruchten van de zege!"

aan zulk een kamp heeft hij waarschijnlijk niet gedacht.

Prijsvragen.

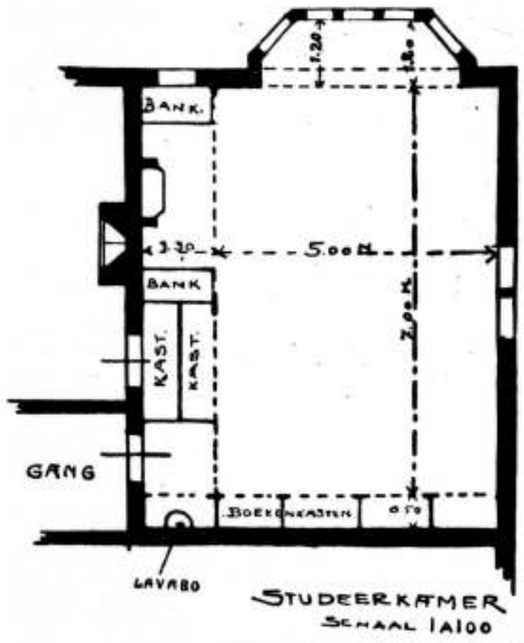
PRIJSVRAGEN VAN DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE KALKZANDSTEEN-FABRIKANTEN.

(met een plaat.)

Zooals wij in de Leestafel van ons vorig nummer meldden heeft bovengenoemde Vereeniging een album uitgegeven, waarin een groot aantal der op de hierbedoelde prijsvraag ingekomen ontwerpen is afgebeeld.

De bij dit nummer gevoegde plaat, geeft een der bestgeslaagde ontwerpen van een groep arbeiderswoningen weer Het is wel jammer, zooals ook reeds van andere zijden werd opgemerkt, dat in het album niet vermeld zijn de namen der ontwerpers en de aan de ontwerpen toegekende onderscheidingen. Ook van dit ontwerp is ons de vervaardiger niet bekend. De Vereeniging zou als nog het begane verzuim kunnen herstellen door een lijstje van de namen in de volgorde der platen van het album te publiceeren.

Wij geven hieronder de afbeelding behoorende bij de Godon-prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging „Arti et Industriæ" te 's-Gravenhage, waarvan het programma in ons vorig nummer werd afgedrukt.

Het Huygens- en Vredespaleis-monument

(Ingezonden).

Wanneer men de geschiedenis van het Huygens- en Vredespaleis-monument met elkaar vergelijkt komt men tot de gevolgtrekking, dat beide ongeveer dezelfde antecedenten hebben.

Bij het Huygens-monument eene duidelijke omschrijving van erflating, waaraan de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen zich totaal niet stoort; bij het Vredespaleis-monument een duidelijk omschreven prijsvraagprogram, waarin lokaliteiten, bouwsom enz. omschreven waren, doch waaraan ook het Carnegiebestuur zich totaal niet stoorde.

In beide gevallen negeeren van het geschreven woord, waarbij alleen door geweld te plegen aan de met volkomen duidelijkheid uitgedrukte bedoelingen daarin èn door de „Holl. Mij. der Wetenschappen, het ontwerp Cuypers, èn door het Carnegie-bestuur het ontwerp Cordonnier in overeenstemming kan beschouwd worden met erflating eenerzijds en prijsvraagprogram anderzijds.

Indien voor beide Besturen een ding vaststaat,

dan is het wel, dat beide besturen niet gerechtigd zijn hun Huygens- en Vredespaleisontwerpen tot uitvoering te brengen.

Voor beide monumenten wordt de plaats van oprichting afgekeurd en wel voor beide om dezelfde reden, namelijk, dat beide monumenten met recht *opgeborgen* worden en niet de plaats verkrijgen die hen als monument toekomt.

Ook beide monumenten hebben ieder hun torenantecedent. Bij het Huygens-monument wordt geklaagd een toren te bouwen, om onzen Huygens op te bergen, *) bij het Vredespaleis daarentegen klaagt men, dat één toren wordt gebouwd en drie torens moeten vervallen.

Voor bestuurderen van beide instellingen moge hetzelfde eenigzins gewijzigde ernstige woord gelden, waarmede de Redactie van „het Vaderland" haar hoofdartikel „Het Huygens-monument en het legaat. Bleekrode" besloot, in haar tweede avondblad van 21 Januari l.l.

Bij beschikking zijn U, bestuurderen van beide stichtingen, de zorgen opgedragen om de uitvoering tot stand te brengen van het Standbeeld voor Huygens en het Vredespaleis. Door welke redenen dan ook hebt gij U tot dusver laten bewegen om aan de oprichting dezer monumenten uitvoering te geven op eene wijze, die in strijd is met het geschreven woord en de opinie van publiek en die der kunstcritici.?

De ten uitvoerbrenging, het geschreven woord verschuldigd, legt U den plicht op terug te keeren van den tot dusverre ingeslagen weg, ook omdat van verder voortgaan in de aangenomen richting tallooze moeielijkheden te wachten zijn.

De eerste stappen op den verkeerden weg zijn gedaan. Zij behoeven niet door meerdere te worden gevolgd. Het kan het Bestuur van de Holl. Mij der Wetenschappen en het Bestuur der Carnegie-Stichting slechts eeren en hunne beteekenis verheffen, indien zij erkennen, in dwaling te zijn geweest, en door de verklaring „de tot dusverre gevolgde weg was niet de juiste" het ontwerp-Cuypers en het ontwerp-Cordonnier naar hunne archieven verwijzen.

X

*) Mocht volstrekt noodig worden geacht Huygens in een toren op te bergen dan kon in overweging gegeven worden hiervoor den eenigen overgebleven toren van het Vredespaleis te benutten.

Men zoude dan, in aanmerking nemende de hoogte van dien toren, wellicht zeggen, dat de wetenschap zich boven de natuur verheft, doch dit argument zoude te niet worden gedaan door het af te werpen op de kunst of op het Carnegie-bestuur.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 3. Raad van Arbritage voor de bouwbedrijven in Nederland. Statuten.

Reisindrukken. Excursie naar Noord Frankrijk door de Bouwkundige Afdeeling der T. H. S. 26 Sept. — 6 Oct. 1907. Parijs.

Architectura No. 3. De Dam-Prijsvraag.

Programma van de Dam-Prijsvraag.

Ingezonden stukken. De jongere leden van het Genootschap A. et A. en het diploma van bouwk. opz en de heer van Hylckama Vlieg.

Technisch Gedeelte. De bereiding van ijzer (slot). — Het steenhouwersbedrijf in de Tweede Kamer (slot). — De Graniet-industrie in het Fichtelgebergte, naar de schets van Dr. Alb. Smidt te Wunsiedel. — Het keuren van ijzer door L. Zwiers. — Brandwerende middelen voor hout. — Kaart des Rijks. — Het nut van mousseline.

De Bouwwereld No 4. De Dam te Amsterdam XIV. Van de zeventiende tot de negentiende eeuw, door Dr. J. C. Breen.

De St. George Klokkentoren, southwark Londen, door J. F. Groll met losse plaat.

Examen van Bouwkundig Opzichter Opgaven 1907.

De Ingenieur No. 3. De verlichting en verwarming der gebouwen van het nieuwe station te Rosendaal. Inleiding tot het bezoek aan dat station van de Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het K. I. v. I. op 16 Oct. 1907, door M. L. Bleuland van Oordt, met afbeeldingen.

Hulde aan de nagedachtenis van Dr. W. C. H. Staring (1808—1908), door J. C. Ramaer c. i.

Heffing en verplaatsing van het station Antwerpen-Dam, door I. A. Lindo, met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Het Zuiderzee-vraag-tuk uit technisch, oeconomisch en nijverheids-oogpunt, door L. A. Sanders, met afbeeldingen. — Raming voor de bedijkingen tot droogmaking van de Wieringermeer, door A. G. den Boesterd.

Techni ch Weekblad (B. v. T.) No. 3. Bestuursberichten. — Kort verslag B. B. vergadering. — Uit de afdeelingen. — Materiaalspanningen (vervolg). — Dieselmotoren (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg).

De Aannemer No. 3. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Officieele adviezen inzake verkorting van den arbeidsduur voor volwassen arbeiders.

Eene op prijs gestelde waarschuwing.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 29. Risico-vereeniging van Klei-Industrieelen (Officieel). Iets over den invloed van koolzure kalk in de klei. — Het wereldverbruik van steenkool. Nog iets over rook-voorkoming.

Deutsche Bauhütte No. 3. Die Bedeutung der Zentralbauten für den Kirchenbau des Mittelalters, door H Aug. Waldner, met afbeeldingen van Romaansche kerken te Keulen en Schwarz-Rheindorf.

Vom Zwittertyp beim Villenbau, door M. Heeren, bij een ontwerp van een dubbelwoonhuis in Grünewald van C. Scheider te Berlijn.

Von der Diele im Einfamilienhause, door P. Rose, bij een ontwerp van R. Lerche.

Kleinstadtarchitektur door W. C. Berendt, met schetsen van Hans Spitzner te Hanau.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 1 van den nieuwen jaargang:

Mars: Dr. W. de Sitter. — De duikerklok: Dr. Z. P. Bouman. — Radium en de omzetting der elementen onderling: Dr. P. K. Lulofs. — Het Zilverkonijn: Ericus — Nieuwe banen in de metallurgie, II: Dr. A. J. Snijders. — Een Viertal Nachtvlinders: J. Daalder Dz. — Een Reuzenlocomotief: S. Snuijff. — De Herkomst van onze huisdieren: J. Hendrik van Balen. — Het stijfsel in de plant en zijn Nijverheidsnut: A. L. Notebaert. — Het einde van het hagelschieten: A. D. Hagedoorn. — Het Afrikaansche of Velszaartschaap: Mimosa. — Luxe-artikelen en sieraden uit het dierenrijk afkomstig: P. N. van Eck. — Eenvoudige Proeven. 1. Een brandende kaars wordt zwaarder: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen — Boeksaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart, opent zijn zevenden jaargang met een studie over Albert Gessner te Charlottenburg, met afbeeldingen van verscheidene zijner werken, meest woonhuizen te Charlottenburg en het Kurhaus Dr. Warda, een klein sanatorium te Blankenburg i. Th. De groote etage-woonhuizen onderscheiden zich van het oudere type, door de groote afwisseling die Gessner in het uiterlijk aanzien weet te brengen; hij bereikt dat door een doelmatige planverdeeling en het gelukt hem, zonder dat het karakter van de etage-woning verloren gaat, eentonigheid te vermijden en met weinig middelen een groot architectonisch resultaat te bereiken. Bijzonder goed geslaagd is o. a. het z. g. „Gelbe Haus" aan de Mommsenstrasse 5,

waarvan wij een onberispelijke reproductie van een meesterlijke aquarel in deze aflevering aantreffen.

Verder vinden wij hier nog eenige prijsvraag-ontwerpen van Josef Reuters te Wilmersdorf-Berlijn, waarin onmiskenbaar indrukken van de Vredespaleis-prijsvraag nawerken, verschillende interieurs in kleuren weergegeven, waaronder een van M. H. Bailey Scott te Bedford de aandacht trekt en tenslotte eenige details van den gevel van het winkelhuis der Württ. Metallwaarenfabrik te Stuttgart en van de „Nationalbank für Deutschland" te Berlijn. Beide laatstgenoemde bouwwerken zijn resp. van Alb. Eitel te Stuttgart en Alfred Messel te Berlijn, die hier niet zonder succes Grieksche zuilvormen in een modern bouwwerk heeft toegepast.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

— De Deensche ingenieur Ohrt heeft een plan voor een tunnel onder den Grooten Belt ontworpen, dat, volgens den Kopenhaagschen berichtgever van de „Times", veel kans heeft door de Deensche regeering en volksvertegenwoordiging te worden aangenomen.

Ohrt wil de tunnel maken van een plaats, 3½ kilometer ten oosten van Korsöer, onder het eiland Sprogöe door, naar de kust van Fünen.

De tunnel zou 27 kilometer lang zij waarvan 18 onder zee.

De kosten worden geraamd op f 17,–20,000, en Ohrt denkt, dat de onderneming voordeel zal opleveren, zelfs al waren de kosten nog de helft hooger.

— In de vereeniging van scheepsbouwkundige ingenieurs te Genua heeft Lorenzo Dadda zijne uitvinding toegelicht, om de ijzeren platen van pantserschepen door een massa van cement te vervangen. Dadda is in den oorlog tusschen Rusland en Japan geweest en vertelt, dat de Japanners met uitnemend gevolg cement hebben gebruikt, om hun schansen tegen het Russische granaatvuur te beveiligen. Noch de omvang noch het gewicht zullen onder het aanbrengen van cement lijden. De pantsering zal echter veel goedkooper komen.

De minister van marine heeft last gegeven, de uitvinding van Dadda te bestudeeeen.

BINNENLAND.

Amsterdam. In de voor het jaar 1907 uitgeschreven prijsvragen van het Genootschap Architectura et Amicitia zijn door de jury de volgende premiën toegekend:

a. Ontwerp Dorpsschool met woning, motto Buiten I van van den heer G. F. Mastenbroek te Laren; motto Buiten II van den heer D. Meintema te Delft; motto Jeugd II van den heer H. W. Stikkelorum te 's-Gravenhage, elk een eervolle vermelding met f 25.

b. Ontwerp Afsluiting van een Voorplein, motto „Grijpt als het rijpt", van den heer Corn. de Graaf te Utrecht, een eervolle vermelding met f 15.

Amsterdam. Burg. en Weth. van 's-Gravenland hebben aan den heer W. H A. G. Baron van Ittersum, electrotechnisch ingenieur en expert te Amsterdam, opgedragen het opmaken van ontwerpen met begrooting voor eene gemeentelijke drinkwaterleiding en voor eene waterleiding in verbinding met eene electriche centrale.

Groningen. Voor de twee betrekkingen van opzichter van den provincialen waterstaat, aan welke betrekkingen zijn verbonden aanvangsjaarwedde van f 1200, welke zesmaal telkens na twee jaar met f 100 kunnen worden verhoogd, hebben zich 72 sollicitanten aangemeld.

Haarlem. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid zal vanaf 25 Januari tot 8 Februari eene tentoonstelling geopend worden van teekeningen en eenige naar die teekeningen geknoopte tapijten uit de Koninklijke Deventersche tapijtfabriek.

Deze tentoonstelling is vooral merkwaardig wegens de ontwerpen en teekeningen van den nestor onzer sierkunstenaars, den heer Colenbrander, wiens werken door hunne oorspronkelijkheid bijzonder uitmunten.

Varia.

WONINGTOESTANDEN TE BOEDAPEST.

De „N. Rott. Courant" bevatte onlangs de volgende hoogstbelangrijke correspondentie uit de Hongaarsche hoofdstad:

Eenige dagen vóór Kerstmis ontvingen de bestuursleden der Kinderschutzliga te Boedapest en een aantal andere heeren, hoofdzakelijk hoofdambtenaren aan ministeries of van de gemeente, eene uitnoodiging van den directeur van politie om deel te nemen aan eene nachtelijke inspectie van arme buurten der hoofdstad, die gedurende den nacht vóór Kerstmis onder leiding van een der commissarissen zou plaats hebben, om zich persoonlijk van de treurige toestanden in die wijken te overtuigen.

Dat daarvoor juist deze nacht uitgekozen was, geschiedde zonder twijfel om het contrast voor de deelnemers, die in dien tijd immer druk bezig zijn om het Kerstfeest thuis voor te bereiden, nog scherper te laten uitkomen. Maar hoe dit zij, het hoofd der politie heeft zijn doel bereikt, want niet alleen ontving hij van het bestuur der Kinderschutzliga de toezegging dat het zijn werkkring aanzielijk wil uitbreiden, waartoe het dezer dagen een beroep zal doen op de offervaardigheid der bevolking, maar op diens verzoek zal in de volgende week een tweede tocht ondernomen worden, waarvoor alle dames, die zich met armenzorg bezig houden, eene uitnoodiging zullen ontvangen.

Het bericht, dat een der deelnemers over dezen nachtelijken tocht publiceerde, is natuurlijk in de eerste plaats voor de burgerij der hoofdstad bestemd en ik laat daarom maar enkele gegevens van meer algemeen belang hier volgen.

De bevolking van Boedapest, die thans uit circa 800,000 inwoners bestaat, is in 190,000 woningen gehuisvest. Meer dan 85,000 dezer woningen bestaan evenwel slechts uit één kamer en herbergen niet minder dan 300,000 menschen. Bij de laatste volkstelling op den 31en December 1905 is voorts gebleken dat 10,518 dezer kleine kwartieren overbevolkt zijn en voor niet minder dan 92,000 menschen als woning dienen moeten. In enkele wijken, zooals Steinbrück en Engelsfeld, ziet men lange straten aan weerszijden bezet met groote huurpaleizen, (de naam is niet overdreven) die van den kelder tot den zolder verdeeld zijn in uiterst kleine woningen, waar in één kamer tot tien, ja zelfs twintig personen slapen. Betreedt men zulk een huis door de groote poort, dan ziet men dadelijk dat daarbinnen armoede heerscht, een walchelijke lucht belemmert de ademhaling, overal is het vuil, en op de binnenplaats en de trappen ziet men verwilderde, halfnaakte kinderen.

De families, die een woning hebben, huizen gewoonlijk in de kleine keuken, waar voor bedden geen plaats is, terwijl zij in hun eenige kamer een aantal bedden plaatsen om die in onderhuur te geven: hebben zij geen bedden, dan worden de slaapplaatsen op den grond gemaakt, en wel voor zooveel menschen als maar mogelijk is.

In deze overbevolkte woningen wordt niet gevraagd, op welke wijze men in zijn onderhoud voorziet; is de onderhuurder een dief, die 's nachts op roof uitgaat, dan meldt hem de verhuurder niet bij de politie, om het slaapgeld niet te verliezen. Het

is begrijpelijk dat deze kazernes broeinesten van misdaden zijn, en dat de kinderen, die daar opgroeien, meerendeels den verkeerden weg opgaan. In 1906 werden dan ook in Boedapest niet minder dan 1337 kinderen beneden 14 jaren als dieven door de politie ingerekend, of wel meer dan de helft van het totale aantal gevangennemingen.

Op welke schandelijke wijze door hebzuchtige menschen partij getrokken wordt van de armoede hunner medeburgers, bleek op dezen nachtelijken tocht herhaaldelijk; een vervallen, onbruikbare steenoven, de daartoe behoorende magazijnen en droogkamers waren o. a. in 76 woningen veranderd, die, kleiner dan gevangeniscellen, voor 10 gulden per maand verhuurd worden, zoodat de eigenaar op deze wijze oneindig betere zaken maakt dan hij met het steenovenbedrijf ooit verwacht had.

Een bouwpolitie bestaat hier wel en deze ziet ook nauwkeurig toe, dat de gevels der huizen mooi ontworpen worden en dat de soliditeit der gebouwen niets te wenschen overlaat, maar een woningwet heeft Hongarije nog niet.

In het openbaar gemaakte bericht schildert de schrijver de treurige tafereelen die hij daar aanschouwde.' In kamers niet grooter dan 6 vierk. M. wonen dikwijls meer dan 10 personen, mannen, vrouwen en kinderen. In andere achterbuurten waren de toestanden in menig opzicht nog erger, men vond daar oude vrouwen, die in dienst van ondernemers overdag in de groote markthallen den afval van den grond oprapen en in manden verzamelen om die 's nachts in vaten, gevuld met smerig water, af te wasschen en ze vervolgens weer op te markt te verkoopen; op andere plaatsen werden aardappelen 's nachts op de meest onzindelijke wijze geschild, gekookt en gestamt, die de bakkers gebruiken om bij hooge meelprijzen het brood te vervalschen.

Ten slotte werden de herbergen bezocht, waar dieven en andere boeven 's nachts bijeen komen, om den gemaakten buit te verdeelen en nieuwe plannen te smeden. Deze bezoeken waren voor de heeren deelnemers aan den nachtelijken tocht minder aangenaam, daar de politie daar vele oude bekenden vond, die ingerekend werden, hetgeen evenwel slechts mogelijk was, nadat van het nabijgelegen bureau de noodige versterking gekomen was,

De deelnemers waren over hetgeen zij gezien hadden ontzet, en toch, zegt de schrijver, waren de menschen, die zij ontmoet hadden, nog niet de beklagenswaardigsten. Zij bezitten ten minste nog zooveel dat zij een slaapplaats betalen kunnen, terwijl vele menschen zoo arm zijn, dat zij ook daarvoor geen dubbeltje kunnen missen. Die wonen in de onderaardsche kanalen en verwarmen 's nachts hunne verkleumde ledematen aan het vuile, warme water, dat door de groote afvoerpijpen naar den Donau stroomt; en wanneer het zomer is, slapen zij eenvoudig op de straten die aan de buitenzijden der stad gelegen zijn, waar de politie ze ongemoeid laat. Op een open veld, buiten de stad, waar eenige houten loodsen staan, waarvan de wind reeds vóór jaren de daken vernielde werden ditmaal meer dan 400 personen aangetroffen.

Voorwaar treurige toestanden in een stad met een budget van meer dan 44 millioen kronen, waar zooveel weelde heerscht, en waar in vele straten de paleizen der rijke grootgrondbezitters bij tientallen te vinden zijn.

Vacante Betrekkingen.

Ingenieur van den provincialen waterstaat in Friesland, jaarwedde f 2400 welke twee malen telkens na drie jaren met f 300 wordt verhoogd, diploma van civiel-ingenieur. Zich bij gezegeld adres, onder bijvoeging van stukken, vóór 1 Februari 1901 te wenden tot het College van Gedeputeerde Staten van Friesland. (1)

— Directeur der op te richten Ambachtsschool te Schiedam, stukken vóór 15 Februari a.s, in te zenden bij den Heer J. W. J. van Harwegen den Breems, Voorzitter van het Bestuur. Jaarwedde f 2500. (1)

— Chef-Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk met afschriften van getuigschriften te zenden aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (1)

— Directeur Ambachtsschool Oostburg. Zie adv. in dit no. (2)

— Leeraar in hand- en vormteekenen, in hoofdzaak voor Smeden, aan de Ambachtsschool te Tilburg, tegen 1 April a.s. Aanvangssalaris f 900 per jaar. De tegenw. titularis is Leeraar aan de Gem. Burger Avondschool. Stukken vóór 29 Januari e.k. aan de Ambachtsschool, Spoorlaan. Inlichtingen geeft de Directeur F. C. Steinmann. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
9 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110 f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 1104: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehoorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationsemplacement Naarden—Bussum; begr. f 35,425; aanw. 22 Jan. te 10¾ ure, spoortijd.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een spijskeuken met bijkeuken en verbouwen van bestaande lokalen tot ketelhuis enz. op het terrein van het Binnen-Gasthuis; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen bij den Architect van Publieke werken ten Stadhuize, kamer No. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Kornhorn, ten 4 ure, door Mej. de Wed. J. Boetje, in het café van J. de Boer: het bouwen van eene nieuwe boerenbehuizing met bijbehoorende werken; bestek en teek. verkrijgb. bij H. v. d. Meulen aldaar.

Schijndel, ten 2 ure, door de heer H. G. J. Bolsius, in het koffiehuis van mej. de wed. Wollaert: het bouwen eener villa in de kom der gemeente Schijndel; inl. door J. Heijkants te Erp. Aanw. 27 Jan. te 11 ure.

Dragten, ten 10 ure, door het gemeentebest. van Smallingerland: de levering ven de benoodigde gegalvaniseerde aschtonnen voor 't tonnenstelsel te Dragten voor dit jaar; voorwaarden ter lezing ter secretarie.

DINSDAG 28 Januari.

Oldeboorn, door het best. van de coöp stoomzuivelfabriek: het vergrooten der fabriek; bestek en teekeniug te bekomen bij M. K. de Jong.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van 6000 q. m. straat. klinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect, bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: levering van gres- en Melafierkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secratarie.

WOENSDAG 29 Januari.

Apeldoorn, ten 11 ure, door de arch. Andr. van Driesum Szn. in hotel Burgerhout: het bouwen van een woonhuis aan de Mr. van Hasseltlaan te Apeldoorn; bestek en teekening te bekomen ten kantore van den architect.

Zevenhuizen, ten 4 ure, door de heer P. Houtman: het bouwen van 2 lokalen aan de Christelijke school aan de Evertswijk; bestek en teekening verkrijgbaar bij den besteder te Zevenhuizen; aanw. 29 Jan. 2 ure.

Workum, ten 10 ure, door het best. der coöp. stoomzuivelfabriek; het bouwen van 6 werkmanswoningen; bestek en teekening te bekomen bij den arch. S. S. Hobma te Workum; aanw. gehouden.

DONDERDAG 30 Januari

Bathmen, ten 2.30 ure, door den heer H. Wibbelink GJz. bij J. Mulder: het afbreken van een oude en het bouwen van een nieuwe schuur op het erve Schoolder; aanw. ten 1 ure; bestek enz. ter inzage bij J. Mulder

Scheveningen, door de archit. F. A Koch: het bouwen van een zeehospitium nabij Domburg, eiland Walcheren, in de gem. Oost-Kapelle. Zie adv. in dit no.

Zierikzee, ten 12 ure, door het dagelijksch bestuur van het waterschap Schouwen; de levering vvn 50.000 harde, eenigszins getrokken straatwaalklinkers; bilj. inz. aan den voorz. A. J. F. Fokker.

VRIJDAG 31 Januari

Watergraafsmeer, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het leveren van plm. 577.350 kg. gegoten ijzeren buizen hulpstukken, brandkranen, afsluiters enz. ten dienste der gemeente-gas- en waterleiding; 2o. het leggen van de buisleidingen voornoemd Inl. ten kantore van de water- en lichtbedrijven, Hoogeweg no. 80.

Delfstrahuizen, door kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het afbreken der oude kerk met toren en het weder opbouwen van een nieuwe kerk met toren te Delfstrahuizen; bestek en teekening te bekomen bij J. Schreur te Echten.

Steenderen, ten 10 ure, door bet gemeentebest.: de daarstelling eener veldwachterswoning; bestek en teek. ter inzage bij den opzichter D. J. Hekkelman.

Schiedam, door de arch. H. Gabel: het bouwen van 7 woonhuizen aan de Brouwerstraat; bestek en 2 teek. verkrijgb. ten kantore van gen. architect, Hoofdstraat 137, Schiedam.

ZATERDAG 1 Februari.

Enschede, ten 11 ure, door het bestuur van de Twentsche Electrische Tramweg-Mij., in het gemeentehuis: bestek no. 6: het leggee van sporen en wissels met de daarmede in verband staande werken, voor den tramweg van Enschedé naar Glanerbrug; bestek verkrijgbaar aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56, te 's-Gravenhage.

MAANDAG 3 Februari

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 115: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van keermuren, schoeiingen, bestratingen en afsluitingen, het opstellen van waterkranen en leggen van waterleidingen met bijbehoorende werken ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort nabij de Zeestraat; begr. f 118.000; het bestek met 3 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, aanw. 29 Januari v.m. 10 uur spoortijd van uit het station Zantpoort Bad.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gemeentebest.: het maken van eene afscheiding met loopplanken rondom het diepe bassin, van de openbare zwemplaats en het verbeteren der Morschpoortbrug (in twee perceelen) en te herbesteden (bestek no. 4a) het leveren van 80000 stuks Ourthekeien; bestek en teekeningen ter inzage op het bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9—4 uur en aldaar te bekomen.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 .	„ 1.285.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 5 Februari.

Koekange, ten 2 ure, door de arch. G. Hofman in het café Eleveld: het bouwen van een dir.-woning met bijlevering van alle materialen enz.; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

ZATERDAG 8 Februari.

Rotterdam, ten 2.30 ure, door de Rotterdamsche Tramw.-Mij., in de wachtkamer 2e kl. van het station in de Rosestraat: het maken van eenige kunstwerken en van de aardebaan, het leveren en verwerken van ballast, het leggen van sporen en wissels en bijkomende werken. ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ouddorp, volgens bestek no. 22, alsmede van overeenkomstige werken ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ooltgensplaat, volgens bestek no. 35.

1 Februari, zullen terzelfder plaatse ten 2½ uur, inlichtingen worden verstrekt. Bestek en teekeningen zijn zijn aan het kantoor der Maatschappij Rosestraat 3a verkrijghaar. De inschrijvingen kunnen geschieden voor elk der bestekken Nos. 22 en 15 afzonderlijk al of niet gecombineerd met eene inschrijving voor genoemde bestekken gezamelijk.

is begrijpelijk dat deze kazernes broeinesten van misdaden zijn, en dat de kinderen, die daar opgroeien, meerendeels den verkeerden weg opgaan. In 1906 werden dan ook in Boedapest niet minder dan 1337 kinderen beneden 14 jaren als dieven door de politie ingerekend, of wel meer dan de helft van het totale aantal gevangenneming en.

Op welke schandelijke wijze door hebzuchtige menschen partij getrokken wordt van de armoede hunner medeburgers, bleek op dezen nachtelijken tocht herhaaldelijk; een vervallen, onbruikbare steenoven, de daartoe behoorende magazijnen en droogkamers waren o. a. in 76 woningen veranderd, die, kleiner dan gevangeniscellen, voor 10 gulden per maand verhuurd worden, zoodat de eigenaar op deze wijze oneindig betere zaken maakt dan hij met het steenovenbedrijf ooit verwacht had.

Een bouwpolitie bestaat hier wel en deze ziet ook nauwkeurig toe, dat de gevels der huizen mooi ontworpen worden en dat de soliditeit der gebouwen niets te wenschen overlaat, maar een woningwet heeft Hongarije nog niet.

In het openbaar gemaakte bericht schildert de schrijver de treurige tafereelen die hij daar aanschouwde. In kamers niet grooter dan 6 vierk. M. wonen dikwijls meer dan 10 personen, mannen, vrouwen en kinderen. In andere achterbuurten waren de toestanden in menig opzicht nog erger, men vond daar oude vrouwen, die in dienst van ondernemers overdag in de groote markthallen den afval van den grond oprapen en in manden verzamelen om die 's nachts in vaten, gevuld met smerig water, af te wasschen en ze vervolgens weer op te markt te verkoopen; op andere plaatsen werden aardappelen 's nachts op de meest onzindelijke wijze geschild, gekookt en gestamt, die de bakkers gebruiken om bij hooge meelprijzen het brood te vervalschen.

Ten slotte werden de herbergen bezocht, waar dieven en andere boeven 's nachts bijeen komen, om den gemaakten buit te verdeelen en nieuwe plannen te smeden. Deze bezoeken waren voor de heeren deelnemers aan den nachtelijken tocht minder aangenaam, daar de politie daar vele oude bekenden vond, die ingerekend werden, hetgeen evenwel slechts mogelijk was, nadat van het nabijgelegen bureau de noodige versterking gekomen was.

De deelnemers waren over hetgeen zij gezien hadden ontzet, en toch, zegt de schrijver, waren de menschen, die zij ontmoet hadden, nog niet de beklagenswaardigsten. Zij bezitten ten minste nog zooveel dat zij een slaapplaats betalen kunnen, terwijl vele menschen zoo arm zijn, dat zij ook daarvoor geen dubbeltje kunnen missen. Die wonen in de onderaardsche kanalen en verwarmen 's nachts hunne verkleumde ledematen aan het vuile, warme water, dat door de groote afvoerpijpen naar den Donau stroomt; en wanneer het zomer is, slapen zij eenvoudig op de straten die aan de buitenzijden der stad gelegen zijn, waar de politie ze ongemoeid laat. Op een open veld, buiten de stad, waar eenige houten loodsen staan, waarvan de wind reeds vóór jaren de daken vernielde werden ditmaal meer dan 400 personen aangetroffen.

Voorwaar treurige toestanden in een stad met een budget van meer dan 44 millioen kronen, waar zooveel weelde heerscht, en waar in vele straten de paleizen der rijke grootgrondbezitters bij tientallen te vinden zijn.

Vacante Betrekkingen.

Ingenieur van den provincialen waterstaat in Friesland. jaarwedde f 2400 welke twee malen telkens na drie jaren met f 300 wordt verhoogd, diploma van civiel-ingenieur. Zich bij gezegeld adres, onder bijvoeging van stukken, vóór 1 Februari 1901 te wenden tot het College van Gedeputeerde Staten van Friesland. (1)

— Directeur der op te richten Ambachtsschool te Schiedam, stukken vóór 15 Februari a.s. in te zenden bij den Heer J. W. J. van Harwegen den Breems, Voorzitter van het Bestuur. Jaarwedde f 2500. (1)

— Chef-Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk met afschriften van getuigschriften te zenden aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (1)

— Directeur Ambachtsschool Oostburg. Zie adv. in dit no. (2)

— Leeraar in hand- en vormteekenen, in hoofdzaak voor Smeden, aan de Ambachtsschool te Tilburg, tegen 1 April a.s. Aanvangssalaris f 900 per jaar. De tegenw. titularis is Leeraar aan de Gem. Burger Avondschool. Stukken vóór 29 Januari e.k. aan de Ambachtsschool, Spoorlaan. Inlichtingen geeft de Directeur F. C. Steinmann. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 125	p.m
13 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	"
10 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	"
9 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	"
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	"
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	"
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110 f 125	"
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	"
1 Werkmeester	33 j., f 125	"
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	"
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	"
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	"

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 1104: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehoorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationsemplacement Naarden—Bussum; begr. f 35,425; aanw. 22 Jan. te 10¾ ure, spoortijd.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een spijskeuken met bijkeuken en verbouwen van bestaande lokalen tot ketelhuis enz. op het terrein van het Binnen-Gasthuis; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen bij den Architect van Publieke werken ten Stadhuize, kamer No. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Kornhorn, ten 4 ure, door Mej. de Wed. J. Boetje, in het café van J. de Boer: het bouwen van eene nieuwe boerenbehuizing met bijbehoorende werken; bestek en teek. verkrijgb. bij H. v. d. Meulen aldaar.

Schijndel, ten 2 ure, door de heer H. G. J. Bolsius, in het koffiehuis van mej. de wed. Wollaert: het bouwen eener villa in de kom der gemeente Schijndel; inl. door J. Heijkants te Erp. Aanw. 27 Jan. te 11 ure.

Dragten, ten 10 ure, door het gemeentebest. van Smallingerland: de levering ven de benoodigde gegalvaniseerde aschtonnen voor 't tonnenstelsel te Dragten voor dit jaar; voorwaarden ter lezing ter secretarie.

DINSDAG 28 Januari.

Oldeboorn, door het best. van de coöp stoomzuivelfabriek: het vergrooten der fabriek; bestek en teekeniug te bekomeu bij M. K. de Jong.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van 6000 q. m. straat. klinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect, bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: levering van gres- en Melafierkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secratarie.

WOENSDAG 29 Januari.

Apeldoorn, ten 11 ure, door de arch. Andr. van Driesum Szn. in hotel Burgerhout: het bouwen van een woonhuis aan de Mr. van Hasseltlaan te Apeldoorn; bestek en teekening te bekomen ten kantore van den architect.

Zevenhuizen, ten 4 ure, door de heer P. Houtman: het bouwen van 2 lokalen aan de Christelijke school aan de Evertswijk; bestek en teekening verkrijgbaar bij den besteder te Zevenhuizen; aanw. 29 Jan. 2 ure.

Workum, ten 10 ure, door het best. der coöp. stoomzuivelfabriek; het bouwen van 6 werkmanswoningen; bestek en teekening te bekomen bij den arch. S. S. Hobma te Workum; aanw. gehouden.

DONDERDAG 30 Januari

Bathmen, ten 2.30 ure, door den heer H. Wibbelink GJz. bij J. Mulder: het afbreken van een oude en het bouwen van een nieuwe schuur op het erve Schoolder; aanw. ten 1 nre; bestek enz. ter inzage bij J. Mulder

Scheveningen, door de archit. F. A Koch: het bouwen van een zeehospitium nabij Domburg, eiland Walcheren, in de gem. Oost-Kapelle. Zie adv. in dit no.

Zierikzee, ten 12 ure, door het dagelijksch bestuur van het waterschap Schouwen; de levering vvn 50.000 harde, eenigszins getrokken straatwaalklinkers; bilj. inz. aan den voorz. A. J. F. Fokker.

VRIJDAG 31 Januari

Watergraafsmeer, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het leveren van plm. 577.350 kg. gegoten ijzeren buizen hulpstukken, brandkranen, afsluiters enz. ten dienste der gemeente-gas- en waterleiding; 2o. het leggen van de buisleidingen voornoemd Inl. ten kantore van de water- eu lichtbedrijven, Hoogeweg no. 80.

Delfstrahuizen, door kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het afbreken der oude kerk met toren en het weder opbouwen van een nieuwe kerk met toren te Delfstrahuizen; bestek en teekening te bekomen bij J. Schreur te Echten.

Steenderen, ten 10 ure, door het gemeentebest.: de daarstelling eener veldwachterswoning; bestek en teek. ter inzage bij den opzichter D. J. Hekkelman.

Schiedam, door de arch. H. Gabel: het bouwen van 7 woonhuizen aan de Brouwerstraat; bestek en 2 teek. verkrijgb. ten kantore van gen. architect, Hoofdstraat 137, Schiedam.

ZATERDAG 1 Februari.

Enschede, ten 11 ure, door het bestuur van de Twentsche Electrische Tramweg-Mij., in het gemeentehuis: bestek no. 6: het leggee van sporen en wissels met de daarmede in verband staande werken, voor den tramweg van Enschedé naar Glanerbrug; bestek verkrijgbaar aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56, te 's-Gravenhage.

MAANDAG 3 Februari

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 115: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van keermuren, schoeiingen, bestratingen en afsluitingen, het opstellen van waterkranen en leggen van waterleidingen met bijbehoorende werken ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort nabij de Zeestraat; begr. f 118.000; het bestek met 3 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, aanw. 29 Januari v.m. 10 uur spoortijd van uit het station Zantpoort Bad.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gemeentebest.: het maken van eene afscheiding met loopplanken rondom het diepe bassin, van de openbare zwemplaats en het verbeteren der Morschpoortbrug (in twee perceelen) en te herbesteden (bestek no. 4a) het leveren van 80000 stuks Ourthekeien: bestek en teekeningen ter inzage op het bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9—4 uur en aldaar te bekomen.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . „ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 5 Februari.

Koekange, ten 2 ure, door de arch. G. Hofman in het café Eleveld: het bouwen van een dir.-woniug met bijlevering van alle materialen enz.; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

ZATERDAG 8 Februari.

Rotterdam, ten 2.30 ure, door de Rotterdamsche Tramw.-Mij., in de wacht kamer 2e kl. van het station in de Rosestraat: het maken van eenige kunstwerken en van de aardebaan, het leveren en verwerken van ballast, het leggen van sporen en wissels en bijkomende werken, ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Oudddorp, volgens bestek no. 22, alsmede van overeenkomstige werken ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis – Ooltgensplaat, volgens bestek no. 25.

1 Februari, zullen terzelfder plaatse ten 2½ uur, inlichtingen worden verstrekt. Bestek en teekeningen zijn zijn aan het kantoor der Maatschappij Rosestraat 3a verkrijghaar. De inschrijvingen kunnen geschieden voor elk der bestekken Nos. 22 en 15 afzonderlijk al of niet gecombineerd met eene inschrijving voor genoemde bestekken gezamelijk.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

ZONDAG 9 Februari.

Rotterdam, ten 2 ure, door de archit. H. A. Lieuwens en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: het bouwen van een autogarage met directeurswoning c. a., op een terrein aan de Baan; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore aan genoemde architecten, Scheepmakershaven 25.

ZATERDAG 15 Februari.

Hasselt, door het bestuur van het waterschap Hasselt—Zwartsluis: de levering van: a. 30.000 vlakke miskleurige klinkers te leveren a.d Kloosterzijl Zwartewater tusschen Hasselt en Zwartsluis: b. 230.000 getrokken straatklinkers te leveren brug staatspoor Dedemsvaart.

Uitslag van Aanbestedingen.

Bij de door het Departement van Justitie gehouden aanbestedingen voor het drie-jarig onderhoud (aanvangend 1 Januari 1908 en eindigende 31 December 1910) van verschillende rechtsgebouwen enz. hadden het minst ingeschreven voor:

1o. het rechtsgebouw, de strafgevangenis en het huis van bewaring te Groningen en de tuchtschool te Haren: respectievelijk de heeren J. Vuursteen, te Groningen f 980; — M. Heringa & W. Kroes, te Groningen, f 5742; — J. Vuursteen, f 829; — dezelfde f 2710.

2o. Het paleis van justitie en het huis van bewaring te Leeuwarden: respectievelijk de heeren R. F. de Boer, aldaar, f 8750; — dezelfde f 1640.

3o. de strafgevangenis te Sneek, het rechtsgebouw en het huis van bewaring te Heerenveen: respectievelijk de heeren F. Blok te Sneek, f 1488; — A. Brandsma, te Heerenveen, f 2490; — dezelfde f 1040.

4o. Het huis van bewaring en het rechtsgebouw te Zwolle, het huis van bewaring en het rechtsgebouw te Almelo en het kantongerechtsgebouw te Deventer, waarin tevens gevestigd zijn de kantoren van den inspecteur der directe belastingen en accijnzen, van den inspecteur van de registratie en domeinen en van de rijks-ontvanger: respectievelijk de heeren G. Kamphuis, te Zwolle, f 994; — W. F. J. Bollen, te Zwolle, f 2672; — M. H. Kraphuis, te Almelo, f 1617; — dezelfde f 1105; — C. van der Woert, te Deventer, f 13891.

5o. Het rechtsgebouw en het huis van bewaring te Assen, de strafgevangenis te Appingedam en het rechtsgebouw en huis van bewaring te Winschoten: respectievelijk de heeren H. Lanshof te Assen, f 2385; — dezelfde, f 2155; — H. Buurma, te Appingedam, f 1650; — J. Timmer, te Winschoten, f 1434; — dezelfde f 1375.

Buitengewone Vinding!

Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg*.

Agenten gevraagd.

Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 14den Februari 1908** des namiddags ten **Een ure**, *(West-Europeesche tijd)* zal door den Directeur der Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij aan het kantoor van genoemde Maatschappij te *Zwolle* (Badhuiswal 8) worden aanbesteed:

Het maken van den bovenbouw voor drie draaibruggen in den spoorweg van STADSKANAAL naar ZUIDBROEK.

(BESTEK No. 38)

Begroting f 54.000.—.

Het Bestek met teekeningen ligt ter lezing aan genoemd kantoor en is op *franco* aanvraag aldaar te bekomen tegen betaling van **f 1.50**.

Inlichtingen worden verder gegeven ten kantore van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij te Wildervank.

Inschrijvingen zullen alleen in aanmerking komen, indien afkomstig van Fabrikanten, niet van tusschenpersonen; inschrijvingen van Buitenlanders alleen, voor zoover tenminste Vijf ten Honderd van de raming lager dan de laagste in aanmerking komende inschrijving van een Nederlandsche fabriek.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert **Cement-en Cementijzerwerken** uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

Directeur Ambachtsschool.

Voor de te OOSTBURG, met 1 October a.s. in werking te treden Ambachtsschool wordt een Directeur gevraagd. Salaris f 2000.— p. j. In functietreding 1 Juli 1908.

Fr. br. met referentiën *vóór 1 Februari a.s.* in te zenden a. d. Voorzitter MR. F. J. N. VAN DAM te Oostburg.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN en DECOREEREN VAN HUIZEN en VILLA'S.
PRIJSOPGAVE en ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

Bij de Gemeentewerken te *Hengelo (O.)* wordt tegen 1 Maart 1908 voor den tijd van 5 à 6 maanden gevraagd een **bekwaam**

bouwkundig Opzichter.

Zij, die reeds eerder bij gemeentewerken in dienst zijn geweest en omvangrijke bouwwerken onder hun toezicht hebben gehad, genieten de voorkeur. Het salaris bedraagt f 90 per maand.

Aanmelding schriftelijk bij den Opzichter der Gemeentewerken, J. HAARHENDRIKS, voor den 3den Februari 1908.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

Neuchatel Asphalte Co.
Oudste Asphalt-firma in Nederland.
Levert Comprimé en Mastiek Vloeren van
Val de Travers Asphalte

tot concurreerende prijzen, voor alle mogelijke doeleinden.
Kantoor: Damrak 74. *Fabriek:* Roggeveenstraat 65.
AMSTERDAM.

D. SCHOUTEN Jr. & Co.
GLASETSERS (pract. gedipl.)
ARNHEM
Telef. interc. 1669.
Levering van **geëtste naam- en gevelplaten** in spiegelgoud uitgevoerd.
Met geëtste ruiten.
Naar elke teekening.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

48STE JAARGANG ZATERDAG 1 FEBRUARI 1908 No. 5.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De ontwerpen voor het nieuwe Raadhuis te Londen.

Sinds aan de County-Council ten deele de taak, die tot dusverre de besturen der verschillende Boroughs van Londen vervulden is opgedragen, was dit lichaam in Spring-Gardens bij Trafalgar Square gevestigd. Ruim had men het daar niet, allerlei annexen en bleken noodig, en nu Spring Gardens, wegens den aanleg van de „Processional Road", die Buckingham Palace met het Strand zal verbinden, moet verdwijnen heeft de County Council een uitgestrekt terrein in Lambeth, ten zuiden van de Theems, aan die rivier tegenover het Parlementsgebouw gelegen, weten te verkrijgen, om daarop een Raadhuis te laten bouwen.

Voor dit Raadhuis is een prijsvraag uitgeschreven, waaraan ook eenige Nederlandsche architecten hebben deelgenomen, wier ontwerpen thans in de achterzaal van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn tentoongesteld.

Wie, zoo als wij, geen gelegenheid gehad heeft, zich in het programma in te werken en ook niet voldoende bekend is met wat de County Council eigenlijk noodig heeft, moet zich noodzakelijk tot enkele algemeene beschouwingen bepalen.

Dan schijnt het, dat de voordeelen, die aan het vereenigen van alle diensten in één gebouw verbonden zijn, nu wij in een tijd van telefonen leven, niet meer opwegen tegen het nadeel, hetwelk een bouwwerk van die uitgestrektheid, zoowel uit een esthetisch oogpunt beschouwd, als voor het publiek noodzakelijk met zich brengt.

De ontwerpers zijn voor een zeer ondankbare taak gesteld, daar de lange gevel aan de rivier, de voornaamste, op het noorden gelegen is, zoodat schaduwwerking geen vergoeding voor de rechte rooilijn kan geven. De andere gevels, aan weinig aanzienlijke straten gelegen, lokken minder tot rijke architectonische behandeling uit.

Wanneer men de ontwerpen der Nederlandsche inzenders beschouwt, dan treft het, dat deze architecten vooral de practische zijde van het vraagstuk hebben onder de oogen gezien. Om de historische stijlen bekommerden zij zich niet, doch trachtten, door de gebouwen van binnen naar buiten te ontwikkelen, het ideaal der nieuwste Nederlandsche school met meer of minder geluk te verwezenlijken.

Men zou zeggen, dat iets dergelijks bij de practisch aangelegde Engelschen wel in goede aarde moest vallen. Doch daarvoor is hun conservatisme een beletsel, dat hen onderscheid doet maken tusschen een fabriek en een monument. Terwijl zij aan een fabriek, wat het uiterlijk betreft, geen de minste eischen stellen, verlangen zij van een monument, dat het de vormen van een historischen stijl zal vertoonen. Van 1840 tot 1890 werd voornamelijk de Gothische stijl in een van zijn schakeeringen begeerd, sedert kwam Palladio in de

mode, en ontstond vooral vraag naar de vormen, die zijn 18e eeuwsche Engelsche volgelingen hadden toegepast.

Er behoeft dan ook niet aan te worden getwijfeld of het ontwerp, dat uitgevoerd zal worden, zal die vormen vertoonen. Waren de Nederlandsche ontwerpers, die in de prijsvraag mededingen wilden van de Engelsche toestanden op de hoogte geweest, dan hadden zij met die speciale wenschen rekening kunnen houden, of, zoo zij dat niet wilden, zich veel nutteloos werk kunnen besparen.

Wij hebben eerbied voor den moed en de volharding der Nederlandsche inzenders. Wanneer deze eigenschappen voldoende waren, om in een prijskamp als deze te zegevieren, dan waren zij zeker met palmen beladen. Doch al zegt Helmers ook:

„Het streven zelfs is schoon, in 't worstelperk der eer", gelijk hij het „In magnis voluisse sat est" der ouden vertaalde, wie aan een prijsvraag deel neemt verwacht een andere belooning.

Het zou gemakkelijk genoeg zijn, in de tentoongestelde ontwerpen gebreken aan te wijzen, of op de uitvoering der teekeningen aanmerkingen te maken. Wij willen dit echter niet doen, daar dit van weinig waardeering zou getuigen tegenover mannen, wier doel geweest is Nederland's naam in den vreemde hoog te houden.

De Damprijsvraag te Amsterdam

Het Amsterdam der vijftiende eeuw, dat door de Burgwallen begrensd werd, was maar een kleine stad, die aan een klein marktplein, nabij den dam in den Amstel aangelegd, volkomen genoeg had. Aan dat plein stond het bescheiden stadhuis, hetwelk, de afbeeldingen van 1536 en 1544 bewijzen het, geheel in harmonie was met de aardige woonhuisgevels, die den Dam omringden.

Toen, in de tweede helft der 16e eeuw, de Stadswaag midden op den Dam werd gebouwd, deed dit schilderachtig werk aan het geheel geen schade, Ook de huizen, die Hendrik de Keyser in 1599 aan de oostzijde van het plein stichtte, bleven wel in den toon.

De Dam verloor pas zijn karakter, toen de stad zoowel het oude stadhuis als alle huizen tusschen Kalverstraat en Nieuwendijk in het midden der 17e eeuw deed verdwijnen, om plaats te krijgen voor „'s Werelts achtste wonder". Dit grootsch gebouw, Jacob van Campen's meesterstuk, heeft nimmer in zijn omgeving gepast, daar het veel te dicht bij de Gothische Nieuwe Kerk staat en het noch met de Waag, noch met de gevels der 17e en 18e eeuwsche woonhuizen een harmonisch geheel vormde.

Onze schilders der 17e eeuw hebben dit blijkbaar niet gevonden, want de meest beroemde onder hen, zooals Berckheyde, Beerstraten en Van der Heijden schilderden bij voorkeur den Dam met het nieuwe Stadhuis.

In de 19e eeuw heeft de Dam groote veranderingen ondergaan, die slechts ten deele verbeteringen zijn geweest. Als zulke verbeteringen moeten worden aangemerkt het sloopen van de Waag in 1808 en het bouwen van de Beurs, die in 1845 voltooid was. Want deze Beurs was, behalve het Kommandantshuis, dat nog bestaat, het eenige gebouw, dat met Van Campen's schepping harmonieerde. Dat er zoo tegen die Beurs geschreven is, bewijst wel, dat onze esthetici tusschen 1880 en 1895 den kluts kwijt waren. Ongelukkig ziet men dat nu pas in, sinds Zochers Beurs met de aarde gelijk is gemaakt.

Onder de veranderingen, die geen verbeteringen waren, dienen te worden gerekend, de plaatsing van het monument, het aanbouwen aan de Nieuwe Kerk, het maken van nieuwe gevels, zoowel aan de zijde der Kalverstraat als van den Nieuwendijk, die de wanhopigste en wansmakelijkste architectonische „olla podrida" vormen, welke denkbaar is.

Nu wil men den Dam in beteren staat brengen en het Gemeentebestuur van Amsterdam schreef daarvoor een prijsvraag uit, hetwelk inderdaad een voortreffelijk denkbeeld is, daar de gemeente onder haar technische ambtenaren niemand bezit, van wien het bevredigend oplossen der quaestie zou kunnen worden verwacht.

Toch zal, hoeveel talent de inzenders zullen tentoonspreiden, de Dam nooit een mooi plein kunnen worden, omdat den ontwerpers te weinig vrijheid is gelaten. Zij mogen aan de noordzijde van het plein geen verandering maken; aan de zuidzijde wordt hen slechts toegestaan een strook gronds van de Groote Club af te snijden. Alleen aan de oostzijde, waar het Damrak aan het Rokin aansluit laat men den ontwerpers de vrije hand.

Niet alleen de architectuur aan de noord- en zuidzijde van het plein vormt een beletsel voor een goed geheel, een enkele blik op de situatiekaart doet ook zien, dat de rooilijnen daar alles te wenschen overlaten.

Het komt ons voor, dat met de prijsvraag, zooals zij nu werd uitgeschreven, niet veel zal worden bereikt. Een beter resultaat had men kunnen verwachten van wat de Duitschers een „Ideen-Wettbewerb" noemen, waarbij ieder inzender geheel vrij wordt gelaten om ten papiere te brengen, wat hij wil.

Een ontwerp, in zulk een prijsvraag bekroond, had men voor de uitvoering ten grondslag kunnen nemen, telkens slechts zooveel verwezenlijkend als gelegenheid en tijdsomstandigheden toelieten. Mogelijk ware een kwart, misschien ook een halve eeuw met die verwezenlijking gemoeid geweest. Dan had men echter ten slotte iets goeds verkregen, terwijl nu slechts stukwerk kan worden verwacht.

In de 17e eeuw heeft men er haast veertig jaar over gedaan, om zich den grond voor het nieuwe Stadhuis te verschaffen. Waarom zou de 20ste eeuw zooveel tijd niet gebruiken om voor dat Stadhuis een omgeving te verkrijgen, die zijner waardig is? Misschien ziet het gemeentebestuur ten slotte nog in, dat het, ofschoon met de voortreffelijkste bedoelingen bezield, toch niet den juisten weg is ingeslagen.

Een Letterboek.

Kort nadat het verschenen was kwam „het Letterboek voor den teekenaar en ambachtsman", door K. van Leeuwen, uitgave van G. Schreuders te Amsterdam in mijne handen. Ik meende hier nu een ideaal letterboek te vinden: eenvoudig geconstrueerde letters, met voorbeelden van hare toepassing bij de samenstelling van woorden en opschriften. Gedeeltelijk voldeed het hieraan. De letters, die het geeft, zijn duidelijk en goed van vorm, betrekkelijk eenvoudig van constructie. Vooral de, naar ik meen, reeds meer bekende letters van de Bazel en van Lauweriks voldoen, zooals ik bij ondervinding weet, bij goede samenstelling en niet al te streng vasthouden aan de constructie, uitstekend bij de samenstelling van woorden. Maar wat tegenvalt, zijn de toepassingen, die de heer van Leeuwen geeft. Op 't eerste gezicht meende ik in velen ervan voorbeelden te zien van de wijze, waarop letters vaak *verkeerd* tot een woord gegroepeerd worden. Juist bij hem meende ik te zullen zien hooggehouden het beginsel, dat een woord, een opschrift één geheel moet zijn en als zoodanig een rustige, aaneengesloten, duidelijk leesbare vlakversiering. 't Is toch niet te doen om 't harmonische alphabet, maar wel om een alphabet, dat harmonisch is toe te passen, en ik meen, dat het niet wel mogelijk is een alphabet samen te stellen, dat zóó is ingericht, dat men de letters maar achter elkaar behoeft te teekenen om een goed geheel te krijgen, of men zal voor vele letters verschillende typen moeten ontwerpen, ieder voor zich te gebruiken naar gelang van de begrenzende letters. Ik weet wel, dat het niets nieuws is wat ik beweer, maar ik schrijf het met het doel om degenen, die aan de spits staan der moderne richting op het gebied der bouw- en sierkunst voor de vraag te stellen: erkent gij deze grondstelling nog als zoodanig, ja of neen?

Voorbeelden zooals o. a. op plaat 3, 6, 21, 24, 35, 42 en 50 geven lettergroepeeringen die er niet bij door kunnen of men moet de boven gegeven grondstelling over boord hebben gegooid en slechts letten op iedere letter op zich zelf. Mij dunkt deze vaak onrustige toepassingen waren beter geworden als men passer en liniaal een oogenblik terzijde had gesteld en 't oog méér had doen optreden als chef bij de groepeering.

Er schuilt in deze voorbeelden een gevaar. 't Werk is niet duur, eerder goedkoop voor de royale zoowel door teekenaar als uitgever goed verzorgde uitgave. Allicht zal het ook in handen komen van onderwijzers die, nu ja, ook letters willen laten teekenen en, wel ja, een spreukje ook .... en ziedaar het gevaar. Als de voorbeelden in een speciaal letterboek gegeven niet door den beugel kunnen, dan haalt men op deze wijze den wolf in de schaapskooi!

Te meer bevreemdt het dat juist andere voorbeelden, meerendeels aan antieke grafsteenen ontleend, over het algemeen, zoo mooi en zoo geheel aan den hierboor genoemden eisch voldoen. Ook bij de op plaat 30 gegeven afbeeldingen van antieke munten is dit het geval, vooral bij de bovenste rij. Al zijn de afdrukken niet over duidelijk, met een vergrootglas ziet men, dat al zijn de letters zelfs soms niet duidelijk te onderscheiden, de lettergroepeering voorbeeldig is. Maar juist hier, op de 2e munt, zijn, zoo te zeggen, geen twee zelfde letters gelijk; zij wijzigen zich naar hare omgeving.

Zooals ik schreef: kort na het verschijnen kreeg ik het werk in handen, maakte bij mij zelf de bovenstaande opmerkingen en lag het terzijde. Maar nu ik in een advertentie warme aanbevelingen van dit werk vind van niemand minder dan van de heeren W. Kromhout en Theo Molkenboer, nu is mijn vraag: Gaan zij met het bovenstaande accoord, of dwaal ik?

Zouden zij dan niet eens hun standpunt ten opzichte der moderne letters-tot-een-woord-groepeering willen uiteenzetten? F. JACOBS.

Prijsvragen.

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN NAMENS HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM, DOOR DE BESTUREN DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, VOOR HET ONTWERPEN VAN EEN PLAN VAN AANLEG VAN DEN DAM MET OMGEVING.

Art. 1. De besturen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia, daartoe uitgenoodigd door het Gemeentebestuur van Amsterdam, schrijven uit een prijsvraag tot het verkrijgen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam met omgeving, dat beantwoordt aan de eischen van verkeer en welstand en waarbij rekening moet worden gehouden met de financieele uitvoerbaarheid.

Art. 2. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

Art. 3. Bij het ontwerpen zal door de mededingers rekening moeten worden gehouden met het volgende:

a. De op de hierbij behoorende situatie door arceering aangeduide blokken A, B, C en D zullen worden onteigend; over de daardoor vrijkomende terreinen kan dus in het plan worden beschikt;

b. Het terrein E van de voormalige Beurs moet in het plan van aanleg worden opgenomen, met inachtneming der beide uiterste grenzen van bebouwing door de lijnen op de situatie aangegeven;

c. Het al of niet behouden van het Commandantshuis F. en het monument G wordt den ontwerper vrijgelaten.

De thans aanwezige kiosken en het retiradegebouwtje vervallen.

d. Indien in verband met het onder n, vermelde ook standplaatsen voor tramwagens op het Rokin worden ontworpen, mag aangenomen worden, dat demping van de gracht over zekere lengte zal geschieden. Meent de ontwerper, in verband met zijn plan het vaststellen van die lengte tot bij de Langebrugsteeg (tegenover het Spui) op goede gronden te kunnen verdedigen, dan kan daartegen geen bezwaar bestaan.

e. De breedte van de Paleisstraat, gemeten van den Zuidhoek van het Koninklijk Paleis, mag niet minder zijn dan 13 M.;

f. De breedte van het Rokin (voormalige Beursstraat) mag niet minder zijn dan 25 M.;

g. De breedte van den ingang Nes nabij de Damstraat mag niet minder zijn dan 10 M.;

h. De breedte van de Warmoesstraat nabij de Damstraat mag niet minder zijn dan 10 M.

i. De breedte van de verbinding tusschen Dam

en Damstraat (tegenwoordige Vijgendam) mag niet minder zijn dan 15 M.;

k. Tusschen Dam en Warmoesstraat moet een straat van tenminste 10 M. breedte worden ontworpen, waarmede de bestaande Vischsteeg vervalt;

l. De nieuw te ontwerpen bouwblokken zullen worden ingedeeld voor particuliere gebouwen bevattende o.a. café's, winkels, kantoren, e.d.

Art. 4. Verder moet ten behoeve van het tramverkeer rekening gehouden worden met het volgende:

m. Standplaatsen worden verlangd, hetzij uitsluitend op den Dam, hetzij zoowel aldaar als op het Noordelijk deel van het Rokin;

n. Bij genoemde standplaatsen moeten voor de beide verkeersrichtingen bruikbare wachtlokalen worden ontworpen, groot ongeveer 12 M². met ingebouwd dienstvertrekje, groot ongeveer 4 M².;

o. De hoofdrichtingen der bestaande tramlijnen zullen nagenoeg behouden blijven, zoodanig, dat op den Dam het splitsen in twee dubbelsporige lijnen met doelmatige tusschenruimte mogelijk zij. Om het bouwblok op het oude Beursterrein moet de aanleg van een kringlijntje mogelijk zijn. Evenzeer moet de aanleg van een tweeden boog binnen den boog bij het Monument (as-afstand 3 M.) uitvoerbaar zijn.

p. Ter verkrijging van een denkbeeld hoe in de gegeven omstandigheden het tramnet op den Dam en omgeving mogelijk is, zijn ten gelieve van inzenders op twee situatieteekeningen in stippellijnen ontwerpen van tramaanleg aangegeven, die echter niet verbindend zijn,

Art. 5. Gevraagd worden:

a. Een situatie-teekening op de schaal van 1 à 500, waarop zijn aangeduid de bouwblokken, tramsporen, vluchtheuvels, wachtlokalen, eventueel een beplanting en verdere onderdeelen van den aanleg. De oppervlakte der bouwblokken moet op de teekening worden ingeschreven;

b. Twee perspectivische schetsen elk groot 0.50 en 0.65 M.;

c. Eene Memorie van Toelichting.

De situatie-teekening moet in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd; de bestaande bouwblokken moeten daarin met neutraaltint, de nieuwe met roode kleur worden ingevuld; de tramsporen moeten met stippellijnen worden aangegeven.

De beide perspectivische schetsen moeten in zwarte lijnen worden uitgevoerd.

Het is den inzenders toegestaan, tot nadere toelichting hunner ontwerpen, aquarellen, enz. in te leveren,

Het schrift op de teekeningen en van de toelichting mag niet zijn van de hand des ontwerpers,

De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.

Art. 6. De volgende prijzen, tot een gezamenlijk bedrag van f 3000 door het Gemeentebestuur daarvoor beschikbaar gesteld, worden uitgeloofd:

1e prijs f 1200; 2e prijs f 800; 3e prijs f 500, benevens nog twee prijzen, elk groot f 250.

De Jury heeft de bevoegdheid om, indien de volledige bekroningen niet of slechts ten deele worden toegekend, de nog beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor het eerst in aanmerking komen. Het Gemeentebestuur heeft het recht buitendien andere ontwerpen aan te koopen voor een som van f 250 per stuk.

Art, 7. De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden uiterlijk **vier maanden** na den Maandag volgende op de publiceering van de prijsvraag in de weekbladen „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura", des middags 12 uur, aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor zendingen, niet uit Amsterdam afkomstig, zal als datum van inlevering worden beschouwd die van de verzending uit de plaats van herkomst, waarvan het expeditiebewijs moet kunnen worden overgelegd.

Art. 8. Bij de ontwerpen moet een verzegelde naambrief zijn gevoegd, houdende naam en adres van den inzender; op het couvert of onder afzonderlijk niet verzegeld couvert moet een correspondentie-adres zijn aangegeven, om, zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Alle teekeningen en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kernspreuk of motto. De naam van den ontwerper mag op de teekening of bijgevoegde stukken voorkomen.

Art. 9. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury van vijf leden, zijnde de heeren:

C. Muysken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nzn, en A. Salm G.Bzn.

Art. 10. Inlichtingen kunnen tot één maand vóór den datum van inlevering schriftelijk worden aangevraagd, uitsluitend bij de voornoemde Jury, adres den heer J. Ingenohl, P. C. Hooftstraat 93 te Amsterdam.

De antwoorden op gevraagde inlichtingen zullen gepubliceerd worden in het „Bouwkundig Weekblad" en in „Architectura".

Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma.

Art. 11. De ontwerpen zullen na de uitspraak der Jury gedurende minstens 14 dagen in het openbaar worden tentoongesteld; het rapport der Jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de hiervoren genoemde vakbladen worden gepubliceerd. De naambrieven van de ontwerpers die volledig zijn bekroond, zullen door de Jury worden geopend.

Art. 12. De ontwerpen, waaraan een geldelijke belooning is toegekend, worden het eigendom van het Gemeentebestuur. Dit heeft het recht die ontwerpen te publiceeren of ter publicatie af te staan. De overige inzendingen zullen na afloop der tentoonstelling aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

Art. 13. Inzenders, die in hun ontwerpen volgens het oordeel der Jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich vóór de uitspraak der Jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

Art. 14. De inzending der ontwerpen geldt tevens als verklaring dat de mededingers zich aan de uitspraak der Jury onderwerpen.

AMSTERDAM, November 1907.

Het Bestuur der Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst.
A. SALM G.Bzn, Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secr.

Het Bestuur van het Genootschap
Architectura et Amicitia
H. P. BERLAGE Nzn, Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH, Secretaris.

De Jury,
J. VAN HASSELT, Voorzitter.
Js. INGENOHL, Secr.-Rapporteur.

Bij dit programma behooren de volgende stukken:

1e. Een officieele situatie-teekening gemerkt A. van den bestaanden toestand van den Dam;

2e. Twee situatie-teekeningen (zie art. 3) gemerkt B. en C.

3e. Een fotografische opname van den Dam, gezien van punt I.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst noodigt heeren Architecten en Bouwkundigen uit ter mededinging naar een Prijsvraag voor *„één-gezins-werkmanswoningen"*, ter verkrijging van standaardtypen van practisch ingerichte, gezonde woningen van goed uiterlijk.

ALGEMEENE BESCHOUWING.

Het doel der prijsvraag.

Het doel dezer prijsvraag moet blijven goede bruikbare typen te verkrijgen van eenvoudige werkmanswoningen (waar de vakliteratuur niet in voorziet) zoo ook om bij bekwame Bouwkundigen, doch bij onze Architecten vooral, belangstelling te wekken voor den kleinwoningbouw en het woningvraagstuk.

De tegenwoordige woningbouw toch is bijna voor een groot gedeelte in handen van eigenbouwers en bouwspeculanten, waaronder men te weinig geschoolde bouwkundigen zal aantreffen, sommigen zijn zelfs niet eens vakman.

Het doel van deze bouwers is meestal niet het bouwen van woningen, waarbij de gezondheid van de bewoners, het comfort en de goede constructie wordt bestudeerd, aangezien zij althans veelal slechts stroomannen zijn in dienst van de grondspeculatie en het hypotheekwezen.

Ons land vormt een groote tegenstelling met Engeland, Duitschland en Frankrijk, waar vele architecten van naam zich bezighouden met den kleinwoningbouw.

Wanneer men er in kon slagen ook onze architecten in dat vraagstuk belang te doen stellen, dan zal dit niet alleen in het belang van de Volkshuisvesting zijn er tevens bijdragen tot verhooging van het uiterlijk schoon der wijken, welke worden bewoond door onze arbeiders en kleine burgers, maar bovendien ten goede komen aan onzen architectenstand.

Mocht deze prijsvraag aanleiding geven tot goede oplossingen, hetgeen verondersteld mag worden, dan is het wenschelijk daaraan publiciteit te geven, wil het doel ten volle bereikt worden.

Zal deze uitgave het licht zien, dan mag de prijs daarvan niet te hoog gesteld worden, opdat het onder het bereik van velen zal kunnen komen — zooals vroeger gezegd — die bouwen, bouwen laten of hart voor den werkman hebben.

Op dezen ingeslagen weg voortgaande kan dan jaarlijks een dergelijken prijsvraag worden uitgeschreven, een volgende maal b.v. tot het verkrijgen van goede typen van platteland-arbeiderswoningen, een ander maal voor een boven- en benedenwoning. een blok étage-woningen, burgerwoningen van plm. f 300.— huur, enz.

Vorm der prijsvraag. Oppervlakkig zoude men kunnen meenen dat de vorm dezer prijsvraag groote moeilijkheid moet opleveren. Dit is echter meer schijn dan werkelijkheid, zooals bij nadere beschouwing zal blijken. Een hoofdbezwaar is, dat de woningtypen voor groote en kleine steden en van dorpen zoo uiteenloopend zijn. Dit is tot op zekere hoogte waar. Er zijn echter ook typen zoowel in de stad als op het platteland die groote overeenstemming vertoonen. Voorop moet staan dat men een vorm kiest waardoor men gelegenheid geeft tot een zoo groot mogelijke deelname.

Dit kan geschieden door bij de opstelling van het programma niet aan het type van een bepaalde plaats te denken.

Nemen we b. v. de één-gezin-arbeiderswoning zonder verdieping, die we vinden in provinciesteden zooals Haarlem, Arnhen, Utrecht, Amersfoort en in plaatsen als Bloemendaal en Hilversum, enz. en waarvan de huur varieert tusschen ± f 2.25 en f 2.75, (of naar gelang van de ligging in het land iets meer of iets minder) dan hebben we een type dat we in zeer veel plaatsen van ons land aantreffen.

Programma. Dit moet zoo weinig mogelijk gedetailleerd zijn en er alleen op gelet worden dat de indeeling zoodanig moet zijn, dat er afzonderlijke ruimten beschikbaar zijn voor *wonen, slapen* en *eten koken.*

Wanneer een dergelijke populaire vorm gekozen wordt voor het Programma, dan wordt practisch geen enkel deel van het land van deelname uitgesloten en kan men billijkerwijze verwachten dat architecten uit alle oorden in dezen wedstrijd zullen participeeren.

Materiaalstaten of begrootingen kunnen buiten beschouwing blijven. De constructie toch is voor de verschillende deelen van ons land geheel verschillend; een houten fundeering of een fundeering op staal b. v. levert al direct een groot verschil op en zoo is het met de onderdeelen van de verdere constructie al even zoo. De goede indeeling moet hoofdzaak blijven. Om de bouwkosten te beoordeelen zal men zich tevreden moeten stellen met de vlaktemaat en kubieken inhoud te vergelijken.

Bij de beoordeeling moet allereerst en hoofdzakelijk gelet worden op een praktische indeeling, maximum licht, lucht en comfort in minimum ruimte en eerst daarna de aesthetische waarde van het ontwerp een punt van overweging uitmaken.

Bedrag der uit te loven prijzen. Dat, om zich een groote deelname ook van architecten te verzekeren, het noodig zoude zijn (zooals beweerd is) prijzen van hoog bedrag uit te loven, mag verondersteld worden niet juist te zijn. Het schijnt beter er wat op te rekenen dat de architecten er prijs op stellen de eer van hun stand op te houden en dat zij zullen begrijpen dat het er om te doen is het monopolie van woningbouw te ontworstelen aan de handen van onbevoegden.

PROGRAMMA.

Gevraagd wordt een blok van vier aaneengebouwde werkmanswoningen zonder verdieping, zooals men die aantreft in de buitenwijken van de provinciesteden, een huur doende van plm. f 2.25 ad f 2.75 per week.

Elke woning zal bevatten aan den beganen grondverdieping (welke een hoogte heeft van 2.75 M. van bovenkant vloer tot onderkant plafond):

een woonvertrek van 16 M²., een kleiner vertrek

van 5.50 M². en een keukentje in verhouding; verder drie afgescheiden slaapplaatsen, waarvan één aan den beganen grond en de beide andere in de door de overkapping gevormde zolderruimte, waarvan een gedeelte moet afgeschoten worden voor berging.

Verder de noodige stookplaatsen, kasten, een keldertje of andere vorstvrije bergruimte voor winterprovisie en een privaat.

Licht en lucht alleen van de vóór- en achterzijde. In de eindgevels van het blok mogen geen ramen of deuren aangebracht.

Toelichting. De breedte van dergelijke woningen is gewoonlijk 5.— M. hart op hart, doch is hier met voordacht ½ M. breeder gesteld, terwijl de diepte van de woning niet nader aangegeven is en door den plattegrond bepaald wordt. Verondersteld wordt dat achter het huis een plaatsje of tuintje is, waarvan evenzoo de afmetingen vrij worden gelaten.

Een alkoofkamer mag niet ontworpen worden, doch wordt toegestaan dat de gewenschte slaapplaats aan den beganen grond in verbinding wordt gebracht met het kleine woonvertrek aldaar, door het ledikant (zoonoodig met een nachttafeltje of stoel) in een nis te plaatsen, waarvan de frontopening niet kleiner mag zijn dan de geheele breedte van de nis, waarbij een eventueele afsluiting wordt toegelaten.

Wat het keukentje betreft, is het niet de bedoeling dat dit zoo groot moet zijn dat het geheele gezin daar den maaltijd kan gebruiken (m. a. w. niet daarin woont en het eigenlijk aangewezen woonvertrek spaart als z.g. „mooie kamer").

Het privaat behoeft niet noodwendig binnenshuis te zijn.

Gevraagd worden: de plattegrond en zolderindeeling, een doorsnede over de lengte en diepte van het blok zoomede de vóór- en achtergevel, alles op een schaal van 1 ad 100.

Een plan van de afvoeren van huis- en hemelwater en faecalieën met eventueel het keldertje, regenbak, enz. omtrent afvoeren naar riool, vaart, event. beerput, enz. wordt geen nadere bepaling gesteld en is ontwerper daarin geheel vrij.

De afmetingen van de vertrekken, muurdikten, hoogte- en dieptematen in te schrijven in plattegrond en doorsnede.

De meubileering aan te geven om gemakkelijk een overzicht te verkrijgen hoe of de ontwerper zich de geriefelijke bewoning van het huis heeft gedacht.

Hoewel geen vereischte, en het voor de Jury van geen overwegenden invloed bij de beoordeeling mag zijn, zal het op prijs worden gesteld als een perspectievische schets van het uitwendige van het blok en een dergelijke schets van het inwendige van een der vertrekken daaraan wordt toegevoegd.

Alle teekenwerk in zwarte inktlijnen op wit papier en geschikt voor reproductie.

Bij het ontwerp een zeer korte omschrijving van de materialen welke ontwerper voorneemt zich toe te passen, zoomede eene opgave van de vlakte- en inhoudsmaat van het blok er bij, (ter vereenvoudiging der controleering met de bijbehoorende berekening).

Het schrift op de teekeningen en van de toelichtende memorie mag niet van de hand der ontwerpers zijn.

De volgende prijzen tot een gezamenlijk bedrag van f 550.— worden uitgeloofd: drie van f 100.— waarvan twee met medaille. van de Mij., twee van f 75.— en twee van f 50.—.

De Jury heeft de bevoegdheid om, indien de volledige bekroningen niet of slechts ten deele worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor het eerst in aanmerking komen.

De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden vóór 1908 aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Bij de ontwerpen moet een verzegelde naambrief zijn gevoegd, houdende naam en adres van den inzender; op het couvert of onder afzonderlijk niet verzegeld couvert moet een correspondentie-adres zijn aangegeven, om zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Alle teekeningen en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kernspreuk of motto.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury van vijf leden, zijnde de Heeren: W. van Boven, Architect, Inspecteur bij de Volksgezondheid te 's-Gravenhage, L. Krook, Architect, Dir. der Gemeentewerken te Zwolle, J. H. Leliman, Bouwk. Ingenieur, J. W. Schaap, Architect, Dir. der Gemeentewerken te Arnhem en D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

Inzenders, die in hunne ontwerpen volgens het oordeel der Jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich vóór de uitspraak der Jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

De inzending der ontwerpen geldt tevens als verklaring, dat de mededingers zich aan de uitspraak der Jury onderwerpen.

De ontwerpen zullen, na de uitspraaak der Jury in het openbaar worden tentoongesteld te Amsterdam in het Maatschappelijk Gebouw en verder in de plaatsen, waar de Afdeelingen van de Mij. gevestigd zijn; het rapport der Jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de technische vakbladen worden gepubliceerd. De naambrieven van de ontwerpers, die volledig zijn bekroond, zullen door de Jury worden geopend.

Alle ontwerpen blijven daarna het eigendom van ontwerpers, doch de Maatschappij behoudt zich het recht voor de ontwerpen, welke volgens haar inzicht belangrijk geacht worden, ter bereiking van het doel, waarmede deze prijsvraag wordt uitgeschreven, te reproduceeren.

Amsterdam, 21 Januari 1908.

Voor het Hoofdbestuur der
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

De Voorzitter,
A. SALM G.Bzn.

Ingezonden stukken.

TELEURSTELLING.

In het laatst van Mei zal door de Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia, namens het Gemeentebestuur van Amsterdam worden aanbesteed: Het maken van een plan van een

rangeerterrein voor tramwagens met een fatsoenlijken achtergrond, op het plein, van ouds genaamd de Dam te Amsterdam.

De voorwaarden dezer aanbesteding zijn verkrijgbaar ter Stadsdrukkerij tegen betaling van f 2.50 verhoogd met f 0.25 voor toezending per post. Postzegels worden niet in betaling aangenomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven.

Zoo ongeveer behandelt het Gemeentebestuur van de hoofdstad de aangelegenheid van een prijsvraag, waarnaar nu sedert ongeveer een jaar door de bouwmeesters verlangend is uitgezien, als naar een hier te lande zeldzaam voorkomende gelegenheid, om hun krachten te beproeven aan de oplossing van een, uit technisch en aesthetisch oogpunt, hoogst belangrijk, maar zeer moeilijk vraagstuk.

Ruim een jaar heeft het geduurd en zoowat een half jaar heeft men noodig gehad, om in overleg met de bovengenoemde besturen het mager programma op te stellen en nu wordt den deelnemers een tijdruimte van vier, zegge vier, maanden gegeven, om zich in 't vraagstuk in te werken, en hun denkbeelden daarover in een ontwerp uit te werken Wat moet daar nu toch in 's hemelsnaam weer van terecht komen?

Ik zal mij maar niet in een kritiek van het programma begeven, daarvoor is het te onbeduidend, maar als oud-Amsterdammer erger ik mij toch aan de benepen opvatting, die er uit blijkt en aan het droevig figuur, dat het Gemeentebestuur alweder maakt, en ik vraag me af, hadden de heeren van de Maatschappij en van Architectura Amsterdam daar nu niet voor kunnen bewaren?

Het is den vroeden vaderen, bij de vele zorgen die hen drukken niet kwalijk te nemen, dat zij niet wisten, hoe zij de zaak moesten aanvatten.

Maar waren de adviseerende bouwmeesters ook zoodanig onder den invloed van den druk der tijden, dat zij voorbij zagen, dat een goede oplossing, een plan dat waarde voor de toekomst kan hebben, alleen te verkrijgen zal zijn door een royale opvatting, der hoofdstad waardig?

Laat ik mij maar niet verdiepen in retrospectieve beschouwingen, laat ik maar niet terugdenken aan de dagen van grootheid toen men sprak van het „vermaard Amsterdam". Het heeft er veel van, of zij, die eertijds als keizerin de kroon droeg van Europa, op weg is, een treurige vermaardheid te krijgen.

En hoe kan men, vraag ik ten slotte, waar de hoofdstad zoo voorgaat, nog iets aanmerken op de wijze van doen van kleine gemeenten, die prijsvraagjes uitschrijven voor een raadhuis of een schoolgebouw? Zij behandelen op hare wijze die zaken royaler dan hier geschiedt.

Op die manier moeten de prijsvragen wel in discrediet geraken en werken de bouwmeesters daar zelf toe mede.

GIJSBRECHT.

Van verschillende zijden vernamen wij beoordeelingen, die in hoofdzaak met de meening van Gijsbrecht overeenstemmen. Ter anderer plaatse kan men zien hoe wij over de prijsvraag denken en wat wij er van verwachten.

Waar het een plan betreft, met welks verwezenlijking millioenen gemoeid zijn, begrijpt men zulk een benepen opvatting niet, maar zij blijkt tot uit einigheden.

Men zou b.v. meenen, dat het Gemeentebestuur ongevraagd dadelijk aan de bouwkundige bladen een exemplaar van het officieel programma zou hebben toegezonden, maar het bleek ons dat aan aanvragen zonder postwissel geen gevolg wordt gegeven.

Elke rijksdaalder is er een, denkt men blijkbaar en dit is volkomen juist, maar het is goed, dat de deelnemers vooruit weten in welken geest zij het rekening houden met de financieele uitvoerbaarheid hunner plannen hebben op te vatten.

Red.

HET HUYGENS- EN VREDESPALEIS-MONUMENT.

Vergun mij eene enkele opmerking naar aanleiding van het ingezonden stuk van X. met bovenstaanden titel in Uw geacht blad.

X. trekt daarbij een parallel tusschen de Huygens- en Vredespaleis-quaestie en hij schijnt die analogie als een zuiver toeval te beschouwen. Ik vind het waarschijnlijk, dat die analogie voortspruit uit een oorzakelijk verband. Het is van vrij algemeene bekendheid, dat bij de geheele behandeling van het Vredespaleis de adviezen van onzen grooten Cuypers werden gevolgd, dus van denzelfden man, die ook het Huygens-Monument in handen heeft.

Ik zou hier kunnen eindigen, maar wil nog slechts kenbaar maken, dat het voor de eer van Nederland in beide gevallen haast even noodzakelijk is, dat de wensch van schenkers van dergelijke belangrijke bijdragen beter worde begrepen, zoodat deze ten slotte niet oprecht berouw hebben van hunne goede daden.

Y.

Een pracht advertentie.

Er wordt van de zijde van H. H. bouwmeesters veel eens verklaard, dat de tuinkunst in verval is, en dat dit de schuld is van de tuinkunst-beoefenaars.

Teekenend is de volgende advertentie in „Onze Tuinen".

Tuinaanleg.

Gevraagd prijsopgaaf en voorwaarden voor den aanleg van een plm. 30 A. grooten tuin in de nabijheid van Utrecht volgens natuur- of landschapstijl, met of zonder bijlevering van de benoodigde materialen, als vruchtboomen, sierboomen, heesters, mest, grind enz.

Zou zoo iemand ook voor den bouw van een villa prijsopgave vragen, met of zonder bijlevering van kalk, steen, hout, ijzer enz.?

Haarlem, 28 Jan. 1908.

LEONARD A. SPRINGER.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 4. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst. Mededeelingen van het Hoofdbestuur. Hendrik Cramer. Necrologie.

Reisindrukken. Excursie naar Noord-Frankrijk door de Bouwkundige Afdeeling der T. H. S 26 Sept.—6 Oct. 1907. Parijs (slot), door J. Gratema.

Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland, Statuten (vervolg).

Nederlandsche Aannemersbond, twee circulaires.

Architectura No. 4. Prijsvragen, door W. J. E. Lippits. Verslag van de 1236ste Gewone Vergadering van 22 Januari 1908. In deze vergadering werd de bestuursverkiezing verder afgehandeld. Tot voorzitter werd gekozen de heer W. Kromhout Czn.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

W. Kromhout Czn., Voorzitter. A. van Baalen, Vice-voorzitter. H. A. J. Baanders, 1e Secretaris. J. Roosing Jr., 2e Secretaris, Maurits Plate. Penningmeester. M. E. J. Lippits, Bibliothecaris. Ph. J. Hamers, Plaatsvervangend lid.

Tot redactieleden zijn gekozen de heeren A. van Baalen, J. Roosingh Jr., H. Hana, J. H. de Groot en A. A. Kok, waarvan de drie eerstgenoemden hunne benoeming aanvaard hebben, terwijl den beiden anderen de uitslag der stemming bekend gemaakt zal worden. De heer W. Kromhout Czn. is uithoofde zijner functie in het bestuur tevens lid der redactie.

Ingezonden stukken. Naar aanleiding van de crisis door van Hylckama Vlieg.

Technisch Gedeelte. Het keuren van ijzer door L. Zwiers (slot). — Examen Opzichter Rijks-Waterstaat. — De nieuwe verordening ter bescherming van de werklieden in de bouwvakken in Oostenrijk-Hongarije. — Glassteenen. De Amerikaansche ijzermarkt.

De Bouwwereld No. 5. Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1907, vervolg.

Wet op het ontsieren van Steden, Dorpen en landschappelijke omgevingen in Pruisen.

De Ingenieur No. 4. Overgangsbogen in spoorwegen, door W. J. Burgersdijk c.i. (met afbeeldingen).

Medische en technische hygiënisten, door A. Keppler c.i.

XIde Internationaal Scheepvaart-congres te St. Petersburg in 1908.

Ingezonden stukken. Gedeeltelijke afsluiting der Zuiderzee en droogmaking van de Wieringermeer, door V. J. P. de Bloeq van Kuffeler c.i. — De afsluiting der Zuiderzee, door J. J. Canter Cremers c.i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 4. Iets over materiaalspanningen (slot). — Iets over edelmetaalbewerking, door C. J. A. Begeer. — Dieselmotoren (slot). — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg).

De Aannemer No. 4. Afdeeling Rotterdam, Vergadering van 24 Januari 1908.

Afdeeling Tilburg, Vergadering van 23 Jan. 1908.

Ons procesrecht beoordeeld.

Woningwet en Bouwverordening in de Eerste Kamer.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 30. Iets over den invloed van koolzure kalk in de klei (vervolg). — Het album der Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten. — Snelloopende machines. — De kolenhandel in 1906. — De Rijksverzekeringsbank in 1906.

Deutsche Bauhütte No. 4. Hofanlagen der italienischen Renaissance II, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen.

Ländliche Neubauten in den Ostmarken, door K. Hahn, met afbeeldingen.

Zierformen der Holzarchitektur I, door Wilfried Baumgarten met een schetsblad van L. Geiszler te Hanau.

Gutshof in Grävenitz, door Eberhardt bij een ontwerp van Bargum & Krausze te Stendal.

Die Kathedrale St Bavo. Waardeerende beschrijving van Joseph Cuypers' bekend bouwwerk te Haarlem door F. Rud. Vogel.

Die Lubentiuskirche zu Dietkirchen an der Lahn, door Prof. Dr. Hans Semper met een losse plaat naar een teekening van Otto Becker.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Zutphen. Nabij Winterswijk is dezer dagen het kasteel „Walfda", toebehoorende aan de heeren Hijink en Lindeman, te Nijmegen en te Leiden en bewoond door den heer Von der Möhlen, door brand geheel vernield. De brand wordt toegeschreven aan het omvallen van een petroleumtoestel en nam zóó snel in omvang toe, dat de brandspuit slechts weinig kon uitrichten en het groote gebouw weldra in een ruïne veranderd was.

Het verbrande kasteel was een overblijfsel van een gebouw, dat reeds in den aanvang der 15e eeuw moet hebben bestaan en destijds aan het adellijke geslacht van Walfën toebehoorde. Na in den loop der eeuwen eenige malen van eigenaar verwisseld te zijn, behoorde het in de 18e eeuw, toen het reeds in verval was en door een boer bewoond werd, aan de Van Heeckerens, die het in 1805 verkochten aan de moeder van de laatstvorige eigenares, mevrouw wed. Hugenholtz-Hossink, na wier overlijden de havezathe in het bezit kwam van de tegenwoordige eigenaren.

Het huis heeft een tijdlang gediend als verblijfplaats voor eene kindervacantiekolonie van den Nederlandschen Protestantenbond.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid ontving ten geschenke van de firma Wefers Bettink te Utrecht, verschillende jaargangen van een aantal buitenlandsche tijdschriften, op het juweliers-, het zilversmids-, het klok- en horlogemakersvak, betrekking hebbende.

Daar de boekerij op bovengenoemd gebied nog weinig werken bezat en dergelijke werken veelvuldig werden aangevraagd, voorziet dit geschenk in eene bepaalde behoefte. De Directie van het Museum is dan ook zeer erkentelijk voor de belangrijke bijdrage, die zij ten behoeve der boekerij mocht ontvangen en hoopt dat het goede voorbeeld van de Firma Wefers Bettink navolging moge vinden.

Breda. Bij het restauratiewerk aan de Groote Kerk is een groot blok zandsteen van een aanmerkelijke hoogte door het dak gevallen. Het stuk steen is even bezijden het monument van Engelbrecht van Nassau in de kerk terecht gekomen; een werkman werd licht gekwetst.

Personalia.

— De heer J. Gratema, Bouwk. Ingenieur, Assistent van Prof. Evers aan de Technische Hoogeschool is benoemd tot Algemeen Secretaris van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwk.

— Tot inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Arnhem is benoemd de heer J. L. B. Keurschot, onderinspecteur 2e kl. bij het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht.

— Tot directeur van de Ambachtsschool te Semarang (Ned.-Indië) is benoemd de heer A. J. Hoogeboom, leeraar aan de Ambachtsschool te Leeuwarden.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Ambachtsschool te Oostburg. Zie adv. in no. 4. (1)

— Opzichter voor de Gemeente Hengelo. Zie advertentie in no. 4. (1)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4.

— Ingenieur, op een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei a.s. Brieven onder no. 2680, aan het bureau der N. Rotterd. Courant. (1)

— Opzichter tegen half Februari of vroeger. Brieven onder letters X 825, Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Mij. Rotterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, terstond, voor den bouw eener fabriek, bekend met ijzerconstructie. Brieven onder no. 34925 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Technisch Ambtenaar, tegen 1 Maart a.s. voor het toezicht op de naleving der bouwverordeningen op de eilanden Voorne en Putten en Rozenburg. Zich schriftelijk te wenden tot de Gezondheidscommissie te Brielle, onder bijvoeging van stukken. (1)

— Machineteekenaars op de Machinefabriek „Jaffa" Louis Smulders & Co., te Utrecht. (1)

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Twee IJzerconstructie-Teekenaars aan de pletterij voorheen L. J. Enthoven en Cie, te Delft. (1)

— Vertegenwoordiger voor Draagbaar Spoor fabriek. Zich te melden onder No. 34809 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Electrotechnisch Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (1)

— Reiziger in Bouwmaterialen, hoofdzakelijk voor 's Hage en omstreken. Brieven onder no. 34861 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur der op te richten Ambachtsschool te Schiedam, stukken vóór 15 Februari a.s, in te zenden bij den Heer J. W. J. van Harwegen den Breems, Voorzitter van het Bestuur. Jaarwedde f 2500. (2)

— Chef-Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk met afschriften van getuigschriften te zenden aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

43 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j.,	f 60—f 120	p.m
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j.,	f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j.,	f 40—f 120	„
9 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j.,	f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j.,	f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Februari

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 115: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van keermuren, schoeiingen, bestratingen en afscheiding met loopplanken rondom het diepe bassin, van de openbare zwemplaats en het verbeteren der Morschpoortbrug (in twee perceelen) en te herbesteden (bestek no. 4a) het leveren van 80000 stuks Ourthekeien; bestek en teekeningen ter inzage op het bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9—4 uur en aldaar te bekomen.

Amsterdam, ten 12 ure ure, door het gemeentebestuur: het leveren van ijzeren voorwerpen. De voorwaarde te verkrijgen ter Stads-drukkerij Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, v. h. Onderhoud der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen, welke aan de besteding voorafgaan.

Kampen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek no. 5: het leveren van 3:5000 stuks straatklinkers in 3 perc.; bestek no. 9: het leveren van rijsmaterialen, in 2 perc., waaronder 5000 eiken perkoenpalen; bestekken verkrijgb, aan het kantoor der gemeentewerken.

Meedhuizen, ten 3 ure, door de archit. B. Hommel te Finsterwolde, bij den logementhouder J. Hovenga: het bouwen eene rentenierswoning te Meedhuizen; bestek en teek. verkrijgb. bij den archit.; aanw. 3 Febr. 1 ure.

Zuidlaren, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: 1, het bouwen van eene school met twee lokalen te Milaren; 2. het bouwen van eene onderwijzerswoning; 3. het leveren en plaatsen van het ameublement; bestekken en teek. ter inzage ten gemeentehuize en verkrijgb. bij R. van der Schuur, bouwk. te Zuidlaren.

DINSDAG 4 Februari.

Bergen-op-Zoom, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: B. het leveren van hardsteenen trottoirbanden, grèskeien en straatklinkers in 3 perc.; B. het leveren van bezaagd greenen, vuren, eiken en geereosoteerd hout; 2. het leveren van beslagen eikenhout. Bestekken ten kantore van den Gemeente-Opzichter ter inzage en ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Reursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . „ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Hillegom, ten 11 ure, door de archit. C. Verkoren, in het Stationskoffiehuis: het bouwen van een burgerwoonhuis aan den Stationsweg. Bestek en teekening ter inzage in bovengenoemd Café en verkrijgbaar bij den architect.

Echteld, door kerkvoogden van de Ned. Herv. kerk: het bouwen van twee woonhuizen, bestek en teekening ter inzage in het Wapen van Balveren; inl. te bekomen bij M. Derksen Hz.

WOENSDAG 5 Februari.

Koekange, ten 2 ure, door de arch. G. Hofman in het café Eleveld: het bouwen van een dir.-woning met bijlevering van alle materialen enz.; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

Stellendam, door het bestuur van de Generale Dijkagie: het bouwen eener opzichterswoning met bergplaats aan de Z. O. zijde van den nieuw aangelegden weg in de 20e kavel in de gemeente Stellendam. Bestek met twee teekeningen verkrijgbaar bij den opzichter L. Moerland te Stellendam. Inschrijvingsbiljetten te zenden aan den heer D. Zaaijer Az. Dijkgraaf te Stellendam vóór of op 5 Februarie e. k.

Zwolle, ten 11.30 ure, door de archit. M. Meijerink in Hotel Koenders, het bouwen van een boerenwoning met stal en schuur bij Zalk; bestek en teek. verkrijgb. gen. archit., Pranbstraat 24, aanw 3 Februari 3 ure.

Rotterdam, door de bouwk. A. v. d. Linden: het bouwen van een burgerwoning aan den Dordtschen Straatweg; bestek en teek. verkrijgb. bij den gen. bouwk.

Rotterdam, ten 1 ure, door den heer L. Cusell te 's-Gravenhage: het bouwen van een magazijn met kantoor aan de Roo-Valkstraat te Rotterdam. Bestek en teekeningen te verkrijgen bij den boekhandelaar Johan A. Nederbragt, Jacob v. d. Doesstaat te 's-Gravenhage.

Nederlandsche Aannemersbond, twee circulaires.

Architectura No. 4. Prijsvragen, door W. J. E. Lippits. Verslag van de 1236ste Gewone Vergadering van 22 Januari 1908. In deze vergadering werd de bestuursverkiezing verder afgehandeld. Tot voorzitter werd gekozen de heer W. Kromhout Czn.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

W. Kromhout Czn., Voorzitter. A. van Baalen, Vice-voorzitter. H. A. J. Baanders, 1e Secretaris. J. Roosing Jr., 2e Secretaris, Maurits Plate, Penningmeester. M. E. J. Lippits, Bibliothecaris. Ph. J. Hamers, Plaatsvervangend lid.

Tot redactieleden zijn gekozen de heeren A. van Baalen, J. Roosingh Jr., H. Hana, J. H. de Groot en A. A. Kok, waarvan de drie eerstgenoemden hunne benoeming aanvaard hebben, terwijl den beiden anderen de uitslag der stemming bekend gemaakt zal worden. De heer W. Kromhout Czn. is uithoofde zijner functie in het bestuur tevens lid der redactie.

Ingezonden stukken. Naar aanleiding van de crisis door van Hylckama Vlieg.

Technisch Gedeelte. Het keuren van ijzer door L. Zwiers (slot). — Examen Opzichter Rijks-Waterstaat. — De nieuwe verordening ter bescherming van de werklieden in de bouwvakken in Oostenrijk-Hongarije. — Glassteenen. De Amerikaansche ijzermarkt.

De Bouwwereld No. 5. Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1907, vervolg.

Wet op het ontsieren van Steden, Dorpen en land-chappelijke omgevingen in Pruisen.

De Ingenieur No. 4. Overgangsbogen in spoorwegen, door W. J. Burgersdijk c.i. (met afbeeldingen).

Medische en technische hygiënisten, door A. Keppler c.i.

XIde Internationaal Scheepvaart-congres te St. Petersburg in 1908.

Ingezonden stukken. Gedeeltelijke afsluiting der Zuiderzee en droogmaking van de Wieringermeer, door V. J. P. de Bloeq van Kuffeler c.i. — De afsluiting der Zuiderzee, door J. J. Canter Cremers c.i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 4. Iets over materiaalspanning (slot). — Iets over edelmetaalbewerking, door C. J. A. Begeer. — Dieselmotoren (slot). — Berekening electrische gelijkstroommeters (vervolg).

De Aannemer No. 4. Afdeeling Rotterdam, Vergadering van 21 Januari 1908.

Afdeeling Tilburg, Vergadering van 23 Jan. 1908.

Ons procesrecht beoordeeld.

Woningwet en Bouwverordening in de Eerste Kamer.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 30. Iets over den invloed van koolzure kalk in de klei (vervolg). — Het album der Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten. — Snelloopende machines. — De kolenhandel in 1906. — De Rijksverzekeringsbank in 1906.

Deutsche Bauhütte No. 4. Hofanlagen der italienischen Renaissance II, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen.

Ländliche Neubauten in den Ostmarken, door K. Hahn, met afbeeldingen.

Zierformen der Holzarchitektur I, door Wilfried Baumgarten met een schetsblad van L. Geiszler te Hanau.

Gutshof in Grävenitz, door Eberhardt bij een ontwerp van Bargum & Krausze te Stendal.

Die Kathedrale St Bavo, Waardeerende beschrijving van Joseph Cuypers' bekend bouwwerk te Haarlem door F. Rud. Vogel.

Die Lubentiuskirche zu Dietkirchen an der Lahn, door Prof. Dr. Hans Semper met een losse plaat naar een teekening van Otto Becker.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

ZUTPHEN. Nabij Winterswijk is dezer dagen het kasteel „Walbeu", toebehoorende aan de heeren Hijink en Lindeman, te Nijmegen en te Leiden en bewoond door den heer Von der Möhlen, door brand geheel vernield. De brand wordt toegeschreven aan het omvallen van een petroleumtoestel en nam zóó snel in omvang toe, dat de brandspuit slechts weinig kon uitrichten en het groote gebouw weldra in een ruïne veranderd was.

Het verbrande kasteel was een overblijfsel van een gebouw, dat reeds in den aanvang der 15e eeuw moet hebben bestaan en destijds aan het adellijke geslacht van Walbeu toebehoorde. Na in den loop der eeuwen eenige malen van eigenaar verwisseld te zijn, behoorde het in de 18e eeuw, toen het reeds in verval was en door een boer bewoond werd, aan de Van Heeckerens, die het in 1805 verkochten aan de moeder van de laatstvorige eigenares, mevrouw wed. Hugenholtz-Hossink, na wier overlijden de havezathe in het bezit kwam van de tegenwoordige eigenaren.

Het huis heeft een tijdlang gediend als verblijfplaats voor eene kindervacantiekolonie van den Nederlandschen Protestantenbond.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid ontving ten geschenke van de firma Wefers Bettink te Utrecht, verschillende jaargangen van een aantal buitenlandsche tijdschriften, op het juweliers-, het zilversmids-, het klok- en horlogemakersvak, betrekking hebbende.

Daar de boekerij op bovengenoemd gebied nog weinig werken bezat en dergelijke werken veelvuldig werden aangevraagd, voorziet dit geschenk in eene bepaalde behoefte. De Directie van het Museum is dan ook zeer erkentelijk voor de belangrijke bijdrage, die zij ten behoeve der boekerij mocht ontvangen en hoopt dat het goede voorbeeld van de Firma Wefers Bettink navolging moge vinden.

BREDA. Bij het restauratiewerk aan de Groote Kerk is een groot blok zandsteen van een aanmerkelijke hoogte door het dak gevallen. Het stuk steen is even bezijden het monument van Engelbrecht van Nassau in de kerk terecht gekomen; een werkman werd licht gekwetst.

Personalia.

— De heer J. Gratema, Bouwk. Ingenieur, Assistent van Prof. Evers aan de Technische Hoogeschool is benoemd tot Algemeen Secretaris van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwk.

— Tot inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Arnhem is benoemd de heer J. L. B. Keurschot, onderinspecteur 2e kl. bij het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht.

— Tot directeur van de Ambachtsschool te Semarang (Ned.-Indië) is benoemd de heer A. J. Hoogeboom, leeraar aan de Ambachtsschool te Leeuwarden.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Ambachtsschool te Oostburg. Zie adv. in no. 4. (1)

— Opzichter voor de Gemeente Hengelo. Zie advertentie in no. 4. (1)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4.

— Ingenieur, op een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei a.s. Brieven onder no. 2680, aan het bureau der N. Rotterd. Courant. (1)

— Opzichter tegen half Februari of vroeger. Brieven onder letters X 825, Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Mij. Rotterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, terstond, voor den bouw eener fabriek, bekend met ijzerconstructie. Brieven onder no. 34925 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Technisch Ambtenaar, tegen 1 Maart a.s. voor het toezicht op de naleving der bouwverordeningen op de eilanden Voorne en Putten en Rozenburg. Zich schriftelijk te wenden tot de Gezondheidscommissie te Brielle, onder bijvoeging van stukken. (1)

— Machineteekenaars op de Machinefabriek „Jaffa" Louis Smulders & Co., te Utrecht. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Twee IJzerconstructie-Teekenaars aan de pletterij voorheen L. J. Enthoven en Cie, te Delft. (1)

— Vertegenwoordiger voor Draagbaar Spoor fabriek. Zich te melden onder No. 34809 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Electrotechnisch Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (1)

— Reiziger in Bouwmaterialen, hoofdzakelijk voor 's Hage en omstreken. Brieven onder no. 34864 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur der op te richten Ambachtsschool te Schiedam, stukken vóór 15 Februari a.s, in te zenden bij den Heer J. W. J. van Harwegen den Breems, Voorzitter van het Bestuur. Jaarwedde f 2500. (2)

— Chef-Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk met afschriften van getuigschriften te zenden aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

43 Bouwk.Opz.-teek.,	20—45 j., f 60—f 120	p.m
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
9 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Februari

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz Spw.-Mij., in het centraalstation: bestek no. 115: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van keermuren, schoeiingen, bestratingen en afscheiding met loopplanken rondom het diepe bassin, van de openbare zwemplaats en het verbeteren der Morschpoortbrug (in twee perceelen) en te herbesteden (bestek no. 4a) het leveren van 80000 stuks Ourthekeien; bestek en teekeningen ter inzage op het bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9—4 uur en aldaar te bekomen.

Amsterdam, ten 12 ure ure, door het gemeentebestuur: het leveren van ijzeren voorwerpen. De voorwaarde te verkrijgen ter Stads-drukkerij Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, v. h. Onderhoud der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen, welke aan de besteding voorafgaan.

Kampen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek no. 5: het leveren van 325000 stuks straatklinkers in 3 perc.; bestek no. 9: het leveren van rijsmaterialen, in 2 perc., waaronder 5000 eiken perkoenpalen; bestekken verkrijgb. aan het kantoor der gemeentewerken.

Meedhuizen, ten 3 ure, door de archit. B. Hommel te Finsterwolde, bij den logementhouder J. Hovenga: het bouwen eene rentenierswoning te Meedhuizen; bestek en teek. verkrijgb, bij den archit.; aanw. 3 Febr. 1 ure.

Zuidlaren, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: 1. het bouwen van eene school met twee lokalen te Milaren; 2. het bouwen van eene onderwijzerswoning; 3. het leveren en plaatsen van het ameublement; bestekken en teek. ter inzage ten gemeentehuize en verkrijgb. bij R. van der Schuur, bouwk. te Zuidlaren.

DINSDAG 4 Februari.

Bergen-op-Zoom, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: 1. het leveren van hardsteenen trottoirbanden, grèskeien en straatklinkers in 3 perc.; 2. het leveren van bezaagd greenen, vuren, eiken en gecreosoteerd hout; 2. het leveren van beslagen eikenhout. Bestekken ten kantore van den Gemeente-Opzichter ter inzage en ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 28 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood. hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betonstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . „ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Hillegom, ten 11 ure, door de archit. C. Verkoren, in het Stationskoffiehuis: het bouwen van een burgerwoonhuis aan den Stationsweg. Bestek en teekening ter inzage in bovengenoemd Café en verkrijgbaar bij den architect.

Echteld, door kerkvoogden van de Ned. Herv. kerk: het bouwen van twee woonhuizen, bestek en teekening ter inzage in het Wapen van Balveren; inl. te bekomen bij M. Derksen Hz.

WOENSDAG 5 Februari.

Koekange, ten 2 ure, door de arch. G. Hofman in het café Eleveld: het bouwen van een dir.-woning met bijlevering van alle materialen enz.; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

Stellendam, door het bestuur van de Generale Dijkagie: het bouwen eener opzichterswoning met bergplaats aan de Z. O. zijde van den nieuw aangelegden weg in de 20e kavel in de gemeente Stellendam. Bestek met twee teekeningen verkrijgbaar bij den opzichter L. Moerland te Stellendam. Inschrijvingsbiljetten te zenden aan den heer D. Zaaijer Az. Dijkgraaf te Stellendam vóór of op 5 Februarie e. k.

Zwolle, ten 11.30 ure, door de archit. M. Meijerink in Hotel Koenders, het bouwen van een boerenwoning met stal en schuur bij Zalk; bestek en teek. verkrijgb. gen. archit., Pranbstraat 24, aanw 3 Februari 3 ure.

Rotterdam, door de bouwk. A. v. d. Linden: het bouwen van een burgerwoning aan den Dordtschen Straatweg; bestek en teek. verkrijgb. bij den gen. bouwk.

Rotterdam, ten 1 ure, door den heer L. Cusell te 's-Gravenhage: het bouwen van een magazijn met kantoor aan de Roo-Valkstraat te Rotterdam. Bestek en teekeningen te verkrijgen bij den boekhandelaar Johan A. Nederbragt, Jacob v. d. Doesstaat te 's-Gravenhage.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in **ASPHALT, MASSIVE** en **PARQUET-TAPIS.**

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

DONDERDAG 6 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: 1o. het leveren van gegoten ijzeren straat- en trottoirkolken enz. in 4 perc.; 2o. het leveren van verschillende houtwaren, ged. het jaar 1908, in 4 perc. Aanwijzing: alle werkdagen van 9—12 uren en van 2—4 uren aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

Maastricht, door de archit. A. Deussen, Scharnderweg 3: het bouwen van een woonhuis aan de Capucijnenstraat; plan en bestek verkrijgb. bij. gen. archit.

VRIJDAG 7 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een bergplaats aan den Frieschen wal inl. geeft de gem. arch; bestek en teekening te bekomen ter secretarie.

Leiden, ten 3 ure, door de directie der Leidsche Duinwaterleiding-Mij., aan de directiekeet Hooge Rijndijk: het maken van een beambtewoning, terrein afscheidingen enz. op het terrein van den 2den watertoren: bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den ing. J. Schotel te Rotterdam; aanw. 4 Febr. ten 11 ure.

ZATERDAG 8 Februari.

Rotterdam, ten 2.30 ure, door de Rotterdamsche Tramw.-Mij., in de wachtkamer 2e kl. van het station in de Rosestraat: het maken van eenige kunstwerken en van de aardebaan, het leveren en verwerken van ballast, het leggen van sporen en wissels en bijkomende werken, ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ouddorp, volgens bestek no. 22, alsmede van overeenkomstige werken ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ooltgensplaat, volgens bestek no. 25.

1 Februari, zullen terzelfder plaatse ten 2½ uur, inlichtingen worden verstrekt. Bestek en teekeningen zijn zijn aan het kantoor der Maatschappij Rosestraat 3a verkrijgbaar. De inschrijvingen kunnen geschieden voor elk der bestekken Nos. 22 en 15 afzonderlijk al of niet gecombineerd met eene inschrijving voor genoemde bestekken gezamelijk.

ZONDAG 9 Februari.

Rotterdam, ten 2 ure, door de archit. H. A. Lieuwens en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: het bouwen van een autogarage met directeurswoning c. a., op een terrein aan de Baan; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore aan genoemde architecten, Scheepmakershaven 25.

DINSDAG 11 Februari.

Avereest, ten 2 ure, door de arch. H. Burgmans in het café Dommerholt: het bouwen van een dubbele woning annex post- en telegraafkantoor, nabij sluis III te den Hulst; bestek en teekening ter inzage in gen café; aanw. op den dag der best. ten 10.30 ure.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van twee ijzeren pontons ten dienste van het overvaartveer. Bestek met teekening verkrijgbaar ter Gemeente Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur van Gemeentewerken aan de Korenmarkt.

DONDERDAG 13 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een van een muur met steenglooiing langs het strand tusschen hotel Zeerust en het Noorderhoofd der Visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. Aanwijzing 3 Februari 1908, te elf uren aan de gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

PHOTOLITHOGRAPHIE — PHOTOZINCOGRAPHIE EN STEREOTYPE-INRICHTING van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **PHOTOLITHOGRAPHIE,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van H.H. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **PHOTOZINCOGRAPHIE** voor de reproductie van **Platen en Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van H.H. Uitgevers; op zijne **STEREOTYPE-INRICHTING** voor H.H. Drukkers, alles tot de minste prijzen. ⁜ ⁜ Prospectussen met proeven van bewerking worden op **franco** aanvrage gratis verzonden. ⁜ ⁜

G. J. THIEME.

Lotisico.

Volgestorte Polis van Lotisico ter overname aangeboden.

Overschrijvingskosten voor rekening van den kooper.

Aanbiedingen worden ingewacht onder motto: „kans" aan het bureau van dit blad.

PRIMA

Portland Cement

op keur.

Frederik Regout,

BRUSSEL.

MASUIPLAATS 11.

Examens

Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar.

Van de nummers van „de Opmerker", waarin voorkomen de **Programma's** der examens bovengenoemd, alsmede de **Examenvraagstukken** zijn nog een beperkt aantal exemplaren tegen de gewone prijzen aan ons bureau verkrijgbaar.

De programma's komen voor in de Nos. 32 en 33, jaargang 1907.

De vraagstukken 1903 in No. 25, jaargang 1903.

De vraagstukken 1905 in No. 5, jaargang 1906.

De vraagstukken 1906 in de Nos. 5 en 6 jaargang 1907.

De vraagstukken 1907 in de Nos. 27, 28 en 29, jaargang 1907.

De Administratie.

Amsterdamsche Jalousiënfabriek.

Speciale Fabriek voor ZONSCHERMEN, Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

ROLLUIKEN.

J. F. KRÖNER & Zonen.

HOFLEVERANCIERS.

Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

Geschilderde Winkelgordijnen.

TUINTENTEN en TUINPARASOLS met en zonder Tafel.

GLASJALOUSIËN, enz.

Eenig Adres voor:

Houten Parket Tapijten.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 8 FEBRUARI 1908 No. 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluit bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij voor uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 163, 's-Gravenhage.

Zorgvliet.

Opnieuw, en het is te hopen, dat het ditmaal voor het laatst zal zijn, is door B. en W. van 's-Gravenhage de Zorgvliet-quaestie aan de orde gesteld.

Ter wille van het natuurschoon der stad hebben B. en W. gemeend, waar ook de heer Berlage, met wien den directeur der Gemeentewerken bij herhaling overleg heeft gepleegd, krachtig het behoud van „Zorgvliet" bepleit, zich alsnog in verbinding te moeten stellen met de Maatschappij „Het Park Zorgvliet", betrekkelijk den uitersten prijs en de voorwaarden, waarvoor en waaronder de gemeente het nog beschikbare gedeelte van dat park zou kunnen koopen.

De Maatschappij is bereid, mits de gemeente zich uiterlijk op 28 Februari e. k. daaromtrent verklare, dat beschikbare gedeelte, groot plm. 53.98 Hectaren, aan de gemeente te verkoopen voor f 7 per M², over de bij kadastrale opmeting te bevinden juiste grootte en v.nl. onder de volgende voorwaarden:

De voorwaarden betreffen in hoofdzaak de verplichting tot aanleg van eenige hoofdverkeerswegen, doch zijn van onderschikt belang.

Voor de kosten van aanleg van wegen enz. in het te koop zijnde gedeelte van het park Zorgvliet is te stellen een bedrag van f 600.000, op den aankoop ingaande, komt de gemeente alzoo te staan voor een uitgaaf van ongeveer vier en een half millioen gulden.

Hoe groot ook de belangen zijn, die in deze op het spel staan, hebben B. en W., ook ten gevolge van de overweging der bij het voorstel afgedrukte) adviezen van de Commissie voor de Plaatselijke werken en van de Commissie voor de Gemeentefinanciën, welke beide Commissiën tegen aankoop van Zorgvliet zijn gekant, aanvankelijk geaarzeld den aankoop voor te stellen, waar in de naaste toekomst groote noodzakelijke uitgaven zullen gevorderd worden, als onder meer voor aanbouw van scholen voor middelbaar en lager onderwijs, voor een tweede ziekenhuis, voor de uitbreiding van de Visschershaven, voor de doortrekking der Laakhavenwerken, voor de verbouwing van het Raadhuis, voor de vuilverbranding, voor de verbetering van verkeerswegen in de binnenstad, enz. enz.

Wel zal het — een door den heer Berlage opgemaakt zeer voorloopig plan wijst er op — wellicht mogelijk zijn, om, met behoud van het karakter van het park, een zeker gedeelte van het te koop aangeboden weder te verkoopen ter bebouwing uitsluitend met villa's, doch het lijdt geen twijfel, of de opbrengst van dien eventueelen verkoop zal verre ten achteren blijven, bij het offer, dat de gemeente zou hebben te brengen.

Toch zouden B. en W. met zoovele andere bewoners onzer gemeente het ten zeerste betreuren, indien de naamlooze vennootschap, tegenwoordige eigenares, haar voornemens met betrekking tot Zorgvliet verder konde tot uitvoering brengen en Zorgvliet daarmede doen vallen ten offer aan den speculatiebouw met al zijn verschrikkingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

DONDERDAG 6 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: 1o. het leveren van gegoten ijzeren straat- en trottoirkolken enz. in 4 perc.; 2o. het leveren van verschillende houtwaren, ged. het jaar 1908, in 4 perc. Aanwijzing: alle werkdagen van 9—12 uren en van 2—4 uren aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

Maastricht, door de archit. A. Deussen, Scharnderweg 3: het bouwen van een woonhuis aan de Capucijnenstraat; plan en bestek verkrijgb. bij. gen. archit.

VRIJDAG 7 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een bergplaats aan den Frieschen wal inl. geeft de gem.-arch.; bestek en teekening te bekomen ter secretarie.

Leiden, ten 3 ure, door de directie der Leidsche Duinwaterleiding-Mij., aan de directiekeet Hooge Rijndijk: het maken van een beambtewoning, terrein afscheidingen enz. op het terrein van den 2den watertoren: bestek en 3 teek. verkrijgb. bij den ing. J. Schotel te Rotterdam; aanw. 4 Febr. ten 11 ure.

ZATERDAG 8 Februari.

Rotterdam, ten 2.30 ure, door de Rotterdamsche Tramw.-Mij., in de wachtkamer 2e kl. van het station in de Rosestraat: het maken van eenige kunstwerken en van de aardebaan, het leveren en verwerken van ballast, het leggen van sporen en wissels en bijkomende werken, ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ouddorp, volgens bestek no. 22, alsmede van overeenkomstige werken ten behoeve van den stoomtramweg Middelharnis—Ooltgensplaat, volgens bestek no. 25.

1 Februari, zullen terzelfder plaatse ten 2½ uur, inlichtingen worden verstrekt. Bestek en teekeningen zijn zijn aan het kantoor der Maatschappij Rosestraat 3a verkrijghaar. De inschrijvingen kunnen geschieden voor elk der bestekken Nos. 22 en 15 afzonderlijk al of niet gecombineerd met eene inschrijving voor genoemde bestekken gezamelijk.

ZONDAG 9 Februari.

Rotterdam, ten 2 ure, door de archit. H. A. Lieuwens en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: het bouwen van een autogarage met directeurswoning c. a., op een terrein aan de Baan; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore aan genoemde architecten, Scheepmakershaven 25.

DINSDAG 11 Februari.

Avereest, ten 2 ure, door de arch. H. Burgmans in het café Dommerholt: het bouwen van een dubbele woning annex post- en telegraafkantoor, nabij sluis III te den Hulst; bestek en teekening ter inzage in gen café; aanw. op den dag der best. ten 10.30 ure.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van twee ijzeren pontons ten dienste van het overvaartveer. Bestek met teekening verkrijgbaar ter Gemeente Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur van Gemeentewerken aan de Korenmarkt.

DONDERDAG 13 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een van een muur met steenglooiing langs het strand tusschen hotel Zeerust en het Noorderhoofd der Visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. Aanwijzing 3 Februari 1908, te elf uren aan de gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

PHOTOLITHOGRAPHIE — PHOTOZINCOGRAPHIE EN STEREOTYPE-INRICHTING van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **PHOTOLITHOGRAPHIE**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van H.H. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **PHOTOZINCOGRAPHIE** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van H.H. Uitgevers; op zijne **STEREOTYPE-INRICHTING** voor H.H. Drukkers, alles tot de minste prijzen. ⁜ ⁜ Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis verzonden. ⁜ ⁜

G. J. THIEME.

Amsterdamsche Jalousiënfabriek.

Speciale Fabriek voor ZONSCHERMEN, Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

ROLLUIKEN.

J. F. KRÖNER & Zonen.

HOFLEVERANCIERS.

Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

Geschilderde Winkelgordijnen. TUINTENTEN en TUINPARASOLS met en zonder Tafel. GLASJALOUSIËN, enz.

Eenig Adres voor: **Houten Parket Tapijten.**

Lotisico.

Volgestorte Polis van Lotisico ter overname aangeboden.

Overschrijvingskosten voor rekening van den kooper.

Aanbiedingen worden ingewacht onder motto: „kans" aan het bureau van dit blad.

PRIMA

Portland Cement

op keur.

Frederik Regout,

BRUSSEL.

MASUIPLAATS 11.

Examens

Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar.

Van de nummers van „de Opmerker", waarin voorkomen de **Programma's** der examens bovengenoemd, alsmede de **Examenvraagstukken** zijn nog een beperkt aantal exemplaren tegen de gewone prijzen aan ons bureau verkrijgbaar.

De programma's komen voor in de Nos. 32 en 33, jaargang 1907.

De vraagstukken 1903 in No. 25, jaargang 1903.

De vraagstukken 1905 in No. 5, jaargang 1906.

De vraagstukken 1906 in de Nos. 5 en 6 jaargang 1907.

De vraagstukken 1907 in de Nos. 27, 28 en 29, jaargang 1907.

De Administratie.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 8 FEBRUARI 1908 No. 6.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Zorgvliet.

Opnieuw, en het is te hopen, dat het ditmaal voor het laatst zal zijn, is door B. en W. van 's-Gravenhage de Zorgvliet-quaestie aan de orde gesteld.

Ter wille van het natuurschoon der stad hebben B. en W. gemeend, waar ook de heer Berlage, met wien den directeur der Gemeentewerken bij herhaling overleg heeft gepleegd, krachtig het behoud van „Zorgvliet" bepleit, zich alsnog in verbinding te moeten stellen met de Maatschappij „Het Park Zorgvliet", betrekkelijk den uitersten prijs en de voorwaarden, waarvoor en waaronder de gemeente het nog beschikbare gedeelte van dat park zou kunnen koopen.

De Maatschappij is bereid, mits de gemeente zich uiterlijk op 28 Februari e. k. daaromtrent verklare, dat beschikbare gedeelte, groot plm. 53.98 Hectaren, aan de gemeente te verkoopen voor f 7 per M². over de bij kadastrale opmeting te bevinden juiste grootte en v.nl. onder de volgende voorwaarden:

De voorwaarden betreffen in hoofdzaak de verplichting tot aanleg van eenige hoofdverkeerswegen, doch zijn van onderschikt belang.

Voor de kosten van aanleg van wegen enz. in het te koop zijnde gedeelte van het park Zorgvliet is te stellen een bedrag van f 600.000, op den aankoop ingaande, komt de gemeente alzoo te staan voor een uitgaaf van ongeveer vier en een half millioen gulden.

Hoe groot ook de belangen zijn, die in deze op het spel staan, hebben B. en W., ook ten gevolge van de overweging der (bij het voorstel afgedrukte) adviezen van de Commissie voor de Plaatselijke werken en van de Commissie voor de Gemeentefinanciën, welke beide Commissiën tegen aankoop van Zorgvliet zijn gekant, aanvankelijk geaarzeld den aankoop voor te stellen, waar in de naaste toekomst groote noodzakelijke uitgaven zullen gevorderd worden, als onder meer voor aanbouw van scholen voor middelbaar en lager onderwijs, voor een tweede ziekenhuis, voor de uitbreiding van de Visschershaven, voor de doortrekking der Laakhavenwerken, voor de verbouwing van het Raadhuis, voor de vuilverbranding, voor de verbetering van verkeerswegen in de binnenstad, enz. enz.

Wel zal het — een door den heer Berlage opgemaakt zeer voorloopig plan wijst er op — wellicht mogelijk zijn, om, met behoud van het karakter van het park, een zeker gedeelte van het te koop aangebodene weder te verkoopen ter bebouwing uitsluitend met villa's, doch het lijdt geen twijfel, of de opbrengst van dien eventueelen verkoop zal verre ten achteren blijven, bij het offer, dat de gemeente zou hebben te brengen.

Toch zouden B. en W. met zoovele andere bewoners onzer gemeente het ten zeerste betreuren, indien de naamlooze vennootschap, tegenwoordige eigenares, haar voornemens met betrekking tot Zorgvliet verder konde tot uitvoering brengen en Zorgvliet daarmede doen vallen ten offer aan den speculatiebouw met al zijn verschrikkingen.

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

En dat het tot dit laatste zal komen lijdt voor hen geen twijfel.

Men make zich toch geen al te groote illusies omtrent het „machtige wapen", dat de gemeente volgens sommiger beweren in de hand zoude hebben door het bezit van den berm langs de Westzijde van den Ouden Scheveningschen weg; want door het aanleggen van een parallelweg op Zorgvliet in den geest van de Van Oldenbarneveltlaan kan de Oude Scheveningsche weg geheel gemist worden; men stelle zich toch niet veel voor van hetgeen van andere zijden wordt aangevoerd; niet goedkeuring van stratenplannen op Zorgvliet of aanwijzing van grond, als bestemd voor straten- en pleinenaanleg, met bouwverbod en onteigening volgens de Woningwet; want het bezwaar blijft en is niet te keeren, dat de eventueel in hun plannen gedwarsboomde eigenaren van gronden op Zorgvliet de boomen en het verdere houtgewas zullen rooien en het nu geaccidenteerde terrein nivelleeren, daarmede het schoone van Zorgvliet vernietigende.

B. en W. hebben daarom uitgezien naar een tegengewicht, dat tegenover bovenbedoelden last ware te stellen.

Zij meenen dat tegengewicht gevonden te hebben in het als bouwterrein — villaterrein — beschikbaar stellen van gedeelten van de Scheveningsche Boschjes aan de zijde van het Kanaal en de Haringkade, tusschen de Kerkhoflaan en de brug in de Haringkade over de Waterpartij.

Ook naar de meening van den heer Berlage kunnen hiervoor zonder werkelijk bezwaar verschillende gedeelten, te zamen groot pl.m. 6 Hectaren, worden aangewezen.

Mits tot deze uitgifte als bouwterrein, waaruit een groote bate voor de gemeente mag verwacht worden, besloten wordt, vinden B. en W. vrijheid, den Raad voor te stellen, om Zorgvliet te koopen en daarmede te redden wat nog van Zorgvliet te redden is, en er tegen te waken, dat de klassieke, steeds de bewondering van stadgenooten en van alle 's-Gravenhage bezoekende vreemdelingen wekkende Oude Scheveningsche weg, dat pronkjuweel der Residentie, zijn geheel eenig karakter verlieze.

De financieele regeling der uit den aankoop voortvloeiende uitgaaf zal den Raad c.q. nader worden voorgedragen.

De Commissie voor de Plaatselijke Werken wenscht den aankoop niet, omdat de voorwaarden te bezwarend zijn, de gemeente in deze streek reeds over voldoende plantsoenen beschikt en aan de Scheveningsche Boschjes „geen schennende hand van bouwspeculanten behoort geslagen te worden".

De financieele commissie onderschrijft deze motieven geheel. Zij wijst met nadruk er op, dat de reeds aanzienlijk gestegen en nog te verwachten groote uitgaven financieele behoedzaamheid eischen. De aankoop wordt door haar verder ontraden, omdat ook B. en W. Zorgvliet — waarvan het schoonste gedeelte ons blijft onthouden — voor een deel als bouwgrond willen exploiteeren. Beter is dan, niet te koopen, want de gemeente kan de bebouwing toch geheel in handen houden. Ook gaat het volgens de commissie niet aan voor 55 hectaren thans bijna denzelfden prijs te betalen, die eertijds voor geheel Zorgvliet (88 H.A.) gevraagd werd en dien de gemeente toen te hoog vond.

Ofschoon te laat schijnt het den heer Berlage, zooals men uit de bovenstaande aanhalingen, ontleend aan „het Vaderland" van 2 Februari j.l. mag opmaken, gelukt te zijn, bij B. en W. van 's-Gravenhage plotseling een gevoel voor natuurschoon op te wekken, waarvan tot heden, vooral in zaken de uitbreiding der gemeente betreffende, al zeer weinig te bespeuren was en dat gevoel is eensklaps zoo intens te voorschijn getreden, dat alles daaraan moet worden opgeofferd, financieele overwegingen geen gewicht meer in de schaal leggen en lijnrecht tegen de adviezen van twee Raadscommissies wordt ingegaan.

Welke zijn nu nog de *groote belangen*, die in deze op het spel staan? *Thans nu Zorgvliet reeds versnipperd is*, Mr. Goekoop het mooiste gedeelte voor zich gereserveerd heeft, een stuk aan de Maatschappij „Duinoord", een ander aan de Carnegiestichting verkocht is.

Het ligt voor de hand, dat dit slechts de belangen der aandeelhouders van Zorgvliet zijn, die zoo zij al geen prachtige zaak maken met de onderneming, op lang niet onvoordeelige wijze van de overgeschoten brokken van het terrein afkomen; een blik op de kaart is voldoende om te doen zien, dat het slechts overgeschoten brokken zijn.

Nog iets anders, wat niemand tot heden gelukt is, schijnt door den heer Berlage te zijn bereikt en het doet ons uit den grond des harten betreuren dat B. en W. een tien- of twintigtal jaren geleden niet reeds zulk een adviseur geraadpleegd hebben eerst nu toch schijnt bij B. en W. het besef wakker te zijn geworden van al de „verschrikkingen" van den speculatiebouw. De machteloosheid, waarmede B. en W. tegenover die verschrikkingen staan wordt breed uitgemeten en de moed zinkt geheel in de schoenen, wanneer zij denken aan de wraak van „de eventueel in hun plannen gedwarsboomde eigenaren".

Dan gaan zij zoeken naar een tegenwicht en al is het niet veel, wat daartoe dienen kan, die 6 Hectaren, die men in de Boschjes zou kunnen verkoopen, geven toch den burger weer moed, B. en W., althans moed genoeg, om met het ongelukkigste voorstel bij den Raad te komen, dat tot heden in de Zorgvliet-zaak gedaan is.

Hoezeer wij indertijd den aankoop van Zorgvliet hebben bepleit en al meenen wij, dat van de Boschjes wel enkele, thans nog verwaarloosde, hoeken voor villabouw beschikbaar zouden kunnen worden gesteld en daarbij zelfs zouden kunnen winnen, wij gaan thans geheel mede met de adviezen der beide Raadscommissies en bevelen vooral ernstige overweging van de argumenten der financieele commissie in deze aan.

De Gemeenteraad van 's-Gravenhage zal, gelooven wij, wel doen deze adviezen te volgen. Wat hier nog te „redden" is, is zeker geen 4½ millioen waard. In den gevreesden aanleg van een parallelweg op Zorgvliet, langs den Ouden Scheveningschen weg, kan o.i. juist het middel gevonden worden om laatstgenoemden zijn geheel eenig karakter zooveel mogelijk te doen behouden.

Het behoud van dit karakter gaat velen en ook ons zeer ter harte, maar wij achten de vraag gewettigd, of de toekomst van 's-Gravenhage afhangt van dat behoud en van het zoogenaamd behoud van Zorgvliet. Alleen wanneer die vraag bevestigend beantwoord zou moeten worden, zou een offer van eenige millioenen gemotiveerd kunnen zijn.

Vestigen wij het oog op de toekomst, dan moeten wij den blik elders heenslaan en wel o.i. naar het Noord-Oosten, naar de prachtige, gedeeltelijk nog maagdelijke duinterreinen, waarop de Bazel zijn wereldhoofdstad projecteerde, terreinen, die nog niet in handen zijn van een machtige combinatie, die het Gemeentebestuur vrees weet aan te jagen. Daar zou men met eenige millioenen misschien betrekkelijk nog niet veel, maar althans meer kunnen doen, dan overgeschoten brokken koopen, de eerste stappen tot iets moois, iets groots, dat Zorgvliet in de schaduw zou stellen.

Den adviseur, die blijkbaar bij B. en W. zooveel weet te bereiken, bevelen wij aan, wanneer de Zorgvliet-zaak binnenkort, naar wij hopen, voor goed van de baan zal zijn, daarop de aandacht eens te vestigen.

Biedermeier-Stijl.

De Biedermeier-stijl maakt op het oogenblik in Duitschland furore. En al hebben de Nederlanders deze mode, gelukkig, nog niet overgenomen, het is toch mogelijk, dat zij tot ons komt. Dan is het goed te weten, wat zij beduidt.

De naam is ontleend aan een pseudoniem Gottlieb Biedermayer, waaronder Ludwig Eichrodt tusschen 1860 en 1870 aan de „Fliegende Blätter" medewerkte. Biedermayer werd daar voorgesteld als een schoolmeester uit de eerste helft der 19e eeuw, die „Literaturballaden" had nagelaten, die nu in het blad voor het eerst openbaar gemaakt heetten te worden. Misschien vertaalt men den naam het beste door Jan Salie in het Nederlandsch.

Deze eerste Biedermayer verdween kort na 1870 van het tooneel. Een dertig jaar later riep een schrijver in „Jugend" 's mans schim weer op, en liet gedichten drukken, die hij als „Biedermeier mit ei" onderteekende. De platen bij deze gedichten gaven voorstellingen uit den tijd tusschen 1815 en 1840, en zoo werd het langzamerhand gebruikelijk, den stijl van deze periode naar dien fantastischen Biedermeier te noemen.

Te München is de moderne navolging van dien stijl het eerst begonnen. Dresden begon er wat later mede, en thans heeft Berlijn zich van den Biedermeier-stijl meester gemaakt. De gevels van de woonkazernes aan den Kurfürstendamm worden er nu mede versierd.

De oorsprong van den stijl moet gezocht worden in de 18e eeuw, toen Rousseau de vereenvoudiging des levens en de liefde tot de natuur predikte. De style Louis XVI was daar in Frankrijk het gevolg van. Doch eer deze stijl nog goed in Duitschland was doorgedrongen brak reeds de Fransche revolutie uit, en was het met het navolgen der Franschen gedaan.

De „style Empire" verbreidde zich door Napoleons overwinningen wel over geheel Europa, doch bleef beperkt tot de paleizen der aanzienlijken. Na 1815 was het met dien stijl gedaan, daar de weder aan de regeering gekomen Bourbons en ook de vorsten der Heilige Alliantie er uit den aard der zaak niets van wilden weten.

Maar het was gemakkelijker gezegd dan gedaan een nieuwen stijl in te voeren. Men deed pogingen om den style Rococo te doen herleven, doch dit mislukte, al werden nog tot 1870 toe meubelen gemaakt, die met onbegrepen krullen versierd waren en die in ouderwetsche inboedels nog tamelijk veelvuldig worden aangetroffen.

Meer succes had een vereenvoudiging van den style Empire, die met motieven uit den tijd van Lodewijk XVI werd vermengd. Dit is de eigenlijke Biedermeier Stil, die evenwel in Duitschland nergens een sterk uitgesproken karakter heeft vertoond. Te Hamburg en te Hannover gaf men er een Engelsch tintje aan, te Keulen en te Frankfort bleef men de Franschen eerder volgen, en misschien het zuiverst openbaarde zich de stijl te Weenen, al herkent men ook hier motieven van elders.

De bouwkunst bleef overal de klassieke richting volgen. Doch de meubelmakers en de kleedermakers zijn de echte scheppers van den nieuwen stijl geweest. De eersten maakten de meubelen met inlegwerk, waarbij kransen, urnen, fladderende linten en treurwilgen de hoofdrol spelen. De kleedermakers bedachten het costuum, dat sedert met onbeteekenende veranderingen door de heeren der schepping is gedragen, al werd het heldere blauw of bruin, het olijfgroen en het geel van toen door zwart of grijs vervangen.

Men kan echter den „Biedermeier-Stil" slechts verklaren en begrijpen, door den blik naar Frankrijk te richten. Toen daar, na Waterloo, de Bourbons weder aan het bewind waren gekomen, was de luister van het „ancien regime" niet met hen teruggekeerd, Lodewijk XVIII was te lang in ballingschap geweest, om nog wat voor de pracht van Versailles te voelen. De weelde was hem vreemd geworden en, al ware dit anders geweest, de slechte financiën van Frankrijk zouden toch vertoon hebben belet. De adel verkeerde in het zelfde geval als de koning. Alleen eenige bankiers, met Rothschild aan het hoofd, gaven den kunstuijveren werk.

Aanvankelijk behield men den Style Empire. Maar Percier en Fontaine maakten de ontwerpen niet meer. Hun navolgers hadden minder talent. Alleen Laffitte en Normand leverden teekeningen, die van beter gehalte waren en een bepaalde richting, die naar den eenvoud leidde, aanwezen. Hieruit heeft ook de „Biedermeier-Stil" gepuit.

In de deftige huizen zag men nu meubelen van mahoniehout, citroenhout of notenhout. Dit scheen den bankiers, die toen bij voorkeur de Chaussée d' Antin bewoonden, niet rijk genoeg. Om aan hun smaak te voldoen gaf La Mésangère een album uit, waarin weelderiger meubelen waren afgebeeld. Hier zag men bedden „à la Neptune", in den vorm van een schip, waarin een mast stond, waarvan de gordijnen als zeilen afhingen.

In 1820 bracht de hertogin van Berry de wit gelakte meubelen in den smaak; de stijl was toen nog vrijwel Empire, maar lichter van vormen, eenigszins in den geest van de 18e eeuw. Maar reeds in 1824 veranderde de mode. De architect Hittorf had toen, ter gelegenheid van een vorstelijke doopplechtigheid, de Nôtre-Dame kerk op middeleeuwsche wijze pogen te versieren. Wel had deze versiering niets van de meer archeologisch getrouwe, die later gemaakt zijn, doch het publiek was er zoo mede ingenomen, dat het van den Style Empire niets meer weten wilde. De romantiek had haar intrede gedaan met de romans van Walter Scott, „le Génie du Christianisme" van Chateaubriand en de gedichten van Lord Byron. En nu begeerde men meubelen met spitsbogen, pinakels, traceeringen en kanteelingen. Aan dit verlangen werd door de meubelmakers voldaan, en zoo ontstonden scheppingen, die rijk genoeg waren, doch met het werk der middeleeuwen niets gemeen hadden.

De tijdgenooten vonden dit alles prachtig. In 1819, 1823 en 1827 werden tentoonstellingen van nijverheidskunst gehouden, waarbij de voorzitter eens, toen de koning er een kwam bezoeken, hem als volgt toesprak: „Welk een schouwspel, Sire, welk een vlucht! Wat hier te zien is heeft niet

slechts waarde voor het heden, maar ook voor de verste toekomst". En de koning antwoordde „zich gelukkig te voelen, dat het hem nog gegeven was, de Fransche kunstnijverheid een zoo hoogen trap van volmaaktheid te zien bereiken".

Waarin bestond die volmaaktheid? Men had geleerd, de kostbare houtsoorten door beitsels na te bootsen, een vinding, door den meubelmaker Werner gedaan. Kolping had de spiegelkast, de vermaarde „armoire à glace" uitgedacht, Durand de uittrektafels, Wilms den pianotabouret met schroef.

Dit was zeker niet veel, om er trotsch op te zijn. En, sinds de afschaffing der gilden had plaats gevonden, was de eigenlijke vakkennis zoowel als de vaardigheid verminderd. Meer en meer dunden de gelederen der meesters, die nog uit de 18e eeuw de goede overleveringen hadden medegebracht.

De fabrikanten waren geheel vrij, om een zaak te openen; een proef van bekwaamheid behoefden zij niet langer af te leggen. Alleen voldoend kapitaal was noodig; de werkplaats werd tot fabriek. Het kwam er slechts op aan om snel en goedkoop te werken, en men riep de scheikunde of de werktuigkunde te hulp, om dit te bereiken.

Met Louis Philippe doet de „bourgeoisie" haar intrede in de maatschappij. Pas dan heeft het „ancien régime", dat zich onder Napoleon en tijdens de Restauratie nog steeds had laten gelden, afgedaan.

Louis Philippe had niets koninklijks, evenmin als Willem I bij ons. Hij bleef laag bij den grond trachtte voortdurend, als een zuinig huisvader, zijn kapitaal te vergrooten en had een afkeer van alle vertoon.

Onder zijn regeering is de kunstnijverheid sterk achteruitgegaan. Telkens vernemt men klachten over het verval van den smaak. De bouwkunst krijgt archeologische neigingen en tracht ten deele de Grieken, ten deele de 13e eeuw na te bootsen. Om de kunstnijverheid bekommert zij zich niet meer en de plaatsen, eens door Percier en Fontaine ingenomen worden sedert niet weder door architecten vervuld.

De toongever van dien tijd op het gebied der kunstnijverheid is Chenavard, die, in 1790 te Lyon geboren, in 1830 tot leider der porseleinfabriek te Sèvres werd aangesteld. Deze handige teekenaar deed tusschen 1833 en 1836 een reeks van voorbeelden het licht zien, waarin de motieven der 16e eeuw tot zeer onrustige samenstellingen zijn verwerkt. Toch vonden die voorbeelden algemeene bewondering.

Er kwam vraag naar oudheden. De kooplieden bleven niet in gebreke, daaraan te voldoen. Zij wisten overal oude meubelen machtig te worden, en die voor grof geld aan den man te brengen. En het namaken van oude meubelen, waarvoor wormstekig hout uit afbraak gebruikt werd, gaf aan vele handen werk.

De koopers keken niet nauw. Zij waren al tevreden, als de meubelen maar uit den tijd van Lodewijk XI of Karel VII afkomstig schenen, want Victor Hugo had die perioden in den smaak gebracht. Verbetering kwam pas, toen in 1843 de Fransche Staat de verzameling du Sommerard aankocht en die in het Musée Cluny tentoonstelde. Dit was het eerste museum voor kunstnijverheid en de bedoeling die men daarmede had was om de ambachtslieden, door hen het beste te laten zien wat hun voorgangers gemaakt hadden, weder tot kunstenaars op te leiden. Dit doel werd echter reeds spoedig voorbij gestreefd. Want de archeologie, die reeds vroeger haar intrede in de wereld gedaan had, begon de kunst te verdringen. Mannen als Lassus en Viollet-le-Duc, die de kunst der 13e eeuw bestudeerd hadden, oefenden grooten invloed uit en prezen de voorbeelden uit dien tijd ter navolging aan.

Maar het publiek oordeelde anders. Al had het op de navolging der oude voorbeelden niet tegen, de 13e eeuw viel niet in zijn smaak. De Renaissance was in de mode gekomen door Michel Joseph Napoléon Liénard, die als zoon van een hoofdofficier in 1810 was geboren. Liénard had eerst het steenhouwersvak geleerd, en was in 1835 medewerker geworden van den architect Duban, die toen met het restaureeren der kasteelen van Blois en Amboise en van het paleis te Versailles was belast.

Sinds 1840 werden hem zelfstandig restauraties opgedragen. En dit gaf hem aanleiding, om verscheidene albums met voorbeelden in het licht te geven. Die albums van Liénard zullen de ouderen onder ons zich nog uit hun jeugd herinneren. Het is een zeer tamme Renaissance, die hier wordt gevonden. De buffetten hebben deuren, waarop groepen van wild en visch zijn aangebracht, die aan een lint uit den muil van een leeuw naar beneden hangen.

In 1844 begonnen de meubelmakers naar deze voorbeelden te werken. Tot dusverre hadden zij uitsluitend mahonie- en palissanderhout gebruikt, nu gingen zij ook inlandsche houtsoorten bezigen, die dikwijls gebeitst werden.

Met deze meubelen begint een nieuwe periode, die niet meer tot den „Style de la Restauration" kan worden gerekend. Reeds kondigt de „Style Napoleon III" zich aan, al zou het nog bijna tien jaren duren, eer deze vorst aan de regeering kwam.

De Duitsche „Biedermeier-Stil" heeft al deze wisselingen medegemaakt. Min of meer in klassieken trant begonnen heeft ook hij, na 1830, een romantischen bijsmaak gekregen, om tenslotte in de algeheele stijlloosheid te verdwijnen, die het midden der 19e eeuw heeft gekenmerkt.

Het is eigenaardig, dat de Franschen in den tegenwoordigen tijd nog steeds den Style Empire volgen, terwijl de Duitschers reeds, in hun nabootsing, bij den lateren stijl zijn terechtgekomen.

Begrijpelijk is het, dat de Franschen nog altijd veel voor Napoleons glorie voelen. De Duitschers dwalen echter, wanneer zij in den „Biedermeier Stil" een zuiver Germaansche schepping zien. Ook deze stijl is in Frankrijk ontstaan en tot ontwikkeling gekomen.

Examen Opzichter Rijks-Waterstaat

PROGRAMMA

voor het examen voor Opzichter van den Rijks-Waterstaat. (Vastgesteld 1903.)

I. Het schrijven.

Het schrift moet duidelijk en gemakkelijk leesbaar zijn.

II. De Nederlandsche taal.

Het maken van een opstel over een gegeven onderwerp, helder en beknopt, zonder grove taalfouten, in goed Nederlandsch.

Het maken van een dictée, omvattende de regels van spelling, geslacht, verbuiging en vervoeging.

III. Het rechtlijnig- en situatie-teekenen.

Bedrevenheid in het rechtlijnig teekenen ter beoordeeling, waarvan de candidaat moet overleggen 4 à 5 teekeningen van eenvoudige bouwwerken, zoomede eenige calques op linnen en op papier.

Voldoende bedrevenheid in het sutiatie-teekenen door overlegging van teekeningen, waaronder één calque.

Een en ander moet voorzien zijn van eene verklaring van den leermeester of chef, dat de teekeningen door den candidaat vervaardigd zijn.

IV. Handteekenen.

Het teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur.

Voldoende bedrevenheid in het handteekenen door overlegging van teekeningen.

Een en ander gewaarmerkt als onder III vermeld.

Het maken van schetsen uit de hand van al hetgeen als kennis van bouw- en waterbouwkunde van den candidaat gevorderd wordt.

V. Aardrijkskunde.

Kennis van de aardrijkskunde van Nederland en in het bijzonder van den loop der voornaamste rivieren, kanalen en spoorwegen.

VI. Rekenkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken.

Eenig algemeen begrip van de nauwkeurigheid van berekeningen.

De leer der evenredigheden.

De vierkants-worteltrekking.

Het gebruik van logarithmen.

Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten, benevens eenige algemeene kennis van de nog voorkomende oude maten en gewichten.

VII. Stelkunde.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen.

De vergelijkingen van den eersten graad, ook met meer onbekenden en evenveel vergelijkingen als onbekenden.

De vergelijkingen van den tweeden graad met een onbekende.

VIII. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken en regelmatige veelhoeken.

De evenredigheid der lijnen.

De eigenschappen van den cirkel, ook in verband met snij- en raaklijnen

De inhouden van vlakke figuren.

Berekeningen van oppervlakken en inhouden van eenvoudige lichamen als pyramide, prisma, kegel, cylinder, bol, voor zoover noodig bij het uitvoeren van werken en het maken van begrootingen van kosten.

IX. Gonio- en Trigonometrie.

De afleiding en het gebruik van de voornaamste goniometrische formulen.

De rechtlijnige trigonometrie, voor zooveel betreft de berekening van recht- en scheefhoekige driehoeken en hare toepassingen.

X. Landmeten en waterpassen.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van de meest voorkomende meetinstrumenten als planchet, équerre, sextant, spiegel- en prismakruis.

Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen.

Het opnemen en in kaart brengen van terreinen van geringe uitgestrektheid en de kennis der daarbij meest gebruikelijke schalen en teekens.

Het opmeten van eenig gebouw of waterbouwkundig werk.

Het doen van peilingen in eene rivier of langs een zeeoever.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van de waterpasinstrumenten, die bij de uitvoering van werken gewoonlijk gebruikt worden, als timmermans- en fleschjes-waterpas, benevens eenvoudige instrumenten met vasten en lossen kijker.

Algemeen begrip van het uitvoeren van eene waterpassing.

XI. Werktuigkunde.

Kennis van de eenvoudige werktuigen die bij het bouwen meest gebruikt worden, als hefboom, katrol, windas, kaapstand, bok en dommekracht.

Hunne inrichtingen, de wijze om ze op te stellen en te gebruiken, benevens de behandeling van zware lichamen en daarbij te bezigen voorzorgen.

Algemeene kennis van de inrichting van een stoomwerktuig.

XII. Bouwstoffen.

Kennis van de in bouw- en waterbouwkunde meest gebruikt wordende bouwstoffen met hare voornaamste eigenschappen en de wijze van onderzoek, als:

houtsoorten;

gebakken en natuurlijke steensoorten;

mortels;

metalen en verven;

rijsmaterialen.

Van de gebakken steenen en rijsmaterialen wordt de kennis der soortverdeeling gevorderd benevens die der afmetingen.

Een en ander in verband met de bepalingen voorkomende in het technisch gedeelte der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

XIII. Algemeene Bouwkunde.

1. Het uitvoeren van grondboringen en de kennis der hier te lande meest voorkomende grondsoorten.

2. Uitvoering van aardewerken, zoowel bij ingraving als ophooging, daarbij meest gebruikelijke werktuigen, verdeeling van ploegen en maken van stellingen.

3. Verschillende soorten van fundeeringen en wanneer ze gewoonlijk worden toegepast.

4. Afdammen van putten en drooghouden, meest gebruikelijke werktuigen daarvoor; tijdelijk grondvervoer.

5. Uitvoeringen van zandplempingen, roosterwerken, beton- en paalfundeeringen.

Inrichting en wijze van opstellen en behandeling van een gewone heistelling.

6. Verschillende metselverbanden, rollagen en vlechtingen, een hoek opzetten en een hoek omgaan.

7. Verschillende houtverbindingen, hare toepassing en de wijze waarop ze worden uitgeslagen en afgeschreven.

Een en ander in verband met de bepalingen voorkomende in het technisch gedeelte der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

XIV. Burgerlijke Bouwkunde.

1. Stellingen, bij verschillende metselwerken, inrichtingen en daarbij te nemen voorzorgen.

2. Uitslaan van kozijnen, deuren, ramen en trappen, hunne bevestiging aan de muurwerken.

3. Verschillende soorten van vloeren, balklagen en raveelingen,

4. Kappen, dakbedekkingen, schoorsteenen, goten en kroonlijsten.

5. Bij den huisbouw meest voorkomende smids-, glazenmakers-, stukadoor- en behangwerk, pompen en privaten.

6. Algemeene inrichting van een zeer eenvoudige woning of keet, zoo van hout als van steen.

Een en ander in verband met de bepalingen voorkomende in het technisch gedeelte der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

XV. Waterbouwkunde.

1. Kennis van de verschillende soorten van wegen, de meest gebruikelijke kunstbanen en welke bouwstoffen daarvoor gebezigd worden.

Hun aanleg en de wijze van onderhoud.

Algemeene kennis van tramwegen, inrichting van spoor- en tramwegbanen waar die met de gewone wegen in aanraking komen.

Inrichting van eenvoudige tramweg-emplacementen.

2. Kort begrip van de inrichting en het gebruik van scheepvaart- en andere kanalen; de gewoonlijk daarbij voorkomende inrichtingen en hulpmiddelen.

3. Kennis van de meest gebruikelijke uitdrukkingen, die bij rivieren gebezigd worden, waarneming van waterstanden.

4. Algemeene kennis van eenvoudige bruggen en duikers en samenstelling in de bijzonderheden van kleine houten en steenen bruggen en duikers.

Korte verklaring van de verschillende soorten van beweegbare bruggen.

5. Kennis van de inrichting en het doel der verschillende soorten van sluizen.

6. Algemeene vorm en samenstelling van waterkeerende dijken, eenige bekendheid met hunne tijdelijke verdediging.

7. Kennis van de samenstelling van rijs- en steenglooiïngswerken, krammat, rijsbeslag, pakwerk, bleeslaag, zinkstuk, stortebed, ruwe en gestrate puinglooiïngen, glooiïngen van natuurlijke steen.

Een en ander in verband met de bepalingen voorkomende in het technisch gedeelte der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel ea Nijverheid.

XVI. Algemeene Voorschriften.

Bekendheid met den hoofdinhoud van de Derde Afdeeling (Administratieve bepalingen) der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Ingezonden stukken.

HET GEWIJZIGD ONTWERP „VREDESPALEIS".

In Uw blad van 1 Febr. l.l. schrijft Y. in zijn ingezonden stuk „Het Huygens- en Vredespaleismonument" o.a.:

„Het is van vrij algemeene bekendheid, dat bij „de geheele behandeling van het Vredespaleis de „adviezen van onzen grooten Cuypers gevolgd „werden, dus van denzelfden man, die ook het „Huygens-Monument in handen heeft".

Mocht dit waarheid zijn, dan is de vraag gewettigd: Is bij geval ook het *gewijzigd ontwerp Vredespaleis* met *adviezen* van denzelfden bouwmeester ontstaan?

De hand van den architect Cordonnier toch is in het gewijzigd ontwerp zoo goed als niet te herkennen. Trouwens, het is ook haast niet aan te nemen, dat, waar ontwerpen van genoemden architect, als voor de Amsterdamschen Beurs in 1883 en voor het Vredespaleis in 1906, zoo zeer van eene zelfde opvatting getuigen, deze opvatting door iemand als Cordonnier in het gewijzigd ontwerp plotseling geheel geloochend zoude kunnen worden.

Van eenigen invloed der beide, het Carnegiebestuur adviseerende architecten, de H.H. Muysken en Knuttel, is volstrekt niets te bespeuren.

Door wiens hand is dus het *gewijzigd onzamenhangend* ontwerp ontstaan, opgebouwd uit motieven en vormen die aan onzen grooten architect herinneren, en wie heeft het vaderschap van dit ontwerp en neemt daarmede de verantwoordelijkheid op zich van een bouwwerk dat algemeen veroordeeld wordt, en gelijk de redactie van een buitenlandsch vakblad schrijft, een blaam werpt op de Bouwkunst der 20e eeuw.

Mocht Y, die goed ingelicht schijnt, eenig antwoord hierop kunnen geven, zeker zoude hij daardoor een tipje oplichten van den geheimzinnigen sluier, die deze geheele vredeszaak bedekt, en tevens de bouwwereld aan zich verplichten.

X.

Godon-Prijsvraag voor 1908.

Betimmering van een Studeervertrek.

Ten einde tegemoet te komen aan den wensch door een der vakbladen uitgesproken en ook van andere gedaan, heeft het Bestuur van „Arti et Industria" in overleg met H.H. Juryleden besloten, de prijsvraag te wijzigen, en daaraan toe te voegen de volgende bepaling, die wij ook gaarne door Uw blad ter kennis van de deelnemers brengen:

Één der wanden moet in kleuren zijn aangegeven en een schets in kleuren en perspectief mag worden bijgevoegd ter verduidelijking.

Namens het Bestuur:
JOHs. MUTTERS JR., *Voorz.*
P. E. VAN LEEUWEN, *1e Secr.*

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 5 Maatschappij t. bev. d. Bouwkunst, mededeelingen.

Een praatje naar aanleiding van een „Ieugen". Beschouwing over een brug van gewapend beton te 's Gravenhage.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Statuten (slot).

Droogstoken van gebouwen.

Huis met de Hoofden, met losse plaat en afbeelding.

Luchtgas, veiligheidsvoorschriften.

Architectura No. 5 De aanstaande Kunstnijverheid-Tentoonstelling.

Het Dam-vrasgstuk (ingezonden) door D. C. Meyer Jr.

Technisch Gedeelte. De nieuwe verordening ter bescherming van de werklieden in de bouwvakken in Oostenrijk (vervolg). — Een lamp voor gas en electrisch licht. — Nieuwe tuimelraamsluiting.

De Bouwwereld No. 6. Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1907, (slot). Vergrooting van „Maison de Bonnetterie" te Amsterdam, architecten Jacot & Oldewelt, met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 5. Verslag over het theoretisch leerling-monteurs en monteurs-examen, afgenomen door het genootschap „Mathesis Scientiarum Genitrix in October 1907.

Locomotieven met oververhitten stoom, door A. G. de Konirgh Adj. Ing. H. IJ. S. M., met afbeeldingen.

Rapport betreffende ongevallen met betonijzer contructies in Nederland door S. J. Rutgers c. i., met afbeeldingen.

Internationaal Tramweg-Congres te München in 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 5. Iets over edelmetaalbewerking (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg)

De Aannemer No. 5. Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Voorstel tot wijziging der statuten.

Uit eigen kring. Raad van Arbitrage.

Een belangrijk verslag I.

Afdeeling Groningen. Vergadering van 28 Januari 1908.

Afdeeling Zwolle. Vergadering van 28 Januari 1908.

Uit de Pers. De circulaires van den Bond.

De Nederlandsche Klei-Industrie 31. De geelbakkende kleisoorten. — De voordeelen van het practische gebruik van oververhitten stoom. — De Rijksverzekeringsbank in 1906 (vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 5. Von moderner Werkstein-Architektur, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen van de nieuwe synagoge te Frankfurt a.M.

Ländliche Neubauten in den Ostmarken II door K. Hahn.

Die Formensprache der Keramischen Dekoration in alter und neuer Zeit, I. door H. A. Waldner, met losse plaat.

Zierformen der Holzarchitektur II door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen.

Schulbauten im Sächsischen Erzgebirge, door M. Heeren bij ontwerpen van J. Bohlig.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Te Parijs wordt een nieuw stelsel van vuilafvoer, aangegeven door den heer Mareroles, op de Halles Centrales toegepast.

Dagelijks werpen de Halles 122.000 K.G. vuil en afval af, welke massa zeer moeilijk verwijderd kan worden.

Deze massa word thans gecomprimeerd in daartoe opgestelde toestellen, het vocht wordt er uitgeperst en door de riolen verwijderd, terwijl het teruggehoudene in gecomprimeerden toestand wordt weggevoerd.

De persmachine wordt door electriciteit bewogen.

Het gewicht wordt met 18 pCt. verminderd, maar de omvang met 52 pCt. Wanneer de proef slaagt, zal een tweede toestel in werking gebracht worden.

Ook is in studie een procedé voor verbranding, waarvoor de toestellen onder den grond geplaatst zullen worden, om het vervoer door de straten te voorkomen.

(T. v. Soc. Hyg.)

BINNENLAND.

S-GRAVENHAGE. Bij beschikking van den Minister van Landbouw is ingesteld een commissie, met opdracht de eigenschappen van de hier te lande voortgebrachte kalkzandsteen aan een onderzoek te onderwerpen, en zich uit te spreken over de vraag, voor welke toepassingen dit materiaal wel, en voor welke het niet geschikt is, dit in verband met de eischen, die aan het materiaal voor verschillende doeleinden in het algemeen belang zijn te stellen.

In die commissie zijn benoemd:

a. tot lid en voorzitter, de heer J. Van Hasselt, c. i., oud-directeur van publieke werken te Amsterdam;

b. tot leden, de heeren:

P. Van der Burg, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

G. W. Van Heukelom, c. i., ingenieur bij den dienst van weg en werken der Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Breda;

G. N. Itz, b. i., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

P. D. C. Kley, t., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

W. Van Leeuwen Jr., aannemer van publieke werken te Rotterdam;

H. Ter Meulen, t., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

J. W. C. Tellegen, c. i., directeur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam;

H. Wortman, c. i., ingenieur van den Rijkswaterstaat te Amsterdam;

en zijn toegevoegd aan die commissie:

a. als adviseerend lid, de heer J. A. Van der Kloes, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

b. als secretaris, de heer A. J. Kloos, c. i., te Hof van Delft.

— Pulchri Studio organiseert een kunstnijverheidstentoonstelling, welke zal omvatten: hedendaagsche voortbrengselen van verschillende kunstnijverheid, betrekking hebbende op de inwendige versiering van de woning, het boek, de kleeding, benevens lijfsieraden.

Ook ontwerpen daarvoor en teekeningen zullen worden toegelaten.

Versieringen betreffende het uitwendige van de woning zijn uitgesloten.

Met het oog op den welstand zullen ook gipsafgietsels niet worden opgenomen.

Onder tentoonstellers worden verstaan de ontwerpers der tentoongestelde kunstwerken, ook als zij zelven de uitvoerders daarvan zijn. In alle andere gevallen moeten de namen der uitvoerders of medewerkers vermeld worden.

De toelating der inzendingen zal worden onderworpen aan het oordeel van een jury bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nz. en prof. K. Sluyterman.

AMSTERDAM. Over het poortje op den Vijgendam schrijft de bekende oudheidkenner, de heer D. C. Meijer Jr., president der vereeniging „Amstelodamum" het volgende in „Architectura":

Nu velen zich bezighouden met het beantwoorden der prijsvraag, is, naar ik meen, het juiste oogenblik gekomen om te wijzen op een zeer belangrijk punt, t.w. het behoud van het poortje op den Vijgendam met de daarbij behoorende huisjes. Allicht loopen die gevaar om onder den voet te raken bij een algemeen tabula rasa der in de onteigening begrepen perceelen.

Maar dit is ten eenenmale overbodig, en daar voorzeker iedereen (ook de jury) dit stukje oude architectuur gaarne zal willen behouden, mag ik misschien wel met een enkel woord er op wijzen, dat er in 't belang van een geregelden toestand tegen dit behoud geen enkel bezwaar bestaat, hoegenaamd. Als men de Zuidelijke rooilijn van de Damstraat maar voorbij de Nes vervolgt en verderop de bestaande Zuidelijke rooilijn van den Vijgendam behoudt, dan loopen de bedoelde huisjes vrij. De Noordelijke rooilijn van den Vijgendam kan zonder bezwaar daarmede in overeenstemming bepaald worden, en men heeft nog 't voordeel dat het gezicht uit de Damstraat naar den Dam er door verbetert.

Het poortje kan dienen voor passage naar de stille zijde van 't Rokin en biedt zelfs naar de zijde van 't Rokin gelegenheid ook daar een aardig historisch hoekje te maken, een aangename afwisseling tusschen de hoogmoderne huizen, die ongetwijfeld rondom zullen verrijzen.

Hoe het zij, er is echter geen enkele reden voor het afbreken van het poortje en de bedoelde huisjes en het zou jammer zijn, als dit thans aan de aandacht ontsnapte.

— De commissie voor het examen voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst bestaat uit de heeren:

B. J. Ouëndag, voorzitter, Amsterdam; H. van Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; R. A. v. d. Pavert; L. J. Rijnink; J. A. v. d. Sluijs Veer; P. A. Timmers; H. Walenkamp en L. Zwiers, allen te Amsterdam. G. Versteeg, te Arnhem; J. D Gantvoort, te Deventer; J. J. v. Noppen, te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meijburg; W. F. Overeijnder; P. A. Weeldenburg; J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong; H. Wentink, te Utrecht en H. Bletz, te Weesp.

Aangemeld hebben zich voor het examen voor Bouw-

kundig Opzichter 126 candidaten, en voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar 14 candidaten.

Wegens het groot aantal deelnemers aan het eerstgenoemde examen, zijn de candidaten in 3 groepen verdeeld en zullen de examens daarvoor plaats hebben respectievelijk op 24 Februari, 2 Maart en 9 Maart a. s., terwijl het examen voor Bouwkundig Teekenaar plaats heeft op 23 Maart a. s.

HOORN. Het teekengenootschap „Debutado" alhier, heeft Zondag voor acht dagen eene tentoonstelling gehouden van platen, photo's, schilderijen, penteekeningen en plattegronden, alles betrekking hebbende op het Hoorn van vroeger en heden.

Als oudste kaart was er een platte grond van 1426; ook merkwaardig was o. m. een kaart van „Dregterlandt, opgedragen door de kinderen van Govert Oostwoudt, in zijn leven mathematicus tot Hem, Ao. 1723".

Het bezoek was zeer groot, eenige honderden personen hebben deze eigenaardige tentoonstelling bezocht.

RHENEN. Tijdens den storm van Vrijdag kwamen twee pinakels van den Cuneratoren, ongeveer 150 kilo zwaar, naar beneden. Gelukkig werd niemand getroffen en bleven ook de omliggende woningen ongedeerd, maar eenige ongerustheid of iets dergelijks zich bij een volgenden storm niet herhalen zal doet een grondig onderzoek van den toren wenschelijk schijnen. Zooals men zich herinneren zal werd onze St. Cunera voor eenige jaren na den brand geheel gerestaureerd.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Januari bezocht door 327 belangstellenden.

Uit de aan het museum verbonden boekerij werden 206 boek- en plaatwerken in bruikleen verzonden naar verschillende plaatsen van ons land.

In de, aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd de cursus 1908 begonnen met 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

Op aanvrage worden leerplan en reglement der school kosteloos toegezonden.

De tentoonstelling van ontwerpen en teekeningen voor tapijten, alsmede van eenige naar die teekeningen uitgevoerde tapijten, die thans door de Koninklijke Deventer tapijtfabriek in het Museum van Kunstnijverheid gehouden wordt zal tot 10 Februari geopend blijven.

De eigenaardige richting, die in bovengenoemde ontwerpen uiting vindt, geeft ons op decoratief gebied een overzicht der nieuwe banen, die door den heer Colenbrander artistiek-adviseur aan bovengenoemde fabriek, betreden worden en wiens opvatting over het algemeen veel belangstelling wekt.

Personalia.

— Op de voordracht voor hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Gelderland zijn door Ged. Staten geplaatst: K. Pringle c. i., hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Friesland, F. s'Jacob c. i., ingenieur bij de gemeentewerken te Amsterdam, en R. van Panthaleon baron van Eck, kapitein der genie te Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur, P. G. aan eene Cementsteenfabriek, bekend met de uitvoering van gewapend betonwerken. Aanbiedingen onder letters M. M. O. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter bij de verbouwing eener Gasfabriek, voor direct. Brieven onder lett. N O 592, Nieuws van den Dag. (1)

— Leerling op het Bureau van een Architect. Br. lett. Z 76, Alg. Adv. Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Ingenieur aan een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei. Brieven aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur voor eenen in wording zijnden electrischen Tramweg. Salaris f 1500; de Directeur zal zich aanvankelijk ook moeten belasten met de boekhouding. Brieven aan het advertentie-bureau van J. Cikot, Hoogstraat 7, Den Haag, onder No. 2660. (1)

— Jong Technicus, als chef van de afdeeling Verlichting van een Ingeniers bureau. Brieven letters M. K. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4.

— Ingenieur, op een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei a.s. Brieven onder no. 2680, aan het bureau der N. Rotterd. Courant. (2)

— Opzichter tegen half Februari of vroeger. Brieven onder letters X 825, Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Mij. Rotterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar, terstond, voor den bouw eener fabriek, bekend met ijzerconstructie. Brieven onder no. 34925 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Technisch Ambtenaar, tegen 1 Maart a.s. voor het toezicht op de naleving der bouwverordeningen op de eilanden Voorne en Putten en Rozenburg. Zich schriftelijk te wenden tot de Gezondheidscommissie te Brielle, onder bijvoeging van stukken. (2)

— Machineteekenaars op de Machinefabriek „Jaffa" Louis Smulders & Co., te Utrecht. (2)

— Twee IJzerconstructie-Teekenaars aan de pletterij voorheen L. J. Enthoven en Cie, te Delft. (2)

— Vertegenwoordiger voor Draagbaar Spoor fabriek. Zich te melden onder No. 34809 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Electrotechnisch Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (2)

— Reiziger in Bouwmaterialen, hoofdzakelijk voor 's Hage en omstreken. Brieven onder no. 34861 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

42 Bouwk.Opz.-teek.,	20—49 j., f 60—f 120	p.m
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
12 Waterb. Opzr.	20—49 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Erratum.

Op bladzijde 38, tweede kolom regel 11, van boven, staat: „Vóór 1908" lees: *Vóór 1 Mei 1908.*

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 11 Februari.

Avereest, ten 2 ure, door de arch. H. Burgmans in het café Dommerholt: het bouwen van een dubbele woning annex post- en telegraafkantoor, nabij sluis III te den Hulst; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 10.30 ure.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van twee ijzeren pontons ten dienste van het overvaartveer. Bestek met teekening verkrijgbaar ter Gemeente Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur van Gemeentewerken aan de Korenmarkt.

DONDERDAG 13 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een van een muur met steenglooiing langs het strand tusschen hotel Zeerust en het Noorderhoofd der Visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. Aanwijzing 3 Februari 1908, te elf uren aan de gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

ZATERDAG 15 Februari.

Hasselt, door het bestuur van het waterschap Hasselt—Zwartsluis: de levering van: a. 30.000 vlakke miskleurige klinkers te leveren a/d Kloosterzijl Zwartewater tusschen Hasselt en Zwartsluis; b. 230.000 getrokken straatklinkers te leveren brug staatspoor Dedemsvaart.

DINSDAG 18 Februari.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het maken van den bovenbouw van eenen waterdichten reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan Oude Plantage; bestek, voorwaarden en teekening ter kennisneming op de Centrale Secretarie in in het Stadstimmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. v. Waesbergen en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin No. 73; de aanwijzing zal plaats hebben den 11 Februari 11 ure; de inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags 1 uur zijn ingeleverd ter Secretarie.

ZATERDAG 22 Februari.

Borssele, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het vergrooten van het schoolgebouw en de levering van schoolmeubeleed; bestek en teek. ter lezing in het café Wabeke aldaar en verkrijgb. bij den secr. J. Beenhakker; aanw. 15 Febr. 1 ure; inl. bij den bouwk. A. J. A. Hoogvliet te Baarland.

MAANDAG 24 Februari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het leveren, verwerken, aanbrengen en onderhouden van asphalt op wegen, pleinen, bruggen enz., aanvangende 1 Mei 1908 en het leveren van materiaal voor ondergieting van tramrails; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenieur der Bestratingen ten Gemeentehuize, kamer No. 97, gedurende vier weken aan de aanbesteding voorafgaande, alleen op de drie eerste werkdagen van elke week van 11 tot 1 uur.

VRIJDAG 28 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van 6000 q. m. straatklinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secr.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van grès- of melafierkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secretarie.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2? (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Antiquariaat van de „Opmerker"

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

kunde Opzichter 126 candidaten, en voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar 14 candidaten.

Wegens het groot aantal deelnemers aan het eerstgenoemde examen, zijn de candidaten in 3 groepen verdeeld en zullen de examens daarvoor plaats hebben respectievelijk op 24 Februari, 2 Maart en 9 Maart a. s., terwijl het examen voor Bouwkundig Teekenaar plaats heeft op 23 Maart a. s.

HOORN. Het teekengenootschap „Debutado" alhier, heeft Zondag voor acht dagen eene tentoonstelling gehouden van platen, photo's, schilderijen, penteekeningen en plattegronden, alles betrekking hebbende op het Hoorn van vroeger en heden.

Als oudste kaart was er een platte grond van 1426; ook merkwaardig was o. m. een kaart van „Dregterlandt, opgedragen door de kinderen van Govert Oostwoudt, in zijn leven mathematicus tot Hem, Ao. 1723".

Het bezoek was zeer groot, eenige honderden personen hebben deze eigenaardige tentoonstelling bezocht.

RHENEN. Tijdens den storm van Vrijdag kwamen twee pinakels van den Cuneratoren, ongeveer 150 kilo zwaar, naar beneden. Gelukkig werd niemand getroffen en bleven ook de omliggende woningen ongedeerd, maar eenige ongerustheid of iets dergelijks zich bij een volgenden storm niet herhalen zal doet een grondig onderzoek van den toren wenschelijk schijnen. Zooals men zich herinneren zal werd onze St. Cunera voor eenige jaren na den brand geheel gerestaureerd.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Januari bezocht door 327 belangstellenden.

Uit de aan het museum verbonden boekerij werden 206 boek- en plaatwerken in bruikleen verzonden naar verschillende plaatsen van ons land.

In de, aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd de cursus 1908 begonnen met 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

Op aanvrage worden leerplan en reglement der school kosteloos toegezonden.

De tentoonstelling van ontwerpen en teekeningen voor tapijten, alsmede van eenige naar die teekeningen uitgevoerde tapijten, die thans door de Koninklijke Deventer tapijtfabriek in het Museum van Kunstnijverheid gehouden wordt zal tot 10 Februari geopend blijven.

De eigenaardige richting, die in bovengenoemde ontwerpen uiting vindt, geeft ons op decoratief gebied een overzicht der nieuwe banen, die door den heer Colenbrander artistiek-adviseur aan bovengenoemde fabriek, betreden worden en wiens opvatting over het algemeen veel belangstelling wekt.

Personalia.

— Op de voordracht voor hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Gelderland zijn door Ged. Staten geplaatst: K. Pringle c. i., hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Friesland, F. s'Jacob c. i., ingenieur bij de gemeentewerken te Amsterdam, en R. van Panthaleon baron van Eck, kapitein der genie te Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur, P. G. aan eene Cementsteenfabriek, bekend met de uitvoering van gewapend betonwerken. Aanbiedingen onder letters M. M. O. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter bij de verbouwing eener Gasfabriek, voor direct. Brieven onder lett. N O 592, Nieuws van den Dag. (1)

— Leerling op het Bureau van een Architect. Br. lett. Z 76, Alg. Adv. Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Ingenieur aan een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei. Brieven aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur voor eenen in wording zijnden electrischen Tramweg. Salaris f 1500; de Directeur zal zich aanvankelijk ook moeten belasten met de boekhouding. Brieven aan het advertentie-bureau van J. Cikot, Hoogstraat 7, Den Haag, onder No. 2660 (1)

— Jong Technicus, als chef van de afdeeling Verlichting van een Ingenieurs bureau Brieven letters M. K. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4.

— Ingenieur, op een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei a.s. Brieven onder no. 2680, aan het bureau der N. Rotterd. Courant. (2)

— Opzichter tegen half Februari of vroeger. Brieven onder letters X 825, Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Mij. Rotterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar, terstond, voor den bouw eener fabriek, bekend met ijzerconstructie. Brieven onder no. 34925 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Technisch Ambtenaar, tegen 1 Maart a.s. voor het toezicht op de naleving der bouwverordeningen op de eilanden Voorne en Putten en Rozenburg. Zich schriftelijk te wenden tot de Gezondheidscommissie te Brielle, onder bijvoeging van stukken. (2)

— Machineteekenaars op de Machinefabriek „Jaffa" Louis Smulders & Co., te Utrecht. (2)

— Twee IJzerconstructie-Teekenaars aan de pletterij voorheen L. J. Enthoven en Cie. te Delft. (2)

— Vertegenwoordiger voor Draagbaar Spoor fabriek. Zich te melden onder No. 3489 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Electrotechnisch Monteur bij de Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Technische Afdeeling van de Staatsmijnen te Heerlen. (2)

— Reiziger in Bouwmaterialen, hoofdzakelijk voor 's Hage en omstreken. Brieven onder no. 3486 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

42 Bouwk.Opz.-teek.,	20—49 j., f 60—f 120	p.m
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
9 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
12 Waterb. Opzr.	20—49 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Chef-machinisten	33—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Erratum.

Op bladzijde 38, tweede kolom regel 11, van boven, staat: „Vóór 1908" lees: *Vóór 1 Mei 1908.*

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 11 Februari.

Avereest, ten 2 ure, door de arch. H. Burgmans in het café Dommerholt: het bouwen van een dubbele woning annex post- en telegraafkantoor, nabij sluis III te den Huist; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 10.30 ure.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van twee ijzeren pontons ten dienste van het overvaartveer. Bestek met teekening verkrijgbaar ter Gemeente Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur van Gemeentewerken aan de Korenmarkt.

DONDERDAG 13 Februari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een van een muur met steenglooiing langs het strand tusschen hotel Zeerust en het Noorderhoofd der Visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. Aanwijzing 3 Februari 1908, te elf uren aan de gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

ZATERDAG 15 Februari.

Hasselt, door het bestuur van het waterschap Hasselt—Zwartsluis: de levering van: a. 30.000 vlakke miskleurige klinkers te leveren aan d Kloosterzijl Zwartewater tusschen Hasselt en Zwartsluis; b. 230.000 getrokken straatklinkers te leveren brug staatspoor Dedemsvaart.

DINSDAG 18 Februari.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het maken van den bovenbouw van eenen waterdichten reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan Oude Plantage; bestek, voorwaarden en teekening ter kennisneming op de Centrale Secretarie in in het Stadstimmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. v. Waesbergen en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin No. 73; de aanwijzing zal plaats hebben den 11 Februari 11 ure; de inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags 1 uur zijn ingeleverd ter Secretarie.

ZATERDAG 22 Februari.

Borssele, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het vergrooten van het schoolgebouw en de levering van schoolmeubeleed; bestek en teek. ter lezing in het café Wabeke aldaar en verkrijgb. bij den seer. J. Beenhakker; aanw. 15 Febr. 1 ure; inl. bij den bouwk. A. J. A. Hoogvliet te Baarland.

MAANDAG 24 Februari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het leveren, verwerken, aanbrengen en onderhouden van asphalt op wegen, pleinen, bruggen enz., aanvangende 1 Mei 1908 en het leveren van materiaal voor ondergieting van tramrails; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenieur der Bestratingen ten Gemeentehuize, kamer No. 97, gedurende vier weken aan de aanbesteding voorafgaande, alleen op de drie eerste werkdagen van elke week van 11 tot 1 uur.

VRIJDAG 28 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van 6000 q. m. straatklinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter seer.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van grès- of metaliërkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secretarie.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Antiquariaat van de „Opmerker"

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekname werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk ƒ 10.80

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille ƒ 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger ƒ 13.— . . . . . ƒ 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDÉ.
Globe-Works en Stores.
Aanleg van Centrale verwarming in SERRES, BROEIKASSEN, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
Handel in Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

F. VAN SANDWIJK,
Witte vrouwenstraat 38.
UTRECHT.
FABRIKANT VAN:
Jalouziën, Houten- en Stalen Rolluiken, Marquisen, Mechanische Zonneschermen, Glasjalouziën, Winkelgordijnen enz.
Prima aanbevelingen van H H. Architecten.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

D. SCHOUTEN Jr. & Co.
GLASETSERS (pract. gedipl.)
ARNHEM
Telef. interc. 1669.
Levering van geëtste naam- en gevelplaten in spiegelgoud uitgevoerd.
Mat geëtste ruiten.
Naar elke teekening.

Een stelsel dat overal toepassing vindt waar men een goed verlichtings- en verwarmingsmiddel noodig heeft. Het neemt de **eerste** plaats in voor **veiligheid,** eenvoud van bediening, regelmatigheid en soliditeit.
Opstelling door ervaren personeel onder controle.
Men vrage de **nieuwe** catalogus bij
Neil en Stutterheim,
DEN HAAG.
Noordeinde 101.
Ontwerpen en begrootingen voor complete installaties.

Adverteert in
het Bouwkundig Weekblad
„De Opmerker"

43ste Jaargang. ZATERDAG 15 FEBRUARI 1908 No. 7.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Gebouw der Gemeentelijke Electrische Centrale te 's-Gravenhage

Nadat de Gemeenteraad van 's-Gravenhage in Mei 1901 in beginsel besloten had de electrische stroomlevering van gemeentewege te doen plaats hebben, werd in het begin van het jaar 1902 een aanvang gemaakt met het opmaken van een project met begrooting, omvattende de stroomlevering, zoowel voor tractie als voor licht en kracht aan particulieren.

In het einde van datzelfde jaar kon aan den Gemeenteraad het project en rapport overgelegd worden, waarin geadviseerd werd, dat de Gemeente op een terrein, behoorende bij de aschstaal of in de nabijheid daarvan, een electriciteitsfabriek bouwen zou, ingericht voor gelijkstroom ten behoeve van de electrische tractie en voor draaistroom ten behoeve van stroomlevering aan particulieren voor licht en kracht.

Tot overname van het bestaande centraalstation aan den Hofsingel, in eigendom toebehoorende aan de firma Siemens & Halske, kon niet overgegaan worden, daar die aankoop, zoowel wat de stroomlevering in de binnenstad betrof, als de aanlegkosten en de bedrijfskosten, niet in het financieel belang der Gemeente zou zijn geweest.

De begrooting van aanlegkosten voor een centrale met 6 machine-eenheden à 700 K.W. ieder, kwam met inbegrip van het kabelnet op ƒ 2.540.000 en die der bedrijfskosten per geproduceerde eenheid bij volle belasting op pl m. 4 cents, excl. rente en afschrijving.

De Gemeenteraad vereenigde zich, bij raadsbesluit van den 24 Maart 1903, met den inhoud van het bovenbedoeld rapport, waarna een aanbesteding gehouden werd voor de levering en opstelling van het machinale gedeelte.

Met de „Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft" te Berlijn werd het leveringscontract afgesloten, waarbij deze Maatschappij zich verbond, mits van gemeentewege tijdig het gebouw tot stand zou worden gebracht, om met 1 Januari 1906 de electrische Centrale in werkvaardigen toestand op te leveren. De firma Gebr. Stork & Co. te Hengelo trad op als onderaannemster voor de ketels en de stoommachines.

In de eerste helft van het jaar 1904 werd door de Directie der Gemeentewerken het ontwerp voor den bouw volledig uitgewerkt, en werden de bestedingsstukken opgemaakt, nadat tusschentijds door den bouwkundige bij de Gemeente-Werken A. Schadee en den ingenieur H. F. Adams, thans Adjunct-Directeur bij het G.E.B. eenige electriciteitsfabrieken in Duitschland werden bezichtigd.

In October 1904 had de aanbesteding voor den bouw plaats, die gegund werd voor ƒ 466.000.

In October 1905 was het gebouw glas- en waterdicht en kon dus de A.E.G. met de opstelling der machinerieën aanvangen.

Tegelijk werd een inschrijving gehouden voor het

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk *f* 10.80

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDÉ.
Globe-Works en Stores.
Aanleg van Centrale verwarming in SERRES, BROEIKASSEN, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
Handel in Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

F. VAN SANDWIJK,
Witte vrouwenstraat 38.
UTRECHT.
FABRIKANT VAN:
Jalouziën, Houten- en Stalen Rolluiken, Marquisen, Mechanische Zonneschermen, Glasjalouziën, Winkelgordijnen enz.
Prima aanbevelingen van H.H. Architecten.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

D. SCHOUTEN Jr. & Co.
GLASETSERS (pract. gedipl.)
ARNHEM
Telef. interc. 1669.
Levering van geëtste naam- en gevelplaten in spiegelgoud uitgevoerd.
Mat geëtste ruiten.
Naar elke teekening.

Een stelsel dat overal toepassing vindt waar men een goed verlichtings- en verwarmingsmiddel noodig heeft. Het neemt de **eerste** plaats in voor **veiligheid,** eenvoud van bediening, regelmatigheid en soliditeit.
Opstelling door ervaren personeel onder controle.
Men vrage de **nieuwe** catalogus bij
Nell en Stutterheim,
DEN HAAG.
Noordeinde 101.
Ontwerpen en begrootingen voor complete installaties.

Adverteert in
het Bouwkundig Weekblad
„De Opmerker"

43ste Jaargang. ZATERDAG 15 FEBRUARI 1908 No. 7.

DE OPMERKER
Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitsluit. bij vooruitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Gebouw der Gemeentelijke Electrische Centrale te 's-Gravenhage

Nadat de Gemeenteraad van 's-Gravenhage in Mei 1901 in beginsel besloten had de electrische stroomlevering van gemeentewege te doen plaats hebben, werd in het begin van het jaar 1902 een aanvang gemaakt met het opmaken van een project met begrooting, omvattende de stroomlevering, zoowel voor tractie als voor licht en kracht aan particulieren.

In het einde van datzelfde jaar kon aan den Gemeenteraad het project en rapport overgelegd worden, waarin geadviseerd werd, dat de Gemeente op een terrein, behoorende bij de aschstaal of in de nabijheid daarvan, een electriciteitsfabriek bouwen zou, ingericht voor gelijkstroom ten behoeve van de electrische tractie en voor draaistroom ten behoeve van stroomlevering aan particulieren voor licht en kracht.

Tot overname van het bestaande centraalstation aan den Hofsingel, in eigendom toebehoorende aan de firma Siemens & Halske, kon niet overgegaan worden, daar die aankoop, zoowel wat de stroomlevering in de binnenstad betrof, als de aanlegkosten en de bedrijfskosten, niet in het financieel belang der Gemeente zou zijn geweest.

De begrooting van aanlegkosten voor een centrale met 6 machine-eenheden à 700 K.W. ieder, kwam met inbegrip van het kabelnet op f 2.540.000 en die der bedrijfskosten per geproduceerde eenheid bij volle belasting op pl m. 4 cents, excl. rente en afschrijving.

De Gemeenteraad vereenigde zich, bij raadsbesluit van den 24 Maart 1903, met den inhoud van het bovenbedoeld rapport, waarna een aanbesteding gehouden werd voor de levering en opstelling van het machinale gedeelte.

Met de „Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft" te Berlijn werd het leveringscontract afgesloten, waarbij deze Maatschappij zich verbond, mits van gemeentewege tijdig het gebouw tot stand zou worden gebracht, om met 1 Januari 1906 de electsche Centrale in werkvaardigen toestand op te leveren. De firma Gebr. Stork & Co. te Hengelo trad op als onderaanneemster voor de ketels en de stoommachines.

In de eerste helft van het jaar 1904 werd door de Directie der Gemeentewerken het ontwerp voor den bouw volledig uitgewerkt, en werden de bestedingsstukken opgemaakt, nadat tusschentijds door den bouwkundige bij de Gemeente-Werken A. Schadee en den ingenieur H. F. Adams, thans Adjunct-Directeur bij het G.E.B. eenige electriciteitsfabrieken in Duitschland werden bezichtigd.

In October 1904 had de aanbesteding voor den bouw plaats, die gegund werd voor f 466.000.

In October 1905 was het gebouw glas- en waterdicht en kon dus de A.E.G. met de opstelling der machinerieën aanvangen.

Tegelijk werd een inschrijving gehouden voor het

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

SITUATIE

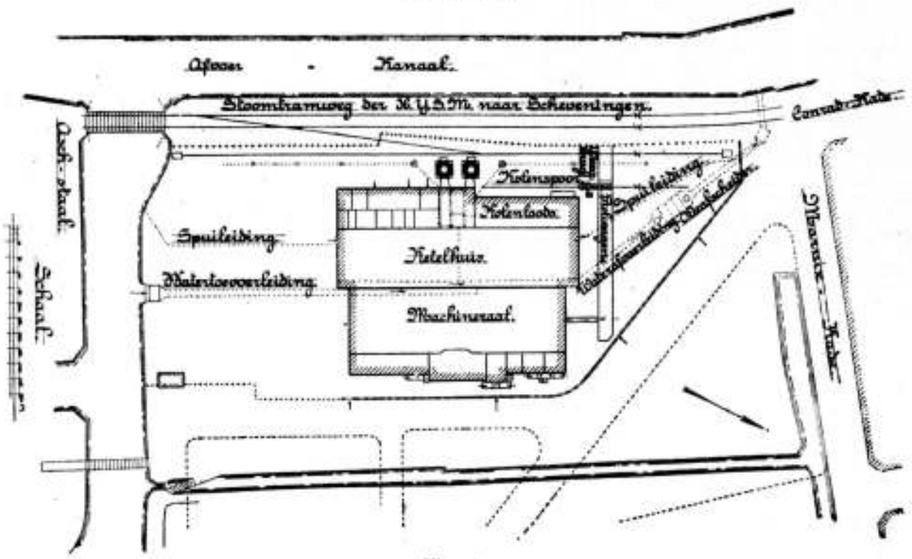

Fig. 1.

kabelnet, dat bij de gunning gesplitst werd en waarvan het gelijkstroomgedeelte, d.w.z. de tramkabels, besteld werd bij de Land- und Seekabelwerke, A.G. te Köln-Nippes, en het draaistroomgedeelte bij de A.E.G. te Berlijn.

De wordingsgeschiedenis van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf is in het voorafgaande in groote trekken geschetst. Wat nu het gebouw en zijn inrichting betreft, kan het volgende worden medegedeeld.

Het fabrieksterrein is gelegen ten N.O. van den stoomtramweg der H. IJ. S. M. naar Scheveningen tegenover de Gemeentegasfabriek, en wordt voorloopig bereikt van de Marnixkade af, over een hiermede in aansluiting gemaakt gedeelte straat.

Zoodra de aanleg van straten met open ruimte tegenover de fabriek en de daarbij te maken beplanting tot stand zullen zijn gekomen, zal dit de ligging van de fabriek en de omgeving zeer verfraaien.

Het terrein heeft, zooals uit de situatieteekening (fig. 1) te zien is, spoorwegaansluiting en is aan de Z.O.-zijde begrensd door een zijtak van het afvoerkanaal.

De H. IJ. S. M. voert de kolen rechtstreeks op het terrein aan en haalt de ledige waggons weg overeenkomstig de met deze maatschappij getroffen regeling.

Met een electrischen rolwagen kunnen waggons voor het kolenspoor of voor de machinezaal gebracht worden.

In het kolenspoor bevindt zich een weegbrug van de nieuwste constructie, met doorgaande rails; de kolen worden onder een afdak ontladen op een rooster, vallen neer in de bakken van een transportinrichting van de firma Pohlig (Keulen) en worden omhoog gebracht in twee tegenover het N.W.-gedeelte van de stookruimte uitkomende bunkers, of wanneer deze vol zijn, neergestort in de loods.

Van den uit hellende vlakken bestaanden bodem van de loods kunnen de kolen dus, desverlangd de oudste (onderste) het eerst, eveneens omhoog worden gevoerd naar de bunkers. Met deze kolentransportinrichting is men dus in staat drie verschillende functies te verrichten. nl. *a.* de versch aangevoerde kolen in de bunkers te brengen om deze dus het eerst op te stoken; *b.* de versch aangevoerde kolen in de loods te bergen; *c.* de oudste kolen uit de loods via de bunkers naar het vuur te brengen.

Voor het vullen van de bakken van de transportinrichting wordt daarbij een wagen met trechters gebracht tot voor de schuif, waardoor de kolen neervallen.

Onder de bunkers worden de kleine kolenwagens gesteld en automatisch gewogen. Zij kunnen eerst, nadat die weging heeft plaats gehad, weer van hun plaats en in het ketelhuis gereden worden. De wateraanvoer en afvoer en de verdere watervoorziening geschieden op de volgende wijze.

Grachtwater wordt ontnomen uit den zijtak van het Afvoerkanaal aan de Z.O.-zijde.

De waterinlaat is beschermd eerstens door sterke ijzeren krooshekken en een koperdraadrooster met 12 mM. maaswijdte, teneinde geen vuil toe te laten naar den zuigkelder voor de condensatiepompen of naar een daarmede, onder het gebouw door, in gemeenschap staanden vuilwaterkelder, vanwaaruit naar het voedingwaterreinigingstoestel gepompt wordt.

Behalve grachtwater kan voor voedingwater der ketels grondwater verkregen worden uit twee daartoe door de Directie der Duinwaterleiding ter weerszijde aan de Z.-W.-zijde gemaakte leidingen, elk met drie bronnen en een zuigput.

Voorts kan de kelder voor gereinigd water ook nog met duinwater gevuld worden door een 4dms kraan.

Het water komende van de condensatieinrichtingen stroomt in noord-westelijke richting af naar het Afvoerkanaal na een olieafscheider gepasseerd te zijn.

Voor de twee groepen ketels is naar de z.o.- en naar de n.w.-zijde een spuileiding van Mannesmanbuizen gelegd.

Ter oppervlakte van den geheelen kelder onder de machinezaal dient een betonlaag van 1 M. dikte

PLATTEGROND DER FABRIEK.

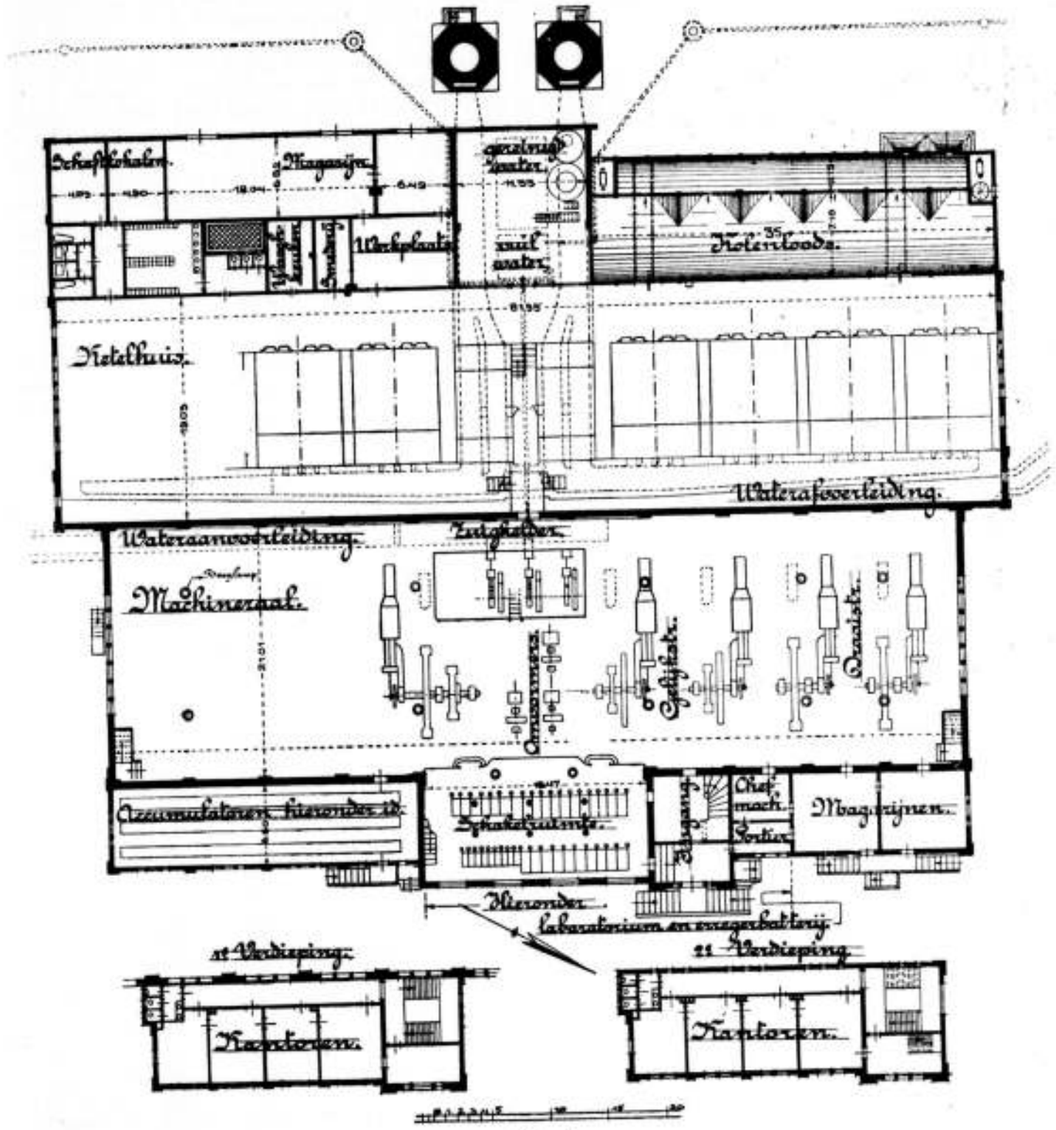

Fig. 2

tot ondersteuning der zware machines en haar fundamenten.

De vloer boven deze betonlaag en die in het ketelhuis zijn gemaakt van Rijnklinkers.

De vloer in de machinezaal is van tegels op P.C.-gewelven tusschen ijzeren balken en berekend voor een toevallige belasting van 1000 K.G. per M².

De vloeren in de accumulatorenruimte zijn van asphalt met tegels onder de glaspotten der balken. In de bureaux zijn houten vloeren, die op de eerste verdieping met torgament.

De daken zijn afgedekt ten deele met roode verglaasde pannen, ten deele met houtcement. De ijzeren kappen zijn uitgevoerd door de firma Van Egmond te Leiden.

De kosten van den bouw, inclusief de ketelbemetselingen, de schoorsteenen, het geraamte van de kolenloods, teekenwerk en toezicht, hebben pl.m. f 530.000 bedragen, d.i. pl.m. f 8.30 per M³. ombouwde ruimte, waarbij zijn inbegrepen de kosten van alle op het terrein uitgevoerde werken van bouwkundigen aard, uitgezonderd de grondputten uitgevoerd door de Directie der Duinwaterleiding en de kosten voor den spoorwegaanleg.

De dienstlokalen en bureaux zijn voorzien van een centralen verwarmingsaanleg, die bovendien f 5000 gekost heeft.

Op den vluggen bouw en de regeling van alle bouwtechnische werkzaamheden, in verband met de machinemontage, ketelinmetselen, montage der loop-

kraan, enz. kan de Gemeentebouwkundige voorzeker met satisfactie terugzien.

In het machinegebouw zijn opgesteld 5 machine-eenheden van 700 K.W., zoodat men zal opmerken, dat van het oorspronkelijke project voorloopig een eenheid werd weggelaten. Dit is geschied met de bedoeling, om de mogelijkheid te reserveeren, wanneer het bedrijf begonnen zou zijn, te beslissen, met welk machinetype men de fabriek zou wenschen uit te breiden. Van de 5 opgestelde machine-eenheden zijn er 2 voorzien van een draaistroomdynamo, 2 van een gelijkstroomdynamo, terwijl de 5e eenheid een gecombineerde machine is, die op haar hoofdas zoowel een gelijkstroom- als een draaistroomdynamo draagt. Dit arrangement was bijzonder voor Haagsche toestanden aan te bevelen, daar vooruit wel te voorzien was, dat de maximale stroombehoefte voor electrische tractie, tengevolge van het Scheveningsche vervoer, in de zomermaanden vallen zou, terwijl de maximale lichtbehoefte voor den draaistroom natuurlijk in de wintermaanden plaats vindt. Deze gecombineerde eenheid is dus in werkelijkheid à double usage.

Voor de draaistroomdynamo's trad als onderaanneemster op de Maatschappij Lahmeyer te Frankfort, terwijl de A.E.G. te Berlijn als hoofdaanneemster de gelijkstroomdynamo's en het overige electrische gedeelte leverde.

De stoom voor het drijven van bovengenoemde machine-eenheden wordt opgewekt voor iedere stoommachine van 700 K.W. = 1250 P.K. in 2 Lancashireketels, ieder van 75 M²., verwarmend oppervlak. Elk dezer ketels is voorzien van een oververhitter, ook van 75 M²., terwijl het voedingwater voor alle opgestelde ketels te zamen door 2 Green'sche economisers, ieder van 550 M². verwarmend oppervlak, voorgewarmd wordt.

Hier dtent de aandacht te worden gevesigd op de abnormale verhouding, die bestaat tusschen het eigenlijke ketelоppervlak en het indicateur-vermogen der stoommachines, die door deze ketels gedreven worden. Immers, wij zien hier, dat een machine van 1250 I.P.K. gedreven wordt door een ketelоppervlak van 150 M²., dus een verhouding van 8.3 I.P.K. per M². Dit resultaat was alleen mogelijk door de toepassing van groote voorwarmers voor het voedingwater en groote oververhitters voor den stoom, welke beide laatste onderdeelen, per machine-eenheid gerekend, ook ieder een verwarmend oppervlak van 150 M². voor de uitwisseling der warmte tusschen vuur en water beschikbaar hebben.

Het is duidelijk dat door dit arrangement een belangrijke kolenbesparing bereikt moest worden.

De stoomketels zijn voor 11 atm. overdruk met 2 binnenvuren.

De stoommachines zijn horizontale tanden-compound-machines voor 1250 I.P.K., voor oververhitting tot 320° Celsius bij 107 omwentelingen per minuut. Zij zijn voorzien van Schmidtsche oververhitters, waarbij dus de stoom in de receiverruiute op den weg tusschen de hooge- en lagedruk-cylinder oververhit wordt door aanraking met een spiraalvormige stoombuis, die door verschen oververhitten stoom gevoed wordt. Volgens het systeem Schmidt geschiedt dus de oververhitting van den stoom in 2 tempos, n.l. 1e nadat de stoom de ketels verlaten heeft, door middel van eenige slangvormige buisleidingen, die in het rookkanaal achter de ketel geplaatst zijn, en 2e in den receiver voordat de stoom in den L.D.cylinder arbeid verricht.

Boven in de machinezaal, direct onder de kap, is de electrisch aangedreven loopkraan aangebracht, die voor een draagvermogen van 15 ton door de firma Gebr. Stork & Co. geleverd werd.

De condensatie-inrichting werd geleverd door de firma Balcke & Co. te Bochum en bestaat uit 3 z.g. „atmosphärische Abfall-Kondensatoren" voor maximaal 14000 K.G. stoom per uur ieder. Deze inrichtingen zijn, voor zoover bekend is, nog slechts zeer weinig in Holland geplaatst en verdienen, omdat zij tot nu toe tot geenerlei bezwaren aanleiding gaven en vooral ter wille van het hooge vacuum, ten volle de aandacht. Een gewone injectiecondensor bestaat uit een ijzeren bak, waarin de afgewerkte stoom uit den lagedrukcylinder vloeit en daarin in aanraking komt met het injectiewater, dat door een open zuigbuis onder invloed van het gevormde vacuum toevloeit; het condensatiewater moet dan door een of ander pompwerktuig, tegen den druk der atmosfeer in, uit den condensor weggepompt worden. Bij den gewonen injectie-condensor wordt dus de condensor op een zoo gering mogelijke hoogte boven het toevoerkanaal van het injectiewater geplaatst. Bij een „Abfall-Kondensator" is dit geheel anders; hier plaatst men den condensor, die ook al weer bestaat uit een gesloten ijzeren bak, op een hoogte van circa 11 M. boven den waterspiegel van het afvoerkanaal van het condensatiewater. De afgewerkte stoomleiding wordt op dit hooggelegen reservoir aangesloten en het condensatiewater wordt er door een, in ons geval electrisch aangedreven, pompwerktuig ingepompt. Het gevormde condensatiewater valt van de hoogte van 10 à 11 M., tegen den druk van den atmosfeer in, in het afvoerkanaal. De pomparbeid kan bij deze inrichting niet onbelangrijk minder zijn.

Een dergelijke condensatieinrichting is dus eigenlijk niets anders dan een open barometer, die inplaats van met kwikzilver met water gevuld is. Het luchtledig, dat in dit toestel bereikt wordt, is in den regel 94 à 95 pCt.

Deze condensors zijn aangebracht in de openlucht boven een vlak gedeelte dak van het ketelhuis, grenzende aan de machinezaal. Er zitten geenerlei bewegende deelen aan, noch afsluiters, noch kleppen, die onderhoud behoeven.

De algemeene dispositie van ketels en machines is in fig. 2 aangegeven.

Hieruit zal men zien, dat de ketels en machines in twee evenwijdige lijnen zijn opgesteld, hetgeen, wanneer de vorm van het bouwterrein zulks niet verbiedt, een eenvoudige, goedkoope en doelmatige indeeling aanbiedt.

In de richting loodrecht op de lengte-as der machine-zaal beweegt zich dus om zoo te zeggen de loop van het bedrijf en men treft daar aan, deze lijn in de richting West-Oost volgende:

Het kolenspoor, de kolenloods, de stookruimte, de ketels, de stoommachines, de dynamo's, het machineschakelbord, het verdeelbord, de voedingskabels.

Alle pijpleidingen zoowel als de electrische verbindingsleidingen tusschen dynamo's en schakelbord zijn gelegd in de kelderruimte, waar ook de pompen voor de condensatie-inrichtingen opgesteld zijn. De pompen bevinden zich echter niet in een kelder, doch er werd de voorkeur aan gegeven den vloer in de machinezaal boven deze pompen niet door te trekken, zoodat men vanuit de machinezaal een vrij gezicht heeft op de condensatiepompen.

SCHOORSTEEN.

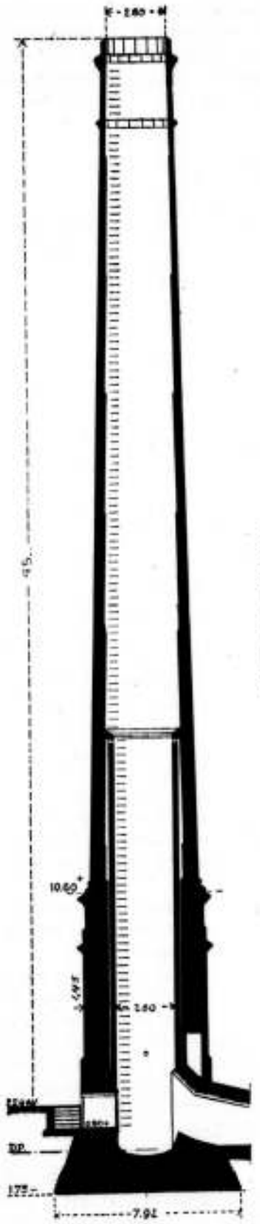
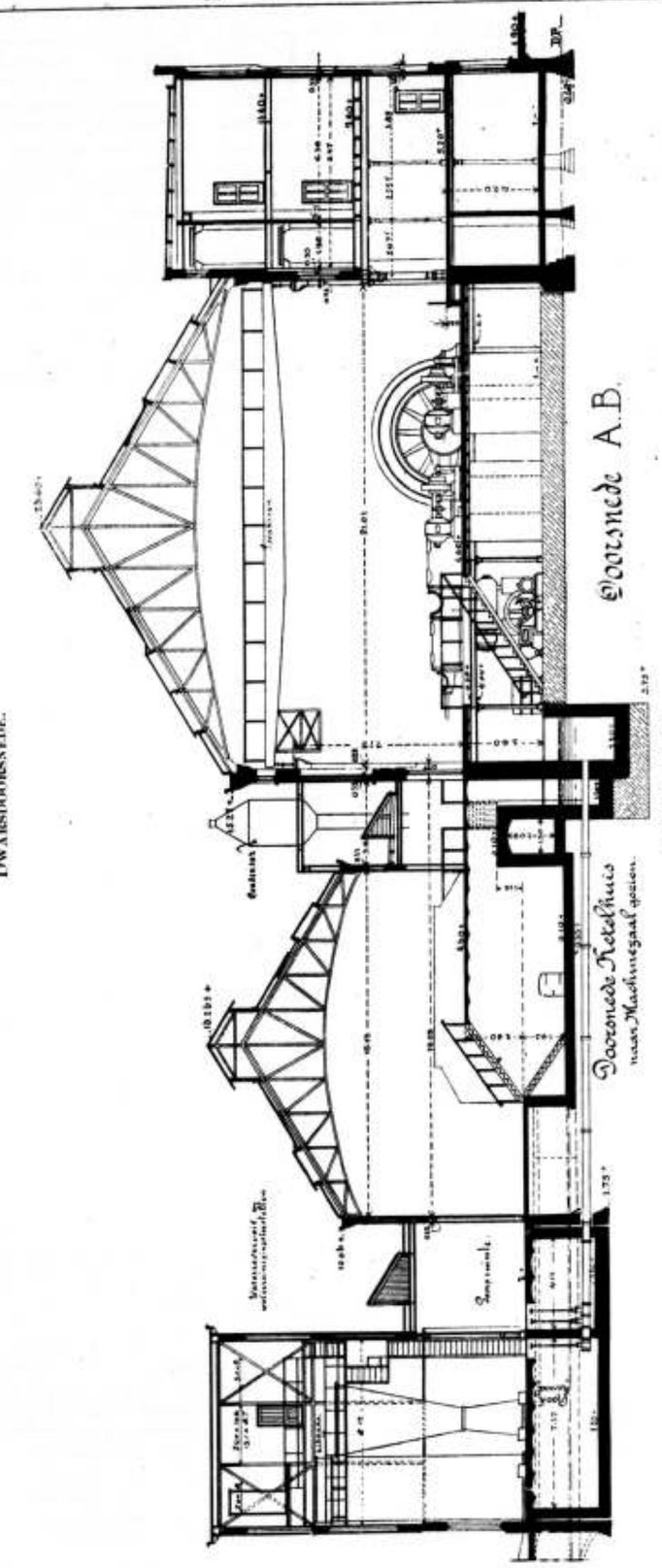

Fig. 4.

Het machineschakelbord bestaat uit een gedeelte voor draaistroom 3000 volt en een gedeelte voor gelijkstroom 600 volt. Het schakelbord verdient, daar het van geheel nieuwe constructie is, ten volle een nadere beschrijving. In plaats van dat het n.l., zooals vroeger regel was, bestaat uit vaststaande paneelen, welke de voor iedere machine benoodigde apparaten en schakelaars dragen, bestaat hier het schakelbord uit ijzeren schakelwagens, die in een ijzeren raamwerk in- en uitgereden kunnen worden. Deze schakelwagens bevatten voor iedere dynamo een olieschakelaar alsmede een voltmeter, een phasemeter, twee ampèremeters en een wattmeter met de daarbij behoorende stroom- en spanningstransformatoren. Achteraan deze schakelwagens zitten veerende contactstukken, die de stroomleidingen in de schakelwagens verbinden met de verzamelrails en met de verbindingskabels naar de dynamo's. Rijdt men nu zulk een schakelwagen zoover naar voren, dat de contactstukken van de verzamelrails uitgeschakeld zijn, dan is men absoluut zeker, dat de geheele schakelwagen stroomloos is en kan men dus zonder vrees voor ongelukken de een of andere herstelling uit gaan voeren. Bovendien zijn deze schakelwagens onderling verwisselbaar, hetgeen ook de bedrijfszekerheid verhoogt. *(Slot Volgt).*

Aan alle Architecten van Nederland.

De Nederlandsche Sectie van het Permanente Comité der Internationale Congressen van Architecten heeft de eer, U, namens het Uitvoerend Comité uit te noodigen tot deelneming aan het

VIIIe INTERNATIONALE CONGRES VAN ARCHITECTEN

hetwelk zal worden gehouden te WEENEN, van

18 TOT 24 MEI 1908

onder de Hooge Bescherming van Zijne Keizerlijke en Koninklijke Apostolische Majesteit FRANS JOSEPH II, Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije, enz. enz.

De organisatie en het programma van het Congres volgen hier.

LEDEN.

Men neemt deel aan het Congres tegen betaling van 25 Kronen (f 12.50) voor heeren en 15 Kronen (f 7.50) voor dames.

RECHTEN DER LEDEN VAN HET CONGRES.

De leden ontvangen kosteloos:
Een identiteitsbewijs.
Een insigne van het Congres.
Alle drukwerken van het Congres.
Het algemeen verslag van het Congres.
Een uitnoodiging voor de Hofburg (het keizerlijk paleis) waar de plechtige opening van het Congres plaats vindt.
Een uitnoodiging voor de plechtige opening van de Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling en een bewijs tot vrije toegang op die tentoonstelling.
Een uitnoodiging tot een feest in het Stadhuis, dat door het Gemeentebestuur van Weenen wordt gegeven.
Een uitnoodiging tot een feest aan het Keizerlijk Koninklijke Hof.
Een uitnoodiging tot een feest in het „Künstlerhaus".
Een uitnoodiging tot een feest op den Kahlenberg te geven door de Oostenrijksche Vereeniging van Ingenieurs en Architecten.
De leden hebben recht:
1o. om deel te nemen aan alle zittingen en bijeenkomsten van het Congres;
2o. om deel te nemen aan alle bezoeken, excursies en het afscheidsfeestmaal, mits zij zich daarvoor doen inschrijven en de verschuldigde bedragen, daarvoor vast te stellen, voldoen.
Het Uitvoerend Comité heeft de verschillende Oostenrijksche Spoorwegmaatschappijen verzocht, aan de leden van het Congres korting toe te staan. Zoodra hieromtrent zekerheid is verkregen, zullen nadere mededeelingen worden gedaan, gelijk ook wegens kortingen, door bezitters van logementen en beheerders van openbare vermakelijkheden toegezegd, zal geschieden.
De dames ontvangen kosteloos:
Een identiteitsbewijs, een insigne en de uitnoodigingen die den leden van het Congres worden gezonden. Een Comité van Dames heeft zich bereid verklaard, de dames der congresleden gedurende de zittingen aangenaam bezig te houden.

ONDERWERPEN DOOR HET CONGRES TE BEHANDELEN.

1o. Bemoeiing van den Staat met de Beeldende Kunsten. Het nemen van het volgende

BESLUIT

wordt voorgesteld.

„De regeeringen worden dringend verzocht, „Ministeries van Schoone Kunsten, of althans onder„afdeelingen in het leven te roepen, die zich met „de belangen dier schoone kunsten bezig houden.

„Aan deze Ministeries, of onderafdeelingen be„hooren kunstenaars van naam verbonden te wor„den. Daar de Bouwkunst als de voornaamste der „beeldende kunsten moet beschouwd worden, die„nen onder die kunstenaars architecten de meer„derheid te hebben.

„Deze Ministeries of onderafdeelingen behooren „de beeldende kunsten in haar ruimsten omvang „te beschermen en te ontwikkelen."

2o. Wettelijke regeling van den artistieken eigendom op werken van bouwkunst. (Punt II van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Voorstel van den Heer G. Harmand te Parijs.)

3o. Regeling der voorwaarden, waaronder Internationale Prijsvragen moeten worden uitgeschreven. (Punt X van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Rapport van het Permanent Comité te Parijs.

4o. Wettelijke regeling van het architecten-beroep door invoering van staats-diploma's. (Punt V van het VIIe Congres in 1906 te Londen gehouden). Rapport van den Oostenrijkschen Architectenbond omtrent het oprichten van „Kamers van Bouwkunst".

5o. Bewaren van openbare bouwkunst-gedenkteekenen. (Punt IX, van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden).

6o. Gewapend beton (Punt III van het VIIe Congres in 1906 te Londen gehouden).

Het Uitvoerend Comité zal gaarne schriftelijke verklaringen omtrent het voorgestelde besluit (Punt I) — verder verklaringen van instemming met of uitvoerige rapporten over dit besluit ontvangen. Die stukken moeten uiterlijk 15 Maart 1908 zijn ingekomen. In de eerste Algemeene Vergadering van het Congres zal van deze verklaringen, gerangschikt volgens de landen van herkomst, mededeeling worden gedaan.

Voor de andere punten zal een rapporteur benoemd worden, wien de taak ten deel zal vallen, aan het Congres een rapport in te dienen, hetwelk de in te zenden rapporten — die niet langer dan 1000 woorden mogen zijn — zal samenvatten. Ook deze rapporten moeten 15 Maart zijn ingekomen.

VOORDRACHTEN.

Gedurende het Congres zullen de volgende voordrachten worden gehouden.

1o. Over den invloed van de nieuwe stroomingen op de Bouwkunst, door den Heer Karl König, Architect en Hoogleeraar te Weenen.

2e. Over den invloed van de historische stijlen op de ontwikkeling van de nieuwe vormen en samenstellingen, door den Heer Leopold Bauer, Architect te Weenen.

3e. De bouwverordeningen van Berlijn, Londen, Parijs. Rome en Weenen met elkander vergeleken wat haar invloed op den bouw der woonhuizen en op het algemeen aanzien der steden betreft, door den Heer Karl Mayreder, Gediplomeerd Architect en Hoogleeraar te Weenen.

4e. Over het meten van gebouwen door fotografeeren, door den Heer Dr. A. Meydenbauer, Architect, Geheime Bouwraad en Hoogleeraar te Berlijn.

5e. Over het auteursrecht van den bouwmeester, door den Heer Erös Sandor, Architect te Budapest.

6e. De middeneeuwsche aanleg der Duitsche steden en zijn waarde voor den tegenwoordigen tijd, door den Heer Bodo Ebhardt, Architect te Berlijn.

TALEN.

Op het Congres kan men zich van de Duitsche, Engelsche, Fransche of Italiaansche taal bedienen.

Alle rapporten of memories moeten in een dezer vier talen gesteld zijn. De eindrapporten worden in Duitsch gesteld, en in de drie andere talen vertaald voor de leden gedrukt.

Het Uitvoerend Comité zal zorgen, dat bij de uitstapjes en bezoeken tolken aanwezig zijn.

TENTOONSTELLING.

Tegelijk met het Congres wordt een Tentoonstelling van Bouwkunst gehouden, die vier weken zal duren. Deze tentoonstelling zal voor het publiek toegankelijk zijn, en gehouden worden in de zalen der Gartenbau-Gesellschaft aan den Parkring.

Het comité van ieder land zal met het organiseeren zijner afdeeling belast worden. Alle aanvragen tot deelneming, om inlichtingen enz. moeten tot het comité van het land, waartoe de aanvrager behoort, worden gericht.

FEESTEN EN BEZOEKEN.

1e. Opening van het Congres 18 Mei, des voormiddags in de feestzalen van den Hofburg, het Keizerlijk paleis.

2e. Feest in het Paleis van Schönbrunn, te geven door het Keizerlijk Koninklijk Hof.

3e. Ontvangst ten Stadhuize door Burgemeester en Gemeentebestuur van Weenen.

4e. Feest in de zalen der „Jubilaeums Ausstellung" van het „Künstlerhaus". Dit feest wordt aangeboden door de Oostenrijksche Vereeniging van Beeldende Kunstenaars te Weenen.

5e. Nachtfeest op den Kahlenberg, aangeboden door de Oostenrijksche Vereeniging van Ingenieurs en architecten.

6e. Afscheidsfeestmaal, 23 Mei 1908, des avonds ten 8 uur.

7e. Bezoek van het kasteel Kreuzenstein, behoorende aan Zijne Excellentie Hans Graaf Wilczek.

8e. Bezoek aan het klooster te Klosterneburg.

9e. Tocht over den Semmering.

10e. Bezoeken van werken in aanbouw, gedenkteekenen en bezienswaardigheden van Weenen.

* * *

Inlichtingen omtrent het Congres worden gegeven door den Secretaris van het Permanente Comité voor Nederland, adres A. Salm G Bz., 26 Weesperzijde te Amsterdam.

De Woningwet.

Nu de Woningwet vrijwel algemeen als zóó mislukt beschouwd wordt, dat zelfs de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken in de Eerste Kamer der Staten Generaal zeide, dat hare herziening dringend noodzakelijk is, willen wij er op wijzen, dat in ons nmmer van 15 Januari 1900 deze mislukking reeds voorspeld werd.

„Ook na het lezen van de vele zeer waarderende „artikelen, die aan het wetsontwerp allerwege ge„wijd worden, zijn wij er niet van overtuigd, — „dus werd toen geschreven, — dat de verbeteringen, „die de wet, als zij mocht worden aangenomen, „zal brengen, aan de hooggespannen verwachtingen „zullen voldoen. De ontwerper van de wet heeft „zich blijkbaar geen goede voorstelling van de be„staande toestanden gemaakt en zich die te zeer „gedacht overeenkomstig die in hoogere kringen. „Het zal in de practijk blijken, dat hij zich ver„giste en dat die vergissing de goede werking der „wet onmogelijk maakt.

„Het uitvoeren der wet zal geld, veel geld kos„sten. Dat moet uit de gemeente-kosten komen. „Maar of de gemeenteraden, die toch reeds in „zooveel behoeften moeten voorzien en die de be„lastingen niet tot in het oneindige kunnen op„voeren, daaraan twijfelen wij."

Men kan niet zeggen dat het althans den gemeentebesturen onzer groote steden aan ijver en goeden wil om de bepalingen der Woningwet uit te voeren heeft ontbroken. Doch die ijver heeft niet de gewenschte gevolgen gehad, daar het particulier instratief, waarvan de wetgever zich zooveel voorstelde, grootendeels achterwege is gebleven.

Er zijn genoeg woningen onbewoonbaar verklaard, velerlei middelen zijn verzonnen en ook aangewend, om eigenaars tot verbetering te dwingen, doch het

gevolg is slechts geweest, dat eene depreciatie van gebouwde eigendommen plaats vond, die zich vooral te Amsterdam heeft doen gevoelen.

Het bouwen van eigenlijke arbeiderswoningen is, wegens de zeer hooge eischen, door de bouwverordeningen gesteld, niet meer mogelijk, daar een behoorlijke rente van het aangewend kapitaal slechts zou kunnen worden verkregen, indien huurprijzen werden gevraagd, die door arbeiders niet kunnen worden betaald.

Wij herinneren aan wat wij schreven, toen, in 1902, de vader der Woningwet, de oud-Minister Goeman Borgesius, het land rondreisde, om voor die toen wel aangenomen maar nog niet ingevoerde wet propaganda te maken.

„Het was misschien beter geweest, als de oud-„Minister zijn lezingen zoolang had uitgesteld, tot-„dat de practijk het al of niet geslaagde van zijn „wet had aangetoond.

„Of de Bond tot verbetering van Woningtoe-„standen", waarvan de heer Goeman Borgesius veel „verwacht, weldra gesticht zal zijn en of hij wel „zal kunnen verrichten, wat gehoopt wordt, moet „worden afgewacht".

Die Bond is niet gesticht, en het laat zich niet aanzien, dat hij ooit gesticht zal worden.

Wat moet er nu gedaan worden? Het herzien van de Woningwet is gemakkelijker gezegd dan gedaan, omdat iedere verandering niet op zich zelf kan staan, doch in verband met andere moet geschieden, waardoor het geheele beginsel, waarop de wet berust, wel eens in de verdrukking kan komen.

Met belangstelling zien wij te gemoet, wat in deze zal geschieden. Doch, zal er van verbetering der Volkshuisvesting inderdaad wat komen, dan moeten de koorden der beurs — niet die der gemeenten, maar van het rijk — losgemaakt worden. En daarop gelooven wij niet, dat in de eerste jaren veel kans bestaat.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 6, VIIIe Internationaal Congres van Architecten te houden te Weenen 18—24 Mei 1908, Programma Middelbaar Technisch Onderwijs II, door J. G. Wattjes b.i. (slot).

Reisherinneringen IV Marburg door H. v.d. Kloot Meijburg met aardige schetsen van gebouwen te Marburg.

Het standbeeld voor Chr. Huygens.

Verslag van de vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van 10 Januari 1908 waar de heer J. W. C. Tellegen een voordracht hield over Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden Internatinaal Woningcongres. — Idem van de vergadering der Afdeeling Groningen van 23 Januari 1908, gewijd aan de bespreking van het Kalkzandsteenvraagstuk.

Architectura No. 6, De Damprijsvraag te Amsterdam.

Verslag van de 1237e Gewone Vergadering van 5 Februari 1908.

Tentoonstelling, Opvoeding van het kind.

Versieren en reproduceeren (Ingezonden) door G. F. la Croix.

Technisch gedeelte. De nieuwe verordening ter bescherming van de werklieden in de bouwvakken in Oostenrijk-Hongarije (slot). — De negatieve resultaten van de proeven der Loodwit-Commissie.

De Bouwwereld No. 7. De Dam te Amsterdam XV. 1836—1856 door Dr. Joh. C. Breen.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Tentoonstelling van Penteekeningen van Boerenwoningen in Nederland door Herm. v.d. Kloot Meyburg.

De Ingenieur No. 6. Verschillende uitvoeringen en beproevingsresultaten van centrifugaalpompen met verticale as opstelling door Chr. Eeuwens.

Experimenteele grondslagen der tegenwoordige electriciteitsleer door Prof. Dr. H. A. Lorentz.

Nieuwe brug over de Beersche Maas door B. J. Haitsma Mulier c.i.

Ingezonden stukken. De afsluiting der Zuiderzee, door L. A. Sanders. — Afsluiting of successievelijke droogmaking der Zuiderzee, door A. G. den Boesterd. — Medische en technische hygiënisten, door Dr. G. C. A. van Dorp.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 6. Iets over edelmetaalbewerking (slot). — Berekening electrische gelijkstroomnetten. (vervolg).

De Aannemer No. 7. Oorzaak en gevolg.

Afdeeling Amsterdam. Vergadering van 31 Januari 1908.

Afdeeling Bussum. Jaarvergadering, 28 Jan. 1908.

Afdeeling Dordrecht Jaarvergadering 27 Jan. 1908.

Afdeeling Haarlem. Jaarvergadering, 4 Feb. 1908.

Afdeeling Utrecht. Jaarvergadering, 30 Jan. 1908.

Raad van Arbitrage.

De Nederlandsche Klei-Industrie 32. Beknopt verslag der Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten gehouden 31 Januari 1908. In deze vergadering kwam in behandeling een tweeledig voorstel, het vormen van een trust of van een coöperatieve vereeniging. van de 35 aanwezige leden verklaarde zich bij de stemming een groote meerderheid, vertegenwoordigende een productie van 200 millioen steenen, voor de vorming van een trust.

Ingezonden stukken. Steenindustrie.

Deutsche Bauhütte No. 6. Ueber Effektbeleuchtungen door C. Zetzsche.

Die Formensprache der keramischen Dekoration in alter und neuer Zeit II, door H. A. Waldner.

Die Anwendung des goldenen Schnittes in den Baukunst door F. Rud. Vogel.

Ueber kleine Landhäuser und deren Innenausbau door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van K. Hennings te Stuttgart.

Architekturgedanke aus der Vergangenheit, bij een studie van A. Bode te Charlottenburg.

Deutsche Kunst und Dekoration. De 7de aflevering van den elfden jaargang, die met 1 October j.l. begonnen is, van dit bij Alexander Koch te Darmstadt uitgegeven tijdschrift opent met een studie over den schilder Walther Georgi met reproducties van decoratief opgevatte werken, waarbij als zoodanig zeer verdienstelijke, benevens eenige figuur- en portretstudies.

Hugo Lederers Krupp-Denkmal te Essen is een monument in weinig aantrekkelijke moderne opvatting, een poging om overoude beginselen aan te passen aan moderne onderwerpen, evenals een ander werk van denzelfden beeldhouwer, het bekende Bismarck-Denkmal te Hamburg, waarvan hier mede enkele details afgebeeld zijn. De Berlijnsche beeldhouwers, die niet de conventioneele richting volgen, hebben veel gestudeerd aan de prachtige reliefs van het Pergamon-altaar, maar zij zullen nog vrij wat meer moeten studeeren, eer hun werken aan dergelijk werk eenigszins nabijkomen.

De aflevering bevat voorts een artikel van Wilhelm Michel over de Duitsche Ateliers voor handwerkskunst, een beschouwing „Gefühl und Verstand" van Otto Scheffers en een artikel van Franz Servaes over de waarde en de taak der kunst-tijdschriften. Talrijke afbeeldingen van moderne interieurs en van lampen en luchters versieren den tekst.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De prijsvraag-ontwerpen, voor het Raadhuis te Londen, welke met dat van den heer Ralph Knott aan den eindstijd deelnamen, waren afkomstig van Warwick & Hall, Russell & Cooper, E. W. Mountford, H. T. Hare, Thomas Davison, R. F. Atkinson, Young & Poley, J. Belcher, Houston & Horne, Jemmett & Mac Combie, H. J. Blane, G. Washington Browne, W. Haywood, W. J. Dawson, Gardner & Hill, Nicholson & Corlette, T. G. Jackson, W. Flockhart, J. B. Fulton, E. T. Lutyens, Marshall Mac Kenzie & Son en Ernest George. Volgens de technische bladen zijn de ontwerpen van bekende architecten als Hare, Belcher, Jackson, Flockhart en George de minst goede. Vooral over het werk van Belcher en Jackson wordt zeer ongunstig geoordeeld.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kamploeu Ventilator onder Garantie.

BINNENLAND.

ROERMOND. De raad dezer gemeente heeft goedgekeurd het voorstel van B. en W. tot het bouwen van een ambachtsschool. De aanbesteding is bepaald op 23 Februari.

Personalia.

De Heer G. Renkema Ezn., Directeur der Gemeentereiniging te Utrecht, zal den 19 Februari a.s. 25 jaren in die betrekking werkzaam geweest zijn.

In zijne jongelingsjaren bij het onderwijs werkzaam, schreef hij, nadat hij het diploma als landbouwkundige had verkregen, reeds in dien tijd veel over landbouwbelangen en drong hij inzonderheid aan op landbouwonderwijs op plattelandsscholen, op het aanleggen van proefvelden, enz. Later, bij de gemeentereinigingen te Amsterdam en te Zaandam werkzaam, werd hij zeer bekend door zijne geschriften over de hygiënische, technische en oeconomische zijde van het reinigingsvraagstuk. Inzonderheid in „De Economist" is menig artikel van zijne hand opgenomen. Bekend zijn de boeken van den Heer R. over het Liernurstelsel, die — hetgeen met werken op dit terrein zelden geschiedde — zelfs herdrukken beleefden. Dikwijls zeer scherp in zijne beoordeelingen, wist de Heer Renkema evenwel met groote juistheid en gemakkelijkheid zijne meening te zeggen en te verdedigen.

— Te Olst overleed in den ouderdom van 83 jaren de Heer Joh. Aberson. Deze naam is in de baksteenindustrie sedert jaren bekend door de „Aberson-steenpers".

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-commies bij het Departement van Justitie (Bureau Arbeid in de Gevangenissen enz.) aanvangssalaris f 1200.— 's jaars; bij voorkeur met diploma Civiel-Ingenieur der Technische Hoogeschool, zich vóór of zich op 18 Februari a.s., bij op zegel gesteld request te wenden tot Hare Majesteit de Koningin. Inlichtingen aan het Departement 3de Afdeeling C. (1)

— Bouwk. Opzichter R. K. tegen 1 Maart, eenigszins bekend met kerkbouw. Brieven onder letter D, aan het Bureau van de „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar voor vast werk met grondig kennis van Engelsch en Duitsch, te Schwetzingen bij Mannheim. Brieven in 't Engelsch en Duitsch aan: Pfaudler Werke A. G., Schwetzingen. (1)

— Onderwijzer in het Machine-Bankwerken, Vakteekenen en de Stoomwerktuigkunde. Tegen 1 April aan de Ambachtsschool te Amersfoort. Salaris f 1000. Stukken vóór 20 Februari a.s., bij den Directeur B. van der Worp Jr. (1)

— Chef voor eene op te richten Steenhouwerij. Vereischten zijn: energiek persoon met uitgebreide kennis van het vak en van de Fransche en Duitsche taal. Brieven onder motto „Chef-Steenhouwerij" aan het Algemeen Advertentie-Bureau, A. de la Mar Azn. Amsterdam. (1)

— Boekhouder, op een bouwwerk, met kennis van het bouwvak. Salaris f 60 per maand. Brieven onder No. 35011 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar bekend met detailleeren, en Aankomend Teekenaar. Brieven onder No. 4716, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Een Opzichter-Uitvoerder, voor aanleg van straten en rioleeringen, een boewk. opzichter-teekenaar, en een bouwk. teekenaar. Bij de Gemeentewerken van Enschede, onmiddelijk in tijdelijke dienst. Brieven aan den Directeur der Gemeentewerken Jhr. A. H. op ten Noort. (1)

— Ingenieur, P. G. aan eene Cementsteenfabriek, bekend met de uitvoering van gewapend betonwerken. Aanbiedingen onder letters M. M. O. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter bij de verbouwing eener Gasfabriek, voor direct. Brieven onder lett. N O 592, Nieuws van den Dag. (2)

— Leerling op het Bureau van een Architect. Br. lett. Z 76, Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Ingenieur aan een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei. Brieven aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Directeur voor eenen in wording zijnden electrischen Tramweg. Salaris f 1500; de Directeur zal zich aanvankelijk ook moeten belasten met de boekhouding. Brieven aan het advertentie-bureau van J. Cikot, Hoogstraat 7, Den Haag, onder No. 2660. (2)

— Jong Technicus, als chef van de afdeeling Verlichting van een Ingeniers-bureau. Brieven letters M. K. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—49 j.,	f 60—f 120	p.m
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—26 j.,	f 40—f 120	„
12 Waterb. Opzr.	20—49 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	26—34 j.,	f 100—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	22 j.,	f 75	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j.,	f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 17 Februari.

Hoogezand, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het opruimen van de Hoogezandster vaste brug en het stellen van een ijzeren draaibrug over het Winschoterdiep; bestek en teekening te bekomen ter secr.; aanw. gehouden.

Ekio (Dr.), ten 12 ure, door de heer A. Veenstra te Visvliet, in het koffiehuis Bussemaker: het bouwen van een winkelhuis aan het Oranjekanaal; bestek en teek. verkrijgbaar in voorn. koffiehuis en den arch. R. Reitsma te Helpman.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebestuur: het stichten van een gebouw ten behoeve van de openbare armenzorg, hoek Driemolendrift en Coehoornsingel; bestek no. 22 ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgb.; inl. aan het bureau der gemeentewerken.

Heenvliet, door de heer A. Korteweg: de vergrooting met bijbouw van de villa der dames Hofkes en het bouwen van een dubbele arbeiderswoning te Zwartewaal; bestek en teek. verkrijgbaar bij E. Wevels aldaar.

Krabbendam, ten 3 ure, door de bouwk. C. Smit, in het café van C. de Groot: het bouwen van een school met 2 lokalen en onderwijzerswoning; bestek en teek.

gevolg is slechts geweest, dat eene depreciatie van gebouwde eigendommen plaats vond, die zich vooral te Amsterdam heeft doen gevoelen.

Het bouwen van eigenlijke arbeiderswoningen is, wegens de zeer hooge eischen, door de bouwverordeningen gesteld, niet meer mogelijk, daar een behoorlijke rente van het aangewend kapitaal slechts zou kunnen worden verkregen, indien huurprijzen werden gevraagd, die door arbeiders niet kunnen worden betaald.

Wij herinneren aan wat wij schreven, toen, in 1902, de vader der Woningwet, de oud-Minister Goeman Borgesius, het land rondreisde, om voor die toen wel aangenomen maar nog niet ingevoerde wet propaganda te maken.

„Het was misschien beter geweest, als de oud-„Minister zijn lezingen zoolang had uitgesteld, tot-„dat de practijk het al of niet geslaagde van zijn „wet had aangetoond.

„Of de Bond tot verbetering van Woningtoe-„standen", waarvan de heer Goeman Borgesius veel „verwacht, weldra gesticht zal zijn en of hij wel „zal kunnen verrichten, wat gehoopt wordt, moet „worden afgewacht".

Die Bond is niet gesticht, en het laat zich niet aanzien, dat hij ooit gesticht zal worden.

Wat moet er nu gedaan worden? Het herzien van de Woningwet is gemakkelijker gezegd dan gedaan, omdat iedere verandering niet op zich zelf kan staan, doch in verband met andere moet geschieden, waardoor het geheele beginsel, waarop de wet berust, wel eens in de verdrukking kan komen.

Met belangstelling zien wij te gemoet, wat in deze zal geschieden. Doch, zal er van verbetering der Volkshuisvesting inderdaad wat komen, dan moeten de koorden der beurs — niet die der gemeenten, maar van het rijk — losgemaakt worden. En daarop gelooven wij niet, dat in de eerste jaren veel kans bestaat.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 6, VIIIe Internationaal Congres van Architecten te houden te Weenen 18—24 Mei 1908, Programma Middelbaar Technisch Onderwijs II, door J. G. Wattjes b. i. (slot).

Reisherinneringen IV Marburg door H. v. d. Kloot Meijburg met aardige schetsen van gebouwen te Marburg.

Het standbeeld voor Chr. Huygens.

Verslag van de vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van 10 Januari 1908 waar de heer J. W. C. Tellegen een voordracht hield over Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden Internatinaal Woningcongres. — Idem van de vergadering der Afdeeling Groningen van 23 Januari 1908, gewijd aan de bespreking van het Kalkzandsteenvraagstuk.

Architectura No. 6, De Damprijsvraag te Amsterdam.

Verslag van de 1237e Gewone Vergadering van 5 Februari 1908.

Tentoonstelling, Opvoeding van het kind.

Versieren en reproduceeren (Ingezonden) door G. F. la Croix.

Technisch gedeelte. De nieuwe verordening ter bescherming van de werklieden in de bouwvakken in Oostenrijk-Hongarije (slot). — De negatieve resultaten van de proeven der Loodwit-Commissie.

De Bouwwereld No. 7. De Dam te Amsterdam XV. 1836—1856 door Dr. Joh. C. Breen.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Tentoonstelling van Penteekeningen van Boerenwoningen in Nederland door Herm. v. d. Kloot Meyburg.

De Ingenieur No. 6. Verschillende uitvoeringen en beproevingsresultaten van centrifugaalpompen met verticale as opstelling door Chr. Eeuwens.

Experimenteele grondslagen der tegenwoordige electriciteitsleer door Prof. Dr. H. A. Lorentz.

Nieuwe brug over de Beersche Maas door B. J. Haitsma Mulier c. i.

Ingezonden stukken. De afsluiting der Zuiderzee, door L. A. Sanders. — Afsluiting of successievelijke droogmaking der Zuiderzee, door A. G. den Boesterd. — Medische en technische hygiënisten, door Dr. G. C. A. van Dorp.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 6. Iets over edelmetaalbewerking (slot). — Berekening electrische gelijk stroomnetten. (vervolg).

De Aannemer No. 7. Oorzaak en gevolg.

Afdeeling Amsterdam. Vergadering van 31 Januari 1908.

Afdeeling Bussum. Jaarvergadering, 28 Jan. 1908.

Afdeeling Dordrecht Jaarvergadering 27 Jan. 1908.

Afdeeling Haarlem. Jaarvergadering, 4 Feb. 1908.

Afdeeling Utrecht. Jaarvergadering, 30 Jan. 1908.

Raad van Arbitrage.

De Nederlandsche Kiel-Industrie 32. Beknopt verslag der Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten gehouden 31 Januari 1908. In deze vergadering kwam in behandeling een tweeledig voorstel, het vormen van een trust of van een coöperatieve vereeniging. van de 35 aanwezige leden verklaarde zich bij de stemming een groote meerderheid, vertegenwoordigende een productie van 200 millioen steenen, voor de vorming van een trust.

Ingezonden stukken. Steenindustrie.

Deutsche Bauhütte No. 6. Ueber Effektbeleuchtungen door C. Zetzsche.

Die Formensprache der keramischen Dekoration in alter und neuer Zeit II, door H. A. Waldner.

Die Anwendung des goldenen Schnittes in den Baukunst door F. Rud. Vogel.

Ueber kleine Landhäuser und deren Innenausbau door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van K. Hennings te Stuttgart.

Architekturgedanke aus der Vergangenheit, bij een studie van A. Bode te Charlottenburg.

Deutsche Kunst und Dekoration. De 17de aflevering van den elfden jaargang, die met 1 October j.l. begonnen is, van dit bij Alexander Koch te Darmstadt uitgegeven tijdschrift opent met een studie over den schilder Walther Georgi met reproducties van decoratief opgevatte werken, waarbij als zoodanig zeer verdienstelijke, benevens eenige figuur- en portretstudies.

Hugo Lederers Krupp-Denkmal te Essen is een monument in weinig aantrekkelijke moderne opvatting, een poging om overoude beginselen aan te passen aan moderne onderwerpen, evenals een ander werk van denzelfden beeldhouwer, het bekende Bismarck-Denkmal te Hamburg, waarvan hier mede enkele details afgebeeld zijn. De Berlijnsche beeldhouwers, die niet de conventioneele richting volgen, hebben veel gestudeerd aan de prachtige reliefs van het Pergamon-altaar, maar zij zullen nog vrij wat meer moeten studeeren, eer hun werken aan dergelijk werk eenigszins nabijkomen.

De aflevering bevat voorts een artikel van Wilhelm Michel over de Duitsche Ateliers voor handwerkskunst, een beschouwing „Gefühl und Verstand" van Otto Scheffers en een artikel van Franz Servaes over de waarde en de taak der kunst-tijdschriften. Talrijke afbeeldingen van moderne interieurs en van lampen en luchters versieren den tekst.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De prijsvraag-ontwerpen, voor het Raadhuis te Londen, welke met dat van den heer Ralph Knott aan den eindstijd deelnamen, waren afkomstig van Warwick & Hall, Russell & Cooper, E. W. Mountford, H. T. Hare, Thomas Davison, R. F. Atkinson, Young & Poley, J. Belcher, Houston & Horne, Jemmett & Mac Combie, H. J. Blane, G. Washington Browne, W. Haywood, W. J. Dawson, Gardner & Hill, Nicholson & Corlette, T. G. Jackson, W. Flockhart, J. B. Fulton, E. T. Lutyens, Marshall Mac Kenzie & Son en Ernest George. Volgens de technische bladen zijn de ontwerpen van bekende architecten als Hare, Belcher, Jackson, Flockhart en George de minst goede. Vooral over het werk van Belcher en Jackson wordt zeer ongunstig geoordeeld.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

BINNENLAND.

ROERMOND. De raad dezer gemeente heeft goedgekeurd het voorstel van B. en W. tot het bouwen van een ambachtsschool. De aanbesteding is bepaald op 23 Februari.

Personalia.

De Heer G. Renkema Ezn., Directeur der Gemeentereiniging te Utrecht, zal den 19 Februari a. s. 25 jaren in die betrekking werkzaam geweest zijn.

In zijne jongelingsjaren bij het onderwijs werkzaam, schreef hij, nadat hij het diploma als landbouwkundige had verkregen, reeds in dien tijd veel over landbouwbelangen en drong hij inzonderheid aan op landbouwonderwijs op plattelandsscholen, op het aanleggen van proefvelden. enz. Later, bij de gemeentereinigingen te Amsterdam en te Zaandam werkzaam, werd hij zeer bekend door zijne geschriften over de hygiënische, technische en oeconomische zijde van het reinigingsvraagstuk. Inzonderheid in „De Economist" is menig artikel van zijne hand opgenomen. Bekend zijn de boeken van den Heer R. over het Liernurstelsel, die — hetgeen met werken op dit terrein zelden geschiedde — zelfs herdrukken beleefden. Dikwijls zeer scherp in zijne beoordeelingen, wist de Heer Renkema evenwel met groote juistheid en gemakkelijkheid zijne meening te zeggen en te verdedigen.

— Te Olst overleed in den ouderdom van 83 jaren de Heer Joh. Aberson. Deze naam is in de baksteenindustrie sedert jaren bekend door de „Aberson-steenpers".

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-commies bij het Departement van Justitie (Bureau Arbeid in de Gevangenissen enz.) aanvangssalaris f 1200.— 's jaars; bij voorkeur met diploma Civiel-Ingenieur der Technische Hoogeschool, zich vóór of zich op 18 Februari a. s., bij op zegel gesteld request te wenden tot Hare Majesteit de Koningin. Inlichtingen aan het Departement 3de Afdeeling C. (1)

— Bouwk. Opzichter R. K. tegen 1 Maart, eenigszins bekend met kerkbouw. Brieven onder letter D, aan het Bureau van de „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar voor vast werk met grondig kennis van Engelsch en Duitsch, te Schwetzingen bij Mannheim. Brieven in 't Engelsch en Duitsch aan: Pfaudler Werke A. G., Schwetzingen. (1)

— Onderwijzer in het Machine-Bankwerken. Vakteekenen en de Stoomwerktuigkunde. Tegen 1 April aan de Ambachtsschool te Amersfoort. Salaris f 1000. Stukken vóór 20 Februari a. s., bij den Directeur B. van der Worp Jr. (1)

— Chef voor eene op te richten Steenhouwerij. Vereischten zijn: energiek persoon met uitgebreide kennis van het vak en van de Fransche en Duitsche taal. Brieven onder motto „Chef-Steenhouwerij" aan het Algemeen Advertentie-Bureau, A. de la Mar Azn. Amsterdam. (1)

— Boekhouder, op een bouwwerk, met kennis van het bouwvak. Salaris f 60 per maand. Brieven onder No. 35011 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar bekend met detailleeren en Aankomend Teekenaar. Brieven onder No. 4716, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Een Opzichter-Uitvoerder, voor aanleg van straten en rioleeringen, een bouwk. opzichter-teekenaar, en een bouwk. teekenaar. Bij de Gemeentewerken van Enschede, onmiddelijk in tijdelijke dienst. Brieven aan den Directeur der Gemeentewerken Jhr. A. H. op ten Noort. (1)

— Ingenieur, P. G. aan eene Cementsteenfabriek, bekend met de uitvoering van gewapend betonwerken. Aanbiedingen onder letters M. M. O. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter bij de verbouwing eener Gasfabriek, voor direct. Brieven onder lett. N O 592, Nieuws van den Dag. (2)

— Leerling op het Bureau van een Architect. Br. lett. Z 76, Alg. Adv. Bur. Rouma & Co., Heerengracht 236, Amsterdam (2)

— Ingenieur aan een machinefabriek van middelbare grootte tegen 1 Mei. Brieven aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Directeur voor eenen in wording zijnden electrischen Tramweg. Salaris f 1500; de Directeur zal zich aanvankelijk ook moeten belasten met de boekhouding. Brieven aan het advertentie-bureau van J. Cikot, Hoogstraat 7, Den Haag, onder No. 2660. (2)

— Jong Technicus, als chef van de afdeeling Verlichting van een Ingeniers bureau. Brieven letters M. K. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Technisch ontwikkeld jongmensch. Zie adv. in no. 4. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk. Opz.-teek.,	20—49 j.,	f 60—f 120	p.m
12 Bouwk Opz.-Uitv.,	23—32 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—26 j.,	f 40—f 120	„
12 Waterb. Opzr.	20—49 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110	f 125 „
3 Chef-machinisten	26—34 j.,	f 100—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	22 j.,	f 75	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j.,	f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 17 Februari.

Hoogezand, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het opruimen van de Hoogezandster vaste brug en het stellen van een ijzeren draaibrug over het Winschoterdiep; bestek en teekening te bekomen ter secr.; aanw. gehouden.

Eklo (Dr.), ten 12 ure, door de heer A. Veenstra te Visvliet, in het koffiehuis Bussemaker: het bouwen van een winkelhuis aan het Oranjekanaal; bestek en teek. verkrijgbaar in voorn. koffiehuis en den arch. R. Reitsma te Helpman.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebestuur: het stichten van een gebouw ten behoeve van de openbare armenzorg, hoek Driemolendrift en Coehoornsingel; bestek no. 22 ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgb.; inl. aan het bureau der gemeentewerken.

Heenvliet, door de heer A. Korteweg: de vergrooting met bijbouw van de villa der dames Hoekes en het bouwen van een dubbele arbeiderswoning te Zwartewaal; bestek en teek. verkrijgbaar bij E. Wevels aldaar.

Krabbendam, ten 3 ure, door de bouwk. C. Smit, in het café van C. de Groot: het bouwen van een school met 2 lokalen en onderwijzerswoning; bestek en teek.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

verkrijgb. bij gen. bouwk.; aanw. 17 Febr. 2 ure.

Voerendaal, ten 3 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van twee schoollokalen met privatenhuis enz. aan de openbare lagere school; bestek en teek. verkrijgb. bij den gem.-secret. H. Dautzenberg, tusschen 9 en 12 ure: aanw. 17 Febr. 2 ure.

Wageningen, ten 11 ure, door de heer L. Vonk, in café Rozenhage: het verbouwen van genoemd koffiehuis; bestek en teek. ter inz. in het koffiehuis; aanw. gehouden.

Winschoten, ten 5 ure, door de archit. C. Brill, in het café De Beurs: het bouwen van een woonhuis en bakkerij aan de Biesterwied; bestek en teek. ter inzage in gen. café en verkrijgb. bij gen. archit.

DINSDAG 18 Februari.

Gouda, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek no. 18: het bouwen van het hoofdgebouw en de barak, op de bestaande fundeeringen van het Van Iterson Ziekenhuis; bestek met 14 teekeningen verkrijgbaar aan de Directiekeet op het werk en op franco aanvrage aan den Gemeente Bouwmeester te Gouda.

Bergen-op-Zoom, ten 12 ure, door de archit. Q. J. Horsten Pzn., in het koffiehuis van A. C. van den Berg: het bouwen van een vierklassige school aan de Boxhornstraat; bestek en teek. verkrijgb. bij gen. archit.; aanw. gehouden.

Leeuwarden, door den heer jhr. F. L. Falck, rentmeester van het kroondomein te Teteringen bij Breda: het afbreken der oude en opbouwen eener nieuwe stelphuizingé onder Rindsumageest; bilj. inz. ten kantore van den administrateur K. Beeling, Sneekerkade no. 1 aldaar; bestek en teek. verkrijgb. bij H. J. Gros en Zoon te Rauwerd, die aanw. geven.

WOENSDAG 19 Februari.

Rotterdam, ten 11 ure, door de archit. J. van Wijngaarden, in het lidmatenhuis van de Ned. Herv. gem., Ged. Botersloot no. 106: het bouwen van een nieuwen vleugel voor het lidmatenhuis, aan de Lange Pannekoekstraat; bestek en teek. verkrijgb. bij de firma Corns. Immig en Zn., Nieuwehaven 5. (Alleen voor lidmaten der Ned. Herv. gem.)

DONDERDAG 20 Februari.

Dordrecht, door de bouwm. H. A. Reus: het bouwen van een woonhuis aan de Wijnstraat; bestek en teek. verkrijgb. bij de Dordrechtsche Drukkerij 8n Uitgevers-Mij., Grootekerksplein no. 3 aldaar.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het rioleeren van een gedeelte van den Bezuidenhoutschen weg, van den Fluweelen Burgwal en van de Willemstraat; aanw. 17 Febr. ten 1.30 ure aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

Wageningen, ten 2 ure, door de arch. W. Honig te Velp, in het koffiehuis van der Laag: het bouwen van zes heerenhuizen aan de Lawicksche Allée; aanw. 17 Febr. 11 ure; bestek en teek. verkrijgb. in het lokaal van aanbesteding; inl. ten kantore van gen. arch.

Wessem, ten 4.30 ure, door de Zusters van O. L. Vrouw: het bouwen eener bijzondere school aldaar; aanw. 20 Febr. 3 ure; plan en bestek verkrijgb. ten huize van den arch. C. Franssen te Roermond.

Zierikzee, ten 1 ure, door het dag. best. van her waterschap schouwen, in 's landskamer: het maken van plm. 2000 M² betonglooiing aan de noordzijde van Schouwen; bestek en teek. verkrijgb. bij den boekh. H. G. Krom te Zierikzee; inl. te bek. bij den opz. te Scharendijke.

VRIJDAG 21 Februari.

Feerwerd, ten 4 ure, door den heer G. J. Wieringa te Nieuwe Ruigezandsterpolder, bij Aalfs: a. het afbreken en weder opbouwen van een boerderij; b. het leveren en leggen van een drinkwaterleiding met zinkwerken enz.; c. het verven en beglazen van genoemde werken; bestekken en teek. ter inzage in het logement Aalfs te Feerwerd en Alma te Den Ham en verkrijgb. bij J. Dijkstra te Feerwerd; aanw. 21 Febr. 10 ure.

ZATERDAG 22 Februari.

Rotterdam, ten 10 ure, door de archit. A. Piena en Zoon, in het Poolsch Koffiehuis Beurplein: het bouwen van houtmagazijnen met bijkomende werkzaamheden aan de Rechterrotkado; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore van de besteedster, de firma C. Berger en Zonen aan do Rechterrottekade no 127 en bij gen. archt. Boezemsingel no. 130—432; aanw. 18 Febr. 10 uar.

MAANDAG 24 Februari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het leveren, verwerken, aanbrengen en onderhouden van asphalt op wegen, pleinen, bruggen enz., aanvangende 1 Mei 1908 en het leveren van materiaal voor ondergieting van tramrails; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenier der Bestratingen ten Gemeentehuize, kamer No. 97, gedurende vier weken aan de aanbesteding voorafgaande, alleen op de drie eerste werkdagen van elke week van 11 tot 1 uur.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2f (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht, 11 Feb. Door de Mij. tot Expl. van S. S. Bestek No. 1132. Het maken van een dubbele wachterswoning No. 28 op de lijn Utrecht—Boxel. Begrooting f 7900. G. Pennings Orthen f 10365; M. van Ooyen, Gameren f 8663; G. van Boekel, Kerkdriel f 8399; H Venroy, 's Bosch f 8336; M. van den Bouwhuijzen, 's Bosch f 8325; A. C. Kaasjager, Zaltbammel f 8200; C. P. Hartman, 's Bosch f 7850; W. Verkwik, Bruchend f 7817; T. van Willigen, Gameren f 7817; P. Weijts, Berlicum f 7770; A. van Hezik, 's Bosch f 7739; J. J. Majoor, Bussum f 7490; M. de Koning en A. van de Laar, Boxel f 7435; W. L. Drijvers, Helvoirt f 7294.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Dienst van Weg en Werken.

De Sectie-Ingenieur te Zwolle vraagt prijsopgave en monsters voor de levering van:

100.000 stuks harde straatklinkers.

De levering moet geschieden franco op wagon Station *Zwolle* binnen vier weken na opdracht.

Desverkiezende kan echter ook de levering geschieden op wagon op een der stations benoorden Arnhem, in welk geval het inschrijvingsbiljet den naam van het station van levering moet vermelden.

Aanbiedingen en monsters worden uiterlijk 28 Februari 1908 ingewacht aan het bureau van voornoemden Sectie Ingenieur (Kamer No. 7) bovenbureau Station Zwolle.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

Buitengewone Vinding!

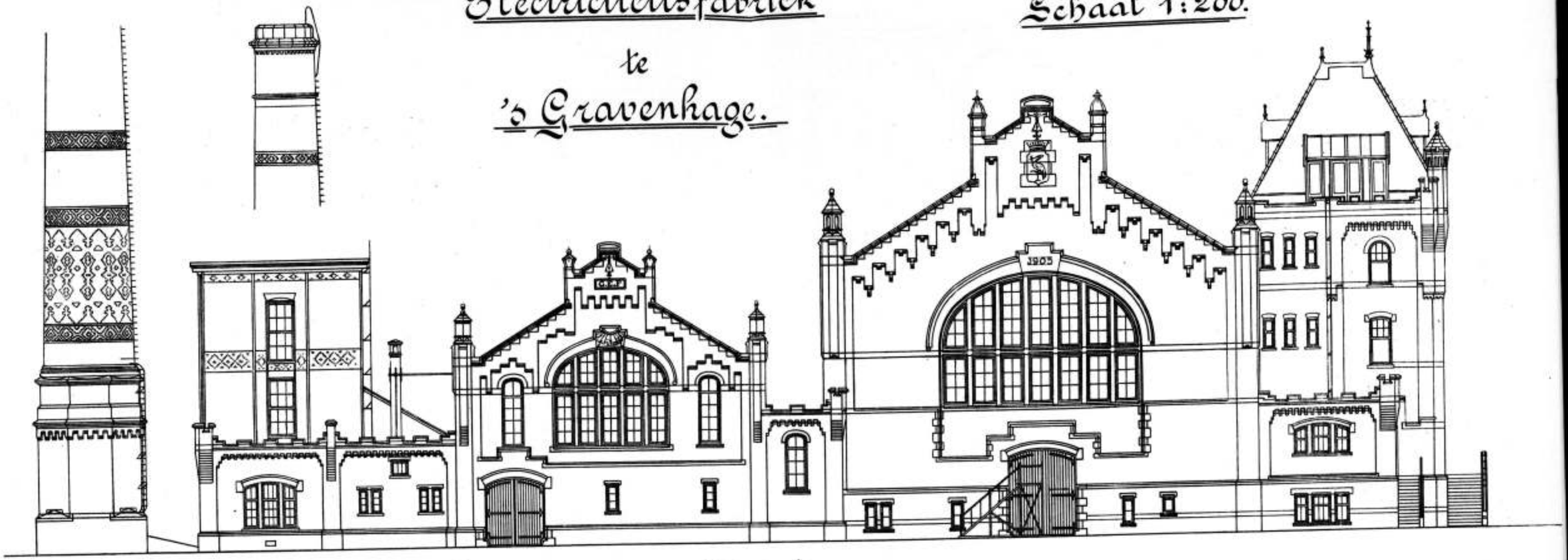
Met de meuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg.*

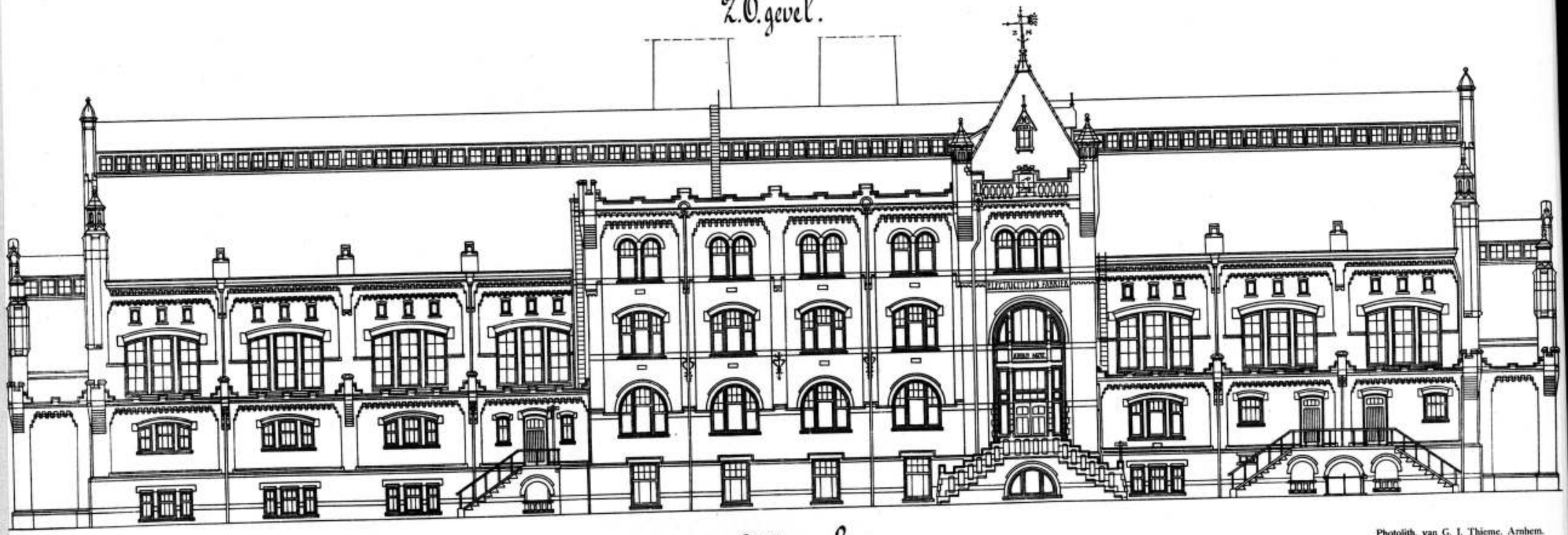
Agenten gevraagd.

Electriciteitsfabriek
te
's Gravenhage.

Schaal 1:200.

Z.O. gevel.

N.O. gevel.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

43ste Jaargang. ZATERDAG 22 FEBRUARI 1908 No. 8.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Gebouw der Gemeentelijke Electrische Centrale te 's-Gravenhage.

(*Slot, zie bladz. 54.*)

Gaven wij in ons vorig nummer een beschrijving van het gebouw hoofdzakelijk wat de inrichting voor het bedrijf betreft, wij zouden hier thans nog een afzonderlijke beschrijving van het gebouw als bouwwerk kunnen laten volgen. Aan de hand der reeds gegeven afbeeldingen en die van de gevels, op de bij dit nummer gevoegde plaat, kan die beschrijving kort zijn.

Voorzeker zou een bouwwerk als het hier tot stand gebrachte een uitvoerige beschrijving verdienen, ook om de talrijke constructieve vragen, die bij de uitvoering opgelost moesten worden en zou menig belangrijk detail daarbij behooren te worden afgebeeld. Voor een dergelijke monographie is evenwel een bouwkundig weekblad niet de geschikte plaats.

De enorme machinehal 73 M. lang en 21 M. breed, dus een overdekte oppervlakte van 1533 M, is wel de meest indrukwekkende ruimte van het gebouw. De wanden zijn geheel in voegwerk van zachtgeel getinte siersteen uitgevoerd met een borstwering van verglaasde steen. De groote afmetingen der stoommachines en dynamo's maken, dat bij het binnentreden de groote afmetingen van het lokaal niet dadelijk in het oog vallen, doch wanneer men de menschelijke schaal aanlegt, dan frappeert de grootte, zoowel van de ruimte als van de machines, ook den modernen bezoeker, die aan de groote ruimten van stations- en tentoonstellingslokalen gewoon is.

Het ketelhuis doet in afmetingen voor de machinezaal niet onder. Feitelijk is het nog een 25 M² grooter in oppervlakte, maar door de groote ruimte, die de ketelbemetselingen innemen, door de spaarzamer verlichting, maakt het niet die indruk, welke de machinehal bij het betreden teweegbrengt.

De kolenberging en stookinrichting werden reeds beschreven, met een enkel woord dient hier echter ook nog de aandacht gevestigd op de practische inrichting der schaftlokalen met hunne accessoires, bestaande in een ruime kleed- en waschkamer, benevens twee douche- en twee kuipbaden.

Ter beoordeeling van het uitwendig aanzien van het gebouw is de situatie niet gunstig. De voorgevel met zijn hoofdingang en bordes staat thans eigenlijk nog niet aan den publieken weg, waar in de situatie door stippellijnen straten zijn aangegeven is tans nog een soort van wildernis. Van de Marnixkade heeft men alleen het gezicht op een der zijgevels en de achtergevel springt eigenlijk het meest in het oog. Het meest de aandacht trekken aan dien gevel de beide machtige schoor-

steenen die het in afmetingen winnen van hun talrijke collega's van de gasfabriek aan de overzijde van het kanaal. Dagelijks zenden zij dikke rookwolken over de stad, aldus voor de voorbijgangers dienst doende als betrouwbare windwijzers, maar tevens het bewijs leverend, dat al is hier een „economiser" van het nieuwste systeem toegepast aan de economie bij het stoken nog iets ontbreekt, want een aantal calorieën gaan met de fijnverdeelde koolstof, die zich in den dampkring verspreidt, verloren.

Op de achtkante voetstukken van Waalsteen met overgangs- en afdekstukken van roode Wezerzandsteen, verheffen zich de verder van radiaalsteenen opgetrokken gevaarten, als domineerende noten aan deze zijde. Overigens komt het karakter van het gebouw in de zijgevels het best tot zijn recht. De beide topgevels van machinehal en ketelhuis spreken zeer duidelijk naar buiten in gepaste verhouding, die geen twijfel laat aangaande de bestemming der daarachter gelegen ruimten. Ook in de detailverhoudingen zijn deze gevels zeer geslaagd.

Het administratie-gebouw beheerscht het aanzicht van den voorgevel en maskeert ten deele den zijgevel van de machinezaal. De groote lijn van dezen zijgevel is daardoor gebroken, maar practische eischen schreven de gekozen distributie van schakelruimte en administratielokalen voor en wij twijfelen niet, of ook in den voorgevel zal, wanneer de ontworpen stratenaanleg voltooid is, het karakter van het gebouw goed tot uitdrukking komen en blijken, dat dit Utiliteitsgebouw gunstig afsteekt bij menig ander.

De gevels zijn opgetrokken in kleurige Waalsteen en roode siersteen, met ruim gebruik van hardsteen voor constructiedeelen en spaarzaam gebruik van witte zandsteen voor aanzet en sluitsteenen, wapen- en naamsteenen, enz. Degelijkheid in uitvoering en goeden smaak in de eenvoudige detailleering gaan hier samen en aan de uitvoering is door de aannemers, de heeren C. Bastiaansen en J. van Rhijn, van Naarden de noodige zorg besteed; het toezicht bij die uitvoering werd gehouden door den heer G. Otten, Opzichter-teekenaar 1e klasse bij de Gemeentewerken.

Derde Internationaal Congres ter Bevordering van het Teekenonderwijs — Londen. Aug. 1908.

Aan dit derde Congres (het eerste werd in 1900 te Parijs, het tweede in 1904 te Bern gehouden) zal een internationale tentoonstelling van teekeningen verbonden worden. Een tentoonstelling van teekeningen is eigenlijk niet juist; de tentoonstelling zal een blik geven op de verschillende gevolgde methoden, volgens welke het teekenonderwijs gegeven wordt, en niet alleen het handteekenonderwijs voor de gewone school, maar het teekenonderwijs in den meest uitgebreiden zin van het woord. De voornaamste landen van de wereld hebben hun toezegging tot medewerking gedaan. Gelukkig zal ons land hier niet achterblijven. Er heeft zich een commissie gevormd om een zooveel mogelijk volledige inzending van Nederland te vormen. Deze commissie bestaat uit de volgende dames en heeren:

Professor A. F. Gips, Delft. W. B. G. Molkenboer, Directeur der Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam. C. W. Nijhoff, Architect, Directeur der Quellinusschool te Amsterdam. J. Springer, Architect, Directeur der Academie, den Haag. G. W. Boot, Directeur der Ambachtsschool te Arnhem. P. Doorn, Directeur der Ambachtsschool te Haarlem. E. Jelsma, Directeur der Ambachtsschool te Amsterdam, Voorzitter van den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen. Th. Van Harderwijk, Directeur der Ambachtsschool te den Haag, Bestuurslid van de Vereeniging ter bevordering van Vakopleiding. B. W. Wierink, Directeur der Industrieschool van de Maatschappij v. d. Werkenden Stand te Amsterdam. J. Visser, Directeur der Avondschool voor Kunstambachten te Amsterdam. Mej. C. Dücker, Directrice der Industrievoor meisjes te Rotterdam. Mej. J. van der Kaay, Leerares der Industrieschool voor meisjes te Rotterdam. Mej. E. Kerlen, Directrice der Kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam. H. J. Horn. Leeraar 2de H. B. S. 5- j. c., Amsterdam. J. de Jong Czn., Leeraar Gem. H. B. S. 5- j. c., Directeur der Burgeravondschool te Utrecht. Herman J. de Vries, Leeraar Gem. H. B. S. 5- j. c. Directeur der Burgeravondschool te Haarlem. F. De Graaf, Leeraar Rijkskweekschool voor Onderwijzers te Haarlem. A. F. Perk, Hoofd eener O. L. School te Nunspeet. P. van Soeren, Teekenonderwijzer te Amsterdam. W. Zwier, Teekenonderwijzer te Amsterdam. C. Vry, Hoofd der Nieuwe Schoolvereeniging Jan Luykenstraat te Amsterdam.

In deze Commissie zijn vertegenwoordigd:

De Bond van Directeuren van Ambachtsscholen door den Heer E. Jelsma.

De Vereeniging ter Bevordering van Vakopleiding door den heer Th. Van Harderwijk.

De Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs door de heeren B. W. Wierink en J. de Jong, Czn,

De Amsterdamsche Vereeniging van Teekenonderwijzers door de heeren P, van Soeren en W. Zwier.

Secretaris is de heer Herman J. de Vries te Haarlem.

Het Bewaarschool-onderwijs zal vertegenwoordigd worden door een inzending van de Leidsche Kweekschool voor Bewaarschoolhouderessen.

Het congres met de daaraan verbonden tentoonstelling zal gehouden worden van 3—8 Augustus.

Zij die lid wenschen te worden (f 5.— voor het lidmaatschap) moeten zich aanmelden bij den heer G. W. Boot, Directenr der Ambachtsschool te Arnhem.

Voor verdere inlichtingen kan men zich wenden tot den secretaris — Burgeravondschool, Nassaulaan, Haarlem.

Moderne Verlichting.

Reeds sedert eenigen tijd zijn eenige nieuwe soorten van gloeilampen in den handel gebracht, die vele voordeelen boven de in de laatste jaren algemeen gebruikelijke kooldraadlampen aanbieden en waarvan geconstateerd wordt, dat zij, bij een gegeven krachtverbruik, drie tot vier maal meer licht geven dan de oudere lampen.

Het schijnt, dat deze nieuwigheden bestemd zijn, ingrijpende veranderingen in de electrische nijverheid teweeg te brengen en op dit uitgestrekte veld van werkzaamheid kan men zich de beteekenis daarvan voorstellen, wanneer men bedenkt, dat men zoowel nu met hetzelfde krachtverbruik vier maal meer licht zou kunnen hebben of dezelfde hoeveelheid licht zou kunnen verkrijgen met een vierde deel van het vroeger noodig krachtverbruik. De laatste vorderingen der techniek kunnen dus niet slechts een betere verlichting doen verwachten, maar een grootere uitbreiding van de electrische verlichting, tot heden als iets ondenkbaars beschouwd.

De veranderingen, die zullen intreden, zullen uit den aard der zaak niet plotseling zijn, maar natuurlijk trapsgewijze plaats vinden, vooral ook omdat sommige van de nieuwe lampentypen nog moeilijk aan te passen zijn aan de bestaande systemen van stroomverdeeling.

In verband met de groote uitgestrektheid van de kostbare installaties der tegenwoordige systemen komt het waarschijnlijk voor, dat de eerste pogingen op een aanpassen aan de bestaande systemen gericht zullen zijn, maar de bezuiniging verkregen door de nieuwe lichtbronnen, vergeleken bij die, welke tot in 1880 gebezigd werden, is van dien aard, dat wanneer de wedstrijd tusschen de lampen en de systemen moet voortduren, de laatstgenoemde op den duur belangrijke wijzigingen zullen moeten ondergaan.

Bijvoorbeeld, wanneer een tungsteenlamp, zooals men verzekert, een effect van een kaars, per Watt arbeidsvermogen, ontwikkelt, maar een stroom van 50 Volts vereischt, om een lichtgevend vermogen te hebben, als waarmede voor huishoudelijke doeleinden kan worden volstaan, zal de besparing, die tegenover de oude typen van lampen verkregen kan worden, de behoefte doen gevoelen aan een nieuwen wisselstroom met transformatoren voor 50 Volts, in plaats van 100 of 110. En de besparing zal zelfs groot genoeg zijn, om op te wegen tegen de kosten van opheffing van de bestaande installaties en vervanging door nieuwe, die voor tungsteenlampen geschikt zijn.

Een bijzonder gevolg van de ontwikkeling der nieuwe lampen zal het onmiddellijk voordeel zijn, dat de electriciteitsmaatschappijen er van zullen trekken. De lampen zijn nog niet gemaakt op zoo kleine lichtkracht, dat zij zich aan de gebruikelijke spanning aanpassen, de daaraan het meest nabij komende is de zg. gemetalliseerde, met tantaliumdraad, van 20 kaarsen, die door de fabrikanten bestemd zijn, om de lampen met kooldraad van kleiner lichtvermogen te vervangen, bij hetzelfde verbruik van arbeidsvermogen per lamp.

De ontwikkeling van deze nieuwe typen, kan niet door de ondernemers van electrische bedrijven bevorderd worden. die er natuurlijk een vermindering van inkomsten van verwachten en dit zullen blijven doen, welke moeite men zich ook moge geven om hun aan te toonen, dat deze vermindering slechts van voorbijgaanden aard kan zijn, omdat men kan aannemen, dat een algemeene uitbreiding der electrische verlichting het eindresultaat zal zijn en zij daarin ruimschoots vergoeding zullen vinden.

Het is toch waarschijnlijk, dat slechts weinig verbruikers het aantal der lampen zullen verminderen, wanneer zij er andere, sterkere voor in plaats nemen; de meerderheid zal het onaangenaam vinden hier en daar ledige garnituren of niet brandende lampen te hebben en er genoegen mede nemen, meer licht voor hetzelfde geld te kunnen genieten.

* * *

Het nuttig effect van een gewone lamp met kooldraad is slechts een breuk van een percent, d. w. z. dat van al het aangewende arbeidsvermogen ruim 99 percent geheel verloren gaan. Ziedaar de prikkel voor de onderzoekers en proefnemers der laatste jaren.

In den laatsten tijd zijn zij van alle zijden met zeer verschillende resultaten hunner pogingen voor den dag gekomen; men vergete echter niet, dat deze resultaten de vrucht zijn van geduldige onderzoekingen in het laboratorium en vele jaren van proefneming.

Het is onmogelijk, om een uniforme en geheel logische definitie te geven van het nuttig effect eener verlichting, op natuurkundige grondslagen.

Het licht is volgens de nieuwere theorieën, de physiologische werking van uitstralingen van het arbeidsvermogen, maar dergelijke werkingen varieeren met de individueele en uitwendige voorwaarden, waaronder zij plaats vinden. De geelachtige stralen brengen grootere optische werkingen te voorschijn dan de stralen, die meer de violette of roode gedeelten van het spectrum naderen; een roode of violette kaarsvlam vertegenwoordigt een bron, die in werkelijkheid meer arbeidsvermogen uitstraalt — behalve de warmte — dan dezelfde eenheid van geel of groen licht.

In 't algemeen kan men aannemen, dat een lichtbron van vaste stof meer nuttig effect oplevert, waarbij minder warmte verloren gaat en dat hare temperatuur hooger is, terwijl het tegenovergestelde geldt voor damp- of gasvormige lichtbronnen, hetgeen uit het later volgende zal blijken.

Het nuttig effect van een gloeiend vast lichaam hangt, ofschoon in mindere mate, nog van een ander verschijnsel af dan van de temperatuur, namelijk van hetgeen men noemt: „selectieve uitstraling" en dit verschijnsel wordt door deze benaming duidelijker omschreven dan door een uitvoerige explicatie.

Bij een gegeven temperatuur is het in al zijn vormen (d. w. z. als licht, warmte of chemische energie) uitgestraald arbeidsvermogen per eenheid van oppervlakte, van een absoluut zwarte oppervlakte grooter dan van eenige andere. In het algemeen kan men zeggen, dat elke stof die gebracht kan worden op een temperatuur van 1500° C. of meer door uitstraling minder totaal arbeidsvermogen uitzendt, dan een zwart lichaam van dezelfde temperatuur zou doen; bij het eerste wordt een grooter deel van de energie uitgestraald in golflengten, die niet meer het verschijnsel van licht teweegbrengen, dan bij een volkomen zwart lichaam het geval is. Hieruit volgt, dat elk ander lichaam dan het zwarte „selectief" zal zijn in de wijze van uitstraling en het zwarte het minste licht zal afgeven.

De gebruikelijke kooldraad komt meer dan eenige andere aan een zwart lichaam nabij, zij is dus minder doelmatig als lichtbron en het zijn slechts zijne mechanische eigenschappen die hem voor de vervaardiging van gloeilampen hebben doen kiezen.

De nieuwere soorten van gloeidraden zijn beter om twee redenen; ten eerste kunnen zij hoogere temperaturen verdragen die met minder verlies van arbeidsvermogen kunnen worden onderhouden en ten tweede geven zij een grooter percentage in

arbeidsvermogen uitgestraald in golflengten, die als licht waarneembaar zijn. Dit komt duidelijk uit bij vergelijking van het effect verkregen bij verschillend gekleurde lampen met die van het oude kooldraadtype (van 3.1 Watt per N.K.)

Kleur.	Gemetalliseerde Kooldraadlamp 2.5 W.p. N.K.	Tantaallamp 2 W.p.N.K.	Tungsteenlamp 1.25 W.p.N.K.
Blank	100 p.c.	100 p.c.	100 p.c.
Rood	96.7 „	92.7 „	87.5 „
Geel	100.1 „	100.8 „	99.5 „
Groen	100.1 „	103.1 „	104.1 „
Blauw	105.9 „	114.1 „	128.7 „

De vraag doet zich nu natuurlijk voor, waarom de kooldraad niet zulke hooge temperaturen kan verdragen, alhoewel men aanneemt, dat het smeltpunt en kookpunt van koolstof enorm hoog moeten zijn; maar het is aangetoond, dat de hoogste temperatuur, waaraan men een gloeidraad zonder schade kan blootstellen niet van het smelt- of kookpunt van het materiaal afhankelijk is, maar veeleer van zijn dampspanning of geneigdheid tot langzame verdamping bij lagere temperaturen.

* * *

De lamp met gemetalliseerden kooldraad dankt haar aanvankelijk succes als lichtbron aan twee eigenschappen, waarvan de eerste is een zeer groot weerstandsvermogen tegen de langzame verdamping van den draad en zijn bestanddeelen. Hieruit volgt de veel geringer neiging tot zwart worden van de binnenzijde van de peer, waarmede de levensduur van den draad in nauw verband staat.

Dit effect van een hoogere dampspanning verkrijgt men door een veranderde scheikundige samenstelling van den draad zelf, een samenstelling die op tweeërlei wijze gewijzigd is.

De tweede eigenschap min of meer in verband met de eerste en die zijn waarde als lichtbron verhoogt is zijn groot mechanisch weerstandsvermogen, dat maakt dat hij veel hooger temperaturen verdragen kan en dus per geleverde eenheid licht veel minder arbeidsvermogen vereischt.

Een vergelijking van een gewonen met een gemetalliseerden kooldraad toont aan, dat laatstgenoemde veel minder heeft van een zwart lichaam en men kan aannemen, dat een deel van zijn grooter nuttig effect toe te schrijven is aan een hoogeren graad van selectieve uitstraling.

Eigenlijk is de uitdrukking „gemetalliseerd" onjuist en dit eischt nadere verklaring. Er wordt geen enkel metaal bij de samenstelling van den draad gebruikt of daarop aangebracht; de term wordt alleen gebezigd om de wijziging in het uiterlijk aanzien en de verschillende physische eigenschappen van het nieuwe product tegenover den ouden kooldraad in het licht te stellen. De lampen met gemetalliseerden draad worden ook aangeduid als „Gem"-lampen, zijnde deze naam niet anders dan het fabrieksmerk der maatschappij die ze vervaardigt, de „General Electric Metallized".

Wat de fabricatie dezer lampen betreft kan het volgende worden medegedeeld.

Tot een zeker punt geschiedt de vervaardiging op dezelfde wijze als die der gewone kooldraden. Zuiver katoen wordt gevoegd bij een oplossing van cellulose, zorgvuldig verwarmd tot volkomen uitdrijving van luchtbellen en tot een bepaalden graad van indamping bereikt is. Deze oplossing wordt door automatisch werkende machines in reservoirs met alcohol gebracht en terzelfder tijd, ondergedompeld blijvende in dit vocht, tot een draad zonder eind gedraaid; deze lijmachtige draad wordt vervolgens gedroogd door hem over verwarmde stalen cylinders te laten loopen en vervolgens verder gedroogd in den gewenschten vorm in daartoe ingerichte ovens, om daarna op de vereischte lengten te worden gesneden.

De draden worden in ijzeren doozen, met turfmolm gevuld, blootgesteld aan de hoogste temperatuur, die in een oven verkregen kan worden, zonder nochtans van een electrischen oven gebruik te maken. De verkoolde draden worden afgemeten, verdeeld en gesorteerd, alvorens eenige verdere bewerking te ondergaan.

Tot hiertoe zijn de beide wijzen van vervaardiging dezelfde; de gewone kooldraden worden vervolgens gedurende zeer korten tijd gegloeid in verdunden damp van gazoline of een ander koolwaterstofgas.

De te metalliseeren draden evenwel worden met poederkool omgeven in een electrischen koolbuisoven gebracht en blootgesteld aan de hoogste temperatuur, die met zulk een oven bereikt kan worden. Die temperatuur is zoo hoog, dat de koolbuis, waarin de draden gelegd zijn, het nog even uithoudt, maar geen tweede maal gebruikt kan worden.

Na deze zoogenaamde metallisatie worden de draden, evenals de andere, even gegloeid in koolwaterstofdamp. De koolstof, die zich gedurende dit deel van het proces op den draad afzet, moet opnieuw tot een zekere hoogte in den electrischen oven verhit worden, waarna opnieuw gloeien in gazolinedamp volgt en nu kan hij in den lamp worden aangebracht. Het is deze koollaag, afgezet op den oorspronkelijken draad en blootgesteld aan de hooge hitte van den electrischen oven, die aan den nieuwen draad zijn merkwaardige eigenschappen verleent en men heeft ondervonden, dat deze dubbele verhitting, eerst toegepast op den draad zelf en later op het buitenste koollaagje, noodzakelijk is, om die eigenschappen te verkrijgen.

Wij zullen niet ingaan op de verklaringen, die hiervan door Whitney en anderen zijn gegeven, op grond van waarnemingen van den allotropischen toestand, waarin de kool door de behandeling bij de zeer hooge temperaturen gebracht wordt. Alleen dient opgemerkt, dat door sommigen verondersteld wordt, dat het zwart worden der lampen van het oude type kan worden toegeschreven aan een langzame distillatie van een zeer gering overblijfsel verbindingen van koolstof, waterstof en zuurstof, afkomstig uit de cellulose, waaruit de draad oorspronkelijk was samengesteld, welke verbindingen bij de nieuwe methode, met de sporen van potasch en soda uit het katoen afkomstig. door de intense verhitting geheel worden uitgedreven.

De stabiliteit van den gemetalliseerden draad is zooveel grooter dan die van den gewonen kooldraad, dat de toe te laten temperatuur opgevoerd is van 1800 tot 1950° C. Voor hetzelfde aantal lichteenheden kan een dunnere gemetalliseerde draad gebezigd worden; voor een lamp van 20 kaarsen van het nieuwe type is bijvoorbeeld de draad van dezelfde dikte als bij een lamp van 12 kaarsen van het oude type.

De behoefte tot verbetering van het nuttig effect der oude modellen van gloeilampen deed zich het meest gevoelen voor de lampen van 20 kaarsen en daarboven en diensvolgens zijn de eerste toepassingen

gemaakt op lampen van die sterkte. De fabricatie van lampen van minder capaciteit, zooals die van 4, 8, 10, 12 of 16 kaarsen met een verbruik van 2.5 Watt per kaars vereischt een draad van zoo geringe dikte, dat zij tot heden op nagenoeg onoverkomenlijke moeilijkheden is afgestuit. Wel is het te voorzien, dat die moeilijkheden in de toekomst zullen worden overwonnen, maar voor het oogenblik voldoet de gewone gloeilamp van 3.1 Watt met de bovengenoemde capaciteit, ook uit een economisch oogpunt, nog aan de behoefte en zullen zij nog niet door het nieuwe type worden verdrongen.

(Wordt vervolgd).

Het Rembrandthuis.

Aangaande de stichting „Het Rembrandthuis" deelt het „Nieuws van den Dag" o. a. mede dat het bestuur van de stichting thans gevormd wordt door de heeren Mr. H. P. G. Quack, voorzitter; H. J. de Marez Oijens, Dr. A. Bredius (deze in de plaats van wijlen den heer P. van Eeghen), Dr. Jan Veth, C. G. 't Hooft en Jhr. Mr. J. F. Backer, secretaris.

De architect K. P. C. de Bazel, te Bussum, is door de stichting uitgenoodigd het historische huis te restaureeren, zooveel mogelijk in den staat, waarin het door Rembrandt bewoond werd. Met 1 Mei a. s. zullen de vijf verschillende gezinnen, die de beide perceelen bewonen, het gebouw ontruimen, waarna de werkzaamheden onmiddellijk zullen aanvangen. Wat het uitwendige betreft is de taak van den bouwmeester niet zeer bezwaarlijk, want men mag aannemen, dat de voorgevel sedert Rembrandt's tijd weinig veranderd is. Dat is wel eens in twijfel getrokken, met een beroep op de bekende vogelvlucht-kaart van Balthazar Floriszoon van 1625. Daar immers heeft het huis slechts één verdieping waarboven het hooge dak met een vooruitspringenden trapjesgevel. Thans echter ziet men een tweede verdieping, gedekt door een driehoekig fronton. Aangezien men nu hierin vormen meende te herkennen, welke eerst omstreeks 1660 werden aangebracht, zou het bovengedeelte van den voorpui eerst dateeren uit een tijd toen Rembrandt het huis had verlaten en naar de Rozengracht was verhuisd. Deze bewering echter houdt geen steek, want er zijn in onze stad dergelijke frontons aan te wijzen welke van vroegeren tijd dagteekenen. Men ziet ze als gevelbekroning van het Huis Heerengracht 72 met het jaartal 1633 en eveneens aan de voormalige pakhuizen der West-Ind. Compagnie (het tegenwoordige Koloniaal Etablissement) met het jaartal 1642. Juist als bij het Rembrandt-huis dragen deze frontons (beide afgebeeld in de „Noord Hollandsche Oudheden," van G. van Arkel en A. W. Weissman) een dusgenaamd Lutmaornament.

In de verkoopsacte van het huis uit 1658 wordt melding gemaakt van „twee kaggels ende diversche afschutsels, op de solder voor sijn leerlingen aldaer gestelt, toebehoorende Rembrandt van Rijn." Deze mochten door hem worden meegenomen naar de Rozengracht. Ook in deze merkwaardige aanteekening vindt men bevestigd, dat het huis een hoogeren bouw heeft gehad dan in den tijd van Balthazar Floriszoon.

De wijzigingen van den fraaien voorgevel zullen zich dus bepalen tot een verandering van den toegang, waarbij de beide smalle deuren zullen vervangen worden door een enkele, breedere voordeur. Overigens spreekt vanzelf dat het onjuiste opschrift, in veel later tijd in den gevel geplaatst, verbeterd zal worden. Rembrandt immers woonde hier niet van 1642 tot 1665, maar van Januari 1639 tot Maart 1658.

Moeilijker taak wacht den bouwmeester in het inwendige. Hij zal daarbij in balklagen en door andere gegevens zeker aanwijzingen vinden, welke getoetst kunnen worden aan de bijzonderheden van den historischen boedel-inventaris. Daar vindt men melding gemaakt van 't Voorhuys (vestibule) met een zijkamer, een binnenkamer en aan den achterkant een „zaal", die Rembrandt tot slaapkamer diende. Daaronder was de keuken. De „kunstkamers" en het atelier waar „de Nachtwacht" werd geschilderd, lagen op de eerste verdieping.

Met den aanvang van Mei zal voor het huis een schutting worden geplaatst waarna onder leiding van den Heer de Bazel, het plaatselijk onderzoek een aanvang kan nemen. Inmiddels worden in verschillende richtingen nasporingen gedaan, zooals in de grondpapieren van het huis welke teruggaan tot het einde der 17e eeuw en bij het kadaster. Met dit wetenschappelijk en technisch onderzoek kan nog geruimen tijd heengaan, zoodat niet te zeggen valt wanneer het geheele werk voleindigd zal zijn.

In de overtuiging dat het Bestuur van de Stichting in overleg met B. en W. van Amsterdam, met piëteit en overleg zal te werk gaan, mag men het er voor houden dat het Rembrandt-huis een instelling zal worden, welke de nagedachtenis van den grooten kunstenaar werkelijk nieuwe eere brengt.

Ingezonden stukken.

DE INVLOED VAN DEN GROOTEN CUYPERS.

In Uw vorig blad vraagt X, of ik de vraag beantwoorden kan, of de groote Cuypers, behalve op het Huygens-monument, ook direct of zijdelings invloed heeft uitgeoefend op het tot stand komen van het gewijzigde projekt van het Vredespaleis.

Die vraag is niet zoo eenvoudig te beantwoorden. X zegt, dat van den invloed van de architecten Muysken en Knuttel niets te bespeuren is. Ik heb daarover geen oordeel, omdat de eigen stijl van genoemde heeren mij tot nu toe geheel onbekend is en nu heeft het mij uitermate verbaasd, dat in het geheele stuk van X de naam van der Steur niet voorkomt, die toch de eigenlijke medewerker van Cordonnier is geworden. Want dat hij meer is dan een gewone ondergeschikte, bewijst het artikel in de Hollandsche Revue van April 1907, dat aldus eindigt: „Maar in de tweede plaats is 't al gebleken „dat hij bij zijn verhuizing naar den Haag daar „eigen opinies mee naar toe zal nemen, want nu „reeds schroomt hij niet om te zeggen, dat hij „zich niet vereenigen kan met den stand der „plaatsing van het Vredespaleis, gelijk die ont„worpen is.

„Men weet, dat dit gebouw zal komen te staan „op de punt gronds, gelegen op 't samenkomen „van Anna Paulownastraat en den Scheveningschen „weg, op de hoogte, maar dieper dan de Grieksche „kapel. Het plan was nu, om het Vredespaleis „met den voorgevel in de richting van die punt te plaatsen. Met deze plaatsbepaling kan de heer „van der Steur zich niet vereenigen. En dat wel „om redenen van architectonischen welstand. Want „dan zou die voorgevel op het Noord-Oosten komen „te staan en het effect der licht- en schaduw„spelingen missen, die de zon er op brengen kan, „en dat wenschelijk is bij een monumentaal gebouw „als het Vredespaleis. Om die reden zou hij het „gebouw willen omzetten met zijn front naar het „Zuid-Westen, en dan vanaf de Statenlaan eene „allee willen maken, die op den Scheveningschen „weg uitkomt, zoodat men vanaf de Statenlaan en „die allee een mooi gezicht op het paleis kreeg.

„en het vanaf den Scheveningschen weg toch ook
„te zien zou blijven.

„Dit denkbeeld brengt hij mee naar den Haag
„maar of 't hem gelukken zal 't ook te verwezen-
„lijken, valt nu nog niet te zeggen en zal eerst
„blijken op den dag der eerste-steenlegging, welke,
„als alles meeloopt, misschien op 't eind der
„Vredesconferentie vallen kan.

„In alle geval valt hier toch ook uit af te leiden
„dat 't medewerkerschap van den heer van der
„Steur met Cordonnier zich niet bepalen zal tot
„een soort van opperteekenaarschap, zooals zijn
„benijders voorshands al hebben willen doen ge-
„looven, maar een medescheppingschap zal worden.

„En dan ten slotte, wie weet, of de beschaafde,
„rustige eenvoud van 's heeren van der Steur's
„werk geen temperenden invloed zal kunnen uit-
„oefenen op het drukke en overladen karakter
„van de Belgische architectuur, die als een be-
„dreiging boven de schepping van het Vredespaleis
„blijft hangen."

Daar volgens ditzelfde artikel dit het eerste groote en grootsche gebouw is, waaraan van der Steur zijne krachten beproeft, zoo is het zonder meer ook niet zoo onmiddellijk te zeggen, wat van der Steur's aandeel daarin is of niet.

Uit het volgende, wat ik uit ditzelfde artikel citeer, zou men eerder opmaken, dat de invloed der Cuypersen geheel bij dezen bouw buiten is gesloten: „Deze (d.w.z. Cordonnier) bewilligde in de be-
„noeming van een medewerker, die het Hollandsch
„zou verstaan, maar wilde de aanwijzing van dien
„persoon aan het Carnegie-komité overlaten. Moge-
„lijk dacht hij wel op die manier 't best af te
„komen van de verantwoordelijkheid voor dien
„medewerker en zich later, wanneer er eens iets
„in verband met dien persoon mocht geschieden
„— men weet toch immers nooit wat er kan gebeu-
„ren — achter dat komité te kunnen verschuilen.

„Toen liet de heer Cordonnier, die katholiek is,
„zijn oog vallen op zijn geloofsgenoot, den Hol-
„landschen architect Cuypers.

„Hoe het Carnegie-komité daarover gedacht heeft,
„weten we niet, en of het er veel voor heeft ge-
„voeld om bouwkundige sympathieën, die onder
„katholieke architecten van den laatsten tijd wel
„eens predominieeren, langs dezen weg toegang te
„verleenen tot het aspekt van het Vredespaleis,
„kunnen wij evenmin beoordeelen, maar een feit is
„'t, dat er van het medewerkerschap van den heer
„Cuypers niets is gekomen. En een afdoend argu-
„ment om de onwenschelijkheid van deze keuze
„te bepleiten, was, dat de heer Cuypers had be-
„hoord tot degenen, die waren uitgenoodigd, om
„aan de prijsvraag voor het Vredespaleis deel te
„nemen, dat zijn antwoord echter niet was bekroond,
„en dat 't nu toch niet aanging hem uit te noodigen
„om aan de uitvoering van 't ontwerp van een
„gewezen konkurrent mede te werken.

„De heer Cuypers raakte daarmee dus van het tooneel".

Het is natuurlijk denkbaar, dat er nu buiten Cordonnier om de invloed van den grooten Cuypers zich toch nog wel heeft laten gelden, maar dit is eene vraag, die ik niet kan beantwoorden, want de directe, zoowel als de indirecte invloed van een groot man reikt bewust of onbewust ver.

Dat de groote Cuypers invloed op van der Steur heeft uitgeoefend, is wel zeker. Hij was het toch, die zijne eerste schreden leidde in de practijk van het werkelijke leven, want aan van der Steur was de restauratie van den ouden St. Bavo opgedragen onder de opperste leiding van den grooten Cuypers. Hier heeft de groote Cuypers hem met zijn machtigen geest geïnspireerd en dat er hem iets daarvan was bijgebleven bij het ontwerp van het Vredespaleis, het eerste grootsche werk, dat hij zou helpen verrichtten, is niet te verwonderen; al is het heel moeilijk uit te maken, of deze invloed slechts een verwijderde, indirecte of een meer directe is geweest. Hoe het zij, al deze verschillende invloeden der architecten Cordonnier, Cuypers, van der Steur, wellicht nog anderen, hebben een zekere verwarring gesticht, waarvan het tweede ontwerp een allerduidelijkst blijk is en ik geloof, dat het zeer moeilijk zal zijn, iemand te vinden, die op goede gronden en van ganscher harte zal durven staande houden, dat het tweede ontwerp van het Vredespaleis hem ook maar eenigszins voldoet. Wie daarvan de schuld is? Behalve de genoemde bouwmeesters, zijn er nog zooveel andere personen in deze zaak van invloed geweest, de verantwoordelijkheid is zoo verwaterd geworden, dat men er geen houvast meer aan heeft.

In een artikel, getiteld als dit: „De invloed van den grooten Cuypers", zou men allicht verwachten, dat ik melding ging maken van het groote verval, waarin de bouwkunst was voor Cuypers optrad als pionier, hoe hij zijne reuzenkrachten besteedde om de architectuur weer op te heffen en hoe hem dit vrijwel gelukt is. Nu Cuypers, op een leeftijd gekomen, waarin Cicero eene „rust met waardigheid" (otium cum dignitate) aanraadt of hoogstens eene „zaak zonder gevaar" (negotium sine periculo), nu het geheele vaderland eenstemmig den grooten man viert, nu is het bijna overbodig er nog eens op te wijzen en is het geen blijk van geringschatting, zelfs wanneer men naast den grootsten lof ook op enkele kleinere fouten wijst. Dit mag niemand ontstemmen, want een groot man is nu eenmaal geheel iets anders dan eene rijke erftante die men tot in het onmogelijke ontziet. Zoo aarzel ik niet, hier als mijne meening te zeggen, dat het mij passender zou hebben toegeschenen, wanneer het Huygens-monument vrij bleve van den specialen Cuypers-stijl. Huygens, die als persoon op eene heel andere basis stond dan de geest der Middeleeuwen, wiens geest veel verder reikte dan de moderne tijd ,die aan zijn tijd eenige nuttige toepassingen schonk, maar wiens gedachtenheir eerst heden eenigermate kan worden begrepen en wiens volle rijkdom eigenlijk eerst aan de toekomst behoort. Het vrije en universeele van den geest van Hijygens is moeilijk te vatten in de vormelijkheid der Middeleeuwen.

Nagenoeg hetzelfde kan gezegd worden van het Vredespaleis en de idee, waaraan dit het aanzijn verschuldigd is. Ook deze idee is eigenlijk slechts goed verstaanbaar voor komende geslachten. Ook hiervoor past zeer slecht, wat de Middeleeuwen aankleeft.

Wanneer deze beide zaken, Huygens-Monument en Vredespaleis niet een verloop hebben gehad zooals men dat wel zou wenschen, dan vindt dat misschien nog minder zijn oorsprong in den overheerschenden invloed van Cuypers, dan wel in het verval, waarin de bouwkunde trots Cuypers nog steeds eenigszins is gebleven. De zelfbewustheid is in den bouwkunstenaar nog weinig doorgedrongen, al zijn er enkele goede uitzonderingen op

den regel, maar dit bijna algemeen gemis aan bewustheid, wat bouwkunst is, wat bouwkunst kan, wat bouwkunst moet zijn voor de menschheid, is mijns inziens de oorzaak van allerlei misstanden op het gebied der architectuur, die slechts dan kan ontstaan, als de groote scheppingsdrang van den kunstenaar aan het algemeen vreemd blijft.

Y.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 7. Tentoonstelling van een collectie Penteekeningen van boerenwoningen in Nederland, door H. v. d. Kloot Meijburg.
Brieven uit België VI met afbeelding van het ontwerp v. h. gemeentehuis te Laeken.
Werkloosheid. Verslag van een voordracht van Prof. C. A. Verrijn Stuart te Delft in een vergadering van het departement 's-Gravenhage der Maatschappij van Nijverheid.
Verslag van de vergadering der Afdeeling Haarlem van 31 Januari 1908.

Architectura No. 7. Het wezen der schoonheid, door H. Hana.
Technisch Gedeelte. Over den invloed van de vastheid van metselsteenen en mortel op de vastheid van het metselwerk, naar het Duitsch van G. Benfey. — Middelbaar Technisch Onderwijs.

De Bouwwereld No. 8. De Dam te Amsterdam XVI. Verbetering der toegangswegen tot den Dam, Besluit, door Dr. Joh. C. Breen.
Met den tijd mee, door L. M. Moolenaar.
Architecten-Woningen V, door T. H. W. Leliman.

De Ingenieur No. 7. Het Banka-boortoestel voor de uitvoering van ondiepe boringen en grondonderzoek, door E. Middelberg m.i., met afbeeldingen.
Over den weerstand der rails en sporen van wisselstroombanen, door C. Feldmann.
De nieuwe Engelsche octrooiwet door A. Elberts Doyer.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 7. Een stuk-werk tarief-systeem. — Berekening electrische gelijkstroom-netten.

De Aannemer No. 8. Afdeeling Assen. Vergadering van 7 Februari 1908.
Afdeeling Groningen. Vergadering van 10 Februari 1908.
Afdeeling Hilversum. Jaarvergadering van 22 Januari 1908.
Afdeeling Leeuwarden. Jaarvergadering van 7 Februari 1908.
Uit Eigen Kring. Force majeure; Bouwverordeningen.
Een belangrijk verslag II.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 33. De gebakken steen en hare nieuwste toepassing, overgenomen uit „De Bouwwereld". — Onderzoek naar de meer of minder deugdelijkheid van kalkzandsteen, overgenomen uit „De Bouwwereld. — Onderzoek van kalkzandsteen. — Woningwet. — De Rijksverzekeringsbank in 1906 (vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 7. Ländliche Neubauten in den Ostmarken door K. Hahn, met afbeeldingen.
Vom Grundriss des Stockwerkhauses, door P. Rose bij ontwerpen van W. Kalkmann.
Einiges vom Landhausbau, door F. Rud. Vogel, bij ontwerpen van Otto Feisel, te Mülheim a. Rh.
Bilder aus Bromberg, losse plaat naar teekeningen van Otto Becker.

Het Huis, Oud & Nieuw. Aflevering 1 van den jaargang 1908 opent met een studie over „Oud Tafellinnen" door J. Six, een onderwerp, waarover betrekkelijk weinig litteratuur, maar waardoor ongetwijfeld in ons land een groote massa materiaal in de linnenkasten van vele families verborgen ligt. Daarvan is door den heer Six een en ander voor den dag of liever voor het electrisch licht gebracht en het is daarmede gelukt, vrij goede afbeeldingen van eenige belangrijke stukken te verkrijgen, wat daarbij medegedeeld wordt, ofschoon geenszins een systematische wetenschappelijke verhandeling, is alleszins lezenswaard. Een Middelburgsch Renaissance-portaal wordt in verschillende arbeeldingen gegeven met vermelding van eenige historische bijzonderheden door W. O. Swaving. Verder bevat de aflevering eenige platen, betrekking hebbende op een villa te Noordwijk aan Zee.

Bulletin des Métiers d'Art. De Januari-aflevering zijnde no. 7 van den zevenden jaargang bevat een beschrijving met afbeeldingen van een ontwerp voor een Museum voor Decoratieve kunsten, bekroond in een prijsvraag van de Jean Bethune-stichting, de St. Lucas school te St. Gilles. De bekroonde is een jong bouwkundige, Herman Lemaire. Het ontwerp is gedacht als een groot permanent tentoonstellingsgebouw, bestaande uit een aantal paviljoenen, om een reusachtig nagenoeg vierkant binnenplein gegroepeerd. De architectuur is modern Belgische Gothiek met toepassing van de bekende puntgranaatkoepels en geweldige torens. Ongetwijfeld heeft het den ontwerper veel studie gekost, maar de oneindige verticale a-senverdeeling der enorm lange gevels maakt het ontwerp weinig aantrekkelijk.
Verder geeft deze aflevering een albumblad met fragmenten van Mozaiek, Schildering en Keramiek uit de Hoofdkerk en het Oudheidkundig museum te St. Omer en een artikeltje van L. de Farcy over het maken van een klokkestoel in den XIIIde eeuwschen toren van St. Aubin te Angers.
Dan volgt een artikel over Oud-Zwitsersche Architectuur naar aanleiding van het onlangs verschenen fraaie werk van Anheisser, Altschweizerische Baukunst en ten slotte de voorzetting van de studie van Frans Nève over Attisch Vaatwerk.

Twee belangrijke rapporten in zake Technisch Onderwijs wachten al reeds eenige weken op bespreking, ten eerste het:

Rapport inzake het oprichten eener Technische School van de Commissie benoemd door de Afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond. De genoemde afdeeling heeft een proef op kleine schaal genomen met een cursus in statiek en een in electrotechniek en machinebouw, doch dezen cursus, om financiëele redenen niet kunnen voortzetten.
Evenwel werd de moed niet opgegeven en een commissie benoemd, om middelen te beramen hoe de zaak weder overeind te zetten zou zijn. Het resultaat van den arbeid dier commissie is in dit rapport neergelegd en de litteratuur over het onderwerp is daardoor verrijkt met een bijdrage, vooral belangrijk, omdat zij komt uit een kring van technici, die in de practijk werkzaam, zich bewust zijn van de waarde der practijk en van hetgeen zij aan theoretische aanvulling noodig hebben. Wanneer men eenmaal van Gemeente of Rijkswege Technische scholen gaat oprichten zal men menige wenk in dit rapport ter harte dienen te nemen, dit zal aan de inrichting ten goede komen.
Wij komen nog nader op dit rapport terug. Voorloopig zij de lezing elk belangstellende en belanghebbende aanbevolen.
De heer B. van der Werff, Andreas Bonnstraat 44 Amsterdam zendt het franco aan ieder die hem f 0.25 doet toekomen.
Het tweede rapport, dat hier bedoeld wordt is het Verslag van den heer P. Doorn, lid en secretaris der subcommissie van het technisch onderwijs der Staatscommissie tot reorganisatie van het onderwijs, omtrent een bezoek aan enkele vakscholen in België.
Ook dit verslag, ofschoon met eenigszins andere bedoeling opgesteld zou een uitvoerige bespreking verdienen. Ofschoon slechts „enkele" vakscholen meer uitvoerig beschreven worden zijn in de bijlagen een aantal gegevens verzameld, die een vrij uitvoerig algemeen overzicht geven van de organisatie van het vakonderwijs bij onze Zuidelijke naburen.
Over het algemeen staat het onderwijs, in België bij het onze vergeleken, niet op een bijzonder hooge trap, maar voor het spesiaal onderwijs in bepaalde vakken bezit België scholen, somtijds particuliere inrichtingen, die zeer goede resultaten opleveren. Met betrekkelijk geringe middelen doet men er in dit opzicht vaak meer dan bij ons, men stelt geen onnoodig hooge eischen, een grooter deel van leerlingen profiteert er van, men vormt in die vakscholen geen halve ingenieurs en architecten, maar bekwame ambachtslieden.
Het handwerk was en is in België meer in eere, dan bij ons en de vakscholen dragen bij om de goede tradities in eere te houden.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De gemeenteraad van Brugge heeft met algemeene stemmen de onteigening aangenomen van een blok huizen, op welker plaats het groote nieuwe museum moet komen te staan. Het is niet ver van het huis Gruuthuuze en van het St. Jans hospitaal.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Naar „het Vaderland" mededeelt heeft het bestuur der afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich tot den Gemeenteraad gewend met een adres, naar aanleiding van het voorstel van B. en W., tot een partieelen aankoop van het Park Zorgvliet door de gemeente, met bijbehoorende bepalingen.

Zijns inziens mag als vanzelf sprekend worden beschouwd, dat de bedoeling en de letter van de Woningwet een onteigening van geheel Zorgvliet zullen bevorderen en wettigen, zoodat daarin het groote middel is gelegen, om het gansche terrein tegen redelijken prijs in gemeente-bezit te doen overgaan.

Waar Zorgvliet slechts in zijn geheel voor de gemeente een groote waarde heeft, en niet, ontdaan van zijn schitterendste kern, ware het beter te achten de vier en een half millioen wel degelijk aan parken te besteden, doch dan aan die, nieuw aan te leggen in stadsgedeelten, welke daarvan geheel zijn verstoken, of aan dezulke, die bestaande parken zullen verbinden tot een gordel van groen rond de Hofstad.

De meening van het bestuur in dezen wordt versterkt door de overtuiging, dat het nieuwe Uitbreidingsplan het karakter van, zoowel als de wegtraceering op Zorgvliet, geheel in de hand heeft, en daardoor bij de goede leiding van het gemeente-bestuur (desnoods bijgestaan door een schoonheidscommissie, als te Amsterdam), bij de uitvoering daarvan te verwachten, in ieder geval een stadswijk zal moeten ontstaan, beantwoordende aan de schoonheidseischen, welke de Scheveningsche Boschjes en de Oude Scheveningsche Weg aan hun omgeving stellen.

En in geen geval is het gewettigd om bestaanden parkaanleg van groote aantrekkelijkheid en schoonheid, prijs te geven, om daarvoor een ander park te verkrijgen: ware dat offer noodig, zoo ware het zeker aangewezen de oude Boschjes te laten in hun tegenwoordigen toestand, en zich te beperken tot het stellen van zware schoonheidseischen aan de exploitatie van Zorgvliet.

Het bestuur verzoekt den Raad derhalve, het voorstel van B. en W., ondanks de voortreffelijke bedoelingen, die daaraan ten grondslag liggen, te verwerpen en daarvoor in principe aan te nemen het Park Zorgvliet ten algemeenen nutte te zullen aankoopen, door onteigening, volgens de bepalingen, daaromtrent in de Woningwet vervat, en dit zonder te raken aan den tegenwoordigen staat der gemeentelijke Scheveningsche Boschjes; daarbij tevens uitsprekende de wenschelijkheid, dezelfde bedragen beschikbaar te stellen om aan de Haagsche parken die uitbreiding en beteekenis te geven, welke bij een moderne stad passen.

— Zooals men weet, is het geboortehuis van Boerhave te Voorhout (Z. H.) thans ingericht tot pastorie der Hervormde Gemeente. Het huis zal nu geheel gerestaureerd worden in den stijl van den tijd van de Boerhave's jeugd, alzoo van het laatste gedeelte gedeelte der 17e eeuw.

AMSTERDAM. Omtrent de plannen tot herstelling van den gevel der Nieuwe kerk te Amsterdam meldde het „Hbl.":

De straatbreedte wordt op het smalste punt van de Mozes-en-Aäronstraat van 11.15 op 16 M. gebracht, en de oude kathedraal wordt ontdaan van de leelijke winkelgevels.

Ook het kerkportaal aan de Damzijde met de aangrenzende vertrekken wordt weggebroken. De restauratie van het portaal zal geschieden in Gothischen stijl, overeenkomstig een schilderij, die in het kerkelijk archief berust. Het tegenwoordig portaal bestond reeds in 1780, zooals blijkt uit een afbeelding der kerk van 1788. Het nieuwe wordt een open voorportaal, met kruisbogen, door een hek afgesloten.

De Louis XIV-betimmering en het plafond van de kerkmeesterskamer, welke ook gesloopt wordt, en bekaamd zijn om de zeldzaam fraaie uitvoering, zullen zorgvuldig worden uitgenomen en in een ander lokaal in de kerk worden aangebracht.

Tegen 1 Mei zijn de huren van de winkels in de Mozes- en-Aäronstraat opgezegd en aanstonds zal dan met het sloopen worden begonnen. De herstelling van het kerkportaal begint eerst, wanneer het contract met de gemeente over de vergoeding van f 45.000 is geteekend.

Hoe lang het werk der restauratie zal duren, is niet te zeggen vóór de winkels zijn afgebroken en de toestand van de buitenmuren der kerk kan worden opgenomen; maar onmogelijk is 't niet, dat er een paar jaren mee heengaan.

SCHIEDAM. Voor de betrekking van Directeur aan de op te richten Ambachtsschool hebben 62 sollicitanten zich aangemeld.

MIDDELBURG. Het bestuur van de vereeniging „de Ambachtsschool" heeft aan het Gemeentebestuur verzocht om afstand van een stuk gemeentegrond, gelegen tusschen Molenwater en den Zuidsingel, voor het stichten van eene Ambachtsschool met burgeravondschool.

BUSSUM. te 's-Graveland is op het daarvoor aangewezen terrein begonnen met de proefboringen voor eene drinkwaterleiding, onder toezicht van den ingenieur Jhr. N. A. Holmberg de Beckfelt, uit Amsterdam.

ASSEN. De Gemeenteraad van Coevorden heeft besloten aan de vereeniging „De Eendracht" een voorschot te verleenen van f 3000, voor het bouwen van dertig woningen, ingevolge bepalingen der Woningwet.

Personalia.

Te Arnhem zijn op de aanbeveling voor leeraar in het handteekenen aan de H B. S met 5jarigen cursus — vacature-Markus — geplaatst: 1e Jac. Favier, thans tijdelijk belast; 2e W. A. Borgman, Tiel; 3e k. Volbeda, Rotterdam.

— De heer A. J. M. Pel, directeur der gasfabriek te Oldenzaal, is benoemd tot opzichter bij de gemeentewerken en waterleiding te Heerlen.

— De Prov. Staten van Gelderland benoemden 11 Februari l.l. tot hoofdingenieur van den provincialen waterstaat den heer K. Pringle, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van Friesland.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot directeur van het aan het departement van koloniën verbonden technische bureau, tevens belast met de leiding van afdeeling F (aanschaffing en uitzending van gouvernementsgoederen) van dat departement, den heer J. E. Verbrugh, thans ingenieur 1ste klasse bij het genoemde bureau.

— Bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage zijn met 1 Januari l.l. bevorderd tot Opzichter-teekenaar 1ste klas: Th. J. Klaasser, L. A. L. M. van Beers en F. Zwanenburg, thans Opzichter-teekenaar 2de klas.

Vacante Betrekkingen.

— Scheepsteekenaar onder No. 5362, bureau der N. Rotterd. Courant. (1)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk; salaris nader te bepalen. Brieven onder No. 35059 aan het bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Crayonteekenaar; brieven onder lett. E. R 344. N. v. d. Dag. (1)

— Assistent voor Bouwkunde aan de Technische Hoogschool. Zie adv. in dit no. (1)

— Bouwk. Opzichter R. K. tegen 1 Maart, eenigszins bekend met kerkbouw. Brieven onder letter D, aan het Bureau van de „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Machineteekenaar voor vast werk met grondige kennis van Engelsch en Duitsch, te Schwetzingen bij Mannheim. Brieven in 't Engelsch en Duitsch aan: Pfaudler Werke A. G., Schwetzingen. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Chef voor eene op te richten Steenhouwerij. Vereischten zijn: energiek persoon met uitgebreide kennis van het vak en van de Fransche en Duitsche taal. Brieven onder motto „Chef-Steenhouwerij" aan het Algemeen Advertentie-Bureau, A. de la Mar Azn. Amsterdam. (2)

— Boekhouder, op een bouwwerk, met kennis van het bouwvak. Salaris f 60 per maand. Brieven onder No. 35011 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Machineteekenaar bekend met detailleeren, en Aankomend Teekenaar. Brieven onder No. 4716, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

— Een Opzichter-Uitvoerder, voor aanleg van straten en rioleeringen, een bouwk. opzichter-teekenaar, en een bouwk. teekenaar. Bij de Gemeentewerken van Enschede, onmiddelijk in tijdelijke dienst. Brieven aan den Directeur der Gemeentewerken Jhr. A. H. op ten Noort. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

42 Bouwk.Opz.-teek.,	20—49 j.,	f 60—f 120	p.m
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j.,	f 65—f 110	„
1 Bouwk. Teek.	18—26 j.,	f 40—f 120	„
11 Waterb. Opzr.	20—49 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	26—34 j.,	f 100—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	22 j.,	f 75	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
9 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j.,	f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 24 Februari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het leveren, verwerken, aanbrengen en onderhouden van asphalt op wegen, pleinen, bruggen enz., aanvangende 1 Mei 1908 en het leveren van materiaal voor ondergieting van tramrails; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenieur der Bestratingen ten Gemeentehuize, kamer No. 97, gedurende vier weken aan de aanbesteding voorafgaande, alleen op de drie eerste werkdagen van elke week van 11 tot 1 uur.

Beetsterzwaag, ten 11 ure, door het gemeentebestuur van Opsterland: a. de levering van 243000 vlakke Waalstraatklinkers; b. de levering van 550 M³. riviergrind; c. de levering van 240 M³. basaltslag; voorwaarden te verkrijgen bij den gemeentearchitect.

Oud-Vossemeer, ten 2 ure, door den heer P. H. A. van Tilburgh: het bouwen van een nieuwe schuur; aanw. 24 Febr. 11 ure; bestek verkrijgbaar bij den bouwkundige J. Vriens te Tholen.

Schiedam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: de levering van pl.m. 3200 M. trottoirband. Het bestek verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie (afdeeling A). De inschrijvingsbiljetten moeten vóór 's morgens 11 uur ten Raadhuize zijn ingeleverd.

Schiedam, ten 12 ure, door het gem. best.: de levering van trottoirkalken, putranden, meerpalen, padpalen en balusters; bestek te bekomen ter secretarie. De biljetten vóór 11 uur 's morgens in te leveren ten Raadhuize.

Stadskanaal, ten 5 ure, door den heer B. Lutter in het hotel Dopper: a. het bouwen van een behuizing; b. de koperslagerswerken; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en aldaar verkrijgbaar.

Westeremder Voorwerk, ten 4 ure, door den landbouwer I. van Clooster in het café van G. Alting: het amoveeren en weder opbouwen van een nieuw voor- en middengebouw; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en aldaar verkrijgbaar; aanw. 24 Febr. 9.30 ure, door den archit. H. Rozema te Loppersum.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 25 Februari.

Valkenswaard, door het R. K. parochiaal kerkbestuur van den H. Nicolaas: het bouwen van twee klasselokalen enz. aan de school van 't Liefdegesticht; bestek en teek. verkrijgb. aan de R. K. pastorie aldaar.

Harlingen, ten 8.30 ure, door het gem. bestuur: het maken en leveren van twee stel vloeddeuren voor de Noorder- en Zuidersas en het verwisselen en herstellen enz. van de deuren der sluizen en bij. behoorende werken; aanw. geb. bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Zutphen, door den arch. H. A. Ezerman in het café Groote: het vergrooten van het Diaconiehofje aan de Groene Steeg; bestek en teekening ter inzage in genoemd café en te bekomen bij genoemden arch.; aanwijzing gehouden.

Voorst, ten 11 ure, door het gemeentebest.; 1o. het bijbouwen van een lokaal c. a. aan de openbare school te Terwolde; 2o. het le eren en plaatsen van 25 stuks 2 persoons schoolbankjes in een der lokalen te Twello. Bestek en voorwaarden ten Gemeentehuize te Twello ter inzage, en te bekomen. Aanwijzing gehouden.

WOENSDAG 26 Februari.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het rioleeren van straten in den besterd: bestek met teekeningen te bekomen aan het bureau gemeentewerken; inl. verstrekt de directeur.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.; de levering van: a. 111500 portierkeien 10-17 dem. r-t., b. 150 M. hardsteen trottoirband 20-30; bestek en voorw. te bekomen aan het bureau der gemeentewerken; inl. verstrekt de directeur.

DONDERDAG 27 Februari.

Alkmaar, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het leveren van bouwmaterialen voor den dienst 1908, in 4 perc.; bestek te bekomen ter secretarie; inl. tan kantore der gemeente-werken.

Kubaard, door den arch. M. K. Zijlstra

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De gemeenteraad van Brugge heeft met algemeene stemmen de onteigening aangenomen van een blok huizen, op welker plaats het groote nieuwe museum moet komen te staan. Het is niet ver van het huis Gruuthuuze en van het St. Jans hospitaal.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Naar „het Vaderland" medegedeeld heeft het bestuur der afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich tot den Gemeenteraad gewend met een adres, naar aanleiding van het voorstel van B. en W., tot een particulieren aankoop van het Park Zorgvliet door de gemeente, met bijbehoorende bepalingen.

Zijns inziens mag als vanzelf sprekend worden beschouwd, dat de bedoeling en de letter van de Woningwet een onteigening van geheel Zorgvliet zullen bevorderen en wettigen, zoodat daarin het groote middel is gelegen, om het gansche terrein tegen redelijken prijs in gemeente-bezit te doen overgaan.

Waar Zorgvliet slechts in zijn geheel voor de gemeente een groote waarde heeft, en niet, ontdaan van zijn schitterendste kern, ware het beter te achten de vier en een half millioen wel degelijk aan parken te besteden, doch dan aan die, nieuw aan te leggen in stadsgedeelten, welke daarvan geheel zijn verstoken, of aan dezulke, die bestaande parken zullen verbinden tot een gordel van groen rond de Hofstad.

De meening van het bestuur in dezen wordt versterkt door de overtuiging, dat het nieuwe Uitbreidingsplan het karakter van, zoowel als de wegtraceering op Zorgvliet, geheel in de hand heeft, en daardoor bij de goede leiding van het gemeentebestuur (desnoods bijgestaan door een schoonheidscommissie, als te Amsterdam), bij de uitvoering daarvan te verwachten, in ieder geval een stadswijk zal moeten ontstaan, beantwoordende aan de schoonheidseischen, welke de Scheveningsche Boschjes en de Oude Scheveningsche Weg aan hun omgeving stellen.

En in geen geval is het gewettigd om bestaanden parkaanleg van groote aantrekkelijkheid en schoonheid, prijs te geven, om daarvoor een ander park te verkrijgen: ware dat offer noodig, zoo ware het zeker aangewezen de oude Boschjes te laten in hun tegenwoordigen toestand, en zich te beperken tot het stellen van zware schoonheidseischen aan de exploitatie van Zorgvliet.

Het bestuur verzoekt den Raad derhalve, het voorstel van B. en W., ondanks de voortreffelijke bedoelingen, die daaraan ten grondslag liggen, te verwerpen en daarvoor in principe aan te nemen het Park Zorgvliet ten algemeenen nutte te zullen aankoopen, door onteigening volgens de bepalingen, daaromtrent in de Woningwet vervat, en dit zonder te raken aan den tegenwoordigen staat der gemeentelijke Scheveningsche Boschjes; daarbij tevens uitsprekende de wenschelijkheid, dergelijke bedragen beschikbaar te stellen om aan de Haagsche parken die uitbreiding en beteekenis te geven, welke bij een moderne stad passen.

— Zooals men weet, is het geboortehuis van Boerhave te Voorhout (Z. H.) thans ingericht tot pastorie der Hervormde Gemeente. Het huis zal nu geheel gerestaureerd worden in den stijl van den tijd van de Boerhave's jeugd, alzoo van het laatste gedeelte gedeelte der 17e eeuw.

AMSTERDAM. Omtrent de plannen tot herstelling van den gevel der Nieuwe kerk te Amsterdam meldde het „Hbl.":

De straatbreedte wordt op het smalste punt van de Mozes-en-Aäronstraat van 11.15 op 16 M. gebracht, en de oude kathedraal wordt ontdaan van de leelijke winkelgevels.

Ook het kerkportaal aan de Damzijde met de aangrenzende vertrekken wordt weggebroken. De restauratie van het portaal zal geschieden in Gothischen stijl, overeenkomstig een schilderij, die in het kerkelijk archief berust. Het tegenwoordig portaal bestond reeds in 1780, zooals blijkt uit een afbeelding der kerk van 1788. Het nieuwe wordt een open voorportaal, met kruisbogen, door een hek afgesloten.

De Louis XIV-betimmering en het plafond van de kerkmeesterskamer, welke ook gesloopt wordt, en befaamd zijn om de zeldzaam fraaie uitvoering, zullen zorgvuldig worden uitgenomen en in een ander lokaal in de kerk worden aangebracht.

Tegen 1 Mei zijn de huren van de winkels in de Mozes- en-Aäronstraat opgezegd en aanstonds zal dan met het sloopen worden begonnen. De herstelling van het kerkportaal begint eerst, wanneer het contract met de gemeente over de vergoeding van f 45.000 is geteekend.

Hoe lang het werk der restauratie zal duren, is niet te zeggen vóór de winkels zijn afgebroken en de toestand van de buitenmuren der kerk kan worden opgenomen; maar onmogelijk is 't niet, dat er een paar jaren mee heengaan.

SCHIEDAM. Voor de betrekking van Directeur aan de op te richten Ambachtsschool hebben 62 sollicitanten zich aangemeld.

MIDDELBURG. Het bestuur van de vereeniging „de Ambachtsschool" heeft aan het Gemeentebestuur verzocht om afstand van een stuk gemeentegrond, gelegen tusschen Molenwater en den Zuidsingel, voor het stichten van eene Ambachtsschool met burgeravondschool.

BUSSUM. te 's-Graveland is op het daarvoor aangewezen terrein begonnen met de proefboringen voor eene drinkwaterinrichting, onder toezicht van den ingenieur Jhr. N. A. Holmberg de Beckfelt, uit Amsterdam.

ASSEN. De Gemeenteraad van Coevorden heeft besloten aan de vereeniging „De Eendracht" een voorschot te verleenen van f 30000, voor het bouwen van dertig woningen, ingevolge bepalingen der Woningwet.

Personalia.

Te Arnhem zijn op de aanbeveling voor leeraar in het handteekenen aan de H B. S. met 5-jarigen cursus — vacature-Markus — geplaatst: 1e Jac. Favier, thans tijdelijk belast; 2e W. A. Borgman, Tiel; 3e k. Volbeda, Rotterdam.

— De heer A. J. M. Pel, directeur der gasfabriek te Oldenzaal, is benoemd tot opzichter bij de gemeentewerken en waterleiding te Heerlen.

— De Prov. Staten van Gelderland benoemden 11 Februari l.l. tot hoofdingenieur van den provincialen waterstaat den heer K. Pringle, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van Friesland.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot directeur van het aan het departement van koloniën verbonden technische bureau, tevens belast met de leiding van afdeeling F (aanschaffing en uitzending van gouvernementsgoederen) van dat departement, den heer J. E. Verbrugh, thans ingenieur 1ste klasse bij het genoemde bureau.

— Bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage zijn met 1 Januari l.l. bevorderd tot Opzichter teekenaar 1ste klas: Th. J. Klaasse, 1. A. L. M. van Beers en F. Zwanenburg, thans Opzichter-teekenaar 2de klas.

Vacante Betrekkingen.

— Scheepsteekenaar onder No. 5362, bureau der N. Rotterd. Courant. (1)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk; salaris nader te bepalen. Brieven onder No. 35059 aan het bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Crayonteekenaar; brieven onder lett. E. R 344. N. v. d. Dag. (1)

— Assistent voor Bouwkunde aan de Technische Hoogschool. Zie adv. in dit no. (1)

— Bouwk. Opzichter R. K. tegen 1 Maart, eenigszins bekend met kerkbouw. Brieven onder letter D, aan het Bureau van de „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Machineteekenaar voor vast werk met grondige kennis van Engelsch en Duitsch, te Schwetzingen bij Mannheim. Brieven in 't Engelsch en Duitsch aan: Pfaudler Werke A. G., Schwetzingen. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Bourdraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Chef voor eene op te richten Steenhouwerij. Vereischten zijn: energiek persoon met uitgebreide kennis van het vak en van de Fransche en Duitsche taal. Brieven onder motto „Chef-Steenhouwerij" aan het Algemeen Advertentie-Bureau, A. de la Mar Azn. Amsterdam. (2)

— Boekhouder, op een bouwwerk, met kennis van het bouwvak. Salaris f 60 per maand. Brieven onder No. 35041 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Machineteekenaar bekend met detailleeren, en Aankomend Teekenaar. Brieven onder No. 4716, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

— Een Opzichter-Uitvoerder, voor aanleg van straten en rioleeringen, een bouwk. opzichter-teekenaar, en een bouwk. teekenaar. Bij de Gemeentewerken van Enschede, onmiddelijk in tijdelijke dienst. Brieven aan den Directeur der Gemeentewerken Jhr. A. H. op ten Noort. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

42 Bouwk.Opz.-teek.,	20—49 j., f 60—f 120	p.m
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—32 j., f 65—f 110	„
1 Bouwk. Teek.	18—26 j., f 40—f 120	„
11 Waterb. Opzr.	20—49 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	26—34 j., f 100—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	22 j., f 75	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
9 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 40—f 80	„
5 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
2 Scheepsteekenaars	20—23 j., f 50—f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 24 Februari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het leveren, verwerken, aanbrengen en onderhouden van asphalt op wegen, pleinen, bruggen enz., aanvangende 1 Mei 1908 en het leveren van materiaal voor ondergieting van tramrails; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenieur der Bestratingen ten Gemeentehuize, kamer No. 97, gedurende vier weken aan de aanbesteding voorafgaande, alleen op de drie eerste werkdagen van elke week van 11 tot 1 uur.

Beetsterzwaag, ten 11 ure, door het gemeentebestuur van Opsterland: a. de levering van 243000 vlakke Waalstraatklinkers; b. de levering van 550 M³. riviergrind; c. de levering van 240 M³. basaltslag; voorwaarden te verkrijgen bij den gemeentearchitect.

Oud-Vossemeer, ten 2 ure, door den heer P. H. A. van Tilburgh: het bouwen van een nieuwe schuur; aanw. 24 Febr. 11 ure; bestek verkrijgbaar bij den bouwkundige J. Vriens te Tholen.

Schiedam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: de levering van pl.m. 3200 M. trottoirband. Het bestek verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie (afdeeling A). De inschrijvingsbiljetten moeten vóór 's morgens 11 uur ten Raadhuize zijn ingeleverd.

Schiedam, ten 12 ure, door het gem. best.: de levering van trottoirkalken, putranden, meerpalen, padpalen en balusters; bestek te bekomen ter secretarie. De biljetten vóór 11 uur 's morgens in te leveren ten Raadhuize.

Stadskanaal, ten 5 ure, door den heer B. Lutter in het hotel Dopper: a. het bouwen van een behuizing; b. de koperslagerswerken; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en aldaar verkrijgbaar.

Westeremder Voorwerk, ten 4 ure, door den landbouwer I. van Clooster in het café van G. Alting: het amoveeren en weder opbouwen van een nieuw voor- en middengebouw; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en aldaar verkrijgbaar; aanw. 24 Febr. 9.30 ure, door den archit. H. Rozema te Loppersum.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 25 Februari.

Valkenswaard, door het R. K. parochiaal kerkbestuur van den H. Nicolaas: het bouwen van twee klasselokalen enz. aan de school van 't Liefdegesticht: bestek en teek. verkrijgb. aan de R. K. pastorie aldaar.

Harlingen, ten 8.30 ure, door het gem. bestuur: het maken en leveren van twee stel vloeddeuren voor de Noorder- en Zuidersas en het verwisselen en herstellen enz. van de deuren der sluizen en bijbehoorende werken; aanw. geh. bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Zutphen, door den arch. H. A. Ezerman in het café Groote: het vergrooten van het Diaconiehofje aan de Groene Steeg; bestek en teekening ter inzage in genoemd café en te bekomen bij genoemden arch.; aanwijzing gehouden.

Voorst, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1o. het bijbouwen van een lokaal c. a. aan de openbare school te Terwolde; 2o. het leveren en plaatsen van 25 stuks 2 persoons schoolbanken in een der lokalen te Twello. Bestek en voorwaarden ten Gemeentehuize te Twello ter inzage, en te bekomen. Aanwijzing gehouden.

WOENSDAG 26 Februari.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het rioleeren van straten in den besterd: bestek met teekeningen te bekomen aan het bureau gemeentewerken; inl. verstrekt de directeur.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.: de levering van: a. 111500 portierkeeren 10-17 dem. ret., b. 150 M. hardsteen trottoirband 20-30; bestek en voorw. te bekomen aan het bureau der gemeentewerken; inl. verstrekt de directeur.

DONDERDAG 27 Februari.

Alkmaar, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het leveren van bouwmaterialen voor den dienst 1908, in 4 perc.; bestek te bekomen ter secretarie; inl. tan kantore der gemeente-werken.

Kubaard, door den arch. M. K. Zijlstra

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

te Oosterend: het bouwen eener stelphuizinge met stalling voor 42 stuks vee aan de slachtedijk; bestek met teekening te bekomen bij gen. arch.

Enkhuizen, ten 12.30 ure, door Dijkgraaf en heemraden van Drechterland in het Drechterlandsche Huis: het leveren van 345.000 Waal straatklinkers, op den wal te Hoorn, Avenhorn en Enkhuizen, het vervoer naar de Drechtenlandsche wegen; het leveren van 1995 M³. grint en het leveren van 893 M³. zand, met inbegrip van het vervoeren naar de Drechtenlandsche wegen. Monsters van de Straatklinkers aan den Concierge van het Drechterlandsche Huis te Enkhuizen, inzenden, met opgave van prijs. Bestekken verkrijgb. bij de firma W. over de Linden te Enkhuizen en ter lezing te Enkhuizen in het Drechtenlandsche Huis en te Hoorn in het Logement „Den Doele".

VRIJDAG 28 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van 6000 q. m. straatklinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secr.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van grès- of melafierkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secretarie.

Wilnis, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: a. het maken eener houten draaibrug met vasten aanbrug en landhoofden over het verlengde van de Heinoomsvaart onder de gemeente Wilnis; b. het bouwen van een brugwachterswoning aldaar; bestekken met teekeningen verkrijgbaar aan de secretarie der gemeente en bij den gemeente-opzichter J. Brouwer te Wilnis; aanw. 22 Febr. ten 11 ure op het terrein aan den Hoek van Westveen.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: het maken van een aanbouwing aan het kantoor van de gas-fabriek bestek en teekening te bekomen ter secr.; inlichtingen van 1—3 ure aan het bureau van den gem. arch.; aanw. gehouden.

Zwolle, ten 11 ure, door het bestuur van het waterschap Mastenbroek ten kantore van het waterschap: 1. het vernieuwen van twee wachtdeuren met bijbehoorende werken aan het Nieuwe Stoomgemaal; 2. het vernieuwen van de kleine brug no. 8 aan de Bisschotswetering bij de Drie bruggen; 3. het vernieuwen van de kleine brug no. 10 in de Rijksteeg bij den Papenkop; aanw. gehouden; bestek en voorw. te bekomen ten kantore voorn.

Zwolle, door de Mij. tot Expl. van S.S. de levering van 100.000 stuks harde straatklinkers. (Zie adv. in no. 7). De levering moet geschieden franco op Station Zwolle binnen vier weken na opdracht. De verkiezende kan echter ook de levering geschieden op wagons op een der stations benoorden Arnhem, in welk geval het inschrijvingsbiljet den naam van het station van levering moet vermelden. Aanbiedingen en monsters worden uiterlijk 28 Februari 1908 ingewacht aan het bureau van voornoemden Sectie-Ingenieur (Kamer no 7) bovenbureaux Statien Zwolle!

MAANDAG 2 Maart.

Hulst, ten 12 ure, door het bestuur van den polder Catharina in hotel Graanbeurs: de levering van: a. 132000 keien van Quenast of Lessines (Recoupins façonnées), minstens 9 bij 15 cM. op den kop, 5 bij 12 cM. op den staart en 12 à 13 cM. hoog; b. 2100 M. Doornikse kantsteenen, minstens 25 à 30 cM., breed 10 à 12 cM., hoog 25 à 30 cM.; inlichtingen ten kantore van den ontvanger griffier.

Hulst, Door het bestuur van den Ser Pauluspolder in de herberg Koning van Engeland: de levering van 50.000 stuks keien, zoogenaamde recoupins façonnées, minstens 9/15 (50 stuks per M².) afkomstig zijn uit de groeven van Quenast of Lessines, en 880 M. kantsteenen, van de Doornikse groeven, lengte 35 cM. aan den kop en 23 aan den staart, breedte 12 cM. bovenkant en 10 cM. onderkant; levering aan de losplaats van de tramlijn te Ter Hole, voor of op den 15 April a.s.; inlichtingen bij den dijkgraaf G. Mangnus.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN

KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM

SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.

PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

PRIMA

Portland Cement

op keur.

Frederik Regout,

BRUSSEL.

MASUIPLAATS 11.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*West-Europesche tijd*) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur te *Groningen* van het in 1908 uit te voeren onderhoudswerk volgens

Bestek V

op de lijnen:

Harlingen—Nieuweschans
Groningen—Delfzijl
Sauwerd—Roodeschool
Beerta—Groningen en
Assen—Stadskanaal,

in 13 perceelen.

Het bestek is van af 27 Februari 1908, tegen *franco* toezending van **f 1.—** te verkrijgen bij den Sectie-Ingenieur voornoemd, door wien tevens de noodige inlichtingen worden verstrekt.

De Algemeene Voorwaarden op het Bestek van toepassing zijn te zelfder plaatse te verkrijgen tegen *franco* toezending van **f 0.25**.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in § 375 van het Bestek vermeld.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure**, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de levering van Metselsteenen, Schelpkalk, Schelpzand en IJzer, aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen, ten behoeve van nieuwe werken.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, en is op aanvrage tegen betaling van **f 0.35** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaren, Hofspui 28a, te s-Gravenhage.

Inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 20 Februari 1908.

De Minister van Justitie.
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 29 FEBRUARI 1908 No. 9

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor. betaal.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Bouwmeester volgens Vitruvius.

Vitruvius zegt omtrent den bouwmeester het volgende.

* * *

De practijk en de theorie zijn de ouders der bouwkunst. De practijk is de veelvuldige en voortgezette beschouwing der wijze, waarop een gegeven werk kan worden uitgevoerd, of van de handenarbeid waardoor de bouwstoffen op de beste en meest gereede wijze in het werk kunnen worden gebracht. De theorie is de uitkomst der overleggingen die aantoonen en verklaren dat de bouwstoffen op de meest doeltreffende wijze zijn aangewend. Hieruit volgt, dat de bouwmeester, die slechts de practijk kent, niet in staat is voldoende redenen aan te geven voor de vormen, die hij toepast; maar ook de uitsluitend theoretische bouwmeester schiet te kort, want hij grijpt de schaduw in plaats van het lichaam. Wie zoowel theoretisch als practisch op de hoogte is, heeft een tweesnijdend zwaard, want hij kan niet slechts de doeltreffendheid van zijn ontwerp aantoonen, maar dat ontwerp ook uitvoeren.

Een bouwmeester moet vindingrijk zijn en er steeds op bedacht wezen, nieuwe kennis te verkrijgen. Ontbreken hem deze hoedanigheden, dan kan hij geen volkomen meester zijn. De bouwmeester moet vaardig de pen hanteeren, een bekwaam teekenaar zijn, hij dient bedreven te wezen in meetkunde en doorzichtkunde. Hij moet cijfers goed kunnen begrijpen, de geschiedenis beoefend hebben, de natuurlijke en zedelijke wijsbegeerte verstaan, de wetten en de natuurkunde kennen en ook van de bewegingen en onderlinge betrekkingen der hemellichamen op de hoogte zijn.

Als de bouwmeester vaardig de pen weet te hanteeren, dan kan hij zijn opmerkingen en ervaringen te boek stellen en daardoor niet slechts zijn eigen geheugen te hulp komen, doch ook anderen van dienst zijn. De teekenkunst heeft hij noodig om zijne ontwerpen te kunnen maken. De meetkunde is voor den bouwmeester van veel dienst, daar zij hem leert, de rechte lijn, den cirkel, de waterpaslijn en het vierkant te gebruiken, waardoor het maken der ontwerpen gemakkelijk wordt. De doorzichtkunde stelt den bouwmeester in staat om zich van het invallen van het licht in een gebouw rekenschap te geven. De rekenkunde leert hem de kosten en het meten van zijn werken.

De zedelijke wijsbegeerte zal den bouwmeester behoeden voor lage handelingen, en zal hem nederig maken, rechtvaardig, gewillig en trouw tegenover zijn opdrachtgever. De wijsbegeerte zal den bouwmeester, wat van het grootste belang is, behoeden voor begeerigheid. Want hij moet niet in zijn kunst een middel zien, om zijn geldkist te

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

te Oosterend: het bouwen eener stelphuizinge met stalling voor 42 stuks vee aan de slachtedijk; bestek met teekening te bekomen bij gen. arch.

Enkhuizen, ten 12.30 ure, door Dijkgraaf en heemraden van Drechterland in het Drechterlandsche Huis: het leveren van 345.000 Waal straatklinkers, op den wal te Hoorn, Avenhorn en Enkhuizen, het vervoer naar de Drechtenlandsche wegen; het leveren van 1995 M³. grint en het leveren van 893 M³. zand, met inbegrip van het vervoeren naar de Drechtenlandsche wegen. Monsters van de Straatklinkers aan den Concierge van het Drechterlandsche Huis te Enkhuizen, inzenden, met opgave van prijs. Bestekken verkrijgb. bij de firma W. over de Linden te Enkhuizen en ter lezing te Enkhuizen in het Drechtenlandsche Huis en te Hoorn in het Logement „Den Doele".

VRIJDAG 28 Februari.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van 6000 q. m. straatklinkers, geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secr.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het leveren van grès- of melafierkeien of daarmede overeenkomend materiaal voor circa 2000 q. m. straatvlak; inl. verstrekt de gemeente-architect; bestekken te bekomen ter secretarie.

Wilnis, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: a. het maken eener houten draaibrug met vasten aanbrug en land hoofden over het verlengde van de Heinoomsvaart onder de gemeente Wilnis; b. het bouwen van een brugwachterswoning aldaar; bestekken met teekeningen verkrijgbaar aan de secretarie der gemeente en bij den gemeente-opzichter J. Brouwer te Wilnis; aanw. 22 Febr. ten 11 ure op het terrein aan den Hoek van Westveen.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: het maken van een aanbouwing aan het kantoor van de gas-fabriek bestek en teekening te bekomen ter secr.; inlichtingen van 1—3 ure aan het bureau van den gem. arch.; aanw. gehouden.

Zwolle, ten 11 ure, door het bestuur van het waterschap Mastenbroek ten kantore van het waterschap: 1. het vernieuwen van twee wachtsteuren met bijbehoorende werken aan het Nieuwe Stoomgemaal; 2. het vernieuwen van de kleine brug no. 8 aan de Bisschotswetering bij de Drie bruggen; 3. het vernieuwen van de kleine brug no. 10 in de Rijksteeg bij den Papenkop; aanw. gehouden; bestek en voorw. te bekomen ten kantore voorn.

Zwolle, door de Mij. tot Expl. van S.S.: de levering van 100.000 stuks harde straatklinkers. (Zie adv. in no. 7). De levering moet geschieden franco op Station Zwolle binnen vier weken na opdracht. Desverkiezende kan echter ook de levering geschieden op wagons op een der stations benoorden Arnhem, in welk geval het inschrijvingsbiljet den naam van het station van levering moet vermelden. Aanbiedingen en monsters worden uiterlijk 28 Februari 1908 ingewacht aan het bureau van voornoemden Sectie-Ingenieur (Kamer no 7) bovenbureaux Station Zwolle.

MAANDAG 2 Maart.

Hulst, ten 12 ure, door het bestuur van den polder Catharina in hotel Graanbeurs: de levering van: a. 132000 keien van Quenast of Lessines (Recoupins façonnées), minstens 9 bij 15 cM. op den kop, 5 bij 12 cM. op den staart en 12 à 13 cM. hoog; b. 2100 M. Doornikse kantsteenen, minstens 25 à 30 cM., breed 10 à 12 cM., hoog 25 à 30 cM.; inlichtingen ten kantore van den ontvanger griffier.

Hulst, Door het bestuur van den Ser Pauluspolder in de herberg Koning van Engeland: de levering van 50.000 stuks keien, zoogenaamde recoupins façonnées, minstens 9/15 (50 stuks per M².) afkomstig zijn uit de groeven van Quenast of Lessines, en 880 M. kantsteenen, van de Doornikse groeven, lengte 35 cM. aan den kop en 23 aan den staart, breedte 12 cM. bovenkant en 10 cM. onderkant; levering aan de losplaats van de tramlijn te Ter Hole, voor of op den 15 April a.s.; inlichtingen bij den dijkgraaf G. Mangnus.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

PRIMA
Portland Cement
op keur.
Frederik Regout,
BRUSSEL.
MASUIPLAATS 11.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*West-Europesche tijd*) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur te *Groningen* van het in 1908 uit te voeren onderhoudswerk volgens

Bestek V

op de lijnen:

Harlingen—Nieuweschans
Groningen—Delfzijl
Sauwerd—Roodeschool
Beilen—Groningen en
Assen—Stadskanaal,

in 13 perceelen.

Het bestek is van af 27 Februari 1908, tegen *franco* toezending van f 1.— te verkrijgen bij den Sectie-Ingenieur voornoemd, door wien tevens de noodige inlichtingen worden verstrekt.

De Algemeene Voorwaarden op het Bestek van toepassing zijn te zelfder plaatse te verkrijgen tegen *franco* toezending van **f 0.25**.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in § 375 van het Bestek vermeld.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure**, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de levering van Metselsteenen, Schelpkalk, Schelpzand en IJzer, aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen, ten behoeve van nieuwe werken.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, en is op aanvrage tegen betaling van **f 0.35** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaren, Hofspui 28a, te s-Gravenhage.

Inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 20 Februari 1908.

De Minister van Justitie.
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 29 FEBRUARI 1908 No. 9.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 betaling.

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Bouwmeester volgens Vitruvius.

Vitruvius zegt omtrent den bouwmeester het volgende.

***

De practijk en de theorie zijn de ouders der bouwkunst. De practijk is de veelvuldige en voortgezette beschouwing der wijze, waarop een gegeven werk kan worden uitgevoerd, of van de handenarbeid waardoor de bouwstoffen op de beste en meest gereede wijze in het werk kunnen worden gebracht. De theorie is de uitkomst der overleggingen die aantoonen en verklaren dat de bouwstoffen op de meest doeltreffende wijze zijn aangewend. Hieruit volgt, dat de bouwmeester, die slechts de practijk kent, niet in staat is voldoende redenen aan te geven voor de vormen, die hij toepast; maar ook de uitsluitend theoretische bouwmeester schiet te kort, want hij grijpt de schaduw in plaats van het lichaam. Wie zoowel theoretisch als practisch op de hoogte is, heeft een tweesnijdend zwaard, want hij kan niet slechts de doeltreffendheid van zijn ontwerp aantoonen, maar dat ontwerp ook uitvoeren.

Een bouwmeester moet vindingrijk zijn en er steeds op bedacht wezen, nieuwe kennis te verkrijgen. Ontbreken hem deze hoedanigheden, dan kan hij geen volkomen meester zijn. De bouwmeester moet vaardig de pen hanteeren, een bekwaam teekenaar zijn, hij dient bedreven te wezen in meetkunde en doorzichtkunde. Hij moet cijfers goed kunnen begrijpen, de geschiedenis beoefend hebben, de natuurlijke en zedelijke wijsbegeerte verstaan, de wetten en de natuurkunde kennen en ook van de bewegingen en onderlinge betrekkingen der hemellichamen op de hoogte zijn.

Als de bouwmeester vaardig de pen weet te hanteeren, dan kan hij zijn opmerkingen en ervaringen te boek stellen en daardoor niet slechts zijn eigen geheugen te hulp komen, doch ook anderen van dienst zijn. De teekenkunst heeft hij noodig om zijne ontwerpen te kunnen maken. De meetkunde is voor den bouwmeester van veel dienst, daar zij hem leert, de rechte lijn, den cirkel, de waterpaslijn en het vierkant te gebruiken, waardoor het maken der ontwerpen gemakkelijk wordt. De doorzichtkunde stelt den bouwmeester in staat om zich van het invallen van het licht in een gebouw rekenschap te geven. De rekenkunde leert hem de kosten en het meten van zijn werken.

De zedelijke wijsbegeerte zal den bouwmeester behoeden voor lage handelingen, en zal hem nederig maken, rechtvaardig, gewillig en trouw tegenover zijn opdrachtgever. De wijsbegeerte zal den bouwmeester, wat van het grootste belang is, behoeden voor begeerigheid. Want hij moet niet in zijn kunst een middel zien, om zijn geldkist te

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

vullen, of trachten uit alles wat hij doet, zoo groot mogelijk voordeel te trekken. In de eerste plaats moet hij zijn waardigheid hoog houden, en door zijn ernstig optreden en eerlijke inborst zich de achting zijner medeburgers verwerven. Slechts door de voorschriften der wijsgeeren getrouw op te volgen kan dit worden bereikt.

De natuurkundige wijsbegeerte moet de bouwmeester kennen, om allerlei vraagstukken te kunnen oplossen, zooals de toevoer van water, de meerdere of mindere geschiktheid van bouwterrein en de eigenschappen van het klimaat die met zich brengen. De lucht en het water zijn van het hoogste belang en daarom moet de bouwmeester daar zijn aandacht aan wijden, als het bouwwerk inderdaad gezond om te bewonen zal zijn. Ook de wetten moet de bouwmeester kennen, in het bijzonder die, welke betrekking hebben op gemeenschappelijke muren, den afvoer van hemel- en huiswater en de vensters. Vooral de afvoer van hemel- en huiswater dient goed bestudeerd te worden, opdat de bouwheer later geen rechtsgedingen met zijn buren behoeft te voeren. Ook de overeenkomsten met de werklieden en de leveranciers moeten met zorg en nauwkeurigheid worden opgemaakt, zoodat de rechten en verplichtingen van iedere partij vaststaan.

Daar dus de bouwkunst de kennis van zoo velerlei wetenschappen vereischt, kan alleen hij die reeds in zijn prille jeugd met het leeren daarvan begonnen is, een wezenlijk bouwmeester worden. Wie niet op de hoogte is zal er zich wellicht over verbazen dat één man zooveel wetenschap in zich kan opnemen.

Maar gelijk het lichaam is samengesteld uit vele onderdeelen, wier samenwerking het doet leven, zoo is ook het samenwerken van velerlei wetenschappen noodig om de bouwkunst inderdaad te kunnen beoefenen. Wie dus reeds in zijn jonge jeugd de verschillende wetenschappen leert, zal op rijperen leeftijd die kennis bezitten welke een bouwmeester behoeft.

***

De eischen, die Vitruvius aan den volmaakten bouwmeester stelt zijn, gelijk men ziet, niet gering. Hoe velen der thans levenden zullen daaraan kunnen voldoen? Merkwaardig is het, dat de Romeinsche schrijver geen woord rept van „kunst" waarover wij ons zoo druk maken, kunst en wetenschap waren in zijn tijd nog een.

Dat Vitruvius den bouwmeester tegen begeerigheid waarschuwt hangt samen met de leer der Stoa, waarvan hij, gelijk alle hoogstaande Romeinen, een aanhanger was. Het Christendom heeft in zijn „niemand kan twee heeren dienen" dit beginsel van de Stoa overgenomen. Doch al heel gauw wist de „mammon" zijn rechten te herwinnen, zoo hij ze ooit verloren had.

Wat moeten wij, die in onze kunst vooral „een middel zien om onze geldkist te vullen", die om „de voorschriften der wijsgeeren" ons niet het minst bekommeren, wel van Vitruvius denken?

De Damprijsvraag te Amsterdam.

Door de mededeeling der beoordeelaars, dat ontwerpen, die andere rooilijnen aan de noord- en zuidzijde van den Dam dan de bestaande te zien zullen geven, niet zonder meer, als niet voldoende aan de voorschriften van het programma, terzijde zullen worden gelegd, is een heele stap tot den vrede gedaan.

Al kunnen zulke ontwerpen, wat billijk is, niet voor een bekroning in aanmerking komen, nu bestaat toch de mogelijkheid, dat een fraaie oplossing wordt verkregen, die misschien zoo algemeen in den smaak valt, dat zij voor de uitvoering als grondslag wordt genomen. Voorloopig zou men zich dan tot het verbeteren van de oostzijde moeten bepalen, en pas, wanneer tijd en omstandigheden gunstig waren, de beide andere zijden onder handen kunnen nemen. Zoo zou de Dam, zij het ook wellicht na jaren pas, een plein kunnen worden, waar eer mede valt in te leggen.

Het moet worden gewaardeerd, dat de beoordeelaars zich dus beijveren, aan redelijke verlangens tegemoet te komen. Wij vernamen van sommige deelnemers, dat hun de tijd, die toegestaan is, wat kort lijkt en dat zij gaarne zouden zien, wanneer de inlevering op 1 Juni 1908 kon worden bepaald. Misschien wil de jury ook in dit opzicht den medewerkers nog ter wille zijn en openlijk te kennen geven, dat zij tegen deze luttele verlenging van tijd geen bezwaar heeft.

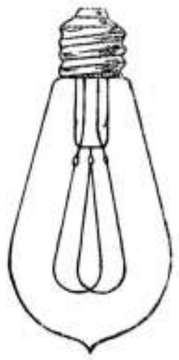
Moderne Verlichting.

Vervolg van bladz. 61.

De „Gem."lampen worden geconstruceerd voor 250, 187, 125, 100 en 50 Watts, en hebben allen een brandduur van 550 uren met een verbruik van 2.5 Watt per kaars. Het patent voor de vervaardiging wordt geëxploiteerd door de General Electric Co. te Shenectady, die een groot aantal licentiën aan andere fabrikanten heeft verleend.

Fig 1.

GEM-LAMP.

Het is te voorzien, dat het gebruik dezer lampen zoo zeer zal toenemen, dat in den loop van eenige jaren 70 à 80 pCt. der oude kooldraadlampen daardoor zullen vervangen zijn; de vorm van deze lamp is van alle nieuwere typen die, welke zich het best aanpast aan kleine installaties voor licht en kracht.

Lamp met tungsteendraad.

Het tungsteen of tungstenium is langen tijd onder de zeldzame metalen gerangschikt, maar men vindt het thans in verscheidene deelen der wereld. Als alliage voor staal heeft het reeds een zeer groote commerciëele beteekenis en de voor gloeilampen vereischte hoeveelheid is zoo gering, dat men verzekerd kan zijn, dat de tegenwoordige vindplaatsen vooreerst ruimschoots in de behoefte zullen kunnen voorzien.

De zeer hooge prijs der tungsteenlampen, wordt veroorzaakt, niet door den prijs van het metaal zelf, maar door de groote moeilijkheden, die bij het maken der gloeidraden te overwinnen zijn.

Het metallisch tungsteen is bros en door gewone hulpmiddelen onsmeltbaar - het verbindt zich tegelijkertijd met koolstof en met zuurstof, wanneer

het op hooge temperaturen gebracht wordt. De wijzen van vervaardiging der gloeidraden zijn menigvuldig en waarschijnlijk worden verschillende procedés met meer of minder succes toegepast. Het is dan ook thans reeds moeilijk na te gaan, welk procedé als het oorspronkelijke moet worden beschouwd, een vraag, die hier trouwens ook weinig ter zake doet.

Evenwel zij hier herinnerd aan een Amerikaansch patent, 12 Januari 1897 verleend aan Alexander de Lodyguine, voor een procedé voornamelijk ten doel hebbende het verkrijgen van een neerslag van osmium, tungstenium en andere soortgelijke metalen uit de chloriden en op een sterk gespannen platinadraad. Op dit procedé is bij de laatste ontwikkeling der gloeilampenindustrie de aandacht weder gevestigd en daarbij is gebleken, dat de onderzoekingen aangaande metalen gloeidraden nog niet aan een eind zijn. Het laatste procedé dat bekend geworden is, is dat van Dr. Hans Kuzel te Weenen.

Men vormt een colloidale oplossing door het voortbrengen van een electrischen boog tusschen electroden van tungstenium onder water Deze oplossing wordt tot een zekeren graad van verdikking gebracht door indamping, teneinde er draden van te kunnen trekken, die gedroogd worden en verhit tot op smelttemperatuur.

Sommige industriëelen, die deze vervaardigingswijze onderzocht hebben, beweren, dat de methode te onzekere resultaten geeft, om uit een commerciëel oogpunt practisch te zijn; niettemin worden in Oostenrijk Kuzel-lampen gefabriceerd en zelfs naar het buitenland uitgevoerd.

Volgens de methode, toegepast door Just en Hanaman, verhit men een kooldraad in een mengsel van waterstofgas en tungsteen chloride: in gunstige omstandigheden zet het tungstenium zich op de kool af, waarbij de waterstof reduceerend werkt: de draden worden vervolgens op een hooge temperatuur gebracht in een atmosfeer van stoom en waterstofgas. De stoom wordt dan ontleed en de zuurstof, die hij bevat verbindt zich met de kool van het tungsteencarbide, dat zich gevormd heeft tijdens het neerslaan op den kooldraad.

Deze methode liep echter in de practijk op mislukking uit en 28 Mei 1907 werd aan de uitvinders een nieuw patent voor de vervaardiging van tungsteengloeidraden verleend.

Zij verklaarden toen dat de ondervinding hen geleerd had, dat het gebruik van een kooldraad als kern, practisch gebleken was tot de onmogelijkheden te behooren, omdat de reacties zich tot de buitenste oppervlakte bepaalden en de kern slechts in geringe mate daarin deelde.

In het nieuwe procedé, bestaat de kern uit een draad, samengesteld uit een mengsel van kool, van tungstenium in den vorm van oxyde, sulphaat of andere verbinding en van een bindende organische stof, zooals collodium, teer enz. Het deeg wordt gekneed, gedroogd en verkoold en de kool heeft een voldoend weerstandsvermogen, om de latere bewerkingen te ondergaan, die dezelfde zijn als bij het oude kooldraadprocedé.

Er bestaan minstens twee Amerikaansche methoden voor de vervaardiging van tungsteendraden, een van de Westinghouse Lamp Co. en de andere van de General Electric Co. reeds vroeger vermeld.

Wij zijn niet in staat die methoden hier in alle bijzonderheden te omschrijven, maar kunnen alleen mededeelen, dat het tungstenium zwevende wordt gehouden in een zekere oplossing, die geschikt is, om er draden van te trekken. Deze oplossing moet natuurlijk genoeg bindend materiaal bevatten opdat men later de droging en gloeiing daarop kan toepassen.

De tungsteendraden vertoonen de gewone eigenschappen der zuivere metalen, het geleidingsvermogen is zeer hoog, hetgeen een zeer lange draad vereischt van een zeer geringe dikte; de weerstandscoefficient tegen temperatuur is positief en uit dit oogpunt zijn spanningsverschillen bij deze lampen minder hinderlijk; de wijzigingen in de lichtproductie en het krachtverbruik zijn minder, bij gegeven schommelingen in de voltage, dan bij het oude type kooldraadlamp.

Bij de witgloeihitte worden de draden echter week en zelfs met steunsels en verdeeling der lussen moeten de tungsteenlampen steeds verticaal worden aangebracht.

Echter zijn er enkele Amerikaansche typen in den handel, die in elke gewenschte positie gegeplaatst kunnen worden, maar wanneer zij dan aan eenige trilling zijn blootgesteld komt het nogal eens voor, dat de draad breekt.

De voornaamste moeilijkheid, waarmede de fabrikanten heden nog te kampen hebben, wat betreft de lampen voor huishoudelijk gebruik, is ze zoo te maken, dat zij gemakkelijk vervoerd kunnen worden. Voor lampen van 40 tot 100 kaarsen bestaat dit bezwaar niet. Wegens de breekbaarheid van de tungsteendraden is het vervoeren van de kleine modellen van lampen met betrekkelijk lange gloeidraden zeer moeilijk en gaat bij dat vervoer een groot percentage somtijds 50 pCt. door het breken der draden verloren.

Terloops zij hier opgemerkt, dat op de Europeesche spoorwegen een verlies beneden 3 pCt. wordt toegestaan, waaruit men zou kunnen opmaken, dat de zorg op de Eupeesche spoorwegen aan het vervoer besteed twintigmaal grooter is dan bij de Amerikaansche maatschappijen en ook grooter dan bij het transport over zee, want het verlies bij zendingen uit Duitschland over den Oceaan varieert van 10 tot 20 pCt.

Men heeft met de lampen ook proeven genomen voor de verlichting van spoortreinen doch zonder veel succes, evenwel hebben zij op verscheidene betrekkelijk lange trajecten aan de voortdurende trillingen weerstand geboden.

Echter behoeft hieruit nog niet te worden gewanhoopt aan de toekomst der tungsteenlampen, wanneer men zich de eerste proefnemingen met kooldraden herinnert. In het begin is hiermede ook heel wat getobd en braken er vele, zelfs alvorens zij in den glazen peer gemonteerd waren.

De tungsteendraad past zich goed aan, aan de systemen van publieke verlichting in serieschakeling, die als de meest economische te beschouwen zijn. wat niet van de kooldraadlampen van het oude type gezegd kan worden; de tungsteenlampen kunnen 1000 uren branden met een verbruik van 1.25 à 1.50 Watt per kaars, zij zijn in den handel in de typen van 40 en 60 kaarsen voor installaties van 4.—, 5,5, 6.6 en 7.4 Ampères.

De Tantaal-lamp.

Zuiver tantalium is zeer moeilijk en slechts op zeer kostbare wijze te verkrijgen, de mineralen van het tantalium zijn echter evenzeer verspreid als die van het platina.

Wat men overigens voor zuiver tatalium hield is later gebleken niet anders te zijn dan een mengsel van het metaal met zijn oxyde in afwisselende hoeveelheden en het oxyde verhoogde juist de broosheid.

Nog slechts sedert kort heeft men de eigenschappen van het zuivere metaal kunnen bestudeeren, dat naar gebleken is een even hoogen weerstand tegen uitrekking bezit als het beste staal en een smeltpunt van ongeveer 2300° C. Men kan het tot bladen pletten of tot draad trekken, waarvoor alleen de firma Siemens & Halske een patent heeft en de methode uitgevonden is door Drs. Bolton en Feuerlein.

De lampen worden thans in verschillende landen, waar licentiën verleend zijn vervaardigd, maar de draden worden tot heden alleen in Duitschland gefabriceerd en vandaar uitgevoerd.

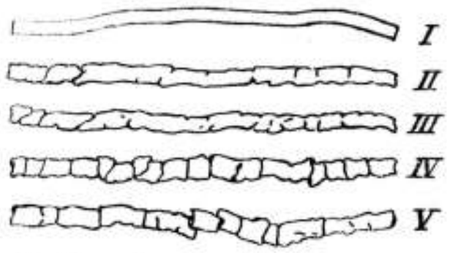
Wanneer de lamp nieuw is ziet de draad er tamelijk fijn en glad uit maar later vertoonen zich veranderingen in de structuur, die beschouwd kunnen worden als een soort van kristallisatie, die zich steeds meer accentueert, wanneer de lampen op een wisselstroom staan.

Bij gebruik van gelijkstroom, rangschikken de kristallen zich min of meer regelmatig, terwijl bij wisselstroom de rangschikking meer onregelmatig is.

Door het microscoop bezien zien de draden er uit, alsof zij in stukjes gebroken waren die weder aan elkander gesoldeerd zijn, zooals dit in Fig. 2 te zien is. Volgens onderzoekingen, verricht door het Amerikaansch instituut van Electro-Ingenieurs, moet men zich voorstellen, dat er werkelijk breuken in den draad ontstaan, doch onmiddellijk daarop weder een verbinding tot stand komt even sterk als de draad oorspronkelijk was.

Fig 2.

TANTALIUMDRAAD in verschillende perioden.

I. Nieuwe lamp.
II. Gelijkstroom na 492 uren.
III. Wisselstroom na 25 perioden van 467 uren.
IV. id. „ 60 „ „ 157 „
V. id. „ 130 „ „ 300 „

De levensduur der tantaallampen op gelijkstroom is van 800 tot 1400 uren en op wisselstroom 25 perioden van ongeveer 600 uren. Neemt men het gebruikelijk cijfer van 60 perioden, dan wordt de duur gereduceerd tot 250 á 400 uren. Deze cijfers zijn ontleend aan gegevens van Dr. Feuerlein en het is goed erop te wijzen, dat de Amerikaansche proeven op de laatste modellen, weinig tijds geleden genomen, slechts een levensduur van 40 pCt. van de bovenaangegevene hebben aangewezen en dat slechts weinige lampen op gelijkstroom de boven als gemiddeld vermelde levensduur bereiken.

Hieruit kan men opmaken, dat het tantalium nog onvolledig bekende eigenschappen bezit, omtrent welker invloed men ook nog in het duister tast.

De tantaallampen worden in Amerika in twee grootten vervaardigd; het type van 20 kaarsen à 40 Watts en het type van 40 kaarsen à 80 Watts voor voltage van 100 à 125. Zij kosten f 1.10 en f 1.50 en zijn dus ruim de helft goedkooper dan de tungsteenlampen, die in grootten van 40 en 60 kaarsen vervaardigd worden en dan respectievelijk f 3.30 en f 4.35 kosten.

In den regel kan men bij de laatstbedoelde tantaallampen bij gelijkstroom rekenen op een gemiddelden brandduur van 1000 uren.

(Wordt vervolgd).

Biedermeyer-Stijl

Een onzer lezers deelt ons mede, dat in het Kunstnijverheids-Museum te Haarlem de kamer, eens door de gemalin van Prins Willem V bewoond, en voor het publiek toegankelijk, een zeer compleet voorbeeld van Biedermeyer-Stijl, dien men bij ons Stijl Willem I zou kunnen noemen, te zien geeft. De aangrenzende slaapkamer van Koning Lodewijk Napoleon, in prachtigen Style Empire gemeubeld, geeft gelegenheid om vergelijkingen tusschen de beide stijlen te maken.

Te Amsterdam geven tal van huisdeuren met de daarboven geplaatste snijramen ons den Stijl Willem I te aanschouwen. Karakteristiek zijn de door twee cirkelsegmenten gevormde bossingen der paneelen, in de hoeken waarvan een waaiermotief als vulling werd toegepast. Deze vormen vindt men ook aan vele gestukadoorde plafonds van dien tijd.

De snijramen boven de deuren hebben dikwijls pijlen als motief, soms met bloemfestoenen verbonden.

De reeds in het artikel van „De Opmerker" aangewezen vermenging van Louis XVI en Empire toont zich ook te Amsterdam. De meubelen van dien tijd werden eveneens met pijlen en festoenen bij voorkeur versierd. Een specialiteit van den Stijl Willem I zijn de marqueterie-meubelen, die tegenwoordig weder fabriekmatig worden gecopieerd, en in de uitstallingen onzer winkels veelvuldig worden aangetroffen.

Het is zeker verblijdend, dat tegenwoordig de kunst van het tijdperk, tusschen 1815 en 1840 besloten, weder de aandacht trekt en gewaardeerd wordt, terwijl zij tusschen 1860 en 1900 als van geen de minste beteekenis werd geacht. Maar het is minder aangenaam, dat de Duitschers, wier Biedermeyer-Stijl van veel geringer hoedanigheid is, dan wat bij ons werd voortgebracht, ons wakker moesten maken. Wij hopen, dat Dr. W. Vogelsang, die weldra een werk over Nederlandsche meubelen zal doen verschijnen, den Stijl Willem I niet zal vergeten.

IJsselsteenen.

Dezer dagen ontving ik als circulaire een „open brief" van de Vereeniging van IJsselsteen-fabrikanten „aan de H.H. Architecten in Nederland".

Het is naar aanleiding van de ophanden zijnde prijsvraag der Mij. tot bev. der Bouwkunst voor werkmanswoningen dat voornoemde Vereeniging de aandacht der H.H. Architecten of Besteders" vestigt op den IJsselsteen, den „steen die tot afmetingen heeft ± 16 × 8 × 4½ c.M."

Voor de bouwkosten van arbeiderswoningen zijn de muurdikten gewichtige factoren en dat de H.H. steenfabrikanten thans acte de présence geven getuigt van hun ijver en hun handelstalent.

Hierbij geeft mij nu hun fabrikaat stof tot eenige bespiegelingen.

Het zij mij in de eerste plaats veroorloofd om te wijzen op een heerschend gebrek in onze bouwverordening-flora waarin de voorschriften voor de muurdikten gegrond zijn op *caste* maten in plaats van op weêrstandsberekening in verband met hoogteverhoudingen en bijzondere bepalingen voor de atmosferische invloeden over de buitenmuren. Zoo worden dan doorgaans de minimum-muurdikten in c.M. voorgeschreven voor een aantal bijzondere „gevallen" die zelf weer in *caste* maten zijn aangegeven.

Een groot ongerief.

Waar men dan somwijlen van sommige steensoorten op degelijke wijze een gunstig gebruik zou kunnen maken, moet men dit door onbekookte, stroeve verordeningen achterwege laten.

In dien toestand zal, meen ik, slechts langzaam verandering komen en zal moeten gewacht worden tot de tijden, waarin door de uitbreiding der kennis van de bouwwetenschap, geleidelijk meer licht zal stralen in (en uit) de breinen der beambten die de bouwverordeningen samenstellen.

Vele steenfabrikaten lijden onder dien toestand en naar ik geloof het IJssel-fabrikaat niet het minst, wat jammer is wanneer men nagaat dat de eigenschappen van die steensoort dikwijls voortreffelijk zijn.

Maar een ander bezwaar werkt de toepassing van de IJsselsteenen tegen, n.l. het kleine formaat.

Zij zijn ongeveer half zoo groot als waalsteenen, terwijl twee Duitsche formaatsteenen ruimschoots tegen zeven IJsselsteenen opwegen.

Voor groote gebouwen geven vele architecten de voorkeur aan het Duitsche steenfabrikaat; voor gewonere bouwwerken heeft het Waalformaat iets voor- en voor heel kleine huisjes (in Japan en in ons land bouwt men alles kleiner dan elders op aarde) heeft het IJsselformaat dikwijls iets liefelijks.

Maar om geheele huizen uit zulke dominosteentjes op te stapelen komt veelal te duur uit. Vooral voor arbeiderswoningen. De besparing aan dikte weegt immers niet steeds op tegen het hoogere metselloon en het grootere verbruik aan mortel.

Zouden nu de IJsselsteen-fabrikanten niet voor een groot deel aan dit bezwaar tegemoet kunnen komen door steenen in den handel te brengen van aanzienlijkere *dikte* bv van 5½ cM. *) à 7 cM. in plaats van 4½?

Voor het verband is dat toch geen bezwaar; daarvoor is het voldoende dat de lengte der steenen een weinig meer zij dan het dubbele bedrag van de breedte.

Weliswaar wordt bij het bezigen van dikke steenen de vallende tand stijler, maar voor binnenwerk zal dit, binnen zekere grenzen, geen afbreuk doen aan de hechtheid van het metselwerk.

Indien geen technische moeilijkheden zulks beletten komt het mij voor dat de H.H. Fabrikanten met de invoering van een zwaarder steenformaat succes zouden kunnen hebben, reden waarom ik er de aandacht op wensch te vestigen.

*) Voor binnenmuren die op Waalsteenmuren aansluiten.

J. H. A. MIALARET.

De Amsterdamsche Waterleidingen.

De lijdensgeschiedenis der Amsterdamsche waterleidingen schijnt een nieuw stadium ingetreden.

Naar het „Nieuws van den Dag", waaraan wij het volgende ontleenen, mededeelt zijn thans aan de Stadsdrukkerij verkrijgbaar gesteld het rapport van den heer Theod. Stang, directeur van de Haagsche Duinwaterleiding en het daarover uitgebracht advies van den directeur der Gemeentelijke Waterleidingen, den heer Pennink.

Daaraan is toegevoegd een lijvig „Rapport en Voorstel" van dezen laatste aan B. en W., handelende over de *uitbreiding en verbetering der Duinwaterleiding*.

Aan dit nieuwe rapport van den heer Pennink is het volgende ontleend:

In eene inleiding gaat de schrijver na wat in de jaren na 1900 ten opzichte van het watervraagstuk geschied is.

Hij herinnert in de eerste plaats aan zijn eigen rapport van 1901 waarin geadviseerd werd de quaestie te toetsen aan het oordeel van bekwame vakmannen, aan welk advies op onjuiste wijze gevolg is gegeven, hetgeen de oorzaak van veel strijd is geworden.

Het gevolg is o. a. geweest het rapport van 17 Mei 1902 van de „Commissie-Van Hasselt, Lindley en Saltet", tegenover welks tweeslachtige conclusie de heer Pennink een zuiver gouvernementeel standpunt is blijven innemen en daarna de voordracht van B. en W., om over te gaan tot den aanleg eener Rijnwaterleiding.

De heer Pennink herinnert dat hij — afkeerig van eene waterleiding, waarvan de winplaats zou liggen in de heide of in de Veluwe en niet kunnende verkrijgen een gunstige beslissing op zijn voorstel tot irrigatie van de duinen — meende te moeten adviseeren tot den aanleg van een Rijnwaterleiding, al was zijn oordeel, dat hier het betere moest wijken voor het goede.

De Raad verwierp echter deze Rijnwaterleiding en opnieuw werd bij buitenstaanders voorlichting gezocht en de „commissie-De Bruin, Schotel en Kapteyn" benoemd.

De heer Pennink deelt mede, dat hij op dit rapport geadviseerd heeft doch dat zijne adviezen niet openbaar zijn gemaakt, waarvan hem de redenen niet bekend zijn. Die adviezen leidden onvoorwaardelijk tot de slotsom, dat het uitgebrachte rapport moest verworpen worden.

Inmiddels, immers in den aanvang van 1905, was het omvangrijke onderzoek in de duinwinplaats begonnen en voor verreweg het grootste deel tot een bevredigend einde gebracht. De uitkomsten daarvan voerden tot een heftigen strijd, zoodat ten slotte het oog werd gericht op de Haagsche waterleiding, en — schrijft de heer Pennink — „zoowaar dat bedrijf aan de hoofdstad ten voorbeeld is gehouden."

Daarna gaat hij over tot de uiteenzetting van het thans door hem ingediende voorstel.

Vooraf gaat eene bespreking van de beteekenis van de (van N.-Amstel overgenomen.) *Bronleiding* en van de *Vechtleiding*.

BRONLEIDING.

De slotsom van het medegedeelde omtrent deze leiding is, dat het Bronwater te duur is. De aanvoer in den waterkelder aan den Haarlemmerweg kost der gemeente per kub. M. 5 cts, terwijl die kosten voor het Duinwater slechts 2½ cent per kub. M. bedragen. Bovendien is de Bronwaterleiding zoo goed als niet vatbaar voor uitbreiding. Zij kan hoogstens ongeveer 4000 kub. M. per dag leveren.

Daarna daalt hij af in technische bijzonderheden omtrent de voor eene *uitbreiding en verbetering van het bestaande* noodige nieuwe werken.

Daarvoor zal Amsterdam de beschikking over meer terrein in de duinen moeten hebben en is 't onvoorwaardelijk noodzakelijk, dat de gemeente meesteres

zij van de meest belangrijke terreinen in de geheele winplaats.

Onteigening ten algemeene nutte zal daarvoor noodig zijn.

Ook daarna zal het duin echter nog een *tekort aan water* opleveren en om dit tekort aan te vullen, is geen ander water dienstbaar dan dat uit een onzer groote rivieren, met name

DE RIJN OF DE LEK.

Met zulk water zal een daarvoor aan te wijzen gedeelte van het duin bevloeid moeten worden om op die wijze een kunstmatigen regenval te verkrijgen.

Aangezien de rivier de Lek geschikte plaatsen tot wateronttrekking aanbiedt, die den transport-afstand tot een minimum kunnen maken, stelt de directeur voor de winplaats te kiezen even boven Schoonhoven.

Aan het slot van zijn rapport doet de heer Pennink aan B. en W. het

VOORSTEL

om de in de laatste jaren door anderen ingediende of voorgestelde plannen en de door sommigen geopperde mogelijkheden ter zijde te stellen,

en aan den Gemeenteraad een voordracht in te dienen, bedoelende het nemen van een besluit:

1o. om het bouwen van een Rijnwaterleiding (waaromtrent de betreffende voordracht is aangehouden) van de agenda te voeren;

2o. *om de bestaande Duinwaterleiding* zóó te verbeteren en uit te breiden, dat daarmede het duinwatervraagstuk en tegelijkertijd de geheele watervoorziening van Amsterdam, voor tal van jaren zullen zijn opgelost en verzekerd, met dien verstande, dat daarbij eene *bevloeiing met Lekwater* als een der hoofdbeginselen zal gelden;

3o. om, ter verkrijging van het — voor het sub 2 bedoelde — noodige terreinbezit ten spoedigste bij de Regeering een Onteigeningswet aan te vragen, ten opzichte van de benoodigde gronden en terreinen zoo binnen als buiten het duin gelegen;

4o. om de bronwaterleiding te Hilversum niet uit te breiden, doch het bronwater af te voeren naar het pompstation aan den Haarlemmerweg en het daar te vermengen met het uit de duinen te onttrekken water, alvorens dit laatste ter aflevering in het stadsbuizennet wordt verdeeld, zoodat voortaan, behalve het Vechtwater maar één soort water geleverd wordt;

5o. om de hoofdverdeeling van het Vechtwater geleidelijk te beperken als boven omschreven;

6o. om een krediet te verleenen voor de uitvoering der noodige werken en het aankoopen der vereischte terreinen en gronden, Vechtwater in woningen, zoomede voor badhuizen, ziekenhuizen, enz. een einde moeten nemen, en, in plaats daarvan zal 't nuttig wezen het Vechtwater ruimschoots te gebruiken voor het reinhouden van straten, riolen, enz.

In het overige stadsdeel, dus dat, gelegen bewesten de bedoelde lijn, zullen geleidelijk alle bestaande brandkranen overgebracht dienen te worden op het verdeelingsnet voor duinwater, nadat hierin de druk op 35 M. ± A. P. zal zijn gebracht.

(Slot volgt)

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 8. De beteekenis van de coöperatieve bouwvereeniging voor het woningvraagstuk door D. E. Wentink.

Hessische Landes-Ausstellung für freie und angewandte Kunst, Darmstadt 1908.

Oorkonde.

Verslag van de vergadering der Afdeeling Arnhem van 24 Januari 1908.

Architectura No. 8. Prijsvragen en Architecten door M. J. E. Lippits.

De Ruïne te Amsterdam door W. K. Cz.

De Tentoonstelling op de Academie.

Van kroningsbordjes

Verslag van de 1238e gewone vergadering van 19 Februari 1908, waar de heer H. J. de Groot een voordracht hield „Over propartie en evenwicht".

Technisch Gedeelte. Een reusachtig feestgebouw; beschrijving van de feesthal voor het zangersfeest te Breslau in 1907. — Middelbaar Technisch Onderwijs, (slot). — Lof van het ambacht.

De Bouwwereld No. 9. Vloeren zonder naden I Betonbevloeringen, door Prof. J. A. van der Klaes.

De Oorspronkelijkheid der Nederlanders in de XIXe en XXe eeuw, door Jac. van Gils.

Prijsvraag London County Hall. Bekroond ontwerp van Ralph Knott, met afbeelding.

De Ingenieur No. 8. André L. Schmidt. Necrologie.

Spoelstelsel (tout à l'egout), door Dan. J. Sanches.

Deelnemers aan de Instituutsvergadering ter viering van het 60-jarig bestaan (met afbeelding).

Vergadering der Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 15 Februari 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 8. De rekenliniaal. — Een stukwerktarief-systeem (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg).

De Aannemer No. 9. Een belangrijke mededeeling, legaat wijlen M. C. Roest.

Vergadering van het Hoofdbestuur va 18 Feb. 1908, Afdeeling Breda, buitengew. verg. van 20 Feb. 1908.

De Nederland-sche Kiel-Industrie No. 34. De gebakken steen en hare nieuwste toepassing (vervolg), overgenomen uit „de Bouwwereld". — De fabricage van klinkers. — Ongevallenwet 1901, overgenomen uit de Zutph. Courant. — Album der kalkzandsteenfabrikanten, overgenomen uit „de Bouwondernemer". — Hooge raad.

Deutsche Bauhütte No. 8. Vom Rathhaus in Posen, door Wilfried Baumgarten met een plaat naar teekening van W. Lehmann.

Neue Heidehäuser, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen.

Ueber Zimmermannsarbeiten, door Dr. Ing. Paul Klopfer.

Ein Landhausentwurf, door E. Schwingham mer bij een ontwerp van W. Piel te Essen.

De Natuur uitgave van J. G Broese te Utrecht bevat in afl. 2, van den jaargang 1908:

Vliegmachines en Vogels: J. M. Kleiboer. — Iets over Zinkwit: G. Uhl. — Het meten van lichtbronnen: D. Stavorinus. — Luxe artikelen en sieraden uit het dierenrijk afkomstig, Slot: P. N. van Eck. — Overzicht der groep: kleef- en vulstof, lijn, cement, pasta, mucilago. lutum: Dr. M. Greshoff. — De Colligraaf; A. C. Bruijn. — Het bereiken van lage temperaturen: Dr Z. P. Bouman. — Het Electrisch Afmijntoestel; D. S. S. — Mars, II: Dr. W. de Sitter. — Is het met het hagelschieten gedaan? Dr. A. J. C. Snijders. — De fotografie in natuurlijke kleuren. I: F. Zernike. — Sterrenkundige mededeelingen voor de lente van 1908: Dr. W. de Sitter. — Eenvoudige Proeven. 2, Het aantoonen van de verbrandingsproducten eener kaars: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Moderne Bauformen van M. J Gradl No. 2. Deze aflevering is het eerste Dresdener Künstlerheft van 1908, d. w. z. dat het weder gewijd is, uitsluitend aan het werk van Dresdener architecten. Ten eerste ontmoeten wij daarin Hans Erlwein met het König-Georg-Gymnasium te Dresden een gebouw in hoofdvormen 18de eeuwsch van opvatting, maar met moderne detailleering, niet overal even goed passend bij het geheel. Een tweede werk van denzelfden bouwmeester is een brandweerpost in Dresden-Striesen; hier domineert de moderne opvatting ofschoon ook oud-Duitsche herinneringen niet ontbreken. Van Fritz Schumacher is een ontwerp voor een Crematorium in Dresden en van een kerk voor Hagen i. W, aanwezig, voorts eenige kleinere ontwerpen van Oskar Menzel, en Rudolf Kolbe, terwijl de grootste plaats in dit nummer wordt ingenomen door Schilling & Graebner en wel met het Rathskellergebouw in Schwarzenberg, geheel in 18de eeuwschen geest opgevat van binnen hier en daar aan Renaissance herinnerend en ten slotte met het merkwaardig restauratiewerk van den Elgersburg in Thüringen, geheel anders van opvatting, dan wij dit elders in Duitschland en ook bij ons te lande gewoon zijn, zonder pretentie van een archeologische studie en met sparing van menig onderdeel, dat door een streng restaurator meedoogenloos zou zijn opgeruimd. Daardoor is dan ook iets anders verkregen, dan wij ons gewoonlijk voorstellen, wanneer wij vernemen, dat een gebouw het restauratieproces heeft ondergaan, en wij meenen, iets beters.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

— **Amstedam.** Zooals men weet, bestond het plan om aan den Montelbaanstoren te Amsterdam een blijvenden aanbouw te maken en in dat gebouw een politepost en een afdeelingsbureau voor Publieke Werken te vestigen. Er was daarvoor reeds een post op de begrooting uitgetrokken, maar zij werd aangehouden, omdat in den Raad een vrij sterke oppositie tegen het plan was. Men meende, dat dit in architectonisch en historisch opzicht zoo merkwaardige en fraaie gebouw, door het aanbrengen van een zoodanige „puist" niet weinig ontsierd zou worden.

B. en W. deden daarom de toezegging, dat het plan niet zou worden uitgevoerd alvorens de Schoonheidscommissie om advies zou gevraagd zijn.

Wij kunnen thans mededeelen, dat deze commissie, wier voorzitter de heer Berlage is, met algemeene stemmen het plan ontraden heeft, en dat B. en W. ingevolge dat advies, het voorstel hebben teruggenomen.

De Montelbaanstoren blijft dus op zichzelf staan en zal des te schooner uitkomen, als eerlang de rommel van afgekeurde houten gebouwtjes, welke thans nog zijn voet ontsieren, zal opgeruimd zijn.

De gemeente is reeds bezig met voor de takken van dienst, welke daarin tot nu toe onderdak waren gebracht, in de omgeving, een andere plaats te zoeken. (N. v. d. D.)

— De buitengewone vergadering van den Kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente heeft met 103 tegen 21 stemmen besloten de Nieuwe-Zijds-Kapel geheel af te breken en in eenigszins anderen vorm weder op te bouwen. Hierbij zal gevolgd worden het reeds vroeger door ons medegedeelde plan om niet weder het terrein in beslag te nemen, maar rondom de kerk voldoende ruimte over te houden voor den bouw van een winkelgalerij.

Naar wij vernemen wordt de grond, waarop de winkelhuizen komen te staan, niet verkocht. De Ned. Herv. Kerk zal ook de magazijnen door haar architect, den Heer Posthumus Meyjes, laten bouwen.

Wat het nieuwe kerkgebouw aangaat, dat zal zoo ingericht worden, dat het tevens geschikt is voor het houden van allerlei kerkelijke vergaderingen.

Reeds lang had de Ned. Herv. kerk behoefte aan een flink vergaderlokaal in het centrum der stad.

Met het sloopen van de N. Z. Kapel zal begonnen worden ongeveer half Mei, wijl eerst met 1 Mei, gelijk bekend is, de huur van de zoogenaamde „kastjes" om is.

— Er gaat weer een stukje oud-Amsterdam verdwijnen. Van de rij huizen op den Kloveniersburgwal, tusschen de Oudemanhuispoort en de Doelenstraat, worden er twee afgebroken. Dezer dagen is met de sloopiing een begin gemaakt.

Deze rij huizen zijn gebouwd omstreeks het midden der 17de eeuw of iets vroeger, alle volkomen gelijkvormig en onder één lange kroonlijst. Om ze van elkander te onderscheiden, waren zij genummerd, iets ongewoons in die dagen, toen meest alle huizen hun eigen naam hadden. Vandaar de naam „nummerhuysen", waarmede zij reeds in de 17e eeuw werden aangeduid.

Sinds de laatste halve eeuw was de gelijk- en gelijkvormigheid dezer huizenrij — welke steeds eigendom van de stad is geweest — reeds verbroken. Twee der perceelen hadden er één verdieping bij gekregen, van een paar andere waren de karakteristieke gevels bepleisterd, en enkele, aan de zijde van de Oude Manhuispoort, waren afgebroken om plaats te maken voor de groote, hooge gebouwen van de Gasthuis-Apotheek en de Model-apotheek, tevens Laboratorium der Gezondheidsleer.

Van de huizen, welke thans worden afgebroken, had één zijn oud karakter nog bewaard, behoudens de later ingezette spiegelruiten; het andere was bepleisterd.

De sloopiing geschiedt in verband met plannen tot uitbreiding van de gebouwen op het aangrenzend terrein van het Binnen-Gasthuis.

's-Gravenhage. In de laatstgehouden vergadering van de Afdeeling der Mij. t. Bev. der Bouwkunst hield de heer Wouter Cool, ingenieur bij de Rotterdamsche Gemeentewerken, een lezing over „de bouwmaterialen van den vulcanischen Eiffel".

Na zeer kort te hebben aangestipt hoe de verschillende gesteenten uit den vulcanischen Eiffel, waar op een terrein van 8 K.M. straal 40 uitgebrande vulkanen worden aangetroffen, zijn ontstaan, ging spreker de toepassing van verschillende van die gesteenten na. Eerst liet hij, aan de hand van een groot aantal lichtbeelden, de inzameling van de lichte drijfsteen en een groot aantal gebouwen, die daaruit zijn opgetrokken, de revue passeeren en stipuleerde hij de verschillende voor- en nadeelen, die het gebruik van deze steen met zich brengt.

Vervolgens werden tras, dat in Nederland zijn eerste toepassing heeft gevonden, en de drie soorten tufsteen op dezelfde wijze behandeld. Met een groot aantal lichtbeelden werd de geheele tufsteenindustrie nauwkeurig uiteengezet, waarbij spr. o. a. gelegenheid vond te betreuren, dat de oud Hollandsche practische zin ons er toe gebracht heeft prachtige oude tufsteenkerken, zooals de Walburgkerk te Groningen, duur aan de trasmolens te verkoopen, omdat men niet goedkoop genoeg nieuwe kerken van bouwsteen kon bouwen. Ook deelde hij tal van merkwaardige bijzonderheden van de streek waar de tufsteen verzameld wordt mede. Ook ging hij de verschillende eigenschappen der tras, zooals die door verschillende onderzoekers beschreven en volgens verschillende voorschriften geëischt worden, na en wees hij op de verschillende vervalschingsmethoden, welke op dit gebied worden toegepast en het noodig maken van betrouwbare leveranciers te betrekken. Tevens toonde hij aan, dat de Duitsche voorschriften betere waarborgen geven voor goede qualiteit materiaal dan andere.

In de pauze werden verschillende monsters van steensoorten bezichtigd.

Na de pauze behandelde spreker allereerst een donkerroode steensoort, welke als bouwmateriaal en ook wel voor grotten e. d. wordt gebruikt. Daarna de basaltlava, die voor molensteenen wordt toegepast.

Eindelijk kwam spreker tot den ouden hoofdkrater, waarvan nu is overgebleven het beroemde Laacher Meer met zijn historische omgeving, maar allerhande legenden verhaald worden, en de schilderachtige omgeving daarvan. Onder anderen toonde hij den krater in welks omgeving de phonoliet of klingsteen wordt gevonden, welke dient voor de harding van wegen en voor de vloeibaarmaking van glas, terwijl het ook bij den landbouw toepassing vindt.

Voorts beschreef hij de eigenschappen, inzameling en toepassing van het Leuciet.

Ten slotte gaf spreker met behulp van een rijke collectie lichtbeelden een beschrijving van de basaltindustrie.

De voorzitter bracht in deze vergadering ook nog even de Zorgvlietquaestie ter sprake. Zooals bekend is heeft de Afdeeling, in een adres aan den Raad der Gemeente, den voorgestelden aankoop ontraden.

Middelburg. Door wijlen den Heer M. C. Roest te Middelburg, is een legaat van f 1000 vermaakt tot voorbereiding of stichting vanwege den Nederlandschen Aannemersbond van eene technische school ter opleiding van aannemers.

Personalia.

— Te Berlijn is in den ouderdom van 74 jaar de illustrator Paul Thumann gestorven.

Te Dusseldorf overleed de directeur der academie van kunst Peter Janssen.

Benoemd tot leeraar voor bouwkunde en meubel-ontwerp aan de academie Minerva te Groningen G. Knuttel jr te Delft.

— Benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de H. B. S. met 5-j. cursus te Arnhem J. Favier, aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Docent (Assistent) aan de Techn. Hoogeschool twee middagen in de week in de afd. Bouwkunde (Utiliteitswerken) à f 100.— per lesuur. Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. Klinkhamer, Delft. (1)

Ingenieur, bekend met gewapend Beton; zie adv. in dit no. (1)

— Onderwijzer in het Schilderen, aan de Ambachtsschool te Doetinchem. Zie adv. in dit no.

— Opzichter voor het uitwerken van plannen, toezicht op den bouw van schutsluizen te Stadskanaal; salaris f 100 per maand; Diploma Rijkswaterstaat aanbeveling. Zich aan te melden tot en met 9 Maart a.s. bij den Ingenieur der Stadsbezittingen te Stadskanaal. (1)

— Opzichters van den Rijkswaterstaat examen in April 1908. (Zie voor bijzonderheden de *Ned. St.-Courant* van 17 Jan. 1908, no. 14). (1)

Onderopzichters St. Spoorw. Indië, voor de werkplaatsen, een voor de locomotiefstelplaats, een voor de smederij en een voor draaierij, bezoldiging f 150 's maands, met verhooging van t 25 's maands, na drie jaren dienst. Voorloopig traktement van f 60 's maands, overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 2e kl., e. q. ook voor het wettig gezin; gratificatie voor uitrusting f 500. Aanmelding vóór 1 Maart a.s. bij een request op zegel aan het Dep. van Koloniën. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 38. (1)

— Scheepsteekenaar onder No. 5362, bureau der N. Rotterd. Courant. (2)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk; salaris nader te bepalen. Brieven onder No. 35659 aan het bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Crayonteekenaar; brieven onder lett. E. R 344. N. v. d. Dag. (2)

— Assistent voor Bouwkunde aan de Technische Hoogschool. Zie adv. in no. 8. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m
14	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
10	Bouwk. Teek.	18—49 j., f 40—f 120	„
7	Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4	Chef-machinisten	22—34 j., f 80—f 150	„
2	Werkt. opz. (construct.)	22—33 j., f 80—f 125	„
1	Werkmeester	33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 50—f 80	„
6	Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 Maart.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 6: het vergrooten van de ambachtsschool en avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Zie adv. in no. 7.

Apeldoorn, door den arch. J. A. Wijn: het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Dorpstraat aldaar; besek en teek. verkrijgbaar bij den aanbesteder.

's-Gravenhage, door de arch. Z. Hoek en J. Th. Wouters in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis: het bouwen van een villa aan de oprijlaan in Oud-Wassenaar aan den Leidschen straatweg te Wassenaar. Zie adv. in dit no.

Hengelo, ten 3 ure, door den architect J. W. Jansen namens de firma S. Kanteman en Zn. in hotel Eulderink: het vergrooten van de fabriek van poetskatoen: het bijbouwen van eene kamer aan een woonhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. café; aanw. den dag der besteding te 11 ure.

Hulst, ten 12 ure, door het bestuur van den polder Catharina in hotel Graanbeurs: de levering van: a. 132000 keien van Quenast of Lessines (Recoupins façonnées), minstens 9 bij 15 cM. op den kop, 5 bij 12 cM. op den staart en 12 à 13 cM. hoog; b. 2100 M. Doornikssche kantsteenen, minstens 25 à 30 cM., breed 10 à 12 cM., hoog 25 à 30 cM.; inlichtingen ten kantore van den ontvanger griffier.

Hulst, Door het bestuur van den Ser Pauluspolder in de herberg Koning van Engeland: de levering van 50.000 stuks keien, zoogenaamde recoupins façonnées, minstens 9/15 (50 stuks per M³.) afkomstig zijn uit de groeven van Quenast of Lessines, en 880 M. kantsteenen, van de Doornikssche groeven, lengte 35 cM. aan den kop en 23 aan den staart, breedte 12 cM. bovenkant en 10 cM. onderkant; levering aan de losplaats van de tramlijn te Ter Hole, voor of op den 15 April a.s.; inlichtingen bij den dijkgraaf G. Mangnus.

Rotterdam, ten 10 ure, door het R. K. par. kerkbestuur van den H. Joseph op het bureau der architecten Gebr. Margry en Snickers Schiekade W. Z.: het bouwen van een R. K. jongensschool aan de Josephstraat aldaar. Bestek en teekening te verkrijgen aan de Drukkerij van de Maasbode.

DINSDAG 3 Maart.

Eibergen, ten 3.30 ure, door den arch. J. B. Radstake ten kantore der Eibergsche stoombleekerij: het bouwen van een magazijn en schaftlokaal aan hare fabrieksgebouwen; bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van H. Schuurman aldaar; aanw. den dag der aanbesteding 11.30 ure.

Heerenveen, ten 2 ure, door den arch. K. de Bazel ie het hotel Jorissen: het bouwen van een woning met stal, koetshuis en koetsierswoning; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar bij boekh. Binnert Overdien te Heerenveen.

WOENSDAG 4 Maart.

Deventer, ten 11 ure, door het gem.-bestuur: de levering van 70.000 stuks grèskeien 10 maal 16 cM. en 1500 stuks grèskeien 10 maal 24 cM.; bestek ter lezing op de Gemeentesecretarie en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen bij den Gemeentebouwmeester elken werkdag van 10-12 u.

Nieuwweerdinge, ten 2 ure. door het bestuur van het waterschap Weerdinge in het caféNijmanting: het bouwen,leveren en stellen van twee ijzeren draaibruggen en een ijzeren draaivonder met houten onderbouw en een brugwachterswoning: bestek en teek. ter inzage in genoemd café en verkrijgbaar bij den bouwk. J. A. Mulder; aanw. op den dag van aanbesteding, te 12 uur, samenkomst in gen. café.

Schiedam, door den arch. H. Gabel: de paalfundeering alsmede het graaf- en metselwerk voor den bouw van drie heerenhuizen aan de Tuinlaan te Schiedam; bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore van aanbesteder.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

DONDERDAG 5 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen en vergrooten van de school aan het Kortenbosch. Aanwijzing 2 Maart te twee uren aan de Gemeentewerf, daarna terplaatse. De voorwaarden en de teekeningen verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

VRIJDAG 6 Maart.

Bolsus, door de gem.-archit. G. Bulsing Gz. te Ridderkerk: het bouwen van een woning voor den goddienstonderwijzer ald.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gem. best.: de levering van 200 privaattonnen ten behoeve van den reinigingsdienst; bestek te verkrijgen ten kantore van den Reinigingsdienst.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . „	1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ZATERDAG 7 Maart.

Schoten, ten 11 ure, door het gem. best.: het bouwen van een school voor 600 leerlingen aan de Sundastraat; aanw. 2 Maart 1 ure; inl. bij den archit. L. Tuijnman te Haarlem; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie van 10 tot 1 uur.

MAANDAG 9 Maart.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-station: het maken van een hoofdgebouw op een reeds uitgevoerden onderbouw, een goederenloods, een gebouw voor electrische verlichting en watervoorziening, een privaatgebouwtje en een wisselpost ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort begr. f 92600. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing op het terrein 4 Maart 1908 10 uur spoortijd uitgaande van Zandvoort (bad).

Utrecht, 2 ure, door de Ned. Centraal-Swp.-Mij., aan het hoofdbureau der Mij., Moreelsepark no. 1: bestek no. 63: het maken van een dienstgebouw en eene steenkolenbergplaats op het rangeerstation te Zwolle; bestek en teek. ter lezing aan gen. hoofdbureau en aldaar verkrijgbaar; aanw. 2 Maart 11.30 ure.

DINSDAG 10 Maart.

Sittard, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van: A. plm. 90000 grèskeien en plm. 700 strekkende meter trottoirbanden: B. plm. 400 meter cement betonriolen 60/90 en eene partij grèsbuizen of hulpstukken. Bestekken verkrijgbaar ter Secretarie van de gemeente en aan het Ingenieursbureau „Batavum" Laan van Meerdervoort 240 's Hage.

DONDERDAG 12 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Justitie: de levering van metselsteenen, schelpkalk, scherpzand en ijzer aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen ten behoeve van nieuwe werken; bestek ter inzage aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en recht-gebouwen te 's Gravenhage en is ad f 0.35 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef. Spui 28 te 's-Gravenhage; inl. te bek. aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, dep. van Justitie; zie adv. in no. 8.

VRIJDAG 13 Maart.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 na 28 Febr. ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk en den ing. jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opz. Man in 't Veld te Sneek; de nota van inl. 6 Maart ter inzage bij den ing. Sandberg.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem.-arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Steenbergen, ten 10.30 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van twee nieuwe schoollokalen in de kom der gemeente; bestek verkrijgb. ter secretarie, en aldaar ter inzage.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebes'.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem. arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het vernieuwen van het onder- en bovendek van de brug aan de Nieuwe Haven; inl. te bek. bij den gem.-arch.; aanw, 11 Maart 10 ure; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 ter lezing. aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der Provinciale besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofd-ingenieur-directeur Castendijk en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opzichter Man in 't Veld te Sneek: de nota van inlichtingen 6 Maart ter inzage bij den ingeniegr Sandberg.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: bestek no. 6: het vergrooten van de ambachtsschool en avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. (Zie adv. in no. 7.)

MAANDAG 16 Maart.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van twee nieuwe stormdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk, begr. f 13150; bestek no. 55 na 2 Maart ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen van het Prov. bestuur en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Escher te Arnhem, den arr.-ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. van Langeveld te Vreeswijk; de nota van inl. ligt 9 Maart ter inzage bij den opz. voornoemd.

WOENSDAG 18 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tel., Parkstraat: de bouw van een post en telegraafkantoor met directeurwoning te Eindhoven.

VRIJDAG 10 April.

Maastricht, ten 12 ure, door het Prov. best.: het maken van eene nieuwe brug in gewapend beton, over de Roer te St. Odilienberg en van eene doorlaatbrug in gewapend beton in den toegangsweg tot de Roerbrug; bestek met teekeningen ter inzage ter prov. griffie ten kantore van den ing. van den Prov. waterstaat en te bekomen aan gemeld kantoor; inl. bij voorn. ingenieur.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-Gravenhage, 13 Februari, door het Cemeentebestuur: het bouwen van een muur met steenglooiing, langs het strand tusschen hotel „Zeerust" en het Noorderhoofd der visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. J. C. Schotel, Dordrecht, *a* f 492,265; J. Kraaijeveld en J. v. Nordenne, Dordrecht, *a* f 461,000, *b* f 458,200; M. J. v. Hattum, Beverwijk en P. Blankevoort, Haarlem, *a* f 448700; J. v. d. Plas, Hardingsveld, *a* f 447,900, *b* f 445,400; Mij. tot het maken van werken in gewapend beton, Den Haag, *a* f 427,000, *b* f 425,100; A. Prins Lzn., Sliedrecht, *a* f 420,400, *b* f 418,600; W. F. Weijers, Tilburg, *a* f 416,500, *b* 413,750; K. J. Looijen, Den Haag, *a* f 414,900, *b* f 412,400; J. P. Broekhoven, Hengelo, *a* f 414,400, *b* f 411,400; fa. Beijker

Vacante Betrekkingen.

— Docent (Assistent) aan de Techn. Hoogeschool twee middagen in de week in de afd. Bouwkunde (Utiliteitswerken) à f 100.— per lesuur. Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. Klinkhamer, Delft. (1)

Ingenieur, bekend met gewapend Beton; zie adv. in dit no. (1)

— Onderwijzer in het Schilderen, aan de Ambachtsschool te Doetinchem. Zie adv. in dit no.

— Opzichter voor het uitwerken van plannen, toezicht op den bouw van schutsluizen te Stadskanaal; salaris f 100 per maand; Diploma Rijkswaterstaat aanbeveling. Zich aan te melden tot en met 9 Maart a. s. bij den Ingenieur der Stadsbezittingen te Stadskanaal. (1)

— Opzichters van den Rijkswaterstaat examen in April 1908. (Zie voor bijzonderheden de *Ned. St.-Courant* van 17 Jan. 1908, no. 14). (1)

Onderopzichters St. Spoorw. Indië, voor de werkplaatsen, een voor de locomotief-stelplaats, een voor de smederij en een voor draaierij, bezoldiging f 150 's maands, met verhooging van t 25 's maands, na drie jaren dienst. Voorloopig traktement van f 60 's maands, overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 2e kl., e.q. ook voor het wettig gezin; gratificatie voor uitrusting f 500. Aanmelding vóór 1 Maart a. s. bij een request op zegel aan het Dep. van Koloniën. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Cl. No. 38. (1)

— Scheepsteekenaar onder No. 5362, bureau der N. Rotterd. Courant. (2)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk; salaris nader te bepalen. Brieven onder No. 35059 aan het bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Crayonteekenaar; brieven onder lett. E. R 344. N. v. d. Dag. (2)

— Assistent voor Bouwkunde aan de Technische Hoogeschool. Zie adv. in no. 8. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m
14	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
10	Bouwk. Teek.	18—49 j., f 40—f 120	„
7	Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4	Chef-machinisten	22—34 j., f 80—f 150	„
2	Werkt. opz. (construct.)	22—33 j., f 80—f 125	„
1	Werkmeester	33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 50—f 80	„
6	Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 Maart.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 6: het vergrooten van de ambachtsschool en avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Zie adv. in no. 7.

Apeldoorn, door den arch. J. A. Wijn: het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Dorpstraat aldaar; besek en teek. verkrijgbaar bij den aanbesteder.

's-Gravenhage, door de arch. Z. Hoek en J. Th. Wouters in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis: het bouwen van een villa aan de oprijlaan in Oud-Wassenaar aan den Leidschen straatweg te Wassenaar. Zie adv. in dit no.

Hengelo, ten 3 ure, door den architect J. W. Jansen namens de firma S. Kanteman en Zn. in hotel Eulderink: het vergrooten van de fabriek van poetskatoen; het bijbouwen van eene kamer aan een woonhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. café; aanw. den dag der besteding te 11 ure.

Hulst, ten 12 ure, door het bestuur van den polder Catharina in hotel Graanbeurs: de levering van: a. 132000 keien van Quenast of Lessines (Recoupins façonnées), minstens 9 bij 15 cM. op den kop, 5 bij 12 cM. op den staart en 12 à 13 cM. hoog; b. 2100 M. Doorniksche kantsteenen, minstens 25 à 30 cM., breed 10 à 12 cM., hoog 25 à 30 cM.; inlichtingen ten kantore van den ontvanger griffier.

Hulst, Door het bestuur van den Ser Pauluspolder in de herberg Koning van Engeland: de levering van 50.000 stuks keien, zoogenaamde recoupins façonnées, minstens 9/15 (50 stuks per M².) afkomstig zijn uit de groeven van Quenast of Lessines, en 880 M. kantsteenen, van de Doorniksche groeven, lengte 35 cM. aan den kop en 23 aan den staart, breedte 12 cM. bovenkant en 10 cM. onderkant; levering aan de losplaats van de tramlijn te Ter Hole, voor of op den 15 April a.s.; inlichtingen bij den dijkgraaf G. Mangnus.

Rotterdam, ten 10 ure, door het R. K. par. kerkbestuur van den H. Joseph op het bureau der architecten Gebr. Margry en Snickers Schiekade W. Z.: het bouwen van een R. K. jongensschool aan de Josephstraat aldaar. Bestek en teekening te verkrijgen aan de Drukkerij van de Maasbode.

DINSDAG 3 Maart.

Eibergen, ten 3.30 ure, door den arch. J. B. Radstake ten kantore der Eibergsche stoombleekerij: het bouwen van een magazijn en schaftlokaal aan hare fabriksgebouwen; bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van H. Schuurman aldaar; aanw. den dag der aanbesteding 11.30 ure.

Heerenveen, ten 2 ure, door den arch. K. de Bazel te het hotel Jorissen: het bouwen van een woning met stal, koetshuis en koetsierswoning; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar bij boekh. Binnert Overdien te Heerenveen.

WOENSDAG 4 Maart.

Deventer, ten 11 ure, door het gem.-bestuur: de levering van 70.000 stuks grèskeien 10 maal 16 cM. en 1500 stuks grèskeien 10 maal 24 cM.; bestek ter lezing op de Gemeentesecretarie en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen bij den Gemeentebouwmeester elken werkdag van 10-12 u.

Nieuwweerdinge, ten 2 ure, door het bestuur van het waterschap Weerdinge in het café Nijmanting: het bouwen, leveren en stellen van twee ijzeren draaibruggen en een ijzeren draaivonder met houten onderbouw en een brugwachterswoning; bestek en teek. ter inzage in genoemd café en verkrijgbaar bij den bouwk. J. A. Mulder; aanw. op den dag van aanbesteding, te 12 uur, samenkomst in gen. café.

Schiedam, door den arch. H. Gabel: de paalfundeering alsmede het graaf- en metselwerk voor den bouw van drie heerenhuizen aan de Tuinlaan te Schiedam; bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore van aanbesteder.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater voorzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

DONDERDAG 5 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen en vergrooten van de school aan het Kortenbosch. Aanwijzing 2 Maart te twee uren aan de Gemeentewerf, daarna terplaatse. De voorwaarden en de teekeningen verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

VRIJDAG 6 Maart.

Bolsward, door de gem.-archit. G. Bulsing Gz. te Ridderkerk: het bouwen van een woning voor den goddienstonderwijzer ald.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gem. best.: de levering van 200 privaattonnen ten behoeve van den reinigingsdienst; bestek te verkrijgen ten kantore van den Reinigingsdienst.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood. hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ZATERDAG 7 Maart.

Schoten, ten 11 ure, door het gem. best.: het bouwen van een school voor 600 leerlingen aan de Sundastraat; aanw. 2 Maart 1 ure; inl. bij den archit. L. Tuijnman te Haarlem; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie van 10 tot 1 uur.

MAANDAG 9 Maart.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-station: het maken van een hoofdgebouw op een reeds uitgevoerden onderbouw, een goederenloods, een gebouw voor electrische verlichting en watervoorziening, een privaatgebouwtje en een wi-selpost ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort begr. f 92600. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam

Dienst van Weg en Werken. Kamer 150. Aanwijzing op het terrein 4 Maart 1908 10 uur spoortijd uitgaande van Zandvoort (bad).

Utrecht, 2 ure, door de Ned. Centraal-Swp.-Mij., aan het hoofdbureau der Mij., Marcelsepark no. 1: bestek no. 63: het maken van een dienstgebouw en eene steenkolenbergplaats op het rangeerstation te Zwolle; bestek en teek. ter lezing aan gen. hoofdbureau en aldaar verkrijgbaar; aanw. 2 Maart 11.30 ure.

DINSDAG 10 Maart.

Sittard, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van: A. plm. 90000 grèskeien en plm. 700 strekkende meter trottoirbanden; B. plm. 400 meter cement betonriolen 60/90 en eene partij grèsbuizen of hulpstukken. Bestekken verkrijgbaar ter Secretarie van de gemeente en aan het Ingenieursbureau „Batavum" Laan van Meerdervoort 240 's Hage.

DONDERDAG 12 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Justitie: de levering van metselsteenen, scheipkalk, scherpzand en ijzer aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen ten behoeve van nieuwe werken; bestek ter inzage aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en recht-gebouwen te 's Gravenhage en is at f 0.35 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef. Spui 28 te 's-Gravenhage; inl. te bek. aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, dep. van Justitie; zie adv. in no. 8.

VRIJDAG 13 Maart.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 na 28 Febr. ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk en den ing. jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opz. Man in 't Veld te Sneek; de nota van inl. 6 Maart ter inzage bij den ing. Sandberg.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem.-arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Steenbergen, ten 10.30 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van twee nieuwe schoollokalen in de kom der gemeente; bestek verkrijgb. ter secretarie, en aldaar ter inzage.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem. arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het vernieuwen van het onder- en bovendek van de brug aan de Nieuwe Haven; inl. te bek. bij den gem.-arch.; aanw. 11 Maart 10 ure; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der Provinciale besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofd-ingenieur-directeur Castendijk en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opzichter Man in 't Veld te Sneek; de nota van inlichtingen 6 Maart ter inzage bij den ingeniegr Sandberg.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: bestek no. 6: het vergrooten van de ambachtsschool en avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. (Zie adv. in no. 7.)

MAANDAG 16 Maart.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van twee nieuwe stormdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk, begr. f 13150; bestek no. 55 na 2 Maart ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen van het Prov. bestuur en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir Escher te Arnhem, den arr.-ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. van Langeveld te Vreeswijk; de nota van inl. ligt 9 Maart ter inzage bij den opz. voornoemd.

WOENSDAG 18 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tél., Parkstraat: de bouw van een post en telegraafkantoor met directeurwoning te Eindhoven.

VRIJDAG 10 April.

Maastricht, ten 12 ure, door het Prov. best.: het maken van eene nieuwe brug in gewapend beton, over de Roer te St. Odiliënberg en van eene doorlaatbrug in gewapend beton in den toegangsweg tot de Roerbrug; bestek met teekeningen ter inzage ter prov. griffie ten kantore van den ing. van den Prov. watersraat en te bekomen aan gemeld kantoor; inl. bij voorn. ingenieur.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-Gravenhage, 13 Februari, door het Cemeentebestuur: het bouwen van een muur met steenglooiing, langs het strand tusschen hotel „Zeerust" en het Noorderhoofd der visschershaven, en het maken van straatwegen en andere werken achter dien muur. J. C. Schotel, Dordrecht, *a* f 492.265; J. Kraaijeveld en J. v. Nordenne, Dordrecht, *a* f 461,000, *b* f 458,200; M. J. v. Hattum, Beverwijk en P. Blankevoort, Haarlem, *a* f 448700?; J. v. d. Plas, Hardingsveld, *a* f 447,900, *b* f 445,400; Mij. tot het maken van werken in gewapend beton, Den Haag, *a* f 427.000, *b* f 425,100; A. Prins Lzn., Sliedrecht, *a* f 420,400, *b* f 418,600; W. F. Weijers, Tilburg, *a* f 416,500, *b* 413,750; K. J. Looijen, Den Haag, *a* f 414,900, *b* f 412,400; J. P. Broekhoven, Hengelo, *a* f 414,400, *b* f 411,400; fa. Beijker

Zwolle, *a* f 414,000, *b* f 412,000; S. Schoonboom, Voorburg, *a* f 413,900†; C. Ter Horst, Zwolle, *a* f 410,570, *b* f 408,300; B. W. de Blecourt, Nijmegen, *a* f 407,100, *b* f 406,800; fa. J. v. d. Elshout Gzn., Scheveningen, *a* f 402,816, *b* f 399,400; C. Zanen en Huizinga, Ammerstol en Bergen (N.-H.), *a* f 402,500†; Vermeer en Oldenburg, idem, *a* f 397,600†; J. v. Stuijvenberg, Den Haag, *a* f 398,000; J. v. d. Vlugt, Den Haag, *a* f 397,500, *b* f 395,900; Bashaanse en v. Rijn, den Haag, *a* f 394,300, *b* f 393,000; A. Bogerd, den Haag, *a* f 389,700, *b* f 387,900; H. G. den Hartog, den Haag, *a* f 389,000, *b* f 386,500; De Groot en Kalis, Sliedrecht en Gorinchem, *a* f 384,000, *b* f 382,000.

a. Bestrating in Ironbricks, *b* in Quenastkeien. † Zonder vermelding van bestrating.

's-Gravenhage. Namens het Bestuur der Vereeniging tot in standhouding v.h Cristel. Lager- en meer uitgebreid Lager Onderwijs, hoofd der school de Heer S. Gongrijp, hebben de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, alhier, bij onderhandsche aanbesteding den bouw van een school met gymnastieklokaal a/d Galvanistraat aanbesteed.

Minste inschrijver A. M. van Beusekom, aannemer alhier, voor den prijs van f 24870, aan wien het werk is gegund.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . f 0.65

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

NIEUWE
Glasdecoraties
voor Plafonds en Wanden,
Bijzonder Weerstandsvermogen.
Hoogste Pronk.
Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.
H. CONEN,
Venlo.

Teekenaar en Bouwkundig Opzichter
Bouw- en Woningtoezicht Utrecht.
Sollicitanten naar de met 15 Maart 1908 openvallende betrekkingen van TEEKENAAR IN VASTEN DIENST (Jaarwedde f 800—f 1000) en van BOUWKUNDIG OPZICHTER IN TIJDELIJKEN DIENST (f 75 's maands) van het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht, worden uitgenoodigd hun op zegel gesteld rekest vóór den 8en Maart 1908 *franco* in te zenden aan den Burgemeester dier Gemeente.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
AANBESTEDING.
Op **Donderdag 12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*West-Europesche tijd*) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur te *Groningen* van het in 1908 uit te voeren onderhoudswerk volgens
Bestek V
op de lijnen:
Harlingen—Nieuweschans
Groningen—Delfzijl
Sauwerd—Roodeschool
Beilen—Groningen en
Assen—Stadskanaal,
in 13 perceelen.
Het bestek is van af 27 Februari 1908, tegen *franco* toezending van f 1.— te verkrijgen bij den Sectie-Ingenieur voornoemd, door wien tevens de noodige inlichtingen worden verstrekt.
De Algemeene Voorwaarden op het Bestek van toepassing zijn te zelfder plaatse te verkrijgen tegen *franco* toezending van **f 0.25**.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in §375 van het Bestek vermeld.

Buitengewone Vinding !
Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.
Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg*.
Agenten gevraagd.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert Cement- en Cementijzerwerken uit — op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.
Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

43ste Jaargang. ZATERDAG 7 MAART 1908 No. 10.

DE OPMERKER
Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

In de omstreken van Rome.

De omstreken van de eeuwige Stad zijn van ouds beroemd en wie op een mooien voorjaarsdag naar Tivoli spoort, bemerkt al spoedig, dat die roem verdiend is.

Reeds vóór de stad bereikt is, en de trein langzaam de hoogten van het Sabijnsche gebergte bestijgt, opent zich het prachtige panorama over de door de namiddagzon beschenen Campagna en ziet men in de verte de cypressen der Villa d'Este.

En wanneer men aan het kleine station is uitgestapt, den Ponte Gregoriana is overgegaan en den kleinen tempel der Sybille hoog boven de watervallen van den Anio zich ziet verheffen, dan begrijpt men zich, waarom de Romeinen hun Tibur zoo liefhadden.

Doch de architect wordt niet zoolang als de gewone toerist door dit schouwspel geboeid. Hij verlangt de aan den westkant van het stadje gelegen Villa d'Este te aanschouwen, en wandelt de Via Maggiore door, om bij den „canonico" zijn „permesso" ter bezichtiging van het buitenverblijf te gaan halen.

Binnengetreden ziet men hoog boven zich het paleis uit steeds zich meer verheffende terrassen opstijgen, als een haast vormlooze massa. Maar Pirro Ligorio, die het in 1549 ontwierp, had het zóó niet bedoeld. De muren van gebakken steen had hij met groefsteen willen bekleeden. Doch alleen de middenpartij, waar een loggia naar voren springt, heeft die bekleeding gekregen.

De geldmiddelen van den stichter schijnen uitgeput geworden te zijn door de terrassen en trappen de fonteinen en de andere sieraden van het park.

Van het bovenste terras geniet men een prachtig gezicht over de Campagna, met den koepel van St. Pieter en de Middellandsche Zee op den achtergrond. Het park is verwilderd, het paleis in verval. Gaat men binnen, dan aanschouwt men slechts verbleekte fresco's, afbrokkelend stucwerk. Het schijnt, dat er niets aan het onderhoud besteed wordt. Toch moet het in de bovenvertrekken heerlijk wonen zijn geweest, daar men het geheele Latium aan zijn voeten heeft, met Tusculum en Frascati in de verte en den Monte Soracte aan de andere zijde.

Het is eigenaardig, hoe bij zulk een Romeinsche villa alles onder den invloed der architectuur staat. Alle motieven der natuur zijn gestyleerd, een vergezicht domineert den geheelen aanleg, de assen der lanen staan zuiver loodrecht op elkander. Niet bloembedden zijn het, die het karakter van den tuin bepalen, doch bosschen van eiken, lanen van cypressen, balustrades, beelden en terrassen. De bosschen zijn echter door geschoren hagen begrensd.

Zwolle, *a* f 414,000, *b* f 412,000; S. Schoonboom, Voorburg, *a* f 413,900†; C. Ter Horst, Zwolle, *a* f 410,570, *b* f 408,300; B. W. de Blecourt, Nijmegen, *a* f 407,100, *b* f 406,800; fa. J. v. d. Elshout Gzn., Scheveningen. *a* f 402,816, *b* f 399,400; C. Zanen en Huizinga, Ammerstol en Bergen (N.-H.), *a* f 402,500†; Vermeer en Oldenburg, idem, *a* f 397,600*; J. v. Stuijvenberg, Den Haag, *a* f 398,000; J. v. d. Vlugt, Den Haag, *a* f 397,500, *b* f 395,900; Bashaanse en v. Rijn, den Haag, *a* f 394,300, *b* f 393,000; A. Bogerd, den Haag, *a* f 389,700, *b* f 387,900; H. G. den Hartog, den Haag, *a* f 389,000, *b* f 386,500; De Groot en Kalis, Sliedrecht en Gorinchem, *a* f 384,000, *b* f 382,000.

a. Bestrating in Ironbricks, *b* in Quenastkeien. † Zonder vermelding van bestrating.

's-GRAVENHAGE. Namens het Bestuur der Vereeniging tot in standhouding v/h Cristel. Lager- en meer uitgebreid Lager Onderwijs, hoofd der school de Heer S. Gongrijp, hebben de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, alhier, bij onderhandsche aanbesteding den bouw van een school met gymnastieklokaal a/d Galvanistraat aanbesteed.

Minste inschrijver A. M. van Beusekom, aannemer alhier, voor den prijs van f 24870, aan wien het werk is gegund.

Antiquariaat van de „Opmerker"

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

NIEUWE
Glasdecoraties
voor Plafonds en Wanden.
Bijzonder Weerstandsvermogen.
Hoogste Pronk.
Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.
H. CONEN,
Venlo.

Teekenaar en Bouwkundig Opzichter
Bouw- en Woningtoezicht Utrecht.
Sollicitanten naar de met 15 Maart 1908 openvallende betrekkingen van TEEKENAAR IN VASTEN DIENST (Jaarwedde f 800—f 1000) en van BOUWKUNDIG OPZICHTER IN TIJDELIJKEN DIENST (f 75 's maands) van het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht, worden uitgenoodigd hun op zegel gesteld rekest vóór den 8en Maart 1908 *franco* in te zenden aan den Burgemeester dier Gemeente.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
AANBESTEDING.
Op **Donderdag 12 Maart 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*West-Europesche tijd*) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur te *Groningen* van het in 1908 uit te voeren onderhoudswerk volgens
Bestek V
op de lijnen:
Harlingen—Nieuweschans
Groningen—Delfzijl
Sauwerd—Roodeschool
Beilen—Groningen en
Assen—Stadskanaal,
in 13 perceelen.
Het bestek is van af 27 Februari 1908, tegen *franco* toezending van f 1.— te verkrijgen bij den Sectie-Ingenieur voornoemd, door wien tevens de noodige inlichtingen worden verstrekt.
De Algemeene Voorwaarden op het Bestek van toepassing zijn te zelfder plaatse te verkrijgen tegen *franco* toezending van **f 0.25**.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in §375 van het Bestek vermeld.

Buitengewone Vinding!
Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.
Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg*.
Agenten gevraagd.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.
Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk
op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25,
Den Haag.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 7 MAART 1908 No. 10.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitslat. bij vooruitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

In de omstreken van Rome.

De omstreken van de eeuwige Stad zijn van ouds beroemd en wie op een mooien voorjaarsdag naar Tivoli spoort, bemerkt al spoedig, dat die roem verdiend is.

Reeds vóór de stad bereikt is, en de trein langzaam de hoogten van het Sabijnsche gebergte bestijgt, opent zich het prachtige panorama over de door de namiddagzon beschenen Campagna en ziet men in de verte de cypressen der Villa d'Este.

En wanneer men aan het kleine station is uitgestapt, den Ponte Gregoriana is overgegaan en den kleinen tempel der Sybille hoog boven de watervallen van den Anio zich ziet verheffen, dan begrijpt men zich, waarom de Romeinen hun Tibur zoo liefhadden.

Doch de architect wordt niet zoolang als de gewone toerist door dit schouwspel geboeid. Hij verlangt de aan den westkant van het stadje gelegen Villa d'Este te aanschouwen, en wandelt de Via Maggiore door, om bij den „canonico" zijn „permesso" ter bezichtiging van het buitenverblijf te gaan halen.

Binnengetreden ziet men hoog boven zich het paleis uit steeds zich meer verheffende terrassen opstijgen, als een haast vormlooze massa. Maar Pirro Ligorio, die het in 1549 ontwierp, had het zóó niet bedoeld. De muren van gebakken steen had hij met groefsteen willen bekleeden. Doch alleen de middenpartij, waar een loggia naar voren springt, heeft die bekleeding gekregen.

De geldmiddelen van den stichter schijnen uitgeput geworden te zijn door de terrassen en trappen de fonteinen en de andere sieraden van het park.

Van het bovenste terras geniet men een prachtig gezicht over de Campagna, met den koepel van St. Pieter en de Middellandsche Zee op den achtergrond. Het park is verwilderd, het paleis in verval. Gaat men binnen, dan aanschouwt men slechts verbleekte fresco's, afbrokkelend stucwerk. Het schijnt, dat er niets aan het onderhoud besteed wordt. Toch moet het in de bovenvertrekken heerlijk wonen zijn geweest, daar men het geheele Latium aan zijn voeten heeft, met Tusculum en Frascati in de verte en den Monte Soracte aan de andere zijde.

Het is eigenaardig, hoe bij zulk een Romeinsche villa alles onder den invloed der architectuur staat. Alle motieven der natuur zijn gestyleerd, een vergezicht domineert den geheelen aanleg, de assen der lanen staan zuiver loodrecht op elkander. Niet bloembedden zijn het, die het karakter van den tuin bepalen, doch bosschen van eiken, lanen van cypressen, balustrades, beelden en terrassen. De bosschen zijn echter door geschoren hagen begrensd.

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

En in het midden stroomt het water naar beneden, dat boven, voor het huis, stille vijvers vormt.

De Albergo della Sibilla is het voornaamste logement van Tivoli, doch voldoet niet aan de eischen, die de hedendaagsche reizigers stellen. Daarom gaan die dan ook met den avondtrein naar Rome terug, om de banale internationale confort niet te missen.

Maar wie verstandig is, gaat op het terras der Sibilla naast haar ouden ronden tempel zitten, luistert in de avondstilte naar het ruischen van den schuimenden Anio en denkt aan de dagen, toen Maecenas hier te Tibur open hof hield, toen Horatius in de nabijheid zijn bescheiden woning had en zijn onsterfelijke oden zong.

Men slaapt goed in den Albergo della Sibilla, al liggen er geen tapijten op de steenen vloeren. Den volgenden morgen bezorgt de waard u een rijtuig, om u naar Frascati te brengen. De koetsier moet steeds met de rem werken, als de weg zich bergaf door olijfbosschen slingert. In de verte ziet men de bergen van Tusculum, waar nu Frascati ligt.

Langzamerhand begint Rome te verdwijnen en als de vlakte bereikt is rijst alleen nog maar de koepel van Sint Pieter uit de nevels van den horizont omhoog. En bij het antieke graf der familie Plautia wordt een zijweg ingeslagen, om de villa van Hadrianus bij het dal Tempe te bezoeken. Baedeker is zeer uitvoerig over dit bouwwerk, doch wie de puinhoopen en de ruïnes betreedt vindt niet de heerlijkheden, welke hij voor zijn lire verwacht. Het mooiste zijn de bosschen en de vergezichten.

De weg naar Frascati leidt over met bloemen begroeide heuvelen, langs de rieten hutten der herders van de Campagna. Op de hellingen van het gebergte liggen dorpen, geheel bovenaan de stad Palestrina. Vroeger waren hier plaatsen van meer belang te zien, zooals Collatia, waar Lucretia zich doorstak en Gabii, waar Romulus en Remus werden opgevoed. Nu zijn daarvan slechts enkele bouwvallen over.

De villa Catena ligt aan den voet van den Monte Sant' Angelo. Ook dit buitenverblijf is in verval ofschoon het prachtig werd aangelegd, en in de 18e eeuw nog bewoond is geworden.

Frascati wordt meest per trein van Rome bezocht. De vreemdelingen maken een „dagje" van dit uitstapje, waarvoor Baedeker een programma heeft vastgesteld. De tocht van Tivoli er heen gaat over Zagarola en dan bergop over den Monte Compatri.

De Piazza van Frascati is wel aardig om te zien, al heeft misschien de 18e eeuwsche kerk, die haar begrenst, als bouwwerk geen bijzondere waarde. Maar met de schilderachtige fontein vormt die kerk toch een karakteristiek geheel.

Naast de kerk leidt de Corso Vittorio Emanuele omhoog naar de Villa Aldobrandini. Maar om het effect, dat de bouwmeesters Giacomo della Porta en Domenichino bedoeld hebben, te zien, moet men dien weg niet nemen, doch naar het station afdalen, waar de benedenste ingang van de villa is. Dan ziet men het huis op de hoogte liggen met de terrassen er voor en de cypressen, de eiken en de palmen als coulissen aan de beide zijden.

Er is iets zeer eigenaardigs in de architectuur van dit huis. De beide zijpaviljoens worden bekroond door halve frontons, een echt motief uit den Baroktijd, dat door de kunstgeschiedschrijvers eenstemmig veroordeeld wordt, en toch niet misstaat. Want de ontwerper heeft deze halve frontons gedacht als voortzetting van dat hetwelk de middenpartij bekroont, zoodat de drie met elkander één geheel vormen.

Men vindt deze schuine lijn terug in de hellingen, die den bezoeker naar het bovenste terras voeren, Achter het huis is het beroemde „teatro", een dier fraaie scheppingen van den Baroktijd die zoo uitmuntend bij de omgevende natuur passen, doch wier wezenlijke schoonheid men pas kan begrijpen, wanneer men ze op oude prenten, gestoffeerd met figuren uit de 17e eeuw ziet afgebeeld. De toeristen, die er nu rondloopen, vloeken met zulk een omgeving.

Nergens misschien voelt men zóó duidelijk als in Italië, dat het moderne leven geen bron van kunst meer is.

Bond van Nederlandsche Architekten.

De volgende oproeping werd gedaan:

„De ondergeteekenden, van meening dat nauwere aaneensluiting der Nederlandsche Architecten in een specialen Vakbond meer en meer dringend wenschelijk wordt, hebben de mogelijkheid van zulke aaneensluiting overwogen en de grondslagen van een op te richten Bond besproken. Zij bieden U hiernevens een program aan en noodigen U uit, wanneer U het met dit streven eens zijt, tot het bijwonen van eene constitueerende vergadering in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Mariaplaats te Utrecht op Zaterdag 29 Februari a.s., des middags 2 ure.

Bij mogelijke verhindering zal de ontvangst aldaar van onderstaande adhaesiebetuiging als een stem vóór de oprichting ter vergadering worden aangemerkt. Mocht U onverhoopt met het hierbij gevoegd program niet kunnen instemmen, dan gelieve U deze uitnoodiging als niet gedaan te beschouwen.

G. van Arkel.
K. de Bazel.
H. P. Berlage Nz.
Jos. Th. J. Cuypers.
L. C. Dumont.
Henri Evers.
Jac. van Gils.
J. Ingenohl.
H. G. Jansen.
A. J. Joling.
Paul J. de Jongh.
F. L. M. Kerckhoff.
W. Kromhout Cz.
J. H. W. Leliman.
L. M. Moolenaar.
C. W, Nijhoff.
J. E. van der Pek.
C. H. Peters.
C. B. Posthumus Meyjes.
A. Salm G.Bzn.
J. A. van Straaten Jr.
Jan Stuyt.
H. J. M. Walenkamp.
J. J. Weve.
A. W. Weissman."

Bij deze oproeping was het volgende program gevoegd:

„De Bond van Nederlandsche Architecten wordt gevormd met het doel de belangen van het architectenberoep voor te staan en verlangt dat de leden daartoe zooveel in hun vermogen is zullen samenwerken.

Onder het architectenberoep verstaat de Bond: het beoefenen der Bouwkunst, uitsluitend behartigend de belangen van opdrachtgevers op het gebied der bouwkunst en aanverwante vakken. Het concurreerend optreden als aannemer of als handelaar wordt uitdrukkelijk uitgesloten.

Als middel tot dit doel zullen o.a. dienen: Het bestudeeren van de belangrijke vraagstukken welke zich op het gebied der bouwkunst voordoen en het uitspreken van eene geformuleerde meening over deze vraagstukken; het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen, aan de leden en aan het publiek; het verspreiden van goede beginselen omtrent de bouwkunst en het architectenberoep; het handhaven van ingestelde en in te stellen deugdelijke regelen en gebruiken ten opzichte der uitoefening van dat beroep.

De bemoeiingen van den Bond zullen zich uitstrekken, zoowel over de economische en technische als over de artistieke belangen op het gebied der bouwkunst. Hij zal behandelen en pogen overeenstemming van denkbeelden te verkrijgen, zoowel omtrent de algemeene kunstbeginselen en technische vraagstukken als omtrent de regeling der verhouding tusschen de verschillende groepen die bij het vak betrokken zijn, benevens omtrent de verhouding dezer groepen tot die der uitvoerders.

Om het doel van den Bond te bereiken zal overleg en samenwerking met andere bonden en vereenigingen niet gemist kunnen worden.

Toetreding tot den Bond en het ophouden van het lidmaatschap zal door bijzondere bepalingen moeten worden geregeld, waarvoor het volgende een voorstel kan zijn.

Ieder Nederlandsch architect, die den leeftijd van acht en twintig jaar bereikt heeft en gedurende ten minste drie achtereenvolgende jaren zijn beroep zelfstandig heeft uitgeoefend (waarvan de welgeslaagde uitkomst aan eene commissie bij een in te stellen onderzoek moet kunnen blijken) kan als lid van den Bond worden voorgesteld. Over de toelating wordt op voordracht van het Bestuur door de vergadering beslist.

De commissie van onderzoek kan bestaan uit vijf leden van den Bond, die ieder jaar door de algemeene vergadering uit tien door het Bestuur voorgestelde leden worden gekozen.

Een lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden die tot zijn lidmaatschap hebben geleid, zal uit den Bond moeten verwijderd kunnen worden. Evenzoo wanneer een lid zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand, of indien hij handelt in strijd met de belangen van den Bond of met door den Bond aangenomen of vastgestelde regelen en gebruiken.

Ten einde deze en dergelijke regelingen naar behooren uit te voeren zal de hiervoor genoemde commissie het karakter kunnen dragen en de bevoegdheid hebben van een z.g. raad van eer, welke eveneens behandelen en zoo mogelijk tot oplossing brengen zal, ernstige geschillen tusschen de leden onderling, geschillen tusschen de leden eenerzijds en hunne lastgevers of principalen, vervolgens tot onderzoek van gewraakte handelingen van eenig lid, welke aanleiding tot zijne verwijdering zouden kunnen zijn.

De Bond kan hebben een Bestuur bestaande uit 1e en 2e Voorzitter, 1e en 2e Secretaris en Penningmeester, waarvan geen meer dan drie achtereenvolgende jaren zitting heeft.

Er zullen vier vaste vergaderingen per jaar gehouden worden, benevens zulke buitengewone vergaderingen als door een bepaald aantal leden of door het Bestuur gewenscht wordt".

Ter vergadering waren 29 Februari verschenen de heeren: G. van Arkel, K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nz., L. J. P. Kooken, Ed. Cuypers, Jac. van Gils, C. N. van Goor, Joseph Herman, P. J. Houtzagers, Jonas Ingenohl, H. G. Jansen, A. J. Joling, Paul J. de Jongh, W. Kromhout Cz., Foeke Kuipers, J. H. W. Leliman, J. J. van Nieukerken, Albert Otten, B. J. Ouëndag, J. E. van der Pek, W. F. C. Schaap, J. P. Stok Wz., J. A. van Straaten Jr., Jan Stuyt, J. Verheul Dz., H. J. M. Walenkamp en A. W. Weissman.

Verhindering om te verschijnen hadden de volgende heeren, die echter van hun instemming hadden doen blijken: Dr. P. J. H. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, L. C. Dumont, Henri Evers, J. F. L. Frowein, A. D. N. van Gendt, L. C. Hezenmans, F. L. M. Kerckhoff, J. F. Klinkhamer, D. E. C. Knuttel, H. H. Kramer, J. Limburg, D. A. N. Margadant, J. H. A. Mialaret, L. M. Moolenaar, Nic. Moolenaar, C. W. Nijhoff, C. H. Peters, C. B. Posthumus Meyjes, H. A. Reus, A. Salm G.Bz., Th. G. Schill, J. A. G. van der Steur, J. H. Tonnaer, Jan van der Valk en J. J. Weve.

Het Voorzitterschap werd waargenomen door den heer K. P. C. de Bazel, die de volgende rede uitsprak.

„M. H.

Bij het welkom dat ik u toeroep, en den dank, die ik uitspreek voor het gehoor dat gij gaaft aan den oproep tot deze samenkomst, moet ik allereerst mijn spijt betuigen, dat de plaats, die ik inneem, niet wordt bezet door een ouder en daartoe waardiger broeder in ons gilde. Ik heb deze taak slechts aanvaard met het gevoelen een plicht te volbrengen, die mij werd opgelegd, een plicht echter, die ik met genoegen vervul, overtuigd als ik ben van de noodzakelijkheid van het werk, waarvoor gij hier zijt te zaâm geroepen; voor welken arbeid ik uwe welwillende medewerking vraag, ten einde ze in orde en harmonie te kunnen doen, met die orde en in die harmonie, welke speciaal door den bouwmeester wordt nagestreefd bij het daarstellen van zijn werk.

De opkomst van dezen kring vakgenooten is ten zeerste verblijdend, wijl ze als bewijs is te beschouwen dat samensprekingen over belangrijke vraagstukken, die de vakbeoefening betreffen, ook in onzen kring wordt gewenscht.

De kring waarin de voorbereidende besprekingen zijn gevoerd, bleek eenstemmig in het gevoelen der noodzakelijkheid van het samenwerken der architecten om practische zoowel als om ideeële redenen.

Er is op het gebied der bouwkunst een uitgebreid terrein van werkzaamheid, een terrein, dat reeds ten deele wordt ontgonnen, maar waarop tot nog toe niet voldoende wordt gehoord de speciale stem der architecten. Onze bestaande bouwkunst-corporatiën vervullen als algemeene kunstlichamen een nuttigge en noodige plaats en taak en niemand onder ons zal ongetwijfeld van gevoelen zijn, dat deze werkzaamheid gemist zou kunnen worden of schade mag lijden.

Daartegenover echter staat dat deze lichamen krachtens hun meer algemeene samenstelling en breeden werkkring, niet kunnen optreden als speciale vertegenwoordigers der architecturale belangen in

den zin van „belangen van het architectenberoep".

En juist dat is het wat in den laatsten tijd meer en meer dringend wenschelijk is geworden.

Er zijn aan de orde allerlei vraagstukken, rakende zoowel algemeene kunst- als meer beperkte vakbelangen. Deze vraagstukken worden behandeld in verschillende groepen en corporatiën, die daarop, elk naar hunne wijze en naar hun belang, licht laten schijnen.

In het koor van stemmen dat aldus opgaat, klinkt tot dusver niet voldoende de stem van zuiver architecturalen kant; en deze stem te doen hooren en te doen verstaan, zal de taak zijn en kunnen zijn van den „Bond van Nederlandsche Architecten".

Onder de vele op den voorgrond staande vraagstukken kunnen genoemd worden: die, voortspruitende uit Woningwet en Bouwverordeningen, wijl ieder onzer zich herhaaldelijk stoot aan de onvolkomenheden dezer in den grond goede regelingen; die, betreffende regeling der uitvoering, en de verhouding der daarbij betrokken groepen, op — welk gebied de Ned. Aannemersbond zich o.a. speciaal verdienstelijk maakt — maar op welk gebied het niet onnut zal zijn, als de regelingen worden ingesteld in overleg met en met instemming van onzen Bond. Niet het minst ook die, betreffende de eigenlijke onderlinge verhoudingen der architecten zelve en de beoefening van ons beroep.

Waarlijk, het veld van praktischen arbeid is uitgebreid. Het spreekt van zelve dat ter verkrijging van eenig deugdelijk resultaat op een dezer gebieden en tot het doen hooren van een doorklinkend geluid, zuivere corpsgeest en eendrachtig streven noodig zijn.

Wij hoorden daaromtrent pessimistische meeningen, maar vragen ons af, wat deugdelijker middel er is, om daarin verbetering te verkrijgen, dan het met goeden wil samenkomen ter bespreking van zaken, die ons allen ter harte gaan. Wij mogen dan ook met gerustheid vertrouwen dat deze samenkomst een stap nader zal zijn tot het beoogde doel.

Ik eindig met nogmaals uwe welwillende samenwerking in te roepen ten einde in orde en harmonie datgene te kunnen doen wat des bouwmeesters voornaamste taak is: het opbouwen van een schoonen vorm tot een nuttig, zoowel geestelijk als stoffelijk doel, en open hierbij deze samenkomst.

Alvorens u de gelegenheid te geven uwe gedachten kenbaar te maken en uwe bemerkingen te doen hooren over het u voorgelegde program, wil ik u verzoeken uwe stem uit te willen brengen over het beginsel der oprichting, evenals ook gedaan is door de onderteekenaars van 26 hier ingekomen adhaesiebetuigingen".

Eer tot de stemming wordt overgegaan vragen eenigen der aanwezigen inlichtingen, meer in het bijzonder omtrent de verhouding, waarin de op te richten „Bond van Nederlandsche Architecten" zal staan ten opzichte van de reeds bestaande bouwkunstlichamen.

Nadat de Voorzitter nog eens duidelijk heeft doen uitkomen, dat geen concurrentie met die lichamen wordt bedoeld, maar dat de Bond zich uitsluitend op het neutrale terrein der eigenlijke beroepsbelangen wil bewegen, wordt met algemeene stemmen tot het oprichten van den „Bond van Nederlandsche Architecten", die zijn zetel te Amsterdam zal hebben, besloten.

Daarop wordt een ontwerp der Statuten, wat de algemeene strekking aangaat, besproken.

Als voorloopige bestuurderen werden gekozen de heeren J. van Arkel, Jonas Ingenohl en W. Kromhout Cz. te Amsterdam, K. P. C. de Bazel te Bussum, A. W. Weissman te Haarlem, Jac van Gils en J. Verheul Dz. te Rotterdam.

Het secretariaat is voorloopig gevestigd O.Z. Voorburgwal 249 te Amsterdam, telefoonnummer 3952.

IJsselsteenen.

In het jongste nommer van dit blad, komt van de hand van mijn zeer gewaardeerden oud-leeraar, den heer Mialaret, eene beschouwing voor naar aanleiding der circulaire van de Vereeniging van IJsselsteenfabrikanten.

Deze beschouwing, waarin zeer ad-rem zijnde opmerkingen voorkomen over de, met betrekking tot deze kwestie, onbekookte bouwverordeningvoorschriften; besluit met den raad aan de H.H. steenfabrikanten om hun formaat zooveel dikker te maken dat het met succes in verband met waalsteenmuren te verwerken zal zijn.

Het wil mij voorkomen dat over deze kwestie nog wel een ernstig woord te wisselen valt, alvorens ze tot eene bevredigende oplossing gebracht is.

Vooraf zij gezegd dat het aangegeven middel, dikker formaat, om praktische redenen voor binnenmuren wellicht vele voordeelen kan hebben; wanneer althans verkregen kan worden dat de breedte der steenen gelijk aan de dikte der muren, in de bouwverordeningen erkend worden, hetgeen nu bijna zonder uitzondering niet het geval is.

Om dezelfde praktische redenen is tegen dat dikker formaat weer een bezwaar, dat kant en rollagen niet in het verband zullen passen bij bouw die geheel in IJssel- en Rijnsteen wordt uitgevoerd.

Maar het onderwerp geeft mij aanleiding tot een andere opmerking over het formaat der steenen, die niet alleen op de IJsselsteen, maar ook op de Utrechtsche Rijn- en Vechtsteen toepasselijk is.

Om der concurrentie wille is m.i. al heel wat bedorven op dit gebied.

Van ouds leverde ons land naar de verschillende streken en rivieroevers, verschillende steenformaten.

De oorzaak van deze verschillen mag men nu willen zoeken in het bestaan hebbende weinige overleg der makers, die niet het praktische van een uniformsteen inzagen, waardoor zij beter met elkaar hadden kunnen concurreeren en overal in den lande leveren; ofwel in de verschillende eigenaardigheden der verwerkte grondstoffen, wijl de meer vette klei zich beter eigende tot het bakken van kleiner vorm; ofwel voor het Waalsteenformaat in den invloed van het Duitsche product; of ook in opzettelijke bedoeling om voor praktische doeleinden verschillend materiaal beschikbaar te hebben.

Een feit is het, dat deze verschillende steenformaten steeds gebleken zijn zich wonderwel aan te passen bij de verschillende behoeften; en dat de vormen en verhoudingen, zoowel als de kleur eveneens bijzonder geëigend bleken tot het uitdrukken van bepaalde afzonderlijke karakters en eigenaardigheden van onzen Hollandsch traditioneelen bouwaard, hetgeen aan de daarmede gemaakte werken duidelijk is aan te toonen.

Ongelukkigerwijs dreigen deze bijzondere eigen-

aardigheden meer en meer te moeten worden verstikt en de bouwverordeningen schijnen er speciaal op aangelegd om wat nog van het karakter is overgebleven, met geforceerde snelheid uit te roeien.

Door de concurrentie tusschen Waal- en Utrechtsche steen, is reeds goeddeels het mooi van proportie zijnde oude Utrechtsche formaat verdrongen. De dunne drieling 4 cM. komt niet meer voor; een Utrechtsche drieling nadert nu de 5 cM. en heeft in verband met zijn lengte en breedte het karakter verkregen van een kleinen Waalsteen.

En juist dat, de proportie van den baksteen, heeft een belangrijken invloed op het karakter van den gemetselden muur. Vooral komt dit uit bij vergelijking van gevels in Utrechtsch en in Waalsteenformaat gebouwd; uit welke vergelijking tevens de algemeene gevolgtrekking kan worden gemaakt, dat de genuanceerde doeleinden het best worden gediend door genuanceerde middelen.

Het is echter met de tegenwoordige bouwverordeningen eenvoudig niet mogelijk het gebruik van Rijn- en IJsselsteen door te voeren.

De meeste verordeningen bepalen plompverloren de dikten van muren, door veelvouden van 11 cM., voor balkdragende muren minstens 22 cM.

Hiermede is IJssel- en Rijnsteen eenvoudig uitgesloten. Hoe het mogelijk is geweest dat men een product, dat door eeuwenlang bestaan zijn rede tot gebruik bewezen heeft, zoo plotseling negeert, is mij een raadsel.

De Amsterdamsche verordening erkent ze wel, maar op een manier die de toepassing zeker niet in de hand werkt; er wordt n.l. geëischt dat bij toepassing van drieling de muurdikten ½ steen zwaarder worden genomen, dus 27 in plaats van 22 cM., en dit, terwijl de Rijnsteen gemiddeld beter van kwaliteit is dan de Waalsteensoorten; een enkele verordening vond ik waar aan het materiaal recht wordt gedaan, door ook steensmuren van drielingen gebouwd, als balkdragende muren toe te laten.

De IJsselsteen van 4 à 4,5 c.M. dikte, past in verband zeer wel bij de Rijnsteen en de Utrechtsche vorm, de laaghoogte is dan gelijk; van deze materialen zijn de meeste oude Hollandsche huizen gebouwd, men heeft dan gelegenheid tot het toepassen van muurdikten in zeer verschillende nuancen.

Mogelijk dat een flink opgezette actie van de betrokken steenfabrikanten, krachtig gesteund door bouwkunstvereenigingen in deze eenige verbetering zou kunnen bereiken. Dat dan de bouwkundigen tevens eens met meer belangstelling zien naar het mooie van de verschillende formaten; en dat de H.H. steenfabrikanten niet doorgaan met het wijzigen der formaten van hun product, uit redenen van commercieelen aard alleen, is de wensch van de ondergeteekende.

Bussum, 1 Maart. K. DE BAZEL.

De Amsterdamsche Waterleidingen.

Slot, zie bladz. 70.

WATERMETERS.

In verband met de vraag naar de benoodigde hoeveelheid drinkwater wijst de heer P. op de ervaring, dat 't uit een oogpunt van gezondheid en welstand verkeerd is om drinkwater, vooral voor een groot bevolkingscentrum, krap toe te meten. *Drink*water noemt hij geen artikel om „*over den meter*" te worden geleverd en toegemeten en zulks althans niet in de hoofdstad, waar nog nimmer een zoodanig misbruik is aangetoond, dat inderdaad van verspilling, veel minder van „economische" verspilling, sprake kan wezen.

VERMEERDERD VERBRUIK.

In het rapport wordt daarna nagegaan de behoefte aan water per hoofd en per dag in verband met den aanwas der bevolking, waarvan de slotsom is, dat een vermeerdering van gemiddeld 3 liter per hoofd en per jaar als normaal is te beschouwen, zoodat op zulk een toeming gerekend moet worden.

Om daaraan te voldoen moeten

VERBETERINGS- en UITBREIDINGSWERKEN

gemaakt worden.

Zooals gezegd, is de Bronleiding niet voor verdere uitbreiding vatbaar. Elk tekort aan bronwater moet worden aangevuld door duinwater.

Ook voor de Vechtleiding behoeven geen bijzondere uitbreidingswerken gemaakt te worden, indien het gebruik daarvan gewijzigd wordt als is aangegeven. Doch ook hier moet elk tekort, hetzij aan water, hetzij aan druk, door de duinwaterleiding aangevuld worden.

Het gewone duinwater, dat wordt verzameld uit den regenval in de boven- of alluviale lagen, levert een vrijwel constante hoeveelheid op, zoodat dit deel der waterwinning is te beschouwen als absoluut veilig en zeker. Aanvulling daarvan moet voor verreweg het grootste deel gevonden worden door onttrekking van alluviaal water, voor een kleiner deel door onttrekking van diluviaal water. Tot een zeer hoog maximum zal de mogelijkheid dier gezamenlijke aanvulling verkregen worden door middel van

IRRIGATIE DER DUINEN.

Het is niet waar (zoo zegt de heer Pennink) dat — met het bestaande — door middel van een „oostelijke" waterleiding, van welken aard ook, of door middel van een Rijnwaterleiding, hoe goed ook, een grootere bedrijfszekerheid of bedrijfsveiligheid zou zijn te bereiken dan die, welke met een goed gemaakte duinwaterleiding te verkrijgen is."

DE VECHTLEIDING.

De directeur gaat na, welk aandeel het *Vechtwater* in de watervoorziening der hoofdstad heeft, welke rol het speelt en voor de toekomst spelen mag of moet.

Er zijn slechts 151 betrekkelijk groote verbruikers van Vechtwater, die te zamen 90 pCt. van al het geleverde Vechtwater nemen, terwijl de rest of 10 pCt. ten goede komt van de zeer kleine verbruikers, aan baden, closets, aan eigen gebruik, enz.

Dat moet eene verspilling geacht worden, die niet mag blijven voortduren. De Vechtwaterleiding is langzamerhand geheel vereenzelvigd met de brandweerleiding, terwijl de duinwaterleiding even goed voor brandblussching geschikt te maken is. De voor brandblussching benoodigde *hoeveelheid* is voor een *groote* waterleiding van geen beteekenis. Het hoofdbelang is niet de *hoeveelheid* water, maar de zekerheid om water *onder hoogen druk* steeds en overal ter beschikking te hebben. Indien dus de druk, waaronder het drinkwater word afgeleverd, voldoen kan aan de eischen der brandweer, dan is elke afzonderlijke leiding voor brandblussching geheel overbodig te achten en zijn de kosten voor een afzonderlijke brandleiding in verreweg de meeste gevallen gelijk te stellen aan weggeworpen geld.

Daar komt bij, dat wegens de uitbreiding der gemeente ook aan de Vechtleiding steeds hoogere eischen moeten gesteld worden; dat 't de vraag mag worden

of het wel bruikbaar kan blijven voor fabrieken van consumptie-artikelen, melkinrichtingen, enz.; dat het Vechtwater, wegens te weinig gebruik, in de buizen te weinig stroomsnelheid heeft, vaak stilstaat, wat aanleiding geeft tot bederf, èn van het water èn van de buizen, hetgeen, in verband met zijn hoog chloorgehalte, het water ook troebel maakt.

Eene aanwending van het duinwater, hetzij dan voor brandblussing, hetzij voor straatbesproeiing, zou daarentegen zeer bepaaldelijk ten bate komen aan de reinhouding van het Duinwater-net, omdat zulk een kortdurend plotseling groot-verbruik gelijkwaardig is aan krachtige spuiing, waaraan altijd voor de goede hoedanigheid van het drinkwater groote behoefte zal blijven bestaan.

Aan de Vechtleiding kleeft bovendien nog dit bezwaar, dat tengevolge van de toeneming van het uurverbruik elken zomer telkens gedurende veel te langen tijd het geheele machinevermogen moet worden te werk gesteld, dat wil dus zeggen, dat er in die tijden steeds *zonder reserve* moet worden gewerkt, wat toch zeker niet goed is voor een waterleiding, die in 't bijzonder voor brandweer-doeleinden is aangewezen.

Om verschillende redenen zal 't dus noodig zijn het leveringsgebied voor Vechtwater langzamethand *te beperken* en te begrenzen door een lijn, getrokken door den Amstel en, bij de Stadhouderskade westelijk ombuigende, door de Singelgracht.

Het stadsdeel ten oosten van deze lijn, behalve de gronden aan de overzijde van het IJ, moet daarbij het Vechtwaternet behouden, doch ook in dit gebied zal de levering van Vechtwater beperkt en anders geregeld moeten worden, onder bepaling, dat een en ander in *acht* jaren of indien dit niet mogelijk blijkt, in ten hoogste *tien* jaren voor een ordelijke exploitatie gereed zal moeten zijn.

DE KOSTEN.

Zonder de kosten van onteigening, vereischen de bedoelde werken een uitgaaf van f 9.210.000 voor eersten aanleg.

De watervoorziening zal dan geheel voldoende zijn tot omstreeks het jaar 1915.

Vervolgens zal nog eens f 1.790.000 noodig zijn voor voortgezetten of tweeden aanleg, zijnde dan de verschillende werken voldoende tot omstreeks het jaar 1925.

Verdere uitbreiding daarna is allerminst uitgesloten.

Moderne Verlichting.

Vervolg van bladz. 68.

De groote lengte van den tantaliumdraad maakt het noodig, hem aan te brengen op steunarmpjes van nikkel aan het eind van haakjes voorzien, waarop de draad zigzagsgewijze gewonden wordt. Voor horizontale plaatsing der lampen is dit zeer doelmatig, maar bij verticale plaatsing laat deze distributie te wenschen over aan welk bezwaar men tegemoet kan komen, door de verdeeling der draden, door een reflector of door het gedeeltelijk mat maken van de glazen peer.

Bij al de nieuwere lampen moet men zorg dragen dat het licht niet in de oogen valt, omdat het licht van de dunnere draden veel scherper is dan dat der oude kooldraden, ook is de temperatuur hooger. Voor huiselijk gebruik is dus het aanwenden van kapjes bij deze lampen beslist aan te raden.

De „Helion"-lamp.

„De „Helion"-draad is uitgevonden door professor H. C. Parker van de Universiteit van Columbia en W. G. Clark te New-York. Ofschoon deze draad eigenlijk geen metaaldraad is, vertoont hij echter eigenschappen, die ook aan een werkelijk metaal behooren, o. a. kan men twee draden, evenals bij het tantalium, aan elkander smelten.

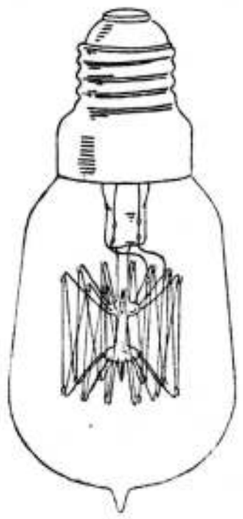
De Heliondraad bestaat grootendeels uit silicium, dat men op een kern van kool heeft neergeslagen.

De toepassing van silicium voor gloeidraden heeft men ook vroeger beproefd, doch de resultaten der proefnemingen waren zoo goed als negatief te noemen.

Op het oog is de Heliondraad niet van andere te onderscheiden, maar men heeft er den naam Helion aan gegeven, omdat zijn spectrum een treffende overeenkomst met het zonnespectrum vertoont. Reeds dadelijk had men opgemerkt, dat deze draad een wit licht geeft op een temperatuur, waarbij een kooldraad slechts roode stralen uitzendt, en dat hij het meeste licht uitstraalt in de golflengten, waarvoor het oog het meest gevoelig is, dus wat men noemt in hooge mate selectieve uitstraling aanwezig is.

Fig. 3.

Tantaallamp van Siemens & Halske.

Bij de proefnemingen werden lampen van 30 kaarsen gebezigd, die bij 100 à 115 volts 1 Watt per kaars verbruikten.

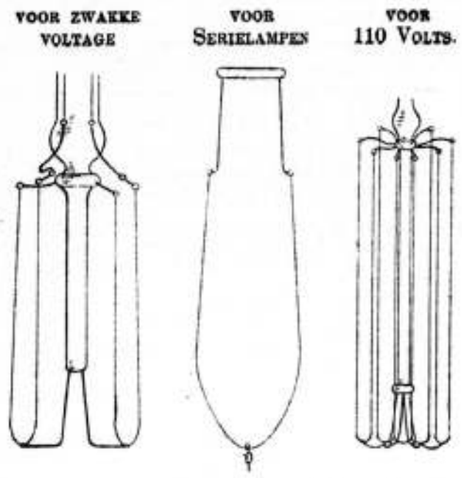
De weerstand van den draad daalt wanneer men de temperatuur opvoert tot ongeveer 1375° C., daarna stijgt hij tot een verhitting tot 1720° C. en daalt daarna weder wanneer men de temperatuur verder opvoert. Bij 1720° heeft hij zijn hoogste vermogen per Watt bereikt, terwijl een vermeerdering van stroomsterkte dan geen hooger effect teweegbrengt. Men heeft dit toegeschreven aan een moleculaire verandering, maar wanneer dit juist is moet die verandering bij afkoeling in tegengestelde richting ook plaats hebben, want het verschijnsel herhaalt zich steeds.

Men heeft thans nog slechts een kleine werkplaats ingericht waar 1000 lampen per maand vervaardigd worden, die allen eigenlijk nog voor proefnemingen bestemd. Wanneer die proefnemingen goede resultaten opleveren zal de fabricatie op grooteren voet ingericht worden.

De resultaten der tot heden genomen proeven

Fig. 4.

Draden van tungsteenlampen.

met deze lampen hebben nog slechts in zoover waarde, als men die aan laboratoriumproeven kan toekennen, de brandduur varieerde daarbij tusschen 485 en 1270 uren. De lamp, die het 1270 uren uithield begon met 37 kaarsen en 37 Watts, na 200 uren nam de lichtsterkte toe en na 400 uren nam men een sterkte van 40 kaarsen waar bij 37 Watts. Daarna nam de sterkte weder af, om na 500 uren normaal op 37 kaarsen te komen en na 1230 uren te dalen tot 35½ kaars bij 36½ Watt, dus een gemiddeld effect van 1.03 Watt per kaars.

De Osmiumlamp.

De Osmiumlamp schijnt tot de oudste der nieuwere typen te behooren en moet uitgevonden zijn door Auer van Welsbach, de bekende uitvinder der gasgloeilichtbranders.

Het Osmium is een niet-smeedbaar metaal, dat harder is dan quarts. De wijze van vervaardiging der osmiumdraden is niet geheel bekend, maar het is waarschijnlijk, dat zij met die van de tungsteendraden overeenkomt.

De Westinghouse-Metallfaden-Glühlampenfabrik in Duitschland vervaardigt lampen van 40 kaarsen voor installaties tot 75 Volts; de British General Electric Cy. maakt lampen van 32 kaarsen voor installaties van 100 tot 130 Volts. Het verkregen effect wordt op 0.8 Watt per kaars aangegeven.

(Wordt vervolgd).

Prijsvragen.

NATIONALE LANDBOUWTENTOONSTELLING
te Apeldoorn
op 26, 27 en 28 Augustus 1908.

Prijsvraag voor een Reclame-biljet.

1. De prijsvraag is opengesteld voor Nederlanders.
2. Het reclame-biljet moet de aandacht vestigen op *Apeldoorn* en *hare tentoonstelling.*
3. Het moet in „ten hoogste 3 vlakke kleuren" worden uitgevoerd en geschikt zijn voor reproductie in steendruk.
4. De grootte moet bedragen 100 bij 65 cM. onverschillig of de hoogte of de breedte de grootste afmeting krijgt. Het moet op ware grootte worden geteekend.

De beeldgrootte moet bepragen 90 bij 55 c.M.

5. Behalve hetgeen de ontwerper er aan wil toevoegen moet op het biljet voorkomen:

Afd. „Apeldoorn" der Geldersch Overijsselsche Mij. van Landbouw;

Nationale Landbouwtentoonstelling te Apeldoorn 26, 27 en 28 Augustus 1908.

De vet gedrukte regels moeten het meest in het oog vallend worden geplaatst.

6. Voor de beste en geschikste ontwerpen volgens het oordeel van de „Commissie van beoordeeling" worden 2 prijzen uitgeloofd:

1e Prijs f 100.—
2e Prijs f 50.—

7. Behalve de artistieke waarde zal duidelijkheid en eenvoud bij de beoordeeling in aanmerking komen.

8. De ontwerpen moeten vóór den 15en April zijn ingekomen bij den mede-ondergeteekenden C. M. Gardenier, Loolaan AA 65, Apeldoorn.

Zij moeten uitwendig gemerkt worden met het woord „Reclame-biljet".

9. Het ontwerp moet gemerkt worden met een motto (geen figuur), voorts onder bijvoeging van een gesloten gezegeld couvert, waarop hetzelfde motto is geplaatst.

Dit couvert moet den naam en woonplaats van den vervaardiger bevatten, en uitwendig een correspondentie-adres vermelden.

10. In aanmerking voor uitvoering komt alleen het ontwerp, dat met den 1en prijs is bekroond. De ontwerper staat toe, dat hiervan verschillende reproducties worden vervaardigd.

11. De bovengenoemde ontwerper van het ter uitvoering gekozen plan is verplicht op verzoek van de commissie van beoordeeling zoo noodig kleine wijzigingen in het ontwerp aan te brengen en zijne medewerking te verleenen bij de uitvoering.

12. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der „Landbouwtentoonstelling".

De niet-bekroonde ontwerpen worden na afloop van de Landbouwtentoonstelling vrachtvrij teruggezonden.

13. De ontwerpen worden korten tijd na de bekroning op eene te Apeldoorn te houden tentoonstelling geëxposeerd.

14. In alle bij deze bepalingen niet-voorziene gevallen beslist „de Commissie van beoordeeling".

De Commissie van beoordeeling:

ANDR. VAN DRIESUM.
C. M. GARDENIER.
CHR. GELDOF.
P. PUYPE.
W. A. VAN DER VEEN.
J. A. WIJN.
G. DE ZEEUW.

Leestafel.

Bouwkundig Werkblad No. 9. De Bouwvakken in België, brieven uit België VII. Iets over den toestand van het bouwvak — De architect. — De bouwheer. — Uit te voeren werkenover 1908.

Villa „Vicarie" te Twello, door J. D. Gantvoort, met afbeeldingen.

Een rechtsquestie; over artistiek eigendomsrecht van architect en beeldhouwer, door van Nieukerken, architect, met een naschrift van de Redactie.

De Honorariumtabel van de Maatschappij, in rechten beschouwd.

Dam prijsvraag.

Afdeeling Amsterdam. Vergadering van 14 Februari 1908.

Afdeeling 's-Gravenhage. Vergadering van 21 Februari 1908.

Architectura No. 9. De Nieuwe-Zijds-Kapel, eene ten doode opgeschrevene.

Een Raadhuis voor Hilversum.

Eene merkwaardige stijlbeschouwing, overgenomen uit „Elzeviers".

Technische Gedeelte. Nieuwe constructie voor balklagen van gewapend beton. — Maatregelen tegen ontsiering van stad en land door onoordeelkundig bouwen. — De toepassing der bouwverordening te Amsterdam. — Kistdammen van gewapend beton.

De Bouwwereld No. 10. Bond van Nederlandsche Architecten.

Eigenbouw, door Jac. v. Gils met losse plaat, afbeeldingen van woonhuizen aan de Mathenesserlaan te Rotterdam.

Vloeren zonder naden II. Asphaltbevloeringen, door Prof. J. A. van der Kloes.

De Ingenieur No. 9. Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname, voordracht bestemd voor de vergadering der vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie van 7 Maart 1908 door Jhr. J. C. van Reigersberg Versluijs, met afbeeldingen.

Het Bankaboortoestel, in Amerika verhandeld als The Empire Hand Prospecting Drill. een geval van industrieelen diefstal, door R. A. van Sandick.

Vergadering van de vakafdeeling voor electrotechniek van 21 Februari 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 9. Uit de Afdeelingen. — Een stukwerk tarief-systeem (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 10. H. Schouten, doodsbericht.

Afdeeling Roosendaal vergadering van 27 Feb. 1908.

Samenwerking.

Op den verkeerden weg.

Een belangrijk verslag III.

Eigen beheer.

Afdeeling Middelburg. Vergadering van 14 Feb. 1908.

Afdeeling Dordrecht.

Afdeeling Eindhoven. Vergadering van 12 Feb. 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 35. Een rekenkundig vraagstuk ter ernstige overweging aan H.H. Bak-steenfabrikanten aangeboden (ingezonden). — Ontvangplicht. overgenomen uit „Mutua Confidentia". — De Bouw- en woonverordeningen.

Deutsche Bauhütte No. 9. Einiges vom Landhausbau, door T. Rud. Vögel, bij een ontwerp van F. R. Voretzsch te Dresden.

Die Ausbildung der Fachlehrer für Baugewerkschulen, door Ekkehard.

Ueber Effektbeleuchtungen, door C. Zetzsche.

Ein Arzthaus, door E. Schirmer, bij een ontwerp van Bargum & Krausze te Stendal.

Raumstudien, door Markward Winter bij schetsen van J. Hennings en Fr. Goy.

Het Huis Oud en Nieuw No. 2. Het Februarinummer van Eduard Cuypers' Maandschrift, geeft het vervolg van de belangrijke studie van J. Six over „Oud Tafellinnen", met een negental afbeeldingen. Waren het in het eerste gedeelte eenvoudig gefigureerde patronen of zuiver ornamentale composities, thans wordt de aandacht geschonken aan stukken, waarin mensch- en dierfiguren de hoofdmotieven zijn, samengesteld tot jachttafereelen, voorstellingen uit de gewijde geschiedenis of mythologie, visscherij of ijsvermaak, schepen, enz. een groote variatie dus in de toepassing.

Niet minder rijkdom van variatie vindt men in de gesneden houten „Mangelplanken", waarover Ida C. E. Peelen een en ander mededeelt, zoowel wat betreft die van Nederlanschen als van vreemden, meest Scandinavischen oorsprong. Naast meer of minder rijk kerfsnede-werk vindt men hier ook eenige voorbeelden van zeer verdienstelijk beeldhouwwerk.

In het hoofdstuk „Toelichting bij de platen" worden eenige interieurs van een villa aan de van Eeghenstraat te Amsterdam beschreven en afgebeeld.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Zaterdag 29 Februrri verwierp de Gemeenteraad met 24 tegen 17 stemmen den door B. en W voorgestelden aankoop van het laatstovergebleven stuk van Zorgvliet.

Daarmede is de kans verloren, om op een gemakkelijke wijze, de bebouwing van Zorgvliet te regelen in den geest die met het oog op de omgeving het meest gewenscht geacht moet worden.

Dit is wel jammer, maar blijkbaar was de meerderheid van gevoelen, dat deze gemakkelijke oplossing te duur gekocht moest worden.

Wij twijfelen echter niet of het Gemeentebestuur zal er na korter of langer tijd toch wel in slagen een bevredigende oplossing voor de Zorgvliet-quaestie te vinden.

„Tout vient au point a qui sait attendre."

Personalia.

Aan de academie Minerva te Groningen is benoemd; tot leeraar voor decoratief-ontwerp de heer A. W. Kort, te Groningen en voor teekenen de heer C. P. de Wit, te Amsterdam.

— Bij Kon. besluit van 6 Februuri 1908 is benoemd tot vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering op het van 18 tot 24 Mei 1908 te Weenen te houden internationaal congres van architecten Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam.

— Bij Kon. besluit van 26 Februari 1908 is, met ingang van 1 April 1908, benoemd tot directeur van het museum „Huis Lambert van Meerten" te Delft: A. le Comte, kunstschilder, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Hengeloo is benoemd de heer C. M. Bruijns, te 's-Gravenhage.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Breda jaarwedde f 800 en 3 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 100. Alleen zij die den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt, komen in aanmerking. Stukken op zegel vóór 15 Maart aan den Burgemeester. (1)

— Uitvoerder van werken in Gewapend Beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 35191 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Mede-Directeur in groote industrieele onderneming, ingenieur of techniker van het machinevak, om zich te belasten met den verkoop. In het kapitaal moet worden deelgenomen voor minstens f 20.000. Brieven No. 338, Scheltema & Holkema's Adv. Bur., Amsterdam. (1)

— Compagnon in een Timmer- en Aannemerszaak in Z.-H. Benoodigd kap. na twee proefjaren 6 à 7 mille. Brieven onder no. 35187 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Vertegenwoordiger voor Duitsche Stoomketelfabriek voor Holland, om uitsluitend hare Waterreiniger, te vertegenwoordigen. Br. onder letter K L 9497 aan Rudolf Mosse, Cöln a. R. (1)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3.000, benevens vrije woning, vuur en licht;

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater voorziening. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Docent (Assistent) aan de Techn. Hoogeschool twee middagen in de week in de afd. Bouwkunde (Utiliteitswerken) à f 100.— per lesuur. Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. Klinkhamer, Delft. (2)

Ingenieur, bekend met gewapend Beton; zie adv. in no. 9. (2)

— Onderwijzer in het Schilderen, aan de Ambachtsschool te Doetinchem. Zie adv. in no. 9.

— Opzichters van den Rijkswaterstaat examen in April 1908. (Zie voor bijzonderheden de *Ned. St.-Courant* van 17 Jan. 1908, no. 14). (2)

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 Maart.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-station: het maken van een hoofdgebouw op een reeds uitgevoerden onderbouw, een goederenloods, een gebouw voor electrische verlichting en watervoorziening, een privaatgebouwtje en een wi-selpost ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort begr. f 92500. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing op het terrein 4 Maart 1908 10 uur spoortijd uitgaande van Zandvoort (bad).

Amersfoort, ten 10 ure, door het gemeentebestuur: bestek I: de levering van 100.000 Waalstraatklinkers; bestek II: de levering van 250 stère gewasschen riviergrint; bestek III: het uitbaggeren van de binnengrachten en van de haven; bestekken verbrijgbaar ter secretarie, inl. op het bureau van den gem.-archit., alle werkdagen van 10 tot 12 ure.

Breda, ten 3 ure, door den archit. F. P. Bilsen: de verbouwing van het pand van Bergenstraat no. 17, voor den heer Victor Conssel; bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van W. Cantrijn aan de Torenstraat; aanw, gehouden.

Dragten, ten 10 ure, door het gemeentebest. van Smallingerland: de leveriug van privaattonnen voor het tonnenstelsel, over het tijdvak 1 Mei 1908—1 Mei 1909; voorw. ter lezing ter secretarie.

Enschedé, ten 11.30 ure, door de firma van Heek & Co.: het verbouwen van een magazijn en laboratorium aan de fabriek Noorderhagen; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore der firma; inl. bij den bouwk. G. W. van der Meer.

Roosendaal, ten 3 ure, door de bouwk. Fr. van Overveld, ten koffiehuize van Ant. Arnold, aan de Kade: het bouwen van een woon- en koffiehuis met bovenhuis aan de Brugstraat; aanw. gehouden.

Ureterp, ten 3 ure, door de kerkeraad der Geref. kerk: het afbreken der bestaande en het bouwen van eene nieuwe kerk; bestek en teek. verkrijgbaar bij O. Offringa te Haulerwijk.

Utrecht, 2 ure, door de Ned. Centraal-Stoomwerktuigen-Mij., aan het hoofdbureau der Mij., Moreelsepark no. 1: bestek no. 63: het maken van een dienstgebouw en eene steenkolenbergplaats op het rangeerstation te Zwolle; bestek en teek. ter lezing aan gen. hoofdbureau en aldaar verkrijgbaar; aanw. 2 Maart 11.30 ure.

Vroomshoop, ten 1.30 ure, door den heer R. Slim te Gasselternijveenschemond in het logement Kleijsen: het bouwen eener boerenbehuizing te Vroomshoop; aanw. een uur voor de aanbest.: inl. bij gebr. Hekman te Gasselternijveenschermond.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratichouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 10 Maart.

Epe, ten 4 ure, door den heer G. Westerink in het hotel Veluwe: het bouwen van een maai- en breischool in het Weertspark te Epe; besrek en teek. ter inzage in genoemd hotel.

Lochem, ten 5 ure, door den heer J. Campagne, in horel Lieferink: het weder opbouwen van zijn woon- en winkelhuis aan den Nieuwstad; bestek en teek. ter inzage in voornoemd hotel; aanw. 7 Maart ten 1.30 ure.

Sittard, ten 12 ure, door het gemeente best.: de levering van: A. plm. 90000 grèskeien en plm. 700 strekkende meter trottoirbanden: B. plm. 400 meter cement betonriolen 60/90 en eene partij grèsbuizen of hulpstukken. Bestekken verkrijgbaar ter Secretarie van de gemeente en aan het Ingenieursbureau „Batavum" Laan van Meerdervoort 240 's Hage.

WOENSDAG 11 Maart.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium, N. Heerengracht 95; bestek no. 15: het maken van werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening in de Stelling van Amsterdam (29e gedeelte), bestaande in het ontgraven van een foudeeringsput en het maken van eene zandbedding; begrooting f 11360; bestek no. 99: het maken van munitiebergplaatsen in de sectorparken der Stelling van Amsterdam (bestaande in het maken van vier steenen gebouwen); begr. f 37200. bestekken verkrijgbaar op het Bureel der Genie. Nieuwe Heerengracht 11.

Enschedé, ten 12 ure, door mej. de wed. D. Frankenhuis, in het café Rijbroek: het verbouwen van haar perceel aan den Zuiderhagen tot twee winkelhuizen; best. en teek. verkrijgb. ten kantore van den archit. G. Beltman A.Gzn., aanw. 9 ure.

DONDERDAG 12 Maart.

Assen, ten 8 ure, door het bestuur van de vereeniging Het Wilhelmina-Ziekenhuis, in het Concerthuis: het bouwen van een ziekenhuis op de Heethaar in 4 perc.

Villa „Vicarie" te Twello, door J. D. Gantvoort, met afbeeldingen.

Een rechtsquestie; over artistiek eigendomsrecht van architect en beeldhouwer, door van Nieukerken, architect, met een naschrift van de Redactie.

De Honorariumtabel van de Maatschappij, in rechten beschouwd.

Damprijsvraag.

Afdeeling Amsterdam. Vergadering van 14 Februari 1908.

Afdeeling 's-Gravenhage. Vergadering van 21 Februari 1908.

Architectura No. 9. De Nieuwe Zijds-Kapel, eene ten doode opgeschrevene.

Een Raadhuis voor Hilversum.

Eene merkwaardige stijlbeschouwing, overgenomen uit „Elzeviers".

Technische Gedeelte. Nieuwe constructie voor balklagen van gewapend beton. — Maatregelen tegen ontsiering van stad en land door onoordeelkundig bouwen. — De toepassing der bouwverordening te Amsterdam. — Kistdammen van gewapend beton.

De Bouwwereld No. 10. Bond van Nederlandsche Architecten.

Eigenbouw, door Jac. v. Gils met losse plaat, afbeeldingen van woonhuizen aan de Mathenesserlaan te Rotterdam.

Vloeren zonder naden II. Asphaltbevloeringen, door Prof. J. A. van der Kloes.

De Ingenieur No. 9. Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname, voordracht bestemd voor de vergadering der vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie van 7 Maart 1908 door Jhr. J. C. van Reigersberg Versluijs, met afbeeldingen.

Het Bankaboortoestel, in Amerika verhandeld als The Empire Hand Prospecting Drill, een geval van industrieelen diefstal, door R. A. van Sandick.

Vergadering van de vakafdeeling voor electrotechniek van 21 Februari 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 9. Uit de Afdeelingen. — Een stukwerk tarief-systeem (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 10. H. Schouten, doodsbericht. Afdeeling Roosendaal vergadering van 27 Feb. 1908. Samenwerking.
Op den verkeerden weg.
Een belangrijk verslag III.
Eigen beheer.
Afdeeling Middelburg. Vergadering van 14 Feb. 1908.
Afdeeling Dordrecht.
Afdeeling Eindhoven. Vergadering van 12 Feb. 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 35. Een rekenkundig vraagstuk ter ernstige overweging aan H.H. Bak-steenfabrikanten aangeboden (ingezonden). — Ontvangplicht, overgenomen uit „Mutua Confidentia". — De Bouw- en woonverordeningen.

Deutsche Bauhütte No. 9. Einiges vom Landhausbau, door T. Rud. Vogel, bij een ontwerp van F. R. Voretzsch te Dresden.

Die Ausbildung der Fachlehrer für Baugewerkschulen, door Ekkehard.

Ueber Effektbeleuchtungen, door C. Zetzsche.

Ein Arzthaus, door E. Schirmer, bij een ontwerp van Bargum & Krausze te Stendal.

Raumstudien, door Markward Winter bij schetsen van J. Hennings en Fr. Goy.

Het Huis Oud en Nieuw No. 2. Het Februarinummer van Eduard Cuypers' Maandschrift, geeft het vervolg van de belangrijke studie van J. Six over „Oud Tafellinnen", met een negental afbeeldingen. Waren het in het eerste gedeelte eenvoudig gefigureerde patronen of zuiver ornamentale composities, thans wordt de aandacht geschonken aan stukken, waarin mensch- en dierfiguren de hoofdmotieven zijn, samengesteld tot jachttafereelen, voorstellingen uit de gewijde geschiedenis of mythologie, visscherij of ijsvermaak, schepen, enz. een groote variatie dus in de toepassing.

Niet minder rijkdom van variatie vindt men in de gesneden houten „Mangelplanken", waarover Ida C. E. Peelen een en ander mededeelt, zoowel wat betreft die van Nederlanschen als van vreemden, meest Scandinavischen oorsprong. Naast meer of minder rijk kerfsnede-werk vindt men hier ook eenige voorbeelden van zeer verdienstelijk beeldhouwwerk.

In het hoofdstuk „Toelichting bij de platen" worden eenige interieurs van een villa aan de van Eeghenstraat te Amsterdam beschreven en afgebeeld.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Zaterdag 29 Februari verwierp de Gemeenteraad met 24 tegen 17 stemmen den door B. en W. voorgestelden aankoop van het laatstovergebleven stuk van Zorgvliet.

Daarmede is de kans verloren, om op een gemakkelijke wijze, de bebouwing van Zorgvliet te regelen in den geest die met het oog op de omgeving het meest gewenscht geacht moet worden.

Dit is wel jammer, maar blijkbaar was de meerderheid van gevoelen, dat deze gemakkelijke oplossing te duur gekocht moest worden.

Wij twijfelen echter niet of het Gemeente-bestuur zal er na korter of langer tijd toch wel in slagen een bevredigende oplossing voor de Zorgvliet-quaestie te vinden.

„Tout vient au point a qui sait attendre."

Personalia.

Aan de academie Minerva te Groningen is benoemd; tot leeraar voor decoratief-ontwerp de heer A. W. Kort, te Groningen en voor teekenen de heer C. P. de Wit, te Amsterdam.

— Bij Kon. besluit van 6 Februari 1908 is benoemd tot vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering op het van 18 tot 24 Mei 1908 te Weenen te houden internationaal congres van architecten Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam.

— Bij Kon. besluit van 26 Februari 1908 is, met ingang van 1 April 1908, benoemd tot directeur van het museum „Huis Lambert van Meerten" te Delft: A. le Comte, kunstschilder, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Hengeloo is benoemd de heer C. M. Bruijns, te 's-Gravenhage.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Breda jaarwedde f 800 en 3 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 100. Alleen zij die den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt, komen in aanmerking. Stukken op zegel vóór 15 Maart aan den Burgemeester. (1)

— Uitvoerder van werken in Gewapend Beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 35191 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Mede-Directeur in groote industrieele onderneming, ingenieur of techniker van het machinevak, om zich te belasten met den verkoop. In het kapitaal moet worden deelgenomen voor minstens f 20.000. Brieven No. 338, Scheltema & Holkema's Adv. Bur., Amsterdam. (1)

— Compagnon in een Timmer- en Aannemerszaak in Z.-H. Benoodigd kap. na twee proefjaren 6 à 7 mille. Brieven onder no. 35187 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Vertegenwoordiger voor Duitsche Stoomketelfabriek voor Holland, om uitsluitend hare Waterreiniger, te vertegenwoordigen. Br. onder letter K L 9497 aan Rudolf Mosse, Cöln a. R. (1)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3.000, benevens vrije woning, vuur en licht;

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Docent (Assistent) aan de Techn. Hoogeschool twee middagen in de week in de afd. Bouwkunde (Utiliteitswerken) à f 100.— per lesuur. Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. Klinkhamer, Delft. (2)

Ingenieur, bekend met gewapend Beton; zie adv. in no. 9. (2)

— Onderwijzer in het Schilderen, aan de Ambachtsschool te Doetinchem. Zie adv. in no. 9.

— Opzichters van den Rijkswaterstaat examen in April 1908. (Zie voor bijzonderheden de *Ned. St.-Courant* van 17 Jan. 1908, no. 14). (2)

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j., f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j., f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j., f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j., f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 Maart.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-station: het maken van een hoofdgebouw op een reeds uitgevoerden onderbouw, een goederenloods, een gebouw voor electrische verlichting en watervoorziening, een privaatgebouwtje en een wisselpost ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort begr. f 92800. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam Dienst van Weg en Werken. Kamer 150. Aanwijzing op het terrein 4 Maart 1908 10 uur spoortijd uitgaande van Zandvoort (bad).

Amersfoort, ten 10 ure, door het gemeentebestuur: bestek I: de levering van 100.000 Waalstraatklinkers; bestek II: de levering van 250 stère gewasschen riviergrint; bestek III: het uitbaggeren van de binnengrachten en van de haven; bestekken verbrijgbaar ter secretarie, inl. op het bureau van den gem.-archit., alle werkdagen van 10 tot 12 ure.

Breda, ten 3 ure, door den archit. F. P. Bilsen: de verbouwing van het pand van Bergenstraat no. 17, voor den heer Victor Consael; bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van W. Cantrijn aan de Torenstraat; aanw. gehouden.

Dragten, ten 10 ure, door het gemeentebest. van Smallingerland: de leveruig van pijnaattonnen voor het tonnenstelsel, over het tijdvak 1 Mei 1908—1 Mei 1909; voorw. ter lezing ter secretarie.

Enschedé, ten 11.30 ure, door de firma van Heek & Co.: het verbouwen van een magazijn en laboratorium aan de fabriek Noorderhagen; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore der firma; inl. bij den bouwk. G. W. van der Meer.

Roosendaal, ten 3 ure, door de bouwk. Fr. van Overveld, ten koffiehuize van Ant. Arnold, aan de Kade: het bouwen van een woon- en koffiehuis met bovenhuis aan de Brugstraat; aanw. gehouden.

Ureterp, ten 3 ure, door de kerkeraad der Geref. kerk: het afbreken der bestaande en het bouwen van eene nieuwe kerk; bestek en teek. verkrijgbaar bij O. Offringa te Haulerwijk.

Utrecht, 2 ure, door de Ned. Centraal-Stoom-Mij., aan het hoofdbureau der Mij., Moreelsepark no. 1: bestek no. 63: het maken van een dienstgebouw en eene steenkolenbergplaats op het rangeerstation te Zwolle; bestek en teek. ter lezing aan gen. hoofdbureau en aldaar verkrijgbaar; aanw. 2 Maart 11.30 ure.

Vroomshoop, ten 1.30 ure, door den heer R. Slim te Gasselternijveenschemond in het logement Kleijsen: het bouwen eener boerenbehuizing te Vroomshoop; aanw. een uur voor de aanbest.: inl. bij gebr. Hekman te Gasselternijveenschermond.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Visehmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . . 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . . 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 10 Maart.

Epe, ten 4 ure, door den heer G. Westerink in het hotel Veluwe: het bouwen van een paar en breischool in het Weertspark te Epe; bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel.

Lochem, ten 5 ure, door den heer J. Campagne, in horel Lieferink: het weder opbouwen van zijn woon- en winkelhuis aan den Nieuwstad; bestek en teek. ter inzage in voornoemd hotel; aanw. 7 Maart ten 1.30 ure.

Sittard, ten 12 ure, door het gemeente best.: de levering van: A. plm. 90000 grèskeien en plm. 700 strekkende meter trottoirbanden; B. plm. 400 meter cement betonriolen 60/90 en eene partij grèsbuizen of hulpstukken. Bestekken verkrijgbaar ter Secretarie van de gemeente en aan het Ingenieursbureau „Batavum" Laan van Meerdervoort 240 's Hage.

WOENSDAG 11 Maart.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium, N. Heerengracht 95; bestek no. 15: het maken van werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening in de Stelling van Amsterdam (29e gedeelte), bestaande in het ontgraven van een fondeeringsput en het maken van eene zandbedding; begrooting f 11360; bestek no. 99: het maken van munitiebergplaatsen in de sectorparken der Stelling van Amsterdam (bestaande in het maken van vier stalen gebouwen); begr. f 37.00, bestekken verkrijgbaar op het Bureel der Genie, Nieuwe Heerengracht 11.

Enschedé, ten 12 ure, door mej. de wed. D. Frankenhuis, in het café Rijbroek: het verbouwen van haar perceel aan den Zuiderhagen tot twee winkelhuizen; best. en teek. verkrijgb. ten kantore van den archit. G. Beltman A.Gzn., aanw. 9 ure.

DONDERDAG 12 Maart.

Assen, ten 8 ure, door het bestuur van de vereeniging Het Wilhelmina-Ziekenhuis, in het Concerthuis: het bouwen van een ziekenhuis op de Heethaar in 4 perc.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van Gorkum & Co., aan den Brink; inl. bij den archit. J. Smallenbroek.

's-Gravenhage, ten 2 ure: door het gemeentebestuur: het maken van een steenen loopbrug over het Afvoerkanaal bij het Stadhoudersplein, met bijkomende werken, aanw. 9 Maart te 11 uren aan de Gemeentewerf, alwaar de bestekken en teek. verkrijgbaar zijn.

DONDERDAG 12 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Justitie: de levering van metselsteenen, schelpkalk, scherpzand en ijzer aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen ten behoeve van nieuwe werken; bestek ter inzage aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's Gravenhage en is ad f 0.35 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef. Spui 28 te 's-Gravenhage; inl. te bek. aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, dep. van Justitie; zie adv. in no. 8.

Winschoten, ten 9.30 ure, door Gecommitteerden van het waterschap Westerwolde, in het bureau: het bouwen van eene brugwachterswoning aan den straatweg van Bellingwolde naar Rhede; bestek verkrijgbaar aan het technisch bureau alwarr staat van aanw. en bestek van 9 tot 12 ure ter lezing liggen.

VRIJDAG 13 Maart.

Bunnik, ten 10.30, door den architect J. C. Wentink, in het logement van v. d. Horst; het bouwen van eene portierswoning op de Nieënhoff aldaar; bestek met teekening verkrijgbaar ten kantore van den Architect M. H. Trompstraat 34, te Utrecht; aanwijzing 10 Maart, om half elf.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 na 28 Febr. ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk en den ing. jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opz. Man in 't Veld te Sneek; de nota van inl. 6 Maart ter inzage bij den ing. Sandberg.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem.-arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Steenbergen, ten 10.30 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van twee nieuwe schoollokalen in de kom der gemeente; bestek verkrijgb. ter secretarie, en aldaar ter inzage.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebes'.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem. arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het vernieuwen van het onderen bovendek van de brug aan de Nieuwe Haven; inl. te bek. bij den gem.-arch.; aanw. 11 Maart 10 ure; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der Provinciale besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofd-ingenieur-directeur Castendijk en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opzichter Man in 't Veld te Sneek; de nota van inlichtingen 6 Maart ter inzage bij den ingenieur Sandberg.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **24sten Maart 1908**, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1137.

Het verbreeden van het 2e perron, het leggen van sporen en wissels, met bijkomende werken op het emplacement AMSTERDAM W. P.

Begrooting f 5600 —

De besteding geschiedt volgens § 30 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den Maart 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Maart 1908 ten 10.30 ure voormiddag *(West Europeesche tijd.)*

UTRECHT, den 29sten Februari 1908.

F. VAN SANDWIJK,

Witte vrouwenstraat 38.

UTRECHT.

FABRIKANT VAN:

Jalouziën, Houten- en Stalen Rolluiken, Marquisen, Mechanische Zonneschermen, Glasjalouziën, Winkelgordijnen enz.

Prima aanbevelingen van H H. Architecten.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 26 Maart 1908**, des namiddags ten **half drie** (*West-Europeesche tijd*) in de wachtkamer 3de klasse van het stationsgebouw te 's-Hertogenbosch van

Bestek 8

Het uitvoeren van herstellings-, vernieuwings- en verfwerken met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, behoorende tot de lijnen; Tilburg-Nijmegen, Utrecht-Boxtel, Vlijmen-'s-Hertogenbosch, Boxtel-Blerik en Belgische grens-Eindhoven.

in 10 perceelen.

Het bestek ligt ter inzage en is op franco aanvraag tegen betaling van f 1.— (franco per post f 1.05) te bekomen aan het bureau van den Sectie-Ingenieur B. J. Haitsma-Mulier, Stationsweg O No. 2a te 's-Hertogenbosch.

Tevens zijn aan hetzelfde adres te bekomen exemplaren van de Algemeene Voorwaarden (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden tusschen 16 en 20 Maart 1908 zooals in het bestek vermeld.

NIEUWE

Glasdecoraties

voor Plafonds en Wanden.

Bijzonder Weerstandsvermogen.

Hoogste Pronk.

Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.

H. CONEN,

Venlo.

Eerste Jaargang. ZATERDAG 14 MAART 1908 No. 11.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Meubelkunst.

Reeds in overoude tijden hebben de menschen van meubelen gebruik gemaakt. En het is eigenaardig dat zij zich niet tevreden stelden met nuttige voorwerpen alleen, doch ook behoefte hadden aan versiering.

Wij zullen van de voorgeschiedkundige tijden niet spreken, doch willen er slechts op wijzen, dat al het oude Egypte een zeer ontwikkelde meubelkunst heeft gekend. De meubelen uit dit land, door de handeldrijvende Phenicièrs naar Griekenland en Klein-Azië overgebracht, hebben de voor beelden geleverd, die door de bewoners dier streken, toen zij zelf de meubelkunst gingen beoefenen, werden gevolgd. Op hun beurt namen later de Romeinen de vormen hunner meubelen van de Grieken over en zoo ontstonden de vaste typen, die nog in den tegenwoordigen tijd dienst doen.

Menig Grieksch reliëf, menige beschilderde vaas vertoont ons personen, die op stoelen zitten, zooals wij ze nog gebruiken. Oude Etruskische beschilderingen, nu in het Louvre te Parijs, geven ons mannen te aanschouwen, gezeten op vouwstoelen, zooals ze nog thans in schouwburgen, kerken of op schepen gebezigd worden.

Heel wat gemeubelte uit de oudheid is te Pompeji voor den dag gekomen. Dat het den tijd zoo goed kon weêrstaan is een gevolg van het materiaal, waaruit het vervaardigd is, namelijk brons. Doch het is zeer waarschijnlijk, dat men ook van hout in de oudheid gebruik heeft gemaakt. Op de beroemde antieke schilderij in het Vaticaan, die als de Aldobrandijnsche bruiloft bekend staat, zijn een ledikant en een tafel afgebeeld, die zeker uit hout konden vervaardigd wezen.

Een stoel uit de 6e eeuw na Christus wordt te Ravenna bewaard. Hij is van hout en met platen van ivoor, die rijk bewerden werden, bekleed. Zulk een zetel was niet voor dagelijksch gebruik bestemd. Bij plechtige gelegenheden nam de bisschop er op plaats. Ook veel later nog moest de meubelkunst alleen voor de kerk werken. Want sinds de volksverhuizing was de antieke beschaving ten onder gegaan. Van prachtige meubelen, zooals die de Romeinsche huizen versierd hadden, was geen sprake meer. Het huisraad dat in de middeleeuwen gebruikt werd, was hoogst eenvoudig. Alleen de meubelen voor kerkelijk gebruik bestemd werden versierd.

Zelfs in de 14e eeuw werden meubelen in de eigenlijke beteekenis van het woord alleen in de woningen van vorsten, edellieden en hooge geestelijken aangetroffen. Pas in de 15e eeuw, tegelijk met de ontwikkeling der kunsten en het toenemen van de welvaart bij de burgers werden de meubelen

bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van Gorkum & Co., aan den Brink; inl. bij den archit. J. Smaltenbroek.

's-Gravenhage, ten 2 ure: door het gemeentebestuur: het maken van een steenen loopbrug over het Afvoerkanaal bij het Stadhoudersplein, met bijkomende werken, aanw. 9 Maart te 11 uren aan de Gemeentewerf, alwaar de bestekken en teek. verkrijgbaar zijn.

DONDERDAG 12 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Justitie: de levering van metselsteenen, schelpkalk, scherpzand en ijzer aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen ten behoeve van nieuwe werken; bestek ter inzage aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's Gravenhage en is ad f 0.35 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef. Spui 28 te 's-Gravenhage; inl. te bek. aan het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, dep. van Justitie; zie adv. in no. 8.

Winschoten, ten 9.30 ure, door Gecommiteerden van het waterschap Westerwolde, in het bureau: het bouwen van eene brugwachterswoning aan den straatweg van Bellingwolde naar Rhede; bestek verkrijgbaar aan het technisch bureau alwarr staat van aanw. en bestek van 9 tot 12 ure ter lezing liggen.

VRIJDAG 13 Maart.

Bunnik, ten 10.30. door den architect J. C. Wentink, in het logement van v. d. Horst; het bouwen van eene portierswoning op de Nieënhoff aldaar; bestek met teekening verkrijgbaar ten kantore van den Architect M. H. Trompstraat 34, te Utrecht; aanwijzing 10 Maart, om half elf.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 na 28 Febr. ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk en den ing. jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opz. Man in 't Veld te Sneek; de nota van inl. 6 Maart ter inzage bij den ing. Sandberg.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem.-arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Steenbergen, ten 10.30 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van twee nieuwe schoollokalen in de kom der gemeente; bestek verkrijgb. ter secretarie, en aldaar ter inzage.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. verstrekt de gem. arch.; bestekken te bekomen ter secretarie.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het vernieuwen van het onder- en bovendek van de brug aan de Nieuwe Haven; inl. te bek. bij den gem.-arch.; aanw. 11 Maart 10 ure; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de vaste brug over de Zoolsloot in den Rijksweg van Sneek naar Lemmer, met bijbehoorende werken, begr. f 15400; bestek no. 54 ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der Provinciale besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofd-ingenieur-directeur Castendijk en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden en den opzichter Man in 't Veld te Sneek; de nota van inlichtingen 6 Maart ter inzage bij den ingenieur Sandberg.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **24sten Maart 1908**, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1137.

Het verbreeden van het 2e perron, het leggen van sporen en wissels, met bijkomende werken op het emplacement AMSTERDAM W. P.

Begrooting f 5600 —

De besteding geschiedt volgens § 30 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den Maart 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Maart 1908 ten 10.30 ure voormiddag *(West Europeesche tijd.)*

UTRECHT, den 29sten Februari 1908.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 26 Maart 1908**, des namiddags ten **half drie** (*West-Europeesche tijd*) in de wachtkamer 3de klasse van het stationsgebouw te 's-Hertogenbosch van

Bestek S

Het uitvoeren van herstellings-, vernieuwings- en verfwerken met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, behoorende tot de lijnen; Tilburg-Nijmegen, Utrecht-Boxtel, Vlijmen-'s-Hertogenbosch, Boxtel-Blerik en Belgische grens-Eindhoven.

in 10 perceelen.

Het bestek ligt ter inzage en is op franco aanvraag tegen betaling van f 1.— (franco per post f 1.05) te bekomen aan het bureau van den Sectie-Ingenieur B. J. Haitsma-Mulier, Stationsweg O No. 2a te 's-Hertogenbosch.

Tevens zijn aan hetzelfde adres te bekomen exemplaren van de Algemeene Voorwaarden (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden tusschen 16 en 20 Maart 1908 zooals in het bestek vermeld.

F. VAN SANDWIJK,
Witte vrouwenstraat 38.
UTRECHT.

FABRIKANT VAN:
Jalouziën, Houten- en Stalen Rolluiken, Marquisen, Mechanische Zonneschermen, Glasjalouziën, Winkelgordijnen enz.

Prima aanbevelingen van H H. Architecten.

NIEUWE
Glasdecoraties
voor Plafonds en Wanden.

Bijzonder Weerstandsvermogen.
Hoogste Pronk.

Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.

H. CONEN,
Venlo.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 14 MAART 1908 No. 11.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Meubelkunst.

Reeds in overoude tijden hebben de menschen van meubelen gebruik gemaakt. En het is eigenaardig dat zij zich niet tevreden stelden met nuttige voorwerpen alleen, doch ook behoefte hadden aan versiering.

Wij zullen van de voorgeschiedkundige tijden niet spreken, doch willen er slechts op wijzen, dat al het oude Egypte een zeer ontwikkelde meubelkunst heeft gekend. De meubelen uit dit land, door de handeldrijvende Phenicièrs naar Griekenland en Klein-Azië overgebracht, hebben de voor beelden geleverd, die door de bewoners dier streken, toen zij zelf de meubelkunst gingen beoefenen, werden gevolgd. Op hun beurt namen later de Romeinen de vormen hunner meubelen van de Grieken over en zoo ontstonden de vaste typen, die nog in den tegenwoordigen tijd dienst doen.

Menig Grieksch reliëf, menige beschilderde vaas vertoont ons personen, die op stoelen zitten, zooals wij ze nog gebruiken. Oude Etruskische beschilderingen, nu in het Louvre te Parijs, geven ons mannen te aanschouwen, gezeten op vouwstoelen, zooals ze nog thans in schouwburgen, kerken of op schepen gebezigd worden.

Heel wat gemeubelte uit de oudheid is te Pompeji voor den dag gekomen. Dat het den tijd zoo goed kon weerstaan is een gevolg van het materiaal, waaruit het vervaardigd is, namelijk brons. Doch het is zeer waarschijnlijk, dat men ook van hout in de oudheid gebruik heeft gemaakt. Op de beroemde antieke schilderij in het Vaticaan, die als de Aldobrandijnsche bruiloft bekend staat, zijn een ledikant en een tafel afgebeeld, die zeker uit hout konden vervaardigd wezen.

Een stoel uit de 6e eeuw na Christus wordt te Ravenna bewaard. Hij is van hout en met platen van ivoor, die rijk besneden werden, bekleed. Zulk een zetel was niet voor dagelijksch gebruik bestemd. Bij plechtige gelegenheden nam de bisschop er op plaats. Ook veel later nog moest de meubelkunst alleen voor de kerk werken. Want sinds de volksverhuizing was de antieke beschaving ten onder gegaan. Van prachtige meubelen, zooals die de Romeinsche huizen versierd hadden, was geen sprake meer. Het huisraad dat in de middeleeuwen gebruikt werd, was hoogst eenvoudig. Alleen de meubelen voor kerkelijk gebruik bestemd werden versierd.

Zelfs in de 14e eeuw werden meubelen in de eigenlijke beteekenis van het woord alleen in de woningen van vorsten, edellieden en hooge geestelijken aangetroffen. Pas in de 15e eeuw, tegelijk met de ontwikkeling der kunsten en het toenemen van de welvaart bij de burgers werden de meubelen

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

gemakkelijker, rijker versierd dan vroeger en meer algemeen.

De oudste meubelen, die uit de middeleeuwen bewaard bleven, maken als het ware deel uit van de architectuur der vertrekken en zijn dan ook geheel naar bouwkundige regelen ontworpen.

Gedurende de middeleeuwen werd in de eerste plaats gezorgd voor eene stevige samenstelling. Ook zelfs bij de rijkste meubelen uit dien tijd ontbreekt deze niet. Eikenhout, niet gezaagd, maar in de lengte gekloofd en daardoor zeer weinig aan krimpen onderhevig, was de stof, die voor het vervaardigen werd gebruikt. Aan het drogen van dit hout werd bijzondere zorg besteed.

Bij de meubelen, in de 15e eeuw gemaakt, gaat de soliede bewerking gepaard met een zeer rijke behandeling. Een prachtig voorbeeld is de kast uit Alkmaar afkomstig, welke eigendom van het Koninklijk Oudheidkundige Genootschap is, en thans in het Rijksmuseum is opgesteld.

Het beginsel, waarnaar alle goede meubelen, ook van lateren tijd, gemaakt zijn, om het geraamte uit stevige stijlen en regels te doen bestaan en voor de vullingen dunnere paneelen te gebruiken is hier reeds toegepast. In het bijzonder de paneelen zijn met snijwerk versierd, dat grootendeels uit meetkundige figuren bestaat en, daar het slechts zeer weinig voorspringt, aan het vereischte, dat ornament vlak moet zijn, geheel voldoet. Het regelwerk is versierd met de pinakels, die toen in de kerkelijke bouwkunst zulk een groote rol speelden. Van de vindingrijkheid des vervaardigers spreken vooral de staande paneelen, die allen verschillend zijn.

Bij een andere kast, uit denzelfden tijd en naar hetzelfde beginsel gemaakt, zijn de deuren vlak gelaten; hare versiering ontleenen zij aan de kunstig gesmeede hengsels en sloten, die bewijzen wat het ijzer in de handen van bekwame werklieden worden kan.

De gewoonte, om deuren van kasten alleen door het ijzer te versieren, bestond reeds in de 14e eeuw. De meubelen der 15e eeuw zijn in hoofdzaak uit paneelwerk samengesteld. De groote kist was het meest algemeene meubel, waarom men, tot ver in de 17e eeuw, de meubelmakers als „kistenmaeckers" vermeld vindt. Zulk een „kiste" diende om linnen, kleedingstukken, juweelen en documenten in te bewaren, en werd tevens, met kussens bedekt, als zitplaats gebruikt.

De tafels der middeleeuwen waren buitengewoon massief. Twee recht opstaande, in sierlijken vorm uitgezaagde planken deden als pooten dienst, waarin dan vaak ornament werd uitgesneden. Soms werden ook vier zulke pooten gemaakt, gelijk een tafel in de kerk te Weesp bewaard, doet zien.

In de 16e eeuw maakte de kunst der Gothiek, die sinds de 13e eeuw gebruikelijk was geweest, voor die der Renaissance plaats, en ook de meubelmakerskunst ondervond de gevolgen dier wisseling. Bleef ook, aanvankelijk, het constructief beginsel nog hetzelfde, de versiering werd gemaakt in overeenstemming met de vormen der bouwkunst. Dit verband tusschen bouwkunst en meubelmakerij, reeds in de middeleeuwen ontstaan, bleef tot onzen tijd in wezen.

Op de meubelmakerskunst van de tweede helft der 16e eeuw zijn in het bijzonder de door Hans Vredeman de Vries uitgegeven plaatwerken van grooten invloed geweest. Deze meester werd in 1527 te Leeuwarden geboren, waar men onlangs een straat naar hem genoemd heeft. Zijn opvatting verschilt geheel met die der middeleeuwen.

De grillige bouwkunst van dien tijd heeft hem de motieven geleverd en Vredeman de Vries, zich weinig bekommerend om de practische bruikbaarheid, heeft die motieven op allerlei wijze gevarieerd. De overstekende lijsten aan ruggen van stoelen, de doorhangende punten tusschen tafelpooten moeten zeer ongemakkelijk zijn geweest.

De practische meubelmakers, die zijn tijdgenooten waren, hebben echter gezorgd, niet in dergelijke fouten te vervallen, zooals de uit de 16e eeuw overgebleven stukken doen zien. Wel gaven zij aan de lijsten de vormen der oudheid, voorzagen zij de stijlen van groeven en wisten zij, door hier en daar plaatjes van ebben- of perenhout op te lijmen een rijk effect te verkrijgen, doch aan de bruikbaarheid der meubelen deed dit geen afbreuk.

Het opleggen van de eene houtsoort op de andere is van Italiaanschen oorsprong. Reeds in de middeleeuwen plachten de Italianen mozaïken van verschillende stukjes dun hout, die afwisselende kleuren vertoonden, op meubelen te lijmen. Deze inlegwerken worden intarsia of marqueterie geheeten.

De meubelen, die wij Oud-Hollandsche noemen en die in de eerste helft der 17e eeuw zijn gemaakt, onderscheiden zich vaak door grooten rijkdom van meetkundige en gebeeldhouwde versierselen, die evenwel zóó zijn aangebracht, dat zij aan de constructie niet schaden. De pooten onder kasten, tafels en stoelen hebben een eenigszins bollen vorm, waaraan men de meubelen uit dit tijdperk aanstonds kan herkennen.

Tot de tweede helft der 17e eeuw draagt de Nederlandsche meubelmakerskunst een duidelijk nationaal karakter. Dan beginnen langzamerhand de Fransche stijlen hun invloed bij ons te doen gelden. Als de voornaamste oorzaak hiervan moet de herroeping van het Edict van Nantes beschouwd worden, waardoor vele zeer talentvolle Franschen naar Nederland vluchtten.

Zij brachten hier den Style Louis XIV in den smaak, die zijn aanzijn dankte aan een Duitsch meubelmaker Buhl, dien de Franschen Boulle noemden. Hij vervaardigde de met koper, tin en schildpad ingelegde meubelen, die de weelderige ornamenten, welke door Jean Berain waren in de mode gekomen, vertoonen. Zulke meubelen waren zeer kostbaar en alleen voor het hof en den adel bestemd. Wanneer er tegenwoordig nog in veiling komen, brengen zij hooge prijzen op.

Ook in de 18e en 19e eeuw bleef de Nederlandsche meubelmakerskunst van de Fransche afhankelijk. Na den dood van Lodewijk XIV, aan het hof van den prachtlievenden Regent, die later door Lodewijk XV werd opgevolgd, kwamen grillige vormen voor meubelen in de mode, als wier geestelijke vader Oppenoord, een Vlaming, kan gelden. Alle rechte lijnen werden nu zooveel mogelijk vermeden en schelpen, krullen, bloemen en lofwerk tot de sierlijkste samenstellingen gebruikt. De meubelen werden nu uiterst elegant, de paneelen met kokette schilderwerken versierd. Ook het bedekken van eikenhout door opgelijmde dunne plaatjes van meer kostbare houtsoorten kwam nu veel voor.

Men noemt dezen stijl nu Style Louis XV, of ook wel Rococo-stijl. Hij heeft geduurd tot ongeveer 1770, en moest toen voor meer strenge vormen plaats maken, zooals de Louis XVI-stijl die bezigde. Deze stijl vermeed de gebogen lijnen en krullen

van vroeger, doch behield de bevalligheid. Antieke motieven, vooral minnegoodjes, guirlandes, vazen en medaillons vinden nu bij voorkeur toepassing.

De Fransche Revolutie maakte aan dezen stijl een einde, zonder er een nieuwe voor in de plaats te geven. Die kwam pas met Napoleon, en wordt daarom Style Empire genoemd. Niet alleen de Romeinsche, maar ook de Egyptische oudheid moest toen de motieven leveren, die in brons gegoten, ter versiering der uit mahoniehout vervaardigde meubelen werden gebruikt.

Toen Napoleon's rijk een einde had genomen vervormde zich de Style Empire tot den Style de la Restauration, dien de Duitschers Biedermeyerstil noemen en die als een vereenvoudiging van zijn voorganger kan worden beschouwd.

Na 1830 kwamen door de Romantiek de middeleeuwen in de mode, wier kunst men niet begreep en tot den zoogenaamden Style Louis Philippe verhanselde, die later door den Style Napoleon III, voornamelijk uit weinig bevallige Rococo-motieven saâmgeflanst, werd opgevolgd.

De geringe waarde der beide laatste stijlen, die nauwelijks op dien naam aanspraak kunnen maken, bracht de meubelmakers na 1870 er toe, navolgingen van wat in de 16e, 17e en 18e eeuw gemaakt was, te beproeven. Zoo passeerden in een twintigtal jaren zoowel de Oud-Hollandsche als de Oud-Fransche stijlen weder de revue, zonder dat echter werk geleverd werd, dat zoo degelijk was als het oude. Daarom steeg de waarde der oude meubelen, en beleefden de handelaars in oudheden gulden tijden. Want het werd mode, oude meubelen in huis te hebben. Wat onze grootvaders en overgrootvaders in hun keukens, op hnu zolders of in hun slaapkamers hadden staan, werd nu in de salons te pronk gesteld.

Omstreeks 1895 begon de meening veld te winnen, dat het toch eigenlijk dwaas was, een huis tot een museum van kunstnijverheid te maken en dat ook tusschen meubelen, naar oude voorbeelden gemaakt, de moderne menschen niet pasten.

Sierkunstenaars en architecten begonnen er zich toen op toe te leggen, meubelen te ontwerpen, die aan de behoeften van het hedendaagsche leven voldoen zouden en in hun versiering een meer oorspronkelijk karakter zouden vertoonen.

Dit was geen gemakkelijke taak, en het kan ons niet verwonderen, dat er aanvankelijk wel eens werd misgetast. In België ontwikkelde zich een meubelstijl met grillig gebogen lijnen, dien de Duitschers als „Jugendstil" overnamen, doch die reeds na eenige jaren ophield, te behagen. De Engelschen en de Nederlanders versmaadden deze grilligheid, doch vervielen daardoor in misschien wat al te nuchtere vormen, wier rechte lijnen evenmin voldeden.

Al is de hedendaagsche meubelkunst dus nog niet, waar zij wezen moet, toch is zij op den goeden weg en mogen wij verwachten, dat hare voortbrengselen weldra zoo wat practische bruikbaarheid als passende versiering betreft, aan alle eischen die gesteld kunnen worden, zal voldoen.

Wanneer men oude meubelmakerswerken beschouwt, dan ziet men hoe de vervaardigers steeds hunne ontwerpen wisten in overeenstemming te brengen met het doel, waarvoor de meubelen bestemd waren. Zij hielden altijd rekening met den aard der stof, die zij bewerkten.

De teekening der vijftiende-, zestiende- en zeventiende-eeuwsche meubelen is rechtlijnig, in zooverre als alle verbindingen die lijn vertoonen. De stukken, waaruit het meubel is samengesteld, zijn rechthoekig samengevoegd; de vergaringen zijn altijd zóó gemaakt, dat de verbinding zoo krachtig mogelijk is. De stijlen en regels zijn van aangeschaafde lijsten voorzien, om de daardoor omsloten paneelen te beter te doen uitkomen. Die paneelen daarentegen zijn rijk behandeld en met allerlei beeldhouwwerk versierd, dat afwisselt met het land en den tijd der vervaardiging.

Als de stijlen en de regels glad blijven dan komt, althans in den eersten tijd, de smid ze met meesterstukken zijner kunst verfraaien. Hengsels, slotplaten, ringen, krukken, alles is even sierlijk. Om de metalen deelen nog beter te doen uitkomen, werd daaronder leder en laken, naar den vorm van het metaal uitgesneden, geplaatst.

In de achttiende eeuw verdwijnt de rechtlijnigheid en worden de gebogen lijnen overheerschend, die, voor hout zeer geschikt, ook de gemakkelijkheid der meubelen verhoogen. Bevalligheid en degelijke afwerking gaan dan op de meest gelukkige wijze samen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de meubelen uit dien tijd, vroeger voor een appel en een ei door de bezitters opgeruimd, nu weer hooge prijzen waard zijn.

Onze hedendaagsche meubelmakers trachten in hun werk hun beroemde voorgangers op zij te streven, niet door slaafsche navolging, doch door, gebruik makend van de vele hulpmiddelen, die de moderne techniek biedt, hun voordeel te doen met het goede, wat in de voortbrengselen van weleer is te vinden.

De meubelmakerij heeft zich, vooral in technisch opzicht, weder weten te verheffen uit het verval, waarin zij omstreeks het midden der 19e eeuw was geraakt.

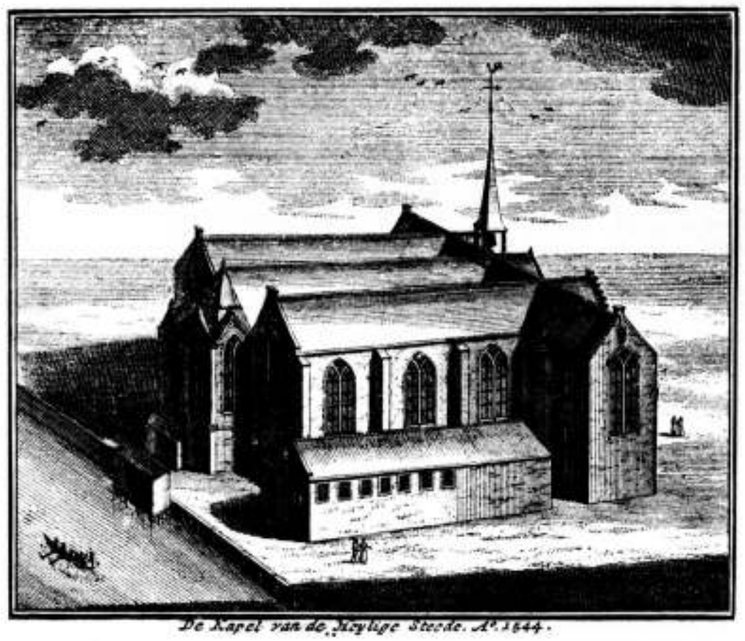
De begaafde teekenaars onzer dagen streven er naar, meubelen te ontwerpen, die, voor het moderne gebruik geschikt, de deugden van het oude werk bezitten en toch een zeker hedendaagsch cachet vertoonen.

Wanneer hun pogingen reeds soms met goeden uitslag worden bekroond, dan mogen wij daarin een bewijs zien, dat wij goed opweg zijn naar de oorspronkelijke meubelkunst, waarnaar zoo verlangd wordt.

De Nieuwe Zijds-Kapel.

Het is bekend, dat in de middeleeuwen de kloosterorden en andere geestelijke instellingen een grooten invloed hebben gehad op de ontwikkeling der steden. De geestelijken waren veel meer dan de wereldlijke overheid de leiders en voogden van het volk, de gilden zelf waren oorspronkelijk kerkelijke instellingen en hebben zich eerst in de latere middeleeuwen geëmancipeerd en aan de voogdij der geestelijkheid onttrokken, waarmede tevens een grootere machtsconcentratie bij de burgerlijke overheid gepaard ging.

De eigenlijke opkomst van Amsterdam dateert eerst van de tweede helft der zestiende eeuw, maar die ontwikkeling zou nimmer zoo betrekkelijk snel hebben kunnen plaats hebben en in de zeventiende eeuw die hoogte hebben kunnen bereiken, wanneer

De Kapel van de Heylige Stede. A°. 1644.

Amsterdam niet reeds in de eerste helft der zestiende eeuw, voor dien tijd, een stad van beteekenis geweest was en dat had zij voor een groot deel te danken aan hare talrijke geestelijke gestichten, die ofschoon hun bewoners niet allen bij het volk even gezien waren en hun beheerders later nog al eens met de wereldlijke overheid in conflict kwamen, oorspronkelijk ongetwijfeld veel hebben bijgedragen, om orde en welvaart in de stad te bevestigen.

Reeds de oudere beschrijvers van Amsterdam hebben dan ook aan de kloosters hun aandacht geschonken en wil men met een enkelen oogopslag zich een denkbeeld vormen van de oppervlakte, die zij in den toenmaligen plattegrond van Amsterdam beslaan, dan heeft men slechts de bekende kaart van Cornelis Anthonisz. van 1536 te raadplegen, waarop men meer dan dertig kerken, kloosters, gasthuizen en andere dergelijke gestichten kan tellen.

Die kaart is daarom merkwaardig, omdat alle gebouwen er in vogelvlucht op geteekend zijn.

Van vele dier gebouwen bestaan ook naar deze kaart vervaardigde afzonderlijke gravuretjes waaronder zeer fraaie, die ofschoon misschien niet altijd in alle details even betrouwbaar er ons toch een vrij goed denkbeeld van kunnen geven hoe Amsterdam er in dien tijd uitzag.

Naar zulk een gravure is de bovenstaande afbeelding gereproduceerd van de Nieuwe Zijdskapel of Kapel ter Heylige Stede, die volgens de overlevering in de veertiende eeuw gesticht moet zijn ter gedachtenis aan het mirakel, dat op die plaats geschied zou zijn in 1345.

Wij hebben hier niet te doen met een parochiekerk of kloosterkerk, maar met een bedevaartskapel, waar de miraculeuze hostie bewaard werd en waarheen de geloovigen van heinde en verre ter bedevaart kwamen, langs den gedeeltelijk nog bestaanden Heiligen weg, die bepaaldelijk voor de bedevaartgangers werd aangelegd in een tijd, toen de toegangswegen tot de stad zeker naar onze hedendaagsche begrippen nogal wat te wenschen overlieten.

Het verwondert ons niet, dat er te Amsterdam een storm is opgegaan bij het bekend worden van het voornemen, om de oude, reeds sedert een tiental jaren buiten gebruik gestelde en mitsdien verwaarloosde kerk af te breken, en evenmin, dat al de drukte, al het geschrijf van verschillende zijden nog zoo weinig resultaat belooft. Ook in de laatste vergadering, door het Kon. Ned. Oudheidkundig Genootschap belegd is wel door den heer Weissman met warmte voor het behoud van het monument gepleit, maar men is nog niet veel verder gekomen dan tot een begin van toenadering der partijen.

Er doen zich hier eigenaardige moeilijkheden voor, en om des vredeswille, nemen de belanghebbenden van weerszijden een zekere reserve in acht in de uiting hunner gevoelens en meeningen.

Ware het alleen te doen, om het behoud van een monument van kerkelijke bouwkunst, dan zouden de moeilijkheden wellicht spoedig uit den weg zijn geruimd. Als zoodanig is bovendien de kapel niet iets, dat zijn wedergade niet vindt, maar als historisch monument is er uit de middeleeuwen te Amsterdam waarschijnlijk geen ander aan te wijzen, dat hiermede vergeleken kan worden.

De Heilige stede en hare lotgevallen zijn onafscheidenlijk met de geschiedenis van het middeleeuwsch Amsterdam der 14de en 15de eeuw samengeweven.

Toen in 1452 de halve stad afbrandde werd ook de kapel een prooi der vlammen; of er bij dien brand van den oorspronkelijken bouw iets is overgebleven zou misschien nog zijn na te gaan maar men kan wel als zeker aannemen, dat zij spoedig grooter en schooner uit hare asch herrezen is.

(Wordt vervolgd).

Brieven van Piet van Diever.

V.

Amice Redacteur!

De tijd gaat snel; dat is voor U zeker geen nieuws, maar ik merkte het, toen ik dezer dagen eens naging, wanneer ik het laatst iets van mij liet hooren en dat is al weer een heelen tijd geleden, en als ik mij nu afvraag of er veel belangrijks gebeurd is in dien tusschentijd, dan vind ik maar heel weinig. Gij weet, ik houd mij door couranten en tijdschriften zooveel mogelijk op de hoogte van wat er in de wereld omgaat, maar het is mij gebeurd, dat ik weken aan een stuk de couranten liet liggen, ongelezen, en later bemerkte, dat ik werkelijk heel weinig gemist had.

Verleden week echter vond ik in een dagblad het korte bericht van de oprichting van den Architectenbond tusschen allerlei onbelangrijks in en verleden Zaterdag in „de Opmerker" het uitvoerig relaas van de constitueerende vergadering, dat ik met aandacht gelezen heb; en Maandag ontmoette ik zoowaar een collega, die wel niet op die vergadering geweest was, maar toch meer van de zaak scheen te weten.

Het was in Zwol, dat ik hem aantrof en wij hebben samen gegeten in het Heerenlogement. Ik weet niet of gij hem kent, wanneer ik hem aanduid met den naam Simone, die nog dateert uit onzen Italiaanschen tijd, toen ik in ons clubje Pietro heette. Maar dit doet er ook niet veel toe. Het was beroerd weer, maar wij zaten daar gezellig en hij was enthousiast over de zaak en koesterde groote verwachtingen blijkbaar van wat hij voor de Nederlandsche Bouwkunst de belangrijkste gebeurtenis van de twintigste eeuw noemde. Beslist was het dat, zei hij, en toen ik misschien een eenigszins ongeloovig gezicht zette, veroorloofde hij zich in 't vuur van zijn rede de oneerbiedige uitdrukking:

„Piet, je bent een onverdraaglijke pessimist!"

„Dank je voor 't compliment", repliceerde ik, „maar je beoordeelt mij geheel verkeerd, amice! Ik ben volstrekt geen pessimist, eer het tegenovergestelde, maar anderen houden mij er ook voor en ik neem het jou dus niet zoo erg kwalijk. Men verstaat mij doorgaans verkeerd; ik ben bezig te probeeren de negentiende eeuw te begrijpen, om een basis te verkrijgen voor de beoordeeling van de dingen, die komen zullen in de twintigste. Velen hebben met de negentiende eeuw al lang afgerekend en hun opinie al kant en klaar; ik niet, en omdat ik nu wel eens het hoofd schud en een ongeloovig gezicht zet, als ik al de wijsheid, die er over verkocht of cadeau gegeven wordt, aanhoor of lees, ben ik een onverdraaglijke pessimist".

„Waarom wil je dan niets weten van onzen nieuwen bond, die je spottend de Unie van Utrecht noemt? Dat laatste wil ik je wel vergeven, want mijn overtuiging is, dat de stap, die nu gedaan is, even gewichtig is voor den architectenstand, als de Unie van Utrecht indertijd voor de Zeven Provinciën".

„Maar mijn waarde Simone, nu sla je toch door als een Saksische kanarievogel. Waaruit maak je toch op, dat ik niets van den Architectenbond zou willen weten? Ik zal mij wel wachten zoo iets te zeggen; ik verheug mij van harte, dat hij er is en als ik op de vergadering geweest was had ik meegeapplaudiseerd als een getraind claqueur en meegetrappeld, dat het zoo daverde."

„Ik ben nog heel goed vatbaar voor geestdrift, zelfs voor geestvervoering, maar toch heeft thans het enthousiasme bij mij niet zoo de overhand, dat ik niet denk aan de omstandigheden waaronder en de wijze, waarop de Bond ter wereld is gekomen en die punten vind ik nog al van beteekenis voor de toekomst van den jonggeborene".

„Als 't kindje binnenkomt, juicht heel het huisgezin", dat is heel natuurlijk en kost niets, maar zijn de vaders zich wel bewust van de verantwoordelijkheid, die zij met lofwaardige voortvarendheid op zich hebben genomen en van de zware taak, die zij hebben aanvaard? Dat vraag ik me af, Simone".

„O, Pietro! wandelend vraagteeken, als je eenmaal tusschen zes plankjes ligt zullen ze, voordat ze je wegdragen, de kist nog eens open moeten maken, omdat je nog wat te vragen hebt. De zaak is toch immers in goede handen, of twijfel je daar ook al aan?"

„Daar twijfel ik in 't minst niet aan, Simone, maar de leiders zijn menschen, mannen, die het goede willen en het Engelsch spreekwoord zegt: „Where is a will, there is a way", maar in onze bouwkunstaangelegenheden schijnt dit vaak niet op te gaan en men kan dan tot tweëerlei conclusie komen; of dat het spreekwoord niet deugt, of dat de wil er niet is".

„Nu, maar ik kan je verzekeren, Pietro, dat het mijn overtuiging is, dat hier de ernstige wil is, om de algemeene vakbelangen te dienen en die zijn het best vertrouwd in de handen der architecten".

„Neem mij niet kwalijk, mijn waarde, maar dat is mij toch wel wat vaag, vertel me eens, wat versta je alzoo onder die algemeene vakbelangen?"

„Dat behoef ik jou toch niet nader te verklaren, Piet, de dingen, die daartoe behooren, hebben we vroeger meermalen besproken; daar heb je de regeling van prijsvragen bijvoorbeeld, de moreele beginselen van het vak, daar heb je de regels voor de verhouding van den architect tot zijn bouwheeren, zijn ondergeschikten, zijn aannemers, om maar een paar grepen te doen."

„Je hebt toch ook wel de verzuchting geslaakt, dat het zoo jammer is, dat wij onder onze vereenigingen geen gezaghebbend lichaam hebben, dat in die zaken leiding kan geven, dat 't voor onze belangen opneemt tegenover snoode belagers, dat ook in quaesties van eer de partijen ter verantwoording kan roepen, dat prestige genoeg heeft om zijn uitspraken te doen eerbiedigen".

„En meen je nu werkelijk, beste jongen, dat wij dit hiermede bereikt hebben, dat wij nu in deze nieuwe club dit gezaghebbend lichaam met zijn groot prestige al hebben?

„Dat wij zoover al zijn wil ik niet zeggen, Pietro, maar als wij den corpsgeest, die nu geleid heeft tot dezen eersten stap maar aankweeken, dan behoeft de Bond nog niet eens veel uitbreiding, om een gezaghebbend lichaam te worden; een klein groepje kan dan misschien zelfs nog meer uitrichten, als 't maar karakter toont en weet wat het wil".

„Dat laatste ben ik met je eens, Simone, wat een klein clubje, een onderonsje vermag, dat hebben wij al zoo vaak ondervonden en ondervinden wij nog zoo dikwijls, dat daaromtrent geen twijfel mogelijk is en de corpsgeest vind ik ook een heerlijk ding; zie maar eens wat de ingenieurs daarmee al bereikt hebben. Maar wat je daar zooeven

zei strookt toch niet geheel met mijn begrip van een Architectenbond, die ik mij moeilijk anders kan voorstellen, dan als een groot, wijdvertakt lichaam, waarvan alle architecten lid zijn, waar een gezonde corpsgeest heerscht en niet de verfoeilijke clubgeest, die de splijtzwam is, waarmede ons gansche vereenigingsleven sukkelt. Laten wij beginnen, die clubgeest als een booze geest uit te drijven, dan de deuren wijd open te zetten en met open armen allen te ontvangen, die zich aanmelden met de waarachtige bedoeling het architectenberoep op solide wijze te helpen organiseeren. Dan krijgen wij een bond, waarvan kracht en prestige kan uitgaan, maar dan zijn de dingen, die je straks noemde, regeling van prijsvragen, moreele beginselen en regels en wat dies meer zij slechts bijzaken, althans zaken, die niet in de eerste plaats de aandacht vragen. Verberg je ware bedoelingen daar dan niet achter, maar kom er rond voor uit, dat het gaat in de eerste plaats om de economische belangen van de architecten en laten wij erkennen, dat wij door een Aannemersbond en een Bond van Opzichters en Teekenaars gedreven zijn tot een eigen organisatie; laten wij, als 't dan niet anders kan, den klassenstrijd aanvaarden. Daar komt 't dan toch op neer, nietwaar?"

„Ja ik zie wel, dat je dat leelijke woord niet bevalt en ik weet dat je, evenals ik, den klassenstrijd gaarne buiten onzen kring zoudt houden of omgekeerd onzen kring buiten dien strijd, maar... zal het gaan?"

„En zal het gaan om buiten conflicten te blijven met de bestaande bouwkundige genootschappen. Ik geloof het nooit, want waar de bestaande vereenigingen, al is het dan ook niet met groote krachtsontwikkeling ten deele hetzelfde doel beoogen, daar moet immers vanzelf concurrentie ontstaan. Het kleine beetje macht en prestige, waarover de vereenigingen nu beschikken, zullen zij met hand en tand verdedigen en trachten te behouden, wanneer de Bond zich, wat te verwachten is, daarvan zal willen en moeten meester maken".

„Om je te toonen, dat ik geen pessimist ben, wil ik nu eens niet beweren, dat de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst en Architectura ten onder zullen moeten gaan, voor en aleer de Bond tot vollen wasdom zal kunnen komen, maar ik wil alleen zeggen, dat velen van meening zijn, dat dit onvermijdelijk zal blijken".

„Of de voorzitter der vereenigingen, die ik noemde, nu al geen gevaar zien, beteekent immers niets. Voorloopig zal de Bond nog wel gevaarloos zijn, maar als hij eens actief gaat optreden, offensief en defensief, vooral offensief, dan kunnen wij nog wat beleven".

„Dus je verwacht, dat er oorlog van komen zal in het vreedzaam kamp van de beoefenaars der bouwkunst, Pietro, je bent het zeker eens met het artikeltje, laatst in „de Opmerker"; ik meen, dat er boven stond: „Bezwaren van Aannemers".

„Geheel daarmee eens ben ik het niet, en als alle menschen, die wel eens gaarne den profeet spelen, laat ik andere profeten in den regel maar praten, maar het kan toch wel wezen, dat deze collega mettertijd gelijk krijgt. Strijd is er in elk geval te verwachten, ja ik verwacht zelfs al heel gauw strijd in den kring van de bij den Bond belanghebbende architecten. Lees maar eens goed in de oproepingsbrief de onschuldige zinnetjes, die betrekking hebben op de toetreding tot den Bond en het ophouden van het lidmaatschap. Voorwaar, Simone, ik zeg u, daar liggen voetangels en klemmen in een voor de ontkieming van splijtzwammen gunstigen bodem".

„Fraai is je beeldspraak niet, Pietro, en evenmin origineel, maar wat bedoel je eigenlijk? Je zult het toch ook wel noodig vinden, dat er allereerst maatregelen worden genomen, om de beunhazen er uit te houden".

„Daar ben ik zeker beslist voor, Simone, maar denk je eens goed in in bestaande toestanden en geef dan eens duidelijk aan, hoe men het kaf van het koren zal moeten scheiden. Je zult toegeven, dat dit niet gemakkelijk is. Je zult ook toegeven, dat willekeur daarbij uitgesloten moet zijn, persoonlijke indrukken of gevoelens daarbij geen invloed mogen uitoefenen, in één woord, dat daarbij te werk moet worden gegaan volgens onwrikbare grondregels, vaste normen en nu denk ik, dat over die normen al heel wat verschil van gevoelen zal blijken te bestaan, zelfs onder de architecten, die in Utrecht zoo eendrachtig samen waren".

„Laten wij ons daaromtrent nu maar niets wijs maken, mijn waarde, wij kennen ons volkje toch, onder ons gezegd, en wij weten heel goed, hoe het met de onderlinge waardeering in onzen kring staat".

„Begin dan nu maar eens aan, om bekwaamheidsnormen voor den Nederlandschen architect vast te stellen. Wanneer het zijn wetenschappelijke bekwaamheid gold zou het nog gaan, dan kan men hem eenvoudig examen laten doen, maar zijn artistieke gaven zullen ook beoordeeld moeten worden. want, zie maar eens, hier staat het in de oproepingsbrief: „De bemoeiingen van den Bond zullen zich uitstrekken, zoowel over de econonomische en technische als over de artistieke belangen op het gebied der bouwkunst".

„Ja maar dat vat je verkeerd op, Pietro, met die artistieke belangen bedoelt men de algemeene kunstbelangen, maar je behoeft niet bang te zijn, dat de leden van den Bond zich met elkanders persoonlijke kunstopvattingen zullen gaan bemoeien of daarop critiek zullen gaan uitoefenen."

„Ben je daar zoo heel zeker van, amice? Verstandig zou 't zeker zijn, als in de statuten een bepaling gemaakt werd, dat dit verboden is, desnoods op een flinke boete, dat zou de weerstandskas nog kunnen stijven. Maar om nog eens even een ander punt aan te roeren, dat baantje van die voorgestelde commissie van onderzoek lijkt mij alles behalve benijdenswaardig, vooral wanneer het geval zich voor doet, dat zij als commissie van uitsmijters moet optreden. Simone! laat je toch nooit verleiden in die commissie zitting te nemen."

„Maar man je redeneert, alsof ik al op de nominatie stond en je vergeet heelemaal, dat alles wat in de oproepingsbrief staat nog maar een voorstel is, waarover nog grondig gedelibereerd moet worden en gestemd. Bewaar je beschouwingen en je critiek voor later en laten wij met dit laatste glas een dronk wijden aan den jonggeborene en de hoop uitspreken, dat hij moge groeien en bloeien en zich ontwikkelen, tot heil van de Nederlandsche Bouwkunst en hare beoefenaars!"

Prosit, ad fundum!

Zoo scheidden wij, evenzeer verkwikt door het smakelijk diner, als door de hartverheffende conversatie. Misschien kan het relaas daarvan, van laatstgenoemde wel te verstaan, eenigszins tot stichting uwer lezers strekken. t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 10. Mededeelingen van de Maatschappij.
Verdeel en heersch. Beschouwingen over stampbeton, Gewapend beton en Siegwart-balken door J. A van der Kloes. met afbeeldingen.
Damprijsvraag.
Tentoonstelling. Opvoeding van het kind.
Ingezonden stukken. Inlichtingen gevraagd door een deelnemer aan de Prijsvraag voor Arbeiderswoningen aangaande de financieele zijde van het vraagstuk, met antwoord van de opstellers van het programma.

Architectura No. 10. Toelichting Motie Nieuwe Zijds-Kapel, door W. Kromhout Cz.
Damprijsvraag.
De Nieuwe Zijds-Kapel door K. de Bazel, met een naschrift van A. van Baalen.
Bond van Nederlandsche Architecten.
Verslag der 1239ste Genootschapsvergadering van 4 Maart 1908.
Moderne Diefstal door Gerard Mastenbroek, ingezonden naar aanleiding van een prijsvraag voor een gemeentehuis te Zuidlaren.
Technisch Gedeelte. „Sesam"deuren, door Ph. J. Hamers, — Technisch onderwijs per correspondentie.

De Bouwwereld No. 11. Echo's III. Weer prijsvraagmisères.
Vloeren zonder naden, door Prof. J. A. van der Kloes (vervolg).
Buitenhuis te Hardenberg door B. J. Kerkhof, architect te Gramsbergen.

De Ingenieur No. 10. Overbrenging van beweging over korten afstand. Een aanvullingshoofdstuk voor den werktuigkundig-electrotechnisch ingenieur, door G. J. van de Well w. i., met afbeeldingen.
Behandeling van Leclanché-batterijen, door C. H, de Vos w. e. i. met afbeeldingen.
Eb- en vloedbeweging als krachtbron, door Wouter Cool c. i.
1e Internationaal Wegencongres.
Ingezonden stukken. Het doel en de werkingswijze van hulpwikkelingen bij gelijkstroommachines, door F. P. G. van Loenen Martinet. — „Rioolstelsels", wijze van rioleering of van afvoer van afvalstoffen? door J. C. de Meijier Jr. c. i.

Technisch Weekblad (B.v. T.) No. 10. Uit de afdeelingen. — Indrukken van een Techniker. — Een stuk-werk tariefsysteem, (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten, (vervolg). Overgangsbogen in spoorwegen.

De Aannemer No. 11. Een ernstige waarschuwing, door Mr. E. J. C. Gosseling. Mededeeling van twee gevallen, waarin aannemers op afkeurenswaardige wijze benadeeld werden en waaruit de waarschuwing wordt getrokken:
„Neemt nooit, en onder geen voorwaarde, van eene naamlooze vennootschap, van eene vereeniging, zedelijk lichaam (Rijk, Provinciën, Gemeenten en dergelijke lichamen zijn hier niet bedoeld), van ieder, die niet in persoon aansprakelijk is en zich verbindt, een werk aan, zonder borgstelling!"
Collectieve arbeidsovereenkomst.
Een belangrijk verslag IV.
Afdeelingsverslagen. Arnhem 13 Februari 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 36. Kunstmatige verandering van den graad van plasticiteit der kleisoorten, uittreksel uit „die chemische Industrie". — Over den invloed van de vastheid van metselsteenen en mortel op de vastheid van het metselwerk. — De Bouw- en woonverordeningen, (vervolg), overgenomen uit „de Bouwondernemer".

Deutsche Bauhütte No. 10. Zur Stilgeschichte der Gegenwart, door Walter Curt Berendt.
Die Fenstermasswerke der St. Annenkirche zu Eisleben, door Georg Kutzke, met afbeeldingen
Vom neuen Hoftheater in Weimar, door W. Schölermann, met afbeelingen.
Ein Volksschulhaus mit Lehrerwohnung, bij een ontwerp van A. Köhler te Oldenburg.
Eine Putzbaufassade, bij een ontwerp van K. Weidhase.

Bulletin de Métiers d'art. Het Februarinummer, No. 8 van den zevenden jaargang, bevat eerstens in een artikel getiteld „Polychromie" een beschrijving met afbeeldingen van de versiering van de kerk te Ruysbroeck door A. van Gramberen. Men zou hier gekleurde afbeeldingen wenschen, ofschoon de lezer, die in middeleeuwsche polychromie te huis is, aan de zwarte afbeeldingen met de beschrijving genoeg heeft. Hoe men eertijds een heiligenbeeld vertoonde wordt in een volgend artikeltje beschreven aan de hand van een rekening van 1560; de schrijver betreurt, dat men daar tegenwoordig minder werk van maakt.
R. Lemaire zet voorts in deze aflevering zijn beschrijving van den nieuwen St. Bavo te Haarlem voort, terwijl wij hier het slot aantreffen van de studie van den Abbé Franz Néve over Attisch vaatwerk. Een albumblad geeft schetsen van vloertegels uit de Kathedraal van St. Omer en uit andere kerken in den omtrek, terwijl ten slotte A. van Gramberen eenige schetsontwerpen van altaar-ciboria ten beste geeft.

Ingezonden stukken.

IJsselsteenen.

Mijnheer de Redacteur!

Mijn beschouwing over dit onderwerp in de „Opmerker" van 29 Febr., schijnt blijkens uw blad van 7 Maart aanleiding te hebben gegeven tot een misverstand.

Naar ik meen, buiten mijn schuld.

Voor de goedkoopere toepassing van dit fabrikaat gaf ik het advies om voor *binnenwerk*, dat ik uitdrukkelijk noemde, dikkere steenen in den handel te brengen.

Niet om het bestaande IJsselformaat, dat ik in mijn beschouwing juist prees, door een dikker formaat te *vervangen*.

De maat van 7 c.M. die ik o. a. aangaf, was juist zoo genomen, om bij het aansluiten van de binnenmuren op de buitenmuren twee dikke lagen tegen drie in gewoon IJsselformaat te doen passen.

U dankzeggende voor de opname

J. H. A. MIALARET.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De stad Heidelberg dankt zijn vermaardheid voor een groot deel aan het wereldvermaarde slot; maar ook het stadhuis behoorde tot de merkwaardige monumenten der oude en beroemde stad aan den Neckar.

Nu is helaas het „Rathaus" door brand vernield. Het gebouw dagteekende van het einde der 17e en het begin van de 18e eeuw en bevatte veel schilderijen en kostbare zaken. De Heidelbergsche studenten hebben krachtig geholpen bij het blusschingswerk, maar hetgeen vernield werd is te beschouwen als onherstelbaar.

BINNENLAND.

Haarlem. De Directeur van het Museum van Kunstnijverheid ontving de vereerende uitnoodiging om ten behoeve eener tentoonstelling van vrouwelijke handwerken, die hij gelegenheid van het regeerings jubileum van Zijne Majesteit Frans Joseph I Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije te Brünn, de hoofdstad van Moravie, alwaar een sterk ontwikkeld kunstleven heerscht en een voorbeeldig Kunstnijverheid Museum is gevestigd, zal gehouden worden, eene Nederlandsche inzending van moderne vrouwelijke handwerken, die zich doorbijzondere kunstwaarde onderscheiden, bijeen te brengen.

De tentoonstelling zal gehouden worden in de groote feestzalen van het „Duitsche Huis" en vergezeld gaan van een congres, dat in Oostenrijk zeer veel belangstelling en sympathie wekt.

De heer E. A. von Saher heeft aan deze uitnoodiging gehoor gegeven en zullen de voor de tentoonstelling bestemde werken vóór 1 Mei op het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden bijeengebracht en van daar uit gezamelijk verzonden worden.

Er zal voor de Nederlandsche inzending eene prospectus worden gereed gemaakt, waarin belangstellenden alle bijzonderheden kunnen vernemen en die op aanvrage kosteloos zal worden toegezonden.

Het Museum werd gedurende de maand Februari bezocht door 702 belangstellenden. Uit de boekerij werden 200 boeken plaatwerken voor verschillende plaatsen van ons land verzonden

In de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid waren gedurende de maand Februari 157 mannelijke en vrouwelijke leerlingen werkzaam.

's Gravenhage. Ten Raadhuize alhier werd dezer dagen aanbesteed: het maken van een steenen boogbrug over het afvoerkanaal bij het Stadshoudersplein, met bijkomende werken.

Het minst had ingeschreven de firma J. van den Elshout Gzn., te Scheveningen, voor f 131.795 uitgevoerd met Belgischen hardsteen, f 134.595 met Franschen hardsteen en f 133.395 met Belgischen en Franschen hardsteen.

Rotterdam. Hier ter stede zal binnenkort het bijna twee eeuwen oude kerkgebouw, de „Paradijskerk" in de Lange Torenstraat, worden afgebroken. Het gebouw vertoont namelijk zoodanige gebreken, dat het zonder gevaar niet langer te gebruiken is. Het kerkbestuur zal thans een nieuwe kerk doen bouwen.

Het bestaande kerkgebouw dagteekent van omstreeks 1718.

Delft. Het veenduhuis der notarissen alhier, dat een mooie, karkteristieke gevel bezit, is in eigendom overgegaan aan het kerkbestuur van de Hyppolituskerk.

Boxmeer. De gemeenteraad van Wanroy heeft aan het R.-K. kerkbestuur een bijdrage van f 16000 voor den bouw van een toren verleend. Het besluit is door Gedep. Staten goedgekeurd.

Middelburg. Het hospitaal te Middelburg, het vroegere sombere gebouw tegenover de Langevielebinnenbrug, is sinds de gedeeltelijke restauratie het groot aantal monumentale gebouwen in Zeeland's hoofdstad komen vermeerderen.

Thans is weer eene stelling voor dat gebouw geplaatst en zal het herstellingswerk worden voortgezet. Er zullen nu steenen trappen en een bordes worden geplaatst. Het werk zal eerst voltooid zijn, wanneer een groote en fraaie toren, achter en midden uit het gebouw rijzende, zal zijn opgetrokken, rechts tegenover den Abdijtoren (Lange Jan).

Nijmegen. Tegen het in de raadsvergadering van verleden Zaterdag aangehouden voorstel van den heer Quack, wethouder, tot sloopingvan de voormalige Mariakerk aan Mariënburg gaan reeds stemmen buiten den raad op. Dat er tegen dit voorstel verzet zou worden aangeteekend was te verwachten, want ook in 1899/1900 ontving het gemeentebestuur van verschillende zijden adressen, waarin het wenschelijke van het behoud van het oude gebouw werd betoogd.

Aanleiding tot die adressen had gegeven een besluit van den raad van 2 December 1899, waarbij burgemeester en wethouders waren gemachtigd, tot het afbreken van het gebouw over te gaan.

Onder de bezwaarschriften was ook een schrijven van den minister van binnenlandsche zaken, waarbij onder overlegging van een rapport van den architect der rijksmuseumgebouwen, te Amsterdam, erop werd aangedrongen dat aan 's raads besluit geen uitvoering zou worden gegeven.

In dat schrijven vond de raad aanleiding te besluiten, den 17 Maart 1900, dat met de sloopingvan het oude kerkgebouw zoude worden gewacht tot een nader door den raad te bepalen tijdstip.

In de Gelderlander deelde de heer Quack mede, dat hij van oordeel is dat dit tijdstip nu is aangebroken.

Vacante Betrekkingen.

— Uitvoerder voor grond- en spoorwerken. Brieven onder No 35231 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Breda jaarwedde f 800 en 3 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 100. Alleen zij die den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt, komen in aanmerking. Stukken op zegel vóór 15 Maart aan den Burgemeester. (2)

— Uitvoerder van werken in Gewapend Beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 35191 aan het Bureau van het Alg. Nederl Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Mede-Directeur in groote industrieele onderneming, ingenieur of techniker van het machinevak, om zich te belasten met den verkoop. In het kapitaal moet worden deelgenomen voor minstens f 20.000. Brieven No. 338, Scheltema & Holkema's Adv. Bur., Amsterdam. (2)

— Compagnon in een Timmer- en Aannemerszaak in Z.-H. Benoodigd kap. na twee proefjaren 6 à 7 mille. Brieven onder no. 35187 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Vertegenwoordiger voor Duitsche Stoomketelfabriek voor Holland, om uitsluitend hare Waterreiniger, te vertegenwoordigen. Br. onder letter K L 9497 aan Rudolf Mosse, Cöln a. R. (2)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3.000, benevens vrije woning, vuur en licht;

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
14	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
10	Bouwk. Teek.	18—49 j., f 40—f 120	„
7	Waterb. Opzr.	20—45 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4	Chef-machinisten	22—34 j., f 80—f 150	„
3	Werkt. opz. (construct.)	22—33 j., f 80—f 125	„
1	Werkmeester	33 j., f 125	„
11	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 60—f 85	„
6	Electrotechniker	22—41 j., f 60—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 Maart.

Boxtel, door den heer J. de Vries, bouwkundige: het bouwen van een dubbel woonhuis voor den heer P. Biemans; bestek en teek. ter inzage bij G. Smits, café Kom.

Breda, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van 450 mM. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken ongev. 78000 kg. voor de gemeentegasfabriek; voorw. verkrijgbaar ten kantore der gasfabriek.

Dussen, door de archit. P. A. Oomes en L. v. d. Pas te Breda, ten huize van den landbouwer J. Staal, Mariapolder: het bouwen van een woonhuis met stal en schuur in den St. Mariapolder aldaar; bestek en teek. aldaar ter inzage; aanw. 'n half uur voor de besteding.

Enschede, ten 12 ure, door de arch. H. Reijgers in het café te Riet: het afbreken van perceel no. 5 en 7 en het bouwen van 2 woningen aan den Walhofsweg; bestek en teekening ter inzage in genoemd café; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek no. 15: het vergrooten van de overkapping der vette Varkensmarkt; perc. I fundeerings- en metselwerken; perc. II ijzerwerken; bestek en teek. ter inzage op het bureau gemeentewerken elken werkdag van 9 tot 4 ure, en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Vlagtwedde, ten 3 ure, door den heer H. Schipper Kzn. in het café Dinkla: het bouwen van een boerderij onder Wolling huizen; bestek en teek. ter inzage in genoemd café en te bekomen bij den arch. N. Doornbos; aanw. op den dag der best. ten 1 ure.

Vlissingen, ten 8 ure, door het bestuur der vereeniging voor Bijzonder Onderwijs op Gereformeerden grondslag, in het koffiehuis De Oude Vriendschap op de Groote Markt: het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning, aan de Kasteelstraat; bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis en verkrijgb. bij den boekh. de Vey Mestdagh; inl. te bek. bij den archit. A. van Dorst, Turfkade te Middelburg; aanw. gehouden.

Dwingelo, door de bouwk. P. G Mos: perc. 1: het bouwen van een school voor Christelijk onderwijs, met onderwijzerswoning te Leggelo; perc. 2: het verfglas- en behangerswerk in die school; bestekken en teek. verkrijgb. bij gen. bouwk.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van twee nieuwe stormdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk, begr. f 13150; bestek no. 55 na 2 Maart ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen van het Prov. bestuur en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Escher te Arnhem, den arr.-ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. van Langeveld te Vreeswijk; de nota van inl. ligt 9 Maart ter inzage bij den opz. voornoemd.

DINSDAG 17 Maart.

Purmerend, ten 12 ure, door Dijkgraaf en heemraden de Beemster aan de secretarie: 1. de levering van 200.000 stuks straatklinkers voor de wegen van het waterschap; 2. de levering van 825 steres rivierzrint aan de verschillende wegen. Bestekken en inlichtingen verkrijgbaar bij den Hoofdopzichter C Dorland in Noord Beemster.

Zwolle, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatspoorwegen, op het bureau van den sectie-ingenieur bestek T.: het uitvoeren van onderhoudswerken met bijlevering van materialen aan gebouwen kunstwerken enz., behoorende tot de lijnen: Zwolle—Deventer, Zwolle—Leeuwarden, Meppel—Beilen, Zwolle—Almelo en Zwolle—Coevorden; in 8 perc. (Zie adv. in no. 9).

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het prov. best.: het maken van oeververdediging op de kaden en het doorgraven van de monding der 2de coupure van de Kromme Gouwe onder Waddinxveen: begr. f 41,800; bestek ter lezing aan het lokaal van het prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofdingenieur van den prov. waterstaat in Zuid-Holland J. van der Vegt te 's-Gravenhage en bij den hoofdopz. P. J. Huibers te Gouda, door wien tevens aanwijzing zal worden gegeven op 6 en 11 Maart tusschen 9.30 en 11 ure op zijn kantoor en daarna om 12 ure op het terrein.

WOENSDAG 18 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist van Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tel., Parkstraat: de bouw van een post en telegraafkantoor met directeurwoning te Eindhoven.

Borculo, ten 6 ure, Voor rekeniug van den heer D. H. Meilink Azn. in hotel Weggelaar: het bouwen van een heerenhuis aan den Stationsweg; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

Emmen, ten 12 ure, door het bestuur der Ambachtsschool in het Stationskoffiehuis: het bouwen eener ambachtschool bestek en teek. verkrijgb. bij den archit. R. Kliphuis te Emmen; aanw. 10 ure.

Halsteren, ten 10 ure, door de heer C. F. de Wit te Kladde, in het koffiehuis de Zwaan te Lepelstraat: het bouwen van eene hofstede aan de Waterkant; teek. en bestek ter inzage in gen koffiehuis; aanwijzing gehouden inl. bij den archit. C. P. van Genk te Bergen-op-Zoom.

Nieuwerdinge, ten 2 ure, door het bestuur van het waterschap Weerdinge, in het café Nijmanting: het bouwen, leveren en stellen van twee ijzeren draaibruggen en een ijzeren draaivonder, met houten onderbouw en een brugwachterswoning, in 4 perc.,: perc. 1: het bouwen leveren en stellen van eene ijzeren draaibrug met houten onderbouw, over Hoofdwijk III: perc. 3: het bouwen van eene brugwachterswoning, bij de brug sub. II; perc. 4: het bouwen, leveren en stellen van een ijzeren draaivonder met houten onderbouw over Hoofdwijk III; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding. en te verkrijgen bij den bouwk. J. A. Mulder te Nieuwweerdinge; aanw. 12 ure. samenkomst in genoemd café.

Stad Almelo, ten 2.30 ure, door het gem.-bestuur: de levering van 90000 straatklinkers, Waal-, IJssel- of Utrechtsche steen. Bestekken te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie. Inlichtingen aan het bureau van gemeentewerken alle werkdagen.

Varsseveld, ten 5 ure, door het bestuur der coop. landbouw-vereeniging, ten koffiehuize van S. A. Arentsen: het bouwen van een pakhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. koffiehuis; aanw, 14 Maart 1 ure.

DONDERDAG 19 Maart.

Gramsbergen, ten 5 ure, door de bouwk. J. D. Meppelink te Coevorden in café E. Bosch: belangrijke verbouwing aan de zuivelfabriek te Gramsbergen, benevens het bouwen van een paardenstal, begr. f 5000; bestek en teekeningen ter lezing in genoemd café; aanw. op den dag der best. ten 2 ure,

Schiedam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur; de levering van Waalstraatklinkers en cementtegels, in 4 perc. Het bestek is ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar. Inschrijvingsbiljetten in te leveren een uur voor de aanbesteding ten Raadhuize.

VRIJDAG 20 Maart.

Eersel, ten 2 ure, door de heer L. J. Bakhuijzen—van den Brink, arts, ten koffiehuize van P. Kools (tramhalte) het bouwen van een woonhuis; aanwijzing 19 Maart 2 ure op het terrein bestek en teek. verkrijgb. bij den besteder

Purmerend, door het gemeentebestuur

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

De heer E. A. von Saher heeft aan deze uitnoodiging gehoor gegeven en zullen de voor de tentoonstelling bestemde werken vóór 1 Mei op het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden bijeengebracht en van daar uit gezamelijk verzonden worden.

Er zal voor de Nederlandsche inzending eene prospectus worden gereed gemaakt, waarin belangstellenden alle bijzonderheden kunnen vernemen en die op aanvrage kosteloos zal worden toegezonden.

Het Museum werd gedurende de maand Februari bezocht door 702 belangstellenden. Uit de boekerij werden 200 boeken plaatwerken voor verschillende plaatsen van ons land verzonden

In de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid waren gedurende de maand Februari 157 mannelijke en vrouwelijke leerlingen werkzaam.

's Gravenhage. Ten Raadhuize alhier werd dezer dagen aanbesteed: het maken van een steenen boogbrug over het afvoerkanaal bij het Stadshoudersplein, met bijkomende werken.

Het minst had ingeschreven de firma J. van den Elshout Gzn., te Scheveningen, voor f 131.795 uitgevoerd met Belgischen hardsteen, f 134.595 met Fransehen hardsteen en f 133.395 met Belgischen en Fransehen hardsteen.

Rotterdam. Hier ter stede zal binnenkort het bijna twee eeuwen oude kerkgebouw, de „Paradijskerk" in de Lange Torenstraat, worden afgebroken. Het gebouw vertoont namelijk zoodanige gebreken, dat het zonder gevaar niet langer te gebruiken is. Het kerkbestuur zal thans een nieuwe kerk doen bouwen.

Het bestaande kerkgebouw dagteekent van omstreeks 1718.

Delft. Het venduhuis der notarissen alhier, dat een mooie, karkteristieke gevel bezit, is in eigendom overgegaan aan het kerkbestuur van de Hyppolituskerk.

Boxmeer. De gemeenteraad van Wanroy heeft aan het R.-K. kerkbestuur een bijdrage van f 16000 voor den bouw van een toren verleend. Het besluit is door Gedep. Staten goedgekeurd.

Middelburg. Het hospitaal te Middelburg, het vroegere sombere gebouw tegenover de Langevielebinnenbrug, is sinds de geleeltelijke restauratie het groot aantal monumentale gebouwen in Zeeland's hoofdstad komen vermeerderen.

Thans is weer eene stelling voor dat gebouw geplaatst en zal het herstellingswerk worden voortgezet. Er zullen nu steenen trappen en een bordes worden geplaatst. Het werk zal eerst voltooid zijn, wanneer een groote en fraaie toren, achter en midden uit het gebouw rijzende, zal zijn opgetrokken, rechts tegenover den Abdijtoren (Lange Jan).

Nijmegen. Tegen het in de raadsvergadering van verleden Zaterdag aangehouden voorstel van den heer Quack, wethouder, tot slooping van de voormalige Mariakerk aan Mariënburg gaan reeds stemmen buiten den raad op. Dat er tegen dit voorstel verzet zou worden aangeteekend was te verwachten, want ook in 1899/1900 ontving het gemeentebestuur van verschillende zijden adressen, waarin het wenschelijke van het behoud van het oude gebouw werd betoogd.

Aanleiding tot die adressen had gegeven een besluit van den raad van 2 December 1899, waarbij burgemeester en wethouders waren gemachtigd, tot het afbreken van het gebouw over te gaan.

Onder de bezwaarschriften was ook een schrijven van den minister van binnenlandsche zaken, waarbij onder overlegging van een rapport van den architect der rijksmuseumgebouwen, te Amsterdam, erop werd aangedrongen dat aan 's raads besluit geen uitvoering zou worden gegeven.

In dat schrijven vond de raad aanleiding te besluiten, den 17 Maart 1900, dat met de slooping van het oude kerkgebouw zoude worden gewacht tot een nader door den raad te bepalen tijdstip.

In de Gelderlander deelde de heer Quack mede, dat hij van oordeel is dat dit tijdstip nu is aangebroken.

Vacante Betrekkingen.

— Uitvoerder voor grond- en spoorwerken. Brieven onder No 35231 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Breda jaarwedde f 800 en 3 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 100. Alleen zij die den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt, komen in aanmerking. Stukken op zegel vóór 15 Maart aan den Burgemeester. (2)

— Uitvoerder van werken in Gewapend Beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 35191 aan het Bureau van het Alg. Nederl Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Mede-Directeur in groote industrieele onderneming, ingenieur of techniker van het machinevak, om zich te belasten met den verkoop. In het kapitaal moet worden deelgenomen voor minstens f 20.000. Brieven No. 338, Scheltema & Holkema's Adv. Bur., Amsterdam. (2)

— Compagnon in een Timmer- en Aannemerszaak in Z.-H. Benoodigd kap. na twee proefjaren 6 à 7 mille. Brieven onder no. 35187 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Vertegenwoordiger voor Duitsche Stoomketelfabriek voor Holland, om uitsluitend hare Waterreiniger, te vertegenwoordigen. Br. onder letter K I. 9497 aan Rudolf Mosse, Cöln a. R. (2)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3.000, benevens vrije woning, vuur en licht;

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 Maart.

Boxtel, door den heer J. de Vries, bouwkundige: het bouwen van een dubbel woonhuis voor den heer P. Biemans; bestek en teek. ter inzage bij G. Smits, café Kom.

Breda, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van 450 mM. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken ongev. 78000 kg. voor de gemeentegasfabriek; voorw. verkrijgbaar ten kantore der gasfabriek.

Dussen, door de archit. P. A. Oomes en L. v. d. Pas te Breda, ten huize van den landbouwer J. Staal, Mariapolder: het bouwen van een woonhuis met stal en schuur in den St. Mariapolder aldaar; bestek en teek. aldaar ter inzage; aanw. 'n half uur voor de besteding.

Enschede, ten 12 ure, door de arch. H. Reijgers in het café te Riet: het afbreken van perceel no. 5 en 7 en het bouwen van 2 woningen aan den Walhofsweg; bestek en teekening ter inzage in genoemd café; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek no. 15: het vergrooten van de overkapping der vette Varkensmarkt; perc. I fundeerings- en metselwerken; perc. II ijzerwerken; bestek en teek. ter inzage op het bureau gemeentewerken elken werkdag van 9 tot 4 ure, en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Vlagtewedde, ten 3 ure, door den heer H. Schipper Kzn. in het café Dinkla: het bouwen van een boerderij onder Wollinghuizen; bestek en teek. ter inzage in genoemd café en te bekomen bij den arch. N. Doornbos; aanw. op den dag der best. ten 1 ure.

Vlissingen, ten 8 ure, door het bestuur der vereeniging voor Bijzonder Onderwijs op Gereformeerden grondslag, in het koffiehuis De Oude Vriendschap op de Groote Markt: het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning, aan de Kasteelstraat; bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis en verkrijgb. bij den boekh. de Vey Mestdagh; inl. te bek. bij den archit. A. van Dorst, Turfkade te Middelburg; aanw. gehouden.

Dwingelo, door de bouwk. P. G Mos: perc. 1: het bouwen van een school voor Christelijk onderwijs, met onderwijzerswoning te Leggelo; perc. 2: het verfglas- en behangerswerk in die school; bestekken en teek. verkrijgb. bij gen. bouwk.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van twee nieuwe stormdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk, begr. f 13150; bestek no. 55 na 2 Maart ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen van het Prov. bestuur en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir Escher te Arnhem, den arr.-ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. van Langeveld te Vreeswijk; de nota van inl. ligt 9 Maart ter inzage bij den opz. voornoemd.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 17 Maart.

Purmerend, ten 12 ure, door Dijkgraaf en heemraden de Beemster aan de secretarie: 1. de levering van 200.000 stuks straatklinkers voor de wegen van het waterschap; 2. de levering van 825 steres riviergrint aan de verschillende wegen. Bestekken en inlichtingen verkrijgbaar bij den Hoofdopzichter C Dorland in Noord Beemster.

Zwolle, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatspoorwegen, op het bureau van den sectie-ingenieur bestek T.: het uitvoeren van onderhoudswerken met bijlevering van materialen aan gebouwen kunstwerken enz., behoorende tot de lijnen: Zwolle—Deventer, Zwolle—Leeuwarden, Meppel—Beilen, Zwolle—Almelo en Zwolle—Coevorden; in 8 perc. (Zie adv. in no. 9).

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het prov. best.: het maken van oeververdediging op de kaden en het doorgraven van de monding der 2de coupure van de Kromme Gouwe onder Waddinxveen: begr. f 41,600; bestek ter lezing aan het lokaal van het prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofdingenieur van den prov. waterstaat in Zuid-Holland J. van der Vegt te 's-Gravenhage en bij den hoofdopz. P. J. Huibers te Gouda, door wien tevens aanwijzing zal worden gegeven op 6 en 11 Maart tusschen 9.30 en 11 ure op zijn kantoor en daarna om 12 ure op het terrein.

WOENSDAG 18 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist van Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der post- en tel., Parkstraat: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurwoning te Eindhoven.

Borculo, ten 6 ure. Voor rekening van den heer D. H. Meilink Azn. in hotel Weggelaar: het bouwen van een heerenhuis aan den Stationsweg; bestek en teekening te bekomen bij den architect.

Emmen, ten 12 ure, door het bestuur der Ambachtsschool in het Stationskoffiehuis: het bouwen eener ambachtschool bestek en teek. verkrijgb. bij den archit. R. Kliphuis te Emmen; aanw. 10 ure.

Halsteren, ten 10 ure, door de heer C. F. de Wit te Kladde, in het koffiehuis de Zwaan te Lepelstraat: het bouwen van eene hofstede aan de Waterkant; teek. en bestek ter inzage in gen koffiehuis; aanwijzing gehouden inl. bij den archit. C. P. van Genk te Bergen-op-Zoom.

Nieuwweerdinge, ten 2 ure, door het bestuur van het waterschap Weerdinge, in het café Nijmanting: het bouwen, leveren en stellen van twee ijzeren draaibruggen en een ijzeren draaivonder, met houten onderbouw en een brugwachterswoning, in 4 perc.: perc. 1: het bouwen leveren en stellen van eene ijzeren draaibrug met houten onderbouw, over Hoofdwijk III: perc. 3: het bouwen van eene brugwachterswoning, bij de brug sub II; perc. 4: het bouwen, leveren en stellen van een ijzeren draaivonder met houten onderbouw over Hoofdwijk III; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en te verkrijgen bij den bouwk. J. A. Mulder te Nieuwweerdinge; aanw. 12 ure, samenkomst in genoemd café.

Stad Almelo, ten 2.30 ure, door het gem.-bestuur: de levering van 90000 straatklinkers, Waal-, IJssel- of Utrechtsche steen. Bestekken te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie. Inlichtingen aan het bureau van gemeentewerken alle werkdagen.

Varsseveld, ten 5 ure, door het bestuur der coop. landbouw-vereeniging, ten koffiehuize van S. A. Arentsen: het bouwen van een pakhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. koffiehuis; aanw. 14 Maart 1 ure.

DONDERDAG 19 Maart.

Gramsbergen, ten 5 ure, door de bouwk. J. D. Meppelink te Coevorden in café E. Bosch: belangrijke verbouwing aan de zuivelfabriek te Gramsbergen, benevens het bouwen van een paardenstal, begr. f 5000; bestek en teekeningen ter lezing in genoemd café; aanw. op den dag der best. ten 2 ure.

Schiedam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur; de levering van Waalstraatklinkers en cementtegels, in 4 perc. Het bestek is ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar. Inschrijvingsbiljetten in te leveren een uur voor de aanbesteding ten Raadhuize.

VRIJDAG 20 Maart.

Eersel, ten 2 ure, door de heer L. J. Bakhuijzen—van den Brink, arts, ten koffiehuize van P. Kools (tramhalte) het bouwen van een woonhuis; aanwijzing 19 Maart 2 ure op het terrein bestek en teek. verkrijgb. bij den besteder

Purmerend, door het gemeentebestuur

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

de levering van 105.000 vlakke of eenigszins getrokken straatklinkers; op 3 à 4 losplaatsen, in de eerste helft van de maand April; inl. bij den gem.-archit.

Spijkenisse, door het gemeentebestuur: de levering van 52000 Waalstraatklinkers 1e soort, franco voor den wal. Monsters en prijsopgaven voor 20 Maart bij den Burgemeester.

Zwolle, ten 12 ure, door het prov. best.: het bouwen van eene wachterswoning bij de ophaalbrug over de Lutterhoofdwijk te Slagharen, begr. f 1675; bestek ter lezing te Zwolle aan het lokaal van het prov. best. en is verkrijgb. bij de erven J. J. Tijl te Zwolle; inl. bij den prov. hoofding. J. C. van Aalst aldaar, alsmede bij den opz. der Dedemsvaart G. S. J. Brenkel aan de Balkbrug; aanw. gehouden.

Amsterdam, ten 11.30 ure, door de arch. Jan Stuyt, in café Parkzicht, Stadhouderskade: de bouw van een woonhuis en een kliniek op het Museumterrein; bestek en teek. verkrijgbaar bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134; aanw. 16 Maart, 10 uur.

Steenwijkerwold, ten 11 ure, door de arch. K. Pen Jzn., in het kantoor voor de coöp. landbouwersbank: het vergrooten van het pakhuis met paardenstal enz. te te Steenwijk; bestek en teek. te bekomen bij den besteder.

Utrecht, ten 2 ure, door de arch. E. G. Wentink Jr., in hotel La Station: het bouwen van een hofstede bij Vreeswijk voor mr. A. F. Baron van Lijnden te 's-Gravenhage; bestek met teek. te verkrijgen bij den arch. E. G Wentink Jr. Poortstraat 33 te Utrecht.

ZATERDAG 21 Maart.

Ruurlo, ten 11 ure, door de arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een huis met 2 woningen; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel; aanw. 18 Maart ten 2 ure.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Karl. Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op **Dinsdag 17 Maart 1908,** des namiddags ten **2 uur** (*West Europeesche tijd*) op het bureau van den Sectie-Ingenieur (Kamer No. 8 bovenverdieping van het Station te *Zwolle* van

Bestek T.

Het uitvoeren van onderhoudswerken met bijlevering van materialen aan Gebouwen, Kunstwerken, enz., behoorende tot de lijnen:

Zwolle—Deventer
Zwolle—Leeuwarden
Meppel—Beilen.
Zwolle—Almelo
Zwolle—Coevorden

in 8 perceelen.

Het bestek ligt van af 1 Maart a.s. ter inzage op het bureau van den Sectie-Ingenieur voornoemd en is op franco aanvrage aldaar te bekomen tegen betaling van **f 0.50.**

Tevens zijn aan hetzelfde adres te bekomen, tegen betaling van f 0.25, exemplaren van de *Algemeene Voorwaarden* (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in de laatste paragraaf van het bestek is bepaald.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag, den 31sten Maart 1908,** des namiddags ten 2 ure, (*Locale tijd*) aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht,* van:

Bestek No. 1131

Het uitbreiden van de wagenmakerij op het station UTRECHT.

Begrooting f 127.900.

De besteding geschiedt volgens § 70 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Maart 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN, te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 2.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 24sten Maart 1908 ten 10.40 u. voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 5den Maart 1908.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43ste Jaargang. ZATERDAG 21 MAART 1908 No. 12.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Vereenigingsleven.

Het laatste nummer van het „Bouwkundig Weekblad", in grooter omvang dan gemeenlijk verschenen, geeft gelegenheid om kennis te maken met wat er sinds drie maanden in ons bouwkundig vereenigingsleven is omgegaan.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wachtte in December des vorigen jaars de reorganisatievoorstellen der Commissie voor Wetsherziening af. Die Commissie had een half jaar noodig gehad voor haar arbeid en dien primo November 1907 in handen gesteld van een rechtskundigen adviseur.

Den 23 December 1907 had er eene conferentie plaats tusschen de heeren A. Salm G.Bz., Voorzitter der Maatschappij en den heer A. W. Weissman, waarop besproken werd, wat er wel in de wet der Maatschappij moest worden veranderd. Het schijnt, dat deze heeren van den arbeid der Commissie voor Wetsherziening geen groote verwachting hadden.

Het „cardinale punt" der voorgestelde wet, zooals de heeren Salm en Weissman die zich dachten, was: „om te trachten tegemoet te komen aan be„staande grieven tegen de Maatschappij in het „vormen van een groep leden — de architecten — „welke *uitsluitend* stem zouden hebben in alle „aangelegenheden de bouwkunst en het architecten„beroep betreffende".

Dit voorstel bedoelde dus, als wij het wel begrijpen, het hervormen der Maatschappij in eene Vakvereeniging van architecten. Het werd behandeld in een bijeenkomst van verschillende mannen van beteekenis en invloed, maar ..... „het gewenscht resultaat werd niet bereikt".

Van iemand, die deze bijeenkomst, welke 20 Januari 1908 in het Gebouw der Maatschappij werd gehouden, heeft bijgewoond, vernamen wij, dat men van eene hervorming der Maatschappij in een Vakvereeniging als door de heeren Salm en Weissman voorgesteld was, geen heil verwachtte, doch slechts een sterke achteruitgang van het ledental.

Inmiddels had de heer Ingenohl het initiatief genomen genomen om een vakvereeniging van architecten op te richten. De heeren, die hij daarvoor uitnoodigde, kwamen 21 Januari 1908 bijeen; op denzelfden dag vergaderde ook het Hoofdbestuur der Maatschappij.

De heer Weissman behoorde onder de uitgenoodigden en „wenschte een beslist antwoord van het Hoofdbestuur of het met de voorgestelde Concept-wet medeging of niet". Blijkbaar had de heer Weissman het voornemen, om, zoo hij van het Hoofdbestuur een beslist antwoord in bevestigenden zin had gekregen, aan de heeren, die de vakvereeniging wilden, mede te deelen, dat hun arbeid overbodig was, daar de Maatschappij reeds in de lang gevoelde behoefte ging voorzien.

de levering van 105.000 vlakke of eenigszins getrokken straatklinkers; op 3 à 4 losplaatsen, in de eerste helft van de maand April; inl. bij den gem.-archit.

Spijkenisse, door het gemeentebestuur: de levering van 52000 Waalstraatklinkers 1e soort, franco voor den wal. Monsters en prijsopgaven voor 20 Maart bij den Burgemeester.

Zwolle, ten 12 ure, door het prov. best.: het bouwen van eene wachterswoning bij de ophaalbrug over de Lutterhoofdwijk te Slagharen, begr. f 1675; bestek ter lezing te Zwolle aan het lokaal van het prov. best. en is verkrijgb. bij de erven J. J. Tijl te Zwolle; inl. bij den prov. hoofding. J. C. van Aalst aldaar, alsmede bij den opz. der Dedemsvaart G. S. J. Breukel aan de Balkbrug; aanw. gehouden.

Amsterdam, ten 11.30 ure, door de arch. Jan Stuyt, in café Parkzicht, Stadhouderskade: de bouw van een woonhuis en een kliniek op het Museumterrein; bestek en teek. verkrijgbaar bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134; aanw. 16 Maart, 10 uur.

Steenwijkerwold, ten 11 ure, door de arch. K. Pen Jzn., in het kantoor voor de coöp. landbouwersbank: het vergrooten van het pakhuis met paardenstal enz. te te Steenwijk; bestek en teek. te bekomen bij den besteder.

Utrecht, ten 2 ure, door de arch. E. G. Wentink Jr., in hotel La Station: het bouwen van een hofstede bij Vreeswijk voor mr. A. F. Baron van Lijnden te 's-Gravenhage; bestek met teek. te verkrijgen bij den arch. E. G Wentink Jr. Poortstraat 33 te Utrecht.

ZATERDAG 21 Maart.

Ruurlo, ten 11 ure, door de arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een huis met 2 woningen; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel; aanw. 18 Maart ten 2 ure.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op **Dinsdag 17 Maart 1908,** des namiddags ten **2 uur** (*West Europeesche tijd*) op het bureau van den Sectie-Ingenieur (Kamer No. 8 bovenverdieping van het Station te *Zwolle* van

Bestek T.

Het uitvoeren van onderhoudswerken met bijlevering van materialen aan Gebouwen, Kunstwerken, enz., behoorende tot de lijnen:

Zwolle—Deventer
Zwolle—Leeuwarden
Meppel—Beilen,
Zwolle—Almelo
Zwolle—Coevorden

in 8 perceelen.

Het bestek ligt van af 1 Maart a.s. ter inzage op het bureau van den Sectie-Ingenieur voornoemd en is op franco aanvrage aldaar te bekomen tegen betaling van **f 0.50.**

Tevens zijn aan hetzelfde adres te bekomen, tegen betaling van f 0.25, exemplaren van de ***Algemeene Voorwaarden*** (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in de laatste paragraaf van het bestek is bepaald.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag, den 31sten Maart 1908,** des namiddags ten 2 ure, (*Locale tijd*) aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1131

Het uitbreiden van de wagenmakerij op het station UTRECHT.

Begrooting f 127.900.

De besteding geschiedt volgens § 70 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Maart 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN, te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 2.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 24sten Maart 1908 ten 10.40 u. voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 5den Maart 1908.

GEWAPEND BETON.
UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.
Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.
Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43ste Jaargang. ZATERDAG 21 MAART 1908 No. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Vereenigingsleven.

Het laatste nummer van het „Bouwkundig Weekblad", in grooter omvang dan gemeenlijk verschenen, geeft gelegenheid om kennis te maken met wat er sinds drie maanden in ons bouwkundig vereenigingsleven is omgegaan.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wachtte in December des vorigen jaars de reorganisatievoorstellen der Commissie voor Wetsherziening af. Die Commissie had een half jaar noodig gehad voor haar arbeid en dien primo November 1907 in handen gesteld van een rechtskundigen adviseur.

Den 23 December 1907 had er eene conferentie plaats tusschen de heeren A. Salm G.Bz., Voorzitter der Maatschappij en den heer A. W. Weissman, waarop besproken werd, wat er wel in de wet der Maatschappij moest worden veranderd. Het schijnt, dat deze heeren van den arbeid der Commissie voor Wetsherziening geen groote verwachting hadden.

Het „cardinale punt" der voorgestelde wet, zooals de heeren Salm en Weissman die zich dachten, was: „om te trachten tegemoet te komen aan bestaande grieven tegen de Maatschappij in het „vormen van een groep leden — de architecten — „welke *uitsluitend* stem zouden hebben in alle „aangelegenheden de bouwkunst en het architecten„beroep betreffende".

Dit voorstel bedoelde dus, als wij het wel begrijpen, het hervormen der Maatschappij in eene Vakvereeniging van arhitecten. Het werd behandeld in een bijeenkomst van verschillende mannen van beteekenis en invloed, maar ..... „het gewenscht resultaat werd niet bereikt".

Van iemand, die deze bijeenkomst, welke 20 Januari 1908 in het Gebouw der Maatschappij werd gehouden, heeft bijgewoond, vernamen wij, dat men van eene hervorming der Maatschappij in een Vakvereeniging als door de heeren Salm en Weissman voorgesteld was, geen heil verwachtte, doch slechts een sterke achteruitgang van het ledental.

Inmiddels had de heer Ingenohl het initiatief genomen genomen om een vakvereeniging van architecten op te richten. De heeren, die hij daarvoor uitnoodigde, kwamen 21 Januari 1908 bijeen; op denzelfden dag vergaderde ook het Hoofdbestuur der Maatschappij.

De heer Weissman behoorde onder de uitgenoodigden en „wenschte een beslist antwoord van het Hoofdbestuur of het met de voorgestelde Concept-wet medeging of niet". Blijkbaar had de heer Weissman het voornemen, om, zoo hij van het Hoofdbestuur een beslist antwoord in bevestigenden zin had gekregen, aan de heeren, die de vakvereeniging wilden, mede te deelen, dat hun arbeid overbodig was, daar de Maatschappij reeds in de lang gevoelde behoefte ging voorzien.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Maar het antwoord was zoo weifelend, dat de heer Weissman slechts kon zeggen, „dat z. i. de Maatschappij ook na de reorganisatie niet in staat zou zijn de belangen van een Vakbond voor Architecten te behartigen".

Onzes inziens is het zeer te betreuren, dat het Hoofdbestuur toen niet met meer doortastendheid is opgetreden. Door de aarzelende houding, den 21 Januari 1908 aangenomen is de kans, dat de Maatschappij ooit de gewenschte Vakbond zou kunnen worden, voorgoed verkeken.

Het schijnt, dat men later heeft ingezien, hoe verkeerd er gehandeld was. Want de heeren voor de oprichting van den Bond bijeengekomen, zaten niet stil, en op 29 Februari werd te Utrecht de „Bond van Nederlandsche Architecten" gesticht. Het uitvoerig verslag van die stichting werd in ons blad opgenomen.

„Sommige leden van de Maatschappij maakten „kenbaar, dat, door het op 29 Februari te Utrecht „genomen besluit tot het oprichten van een Vak„bond voor Architecten een gevaar ontstond, zoo „al niet voor alle Bouwkundige Vereenigingen in „het algemeen, dan toch zeker wel voor de Maatschappij in het bijzonder". Overwogen werd, hoe dit „gevaar" zou zijn af te wenden, en het resultaat was een bijeenkomst van het Hoofdbestuur met de Commissie tot Wetsherziening op Woensdag 11 Maart 1908 in het American-Hôtel te Amsterdam.

In die bijeenkomst zijn „stanta pede" zoowel Statuten als Huishoudelijk Reglement voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vastgesteld, en daarbij zijn verschillende punten, die de Bond op zijn programma had, „mir nichts, dir nichts" overgenomen. Wij merkten op, als het 13e der middelen: „Het geven van adviezen op Bouwkundig gebied", het vormen van een „Eerste groep van Gewone leden", die meer in het bijzonder de Vakbelangen van den architect behandelt" en wier leden „door een daartoe te benoemen commissie van onderzoek het lidmaatschap worden waardig gekeurd". Eindelijk is ook in artikel 4 opgenomen, dat, „ingeval een lid der Maatschappij zich schuldig maakt aan handelingen, strijdig met haar doel"; dit lid kan geroyeerd worden.

In het Huishoudelijk Reglement vindt men nog heel wat van den Bond overgenomen, zooals dat een lid der Eerst Groep „minstens gedurende drie achtereenvolgende jaren als beoefenaar der bouwkunst of aanverwante vakken moet zijn werkzaam geweest, dat „vier vergaderingen zullen gehouden worden" en andere onderdeelen meer.

Het blijkt dus, dat men over de bezwaren, die in Januari bestonden is heengestapt en getracht heeft, hetzelfde te doen, wat de Bond reeds gedaan had.

Maar wij zouden de Maatschapppij willen toeroepen: *„n' allez pas chercher midi à quatorze heures"!* Maak U toch niet zoo bezorgd voor uwe toekomst, volbreng de taak, U sinds 1842 opgelegd met lust en ijver, en tracht niet te doen, op gebrekkige wijze, wat de Bond beoogt. Een besluit, zóó overhaast en onder den indruk van de gebeurtenissen genomen als dat van 11 Maart kan slechts een ondoordacht besluit zijn.

Wij vertrouwen, dat men dit, bij nadere overweging, zal inzien. Wat moet er van de Maatschappij worden, als de eerste groep der gewone leden, in een vakvereeniging herschapen, de heeren aannemers of teekenaars-opzichters, die het zich zullen moeten laten welgevallen naar de tweede groep te verhuizen, eens zal willen zeggen, waar het op staat, met andere woorden, als de „klassenstrijd" zich in den boezem der stichting van 1842 zal doen gelden! Dan keeren de stichters zich wis in hunne graven om.

Wij raden de Maatschappij zulk een gevaarlijke proefneming niet aan. Wie zes en zestig jaar is geworden, doet verstandig in zijn wijze van leven geen al te groote veranderingen te brengen.

Laat de Bond den „klassenstrijd" strijden en laten de bestaande lichamen, waaronder de Maatschappij, zich blijven wijden aan het bevorderen der bouwkunst, elk op hunne wijze. Vriendschappelijk samengaan blijft gewenscht *„getrennt marschiren, vereint schlagen"* was de leus van den ouden Moltke. Komt de Kunst in het gedrang, dan moet er front gemaakt tegen wie haar willen belagen, en komt der Maatschappij het voorste gelid toe. Maar zijn de vakbelangen der architecten in nood, dan trekke de Bond aan de spits op en geve de Maatschappij steun in de achterhoede.

Voorloopig is deze ideale toestand nog wel niet bereikt, want het Hoofdbestuur, vergaderd met de Commissie voor de wetherziening hebben de vraag: „Kunnen de vakbelangen van de architecten niet tot hun recht komen in de eerste groep van leden"? met meerderheid van stemmem bevestigend beantwoord. Doch deze heeren zullen misschien bij nadere overweging wel inzien, dat niet *zij*, maar de architecten van Nederland *in het algemeen* deze vraag hebben te beantwoorden, en dat dit antwoord te Utrecht op den schrikkeldag van 1908 door de oprichting van den „Bond van Nederlandsche Architecten" reeds gegeven werd op een wijze, die wat duidelijkheid betreft, niets te wenschen overlaat.

Velen zullen het met ons betreuren, dat de houding der Maatschappij tegenover den Bond geen andere is geweest. Wij hopen, dat de Bond zich niet tot represaille-maatregelen zal laten verleiden, doch kalm zijn weg zal gaan, en door zijn daden zal toonen, aan de door velen gekoesterde verwachtingen te kunnen beantwoorden. Er wacht den Bond zóóveel werk, dat hij zijn tijd niet mag misbruiken, door polemiek te gaan voeren. Hij herinnere zich, dat het de slechtste vruchten niet zijn, waaraan de wespen zich te goed doen. En hij wachte er zich wel voor, een terrein te gaan betreden, waar de voetangels en klemmen der verschillende opvattingen van kunst hem leelijk kunnen kwetsen.

De Nieuwe Zijds-Kapel.

Vervolg van bladz. 84

De brand van 1452 was niet de eerste ramp van dien aard, die het heiligdom trof. De kronieken vermelden ook in 1421 een stedebrand, waarvan de kapel mede een offer werd. In beide gevallen is

DE NIEUWE-ZYDS-KAPEL,
van binnen, naar 't Oosten, te zien.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
4e Jaargang N°. 12

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

telkens het gebouw luisterrijker uit zijn asch herrezen. Vinden wij ook al vermeld, dat in het begin der 15de eeuw de belangstelling in de bedevaarten naar de heilige plaats eenigszins verflauwde, zoo zelfs, dat de voorwerpen van vereering tijdelijk naar de Oude kerk werden overgebracht, zeer duidelijk zijn de berichten daaromtrent niet. Of de toenmalige burgerwisten, die ook te Amsterdam hebben gewoed, daarvan oorzaak waren of welke andere invloeden hierbij in het spel geweest zijn is moeilijk uit te maken. Het is wel mogelijk, dat de herhaalde branden, waarbij volgens de overlevering telkens de miraculeuze hostie ongeschonden bewaard gebleven is gestrekt hebben, om op nieuw de aandacht op de Heilige Stede te vestigen. In de tweede helft der vijftiende eeuw toch bereikte de belangstelling haar toppunt de inkomsten en rijkdommen vermeerderen zoo sterk, dat zij omstreeks het midden der zestiende eeuw meer bedroegen, dan die van de beide parochiekerken van Amsterdam te zamen.

Men veronderstelt op grond hiervan, dat de kapel omstreeks 1555 hare grootste uitbreiding zou hebben gekregen en eerst van dien tijd o a. den aan de zijschepen aansluitenden kooromgang dateert.

Of er grond voor deze veronderstelling bestaat, daarin zou een nauwkeurig onderzoek van het gebouw misschien wat aan het licht kunnen brengen *). De tweede helft der zestiende eeuw was op kerkelijk terrein een onrustige tijd, een tijdperk van overgang evenals het onze, de bouwkunst ondervond daarvan den terugslag. Of toen een zoo belangrijke uitbreiding aan de kapel gemaakt is, zou betwijfeld kunnen worden. In 1566 werd de kapel met plundering bedreigd, maar kon door het moedig optreden van een aantal Amsterdamsche dames het onheil nog worden verhinderd. Twaalf jaren later evenwel deelde zij het lot van zoovele andere kerken en werd zij van al hare sieraden en kostbaarheden beroofd. Slechts armzalige overblijfsels zijn daarvan tot in onzen tijd bewaard gebleven. Het fraaie gothische orgel bevindt zich thans gerestaureerd in de R.K. kerk te Jutphaas. Van het mirakelschilderij, waarschijnlijk een polyptiek, waarop het mirakel in eenige tafereelen was voorgesteld, zijn eenige fragmenten aanwezig in de Nieuwe Kerk.

Op het Begijnhof moeten mede een altaarkussen en een paar vaandels uit de kapel afkomstig bewaard zijn. De zoogenaamde mirakelkist, waarin de mirakeleuze hostie het eerst zou zijn gelegd, is nog te zien in het Burgerweeshuis.

Maar waar zijn de talrijke altaarsieraden en fraaie zaken door bedevaartgangers geschonken gebleven?

Tot die bedevaartgangers behoorde in 1484 Maximiliaan van Oostenrijk en in 1531 of 1532 Karel V. Van Maximiliaan is bekend, dat hij de kapel met rijke geschenken o.a. „eenen Gulden Kelck, met Costelicke Mis-cleederen, ende een wtermaeten groote Wasse-Caersse" vereerde; ook Karel V. zal niet met ledige handen gekomen zijn.

Tot 1832 waren in een der vensters nog de overblijfsels te zien van geschilderde glazen, waarschijnlijk door Maximiliaan en Philips de Schoone geschonken. Men kan wel als zeker aannemen, dat meerdere, zoo niet alle ramen van de kapel eertijds met geschilderde glazen bezet zijn geweest, het tijdperk van den hoogsten luister valt toch ongeveer samen met dat van den hoogsten bloei onzer glasschilderkunst.

In de bij dit nummer gevoegde plaat ziet men het inwendige, zooals zich dit omstreeks 't begin der achttiende eeuw moet hebben vertoond; er schijnt toen in het koor nog iets van een altaar aanwezig te zijn geweest, maar overigens is van den ouden luister weinig meer overgebleven en sedert is er niet veel aan het inwendige veranderd, behalve dat ook nu het orgel verdwenen is en door verwaarloozing de bouwvalligheid, die zooals men weet wordt toegeschreven aan den invloed van de verlaging van het grondwaterpeil op de fundeering, er niet minder op is geworden.

(*Slot volgt*).

*) De afbeelding in ons vorig nummer geeft het gebouw te zien zonder kooromgang en schijnt vooralsnog het eenig document, waarop de veronderstelling (geuit in de beschrijving in Eigen Haard jaargang 1898) berust. Of zij zeer betrouwbaar is in details, komt ons twijfelachtig voor, want al moge in 1534 of 1544 de kapel kleiner zijn geweest dan thans, het is toch niet waarschijnlijk dat zij toen, behalve het dwarsschip aan de westzijde, slechts drie travees zou hebben gehad in plaats van de thans aanwezige zes.

Het Loodwitvraagstuk.

HET TWEEDE VOORLOOPIG RAPPORT DER „LOODWITCOMMISSIE".

Naar aanleiding van de critiek, welke het in October 1906 door de Loodwitcommissie uitgebrachte Voorloopig Rapport heeft uitgelokt, is door de commissie een tweede rapport samengesteld, waarin eenige aanvankelijk verkregen resultaten van haren arbeid worden medegedeeld en overigens aan de bedoelde critiek voor zooveel noodig aandacht wordt geschonken.

Hoewel ook thans nog geen eindoordeel kan worden uitgesproken, is de commissie van oordeel, dat het zijn nut kan hebben ook de in haar tweede rapport vervatte beschouwingen te publiceeren, voordat het eindrapport het licht ziet.

Aan dit tweede voorloopig rapport is het volgende ontleend.

In het rapport van 1906 werd opgemerkt, dat 4 à 5 jaren noodig zullen zijn voor en aleer een definitief antwoord door de Commissie op de haar gestelde vraag kan gegeven worden.

Zij kan dus ditmaal niet anders dan een bericht geven van wat tot heden ten opzichte van de verschillende proeven gebleken is, wat de Commissie inmiddels nader heeft verricht en nog voornemens is verder te doen.

De in October l.l. gehouden inspectie van de verschillende verfproeven hebben in het algemeen het navolgende aangetoond:

1e. Het vermoeden, dat in de tot nu onderzochte gevallen voor binnenverfwerken geen loodwit en loodwitplamuur meer noodig zijn, maar deze door zinkwit en zinkwitplamuur zijn te vervangen, wordt hoe langer hoe meer bevestigd.

2e. Wat de verschillende buitenverfwerken betreft is thans gebleken:

a. dat de door de Commissie aangebrachte zinkwitverfproeven aan het Paleis van Justitie te Amsterdam in het algemeen tot heden zich zeker niet minder goed gehouden hebben dan de loodwitverven en nog in goeden toestand verkeeren;

b. dat de door de Commissie aangebrachte zinkwitverfproeven aan de woningen te Hoek van Holland zich in het algemeen iets beter hebben gehouden dan de loodwitverven, maar dat zich daar, hoewel op slechts enkele plaatsen, ten aanzien van een der vele geverfde zinkwitvakken het verschijnsel van loslaten der zinkwitverf heeft voorgedaan;

c. dat de zinkwitverfproeven op de verschansing van het Politievaartuig „de Argus" zich tot heden beter hebben gehouden dan de loodwitverven;

d. dat boven water de ijzermenie als onderlaag op ijzerwerken tot heden even goed voldoet als de loodmenie, doch dat onder water de ijzermenie zich slecht heeft gehouden;

e. dat de zinkwitverfproeven op de brug over de Westerdoksluis te Amsterdam bij voortduring achterstaan bij de loodwitverven aldaar;

f. dat de proef met 44 ijzeren platen, opgesteld zooals het Voorloopig Rapport der Commissie aangeeft, teneinde na te gaan in hoe verre die ongunstige afwijking aan de brug over de Westerdoksluis wellicht aan plaatselijke omstandigheden of toevallige oorzaken ware te wijten, door een bijkomende omstandigheid niet aan de verwachtingen heeft beantwoord.

De daartoe gebruikte ijzeren platen waren, door behandeling met verdund zoutzuur en daarna afspoeling in kalkwater, van roest ontdaan en daarna geverfd. Het blijkt nu achteraf, dat bij die voorafgaande behandeling het zuur niet volledig genoeg was geneutraliseerd en op de meeste platen zeer spoedig een proces van onderroesting ontstond, dat verdere waarneming allengs onbetrouwbaar maakte. Die proeven zullen dus nu moeten worden herhaald en de platen zullen alsdan vooraf slechts langs mechanischen weg van roest worden gezuiverd.

Conclusies ten voor- of nadeele van zink- en loodverf waren hieruit niet te trekken, alleen kon nog geconstateerd worden, dat de in standolie afgeverfde platen zich in alle gevallen beter hielden dan die, waarvan de bovenlaag volgens Fransche wijze in rauwe olie en terpentijn was geverfd.

De Commissie heeft verder nog proeven genomen, zooals zij in haar Voorloopig Rapport aankondigde, om na te gaan of de voortreffelijke resultaten, welke bij de bewerking van zinkwitverf tot nu toe uitsluitend met den verfwalsmolen waren verkregen, ook te verkrijgen zouden zijn met den meer gebruikelijken konusmolen.

Die proeven hebben doen zien, dat met zeer goede en oordeelkundig gebruikt wordende konusmolens bij herhaalde maling een even goede menging, fijnheid en innige verbinding te verkrijgen is als met de walsmolens.

De overige proeven, die de Commissie zich volgens het Voorloopig Rapport nog voorstelde te nemen, zijn nog niet afgeloopen. Daarover kan nog niets naders voor het oogenblik worden medegedeeld.

De Commissie stelt zich voor het verschijnsel, dat de verf op een enkel vak te Hoek van Holland losliet, hierboven sub 2*b* vermeld, nog aan een nader onderzoek te onderwerpen en zoo mogelijk de oorzaak daarvan op te sporen.

De openbaarmaking van het Voorloopig Rapport der Loodwitcommissie in December 1906 heeft vele pennen in beweging gebracht.

Met betrekking tot de adressen, waarbij wordt aangedrongen op een wettelijk verbod van het gebruik van loodwithoudende verfstoffen, meent de Commissie te moeten opmerken, dat zij het in dezen stand der proeven voorbarig zou achten te adviseeren om het gebruik van loodwit geheel te verbieden, al kan zij niet anders dan toejuichen, dat het gebruik van zinkwitverf reeds thans, waar dit mogelijk is, door Regeering, Maatschappijen en welwillende particulieren zooveel doenlijk bevorderd wordt.

Ten opzichte van de adressen, waarin de vervanging van loodwithoudende verfstoffen wordt bestreden, merkt de commissie o.a. het volgende op:

In het algemeen blijkt het aan vele mr. schilders niet duidelijk te zijn, wat de beteekenis is der proeven, en der resultaten, daarmede bereikt.

De Loodwitcommissie wordt vrij algemeen voorgesteld als het loodwit vijandig te zijn.

De commissieleden erkennen volgaarne de vele voortreffelijke eigenschappen, welke het loodwit bezit en trachten die geenszins te verkleinen, maar aan de zeer groote vergiftigheid van deze stof en de rampzalige gevolgen daarvan dankt de Commissie haar opdracht om na te gaan of eene andere verfstof, die dit nadeel niet of in veel geringer mate bezit, niet bruikbaar voor de praktijk zou zijn te maken.

De samenstelling der zinkwitverf, welke voor de proeven der Commissie door de mr. schilders voor het buitenwerk gebruikt werd, was oorzaak, dat een laag dier zinkwitverf steeds minder dekkend bleef dan de voor buitenwerk gebruikte loodwitverf.

De daaruit voortgevloeide spreekwijze in schilderskringen, dat zinkwit minder dekt dan loodwit, is ten opzichte van de aldus gemaakte verven volkomen waar en wordt door geen enkel lid der Commissie weersproken.

Daardoor was, om een gelijke dekking met zinkwit als met loodwit te krijgen, het aanbrengen van meer zinkwit- dan loodwitlagen noodzakelijk.

Door het meerdere daaruit voortvloeiende arbeidsloon was, afgescheiden van andere technische bezwaren, het verven in zinkwit meestal duurder.

Nu is allereerst het streven der Commissie er op gericht geweest, een zinkwitverf samen te stellen, die aan grootere duurzaamheid ook grooter dekkend vermogen paarde. Zij heeft getracht dit te bereiken, door o. a. het zinkwitgehalte tegenover het oliegehalte te vergrooten.

Dit nu is der Commissie gelukt. Door haar kan geconstateerd worden, dat bij zeer innige menging en oordeelkundige samenstelling de zinkwitverf, die voorheen bij zulk een groot zinkwitgehalte te dik en te bordig was om goed uitgestreken te worden, dunner en goed uitstrijkbaar voor het gebruik werd.

Omtrent de *aldus* bereide zinkwitverf heeft de Commissie verklaard, dat zij even goed dekt als de op de tot nu toe gebruikelijke wijze aangemaakte loodwitverf en dus daarmede geen meerdere verflagen behoeven aangebracht te worden om dezelfde dekking te krijgen als die, welke met loodwitverf verkregen wordt.

De Commissie acht het van belang een der laatst bedoelde adressen hier nader te bespreken. Volgens dit adres heeft men proeven genomen met zinkwitverf, op gelijke wijze samengesteld als die,

welke de Commissie gebruikte, doch is daarbij gebleken, dat die verf niet te gebruiken is, omdat ze te bordig en veel te zwaar is om verstreken te worden.

Wanneer de Commissie nu echter verklaren kan, dat met haar zinkwitverf verscheidene honderden meters oppervlakte geschilderd zijn en thans ook door anderen in navolging van haar vele duizenden meters oppervlakte wederom reeds beschilderd zijn geworden, dan ligt de onderstelling voor de hand, dat bij het nemen van de in het adres bedoelde proeven fouten zijn gemaakt.

De Commissie meent allereerst te moeten opmerken, dat voor loodwit het vier weken laten nawerken na de bereiding een uitstekende maatregel is, maar dat, zooals elk schilder zal toegeven, deze maatregel, op het zinkwit toegepast, minder goed is, vooral als het zinkwit gedurende zulk een tijd onder water wordt gezet. Daardoor moet de zinkwitverf bordig en dik worden. Het verdient dan ook veeleer aanbeveling de zinkwitverf kort vóór het gebruik te bereiden en dan in gesloten blikken bussen te bewaren.

Het laten nawerken van het zinkwit kan dus allereerst een minder goede handelwijze bij het nemen van deze proeven zijn geweest, die van grooten invloed op het resultaat moest zijn.

Maar ten tweede weet elk ervaren vakman, dat er verschil is in het zinkwit wat zijn oorsprong betreft, ten opzichte van zijne verhouding tot de olie. Vandaar, dat in het Voorloopig Rapport der Commissie uitdrukkelijk geconstateerd is, dat zij voor zinkwit slechts gebruikt had Maastrichtsch en Silezisch zinkwit en dat van de Vieille Montagne.

Met ander zinkwit (bijv. Amerikaansch) is ook der Commissie gebleken, dat een paar procenten meer olie noodig waren om dezelfde uitstrijkbaarheid te bereiken, dan bovengenoemde soorten behoefden.

Evenzoo is het iederen ervaren schilder bekend, dat er zoogenaamde magere en vette lijnolie bestaat en er verschil is in de hoeveelheid verfstof, die beide opnemen om eenzelfde uitstrijkbaarheid te verkrijgen en ook de tempertuur daarop van invloed is.

Had men bij het nemen der proeven met het bovenstaande rekening gehouden, inplaats van zich te zeer aan de letter van het rapport te houden, dan zouden zij naar de overtuiging der Commissie dezelfde uitkomsten hebben opgeleverd als de Loodwitcommissie verkreeg.

De Commissie, die slechts opgaf hoe de verhoudingen harer zeer bruikbare verf geweest zijn, was zich van den aanvang af bewust, dat die verhoudingen in sommige gevallen eene wijziging van enkele procenten zouden moeten ondergaan, o. a. bij vermenging met verschillende kleurstoffen: zij rekende echter op den goeden wil en het goed technisch inzicht van kundige vakmannen, om naar omstandigheden na te gaan waar en hoe eenige wijziging noodig zou kunnen zijn, terwijl dit toch op de hoofdzaak van geen invloed van beteekenis zou zijn.

De Commissie kan constateeren, dat de dit jaar uitgevoerde vele buitenverfwerken met zinkwitverf naar de samenstelling door de Commissie aangegeven, de behoorlijke verwerkbaarheid en uitstrijkbaarheid ervan geheel bewezen hebben.

Daarna wederlegt de Commissie nog de bewering, dat zij bij hare vroegere conclusie, dat zinkwitverf nog iets goedkooper uitkomt dan loodwitverf, de arbeidsloonen buiten rekening heeft gelaten, en staaft zij deze conclusie nog eens door een berekening en verder ontzenuwt zij ook, door mededeeling van de resultaten van nauwkeurige metingen, de bewering, dat de zinkwitverf noodzakelijk in een dikkere korst zou moeten worden aangebracht dan loodwitverf, waaronder de architectonische lijnen van lijstprofielen enz. zouden lijden, om vervolgens, waar ten slotte wordt beweerd, dat de kosten, berekend over eenige jaren, bij het gebruik van de zinkwitwerf der Commissie hooger zullen zijn, omdat men eerder dan met loodwit zal moeten oververven, te verklaren, dat dit blijft bij beweren, zonder zweem van bewijs.

Dit bewijs is nog niet te leveren, de juistheid of onjuistheid der bewering kan eerst over één of twee jaar blijken.

Men kan zich verzekerd houden, dat de Commissie haar taak met de grootste onpartijdigheid zal blijven volvoeren, zooals tot heden, al streeft zij met de Regeering er ernstig naar om andere verfstoffen zóó te bereiden, dat zij voor de praktijk bij loodwit niet achterstaan of niet te veel achterstaan om deze gevaarlijke verfstof in de meeste — zoo niet in alle gevallen — te kunnen vervangen.

Waar bij verschillende Departementen van Algemeen Bestuur en anderen thans vele werken in zinkwit worden uitgevoerd, conform de opgave der Loodwitcommissie, zijn er waarborgen genoeg, dat het al of niet praktische en uitvoerbare van de proeven der Loodwitcommissie zeer spoedig zal blijken, ook al wordt geen gevolg gegeven aan het voorstel, vervat in het adres van de firma G. Greve te Utrecht, waarbij op benoeming van een tweede loodwitcommissie wordt aangedrongen.

Iets over luchtgas en nadere verlichtingsmiddelen.

In de practijk treft men nog veelvuldig zooveel verkeerde meeningen op het gebied van de heden daagsche Kunstverlichtingen voor landhuizen en andere gebouwen, die door eigen middelen in hunne verlichting moeten voorzien, dat wij reeds herhaaldelijk door breede mondelinge uiteenzettingen pogingen hebben moeten doen om tot de opheffing van die verkeerde denkbeelden mede te werken.

Omdat wij door de pers een grooter kring denken te bereiken dan door persoonlijke aanraking mogelijk is, willen wij hier ter plaatse in korte woorden eenige gezichtspunten openen welke naar onze ondervinding tot het verspreiden van goede begrippen kunnen medewerken.

In de eerste plaats ontmoet men steeds het dwaalbegrip dat acetyleengas en luchtgas identiek zijn of althans nagenoeg overeenkomstige eigenschappen bezitten.

Niets is echter minder waar, en de overeenkomst gaat niet verder dan dat beiden hun brandbaarheid danken aan een z. g. koolwaterstof, een verbinding van koolstof met waterstof, echter van geheel verschillende samenstelling en eigenschappen. Trouwens in de groote reeks van koolwaterstoffen bestaan

zulke uiteenloopende stoffen, dat samenvatting in één groep beslist is uitgesloten.

Luchtgas nu is een mengsel van de damp van gasoline met lucht in zulk een verhouding, dat een gasmengsel ontstaat dat alleen onder toevoer van nog meer lucht verbranden kan.

De gasoline, ook bekend onder de namen hetan, hydririne enz., is een van de zeer vluchtige destillatie-producten van de ruwe petroleum. Het product n. l. dat de petroleum-bronnen leveren verschilt wel naar de vindplaats maar in hoofdzaak komen alle ruwe petroleumsoorten daarin overeen, dat zij bestaan uit mengels van verschillende koolwaterstoffen van uiteenloopend soortelijk gewicht van af de lichte en bij de gewone luchttemperaturen zeer snel verdampende petroleum-ether tot aan de zware niet verdampende minerale vetten.

De ruwe petroleum wordt teneinde hare bestanddeelen te scheiden, in retorten blootgesteld aan gaandeweg hoogere temperaturen, zoodat bij ieder dier temperaturen een bepaalde stof, die bij dien warmtegraad haar kookpunt bereikt, overdestilleert en afzonderlijk kan worden opgevangen. Deze handelwijze wordt gefractionneerde detillatie genoemd.

Bij een temperatuur van 50—70° destilleert over een kleurlooze bewegelijke en zeer vluchtige vloeistof, die een soortelijk gewicht van 0.650—0.660 heeft en welker dampen, mits met een ruime hoeveelheid lucht in aanraking gebracht, gemakkelijk branden kunnen. Deze stof, gasoline genaamd, gaat zelfs bij temperaturen beneden het vriespunt nog zeer gemakkelijk in damp over.

Gasolinedamp is zwaarder dan lucht en vermengt zich zonder kunstmatige bevordering van die vermenging daarmede niet vlug. Door die grootere zwaarte van gasolinedamp zijn mengsels van deze damp met lucht ook zwaarder dan de onvermengde lucht, terwijl de eigenschap van moeielijke vermenging ook onder die omstandigheden bewaard blijft, dus luchtgas vermengt zich niet spoedig met de omringende atmosferische lucht.

Gasolinedamp is brandbaar, maar hij vereischt een aanzienlijke hoeveelheid lucht (ruim het 30-voudige volume) om te kunnen verbranden. De gevolgen hiervan zijn, dat een gasolinevlam gemakkelijk gedoofd kan worden door het beperken van den luchtoevoer, maar ook nog, dat mengsels van gasolinedamp en lucht slechts ontplofbaar zijn onder de (niet altijd te vervullen) voorwaarde van grondige vermenging en dan slechts binnen zeer nabij elkaar gelegen grenzen. Die grenzen liggen voor bepaalde omstandigheden tusschen 2.5 en 4.5 p.Ct. gasolinedamp en 97.5 en 95.5 p.Ct. lucht. Mengsels armer aan gasolinedamp zijn niet brandbaar en rijkere alleen maar brandbaar bij toetreding van lucht, niet ontplofbaar.

Acetyleengas is een gas, een verbinding van koolstof met waterstof, dat ontstaat, indien calciumcarbid (een verbinding van koolstof met het metaal calcium) in aanraking gebracht wordt met water, bij welke reactie dan acetyleengas en calciumhydraat (kalk) ontstaat.

Acetyleengas is een zeer brandbaar gas, lichter dan lucht en zich daarmede begeerig vermengende. De inwendige samenhang van de samenstellende elementen is gering, zoodat het licht ontvlambaar is en in vermenging met lucht gemakkelijk tot ontploffing is te brengen.

Wanneer acetyleengas verbrandt, d.w.z. wanneer de samenstellende elementen, kool en waterstof, zich met zuurstof verbinden, wordt het gas ontleed, waarbij nog warmte vrij komt, in plaats van gebonden wordt, zooals met andere koolwaterstoffen het geval is. Hierdoor ontstaat eenerzijds een hooger verbrandingstemperatuur en verbrandings. warmte anderzijds echter een grootere kans op ontleding, bv. bij ontploffing.

Inderdaad zijn mengsels van acetyleengas en lucht binnen zeer ruime grenzen ontplofbaar in dezelfde omstandigheden als boven aangenomen tusschen 4.5 en 52 p.Ct.

Voor de verlichting staat daartegenover het voordeel, dat hooge vlamtemperaturen verkregen worden en dus de vrij brandende vlam een sterk en zeer wit licht geeft en de niet-lichtgevende, blauwe vlam intensieve lichtuitstraling door middel van gloeikousjes kan geven.

Inderdaad verkrijgt men met acetyleen-gloeilichtbranders veel licht bij gering gasverbruik, maar het verkrijgen en behouden van een zuiver blauwe vlam, die niet roet en niet terugslaat, vereischt nauwkeurige regeling en oplettendheid. Het vormen van blauwe vlammen voor verhittingsdoeleinden is dientengevolge wel mogelijk, maar leidt licht tot roetvorming.

De hooge vlamtemperatuur en de groote hoeveelheid gevormde warmte zouden anders deze toepassing wel ten gunste komen.

Het uit het gewone handelscarbid bereide acetyleengas bevat eenige verontreinigingen, die gedeeltelijk verwijderd kunnen worden door een steeds toegepaste chemische zuivering, maar waarvan genoeg overblijft om het gas een karakteristieken reuk te geven. Bij nalatigheid in de zuivering kunnen die onzuiverheden aan het gas gevaarlijke eigenschappen mededeelen.

Met het reeds beschreven luchtgas verschilt in dit opzicht acetyleengas, dat luchtgas geen onzuiverheden bevat en dus geen reiniging behoeft. Intusschen is de reuk niet zoo sterk, maar ruim voldoende om zelfs de aanwezigheid van zeer kleine hoeveelheden te kunnen constateeren.

Uit het vorenstaande volgt, dat beide gassen zeer verschillende eigenschappen bezitten, maar ook dat zij op zeer verschillende wijze bereid worden. Luchtgas is slechts een product van eenvoudige verdamping en vermenging, acetyleen daarentegen van eene scheikundige omzetting. Bij acetyleenbereiding ontstaan andere stoffen, waaronder de ruime hoeveelheid kalkresten, bij luchtgasbereiding worden de aanwezige stoffen slechts verbruikt.

De beide beschreven stelsels, welke ieder in velerlei vorm in den handel voorkomen, vormen de voornaamste der in toepassing zijnde verlichtingsstelsels voor gebouwen, die daarin door eigen middelen moeten voorzien.

De verlichting met petroleum- en olielampen zullen wij hier verder stilzwijgend voorbijgaan als zijnde voldoende bekend om verwisseling met andere te voorkomen.

Daarentegen verdienen kortelijk vermelding z.g. benzineverlichting, de petroleumgaslampen, de spiritisgloeilampen.

Steenkolengas en oliegas kunnen verder onvermeld blijven, omdat deze zich minder goed leenen voor toepassing op kleine schaal.

Onder benzineverlichting verstaat men zulk eene verlichting waar benzine van 0,680 soortelijk gewicht uit een iets hooger gelegen reservoir toevloeit aan een vooraf verwarmden brander en aldaar tot gas overgaat, dat onder meer of minder ruimen luchttoevoer met blauwe of lichtgevende vlam verbrandt.

In deze blauwe vlam wordt dan een kousje geplaatst dat sterk licht kan uitstralen. De voor de verdere verdamping noodige warmte wordt voordurend door de vlam zelf geleverd.

Een andere vorm van ongeveer hetzelfde beginsel is de petroleumgasverlichting. Hier wordt petroleum onder zeer hoogen pneumatischen druk van uit één reservoir door dunne buisjes toegevoerd aan een willekeurig aantal branders, die naar het zooeven beschreven beginsel geconstrueerd zijn. Daar petroleum evenwel moeielijker verdampt dan benzine is hoogeren druk en sterken verhitting van de branders noodig. De branders maken daardoor een vrij sterk geruisch en kunnen alleen toepassing in de buitenlucht vinden of in lokaliteiten, b. v. fabrieken, waar het geruisch niet hinderlijk is. Het schijnt ook nog niet gelukt te zijn om branders van kleine afmeting te maken.

Het stelsel is intusschen wel geschikt om vele lampen van uit één reservoir te voeden.

De spiritusgloeilichtverlichting berust eveneens op de gasvorming uit een vloeibare brandstof, spiritus, door de eigen warmte van de vlam en tot gloeiing brengen van een kousje. Zij heeft echter hier te lande door den hoogen prijs van de spiritus nog niet veel toepassing gevonden. Bovendien behoort zij met petroleum e. d. tot de éénlichtstelsels, zoodat de arbeid voor schoonhouden, vullen enz. evenredig is aan het aantal in gebruik zijnde lampen, in tegenstelling met de centrale stelsels waarin alle lichten van hetzelfde gebouw bediend worden van uit één hoofdtoestel.

Den Haag, Maart '08. P. J. G. NELL.

Prijsvragen.

Door de „Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst'. en door „Amstels Bouw-Vereeniging" worden gezamenlijk twee prijsvragen uitgeschreven betreffende de beste plannen voor:

A. een perceel ter bewoning van gezinnen uit den burgermiddenstand;

B. een perceel ter bewoning van gezinnen uit den werkmansstand;

zoodanig dat de bouw daarvan tevens loonend voor den bouwondernemer is. Het programma stelt de volgende eischen:

BEPALINGEN BETREFFENDE DE INRICHTING DER PERCEELEN.

Het perceel, bedoeld sub A, moet bevatten benedenhuis met kelder en twee bovenwoningen. De benedenwoning en elk der bovenwoningen moeten een afzonderlijken toegang en opgang bezitten. De beide bovenwoningen moeten elk de beschikking hebben over de helft der zolderruimte, terwijl elke woning geschikt moet zijn ter bewoning door een gezin van minstens vijf personen, de dienstbode daarin niet begrepen.

Het perceel, bedoeld sub B, moet ruimte aanbieden voor de bewoning van acht werkmansgezinnen, elk bestaande uit minstens zes personen. Als toegang tot alle woningen kan op een gemeenschappelijken toegang en opgang gerekend worden, desgewenscht kunnen meerdere toegangen ontworpen worden.

BEPALINGEN EN GEGEVENS, VOOR DE BEGROOTING DER BOUWKOSTEN EN DE EXPLOITATIE-REKENING.

Het perceel, bedoeld sub A, is gedacht op een bouwterrein, diep 20 M., met een waarde van f 30.— per M². dat genoemd sub B, op een terrein diep 18 M., ter waarde van f 22.50 per M². Bij eerstgenoemd terrein is te rekenen op den toelaatbare bebouwingsdiepte van 12 M. uit de voorgevelrooilijn, laatstgeeoemd terrein kan bebouwd worden tot op hoogstens 11.5 M. uit de voorgevelrooilijn.

De straat is gelegen op 0.70 M., het bouwterrein op 0.40 M. boven A. P. De fundeeringsdiepte, bedraagt voor bovenkant fundeeringsplaat 0.80 M. onder A.P. Voor de hoofdposten der over te leggen gedetailleerde begrooting der bouwkosten zijn de volgende cijfers aan te houden Voor de fundeering, inbegrepen ontgraving en weder aanvulling der fundeeringsput f 0.90 per M, heipaal, alle palen ter lengte van 12 M.

Hout voor de fundeering f 32.— per M³.

Hout voor de balklagen en kap f 40.— per M³.

Metselwerk, door elkander gerekend f 15.— per M³.

Houten vloeren f 1.20 per M².

Terreinafsluiting f 2.— per M².

Elk der zijgevel- (bouw) muren is, gelet op de mogelijkheid van inbalking der aangrenzende perceelen, slechts voor de helft zijner kosten — inbegrepen de fundeering — in de begrooting op nemen.

Tot dekking der algemeene onkosten zijn de bouwkosten te vermeerderen met 8 pCt,

Rioleeringswerken in den openbaren weg zijn ten laste der Gemeente.

Voor de bij de plannen over te leggen exploitatie-rekening gelden de volgende cijfers: Voor huuropbrengst van perceel A, per jaar f 1125.—, verdeeld aldus: benedenhuis f 400.—, 1ste bovenwoning f 375.—, 2de bovenwoning f 350.—.

Voor idem als voren voor perceel B, per jaar f 1154.—, verdeeld als volgt: benedenwoningen per week f 3.—, 1ste verdiepingswoningen f 2.80, 2de verdiepingswoningen f 2.70, 3de verdiepingswoningen f 2.60.

Voorts is te stellen aan lasten: waterverbruik voor perceel A, f 39.—, voor perceel B f 72.—. Straatbelasting per jaar voor A en B ongeveer gelijk te stellen op f 3,50 per M. voorgevellengte en grondbelasting 2½ maal het totaal der straatbelasting, voor huurderving en onderhoud 15% van de netto huuropbrengst.

BEPALINGEN BETREFFENDE DE PLANTEEKENINGEN.

De plannen moeten in alle opzichten voldoen aan de bepalingen der Amsterdamsche Bouwverordening voor de nieuwe stad. Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen zijn uitgevoerd, eenvoudig en scherp, zonder dat daarop kleuren, systeemlijnen, schaduwen (met lijnen of tinten) mogen voorkomen.

Van elke verdieping der perceelen wordt verlangd een plattegrond-teekening, benevens het fundeerings-

en kapplan, langs- en dwarsdoorsneden, en de aanzichten der voor- en achtergevels. Plattegrondteekeningen, met ingeschreven maten, eveneens de hoogtematen bij de doorsnede-teekeningen, Alles op schaal van 1 à 100.

De plannen moeten vergezeld gaan van eene uitgewerkte en omschrijvende begrooting van bouwkosten, waaruit de te gebruiken materialen blijken benevens van eene exploitatierekening.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. In elk der beide prijsvragen kunnen drie bekroningen worden uitgekeerd. Ter beschikking van de Jury is een bedrag gesteld van f 250.— voor elke prijsvraag, welke zoo zal verdeeld worden dat de 1e prijzen f 150.— bedragen.

Art. 2. De plannen met daarbij behoorende gedetailleerde begrooting van kosten en exploitatierekening moeten voor of op 30 Juni 1908 franco worden verzonden aan het adres van den Secretaris der Jury, Marnixstraat 402. Alle correspondentie is te richten aan het adres van den heer P. VAN EXTER, Hemonylaan 15, Amsterdam. Vragen omtrent deze prijsvraag zullen uitsluitend worden beantwoord in het „Bouwk. Weekblad".

Art. 3. Alle stukken moeten gemerkt zijn met een motto en herkenningsteeken en vergezeld zijn van: a. een goed gezegeld couvert voorzien van hetzelfde motto benevens een herkenningsteeken als op de daarbij behoorende stukken voorkomen en inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper; b. van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art. 4. Het schrift op de teekeningen en van alle stukken moet van een andere hand zijn dan die van den ontwerper.

Art. 5, De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, voordat de Jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 6. Ontwerpen waarvan de stukken niet volledig zijn, niet beantwoorden aan de gestelde bepalingen of waarbij de hiervorenstaande bepalingen van art. 4 en 5 niet in acht zijn genomen, blijven bij de beoordeeling buiten verdere beschouwing.

Art. 7. De ingekomen ontwerpen met daarbij behoorende bescheiden zullen worden worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de HH. A. D. N. van Gendt, J. H. W. Leliman, P. van Exter, C. H. Eldering, Architecten en Bouwkundigen en J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, allen te Amsterdam.

Art. 8. Uiterlijk binnen twee maanden na den datum van indiening, genoemd in art. 2, brengt de Jury haar rapport uit aan de besturen der prijsvraag-uitschrijvers. Dit rapport wordt ten spoedigste openbaar gemaakt in het „Bouwkundig Weekblad".

Art. 9. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der prijsvraag-uitschrijvers, terwijl alle ontwerpen en bescheiden gedurende minstens drie weken zullen worden tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Daarbij ligt het Jury-rapport ter lezing.

Art. 10. De niet-bekroonde ontwerpen kunnen binnen een week, na afloop der tentoonstelling worden afgehaald aan genoemd gebouw op vertoon van motto en herkenningsteeken, of zullen desverlangd voor de inzenders buiten Amsterdam, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.

Vastgesteld 7 Maart 1908.

Het Bestuur van Amstels Bouwvereeniging,

P. VAN EXTER, Voorzitter.
J. B. SELLMEYER, Sekretaris.

Het Bestuur der afd. Amsterdam der Maatij. tot Bevordering der Bouwkunst,

W. J. DE GROOT, Voorzitter.
J. H, W. LELIMAN, Sekretaris.

De Jury:

J. H. W. LELIMAN, Voorzitter.
A. D. N. VAN GENDT.
J. W. C. TELLEGEN.
C. H. ELDERING.
P. VAN EXTER, Sekretaris.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 11. Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur en van de gecombineerde vergadering van het Hoofdbestuur met de Commissie tot Wetsherziening op 11 Maart 1908. — Memorie van Toelichting Wetsherziening 1907—1908. — Concept-Statuten en Huishoudelijk Reglement. — Dit verslag bevat uitvoerige mededeelingen over de onderhandelingen, die aan de oprichting van den Bond van Architecten te Utrecht zijn voorafgegaan en de pogingen, die gedaan zijn, om tot overeenstemming met de oprichters van den Bond te geraken wat evenwel niet gelukt is.

Architectura No. 11. Damprijsvraag.
De Nieuwe Zijds-Kapel, door K. de Bazel, met afbeelding.
De Uitbreiding van Amsterdam vanaf het laatst der 15e eeuw door Ph. J. Hamers, met afbeeldingen.
Technisch Gedeelte Technisch Onderwijs per correspondentie (slot). — Een en ander over het ontglanzen van olieverf bij het schilderen van gevels. — Bescherming van ijzer tegen verschillende invloeden, door L. Zwiers.

De Bouwwereld No. 12. Iets over Koelhuizen door J. F. H. Koopman w.i. met afbeeldingen.
Sectiel-tafereel, naar ontwerp van A. Le Comte (afbeelding.)
Vloeren zonder naden door Prof. J. A. van der Kloes. (Vervolg).

De Ingenieur No. 11. Inleiding tot het bezoek aan de werf „Gusto". Voordrachten gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 22 November 1907 te Rotterdam door J. D. Dresselhuis en C. van Rijn, met afbeeldingen.
C. T. J. Louis Rieber. Necrologie door D. E. C. Knuttel c. b. i.
Scheepsbouw in 1907.
Rapport betreffende ongevallen met beton-ijzer-constructies in Nederland door S. J. Rutgers c.i. met afbeeldingen.
Overbrenging van beweging over korten afstand, door F. van Iterson w. i.
Vergadering van de Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie v. h. Kon. Inst. v. Ing. van 7 Maart 1908.

Technisch Weekblad (B.v. T.) No. 11. Bestuursberichten. — Kort verslag der B. B. Vergadering. — Uit de Afdeelingen. — Vrijheid-Vereeniging. — Ingezonden. — Berichten. — Een stuk-werk tarief-systeem (vervolg) Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 12. A. V. der Genie.
Beslissing van geschillen.
Uit eigen kring. Accoord.
Een belangrijk verslag V.
Afdeelingsverslagen. Rotterdam 28 Februari 1908. Rosendaal 12 Maart 1908.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 37. Overproductie is de aartsvijandin in elke industriëele onderneming (ingezonden). — Het walswerk „Svedala". Over den invloed van de vastheid van metselsteenen en mortel op de vastheid van het metselwerk, overgenomen uit „Architectura" (vervolg). De fundamenteele eigenschappen der kleisoorten, uit „die chemische Industrie".

Deutsche Bauhütte No. 11. Krippen und Säuglingsheime door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.
Neue Heidehäuser II, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen.
Ueber Effectbeleuchtungen, door C. Zetzsche.

Personalia.

— Tot leeraar aan de ambachtsschool te Amersfoort is benoemd de heer K. Swagerman te Hengelo.

— De architect van den waterstaat in N. O. Indië J. C. Dekker heeft wegens volbrachten diensttijd eervol ontslag uit 's lands dienst gevraagd. met 9 Juni. l.d. id. de opzichter 1e klasse van den waterstaat, W. F. E. de Jongh, met ingang van 4 April.

— Van 16 Maart tot 31 Aug. a. s. benoemd tot assistent voor de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft R. J. Hoogeveen, architect te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Constructeur-Teekenaar aan een Machinefabriek. Br. lett. N. W. A., Alg. Adv.-Bur. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Lithograaf-Teekenaar aan eene Rijksinrichting te Rotterdam voor cartografische en statistische werkzaamheden, salaris f 1000 's jaars. Brieven letters N. T. B., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar Rotterdam. (1)

— Leeraar in het Schilderen aan de Ambachtschool te Oud-Beierland, jaarwedde f 800, met vooruitzicht benoemd te worden aan de Avondteekenschool, belooning f 100 's jaars. Stukken voor 1 April a. s. aan den Directeur, W. van Heijst. (1)

— Twee Tijdelijke Opzichters bij den Provincialen Waterstaat in Overijssel; diploma waterstaatsexamen vereischt, routine in kunstwegen aanbeveling. Stukken vóór 25 Maart aan den Hoofdingenieur in het gebouw van het Provinciaal Bestuur te Zwolle. (1)

— Assistent aan de Subafdeeling „Scheepsbouwkunde" van de Technische Hoogeschool te Delft; Salaris f 1500. Zich schriftelijk aan te melden bij bovengenoemde Subafdeeling. (1)

— Jong Ingenieur op een Electrotechnisch ingenieur-bureau; diploma eener technische Hoogeschool gewenscht. Zich te richten tot het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

Adjunct-Inspecteur bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Beweging en Handelszaken op Java; leeftijd niet boven dertig jaar en werkzaam als adjunct-Inpecteur bij de Nederlandsche Spoorweg-Maatschappijen. Zich schriftelijk te wenden tot den Raad van Beheer; Lange Beestenmarkt 88 te 's-Gravenhage. (1)

— Twee Civiel-Ingenieurs, diploma Delft, bij de H. IJ. S. M. ter opleiding tot Adjunct-Inspecteur bij het Vervoer. Schriftelijke sollicitaties adres H. IJ. S. M. Droogbak Ia, Amsterdam. (1)

— Uitvoerder voor grond- en spoorwerken. Brieven onder No 35231 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3.000, benevens vrije woning, vuur en licht. (2)

Ingenieur-Electricien bij die fabrieken, jaarwedde f 2.100 tot 3000, gezegelde verzoekschriften aan den Burgemeester vóór 24 Maart 1901, diploma Hoogeschool of Technische school aanbeveling. (2)

— Constructeur-Teekenaar, bij de Firma Gebr. Stork & Co, Afdeeling Hijschwerktuigen te Hengelo (O), zoo spoedig mogelijk. Uitsluitend schriftelijke aanbiedingen aan het adres van genoemde Afdeeling. (2)

— Teekenaar, op een Scheepswerf in den Rijnbouw voor booten en sleepkanen. Aanbiedingen onder No. 6196, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 Maart.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken van een polderriool in de Ringstraat bij de Smitstraat; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, Kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken en vernieuwen van gedeelten kademuur langs den Zandhoek, de Heerengracht en de Lijnbaansgracht: de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken, ten

en kapplan, langs- en dwarsdoorsneden, en de aanzichten der voor- en achtergevels. Plattegrondteekeningen, met ingeschreven maten, eveneens de hoogtematen bij de doorsnede-teekeningen. Alles op schaal van 1 à 100.

De plannen moeten vergezeld gaan van eene uitgewerkte en omschrijvende begrooting van bouwkosten, waaruit de te gebruiken materialen blijken benevens van eene exploitatierekening.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. In elk der beide prijsvragen kunnen drie bekroningen worden uitgekeerd. Ter beschikking van de Jury is een bedrag gesteld van f 250.— voor elke prijsvraag, welke zoo zal verdeeld worden dat de 1e prijzen f 150.— bedragen.

Art. 2. De plannen met daarbij behoorende gedetailleerde begrooting van kosten en exploitatierekening moeten voor of op 30 Juni 1908 franco worden verzonden aan het adres van den Secretaris der Jury, Marnixstraat 402. Alle correspondentie is te richten aan het adres van den heer P. VAN EXTER, Hemonylaan 15, Amsterdam. Vragen omtrent deze prijsvraag zullen uitsluitend worden beantwoord in het „Bouwk. Weekblad".

Art. 3. Alle stukken moeten gemerkt zijn met een motto en herkenningsteeken en vergezeld zijn van: a. een goed gezegeld couvert voorzien van hetzelfde motto benevens een herkenningsteeken als op de daarbij behoorende stukken voorkomen en inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper; b. van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art. 4. Het schrift op de teekeningen en van alle stukken moet van een andere hand zijn dan die van den ontwerper.

Art. 5. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, voordat de Jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 6. Ontwerpen waarvan de stukken niet volledig zijn, niet beantwoorden aan de gestelde bepalingen of waarbij de hiervorenstaande bepalingen van art. 4 en 5 niet in acht zijn genomen, blijven bij de beoordeeling buiten verdere beschouwing.

Art. 7. De ingekomen ontwerpen met daarbij behoorende bescheiden zullen worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de HH. A. D. N. van Gendt, J. H. W. Leliman, P. van Exter, C. H. Eldering, Architecten en Bouwkundigen en J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, allen te Amsterdam.

Art. 8. Uiterlijk binnen twee maanden na den datum van indiening, genoemd in art. 2, brengt de Jury haar rapport uit aan de besturen der prijsvraag-uitschrijvers. Dit rapport wordt ten spoedigste openbaar gemaakt in het „Bouwkundig Weekblad".

Art. 9. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der prijsvraag-uitschrijvers, terwijl alle ontwerpen en bescheiden gedurende minstens drie weken zullen worden tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Daarbij ligt het Jury-rapport ter lezing.

Art. 10. De niet-bekroonde ontwerpen kunnen binnen een week, na afloop der tentoonstelling worden afgehaald aan genoemd gebouw op vertoon van motto en herkenningsteeken, of zullen desverlangd voor de inzenders buiten Amsterdam, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.

Vastgesteld 7 Maart 1908.

Het Bestuur van Amstels Bouwvereeniging.

P. VAN EXTER, Voorzitter.
J. B. SELLMEYER, Sekretaris.

Het Bestuur der afd. Amsterdam der Maatij. tot Bevordering der Bouwkunst,

W. J. DE GROOT, Voorzitter.
J. H. W. LELIMAN, Sekretaris.

De Jury:

J. H. W. LELIMAN, Voorzitter.
A. D. N. VAN GENDT.
J. W. C. TELLEGEN.
C. H. ELDERING.
P. VAN EXTER, Sekretaris.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 11. Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur en van de gecombineerde vergadering van het Hoofdbestuur met de Commissie tot Wetsherziening op 11 Maart 1908. — Memorie van Toelichting Wetsherziening 1907—1908. — Concept-Statuten en Huishoudelijk Reglement. — Dit verslag bevat uitvoerige mededeelingen over de onderhandelingen, die aan de oprichting van den Bond van Architecten te Utrecht zijn voorafgegaan en de pogingen, die gedaan zijn, om tot overeenstemming met de oprichters van den Bond te geraken wat evenwel niet gelukt is.

Architectura No. 11. Damprijsvraag.
De Nieuwe Zijds-Kapel, door K. de Bazel, met afbeelding.
De Uitbreiding van Amsterdam vanaf het laatst der 15e eeuw door Ph. J. Hamers, met afbeeldingen.
Technisch Gedeelte Technisch Onderwijs per correspondentie (slot). — Een en ander over het ontglanzen van olieverf bij het schilderen van gevels. — Bescherming van ijzer tegen verschillende invloeden, door L. Zwiers.

De Bouwwereld No. 12. Iets over Koelhuizen door J. F. H. Koopman w.i. met afbeeldingen.
Sectiel-tafereel, naar ontwerp van A. Le Comte (afbeelding.)
Vloeren zonder naden door Prof. J. A. van der Kloes. (Vervolg).

De Ingenieur No. 11. Inleiding tot het bezoek aan de werf „Gusto". Voordrachten gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 22 November 1907 te Rotterdam door J. D. Dresselhuis en C. van Rijn, met afbeeldingen.
C. T. J. Louis Rieber. Necrologie door D. E. C. Knuttel c.b.i.
Scheepsbouw in 1907.
Rapport betreffende ongevallen met betonijzer-constructies in Nederland door S. J. Rutgers c.i. met afbeeldingen.
Overbrenging van beweging over korten afstand, door F. van Iterson w.i.
Vergadering van de Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie v.h. Kon. Inst. v. Ing. van 7 Maart 1908.

Technisch Weekblad (B.v. T.) No. 11. Bestuursberichten. — Kort verslag der B. B. Vergadering. — Uit de Afdeelingen. — Vrijheid-Vereeniging. — Ingezonden. — Berichten. — Een stuk-werk tarief-systeem (vervolg). Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 12. A. V. der Genie.
Beslissing van geschillen.
Uit eigen kring. Accoord.
Een belangrijk verslag V.
Afdeelingsverslagen. Rotterdam 28 Februari 1908. Rosendaal 12 Maart 1908.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Douchrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 37. Overproductie is de aartsvijandin in elke industriëele onderneming (ingezonden). — Het walswerk „Svedala". Over den invloed van de vastheid van metselsteenen en mortel op de vastheid van het metselwerk, overgenomen uit „Architectura" (vervolg). De fundamenteele eigenschappen der kleisoorten, uit „die chemische Industrie".

Deutsche Bauhütte No. 11. Krippen und Säuglingsheime door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.
Neue Heidehäuser II, door H. Aug. Waldner, met afbeeldingen.
Ueber Effectbeleuchtungen, door C. Zetzsche.

Personalia.

— Tot leeraar aan de ambachtsschool te Amersfoort is benoemd de heer K. Swagerman te Hengelo.

— De architect van den waterstaat in N. O. Indië J. C. Dekker heeft wegens volbrachten diensttijd eervol ontslag uit 's lands dienst gevraagd, met 9 Juni. Id. id. de opzichter te klasse van den waterstaat, W. F. E. de Jongh, met ingang van 4 April.

— Van 16 Maart tot 31 Aug. a.s. benoemd tot assistent voor de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft R. J. Hoogeveen, architect te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Constructeur-Teekenaar aan een Machinefabriek. Br. lett. N. W. A., Alg. Adv.-Bur. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Lithograaf-Teekenaar aan eene Rijksinrichting te Rotterdam voor cartografische en statistische werkzaamheden, salaris f 1000 's jaars. Brieven letters N. T. B., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar Rotterdam. (1)

— Leeraar in het Schilderen aan de Ambachtschool te Oud-Beierland, jaarwedde f 800, met vooruitzicht benoemd te worden aan de Avondteekenschool, belooning f 100 's jaars. Stukken voor 1 April a.s. aan den Directeur, W. van Heijst. (1)

— Twee Tijdelijke Opzichters bij den Provincialen Waterstaat in Overijssel; diploma waterstaatsexamen vereischt, routine in kunstwegen aanbeveling. Stukken vóór 25 Maart aan den Hoofdingenieur in het gebouw van het Provinciaal Bestuur te Zwolle. (1)

— Assistent aan de Subafdeeling „Scheepsbouwkunde" van de Technische Hoogeschool te Delft; Salaris f 1500. Zich schriftelijk aan te melden bij bovengenoemde Subafdeeling. (1)

— Jong Ingenieur op een Electrotechnisch ingenieur-bureau; diploma eener technische Hoogeschool gewenscht. Zich te richten tot het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

Adjunct-Inspecteur bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Beweging en Handelszaken op Java; leeftijd niet boven dertig jaar en werkzaam als adjunct-Inpecteur bij de Nederlandsche Spoorweg-Maatschappijen. Zich schriftelijk te wenden tot den Raad van Beheer; Lange Beestenmarkt 88 te 's-Gravenhage. (1)

— Twee Civiel-Ingenieurs, diploma Delft, bij de H. IJ. S. M. ter opleiding tot Adjunct-Inspecteur bij het Vervoer. Schriftelijke sollicitaties adres H. IJ. S. M. Droogbak Ia, Amsterdam. (1)

— Uitvoerder voor grond- en spoorwerken. Brieven onder No 35231 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Adjunct-Directeur der gemeentelichtfabrieken te Haarlem, jaarwedde f 2100 tot f 3000, benevens vrije woning, vuur en licht. (2)

Ingenieur-Electricien bij die fabrieken, jaarwedde f 2100 tot 3000, gezegelde verzoekschriften aan den Burgemeester vóór 24 Maart 1901, diploma Hoogeschool of Technische school aanbeveling. (2)

— Constructeur-Teekenaar, bij de Firma Gebr. Stork & Co, Afdeeling Hijschwerktuigen te Hengelo (O), zoo spoedig mogelijk. Uitsluitend schriftelijke aanbiedingen aan het adres van genoemde Afdeeling. (2)

— Teekenaar, op een Scheepswerf in den Rijnbouw voor booten en sleepkanen. Aanbiedingen onder No. 6196, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 Maart.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken van een polderriool in de Ringstraat bij de Smitstraat; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, Kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken en vernieuwen van gedeelten kademuur langs den Zandhoek, de Heerengracht en de Lijnbaansgracht; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken, ten

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Gemeentehuize, kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het sloopen van den bovenbouw der ijzeren ophaalbrug no. 142, over de Lijnbaansgracht; het wijzigen van den onderbouw, en het maken en stellen van den bovenbouw eener nieuwe ijzeren ophaalbrug, met bijbehoorende werken; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore der afdeeling „Bruggenbouw" van Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 157, van 10 tot 12 uur gedurende de week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Bergen-op-Zoom, ten 11 ure, door de Notaris W. J. van Gruting, in het hotel de Gouden Leeuw: het bouwen van eene

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

graanschuur en bijbehoorende werken op de hofstede bewoond door I. Hage in den Ouden St. Philipslandschen polder; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. A. le Clerq te Kruiningen.

Hetmond, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: de betimmering van de nieuwe raadzaal; voorw. en teek. verkrijgb. ten raadhuize.

's-Heer Arendskerke, ten 1 ure, door het gem.-best.: het uitvoeren van werken tot vergrooting van de haven aan de Zuid-Kraaiertpolder en het maken van eene tweede los- en laadplaats; bestek met teekening verkrijgbaar bij de firma F. Kleeuwens & Zoon te Goes; aanw. gehouden; inlichtingen door den Opzichter van den Prov. Waterstaat F. Sturm te Goes.

Hillegom, ten 11.30 ure, door het gem.-best.: a het maken, leveren en stellen van eene rolvoetbrug over de Vinkensloot; b. het maken, leveren en stellen van een ijzeren urinoir en c. het maken, leveren en stellen van 14.50 meter ijzeren hek; bestek is verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie (kamer Gemeente-Opzichter) alwaar de teekeningen ter inzage liggen.

Neede, ten 6 ure, namens de heer J. Hofman in het café 't Haantje: het bouwen van een woonhuis; bestek en teek. ter inzage in voorn. café.

DINSDAG 24 Maart.

Schalkwijk, ten 11 ure, door het bestuur van het waterschap Blokhoven, op het gemeentehuis: het bouwen van een gemetselde schoorsteen op paalfundeering bij het stoomgemaal van gen. waterschap; bestek en teek. verkrijgb. bij den ingenieur J. J. Wentink, Jutfaascheweg 131 te Utrecht.

St. Jacobi-Parochie, door het dijksbestuur van het waterschap het Nieuw Bildt: de levering van 240000 klinkersteenen, eenigszins getrokken, aan den buitenberm en aan den binnenberm van den zeedijk; 500 M. Amer. grenen planken en 200 M. grenen ribhout voor palen; voorw. te bek. bij ten secretaris A. Tadema.

Venlo, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een 12 klassige school met gymnastieklokaal en woning voor het hoofd; bestek en teekenigen ter inzage en verkrijgbaar op het bureau der Gemeentewerken; inlichtingen elken werkdag van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur. Aanwijzing 23 Maart e. k. des namiddags ten 5 ure.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van hardsteenen trottoirbanden de bochtstukken; inl. te bek. bij den gem.-architect; bestek verkrijgbaar ter secretarie.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: het leggen van ongev. 5000 M. riool van aarden buizen in den Berg en Dalschen weg N.-zijde, de Franckenstraat, de Pontanusstraat, de Slichtenhorststraat, het voormalig Wedrenterrein, den Wilhelminasingel, de Joh. Vijghstraat en de van Gendtstraat met bijkomende werken. Bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Technischer Bauhandbuch. Twee zware deelen samen circa 2000 pagina's 8 afdeelingen behandelend, Woonhuizen, Bruggen, Tunnels, Rioleeringen, Wegen, Spoorwegen, Waterwerken, Bergwerken (vroeger f 15.—) in 1906 aangeboden voor f 10.—.

Het hier aangeboden exemplaar is compleet en geheel nieuw, doch heeft in het 1e deel, afdeeling Bruggenbouw, een bindfout, waarom het verkrijgbaar gesteld wordt voor . . . . f 5.25

J. A. van der Kloes. **Het bouwen in Overzeesche Gewesten.** Eerste afdeeling. Gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerken van bouwstoffen. Leiden E. J. Brill 1897 f 5.— f 1.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerijke Bouwkunde** met 152 figuren. 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk. 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . f 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 28 MAART 1908 No. 713.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Suum cuique.

Het Bouwkundig Weekblad der vorige week is nog grootendeels gevuld met beschouwingen over de reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De eerste beschouwing draagt als titel „Actueele Vraagstukken".

„Gedrongen", zoo heet het daar, „niet alleen „door den Aannemersbond en den Opzichters-Teeke„naarsbond, maar ook door vele vraagstukken, waar„van een algemeen erkende goede oplossing voor „hen van veel belang is, zoo onder anderen: honora„rium, prijsvragen, esprit de corps, goede en „eerlijke gewoonten, moeten ook de vereenigde „architecten hunne positie bepalen".

Dit schijnt een pleidooi voor den Bond van Nederlandsche Architecten, doch is toch niet als zoodanig bedoeld. Want de schrijver vervolgt: „Het is dan „ook een hoogst verblijdend verschijnsel, dat de „Maatschappij niet op haar oud standpunt wenscht „te blijven staan, maar geheel met den geest van „den tijd rekening houdt, gelijk geschied is in de „reorganisatie, voorgesteld in de Concept-Statuten „en Reglement, vastgesteld door hoofdbestuur en „wetscommissie op 11 Maart 1908".

Er moet wel heel wat in de Maatschappij gebeurd zijn, dat zij, die steeds voor een aarts-conservatief lichaam doorging, nu haar „oud standpunt" wil verlaten en „geheel met den geest van den tijd" medegaan.

Heel wat bedachtzame hoofden schudden. De pessimisten, wien deze hoofden toebehooren vreezen „dat de Maatschappij door een eventueele goed„keuring van deze Statuten leden van zich zal „vervreemden" ja dat velen „er uitgejaagd" zullen worden.

Die vrees wordt door den schrijver van het artikel niet gedeeld. Immers hij becijfert, dat de Maatschappij onder haar 773 leden er 434 telt die „bevoegd zijn over de bouwkunst als kunst te oordeelen", welk getal tot 545 klimt, als men er de „vele bouwkundigen, opzichters en teekenaars" bijtelt. Het cijfer zou nog hooger kunnen komen, als men „de belangstellenden, waarvan velen zeer gerechtigd tot een oordeel zijn", ook mederekende.

Men kan nog verder gaan. Want het is gewenscht „dat architecten met aannemers in gemeen overleg tot een conclusie komen". Zoo behoudt men de 45 aannemers die lid zijn.

En daar overleg met de „industrieelen, fabrikanten, agenten in bouwartikelen en de de bouwvakken beoefenenden" evenzeer wenschelijk is kan men de 773 leden allen behouden.

Doch van deze 773 wil men er slechts aan 434 stemrecht geven. De anderen „blijven een adviseerende stem behouden". Als zij daar nu maar tevreden mede zijn dan is alles „pour le mieux dans la meilleure des sociétés" gelijk Candide zou zeggen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Gemeentehuize, kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het sloopen van den bovenbouw der ijzeren ophaalbrug no. 142, over de Lijnbaansgracht; het wijzigen van den onderbouw, en het maken en stellen van den bovenbouw eener nieuwe ijzeren ophaalbrug, met bijbehoorende werken; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore der afdeeling „Bruggenbouw" van Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 157, van 10 tot 12 uur gedurende de week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Bergen-op-Zoom, ten 11 ure, door de Notaris W. J. van Gruting, in het hotel de Gouden Leeuw: het bouwen van eene

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	ƒ 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

graanschuur en bijbehoorende werken op de hofstede bewoond door I. Hage in den Ouden St. Philipslandschen polder; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. A. le Clerq te Kruiningen.

Helmond, ten 3 ure, door het gemeentebestuur: de betimmering van de nieuwe raadzaal; voorw. en teek. verkrijgb. ten raadhuize.

's-Heer Arendskerke, ten 1 ure, door het gem.-best.: het uitvoeren van werken tot vergrooting van de haven aan de Zuid-Kraaiertpolder en het maken van eene tweede los- en laadplaats; bestek met teekening verkrijgbaar bij de firma F. Kleeuwens & Zoon te Goes; aanw. gehouden; inlichtingen door den Opzichter van den Prov. Waterstaat F. Sturm te Goes.

Hillegom, ten 11.30 ure, door het gem.-best.: a het maken, leveren en stellen van eene rolvoetbrug over de Vinkensloot; b. het maken, leveren en stellen van een ijzeren urinoir en c. het maken, leveren en stellen van 14.50 meter ijzeren hek; bestek is verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie (kamer Gemeente-Opzichter) alwaar de teekeningen ter inzage liggen.

Neede, ten 6 ure, namens de heer J. Hofman in het café 't Haantje: het bouwen van een woonhuis; bestek en teek. ter inzage in voorn. café.

DINSDAG 24 Maart.

Schalkwijk, ten 11 ure, door het bestuur van het waterschap Blokhoven, op het gemeentehuis: het bouwen van een gemetselde schoorsteen op paalfundeering bij het stoomgemaal van gen. waterschap; bestek en teek. verkrijgb. bij den ingenieur J. J. Wentink, Jutfaascheweg 131 te Utrecht.

St. Jacobi-Parochie, door het dijksbestuur van het waterschap het Nieuw Bildt: de levering van 240000 klinkersteenen, eenigszins getrokken, aan den buitenberm en aan den binnenberm van den zeedijk; 500 M. Amer. grenen planken en 200 M. grenen ribbout voor palen; voorw. te bek. bij ten secretaris A. Tadema.

Venlo, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een 12 klassige school met gymnastieklokaal en woning voor het hoofd; bestek en teekenigen ter inzage en verkrijgbaar op het bureau der Gemeentewerken; inlichtingen elken werkdag van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur. Aanwijzing 23 Maart e. k. des namiddags ten 5 ure.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van hardsteenen trottoirbanden de bochtstukken; inl. te bek. bij den gem.-architect; bestek verkrijgbaar ter secretarie.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: het leggen van ongev. 5000 M. riool van aarden buizen in den Berg en Dalschen weg N.-zijde, de Franckenstraat, de Pontanusstraat, de Slichtenhorststraat, het voormalig Wedrenterrein, den Wilhelminasingel, de Joh. Vijghstraat en de van Gendtstraat met bijkomende werken. Bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Antiquariaat van „de Opmerker"

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. ƒ 1.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (ƒ 15.—) . . ƒ 4.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . ƒ 0.65

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Technischer Bauhandbuch. Twee zware deelen samen circa 2000 pagina's 8 afdeelingen behandelend, Woonhuizen, Bruggen, Tunnels, Rioleeringen, Wegen, Spoorwegen, Waterwerken, Bergwerken (vroeger f 15.—) in 1906 aangeboden voor f 10.—.

Het hier aangeboden exemplaar is compleet en geheel nieuw, doch heeft in het 1e deel, afdeeling Bruggenbouw, een bindfout, waarom het verkrijgbaar gesteld wordt voor . . . . f 5.25

J. A. VAN DER KLOES. **Het bouwen in Overzeesche Gewesten.** Eerste afdeeling. Gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerken van bouwstoffen. Leiden E. J. Brill 1897 f 5.— f 1.50

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren. 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk. 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . f 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 28 MAART 1908 No. 713.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 108, 's-Gravenhage.

Suum cuique.

Het Bouwkundig Weekblad der vorige week is nog grootendeels gevuld met beschouwingen over de reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De eerste beschouwing draagt als titel „Actueele Vraagstukken".

„Gedrongen", zoo heet het daar, „niet alleen „door den Aannemersbond en den Opzichters-Teeke„naarsbond, maar ook door vele vraagstukken, waar„van een algemeen erkende goede oplossing voor „hen van veel belang is, zoo onder anderen: hono„rarium, prijsvragen, esprit de corps, goede en „eerlijke gewoonten, moeten ook de vereenigde „architecten hunne positie bepalen".

Dit schijnt een pleidooi voor den Bond van Nederlandsche Architecten, doch is toch niet als zoodanig bedoeld. Want de schrijver vervolgt: „Het is dan „ook een hoogst verblijdend verschijnsel, dat de „Maatschappij niet op haar oud standpunt wenscht „te blijven staan, maar geheel met den geest van „den tijd rekening houdt, gelijk geschied is in de „reorganisatie, voorgesteld in de Concept-Statuten „en Reglement, vastgesteld door hoofdbestuur en „wetscommissie op 11 Maart 1908".

Er moet wel heel wat in de Maatschappij gebeurd zijn, dat zij, die steeds voor een aarts-conservatief lichaam doorging, nu haar „oud standpunt" wil verlaten en „geheel met den geest van den tijd" medegaan.

Heel wat bedachtzame hoofden schudden. De pessimisten, wien deze hoofden toebehooren vreezen „dat de Maatschappij door een eventueele goed„keuring van deze Statuten leden van zich zal „vervreemden" ja dat velen „er uitgejaagd" zullen worden.

Die vrees wordt door den schrijver van het artikel niet gedeeld. Immers hij becijfert, dat de Maatschappij onder haar 773 leden er 434 telt die „bevoegd zijn over de bouwkunst als kunst te oordeelen", welk getal tot 545 klimt, als men er de „vele bouwkundigen, opzichters en teekenaars" bijtelt. Het cijfer zou nog hooger kunnen komen, als men „de belangstellenden, waarvan velen zeer gerechtigd tot een oordeel zijn", ook mederekende.

Men kan nog verder gaan. Want het is gewenscht „dat architecten met aannemers in gemeen overleg tot een conclusie komen". Zoo behoudt men de 45 aannemers die lid zijn.

En daar overleg met de „industrieelen, fabrikanten, agenten in bouwartikelen en de de bouwvakken beoefenenden" evenzeer wenschelijk is kan men de 773 leden allen behouden.

Doch van deze 773 wil men er slechts aan 434 stemrecht geven. De anderen „blijven een adviseerende stem behouden". Als zij daar nu maar tevreden mede zijn dan is alles „pour le mieux dans la meilleure des sociétés" gelijk Candide zou zeggen.

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

Gaan deze adviseurs echter heen, dan blijven althans de 434 over. Of deze heeren evenwel allen geacht mogen worden, in naam der Nederlandsche architecten te spreken, te stemmen en te besluiten, schijnt ons aan gegronden twijfel onderhevig. Zooveel architecten van naam en beteekenis is ons vaderland niet rijk, waarbij dan nog moet bedacht worden, dat sommigen der besten niet bij de Maatschappij zijn aangesloten.

De schrijver van het artikel betoogt „dat de „reorganisatie, wil de Maatschappij haar plaats niet „verliezen, noodzakelijk is, ja al eerder had moeten „gebeuren". Wij stemmen dit gaarne toe, maar zouden niet willen onderschrijven „dat de Maat„schappij zich nu, voor de zooveelste maal, zal „weten aan te sluiten bij de moderne eischen".

Want van dergelijke aansluiting is in haar verleden geen spoor te vinden. In 1880 scheen men er toe te zullen komen. Geestdriftigen hielden geheime vergaderingen, als gevolg waarvan men in de najaarsvergadering te 's-Gravenhage het oude Hoofdbestuur deed tuimelen. Een nieuw Hoofdbestuur trad op, doch wist zich zoo weinig aan te sluiten bij wat toen de moderne eischen waren, dat de malcontenten zich in „Architectura et Amicitia" terugtrokken en dit tot het frissche en krachtige lichaam maakten, terwijl de Maatschappij in haar „hoogheid" bleef vegeteeren. Toen beproefd werd, nog niet zoo lang geleden, door fusie met de andere bouwkunst-lichamen der Maatschappij nieuw levenssap toe te voeren, stuitte die poging op haar star conservatisme af.

Hoe is dan de wind plotseling zóó gekeerd, dat nu een reorganisatie in „modernen" geest op de proppen komt? Wij zouden hieromtrent wellicht veel wetenswaardigs vernomen hebben als het tweede artikel in het laatste Bouwkundig Weekblad, „Een stukje geschiedenis" genoemd, gegeven had, wat zijn titel beloofde. Doch „de bijdrage onder „dit hoofd, van den heer A. W. Weissman ont„vangen, waarin nogmaals de geschiedenis van het „tot stand komen van de concept-wet der Maat„schappij na een voorbereidende inleiding werd „uiteengezet" heeft de redactie van het Bouwkundig Weekblad niet geplaatst. Wel vernemen wij „dat „de heer Weissman een groot persoonlijk aandeel „in het maken der Concept-wet heeft gehad", dat „zijn streven was om van de Maatschappij een „zuiveren vakbond te maken" en dat „die poging „mislukte aangezien het hem bleek, in een vóór„bespreking met de notabelen der Maatschappij „— waarbij de reorganisatieplannen nader toe„gelicht werden — dat de overgroote meerderheid „der aanwezigen die niet wilde".

Wat wij zouden wenschen te weten is echter, wat *na* die be-preking plaats vond. De tegenzin tegen de reorganisatie, waarvan toen bleek, wordt verklaard door de aanteekening „dat de geheel onvoor„bereid aanwezigen een *eenigszins gereserveerde* „houding aannamen, daar de voorstellen werden „toegelicht door iemand — die volgens eigen ver„klaring aan de vergadering — geen „persona grata" „van de Maatschappij was".

Dit zal wel waar zijn, want wij vernamen van andere zijde, dat de vergaderden den heer Weissman „wel weg hadden willen kijken". Wat had hij ook noodig, dus een knuppel onder de hoenderen te werpen?

De knuppel lag echter in het hoenderhok en alle kakelen bracht hem daar niet uit.

Te verwonderen is het niet, dat de heer Weissman toen „meende, dat niet bereikt zou worden, wat „hij gewenscht had en daarna al zijn krachten aan „den Architectenbond ging besteden". Men neemt het hem nu kwalijk, dat hij nog eens naar den knuppel omkeek, door, „met alle kracht werkend „voor den Architectenbond, zich tegelijkertijd op de „hoogte te laten houden van den stand van zaken „in de maatschappij".

Het verwijt schijnt ons onverdiend. Want wien is het euvel te duiden, dat hij nog in zijn geesteskind belang stelt, ook als het reeds op eigen beenen gaat?

Wij hadden van de lotgevallen zoo gaarne wat vernomen, wij zouden willen weten, welke gedaanteverwisselingen dit geesteskind, dat zooveel schrik bracht, tusschen 20 Januari toen het voor het eerst getoond werd, en 11 Maart, toen tal van vaders het de wereld inzonden, heeft ondergaan, maar onze nieuwsgierigheid blijft onbevredigd.

Slechts wordt ons gezegd: „dat de heer Weissman een deel der concept-wet van de Maatschappij pasklaar maakte voor den Bond". Als wij echter het verslag der vergadering, door het Hoofdbestuur der Maatschappij 11 Maart gehouden, nog eens nalezen, dan wordt het duidelijk, dat het Hoofdbestuur toen de statuten van den Bond pasklaar gemaakt moet hebben voor de Maatschappij, aan wie, bij meerderheid van stemmen, het behartigen der beroepsbelangen van de Nederlandsche architecten — vroeger haar taak niet — werd opgedragen.

Wij betreuren dit besluit. *Suum cuique*, ieder het zijne. Laat de Bond van Nederlandsche architecten de beroepsbelangen behartigen, laat de Maatschappij de Bouwkunst bevorderen. Dan rijden zij elkander niet in de wielen.

Gelukkig moeten zoowel Bond als Maatschappij nog hun statuten vaststellen, en kunnen zij uit hunne concepten die bepalingen verwijderen, welke over en weer aanstoot zouden geven. Wij zouden het, met het Bouwkundig Weekblad, betreuren indien „door heethoofdig gedrijf en gewrijf deze quaestiën „werden opgestookt tot een vaak overdreven en er „bij de haren bij gesleepten belangenstrijd, zooals „die uit „Prinzipiënzeiterei" en niet uit het ver„langen naar een goede oplossing geboren wordt".

De duivel is nooit zóó zwart als men hem uitschildert. Zoo krijgt de heer Weissman in het tweede artikel van het Bouwkundig Weekblad een „bonne marque". De heer Salm toch verklaart, dat het gerucht, als zou de heer Weissman gesolliciteerd hebben naar de betrekking van Algemeen Secretaris van de Maatschappij en uit ontstemming over zijn niet-benoeming naar den Bond zijn overgeloopen, onjuist is.

Hij heeft aan den heer Salm, zijn oud-schoolkameraad, dien hij in de moeilijke dagen, toen de Maatschappij den heer Rieber door ziekte moest missen, als waarnemend redacteur geholpen heeft, „beslist gezegd, de betrekking van Algemeen Secretaris niet te zullen aanvaarden, al werd hij daartoe uitgenoodigd". En wij vernemen verder, dat de heer Weissman zijn hulp geheel belangeloos verleend heeft.

Dit schijnt ons een gunstig voorteeken voor de toekomst en voor de verhouding tusschen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten.

Wij worden in die meening versterkt door het slot van het niet geplaatste stuk des heeren Weissman, dat volgens het Bouwkundig Weekblad dus luidt:

„Het is mijn overtuiging dat de Bond veel en „goed werk zal kunnen doen, hetwelk de bestaande „lichamen wegens hun organisatie *niet* vermogen. „Maar aan de andere zijde hebben die bestaande „lichamen hun eigen nuttige taak, die de Bond, „voor zooveel mij aangaat, hun zal laten. Is ieder „dus op eigen terrein werkzaam, leeft men in vrede „en vriendschap, dan zal de Nederlandsche bouw„kunst daar wel bij varen".

Zoo zij het en blijve het!

De Nieuwe Zijds-Kapel.

Slot (zie bladz. 91).

Afbeelding van 't Glas door den Aartshertoge MAXIMILIAAN, *in of omtrent den jare 1483 Vereert, in de* KAPEL *der* HEILIGE STEDE, *nu de* NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

De bovenstaande afbeelding is de reproductie van een gravure, gemaakt naar een teekening van de overblijfsels van de glazen, waarvan in het voorafgaande sprake was.

Achtereenvolgens zijn daarop voorgesteld Maria van Bourgondië en Bianca Sforza, de beide gemalinnen van Maximiliaan, Maximiliaan zelf, Philips de Schoone, Johanna van Arragon, hun zonen Karel V en Ferdinand I en vier dochters. In het bovendeel van het venster zal wel een voorstelling, betrekking hebbend op het mirakel, geplaatst zijn geweest, doch daarvan is niets bekend.

De kapel is niet dadelijk na invoering der Hervorming in Amsterdam voor godsdienstoefeningen in gebruik genomen, doch eerst eenigen tijd voor profane doeleinden o. a. als zoutpakhuis gebruikt. Reeds toen gingen er stemmen op, die voor afbraak pleitten en moet o. a. de burgemeester Willem Bardesius, toen de Prins van Oranje Amsterdam bezocht, daarop hebben aangedrongen, maar de Prins wilde niet hiervan niets weten, het gebouw bleef in zijn ontredderden staat bestaan en werd later voor den Hervormden eeredienst ingericht. Dit geschiedde zooals aan vele onzer middeleeuwsche kerkgebouwen in den geest des tijds, hier der zeventiende eeuw, en moge het inwendige daarbij niet veel gewonnen hebben, aan de buitenzijde ontstond zooals uit vele afbeeldingen blijkt een van die schilderachtige complexen, die onze Nederlandsche stadsgezichten zoo aantrekkelijk maken.

Vooral aan de Rokinzijde was dit het geval, zooals men zien kan op de plaat, verschenen bij No. 2 van „de Opmerker" van 1904 en uit de afbeeldingen uit denzelfden tijd, dezer dagen in andere bladen gereproduceerd, en ook thans is de schilderachtigheid van dit complex nog niet geheel verloren gegaan en kan men zich voorstellen, dat er stemmen opgaan voor het behoud daarvan, wat evenwel groote sommen kosten zal, want de Hervormde gemeente wil niet slechts vergoeding van de uit den aard der zaak reeds enorme kosten voor de noodige herstellingswerken, maar bovendien vergoeding van de schade, die zij lijdt, wanneer zij bij het behoud van de kapel, in haren tegenwoordigen omvang het terrein niet op de voordeeligste wijze exploiteeren kan.

Dit maakt de oplossing van het vraagstuk niet gemakkelijker, wat de financieele zijde daarvan betreft, het heeft echter met de vraag of behoud van het gebouw als monument gewenscht is betrekkelijk weinig te maken. De laatste vraag kan men tweeledig opvatten al naar men de geschiedenis of de kunst op het oog heeft. Volgens onze hedendaagsche opvatting behoort de zorg voor de monumenten van geschiedenis en kunst tot de plichten der regeering en met deze opvatting kunnen wij het ten volle eens zijn, wanneer met die zorg maar niet bedoeld wordt de verplichting, om al de bedoelde monumenten te restaureeren of te reconstrueeren. De regeering heeft niet te vragen, of de historische waarde, dan wel de kunstwaarde den doorslag geeft bij de beoordeeling der wenschelijkheid van het behoud. Voor den bouwkunstenaar is deze vraag echter wel van belang. Is er sprake van een juweel van bouwkunst, eenig in zijn soort, dan zal hij oordeelen dat geen opofferingen te groot zijn, om het, 't koste wat het wil, te behouden; is echter het monument tot een schier vormlooze steenklomp geworden, dan zal hij van oordeel zijn, dat men geen geld moet verknoeien, om die overeind te houden.

De Nieuwe Zijds-Kapel is noch het een noch het ander. Hoe bouwvallig ook, zij is nog lang niet wat men onder een bouwval verstaat, zij is nog steeds een karakteristiek specimen uit een tijd, waaruit in Amsterdam weinig bewaard is gebleven, zij is in zooverre een zeldzaam specimen, dat bedevaartskerken, bepaaldelijk gesticht ter herinnering

aan een mirakuleuze gebeurtenis en ter bewaring van de daarop betrekking hebbende reliquieën, hier te lande zeer weinig voorkomen, maar overigens vertoont zij in hare architectonische vormen, of hetgeen daarvan overgebleven is, geene zoo in het oog springende bijzonderheden, dat daarin afdoende argumenten voor het behoud gevonden kunnen worden.

Wij zien hen, die voor het behoud pleiten dan ook trachten, ons een beeld voor den geest te brengen van het luisterrijk geheel, dat de kapel moet hebben opgeleverd, toen zij, voorheen, een schat van kostbare kunstwerken rijk was, toen tal van altaren met het fraaiste, dat tot opluistering kon worden aangebracht het inwendige versierden, toen de kleurenpracht van de geschilderde glazen den vromen bezoeker tegenglinsterde, kostbare tapijten en schilderstukken de wanden bedekten, fraaie beelden tegen de pijlers stonden, de priesters in rijk bestikte gewaden de mis opdroegen en daarbij kunstig gedreven gouden vaatwerk gebruikten.

Bestond nog dit luisterrijk geheel, bestond er nog slechts zooveel van, dat men er althans nog iets van gewaar werd, wanneer men nu de kerk betreedt, dan zouden gewis de voorstanders van het behoud een minder moeilijke taak hebben om de publieke opinie voor zich te winnen.

Thans staat slechts de kracht hunner fantasie en hun meerdere of mindere welsprekendheid hun ten dienste, want moge het gebouw in zijn deplorabelen toestand voor den bouwmeester voorzeker nog interessant genoeg zijn, tot den leek, die er de geschiedenis niet van kent, spreken de grauwe muren niet meer, voor hem is wat zij nog fluisteren mogen van vroeger dagen, onverstaanbaar geworden en voor het groote publiek, voor de bevolking van Amsterdam in het bijzonder is de kapel niet meer dan een historische merkwaardigheid.

Voor historische merkwaardigheden gevoelt men in den regel nog minder, dan voor monumenten van kunst en dat is in dit geval jammer, want als zoodanig beteekent de Nieuwe Zijds-kapel meer dan als kunstwerk. In dit opzicht is zij op een lijn te stellen met het Paleis-Raadhuis, maar zij behoort tot een ander vroeger tijdperk, tot het nijvere en vrome Amsterdam der middeleeuwen en juist, omdat ons van dat oudere Amsterdam, waarin de grondslagen gelegd werden van lateren bloei en ontwikkeling, aan geschreven documenten, zooveel minder, zoo heel weinig bewaard is gebleven, omdat daar zoo heel veel moedwillig of onwillekeurig van verloren gegaan is, verdient dit steenen document voor Amsterdam behouden te worden. Wij meenen hierop den nadruk te mogen leggen, als op het voornaamste argument, de historische beteekenis, ook omdat dit o, i. in dit geval het zuiverste argument is.

In den belangenstrijd, die in de omgeving van het monument is losgebroken, treden natuurlijk allerlei argumenten op den voorgrond. Wij willen ons niet mengen in dien strijd, noch trachten na te gaan, wat de verschillende betrokken partijen daarbij beoogen.

Bovendien zijn er zooveel teedere punten in deze quaestie, dat men blijkbaar in het openbaar er lang niet alles over durft zeggen, wat men denkt.

Voor ons zijn die punten echter van geen beteekenis, te minder, daar onze bedoeling alleen was onzen lezers omtrent het dezer dagen veel besproken monument eenige bijzonderheden mede te deelen, die sommigen wel bekend zijn, maar toch in het algemeen nog wel eens in herinnering mogen worden gebracht bij deze gelegenheid.

Onze mededeelingen zouden onvolledig zijn, wanneer wij ten slotte niet tevens gewaagden zij het met een kort relaas van een plechtigheid van groote beteekenis voor het middeleeuwsch Amsterdam, wij bedoelen de jaarlijksche processie, waarbij het mirakuleuze Sacrament met groote praal door de stad werd gedragen.

Dit geschiedde op den eersten Woensdag na St. Gregorius. De stoet ging van de kapel door de Kalverstraat, naar den Dam, van hier door den Nieuwendijk, de Ramskooi en de Houttuinen over de Nieuwe Brug, door de Nieuwe Brugsteeg, de Warmoesstraat en de Nes, over de Lange Brug, door de Taksteeg en zoo door de Kalverstraat wederom naar de Heilige Stede.

Voorop gingen de gilden met hun livreien, vanen en gildeteekens, sommigen droegen de beelden hunner schutspatroons mede, dan volgden meisjes en knapen, die Onze Lieve Vrouw en verschillende heiligen voorstelden, o.a. St. Joris te paard, waarbij de draak niet ontbrak, terwijl zich engeltjes en duiveltjes daaromheen bewogen. Voorts kwamen de drie Schutterijen in harnas en geweer, eveneens met hun standaarden en emblemen, dan de scholieren in witte koorkleederen, gevolgd door de priesters en monniken met hun vaandels, crucifixen en beelden en vergezeld van in 't wit gekleede boetelingen en daarna volgde het Sacrament, gedragen in een groote zilveren Ciborie door den pastoor, onder een tabernakel van goudlaken, dat door de vier burgemeesters gedragen werd. Onmiddellijk daarachter volgde de rest van de magistraat, voorafgegaan door het toenmalig stedelijk muziekkorps de „Stadts Speel-luyden", waarbij zich het volk aansloot.

Der Kinderen heeft in zijne, op het Stedelijk Museum te Amsterdam aanwezige, schilderij getracht ons een voorstelling van den optocht te geven, die destijds een evenement was in het openbare leven daar ter stede.

Thans heeft, naar men zegt, nog jaarlijks, in den nacht, een stille omgang plaats op den gedenkdatum, langs den boven aangegeven processieweg.

Sic transit gloria.

Een stukje Historie.

In het tijdschrift van „Onzen Tijd" Jaargang VIII No. 4 doet Jhr. Mr. Victor de Stuers de volgende mededeelingen, die zeker niet onbelangrijk zijn voor de kunstgeschiedenis der negentiende eeuw en handelen over:

I. GOSSCHALK EN DE RIJKS-ADVISEURS.

De „Opmerker" van 19 October 1907 bevatte eene biografie van wijlen den architect Gosschalk door den Heer A. W. Weissman. Daarin bespreekt deze ook de rol van den Heer Gosschalk in het college van de Rijks-adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, waarin hij van 1875 tot aan de ontbinding zitting had. Hij zegt daarvan: „dat hij te veel kunstenaar was, om een eigenlijk „gezegd archeoloog genoemd te mogen worden. Aan

„deze eigenschap moet het worden toegeschreven, „dat hij als lid van het college van Rijks-adviseurs „voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, „door den minister Geertsema in het leven geroepen, „niet heeft beantwoord aan de verwachtingen, die „sommigen van hem hadden. Hij was er de man „niet naar, om aan den leiband der heeren De Stuers „en Cuypers te loopen. Van eenzijdigheid had hij „nog, evenals in 1864, een afkeer. Maar bij zijn „medeleden, die behalve de reeds genoemde twee, „allen leeken waren, kon hij den noodigen steun „niet vinden om te verhinderen, dat de commissie „reeds na enkele jaren weder ontbonden werd. Als „dit lichaam later zijn geschiedschrijver vindt, dan „zal ook op Gosschalks werkzaamheid in deze richting „het juiste licht vallen".

Deze vage mededeelingen bewijzen, dat de Heer Weissman de geschiedenis der Rijks-adviseurs niet kent.

Ik ben in staat daarop het gewenschte licht te doen vallen.

In 1875 moest voorzien worden in de vacature, ontstaan doordien Prof. Gugel, baloorig over het ongunstig advies door het collegie over zijn ontwerp voor een Rijks-universiteitsgebouw te Leiden, uitgebracht, zijn ontslag had aangevraagd. Bij de besprekingen, deswege op 11 Maart 1875 in een vergadering van het collegie gehouden, werd in het licht gesteld, dat de te benoemen architect in de eerste plaats, goed op de hoogte moest zijn van onze oude monumenten en architectuur en van de wijze, waarop de gedenkteekenen behoorden behandeld te worden.

Er was nog een tweede vereischte: tot de taak van het collegie behoorde ook, het geven van advies omtrent nieuw op te richten rijksgebouwen. Men begreep terecht, dat deze adviezen niet mochten ingegeven worden door willekeurige voorkeur voor dezen of genen bouwkundigen of decoratieven stijl, maar dat daaraan een vast beginsel ten grondslag moest liggen; en men was het er over eens, dat dit beginsel geen ander mocht zijn dan dit: dat bij de beoordeeling van elk ontwerp diende onderzocht te worden, of het beantwoordde in de eerste plaats aan de eischen der doelmatigheid, vervolgens aan die eener soliede constructie en eindelijk of de bouwkundige vormen en de decoratie een uitvloeisel waren van die constructie en daaraan geen geweld deden. Dit laatste beginsel had de architect P. J. H. Cuypers reeds lang geleden uitgesproken in de kernachtige formule: „Toute forme, qui n'est pas indiquée „par la structure, doit être rejetée."

Het was destijds zeer moeilijk een architect te vinden, welke aan die eischen beantwoordde; ik kende er geen; Cuypers echter dacht, dat Gosschalk wiens intelligentie hij prees, den Minister voorgesteld kon worden. Het strekt hem tot eer, dat hij zich van die aanbeveling niet liet weerhouden door de domme aanvallen, welke Gosschalk tien jaren vroeger tegen zijn ontwerp voor een Museum Willem I had gericht.

Onze medeleden en de minister vereenigden zich met dit advies en bij K. B. van den 16 Mei 1875 No. 11 werd Gosschalk tot lid van het collegie benoemd.

Zijn optreden in het collegie was steeds zeer welwillend en hupsch; ik zal niet zeggen, dat hij aan den leiband van Cuypers en van mij liep, doch wel, dat nooit bleek van eenige principieele oppositie. Het ontging mij intusschen niet, dat hij van oude monumenten niet veel verstand had en dat hij omtrent de vraag, welke algemeene richtsnoer bij nieuw op te richten gebouwen, gevolgd moest worden, vrij beginselloos was: wanneer ik daarop wees, maakte hij er zich met een kwinkslag van af, kennelijk om zijn gebrek aan vaste beginselen te verbloemen en zijn terugtocht te dekken.

In de vergadering van 9 December 1875 bracht hij rapport uit van de hem opgedragen inspectie van twee raadhuizen, die te Heusden en te Gouda voor de restauratie, waarvan subsidie was aangevraagd. Hij voegde daaraan de mededeeling toe — zooals hij zeide, om het oordeel der vergadering uit te lokken — dat hij, ontwarende dat de betrokken gemeentebesturen in verlegenheid zaten, aangaande de vraag, aan wien zij de restauratie het best konden toevertrouwen, hun gezegd had, dat hij zich niet opdrong, maar dat hij zich eventueel beschikbaar stelde. De voorzitter, Mr. Fock, verklaarde terstond, dat hiertegen geen bezwaar gemaakt kon worden; het was al wel, dat de heeren kosteloos hun tijd weggaven om het collegie en den staat van advies te dienen; het zou erg zijn, indien zij van geremunereerde opdrachten moesten afzien, Mij beviel de zaak niet en ik achtte mij verplicht er op te wijzen, dat de leden van het collegie de uiterste omzichtigheid behoorden te betrachten en zich moesten onthouden van alles wat uitgelegd zou kunnen worden, als eene poging om het lidmaatschap van het collegie te gebruiken als een middel om opdrachten te verkrijgen.

Gosschalk werd door Gouda en Heusden benoemd en die gemeenten hebben daarvan weinig genoegen beleefd. De restauratie van het raadhuis te Heusden is op verschillende punten slecht uitgevoerd; steenen torenspitsjes werden met zinken knoppen bekroond; in een groot raam werden de traceeringen en het maaswerk aan de binnenzijde niet geprofileerd; buitendien veroorloofde zich Gosschalk buiten de restauratieplannen om en zonder voorkennis van Adviseurs, noch van regeering, achter tegen het raadhuis een omvangrijken aanbouw op te trekken, waarvan de regeering natuurlijk weigerde de kosten te vergoeden, zoodat Heusden gedrukt is geworden door een extra-schuldenlast van f 20.000.—

Omtrent Gouda straks nader.

De bewering van den Heer Weissman, dat het Gosschalk niet gelukt is, de opheffing van het collegie te verhinderen, omdat zijne medeleden hem steun onthielden, is geheel uit de lucht gegrepen. De zaak heeft zich als volgt toegedragen:

Mr. C. Vosmaer, lid van het collegie, was met mij zeer bevriend en steunde Cuypers en mij voortdurend. In 1877 had daarin een geheele ommekeer plaats, waarvan ik eerst later de oorzaak vernomen heb.

Aan het einde van eene „passioneele escapade" was hij terecht gekomen bij zijn vriend Van der Linden te Wiesbaden, den afbreker van Laurens Coster en verzamelaar van alle boeken over het schaakspel verschenen. In de week welke hij bij hem doorbracht, liep het gesprek ook over de heerlijkheid der liberale beginselen in het algemeen en Van der Linden betoogde, dat het de plicht was van ieder liberaal-denkend mensch om de denkbeelden van het Christendom met alle macht te bestrijden. Onder alle orthodoxiën was vooral het Katholicisme gevaarlijk en Rome's invloed tegen te werken, moest de taak zijn van elken echten liberaal. Overal, ook op het gebied

van kunsten en wetenschappen. behoorden de Katholieken tegengewerkt te worden; er was dus ook voor Vosmaer een taak te vervullen. Op diens zwak karakter en zeer ontvankelijk gemoed maakte deze les een diepen indruk. Hij nam zich voor den hem door Van der Linden opgelegden plicht te doen. Hij was scherp met de pen, doch bedeesd en hulpeloos met het woord; vandaar dat hij mij, zijn vriend, van dit oogenblik af vermijdend, in de vergaderingen van het collegie van zijne nieuwe inzichten niets liet blijken, doch langzamerhand, in het hem ten dienste staande weekblad, „de Nederlandsche Spectator", de Adviseurs en inzonderheid Cuypers en mij, ging aanvallen. Eerst waren het schuchtere speldeprikken, maar al doende werd hij dapperder en ging hij er toe over, onder het pseudoniem Flanor, de werkzaamheid van het collegie met aanwending van de grofste onwaarheden heftig aan te vallen en het voor te stellen, alsof het collegie door Cuypers en mij in ultramontaansche richting werd gedreven.

Achter de schermen werkten weldra in dezelfde richting met groote hartstochtelijkheid de voorzitter Mr. Fock en de secretaris Hooft van Iddekinge, alsmede doch veel gematigder, de ondervoorzitter Dr. Leemans. De aantijgingen van Vosmaer en van de twee andere eerstgenoemde adviseurs vonden weerklank tot in de IIe Kamer en uit sommige hatelijke redevoeringen in de zitting van 7 December 1877 uitgesproken, bleek duidelijk dat door leden van het collegie bij de redenaars gestookt was geworden, speciaal tegen Cuypers en tegen mij en dat met goed gevolg de indruk was gegeven, dat het Collegie aan onzen leiband liep en dat men de katholieke eigenaren van monumenten partijdig bevoordeelde. Bij de beraadslagingen der IIe kamer was het potsierlijk Jhr. J. L. de Jonge, lid voor Middelburg en Klaas de Jong, landoekonoom uit Hoorn, tot een tweemanschap vereenigd, de Adviseurs en hun behartiging der kunstbelangen om beurten te zien aanvliegen; geen van beiden toch had ooit aan de kunst eenige aandacht geschonken. Dit raadsel kan ik oplossen. Hooft van Iddekinge, die, terwijl hij in het Collegie altijd gezwegen had, onder de leden der Kamer ging stooken, had van een gemeenschappelijken vriend een introductie voor Jhr. de Jonge verkregen en begaf zich naar het Parlementsgebouw om te trachten hem op te warmen. Door een misverstand bracht hem de bode eerst Klaas de Jong, dien Iddekinge gretig mede deelgenoot maakte van zijn „onthullingen".

Het gebeurde maakte op de andere Adviseurs een pijnlijken indruk; Mr. Enschedé deelde zijn ontstemming in een schrijven aan den voorzitter mede, en in de vergadering van 13 December 1877 wierp de Heer Lingeman de vraag op, of, nu het gebleken was, dat aan sommige Kamerleden inlichtingen waren verstrekt, die zij niet anders dan door tusschenkomst van een Rijks-Adviseur konden hebben verkregen, en welke strekten om het Collegie in een verkeerd daglicht te stellen, het geoorloofd was, dat door een lid buiten de vergadering over het daar verhandelde werd gesproken.

De voorzitter Fock antwoordde hooghartig, dat de gewaande ongunstige strekking uit niets bleek, dat men in de Kamer niet het Collegie maar den vorigen Minister had willen treffen, dat er in de Kamer geen mededeelingen waren gedaan, welke men niet van elders had kunnen kennen, dat niemand geheimhouding was opgelegd, en dat hij zich het recht voorbehield om mondeling en schriftelijk alle mededeelingen te doen aangaande welke geen geheimhouding was opgelegd. Bij dit laatste sloten zich Mr. Vosmaer en Dr. Leemans aan, en de schuchtere Lingeman liet het erbij.

Niet aldus de Heer Gosschalk; zonder overleg met mij, bracht hij in de vergadering van 10 Januari 1878 de zaak opnieuw ter sprake en ditmaal met den noodigen klem. Hij wees op een kwaadaardig en lasterijk artikel in den „Nederlandschen Spectator" van 29 December 1877 No. 52 onderteekend Flanor, en lokte aan Mr. Vosmaer de bekentenis uit, dat hij de schrijver daarvan was. Hierop toonde Gosschalk aan, dat het in hooge mate deloyaal was, dat Mr. Vosmaer, die nooit zijn grieven in een vergadering van het Collegie had doen hooren, deze door middel van de pers en nog wel onder een pseudoniem bekend maakte, en dat zijn artikel zoo vol onwaarheden en insinuaties tegen zijn medeleden was, dat het de toets der kritiek niet kon doorstaan. *(Slot volgt).*

Prijsvragen.

EEN RECLAME-BILJET VOOR VREEMDELINGENVERKEER.

Op de in December door de Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht uitgeschreven prijsvraag voor een reclamebiljet zijn, zoo meldt men, ruim 130 inzendingen ingezonden, waaronder er verscheidene moeten zijn, die in den vollen zin des woords een kunstwerk mogen worden genoemd, fraai van opvatting en denkbeeld, maar ook uitnemend geslaagd in uitvoering. Bij de meeste is de Utrechtsche Dom het hoofdmotief.

Binnenkort wordt een tentoonstelling van alle ontwerpen gehouden.

Op de prijsvraag voor een ontwerp voor een nieuw gemeentehuis te Zuidlaren zijn elf ontwerpen ingekomen. Bekroond zijn die van de heeren G. Sijtsema, Zuidlaren, H. W. Bierma, Uithuizen, en J. Steffens Jr., te 's-Gravenhage met f 60, f 20 en f 20.

Bij Kon. besluit van 2 Maart 1908 is ingesteld een commissie, aan welke is opgedragen het opmaken van een prijsvraag voor een plan van een goedkoop, eenvoudig en doelmatig slachthuis, met raming van kosten voor den bouw, alsmede het beoordeelen van de antwoorden op die prijsvraag, en zijn benoemd in deze commissie:

tot lid en voorzitter, D. E. C. Knuttel c. b. i., rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Gravenhage;

tot leden: J. J. F. Dhont, directeur van het gemeentelijk slachthuis, te Rotterdam; F. J. Nieuwenhuis, directeur van de gemeentewerken, te Utrecht; Dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst bij de directie van den landbouw, te 's-Gravenhage; J. N. van Ruyven c. i., directeur van de gemeentewerken, te Dordrecht.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 12. Actueele Vraagstukken. Beschouwingen van den redacteur over de reorganisatie der Maatschappij.

Een stukje geschiedenis. Over een bijdrage door den heer A. W. Weissman aan de redactie gezonden.

Brieven uit België VIII Le Mont des Arts ontwerp van Henri Maquet, met afbeeldingen.

Verdeel en heersch. Beschouwingen over Stampbeton, Gewapend beton en Siegwart-balken door J. A. van der Kloes (slot) met afbeeldingen.

Dampr ijsvraag.

De Nieuwe Zijdskapel.

Vergaderingen Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 10 Maart 1908. Afdeeling Amsterdam 13 Maart 1908.

Architectura No. 12. Het Paleis op den Dam door A. W. Weissman, met een naschrift der redactie.

Dampr ijsvraag.

Kolonies en Wijken voor Tuberculeuzen, door Corus Visser, over een prijsvraag uitgeschreven door ds. F. C. Fleischer te Makkum, redacteur-uitgever van het tijdschrift; „Het groene en het witte Kruis".

Technisch Gedeelte. Statiek en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton. — De negatieve resultaten van de proeven der Loodwitcommissie door C. P. van Hoek (ingezonden). — Kalkmortel naar Dr. W. Michaëlis in het „Zentralblatt der Bauverwaltung.

De Bouwwereld No. 13. Echo's III. Een Architectenbond en hare noodzakelijkheid.

De Goudmijn of „de Bouw der Toekomst", het ideaal van de 20ste eeuw.

Vloeren zonder naden, door Prof. J. A. van der Kloes (vervolg).

Afbeeldingen. De ontwerpen ter vergrooting van het stadhuis te 's-Gravenhage.

De Ingenieur No. 12. Mededeeling omtrent de werkzaamheid van het Institut Colonial International inzake irrigatie. Voordracht gehouden in de Instituutsvergadering van 14 Maart 1908 door R. A. van Sandick, Algemeen secretaris.

Bufferaggregaten I, door Thomas Rosskopf w. i., met figuren.

De getijbeweging als bron van arbeidsvermogen, door M. C. E. Bongaerts, ing. v. d. Waterstaat.

Korte mededeeling aangaande de proefritten met den motorwagen der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorweg-Maatschappij.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 Maart 1908. In deze vergadering hield de heer E. van Konijnenburg een zeer belangrijke voordracht over de historische ontwikkeling van den Nederlandschen Scheepsbouw.

Ingezonden stukken. Over commutatie bij gelijkstroom-machines door C. L. R. E. Menges.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 12. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Een eigenaardig verschijnsel. — Hoe de Gemeente Rotterdam hare technische Ambtenaren betaalt. (ingezonden). — Een stuk-werk tariefsysteem (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg).

De Aannemer No. 12. Joh. van Oostveen, Necrologie.

Een belangrijk verslag Arbeidsbeurzen VI.

Uit eigen kring. Nog niet alledaagsch.

Een belangrijke beschouwing, Rapport van den Directeur der G.w. te Rott. over de regeling van de verhooging der jaarwedde van gemeenteambtenaren en werklieden.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 38. — Beperking productie 1908. — IJselsteenen, overgenomen uit „de Opmerker". — De fundamenteele eigenschappen der kleisoorten, naar „die chemische Industrie" (vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 12. Zur Stilgeschichte der Gegenwart, door Walter Curt Berendt, II.

Vom Einfamilien-Sommerhaus, door Gerh. Heyden, met afbeeldingen.

Eine Geschäftshaus-Fassade, door Erich Schirmer bij een ontwerp van A. Jochem.

Ueber Streitfragen im Ziegelbau.

Ein Gartenpavillon, door Markward Winter bij een ontwerp van Ludw. Lony te Düsseldorf.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in aflevering 3:

De draaiende Sweeuwploeg der American Locomotive Company: F. Kerdijk. — Over het Conserveeren van Eieren: J. Brants. — Over (torsie) wrong bij boomen: A. J. Schermbeek. — Spectraal-analyse van kleurstoffen in de textiel-industrie: W. A. Kuyck. — Nieuwe banen in de metallurgie: Dr. A. J. C. Snijders. — Vliegmachines en Vogels (slot): J. M. Kleiboer. — Wat is mijnwormziekte? A. Marcus. — Uit Buitenzorg: J. C. C. — Mars. III: Dr. W. De Sitter. — Op bezoek bij een drietal broedende Weidevogels: J. Daalder Dz. — Paradox bij de beweging der maan: J. A. Kerkhoven. Eenvoudige Proeven, 3. De ontbrandingstemperatuur: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Moderne Bauformen van M. J. J. Gradl uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart geeft in aflevering 3 een artikel „Gartenstadt und Baukunst" door Hans Kampffmeyer te Karsruhe met vele fraaie afbeeldingen van huizen o.a. uit de bekende Kruppsche kolonie Altenhof bij Essen en uit de tuinsteden Letchworth, Earswick bij York, Bournville. Port Sunlight bij Liverpool en het industriedorp van de National Cash Register Company in Amerika.

Verder biedt deze aflevering een aantal studies, schetsen en ontwerpen van F. W. Jochem te Kiel, waarbij eenige in kleur uitgevoerde interieurs, een studie voor een grafmonument van Richard Berndl en een aardig corridor-interieur van Edgar Wood.

Tot slot vinden wij voorts een viertal afbeeldingen van het onlangs voltooide Hoftheater te Weimar een werk van Heilmann en Littmann te Munchen.

In het begin van 1907 werd tot dezen bouw besloten na een brand op 20 December 1906 in het oude gebouw uitgebroken doch spoedig geblusch t. Dit oude gebouw was een vakwerkbouw en dateerde uit 1825. De nieuwe bouw is met groote voortvarendheid tot stand gebracht; hiertoe werkte de omstandigheid mede dat, ofschoon de bouwgrond nogal moeilijkheden opleverde, de tooneelruimte en het magazijn gereed gebouwd konden worden voordat het oude gebouw buiten gebruik gesteld behoefde te worden, zoodat na afbraak daarvan, de zaal kon worden aangebouwd, hetgeen in zeven maanden geschiedde.

Bij het ontwerp moest rekening worden gehouden met Weimar's roemrijk verleden, maar met het oog op de gedurende een honderdjarig tijdperk bijeengebrachte kostbare verzameling decoraties, konden bij het ontwerp van het tooneel niet de nieuwste inzichten omtrent schouwburgbouw in toepassing worden gebracht. Evenwel vond prof. Littmann gelegenheid in de zaal een verbetering aan te brengen met zijn „Variabel Proscenium" eene ingenieuze mechanisch automatische inrichting, waardoor aan alle soorten van tooneelkunst in een en hetzelfde huis een passende omlijsting kan worden gegeven.

De totale bouwkosten voor het geheel ingerichte Theater bedragen 2008350 Mark of 29.25 Mark per M³ inhoud. Het ontwerp is opgevat in modernen Empire stijl. De hoofdfacade, waarvoor de bekende Goethe-Schiller gedenkteeken staat maakt een prettigen rustigen indruk, en van het interieur van de foyer kan men hetzelfde zeggen.

Bulletin des Métiers d'Art. Eerst nu zijn de nummers 3 en 4 van September en October 1907 verschenen. Deze dubbele aflevering is geheel gewijd aan de te Gent gehouden Tentoonstelling van het gilde van St. Lucas en St. Joseph aldaar. Achtereenvolgens worden wij in de verschillende afdeelingen der tentoonstelling, ingeleid door besprekingen over bouwkunst, meubelmakerij, beeldhouwkunst, pottenbakkerij, kunstsmederij, juweliers- en goudsmeekunst, decoratieve schilderkunst, vensterramen. Een groot aantal fraaie afbeeldingen verluchten dezen tekst en doen ons zien, dat er zeer verdienstelijk werk in al de genoemde afdeelingen was ingezonden, maar ook, dat een zekere eenzijdigheid daarin niet te miskennen valt. Vooral op het gebied der kunstnijverheid neemt de kerkelijke kunst een overheerschende plaats in. Niet alleen omdat het meerendeel der ingezonden voorwerpen tot het gebied der kerkelijke kunst behoort, maar ook in dien zin, dat de kerkelijke kunst o. i. te veel de hedendaagsche Vlaamsche kunstnijverheid beheersht.

In sommige kringen is men de meening toegedaan, dat dit ook zoo moet zijn, maar onzes inziens ligt hierin een beletsel voor een gezonde ontwikkeling der kunst in het algemeen en van de kerkelijke kunst zelf, die op deze wijze gevaar loopt tot versteening over te gaan.

Elementaire Berekeningen van Bouwkundige Constructies. Handleiding voor theorie en praktijk, ten dienste van bouwkundige opzichters, architecten, enz., door P. W. Scharroo, eerste luitenant der Genie. Onder dezen titel verscheen dezer dagen bij de N. V. Electr. Drukkerij „Luctor et Emergo" te 's-Gravenhage een werkje, waarop wij gaarne de aandacht vestigen. Het heeft zijn ontstaan te danken aan een verzoek van eenige bouwkundige op-

zichters, om een met hen behandeld dictaat in druk te doen verschijnen.

Het streven is hierbij geweest, eene handleiding voor zelfstudie samen te stellen, met de — ook door minder wiskundig bedeelden te volgen — afleiding van de formules, welke bij de berekening van bouwkundige constructies onmisbaar zijn, den algemeenen gang, welke bij elke berekening gevolgd moet worden en voorbeelden, waarin het gebruik van de formules en de wijze van berekening zijn toegelicht. Door het opnemen van 65 tabellen is getracht de practische bruikbaarheid van het werkje te bevorderen.

Om het werkje onder ieders bereik te brengen, heeft de Uitgeefster — bij eene zorgvuldige afwerking — de prijs zoo laag mogelijk gesteld.

Door een toevallige omstandigheid zijn wij in de gelegenheid hier een beoordeeling van het werkje te laten volgen, die zeker de beste aanbeveling is die men verlangen kan.

De heer H van der Wijk, architect te Luik, zond ons toch daarover een schrijven, dat wij gaarne hieronder afdrukken:

Luik, 23 Maart '08.

Mijnheer de Redacteur.

In de afgeloopen week verscheen: „*Elementaire Berekeningen van Bouwkundige constructies*". Handleiding voor theorie en Praktijk ten dienste van Bouwk. opzichters, Architecten enz, door P. W. Scharroo, 1ste Luitenant der Genie.

Aangezien ik eenigen tijd geleden bovenvermeld werk (toen nog dictaat), met den schrijver grootendeels heb mogen doorwerken en daardoor persoonlijk heb kunnnen ondervinden welk nut het voor ons (Bouwkundigen in 't algemeen) kan hebben, zoo voel ik mij gedrongen de aandacht van mijn collega's hierop te vestigen, daar waar wij zoo karig zijn bedeeld met *goede* praktische studieboeken.

Bedoeld werkje geeft een uiterst bevattelijk, door 132 figuren toegelicht en eenvoudig geschreven overzicht van de in verschillende bouwkundige constructies te verwachten inwendige spanningen; in verband hiermede de afleiding van de bij elke berekening te gebruiken formaten en ten slotte voorbeelden, waaruit men ziet, *hoe* de formules gebruikt moeten worden. Slechts de kennis van de onder ieders bereik vallende beginselen der lagere wiskunde is hierbij vereischt.

Door 65 ruim gedrukte tabellen, waarvan het gebruik ook weer door een voorbeeld is toegelicht, is het werkje ook voor de praktijk van groot gemak.

Daar het bovendien door de uitgevers keurig is afgewerkt en tegen uiterst billijken prijs beschikbaar is gesteld, kan ik uit volle overtuiging deze handleiding aan mijn collega's aanbevelen, tevens hulde brengende aan schrijver en uitgever voor hun streven om door dit werk te voorzien in een deel van de leemte welke nog steeds bestaat in de vakopleiding der Hollandsche Technici.

Met dankzegging voor de opname
Hoogachtend,
H. van der WIJK.

Personalia.

— De voordracht voor hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van Groningen, bestaat uit de heeren: J. de Jong, ingenieur aldaar; W. J. Burgersdijk, ingenier der gemeentewerken, te Utrecht; en W. Cool, ingenieur der gemeentewerken te Rotterdam.

— Benoemd tot adjunct-directeur 2e rang voor het beheer van den arbeid in de Rijkswerkinrichting te Hoorn, met ingang van 1 April a. s. de heer G. G. Saveur, opzichter bij plaatselijke Werkeu, te Rotterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën is A. M. Damstra gesteld ter beschikking van den Gouverneur van Suriname om te worden benoemd tot tijdelijk opzichter bij de Koloniale Spoorwegen aldaar.

— Uit 51 sollicitanten is tot directeur van de op te richten ambachtsschool te Oostburg benoemd de heer Fledderus, te Amersfoort, op een jaarwedde van f 2000.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zeeland, standplaats Neuzen, jaarwedde f 2400.—, vatbaar voor verhooging tot f 3600.— Sollicitanten moeten zijn Nederlander, en in het bezit van diploma civiel ingenieur. zich bij gezegeld adres wenden tot het gewestelijk bestuur vóór 1 April a. s. (1)

— Mede-Directeur aan Kalkzandsteenfabriek jaarl. prod. circa 8.000.000 P. G., hoofdzakelijk voor den verkoop. Brieven lett. P 12 aan het Alg. Adv. Bureau Kruisman en Co. A'dam. (1)

— Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, jaarwedde f 750. Stukken vóór of op 30 Maart a s. aan den Burgemeester. (1)

2 Bouwkundige Opzichters voor 3 à 4 maanden. Indiensttreding 15 April à 1 Mei. Salaris f 70 per maand. Brieven onder no. 35395 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Ambtenaar bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot hulp voor den Alg. Secretaris-Redacteur en Administrateur, administratie bibliotheek, enz. br. adres A. Salm G. Bzn., Voorzitter v/d Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Weesperzijde 26, te Amsterdam. (1)

— Directeur aan de Ambachtschool te Roermond. Jaarwedde f 1800, acte M². stukken vóór 1 Mei. Adres lid commissie A. F. van Beurden, Landmeter van het kadaster Roermond. (1)

— Directeur aan de Ambachtschool te Emmen, zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter voor de verbouwing van de Gemeenteschool No. 2 te Bleiswijk. Hon. f 15.— per week. Adres de Gemeenteopzichter. (1)

— Teekenaars, (aankomend) op een Fabriek van Metaalwerken. Zich aan te melden: Oostenburgervoorstraat 21—31. Amsterdam. (1)

— Ingenieur. Speciaal voor werken in gewapend beton. Aanbiedingen onder No. 52500 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Constructeur-Teekenaar aan een Machinefabriek. Br. lett. N. W. A., Alg. Adv.-Bur. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Lithograaf-Teekenaar aan eene Rijksinrichting te Rotterdam voor cartografische en statistische werkzaamheden, salaris f 1000 's jaars. Brieven letters N. T. B., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar Rotterdam. (2)

— Leeraar in het Schilderen aan de Ambachtsschool te Oud-Beierland, jaarwedde f 800, met vooruitzicht benoemd te worden aan de Avondteekenschool. belooning f 100 's jaars. Stukken voor 1 April a. s. aan den Directeur, W. van Heijst. (2)

— Twee Civiel-Ingenieurs, diploma Delft, bij de H. IJ. S. M. ter opleiding tot Adjunct-Inspecteur bij het Vervoer. Schriftelijke sollicitaties adres H. IJ. S. M. Droogbak Ia, Amsterdam. (2)

— Assistent aan de Subafdeeling „Scheepsbouwkunde" van de Technische Hoogeschool te Delft; Salaris f 1500. Zich schriftelijk aan te melden bij bovengenoemde Subafdeeling. (2)

— Jong Ingenieur op een Electrotechnisch ingenieur-bureau; diploma eener technische Hoogeschool gewenscht. Zich te richten tot het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

Adjunct-Inspecteur bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Beweging en Handelszaken op Java; leeftijd niet boven dertig jaar en werkzaam als adjunct-Inpecteur bij de Nederlandsche Spoorweg-Maatschappijen. Zich schriftelijk te wenden tot den Raad van Beheer; Lange Beestenmarkt 88 te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.

38 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
7 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	26—50 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—23 j.,	f 80—f 100	„
2 Werkmeesters	26—33 j.,	f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 35—f 85	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 35—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 30 Maart.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem.-best.: het rioleeren van de Haarlemmerstraat vanaf de Hoogland-sche Kerksteeg, de Garenmarkt vanaf de Raamsteeg tot aan de Hoefstraat en hulpwerken in verband met de vernieuwing van het riool gewelf onder de Langebrug; bestek en teek. verkrijgb. en ter inzage bureau van gem. werken; aanw. gehouden.

Nijkerk, ten 1.30 ure, door de arch. E. Knevel te Ermelo: het bouwen van een kerkgebouw met toren in de buurtschap Nijkerkerveen; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer A. van Dijkhuizen aldaar.

Roosendaal, ten 11 ure, door de arch. A. J. de Bruin, te zijnen kantore: het bouwen van een woonhuis aan de Hofstraat; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect.

Stadskanaal, ten 10 ure, door het gemeentebestuur van Onstwedde, ten gemeentehuize: het bijbouwen van twee lokalen aan de school te Musselkanaal; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie; aanw. 28 Maart 3 ure: bilj. inzenden uiterlijk 9 ure; inl. bij den gem.-timmerman D. Bögel.

Valkenswaard, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen van het postgebouw aldaar voor telefoondienst; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. L. J. P. Kooken te Eindhoven.

Arnhem, ten 11 ure, door de arch. C. M. G. Nieraad in café Neuf: het bouwen van een nieuwen vleugel aan het Kinderziekenhuis; bestek en teek. ter inzage in het lokaal van aanbest. en verkrijgb. ten kantore van den architect.

Zeist, ten 11.30 ure, door de arch. J. M. Paap, in café Havens: het bouwen van een dubbel woonhuis a. d. Wilhelminalaan ald.; bestek en teek. verkrijgb. aan het bureau Heerenstraat 11 aldaar.

DINSDAG 31 Maart.

Dedemsvaart, ten 2 ure, door de arch. E. Warringa te Nieuw-Buinen, in het hotel Baving: a. het bouwen van een boerenbehuizing te Dedemsvaart; b. de glas-, verf-, en behangerswerken; best en teek. verkrijgb. bij den besteder en ter inzage in voorn. hotel; aanw. dagelijks op het werk.

Harlingen, ten 8 ure, door het gemeentebestuur: het leveren en plaatsen van een ijzeren ophaalbrug met onderbouw enz. aan het Franekereind te Harlingen, met bijkomende werken; aanw. gehouden; bestek en 2 teek. verkrijgb. ter secretarie;

Schijndel, ten 2 ure, door het Bestuur van het Burgerlijk Zedelijk Lichaam, vereeniging van vrouwen ter verpleging van zieken en het geven van onderwijs, in het koffiehuis van de kinderen Gerits nabij het Liefdesgesticht: het maken van bijgebouwen bij het Liefdesgesticht aldaar; bestek en 6 teek. verkrijgb. bij den bouwkundige J. Heijkants te Erp; aanw. 11 ure.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen van het lijkenhuis van het ziekenhuis aan den Coolsingel. Bestek en teekeningen ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge & Zoon, Houttuin No. 73. Aanwijzing op het Timmerhuis 24 Maart ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorw., aan het centraal bureau der Mij. in het Moreelsche Park: bestek no. 1136: het maken van twee landhoofden met aansluitende gedeelten aardebaan en bijkomende werken ten behoeve van eene nieuwe draaibrug over de Gouwe nabij Gouda; begr. f 71.500. (Zie adv. in no. 10.)

Haarlem, ten. 1.15 ure, door het gemeentebestuur; het maken van fundeeringen voor machines, gebouwen en olietank, benevens eenige andere werken op het terrein, in den Veerpolder tusschen den Oudeweg en het Vuilrak; bestek en teek. ter inzage van 9 tot 2 ure ter secretarie en aldaar verkrijgb.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1131: het uitbreiden van de wagenmakerij op het station te Utrecht. begr. f 127.900. (Zie adv. in no. 11.)

Franeker, door het bestuur der christelijke school: het bouwen van twee schoollokalen en eenige werkzaamheden aan de onderw. woning; best. en teek te bekomen bij Jacob Nijdam te Franeker.

Steenbergen, ten 2 ure, door de bouwk. H. Lammeree, in het hotel van de wed. M. Franken; het bouwen van een graanpakhuis te Steenbergen; aanw. gehouden; bestek en teek. ter inzage bij de wed. Franken en te bek. bij gen. bouwk.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelsche Park: het verven van de metalen bovenbouwen der spoorwegbruggen over: perc. I. brug over de Maas bij Ravenstein in de lijn Nijmegen—'s-Hertogenbosch; II: brug over de Linge bij Geldermalsen in de lijn Utrecht—Geldermalsen; III: brug over den Omval bij Amsterdam; IV: brug over de Westerdoksluis te Amsterdam (draaibrug en kleine overspanning); V: brug over het Zuid-Bevelandsch Kanaal bij Vlake in de lijn Goes—Rilland Bath; VI: Doorlaatbrug nabij Heer K. M. 29 in de lijn Maastricht—Visé.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het centraal bureau der Mij. in het Moreelsche Park: bestek no. 1135: het maken van twee landhoofden met aansluitende gedeelten aardebaan en bijkomende werken ten behoeve van een nieuwe draaibrug over de

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„de Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

zichters, om een met hen behandeld dictaat in druk te doen verschijnen.

Het streven is hierbij geweest, 'eene handleiding voor zelfstudie samen te stellen, met de — ook door minder wiskundig bedeelden te volgen — afleiding van de formules, welke bij de berekening van bouwkundige constructies onmisbaar zijn, den algemeenen gang, welke bij elke berekening gevolgd moet worden en voorbeelden, waarin het gebruik van de formules en de wijze van berekening zijn toegelicht. Door het opnemen van 65 tabellen is getracht de practische bruikbaarheid van het werkje te bevorderen.

Om het werkje onder ieders bereik te brengen, heeft de Uitgeefster — bij eene zorgvuldige afwerking — de prijs zoo laag mogelijk gesteld.

Door een toevallige omstandigheid zijn wij in de gelegenheid hier een beoordeeling van het werkje te laten volgen, die zeker de beste aanbeveling is die men verlangen kan.

De heer H van der Wijk, architect te Luik, zond ons toch daarover een schrijven, dat wij gaarne hieronder afdrukken:

Luik, 23 Maart '08.

Mijnheer de Redacteur.

In de afgeloopen week verscheen: *„Elementaire Berekeningen van Bouwkundige constructies"*. Handleiding voor theorie en Praktijk ten dienste van Bouwk. opzichters, Architecten enz., door P. W. Scharroo, 1ste Luitenant der Genie.

Aangezien ik eenigen tijd geleden bovenvermeld werk (toen nog dictaat), met den schrijver grootendeels heb mogen doorwerken en daardoor persoonlijk heb kunnnen ondervinden welk nut het voor ons (Bouwkundigen in 't algemeen) kan hebben, zoo voel ik mij gedrongen de aandacht van mijn collega's hierop te vestigen, daar waar wij zoo karig zijn bedeeld met *goede* praktische studieboeken.

Bedoeld werkje geeft een uiterst bevattelijk, door 132 figuren toegelicht en eenvoudig geschreven overzicht van de in verschillende bouwkundige constructies te verwachten inwendige spanningen; in verband hiermede de afleiding van de bij elke berekening te gebruiken formaten en ten slotte voorbeelden, waaruit men ziet, *hoe* de formules gebruikt moeten worden. Slechts de kennis van de onder ieders bereik vallende beginselen der lagere wiskunde is hierbij vereischt.

Door 65 ruim gedrukte tabellen, waarvan het gebruik ook weer door een voorbeeld is toegelicht, is het werkje ook voor de praktijk van groot gemak.

Daar het bovendien door de uitgevers keurig is afgewerkt en tegen uiterst billijken prijs beschikbaar is gesteld, kan ik uit volle overtuiging deze handleiding aan mijn collega's aanbevelen, tevens hulde brengende aan schrijver en uitgever voor hun streven om door dit werk te voorzien in een deel van de leemte welke nog steeds bestaat in de vakopleiding der Hollandsche Technici.

Met dankzegging voor de opname
Hoogachtend,
H. van der WIJK.

Personalia.

— De voordracht voor hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van Groningen, bestaat uit de heeren: J. de Jong, ingenieur aldaar; W. J. Burgersdijk, ingenier der gemeentewerken, te Utrecht; en W. Cool, ingenieur der gemeentewerken te Rotterdam.

— Benoemd tot adjunct-directeur 2e rang voor het beheer van den arbeid in de Rijkswerkinrichting te Hoorn, met ingang van 1 April a. s. de heer G. G. Saveur, opzichter bij plaatselijke Werken, te Rotterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën is A. M. Damstra gesteld ter beschikking van den Gouverneur van Suriname om te worden benoemd tot tijdelijk opzichter bij de Koloniale Spoorwegen aldaar.

— Uit 51 sollicitanten is tot directeur van de op te richten ambachtsschool te Oostburg benoemd de heer Fledderus, te Amersfoort, op een jaarwedde van f 2000.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zeeland, standplaats Neuzen, jaarwedde f 2400.—, vatbaar voor verhooging tot f 3600.— Sollicitanten moeten zijn Nederlander, en in het bezit van diploma civiel ingenieur. zich bij gezegeld adres wenden tot het gewestelijk bestuur vóór 1 April a. s. (1)

— Mede-Directeur aan Kalkzandsteenfabriek jaarl. prod. circa 8.000.000 P. G., hoofdzakelijk voor den verkoop. Brieven lett. P 12 aan het Alg. Adv. Bureau Kruisman en Co. A'dam. (1)

— Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, jaarwedde f 750. Stukken vóór of op 30 Maart a. s. aan den Burgemeester. (1)

2 Bouwkundige Opzichters voor 3 à 4 maanden. Indiensttreding 15 April à 1 Mei. Salaris f 70 per maand. Brieven onder no. 35395 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Ambtenaar bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot hulp voor den Alg. Secretaris-Redacteur en Administrateur, administratie bibliotheek, enz. br. adres A. Salm G. Bzn., Voorzitter v/d Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Weesperzijde 26, te Amsterdam. (1)

— Directeur aan de Ambachtschool te Roermond. Jaarwedde f 1800, acte M². stukken vóór 1 Mei. Adres lid commissie A. F. van Beurden, Landmeter van het kadaster Roermond. (1)

— Directeur aan de Ambachtschool te Emmen, zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter voor de verbouwing van de Gemeenteschool No. 2 te Bleiswijk. Hon. f 15.— per week. Adres de Gemeenteopzichter. (1)

— Teekenaars, (aankomend) op een Fabriek van Metaalwerken. Zich aan te melden: Oostenburgervoorstraat 21—31. Amsterdam. (1)

— Ingenieur. Speciaal voor werken in gewapend beton. Aanbiedingen onder No. 52500 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Constructeur-Teekenaar aan een Machinefabriek. Br. lett. N. W. A., Alg. Adv.-Bur. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Lithograaf-Teekenaar aan eene Rijksinrichting te Rotterdam voor cartografische en statistische werkzaamheden, salaris f 1000 's jaars. Brieven letters N. T. B., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar Rotterdam. (2)

— Leeraar in het Schilderen aan de Ambachtsschool te Oud-Beierland, jaarwedde f 800, met vooruitzicht benoemd te worden aan de Avondteekenschool. belooning f 100 's jaars. Stukken voor 1 April a. s. aan den Directeur, W. van Heijst. (2)

— Twee Civiel-Ingenieurs, diploma Delft, bij de H. IJ. S. M. ter opleiding tot Adjunct-Inspecteur bij het Vervoer. Schriftelijke sollicitaties adres H. IJ. S. M. Droogbak Ia, Amsterdam. (2)

— Assistent aan de Subafdeeling „Scheepsbouwkunde" van de Technische Hoogeschool te Delft; Salaris f 1500. Zich schriftelijk aan te melden bij bovengenoemde Subafdeeling. (2)

— Jong Ingenieur op een Electrotechnisch ingenieur-bureau; diploma eener technische Hoogeschool gewenscht. Zich te richten tot het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

Adjunct-Inspecteur bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Beweging en Handelszaken op Java; leeftijd niet boven dertig jaar en werkzaam als adjunct-Inpecteur bij de Nederlandsche Spoorweg-Maatschappijen. Zich schriftelijk te wenden tot den Raad van Beheer; Lange Beestenmarkt 88 te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

38 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
7 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	26—50 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110–f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—23 j.,	f 80—f 100	„
2 Werkmeesters	26—33 j.,	f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 35—f 85	„
5 Electrotechniker	22—41 j.,	f 35—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdraangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 30 Maart.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem.-best.: het rioleeren van de Haarlemmerstraat vanaf de Hoogland'sche Kerksteeg, de Garenmarkt vanaf de Raamsteeg tot aan de Hoefstraat en hulpwerken in verband met de vernieuwing van het rioolgewelf onder de Langebrug; bestek en teek. verkrijgb. en ter inzage bureau van gem. werken; aanw. gehouden.

Nijkerk, ten 1.30 ure, door de arch. E. Kuevel te Ermelo: het bouwen van een kerkgebouw met toren in de buurtschap Nijkerkerveen; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer A. van Dijkhuizen aldaar.

Roosendaal, ten 11 ure, door de arch. A. J. de Bruin, te zijnen kantore: het bouwen van een woonhuis aan de Hofstraat; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect.

Stadskanaal, ten 10 ure, door het gemeentebestuur van Onstwedde, ten gemeentehuize: het bijbouwen van twee lokalen aan de school te Musselkanaal; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie; aanw. 28 Maart 3 ure; bilj. inzenden uiterlijk 9 ure; inl. bij den gem.-timmerman D. Bügel.

Valkenswaard, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen van het postgebouw aldaar voor telefoondienst; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. L. J. P. Kooken te Eindhoven.

Arnhem, ten 11 ure, door de arch. C. M. G. Nieraad in café Neuf: het bouwen van een nieuwen vleugel aan het Kinderziekenhuis; bestek en teek. ter inzage in het lokaal van aanbest. en verkrijgb. ten kantore van den architect.

Zeist, ten 11.30 ure, door de arch. J. M. Paap, in café Havens: het bouwen van een dubbel woonhuis a. d. Wilhelminalaan ald.; bestek en teek. verkrijgb. aan het bureau Heerenstraat 11 aldaar.

DINSDAG 31 Maart.

Dedemsvaart, ten 2 ure, door de arch. E. Warringa te Nieuw-Buinen, in het hotel Baving: a. het bouwen van een boerenbehuizing te Dedemsvaart; b. de glas-, verf-, en behangerswerken; best en teek. verkrijgb. bij den besteder en ter inzage in voorn. hotel; aanw. dagelijks op het werk.

Harlingen, ten 8 ure, door het gemeentebestuur: het leveren en plaatsen van een ijzeren ophaalbrug met onderbouw enz. aan het Franekereind te Harlingen, met bijkomende werken; aanw. gehouden; bestek en 2 teek. verkrijgb. ter secretarie;

Schijndel, ten 2 ure, door het Bestuur van het Burgerlijk Zedelijk Lichaam, vereeniging van vrouwen ter verpleging van zieken en het geven van onderwijs, in het koffiehuis van de kinderen Gerits nabij het Liefdesgesticht: het maken van bijgebouwen bij het Liefdesgesticht aldaar; bestek en 6 teek. verkrijgb. bij den bouwkundige J. Heijkants te Erp; aanw. 11 ure.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het verbouwen van het lijkenhuis van het ziekenhuis aan den Coolsingel. Bestek en teekeningen ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge & Zoon, Houttuin No. 73. Aanwijzing op het Timmerhuis 24 Maart ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorw., aan het centraal bureau der Mij in het Moreelsche Park: bestek no. 1136: het maken van twee landhoofden met aansluitende gedeelten aardebaan en bijkomende werken ten behoeve van eene nieuwe draaibrug over de Gouwe nabij Gouda; begr. f 71.500. (Zie adv. in no. 10.)

Haarlem, ten. 1.15 ure, door het gemeentebestuur; het maken van fundeeringen voor machines, gebouwen en olietank, benevens eenige andere werken op het terrein, in den Veerpolder tusschen den Oudeweg en het Vuilrak; bestek en teek. ter inzage van 9 tot 2 ure ter secretarie en aldaar verkrijgb.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1131: het uitbreiden van de wagenmakerij op het station te Utrecht. begr. f 127.900. (Zie adv. in no. 11.)

Franeker, door het bestuur der christelijke school: het bouwen van twee schoollokalen en eenige werkzaamheden aan de onderw. woning; best. en teek te bekomen bij Jacob Nijdam te Franeker.

Steenbergen, ten 2 ure, door de bouwk. H. Lammerse. in het hotel van de wed. M. Franken; het bouwen van een graanpakhuis te Steenbergen; aanw. gehouden; bestek en teek. ter inzage bij de wed. Franken en te bek. bij gen. bouwk.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelsche Park: het verven van de metalen bovenbouwen der spoorwegbruggen over: perc. 1. brug over de Maas bij Ravenstein in de lijn Nijmegen—'s-Hertogenbosch; II: brug over de Linge bij Geldermalsen in de lijn Utrecht—Geldermalsen; III: brug over den Omval bij Amsterdam; IV: brug over de Westerdoksluis te Amsterdam (draaibrug en kleine overspanning); V: brug over het Zuid-Bevelandsch Kanaal bij Vlake in de lijn Goes—Rilland Bath; VI: Doorlaatbrug nabij Heer K. M. 29 in de lijn Maastricht—Visé.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het centraal bureau der Mij. in het Moreelsche Park: bestek no. 1136: het maken van twee landhoofden met aansluitende gedeelten aardebaan en bijkomende werken ten behoeve van een nieuwe draaibrug over de

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 . .	„ 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

Gouwe nabij Gouda; (zie adv. in no. 10).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelsche Park: bestek no. 1131: het uitbreiden van de wagenmakerij op het station te Utrecht; (zie adv. in no. 11).

WOENSDAG 1 April.

Exloo, ten 12 ure, door het gemeentebestuur van Odoorn, ten gemeentehuize: het bouwen van 3 brandspuithuisjes te 1e Exloërmond, 2e Exloërmond en Odoorn; bestek en teek. ter inzage ten gemeentehuize te Exloo en ten huize van de wed. H. Eggens te 2e Exloërmond; aanwijzing 10 ure.

Hoogvliet, door het bestuur van den polder Nieuw-Engeland: het bouwen van een molenaarswoning: aanw. 1 April 10 ure; inl. te bek. bij den bouwk. J. Meijboom te Hoogvliet bij wien bestek en teek. verkrijgbaar zijn.

Langweer, ten 10 ure, door het gemeentebestuur van Doniawerstal. ten gemeentehuize; de levering van: a. 53000 stuks waalstraatklinkers; b. 565 stère basaltslag en c. 445 stère riviergrint; voorw. verkrijgbaar ter secretarie.

St. Annaland, ten 11 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Suzannapolder, in het gemeentehuis: het maken van een uitwateringsduiker door den dwarsdijk in genoemden polder. Het bestek ter inzage ten kantore van den Secretaris-Ontvanger en bij hem verkrijgbaar. Aanwijzing 24 en 28 Maart telkens van 11 — tot 1 uur, bijeenkomt in het Gemeentehuis

Steenwijk. door het gemeentebestuur: de levering van 30000 harde grijze vlakke straatklinkers; monsters van 3 steenen inz. ten gemeentehuize; levering franco wal voor 15 Mei a. s.; betaling na goedkeuring.

DONDERDAG 2 April.

Enkhuizen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: het omsteigeren en doen van belangrijke herstellingen aan den gemeentetoren van de Zuider- of St. Pancraskerk. begrooting f 33100; gedurende drie dagen voor de aanbesteding inlichtingen te bekomen bij den Architect U. J. van der Meulen, Stationsweg, Enkhuizen; bestek en teekeningen ter Gemeente-Secretarie ter inzage en aldaar verkrijgbaar.

Rotterdam, door het bestuur der Kon. Roei- en Zeilvereeniging De Maas: bestek A: het bouwen van een vereenigingsgebouw aan de Veerhaven; bestek B: het maken van bootloodsen c. i. op drijvende pontons in de Veerhaven: bestekken en teek. verkrijgb. ten kantore van den arch. B. Hooijkaas Jr. Gelderschekade 10.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . ƒ 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . ƒ 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . ƒ 9.—
I. II en III te zamen . . . ƒ 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . ƒ 1.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger ƒ 15.— . . . . . ƒ 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . ƒ 6.—

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . ƒ 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk ƒ 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille ƒ 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger ƒ 13.— . . . . . ƒ 4.50

Technischer Bauhandbuch. Twee zware deelen samen circa 2000 pagina's 8 afdeelingen behandelend, Woonhuizen, Bruggen, Tunnels, Rioleeringen, Wegen, Spoorwegen, Waterwerken, Bergwerken (vroeger f 15.—) in 1906 aangeboden voor f 10.—.
Het hier aangeboden exemplaar is compleet en geheel nieuw, doch heeft in het 1e deel, afdeeling Bruggenbouw, een bindfout, waarom het verkrijgbaar gesteld wordt voor . . . . f 5.25

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. ƒ 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (ƒ 15.—) . . ƒ 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . ƒ 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

J. A. van der Kloes. **Het bouwen in Overzeesche Gewesten.** Eerste afdeeling. Gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerken van bouwstoffen. Leiden E. J. Brill 1897 f 5.— f 1.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren. 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . f 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

13ste Jaargang. ZATERDAG 4 APRIL 1908. No. 14.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met uitzondering van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De reorganisatie der Maatschappij.

Al zouden de reorganisatieplannen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geen ander gevolg hebben, dan dat er, zooals thans, een frisscher wind dan vroeger door het „Bouwkundig Weekblad" waait, zoo zou er reeds reden tot verheuging zijn.

De tijd schijnt voorbij, dat in de Marnixstraat te Amsterdam schaar en lijmpot geen rust kenden en de pennen verroesten. De nieuwe Algemeene Secretaris blijkt een goed stylist, gloeit nog van dat vuur, hetwelk men in jeugdige harten zoo gaarne ziet branden.

En ook de leden der Maatschappij, die anders hun weekblad lieten voor wat het was, grijpen nu naar het gevederd riet. Zoo schonk in het laatste nummer de heer C. N. van Goor, de bekwame Rotterdamsche bouwmeester, zijn medeleden eenige beschouwingen over „De Nederlandsche Architectenbond (N. A. B."), die zeer de aandacht verdienen, te meer nog daar de heer Van Goor als langdurig en gewaardeerd Secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap" ons bouwkunstig vereenigingsleven kent zooals weinigen dit kennen.

Het artikel des heeren Van Goor is in drie deelen gesplitst. In het eerste deel wordt de stichting van den Bond van Nederlandsche Architecten behandeld en ook aandacht gevraagd voor „de door verschillende vakgenooten in 't licht gegeven stukken over dien Bond".

Uit den inhoud dier stukken blijkt volgens den heer Van Goor, „het bestaan van twee tegen „elkander ingaande stroomingen, van welke de „eerste de andere verdenkt een architectenbond „te willen stichten met het bepaalde doel de Maat„schappij tot bevordering der Bouwkunst ten onder „te brengen, terwijl de andere richting door de „eerste verdacht wordt, wel tot de stichting van „den Bond te hebben medegewerkt, doch, uit vrees „voor concurrentie met de Maatschappij, slechts „op voorwaarde, dat dien Bond zijn voornaamste „levensvoorwaarde, namelijk een vrije beweging op „het gebied der bouwkunst in zijn volle uitgestrektheid, worde onthouden".

Wij meenen, dat de heer Van Goor hier slechts ten deele den werkelijken toestand weergeeft. Want wij hebben uit de stukken *niet* kunnen afleiden, dat de Bond er aan gedacht heeft „de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ten onder te brengen". Slechts in de ontstelde verbeelding van sommige leden der Maatschappij is dit schrikbeeld ontstaan. Het zijn die verschrikte leden, welke, nadat de Bond tot stand was gekomen, — met hun medewerking — nu „dien Bond zijn „voornaamste levensvoorwaarde, namelijk een vrije „beweging op het gebied der bouwkunst" willen onthouden. Afgewacht zal moeten worden, of deze opzet gelukt of niet.

Het is voor wie niet tot de vergadering te Utrecht

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in **ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.**

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

Gouwe nabij Gouda: (zie adv. in no. 10).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelsche Park: bestek no. 1131: het uitbreiden van de wagenmakerij op het station te Utrecht; (zie adv. in no. 11).

WOENSDAG 1 April.

Exloo, ten 12 ure, door het gemeentebestuur van Odoorn, ten gemeentehuize: het bouwen van 3 brandspuithuisjes te 1e Exloërmond, 2e Exloërmond en Odoorn; bestek en teek. ter inzage ten gemeentehuize te Exloo en ten huize van de wed. H. Eggens te 2e Exloërmond; aanwijzing 10 ure.

Hoogvliet, door het bestuur van den polder Nieuw-Engeland: het bouwen van een molenaarswoning: aanw. 1 April 10 ure; inl. te bek. bij den bouwk. J. Meijboom te Hoogvliet bij wien bestek en teek. verkrijgbaar zijn.

Langweer, ten 10 ure, door het gemeentebestuur van Doniawerstal, ten gemeentehuize; de levering van: a. 53000 stuks waalstraatklinkers; b. 565 stère basaltslag en c. 445 stère riviergrint; voorw. verkrijgbaar ter secretarie.

St. Annaland, ten 11 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Suzannapolder, in het gemeentehuis: het maken van een uitwateringsduiker door den dwarsdijk in genoemden polder. Het bestek ter inzage ten kantore van den Secretaris-Ontvanger en bij hem verkrijgbaar. Aanwijzing 25 en 28 Maart telkens van 11 — tot 1 uur, bijeenkomt in het Gemeentehuis

Steenwijk. door het gemeentebestuur: de levering van 30000 harde grijze vlakke straatklinkers; monsters van 3 steenen inz. ten gemeentehuize; levering franco wal voor 15 Mei a. s.; betaling na goedkeuring.

DONDERDAG 2 April.

Enkhuizen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: het omsteigeren en doen van belangrijke herstellingen aan den gemeentetoren van de Zuider- of St. Pancraskerk. begrooting f 33100; gedurende drie dagen voor de aanbesteding inlichtingen te bekomen bij den Architect U. J. van der Meulen, Stationsweg, Enkhuizen; bestek en teekeningen ter Gemeente-Secretarie ter inzage en aldaar verkrijgbaar.

Rotterdam, door het bestuur der Kon. Roei- en Zeilvereeniging De Maas: bestek A: het bouwen van een vereenigingsgebouw aan de Veerhaven; bestek B: het maken van bootloodsen c. i. op drijvende pontons in de Veerhaven: bestekken en teek. verkrijgb. ten kantore van den arch. B. Hooijkaas Jr. Gelderschekade 10.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I. II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . f 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Technischer Bauhandbuch. Twee zware deelen samen circa 2000 pagina's 8 afdeelingen behandelend, Woonhuizen, Bruggen, Tunnels, Rioleeringen, Wegen, Spoorwegen, Waterwerken, Bergwerken (vroeger f 15.—) in 1906 aangeboden voor f 10.—.
Het hier aangeboden exemplaar is compleet en geheel nieuw, doch heeft in het 1e deel, afdeeling Bruggenbouw, een bindfout, waarom het verkrijgbaar gesteld wordt voor . . . . f 5.25

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

J. A. van der Kloes. **Het bouwen in Overzeesche Gewesten.** Eerste afdeeling. Gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerken van bouwstoffen. Leiden E. J. Brill 1897 f 5.— f 1.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . f 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

13ste Jaargang. ZATERDAG 4 APRIL 1908. No. 14.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbesteslingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De reorganisatie der Maatschappij.

Al zouden de reorganisatieplannen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geen ander gevolg hebben, dan dat er, zooals thans, een frisscher wind dan vroeger door het „Bouwkundig Weekblad" waait, zoo zou er reeds reden tot verheuging zijn.

De tijd schijnt voorbij, dat in de Marnixstraat te Amsterdam schaar en lijmpot geen rust kenden en de pennen verroesten. De nieuwe Algemeene Secretaris blijkt een goed stylist, gloeit nog van dat vuur, hetwelk men in jeugdige harten zoo gaarne ziet branden.

En ook de leden der Maatschappij, die anders hun weekblad lieten voor wat het was, grijpen nu naar het gevederd riet. Zoo schonk in het laatste nummer de heer C. N. van Goor, de bekwame Rotterdamsche bouwmeester, zijn medeleden eenige beschouwingen over „De Nederlandsche Architectenbond (N. A. B."), die zeer de aandacht verdienen, te meer nog daar de heer Van Goor als langdurig en gewaardeerd Secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap" ons bouwkunstig vereenigingsleven kent zooals weinigen dit kennen.

Het artikel des heeren Van Goor is in drie deelen gesplitst. In het eerste deel wordt de stichting van den Bond van Nederlandsche Architecten behandeld en ook aandacht gevraagd voor „de door verschillende vakgenooten in 't licht gegeven stukken over dien Bond".

Uit den inhoud dier stukken blijkt volgens den heer Van Goor, „het bestaan van twee tegen elkander ingaande stroomingen, van welke de „eerste de andere verdenkt een architectenbond „te willen stichten met het bepaalde doel de Maat„schappij tot bevordering der Bouwkunst ten onder „te brengen, terwijl de andere richting door de „eerste verdacht wordt, wel tot de stichting van „den Bond te hebben medegewerkt, doch, uit vrees „voor concurrentie met de Maatschappij, slechts „op voorwaarde, dat dien Bond zijn voornaamste „levensvoorwaarde, namelijk een vrije beweging op „het gebied der bouwkunst in zijn volle uitgestrekt„heid, worde onthouden",

Wij meenen, dat de heer Van Goor hier slechts ten deele den werkelijken toestand wedergeeft. Want wij hebben uit de stukken *niet* kunnen afleiden, dat de Bond er aan gedacht heeft „de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ten onder te brengen". Slechts in de ontstelde verbeelding van sommige leden der Maatschappij is dit schrikbeeld ontstaan. Het zijn die verschrikte leden, welke, nadat de Bond tot stand was gekomen, — met hun medewerking — nu „dien Bond zijn „voornaamste levensvoorwaarde, namelijk een vrije „beweging op het gebied der bouwkunst" willen onthouden. Afgewacht zal moeten worden, of deze opzet gelukt of niet.

Het is voor wie niet tot de vergadering te Utrecht

genoodigd waren, onmogelijk, om uit te maken of daar eenigen der aanwezigen „een weinig bij den neus genomen zijn". Is het inderdaad geschied — wat wij niet beoordeelen kunnen — dan blijft dien heeren slechts over, zich hoe eerder hoe beter terug te trekken.

In het tweede gedeelte van zijn opstel wijdt de heer Van Goor eenige beschouwingen aan de vraag, wat het doel van den Bond zal moeten zijn. Voor frontmaken tegen den Aannemersbond en tegen dien der Opzichters en Teekenaars, zooals sommigen dit noodig achten, gevoelt de heer Van Goor niets. „Wanneer de aannemers het weten gedaan te krijgen" zoo zegt hij, „dat door vereenigd optreden „hun risico bij aannemingen tot de geringste af„meting wordt teruggebracht, doch daardoor den „architect meer arbeid bezorgd wordt, moet de „architect trachten een billijke vergoeding voor „dien arbeid te verkrijgen, maar niet beproeven de „aannemers te dwingen, de grootere risico te blij„ven loopen. Wanneer de opzichters en teekenaars „door hun bond hoogere tractementen weten te „bedingen, dan moet de architect, voor zoover hij „daar nadeel van ondervindt, trachten schadeloos„stelling te verkrijgen door verhooging van zijn „honorarium, doch niet de opzichters en teekenaars „door zijn bond trachten te *dwingen* zich met min„der tractement tevreden te stellen."

Ieder vakgenoot zal dit met den heer Van Goor eens zijn; wij gelooven dan ook niet dat de Bond zal pogen „den aannemers te dwingen, de grootere „risico te blijven loopen" noch de opzichters en „teekenaars te dwingen, zich met minder tractement „tevreden te stellen." Het is nu geen tijd van dwingen. Maar, en dit ziet de heer Van Goor over het hoofd, er zijn tal van andere verkeerdheden in de verhouding tusschen architecten eenerzijds en de aannemers of teekenaars-opzichters anderzijds. Meer en meer wordt de geheele aannemerij als een verkeerd stelsel beschouwd, en wordt ook het systeem, om den teekenaars de ontwerpen te laten maken en den opzichters de geheele uitvoering over te laten, veroordeeld. Hier vindt de Bond een uitgestrekt veld voor zijn arbeid.

Misschien heeft de heer Van Goor, waar hij van „excessen" spreekt, wel aan deze dingen gedacht, daar hij meent dat de Bond „in de eerste plaats „zijn oog dient te richten op verheffing van het „beroep en te trachten het in de gemeenschap de „plaats en het respect te verzekeren die het verdient". De Bond zal, daar twijfelen wij niet aan, zooals de heer Van Goor verlangt, „een zuiveringsproces be„ginnen tegen allerlei in het architectenberoep ingeslo„pen misbruiken, waarvan de provisiejagerij wel een „der minst eervolle is en in hooge mate geleid heeft „zoowel tot vermindering van het respect der vak„genooten onderling als van aannemers, opzichters „en teekenaars tegenover de architecten, die gewoon „zijn hen te dirigeeren". Ook tegen andere misbruiken door den heer Van Goor genoemd zooals onderkruiperij, het werken onder de markt, het opschommelen van werk, het geheel overlaten van alle werk aan ondergeschikten zal de Bond optreden. Daar al dit kwaad groote afmetingen heeft aangenomen en het is doorgedrongen tot kringen, waar niemand het verwacht, zou het ons niet verwonderen, wanneer zij, die het er op toeleggen, den Bond „in de haven te doen stranden", vreezen, aan de kaak te worden gesteld, als de Bond eens aan het werk gaat.

Het derde gedeelte van zijn opstel wijdt de heer „Van Goor aan het bespreken van de vragen „of „de Maatschappij na haar reorganisatie de plaats „van den Bond zou kunnen vervullen en of van „een Bond die zich naast de Maatschappij vrij op „het geheele gebied der bouwkunst en van het „architectenberoep zou bewegen een concurrentie „en wel een doodelijke met de bestaande bouw„kunstlichamen is te duchten."

De eerste vraag wordt door den Heer Van Goor in beslist ontkennenden zin beantwoord. „Al legt „de Maatschappij", zoo zegt de heer Van Goor, „de regeermacht met stemrecht incluis in handen „van een categorie van leden, onverschillig of deze „de meerderheid of de minderheid van het aantal „leden vormt, dan zal zij nimmer *als lichaam in „haar geheel* kunnen opkomen voor de belangen „van die eene groep, indien die belangen zouden „ingaan tegen die van een andere groep." Ieder die even nadenkt moet dit inzien en daarom begrijpen wij niet hoe het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft kunnen voorstellen, van een der groepen een Vakbond te maken.

Ook voor een doodelijke concurrentie met de bestaande lichamen vreest de heer Van Goor niet, en wij gelooven, dat deze vrees, die bij vele leden der Maatschappij aanwezig is, een hersenschim zal blijken.

Maar het „Bouwkundig Weekblad" blijft zich ongerust maken. Daarvan getuigt het artikel onder het opschrift: „Onzuiverheden" in het vorig nummer. Hier worden onze beschouwingen van 21 Maart besproken en, al kunnen wij best tegen een stootje, wij gelooven toch dat de Maatschappij niet verstandig doet, met zulke artikelen in haar orgaan een plaats te geven. Want verdachtmaking is een wapen, dat altijd hem die het gebruikt verwondt.

In de eerste plaats wordt gezegd: „dat ons hoofdartikel getiteld „Vereenigingsleven om zijn dubbelzinnigheid, beter gezegd dubbelhartigheid met aandacht gelezen dient te worden". De bedoeling hiervan kan geen andere zijn, dan dat wij iets anders meenden, dan wij nederschreven, een beschuldiging die vrij wel met verdachtmaking gelijk staat.

Hoe meent nu het „Bouwkundig Weekblad" het bewijs van dubbelzinnigheid te kunnen leveren? Wij hadden betreurd, dat de aarzelende houding den 21 Januari 1908 door het Hoofdbestuur der Maatschappij aangenomen, de kans, dat de Maatschappij ooit de gewenschte Vakbond zou kunnen worden, voorgoed had doen verloren gaan. Nu maakt het „Bouwkundig Weekblad" hieruit op dat *wij* dien Vakbond wenschten en voegt daaraan toe dat „wij ons hier doen kennen als een beslist voor„stander van de hervorming der Maatschappij tot „een Vakvereeniging." Toch zal ieder die Nederlandsch verstaat moeten toegeven dat het „Bouwkundig Weekblad" slechts dan het recht zou gehad hebben, ons dit in de schoenen te schuiven, als wij geschreven hadden „de *door ons* gewenschte Vakbond".

Het is dus *niet* waar „dat een eind verder het blaadje juist omgekeerd werd", omdat wij toen zeiden, dat naar ons oordeel de Eerste Groep van de leden der Maatschappij nooit als vakvereeniging zou kunnen optreden.

Opdat geen twijfel zal kunnen bestaan omtrent onze bedoeling zij hier nog eens herhaald, dat wij de aarzelende houding van het Hoofdbestuur op

21 Januari betreuren. Had dit Hoofdbestuur *toen* verklaard, wat het 11 Maart verklaarde, dan zou dit zeker van grooten invloed geweest zijn op wat later geschied is, al kan niemand zeggen, hoe de zaken dan zouden zijn geloopen. Zeker is slechts, dat wie ook dien 21 Januari gewenscht moge hebben dat de Maatschappij zich tot een vakbond zou reorganiseeren, de Hoofdbestuurderen dien wensch *niet* hadden, althans daarvan niets deden blijken.

Wij kunnen alles, wat ons verder door het „Bouwkundig Weekblad" wegens onze „dubbelhartigheid" verweten wordt, laten voor wat het is, daar het nu toch wel duidelijk zal zijn dat wij onze oorspronkelijke meening niet hebben gewijzigd.

Maar wij moeten nog een oogenblik stilstaan bij dat gedeelte van het stukje in het „Bouwkundig Weekblad", waar gezegd wordt: „Ten slotte wijzen we op den schijnbaar rustig, maar inderdaad ophitsenden toon van het artikel". Het lijkt haast onmogelijk schijnbaar rustig, maar inderdaad ophitsend, te schrijven. Hoe hebben wij dit kunststuk betwelk gelijk staat met het schenken van kokend water uit een ketel, die niet boven vuur hing, volgens het „Bouwkundig Weekblad" volbracht? Door te schrijven: „Wij hopen, dat de Bond zich niet tot represaille-maatregelen zal laten verleiden doch kalm zijn weg zal gaan".

Iets dat rustiger, dat minder ophitsend was, zou moeilijk uit een pen kunnen vloeien. „Neen", zegt het orgaan der Maatschappij „hier wordt oneenigheid geprovoceerd tusschen den Bond en de Maatschappij". Zoo kan men, met hetzelfde recht, wit zwart gaan noemen.

Dat de Maatschappij op allerlei wijzen getracht heeft, den Bond den voet dwars te zetten mag *ons* niet verweten worden. Het is een bedroevende waarheid.

Maar het is nooit te laat om te keeren van de dwaling uws wegs. En wij hopen, dat de Maatschappij zich inderdaad is gaan besinnen, nu zij in haar orgaan, met cursieve letters laat drukken: *„oneenigheid tusschen den Bond en de Maatschappij bestaat niet en wordt door geen van beiden gewild"*.

Dit schijnen ons zulke gulden woorden, dat wij met het meeste genoegen ze overnemen. Wij hopen dat zij geen ijdele klank zullen blijken en dat zoowel Bond als Maatschappij voortaan alle oneenigheid zullen weten te vermijden.

Tot dusverre heeft de Bond het zwijgen goud geacht, doch strooide de Maatschappij in ieder, sinds 1 Maart laatstleden verschenen, nummer van haar orgaan met milde hand het zilver van haar spreken. Als ook deze zes-en-zestig jarige zich eens van de onderlinge waarde der edele metalen wilde rekenschap geven, zou wellicht haar spraakwater, in het belang der goede zaak, minder ruim gaan vloeien.

Het Royal Institute of British Architects.

I.

Nu er in het vereenigingsleven der Nederlandsche beoefenaars der bouwkunst veranderingen op til zijn, kan het nut hebben, omtrent het gunstig bekende Royal Institute of British Architects een en ander mede te deelen.

Reeds sinds het begin der 19e eeuw bestond te Londen een „Architectural Society", die in Lincolns Inn Fields haar zetel had. Haar doel was het bevorderen van het onderwijs in de bouwkunst. Maar zij voldeed niet aan de eischen des tijds.

Daarom zond de architect Thomas L. Donaldson den 8 Mei aan eenige vakgenooten een uitnoodiging tot een voorloopige bijeenkomst, welke uitnoodiging dus was gesteld:

„Namens eenige heeren heb ik de eer, U uit te „noodigen tot een samenkomst in Mr. Rainy's Room, „14, Regentstreet op aanstaanden Dinsdagavond half „acht, om te overleggen hoe een „Institution of „British Architects" zou kunnen worden opgericht."

Op de vergadering verschenen de architecten Barry, Bellamy, Burton, Cresy, Fowler, Goldicutt, Gwilt, Hardwick, Kay, Kendall, Lee, Parker, Robinson, Rhodes, Seward en Wallen.

Een tweede bijeenkomst werd gehouden in de Thatched House Tavern, St. James Street, den 2 Juli 1834. Hier werd het programma van het Institute opgemaakt; de bedoeling der stichters was, dat slechts zij lid zouden kunnen zijn, die alleen als architecten werkzaam waren, en die noch als aannemer, noch als handelaar — wat in 1834 veel voorkwam — optraden. Het programma zeide, dat het mercantiele karakter, hetwelk de bouwkunst meer en meer gekregen had, het publiek aanleiding gaf, om laag op den architect neer te zien.

Men kwam 6 Augustus 1834 nog eens bijeen, en maakte toen een lijst op van architecten, die tot toetreding zouden worden uitgenoodigd. De leden kozen 3 December 1834 een bestuur, en op Maandag 15 Juni 1835 had de eerste plechtige bijeenkomst van het Institute plaats. Daar werd voorlezing gedaan van een schrijven, door Sir John Soane, Hoogleeraar in de bouwkunst aan de Royal Academy gezonden, waarbij deze, om van zijn ingenomenheid met de jonge stichting blijk te geven, £ 750 aan het Institute ten geschenke bood.

Rechtspersoonlijkheid kreeg het Institute door een Royal Charter, dat Willem IV 11 Januari 1837 verleende. Kort daarna, 8 Augustus, werd de jonge Koningin Victoria beschermvrouw. In 1842 kwam eene fusie met de oude „Architectural Society" tot stand. De Prins-Gemaal Albert woonde de eerste gemeenschappelijke vergadering bij.

In 1848 bepaalde Koningin Victoria, dat ieder jaar een gouden medaille zou worden uitgereikt aan een architect, door het Institute voor die onderscheiding voor te dragen. Den 18en Mei 1866 werd het Institute tot „Royal" Institute verheven. In 1887 ontving dit lichaam een „charter" als aanvulling van dat, in 1837 ontvangen.

De beide „Charters" zijn door hun ouderwetsche taal en stijl eer als stukken uit den pruikentijd dan als documenten der 19e eeuw te beschouwen. De behoudende aard der Engelschen verloochent zich ook hier niet.

In 1887 werd bepaald dat „het Royal Institute „zal bestaan uit drie klassen van betalende leden, „namelijk Fellows, Associates en Honorary Asso„ciates, benevens uit twee klassen van niet betalende

„leden, namelijk Honorary Fellows en Honorary „Corresponding Members."

In het Nederlandsch kan men voor deze Engelsche titels geen daarmede juist overeenkomende woorden vinden. Misschien ware „stemhebbende leden" voor Fellows nog het best, als niet ook de Associates en de Honorary Associates het stemrecht hadden. De Honorary Fellows zijn onze „ereleden", de Honorary Corresponding Members onze „correspondeerende leden."

Het Charter zegt: „Fellows zijn architecten, die „den leeftijd van dertig jaar zullen hebben bereikt „en die als patroons ten minste zeven achtereen„volgende jaren de praktijk der bouwkunst hebben „uitgeoefend. Associates zullen zijn personen die de „bouwkunst bestudeeren of praktisch beoefenen en „den leeftijd van een en twintig jaar hebben bereikt. „Slechts hij zal als Associate mogen worden aan„genomen, die aan een in te stellen onderzoek naar „zijn bekwaamheden heeft voldaan. Honorary Asso„ciates zullen zijn personen die, zonder de praktijk „der bouwkunst uit te oefenen, toch door hun plaats „in de maatschappij of door hun bedrevenheid in „wat met de bouwkunst samenhangt, door het „Bestuur geacht worden, het doel van het Institute „mede te kunnen helpen bereiken."

Over de ereleden en de correspondeerende leden wordt niets bijzonders medegedeeld.

De Fellows hebben het recht, op Algemeene Vergaderingen aan de beraadslagingen over alle onderwerpen deel te nemen en daarover te stemmen. Voor de Associaties is dit recht slechts in zooverre beperkt, dat zij niet mogen stemmen over wijzigingen in de „Bye-Laws" of Huishoudelijke Reglementen aan te brengen. De Honorary Associaties worden ook van het stemmen over deze wijzigingen door het Charter uitgesloten. Daarenboven bepalen de „Bye-Laws" omtrent deze leden nog, dat zij aan geen stemming omtrent het aannemen van leden of over vakbelangen mogen mededoen.

Honorary Fellows en Honorary Corresponding Members mogen wel op de vergaderingen komen, doch niet stemmen. Alleen wanneer een Honorary Fellow voorzitter van het Institute is, heeft hij stemrecht.

Men ziet, dat de rechten der verschillende groepen van leden in het Royal Institute niet dezelfde zijn. Maar behalve de ereleden en de correspondeerende leden is niemand geheel van het stemrecht verstoken.

Als Associate wordt slechts diegene aangenomen, die een examen met goed gevolg heeft afgelegd. Dit examen bestaat uit drie gedeelten. Het eerste gedeelte beoogt een onderzoek naar de bedrevenheid van den candidaat in de vakken van wat wij „Meer Uitgebreid Lager Onderwijs" noemen, verder in de beginselen der werktuigkunde en natuurkunde. De candidaat moet voldoende bedreven zijn in het rechtlijnig teekenen, de doorzichtkunde en het teekenen naar klein pleister. Van dit examen worden vrijgesteld zij, die getuigschriften afgegeven door bepaalde inrichtingen van onderwijs kunnen overleggen.

Verleden jaar werden op dit examen vragen gedaan, die niet bijzonder moeilijk schijnen, vooral wat betreft Engelsche taal, wiskunde, aardrijkskunde en geschiedenis. De candidaat moest ook bedrevenheid toonen in het verstaan van de Latijnsche, Fransche of Duitsche taal. Hij kon zelf kiezen of hij anderhalf uur aan het vertalen van een zeer gemakkelijk stukje — 12 regels! — Latijn, Fransch of Duitsch wou besteden, en dan een 9-tal grammaticale vragen beantwoorden.

Terwijl ook de vragen op het gebied der werktuigkunde en natuurkunde gemakkelijk waren, werden daarentegen bij het rechtlijnig teekenen en de perspectief betrekkelijk hooge eischen gesteld. Het handteekenen ging niet verder dan pleisterornament.

Wie aan dit examen voldaan heeft of de elders verkregen getuigschriften kan overleggen wordt „Probationer" van het Royal Institute en kan gaan studeeren voor het tweede deel van het examen.

Om tot het eerste deel van het examen te worden toegelaten moet de candidaat f 25 storten, welk bedrag ook moet worden gevoegd bij de overgelegde getuigschriften. Slaagt de candidaat niet, dan mag hij binnen twaalf maanden nog eens examen doen zonder weder te behoeven te betalen. Maar wie dan niet slaagt moet telkens f 25 storten als hij andermaal zich aanmeldt. Herexamen in enkele vakken worden niet toegelaten.

De „Probationer" die zijn 19e jaar is ingetreden, kan zich aanmelden voor het tweede deel van het examen, mits hij f 36 stort. Dit examen omvat: de verschillende klassieke ornamenten: de profielen in de verschillende tijdperken der middeleeuwsche Engelsche bouwkunst gebruikelijk; de Grieksche en Romeinsche orden; de geschiedenis der bouwkunst gedurende de middeneeuwen en de renaissance; het berekenen van spanningen in verschillende bouwdeelen; beschrijvende meetkunde en projectie; eenvoudige samenstellingen en kennis van bouwstoffen.

De vraagstukken, in 1907 opgegeven en de vragen, toen gesteld, kunnen zeker niet moeilijk genoemd worden. Zij staan ongeveer gelijk met die van het opzichters-examen dat bij ons door de Maatschappij wordt gehouden. Maar daar wordt den candidaten niet gevraagd, de orden uit hun hoofd te teekenen, of de profielen der middeneeuwen. Ook de geschiedenis der bouwkunst wordt hen geschonken.

Het is voor den „Probationer" echter niet voldoende, dat hij de gestelde vragen goed weet te beantwoorden. Men vraagt hem ook, negen teekeningen over te leggen, die, door een lid van het Royal Institute, als eigen werk van den candidaat moet worden gewaarborgd.

Die teekeningen, groot 0.60 bij 0.80 M., moeten met zorg zijn uitgevoerd en in een portefeuille worden aangeboden. Twee moeten klassieke orden, één klassiek ornament, twee middeleeuwsche details en de zesde middeleeuwsch ornament voorstellen. De drie andere teekeningen moeten als onderwerp een houten kapspant, een brandvrije vloer en een houten deur hebben.

Is dit alles goed bevonden, dan wordt de candidaat als student R. I. B. A. in het register ingeschreven. Hij heeft het recht, de bibliotheek te raadplegen en de vergaderingen van het Instituut bij te wonen.

Wanneer de Student zijn 21ste jaar is ingetreden kan hij zich aan het derde deel van het examen onderwerpen, mits hij f 50 stort.

Dit derde deel is wel het moeilijkste van het geheele examen. De candidaat moet de eerste twee dagen het ontwerp voor een betrekkelijk aanzienlijk openbaar of bijzonder gebouw volgens een gegeven programma maken en daarbij leveren: plattegronden van alle verdiepingen en van het dak, eene doorsnede, een opstand, een detail van den gevel op groote schaal en een perspectiefteekening van het gebouw.

De derde dag wordt besteed aan de geschiedenis der bouwstijlen. De candidaat moet de voornaamste gedenkteekenen en eenige hunner details uit het hoofd kunnen schetsen, en ontwerpen van onderdeelen in op te geven stijl kunnen maken.

De vierde dag is aan de kennis der bouwmaterialen constructie, hygiëne, waterafvoer, rioleering, enz. gewijd. Ook hier moeten de vragen door schetschen en teekeningen beantwoord worden.

De bijzonderheden der constructiën en het maken van begrootingen vormen het programma voor den vijfden dag.

Architecten, die 25 jaar oud zijn en zelfstandig hun beroep uitoefenen en „chefs-de-bureau", die 30 jaar oud zijn, kunnen onmiddellijk tot het derde deel van het examen worden toegelaten. Het werk, door hen in de praktijk uitgevoerd of ontworpen wordt dan bij de beoordeeling hunner kundigheden mede in aanmerking genomen.

Ieder, die het derde deel van het examen op voldoende wijze heeft afgelegd kan Associate van het British Institute worden. Men kan ook als Associate worden aangenomen, wanneer men twaalf jaar practisch is werkzaam geweest en dan voor het derde deel van het examen slaagt.

Wie als Fellow of Associate wenscht te worden aangenomen, moet door drie Fellows worden voorgehangen. Verlangen ten minste zeven Fellows en Associates — waarvan de meerderheid Fellows moeten zijn — schriftelijke ballotage, dan worden stembiljetten aan alle leden in het vereenigd Koninkrijk gezonden. Anders geschiedt het balloteeren door het opsteken der handen in de vergadering. Een Associate betaalt f 36 entree en f 24 jaarlijksche contributie.

Op dezelfde wijze wordt een Fellow gekozen, die f 60 entree en f 48 jaarlijksche contributie betaald. Was de Fellow eerst Associate, dan wordt zijn entree tot f 24 teruggebracht.

Voor Honorary Associates zijn de bedragen f 24 entree en f 24 contributie.

Het besuur van het Institute is zeer talrijk, daar het uit acht en dertig leden bestaat. De voorzitter, de vier ondervoorzitters, de secretaris en achttien leden moeten Fellows zijn, vier leden worden uit de Associates gekozen. De verdere leden zijn de voorzitters van bevriende vereenigingen, (mits zij tot de Fellows van de Institute behooren) en een vertegenwoordiger van „The Architectural Association", een vereeniging te Londen.

De voorzitter treedt na twee jaar af en is pas na twee jaar herkiesbaar. De secretaris treedt ieder jaar af, doch is dadelijk herkiesbaar.

Alle bestuursleden moeten zich ieder jaar aan een herkiezing onderwerpen. De secretaris draagt den naam van Honorary Secretary. De eigenlijke „Secretary of the Royal Institute" is een bezoldigd beambte.

In een tweede artikel zullen wij nog enkele bijzonderheden omtrent de organisatie mededeelen.

Het Stadhuis van 's-Gravenhage.

In verband met de uitbreidingsplannen van het Stadhuis te 's-Gravenhage is in de laatste week der afgeloopen maand in een der lokalen van het voormalig winkelhuis Schröder een kleine tentoonstelling gehouden, waar met de nieuwe plannen een collectie oude prenten en teekeningen was samengebracht met het doel een overzicht te geven van de gedaanteverwisselingen, die het Haagsche raadhuis en zijn omgeving in den loop der eeuwen heeft ondergaan.

Van de gelegenheid, om van een en ander kennis te nemen werd een druk gebruik gemaakt. De Haagsche Courant vestigde de aandacht op het tentoongestelde door mededeeling van de volgende, blijkbaar van bevoegde zijde verstrekte bijzonderheden.

Wij vinden voor het eerst in stukken uit het jaar 1460 den „stede-huyse van den Haghe" vermeld, en het „Hofbouck" van 1466 — de oudste kadastrale lijst — beschrijft de ligging van het Stadhuis op de plaats waar thans het oudste deel van 't tegenwoordig Raadhuis staat: d.i. tegenover de Lage Nieuwstraat.

Den Haag, een kleine stad, had toen nog voldoende aan een klein stadhuis. Het besloeg een oppervlakte van 112 M²., en eerst in 1527 bleek behoefte aan uitbreiding. Het stadhuis zat toen aan drie zijden ingebouwd in 'n blok particuliere woningen, en in genoemd jaar werd toen één van die woningen voor de wenschelijk gebleken expansie aangekocht.

Twee eeuwen hield men 't zoo uit. Toen — in 1733 — werd tot een geheele verbouw van de achter het Raadhuis staande woningen tot een gelijkmatig geheel besloten. De benoodigde panden werden gekocht, en daar verrees dan, als aanhangsel aan het oudste gedeelte (vroeg-renaissance) het gedeelte dat nu op het Kerkplein uitziet (Lodewijk-de-Zestiende-stijl).

In die dagen was de Groenmarkt nog wezenlijk groentenmarkt; het „St.-Nicolaas Gasthuys" was als ziekenhuis in gebruik, en het gedeelte van het tegenwoordig stadhuis, dat naar de Veenestraat is gekeerd, was een kapel; de vroegere kapel van het St.-Nikolaas-Gasthuis, later (in ± 1580) ingericht tot vleeschhal.

Tot die uitbreiding van 1733 bleef 't, naar men weet, niet. In 1841, 1852, 1861, 1862 en 1907 werden achtereenvolgens al de, aan het stadhuis aangebouwde panden door de Gemeente aangekocht, — het laatste het huis van Schröder —; wellicht de beruchtste aankoop.

Zoo kreeg het Raadhuis allengs een oppervlakte van 3000 M²., en naar men weet heeft het gemeentebestuur thans voorgesteld alles wat om het oudste deel van het stadhuis staat, in één stijl te herbouwen.

Op het weinig-wenschelijke hiervan is dezer dagen van verschillende zijden gewezen. De gemeentearchivaris, de heer van Gelder, is er daarentegen sterk voor, en de tentoonstelling van platen betreffende het stadhuis in vroeger dagen, welke thans voor een ieder in het Raadhuis te zien is (ingang Groenmarkt) bedoelt als het ware te zijn een historisch pleit voor 't behoud van het stadhuis op de oude plaats.

Het is inderdaad een met smaak opgesteld pleit!

Een der benedenvertrekken van het vroegere huis van Schröder is voor de tentoonstelling ingericht. Een antieke kast, wat Delftsch blauw, oude stoelen, een mooie oude staande-klok, geven aan de expositie van fraaie oude gravures, waaruit de toestanden van vroeger dagen zoo op eenmaal voor ons òp leven, een aangename omgeving; en daar staan dan nu, op schragen langs de wanden, al die teekeningen van 't stadhuis, zooals 't zich in den loop der eeuwen vertoonde: van 1400 tot op onzen tijd.

Er zijn er hoogst belangwekkende onder; zoo die kopergravure van Rom de Hooghe, getiteld „Vreugde en Eereteekenen van het stadhuis", ter gelegenheid van de terugkomst van Willem III uit Engeland, en zijn verblijf te 's-Gravenhage, waar hij 5 Februari 1691 werd ingehaald (het onderwerp van de jongste Leidsche maskerade). Het oude stadhuis is er met tapijten en vlagdoek behangen, en het volk danst en springt vóór het Raadhuis, in afwachting van den luisterrijken ommegang van den vorst — die straks uit Honselersdijk, waar hij logeerde, verwacht wordt.

Een andere gravure, uit 1697, toont ons de vreugdebetoogingen voor 't stadhuis bij het afkondigen van den vrede van Rijswijk.

Zeer duidelijk vertoont een andere, interessante prent, de versiering van den westelijken gevel van het stadhuis, ter gelegenheid van den vrede van Utrecht (1713); de decoratieve „ooievaars", toen vóór den gevel aangebracht, spoten bij die gelegenheid wijn, welke door de burgers zorgvuldig werd opgevangen.

Andere gravures brengen ons naar later tijd. De kopergravure von S. Fokke toont ons het voorbijtrekken van „de Schutterij van 's-Hage, volgende de lijkstatie van H. K. H. Anna . . . Gouvernante". Het vendel staat onder bevel van den heer Collonel Dierkens, Burgemeester van 's-Hage.

Wat een gulden tijd voor de schutterij, toen de Burgemeester haar aanvoerde.

Het oude schuttershart moet bij deze plaat te gast gaan.

Maar . . . nóg gaan we verder in de geschiedenis. Op vele dezer teekeningen van het stadhuis ziet men den Jacobstoren in zijn oude gedaante: zonder de spits. Op één staat de toren in den houten mantel . . . Het werk der gruwelijke restauratie had toen een aanvang genomen.

Een foto van vóór 1883 laat ons het stadhuis zien onder het pleister. Dit is later verwijderd en de baksteen weer bovengebracht . . . Het politiebureau grensde toen aan het stadhuis (oude gedeelte). Het zag schuins uit op de Nieuwstraat.

En eindelijk komen we dan aan de nieuwste verbouwingsplannen van ons stedehuis: de plannen van den Rijksarchitect J. Vrijman en van den stadsarchitect A. Schadee. Zij nemen een afzonderlijke afdeeling der tentoonstelling in.

Burgemeester en Wethouders prefereeren de plannen van den heer Vrijman. Ook o. i. passen die zich het strengst en het eerwaardigst aan aan den stijl van het oude stadshuisgeveltje.

Totaal telt dit gemeentelijk tentoonstellinkje — waarvoor een fraaie, kwistig uitgedeelde katalogus werd gemaakt — een 62 gekleurde en ongekleurde afbeeldingen. Het Gemeente-Museum, „die Haghe" en de heer K. F. Lommel stonden er hun eigendommen, in bruikleen, voor af.

Tot zoover de Haagsche Courant.

Wij deelen de preferentie van B. en W. voor een der plannen niet.

O. i. geven de nieuwe plannen nog geen van allen een bevredigende oplossing, maar blijkt er uit de ontzachlijke moeilijkheid, om op dit terrein en onder bindende bepalingen een waardig gebouw te stichten.

Alleen wanneer men de bouwmeesters de meest mogelijke vrijheid gunt ook wat den stijl betreft bestaat er kans op een betere oplossing.

Wij komen echter nog nader op deze zaak terug.

Een stukje Historie

Slot (zie bladz. 102.)

Men begrijpt hoe bitter de hierop gevolgde diskussie geweest is, want het gold niet minder dan de vraag of het gedrag van onderscheiden leden van het Collegie eerlijk en loyaal geweest was. Ten slotte werd een door Gosschalk ingediende motie aangenomen, luidende:

„De vergadering betreurende de verstandhouding tusschen sommige leden der Commissie, afkeurende de wijze, waarop deze èn in openbare geschriften, èn door gegeven inlichtingen is gebleken, en, wenschende dat deze niet moge leiden tot verzwakking van haren werkkring, gaat over tot de orde van den dag."

Ontdaan rees Mr. Vosmaer van zijn stoel en verliet hij de vergadering.

Kort daarop vroegen hij, de voorzitter Mr. Fock en de onder-voorzitter Dr. Leemans hun eervol ontslag. Eer hun dit bij het Kon. Besluit van 6 Juni 1878 No. 35 verleend werd, hadden in de vergaderingen van het Collegie, waaraan de twee laatstgenoemden voorloopig bleven deelnemen, evenals de secretaris Hooft van Iddekinge, die de venijnigste onder de stokebranden was, herhaaldelijk zeer hartstochtelijke woordenwisselingen plaats Daarover zal ik hier niet uitweiden; het is voldoende te zeggen, dat Gosschalk zich steeds gelijk bleef en rondborstig den geniepigen en lasterlijken veldtocht veroordeelde, welke tegen het Collegie was gevoerd geworden en dien men daartegen bleef voeren, tot groot genoegen van den Minister Kappeyne van de Coppello. Deze cynicus, voor de belangen der kunst absoluut ongevoelig, verklaarde aan den Secretaris-Generaal Mr. Hubrecht, dat hij er vermaak in schepte de heeren te zien haarplukken. Toen deze Minister er genoeg van had, lokte hij, niettegenstaande vele protesten van leden der IIe Kamer, het Kon. besluit van 21 Februari 1879 No. 9 uit, waarbij het Collegie der Rijksadviseurs werd opgeheven.

Eigenlijk was de bom verkeerd gesprongen, want de campagne had ten doel den Referendaris, chef der afdeeling Kunst en Wetenschappen te doen ontslaan, en nu bleef deze in functie en vrijer dan ooit in zijn adviezen en voorstellen, wijl er geen vast collegie meer was, dat eventueel tot beoordeeling daarvan zou geroepen zijn.

Ik zou hier mijn relaas omtrent de rol door Gosschalk in het Collegie vervuld, kunnen eindigen Volledigheidshalve moet ik echter nog iets verhalen.

In een artikel door hem geplaatst in het Weekblad „de Amsterdammer" van 25 Juni 1882 deed hij een heftigen aanval tegen . . . . Cuypers en mij; daarin deed hij het voorkomen als verbrak hij

eindelijk in het belang der kunst een stilzwijgen, dat hij maar al te lang bewaard had! Het stuk was kwaadaardig en wemelde van onwaarheden.

Hoe kwam daartoe de man, die mijn werkzaamheid tot dusverre altijd met warmte in bescherming genomen had?

In 1878 en volgende jaren had de gemeente Gouda tot restauratie van haar stadhuis een Rijkssubsidie verkregen; Gosschalk was tot architect benoemd. In 1880 beklaagden zich bij mij de burgemeester Van Bergen IJzendoorn en de met het dagelijksch toezicht belaste gemeente-architect, dat Gosschalk geen voortgang maakte met het werk en zelfs de brieven van het gemeentebestuur onbeantwoord liet; zij hadden slechts enkele detailteekeningen kunnen machtig worden en deze bleken incorrect en onvoldoende; de verder benoodigde kwamen niet. Ik ried hen aan Gosschalk met een schrijven en desnoods met telegrammen wakker te schudden. Mijnerzijds schreef ik hem ook. Niets hielp: men kreeg slechts vage beloften. De burgemeester kwam wederom tot mij om raad te vragen; de zaak werd ernstig, want het jaar verliep en de subsidiën over drie jaren moesten nog vóór 31 December verwerkt worden, wilde men ze niet zien vervallen. Bij de kwaadaardige stemming, die destijds in de Kamer ten aanzien der monumenten heerschte, zou dit een ramp zijn; juist het subsidie voor Gouda had veel getob gekost. De heeren waren wanhopig en zouden gaarne van Gosschalk verlost zijn. Ik ried hun aan wederom te schrijven en voegde er bij, dat als dit nog niets gaf, zij inderdaad niets anders konden doen dan Gosschalk te vervangen. Gosschalk bleek intusschen naar het buitenland te zijn gegaan en gaf geen antwoord. De heeren kwamen een week later nogmaals terug; zij wenschten Gosschalk van zijn opdracht te ontslaan, maar waren huiverig daartoe over te gaan en zij verzochten mij hun een brief te schrijven, waarin ik dit besluit goedkeurde en waarop zij zich zouden kunnen beroepen. Ik antwoordde dat wat zij vroegen, onfeilbaar ten gevolge zou hebben, dat Gosschalk woedend op mij zou zijn, doch toen zij bleven aandringen, heb ik, alle persoonlijke considerations terzijde stellende, in het belang van het monument, den brief geschreven.

Zooals ik voorzien had, overstelpte Gosschalk mij in een schrijven van 30 Juli 1880, uit Wiesbaden, met verwijten en vooral met dit, dat ik niet uit dankbaarheid voor den mij vroeger door hem verleenden steun, hem de hand boven het hoofd gehouden had, Evenwel hij eindigde aldus: „Ik acht u als steeds hoog om uw vele talenten „en uw streven, dat ik voor ons land in hooge „mate nuttig acht. U onaangenaam te zijn of tegen „te werken ligt niet in mijn karakter.". Ik antwoordde, dat ik gaarne en dankbaar zijn vroeger gegeven steun erkende en dit te gereeder kon doen, daar ik overtuigd was dat die steun mij verleend was geworden, niet ter wille van mijn persoon, maar ter wille der zaak welke ik trachtte te bevorderen. „Van uw kant," vervolgde ik, „zult gij „niet willen, dat ik aan wien ook de hand boven „het hoofd houd, wanneer ik meen dat daardoor de „zaak die het geldt benadeeld kan worden." Verder betoogde ik, dat nu hij te Wiesbaden verbleef en de opzichter zonder eenige leiding en zonder voldoende details te Gouda moest stilzitten, het werkseizoen zou verloopen, de subsidiën niet tijdig zouden verwerkt zijn en de Minister zoowel als de gemeente, in groote moeilijkheden zouden geraken, welke op den geheelen dienst der monumenten konden reageeren. Daarom had ik aan alle persoonlijke consideratie het zwijgen moeten opleggen en begrepen den eenigen raad te moeten geven, welken het belang der zaak vorderde.

Hierbij bleef het . . . voorloopig, totdat het artikel van den 25sten Juni 1882 mij leerde, dat Gosschalk vergeten had wat hij aan het slot van zijn brief van 30 Juli 1880 had geschreven.

Zijn wrevel is evenwel niet duurzaam geweest. Toen ik in het najaar van 1895 opnieuw bloot stond aan onwaardige aanvallen, waarbij de architect Posthumus Meyjes en het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vooraan gingen en de anti-papistische hartstochten tegen mij opzweepten, werd het Gosschalk, die toen te Brussel was gaan wonen, te erg. In een warm artikel (opgenomen in „de Amsterdammer" van 15 December 1895) trad hij kloek te mijner verdediging op en ontmaskerde hij de leugens, welke tegen mij en indertijd tegen het Collegie der Rijks-adviseurs opgedischt waren geworden.

VICTOR DE STUERS.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 13. Vredespaleis. Rapport der Commissie voor de uitgave van het plaatwerk, op de prijsvraag betrekking hebbende.

Actueele vraagstukken. De Nederlandsche Architectenbond N. A. B., door C. N. van Goor.

Een opmerking naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen in de Mij. t. b. d. Bwk. en de oprichting v. d. Arch. Bond.

Onzuiverheden.

Het Huis met het bordes te Schiedam, thans ingericht voor het Kantongerecht, met afbeelding.

Het woningvraagstuk en de grondspeculatie.

Bouwartikelen.

Bureaumeubelen.

Architectura No. 13. Het Paleis op den Dam, door A. W. Weissman.

Verslag van de 1240ste Genootschapsvergadering van 18 Maart 1908, waar de heer Coeterier een voordracht met lichtbeelden hield over Microscopische Natuurvormen, die zeer werd toegejuicht.

Steun onze Sierkunstenaars! Overgenomen uit het tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid.

Technisch Gedeelte. Kalkmortel (Slot). — Het Loodwitvraagstuk. — Statiek en diagrammen tot het berekenen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton (vervolg). — Apokonin.

De Bouwwereld No. 14. De 's-Gravenhaagsche Stadhuisplannen, bij de afbeeldingen in het vorig nummer.

Vloeren zonder naden, door Prof. J. A. van der Kloes. (vervolg).

Gebouw voor de Marineclub te den Helder, Architecten A. van der Lee en R. Kastelijn.

De Ingenieur No. 13. Iets over den bouw van luchtleidingen, door C. Feldmann (met afbeeldingen).

De uitdieping van het Westgat van Soerabaja, door W. B. van Goor e. i.

Reisbeurzen, door R. P. J. Tutein Nolthenius.

Aanteekeningen betreffende Spoorwegaanleg in Suriname, door J. C. van Reigersberg Versluys c. i. (met afbeelding).

Huldiging van Prof. Mr. B. H. Pekelharing.

Een tweede voorloopig rapport der loodwitcommissie.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 13. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — De voorstellen voor onze a. s.

A. V. — Indrukken van een Technikus II. — Een stukwerk tariefsysteem (Vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten.

De Aannemer No. 13. Uit beginsel.
Uit Eigen kring. Coöperatieve Combinatie. Geen conflict meer.
Een belangrijk verslag VII. De arbeidsbeurs als strijdmiddel.
Bestekswijziging.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 39. — Het verkrijgen van een regelmatig baksel in den ringoven. — Hoe moet men steenkolen koopen, overgenomen uit „Vraag en Aanbod". — De fundamenteele eigenschappen der kleisoorten, uit „die chemische Industrie" (vervolg). — Prijsvragen woningbouw.

Deutsche Bauhütte No. 13. Vom Kammerzellschen Hause in Strassburg i. Els., door Prof. Dr. H. Semper, met een plaat naar teekening van Oscar Krausse.
Kritisches über Reihenhaus-Entwürfe, door H. A. Waldner, met teekeningen van H. Blumenthal en R. Lerche.
Landhaus Detzel zu Herxheim, door F. Rud. Vogel bij een ontwerp van M. Emlich te Völklingen.
Vom Grundriss der Hotelküche, door F. Bender.
Architectonische Details. Hauseingänge door Oscar Fischer.
Gemeindehaus in Laaken bij een ontwerp van W. Frings.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De tentoonstelling van vrouwelijke handwerken, die te Brünn, de hoofdstad van Moravië, zal gehouden worden, belooft schitterend te zullen worden. Zij zal omvatten, wat de Oostenrijksche afdeeling betreft, de werken van verschillende scholen, waarin vrouwelijke handwerken onderwezen worden, waarbij vooral de wijze van onderricht, evenals de leiding, waaronder de leerlingen staan, op den voorgrond zullen treden, dan het werk van normaalscholen voor het vormen van onderwijzeressen, ten behoeve der vrouwelijke handwerken, vervolgens het werk der speciale vakscholen voor Kunstnaaldwerk in Oostenrijk en ten slotte werk der onderwijzeressen van de vrouwelijke handwerken en het kunstnaaldwerk.

Wat het buitenland betreft, zoo zullen worden opgenomen de werken van uitmuntende vakscholen voor kunstnaald- en verder kunstnaaldwerken op elk gebied, die zich door degelijkheid en goeden smaak onderscheiden. Door de bemoeiingen van den Directeur van het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem werd voor Nederland op deze Tentoonstelling eene afzonderlijke plaatsruimte van pl.m. 50 M². beschikbaar gesteld, terwijl alle onkosten door het Tentoonstellings-comité zullen gedragen worden.

Aan de internationale afdeeling der tentoonstelling zullen verschillende landen, die aan het hoofd der nieuwe beweging staan, als Zweden, Noorwegen, Denemarken, Engeland, Duitschland en Nederland deelnemen; Frankrijk en Italië hebben ook reeds toegezegd.

Wij willen hopen, dat de Nederlandsche vrouwen en meisjes bij dezen eervollen wedstrijd niet ten achter zullen blijven en aan het buitenland zullen toonen, dat zich ook in Nederland het nieuwe, frisch ontluikende leven doet gelden, dat zich reeds in vele landen heeft geopenbaard en dat ook zij gebroken hebben met de sleur, de onoordeelkundige toepassing en het smakelooze werk, dat in de vorige eeuw nog veel navolging vond. De inzendingen moeten plaats hebben vóór 1 Mei aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, terwijl de Directeur vóór 15 April opgave verzocht van de werken dien men wil inzenden. Alle inlichtingen zijn verder bij genoemden Directeur te verkrijgen, die tevens op aanvrage het prospectus der tentoonstelling kosteloos toezendt.

BINNENLAND.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Maart bezocht door 397 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 159 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd bezocht door 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

Personalia.

— De heer H. J. de Groot, Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs herdacht op 1 April jl. zijn vijf-en-twintig jarige werkzaamheid bij het Ambachtsonderwijs.

1 April 1883 werd hij benoemd tot leeraar a.d. Ambachtsschool te Leeuwarden en 1 April 1908 is hij reeds negen jaren werkzaam als Inspecteur bij het Middelbaar Onderwijs, speciaal belast met het toezicht op de Ambachtsscholen, de Burger Avondscholen, bijna alle Teekenscholen alsmede op het leerlingwezen in zooverre dat Rijkssubsidie geniet.

Het toeval wil, dat hij op dezen dag tevens den vijftigjarigen leeftijd heeft bereikt.

Met de benoeming van den Heer de Groot tot Inspecteur, ging ons ambachtsonderwijs een tijdperk van bloei tegemoet, welke tot hiertoe ongekend was. Hij, die zoo goed weet, wat mogelijk is en die het zeldzame voorrecht heeft te mogen beschikken over een helder verstand en een sterk gestel, daarbij tevens de gave van het woord in groote mate bezit en steeds heeft getoond zijn woorden in daden te kunnen omzetten, hij was de man die men hier noodig had. Het aantal Ambachtsscholen vermeerderde nu snel, zóó snel dat wij er spoedig een vijftig zullen bezitten. De Burgeravondscholen namen door verstandige hervorming eveneens in bloei toe, terwijl vele, zelfs betrekkelijk kleine plaatsen zich mogen verheugen in het bezit van minstens één Teekenschool, waar gelegenheid bestaat voor tal van jonge menschen zich in meerdere of mindere mate te bekwamen in het ambacht dat zij gekozen hebben. Ook de Vakscholen komen hoe langer hoe meer tot haar recht, terwijl verschillende vraagstukken, thans aan de orde zijnde, met zijn krachtige medewerking zeer zeker tot bevredigende oplossing zullen worden gebracht.

Waarlijk, onze hooggeachte Jubilaris mag met voldoening en dankbaarheid terugzien op het vele, door hem in korten tijd verricht. Met voldoening, omdat de resultaten van zijn arbeid meer dan bevredigend zijn; met dankbaarheid, omdat hem zooveel gaven zijn geschonken, die hem in staat stelden dat alles te bereiken.

De heer A. van Achterberg, Directeur der Ambachtsschool te Leiden vierde 15 Maart j.l. zijn vijf-en-twintigjarig jubileum bij het ambachtsonderwijs. Ofschoon dit feest een intiem karakter droeg met het oog op de aanstaande viering van het 25-jarig bestaan der school, heeft het den jubilaris niet ontbroken aan talrijke blijken van belangstelling.

— Bij Kon. besluit van 24 Maart 1908 zijn met ingang van 1 Mei 1908, bij den Rijkswaterstaat bevorderd tot opzichter der 1ste klasse, L. J. Blankenbijl, thans opzichter der 2de klasse; tot opzichter der 2de klasse, L. Bosboom, thans opzichter der 3de klasse; tot opzichter der 3de klasse Th. F. Stuivinga, thans opzichter der 4de klasse.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is, voor het tijdvak van 23 Maart 1908 tot en met 31 Augustus 1908, benoemd tot assistent voor de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft I. van Wyngaarden, architect te Rotterdam.

— De buitengewoon-hoofdopzichter bij de Mij. t. Expl. v. Staatspoorwegen L. Posthuma zal worden aangewezen voor het houden van toezicht bij het uitvoeren der werken volgens bestek No. 1131: het uitbreiden der Wagenmakerij op station Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Conducteur (Opzichter) voor groote waterwerken te Gent (België) adres Société Anonyme Louis de Waele, Boulevard Leopold II, Brussel. [1]

— Ingenieur bij den Gemeentelijken Telephoondienst, te 's-Gravenhage aanvangsjaarwedde f 2500.— welke kan klimmen tot f 3500.—. Vereischten: diploma van electrotechnisch ingenieur; theorie en praktijk van de telephonie; leeftijd niet boven de 35 jaar. Adres op zegel aan Burgemeester en Wethouders vóór 8 April 1908. Inlichtingen verstrekt de Directeur, Bureau Hofstraat No. 2. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Boordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Teekenaar, bekend met statische berekeningen, aan fabriek voor IJzer-constructiewerken met kleine machinefabriek, zoodra mogelijk. Br. No. 52518 Bureau van „de Ingenieur" te 's Gravenhage. (1)

— Electrotechnisch Teekenaar, bij de Firma Hofstede Crull & Willink, Hengelo (O). (1)

— Mede-Directeur aan Kalkzandsteenfabriek jaarl. prod. circa 8.000.000 P. G., hoofdzakelijk voor den verkoop. Brieven lett. P 12 aan het Alg. Adv. Bureau Kruisman en Co. A'dam. (2)

2 Bouwkundige Opzichters voor 3 à 4 maanden. Indiensttreding 15 April à 1 Mei. Salaris f 70 per maand. Brieven onder no. 35395 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Ambtenaar bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot hulp voor den Alg Secretaris-Redacteur en Administrateur, administratie bibliotheek, enz. br. adres A. Salm G. Bzn., Voorzitter v/d Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Weesperzijde 26, te Amsterdam. (2)

— Directeur aan de Ambachtschool te Roermond. Jaarwedde f 1800, acte M². stukken vóór 1 Mei. Adres lid commissie A. F. van Beurden, Landmeter van het kadaster Roermond. (2)

— Directeur aan de Ambachtschool te Emmen, zie Adv. in No. 13. (2)

— Opzichter voor de verbouwing van de Gemeenteschool No. 2 te Bleiswijk. Hon. f 15.— per week. Adres de Gemeenteopzichter. (2)

— Teekenaars, (aankomend) op een Fabriek van Metaalwerken. Zich aan te melden: Oostenburgervoorstraat 21—31. Amsterdam. [2]

— Ingenieur. Speciaal voor werken in gewapend beton. Aanbiedingen onder No. 52500 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. [2]

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 6 April.

Bussum, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van 1000 M. gegoten ijzeren socketbuizen, inw. diam. 80 m.M. en van eenige hulpstukken. 80 m.M. Voorwaarden op franco aanvraag bij den Directeur der Gasfabriek verkrijgbaar.

Dragten, door het gemeentebestuur van Smallingerland: A. de levering van 29000 1e soort straatklinkers (waalvorm) franco aan den wal te Dragten; B. de levering van pl.m. 1040 hl. sintels, franco op de verschillende opslagplaatsen in de gemeente.

Niekerk, ten 3 ure, door de heer R. de Haan in het café D. Braam: het amoveeren eener bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing en schuur; bestek verkrijgb. in gen. cafe, alwaar de teek. ter inzage ligt; aanw. 1½ uur voor de besteding; inl. bij A. E. Nanninga, aldaar.

Nieuwenhagen, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: A. het bouwen van een school; B. het bouwen van eene onderwijzerswoning; C. het leveren van schoolmeubelen; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie en ten kantore van den ingenieur architect E. Joosten te Valkenburg, aanw. 9.20 ure.

Rotterdam, door de naaml. vennootschap voorh. J. en A. van der Schuijt: het bouwen van paardenstallen, wagenbergplaats en hooizolders op een terrein aan de persoonshaven W. Z. aldaar; bestek en teek. ten kantore van den arch. B. Hooijkaas Jr., Gelderschekade 10 ald.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 7 April.

Bloemendaal, ten 2.30, door het gem.-bestuur: de ver- en bijbouwing van een ambtenaarswoning en het daarachter gelegen woonhuis met annexe aan den Bloemendaalschen weg te Bloemendaal nabij het buitenverblijf Wildhoef, in te richten tot wagenloods; bestek en teek. ter inz. ten raadhuize te Overveen van 10 tot 12 ure en aldaar verkrijgbaar; inl. bij den gem.-arch. van Bloemendaal te Haarlem: Raamsingel no. 38; aanw. gehouden.

Leek, ten 5 ure, door de heer de Groot: het afbreken van een bestaand en het bouwen van een dubbel woonhuis aldaar; best. en teek. ter inzage bij aanbesteder

Oosterzee, ten 10 ure, door het best. der bouwver. Volksbelang in het café van H. v. d. Velde: het verbouwen van de oude O. L. school met onderwijzerswoning te Oosterzee, en dit gebouw in te richten tot 6 werkmanswoningen best. en teek. verkrijgbaar bij E Lourens Gzn.

WOENSDAG 8 April.

Hunselersdijk, ten 10.30 ure, door de heer J. Knoppert Jzn: het bouwen van eene tuinierswoning met vorstvrije schuur; best. en teek. ter inzage in café Sport alwaar de aanbesteding zal plaats heb.

A. V. — Indrukken van een Techniker II. — Een stukwerk tariefsysteem (Vervolg). — Berekening electrische gelijkstroommetten.

De Aannemer No. 13. Uit beginsel.
Uit Eigen kring. Coöperatieve Combinatie. Geen conflict meer.
Een belangrijk verslag VII. De arbeidsbeurs als strijdmiddel.
Bestekswijziging.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 39. — Het verkrijgen van een regelmatig baksel in den ringoven. — Hoe moet men steenkolen koopen, overgenomen uit „Vraag en Aanbod". — De fundamenteele eigenschappen der kleisoorten, uit „die chemische Industrie" (vervolg). — Prijsvragen woningbouw.

Deutsche Bauhütte No. 13. Vom Kammerzellschen Hause in Strassburg i. Els., door Prof. Dr. H. Semper, met een plaat naar teekening van Oscar Kransse.
Kritisches über Reihenhaus-Entwürfe, door H. A. Waldner, met teekeningen van H. Blumenthal en R. Lerche.
Landhaus Detzel zu Herxheim, door F. Rud. Vogel bij een ontwerp van M. Emlich te Völklingen.
Vom Grundriss der Hotelküche, door F. Bender.
Architectonische Details. Hauseingänge door Oscar Fischer.
Gemeindehaus in Laaken bij een ontwerp van W. Frings.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De tentoonstelling van vrouwelijke handwerken, die te Brünn, de hoofdstad van Moravië, zal gehouden worden, belooft schitterend te zullen worden. Zij zal omvatten, wat de Oostenrijksche afdeeling betreft, de werken van verschillende scholen, waarin vrouwelijke handwerken onderwezen worden, waarbij vooral de wijze van onderricht, evenals de leiding, waaronder de leerlingen staan, op den voorgrond zullen treden, dan het werk van normaalscholen voor het vormen van onderwijzeressen, ten behoeve der vrouwelijke handwerken, vervolgens het werk der speciale vakscholen voor Kunstnaaldwerk in Oostenrijk en ten slotte werk der onderwijzeressen van de vrouwelijke handwerken en het kunstnaaldwerk.

Wat het buitenland betreft, zoo zullen worden opgenomen de werken van uitmuntende vakscholen voor kunstnaaldwerken verder kunstnaaldwerken op elk gebied, die zich door degelijkheid en goeden smaak onderscheiden. Door de bemoeiingen van den Directeur van het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem werd voor Nederland op deze Tentoonstelling eene afzonderlijke plaatsruimte van pl.m. 50 M². beschikbaar gesteld, terwijl alle onkosten door het Tentoonstellingscomité zullen gedragen worden.

Aan de internationale afdeeling der tentoonstelling zullen verschillende landen, die aan het hoofd der nieuwe beweging staan, als Zweden, Noorwegen, Denemarken, Engeland, Duitschland en Nederland deelnemen; Frankrijk en Italië hebben ook reeds toegezegd.

Wij willen hopen, dat de Nederlandsche vrouwen en meisjes bij dezen eervollen wedstrijd niet ten achter zullen blijven en aan het buitenland zullen toonen, dat zich ook in Nederland het nieuwe, frisch ontluikende leven doet gelden, dat zich reeds in vele landen heeft geopenbaard en dat ook zij gebroken hebben met de sleur, de onoordeelkundige toepassing en het smakelooze werk, dat in de vorige eeuw nog veel navolging vond. De inzendingen moeten plaats hebben vóór 1 Mei aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, terwijl de Directeur vóór 15 April opgave verzocht van de werken dien men wil inzenden. Alle inlichtingen zijn verder bij genoemden Directeur te verkrijgen, die tevens op aanvrage het prospectus der tentoonstelling kosteloos toezendt.

BINNENLAND.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Maart bezocht door 397 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 159 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd bezocht door 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

Personalia.

— De heer H. J. de Groot, Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs herdacht op 1 April jl. zijn vijf-en-twintig jarige werkzaamheid bij het Ambachtsonderwijs.

1 April 1883 werd hij benoemd tot leeraar a.d. Ambachtsschool te Leeuwarden en 1 April 1908 is hij reeds negen jaren werkzaam als Inspecteur bij het Middelbaar Onderwijs, speciaal belast met het toezicht op de Ambachtsscholen, de Burger Avondscholen, bijna alle Teekenscholen alsmede op het leerlingwezen in zooverre dat Rijkssubsidie geniet.

Het toeval wil, dat hij op dezen dag tevens den vijftigjarigen leeftijd heeft bereikt.

Met de benoeming van den Heer de Groot tot Inspecteur, ging ons ambachtsonderwijs een tijdperk van bloei tegemoet, welke tot hiertoe ongekend was. Hij, die zoo goed weet, wat noodig en mogelijk is en die het zeldzame voorrecht heeft te mogen beschikken over een helder verstand en een sterk gestel, daarbij tevens de gave van het woord in groote mate bezit en steeds heeft getoond zijn woorden in daden te kunnen omzetten, hij was de man die men hier noodig had. Het aantal Ambachtsscholen vermeerderde nu snel, zóó snel dat wij er spoedig een vijftig zullen bezitten. De Burgeravondscholen namen door verstandige hervorming eveneens in bloei toe, terwijl vele, zelfs betrekkelijk kleine plaatsen zich mogen verheugen in het bezit van minstens één Teekenschool, waar gelegenheid bestaat voor tal van jonge menschen zich in meerdere of mindere mate te bekwamen in het ambacht dat zij gekozen hebben. Ook de Vakscholen komen hoe langer hoe meer tot haar recht, terwijl verschillende vraagstukken, thans aan de orde zijnde, met zijn krachtige medewerking zeer zeker tot bevredigende oplossing zullen worden gebracht.

Waarlijk, onze hooggeachte Jubilaris mag met voldoening en dankbaarheid terugzien op het vele, door hem in korten tijd verricht. Met voldoening, omdat de resultaten van zijn arbeid meer dan bevredigend zijn; met dankbaarheid, omdat hem zooveel gaven zijn geschonken, die hem in staat stelden dat alles te bereiken.

De heer A. van Achterberg, Directeur der Ambachtsschool te Leiden vierde 15 Maart j.l. zijn vijf-en-twintigjarig jubileum bij het ambachtsonderwijs. Ofschoon dit feest een intiem karakter droeg met het oog op de aanstaande viering van het 25-jarig bestaan der school, heeft het den jubilaris niet ontbroken aan talrijke blijken van belangstelling.

— Bij Kon. besluit van 24 Maart 1908 zijn met ingang van 1 Mei 1908, bij den Rijkswaterstaat bevorderd tot opzichter der 1ste klasse, L. J. Blankenbijl, thans opzichter der 2de klasse; tot opzichter der 2de klasse, L. Bosboom, thans opzichter der 3de klasse; tot opzichter der 3de klasse Th. F. Stuivinga, thans opzichter der 4de klasse.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is, voor het tijdvak van 23 Maart 1908 tot en met 31 Augustus 1908, benoemd tot assistent voor de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft I. van Wyngaarden, architect te Rotterdam.

— De buitengewoon-hoofdopzichter bij de Mij. t. Expl. v. Staatspoorwegen L. Posthuma zal worden aangewezen voor het houden van toezicht bij het uitvoeren der werken volgens bestek No. 1131: het uitbreiden der Wagenmakerij op station Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Conducteur (Opzichter) voor groote waterwerken te Gent (België) adres Société Anonyme Louis de Waele, Boulevard Leopold II, Brussel. [1]

— Ingenieur bij den Gemeentelijken Telephoondienst, te 's-Gravenhage aanvangsjaarwedde f 2500.— welke kan klimmen tot f 3500.—. Vereischten: diploma van electrotechnisch ingenieur; theorie en praktijk van de telephonie; leeftijd niet boven de 35 jaar. Adres op zegel aan Burgemeester en Wethouders vóór 8 April 1908. Inlichtingen verstrekt de Directeur, Bureau Hofstraat No. 2. (1)

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Teekenaar, bekend met statische berekeningen, aan fabriek voor IJzer-constructiewerken met kleine machinefabriek, zoodra mogelijk. Br. No. 52518 Bureau van „de Ingenieur" te 's Gravenhage. (1)

— Electrotechnisch Teekenaar, bij de Firma Hofstede Crull & Willink, Hengelo (O). (1)

— Mede-Directeur aan Kalkzandsteenfabriek jaarl. prod. circa 8.000.000 P. G., hoofdzakelijk voor den verkoop. Brieven lett. P 12 aan het Alg. Adv. Bureau Kruisman en Co. A'dam. (2)

2 Bouwkundige Opzichters voor 3 à 4 maanden. Indiensttreding 15 April à 1 Mei. Salaris f 70 per maand. Brieven onder no. 35395 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Ambtenaar bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot hulp voor den Alg Secretaris-Redacteur en Administrateur, administratie bibliotheek, enz. br. adres A. Salm G. Bzn., Voorzitter v/d Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Weesperzijde 26, te Amsterdam. (2)

— Directeur aan de Ambachtschool te Roermond. Jaarwedde f 1800, acte M². stukken vóór 1 Mei. Adres lid commissie A. F. van Beurden, Landmeter van het kadaster Roermond. (2)

— Directeur aan de Ambachtschool te Emmen, zie Adv. in No. 13. (2)

— Opzichter voor de verbouwing van de Gemeenteschool No. 2 te Bleiswijk. Hon. f 15.— per week. Adres de Gemeentcopzichter. (2)

— Teekenaars, (aankomend) op een Fabriek van Metaalwerken. Zich aan te melden: Oostenburgervoorstraat 24—31, Amsterdam. [2]

— Ingenieur. Speciaal voor werken in gewapend beton. Aanbiedingen onder No. 52500 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. [2]

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruischstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 6 April.

Bussum, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van 1000 M. gegoten ijzeren socketbuizen, inw. diam. 80 m.M. en van eenige hulpstukken, 80 m.M. Voorwaarden op franco aanvraag bij den Directeur der Gasfabriek verkrijgbaar.

Dragten, door het gemeentebestuur van Smallingerland: A. de levering van 29000 1e soort straatklinkers (waalvorm) franco aan den wal te Dragten: B. de levering van pl.m. 1040 hl. sintels, franco op de verschillende opslagplaatsen in de gemeente.

Niekerk, ten 3 ure, door de heer R. de Haan in het café D. Braam: het amoveeren eener bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing en schuur; bestek verkrijgb. in gen. café, alwaar de teek. ter inzage ligt; aanw. 1½ uur voor de besteding; inl. bij A. E. Nanninga, aldaar.

Nieuwenhagen, ten 11,30 ure, door het gemeentebestuur: A. het bouwen van een school; B. het bouwen van eene onderwijzerswoning; C. het leveren van schoolmeubelen; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie en ten kantore van den ingenieur architect E. Joosten te Valkenburg, aanw. 9.20 ure.

Rotterdam, door de naaml. vennootschap voorh. J. en A. van der Schuijt: het bouwen van paardenstallen, wagenbergplaats en hooizolders op een terrein aan de persoonshaven W. Z. aldaar; bestek en teek. ten kantore van den arch. B. Hooijkaas Jr., Gelderschekade 10 ald.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 7 April.

Bloemendaal, ten 2.30, door het gem.-bestuur: de ver- en bijbouwing van een ambtenaarswoning en het daarachter gelegen woonhuis met annexe aan den Bloemendaalschen weg te Bloemendaal nabij het buitenverblijf Wildhoef, in te richten tot wagenloods; bestek en teek. ter inz. ten raadhuize te Overveen van 10 tot 12 ure en aldaar verkrijgbaar; inl. bij den gem.-arch. van Bloemendaal te Haarlem; Raamsingel no. 38; aanw. gehouden.

Leek, ten 5 ure, door de heer de Groot: het afbreken van een bestaand en het bouwen van een dubbel woonhuis aldaar; best. en teek. ter inzage bij aanbesteder.

Oosterzee, ten 10 ure, door het best. der bouwver. Volksbelang in het café van H. v. d. Velde: het verbouwen van de oude O. L. school met onderwijzerswoning te Oosterzee, en dit gebouw in te richten tot 6 werkmanswoningen best. en teek. verkrijgbaar bij E Lourens Gzn.

WOENSDAG 8 April.

Hunselersdijk, ten 10.30 ure, door de heer J. Knoppert Jzn: het bouwen van eene tuinierswoning met vorstvrije schuur; best. en teek. ter inzage in café Sport alwaar de aanbesteding zal plaats heb-

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

ben; inlichtingen bij W. Kuijvenhoven Pz., Naaldwijk.

Sondel, door de opzichter H. Wijma te Balk: het bouwen eener nieuwe boerenschuur met een arbeiderswoning, te Sondel; bestek en teek. verkrijgb. bij F. D. Hoekstra te Wijckel bij Balk; inlichtingen verstrekt aanbesteder.

Scheemda, ten 3 ure, door het bestuur der C. V. stroocartonfabriek De Toekomst in het hotel Panman: het bouwen eener stroocartonfabriek c. a. van plm 5200 M². bebouwd oppervlak, naast de bestaande fabriek, nabij Scheemda; bestek en 2 teek. verkrijgb. ten kantore van den archit. P. G. Cremer te Nieuwolde; aanw. gehouden.

DONDERDAG 9 April.

Nieuwbuinen, ten 6 ure, door het bestuur van het waterschap Nieuwbuinen, ten huize van R. Dik: het amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuwe brugwachterswoning, op no. 49 N.k. Nieuwbuinen; bestek en teek. ter inzage ten huize van besteding; inl. bij den arch. E. Warringa, ald.; bilj. inz. bij den secr. B. van Engen.

VRIJDAG, 10 April.

Enschede, ten 3 ure, door de directeur der gemeentewerken: de levering van ijzeraardbuizen, eivormige en ronde betonriolen, hout en diverse ijzerwaren ten behoeve der gemeentewerken. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 10 en 12 uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken verkrijgbaar zijn.

Heerlen, ten 3 ure, door het minist. van Landbouw, in het bureel der Staatsmijnen in Limburg: het maken van 6 beambte-woningen in twee blokken, elk van 3 woningen, op de Staatsmijn Wilhelmina, volgens bestek no. 10, begr. f 16800; bestek ter lezing in gen. bureelgebouw en aldaar verkrijgb. inl. te bek. op gen. bureel.

Raamsdonk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verlengen der uitwateringssluis van den nieuwen polder en het dempen van een gedeelte der haven te Raamsdonksveer. Bestek en teekening ter gemeentesecretarie ter inzage en verkrijgbaar bij den architect W. van Aalst te 's Hertogenbosch, St Jorisstraat G 149, aanwijzing te Raamsdonkveer aan de haven 7 April te half elf ure A. T.

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . f 1.—

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **21sten April 1908**, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1139.

Het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het uitbreiden van den los- en laadweg en het maken van een verhoogde los- en laadplaats, met bijkomende werken op het emplacement BLERIK.

Begroeting f 20.000 —

De besteding geschiedt volgens § 36 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den April 1908 ten 12 ure voormiddag *(West Europeesche tijd.)*

Utrecht, den 31sten Maart 1908.

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 11 APRIL 1908 No. 15.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Meer teekening.

Langzamerhand begint er meer teekening te komen in ons veranderend bouwkunstig vereenigingsleven. Drie stroomingen vallen waar te nemen ten opzichte der reorganisatieplannen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In de eerste plaats zijn er leden, die oordeelen, dat het niet aangaat in de rechten van sommige hunner medeleden verandering te brengen, door hun het voornaamste recht, dat van te mogen stemmen, te ontnemen. Mag men het „Bouwkundig Weekblad" gelooven, dan is nu reeds bekend, hoe de Afdeeling Utrecht, die 27 April aanstaande bijeen zal komen ter bespreking van de voorstellen tot wetswijziging, over de zaak denkt. Die afdeeling acht het ontnemen van het stemrecht aan sommige leden onnoodig en geeft derhalve in overweging, de bepalingen, die hierop betrekking hebben, in te trekken. Ook schijnt het juridisch niet mogelijk te zijn, een deel der leden zonder ontbinding der Maatschappij tot *niet*-stemmende leden te maken. Doch het stichten van een nieuw lichaam zou der Maatschappij de geldsom, haar door wijlen den heer Godefroy vermaakt, doen verliezen.

Het zou in deze omstandigheden niet te verwonderen zijn, wanneer men den raad, dien de Hoogleeraar J. F. Klinkhamer in het jongste „Bouwkundig Weekblad" gaf, opvolgde. De heer Klinkkamer, wiens streven den tweeden stroom aanduidt, meent, dat het zwakke punt van de ontwerp-statuten „namelijk slechts het stemrecht geven aan een *deel* van de *gewone* leden" zou verdwijnen, indien de Maatschappij *niet* „een *vakvereeniging* wil worden „met al het militante, wat nu eenmaal aan vak„vereenigingen eigen is".

Men herinnert zich, dat reeds 11 Maart 1908 in den boezem van het Hoofdbestuur geen eenstemmigheid bestond, daar volgens het verslag van de toen gehouden vergadering „enkelen op hun „standpunt bleven, den vakbond geheel te houden „buiten de Maatschappij". Een meerderheid verklaarde zich toen echter vóór een voorstel, door den heer De Groot gedaan, om aan de eerste groep der gewone leden het karakter van een vakbond te geven.

De heer Klinkhamer nu wil, dat men op dit besluit terug zal komen. Dan kunnen alle leden der Maatschappij hun stemrecht behouden en zou men, om het overwicht der architecten toch te doen uitkomen, aan de „leden van de architectenafdeeling der Maatschappij het recht op een dubbele stem kunnen geven".

Dat ook de Hoogleeraar Evers het hiermede eens is, zal bij het Hoofdbestuur ongetwijfeld gewicht in de schaal leggen. Beide heeren zijn van oordeel, dat de Bond van Nederlandsche Architecten de vakbelangen moet behartigen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

ben; inlichtingen bij W. Kuijvenhoven Pz., Naaldwijk.

Sondel, door de opzichter H. Wijma te Balk: het bouwen eener nieuwe boerenschuur met een arbeiderswoning, te Sondel; bestek en teek. verkrijgb. bij F. D. Hoekstra te Wijckel bij Balk; inlichtingen verstrekt aanbesteder.

Scheemda, ten 3 ure, door het bestuur der C. V. stroocartonfabriek De Toekomst in het hotel Panman: het bouwen eener stroocartonfabriek c. a. van plm 5200 M². bebouwd oppervlak, naast de bestaande fabriek, nabij Scheemda; bestek en 2 teek. verkrijgb. ten kantore van den archit. P. G. Cremer te Nieuwolde; aanw. gehouden.

DONDERDAG 9 April.

Nieuwbuinen, ten 6 ure, door het bestuur van het waterschap Nieuwbuinen, ten huize van R. Dik: het amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuwe brugwachterswoning, op no. 49 N.k. Nieuwbuinen; bestek en teek. ter inzage ten huize van besteding; inl. bij den arch. E. Warringa, ald.; bilj. inz. bij den secr. B. van Engen.

VRIJDAG, 10 April.

Enschede, ten 3 ure, door de directeur der gemeentewerken: de levering van ijzeraardbuizen, civormige en ronde betonriolen, hout en diverse ijzerwaren ten behoeve der gemeentewerken. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 10 en 12 uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken verkrijgbaar zijn.

Heerlen, ten 3 ure, door het minist. van Landbouw, in het bureel der Staatsmijnen in Limburg: het maken van 6 beambte-woningen in twee blokken, elk van 3 woningen, op de Staatsmijn Wilhelmina, volgens bestek no. 10, begr. f 16800; bestek ter lezing in gen. bureelgebouw en aldaar verkrijgb. inl. te bek. op gen. bureel.

Raamsdonk, ten 10.30 ure, door het gemeentebest.: het verlengen der uit wateringssluis van den nieuwen polder en het dempen van een gedeelte der haven te Raamsdonksveer. Bestek en teekening ter gemeentesecretarie ter inzage en verkrijgbaar bij den architect W. van Aalst te 's Hertogenbosch, St Jorisstraat G 149, aanwijzing te Raamsdonkveer aan de haven 7 April te half elf ure A. T.

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

W. J. M. van de Wijnpesse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . f 1.—

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **21sten April 1908,** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1139.

Het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het uitbreiden van den los- en laadweg en het maken van een verhoogde los- en laadplaats, met bijkomende werken op het emplacement BLERIK.

Begrooting f 20.000 —

De besteding geschiedt volgens § 36 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den April 1908 ten 12 ure voormiddag *(West Europeesche tijd.)*

Utrecht, den 31sten Maart 1908.

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 11 APRIL 1908 No. 15.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Meer teekening.

Langzamerhand begint er meer teekening te komen in ons veranderend bouwkunstig vereenigingsleven. Drie stroomingen vallen waar te nemen ten opzichte der reorganisatieplannen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In de eerste plaats zijn er leden, die oordeelen, dat het niet aangaat in de rechten van sommige hunner medeleden verandering te brengen, door hun het voornaamste recht, dat van te mogen stemmen, te ontnemen. Mag men het „Bouwkundig Weekblad" gelooven, dan is nu reeds bekend, hoe de Afdeeling Utrecht, die 27 April aanstaande bijeen zal komen ter bespreking van de voorstellen tot wetswijziging, over de zaak denkt. Die afdeeling acht het ontnemen van het stemrecht aan sommige leden onnoodig en geeft derhalve in overweging, de bepalingen, die hierop betrekking hebben, in te trekken. Ook schijnt het juridisch niet mogelijk te zijn, een deel der leden zonder ontbinding der Maatschappij tot *niet*-stemmende leden te maken. Doch het stichten van een nieuw lichaam zou der Maatschappij de geldsom, haar door wijlen den heer Godefroy vermaakt, doen verliezen.

Het zou in deze omstandigheden niet te verwonderen zijn, wanneer men den raad, dien de Hoogleeraar J. F. Klinkhamer in het jongste „Bouwkundig Weekblad" gaf, opvolgde. De heer Klinkhamer, wiens streven den tweeden stroom aanduidt, meent, dat het zwakke punt van de ontwerp-statuten „namelijk slechts het stemrecht geven aan een *deel* van de *gewone* leden" zou verdwijnen, indien de Maatschappij *niet* „een *vakvereeniging* wil worden „met al het militante, wat nu eenmaal aan vak-„vereenigingen eigen is".

Men herinnert zich, dat reeds 11 Maart 1908 in den boezem van het Hoofdbestuur geen eenstemmigheid bestond, daar volgens het verslag van de toen gehouden vergadering „enkelen op hun „standpunt bleven, den vakbond geheel te houden „buiten de Maatschappij". Een meerderheid verklaarde zich toen echter vóór een voorstel, door den heer De Groot gedaan, om aan de eerste groep der gewone leden het karakter van een vakbond te geven.

De heer Klinkhamer nu wil, dat men op dit besluit terug zal komen. Dan kunnen alle leden der Maatschappij hun stemrecht behouden en zou men, om het overwicht der architecten toch te doen uitkomen, aan de „leden van de architectenafdeeling der Maatschappij het recht op een dubbele stem kunnen geven".

Dat ook de Hoogleeraar Evers het hiermede eens is, zal bij het Hoofdbestuur ongetwijfeld gewicht in de schaal leggen. Beide heeren zijn van oordeel, dat de Bond van Nederlandsche Architecten de vakbelangen moet behartigen.

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

Nu geeft iemand, die zich „Verslaggever" noemt, in een noot te kennen, dat bij de discussie over het voorstel (van den heer De Groot) „is gedacht „aan de door de Maatschappij in te stellen of reeds „ingestelde eischen, de vakbelangen betreffende, „zooals de honorarium-tabel voor bouwkundige „werkzaamheden en zeer zeker niet aan strijd voeren „met andere leden harer organisatie, een strijd, „die geen reden van bestaanbaarheid zou hebben, „daar slechts één groep stemgerechtigd is".

Zeer duidelijk is dit niet. Wil de Maatschappij op haar tot dus bewandelden weg voortgaan om de vakbelangen der architecten te behartigen, ieder zal het toejuichen. Doch dan is zij *geen* vakvereeniging. Maar wil zij een groep van hare leden als vakvereeniging doen optreden, dan kan zij aan strijd in eigen boezem *niet* ontkomen. Zij zal, tot haar schade, maar al te gauw de „reden van bestaanbaarheid" van dien strijd moeten ondervinden.

Werkelijk, de raad, dien de Hoogleeraren Evers en Klinkhamer geven, is zeer verstandig. Moge men naar hen luisteren, nu het nog tijd is om onheil te voorkomen.

De derde strooming ontwaren wij uit een voorstel door de heeren Van der Kloot Meyburg, Van Noppen, Overeynder, Versteeg en Van Wijngaarden gedaan.

Deze heeren willen alleen aan de architecten stemrecht geven, doch hen daarvoor dan ook f 5 per jaar meer laten betalen. Wie geen architect is, wordt buitengewoon lid op de bestaande contributie van f 15, doch heeft geen stem. De buitengewone leden, nu aanwezig, worden adspirant-leden veranderd, die f 7.50 hebben te offeren, de kunstlievende leden blijven gehandhaafd en betalen f 5.

Dit voorstel heeft een licht fiscaal tintje. Men denkt aan den kok der fabel, die aan de kip vroeg, eer hij haar slachtte, of zij „*à la Marengo*" dan wel „*au beurre*" wenschte te worden opgedischt.

Of zij, die geen architecten zijn, het in den vervolge aangenamer zullen vinden als „buitengewone leden dan als „gewone leden der tweede groep" ieder jaar f 15 te offeren en toch geen stem te hebben, dus voor spek en boonen mede te doen, betwijfelen wij.

Deze voorstellers zijn vóór het veranderen der groep van gewone leden in een vakvereeniging. Maar zij „nemen deze gelegenheid te baat, hunne bevreemding te uiten", dat, behalve in een alinea van art. 3, nergens in het concept meer van de vakbelangen sprake is. Zij willen daarom een „Commissie van Waakzaamheid", die „al de kwesties, „de vakbelangen betreffende, zal verzamelen, onder„zoeken en desbetreffende voorstellen aan het „Hoofdbestuur op de Algemeene Vergadering zal „voorbereiden".

Hercules staat dus nu aan een driesprong. Welken weg zal hij kiezen? Laat ons hopen, dat de Maatschappij in deze moeilijke dagen, evenals Hercules, naar de stem der wijsheid moge luisteren en de goede keuze zal doen.

Het Royal Institute of British Architects.

II.

Wij hebben nu gezien, hoe het Royal Institute ontstaan is, hoe het zijn leden verkrijgt en hoe het bestuurd wordt. Doch nog andere bijzonderheden der organisatie verdienen de aandacht.

Wie als Fellow gekozen is, moet de volgende verklaring onderteekenen. „Ik ondergeteekende, „gekozen als Fellow van het Royal Institute of „British Architects, verklaar bij dezen, dat ik den „leeftijd van 30 jaar bereikt heb en gedurende zeven „achtereenvolgende jaren als patroon de practijk „der bouwkunst heb beoefend; en nademaal ik „gekozen ben, beloof ik en verbind ik mij, geen „commissieloon van handelaren of anderen noch „andere ongeoorloofde commissieloonen te zullen „aannemen, hetzij in betrekking tot de werken, die „ik uitvoeren zal, hetzij in mijn anderen werkkring; „ik verklaar verder, dat ik de statuten en huis„houdelijke reglementen van het gezegde Institute „gelezen heb, dat ik er mij aan onderwerp en er „mij naar zal gedragen zoolang ik Fellow ben, en „dat ik mij ook onderwerp aan en zal gedragen „naar gezegde statuten en reglementen, wanneer zij „later gewijzigd mochten worden; en dat ik, door „ieder wettig middel dat mij ten dienste staat, de „belangen en het doel van het Royal Institute zal „bevorderen."

Soortgelijke verklaringen moeten ook door de Associates en de Honorary Associates worden onderteekend. Daaraan wordt groote waarde gehecht. Want in het Huishoudelijk Reglement wordt gezegd: „Ieder lid, dat zich schuldig maakt aan handelingen „in strijd met de verklaring, door hem bij het aan„vaarden van het lidmaatschap onderteekend; dat „zich gedraagt op een wijze, die met de waardigheid „van het vak, naar het oordeel van het Bestuur „niet is overeen te brengen; of dat bezigheden „verricht, die door het Bestuur met het architecten„vak onvereenigbaar worden geacht; zal kunnen „worden geschorst of verwijderd op de wijze, hier„onder omschreven. Wordt een lid van oneerlijke „handelingen overtuigd, dan houdt het, alleen reeds „daardoor, onmiddellijk op lid van het Royal „Institute te zijn.

„Iedere beschuldiging tegen een lid moet schrift„elijk worden gedaan en, behoorlijk onderteekend, „bij den Secretaris worden ingediend, die haar in „de eerstvolgende vergadering van het Bestuur ter „tafel brengt. Over zulk een beschuldiging wordt „door het Bestuur beraadslaagd en beslist, nadat „de zaak door een commissie uit het Bestuur van „minstens drie leden is onderzocht. Wordt de be„schuldiging door het Bestuur gegrond bevonden, „en wenscht het de zaak te vervolgen, dan zendt „de Secretaris een aangeteekenden brief aan het lid „tegen wien de beschuldiging gericht is, welke brief „een afschrift van de beschuldiging moet inhouden, „en waarin de beschuldigde verder wordt opge„roepen om, naar het believen van het Bestuur, òf „binnen veertien dagen voor dat Bestuur of een „Commissie uit zijn midden in persoon te verschijnen, „òf zich schriftelijk binnen veertien dagen te ver„antwoorden. Als het lid niet voldoet aan zulk een „oproeping, of zijn verantwoording onvoldoende „wordt geacht, dan heeft het Bestuur de bevoegd„heid, het lid voor hoogstens twaalf maanden te „schorsen of hem voor goed uit het Institute te „verwijderen. Geen lid zal echter kunnen worden „geschorst of verwijderd tenzij ten minste twee

„derden der aanwezige bestuursleden, in ieder geval „twaalf vóórstemmers, zich daarvóór verklaren. „Wordt een besluit tot schorsing of verwijdering „genomen, dan krijgt dit kracht, zoodra de voor„zitter het in de eerstvolgende Algemeene Verga„dering aan de aanwezige leden bekend maakt. De „Secretaris geeft dan aan hem, wien zulks aangaat, „per aangeteekenden brief van het besluit kennis. „Mochten echter later feiten ter kennisse van het „Bestuur komen, die, naar zijn oordeel, aanleiding „geven om een eens genomen besluit tot schorsing „of verwijdering te herroepen, dan zal deze her„roeping op dezelfde wijze als die, waarop het „besluiten tot schorsing of verwijdering geschiedde, „kunnen plaats vinden. Van zulk een besluit tot „herroeping doet de Voorzitter in de eerstvolgende „Algemeene Vergadering voorlezing. Ieder besluit „van schorsing, verwijdering of herroeping wordt „in het Tijdschrift openbaar gemaakt.

Dit Tijdschrift is bestemd voor de verslagen der vergaderingen, die door het Institute worden gehouden. Daarin wordt ook „openbaar gemaakt de „naam van ieder die iets aan de verzamelingen, de „bibliotheek of de kas van het Royal Institute „schenkt." Ook iedere lezing, die op een vergadering gehouden wordt, vindt een plaats in dit Tijdschrift. Er bestaat een „Council Dinner Club", die is samengesteld uit alle in functie zijnde of vroegere bestuursleden. Deze Club biedt vóór iedere vergadering aan den spreker in het Burlington Hôtel een maaltijd aan, en noodigt ook buitenlandsche architecten van naam aan zijn disch.

De vergaderingen worden gehouden des Maandags om de veertien dagen, te beginnen den eersten Maandag in November en eindigende den derden Maandag in Juni. In den regel vinden 16 vergaderingen per jaar plaats.

De voorzitter neemt ten 8 uur plaats in de „Chair", die wel iets heeft van een troon. Wanneer dan geen twintig leden, waaronder minstens elf Fellows, aanwezig zijn, wordt tot half negen gewacht of dit aantal bereikt wordt. Is dit niet het geval, dan gaat de vergadering niet door.

De jaarlijksche Algemeene Vergadering wordt in Mei gehouden. Verder zijn nog vier huishoudelijke vergaderingen, telkens om de twee maanden, voorgeschreven. Op deze vergaderingen vindt het benoemen van leden plaats, en worden alle zaken van huishoudelijken aard behandeld. Wie op zulk een vergadering een motie wil behandeld hebben moet die motie uiterlijk veertien dagen van te voren bij den Secretaris indienen.

Buitengewone vergaderingen kunnen door het Bestuur of op voorstel van twaalf betalende leden, waarvan de meerderheid uit Fellows moet bestaan, worden uitgeschreven. In zulk een voorstel moet het te behandelen onderwerp duidelijk zijn omschreven. Aan zulk een voorstel moet binnen drie weken gevolg worden gegeven.

Voorstellen tot wijziging van de „Bye-laws" kunnen door het Bestuur of door twaalf Fellows worden gedaan. Zulke voorstellen moeten in een buitengewone vergadering worden behandeld. Wanneer zes Fellows dit verlangen, dan wordt over dergelijke voorstellen een referendum gehouden. Wordt zulk een verlangen niet geuit, dan stemt men met opsteken der handen ter vergadering.

Prijsvragen worden door het Institute niet uitgeschreven. Wel deelt het onderscheidingen uit. De voornaamste daarvan is de „Royal Gold Medal", die sinds 1848 aan Engelsche, ook soms aan buitenlandsche architecten is toegekend. Alleen in 1901, toen Koningin Victoria was gestorven, is de uitreiking achterwege gelaten. De smaak van den dag heeft natuurlijk op de keuze der „Royal Gold Medallists" invloed gehad. Aanvankelijk was de klassieke kunst het meest in de gunst, langzamerhand werd die door de middeleeuwsche verdrongen, doch ten slotte wonnen de klassieken het weder. Erkend moet echter worden, dat, tenminste wat de architecten van het vasteland betreft, groote onpartijdigheid werd inacht genomen. Want toen de wind uit den Gothischen hoek woei, en in 1864 Viollet-le-Duc, in 1872 Friedrich van Schmidt de medaille hadden gekregen, gaf men haar in 1869 aan Lepsius, die Classicist was. En nadat in 1886 met Charles Garnier de Renaissance in de gunst gekomen was, in 1888 Hansen in 1892 César Daly waren gehuldigd, werd toch in 1897 de middeleeuwsche kunst van Dr. Cuypers het ereblijk waardig gekeurd.

Ieder jaar worden twee zilveren medailles, ieder met een som gelds, door het Institute uitgeloofd voor het beste opstel over een architectonisch onderwerp en voor de beste opmeting van een oud bouwwerk. Daarenboven kan ieder jaar met zulk een opmeting de Soane-medaille, ook met een som gelds, worden behaald.

Zij, die in 1906 het Congres te Londen bezochten, herinneren zich het, op den besten stand van de stad gelegen, gebouw van het Institute. Daar is, op de tweede verdieping, een rookzaal, voorzien van dagbladen en schrijfgereedschap, ingericht. Deze zaal wordt voornamelijk gebezigd door leden, die buiten Londen wonen. Men kan er van 2 tot 7 uur ververschingen krijgen.

In het gebouw is tevens een kantoor tot plaatsing van opzichters en teekenaars gevestigd.

Wij zullen in een derde en laatste artikel nog enkele mededeelingen omtrent het ondersteuningsfonds van het Institute, de vaste Commissiën, de regelen omtrent het leerlingwezen, de honorariumtabel, de regelen voor het restaureeren van oude bouwwerken, de regelen voor prijsvragen en de regelen omtrent de verhouding tusschen architecten en aannemers, alles door het Royal Institute of British Architects vastgesteld en voor zijn leden verbindend, mededeelen.

Het Stadhuis van 's-Gravenhage.

Het volgende adres is aan den Gemeenteraad verzonden:

„Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen het bestuur der afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, — dat het na bestudeering der plannen voor uitbreiding van het Raadhuis, gaarne de volgende opmerkingen daaromtrent onder uw welwillende aandacht zou willen brengen.

„Adressant deelt de gevoelens, welke er toe hebben geleid te beproeven het Raadhuis te behouden op de plek waar gedurende eenwen de zetel

der vroedschap was gevestigd. Doch zwaarder moet, naar adressant's gevoelen, wegen de eerbiediging van het schoone monument zelf, waar die vroedschap te-zamen kwam, een eerbiediging niet alleen zich uitend in het laten staan van het gebouw, maar vooral in het zoodanig te laten staan dat het als geschiedkundig en architectonisch monument tot zijn recht komt.

„Blijkbaar echter hebben B. en W. dit gevoelen niet gekoesterd, en hebben zij meer gehecht aan de plek dan aan het gebouw. Immers uit de gepubliceerde teekeningen mogen wij afleiden, dat, om aan de gestelde eischen te voldoen, het noodig is, de aansluitende bouwdeelen zóó hoog op te trekken, dat het geestige oude gebouw in de verdrukking komt en de fraaie silhouet totaal verloren gaat. De kritiek op deze bouwwijze behoeft niet in woorden gebracht, waar B. en W. die zelf hebben gegeven in de retrospectieve tentoonstelling ten Stadhuize, die zeer harmonieuse stadsbeelden te aanschouwen gaf. B. en W. kwamen tot dit voorstel, uit eerbied voor een plek, welke paste voor het doel bij de stichting van het Raadhuis, maar welke nu daarvoor ten eenenmale onvoldoende blijkt, zoodat reeds voor deze uitbreiding 3 à 4 malen meer terrein vereischt wordt, en toch nog noodig is een gedeelte aan de overzijde van de straat te bouwen, en het geheel tot een hoogte te verheffen, welke nadeelig is voor de schoonheid van de historische plek.

„Uit de beschouwing der overlegde ontwerpen moet worden afgeleid dat ondanks dit alles de beschikbare ruimte nog te klein is om aan de gestelde eischen te voldoen. Zoolang het vraagstuk niet door middel van een prijsvraag aan alle architecten ter oplossing is voorgelegd, kan niet met zekerheid gezegd worden, dat geen goede oplossing mogelijk is, doch waar twee verschillende bekwame architecten bij hun indeeling, over zoovele architectonische en practische eischen hebben moeten heenstappen, ligt het vermoeden voor de hand dat een fraai en practisch Raadhuis, voldoende aan de eischen door B. en W. gesteld, daar ter plaatse niet is te maken.

Bij de overwegende bezwaren, gelegen in het bederf van het oude, en het onvoldoende van het nieuwe, zal adressant zich niet verdiepen in die, voortspruitend uit verkeersbelangen, en de financieele moeilijkheid van latere uitbreiding, doch volstaan met uwen Raad ten sterkste te ontraden de voorgelegde ontwerpen ter uitvoering te brengen, en in overweging te geven den bouw van het Raadhuis uit te stellen totdat, — hetzij door terreinvermeerdering en ruiling in de omgeving van het oude Raadhuis, aldaar plaats genoeg aanwezig is, voor een meer afdoende oplossing van dit vraagstuk, — hetzij door aankoop of ruiling van grootere terreinen elders in de stad, voor het bouwen van een geheel aan de eischen des tijds beantwoordend Raadhuis met geprojecteerde uitbreidingen — een beter oogenblik daartoe is aangebroken."

Een Geschiedschrijver.

(Ingezonden.)

Om geschiedenis te kunnen schrijven moet iemand van het tijdperk, dat hij behandelen wil, zoo ver afstaan, dat hij het kan overzien. Daarom is alle *„histoire contemporaine"* zoo weinig waard.

Zulke *„histoire contemporaine"* wordt voor den lateren historicus een zeer verdachte bron, wanneer zij geschreven wordt door een der geschiedkundige figuren zelf. En men pleegt dan ook *„mémoires posthumes"* met de uiterste zorg aan de voorhanden stukken te toetsen, daar zij dikwijls, haast altijd, het karakter hebben van een *„oratio pro domo"*.

Wat de Heer Jhr. Mr. Victor de Stuers naar aanleiding van mijne in „de Opmerker" geplaatste biografie van wijlen den architect I. Gosschalk over de Commissie van Rijks-adviseurs in „Van onzen Tijd" deed plaatsen heeft niet meer waarde dan zulke *„mémoires"*. Pas veel later, wanneer het archief der Commissie als bron voor de geschiedenis zal kunnen worden gebruikt, zal men de waarheid te weten komen. Het licht, dat de heer De Stuers nu doet schijnen, kan niet anders dan gekleurd zijn, omdat hij er het glas zijner persoonlijkheid voor heeft moeten houden.

Gosschalk heeft dikwijls met mij over den tijd, toen hij lid was van de Commissie van Rijks-adviseurs, gesproken op de geestige wijze waarvan hij het geheim bezat. Maar het is bekend, dat men met de uitingen van geestige menschen steeds op zijn hoede moet zijn. Daarom heb ik, toen ik in zijn biografie ook eenige woorden aan Gosschalk als Rijks-adviseur moest wijden, mij tot enkele groote trekken bepaald. Eerst in een betrekkelijk verre toekomst, wanneer de Commissie haar geschiedschrijver zou kunnen vinden, meende ik, dat op Gosschalks werkzaamheid als Rijks-adviseur het juiste licht zou kunnen vallen. Mij is inderdaad van de geschiedenis der Commissie niet meer bekend, dan uit dagbladen en tijdschriften, tijdens haar bestaan verschenen, kan worden afgeleid.

Evenmin als wat Gosschalk zeide schijnt mij wat in die gedrukte bronnen te vinden is als materiaal voor het schrijven van geschiedenis zonder contrôle bruikbaar. Want het bestaan der Commissie valt in een tijd, dat de hartstochten fel aan het woeden waren. Roomsch en On-Roomsch stonden tegen elkander over op een wijze, waarvan men zich tegenwoordig, nu de politieke constellatie zoo gansch anders is geworden, nauwelijks een denkbeeld kan maken.

In het opstel des heeren De Stuers vindt men hier en daar nog een echo van die veel bewogen tijden, „toen het de plicht was van ieder, liberaal-„denkend mensch" zegt de schrijver „om de denk-„beelden van het Christendom met alle macht te „te bestrijden, toen vooral het Katholicisme ge-„vaarlijk werd geacht en het de taak moest zijn „van iederen echten liberaal, Rome's invloed tegen „te werken".

Zulke uitdrukkingen zijn niet geschikt, om het vertrouwen in de onpartijdigheid van een geschiedschrijver te wekken.

Wij moeten dan ook het „Stukje Historie" *) dat de Heer De Stuers gaf maar nemen voor wat het is, namelijk eene *„oratio pro domo"*, welker waarde eerst in de toekomst, wanneer al de stukken kunnen worden geraadpleegd, zal worden vastgesteld.

Ware ik in de plaats van den Heer De Stuers geweest, ik had mijn mededeelingen in portefeuille gehouden en het aan de toekomst overgelaten, de Commissie van Rijks-adviseurs en de rol, door haar

leden vervuld, te beoordeelen. Want naar Schillers uitspraak is: *„die Weltgeschichte das Weltgericht"*. Aan haar oordeel kan niemand ontkomen, in haar weegschaal kan niemand valsch gewicht werpen.

A. W. WEISSMAN.

*) Wij moeten er den geachten inzender op attent maken, dat het opschrift „Een stukje Historie" door ons geplaatst is boven het, uit „Van Onzen Tijd" overgenomen, artikel en dat door den schrijver niet *als zoodanig* gegeven is. Toch hebben wij niet gaarne geld het zoo te betitelen, omdat het blijkbaar de bedoeling van den schrijver was, meer licht over Gosschalk's werkzaamheid als Rijksadviseur te doen schijnen terwijl wij terloops verscheidene bijzonderheden vernemen, omtrent de inwendige geschiedenis van het veelbesproken Collegie, die de meening nog eens bevestigen, dat de oorzaak van het fiasco, destijds gemaakt, in hoofdzaak te wijten geweest is aan zijn samenstelling. En nu moge de heer W aan mededeelingen als deze niet veel waarde hechten, ook het niet onpartijdig oordeel van den tijdgenoot heeft voor de geschiedenis waarde. Hoe vaak toch voert dit tot een geheel ander en juister oordeel over gebeurtenissen uit het verleden, dan uitsluitend uit officieele historische documenten verkregen kan worden. RED.

Prijsvragen.

Het Uitvoerend Comité voor den in Augustus 1908 te houden Tentoonstelling van Werkstukken vervaardigd door Handwerkslieden, waaraan een Gebonden en Vrije Wedstrijd verbonden is, schrijft een prijsvraag uit voor een Diploma.

Het Diploma, dat moet dienen tot bekroning in de wedstrijden, moet het volgende opschrift bevatten:

Departement Alkmaar van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Tentoonstelling van voorwerpen vervaardigd door handwerkslieden gehouden in Augustus 1908 te Alkmaar.
Diploma voor toegekend aan te in den wedstrijd voor het

Het Uitvoerend Comité:
Voorzitter.
Secretaris.

De aan deze prijsvraag verbonden bepalingen zijn als volgt:

De grootte der oorspronkelijke teekening moet zoodanig zijn, dat zij langs photolithografischen weg op een formaat van 25 × 35 cM. kan worden gereproduceerd, het ontwerp mag niet grooter zijn dan 50 × 70 cM.

Het opschrift en de verdere beschrijving zal passend uitgevoerd moeten worden; de lettersoort en de groepeering daarvan moet aangebracht zijn.

Uit de teekening zal moeten blijken dat de tentoonstelling gehouden wordt te Alkmaar; het ontwerp mag naar verkiezing in de hoogte of in de breedte van het papier worden aangebracht.

De teekening moet voorzien zijn van een motto of spreuk, aan de achterzijde gesteld en vergezeld zijn van een gesloten en verzegeld couvert bevattende naam en woonplaats van den ontwerper, terwijl op het couvert een correspondentie-adres moet zijn aangegeven om briefwitseling mogelijk te maken.

Er worden uitgeloofd:

Een 1e prijs van f 20.—, een 2e prijs van f 10.— en een eervolle vermelding.

De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal geschieden door de heeren J. Cock, Leeraar in het Handteekenen aan de Cadettenschool, P. N. Leguit, Architect, G. Looman, Directeur der Gemeentewerken, allen te Alkmaar.

De teekeningen moeten vrachtvrij, plat verpakt in carton, voor of op den 1en Juni 1908 worden toegezonden aan den heer G. Looman te Alkmaar, Voorzitter van het Tentoonstellings-comité.

Het met den 1en prijs bekroond ontwerp blijft het eigendom van het Comité, terwijl de ontwerper zonder eenige nadere belooning verplicht is, bij het uitvoeren der reproductie, door het nazien der proeven eene goede bewerking daarvan te bevorderen.

De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Alle ingezonden ontwerpen worden gedurende den tijd waarop de Tentoonstelling van Werkstukken gehouden wordt in het gebouw der Huishoud- en Industrieschool te Alkmaar tentoongesteld daarna worden ze franco teruggezonden.

Het Uitvoerend Comité,

G. LOOMAN, Voorzitter.
P. DE LANGE P.Bz., Secretaris.

De Vereeniging „Rokin" te Amsterdam heeft in de Dam-prijsvraag aanleiding gevonden, een poging te doen, om de door haar gewenschte demping van het Rokin te bevorderen en blijkens een dezer dagen geplaatste advertentie een prijs van f 300 uitgeloofd voor den prijswinner in de Damprijsvraag, mits hierin de gewenschte demping is opgenomen en dit ontwerp tot uitvoering komt.

Op onze vraag om nadere inlichting deelt ons de voorzitter der genoemde vereeniging welwillend het volgende mede:

Met genoegen geef ik gevolg aan uw verzoek, U eenige nadere bijzonderheden mede te deelen, omtrent den prijs, die onze vereeniging „Rokin" uitlooft, voor den winner der uitgeschreven prijsvraag, door de gemeente Amsterdam, voor het „Damvraagstuk".

Het is U bekend, dat de gemeente de mededingers heeft vrijgelaten, al of niet demping van het Rokin in hunne ontwerpen op te nemen; dit vrijlaten is voor de bewoners van het Rokin, (die onderling onze vereeniging vormen) wel jammer omdat ons reeds voor meer dan 10 jaar en telkens daarna bij herhaling verzekerd werd, bij publieke werken, dat demping van het Rokin, slechts eene kwestie van korten tijd zoude zijn; nu in den laatsten tijd de geuren, die de gracht uitdampt, werkelijk soms stinkend genoemd mogen worden, het oude trekpontje in dit centraal stadsgedeelte, beslist een misstand is, en voor het waterverkeer bijna in hoofdzaak gebruikt wordt door den grooten oud papier-handel, daar gevestigd, en voor andere onaesthetische doeleinden, zoo wenschte onze vereeniging aan te moedigen, van de gelaten vrijheid gebruik te maken, om zoodoende een mooi dempingsplan voor het Rokin tot aan de Langebrugsteeg te verkrijgen; dit leidde er toe dat in onze laatste algemeene vergadering besloten werd, eene som van f 300 beschikbaar te stellen, voor den prijswinner van het Damvraagstuk, mits hierin is opgenomen het dempingsplan van het Rokin en aan dit plan uitvoering wordt gegeven.

Zoodra dus door de Jury op een dusdanig ontwerp de eerste prijs is toegekend, en de stad besluit naar aanleiding van dat plan tot demping over te gaan, dan wordt den ontwerper de som van f 300 uitgekeerd, eventueel eene gouden medaille van die waarde.

Ik meen U ons standpunt duidelijk te hebben gemaakt, en verblijven

Hoogachtend:

BERN. J. CITROEN.
Voorzitter der Vereeniging „Rokin".

De kans, die hier aan den eventueelen prijswinner geboden wordt, om nog een extra lauwer aan den te behalen krans toe te voegen, zal wellicht bij vele medewerkers, die zich natuurlijk allen prijswinners droomen, den doorslag geven, wat betreft de vraag: zullen we het Rokin dempen of niet?"

De beoordeelaars der ingekomen ontwerpen zullen zich echter weinig gelegen laten liggen aan dit blijk van belangstelling en er zich wel niet door laten influenceeren.

Een nog al bezwaarlijke bepaling is voorts de door de Vereeniging gestelde, dat aan dit plan „uitvoering" wordt gegeven. Het ware royaler geweest deze bepaling weg te laten, maar waar de prijsvraag zelf al geen voorbeeld van royale opvatting is, is critiek op hetgeen particulieren doen eigenlijk misplaatst.

Het resultaat der prijsvraag is twijfelachtig en van uitvoering stellen wij ons nog niet heel veel voor. Wanneer men b.v. een herhaling van de beurs-prijsvraag-geschiedenis te wachten heeft zal de Vereeniging het uitgeloofde bedrag in kas kunnen houden.

* * *

Het curieus geval doet zich voor, dat inmiddels een 23-tal firma's, mede aan het Rokin gevestigd in het Handelsblad een advertentie hebben geplaatst van den volgenden inhoud:

„Ondergeteekenden, bewoners en eigenaars van „perceelen aan het Rokin, van meening dat demping „van het Rokin tot aan de Langebrugsteeg om „meerdere redenen niet wenschelijk is, doch overtuigd dat demping tot aan de Nadorststeeg voldoende is om aan de aesthetische eischen van „afsluiting van het Damplein te voldoen, stellen „voor den winner der prijsvraag, uitgeschreven door „de gemeente Amsterdam, een som van

DUIZEND GULDEN

„beschikbaar, wanneer in dat plan, mits uitgevoerd „wordende, het Rokin als gracht behouden wordt."

Varia.

CONCERTGEBOUWEN.

Dezer dagen hield de heer H. P. Berlage, architect te Amsterdam, voor den Haagschen Kunstkring een lezing over „Concertgebouwen".

De spreker stelde zich op het standpunt, dat een muziekzaal in overeenstemming behoort te zijn met de daarin uitgevoerde muziek en leverde, bij de uiteenzetting van dit standpunt, een scherpe critiek op de tegenwoordige concertzalen. Die critiek culmineerde in de woorden: „De muziek kan den eisch stellen dat de ruimte, waarin zij wordt gebracht niet zij een van ordinaire middelmatigheid of poenige zelfgenoegzaamheid."

Alleen de kerk achtte de spreker dan ook de plaats waar een bepaalde soort muziek namelijk koraalgezang, kan tot haar recht komen. Men gevoelt dit gebrek aan harmonie tegenwoordig niet, maar het is oorzaak, dat men de hoogere muziek nimmer volledig geniet.

Even stipte spreker de oorzaken aan, die tot deze groote onvolkomenheid der tegenwoordige concertzalen hebben geleid. De muziek heeft haar grootste volkomenheid bereikt in den tijd, dat de architectuur juist het laagste stond en de opvoering van muziek voor een groot publiek buiten de kerk dateert eerst van den laatsten tijd. Vroeger werd ze slechts in de paleizen der Koningin en de huizen der rijken ten gehoore gebracht.

De verwantschap tusschen muzikale en andere kunst in een bepaalden tijd aan te toonen is eenmoeilijk, al is door het echtpaar Vogelenzang zeer maal een zeer waardevolle poging in die richting gedaan. Daarom en omdat in dezelfde muziekzaal composities uit de meest verschillende tijden moeten worden opgevoerd, is het niet mogelijk een concertzaal te bouwen in een tijdstijl, welke bij alle daarin te geven muziek past. Daarom dient men zich te beperken tot een zeer eenvoudige neutrale architectuur waarbij de versiering slechts dient ter aanvulling van de hoofdvormen, doch zich absoluut niet op den voorgrond dringt. Bij de beschouwingen over de eischen waaraan een goede concertzaal moet voldoen, wees spreker op het hinderlijke van de bewegingen van orkestleden en solisten, daarbij een geestige Duitsche persiflage op dit gedoe aanhalend. De grootste fout van de meeste concertzalen noemde hij hun overeenkomst met theaterzalen, waarbij een tooneel, waarop iets te zien is, hoofdzaak is. Toch erkende hij, dat ook in de concertzaal het oog een doel moet hebben en dus de uitvoerenden niet geheel onzichtbaar behoeven te zijn.

Na deze algemeene beschouwingen beschreef spreker een groot aantal concertzalen, hoofdzakelijk in Duitschland en pastte daarop in elk bijzonder geval de eerst in algemeene trekken gegeven critiek toe. Van diezelfde zalen en gebouwen werden na de pauze lichtbeelden vertoond, waarbij de heer Berlage gelegenheid vond zijn critiek te herhalen en op de verschillende pogingen door jonge architecten gewaagd om verbetering in den concertzaalbouw te brengen, te wijzen.

Ten slotte herhaalde hij zijn conclusie omtrent de richting, waarin de moderne concertzaalbouw zich zal moeten bewegen om de concertzalen in overeenstemming te brengen met de muziek, die er in wordt ten gehoore gebracht.

Na afloop dankte de heer dr. De Jong den spreker voor zijn belangwekkende rede, daarbij den wensch uitsprekende, dat Den Haag in de naaste toekomst er zijn voordeel mee zou mogen doen.

Vad.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 14. Rapport betreffende het Examen voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar.
Amendementen en Bemerkingen op de Concept-Statuten der Maatschappij.
Actueele Vraagstukken, Weinig vertrouwen.

Een Jubileum. W. C. Metzelaar.
25 jarig Jubileum van den heer H. J. de Groot.
Het Woningvraagstuk en de Grondspeculatie, door D. E. Wentink, Inspecteur van de Volksgezondheid (slot).
Verslagen van Vergaderingen, Afdeeling 's-Gravenhage 25 Maart 1908. — Afdeeling Utrecht 27 April 1908.

Architectura No. 14. Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. Programma dezer nieuwe instelling van het Genootschap.
Verslag der vergadering van docenten aan vorengenoemde afdeeling en leden van het Genootschap A. et A., in de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, op 28 Maart 1908.
Verslag van de 1241ste Genootschapsvergadering van April 1908
Aan de Bouwwereld, door W. Kromhout Czn.
Een Prijsvraag-blijspel.
Raad van Arbitrage, door Paul J. de Jongh.
Technisch Gedeelte. Beknopte Vastheidsleer, door F. Wind.

De Bouwwereld No. 15. Een Architectenbond en zijne noodzakelijkheid. Een Repliek door J. H. W. Leliman.
Vloeren zonder naden, door Prof. J. A. van der Kloes (slot).

De Ingenieur No. 14. Om en bij Niagara Falls, causerie gehouden in de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw te Rotterdam op 22 November 1907 door A. Vosmaer, met afbeeldingen.
Een methode tot het berekenen van krukassen, door J. H. Ledeboer w.i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 14. Bestuursberichten. Verslag der vergadering van Afdeelings-Voorzitters. — De voorstellen voor onze a.s. A. V., II. — Ingezonden: Hoe de Gemeente Rotterdam hare Technische Ambtenaren betaalt. — Een stuk-werk-tariefsysteem, (vervolg).

De Aannemer No. 14. Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.
Uit Eigen Kring, Middelbaar Technische School.
Een belangrijk verslag (collectief arbeidscontract) VIII.
Eere, wien eere toekomt Jubileum H. J. de Groot.
Aanbesteding te Watergraafsmeer.
Afdeelingsverslagen. Groningen 31 Maart 1908. Haarlem 30 Maart 1908

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 40. Verslag van de Jaarlijksche Algemeene Vergadering gehouden den 27 Maart 1908 in café Riche te Arnhem. — Het verkrijgen van een regelmatig baksel in den ringoven (vervolg). — Kleefvernis voor drijfriemen.

Deutsche Bauhütte No. 14. Von der Halle des Hauses, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.
Berliner Häuser, door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen.
Das Reihenhaus, door Joseph Aug. Lux met afbeeldingen van een ontwerp van Th. Wieth te Dresden.

Het Huis, Oud en Nieuw, Afl. 3. Oud Tafellinnen, de belangrijke studie van J. Six over dit onderwerp wordt hier vervolgd en besloten met de bespreking van fraaie voorbeelden uit de 17de en 18de eeuw, waarvan afbeeldingen worden gegeven.
Verder bevat deze aflevering een beschrijving van de herstellingswerken, die thans onder leiding van Jos. Th. J. Cuypers plaats hebben aan het Raadhuis te Hasselt. In de toelichting bij de platen worden eenige koperen gebruiksvoorwerpen en rieten meubelen beschreven en afgebeeld.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Door de Vereeniging van huiseigenaren Het Eigendomsrecht, alhier, is een request aan B. en W. gezonden, waarin — namens tweeduizend eigenaren — geprotesteerd wordt tegen de wijze waarop hier ter stede de Woningwet en de Bouwverordening worden toegepast. Als grieven worden genoemd: 1o. dat na aankondiging van een veiling de adjunct-inspecteurs van het gemeentelijk bouw en woningtoezicht de aangeslagen woning bezoeken, ten einde te constateeren of verbeteringen gewenscht zijn. De kijkdagen worden, volgens requestrante, ingesteld voor hen die eventueel een perceel willen koopen, niet voor anderen. Ingeval B. en W. niet mochten kunnen besluiten, om aan deze door requestrante gewraakte handelwijze een einde te maken, „zal zij verplicht zijn te overwegen, welke maatregelen er te nemen zijn, om het binnentreden door ambtenaren bij het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht op de daarvoor niet bestemde kijkdagen, dus blijkbaar tegen den wil van de bewoners, te beletten". Ter verdediging van haar goed recht beroept requestrante zich op art. 158 der Grondwet.
2o. dat de directeur van het gem. bouw- en woningtoezicht alhier zich rechten aanmatigt, die krachtens Woningwet en Bouwverordening alleen aan B. en W. en den raad toekomen. Hij schrijft nl. eigenmachtig eigenaars van woningen aan, en deelt hun mede welke veranderingen moeten geschieden, en dit voorbeeld wordt gevolgd door de adjunct-inspecteurs, die zelf mondeling gelasten verbeteringen aan te brengen. Zelfs neemt de directeur de vrijheid om, zonder den eigenaar van een ten verkoop aangeslagen perceel daarmede in kennis te stellen, rechtstreeks den notaris met den verkoop belast, te schrijven, dat de nieuwe eigenaar verschillende voorzieningen zal hebben te treffen, of zelfs dat een perceel binnen afzienbaren tijd voor onbewoonbaarverklaring in aanmerking komt. Hierdoor wordt de waarde der perceelen in de veiling enorm gedrukt en dit berokkent de eigenaars groote schade.
Redenen waarom de requestrante verzoekt, dat aan de hierboven omschreven handelingen van directeur en ondergeschikten ten spoedigste een einde worde gemaakt.

Arnhem. Aan het jaarverslag van de Vereeniging tot restauratie der Groote of St. Eusebiuskerk te Arnhem, is het volgende ontleend:
De voortgang der restauratie had plaats aan het Zuidelijk transept. Aan de westzijde daarvan werden hardsteenen gooten aangebracht, de stijlen van het groote venster en de omliggende muurvlakken werden vernieuwd, alsmede de balustrade boven dat venster. Eveneens werd de hoekfiaal op de groote beer van datzelfde transept met de daarbij behoorende beeldhouwwerken vernieuwd en eindelijk de westmuur ervan omsteigerd.
Zoo sober als deze opsomming is, zoo sprekend is toch hetgeen in 1907 werd tot stand gebracht. Weinig gedeelten van het gebouw toch zijn zoo dankbaar om onderhanden te nemen als juist het laatst afgewerkte, omdat het zoo sterk vooruittreedt naar de marktzijde. De arbeid is nog in lange jaren niet ten einde, maar niet spoedig zal weder een gedeelte gerestaureerd worden, dat in die mate toont hoezeer een bouwwerk kan worden verfraaid.
Intusschen is nog niet eens het geheele steigerwerk voor het groote transeptraam verwijderd. Dit houdt verband met de beglazing en deze op haar beurt weder met het aanbod van een raam van gekleurde glazen in het koor.
Mevr. de Wed. Luden, geb. barones van Pallandt, te 's.Gravenhage heeft aan kerkvoogden in herinnering aan haar echtgenoot, die vele jaren deel van dat college uitmaakte, en ter voldoening aan diens wensch, aangeboden om in het middelste raam van het koor te doen aanbrengen eene voorstelling van Jezus, de kinderen zegenend, naar een schilderij van Pietro Benvenuti, aanwezig in de Academie van Schoone Kunsten te Florence, welk aanbod dankbaar aanvaard is.

Personalia.

— 1 April jl. mocht de Heer W. C. Metzelaar, Hoofd-Ingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, den dag herdenken, waarop hij, nu vijf en twintig jaren geleden, werd aangesteld bij het Departement van Justitie als Ingenieur-Architect, na vooraf eenige jaren de betrekking van Gemeente-Architect van Deventer te hebben vervuld.
Dit feest werd gevierd in beperkten kring, daar de jubilaris door ongesteldheid verhinderd was op zijn bureau in het Departement aanwezig te zijn, doch zeker zal hij van velen bewijzen van sympathie hebben ontvangen.
In dit tijdvak van vijf en twintig jaren werd onder zijn leiding veel tot stand gebracht. Nieuwe wetten eischten nieuwe gebouwen, dikwijls van zeer verschillend karakter

terwijl de gebrekkige huisvesting van eenige rechtscolleges en strafinstellingen dikwijls zeer belangrijke verbouwingen en uitbreidingen noodzakelijk maakten.

Onder de belangrijkste nieuwe werken moeten worden genoemd:

de Rechtsgebouwen te Zutphen, Haarlem, Breda, Alkmaar en Rotterdam, het Kantongerechtsgebouw te Amsterdam en een twintigtal kleinere Kantongerechtsgebouwen.

De 5 Tuchtscholen en het Opvoedingsgesticht te Avereest Strafgevangenis te Amsterdam en Haarlem en de Huizen van Bewaring te Zutphen, Breda, Leeuwarden, Alkmaar, Utrecht, Rotterdam, Haarlem, Groningen en 's-Gravenhage met tal van woningen voor beambten.

Zeer omvangrijk waren de verbouwingen van de Rechtsgebouwen te Zwolle en te Almelo, die van de Strafgevangenissen te Alkmaar, Zutphen en Leeuwarden, die van de Paleizen van Justitie te Amsterdam en te Arnhem, terwijl hierbij nog moet worden genoemd de inrichting van het Paleis van Prins Frederik te 's-Gravenhage tot Paleis van Justitie.

Ook de bestaande Rijkswerkinrichtingen en opvoedingsgestichten ondergingen belangrijke wijzingen en uitbreidingen.

Dit geldt vooral in Rijkswerkinrichtingen — Veenhuizen — die o.a. werden uitgebreid met 2 nieuwe gestichten, een cellengebouw, een R. C. kerk, scholen, een ziekenhuis, werkplaatsen en pakhuizen, een bakkerij, een zuivelfabriek een dienstgebouw, een 7 tal boerderijen en 50 woningen van beambten.

Hoewel onvolledig kan dit overzicht toch eenigszins een aenkbeeld geven van den arbeid, die hier is verricht, een krbeid, waarop de Heer Metzelaar zeker met voldoening dan terugzien.

— De heer N. van der Hoef, directeur der burgeravondschool en kunstnijverheidschool te Zutphen, vierde dezer dagen zijne 25-jarige werkzaamheid bij het ambachtsonderwijs. Hij werd hartelijk toegesproken door ds. B. C. Goudsmit, voorzitter der Kunstnijverheidschool, en door de leeraren.

— Tot directeur der te Schiedam op te richten ambachtsschool is benoemd de heer D. R. Eerhardt, directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Gorinchem. Hbl.)

— De alg. opzichter van het College der Zes Noord-Hollandsche Steden, de heer H. P. van den Aardweg, te Purmerend, is op verzoek op pensioen gesteld tegen 1 Juli, onder dankbetuiging voor de vele diensten, gedurende 45 jaren bewezen. In zijn plaats is benoemd de heer B. H. Danhof te Stadskanaal.

— De heer H. M. Weeda, hoofdopzichter der Justitiegebouwen te Veenhuizen, heeft met 1 Juli pensioen aangevraagd.

— De heer J. Gratama heeft zijn ontslag genomen als leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. Hij zal voor de geschiedenis der bouwstijlen door den heer S. De Klerk, voor kunstgeschiedenis door den heer A. Stheeman vervangen worden.

Tot ingenieur bij de gemeentelijke waterleidingen te Amsterdam is aangesteld de heer G. C. van den Wall Bake.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, dienst van Weg en Werken der Exploitatie op Java, aanvangsalaris f 200 's maands. — Diploma 's Rijks Waterstaat hier te lande, of daarmede gelijkwaardig strekt tot aanbeveling. Afschriften van bewijsstukken aan de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter is Leiden, zie adv. in dit No. (1)

— Bouwk. Teekenaar aan het bureau der Rijkscommissie voor de monumenten te 's-Gravenhage aanvangsalaris f 85.— per maand. Benoeming voor het tijdvak 1 Mei tot 31 December 1908, waarna eene vaste aanstelling kan volgen. Sollicitaties vóór 15 April a. s. aan den secretaris der Rijkscommissie voornoemd, Statenlaan 82 te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar aan eene fabriek voor IJzer-constructiewerken met machinefabriek, bekend met statische berekeningen. Br. No. 52529 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter bij Waterschap „Westerwolde" zie adv. in dit No. (1)

— Onderwijzer i. h. Timmeren a. d. Ambachtschool te Winterswijk. Zie adv. in No. 14. (1)

— Opzichter bij restauratiewerk te Enkhuizen, zie adv. in dit No. (1)

— Tijdelijk Opzichter, bekend met ijzerconstructie gewapend beton, en heiwerk, salaris f 125.— 's maands, in dienst treding circa half April, einde ongeveer half October 1908. Brieven aan het bureau van de Nieuwe Rott. Courant onder nummer 11536 vóór 12 April 1908. (1)

— Opzichter, bij een winkelhuis te Eindhoven voor direct. Brieven aan den Heer L. Kooken. Architect te Eindhoven. (1)

— Conducteur (Opzichter) voor groote waterwerken te Gent (België) adres Société Anonyme Louis de Waele, Boulevard Leopold II, Brussel. [2]

— Electrotechnisch Teekenaar, bij de Firma Hofstede Crull & Willink, Hengelo (O). (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUIJTERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater voorziening, Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 April.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van trottoirbanden en boomkransen van hardsteen of graniet. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van 800 M. cement-beton-rioolbuizen voor de rioleering van den Amstelveensche weg. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van straatklinkers, geschikt voor voetwegen, over een oppervlakte van 30000 M². De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Enschedé, ten 3 ure, door den directeur der gemeentewerken, aan de gemeentewerf: bestek no. 12: het bouwen van een politiewachtpost met slangenwagenbergplaats aan den Haaksbergerweg. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 11 en 12 uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken met een teekening en inschrijvingsbiljet verkrijgbaar zijn.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 19: het verbreeden van de Paardensteeg en van de Borstelbrug. Bestek en teek. ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken van 9 tot 4 ure en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden.

Strijp, ten 3 ure, door het R.-K. kerkbestuur in het Liefdehuis: het bouwen van een school van 6 lokalen met overdekte speelplaats enz.; aanw. ten 11 ure; bestek en teek. verkrijgbaar bij den archit. L. J. P. Kooken te Eindhoven.

DINSDAG 14 April.

Gorinchem, ten 10 ure, door de commissie van beheer der gemeente-gasfabriek, ten raadhuize: a het afbreken van een gashouder op het terrein; b het maken van fundeeringswerken en het stellen van een gashouder van 6000 M³., op de plaats van den af te breken gashouder; voorw. kosteloos verkrijgbaar ten kantore der fabriek.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem.-bestuur: het bouwen van een school voor g. l. o. met twee gymnastiekzalen en een school voor v. l. o. met lokalen voor de kweekschool voor bewaarschoolonderwijzeressen aan de Jan van Loonslaan; bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centrale secretarie en in het Stads Timmerhuis, en verkrijgbaar bij wed. B. van Waesberge & Zn., Houttuin no. 73; inl. te bekomen aan gen. Timmerhuis; aanw. gehouden.

WOENSDAG 15 April.

Wageningen, ten 1 ure, door de arch. E. G. Wentink Jr., in hotel de Wereld: het bouwen van een landhuis aan den Rijksweg aldaar; bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van den Architect, Poortstraat 33 te Utrecht.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen eener vaste overbrugging van de Stad-gracht nabij de Sassenpoort, met aansluitende kaaimuren, volgens bestek no. 11, dienst 1908; inl. te bek. bij den gem.-arch. op 11 April 2 ure; bestek en teek. verkrijgbaar ter secretarie, alwaar de bilj. moeten worden ingeleverd.

DONDERDAG 16 April.

Middelburg, ten 2 ure, door het bestuur der vereeniging De Ambachtsschool, in het Schuttershof: het bouwen van een ambachts- en burgeravondschool tusschen het Molenwater en den Zuidsingel; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de boekhandelaars J. C. en W. Altorffer aldaar; inl. ten kantore van den Gemeentebouwmeester elken werkdag van 9 tot 11 ure, en van 1 tot 3 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND · LEVEN · INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Schijndel, 31 Maart 1908. Door het Bestuur van het Liefdesgesticht te Schijndel is heden aanbesteed het maken van Bijgebouwen bij het Liefdesgesticht aldaar onder beheer van den architect J. Heijkants te Erp. Ingeschreven als volgt:

L. van Breugel, St. Michiels-Gestel f 21.282.38; C. Hartman, 's Bosch f 21.200; Joh. van Creij en Zn., Roosmalen f 21.080; J. Horvers, Tilburg f 20.271; H. Hermans, Vucht f 20.210; J. van Dun, Vucht f 20.100; A. J. v. d. Heijden, Boxtel; f 20.000; A. A. van Gaal, Vlijmen f 20.000; M. v. d. Bouwhuizen, 's-Bosch f 19.900; Ph. van der Heijden, Boxtel f 19.400; W. Neefs, 's-Bosch f 19.350; W. Wijnen, Helmond f 19.191; M. de Koning, Boxtel f 19.125; Arn. v. d. Laar, Boxtel f 19.097; H. G. v. d. Hurk, Strijp f 19.057; Jos. Weijts Pz., Berlicum f 18.400; J. v. d. Weerden, Alfforst f 18.130; G. en W. de Bont, Nieuwkuik f 18.036; Fr. Royakkert, Deurne, f 17.810; L. v. Aspert, Heeswijk f 17.700; A. van Geffen, Schijndel, f 17.500; J. Verhulst, Schijndel f 17.330; M. van Kaathoven, Schijndel f 17.215; M. van Schaik, 17.193; Chr. J. van Liempd, Schijndel f 16.965; M. C. van Aspert, Heeswijk f 16.900; J. F. Bierings, St. Michiels-Gestel 16.896; P. F. Schoofs, Schijndel f 16.892; J. H. v. d. Boomen, Schijndel f 16.842; A. v. d. Laar, St. Oedenrode f 16.500; A. van Breugel, St. Oedenrode f 16.450; W. Smeets, Schijndel, f 16.380; C. Verscoort, St. Oedenrode f 16.010.

Utrecht, 31 Maart, door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, bestek No. 1131. Het uitbreiden van de wagenmakerij op het station Utrecht. Begrooting f 127.900. 37 Inschrijvingsbiljetten. A. Geldens, Nijmegen f 132.700; C. Wegerif, Apeldoorn f 129.885; H. C. Dorlas & Zn., Amsterdam f 126.368; fa C. Alberts & Zn., Amsterdam f 125.885; Gebr. Terlingen, Amsterdam f 125.590; D. A. Roskam, Arnhem f 125.200; J. C. M. van Aken Utrecht f 125.190; H. Witzand, Utrecht f 124648; A. J. Aangenendt 's Bosch f 124.000; B. Wenink & R. van der Meulen, den Haag f 123.980; A. Bogerd, den Haag f 122.555; Gebr. Dessing Gouda 121.990; B. W. de Blécourt, Nijmegen f 121.100; K. J. Looijen, den Haag 120.800; N. Willemse, Vreeswijk f 120.280; A. E. Koudijs, Utrecht f 119.840; W. M. Weijers, Tilburg 199.449; J. W. Mathijs, Utrecht 118.740; C. Lerk en S. v. d. Zaag Leeuwarden f 118.564; J. R. de Jong, Hilversum f 118.560; C. Ter Horst, Zwolle f 118.400; Gebr. Aberson, Steenwijk f 118.200; Gebr. de Kinkelder, Arnhem f 118.000; G. Nollen en J. H. Heijmerink, den Haag en Nijmegen f 117.900; H. Hegers, Amsterdam f 117.700; R. de Vries, Wolve a f 11 .300; J. E. Meekers, Amsterdam 117.139; A. van Slingerland, Haarlem f 116.578; J. Gelens, Blauwkapel f 114.936; W. F. J. Bollen, Zwolle f 114.870; fa P. en W. Bijker, Zwolle f 114.40?; Gebr. de Vries, Wolvega f 113.900.

Aanbesteding.

Op **Vrijdag 24 April 1908,** des voormiddags te 11½ uur zullen Burgemeester en Wethouders van DELFT, in het openbaar, ten Raadhuize

aanbesteden:

Het uitbaggeren van de Kolk en het ophoogen van geprojecteerde straten in den Wippolder.

Inlichtingen tusschen 10 en 11 uur aan het Bureau Gemeentewerken; het bestek met 1 teekening ligt aldaar ter visie en is tegen betaling van **f 0.75** ter Secretarie verkrijgbaar.

terwijl de gebrekkige huisvesting van eenige rechtscolleges en strafinstellingen dikwijls zeer belangrijke verbouwingen en uitbreidingen noodzakelijk maakten.

Onder de belangrijkste nieuwe werken moeten worden genoemd:

de Rechtsgebouwen te Zutphen, Haarlem, Breda, Alkmaar en Rotterdam, het Kantongerechtsgebouw te Amsterdam en een twintigtal kleinere Kantongerechtsgebouwen.

De 5 Tuchtscholen en het Opvoedingsgesticht te Avereest Strafgevangenis te Amsterdam en Haarlem en de Huizen van Bewaring te Zutphen, Breda, Leeuwarden, Alkmaar, Utrecht, Rotterdam, Haarlem, Groningen en 's-Gravenhage met tal van woningen voor beambten.

Zeer omvangrijk waren de verbouwingen van de Rechtsgebouwen te Zwolle en te Almelo, die van de Strafgevangenissen te Alkmaar, Zutphen en Leeuwarden, die van de Paleizen van Justitie te Amsterdam en te Arnhem, terwijl hierbij nog moet worden genoemd de inrichting van het Paleis van Prins Frederik te 's-Gravenhage tot Paleis van Justitie.

Ook de bestaande Rijkswerkinrichtingen en opvoedingsgestichten ondergingen belangrijke wijzingen en uitbreidingen.

Dit geldt vooral in Rijkswerkinrichtingen — Veenhuizen — die o.a. werden uitgebreid met 2 nieuwe gestichten, een cellengebouw, een R. C. kerk, scholen, een ziekenhuis, werkplaatsen en pakhuizen, een bakkerij, een zuivelfabriek een dienstgebouw, een 7 tal boerderijen en 50 woningen van beambten.

Hoewel onvolledig kan dit overzicht toch eenigszins een aenkbeeld geven van den arbeid, die hier is verricht, een krbeid, waarop de Heer Metzelaar zeker met voldoening dan terugzien.

— De heer N. van der Hoef, directeur der burgeravondschool en kunstnijverheidschool te Zutphen, vierde dezer dagen zijne 25-jarige werkzaamheid bij het ambachtsonderwijs. Hij werd hartelijk toegesproken door ds. B. C. Goudsmit, voorzitter der Kunstnijverheidschool, en door de leeraren.

— Tot directeur der te Schiedam op te richten ambachtsschool is benoemd de heer D. R. Eerhardt, directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Gorinchem. Hbl.)

— De alg. opzichter van het College der Zes Noord-Hollandsche Steden, de heer H. P. van den Aardweg, te Purmerend, is op verzoek op pensioen gesteld tegen 1 Juli, onder dankbetuiging voor de vele diensten, gedurende 45 jaren bewezen. In zijn plaats is benoemd de heer B. H. Danhof te Stadskanaal.

— De heer H. M. Weeda, hoofdopzichter der Justitiegebouwen te Veenhuizen, heeft met 1 Juli pensioen aangevraagd.

— De heer J. Gratama heeft zijn ontslag genomen als leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. Hij zal voor de geschiedenis der bouwstijlen door den heer S. De Klerk, voor kunstgeschiedenis door den heer A. Stheeman vervangen worden.

Tot ingenieur bij de gemeentelijke waterleidingen te Amsterdam is aangesteld de heer G. C. van den Wall Bake.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, dienst van Weg en Werken der Exploitatie op Java, aanvangsalaris f 200 's maands. — Diploma 's Rijks Waterstaat hier te lande, of daarmede gelijkwaardig strekt tot aanbeveling. Afschriften van bewijsstukken aan de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter is Leiden, zie adv. in dit No. (1)

— Bouwk. Teekenaar aan het bureau der Rijkscommissie voor de monumenten te 's-Gravenhage aanvangsalaris f 85.— per maand. Benoeming voor het tijdvak 1 Mei tot 31 December 1908, waarna eene vaste aanstelling kan volgen. Sollicitaties vóór 15 April a. s. aan den secretaris der Rijkscommissie voornoemd, Statenlaan 82 te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar aan eene fabriek voor IJzer-constructiewerken met machinefabriek, bekend met statische berekeningen. Br. No. 52529 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter bij Waterschap „Westerwolde" zie adv. in dit No. (1)

— Onderwijzer i. h. Timmeren a. d. Ambachtschool te Winterswijk. Zie adv. in No. 14. (1)

— Opzichter bij restauratiewerk te Enkhuizen, zie adv. in dit No. (1)

— Tijdelijk Opzichter, bekend met ijzerconstructie gewapend beton, en heiwerk, salaris f 125.— 's maands, in diensttreding circa half April, einde ongeveer half October 1908. Brieven aan het bureau van de Nieuwe Rott. Courant onder nummer 11536 vóór 12 April 1908. (1)

— Opzichter, bij een winkelhuis te Eindhoven voor direct. Brieven aan den Heer L. Kooken, Architect te Eindhoven. (1)

— Conducteur (Opzichter) voor groote waterwerken te Gent (België) adres Société Anonyme Louis de Waele, Boulevard Leopold II, Brussel. [2]

— Electrotechnisch Teekenaar, bij de Firma Hofstede Crull & Willink, Hengelo (O). (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

44 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
10 Bouwk. Teek.	18—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	20—45 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
4 Chef-machinisten	22—34 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—33 j.,	f 80—f 125	„
1 Werkmeester	33 j.,	f 125	„
11 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 60—f 85	„
6 Electrotechniker	22—41 j.,	f 60—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 April.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van trottoirbanden en boomkransen van hardsteen of graniet. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van 800 M. cement-beton-rioolbuizen voor de rioleering van den Amstelveensche weg. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het leveren van straatklinkers, geschikt voor voetwegen, over een oppervlakte van 30000 M². De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Enschedé, ten 3 ure, door den directeur der gemeentewerken, aan de gemeentewerf: bestek no. 12: het bouwen van een politiewachtpost met slangenwagenbergplaats aan den Haaksbergerweg. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 11 en 12 uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken met een teekening en inschrijvingsbiljet verkrijgbaar zijn.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 19: het verbreeden van de Paardensteeg en van de Borstelbrug. Bestek en teek ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken van 9 tot 4 ure en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden.

Strijp, ten 3 ure door het R. K. kerkbestuur in het Liefdehuis: het bouwen van een school van 6 lokalen met overdekte speelplaats enz.; aanw. ten 11 ure; bestek en teek. verkrijgbaar bij den archit. L. J. P. Kooken te Eindhoven.

DINSDAG 14 April.

Gorinchem, ten 10 ure, door de commissie van beheer der gemeente-gasfabriek, ten raadhuize: a het afbreken van een gashouder op het terrein; b het maken van fundeeringswerken en het stellen van een gashouder van 6000 M³., op de plaats van den af te breken gashouder; voorw. kosteloos verkrijgbaar ten kantore der fabriek.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem.-bestuur: het bouwen van een school voor g. l. o. met twee gymnastiekzalen en een school voor v. l. o. met lokalen voor de kweekschool voor bewaarschoolonderwijzeressen aan de Jan van Loonslaan; bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centrale secretarie en in het Stads Timmerhuis, en verkrijgbaar bij wed. B. van Waesberge & Zn., Houttuin no. 73; inl. te bekomen aan gen. Timmerhuis; aanw. gehouden.

WOENSDAG 15 April.

Wageningen, ten 1 ure, door de arch. E. G. Wentink Jr., in hotel de Wereld: het bouwen van een landhuis aan den Rijksweg aldaar; bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van den Architect, Poortstraat 33 te Utrecht.

Zwolle, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen eener vaste overbrugging van de Stad-gracht nabij de Sassenpoort, met aansluitende kaaimuren, volgens bestek no. 11, dienst 1908; inl. te bek. bij den gem.-arch. op 11 April 2 ure; bestek en teek. verkrijgbaar ter secretarie, alwaar de bilj. moeten worden ingeleverd.

DONDERDAG 16 April.

Middelburg, ten 2 ure, door het bestuur der vereeniging De Ambachtsschool, in het Schuttershof: het bouwen van een ambachts- en burgeravondschool tusschen het Molenwater en den Zuidsingel; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de boekhandelaars J. C. en W. Altorffer aldaar; inl. ten kantore van den Gemeentebouwmeester elken werkdag van 9 tot 11 ure, en van 1 tot 3 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„de Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Schijndel, 31 Maart 1908. Door het Bestuur van het Liefdesgesticht te Schijndel is heden aanbesteed het maken van Bijgebouwen bij het Liefdesgesticht aldaar onder beheer van den architect J. Heijkants te Erp. Ingeschreven als volgt:

L. van Breugel, St. Michiels-Gestel f 21.282.38; C. Hartman, 's Bosch f 21.200; Joh. van Creij en Zn., Roosmalen f 21.080; J. Horvers, Tilburg f 20.271; H. Hermans, Vucht f 20.210; J. van Dun, Vucht f 20.100; A. J. v. d. Heijden, Boxtel; f 20.000; A. A. van Gaal, Vlijmen f 20.000; M. v. d. Bouwhuizen, 's-Bosch f 19.600; Ph. van der Heijden, Boxtel f 19.400; W. Neefs, 's-Bosch f 19.350; W. Wijnen, Helmond f 19.191; M. de Koning, Boxtel f 19.125; Arn. v. d. Laar, Boxtel f 19.097; H. G. v. d. Hurk, Strijp f 19.057; Jos. Weijts Pz., Berlicum f 18.400; J. v. d. Weerden, Alfforst f 18.130; G. en W. de Bont, Nieuwkuik f 18.036; Fr. Royakkert, Deurne, f 17.810; L. v. Aspert, Heeswijk f 17.700; A. van Geffen, Schijndel, f 17.500; J. Verhulst, Schijndel f 17.390; M. van Kaathoven, Schijndel f 17.215; M. van Schaik, 17.193; Chr. J. van Liempd, Schijndel f 16.965; M. C. van Aspert, Heeswijk f 16.900; J. F. Bierings, St. Michiels-Gestel 16.896; P. F. Schoofs, Schijndel f 16.892; J. H. v. d. Boomen, Schijndel f 16.842; A. v. d. Laar, St. Oedenrode f 16.500; A. van Breugel, St. Oedenrode f 16.450; W. Smeets, Schijndel, f 16.380; C. Verhoort, St. Oedenrode f 16.010.

Utrecht, 31 Maart, door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, bestek No. 1131. Het uitbreiden van de wagenmakerij op het station Utrecht. Begrooting f 127.900. 37 Inschrijvingsbiljetten. A. Geldens, Nijmegen f 132.700; C. Wegerif, Apeldoorn f 129.885; H. C. Dorlas & Zn., Amsterdam f 126.368; fa C. Alberts & Zn., Amsterdam f 125.885; Gebr. Terlingen, Amsterdam f 125.590; D. A. Roskam, Arnhem f 125.200; J. C. M. van Aken Utrecht f 125.190; H. Witzand, Utrecht f 124.648; A. J. Aangenendt 's Bosch f 124.000; B. Wenink & R. van der Meulen, den Haag f 123.980; A. Bogerd, den Haag f 122.555; Gebr. Dessing Gouda 121.990; B. W. de Blécourt, Nijmegen f 121.100; K. J. Looijen, den Haag 120.800; N. Willemse, Vreeswijk f 120.280; A. E. Koudijs, Utrecht f 119.840; W. M. Weijers, Tilburg 199.449; J. W. Mathijs, Utrecht 118.740; C. Lerk en S. v. d. Zaag Leeuwarden f 118.564; J. R. de Jong, Hilversum f 118.560; C. Ter Horst, Zwolle f 118.400; Gebr. Aberson, Steenwijk f 118.200; Gebr. de Kinkelder, Arnhem f 118.000; G. Nollen en J. H. Heijmerink, den Haag en Nijmegen f 117.990; H. Hegers, Amsterdam f 117.700; R. de Vries, Wolve a f 11 .300; J. E. Meekers, Amsterdam 117.139; A. van Slingerland, Haarlem f 116.578; J. Gelens, Blauwkapel f 114.336; W. F. J. Bollen, Zwolle f 114.870; fa P. en W. Bijker, Zwolle f 114.400; Gebr. de Vries, Wolvega f 113.900.

Aanbesteding.

Op **Vrijdag 24 April 1908,** des voormiddags te 11½ uur zullen Burgemeester en Wethouders van Delft, in het openbaar, ten Raadhuize

aanbesteden:

Het uitbaggeren van de Kolk en het ophoogen van geprojecteerde straten in den Wippolder.

Inlichtingen tusschen 10 en 11 uur aan het Bureau Gemeentewerken; het bestek met 1 teekening ligt aldaar ter visie en is tegen betaling van **f 0.75** ter Secretarie verkrijgbaar.

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

Lotisico.

Volgestorte Polis van Lotisico ter overname aangeboden.

Overschrijvingskosten voor rekening van den kooper.

Aanbiedingen worden ingewacht onder motto: „kans" aan het bureau van dit blad.

Antiquariaat van de „Opmerker"

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnen-decoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . ƒ 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . ƒ 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . ƒ 9.—
I, II en III te zamen . . . ƒ 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . ƒ 1.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger ƒ 15.— . . . . . ƒ 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . ƒ 6.—

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . ƒ 1.—

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren. 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk ƒ 10.80

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag, den 28sten April 1908**, des namiddags ten 2 ure, *(Locale tijd)* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1143

Het maken van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels, het maken en uitbreiden en verplaatsen van gebouwen en inrichtingen en het uitvoeren van diverse werken op het station ZUIDBROEK.

Begrooting f 131.000.

De besteding geschiedt volgens § 98 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur M. F. VAN PANTHALEON Baron VAN ECK *te Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 3.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den April 1908 ten 1.25 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 8sten April 1908.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **21sten April 1908**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1141.

Het maken van een los- en laadplaats, het afbreken en het maken van eene koplading, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, met daarmede in verband staande werken op het emplacement WIJKSCHOTEN.

Begrooting f 15.600 —

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 10den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur F. M. VAN PANTHALEON Baron VAN ECK te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den April 1908 ten 9.50 ure vóórmiddag *(West Europeesche tijd.)*

UTRECHT, den 6en April 1908.

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille ƒ 18.—

J.-BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. ƒ 1.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (ƒ 15.—) . . ƒ 4.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . ƒ 0.65

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger ƒ 13.— . . . . . ƒ 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 18 APRIL 1908 No. 16.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Architectencongres van 1906.

Wij leven snel. Wie dat nog niet wist, zal het bemerkt hebben toen hij dezer dagen het statig boekdeel, de „Transactions" van het Internationale Architecten-Congres, 16 tot 21 Juli 1906 te Londen gehouden, ontving.

De heer G. Northover, die in opdracht van het Uitvoerend Comité dit verslag samenstelde, heeft zich van zijn zeker niet gemakkelijke taak op inderdaad voortreffelijke wijze gekweten. En zoo kunnen wij dan nog eens de aangename dagen te Londen doorgebracht, aan onzen geest doen voorbijgaan.

Het eerst trekt ons oog de afbeelding van John Belcher, die op Maandag 16 Juli, versierd met de onderscheidingsteekenen van Voorzitter van het Royal Institute of British Architects in de Grafton Galleries zijn „informal reception" hield. Dat was een deftig begin en die deftigheid heeft, naar Engelschen trant, zijn stempel op dit geheele zevende Congres gedrukt. De architecten van het vasteland, de Nederlandsche misschien alleen uitgezonderd, zijn aan zulk een deftigheid niet gewend en zij hebben er wat vreemd van opgezien. Maar toch zullen zij moeten erkennen, dat dank zij het strenge in acht nemen der vormen, de regeling niets te wenschen heeft overgelaten van het oogenblik af dat de insignes werden uitgedeeld tot het uitbrengen van den laatsten heildronk aan het afscheidsmaal in het Hôtel Cecil. Onze Oostenrijksche vrienden, die ons dit jaar te Weenen gaan ontvangen, zullen werk hebben, dit den Engelschen na te doen.

Het verslag van het Congres geeft heel wat te lezen; veel daarvan zal nieuw zijn zelfs voor de ijverigste leden. Want ook wie het er voor over had, in de Juli-hitte geen enkele zitting te verzuimen kon toch niet tegelijkertijd in Conduit Street en in Grafton Street zijn. Daarenboven zijn de zittingen van het Comité Permanent voor gewone leden van het Congres niet toegankelijk.

Het verslag der eerste vergadering van dit Comité geeft een aardig proefje van de Babylonische spraakverwarring, die op zulk een congres onvermijdelijk is. Men sprak er Fransch en Engelsch, en er schijnen maar enkele leden geweest te zijn, die beide talen verstonden en spraken.

Het belangrijkste, wat op deze bijeenkomst voorviel was, dat de Italiaansche architect Cannizzaro, die de Italiaansche regeering vertegenwoordigde, van meening was, dat in het vervolg zulke officieele vertegenwoordigers niet meer door de regeeringen, maar door de gezamenlijke architecten der verschillende landen moesten worden aangewezen. Deze meening werd echter door de andere officieele vertegenwoordigers niet gedeeld.

De verslagen van de feesten, plechtigheden en uitstapjes doen de herinnering aan genoeglijke uren herleven.

En het verslag van de tweede bijeenkomst van het Comité Permanent geeft een kijkje op de totstandkoming van het achtste Congres, hetwelk in Mei te Weenen zal plaats vinden. Reeds in December van 1905 had Berlijn om de eer, het Congres gastvrijheid te verleenen gevraagd. En pas 12 Juli 1906 was de uitnoodiging uit Weenen gezonden.

Ook Rome en New-York hadden verzocht in aanmerking te mogen komen. Ten slotte werd besloten, naar Weenen te gaan. Toen een der leden verzocht, dat het Congres dan ook een of meer zittingen te Buda-Pest zou houden, kwam het uit, hoe weinig de Hongaren en de Oostenrijkers voor elkander voelen. Want de heer Nagy, afgevaardigde van Hongarije zeide, dat hij gaarne de congressisten te Buda-Pest zou ontvangen, doch dat de zeer gespannen staatkundige verhoudingen tusschen Oostenrijk en Hongarije dit onmogelijk maken. Als dus de leden van het Congres in Mei naar Buda-Pest willen gaan, dan zullen zij het als gewone toeristen moeten doen. Maar ook dan zal de bekende Hongaarsche gastvrijheid zich zeker niet verloochenen.

Merkwaardig is verder de ontvangst, die aan het bekende protest van „Architectura et Amicitia" tegen de uitspraak der jury in zake het Vredespaleis te beurt viel. De algemeene secretaris zei: „Cette lettre nous embarasse un peu", of, in goed Nederlandsch: „Wij zitten met dien brief in onze maag". De heer Daumet, „de l'Institut" wilde den brief aan het bestuur der Carnegie-stichting sturen. De heer Nénot, het eenige jurylid, dat aanwezig was, zeide: „Gij weet, dat het bij een prijsvraag „altijd uiterst moeilijk is, te berekenen, wat het „verwezenlijken van een ontwerp zal kosten. En in „dit geval was de berekening nog veel moeilijker, „daar de juryleden zoo verschillende talen spraken. „Dit maakte de besprekingen wel lang, maar niet „duidelijk. En dan, gij weet, dat wat goedkoop is, „in het algemeen ook slecht is en dat iets goeds „altijd duur kost. Daarom is het moeielijk te zeggen, „of het verwezenlijken van een ontwerp twee of „drie millioen zal kosten. En wij hebben ook aan „het bestuur der Carnegie-stichting raad gevraagd. „Dit antwoordde, dat het ons niet de gegevens kon „verschaffen, die noodig waren om te verificeren, „zoodat wij ten slotte maar besloten, met het vraag„stuk der kosten geen rekening te houden. Wij „hebben er ons toe bepaald, na te gaan, wat het „beste ontwerp was. Dit was alles wat, menschelijker „wijs gesproken, van ons kon worden verlangd."

Nadat de heer Nénot dit gezegd had, werd besloten tot de orde van den dag over te gaan. Alleen de heer Cannizzaro onthield zich van stemmen, doch niet uit sympathie, maar ..... omdat Italië in de Haagsche jury geen vertegenwoordiger had!

Toen ging men tot belangrijker onderwerpen over. Als de Nederlandsche afgevaardigden Cuypers, Berlage en Salm aanwezig waren geweest, dan hadden zij ook wat kunnen zeggen. Maar de presentielijst vermeldt alleen den laatsten, die blijkbaar gezwegen heeft. Jammer was het zeker dat niemand tegen den „Franschen slag" waarmede de heeren Poupinel, Daumet en Nénot zich van deze zoo belangrijke zaak afmaakten, is opgekomen.

Het grootste deel van de „Transactions" is natuurlijk aan wat op de bijeenkomsten van het Congres ter sprake werd gebracht, gewijd. Wij vinden hier verslag gedaan van wat door het Congres verricht werd. Doch wanneer men de vierhonderd bladzijden heeft gelezen, dan komt het oude rijm, dat „de heeren van 't Sas" zoo realistisch-schilderachtig beschrijft in de herinnering. Te verwonderen is dit niet, want een bijeenkomst van een duizendtal menschen is nu eenmaal buiten staat, degelijk werk te doen.

Zoo spraken eenige architecten — hoeveel wordt niet gemeld — den 17 Juli 1906 over „Het uitvoeren van belangrijke rijks- of gemeentewerken door bezoldigde ambtenaren". Drie memories, door Otto Wagner uit Weenen, Oscar Simon uit Brussel en Gaston Trélat uit Parijs, werden voorgelezen en zijn in het verslag openbaar gemaakt. Wagner concludeert: „Wichtige Regierungs- und Städtische „Bauten können nur durch bedeutende Künstler „und nicht durch besoldete Beamte ausgeführt „werden". De heer Simon wenscht „qu' une inter„diction radicale mette fin à l'ingérance des agents „salariés par les administrations publiques". De heer Trélat geeft als conclusion: „L'étude des „édifices publics soulève bien des questions inté„ressants nos sociétés. C'est là un trait général de „la mission inhérente à l'architecte. Il doit donc „suivre son temps et l'interroger constamment sur „les exigences qu' il peut bien manifester. La science „et l'art lui permettent un choix de solutions „étendues. S'ensuivent des connaissances et une „expérience dont les différents modes signalés ici „seraient le développement. Il y a intérêt à en „propager la coutume". Hier zou Goethe zeggen: „Eben, wo Gedanken fehlen, da stellt ein grosses „Wort zur rechten Zeit sich ein". Als men den heer Trélat gevraagd had, in twee woorden te zeggen, wat hij bedoelde, zou de man in groote verlegenheid zijn gebracht. Zelfs op de vraag, of hij voor of tegen de ambtenaren was, zou men geen antwoord van hem hebben gekregen.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat Senor Repullés y Vargas, die de vergadering voorzat, wat vreemd opkeek, toen de heer Trélat zijn redevoering had geëindigd. Maar nadat hij, als eersten spreker den heer Oakley Totten het woord had gegeven bemerkte de Spanjaard, dat men vaster grond onder de voeten kreeg. De redenaar uit Amerika zei, dat men in de Vereenigde Staten reeds in 1897 het vraagstuk had opgelost door een wet, die bepaalt, dat voor elk openbaar gebouw een prijsvraag moet worden uitgeschreven.

De vergadering had nu een motie kunnen aannemen, van de strekking dat alle regeeringen zouden worden uitgenoodigd, het voorbeeld, door de Vereenigde Staten gegeven, te volgen. Maar eer het zoover kwam werden de sluizen der welsprekendheid nog eens flink opengezet, totdat de heer Weissman uit Nederland de bemerking maakt, dat een ambtenaar een hoogstaand kunstenaar kan zijn en dat, wanneer dit zoo is, er geen bezwaar tegen kan bestaan, zulk een ambtenaar met het ontwerpen en uitvoeren van een monument te belasten.

Hier was niets tegen in te brengen, en zoo werd ten slotte de motie dus gesteld en aangenomen: „In het vervolg behooren, in het belang der admi„stratieve lichamen, van het publiek en van de „bouwkunst alle openbare lichamen, hetzij van rijk, „van provincie of van gemeente, belangrijke bouw„werken slechts op te dragen aan architecten, die „daarvoor berekend zijn, of die in een prijsvraag „bekroond worden".

Het tweede punt, den 18 en 19 Juli 1906 in behandeling genomen was: „Het auteursrecht van

„den architect en het eigendomsrecht van teeke„ningen". Vier memories werden voorgelezen en wel door H. Heathcote Stotham, uit Londen, door Georges Harmand, Avocat à la Cour d'Appel, Paris, door Don Pablo Salvat, uit Barcelona, en eindelijk weder door Gaston Trélat, reeds genoemd. Uit den aard der zaak moesten sprekers van zoo verschillenden landaard zich wel op zeer verschillende standpunten plaatsen. Hun conclusies bewijzen dat.

De heer Stotham wilde „dat de vergadering aan „het Royal Institute of British Architects zou ver„zoeken, nadat dit lichaam de bewoordingen van „zijn honorarium-tabel zal hebben gewijzigd, zoo „spoedig mogelijk stappen te doen, dat een wet bij „het Parlement worde ingediend, waarin die ge„wijzigde bepalingen voor het geheele rijk bindend „verklaard worden".

Dit was een zaak, die uitsluitend Engelschen aanging, en waarmede het Congres, als zoodanig niet te maken had.

De advocaat Harmand meende dan ook, dat het geval wat ruimer opvatting noodzakelijk maakte en stelde als motie: „Het Congres spreekt opnieuw „den wensch uit, dat de werken der architecten „door de wetgevingen van alle landen en door alle „internationale conventies op dezelfde wijze als „andere kunstwerken beschermd mogen worden".

Met veel meer woorden had Don Salvat hetzelfde voorgesteld. Onze vriend Trélat gaf als conclusie een orakelspreuk, die der Pythia op haar drievoet geen oneer zou hebben aangedaan.

Aan debat ontbrak het niet, doch men kwam den eersten dag tot het zeer bevredigend resultaat dat de volgende motie werd aangenomen: „Het Congres „is van oordeel, dat de architect tot taak heeft, „een gebouw te maken, en dat alle teekeningen „en bescheiden die hij voor dat doel bezigt, zijn „ontwijfelbaar eigendom zijn." Den volgenden dag werd ook de motie, door den advocaat Harmand voorgesteld, zonder veel discussie aangenomen.

Slot volgt.

Bakzeil halen.

Dat er, tusschen glas en lippen, veel kan ontglippen, is bekend genoeg. En het laat zich aanzien, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de waarheid van deze spreuk zal moeten ondervinden.

Het scheen er met de reorganisatieplannen zoo goed voor te staan en de geestdriftige artikelen in het Bouwkundig Weekblad leken hunne werking niet te hebben gemist. En nu vergadert het Hoofdbestuur den 7 April laatstleden.

Dit bestuurslichaam, hetwelk 11 Maart nog zoo vol vuur was voor de scheiding der leden in twee groepen, waarvan de eerste met de vakbelangen belast en de andere „ontkiezerd" zou worden, haalt, nadat er nog geen maand verstreken is, reeds bakzeil.

Het wil, volgens het verslag der vergadering „toegeven aan den algemeen geuiten wensch, om alle leden, welke nu stemrecht bezitten, dit te doen behouden." Voortaan zal, worden de voorstellen van het Hoofdbestuur wet, de Maatschappij bestaan uit: „*a*. Architect-leden, waarvoor de toetreding zal „geregeld worden op de door de professoren Evers „en Klinkhamer aangegeven wijze, namelijk elk „aspirant-lid wordt voorgedragen door 2 architect„leden, welke voordracht door een Commissie van „onderzoek nader onderzocht en aan het Hoofd„bestuur wordt voorgedragen. *b*. Gewone leden „(dezelfde als de oude tweede groep) wier toe„treding op dezelfde wijze als onder *a* wordt ge„regeld."

Op dit besluit heeft zeker hetgeen door de Afdeelingen Utrecht en Haarlem werd aangevoerd, grooten invloed gehad. En wie meent, dat de Maatschappij gered zal zijn, indien de hoeveelheid harer leden niet vermindert, kan de toekomst met vertrouwen afwachten.

Doch wie van oordeel is, dat de Maatschappij, of zij dan als vakvereeniging wil optreden of niet, haar prestige slechts *dan* kan herwinnen, wanneer alleen onze bouwmeesters in den waren zin daar zeggenschap hebben, zal dit bakzeil halen van het Hoofdbestuur bedenkelijk vinden.

Want om geen leden te verliezen zal het noodzakelijk zijn, ieder, die maar iets met de bouwkunst uitstaande heeft, tot architect-lid te maken. Ook de commissie van onderzoek kan met weinig gestrengheid optreden, wanneer het gehalte der reeds aanwezige „architect-leden" niet beter is.

Vreemd is het, dat deze wijziging in het concept door het Hoofdbestuur gemaakt werd en niet door Commissie voor de Wetsherziening.

Wij zijn er benieuwd naar, hoe de geestdriftige schrijver in het Bouwkundig Weekblad nu zijn draai zal nemen, en op welke gronden hij zal betoogen, dat de door hem met zooveel warmte verdedigde scheiding in groepen niet langer aanbevelenswaard is. Hij kon misschien in den vervolge met Talleyrand's „*Surtout pas trop de zèle*" zijn voordeel doen.

De aandacht verdient ook een ingezonden stuk van den hoogleeraar Klinkhamer. Hij zegt: „Aan„gezien niet alle architecten lid zijn van de Maat„schappij tot bevordering der Bouwkunst zijn en „daarnaast andere vereenigingen bestaan — zoodat „dus vakbelangen in de 1ste afdeeling van de Maat„schappij behandeld en besluiten daaromtrent ge„nomen niet geacht kunnen worden uit te gaan van alle „architecten in Nederland (natuurlijk bedoeld de„zulken, die dien titel ook werkelijk verdienen) — „zoo heeft de Bond daarnaast nog wel reden van „bestaan."

Dit is, naar ons oordeel, een zeer juiste beschouwing. Maar de hoogleeraar voegt er nog iets aan toe. „Omtrent het wezen van den Bond" zoo zegt hij „bestaat echter zulk een verwarring, dat „de Commissie, belast met de samenstelling van de „statuten van den Bond verplicht is, ten spoedigste „klaren wijn te schenken en goed zou doen in de „eerste plaats overleg te plegen met het Hoofd„bestuur van de Maatschappij tot bevordering der „Bouwkunst en verder met de andere predomineeren„de vereeniging van bouwkunstbeoefenaren. Mogelijk, „dat dan het vertrouwen in den Bond weder zou „herleven, dat nu door de handelingen dier com„missie schier hopeloos is geschokt."

Het komt ons voor, dat dit overleg al zeer gemakkelijk zal zijn, daar in de Commissie de Maatschappij door haar Hoofdbestuurder Verheul, Architectura door zijn voorzitter Kromhout, Bouwkunst

en Vriendschap door zijn lid Van Gils vertegenwoordigd is.

Maar wij begrijpen niet, door welke „handelingen" de Commissie het vertrouwen in den Bond „schier hopeloos heeft geschokt." Van haar werkzaamheid werd tot dusverre nog niets bekend. Heeft zij, in alle stilte, dingen gedaan, die niet door den beugel kunnen? Dan behoort de heer Klinkhamer „klaren wijn" te schenken en man en paard te noemen. Want een dergelijk wroeten in het verborgene zou de afkeuring van ieder weldenkende ten gevolge hebben.

Weet de hoogleeraar echter geen feiten te noemen, dan blijft hem niets anders over, dan het intrekken van zijn woorden en het aanbieden zijner verontschuldigingen aan de Commissie, die deze, ter wille der goede zaak, behoort te aanvaarden.

Ook hij moet dan bakzeil halen, doch zal zich daarvoor niet behoeven te schamen.

Het Rapport inzake het Huygensmonument.

De Commissie, uit den Gemeenteraad van 's-Gravenhage tot het plegen van overleg met Directeuren van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in zake oprichting van een monument voor *Chr. Huygens* benoemd in de Raadszitting van 23 October 1907, heeft den Heer *van Malsen* tot haar Voorzitter en Dr. *Moulon* tot haar Secretaris verkozen.

Zij heeft aan Directeuren der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem dato 28 October gevraagd haar te ontvangen, om de zaak te bespreken.

De bijeenkomst met eene Commissie uit Directeuren had plaats op 21 November 1907 te Haarlem.

De president der Maatschappij begon met voorop te stellen, dat aan de Maatschappij is opgedragen het ontwerpen van het te stichten monument, en dat het Gemeentebestuur van den Haag alleen zeggingschap heeft over de plaats, voor het door de Maatschappij vastgestelde gedenkteeken te bestemmen, een en ander binnen de beperkingen door den erflater gesteld. Was het Gemeentebestuur niet bereid, het gedenkteeken te aanvaarden en eene plaats daarvoor aan te wijzen, dan is de Maatschappij vrij, zoodanig gedenkteeken niet te stichten.

Vanwege de Commissie werd door haar voorzitter daartegen opgemerkt, dat z. i. de instelling der Commissie diende, om oogenblikkelijke afwijzing van het aangeboden monument door den Gemeenteraad te voorkomen, en dat op dezen grond eene bespreking van het aangebodene beter niet al dadelijk ware af te wijzen. Het bleek daarop, dat de aanwezige directeuren tot bespreking bereid waren, en door verschillende leden der Commissie werd betoogd, dat de vorm van het monument niet beantwoordde aan wat voor de huldiging van een *Christiaan Huygens* noodig wordt geoordeeld.

Daarop werd door den voorzitter van Directeuren de Commissie uitgenoodigd, aan te hooren de lezing van eene memorie ter verklaring van den gekozen vorm door den secretaris Dr. J. Bosscha.

Door een der leden der Commissie werd na de lezing opgemerkt, dat in het testament uitsluitend sprake is van een „standbeeld" en niet van een monument, als nu ontworpen, en dat de Gemeenteraad derhalve recht heeft niet alleen, maar ook alleszins aanleiding, om het aangebodene te weigeren, te eer daar dit n. z. m niet zal strekken tot sieraad der stad. Met klem drong hij daarom bij Directeuren er op aan, de zaak in dezen zin nog eens te overwegen. Ook werd van de zijde der Commissie opnieuw haar denkbeeld omtrent den vorm op den voorgrond gesteld, en eindelijk werd op verzoek van de zijde der Commissie door Directeuren welwillend besloten, dat de bedoelde memorie vanwege de Maatschappij zou worden gedrukt, opdat aan den voorzitter, de leden en den secretaris van den Gemeenteraad ieder een exemplaar zou worden verstrekt. Aldus is geschied.

Na ontvangst van de exemplaren der bedoelde memorie, begeleid van eene missive van den 11den Januari 1908 (bijlage A), waaruit blijkt, dat in het eerste ontwerp eenige wijziging was gebracht, besloot de Commissie, alsnog eene poging aan te wenden om Directeuren tot andere gedachten te brengen omtrent de hoofdzaak, Zij richtte daarom 28 Januari l.l. tot Directeuren een schrijven, waarin zij bericht, dat zij hare bezwaren ook tegen het gewijzigde ontwerp handhaaft en nogmaals op overweging daarvan aandringt, opdat worde voorkomen, dat de Gemeenteraad het aangebodene zoude weigeren.

Op dit schrijven werd door Directeuren geantwoord bij schrijven van 2 Februari 11. (bijlage C), waarin zij de Commissie uitnoodigden, alsnog mede te deelen, welke veranderingen door haar noodig worden geacht, om hare bedenkingen tegen het aangebodene te zien opgeheven.

De Commissie, antwoordende bij schrijven van den 15den Februari (bijlage D), betoogde, dat zij op dezen wensch niet kon ingaan, omdat zij van oordeel was, dat een standbeeld en niet een monument als aangeboden is bedoeld en verlangd door den erflater; zij liet daarbij duidelijk blijken, dat h. i. het aangebodene niet te wijzigen ware in den zin, als bedoeld door Directeuren, en deelde tevens mede, dat zij thans het oogenblik gekomen achtte, aan den Gemeenteraad verslag te doen van hare werkzaamheid.

Aan dit voornemen hierbij gevolg gevende, veroorlooft de Commissie zich, den Gemeenteraad tevens van advies te dienen omtrent de vraag, of een monument als het aangebodene moet worden aanvaard.

Hieromtrent zij vooraf opgemerkt, dat door Directeuren het aangebodene schijnt te zullen worden gewijzigd; immers uit het schrijven van den 11den Januari blijkt, dat door den ontwerper aan het oorspronkelijke ontwerp iets is veranderd, zoodat het thans niet meer vaststaat, *wat* eventueel zou worden tot stand gebracht, indien de Gemeenteraad mocht besluiten tot aanvaarding van het aanbod. Deze opmerking is evenwel h. i. van te weinig gewicht, om invloed uit te oefenen op haar oordeel.

Wat het aangeboden monument betreft — zooals het oorspronkelijk is beschreven of wel zooals het nader in teekening is gebracht — wil uwe Commissie gaarne waardeering uitspreken voor de

gedachte, die bij Directeuren voorzit, om de veelzijdigheid van den geest van *Christiaan Huygens* te doen uitkomen, en daartoe afbeeldingen van oogenblikken uit zijn rijke leven, ook naar bestaande teekeningen, aan te brengen. Het is echter duidelijk, dat deze gedachte ook kan worden verwezenlijkt bij een standbeeld, dat immers altijd op architectonische basis moet rusten.

De vraag of aan den wil van den erflater wordt voldaan, moge naar het oordeel van Directeuren uitsluitend zijn te hunner eigen beoordeeling, uwe Commissie kan niet toegeven, dat aan dien wil zou worden voldaan, wanneer het aangeboden ontwerp tot stand kwam. Zij is van meening, dat aan de gedachte van den erflater, die een standbeeld heeft verlangd, geweld wordt aangedaan, wanneer dit, zooals blijkens het ontwerp bedoeld is, ondergeschikt wordt aan het monument, zoodat het meer als versiering daarbij dienst doet, dan als hoofdzaak op den voorgrond treedt, waarmede de Commissie echter niet als hare meening wil te kennen geven, dat elk monument, alleen op grond dat het een monument en geen standbeeld is, door haar zou worden afgekeurd.

In de memorie van Dr. *J Bosscha* wordt betoogd, dat de getrouwe voorstelling van de lichamelijke figuur met geen mogelijkheid eenig denkbeeld, den geleerde waardig, kan geven van zijn zoo ontzaglijk rijk en verscheiden werk. Dit wordt door Uwe Commissie niet geheel toegegeven; de getrouwe afbeelding wekke in den aanschouwer de herinnering aan wat de geleerde Nederlander heeft gewrocht, en wordt het noodig geacht, aan het geheugen of de onwetendheid van den aanschouwer te gemoet te komen, dan geschiede dit door voorstellingen, ondergeschikt aan het standbeeld zelf en zóó, dat dit laatste hoofdzaak blijve en niet een ondergeschikte versiering worde. Ging de stelling van den schrijver der memorie op, dan waren alle standbeelden, ook die van de grootste mannen van hun land of eeuw, b. v. van *Göthe, Spinoza, Dante* en tallooze anderen, te wraken.

Dat in het aangeboden monument de afbeelding der figuur van *Christiaan Huygens* niet al het andere beheerscht, is moeilijk te weerleggen. Wel wordt door symboliek getracht, aan te toonen, hoe veelzijdig de geest van *Christiaan Huygens* werkte, maar de memorie erkent ten rechte, dat elk stoffelijk symbool van geestelijke begrippen uit den aard der zaak armoedig is: juist daarom blijve, uwe Commissie aarzelt niet dit als haar oordeel uit te spreken, elk symbool ondergeschikt aan het standbeeld zelf. *Chistiaan Huygens*, die heerscher was op het uitgebreide gebied der wetenschappen, aan welker beoefening de Hollandsche Maatschappij te Haarlem is gewijd, worde daarom voorgesteld als heerscher; zijn beeld beheersche het monument, niet omgekeerd.

De hier ontwikkelde bezwaren tegen het ontwerp worden in de oogen van de leden der Commissie versterkt door den vorm van het ontwerp, hetzij men dit naar de geplaatste mal, hetzij naar de later ingediende teekening beoordeele. Die vorm zal naar hunne meening niet strekken tot sieraad van dat gedeelte der oude stad, dat door den erflater als plaats daarvoor is aangewezen.

Het zal door het gezegde voor Uwen Raad duidelijk zijn, waarom uwe Commissie niet mocht ingaan op den wensch van Directeuren: eene wijziging van het aangebodene, waardoor de bezwaren der Commissie zouden worden opgeheven, komt haar ondenkbaar voor.

Uwe Commissie geeft, op grond van een en ander, den Raad in overweging, aan Directeuren der Maatschappij te antwoorden, wat zij de eer heeft, in ontwerp hierbij aan te bieden (bijlage E).

De correspondentie tusschen Directeuren en de commissie wordt, met goedvinden van Directeuren, hieronder afgedrukt.

De heer *van der Kemp* heeft aan dit verslag eene nota toegevoegd, omdat hij niet in de gelegenheid zal zijn, uwe beraadslaging te dier zake bij te wonen (bijlage F).

* * *

Het als bijlage E genoemde concept-antwoord luidt als volgt:

Met meer dan gewone belangstelling heeft de Raad dezer Gemeente kennis genomen van de Memorie van Dr. J. Bosscha, betreffende het ontwerp van Dr. P. J. H. Cuypers voor een standbeeld van Christiaan Huygens.

Terwijl dank wordt gezegd voor de heusche wijze, waarop aan ieder zijner leden een exemplaar daarvan ter beschikking werd gesteld, zal ook den Raad niets liever zijn, dan op waardige wijze te zien hulde gebracht aan den te vereeren geleerde.

Hij acht zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van de aanvaarding en de plaatsing van eenig monument echter van zoodanig gewicht, dat hij meent recht te hebben, het te mogen weigeren, indien het — hetzij standbeeld, zooals de erflater in zijn testament schreef, hetzij monument, gelijk door u gedacht — niet zou beantwoorden aan zekere eischen van schoonheid in verband met de door den erflater daarvoor aangewezen omgeving, een en ander ook door hem zelven mede te beoordeelen.

Mocht deze verklaring uwe Maatschappij doen besluiten, om van een gedenkteeken geheel af te zien, dan kan de Raad er zich slechts in verheugen, dat de waardige overledene zóó breed zijn uitersten wil omschreef, dat, werd zijn hoofdwensch door de Maatschappij, die hij daartoe uitverkoren achtte, niet vervuld, niettemin eenig ander nuttig openbaar doel daardoor zal worden bereikt.

* * *

De nota van den heer Van der Kemp is een van veel studie getuigende, uitvoerige wederlegging van de verdediging van het ontwerp, vervat in de Memorie van Dr. J. Bosscha, te uitvoerig om haar hier in extenso te laten volgen. Wij bepalen ons dus tot het laatste gedeelte en hopen, dat het Bestuur der Holl. Maatschappij alsnog zal inzien, dat men een ontwerp voor een standbeeld, zooals de erflater zich dit waarschijnlijk heeft voorgesteld, behoort op te dragen aan een beeldhouwer.

* * *

Er is over de Gothiek van het ontwerp gesproken. weliswaar niet door mij, doch onderwerpelijk doet dit er niet toe; blijkens de bij het rapport onzer Commissie overgelegde briefwisseling, heeft Dr. Cuypers verklaard: „dat in het tegenwoordige ontwerp geene Gothiek te vinden is". Men strijde echter niet over woorden. In de Gothiek meende

msn allengs te zien eene bijzonder schoone uitdrukking van het verhevene, omdat hare lijnen opwaarts streven; het is op dezen grond, dat de Memorie verdedigt den torenvorm van het ontwerp, zijnde daaraan, blijkens blz. 8—9, „de gedachte verbonden van het omhoog strevende, geestverheffende van het bouwwerk", „de openbaring van de majesteit des Scheppers in de natuur, de Openbaring van alle dagen".

Ik kan mij toch wel voorstellen, dat deze symboliek, onafscheidelijk gepaard gaande met het geloof aan een *boven* en *beneden*, niet bevredigt, waar de kunstenaar haar architecturaal wil belichamen ter eere van een wijsgeer, wiens levensrichting juist er toe moest leiden om bij het nageslacht dit geloof te ondermijnen, Ik voor mij zou dan ook zeer wel weten *wat* te denken, gelijk de Memorialist op blz. 8 afkeurend schrijft, van het door Bestuurderen van het schildersgenootschap *Pulchri Studio* uitgesproken oordeel, dat zij beslist moeten verwerpen den geest, die bij het ontwerp heeft voorgezeten, daar het van 't geestelijke in Huygens geene indrukmakende schoonheidsvoorstelling geeft.

Men zou trouwens in dwaling verkeeren, zoo men het ontstaan der Gothiek aan dit in-verband-brengen met het bovennatuurlijke toeschreef; doch evenzeer dwaalt de Memorialist, wanneer hij het ontstaan der torens daarmede in verband brengt, daar de kerktorens oorspronkelijk geen andere strekking hadden dan om de klokken op te hangen, die aan het vervullen der kerkelijke dienstplichten moesten herinneren. Welke gedachte over het verhevene men aan dit hooge dan ook allengs mocht verbinden, die gedachten worden er in ieder geval nu niet meer door opgewekt, en als dan ook de mijns inziens volstrekt niet onnatuurlijke vraag is gedaan: „Waarom moet de bekroning van het standbeeld met zijne steenen omlijsting zoo hoog zijn?", dan had het antwoord niet moeten gegeven worden met de wedervraag: „Waarom is een kerktoren hoog?", maar met de inlichting: „Dat moest wel zoo hoog, aangezien wij ons in de eerste plaats het Monument gedacht hebben, als een plaatwerk, als een opgeslagen prentenboek, opdat, gelijk blz. 3 der Memorie het didaktische van het monument aangeeft: ook in niet geleerde kringen en bepaaldelijk bij het Nederlandsche volk Christiaan Huygens beter bekend zoude zijn".

Ik herinner er hier tevens aan, dat de Memorialist op de door een criticus beweerde gelijkenis van het ontwerp met een *boschkapel*, nog de vraag doet: of dit niet juist *eene aanbeveling* zou kunnen zijn. Maar wanneer dit het geval is, dan wordt het monument daarmede als *toren* dan toch veroordeeld, want dit moge wel zeker een eisch van schoone bouwkunst geacht worden, dat in het bouwwerk ligt uitgedrukt *het doel, waartoe het bestemd is*, zoo geheel verscheiden dus van een beeld, *dat om en in zichzelf is.*

Zeer, zeer veel, om niet te zeggen alle, waarde hecht de Memorie aan het reliefwerk en in het algemeen aan de versiering, aan de omlijsting. Iedere arbeid lijdt echter onder eene opvatting, die de door de natuur aangewezen nevenzaken als de hoofdzaken doet beschouwen. Ter conferentie te Haarlem slaagde ik er nog in even eene opmerking in dien geest te plaatsen; het lokte de wederleggende verwijzing uit naar het inderdaad allesbeheerschend reliefwerk der Trajanus- en Aureliuszuilen te Rome, waarvan de navolging te Parijs in de Vendômezuil te zien is. De vraag daargelaten of dergelijke voetstukken voor standbeelden het schoonheidsgevoel bevredigen, is het hier juist ter plaatse er aan te herinneren, dat op waarlijk bewonderenswaardige wijze de kunstenaars uit den Romeinschen keizerstijd de beoogde hoofdvereering, in het standbeeld gelegen, *hebben gered:* immers de om de zuilen zich als guirlandes slingerende reliefs voeren het oog en de aandacht als vanzelf hoog naar boven, naar het beeld dus, dat in de eerste plaats te vergoden viel. Maar welk een verschil dan met het ontwerp van het Huygensmonument, dat men, gelijk ik opmerkte, zou kunnen voorbijgaan, zonder zelfs te weten of er althans aan te denken, dat daarin nog een standbeeld te aanschouwen valt!

Hoe het standbeeld kan erlangen een zijner waardig bijwerk, dat is een vraagstuk, hetwelk men in de eerste plaats den beeldhouwer stelle, aan hem daarmede ook de vrijheid latende, tot steun en ontwikkeling van eene eventueele architecturale omlijsting, een bouwkundige van artistieke gaven te kiezen; maar men late varen de voor aesthetische opvatting heillooze en doodelijke gedachte, dat het Huygens-kunstwerk voor alles zal zijn een plaatwerk van diens leven en daden, al zal ook geen beeldend kunstenaar de daartoe beschikbare gegevens en gelden versmaden om aan de beteekenis van zijn held de hoogst mogelijke uitdrukking te schenken.

Vereenigingen.

RAPPORT BETREFFENDE HET EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG-OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG-TEEKENAAR.

(Ontleend aan het Bouwkundig Weekblad.)

De examen-commissie welke door het Hoofdbestuur van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst dit jaar voor bovengenoemde examens werd benoemd bestond uit de H. H.

B. J. Ouëndag, voorzitter, Amsterdam; H. van Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; L. J. Rijnink; J. A. v. d. Sluijs Veer; P. A. Timmers en L. Zwiers, allen te Amsterdam; G. Versteeg, te Arnhem; J. D. Gantvoort, te Deventer; J. J. v. Noppen, te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meijburg; W. F. Overeijnder; P. A. Weeldenburg; J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong en H. Bletz, te Weesp.

In de eerste bijeenkomst van deze commissie op 30 Januari 1908 werd de hoofdregeling besproken, terwijl in deze vergadering, gehouden op 13 Februari 1908, de vraagstukken voor de candidaten werden vastgesteld.

Voor het examen van Bouwkundig-Opzichter hadden zich aangemeld 129 candidaten, waarvan zich voor het examen 9 hebben terug getrokken terwijl voor het examen voor Bouwkundig-Teekenaar 14 candidaten zich hadden aangemeld doch slechts 7 aan het examen hebben kunnen deelnemen onder welke 5 die reeds in het bezit waren van het diploma van Bouwkundig-Opzichter.

Wegens het groot aantal candidaten werden voor het examen van Bouwkundig-Opzichter drie groepen gevormd en door loting de candidaten ingedeeld in deze groepen.

De eerste groep van 41 candidaten, waaronder 2 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werdee geëxamineerd op 24, 25, 26 en 27 Februari 1908.

De tweede groep van 40 candidaten, waaronder 7 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werden geëxamineerd op 2, 3, 4 en 5 Maart 1908.

De derde groep van 39 candidaten, waaronder 6 die reeds vroeger het examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 9, 10, 11 en 11 Maart 1908.

De candidaten voor het diploma van Bouwkundig-Teekenaar werden geëxamineerd op 23, 24, 25, 26 en 27 Maart 1908 en was de duur voor hen die reeds in het bezit waren van het diploma voor Bouwkundig-Opzichter slechts 4 dagen terwijl het voor de overigen 5 dagen was.

Op 31 Maart 1908 werd door de examencommissie de laatste bijeenkomst gehouden en bleek dat aan 67 candidaten het diploma voor Bouwkundig-Opzichter en aan 3 candidaten het diploma voor Bouwkundig-Teekenaar kon worden uitgereikt. In verband met het rangnummer zijn geslaagd voor het examen van Bouwkundig Opzichter de heeren.

No. 1. K. Wiedijk, 2. W. B. Carmiggelt, 3. H. Weener Jr., 4. E. te Winkel, 5. A. J. Visser, 6. C. Kruijswijk, 7. H. J. den Breeje Jr., 8. C. van Veen, 9. C. B. de Laat Jr., 10. G. L. van der Linden, 11. B. Roelofsen, 12. Kl. Eeenstra, 13. G. Heeringa, 14. C. Langebaerd, 15. L. G. Creemers, 16. Th. van Keulen, 17. C. J. Koren, 18. A. Kooij, 19. Kl. van Eesteren, 20. F. Wind, 21. J. Vooren, 22. J. O. Feenstra, 23. B. Brands, 24 H. J. J. Peters, 25. P. W. de Vries, 26. H. M. Zoetmulder, 27. J. den Ouden, 28. B. F. Boeijenga, 29. B. de Boer, 30. P. J. Galjaard, 31. A. L. Hengeveld, 32. W. P. van der Meer, 33. G. J. Geers, 34. P. Elders, 35. A. J. Flink, 36. F. J. de Rooij, 37. A. Roosendaal, 38. M. G Eelkema, 39. A. C. Hillebrands, 40. W. J. Eckhardt, 41. J. van der Woude, 42. W. F. Merhottein, 43. A. M. Hazevoet, 44. E. Witteveen, 45. J. van der Linde, 46. H. P. C. van der Loo, 47. A. C. Mannekes, 48. G. van der Woude, 49. F. Schaafsma, 50. D. Hartog, 51. J. F. Reijenga, 52. J. Messie, 53. J. Heddema, 54. J. W. Reijkers, 55. M. Benschop Jr., 56. P. A. Galle, 57. J. van Rij, 58. P. E. Post, 59. J. van der Belt, 60. C. van Gink, 61. E. M. de Jager, 62. A. Stroeve, 63. C. Groenhart, 64. J. Klaassen, 65. W. A. Kok, 66. F. Hartsuiker, 67. J. C. Leich.

Voor het examen van Bouwkundig-Teekenaar, waaraan door 7 candidaten werd deelgenomen waarvan reeds 5 in het bezit voor Bouwkundig-Opzichter, zijn geslaagd de heeren:

No. 1. A. Baart, (gedipl. Bouwk.-Opzichter, 2. H. Hoekstra, idem, 3. Jac. W. J. Cock.

Het veel omvattend werk werd besloten met een diner door de Mij. aan de H.H. Examinatoren aangeboden, en zaten mede aan de H.H. W. J. de Groot, Vice-Voorzitter, en J. Gratama, Algemeen Secretaris der Mij.

Aan tafel heerschte de meest aangename stemming, werden de H.H. examinatoren hartelijk dank gezegd voor hun medewerking tot het slagen van dit examen en een woord van hulde ook gebracht aan den Voorzitter der Examen-Commissie den Heer Ouëndag welke op voortreffelijke wijze dit examen geleid heeft, zeer overzichtelijk de werkzaamheden voor examinator en examinandi geregeld heeft, dat oogenschijnlijk zeer eenvoudig schijnt doch in werkelijkheid een niet te beschrijven werk is geweest.

Ingezonden stukken.

Dat de Heer Weissman op de hem eigen wijze zou trachten de waarde in twijfel te doen trekken van het hetgeen ik mededeelde omtrent Gosschalk en de Rijks Adviseurs, heeft mij niet bevreemd; ik had het voorzien; mijn tijd is te kostbaar dan dat ik een woord zal verspillen om zijne bespiegelingen te weerleggen.

Doch wat ik niet langs mijn kant laat gaan is het verdraaien mijner woorden, waaraan zich de Heer Weissman schuldig maakt.

Na opgemerkt te hebben dat het bestaan der Commissie van Rijks Adviseurs viel in een tijd toen de hartstochten fel aan het woeden waren, toen Roomsch en on-Roomsch scherp tegenover elkander stonden, vervolgt hij aldus:

In het opstel des heeren de Stuers vindt men hier en daar nog een echo van die veel bewogen tijden, *„toen het de plicht was van ieder, liberaaldenkend mensch"* **zegt de schrijver** *„om de denkbeelden van het Christendom met alle macht te bestrijden, toen vooral het Katholicisme gevaarlijk werd geacht en het de taak moest zijn van iederen echten liberaal, Rome's invloed tegen te werken".*

En na *mij* de gecursiveerde woorden in den mond te hebben gelegd, merkt de heer Weissman op: „Zulke uitdrukkingen zijn niet geschikt, om het vertrouwen in de onpartijdigheid van een geschiedschrijver te wekken".

Evenwel, ik had zeer duidelijk verhaald dat die woorden het betoog vormden dat Dr. van der Linden aan Mr. Vosmaer hield!

Mij die in den mond te leggen en nog wel om daaruit mijn onbetrouwbaarheid te bewijzen, is verregaande woorden-verdraaiing.

VICTOR DE STUERS.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 15. Mededeelingen van de Maatschappij t. B. d. B. voornamelijk betreffende vergaderingen en amendementen, betrekking hebbende op de reorganisatie der Maatschappij en de houding aan te nemen ten opzichte van den Architectenbond.

Het Stadhuis te 's-Gravenhage, door Dr. H. E. van Gelder met afbeeldingen in den tekst en op een losse plaat.

Het Raadhuis te 's-Gravenhage, adres van de Afdeeling 's-Gravenhage der Mij. t. B. d. B. aan den Raad der gemeente.

Hessische Tentoonstelling te Darmstadt 1908, met afbeeldingen.

Architectura No. 15 Mededeelingen van het Genootschap.

Het Leidsche Raadhuis. Verschillende beschouwingen over de bouwgeschiedenis.

Beknopte Vastheidsleer, door F. Wind (vervolg).

Statiek en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton (vervolg).

De Bouwwereld No. 16. Het Boerenhuis in Nederland. Boekbeschouwing over het werk van wijlen Prof. J. H. Gallée.

Heerenhuis in de Charlotte de Bourbonstraat te 's-Gravenhage, door Jac. J. Brandes, met afbeeldingen.

De Pruisische wet op het ontsieren van steden, dorpen en landschappen.

De Ingenieur No. 15. Practische wenken ter voorkoming van tijdroovende, onnoodige, waterloopkundige berekeningen, door P. A. M. Hackstroh, kapitein der Genie, met afbeeldingen (vervolg van het artikel in „de Ingenieur" No. 10 van 1907).

Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 15. Uit de afdeelingen. — De voorstellen voor onze a. s. A. V. III. — Ingezonden. — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg). — Een stuk-werktarief systeem (slot).

De Aannemer No. 14. Een belangrijk verslag. (Het Collectief-contract in de practijk) IX.

Is dat niet immoreel? (Ingezonden) Over een aanbesteding van het Waterschap Schouwen.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 9 April 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 41. Chamotte-steen en de toepassing daarvan voor de chemische industrie, naar „die chemische Industrie". — Ongevallenwet 1901. — A. V. der Genie. — De Amerikaansche en Russische oliën. — Riemelectriciteit als oorzaak van brand.

Deutsche Bauhütte No. 15. Licht und Farbe in der neuzeitlichen Architektur, door Gustav Ebe.

Eine Vorstadt-Doppelhausgruppe, door F. Rud. Vogel bij een ontwerp van Ernst Kühne te Eisenach.

Ueber Hausgärten, door H. Krone bij ontwerpen van den tuinarchitect W. Hennings.

Fassaden für Wohn- und Geschäftshäuser, door Metus Heeren bij een ontwerp van P. Rheindorf te Duisburg.

Losse plaat, Raum-Studien van H. Jensen te Kiel.

Bulletin des Métiers d'Art No. 9 Maart 1908. Deze aflevering opent met een artikel van de hand van de Wouters de Bouchout over een Vlaamsche Pachthoeve van het kasteel Ronceval te ter Schueren, gebouwd door den architect Van den Broucke.

R. Lemaire schrijft vervolgens over Oude Kerkmeubelen en hoe die te behouden.

Als Albumblad vindt men verder in dit nummer schetsen van détails van de kerk te Dieghem, terwijl onder den titel „Een Pleidooi voor de Industrieele kunst" een beschouwing wordt gegeven over het jaarboek van de Jan Bethunestichting, St. Lucasschool te St. Gilles en tot slot het vervolg van het artikel „Bouw en Meubileering van de kerken, door St. Carolus Borromeus" door A. van Gramberen.

Deutsche Kunst und Dekoration. Van Alexander Koch's tijdschrift ligt, behalve de dezer dagen verschenen Aprilaflevering, ook nog het Maartnummer voor ons. De laatstgenoemde bevat o.a. artikelen van Willy Pastor over den Dresdener schilder Oskar Zwintscher, van V. Ludwig over de beeldhouwers Artur Volkmann en Mathias Molitor, Duitsche artisten, die te Rome verblijf houden. Naar de afbeeldingen te oordeelen schijnt Molitor, die zijn loopbaan als schilder en illustratrator begon, als beeldhouwer zeer veel te beloven.

Zeer belangrijk zijn ook de hier medegedeelde „Neuere Arbeiten" van J. V. Cissarz te Stuttgart een voormalig lid der Darmstädter kunstenaarskolonie. Van zijn veelzijdigheid getuigen ontwerpen voor tuinaanleg, uitgevoerde kamerinterieurs, een fraaie lichtkroon in de kerk te Alsfeld, glasramen voor de kerk te Gross-Zimmern in het Odenwald enz.

Meer merkwaardig om de techniek, dan om de kunstopvatting zijn de weergegeven borduurwerken van Florence Jessie Hösel. Het decoratieve landschap door kunstnaaldwerk voor te stellen heeft zijn eigenaardige moeilijkheden en om het daarin tot iets te brengen moet men vooral de 15de en 16de eeuwsche tapijtwerken bestudeeren, niet om ze na te maken, maar vooral wat de decoratieve opvatting betreft. Ook de latere Gobelins geven, ofschoon niet altijd even stijlvol, menig leerzaam voorbeeld. De aandacht verdienen voorts nog boekbanden van Fritz Nitsch te Danzig, gordijnen van de Wurzener, tapijt en velours-fabrieken en een landhuis van F. W. Jochem te Kiel.

De April-Aflevering bevat eerstens een artikel over de kunstnijverheidsschool te Hamburg en hare nieuwe leeraren, met studies van een hunner, den schilder C. O. Czeschka, een Zuid-Duitscher uit Wenen, niet onverdienstelijk, maar niet meer dan studies. De beeldhouwwerken van R. Luksch, evenzeer aan genoemde school verbonden, staan ver achter bij het beeldhouwwerk in de vorige aflevering afgebeeld en Duitschland heeft ook nog wel betere decoratieschilders dan Prof. Wilhelm von Beckerath. Zijn reclameplakaat voor Badenweiler is wel origineel van teekening, maar de kleur zou doen denken, dat Badenweiler een herstellingsoord speciaal voor geelzucht-patiënten is.

Op het gebied der architectuur vinden wij verder eenige ontwerpen van E. Schmidt.

De tekst bevat o. a. een beschouwing van Dr. Emil Utitz over „Doelmatigheid en Schoonheid" en een van E. W. Bredt „Traditie of Voorruitgang", een boutade van Richard Schaukal getiteld „Gegen das Ornament" en een kritiek van Wilhelm Michel op Goethe's denkbeelden over beeldende kunst.

Van de **Bauzeitung für Württemberg, Baden, Hessen, Elsass-Lotharingen** werd ons dezer dagen het nummer van 28 Maart j.l. toegezonden. Daarin komt o.a. voor een afbeelding van het tweede ontwerp voor het Vredespaleis, vergezeld van een alles behalve vleiende critiek, besluitende met de verzuchting: Het is te betreuren, dat geen betere oplossing voor de uitvoering gevonden werd, te meer, daar het bouwwerk, volgens dit ontwerp uitgevoerd, niet als een voorbeeld van hedendaagsche *goede* monumentale bouwkunst beschouwd kan worden".

Wij hebben vroeger het oordeel van verschillende andere buitenlandsche bladen, o.a. een uit Denemarken, aangehaald; het waren slechts enkele voorbeelden uit vele, waaruit blijken kon, hoe de buitenlandsche vakpers nagenoeg eenstemmig ons Vredespaleisgedoe afkeurde. Op Buitenrust heeft men dit alles voor kennisgeving aangenomen, d.w.z. er geen notitie van genomen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Op de Godon-Prijsvraag voor 1908, uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid" „Arti et Industriae" zijn 35 antwoorden ingekomen.

De Jury vangt dezer dagen haar arbeid aan. De uitslag zal bekend gemaakt worden in de ledenvergadering van 16 Mei e.k. en de eerste tentoonstelling dienzelfden datum plaats hebben, in den „Arti"-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis alhier, 's avonds om 8 uren.

Belanghebbenden of belangstellenden hebben vrijen toegang.

— Te IJsselstein en te Kortenhoef is door den Raad der gemeente in beginsel besloten over te gaan tot herstelling van de kerktorens en het maken der plannen daarvoor op te dragen aan den architect J. F. L. Frowein alhier en subsidie van het Rijk aan te vragen.

Le IJsselstein zal ook aan het kerkgebouw der N. H. Gemeente een oordeelkundige herstelling worden uitgevoerd.

Nijmegen. Men meldt uit Tilburg aan de *Msb.*:

De pogingen, sinds eenigen tijd reeds aangewend, om te komen tot een coöperatieve vereeniging van steenfabriekanten in Noord-Brabant zijn thans zoover gevorderd, dat de concept-statuten reeds ontworpen zijn. Binnen eenige dagen zal dan de vergadering plaats hebben, waarin de statuten definitief zullen vastgesteld worden.

Utrecht. De Tentoon-telling van Reclamebiljetten ingezonden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer alhier zal van 18—30 April a.s. plaats hebben in het gebouw „Leeuwenberg" aan het Servaas-bolwerk en geopend zijn van 10—5 ure. 18 en 21 April is de entreeprijs f 1.—, op 19, 23, 24, 27 en 28 April f 0.25 en de overige dagen f 0.10.

Personalia.

De voordracht voor hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Friesland bestaat uit: L. van Krimpen c. i., ingenieur van den polder Walcheren te Middelburg; S. Bouma c. i., ingenieur der Stadsbezittingen van Groningen te Stadskanaal en Wouter Cool c. i., ingenieur der Gemeentewerken te Rotterdam.

— Tot directeur der gasfabriek te Ede (Veluwe) is benoemd de heer H. Noorman, gemeente-opzichter.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Waterbouwkundig Ambtenaar, Waterschap Baarland c.a. (Provincie Zeeland), op eene jaarwedde van f 800.—. Volledige kennis van peilingen, oever- en dijksverdediging en van binnenbeheer van het Waterschap vereischt. Gezegeld adres vóór 22 April 1908 aan den heer D. Meulenberg, Dijkgraaf, te Oudelande. (1)

— Scheepsbouwmeester als Technisch-Directeur eener N. V., speciaal bekend met het bouwen van sleepkasten. Sollicitatiën onder No. 11682, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Aank. Machine-Teekenaar P. G., voor direct op een Technisch Bureau te 's-Gravenhage, reeds eenige jaren op een Teeken-Bureau werkzaam geweest. Aanvangssalaris f 50.— per maand. Fr. br. No. 14 aan het Algem. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, den Haag. (1)

— Opzichter bekend met Gas- en Waterleidingen en Electrotechniek en vreemde talen. Brieven letter A aan Mensing en Visser, Wagenstraat 27, 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, dienst van Weg en Werken der Exploitatie op Java, aanvangsalaris f 200 's maands. — Diploma 's Rijks Waterstaat hier te lande, of daarmede gelijkwaardig strekt tot aanbeveling. Afschriften van bewijsstukken aan de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Waterbouwkundig Opzichter is Leiden, zie adv. in No. 15. (2)

— Teekenaar aan eene fabriek voor IJzer-constructiewerken met machinefabriek, bekend met statische berekeningen. Br. No. 52529 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Opzichter bij Waterschap „Westerwolde" zie adv. in No. 15. (2)

— Onderwijzer i.h. Timmeren a.d. Ambachtschool te Winterswijk. Zie adv. in No. 14. (2)

— Opzichter bij restauratiewerk te Enkhuizen, zie adv. in No. 15. (2)

— Opzichter, bij een winkelhuis te Eindhoven voor direct. Brieven aan den Heer L. Kooken, Architect te Eindhoven. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
9	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
5	Bouwk. Teek.	20—49 j., f 40—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	24—50 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
2	Werkt. opz. (construct.)	22—23 j., f 80—f 110	„
2	Werkmeester	26—33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 35—f 85	„
5	Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 April.

Norg, door het gemeentebestuur: de levering van 80000 1ste soort vlakke, harde straatklinkers, franco voor den wal langs de straat te Norgervaart.

DINSDAG 21 Maart.

Amsterdam, ten 12 ure, het gemeentebestuur: het maken van eene overdekking van een gedeelte binnenplaats der Stadsbank van Leening. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het leveren van 4 geslagen ijzeren meerbooien met gesmeed ijzeren schoefankers en kettingen. De voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. in het Moreelse Park, bestek no. 1141: het maken van een los- en laadplaats, het afbreken en het maken van eene koplading, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels enz. op het emplacement Winschoten, begrooting f 15600. (Zie adv. in no. 15).

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„de Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen, aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1139; het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het uitbreiden van een los- en laadweg en het maken van een verhoogde los- en laadplaats, met bijkomende werken op het emplacement Blerik, begr. f 20.000. (Zie adv. in no. 14.)

Venlo, door de archit. H. Seelen: het afbreken van een huis aan den Kaldenk. weg en het bouwen van 2 heerenhuizen: bestek en teek ter inzage en verkrijgb. ten kantore van gen. archit. aanw 10 ure.

Zutphen, ten 5 ure, door de archit. K. H. Holthuis in het hotel De Prins, Marschpoortstraat: de verbouw van de vleeschwarenfabriek, in de Waterstraat en bijbouw van kantoor, rookerijen, en machinekamer, koelkamer, magazijnen enz.: best. en teek. ter inzage in gen. hotel en aldaar alsmede bij gen. archit., Brugstraat 28a te Groningen, verkrijgb.; aanw. gehouden inl. bij gen. archit. van 11 tot 12 ure, en op den dag der best. van 11 tot 1 ure ten huize van aanbesteding.

WOENSAG 22 April.

Almelo, ten 7 ure, door de archit. T. A. Trijsscnaar Jr. in het café Ludeking:

Heerenhuis in de Charlotte de Bourbonstraat te 's-Gravenhage, door Jac. J. Brandes, met afbeeldingen.

De Pruisische wet op het ontsieren van steden, dorpen en landschappen.

De Ingenieur No. 15. Practische wenken ter voorkoming van tijdroovende, onmoodige, waterloopkundige berekeningen, door P. A. M. Hackstroh, kapitein der Genie, met afbeeldingen (vervolg van het artikel in „de Ingenieur" No. 10 van 1907).

Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 15. Uit de afdeelingen. — De voorstellen voor onze a. s. A. V. III. — Ingezonden. — Berekening electrische gelijkstroommetten (vervolg). — Een stuk-werktarief systeem (slot).

De Aannemer No. 14. Een belangrijk verslag. (Het Collectief-contract in de practijk) IX.

Is dat niet immoreel? (Ingezonden) Over een aanbesteding van het Waterschap Schouwen.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 9 April 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 11. Chamotte-steen en de toepassing daarvan voor de chemische industrie, naar „die chemische Industrie". — Ongevallenwet 1901. — A. V. der Genie. — De Amerikaansche en Russische oliën. — Rienselectriciteit als oorzaak van brand.

Deutsche Bauhütte No. 15. Licht und Farbe in der neuzeitlichen Architektur, door Gustav Ebe.

Eine Vorstadt-Doppelhausgruppe, door F. Rud. Vogel bij een ontwerp van Ernst Kühne te Eisenach.

Ueber Hausgärten, door H. Krone bij ontwerpen van den tuinarchitect W. Hennings.

Fassaden für Wohn- und Geschäftshäuser, door Metus Heeren bij een ontwerp van P. Rheindorf te Duisburg.

Losse plaat, Raum-Studien van H. Jensen te Kiel.

Bulletin des Métiers d'Art No. 9 Maart 1908. Deze aflevering opent met een artikel van de hand van de Wouters de Bouchout over een Vlaamsche Pachthoeve van het kasteel Ronceval te ter Schueren, gebouwd door den architect Van den Broucke.

R. Lemaire schrijft vervolgens over Oude Kerkmeubelen en hoe die te behouden.

Als Albumblad vindt men verder in dit nummer schetsen van détails van de kerk te Dieghem, terwijl onder den titel „Een Pleidooi voor de Industrieele kunst" een beschouwing wordt gegeven over het jaarboek van de Jan Bethunestichting, St. Lucasschool te St. Gilles en tot slot het vervolg van het artikel „Bouw en Meubileering van de kerken, door St. Carolus Borromeus" door A. van Gramberen.

Deutsche Kunst und Dekoration. Van Alexander Koch's tijdschrift ligt, behalve de dezer dagen verschenen April-aflevering, ook nog het Maartnummer voor ons. De laatstgenoemde bevat o.a. artikelen van Willy Pastor over den Dresdener schilder Oskar Zwintscher, van V. Ludwig over de beeldhouwers Artur Volkmann en Mathias Molitor, Duitsche artisten, die te Rome verblijf houden. Naar de afbeeldingen te oordeelen schijnt Molitor, die zijn loopbaan als schilder en illustratrator begon, als beeldhouwer zeer veel te beloven.

Zeer belangrijk zijn ook de hier medegedeelde „Neuere Arbeiten" van J. V. Cissarz te Stuttgart een voormalig lid der Darmstädter kunstenaarskolonie. Van zijn veelzijdigheid getuigen ontwerpen voor tuinaanleg, uitgevoerde kamerinterieurs, een faaie lichtkroon in de kerk te Alsfeld, glasramen voor de kerk te Gross Zimmern in het Odenwald enz.

Meer merkwaardig om de techniek, dan om de kunstopvatting zijn de weergegeven borduurwerken van Florence Jessie Hösel. Het decoratieve landschap door kunstnaaldwerk voor te stellen heeft zijn eigenaardige moeilijkheden en om het daarin tot iets te brengen moet men vooral de 15de en 16de eeuwsche tapijtwerken bestudeeren, niet om ze na te maken, maar vooral wat de decoratieve opvatting betreft. Ook de latere Gobelins geven, ofschoon niet altijd even stijlvol, menig leerzaam voorbeeld. De aandacht verdienen voorts nog boekbanden van Fritz Nitsch te Danzig, gordijnen van de Wurzener, tapijt en velours-fabrieken en een landhuis van F. W. Jochem te Kiel.

De April-Aflevering bevat eerstens een artikel over de kunstnijverheidsschool te Hamburg en hare nieuwe leeraren, met studies van een hunner, den schilder C. O. Czeschka, een Zuid-Duitscher uit Wenen, niet onverdienstelijk, maar niet meer dan studies. De beeldhouwwerken van R. Luksch, evenzeer aan genoemde school verbonden, staan ver achter bij het beeldhouwwerk in de vorige aflevering afgebeeld en Duitschland heeft ook nog wel betere decoratieschilders dan Prof. Wilhelm von Beckerath. Zijn reclameplakaat voor Badenweiler is wel origineel van teekening, maar de kleur zou doen denken, dat Badenweiler een herstellingsoord speciaal voor geelzucht-patienten is.

Op het gebied der architectuur vinden wij verder eenige ontwerpen van E. Schmidt.

De tekst bevat o. a. een beschouwing van Dr. Emil Utitz over „Doelmatigheid en Schoonheid" en een van E. W. Bredt „Traditie of Vooruitgang", een bontade van Richard Schaukal getiteld „Gegen das Ornament" en een kritiek van Wilhelm Michel op Goethe's denkbeelden over beeldende kunst.

Van de **Bauzeitung für Württemberg,** Baden, Hessen, Elsass-Lotharingen werd ons dezer dagen het nummer van 28 Maart j.l. toegezonden. Daarin komt o.a. voor een afbeelding van het tweede ontwerp voor het Vredespaleis, vergezeld van een alles behalve vleiende critiek besluitende met de verzuchting: Het is te betreuren, dat geen betere oplossing voor de uitvoering gevonden werd, te meer, daar het bouwwerk, volgens dit ontwerp uitgevoerd, niet als een voorbeeld van hedendaagsche „*goede* monumentale bouwkunst beschouwd kan worden".

Wij hebben vroeger het oordeel van verschillende andere buitenlandsche bladen, o.a. een uit Denemarken, aangehaald; het waren slechts enkele voorbeelden uit vele, waaruit blijken kon, hoe de buitenlandsche vakpers nagenoeg eenstemmig ons Vredespaleisgedoe afkeurde. Op Buitenrust heeft men dit alles voor kennisgeving aangenomen, d.w.z. er geen notitie van genomen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Op de Godon-Prijsvraag voor 1908, uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid" „Arti et Industriae" zijn 35 antwoorden ingekomen.

De Jury vangt dezer dagen haar arbeid aan. De uitslag zal bekend gemaakt worden in de ledenvergadering van 16 Mei e.k. en de eerste tentoonstelling dienzelfden datum plaats hebben, in den „Arti"-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis alhier, 's avonds om 8 uren.

Belanghebbenden of belangstellenden hebben vrijen toegang.

— Te IJsselstein en te Kortenhoef is door den Raad der gemeente in beginsel besloten over te gaan tot herstelling van de kerktorens en het maken der plannen daarvoor op te dragen aan den architect J. F. L. Frowein alhier en subsidie van het Rijk aan te vragen.

Le IJsselstein zal ook aan het kerkgebouw der N. H. Gemeente een oordeelkundige herstelling worden uitgevoerd.

Nijmegen. Men meldt uit Tilburg aan de *Msb.*:

De pogingen, sinds eenigen tijd reeds aangewend, om te komen tot een coöperatieve vereeniging van steenfabriekanten in Noord-Brabant zijn thans zoover gevorderd, dat de concept-statuten reeds ontworpen zijn. Binnen eenige dagen zal dan de vergadering plaats hebben, waarin de statuten definitief zullen vastgesteld worden.

Utrecht. De Tentoon-telling van Reclamebiljetten ingezonden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer alhier zal van 18—30 April a.s. plaats hebben in het gebouw „Leeuwenberg" aan het Servaas-bolwerk en geopend zijn van 10—5 ure. 18 en 21 April is de entreeprijs f 1.—, op 19, 23, 24, 27 en 28 April f 0.25 en de overige dagen f 0.10.

Personalia.

De voordracht voor hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Friesland bestaat uit: L. van Krimpen c. i., ingenieur van den polder Walcheren te Middelburg; S. Bouma c. i., ingenieur der Stadsbezittingen van Groningen te Stadskanaal en Wouter Cool c. i., ingenieur der Gemeentewerken te Rotterdam.

— Tot directeur der gasfabriek te Ede (Veluwe) is benoemd de heer H. Noorman, gemeente-opzichter.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Waterbouwkundig Ambtenaar, Waterschap Baarland c.a. (Provincie Zeeland), op eene jaarwedde van f 800.—. Volledige kennis van peilingen, oever- en dijksverdediging en van binnenbeheer van het Waterschap vereischt. Gezegeld adres vóór 22 April 1908 aan den heer D. Meulenberg, Dijkgraaf, te Oudelande. (1)

— Scheepsbouwmeester als Technisch-Directeur eener N. V., speciaal bekend met het bouwen van sleepkasten. Sollicitatiën onder No. 11622, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Aank. Machine-Teekenaar P. G., voor direct op een Technisch Bureau te 's-Gravenhage, reeds eenige jaren op een Teeken-Bureau werkzaam geweest. Aanvangssalaris f 150.— per maand. Fr. br. No. 14 aan het Algem. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, den Haag. (1)

— Opzichter bekend met Gas- en Waterleidingen en Electrotechniek en vreemde talen. Brieven letter A aan Mensing en Visser, Wagenstraat 27, 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, dienst van Weg en Werken der Exploitatie op Java, aanvangsalaris f 200 's maands. — Diploma's Rijks Waterstaat hier te lande, of daarmede gelijkwaardig strekt tot aanbeveling. Afschriften van bewijsstukken aan de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Waterbouwkundig Opzichter is Leiden, zie adv. in No. 15. (2)

— Teekenaar aan eene fabriek voor IJzer-constructiewerken met machinefabriek, bekend met statische berekeningen. Br. No. 52529 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Opzichter bij Waterschap „Westerwolde" zie adv. in No. 15. (2)

— Onderwijzer i.h. Timmeren a.d. Ambachtschool te Winterswijk. Zie adv. in No. 14. (2)

— Opzichter bij restauratiewerk te Enkhuizen, zie adv. in No. 15. (2)

— Opzichter, bij een winkelhuis te Eindhoven voor direct. Brieven aan den Heer L. Kooken, Architect te Eindhoven. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruiterschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iedereen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
9	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
5	Bouwk. Teek.	20—49 j., f 40—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	24—50 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110 f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
2	Werkt. opz. (construct.)	22—23 j., f 80—f 110	„
2	Werkmeester	26—33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 35—f 85	„
5	Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 April.

Norg, door het gemeentebestuur: de levering van 80000 1ste soort vlakke, harde straatklinkers, franco voor den wal langs de straat te Norgervaart.

DINSDAG 21 Maart.

Amsterdam, ten 12 ure, het gemeentebestuur: **het maken van eene overdekking van een gedeelte binnenplaats der Stadsbank van Leening.** De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het leveren van 4 geslagen ijzeren meerboeien met gesmeed ijzeren schoefankers en kettingen. De voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. in het Moreelse Park, bestek no. 1141: het maken van een los- en laadplaats, het afbreken en het maken van eene koplading, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels enz. op het emplacement Winschoten, begrooting f 15600. (Zie adv. in no. 15).

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„de Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen, aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1139; het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het uitbreiden van een los- en laadweg en het maken van een verhoogde los- en laadplaats, met bijkomende werken op het emplacement Blerik, begr. f 20.000. (Zie adv. in no. 14.)

Venlo, door de archit. H. Seelen: het afbreken van een huis aan den Kaldenk. weg en het bouwen van 2 heerenhuizen: bestek en teek ter inzage en verkrijgb. ten kantore van gen. archit. aanw 10 ure.

Zutphen, ten 5 ure, door de archit. K. H. Holthuis in het hotel De Prins, Marschpoortstraat: de verbouw van de vleeschwarenfabriek, in de Waterstraat en bijbouw van kantoor, rookerijen, en machinekamer, koelkamer, magazijnen enz., best. en teek. ter inzage in gen. hotel en aldaar alsmede bij gen. archit., Brugstraat 28a te Groningen, verkrijgb.; aanw. gehouden inl. bij gen. archit. van 11 tot 12 ure, en op den dag der best. van 11 tot 1 ure ten huize van aanbesteding.

WOENSAG 22 April.

Almelo, ten 7 ure, door de archit. T. A. Trijssenaar Jr. in het café Ludeking:

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

het afbreken van het perceel hoek Groote Straat O. E. en Oranjestraat en het bouwen van een winkel- en woonhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. café en zijn verkrijgb. ten kantore van gen. archit.; aanw. 9 ure;

Gouda, ten 12 ure, door de archit. H. J. Nederhorst Jr., in het café Schaakbord: het bouwen van een fabrieksgebouw met kelelhuis, economiser en schoorsteen met bijkomende werken, aan den Turfsingel. Bestek en teekeningen bij den architect.

Winterswijk, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het maken van ijzeren poorten met gemetselde kolommen voor de nieuwe alg. begraafplaats aldaar; bestek en teek. ter inzage ter secretarie; inl. bij den opz. der gemeentewerken.

Avereerst, ten 2 ure, door het best. der coöp. vereeniging Balkbrug in het café van H. L. Munnink: het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ijshuis en verdere aanhoorigheden (oppervlakte 423 M².); best. en 2 teek. ter inzage in voorn. café en tevens aldaar verkrijgb.

Stad-Almelo, ten 2.30 ure, door het gemeentebest.: het leggen van rioolbuizen zoomede het maken van daarbij benoodigde putten en het stellen van straatkolken; best. en teek. verkrijgb. ter gem.-secretarie.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tel., Parkstraat; de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Terschelling en het onderhouden van de post- en telegraafgebouwen te Terschelling en te **Vlieland,** tot en met 31 Maart 1911; best. ter lezing aan het gebouw van gen. hoofdbestuur, aan het bureel van den rijkebouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage, aan de post- en telegraafkantoren te Terschelling en te Vlieland en verkrijgbaar bij Gebr. van Cleef, Spui 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den rijksbouwmeester voorn, en bij den opzichter der landsgebouwen J. W. van Oort te Zwolle; aanw. te Terschelling 14 April 4.30 ure, onmiddelijk na aankomst der postboot, en den volgenden dag te Vlieland om 10 ure.

DONDERDAG 23 April.

Boskoop, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur, bestek no. 2; het maken van de gebouwen en van eenige verdere werken, bestek no. 3.; de levering en beproeving van gegoten buizen en hulpstukken, bestek no. 4: de levering van afsluiters, brandkranen, retourkleppen, enz, een dn ander ten behoeve der gemeentelijke waterleiding. Bestekken met teek. ter visie ter secretarie der gemeente en verkrijgbaar bij den Ingenieur J. Schotel Oostzeedijk 172 Rotterdam. Inlichtingen aldaar 15, 16 en 18 April van 9—12 en van 1—4 uur.

MAANDAG 27 April.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het leveren en plaatsen van een volledige inrichting voor het verwarmen, ventileeren en verstrekken van warm water in het in aanbouw zijnde ontleedkundig laboratorium aan de Mauritskade. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect der Publieke Werken, ten Gemeentehuize. Kamer No. 147, van 10 tot 12 uur, de week vóór den dag van aanbesteding.

Amsterdam, ten 1.50 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij., in het centraal station: bestek no. 1112: het maken der onderbouwen voor drie draaischijven, op de stations Enkhuizen, Hilversum en Utrecht-Maliebaan, in 3 perc.; begr. perc. I f 5300; perc. II f 4100 en perc. III f 3900. Het bestek mer 2 teekeningen aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 140 of op franco aanvraag aan dien dienst. Aanwijzing 21 April 12 uur spoortijd te Enkhuizen, 22 April één uur spoortijd te Hilversum en 11 uur spoortijd te Utrecht M. B.

Amsterdam, ten 2.20 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij. in het centraal station: bestek no. 1111: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een verhoogde los- en laadplaats met losweg en het vergrooten van de goederenloods met bijkomende werken op het stationsemplacement Haaksbergen in 2 perceelen; begr. perc. I f 9950; perc. II f 330. Het bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing 22 April ten 11.15 spoortijd.

Schoten, ten 11 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een directeurswoning op een terrein der gemeentegasfabriek; bestek en teek. verkrijgbaar bij den opzichter der gemeente voor den bouw der ggs-fabriek J. C. C. Voorvelt.

WOENSDAG 29 April.

's-Gravenhage, ten 12 ure, door het best. van het Vredespaleis: het maken van de fundeeringen en den onderbouw van het Vredespaleis; bestek en teekeningen ter inzage aan het bouwbureau en zijn al-laar te bekomen ad f 3.50.

WOENSDAG 6 Mei.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestnur der post. en tel.: het vergrooten van het postgebouw te Arnhem. Zie adv. in dit no.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

L. Krook. **Architectur der Nederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Tegen. toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Portland-Cement KARLSTADT.

Keien.

Graniet. Bazalt.

FERD. ENGERS, Amsterdam

Zandsteen. Draadglas.

ASPHALT voor *rijwegen en voetpaden.*

43ste Jaargang. ZATERDAG 25 APRIL 1908 No. 17.

DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 163, 's-Gravenhage.

BERICHT.

Tengevolge van Werkstaking aan de Drukkerij verschijnt dit nummer een dag later dan gewoonlijk. Wij roepen hierbij de toegevendheid onzer abonné's in voor de vertraging in de toezending, die hiervan het onvermijdelijk gevolg is.

Tevens berichten wij hierbij, dat de abonnementsquitanties over het 1ste halfjaar 1908 in omloop zijn en verzoeken wij beleefd, die bij eventueele eerste of tweede aanbieding te willen voldoen.

Terugzending veroorzaakt ons onnoodige onkosten en den postambtenaren onnoodige moeite.

DE ADMINISTRATIE.

Het Architectencongres van 1906.

(*Slot*).

Had men zich totdusverre met de belangen van den bouwmeester bezig gehouden, het derde punt „Over gewapend beton" was van meer materieelen aard. Wanneer de negen rijk geïllustreerde memories over dit onderwerp, door „The Toint Reinforced Concrete Committee, London", E. P. Goodrich uit New-York, Le Professeur Cloquet uit Brussel, Gaston Trélat de onvermijdelijke, Henry Adams uit Londen, A. von Wielemans uit Weenen, Augustin Rey uit Parijs, Peter B. Wright uit Chicago en Joaquim Bassegoda y Amigo uit Barcelona — die bijna honderd dicht in een gedrukte bladzijden vullen — allen zijn voorgelezen, dan moet er heel wat van het geduld der aanwezigen zijn gevorderd. Dat er nog gediscussieerd werd, doet ons vermoeden, dat aanzienlijke bekortingen door de lezers moeten zijn gemaakt.

De discussiën bewezen, dat nog niet overal in de wereld het gewapend beton zooveel bewonderaars vindt als sommigen denken. De bekende Amerikaansche architect George B. Post zeide, dat men in de Vereenigde Staten nog niet voldoende de berekeningen der Europeesche theoretici vertrouwt, Want deze berekeningen gingen uit van de veronderstelling, dat zoowel de materialen als de wijze, waarop zij worden gebruikt, volmaakt zijn. En nu stelde men zich in Amerika op het standpunt, dat Dickens' Samuel Weller inneemt als hij verklaart, „dat kalfsvleesch-pastei voortreffelijk is, mits men „de dame kent, die ze gemaakt heeft". De Ameri-

het afbreken van het perceel hoek Groote Straat O. E. en Oranjestraat en het bouwen van een winkel- en woonhuis; bestek en teek. ter inzage in gen. café en zijn verkrijgb. ten kantore van gen. archit.; aanw. 9 ure;

Gouda, ten 12 ure, door de archit. H. J. Nederhorst Jr., in het café Schaakbord: het bouwen van een fabrieksgebouw met kelelhuis, economiser en schoorsteen met bijkomende werken, aan den Turfsingel. Bestek en teekeningen bij den architect.

Winterswijk, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het maken van ijzeren poorten met gemetselde kolommen voor de nieuwe alg. begraafplaats aldaar; bestek en teek. ter inzage ter secretarie; inl. bij den opz. der gemeentewerken.

Avereerst, ten 2 ure, door het best. der coöp. vereeniging Balkbrug in het café van H. L. Munnink: het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ijshuis en verdere aanhoorigheden (oppervlakte 425 M²); best. en 2 teek. ter inzage in voorn. café en tevens aldaar verkrijgb.

Stad-Almelo, ten 2.30 ure, door het gemeentebest.: het leggen van rioolbuizen zoomede het maken van daarbij benoodigde putten en het stellen van straatkolken; best. en teek. verkrijgb. ter gem.-secretarie.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het minist. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post- en tel., Parkstraat; de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Terschelling en het onderhouden van de post- en telegraafgebouwen te Terschelling en te Vlieland, tot en met 31 Maart 1911; best. ter lezing aan het gebouw van gen. hoofdbestuur, aan het bureel van den rijkebouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage, aan de post- en telegraafkantoren te Terschelling en te Vlieland en verkrijgbaar bij Gebr. van Cleef, Spui 28a te 's-Gravenhage: inl. bij den rijksbouwmeester voorn, en bij den opzichter der landsgebouwen J. W. van Oort te Zwolle; aanw. te Terschelling 14 April 4.30 ure, onmiddelijk na aankomst der postboot, en den volgenden dag te Vlieland om 10 ure.

DONDERDAG 23 April.

Boskoop, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur, bestek no. 2: het maken van de gebouwen en van eenige verdere werken, bestek no. 3.; de levering en beproeving van gegoten buizen en hulpstukken, bestek no. 4: de levering van afsluiters, brandkranen, retourkleppen, enz, een dn ander ten behoeve der gemeentelijke waterleiding. Bestekken met teek. ter visie ter secretarie der gemeente en verkrijgbaar bij den Ingenieur J. Schotel Oostzeedijk 172 Rotterdam. Inlichtingen aldaar 15, 16 en 18 April van 9—12 en van 1—4 uur.

MAANDAG 27 April.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het leveren en plaatsen van een volledige inrichting voor het verwarmen, ventileeren en verstrekken van warm water in het in aanbouw zijnde ontleedkundig laboratorium aan de Mauritskade. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect der Publieke Werken, ten Gemeentehuize, Kamer No. 147, van 10 tot 12 uur, de week vóór den dag van aanbesteding.

Amsterdam, ten 1.50 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij., in het centraal station: bestek no. 1112: het maken der onderbouwen voor drie draaischijven, op de stations Enkhuizen, Hilversum en Utrecht-Maliebaan, in 3 perc.; begr. perc. I f 5300; perc. II f 4100 en perc. III f 3900. Het bestek mer 2 teekeningen aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 110 of op franco aanvraag aan dien dienst. Aanwijzing 21 April 12 uur spoortijd te Enkhuizen, 22 April één uur spoortijd te Hilversum en 11 uur spoortijd te Utrecht M. B.

Amsterdam, ten 2.20 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij. in het centraal station: bestek no. 1111: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een verhoogde los- en laadplaats met losweg en het vergrooten van de goederenloods met bijkomende werken op het stationsemplacement Haaksbergen in 2 perceelen; begr. perc. I f 950; perc. II 1330. Het bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing 22 April ten 11.15 spoortijd.

Schoten, ten 11 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een directeurswoning op een terrein der gemeentegasfabriek; bestek en teek. verkrijgbaar bij den opzichter der gemeente voor den bouw der ggs-fabriek J. C. C. Voorvelt.

WOENSDAG 29 April.

's-Gravenhage, ten 12 ure, door het best. van het Vredespaleis: het maken van de fundeeringen en den onderbouw van het Vredespaleis; bestek en teekeningen ter inzage aan het bouwbureau en zijn aldaar te bekomen ad f 3.50.

WOENSDAG 6 Mei.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestnur der post- en tel.: het vergrooten van het postgebouw te Arnhem. Zie adv. in dit no.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

L. Krook. **Architectur der Nederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Portland-Cement KARLSTADT.

Keien.

Graniet. Bazalt.

FERD. ENGERS, Amsterdam

Zandsteen. Draadglas.

ASPHALT voor *rijwegen en voetpaden.*

43ste Jaargang. ZATERDAG 25 APRIL 1908 No. 17.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

BERICHT.

Tengevolge van Werkstaking aan de Drukkerij verschijnt dit nummer een dag later dan gewoonlijk. Wij roepen hierbij de toegevendheid onzer abonné's in voor de vertraging in de toezending, die hiervan het onvermijdelijk gevolg is.

Tevens berichten wij hierbij, dat de abonnementsquitanties over het 1ste halfjaar 1908 in omloop zijn en verzoeken wij beleefd, die bij eventueele eerste of tweede aanbieding te willen voldoen.

Terugzending veroorzaakt ons onnoodige onkosten en den postambtenaren onnoodige moeite.

DE ADMINISTRATIE.

Het Architectencongres van 1906.

(Slot).

Had men zich totdusverre met de belangen van den bouwmeester bezig gehouden, het derde punt „Over gewapend beton" was van meer materieelen aard. Wanneer de negen rijk geïllustreerde memories over dit onderwerp, door „The Toint Reinforced Concrete Committee, London", E. P. Goodrich uit New-York, Le Professeur Cloquet uit Brussel, Gaston Trélat de onvermijdelijke, Henry Adams uit Londen, A. von Wielemans uit Weenen, Augustin Rey uit Parijs, Peter B. Wright uit Chicago en Joaquim Bassegoda y Amigo uit Barcelona — die bijna honderd dicht in een gedrukte bladzijden vullen — allen zijn voorgelezen, dan moet er heel wat van het geduld der aanwezigen zijn gevorderd. Dat er nog gediscussieerd werd, doet ons vermoeden, dat aanzienlijke bekortingen door de lezers moeten zijn gemaakt.

De discussiën bewezen, dat nog niet overal in de wereld het gewapend beton zooveel bewonderaars vindt als sommigen denken. De bekende Amerikaansche architect George B. Post zeide, dat men in de Vereenigde Staten nog niet voldoende de berekeningen der Europeesche theoretici vertrouwt, Want deze berekeningen gingen uit van de veronderstelling, dat zoowel de materialen als de wijze, waarop zij worden gebruikt, volmaakt zijn. En nu stelde men zich in Amerika op het standpunt, dat Dickens' Samuel Weller inneemt als hij verklaart, „dat kalfsvleesch-pastei voortreffelijk is, mits men „de dame kent, die ze gemaakt heeft". De Ameri-

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

kanen waren er niet van overtuigd, dat de beton op den duur het ijzer tegen roesten beschermt. Bij het sloopen van constructies in gewapend beton komt het ijzer wel blank te voorschijn, maar de roest blijft aan de beton zitten.

De heer Max Clarke wees op de vele ongelukken, die bij het gebruiken van gewapend beton zijn gebeurd en stelde als motie voor: „Het Congres „spreekt den wensch uit, dat een onderzoek worde „gedaan naar de oorzaken der ongelukken, met ge„wapend beton gebeurd". Deze motie werd aangenomen.

Waren de memories over het gewapend beton uitgebreid, ook het vierde punt „De opvoeding van het publiek tot de waardeering der bouwkunst" had stroomen inkt doen vloeien — of schrijfmachines doen verslijten. Zestig bladzijden der Transactions zijn met de ontboezemingen van twaalf architecten gevuld. John Belcher begint met een cursus in de bouwkunst; T. G. Jackson plaatst zich meer op een wijsgeerig standpunt; de Weener Professor Von Othmar von Leixner is nog wijsgeeriger; Banister F. Fletcher haalt het onderwerp op uit de voorgeschiedkundige tijden; Otto Wagner zegt kort en krachtig: „Die baukünstlerische Bildung des Publi„kums kann nur durch das geschaffene Gute richtig beëinflusst werden", doch verzuimt het onderscheid tusschen goed en kwaad aan te geven; Francesco del Villar y Carmona, Manuel da Vega y March en Eduardo Mercader y Sacanella geven een negental stellingen; Gaston Trélat haalt er Pasteur en Koch bij om tot een nietszeggende conclusie te komen; Gaston Anciaux uit Brussel wil musea van bouwkunst oprichten; Albert Mayeux uit Parijs wil de bouwkunst doen onderwijzen op de lagere scholen en in de kazernen (!); Jean Gilson zet een boom op om de pers, vooral die van zijn Belgisch vaderland, tot meer reclame voor de architecten aan te sporen; tot slot komt Doctor Ingenieur Hermann Muthesius uit Berlijn betoogen, dat de architecten veel meer dan tot dusverre zich in dagbladen en tijdschriften op populaire wijze over hun kunst moeten uitspreken.

Bij dit punt heeft blijkbaar het voorlezen der memories zooveel tijd in beslag genomen, dat de discussie kort moest zijn, en niet tot het stellen van een motie kon leiden. Aan de discussie werd deelgenomen, door „Herr" H. P. Berlage, Amsterdam, die zeide, dat het beste middel om het publiek tot waardeering van de bouwkunst op te voeden, was, goed ontworpen gebouwen te stichten.

Het vijfde punt betrof de wettelijke regeling der bevoegdheid om als architect op te treden. Zeven memories werden voorgelezen.

John Archibald, uit Canada, wees er op, dat men in zijn land het vraagstuk had opgelost door te bepalen, bij een wet van 1898, dat slechts hij zich „registered architect" mag noemen, die lid is van de „Association of Architects", welk lidmaatschap slechts kan worden verkregen door het geven van voldoende proeven van bekwaamheid. Louis Bonnier uit Parijs herinnerde er aan, dat reeds in 1863 de Fransche regeering een diploma heeft ingesteld, en dat 750 gediplomeerde architecten op het oogenblik in Frankrijk werkzaam zijn. Natuurlijk moet Trélat weder zijn duit in het zakje doen. Zijn conclusie is: „Si le „diplôme est pour l'homme d'études un contrôle „de ses efforts, il devient, dans la suite, un incident „sans influence sur la carriére d'une personnalité „de valeur. Il faut aller en avant sans jamais „regarder en arriére". Dus blijft de kerk in het midden. Otto Wagner zegt: „Der Architect ist zu „jeder Bauherstellung durch die von ihm verfassten „und gefertigten Pläne berechtigt, wenn dieselben „die künstlerische und bautechnische Kontrolle „passiert haben". Maar over de bijzonderheden van dit controleeren vernemen wij niets. Robert Walker geeft niet minder dan 48 stellingen, om de wenschelijkheid van wettelijke regelen voor het Britsche rijk aan te toonen. Eindelijk betreuren A. North, uit Australië, en Virgil Nágy, uit Budapesth, het, dat in hun land een wettelijke regeling tot dusver ontbreekt.

Veel discussie vond niet plaats. Een motie werd aangenomen, die luidt: „Het is in het belang van „het publiek en de bouwkunst, dat slechts wettelijk „bevoegd verklaarden als architecten kunnen op„treden".

Het zesde punt was de vraag: „In hoeverre „behoort een architect de theoretische en practische „opleiding van een ambachtsman te ontvangen?" Zeven memories waren ingekomen. De eerste, van Reginald Blomfield te Londen, is een zeer lezenswaardig opstel, dat zeker zou verdienen, vertaald, in een onzer bouwkundige bladen te worden opgenomen. De schrijver meent, dat het verval der tegenwoordige bouwkunst vooral daardoor veroorzaakt wordt, dat de architecten alle verband met de practijk der ambachten missen. Hij wenscht dat voortgegaan zal worden op den beteren weg, door William Morris en de Arts and Crafts Society gebaand. In dienzelfden geest oordeelt de schrijver der tweede memorie, W. R. Lethaby. De heer Frans van Gobbelschroy, bestuurder der vakschool voor meubelmakers te Brussel is het uit den aard der zaak met de beide vorige heeren eens, dat een architect de techniek der verschillende bouwambachten goed behoort te kennen. Maar Otto Wagner, schrijver der vierde memorie, zegt: „Es ist unnötig; dass der Architekt sich die manuelle, zum Handwerk gehörige Fertigheit aneigne." Deze meening wordt niet gedeeld door Robert Lesage te Parijs, die optrad namens de Société des Architectes diplomés, en die in zijn memorie verlangt, dat ambachtsscholen met tweejarigen cursus, uitsluitend voor architecten en „entrepreneurs généraux" zullen worden gesticht. Ook M. Poupinel wenscht zulk een opleiding, terwijl vriend Trélat uitroept: „Non! je ne vois pas l'utilité qu'il y aurait à ce „que l'architecte devint artisan."

Maar de vergadering vereenigde zich, na een debat waarin de architect „Dr. Joseph Cuypers" met warmte voor de praktische vorming van den architect opkwam, met het denkbeeld van den heer Lesage, dien men inderdaad een wijs man achtte. Het aannemen dezer motie schijnt ons wel een der meest verblijdende daden van het Congres. Mogen de bedoelde speciale ambachtsscholen voor architecten, met tweejarigen cursus, weldra gesticht worden! En moge ons land, anders zoo achterlijk, nu eens voorgaan!

Het was jammer, dat het zevende punt „Het ontwerpen van straten en pleinen in steden" in een avondvergadering moest behandeld worden. Want nu konden van de zeven zeer belangrijke memories slechts die van den heer Hénard worden voorgelezen en moesten die van Ch. Buls uit Brussel; Dr. J. Stübben uit Berlijn; B. Pollis y Vivo, J. Majo y Ribas, M. Bertran y Quintana; Raymond Unwin; Augustin Rey uit Parijs, ongelezen blijven. Minder

erg was dat het licht, hetwelk vriend Trélat, die „Universal-Specialität" lijkt, ook over dit punt liet schijnen, onder een korenmaat verborgen moest blijven. De discussiën waren uiterst kort, en leidden niet tot het stellen en aannemen eener motie.

Belangrijk was het achtste punt: „Tot hoever en „in welken zin behoort de architect te bevelen over „de kunstenaars en ambachtslieden, die aan een „openbaar gebouw medewerken?" De acht architecten, die omtrent deze vraag memories hadden ingediend waren het er vrijwel over eens, dat den architect de leiding der werkzaamheden toekomt. En zoo kan het ons dan ook niet verwonderen, dat maar weinig discussie werd gevoerd, en een motie, waarin de suprematie voor den architect geëischt werd, algemeene instemming vond. Vermelding verdient, dat ook Dr. P. J. H. Cuypers een memorie had ingezonden.

Ook het negende punt, „Welke verplichtingen hebben de regeeringen tegenover de gedenkteekenen van het verledene?" had tot het indienen van zes memories aanleiding gegeven. Zoowel voorstanders als tegenstanders van restaureeren hadden zich geuit. Gelijk in den regel scheen het bij de discussie, dat de voorstanders van restaureeren het zouden winnen.

Maar Professor Baldwin Brown merkte zeer ter snede op, dat een restauratie niet beter is, omdat zij door een regeering in plaats van door particulieren wordt tot stand gebracht. Hij verklaarde, dat de Nôtre Dame te Parijs, door de Fransche regeering gerestaureerd, evengoed bedorven was als de kathedraal te Salisbury, die door particulieren gerestaureerd was. Het restaureeren was een zonde der 19e eeuw geweest, waaraan men zich in alle landen van Europa had schuldig gemaakt.

Het restaureeren werd daarom uit de motie weggelaten en alleen gevraagd: „Dat in alle landen de „regeeringen het recht zullen verkrijgen tot ont„eigening van in particulier bezit zich bevindende „gedenkteekenen van geschiedenis en kunst, wan„neer de eigenaars niet het noodige doen om ze te „bewaren." Ook werd de wensch uitgesproken, dat de Engelsche regeering een Commissie voor de monumenten zou benoemen, zooals zulke commissies in andere landen reeds bestaan.

Misschien het belangrijkste punt van het programma was het tiende en laatste: „De regeling van internationale bouwkundige prijsvragen." Behalve de heer J. Guadet en Gaston Trélat — die nooit kan zwijgen — hadden ook Architectura et Amicitia en Bouwkunst en Vriendschap hunne bekende memories ingezonden.

Onze lezers herinneren zich, dat het zevende congres deze zaak niet heeft afgehandeld, doch aan het Comité Permanent heeft opgedragen om er door een commissie van zeven leden een nader rapport aan het achtste Congres te Weenen over in te dienen.

Er zal dus in Mei gelegenheid zijn tot nadere besprekingen. Als het Weener Congres van 1908 een goede regeling voor Internationale Prijsvragen weet tot stand te brengen, dan zal het bij de architecten der wereld tot in lengte van dagen in dankbare herinnering blijven.

De plichten van den Architect.

De „Société Centrale des Architectes français" publiceert jaarlijks een stuk, waarin de beroepsplichten van den architect omschreven zijn. Deze nauwkeurige omschrijving is van de hand van den bekenden architect Guadet en de Koninklijke Vereeniging van Antwerpsche Architecten heeft besloten, in het belang van de waardigheid van het architectenberoep, deze omschrijving te verspreiden, om er al hare leden mede in kennis te stellen.

Van bevriende hand ontvingen wij dezer dagen een exemplaar van deze circulaire en zijn nu in staat hieronder een woordelijke vertaling daarvan te laten volgen, ter vergelijking met de bepalingen van de „Royal Institute of British Architects", waaromtrent in vorige nummers een en ander werd medegedeeld.

De architecten jaarlijks op deze wijze aan hun plichten te herinneren, schijnt ook in Frankrijk en België, zooal niet absoluut noodig, dan toch gewenscht te zijn. In elk geval is het denkbeeld practisch en gemakkelijk uitvoerbaar en aarzelen wij geen oogenblik het als aanbevelenswaardig onder de aandacht van de oprichters van den Architectenbond te brengen.

Of de Fransche en Belgische architectenvereenigingen ook gewoon zijn, van hare leden, bij toetreding, onderteekening dezer bepalingen te eischen, is ons niet bekend, maar doet o.i. ook weinig ter zake.

De plichten zijn in drie soorten gesplitst.

I.

PLICHTEN VAN DEN ARCHITECT TEGENOVER ZICHZELF EN TEGENOVER ZIJN COLLEGA'S.

1. Het begrip architect wordt door de „Dictionnaire de l'Academie" bepaald als:

„De kunstenaar, die de gebouwen samenstelt, er de verhoudingen, indeeling en versiering van bepaalt, ze doet uitvoeren naar zijne bevelen en de daaruit voortvloeiende uitgaven regelt".

De architect is dus tegelijkertijd een kunstenaar en een practicus Zijn werk is, de samenstelling van een gebouw te ontwerpen en te bestudeeren, er de uitvoering van te leiden en na te gaan en de rekeningen der uitgaven te verificeeren en te regelen

2. Hij oefent een vrij beroep uit, geen handelsbedrijf. Dit beroep is onvereenigbaar met dat van aannemer, fabrikant of leverancier van materialen of voorwerpen, in de samenstelling gebezigd.

Hij wordt alleen beloond door honoraria, met uitsluiting van elke andere bron van inkomsten in verband met zijn werken of de uitvoering van zijn opdracht.

3. Indien een architect een octrooi heeft genomen voor een product, behoorende tot de bouwindustrie, exploiteert hij het niet persoonlijk, maar verkoopt hij het aan een industrieel, hem daarbij al zijn eigendomsrechten voor de exploitatie afstaande.

4. De architect, noch koopman, noch handelsagent zijnde, onthoudt zich van elke handeling, die aanleiding zou geven tot kortingen of commissieloonen.

Hij onthoudt zich er van, in zijn persoonlijk belang advertenties te plaatsen, reclame te maken of zijn diensten aan te bieden door middel van dagbladen, aanplakbiljetten, uithangborden, prospectussen of alle andere middelen van publiciteit, in de handelsbedrijven gebruikelijk.

5. Hij onthoudt zich van het najagen van werk

of klanten door middel van concessies, commissieloonen, kortingen op zijne honoraria, of andere voordeelen, die hij zou toekennen aan tusschenpersonen, als zaakwaarnemers, makelaars of andere gemachtigden van eigenaren, en in het algemeen van alle handelingen, waarvan geheimhouding tegenover een klant noodig of gewenscht geacht wordt.

6. Tegenover zijn collega's onthoudt de architect zich van plagiaat, alsmede van miskenning der delicate regels, die het geweten voorschrijft aan kunstenaars, dien naam waardig, in hun onderlinge betrekkingen.

Hij vermijdt het gebied van de werkzaamheid en de clientèle van een collega, Indien hij echter op dat gebied of door die clientèle geroepen wordt, tengevolge van een sterfgeval of het zich vrijwillig terugtrekken of het ontslag van een collega door den daartoe gerechtigde, beschouwt de nieuwe architect zich als de bewaarder van de eer en de belangen van zijn collega.

7. Hij erkent de qualiteit van dien collega en geeft daar blijk van aan elk architect die zijn beroep eervol uitoefent. Hij geeft zooveel mogelijk den voorrang aan zijn collega's voor het vaststellen van samenkomsten, convocaties, recepties, enz. Wanneer er sprake is van samenkomst van meerdere architecten, hebben de vergaderingen plaats op het bureau van den oudste in jaren.

8. Wanneer een architect, als teekenaars of ambtenaren, jonge lieden bij zich heeft, die op die wijze een leertijd voor vakonderwijs doormaken, geeft hij hun den steun van zijn ervaring en behandelt hen met de onderscheiding, die een collegiale opvatting voorschrijft.

II.

Plichten van den architect tegenover zijn bouwheeren.

9. De architect stelt voor zijn bouwheer beschikbaar:

De samenwerking van al zijn kunde en ervaring, in de studie der ontwerpen, die hij hem gevraagd heeft in de directie en het toezicht op zijn werken, evenals in de adviezen of raadgevingen, die hij hem geeft.

Al zijn toewijding in de bevordering der belangen, die hij hem heeft toevertrouwd.

10. Evenwel leent de architect zich niet tot handelingen, zelfs zoo die door den bouwheer geëischt werden, die van dien aard zouden zijn, dat de rechten van derden daardoor geschaad zouden worden. Hij leent zich evenmin tot handelingen, die hem voorkomen van dien aard te zijn, dat hij zich of derden compromitteerde of ongelukken zouden kunnen ontstaan.

In deze gevallen verwittigt hij zijn bouwheer van de onmogelijkheid, waarin hij zich bevindt, om aan zijn wenschen gevolg te geven.

11. Hij waarschuwt eveneens zijn bouwheer, wanneer deze, door wijzigingen van voorgenomen werken, zich blootstelt aan een vermeerdering van uitgaven.

12. Hij wordt beloond door zijn bouwheer en door deze alleen door middel van honoraria. Aldus, niet alleen ontvangt hij geen enkele tegemoetkoming, onder welken vorm het ook zij, van de zijde van aannemers, leveranciers, koopers en verkoopers van terreinen of gebouwen, die met zijn bouwheer gehandeld hebben of kunnen handelen, maar zelfs, wanneer de belooning voor zijn arbeid bij slot van rekening ten laste van derden komt, zullen de honoraria, die hem uit dien hoofde verschuldigd zijn, hem worden betaald door zijn bouwheer, aan wien het staat zich schadeloos te doen stellen, door wien daartoe verplicht is.

13. Hij overhandigt aan zijn bouwheer een exemplaar van de plannen, bestek en begrooting gediend hebbende als grondslag voor de aanbesteding; hij blijft in het bezit van zijn minuten, evenals van alle voorbereidende studies en details van de uitvoering. Hij overhandigt evenzeer aan zijn bouwheer de door hem geverifieerde en geregelde rekeningen der aannemers.

14. Voor onderhoudswerken, administratie, vacaties, enz. levert de architect in den regel een jaarlijksche honorarium-rekening in; voor nieuwe werken of belangrijke herstellingen ontvangt hij op zijn honorarium afbetalingen, evenredig aan de uitgegeven sommen.

15. De architect verklaart zich onbevoegd, wanneer hij als deskundige benoemd wordt in een zaak, waarin een zijner bouwheeren betrokken is. Hij handelt evenzoo indien hij reeds een advies gegeven heeft over de zaak, waarover verschil bestaat.

Wanneer hij door zijn bouwheer wordt aangewezen als deskundige bijvoorbeeld in een quaestie van assurantie, registratie, enz., is hij niet meer de gemachtigde van zijn bouwheer, maar eenvoudig deskundige.

Wanneer hij als scheidsrechter optreedt, neemt hij dezelfde verplichtingen in acht.

III.

Plichten van den Architect tegenover de aannemers en bouwlieden.

16. De architect gebruikt zijn zedelijke meerderheid, om de werklieden in hun werk zoo min mogelijk te bemoeilijken en de goede harmonie, de welwillendheid en de eerlijkheid te verzekeren in de verhoudingen tusschen alle personen op de werken werkzaam.

17. Tegenover de aannemers of de leveranciers, onthoudt de architect zich van het aannemen van eenige korting, commissieloon of schenking hetzij in geld of in natura, hetzij deze aannemers of leveranciers al of niet bij zijn werken betrokken zijn.

18. De architect onthoudt zich evenzeer van het invoegen in de bestekken en leveringsvoorwaarden der aannemers van eenige bepaling, hen verplichtende tot betalingen aan hem, zooals vergoeding van reiskosten, vacaties, enz. of van een algemeene post van algemeene of particuliere onkosten, met uitzondering evenwel van de kosten van calques, autografieën, exemplaren van het bestek die de aannemers in rekening gebracht worden en dit nog alleen op uitdrukkelijke voorwaarde, dat deze post voorkomt in het bestek of in eenig ander document, dat bij den bouwheer bekend en door hem onderteekend is.

19. Hij geeft aan den aannemer mandaten van termijnen of betalingen af volgens de bepalingen van het contract of, indien die bepalingen ontbreken, naar den stand van het werk.

Voor werken in verrekening, geeft hij, zonder verwisseling van deelen, aan den aannemer inzage zijner opgemaakte en geverifieerde afrekeningsstaten en onderzoekt en regelt hij vervolgens diens aanmerkingen, indien daartoe aanleiding bestaat.

Behoudens een speciale opdracht van den bouwheer, belast hij zich niet met uitbetalingen.

20. Wanneer een architect een aannemer of een vereeniging van aannemers tot bouwheer heeft wordt hij, ook in dit geval uitsluitend beloond door honoraria.

Hij staat nimmer bloot aan de wisselvalligheid van winsten of verliezen, die het kenmerk is van elke handelsonderneming in tegenstelling met de uitoefening van het vrije beroep van den architect.

21. De architect die aannemer wordt, of ambtenaar van een aannemer. (métreur, vérificateur), verliest de qualiteit van architect.

Hij verliest die niet, wanneer hij ambtenaar van een architect wordt.

* * *

Deze bepalingen, opgesteld door den reeds genoemden architect J. Guadet, zijn voor gezien geteekend door den president van de „Société Centrale desArchitectes français", membre de l'Institut, Ch. Garnier.

Toenadering?

Bedriegen niet de teekenen, dan is de bui, die ons bouwkunstig zwerk versomberde, die met windhoozen begon en er dreigend genoeg uitzag, reeds aan het aftrekken, eer bliksem of hagel schade hebben gedaan. Wel rolt er in de verte nog wat donder, doch reeds is er blauw genoeg aan de lucht om er den „broek" uit te kunnen maken, die ontwijfelbaar zonneschijn voorspelt..

De bui trok oostwaarts en heeft 5 April te Arnhem nog vrees genoeg gewekt, doch het liep ook hier zonder ongelukken af. Of was het niet, om zijn hart vast te houden, toen vele leden der Arnhemsche Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst „het toejuichten, dat thans ook de vakbelangen van den architect in de Maatschappij behartigd zullen worden" en dit achtten „eene sterke troef tegen den Bond", een „wapen, „waarmede men den Bond in zijne ontwikkeling „zeer zou kunnen bemoeilijken". En, als ware dit nog niet genoeg, zij hoopten „dat de leden der Maatschappij zich verre van den Bond zullen houden".

Vredelievend zijn deze uitingen niet. Hadden de „vele leden" de macht in handen, men zou wat beleven! Doch gelukkig is er baas boven baas en bezit de Maatschappij een Hoofdbestuur „dat de goede gedachte heeft gehad, Professor Klinkhamer uit te noodigen zijn vergadering bij te wonen". Wij rekenen ons tot de „velen, die het op hoogen prijs stellen, dat Professor Klinkhamer de uitnoodiging heeft aangenomen". Want al heeft deze hoogleeraar, gelijk wij in ons vorig nummer reeds betoogden, geen gelukkig oogenblik gehad, toen hij het ingezonden stukje pende, waarvoor hij in het laatste Bouwkundig Weekblad door een „lid der Statuten-Commissie van den B. N. A." wordt terecht gezet, men mag toch aannemen dat de heer Klinkhamer, die met den hoogleeraar Evers in de bekende nota een pleidooi hield voor het goed recht van den Bond naast de hervormde Maatschappij, dit verstandig en verzoenend inzicht niet zal hebben prijs gegeven.

Onder dagteekening van 14 April 1908 schreef ook de heer C. N. van Goor aan het Bouwkundig Weekblad een brief die onder meer de volgende beschouwing bevat, welke zich bij het inzicht van den heer Klinkhamer aansluit.

„Ik moet herhalen, dat het mij onbegonnen werk „voorkomt, te trachten de Maatschappij tot bevor„dering der Bouwkunst tot een vakbond voor archi„tecten te willen maken, omdat het optreden voor „de belangen van den architect zich mijns inziens „in de eerste plaats moet richten naar de volgende „punten: 1o. verheffing van den stand als zoodanig; „2o. het waarborgen van het predicaat architect „aan hen, die zich onthouden van het uitoefenen, „naast hun beroep, van die bijvakken, welke tot „den werkkring van aannemer, werkbaas, makelaar, „enzoovoorts behooren".

Dit is zeer juist gezien. Wij begrijpen niet, hoe de Maatschappij er een oogenblik aan heeft kunnen denken, dat zulk een zuivering onder haar leden mogelijk zou zijn, zonder, gelijk de heer Van Goor zoo juist zegt: „in conflict te komen met de be„langen van zelfs een groot deel der leden, die, „volgens het voorgesteld Huishoudelijk Reglement, „zullen geacht worden tot de eerste groep der „gewone leden te kunnen behooren."

Er is dan ook blijkbaar een kentering gekomen; de stroom, die in de richting van de vakvereeniging ging, nam meer in meer in kracht af, zoodat men nu kan zeggen dat het dood getij er reeds is.

Waarschijnlijk zal het niet lang meer duren of de stroom gaat terug. Men zie maar, uit welk een ander vaatje het Bouwkundig Weekblad tapt. „Onder degenen" zoo heet het nu, „die op het oogenblik „met belangstelling de voorbereidende maatregelen „tot reorganisatie van de Maatschappij gadeslaan „of er krachtig toe medewerken, is een groep te „onderscheiden, die het een goede oplossing acht, „zoo de Maatschappij zich niet geheel met de vak„belangen bemoeit, maar een deel, en zelfs een zeer „groot deel hiervan, overlaat aan een geheel los „van de Maatschappij staande nieuwe vereeniging. „Deze groep wil aan de Maatschappij het gebied „van de zuiver artistiek-technische bouwkunstige „belangen laten en over deze belangen niet alleen „de architecten maar ook andere deskundigen hun „meening doen uitspreken, deze laatsten hetzij met „of zonder stemrecht. Daardoor, zoo meent men, „zou de Maatschappij het minst hare eigen oude „organisatie onderste boven gooien en dus de ge„ringste kans loopen, leden te verliezen. Zoo opper„vlakkig gezien ligt hier iets aannemelijks in."

Dit is andere thee, dan ons tot dusver werd geschonken. Het valt den redacteur echter nog wat moeielijk, de juiste menging te vinden. „Bij eenig „nadenken" zoo gaat hij voort „rijst evenwel de „vraag: is een dergelijke oplossing wel mogelijk? „Wat zijn de artistiek-technische belangen en wat „de zoogenaamde vakbelangen van den architect? „In welke verhouding staan zij tot elkander? Wat „is eigenlijk een architect?"

Het afdoende beantwoorden dezer drie laatste vragen is, volgens den schrijver het „stevig fundament, waarop het nieuwe, schoone en geriefelijke „huis van het moderne vereenigingsleven" moet worden opgericht. Wij zullen dit niet ontkennen, doch hebben voorloopig van des schrijvers fundeer-

kunst geen hoog denkbeeld. Want hij geeft op *geen* der drie vragen antwoord.

Toch zou het van zeer groot gewicht zijn, indien althans de derde vraag een afdoende beantwoording had gekregen. Want nu de Maatschappij „architect-leden" wil scheppen dient men te weten, wat onder een architect verstaan moet worden.

Een grappenmaker zal, zoo hem om een bepaling gevraagd wordt, het rijmpje: „Een architect is een „insect, enz." aanhalen. Ieder burgerbaasje, ieder aannemertje, dat „architect" op zijn deur of deurpost heeft laten plaatsen — en waarvan er velen leden der Maatschappij zijn — gelooft vast en zeker, dat dit de juiste wijze is, om architect te worden. Anderen weder, met een diploma in den zak als eenige bouwkunstige bagage, maken aanspraak op het monopolie van den titel. Zulke vogels van diverse pluimage — er zijn nog heel wat meer schakeeringen — waren tot dusver in den hoenderhof aan het bevorderen der bouwkunst. Vreedzaam waren zij bijeen. Alleen als er een graantje of wormpje te pikken viel vloog men elkander in de veêren.

Moeten nu al deze soorten op het erf der Maatschappij blijven? Of wil men alleen pluimvee van echt ras gaan nahouden, en de rest het bosch in jagen?

Als de vogelkoopman komt kijken hoeveel rashoenders de basse-cour bevat, zal het cijfer niet medevallen. Hooger dan een tiende van het geheel wordt het nauwelijks. En wat moet er terecht komen van eene Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die nog geen tachtig architect-leden telt? Daar ieder meent, dat zijn uil een valk is, kan men zich overtuigd houden, dat tegenover deze tachtig minstens vijfmaal zooveel ontevredenen zullen staan, die al heel gauw ons eerste bouwkunst-lichaam zullen gaan verlaten. Dan wordt de Maatschappij „gelijk een van de voedende aarde afgesneden bloem, „die korstondig een kwijnende schoonheid kan ver„toonen en spoedig geheel verwelkt"„ zooals de heer Gratama den dichter van den negentigsten psalm nazegt.

Dit is geen aangenaam vooruitzicht. En toch, wanneer men bedenkt, dat de Bond van Nederlandsche Architecten nog weinig meer dan vijftig leden bijeenkreeg, dan mogen de verwachtingen niet hooger gespannen worden.

Nood leert bidden niet alleen, maar doet over allerlei heenstappen. Bedriegen wij ons niet, dan zal ook de Maatschappij ten slotte eieren voor haar geld kiezen. Immers het artikel, dat wij hier bespreken, wordt aldus besloten.

„Nu door den drang der tijden de gedachten over „het moderne vereenigingsleven helderder beginnen „te worden, nu meer en meer de leden van de „Maatschappij de groote principieele waarde van de „behartiging der maatschappelijke belangen van den „architect gaan begrijpen en die behartiging domi„neerend en duidelijk vermeld wenschen te zien in „de wet der hervormde Maatschappij — in tegen„stelling met vroeger, toen de Bouwkunst werd „aangeroepen (?), maar de maatschappelijke belangen „zeer zeker wel even beslist tot hun recht zijn ge„komen (? ?) nu is het vóór alles wenschelijk dat, „na de reorganisatie der Maatschappij, *deze en de „B. N. A. zich wederzijds verstaan*".

Dit schijnt ons zeer gewenscht en als er eenmaal maar toenadering komt, volgt het overige vanzelf. Wel ligt er nog een addertje in den slotzin van het opstel. „Want alleen *één* groote vereeniging, „waar de maatschappelijke en artistiek-technische „belangen *onafscheidelijk aan elkander verbonden* „zijn en daarom geheel tot hun recht komen, is de „wensch van velen".

Wanneer dit de grondslag van het „zich verstaan" moet zijn loopt het op niets uit, daar de Maatschappij evenmin als de Bond zich als de *ééne* groote vereeniging zal willen opwerpen. Maar men kan ook aannemen, dat de „velen" zoo verstandig zullen zijn, de vervulling van hun wensch pas over een halve eeuw te verwachten. Dan staat er niets overleg in den weg, dan kunnen Maatschappij en Bond eensgezind, doch ieder op eigen terrein aan het verwezenlijken van het ideaal der toekomst gaan werken, daarbij bedenkend, dat Keulen noch Aken in één dag gebouwd zijn.

Verblijdend schijnt het ons ondertusschen, dat de bouwkunst-wereld tot het besef der verkeerdheden gekomen is, die tegenwoordig van het bouwvak een beroep gemaakt hebben, dat door het publiek met zeer winstgevende, doch in gering aanzien staande bedrijven wordt gelijk gesteld. Ook in de Afdeeling Arnhem der Maatschappij werd betoogd, en met kracht, „dat voor een verhoogde *standing* „van den architect absolute eerlijkheid een eerste „voorwaarde is en alle provisiejagerij daarom in „den ban moet worden gedaan".

In den tijd van vroeger, toen volgens een ander spreker te Arnhem „de clubgeest van de meerder„heid der achtereenvolgende Hoofdbesturen ieder die niet tot de vriendjes behoorde, weerde, zoodat de Maatschappij een *Kongsi* werd, wier leden blind waren voor de teekenen der tijden", dus toen de Maatschappij uitsluitend werd dienstbaar werd gemaakt aan de bijzondere belangen van enkelen, nam men het met de „absolute eerlijkheid" zoo nauw niet. Onder de „notabelen" der Maatschappij werden velen met den vinger aangewezen als menschen, die geen middelen ontzagen om zich profijten te verschaffen. Slechts een enkele maal, zooals bij de Vredesprijsvraag, kwam hiervan iets aan de openbaarheid. In andere gevallen bleef het „*secret de Polichinelle*" bewaard.

Het zal moeilijk zijn, dergelijke elementen buiten de Maatschappij te houden, nu er zelfs onder de stichters van den Bond eenigen gevonden worden, die niet „*einwandfrei*" kunnen worden genoemd in dit opzicht. Doch de flinke bepalingen, die de Bond omtrent verwijdering van leden in zijn program opnam, geven een tegenwicht misschien.

Dat er nog moeilijkheden genoeg te overwinnen zullen zijn eer de Maatschappij zich gereorganiseerd heeft, valt uit wat ter Afdeeling Arnhem gesproken werd duidelijk af te leiden.

Men wilde daar een geheele vernieuwing van het Hoofdbestuur, omdat „de tegenwoordige en „vroegere hoofdbestuurderen de symphatie der „jongeren niet hebben". Het Hoofdbestuur wilde men in de toekomst zien samengesteld uit „die „krachten, die door de jongeren als toonaangevend erkend worden". Maar zullen de heeren van thans, die de „wederzijdsche en onderlinge verheerlijking „toepasten", die „niet alleen binnen het enge ge„bied der Maatschappij maar ook daarbuiten voor „elkanders belangen zorgen", goedschiks van hun zetels willen opstaan? Zullen zij niet veeleer met alle kracht, die in hen is zich aan deze zetels vastklampen, nu toch reeds van de elf er vier moeten heengaan?

Dit alles zal men moeten afwachten. Ten slotte geldt het hier bezwaren van inwendigen aard. Voorloopig kan daar niets aan gedaan worden. Maar wel kan men zich met de positie der Maatschappij tegenover de buitenwereld bezig houden. Hopen wij, dat de besprekingen van het Hoofdbestuur met den heer Klinkhamer de gewenschte toenadering van de Maatschappij tot den Bond hebben vergemakkelijkt.

Vereenigingen.

De „Nederlandsche Vereeniging voor „Teekenonderwijs heeft hare 28e algemeene vergadering gehouden te 's-Gravenhage, onder voorzitterschap van den heer B. W. Wierink, uit Amsterdam.

De voorzitter wees in zijne openingstoespraak op de toenemende belangstelling voor het teekenonderwijs, in verband met de vele tentoonstellingen, voordrachten, enz. in den laatsten tijd. Hulde brengende aan den heer Laban, als afgevaardigde uit den kring van onderwijzers der lagere school, deed spreker vooral uitkomen, dat het in het belang van het teekenonderwijs op de lagere school noodig is dat de vakman en de gewone onderwijzer de handen inéénslaan.

De secretaris gaf verslag van de werkzaamheden der vereeniging gedurende 1 April 1907 -1908. Het ledental bleef onveranderd; het bedraagt thans (eereleden en donateurs medegerekend) 250, van wie 227 gewone leden; een betrekkelijk klein cijfer in verhouding tot de talrijkheid dergenen, die bij het teekenonderwijs werkzaam zijn.

De ontvangsten bedroegen ongeveer *f* 1242; de uitgaven f 1219, zoodat de rekening sluit met een batig saldo van f 23.06½.

De begrooting voor het volgende jaar werd vastgesteld op een bedrag van f 1491.

Herkozen werden als bestuursleden de heeren G. W. Boot Bzn. en J. Visser Jr.

De vergadering werd bijgewoond door den heer De Groot, inspecteur van het middelbaar vakonderwijs, die door den voorzitter met eenige hartelijke woorden verwelkomd werd, wijl spr. overtuigd is, dat de heer De Groot niet slechts het vakonderwijs, maar ook het teekenonderwijs een goed hart toe draagt.

Ook was ter vergadering aanwezig het eerelid, de heer Molkenboer, die eertijds jarenlang aan het hoofd der vereeniging heeft gestaan. Onder daverend applaus werd hij binnengeleid.

De volgende algemeene vergadering zal gehouden worden te Rotterdam.

Met algemeene stemmen werd besloten dat de vereeniging als lid zal toetreden tot het dezen zomer te Londen te houden congres voor teekenonderwijs en een gedelegeerde naar dat congres af te vaardigen. Het Bestuur werd gemachtigd den persoon daarvoor aan te wijzen.

De heer H. Hana, leeraar aan de dagteekenschool en kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam, hield eene met vele voorbeelden, teekeningen enz., toegelichte voordracht over „Ornament".

Na de pauze gaf de voorzitter eene toelichting van eene verzameling teekeningen van eene Hoogere Burgerschool te Batavia (leeraar de heer J. G. van Ingen Czn.), om te doen zien op welke wijze in Indië het teekenonderwijs wordt opgevat en gegeven.

Vervolgens hield de heer G. Homan van der Heide, uit 's-Hertogenbosch, eene voordracht over „het technisch teekenen".

De heer Joh. P. Levin Röder, uit Rotterdam, behandelde het vraagstuk van „het teekenonderwijs op de lagere school". Hij verdedigde daarbij o. a. de stelling dat het teekenonderwijs moet staan in dienst van de opvoeding en niet van het ambacht. Verbetering verwachtte spreker ook van aanstelling van technische adviseurs voor het teekenonderwijs op de lagere school. Ook wenschte hij dat de vereeniging meer daadwerkelijk in het belang van dat onderwijs zou optreden. De onderwijzers l. o. moeten beter in de gelegenheid zijn zich voor het teekenonderwijs te bekwamen.

Tenslotte besprak de heer N. F. Perk, uit Nunspeet „het onderwijs in teekenen en handenarbeid op lagere scholen in Engeland en Schotland".

Varia.

DE OUDSTE AFBEELDING VAN DE GEVANGEPOORT.

De heer Victor De Stuers maakte onlangs in zijn verslag over het Museum Gevangenpoort melding van een ontdekking, door hem gedaan in het Städelsche museum te Frankfort. Op een schilderij van Dirck Bouts, voorstellende Keizer Augustus, aan wien de Sibylle de geboorte van Christus verkondigt, heeft deze het grafelijke Haagsche hof afgebeeld, niet zonder zich menige ingrijpende vrijheid te veroorloven. Op dit paneel is ook de „Voorpoort van den Hove" (de tegenwoordige Gevangenpoort) met haar westwaarts liggende wenteltrap en met een brug over de beek te zien; de gevangenis ontbreekt er, hetzij dat die willekeurig door den schilder is weggelaten, hetzij dat die destijds nog niet aangebouwd was. Hoe dit zij, deze afbeelding uit de eerste helft der 15e eeuw is de oudste, die van dit monument bestaat.

Ingezonden stukken.

Het spijt mij, dat de Heer De Stuers zijn tijd te kostbaar acht voor het weêrleggen van wat hij mijne „bespiegelingen" noemt. Want nu komen wij niet te weten, hoe hij over het schrijven van geschiedenis denkt.

Toch gunt hij ons een kort kijkje van zijn opvatting daaromtrent. Want hij verlangt dat ik, zonder eenig bewijsstuk te kennen, zal aannemen, dat, wat hij den sinds jaren overleden Dr. Van der Linden in den mond legt, ook werkelijk door dezen geleerde is gesproken.

Hij houde mij ten goede, dat ik, zoolang geen bewijsstuk is overgelegd, blijf twijfelen, en meenen, dat wat omtrent het liberalisme tusschen 1870 en 1880 gezegd werd, de opvatting van Jhr. Mr. Victor de Stuers wedergeeft.

Doch zoodra het bewijs is geleverd zal ik niet in gebreke blijven, mijn ootmoedig *peccavi* te laten hooren.

A. W. WEISSMAN.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 16. Mededeelingen van de Maatschappij.
De N.A.B. en de Mij. t. B. d. B. door C. N. van Goor.
De Statuten Commissie van de B. N. A., ingezonden door Js. Ingenohl.
Actueele Vraagstukken. Artistiek-Technische en Maatschappelijke Belangen.
De Haagsche Raadhuiskwestie.
Verslagen van Vergaderingen. Afd. 's-Gravenhage 10 April 1908; Afd. Arnhem 5 April 1908.

Architectura No. 16. Het Stadhuis te Leiden door W. Kromhout Czn.
Verslag van de 1242ste Genootschapsvergadering van 15 April 1908.
Technisch Gedeelte. Statiek en Diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton. (Vervolg)

De Bouwwereld No. 17. Het openbaar slachthuis. Voordracht gehouden in den Frieschen Bouwkring op 20 Februari l.l. door G. J. Veenstra, architect.
De Pruisische wet op het ontsieren van steden, dorpen en landschappen (slot).
Losse plaat. Ontwerp biljardkamer door Louis Berden te Haarlem.

De Ingenieur No. 16. Discours over het wezen der zandfiltratie. Voordracht gehouden in de Vergadering der Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 15 Februari 1908 door J. M. K. Pennink (met afbeeldingen).
Bij het vijfjarige bestaan der Nederlandsche Chemische Vereeniging door R. A. van Sandick c.i.
Ingezonden stukken. Protest door S. Piek w.i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 16. Over salarisregeling enz. — Hoe de Gemeente Rotterdam hare Technische Ambtenaren betaalt. — Ingezonden. — Berichten. — Berekening electrische gelijkstroomnetten (vervolg).

De Aannemer No. 16. Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven. Parijs, 20—24 September 1908, Programma.
Een belangrijk verslag (slot).

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 42. Steenindustrie. — De inrichting van steenfabrieken in het Zuidwestelijk deel van Westfalen. — Chamotte-steen en de toepassing daarvan voor de Chemische-industrie (vervolg). — Het verkrijgen van een rookvrije verbranding.

Deutsche Bauhütte No. 16. Licht und Farbe in der neuzeitlichen Architektur II, door Gustav Ebe, met afbeeldingen.
Ueber Gesellschaftshäuser, door E. Schwinghammer, bij ontwerpen van Rud. Vogel.
Ein Beitrag zur Erhaltung des Otto-Heinrichsbaus in Heidelberg, door P. Rose.
Von der Einzelbildung der Werksteinbauten door H. A. Waldner, bij schetsen van C. Tinti te Hamburg.
Fassaden-Details, door K. Hahn bij studies van H. Lemke.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 4. Schetsen van de Canarische eilanden, Mimosa. — Het Kryogeen Laboratorium te Leiden, Dr. Z. P. Bouman. — De Fotografie in natuurlijke kleuren, F. Zernike. — Een nieuw practisch nood verband, H. A. B. F. Feickens. — Op bezoek bij een drietal broedende Weidevogels (slot), J. Daalder Dz. — Rekenmachines, Dr. H. F. Huisken. — Over (torsie) wrong bij boomen (slot), A. J. Schermbeek. — Verklaring van het paradox bij de beweging van den maan, J. A. Kerkhoven. — Linoleum, D. Stavorinus. — Iets over centrale verwarming, J. van der Breggen. — Wilde en gekweekte Voorjaarsbloembollen. — Eenvoudige Proeven. 4. Het blusschen van brand, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht, C. L. de Veer.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Utrecht. Uit een 130 ontwerpen voor een reclameplaat, ingekomen op de prijsvraag, die werd uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en omstreken, heeft de jury den eersten prijs (f 100) waardig gekeurd de teekening, ingezonden door den heer J. Rotgans, te Amsterdam, en den tweeden (f 50) het ontwerp van den heer W. H. Bik, assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Bergen-op-Zoom. Burg. en Weth. stellen den gemeenteraad voor aan den minister van binnenlandsche zaken te verzoeken een rijkssubsidie beschikbaar te stellen voor de restauratie van de Gevangenpoort.

Groningen. In het perceel H. W. Mesdagstraat 26 alhier is thans gevestigd het technisch bureau van den heer W. E. Cramer, ingenieur te 's-Gravenhage, welk bureau is ingericht voor de uitvoering van de plannen van het Hoofdcomité voor den aanleg van het tramsporennet in deze provincie. Met de uitwerking dier plannen is belast de heer C. Rutten, ingenieur voorheen chef de bureau op het bureel van den heer Cramer te 's-Gravenhage, onder wiens leiding reeds een begin met de werkzaamheden is gemaakt en opmetingen betreffende enkele detailpunten zijn gedaan te Groningen, Bedum, Onderdendam en Delfzijl, waarmede thans geregeld zal worden voortgegaan, om daarna van Groningen uit met het definitief uitzetten der lijn en het opmeten der aan te koopen terreinen aan te vangen.
Het voornemen bestaat om het eerst uit te werken de plannen van de lijnen Groningen—Bedum—Uithuizen en Groningen—Slochteren—Delfzijl.
Nog kan worden gemeld dat zeer ernstig wordt overwogen de spoorwijdte te brengen van 1.067 M., zooals aanvankelijk reeds was besloten op die der groote spoorwegen of 1.435 M

Nijmegen. Aan de Nederlandsche steenfabrieken staan 1.200 millioen steenen onverkocht, zoo wordt door een vakman in Maas-en-Waal verzekerd; en zonder dat er in den eersten tijd uitzicht bestaat dat hiervan een eenigszins belangrijke hoeveelheid zal verkocht worden.
De fabrikanten gevoelen daarom weinig lust, in den aanstaanden zomer de productie van grooten omvang te doen zijn; de campagne zal laat aanvangen en vroeg ophouden.
Een aantal werklieden tracht dan ook ander werk te vinden in Duitschland.

Personalia.

— Tot hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Groningen is door de Provinciale Staten benoemd de heer J. de Jong c.i., ingenieur van dien tak van dienst.

— Door de Provinciale Staten van Friesland is benoemd tot hoofdingenieur bij den Provincialen Waterstaat in dat gewest de heer L. van Krimpen c.i., ingenieur van den polder „Walcheren" te Middelburg, en tot ingenieur de heer D. T. Wouda c.i., ingenieur van het waterschap „De Regge" te Almelo.

— De heer G. Diephuis c.i. is benoemd tot ingenieur bij ke Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek vh. van Waning & Co. te Rotterdam.

— Tot teekenaar bij het Gemeentelijk Bouw-Woningtoezicht te Utrecht is benoemd, de heer J. Hupser, teekenaar bij de Gemeentewerken te Kampen en tot tijdelijk opzichter bij den zelfden tak van dienst, de heer C. J. Nodelijk, thans adjunct-opzichter in gelijken dienst te 's-Hertogenbosch.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur. Aan de N. V. Nederlandsche Meubel- en Houtwarenfabriek (voorheen Herm's de Vries & Co.) te Zaandam. Schriftelijke sollicitatie met copie van getuigschriften in te zenden aan den president-commissaris J. C. van Wessem te Zaandam. [1]

— Ingenieur van den Polder Walcheren, jaarwedde f 2500.— opklimmende tot f 3000.— met pensioen zonder korting, gezegeld adres aan den Voorzitter van genoemden polder Den Bouwmeester, Balans A 59, Middelburg, vóór 28 April 1908. [1]

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Directeur eener gevestigde zaak in Bouwmaterialen met de cliëntèle en het vak bekend en in staat eenig kapitaal te fourneeren. Brieven onder no. 35732 aan het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [1]

— Practisch Persoon op een Technisch Bureau tevens Machine magazijn, met het vak op de hoogte, om bij afwezigheid van den Patroon zijn plaats te vervangen. Brieven, onder no. 13361, bureau der Nieuwe Rott. Crnt. [1]

— Machine-Teekenaar, aan eene Machinefabriek. Brieven onder No. 13320 aan het bureau der Nieuwe Rott. Courant. [1]

— Scheepsbouwmeester als Technisch-Directeur eener N. V., speciaal bekend met het bouwen van sleepkasten. Sollicitatiën onder No. 11682, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (2)

— Aank. Machine-Teekenaar P. G., voor direct op een Technisch Bureau te 's-Gravenhage, reeds eenige jaren op een Teeken-Bureau werkzaam geweest. Aanvangssalaris f 50.— per maand. Fr. br. No. 14 aan het Algem. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, den Haag. (2)

— Opzichter bekend met Gas- en Waterleidingen en Electrotechniek en vreemde talen. Brieven letter A aan Mensing en Visser, Wagenstraat 27, 's-Gravenhage. (2)

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruiterschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	24—50 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—23 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 35—f 85	„
5 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 100	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 April.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het leveren en plaatsen van een volledige inrichting voor het verwarmen, ventileeren en verstrekken van warm water in het in aanbouw zijnde ontleedkundig laboratorium aan de Mauritskade De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect der Publieke Werken, ten Gemeentehuize, Kamer No. 147, van 10 tot 12 uur, de week vóór den dag van aanbesteding.

Amsterdam, ten 1.50 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij., in het centraal station: bestek no. 1112: het maken der onderbouwen voor drie draaischijven, op de stations Enkhuizen, Hilversum en Utrecht-Maliebaan, in 3 perc.; begr. perc. I f 5300; perc. II f 4100 en perc. III f 3900. Het bestek mer 2 teekeningen aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien dienst. Aanwijzing 21 April 12 uur spoortijd te Enkhuizen, 22 April één uur spoortijd te Hilversum en 11 uur spoortijd te Utrecht M. B.

Amsterdam, ten 2.20 ure, door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij. in het centraal station: bestek no. 1111: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van een verhoogde los- en laadplaats met losweg en het vergrooten van de goederenloods met bijkomende werken op het stationsemplacement Haaksbergen in 2 perceelen; begr. perc. I f 9650; perc. II f 1330. Het bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing 22 April ten 11.15 spoortijd.

Barendrecht, ten 12 ure, door den heer P. A. den Boer in het café van E. de Weerd: het amoveeren eener schuur en het bouwen eener burgerwoning met schuur; bestek en teekening ter inzage in genoemd café en aldaar te bekomen; inl. verstrekt de bouwk. J. D. Uijterlinde te IJselmonde.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Gemert, door Mej. Anna Prinzen in het koffiehuis van H. van de Ven ten 5 ure: het bouwen van 3 woonhuizen, uitgenomen levering metselsteen; bestek met teekeningen te bekomen bij den bouwk. Jos. Swinkels te Helmond.

's-Hertogenbosch, ten 10 ure, door het gemeentebestuur: 1. het maken van beerputten en overstortinrichtingen op het terrein bewesten de Dommel; 2. wijzigen der Museumzaal en diensttrap in het Raadhuis; 3. maken eener overwelving met beton-fundeering over de Binnendieze; 4. uitvoeren van verfwerken aan gemeentegebouwen, bruggen enz. Bestekken en teekeningen ter inzage op het Raadhuis en verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect. Aanwijzing gehouden.

Krabbendijke, door het gemeentebest: de levering van 50000 straatklinkers, Waalvorm. Aanbieding voor 27 April a.s. 27 April a.s. bij den Burgemeester.

Leiden, ten 11 ure, door de N. V. A. W. Sijthoff's Uitgevers-Mij., in het gebouw Doezastraat no. 1: het afbreken van het voorgeboew Doezastraat no. 1 en het bouwen van een tijdingzaal en kantoren voor het Leidsch Dagblad; aanw. gehouden; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore van den archit. W. C. Mulder.

Schoten, ten 11 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een directeurswoning op een terrein der gemeentegasfabriek; bestek en teek. verkrijgbaar bij den opzichter der gemeente voor den bouw der gasfabriek J. C. C. Voorvelt.

Tilburg, door den archit. F. C. de Beer: het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Kloosterstraat; teek. ter inzage en bestek verkrijgb. bij den archit.

Wirdum, door Mevr. de wed. K. G. v. d. Hem te Schrans: het bouwen van eene schuur en stalling voor 50 stuks hoornvee te Wijtgaard; bestek en teekening

„A en B komen verder met C overeen, dat B „gedurende bovengenoemden tijd zich naar de aan„wijzingen en bevelen van C stipt zal gedragen, „en hem als leerling zal dienen, dat hij beroeps„geheimen zal bewaren en zich in alle opzichten „zal houden aan de regelen door C te geven.

„B verplicht zich niets te doen, dat schade voor „C ten gevolge heeft, en dat hij niet zal toelaten, „dat anderen dit bij zijn weten doen. Hij verplicht „zich verder, zich niet zonder verlof gedurende zijn diensttijd te verwijderen, maar zich fatsoenlijk, „eerlijk en vlijtig te gedragen.

„A verklaart zich hierbij uitdrukkelijk bereid, om „alle schade, die voor C uit wangedrag, nalatigheid „of onwil van B zoude kunnen voortvloeien, te „vergoeden.

„A neemt op zich voor B kost en inwoning, „kleeding, instrumenten, benoodigheden en geneeskundige hulp te betalen.

„C verplicht zich om B gedurende den boven„genoemden tijd naar zijn beste vermogen in de „bouwkunst te onderwijzen of te doen onderwijzen.

„C zal B vrijaf geven gedurende minstens . . „weken per jaar, en wel dan wanneer C daarvoor „de gelegenheid geschikt acht.

„Ook zal C aan B toestaan de lezingen, lessen „en oefeningen bij te wonen, die noodig zijn, om „zich voor de examens van het Royal Institute of „British Architects voor te bereiden.

„Mocht C door ziekte of anderszins zijn vak niet „langer kunnen uitoefenen, mocht hij komen te „overlijden, mocht B door ziekte gedurende . . . . „achtereenvolgende maanden het onderwijs niet „kunnen volgen of mocht hij komen te overlijden, „dan zal een som van £ . . . . aan A door C of „zijne erven moeten worden terugbetaald, wanneer „de omstandigheid vóór . . . . . des jaars . . . . „zich voordoet. Maar wanneer de omstandigheid na „dien datum zich voordoet, is geen terugbetaling „verschuldigd.

„Wanneer B zijn leertijd volbracht heeft, dan zal „C hem deze leerovereenkomst ter hand stellen, „na er een getuigschrift aan te hebben toegevoegd".

Dit is de meestgebruikelijke vorm eener leerovereenkomst. Een andere komt hier in hoofdzaak mede overeen, doch de betaling van het leergeld is daarbij in termijnen vastgesteld.

De regelen omtrent prijsvragen, door het Institute gemaakt verschillen in sommige opzichten met die, welke op het vasteland gelden.

Als weinig aanbevelenswaardig schijnt het, ons dat slechts één deskundig beoordeelaar verlangd wordt, die door den Voorzitter van het Institute, op aanvraag der uitschrijvers van de prijsvraag, wordt aangewezen. De taak van dezen beoordeelaar is, om het programma op te maken, en den uitschrijvers van advies te dienen omtrent bouwsom en uit te loven prijzen. De beoordeelaar moet verder uitmaken, welke ingekomen ontwerpen wel en welke niet aan het programma voldoen. Ten slotte adviseert hij de uitschrijvers der prijsvraag omtrent de verdiensten der ontwerpen welke naar zijn oordeel aan het programma voldoen.

De prijsvraag-uitschrijvers, de beoordeelaars, noch de „employés" van beiden mogen aan de prijsvraag mededoen of later als architect van het bouwwerk optreden. Aan deze regel schijnt echter niet de hand gehouden te worden, althans bij de prijsvraag voor het Stadhuis te Londen werd de prijs toegekend aan den chef-de-bureau van den beoordeelaar.

Het Institute kent drie soorten van prijsvragen. De eerste is die, waarbij architecten door advertenties tot deelnemiug worden uitgenoodigd. Aan den vervaardiger van het beste ontwerp moet de uitvoering worden opgedragen. De tweede soort is die, waarbij per advertentie alleen gegadigden tot deelneming worden opgeroepen. Die gegadigden kunnen per brief alles aanvoeren, wat zij in hun belang noodig achten. Uit die gegadigden wordt een bepaald aantal gekozen, om tegen betaling een ontwerp in te leveren. De derde soort is de besloten prijsvraag, zooals ook wij die kennen.

Het is verboden, de teekeningen van een motto of kennelijk teeken te voorzien. In ieder geval moet de uitvoering aan den inzender van het beste ontwerp worden opgedragen. Geschiedt dit niet, of wordt de uitvoering uitgesteld, dan moet aan dien inzender 1¼ percent van de begrooting worden betaald, welk bedrag in mindering komt, als later de uitvoering aan den inzender tegen het gewone honorarium wordt opgedragen.

Het programma wordt slechts geleverd tegen betaling van een som, die f 12.50 niet te boven mag gaan. Dit bedrag wordt teruggegeven als een „bona fide" ontwerp is ingezonden, of als het programma binnen een maand is teruggestuurd. Ieder ontwerp moet vergezeld zijn van een verklaring, dat het het werk van den inzender is.

Van mededinging zijn uitgesloten: ontwerpen, die te laat inkomen; die niet aan het bij het programma bepaalde voldoen; die meer terrein innemen, dan aangewezen is; die met meer dan 10 pCt. het vastgestelde bedrag overschrijden. Een zeer eigenaardige bepaling is echter, dat de beoordeelaar, wanneer hij de beschikbaar gestelde som onvoldoende acht, met dit bedrag geen rekening behoeft te houden. Hierdoor worden de vorige bepalingen vrijwel waardeloos.

De uitschrijvers van de prijsvraag moeten zich bij de beslissing van den beoordeelaar nederleggen, tenzij er ten genoege van dien beoordeelaar worde aangetoond, dat de uitvoering van het werk door den bekroonde niet wenschelijk is.

Aan den beoordeelaar moet een honorarium van f 375, vermeerderd met ⅕ percent der begrooting, worden uitgekeerd.

De honorariumtabel van het Institute is zeer eigenaardig. Artikel 1 zegt: „De gewone belooning „der diensten van een architect, behoudens de nader „te noemen uitzonderingen, is 5 percent van den „kostenden prijs der werken, onder zijn leiding „uitgevoerd. Hierbij wordt gerekend, dat alles van „nieuwe bouwstoffen wordt gemaakt. Die belooning „is voor de noodzakelijke voorbereidende bespre„kingen en schetsen, een globale begrooting, de „noodige teekeningen, detailteekeningen en be„stekken, een stel doortrekteekeningen, een afschrift „der bestekken, het toezicht op het werk en het „nazien der rekeningen. Het opmeten voor de af„rekeningen is echter niet inbegrepen".

Om dit laatste te begrijpen, dient men zich te herinneren, dat in Engeland de architect wel de bestekken maakt, doch dat de hoeveelheden worden uitgetrokken door beëdigde „surveyors", die na afloop van het werk nagaan, in hoeverre de architect zich aan die hoeveelheden heeft gehouden en vaststellen, wat den aannemer toekomt.

Het honorarium omvat geen betaling voor onderhandelingen omtrent aankoop van terrein, het maken van situatiekaarten, het opmeten en waterpassen

van terreinen, het onderhandelen en teekenen voor het bouwtoezicht, de bemoeiingen in zake faillissement van den aannemer, het regelen van de tariefwerken en het onderwerpen van geschillen aan arbiters. Voor dit alles kan een extra-bedrag in verhouding tot den gebezigden tijd in rekening worden gebracht. De opzichter wordt door den architect aangesteld, doch door den patroon betaald.

Wanneer een werk minder dan £ 1000 kost, of wanneer het meubelen, schilderwerk, mozaïek, beeldhouwwerk, glasschilderwerk en wat dies meer zij betreft, kan de architect zooveel in rekening brengen als hij meent dat hem boven 5 percent toekomt.

Wordt een werk niet uitgevoerd, dan mag de architect 2½ percent in rekening brengen. Heeft reeds aanbesteding plaats gehad, dan heeft hij recht op 3 percent. Wordt gedurende de uitvoering een deel van het werk achterwege gelaten, dan is door den patroon voor dat deel 2½ percent verschuldigd. Als alleen schetsen zijn gemaakt heeft de architect recht op vergoeding van kosten en wordt de betaling naar den tijd en het werk aan die schetsen besteed, geregeld.

Als de patroon wijzigingen in de teekeningen verlangt, dan moet hij daarvoor extra betalen.

Het honorarium wordt den architect voor de helft betaald als de aanbesteding is goedgekeurd, en de rest in termijnen.

Wordt een architect naar elders ontboden, dan moet hem, behalve reis- en verblijfkosten, f 37.50 als minimum per dag worden betaald.

In het algemeen wordt zeer veel overgelaten aan de „discretie" van den architect. Engeland is het land der groote fortuinen; een architect van aanzien kan daar feitelijk rekenen, wat hij wil. Vandaar dat de honorariumtabel eigenlijk dien naam niet verdient, doch meer als een handleiding bedoeld schijnt.

Het Royal Institute of British Architects heeft ook „Algemeene Voorwaarden" vastgesteld, die uit 32 artikelen bestaan. Dit „Schedule of Conditions for Building Contracts" wordt voorafgegaan door de „Articles of Agreement" of overeenkomst van aanneming en kost f 0.60.

Van deze 32 artikelen heeft het laatste op arbitrage betrekking. Deze arbitrage wordt toegelaten voor alle geschillen, waartoe de uitvoering aanleiding kan geven, behalve die omtrent uitlegging van bestek en teekeningen, het verwijderen van onwillige of ongeschikte werklieden, het afkeuren van bouwstoffen of het overdragen van het werk aan een anderen aannemer. „Zoodra er een geschil„punt is ontstaan" zegt het artikel „moet de eene „partij dit schriftelijk ter kennis van de andere „brengen, waarna het in hoogste ressort wordt „berecht door . . . . . , of, zoo deze overlijden mocht, „niet in staat of onwillig mocht zijn, uitspraak te „doen, van iemand, die op verzoek van een der „partijen door den Voorzitter van het Royal Insti„tute of British Architects zal worden benoemd. „De uitspraak van dezen scheidsrechter is bindend „voor beide partijen. De scheidsrechter mag zijn „onderzoek niet beginnen, noch zijn uitspraak doen, „eer het werk gereed is of wordt geacht gereed te „zijn. Slechts wanneer het geschil de afgifte van „een betalingstermijn geldt, of zoowel architect als „aannemer dit schriftelijk verlangen, treedt de „scheidsrechter onmiddellijk op. De aan de scheids„rechterlijke uitspraak verbonden kosten worden „door den scheidsrechter bepaald, die ook beslist, „door welke partij zij gedragen zullen worden. De „scheidsrechterlijke uitspraak zal worden geacht er „eene te zijn als bedoeld in de Arbitration Act „van 1889."

Men ziet, dat zoowel de scheidsrechter bij geschillen als die bij prijsvragen zich aansluit bij het Engelsche stelsel van rechtspraak door één rechter. Dit stelsel werkt over het algemeen beter, althans vlugger, dan de rechtspraak op het vasteland, die door vele, doch slecht betaalde rechters plaats vindt, terwijl de Engelsche rechter, die een hooge bezoldiging geniet, uit de beste rechtsgeleerden gekozen wordt en daardoor het algemeene vertrouwen heeft.

De arbitrage is in Engeland door de wet van 1889 geregeld, en werkt uitstekend. Terwijl wij nog met de omslachtige, van ieder wettig gezag verstoken Raad van Arbitrage aan het tobben zijn, hebben de Engelschen, practisch als steeds, het vraagstuk reeds sedert bijna twintig jaar opgelost.

Het zou ons te ver voeren, bij al de 32 artikelen stil te staan. Daaronder komen natuurlijk heel wat bepalingen voor, die overeenstemmen met onze A. V. Maar andere zijn verschillend. Zoo kennen wij geen bepaling, dat de aannemer den „surveyor", die de hoeveelheden uittrekt, moet betalen. Die hoeveelheden worden alleen dan uitgetrokken, wanneer de aard van het te verrichten werk zich daartoe leent. Is dit niet mogelijk, dan wordt in daghuur gewerkt, en moeten de loonlijsten iedere week door den opzichter worden afgeteekend.

Eigenaardig is ook Art. 20, dat zegt: „Alle spe„cialiteiten, handelaars, fabrikanten of anderen, „die werk moeten verrichten of materialen moeten „leveren, waarvoor in het bestek bepaalde bedra„gen zijn uitgetrokken kunnen ten allen tijde door „den architect worden benoemd, uitgekozen of aan„gewezen; zij worden geacht te zijn onder-aannemers „in dienst van den aannemer. Wanneer echter de „aannemer bezwaar tegen den aangewezen persoon „heeft, of die persoon weigert, een overeenkomst „met den aannemer te maken, waarbij deze gevrij„waard wordt voor alle aanspraken, die de werk„lieden van den onder-aannemer op grond der „Workmen's Compensation Act, — de ongevallen„wet — zouden kunnen maken, dan moet iemand „anders door den architect worden aangewezen".

Boete voor te late oplevering kent men in Engeland niet. Als het werk niet voldoende opschiet, wordt den aannemer een waarschuwing gezonden. Zet hij dan niet binnen een bepaald aantal dagen het werk met kracht voort, dan wordt hem en zijn werklieden de verdere toegang ontzegd, en maakt een ander het werk af. Blijft er, ten slotte, wat van de aanneemsom over, dan wordt dit aan den aannemer uitgekeerd, is er een tekort, dan moet hij dit bijpassen.

Zulk een krasse maatregel zal wel niet dikwijls worden toegepast. Over het algemeen lijkt een Engelsch aannemer solieder en betrouwbaarder dan zijn collega's op het vasteland. Althans vele der Algemeene Voorwaarden zijn anders moeilijk te begrijpen, daar overal groot vertrouwen in zijn redelijkheid en goeden wil getoond wordt, en van onze „hang- en brandartikelen" geen spoor wordt gevonden.

In Engeland hecht men aan „*standing*". Niet slechts de aannemers, maar ook de architecten hebben daarom hun, grootendeels ongeschreven, wetten. Toch geeft het Royal Institute ook enkele voorschriften aan zijn leden. Het wordt onbehoorlijk

geacht dat architecten advertenties plaatsen, reclame maken, of boekwerken, die reclame beoogen, uitgeven. In het bijzonder wordt hun verboden, hun naam en adres op de schuttingen van werken in aanbouw of op voltooide werken doen plaatsen. Het wordt zeer onbehoorlijk geacht, zich bij personen aan te melden, om als architect werk te krijgen. Kortom allerlei dingen, waar een vastelandsch architect niets in ziet, zouden een Engelsch architect in opspraak brengen. En het gevolg is, dat de Engelsche architecten, al kan men over hun gaven verschillend denken, een aanzien hebben, waarom hun vakbroeders van het vasteland hen mogen benijden.

De Haagsche Raadhuisplannen.

(Met een plaat).

Toen wij onlangs de tentoonstelling van de raadhuisplannen bezochten, was onze eerste en laatste indruk, dat de oplossing van het sedert jaren aanhangige raadhuis-vraagstuk, door deze plannen nog in geenen deele was opgelost, een indruk, die ook door andere, zeer bevoegde, beoordeelaars gedeeld werd.

De moeilijkheden, die er zich bij voordoen, zijn van zeer verscheiden aard. Allereerst komen wel in aanmerking die, welke de situatie oplevert, in verband met den wensch, om den zetel van het gemeentebestuur en de gemeentelijke administratie te behouden op de plaats, waar die sedert onheuglijke jaren gevestigd waren en zich ontwikkeld hebben tot den omvang, die thans een zeer belangrijke uitbreiding van lokaliteit dringend noodig maakt.

Niet zonder voorbeeld, maar toch opmerkenswaardig is het „laissez aller", waarmede tot voor korte tijd door de vroede vaderen der resideutie de raadhuiskwestie behandeld of liever verwaarloosd werd. De Gemeentekas heeft duchtig moeten bloeden voor de gevolgen van menig uur van onbedachtzaamheid en thans, nu men bedachtzamer geworden ts, staat het te bezien of de gebrachte offers nog niet onvoldoende zullen blijken, om tot een bevredigende oplossing te geraken,

Dan komen daarbij de tyrannieke eischen van een steeds toenemend verkeer, ten opzichte waarvan ook in het verleden wel eens struisvogelpolitiek gevoerd is, maar die zich nu juist in het hart der oude stad doen gelden.

En ten slotte komt het zuiver architectonisch vraagstuk, dat tweeledig is en eerstens betreft het vinden van een goede distributie op het hier aangewezen terrein en ten tweede van een bevredigend en der residentie waardig uiterlijk aanzien van een harer belangrijkste, zoo niet het belangrijkste harer openbare gebouwen. Dit laatste punt heeft men zich niet gemakkelijk gemaakt door à priori aan te nemen en vast te stellen, dat het nieuwe gebouw zou worden ontworpen in den stijl van omstreeks 1730, den bouwtijd van het gedeelte, dat met zijn gevel naar het Kerkplein staat toegekeerd. Reeds vroeger heeft men gedacht, bij de uitbreiding indertijd, wij meenen onder beheer van den Directeur Reynders tot stand gebracht, niet beter te kunnen doen dan ook hier den gevel van 1730 zoo nauwkeurig mogelijk te copieeren. Dit was in zoover goed gezien, dat daardoor groote misstanden voorkomen zijn, want terwijl de gevel aan het Kerkplein zeer goed aansluit aan den oudsten zestiende eeuwschen bouw, dit bekende juweel van Nederlandsche Renaissance, doet de uitbreiding van Reijnders aan den voorgevel in 't geheel geen kwaad, zij staat er bescheiden naast en laat de rijke architectuur ten volle tot haar recht komen.

Ging men echter thans niet te ver, door voorzichtigheidshalve maar weder te decreteeren, dat het nieuwe gebouw in den stijl van 1733 moest ontworpen worden?

Wij meenen, dat de gemaakte ontwerpen ook dit hebben aangetoond, dat men hier heeft misgetast en het doel, het zooveel mogelijk sparen en in zijn waarde laten van het oudste en architectonisch meest precieuse gedeelte, toch niet bereikt werd. Zooals reeds van verschillende zijden, o. a. ook in het adres van de Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, terecht werd opgemerkt zou bij uitvoering van een der thans ontworpen uitbreidingsplannen, het kleine monument onvermijdelijk door den hooger opgaanden aanbouw worden geëcraseerd, doodgedrukt.

Men heeft de ruimte te veel noodig, om op het nog te beperkte, beschikbare terrein de tweede verdieping te kunnen missen. Maar ook, wanneer men met de kaart van 's-Gravenhage voor zich, van de aangrenzende gebouwen nog een derde meer, dan de thans beschikbare oppervlakte, geannexeerd denkt, zijn de moeilijkheden, die de naaste omgeving met hare nauwe straten en pleintjes oplevert, nog geenszins verminderd, en stuit men ook hier spoedig op de millioenenquaestie, die alle pogingen tot het aanbrengen van afdoende verbeteringen in het hart eener oude stad beheerscht.

Bepalen wij ons tot het architectonisch vraagstuk, dan moet betreurd worden, dat men de architecten niet vrij gelaten heeft in de keuze der vormen, die hen voor dit geval het meest passend voorkwamen, en zelfs het gegeven voorschrift niet ruim heeft opgevat, zoodat de nu tentoongestelde plannen te beschouwen zijn als wijzigingen van wijzigingen naar aanleiding van daarop uitgeoefende critiek, waarvan de bevoegdheid eenigszins in twijfel kan worden getrokken.

Dat een ontwerp niet altijd wint bij herhaalde wijziging weet ieder bouwmeester en onder de omstandigheden, waarop in de bouwbureaux van een gemeente gewerkt wordt, kan het wel als regel gelden.

De frischheid van een eerste conceptie, die niet uitgesloten is, ook bij voorgeschreven stijlkarakter, miste men min of meer in de tentoongestelde ontwerpen. Dit gemis zou nog duidelijker zijn uitgekomen, wanneer men ook het allereerste schetsontwerp, alreeds een paar jaren geleden door den gemeente-bouwmeester gemaakt, had geëxposeerd.

Dit eerste schetsontwerp is ter zijde gelegd, omdat het niet monumentaal genoeg geacht werd en toen zijn later de varianten ontstaan, waarvan op onze plaat reproducties zijn gegeven, en die te beschouwen zijn als een serie welgeslaagde studies in het achttiendeeuwsch karakter, dat men hier verlangde.

GEVELSCHETSEN

voor de uitbreiding van het Raadhuis te 's-Gravenhage.

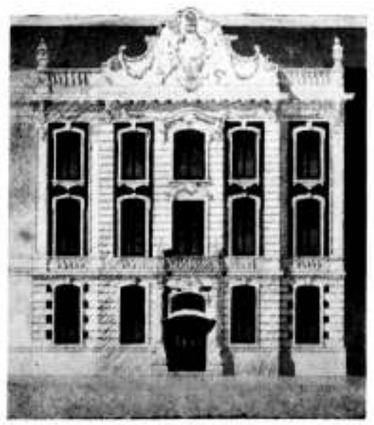
Architect, A. SCHADEE.

I.

II.

III.

IV.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
43ste Jaargang No. 18.

Tot goed begrip dient hier vermeld, dat deze schetsontwerpjes de hoofdpartij van de gevels van het nieuwe raadhuis voorstellen en wel het front, dat naar de Groenmarkt gekeerd zou zijn en dus het meest in het oog zou vallen.

In een volgend nummer zullen wij de bijbehoorende plattegronden reproduceeren, om in verband daarmede de situatiequaestie, die wij reeds boven aanroerden, eenigszins nader te beschouwen.

Eerst aan de hand daarvan zal het mogelijk zijn den lezer een denkbeeld te geven van den aard en omvang van het vraagstuk.

In hoever een prijsvraag hier uitkomst zou kunnen geven, daarover loopen de meeningen uiteen.

Wat kan het Gemeentebestuur hiervan terughouden? De vrees voor een negatief resultaat, zegt men. Maar een negatief resultaat kan ook somtijds nuttig zijn, om een eind te maken aan langdurig zoeken in verkeerde richting en te bevorderen een kloek besluit tot het zoeken van een oplossing op andere wegen.

(Wordt vervolgd).

Brieven van Piet van Diever.

VI.

Waarde Opmerker!

Begint het geweten te spreken, is er werkelijk zooiets van een réveil te constateeren een ontwaken uit den slaap der zonde?

Men zou het waarlijk gaan denken, als men de ontboezemingen der laatste dagen voor ernstig en weloverwogen opneemt. Wie had dat gedacht, dat de oprichting van dien Architectenbond allereerst tot gevolg zou hebben, dat de moraal in de bouwkundige kringen op de proppen zou komen. De heeren, die daar op den schrikkeldag te Utrecht vergaderden hebben wat op hun geweten. In de Maatschappij van Bouwkunst hebben zij de zaken zoo in de war weten te sturen, dat het Hoofdbestuur de kluts geheel kwijt is. Wat moet er nu van de aanstaande Meivergadering terecht komen. Van vele zijden hoorde ik reeds de meening uiten, dat alle gegevens voorhanden zijn, om er een Poolschen landdag van te maken, zooals er nog geen in de annalen der Maatschappij geboekstaafd is.

Dat 't nu zoo'n vaart zal loopen denk ik niet, tenminste als 't gelukt, door middel van den aan de vergadering voorafgaanden gemeenschappelijken maaltijd, de heeren in de gewenschte, gemoedelijke after-dinner stemming te brengen.

Als dan de moraal ter sprake komt zal het nog wel losloopen, maar als de afgevaardigde uit Arnhem te Amsterdam begint uit te pakken, zooals hij thuis deed, dan heb je, zou ik denken, de poppen aan 't dansen, want niet alleen werden daar te Arnhem oude grieven van jaren geleden opgehaald, maar er werd tevens niets meer of minder geeischt dan „absolute eerlijkheid". Mij dunkt men moet den schaterlach van Mephisto duidelijk hebben kunnen hooren, toen de spreker in allen ernst op dit thema aan het fantaseeren was. Het is een verheven denkbeeld, subliem, maar „du sublime au ridicule il n'y a qu 'un pas" en ik zou mij er voor wachten met zoo iets verhevens in een vergadering van gewone menschen aan te komen, uit vrees mij belachelijk te maken, want „le ridicule tue" is een even juist spreekwoord.

Toch heeft dit geleuter ook buiten Arnhem nog weerklank gevonden. Een inzender uit Vlaardingen in het laatste Bouwkundig Weekblad holt alreeds op het denkbeeld voort en wil de „absolute eerlijkheid" algemeen invoeren en daardoor het algemeen zedelijk peil van de menschheid verhoogen „De eerlijken, van welk vak ook, zegt deze schrijver, moeten krachtig worden gewaardeerd en gesteund door het publiek".

Voor zoover mij bekend, werden zij tot heden steeds door het genoemd publiek gesteenigd en gekruisigd.

In de Bondsstem, het orgaan van den Opzichters- en Teekenaarsbond is ook al een inzender aan 't bazelen over de moraliteit. „Hoog de Moraliteit" is zijn conclusie en daar kan ik mij heel goed mede vereenigen, hoog, heel hoog, liefst zoo hoog, dat niemand er bij kan, dan zijn wij er voorloopig van af.

De aannemers en de ingenieurs houden wijselijk in hunne vergaderingen en organen de moraal buiten het debat. De heeren aannemers bezigen haar naam alleen als wapen, wanneer de Directie der Genie á faire moet worden genomen over bestcksbepalingen, die hun niet aanstaan, maar waagt een ingenieur het, gelijk onlangs, iets van zijn meening te laten doorschemeren, omtrent de moraliteit der Amerikanen, dan wordt hij dadelijk terechtgewezen en hem gezegd, dat dit volstrekt niet te pas komt.

De kinderlijke naieveteit van deze moraliteitsuitingen zou hartverheffend, stichtelijk zijn. als wij niet leefden in de twintigste eeuw, in den tijd der schreeuwendste contrasten tusschen deze mooie, ik had haast gezegd malle, woorden en de dingen die wij dagelijks zien gebeuren. Nu klinken zij wel wat kinderachtig.

Het maakt geen slechten indruk, dat de heeren van den Architectenbond niet meedoen aan het algemeen gemoraliseer en het is te hopen, dat zij ook later niet op het terrein der moraal zullen verdwalen.

Shakespeare laat Hamlet tot Polonius zeggen, dat men onder tienduizenden moet zoeken, om een eerlijk man te vinden en dat is nog altijd waar, wanneer men absolute eerlijkheid d.w.z. het, menschelijkerwijs gesproken, onmogelijke eischt.

Laat de Bond maar wat lager bij den grond blijven en zich tevredenstellen met de verklaring zwart op wit van zijn leden, dat zij zich gedragen zullen, zooals het eerlijke lieden betaamt, dat zij zich onthouden zullen van zekere handelingen, die in de reglementen als afkeurenswaardig zijn aangeduid.

Zulk een verklaring kan immers ieder onderteekenen, ook al ware hij door de percentjes rijk geworden.

Laat de Bond maar waf lager bij den grond blijven en bedenken, dat het er om te doen is, zich de kaas niet van het brood te laten eten door andere, beter georganiseerde klassen van bij de bouwkunst betrokken personen. Laat men zich tot de economische en maatschappelijke belangen bepalen en verder ieder voor het het heil van zijn eigen ziel of de rust van zijn eigen geweten laten zorgen.

Nu is Piet van pessimist ook nog materialist geworden, zal mijn vriend Simone wel denken, als hij dit leest, want hij hecht schijnbaar geen waarde meer aan een moreelen grondslag van de menschelijke handelingen.

Gij, Opmerker, zult mij echter wel beter begrijpen en ik zal u niet behoeven te verklaren, dat ik wel, en wel zeer groote waarde daaraan hecht, maar ik hecht niet aan den schijn van een moreelen grondslag, die feitelijk niet aanwezig is, ik hecht niet aan mooie woorden, die een mooi, verheven denkbeeld uitdrukken, als motto voor een zeer alledaagsch gedoe, ik hecht niet aan een mooie vlag, die een minderwaardige lading moet dekken.

Wanneer ik mijne ervaringen uit den tijd mijner practijk eens verhaalde, zouden meerderen mij wellicht beter begrijpen, maar ik durf niet recht, want als de heer Weissman bewijsstukken ging vragen, zou ik die achterwege moeten houden, om personen, die nog in leven zijn, niet te compromitteeren of onaangenaam te zijn. Het verhaal zou nogal eentonig zijn, net als de geschiedenis van Saïdja, met dit verschil evenwel, dat waar in Multatuli's meesterstuk sprake is van buffels, die telkens afgenomen werden, in mijn verhaal sprake zou zijn van illusies, die telkens op min of meer ruwe wijze verstoord werden.

De inzender in het Bouwkundig Weekblad, die ik zoo even citeerde, spreekt o. a. van „hen, die ter wille van een mooi ideaal (zijn er ook leelijke?) eenig voordeel prijsgeven".

Ik weet bij ervaring wat dat beteekent, maar ik weet ook, dat men daar geen waardeering voor inoogst.

Ik heb die nooit verwacht of verlangd, het behoud van mijn ideaal was mij voldoende.

Ik wil echter wel bekennen, dat het mij dikwijls veel gekost heeft, naam en voordeel te verzaken, ter wille van iets hoogers en gij weet, meen ik, wat mij ten slotte heeft doen besluiten, de practijk vaarwel te zeggen. Het spijt mij, dat ik het zeggen moet, maar ik gevoel er geen spijt over, wanneer ik nu als toeschouwer het oog richt naar het tooneel, waarop ik vele jaren medespeelde en waarnam ook wat er achter de schermen voorviel.

Mijn belangstelling heeft het stuk nog altijd en vooral in de laatste bedrijven vind ik het heel interessant, al voorspellen sommigen ook, dat het zal uitgaan als een nachtkaars.

Wat maakt dit uit? vraag ik mij af; dat is wel meer gebeurd en op het onverwachtst ziet men dikwijls nieuwe stukken aangekondigd, treurspelen of blijspelen, kluchten zijn ook niet zeldzaam. De toeschouwers zullen zich voorloopig volstrekt niet behoeven te vervelen.

Als steeds

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

Vereenigingen.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Verslag van de Maartvergadering.

Onder voorzitterschap van den Heer Joh. Mutters Jr. had „Arti" weer een belangrijke bijeenkomst. Na afdoening van eenige zaken van huishoudelijken aard verleende de Voorzitter het woord aan den Heer J. H. Kremer, Directeur der Naaml. Vennootschap „Hengelosche Trijpweverij" te Hengelo, die zou spreken over: „Het Trijp in zijne esthetische verschijningen, zijne geschiedenis en weverij".

Spreker met zeer veel genoegen optredende te midden van kunstnijveren, van kunstzinnigen, die zeker ook groot belang in dit onderwerp zullen stellen, begon met de vraag: Wat is trijp? en wanneer daarop het antwoord luidde: grond, bestaande uit ketting en inslag, met bekleeding, dan diende dit nader omschreven, ten einde het weefsel „Trijp" behoorlijk vast te leggen.

De bekleeding toch is eene van speciale soort, het mohair verkregen van de Angora-geit, zoo genoemd naar het plaatsje Angora in Klein-Azië, vanwaar het dier is overgebracht naar Zuid-Frankrijk, Spanje en Zuid-Afrika met het doel de hoeveelheid grondstof voor de trijpweverijen te vermeerderen.

Waar nu het mohair de bekleeding uitmaakt zijn daardoor vanzelf uitgesloten fluweel, velours d'Indien of velveteen en moquette.

De oude trijpen waren, dit dient opgemerkt, evenwel ook niet met mohair geweven. Zoo is het met het velours d'Utrecht, nog te vinden in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht, evenals met dat, waarvan stalen te vinden zijn in het Nederlandsch Museum te Amsterdam.

Wanneer het mohair in gebruik gekomen is, kan men niet bepalen. Zeker is het, dat reeds in oude tijden Klein-Azië het gebruik kende, en het over Rusland zijn weg over het vasteland van Europa gevonden heeft. In 1830 deed het zijn intrede in Engeland en sedert dien tijd werd Bradford de markt voor mohair in Europa.

Bij het velours d'Utrecht bestonden de grondraden uit linnen, wol of mohair, en in 1780 werd voor het eerst in een boek van geitenhaar gesproken als de stof om het trijp zijne bekleeding te bezorgen.

Op één wijze is zeker wel wat nieuws gevonden en dat betreft het patroneeren.

De trijpen zijn in hoofdzaak te verdeelen in twee soorten, die met staande pool, het velours d'Utrecht en die met liggende dito, het velours de Naples.

Beide velours zijn weer onder te verdeelen in ongepatroneerde of effen en gepatroneerde stoffen. De gepatroneerde velours d'Utrecht worden ingeweven en ingeperst, de laatste zonder, met gedeeltelijk en geheel relief.

De gepatroneerde velours de Naples ingeweven, ingeperst en opgeperst, terwijl eene bijzondere soort daartoe ook te brengen is: de kreukeltrijp.

Het grondweefsel van het trijp wordt vooraf geverfd, het bekleedsel is wit en wordt eerst aan het stuk geverfd. Dit verven levert wel zijn eigenaardige bezwaren, daar het alleen kan geschieden naar een kleurstaal, nimmer naar willekeurige andere stoffen en evenmin naar oude trijpen.

De bekleeding bestaat uit pluisjes, meer technisch polen genaamd en ook wel lusjes, waardoor de zoogenaamde frisés in de wereld komen.

De eenvoudigste patronen worden verkregen door twee verschillende wolsoorten te verwerken, mohair en schapenwol. De laatste bezit de eigenschap bij het verven meer kleurstof op te nemen en dus donkerder te worden, tengevolge waarvan de gestreepte patronen ontstaan. Die nieuwe patronen zijn te danken aan Eduard Verkade, die spreker's voorganger aan de fabriek was, voor hij tooneelspeler werd.

Om nog een andere greep uit het patroneeren te doen, behandelde spreker de gedeeltelijk relief patronen, waarbij lussen en pluizen van verschillende hoogte dienst doen en de Jacquard-machine tegenwoordig de bewerking zeer vergemakkelijkt.

Vervolgens gaf spreker een uitvoerig overzicht van de wijze, waarop het trijp met de liggende pool, het velours de Naples, vervaardigd wordt. Hoe wordt nu dit trijp verkregen? Onder groote spanning wordt het geweven stuk om een bronzen rol van gaatjes voorzien opgerold en dan in water gekookt. Groote moeielijkheden doen zich daarbij voor. Is het stuk niet volkomen recht op de rol gebracht, dan is het na de bewerking bedorven en voor het doel verder ongeschikt, of het kan zich voordoen, dat het stuk door te groote spanning plotseling afknapt en aldus zijn waarde verliest.

Daarna ondergaat het zijn laatste afwerking; het wordt op een trommel gebracht om het te slijpen.

Het kreukeltrijp is wel van algemeene bekendheid. Het komt dan ook onder negen verschillende benamingen voor. Onze ouders en grootouders maakten er veelvuldig gebruik van. Stukken, waar eene fout ingeslopen was, konden veelal nog tot kreukeltrijp verwerkt worden. Het is bekend, dat men in Duitschland dergelijke tot kreukeltrijp verwerkte stukken op zij legde als Holländer stukken.

De ingeperste patronen hebben al vroeg grooten opgang gemaakt. In de oud-Hollandsche huizen dienden ze als wandbekleeding. Fraaie ouden treft men nog aan in de onderscheidene Lodewijkstijlen, zelfs nog hier en daar van de 16de eeuw.

De patronen worden ingeperst op een rol. Hoe oud de rollen, in verband met de dessins, zijn, is niet gemakkelijk na te gaan. Spr. had van Jan Kalf vernomen, dat men veilig kan aannemen, dat de rollen even oud zijn als de dessins aangeven, indien geconstateerd kan worden, dat het trijp ouder is dan 50 jaar, daar men eerst omstreeks 1870 in staat is geweest, de dessins na te maken.

Na de pauze behandelde spr. iets van de geschiedenis. Dit is echter niet veel. Er is niets bekend, niets geschreven, in geen enkele richting vindt men eenig licht. Alleen bestaat in het Fransch een werkje von Roland de la Platière, waarin het kenmerkende van het trijp wordt beschreven. Vraagt men: Waar komt het vandaan? en hoe is het ontstaan? Men kan zich in gissingen verdiepen, maar veel verder komt men niet.

Het meest sluit het trijp aan bij het fluweel. Mogelijk was zijde te duur voor den minderen man en was het een bewust streven een andere stof te vinden, misschien ook veroorzaakt door de moeilijkheid om zijde te verkrijgen, dit tenminste voor zoover de kleeding betrof.

De Utrechtsche manufactuur gebruikte zelfs zijde voor de trijpververvaardiging, zooals de voorbeelden in het Museum daar aantoonen.

Spr. besloot met een korte vergelijking tusschen fluweel, trijp en moquette. Het eerste wordt met zij, het tweede met mohair, het laatste met wol geweven. Uit het fluweel kwam blijkbaar het trijp voort.

Het moquette komt overeen met het trijp, maar fluweel en moquette beide zijn anders geweven, ze hebben een andere binding.

De causerie werd verlucht en verduidelijkt door een groot aantal stalen van flinke afmeting van verschillende trijpen in de fabriek te Hengelo vervaardigd.

Hartelijk dankte de Voorzitter den spreker, die diep in zijn onderwerp was ingegaan. Men had geluisterd en geleerd, Gaarne zou men een andermaal Spr. zijn onderwerp hooren vervolgen.

Nadat de voorzitter ook nog dank gebracht had aan den Heer Jac. Bodaan voor zijn geëxposeerde ontwerpen van intérieurs en den leden medegedeeld, dat spoedig voor „Arti" gelegenheid zou bestaan, gezamenlijk „De Zwerver" te gaan bezichtigen, daartoe door den Heer W. O. J. Nieuwenkamp uitgenoodigd, werd de officieele vergadering gesloten.

Geruimen tijd bleven de leden echter nog samen, om de kunstbeschouwing verder in oogenschouw te nemen, allerlei inlichtingen aan den spreker van den avond te vragen en den tijd te slijten aan de leestafel, voorzien van de nieuwste werken op het gebied van kunst en kunstnijverheid, die ook weer heel wat stof tot onderhoud en gezellig samenzijn boden.

Ingezonden stukken.

Het Huygensmonument.

Mijnheer de Redacteur!

Verleen s. v. p. plaatsing aan onderstaande opmerkingen in Uw weekblad betreffende het verschil van zienswijze bij Directeuren der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen ter eene en den Gemeenteraad der Residentie ter andere zijde, in zake het „eereteeken" voor Christiaan Huygens.

Inmiddels met verschuldigd respect

Uw Dienaar

S. W. HOEGEN.

Roermond, 27 April 1908.

Met aandacht en belangstelling — dit laatste voor zooveel aangaat „het algemeen belang" — heeft schrijver dezes den strijd gevolgd die is ontstaan na het ingeleverd ontwerp voor een gedenkteeken aan Christiaan Huygens, door Dr. Cuypers.

Geheel buiten den strijd staande en ook in geenerlei opzicht persoonlijk daarbij geïnteresseerd, hebben mij niettemin getroffen, de *drogredenen* aangevoerd tegen den vorm van dat ontwerp, door den Haagschen Gemeenteraad, bij monde van de Commissie uit haar midden.

Is de hooggeroemde Oud-Hollandsche eerlijkheid en oprechtheid nog daar — dan twijfel ik niet of de Commissie uit den Raad zal moeten erkennen: „wij veinzen eene juistheid van zaakbeschouwing „bij ons beweren, waarin ons harte niet deelt, „maar wij *willen* dat alzoo, omdat onze renkzin„tuigen eenigen wierookwalm hebben opgevangen „in het ontwerp Cuypers, en niets is onze ziele „meer wiederwillig".

Eerstens plaatst zich de Raadscommissie op een standpunt, hetwelk het hare niet is, namelijk: „de beoordeeling van het gedenkteeken", vermits aan haar alleen is toegezegd: „*de plaatsbepaling*".

Verder is de Commissie wel zeer gewetens nauwgezet, waar zij den erflater zoo naar de bewoordingen beluistert, en aldoor praat van een *standbeeld*, terwijl zij elders zegt: „wij hopen, dat „de Maatschappij der Wetenschappen alsnog zal „zal inzien, dat men een ontwerp voor een stand„beeld, zooals de erflater zich dit „waarschijnlijk" „(sic) heeft voorgesteld, behoort op te dragen aan „een beeldhouwer".

Ook deze terechtwijzing behoort niet tot 's Raads competentie.

Dr. J. Bosscha — toch zeker wel eene autoriteit die eenige aandacht verdient — betoogt in zijne

memorie, dat de getrouwe voorstelling van de lichamelijke figuur *met geen mogelijkheid* eenig denkbeeld, den geleerde waardig, kan geven van zijn werk.

Hiertegen vernemen wij van de Commissie den volgenden ongehoorden onzin. „De getrouwe (sic.) „afbeelding wekke in den aanschouwer de herinne„ring aan wat de geleerde Nederlander heeft ge„wrocht, en zoo noodig (sic) kan, om aan het ge„heugen of de onwetendheid van den beschouwer „tegemoet te komen, de omlijsting zijne werken „of daden symboliseeren".

Indien elk stoffelijk symbool van geestelijke begrippen uit den aard der zaak armoedig is, welke verzinnelijking van geestesgaven moet dan worden teweeggebracht door de aanschouwing van eene uit steen of metaal gevormde menschelijke figuur?

Indien wij — als tijdgenooten van Vorst von Bismarck, — dezen niet kenden, zouden wij dan uit de beschouwing van zijn standbeeld in Goslar kunnen besluiten, dat deze *voor alles*, een groot staatsman was? — Immers neen! —

Het beschouwen van eene menschelijke figuur beteekent alzoo niets, waar sprake is te komen tot een juist denkbeeld aangaande zijnen geest, zijne denkwijze en kundigheden, zijn deugd, zijn zielenadel, enz. enz.

En hoeveel klemmender wordt nog dit bewezen, wanneer wij opmerken, dat de preciese contrafactie, eerst scheppingen zijn van den laatsten tijd.

Moet men laten varen: „aldus de Raads-Commissie" — de voor aesthetische opvatting heillooze en doodelijke gedachte, dat het Huygenskunstwerk vóór alles zal zijn een plaatwerk van diens leven en daden"?

Acht de Raads-Commissie zoodanige gedachten — aangenomen hare aanwezigheid — heilloos en doodelijk voor de aesthetica?

Heeft de Raads-Commissie er wel aan gedacht dat „in casu" de eischen den der aesthetiek de *tweede* plaats innemen? Natuurgetrouwheid vervult hier de *eerste* plaats. Bij een ontwerp voor een tempel, een monumentale brug, een openbaar gebouw, enz. vraagt de schoonheidsleer alle aandacht voor zich. De doelmatigheid behoeft hierbij niet veronachtzaamd te worden.

Er bestaan onder de gedenkteekenen en standbeelden der eerste en middeleeuwen ware caricaturen en nochtans zal dit den spotlust niet opwekken bij hen, die weten wat de voorstelling bedoelt. Zoo is dus de waardeering van een gedenkteeken of standbeeld geheel individueel, hangt af van de beteekenis en moraliteit van den beschouwer. Met duizend en meer voorbeelden op elk gebied van kunst en wetenschap is dit beweren te staven. Verlangt men bij standbeelden in de eerste plaats onberispelijk schoone gestalten, dan zou men komen tot vergoding der stof en in dergelijk geval verloochent men den tijdgeest.

Het is te begrijpen en te billijken in den Haagschen gemeenteraad dat hij verzot is op standbeelden en vooral dezulke die imponeeren. Daarbij laat zich dan alles *denken*, onverschillig of het raak is of niet.

Het wil ons voorkomen, dat juist het ontwerp van Dr. Cuypers beantwoordt aan het beoogde doel, alzoo het niet de dwaze begeestering wekt van caroussel-versiering, maar integendeel den beschouwer noopt tot kalme overweging, van wat hij in dit monument heeft te zien en te waardeeren.

De onverschilligheid en afgekeerdheid van den Raad ten opzichte van de afdoening der aanhangige zaak door Directeuren van de Holl. Maatschappij der Wetenschappen, blijke nog helder uit hare afwijzing om genoegen te nemen in wijziging van het ontwerp en ten slotte overtuigend uit deze woorden:

„Mocht na onze bezwaren Uwe Maatschappij besluiten af te zien van het stichten van een gedenkteeken, dan kan de raad er zich slechts in verheugen, dat de waardige overledene zóó breed zijn uitersten wil omschreef, dat, werd zijn hoofdwensch door de Maatschappij, die hij daartoe uitverkoren achtte, niet vervuld, niettemin eenig ander nuttig openbaar doel daardoor zal worden bereikt."

De lezer zal met ons doorzien dat de Haagsche gemeenteraad zich hier meester maakt van een vrijbrief die uitsluitend aan de Maatschappij der Wetenschappen toekomt.

Het is dan ook te hopen dat de Maatschappij der Wetenschappen de obstructie van den Haagschen gemeenteraad doorschouwe, zich in hare rechten zal handhaven, zal vasthouden aan haar voornemens en met betamelijk geduld zal wachten op de plaatsbepaling door den Raad.

Het spreekt van zelf, dat deze plaatsbepaling toch eenmaal zal moeten geschieden, wil de Raad den schijn vermijden van boos opzet en bekrompen partijdigheid.

(De Rijksadviseurs).

Ik verhaalde eene aanmaning door Dr. van der Linden aan Mr. Vosmaer gegeven.

De Heer Weissman, mijn verhaal besprekende, neemt de vrijheid, *mij* de aanmaning van Dr. van der Linden in den mond te leggen.

Zonder eenige opheldering omtrent die willekeurige handeling te geven

Nu ik tegen deze ergerlijke verdraaiïng opkom, tracht hij zich te redden door te zeggen, dat hij niet gelooft, dat die aanmaning van Dr. van der Linden was, maar *meent*, dat zij van mij is.

En dan durft hij mij nog bewijzen te vragen!

Mooie manieren inderdaad!

25 April 1908. VICTOR DE STUERS.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 17. Mededeelingen van de Maatschappij. Vergadering van de commissie voor de herziening van de Honorariumtabel, gehouden te 's-Gravenhage 18 April l.l. Vergadering van het Hoofdbestuur, gehouden te 's-Gravenhage 18 April l.l. Concept statuten en Huishoudelijk Reglement. De beroepsplichten van den architect met een naschrift van den voorzitter.

Unfair. Correspondentie tusschen den heer W. van Veen voorz. der afdeeling Utrecht en den voorzitter der Maatschappij.

Gardens Old and New. Boekbeschouwing.

De Prijsvraag voor het Raadhuis te Londen, met afbeeldingen van het bekroond ontwerp.

Architectura No. 17. Het Stadhuis te Leiden, A. W. Weissman en W. Kromhout Czn.

Technisch Gedeelte. Over het betrachten der zuinigheid bij het ontwerpen van betonwerken. — Statiek en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton (vervolg). — Tochtvrije ingangen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

De Bouwwereld No. 18. Landelijke Bouwkunst bij een ontwerp van Van den Broucke, Pachthoeve van het kasteel Ronceval (Bulletin des Métiers d'Art).

Het Openbaar Slachthuis, door G. J. Veen-tra (vervolg).

De Ingenieur No. 17. De Seininrichtingen van het nieuwe station Rosendaal. Voordracht ter inleiding van het bezoek aan dat station van de vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Inst. van Ingenieurs op 16 October 1907, door C. G. J. W. Koopman, met afbeeldingen en 4 platen.

Economie van electrische centralen langs commercieelen weg, door Th. E. Maltha c. i., met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Naar aanleiding van de critiek over de middelen om Soerabaja aan een betere haven en haventoegang te helpen, door W. H. van Goor c. i., met afbeeldingen. — Gedeeltelijke afsluiting der Zuiderzee en droogmaking van de Wieringermeer, door V. P. J. de Blocq van Kuffeler.

De Aannemer No. 17. Middelbare Technische School.

Vergadering van het Hoofdbestuur op 23 April 1908, kort verslag.

Commissie inzake de Trusts.

Borgstelling.

Toepassing Raad van Arbitrage.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 43. Arbeidscontract. — Coalite, een nieuwe brandstof. — Rechtszaken.

Deutsche Bauhütte No. 17. Licht und Farbe in der neuzeitlichen Architectur III, door Gustav Ebe.

Fassadenmalereien aus alter und neuer zeit, door H. H. A. Waldner, met afbeeldingen.

Technische und wirtschafpliche Verbesserungen in der Holzkonstruktion, door K. Hahn, met afbeeldingen.

Ein Bauernhof, door M. Heeren bij een ontwerp van H. Grage, Altona.

Ein Landhaus ontwurf bij een ontwerp van G. ten Damm, Elberfeld.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Vredespaleis. — Bij de Woensdag te 's-Gravenhage gehouden aanbesteding tot het maken van de fundeeringen en onderbouw van het Vredespaleis, waren ingekomen de biljetten van de volgende 57 inschrijvers:

G. S. Kielstra, te Drachten f 179.883; — G. K. Donker, te 's-Gravenhage f 170.800; — F. J. Turin en F. A. Huckrieds, te Apeldoorn f 167.370; — F. van den Berg en H. van den Biggelaar, te Amsterdam f 167.350; — C. Wegerif, te Apeldoorn f 163.000; — J. L. Seeuwen, te 's Gravenhage f 156.360; — W. P. Pas, te Dordrecht f 154.000; — J. C. Meijers, te 's-Gravenhage f 153.402; — H. Schiphorst en J. Philips, te Haarlem f 152.600; — J. A. Jonker & Zoon, te Haarlem f 151.800; — P. Zevenbergen, te 's-Gravenhage f 151.400; — B. W. de Blécourt, te Nijmegen f 150.700; — D. Opzoomer, te 's Gravenhage f 149.847; — J. Th. Schulten, te Delft f 149.400; — G. J. van Slingerland, te Schoten f 149.000; — A. van Slingerland, te Haarlem f 148.337; — S. Bos, te Heemstede f 147.800; — J. K. van Haren, te Nijmegen, f 143.777; — C. Bastiaansen en J. van Rijn, te 's-Gravenhage f 143.615; — H. Siegers, te Amsterdam f 139.900; — G. Effrig, te Rotterdam f 139.900; — N. van Eck, te Nijmegen f 139.774; — C. van Leeuwen Jr. te Rotterdam f 139.700; — M. Bakkeren, te Prinsenhage f 139.700; S. S. Stolk, te Rotterdam f 138.700; — Wolterbeek & Van Dorp, Rotterdam f 138.400; — H. R. van Rijmsdijk en J. J. Cos, te 's Gravenhage f 138.300; — S. Aarseman, te Velsen f 137.800; Beton-Maatschappij voorheen P. Bourdrez, te 's-Gravenhage f 137.374; — M. van der Spek, te Rotterdam f 136.825; — H. Wienhoven, te 's-Gravenhage f 136.600; — v. d. Pluym & Gielen, te Rotterdam f 136.320; — B. Huizinga, te Bergen f 136.300; — Gebrs. Dessing, te Gouda f 136.200; — S. Schoonboom, te Voorburg f 135.995; — A. Geldens, te Nijmegen, f 135.900; — A. M. van Beusekom, te 's-Gravenhage f 134.840; — W. M. Weyers, te Tilburg f 133.750; — W. M. Thyssen en A. van Doorn, te Amsterdam f 133.459; — J. J. Duyns, te Gouda f 133.133; — firma Van der Vlucht en Domhof, te Amsterdam f 131.740; — H. C. Albers, te Amsterdam f 130.981; — J. H. de Wilde, te Gouda f 130.729; — J. van der Vlucht, te 's-Gravenhage f 130.670; — firma J. van den Elshout Gzn., te Scheveningen f 128.825; — D. Serlijn en A. J. de Haan, te Amsterdam f 128.680; — C. Nieuwenhuyzen, te Dordrecht f 128.460; — W. van Leeuwen Jr., te Rotterdam f 128.490; — J. H. Stelwagen, te Rotterdam f 126.980; — A. Bogerd, te 's-Gravenhage f 126.700; — J. H. Paardekooper & Zn., te 's-Gravenhage f 125.960; — J. C. D. van Geytenbeek, te 's-Gravenhage f 125.864; — Z. Gelens en J. v. d. Wal, te 's-Gravenhage f 123.600; — B. Weenink en R. van der Meulen, te 's-Gravenhage f 119.980; — W. van Spronzen, te Monster f 119.900; — G. J. W. van Dorssen, te Amersfoort, en H. L. Aalburg, te Amsterdam f 115.614; — G. Nollen, te 's-Gravenhage, en J. H. Heymerink, te Nijmegen f 112.500.

Personalia.

— Tot gemeente-opzichter van Zandvoort is benoemd de heer Schermers, aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Inspecteur van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf, Utrecht. Jaarwedde van f 1.00— f 1200 op zegel gestelde requesten van Burgemeester en Wethouders van Utrecht vóór 15 Mei 1908. Vereischten: bekendheid met aanleg, revisie en keuring van Huisinstallaties, Revisieteekeningen en het IJken van Meters. (1)

— Directeur. Aan de N. V. Nederlandsche Meubelen Houtwarenfabriek (voorheen Herm's de Vries & Co.) te Zaandam. Schriftelijke sollicitatie met copie van getuigschriften in te zenden aan den president-commissaris J. C. van Wessem te Zaandam. [2]

— Directeur eener gevestigde zaak in Bouwmaterialen met de cliëntèle en het vak bekend en in staat eenig kapitaal te fourneeren. Brieven onder no. 35732 aan het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [2]

— Practisch Persoon op een Technisch Bureau tevens Machine magazijn, met het vak op de hoogte, om bij afwezigheid van den Patroon zijn plaats te vervangen. Brieven, onder no. 13361, bureau der Nieuwe Rott. Crnt. [2]

— Machine-Teekenaar, aan eene Machinefabriek. Brieven onder No. 13320 aan het bureau der Nieuwe Rott. Courant. [2]

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	"
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	"
6 Waterb. Opzr.	24—50 j.,	f 60—f 110	"
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	"
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	"
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	"
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	"
2 Werkt. opz. (construct.)	22—23 j.,	f 80—f 110	"
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 125	"
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 35—f 85	"
5 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 100	"
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	"
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	"
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	"

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 4 Mei

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken en vernieuwen van gedeelten kademuur langs de Nieuwe Prinsengracht en den Singel. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een steiger en vier dukdalven in de Petroleumhaven. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: a. het bouwen van een politieposthuis aan de Westermarkt; b. het bouwen van een politieposthuis aan de Emmastraat. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Hof van Delft, ten 11.30 ure, door het gem. best.: het aanleggen van straten en het maken van rioleeringen met bijkomende werken in het verlengde van de Willemstraat; bestek en voorw. ter inzage ter secr. en aldaar verkrijgbaar.

Nijmegen, ten 10 ure, door de genie: bestek no. 128: het bouwen van een stal te Nijmegen, raming f 16700; best. en proces-verbaal van inlicht. ter lezing in het koffiehuis van den heer Kros in de Platenmakerstr. en verkrijgb bij den besteder.

Tinte bij Brielle, door de kerkeraad der geref. kerk: het bouwen van eene kerk met 220 zitplaatsen aldaar; Bestek en teekening à f 1.00 verkrijgbaar aan het Bureau van den Architect. Tjeerd Kuipers, Amsterdam, Sarphatiepark 108. Aanwijzing gehouden.

Culemborg, door het gemeentebestuur: 1. het verbouwen van het commissariaat van politie; 2. het maken van beschoeiingen en leveren en plaatsen van ijzeren hekwerken bij de ziekenbarak aan de Zandpoort; 3. het maken, leveren en plaatsen van een kast voor school II; aanw. gehouden; bestek en teekening te bekomen ter secr. en aldaar ter inzage; inl. bij den gem. arch. G. Prins.

Meijel, ten 4 ure, door den dir. van de stoomzuivelfabriek ten herberge van Th. Joordens: het bouwen eener stoomzuivelfabriek met directeurswoning; bestek en teekeningen te bekomen bij den bouwk. W. J. Gooden; aanw. op den dag der best. ten 11 ure.

DINSDAG 5 Mei.

Bovenkerk, ten 2 ure, door den bouwk. J. W. de Heij en Zn., in het koffiehuis van Boerlage: het bouwen van een boerderij in den Bovenkerkerpolder. Aanw. des voormiddags ten half elf. Bestek en teekeningen te verkrijgen bij den boekhandel. De Heij-Stammeijer te Hoofddorp.

Lochem, ten 6 ure, door den arch. B. J. Beeftink in het café Meenderink: het bouwen van een woning met stalling op Stijgoord bij Lochem; best en teek. verkrijgb. bij den aanbest. en ter inzage in gen. café.

Middelburg, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: het maken en stellen van een ijzeren overkapping voor een steenkolenbergplaats achter de gasfabr.; bestek en teekeningen ter inzage en te bekomen ter Gemeentesecretarie; aanw. 27 April te 2 uur.

Groningen, ten 12 ure, door het prov. bestuur in haar gebouw ald.: het maken van een laboratorium voor physiologie op een terrein aan den Oosterbinnensingel; raming f 130000; bestek ter lezing aan het ministerie van Binnenl. Zaken, aan het prov. bestuur te Groningen en verkrijgbaar bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage; inlichting verstrekt de rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen enz.; aanw. gehouden.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Ministerie van Waterstaat.

Landsgebouwen.

Aanbesteding.

Op **Woensdag 3 Juni 1908,** des voormiddags ten **11 ure,** zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, aan het gebouw van zijn Departement, te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het verrichten van eenige verfwerken aan Landsgebouwen te 's-Gravenhage.

Raming: f 5570.

Het bestek no. 77 ligt na 20 Mei 1908 ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de District, Nassau Odijckstraat no. 59 te 's-Gravenhage, aan de lokalen der Provinciale Besturen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten, te bekomen bij de firma Gebroeders VAN CLEEF, boekhandelaars, Spui no. 28a te 's Gravenhage, en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 13 Mei 1908, des voormiddags te 9 ure.

's-Gravenhage, 27 April 1908.

Antiquariaat van de „Opmerker"

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 9 MEI 1908 No. 19.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.— te voldoen

a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of

b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bijvooruitbet.)

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bijvooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25

Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer 0.15

Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Vleesch noch visch.

Hoopten wij, toen wij in een vorig nummer de reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bespraken, op toenadering van die Maatschappij tot den Bond, nu het ontwerp der nieuwe statuten is openbaar gemaakt, blijft er niet veel hoop over.

Immers de vervaardigers van dit ontwerp hebben gepoogd, het vleesch van de Maatschappij als algemeen kunstlichaam met de visch van den Bond als vakvereeniging tot één gerecht te maken, wat niet smakelijk zal zijn. En al gelukt het wellicht, den leden dezen schotel, eer den 12 Mei de gemeenschappelijke maaltijd begint, te doen slikken, de bedenkelijke gevolgen van de zonderlinge spijze zullen zich weldra openbaren.

Volgens het ontwerp zal de Maatschappij voortaan bestaan uit „Gewone Leden, Architect-Leden en „Eereleden, voorts uit Buitengewone Leden en „Kunstlievende Leden".

Wij kunnen de drie laatste categoriën buiten bespreking laten; op de beide eersten toch komt het aan.

„Om Gewoon Lid te worden van de Maatschappij", zoo zegt het ontwerp „moet men de Bouwkunst of „een aanverwant vak, in den meest uitgebreiden „zin van het woord genomen, beoefenen of beoefend „hebben, door twee leden van de Maatschappij aan „de nader te noemen Commissie van Onderzoek „worden voorgedragen en voldoen aan de bij het „Huishoudelijk Reglement gestelde eischen."

Die eischen zijn niets dan één eisch, „dat de „Candidaat in het algemeen zijn 19e jaar moet zijn „ingetreden."

De omschrijving hier van de Gewone Leden gegeven, is zóó ruim, dat alle aanwezige leden Gewone Leden kunnen blijven. Want ieder, die nu lid van de Maatschappij is, heeft wel eenige betrekking tot een aan de bouwkunst verwant vak, vooral wanneer dit in den meest uitgebreiden zin van het woord wordt genomen.

Het Hoofdbestuur, dat deze Wetsherziening heeft voorbereid, en dat voor de eerste maal als Commissie van Onderzoek zal optreden, heeft derhalve een gemakkelijke taak.

Maar het gehalte der Maatschappij verandert daardoor niet. De ontwerpers der Statuten hebben dit ingezien, en daarom dezen Gewonen Leden hun stemrecht grootendeels ontnomen. Immers deze Gewone Leden mogen noch deelnemen aan het kiezen van een Hoofdbestuur, noch aan de keuze der drie belangrijkste commissiën. Daar de Commissie voor de Financiën door het Hoofdbestuur wordt benoemd, blijft den Gewonen Leden slechts over het kiezen der Commissie van Redactie. Veel beduidt die keuze niet, daar zij moet worden gedaan uit een dubbeltal, voorgesteld door het Hoofd-

bestuur. Men kan dus zeggen, dat de Gewone Leden practisch het stemrecht verliezen. Of zij daarmede tevreden zullen zijn, moet worden afgewacht.

Wordt het ontwerp wet, dan zullen de Architect-Leden voortaan de lakens in de Maatschappij uitdeelen. „Om Architect-Lid te worden moet men zijn Architect", zegt het ontwerp. Zoo staat ook in „Aaltje, de Zuinige Keukenmeid" aangegeven, dat men, om hazenpeper te maken, een haas moet nemen. Doch daar dakhazen dikwijls in de plaats van werkelijke hazen geleverd worden, dient, wie echte hazenpeper wil bereiden, goed te weten, waaraan men een haas herkent.

Nu is men wel is waar niet bevreesd, dat dakhazen in het Maatschappelijk Gebouw zullen binnensluipen, doch wil er de beunhazen uit houden en daarom wordt de volgende bepaling van een „Architect" gegeven. „Onder Architect wordt verstaan „hij, die het Architectenvak beoefent of beoefend „heeft, blijkende uit deugdelijk werk door hem tot „stand gebracht, hetzij in particulieren of in open„baren dienst, hetzij voor zichzelf; en hij die een „diploma bezit als Architect of Bouwkundig Inge„nieur of op andere wijze een doeltreffende opleiding „heeft genoten."

Deze bepaling is zeer ruim. Zij komt overeen met de volgende, van een haas: „Onder haas wordt „verstaan een dier met vier pooten, of dat vier „pooten gehad heeft, en waarvan moet blijken, dat „het een sterk behaarde huid heeft; en een dier, „waarvan een jager verklaart, dat hij het zelf „geschoten of gestroopt heeft."

Werd aan deze bepaling vastgehouden, dan zou iedere kat en ieder konijn als haas geleverd kunnen worden. En zoo zal dan ook de verzameling van architecten, die de Maatschappij erkent, er eenigszins bont moeten uitzien. Hoevelen zijn er niet in ons vaderland, die het architectenvak beoefend hebben of nog beoefenen, en die deugdelijk werk, door hen tot stand gebracht, hetzij in openbaren of in particulieren dienst hetzij voor zich zelf, kunnen toonen! Men vindt onder hen Dr. Cuypers zoowel als soliede eigenbouwers, onze Rijksbouwmeesters zoowel als de nederigste dorps-architect. En daar ook ieder die een diploma bezit of op andere wijze een doeltreffende opleiding genoten heeft als architect wordt beschouwd, is bouwen niet eens noodig.

Men had een betere bepaling kunnen geven. Dit bewijst de vertaling van de *„devoirs professionels de l'Architecte"*, die wij gaven in ons nummer van 25 April j.l. en die de *Société Centrale des Architectes Français* heeft aanvaard.

Een architect is: „De kunstenaar, die de gebouwen „samenstelt, er de verhoudingen, indeeling, en ver„siering van bepaalt, ze doet uitvoeren naar zijne be„velen en de daaruit voortvloeiende uitgaven regelt".

„Hij oefent een vrij beroep uit, geen handels„bedrijf. Dit beroep is onvereenigbaar met dat van „aannemer, fabrikant of leverancier van materialen „of voorwerpen, in de samenstelling gebezigd."

Deze bepaling is „gewikt en gewogen" door de ontwerpers der Statuten, „maar ten slotte heeft men concessies moeten doen", want „anders konden „enkele der meest toongevende architecten niet in „de groep Architect-leden worden toegelaten".

Opportunistisch te zijn wordt soms verstandig geacht. Maar men kan slechts opportunist worden door de ballast zijner beginselen overboord te gooien.

Het schijnt, dat enkele personen over de tong gegaan zijn; die besprekingen zijn niet geheim gebleven, want „de personen *weten*, hoe zij besproken zijn". Wie zou niet wel eens aan het sleutelgat hebben willen luisteren, toen van architect A. werd gezegd, dat hij provisiejager was; van architect B., dat hij ook aannemer was; van architect C, dat hij aan zijn eigen werken leverde; van architect D., dat hij stroopte op het jachtveld zijner vakbroeders.... kortom toen de doopceelen gelicht werden!

Wat hiervan zij, men is zóó bevreesd geweest, leden te zullen verliezen, dat men de mazen van het net zoo wijd mogelijk neeft gebreid. „Om van de Afdeeling der Architect-leden lid te worden, moet men worden voorgedragen door twee architect-leden aan de Commissie van Onderzoek en voldoen aan de in het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen". Als de Maatschappij niet de kans wil loopen, de twee voordragende leden te verliezen, dan dient de Commissie van Onderzoek slechts *pro forma* op te treden, en steeds tot toelating te adviseeren. Want wie wordt niet boos, als een zijner vrienden of kennissen wordt gedeballotteerd? Daar weet men op societeiten van mee te praten. Aan de Architect-leden worden in het Huishoudelijk Reglement als eischen gesteld, „dat zij hun 26ste jaar moeten zijn „ingetreden en minstens 3 achtereenvolgende jaren „het beroep uitgeoefend hebben". Hoe men het beroep moet uitoefenen wordt derhalve in het midden gelaten. Het zal zelfs kunnen gebeuren, dat iemand wordt voorgesteld, die nooit iets gebouwd heeft, maar die, op grond, dat hij 26 jaar is en 3 jaar geleden een doeltreffende opleiding" genoot, Architect-lid wenscht te worden.

Zij, die de nieuwe wet hebben ontworpen, beseffen dit wel. Maar zij zeggen, dat „voor ons land „niet één en dezelfde maatstaf kan worden aange„nomen, daar het in steden als bijvoorbeeld Utrecht, „den Haag en Rotterdam op enkele uitzonderingen „na usance is, dat de architecten zich op het terrein „van den makelaar begeven, huizen of terreinen „voor hun principalen koopen, voor hypotheek„banken taxeeren en wat dies meer zij. Daaren„boven is op kleinere plaatsen een vaak hoogst „begaafd architect dikwijls wel genoodzaakt een „bedrijf naast zijn eigenlijk beroep uit te oefenen, „omdat de plaats voor een architect geen geregeld „werk oplevert en het dikwijls gebeurt, dat iemand, „die er zich komt vestigen, zijn eigen architect „medebrengt".

Wij erkennen de juistheid dezer opmerkingen, „doch vragen ons tevens af, of de Maatschappij „niet zeer onverstandig zou doen, als zij deze zoozeer uiteenloopende elementen allen van het etiket „architect" ging voorzien, inplaats zooals tot dusverre het aan ieders prudentie over te laten, of hij al dan niet voor architect wil doorgaan.

Zoowel het Royal Institute te Londen als de Société Centrale te Parijs zijn zeer kieschkeurig op haar leden en verlangen, dat deze zich van alle daden van koophandel zullen onthouden. De Maatschappij durft zoo kieschkeurig niet zijn, omdat zij te veel vrees heeft voor het verliezen van leden. Maar waarom dan scheiding te maken tusschen bokken en schapen? Jhr. Mr. Victor de Stuers zal zich niets op den mouw laten spelden, en, als hij de Maatschappij andermaal eens onderhanden wil nemen, kunnen zeggen, dat men de „koekbakkers" nu eenvoudig ten deele een mom van architect heeft voorgedaan.

Wat is er dan voor winst te behalen, door de Maatschappij haar karakter van algemeen kunstlichaam te ontnemen en haar te maken tot iets, dat wel op een vakvereeniging poogt te gelijken, maar het toch niet is. Wij begrijpen het niet.

Wil of moet de Maatschappij het van de groote massa hebben, en aan de zeef der toelating ruime mazen geven, hetzij zoo, maar dan moet zij *niet* willen, dat men haar grof meel zal aanzien voor de fijnste bloem onzer architectuur. Die fijne bloem moet men aan den Bond van Nederlandsche Architecten niet misgunnen. Maar het zou dwaas zijn te verwachten, dat er een groote hoeveelheid van te verkrijgen is.

De Maatschappij blijve het vleesch, de Bond de visch. Doch men diene het vleesch niet op met vischsaus en de visch met vleeschnat. Dat zou slechts twee anders zeer smakelijke gerechten ongenietbaar maken.

De Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.

In een paar vertrekken der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam is, ter gelegenheid van het bezoek door het Koninklijk echtpaar daar gebracht, een retrospectieve tentoonstelling ingericht, die ook voor beoefenaars der bouwkunst belang heeft, omdat aan de Academie, die aan de tegenwoordige voorafging, ook de bouwkunst sinds 1822 werd onderwezen, en verscheidene ontwerpen van leerlingen uit die dagen ons de opvatting der architectuur, zooals de academie die begreep, toonen.

Men huldigde het klassicisme, teekende met zeer fijne lijnen en besteedde veel tijd aan het wasschen met Oost-Indische inkt. Misschien de fraaiste staaltjes der kunst van het penseel zijn die van Willem Springer, welke het portiek van het Pantheon te Rome en een op groote schaal geteekend kapiteel van dit gebouw voorstellen. Men moet zoowel het geduld als den smaak van den teekenaar bewonderen.

Ook prijsvraag-ontwerpen zijn aanwezig, die echter niet tot het beste, in dien tijd voortgebracht behooren. Eigenaardig is het, dat al deze gebouwen in gehouwen steen zijn gedacht alsof dit materiaal het bij uitstek Nederlandsche was. Maar als zulke ontwerpen werden uitgevoerd — Utrecht bezit verscheidene gebouwen uit dien tijd — dan werd pleisterwerk gebezigd.

De tentoonstelling bevat ontwerpen van Van Roosmalen, dien sommigen der thans levenden zich noch als architect te Zwolle, waar hij een opleidingsschool voor teekenaars had ingericht zullen herinneren. Ook vindt men er een ontwerp voor een bibliotheek van Zemel, den ouderen leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst nog wel bekend als de gemoedelijke, bejaarde heer, die aan het eind van iedere vergadering een diepzinnige rede hield, en dan zóó lang van stof was, dat de aanwezigen stilletjes verdwenen, en een spotvogel dier dagen al bij voorbaat het volgende grafschrift dichtte:

Hier rust de zemelende Zemel,
's Mans geest zemelt voort in den hemel.

Zemel maakte zijn bibliotheek rond, plaatste er een lantaarn bovenop en voorzag haar aan vier zijden van een tempelfront à la Paestum.

Tetar van Elven, Martinus Gerardus, was sinds 7 Maart 1835 „Directeur in het vak der Bouwkunde aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten". Hij heeft den overgang van het Fransche klassicisme naar den stijl van Schinkel mede gemaakt, en was 32 jaar oud toen hij zijn betrekking aanvaarde. Hij heeft, door zijn onderwijs, heel wat architecten opgeleid.

Nadat de Polytechnische School te Delft was opgericht vond de wetgever goed der Academie van Beeldende Kunsten de voornaamste dier kunsten, de architectuur, te ontnemen. Gelukkig zijn er teekenen, die er op wijzen, dat de bouwkunst binnenkort haar plaats onder haar zusteren weêr zal gaan innemen.

Vereenigingen.

STATUTEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vastgesteld den 2 Mei 1908.

I. Doel en Zetel.

Art. 1. De Bond van Nederlandsche Architectenstelt zich ten doel, de belangen van het architecten beroep voor te staan.

Art. 2. Dit doel zal de Bond trachten te bereiken door:

1. Het bestudeeren van de belangrijke vraagstukken, die zich op het gebied der bouwkunst voordoen en het uitspreken van eene geformuleerde meening over deze vraagstukken.

2. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen, het publiek en de leden.

3. Het vaststellen van goede beginselen voor het architectenberoep.

4. Het handhaven van ingestelde en in te stellen regelen en gebruiken ten opzichte van het architectenvak.

5. Het samenwerken met andere vereenigingen.

6. Het stichten van een ondersteuningsfonds voor behoeftige Bondsleden of voor hun Weduwen en Weezen.

7. Het voorstaan der belangen van den Bond met alle wettige middelen.

Art. 3. De Bond is gevestigd te Amsterdam.

II. Leden en Commissie van onderzoek.

Art. 4. Nederlandsche architecten — waaronder verstaan worden beoefenaars der bouwkunst, die, bij door hen geleide werken den opdrachtgever vertegenwoordigend, zijn belangen behartigen en noch zelfstandig, noch als lid eener firma, noch als beheerend vennoot tevens in het algemeen als concurreerend aannemer, als handelaar of als makelaar optreden — kunnen als lid van den Bond worden aangenomen, mits zij den leeftijd van 28 jaar bereikt hebben en ten minste gedurende drie achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend, waarvan de welgeslaagde uitkomsten bij een in te stellen onderzoek aan de hierna te noemen Commissie moeten gebleken zijn.

De Commissie brengt den uitslag ter kennisse van het Bestuur. Heeft de Commissie tot aanneming

geadviseerd, dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend; zijn er wel bezwaren dan heeft het Bestuur de bevoegdheid over de al of niet toelating bij referendum door de leden te laten beslissen. Deze bevoegdheid heeft het Bestuur ook, als de Commissie tot het niet aannemen van den voorgestelde adviseert.

Bij een zoodanig referendum worden voor aanneming twee derden van het getal der uitgebrachte stemmen vereischt, waarbij blanco stemmen niet gerekend worden.

De Commissie van onderzoek bestaat uit vijf leden van den Bond, die ieder jaar door de Algemeene Vergadering uit een dubbeltal, door het Bestuur voorgesteld, worden gekozen. Wanneer minstens tien leden een lid schriftelijk aan het Bestuur voor dit dubbeltal aanwijzen, dan moet dit lid daarop worden geplaatst.

In deze Commissie kunnen Bestuursleden van den Bond geen zitting hebben. Niet meer dan twee leden dezer Commissie mogen in één gemeente wonen.

Art. 5. Elk lid, dat bevonden wordt, niet langer te voldoen aan de voorwaarden die tot zijn aanneming geleid hebben, kan van het lidmaatschap van den Bond vervallen worden verklaard. Dergelijke vervallenverklaring vindt eveneens plaats ingeval een lid van den Bond zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand of met de regelen, door den Bond vastgesteld.

Wanneer een lid van meening is, dat er termen aanwezig zijn om iemand van het lidmaatschap van den Bond vervallen te verklaren, dan kan hij schriftelijk, onder dnidelijke vermelding der feiten, dit ter kennis van het Bestuur brengen.

De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur aan de in Art. 4 genoemde Commissie gezonden. Is deze Commissie van oordeel, dat het aangevoerde grondige redenen bevat, om vervallenverklaring van het lidmaatschap van den Bond voor te stellen, dan zendt zij, bij aangeteekenden brief, een afschrift — met weglating der onderteekening — van wat aangevoerd is aan het lid, wiens vervallenverklaring beoogd wordt. Bij dezen brief wordt een uitnoodiging aan het lid gevoegd, om op een door de Commissie bepaalden datum door haar te worden gehoord.

Verschijnt het lid op dien datum niet, wordt zulk een brief niet binnen 14 dagen beantwoord, acht de Commissie het mondeling of schriftelijk ter rechtvaardiging aangevoerde onbevredigend en meent zij vervallenverklaring van het lidmaatschap te moeten voorstellen, dan zendt zij dit voorstel aan het Bestuur, hetwelk in zijn eerstvolgende vergadering daaromtrent beslist. Besluit het Bestuur het lid van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren, dan wordt hem van dit besluit bij aangeteekenden brief door den Secretaris kennis gegeven.

Bij ziekte of afwezigheid van het lid worden de hierboven genoemde maatregelen geschorst, totdat hij hersteld of teruggekeerd is.

De gevallen, waarin een lid zijn lidmaatschap verliest, worden genoemd in het Reglement van den Bond.

Wie eenmaal van het lidmaatschap vervallen is, kan nimmer weder in den Bond worden opgenomen, tenzij later overtuigend gebleken mocht zijn, dat de verwijdering ten onrechte heeft plaats gehad.

Art. 6. De contributie der leden bedraagt f 5 per jaar, vermeerderd met een telken jare door de Algemeene Vergadering vast te stellen hoofdelijken omslag, berekend naar de beroepsinkomsten. Deze hoofdelijke omslag zal geheven worden, wanneer de noodzakelijkheid blijkt. De contributie moet op eene door den Penningmeester onderteekende quitantie vóór 1 Juli van het loopende jaar worden voldaan. De quitantie geldt als bewijs van lidmaatschap. In het algemeen is, op welk tijdstip het lidmaatschap wordt aanvaard, de contributie voor het volle jaar verschuldigd.

III. Bestuur.

Art. 7. Het Bestuur van den Bond bestaat uit een Voorzitter, een Onder-Voorzitter, een Secretaris, een Tweede-Secretaris en een Penningmeester, benevens twee leden zonder bepaalde functie.

Niet meer dan drie leden van het Bestuur mogen in ééne gemeente wonen.

De functies van Voorzitter en Secretaris zijn onvereenigbaar met het zetelen in het Bestuur van andere bouwkunst-lichamen.

Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den Bond zoo in als buiten rechten.

Art. 8. Het Bestuur regelt onderling zijne functies, doch de Voorzitter wordt door de Vergadering gekozen. Voor het bijwonen van Bestuursvergaderingen kan aan hen, die niet terplaatse der vergadering wonen, een vergoeding voor reis- en verblijfkosten worden toegekend.

Art. 9. De Voorzitter of zijn plaatsvervanger leidt alle vergaderingen; staken de stemmen over eenig voorstel, zaken betreffend, dan is zijn stem beslissend.

Art. 10. De secretaris voert de correspondentie, houdt de notulen der vergaderingen van leden en bewaart het archief van den Bond. De Tweede Secretaris vervangt hem bij ontstentenis, is hem bij zijne werkzaamheden behulpzaam en houdt de notulen der Bestuursvergaderingen.

De Penningmeester dient, in de Algemeene Vergadering van Maart, de rekening en verantwoording in over het afgeloopen jaar en een begrooting voor het volgende, in welke stukken alle posten afzonderlijk moeten voorkomen. Deze begrooting wordt in een voorafgaande Bestuursvergadering vastgesteld. Bij die begrooting legt de Penningmeester over een staat van bezittingen van den Bond, met vermelding der baten en lasten.

Wanneer deze begrooting door de Algemeene Vergadering is goedgekeurd, moet het Bestuur zich daaraan houden, tenzij latere wijzigingen door de Vergadering worden toegestaan.

Art. 11. Om het andere jaar treden drie en twee Bestuursleden volgens rooster af en zijn dadelijk herkiesbaar. Geen Bestuurslid mag echter langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting hebben.

Art. 12. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Vergadering voorzien.

Art. 13. Ieder aftredend Bestuurslid blijft in functie tot zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 14. Het beheer der geldmiddelen en verdere eigendommen van den Bond is toevertrouwd aan het Bestuur.

IV. Vergaderingen.

Art. 15. Ieder jaar zullen minstens vier Vergaderingen door den Bond worden gehouden, waarvan die in Maart de Algemeene Vergadering zal zijn.

De Algemeene Vergadering wordt te Amsterdam gehouden. De plaats der andere Vergaderingen wordt door het Bestuur bepaald.

Art. 16. Het Bestuur heeft de bevoegdheid, buitengewone Vergaderingen te beleggen. Op voorstel van tien leden schrijft het Bestuur eveneens een vergadering uit. In dit voorstel moet het doel der Vergadering omschreven zijn. Aan zulk een voorstel geeft het Bestuur binnen twee weken gevolg.

Art. 17. Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen niet tellen.

De vergaderingen zijn in het algemeen niet openbaar. Op verzoek van den Voorzitter of van drie aanwezige leden kan in openbare zitting vergaderd worden.

Art. 18. In de Algemeene Vergadering brengt de de Secretaris verslag uit omtrent hetgeen door den Bond in het afgeloopen jaar is verricht. De Penningmeester doet verslag omtrent het geldelijk beheer, waarna de Vergadering twee leden aanwijst tot het nazien der rekening en verantwoording. Dan wordt de begrooting voor het volgende jaar behandeld en vinden de verkiezingen van Bestuurs- en Commissieleden plaats. Daarna kan het Bestuur zulke zaken aan de orde stellen als het geschikt acht.

V. Algemeede Bepalingen.

Art. 19. Het Bondsjaar begint 1 Januari en eindigt 31 December.

Art. 20. Wanneer vóór 1 November van het loopende jaar het lidmaatschap niet bij aangeteekenden brief is opgezegd, dan gaat het door voor het volgende jaar.

VI. Wijziging der statuten en ontbinding van den bond.

Art. 21. Voorstellen tot wijziging dezer Statuten moeten òf door het Bestuur, òf door minstens een vijfde der leden uiterlijk één maand voor dat zij in behandeling worden genomen, schriftelijk worden ingediend.

Art. 22. Die voorstellen kunnen alleen door een vergadering worden behandeld, wanneer minstens de helft der leden aanwezig is. Iedere verandering der Statuten moet, om geldig te zijn, worden aangenomen door drie vijfden der ter vergadering uitgebrachte stemmen, waarbij blanco stemmen niet tellen en behoudens Koninklijke bewilliging, indien die dan alsnog zal worden vereischt.

Art. 23. Zijn op een vergadering, waar wijziging der Statuten aan de orde is gesteld, de leden in het vereischte getal niet aanwezig, dan wordt de vergadering een week later voortgezet en heeft dan, onafhankelijk van het getal der aanwezigen, de bevoegdheid tot besluiten, mits drie vijfden der aanwezigen zich vóór zulk een besluit verklaren.

Art. 24. De Bond wordt aangegaan voor een tijdperk van 29 jaren, te rekenen van 1 Maart 1908, en kan niet ontbonden worden dan door een besluit van eene met dat doel belegde vergadering, voor welk besluit zich drie vierden der aanwezigen moeten hebben verklaard.

Bij dit besluit wordt tevens beslist omtrent de bezittingen van den Bond.

Prijsvragen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De 21 Januari 1908 uitgeschreven prijsvraag voor „één-gezins-werkmanswoningen" mocht zich in groote deelneming verheugen. Niet minder dan 230 ontwerpen zijn daarvoor ingeleverd. De jury, bestaande uit de heeren: W. van Boven, architect, inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Gravenhage; L. Krook, architect, directeur van de gemeentewerken te Zwolle; J. H. W. Leliman, bouwk. ingenieur, Amsterdam; J. W. Schaap, architect, directeur der gemeentewerken te Arnhem, en D. L. Wentink, architect, inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht, is reeds met hare werkzaamheden aangevangen. Uitgeloofd zijn: drie prijzen van f 100, waarvan twee met medaille van de Maatschappij; twee van f 75 en twee van f 50.

RAPPORT BETREFFENDE DEN PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET TEN BEHOEVE VAN DE NATIONALE LANDBOUW-TENTOONSTELLING, TE HOUDEN DEN 26, 27 EN 28 AUGUSTUS 1908 TE APELDOORN.

In een harer eerste vergaderingen besloot de Regelings-commissie tot het maken van een Reclame-biljet. Om daartoe te geraken, achtte zij het dienstig een prijsvraag uitteschrijven, waarvoor zij de uitvoering overliet aan een zevental deskundigen, die thans de commissie van beoordeeling uitmaken.

Deze commissie toog spoedig aan het werk en stelde in enkele vergaderingen een programma vast, dat ter kennis van het publiek werd gebracht.

Ruim een honderd en vijftigtal pogramma's werden aangevraagd.

Den 15en April, den dag, dat de ontwerpen moesten zijn ingekomen, bleek dat een 65-tal zich met de beantwoording had bezig gehouden.

De Commissie vergaderde den 16en April en besloot reeds Zaterdag den 18en April de tentoonstelling te openen.

Vooraf moest echter de bekroning plaats hebben en zij wijdde daaraan Vrijdrag den 17en April.

Beoordeeling. Bij de beoordeeling waren de hoofdpunten, die in acht genomen moesten worden Art. 2, Art. 3 en Art. 7 van de programma.

Zij luiden als volgt:

Art. 2. Het Reclame-biljet moet de aandacht vestigen op *Apeldoorn*, en hare *Tentoonstelling*.

Art. 3. Het moet ten hoogste „in 3 vlakke kleuren" worden uitgevoerd en geschikt zijn voor reproductie in steendruk.

Art. 7. Behalve de artistieke waarde zal duidelijkheid en eenvoud bij de beoordeeling in aanmerking komen.

Over het algemeen voldoen slechts weinig ontwerpen aan alle gestelde eischen en stellen de ontwerpers zich te veel op een vrij standpunt.

Bij de algemeene beoordeeling hechtte de commissie daaraan dan ook niet te veel waarde en moet zij erkennen, dat er veel goed, zelfs uitstekend werk is geleverd.

Zij is dan ook met de resultaten van deze prijsvraag zeer tevreden.

Om te komen tot eene bekroning, liet zij in de

eerste plaats een veertigtal ontwerpen buiten bespreking, die, hoewel vele verdienstelijk waren, toch in geen geval in aanmerking konden komen.

Daarna bepaalde zij, welke voor een nadere bespreking in aanmerking kwamen.

Het waren de ontwerpen gemerkt met het volgende motto:

Orthinbeo, Agriculture, Klasina, Vuur, Aerromme, Agricultura, Zomer, Landbouw, Wie niet zaait, die niet maait, Eenvoud, Korenaren, Een ploegh die werkt, blinkt, Tonny, Max, Oogsttijd, Doeltreffend, National, Erica, Arbeid en *Marz.*

Bij een volgende schifting bleef het volgende tiental over:

Orthinbeo, Agriculture, Klasina, Vuur, Landbouw, Eenvoud, Een ploegh, die werkt, blinkt, Tonny, Doeltreffend en *Erica.*

Tot een laatste vijftal behoorde daarna:

Vuur, Landbouw, Tonny, Doeltreffend en *Erica.*

Ten slotte werd bij meerderheid van stemmen den **eersten prijs** toegekend aan het ontwerp met het motto „Tonny" en den tweeden prijs aan het ontwerp met het motto „Erica."

Bij de opening der gesloten biljetten bleek de vervaardiger te zijn van „Tonny" de Heer A. van Hemert te Amsterdam en van „Erica," de Heer E. E. J. Kerkmeijer te Apeldoorn.

Beide bekroonde ontwerpen voldoen aan de gestelde eischen. De overweging, die de commissie leidde tot het toekennen van den eersten prijs aan het ontwerp „*Tonny*" was de artistieke waarde.

Dit ontwerp is meesterlijk geteekend, jammer het op den achtergrond iets onrustigs heeft.

Van het ontwerp „*Erica*" kan dit niet geheel gezegd worden.

De geheele opvatting is juist en als reclameplaat met haar perspectief heeft het iets zeer aangenaams, is duidelijk en eenvoudig, doch mist de artistieke waarde in het eerstbekroonde.

Zeer lang stond de commissie stil bij het ontwerp „*Doeltreffend*", voorstellende eene krachtige figuur „Korenmaaiend", die meesterlijk is weergegeven, maar overigens was op de eischen van het programma niet gelet.

Krachtig en goed gelukt zijn de paarden in het ontwerp „*Vuur.*" Het geheel was echter in minder sprekende kleur en de opschriften kwamen niet tot hun recht,

Ook het ontwerp „*Landbouw*" was zeer goed en krachtig geteekend en had vele verdiensten.

Het ontwerp „*Agriculture*" was uitstekend, maar zou meer geschikt zijn voor eene paardententoonstelling.

Het ontwerp „*Een ploegh, die werkt, blinkt*" was ook zeer verdienstelijk, maar voor reclame-plaat niet krachtig genoeg.

Zeer goed wordt Apeldoorn, Landbouw, enz. weergegeven door het ontwerp „*Orthinbeo*" doch was te minutieus bewerkt.

Het ontwerp „*Klasina*" had ook verdiensten maar was wat sober behandeld.

Onder de verdere zeer goede, noemen wij:

Wie niet zaait, die niet maait. Nationaal, waarin het gemeentehuis uitstekend is weergegeven; doch het overige op den achtergrond treedt. Voorts: *Aerromme; Arbeid; Zomer; Korenaren; Max; Oogsttijd.*

Een enkel woord mag gewijd worden aan het ontwerp „*Symboliek*" dat van afwijkende opvatting getuigt, niet onverdienstelijk maar voor reclameplaat niet geschikt.

Hoewel onder de andere ontwerpen nog zeer veel goeds is op te merken moet om niet te uitvoerig en in herhaling te treden de bespreking hiermede eindigen.

Ten slotte een woord van dank aan H.H. inzenders voor hunnen arbeid.

De Commissie van beoordeeling:

ANDR. VAN DRIESUM.
C. M. GARDENIER.
CHR. GELDOF.
P. PUYPE.
W. A. VAN DER VEEN.
J. A. WIJN.
G. DE ZEEUW.

Ingezonden stukken.

Mijnheer de Redacteur!

Vergun s. v. p. een plaatsje in uw zeer gewaardeerd blad aan den inzender uit Vlaardingen, bedoeld in de Brieven van Piet van Diever in „De Opmerker" van 2 Mei.

Waarom, zoo vroeg mij af, bij het lezen van dien Brief, heeft de schrijver zoo weinig waardeering voor hen, die het zedelijk peil van de menschheid willen verhoogen?

Voorzoover den briefschrijver bekend is, werden de eerlijken steeds door het publiek gesteenigd en gekruisigd. Indien dit zoo is, moeten wij dan tegen dat steenigen en kruisigen onze stem niet verheffen?

In het door den schrijver aangehaalde meesterwerk van Multatuli zal zeker niet minder tegen oneerlijkheid en onrecht ten velde worden getrokken.

En moeten wij niet aannemen, dat waar Multatuli ten velde trekt tegen oneerlijkheid en onrecht, hij eerlijkheid en recht daarvoor in de plaats wenschte te zien.

Is dit zoo, dan wilde Multatuli evenals wij „Moraliteit". Misschien ook voorloopig te hoog voor velen om bij te kunnen, maar dan toch een ideaal, waarnaar reeds enkelen trachten kunnen hun leven te richten.

De briefschrijver weet, wat het beteekent eenig voordeel prijs te geven voor een ideaal en erkent, dat het hem dikwijls veel gekost heeft naam en voordeel te verzaken ter wille van iets hoogers, wie wel eens dezelfde ervaring opdeed, kan dit begrijpen en hoog waardeeren. Moeilijk te begrijpen is, dat de schrijver nooit naar waardeering heeft verlangd.

Ik twijfel echter niet of de schrijver zal met mij, het mag dan niet zijn ter wille van ons zelf, dan toch ter wille van de geheele samenleving gaarne zien, dat eerlijkheid meer waardeering vindt.

Vlaardingen, 7 Mei 1908,

PL. V. D. BERG.

P. S. De opmerking over een mooi ideaal kan misschien zeer juist zijn, dit laat ik gaarne aan meer geletterden over, de bedoeling blijft toch de zelfde.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 18. VIIIe Internationaal Congres voor Architecten, te Weenen.
M. T. B. D. B. en N. A. B. door C. N. van Goor.
Brieven uit België IX.
Sociaal-Technisch Advies-Bureau
De Hollandsche inzendingen voor de Londensche prijsvraag, met afbeeldingen van het ontwerp voor het Londensche Raadhuis van J. F. van Hoytema b. i.
Tentoonstelling, betrekking hebbende op de geschiedenis van de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, van 27 April — 11 Mei.

Architectura No. 18. Nederlandsche en Fransche Renaissance, door A. W. Weissman en W. Kromhout Czn.
Het „Van Iterson Ziekenhuis" te Gouda, door W. Kromhout Czn., met afbeeldingen.
Technisch Gedeelte. Over het betrachten der zuinigheid bij het ontwerpen van betonwerken, (slot). — Tochtvrije ingangen, (vervolg). — Statiek en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton.
Ingezonden. De verhouding der metselspecies en de A. V. van van der Kloes, door Walenkamp.

De Bouwwereld No. 19. Het Openbaar slachthuis, door G. J. Veenstra (vervolg).
Politiewachtpost aan den Amsterdamschen straatweg te Arnhem (met afbeelding).
Statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten.
Het Huis van Waterland te Monnikendam (afbeelding.

De Ingenieur No. 18. Nota betreffende een bezoek aan de „Strassenbahn Hannover" en eenige Electrische tramwegen in het Bergsche land, met afbeelding.
De getijbeweging als bron van arbeidsvermogen, door D. Kos w. i.
Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik door L. Bienfait w. i.
Ingezonden Stukken. Technisch Middelbaar Onderwijs, door H. Enno van Gelder w. i. met een naschrift van R. A. van Sandick e. i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 18. Uit de afdeelingen. — Een paar opmerkingen. — Ingezonden. — Bouwkunst en haar waardeering, (Vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten, (vervolg).

De Aannemer No. 18. G. van den Elshout, Necrologie.
Borgstelling II.
Een Praeadvies over Vakopleiding.
Uit eigen kring. Onze Middelbaar Technische School.
Algemeene Patroons-Vereeniging tot vaststelling en handhaving van Arbeidsvoorwaarden voor de Bouwbedrijven te Amsterdam. Verslag der vergadering van 30 April 1908.
Afdeelingsverslagen. Leeuwarden 1 Mei 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 44. Coöperatieve Vereeniging. — Het bakken der steenen. — Contrôle van het bedrijf bij stoomketelinstallaties. — De bouweris is in België.

Deutsche Bauhütte No. 17. Licht und Farbe in der neuzeitlichen Architektur door Gustav Ebe (slot).
Die Ausbildung der Fachlehrer für Baugewerkschulen, door Prof. H. Schatteburg.
Ueber Landgasthäuser door R. A. Wolff, met afbeeldingen.
Von der künstlerischen Ausgestaltung der Wohnräume, door K. Hahn, bij schetsen van W. Evers.
Eine Kirchhofskapelle, door E. Schirmer bij een ontwerp van Spieker te Werden a. d. Ruhr.

Het Huis Oud en Nieuw. De April-aflevering van Eduard Cuypers' Maandschrift geeft een artikel van H. la Croix over „Oude Amsterdamsche Poortjes", oude bekenden, waarvan ons af en toe een dreigt te ontvallen, zoo o. a. het Beurspoortje, en die wij, en ook de schrijver toch zoo gaarne zou zien behouden. Waar „Nieuw" zich voorwaarts dringt, moet „Oud" op den duur wijken, dat is de natuurlijke loop der dingen. Over „Oud Tafellinnen" geeft J. Six nog een kort naschrift op de belangrijke studie in vorige nummers.

Minder bekend dan de Amsterdamsche monumenten zijn de „Leidsche Hofjes". Dan zij toch wel een bezoek verheuen blijkt uit de afbeeldingen, die menig schilderachtig hoekje te zien geven, en waarbij de architect Jesse een aardige beschrijving schreef.

In de rubriek „Toelichting bij de Platen" is een Indisch bouwwerk afgebeeld, geen Hindoe-Tempel of Missigit, maar een bankgebouw voor het agentschap der Javasche bank te Medan. In Indië waar het klimaat geheel andere eischen stelt dan hier te lande, waar de bouwgrond nog niet bij centimeters behoeft te worden toegemeten, verkrijgt zulk een gebouw natuurlijk een geheel ander karakter. Voor den opbouw zijn klassieke vormen gekozen. Men moge daartegen bezwaren inbrengen, maar zal toch moeten toegeven, dat zij tegen een achtergrond van tropische boomen en gewassen uitnemend zullen kunnen voldoen

Moderne Bauformen van M. J. Grade opent met een artikel over de nieuwe Luther-kerk te Karlsruhe, een werk van de „modernisten" Curjel & Moser aldaar. Wij zien hier een streven, om in aansluiting aan Romaansche en Vroeg-Gothische overleveringen tot nieuwe vormen te komen. De tijd zal wel leeren of dit streven al dan niet betere vruchten zal dragen, dan dat van de Dresdener architecten, die origineeler, meer modern en wij zouden zeggen vindingrijker zijn in hun producties op hetzelfde gebied van den modernen kerkbouw.

Ook van profaanbouw worden hier van dezelfde bouwmeesters eenige proeven gegeven o. a. van het gebouw van den kerkeraad te Karlsruhe, waarin weder meer op de overleveringen van den barok-stijl wordt voortgebouwd.

Het Duitsche landhuis vindt in Prof. Metzendorf te Beusheim en de Heidelbergsche architecten Kumpf en Wolf vertegenwoordigers van de oud nationale bouwwijze, die zich zoo goed in 't Duitsche landschap voegt.

Voorts vinden wij hier eenige proeven van Californische landhuis-interieurs van Arthur J. Eddy te Pasadena, werk uit München, Berlijn, Stuttgart, en tot besluit een Engelsch landhuisje afgebeeld. Uit Berlijn trekt 't meest de aandacht de ultra-moderne, maar niet zeer aantrekkelijke, gevel van het Hebbel-Theater van Oskar Kaufmann.

Deutsche Kunst und Dekoration. Alexander Koch's Maandschrift geeft in de Mei-aflevering een beschouwing over plafond schilderingen vrn Gustav Klimt, symbolieke kunst, waarvan de afbeeldingen ons geen zeer duidelijk denkbeeld geven. Verder artikelen over „Unsere Kunst, die Kunst unserer Zeit" van Otto Schultre; Technische arbeid als opvoedingsmiddel door Dr. A. Pabst; de bloemversiering van de woning door Ines Wetzel, en een groot aantal fraaie afbeeldingen van Weener voortbrengselen van kunstnijverheid in groote verscheidenheid.

Voor den bouwmeester het belangrijkst is evenwel een met vele afbeeldingen verluchte beschrijving van Oskar Kaufmann's Hebbel-Theater te Berlijn. Wordt het somber uiterlijk van het gebouw nog hier en daar verlevendigd door eenig onbeteekenend beeldhouwwerk, uit het inwendige is het gelukt nagenoeg alle versiering te verbannen en wat nog als zoodanig wil doorgaan is tamelijk banaal te noemen.

Wanneer dit werk moet gelden als de rijpe vrucht van veel arbeid van een modern bouwmeester, dan lijkt ons de bodem, waaruit zij voortsproot al uiterst schraal en betwijfelen wij of met zoo gewild negatieve resultaten, de meester het tot onsterfelijkheid zal brengen; maar als reclame kan het smakeloozo soms wonderen doen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Zondag is in het Kunstnijverheidsmuseum te Düsseldorf een tentoonstelling geopend van joodsche architectonische ontwerpen en van eeredienstvoorwerpen voor synagoge en huis. Dat alles hoort aan een vereeniging tot bevordering der kennis van joodsche kunstmonumenten te Frankfort en is nu voor de eerste maal te Düsseldorf publiek tentoongesteld.

BINNENLAND.

OUDSHOORN. Het laatste van de 17 kerkramen in de Ned. Herv. Kerk te Oudshoorn is thans ook gereed gekomen en

daarmede de omvangrijke restauratie afgeloopen, welke door de firma Schouten te Delft werd verricht, die daarmede ruim vier jaar bezig was.

Doesburg. De ingenieur Cramer heeft in een openbare vergadering, belegd door het comité voor eene spoorweg-verbinding Doesburg—Didam, de plannen van het comité uiteengezet en de kosten van aanleg opgegeven. Deze zullen bedragen f 396,000, waarvan het Rijk subsidieert f 132,000. Van de provincie verwacht men f 39,600 en van het departement van oorlog, als bijdrage in de kosten van een vaste brug, f 15,000, zoodat voor de belanghebbende gemeenten f 210,000 te betalen overblijft.

Rijks-academie van Beeldende Kunsten.

Prijskampen in de beeldhouwkunst en de graveerkunst.

1. In het gebouw der Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zal, te beginnen op Maandag 1 Juni a.s., worden gehouden het examen, bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* No. 78), gevolgd door prijskampen in de beeldhouwkunst en de graveerkunst.

Tot het afleggen van dit examen worden toegelaten Nederlanders van beiderlei geslacht, ook niet-leerlingen der academie, niet jonger dan 20 en niet ouder dan 30 jaren.

Zij die het examen met goeden uitslag hebben afgelegd worden toegelaten tot een der wedstrijden. Hun wordt binnen acht dagen door de commissie van examinatoren een getuigschrift uitgereikt.

Op Maandag 22 Juni worden aan de Rijksacademie wedstrijden geopend in de beeldhouwkunst en in de graveerkunst.

De jury voor elk der beide kampen, door de commissie van toezicht op de Rijksacademie van beeldende kunsten benoemd, bestaat:

a. voor de beeldhouwkunst, uit *Prof. A. J. Derkinderen*, directeur der Rijks-academie voormeld, voorzitter; *Jhr. B. W. F. van Riemsdijk*, hoofddirecteur van 's Rijksmuseum, secretaris; *Bart van Hove*, hoogleeraar aan genoemde academie; *A. W. M. Odé*, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en *Charles van Wijk*, beeldhouwer te 's-Gravenhage.

b. voor de graveerkunst, uit *Prov. A. J. Derkinderen*, voornoemd, voorzitter; *C. L. Dake*, hoogleeraar aan de Rijks-academie voormeld, secretaris; *P. Dupont*, hoogleeraar aan gemelde academie; *E. W. Moes*, directeur van 's Rijks prentenkabinet, en *Jhr. Dr. J. Six*, hoogleeraar aan voormelde academie.

De jury's doen uitspraak voor den proefkamp in de beeldhouwkunst op Zaterdag 27 Juni, voor den proefkamp in de graveerkunst op Maandag 29 Juni. Zij bepalen daarbij, wanneer er meer dan vier mededingers zijn, wie de vier zijn die het best hebben voldaan.

De eindkamp in de beeldhouwkunst vangt aan op Maandag 29 Juni en eindigt op Zaterdag 3 October; die in de graveerkunst vangt aan op Maandag 6 Juli en eindigt op Zaterdag 10 October.

De loges zijn voor de mededingers beschikbaar op alle werkdagen van 's morgens 8 tot 's namiddags 5 uren.

Al de in den wedstrijd geleverde werken worden openlijk gedurende minstens 8 dagen tentoongesteld.

De met den gouden eerepenning bekroonde werken blijven eigendom der Academie

Hij, wien de gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, kan op gemotiveerde aanbeveling van de commissie van toezicht, door H. M. de Koningin hoogstens gedurende vier achtereenvolgende jaren met een jaargeld van f 1200 worden begunstigd, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst of in de graveerkunst te volmaken. De ondersteuning wordt telkens voor een jaar verleend.

In de Staatscourant geschiedt mededeeling van het daartoe strekkend Koninklijk besluit, zoowel als van de aanbeveling der commissie.

Aan den begunstigde kan tevens eene vergoeding voor uitgaven wegens werkplaatsen en modellen worden toegekend, tot een bedrag van hoogstens f 1000 's jaars voor een beeldhouwer en van hoogstens f 600 voor een graveur. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 101.

Personalia.

— Aan H. M. Weeda, te Veenhuizen, is op zijn verzoek met 1 Juli eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van hoofdopzichter bij de justitiegebouwen P. Willemse, thans opzichter bij de justitiegebouwen te Veenhuizen, en tot opzichter bij de justitiegebouwen A. Ackermann, thans opzichter in tijdelijken dienst te Veenhuizen.

— Met 1 Mei zijn bevorderd: tot opzichter van den Rijkswaterstaat 1e kl. J. Venema, thans opzichter 2e. kl.; — tot idem 2e kl. J. Klippus, thans opzichter 3e kl.; — tot idem 3e kl. D de Jong, thans opzichter 4e kl.

— Tot opzichter bij de gemeente-gasfabriek en waterleiding te Breda is benoemd de heer B. C. Revelman, opzichter bij de gemeente-gasfabriek te Zierikzee.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwk. Teekenaar (arch.) tevens bekw. uitvoerder gevr. met practische ervaring, om zelfstandig 'n paar huizen te bovwen. Brieven onder No. 14923 bureau van de Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Inspecteur van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf, Utrecht. Jaarwedde van f 1400— f 1200 op zegel gestelde requesten van Burgemeester en Wethouders van Utrecht vóór 15 Mei 1908. Vereischten: bekendheid met aanleg, revisie en keuring van Huisinstallaties, Revisieteekeningen en het IJken van Meters. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28	Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
9	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
5	Bouwk. Teek.	20—49 j., f 40—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	24—50 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
2	Werkt. opz. (construct.)	22—23 j., f 80—f 110	„
2	Werkmeester	26—33 j., f 125	„
10	Werktuigk. Teek.,	20—26 j., f 35—f 85	„
5	Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 100	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdragers, Kamploos Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 11 Mei

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren van cementbeton-rioolbuizen voor rioleeringswerken. De voorwaarden te verkrijgen ter stadsdrukkerij. Inlichtingen aan het Ingenieursbureau van Publieke Werken ten Gemeentehuize Kamer no. 157 tusschen 11 en 12 uur, de drie werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Dongen, door het gemeentebestuur: de levering van cementen rioolbuizen. Leveringsconditiën te bekomen aan het gemeentehuis of bij den bouwkundige P. C. Schellekens Cz. te Dongen.

Gorinchem, ten 7 ure, door den bouwk. J. v. Embden namens de N. V. Fortuna ten kantore der venn.: het bouwen van een machinegebouw met fundeering voor schoorsteen, machines en stoomketel en bijkomende werkzaamheden; bestek en teekening te bekomen bij den besteder.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebestuur, bestek no. 23: het vergrooten van het gebouw der Industrieschool voor meisjes, met eene verdieping; bestek en voorw. ter lezing ter secretarie en aldaar verkrijgbaar; inlicht. aan het bureau der gemeentewerken.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gem.-bestuur: het afbreken van gebouwen en loodsen, het verplaatsen eener loods en het bouwen van een stokerijgebouw, op de gem.-gasfabriek; bestek en teekeningen ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar; inlichtingen aan het bureau der lichtfabrieken; aanw. 4 Mei te 2 ure.

Kollum, ten 6 ure, door den heer K. Hoekstra: het afbreken van eene voorhuizing en het tot stelphuizing inrichten van eene boerenhuizing; teekening ter inzage in het logement van E. Beitschat en bestekken te bekomen bij IJlstra te Buitenpost; aanw. 9 Mei ten 4 ure; inl. bij den arch. A. Velding te Buitenpost.

Leimuiden, ten 11.30 ure, door het gemeente-bestuur: het amoveeren der bestaande en het bouwen eener ambtswoning voor den burgemeester. Bestek en teekening te bekomen bij den gemeente-opzichter G. Boot te Oude Wetering.

Vlissingen, ten 11.30 ure, door het bestuur der vereeniging Zeevaartschool, in het gebouw der school: het bouwen van de de Ruyterschool aan de Bankert-boulevard. Bestek met teekeningen te verkrijgen bij H. J. Mondt, François Valentijnstraat 13-15 te 's-Gravenhage.

Zegehuchten, ten 4 ure, door het gem. best.: het bouwen eener school met gymnastieklokaal, onderwijzerswoning, privaten enz.; bestek en teek. verkrijgb. ter gem. secretarie

DINSDAG 12 Mei.

Baarn, ten 8 ure, door het bestuur van het departement Baarn der Mij. tot Nut van het Algemeen, in het Nutsgebouw: het bouwen van een Nutsgebouw a. d. Penstraat aldaar. Bestek en teek. verkrijgbaar bij den Concierge Nutsgebouw

Drumpt, ten 11 ure, door den archit. G. Formijne namens kerkvoogden der N. Herv. Gem: het herbouwen van de pastorie; bestek en teekening ter inzage in het koffiehuis de Roskam, waar de besteding plaats heeft.

Enschede, ten 12 ure, door de heer J. Rommelaar in het hotel Industrie: het bouwen van een woonhuis aan de Haaksbergerstraat; best. en teek. en inl. verkrijgb. bij den arch. G Beltman A. Gzn.

Goes, ten 2 ure, door den heer J. Oele: 1. het bouwen van een wagenhuis met veestal en het verandeeren van de stallen op de hofstede Hollenpolder, onder Borssele; 2. het afbreken van de woonkeet, het schuur- en varkenshok en het bouwen van een varkens-, schuur- en stookhok, op de hofstede Bruelis te Kapelle; bestek en teek. verkrijgbaar bij de firma F. Kleeuwens en Zn. aldaar; aanw. gehouden.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gem.-best.: het inwendig verbouwen van een gedeelte der bank van leening; bestekken met teekening te bekomen ter secr.; inl. ten kantore van den directeur der gem.-werken.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een ambachtsschool aan de Tamboerstraat; best. en voorw. ter kennisneming op de centrale secretarie der gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. P. van Waesberge en Zoon; Aanwijzing gehouden.

WOENSDAG 13 Mei.

Arnhem, ten 11.30 ure, door de directie der Arnhemsche Waterleiding-Mij., ten hare bureele aan de Herzogstraat 7: het bouwen van een pompstation op een terrein aan den Amsterdamschen straatweg bij kilometerpaal 21; bestek en twee teekeningen verkrijgbaar aan het bureau der Arnhemsche Waterleiding-Maatsch. en aan het bureau der Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij, Predikheerenkerkhof 15 te Utrecht. Aanw. op het terrein 9 M i ten 2 ure.

Lochem, ten 5 ure, in hotel Bak: het vergrooten van de wasch- en strijkinrichting Stijgoord; teekening en bestek ter inzage in voorn. hotel; aanw. 11 Mei ten 5 ure.

DONDERDAG 14 April.

Boskoop, ten 2.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 5: het leggen van buisleidingen en zijkers, het stellen van afsluiters en brandkranen en eenige verdere werken. Bestek met 5 teekeningen te bekomen aan het Bureau van den ingenieur J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam, bij wien op 9, 11 en 12 Mei, van 9 tot 12 uur en van 1 tot 3 uur, inlichtingen zijn te bekomen. Bestek en teekeningen bovendien ter visie ter secretarie der Gemeente.

Deventer, ten 1 ure, door de Overijsselsche Lokaal Spw.-Mij. Deventer—Ommen, ten kantore der Mij. aan de Beestenmarkt: bestek no. 2: het leveren van 20.000 grenenhouten dwarsliggers; het bestek ter lezing en verkrijgbaar ten kantore der Maatschap. ij.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.-bestuur: het uitbreiden van het kantoorgebouw met bijgebouwen waschinrichting schaftlokaal enz. der gemeentegasfabriek, Loosduinsche weg; bestek met teekening te verkrijgen aan de gasfabriek Loosduinscheweg en in de Kazernestraat no. 44; aanwijzing 11 Mei ten 10 ure; de inschrijvingsbiljetten 's morgens vóór 12 uur ten Raadhuize, afd G. B. te bezorgen.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat in een der lokalen van het prov. best.: het verbeteren van hoofden op het Noorderstrand van Vlieland en het herstellen van hoofden op dat strand van stormschade, raming f 59.000; het bestek no. 88 ter lezing aan het Ministerie van Waterst., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem, den ingenieur te Blocq van Kuffeler te Hoorn en den opzichter Klippus te Vlieland.

Willemsoord, ten 11 ure, door de Directie der Marine: de levering van: 1. eiken houtwaren, 2. teak- of Djati-balkplanken en platen, 3. dennen masten, 4. Vuchten masten, juffers en sparren, 5. grenen, dennen en vurenhout, 6. esschen- en iepen platen.

Hekelingen, ten 11 ure, door het gem. bestuur: het afbreken van een oud gebouw en het daar ter plaatse bouwen van een gemeentehuis met veldwachterswoning en arrestantenlokaal; bestek en teek. verkrijgb. bij den boekhandel W. Hoogwerf Az. te Oud-Beijerland en den secretaris van Hekelingen; inlichtingen bij den arch. J. Smit te Oud Beierland.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

daarmede de omvangrijke restauratie afgeloopen, welke door de firma Schouten te Delft werd verricht, die daarmede ruim vier jaar bezig was.

DOESBURG. De ingenieur Cramer heeft in een openbare vergadering, belegd door het comité voor eene spoorwegverbinding Doesburg—Didam, de plannen van het comité uiteengezet en de kosten van aanleg opgegeven. Deze zullen bedragen f 396,000, waarvan het Rijk subsidieert f 132,000. Van de provincie verwacht men f 39,600 en van het departement van oorlog, als bijdrage in de kosten van een vaste brug, f 15,000, zoodat voor de belanghebbende gemeenten f 210,000 te betalen overblijft.

Rijks-academie van Beeldende Kunsten.

Prijskampen in de beeldhouwkunst en de graveerkunst.

1. In het gebouw der Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zal, te beginnen op Maandag 1 Juni a.s., worden gehouden het examen, bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* No. 78), gevolgd door prijskampen in de beeldhouwkunst en de graveerkunst.

Tot het afleggen van dit examen worden toegelaten Nederlanders van beiderlei geslacht, ook niet-leerlingen der academie, niet jonger dan 20 en niet ouder dan 30 jaren.

Zij die het examen met goeden uitslag hebben afgelegd worden toegelaten tot een der wedstrijden. Hun wordt binnen acht dagen door de commissie van examinatoren een getuigschrift uitgereikt.

Op Maandag 22 Juni worden aan de Rijksacademie wedstrijden geopend in de beeldhouwkunst en in de graveerkunst.

De jury voor elk der beide kampen, door de commissie van toezicht op de Rijksacademie van beeldende kunsten benoemd, bestaat:

a. voor de beeldhouwkunst, uit *Prof. A. J. Derkinderen*, directeur der Rijks-academie voormeld, voorzitter; *Jhr. B. W. F. van Riemsdijk*, hoofddirecteur van 's Rijksmuseum, secretaris; *Bart van Hove*, hoogleeraar aan genoemde academie; *A. W. M. Odé*, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en *Charles van Wijk*, beeldhouwer te 's-Gravenhage.

b. voor de graveerkunst, uit *Prov. A. J. Derkinderen*, voornoemd, voorzitter; *C. L. Dake*, hoogleeraar aan de Rijks-academie voormeld, secretaris; *P. Dupont*, hoogleeraar aan genoemde academie; *E. W. Moes*, directeur van 's Rijks prentenkabinet, en *Jhr. Dr. J. Six*, hoogleeraar aan voormelde academie.

De jury's doen uitspraak voor den proefkamp in de beeldhouwkunst op Zaterdag 27 Juni, voor den proefkamp in de graveerkunst op Maandag 29 Juni. Zij bepalen daarbij, wanneer er meer dan vier mededingers zijn, wie de vier zijn die het best hebben voldaan.

De eindkamp in de beeldhouwkunst vangt aan op Maandag 29 Juni en eindigt op Zaterdag 3 October; die in de graveerkunst vangt aan op Maandag 6 Juli en eindigt op Zaterdag 10 October.

De loges zijn voor de mededingers beschikbaar op alle werkdagen van 's morgens 8 tot 's namiddags 5 uren.

Al de in den wedstrijd geleverde werken worden openlijk gedurende minstens 8 dagen tentoongesteld.

De met den gouden eerepenning bekroonde werken blijven eigendom der Academie

Hij, wien de gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, kan op gemotiveerde aanbeveling van de commissie van toezicht, door H. M. de Koningin hoogstens gedurende vier achtereenvolgende jaren met een jaargeld van f 1200 worden begunstigd, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst of in de graveerkunst te volmaken. De ondersteuning wordt telkens voor een jaar verleend.

In de Staatscourant geschiedt mededeeling van het daartoe strekkend Koninklijk besluit, zoowel als van de aanbeveling der commissie.

Aan den begunstigde kan tevens eene vergoeding voor uitgaven wegens werkplaatsen en modellen worden toegekend, tot een bedrag van hoogstens f 1000 's jaars voor een beeldhouwer en van hoogstens f 600 voor een graveur. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 101.

Personalia.

— Aan H. M. Weeda, te Veenhuizen, is op zijn verzoek met 1 Juli eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van hoofdopzichter bij de justitiegebouwen P. Willemse, thans opzichter bij de justitiegebouwen te Veenhuizen, en tot opzichter bij de justitiegebouwen A. Ackermann, thans opzichter in tijdelijken dienst te Veenhuizen.

— Met 1 Mei zijn bevorderd: tot opzichter van den Rijkswaterstaat 1e kl. J. Venema, thans opzichter 2e. kl.; — tot idem 2e kl. J. Klippus, thans opzichter 3e kl.; — tot idem 3e kl. D de Jong, thans opzichter 4e kl.

— Tot opzichter bij de gemeente-gasfabriek en waterleiding te Breda is benoemd de heer B. C. Revelman, opzichter bij de gemeente-gasfabriek te Zierikzee.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwk. Teekenaar (arch.) tevens bekw. uitvoerder gevr. met practische ervaring, om zelfstandig 'n paar huizen te bovwen. Brieven onder No. 14923 bureau van de Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Inspecteur van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf, Utrecht. Jaarwedde van f 1600— f 1200 op zegel gestelde requesten van Burgemeester en Wethouders van Utrecht vóór 15 Mei 1908. Vereischten: bekendheid met aanleg, revisie en keuring van Huisinstallaties, Revisieteekeningen en het IJken van Meters. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	24—50 j.,	f 60—f 110	„
1 Meubelteekenaar		41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110 f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—23 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 35—f 85	„
5 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 100	„
1 Scheepsteekenaar		21 j., f 65	„
1 Verwarmings-techniker		23 j., f 80	„
1 Kadaster-teekenaar		24 j., f 75	„

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 11 Mei

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren van cementbeton-rioolbuizen voor rioleeringswerken. De voorwaarden te verkrijgen ter stadsdrukkerij. Inlichtingen aan het Ingenieursbureau van Publieke Werken ten Gemeentehuize Kamer no. 157 tusschen 11 en 12 uur, de drie werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Dongen, door het gemeentebestuur: de levering van cementen rioolbuizen. Leveringsconditiën te bekomen aan het gemeentehuis of bij den bouwkundige P. C. Schellekens Cz. te Dongen.

Gorinchem, ten 7 ure, door den bouwk. J. v. Embden namens de N. V. Fortuna ten kantore der venn.: het bouwen van een machinegebouw met fundeering voor schoorsteen, machines en stoomketel en bijkomende werkzaamheden; bestek en teekening te bekomen bij den besteder.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebestuur, bestek no. 23: het vergrooten van het gebouw der Industrieschool voor meisjes, met eene verdieping; bestek en voorw. ter lezing ter secretarie en aldaar verkrijgbaar; inlicht. aan het bureau der gemeentewerken.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gem.-bestuur: het afbreken van gebouwen en loodsen, het verplaatsen eener loods en het bouwen van een stokerijgebouw, op de gem.-gasfabriek; bestek en teekeningen ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar; inlichtingen aan het bureau der lichtfabrieken; aanw. 4 Mei te 2 ure.

Kollum, ten 6 ure, door den heer K. Hoekstra: het afbreken van eene voorhuizing en het tot stelphuizing inrichten van eene boerenhuizing; teekening ter inzage in het logement van E. Beitschat en bestekken te bekomen bij IJlstra te Buitenpost; aanw. 9 Mei ten 4 ure; inl. bij den arch. A. Velding te Buitenpost.

Leimuiden, ten 11.30 ure, door het gemeente-bestuur: het amoveeren der bestaande en het bouwen eener ambtswoning voor den burgemeester. Bestek en teekening te bekomen bij den gemeente-opzichter G. Boot te Oude Wetering.

Vlissingen, ten 11.30 ure, door het bestuur der vereeniging Zeevaartschool, in het gebouw der school: het bouwen van de de Ruyterschool aan de Bankert-boulevard. Bestek met teekeningen te verkrijgen bij H. J. Mondt, François Valentijnstraat 13-15 te 's-Gravenhage.

Zegveluchten, ten 4 ure, door het gem. best.: het bouwen eener school met gymnastieklokaal, onderwijzerswoning, privaten enz.; bestek en teek. verkrijgb. ter gem. secretarie

DINSDAG 12 Mei.

Baarn, ten 8 ure, door het bestuur van het departement Baarn der Mij. tot Nut van het Algemeen, in het Nutsgebouw: het bouwen van een Nutsgebouw a. d. Penstraat aldaar. Bestek en teek. verkrijgbaar bij den Concierce Nutsgebouw

Drumpt, ten 11 ure, door den archit. G. Formijne namens kerkvoogden der N. Herv. Gem: het herbouwen van de pastorie; bestek en teekening ter inzage in het koffiehuis de Roskam, waar de besteding plaats heeft.

Enschede, ten 12 ure, door de heer J. Rommelaar in het hotel Industrie: het bouwen van een woonhuis aan de Haaksbergerstraat; best. en teek. en inl. verkrijgb. bij den arch. G Beltman A. Gzn.

Goes, ten 2 ure, door den heer J. Oele: 1. het bouwen van een wagenhuis met veestal en het verandeeren van de stallen op de hofstede Hollenpolder, onder Borssele; 2 het afbreken van de woonkeet, het schuur- en varkenshok en het bouwen van een varkens-, schuur- en stookhok, op de hofstede Bruelis te Kapelle; bestek en teek. verkrijgbaar bij de firma F. Kleeuwens en Zn. aldaar; aanw. gehouden.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gem.-best.: het inwendig verbouwen van een gedeelte der bank van leening; bestekken met teekening te bekomen ter secr.; inl. ten kantore van den directeur der gem.-werken.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een ambachtsschool aan de Tamboerstraat; best. en voorw. ter kennisneming op de centrale secretarie der gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. P. van Waesberge en Zoon; Aanwijzing gehouden.

WOENSDAG 13 Mei.

Arnhem, ten 11.30 ure, door de directie der Arnhemsche Waterleiding-Mij., ten hare bureele aan de Herzogstraat 7: het bouwen van een pompstation op een terrein aan den Amsterdamschen straatweg bij kilometerpaal 21; bestek en twee teekeningen verkrijgbaar aan het bureau der Arnhemsche Waterleiding-Maatsch. en aan het bureau der Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij, Predikheerenkerkhof 15 te Utrecht. Aanw. op het terrein 9 M i-ten 2 ure.

Lochem, ten 5 ure, in hotel Bak: het vergrooten van de wasch- en strijkinrichting Stijgoord; teekening en bestek ter inzage in voorn. hotel; aanw. 11 Mei ten 5 ure.

DONDERDAG 14 April.

Boskoop, ten 2.30 ure, door het gem.-bestuur: bestek no. 5: het leggen van buisleidingen en ziekers, het stellen van afsluiters en brandkranen en eenige verdere werken. Bestek met 5 teekeningen te bekomen aan het Bureau van den ingenieur J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam, bij wien op 9, 11 en 12 Mei, van 9 tot 12 uur en van 1 tot 3 uur, inlichtingen zijn te bekomen. Bestek en teekeningen bovendien ter visie ter secretarie der Gemeente.

Deventer, ten 1 ure, door de Overijsselsche Lokaal Spw.-Mij. Deventer—Ommen, ten kantore der Mij. aan de Beestenmarkt: bestek no. 2: het leveren van 20.000 grenenhouten dwarsliggers; het bestek ter lezing en verkrijgbaar ten kantore der Maatschap. ij.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.-bestuur: het uitbreiden van het kantoorgebouw met bijgebouwen waschinrichting schaftlokaal enz. der gemeentegasfabriek, Loosduinsche weg; bestek met teekening te verkrijgen aan de gasfabriek Loosduinscheweg en in de Kazernestraat no. 44; aanwijzing 11 Mei ten 10 ure; de inschrijvingsbiljetten 's morgens vóór 12 uur ten Raadhuize, afd G. B. te bezorgen.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat in een der lokalen van het prov. best.: het verbeteren van hoofden op het Noorderstrand van Vlieland en het herstellen van hoofden op dat strand van stormschade, raming f 59.000; het bestek no. 88 ter lezing aan het Ministerie van Waterst., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem, den ingenieur te Blocq van Kuffeler te Hoorn en den opzichter Klippus te Vlieland.

Willemsoord, ten 11 ure, door de Directie der Marine: de levering van: 1. eiken houtwaren, 2. teak- of Djati-balkplanken en platen, 3. dennen masten, 4. Vuchten masten, juffers en sparren, 5. grenen, dennen en vurenhout, 6. esschen- en iepen platen.

Hekelingen, ten 11 ure, door het gem. bestuur: het afbreken van een oud gebouw en het daar ter plaatse bouwen van een gemeentehuis met veldwachterswoning en arrestantenlokaal; bestek en teek. verkrijgb. bij den boekhandel W. Hoogwerf Az. te Oud-Beijerland en den secretaris van Hekelingen; inlichtingen bij den arch. J. Smit te Oud Beierland.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND · LEVEN · INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

VRIJDAG 15 April.

Elbergen, ten 4 ure, door het bestuur der Willem Sluiterschool: het verbouwen van die school; bestek en teekening ter inzage in het koffiehuis van J. Schuurman; aanw. op den dag der best. ten 12 ure.

Hellendoorn, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van 2 lokalen met bijkomende werken aan de school te Noetsele; bestek en teekening te bekomen ter secr.; aanw. op den dag der best. ten 10 ure; inl. verkrijgbaar bij W. Marsman ald.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het prov. best. in het gebouw: het uitbreiden van rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, raming f 24.000; bestek ter lezing aan het min. van Binnenlandsche Zaken en aan het gebouw van het prov. bestuur van Noordbrabant te 's-Hertogenbosch en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, Nobelstr. 18 Den Haag.

Roermond, ten 11 ure, door het gem. best.: het bouwen van 'n paarden-slachthal, badkamers, wacht- en kleedkamer, kantoor, enz. op het slachthuisterrein; bestek en teek. verkrijgb. ten burcele der gem. architect.

Boxtel, ten 4 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs met 3 lokalen, verdieping en teekenschool, op een terrein aan de Burgerakker; bestek en teekening verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie; inl. geeft H. J. Dekker, Gemeenteopzichter, iederen werkdag, mits hem vooraf dag en uur wordt medegedeeld; biljetten ten Gemeentehuize in te zenden 15 Mei vóór 3 uur n. m. (Amst. tijd).

Scheveningen, door de arch. F. A. Koch, Kanaalweg 23: het bouwen van eene dubbele villa aan den van Lennepweg te 's-Gravenhage (Zie adv. in dit no.)

ZATERDAG 16 Mei.

Ruurlo, ten 11 ure, door de arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een huis met 3 woningen en een pakhuis voor rekening van de Gez. van Langen; bestek en teekening ter inzage ten huize van aanbest.

DINSDAG 19 Mei.

Hillegersberg, ten 12.30 ure, door de architect K. Buurman Az. te Bergschenhoek in het koffiehuis het Wapen van Holland: het afbreken van een woonhuis met stal en schuur en het bouwen van een bouwmanswoning c. a.: bestaande in woonhuis, veestallingen voor 60 koeien, wagenschuur, paardenstal, bergplaats, varkensstal, waterleiding en verplaatsen van 2 zes roeden hooibergen. Bestek met teekeningen ter inzage ter plaatse van aanbesteding en te verkrijgen bij den Architect.

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

Badon Ghliben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . *f* 6.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . *f* 1.—

Sloet en Flinje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk *f* 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 16 MEI 1908. No. 20.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 } Uitsluitend bij vooruitbetaling
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 }

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie",

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

De nieuwe wet kortheidshalve aangeduid met het woord „Kunstschutzgesetz", regelt het auteursrecht (Urheberrecht) van werken der beeldende kunsten alzoo teeken- en schilderkunst en der beeldhouwkunst en verder onder zekere bepalingen ook van die der bouwkunst en kunstnijverheid. Eindelijk wordt in deze wet ook het auteursrecht van werken der photographie behandeld.

Het was voor de wetgevers zeer moeilijk datgene uit te vinden, wat deze verschillende kunsten met het oog op de bepalingen dezer wet gemeen hebben.

Dit toch vormt in deze wet de kern, waaruit de bijzondere bepalingen ontspringen, waarbij met de eigenaardigheden van elk der verschillende kunsten rekening gehouden is.

Bij den uitgever Julius Hoffmann te Stuttgart is onlangs een uitgave van deze wet verschenen, bewerkt door Fritz Hellwag, voorzien van talrijke opheldernde aanteekeningen en speciaal ingericht voor het gebruik der kunstenaars wier werken er door beschermd worden.

Aan de hand dezer uitgave wenschen wij hier den inhoud nader te beschouwen.

Zooals men weet dient de nieuwe wet tot vervanging van de oude van 1876, die zich evenwel niet uitstrekte over bouwkunst en kunstnijverheid. Deze beide kunstvakken hebben den wetgever thans vele moeilijkheden opgeleverd en het is hem niet gelukt daarvoor in alle deelen bevredigende oplossingen te vinden.

Volgens de meening van Hellwag is het den wetgever niet gelukt door te dringen in den geest van de moderne opvattingen, die op het gebied der bouwkunst in Duitschland meer en meer veld winnen. Hoe zou dit ook mogelijk zijn, waar die opvattingen onder de bouwkunstenaars zelf nog zoozeer uiteenloopen.

Hoe dit zij, als een poging, om ook bouwkunst en kunstnijverheid te doen deelen in de bescherming, die de andere kunsten reeds sinds jaren genoten, is de nieuwe wet een merkwaardig stuk werk. De vraag of de practische resultaten, die er mede bereikt worden, aan de verwachtingen zullen beantwoorden, kan buiten beschouwing blijven, evenals de vraag of er voor Nederland behoefte aan een wet als de hier gegevene bestaat.

In de kringen onzer kunstnijveren is men wel geneigd deze laatste vraag bevestigend te beantwoorden, maar in architectenkringen schijnt de behoefte aan bescherming van den artistieken eigen-

VRIJDAG 15 April.

Elbergen, ten 4 ure, door het bestuur der Willem Sluiterschool: het verbouwen van die school; bestek en teekening ter inzage in het koffiehuis van J. Schuurman; aanw. op den dag der best. ten 12 ure.

Hellendoorn, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van 2 lokalen met bijkomende werken aan de school te Noetsele; bestek en teekening te bekomen ter secr.; aanw. op den dag der best. ten 10 ure; inl. verkrijgbaar bij W. Marsman ald.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het prov. best. in het gebouw: het uitbreiden van rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, raming f 24.000; bestek ter lezing aan het min. van Binnenlandsche Zaken en aan het gebouw van het prov. bestuur van Noordbrabant te 's-Hertogenbosch en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, Nobelstr. 18 Den Haag.

Roermond, ten 11 ure, door het gem. best.: het bouwen van 'n paarden-slachthal, badkamers, wacht- en kleedkamer, kantoor, enz. op het slachthuisterrein; bestek en teek. verkrijgb. ten burcele der gem. architect.

Boxtel, ten 4 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs met 3 lokalen, verdieping en teekenschool, op een terrein aan de Burgerakker; bestek en teekening verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie; inl. geeft H. J. Dekker, Gemeenteopzichter, iederen werkdag, mits hem vooraf dag en uur wordt medegedeeld; biljetten ten Gemeentehuize in te zenden 15 Mei vóór 3 uur n. m. (Amst. tijd).

Scheveningen, door de arch. F. A. Koch, Kanaalweg 23: het bouwen van eene dubbele villa aan den van Lennepweg te 's-Gravenhage (Zie adv. in dit no.)

ZATERDAG 16 Mei.

Ruurlo, ten 11 ure, door de arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een huis met 3 woningen en een pakhuis voor rekening van de Gez. van Langen; bestek en teekening ter inzage ten huize van aanbest.

DINSDAG 19 Mei.

Hillegersberg, ten 12.30 ure, door de architect K. Buurman Az. te Bergschenhoek in het koffiehuis het Wapen van Holland: het afbreken van een woonhuis met stal en schuur en het bouwen van een bouwmanswoning e. a.: bestaande in woonhuis, veestallingen voor 60 koeien, wagenschuur, paardenstal, bergplaats, varkensstal, waterleiding en verplaatsen van 2 zes roeden hooibergen. Bestek met teekeningen ter inzage ter plaatse van aanbesteding en te verkrijgen bij den Architect.

Antiquariaat van „de Opmerker"

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . *f* 6.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . *f* 1.—

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk *f* 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Hetzelfde Werk. Tweede herziene en vermeerderde druk, 's-Gravenhage 1906 . . . . . f 2.20

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 16 MEI 1908. No. 20.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie",

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

De nieuwe wet kortheidshalve aangeduid met het woord „Kunstschutzgesetz", regelt het auteursrecht (Urheberrecht) van werken der beeldende kunsten alzoo teeken- en schilderkunst en der beeldhouwkunst en verder onder zekere bepalingen ook van die der bouwkunst en kunstnijverheid. Eindelijk wordt in deze wet ook het auteursrecht van werken der photographie behandeld.

Het was voor de wetgevers zeer moeilijk datgene uit te vinden, wat deze verschillende kunsten met het oog op de bepalingen dezer wet gemeen hebben.

Dit toch vormt in deze wet de kern, waaruit de bijzondere bepalingen ontspringen, waarbij met de eigenaardigheden van elk der verschillende kunsten rekening gehouden is.

Bij den uitgever Julius Hoffmann te Stuttgart is onlangs een uitgave van deze wet verschenen, bewerkt door Fritz Hellwag, voorzien van talrijke opheldernde aanteekeningen en speciaal ingericht voor het gebruik der kunstenaars wier werken er door beschermd worden.

Aan de hand dezer uitgave wenschen wij hier den inhoud nader te beschouwen.

Zooals men weet dient de nieuwe wet tot vervanging van de oude van 1876, die zich evenwel niet uitstrekte over bouwkunst en kunstnijverheid. Deze beide kunstvakken hebben den wetgever thans vele moeilijkheden opgeleverd en het is hem niet gelukt daarvoor in alle deelen bevredigende oplossingen te vinden.

Volgens de meening van Hellwag is het den wetgever niet gelukt door te dringen in den geest van de moderne opvattingen, die op het gebied der bouwkunst in Duitschland meer en meer veld winnen. Hoe zou dit ook mogelijk zijn, waar die opvattingen onder de bouwkunstenaars zelf nog zoozeer uiteenloopen.

Hoe dit zij, als een poging, om ook bouwkunst en kunstnijverheid te doen deelen in de bescherming, die de andere kunsten reeds sinds jaren genoten, is de nieuwe wet een merkwaardig stuk werk. De vraag of de practische resultaten, die er mede bereikt worden, aan de verwachtingen zullen beantwoorden, kan buiten beschouwing blijven, evenals de vraag of er voor Nederland behoefte aan een wet als de hier gegevene bestaat.

In de kringen onzer kunstnijveren is men wel geneigd deze laatste vraag bevestigend te beantwoorden, maar in architectenkringen schijnt de behoefte aan bescherming van den artistieken eigen-

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

dom, zich niet in die mate te doen gevoelen, dat men er zich veel moeite voor geeft haar te verkrijgen. In die kringen houden wenschen van meer urgenten aard thans de gemoederen bezig, maar men weet niet hoe een kleine aanleiding het vraagstuk soms weder plotseling op den voorgrond kan brengen en in zulk een geval kan het goed zijn te weten, hoe men in het buitenland getracht heeft, de moeilijkheden, die er zich bij voordoen te overwinnen.

§ 1.

De auteurs (Urheber) van werken der beeldende kunsten en der photographie worden volgèns de bepalingen dezer wet beschermd.

Van het begrip auteur (Urheber) wordt geen nadere verklaring gegeven, terwijl evenmin gezegd wordt, wat de wet onder beeldende kunsten en photographie verstaat. Ook in de wet van 1876 ontbreken nadere omschrijvingen van die begrippen en men heeft dit zoo gelaten, omdat dit in de practijk zelden of nooit tot ernstig misverstand aanleiding heeft gegeven. Wel zijn andere benamingen voor „Urheber" voorgesteld o. a. „Verfertiger" en „Gestalter" doch ten slotte is de eerste behouden, omdat het in de meeste gevallen geen moeilijkheid oplevert dadelijk uit te maken, wie de rechthebbende volgens de wet is.

Bovendien is in de toelichting (Begründung) der wet gezegd, dat de rechten van den auteur wel, behoudens eventueele uitzonderingen, op zijne erfgenamen, maar niet op andere rechtverkrijgenden overgaan.

Denkbeelden zonder bepaalden vorm komen niet voor bescherming in aanmerking. Zoodra zij evenwel in schetsen of ontwerpen zijn vastgelegd, worden zij als werken der beeldende kunsten beschouwd.

§ 2.

De voortbrengselen der kunstnijverheid behooren tot de werken der beeldende kunsten. Hetzelfde geldt van Bouwwerken, voor zoover zij als kunstwerken bedoeld zijn.

Als werken der beeldende kunsten gelden ook ontwerpen voor voorwerpen van kunstnijverheid, zoomede voor Bouwwerken der in de vorige alinea bedoelde soort.

Deze paragraaf, waarmede bouwwerken in de wet zijn opgenomen, is voor de bouwmeesters de gewichtigste van allen. Hare redactie heeft heel wat hoofdbreken gekost en men is daarmede nog maar half tevreden en dit betreft in hoofdzaak het zinnetje; „voor zoover zij als kunstwerken bedoeld zijn" of zooals het in het oorspronkelijke luidt; „Soweit sie Künstlerische Zwecke verfolgen".

Het zou gewis veel eenvoudiger zijn geweest, om in plaats van „bouwwerken" te spreken van „werken van bouw*kunst*", maar men zal bemerken, dat nergens in de wet van „bouwkunst" gesproken wordt en de reden daarvan is, dat waar in andere wetten van het Duitsche Rijk, b. v. in het strafwetboek, van bouwkunst sprake is, daaronder in de eerste plaats de bouwkunde of bouwtechniek moet worden verstaan.

Omdat dus in andere wetten een slordig spraakgebruik burgerrecht heeft verkregen, was men in deze nieuwe wet, die zich met de bescherming der kunst (dus ook van bouwkunst) heeft bezig te houden, gedwongen zijn toevlucht te nemen tot een onduidelijke en verwarring stichtende omschrijving.

Aan het natuurlijk verlangen der architecten, om onvoorwaardelijk als de tot de uitoefening der bouwkunst bevoegde kunstenaars te worden erkend zal wel niet eerder voldaan kunnen worden, dan wanneer onder „bouwkunst" werkelijk alleen „kunst" verstaan wordt.

„Bouwkunst" is, of behoorde te zijn, een zuiver bepaald begrip en kan niet verwisseld worden met dat van bouwen in den gewonen zin van den mechanischen arbeid of de uitvoering naar gegeven plannen. Men zal, zoo werd indertijd door Martin Dülfer reeds in het midden gebracht, onder kookkunst niet het koken op zichzelf als b.v. het lijmkoken verstaan willen zien en in het begrip „Bouwkunst" omvat dus slechts werken van bouwkunstenaars. Hoe eenvoudig nu echter deze logica moge zijn, deze wet mag het begrip „Bouwkunst" niet kennen.

Men heeft zich afgevraagd, hoe het toch gekomen is, dat de bouwkunst in de oude wet van 1876 niet onder de beschermde kunsten is opgenomen, of juister gezegd, uitdrukkelijk daarvan uitgesloten is. Hoe laag moet destijds, heeft men gezegd, de waarde van den geestesarbeid der architecten geschat zijn? Eenigszins te begrijpen is dit wanneer men zich herrinnert, dat in dien tijd, toen de overleveringen van Schinkel verloren gegaan waren, in plaats van een eenvoudige, rationeele bouwwijze, tal van werken in Duitsche of Hollandsche Renaissance vormen als 't ware uit den grond opschoten, de achitecten tot bevrediging van een behoefte aan weelde, smulden aan de schilderachtige vormen dezer stijlperioden en dergelijke producten voor voortbrengselen van een nationalen stijl wilden doen doorgaan.

Dat in dezen tijd, waarin zonder oordeel des onderscheids wildweg gecopieerd werd, de achting en waardeering voor bouwkundigen arbeid bij de architecten zelf verloren ging, ligt voor de hand en men kan zich voorstellen, dat het besef van de behoefte aan bescherming der kunst in zulk een tijd geringer was dan in een andere. De auteurs van de werken, die in die jaren gemaakt zijn, waren immers gemakkelijk in de vroegere eeuwen aan te wijzen. De versiering was hierbij niet uit de conceptie voortgekomen, diende niet tot verklaring van de denkbeelden der ontwerpers, maar was slechts van buiten aangebrachte decoratie. Muthesius 'noemt de voortdurende wisseling der archaeologische richtingen in de architectuur der 19de eeuw eene „oppervlakkige bekleedingskunst".

Verklaart het lage peil van het geestelijken scheppingsvermogen der architecten van omstreeks 1870 dus eenigszins de uitsluiting der bouwkunst, zoo is het toch ook nog wel de moeite waard nog eens even in herinnering te brengen op welke philosophische gronden de toenmalige wetgever tot die uitsluiting kwam.

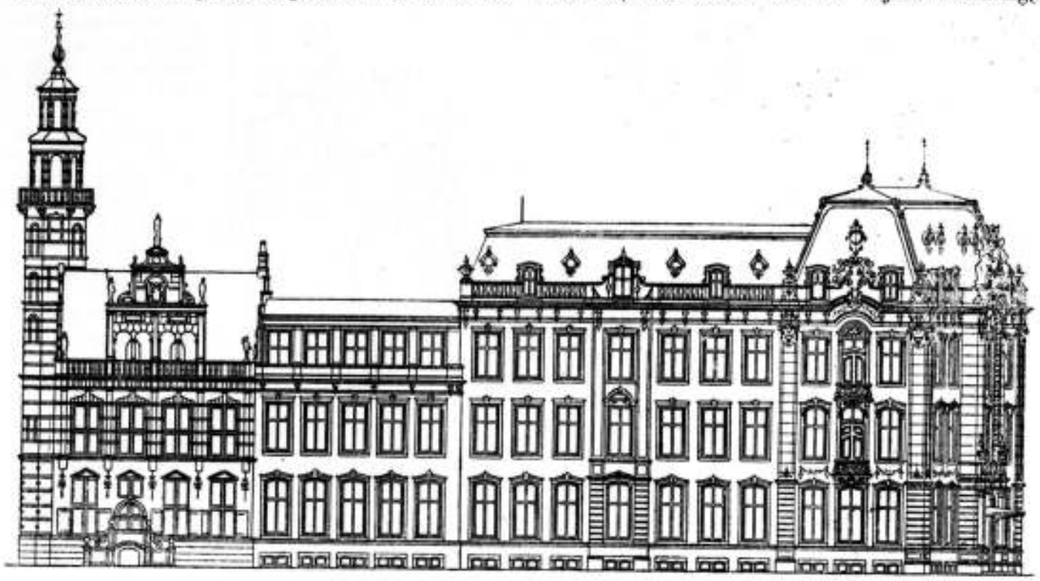
Toen men in 1876 die uitsluiting overwoog beriep men zich daarbij op Kant, die in zijn „kritik der Urteilskraft" het onderscheid tusschen beeldhouwkunst en bouwkunst, die weliswaar beide onder het begrip „plastiek" vallen, op de volgende wijze omschreef.

Voor het vervolg van dit artikel, zie bladz. 157.

De Haagsche Raadhuisplannen.

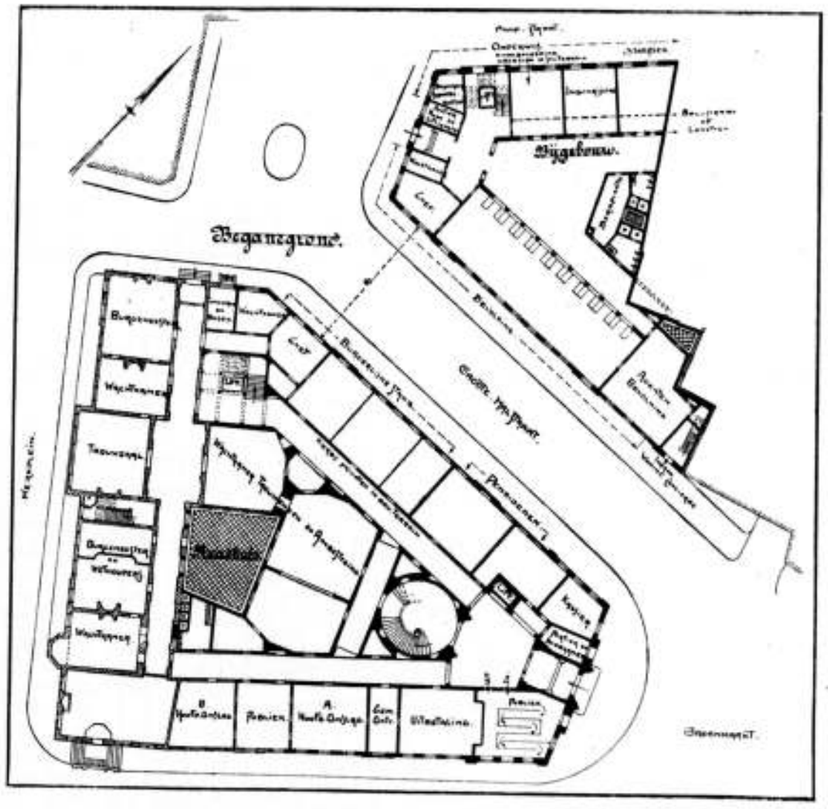
(Vervolg van blz. 141).

Zooals men weet, zijn er drie plannen aan den Gemeenteraad aangeboden, gemerkt met de letters A, B en C, de eerste twee van den Gemeente-architect, het laatste van den Rijksbouwkundige

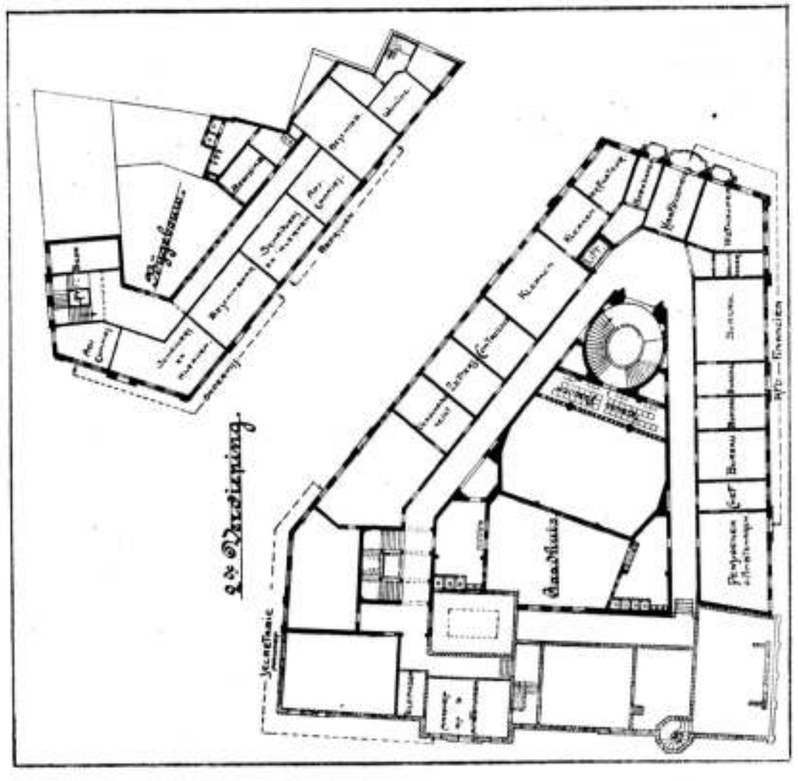

Z. O. GEVEL (Arch. A. Schadee).

Plan B.

Schaal der Plattegronden 1:500.

Dagelijksche Markt
Nieuwe Markt
Nieuwe Straat
Nieuwe Straat
Nieuwe Straat

Integendeel worden bij de architectonische versiering, overigens een uiterst klein onderdeel van een bouwwerk de andere kunsten aan de architectonische gedachte dienstbaar gemaakt. Deze opmerking is niet zonder grond en men zou aan de veelbesproken paragraaf, beschouwd uit een oogpunt van bouwkunst, nog meer beschouwingen van dien aard kunnen vastknoopen. Men heeft haar woord voor woord ontleed, elk woord gewikt en gewogen en haar ten slotte gelaten zooals zij was, zoodat de Duitsche bouwmeesters er zich nu voorloopig mede tevreden zullen moeten stellen.

Dat de bouwkunst in de wet is opgenomen is toch alreeds een stap vooruit in hun belang, bovendien formaliteiten hebben zij niet te vervullen, om bescherming van hun werk te verkrijgen, het recht daarop wordt met het bouwwerk geboren.

Met dat al heeft het veelbesproken zinnetje de noodzakelijkheid in het leven geroepen, om in voorkomende gevallen uit te maken of een bouwwerk als kunstwerk bedoeld is of niet.

In twijfelachtige gevallen moet de rechter eventueel met raadpleging van deskundigen of van de bij deze wet ingestelde kamers van deskundigen beslissen of men al dan niet met een werk van beeldende kunst te doen heeft.

Aanwijzingen voor de beoordeeling van de bedoeling als kunstwerk zijn niet in de wet te vinden, want de wetgevers hielden de beslissing voor gemakkelijk Zij gingen uit van de veronderstelling, dat bij een bouwwerk, waarmede nevens een nuttigheidsdoel ook een aesthetisch doel beoogd wordt, de grens tusschen de aestetische en de technische zijde nauwkeurig aangewezen kon worden, zoodat de rechter in staat zou zijn te beslissen of een namaak de artistieke zijde van het werk raakte.

Bijna alle beoordeelaars van het wetsontwerp hebben evenwel de mogelijkheid ontkend, om de artistieke zijde van de technische te scheiden.

Afgezien van het dreigend gevaar, zoo merkt ook hier weder Martin Dülfer op, dat in de versiering, in het dienstbaar maken der andere kunsten, in de rijkere ornamentale behandeling, de artistieke zijde van het bouwwerk gezien zal worden, kan deze vaststelling van een verkeerd beginsel een hinderpaal blijken voor de ontwikkeling der moderne bouwkunst, die niet in de bekleedingskunst der vorige eeuw de middelen tot uitdrukking harer artistieke denkbeelden zocht, maar reeds in de conceptie van den plattegrond de opeenvolging der ruimten enz.

Hier speelt de Rhythmus in de afwisseling der hoogten, de verhouding tusschen breedten en lengten, de aard der lichtvalling de voornaamste rol. Ontwerpen van een bouwkunstenaar, die slechts plannen voor stratenaanleg of stedenuitbreiding vervaardigt, zouden verkeerdelijk maar zeer zeker slechts als dienstig voor een gebruiksdoel beschouwd worden, wanneer niet in aanmerking genomen werd, dat de denkende kunstenaar ook hier, voor alles, de schoonheid van den aanleg op het oog had.

Het spreekt dus vanzelf, dat de technische zijde in het voltooide werk niet van de artistieke kan worden gescheiden, ook omdat techniek en kunst reeds bij het ontwerpen van het bouwwerk organisch samenwerken.

Door nagenoeg alle architecten is het als een onmogelijkheid beschouwd, „de bedoeling als kunstwerk" of de artistieke zijde van een werk op zichzelf te onderscheiden en te bewijzen, en voorts kan ook zeker niet van ieder rechter verlangd worden, dat hij in staat zal zijn de fijne onderscheidingen te maken, die voor het nemen van een beslissing den doorslag moeten geven.

Wellicht ware het, zooals het „Verband deutscher Architekten und Ingenieurvereinen" in een adres aan den Rijkskanselier voorsloeg, gemakkelijker geweest de vatbaarheid voor bescherming naar beneden in plaats van naar boven te begrenzen. Wij gelooven, zoo luidde het in dit adres, dat de practische waarde van de wet grooter zou worden, wanneer de omgekeerde weg werd ingeslagen en voor bescherming in aanmerking gebracht werden: bouwwerken en ontwerpen daarvan, voor zoover zij niet uitsluitend als werken der bouwtechniek te beschouwen zijn. Op deze wijze zal onzes inziens gemakkelijker een grens naar onderen te trekken zijn, die datgene uitsluit, wat niet voor bescherming als kunstwerk in aanmerking komt. Blijft de tegenwoordige omschrijving behouden, zoo vreezen de architecten, dat daaruit hoogstens bescherming voor enkele deelen van het bouwwerk zal voortvloeien. Daaraan hebben zij echter niet veel. Waarde heeft voor hen slechts bescherming der kunstidee, die zich veel meer uitdrukt in de algemeene dispositie en de ruimtebehandeling, dan in de détails.

Deze opzichzelf zeer aannemelijke voorslag heeft schipbreuk geleden op de onmogelijkheid, om in de wet een begrip „Bouwtechniek" tegenover het begrip „Bouwkunst" te stellen, om de reeds boven vermelde reden, dat het Strafwetboek onder bouwkunst niets anders dan bouwtechniek verstaat. Zoolang deze ongelukkige fout niet verbeterd is, zal het in de kunstbeschermingswet onmogelijk blijven officieel van bouwkunst en bouwkunstenaars te spreken en zij zal altijd om de kern der zaak heen moeten blijven draaien.

Om deze redenen kan ook het voorstel van Dülfer, die een aaneensluiting van alle bouwkunstenaars op het oog had, zooals die in Engeland en Amerika bestaat, niet worden aangenomen. De werken dezer bouwkunstenaars zouden eo ipso, als individueele geestesproducten, in alle trappen der ontwikkeling voor bescherming in aanmerking moeten komen. Op die wijze kon dan als zeker vastgesteld worden, wat tot de werken der bouwkunst behoort te worden gerekend.

Tot hiertoe hebben wij de voortbrengselen der kunstnijverheid, die in § 2 in de eerste plaats genoemd worden, buiten beschouwing gelaten, niet omdat ten opzichte daarvan niets zou zijn op te merken, maar omdat wij het bestek, dat wij ons voor de bespreking der wet gesteld hebben, ver te buiten zouden gaan, wanneer wij ons niet tot het voor onze lezers meest belangrijke, en dat is ongetwijfeld de bouwkunst, bepaalden.

De kunstnijverheid was in Duitschland niet, gelijk de bouwkunst, vóór het in werking treden dezer wet, geheel onbeschermd. Hare producten vielen en vallen nog onder het z.g. „Musterschutzgesetz".

Men moet hier niet denken aan de wet op de „Gebrauchs-Musterschutz" van 1 Juli 1891, maar aan die welke betrekking heeft op de „Geschmacks-Musterschutz".

Laatstgenoemde wet, dateert van 1876 en thans is een herziening daarvan in voorbereiding.

Nu is het geval denkbaar, dat op werken van kunstnijverheid beide wetten toepassing vinden.

In zulk een geval is het de zaak van den auteur

te overwegen of hij inschrijving in het register van de „Musterschutz" zal vragen of zich tevreden zal stellen met de bescherming, die de nieuwe wet hem waarborgt, zonder dat daarvoor formaliteiten te vervullen zijn. In 't algemeen is aan te nemen, dat voor een product, dat als een werk van beeldende kunst kan gelden, de inschrijving in het register niet zal worden overwogen. Daar evenwel een beoefenaar van kunstnijverheid moeilijk altijd zelf met zekerheid zal kunnen beslissen, of zijn werk door den rechter als een werk van beeldende kunst zal worden aangemerkt, zoo kan hij, wanneer hij naliet het in het register te doen inschrijven en later ervaren moet, dat de kenmerken, die het tot een kunstwerk stempelen, er niet aan worden toegekend, de onaangename ondervinding opdoen, dat zijn werk straffeloos kan worden nagemaakt.

Men raadt dus den beoefenaars der kunstnijverheid aan steeds van de dubbele gelegenheid tot bescherming gebruik te maken. Wel zijn daartegen enkele bedenkingen te maken, die hun grond daarin vinden, dat niet alle bepalingen der beide wetten volkomen met elkaar in overeenstemming zijn, maar over het algemeen schijnen ernstige moeilijkheden daaruit tot heden niet te zijn voortgevloeid.

Wij zeggen tot heden en hebben daarbij niet slechts het oog op den korten tijd, dat de nieuwe wet in werking is. Immers beeldhouwwerken waren reeds door de oude wet beschermd en daar een voorwerp van kunstnijverheid tegelijk een beeldhouwwerk kan zijn, kan het geval van de dubbele bescherming gerekend worden ook vroeger reeds te zijn voorgekomen en is deze bijzondere rechtstoestand niet door de nieuwe wet in het leven geroepen. *(Wordt vervolgd).*

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG

uitgeschreven door het Bestuur der Vereeniging

„ZIEKENHUIS BUITENWOEL",
te VEENDAM.

PROGRAMMA.

Gevraagd wordt het maken van een plan met begrooting voor een Ziekenhuis, 't welk moet bevatten:

a. Een entreé of hal, waarvan de ruimte ook benut kan worden voor wachtkamer.

b. en *c.* Twee ziekenzalen (ieder voor zes bedden) in verbinding met veranda's op het Zuiden. Voor den inhoud dezer zalen te rekenen ± 25 M³. per bed.

De vloeren moeten worden gemaakt van beton of houtgraniet, de hoeken rond zonder plinten, terwijl de ventilatie enz. enz. dient te worden aangegeven.

d. In verbinding met de ziekenzalen één slaapvertrek voor één verpleegster.

e. Een klassekamer met twee bedden, evenals de ziekenzalen in verbinding met een veranda, die echter afgescheiden moet zijn van die der zalen *b* en *c*.

f. Een operatiekamer (± 25 M². oppervl.) in verbinding met een sterilisatie vertrekje. — De ramen van deze kamer moeten op het Noorden liggen. —

g. Een keuken en bijkeuken met provisiekamer voor den dienst in het ziekenhuis. —

h. Twee badkamers waarvan één onder letter *o* nader omschreven.

i. De noodige W. C. voor personeel en patiënten.

j. Een bergplaats voor een ontsmettingsapparaat.

k. Een vertrek van buiten toegankelijk — waar eventueel gekiste lijken kunnen worden geplaatst. Vloer, waterdicht met ronde hoeken, het geheel gemakkelijk te reinigen.

l. Vier slaapvertrekken; 2 voor de verpleegsters van het ziekenhuis en 2 voor de wijkverpleegsters van de Vereeniging „Het Groene Kruis". —

m. Een zitkamer voor de vier verpleegsters.

n. Een woning voor den concierge bestaande uit een zit- en slaapkamer en keukentje.

o. Een badkamer voor het publiek toegankelijk en een gelegenheid waar het publiek kan wachten.

p. Een magazijnruimte voor de verplegingsartikelen van de Vereeniging „Het Groene Kruis." (6 × 6 M.)

N.B. Deze artikelen worden in bruikleen afgestaan en op voorschrift van den behandelenden geneesheer door den concierge afgegeven. Ook het toezicht, enz. van de in *o* genoemde badkamer wordt den concierge opgedragen.

q. Een bergplaats voor brandstoffen (turf).

Het gebouw wordt electrisch verlicht en aangesloten aan het gemeentelijk leidingnet.

De ontwerper dient te rekenen op eene centrale verwarming (systeem vrijgelaten). De plaatsing der benoodigde toestellen en de ruimten daarvoor moeten, op de nader te noemen teekeningen, worden aangegeven.

Waar alsnog te Veendam geen waterleiding bestaat, dient het pijpennet in 't gebouw het water van een hooger gelegen reservoir te ontvangen. Dit reservoir kan worden gevuld met water uit daartoe aan te brengen nortonpompen of een regenbak waar het hemelwater naar toegeleid moet worden.

Een en ander op teekening aan te geven.

Het schrob- en badwater mag worden afgevoerd naar het kanaal 't welk op de situatieteekening *) voorkomt; het afvalwater en de faecaliën moeten in een groote bak gebracht worden, die op bepaalde tijden wordt geledigd.

Het vaste zand bevindt zich ± 1.80 M. onder den beganen grond, terwijl het terrein ± 0.5 M. boven den hoogsten waterstand ligt.

Bij het ontwerp moet een hoogst eenvoudige praktische en meest oeconomische inrichting zoowel in aanleg als in exploitatie op den voorgrond staan,— terwijl de afdeeling van de ziekenverpleging eenigszins geisoleerd moet zijn van de dienstvertrekken.

Er worden verlangd:

Plattegronden (zoonoodig met balklagen) op schaal 1 à 50 met de in de ruimten ingeschreven bestemming.

Opstanden van de verschillende gevels en een lengte- en breedte doorsnede op eene schaal van 1 tot 100.

Zooals reeds opgemerkt is moeten de teekeningen aangeven alles, wat betrekking heeft op:

Verlichting.
Verwarming.
Watervoorziening.
Afvoer van rook, water, faecaliën en vuil.
Er dient rekening te worden gehouden bij de

*) De situatieteekening van het terrein en de bepalingen uit de Bouwverordening te Veendam, die bij het programma behooren, zullen in het volgend nummer worden afgedrukt.

inrichting van het gebouw, dat bij eventueele noodzakelijkheid het ziekenhuis gemakkelijk kan worden uitgebreid. Daartoe is achter het terrein, waarop nu gebouwd zal worden, een strook bouwland van ± 100 M. lang disponibel.

De teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of tinten zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekening niet voorkomen.

Verder moet worden overgelegd een gedetailleerde begrooting en een verklarende omschrijving der te bezigen materialen.

Als bouwsom mag worden aangenomen f 15.000 à f 20.000, terwijl daarin begrepen is een som van f 3000, waarvoor op de begrooting, de electrische verlichting, centrale verwarming en waterleiding gebracht kan worden.

Te Veendam gelden de eenheidsprijzen:

1 M³. steen voor	fundamenten	± f 12.—
„ „ „	trasraam	± „ 17.—
„ „ „	buitenmuren	± „ 16.—
„ „ „	binnenmuren	± „ 12.—
„ hout,	grenen	± „ 70.—
„ „	vuren	± „ 45.—

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd: Een eerste prijs van f 100.— en een tweede prijs van f 50.

De mogelijkheid is niet uitgesloten dat de prijswinner met den bouw van het Ziekenhuis wordt belast, een en ander naar het oordeel der jury en het Bestuur der Vereeniging „Ziekenhuis Buitenwoel".

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op 15 Juli 1908 franco worden ingezonden bij den administrateur, den heer J. P. A. W. Hefting, Boven Oosterdiep 9a, Veendam.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of een herkenningsteeken en vergezeld zijn:

a. Van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger, en waarop het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat, 't welk op de teekening is aangebracht.

b. Van een open brief waarin een correspondentieadres.

Art. 3. Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn dan die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van Art. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de Heeren: Dr. G. Oosterbaan en Joh. J. v. Schuijlenburg, inspecteurs der volksgezondheid te Zwolle, G. C. Michell, directeur der Ambachtsschool en J. Vegter, Gemeente-opzichter te Veendam.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het Bestuur der Vereeniging de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging. Het Bestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury alle ontwerpen ten toon te stellen op door dit Bestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den administrateur der Vereeniging op vertoon van het in art. 2 genoemde motto of herkenningsteeken of worden desverlangd franco terug gezonden.

Het Bestuur der aan 't hoofd dezes genoemde Vereeniging:

Dr. B. BRONGERS, *Voorzitter.*
Dr. Th. TJABBES, *Secretaris.*

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Heden werd in het gebouw der Maatschappij in de Marnixstraat de 99ste algemeene vergadering gehouden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, onder voorzitterschap van den heer A. Salm Gbzn.

In deze vergadering werd verder onder nagenoeg algemeene instemming de nieuwe wet der maatschappij, gesplitst in statuten en in huishoudelijk reglement, aangenomen. Als hoofdbeginsel is daarin thans vastgelegd de sedert vele maanden in voorbereiding zijnde reorganisatie, waarbij duidelijker dan tot nu toe is gestipuleerd, dat ook de vakbelangen van den architect meer in het bijzonder volkomen in de maatschappij tot hun recht kunnen komen, in en door een te scheppen groep architectleden, uit welke groep ook het hoofdbestuur zal worden gekozen door alle stemgerechtigde leden.

Verder deelde de heer Salm mede, dat de uitspraak der jury in de prijsvraag voor één-gezinswerkmanswoningen bekend is geworden. Ze luidt als volgt:

1e prijs D. Meintema, Delft, f 100; 2e prijs H. J. Dammerman Jr., Scheveningen, f 100; 3e prijs W. Verschoor, 's-Gravenhage, f 100, 4e prijs W. K. de Wijs, Bloemendaal, f 75; 5e prijs G. H. Kleinhout, Amsterdam, f 75; 6e prijs J. van Dillewijn, Hilversum, f 50, 7e prijs Charles Estourgie, Amsterdam f 50.

Ook werd besloten, dat de September-vergadering te Zierikzee gehouden zal worden.

Aan het slot der vergadering werd onder zeer krachtig en langdurig applaus den heer Salm, bij monde van den heer Muysken, oud-voorzitter en eerelid der maatschappij, namens een overgroot aantal leden de verguld zilveren medaille der maatschappij aangeboden voor de vele groote verdiensten, welke de heer Salm zich ten opzichte der maatschappij had verworven, in vele jaren en niet het minst in het afgeloopen jaar.

Ingezonden stukken.

(*De Rijksadviseurs*).

De heer Jhr. Mr. Victor de Stuers zegt: „ik „verhaalde eene aanmaning, door Dr. van der Linden aan Mr. Vosmaer gegeven". Maar nu ik, wegens het ontbreken van ieder bewijs, het verhaal voor rekening van den verteller laat, ziet hij daarin „een ergerlijke verdraaiing" en vindt hij, dat ik door bewijzen te vragen, niet slechts heel wat „durf" toon, doch ook „mooie" — waarschijnlijk is bedoeld slechte — manieren er op na houd.

En dat alles, terwijl het hem toch zoo gemakkelijk moet vallen, om het door mij gevraagde bewijs te leveren, en mij dus danig in een hoek te zetten!

Voor dit bewijs houdt ik mij alsnog beleefdelijk aanbevolen. A. W. WEISSMAN.

Wij sluiten hiermede het debat over deze aangelegenheid. Red.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Bouwkundig Weekblad No. 19. Maatschappij t. bev. der Bouwkunst. 99ste Algemeene Vergadering, Agenda Jaarverslag 190—4208. Verslagen der Afdeelingen Amsterdam, Arnhem, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, Rotterdam en Utrecht.

Concept-begrooting 1908. Regelen voor de berekening van het honorarium van Architecten.

Ontwerp voor het Londensche Raadhuis, door Hooykaas & Brinkman (afbeeldingen).

Architectura No. 19. Verslag van de 1243ste Genootschapsvergadering van 29 April 1908, waar de heer Walenkamp een bespreking inleidde van de restauratie van het voormalig Buitengasthuis.

De Tentoonstelling in de Rijks-Academie.

Statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De Grouting-Machine.

Technisch Gedeelte Statiek en Diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton.

De Bouwwereld No. 19. Het Openbaar Slachthuis door G. J. Veenstra (vervolg).

De Ingenieur No. 19. Het mechanisme van het Daniell-element, voordracht, gehouden in de vergadering der Vakafdeeling voor Electrotechniek op 22 Februari 1908 door Prof. Dr. Ernst Cohen, met afbeeldingen.

Verslag der gedelegeerden van het Kon. Inst. van Ingenieurs over het practisch Instrumentmakersexamen.

Nota betreffende een bezoek aan de „Strassenbahn Hannover" en eenige Electrische tramwegen in het Bergsche land II, door E. H. Stieltjes c.i. met afbeeldingen en plaat.

Raden van Bijstand voor de rivieren, door R. P. J. Tutein Nolthenius c.i.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw v.h. Kon. Inst. v. Ingenieurs van 2 Mei 1908.

Ingezonden stukken. Een dankbetuiging door B. H. Pekelharing.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 19. Kort verslag B. B. Vergadering. — Die zich spiegelt aan een ander, spiegelt zich zacht. — Ingezonden. — Bouwkunst en haar waardeering, (vervolg). — Berekening electrische gelijkstroomnetten.

De Aannemer No. 19. Oprichtingsfonds Middelbare Technische School.

14 November 1895 — 14 Mei 1908.

Uit eigen kring. Waar de school wordt opgericht.

Borgstelling III.

Raad van Arbitrage.

Afdeelingsverslagen. Sneek 5 Mei 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 45. Beperking productie door W. Kroese. — Waar moet het het heen? — Kalkzandsteen.

Deutsche Bauhütte No. 19. Krematorium und griechische Bauweise, door Georg Kutzke.

Zum Tiersarzthaus door Markward Winter bij een ontwerp van H. A. Waldner.

Ueber ländliche Schulhausbauten, door G. Heyden bij ontwerpen van Schefer te Dresden.

Volkstümliche Bauweise in der Au bei München, door H. A. Waldner.

Ein Blumenladen, door F. Rud. Vogel bij een ontwerp van Lepelmann.

Losse plaat. Raum-tudien door H. A. Waldner te Mettenheim.

Vacante Betrekkingen.

— Inspecteur v.h. bouw- en woningtoezicht te Amersfoort en klerk-teekenaar te Amersfoort; zie adv. in dit No. (1)

— Opzichter aan een Cementsteenfabriek; zie adv. in dit no. (1)

1o. Leeraar in Machine-Bankwerken; 2o. Leeraar in Smeden; 3o. Leeraar in Timmeren; 4o. Leeraar in Schilderen; 5o. Leeraar in Handteekenen. Allen aan de Ambachtsschool te Schiedam. De jaarw. v. alle bovengenoemde betrekkingen f 1000.— voor hen, die nog niet b.h. Amb.-ond. werkzaam zijn; er kunnen 4 tweejaarl. verhoogingen van f 50 gegeven worden, zoodat de jaarw. na 8 j. f 1200 kan bedragen. Indiensttreding 1 Sept. 1908. Voor inl. zich te wenden t. d. Directeur D. R. Gerhardt, thans nog te Gorinchem. Inz. v. stukken vóór 25 Mei a.s. bij Jan Vormer, te Schiedam. (4)

— Gemeente-Opzichter te Ede, jaarwedde f 600. In functietreding 1 Juli 1908. Op zegel geschreven adressen vóór 28 Mei aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, aankomend. Brieven onder no. 3531, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Bedrijfschef op een aanvangs-salaris van f 3'0 's maands met vrije woning en vrije geneeskundige behandeling, bij de Waterleiding Maatschappij „Ajer beresih" te Medan, Sumatra's Oostkunst. Brieven worden wacht ten kantore der Directie Heerengracht No. 164, Amsterdam. (1)

— Bouwk. Teekenaar (arch.) tevens bekw. uitvoerder gevr. met practische ervaring, om zelfstandig 'n paar huizen te bouwen. Brieven onder No. 14923 bureau van de Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
5	Bouwk. Teek.	20—49 j., f 40—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	24—50 j., f 60—f 110	„
1	Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2	Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2	Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
3	Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
3	Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
12	Werktuigk. Teek.,	18—28 j., f 35—f 85	„
7	Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
2	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Verwarmings-techniker	23 j., f 80	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 Mei

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het dempen van de van Oldenbarneveldgracht en het ophoogen van terreinen aan de Frederik-Hendrikstraat, met bijbehoorende werken; de voorwaarden te verkrygen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den Hoofd-Opzichter van „Algemeene dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, Kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 3.15 ure, door de commissie uit het burgerlijk armbestuur voor het Burger Weeshuis: het bouwen van een stalgebouw voor 41 stuks hoornvee aan den Amsteldijk te Nieuwer-Amstel nabij Ouderkerk; het bestek en de teekening te bekomen aan de lichtdruk-inrichting, Reguliersgracht no. 134; aanwijzing gehouden; inlichtingen geeft de opzichter P. Hein, 3e Weteringdwarsstraat No. 35.

Enschedé, ten 3 ure door directeur der gemeentewerken: bestek no. 17: het leveren van 300 gegoten ijzeren straatsyphons en van 75 klimschachtafdekkingen; inlichtingen alle werkdagen tusschen 11½ en 12½ uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken met teekening en inschrijvingsbiljet verkrijgbaar zijn.

Groningen, ten 8 ure, door de arch. G. Nijhuis in het café M Prins aan de Groote Markt: het bouwen van een fabriek met Silopakhuis, machinekamer, ketelhuis enz. aan het Eemskanaal, bestek en teekening verkrijgbaar ten kantore van aanbest.

Noordscharwoude, ten 3 ure, door de bouwk. C. Smit te Zuidscharwoude, in het lokaal van Stam: A. het bouwen van een school met onderwijzerswoning te Noordscharwoude; B. het bouwen een woonhuis te Noord-Scharwoude; bestek en teek. verkrijgbaar bij den besteder; aanw. 1½ uur voor de besteding

Roermond, ten 4 ure, door de archit. Hub. Berbers in het café van de wed. Platzbecker aan de Brugstraat: A. het afbreken van een huis aan de Roerkade; B. het bouwen van een nieuw winkelhuis; bestek en teek. ter inzage bij den archit. Lindanusstraat 16; aanw. 11 ure.

Zuidlaren, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een gemeentehuis met annexen; bestek en teek. verkrijgbaar bij den bouwk. R. van der Schuur te Zuidlaren en ter secretarie ter inzage; bilj. inzenden bij de wed. J H. Bakker te Zuidlaren en ter secretarie.

DINSDAG 19 Mei.

Hillegersberg, ten 12.30 ure, door de architect K. Buurman Az. te Bergschenhoek in het koffiehuis het Wapen van Holland: het afbreken van een woonhuis met stal en schuur en het bouwen van een bouwmanswoning e. a.: bestaande in woonhuis, veestallingen voor 60 koeien, wagenschuur, paardenstal, bergplaats, varkensstal, waterleiding en verplaatsen van 2 zes roeden hooibergen. Bestek met teekeningen ter inzage ter plaatse van aanbesteding en te verkrijgen bij den Architect.

WOENSDAG 20 Mei.

Berghuizen, ten 4 ure, door de archit. G. Hofman te Hoogeveen in de school te Berghuizen: het amoveeren en weder opbouwen van eene school te Berghuizen gem. Ruinerwold; bestek en teek. te bekomen bij den architect

Bolsward, ten 11 ure, door het gemeentebestuur: het maken van gebouwen tot uitbreiding van de gasfabriek; bestek en teek. verkrijgbaar ter secretarie.

DONDERDAG 21 Mei.

Nijkerk, door het gemeentebestuur: het bouwen van een school aan de Gasthuisstraat, benevens het afbreken der thans aldaar staande gebouwen; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den Contrôleur der Gemeentewerken.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	ƒ 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Oosthuizen, ten 11 ure, door de arch. L. Rijkhoek in het koffiehuis van J. Igesz: het bouwen van een woonhuis met bijgebouwtje enz.; bestek en teek. verkrijgbaar bij J. Verweel, architect te Oosthuizen; aanw. 21 Mei ten 10 ure.

Nieuwleusen, ten 3 ure, door de arch. G. G. Post in het perceel van den heer C. van Spijker: het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning, voor het bestuur voor het bestuur voor Chr. Nat. Schoolonderwijs, best. en teek. ter inzage in voorn. perc. en verkrijgb. ten kantore van aanbesteder.

VRIJDAG 21 Mei.

Dordrecht, ten 2 ure, door het gemeentebestuur, aan het kantoor van de gasfabriek: het maken van den bovenbouw van een zuiverhuis met ijzeren overkapping en ijzeren baiklaag en een gebouw voor natte zuivering; aanwijzing gehouden; bestek en teekeningen verkrijgbaar aan de fabriek.

ZATERDAG 23 Mei.

Mijdrecht, ten 10 ure, door het bestuur van het waterschap Groot-Mijdrecht. ten huize van D. Borst: het maken van vier vaste bruggen in den hoofdweg van het waterschap; bestek en teekeningen te bekomen bij den Secretaris te Mijdrecht; aanwijzing 20 Mei 10 uur.

Princenhage, ten 10 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen eener vierklassige school; bestek en teekening zijn ter secretarie verkrijgbaar.

MAANDAG 25 Mei.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best: het plaatsen aan de zeezijde der hoofden van de buitenhaven te Scheveningen en met beton vullen van bakken van gewapend beton, en het uitvoeren van eenige daarmede in verband staande werken, begr. f 81000; bestek no. 95 ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhahe; inl. bij den hoofding.-directeur van den Thoorn te 's-Gravenhage, bij den ingenieur König te Gorinchem en bij den opzichter de Ronde te 's-Gravenhage.

Helden-Panningen, ten 4 ure, door de architect Hub. Bertrams te Roermond, bij P. Korsten: het bouwen eener stoom. zuivelfabriek met directeurswoning; aanw. 2 ure; bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect.

Lexmond, door het gemeentebestuur: het verbouwen van de L. O. school. Bestek en teekening verkrugbaar bij L. van Dijk, Drukkerij Vianen en bij A. de Jong, gemeente-opzichter te Lexmond. Aanwijzing 16 Mei 1 uur.

Maartensdijk, ten 11 ure, door het gem.-bestuur: het verbouwen en vergrooten van de openbare school: bestek en teek. verkrijgbaar bij den archit. D. Nieuop te Maartensdijk.

DINSDAG 20 Mei.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeente-bestuur: het leggen van ongeveer 2500 M. riool van aarden buizen in den Bottendaal, den Graafschen weg, den Naussausingen (O. zijde), de Bisschop Hamerstraat (W.-zijde), de In de Betouwstraat, de van Welderenstraat, de 2de Walstraat en omliggende straten met het uitvoeren van bijkomende werken. Bestekken met teekeningen, verkrijgbaar ter Geente-secretarie. Inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 23 MEI 1908 No. 21.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie,"

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

Vervolg van bladz. 159.

§ 3.

Als werken der Photographie gelden ook zoodanige werken, die door een met de photografie overeenkomend procedé vervaardigd worden.

§ 4.

Voor zoover ontwerpen als werken van beeldende kunst te beschouwen zijn, is de Wet, betreffende het auteursrecht van werken van Litteratuur en Toonkunst, van 19 Juni 1901, daarop niet van toepassing.

Om dit artikel goed te begrijpen moet men weten, dat de daarin aangehaalde Wet (Literargesetz) tot heden beschermde:

„Afbeeldingen van wetenschappelijken en technischen aard (geographische, topographische, natuurwetenschappelijke, architectonische en dergelijke afbeeldingen en teekeningen, die niet tot hoofddoel hebben, als kunstwerken te worden beschouwd."

Nu kent evenwel de nieuwe wet geen hoofd- of nevendoel meer en heeft de uitdrukking „hoofddoel" in de bovenstaande aanhaling hare oorspronkelijke beteekenis verloren en staat thans vast, dat onder de Kunstbeschermingswet vallen;

1°. alle afdeeldingen, teekeningen en ontwerpen van werken der beeldende kunsten;

2°. dat hiertoe ook de afbeeldingen en teekeningen en ontwerpen voor werken van kunstnijverheid en voor bouwwerken te rekenen zijn, voor zoover zij als kunstwerken bedoeld zijn, d. w. z. ook dan, wanneer de volle artistieke uitwerking zich eerst in het uitgevoerde werk openbaart;

dat daarentegen evenals te voren onder de Litteratuurwet vallen: Afbeeldingen en teekeningen en ontwerpen van technischen en wetenschappelijken aard, die niet als kunstwerken bedoeld zijn, maar tot onderwijzing, opheldering, toelichting van een betoog, of beschrijving dienen.

In laatstgenoemden zin zouden besteks- of contractteekeningen onder de Litteratuurwet vallen; en in verband hiermede is door den rechter Dr. B. Hilfe gewezen op een in Duitschland veel voorkomend misbruik.

De meeste plaatselijke bouwverordeningen schrijven namelijk voor, dat de bij de besturen in te dienen

bouwplannen onderteekend moeten zijn door den bouwheer en den verantwoordelijken bouwondernemer of aannemer. Verkeerdelijk is daarbij uitgegaan van de veronderstelling, die wellicht vroeger meer recht van bestaan had dan thans, dat laatstgenoemde in den regel ook de ontwerper der plannen is. Dientengevolge is het misbruik ontstaan, dat op besteks- of contractteekeningen de handteekening des ontwerpers eenvoudig weggeradeerd of onleesbaar gemaakt wordt en daarvoor in plaats gesteld wordt die van dengene, wien de uitvoering van het bouwwerk is opgedragen.

Dr. Hilfe komt nu tot de conclusie, dat de ontwerper in deze handelwijze aanleiding zou kunnen vinden, den bouwheer en den aannemer op grond van de Litteratuurwet in rechten aan te spreken om schadevergoeding en dat op grond van § 40 dezer wet een veroordeeling tot boete zou moeten volgen.

§ 5.

Rechtspersonen in Staatsrechtelijken zin, die als uitgevers een werk laten verschijnen, zonder vermelding van den naam des auteurs, worden, wanneer niet anders overeengekomen is, als auteurs van het werk beschouwd.

Rechtspersonen in staatsrechtelijken zin zijn Academies, Universiteiten, enz., niet evenwel Maatschappijen, enz. die tot het privaatrecht behooren.

§ 6.

Bestaat een werk uit afzonderlijke bijdragen van meerdere personen (Sammelwerk), zoo wordt voor het werk als geheel de uitgever (Herausgeber) als auteur beschouwd. Wordt geen uitgever genoemd dan geldt de ondernemer der uitgave (Verleger) als zoodanig.

Met den naam van uitgever (Herausgeber) wordt hier in de eerste plaats bedoeld de leidende ontwerper, samensteller of redacteur van het geheel. Zijne medewerkers behouden hun auteursrecht voor hunne afzonderlijke bijdragen en kunnen, wanneer althans niet anders bedongen is, na een zekeren tijd daarvan weder gebruik maken.

De „Verleger" is steeds de financieel bij de onderneming betrokken persoon, wat met den „Herausgeber" niet het geval behoeft te zijn.

§ 7.

Wordt een werk der beeldende kunsten met een werk der photographie verbonden, zoo geldt de auteur van elk onderdeel ook na de verbintenis als zoodanig. Hetzelfde geldt, wanneer een werk der beeldende kunsten of der photographie met een werk van litteratuur of toonkunst verbonden wordt of met een door de „Musterschutzgesetz" beschermd model.

§ 8.

Hebben bij een werk verscheidene personen derwijze samengewerkt, dat hun arbeid niet te scheiden is, zoo bezitten zij het auteursrecht in gemeenschap en naar verhouding, in denzelfden zin als in het Burgerlijk Wetboek het gemeenschappelijk bezit geregeld is.

§ 9.

Is op een werk de naam van een auteur aangegeven of door kennelijke teekens aangeduid, zoo wordt verondersteld, dat deze de auteur van het werk is.

Bij werken, die onder een anderen dan den waren naam des auteurs of zonder naam van een auteur verschenen zijn, is de uitgever, en ingeval die niet vermeld is, de ondernemer der uitgave gerechtigd, in de rechten van den auteur te treden.

Bij de behandeling van dit artikel is er in den Rijksdag op gewezen, dat sommige kunstenaars hun werken voorzien van een, weliswaar kennelijk, teeken, maar dat dit teeken dikwijls met hun naam in geenerlei verband staat. Zoo werdt o.a. als voorbeeld aangehaald, dat de schilder Adolf Schrödter zijn schilderijen merkte met een „kurkentrekker". Waar dit in de kunstwereld meer geschiedt en een dergelijke handelswijze gewoonlijk algemeen bekend is, werd als vanzelf sprekend aangenomen, dat ook een dergelijk merk door de wet als aanduiding van den naam moet worden aangemerkt.

Overigens schrijft zij niet voor, dat de auteurs verplicht zijn hun werk op een of andere wijze te merken; het ligt evenwel voor de hand, dat de auteur goed zal doen dit als gewoonte aan te nemen, met het oog op de groote moeilijkheden, die hem anders het bewijzen van zijn auteursrecht later zou kunnen opleveren.

§ 10.

Het auteursrecht gaat op de erfgenamen over.

Is de Fiskus of een ander rechtspersoon erfgenaam volgens de wet, zoo gaat het recht, voorzoover het den erflater aangaat, met zijn dood teniet.

Het recht kan beperkt of onbeperkt aan anderen worden overgedragen; de overdracht kan ook met begrenzing tot een bepaald gebied geschieden.

De afstand in eigendom van een werk sluit, voor zoover niet anders overeengekomen is, de overdracht van het auteursrecht niet in zich.

Dit artikel betreffende overgang of overdracht van het recht is wel een der belangrijkste van de nieuwe wet.

Zij kan, zooals gezegd is, beperkt of onbeperkt plaats hebben.

1o. bij overeenkomst, ruil, schenking, testament — dus door een wilsuitdrukking — van den auteur;

2o. stilzwijgend b. v. bij nalatenschap;

3o. door een beslissende handeling (beslissend in dezen zin is een handeling, wanneer naar de aanwezige omstandigheden op logische gronden moet worden aangenomen, dat de rechthebbende daarmede de bedoeling wilde uitdrukken, het uitsluitende auteursrecht over te dragen).

Hellwag knoopt verder aan de overdracht van het recht nog eenige beschouwingen vast die niet van belang ontbloot zijn.

Men moet, zoo zegt hij, den besteller of lastgever onderscheiden van den kooper van den eigendom van het werk.

De kooper verwerft, wanneer geen bijzondere bepalingen gemaakt zijn, niet tegelijk met het werk het auteursrecht. (Dienovereenkomstig heeft de kooper van een huis niet het recht, photographieën of andere afbeeldingen van het inwendige in den handel te brengen of aan derden toe te staan dit te doen zonder uitdrukkelijke toestemming van den architect). De kooper van het werk kan slechts lijdelijk zich tegen de rechten des auteurs verzetten, wijl deze hem niet dwingen kan, het in zijn bezit zijnde origineel voor het maken van afbeeldingen beschikbaar te stellen. (Het spreekt vanzelf, dat een huisheer den architect het binnentreden van zijn huis en daarmede ook het maken van een afbeelding verbieden kan. Dat kan hij evenzoo later, na het tenietgaan van het auteursrecht, ieder ander verbieden). Dit negatief ingrijpen kan echter niet als een uitoefening van het auteursrecht beschouwd worden, maar slechts als die van het eigendomsrecht dat met de kunstbeschermingswet niets te maken heeft.

De besteller of lastgever van een werk staat anders tegenover den auteur, daar hij tot het ontstaan van het werk de aanleiding heeft gegeven, eventueel daarop invloed heeft uitgeoefend. Het tot dusver geldende recht heeft, uitgenomen het geval van een besteld portret, geen bepalingen over de bevoegdheid van den besteller van een werk in verband met het auteursrecht vastgesteld. Ook deze laat de vraag onbeantwoord, in welke gevallen, bij de vervaardiging van een werk op bestelling het auteursrecht te behandelen is, als op den besteller overgaande.

De omstandigheden zijn hier, al naar er sprake is van werken der hooge kunst of der kunstnijverheid, van werken der photographie of eigenlijk van werken der bouwkunst, zeer verschillend; bovendien beslissen hier dikwijls usance en handelsgebruik.

In beginsel is in elk geval aan te nemen, dat de besteller, wanneer hij namelijk de slechts uiterlijke aanleiding tot het ontstaan van het werk geeft, met deze wijze van bestelling geen scheppenden arbeid verricht, die hij geheel aan den met het werk belasten kunstenaar overlaat. Hij kan dus evenmin als door een eigendomsverkrijging door zulk een bestelling het auteursrecht van een werk erlangen.

Het spreekt vanzelf, dat ook zonder uitdrukkelijke contractbepaling, het auteursrecht op den besteller dan overgaat, wanneer dit op grond der omstandigheden verondersteld kan worden als door partijen gewenscht Dit zal in den regel dan het geval zijn, wanneer de auteur van een werk der beeldende kunsten voor handelsdoeleinden een beroepsphotograaf belast heeft met de vervaardiging van photographische reproducties van een werk. In geen geval sluit de overgang van het auteursrecht de overgang van den eigendom van het nagatief in zich; evenmin omgekeerd.

In de bouwkunst in het bijzonder kan meermalen het geval voorkomen, dat de bouwheer den architect ideeën of schetsen geeft, waarmede hij rekening gehouden wenscht te hebben en welker verwezenlijking hij vervolgens nauwkeurig controleert. Ofschoon den bouwheer op de schetsen, zooals hij ze aan den architect geeft, een auteursrecht moet worden toegekend, zoo kan hij toch op het later ontstane werk (ontwerp en gebouw) op zulk een recht geen aanspraak maken en wel op de volgende gronden:

De architect kan deze schetsen slechts op zeer betrekkelijke wijze gebruiken en moet ze omwerken, het beste tot het werk zelf bijbrengen. De architect schept dus iets geheel nieuws en geniet daarvoor een eigen auteursrecht aan zijn werk. De besteller had aan dezen scheppenden arbeid geen deel, en heeft het dus evenmin aan het daaruit voortspruitende recht, ingeval geen bijzondere bepalingen gemaakt zijn.

(Wordt vervolgd).

De kogel door de kerk.

Dinsdag 12 Mei 1908 zal een gedenkdag zijn in de geschiedenis van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Immers toen is het voorgestelde reorganisatieplan door de leden aangenomen.

Dit „door *de* leden" moet eenigszins euphemistisch worden opgevat. Immers van het groote aantal, dat de Maatschappij telt, waren er ter nauwernood een tiende ter vergadering verschenen, en van die betrekkelijk weinigen verdwenen er, naarmate de dag vorderde.

Twee stroomingen vielen ter vergadering waar te nemen. De eene was conservatief, de andere radicaal. Haar uitgangspunt vond de conservatieve strooming in het Hoofdbestuur, en wel bijzonder in den Onder-Voorzitter; het radicale kamp groepeerde zich om de Afdeeling Arnhem.

Al behaalden de radicalen enkele, niet veel beteekenende voordeelen, de conservatieve linie heeft de zege van den dag bevochten. Als men echter haar positiën van 12 Mei 1908 vergelijkt met de stellingen welke zij 20 Januari van te voren innam, dan blijkt het, dat zij haar sterke vesting in handen van den vijand had gelaten en zich in haar laatste reduit had teruggetrokken. Het is den radicalen niet gelukt, dit reduit te vermeesteren, zoodat daaruit nog onaangename verrassingen genoeg te wachten zijn.

De vijandelijkheden werden geopend door den eisch der radicalen, dat boven de vesting der Maatschappij de vaan der vakvereeniging zou worden geheschen. Hiertegen hebben de conservatieven bezwaren gehad, die eigenlijk onbegrijpelijk waren voor hen, die de schermutselingen van den laatsten tijd hebben gevolgd. Waarom wilde men van die vaan niet weten? Blijkbaar bestond er vrees, dat de geallieerde legerbenden, waaruit het Maatschappelijk leger bestaat, onder die vlag niet wilden strijden. Toen werd er ten slotte dit op gevonden, dat men de oude vaan der Maatschappij behield, maar er een lap van die der vakvereeniging aannaaide. Mooi staat dit wel niet, maar men moet zich weten te behelpen.

Toen nu deze vlag van de vesting wapperde, meenden de radicalen, daar toch al de buitenwerken reeds in hun bezit waren, ook zonder slag of stoot het reduit te zullen winnen. Maar al wat conservatief was schaarde zich om het Hoofdbestuur, snelde ijlings het reduiet binnen, haalde de valbrug op en plantte het zwaarste geschut op zijn wallen.

Dit zware geschut, hetwelk telkens weder werd

geladen en afgevuurd, miste zijn uitwerking niet, te minder daar de Hoofdbestuurderen ten deele voortreffelijke artilleristen bleken. Slechts enkele malen gelukte het den aanvallers, die slechts over veldgeschut beschikten, een der stukken van het reduit tot zwijgen te brengen.

Het voornaamste en meest spannende gedeelte van den strijd was dat, toen beproefd werd, door een Trojaansch paard, waarin een Hoofdbestuur *ad interim* verscholen zat, de verdedigers van het reduit te verschalken. Maar, misschien door Homerus' verhaal op hun hoede, plaatsten zij list tegenover list.

Toen het paard werd aangereden lieten de Hoofdbestuurderen de valbrug neer, het hamei ging omhoog en een paar parlementairs verschenen met de witte vlag om te zeggen, dat de verdedigers bereid waren, het paard in te laten en zelf, met krijgsmanseer, af te trekken. Reeds waanden de radicalen zich meester van het reduit, en schoven eenigen hunner het paard tot in de poort, doch toen werd plotseling de valbrug omhoog gehaald, en bracht men het Hoofdbestuur *ad interim* en de andere radicalen, die in den val waren geloopen, koelbloedig om.

Daarmede was de strijd eigenlijk beslist. De schermutselingen, die nog volgden, konden in den staat van zaken geen verandering meer brengen.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal dus in de toekomst bestaan uit een radicaal en een conservatief element. Dit laatste zal de kern vormen, waaromheen het eerste, zoo goed en zoo kwaad als het gaat, zich zal moeten groepeeren. Al is, op het laatste oogenblik, toen *„le combat finit, faute de combattants"*, de vrede nog geteekend en hebben vriend en vijand den bevelhebber van het reduit een medaille voor moed, beleid en trouw geschonken, van duurzamen aard kan dit gesloten bestand niet zijn.

Het verschil in meening was te groot, dan dat niet ieder oogenblik nieuwe wrijving te vreezen zou zijn, die weder tot strijd moet leiden. Op de eendracht, die macht maakt, is kwalijk te hopen.

Wel heeft conservatisme geen toekomst en is het, uit zijn aard, tot een spoedigen ondergang gedoemd. Maar in zijn doodsstrijd kan het nog kwaad genoeg veroorzaken.

Wij verwachten de eerste hervatting der vijandelijkheden als het nieuwe Hoofdbestuur moet worden gekozen. Doch daar aan het oude nu de bevoegdheid gegeven is, aan te wijzen, wie architectlid zal zijn en dus op de voordracht zal komen voor het nieuwe Hoofdbestuur en alle Gewone Leden, — in afwachting van wat vroeger voorgesteld was — uit die voordracht zullen kunnen kiezen, zoo schijnt er weinig hoop te bestaan, dat het radicalisme dan overwint.

De Maatschappij zal een tweeslachtig lichaam blijven — of om een vroeger beeld aan te halen, een ossehaas met vischsaus — zoolang men niet wil inzien, dat het conservatisme, hetwelk een algemeen kunstlichaam, dat reeds op leeftijd komt, uitteraard eigen is, onbestaanbaar is tegenover het radicalisme, zonder hetwelk iedere vakbond een doodgeboren kindje met een lam handje moet blijven.

Wij lazen in de dagbladen, dat de Bond van Nederlandsche Architecten nu den Voorzitter der Maatschappij en den Hoogleeraar Klinkhamer in zijn Commissie van toelating heeft gekozen. Dit is een verstandig blijk van vertrouwen, dat dezen heeren wordt gegeven.

Zullen zij die benoeming aanvaarden, en het dus mogelijk maken, dat ten slotte Bond en Maatschappij één worden, of zullen zij, in dwaze kortzichtigheid de toegestoken hand weigeren en zoo iedere samensmelting in de toekomst onmogelijk maken?

Van de beslissing, door deze beide architecten te nemen, hangt veel af.

Het Weener Congres.

Indrukken van onzen specialen Verslaggever.

Zij, die voorspeld hadden, dat de organisatie van het Weener Congres die van dat te Londen niet zou evenaren, hebben gelijk gekregen. Want terwijl aan de Theems het verdeelen van insignes, kaarten enz. den eersten morgen als van een leien dakje ging, was het aan de Donau een dringen en een van het kastje naar den muur gestuurd worden, dat menigeen zenuwachtig maakte.

Doch toen dit eerste leed was geleden en de zon, die zich eerst verborgen had gehouden, — al was het warm als in Augustus, — doorbrak, werd de stemming der congressisten al beter. Zij maakten zich op naar het Abgeordnetenhaus, de Grieksche Schepping van Theophil von Hansen, waar het dikwijls zoo rumoerig toegaat, als de leden met de deksels hunner lessenaars zitten te klapperen of zelfs wel handgemeen worden. Maar nu was alles pais en vrée. De architecten bekeken het gebouw, dat de ouderen voor een meesterstuk hielden, doch dat minder in den smaak der jongeren viel, die hun gekleede jassen als een dwaas anachronisme in deze Grieksche omgeving voelden.

De „salle des pas perdus" is een Grieksch-Korinthische tempel, de vergaderzaal de nabootsing van een Grieksch theater. Tot zelfs het velum, dat de zonnestralen moet weren, is niet vergeten, doch heeft hier de gedaante van een glazen zoldering. De achterwand van het tooneel wordt gevormd door een Jonische ordonnantie, met marmeren beelden van antieke redenaars tusschen de zuilen. Voor de tempeldeur zat de voorzitter, naast hem rechts de voorzitter van de Abgeordneten, links de Burgemeester van Weenen. Meer naar voren had een ceremoniemeester plaats gevonden en in de „orchestra" zetelden de afgevaardigden der verschillende regeeringen. De congressisten zaten in het amphitheater, hunne dames op de galerijen.

Van elven tot haast half een werden er nu redevoeringen uitgesproken. Welke talenten de heeren sprekers overigens ook bezitten, maar weinigen konden met Demosthenes of met Cicero wedijveren. Onder die weinigen komt de eereplaats toe aan den Burgemeester van Weenen, die op echt gemoedelijk Weensche wijze de vergadering toesprak en aller harten dadelijk won.

Maar de andere heeren lazen hun toespraak van een papier. Velen schenen er heelemaal niet aan te denken, dat zij een gehoor voor zich hadden en fluisterden, als waren zij bang, dat men hen verstaan zou. Anderen spraken harder, doch allen gaven dezelfde gedachten weder, die in meer verkorten vorm stellig een aangenamer indruk gemaakt zouden hebben.

Het was wel wat eigenaardig, dat er zooveel tot lof der hedendaagsche bouwkunst werd gezegd, nu het haar nog maar altijd niet gelukt is, zich zelf te worden en nu zij zich, vooral te Weenen, in de vreemdste maskerade pakken heeft gestoken, die zij uit de garderobe der historische stijlen kon huren.

Maar „il ne faut pas parler de corde dans la maison d'un pendu" en het zou van weinig goeden smaak getuigd hebben, indien in deze zaak jeremiades waren aangeheven. Men was in feeststemming, de feeststemming die Weenen altijd weêr over zijne bezoekers brengt. „O die Frauen, wie sie Wonne thauen" heet het in een van de Liebeswalzer van Brahms, die misschien de schoonste uitdrukking zijn van de Weener weelde. Hoeveel congressisten daarvan genoten hebben, wie zal het zeggen? De jonge jeugd was vuur en vlam, de grijsheid kwikte weder op. Hopen wij, dat de oude spreuk „Alter schützt vor Thorheit nicht" ditmaal een onwaarheid is gebleken.

En wat moest er nog komen! De ontvangst aan het Congres door de stad Weenen bereid. Die stad heeft dit gedaan op een wijze, die alle verwachtingen overtrof.

Tegen zeven uur kwam men aangereden voor het Gothische Raadhuis, dat als het meesterwerk van Friedrich von Schmidt wordt beschouwd en hetwelk een poging is, om moderne Gothiek voort te brengen. Als het nog noodig was, aan te toonen dat een 19e eeuwsche herleving der kunst van vóór 1500 een onmogelijkheid is geweest, dan zou het Raadhuis van Weenen dit bewijs kunnen leveren. Hier moest worden voldaan aan de eischen, die het leven van een groote stad, zooals Weenen geworden was, stelt. Om dat mogelijk te maken kon de bouwmeester het door hem gekozen bouwsysteem niet streng volhouden, doch moest hij allerlei concensies doen, die de beschouwer, als hij deskundige is, op onaangename wijze gewaar wordt. Zoo is de charme der middeneeuwen verdwenen, zonder dat daar iets van gelijke waarde voor werd teruggegeven.

Maar op den avond van den 18 Mei 1908 was er aan charme geen gebrek. Wel mocht burgemeester Loeger zeggen: „Die Frauen sind doch eigentlich das schönste in der Architectur". Men zag ze daar in het Raadhuis bijeen, de vrouwen van „aller Herren Länder". Aan wie de palm te reiken? De Engelsche waren het meest gedistingeerd, de Oostenrijksche het verleidelijkst, en tusschen deze beide uitersten waren alle schakeeringen aanwezig.

Men had reeds gelegenheid, dit op te merken in de zaal, waar de congressisten ontvangen werden, doch het kwam nog duidelijker uit op de hoofdtrap en in de reusachtige Gothische hal, waar de tafels waren aangericht en het maal werd voorgediend. Er heerschte daar een ongedwongenheid, een luidruchtigheid, die een heel sterke tegenstelling vormde met de plechtige vormelijkheid, waarin men zich te Londen had moeten schikken.

Meer dan zestienhonderd personen moeten aangezeten hebben. Het was iets overweldigends, iets van Gargantua al die schotels te zien binnendragen, bier en wijn te zien stroomen op zulk een wijze.

Muziek, toosten, kortom alles, wat aan een maaltijd luister bijzet, kon men genieten. Maar het aardigst zal menigeen het tafelgesprek met de dames in zijn omgeving hebben gevonden. Heel wat harten zullen sneller hebben geklopt, ja wellicht een defect gekregen hebben, dat op een breuk wijst.

Toen tegen elven het maal was afgeloopen, gingen vele congressisten „verder op" vooral naar Venedig in het Prater, waar de studiën van de Weener schoonheid werden voortgezet. Het middernachtelijk uur had reeds geslagen toen het daar in het Prater nog alles pret en pleizier was.

Des Dinsdagsmorgens wenkte de ernstige arbeid. Veel congressisten waren om 9 uur nog maar weinig daartoe gestemd. Het is dan ook nog al wat moeilijk, om als Weenen in de Meizon lacht en heerlijke warmte geeft, in een benauwde zaal zich behagelijk te voelen en met aandacht te luisteren naar wijsheid, die van achtbare lippen stroomt. De dwaasheid, die schoone lippen den vorigen avond hadden ten beste gegeven, had men liever gehad. Maar, gelijk de Prediker zegt, alles heeft zijn bestemden tijd. Er is dan ook dapper geluisterd, al keken sommige oogen wat lodderig.

Des middags en des avonds waren er weder feestelijkheden tot afwisseling.

Prijsvragen.

VOORNAAMSTE BEPALINGEN
uit de Bouwverordening VEENDAM.
(*Zie bladz. 159.*)

De rooilijn ligt op een afstand van 6 M. uit het kanaal, terwijl niet mag worden gebouwd dan op een afstand van ten minste 3 M. van de rooilijn.

De bovenkant van den vloer der beneden woonvertrekken, behalve bij sousterrains, mag niet lager zijn gelegen dan 0.25 M. boven den beganen grond en ten minste 0.95 M. boven den aldaar hoogstbekenden plaatselijken grondwaterstand.

Elke in een gebouw te maken woning moet tenminste 36 M² grondvlakte binnen de muren hebben.

In elke woning moet tenminste één woonvertrek aanwezig zijn met eene oppervlakte van tenminste 14 M²., tusschen de muren gemeten, na aftrek van alle betimmering (bedsteden, kasten, schoorsteenen enz.) terwijl elk der andere woonvertrekken eene oppervlakte van tenminste 7 M², tusschen de muren gemeten, na aftrek van alle betimmering, moet hebben.

De hoogte der ter bewoning in te richten vertrekken, gerekend van den vloer tot den onderkant der daarboven gelegen bintlaag, moet tenminste 2.75 M. bedragen.

Geen der wanden mag dienen als fundament voor andere muren.

Voor het opvullen van ruimten en plafonds in woningen mogen geen krullen of andere licht brandbare stoffen gebezigd worden. Het is verboden gebouwen te bouwen met houten voor-, achter- en zijgevels of hoofdbinnenmuren.

Gemeenschappelijke muren tusschen twee gebouwen mogen op geen plaats dunner dan 0.22 M. zijn.

Zij moeten ter plaatse waar schoorsteenen zijn, goed zijn afgepleisterd.

De grondslag van tot bewoning bestemde gebouwen moet, voor zoover daaronder geen kelderverdieping wordt aangebracht, voor het bouwen over de geheele oppervlakte, ter diepte van ten

minste 0.60 M., afgegraven en weder aangevuld en opgehoogd worden met zuiver zand, tot een hoogte van ten minste 0.40 M., voor zoover op mindere diepte geen zuiver zand aanwezig is.

Alle muren moeten van een trasraam voorzien zijn.

De fundamenten van een gebouw moeten gemetseld zijn en een aanlegbreedte hebben op paalfundeeringen van tenminste een en half maal, — op den vasten bodem van gebouwen zonder verdieping van tenminste twee en een half maal, — op den vasten bodem van gebouwen met een of meer verdiepingen van tenminste driemaal de dikte van het onmiddelijk uit die fundamenten opgaand muurwerk.

De versnijdingen van deze fundamenten moeten plaats hebben tenminste om de twee lagen met een klesoor, zoo mogelijk aan weerszijden, tot de bovenste laag van het fundament, die een halve steen zwaarder moet zijn dan het onmiddelijk uit die fundamenten opgaand muurwerk.

Bouwen op stiepen is toegestaan mits deze gemetseld zijn en op vasten bodem, bij muren van 0.11 M. dikte, een oppervlakte hebben van tenminste 0.33 M. bij 0.22 M. zonder versnijding, en bij muren van 0.22 M dikte een oppervlakte van 0.44 M. bij 0.44 M. met eene versnijding na twee lagen met één klesoor.

De stiepen mogen hart op hart ten hoogste 1 M. van elkaar verwijderd zijn.

De tusschenruimten der stiepen moeten boogvormig overspannen zijn ter breedte van den bovenkant der stiepen en moeten met zuiver zand en water aangeslempt worden. De onderkant der fundamenten en stiepen moet tenminste 0.40 M. onder den beganen grond zijn gelegen.

De muren van gebouwen moeten de volgende dikte hebben:

a. buitenmuren boven den beganen grond van tenminste 0.22 M.;

b. muren, dienende tot scheiding tusschen belendende gebouwen, die elk afzonderlijk overkapt zijn, van tenminste 0.22 M.;

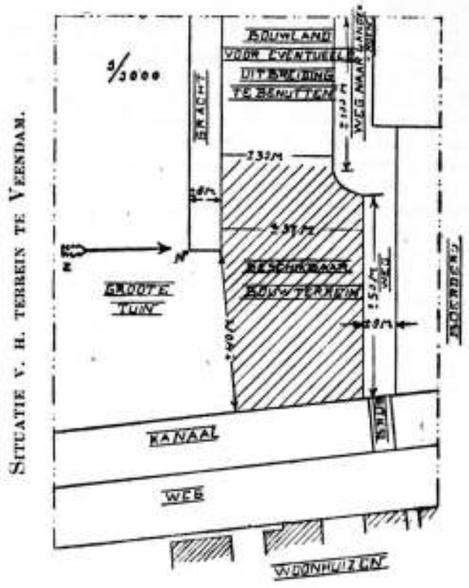
c. muren, dienende tot scheiding tusschen gebouwen of woningen met een of meer verdiepingen onder eenzelfde overkapping, van tenminste 0.22 M. tot den zolder en van tenminste 0.11 M. van den zolder tot de dakbedekking.

De ontlasting (uitloop) van een privaat mag alleen en uitsluitend plaats hebben op een van de navolgende wijzen:

b. langs voldoende rioleering in een afgesloten waterdichten vergaarbak van harde klinkers (de wanden minstens ter dikte van een halven steen met klamplaag) in sterke tras of cementmortel of van een ander deugdelijk waterkeerend materiaal, welke vergaarbak:

1. eenen inhoud moet hebben van tenminste 1 M³;
2. gesloten moet zijn met goed sluitende houten of ijzeren deksels en voorzien van een buis, opdat de ontwikkelde gassen in de buitenlucht worden afgevoerd;
3. zoodanig moet liggen, dat de inhoud daarvan kan worden verwijderd, zonder dat deze door een woning behoeft te worden vervoerd;
4. geen muren mag hebben, welke dienen tot fundament van andere muren;
5. op een afstand van ten minste 4 Meter van regenbakken en waterputten moet liggen.

Elk woonvertrek moet voorzien zijn van één of meer lichtramen, in de buitenlucht uitkomende, die te zamen eene oppervlakte hebben van ten minste $^1/_8$ van de oppervlakte van den vloer.

Door de Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden is een prijsvraag uitgeschreven, voor een reclameplaat, die bij het volk de behoefte aan reinheid kan opwekken. Voor deze schets stelt de vereeniging twee prijzen beschikbaar: een eerste prijs f 25, en een tweede prijs f 10 (of eene medaille ter waarde van f 10). Deze platen zullen of gratis of tegen zeer geringen prijs beschikbaar gesteld worden, opdat zij zooveel mogelijk onder het volk verspreid worden en in wacht- en woonkamers opgehangen. De inzenders zijn nóch gebonden aan grootte, nóch aan aantal kleuren. Op de 9 Mei j.l. te Haarlem gehouden conferentie der vereeniging werd de volgende commissie benoemd ter beoordeeling der prijsvraagplaten.

W. van Boven, architect, inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage, Mejonkvrouwe E. Boddaert te Amsterdam, Generaal Binnendijk te 's-Gravenhage, D. de Clercq te Bloemendaal en Mevrouw M. Furneé-Ruyscu te 's-Gravenhage. Teekeningen etc. vóór 1 Juli a. s. in te zenden aan Mej. A. H. Moll te Doetinchem, eenvoudig op naam, welke later door de secretaresse voor de keuring worden genummerd."

PRIJSVRAGEN,

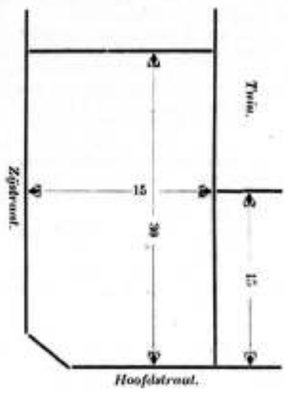
door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, *uitgeschreven in 1908.*

1ste PRIJSVRAAG.

Ontwerp van eene Bij-Bibliotheek.

In een der buitenwijken eener groote stad wordt verlangd een Bij-Bibliotheek als onderdeel van eene bestaande Centrale Bibliotheek.

Het beschikbare bouwterrein ter grootte van 15 × 30 M., is gelegen op den hoek van twee straten en wordt aan de andere zijde begrensd door woonhuizen ter diepte van 15 M. en tuinen. De rooilijn van de twee straten moet op den hoek door een schuine of cirkelvormig gebogen lijn van ten minste 2 M. worden verbonden.

Het gebouw behoeft niet in de rooilijn te worden gebouwd; ook kan een gedeelte van het terrein als tuin of plaats worden vrijgelaten.

De hoofdconstructie van het gebouw moet in onbrandbare materialen gedacht worden en het moet bevatten:

a. **Kelderverdieping** (of sousterrain): Eene ruimte voor de centrale verwarming, ruime brandstoffenbergplaats en kleine werkplaats voor het binden en herstellen van boeken.

b. **Beganegrond:** Vestibule, ruime halle, tevens bestemd voor het afhalen van boeken; hiertoe moeten een toonbank van minstens 5 M. lengte en de noodige boekenkasten tot een gezamenlijke lengte van minstens 30 M. worden geprojecteerd, en wel zoodanig, dat een afgesloten gedeelte ontstaat waarin het publiek geen toegang heeft (de boekenkasten kunnen rug aan rug worden geplaatst). Deze ruimte voor boekenafgifte moet door middel van eene boekenlift in verbinding staan met de werkplaats in den kelder en de vestibule nabij de na te noemen leeszaal op de eerste verdieping. Voorts worden verlangd: een zaal van ± 60 M². voor vergaderingen, een zaal van ± 60 M². voor tentoonstellingen (de eerstgenoemde zaal te voorzien van een nooduitgang, de tweede van wandkasten voor exposeeren); verder garderobe voor minstens 100 personen, toilets en W. C. voor dames en heeren, urinoirs, diensstrap naar den kelder en dito naar de eerste verdieping.

c. **Eerste verdieping,** direct van de straat af toegankelijk door een gemakkelijke hoofdtrap, voorafgegaan door eene vestibule, moet bevatten: ruime vestibule met garderobe voor minstens 100 personen, leeszaal van ± 120 M²., studiezaal van ± 50 M²., dienstkamertje voor het personeel, diensttrap en boekenlift naar den beganegrond en kelder, (de boekenlift in de nabijheid van de leeszaal, moet niet voor het publiek bereikbaar zijn), toilet en W. C. voor dames en heeren en urinoirs

d. **Tweede verdieping,** over een gedeelte van het gebouw, is bestemd voor conciergewoning, bestaande uit: woonkamer, keuken, twee slaapkamers, W. C., zolderruimte, enz. Deze woning, met afzonderlijken toegang van de straat moet in verbinding staan met de genoemde diensstrap.

Gevraagd wordt te teekenen: de plans van kelder, beganegrond, eerste en tweede verdieping, twee gevels, en twee doorsneden op eene schaal van 1 à 100, een geveldétail en een gedeelte van het interieur op een schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren Medalje* met *Getuigschrift* der Vereeniging, benevens f 70.

Een tweede prijs: *Bronzen Medalje* met *Getuigschrift*, benevens f 30.

Een derde prijs: *Getuigschrift* der Vereeniging.

2de PRIJSVRAAG.

Een monumentale ingang voor een Park

De ingang is gedacht als onderdeel der afsluiting van een park in eenn groote gemeente, en moet bestaan uit twee steenen pijlers waartusschen de draaibare hekken der afsluiting zijn aangebracht. Links en rechts aan deze pijlers moet het afsluithek op steenen voet van het park aansluiten, waarvan de vakken eveneens door pijlers, 't zij van steen of van ijzer, zijn gescheiden.

De beide vleugels van het ingangshek moeten te zamen eene breedte hebben van 4 M.

De vakken der vaste hekken moeten hart op hart pijler 6 M. zijn, de steenen voet moet een hoogte van 1.20 M. hebben.

De pijlers van den ingang moeten dienstbaar gemaakt worden aan de electrische verlichting van den ingang en de omgeving daarvan.

Verlangd worden: een opstand, platte grond en hoogtedoorsnede van den ingang met de beide pijlers en een gedeelte van het aansluitende vaste hek met tusschenpijlers op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren Medalje* met *Getuigschrift* der Vereeniging, benevens f 35.

Een tweede prijs: *Bronzen Medalje* met *Getuigschrift*, benevens f 15.

Een derde prijs: *Getuigschrift* der Vereeniging.

3de PRIJSVRAAG.

Een pen- of potloodteekening van een Oud Gebouw.

De teekening moet voorstellen een gebouw of gebouwtje uit eene architectuurperiode niet later dan de 18de eeuw, van voldoende architectonische waarde. Het gebouw of gebouwtje moet in de teekening domineeren over de eventueel als stoffage weër te geven omgeving. Zoowel in de keuze van het onderwerp als de wijze waarop het geteekend is zullen bij de beoordeeling in aanmerking genomen worden. In de teekening dienen de typische stijlvormen van het gebouw juist weergegeven te zijn. De teekening moet eene grootte hebben van 24 bij 36 cM. binnen den rand.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Bronzen Medalje* met *Getuigschrift* en f 15.

Een tweede prijs: *Getuigschrift* met f 10.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch **niet in houten lijsten gespannen** zijn en **geen grootere afmeting** hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op *15 November 1908* vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Jonkerfransstraat 126. Zij mogen niet in* **kisten** *of op andere wijze in* **hout** *verpakt worden.*

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van *een gesloten brief*, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een *tweeden dito*, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

K. SLUIJTERMAN, Hoogleeraar te *Delft*.
A. SALM G.Bzn., Architect te *Amsterdam*.
J. A. G. VAN DER STEUR, Architect te *'s-Gravenhage*.
ALB. OTTEN, Architect te *Rotterdam*.
J. P. STOK Wzn., „ „ „

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap."

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. C." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1909 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *1e Secretaris.*

Rotterdam, 1 Juni 1908.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 20. Verslag van de Algemeene Vergadering van 12 en 13 Mei 1908.
Godsdienst en Bouwkunde in het oude Egypte.
Statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten.
Afbeeldingen van het ontwerp voor het Londensche Raadhuis van J. M. E. Lotz, J. W. Blom en A. M. B. Blom.

Architectura No. 20. De Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en de B. V. N. A.
De nieuwe bronzen deuren van den Dom te Milaan, met afbeelding.
Prijsvraag. „Een-gezins werkmanswoningen".
Technisch Gedeelte. Tochtvrije ingangen (Vervolg). Statiek en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton (slot). — Het beschieten van houten schuren.

De Bouwwereld No. 21. Echo's IV., Bouwkundige vereenigingen.
Het openbaar slachthuis, door G. J. Veenstra (slot) met afb.
Dokterswoning en Vischafslag te Volendam, door J. Letzer (afb.)
Kerk op de Centrale Begraafplaats te Weenen, arch. Max Hegele met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 20. De nieuwe werkplaatsen van Weg en Werken van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht. Inleiding tot het bezoek aan die werkplaatsen na de Vergadering der Vakafdeeling van Spoorwegbouw en Spoorweg-exploitatie op 7 Maart 1908, door G. J. F. van Vrijberghe de Coningh, met afbeeldingen.
De hoofden van IJmuiden in het Dresdener laboratorium der rivierwaterbouwkunde door R. A. van Sandick c. i., met afbeeldingen.
Inpoldering-plannen bij New-York door A. Streiff c. i.
1e Internationaal Congres van Koelindustrieën te Parijs.
Ingezonden Stukken. Spoor- en tramweg-aanleg in Suriname, door J. A. de Gelder. — Technisch Middelbaar Onderwijs, door Corn H. Jansen.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 20. Bestuursberichten. — Over Stokpaardjes en nog wat. — Bouwkunst en haar waardeering (Vervolg). Berekening electrische gelijkstroomnetten. (Vervolg).

De Aannemer No. 20. Werken in eigen beheer I.
Borgstelling IV (Slot).
Onderling overleg I.
Uit eigen kring. Opschieten.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 46. Een Treurmare. (Ingezonden.) — Cement en Beton hebben beschermende middelen noodig tegen inwerking van water. — Contrôle van het bedrijf bij stoomketelinstallaties (Vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 20. Veber Miethausfassaden in Putzbauweise, door P. Rose, bij ontwerpen van H. Turn te Kempten.
Zum Landhaus im Gebirge, door F. Rud. Vogel, bij een ontwerp van G. Bär te Hannover.
Vom Baugewerke des platten Landes, door C. Messwarb.
Ein altrheinisches Stadtbild, door H. A. Waldner, bij een teekening van het „Deutsche Haus" te Rhens, door Karl Horst te Friedenau.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 5 van den loopenden jaargang:
Een vreemde plant: J. Sturing. — Misthoorn aan den Hoek van Holland: J. M. Kleiboer. — Onze Hand: J. C. C. — Iets over Centrale verwarming: J. van der Breggen. — Kunnen wij de aantrekkende kracht der zon rechtstreeks meten?: J. A. Kerkhoven. — Onze arbeid als fietsrijder: Dr. Z. P. Bouwman. — Nieuwe banen in de Metallurgie: Dr. A. J. C. Snijders. — De Fotografie in natuurlijke kleuren: F. Zernike. — De Trinill-expeditie: W. F. F. Oppenoorth. — Siderische, tropische en burgerlijke jaren: Dr. H. Onnen Sr. — Een plan voor een Perpetuum mobile; C. A. Kabboord. — Het optisch vermogen van den verrekijker: Dr. R. G. Rijkens. — Korte Mededeelingen. Sterrekundige opgaven voor den zomer van 1908: De S. — Eenvoudige Proeven. Toevoer van meer lucht bevordert de verbranding. Brander van Bunsen: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

— Kapelaan Windhauser, te Goch, is bij uitspraak van den kardinaal-aartsbisschop van Keulen de overwinnaar in den internationalen prijskamp voor een ontwerp „Romaansch hoofdaltaar" voor de historische Apostelkerk te Keulen.
Van de Nederlandsche kunstenaars waren de heeren Mengelberg en Brom, te Utrecht, en Gustaaf van Kalcken, te Haarlem, onder de mededingers. Het ontwerp van laatstgenoemde werd na het plan Windhauser verkozen.
In de ateliers te Haarlem is ook een Gothische miskelk, voor de „Westminster Art Company", te Londen, in bewerking, mede naar ontwerp van Gustaaf van Kalcken.
Men heeft ontdekt dat Kapelaan Windhauser uit Goch geen Duitscher, maar een Nederlander is. Hij is nl te Roermond geboren en was vele jaren kapelaan te Venlo, alwaar het hoofdaltaar in de Martinuskerk van zijn kunstzin getuigt.
Later heeft de heer Windhauser eervol ontslag als dienstdoend priester aangevraagd, om zich in Goch geheel aan de kunst te wijden.
De heer van Kalcken is echter, naar wij vernemen, geen Nederlander, maar een Belg, die zich eenige jaren geleden te Haarlem gevestigd heeft.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar het N. v. d. D. uit goeden bron vernoemt, zal de kans dat de Nieuwezijds-kapel behouden zal blijven, moeten worden opgegeven.
Zooals men weet werd half April een commissie van deskundigen benoemd, bestaande uit de heeren dr. P. J. H. Cuypers, Th. M Margadant, C. Muysken, J. Nieuwenhuis, C. B. Posthumus Meijjes, J. van Hasselt en R. P. J. Tutein Nolthenius, met de opdracht, een hernieuwd onderzoek in te stellen naar den toestand van het gebouw.
De commissie heeft nog in de maand April vergaderd en ingevolge verzoek van den Kerkeraad een raming gemaakt van de kosten, welke dit onderzoek zou na zich sleepen. Alvorens met het onderzoek te beginnen was 't noodig, dat men zich daarover met den Kerkeraad verstond.
Tot heden heeft de Kerkeraad nog niet geantwoord, zoodat het onderzoek ook nog niet begonnen is.
Wij vernemen, dat het schrijven van de commissie a. s. Vrijdag in den Kerkeraad behandeld zal worden.
't Staat echter te wachten, dat de voorwaarden, welke de commissie aan het beginnen van haar arbeid verbindt, niet zullen worden ingewilligd, hetgeen dan wil zeggen, dat het plan tot afbraak van het gebouw definitief ter hand zal worden genomen.

Personalia.

— Aan de Ambachtsschool te Alkmaar zijn (behoudens goedkeuring door den Minister van Binnenlandsche Zaken) benoemd de heeren L. J. Folkers, te Leeuwarden, tot onderwijzer in het kleermaken, en Johs. Overtoom, tot onderwijzer in het metselen, te Schagen.

— Tot opzichter bij de Samarang Cheribon Stoomtram-Maatschappij bij den dienst van Weg en Werken der Exploitatie op Java, is benoemd de heer C. van der Velde Jzn, Opzichter bij de Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij. Half Juli a. s. zal hij per S. S. „Grotius" naar Ned. Indië vertrekken.

— De heer C. J. Jes, directeur der ambachtsschool te Brielle, is benoemd tot directeur der avondteekenschool aldaar.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat, is J. A. A. Gilles te Utrecht, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van het Kanaal van Gent naar Terneuzen.

— De heer H. Helweg, assistent voor de waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, is benoemd tot gemeente-bouwkundige te Hof-van-Delft.

— Tot opzichter bij het hoogheemraadschap Delfland ter standplaats Delft is benoemd de heer G. Stolk, te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij voor het onderhoud van Weg en Werken. Sollicitatiën uitsluitend schriftelijk tot de Directie. (1)

— Leeraar in het Timmeren, bekend met vakteekenen, aanv. jaarwedde f 900, een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen, liefs werktuigkundige, aanvangsjaarwedde f 900, beide tegen 15 Aug. aan de Ambachtsschool te Arnhem. De mogelijkheid bestaat dat de laatste tevens benoemd wordt aan de Avond-school voor Handwerkslieden op een salaris van ten minste f 800. Inlichtingen te verkrijgen bij en sollicitatie-stukken vóór 15 Juni in te zenden aan den Directeur G. W. Boot Bz. (1)

— Leeraren in de vakken timmeren, smeden en schilderen aan de op 1 October a. s. te Oostburg te openen Ambachtsschool, zich aan te melden voor 15 Juni aan den Directeur der School, A. Fledderus te Amersfoort. Salaris voor elk leervak f 900, 's jaars. Infunctietreding 1 September, en 1 October 1908. (1)

— Inspecteur v. h. bouw- en woningtoezicht te Amersfoort en klerk-teekenaar te Amersfoort; zie adv. in dit No. (2)

— Opzichter aan een Cementsteenfabriek; zie adv. in no. 20. (2)

1o. Leeraar in Machine-Bankwerken; 2o. Leeraar in Smeden; 3o. Leeraar in Timmeren; 4o. Leeraar in Schilderen; 5o. Leeraar in Handteekenen. Allen aan de Ambachtsschool te Schiedam. De jaarw. v. alle bovengenoemde betrekkingen f 1000.— voor hen, die nog niet b.h. Amb.-ond. werkzaam zijn; er kunnen 4 tweejaarl. verhoogingen van f 50 gegeven worden, zoodat de jaarw. na 8 j. f 1200 kan bedragen. Indiensttreding 1 Sept. 1908. Voor inl. zich te wenden t. d. Directeur D. R. Gerhardt, thans nog te Gorinchem. Inz. v. stukken vóór 25 Mei a.s. bij Jan Vormer, te Schiedam. (2)

— Gemeente-Opzichter te Ede, jaarwedde f 600. In functietreding 1 Juli 1908. Op zegel geschreven adressen vóór 28 Mei aan den Burgemeester. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, aankomend. Brieven onder no. 3531, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

— Bedrijfschef op een aanvangs-salaris van f 3'0 's maands met vrije woning en vrije genees-kundige behandeling, bij de Waterleiding Maatschappij „Ajer beresih" te Medan, Sumatra's Oostkunst. Brieven worden ingewacht ten kantore der Directie Heerengracht No. 164, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	ƒ 60—ƒ 125 p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	ƒ 65—ƒ 110 „
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	ƒ 40—ƒ 120 „
6 Waterb. Opzr.	24—50 j.,	ƒ 60—ƒ 110 „
1 Meubelteekenaar	41 j.,	ƒ 120 „
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	ƒ 110—ƒ 125 „
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	ƒ 110—ƒ 125 „
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	ƒ 80—ƒ 150 „
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	ƒ 80—ƒ 110 „
3 Werkmeester	26—33 j.,	ƒ 90—ƒ 125 „
12 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	ƒ 35—ƒ 85 „
7 Electrotechniker	20—41 j.,	ƒ 35—ƒ 120 „
2 Scheepsteekenaar	21 j.,	ƒ 65 „
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	ƒ 80 „
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	ƒ 75 „

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in **ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.**

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 25 Mei.

Emmen, door het gem.-best.: de levering van 115000 straatklinkers franco voor den wal te Nieuw-Amsterdam, voor of op den 15den Augustus 1908; 135.000 straatklinkers, franco voor den wal te Noordbarge voor of op den 15den Juni 1908.

Leeuwarden, door de ar h. W C. de Groot ald.: het verbouwen van het huis M 63 aan den Eewal; bestek en teek. verkrijgb. aan de handelsdrukkerij J. H. Borgesius.

Veendam, ten 6 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een rijkslandbouw winterschool; bestek en teek. ter inz. ten gem.huize en aldaar te bekomen.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . ƒ	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best: het plaatsen aan de zeezijde der hoofden van de buitenhaven te Scheveningen en met beton vullen van bakken van gewapend beton, en het uitvoeren van eenige daarmede in verband staande werken, begr. f 81000; bestek no. 95 ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den Thoorn te 's-Gravenhage, bij den ingenieur König te Gorinchem en bij den opzichter de Ronde te 's-Gravenhage.

Helden-Panningen, ten 4 ure, door de architect Hub. Bertrams te Roermond, bij P. Korsten: het bouwen eener stoom zuivelfabriek met directeurswoning; aanw. 2 ure; bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect.

Lexmond, door het gemeentebestuur: het verbouwen van de L. O. school. Bestek en teekening verkrugbaar bij L. van Dijk, Drukkerij Vianen en bij A. de Jong, gemeente-opzichter te Lexmond. Aanwijzing 16 Mei 1 uur.

Maartensdijk, t·n 11 ure, door het gem.-bestuur: het verbouwen en vergrooten van de openbare school: bestek en teek. verkrijgbaar bij den archit. D. Nieuop te Maartensdijk.

Gemeente Amersfoort.

Sollicitanten naar de betrekkingen van

A. Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht

(Jaarwedde f 1500.)

B. Klerk-teekenaar,

werkzaam op het bureau van den Gemeente-architect (Jaarwedde f 500),

worden verzocht hunne stukken met opgave van leeftijd, tegenwoordige en vroegere werkkring vóór 30 Mei portvrij in te zenden bij den Burgemeester.

De benoemingen zullen eerst voor den tijd van 1 jaar geschieden, met vooruitzicht op eene vaste aanstelling, bij gebleken geschiktheid.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Woensdag 10 Juni 1908,** des namiddags ten **2 ure,** zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de bouw van een Kantongerecht met daarmede in verband staande werken te 's-GRAVENHAGE.

Raming f 129.700.

Het bestek met daarbij behoorende 8 teekeningen, 50 detailteekeningen en 16 monsters en modellen, ligt voor gegadigden ter inzage in het voormalige Huis van Bewaring aan de Prinsegracht te 's-Gravenhage en is, van af Dinsdag 26 Mei 1908, op aanvrage tegen betaling van **f 2.15** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op Vrijdag 5 Juni 1908, des namiddags ten 2 ure in het voormalige Huis van Bewaring met woning daarnaast, terwijl inlichtingen zijn te bekomen aan het Bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 23 Mei 1908.

De Minister van Justitie.
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

DINSDAG 26 Mei.

Lochem, door de arch. B. J. Beeftink in hotel Bak te Lochem: het verbouwen van perceel Molenstraat A 93; best. en teek. ter inzage in voorn. hotel.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeente-bestuur: het leggen van ongeveer 2500 M. riool van aarden buizen in den Bottendaal, den Graafschen weg, den Naussausingen (O. zijde), de Bisschop Hamerstraat (W.-zijde), de In de Betouwstraat, de van Welderenstraat, de 2de Walstraat en omliggende straten met het uitvoeren van bijkomende werken. Bestekken met teekeningen, verkrijgbaar ter Geente-secretarie. Inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 30 MEI 1908 No. 22.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie."

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

Vervolg van bladz. 163.

§ 11.

Over een bijdrage, die voor een courant, een tijdschrift of een dergelijk periodiek werk ter publiceering wordt aangenomen, kan de auteur ook op andere wijze beschikken, voorzoover niet uit de omstandigheden is op te maken, dat de uitgever het uitsluitende recht tot vermenigvuldiging en verspreiding verkrijgen moet.

Over een bijdrage waarvoor de uitgever het uitsluitende recht tot vermenigvuldiging en verspreiding verkregen heeft, mag, voorzoover niet anders bedongen is, de auteur op andere wijze beschikken, wanneer sedert het einde van het kalenderjaar, waarin de bijdrage verschenen is, een jaar is verstreken.

Op bijdragen tot een niet periodieke uitgave zijn deze voorschriften in zoover van toepassing, als de auteur geen aanspraak kan maken op vergoeding voor de bijdrage.

In de meeste gevallen zullen de uitgevers met de auteurs der bijdragen wel bijzondere overeenkomsten treffen, zoodat de bovenstaande paragraaf zelden toepassing zal behoeven te vinden. Evenwel wordt den kunstenaars aangeraden bij het aangaan van zulke overeenkomsten wel te overwegen, waartoe zij zich verbinden.

Is geen uitsluitend recht door den uitgever bedongen en zijn er geen bijzondere omstandigheden aan te wijzen, zoo mag de auteur dadelijk op andere wijze over zijn bijdrage beschikken, ja hij mag haar zelfs gelijktijdig aan een ander dagblad, tijdschrift enz. afstaan.

Heeft de auteur daarentegen, behalve het afstaan van het uitsluitend recht tot vermenigvuldiging en verspreiding, nog andere bijzondere overeenkomsten met den uitgever getroffen, zoo is hij hieraan onder alle omstandigheden gebonden en er moet dringend gewaarschuwd worden tegen de opvatting, dat de 2de alinea van § 11 hem hiervan zou ontslaan.

(Eigenlijk behoort deze paragraaf niet in de Eerste Afdeeling der Wet, die bestaat uit de artikelen 1 tot en met 14 en de „Omschrijving van de Bescherming" inhoudt. Zij zou beter op haar plaats zijn in de Tweede Afdeeling, die zooals later blijken zal de Bevoegdheden van den Auteur" behandelt).

§ 12.

In geval van overdracht van het auteursrecht heeft de verkrijger, voorzooverniet anders overeengekomen is, niet het recht bij de uitoefening van zijn bevoegdheden aan het werk zelf, aan de betiteling daarvan of aan de aanduiding van den auteur veranderingen aan te brengen.

Toegelaten zijn veranderingen, waarvoor de rechthebbende zijn toestemming te goeder trouw niet weigeren kan.

Deze paragraaf heeft evenals de vorige, zooals uit den inhoud blijkt meer betrekking op reproducties van werken van beeldende kunst en van photographie dan wel op bouwwerken. Alleen waar het bouwkundige ontwerpen en teekeningen betreft zou zij direct toepassing kunnen vinden. Wij wezen reeds in het voorafgaande op ongeoorloofde veranderingen, die daarin somtijds gemaakt worden.

§ 13.

De naam of handteekening van den auteur mag door een ander dan den auteur slechts met zijn toestemming op het werk worden aangebracht.

§ 14.

De gerechtelijke executie in het auteursrecht vindt tegen den auteur zelf zonder zijn toestemming niet plaats; de toestemming kan niet door den wettelijken vertegenwoordiger gegeven worden.

Tegen de erfgenamen van den auteur is zonder zijn toestemming de executie slechts geoorloofd, wanneer het werk of een reproductie daarvan verschenen is.

Dezelfde voorschriften gelden voor de executie toegepast opzoodanige vormen, platen, steenen of andere voorwerpen, welke uitsluitend tot vermenigvuldiging van het werk bestemd zijn.

Op het auteursrecht kan dus geen beslag belegd worden, tenzij de auteur zelf daartoe zijn toestemming geeft. Op het kunstwerk zelf of reproducties daarvan echter wel, mits zij verschenen zijn. Wat nu reproducties betreft is de bedoeling van de uitdrukking „verschenen" duidelijk en kan men er b. v. voor in plaats stellen „uitgegeven"; maar men heeft terecht deze uitdrukking onduidelijk genoemd, waar zij ook uitdrukkelijk op het werk zelf wordt toegepast.

Hoe en wanneer verschijnt een beeldhouwwerk, een schilderstuk of een bouwwerk? Wanneer kunstwerken niet in den handel worden gebracht kan men, ook al zijn zij voltooid niet van verschijnen spreken.

Behalve bouwwerken kunnen kunstwerken in de werkplaats van den auteur verborgen blijven en de bouwmeester timmert alleen aan den weg, omdat de aard van zijn werk dit medebrengt, maar niet om het op een zeker oogenblik te laten verschijnen.

Dat de executie aan het werk zelf is toegelaten vindt zijn oorzaak daarin, dat het eenige stoffelijke waarde kan vertegenwoordigen. Zoo kan ook een onvoltooid bouwwerk een reëele waarde hebben, dat is duidelijk, maar toch verkrijgt een schuldeischer niet het recht, het onvoltooide bouwwerk zonder toestemming van den auteur, door een derde te laten voltooien, nabouwen of vermenigvuldigen. De schuldeischer zal genoodzaakt zijn, zich over deze punten met den auteur te verstaan.

***

Met deze veertien artikelen is de aard van de bescherming in de wet omschreven. De nu volgende artikelen 15 tot en met 24 vormen de Tweede afdeeling getiteld: „Bevoegdheden van den auteur."

§ 15.

De auteur heeft de uitsluitende bevoegdheid het werk te vermenigvuldigen, in den handel te brengen en te verspreiden en te exploiteeren door vertooning met gebruikmaking van mechanische of optische inrichtingen; de uitsluitende bevoegdheid strekt zich niet uit tot uitleenen. Als vermenigvuldiging geldt ook de namaak, bij bouwwerken en ontwerpen daarvoor ook het copieeren.

Ook wie door namaak van een reeds voorhanden werk een ander werk der beeldende kunsten of der photographie voortbrengt, heeft de in de 1ste alinea genoemde bevoegdheid; evenwel mag hij deze bevoegdheid, voor zoover de auteur van het origineele werk eveneens bescherming geniet, slechts met diens toestemming uitoefenen.

Deze paragraaf is voor beoefenaars van kunstnijverheid en photographie voorzeker van veel meer belang dan voor bouwkunstenaars, ofschoon ook voor hen een der belangrijkste artikelen van de wet.

In de tweede alinea wordt de bescherming ook tot een zekeren grens over namaak uitgestrekt en worden feitelijk aan de namakers dezelfde rechten toegekend als aan de auteurs der origineele kunstwerken, wanneer de namaaksels ook als werken der beeldende kunst of der photographie aangemerkt kunnen worden.

Dit zal wel niet altijd gemakkelijk te constateeren zijn, maar daarvoor kan de rechter nog advies van deskundigen vragen.

De bepalingen van deze paragraaf laten evenwel ook overigens aan duidelijkheid nog veel te wenschen over, want kan men b. v. gebrekkige namaaksels van kunstwerken langs mechanischen weg verkregen nog wel als werken van beeldende kunst beschouwen? Zoo niet dan zouden zij buiten de wet vallen, de namakers wel is waar zelf onbeschermd zijn, maar de toestemming van den auteur van het origineele werk ook niet vereischt worden.

De beoefenaars der kunstindustrie ergeren zich in veel grooter mate aan de prullige, goedkoope namaaksels hunner werken, die bij duizenden tegelijk geproduceerd worden, dan aan de weinige goede en daardoor veel duurdere reproducties, waardoor althans hun naam geen schade lijdt.

Het zou ons niet verwonderen, wanneer de tweede alinea van § 15 in de praktijk tot moeilijkheden aanleiding gaf of blijken zal een doode letter te zijn.

Wanneer hier te lande ook eens weder een dergelijke wet ter sprake zal komen, zal het over een artikel als het hier besprokene, in kunstindustrieele kringen zeker ook niet aan uitvoerige beschouwingen ontbreken.

Uitleenen van een kunstwerk is zonder toestemming van den auteur geoorloofd, en evenzoo openlijke tentoonstelling, hetzij kosteloos, hetzij tegen betaling. Daar onder het begrip „verspreiden" niet de bloote mededeeling van den inhoud van het werk verstaan moet worden, zoo zal de openlijke tentoonstelling van een werk ook voortaan niet van de toestemming van den auteur afhankelijk zijn, maar de vrije beschikking daarover, voor dit doel aan den eigenaar voorbehouden blijven. Wel is in de kringen van belanghebbenden den wensch uitgesproken aan den auteur ook de beschikking over tentoonstelling van het werk voor te behouden, maar aan dien wensch kon niet worden voldaan. Het gaat niet aan den eigenaar van het werk of zijne schuldeischers te verbieden, het ten verkoop aangeboden werk door tentoonstelling openlijk te laten zien. Zulk een verbod zou ook voor den kunsthandel groote bezwaren opleveren.

Maar ook het gebruiken van het werk voor tentoonstelling tegen betaling moet, als uitvloeisel van den eigendom naar algemeene grondregels, den eigenaar voorbehouden blijven.

Overigens spreken ook algemeene overwegingen tegen de gewenschte uitbreiding van het auteursrecht. Ware toch voor iedere openlijke tentoonstelling van een schilderij de toestemming van den kunstenaar, of van zijn dikwijls onbekenden opvolger in het recht, noodig, zoo zou het houden van kunsttentoonstellingen zeer bemoeilijkt en onder omstandigheden geheel onmogelijk gemaakt worden.

Wanneer door den kunstenaar om bijzondere redenen een tentoonstelling van zijn werk niet wordt gewenscht, zoo staat het hem volkomen vrij den kooper eene desbetreffende conditie te stellen, die, al moge zij ook een derden persoon niet binden, toch in het algemeen zijn auteursrecht voldoende beschermen zal.

§ 16.

Het vrije gebruik (Benutzung) van een werk is toegelaten, wanneer daardoor een eigenaardige schepping wordt voortgebracht.

Deze paragraaf is kort en duidelijk zou men zeggen; men begrijpt en gevoelt zeer goed wat hier met eigenaardig (eigentümlich) bedoeld wordt en toch zijn de gebezigde uitdrukkingen vatbaar voor uitlegging in ver uiteenloopenden zin.

Zeer zeker is er grond voor de opmerking, dat dit artikel wel het meest aanleiding zal geven tot het inroepen van de beslissing der „kamers van deskundigen" waarvan wij in het voorafgaande reeds terloops melding maakten.

Het eigenaardig karakter, dat aan de schepping eigen moet zijn, wil zij geoorloofd wezen, zal in zulk een geval de deskundigen wel tot een uitgangspunt kunnen en moeten dienen, maar van dit punt uit kan men verschillende wegen inslaan en of de deskundigen steeds den juisten weg zullen vinden is minstgenomen twijfelachtig.

In de kunstnijverheid zullen de grenzen tusschen vrije gebruikmaking en namaak meestal moeilijk te trekken zijn. Hier wordt in den vorm van een „onvrije" gebruikmaking (bedekte namaak) veel gezondigd en de „Musterschutzgesetz" laat dit ongestraft toe. Het zou ons te ver voeren, hier aan te toonen, dat de „Musterschutz" zelfs dezen bedekten namaak in de hand werkt. Dit bezwaar zou hier te lande, waar geen „Musterschutz" bestaat, bij het maken van een kunstbeschermingswet ontgaan kunnen worden.

§ 17.

Een vermenigvuldiging zonder toestemming van den rechthebbende is niet toegelaten, om het even door welke werkwijze zij geschiedt; ook maakt het geen onderscheid of het werk in een of meerdere exemplaren vermenigvuldigd wordt.

§ 18.

Een vermenigvuldiging tot eigen gebruik is met uitzondering van nabouwen geoorloofd, wanneer zij kosteloos bewerkt wordt. Bij portretten van een persoon is het den besteller en zijn rechtverkrijgende geoorloofd, voorzooverniet anders is overeengekomen, het werk te vermenigvuldigen.

Is het portret een werk der beeldende kunst, zoo mag, zoolang de auteur leeft, onverminderd de bepaling der eerste alinea de vermenigvuldiging slechts langs photographischen weg plaats hebben. Het is verboden, den naam of een overeenkomstige aanduiding van den auteur van het werk op de vermenigvuldiging aan te brengen op een wijze, die tot verwarring aanleiding kan geven.

§ 19.

Toegelaten is de vermenigvuldiging en verspreiding, wanneer enkele werken in een zelfstandig wetenschappelijk boekwerk of in een voor school- en onderwijsgebruik bestemd geschrift, uitsluitend tot opheldering van den inhoud opgenomen worden. Over werken die niet uitgegeven worden (erscheinen) noch blijvend openlijk tentoongesteld zijn strekt zich deze bevoegdheid niet uit. Wie een vreemd werk op deze wijze gebruikt, moet de bron, voorzoover zij op het werk vermeld is duidelijk aangeven.

De voorafgaande artikelen hebben wel slechts zijdelings betrekking op de bouwkunst, maar volledigheidshalve meenden wij ze toch niet onvermeld te mogen laten. Van meer direct belang voor den architect is het nu volgende.

(Wordt vervolgd).

Iets over de oudste walmuren van Maastricht.

Maastricht bezit nog overblijfselen van walmuren uit verschillende tijdperken; de oudste zijn die waarvan de bouw in 1229 werd ondernomen. Daarvan zijn nog aanmerkelijke uitgestrektheden bewaard gebleven — toevallig — want op particulier terrein binnen de huizenblokken hetzij ombouwd of

in de tuinen verscholen, ontsnapten zij aan de oogen der sloopers.

Met uitzondering van de borstwering op de walgang zijn die muren voldoende geconserveerd om een oordeel te veroorloven over hun constructie, waarbij de keuze der bouwstoffen als eigenaardig voorbeeld van zuinig overleg, vermelding verdient.

Vlak bij Maastricht bevinden zich de bekende, reeds tijdens de Romeinen ontgonnen mergelgroeven, waarvan de steen, hoewel duurzaam, zacht genoeg is om zich gemakkelijk met timmermansgereedschap te laten bewerken. Voor latere vestingmuren schijnt die zachte steen een goede eigenschap te hebben bezeten, doordien de kanonkogels er in smoorden zonder de muren te doen bersten. Maar tegen den stormram zouden mergelsteenmuren geen stand hebben gehouden.

De Maastrichtenaars uit die dagen kozen voor den bouw hunner wallen dan ook een zeer harden zandsteen afkomstig van nabij Luik, maar . . . . . met zuinig overleg bezigden zij daar niet meer van dan strikt noodzakelijk was.

De walmuren zijn ongeveer een Meter dik, worden aan den binnenkant met telkens ± 3¾ M. tusschenruimte gesteund door vierkante pijlers van ongeveer een Meter sprong en breedte. Die pijlers zijn tevens de rechtstanden van een reeks nagenoeg 40 c. M. dikke halfcirkelbogen, hebbende eene breedte van ruim 90 c. M van uit het binnenmuurvlak gemeten; op die bogen was de walgang aangelegd.

De geheele buitenwandvlakte, de pijlers en de binnenwanden tot aan de geboorte der bogen, werden uit *zandsteen* gebouwd. De tongewelven, de steenen van den binnenwand welke aan de binnenwelflijn aansluiten, voorts de aanraseeringstukken, kortom die blokken welke een meer vormrijke, dus kostbaardere bewerking eischten en die de vijand toch niet kon beschadigen, werden uit *mergelsteen* vervaardigd.

Ook de afgeschuinde binnenkanten der hooge schietgaten onder de bogen zijn van mergelsteen, maar voor hun onderdorpels en bovendorpels werden groote tafelvormige zandsteenblokken gebezigd.

Het metselwerk in zandsteen is uiteraard vrij ruw, dat in mergel strak van uitvoering; dit laatste is meerendeels sterk beschadigd maar onverweerd.

Op een plaats treft men nog langs de walgang een geprofileerd lijststuk aan, een verbreeding van dat pad vormende. Op andere plaatsen staan wellicht nog stukken van de oude borstwering van de walgang, wat onderzocht zou kunnen worden.

Vermelding verdient nog dat daar waar naar de oude-stadzijde het terreinniveau zeer verhoogd gelegen is, de walmuur is aangelegd op een zwaren bekleedingsbouw met uit *zandsteen* gemetselde grondbogen, die tot in het buitenmuurvlak doorloopen.

Zoo kan men uit dat gelijktijdig gebruik van twee steensoorten wederom zien hoe zich in de oude bouwwerken de plaatselijke omstandigheden afspiegelen.

M.

Uit Insulinde.

De volgende circulaire werd ons dezer dagen toegezonden:

Weltevreden, 17 April 1908.

Aan
H.H. Leden der Afdeeling „Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingeniers en
allen, die geacht mogen worden, belang te stellen in pogingen, tot het opwekken van gezond leven op het gebied van burgerlijke bouwkunde in „Nederlandsch-Indië.

Na daartoe bekomen machtiging van het Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Afdeeling „Nederlandsch-Indië", heeft de, door dat Bestuur met de samenstelling en de uitgave van een bouwkundig album belaste commissie, in aansluiting aan de U bekende, Bestuurscirculaire van November l.l., de eer, U te berichten, als volgt:

Tot nu toe is zóó bedroevend weinig van elders ingezonden, dat het album niet veel meer zal kunnen worden, dan eene verzameling van, door de commissieleden zelve bijeengebrachte, ontwerpen.

Aangezien dit strijdig is met de bedoelingen van het Instituutsbestuur, zal dus — voor zoover thans na te gaan — bij handhaving van den datum Ult°. April als inzendingstermijn, onze commissie haar taak niet, naar behooren, kunnen volbrengen.

Die onuitvoerbaarheid van eene kostbare uitgave, waarvoor de fondsen beschikbaar gesteld zijn, zou voor ons, Indische technici, gelijk staan met het ons zelven toekennen van een brevet van verregaande onverschilligheid en ongeschiktheid.

Immers; het is voldoende bekend, dat in deze koloniën gedurende de laatste jaren op zeer ruime schaal gebouwd is, en nog steeds gebouwd wordt.

Bij de Diensten van 's Landswerken moest en moet, meer dan ooit in zoo kort tijdsbestek het geval is geweest, voorzien worden in reusachtige behoeften — aan meerdere kantoorruimte voor de hoofdbureaux; aan officierswoningen; aan pandhuizen; aan telefoonkantoren enz. enz.

Meerdere groote Spoorweg Mijen, zijn bezig met het uit ruime beurs vernieuwen harer stations en administratie gebouwen; de Java Bank en andere Handels- en Nijverheidsinstituten doen, zonder op kosten te letten, nieuwe kantoren verrijzen of reclame-paleizen oprichten.

Nagenoeg alle winkels zien zich door den stroom gedwongen tot verbouwing hunner winkelpuien in modernen trant; het, gaandeweg toenemend, heir van „blijvers" doet zich villa's of geriefelijke woningen construeeren, en zelfs de speculatiebouw viert hoogtij.

Dat het niet mogelijk zou zijn, uit al die honderden werken enkele tientallen saâm te lezen, waardig, om door reproductie in ons album in ruimen kring bekend gemaakt te worden, mogen en kunnen wij niet onderstellen.

Wij moeten dus aannemen, dat de zware dagelijksche arbeid, die den Indischen technicus met al zijne vermogens geheel in beslag neemt; de luttele gegevens, waarop dikwijls uitgevoerd moet worden; de bezwaren en risico, verbonden aan het heen en weer zenden van waardevolle stukken — wellicht ook onzekerheid in zake de wijze van behandeling dier stukken, tot nu toe den, door ons verwachten, stroom van inzendingen heeft tegengehouden.

Het is daarom, dat het Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Afdeeling „Nederlandsch-Indië, heeft goedgevonden:

1o. de aanraking onzer commissie met eventueele inzenders gemakkelijker te maken door eene machtiging op haar tot rechtstreeksche correspondentie buiten genoemd Bestuur om, namens hetzelve; in verband waarmede wij eventueelen inzenders en allen, die met ons album eenige bemoeienis wenschen, uitnoodigen, zich te wenden tot den Heer P. A. J. Mooijen te Weltevreden — voor de maanden April en Mei en daarna tot den Heer Ch. Meijll, Ing. B. O. W. te Weltevreden.

2o. den termijn van inzending der bijdragen te verlengen van Ult°. April tot Ult°. Juli 1908.

Tegelijkertijd is onze commissie besloten tot eene werkwijze, die eventueelen inzenders het werk zooveel mogelijk uit de hand neemt.

Volledige teekeningen, hoewel natuurlijk preferent, zijn geenszins noodig.

De commissie is volkomen bereid, in voorloopig onderzoek te treden van prentbriefkaarten; van eene enkele photographie, van eene ruwe schets — van alles hoe ook genaamd, dat haar in staat kan stellen tot beoordeeling, of het aangewezen gebouw of gebouwonderdeel, met het oog op deszelfs geschiktheid tot plaatsing in ons album, al of niet eene nadere kennismaking verdient.

Het is hier de plaats, om nogmaals — immers in herhaling van hetgeen d.o. in de Instituutscirculaire voorkomt — nadruk te leggen op het feit, dat gelijk niets ons te grootsch, zoo ook niets ons te nietig zal zijn; zelfs, naar wij hopen, ons album nevens enkele reproductiën van monumentale gebouwen, vooral gevuld zal kunnen worden met die van welgeslaagde exemplaren van modern Indische bouwwerken van geringeren omvang en met schoone details zoo van binnen- als buiten-architectuur.

Het is dikwijls mogelijk, in, overigens leelijke of geene opmerking verdienende gebouwen, enkele zeer goed geslaagde details aan te wijzen en ook deze mogen een welverdiende plaats in ons album komen opeischen, indien blijkt, dat het goed opgevatte onderdeelen zijn, geschikt voor ons tropisch klimaat — niet slaafsche navolgingen van vormen en constructiën, die eenige jaren geleden in Europa nieuw waren, maar bedachtzame aanpassingen van den modernen geest, die uit bedoelde vormen en constructiën spreekt, aan de speciale behoeften, die het klimaat hier op den voorgrond stelt.

Zooals gezegd, behoeft niemand zich meer te laten afschrikken door, aan eene eerste inzending verbonden, moeite en kosten.

Onze commissie stelt zich voor, de ontvangen eerste inzendingen, naarmate zij binnen komen, voorloopig te beoordeelen, en daarna in correspondentie te treden met de inzenders omtrent die bouwwerken, waarmede zij, met het oog op haar doel, gaarne nader kennis zou willen maken.

Voor zoover daarvan niets zal blijken te bestaan, dan de gezonden oppervlakkige gegevens, zal zij inzenders uitnoodigen, om op haar kosten de, voor het album gewenschte, photografieën en teekeningen te doen vervaardigen.

Voor zoover reeds voldoende teekeningen gemaakt zijn, zal zij die ter inzage opvragen en daarnaar zelve doen nemen zoodanige copiën, als haar voor het album meest geschikt zullen voorkomen.

Het spreekt wel van zelve, dat den inzenders van ten slotte in het album opgenomen werken één exemplaar van het geheele album zal worden aangeboden, en — des gewenscht, tot een maximum van tien — eenige exemplaren van de speciale plaat, waarop hun werk is afgedrukt.

Namens de Commissie voorn.

De Voorzitter,
J. DE BOOIJ,
De plaatsv. Voorzitter,
DE VOOGT.
De waarn. Secretaris,
P. A. J. MOOJEN.

Deze circulaire werpt een eigenaardig licht op de toestanden op bouwkundig gebied in Nederlandsch Indië.

Dat er op dat gebied behoefte gevoeld wordt aan het opwekken van „gezond leven" was ons bekend en het verzamelen van goede voorbeelden kan daartoe wel iets bijdragen. Maar de wijze, waarop de bovengenoemde commissie, welker samenstelling wij niet kennen, die taak opvat, wil ons toch voorkomen niet de meest geschikte en doeltreffende te zijn. Zeer moeilijk zal zij op deze wijze geraken tot een eenigszins volledig en juist beeld van hetgeen de moderne bouwkunst in Indië in de laatste jaren heeft opgeleverd.

Het is echter niet gemakkelijk dadelijk een beteren weg aan te wijzen, om tot het doel te geraken. Indië is een groot land met betrekkelijk gebrekkige verkeersmiddelen. Wanneer het om Nederland of België te doen was, zou men eenvoudig beginnen groepsgewijze het land af te reizen, om de noodige gegevens te verzamelen en men zou spoedig een heelen stapel bijeen hebben.

Bereizen van Indië, ook al zou men zich bepalen tot de hoofdplaatsen zou zooveel tijd en geld verslinden, dat eerstens daarvoor wellicht geen commissie van deskundigen te vinden zou zijn en tweedens de kosten der uitgave de financieele krachten der Afdeeling van het K. I. v. I. ver te boven zouden gaan, nog daargelaten de vraag of de waarde van hetgeen te verkrijgen is wel in verhouding tot die kosten zou staan.

Wij vragen ons af, of hier, waar het toch een algemeen en openbaar belang geldt, geen termen aanwezig zouden zijn, om voor een onderneming als hier bedoeld, steun van de Regeering te verkrijgen.

RED.

Prijsvragen.

RAPPORT OVER DE GODON-PRIJSVRAAG.

Aan
het Bestuur der Vereeniging „Arti et Industriae", te 's-Gravenhage.

De Jury, door U benoemd voor het beoordeelen van de ingekomen antwoorden op de Godon-prijsvraag voor 1908, voor die beoordeeling te zamen gekomen op Donderdag 16 April 1908, heeft de eer U het hiervolgende te rapporteeren:

Voorgelegd werden de ingekomen antwoorden ten getale van 36, onder de navolgende nummers en motto's.

1. Paduk . . . . met 7 teekeningen.
2. A. et I. . . . . „ 3 „
3. Study . . . . „ 8 „

4.	Practisch uitvoerbaar	8	teekeningen.
5.	Bekleeding	9	"
6.	Studie	7	"
7.	Visschen	7	"
8.	Kwadraat	4	"
9.	Rust	4	"
10.	Corrigible	6	"
11.	Critiek ontwikkelt	1	"
12.	A. B. C.	2	"
13.	W. B.	3	"
14.	?	4	"
15.	Gruno	9	"
16.	Nachtwerk	7	"
17.	Hora est	6	"
18.	A. G.	7	"
19.	Goet maekt moet	9	"
20.	Studie	7	"
21.	Linear	8	"
22.	L'Homme	7	"
23.	Eikenhout	6	"
24.	Nil desperandum	9	"
25.	Ons huis	9	"
26.	Luctor	7	"
27.	Waarheid geeft klaarheid	7	"
28.	Lena	8	"
29.	Morris	5	"
30.	Hendrika	9	"
31.	31-3-8	7	"
32	hoort bij 5.		
33.	S. P. Q.	5	"
34.	Betimmering	10	"
35.	Remak Reeduts	6	"
36.	Sine libris vita lacuna	2	"

Met het vele ingezonden werk en daaronder zooveel dat blijk geeft van ernstige pogingen, om tot een bevredigende oplossing van het voorgelegde vraagstuk te komen, mag de vereeniging A. et I. geluk worden gewenscht.

Uitteraard mag niet worden verwacht, dat alle mededingers in hoofdzaken en in bijzonderheden alle gewenschte deugden in hun werk zullen vereenigen; maar toch noopt algemeene beschouwing van het werk tot de opmerking dat veel voorkomende hoofdfouten allicht zouden vermeden worden, wanneer meer volgens welingerichte werkmethode werd getracht, om vóór den aanvang van het werk een in hoofdtrekken min of meer duidelijke visie te verkrijgen met betrekking tot het algemeen karakter, in verband met de bestemming, de hoofdverbeeling, de rangschikking, de verhouding en de overeenstemming der deelen van het werk, dat men zal gaan uitvoeren.

Het heeft veelal den schijn, dat hetgeen ten opzichte van deze hoofdeigenschappen, wordt gepraesteerd eer een min of meer toevallig gevolg is van met meer of minder talent werken, dan weloverwogen en in verbeelding en voorstellingsvermogen gevormd en bepaald te zijn.

Wij willen er hier ook nog in het bijzonder op wijzen, dat het bestudeeren en redelijk toepassen van profileeringen van het hout meer dan ergerlijk wordt verwaarloosd; waar versierende en functionneerende profileeringen zijn toegepast, zijn het bijna zonder uitzondering verhaspelingen zonder zin, van de traditioneele, van de Grieken afkomstige, redelijke en schoone profielen; of redelooze inkervingen in het hout, op de plaatsen, waar een weloverwogen geleding doel en werking zou kunnen hebben.

BEOORDEELING:

Bij de eerste gedétailleerde beschouwing werden als onbeduidend, leelijk en om andere minder goede eigenschappen terzijde gelegd, de Nos. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 18, 21, 24, 30, 33, 34;

vervolgens werden bij tweede beschouwing en kritiek, terzijde gelegd de volgende Nos. 6, 11, 12, 15, 16, 20, 22, 26, 27, 31, 36.

No. 6. Omdat het onderling verband der wanden niet voldoende is overdacht en de kast aan den schoorsteenwand hinderlijk is in de kamerruimte.

No. 11. Om dezelfde reden als No. 6 en in 't bijzonder wat betreft het samenstel der onderdeelen, van raam- en deurverdeelingen e. d.

No. 12. Omdat de indeeling te gecompliceerd en verwarrend is en de onderdeelen slecht overeenstemmen.

No. 15. heeft geen teekening in kleur van een der wanden en wordt buitendien te zwak geacht.

No. 16. Om de minder goede overeenstemming en de slechte aansluiting der verschillende wanden, de willekeurige en leelijke verschillende raamhoogten, de hinderlijke schoren onder de latijen van venster- en schoorsteenwand en de slordig gedachte détailleering.

No. 20. Hoewel bij aanvankelijke beschouwing overeenstemming en bestudeerdheid schijnt te bestaan, blijkt bij nadere ontleding geen resultaat bereikt te zijn evenredig aan de gebezigde middelen, de samenstelling is slecht en de vormen zijn onevenredig en leelijk.

No. 22. De wanden zijn slechts twee aan twee bij elkaar passend en harmonieeren in geen enkel opzicht, waardoor de eenheid wordt gemist.

No. 26 is leelijk en verwarrend.

No. 27. Hoewel er verdienstelijk verband is bereikt tusschen de verschillende wanden is, nochtans in de détailverdeeling veel gebrekkigs, hetgeen blijkt o. a. uit de slecht geproportionneerde lambrisverdeeling en de profileering.

No. 31. Omdat er in geenerlei opzicht overeenstemming is betracht, hoewel er verdienstelijke eigenschappen zijn in kleur en verdeeling.

No. 36. heeft drie niet overeenstemmende karakterstelsels, is onrustig en verwarrend.

De nu overblijvenden werden als volgt beoordeeld:

No. 13. De algemeene overeenstemming is vrij goed, overbodig en hinderlijk zijn de stijlen bij schoorsteen en erker, over het algemeen is de aansluiting van de betimmering onder de doorgaande frieslijst weinig overdacht, de wijze van teekenen is niet bevorderlijk aan een gunstigen indruk, bij het plafond is dit beter.

No. 14. De overeenstemming tusschen de wanden, de verdeeling en de verhouding is zeer geslaagd, de horizontale verdeeling van de drie overige wanden is ook gewenscht in de boekenkasten, hetgeen ook om practische redenen wel noodzakelijk zal zijn. De onderverdeeling en de plaats van de versieringen is goed, de profileeringen en de ornamentale kapiteelen geven levendige en werkzame motieven te zien, de vorm en maat van de rozetten op de paneelen en de friesversiering van den schoorsteen zijn minder geslaagd.

No. 17. Hoewel van zeer verschillend karakter als het voorgaande, heeft dit plan eveneens de verdienste van overeenstemming der verschillende deelen en dat de maker gevoel gehad heeft voor aangenaam gebruik van het vertrek, overigens is het nogal vervuld van gebreken, terwijl er eenige onjuiste voorstellingen in het teekenwerk zijn.

No. 19. De wanden zijn slechts twee aan twee overeenstemmend, de indeeling is rustig en in vele opzichten goed geslaagd, vooral bij den schoorsteen en kastwanden, bij de lage lambrizeering maakt de indeeling in drie ongelijksoortig geproportionneerde paneelen en onrustig effect, de détailverdeeling is gelukkig en de versieringen zijn goed aangebracht, de schoorsteenboezem is zwak.

No. 23. De wanden zijn hier ook slechts twee aan twee gelijksoortig, de schoorsteenwand, met overigens verdienstelijke eigenschappen, vertoont in zich ook twee verschillende karakters.

No. 25. De vormovereenstemming tusschen de wanden is, uitgezonderd den kastenwand, gelukkig, de voorstellingswijze is aangenaam. Constructief zijn er bedenkelijke middelen aangewend o. a. bij de schoorsteennis, de galerij aan den kastenwand verhoogt de bruikbaarheid der kamer niet, terwijl ze zeker aan de schoonheid ten zeerste schaadt, de détailleering op ware grootte is zeer onbelangrijk en zwak.

No. 28. Hier is eveneens goede overeenstemming bereikt tusschen de hoofdverdeelingen van de wanden, de glasindeeling is niet gelukkig door de ongelijksoortigheid in het toepassen van glas in lood, spiegelglas en kleine spiegelruitjes met facetten in houten roeden, deze laatste vooral zullen hinderlijk zijn. De détailleering op ware grootte, van de profileeringen in het bijzonder is slecht bestudeerd.

No. 29. Dit ontwerp heeft verschillende verdiensten, o. a. is zeer gelukkig de verhouding van de eenvoudige lambris tot het muurvlak en de zoldering daarboven, het is echter onverklaarbaar, hoe iemand die de waarde van deze elementen gevoelt, komen kan tot de dissoneerende wijze, waarop de zitgelegenheden bij den schoorsten zijn voorgesteld, ook de kast naast den schoorsteen heeft zonderlinge eigenaardigheden. Het ornamentale détail is slecht.

No. 35. De verhouding en de hoofdindeeling der wanden is goed en toont een zeker beschaafd karakter. Dit karakter is echter meer van een ontvangruimte, dan van een rustig studeervertrek, een groote fout is gemaakt in de plafondconstructie boven de schoorsteennis, de stijltjes daaronder hadden ook beter achterwege kunnen blijven.

Met algemeene stemmen werd ten slotte No. 14 met het motto „?" voor de eerste bekroning aangewezen, terwijl wordt voorgesteld aan No. 19 met het motto „Goet maekt moet" en No. 28 met het motto „Lena", ieder een premie met verdeeld geldbedrag toe te kennen.

(*w.g.*) JOSEPH TH. J. CUYPERS.
K. SLUYTERMAN.
K. P. C. DE BAZEL.

De 1e Prijswinner was, zooals bereids is meegedeeld, de Heer J. Crouwel Jr. te Amsterdam, die het Diploma van „Arti et Industriae" der 1e klasse, benevens f 100 ontving.

De beide andere prijswinners, de Heer H. van Dorp te Amsterdam motto „Goet maekt moet" en de Heer C. L. de Koning te Scheveningen, motto „Lena", verwierven ieder een Diploma van „Arti et Industriae," als Premie, benevens de helft van het bedrag van f 50, als 2e prijs uitgeloofd.

De 1e Secretaris,
P. E. VAN LEEUWEN.

Ingezonden stukken.

VEENDAM, 21 Mei 1908.
Boven-Oostendiep 9a.

Aan
de Redactie van de „Opmerker" Stephensonstraat 92, den Haag.

M.,

Naar aanleiding van het U toegezonden programma voor de „Prijsvraag, uitgeschreven door het Bestuur der Vereeniging „Ziekenhuis Buitenwoel" te Veendam, neem ik de vrijheid, U het volgende te doen opmerken.

Op *bladzijde 2* staat, o. m.: (zie bladz. 160)
Te Veendam gelden de eenheidsprijzen:
1 M³. steen voor fundamenten ± f 12.— enz.
dit moet zijn:
1 M³. metselwerk voor fundamenten ± f 12.— enz.

Op *bladzijde 3*, Algemeene Bepalingen Art. 1, waarvan toegevoegd dient te worden: (zie bladz. 160)
„bij wien tevens het uitvoerig programma is te „verkrijgen."

Op *bladzijde 4*, deze alinea behoort te worden gelezen, als volgt: (zie bladz. 165)
„Geen der wanden van een regenbak of „beerput mag dienen als fundament voor andere muren."

Beleefd verzoek ik U van vorenstaande nota te willen nemen.

Hoogachtend,

J. P. A. W. HEFTING.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 21. Maatschappij t. B. d. Bouwkunst. Verslag van de Algemeene Vergadering van 12 en 13 Mei 1908 (slot.)
VIIIe Internationaal Congres voor Architecten te Weenen.
Moermond, met afbeelding, door H. J. Scholte.
Godsdienst en Bouwkunde in het oude Egypte door J. H. Boss (slot).
Het brandstofverbruik bij centrale verwarming door F. W. Unger w. i.

Architectura No. 21. Het Architectencongres te Weenen, door W. Kromhout Cz.
De Maatschappij en „de Bouwwereld".
Prijsvraag-Misère.
Programme du concours international ouvert par l'Association du Monument de la Réformation à Genève.
Technisch Gedeelte. Beknopte vastheidsleer door F. Wind. — Ontsmettende muurverf. — De methode van Powell tot het conserveeren van hout door middel van suiker. — Een nieuw heitoestel.

De Bouwwereld No. 22. Het VIIIe Internationale Architectencongres te Weenen.
Tribune voor het Tournooi, op de markt te Delft door A. van de Lee met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 21. Kalkzandsteen. Voordracht ter inleiding van het bezoek van de Vergadering der Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde aan de Kunstzandsteenfabriek „Arnoud" te Hillegom, door A. H. baron van Hardenbroek van Ammerstol, met afbeeldingen.

Stroomverdeeling en Weerstand van een Kooianker, door K. H. Haga c. i. en J. A. Schouten, met afbeeldingen.

Rapport betreffende ongevallen met betonijzer-constructies in Nederland, door S. J. Rutgers c. i., met afbeeldingen.

Vergadering van de Vakafdeeling voor Electrotechniek van het K. I. v. Ingenieurs van 16 Mei 1908.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 21. Bestuursberichten. — De beschrijvingsbrief en onze A. V. — Ingezonden stukken. — Bouwkunst en haar waardeering (slot). — Electrische verlichting van spoortreinen.

De Aannemer No. 21. Werken in eigen beheer II Uit eigen kring. wij komen er. Beschamend voorbeeld.

Onderling overleg II

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 18 Mei 1908, Dordrecht 5 Mei 1908, 's-Hertogenbosch 19 Mei 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 47. — Een krachtig motief voor het gebruik van baksteenen! — Productiebeperking aan den IJsel. (Ingezonden.) — Het overwinteren der klei. — Sociaal Technisch Advies-Bureau. — Iets nieuws op het gebied van Segerkegels. — Handel in tegels in Zweden, Denemarken en Egypte. —

Deutsche Bauhütte No. 21. Vom architektonischen Ornament, door G. Kutzke.

Ueber Landgasthäuser II door R. A. Wolff, bij een ontwerp van Wilh. Matthies te Bardowiek.

Vom alten und neuen Raumbild der Halle, door Rud. Vogel.

Die Gliederung des Aufbaues in der alten Baukunst, door H. A. Waldner, met schetsen van P. A. Weekop te düsseldorf.

Ein Landhausentwurf, bij een teekening van H. Eberhardt.

Eine Landhausdiele bij een ontwerp van K. Pewe.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. „Het Vad." verneemt, dat weldra den Gemeenteraad het voorstel der schouwburgcommissie zal bereiken tot aankoop van een terrein aan de Koningskade voor den bouw van een nieuwen schouwburg.

— Wedstrijd-Vigelius. In verband met den wedstrijd „Legaat Vrouwe Vigelius", waarvan de uitkomsten in de Haagsche Teeken-Academie te aanschouwen zijn geweest, wordt medegedeeld, dat over 3 jaar, dus in 1911, krachtens datzelfde legaat een wedstrijd kan worden uitgeschreven, waarbij f 1000 wordt uitgeloofd voor de best gekeurde schilderij op historisch gebied.

Het wordt wenschelijk geacht, dit nu reeds bekend te maken, opdat belanghebbenden zich vroegtijdig zeer ernstig op de deelneming aan een dergelijken wedstrijd kunnen voorbereiden.

Gelet op de thans ingezonden composities wordt de wenschelijkheid betoogd, dat aan dergelijken wedstrijd penseelvoerders deelnemen, die zich behoorlijk rekenschap geven van den omgang der ondernomen taak, opdat het gehalte van dezen wedstrijd in 1911 beter moge zijn.

Bij de beschouwing van het allertreurigst resultaat, dit jaar bereikt, vraagt men of de bepalingen van het testament niet verloorloven, inzendingen als thans de tentoonstelling ontsieren en belachelijk maakten, van deelneming aan den wedstrijd uit te sluiten en te eischen, dat de deelnemers althans de eerste beginselen der teeken- en schilderkunst verstaan.

Groningen. Het Diaconessenhuis alhier zal aanmerkelijk vergroot worden door den aanbouw van een vleugel, waarvan de benedenverdieping voor ziekenkamers, de eerste verdieping voor operatie zalen en de grondverdieping voor algemeenen dienst zullen ingericht worden.

Nijmegen. Het bestuur der stichting „Talitha Kumi", een der Heldring-gestichten te Zetten, heeft besloten tot den bouw van een nieuw kinderhuis. Het tegenwoordige gebouw is namelijk te klein, nu ten gevolge van de Kinderwetten zooveel aanvragen om opneming komen.

Het nieuw te bouwen gesticht zal „Klein Talitha heeten en zal dienen tot opneming van ongeveer zeventig kleine meisjes beneden de 12 jaar.

De kosten zijn geraamd op f 60,000 waarvan ruim f 40,000 bijeen is.

Amsterdam. Verleden jaar werd door het D. A. Thiemefonds eene prijsvraag uitgeschreven voor een uurwerk met twee losse zijstukken, bestemd om geplaatst te worden op de schoorsteen lijst van een boekerij of van een studeerkamer.

De inzendingen op deze prijsvraag ingekomen zijn thans tot 14 Juni a.s. tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Ook het rapport der jury ligt aldaar ter inzage.

— Op de Damprijsvraag namens het Gemeentebestuur van Amsterdam door de besturen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura uitgeschreven voor het verkrijgen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam zijn op het sluitingsuur, 21 Mei, 's avonds 12 uur, ingekomen 31 ontwerpen.

Haarlem. Frans Hals-Museum. Burg. en Weth. van Haarlem deelen den Gemeenteraad mede, dat de gebouwen van het oude Ned. Hervormd Weeshuis binnenkort aan de gemeente zullen worden overgedragen. Zij stellen den Raad voor alsdan over te gaan tot het doen sloopen van de perceelen Nos. 81, 83, 85, 87 en 89 aan het Klein Heiligland, en van een gedeelte van het weeshuis zelf, hetwelk de gemeente, zooals men weet, tot museum zal doen verbouwen.

— De Gemeenteraad van Zuid-Scharwoude (N.H.) heeft met algemeene stemmen besloten tot het bouwen van een nieuw raadhuis. Om in de kosten te voorzien, zal eene leening gesloten worden.

— In het Museum van Kunstnijverheid is thans tentoongesteld eene buitengewoon belangrijke verzameling Japansche en Chineesche kunstvoorwerpen, die in de rotonde zijn geëxposeerd en door de heeren Geissler en Kleemann uit Hamburg in bruikleen afgestaan. De verzameling omvat keramische voorwerpen en bronzen alsook geweven stoffen en gedeelten der oud Japansche kleederdrachten. De liefhebbers en verzamelaars van oud Japansche kunst zullen zeker door het bezichtigen dezer voorwerpen eenige aangename en leerrijke uren in het Museum doorbrengen.

Delft. Naar wij vernemen waren eenige firma's uitgenoodigd een project in te dienen voor de centrale verwarming en ventilatieinrichting van het Vredespaleis.

De uitslag hiervan is, dat het werk werd opgedragen aan F. W. Braat's Koninklijke Stoomfabriek van Werken in Zink en andere Metalen alhier.

Leeuwarden. Voor de op te richten Ambachtsschool te Heerenveen was de gemeente Schoterland bereid om f 30,000 te verstrekken, maar de kosten werden begroot op f 42,000 en de gemeente Engwirden wilde van geen steun weten. Toch zette het ijverige comité door en gelukkig met succes. De ontbrekende f 12,000 is gevonden door het plaatsen van aandeelen bij particulieren, zoodat de stichting der school verzekerd is. De gemeenteraad van Schoterland heeft nu besloten tot eene 4 pCts. geldleening van f 18,000.

Ede. De Raad der Gemeente Veenendaal heeft besloten tot het aangaan van eene geldleening groot f 10,000 voor uitbreiding van de gemeente-gasfabriek.

Personalia.

— Tot ingenieur van den polder Walcheren is benoemd de heer H. van Gelderen, ingenieur eerste klasse bij den Waterstaat in Ned.-Indië, thans tijdelijk te 's-Gravenhage.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Bij Kon. besl. is, met ingang van 1 Juni benoemd tot opzichter 2de klasse voor het stoomwezen C. Maree, teekenaar bij de N. V. Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te Amsterdam.

— Benoemd tot tijdelijk bouwkundig teekenaar bij de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, J. D. Meysing, leeraar aan de burgeravondschool te Groningen.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar bij de Gemeentewerken van Tilburg, aanvangssalaris van f 50.— per maand. Brieven aan den Burgemeester. (1)

— Bouwk. Teekenaar, op het bureau van een Technische zaak tegen 1 Juni. Aanbiedingen onder lett. H. S., Centraal Advert.-Bur. Boekh. v. h. Gebr. Belinfante, Kneuterdijk 3, 's-Gravenhage. (1)

— Onderwijzer in het Timmeren en vakteekenen. Aanvangssalaris van f 900 per jaar aan de Ambachtschool te Amersfoort. Stukken vóór 15 Juni a.s. bij den Directeur der school, B. van der Worp. (1)

— Bouwk. Opzichter tegen half Juni, voor ongev. drie maanden. Aanbiedingen aan Rijk de Vries, Architect, Wageningen. (1)

— Opzichter bij de Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij voor het onderhoud van Weg en Werken. Sollicitatiën uitsluitend schriftelijk tot de Directie. (2)

— Leeraar in het Timmeren, bekend met vakteekenen, aanv. jaarwedde f 900, een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen, liefs werktuigkundige, aanvangsjaarwedde f 900, beide tegen 15 Aug. aan de Ambachtsschool te Arnhem. De mogelijkheid bestaat dat de laatste tevens benoemd wordt aan de Avond-school voor Handwerkslieden op een salaris van ten minste f 300. Inlichtingen te verkrijgen bij en sollicitatie-stukken vóór 15 Juni in te zenden aan den Directeur G. W. Boot Bz. (2)

— Leeraren in de vakken timmeren, smeden en schilderen aan de op 1 October a.s. te Oostburg te openen Ambachtsschool, zich aan te melden voor 15 Juni aan den Directeur der School, A. Fledderus te Amersfoort. Salaris voor elk leervak f 900, 's jaars. Infunctietreding 1 September, en 1 October 1908. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	24—31 j.,	f 80—f 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
3 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 1 Juni.

Amsterdam, ten 12 ure Het gem. bestuur: Het rioleeren van gedeelten wegbanen ten noorden van den Overtoom (3e gedeelte) en het doortrekken van de Langendijkstraat. De voorwaarden te verkrijgen ter stadsdrukkerij. inlicht. ten kantore van den Hoofd-Opzichter van „Algemeene dienst" Gemeentehuize, Kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Arnhem, ten 11.30 Het gem. bestuur; bestek No. 7 dienst 1908. Het bouwen van 4 huiden- en 2 darmenzouterijen met kleed- en schaftlokaal aan den Westenvoortschen dijk; teek. ter inzage bureau gemeente werken; bestek verkrijgb. aan voorn. bureau.

Bodegraven, ten 11 ure. De arch. P. van den Broek Johzn. te Zevenhuizen (Z.H.) in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te Bodegraven: Het bouwen van een uitgasgraanmaalderij bestaande in: machinekamer, maalstoelen, graanelevators, graan- en meelbergplaatsen, kantoor, paardenstal, molenaarswoning enz.; bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis en verkrijgb. bij aanbesteder.

Enschede, ten 3 ure De directeur der gem. werken aan de gem. werf bestek No 14: Het leggen van een riool en van bestrating in den toegangsweg naar het goederenstation SS, bestek No. 16, het het leggen van een riool in den Lageweg en van een riool en bestratingen in het Gronausche voetpad. Inlicht. alle werkdagen tusschen 11½ en 12½ uur aan de Gemeentewerf, alwaar bestekken verkrijgbaar zijn.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het provinciaal bestuur: het leveren en plaatsen van meerpalen langs de beide zijden van het Merwedekanaal met zijtak langs de Linge, begr. 100 stuks; bestek no. 117 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der provinciale besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn te 's Gravenhage, bij den ingenieur König, bij den opzichter de Vries, beiden te Gorinchem, alsmede bij den opzichter Stips te Vianen.

Grouw, De kerkvoogden der herv. gem.: Het afbreken der oude en het bouwen van eene nieuwe stelphuizinge in het Laagland onder Grouw; bestek en teek. verkrijgb. bij den opzichter G. Alberda; bilj. in te zenden aan den heer G. W. Hoeneveld.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem.-bestuur, bestek no. 21: het verbouwen der meisiesschool 2e klasse aan de Breestraat. Het bestek en de teekening ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken van 9 tot 4 uren en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden.

Poeldijk, door den aannemer J. G. Kalis te Mechelen (België): het bouwen van drie serres in ijzer en glas op ondermuren van beton, elk lang 75 M., op den tuin Cuba te Poeldijk gemeente Monster. De voorwaarden liggen ter inzage bij den tuinder P. Lalleman; aanbiedingen worden ingewacht bij J. G. Kalis, aannemer te Mechelen (België).

Zutphen, ten 7 ure. De heer S. Levison in het café van A. de Vries; Het bouwen van een pakhuis, met twee zolders aan den IJsel bij de havenstraat; bestek en

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combina ies

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.]3]

D. SCHOUTEN Jr. & Co.

GLASETSERS (pract. gedipl.)

ARNHEM

Telef. interc. 1669.

Levering van **geëtste naam- en gevelplaten** in spiegelgoud uitgevoerd.

Met geëtste ruiten.

Naar elke teekening.

teek. ter inzage in genoemd café; inlicht. geeft B. Broekhuizen te Zutphen.

DINSDAG 2 Juni.

Andel, ten 1 ure. Door het best. van den bijz. school in de consistoriekamer der Ned. Herv. kerk: het herstellen en vergrooten van de bijzondere school. Aanwijzing op den dag der besteding ten 11 ure. Bestek verkrijgbaar bij den Architect M. van Cool te Woudrichem.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Terschelling, ten 11 ure. Door de bouwver. Pierre Louis, ten gemeentehuize: het bouwen van zes arbeiderswoningen te West-Terschelling; bestek en teek verkrijgbaar bij K. Krul, gemeente-opzichter te West-Terschelling; aanw. 1 Juni 6 ure.

WOENSDAG 3 Juni.

Bolsward, ten 11 ure. Door het gemeentebestuur: het leveren en stellen van drie zuiverkisten, fabricksmeter, automatischen regulateur, voordrukregulateur met pijpleiding, enz.; bestek en teek. verkrijgbaar ter secretarie.

Ede, ten 11 ure. Door het gemeentebest.: het afbreken van de oude en het weder opbouwen van een nieuwe openbare lagere school met hulpschool te Otterloo; bestek met teekening ter inzage ter secretarie; aanw. gehouden. Inl. te bekomen bij den gem.-archit. H. Noorman Kzn.

Hattem, ten 6.30 ure. Door het best. der Ger. schoolonderwijs bij den logementhouder Kremer: het afbreken van de bestaande school en het weder opbouwen van eene nieuwe met 4 lokalen; aanw. gehouden. Bestek en teekening ter inzage in het logement en te bekomen bij den arch. P. Tilbusscher te Middelstum.

DONDERDAG 4 Juni.

Dieren, ten 3 ure. Door den archit. J. H. Hogenkamp, in het hotel Het Wapen van Gelderland: het bouwen van vijf woningen in perceelen en in massa; aanw. 1 Juni te 3 ure; bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel en verkrijgbaar bij genoemde architect.

Ruurlo, ten 11 ure. Door den rentmeester van den huize Ruurlo in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een huis met 4 woningen en 2 schuurtjes; aanw. 1 Juni ten 2 ure.

Groningen, ten 12.45. Door het gem. bestuur: het bouwen van een gebouw voor teerafscheiding, enz. benevens den aan en verbouw van het bestaande schaftlokaal der gemeentegasfabriek; bestek met 2 teek. ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar; inl. bij de directie van het gasbedrijf, aanwz. gehouden.

Hellevoetsluis, ten 11.30. Door de directie der marine: het vergrooten van het gebouwtje tot berging van nat schietkatoen in bastion V. (Zie adv. in No. 21).

Ingen, door den architect N. Lodder te Kesteren, in het koffiehuis van de gezusters van Rooij: het bouwen van een woonhuis met achterhuis en schuur in 't Voorburg aldaar.

Texel. Door het gemeentebestuur: de levering van 160.000 getrokken Waalstraatklinkers; levering franco voor den wal vóór 15 Juli a.s. Monsters van minstens 4 steenen in te zenden vóór 4 Juni a.s.

ZATERDAG 6 Juni.

Urk, door het gemeentebestuur: de levering van 12.000 grijze vlakke onderklinkers, keurvrij, franco voor den wal te Urk in de haven. Inzending voor Zaterdag 6 Juni a.s.

Buitengewone Vinding!

Met de nieuwste steenvormmachine „MATADOR", in alle landen gepatenteerd, kan iedereen onmiddellijk en overal goedkoope metselsteenen in alle vormen maken. De complete machine kost slechts f 17.50.

Attesten, gratis inlichtingen enz. door SCHIPPER & VAN DONGEN, Machinefabriek, *Geertruidenberg.*

Agenten gevraagd.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . *f* 0.65

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . *f* 6.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co 1889 . . . . . f 2.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 6 JUNI 1908. No. 23.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie,"

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

Vervolg van bladz. 171.

§ 20.

Toegelaten is de vermenigvuldiging van werken, die zich blijvend aan openbare wegen, straten of pleinen bevinden, door schilder- of teekenkunst of door photographie. De vermenigvuldiging mag niet aan een bouwwerk plaats hebben.

Bij bouwwerken bepaalt de bevoegdheid tot vermenigvuldiging zich slechts tot het uiterlijk aanzicht.

Voor zoover een werk hiernaar vermenigvuldigd mag worden, is ook de verspreiding en vertooning geoorloofd.

De wet wil in dit artikel nadrukkelijk doen uitkomen, dat alleen vermenigvuldiging langs graphischen weg geoorloofd is, maar het namaken van een beeldhouwwerk door plastiek of het namaken van een gebouw of gedeelte daarvan niet. Ook mag een schilder- of beeldhouwwerk, dat zich b. v. aan een gevel bevindt niet aan een ander bouwwerk worden nagemaakt.

Niettegenstaande deze beperkende bepalingen is de Duitsche architectenwereld met de bovenstaande paragraaf volstrekt niet ingenomen en om dit goed te begrijpen moet men de Toelichting van de wet raadplegen, waarin o. a. het volgende wordt aangevoerd:

„In de oude wet heeft het beginsel uitdrukking gevonden, dat werken, die zich blijvend aan openbare straten of pleinen bevinden, in zekeren zin gemeengoed zijn en voor zoover het niet in denzelfden kunstvorm geschiedt, door iedereen nagemaakt kunnen worden".

„Een terzijdestelling van dit beginsel, dat met een gezond rechtsgevoel in overeenstemming is en ook reeds vóór de wet van 1876 in eenige deelen van Duitschland voor recht gold, ligt niet in de bedoeling. Tegenover de hier in aanmerking komende maatschappelijke en dergelijke algemeene overwegingen, moet het belang van den auteur bij de uitsluitende gebruikmaking van zijn werk op den achtergrond treden. Wanneer voorgesteld is, dat wel de afbeelding van het stadsgezicht, waarvan het werk een onderdeel vormt, maar niet de afbeelding van het werk zelf geoorloofd zou zijn, zoo valt op te merken, dat een beperking van dezen aard uitermate moeilijk zou zijn, daar het

vaak juist het werk is, dat het stadsgezicht beheerscht. Bovendien is in vele hier in aanmerking komende gevallen b. v. bij prentbriefkaarten, photographische afbeeldingen, stadsgezichten enz. het werk zelf het eigenlijk voorwerp van de afbeelding en de voorstelling der omgeving van het werk slechts ondergeschikt bijwerk en omlijsting. Een opheffing of beperking dezer in het rechts- en volkbegrip ingewortelde vrijheid van afbeelding zou ook van een sociaal standpunt aan bedenking onderhevig zijn, daar aan den vrijen handel in prentbriefbaarten en photo's de belangen verbonden zijn van talrijke kleine neringdoenden."

De stelling, dat kunstwerken die zich op openbare plaatsen bevinden, wat met bouwwerken meestal het geval is, in zekeren zin gemeengoed zijn, wordt door het voorafgaande al zeer pover toegelicht.

Waar van bescherming van bouwwerken sprake is, is deze stelling echter een der belangrijkste, die zich voordoet. Daarmede toch staat of valt „in zekeren zin" voor bouwwerken het beginsel van bescherming.

De moeilijkheid, die dit punt oplevert is in de nieuwe wet geen stap verder tot de oplossing gekomen.

Maar nog andere grieven zijn door de architecten ter sprake gebracht bij dit artikel.

Het spreekt vanzelf dat ieder architect er belang bij heeft, dat zijn werken gepubliceerd worden en het zal hem het liefst zijn, wanneer dit door de groote uitgevers geschiedt, omdat er dan meer kans op een kunstvolle afbeelding bestaat. Hoe zullen de archilecten echter met de groote uitgevers bij voorkeur samenwerken (wat zij gaarne zouden doen), wanneer niemand hen om hun toestemming vraagt? Hoe het met de samenwerking gesteld is, blijkt uit de praktijk van een groot architectuuruitgever te Berlijn, die den architecten eenvoudig in een van te voren gedrukt formulier mededeelt, dat dit of dat huis door hem gephotografeerd is en dan nog verzoekt, hem de plattegronden en verdere plannen der bedoelde huizen af te staan, waarvoor hij echter niets betalen kan, omdat hij reeds de kosten der photographieën draagt. Wat kan de architect nu doen? Ten behoeve van een goede publicatie, geeft hij ook het reproductierecht op de plannen enz. waarvan hij toch een honorarium had kunnen bedingen, voor niets weg

Uit dit geval, dat zich ontelbare malen herhaald heeft, blijkt duidelijk, dat het den architecten in hoofdzaak om een kunstvolle publicatie te doen is, en dat zij, als tot heden, ook in de toekomst bereid zullen zijn, daarvoor wat op te offeren, wanneer de uitgever niet betalen „kan". Wanneer nu vooraf met den architect overleg gepleegd werd, zoo zou hij meestal den photographen betere standpunten voor hunne opnamen kunnen aanwijzen en ook op andere wijze uit een kunstoogpunt invloed op de publicatie uitoefenen. En zou nu de samenwerking met de uitgevers niet veel beter gaan, wanneer zij vrijwillig was?

De uitgevers willen wat betreft het tijdstip der opnamen niet van den goeden wil van den architect afhankelijk worden. Is de uitgever echter, wat het inwendige betreft, toch niet van den goeden wil van den architect afhankelijk? Zou de architect niet toestemmen in een reproductie, zoo vroeg als maar mogelijk was en zoolang er nog algemeene belangstelling voor zijn nieuwe werk is, opdat hij daardoor andere opdrachten zou krijgen?

Moet hij zich echter niet ergeren aan slechte of te vroeg genomen afbeeldingen, waardoor nieuwe lastgevers afgeschrikt worden?

De uitgever heeft dus volgens de wet steeds iets onvolledigs. Opdat evenwel over het begrip van het „uiterlijk aanzicht" geen twijfel kan rijzen, is in de „Toelichting" nog uitdrukkelijk uitgesproken, dat de inwendige deelen b.v. het trappenhuis, de binnendecoratie, enz. ook niet door teekening, photographie e. d. weergegeven mogen worden. Tot het inwendige behoort ongetwijfeld ook een binnenhof of binnenplaats, een door het huis omgeven terras- of tuinaanleg, enz.

Het is echter geoorloofd, van de uiterlijke aanzichten verzamelwerken uit te geven.

De wetgevers lichten deze veel te ver gaande vergunning als volgt toe:

„In de kringen van belanghebbenden, namelijk bij de bouwkunst, heeft men den wensch uitgesproken, den auteur ten minste het productief maken van zijn werk te waarborgen in zoodanige uitgaven, die in werkelijkheid tot vakdoeleinden bestemd zijn. Men heeft daarbij voornamelijk verzamelwerken op het oog, waarin voor het gebruik der vakgenooten afbeeldingen van bouwwerken, gevels, ornamenten, enz. samengebracht zijn. Is ook niet te ontkennen, dat een zoodanig productief maken zijner werken door elk willekeurig derde onder omstandigheden zoowel vak- als kunstbelangen schaden kan, zoo kan de wensch toch niet vervuld worden. Een dergelijk voorschrift zou in tegenspraak zijn met het beginsel, dat zoowel in de Litteratuurwet als in deze, blijkens § 19, gehuldigd wordt, dat voor wetenschappelijk, school- en onderwijsgebruik de auteur zich tegenover het algemeen belang meer of minder ingrijpende beperkingen moet laten welgevallen."

De Duitsche architecten hopen, dat een latere herziening dezer wet deze onrechtvaardige inbreuk op het auteursrecht weder zal opheffen.

(Wordt vervolgd).

Het Weener Congres.

II

Eer wij over hetgeen het achtste internationale Congres van architecten in het belang van de bouwkunst verricht heeft, iets mededeelen, is het misschien goed om aan de feestelijkheden, waarvan het vergezeld ging, het eerste woord te wijden. De vruchten toch van de werkzaamheden — indien die vruchten er althans gekomen zijn — blijven haar waarde en haar smaak behouden, ook al worden zij niet dadelijk opgedischt. Doch wie met het relaas der feestelijkheden achteraan zou komen, liep alle kans, mosterd na den maaltijd te brengen.

Het feest op het Raadhuis, den dag der opening van het congres gegeven, was het laatste, waarvan in ons vorig artikel nog melding gemaakt kon worden. Dit feest kenmerkte zich wel door een opgewekten geest, doch gaf den deelnemers geen

hoogen dunk van het organiseerend talent en van de hoffelijkheid der gastheeren, die kalmweg de beste plaatsen innamen en de gasten òf voor zich zelf lieten zorgen òf van het kastje naar den muur stuurden.

De vreemdste dingen waren daarvan het gevolg. Zoo verstond de officieele vertegenwoordiger van Groot-Brittanje geen Duitsch, wat ook met zijn collega der Kaapkolonie het geval was. Dit maakte, dat zij zich niet bij het comité konden kenbaar maken, en dus, bij de opening, in de rij der sprekers gemist werden, ofschoon zij in de zaal aanwezig waren.

Nadat men den congressisten den Dinsdagavond gratis openbare vermakelijkheden had laten bijwonen — waarvoor in het bijzonder die heeren en dames welke in de opera „der Evangelimann" en het ballet „Wiener Walzer" te genieten kregen, zeer dankbaar zullen zijn geweest — vond een „raout" in het Künstlerhaus plaats. Daar was het heel heet, en wie op een verfrissching gehoopt had, kwam bedrogen uit. Want de dranken waren uitgeput toen de bezoekers der vermakelijkheden kwamen. Dies verlieten velen reeds spoedig de zalen en voorzagen zich in nabij gelegen koffiehuizen van het noodige.

Des Woensdags werd er niet gewerkt, doch was men genoodigd, om met twee extra-treinen, die om half acht en half negen van het Zuiderstation zouden vertrekken, naar den Semmering te gaan. Zij die deze heerlijke bergstreek van vroeger kenden, verwachtten een zeer genotvollen dag. Maar reeds aanstonds werd hun genot vergald, toen reeds voor den eersten trein een geweldig gedrang ontstond, omdat ook velen met kaarten voor den tweeden trein er mede wilde reizen. Toen de trein vol was gingen de hekken dicht en moesten velen met kaarten voor den eersten trein een uur wachten. Dat er aan mopperen geen gebrek was laat zich denken.

De reis naar den Semmering ging voorspoedig en was wegens de schoone vergezichten zeer aangenaam. Doch toen men ter plaatse van bestemming aangekomen, naar gidsen of comité leden omzag, was er niemand te vinden, zoodat de reizigers op eigen gelegenheid moesten pogen, de wegen in de bergen te vinden, die naar de voor hen bestemde hôtels leidden. En toen was het weder de oude geschiedenis. De natuurlijk goed ter plaatse bekende Weeners hadden zich reeds geïnstalleerd. Den vreemdelingen werd eenvoudig beduid, dat er, hooger den berg op, nog een ander hôtel was, waarheen zij maar moesten gaan. Onder die vreemdelingen was ook Dr. Cuypers, die, trots zijn hoogen leeftijd, bij gloeiende hitte de hoogte opgestuurd werd. Een zijner landgenooten bood hem den arm om hem den moeizamen tocht te verlichten.

Eindelijk waren allen gezeten en werd een voortreffelijk maal opgedischt. Terwijl men daarvan genoot brak een hevig onweder los, dat wel de natuur verfrischte, doch alle bergtochten, die voor den namiddag beraamd waren, onmogelijk maakte. Enkele waaghalzen, die toch gingen, moesten hun stoutmoedigheid met zulk een nat pak bekoopen, dat zij in bed moesten gaan, terwijl hun kleederen bij het keukenvuur werden gedroogd.

Tegen den avond werd de lucht weder helder en konden nog enkele kleine wandelingen gemaakt worden, die een goed denkbeeld gaven van de schoonheid dezer bergstreek.

Donderdagavond ten 8 uur werden de congressisten ten hove ontvangen. Te voet of in rijtuigen kwamen zij aan en nadat lakeien hen van hun jassen hadden ontdaan, bestegen de heeren de met hellebaardiers bezette trappen, die naar de zaal, waar in 1815 het bekende Weener Congres werd gehouden, leidden. Die zaal, welker zoldering door zuilen van geel stucco-lustro wordt gedragen en die overigens geheel wit is gehouden, kan als een voorbeeld van den overgang van den Empire-stijl naar wat men nu Biedermayer-stijl noemt, worden beschouwd. Met haar kristallen kronen maakt zij geen onaardig effect, doch de majesteit der balzaal van het paleis te Amsterdam ontbreekt haar.

In deze zaal werden de genoodigden zóó gegroepeerd, dat het midden vrij bleef voor den aartshertog Johann Salvator, die namens den keizer de officieele vertegenwoordigers zou aanhooren en toespreken. De aartshertog, een jong man met kaal hoofd, heeft zich waarschijnlijk van zijn taak voortreffelijk gekweten, maar voor wie — zooals wij — niet naar voren drong, was er niets te hooren.

Nadat het onderhoud eenigen tijd geduurd had, werden in een tweede zaal de klassieke „ververschingen" rondgediend. Het scheen wel of de meeste congressisten hun appetijt en hun dorst voor dit oogenblik bewaard hadden, althans aan dringen en onbescheiden toetasten was geen gebrek. Als den mensch bij zulk een gelegenheid schuimwijn en stukjes brood met vleesch worden voorgehouden, dan spreekt het atavisme en neemt hij de gewoonten weder aan die hij had „toen hem de gave nog sierde te kwispelstaarten bij blijdschap", zooals Vosmaer het uitdrukte.

Toen er niets meer te halen was trokken de congressisten af naar andere plaatsen des vermaaks, waaronder vooral „Venedig in Wien" de voorkeur had.

Des Vrijdagsnamiddags had men de keus tusschen een bezoek aan Klosterneuburg of aan een modern kasteel. Wij kozen het eerste en hebben ons daarover niet beklaagd. Het klooster waaraan de plaats haar naam dankt is een dier zeer monumentale 18e eeuwsche werken, waaraan Oostenrijk en Zuid-Duitschland zoo rijk zijn. Zoowel in aanleg als in details is dit klooster van een deftigheid, die indruk maakt. De kerk aan het klooster gebouwd is uit de 12e en 13e eeuw, doch van buiten door restauratie zóó vernieuwd, dat velen dachten een moderne schepping te zien. Van binnen heeft de 18e eeuw haar op rijke wijze versierd en een dier haast theatrale interieurs geschapen, die, vroeger niet meer aangekeken, thans weder meer waardeering vinden.

Belangrijke 13e eeuwsche overblijfselen waren in de kruisgang opgesteld, waar ook het vermaarde 12e eeuwsche antependium, dat men het „altaar van Verdun" noemt, te zien was. Dit zeldzaam kunstwerk is in kleine vakken verdeeld, die ieder met een voorstelling uit de H. Schrift gevuld zijn. De emailleerkunst van den vervaardiger die in 1187 zijn werk voltooide wekte terecht de bewondering der bezoekers.

Ook in de schatkamer van het klooster waren verscheidene merkwaardige oude goudsmidswerken te zien.

Nadat de genoodigden gelegenheid hadden gehad zich, op eigen kosten, in den kloosterkelder van eenige ververschingen te voorzien ging men per

trein naar Nussdorf en van daar per tandradbaan op den Kahlenberg. Hier waren lange tafels gedekt, waaraan de Congressisten en hunne dames als gasten van den „Oesterreichischen Ingenieur- und Architecten Verein" zouden aanzitten. Nadat het panorama van Weenen genoten was, nam men ten half acht plaats, doch het duurde tot negen uur eer het dienen begon. Voor wie honger hadden was dat minder aangenaam, doch men moest er zich in schikken.

Om tien uur gingen vuurpijlen, Romeinsche kaarsen en zwermpotten omhoog en gingen vele deelnemers met de tandradbaan omlaag, om noch voor middernacht hunne legerstede te bereiken.

Reeds zaterdagmorgen zijn wij naar Budapest vertrokken, en kunnen dus omtrent het afscheidsmaal, toen gehouden, niets mededeelen.

* * *

Het mooie, maar warme weder, dat Weenen gedurende de week van het congres genoot, was weinig geschikt om te vergaderen.

In het huis der Afgevaardigden, waar het congres werd geopend, zag men nog een groote menigte bijeen, maar de later gehouden bijeenkomsten werden slechts uiterst matig bezocht.

Merkwaardig was het slot der feestrede, door Otto Wagner gehouden: „De kunst," zoo zeide hij „geeft de mate van beschaving der volken aan „en is een van de belangrijkste factoren van hunne „welvaart. De kunst stoelt op den wortel des tijds. „Het tegenwoordig geslacht hecht zóó uitsluitend „waarde aan wetenschap, dat de kunst de asschepoester geworden is. De kunstenaars zijn daarmede „niet te vreden en trachten naar verbetering van „den toestand. Zij willen alles wat nu belemmerend „werkt opruimen. Uiterst belemmerend is het beunhazen der aannemers en werkbazen op het jaehtveld der kunst. Het is haast niet te gelooven „hoeveel kwaad deze menschen, die zich met anderer „veeren tooien, reeds hebben gebrouwen. Belemmerend werken ook de tegenwoordige inrichtingen „van onderwijs. En eindelijk moet nog op de algemeene prijsvragen ter verkrijging van een goed „gebouw als iets, dat schadelijk voor de kunst is, „worden gewezen. Verkeerd acht ik het ook, dat „kunstenaars zich aaneensluiten. Men moet mij wel „begrijpen, en niet meenen, dat ik iemand een „verwijt wil maken. Een kunstenaar is een eenheid, „die slechts als zoodanig kunstwerken kan scheppen. „Als hij zich in dit werk door anderen laat bijstaan, „dan kan nooit ware kunst te voorschijn komen. „Immers twee kunstenaars, zelfs al staan zij nog „zoo hoog, denken en voelen nooit geheel hetzelfde, „Daarom moeten ook de vereenigingen van kunste„naars zich nooit met kunst bezighouden. Als „zij de vakbelangen behartigen is dit reeds vol„doende.

„Ook groepeeringen van kunstenaars zijn uit den „booze. Want daar ieder dezer groepen voor een „eigen ideaal opkomt, raakt het publiek den kluts „ten eenenmale kwijt.

„Een groep van kunstenaars beproeft nu, na „jaren lang gestreden te hebben, denkbeelden in„gang te doen vinden, die zij als voor den heden„daagschen tijd geschikt beschouwt. Niet alles van „die denkbeelden is goed, maar daarom behoeft „het geheele streven nog niet veroordeeld te wor„den. Het publiek zou beter het kaf van het koren „te onderscheiden weten, indien ook de kunst tot „de opvoeding des volks behoorde. Die opvoeding „tot kunst moeten de regeeringen ter harte nemen. „Dan zal slechts goede kunst gemaakt worden, „want overal in de wereld zegeviert ten slotte wat „goed is. Alle ware kunstenaars van alle tijden „hebben slechts goede kunst voortgebracht. Ik „eindig daarom met een beroep op alle regeerin„gen, om de besluiten van dit congres in ernstige „overweging te nemen, opdat het heil der volken, „en daarmede het heil der kunst het gevolg zij!"

Deze woorden werden luide toegejuicht. Maar het scheen, alsof niet alle aanwezigen het met den spreker eens konden zijn. Want heel wat congresleden behoorden tot de klasse dergenen, die de architectuur als industrieelen opvatten, en tegen wie Otto Wagner zijn banbliksems had geslingerd.

Het eerste punt van belang, dat in de zaal van den Ingenieurverein werd besproken was „De regeling van internationale prijsvragen". Inleider was de architect Weber, die voorstelde: „Internationale „prijsvragen moeten zoo mogelijk uit twee wed„strijden bestaan, een algemeene en een beslotene „tusschen de vervaardigers der beste ontwerpen, „die allen gehonoreerd moeten worden. De winner „van den eersten prijs moet in ieder geval met de „uitvoering worden belast." De spreker wenschte, „dat een commissie, te zamen met het Comité permanent de bijzonderheden zou vaststellen.

Op voorstel van de heeren Poupinel en Cannizaro werd besloten, dat het Comité permanent reeds Zaterdag 23 Mei aan het congres van rapport zou dienen. Hoe dit afgeloopen is, weten wij niet, daar wij de zitting van Zaterdag niet meer konden bijwonen. Het gerucht ging echter, dat Architectura et Amicitia met zijn reeds te Londen gedane voorstellen succes heeft gehad, hetgeen ons van harte zou verheugen.

Dienzelfden Dinsdagmorgen werd ook in de zaal van den Gewerbeverein vergaderd. Eer hier de besprekingen begonnen, overhandigde de architect Bonnier namens de „Société des architectes diplomés par le gouvernement français" aan het Oostenrijksche „Architecten- und Ingenieurverein" een gouden médaille. Toen begon professor Karl Mayreder een verhandeling over de bouwverordeningen der voornaamste steden van Europa, waarbij echter die van Amsterdam vergeten was, zoodat Nederlandsche hoorders er niet veel aan hadden.

Een pleidooi voor de moderne bouwkunst werd daarop door professor Von Feldegg gehouden. Het leek ons dat deze hoogleeraar een niet minder hartstochtelijk „Hegelaar" is — geen kegelaar, o zetter! — dan Bolland bij ons.

Des Woensdags werd niet vergaderd, doch des Donderdags begon het werken weder. Inzake het auteursrecht van den architect werden de voorstellen van den advocaat Harmand te Parijs, die reeds te Londen behandeld waren, aangenomen, nadat de heeren Daumet, *de l'Institut*, Berendey, Bressler en Von Wielemans het woord hadden gevoerd. Daarna werd over de bescherming van oude bouwwerken gesproken. Het mag als een zeer verblijdend teeken des tijds worden beschouwd, dat het tot dusver gebruikelijke restaureeren geen verdedigers vond, maar dat met algemeene stemmen besloten werd, dat oude bouwwerken wel moeten geconserveerd worden, doch dat restauratie hun kunstwaarde vernietigt. Daar echter het restaureeren — het afkluiven van oude bouwwerken, zooals een Engelsch architect het noemde — voor vele architecten een ruime bron van verdiensten is,

zal het nog wel jaren duren, eer dit besluit van het congres algemeen wordt uitgevoerd.

Men kan niet op twee plaatsen tegelijk zijn. Daarom moesten wij missen, wat in den Gewerbeverein over Photogrammetrie im Dienste der Denkmalpflege", en over de bouwkunst in Dalmatië werd medegedeeld.

Des Vrijdags kwam de wettelijke regeling van het architectenberoep ter sprake. Men was het hierover niet eens. Terwijl sommige sprekers alleen in gediplomeerde architecten heil zagen, meenden anderen, waaronder ook de bekende professor Haupt uit Hannover, dat de architecten zelf moeten vaststellen, wie wel en wie niet als tot de hunnen behoorend konden worden beschouwd.

In een volgend artikel hopen wij iets over de hedendaagsche bouwkunst van Weenen en eenige andere plaatsen op te merken.

Het Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage.

Als „Musée Cluny" in Parijs, zóó intiemgezellig is het Haagsche „Museum van Kunstnijverheid", aan de Prinsessegracht. Gesticht met de bedoeling leermateriaal voor de leerlingen der Academie van Beeldende Kunsten (toen nog „Teekenacademie") bijeen te brengen, werd het museum langzamerhand door legaten, schenkingen en door in-bruikleenontvangen zoo'n schat van artistieke voorwerpen rijk, dat het allengs een zekere vermaardheid onder de kunstkenners verwierf.

Een reorganisatie van de inwendige indeeling werd intusschen, al naar mate het museum rijker aan materiaal werd, meer en meer noodzakelijk. Alles toch wat er zoo langzaam-aan bijkwam, werd naast het reeds aanwezige gezet. Veel methode kon daar, ook al in verband met de weinige plaatsruimte, niet bij worden gevolgd. Maar ten laatste werd 't toch te erg, en de nieuwe directeur van het Museum, de heer J. A. Frederiks, heeft nu juist de verschillende tentoonstellingszalen zoo veel mogelijk systematisch in orde gebracht . . . Ongetwijfeld zal hij daar plezier van beleven. De aanblik van het museum is aanmerkelijk verbeterd.

Beneden heeft de directeur een zaaltje voor tijdelijke tentoonstellingen ingericht. Nieuwe aanwinsten voor 't museeum zullen daar tijdelijk, (doorgaans zal 't een maand zijn), geëxposeerd worden, ter kennismaking. Ook wat particulieren wel eens voor kleine exposities zullen willen afstaan, zal hier uitgestald worden. en, elke tentoonstelling van voorwerpen uit particuliere verzamelingen op een maand rekenende, heeft de directeur nù al reeds voor een paar jaar stof. Zóóveel toezeggingen ontving hij.

Thans is in dat tentoonstellingszaaltje een vitrine met allerhande merkwaardige antieke mesjes en vorken geplaatst, terwijl in een porseleinkast fraai oud aardewerk zeer smaakvol is opgesteld.

De vroegere groote benedenzaal van 't museum, een rommelzaal feitelijk, zóó vol was ze gestopt, is na de reorganisatie nauwelijks te herkennen. De heer Frederiks heeft haar in een fraai renaissancevertrek herschapen: oude Hollandsche, Zeeuwsche en Vlaamsche kasten langs de wanden, — oude doeken aan den muur; een koperen kroontje; een zware antieke tafel; een schouw —, dat alles bij elkaar vormt 'n zeer aangenaam, rustig geheel . . .

We moeten nu naar de bovenvertrekken. Langs de trapwanden is gehangen de uitgebreide verzameling gipsen, die het museum rijk is: afgietsels van merkwaardige paneelen, enz. En nu boven gekomen treffen we daar eerst een kamertje aan, gewijd aan Gothiek en vroeg-Renaissance; daarnaast een voor aardewerk (imitatie Pompeï), Delftsch, Saksisch, Engelsch, Chineesch porselein; Romeinsche kruikjes, enz.

Vervolgens een vertrek voor koperwerk en boekbanden. Zeer mooie antieke voorwerpen vindt ge hier; maar merkwaardiger nog is dat zaaltje door de zeven oude stoelen, die de heer Frederiks langzaam aan bij elkaar heeft gekregen — (een paar jaren heeft hij er over gedaan) — en die, beter dan in één ander Europeesch museum, den ontwikkelingsgang van den stoel aangeven. Van den drievoet kwam 't tot den stoel met vier pooten, later tot den leunstoel . . . Heel aardig blijkt die ontwikkeling uit de verschillende modellen . . . De laatste der zeven oude stoelen kocht de directeur vóór kort van een barbier in Goes, die door het vrij-kostbare, oude stuk ijzeren staven had geslagen, om sommige deelen verstelbaar te maken, en die den stoel, zóó misvormd, gebruikte in zijn barbierssalon.

Eén ding is maar jammer — dat komt bij deze stoelen-expositie wel het duidelijkst, en trouwens telkens in het museum uit — dat men over véél te weinig ruimte beschikt. Alles staat nog te veel op elkaar; vertoont zich daardoor lang nog niet op 't voordeeligst . . . . Vier vertrekken méér zou de directeur best kunnen gebruiken! Geen kleinigheid; en één zal uitbreiding van 't museum dan ook niet kunnen uitblijven. Het nabijzijnde pand, thans voor het Bouw- en Woningtoezicht in gebruik, lijkt daar dan voor aangewezen.

Nog één vertrek, en we zijn het museum door. Hier is al wat de inrichting rijk is aan smeedwerk bijeen gebracht, o. a. fraaie mortieren, haardplaten, een buitengewoon sierlijk bewerkt tabernakeldeurtje (uit de kerk te Uitbergen), mooie oude sloten, sleutels, enz. enz.

De heer Frederiks, door zijn kunde en ontwikkeling een aanwinst voor het museum, is dat ook in nog ander opzicht: verreweg het grootste deel van het hier uitgestalde is door hem aan de instelling in bruikleen gegeven. Het overige hoort grootendeels, naar men weet, aan Jhr. mr. Victor de Stuers.

Haagsche Crt.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI.

Onder leiding van den waarnemende voorzitter, den heer E. W. van Koppenhagen, hield dezer dagen de Bond van Technici te Utrecht zijn twaalfde jaarvergadering, waarin o.m. goedgekeurd werd, dat de commissie inzake de oprichting van een middelbaar technische school het haar toegestane bedrag met f 350 heeft overschreden.

Punt 6 van de agenda werd vervolgens aan de

orde gesteld. Dit punt luidde aldus: de algemeene vergadering doe duidelijk hare meening kennen in zake middelbaar technisch onderwijs, o.a. omtrent de volgende punten: een centrale middelbare technische school van Rijkswege òf meerdere kleinere scholen in verschillende deelen des lands; praktijk vóór of ná het bezoeken eener M. T. S., tijdens dit onderwijs b.v. door avondcursussen of wel onderbroken door semestercursussen; dient als eisch van toelating tot een M. T. S. als norm te worden aangenomen de algemeene en theoretische ontwikkeling, welke verkregen wordt in de laagste drie klassen eener H. B. S. met 5-jarigen cursus?

De heer Haver, lid der commissie M. T. S., leidde dit punt in. Hij gaf de geschiedenis van het vraagstuk van het M. T. O. tot op heden en verdedigde ten slotte een zevental stellingen, waarin vastgelegd zijn de eischen van toelating, de inrichting van dat onderwijs, de kwestie van rijkszaak of particulier initiatief, de kosten van dat onderwijs, en de praktijk.

De Bond van Aannemers heeft zich ook met 't betrekkelijke vraagstuk beziggehouden. Deze Bond wenscht een school ter opleiding van aannemers, wat slechts ten deele aan de wenschen van de technici tegemoet komt; van de zijde der technici zal dus op de oprichting van een Rijksschool voor M. T. O. moeten worden aangedrongen, zoodat samenwerking niet mogelijk zal zijn.

De 7 conclusiën werden aangenomen, waardoor de wenschen van den Bond op dit punt duidelijk geformuleerd zijn. Deze zullen nu een punt van behandeling uitmaken op het door den Bond reeds ingerichte congres voor M. T. O. Hierbij werd besloten samenwerking speciaal op dit punt te verkrijgen met andere vereenigingen en die tot het congres uit te noodigen. Aan het bondsbestuur werd machtiging verleend in deze naar bevind van zaken te handelen,

De begrooting werd vervolgens in ontvangsten en uitgaven vastgesteld op f 6907.50.

Volgens het daarna door den heer W. Posthuma te Haarlem uitgebrachte jaarverslag, verkeert de Bond in bloeienden toestand. Het aantal leden bedraagt thans 771 tegen 678 op 1 Januari 1907 en het aantal donateurs 95 tegen 84 't vorige jaar.

Ten opzichte van het M. T. O. vermeldt het verslag dat door de betrekkelijke commissie thans door onvermoeid werken voor goed de aandacht in de lande op dit vraagstuk is gevestigd. Melding wordt voorts nog gemaakt van de instellingen: het fonds tot uitkeering bij overlijden, het ondersteuningsfonds en de bibliotheek (waarvan in 1908 waarschijnlijk de catalogus zal verschijnen). Het aantal afdeelingen werd verminderd met 2 en bedraagt thans 9.

In verband met den financieelen toestand werden verschillende voorstellen omtrent contributiebepaling behandeld en werd de uitgifte van een jaarboekje ontraden.

Daar in de praktijk statutenwijziging is noodig gebleken, werd besloten het bondsbestuur op te dragen, die wijziging voor te bereiden en te doen behandelen op eene daartoe uit te schrijven buitengewone algemeene vergadering. Om hiertoe te komen, zal een commissie worden benoemd en konden enkele punten van de agenda worden afgevoerd.

Nog werd besloten van hen, die na 1 Juli 1908 als lid toetreden, een hoogere contributie te heffen, ten einde het tekort in de kas te dekken.

Na behandeling van enkele huishoudelijke zaken werd de vergadering gesloten.

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY INZAKE PRIJSVRAAG VOOR ÉÉNGEZINS-ARBEIDERSWONINGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Hoewel dit misschien eenigszins ongewoon moge schijnen, is het toch niet misplaatst even met een kort woord de voorgeschiedenis van deze prijsvraag aan te geven.

Gezien het feit, dat door verschillende omstandigheden, vooral den kleinwoningbouw geheel uit handen van de architecten was geraakt en beseffende van hoeveel belang het zoude zijn voor het Woningvraagstuk, wanneer onze bouwmeesters zich weer van dat verloren terrein meester konden maken, besloot de Maatschappij reeds in begin 1906 zich tot de Regeering te wenden om subsidie ten einde daaruit prijzen te kunnen uitloven voor het ontwerpen van plannen voor arbeiderswoningen.

Er bleek toenmaals echter geen geld beschikbaar voor dat doel.

In 1907 werd de poging tot het verkrijgen van subsidie herhaald en vond deze bij de Regeering een gunstig onthaal. In de Tweede Kamer werd het voorstel om de gevraagde subsidie te verleenen echter met een kleine meerderheid verworpen, nadat onder andere door enkele leden als hunne meening te kennen was gegeven, dat het uitschrijven van prijsvragen voor bovengenoemd doel geheel onnoodig was.

De Maatschappij besloot toen haar voornemen niet op te geven, doch op eigen kracht steunend de prijsvraag uit te schrijven. Een woord van lof komt hierbij toe aan de Afdeeling Amsterdam, welke daarbij krachtig steun verleende.

De antwoorden op deze prijsvraag moesten vrachtvrij worden ingezonden aan het adres van de Maatschappij voor den 1sten Mei 1908.

De Jury, aangewezen voor de beoordeeling der ingekomen ontwerpen, bestond uit de heeren W. van Boven, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Gravenhage, L. Krook, Architect, Directeur der Gemeentewerken te Zwolle. J. H. W. Leliman, Bouwk. Ing. te Amsterdam, W. F. C. Schaap, Civ. en Bouwk. Ing., Directeur der gemeentewerken te Arnhem en D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

De volgende prijzen tot een gezamenlijk bedrag van f 550 werden uitgeloofd, n.l. een eerste prijs van f 100 met zilveren medaille der Maatschappij, een tweede prijs van f 100 met bronzen medaille, een derde prijs van f 100, een vierde en vijfde prijs elk van f 75 en een zesde en zevende prijs elk van f 50.

Op Woensdag den 6den Mei 1908 's morgens om 10 uur had de eerste bijeenkomst van de Jury plaats. Allereerst werd een rondgang door de beide tentoonstellingen gemaakt ter verkrijging van een overzicht der ingekomen plannen. — Het bleek, dat op den bepaalden tijd in het geheel 230 ontwerpen, waarvan eenige met variaties, ingekomen

waren, een aantal, dat zelfs de stoutste verwachting overtrof. —

Hierna werd overgegaan tot het uitzoeken van die plannen welke wegens mislukte opvatting, gebrekkige indeeling en constructie, smakelooze architectuur, onvolkomenheid van het plan of wegens het niet voldoen aan de eischen van het programma voor eene verdere vergelijking buiten beschouwing konden blijven; bij deze eerste schifting werden 162 plannen op zijde gelegd. De 68 overblijvenden werden aan een nadere bezichtiging en beoordeeling onderworpen met het gevolg dat 51 ontwerpen, hoewel dikwijls bruikbare ideeën voor plattegrondindeeling bevattende en van goede architectuur, voor eene bekroning werden uitgesloten, en voor eene verdere beoordeeling de volgende ontwerpen overbleven nl. No. 41. Motto *Cormajomar*. No. 48. *Woningvraagstuk*. No. 50. *Praktisch*. No. 66. *Anna*. No. 67a. *Loonstandaard*. No. 94. *Eigen Haard*. No. 137. *Hygiënisch*. No. 138. *Praktisch*. No. 145. *Arbeid*. No. 151. *Neuenahr*. No. 157. *Magnolia*. No. 163. *1 cents postzegel*. No. 174. *Licht en Lucht*. No. 183. *Hygiëne*. No. 188a. *In de breedte en het variant*. No. 188c. *Na gedane arbeid*. No. 195. *Werkmanshuis* en No. 223. *Economie*.

Bij verdere beoordeeling dezer plannen op Vrijdag 8 Mei werden uit deze plannen gekozen de Nrs. 41—138—157—163—174—183 en 195.

Volgens eenstemmig oordeel werd door de Jury de eerste prijs toegewezen aan

No. 195. Motto *Werkmanshuis*. Ontwerper D. Meintema te Delft.

De tweede prijs aan

No. 183. Motto *Hygiene*. Ontwerper H. J. Dammerman. Scheveningen.

De derde prijs aan

No 163. Motto *postzegel van 1 cent*. Ontwerper W. Verschoor. 's-Gravenhage.

De vierde prijs aan

No. 157. Motto *Magnolia*. Ontwerper M. K. de Wijs. Bloemendaal.

De vijfde prijs aan

No. 138. Motto *Praktisch*. Ontwerper G. H. Kleinhout. Amsterdam.

De zesde prijs aan

No. 41 Motto *Cormajomar*. Ontwerper J. van Dillewijn. Hilversum.

De zevende prijs aan

No. 174. Motto *Licht en Lucht*. Ontwerper Charles Estourgie. Amsterdam.

(Slot volgt.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 22. Brieven uit België X. Rapport der Jury inzake prijsvraag voor éénzijdsarbeiderswoningen, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Nieuwe Zijds-kapel, overgenomen uit het Handelsblad.

Taludsverdediging volgens systeem „de Mural", met afbeeldingen.

Ketels voor centrale verwarming, door F. G. Unger w. i.

Architectura No. 22. Het congres te Weenen, door W. Kromhout Cz.

De Nieuwe zijds-kapel.

Toorop's Tegeltableaux in de groote koopmansbeurs.

Stedenbederf en schennis der landelijkheid.

Technisch gedeelte. Beknopte vastheidsleer, door F. Wind (Vervolg).

De methode van Powell tot het conserveeren van hout door middel van suiker (slot).

De Bouwwereld No. 23. Zwitsersche scholen. Boekbeschouwing met afbeeldingen op losse plaat,

De Oostenrijksche Voorschriften voor de vervaardiging van Constructiewerken in betonijzer.

De Ingenieur No. 22. Opmerkingen over electrisch bewogen bascule bruggen, door F. K. Th. van Iterson w. i., met afbeeldingen.

XIe Internationale Scheepvaart congres te St. Petersburg. Het zeekanaal van Kroonstad naar St. Petersburg, door H. Wortman c. i., met afbeeldingen.

Verslag van de Commissie van Advies, voor de oprichting van een Rijksstation voor physisch technologisch onderzoek.

Ingezonden stukkken. Technisch middelbaar onderwijs, door J. G. van Gendt J. Gzn. — Ingenieur? door B. A. J. van der Hegge Zijnen.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 22. Bestuursberichten.— Uit de Afdeelingen. — Lichtpunten. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. — Electrische verlichting van spoortreinen. (Vervolg).

De Aannemer No. 22. Werken in eigen beheer III (Slot).

Uit eigen kring. Nog niet compleet. Een goede belegging. Concentratie.

Onderling overleg III (Slot).

Afdeelingsverslagen. Groningen 16 Mei 1908, Utrecht 27 Mei 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 48. Steenindustrie (Ingezonden). — Kalkzandsteen. — Ingezonden stuk uit „De Nederlander". — Vuurlooze stoomlocomotieven, met afbeeldingen. — Nederlandsche buizen.

Deutsche Bauhütte No. 22. Vom internationalen Architekten-Congress in Wien.

Zur künstlerischen Gestaltung der Turmbauten, door E. Bauernfeind bij ontwerpen van J. Buschbaum, H. Hirth en C. Tinti.

Die Kaiserworth in Goslar, door Wilfried Baumgarten, met teekeningen van Otto Becker en F. O. Lemcke.

Zum Realschulgebäude, door K. Hahn, bij een ontwerp van Gebhardt te Stuttgart.

Ueber Entstaubungs-Anlagen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Bij opgravingen te Sparta is een bouwwerk aan het licht gekomen, dat door sommige deskundigen wordt beschouwd de oudste Grieksche tempel te wezen, die tot dusver aan het licht is gekomen. De ruïne dateert waarschijnlijk uit de achtste eeuw v. C.; zij is gevonden op het terrein bij het heiligdom van Artemis Orthia.

De correspondent van de Londensche Times te Sparta seint over deze vondst het volgende:

„De leden der Britsche School te Athene, die zich onder leiding van Dawkins bezig houden met opgravingen bij Sparta, hebben een ontdekking gedaan van groot belang. In den hof van den tempel van Artemis Orthia, en voor een gedeelte onder dezen in 1906 ontdekten tempel uit de zesde eeuw v. C., werd een kleiner tempel aangetroffen, die uit de achtste of negende eeuw v. C. dateert. Dat oude heiligdom, dat er op gebouwd was om een primitief houten beeld van de godin te kunnen bevatten, had een dak van gekleurde pannen en was gebouwd van ongebakken steenen, die gevat waren in een raamwerk van houten balken. Het geheel rustte op een fundament van onbekapte steenstukken en steenplaten.

Enkel de steenen fundeering is bewaard gebleven; maar zij was bedekt met allerlei overblijfselen en baksteenen. In een zijmuur zijn op regelmatige afstanden openingen, waarin de balken van het raamwerk waren gevat; en op daarmee overeenstemmende afstanden zijn op den bodem stee nen steunstukken of draagblokken aanwezig voor de houten pilaren, die het dak droegen. Daar het oude gebouw ten deele aan het oog wordt onttrokken door den tempel ernaast, konden de juiste afmetingen nog niet worden vastgesteld. De (oudste) tempel was over zijn lengte verdeeld

door een of meer rijen houten kolommen. Hij was symmetrisch geplaatst ten opzichte van het groote altaar uit de 8e eeuw v. C., dat verleden jaar ontdekt werd. De tempel werd van het altaar gescheiden door een met keisteenen geplaveide strook, welke zich vermoedelijk heeft uitgestrekt tot de oudste temenos, of heilige ommuring. Daar zijn een reusachtig aantal geofferde voorwerpen gevonden.

Het pas-ontdekte bouwwerk is van uitnemend belang als een voorbeeld van den oorspronkelijken dorischen tempel; en het is blijkbaar de oudste Grieksche tempel, tot dusver aan het licht gebracht. De vindplaats (aan den loop der Eurotas) was door de gravers van te voren met nauwkeurigheid bepaald, die bij hun nasporingen uitgingen van de opvatting, dat de tempel symetrisch moest gelegen zijn ten opzichte van het groote altaar, terwijl ook de talrijkheid van de gevonden overblijfselen van geofferde voorwerpen tot richtsnoer diende. Deze voorwerpen komen overeen met die welke in vorige jaren zijn gevonden; maar ditmaal zijn er een aantal fraai-uitgevoerde gesneden ivoren, hun-prooiverslindende-leeuwen bij. Verder een ivoren plaat, uit het begin der 7e eeuw v. C., waarop een begrafenisstoet met rouwdragende figuren is voorgesteld."

Voor een gebouw voor een spaarbank te Budapest is een prijsvraag uitgeschreven tusschen 10 Architecten, die uitgenoodigd zijn een denkbeeld voor het gebouw aan te geven. Volledige plannen inzenden is niet noodig.

De bekroonden krijgen f 7500, f 6000 of f 5000 en de niet-bekroonden elk f 2500 voor hun moeite, zoodat geen enkel voor niets behoeft te werken.

Bij een prijsvraag te Berlijn voor ontwerpen van beelden, die de Pappelplatz zullen versieren, zal de Jury gevormd worden door de deelnemers zelve, die de zes beste ontwerpen moeten aanwijzen.

De Parijsche politie heeft het gebruik van draaideuren in restaurants, winkels, enz. verboden, omdat ze in geval van brand den uitgang op hinderlijke wijze versperren.

BINNENLAND.

Assen. Voor de van 7 tot 12 Juni alhier te houden tentoonstelling van voorwerpen van oud Drentsche kunstnijverheid zijn een groot aantal inzendingen toegezegd. Niet minder dan 120 personen zijn bereid, daarvoor voorwerpen af te staan. Er zullen te zien zijn een fraaie verzameling avondmaalbekers, een zeer belangwekkende collectie uurwerken, waaronder zeldzame exemplaren, voorts antiek koper- en zilverwerk met fraaie afbeeldingen en opschriften, terwijl de clou der tentoonstelling zal zijn een oud-Drentsche kamer en keuken.

Enschede. De gemeenteraad besloot tot aankoop van het naast het stadhuis gelegen perceel, voor f 15.000, in verband met den bouw van een nieuw, of verbouw van het bestaande raadhuis,

Haarlem Het museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Mei bezocht door 614 belangstellenden.

In de aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid werden de lessen bijgewoond door 158 leerlingen.

De aan het museum verbonden boekerij is gedurende eenigen tijd gesloten wegens het inventariseeren der boek en plaatwerken en het maken van een nieuwe catalogus.

Zoodra de boekerij weer voor het publiek geopend wordt zal dit nader bekend worden gemaakt.

Personalia.

— De heer G. B. H. F. Alpherts, wien wegens physieke ongeschiktheid voor verderen dienst eervol ontslag is verleend als administrateur bij het departement van koloniën, heeft gedurende bijna twintig jaren in verschillende betrekkingen met groote toewijding en bekwaamheid aan dit departement het land gediend.

Na als officier der genie den Ned.-Indischen dienst te hebben verlaten, kwam de heer Alpherts in 1888 als ingenieur bij het aan departement van koloniën verbonden Technisch Bureau. In 1895 werd hij chef van dat bureau, eerst als referendaris en later als directeur, terwijl hij in 1906 tevens werd belast met de waarneming van de betrekking van administrateur, chef der afdeeling F. (aanschaffing en uitzending van gouvernementsgoederen) van het departement.

De heer Alpherts had een zeer werkzaam aandeel in de voorbereiding der oprichting van het in 1907 in Ned.-Indië nieuw ingevoerde departement van gouvernementsbedrijven. Toen dan ook in verband met dat Indische departement aan het ministerie van koloniën een nieuwe afdeeling „gouvernementsbedrijven" werd ingesteld, was de heer Alpherts de aangewezen man om aan het hoofd dier afdeeling te worden geplaatst. Met eervolle ontheffing van de functies van directeur van het Technisch Bureau en waarnemend administrateur van evengenoemde afdeeling F, werd hij dan ook in Februari jl. benoemd tot administrateur, chef der afdeeling gouvernementsbedrijven

Hij heeft echter dezen nieuwen werkkring niet metterdaad aanvaard.

Bij Kon. Besl dezer is, met ingang van 1 Juni, op hun verzoek, eervol ontslag verleend aan den heer jhr. C. H. A. van der Wijck, te 's-Gravenhage, als lid en voorzitter en aan de heeren W. F. Leemans, oud-hoofdinspecteur-generaal van den rijkswaterstaat, en dr. R. D. M. Verbeek, oud-hoofdingenieur van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, beiden te 's-Gravenhage, als leden van den Mijnraad;

zijn met ingang van denzelfden datum benoemd voor den tijd van vieren jaren tot lid en voorzitter van den Mijnraad de heer dr. C. Lely, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en oud minister van waterstaat, handel en nijverheid te 's-Gravenhage, en tot leden de heeren M. Clément, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, te Delft, en F. G. Waller, directeur der Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, te Delft;

De heer C. J. van Schelle, oud-ingenieur van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, te 's-Gravenhage werd op zijn verzoek, niet herbenoemd als lid van den Mijnraad.

De heer B. de Geus, hoofdopzichter der Ned. Heide-Maatschappij te Enschede, is benoemd tot directeur eener op te richten landbouwonderneming in Argentinië.

Te Rotterdam is overleden de Heer A. A. van den Leer, vroeger werkzaam als bouwkundige in dienst der gemeente Rotterdam, In 1867 aangesteld, had hij een belangrijk aandeel in het ontwerpen van de overkapping van de Beurs, de Koninginnebrug en verscheidene andere bruggen.

Bij zijne begrafenis werd gesproken door den heer H. A van IJsselsteijn, adjunct-directeur der gemeentewerken, en door D. J. P. van Melle.

Vacante Betrekkingen.

Teekenaar voor ijzerconstructies, die geheel zelfstandig kan werken.
Br. fr, lett. H. T. 631, N. v. d. D. (1)

Leeraar in het Hand- en Vormteekenen aan de Gemeentelijke Teekenschool te Bussum, (Akte M I vereischt) Salaris f 450. Cursus van 1 October tot 1 April.
Stukken voor 10 Juni a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

Ondér-Directeur. Salaris f 1500 tot f 2000; Leeraar in de Electrotechniek. Salaris f 1200 tot f 1600; Leeraar in het Meubelteekenen (tevens handteekenen). Salaris f 1200 tot f 1600; Leeraar in Bank- en Plaatwerken, en Leeraar in het Machine-Bankwerken. Salaris f 900 tot f 1200, allen aan de Ambachtsschool te 's-Gravenhage tegen 1 September a.s.
Wanneer een van beide laatstgenoemde vakteekenonderwijs wordt opgedragen, kan het salaris met f 150 verhoogd worden, maximum-salaris na drie vijfjaarlijksche verhoogingen. Stukken in te zenden aan den Directeur der School vóór 10 Juni a.s. (1)

— Teekenaar bij de Gemeentewerken van Tilburg, aanvangssalaris van f 50.— per maand. Brieven aan den Burgemeester. (2)

— Bouwk. Teekenaar, op het bureau van een Technische zaak tegen 1 Juni. Aanbiedingen onder lett. H. S., Centraal Advert.-Bur. Boekh. v. h. Gebr. Belinfante, Kneuterdijk 3, 's-Gravenhage. (2)

— Onderwijzer in het Timmeren en vakteekenen. Aanvangssalaris van f 900 per jaar aan de Ambachtschool te Amersfoort. Stukken vóór 15 Juni a.s. bij den Directeur der school, B. van der Worp. (2)

— Bouwk. Opzichter tegen half Juni, voor ongev. drie maanden. Aanbiedingen aan Rijk de Vries, Architect. Wageningen. (2)

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	ƒ 60—ƒ 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	ƒ 65—ƒ 110	„
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	ƒ 40—ƒ 120	„
7 Waterb. Opzr.	24—31 j.,	ƒ 80—ƒ 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	ƒ 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	ƒ 110—ƒ 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	ƒ 110—ƒ 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	ƒ 80—ƒ 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	ƒ 80—ƒ 110	„
3 Werkmeester	26—33 j.,	ƒ 90—ƒ 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	ƒ 35—ƒ 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	ƒ 35—ƒ 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	ƒ 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	ƒ 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	ƒ 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 8 Juni.

Hoogeveen. ten 1 ure. De heer M. K. G. Hoefhamer in het café van Lute Belle. Het bouwen van eene boerenbehuizing op aan het Dwarsgat op 't eind van het Oostopgaande; bestek verkrijgbaar bij den archit. J. Carmiggelt; aanw. 11 ure

DINSDAG 9 Juni.

Averaest ten 2 ure. De archit. H. Burgmans in het café van H. L. de Munnik aan de Balkbrug; Het bouwen van eene bakkerij met woning en winkel nabij de Balkbrug; bestek met teek. ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 11 ure.

Blerick. Voor rekening van P. P. Janssen: Het bouwen van een woonhuis; plan en bestek ter inzage bij F. Sauren, best. 255; aanw. 4 ure, daarna in het Café bij G. v. Asten.

Utrecht. ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw. aan het centr. bureau der Mij. in het Moreelsche park; bestek No. 1119; Het maken van een nieuw hoofdgebouw met perrons en voetbrug, van eene dubbele en eene enkele dienstwoning en van verdere werken op het station Nieuwerkerk, begr. f 79.400.

WOENSDAG 10 Juni.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het minist. van Justitie: de bouw van een kantongerecht met daarmede in verband staande werken te 's-Gravenhage; begr. f 129.700.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat; het maken van den onderbouw van een stuw in de Vecht en het bouwen van een wachterswoning met bijkomende werken nabij Marienberg, gem. Ambt-Hardenberg, begr. f 31900; bestek no. 127 na 27 Mei ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage: inl. bij hoofding.-directeur van den Rijkswaterstaat jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle en bij den ingenieur de Gelder aldaar: het proces-verbaal van inl. op 4 Juni ter teekening bij voornoemden ingenieur, van 9 tot 5 ure.

's Gravenhage ten 2 ure. Het minist. van Waterstaat, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der posterijen en telegrafie Parkstraat: het leveren, bereiden tegen bederf, vervoeren en opslaan van houten palen voor de behoefte van de Rijkstelegraaf in 1909.

's-Hertogenbosch ten 10.30 ure. Door het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van twee woningblokken met erfschuurtje enz. bij de schipbrug te Hedel, gem. Empel, begrooting f 18900; bestek, no. 126 na 12 Mei ter lezing aan genoemd ministerie, aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur E. R. van Nes van Meerkerk, den arrond.-ingenieur J. P. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opzichter W. A. Dormaar te Crevecoeur; aanwijzing 3 Juni 12 ure: de nota van inl. ligt op 3 Juni 12 ure: de nota van inl. ligt op 3 Juni ter inzage bij den opzichter voornoemd.

Leiden ten 3 ure. Door den arch. Z. Hoek en J. Th. Wouters in het koffiehuis Zomerzorg: het bouwen van twee heerenhuizen aan den Rijnsburgerweg.

De inschrijvingsbilletten moeten Dinsdag 9 Juni, 's morgens vóór 12 uur, franco ingezonden worden ten kantore van de Architecten, Waldeck Pyrmontkade 133 te 's-Gravenhage. Bestek en voorwaarden aldaar verkrijgbaar.

Hattem ten 2 ure. Door het gemeentebestuur het bouwen van een gasfabriek met woning.

Bestek no 1: Bouwwerken, no. 2: Fabriekstoestellen, no. 3: Gashouder no. 4: Ovens no. 5 en 6: Buizennet. Aanwijziging gehouden. Inschrijvingsbilletten worden ingewacht tot 's middags 12 ure.

Bestekken en inlichtingen te verkrijgen bij J. Adriaanse. Gasdirecteur te Harderwijk.

Helder ten 2 ure. Door het gemeentebestuur het maken van aanvullingsriolen met bijbehoorende werken op verschillende plaatsen in de gemeente Helder; bestekken te bekomen ter secr.; aanw. gehouden,

Hoogkerk ten 4 ure. Door de kerkeraad der Geref. kerk: de belangrijke verbouwing en vergrooting van het kerkgebouw; bestek en teekening te bekomen bij den arch. C. H. Eldering te Hoogkerk.

DONDERDAG 11 Juni.

Berlikum ten 4 ure. Door den arch. J. B. Radstake voor mej. Joh. Nijenhuis in het koffiehuis van A. F. Zeemann: het gedeeltelijk afbreken en herbouwen van een woon- en winkelhuis te Beltrum; bestek en teekening ter inzage in genoemd koffiehuis; aanw. op den dag der best. ten 1.30 ure.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gemeentebestuur: 1e. het bouwen van een bureau gebouw voor de directie en administratie; 2e. magazijnen met bureau voor den magazijnmeester, werkplaatsen, kantoor voor den werkmeester, was- en kleedlokaal; 3e. woning voor den concierge, kantoren voor opzichters, werkplaats voor timmerlieden, lokaal voor privaten, urinoir en bergplaats voor wagens en rijwielen, op een terrein gelegen aan den Zuid-Buitensingel aldaar.

Bestek met teek. te verkrijgen aan het bureau der Gemeente-Duinwaterleiding Prinsegracht, alwaar tevens alle inlichtingen zijn te bekomen bij den Bouwkundige.

Aanwijziging 2 Juni te 2 ure aan voornoemd bureau, daarna op het terrein

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**-schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	ƒ 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

Enschede ten 12 ure. Door het bestuur der vereeniging Evangelie en Vrijheid, in haar gebouw: het vergrooten van haar vereenigingsgebouw, aan den Noorderhagen aldaar; bestek en teekening verkrijgbaar ten kantore van archit, R. van der Woerd Hzn., aanw. 10 Juni 10 ure.

Zwolle te 11.30 ure. Door den archit. M. Meijerink, in de melksalon Logtenberg: het bouwen van een buitenverblijf bij Hattem voor den heer J. van Hall; bestek en teck. verkrijgbaar bij den architect, Praubstraat 25, aanw. 10 Juni 2,30 ure.

VRIJDAG 12 Juni,

Barsbergerhorn. ten 11 ure. Door het best. van den Kaagpolder in het koffiehuis van P. Scheringa; Het bouwen van een machinegebouw en machinist-woning in den Kaagpolder aan de Kreil, aanw. gehouden bestek en teck, ter inzage in genoemd koffiehuis en verkrijgb. bij den voorzitter J. Rijkes en bij den archit. P. Krijnen te Helder.

Leeuwarden. ten 12 ure. Door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur: Het vernieuwen der vaste brug No. 6, genaamd de Dinder- of Denserbrug, over het kanaal van Dokkum naar Gerben Allesverlaat in Friesland, begr. f 6640; bestek No. 128 na 29 Mei ter lezing aan gen. min., aan de lokalen der prov. bestuur en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofding.-directeur Castendijk en den ingenieur Jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden, en bij den opzichter de Kiewit te Buitenpost; de nota van inlich. op 5 Juni ter inzage bij den ingenieur Jhr. Sandberg.

Wijde-Wormer ten 11 ure Door het bestuur van het waterschap Wijde-Wormer aan het Dijkshuis; De levering van 80000 harde Waalsche straatklinkermoppen en 2'0 M³. middensoort grint. De voorwaarden te verkrijgen ten kantore van den Secretaris, Heerengracht te Purmerend.

ZATERDAG 13 Juni.

's-Gravenhage. ten 2 ure. Door het min. van Justitie; De uitbreiding van het Rijksopvoedingsgesticht te Avereest (bestek No. 263); begr. f 102.165.

Huizinge. ten 4 ure. Door de WelEd. heer M. Ubbens bij den logementhouder S. Viet: Het bouwen van een heerenbehuizing te Middelstum, aanw. 8 Juni ten 4 ure; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij den arch. P. Tilbusscher te Middelstum.

Vilt. (bij Valkenburg) Door de heer H. Roebroek: Het bouwen van een heerenhuis; plan en bestek verkrijgb. bij den archit, E. Meijers Groute, Vrijthof No. 34 te Maastricht.

MAANDAG 15 Juni.

Amsterdam. ten 1,59 ure. Door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij., in het centraal station bestek No. 1114: Het wijzigen en vergrooten van het stationsgebouw te Alkmaar; begr. f 23.900. Het bestek met 2 teek. verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 10 Juni ter plaatse 10½ uur spoortijd.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: het maken en inhangen van twee paar ijzeren ebdeuren in de schutsluis van het Merwedekanaal, te Gorinchem; begr. f 7600; bestek no. 129 na 1 Juni ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den Thoorn te 's-Gravenhage, bij den ingenieur König en bij den opzichter de Vries, beiden te Gorinchem: de nota van inl. ligt op 8 Juni ter inzage bij den ingenieur König van 9 tot 4 ure:

DINSDAG 16 Juni.

Delft. ten ure. Door Diakenen van de Nederduitsch Hervormde Gemeente, in de diaconiekamer aan de Schoolstraat; Het verbouwen van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan de Schoolstraat. Afdrukken van het bestek met 2 teek. verkrijgb. bij den Arch. C. J. L. Kersbergen te Delft, aanwijzing 10 Juni om 11 uur.

WOENSDAG 17 Juni.

's-Gravenhage. ten 2 ure. Het min. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbest. der post en tel.. Parkstraat: Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Dalfsen.

DONDERDAG 18 Juni.

Haarlem. ten 11 ure. Door het prov. best.: Het maken van een dubbele woning voor brugpersoneel aan den vrouwenakker, gemeente Uithoorn, begr. f 6630; bestek verkrijgb, aan het lokaal van het prov. best. te Haarlem en aan het bureau voor buitenlandsche paspoorten op het stadhuis te Amsterdam; aanw. 8 Juni 12 ure aan de brug te Vrouwenakker; inlicht. bij den hoofding. van den prov. waterstaat en bij den opzichter van het Amsteldrechtkanaal W. Strubbe te Ouderkerk aan den Amstel.

WOENSDAG 24 Juni,

Brussel ten 11 ure. Door de Nationale Mij. van Buurtspoorwegen in haar lokaal Wetenschapstraat no 14: het leggen van den buurtspoorweg Maaseyck-Molenbeersel (grens), raming fr. 113 623,50, borgtocht 11.000 fr.: bilj. te zenden naar den heer algem. bestuurder.

DONDERDAG 25 Juni.

Haarlem ten 11 ure. Door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een woning voor den rijksarbeider bij de Pettemer zeewering te Petten, begr. f 3300; het best. ter lezing aan min. voorn., aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem, den ingen. Rooseboom te Alkmaar en den opz. Bos te Petten.

Krommenie ten 2 ure. Door het gemeentebestuur; het maken van een schoolgebouw met zeven lokalen en het herstellen en leveren van schoolmeubelen in 2 perc. Bestek en teek. ter Secretarie verkrijgbaar

Inlichtingen verstrekt de Gemeente architect. aanwijzing 22 Juni a.s. 2 uur.

WOENSDAG 1 Juli.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat; het maken van eene verlenging van het Zuiderhoofd van den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland, begr. f 850.000; bestek no. 131 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, en bij den arrondissements-opzichter H. van Oord te Rotterdam, het proces verbaal van inl. op 24 Juni ter teekening bij genoemden arrond.-ingenieur.

Uitslag van Aanbestedingen.

Arnhem. 1 Juni, door het Gemeente bestuur: Het bouwen van 4 huiden- en 2 darmenzouterijen, met kleed- en schaftlokaal op een terrein gelegen aan den Westervoortschen dijk. R. Carmiggelt, f 20365; J. A. Koenders, f 20315; E. P. Mouissie en J. Vroman, Bussum, f 16900; J. Lamers, f 16880; W. D. Lipman, Zetten, f 16780; J. Bossmann, f 16580; Mulder en van Wessen, f 16326; G. Kuiper, f 16285; O. Q. van Walstijn, Bussum, f 15995; C. van der Wiel, Dordrecht, f 15991; J. H. G. van Haaren, Nijmegen, f 15900; Geb. de Kinkelder, f 15772; L. H. Beutener, Tiel, f 15219. de overigen allen aldaar. Gunning in beraadgehouden.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JUNI 1908 No. 24.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 } Uitsluitend bij vooruitbetaling.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 }

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie,"

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

Vervolg van bladz. 178.

§ 21.

Een vermenigvulding op grond der §§ 19, 20 is slechts geoorloofd, wanneer aan het gereproduceerde werk geen verandering gemaakt wordt. Evenwel zijn overbrenging van het werk in een andere grootte en zoodanige veranderingen geoorloofd, welke de voor de vermenigvuldiging toegepaste werkwijze medebrengt.

§ 22.

Portretten mogen slechts met toestemming van den afgebeelden persoon verspreid of openlijk tentoongesteld worden. Deze toestemmming geldt ingeval van twijfel als verleend, wanneer de afgebeelde persoon voor het zich laten afbeelden een belooning ontving. Na den dood van den afgebeelden persoon is tot na afloop van tien jaren de toestemming zijner nabestaanden noodig. Nabestaanden in den zin van deze wet zijn de overlevende echtgenoot en de kinderen en wanneer deze er niet zijn, de ouders van den afgebeelden persoon.

§ 23.

Zonder de volgens § 22 vereischte toestemming mogen verspreid en tentoongesteld worden:

1. Portretten die betrekking hebben op de geschiedenis van den dag;
2. Voorstellingen, waarop de personen slechts als bijwerk in een landschap of iets dergelijks voorkomen;
3. Voorstellingen van vergaderingen, optochten en dergelijke gebeurtenissen, waaraan de voorgestelde personen hebben deelgenomen;
4. Portretten, die niet op bestelling vervaardigd zijn, voor zoover de verspreiding of tentoonstelling een hooger kunstbelang dient.

De bevoegdheid strekt zich evenwel

niet uit tot een verspreiding of tentoonstelling, waardoor een erkend belang van den afgebeelden persoon, of wanneer deze overleden is, van zijn nabestaanden geschaad wordt.

De beide voorafgaande paragrafen hebben, zooals uit den inhoud blijkt, in hoofdzaak betrekking op portretten, werken van schilderkunst en photographie. De Duitsche tekst spreekt van „Bildnisse" en „Bilder" en zoomin daaruit als uit de aanteekeningen, die Hellwag aan deze artikelen toevoegt, blijkt of de wetgever hierbij ook portretten door beeldhouwkunst vervaardigd, bustes reliefs, medailles, plaketten en dergelijke op het oog heeft gehad. Hierop zouden o. i. dezelfde bepalingen van toepassing moeten zijn.

Wanneer niet de photographie mede in deze wet ware ingelijfd zouden de beide voorafgaande paragrafen er waarschijnlijk eenigszins anders hebben uitgezien; eigenlijk geldt dit voor de geheele wet,

Wij zijn niet in staat na te gaan, welke invloeden tot het opnemen van de photographie onder en het in vele opzichten gelijkstellen met de beeldende kunsten geleid hebben, maar telkens vindt men in de wet aanleiding tot de vraag, of de wetgever hierin wel juist gezien heeft en of de practijk niet op den duur het onhoudbare van deze combinatie zal aantoonen.

Terecht is opgemerkt, dat de photographen in vele opzichten beter beschermd zijn, dan de kunstenaars en al kan misschien photographie tot een zekere hoogte beeldende kunst genoemd worden, tot de scheppende kunsten behoort zij zeker niet. Hare werkwijze en haar doel is veel meer afbeelden, nabootsen en vermenigvuldigen en verspreiden en zij behoort dus tot het gebied der graphische of der meer bepaald vermenigvuldigende kunsten.

Dit komt ook uit in Hellwag's aanteekening betreffende de karikatuur, waarin hij zegt: Daarentegen behoort de karikatuur, als eene meer of minder willekeurige, volgens een bepaald doel uitgevoerde kunstbewerking van een portret tot een nieuwe voorstelling, hierbij niet thuis. Een bijzondere bepaling hieromtrent in de wet op te nemen, schijnt niet noodig. Bescherming van den persoon tegen misbruik van de karikatuur behoort tot het publiek recht.

De karikatuur zelf is als werk der beeldende kunst natuurlijk als elk ander door de kunstbeschermingswet tegen namaak enz. beschermd.

§ 24.

Voor oogmerken der rechtspleging en der openbare veiligheid mogen door de overheid portretten zonder toestemming van den rechthebbende of den afgebeelden persoon en zijn nabestaanden vermenigvuldigd, verspreid en tentoongesteld worden.

Met dit artikel, dat geen toelichting behoeft besluit de Tweede Afdeeling van de wet.

De Derde Afdeeling bevat een zestal artikelen, regelende den Duur der Bescherming.

§ 25.

De bescherming van het auteursrecht van een werk der beeldende kunsten eindigt, wanneer sedert den dood van den auteur dertig jaren verloopen zijn.

Is het auteursrecht volgens §§ 5, 6 in het bezit van een rechtspersoon, zoo eindigt de bescherming na verloop van dertig jaren sedert het verschijnen van het werk. Evenwel eindigt de bescherming met den afloop van den in de eerste alinea bepaalden termijn, wanneer het werk eerst verschijnt na den dood van den vervaardiger.

Bij deze paragraaf dient er nog eens op gewezen te worden, dat bij een bouwwerk of monument van „verschijnen" in het algemeen geen sprake kan zijn. Wij vestigden daar reeds bij § 14 de aandacht op. Men zal zien dat deze uitdrukking ook in volgende artikelen telkens gebezigd wordt en klaarblijkelijk heeft men daarbij op het oog gehad werken van beeldende kunst of photographie, die uitgegeven of in den handel gebracht worden.

Bij een bouwwerk zal het in den regel niet onmogelijk zijn een tijdpunt vast te stellen, dat beschouwd kan worden als dat, waarop het werk aan het daglicht is getreden, maar van andere werken van beeldende kunst, ontwerpen, schetsen, teekeningen, schilder- en beeldhouwwerken, die in portefeuille of in het atelier aan de openbaarheid onttrokken blijven, zal de bepaling van het bedoelde tijdstip wel eens tot moeilijkheden aanleiding kunnen geven. Immers voor de toepassing van de bepalingen dezer afdeeling van de wet is het allereerst noodig, dat omtrent dit tijdstip geen twijfel rijzen kan.

Het zou wellicht aanbeveling verdienen op alle bouwwerken en andere kunstwerken den datum van de voltooiing op onuitwischbare wijze aan te brengen

§ 26.

De bescherming van het auteursrecht van een werk der photographie eindigt met den afloop van tien jaren sedert het verschijnen van het werk. Evenwel eindigt de bescherming met den afloop van tien jaren sedert den dood des auteurs, wanneer voor zijn dood het werk nog niet verschenen was.

Ook aangaande photographieën is opgemerkt, dat daarvan moeilijk is vast te stellen, wanneer zij verschenen zijn en ook hier zou dateering wellicht gewenscht zijn, om een lastig onderzoek, waaraan ook de rechterlijke macht te pas zou moeten komen te ontgaan. Natuurlijk zouden de data door de handteekening van den auteur gewaarborgd moeten zijn en ofschoon de wet geen dergelijk waarmerk voorschrijft zal het toch raadzaam geacht moeten worden, dat de auteurs als gewoonte aannemen, alle werken, die zij beschermd wenschen te zien, behalve van hun naamteeken, ook van een datum te voorzien.

§ 27.

Komt het auteursrecht van een werk meerdere personen gemeenschappelijk toe, zoo wordt de afloop daarvan, voorzoover het tijdstip van den dood daarvoor als grondslag is aangenomen, bepaald door den dood van den langstlevende.

Zoowel op de in § 8 als ook op de in de §§ 7 en 9 bedoelde gevallen is deze § 27 van toepassing en dus genieten de erfgenamen der eerst gestorven auteurs de bescherming zoolang, tot na den dood van den langstlevende 30 jaren verstreken zijn.

§ 28.

Bij werken, die uit meerdere met tusschenpoozen verschenen afdeelingen bestaan, zoomede bij doorloopende bladen of afleveringen wordt elke afdeeling, ieder blad of nummer voor de berekening van den duur der bescherming als een afzonderlijk werk beschouwd.

Bij de in aflevering verschijnende werken wordt het tijdstip eerst van de uitgave der laatste aflevering af berekend.

§ 29.

De termijnen van bescherming (Schutzfristen) beginnen met den afloop van het kalenderjaar, waarin de auteur gestorven of het werk verschenen is.

§ 30.

Voor zoover de in deze wet verleende bescherming daarvan afhangt, of een werk verschenen is, wordt slechts een verschijnen in aanmerking genomen, dat door den rechthebbende bewerkt is.

(Wordt vervolgd).

Het Weener Congres.

III.

Al hebben vele congressisten maar weinig vergaderingen bijgewoond daaruit mag niet worden afgeleid, dat de reis naar Weenen voor hen weinig nut heeft gehad. Want, gelijk Pope zegt: „The proper study of mankind is man". En zoo kan men de architectuur beter door het beschouwen van gebouwen bestudeeren dan door het luisteren naar een spreker in een zaal.

Niet alleen de bouwwerken van Weenen lokten tot studie uit. Ook twee tentoonstellingen van bouwkundige teekeningen waren georganiseerd. In de Hofbibliotheek zag men, hoe de oude meesters geteekend hadden, aan den Parkring hadden de hedendaagsche teekenaars van bijna alle landen der wereld hun kunst getoond.

Duidelijk kwam het uit, dat de architecten der 16e, 17e en 18e eeuw het teekenen slechts als hulpmiddel hadden beschouwd, terwijl die der 19e eeuw er al te dikwijls het doel in hebben gezien. De ouden voelden zich één met hun tijd, zij dachten er niet aan, zich daarbuiten te plaatsen. De architecten der 19e en 20e eeuw hebben er te zeer hun eer in gesteld, hun tijd te verloochenen.

Verscheidene bezoekers der moderne tentoonstelling vonden, dat de Russische afdeeling daar de kroon spande. Men zag er inderdaad uitmuntend teekenwerk voor kerken, die Russisch genoeg van aspect waren. Doch geven die ontwerpen ons iets van het hedendaagsche Rusland te zien, dat voor zijn geestelijke bevrijding strijdt? Dat zal wel niemand willen volhouden. En zoo heeft deze Russische afdeeling geen meerdere waarde dan die van andere landen, waar men zijn heil in de historische stijlen zocht. Bij het verlaten van de tentoonstelling aan den Parkring was onze indruk, dat de architecten der wereld thans veel geld verdienen, doch dat de architectuur er niet best aan toe is.

Wat schijnt ons de 18e eeuw, nog een twintigtal jaren geleden als de „pruikentijd" veracht, nu een periode van hooge en harmonische cultuur! Vooral te Weenen kan men zich daarvan overtuigen, want de eigenlijke stad kreeg tusschen 1690 en 1740 haar karakter. Slechts Amsterdam kan, in dit opzicht, met Weenen vergeleken worden. Doch zoowel aan de Donau als aan den Amstel heeft de 19e eeuw het oude schoon droevig gehavend. Maar het moet een genot geweest zijn, in 1850 door Amsterdam en door Weenen te wandelen. Amsterdam lag toen nog rustig aan het IJ binnen zijn singels, Weenen werd door zijn wallen van de voorsteden afgescheiden.

Dit oude Weenen aanschouwt men op de schilderijen van Canaletto, die in het Hofmuseum berusten. Ook de onlangs op zeer hoogen leeftijd gestorven schilder Rudolf von Alt heeft heel wat van wat nu verdwenen is, in teekening gebracht.

Hildebrand en Fischer von Erlach zijn de architecten geweest, die het 18e-eeuwsche Weenen hebben geschapen. Het was een zeer gelukkige gedachte van hun hedendaagsche vakbroeders om, aan den vooravond van het congres, Fischer von Erlach te huldigen door een gedenkteeken tegen het huis in de Schultergasse, waar hij gestorven is, te doen plaatsen. Die Schultergasse ligt in het hart van Weenen, te midden van de mooiste monumenten der 18e eeuw. Aan de eene zijde komt zij uit op de Hohe Markt, waar de fontein met „het huwelijk van Maria" door Fischer von Erlach ontworpen, ons den meester als decorateur toont. En in de Wipplingerstrasse, aan de andere zijde, aanschouwt men twee der mooiste werken uit den Baroktijd, het voormalig Stadhuis en het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Het plein Am Hof is hier dichtbij. Van Fischer von Erlach is hier het oude Stads-tuighuis, dat nu als brandweerkazerne is ingericht. Jammer mag het worden genoemd, dat de oude huizen, die nog een kwart eeuw geleden aan dit plein zulk een aardig cachet gaven, op enkele na werden gesloopt, en door moderne woonkazernes zijn vervangen. Vooral het tuighuis is daardoor in de verdrukking gekomen. Vater Radetzky kijkt, in brons, sinds 1892 op de parapluïes der groentevrouwen naar beneden.

Een sterk hellend gedeelte verbindt Am Hof met een tweede plein, de Freiung, dat versierd wordt door den rijken gevel van het paleis Kinsky, in 1710 door Hildebrand voleindigd. Zeer decoratief zijn de beide ingangen, wier kroonlijsten door reuzen worden getorscht.

De Schottengasse brengt ons nu naar den Ring, die de roem van Weenen is. En toch hebben vele congressisten van dien Ring niet den sterken indruk gekregen, dien zij hadden verwacht. Wel waardeerden zij den breeden weg, die zich, 5 kilometers lang, als een zeshoek om het oude Weenen sluit, wel bewonderden zij de smaakvolle parken, langs den Ring aangelegd, maar zij betreurden het, dat het bebouwen had plaats gevonden in de 2e helft der 19e eeuw, die tot een monumentale architectuur niet bij machte was.

Komt men de Schottengasse uit, dan verheft zich op den Maximiliansplatz de door Ferstel van 1856 tot 1879 gebouwde Votiv-Kirche als een 13e-eeuwsche kathedraal. Doch hoeveel moeite de architect zich gegeven heeft om zich in den geest der middeneeuwen te verdiepen, hij bracht niets voort dan

een pastiche. Voor de betrekkelijk geringe afmetingen der kerk zijn de motieven veel te talrijk en te druk. Het is alsof Ferstel de schoonheid van alle kathedralen der 13e eeuw in geconcentreerden vorm heeft willen geven. Doch schoonheid is nu eenmaal wat anders dan vleeschextract.

Hoe weinig Ferstel voor de middeneeuwen voelde, blijkt het beste daaruit, dat hij voor de door hem in de nabijheid gebouwde Universiteit den stijl der Italiaansche Renaissance koos, dien hij met Fransche elementen vermengde. Boven deze gevels steken de Gothische spitsen der Votiv-Kirche uit! Waarlijk, Ferstel beschouwde de bouwkunst als een maskerade. Toen hem het middeneeuwsche pakje niet langer voldeed, trok hij het uit en vertoonde zich als Italiaan der 16e eeuw.

Zoo erg heeft Semper het niet gemaakt bij het ontwerpen van het Burgtheater. Hier is Palladio aan het woord met de groote orde van het Palazzo Valmarana te Vicenza. Palladio is het ideaal van zooveel meesters der 17e en 18e eeuw geweest, dat men er een architect der 19e eeuw niet hard over mag vallen, dat ook hij zich den Italiaan tot voorbeeld heeft genomen. Maar terwijl Van Campen, Wren, Mansard en Fuga, om slechts enkele der vroegere volgers van Palladio te noemen, hun eigen stempel op hun werken hebben gedrukt, is Semper daartoe niet bij machte geweest en kan de eenige vrijheid, die hij zich veroorloofde, het bekronen der middenpartij door een attiek met balustrade, niet bepaald gelukkig worden genoemd.

Tegenover Sempers schouwburg staat, juist in de as, het Raadhuis van Schmidt, dat Gothische vormen vertoont, als ware het een paar eeuwen vroeger opgetrokken. Het verschil is echter maar acht jaren, daar het Raadhuis in 1872, het Burgtheater in 1880 is begonnen. Wij hebben over Schmidt's werk in ons eerste artikel reeds wat gezegd, en kunnen er dus nu over zwijgen. Ook het Grieksche Parlementsgebouw, dat wat verder aan den Franzensring staat, werd toen behandeld. Schuin daarachter vinden wij het Paleis van Justitie dat door Von Wielemans voor de variatie in den stijl der zoogenaamde Duitsche Renaissance werd ontworpen. Die Franzensring biedt derhalve een staalkaart van stijlen, waarvan zij, die meenen, dat één tijd aan één stijl moet zijn te kennen, zullen gruwen.

Bij den Burgring komt meer een heid. Aan Semper werd indertijd opgedragen, een ontwerp te maken voor de bebouwing van het uitgestrekte terrein, dat van den ouden Hofburg tot het Hof-stalgebouw reikt. Hij nam daarbij het Burgthor, een klassiek werk van omstreeks 1830— half Grieksch, half Romeinsch, tot middenpunt, voegde aan de stadszijde twee vleugels bij den Hofburg, en plaatste in het verlengde dezer vleugels, naar de zijde der voorstad Neubau, de beide gelijke en gelijkvormige hofmusea.

Van de vleugels aan den Hofburg is alleen die ten oosten begonnen. Doch het werk, waaraan ook de hier te lande uit 1885 bekende Friedrich Ohmann een tijdlang verbonden was, bleef onvoltooid, daar keizer Frans Jozef, een man van eenvoudige gewoonten, voor de pronkzalen niets voelt.

Men hoopt, dat zijn opvolger daar anders over zal denken en ook den westelijken vleugel onderhanden zal laten nemen. Een verbouwing van den Hofburg zelf zal dan noodzakelijk worden.

Palladiaansch is de stijl dezer vleugels en der musea. De nadeelen van een volkomen symmetrie doen zich hier gevoelen. De indruk van het geheel zou veel aangenamer zijn, indien de twee museumgebouwen wel ongeveer een gelijke massa hadden, maar toch niet zoo als twee druppelen water op elkander leken. Daarbij zijn de koepels van een weinig behaaglijk silhouet. De inwendige inrichting van het kunstmuseum is daarenboven nog aan de architectuur der gevels opgeofferd.

Het meest geslaagde gebouw aan den Ring is naar ons oordeel de Hofopera, die reeds in 1868, dus vóór de andere monumenten, voltooid was. Een architect van Nederlandschen bloede, Van der Null — doch zeker geen nul — heeft met Siccardsburg dezen schouwburg ontworpen De motieven zijn aan den style François I ontleend, doch op geheel eigen wijs verwerkt, daar die bouwtrant geen schouwburgen had nagelaten, die als voorbeeld zouden hebben kunnen dienen. Bijzonder gelukkig is ook de zaal, die zeer discreete vormen en kleuren vertoont. Het werk werd echter bij zijn voltooiing zoo slecht beoordeeld, dat Van der Null uit ergernis zich in zijn schouwburg om het leven bracht.

Welk een kunstenaar hij was toonde hij reeds bij het bouwen van het in 1856 voltooide Arsenaal, nabij het Staatsbahnhof buiten de voorstad Wieden gelegen. Dit reusachtig werk is grootendeels in gebakken steen opgetrokken, die in het gezicht gelaten werd en waarbij de vormen der Italiaansche kasteelen uit de 13e en 14e eeuw zijn aangewend. Eigenaardig vooral zijn de hoefijzervormige ingangen. Men ziet, dat de Amsterdamsche brandweer-kazernes hier hun proto-type hebben. Juist te Weenen, waar de gebakken steen altijd onder pleisterwerk wordt verstopt, maakt een groep van gebouwen zooals het Arsenaal is, indruk. Het museumgebouw, dat Hansen later aan dit geheel toevoegde, is van minder gehalte.

Tegenover dit Arsenaal bevindt zich het Belvedere, eens als museum vermaard, eer de kunstwerken naar het Hofmuseum werden overgebracht. Toch verdient dit paleis, van 1715 tot 1725 door Hildebrand gebouwd, nog wel een bezoek. De Barokstijl viert hier hoogtij, en de ontwerper heeft, door de middenpartij lager te maken dan de twee daaraangrenzende gedeelten een eigenaardig effect bereikt. Aan de tuinzijde heeft alles één hoogte, om het gebouw boven de terrassen, waterwerken en geschoren hagen beter te doen uitkomen.

De voorstad, waarin het Belvedere gelegen is, heet Landstrasse en strekt zich van het Donaukanaal tot de Heugasse uit. Het westelijk deel van dit „Bezirk" wordt door prachtige tuinen ingenomen, die tot het Belvedere en het paleis Schwarzenberg behooren, en waaraan ook de „Botanischer Garten" grenst. Aan de andere zijde van den Rennweg bevond zich voorheen ook de prachtige tuin van het paleis Metternich, doch deze is thans met deftige huizen bebouwd, waarin verscheidene gezanten wonen. Het eigenlijke paleis Metternich, een werk van omstreeks 1825, heeft architectoninisch geen groote waarde.

Van beter gehalte is het paleis Schwarzenberg, dat door Fischer von Erlach in het begin der 18e eeuw werd gebouwd. De architect heeft een Jonische pilasterorde in den trant van Palladio toegepast. In de fries werden vensters aangebracht, terwijl de muren daaronder van nissen werden voorzien.

In denzelfden Palladiaanschen geest is ook de nabijgelegen Karlskirche, het meesterwerk van Fischer von Erlach, opgevat. Doch ook hier heeft de architect zich vrijheden veroorloofd, die de kerk tot een eigenaardige schepping stempelen. Zoo maakte hij den koepel, die het midden inneemt, ovaal, en gaf hij aan de beide klokkentorens naast het portiek den vorm der zuil van Trajanus te Rome. Ook het koor kreeg de gedaante van een kleine koepelkerk. Als men in den namiddag van een helderen dag hier binnentreedt, dan krijgt men van het interieur een indruk, dien men niet vergeten zal. Hier is een feestelijke pracht tentoongespreid, een weelde, die op haar plaats schijnt, daar de kerk uit dankbaarheid voor het verdwijnen van de pest werd gesticht.

Maar wat te denken van de pracht, waarmede Otto Wagner de kerk van het krankzinnigengesticht voor Neder-Oostenrijk versierd heeft? Dit gebouw heeft een geheel vergulden koepel, ofschoon het treurig doel van het gesticht een zoo discreet mogelijke behandeling van het uitwendige had gevorderd. Wij zouden wel niet zoover willen gaan als de bestuurders van het krankzinnigengesticht te Castricum, die in één bestek een kerk en een varkensstal voor hun inrichting lieten aanbesteden, doch meenen, dat alle uiterlijk vertoon in zulk een geval moet worden vermeden.

Van binnen is Wagners kerk van een soberheid, die de nuchterheid zeer nabijkomt, en weinig met het Katholiek geloof overeenstemt. Waarschijnlijk zullen de congressisten een minder grooten indruk van Otto Wagners werk hebben gekregen, dan zij hadden verwacht. Er is in de manier van dien architect een zekere opzettelijk heid, die niet aangenaam treft. Het best voldoen de werken in teekening, doch in uitvoering vallen zij tegen. Als een voorbeeld noemen wij het „Kaiserpavillon" van de Stadtbahn te Hietzing, dat, toen de teekeningen in „Ver Sacrum" openbaar werden gemaakt, heel wat scheen te zullen worden. Doch het gebouwtje met zijn lompen koepel en vuilwitte muren doet den beschouwer eer aan een grafkapel dan aan een keizerlijk ontvangpaviljoen denken.

En het Postspaarbankgebouw is nog onaanzienlijker, daar het met ingenieurswerk gelijk staat.

Te Hietzing stappen de vorstelijke bezoekers van het kasteel Schönbrunn uit. Doch daar de groote tuin, die bij dit lustslot behoort, altijd voor het publiek is geopend, gaan ook tevens bij mooi weder de Weeners met allerlei voertuigen naar Hietzing.

Bij het aanleggen van dien tuin is van het hellende terrein op gelukkige wijze partij getrokken, door in de as van het paleis een monumentale fontein en, boven op den berg, een belvedère, de zoogenaamde Gloriëtte aan te brengen. Het eigenlijk paleis heeft betrekkelijk sobere Barokvormen. In de Gloriëtte ziet men den style Louis XVI zich reeds aankondigen.

Keeren wij nu naar het hart van Weenen, het uitgangspunt van onzen tocht terug, om, op de „Hohe Markt" aangekomen, een bezoek te brengen aan de weinige werken uit de middeleeuwen, en van vóór de 18e eeuw afkomstig, die Weenen nog bewaart. Wij richten daarvoor onze schreden door de Salvatorgasse naar de kerk Maria am Gestade, die in haar rijkbewerkte Laat-Gothische torenspits, een schepping der 15e eeuw bezit, welke aan Nederlandsche voorbeelden doet denken. Terwijl evenwel onze spitsen peervormige bekroningen hebben is te Weenen de vorm van een spitsboogkoepel gekozen. De kerk heeft slechts een beuk.

Drie beuken van gelijke hoogte vertoont de St. Stephanuskerk, het oudste bestaande bouwwerk van Weenen. De westelijke deelen zijn hier uit de 12e eeuw en nog Romaansch, de overige kerk, met haar beuken van ongeveer gelijke hoogte en breedte is uit de 15e en 16e eeuw afkomstig. Zeer ongewoon is de plaatsing der twee torens aan de noord- en zuidzijde van het koor. Alleen de zuidelijke heeft zijn slanke steenen spits gekregen, en valt vooral van den Graben gezien goed in het oog. Het hooge dak der kerk is met verschillend gekleurde verglaasde pannen gedekt.

Bij het beziehtigen van het inwendige troffen wij het, dat juist een huwelijksplechtigheid begon. Bruid en bruidegom behoorden tot den hoogen adel, en dit verschafte ons gelegenheid, niet slechts de pracht van het luisterrijk versierde koor te kunnen bewonderen, doch tevens den bruidsstoet door het anders gesloten Riesenthor onder het dreunen van het orgel en het beieren der klokken naar de rijtuigen te zien gaan.

De kerk bevat twee kunstwerken uit het begin der 16e eeuw, die zeer de aandacht verdienen. Het eerste is de predikstoel, in 1512 door Pilgram in steen gebeiteld, het tweede het grafteeken voor Keizer Frederik III, in rood marmer gehouwen en in 1513 door Lerch voleindigd. De predikstoel is een wonder van techniek en maakt het begrijpelijk, dat meester Pilgrams tijdgenooten meenden, dat hij de kunst verstond, steen te smelten en in vormen te gieten. Maar de steenhouwer heeft al het werk met zijn beitel verricht. Niet minder kunstvaardigheid is aan de tombe door Lerch tentoongespreid. De twee en dertig wapenschilden zijn uit den besten tijd der heraldiek, de dieren, die als spelende op de lijsten aan den voet werden aangebracht, prachtig gestyleerd.

Hij die de gebouwen, welke vrij vermeldden, bezocht heeft, zal de architectuur van Weenen beter hebben leeren kennen, dan wie deze wetenschap op de congresbanken meende te kunnen opdoen.

Er is te Weenen nog heel wat meer, dat de aandacht verdient, maar wie wil van zijn reis wenscht te hebben, moet zich beperken.

De eindindruk is, dat de 18e eeuw de laatste periode is geweest, die een bouwkunst in den waren zin des woords heeft voortgebracht, namelijk een bouwkunst die het leven van dit tijdperk volledig verzinnelijkte.

Hoe treurig staan daarentegenover de bouwwerken der 19e eeuw, die slechts min of meer geslaagde bedenksels zijn, die evengoed geheel anders konden wezen, daar zij in het minst geen symbolen zijn van het leven des tijds, die hen zag ontstaan! Hopen wij dat de 20e eeuw weder zal kunnen, wat de 19e eeuw niet vermocht.

In een volgend artikel hopen wij het door vele congressisten bezocht Budapest te bespreken, om daarna een en ander omtrent München en Darmstadt mede te deelen.

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY INZAKE PRIJSVRAAGVOOR EENGEZINS-ARBEIDERSWONINGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Slot (Zie bladz. 183.)

Afzonderlijke beoordeeling der bekroonde plannen.

195. Motto *Werkmanshuis*. D. Meintema. Delft. De platte grond geeft op de meest eenvoudige wijze alles wat gevraagd wordt bij eene uitstekende ligging der vertrekken onderling en weinig verlies van ruimte aan portalen, trap enz. Van uit het woonvertrek zijn zoowel de keuken als de slaapkamer bereikbaar en overzichtelijk. De stookgelegenheid in het woonvertrek is gunstig geplaatst. De slaapplaats in het kleine vertrek evenzoo. De vaste kasten geven flink ruimte tot berging, terwijl de wandvlakken en de vorm der vertrekken goede gelegenheid geven tot het plaatsen van losse meubels.

Het keldertje is klein, doch voldoende en zeer gunstig gelegen en ontvangt direct licht en lucht van buiten. Ook de toegang tot den kelder is goed geplaatst.

Het privaat, buiten de woning geplaatst maar gemakkelijk door een overdekten toegang van uit de woning bereikbaar, geeft voor deze woningen eene goede oplossing van deze zoo belangrijke zaak.

Van de ruimte onder de kap is uitstekend partij getrokken. Elke woning heeft op zolder twee flinke slaapkamers met vaste kasten, terwijl er nog eene groote zolderruimte overblijft voor berging. Door de groepeering der topgevels zijn de slaapkamertjes ruim, goed van vorm en in een gunstige positie voor licht en luchtschepping. De toegang naar den zolder is goed, hoewel in den regel voor deze soort woningen eene eenvoudige steektrap de voorkeur verdient.

De architectuur past in het karakter der woningen en is goed van verhouding. De geheele opzet van dit ontwerp is bijzonder gelukkig en getuigt zoowel wat betreft de indeeling als de architectuur en de verzorging van het teekenwerk van zorgvuldig nadenken en liefdevolle behandeling.

183. Motto *Hygiëne*. H. J. Dammerman. Scheveningen. De vertrekken zijn goed van vorm en zoo gelegen, dat van uit het woonvertrek de gang der huishouding gemakkelijk kan worden gecontroleerd. Evenals bij het vorige plan liggen ook hier woon- en slaapvertrek gunstig voor een doorgaande ventilatie. De belichting van de keuken en de toegang tot het privaat zijn goed. De kelder is onder den trap gelegen. In elk vertrek zijn vaste kasten aangebracht, terwijl er nog wandruimte genoeg overschiet voor het plaatsen van losse meubels. De toegang naar en de ruimteverdeeling op den zolder zijn goed.

Architectuur en teekenwerk zijn goed verzorgd.

163. Motto *1 cents postzegel*. W. Verschoor. 's-Gravenhage. De indeeling van den plattegrond is goed. De afwezigheid van uitbouwen, de eenvoudige vorm van het dak en de bescheiden passende architectuur maken dit ontwerp minder kostbaar dan bij eene eerste beschouwing misschien zoude worden verondersteld. Door de gelukkige groepeering der stookplaatsen wordt het aantal schoorsteenen bovendaks beperkt. De ligging van het privaat is gunstig. Het onder de trap gelegen keldertje is van uit de keuken toegankelijk. De vorm der vertrekken biedt eene goede gelegenheid voor het plaatsen van meubelen. De slaapkamers op den zolder zijn gunstig gelegen voor licht en luchtschepping.

De eenvoudige architectuur is eene verdienste voor deze soort woningen en wijkt evenals bij de twee vorige ontwerpen aanzienlijk af van de in den regel hier te lande gevolgde. Door de gelukkige verdeeling van vensters en deuren is eentonigheid vermeden. De opgave van het plan is zorgvuldig doordacht. Het teekenwerk is strak en getuigt van eene geoefende hand.

157. Motto. *Magnolia*. W. K. de Wijs. Bloemendaal. De opzet en indeeling is beknopt, eenvoudig en goed geslaagd. De groepeering der vertrekken is goed, ook op den zolder. Ligging van privaat en stookplaatsen is gunstig. De architectuur is eenvoudig doch passend.

138. Motto *Praktisch*. G. H. Kleinhout. Amsterdam. Dit ontwerp geeft ook een zeer goed doordachten plattegrond, evenals bij het vorige plan is ventilatie van voor naar achtergevel mogelijk. Zeer goed gevonden is de belichting en ventilatie van de keuken namelijk door de onder het plafond aangebrachte tuimelramen. Het onder de trap gelegen keldertje is van uit de keuken toegankelijk en ontvangt licht en lucht direct van buiten door een bij de voordeur gelegen koekoek.

De slaapkamers op den zolder zijn flink en gunstig gelegen voor licht en luchtschepping.

De architectuur is eenvoudig doch niet zoo gelukkig als die van de vorige ontwerpen. Het teekenwerk is goed.

41. Motto *Cormiajomar*. J. van Dillewijn. Hilversum.

Een eenvoudige goed ingedeelde plattegrond. De ligging der vertrekken is goed, ook op den zolder.

Privaat en stookplaatsen goed geplaatst. Er is gelegenheid voor ventilatie van voor- naar achtergevel.

De architectuur is minder goed geslaagd.

175. Motto *Licht en lucht*. Charles Estourgie, Amsterdam.

Een keurig in elkaar gezette en goed doordachte plattegrond, welke in principe nog al afwijkt van de vorigen. Het woonvertrek, dat zeer ruim van afmeting is, is hier namelijk aan den achtergevel geplaatst, het privaat daarentegen aan den voorgevel, waardoor het binnenshuis komt te liggen. De ligging der vertrekken is goed, ook op den zolder. Door de afmeting der zoldervertrekken blijft echter niet zooveel bergruimte beschikbaar als wel wenschelijk is.

De architectuur doet aangenaam aan; het voor dakbekroning dienende torentje moet als overdadige weelde worden beschouwd en kan ter besparing van kosten vervallen.

Nog dienen vermeld de volgende ontwerpen:

188a. Motto *„In de breedte"* en 188c Motto *„Na gedane arbeid"* en wel door de origineele opvattingen van de planindeelingen. In 188a is het privaat, hoewel heel aardig gedacht, ook wat de belichting betreft, minder gunstig gelegen en is direct met het woonvertrek in verbinding. Ook de open trap in het woonvertrek is een nadeel, omdat daardoor het vertrek moeilijk warm te stoken zal zijn. De architectuur is goed en toch eenvoudig.

Ook de plattegrond van 188c is zeer aardig gevonden. De uitbouwtjes, die ook aan den achtergevel tot in het dak zijn doorgevoerd en de onnoodig ruime belichting van den zolder maken de uitvoering van dit ontwerp echter te kostbaar, ook wat het onderhoud betreft.

223. Motto *Economie*.

Ook dit is een zeer verdienstelijk en klaarblijkelijk wel doordacht ontwerp, zoowel wat de indeeling als de architectuur betreft. Door de onpraktische hoeken en de zoogenaamde Cosy corners in het woonvertrek is het karakter van werkmanswoning verloren gegaan en denkt men meer aan een klein burger optrekje buiten.

151. Motto *Neuenahr*.

Dit ontwerp is wel doordacht, passend van architectuur en zal in uitvoering goedkoop kunnen zijn. De indeeling van den zolder is echter geheel mislukt en biedt niet de ruimte aan, waaraan in deze soort woningen behoefte is.

74. Motto *Home sweet home*.

Dit ontwerp trok de aandacht ook door het keurig uitgevoerde model welk er bij was gevoegd. De architectuur doet echter meer denken aan een villa dan aan een werkmanswoning.

Aldus opgemaakt Amsterdam Mei 1908.

W. VAN BOVEN,
L. KROOK,
J. H. W LELIMAN,
W. F. C. SCHAAP,
D. E. WENTINK.

DAMPRIJSVRAAG.

Volgens de laatste berichten zijn in het geheel 38 ontwerpen voor de Damprijsvraag ingekomen in het Maatschappelijk gebouw Marnixstraat 402; hiervan zijn 3 over den tijd ingezonden, terwijl 2 aan een verkeerd adres waren bezorgd. Wegens buitenlands verblijf is de Jury nog niet met haar arbeid begonnen.

Varia.

Het verbruik van hout voor spoorwegen. In Frankrijk heeft men dagelijks voor de 6 groote spoorwegen alleen 10,000 dwarsliggers noodig, dus in een jaar de kolossale hoeveelheid van 3,650,000 liggers. Nu levert één boom van middelbare lengte niet meer dan hoogstens 10 dergelijke liggers, zoodat er dagelijks meer dan 1000 boomen geveld moeten worden, alleen om daar te lande in de behoefte aan de dwarsliggers te voorzien. Nog sterker is uit den aard der zaak de behoefte aan dwarsliggers in Amerika en men schat daar de jaarlijksche behoefte op 15 millioen stuks. Om deze te kunnen verkrijgen, moet ieder jaar een oppervlakte van 197,600 acres of ruim 80,000 H.A. met boomen beplant, worden geveld. Men schat dat er jaarlijks voor de geheele wereld 40 millioen dwarsliggers noodig zijn, zoodat telken jare 240,000 H.A. gebosch moeten worden, om alleen de boomen te kunnen vervangen, die voor de spoorwegen noodig zijn. Wanneer men nu verder nagaat de hoeveelheid hout, die jaarlijks gebruikt wordt als werk-, brand- en mijnhout, dan is het geen wonder, dat velen er sterk aan twijfelen, of de voorraad niet zal uitgeput raken, wanneer niet voor een doelmatigen aanplant over de geheele wereld wordt gezorgd.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 23. Over Weenen, naar aanleiding van het 8e Int. Arch. Congres, met afbeeldingen.
Zeven Voordrachten over bouwkunst I.
Bouwkundig Album der Afdeeling „Nederlandsch Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Moermond, met afbeelding.
Het gevaar voor bevriezen van inrichtingen voor centrale verwarming, door F. G. Unger w. i.

Architectura No. 23. Het Congres te Weenen, door W. Kromhout Cz.
De Bouw van een nieuw Muntgebouw te Utrecht.
Ingezonden, een pleidooi voor het behoud onzer landelijke bouwkunst door H. v. d. Kloot Meijburg.
Technisch Gedeelte. Beknopte Vastheidsleer door F. Wind (Vervolg). — De invloed van het telkens herhaald belasten op de vastheid van ijzer. — Sociaal-Technisch Adviesbureau. — Revolving-deuren. — Holle heipalen van gewapend beton.

De Bouwwereld No. 24. Echo's. De ontsiering van stad en land.
Dagteekenen en kunstambachtsschool voor meisjes, door H. P. Berlage Nz. met afbeelding.
Indrukken uit de Nederlandsche steenindustrie, door Prof. J. A. van der Kloes.

De Ingenieur No. 23. Voorloopig rapport over de golfslijtage der rails, uitgebracht in de vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie, met afbeeldingen.
Beproeving van een gedeelte viaduct in gewapend beton der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij te Rotterdam, door A. C. C. G. van Hemert c. i., met afbeeldingen.
Bezoek aan Nederland der Royal Commission on Canals and Waterways, door R. A. van Sandick c. i.
Ingezonden Stukken. Bescherming van den Ingenieurstitel en wettelijke regeling der bevoegdheid tot uitoefening van het ingenieursvak, door Chr. Muller w. i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 23. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Onze Algemeene Vergadering. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. (Vervolg). — Electrische verlichting van spoortreinen (Vervolg).

De Aannemer No. 23. Wanneer wordt de Wet op het Arbeidscontract ingevoerd?
Correspondentie-Onderwijs.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 49. Ingezonden stukken. — Wenken en gegevens voor de behandeling in en buiten Rechten van Handelsvorderingen. — Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie door J. A. van der Klaes (overgedrukt uit „de Bouwwereld").

Deutsche Bauhütte No. 23. Vom architektonischen Ornament, door Georg Kutzke.
Einiges über kleinere Miethausfassaden, door Erich Schwinghammer, bij ontwerpen van Bargum en Krausse, F. Lemcke en C. Opitz.
Ueber Landgasthäuser III, door R. A. Wolff met afbeeldingen.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart. De 5de aflevering van den jaargang 1908 is weder een „Dresdener Künstlerheft" en wel het tweede van dit jaar. Als het merkwaardigste wat deze aflevering bevat moeten zeker genoemd worden de twee ontwerpen, van Fritz Schuhmacher en van Lossow & Kühne, voor de uitbreiding van het Stadhuis te Bremen. Twintig jaren geleden zou men hier niet anders op geweten hebben dan den aanbouw zoo getrouw mogelijk te maken in den stijl van het bestaande gebouw, thans evenwel hebben de architecten getracht in modernen geest een aanbouw te ontwerpen, die toch goed harmonieert met de bekende, rijke Renaissance-architectuur van het monument. Mogen zij daarin niet in alle opzichten geslaagd zijn toch moet erkend worden, dat men daarmede op den goeden weg is.
Fraaie afbeeldingen worden ook gegeven van werken van Oswin Hempel o. a. het Hotel Continental te Dresden, voorts een ontwerp van een feesthal door Alexander Hoh-

rath alsmede ontwerpen voor schoolgebouwen en landhuizen van denzelfde.

In het gebouw van het „Landgericht" te Dresden, door Oskar Krämer, is de strenge eenvoud betracht, die hier wel op zijn plaats is.

De plaat, waarmede deze aflevering besluit, een ontwerp van een watertoren door Rudolf Kolbe in den vorm van een roodgloeienden puntgranaat, bewijst, dat er naast de ernstige zoekers onder de Dresdener architecten ook nog zijn, die men, al naar men wil, beschouwen kan als afgedwaalden of als grappenmakers of caricaturisten.

Deutsche kunst und Dekoration. De Juni-aflevering van Alexander Koch's maandschrift geeft met zijn leelijke titelprent, een reclameplaat voor de Dresdener kunsttentoonstelling van dit jaar, geen hoog denkbeeld van de Duitsche affichekunst, die beter producten leverde. Evenmin heeft het artikeltje Münchener Dekorations-Gemälde" met afbeeldingen naar Fritz Erler, Leo Putz en Franz Hoch, alle drie professoren, veel te beteekenen. Van meer belang schijnt ons een artikel over nieuwe werken van Richard Riemerschmid o. a. de villa Sultan in Grunewald. Hier zien wij een poging, om Romaansche vormen aan een modern woonhuis toe te passen en hier en daar zijn daarmede werkelijk aardige effecten verkregen. De bouwheer is zeker een Wagneriaan, die zich door den stijl van den Wartburg heeft laten imponeeren. In zijn eigen huis, waarvan hier ook afbeeldingen worden gegeven is Riemerschmid blijkbaar meer zich zelf gebleven, de interieurs kenmerken zich door den grootstmogelijken eenvoud.

Dr. H. Schuitz wijdt in een volgend artikel een lezenswaardige beschouwing aan de beteekenis van den 14 Maart j.l. overleden Julius Lessing voor de Renaissance-beweging van 1860—1890 inzonderheid in de kunstnijverheid.

Ten slotte geeft Georg Muschner een stukje over den Münchener schilder Fritz van Uhde bij gelegenheid van zijn zestigsten geboortedag.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Er schijnt in ernst sprake van te zijn, dat de beroemde tempelbouwvallen op het eiland Philae, in den Nijl boven Assoean, zullen worden overgebracht naar New-York, om daar zoo goed mogelijk (als ruïne natuurlijk) te worden opgebouwd in het Centrale Park. De bouwvallen kunnen op het Nijl-eiland niet worden in stand gehouden, wijl de waterspiegel daar, tengevolge van het bouwen van den dam bij Assoean gestegen is en het eiland nu onder water staat. De pogingen, om de beroemde bouwvallen naar New-York over te brengen gaan uit van den beruchten voormaligen Tammany-boss, Crocker.

De Spaansche pers wijdt heftige artikelen aan het inderdaad ongehoorde feit, dat in de ruïnen van Italica ontploffingen met dynamiet zullen plaats hebben, om de overblijfselen der Romeinsche bouwwerken te gebruiken voor 't aanleggen van een straatweg. Italica was een rijke bloeiende, aan de Guadalquivir gelegen stad, gebouwd door de veteranen van Scipio, een weinig ten Noorden van het tegenwoordige Sevilla. Het moet o a. de geboorteplaats van Trajanus, Hadrianus en Theodosius geweest zijn.

Als op zoovele andere plaatsen hebben ook hier de Mooren de Romeinsche bouwvallen gebruikt als steengroeven, om er de stad stad Sevilla van op te bouwen. Er moeten vroeger kunstschatten van allerlei aard in deze stad gevonden zijn, als standbeelden, brokstukken van fraaie zuilen, kostbare mozaïken, sieraden, munten enz. Thans ziet men nog slechts de overblijfselen van een reusachtig amphitheater met muren en torens, waarin men echter nog groote kunstschatten verborgen denkt.

Maar voor een onderzoek schijnt de Spaansche staat geen geld over te hebben. In ieder geval ontbreekt het der regeering daarvoor aan belangstelling.

BINNENLAND.

Deventer. De Gemeenteraad heeft besloten tot den bouw van een nieuwe gasfabriek op een terrein bij den IJsel.

Een voorstel van Burg. en Weth. om een nieuwe gasfabriek te bouwen op het terrein waar de oude gasfabriek staat, kon slechts vijf van de 20 stemmen verkrijgen.

De Gemeenteraad van Beverwijk heeft besloten tot het doen uitvoeren van het door Burg. en Weth. aangeboden plan tot verbetering van de Haven en tot het aanbrengen van een houten walbeschoeiing. De kosten daarvan waren geraamd op f 24,900.

Eveneens werd door Burg. en Weth. een plan aangeboden voor het bouwen van een nieuwe school voor uitgebreid lager onderwijs voor jongens en meisjes, geraamd op f 39,900. Dit plan werd echter aangehouden tot een volgende vergadering.

Amsterdam Op het einde dezer week loopt de termijn van uitstel af, welken de kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente hier ter stede, op verzoek van het Kon. Ned. Oudheidkundig Genootschap, toestond, om een hernieuwd deskundig onderzoek mogelijk te maken. Na dien datum kan tot de afbraak van het oude gebouw worden overgegaan. Intusschen is, naar wij vernemen, hiervoor een speciaal besluit van den kerkeraad noodig, die echter niet voor het najaar bijeenkomt, zoodat de moker van den slooper voorloopig nog niet op 't monument zal neerkomen.

— Wij hebben reeds met een enkel woord melding gemaakt van de plannen om aan de Gabriël Metsustraat te Amsterdam naar ontwerp van H. P. Berlage een nieuwen schouwburg te bouwen. Thans meldt het Hbld.:

Het tot stand komen dezer onderneming is, naar wij nader vernamen, thans vrijwel verzekerd. Men beschikt over 100,000 gulden toegezegd kapitaal, waarvan de helft reeds is gestort.

De onderneming gaat uit van de ten vorige jare gestichte vereeniging „Elckerlyc", die onder leiding van Willem Royaards een gezelschap zal samenstellen, dat de naam „Het tooneel" voeren zal. De schouwburg zal heeten „Het Museum theater" omdat zij op het terrein — 1000 vierkanten meter groot — achter het Rijksmuseum staan komt.

Men stelt zich voor den bouw zoodanig te bespoedigen, dat reeds 1 Januari 1909 een aanvang kan worden gemaakt met de voorstellingen. Dat een zoo snelle bouw niet tot de onmogelijkheden behoort, bewijst het te München opgerichte Künstlertheater, een van steen en hout geconstrueerde moderne schouwburg, die in zeven maanden voltooid werd.

Delft. Burg. en weth. hebben aan prof. J. F. Klinkhamer, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, verzocht een onderzoek in te stellen naar het ontstaan van scheuren in den in 1895 gebouwden watertoren aan de Nieuwe Plantage.

Bergen op Zoom. Het bouwen van het krankzinnigengesticht „Vrederust", alhier, zal in het laatst dezer maand worden aanbesteed. Het gebouw zal bevatten 4 paviljoens, 1 ziekenbarak, directeurswoning, watertoren en machinegebouw.

Vóór den winter moet het werk gereed zijn.

Utrecht. Men verneemt uit IJsselstein, dat daar in de St. Nicolaas kerk, gebouwd in de 12de eeuw, een grafkelder ontdekt is, die hoogstwaarschijnlijk aan het geslacht van de heeren IJsselstein heeft behoord, en waar naar reeds vroeger, maar toen te vergeefs, gezocht is door 't Prov. Utrechtsch Genootschap. Van de ontdekking van dezen grafkelder is aan voornoemd genootschap bericht gezonden.

Monnikendam. Het Bestuur van het waterschap „Waterland" heeft besloten, onder opzicht van den architect C. Martens, den gevel van het gemeenelandshuis fe Monnikendam te doen herstellen volgens de teekening, zooals de toestand in 1619 was.

De aannemingssom bedroeg f 4500.

Vacante Betrekkingen.

— Opzicht ter Waterstaat. Indië. — Ter beschikking van den Gouveneur-Generaal van Ned.-Indië kunnen worden gesteld, om benoemd te worden bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, vier personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn.

Aanmeldingen voor 15 Juli, bij gezegeld adres, bij het Dep. van Koloniën.

(Vervolg Vacante Betrekkingen zie Bijblad).

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Bezoldiging f 150 's maands met 6 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 25 's maands.

Voor opzichters die in het bezit zijn van het diploma van architect bedragen de laatste twee verhoogingen in plaats van f 25 's maands f 50 's maands.

De opzichters voeren den titel van opzichter 3e, 2e of 1e klasse bij eene bezoldiging van resp. f 150 en f 175, f 200 en f 225, f 250 en hooger.

Voor verdere bijzonderheden zie *St.-Ct.* No. 131. (1).

— Adjunct-ijker. — Op 6 Juli a s. en volgende dagen zal te Delft het voorgeschreven vergelijkend examen worden afgenomen aan hen, die voor de betrekking van adjunct ijker der maten en gewichten in aanmerking wenschen te komen. Aanvangsjaarwedde f 1000.

Aanmelding daartoe vóór 19 Juni a.s. bij gezegeld verzoekschrift bij den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, onder opgaaf van woonplaats, onder overlegging van geboorte-akte en van eene verklaring van een geneesheer, waaruit blijkt, dat de candidaat een gezond lichaamsgestel bezit en vrij is van voor de uitoefening der betrekking hinderlijke gebreken.

Vereischte leeftijd 18 jaar.

Voor de examen-eischen enz. zie *St.-Ct.* No. 134. (1).

Opzichter-Teekenaar bij den bouw van een ijzeren ophaalbrug, voor 3 maanden.

Afschriften van getuigschriften, te zenden aan ADR. KOK Wzn. Fabriek-Landmeter van het Groot Waterschap van Woerden. (1).

Teekenaar voor ijzerconstructies, die geheel zelfstandig kan werken.

Br. fr, lett. H. T. 631, N. v. d. D. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
5 Bouwk. Teek.	20—49 j.,	f 40—f 120	„
7 Waterb. Opzr.	24—31 j.,	f 80—f 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
3 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
10 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Verwarmings-techniker	23 j.,	f 80	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 15 Juni.

Amsterdam. ten 1.50 ure. Door de Holl. IJz. Spoorw.-Mij., in het centraal station bestek No. 1114: Het wijzigen en vergrooten van het stationsgebouw te Alkmaar; begr. f 2150. Het bestek met 2 teek. verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 10 Juni ter plaatse 10¾ uur sportijd.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: het maken en inhangen van twee paar ijzeren ebdeuren in de schutsluis van het Merwedekanaal, te Gorinchem; begr. f 7600; bestek no. 129 na 1 Juni ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den Thoorn te 's-Gravenhage, bij den ingenieur König en bij den opzichter de Vries, beiden te Gorinchem: de nota van inl. ligt op 8 Juni ter inzage bij den ingenieur König van 9 tot 4 ure:

Delfshaven, ten 8.30 ure, door kerkvoogden der Ned. Herv. Gem: het bouwen van een wijkgebouw aan de Ochterveltstraat; bestek met 2 teek. verkrijgbaar bij de boekhandelaren H. van Wassenaar, Havenstraat 89 en H. Stegman, Nieuwe Binnenweg 437 aldaar.

Amersfoort, ten 10 ure, door het gemeentebestuur: bestek 1: het rioleeren van een gedeelte van den ouden Soesterweg en het rioleeren en bestraten van de verlengde Withoos- en Borstraten; bestek 2: het uitvoeren van herstellingswerken aan het Ooster- en Westerhoofd van den Eemmond; bestek 3: het verven van de houten baliën langs de Stationstraat; bestek 4: het verven van den buitenomtrek van de school aan de Puntenburgerlaan en dien van de onderwijzerswoning aan de Wolfertstraat; bestek 5: het verven van den buitenomtrek van het oude gedeelte van de school en dien van de gymnastiekzaal aan de Koningstraat; bestekken verkrijgbaar ter secretarie; inl. ten bureele van den gem.-archit. dagelijks van 10 tot 12 ure.

Best (N.-B.), ten 3 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een schoolgebouw met aanhooren benevens onderwijzerswoning; bestek en teek. te bekomen bij den arch. W. van Aalst, St. Jorisstraat te 's-Hertogenbosch; aanw. gehouden.

's-Gravenhage, ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van oeververzieningen langs de Bergsche Maas, begr. f 34850; bestek no. 147 na 1 Juli ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, en bij den ingenieur van den waterstaat te 's-Hertogenbosch; en bij den opzichter H. Dijkstra te Geertruidenberg.

Wezep, ten 2 ure. Door het bestuur der vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen m. d. Bijbel, in de Chr. school: het bouwen van een derde schoollokaal; aanw. 11.30 ure; bestek en teek. ter inzage bij den secretaris G. Kolkman aldaar.

DINSDAG 16 Juni.

Delft. ten ure. Door Diakenen van de Nederduitsch Hervormde Gemeente, in de diaconiekamer aan de Schoolstraat; Het verbouwen van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan de Schoolstraat.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Afdrukken van het bestek met 2 teek. verkrijgb. bij den Arch. C. J. L. Kersbergen te Delft, aanwijzing 10 Juni om 11 uur.

Zutphen, ten 2 ure. Door de Zutphensche melkinrichting in het Volkshuis, het bouwen eener Melkinrichting c. a. aan de Kattenhavenstraat Bestek ter inzage in het Volkshuis en te bekomen ten Kantore der Melkinrichting en bij D. J. van Loo, Architect.

Surhuizum, het bouwen van een school met 3 lokalen aanw. gehouden bestek en teek. ter inzage bij IJ. Luimstra aldaar.

Zoetermeer ten 7 ure. Door de bouwk. G. J. van Kampen, in het café de Gouden Leeuw: Het bouwen van vijf arbeiderswoningen; bestek en teek. verkrijgb. in genoemd café.

WOENSDAG 17 Juni.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het min. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbest. der post en tel., Parkstraat: Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Dalfsen.

Colijnsplaat ten 3 ure. Door het gem.-bestuur: bestek No. 1: Het maken van een aanlegsteiger aan den zeedijk van den Oud Noordbevelandpolder, bestek No. 2: het bouwen van een basaltmuur op een betonfundeering, en het maken van keibestratingen; aanw. op den dag der aanbesteding; best. en teek. verkrijgb. bij den boekh. S. van der Peijl aldaar, inl. bij den gemeente-opz. M. J. Krijger.

Leek. Door de kerkeraad der Ger. Kerk: Het afbreken van een oud kerkgebouw met woning en bouwen van een nieuwe kerk met toren enz.; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect B. de Graaf Jr. te Leek.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het Gem.-bestuur: Het verbreeden van den Noordersingel met bijkomende werken; bestek ter inzage ter secretarie en ald. verkrijgbaar.

Lexmond ten 11 ure. Door het Gem.-bestuur: Het verbouwen van de o. l. school. bestek en teek. verkrijgb. bij A. de Jong aldaar; bilj. inzenden bij den burgemeester.

Reeuwijk ten 11 ure. Door het Gem.-bestuur: I. Het restaureeren van den Oostelijken Zijgevel der onderwijzerswoning. in de afd. Sluipwijk; II. van het bouwen van of inrichten van twee brandspuithuizen en zes celen, in de afd. Nieuwdorp, Sluipwijk en Stein; bestek verkrijgb. ter secretarie door den bouwk. I. Heemskerk, bilj. inz. op 16 Juni ter secretarie.

Rijsenburg, ten 11 ure, door het R. K. kerkbestuur, in het hotel Schols: het bouwen van een schoollokaal, privaten en vestibule aan de bestaande school; aanw. 15 Juni ten 11 ure; inl. geeft de arch. G. A. Ebbers, Biltstraat 54 Utrecht, bij wien ook bestek en teekening verkrijgbaar zijn.

DONDERDAG 18 Juni.

Haarlem, ten 11 ure, door het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een kerkgebouw en van een varkensstal op het terrein van het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Castricum; bestek verkrijgbaar aan het lokaal van het prov. best. en aan het bureau voor buitenlandsche paspoorten op het stadhuis te Amsterdam; aanw. gehouden; inl. bij den hoofdingenieur van den prov. waterstaat te Haarlem, bij den architect F. W. M. Poggenbeek te Amsterdam, en bij den hoofdopzichter aan het gesticht van 10 tot 12 ure.

Haarlem. ten 11 ure. Door het prov. best.: Het maken van een dubbele woning voor brugpersoneel aan den vrouwenakker, gemeente Uithoorn, begr. f 6630; bestek verkrijgb. aan het lokaal van het prov. best. te Haarlem en aan het bureau voor buitenlandsche paspoorten op het stadhuis te Amsterdam; aanw. 8 Juni 12 ure aan de brug te Vrouwenakker; inlicht. bij den hoofding. van den prov. waterstaat en bij den opzichter van het Amsteldrechtkanaal W. Strubbe te Ouderkerk aan den Amstel.

VRIJDAG 19 Juni.

Heerlen, ten 3.30 ure. Door het minist. van Landbouw, Nijverheid en Handel, in het hoofdbureau der Staatsmijnen in Limburg: het maken van 14 arbeiderswoningen bij Kaalheide. Het bestek No. 15 ligt ter lezing in gemeld bureau en aldaar verkrijgbaar.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure. Door het minist. van Binnenl. Zaken, aan het gebouw van het prov best.: het uitbreiden van het prov. archiefdepot en en het maken van eene plantenkas enz., begr. f 25000; bestek ter inzage aan genoemd minist., aan het prov. best. van Noordbrabant te 's-Hertogenbosch en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's Gravenhage; aanw. gehouden, inl. bij den rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen.

ZATERDAG 20 Juni.

Bleskensgraaf, ten 11 ure. Door het best. der N. V. Zuivelfabriek de Graafstroom, in het koffiehuis van L. van Houweningen; het bouwen van een zuivelfabriek, benevens woonhuis annex kantoor en kaaspakhuis. Bestek met teekeningen verkrijgbaar bij Cs. de Haas, Fabriek van den Nederwaard te Alblasserdam. Aanwijzing 16 Juni van 10 tot 12 uren.

Vries. Door het gemeentebestuur: de levering van 45000 waalklinkers, vrachtvrij op de plank aan de Vriezerbrug. Monsters van 4 stuks worden ingewacht bij den Burgemeester van Vries; uiterlijk 20 Juni a. s.

WOENSDAG 24 Juni.

Brussel ten 11 ure. Door de Nationale Mij. van Buurtspoorwegen in haar lokaal Wetensch apstraat no 14: het leggen van den buurtspoorweg Maaseyck-Molen bersel (grens), raming fr. 113 623,50, bergtocht 11.000 fr.: bilj. te zenden naar den heer algem. bestuurder.

DONDERDAG 25 Juni.

Haarlem ten 11 ure. Door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een woning voor den rijksarbeider bij de Pettemer zeewering te Petten, begr. f 3301; het best. ter lezing aan min. voorn., aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem. den ingen. Rooseboom te Alkmaar en den opz. Bos te Petten.

Krommenie ten 2 ure. Door het gemeentebestuur; het maken van een schoolgebouw met zeven lokalen en het herstellen en leveren van schoolmeubelen in 2 perc. Bestek en teek. ter Secretarie verkrijgbaar

Inlichtingen verstrekt de Gemeente architect. aanwijzing 22 Juni a.s. 2 uur.

WOENSDAG 1 Juli.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat; het maken van eene verlenging van het Zuiderhoofd van den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland, begr. f 850.000; bestek no. 134 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, en bij den arrondissements-opzichter H. van Oord te Rotterdam, het proces verbaal van inl. op 24 Juni ter teekening bij genoemden arrond.-ingenieur.

Antiquariaat van de „Opmerker"

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

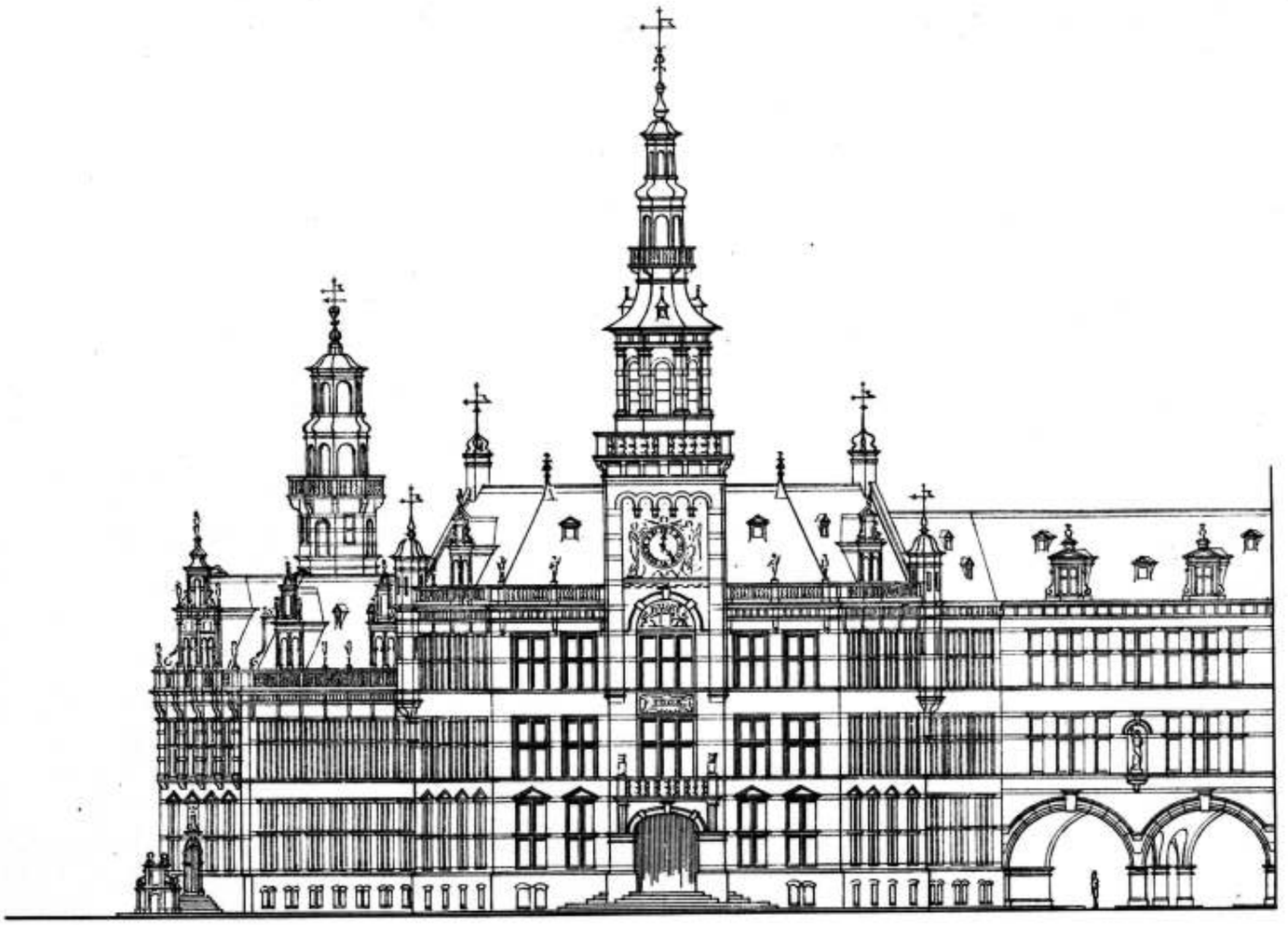
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

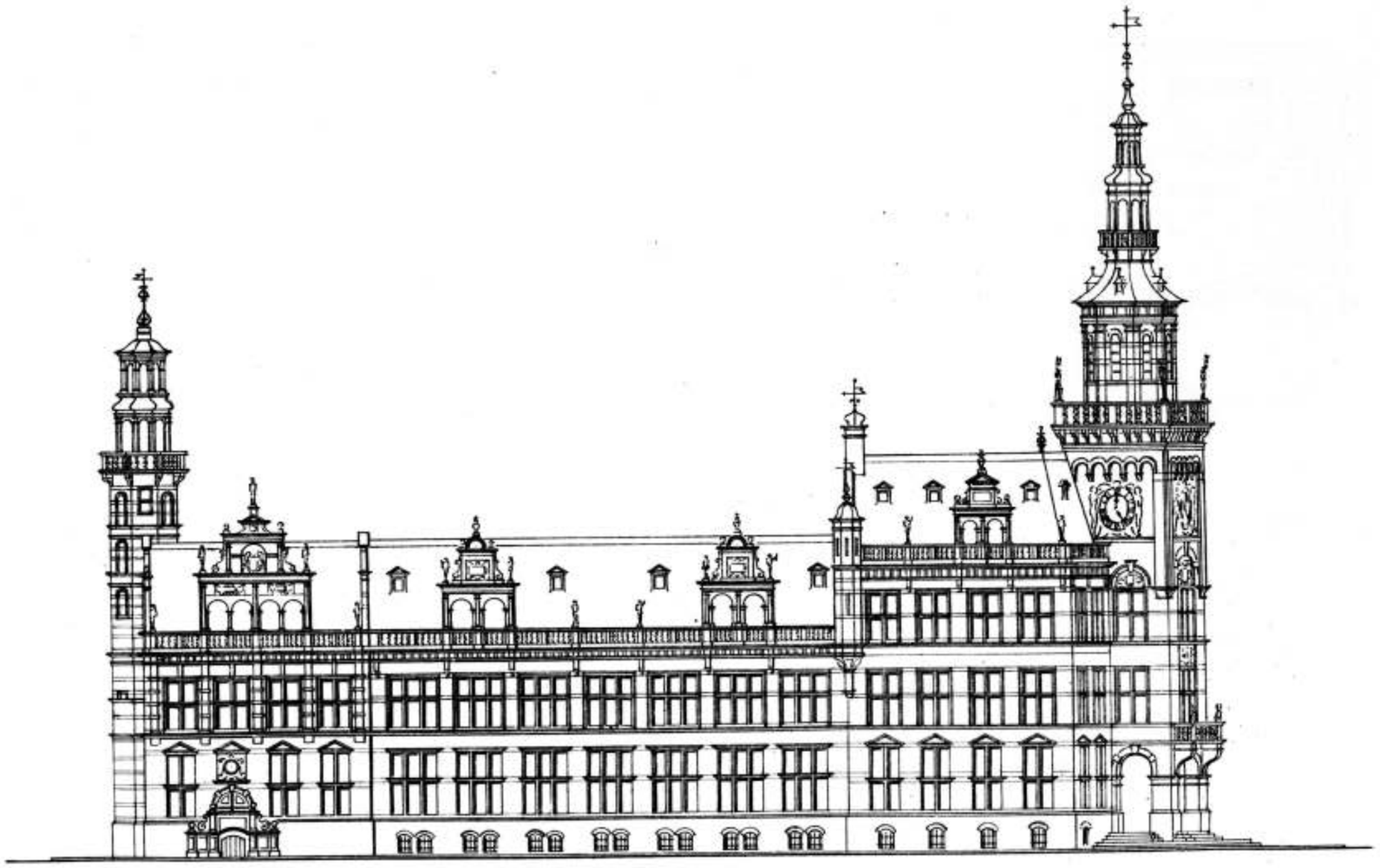
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—

I, II en III te zamen . . . f 21.06

Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

RAADHUIS VAN 'S GRAVENHAGE ONTWERP VOOR VER-EN AANBOUW

's Gravenhage Juni 1908.
J. G. L. Feuwing Architect

43STE JAARGANG. ZATERDAG 20 JUNI 1908 No. 25.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Haagsche Raadhuis.

Bij de plaat.

Door den architect J. F. L. Frowein is dezer dagen aan den Gemeenteraad der Residentie aangeboden een schetsontwerp voor den voorgenomen raadhuisbouw, gebaseerd op de gegevens, die onlangs daaromtrent ter algemeene kennis zijn gebracht. Het is de bedoeling van den ontwerper, naar wij meenen te mogen veronderstellen, om aan te toonen, dat een veel betere oplossing, uit een architectonisch oogpunt, kan worden verkregen, dan de gepubliceerde ontwerpen te zien geven, wanneer geen voorschrift omtrent den te volgen stijl gegeven wordt, maar wanneer men, het oudste gedeelte van het gebouw als uitgangspunt kiezende, tracht zonder slaafsch copieeren van vormen de architectuur van den aanbouw daarmede in overeenstemming te brengen.

Tevens is er in dit ontwerp naar gestreefd de overbrugging van de Halstraat tot een integreerend deel van den bouw te maken, waardoor verkregen kan worden, dat het karakter van afzonderlijke dependance van het gedeelte aan de overzijde van de Halstraat vervalt, dit gedeelte één geheel uitmaakt met den hoofdbouw en ook het front aan de Groenmarkt door zijn meerdere geslotenheid ongetwijfeld zal winnen.

Wij willen niet beweren, dat dit schetsontwerp, de vrucht van enkele dagen arbeid, een tot in alle details bestudeerde oplossing geeft, maar de denkbeelden, waarvan de ontwerper uitging, verdienen o. i. alvorens een besluit genomen wordt alleszins ernstige overweging.

Bij de tentoonstelling der plannen is herhaaldelijk van verschillende zijden de vraag gedaan of er nu werkelijk geen andere oplossing mogelijk zou zijn dan in die plannen gegeven werd. Zoowel voor het publiek als voor vele raadsleden is deze vraag nog onbeantwoord. De heer Frowein heeft er een antwoord op gegeven, dat men wellicht wel critiseeren kan en zal, maar dit ontneemt niets aan de waarde van het initiatief, waarmede hij velen een dienst heeft bewezen.

In onze slotbeschouwing over de Haagsche raadhuisquaestie zullen wij gelegenheid hebben, op dit ontwerp en in 't bijzonder op de daaraan ten grondslag liggende denkbeelden nader terug te komen.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie."

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

Vervolg van bladz. 187.

De vierde Afdeeling van de wet, die den titel „Rechtsverletzungen" draagt, behandelt in 20 artikelen de overtredingen, de daaruit voortkomende gevolgen en de daarop toepasselijke strafbepalingen.

In de Duitsche rechtspraktijk wordt aan de strafbepalingen meer waarde gehecht, dan in die van andere landen, maar overal vindt men in de wetgeving de overtredingen met straf bedreigd en zoo ook is een wet op het auteursrecht niet denkbaar en niet te handhaven zonder strafbepalingen, hier in den vorm van schadevergoedingen, boeten, verbeurdverklaring en gevangenisstraf.

Dit zijn oude beproefde middelen, om overtreders tot hun plicht te brengen. Of zij echter steeds doel treffen is een vraag, die niet altijd bevestigend beantwoord kan worden. De bepaling van schadevergoeding is voor den rechter in den regel een zaak, waarbij hij op het advies van z.g. deskundigen zal moeten afgaan, bij bepaling van boeten is willekeur niet altijd uitgesloten, verbeurdverklaring is niet altijd door te voeren, althans is daarmede niet altijd te bereiken, wat er mede bedoeld wordt.

Dit zijn eenige algemeene bezwaren, waaraan wij hier echter verder geen aandacht kunnen schenken, daar wij dan ons bestek ver te buiten zouden gaan. Wij bepalen ons dus tot de voortzetting van het overzicht der wetsartikelen en hetgeen daarbij hier en daar valt op te merken.

§ 31.

Wie opzettelijk of nalatiglijk met schending der uitsluitende bevoegdheid van den auteur een werk vermenigvuldigt, met handelsdoeleinden, verspreidt of door middel van mechanische of optische toestellen vertoont, is verplicht aan den rechthebbende de daaruit ontstaande schade te vergoeden.

Wat de bepaling der schadevergoeding betreft is hierbij op te merken, dat aan den klager het bewijs van de schade wordt opgelegd. Bestaat er verschil tusschen partijen over de vraag of er schade toegebracht is ja, dan neen en hoe hoog de schade of een geschaad belang moet worden geschat, zoo beslist de rechter hierover, en met overweging der omstandigheden naar vrije overtuiging. Of en in hoeverre een gemotiveerd bewijs of ambtshalve een rapport van deskundigen gevraagd moet worden blijft aan het oordeel van den rechter overgelaten. De rechtbank kan bevestiging onder eede van de schatting der schade vorderen en moet in dit geval tegelijkertijd het bedrag bepalen, dat de schatting onder eede niet mag overschrijden.

Schadevergoedingen zijn overigens, zoowel in Duitschland als bij ons geregeld bij de wetboeken van Burgerlijke Rechtsvordering, alleen heeft de eigenaardigheid van het onderwerp, in deze wet behandeld, het noodig gemaakt, zooals men verder zien zal, bijzondere bepalingen omtrent de deskundigen vast te stellen.

§ 32.

Wie in andere dan bij de wet geoorloofde gevallen opzettelijk zonder toestemming van den rechthebbende een werk vermenigvuldigt, in den handel verspreidt of door middel van mechanische of optische toestellen vertoont, wordt gestraft met een geldboete tot drie duizend Mark.

Was de toestemming van den rechthebbende slechts noodig, omdat aan het werk zelf, aan zijn betiteling of aan de aanduiding van den auteur veranderingen gemaakt zijn, zoo kan een boete tot drie honderd Mark toegepast worden.

Wanneer een oninvorderbare boete in gevangenisstraf veranderd wordt, zoo mag de duur daarvan in de gevallen van de 1ste alinea zes maanden, en in gevallen van de 2de alinea een maand niet overschrijden.

De tweede alinea van dit artikel heeft betrekking op het bijzondere geval (zie ook §§ 12 en 21) waarin wel de in de eerste alinea omschreven overtreding voorhanden is, maar deze slechts in zooverre de uitsluitende bevoegdheden van den auteur aantast als aan het werk ongeoorloofde veranderingen gemaakt zijn.

§ 33.

Met geldboete tot duizend Mark wordt gestraft:

1e. hij die in strijd met het voorschrift van de 3de alinea van § 18 opzettelijk den naam of een andere aanduiding van den auteur van het werk op de reproductie aanbrengt;

2e. hij die in strijd met de voorschriften van de §§ 22, 23 opzettelijk een portret verspreid of openlijk tentoonstelt.

Wanneer een oninvorderbare boete in gevangenisstraf veranderd wordt, zoo mag de duur daarvan twee maanden niet overschrijden.

§ 34.

Wie in strijd met het voorschrift van § 13 opzettelijk op het werk den naam of het naamteeken van den auteur aanbrengt, wordt gestraft met een geldboete tot driehonderd Mark.

Wanneer een oninvorderbare boete in gevangenisstraf veranderd wordt, zoo mag de duur daarvan een maand niet overschrijden.

Het spreekt vanzelf, dat, wanneer deze handeling tegelijk onder het bereik van de strafwet valt en er bij voorbeeld sprake is van bedrog, valschheid in geschrifte e.d. een zwaardere straf kan worden toegepast.

§ 35.

Op verlangen van den benadeelde kan naast de straf een aan hem uit te keeren boete tot het bedrag van zesduizend Mark uitgesproken worden.

Zulk een boete sluit het laten gelden van verdere aanspraken op schadevergoeding uit.

De tweede alinea van deze paragraaf slaat natuurlijk op het geval, dat een veroordeeling heeft plaats gehad. Wanneer geen straf is uitgesproken kan ook geen boete worden opgelegd. In dit geval staat het evenwel den benadeelde vrij, op grond van de burgerlijke wetten, een vordering tot schadevergoeding in te stellen.

§ 36

De in de §§ 31, 32 aangeduide handelingen zijn ook dan onrechtmatig, wanneer het werk slechts gedeeltelijk vermenigvuldigd, verspreid of tentoongesteld wordt.

§ 37.

De wederrechtelijk vervaardigde, verspreide of tentoongestelde exemplaren en de tot de onrechtmatige vermenigvuldiging of vertooning uitsluitend bestemde inrichtingen, als vormen, platen steenen zijn aan vernietiging onderworpen. Hetzelfde geldt van de wederrechtelijk verspreide of openlijk tentoongestelde portretten en de tot hun vermenigvuldiging uitsluitend bestemde inrichtingen.

Is slechts een deel van het werk wederrechtelijk vervaardigd verspreid of vertoond zoo kan de vernietiging van dit deel en van de betreffende inrichtingen gelast worden.

Onderworpen aan vernietiging zijn alle exemplaren en inrichtingen, welke in eigendom toebehooren aan de aan de vervaardiging, verspreiding, vertooning of tentoonstelling medeplichtige personen, zoomede aan hunne erfgenamen.

De vernietiging moet dan ook uitgesproken worden, wanneer de vervaardiging, verspreiding, vertooning of tentoonstelling noch opzettelijk noch nalatiglijk plaats heeft. Hetzelfde geldt, wanneer de vervaardiging nog niet voltooid is.

De vernietiging moet plaats hebben, nadat daaromtrent tegenover den eigenaar vonnis gewezen is. Voor zoover de exemplaren of de inrichtingen (werktuigen) op andere wijze dan door vernietiging onschadelijk gemaakt kunnen worden, moet dit geschieden, mits de eigenaar de kosten draagt.

Vorenstaande bepalingen zijn niet van toepassing op bouwwerken.

In de derde alinea van bovenstaande paragraaf heeft den wetgever willen doen uitkomen, dat het bewijs van opzet of nalatigheid niet geleverd behoeft te zijn, om de vernietiging te gelasten, daartoe is het voldoende, dat de wederrechtelijke vervaardiging bewezen zij.

Overigens krijgt men uit deze vernietigingsparagraaf den indruk, dat men, wat dit punt betreft, met de werken der bouwkunst geen raad geweten heeft. In de laatste alinea maakt de wetgever er zich af met wat men een juridisch Jantje van Leiden zou kunnen noemen, maar de architecten zullen er geen vrede mede hebben ook hier weder minder goed beschermd te zijn dan andere kunstenaars.

Blijkbaar heeft men als uitgemaakt aangenomen dat een bouwwerk niet vernietigd kan worden. Waar evenwel aan gemeentebesturen de bevoegdheid wordt toegekend, bij overtreding van bouwverordeningen, het afbreken van gebouwen te gelasten, vraagt men onwillekeurig, waarom een rijkswet aan den rechter niet een overeenkomstige bevoegdheid kan toekennen. Waarschijnlijk heeft hier de overweging gegolden, dat vernietiging van een bouwwerk in de meeste gevallen een materieele schade voor den eigenaar zal beteekenen, buiten verhouding tot de schade, den auteur van het gecopieerde werk door den overtreder der wet berokkend. Maar in de eerste plaats doet zich bij een bevel tot afbraak krachtens een bouwverordening hetzelfde geval voor, dat de straf meestal niet in verhouding zal staan tot het nadeel, der gemeenschap toegebracht en in de tweede plaats zou hier geen groot bezwaar hebben bestaan den rechter de bevoegdheid te geven, gedeeltelijke slooping van een bouwwerk te gelasten, wel te verstaan van die deelen waarvan, desnoods door deskundigen, kon worden vastgesteld, dat zij wederrechtelijk aan het werk van een ander zijn ontleend.

Door de uitdrukkelijke verklaring, dat de vernietigingsbepalingen op bouwwerken niet van toepassing zijn heeft de wetgever blijk gegeven, niet veel te gevoelen voor het autersrecht van den bouwmeester, den rechter een machtig wapen ontnomen en de geheele paragraaf 37 voor den bouwmeester vrijwel waardeloos gemaakt.

§ 38.

De benadeelde kan in plaats van vernietiging verlangen, dat hem het recht wordt toegekend, de exemplaren en inrichtingen geheel of ten deele tegen een geschikte, hoogstens met het bedrag der vervaardigingskosten overeenkomende vergoeding over te nemen.

§ 39.

Is op grond van § 37 alinea 1 een verzamelwerk of een dergelijke, uit meerdere verbonden werken bestaande verzameling slechts ten deele aan vernietiging onderworpen, zoo kan de eigenaar van exemplaren, die vernietigd zouden moeten worden, verzoeken, dat hem de bevoegdheid worde gegeven, de vernietiging door betaling eener vergoeding aan den benadeelde te voorkomen en de exemplaren in den handel te brengen. Dit verzoek is niet ontvankelijk, wanneer de eigenaar de uitsluitende bevoegdheid van den auteur opzettelijk of nalatiglijk heeft geschonden.

De rechtbank kan het verzoek inwilligen, voor zoover door de vernietiging voor den eigenaar een buiten verhouding groote schade zou ontstaan. Het bedrag der vergoeding wordt door de rechtbank in billijkheid vastgesteld:

Op de vernietiging van een in strijd met de voorschriften der §§ 22, 23 verspreid of tentoongesteld portret zijn deze bepalingen niet van toepassing. *(Slot volgt.)*

Het Weener Congres.

IV.

Wat zou Nederland nu zijn, indien de Geuzen hun zin hadden gekregen, wij Turksch in de plaats van Paapsch waren geworden, en pas in het laatst der 17e eeuw onze vaderen van het Mohammedaansche juk verlost waren, om daarna tot 1867 door een vreemde mogendheid te worden geregeerd?

Zoo is het Hongarije gegaan, dat, in de 15e eeuw nog een land met een bloeiende beschaving, drie eeuwen moest doormaken, die niets dan beproeving brachten.

Het hooggelegen Ofen of Buda, door de Romeinen als Aquincum gesticht, werd later de residentie der Hongaarsche koningen, die hier in de 13e eeuw een kasteel bouwden, dat het aan den anderen oever van den Donau gelegen Pest beheerschte. Doch in 1541 veroverde Sultan Soliman het Hongaarsche rijk, hetwelk de Turken in bezit hielden tot zij er in 1686 door Karel van Lotharingen en Lodewijk van Baden weder uit werden verdreven.

In de achttiende eeuw zijn er te Buda-Pest — zoo genoemd in 1873, toen de gemeenten Pest, Ofen, Alt-Ofen en Steinbruch tot één geheel werden — weinig gebouwen van beteekenis gesticht. Een halve eeuw geleden zag men in de tegenwoordige Hongaarsche hoofdstad slechts lage huizen, gepleisterd en zonder versiering, waarboven enkele onbeduidende kerken en een paar regeeringsgebouwen uitstaken.

De kettingbrug, die de Donau overspant, kwam in 1849 gereed, en wanneer in dat zelfde jaar niet de opstand der Hongaren tegen de Oostenrijkers, een opstand, die door de Russen gedempt werd, had plaats gevonden, dan zou de verbinding van Buda met Pest zeker den bloei der steden bevorderd hebben.

Doch het duurde tot omstreeks 1870 eer de Hongaarsche hoofdstad aan haar vernieuwing en verfraaiing begon. Zij wilde Weenen op zijde, zoo mogelijk zelfs voorbij streven. En al overdreef de Hongaar, die zei „Wenn Sie Budapest gesehen haben, da scheint Wien nur noch ein Bauerndorf", toch heeft de stad wel het een en ander op Weenen voor.

In de eerste plaats haar ligging, met Pest aan den linkeroever van de Donau in de vlakte, en met Buda aan de rechterzijde op de hoogten van den Blocksberg. En in de tweede plaats hebben de Hongaren veel meer geld over voor hun bouwwerken, dan de Oostenrijkers.

Uit den aard der zaak is het te Budapest evenmin als te Weenen gelukt, een eigen stijl, karakteristiek voor de 19e en de beginnende 20e eeuw te vinden. Ook hier zijn de historische stijlen toegepast, doch met een element er in, dat wel Hongaarsch genoemd mag worden. Dit element is de verbazend rijke versiering der interieurs, die aan Oostersche, haast barbaarsche, pracht doet denken.

Het meest weelderige werk is wel het aan de Donau staande Parlements-gebouw. De ontwerper, Steindl, was een leerling van Friedrich von Schmidt, die het Raadhuis te Weenen gebouwd heeft. Van buiten vertoonen de gevels der beide gebouwen onderdeelen, die aan één school herinneren. Als zoodanig noemen wij de toepassing van Mansardedaken in verbinding met torens, het aanbrengen van galerijen en het maken van een zoo levendig mogelijk silhouet. Dit laatste is te Weenen beter gelukt, dan te Budapest, daar de hooge Mansardedaken, die de beide zalen, waar de twee kamers bijeenkomen, dekken, niet aangenaam doen tegenover den koepel en de vier torens van de middenpartij, terwijl er in de vijf torens van het Weener Raadhuis een veel gelukkiger verhouding is.

Van binnen evenwel is het Hongaarsche Parlements-gebouw beter dan van buiten. Door den hoofdingang gaat men een ruime trapzaal binnen, die leidt naar de koepelzaal, welke als „salle des pas perdus" dient en door twee andere zalen met die, waar de zittingen worden gehouden, is verbonden.

De koepelzaal is gevormd, door zestien traveën van een Gothische kathedraal in een veelhoek te plaatsen, een denkbeeld, dat door de architecten der Lieve Vrouwekerk te Trier het eerst in de 13e eeuw verwezenlijkt, hier op meer consequente wijze is toegepast. De koepels der Renaissance zijn niet zonder invloed gebleven. Ook andere elementen der Italiaansche kunst van de 15e en 16e eeuw ziet men.

Zoo zijn bijvoorbeeld de vensters van den koepel bezet met gebrandschilderd glas in den trant van Giovanni da Udine.

De kostbaarste gekleurde marmersoorten, verguldsel en schilderwerk zijn ter opluistering van het inwendige der zalen gebruikt. Geen plekje is onversierd gebleven. Toen wij in 1899 het gebouw bezochten waren zelfs de gepolijst marmeren schachten der zuilen met verguld ornament voorzien, hetwelk echter tegenwoordig weder verwijderd is.

Een vergelijking met het Parlements-gebouw te Londen, waaraan Steindl blijkbaar bij het maken van zijn ontwerp gedacht heeft, valt, wat het uitwendige betreft, ten gunste van het paleis aan de Theems uit. Maar het zou ons niet verwonderen, indien de congressisten het inwendige te Budapest boven dat te Londen verkozen hebben.

Tegenover dit gebouw staat het Paleis van Justitie, een werk van Haussmann, die den stijl van Palladio heeft toegepast. De voornaamste gevel heeft in het midden een Korintische orde, aan de zijvleugels is hij echter met een Jonische orde versierd. Aan de eenheid komt dit niet ten goede. Een eigenaardig effect maken de twee torens, naast de middenpartij geplaatst. Dat men in Palladiaanschen geest een fraaien toren kan maken heeft Jacob van Campen bewezen, toen hij het Amsterdamsche Stadhuis ontwierp. De torens van Haussmann zijn minder geslaagd, omdat zij een eigenlijke bekroning missen niet alleen, doch vooral daar zij niet voldoende verband houden met de overige ordonnantie. Fraai bekronend beeldhouwwerk, met een quadriga in het midden, zet aan den gevel rijkdom bij.

De „salle des pas perdus" van dit gebouw, die door twee groote boogramen verlicht wordt, is deftig en al werd het kostbare marmer niet gespaard, de architect heeft zich voor overdrijving, die met de bestemming van het bouwwerk in strijd zou geweest zijn, weten te wachten.

In de buurt van dit Justitiegebouw stond vijftien jaar geleden het zoogenaamde Neugebäude, een kazerne en gevangenis, door de Oostenrijkers in 1786 gesticht. Sedert is dit gebouw, waaraan voor de Hongaren zulke onaangename herinneringen verbonden waren, gesloopt, en is ter plaatse, waar het stond, een park aangelegd.

Aan dit park werden verscheidene nieuwe bouwwerken gesticht, waarvan de Beurs, door Alpar, het belangrijkste is. Die Beurs is blijkbaar onder den invloed van Haussman's Paleis van Justitie ontworpen, immers de algemeene ordonnantie toont veel overeenkomst. Maar door de behandeling der details wordt men aan andere moderne Belgische gebouwen, zooals de musea te Brussel en te Antwerpen, herinnerd.

In den zelfden trant behandeld is het hiertegenoverstaande gebouw der Oostenrijksch-Hongaarsche Bank. Eigenaardig genoeg heeft de ontwerper hier aan de kroonlijst de hoogte van een volle verdieping gegeven, en worden de rustieke benedengedeelten van de gevels door weinig logische reliëfs bekroond.

Het gebouw van de Postspaarbank is met terracotta's versierd. Hier is een poging gedaan, om in Hongaarschen stijl te werken, door allerlei motieven, deels aan de Gothiek, deels aan de kunstnijverheid ontleend, samen te smelten. Een zelfde streven vertoonen ook het Kunstnijverheidsmuseum en het Ministerie van Financiën, dat te Buda gebouwd werd in de onmiddelijke nabijheid van de Matthiaskerk, die uit de 13e, 14e en 15e eeuw afkomstig is.

Deze kerk, prachtig op de hoogte gelegen, is door de Turken als moskee gebruikt. Van haar slanken 15e eeuwschen toren riep de muezzin de geloovigen ten gebede. Toen de Turken verdwenen waren is het interrieur naar den smaak der 18e eeuw met stucwerk versierd. Dit stucwerk werd evenwel verwijderd bij de restauratie, die nog niet geheel is afgeloopen, daar de torenspits door steigers wordt omgeven.

De restauratie heeft nog op de orthodoxe manier plaats gevonden, die door het polychromeeren van het interieur, het vernieuwen der gevels en de leelijke moderne glasvensters het gebouw veel van zijn aantrekkelijkheid deed verliezen.

Van de ligging op den berg is op gelukkige wijze partij getrokken toen eenige jaren geleden de zoogenoemde Fischerbastei met de Matthiasstiege gemaakt zijn, vanwaar men prachtige gezichten op Pest heeft. Op de Fischerbastei staat het ruiterbeeld van den Heiligen Koning Stephan, een uitmuntende schepping van den beeldhouwer Alois Strobl, die het origineel opgevatte voetstuk met reliëfs heeft versierd, waarvoor hij personen uit den hedendaagsche tijd als modellen heeft gebruikt.

Het archaïsche karakter, dat bij Koning Stephan paste, is goed volgehouden. Hongarije heeft uitmuntende beeldhouwers tegenwoordig. Dit bewijst onder anderen het ruiterstandbeeld voor Graaf Julius Andrassy, door George Zala. Ook hier zijn reliëfs op het voetstuk aangebracht, doch deze konden niet archaïsch worden, daar zij het kronen van Frans Jozef als Koning van Hongarije en het Berlijnsche Congres moesten voorstellen. En nu is het verwonderlijk, hoe goed de meester er in slaagde, het moderne costuum op artistieke wijze te behandelen.

Toen wij den eersten Zondag na het Congres over het Gisela-plein gingen werd daar juist een witmarmeren gedenkteeken ter eere van den dichter Vörösmarty onthuld. Vervaardigers noemden zich de beeldhouwers Kallos en Telcs. Om het hooge voetstuk, waarop de dichter zit, zijn groepen van mannen, vrouwen en kinderen geplaatst, die ons uitmuntend opgevat en uitgevoerd leken.

Dit Gisela-plein is het beginpunt van den ondergrondschen electrischen spoorweg, die langs de Andrassy-straat naar het Stadtwäldchen gaat. Deze Andrassy-straat is misschien wel de drukste der stad. Aan haar begin, met het koor naar de Vaczistraat, verheft zich de nieuwe kathedraal, als een kruiskerk met een koepel, twee torens aan de westzijde en een altaarnis ten oosten. De stijl van het uitwendige is Palladiaansch.

Van binnen heeft de kerk door den koepel een grootsch aanzien, terwijl daar door marmer, verguldsel en schilderwerk een uiterst rijk effect werd verkregen.

In de buurt dezer kathedraal hebben in den laatsten tijd verzekerings-maatschappijen groote gebouwen laten zetten als reclame. Het doet het Nederlandsche hart goed, dat ook de maatschappij „Dordrecht" te Budapest zulk een pand deed bouwen. De ontwerpers hebben modernistische neigingen getoond. Het meest geslaagde dezer werken leek ons dat op het Frans Jozefsplein, recht tegenover de Kettingbrug, waar wel iets bereikt is.

De Andrassystraat dagteekent reeds van een kwart eeuw geleden, en dit is vooral te zien aan de behandeling der gevels, waar de historische stijlen, vooral de Italiaansche Renaissance, zijn toegepast. Dien bouwtrant vertoont ook de door Ybl ontworpen opera.

Het laatste deel der straat wordt door villa's ingenomen, waaronder er enkelen voorkomen, die onlangs in „Sezessionsstil" zijn gebouwd. Op deze villa's volgt een ruim plein, in het midden waarvan een monument, ter herinnering aan het duizendjarig bestaan van Hongarije werd geplaatst. Alleen de architectuur is gereed; het beeldhouwwerk moet nog worden aangebracht.

Links van dit monument verheft zich het nieuwe kunstmuseum, gebouwd door den architect Albert Schickedanz, die in den wedstrijd van 1899 den tweeden prijs behaalde, doch wiens ontwerp volgens het oordeel van den door de Hongaarsche regeering geraadpleegden Nederlandschen architect Weissman het meest doeltreffend was.

Het gebouw is een zeer monumentale klassieke schepping, met een laag voorgedeelte, waarboven de eigenlijke schilderijzalen uitkomen. Fraaie hallen dienen voor het tentoonstellen van gipsafgietsels, die in de rijke omgeving goed voldoen. Voor de schilderijen, waaronder de vermaarde Esterhazyverzameling zich bevindt, zijn zalen en kabinetten ingericht, die een voortreffelijk licht hebben.

Tegenover dit museum heeft Schickedanz een tiental jaren geleden een tentoonstellingslokaal gebouwd, dat eveneens een klassiek karakter heeft.

In het Stadtwäldchen staan eenige gebouwen, die in 1896 voor de Milleniums-tentoonstelling werden opgericht, en die de Oud-Hongaarsche architectuur in de herinnering moeten houden.

Budapest heeft evenals Weenen zijn Ring willen hebben, die aan de noordzijde bij het Margarethaeiland begint, en in een flauwe boog de oude stad Pest omspant. De aanleg is veel minder grootsch, dan te Weenen en ook de bebouwing is niet zoo monumentaal. Aan den Leopoldring trekt het Lustpieltheater de aandacht door zijn smaakvolle 18e eeuwsche vormen. De Elizabethring is de drukste; daar ziet men het groote gebouw van de verzekerings-maatschappij „New-York", hetwelk de eenigszins banale weelde vertoont, die een tiental jaren geleden algemeen gewild was. Aan het begin

van den Jozefsring staat het Volkstheater, een betrekkelijk eenvoudig gebouw.

De Jozefsring loopt niet tot de Donau door, doch eindigt bij de Ulloër-straat, die naar een tweeden Ring leidt, welke haar met de Vaczi-straat verbindt, en eenige gebouwen van belang te zien geeft. In de eerste plaats het Nationale Museum, een klassieke schepping uit het midden der 19e eeuw, fraai te midden van een lommerrijk park gelegen.

Toen het nieuwe Parlements-gebouw nog niet bestond kwamen de volksvertegenwoordigers in het gebouw ten noorden van het museum bijeen. Het is hier een der deftigste buurten van de stad. De Hongaarsche magnaten hebben er hunne paleizen, waaronder vooral die der graven Karolyi, Esterhazy Festetics uitmunten.

De Kerepeser-straat, die op den Museumring uitkomt, is de drukste winkelstraat der stad. Haar voortzetting naar de Donau is de Hatvani-straat, die op het Petöfi-plein eindigt. Hier staat een der weinige oude gebouwen van Pest, de stedelijke parochiekerk, wier koor uit de vijftiende eeuw dagteekent en die in het begin der achttiende eeuw een gevel met twee torens in Barokstijl kreeg.

Het Petöfi-plein is het begin van de Frans Jozefkade, waaraan de deftige logementen en koffiehuizen van Pest zich bevinden. De congressisten hebben hier menig gezellig uur doorgebracht en van het schoone gezicht op Buda genoten, vooral tegen den avond, als al de stoelen op het plein voor het Feestgebouw door de bevalligste bewoonsters der stad waren ingenomen en de pantoffelparade in vollen gang was.

Vijftien jaar geleden vertoonde het Koninklijk Paleis zich nog niet zoo grootsch als thans. Men zag toen van de Frans Jozef-kade slechts de bescheiden stichting van Maria Theresia, die weinig in overeenstemming was met de waardigheid van het Hongaarsche rijk. De koning, die volgens de grondwet daar ieder jaar zes maanden moest resideeren, kwam er slechts bij hooge noodzakelijkheid, daar de Hofburg te Weenen beter voor zijn hofhouding geschikt was.

De Hongaren besloten toen het paleis te doen vergrooten, met welk werk de architect Haussman belast werd, die aan de noordzijde een nieuwen vleugel, gelijk aan het paleis van Maria Theresia bouwde en als middendeel een koepel aanbracht. Daarenboven werd het gebouw ook naar de westzijde uitgebreid, wat, wegens het sterk hellen van het terrein, een enormen onderbouw noodzakelijk maakte. Dus verkreeg men een reeks van vertrekken, die, weelderig versierd en gemeubeld, gerust met de zalen van andere paleizen kunnen wedijveren. Op het terras vóór het paleis werd een fraai ruiterstandbeeld van Prins Eugenius van Savoye geplaatst en ook andere sculptuurwerken van waarde werden daar opgesteld.

Toch komt koning Frans Jozef niet graag in dit nieuwe paleis. Zijn Hongaarsche onderdanen leven met de Oostenrijkers voortdurend in onmin en zoo is het te begrijpen, dat de oude vorst hen met bijzonder genegen moet zijn.

Wij hebben nu de voornaamste bouwwerken van Budapest met een enkel woord vermeld. De stad geeft nu heel wat meer aan den architect te zien, dan een twintigtal jaren geleden, toen Henri Evers daar vertoefde en een geïllustreerde beschrijving van Budapest aan „de Opmerker" afstond.

Het is wel de moeite waard, dat opstel nog eens te herlezen, niet slechts om het verschil tusschen voorheen en thans op te merken, doch ook om te zien, hoe de waardeering van kunstwerken zich wijzigde.

Met een volgend opstel, waarin wij over Salzburg, München, Darmstadt en Wiesbaden, steden door ons op den terugtocht bezocht, het een en ander hopen mede te deelen, hopen wij de reeks onzer artikelen te besluiten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG SLACHTHUIZEN UITGESCHREVEN DOOR HET MINISTERIE VAN LANDBOUW, NIJVERHEID EN HANDEL.

PROGRAMMA *van eene prijsvraag voor het ontwerpen van goedkoope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichtingen.*

Artikel 1.

De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen.

Artikel 2.

De mededingers zijn gehouden om, binnen 4 maanden na afkondiging in de *Staatscourant*, vrachtvrij hunne ontwerpen en begrootingen in te zenden aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2e district, Nassau Odijckstraat no. 59, 's-Gravenhage.

Artikel 3.

De stukken, gesteld in de Nederlandsche taal en geschreven door eene andere hand dan die van den inzender, moeten gewaarmerkt zijn met eene motto en vergezeld gaan van een gesloten naambrief.

Artikel 4.

De mededingers zijn verplicht om voor bekroning in aanmerking te komen, plannen voor beide typen A en B (zonder en met kunstmatige koelinrichting) in te zenden.

Wordt hieraan of aan eenige andere bepaling van het programma niet voldaan, dan blijven de ingezonden stukken buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Artikel 5.

De begrootingen der plannen mogen, met inachtneming der hieronder aangegeven uitzonderingen, de aangegeven bouwsommen in geen geval overschrijden.

Tot aanbeveling zal het strekken, wanneer eene goede oplossing kan worden verkregen voor een lageren prijs, dan den als maximum vastgestelden.

Artikel 6.

De plannen moeten worden bewerkt volgens het Slachthallenstelsel en kunnen worden toegelicht met eene korte memorie.

Artikel 7.

Uitgeloofd worden de navolgende prijzen en premiën:

Voor type A (zonder kunstmatige koelinrichting) een prijs van f 250, een premie van f 100.

Voor type B (met kunstmatige koelinrichting) een prijs van f 750, een premie van f 300.

Artikel 8.

De bekroonde inzendingen blijven het eigendom van het Rijk.

Artikel 9.

De jury is bevoegd slechts één der plannen van eene inzending te bekronen.

Plannen van bijzondere verdienste, aan welke evenwel geen prijs of premie wordt toegekend, kunnen door den Minister op voordracht der jury worden aangekocht tegen een bedrag gelijk aan de premie voor dat type vastgesteld.

Artikel 10.

Type A (zonder kunstmatige koelinrichting). Bouwsom f 15.000.

De mededingers moeten inzenden:

a een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven;

b. lengtedoorsneden;

c. dwarsdoorsneden — en

d. eene gevelteekening.

Alles op schaal 1 : 100;

e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrichting, zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terreinophooging en zonder terreinafscheidingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met 3 slachtstanden voor groot vee en 2 banken voor klein vee;
2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;
3. eene slachthal voor varkens, met steekhok, broeikuip, ontharingstafel en ruimte voor 12 uitgeslachte varkens;
4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;
5. eene mestbergplaats met penshuis;
6. eene overdekte standplaats voor 12 stuks vee voor de verificatie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;
7. een dienstvertrek voor de administratie en eventueel te verrichten microscopisch onderzoek;
8. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;
9. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;
10. eene voldoende rioleering en afvoer van vuil — en
11. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis

Bij het ontwerpen van het plan moet worden rekening gehouden met de omstandigheid dat aangenomen wordt, dat geen plaatselijke rioleering bestaat en ook geene drinkwaterleiding.

Type B. (met kunstmatige koelinrichting). Bouwsom f 70.000.

De mededingers moeten inzenden:

a. een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven;

b. lengtedoorsdeden;

c. dwarsdoorsneden, en

d. eene gevelteekening.

Alles op schaal 1 : 100,

e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrichting zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terreinophooging en zonder terreinafscheidingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met 4 standen en 2 banken voor klein vee;
2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;
3. eene slachthal voor varkens met steekhok, broeikuip, ontharingstafel en ruimte voor 24 uitgeslachte varkens;
4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;
5. eene mestbergplaats met penshuis;
6. eene overdekte standplaats voor 12 stuks vee voor de verificatie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;
7. een afzonderlijk dienstgebouw, bevattende een kantoor, een keurlokaal en eene dienstwoning (machinist);
8. eene inrichting tot het vernietigen van vleesch;
9. een koelhuis ter grootte van pl.m. 60 M².;
10. een voorkoelhuis ter grootte van pl.m. 30 M².;
11. eene machinekamer met toebehooren;
12. een sterilisator;
13. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;
14. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;
15. eene voldoende rioleering en afvoer van vuil, en
16. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis.

Bij de uitwerking van het plan mag worden aangenomen het bestaan van eene plaatselijke rioleering, eene drinkwaterleiding en eene gasfabriek.

Artikel 11.

De begrooting zal moeten bevatten eene gedetailleerde opgave der kosten, waaruit duidelijk moet kunnen blijken, dat voor het te noemen bedrag het ontwerp zal kunnen worden uitgevoerd.

Aangenomen wordt, dat op staal kan worden gebouwd en dat de muren 1 M. onder terrein worden aangelegd.

Ter verkrijging van eenheid in prijzen wordt bepaald, dat de uurloonen der ambachtslieden op 20 cent en die der opperlieden op 15 cent worden gesteld.

Artikel 12.

De ontwerpen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit:

D E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2de district te 's-Gravenhage, voorzitter;

J. J. F. Dhont, directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam;

F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken te Utrecht;

dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst bij de Directie van den Landbouw, te 's-Gravenhage;

J. N. van Ruyven, directeur der gemeentewerken te Dordrecht, secretaris.

Artikel 13.

Inlichtingen zullen op schriftelijke aanvrage gegeven worden door den secretaris der jury.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 24. Uit Weenen. met afbeeldingen.
De Rijksacademie van Beeldende kunsten te Amsterdam.
„Die Haghe".
Een bouwmeester over zijn kunst aan het woord, door A. W. Weissman.

Architectura No. 24. Bouwkunst. Opvoeding van het kind.
Technisch Gedeelte. Een reusachtig kleigebied. — Over de uitgestrektheid van de Spoorwegen der aarde. — Tinpest. — Schriftelijke vragen, gedaan op het examen voor opzichter van den Rijks-Waterstaat. —

De Bouwwereld No. 25. Het VIIIe Internationale Architekten Congres te Weenen (vervolg).
De „Banque de Reports, Fonds publics et Dépots" te Antwerpen, Architect Emile Thielens, met afbeeldingen op losse plaat.
Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie, door Prof. J. A. van der Kloes, (slot).

De Ingenieur No. 24. Agenda van de Instituuts vergadering op 20 Juni 1908.
Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door J. K. E. Triebart c. i. met afbeeldingen.
Golfslijtage van rails, door W. H. Martin.
Het XIde Internationaal scheepvaart congres te St Petersburg.
Ingezenden stukken. Opmerkingen over electrisch bewogen bascule bruggen, door V. J. P. de Ploeg van Kuffeler c. i, — Technisch Middelbaar Onderwijs, door Cor H. Janszen. — Idem, door de Hollandsche Studentenclub Neerlandia te Mittweide.
Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 24 Bestuursberichten, — Uit de Afdeelingen. — Onze aanstaande Reglementswijziging. — De Schepenwet. — Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg). — Electrische verlichting van spoortreinen (vervolg).
De Aannemer No. 24. Artikel 1638 X B. w. (Arbeidscontract).
Uit eigen kring. Het M. C. Roestfonds. Slecht bezoek. Het Congres te Parijs.
Bestekwijziging.
Afdeelingsverslagen. Groningen. — Vlissingen, jaarverslag.

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 50. Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie, (slot) overgedrukt uit „de Bouwwereld". — Centrale Raad van Beroep.

Deutsche Bauhütte No. 24. Grossstad-Baufragen, door Wilfried Baumgarten.
Zum Krematorium-Entwurf, door Rud. Vogel bij een ontwerp van Prof. K. Staatsmann te Straatsburg.
Zwei herrschaftliche Landhausbauten, door Gerh. Heyden bij ontwerpen van Wilh. von Tettau
Ein Kleinbauernhof door M. Heeren bij een ontwerp van H. Krost te Bensheim.

De Toekomst van Cement-IJzeren Putten en Platen, op Waterbouwkundig Gebied door L. A. Sanders, Ingenieur der Amsterdamsche Fabriek van Cement-IJzerwerken „Wittenburg". Verleden jaar verscheen van denzelfden schrijver een „Bijdrage tot de oplossing van het Zuiderzeevraagstuk", waarvan wij in ons nummer van 7 December jl. een uitvoerig uittreksel gaven. Onze lezers zullen zich herinneren, dat daarin de constructie van den afsluitdijk met gebruikmaking van cement-ijzeren putten en platen werd aanbevolen, als economisch en uitvoerbaar, op grond van reeds op andere plaatsen daarmede opgedane ervaringen.
In het thans verschenen boekje, ontstaan uit een voordracht, gehouden in het Civiel en Bouwkundig Gezelschap „Practische Studie" te Delft, heeft nu de heer Sanders van die ervaringen en van de wijze van uitvoering dezer constructie een door talrijke duidelijke afbeeldingen toegelicht overzicht gegeven, geen doorwrochte studie van het onderwerp, zooals de schrijver bescheidenlijk opmerkt, maar een vluchtige schets, een schets evenwel, die zoovele belangrijke mededeelingen en wenken voor de toekomst bevat, dat het boekje een aanwinst is voor onze waterbouwkundige litteratuur mag genoemd worden.

Wie nog geen denkbeeld heeft van de groote beteekenis van de gewapend beton-constructies voor waterbouwkundige werken, kan hieruit althans van een systeem een duidelijk overzicht verkrijgen. Het eerst door den heer Sanders aan de steiger in de visschershaven te IJmuiden toegepast toont de schrijver ons, hoe het systeem van putten en platen ook gebezigd kan worden voor kademuren, golfbrekers, dammen, meerdijken, sluizen, dokken, pieren, stuwdammen, landhoofden, enz. Ongetwijfeld zal de arbeid van den heer Sanders, nevens dien van de ingenieurs der gemeente Rotterdam en van den ingenieur de Muralt in Zeeland, bijdragen tot de ontwikkeling der Nederlandsche waterbouwkunde in moderne richting.
Aan de uitgeversfirma de Wed. J. Ahrend & Zoon komt voorzeker een woord van lof toe voor de goede zorgen aan de uitgave besteed.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Breda. Voor de rechtbank alhier stond dezer dagen een timmerman uit Bergen-op-Zoom terecht, die voor eigen rekening een huis gebouwd had, aan de zijde van de belending met een halfsteensmuur opgetrokken tot een hoogte van 9 M., gemetseld (?) met specie van één deel kalk en drie deelen zand; terwijl voor- en achtermuur niet behoorlijk waren ingetand in de muren van een belendend perceel en het niet zeker is of sommige kozijnakers waren aangebracht; ook was men met metselen doorgegaan bij hevige vorst.
Het muurtje is ingestort, waarbij een metselaar is omgekomen.
Bij het verhoor bleek, dat de opzichter der gemeentewerken te Bergen-op-Zoom het plan van den bouw had goedgekeurd, maar gedurende het werk niet was komen kijken. Hij noemde het plan van het huis niet gevaarlijk; wel zou het dit zijn, als hij wist dat het halfsteensmuurtje niet verbonden zou worden aan den bestaanden muur. Intusschen bleek van zulk een verbinding op de teekening niet, hetgeen de opzichter erkende. Een broer van den opzichter had hem gedurende een ziekte vervangen; maar ook deze had geen opzicht gehouden. Trouwens hij kende het plan niet. Hij erkende dat het toezicht treurig was geweest.
Tegen beklaagde, die verklaarde van metselen geen verstand te hebben, eischte het O. M., wegens overtreding van de bouwverordening een maand hechtenis.

Haarlem. De gemeenteraad van Wijk-aan-Zee-en-Duin heeft als plaats van het nieuw te bouwen raadhuis aangewezen een terrein aan den Zeeweg, alwaar 1300 M² grond zijn aangekocht voor f 2 per M².
Voor den bouw is uitgetrokken een bedrag f 13,800.

Haarlem, Burg. en Weth. van Alkmaar hebben bij den gemeenteraad een voorstel ingediend tot het maken van twee nieuwe bruggen;
1o. een nieuwe rijbrug van gewapend beton ter plaatse waar thans de zoogenaamde Kneppelbrug ligt, tegen over de Emmastraat; — 2o het maken van eene nieuwe Heiloër brug, eveneens van gewapend beton.
De kosten van het eerstgenoemd werk worden geraamd op f 15,500; — die van het tweede op f 18,500; beide overeenkomstig de plannen van den directeur der Gemeentewerken.

Amsterdam. De kerkeraad der Portugeesch-Israëlietische Gemeente heeft besloten, op advies van drie deskundigen, de Synagoge dier Gemeente, een der Amsterdamsche bezienswaardigheden, te doen restaureeren.
De reparatiën zijn aldus verdeeld: 1o. het voegen der gevels; 2o. het vernieuwen van de vloeren; 3o. de vernieuwing van de kerkbanken. De kosten worden geraamd f 23,000.
Daar de oude kerkbanken historische waarde hebben, zal de bouwcommissie der Port.-Isr. Gemeente overwegen wat haar ten dien aanzien te doen staat.

Personalia.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering op het te Parijs in 1908 te houden „Congrès international de l'Industrie du Bâtiment et des Travaux Publics" de heer J. L. Cluysenaer te 's-Gravenhage, voorzitter van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Bij Kon besluit is het tijdvak, waarvoor de heer R. C. H. Schüngel b. i. te 's-Hertogenbosch, tijdelijk benoemd werd tot inspecteur van de volksgezondheid, verlengd tot en met 15 December 1908, met dien verstande, dat hij geacht zal worden als zoodanig eervol te zijn ontslagen met ingang van den dag waarop de inspecteur van de volksgezondheid A. C. Bleys, tot wiens vervanging zijne benoeming strekt, zijn dienst zal hervatten.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig Teekenaar op een Fabrieksкantoor, kennis van Photografie en scheikunde aanbeveling. Br. lett. P. B. 168, *N. v. d. D.* (1)

Aspirant-Opzichter op Ingenieurs-bureau te Rotterdam, voor het installeeren van ketelhuizen en stoomin richtingen. Br. onder letters S. A L. Algemeen Adv.-Bureau Nijgh. en van Ditmar, Rotterdam. (1)

Opzichter voor Stoomhoutzagerij en Schaverij aan den Houthandel voorheen G. Alberts Lzn. en Co. te Middelburg. (1)

Aank. Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Salaris f 50.— p. m. direct voor 2 of 3 maanden. Br. motto „Opzichter". a/h Advert.-Bureau Koningsplein 7 Amsterdam. (1)

Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Groningen zie adv. in dit no. (1)

Civiel-ingenieur vertrouwd met gewapend-beton-constructies.
Adres: Kon. Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen van Waning & Co., Nassauhaven O.Z. 53. Rotterdam. (1)

R. C. Opzichter voor 4 maanden, bij 2 Woonhuizen. Salaris f 75 per maand. Onderdom 25 tot 40 jaar, brieven bij den Architect H.P. Van Den Aardweg, Purmerend. (1)

— Opzichter Waterstaat. Indië. — Ter beschikking van den Gouveneur-Generaal van Ned.-Indië kunnen worden gesteld, om benoemd te worden bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, vier personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn.
Aanmeldingen voor 15 Juli, bij gezegeld adres, bij het Dep. van Koloniën.

Bezoldiging f 150 's maands met 6 drie-jaarlijksche verhoogingen van f 25 's maands.
Voor opzichters die in het bezit zijn van het diploma van architect bedragen de laatste twee verhoogingen in plaats van f 25 's maands f 50 's maands.
De opzichters voeren den titel van opzichter 3e, 2e of 1e klasse bij eene bezoldiging van resp. f 150 en f 175, f 200 en f 225, f 250 en hooger.
Voor verdere bijzonderheden zie *St.-Ct.* No. 131. (2).

— Adjunct-ijker. — Op 6 Juli a. s. en volgende dagen zal te Delft het voorgeschreven vergelijkend examen worden afgenomen aan hen, die voor de betrekking van adjunct ijker der maten en gewichten in aanmerking wenschen te komen. Aanvangsjaarwedde f 1000.
Aanmelding daartoe vóór 19 Juni a. s. bij gezegeld verzoekschrift bij den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, onder opgaaf van woonplaats, onder overlegging van geboorte-akte en van eene verklaring van een geneesheer, waaruit blijkt, dat de candidaat een gezond lichaamsgestel bezit en vrij is van voor de uitoefening der betrekking hinderlijke gebreken.
Vereischte leeftijd 18 jaar.
Voor de examen-eischen enz. zie *St.-Ct.* No. 134. (2).

Opzichter-Teekenaar bij den bouw van een ijzeren ophaalbrug, voor 3 maanden.
Afschriften van getuigschriften, te zenden aan ADR. KOK Wzn. Fabriek-Landmeter van het Groot Waterschap van Woerden. (2).

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk. Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
8 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 40—f 120	„
5 Waterb.. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
3 Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j., f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 22 Juni.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het maken van een walmuur langs de Nieuwe Vaart; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inl. bij den ingenieur van „Onderhoud" ten Gemeentehuize, kamer No. 134, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Haarlem, ten 12 ure, door Dijkgraaf en Heemraden van den Haarlemmermeerpolder ter secretarie: het bouwen van een brugwachterswoning met schuur nabij Vijfhuizen; inlichtingen bij den ingenieur te Haarlem en bij den opzichter J. de Baat Pz.; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie des polders en bij den opzichter.

Oosterleek, ten 10 ure, door den heer C. Haringhuizen te Wijdenes in de herberg van P. Ruiter: het amoveeren van een gebouw en het opbouwen van een boerderij met annexe; bestekken en teek. verkrijgb. bij K. en R. Swagerman, bouwkundigen te Bovenkarspel.

DINSDAG 23 Juni.

Heeze, door de firma J. C. Caron te Eindhoven in het hotel van Dijk: het bouwen eener stroohulzenfabriek; bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. L J. P. Kooken.

Zwolle, ten 2 ure, door de arch. H. J. Voogden, ten huize van de firma J. Logtenberg, Diezerstraat no. 66: het bouwen van een heerenhuis met stal en koetshuis aan de Westerlaan; bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect, Gasthuisplein.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat, aan het gebouw Nieuwe Uitleg no. 13: Het verbouwen van het hoofdgebouw en het bouwen van eene dubbele dienstwoning op het terrein van het Meteorologisch Instituut te de Bildt, begr. f 27500; bestek ter lezing aan het adres voornoemd, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Gravenhage, aan het prov. best. van Utrecht, aan het Met. Instituut te de Bildt en te bekomen bij Gebr. van Cleef,

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

te 's-Gravenhage; aanw. 16 Juni 11 ure.

Dordrecht ten 2 ure. Door het Gem.-bestuur: Het bouwen van een hoogere burgerschool met 3 jarigen cursus. Best. en teek. ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken en aldaar verkrijgb. inl. iederen werkdag van 9—12 ure. Aanw. 17 Juni 2 uur.

Rotterdam ten 1 ure Dijkgr. en Heemraden van Schieland in het Gemeenlandshuis: Het vernieuwen van de Holvoeterbrug over de Rotte onder Zevenhuizen; het bestek ter lezing te Rotterdam, in het Gemeenelandshuis voornoemd, en te verkrijgen bij de Wed. P. van Waesberge & Zoon, Houttuin no. 73. Aanw. 19 Juni 11 uur.

WOENSDAG 24 Juni.

Brussel ten 11 ure. Door de Nationale Mij. van Buurtspoorwegen in haar lokaal Wetenschapstraat no 14: het leggen van den buurtspoorweg Maaseyck-Molen bersel (grens), raming fr. 1136,3,50, bergtocht 11.000 fr.: bilj. te zenden naar den heer algem. bestuurder.

Kloosterburen ten 5 ure. Door het gemeentebestuur: het afbreken en weder opbouwen ven de openbare school bestek en teek. ter inzage ten gemeente

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	ƒ 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

huize en verkrijgbaar bij den archit. R. Zeeff te Eenrum aanw. 3 ure aan de school.

Osch ten 10 ure. De vergrooting en verandering van het St. Nicolaasgesticht. Bestek en teekening te bekomen bij den Architect C. F. v. Hoof te Tilburg. Biljetten in te leveren vóór 24 Juni.

DONDERDAG 25 Juni.

Haarlem ten 11 ure. Door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een woning voor den rijksarbeider bij de Pettemer zeewering te Petten, begr. f 3300; het best. ter lezing aan min. voorn., aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem. den ingen. Rooseboom te Alkmaar en den opz. Bos te Petten.

Krommenie ten 2 ure. Door het gemeentebestuur; het maken van een schoolgebouw met zeven lokalen en het herstellen en leveren van schoolmeubelen in 2 pere. Bestek en teek. ter Secretarie verkrijgbaar

Inlichtingen verstrekt de Gemeente architect. aanwijzing 22 Juni a.s. 2 uur.

Rijssen. Door de archit. Herm. Kroes te Amersfoort, in het hotel de Kroon: het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning aan den weg naar Enter teek. en bestek ter inzage in genoemd hotel en verkrijgbaar bij den arch.

Zuidbroek ten 5 ure. Door de archit. K. H. Holthuis te Groningen in het café van B. Buining: het verbouwen van een hotel-café-restaurant, en het bouwen van een bovenzaal; bestek en teek. ter inzage in genoemd café en aldaar verkrijgbaar; aanw. 22 Juni 11 ure.

VRIJDAG 26 Juni.

Dordrecht ten 11 ure. Door de directeur der Vereeniging tot Landverbetering, Voorstraat no. 203: Het bouwen eener open houten graanschuur op steenen voet in den Noord Bank Polder gemeente Rozenburg. Bestek en teek. verkrijgb. bij den Architect J. Th. Beljers te Puttershoek.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 30sten Juni 1908,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1146.

Het bouwen van eene dubbele wachterswoning met bijkomende werken aan het Rietveldsche pad, bij Alphen op den spoorweg LEIDEN-WOERDEN.

Begrooting f 9660.—

De besteding geschiedt volgens § 54 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juni 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23sten Juni 1908 ten 10.15 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 15den Juni 1908.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

Proefstation voor Bouwmaterialen.
KONING & BIENFAIT,
Dacostakade 104, Amsterdam.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 27 JUNI 1908 No. 26.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Duitsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie."

van 9 Januari 1907, in werking getreden 1 Juli 1907.

(Slot.)

§ 40.

Wie in strijd met de 2de alinea van § 19 nalaat, de gebruikte bron aan te geven, wordt gestraft met een geldboete tot honderdvijftig Mark.

§ 41.

De strafvervolging in de gevallen van de §§ 32, 33, 40 wordt slechts op verzoek ingesteld. Intrekking van dit verzoek is geoorloofd.

§ 42.

De vernietiging der exemplaren en inrichtingen kan op den weg van burgerlijke rechtsvordering of van strafvordering vervolgd worden.

§ 43.

Tot de vernietiging van exemplaren en inrichtingen kan ook bij een strafvordering slechts op bijzonder verzoek van den benadeelde uitspraak worden gedaan. Intrekking van dit verzoek is, zoolang de vernietiging niet heeft plaats gehad, geoorloofd.

De benadeelde kan tot de vernietiging van exemplaren of inrichtingen zelfstandig een vervolging instellen. In dit geval vinden de §§ 477 tot 479 van het Wetboek van strafvordering toepassing met dien verstande, dat de benadeelde als privaataanklager kan optreden.

§ 44.

De §§ 42, 43 vinden op de vervolging van het in § 38 aangeduide recht overeenkomstige toepassing.

§ 45.

Het in § 39 bedoelde verzoek is, ingeval reeds een op de vernietiging gerichte handeling aanhangig is, bij deze handeling te stellen. Is nog geen geding aanhangig, zoo kan het verzoek slechts langs den weg van het burgerlijk proces bij die

rechtbank worden aangebracht, die bevoegd is het verzoek tot vernietiging der exemplaren te behandelen.

Aan den eigenaar kan bij een voorloopigen maatregel worden toegestaan, de vernietiging door het stellen van zekerheid te voorkomen en de exemplaren in den handel te brengen; moet deze regeling langs den weg van het burgerlijk proces worden getroffen, zoo vinden de voorschriften over de voorloopige beschikkingen van het Wetboek van Burgerl. Rechtsvordering toepassing.

Wordt aan den eigenaar niet de bevoegdheid toegekend, de vernietiging door betaling eener vergoeding aan den benadeelde te voorkomen en de exemplaren in den handel te brengen, zoo moet hij, voorzoover op grond der voorloopige regeling exemplaren door hem verspreid zijn, den benadeelde eene vergoeding geven. Het bedrag der vergoeding wordt door de rechtbank in billijkheid bepaald.

Geen der hier voorafgaande wetsbepalingen is voor den architect van bijzonder belang. De meesten hebben betrekking op vernietiging van exemplaren van wederrechtelijk vermenigvuldigde werken en, zooals wij reeds hebben opgemerkt, bij § 37 zijn de bouwwerken en daarmede de architecten, wat dit punt betreft uitgesloten.

Wij zullen ons daarom niet in beschouwingen over deze vernietigingsbepalingen verdiepen, ofschoon zij voorzeker voor andere kunstenaars dan de architecten b.v. voor kunstnijverheidsbeoefenaars, gebruikskunstenaars, schilders, teekenaars, enz. van groot belang geacht kunnen worden. Bovendien behooren deze bepalingen tot die, welke in de practijk den rechter heel wat moeite kunnen bezorgen.

De vernietiging is een krasse maatregel en al is ook in sommige gevallen afkoop door het betalen eener schadevergoeding toegestaan en al heeft ook de wetgever getracht de verschillende gevallen, die zich kunnen voordoen, te voorzien, toch zal de rechter nog wel eens met zijn beslissing verlegen zitten en ook op dit punt op het advies van deskundigen moeten afgaan. Daarover handelt het volgend artikel.

§ 46.

Voor de gezamenlijke bondsstaten zullen Kamers van deskundigen bestaan, die verplicht zijn, op aanvrage van de rechtbanken en van het openbaar ministerie (Staatsanwaltschaft) rapporten over de tot hen gerichte vragen uit te brengen.

De Kamers van deskundigen zijn bevoegd, op verzoek van belanghebbenden over eischen tot schadevergoeding, over vernietiging van exemplaren of inrichtingen, zoomede over de toekenning van het in § 38 bedoelde recht als scheidsrechters te onderhandelen en te beslissen.

De Rijkskanselier stelt de bepalingen vast over de samenstelling en wijze van werken van werken van de Kamers van deskundigen.

De afzonderlijke leden van de Kamers van deskundige zullen niet zonder hare toestemming en niet zonder goedkeuring van den Voorzitter voor de rechtbanken als deskudigen optreden.

De in de 3de alinea bedoelde bepalingen komen in hoofdzaak neder op het volgende:

In elken bondsstaat zal voorloopig niet meer dan een Kamer van deskundigen bestaan, en elk dezer colleges zal samengesteld zijn uit minstens zeven leden en het gevorderd aantal plaatsvervangende leden.

De leden en plaatsvervangende leden worden door het Centraal landsbestuur (Landes-Zentralbehörde) benoemd. Dit benoemt ook den Voorzitter en diens plaatsvervanger uit de leden, die allen beëdigd worden.

De Kamers zijn alleen verplicht rapport uit te brengen, wanneer in de opdracht de te beantwoorden vragen categorisch gesteld zijn en alle akten en verdere bescheiden, daarop betrekking hebbende, haar zijn toegezonden.

De Voorzitter benoemt in elke zaak naar goedvinden een of twee rapporteurs, die hem een schriftelijke relaas der zaak voorleggen, de beslissing over het rapport wordt genomen na mondelinge beraadslaging in een vergadering der Kamer, waaraan met inbegrip van den Voorzitter minstens vijf en hoogstens zeven deskundigen deelnemen.

De Voorzitter beslist in elk bijzonder geval, welke deskundigen aan de beraadslaging en beslissing deelnemen, voor zoover omtrent dit punt door het centraal landsbestuur geen algemeene voorschriften zijn vastgesteld.

De Kamer is bevoegd voor hare bemoeiïngen in elke zaak een bedrag van dertig tot driehonderd Mark in rekening te brengen, dat haar betaald moet worden door haren lastgever onmiddellijk nadat zij zich van hare taak heeft gekweten.

Ook wanneer de Kamer als scheidsgerecht optreedt zijn de bovenstaande bepalingen wat betreft hare wijze van werken van kracht.

In verband met de „Musterschutzgesetz" bestaan in Duitschland ook nog z.g. „gewerblichen Sachverständigenvereine", die nagenoeg geheel op dezelfde leest geschoeid zijn, als de hier omschreven Kamers.

Men drijft nogal eens den spot met de wijze waarop in Duitschland alles „gemaszregelt" is en in de practijk voldoen al die „Gesetze", „Ordnungen" en „Verfassungen" niet steeds in alle opzichten aan hetgeen men er van verwachten zou. Wij zijn hier te lande met onze wetten en verordeningen ook niet altijd gelukkig en de ervaring, met sommige opgedaan, schijnt niet vreemd te zijn aan een soort van vrees, om met een regeling van kunstaangelegenheden bij onze volksvertegenwoordiging aan te komen. Wie daarover denkt zal wel doen, de nieuwe Duitsche kunstbeschermingswet vooral in hare werking te bestudeeren. Wanneer dan zulk een wet eenmaal bij ons ernstig ter sprake komt, zal men zich kunnen spiegelen aan de ervaringen elders opgedaan.

De wet artikelsgewijze op den voet volgend, hebben wij thans met de paragraaf, die de Kamers van deskundigen regelt, het belangrijkste van den inhoud afgehandeld. Er blijven echter nog een viertal artikelen van de Vierde Afdeeling en eindelijk een vijftal slotbepalingen over, die wij hier nog laten volgen.

§ 47.

De aanspraak op schadevergoeding en de strafvervolging wegens wederrechtelijke vermenigvuldiging verjaren in drie jaren.

De verjaring begint met den dag, waarop de vermenigvuldiging voltooid is. Is de vermenigvuldging met het doel van verspreiding geschied, zoo begint de verjaring eerst met den dag, waarop een verspreiding heeft plaats gevonden.

§ 48

De aanspraak op schadevergoeding en de strafvervolging wegens wederrechtelijke verspreiding of vertooning van een werk, zoomede de strafvervolging wegens wederrechtelijke verspreiding of tentoonstelling van een portret verjaren in drie jaren.

De verjaring begint met den dag, waarop de wederrechtelijke handeling het laatst heeft plaats gevonden.

§ 49.

De verjaring der volgens § 40 strafbare handeling begint met den dag, waarop de eerste verspreiding heeft plaats gevonden.

§ 50.

De eisch tot vernietiging der exemplarem en der inrichtingen is zoolang ontvankelijk, als zulke exemplaren of inrichtingen voorhanden zijn.

Deze laatste paragraaf geeft nog tot een kleine opmerking aanleiding; hoe eenvoudig en duidelijk zij ook schijnt. Wordt hier bedoeld in den handel voorhanden of eenvoudig aanwezig in het bezit van derden, onverschillig wie?

In 't laatste geval kan men zich denken, dat de eisch ten eeuwigen dage rechtsgeldigheid zou kunnen behouden, doch ook ten eeuwigen dage zonder eenig effect zou moeten blijven.

Het geval, dat eenig wederrechtelijk vermenigvuldigd werk in korten tijd uitverkocht is, gelijk men dit ziet, bijvoorbeeld, met verboden boeken, is ook hier zeer goed denkbaar; de onmacht van de wet en het denkbeeldige der bescherming zouden in zulk een geval voorzeker aan het licht komen.

Met deze paragraaf besluit de Vierde Afdeeling; de nu volgende artikelen vormen de Vijfde Afdeeling en zijn aangeduid als „Slotbepalingen".

§ 51.

Bescherming van het auteursrecht genieten de ingezetenen des Rijks voor alle werken, onverschillig of deze verschenen zijn of niet.

Wie geen ingezetene des Rijks is, geniet de bescherming voor elk zijner werken, dat in het land verschijnt, voor zoover hij het niet reeds vroeger in het buitenland heeft doen verschijnen.

§ 52.

In burgerlijke rechtsgedingen, waarin een eisch op grond der voorschriften van deze wet aanhangig gemaakt is, wordt de behandeling en beslissing in laatste instantie in den zin van § 8 der invoeringswet voor de wet op de rechterlijke organisatie aan het „Reichsgericht" toegewezen.

§ 53.

De uitsluitende bevoegdheden van den auteur van een werk, dat tijdens de inwerking treding dezer wet beschermd is, worden naar de voorschriften dezer wet bepaald. Op een werk der photographie, dat bij de inwerkingtreding der wet nog niet verschenen was, vinden hare voorschriften ook dan toepassing, wanneer de tot heden geldige beschermingstermijn afgeloopen is.

Wie in zijn bedrijf voor het inwerkingtreden der wet opgeoorloofde wijze een werk tot aanduiding, versiering of aankondiging van waren gebezigd heeft, mag het werk ook verder tot dit doel bezigen.

Is een verschenen werk reeds voor het in werking treden der wet met bedrijfsdoeleinden door middel van mechanische of optische toestellen vertoond geworden, zoo geniet het de bescherming tegen ongeoorloofde vertooning niet.

§ 54.

Voor zoover een vermenigvuldiging, die na het inwerking treden dezer wet ongeoorloofd is, tot dusver geoorloofd was mogen de voorhanden inrichtingen, als vormen, platen, steenen nog tot na afloop van drie jaren gebruikt worden. Inrichtingen, waarvan de vervaardiging begonnen was, mogen voltooid en tot hetzelfdetijdstip gebruikt worden. De verspreiding der in verband met deze voorschriften vervaardigde alsook der reeds voor het inwerking treden der wet voltooide exemplaren is toegelaten.

§ 55.

De wet treedt met den 1 Juli van het jaar 1907 in werking.

Op denzelfden dag treden buiten werking de § § 1 tot 16, 20, 21 van de Wet, regelende het auteursrecht van Werken der Beeldende kunsten, van 9 Januari 1876, alsmede de Wet regelende de bescherming van Photographieën tegen onbevoegden namaak, van 10 Januari 1876.

Wij zijn hiermede gekomen aan het slot onzer beschouwingen, die om der wille van de volledigheid van het overzicht, die ons met het oog op de belangrijkheid van het onderwerp gewenscht scheen, uitvoeriger geworden zijn, dan oorspronkelijk in ons voornemen lag.

Van verschillende zijden ontvingen wij blijken, dat men er met belangstelling kennis van heeft genomen en wij meenen dus eenigen grond te hebben, om aan te nemen, dat het geen onnut werk was, dat wij er mede verrichten, maar dat ons over-

zicht iets zou kunnen bijdragen, om het al of niet tot-stand-komen van een regeling van het artistiek auteursrecht in ons land te bevorderen.

Het al of niet tot-stand-komen zeggen wij, be doelende daarmede te doen uitkomen, dat wij de al of niet wenschelijkheid der regeling, die bij ons nog niet uitgemaakt is, voor het oogenblik buiten beschouwing willen laten.

Resumeerende willen wij alleen nog opmerken, dat wij uit de Duitsche wet den algemeenen indruk hebben gekregen, dat hare samenstellers zich niet genoeg hebben kunnen losmaken van het denkbeeld, dat de „Literargesetz", de wet op de bescherming van het letterkundig auteursrecht, hier als uitgangspunt en als voorbeeld moest dienen en ten slotte willen wij herhalen, dat bij ons meer en meer de overtuiging veld heeft gewonnen, dat men de photographie en de z. g. graphische kunsten niet 'over een kam had moeten scheren met bouwkunst, gebruikskunst, beeldhouwkunst en schilderkunst.

Verbeteringen. Op bladz. 162 in en onder § 5 is de uitdrukking „in staatsrechtelijken zin" gebezigd, waar beter zou staan: „in publiekrechtelijken zin".

Bij § 37 op bladz. 195 valt op te merken, dat de eerste zestien regels in den oorsprookelijken tekst de eerste alinea vormen, de zeven dan volgende de tweede, en de daaropvolgende zeven de derde alinea.

De lezer dient dit te weten, om de eerste aanteekening bij deze paragraaf te kunnen begrijpen.

De Haagsche Raadhuisplannen. (*Slot*).*)

Spoediger dan wij konden verwachten, is er op de vraag, die wij stelden aan het eind onzer beschouwing op bladz. 157 een antwoord gekomen. Althans wat de gevelarchitectuur betreft, heeft de Haagsche architect Frowein reeds zijn denkbeelden ten papiere gebracht. Zijn ontwerp geeft iets heel anders te zien dan de gemeentelijke plannen en wij zouden ons kunnen voorstellen, dat een ander bouwmeester, wanneer hij het vraagstuk in studie nam, weder met geheel afwijkende denkbeelden te voorschijn kwam, die op hun beurt de overweging waard waren. In Duitschland zou men er dan ook niet lang over denken, om het vraagstuk tot onderwerp van een „Ideen-Wettbewerb" te maken. Welken loop de zaak hier hebben zal, daarvan is niets te zeggen en het komt ons niet raadzaam voor ons in gissingen daaromtrent te verdiepen. Wil men goede oplossingen voor dergelijke vraagstukken krijgen, dan moet men den architecten de meest volledige gegevens verschaffen, en hen zoo min mogelijk aan banden leggen. In den regel doet men hier te lande juist andersom, beklaagt zich later over de slechte resultaten van een prijsvraag en het prijsvragenstelsel in 't algemeen krijgt de schuld. Wars van een prijsvraag heeft men thans een Commissie benoemd, maar een Commissie kan ook niets uitrichten, wanneer men haar van meet af aan de grenzen voorschrijft en de lijnen, waarbinnen en waarlangs zij zich te bewegen heeft.

Terugkeerende tot het vraagstuk der uitbreiding van het Haagsche Raadhuis, met behoud van de historische plek, waarop het thans staat, rest ons nog eenige oogenblikken onze aandacht te schenken aan deze plek en hare naaste omgeving. Historisch is zij in verschillende beteekenissen; als centrum van de oude stadskern komt het contrast met het verleden en heden hier vooral sterk uit in het feit, dat ruimten, die vroeger tot de pleinen gerekend en als marktpleinen gebruikt werden, thans zelfs voor het gewoon verkeer geheel onvoldoende blijken en tot allerlei moeilijkheden aanleiding geven, maar tevens is het deze plek en hare onmiddellijke omgeving, waar in den nieuweren tijd, ten gevolge van verklaarbare en onverklaarbare kortzichtigheid, in het kleinste bestek de meeste flaters zijn begaan.

Wij zouden nog tal van plekken op de kaart van het hedendaagsch 's-Gravenhage kunnen aanwijzen, waar leelijke en in afzienbaren tijd onherstelbare fouten gemaakt zijn, zelfs in de nieuwere wijken, waar men aan alle zijden ruimte had. De man, die thans bezig is, zich te kwijten van den zwaren taak, om voor 't vorstelijk 's-Gravenhage een fatsoenlijk uitbreidingsplan te ontwerpen, zal die plekken wel opgemerkt hebben.

Wat evenwel de oude stad betreft is de omgeving van het raadhuis wel een der moeilijkste om te verbeteren; met behulp van het schetskaartje, hierbij afgedrukt zal dit iedereen, die eenigszins met het verkeer in de Residentie bekend is, duidelijk zijn.

De verbetering van de verkeerswegen in de omgeving vormt een integreerend deel van het raadhuisvraagstuk en men kan dat vraagstuk eigenlijk niet beoordeelen, zonder in letterlijken zin de kaart van het land te kennen.

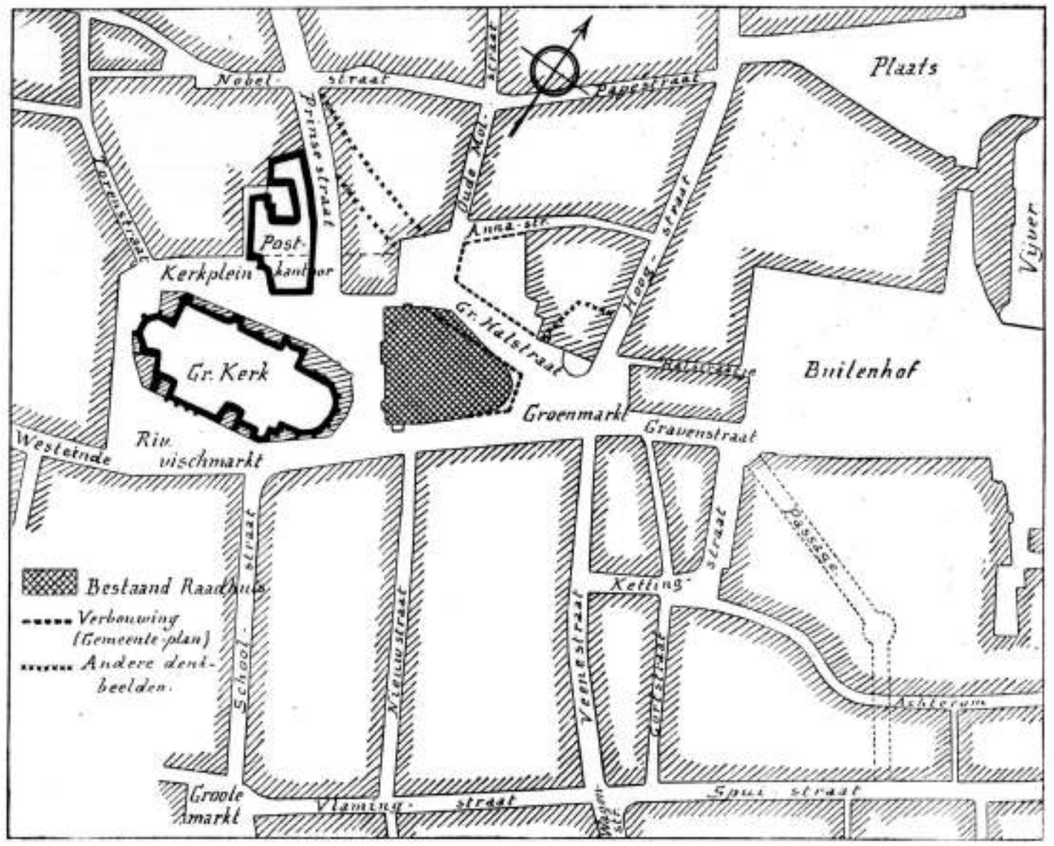
Er zijn weinig plaatsen in de stad aan te wijzen, waar het verkeer zich in die mate concentreert en kruist, als juist in de omgeving van het raadhuis. Voor ruim dertig jaren toen de Prinsestraat nog niet doorliep tot het Kerkplein was dit anders.

Toen was de lijn Wagenstraat — Veenestraat — Hoogstraat — Noordeinde — Scheveningen, de weg van het station van den Hollandschen Spoorweg naar Scheveningen, de drukste verkeersader van de stad. Het Westeinde, ofschoon de verbinding met het Westland, heeft nooit die beteekenis gehad, het raadhuis lag dus eigenlijk niet eens aan den grooten weg en het Kerkplein was een stil hoekje.

De eerste groote wijziging in dezen toestand ontstond door het doortrekken van de Prinsenstraat, die niet alleen een nieuwe ruimere verbinding van de binnenstad met den Scheveningschen weg vormde, maar ook de poort, waardoor de bewoners van de z.g. zeeheldenwijk, van Duinoord, in een woord van de gansche omgeving van de Laan van Meerdervoort de binnenstad in- en uitgingen.

De nauwe Schoolstraat werd, als verbinding met het sterkbevolkte en zich steeds uitbreidend Zuid-Westelijk deel der stad, allengs een der drukste straten van 's-Gravenhage. Het Westeinde vormt thans een voorname verbinding met de nieuwe stadswijken aan de zijde van Loosduinen. Het verkeer door Veenestraat en Hoogstraat verminderde niet. De Gravenstraat bracht allengs meer verkeer van de Oostzijde der stad aan en neemt door de Passage een steeds toenemend aantal wandelaars uit Spuistraat en Poten op. Ongetwijfeld zal de drukte in

*) In het vorige stuk van dit artikel is de schaal der platte gronden abusief als 1:500 aangegeven; dit moet zijn 1:640. — Voorts is daarin tweemaal de Gemeenteraad genoemd, waar B. en W. bedoeld werden.

Schaal 1 : 2500

de Gravenstraat nog toenemen, wanneer de nu dezer dagen in den Gemeenteraad gevoteerden verkeersweg Spui-Buitenhof tot stand komt. *)

Hiermede zijn de drukste straten in de onmiddellijke omgeving van het raadhuis genoemd. De daartusschen gelegen straten, daarvan zal ieder, die veel in dit centrum verkeert erkennen, dat zij van ondergeschikt belang zijn, en het is merkwaardig, hoe weinig men bijvoorbeeld in de Nieuwstraat, in de Oude Molstraat, de Annastraat en zelfs in Nobelstraat en Torenstraat bemerkt van de vaak overstelpende drukte in de allernaaste omgeving.

Een uitzondering hierop maakt alleen de Groote Halstraat, die hare beteekenis daaraan ontleent, dat zij de gemakkelijkste verbinding tusschen Groenmarkt en Prinsestraat vormt.

In de Raadhuisplannen heeft men het noodig geacht deze Groote Halstraat een breedte van 16 M. te geven, een breedte, die geen enkele gewone straat in de oude stad heeft, een breedte die ook geen zin heeft, wanneer men overweegt, dat de verbinding van de Groenmarkt met de Prinsestraat er in geen enkel opzicht door verbeterd wordt; de nauwe doorgang bij den Noordwestelijken hoek van het Raadhuis blijft, zooals uit het schetskaartje blijkt, bestaan en heeft, evenmin als de Oude Molstraat althans voor het tramverkeer eenige waarde.

Het is een fout geweest, dat men bij gelegenheid van het doortrekken van de Prinsestraat de rooilijn der huizen van het Kerkplein ten Westen van het Postkantoor niet tot achter het Raadhuis heeft doorgetrokken, het is een fout geweest, dat men later, toen de gelegenheid zich aanboodt, dit althans niet ten deele gedaan heeft; aan het pleintje dat men thans achter het Raadhuis verkregen heeft, heeft men zoo goed als niets, het heeft slechts waarde wanneer men door het blok tusschen Prinsenstraat, Nobelstraat en Oude Molstraat een verbinding van de Prinsenstraat met de Groote Halstraat tot stand brengt, De gebouwen in dat blok zijn in hoofdzaak het eigendom van een groote Assurantie-Maatschappij, van de Coöp. Winkelvereeniging, van een broodfabriek en een firma in verlichtingsartikelen, gevestigde zaken, die niet dan ten koste van zeer groote opofferingen van de zijde der Gemeente geheel of gedeeltelijk hun eigendommen zullen afstaan en het denkbeeld van de verbinding (op ons schetskaartje met kruislijnen aangegeven) zal dan ook wel als onuitvoerbaar worden verwezen naar het rijk der illusies. En toch, wanneer men met de verbetering der verkeerswegen rondom het Raadhuis geen half werk wil doen, zal men tot zoo iets moeten komen.

Half werk toch moet het gemeenteplan, zooals het daar ligt, genoemd worden, ook nog in ander opzicht.

Beschouwen wij toch even de Groenmarkt, voorheen tot de pleinen van 's-Gravenhage gerekend,

*) Zie hierover „de Opmerker" jaargang 1906 blad. 41.

thans dien naam niet meer verdienend, thans niet meer dan een straatverbreeding, waar men werk heeft zich te bergen voor de van alle zijden aankomende en aansnorrende meer of minder moderne voertuigen, een onmogelijk pleintje, dat al kleiner wordt naarmate de omringende gebouwen hooger worden. Een enkele blik op de schetskaart is voldoende, om te doen zien, dat ook de aankoop van het St. Nicolaasgasthuis en aangrenzende gebouwen (het beschikbare terrein aan de overzijde van de Groote Halstraat opleverend) nog maar half werk geweest is en een veel grooter stuk, liefst het geheele blok tusschen Groote Halstraat, Annastraat en Hoogstraat voor de uitbreiding beschikbaar moest zijn, wil men aan de zijde van de Groenmarkt een eenigszins presentabel voorplein en een der Residentie waardig Raadhuisfront kunnen verkrijgen. Maar daar staat op den hoek van de Hoogstraat het bekende koffiehuis „Het Gouden Hoofd" en daaraan sluiten winkelhuizen waarvan men vertelt, dat er tweehonderd gulden huur per week voor gevraagd wordt. Ondenkbaar, onmogelijk dus om daar te verkrijgen, wat gewenscht zou zijn.

Het moge zoo zijn en toch, wanneer men afdoende verbeteringen wil, dan moet men ook afdoende maatregelen nemen.

Er zijn in een groeiende stad als 's-Gravenhage van die dingen, die als onafwendbare noodzakelijkheid gebeuren moeten; zoo zal het blok tusschen Gravenstraat en Halstraatje ook eenmaal moeten verdwijnen en zoo zijn er meer en komen er meer in de toekomst. De groote fout van de negentiende eeuw is geweest, dat men ten opzichte van die dingen een struisvogelpolitiek en een laissez aller betracht heeft, waarvan wij thans de wrange vruchten plukken en het is nu een gewoon verschijnsel, dat waar eenmaal de noodzakelijkheid eener verbetering zich onafwijsbaar voordoet, men in zenuwachtige gejaagdheid, hals over kop, zonder plan, maar de meest voor de hand liggende, doch lang niet de meest doeltreffende maatregelen neemt.

Ons schetskaartje is alweder daar, om het aan te toonen en vooral zij, die de nieuwe geschiedenis van dit stadsgedeelte kennen, zullen dit beamen; die kennis is echter niet algemeen verspreid en daarom, al doet het zooevengenoemd verschijnsel zich ook in andere groeiende steden voor, mag er hier wel op gewezen worden.

Bij de bespreking van de Dam-Prijsvraag hadden wij onlangs gelegenheid even aan te roeren, hoe onze voorvaderen in de zeventiende eeuw, wien het toch zeker niet aan voortvarendheid ontbrak, o,a. gehandeld hebben, om de gronden te verkrijgen noodig voor den bouw van het Amsterdamsche Raadhuis. Men wist toen zijn tijd af te wachten, om te verkrijgen wat men wenschte, men kende in dit opzicht de waarde van den tijd beter dan thans, nu men er den mond vol over heeft en toch zooveel van dit kostbaar goed met allerlei beuzelarijen en nutteloos gedoe zoek maakt.

Wat dertig jaar geleden tot de onmogelijkheden gerekend werd zien wij thans gebeuren, waarom zou wat thans onmogelijk geacht wordt niet over twintig of dertig jaren in vervulling kunnnen komen. De tijd gaat immers steeds sneller. Wat wij niet dadelijk bereiken kunnen, laat ons thans reeds beginnen het met beleid voor te bereiden, opdat althans een volgend geslacht er profijt van kan trekken.

Wie plannen beraamt voor stedenverbetering weet vooruit, dat hij voor een verre toekomst werkt en de uitvoering meestal aan anderen zal moeten overlaten. Die anderen zullen hem dankbaarder zijn voor welberaamde, doordachte en goed voorbereide plannen, dan voor half werk, dat later blijkt met groote kosten te moeten worden overgedaan.

P. H. S.

Prijsvragen.

EXAMEN VOOR OPZICHTER VAN DEN RIJKSWATERSTAAT. (1908).

Schriftelijke Opgaven.

1 April 9½—12 u. voorm.

Burgerlijke bouwkunde.

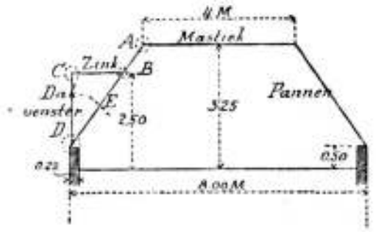
1. Teeken in potlood op schaal van 1 à 50 de dwarsdoorsnede van een dak, volgens onderstaande schets van den buitenomtrek.

Op schaal van 1 à 10 de details *A*, *B*, *C* en *D*, de horizontale doorsnede of platte grond van het dakvenster en de doorsnede E van de aansluiting van het dak.

De afstand van de kapspanten is 3.— M. In den voorwand naar het dakvenster een uit twee helften bestaand naar buiten draaiend raam.

Overigens is men vrij in de keuze van samenstelling van het dakvenster, de kapspanten en de dakgoot.

De verschillende afmetingen van het hout enz. inschrijven.

2. Teeken in potlood op schaal van 1 à 50 den plattegrond van een op een vrij terrein te bouwen brugwachters-woning, bevattende gelijkstraats een woonkamer, een slaapkamer met plaats voor twee ledikanten, keuken, gang, kelder, privaat, bergplaats, kasten en trappen naar den zolder en den kelder.

De vloeren in de kamers van hout en in de overige vertrekken van steen.

De vloerliggers door stippellijnen aanduiden.

De afmetingen van de vertrekken, de dikte van de muren den onderlingen afstand van de vloerliggers en de dagwijdte van de deur- en lichtkozijnen inschrijven en te vermelden: de hoogte van den vloer boven de straat en de hoogte van de verdieping tot den onderkant der zolderbalken.

1 April 2—2¾ u. nam.

Gonio- en Trigonometrie.

1. Bepaal den hoek x uit de vergelijking:

$$\sin(x+a) + \sin(x-a) = b \cos a.$$

2. Als van een driehoek $A\,B\,C$ gegeven is:

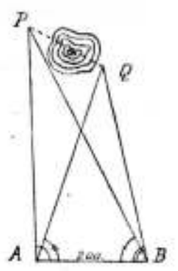
$$\cos^2 A + \cos^2 B + \cos^2 C = 1,$$

dan is een der hoeken recht. Bewijs dit.

3. Ten einde den afstand van twee in een horizontaal vlak gelegen punten P en Q te bepalen is in hetzelfde horizontale vlak een basis $A\,B$ gemeten, ter lengte van 200 M. en daarna bovendien bepaald:

$\angle\, P\,A\,B = 99°25'$, $\angle\, Q\,A\,B = 84°50'$,
$\angle\, Q\,B\,A = 63°15'$, $\angle\, P\,B\,A = 55°41'$.

Hoe groot is $P\,Q$?

1 April 2¾—4 u. nam.

Algemeene bouwkunde.

1. Teeken in potlood op de schaal 1 : 50 een plattegrond en een opstand van het metselwerk van een kapitalen achtkanten vijzelwatermolen, met een détail op de schaal 1 : 5 van zes lagen van een der hoeken.

2. Geef een overzicht van de technische voorschriften in de A. V. van het Departement van Waterstaat betrekkelijk de uitvoering van aardwerken, zoowel bij den ingraving als bij ophooging, de daarbij gebruikelijke werktuigen en de verdeeling van ploegen.

9 April 9½—12 u. voorm.

Waterbouwkunde.

1. Teeken in potlood, op schaal 1 á 50 een volledig dwarsprofiel van een beplanten straatweg, voorzien van een rijwielpad en met stroomtrambaan op een der bermen.

Geef doorsneden en détails van de trambaan, als ook van de aansluiting daarvan aan een bestraten uitweg, op schaal van 1 à 5.

2. (Met potlood schetsen uit de hand in den tekst).

Beschrijf de wijze waarop en de bouwstoffen waarmede de oevers van wijde kanalen worden verdedigd tegen achteruitgang veroorzaakt door:

1°. de werking van 2 M. diepgaande schroefstoombooten;
2°. golfslag, door wind veroorzaakt;
3°. stroomschuring;
4°. de slappe of zanderige geaardheid van den bodem waarin het kanaal werd gegraven.

N.B. Bij de potloodschetsen telkens het kanaalpeil aan te duiden en hoogtecijfers alsmede maten bij te schrijven.

2 April 1—2 u. nam.

Rekenkunde.

1. Bereken tot in drie decimalen:

$$\frac{5\,(1-\sqrt{0.5^{*}71428^{*}\times \tfrac{7}{4}\times \tfrac{9}{5}})}{\sqrt{2^{7}}\times\sqrt{2\tfrac{1}{2}\times\tfrac{3}{5}\times\frac{0{,}83^{*}}{\sqrt{5\tfrac{1}{2}}}}}$$

2. Een met water gevulde ruimte kan door drie buizen ledig loopen.

Met drie buizen tegelijk loopt de ruimte leeg in a uren;
alléén met de nauwste buis in b uren;
alléén met de wijdste buis in c uren.
In hoeveel uren zal de ruimte alleen door de middelste buis leeg loopen, indien men weet dat:

$$\frac{a}{b}=\frac{1}{4};\ b^2-a^2=1500;\ \text{en}\ \frac{c}{b}=\frac{3}{5}.$$

3. *a*. Bereken met behulp van een logarithmentafel:

$$x=\frac{1}{8}\left(\sqrt[7]{\left(\frac{19}{15}\right)^5}-\sqrt[5]{\left(\frac{32}{29}\right)^4}\right);$$

b. Van welk getal is de logarithme:

$$\frac{q}{p}(\log a+\log b)+\frac{p}{q}\log b-\frac{a}{p}\log p-\frac{b}{q}(\log p-\log q)$$

c. Men vraagt zonder gebruikmaking van een logarithmentafel, de logarithme van 0.064 te bepalen, als gegeven is log 2 = 0.30103.

2 April 2—3 u. nam.

Meetkunde.

1. Een gelijkzijdigen driehoek te construeeren, die hetzelfde oppervlak heeft als een gegeven driehoek.

2. Van een trapezium bedragen de opstaande zijden 13 en 20 cM. en de evenwijdige zijden 17 en 30 cM. Hoe lang zijn de zijden van den driehoek, die ontstaat door de opstaande zijden te verlengen.

3. Op het grondvlak van een bolsegment, waarvan de hoogte bedraagt $h = 8$ cM., is een cylinder beschreven hoog 4 cM. Gevraagd te bepalen: het verschil in inhoud van het bolsegment en den cylinder. De straal van den bol bedraagt $R = 13$ cM., de waarde van *pi* wordt aangenomen gelijk 3.14159.

4. De som van de vierkanten der zwaartelijnen van een driehoek is gelijk aan ¾ van de som van de vierkanten der zijden. Bewijs dit.

2 April 3—4 u. nam.

Stelkunde.

1. Van twee stelkundige vormen is:
de eene vorm $= a\,b\,(a^3-b^3)$;
de grootste gemeene deeler $= b$;
en het kleinste gemeene veelvoud
$= a\,b\,c\times(a^2+a\,b+b^2)(a^2-a\,b+b^2)(a-b)(a+b)$.
Welke is de andere vorm?

2. Deel het product van:

$$\left(\frac{a^{3p}-a^{2p}\,b}{a^{2p}-a^{p}\,b}\right)p \text{ en } a n^2-p^2, \text{ door } a n.$$

*) De aldus gemerkte cijfers, getallen en cijfers repeteeren.

3. Voor zeker werk worden drie arbeiders A, B en C in dienst gesteld.

A en B samen, zouden dit werk in 4 dagen kunnen verrichten;

A en C samen, in 6 dagen, en B en C samen in 8 dagen.

In hoeveel dagen zullen zij ieder afzonderlijk en in hoeveel dagen zullen zij gezamenlijk dit werk kunnen verrichten?

4. Van de beide vergelijkingen:

$a x^2 - b x - 99 = 0$ en $a x^2 - b x - 15 = 0$ bedraagt de som der vier wortels 7 en bedraagt het product der vier wortels 371¼.

Bepaal de wortels van deze beide vergelijkingen.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 25. Over Weenen III, met afbeeldingen.

Interieur van de Nieuwezijdskapel, afbeelding.

Brieven uit België, XI.

De Rijksacademie van Beeldende Kunsten II.

Architectura No. 25. Het beheer der Gemeentelijke eigendommen te Amsterdam, door Victor de Stuers.

Technisch Gedeelte. Het verkeersvraagstuk in steden. — Toestel voor het in teekening brengen van het inwendig profiel van rioolbuizen, tunnels, enz. — Beknopte vastheidsleer, door F. Wind. — Galvanisch verkoperd aardwerk. — Tocht, oorzaken, gevolgen, voorkoming.

De Bouwwereld No. 26. Echo's VI. Prijsvraag — miserès. Het VIIIe Internationale Architekten-congres te Weenen (Vervolg).

De Ingenieur No. 25. Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname, door Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys.

Het vijf-en-twintigjarig bestaan der Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij, met afbeeldingen.

Verslag der Commissie voor het Rijks post en Telegraafgebouw te Amsterdam, door C. L. van der Bilt c. i.

Golfslijtage van rails door J. J. F. Pennink s. i.

Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door O. J. A. Repelaar van Driel c. i. — Ingenieurstitel en ingenieursvak, door J. G. van Gend J. G. Zn. —

(Wegens plaatsgebrek moeten wij den inhoud van eenige bladen onvermeld laten. Red.)

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Het Vde Congres van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik zal in September 1909 te Kopenhagen plaats vinden. De op dit Congres te behandelen onderwerpen en vragen zijn van zoodanig belang, dat men mag aannemen, het niet bij het Brusseler Congrès van 1906 zal achterstaan.

Het Int. Verband geeft van nu af voor de leden periodisch verschijnende Mededeelingen uit, welke de Congresberichten, tevens Technische en zakelijke mededeelingen het Verband betreffende zullen bevatten. Daardoor hoopt het Bestuur den leden eene aanvulling te kunnen geven van hetgeen in de groote technische tijdschriften op dit gebied wordt gepubliceerd.

Deze mededeelingen, welke eenige malen per jaar zullen verschijnen, worden den leden van het Int. Verband gratis verstrekt. Voor niet-leden zijn zij voor den prijs van Mk. 0,50 in het Duitsch verkrijgbaar bij J. Springer, Monbijouplatz 3, Berlin.

De prijs van het lidmaatschap van de bovengenoemde Vereeniging bedraagt fl. 3.60.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De Haagsche correspondent van de „Leeuwarder Courant" schrijft aan zijn blad:

Ik had Zondagmiddag 't voorrecht uit den mond van een bekend bouwmeester — geen jurylid — te mogen opteekenen wat hij vernomen had aangaande de besloten prijsvraag voor tuin- en parkaanleg rond 't Vredespaleis,

Om te beginnen de jury.

Deze bestond uit eenige mannen van de wereld der bouwkunst en natuurlijk uit de leden der Carnegie-stichting-commissie.

„Natuurlijk wist de eerste helft er wel zooveel van, dat ze minstens evenveel recht hadden om mee te beslissen met die andere heeren, die ook wel 'ns van-d-'er-leven wat moois gezien hebben. Maar . . . . .! Een vakman, één uit de practijk, 'n tuin-architect, wiens advies zoo al niet den doorslag, dan toch in ieder geval eenige beteekenis aan zoo'n uitspraak moest geven, ontbrak.

Maar nu verder!

Vooral in verband met wat er nu van een en ander terecht is gekomen — waarover straks — waren de belangrijkste voorwaarden, dat de bosch-partijen ten Westen en ten Noorden zooveel mogelijk behouden moesten blijven.

Verder werden met het oog op de boomen, belangrijke grondverplaatsingen niet gewenscht geacht. Goed, daar kan 'k in meégaan. Maar nu het resultaat van alles. Mawson, die op het gebied van tuin-architectuur werkelijk 'n groot meester is, verbazend knap werk heeft geleverd en 'n kranig teekenaar is, heeft die voorwaarden leukweg naast zich neergelegd en 'n ontwerp gemaakt: royaal, breed, luxueus en met veel praal. Handiger dan die goeie, eerlijke Springer, die hier voor Holland de eenige autoriteit is op dit gebied, heeft Mawson z'n voordeel gedaan met wat er al gebeurd was. Wil u maar eens herinneren wat er te doen is geweest over de Vredes-paleis-plannen zelf. Cordonnier heeft 't toch maar gekregen. En al noem ik 't handig gezien van Mawson, om met een-en-ander rekening te houden, 'n jury die op stuk van zaken haar eigen program van eischen vergeet, is eigenlijk geen knip voor haar neus waard. Ik heb het in de vele jaren van m'n carrière nooit erg gehad op prijsvragen, met zoo'n medezeggenschap van menschen, die d' er weinig of niets van weten. Dit laatste doelt natuurlijk op bovengenoemde tweede helft van 't rechterscomité.

Enfin, Mawson heeft er dan ook aardig ingehapt, 'n kleine 3 ton, terwijl ik hoorde, dat de ontwerpen van Leonard Springer ongeveer op 1 ton kwamen te staan. En naar mijn meening heeft hij zich hier getoond te zijn 'n man van principieele tuin-architectuur. 't Gebouw monumentaal van conceptie — hoofdzaak. Wat daarom heen moest komen, mocht dien monumentalen indruk niet verzwakken. Soberheid, eenvoud van den aanleg, voor hem de hoofdzaak. Dat is ten minste 'n beginsel. 't Had ondanks dat, toch grandioos kunnen wezen Maar op die manier! Enfin, laten we zeggen dat dit 't tweede bedrijf is van de lijdensgeschiedenis. D'er is nog meer aan dat Vredespaleis te doen, dus zullen we nog wel wat meer te hooren krijgen . . . Intusschen moet u mij goed verstaan, dat ik in geen geval iets te kort wil doen aan de beteekenis en de verdiensten van Mawson."

— Wat al geruimen tijd als aanstaande was aangekondigd is nu gekomen: het voorstel tot 't koopen van het terrein tegenover de Koninginnegracht bij den Raamweg, met de bedoeling om daar een nieuwen Stadsschouwburg op te bouwen.

De Schouwburgcommissie (de heeren van Malsen, Lely, van Raalte, Snouck Hurgronje, Borski, van Zuylen en van Liefland) heeft aan den Raad bericht, dat zij, naar aanleiding van het Raadsbesluit van 7 Maart 1904, waarbij met 31 tegen 10 stemmen besloten werd tot den bouw van een schouwburg van Gemeentewege, genoemd terrein geschikt acht voor dien bouw, ook door de goede ligging.

Bdhalve de oppervlakte, door de gebouwen in te nemen, blijft er voldoende ruimte over voor het verkeer, door den aanleg van breede straten en pleinen.

De aan te koopen oppervlakte bedraagt 18240 M², waarvoor de prijs is gesteld op f 363.500, overeenkomende met de taxatie der drie deskundigen (de heeren Stoffels, Bevelander en van Bergen Henegouwen).

Ook in aanmerking nemende de aanzienlijke waarde, die de Gemeente ter beschikking zal krijgen in de bestaande Schouwburggebouwen en het perceel Korte Voorhout no. 1, meent de commissie op dezen grondslag aan den Gemeenteraad te kunnen voorstellen, het terrein van de Bouwgrondmaatschappij „Koningskade" aan te koopen.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Enschede. Naar men verneemt is de oprichting eener Middelbare Technische School voor aannemers vrij zeker. De benoodigde gelden voor de leening van f 125.000 zullen wel worden gevonden. De afd. Enschedé van den Bond besloot tot storting van een verhoogde bijdrage tot f 5000, indien men er toe besluit de school in Enschedé te vestigen.

Arnhem. In „De Kampioen" vinden wij de mededeeling, dat de heer J. W. F. Scheffer, te Oosterbeek, die onlangs door aankoop eigenaar werd van het oude kasteel Doorwerth en de daarbij behoorende landerijen, voornemens is dit kasteel geheel te doen restaureeren,

Onder Apeldoorn zijn weder oudheidkundige onderzoekingen aangevangen, thans onder leiding van prof. Holwerda uit Leiden.

Het eerst aan de beurt was de bekende Huneschans bij het Udelermeer, waarvan de toegang thans is verboden

Leeuwarden. Op 9 en 10 Juli e.k. zal te Leeuwarden de vierde samenkomst plaats hebben van directeuren, architecten en ingenieurs van gemeentewerken. Tot deelneming hieraan hebben zich reeds 38 heeren uit verschillende plaatsen verbonden.

Voor den eersten dag is het volgende programma samengesteld:

Van Leeuwarden 's morgens 8.50 per trein naar Grouw, vandaar hoottocht naar Sneek, vervolgens per extra stoomtram naar Bolsward, Franeker en Marssum. Te Franeker zal het Stadhuis en het Planetarium, te Marssum het gerestaureerde Popta-Slot worden bezichtigd. 's Namid'ags 6 uur terugkomst te Leeuwarden.

Vrijdag 10 Juli zal 's morgens het Stadhuis te Leeuwarden worden bezichtigd, daarna zal een rijtoer worden gemaakt door de stad en omgeving, waarop een bezoek zal worden gebracht aan de Ambachtsschool, aan de nieuwe gemeenteschool no. 12, benevens aan de Boterwaag en Beurs.

Na de lunch zal worden bezichtigd het Friesch Museum, de Kanselarij en het Provinciehuis.

Onder leiding van den Leeuwarder directeur der gemeentewerken, den heer W. C. A. Hofkamp, die de organisatie van het bezoek zijner collega's op zich heeft willen nemen, zullen de gasten derhalve in de gelegenheid worden gesteld volgens dit programma de belangrijkste bezienswaardigheden van Leeuwarden en omgeving in oogenschouw te nemen.

Gaarne vestigen wij de aandacht op de Advertentie van het Genootschap „Architectura et Amicitia" betreffende den te Amsterdam te openen cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. Binnenkort hopen wij op dezen cursus nader terug te komen.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundige of Bouwkundig Ingenieur, bij de Gemeentewerken te Enschede voorloopig tijdelijk, met Bouwkundige en Administratieve praktijk.

Aanvangssalaris f 1600.— à f 1800.—. Brieven worden ingewacht bij den Burgemeester. (1)

Opzichter voor den bouw van eene fabriek voor 5 maanden. Salaris f 75 per maand.

Brieven Franco onder no. 3696 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Aannemer of Architect in staat arbeiderswoningen naar Duitsch model en voorschriften te bouwen. (1)

Br. lett. IJ. E. 612, N. v. d. D.

Bouwkundig Teekenaar op een Fabriekskantoor, kennis van Photografie en scheikunde aanbeveling. Br. lett. P. B. 168, *N. v. d. D.* (2)

Aspirant-Opzichter op Ingenieurs-bureau te Rotterdam, voor het installeeren van ketelhuizen en stoominrichtingen. Br. onder letters S. A L. Algemeen Adv.-Bureau Nijgh. en van Ditmar, Rotterdam. (2)

Opzichter voor Stoomhoutzagerij en Schaverij aan den Houthandel voorheen G. Alberts Lzn. en Co. te Middelburg. (2)

Aank. Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Salaris f 50.— p. m. direct voor 2 of 3 maanden. Br. motto „Opzichter", a/h Advert.-Bureau Koningsplein 7 Amsterdam (2)

Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Groningen zie adv. in no. 25. (2)

Civiel-ingenieur vertrouwd met gewapend-betonconstructies.

Adres: Kon. Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen van Waning & Co., Nassauhaven O.Z. 53. Rotterdam. (2)

R. C. Opzichter voor 4 maanden, bij 2 Woonhuizen. Salaris f 75 per maand. Ouderdom 25 tot 40 jaar, brieven bij den Architect H P. Van Den Aardweg, Purmerend. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
8 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 40—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j., f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j., f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j., f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
3 Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j., f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 29 Juni.

Winterswijk. ten 12 ure. Door het gem.best.: Het opruimen der Grootenhuisbrug en het bouwen van eene nieuwe steenenbrug; bestek en teek. ter inzage ter gem.-secretarie; aanw. den dag van aanbesteding 9 ure; Inlichtingen geeft de wegenopzichter.

DINSDAG 30 Juni.

Middelburg ten 2 ure, in het Schuttershof Het bouwen van een Krankzinnigengesticht voor 158 patiënten op een terrein bij Bergen-op-Zoom, aanw. 23 Juni van een tot drie uur. Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. E Knevel, te Ermelo.

Hengelo ten 7 ure. Door de archit. J. W. Janssen, in het café van G. J. ter Braak: Het bouwen van een winkelhuis

3. Voor zeker werk worden drie arbeiders A, B en C in dienst gesteld.

A en B samen, zouden dit werk in 4 dagen kunnen verrichten;

A en C samen, in 6 dagen, en B en C samen in 8 dagen.

In hoeveel dagen zullen zij ieder afzonderlijk en in hoeveel dagen zullen zij gezamenlijk dit werk kunnen verrichten?

4. Van de beide vergelijkingen:

$a\,x^2 - b\,x - 99 = 0$ en $a\,x^2 - b\,x - 15 = 0$ bedraagt de som der vier wortels 7 en bedraagt het product der vier wortels 371¼.

Bepaal de wortels van deze beide vergelijkingen.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 25. Over Weenen III, met afbeeldingen.

Interieur van de Nieuwezijdskapel, afbeelding.

Brieven uit België, XI.

De Rijksacademie van Beeldende Kunsten II.

Architectura No. 25. Het beheer der Gemeentelijke eigendommen te Amsterdam, door Victor de Stuers.

Technisch Gedeelte. Het verkeersvraagstuk in steden. — Toestel voor het in teekening brengen van het inwendig profiel van rioolbuizen, tunnels, enz. — Beknopte vastheidsleer, door F. Wind. — Galvanisch verkoperd aardwerk. — Tocht, oorzaken, gevolgen, voorkoming.

De Bouwwereld No. 26. Echo's VI. Prijsvraag — miseres. Het VIIIe Internationale Architekten-congres te Weenen (Vervolg).

De Ingenieur No. 25. Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname, door Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys.

Het vijf-en-twintigjarig bestaan der Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij, met afbeeldingen.

Verslag der Commissie voor het Rijks post en Telegraafgebouw te Amsterdam, door C. L. van der Bilt c. i.

Golfslijtage van rails door J. J. F. Pennink s. i.

Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door O. J. A. Repelaar van Driel c. i. — Ingenieurstitel en ingenieursvak, door J. G. van Gend J. G. Zn. —

(Wegens plaatsgebrek moeten wij den inhoud van eenige bladen onvermeld laten. Red.)

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Het VIde Congres van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik zal in September 1909 te Kopenhagen plaats vinden. De op dit Congres te behandelen onderwerpen en vragen zijn van zoodanig belang, dat men mag aannemen, het niet bij het Brusseler Congrès van 1906 zal achterstaan.

Het Int. Verband geeft van nu af voor de leden periodisch verschijnende Mededeelingen uit, welke de Congresberichten, tevens Technische en zakelijke mededeelingen het Verband betreffende zullen bevatten. Daardoor hoopt het Bestuur den leden eene aanvulling te kunnen geven van hetgeen in de groote technische tijdschriften op dit gebied wordt gepubliceerd.

Deze mededeelingen, welke eenige malen per jaar zullen verschijnen, worden den leden van het Int. Verband gratis verstrekt. Voor niet-leden zijn zij voor den prijs van Mk. 0,50 in het Duitsch verkrijgbaar bij J. Springer, Monbijouplatz 3, Berlin.

De prijs van het lidmaatschap van de bovengenoemde Vereeniging bedraagt fl. 3.60.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De Haagsche correspondent van de „Leeuwarder Courant" schrijft aan zijn blad:

Ik had Zondagmiddag 't voorrecht uit den mond van een bekend bouwmeester — geen jurylid — te mogen opteekenen wat hij vernomen had aangaande de besloten prijsvraag voor tuin- en parkaanleg rond 't Vredespaleis.

Om te beginnen de jury.

Deze bestond uit eenige mannen van de wereld der bouwkunst en natuurlijk uit de leden der Carnegie-stichting-commissie.

„Natuurlijk wist de eerste helft er wel zooveel van, dat ze minstens evenveel recht hadden om mee te beslissen met die andere heeren, die ook wel 'ns van-d'-er-leven wat moois gezien hebben. Maar . . . . ! Een vakman, één uit de practijk, 'n tuin-architect, wiens advies zoo al niet den doorslag, dan toch in ieder geval eenige beteekenis aan zoo'n uitspraak moest geven, ontbrak.

Maar nu verder!

Vooral in verband met wat er nu van een en ander terecht is gekomen — waarover straks — waren de belangrijkste voorwaarden, dat de bosch-partijen ten Westen en ten Noorden zooveel mogelijk behouden moesten blijven.

Verder werden met het oog op de boomen, belangrijke grondverplaatsingen niet gewenscht geacht. Goed, daar kan 'k in meegaan. Maar nu het resultaat van alles. Mawson, die op het gebied van tuin-architectuur werkelijk 'n groot meester is, verbazend knap werk heeft geleverd en 'n kranig teekenaar is, heeft die voorwaarden leukweg naast zich neergelegd en 'n ontwerp gemaakt: royaal, breed, luxueus en met veel praal. Handiger dan die goeie, eerlijke Springer, die hier voor Holland de eenige autoriteit is op dit gebied, heeft Mawson z'n voordeel gedaan met wat er al gebeurd was. Wil u maar eens herinneren wat er te doen is geweest over de Vredes-paleis-plannen zelf. Cordonnier heeft 't toch maar gekregen. En al noem ik 't handig gezien van Mawson, om met een-en-ander rekening te houden, 'n jury die op stuk van zaken haar eigen program van eischen vergeet, is eigenlijk geen knip voor haar neus waard. Ik heb het in de vele jaren van m'n carrière nooit erg gehad op prijsvragen, met zoo'n medezeggenschap van menschen, die d' er weinig of niets van weten. Dit laatste doelt natuurlijk op bovengenoemde tweede helft van 't rechterscomité.

Enfin, Mawson heeft er dan ook aardig ingehapt, 'n kleine 3 ton, terwijl ik hoorde, dat de ontwerpen van Leonard Springer ongeveer op 1 ton kwamen te staan. En naar mijn meening heeft hij zich hier getoond te zijn 'n man van principieele tuin-architectuur. 't Gebouw monumentaal van conceptie — hoofdzaak. Wat daarom heen moest komen, mocht dien monumentalen indruk niet verzwakken. Soberheid, eenvoud van den aanleg, voor hem de hoofdzaak. Dat is ten minste 'n beginsel. 't Had ondanks dat, toch grandioos kunnen wezen Maar op die manier! Enfin, laten we zeggen dat dit 't tweede bedrijf is van de lijdensgeschiedenis. D'er is nog meer aan dat Vredespaleis te doen, dus zullen we nog wel wat meer te hooren krijgen . . . Intusschen moet u mij goed verstaan, dat ik in geen geval iets te kort wil doen aan de beteekenis en de verdiensten van Mawson."

— Wat al geruimen tijd als aanstaande was aangekondigd is nu gekomen: het voorstel tot 't koopen van het terrein tegenover de Koninginnegracht bij den Raamweg, met de bedoeling om daar een nieuwen Stadsschouwburg op te bouwen.

De Schouwburgcommissie (de heeren van Malsen, Lely, van Raalte, Snouck Hurgronje, Borski, van Zuylen en van Liefland) heeft aan den Raad bericht, dat zij, naar aanleiding van het Raadsbesluit van 7 Maart 1904, waarbij met 31 tegen 10 stemmen besloten werd tot den bouw van een schouwburg van Gemeentewege, genoemd terrein geschikt acht voor dien bouw, ook door de goede ligging.

Bdhalve de oppervlakte, door de gebouwen in te nemen, blijft er voldoende ruimte over voor het verkeer, door den aanleg van breede straten en pleinen.

De aan te koopen oppervlakte bedraagt 18240 M², waarvoor de prijs is gesteld op f 363.500, overeenkomende met de taxatie der drie deskundigen (de heeren Stoffels, Bevelander en van Bergen Henegouwen).

Ook in aanmerking nemende de aanzienlijke waarde, die de Gemeente ter beschikking zal krijgen in de bestaande Schouwburggebouwen en het perceel Korte Voorhout no. 1, meent de commissie op dezen grondslag aan den Gemeenteraad te kunnen voorstellen, het terrein van de Bouwgrondmaatschappij „Koningskade" aan te koopen.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Enschede. Naar men verneemt is de oprichting eener Middelbare Technische School voor aannemers vrij zeker. De benoodigde gelden voor de leening van f 125.000 zullen wel worden gevonden. De afd. Enschedé van den Bond besloot tot storting van een verhoogde bijdrage tot f 5000, indien men er toe besluit de school in Enschedé te vestigen.

Arnhem. In „De Kampioen" vinden wij de mededeeling, dat de heer J. W. F. Scheffer, te Oosterbeek, die onlangs door aankoop eigenaar werd van het oude kasteel Doorwerth en de daarbij behoorende landerijen, voornemens is dit kasteel geheel te doen restaureeren.

Onder Apeldoorn zijn weder oudheidkundige onderzoekingen aangevangen, thans onder leiding van prof. Holwerda uit Leiden.

Het eerst aan de beurt was de bekende Huneschans bij het Udelemermeer, waarvan de toegang thans is verboden

Leeuwarden. Op 9 en 10 Juli e.k. zal te Leeuwarden de vierde samenkomst plaats hebben van directeuren, architecten en ingenieurs van gemeentewerken. Tot deelneming hieraan hebben zich reeds 38 heeren uit verschillende plaatsen verbonden.

Voor den eersten dag is het volgende programma samengesteld:

Van Leeuwarden 's morgens 8.50 per trein naar Grouw, vandaar boottocht naar Sneek, vervolgens per extra stoomtram naar Bolsward, Franeker en Marssum. Te Franeker zal het Stadhuis en het Planetarium, te Marssum het gerestaureerde Popta-Slot worden bezichtigd. 's Namiddags 6 uur terugkomst te Leeuwarden.

Vrijdag 10 Juli zal 's morgens het Stadhuis te Leeuwarden worden bezichtigd, daarna zal een rijtoer worden gemaakt door de stad en omgeving, waarop een bezoek zal worden gebracht aan de Ambachtsschool, aan de nieuwe gemeenteschool no. 12, benevens aan de Boterwaag en Beurs.

Na de lunch zal worden bezichtigd het Friesch Museum, de Kanselarij en het Provinciehuis.

Onder leiding van den Leeuwarder directeur der gemeentewerken, den heer W. C. A. Hofkamp, die de organisatie van het bezoek zijner collega's op zich heeft willen nemen, zullen de gasten derhalve in de gelegenheid worden gesteld volgens dit programma de belangrijkste bezienswaardigheden van Leeuwarden en omgeving in oogenschouw te nemen.

Gaarne vestigen wij de aandacht op de Advertentie van het Genootschap „Architectura et Amicitia" betreffende den te Amsterdam te openen cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. Binnenkort hopen wij op dezen cursus nader terug te komen.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundige of Bouwkundig Ingenieur, bij de Gemeentewerken te Enschede voorloopig tijdelijk, met Bouwkundige en Administratieve praktijk.
Aanvangssalaris f 1600.— à f 1800.—. Brieven worden ingewacht bij den Burgemeester. (1)

Opzichter voor den bouw van eene fabriek voor 5 maanden.
Salaris f 75 per maand.
Brieven Franco onder no. 36296 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Aannemer of Architect in staat arbeiderswoningen naar Duitsch model en voorschriften te bouwen. (1)
Br. lett. IJ. E. 612, N. v. d. D.

Bouwkundig Teekenaar op een Fabriekskantoor, kennis van Photografie en scheikunde aanbeveling. Br. lett. P. B. 168, *N. v. d. D.* (2)

Aspirant-Opzichter op Ingenieurs-bureau te Rotterdam, voor het installeeren van ketelhuizen en stoominrichtingen. Br. onder letters S. A. L. Algemeen Adv.-Bureau Nijgh. en van Ditmar, Rotterdam. (2)

Opzichter voor Stoomhoutzagerij en Schaverij aan den Houthandel voorheen G. Alberts Lzn. en Co. te Middelburg. (2)

Aank. Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Salaris f 50.— p. m. direct voor 2 of 3 maanden. Br. motto „Opzichter". a/h Advert.-Bureau Koningsplein 7 Amsterdam (2)

Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Groningen zie adv. in no. 25. (2)

Civiel-ingenieur vertrouwd met gewapend-betonconstructies.
Adres: Kon. Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen van Waning & Co., Nassauhaven O.Z. 53. Rotterdam. (2)

R. C. Opzichter voor 4 maanden, bij 2 Woonhuizen. Salaris f 75 per maand. Ouderdom 25 tot 40 jaar, brieven bij den Architect H P. Van Den Aardweg, Purmerend. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
8 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 40—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
1 Meubelteekenaar	41 j.,	f 120	„
2 Decoratie-teekenaars	26—40 j.,	f 110—f 125	„
2 Teek. voor kunst-indust.	26—40 j.,	f 110—f 125	„
4 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
3 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 29 Juni.

Winterswijk. ten 12 ure. Door het gem.best.: Het opruimen der Grootenhuisbrug en het bouwen van eene nieuwe steenenbrug; bestek en teek. ter inzage ter gem.-secretarie: aanw. den dag van aanbesteding 9 ure; Inlichtingen geeft de wegenopzichter.

DINSDAG 30 Juni.

Middelburg ten 2 ure, in het Schuttershof Het bouwen van een Krankzinnigengesticht voor 158 patiënten op een terrein bij Bergen-op-Zoom, aanw. 23 Juni van een tot drie uur. Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. E. Knevel, te Ermelo.

Hengelo ten 7 ure. Door de archit. J. W. Janssen, in het café van G. J. ter Braak: Het bouwen van een winkelhuis

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

en een woonhuis, aan de Haaksbergerstraat; bestek en teek. ter inzage in genoemd café; aanw. ten 2 ure.

Mijdrecht ten 11 ure. Door het gem.-best.: Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor. Bestek en teek. verkrijgbaar ter Gem.-Secretarie. Inlichtingen geeft de Gemeente-Opzichter J. Brouwer te Wilnis, aanw. gehouden.

Rotterdam ten 1 ure. Door het gem. best.: De uitbreding van de school aan den Boschhoek. Bestek en teek. ter kennisneming op de Secretarie en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge & Zoon, Houttuin no. 73, aanw. gehouden.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S., aan het centraalbureau bestek no. 1145: Het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 17, 25, 26, 40, 41 51 en 65 op de lijn Nijmegen—Venlo, begr. f 850.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S., aan het centraalbureau: bestek no. 1146: Het bouwen van eene dubbele wachterswoning met bijkomende werken aan het Rietveldsche pad, bij Alphen op den spoorweg Leiden—Woerden, begr. f 9950.

WOENSDAG 1 Juli.

Meppel ten 8 ure. Door den arch. G. Otten Jz. in het café Westerbeek: het bouwen van een hotel, café-restaurant voor den heer D. Westerbeek; bestek en teek. ter inzage in gen. café en aldaar verkrijgbaar.

Harmelen ten 2 ure. Door het bestuur van het waterschap Bijleveld en den Meerndijk in het koffiehuis het Wapen van Harmelen: het vernieuwen der brug over de Kerkwetering in den Reijerscopperbuurtweg bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis; aanw. gehouden inl. bij H. Hissink te Loenen a. d. Vecht.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het gemeente-bestuur: het maken en leveren van kozijnen, denren. ramen en lijstwerken, voor den verbouw van de gasfabriek. Bestekken met teekeningen ter inzage ter Secretarie en aldaar verkrijgb.

Stad-Almelo ten 2.30 ure. Door het gemeentebestuur: de levering van 75000 stuks straatklinkers Waal of IJsselsteen. Bestekken te verkrijgen, ter Gemeente-Secretarie.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat; het maken van eene verlenging van het Zuiderhoofd van den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland, begr. f 850.000; bestek no. 131 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, en bij den arrondissements-opzichter H. van Oord te Rotterdam, het proces verbaal van inl. op 24 Juni ter teekening bij genoemden arrond.-ingenieur.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het min. van Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie, Parkstraat: Het verbouwen van het post- en telegraafgebouw te Gemert,, en de uitvoering van de daarmede in verband staande werken.

DONDERDAG 2 Juli.

Diepenveen ten 11 ure. Door het gem. bestuur: het verbouwen van de scholen te Lettele en Colmschate; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie en bij den arch. Koning te Deventer: aanw. 29 Juni 9 ure.

Herwen en Aerd ten 10 ure. Door het gemeentebestuur: het bouwen eener school met onderwijzerswoning te Spijk; bestek en teek. verkrijgbaar ten gemeentehuize te Lobith.

Uden ten 4 ure. Door den heer J. G. Coenen, in hotel Peters: het bouwen van een heerenhuis; aanw. 2 uur voor de besteding; bestek en teek. verkrijgbaar bij den bouwk. J. Erankefort aldaar, en ter inzage in genoemd hotel.

VRIJDAG 3 Juli.

Overschie ten 11 ure. Door het best. d. coop. vereeniging Ons Belang bij den heer A. van den Berg; Het bouwen van een graanmaalderij met machinekamer, kantoor, molenaarswoning, paardenstal, enz. Bestek en teek. te verkrijgen bij L. M. Groenewegen, Bouwkundige Leidschendam.

Dongen ten 12 ure. Door het gemeentebestuur het maken van rioleeringen en keibestratingen binnen de gemeente. Bestek en teekeningen ter inzage in het gemeentehuis en te bekomen en bij den bouwkundige P. C. Schellekens Cz. te Dongen Aanwijzing 30 Juni, 10 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Woensdag 15 Juli 1908,** des namiddags ten **2 ure,** zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *s-Gravenhage,* in het openbaar worden aanbesteed:

de verbouwing van de Tuchtschool te Zeist tot Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes.

Raming f 80680.—.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen, detailteekeningen enz. ligt van af 30 Juni 1908 voor gegadigden ter inzage aan de Tuchtschool te Zeist, en is op aanvrage van af 30 Juni 1908 tegen betaling van f 2.40 franco verkrijgbaar bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden in de Tuchtschool te Zeist, op Zaterdag 11 Juli 1908 des namiddags te half twee uur terwijl inlichtingen zijn te bekomen bij den Hoofd-Ingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie en bij den Opzichter over de Justitiegebouwen aan de Tuchtschool te Zeist.

's-Gravenhage, 27 Juni 1908.

De Minister van Justitie,

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

A. D. W. DE VRIES.

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,

Dacostakade 104, Amsterdam.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 4 JULI 1908. No. 27.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Engelschen op het Weener Congres.

Onze correspondent vermeldde reeds, welk een treurig figuur Engeland op het Congres te Weenen heeft gemaakt. Nu vinden wij in „The British Architect" het volgende artikel, dat het indertijd door hem medegedeelde bevestigt en verklaart.

* * *

Men weet nog niet, of het Congres eenig blijvend nut voor het vak in het algemeen of voor de Engelsche architecten in het bijzonder zal opleveren, doch wat als een paal boven water staat is, dat wij Engelschen er op zeer teleurstellende wijze aan hebben deel genomen. Men had beter gedaan, ons geheel weg te laten blijven.

De Engelsche congressisten werden te Keulen door afgevaardigden der plaatselijke architecten begroet, die ons verwelkomden en hun beste wenschen voor de verdere reis toeriepen.

Toen wij echter Zondagavond te Weenen aankwamen, was er niemand van het Congres-comité aan het station. Gelukkig was de heer Dircks (de bibliothecaris van het Royal Institute of British Architects. *Vert.*) aanwezig, die met zijn gewone beleefdheid en hartelijkheid ons naar onze logementen begeleidde.

Des Maandagsmorgens werd het Congres geopend, doch de officieele vertegenwoordigers van Engeland en de Britsche Koloniën vonden niemand om hen te ontvangen en te introduceeren. Eigenlijk mogen wij ons daarover niet verbazen, want het Engelsche „Comité de Patronage" en het Royal Institute schijnen geen maatregelen te hebben genomen om hunne afgevaardigden aan te wijzen. Ook Canada was in hetzelfde geval. Op het officieele Programma komt het Royal Institute althans niet voor, wel het British Fire Prevention Committee en de Society of Architects. Canada is als een onafhankelijke staat beschouwd, en alleen de Kaapkolonie en de Transvaal hebben afgevaardigden gezonden.

Eer het Congres geopend werd, zagen wij, dat op de estrade stoelen voor de afgevaardigden van Engeland en Canada, als zoodanig door groote opschriften kenbaar, waren geplaatst. Maar voor de afgevaardigden der andere koloniën waren er geen stoelen. Men kan zich voorstellen hoe het den afgevaardigde van de Kaapkolonie te moede was, die de verre reis gemaakt had en van wien, evenmin als van de andere Engelschen, in het geheel geen notitie genomen werd.

Daarop werden wij vergast op het stichtelijk schouwspel, dat de afgevaardigden van alle landen der wereld het woord voerden, behalve die van Engeland en zijn koloniën! Men hoorde vele talen, maar geen Engelsch, en het zou met een algeheele negeering van Engeland zijn afgeloopen, als niet de heer Leonard Stokes, de oudste onder-voorzitter

van het Royal Institute die toevallig in de zaal aanwezig was, een briefje aan den voorzitter van het Congres had doen toekomen, om de niet-aanwezigheid der vertegenwoordigers te verontschuldigen. Het briefje werd in het Duitsch voorgelezen, de voorzitter schelde, en de vergadering werd gesloten zonder dat een der Engelschen een woord had kunnen zeggen, zoodat de vertegenwoordiger van de Kaapkolonie zijn dure reis te vergeefs had gemaakt! En zoo gebeurde het, dat geen Engelsch werd gehoord, tot beschaming en verontwaardiging der Britten, die in de zaal waren.

Voor gidsen of tolken, zooals wij die twee jaar geleden te Londen hadden, was niet gezorgd. Laten wij maar hopen, dat daar geen onbeleefdheid mede bedoeld was! (*Noot van den vertaler.* Een der Nederlandsche congressisten zeide: „Beleefdheid, of ik heb abuis, behoort te Weenen niet te huis".)

Ook de wijze, waarop Engeland ter tentoonstelling van Bouwkunst vertegenwoordigd was, deed ons van schaamte blozen. Er waren slechts 35 inzenders. en de zaal 12, waar hun werken hingen, was de minste van allen. Slechts twee of drie teekeningen waren behoorlijk omlijst. De heer Dircks heeft zijn best gedaan, om van de povere inzendingen nog wat te maken, doch al verdient dit lof, hij is nog meer te beklagen.

Wat er was behoorde tot de landelijke bouwkunst, en was grootendeels vrij onbelangrijk. Geen enkel openbaar gebouw was ingezonden — zelfs de ontwerpen voor de London County Hall ontbraken geheel! Ook geometrische teekeningen, detailteekeningen of albums met fotografiën van uitgevoerde werken waren er niet. Om kort te gaan, Engeland, en de Engelsche bouwkunst waren niet vertegenwoordigd. Onverschilligheid en gebrek aan vaderlandsliefde hebben ten gevolge gehad, dat wij op zulk een treurige wijze voor den dag zijn gekomen.

* * *

De Engelschen, die te Londen zulke voortreffelijke gastheeren waren, hadden zeker wel reden tot beklag. Ook andere congressisten dan de Britsche waren slecht over de organisatie te spreken.

Slechts wie het Duitsch machtig was, kon zich redden, doch zij, die niet zoo gelukkig waren hebben vaak moeilijke oogenblikken doorleefd.

Het is te hopen, dat men over twee jaar te Rome beter voor de gasten zal zorgen. Doch wie de Italianen kent, kan geen groote verwachtingen hebben.

Cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht.

INGESTELD DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.

In het begin van dit jaar hebben Architectura et Amicitia en de Maatschappij tot bevordering der Bouwknnst elk een crisis doorgemaakt, waarvan onze lezers de voornaamste bijzonderheden kennen uit verschillende daaraan door ons gewijde artikelen. De crisis in de Maatschappij heeft, zooals men weet een pover resultaat opgeleverd en noch het innerlijk gehalte, noch het aanzien der Maatschappij tegenover de buitenwereld op een hooger peil gebracht.

De crisis in A. et A. daarentegen heeft, voorzoover men daarover althans nu kan oordeelen, een boven verwachting gunstig verloop gehad en schijnt resultaten te beloven, die kortgeleden nog vrij algemeen tot de onbereikbaarheden gerekend werden.

Dank zij het doortastend optreden van de leiders der beweging in het Genootschap is thans een cursus van Hooger Bouwkunstonderwijs georganiseerd die gehouden zal worden in het gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en daarmede de eerste stap gedaan, om de Bouwkunst aan die academie de plaats te doen heroveren, die haar toekomt, terwijl de keus der docenten een waarborg is, dat het onderwijs niet „academisch" in den slechten zin van 't woord gegeven zal worden.

Aan het ons toegezonden prospectus ontleenen wij het volgende:

Cursus.

De Cursus is een driejaarlijksche (driejarige is blijkbaar bedoeld) en wordt gehouden in de maanden October, November, December, Januari, Februari en Maart, vier malen wekelijks van des avonds 7 tot 9 ure. Elke cursus bestaat uit 3 × 92 avonden = 276 avonden.

De colleges worden gehouden in de theoriezaal van de Rijksacademie te Amsterdam.

Toelating.

Candidaten, die aan dezen cursus wenschen deel te nemen, moeten in het bezit zijn van het eind-diploma van:

de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers, de Rijksschool voor Kunstnijverheid, de Academie voor Beeldende Kunsten te 's Hage, de Academie voor Beeldende Kunsten te Rotterdam, de Academie voor Beeldende Kunsten te Groningen, allen plus 2 jaar praktijk; de Quellinusschool te Amsterdam, de Kunstnijverheidsschool te Haarlem, de Industrieschool van de Mij. v. d. Werk. Stand te Amsterdam, allen plus 3 jaar praktijk, of van gelijksoortige inrichtingen. Eveneens is het diploma van opzichter of teekenaar van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geldig en de acte Middelbaar Onderwijs M 2 met 2 jaar praktijk.

Ook kan de candidaat toegelaten worden, die het bewijs overlegt, dat hij op bureaux of bouwwerken minstens vier jaren is werkzaam geweest, onder voorbehoud, dat zulk een getuigschrift door het Dagelijksch Bestuur voldoende wordt geacht.

Voor de jaren in de praktijk, hierboven verlangd, mag ook de tijd in rekening worden gebracht, die vóór of tijdens het volgen der lessen aan b. s. inrichtingen daaraan werd besteed.

Cursus-gelden.

Voor het volgen van den volledigen cursus (3 jaar) f 50.—, waarvan in het 1ste jaar betaald wordt f 25.— in het 2de jaar f 15.— in het 3de jaar f 10.— Voor het volgen van den cursus per jaar f 25.— Voor leden van het Genootschap resp. f 25.— en f 12.50, waarvan het eerste bedrag ad f 25.— betaald kan worden als boven, resp. f 12.50, f 7.50, en f 5.—. Voor het volgen van onderdeelen van den cursus, volgens de groepen indeeling:

Voor de	1e	groep	f	10.—	Voor leden . .	f	5.—
„ „	2e	„	„	7.—	„ „ . . .	„	3.50
„ „	3e	„	„	8.—	„ „ . . .	„	4.—
„ „	4e	„	„	6.—	„ „ . . .	„	3.—
„ „	5e	„	„	8.—	„ „ . . .	„	4.—
„ „	6e	„	„	5.—	„ „ . . .	„	2.50
„ „	7e	„	„	3.—	„ „ . . .	„	1.50

Deze groepsgewijze bedragen zijn *per jaar* gerekend.

Deelnemers hebben het recht eenige groepen te combineeren.

Leerstof.

De Cursus zal verdeeld worden in zeven groepen, die als volgt worden omschreven:

Eerste Groep. Bouwkunstige onderdeelen.

1°. Natuursteen, steensnede, 6 avonden. 2°. Baksteen en andere materialen, 6 avonden. 3°. Dragende bouwdeelen (zuil, pijler, penant, etc.) 6 avonden. 4°. Overspannende bouwdeelen (boog, gewelf etc.), 6 avonden. 5°. Afsluitende bouwdeelen, 6 avonden. 6°. Deur, venster, poort, portaal, hall, etc., 6 avonden. 7°. Schoorsteen, erker, dakvenster, etc., 6 avonden. 8°. Trappen, opritten, hellingen, etc., 6 avonden. 9°. Torens, spitsen, koepels, etc., 6 avonden. 10°. Profileeringen, 6 avonden. Samen 60 avonden.

Tweede Groep. Bouwkunstige samenstellingen.

11°. Plattegronden, 9 avonden. 12°. Opstanden, 9 avonden. 13°. Ruimtekunst, massaverdeeling, 9 avonden, 14°. Proportiën, stelsels, 6 avonden. 15°. Kleur, 6 avonden. Samen 39 avonden.

Derde Groep. Aard der Bouwwerken. Bestemming.

16°. Eeredienst, 9 avonden. 17°. Vergaderzalen, concertzalen, theaters, 6 avonden. 18°. Diverse gebouwen, 12 avonden. 19°. Groepeering van gebouwen, agglomeraties, 6 avonden. 23°. Monumenten, (herinnerings-, graf-, etc.), 6 avonden. 21°. Stadsuitbreiding, stedenbouw, 6 avonden. 22°. Stadsversiering, 3 avonden. Samen 48 avonden.

Vierde Groep. Kunstgeschiedenis.

23°. Nederlandsche Bouwkunst, 12 avonden. 24°. Beeldhouwkunst voor den Architect, 12 avonden. 25°. Schilderkunst, 12 avonden. Samen 36 avonden.

Vijfde Groep. Technische Wetenschap.

26°. Statica, graphostatica, 18 avonden. 27°. Gewapend beton, 6 avonden. 28°. Hygiëne, ventilatie, verwarming, rioleering, 6 avonden. 29°. Electrotechniek, 6 avonden. 30°. Woningwet, verordeningen, 3 avonden. 31°. Bouwkundige rechtskennis, 6 avonden. Samen 45 avonden.

Zesde Groep. Kunstnijverheid.

32°. Ceramiek, bekleeding, émails, 9 avonden. 33°. Textiele kunst, 6 avonden. 34°. Damasceerwerk, metalen, 6 avonden. 35°. Meubels, intarsia, marquetterie, appliques, étc., 9 avonden, samen 30 avonden.

Zevende Groep.

36°. Ornament, compositie 18 avonden.

Totaal 276 avonden.

Elk jaar wordt het ⅓ gedeelte van het aantal avonden, voor elk onderwerp gesteld, daaraan besteed.

Het volgend jaar wordt eene voortzetting daarvan gegeven, zoodat in het derde jaar het onderwerp afgerond behandeld is.

Docenten.

Voor de vakken sub 1°. tot 22°. hebben zich beschikbaar gesteld de Heeren:

H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. J. Cuypers, J. H. de Groot, W. Kromhout Czn., Jan Stuyt, A. W. Weissman, H. J. M. Walenkamp, allen architecten te Amsterdam.

Voor de vakken sub. 23°. tot 25°. de Heeren:

Jan Kalf en A. W. Weissmann voor de Nederlandsche Bouwkunst, Jhr. Prof. Dr. J. Six, A. Pit en Prof. Dr. W. Vogelsang voor de Beeldhouwkunst, R. N. Roland Holst te Laren, voor de Schilderkunst.

Voor de vakken sub 26° tot 31° de Heeren:

W. J. M. van de Wijnpersse, Kapitein der Genie te Arnhem, L. A. Sanders, Ingenieur aan de Cement-IJzerfabriek te Amsterdam. A. J. Th. Kok, Architect bij de Gemeentewerken te Rotterdam. C. D. Nagtglas Versteeg, Electro-technisch ingenieur te Amsterdam. J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Mr. E. J. C. Goseling, rechtsgeleerde te Amsterdam.

Voor de vakken sub 32° tot 35° de heeren:

Willem C. Brouwer, Ceramist te Leiderdorp. Jan Kalf, Textielkundige te 's-Gravenhage. F. Zwollo, Metaalbewerker te Amsterdam. K. van Leeuwen, Meubelkunstenaar te Amsterdam.

Voor de vakken sub 36° de Heer:

J. H. de Groot.

Voor de speciale gebouwen-soorten bedoeld in sub 18° zullen architecten uitgenoodigd worden, welke deze bouwwerken reeds uitvoerden.

Bereids is, met toestemming der betrokken docenten, de navolgende verdeeling mogelijk gemaakt.

Eerste Groep.

sub 1°. en sub 2°. door den Heer Jos. Th. J. Cuypers.
„ 3°. „ „ „ W. Kromhout Czn.
„ 4°. „ „ 5°. „ „ „ Jan Stuyt.
„ 6°. „ „ 7°. „ „ „ H. J. M. Walenkamp.
„ 8°. „ „ 9°. „ „ „ A. W. Weissman.
„ 10°. J. H. de Groot.

Tweede Groep.

sub 11°. en sub 12°. door den Heer H. P. Berlage Nzn.
„ 13°. „ „ „ „
„ 14°. „ „ 15°. „ „ „ J. H. de Groot.

Derde Groep.

sub. 16°. (kath. eeredienst) door den Heer Jos. Th. J. Cuypers.
sub. 16°. (protest. eeredienst) door den Heer Posthumus Meyes. (?)
sub. 17°. door den Heer H. P. Berlage Nzn.
sub. 18°. Musea door den Heer A. W. Weissman.
sub. 18°. Scholen, badinrichtingen door den Heer J. Ingenohl. (?)
sub. 18°. Inrichtingen van nijverheid en handel door den Heer Prof. J. F. Klinkhamer. (?)
sub. 18°. Ziekenhuizen door den Heer W. Kromhout Czn.
sub. 18°. Hôtels, Restaurants, Cafés door den Heer W. Kromhout Czn.
sub. 19°. door den Heer Jan Stuyt.
„ 20°. „ „ „ H. J. M. Walenkamp.
„ 21°. „ „ „ H. P. Berlage Nzn.
„ 22°. „ „ „ W. Kromhout Czn.

De docenten, achter wier namen een ? staat, zullen nader daartoe worden aangezocht.

Wat groep 4 betreft, zij vermeld, dat Prof. J. Six de Klassieke beeldhouwkunst op zich genomen heeft, terwijl de Middeneeuwsche en Renaissance beeldhouwkunst zal worden behandeld òf door den Heer Pit, òf door Prof. Vogelsang.

In de zesde groep zal nog plaats gegeven worden voor Heraldiek en Glasschilderkunst.

De opvolging der Colleges zal plaats hebben

volgens de hierboven aangegeven rangorde (zie sub 1°. tot sub 36°), en volgens door elk docent voor zijn onderwerp op te maken rooster.

Als regel zullen de lessen gegeven worden Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag, bij uitzondering Zaterdag en steeds des avonds.

Van elken avond van twee uur zal, voor de vakken, welke daarvoor in de termen vallen, het eerste gedeelte van vijf à zes kwarturen gewijd zijn aan de behandeling van het onderwerp. Zooveel mogelijk zal daarbij door schetsen op bord of door platen, détails, enz., de demonstratie worden verduidelijkt.

Het laatste deel van den avond zal de candidaat besteden met het overnemen en schetsen van het behandelde en het bezien van platen, illustratiën, enz. Wanneer het onderwerp zich daartoe leent, zullen opgaven worden medegegeven, welke op een slotavond worden besproken. Bij de behandeling van technieken zullen zooveel mogelijk grondstoffen, voorwerpen en gereedschappen tot het aanschouwelijk maken moeten bijdragen.

Voor het consulteeren van platen, boek- en plaatwerken, zal getracht worden de medewerking te verkrijgen van bestaande bibliotheken.

Bereids is, onder zekere voorwaarden, toezegging verkregen van de bibliotheek der Rijksacademie.

Aan hen, die den volledigen cursus hebben gevolgd, zal door het Genootschap een Diploma worden uitgereikt.

In het bovenstaande hebben wij in hoofdzaak datgene medegedeeld, wat voor eventueele deelnemers van belang geacht kan worden. Voor de aanmelding en het volledig prospectus verwijzen wij naar de advertentie in ons vorig nummer. Een definitieve verdeeling der lessen zal waarschijnlijk later worden medegedeeld.

De uitvoerigheid waarmede de zaak behandeld is wijst op een ruime opvatting van de oprichters. Moge een ruime deelneming en ruime subsidies hen in staat stellen, het plan naar wensch tot uitvoering te brengen.

Varia.

JOODSCHE KUNST.

Onlangs kwam in de Nieuwe Rotterd. Courant, onder bovenstaanden titel, een correspondentie voor uit Dusseldorf aangaande een in het Kunstnijverheidsmuseum aldaar gehouden tentoonstelling van Joodsche bouw- en sierkunst die met alle goede kwaliteiten toch belangrijker was door het thema dan juist door het tentoongestelde. Want de vraag is reeds meermalen gesteld: bestaat er een Joodsche kunstuiting en zoo ja, welke vormen heeft deze aangenomen?

Betwijfeld werd, of deze tentoonstelling daarop een voldoend antwoord zou kunnen geven. Wel gaf ze een interessante reeks van ritueele voorwerpen en afbeeldingen uit verschillende tijden, maar die te hybridisch van aard waren om een bepaald, religieus karakter aan te nemen. Dit beeld is ook historisch-juist, geeft den eigenaardigen geest van dit volk weder. Zij houden met merkwaardigen taaiheid vast aan de oude traditie-regelen, vormen een streng bepaalde, geestelijke organisatie, terwijl zij zich toch met zekere gemakkelijkheid aansluiten bij het volk, in welks midden zij wonen. Een Russische Israëliet is geheel en al Rus en aan een Engelschman behoeft men het land der herkomst niet te vragen. Evenzoo bewegen zij zich vrijmoedig onder alle standen, nemen hier weder snel het klasse-type aan.

Zoo ook in hun werk! De geschreven boeken der 14e en 15e eeuw sluiten zich volkomen bij het prachtig verzorgde boekwerk van die tijden aan. In de vele huwelijksakten en Alegillen voor het Poerimfeest weerspiegelt de heerschende smaak des tijds. De nieuw gebouwde synagogen geven de volslagen hulpeloosheid der bouwkunst te zien. Zoo'n synagoge te Wiesbaden wordt met een Russisch torentje kwasi-Oostersch gemaakt en die te Darmstadt begiftigd met allerlei stijlbrokken. Een ander uit lateren tijd geeft veel modern-Romaansch te zien, dat inderdaad zeer mooi toegepast is, doch geheel en al aan een katholieke kerk herinnert. Intérieurs van synagogen toonen een overheerschend gebruik van Arabische motieven, waarmee geenszins een Hebreeuwsch karakter bereikt wordt. Zelfs weelderige Renaissancezalen vindt men onder de intérieurs.

Het belangrijkst onder de afgebeelde gebouwen zijn dan ook niet de kostbare, nieuwe tempels, maar de kleine, oude synagogen van hout gebouwd. Van buiten weinig opvallend, van binnen bekorend door een intiem mooi. Lage zolderingen met balken, hooge, houten lambrizeeringen in donkeren toon. Aan de eene zijde de Flisia met geborduurd gordijn en veelarmige kandelabers in soberen koperglans. Daarvoor het statig gestoelte van den voorzanger, waaraan de sobere banken aansluiten. Hier is door ongekunstelde menschen een intérieur geschapen, dat wel niet spreekt van hooge bouwkunst, maar dat in deftige intimiteit in waarheid het Huis der gemeente was, een heel eigen type had.

Nu is op bouwkundig gebied weinig te verwachten In de vele eeuwen van vervolging en verdrukking moest de tempelbouw verwaarloosd worden, daar de bouw zelf noode of geheel niet geduld werd. En waar, zooals in Holland de Israëlieten grootere vrijheid genoten, miste men weer een bepaalde traditielijn, daar over den tenpelbouw in het oorsprongsland te weinig bekend is. En ook al was dit het geval geweest, zou de Oostersche vorm, op heet en droog klimaat berekend, voor de Noordsche landen onbruikbaar geweest zijn.

Onder gunstige omstandigheden zou het resultaat heel anders geweest zijn, want met vele bekende namen van Joodschen stam kan men wijzen op voortreffelijke krachten, die ook op verschillend kunstgebied niet de minste waren.

Maar hoe zwaar de druk der tijden op dit vervolgde ras heeft gerust, leert men ook kennen uit de vele ritueele voorwerpen.

De ritus zelf leende zich op prachtige wijze tot het ontstaan eener religieuse sierkunst. Neem bijv. het gordijn, dat het Allerheiligste bedekt en als 't ware, gepredestineerd is het pronkstuk te worden. De veelkaarzige kandelaars, die lichtend daarvoor staan, de mantels van de Thora-rollen, alles vragend om gewijde verzorging. Dan de diepe eerbied voor de Heilige schriften, die plechtig ontrold worden en in haast monumentaal schrift de schoone, Hebreeuwsche zinnen dragen!

Denk bijv. aan de huiselijke plechtigheden, als den avond voor Paschen het gezin bijeen is en de vader of de oudste zoon met de kaars in de hand

het eerste gebed zegt en de kaars aansteekt, als de zonen na elkaar dat voorbeeld herhalen en het boek Haggada voorgelezen wordt. Ook de kandelabers met hun symbolisch kaarsengetal, die bij elken „Feier", elken Sabbathavond plechtig aangestoken worden, het zilveren busje met geurige specerij, dat gereed op tafel staat, ze vragen om vermooiing en door het traditioneel verband, dat steeds in Joodsche families blijft heerschen, had zich hier een traditie-kunst van bizondere beteekenis kunnen ontwikkelen.

Naar hetgeen deze tentoonstelling te zien geeft, schijnt dit niet het geval te zijn geweest. Onder de Flesca-mantels en gordijnen is weinig bijzonders. Veel borduurwerk van goud, dat nieuw al zeer pronkerig geweest moest zijn, veel overdadig ornament in barokken stijl, dat niet te vergelijken is bij wat in andere eerediensten uit denzelfden tijd gebruikt is. Zoo ook de Rimonim, zilveren bekroning der Flesca-rollen, de handwijzers en de busjes voor specerijen, ze hebben het aantrekkelijke van al wat oud is, maar men moet niet denken aan de wonderen van metaalkunst, die bijv. in de katholieke kerk ontstaan zijn.

En toch zijn ze beter dan de vele versierde boekrollen, de Megillen voor het Poerimfeest en de Ketoebats, de huwelijksakten, die meerendeels uit de 17e. en 18e eeuw dagteekenen. Waar men nu zich aan de oude, strenge schrift gehouden heeft, is het letterblok te genieten en juist dit streng, nobel geheel staat in lijnrechte tegenspraak met de kakelbonte randen, de peuterige versierinkjes, die de lange rijen omringen. Een heel enkele rol kan men uitzonderen, doch de rest is leelijk, soms foeileelijk en men moet met leedwezen constateeren, hoe zoo'n prachtige kast in zoo leelijken vorm gehuld is.

Het beste zijn wel de kandelabres, eenvoudig gietwerk van messing, waar de vele, gebogen armen, regelmatig opgaand, een mooi geheel vormen. In de eenvoudigste Charroecka-lichten, driehoekig van vorm met aan de onderzijde bakjes voor lampolie zit iets klassieks, dat in het andere wordt gemist.

Een tentoonstelling van hoog, artistiek gehalte was deze dus alles behalve. En zooals reeds gezegd, is de Duitsche Ghetto-tijd weinig geschikt geweest om een zuiver-Joodsche kunst te zien ontstaan. Te betreuren is het alleen, dat de Frankforter Vereeniging, die hiertoe het initiatief genomen heeft, niet aan Holland gedacht schijnt te hebben. Daar zou veel moois te vinden zijn in oude families en het geheel zou belangrijk gewonnen hebben.

Toch had deze tentoonstelling dit goede, dat men een zeer interessant doch weinig bestudeerd thema voor het voetlicht gehaald heeft en men zou het met levendige instemming kunnen begroeten, als van Hollandsche zijde deze poging werd herhaald.

J. H. Leliman.

Op 26 Juni j.l. vierde de heer J. H. Leliman in huiselijken kring zijn 80sten verjaardag.

Leliman is wel een der meest bekende figuren in de Nederlandsche architectenwereld der 19de eeuw, een stuwkracht ten goede ging in velerlei richting van hem uit en ook in materieelen zin was hij der bouwkunst een hulpvaardig vriend. Ook „de Opmerker" mocht hem steeds tot de belangstellende vrienden rekenen.

In 1898 bij gelegenheid van zijn 70sten verjaardag verscheen in ons blad een hoofdartikel, dat ook thans weer dienst zou kunnen doen.

Wij hebben daar niet veel aan toe te voegen, maar prefereeren om hier, na den jubilaris onze beste wenschen te hebben toegebracht, te laten volgen enkele bijzonderheden ontleend aan „de Bouwwereld", in dit geval zeker de beste bron.

Nadat zijne opleiding hier te lande aangevuld was door een buitenlandsche studiereis van vijf jaren keerde Leliman in Amsterdam terug. Hij vond daar gedurende een vijf-en-twintigtal jaren een uitgebreiden werkkring in tal van woonhuizen en villa's, eenige kerken en fabrieken (waarbij de eerste broodfabriek in ons land waarvan Dr. Sarphati een der directeuren was), vele winkels; hij werd in 1855 bekroond in een besloten prijsvraag voor het gebouw van „Arti et Amicitia", dat daarna werd uitgevoerd. Voorts noemen wij de Ziekenverpleging op de Prinsengracht, eenige jaren geleden bij gelegenheid eener vergrooting, verbouwd, deze was destijds de eerste volgens moderner begrippen ingerichte stichting van dien aard; het thans gesloopte „Vosje" etc.

In het bijzonder gingen de opleiding en de positie van den werkenden stand Leliman steeds zeer ter harte en niet minder ook het vraagstuk der arbeiderwoning. Een groot aandeel had hij bij de voorbereiding en tot standkoming van de Ambachtsschool der Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam. Tien jaar geleden huldigde de „Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland" den heer Leliman als den stichter onzer Ambachtsscholen", de „Vader van het Ambachtsonderwijs in Nederland." Lange jaren heeft hij als Voorzitter de school in moeilijke tijden geleid. Ook de Timmerliedenvereeniging „Concordia inter Nos", is Leliman dank schuldig bij de stichting harer avondteekenschool en de stichting der welbekende Dagteekenen kunstambachtsschool voor meisjes van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam is voor een goed deel aan zijn initiatief toe te schrijven. Na gedurende een tiental jaren Voorzitter der Mij. te zijn geweest, werd Leliman haar Eerelid.

Van de Mij. tot Bev. der Bouwk. was hij een kwart-eeuw bestuurder, Secretaris-Redacteur en tien jaar Voorzitter, in 1880 werd hij haar Eerelid en in 1898 is hem hare gouden medaille toegekend. Van het Genootschap „Architectura et Amicitia" waarvan hij Eere-Voorzitter is, was hij in 1855 de „Urheber".

Buitendien is Leliman nog van verschillende buitenlandsche vereenigingen eerelid of correspondeerend-lid, terwijl tal van onderscheidingen, bekroningen, medailles en een tweetal ridderorden hem zijn toegekend.

De restauratie van „Heringa-State" te Marssum.

„Heringa-State" — in de wandeling genaamd „Popta Slot" — is gerestaureerd. De oude lijnen zijn weer te voorschijn gebracht; de restauratie is ten einde gebracht en in een feestmaaltijd door de regenten der stichting met enkele genoodigden „beklonken".

De Redactie van de Leeuwarder Courant verzocht aan den architect, den heer J. F. L. Frowein te 's-Hage, in een artikel het een en ander te willen mededeelen, wat met het oog op het belangrijke,

door hem volbrachte werk, ook voor niet-deskundigen wetenswaardig kon zijn.

De heer Frowein deelde het volgende mede:

In 1906 werd mij, als architect, door h.h. voogden der dr. H. Poptastichting te Marssum, de opdracht gedaan „Heringa-State" te restaureeren.

Toen de eerste bezoeken door mij ter plaatse gebracht en de opname van den bestaanden toestand van het toenmalig gebouw gedaan waren, gaf het mij eerst groote zorg, hoe mij van deze opdracht te kwijten.

Wat toch was het geval.

Van het oude „Heringa-State" bleek mij in den loop der tijden zooveel gesloopt, verbouwd en onkundig hersteld of door nieuw te zijn vervangen, dat het oppervlakkig beschouwd mij hoogst moeilijk ja niet mogelijk, toescheen de oude „Stinse" in den toestand van vroeger terug te brengen.

Toch mocht dit na moeitevolle en zorgzame onderzoekingen van hetgeen van het voormalig bouwwerk overgebleven was, nog vrij wel gelukken.

Ook hier gold het „saxa loquuntur". (De steenen spreken).

Zoo werd bij onderzoek het vroeger aanwezig zijn van een insteekverdieping boven een gedeelte der hoofdgang vastgesteld, waarvan het eerste vermoeden bij mij ontstond door een nog aanwezig boogje (vroeger raamboogje) vlak onder de gootlijst; de oude dagzijden der raampjes ter weerszijden van den toren alsmede de plaats van den vroegeren schouw van den insteek, zijn later in het muurwerk terruggevonden.

De vorm en profileering der oude steenen ramen, waarvan fragmenten van posten en lateien zich nog als ballast bevonden in den aanwezigen trekmangel, konden met zekerheid worden vastgesteld. In het oude poortgebouw, niet gerestaureerd, bevindt zich nog thans een dergelijk oud steenen raampje.

Van den hoofdtoren was de oorspronkelijke toestand tot hoogte der dakgoot van het gebouw nog aanwezig, daar dit gedeelte teruggevonden werd onder den mantel, waarmede de toren eenige jaren geleden ommetseld werd. Het hoogere metselwerk van den toren is destijds geheel afgebroken, waarbij toen echter de spits in zijn ouden vorm gelaten werd met een weinig passende moderne windvaan daarop gesteld.

Onder het torenportaal is bij het onderzoek eene groote ruimte ontdekt, die, zooals mij bleek, door een aanwezig gat met het water der gracht eertijds gevuld werd. Hierdoor ontstond een waterput binnenshuis, die blijkbaar diende om op gemakkelijke wijze zich het water te kunnen verschaffen, noodig voor het schrobben der ruime en lange gangen van het gebouw. Dat de slotgracht vroeger om het kasteel rondliep en dus door een brug met het poortgebouw in verbinding was, is tevens er mede bewezen.

Bij het opbreken der houten vloeren van de beide voogdenkamers werd men verrast, onder deze nog de oorspronkelijke vloeren van kleine verglaasde bakjes terug te vinden. Het dessin der beide vloeren is verschillend, en merkwaardig, daar het afwijkt van het gewoonlijk voorkomend dessin, bestaande uit vierkante vloerbakjes in twee kleuren.

Een der vloeren was zoodanig beschadigd, dat deze geheel vernieuwd moest worden, doch de andere bijna gaaf. Slechts enkele tegels zijn daarvan vernieuwd.

De trap in het gebouw had ook eene geheele verandering ondergaan. In plaats van houten stootborden waren deze vroeger van witte en blauwe geglazuurde muurtegeltjes geweest, geplaatst tegen het steenen welf dat onder de trap geslagen was, maar in den loop der tijden door stuc op latten vervangen werd.

De bekapping, waarvan de bewijzen gevonden werden, dat deze achter den hoofdtoren met zakgoot is geweest en dus de toren daarvan geheel vrij stond, had men tot bijna hoogte van den nok door metselwerk aan den toren verbonden, om daarin een spiltrap te kunnen plaatsen voor het bereiken der verschillende torenverdiepingen.

Waar hier door mij, behalve kleinere, de voornaamste aanwijzingen tijdens den herbouw bij onderzoek voor den dag gekomen, betreffende den vroegeren bouw opgesomd werden, waaruit blijkt dat de gegevens om voorlichting te geven voor herbouw lang niet alle bestonden, en ook het oude schilderij op het kasteel aanwezig, als eenig bekende afbeelding daarvan, onbetrouwbaar bleek te zijn, was het gevolg dat wat ontbrak in den geest van de oorspronkelijke bouwwijze, door mij moest aangevuld worden.

Van de gevels, waarin geen enkel oorspronkelijk steenen kozijn meer aanwezig was, kon alleen van die aan de waterzijde door nog bestaande oude raambogen, breedte en plaatsing dezer kozijnen met zekerheid worden vastgesteld. Ook de trappen van dezen watergevel waren ten deele nog met de oude zandsteenen dekplaten afgedekt. Voor den tuin- of achtergevel (uitgenomen het benedendeel van den traptoren) alsmede voor het bovenmuurwerk van den hoofdtoren, waren evenmin aanwijzingen gevonden.

Bij deze moeilijkheden deden zich ook andere voor.

Het bleek mij namelijk, dat het gebouw, steeds onberispelijk onderhouden onder witsel, verf en voegkalk, groote gebreken verborg, die het welhaast met ondergang bedreigden.

De muren, niet diep genoeg gefundeerd, waren verzakt, gescheurd of zelfs, waarschijnlijk door indringend vocht, inwendig gespouwen. De zware eiken moerbinten waren, voor zoover zij in de muren leiden, vergaan, waardoor deze met zoldervloeren en de geheele bekapping waren verzakt.

Ook de kelderwelven waren gescheurd, zoodat gedeeltelijke vernieuwing ook daarvan noodzakelijk bleek.

Het gevolg van een en ander is geweest, dat bijna al het muurwerk stuksgewijs moest worden vernieuwd, zoodat het sloopen en bouwen tegelijk werd.

Tot herstelling der buitenmuren werden oude Friezen gebruikt 0.32 × 0.16 × 0.09 van welke steen de Stinse oorspronkelijk is opgetrokken geweest, zooals voor- en watergevel deden zien.

Niet dan met eenige moeite gelukte het de benoodigde hoeveelheid daarvoor nog in de provincie en elders op te koopen, waardoor het gebouw gerestaureerd, reeds dadelijk veel van zijn oud en schilderachtig aanzien terug kreeg.

Het gebouw is thans gerestaureerd zoo getrouw mogelijk in den toestand, zooals ondersteld kan worden dat het in de eerste helft der 17e eeuw door Tjalling van Eysinga tot zijn dood in 1653 werd bewoond.

Eene uitzondering daarop is gemaakt voor de groote zaal en de beide voogdenkamers, die ± 1.80 M. hoog in eikenhouten lambris zijn betimmerd. Deze lambrisbetimmeringen, hoewel oorspronkelijk waarschijnlijk niet aanwezig geweest, kwamen in de dagen waaruit het gebouw dateert veeltijds voor.

Door de groote zorg en kunstliefde van hare tegenwoordige voogden is „Heringa-State" thans niet alleen gerestaureerd, maar ook gemeubileerd, geheel met mobilair uit de 17e eeuw afkomstig.

Hierdoor is het voor den bezoeker te interessanter geworden, die een volkomen beeld uit het verleden voor oogen heeft.

Mocht later ook het voorgebouw gerestaureerd zijn, dan zal Friesland zich kunnen beroemen een oude Stinse geheel in welstand te bezitten, die getuigenis aflegt niet alleen van hare vroegere geschiedenis, macht en kunstzin, maar ook van het gevoel van piëteit der tegenwoordige voogden, die hen het restauratiewerk deed ondernemen.

Ten slotte blijft nog over met een enkel woord te vermelden de verschillende krachten, die aan de restauratie medewerkten.

De hoofdaannemer was de heer H. Jalvingh te Assen, trouw ter zijde gestaan door den heer W. Overbeek en zijn personeel die hier, waar het een geschiedkundig bouwwerk gold van hooge verleden kunstzin getuigende, met meer dan gewone toewijding en lust zijn taak volbracht.

De zaal is betimmerd door den heer H. Tekstra te Leeuwarden. Van de beide voogdenkamers één door den heer P. Gerbenzon te Leeuwarden en een door den aannemer H. Jalvingh.

Ieder kweet zich dermate van zijn taak, dat het moeilijk valt de uitvoering van den een boven die van den ander te stellen.

Het beeldhouwwerk, in hoofdzaak de schouwen der voogdenkamers, is van den heer F. J. Kuijk te 's-Gravenhage.

De medaillons van gebrandschilderd glas in de ramen der groote zaal van den heer H. A. M. de Vos te Utrecht.

Het fijne smeedwerk van den heer J. J. Neefs te 's-Gravenhage.

Het steenhouwwerk werd geleverd door den heer M. C. de Vries Szn. en het loodgieterswerk door den heer H. W. Hoekstra, beiden te Leeuwarden.

De firma Dericks en Geldens te Druten fabriceerde de verglaasde vloerbakjes en de fabriek „Ouderzorg" te Leiderdorp de profielsteen voor de gangbogen.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 26. J. H. Leliman 1828-1908. Over Weenen IV.
Een en ander over ventilatie, door F. G. Unger w. i.
Brieven uit den Haag.
Kloostergang Utrecht.

Architectura No. 26. J. H. Leliman 1828—1908.
Een belangrijk proces, ontleend aan het Orgaan van de Ned. Ver. v. Ambachts- en Nijverheidskunst.
Ingezonden stukken. Bevordering der Bouwkunst. — Het bouwen van musea door A. W. Weissman.
Technisch Gedeelte. Beknopte vastheidsleer door F. Wind. (vervolg) — Het verkeersvraagstuk in groote steden. — Galvanisch verkoperd aardewerk, door van Baalen.

De Bouwwereld No. 27. J. H. Leliman 1828—26 Juni 1908
Architectuur en handwerk omstreeks 1800.
Boekbeschouwing.
Het VIIIe Internationale Architectencongres te Weenen *(Slot)*.

De Ingenieur No. 26. Feestvergadering te houden te Rotterdam op 18 Juli 1908.
Bij het aftreden van J. L. Cluysenaer als President van het Kon. Instituut van Ingenieurs (met portret) door R. A. van Sandick c. i.
De Puttenfundeering der nieuwe spoorbrug over de Gouwe bij Gouda door G. Kuypers c.i. (met afbeeldingen.)
Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 20 Juni 1908.
Ingezonden stukken. „Practische studie" voor aanstaande werktuigkundige Ingenieurs door Chr. Mulder w.i.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 25. Technisch Onderwijs. — De Schepenwet. (Slot) — Indrukken van een Technikér. (Ingezonden) — Het ijzer in de geschiedenis der volken. (Vervolg) — Electrische verlichting van spoortreinen. (Vervolg)
No. 26. Een verwijt. — Ingezonden. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. (Vervolg) Electrische verlichting van spoortreinen. (Vervolg).

De Aannemer No. 25. J. B. de Wolff, Necrologie.
Kort Verslag van het verhandelde ter vergadering van het Hoofdbestuur op Dinsdag 16 Juni 1908.
Nog eens Artikel 1638 x B. W. Arbeidscontract.
Sociale wetten.
Het overgangswetje.
Uit eigen kring. Nog onzeker. — Groningen.
No. 26. De Artikelen 1638 c en d. Uit eigen kring. Nog eens het Roestfonds. — Wanorde. — Het Bouwkundig Weekblad. Afdeelingsverslagen. Eindhoven 24 Juni 1901. Groningen 23 Juni 1908.

De Nederlandsche klei-industrie No. 51. Beknopt Verslag van de Vereen. van Ned. Baksteenfabrikanten. (Officieel.) — Productiebeperking aan den IJsel. (Ingezonden.) — Een reusachtig kleigebied, overgenomen uit „Architectura". — Wenken en gegevens voor de Behandeling in en buiten Rechten van Handelsvorderingen.

Deutsche Bauhütte No. 25. Grossstadt-Baufragen II door Wilfried Baumgarten met afbeeldingen.
Zur geschäftlichen Betätigung der Hochschulprofessoren door H. A. Waldner.
Ueber Arbeiter-Reihenhäuser, door K. Hahn, bij ontwerpen van L. Geissler.
Ueber Fabrikanlagen door K. Hahn.
Raumstudien door O. Rothweiler met losseplaat.

No. 26. Neue Landhausbauten, door E. Bauernfeind, met afbeeldingen.
Architektur und Kunstgewerbe auf den Süddeutschen Ausstellungen door H. A. Waldner.
Betonbau und Miethaus I. door Karl Heindel.
Die Gefahren des Grosxbetriebs für die Baukunst, door H. A. Waldner.
Von der Ausbildung der Holzarbeiten door P. Rose bij schetsen van C. Hövel.
Vom Miethausbau door M. Heeren bij een ontwerp van P. Fischer.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in aflevering 6:
Het vloeibaar maken van waterstof: Dr. Z. P. Bouman. — Hoe men gloeikousjes op stevigheid onderzoekt: D. Stavorinus. — Schetsen van de Canarische eilanden: Mimosa. — Voor welke constructies vindt Gewapend Beton toepassing? J. H. E. Rückert. — De Fotografie in natuurlijke kleuren: F. Zernike. — Bestuurbare luchtballons; J. M. Kleiboer. — Stoomturbines; S. Snuyff. — Het optisch vermogen van den verrekijker (slot): Dr. R. G. Rijkens. — Fossielen, verzameld door de Trinil-expeditie van Mevr. Selenka in 1907, W. F. F. Oppenoorth. — Nog eens Standaard-Kilogrammen. Dr. J. G. van Deventer. — Een Viertal Dagvlinders (Rhopalocera): J. Daalder Dz. — Eenvoudige Proeven. De omzetting van warmte in licht: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Het Huis Oud en Nieuw. De zesde aflevering van Eduard Cuypers' maandelijksch prentenboek bevat het vervolg van het artikel van H. la Croix over Oude Amsterdamsche Poortjes, oude bekenden voor velen, doch die men altijd gaarne wederziet en naar wie men altijd gaarne luistert, want zij vertellen ons van onzen gouden eeuw, ook voor de bouwkunst.

Ook het kasteel Zuylestein, waarvan afbeeldingen met een beschrijving van H. M. Werner worden gegeven spreekt van dien tijd. De voormalige Ridderhofstad Zuylestein behoort tot de vrijwel bewaarde overblijfselen van zestiendeeeuwsche Nederlandsche bouwkunst. Eenmaal behoorende tot de bezittingen van den stadhouder Frederik Hendrik, kwam het, waarschijnlijk door een van Zuylen gestichte kasteel in het bezit van het geslacht Nassau-Zuylenstein, waarvan de laatste afstammeling in 1830 overleed. Thans is het eigendom van graaf van Aldenburg Bentinck. Hoe het er uitzag omstreeks 1732 toont een teekening van Jan de Beyer, waarvan een reproductie gegeven wordt.

Verder komt nog in deze aflevering voor het vervolg van het artikel over het West-Friesch Museum te Hoorn met afbeeldingen van oude kisten en eenige platen, o. a. een fraaie gevel-afbeelding, van het gebouw der societeit „Amicitia" te Dordrecht.

Bulletin des Metiers d'Art No 10. Het April-nummer opent met een beschrijving met kleine maar aardige afbeeldingen van de stad Carcassone, de bekende Zuid-Fransche vesting uit de middeleeuwen, die in tegenstelling met zooveel andere monumenten, weinig geschonden gebleven is tot onzen tijd en een eenig voorbeeld oplevert van een acropolis uit de dertiende eeuw. Ofschoon Viollet le Duc indertijd een vrij uitvoerige beschrijving van Carcassone heeft gegeven, zijn de hier gegeven beschouwingen van een schrijver, die zich „Spectator" noemt alleszins lezenswaard en bevatten zij behartigenswaardige opmerkingen en vele historische bijzonderheden.

In een volgend stukje worden eenige oudheidkundige beschouwingen over een ouden hamer gegeven en als albumblad een opmeting van een sierlijk kerkkroontje uit Alsemberg in Brabant.

Dan volgt een artikeltje getiteld: „De kunst spruit uit het volk" terwijl ten slotte in een uitvoerig stuk de geschiedenis van den „Mont des Arts", het voor Brussel ontworpen kolossale museumgebouw, behandeld wordt. Zooals men weet is, ofschoon reeds groote onteigeningen in den omtrek van de Montagne de la Cour hebben plaats gehad, de uitvoering van het grootsche plan door de Belgische kamer afgestemd, zoodat naar men veronderstelt althans op die plaats nimmer het gebouw verwijzen zal.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl. De zesde aflevering van dit maandschrift is in hoofdzaak gewijd aan werken van Gesellius en Saarinen te Helsingfors, Josef Reuters te Wilmersdorf-Berlin, Paul Bachmann te Keulen. Hans en Heinrich-Lassen te Bremen en eenige andere bouwmeesters.

Zeer uitvoerig is het „Molchow-Haus" een landhuis aan de Molchow-See bij Alt-Ruppin gereproduceerd, een werk van Gesellius en Saarinen, uitwendig, weinig aantrekkelijk, doch inwendig niet zonder karakter, een ietwat Noorsch cachet, hier en daar met herinneringen aan de Gothiek. Van Reuters wordt een prijsvraagontwerp voor het hoofdstationsgebouw te Darmdstadt gegeven, waarvan de waarde moeilijk te beoordeelen valt, wegens de onvolledigheid en onduidelijkheid der teekeningen, waarin constructie en versieringslijnen moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn; van Paul Bachmann worden voornamelijk interieurs, o. a. tentoonstellingskamers gegeven. Meer karakter vertoonen evenwel de interieurs van de gebroeders Lassen, op smakelijke wijze weergegeven in aquarellen van Leonhardt Gunkel. Aansluitend aan de Renaissance kenmerkten de architectuur van deze Bremer architecten zich door eenvoud en rust, twee eigenschappen die in moderne architectuur maar al te vaak ontbreken.

Deutsche Kunst und Dekoration. De Hessisische Landes-Austellung voor vrije en toegepaste kunst op 23 Mei 1908 te Darmstadt geopend vormt de hoofdschotel, waarop Alexander Koch's tijdschrift ons in zijn Juli-nummer vergast. Op geaccidenteerd terrein opgericht was het niet moeilijk om met de gebouwen van deze tentoonstelling een schilderachtig effect te verkrijgen. Het hoofdgebouw is van Prof. Olbrich en wordt in Duitschland niet hoog geroemd, maar veel afwisseling geven de kleinere gebouwen, waaronder vele modellen van woningbouw, zoodat het tentoonstellingsdorp als geheel toch geen onaardig effect maakt. Een goed denkbeeld was het van Olbrich, om het hoofdgebouw met een forschen toren te markeeren, die nu bij wijze van een kerktoren een onmisbare functie in het silhouet vervult en waardoor veel gered wordt. Met zijn détails maakt de professor het zich overigens niet moeilijk. Van meer studie althans getuigt in dit opzicht een verder gepubliceerd werk van de Berlijnsche architecten Campbell en Pullich namelijk het landhuis Schimmelpfeng te Zehlendorf. Campbell is Engelschman, Pullich Duitscher en hun werk is een combinatie van Engelsche en Duitsche denkbeelden, waarin nu eens de eene dan weer de andere nationaliteit overheerscht. De eenheid lijdt daaronder wel eens maar toch zijn de resultaten niet onaardig.

Van de producten der Groot hertoglijke keramische fabriek geeft deze aflevering verder een aantal afbeeldingen, ook porcelein van Hugo Kirsch te Weenen, werken in metaal, borduur- en schilderwerk van de Breslauer kunstschool, de ontwerpen der nieuwe Oostenrijksche postzegels, eenige weinig smaakvolle damescostumes van een Dresdener modehuis, in een woord zooals altijd een groote verscheidenheid van zaken, een beeld gevend van de groote werkzaamheid in Duitschland op velerlei gebied.

Verslag van de Derde Jaarmarkt-Tentoonstelling te Soerabaja door J. E. Jasper, is de titel van een brochure met vele afbeeldingen, ons reeds een paar maanden geleden door den boekhandelaar P. Out te Koog aan de Zaan toegezonden tegelijk met een geschriftje getiteld: *Liefhebberen op het gebied van inlandsche kunstnijverheid*, van den zelfden schrijver. De inlandsche kunstnijverheid en hare bevordering is een van de vele zaken, waarover men in Indië gaarne kibbelt. De partijen verwijten elkaar dan gewoonlijk over en weer, dat zij zich met zaken inlaten, waarvan zij geen verstand hebben en het laatstgenoemde geschriftje, gericht tegen den heer J. Z. van Dijck, leeraar in het handteekenen aan de Koningin-Wilhelminaschool te Weltevreden, wijkt in inhoud en stijl niet veel af van de gewone pennevruchten, die men af en toe in couranten over de genoemde onderwerpen vindt. De heer Jasper bepaalt zich echter, zooals uit het vorengenoemd verslag blijkt, niet tot het schrijven over inlandsche kunstnijverheid, doch tracht haar op meer practische wijze te bevorderen en wel door middel van tentoonstellingen.

Daarmede is ongetwijfeld meer te bereiken en aan ieder, die belang stelt in de Indische volkskunst, kunnen wij dan ook de lezing van het uitvoerig en belangrijk verslag aanbevelen. Het is met kennis van zaken geschreven en geeft ook hen, die Indië niet uit eigen aanschouwing kennen, een duidelijk beeld van zulk een jaarmarkt-tentoonstelling, die waarschijnlijk daar veel meer in overeenstemming is met den volksaard, en met den smaak van het zeer verscheiden publiek, dan een deftige kunstnijverheidstentoonstelling, zooals wij die hier gewoon zijn te houden.

Natuurlijk geeft het verslag tot allerlei opmerkingen aanleiding, waarvan men somtijds ook zonder de voorwerpen te zien, de juistheid kan gevoelen en zeer zeker is het goed gezien, dat men den inlander, die een kunstnijverheidsvak beoefent, vooral niet te veel aan banden moet leggen, of moet dwingen naar Europeesche methoden of modellen te werken. De heer Jasper schijnt daarvan een verklaard tegenstander en onzes inziens terecht. Alleen door vrije ontwikkeling is verbetering te verkrijgen en hier en daar is, zooals uit de brochure blijkt, ook al iets van verbetering te zien al ontveinst de schrijver zich niet, dat nog vele moeilijkheden te overwinnen zijn, veel nadeelige invloeden onschadelijk te maken en vooral de concurrentie van waardelooze producten te weren.

Van harte wenschen wij hen, die het goed meenen met de inlandsche kunstnijverheid, en daartoe behoort de heer Jasper, een steeds toenemend succes op hun pogingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

UTRECHT. Hoogstwaarschijnlijk zal nog dit jaar met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van een nieuwen Munt worden aangevangen; geruime tijd zal gemoeid zijn met het fundeeringswerk, dat voor een muntfabriek uit den aard der zaak met groote zorgvuldigheid moet worden uitgevoerd.

Naar wij vernemen, zal het Muntgebouw verrijzen op den hoek van Merwedekanaal en Leidschenweg, tusschen de thans bestaande Suikerfabriek en het Kanaal, met den hoofdgevel aan den kant van den Rijksweg. In verband met het nieuwe plan, om de Munt niet aan de Croezelaan doch op het terrein der Suikerfabriek te vestigen, is in den Haag een nieuwe teekening ontworpen, die in onderdeelen wellicht eenige afwijkingen kan vertoonen van de vroegere plannen. Waarschijnlijk zal de indeeling aldus worden getroffen, dat de vleugel, welke zich uitstrekt langs het Merwedekanaal bestemd wordt voor de centrale contrôle, al het overige terrein voor de fabricage.

De Suikerfabriek zal, naar het zich laat aanzien, de aanstaande campagne nog in werking blijven.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-Inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

ZWOLLE. De raad dezer gemeente heeft het voorstel van B. en W., om steun te verleenen aan de vereeniging „Openbaar Belang" voor het bouwen van 79 arbeiderswoningen, met 12 tegen 7 stemmen aangenomen.

In de vorige vergadering staakten de stemmen er over.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Juni bezocht door 745 belangstellenden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid door 130 vrouwelijke en mannelijke leerlingen.

Met 1 Juli is de groote vacantie begonnen; de lessen worden 1 September hervat.

De aan het Museum verbonden Boekerij is wegens de uitbreiding, die zij ondergaat, het rangschikken en catalogiseeren der boeken gedurende eenigen tijd gesloten.

Personalia.

— Bij Kon. Besluit zijn met 1 April bevorderd tot opzichter der Landsgebouwen 1e kl., de idem 2e kl. L. R. A. van der Plas, G. H. Hemmes, P. L. Wyndels de Jongh, J. G. P. Roel, A. B. J. Oomen en C. van der Linden, en zijn benoemd tot adjunct-Rijksbouwmeester J. F. van Hoytema, b. i. tot hoofdopzichter, de opzichter 1e kl. H. J. A. van der Kooy en J. Kranenburg;

tot districts-opzichter, de opzichters 1e kl. G. J. Veldkamp, J. W. van Oort, H. J. P. F. van Ewyk, W. A. Hof, J. C. P. Roel en C. van der Linden; tot opzichter 2e kl., de idem 3e kl. H. J. van Oort en D. Zwitser, en de buitengewoon opzichter H. W. Hooft, Th. Verlaan, A. Stigter J. J. Duynstee, A. Bunk, A. J. Bartels, H. J. Th. de Gorte, B. W. F. Wouters, H. H. Koop, F. W. H. Waquë en W. M. de Ruiter.

— Benoemd tot directeur van de te openen Ambachtsschool te Emmen de heer P. Nooteboom, leeraar aan de Ambachtsschool te Alkmaar.

— De Hoofdopzichter van Publ. Werken der gemeente Amsterdam de heer L. J. Rijnink, heeft om gezondheidsredenen eervol ontslag aangevraagd en verkregen.

Op de voordracht voor gemeente-opzichter te Ede zijn geplaatst de heeren K. Kooijman, Schagenbrug O. M. van den Broek, Oldeberkoop, en E. Witteveen, Deventer.

Tot opzichter bij het te kanaliseeren waterschap „Westervolde" is uit 86 sollicitanten benoemd de heer C. J. van Dijk, te Ferwerd (Fr.)

Op de aanbeveling voor onder-directeur van het elektriciteitsbedrijf te Dordrecht zijn door B. en W. geplaatst de heeren: J. N. van der Ley, werktuigk. en elektrotechn. ingenieur, Essen a/d Ruhr en J. G. Schuuring elektrotechn. ingenieur, Hamburg.

Vacante Betrekkingen.

Opzichter bij het bouwen van een gashouder te Leeuwarden. Zoo spoedig mogelijk, gedurende ten minste vier maanden, salaris 100 à 150 gulden per maand. Sollicitatiën op zegel in te zenden vóór 7 Juli a.s. aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur der Gasfabriek. (1)

Onderwijzer in het Meubelmaken en Vakteekenen, Onderwijzer in het Lijn- en vakteekenen, practisch Bouwkundige, elk op een jaarwedde van f 900, beide aan de Ambachtschool te Leiden tegen 1 October 1908. Stukken voor 12 Juli a. s. aan den Directeur. (1)

Bouwkundig Teekenaar opzichter, adres firma M. van Delden & Co., te Gronau i/Westf. (1)

Uitvoerder, voor woningbouw, voor 6 maanden, mogelijk voor vast. Brieven onder No. 36331 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Bouwkundig Opzichter van 24 Augustus tot 26 September e. k., bij den bouw eener school te Otterloo (Gemeente Ede), brieven onder letter B.E. aan het Bureau van het Technisch Weekblad, Copernicusstraat 104, 's-Gravenhage. (1)

Bouwkundige of Bouwkundig Ingenieur, bij de Gemeentewerken te Enschede voorloopig tijdelijk, met Bouwkundige en Administratieve praktijk.

Aanvangssalaris f 1600.— à f 1800.—. Brieven worden ingewacht bij den Burgemeester. (2)

Opzichter voor den bouw van eene fabriek voor 5 maanden.

Salaris f 75 per maand.

Brieven Franco onder no. 36296 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Aannemer of Architect in staat arbeiderswoningen naar Duitsch model en voorschriften te bouwen. (2)

Br. lett. IJ. E. 612, N. v. d. D.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 60—f 120	„
4 Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
1 Decoratie-teekenaars	—26 j., f —f 120	„
1 Teek. voor kunst-indust.	—26 j., f —f 120	„
4 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j., f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j., f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j., f 75	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 6 Juli.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gembest. het leveren en opstellen van eene Stoomkookinrichting voor de Spijskeuken in het Binnen Gasthuis. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen Kamer No. 157, Gemeentehuis (Ingenieursbureau) op 15 en 22 Juni van 10 tot 12 uur.

Leiden ten 11.30 ure. Door het gemeentebestuur: het leveren en plaatsen van schoolmeubelen in 2 perc.; bestek en teek. ter inzage op het bureau van gemeentewerken, van 9 tot 4 ure en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden; inl. op het bureau gemeentewerken, dagelijks tusschen 11 en 12 ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het maken van een haven met kademuren, remmingwerken en een dubbele houten ophaalbrug, benevens het uitdiepen van een gedeelte van den Amstel, ten behoeve van den bouw der Zuider Gemeente-gasfabriek. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtinggen alle werkdagen van 2 tot 5 uur, Gasfabriek, Haarlemmerweg de week, die aan de

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag teekeningen en prijzen. (4)

aanbesteding voorafgaat. Aanwijzing gehouden.

Enschede ten 3 ure. Door de directeur der gemeentewerken aan de gemeentewerf: bestek no. 18; het maken van een gebouw voor den dienst der gemeentewerken e. a. aan de Molenstraat. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 11.30 en 12.30 uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken met teekeningen verkrijgbaar zijn.

Hoek ten 5 ure. Door het bestuur der Vereeniging voor Chr. Onderwijs: het verbouwen der school in de kom der gemeente - bestek en teek. verkrijgbaar bij den secretaris Johs. Dekker aldaar en bij den bouwk. L. de Buijne te Ter Neuzen.

Zetten. Door het bestuur van de vereeniging Talitha-Kumi: het bouwen van kinderhuis aldaar; bestek met 5 teek. verkrijgb. bij den archit. Posthumus Meyjes, Amstel 244 te Amsterdam.

Zuidscharwoude ten 1 ure. Door het gemeentebestuur - het bouwen van een raadhuis aldaar; bestek en teek. verkrijgbaar bij den bouwk. C. Smit.

Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 31sten Juli 1908** des namiddags ten **Een ure**, *(West-Europeesche tijd)* zal door den Directeur der Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij aan het kantoor dier Maatschappij te *Zwolle*, (Badhuiswal 8) openbaar worden aanbesteed:

Het maken van de Grond- en Kunstwerken, Het leggen van Sporen en Wissels en het uitvoeren van eenige andere werken ten behoeve van den Locaalspoorweg van STADSKANAAL naar ZUIDBROEK.

(BESTEK No. 35)

Begrooting f 737.500.—.

Het Bestek met teekeningen ligt ter lezing aan genoemd kantoor en is op *franco* aanvraag aldaar te bekomen tegen betaling van **f 7.50**.

Inlichtingen worden gegeven ten kantore van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij te Groningen, Brugstraat 19a.

Aanwijzing zal plaats hebben op Vrijdag 24 Juli 1908, des namiddags ten één ure (*West-Europeesche tijd*) in de bovenzaal van de Sociëteit „de Harmonie" te *Zwolle* (Groote Markt).

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 7 Juli.

Haaften, ten 11 ure, door den heer H. J. Sterrenberg ten huize van A. v. Heukelum: het herbouwen zijner afgebrande boerenbehuizing; bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect H. Snater te Tuil; aanw. 10 ure.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 21sten Juli 1908**, des namiddags ten 2 ure, *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1150.

Het leggen van een tweede spoor van den spoorweg ZUTPHEN-DEVENTER met bijkomende werken.

Begrooting f 118000.—.

De besteding geschiedt volgens § 66 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur in Algemeenen Dienst D. MOLENAAR te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 3.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing zal geschieden den 14den Juli 1908 ten 11 ure voormiddag (*West-Europeesche tijd*) wachtkamer 3e klasse te Zutphen.

Utrecht, den 29sten Juni 1908.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 22 Juli 1908**, des namiddags te 2 ure, (1.40 Greenwich-tijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafgebouw te Tilburg.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Le. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 8 Juli ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat No. 59 te 's-Gravenhage; bij de Directeuren van de Post- en Telegraafkantoren te Tilburg; en is voorts, na genoemden datum, op franco aanvrage, tegen betaling van f 0.65, verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIJK te 's-Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Donderdag, 16 Juli 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijving-biljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-GRAVENHAGE, 23 Juni 1908.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 11 JULI 1908. No. 28.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . te voldoen	*f* 5.—
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of	
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.	
Voor België	6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . .	7.50

Uitsluitend bij vooruitbetaling

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat	*f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat	0.15
Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . het bewijsnummer daaronder begrepen.	1.—
Voor elken regel meer	0.15

Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Julius Lessing en zijn beteekenis voor de Duitsche Kunstnijverheid.

In het Duitsche tijdschrift „Deutsche Kunst und Dekoration" wijdde onlangs Dr. H. Schmitz een beschouwing aan het hierboven genoemd onderwerp. Lessing, wiens naam ook hier te lande bij allen, die de ontwikkeling der Duitsche kunstnijverheid in de jaren van 1860—1890 van verre of van nabij gevolgd hebben welbekend was, is in Maart van dit jaar overleden en bij den grooten invloed die de Duitsche kunstnijverheid juist in die jaren, ver over de grenzen en ook in ons land heeft uitgeoefend, zijn de opmerkingen van den hedendaagschen criticus ook voor ons niet zonder belang, te meer daar inmiddels nieuwe begrippen die van voor 1890 op den achtergrond hebben gedrongen, zoowel ginds als hier en men thans met onbevangen blik, het in elk geval belangrijk tijdperk, boven aangeduid, kan overzien.

Geboren te Stettin in 1843, studeerde Lessing van 1866 af te Berlijn en te Bonn in hoofdzaak klassieke Philologie en Archaeologie. De Geschiedenis der Grieksche kunst van Winckelman, waarvan hij de tweede uitgave bewerkt en van een inleiding voorzien heeft, Bötticher's „Tektonik der Hellenen", maar vooral Semper's „Stil in den technischen und tektonischen Künsten", welk laatste in 1863 verschenen werk, een groote beweging veroorzaakte, brachten hem, na de voltooiing zijner universiteitsstudie, op het gebied der kunstnijverheid en in 1870 trad hij aan de Bauakademie en aan de Gewerbeakademie te Berlijn als leeraar in dit vak op.

Deze instelling in 1821 door Beuth als nijverheidsschool gesticht en langen tijd door Schinkel bestuurd, was destijds, in een tijdperk van algemeen verval, een steunpunt voor de handwerksnijverheid in Pruisen. Hier ontstonden Schinkel's „Vorbilder für Fabrikanten und Gewerbetreibende" en Böttichers voorbeelden voor weverij („Dessinateurschule"), welke thans nagenoeg vergeten plaatwerken jarenlang de eenige bron waren, waaruit de handwerken, waarbij alle traditie verloren gegaan was, hun zin voor vormen konden opdiepen. De zuinigheid, waarop men ten tijde van Friedrich Wilhelm III en IV in het verarmde land was aangewezen, en die de ontwikkeling van een hoogeren levensstandaard tegenhield, was aan den bloei der kunstnijverheid allerminst bevorderlijk. De koninklijke vertrekken waren met gladde mahoniehouten meubeltjes voorzien, het paleis van den kroonprins werd nog in 1857 zoo sober mogelijk ingericht. Intusschen was, op aanstichten van Prins Albert, den prins-gemaal van Engeland, de eerste wereldtentoonstelling te Londen in 1851 gehouden en daar kwam de wereld voor de eerste maal tot het besef, hoe diep vele technieken en handwerken, die in vroeger tijden gebloeid hadden, waren gezonken. Het Pruisische kunsthandwerk, dat hier

nog een goed figuur maakte en in de eerste rijen stond, vooral omdat Schinkel en Bötticher daarin een bepaalden stijl hadden gebracht, week op de tweede tentoonstelling te Londen in 1862, ver bij het Fransche en Engelsche kunsthandwerk terug. Dit gaf aan de kroonprinses Victoria aanleiding aan Dr. Schwabe de bewerking van een rapport op te dragen over de bevordering der kunstnijverheid in Engeland en den stand van dit vraagstuk in Duitschand en in hetzelfde jaar waarin dit rapport het licht zag, 1866, ontstond uit de groote Berlijnsche „Handwerkerverein", een comité van handwerkers, kunstenaars en geleerden, dat in 1867 een vereeniging in het leven riep, onder den naam van „Deutsches Gewerbemuseum" met het doel de hulpmiddelen van kunst en wetenschöp onder het bereik der handwerken te brengen.

Een verzameling van modellen en een onderwijsinrichting werden in het leven geroepen. Op voorspraak van den kroonprins werd een Staatssubsidie van 45000 Mark toegestaan en bestemd voor aankoopen op de Parijsche Wereldtentoonstelling van 1867. De instelling, waarvan de architect Grunow aan het hoofd stond, was tot 1872 in het Gropiussche Diorama aan de Stallstrasse te Berlijn gehuisvest.

In dit jaar werd Lessing aan de inrichting verbonden en organiseerde hij op initiatief van de Kroonprinses Victoria in het „Zeughaus" een tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen, voornamelijk afkomstig uit de koninklijke paleizen. De algemeene belangstelling, die deze tentoonstelling gaande maakte, vestigde ook de algemeene aandacht op het tot dusver als ondergeschikt beschouwde kunstnijverheidsmuseum. De regeering stelde daarvoor in 1873 het gebouw der Porceleinfabriek aan de Leipziger- en Königgrätzerstraten beschikbaar en stond bovendien een jaarlijksch subsidie van 54000 Mark toe. Lessing werd tot directeur van het museum benoemd en spoedig vond hij gelegenheid zijn organiseerende talenten ten toon te spreiden. Hij bewerkte, dat het belangrijkste deel van het koninklijk kunstkabinet in 1876 en 77 in het museum werd ingelijfd, waardoor dit op eenmaal tot een verzameling van den eersten rang werd verheven; hij leidde den aankoop van de Luneburger zilverschat, regelde het tentoonstellingswezen en bereidde eindelijk den bouw voor van een nieuw museum, die in de jaren 1877—81 volgens de ontwerpen van Gropius tot uitvoering kwam. Hij is in een woord te beschouwen als de schepper van het museum zooals het nog heden is, en hiermede had Lessing op 29 jarigen leeftijd zijn voornaamste levenswerk tot stand gebracht. Gaan wij thans na, wat daarmede voor de Duitsche kunstnijverheid bereikt werd.

De kunstnijverheidsmusea danken dus hun ontstaan aan die in het midden der 19de eeuw zich openbarende beweging, welke bedoelde de oude verloren gegane technieken en ambachten in het leven terug te roepen. In Engeland, waar het fabrieksbedrijf alle banden met het verleden had afgesneden, gaf men het voorbeeld met het South-Kensington-Museum, dat in 1852 naar het programma van Gottfried Semper werd ingericht. In Weenen volgde men met het Oostenrijksche Museum voor Kunst en Industrie, waar mannen als Jacob von Falke, Eitelberger en Bruno Bucher werkzaam waren.

Toen begon ook het Germaansche Museum te Neurenberg van zich te doen spreken. Het bepaalde doel dezer instellingen was in de eerste plaats, om aan de vaderlandsche kunstnijverheid streng stijlvolle voorbeelden te verschaffen, waaraan zij, zoowel wat technische uitvoering als vorm betrof nieuw leven zou kunnen ontleenen. Terwijl in het tijdperk van Schinkel en Bötticher de antieke vormen als het ideaal waren beschouwd begon men thans, tegelijk met het ontwaken van het Duitsche nationaliteitsgevoel, de vaderlandsche oude kunst als voorbeeld te stellen. Voor alles zag men in de Duitsche Renaissance de uitdrukking van den vrij geworden Duitschen geest, waaraan men zich weder verwant meende te gevoelen.

Semper de overigens zoo klassiek gevoelende bouwmeester, paste voor het eerst aan het Dresdener Hoftheater reeds na 1840 de kleine pilasterverdeelingen en versieringen der Duitsche Renaissance toe. Van Weenen uit, waar Semper de laatste jaren van zijn leven werkte, begon tegen 1870 de Renaissancebeweging zich over Duitschland te verspreiden; het Oostenrijksche Museum voor Kunst en Industrie is haar eigenlijke oorsprong.

Na den oorlog van 1871 breidde de beweging zich met verbazende snelheid over Noord-Duitschland uit. Hierbij heeft Lessing een eerste bemiddelaars- en leidersrol gespeeld. Op de Weener Wereldtentoonstelling van 1873 bevestigde zich zijne reeds vroeger gevormde overtuiging, dat men op dat oogenblik de verheffing van den kunstsmaak bij den handwerksman met alle middelen moest bevorderen. Uit Parijs werden toenmaals nog alle fijnere luxe artikelen aangevoerd, daar was de traditie in de handwerken nog niet geheel verloren gegaan. Oostenrijk en Engeland traden toen als concurrenten op. „Wat wij voor alles thans noodig hebben", verklaarde Lessing, „is het grondig inzicht van den treurigen toestand, waarin wij ons bevinden. Wanneer het verlorene weder herwonnen zal worden is de naaste weg die, dat men zich aan de oude voorbeelden houdt". De handwerkers in Duitschland werkten onsoliede en gedachtenloos. Hier zouden de kunstnijverheidsmusea, daar zij ons oud werk, waarin het materiaal tot zijn recht komt, voor oogen stellen, de jeugd weder tot deugdelijkheid in techniek en kunst opvoeden. „Hoe ook het oordeel van later tijden moge uitvallen, een voordeel van wijde strekking brengt ons de ontwikkeling in elk geval: namelijk dit, dat tot omvatting van het gestelde vraagstuk alle verloren gegane gebieden der techniek opnieuw betreden en doorzocht moeten worden". De Renaissancetentoonstelling te München in 1876 gehouden onder de zinspreuk „Unserer Väter Werke" toonde de strooming in haar volle, zegevierende kracht; hier trad ook de onderwijsinrichting van het Berlijnsche kunstnijverheidsmuseum voor de eerste maal als afgesloten groep op. „In aansluiting aan de vormen der Renaissance", riep Lessing uit, „is de gemeenschappelijke weg gevonden". Hij gelooft bepaaldelijk: „dat de thans overal beginnende aanvaarding der Duitsche Renaissancevormen werkelijk het uitgangspunt van een nieuwen stijl is".

Op de Parijssche Wereldtentoonstelling van 1878 treedt dan Duitschland met deze richting nevens de oude Fransche decoratiekunst in het krijt. Lessing prijst in zijn rapport hierover in het bijzonder de inrichting van de Duitsche zaal naar de plannen van Anton v. Werner, de beeldhouwwerken van Gedon, de prachtige portalen met rijke profileering, snijwerk en ivoorimitatie, de zware portières, het donkerroodbruin fluweelen behangsel, de palmen-

groepen, de met rood bekleede tafel met rijkgebonden boeken daarop. Wat bereikt is treedt nu duidelijk aan den dag bij het nieuwe gebouw van het kunstnijverheidsmuseum, dat zooals reeds werd medegedeeld, in de jaren 1877—81 door Gropius uitgevoerd werd. De bronzen beelden van Suszmann-Helborn, de mozaieken van Geselschap en Ewald, de terracotta-friezen van Geyer en Hundrieser, de decoratieve schilderwerken der zalen van Meurer en Schaller: alles, tot het gegoten ijzeren deurbeslag en de Mettlacher tegels, zal eenmaal als het belangrijkst monument van dit tijdperk worden beschouwd. En de bouw als geheel wordt door het nieuwe gebouw der bibliotheek van 1905, daarnevens niet slechts niet overschaduwd maar hij stelt veeleer het laatstse evenals de naburige moderne gebouwen van het „Abgeordnetenhaus" en het Museum van Volkenkunde ver in de schaduw door zijn edele verhoudingen en warme kleuren. Een geheele reeks van prachtige paleizen te Berlijn kwam in de jaren na 1880 uit de school van Gropius te voorschijn. Dit tijdperk 1880—88 was Lessing's glansperiode. In alle kunstvragen werd zijn advies gevraagd en vooral werken voor het kroonprinselijk paar werden onder zijn leiding uitgevoerd. Kroonprins Friedrich Wilhelm verkeerde gaarne in den kring van kunstlievende mannen, waartoe Lessing, Dohme en Lippmann behoorden. Vele plannen werden op hem gebouwd. Er zou, wanneer hij aan de regeering kwam, inplaats van het slot Bellevue een groot keizerlijk slot gebouwd worden, waarin al de resultaten der toenmalige kunstnijverheid zouden worden toegepast. Na het overlijden van den spaarzamen Keizer Wilhelm hoopte men op een nieuw bloeitijdperk der kunsten. Maar de nieuwe keizer stierf spoedig en Lessing zag zijn plannen onvervuld. „Wij verwachten, had hij kort te voren uitgeroepen, omvangrijke verbouwingen in het slot, wij verwachten den bouw van den Dom, van het Parlementsgebouw, wij verwachten de monumenten die ter herinnering aan de grondvesting van het keizerrijk opgericht zullen worden".

Hier moeten wij halt houden, want met de ontwikkeling van den Renaissance-smaak sedert 1890, het allengs verloopen van de beweging, staat Lessing niet in direct verband. Sedert de troonsbestijging van Wilhelm II heeft hij zich meer en meer van medewerking aan het kunstnijverheidsleven onthouden, hij wijdde ten laatste zijn krachten uitsluitend aan uitgaven, waarvan de gewichtigste zeker het werk over de verzameling weefsels is, dat in 1899 begon te verschijnen en bestemd is voor eeuwen een standaardwerk van wetenschappelijke beteekenis te worden. Wellicht hangt het zich langzamerhand terugtrekken van Lessing uit het openbare leven samen met een ziektetoestand, die in 1893 bij hem intrad, maar in de eerste plaats was het toch de veranderde tijdstrooming, die hem daartoe noopte.

Dit dient op den voorgrond te worden gesteld, opdat men inzie, dat Lessing voor de ontaarding van den Renaissance-smaak die zich na 1890 voordeed, niet meer verantwoordelijk kan worden gesteld. De Renaissance van Lessing heeft een wezenlijk karakter, dat o. a. uitkomt in zijn eigen woonvertrekken door den schilder Ewald gedecoreerd. Daarop is met recht zijn uitspraak van toepassing: „Latere tijden, welke het geheele overzicht van wat wij voortbrachten voor oogen zullen hebben, zullen al deze door onze kunstrechters als stijlloos veroordeelde afleidingen der oude kunst tot een groep van verschijnselen samenvatten, die voor onzen tijd karakteristiek, die de stijl van onzen tijd zijn."

Van den aanvang af had Lessing er op aangedrongen, dat de kunstnijverheids-verzamelingen en onderwijs-inrichtingen den handwerkers oude voorbeelden in handen zouden geven, bovenal opdat zij de oude technieken zouden terugvinden. De oude vormen echter moesten, wanneer er weder leven in zou komen, met nieuw kunstgevoel doordrongen worden. Solide eerlijk werk was de eerste eisch.

In plaats daarvan begon omstreeks 1890 de meest slaafsche navolging ingang te vinden.

Reeds in 1889 verhief Lessing zijn stem tegen de intredende oppervlakkigheid en bij gelegenheid van de eerste groote Berlijnsche tentoonstelling in 1894 hooren wij hem zeggen: „Ornamenten van goeden vorm liggen heden ten dage zoo goed als voor het grijpen voor onze handwerkers; dat men ze opraapt en aan elk willekeurig stuk werk, dat men een rijker aanzien wil geven, aanplakt is veel meer een ziekte dan een verdienste von onzen tijd. Onder dit krulwerk wordt de grondgedachte van het voorwerp verstikt."

Het bedenkelijkste gevolg van de voorbeeldenverzamelingen was echter dit, dat de fabrikanten en handwerkers de scheppende kunstenaars, de architecten, niet meer noodig meenden te hebben. Op de Berlijnsche Handwerkstentoonstelling in Treptow in 1896 kwam dit op de treurigste wijze aan het licht. Hier stelde het kleinbedrijf en handwerk slechts massa's onsolide waar ten toon; decoratieve Renaissance versieringen moesten het slechte werk aan het oog onttrekken. „De eenige redding uit deze afdwaling, schreef Lessing, biedt het optreden van werkelijke kunstenaars, die voor vraagstukken van bijzonderen aard en omvang hun kracht aanwenden en niet slechts goede stukken maken, maar voorbeelden, die de menschen aantrekken." Lessing betreurt, dat van de „nieuwe" richting geen kamers tentoongesteld waren: „de kleine burgers en handwerkers zouden dan wakker geschud zijn uit de zelfgenoegzame verdooving, zij zouden bemerkt hebben, dat zij zich in een kring van afgeleefde vormen bewogen, terwijl daarbuiten in de wereld frissche koelten waaien."

De beweging der nieuwe richting was overigens aan Lessing geenszins ontgaan. Reeds in 1868 op de Parijsche tentoonstelling wijst hij op een groep Engelsche meubelen, „die eenvoudig op constructieven grondslag ontworpen zijn; dit is eigenlijk niets anders dan een zuivere consequentie van onzen tijd, welks meest geliefd kind de zuiver constructieve machine is. Ik geloof in deze meubelen het aanbreken van een eigenaardig, werkelijk modern bewustzijn te moeten zien. Zij kunnen mogelijk het uitgangspunt van een nieuwen stijl worden." Zij zijn het geworden. Een jaar na die rammelende jaarmarkt te Treptow vond te München de eerste tentoonstelling der Vereenigde Werkplaatsen voor Kunst en Handwerk plaats. En Lessing sprak thans de overtuiging uit, dat het moderne meer was dan een gril, dat dit de eigenlijke uitdrukking van onzen ijzer- en machinetijd was. Hij overwon zichzelf zoover, dat hij erkende dat de historischen Museumsbeweging, met haar atelierstijl en krulwerk, niet tot het doel gevoerd had en dat de nieuwe tijd thans

nog een goed figuur maakte en in de eerste rijen stond, vooral omdat Schinkel en Bötticher daarin een bepaalden stijl hadden gebracht, week op de tweede tentoonstelling te Londen in 1862, ver bij het Fransche en Engelsche kunsthandwerk terug. Dit gaf aan de kroonprinses Victoria aanleiding aan Dr. Schwabe de bewerking van een rapport op te dragen over de bevordering der kunstnijverheid in Engeland en den stand van dit vraagstuk in Duitschand en in hetzelfde jaar waarin dit rapport het licht zag, 1866, ontstond uit de groote Berlijnsche „Handwerkerverein", een comité van handwerkers, kunstenaars en geleerden, dat in 1867 een vereeniging in het leven riep, onder den naam van „Deutsches Gewerbemuseum" met het doel de hulpmiddelen van kunst en wetenschap onder het bereik der handwerken te brengen.

Een verzameling van modellen en een onderwijsinrichting werden in het leven geroepen. Op voorspraak van den kroonprins werd een Staatssubsidie van 45000 Mark toegestaan en bestemd voor aankoopen op de Parijsche Wereldtentoonstelling van 1867. De instelling, waarvan de architect Grunow aan het hoofd stond, was tot 1872 in het Gropiussche Diorama aan de Stallstrasse te Berlijn gehuisvest.

In dit jaar werd Lessing aan de inrichting verbonden en organiseerde hij op initiatief van de Kroonprinses Victoria in het „Zeughaus" een tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen, voornamelijk afkomstig uit de koninklijke paleizen. De algemeene belangstelling, die deze tentoonstelling gaande maakte, vestigde ook de algemeene aandacht op het tot dusver als ondergeschikt beschouwde kunstnijverheidsmuseum. De regeering stelde daarvoor in 1873 het gebouw der Porceleinfabriek aan de Leipziger- en Königgrätzerstraten beschikbaar en stond bovendien een jaarlijksch subsidie van 54000 Mark toe. Lessing werd tot directeur van het museum benoemd en spoedig vond hij gelegenheid zijn organiseerende talenten ten toon te spreiden. Hij bewerkte, dat het belangrijkste deel van het koninklijk kunstkabinet in 1876 en 77 in het museum werd ingelijfd, waardoor dit op eenmaal tot een verzameling van den eersten rang werd verheven; hij leidde den aankoop van de Luneburger zilverschat, regelde het tentoonstellingswezen en bereidde eindelijk den bouw voor van een nieuw museum, die in de jaren 1877—81 volgens de ontwerpen van Gropius tot uitvoering kwam. Hij is in een woord te beschouwen als de schepper van het museum zooals het nog heden is, en hiermede had Lessing op 29 jarigen leeftijd zijn voornaamste levenswerk tot stand gebracht. Gaan wij thans na, wat daarmede voor de Duitsche kunstnijverheid bereikt werd.

De kunstnijverheidsmusea danken dus hun ontstaan aan die in het midden der 19de eeuw zich openbarende beweging, welke bedoelde de oude verloren gegane technieken en ambachten in het leven terug te roepen. In Engeland, waar het fabriekswezen alle banden met het verleden had afgesneden, gaf men het voorbeeld met het South-Kensington-Museum, dat in 1852 naar het programma van Gottfried Semper werd ingericht. In Weenen volgde men met het Oostenrijksche Museum voor Kunst en Industrie, waar mannen als Jacob von Falke, Eitelberger en Bruno Bucher werkzaam waren.

Toen begon ook het Germaansche Museum te Neurenberg van zich te doen spreken. Het bepaalde doel dezer instellingen was in de eerste plaats, om aan de vaderlandsche kunstnijverheid streng stijlvolle voorbeelden te verschaffen, waaraan zij, zoowel wat technische uitvoering als vorm betrof nieuw leven zou kunnen ontleenen. Terwijl in het tijdperk van Schinkel en Bötticher de antieke vormen als het ideaal waren beschouwd begon men thans, tegelijk met het ontwaken van het Duitsche nationaliteitsgevoel, de vaderlandsche oude kunst als voorbeeld te stellen. Voor alles zag men in de Duitsche Renaissance de uitdrukking van den vrij geworden Duitschen geest, waaraan men zich weder verwant meende te gevoelen.

Semper de overigens zoo klassiek gevoelende bouwmeester, paste voor het eerst aan het Dresdener Hoftheater reeds na 1840 de kleine pilasterverdeelingen en versieringen der Duitsche Renaissance toe. Van Weenen uit, waar Semper de laatste jaren van zijn leven werkte, begon tegen 1870 de Renaissancebeweging zich over Duitschland te verspreiden; het Oostenrijksche Museum voor Kunst en Industrie is haar eigenlijke oorsprong.

Na den oorlog van 1871 breidde de beweging zich met verbazende snelheid over Noord-Duitschland uit. Hierbij heeft Lessing een eerste bemiddelaars- en leidersrol gespeeld. Op de Weener Wereldtentoonstelling van 1873 bevestigde zich zijne reeds vroeger gevormde overtuiging, dat men op dat oogenblik de verheffing van den kunstsmaak bij den handwerksman met alle middelen moest bevorderen. Uit Parijs werden toenmaals nog alle fijnere luxe artikelen aangevoerd, daar was de traditie in de handwerken nog niet geheel verloren gegaan. Oostenrijk en Engeland traden toen als concurrenten op. „Wat wij voor alles thans noodig hebben", verklaarde Lessing, „is het grondig inzicht van den treurigen toestand, waarin wij ons bevinden. Wanneer het verlorene weder herwonnen zal worden is de naaste weg die, dat men zich aan de oude voorbeelden houdt". De handwerkers in Duitschland werkten onsoliede en gedachtenloos. Hier zouden de kunstnijverheidsmusea, daar zij ons oud werk, waarin het materiaal tot zijn recht komt, voor oogen stellen, de jeugd weder tot deugdelijkheid in techniek en kunst opvoeden. „Hoe ook het oordeel van later tijden moge uitvallen, een voordeel van wijde strekking brengt ons de ontwikkeling in elk geval: namelijk dit, dat tot omvatting van het gestelde vraagstuk alle verloren gegane gebieden der techniek opnieuw betreden en doorzocht moeten worden". De Renaissancetentoonstelling te München in 1876 gehouden onder de zinspreuk „Unserer Väter Werke" toonde de strooming in haar volle, zegevierende kracht; hier trad ook de onderwijsinrichting van het Berlijnsche kunstnijverheidsmuseum voor de eerste maal als afgesloten groep op. „In aansluiting aan de vormen der Renaissance", riep Lessing uit, „is de gemeenschappelijke weg gevonden". Hij gelooft bepaaldelijk: „dat de thans overal beginnende aanvaarding der Duitsche Renaissancevormen werkelijk het uitgangspunt van een nieuwen stijl is".

Op de Parijssche Wereldtentoonstelling van 1878 treedt dan Duitschland met deze richting nevens de oude Fransche decoratiekunst in het krijt. Lessing prijst in zijn rapport hierover in het bijzonder de inrichting van de Duitsche zaal naar de plannen van Anton v. Werner, de beeldhouwwerken van Gedon, de prachtige portalen met rijke profileering, snijwerk en ivoorimitatie, de zware portières, het donkerroodbruin fluweelen behangsel, de palmen-

groepen, de met rood bekleede tafel met rijkgebonden boeken daarop. Wat bereikt is treedt nu duidelijk aan den dag bij het nieuwe gebouw van het kunstnijverheidsmuseum, dat zooals reeds werd medegedeeld, in de jaren 1877—81 door Gropius uitgevoerd werd. De bronzen beelden van Suszmann-Helborn, de mozaieken van Geselschap en Ewald, de terracotta-friezen van Geyer en Hundrieser, de decoratieve schilderwerken der zalen van Meurer en Schaller: alles, tot het gegoten ijzeren deurbeslag en de Mettlacher tegels, zal eenmaal als het belangrijkst monument van dit tijdperk worden beschouwd. En de bouw als geheel wordt door het nieuwe gebouw der bibliotheek van 1905, daarnevens niet slechts niet overschaduwd maar hij stelt veeleer het laatstse evenals de naburige moderne gebouwen van het „Abgeordnetenhaus" en het Museum van Volkenkunde ver in de schaduw door zijn edele verhoudingen en warme kleuren. Een geheele reeks van prachtige paleizen te Berlijn kwam in de jaren na 1880 uit de school van Gropius te voorschijn. Dit tijdperk 1880—88 was Lessing's glansperiode. In alle kunstvragen werd zijn advies gevraagd en vooral werken voor het kroonprinselijk paar werden onder zijn leiding uitgevoerd. Kroonprins Friedrich Wilhelm verkeerde gaarne in den kring van kunstlievende mannen, waartoe Lessing, Dohme en Lippmann behoorden. Vele plannen werden op hem gebouwd. Er zou, wanneer hij aan de regeering kwam, inplaats van het slot Bellevue een groot keizerlijk slot gebouwd worden, waarin al de resultaten der toenmalige kunstnijverheid zouden worden toegepast. Na het overlijden van den spaarzamen Keizer Wilhelm hoopte men op een nieuw bloeitijdperk der kunsten. Maar de nieuwe keizer stierf spoedig en Lessing zag zijn plannen onvervuld. „Wij verwachten, had hij kort te voren uitgeroepen, omvangrijke verbouwingen in het slot, wij verwachten den bouw van den Dom, van het Parlementsgebouw, wij verwachten de monumenten die ter herinnering aan de grondvesting van het keizerrijk opgericht zullen worden".

Hier moeten wij halt houden, want met de ontwikkeling van den Renaissance-smaak sedert 1890, het allengs verloopen van de beweging, staat Lessing niet in direct verband. Sedert de troonsbestijging van Wilhelm II heeft hij zich meer en meer van medewerking aan het kunstnijverheidsleven onthouden, hij wijdde ten laatste zijn krachten uitsluitend aan uitgaven, waarvan de gewichtigste zeker het werk over de verzameling weefsels is, dat in 1899 begon te verschijnen en bestemd is voor eeuwen een standaardwerk van wetenschappelijke beteekenis te worden. Wellicht hangt het zich langzamerhand terugtrekken van Lessing uit het openbare leven samen met een ziektetoestand, die in 1893 bij hem intrad, maar in de eerste plaats was het toch de veranderde tijdstrooming, die hem daartoe noopte.

Dit dient op den voorgrond te worden gesteld, opdat men inzie, dat Lessing voor de ontaarding van den Renaissance-smaak die zich na 1890 voordeed, niet meer verantwoordelijk kan worden gesteld. De Renaissance van Lessing heeft een wezenlijk karakter, dat o. a. uitkomt in zijn eigen woonvertrekken door den schilder Ewald gedecoreerd. Daarop is met recht zijn uitspraak van toepassing: „Latere tijden, welke het geheele overzicht van wat wij voortbrachten voor oogen zullen hebben, zullen al deze door onze kunstrechters als stijlloos veroordeelde afleidingen der oude kunst tot een groep van verschijnselen samenvatten, die voor onzen tijd karakteristiek, die de stijl van onzen tijd zijn."

Van den aanvang af had Lessing er op aangedrongen, dat de kunstnijverheids-verzamelingen en onderwijs-inrichtingen den handwerkers oude voorbeelden in handen zouden geven, bovenal opdat zij de oude technieken zouden terugvinden. De oude vormen echter moesten, wanneer er weder leven in zou komen, met nieuw kunstgevoel doordrongen worden. Solide eerlijk werk was de eerste eisch.

In plaats daarvan begon omstreeks 1890 de meest slaafsche navolging ingang te vinden.

Reeds in 1889 verhief Lessing zijn stem tegen de intredende oppervlakkigheid en bij gelegenheid van de eerste groote Berlijnsche tentoonstelling in 1894 hooren wij hem zeggen: „Ornamenten van goeden vorm liggen heden ten dage zoo goed als voor het grijpen voor onze handwerkers; dat men ze opraapt en aan elk willekeurig stuk werk, dat men een rijker aanzien wil geven, aanplakt is veel meer een ziekte dan een verdienste von onzen tijd. Onder dit krulwerk wordt de grondgedachte van het voorwerp verstikt."

Het bedenkelijkste gevolg van de voorbeeldenverzamelingen was echter dit, dat de fabrikanten en handwerkers de scheppende kunstenaars, de architecten, niet meer noodig meenden te hebben. Op de Berlijnsche Handwerkstentoonstelling in Treptow in 1896 kwam dit op de treurigste wijze aan het licht. Hier stelde het kleinbedrijf en handwerk slechts massa's onsolide waar ten toon; decoratieve Renaissance versieringen moesten het slechte werk aan het oog onttrekken. „De eenige redding uit deze afdwaling, schreef Lessing, biedt het optreden van werkelijke kunstenaars, die voor vraagstukken van bijzonderen aard en omvang hun kracht aanwenden en niet slechts goede stukken maken, maar voorbeelden, die de menschen aantrekken." Lessing betreurt, dat van de „nieuwe" richting geen kamers tentoongesteld waren: „de kleine burgers en handwerkers zouden dan wakker geschud zijn uit de zelfgenoegzame verdooving, zij zouden bemerkt hebben, dat zij zich in een kring van afgeleefde vormen bewogen, terwijl daarbuiten in de wereld frissche koelten waaien."

De beweging der nieuwe richting was overigens aan Lessing geenszins ontgaan. Reeds in 1868 op de Parijsche tentoonstelling wijst hij op een groep Engelsche meubelen, „die eenvoudig op constructieven grondslag ontworpen zijn; dit is eigenlijk niets anders dan een zuivere consequentie van onzen tijd, welks meest geliefd kind de zuiver constructieve machine is. Ik geloof in deze meubelen het aanbreken van een eigenaardig, werkelijk modern bewustzijn te moeten zien. Zij kunnen mogelijk het uitgangspunt van een nieuwen stijl worden." Zij zijn het geworden. Een jaar na die rammelende jaarmarkt te Treptow vond te München de eerste tentoonstelling der Vereenigde Werkplaatsen voor Kunst en Handwerk plaats. En Lessing sprak thans de overtuiging uit, dat het moderne meer was dan een gril, dat dit de eigenlijke uitdrukking van onzen ijzer- en machinetijd was. Hij overwon zichzelf zoover, dat hij erkende dat de historischen Museumsbeweging, met haar atelierstijl en krulwerk, niet tot het doel gevoerd had en dat de nieuwe tijd thans

weder aanknoopingspunten zocht aan den mahoniehoutstijl van 1830. De door hem te voorschijn geroepen Renaissance-strooming van 1860—90 was een tusschenstadium geweest noodig evenwel als een periode van restauratie, als een tijd die het historische geheel beheerscht en daarmede tegelijk ook de overwinning van het historisch standpunt heeft voorbereid. Lessing heeft het moderne niet belemmerd, niet bevorderd, hij is er langs gegaan.

Hij is niet in verzet gekomen toen Eckmann, Grenander, Messsel, Orlik in het kunstnijverheidsmuseum optraden, integendeel. Hij heeft op de Wereldtentoonstelling van 1900 het diepe verval van de historische architectuur toegegeven, terwijl hij van Paul, Pankok, Riemerschmid, Olbrich zeide: „dat zij het karakter van een groep dragen, dat zij allen reeds over het tijdperk van individueele, louter tastende proefnemingen heen zijn. In elk dezer ruimten (door genoemde bouwmeesters geëxposeerd) gevoelt men dat men zich in een gewilde en gesloten vormenwereld bevindt." Hij heeft de rol van het museum als voorbeeldenverzameling, wat het toch oorspronkelijk uitsluitend was, hoe langer hoe meer beperkt en de historische opstelling ingevoerd zooals hij reeds in 1889 erkende: het moet daarheen geleid worden, dat men de historische kunstwerken hoe langer hoe meer terug schuift, maar zij moeten niet in vergetelheid of minachting geraken, maar meer bestemd worden voor de historische beschouwing der kunsten. Hij ging ten slotte zoo ver te zeggen: dat de kunstnijverheidsmusea over 20 jaren in het geheel geen zin meer zonden hebben.

Lessing staat in den ondergang van de humanistische cultuur der 19de eeuw, die teruggaande geestes-strooming, waarvan Winckelmann, Schinkel, Bötticher en Semper de hoofdfiguren zijn.

Hij heeft het zelf gevoeld: „de kinderen wier spelen in onzen tijd aan de Grieksche heldensagen ontleend waren, spelen thans electrische tram". De tijd had reeds nieuwe denkbeelden gebaard, toen hij nog in de kracht van zijn leven was en zoo moest zij dan over hem heen voortschrijden. Dat alles evenwel, zoo zeide hij zelf, zijn omwentelingen van den geweldigsten aard; de wensch of de wil van den enkelen mensch of zelfs van een enkel volk is niet in staat daarin in te grijpen.

Oude grafzerken.

Meermalen hadden wij reeds aanleiding te wijzen op het belang, dat de talrijke oude grafzerken, die men bijna overal in kerken en op kerkhoven vindt, hebben als documenten van geschiedenis en kunst en meestal moesten wij er dan de aandacht op vestigen, hoe zeer dit materiaal nog op vele plaatsen wordt verwaarloosd. Thans is in het Noorden van ons land (Groningen) de volgende circulaire verzonden:

***

„In menige kerk en op menig kerkhof onzer provincie doet het gemis aan zorg voor de graven van het voorgeslacht pijnlijk aan

Er ligt een zandsteenen priesterzerk in het kerkpad. De voeten der kerkgangers schuifelen er elken Zondag over heen en hebben het randschrift bijna onleesbaar gemaakt.

De zerk, waaronder een bekend predikant begraven ligt, zinkt weg in den grond en is bedekt met mos en zoden.

De grafsteenen van eenige eigenerfde boeren uit de 18de eeuw zijn in den toren verzeild en dienen daar ter bevloering.

Een geheele lijdensgeschiedenis dezer oude monumenten in Stad en Lande zou zijn te schrijven.

Veel schoons en merkwaardigs ging reeds verloren.

Hoe jammer! Want die grafschriften en dat beeldwerk spreken van menschen en dingen uit een voorbijgegane samenleving, die verdient gekend te worden. Menige man en vrouw, nù rustend onder dien steen, eens wonend in uw hofstee, pastorie of kostershuis, was een der hoofdfiguren van uw kerspel. En het eenige wellicht, dat van hen nog sprake doet, is het opschrift, het wapen, het versje op hun zerk.

Mag dit aan de vergetelheid worden prijsgegeven? Is het niet een goede gedachte nog te behouden, wat er te behouden is?

Daarom hebben ondergeteekenden, ziende den ondergang van deze schatkamer vol historische bouwstoffen op het gebied van godsdienst en kunst, kerk en school, wapen- en geslachtkunde, de hand aan den ploeg geslagen. Zij zijn bezig de grafzerken tot 31 December 1827, toen het begraven in de kerken een einde nam, over de geheele provincie te beschrijven en hopen deze beschrijving in een boekwerk openbaar te maken.

De uitgave is echter vrij kostbaar. Op drie à vier duizend opschriften kan gerekend worden. En het debiet zal gering zijn. Daarom doen wij in Stad en Lande een beroep op de medewerking, allereerst van de Kerkvoogdijen, onder wier toezicht de oude grafsteenen staan, en voorts op die van belangstellenden in de geschiedenis van ons gewest.

Beleefd maar dringend verzoeken wij U, deze echt provinciale uitgaaf te steunen, zoo mogelijk door een flinke bijdrage, opdat onze provincie Groningen een belangrijke geschiedbron rijker worde".

De circulaire is onderteekend door jhr. mr. J. A. Feith, Groningen; prof. dr. C. H. van Rhijn, Groningen; dr. G. A. Wumkes, Sneek, en J. Vinhuizen, Middelstum.

***

Wij hopen, dat het de mannen, die hier het initiatief namen, gelukken moge hun voornemen ten uitvoer te brengen. Ook in andere provinciën ware voorzeker een opwekking als in de circulaire vervat niet overbodig, maar zal men overal belangstelling en medewerking vinden, bij den omvangrijken arbeid der beschrijving en afbeelding, die, wil zij waarde hebben, alleen aan bevoegde handen mag worden toevertrouwd?

Wij hoorden wel eens zeggen, in een overeenkomstig geval, dat gevelsteenen betrof, dat wij voor de beschrijving daarvan nu immers onze Rijks-Commissie hadden met hare vertakkingen in de Provincie.

Wie echter zich de moeite geeft, zich eens voor te stellen van welken omvang de taak aan deze commissie opgelegd, is, zal erkennen dat wil zij binnen afzienbaren tijd iets tot stand brengen, elke poging om haren arbeid te bevorderen, door zijdelingsche medewerking van particulieren in dezelfde richting, behoort te worden aangemoedigd. Moge het voorbeeld, in Groningen gegeven dan ook spoedig navolging vinden.

Brieven van Piet van Diever.

VII.

Waarde Opmerker!

Gij hebt zeker ook gelezen, ofschoon de couranten er maar met een paar regeltjes melding van hebben gemaakt, dat men binnenkort genoodzaakt zal zijn den Keulschen Dom opnieuw te gaan restaureeren. Dit verwondert mij geenszins, maar wel vind ik het nog al vreemd dat de commissie, die ten taak heeft, na te gaan wat er alzoo gedaan moet worden, ook moet gaan delibereeren over de manier, waarop men de noodige dubbeltjes bij elkaar zal krijgen; men spreekt maar eventjes van 10 millioen Mark.

Met het reeds in oude tijden toegepaste middel van een Dombouw-loterij zal het niet meer gaan. Vooreerst zijn wij tegenwoordig veel te braaf, om tot dergelijke onzedelijke middelen, en dan nog wel voor een heilig doel, onzen toevlucht te nemen en ten tweede zijn de tijdsomstandigheden voor kathedralenrestauratie al zoo ongunstig mogelijk. De liefhebberij is er wel wat af. Men zou nog eer geld bij elkaar kunnen krijgen voor een nieuwen Dom in Biedermeyerstijl, het orgineele van het denkbeeld zou wellicht de koorden van de beurs van een modernen Maecenas ontspannen.

Het vreemde in het berichtje, om daarop nog eens terug te komen, was mij, dat er dan voor den Keulschen Dom en zeker ook voor meer dergelijke gebouwen geen voldoend onderhoudsfonds schijnt te bestaan, om ze nadat zij een vernieuwingskuur hebben ondergaan, in goeden staat te houden. Dit is toch dunkt mij iets, waarvan de noodzakelijkheid nog al voor de hand ligt, men moet toch al een heel slecht rentmeester zijn, om dit niet te begrijpen, maar het schijnt wel, dat men er toch in het vuur van den restauratieijver hier en daar niet aan gedacht heeft. Zoón gebouw als dien Keulschen Dom, het is eigenlijk een toren van Babel, want men kan nooit zeggen dat het af is, al heeft men hier ook getracht het af te maken.

Had men zich maar bepaald tot restauratie op het papier, het zou nooit zoo in de papieren zijn geloopen. Dat is een vrij onschuldige liefhebberij, ofschoon het papier toch niet het eigenlijk arbeidsveld van den bouwmeester behoort te zijn. Dat is in onze papieren eeuw veel te dikwijls het geval, de papieren architecten zijn legio en zij waren ook op het Congres te Weenen goed vertegenwoordigd, want daar heeft de advokaat Harmand uit Parijs, natuurlijk op gezag van zijn lastgevers, de monsterachtige stelling kunnen debiteeren, dat een bouwwerk slechts een reproductie is van de bouwkundige teekening. Alleen uit het achterlijke Spanje schijnt een stem tegen deze stelling te zijn opgegaan en de architect Salvat scheen te meenen, dat een bouwwerk iets anders behoorde te zijn. „Dat komt van de papieren opleiding, die de bouwmeesters thans krijgen, daarin ontkiemen dergelijke dwaasheden", zou een van mijn kennissen hierbij ongetwijfeld opmerken en ik zou hem in hoofdzaak gelijk moeten geven, al overdrijft hij nu en dan wel eens.

Hij is namelijk een verklaard tegenstander van Delft en was het al toen de T. H. S. nog maar P. S. was. Voor hem is alles wat uit Delft komt uit den booze. Toen Henri Evers professor werd treurde hij; „dat is zijn ondergang, nu is hij voor onze bouwkunst verloren."

Verleden week critiseerde hij nog in ernst de onschuldige grap, die, waarschijnlijk door een paar geestverwanten van Lorenzo de Medici, is uitgehaald met den koster van de Nieuwe kerk en ik moest er hem aan herinneren, dat wij in onzen tijd ook wel eens een flauwen mop hadden uitgehaald, maar er was niet met hem te redeneeren. Ook over de lustrumfeesten was hij niet te spreken, hij vond ze een flauwe, opgeschroefde comedie, die schatten van geld kostte, dat beter besteed had kunnen worden; hij vond, dat 't niet te pas kwam zoo iets in deze benarde tijden; hij vond . . . . . nog een heele boel meer en begon met diepgaande historische bespiegelingen, zoodat ik een eind aan zijn woordenvloed moest maken, door hem te vragen of hij de jongelui dan niet eens meer de vrijheid gunde, zich te amuseeren op de manier, zooals zij dat verkozen en zooals de middelen der respectieve „oude heeren" dit toelieten. Toen had ik hem een oogenblik vastgezet althans in zoover, dat hij zijn, hier in het geheel niet ter zake dienende, bespiegelingen staakte.

Maar toch kon hij niet laten eenige oogenblikken later, toen het gesprek, ik weet niet hoe, op het onderwerp „baksteen" gekomen was, opnieuw op Delft terug te komen en vroeg hij mij, wat ik wel dacht van den draai, die Prof. van der Kloes genomen had in de zaak van den kalkzandsteen-baksteen-oorlog.

Ik wist van geen draai, en toen begon hij mij er van te vertellen, ongeloofelijke dingen.

„Maar ik zal je de Bouwwereld sturen, daar kunt ge het nog beter zelf in lezen."

Hij heeft hem nog niet gestuurd, zoodat ik nog even wijs ben, maar als 't waar is, wat hij mij vertelde, dan is 't zeker de moeite waard, om daar later nog eens op terug te komen.

Neem voor heden met dit weinige genoegen en geloof mij als steeds

PIET VAN DIEVER.

Vereenigingen.

Door het Hoofdbestuur van den Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond is de volgende circulaire verzonden:

AMSTERDAM, Juni 1908.

Aan
Heeren Architecten, Ingenieurs, Industrieelen en Aannemers in Nederland.

WELEDELGESTRENGE HEEREN!

Het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Het kan U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof — met behoud van salaris — worden gesteld.

Eveneens zal het U bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op vele categoriën van werklieden b. v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel enz. aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars, de technici in 't algemeen, gesteld? Behalve de opzichters en teekenaars in dienst van rijk, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars hebben haast geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

Waar wij nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers niet ongenegen zijn, dit zoo zeer door hunne opzichters en teekenaars begeerde verlof te verleenen; waar wij daarvan des te meer overtuigd zijn geworden, door den werkelijken steun, die onze bond in deze actie in de laatste jaren van zoovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen wij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle werkgevers, welke technici in hun dienst hebben, met het beleefd, doch *dringend verzoek*, om aan hen een jaarlijksch verlof toe te kennen van

Acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

Wij zullen niet ontkennen, dat het toekennen van *acht achtereenvolgende dagen verlof*, vooral aan opzichters, nog al eens op bezwaren stuit, maar daar tegenover zijn wij van meening. dat die bezwaren *niet* van zoo ernstigen aard *kunnen* zijn, dat zij niet voor de billijkheid van ons verzoek uit den weg moeten gaan.

Ook voor den opzichter is een jaarlijksche ontspanning en afleiding beslist noodzakelijk te achten, wil hij steeds frisch en energiek voor zijn taak kunnen berekend zijn.

Bovendien gelden die bezwaren voor de opzichters in gemeentedienst toch ook. Welnu, daar worden ze overwonnen, waarom wij dat voor opzichters en teekenaars in dienst bij particulieren ook zeer goed mogelijk achten, wanneer maar wat goeden wil bij — en onderling overleg tusschen werkgevers en hunne opzichters en teekenaars aanwezig is.

Het verzoek om verlof wordt door ons hoofdbestuur gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meent het er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een zoo vurigen wensch der technici ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers, wanneer zij eens acht dagen geheel vrij zijn, niet de lasten van zorgen en plichten hebben te dragen, hun geest en gedachten den vrijen loop kunnen laten; kortom, kunnen genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal een dergelijke physieke en geestelijke ontspanning een grooten invloed ten gunste op hun werkkracht hebben.

Vast vertrouwende, dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van een goede verhouding en samenwerking tusschen patroons eenerzijds en technici anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van U te zijn.

Met de meeste hoogachting,

Het Hoofdbestuur van den Algem. Nederlandschen Opzichters en Teekenaarsbond:

Z. Gulden. *Voorzitter.* B. v d. Werff, *2e Voorritter.*
A. H. Jansen. *Secretaris* Jan Gerhardt, *2e Secretaris.*
J. B. M. Lamers, *Penningm.* M. Geldmaker, *2e Penning.*
J. L. B. Keurschot, *Redacteur.* C. Boenk, *Secr. Inf. Bureau.*

Ofschoon blijkens een aan de circulaire toegevoegde lijst een kleine honderd architecten, ingenieurs, aannemers en industrieelen hun volle sympathie betuigden met de actie van den Bond, inzake verlof aan Technici, schijnt het Hoofdbestuur een hernieuwd beroep op de welwillendheid der patroons noodig te hebben geacht en dit kan ons niet verwonderen, wanneer het juist is. dat van de technici in particulieren dienst „nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd genieten."

Waarlijk, acht achtereenvolgende dagen van de driehonderd, het is een bescheiden wensch en wij kunnen ons niet voorstellen, dat een humaan patroon daartegen werkelijk bezwaar kan hebben. Mogelijk, is het evenwel, dat enkelen er iets tegen hebben er een vaste gewoonte van te maken, het verlof als een recht te sanctionneeren en zich van sympathiebetuiging onthouden om zich niet te binden. Dit is o. i. de angstvalligheid wel wat al te ver getrokken, want in dezen maatregel kan men toch geen gevaar zien, maar gewoon een eisch van billijkheid.

Varia.

EEN TENTOONSTELLING VAN BINNENHUISKUNST UIT HET BERGSCHE LAND.

Ter eere van het Barmer eeuwfeest is in de Ruhmeshalle een tentoonstelling van oude binnenhuiskunst georganiseerd. En een, die zeer belangrijk is! Niet minder dan dertien kamers in Rococo, Empire en Biedermeyerstijl zijn er te zien en de meubileering dezer vertrekken is geheel uit het Bergsche Land afkomstig en hoogst waarschijnlijk hier vervaardigd. Een overvloed van prachtige antieke stukken, die in patriciërsfamilies bewaard zijn gebleven en niet alleen door ouderdom hun superioriteit toonen.

Er is karakter in die oude kamers, een zekere zelfbewustheid in die meubelen. Het hoort alles bijeen als leden van één familie en hoewel het hier tijdelijk opgesteld is, blijft de intieme stemming heerschen.

Waarin nu dat mooie, die superbe schoonheid ligt, ik vermag het niet te zeggen. Want aan een meubelteekenaar van onze dagen zou het niet moeilijk vallen, in vele gevallen op hout- en materiaalverkrachting te wijzen. Op sommige latafels aan de voorzijde een overvloed van sobere intarsia, terwijl op de dekplaat een kinderachtig bloemruikertje is ingelegd. Op kastdeuren een flonkerend gewemel van koperen lijntjes, die met het diep glanzende, gevlekte hout een geheel vormen, dat een Hollandschen meubelkunstenaar twee dagen koorts zou bezorgen. In die Biedermeyer-kamers zoetigge-

bloemd behang, op de kanapé de beruchte kussens met bloemen en waarempel, zelfs het geborduurde schoothondje vind ik terug. Tafels zijn er met verdraaide pooten, die een zwaar marmeren blad dragen. Aan kasten en stoelen versieringen van verguld gegoten koper, oneerlijk materiaalgebruik dus, dat allerminst bij hout past.

Maar toch zijn die kamers mooi! Ze kunnen iemand die heerlijke sensatie geven, die bij kamers van nieuwe kunst zoo dikwijls wegblijft. Die fouten hinderen niet, behooren zelfs bij het intérieur en het mooiste, gebatikte kussen in zoo'n Biedermeyerkamer zou vloeken, heusch, 't zou erin vloeken, terwijl zoo'n bloemig kussen tot de stemming bijdraagt.

Denken we bijv. die buikige kasten met hun intarsia-overvloed eens vereenvoudigd door de rechtlijnigheid, versoberd door den puriteinschen eenvoud van onzen tijd! Men zou dan eenvoudig de bloemen van de plant afgesneden hebben en we zouden in deze kamers geraamten gezien hebben.

Hier is weer die groote eigenschap van heusche kunst op te merken, het werk kan fouten toonen, groote fouten zelfs en toch is en blijft het mooi. Is zelfs aantrekkelijker dan een orthodox-beredeneerde arbeid, die van a—z zuiver in de leer is, maar dat ééne, schoonheid mist. Wat deze intérieurs heerlijk-mooi maakt, is de eenheid van geest, het tezamen-gegroeid zijn, maar ook de vreugde van het handwerk. Hier geen meubelen, van boven af op papier gedoceerd door teekenaars, die naarstig met liniaal en potlood werkteekeningen maken, maar van het eigenlijk handwerk mijlen ver blijven. Hier geen ontwerpen van menschen, die gewichtig over kunst redeneeren, de schoonheid van het handwerk bespreken zonder ooit een hand aan het werk te slaan.

Ik betwijfel zelfs of die oude meubelmakers schrijven en teekenen gekend hebben. Maar iets spreekt uit hun werk, dat alles vergoedt en vermooit: de ernst, de liefde voor het vak. Zij gaven in hun werk hun beste kunnen, hun hoogste kunnen zonder pretensies van hoogere aspiraties. En juist daardoor is het kunst geworden, die, ondanks de aanklevende fouten, meer te genieten is dan foutenlooze werkstukken. Ook omdat het eigen werk was, dat de vreemde stijlgedachte volkomen in zich opgenomen en verwerkt had.

Eenigszins van zelf spreekt het, dat door de oude verbindingen met Holland Hollandsche meubelvormen overal terugkeeren. En zoo kenteekenend zijn deze, dat de echt-Duitsche Truhe, de houten, besneden geldkist in sommige kamers vreemd doet. En toch is deze zoo algemeen ingeburgerd, dat op het platteland nog tallooze exemplaren voor weinig geld te krijgen zijn.

De glazen porceleinkast trekt onder de meubelen vooral de aandacht, daar deze direct aansluit bij de Hollandsche kasten der 18e eeuw. Precies hetzelfde samenstel, alleen wat drukker in versiering. Dat was nog de goede, oude tijd, toen men zijn gebruiksvoorwerpen aan iedereen kon laten zien, toen de inhoud der porceleinkast bij groote feesten gebruikt werd. Ook de stoelen sluiten zich dikwijls bij de Hollandsche aan en de mahoniehouten secretaire met marmeren dekplaat en gegoten koppen, die hier veelvuldig te vinden is, kan men zóó in een Hollandsche kamer denken.

Ook de staande klok is een echt inheemsche meubel geworden, dat bij de boeren nog overal voorkomt. Maar de vorm heeft veel verloren, vergeleken bij de oude, Hollandsche exemplaren. Bij deze is de uurwerkkast de hoofdzaak, het domineerend moment, dat op een smallere rechtlijnige kast rust, die weer baseert op een uitgebogen onderstuk.

De Bergsche klok is daarentegen vrijwel rechtlijnig gebleven. In tegenstelling met den Nederlandschen vorm is ze aan de onderzijde veel breeder, loopt naar boven smaller toe. De uurwerkkast is dus juist in de minderheid gekomen.

Ook onder de kleinere dingen van gebruik vinden we vele tinnen voorwerpen, koperen kandelaars en olielampjes terug, die aan Oud-Holland herinneren.

(N. R. Ct.)

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 27. Over Weenen V.
De Renaissance der Renaissance I. Beschrijving van de versieringen van Delft ter gelegenheid van de studentenfeesten.
Oude Bouwkunst in Holland's Noorderkwartier door A. W. Weissman.

Architectura No. 27. Dr. Heinrich Schliemann, door A. A. Kok.
Opvattingen omtrent schijn en werkelijkheid. Ingezonden stukken door Joh. Hoogeboom en van Baalen.
Technisch Gedeelte. Een stationsgebouw verrold. — Beknopte vastheidsleer door F. Wind.

De Bouwwereld No. 28. De verheffing der baksteen-nijverheid, vrij naar de Deutsche Bauhütte.
De openbare leeszaal en boekerij te Groningen, door A. J. Sanders.

De Ingenieur No. 27. De Europeesche Donau-Commissie, door F. O. Wegener Sleeswijk c. i. met afbeeldingen.
Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. v. Ingenieurs van 27 Juni 1908.
Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen door J. K. E. Triebart c. i.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 27. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Het nut van organisatie. — Ingezonden. Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg). — Electrische verlichting van spoortreinen (vervolg).

De Aannemer No. 27. Jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden 22 en 23 Juli 1908. Agenda met bijlagen.
Uit eigen Kring. De geldleening.
Een krachtig protest.
Ingezonden Stukken. Wanorde door H. J. Geijl JCz.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 1 (6de jaargang). — Mededeeling Red. en Uitgevers. — Bewerking van de klei. — Artikel 1638x B. W. (Arbeidscontract.) — Brochure Wenken en Gegevens voor de Behandeling in en buiten Rechten van Handelsvorderingen (slot).

Deutsche Bauhütte No. 27. Neue Landhausbauten II, door E. Bauernfeind, met afbeeldingen.
Betonbau und Miethaus, door Karl Heindel.
Ein Sparkassengebäude, door K. Hahn bij een ontwerp van Ch. Wieth te Dresden.
Bürgerliche Innenräume, door P. Rose bij schetsen van H. Thurn te Kempten, op losse plaat.

Bulletin des Métiers d'art No. 11, het Mei-nummer van 1908 bevat de voortzetting van de geschiedenis van den „Mont des Arts, belangrijk als een staaltje van de wijze, waarop onze Belgische broeders in hun volksvertegenwoordiging zaken van bouwkunst behandelen. De heeren zijn niet bang hun meening daarover te zeggen en al is niet alles wat zij zeggen even belangrijk, er spreekt toch belangstelling uit die debatten, meer dan in dergelijke gevallen

in onze Kamer is op te merken waar het utiliteits- en het kostenpunt gewoonlijk de eenige punten zijn, waarover men zich warm maakt, als het al zoover komt.

Spectator geeft een studie met afbeeldingen over eenige moderne dorpskerken, die niet onbelangrijk is, omdat men er eenigszins uit zien kan, wat de Belgische kerkbouwmeesters onder modern verstaan. Hun opvatting ten dezen opzichte wijkt nog al af van de Duitsche en staat nog te veel onder den directen invloed der middeleeuwen, zonder dat zij zooveel durven als Joseph Cuypers, zoodat men nog niet veel gewaar wordt van een werkelijk moderne opvatting. Of België wel het land is, vanwaar men die verwachten moet, is de vraag. Men is er nog te veel gehecht aan 't oude en geeft zich met liefde over aan de studie daarvan, zooals blijkt uit een albumblad, dat ijzerwerk en steenen wijwatervaten in de kerk te Linkebeek te zien geeft. Een zelfde geest van liefde voor het oude toont zich in het slotartikel van deze aflevering handelende over de omgeving van de O. L. V. kerk te Brugge.

Was de oudheidkunde steeds een geliefkoosde liefhebberij van het ontwikkeld deel der Nederlandsche natie, misschien is er geen tijdperk aan te wijzen, waarin men zich met zooveel ernst op dit vak heeft toegelegd, dan in het begin der twintigste eeuw. In vereenigingen, bonden, commissies e. d. en door enkele personen wordt op dit gebied verzameld, onderzocht, vergeleken, in een woord gewerkt met een ijver, waarvan de vruchten niet uitblijven in den vorm van verslagen, mededeelingen, enz. welker inhoud steeds rijker en belangrijker wordt.

Het **Verslag der Commissie** ter verzekering eener goede bewaring van Gedenkstukken van Geschiedenis en Kunst te **Nijmegen,** over het jaar 1907 betreft een gebied, dat voor de oudste beschavingsgeschiedenis van ons land een der merkwaardigste genoemd mag worden. De Nijmeegsche verzamelingen worden telkens met nieuwe vondsten verrijkt, voornamelijk wat betreft de Romeinsche oudheid, en trekken steeds meer de aandacht, ook in het buitenland.

Het **Vijfde Jaarverslag der Rijkscommissie** tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (waarom moeten zulke commissies toch altijd zulke lange namen hebben?) doet ons zien, dat ook deze commissie op haar terrein niet stilzit. In velerlei richting is zij werkzaam en ofschoon zij over het algemeen niet over gebrek aan medewerking te klagen heeft, toch laat deze af en toe nog wel eens te wenschen over. Niet zonder belang achten wij de slotopmerking van het verslag, waarin de Commissie de aandacht van den Minister vestigt op gevallen, „dat gebouwen, eenmaal met Rijkssubsidie gerestaureerd, opnieuw in verval geraken, tengevolge van slecht onderhoud, of zelfs, door eigenmachtig uitgevoerde onoordeelkundige herstellingen, worden verknoeid". De Commissie geeft in overweging in hoeverre het mogelijk is hierin verbetering te brengen, door b.v. voortaan aan het toekennen van Rijkssubsidie de voorwaarde te verbinden, dat de door zulken bijstand bevoordeelde eigenaars zich verplichten zorg te dragen voor goed onderhoud, en geen herstellingswerken aan hunne gebouwen uit te voeren, zonder voorafgaande toestemming van den Minister. Het mag toch waarlijk een onhoudbare toestand heeten, dat het ongeschonden voortbestaan van monumenten, die om hun algemeen belang met van Staatswege verstrekte gelden in goeden staat zijn gebracht, geheel afhankelijk zoude zijn van de willekeur der bezitters.

Het **Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond** in zijn nieuwen vorm, stelt bovengenoemde verslagen in de schaduw. Daarvan liggen de Mei- en de Juni-aflevering voor ons beide even belangrijk, de eerste bevattende o. a. studies over de Warmenhuizer gewelfschilderingen door N. Beets; over die te Noordbroek door Adolph Mulder; over het venster no. 10 in de Groote kerk te Gouda door Beelaerts van Blokland.

Zeer belangrijk, ook om de afbeeldingen, zijn de mededeelingen van Martine Tonnet over het werk der Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, inzonderheid de Tempels op Java betreffende, en evenzeer de beschrijving van het voor kantongerecht bestemde oude huis te Schiedam, door J C. Overvoorde.

De inhoud van de Juni-aflevering is geheel het werk van den Hattemschen archivaris F. A. Hoefer en bevat onder den bescheiden titel van „Aanteekeningen" een uitvoerige en rijk geïllustreerde historische beschrijving van Culemborg en een opsomming van de bezienswaardigheden van Zalt-Bommel, wel geschikt om de beoefenaars der bouwkunst, die deze plaatsen niet kennen tot een bezoek op een paar vacantiedagen aan te sporen, terwijl vele aanteekeningen ook uit een kunsthistorisch oogpunt van belang zijn.

De Architectuur in hare Hoofdtijdperken door Henri Evers. Tweede deel afl. 5 Gothiek en Renaissance. Ook bij de bespreking van dit werk blijven wij op het terrein der oude bouwkunst, en deze aflevering bevat het laatste deel der Gothiek en het eerste der Renaissance.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat wij hier, wij mogen wellnaast zeggen voor de eerste maal, in een studieboek de noodige aandacht gewijd zien aan de Nederlandsche monumenten van Gothische bouwkunst en deze op gelijken voet behandeld zien met de buitenlandsche. Ongetwijfeld zal dit de waardeering van eigen kunst, tegenover die van vreemden bodem, bij het opkomend geslacht bevorderen en een aansporing kunnen zijn tot een bestudeering niet enkel als historische curiositeiten, maar als voortbrengsels van bouwkunst, van de talrijke, zij het ook niet altijd grootsche en schitterende, meestal toch zeer karakteristieke overblijfsels, die binnen onze grenzen soms in onze onmiddellijke omgeving te vinden zijn.

Waar de Renaissance begint is natuurlijk Italië het eerst aan het woord, maar wij twijfelen niet of in volgende afleveringen zal de schrijver ter bestemder plaatse ook de Nederlandsche Renaissance tot haar recht doen komen en daarna ook de bouwwijzen, die daarop gevolgd zijn en die in de laatste jaren weder meer de belangstelling tot zich hebben getrokken, welke zij een tijdlang hadden verloren. Bij den ontzachlijken rijkdom van de stof zal de schrijver wel moeite hebben af en toe, om datgene uit den rijken voorraad te kiezen, wat het best in het kader van zijn werk past, maar waar historische kennis strekken kan om ons beter in staat te stellen over het heden te oordeelen mag de overgang van het laatste bloeitijdperk tot het verval in de negentiende eeuw niet onbesproken blijven, maar dient die overgang door eenige teekenende voorbeelden te worden toegelicht.

De schrijver houde ons ten goede, dat wij vooral nieuwsgierig zijn naar de hoofdstukken, waarin hij dien overgang zal behandelen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

ARNHEM. Doorwerth blijft voor het publiek behouden, zoo melden de dagbladen.

De heer J. W. F. Scheffer zal de vrije wandeling op het door hem gekochte landgoed handhaven.

Het kasteel wordt zoover hersteld, dat verder verval wordt voorkomen.

— De toren der Ned. Herv. kerk — voormaals St. Martinikerk — te Doesburg, dagteekenend uit het laatst der 15e eeuw en o. a. volgens advies der rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst zijnde een der fraaiste en belangrijkste torens van Gelderland, verkeert momenteel in zeer slechten toestand, en de toestand zijner spits vereischt zelfs onverwijld voorziening. Het gemeentebestuur van Doesburg heeft daartoe subsidie van de provincie aangevraagd. Waar evenwel in de totale herstellingskosten ad f 53000 door het rijk zal bijgedragen worden f 35,500, meenen Ged. Staten van Gelderland, dat de gemeente Doesburg en hare ingezetenen de resteerende f 17,500 wel kunnen bijdragen, weshalve zij voorstellen afwijzend op het verzoek te beschikken

AMSTERDAM. Acht jaren geleden, zegt 't „Hbl.", waren Gebr. A. & B. Slier koopers van den opstal van de N.-Z. Kapel met aanhoorende gebouwen. Reeds was het werkvolk der firma op weg om de sloopingaan te vangen, toen plotseling het bericht kwam, dat men nog niet zeker was, wie als de eigenaar van de kerk moest worden aangemerkt. De langdurige rechtzaak volgde daarop, met het bekende resultaat. Nu de rechtzaak is geëindigd en de onderhandelingen over het voortbestaan van het kerkgebouw niet het gewenschte gevolg hadden. heeft de firma Slier dezer dagen van den architect der Ned. Herv. gemeente bericht ontvangen, dat het sloopingswerk kon worden begonnen.

Naar wij nader vernemen is men Donderdag met het werk der slooping aangevangen.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

'S-GRAVENHAGE. Met het oog op het nog aanhangige vraagstuk der indeeling van de Landsgebouwen zal er dit jaar aan het lokaal van de Tweede Kamer niets verbouwd of veranderd worden.

— Aan den Pompstationsweg zal een bijzondere strafgevangenis met eenige ambtenaarswoningen worden gebouwd.

De minister van Justitie heeft, onder meedeeling daarvan, aan den Raad beleefd verzocht, voor dien bouw vrijstelling te verleenen van de verbodsbepaling in § 1 sub 2 van art. 26 der Bouwverordening.

EINDHOVEN. Te Geldrop is de bont- en katoenfabriek van de firma A. J van Gerdinge tot den grond afgebrand. Ook de machines zijn vernield.

ALKMAAR. Het Uitvoerend Comité voor den in Augustus alhier te houden Tentoonstelling van Werkstukken vervaardigd door Handwerkslieden, waaraan een Gebonden en Vrije Wedstrijd verbonden is, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een Diploma.

De beoordeeling der ingezonden ontwerpen is geschied door de Heeren J. Cock, Leeraar in het Handteekenen aan de Cadettenschool, P. K. Leguit, Architect, G. Looman, Directeur der Gemeentewerken, allen te Alkmaar.

Toegekend werd de 1e prijs f 20 (motto „O. V.") aan den heer H. J. Dupont Jz., architect te Rotterdam; de 2e prijs f 10 (motto „'t Is mei sizzen net to dwaen") aan den heer Wybo Meijer J.Czn., sierkunstenaar te Haarlem; de 3e prijs Eervolle vermelding aan (motto „Simplex") den heer Sienes H. Langenberg te Heino en (motto „Arbeid adelt") den heer G. A. J. Kloos te Alkmaar.

Personalia.

— Op de voordracht voor de benoeming van een ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Groningen zijn geplaatst de heeren: J. E. de Meijier Jr. c. i., ingenieur bij de gemeente Nijmegen; J. H. Telders c. i., tijdelijk adjunct ingenieur van den Rijks Waterstaat te Terneuzen en E. de Vries c. i. te 's-Gravenhage, laatst in dienst der Siameesche Regeering als ingenieur bij irrigatiewerken, enz.

— Te Arnemuiden is benoemd tot gemeente-bouwmeester de heer P. L. Bolier, opzichter bij den polder Walcheren.

— Benoemd tot teekenaar bij de Staatspoorwegen J. J. Scherjon.

— Aan den heer A. Best is eervol ontslag verleend als opzichter van den prov. waterstaat van Groningen.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig teekenaar terstond, op Architectenbureau te Amsterdam, minimum-salaris f 100 per maand. Vereischt wordt een week op proef te werken. Br. lett. M. Z. Adv.-Bur. Meerkotter en Co, Heerengracht 375. (1)

Technische kracht, op fabriek in Midden Duitschland, van natte en droge baggermachines.
offerten met afschriften van getuigschriften, onder D. A. 212, Rudolf Mosse, Köln a/Rh. (1)

Opzichter-teekenaar. Brieven letter B. T. 353, N. v. d. D. (1)

Jongmensch op Technisch-Bureau voor direct, goed teekenaar vereischte. Br. lett. T. D. 2545, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

Teekenaar-constructeur op een fabriek te Zaandam, zoo spoedig mogelijk salaris nader overeen te komen Br. lett. A. IJ. 467, N. v. d. D. (1)

Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, met 1 Sept. a. s. jaarwedde f 750. Instructie ter Gemeente-Secretarie ter lezing dagelijks van 10 tot 3 uur. Sollicitatiestukken voor of op 20 Juli a. s. aan den Burgemeester. (1)

Onderbaas ongeh. bekend met wegenaanleg.
Aanbieding onder No. 36385, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder No. 36406 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Opzichter bij het bouwen van een gashouder te Leeuwarden. Zoo spoedig mogelijk, gedurende ten minste vier maanden, salaris 100 à 150 gulden per maand. Sollicitatiën op zegel in te zenden vóór 7 Juli a.s. aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur der Gasfabriek. (2)

Onderwijzer in het Meubelmaken en Vakteekenen, Onderwijzer in het Lijn- en vakteekenen, practisch Bouwkundige, elk op een jaarwedde van f 900, beide aan de Ambachtschool te Leiden tegen 1 October 1908. Stukken voor 12 Juli a. s. aan den Directeur. (2)

Bouwkundig Teekenaar opzichter, adres firma M. van Delden & Co., te Gronau i/Westf. (2)

Uitvoerder, voor woningbouw, voor 6 maanden, mogelijk voor vast. Brieven onder No. 36331 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Bouwkundig opzichter van 24 Augustus tot 26 September e. k., bij den bouw eener school te Otterloo (Gemeente Ede), brieven onder letter B.E. aan het Bureau van het Technisch Weekblad Copernicusstraat 104, 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
4 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
1 Decoratie-teekenaars	—26 j.,	f —f 120	„
1 Teek. voor kunst-indust.	—26 j.,	f —f 120	„
4 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„

in onze Kamer is op te merken waar het utiliteits- en het kostenpunt gewoonlijk de eenige punten zijn, waarover men zich warm maakt, als het al zoover komt.

Spectator geeft een studie met afbeeldingen over eenige moderne dorpskerken, die niet onbelangrijk is, omdat men er eenigszins uit zien kan, wat de Belgische kerkbouwmeesters onder modern verstaan. Hun opvatting ten dezen opzichte wijkt nog al af van de Duitsche en staat nog te veel onder den directen invloed der middeleeuwen, zonder dat zij zooveel durven als Joseph Cuypers, zoodat men nog niet veel gewaar wordt van een werkelijk moderne opvatting. Of België wel het land is, vanwaar men die verwachten moet, is de vraag. Men is er nog te veel gehecht aan 't oude en geeft zich met liefde over aan de studie daarvan, zooals blijkt uit een albumblad, dat ijzerwerk en steenen wijwatervaten in de kerk te Linkebeek te zien geeft. Een zelfde geest van liefde voor het oude toont zich in het slotartikel van deze aflevering handelende over de omgeving van de O. L. V. kerk te Brugge.

Was de oudheidkunde steeds een geliefkoosde liefhebberij van het ontwikkeld deel der Nederlandsche natie, misschien is er geen tijdperk aan te wijzen, waarin men zich met zooveel ernst op dit vak heeft toegelegd, dan in het begin der twintigste eeuw. In vereenigingen, bonden, commissies e. d. en door enkele personen wordt op dit gebied verzameld, onderzocht, vergeleken, in een woord gewerkt met een ijver, waarvan de vruchten niet uitblijven in den vorm van verslagen, mededeelingen, enz. welker inhoud steeds rijker en belangrijker wordt.

Het **Verslag der Commissie** ter verzekering eener goede bewaring van Gedenkstukken van Geschiedenis en Kunst te **Nijmegen,** over het jaar 1907 betreft een gebied, dat voor de oudste beschavingsgeschiedenis van ons land een der merkwaardigste genoemd mag worden. De Nijmeegsche verzamelingen worden telkens met nieuwe vondsten verrijkt, voornamelijk wat betreft de Romeinsche oudheid, en trekken steeds meer de aandacht, ook in het buitenland.

Het **Vijfde Jaarverslag der Rijkscommissie** tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (waarom moeten zulke commissies toch altijd zulke lange namen hebben?) doet ons zien, dat ook deze commissie op haar terrein niet stilzit. In velerlei richting is zij werkzaam en ofschoon zij over het algemeen niet over gebrek aan medewerking te klagen heeft, toch laat deze af en toe nog wel eens te wenschen over. Niet zonder belang achten wij de slotopmerking van het verslag, waarin de Commissie de aandacht van den Minister vestigt op gevallen, „dat gebouwen, eenmaal met Rijkssubsidie gerestaureerd, opnieuw in verval geraken, tengevolge van slecht onderhoud, of zelfs, door eigenmachtig uitgevoerde onoordeelkundige herstellingen, worden verknoeid". De Commissie geeft in overweging in hoeverre het mogelijk is hierin verbetering te brengen, door b.v. voortaan aan het toekennen van Rijkssubsidie de voorwaarde te verbinden, dat de door zulken bijstand bevoordeelde eigenaars zich verplichten zorg te dragen voor goed onderhoud, en geen herstellingswerken aan hunne gebouwen uit te voeren, zonder voorafgaande toestemming van den Minister. Het mag toch waarlijk een onhoudbare toestand heeten, dat het ongeschonden voortbestaan van monumenten, die om hun algemeen belang met van Staatswege verstrekte gelden in goeden staat zijn gebracht, geheel afhankelijk zoude zijn van de willekeur der bezitters.

Het **Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond** in zijn nieuwen vorm, stelt bovengenoemde verslagen in de schaduw. Daarvan liggen de Mei- en de Juni-aflevering voor ons beide even belangrijk, de eerste bevattende o. a. studies over de Warmenhuizer gewelfschilderingen door N. Beets; over die te Noordbroek door Adolph Mulder; over het venster no. 10 in de Groote kerk te Gouda door Beelaerts van Blokland.

Zeer belangrijk, ook om de afbeeldingen, zijn de mededeelingen van Martine Tonnet over het werk der Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, inzonderheid de Tempels op Java betreffende, en evenzeer de beschrijving van het voor kantongerecht bestemde oude huis te Schiedam, door J C. Overvoorde.

De inhoud van de Juni-aflevering is geheel het werk van den Hattemschen archivaris F. A. Hoefer en bevat onder den bescheiden titel van „Aanteekeningen" een uitvoerige en rijk geïllustreerde historische beschrijving van Culemborg en een opsomming van de bezienswaardigheden van Zalt-Bommel, wel geschikt om de beoefenaars der bouwkunst, die deze plaatsen niet kennen tot een bezoek op een paar vacantiedagen aan te sporen, terwijl vele aanteekeningen ook uit een kunsthistorisch oogpunt van belang zijn.

De Architectuur in hare Hoofdtijdperken door Henri Evers. Tweede deel afl. 5 Gothiek en Renaissance. Ook bij de bespreking van dit werk blijven wij op het terrein der oude bouwkunst, en deze aflevering bevat het laatste deel der Gothiek en het eerste der Renaissance.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat wij hier, wij mogen welhaast zeggen voor de eerste maal, in een studieboek de noodige aandacht gewijd zien aan de Nederlandsche monumenten van Gothische bouwkunst en deze op gelijken voet behandeld zien met de buitenlandsche. Ongetwijfeld zal dit de waardeering van eigen kunst, tegenover die van vreemden bodem, bij het opkomend geslacht bevorderen en een aansporing kunnen zijn tot een bestudeering niet enkel als historische curiositeiten, maar als voortbrengsels van bouwkunst, van de talrijke, zij het ook niet altijd grootsche en schitterende, meestal toch zeer karakteristieke overblijfsels, die binnen onze grenzen soms in onze onmiddellijke omgeving te vinden zijn.

Waar de Renaissance begint is natuurlijk Italië het eerst aan het woord, maar wij twijfelen niet of in volgende afleveringen zal de schrijver ter bestemder plaatse ook de Nederlandsche Renaissance tot haar recht doen komen en daarna ook de bouwwijzen, die daarop gevolgd zijn en die in de laatste jaren weder meer de belangstelling tot zich hebben getrokken, welke zij een tijdlang hadden verloren. Bij den ontzachlijken rijkdom van de stof zal de schrijver wel moeite hebben af en toe, om datgene uit den rijken voorraad te kiezen, wat het best in het kader van zijn werk past, maar waar historische kennis strekken kan om ons beter in staat te stellen over het heden te oordeelen mag de overgang van het laatste bloeitijdperk tot het verval in de negentiende eeuw niet onbesproken blijven, maar dient die overgang door eenige teekenende voorbeelden te worden toegelicht.

De schrijver houde ons ten goede, dat wij vooral nieuwsgierig zijn naar de hoofdstukken, waarin hij dien overgang zal behandelen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

ARNHEM. Doorwerth blijft voor het publiek behouden, zoo melden de dagbladen.

De heer J. W. F. Scheffer zal de vrije wandeling op het door hem gekochte landgoed handhaven.

Het kasteel wordt zoover hersteld, dat verder verval wordt voorkomen.

— De toren der Ned. Herv. kerk — voormaals St. Martinikerk — te Doesburg, dagteekenend uit het laatst der 15e eeuw en o. a. volgens advies der rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst zijnde een der fraaiste en belangrijkste torens van Gelderland, verkeert momenteel in zeer slechten toestand, en de toestand zijner spits vereischt zelfs onverwijld voorziening. Het gemeentebestuur van Doesburg heeft daartoe subsidie van de provincie aangevraagd. Waar evenwel in de totale herstellingskosten ad f 53000 door het rijk zal bijgedragen worden f 35,500, meenen Ged. Staten van Gelderland, dat de gemeente Doesburg en hare ingezetenen de resteerende f 17,500 wel kunnen bijdragen, weshalve zij voorstellen afwijzend op het verzoek te beschikken

AMSTERDAM. Acht jaren geleden, zegt 't „Hbl.", waren Gebr. A. & B. Slier koopers van den opstal van de N.-Z. Kapel met aanhoorende gebouwen. Reeds was het werkvolk der firma op weg om de sloopingaan te vangen, toen plotseling het bericht kwam, dat men nog niet zeker was, wie als de eigenaar van de kerk moest worden aangemerkt. De langdurige rechtzaak volgde daarop, met het bekende resultaat. Nu de rechtzaak is geëindigd en de onderhandelingen over het voortbestaan van het kerkgebouw niet het gewenschte gevolg hadden, heeft de firma Slier dezer dagen van den architect der Ned. Herv. gemeente bericht ontvangen, dat het sloopingswerk kon worden begonnen.

Naar wij nader vernemen is men Donderdag met het werk der sloopingaangevangen.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdragers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

's-GRAVENHAGE. Met het oog op het nog aanhangige vraagstuk der indeeling van de Landsgebouwen zal er dit jaar aan het lokaal van de Tweede Kamer niets verbouwd of veranderd worden.

— Aan den Pompstationsweg zal een bijzondere strafgevangenis met eenige ambtenaarswoningen worden gebouwd.

De minister van Justitie heeft, onder meedeeling daarvan, aan den Raad beleefd verzocht, voor dien bouw vrijstelling te verleenen van de verbodsbepaling in § 1 sub 2 van art. 26 der Bouwverordening.

EINDHOVEN. Te Geldrop is de bont- en katoenfabriek van de firma A. J van Gerdinge tot den grond afgebrand. Ook de machines zijn vernield.

ALKMAAR. Het Uitvoerend Comité voor den in Augustus alhier te houden Tentoonstelling van Werkstukken vervaardigd door Handwerkslieden, waaraan een Gebonden en Vrije Wedstrijd verbonden is, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een Diploma.

De beoordeeling der ingezonden ontwerpen is geschied door de Heeren J. Cock, Leeraar in het Handteekenen aan de Cadettenschool, P. K. Leguit, Architect, G. Looman, Directeur der Gemeentewerken, allen te Alkmaar.

Toegekend werd de 1e prijs f 20 (motto „O. V.") aan den heer H. J. Dupont Jz., architect te Rotterdam; de 2e prijs f 10 (motto „'t Is mei sizzen net to dwaen") aan den heer Wybo Meijer J.Czn., sierkunstenaar te Haarlem; de 3e prijs Eervolle vermelding aan (motto „Simplex") den heer Sienes H. Langenberg te Heino en (motto „Arbeid adelt") den heer G. A. J. Kloos te Alkmaar.

Personalia.

— Op de voordracht voor de benoeming van een ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Groningen zijn geplaatst de heeren: J. E. de Meijier Jr. c. i., ingenieur bij de gemeente Nijmegen; J. H. Telders c. i., tijdelijk adjunct ingenieur vau den Rijks Waterstaat te Terneuzen en E. de Vries c. i. te 's-Gravenhage, laatst in dienst der Siameesche Regeering als ingenieur bij irrigatiewerken, enz.

— Te Arnemuiden is benoemd tot gemeente-bouwmeester de heer P. L. Bolier, opzichter bij den polder Walcheren.

— Benoemd tot teekenaar bij de Staatspoorwegen J. J. Scherjon.

— Aan den heer A. Best is eervol ontslag verleend als opzichter van den prov. waterstaat van Groningen.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig teekenaar terstond, op Architectenbureau te Amsterdam, minimum-salaris f 100 per maand. Vereischt wordt een week op proef te werken. Br. lett. M. Z. Adv.-Bur. Meerkotter en Co, Heerengracht 375. (1)

Technische kracht, op fabriek in Midden Duitschland, van natte en droge baggermachines.
offerten met afschriften van getuigschriften, onder D. A. 212, Rudolf Mosse, Köln a/Rh. (1)

Opzichter-teekenaar. Brieven letter B. T. 353, N. v. d. D. (1)

Jongmensch op Technisch-Bureau voor direct, goed teekenaar vereischte. Br. lett. T. D. 2545, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

Teekenaar-constructeur op een fabriek te Zaandam, zoo spoedig mogelijk salaris nader overeen te komen Br. lett. A. IJ. 467, N. v. d. D. (1)

Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, met 1 Sept. a. s. jaarwedde f 750. Instructie ter Gemeente-Secretarie ter lezing dagelijks van 10 tot 3 uur. Sollicitatiestukken voor of op 20 Juli a. s. aan den Burgemeester. (1)

Onderbaas ongeh. bekend met wegenaanleg.
Aanbieding onder No. 36385, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder No. 36106 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Opzichter bij het bouwen van een gashouder te Leeuwarden. Zoo spoedig mogelijk, gedurende ten minste vier maanden, salaris 100 à 150 gulden per maand. Sollicitatiën op zegel in te zenden vóór 7 Juli a.s. aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur der Gasfabriek. (2)

Onderwijzer in het Meubelmaken en Vakteekenen, Onderwijzer in het Lijn- en vakteekenen, practisch Bouwkundige, elk op een jaarwedde van f 900, beide aan de Ambachtschool te Leiden tegen 1 October 1908.
Stukken voor 12 Juli a. s. aan den Directeur. (2)

Bouwkundig Teekenaar opzichter, adres firma M. van Delden & Co., te Gronau i/Westf. (2)

Uitvoerder, voor woningbouw, voor 6 maanden, mogelijk voor vast. Brieven onder No. 36331 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Bouwkundig opzichter van 24 Augustus tot 26 September e. k., bij den bouw eener school te Otterloo (Gemeente Ede), brieven onder letter B.E. aan het Bureau van het Technisch Weekblad Copernicusstraat 104, 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
4 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
1 Decoratie-teekenaars	—26 j.,	f —f 120	„
1 Teek. voor kunst-indust.	—26 j.,	f —f 120	„
4 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
3 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
8 Werktuigk. Teek.,	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 14 Juli.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het Gemeentebestuur: het maken van den bovenbouw van het Centraalstation der Gemeente-Electriciteitswerken. Zie adv. in no. 26.

Bathmen ten 2 ure. Voor den heer J. E. W. Borgerink Fenema, ten huize van J. W. Boode: 1 het herstellen van de bes'aande woning op het erve De Krosse; 2. het bouwen van een nieuwe woning bestek en teek. ter inzage in voornoemd koffiehuis; aanw. 11 ure; inl. te bekomen bij H. Wibbeliuk G. Jzn. te Bathmen.

WOENSDAG 15 Juli.

Boxtel ten 3.30 ure. Door het R. K. kerkbestuur in het lokaal van de Wed. Th. Son, het bouwen van eene jongensschool met patronaat enz. aanw. 13 Juli 10 ure; bestek en teek. ter inzage in voornoemd lokaal en verkrijgbaar bij den arch. J. H. H. van Groenendael te Vught.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het gemeentebestuur: de levering en het stellen van profielijzer geconstrueerd a. vier zware dakspanten; b. zes groote dakkapellen; c. vier groote balcons, en d. een lengte van plm. 49.50 M. gegalvaniseerd ijzeren goot. Het bestek met 3 teekeningen ter inzage ter Secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het gemeentebestuur; de uitbreiding van gemeenteschool no. 7 tot een 12-klassige school en het bouwen van een werksterswoning, bestek met 7 teek. ter inzage ter secretarie en verkrijgbaar aldaar.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. van Justitie: de verbouwing van de Tuchtschool te Zeist tot Rijksopvoedingsgesticht voor Meisjes; begr. f 89680. (Zie adv. in no. 26.)

Beverwijk. Door den bouwk. N. de Wolf Czn.: de levering van 41-0/0 eenigszins getrokken 1e soort Waalstraatklinkers, franco Havenwal. Aanbiedingen met opgaaf van leveringstijd en monsters van minstens 3 stuks vóór 15 Juli ten kantore van den Bouwkundige, Meerstraat 70.

Almelo ten 1.30 ure. Door de Locaal-spoorw.-Mij. Neede—Hellendoorn, aan het kantoor der Mij., het maken van gebouwen, grond- en kunstwerken, leggen van sporen en wissels enz. behoeve van den Locaal spoorweg van: 1o. Rijssen naar Hellendoorn (bestek no. 1); 2o. Goor naar Rijssen (bestek no. 2) in no. 23). De bestekken met teekeningen ter lezing, aan genoemd kantoor en aldaar te bekomen.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van oevervoorzieningen langs de Bergsche Maas, begr. f 34850; bestek no. 147 na 1 Juli ter lezing aan genoemd minist., aan de prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. den hoofding.-directeur van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, bij den ingenieur van den waterstaat te 's-Hertogenbosch, en bij den opzichter H. Dijkstra te Geertruidenberg; het proces-verbaal van inl. ligt op 8 Juli ter teekening bij voornoemden ingenieur.

DONDERDAG 16 Juli.

Franklhuis ten 11.30 ure. Door de arch. M. Meijerink in het koffiehuis van Dijk: Het bouwen van 8 woonhuizen te Westen-

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . *f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

holte; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect te Zwolle, aanw. 15 Juli ten 11 ure.

VRIJDAG 17 Juli.

Giessendam ten 12 ure. Door het bestuur der Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, in de school: Het bouwen van een school en het verbouwen van een woonhuis te Neder-Hardinxveld, alsmede het aanbouwen van een gang aan het schoolgebouw te Giessendam. Bestek met teek. verkrijgb. bij de Heeren Ds. K. J. Kapteijn en A. Kersbergen Jr. te Giessendam en bij den arch. G. Boelhouwer, 's-Gravendijkwal 144, Rotterdam Aanw. 13 Juli 3 uur te Neder-Hardinxveld en 4 uur te Giessendam.

Echten ten 10 ure. Door het bestuur van de bouwvereeniging Volksbelang in het café van H. Muurling: Het bouwen van 6 werkmanswoningen bilj. inzenden voor of op 16 Juli bij den voorzitter J. Slump Hzn. bestek en teek. verkrijgb. bij den heer E. Lourens.

ZATERDAG 18 JULI.

Wonseradeel ten 11 ure. Door het gemeentebestuur: a. het maken en herstellen van bestratingen in de dorpen Arum, Dedgum, Ferwoude, Hichtum, Kimswerd, Lollum, Makkum en Zurich; b. het maken van zinkputten en riolen te Arum, Dedgum en Greonterp; c. het vloeren van een platte laag in het midden van grintwegen onder Burgwerd en Hichtum; d. het vernieuwen van twee gedeelten houten wal te Arum; voor de bestratingen moet geleverd worden 86000 kromme klinkertmop, 16000 2e soort bakklinkert, 142000 1e soort straatwaalklinkert en 475 M³ zand; bestekken kosteloos verkrijgbaar ter secretarie.

MAANDAG 20 Juli.

Dwingelo. Door het bestuur der coop. stoomzuivelfabriek en koornmaalderij: a. het verbouwen van de bestaande zuivelfabriek te Dwingelo; b. het aanbouwen eener directeurswoning; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. A. Kooistra te Gorredijk, bilj. inzenden bij den directeur J. Klijzing aldaar.

DINSDAG 21 Juli.

Utrecht ten 2 ure. Door den Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1147: het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 8 en 67 op het station Blerik; begr. f 1800. (Zie adv. in dit no.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Op **Dinsdag den 21sten Juli 1908,** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1147.

Het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen No. 8 en 67 op het station BLERIK.

Begrooting f 1800.—

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den Juni 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den Juli 1908 ten 11.30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Blerik.

UTRECHT, den 29sten Juni 1908.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JULI 1908. No. 29.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmercker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Bouwkunst in nieuwe banen.

„Dit boekje is niet geschreven voor vakgenooten, maar voor hen, die bij de stijgende belangstelling in Bouw- en Meubelkunst een aanwijzing tot de kennis van stijl en zijn ontwikkeling wenschelijk achten".

Dit is het korte en toch genoeg zeggende voorbericht van het boekje getiteld „Over Stijl in Bouw- en Meubelkunst" door H. P. Berlage, waarvan onlangs bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam een tweeden geheel verbeterden druk verscheen.

Deze tweede druk en „de stijgende belangstelling" zijn twee belangrijke verschijnselen. De eerste is een voldongen feit, aan de tweede zouden wij gaarne op gezag van den schrijver gelooven wanneer wij niet wisten, dat er werkelijk stijgende belangstelling is, al gaat dat stijgen dan ook uiterst langzaam en telkens door daling afgewisseld.

Hoeveel jaren is het al niet geleden, dat wij over stijl begonnen te praten.

Het was in onze leerjaren, dat wij met Semper's Stil in den technischen und tektonischen Künsten kennis maakten. Wij sloten ons op in onze studeercel, om te trachten de doorwrochte studie van den toen reeds beroemden architect-philosoof te doorgronden en in ons op te nemen.

Gemakkelijk was dit niet, want wij waren al zeer slecht voorbereid, door onze opleiding, waaraan, nevens de kappen, trappen en kolomorden, een cursus in geschiedenis der bouwkunst wel niet ontbroken had, maar waarin toch van het innerlijk wezen dier kunst en van hare eigenlijke grondslagen heel weinig tot ons was doorgedrongen.

Hoe kon het ook anders, in een tijd toen zelfs de groote mannen het niet waagden, althans geen blijk gaven van pogingen, om den oorsprong en de beteekenis der kunstvormen na te vorschen, in een tijd toen wijsgeerige beschouwingen over kunst, zich bepaalden tot een oppervlakkig woordenspel, toen zij die de mooiste beginselen met rethorisch talent wisten voor te dragen, in de practijk niet bij machte bleken iets te voorschijn te brengen, dat in eenig opzicht in overeenstemming was met hun denkbeelden over smaak en schoonheid.

Men behoefde slechts enkele bladzijden van de „Prolegomena" van Semper's boek te hebben gelezen, om in te zien, dat deze inleiding ons voerde op een tot noch toe onbekend gebied, op een voor ons geheel nieuw veld van wetenschap, dat wij betraden aan de hand van een leidsman, die door een leven van studie, daar zelf den weg had moeten zoeken en vinden.

Het was ons alles nog zoo nieuw, dat wij de Prolegomena een paar malen moesten overlezen, om met vrucht verder te kunnen gaan. Eenmaal zoover was het een lust zich verder te laten inwijden en boeide ons elk hoofdstuk meer, totdat

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 14 Juli.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het Gemeentebestuur: het maken van den bovenbouw van het Centraalstation der Gemeente-Electriciteitswerken. Zie adv. in no. 26.

Bathmen ten 2 ure. Voor den heer J. E. W. Borgerink Fenema, ten huize van J. W. Boode: 1. het herstellen van de bestaande woning op het erve De Krosse; 2. het bouwen van een nieuwe woning bestek en teek. ter inzage in voornoemd koffiehuis; aanw. 11 ure; inl. te bekomen bij H. Wibbelink G. Jzn. te Bathmen.

WOENSDAG 15 Juli.

Boxtel ten 3.30 ure. Door het R. K. kerkbestuur in het lokaal van de Wed. Th. Son, het bouwen van eene jongensschool met patronaat enz. aanw. 13 Juli 10 ure; bestek en teek. ter inzage in voornoemd lokaal en verkrijgbaar bij den arch. J. H. H. van Groenendael te Vught.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het gemeentebestuur: de levering en het stellen van profielijzer geconstrueerd a. vier zware dakspanten; b. zes groote dakkapellen; c. vier groote balcons, en d. een lengte van plm. 49.50 M. gegalvaniseerd ijzeren goot. Het bestek met 3 teekeningen ter inzage ter Secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Leeuwarden ten 4 ure. Door het gemeentebestuur; de uitbreiding van gemeenteschool no. 7 tot een 12-klassige school en het bouwen van een werksterswoning, bestek met 7 teek. ter inzage ter secretarie en verkrijgbaar aldaar.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. van Justitie: de verbouwing van de Tuchtschool te Zeist tot Rijksopvoedingsgesticht voor Meisjes; begr. f 89680. (Zie adv. in no. 26.)

Beverwijk. Door den bouwk. N. de Wolf Czn.: de levering van 41.000 eenigszins getrokken 1e soort Waalstraatklinkers, franco Havenwal. Aanbiedingen met opgaaf van leveringstijd en monsters van minstens 3 stuks vóór 15 Juli ten kantore van den Bouwkundige, Meerstraat 70.

Almelo ten 1.30 ure. Door de Locaalspoorw.-Mij. Neede—Hellendoorn, aan het kantoor der Mij., het maken van gebouwen, grond- en kunstwerken, leggen van sporen en wissels enz. behoeve van den Locaal spoorweg van: 1o. Rijssen naar Hellendoorn (bestek no. 1); 2o. Goor naar Rijssen (bestek no. 2) in no. 23). De bestekken met teekeningen ter lezing, aan genoemd kantoor en aldaar te bekomen.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van oevervoorzieningen langs de Bergsche Maas, begr. f 34850; bestek no. 147 na 1 Juli ter lezing aan genoemd minist., aan de prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. den hoofding.-directeur van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, bij den ingenieur van den waterstaat te 's-Hertogenbosch, en bij den opzichter H. Dijkstra te Geertruidenberg; het proces-verbaal van inl. ligt op 8 Juli ter teekening bij voornoemden ingenieur.

DONDERDAG 16 Juli.

Frankhuis ten 11.30 ure. Door de arch. M. Meijerink in het koffiehuis van Dijk: Het bouwen van 8 woonhuizen te Westenholte; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect te Zwolle, aanw. 15 Juli ten 11 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2*f* (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . *f*	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

VRIJDAG 17 Juli.

Giessendam ten 12 ure. Door het bestuur der Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, in de school: Het bouwen van een school en het verbouwen van een woonhuis te Neder-Hardinxveld, alsmede het aanbouwen van een gang aan het schoolgebouw te Giessendam. Bestek met teek. verkrijgb. bij de Heeren Ds. K. J. Kapteijn en A. Kersbergen Jr. te Giessendam en bij den arch. G. Boelhouwer, 's-Gravendijkwal 144, Rotterdam Aanw. 13 Juli 3 uur te Neder-Hardinxveld en 4 uur te Giessendam.

Echten ten 10 ure. Door het bestuur van de bouwvereeniging Volksbelang in het café van H. Muurling: Het bouwen van 6 werkmanswoningen bilj. inzenden voor of op 16 Juli bij den voorzitter J. Slump Hzn. bestek en teek. verkrijgb. bij den heer E. Lourens.

ZATERDAG 18 JULI.

Wonseradeel ten 11 ure. Door het gemeentebestuur: a. het maken en herstellen van bestratingen in de dorpen Arum, Dedgum, Ferwoude, Hichtum, Kimswerd, Lollum, Makkum en Zurich; b. het maken van zinkputten en riolen te Arum, Dedgum en Greonterp; c. het vloeren van een platte laag in het midden van grintwegen onder Burgwerd en Hichtum; d. het vernieuwen van twee gedeelten houten wal te Arum; voor de bestratingen moet geleverd worden 86000 kromme klinkertmop, 16000 2e soort bakklinkert, 14.000 1e soort straatwaalklinkert en 475 M³ zand; bestekken kosteloos verkrijgbaar ter secretarie.

MAANDAG 20 Juli.

Dwingelo. Door het bestuur der coop. stoomzuivelfabriek en koornmaalderij: a. het verbouwen van de bestaande zuivelfabriek te Dwingelo; b. het aanbouwen eener directeurswoning; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. A. Kooistra te Gorredijk, bilj. inzenden bij den directeur J. Klijzing aldaar.

DINSDAG 21 Juli.

Utrecht ten 2 ure. Door den Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1147: het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 8 en 67 op het station Blerik; begr. f 1800. (Zie adv. in dit no.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Op **Dinsdag den 21sten Juli 1908**, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1147.

Het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen No. 8 en 67 op het station BLERIK.

Begrooting f 1800.—

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den Juni 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den Juli 1908 ten 11.30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Blerik.

UTRECHT, den 29sten Juni 1908.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JULI 1908. No. 29.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Bouwkunst in nieuwe banen.

„Dit boekje is niet geschreven voor vakgenooten, maar voor hen, die bij de stijgende belangstelling in Bouw- en Meubelkunst een aanwijzing tot de kennis van stijl en zijn ontwikkeling wenschelijk achten".

Dit is het korte en toch genoeg zeggende voorbericht van het boekje getiteld „Over Stijl in Bouw- en Meubelkunst" door H. P. Berlage, waarvan onlangs bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam een tweeden geheel verbeterden druk verscheen.

Deze tweede druk en „de stijgende belangstelling" zijn twee belangrijke verschijnselen. De eerste is een voldongen feit, aan de tweede zonden wij gaarne op gezag van den schrijver gelooven wanneer wij niet wisten, dat er werkelijk stijgende belangstelling is, al gaat dat stijgen dan ook uiterst langzaam en telkens door daling afgewisseld.

Hoeveel jaren is het al niet geleden, dat wij over stijl begonnen te praten.

Het was in onze leerjaren, dat wij met Semper's Stil in den technischen und tektonischen Künsten kennis maakten. Wij sloten ons op in onze studeercel, om te trachten de doorwrochte studie van den toen reeds beroemden architect-philosoof te doorgronden en in ons op te nemen.

Gemakkelijk was dit niet, want wij waren al zeer slecht voorbereid, door onze opleiding, waaraan, nevens de kappen, trappen en kolomorden, een cursus in geschiedenis der bouwkunst wel niet onbroken had, maar waarin toch van het innerlijk wezen dier kunst en van hare eigenlijke grondslagen heel weinig tot ons was doorgedrongen.

Hoe kon het ook anders, in een tijd toen zelfs de groote mannen het niet waagden, althans geen blijk gaven van pogingen, om den oorsprong en de beteekenis der kunstvormen na te vorschen, in een tijd toen wijsgeerige beschouwingen over kunst, zich bepaalden tot een oppervlakkig woordenspel, toen zij die de mooiste beginselen met rethorisch talent wisten voor te dragen, in de practijk niet bij machte bleken iets te voorschijn te brengen, dat in eenig opzicht in overeenstemming was met hun denkbeelden over smaak en schoonheid.

Men behoefde slechts enkele bladzijden van de „Prolegomena" van Semper's boek te hebben gelezen, om in te zien, dat deze inleiding ons voerde op een tot noch toe onbekend gebied, op een voor ons geheel nieuw veld van wetenschap, dat wij betraden aan de hand van een leidsman, die door een leven van studie, daar zelf den weg had moeten zoeken en vinden.

Het was ons alles nog zoo nieuw, dat wij de Prolegomena een paar malen moesten overlezen, om met vrucht verder te kunnen gaan. Eenmaal zoover was het een lust zich verder te laten inwijden en boeide ons elk hoofdstuk meer, totdat

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

men het ten slotte betreurde, aan het eind van het boek te ervaren, dat het den schrijver niet vergund geweest is zijn werk te voltooien.

In dezelfde jaren ongeveer begonnen de denkbeelden van een ander geleerd bouwmeester bekend te worden en ingang te vinden en de „Entretiens sur l'Architecture" van Viollet le Due is een even merkwaardig boek, dat eveneens het toenmaals opkomend geslacht van aankomende bouwmeesters in een nieuwe wereld inleidde.

Misschien verstond de Fransche meester, „charmant causeur" als hij was, beter de kunst, om zijn lezers onmiddelijk te boeien en als 't ware spelenderwijs in te leiden in een wereld van denkbeelden, evengoed de vrucht van een leven van arbeid en ijverige studie.

Waar de Duitscher ons medevoerde naar de bronnen, om ons zelf te doen zien, waar de beekjes ontspringen, die te zamen verder tot een breeden stroom aanwassen, daar bracht de Franschman ons eerst midden in den stroom, om ons van daaruit verschillende richtingen aan te wijzen, die naar de bronnen voeren.

Ongetwijfeld hebben de „Entretiens" meer directen invloed uitgeoefend dan de „Stil", maar nog veel grooter is den invloed geweest, die van de „Dictionnaire de l'Architecture Francaise" is uitgegaan, dat merkwaardige woordenboek, waarin men onwillekeurig aan 't lezen blijft, als men het even ter hand wilde nemen, op iets op te zoeken.

En hoe komt dit? Eenvoudig, omdat hier niet slechts een dorre beschrijving van de Fransche bouwkunst der middeleeuwen gegeven is, maar omdat deze kunst den schrijver gediend heeft als basis voor de ontwikkeling van zijn denkbeelden over bouwkunst in het algemeen.

Viollet le Duc heeft door zijn geschriften een veel grooteren directen invloed gehad op de bouwkunst van zijn tijd dan Semper, maar toch kan men van beiden zeggen, dat de zaden, die zij hebben uitgestrooid, niet bestemd waren, om onmiddelijk vruchten voort te brengen. Wat daaruit is opgeschoten, onder de zorgen van kweekers, die blijkbaar niet begrepen, hoe de zaden behandeld en de plant verzorgd moest worden, die zich er slechts op toelegden met kunst en vliegwerk, daaruit mooie planten te verkrijgen, het is meerendeels weder verdord.

Toen heeft men gezegd, dat de zaden niet deugden, dat zij in onzen grond nooit wortel zou kunnen schieten, nooit rijke vruchten zouden opleveren, maar men vergat te vragen of het ook aan den grond, aan het voedsel kon liggen, of bij een goede bewerking van den grond ook betere resultaten te verwachten zouden zijn.

De bodem was ongeschikt, om de zaden diep wortel te doen schieten. De slaafsche navolging der antieken, waartoe Schinkel en Böttticher den stoot hadden gegeven, de fantastische romantiek van Gärtner, die hier te lande in Rose een navolger gevonden had, zij hadden wel afgedaan, maar men kan niet zeggen, dat zij den weg bereid hadden voor het toepassen van betere beginselen. Beide richtingen waren, in de toepassing althans, te veel aan de oppervlakte gebleven, te veel aan de vormen alleen blijven hangen, zonder in het innerlijk wezen door te dringen.

In de theorieën van Semper en Viollet le Duc traden twee aan elkander tegengestelde beginselen op den voorgrond, die gretig werden aangegrepen, Semper's beginsel der *bekleeding* en Viollet le Duc's beginsel der *structuur*. Beide beginselen vonden dadelijk aanhangers, de bouwmeesters scheidden zich in twee kampen, die elkaar heftig bestreden en slechts een zeer kleine minderheid hield zich buiten dezen strijd. Die minderheid bestond uit diegenen, wien het niet ontgaan was, dat het den Duitscher en den Franschman in den grond om hetzelfde te doen was, namelijk om het vinden van een grondslag, waarop in de toekomst de bouwkunst tot nieuwe ontwikkeling zou kunnen geraken.

Het zou eerst voor later tijden zijn weggelegd tot dit inzicht te komen. De toenmalige bouwmeesters begonnen met grooten ijver of te zwelgen in den rijken vormenschat die de Renaissance overal had nagelaten, of zich toe te leggen op het tentoonstellen van de naakte constructie met vermijding van alles wat aan decoratie herinnerde.

In geen tijd is zoo druk geredeneerd over waarheid en tevens in die mate tegen de waarheid gezondigd, totdat men eindelijk tot het besef kwam, dat de waarheid hoe langer hoe dieper in de put gezonken was, zoodat men haar niet meer bereiken kon.

Een factor, die zeker veel tot het allengs dieper verval der bouwkunst heeft bijgedragen is ook de mode geweest. Waar de gezonde grondbeginselen verloren gaan, daar staat de mode gereed, om zich van het terrein meester te maken.

De mode wordt gedragen door het groote publiek; in zaken, waarin het groote publiek geen belang stelt of niet medespreekt, op een terrein waar het groote publiek zich niet tehuisgevoelt, kan zij haar invloed niet doen gelden.

Maar een oppervlakkige kennis en een oppervlakkige belangstelling zijn voldoende en om die te verschaffen en op te wekken, daarvoor heeft de negentiende eeuw met hare schitterende wereldtentoonstellingen, hare musea, hare talrijke populaire uitgaven van plaatwerken ruimschoots gezorgd.

Aan pogingen om kunst, ook bouwkunst, te populariseeren heeft het werkelijk niet ontbroken, maar de gevolgen zijn niet uitgebleven. Gebouwen, zoogenaamd in stijl, vooral interieurs zijn door de architecten in ongekende hoeveelheden uitgevoerd, geheele reeksen van vertrekken soms, waarin de geheele Renaissance of al de opeenvolgende Fransche stijlen, of ook de middeleeuwen vertegenwoordigd waren, al naar den smaak van den bouwheer en merkwaardig was het daarbij op te merken, hoe goed de bouwheer vaak van al de karakteristieke vormen en eigenaardigheden dier stijlen op de hoogte was, somtijds beter dan zijn architect. Op zijn reizen en uit talrijke plaatwerken had hij immers gelegenheid gehad in ruime mate de wijsheid op te doen, die hij later bij de inrichting van zijn huis zou kunnen aanwenden en ten toon spreiden, maar hoe goed ook met alle uiterlijkheden bekend, het begrip van stijl, zooals dit door Semper en Viollet le Duc in hun werken ontwikkeld was, was tot den leek niet doorgedrongen.

Dit begrip te bevatten daarvoor mist het groote publiek het vermogen, het behoort tot de hoogere kunstbeginselen, die slechts de kunstenaar na veel studie en arbeid vermag te bevatten en in toepassing te brengen. Het groote publiek ziet de resultaten van die toepassing en gevoelt ze ook in tijden, dat het voor kunstindrukken vatbaar is, doch immer min of meer onbewust. Het groote publiek is niet gewoon zich rekenschap van zijn indrukken te geven

en het is altijd in zekeren zin een onbegonnen werk, te trachten het groote publiek in dit opzicht op te voeden.

Of dit Berlage's bedoeling geweest is met zijn boek „Over Stijl in Bouw- en Meubelkunst" weten wij niet. Reeds jaren geleden hebben bouwmeesters in woord en geschrift getracht een gezond denkbeeld van stijl bij het publiek ingang te doen vinden, maar of er in 't algemeen veel met dit streven bereikt is kan twijfelachtig worden genoemd. Toch mag niet worden voorbijgezien, dat er met deze pogingen wel wat bereikt is, inzonderheid in het kunsthandwerk en als wij van het kunsthandwerk den invloed op de bouwkunst mogen verwachten, die sommigen daaraan toeschrijven, in tegenstelling met anderen, die beweren dat de uitwerking in omgekeerde richting moet plaats hebben, dan geeft dit hoop voor de toekomst.

Maar al vind ook het meer stijlvolle product grif ingang bij het publiek, wie zegt ons, dat ook niet weer de mode hier de hand in het spel heeft en later blijken zal, dat wij ons te vroeg verheugd hebben. Laat ons toch vooral niet afgaan op hetgeen een enkel ontwikkeld leek zegt en doet; wij kennen er, die zich allesbehalve tehuis gevoelen in het stijlvol interieur, dat hun architect voor hen in elkaar heeft gezet, wij kennen er, die wanneer men hun het vuur aan de schenen legt, tot de bekentenis komen, dat zij het zoo hebben laten maken, omdat hun architect vond, dat het zoo moest zijn.

Is dit het ware begrip van stijl? Wij gelooven niet dat Berlage deze vraag bevestigend zou beantwoorden en daarom, maar wij zullen dit hem wel niet behoeven te vertellen, gelooven wij, dat het slechts een betrekkelijk klein kringetje is, dat van „hen, die bij de stijgende belangstelling in Bouw- en Meubelkunst een aanwijzing tot de kennis van stijl en zijn ontwikkeling wenschelijk achten."

Wij meenen echter ook, dat hij er niet de man naar is, om zich hierdoor te laten ontmoedigen. Daar is geen reden voor, want er zijn er onder de vakgenooten, voor wie het boekje niet geschreven is, genoeg, wien wij gerust een aandachtige lezing mogen aanbevelen. En wij richten deze aanbeveling ook tot hen, die mogelijk Semper en Viollet de Duc vroeger ijverig bestudeerd hebben, zij zullen zich den tijd aan de lezing van het eerste Hollansche werk van eenige beteekenis over stijl besteed niet beklagen.

Integendeel zij zullen daardoor er toe gebracht worden, een misschien lang vergeten studie van vroeger jaren weder op te vatten, een studie, die toenmaals onvruchtbaar bleef, omdat de tijdsomstandigheden de toepassing niet in de hand werkten.

De profeten zelf zijn, zooals men dat gewoonlijk ziet met de toepassing in gebreke gebleven, zij waren hun tijd te ver vooruit, om te beleven, dat men eindelijk begrijpen zou wat zij bedoeld hadden.

Thans schijnen de tijdsomstandigheden gunstiger, de bodem beter voorbereid, maar of ook deze zaaier beleven zal iets, dat op een verwezenlijking zijner denkbeelden, op een gezonde vrucht van het door hem uitgestrooide zaad gelijkt, zouden wij niet durven voorspellen.

„De nu bezige kunstbeweging, zegt hij op de laatste bladzijde van het boek, is dus werkzaam aan den geestelijken groei der komende kultuur, aan een dienovereenkomstige taak, welke eerst dan tot volle uiting zal kunnen geraken, wanneer de geestelijke en stoffelijke scheiding niet meer zal bestaan; wanneer de maatschappelijke verhoudingen der menschen zullen zijn vastgesteld op een ideaal plan." Wij vragen; wanneer zal dat zijn?

Daarop kan nog niemand een antwoord geven

De schrijver meent reeds nu de zaden te zien ontkiemen, maar wij hooren de pessimisten beweren, dat een wreede ontgoocheling zijn deel zal worden. Wij willen die meening echter laten voor hetgeen zij is, al zijn wij op dit punt ook niet juist optimistisch gestemd en al gelooven wij niet, dat de kunstbeweging in onze maatschappij nog die beteekenis heeft, welke men, op sommige uiterlijke verschijnselen afgaande, geneigd zou zijn, er aan toe te schrijven. Gaat zij wel werkelijk uit van de maatschappelijke beweging, komt zij niet nog te veel uitsluitend voort uit de kringen der kunstenaars zelf?

Wij gelooven het wel en het is in onzen tijd niet anders dan een natuurlijk gevolg der maatschappelijke toestanden, dat dit zoo is. Maar zeker is de kunstbeweging, welker bestaan moeilijk te loochenen valt, daarom niet minder belangrijk en, wat meer zegt, op dit beperkte gebied is er naar onze meening voorloopig meer van te verwachten, maar ook nog heel wat aan te doen.

Zoolang op het gebied der bouwkunst de anarchie blijft heerschen, zoolang niet de vakgenooten het eenigermate eens zijn over de grondslagen hunner kunst, zoolang zal van invloed dier kunst op de maatschappelijke kultuur, van bevordering van den geestelijken groei der komende kultuur geen sprake kunnen zijn.

De noodzakelijkheid van een terugkeer tot vaste grondslagen, zooals de Grieksche bouwkunst en de middeleeuwsche die kenden, is door Berlage betoogd in een ander werkje getiteld; „Grundlagen und Entwicklung der Architektur",vier voordrachten gehouden in het Kunst-gewerbemuseum te Zürich en eveneens onlangs uitgegeven bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam.

Deze voordrachten zijn wel voor vakgenooten bestemd, althans het tegendeel blijkt niet, en de kern van het betoog wordt uitstekend uitgedrukt in het door den schrijver gekozen motto: Time alters fashions . . ., but that which is founded on geometry and real science will remain unalterable".

Naar de geometrische en streng wetenschappelijke grondslagen wil de schrijver zijn vakgenooten terugvoeren en op het voetspoor van Viollet le Duc, Semper en anderen hen brengen tot het besef, dat dit het eenige middel is, de bouwkunst weder te verheffen tot het standpunt. dat zij aangewezen en gerechtigd is in de maatschappij in te nemen.

Hij is zich wel bewust hierdoor in strijd te komen met „de absolute willekeur in de kunst, eene opvatting, die tot heden als de eenig juiste als de uitsluitend artistieke gegolden heeft. „De kunst moet vrij zijn!" is de meening, welke voor absoluut onbetwistbaar doorging; zoodra men haar aan banden legt is het met de kunst gedaan.

„Men vraagt zich nu af, vanwaar deze meening afkomstig is en of zij recht van bestaan heeft".

Zij komt van de schilders, die zooals bekend is, vrij algemeen van oordeel zijn. dat de schilderkunst eigenlijk de eenige kunst is: die dit voor de beeldhouwkunst nog wel willen toegeven, maar het een overdreven waardeering vinden, om de bouwkunst tot de kunsten te rekenen, althans in onze dagen.

Aan de schilders danken wij ook de overdreven

neiging tot schilderachtigheid, die ons zoo menigmaal in de bouwkunst parten heeft gespeeld, die het hare heeft bijgedragen, om de willekeur te bevorderen, die zelfs van grooten invloed geworden is op de manier van teekenen van bouwkundige ontwerpen, wat men op elke tentoonstelling van dergelijke ontwerpen kan gewaarworden.

„Van het oogenblik af, waarop de architectuur het gebied der zoogenaamde vrije kunst betrad was het met haar gedaan." Deze stelling klinkt als een parodox, maar wanneer men haar beschouwt in het verband, waarin zij hier voorkomt en met aandacht het betoog van den schrijver volgt, dan kan men haar gereedelijk beamen.

Het is met Berlage, evenals met zijn groote voorgangers, men moet eigenlijk uit hun geschriften geen losse grepen doen de volzinnen niet uit hun verband rukken, want de oppervlakkige lezer is zoo licht geneigd tot een verkeerd verstaan van zulk een zinnetje, het wordt zoo licht een gemeenplaats, die telkens, en vaak zeer te onpas, te pasgebracht wordt, telkens, wanneer de naam genoemd wordt van hem, die het uitsprak of neerschreef.

De voor ons liggende studie is te ernstig opgevat, zit te goed in elkander, dan dat wij ons dan ook verder aan het doen van losse grepen daaruit mogen bezondigen. Nieuw zijn de beginselen, daarin ontwikkeld, niet, de schrijver erkent het zelf, het driehoekensysteem, de kwadratuur, de methode van de Groot zijn voor velen onzer oude bekenden, voor velen echter ook niet meer dan dat, maar geen Nederlandsch bouwmeester kwam er nog toe, deze systemen in onderling verband te beschouwen op de wijze als Berlage dit deed en tevens in dit verband te stellen tegenover andere inzichten.

Dat dit op verdienstelijke wijze geschiedde zal ook hij toegeven, die het niet in alle opzichten met des schrijvers beschouwingen eens is. Menige stelling toch staat hier neergeschreven, die voor menigeen aan ernstige bedenkingen onderhevig zal zijn: het kan ook moeilijk anders. Hiervan voorbeelden aan te halen zou gemakkelijk genoeg zijn, maar bij ieder voorbeeld zou noodwendig zooveel op te merken zijn, dat wij daarom alleen er thans niet aan denken kunnen.

Wij kunnen echter niet nalaten hier toch even de drie punten aan te halen, die door den schrijver als voorwaarden gesteld worden voor een (nieuwen) architectonischen stijl, namelijk:

1. Het vastleggen eener architectonische compositie geschiede op geometrischen grondslag.
2. Men mag de vormen van vroegere stijlen niet copieeren.
3. De architectonische vormen moeten eveneens van geometrischen aard zijn, naar vrije opvatting, maar op de eenvoudigste, zakelijke wijze ontwikkeld, volgens het zelfde schema als grondplan en opstand.

Wij zien, in gedachte, de oppositie tegen deze eindconclusie zich reeds opmaken, om haar te gaan bestrijden. Wij zouden haar evenwel luide willen toeroepen: „Leest en overdenkt eerst Berlage's studie, leest nog eens de werken zijner voorgangers en ga niet af op enkele paradoxaal klinkende stellingen".

„Verplaats U in den gedachtengang van dezen modernen bouwmeester, liever dan te trachten U in te werken in den geest van lang vervlogen tijdperken", dan zult gij wellicht ten slotte, het wel niet in alle detailpunten met hem eens worden, maar toch in de hoofdzaak en daarmede zal reeds veel gewonnen zijn voor de bouwkunst der komende tijden.

Practijk.

In het Weekblad „de Ingenieur" wordt sedert een paar weken een pennestrijd gevoerd, over de opvatting van de practische studie voor den ingenieur, waaruit blijkt, dat nog steeds de opvattingen op dit punt vrij scherp tegenover elkander staan.

Wij hebben in ons blad zoo dikwijls plaats gegeven aan verschillende uitingen betreffende de practische opleiding van den architect, dat deze pennestrijd, ook al wordt zij tusschen werktuigkundigen gevoerd in zekere mate onze aandacht trok.

Tot heden viel daarin niet bepaald iets bijzonders op te merken, maar het in het laatstverschenen nummer geplaatste stukje van den heer van Gendt te Nijmegen vinden wij bepaald de moeite waard, om het hier over te nemen.

Daarin wordt op zoo rake wijze gezegd, waar het op aankomt bij de practische studie, dat het ons benieuwen zal wat daartegen van andere zijde zal worden aangevoerd. Bovendien is veel van hetgeen de heer v. G. aanvoert ook op de practische studie van den aanstaanden architect ten volle van toepassing.

PRACTISCHE STUDIE VOOR AANSTAANDE WERKTUIGKUNDIG INGENIEURS.

Nu de heer Chr. Muller mij den weg gewezen heeft om eens na te gaan hoe hij het „practisch werken" zou wenschen, n.l. door mij te wijzen op een artikel van zijn hand in het *Vakblad*, blijkt mij dat ik mij volstrekt niet vergiste omtrent het punt, waar mijns inziens bij den heer M. de schoen wringt.

„Practisch werken" en „volontair zijn" is bij den heer M. synoniem, en ik zou juist het volontairschap wenschen te zien afgeschaft.

Zeer terecht ziet de heer M. er de onmogelijkheid van in om van onze fabrieken scholen te maken voor de practische vorming van a.s. ingenieurs en erkent Z.E. dat den leiders de tijd ontbreekt om als leeraren op te treden.

Doch zelfs al ware het mogelijk in deze opzichten aan de wenschen van den heer M. tegemoet te komen ..... het zou *niets* baten, want de leeraren in de practijk moeten in de eerste plaats de ervaren werklieden zijn, niet de bedrijfsleiders.

Deze onverplichte leeraren zien met argwanende oogen den „volontair" de werkplaats betreden en over 't algemeen zullen zij hem slechts noode en in zeer beperkte mate mededeelingen doen uit hun ervaring. Hoe mededeelzamer en meer genegen de werkman-leeraar zijnen leerling is, hoe beter, hoe meer in 't belang van den laatste, en men kan den werkman slechts mededeelzaam maken door tot hem af te dalen, door het „mijnheer zijn" geheel af te leggen voor zooverre betreft het zich onttrekken aan moeilijke of vuile werkzaamheden. En deze

afdaling valt veel gemakkelijker voor den „jongen" die 2 of 3 cents per uur verdient, die in alle opzichten zich houdt aan de fabrieksreglementen, dan voor den volontair, die reeds van den beginne af aan wordt beschouwd als een soort spion.

Het einddoel der practijk is om ingenieursinzichten te krijgen, doch om dat doel ooit te kunnen bereiken moet men zich eerst werkmansinzichten eigen maken. Het zoo dikwijls herhaalde en met zooveel voorliefde uitgesproken gezegde: „Men behoeft het zelf niet te kennen, als men maar weet hoe 't gaat" is een leekenpraatje. Een menschenleven zou te kort zijn om in alle branches een bruikbaar, laat staan een bekwaam werkman te worden, maar men kan wel degelijk in de voornaamste branches de gereedschappen gehanteerd hebben, en daardoor de moeilijkheden hebben leeren begrijpen die er aan de verschillende werkzaamheden verbonden zijn. Heeft men zelf met volharding getracht *iets* van het werken te leeren, dan heeft men tevens daardoor achting opgevat voor hen, die ervaren zijn in datgene wat wij ons niet eigen kunnen maken, men heeft leeren inzien, dat een goed werkman meer is dan een machine en dat het gros nog beter is dan menigeen denkt. Maar hij, die gedurende den tijd van zijn practisch werken geen stuk gereedschap ijveriger hanteerde dan het dotje poetskatoen, zal nooit eenig nut van zulk een practijk hebben.

Eerst nadat men zich werkmansinzichten heeft eigen gemaakt kan aan ingenieursinzichten begonnen worden, en deze laatste, hoewel wel degelijk van practischen aard, worden gewoonlijk niet meer onder het z.g. practisch werken gerangschikt. De practische ingenieursinzichten maakt men zich eigen in het teekenaarstijdperk. Ook van dit tijdperk geldt al hetgeen er omtrent het werkmanstijdperk is gezegd.

Wordt zoo de practijk opgevat, dan is men minstens 30 jaar alvorens zichzelf rijp te achten om ingenieurswerk te gaan verrichten, alvorens men zich gevoelt „ingenieur" te zijn, en men ziet met medelijden neer op de stumpers, die zich verbeelden het bij het verlaten der Hoogeschool reeds te zijn.

Dan ook gevoelt men, dat jongelui, die dadelijk of kort na het verlaten der T. H. als ingenieur, adjunct-ingenieur of adspirant-ingenieur bij de eene of andere grootere maatschappij worden aangesteld, daar voorloopig als 't ware aan het vak worden onttrokken daar zij uitsluitend administratief werk te verrichten krijgen, omdat men hun 't technische nog niet toevertrouwt, dat die jongelui in later jaren als hun werkelijk technische arbeid wordt opgedragen, dan ook gedoemd zijn moreel de ondergeschikte te blijven van hun ervaren teekenaars en werkmeesters, zonder wier hulp zij niet in staat zouden zijn iets bruikbaars tot stand te brengen.

Ieder onbevooroordeelde zal daarom dan ook eerst dan den Staat het recht toekennen om te monopoliseeren, wanneer hij tevens bruikbaarheid waarborgt, door b. v. de wetenschappelijk geslaagde studenten vijf jaar na hun examen in de gelegenheid te stellen een bruikbaarheidsproef af te leggen en hun eerst dan de ingenieursgraad te verleenen.

Nijmegen. J. G. van Gendt J.Gzn.

Middelbare Technische School van den Nederlandschen Aannemersbond

De Nederlandsche Aannemersbond heeft zooals bekend is, met groote voortvarendheid de zaak der Middelbare Technische School aangevat en publiceert in het laatstverschenen nummer van „de Aannemer" reeds een voorloopige begrooting van ontvangsten en uitgaven, waaruit men eenigszins kan zien op welken voet het Hoofdbestuur zich voorstelt de school in te richten.

Ook de opmerkingen der afdeelingen van den bond zijn daarbij afgedrukt.

Wegens plaatsgebrek kunnen wij hier evenwel alleen de begrooting met toelichting geven, ons voorbehoudende, nader op deze zaak terug te komen.

Voorloopige begrooting van ontvangsten en uitgaven.

In aansluiting aan de laatste alinea der toelichting tot punt 13 der agenda voor de Jaarvergadering, heeft het Hoofdbestuur de eer hierbij ter goedkeuring aan de Algemeene Vergadering aan te bieden de door hem ontworpen begrooting van kosten voor de Middelbare Technische School, waarbij volledigheidshalve wordt medegedeeld, dat een der leden van bedoeld Bestuur kennis heeft gegeven zich daarmede niet te kunnen vereenigen.

Uitgaven.

Rente van *f* 160.000, ad 4 pCt.	*f*	6.400.—
Afschrijving 2 pCt.	„	3.200.—
Salarissen, leeraren, enz.	„	28.500.—
Leermiddelen, tijdschriften en boekwerken	„	1.800.—
Onderhoud gebouw en terrein, onderhoud en uitbreiding inventaris, belastingen, assurantiën, enz.	„	2.000.—
Schoonhouden, verlichting, verwarming en waterverbruik	„	1.900.—
Drukwerk, onkosten en onvoorziene uitgaven	„	1.200.—
Te zamen	*f*	45.000.—

Ontvangsten.

Schoolgelden	*f*	15.000.—
Subsidiën	„	30.000.—
	f	45.000.—

Tot toelichting dezer begrooting moge het volgende dienen.

Het kapitaal, dat voor de oprichting der School benoodigd zal zijn, wordt door het Hoofdbestuur aanmerkelijk hooger geraamd, dan het bedrag daarvoor door de Commissie aangegeven. Daarbij dient nog in het oog te worden gehouden, dat het Hoofdbestuur meent voor aankoop van het bouwterrein niets te moeten uittrekken. Op goede gronden toch mag verwacht worden, dat de Gemeente, waar de School gevestigd zal worden, het voor den bouw noodige terrein gratis ter beschikking zal willen stellen.

De raming van het benoodigde kapitaal is als volgt:

a. Aankoop bouwterrein . .	P. M.	
b. Bouwkosten der School . . .	*f* 120.000.—	
c. Kosten van inrichting en meubileering	„ 15.000.—	
d. Oprichtingskosten, renteverlies tijdens den bouw, enz.	„ 5.000.—	
e. Bedrijfskapitaal, door de Commissie geraamd op	„ 20.000.—	
Te zamen. . .	*f* 160.000.—	

De bouwkosten der School zijn door de Commissie begroot naar aanleiding van een voorloopig schets-ontwerp dier School. Het bleek daarbij, dat het niet mogelijk zal zijn de door de Commissie in haar rapport aangegeven lokalen te vinden in een gebouw ter grootte van 600 M². als die lokalen verdeeld worden over beganen grond en 1ste verdieping. Bij een gebouw met een grondvlakte van 620 M². bleek daarvoor noodig beganen grond en 2 verdiepingen, zelfs al beperkte men de afmetingen der lokalen tot het strikt noodige.

Den bouw van een dergelijke School raamt de Commissie op	*f*	99.200.—
Bovendien moet in dat gebouw aangebracht worden eene inrichting voor centrale verwarming, waarvan de kosten met inbegrip van de benoodigde kelders voor de verwarmingstoestellen, bergplaats voor brandstoffen enz., moeten gesteld worden op . .	„	9.000.—
Voor afsluiting, beplanting en aanleg van het terrein, dient een bedrag van . . . . . te worden uitgetrokken, zoodat de totaalkosten voor den bouw zullen bedragen	„	10.000.—
	f	118.200.—
of rond f 120.000.—		

Ook voor de inrichting van het gebouw wordt door de Commissie een bedrag aangegeven, dat te laag moet worden beschouwd. Eene globale raming der kosten van inrichting van

6 lokalen voor klassikaal onderwijs,
4 lokalen voor teekenonderwijs,
laboratoria voor natuurkunde, scheikunde, onderzoek van bouwmaterialen met de noodige instrumenten en toebehooren,
aankoop van modellen van bouwconstructies, gereedschap en werktuigen,
inrichting bibliotheek en
meubileering van het geheele gebouw,
geeft een cijfer aan van niet minder dan f 15,000,—.

Het bedrag aan salarissen is door het Hoofdbestuur met f 2500.— verhoogd. Al erkent het Hoofdbestuur de juistheid van het standpunt door de Commissie ingenomen, toch meent het te moeten betwijfelen of wel voor alle gevallen een bedrag van f 100.— per wekelijksch lesuur voldoende zal zijn. Vergeten moet niet, dat voor sommige vakken zeer speciale leerkrachten zullen moeten worden gezocht, waarvan het niet zeker is, dat zij gevonden zullen worden in de plaats waar de School gevestigd is. Bovendien moet rekening worden gehouden met de wenschelijkheid de salarissen van die leeraren, die geheel aan de School verbonden worden, periodiek te kunnen verhoogen.

De bedragen voor leermiddelen zijn voldoende. Het Hoofdbestuur heeft gemeend de redactie van dezen post iets te moeten wijzigen, omdat ook de kosten van aanschaffing van periodiek uitkomende vakbladen in verschillende talen, daaruit kunnen worden bestreden.

Eveneens is de post „onderhoud van gebouwen" door het Hoofdbestuur overgenomen, behoudens eene kleine redactiewijziging, waaruit blijkt, dat daaronder vallen de kosten voor geregelde uitbreiding van den inventaris.

De post „schoonhouden en verlichting" is verhoogd met f 500.—, in verband met de grootere uitbreiding, welke de lokalen der School hebben verkregen.

Prijsvragen.

BREDA VOORUIT.

Prijsvraag
onder voorwaarden, vastgesteld in overleg met het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Het Bestuur der Vereeniging „Breda Vooruit" vraagt een ontwerp voor een reclameplaat voor de Vereeniging.

Voor het ontwerp, hetwelk door de Jury als het beste wordt goedgekeurd, wordt uitgeloofd een prijs van f 100.—, mits het bekroond ontwerp tevens wordt geschikt geacht om te dienen als model voor eene doeltreffende en blijvende reclame voor de Vereeniging.

Voorts wordt uitgeloofd een tweede prijs van f 25.

Voorwaarden.

1°. De deelname wordt opengesteld voor ieder Nederlander.

2°. Eenzelfde deelnemer mag, desverlangd, meer dan één ontwerp inzenden.

3°. De ontwerpen, uitgevoerd in een of meer kleuren moeten voor lithografische reproductie geschikt zijn.

4°. De grootte van elk ontwerp moet binnen den rand minstens bedragen 95 × 70 cM.

5°. De vereeniging behoudt zich het recht vóór een niet bekroond ontwerp voor de som van f 25.— aan te koopen. De bekroonde ontwerpen worden voor de uitgeloofde bedragen het eigendom der vereeniging, met het recht daarover te beschikken, zooals haar goeddunkt.

Een voor uitvoering bestemd ontwerp zal niet worden gewijzigd dan onder medewerking en goedkeuring van den ontwerper, die gehouden is de drukproeven te corrigeeren.

6°. Elk ontwerp moet bevatten in zeer duidelijk in het oog vallende letters „Breda Vooruit".

7°. De ontwerpen moeten elk afzonderlijk verpakt en verzegeld vrachtvrij worden ingezonden vóór of op 1 September 1908, aan het adres van het Secretariaat der Vereeniging. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto of spreuk. Bij elk ontwerp moet zijn ingesloten een gezegeld couvert voorzien van gelijk motto of spreuk en waarin naam en adres van den ontwerper, verder een open couvert met hetzelfde motto, waarin een correspondentie-adres om eventueel met den inzender te kunnen correspondeeren.

8°. Alle ontwerpen waarop eenig kenteeken buiten het motto, of den naam des ontwerpers voorkomt, worden ter zijde gelegd.

9°. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren: W. Kromhout Czn. Voorzitter Genootschap „Architectura et Amicitia te Amsterdam; A. v. d. Sandt, Architect en Directeur van het Stads-Teekeninstituut te Maastricht; J. N. F. Buining, Directeur Gemeente-Teekenschool te Breda; A. Wirtz, Leeraar M. O. Handteekenen te Roosendaal, als deskundigen; en Mr. P. M. J. E. Bloemarts, Voorzitter der Vereeniging „Breda Vooruit" ter beoordeeling van de geschiktheid der ontwerpen als model reclameplaat.

Ieder der vijf Juryleden heeft slechts één stem.

10°. De uitspraak der Jury zal in de plaatselijke bladen, het weekblad „Architectura" en andere vakbladen worden bekend gemaakt.

11°. De ontwerpen zullen na uitspraak der Jury gedurende eenige dagen worden tentoongesteld te Breda.

12°. Na genoemde tentoonstelling zullen de niet-bekroonde ontwerpen franco aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

Het Secretariaat der Vereeniging „Breda Vooruit" is gevestigd Torenstraat 9, Breda.

De Secretaris,
Mr. F. SUIJS.

Varia.

PARIJSCHE STANDBEELDEN.

Eenigen tijd geleden is van het Parijsche Montmartre-kerkhof een monument spoorloos verdwenen, dat aan Gretchen gewijd is, die met haar kind een vrijwilligen dood vindt. Men weet tot op heden nog niet, waar het monument gebleven is, of dieven het gestolen hebben, dan wel of het standbeeld verwijderd is, omdat de een of andere zeloot er aanstoot aan genomen heeft.

Bij deze gelegenheid wordt aan het merkwaardige lot van andere Parijsche monumenten herinnerd.

Den 27sten Mei 1906 werd onder de gewone plechtigheden op de Place du Panthéon een standbeeld van Corneille onthuld. De goede Parijzenaars schrokken niet weinig, toen het den volgenden morgen spoorloos verdwenen was. De regeering gaf op de verschillende vragen het volgende klassieke antwoord: De onthulling van het Corneille-standbeeld was maar voorloopig. Het geld voor het standbeeld was wel is waar voorhanden, maar nu moeten de gelden voor het voetstuk nog bij elkaar gebracht worden. Tot zoolang zal het standbeeld opgeborgen worden. Dat was in het jaar 1906 en tot nog toe is er nog steeds geen voetstuk voor den armen Corneille opgedaagd, en moet hij steeds in den een of anderen donkeren hoek zijn treurig bestaan voortslepen.

Met het standbeeld van Karel den Groote op de Place Notre Dame is het op dezelfde wijze gegaan. Ook hiervoor was het geld schijnbaar niet voldoende. Want het standbeeld staat tot nu toe, wat overigens de meeste menschen niet weten, op een houten voetstuk, dat als marmer beschilderd is.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 28. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Brieven uit den Haag. De Haagsche Raadhuisplannen en de Nieuwe Veikeersweg, met een schets platte grond van het stadhuis en zijn omgeving, waarop eenige straatverbindingen ontworpen zijn, die weinig bestudeerd en weinig aanbevelenswaardig voorkomen.

De Renaissance der Renaissance. Slot van de beschrijving der Delftsche studentenfeesten. Wanneer men deze beschrijving gelezen heeft vraagt men zich af, wat deze maskerade met de herleving der Renaissance (die wij niet hopen te beleven) te maken heeft, maar vreemder nog dan de deftige titel van het stuk treft de conclusie, die een critiek bevat, waarbij men geneigd is te vragen, beschouwt de schrijver het feest nu als geslaagd of mislukt? Om de curiositeit laten wij deze conclusie hier volgen:

„Zoo is deze maskerade geslaagd door den ijver der studeerenden en de verdienste der medewerkers, vooral Henricus wiens krachtige geest van dit feest een harmonische schoonheid heeft gemaakt; ik noemde hem reeds als een typische figuur van onzen tijd, een sterke vertolker eener weeke kultuur. Hij kon noch wilde ons de zuiver Florentijnsche kunst geven, maar de oude vorm in een nieuw licht geplaatst; hierin blijft iets onbevredigends. Er was nog iets, dat hiermee samenhing, het onvoldoend begrip der deelnemers van hun rol; er waren weinigen onder hen, die hun kostuum waardig wisten te dragen. Er is weer bewezen, dat het oude niet in volle schoonheid kan herboren worden en bij alle waardeering blijft de vraag over, of men een volgende maal, met eene moderne gebeurtenis of gedachte tot onderwerp der feesten te nemen, niet tot nog schooner resultaat zou kunnen komen."

Een en ander over ventilatie door F. G. Unger w. i. (vervolg) met afbeeldingen.

Architectura No. 28. Mededeelingen van het Bestuur. Genootschapsprijsvragen 1908.

Ingezonden stukken. Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht door A. J. Derkinderen en W. Kromhout Cz. Opvattingen omtrent schijn en werkelijkheid door Joh. Hoogenboom en van Baalen.

Lesrooster van den Cursus van „Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht 1908-1909.

Breda vooruit. Prijsvraag.

Technisch Gedeelte. Beknopte Vastheidsleer door F. Wind.

De Bouwwereld No. 29. Echo's Architekten-Advertenties.

Ontwerp-Slachthuis voor kleine gemeenten, door J. van der Breggen c. i. met afbeeldingen.

De afschaffing van de borgstelling.

De centrale arbeidersverzekerings en depositobank, door S. Snuijf, arch. Gevelafbeelding.

De Ingenieur No. 28. Eenige beschouwingen over Commutatie, door Thomas Rosskopf, met afbeeldingen.

Draadlooze telegrafie over den Atlantischen Oceaan, door I. van Dam.

Golfslijtage van rails, door C. H. Julius.

Een Rijksproefstation voor bouwmaterialen.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs, van 4 Juli 1908.

Ingezonden Stukken. Hoe de Soerabajasche haventoestanden thans verbeterd worden, door E. A. C. F. van Essen c. i. — Octrooirecht, door H. J. Kooy. — Practische studie voor aanstaande werktuigkundig ingenieurs, door J. G. van Gendt J.Gzn.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 28. Uit de afdeelingen. — De oude geschiedenis. — Ingezonden; octrooirecht. — — IJzer in fundeeringen. — Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg.) — Electrische verlichting van spoortreinen (vervolg.)

De Aannemer No. 28. Agenda der Jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden op 21 Juli 1908 te Tilburg.

Middelbare Technische School van den Nederlandschen Aannemersbond.

Een ongevraagd Advies.

Uit eigen kring. Alle hens aan dek.
Wat wil Amsterdam en wat wil Haarlem inzake het Arbeidscontract (ingezonden) door H. J. Geijl J. Cz.
Afdeelingsverslagen. Amsterdam 10 Juli 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 2. Het Drogen. — Scheuren in fabrieksschoorsteenen. — N. V. Fabrieken van nageperste en andere steenen, v. h. Fr. van de Loo Sr. te Dieren, overgenomen uit het „Industrieel Weekblad."

Deutsche Bauhütte No. 28. Alte Kunst im niedersächsischen Harzgebiet, door H. A. Waldner met teekeningen van O. Becker.
Vom Grundriss des schmalen Stockwerkhauses, door P. Rose, met afbeeldingen.
Sommer und Ferienhäuser in Wandlitzsee, door G. Kutzke.
Erweiterung eines älteren Kirchenbaues, Oeynhausen, door M. Heeren, met afbeeldingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

GRONINGEN. Dezer dagen is hier ter stede opgericht een naamlooze vennootschap „Volkshuisvesting" waaromtrent hier enkele nadere bijzonderheden volgen.

Deze vennootschap is opgericht door de heeren mr. C. C. Geertsema, jhr mr. D. R. de Marees van Swinderen en jhr. mr. Rhijnvis Feith en stelt zich uitsluitend ten doel werkzaam te zijn in het belang der volkshuisvesting.

Zij tracht dit doel te bereiken door het bouwen in de gemeente Groningen van woningen ter vervanging van onbewoonbaar verklaarde en niet meer opgebouwde woningen en het verhuren der door haar gebouwde woningen.

De door haar gebouwde woningen kunnen slechts worden verhuurd aan personen, die *a* niet in staat zijn den laagsten huurprijs te betalen, die onder normale omstandigheden in het vrije verkeer te Groningen wordt bedongen voor woningen, die voldoen aan de eischen in de voor die gemeente vastgestelde „verordening op het bouwen en het woningwezen" gesteld. en *b* voldoen aan de eischen daarvoor vast te stellen in een huishoudelijk reglement, dat, alvorens in werking te treden, de goedkeuring behoeft der algemeene vergadering van aandeelhouders en ook niet dan onder goedkeuring dier vergadering kan worden gewijzigd.

De vennootschap wordt aangegaan voor den tijd van 51 jaren. Het kapitaal der vennootschap wordt bepaald op f 16.000, verdeeld in 64 aandeelen, elk groot f 250.

Het bestuur der vennootschap is opgedragen aan eene commissie van beheer, bestaande uit ten minste 5 en ten hoogste 7 leden, die door de algemeene vergadering worden benoemd en ontslagen.

Uit de behaalde winst wordt aan de aandeelhouders eene uitkeering gedaan, waarvan het bedrag niet hooger mag zijn dan 4 pCt. van het aandeelenkapitaal.

Hetgeen daarna overblijft wordt te goed geschreven op eene reserverekening en uitsluitend bestemd ter bevordering van het doel der vennootschap.

LEIDEN. Op een stuk weiland onder de gemeente Hazerswoude, waar men bezig is de fundeering te graven voor de gebouwen ten behoeve der Boskoopsche waterleiding, heeft men op groote diepte eenige aarden kannen van primitieven vorm gevonden, alsmede een lei, waarin gegraveerd is een hertenjacht. Ook werden gevonden een tweetal metalen borden. Bij het graven stuitte men op muurwerk, dat een overblijfsel moet zijn van een oud ridderslot, dat eeuwen geleden daar moet gestaan hebben.

De gevonden voorwerpen dateeren volgens deskundigen uit de 11e of 12e eeuw.

Personalia.

— De heer A. Rosendaal te Enkhuizen is benoemd tot onderwijzer in het timmeren en vakteekenen, aan de ambachtsschool te Amersfoort.

— Door de Tweede Kamer is, gelijk men weet, een wetsontwerp aangenomen, waarbij gelden worden toegestaan tot het aanstellen van een hoofdinspecteur van den arbeid.

Naar wij vernemen, zal, wanneer ook de Eerste Kamer het wetsontwerp heeft goedgekeurd, voor die functie worden benoemd de heer H. A. van Ysselstijn, Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

Twee Opzichters-Teekenaars te Deventer. Zie Adv. in dit no. (1)

Leeraar in het bouwkundigteekenen, met 1 September a.s. aan de burgeravondschool c.a. te Delft. 12 lesuren. Bezoldiging f 60 voor elk lesuur, met drie vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5. Diploma civiel- of bouwkundig ingenieur of akte M.³ vereischt. Adressen op zegel voor 25 dezer aan de gemeente-secretarie. Inlichtingen geeft de Directeur. (1)

Jongmensch, op het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Prov. Waterstaat in Utrecht. Vereischte net schrijven, goed rekenen en teekenen, na gebleken geschiktheid, aanstelling tot vast ambtenaar. Aanvang-salaris f 500 per jaar. Brieven aan den Hoofd-Ingenieur voornoemd. (1)

Bouwkundig teekenaar terstond, op Architectenbureau te Amsterdam, minimum-salaris f 100 per maand. Vereischt wordt een week op proef te werken. Br. lett. M. Z. Adv.-Bur. Meerkotter en Co, Heerengracht 375. (2)

Technische kracht, op fabriek in Midden Duitschland, van natte en droge baggermachines.
offerten met afschriften van getuigschriften, onder D. A. 212, Rudolf Mosse, Köln a/Rh. (2)

Opzichter-teekenaar. Brieven letter B. T. 353, N. v. d. D. (2)

Jongmensch op Technisch-Bureau voor direct, goed teekenaar vereischte. Br. lett. T. D. 2545, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

Teekenaar-constructeur op een fabriek te Zaandam, zoo spoedig mogelijk salaris nader overeen te komen. Br. lett. A IJ. 467, N. v. d. D. (2)

Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, met 1 Sept. a. s. jaarwedde f 750. Instructie ter Gemeente-Secretarie ter lezing dagelijks van 10 tot 3 uur. Sollicitatiestukken voor of op 20 Juli a. s. aan den Burgemeester. (2)

Onderbaas ongeh. bekend met wegenaanleg.
Aanbieding onder No. 36385, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder No. 36406 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

15 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
5 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
2 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 Juli.

Dwingelo. Door het bestuur der coop. stoomzuivelfabriek en koornmaalderij: a. het verbouwen van de bestaande zuivelfabriek te Dwingelo; b. het aanbouwen eener directeurswoning; bestek en teek verkrijgbaar bij den arch. A. Kooistra te Gorredijk, bilj. inzenden bij den directeur J. Klijzing aldaar.

Bergen-op-Zoom ten 8.30 ure. Door de arch. J. Key, in het café van Mechelen aan de Haven: Het bouwen van een woonhuis, dubb. koestal, wagenhuis, enz. aan de Wouwpoort, in 3 perc.; bestek met 2 teek. verkrijgb. bij den arch; aanw. gehouden.

DINSDAG 21 Juli.

Utrecht ten 2 ure. Door den Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1147: het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 8 en 67 op het station Blerik; begr. f 1800. (Zie adv. in dit no.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park, bestek no. 1150: Het leggen van een tweede spoor van den spoorweg Zutphen—Deventer met bijkomende werken; begr. f 118000.

Amersfoort ten 11 ure. Door het gem.-bestuur: Het bouwen van een politiepost gebouwtje aan den Soesterstraatweg; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie; inl op het bureau van den gem.-arch, alle werkdagen van 10 tot 12 ure.

Gapinge ten 11 ure. Door het bestuur der Chr. Schoolvereeniging, in de bestuurskamer der Ger. kerk: Het bouwen eener school met onderwijzerswoning; aanw. 20 Juli 11 ure; bestek en teek. verkrijgb. bij den secretaris J. K. Verhulst.

Grouw. Door het gem.-best. van Idaarderadeel: De levering van 14000 stuks 1ste soort waalvormstraatklinkers; voorw. verkrijgb. ter secretarie.

Texel ten 11 ure. Door het gem.-best. Het bouwen van een gesticht van weldadigheid aan Den Burg; aanw. gehouden, bestek en teek. verkrijgb. ten raadhuize en bij den arch. S. Krijnen te Helder.

Nijeveen. Door de arch. J. E. Mulder te Noordwolde: Het bouwen van eene nieuwe voorhuizinge voor den heer P. Inberg; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer Inberg.

WOENSDAG 22 Juli.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het minst. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tel.: Het bouwen van een post- en telegraafkantoor te Tilburg.

Hoogeveen ten 3 ure. Door de arch. J. Carmiggelt, in het hotel de La Station: Het verbouwen van een woonhuis voor den heer mr. J. Wessels Boer; bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. bij den arch aanw. 11 ure.

Huizen ten 1 ure. Door het college van kerkvoogden der Ned. Herv Gem., in de consistoriekamer: Het vergrooten der Ned. Herv. kerk, aanw. 20 Juli 11 ure bestek en 2 teek. verkrijgb. bij den arch. J. van Dillewijn, te Hilversum.

Venlo ten 10 ure. Door het kerkbestuur der Ned. Herv. Gem. in de consistoriekamer: Het afbreken en herbouwen van de kosterswoning van genoemde Gemeente; bestek en teek. ter inzage in de consistoriekamer, iederen werkdag van 9 tot 12 ure.

Helder ten 2 ure. Door het gem. best.: Het bouwen van een directeurswoning, een magazijntje, een ammoniakwaterput, een motorgebouwtje en het uitbreiden der regeneratieloods met bijkomende werken, op het terrein der gasfabriek; bestek verkrijgb. ter secretarie; aanw. gehouden.

DONDERDAG 23 Juli.

Beverwijk ten 2 ure. Door het gemeentebestuur: het verbeteren van de Haven met bijbehoorende werken, waaronder vernieuwen van houten schoeiing, ter lengte van 305 M. Bestek en teek. verkrijgb. ter Gem.-secretarie. Inlich. bij den Gem.-arch. in het Raadhuis, elken werkdag van 11½ tot 12½ uur. Aanw. gehouden.

Gelselaar ten 4 ure. Door de arch. B. J. Beeftink voor den heer Hagedoorn: Het bouwen van een woonhuis met café en stalling; bestek en teek. ter inzage en verkrijgbaar bij den architect Stationsweg 137 te Lochem. aanwijzing 21 Juli 11 ure.

Schiedam. Door het gem.-best.: bestek no. 14: Het rioleeren, ophoogen en bestraten van de Broersvest en het plein bij de Rotterdamsche poort, het maken van een brandleiding en bijkomende werken. Het bestek verkrijgb. ter Gem.-Secretarie; aanwijzing alle werkdagen van 9—12 u. v.m. in de directiekeet aan de Dwarsstraat; inschrijvingsbiljetten inleveren uiterl. 11 u. v.m. dag van aanbest.

Lochem ten 5 ure. Namens den heer A. W. O. Thate in het café Meenderink: het bouwen van een stal met woning op de Boekhorst; bestek en teek. ter inzage in genoemd cafe; aanw. 21 Juli 5 ure.

Voorburg. Door Arch. G. J. P. Klumper: het bouwen van een dubbele villa. Bestek en teek. verkrijgbaar ten Kantore van den Architect.

Alkmaar ten 1 ure. Door het gemeentebestuur: het vernieuwen en verbreeden van ijzeren ophaalbrug. Het bestek en de teekening ter Secretarie verbrijgbaar.

Aanwijzing 17 Juli a.s. De inschrijvingsbiljetten, op den dag der besteding vóór 12 uur ter gemeente-secretarie bezorgd.

Haarlem ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: de verbetering van de brugwachterswoning aan de draaibrug over de Knollendammer vaart te Spijkerboor, begr. f 3200; bestek no. 165 ter inzage aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur Kemper Haarlem, den ingenieur Rooseboom Alkmaar en den opzichter Vroeg te Willemsluizen (Amsterdam); de nota op 16 en 18 Juli ter inzage bij den opzichter.

VRIJDAG 24 Juli.

Delfzijl ten 11 ure. Door het gem.-best. *a*. Het bouwen van eene electrische centrale met schoorsteen en machinistenwoning; *b*. het verrichten van verf-, glas- en behangwerk aan de sub *a* genoemde gebouwen; bestek met 9 teek. voor *a* en bestek met 5 teek. voor *b* verkrijgb.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.
Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

Uit eigen kring. Alle hens aan dek.

Wat wil Amsterdam en wat wil Haarlem inzake het Arbeidscontract (ingezonden) door H. J. Geijl J. Cz.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 10 Juli 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 2. Het Drogen. — Scheuren in fabrieksschoorsteenen. — N. V. Fabrieken van nageperste en andere steenen, v. h. Fr. van de Loo Sr. te Dieren, overgenomen uit het „Industrieel Weekblad."

Deutsche Bauhütte No. 28. Alte Kunst im niedersächsischen Harzgebiet, door H. A. Waldner met teekeningen van O. Becker.

Vom Grundriss des schmalen Stockwerkhauses, door P. Rose, met afbeeldingen.

Sommer und Ferienhäuser in Wandlitzsee, door G. Kutzke.

Erweiterung eines älteren Kirchenbaues, Oeynhausen, door M. Heeren, met afbeeldingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

GRONINGEN. Dezer dagen is hier ter stede opgericht een naamlooze vennootschap „Volkshuisvesting" waaromtrent hier enkele nadere bijzonderheden volgen.

Deze vennootschap is opgericht door de heeren mr. C. C. Geertsema, jhr mr. D. R. de Marees van Swinderen en jhr. mr. Rhijnvis Feith en stelt zich uitsluitend ten doel werkzaam te zijn in het belang der volkshuisvesting.

Zij tracht dit doel te bereiken door het bouwen in de gemeente Groningen van woningen ter vervanging van onbewoonbaar verklaarde en niet meer opgebouwde woningen en het verhuren der door haar gebouwde woningen.

De door haar gebouwde woningen kunnen slechts worden verhuurd aan personen, die *a* niet in staat zijn den laagsten huurprijs te betalen, die onder normale omstandigheden in het vrije verkeer te Groningen wordt bedongen voor woningen, die voldoen aan de eischen in de voor die gemeente vastgestelde „verordening op het bouwen en het woningwezen" gesteld. en *b* voldoen aan de eischen daarvoor vast te stellen in een huishoudelijk reglement, dat, alvorens in werking te treden, de goedkeuring behoeft der algemeene vergadering van aandeelhouders en ook niet dan onder goedkeuring dier vergadering kan worden gewijzigd.

De vennootschap wordt aangegaan voor den tijd van 51 jaren. Het kapitaal der vennootschap wordt bepaald op f 16.000, verdeeld in 64 aandeelen, elk groot f 250.

Het bestuur der vennootschap is opgedragen aan eene commissie van beheer, bestaande uit ten minste 5 en ten hoogste 7 leden, die door de algemeene vergadering worden benoemd en ontslagen.

Uit de behaalde winst wordt aan de aandeelhouders eene uitkeering gedaan, waarvan het bedrag niet hooger mag zijn dan 4 pCt. van het aandeelenkapitaal.

Hetgeen daarna overblijft wordt te goed geschreven op eene reserverekening en uitsluitend bestemd ter bevordering van het doel der vennootschap.

LEIDEN. Op een stuk weiland onder de gemeente Hazerswoude, waar men bezig is de fundeering te graven voor de gebouwen ten behoeve der Boskoopsche waterleiding, heeft men op groote diepte eenige aarden kannen van primitieven vorm gevonden, alsmede een lei, waarin gegraveerd is een hertenjacht. Ook werden gevonden een tweetal metalen borden. Bij het graven stuitte men op muurwerk, dat een overblijfsel moet zijn van een oud ridderslot, dat eeuwen geleden daar moet gestaan hebben.

De gevonden voorwerpen dateeren volgens deskundigen uit de 11e of 12e eeuw.

Personalia.

— De heer A. Rosendaal te Enkhuizen is benoemd tot onderwijzer in het timmeren en vakteekenen, aan de ambachtsschool te Amersfoort.

— Door de Tweede Kamer is, gelijk men weet, een wetsontwerp aangenomen, waarbij gelden worden toegestaan tot het aanstellen van een hoofdinspecteur van den arbeid.

Naar wij vernemen, zal, wanneer ook de Eerste Kamer het wetsontwerp heeft goedgekeurd, voor die functie worden benoemd de heer H. A. van Ysselstijn, Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

Twee Opzichters-Teekenaars te Deventer. Zie Adv. in dit no. (1)

Leeraar in het bouwkundigteekenen, met 1 September a.s. aan de burgeravondschool c.a. te Delft. 12 lesuren. Bezoldiging f 60 voor elk lesuur, met drie vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5. Diploma civiel- of bouwkundig ingenieur of akte M.³ vereischt. Adressen op zegel voor 25 dezer aan de gemeente-secretarie. Inlichtingen geeft de Directeur. (1)

Jongmensch, op het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Prov. Waterstaat in Utrecht. Vereischte net schrijven, goed rekenen en teekenen, na gebleken geschiktheid, aanstelling tot vast ambtenaar. Aanvang-salaris f 500 per jaar. Brieven aan den Hoofd-Ingenieur voornoemd. (1)

Bouwkundig teekenaar terstond, op Architectenbureau te Amsterdam, minimum-salaris f 100 per maand. Vereischt wordt een week- op proef te werken. Br. lett. M. Z. Adv.-Bur. Meerkotter en Co., Heerengracht 375. (2)

Technische kracht, op fabriek in Midden Duitschland, van natte en droge baggermachines.

offerten met afschriften van getuigschriften, onder D. A. 212, Rudolf Mosse, Köln a/Rh. (2)

Opzichter-teekenaar. Brieven letter B. T. 353, N. v. d. D. (2)

Jongmensch op Technisch-Bureau voor direct. goed teekenaar vereischte. Br. lett. T. D. 2545, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

Teekenaar-constructeur op een fabriek te Zaandam, zoo spoedig mogelijk salaris nader overeen te komen. Br. lett. A IJ. 467, N. v. d. D. (2)

Gemeente-Opzichter, te Zandvoort, met 1 Sept. a. s. jaarwedde f 750. Instructie ter Gemeente-Secretarie ter lezing dagelijks van 10 tot 3 uur. Sollicitatiestukken voor of op 20 Juli a. s. aan den Burgemeester. (2)

Onderbaas ongeh. bekend met wegenaanleg. Aanbieding onder No. 36385, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder No. 36406 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

15 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
5 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
2 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 Juli.

Dwingelo. Door het bestuur der coop. stoomzuivelfabriek en koornmaalderij: a. het verbouwen van de bestaande zuivelfabriek te Dwingelo; b. het aanbouwen eener directeurswoning; bestek en teek verkrijgbaar bij den arch. A. Kooistra te Gorredijk, bilj. inzenden bij den directeur J. Klijzing aldaar.

Bergen-op-Zoom ten 8,30 ure. Door de arch. J. Key. in het café van Mechelen aan de Haven: Het bouwen van een woonhuis, dubb. koestal. wagenhuis, enz. aan de Wouwpoort, in 3 perc.; bestek met 2 teek. verkrijgb. bij den arch; aanw. gehouden.

DINSDAG 21 Juli.

Utrecht ten 2 ure. Door den Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park; bestek no. 1147: het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 8 en 67 op het station Blerik; begr. f 1800. (Zie adv. in dit no.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park, bestek no. 1150: Het leggen van een tweede spoor van den spoorweg Zutphen—Deventer met bijkomende werken; begr. f 118000.

Amersfoort ten 11 ure. Door het gem.-bestuur: Het bouwen van een politiepost gebouwtje aan den Soesterstraatweg; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie; inl op het bureau van den gem.-arch, alle werkdagen van 10 tot 12 ure.

Gapinge ten 11 ure. Door het bestuur der Chr. Schoolvereeniging, in de bestuurskamer der Ger. kerk: Het bouwen eener school met onderwijzerswoning; aanw. 20 Juli 11 ure; bestek en teek. verkrijgb. bij den secretaris J. K. Verhulst.

Grouw. Door het gem.-best. van Idaarderadeel: De levering van 14000 stuks 1ste soort waalvormstraatklinkers; voorw. verkrijgb. ter secretarie.

Texel ten 11 ure. Door het gem.-best. Het bouwen van een gesticht van weldadigheid aan Den Burg; aanw. gehouden, bestek en teek. verkrijgb. ten raadhuize en bij den arch. S. Krijnen te Helder.

Nijeveen. Door de arch. J. E. Mulder te Noordwolde: Het bouwen van eene nieuwe voorhuizinge voor den heer P. Inberg; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer Inberg.

WOENSDAG 22 Juli.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het minst. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der post. en tel.: Het bouwen van een post- en telegraafkantoor te Tilburg.

Hoogeveen ten 3 ure. Door de arch. J. Carmiggelt, in het hotel de La Station: Het verbouwen van een woonhuis voor den heer mr. J. Wessels Boer; bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. bij den arch aanw. 11 ure.

Huizen ten 1 ure. Door het college van kerkvoogden der Ned. Herv Gem., in de consistoriekamer: Het vergrooten der Ned. Herv. kerk, aanw. 20 Juli 11 ure bestek en 2 teek. verkrijgb. bij den arch. J. van Dillewijn, te Hilversum.

Venlo ten 10 ure. Door het kerkbestuur der Ned. Herv. Gem. in de consistoriekamer: Het afbreken en herbouwen van de kosterswoning van genoemde Gemeente; bestek en teek. ter inzage in de consistoriekamer, iederen werkdag van 9 tot 12 ure.

Helder ten 2 ure. Door het gem. best.: Het bouwen van een directeurswoning, een magazijntje, een ammoniakwaterput, een motorgebouwtje en het uitbreiden der regeneratieloods met bijkomende werken, op het terrein der gasfabriek; bestek verkrijgb. ter secretarie; aanw. gehouden.

DONDERDAG 23 Juli.

Beverwijk ten 2 ure. Door het gemeentebestuur: het verbeteren van de Haven met bijbehoorende werken, waaronder vernieuwen van houten schoeiing, ter lengte van 305 M. Bestek en teek. verkrijgb. ter Gem.-secretarie. Inlich. bij den Gem.-arch. in het Raadhuis, elken werkdag van 11½ tot 12½ uur. Aanw. gehouden.

Getselaar ten 4 ure. Door de arch. B. J. Beeftink voor den heer Hagedoorn: Het bouwen van een woonhuis met café en stalling; bestek en teek. ter inzage en verkrijgbaar bij den architect Stationsweg 137 te Lochem. aanwijzing 21 Juli 11 ure.

Schiedam. Door het gem.-best.: bestek no. 14: Het rioleeren, ophoogen en bestraten van de Broersvest en het plein bij de Rotterdamsche poort, het maken van een brandleiding en bijkomende werken. Het bestek verkrijgb. ter Gem.-Secretarie; aanwijzing alle werkdagen van 9—12 u. v.m. in de directiekeet aan de Dwarsstraat; inschrijvingsbiljetten inleveren uiterl. 11 u. v.m. dag van aanbest.

Lochem ten 5 ure. Namens den heer A. W. O. Thate in het café Meenderink: het bouwen van een stal met woning op de Boekhorst; bestek en teek. ter inzage in genoemd cafe; aanw. 21 Juli 5 ure.

Voorburg. Door Arch. G. J. P. Klumper: het bouwen van een dubbele villa. Bestek en teek. verkrijgbaar ten Kantore van den Architect.

Alkmaar ten 1 ure. Door het gemeentebestuur: het vernieuwen en verbreeden van ijzeren ophaalbrug. Het bestek en de teekening ter Secretarie verbrijgbaar.

Aanwijzing 17 Juli a.s. De inschrijvingsbiljetten, op den dag der besteding vóór 12 uur ter gemeente-secretarie bezorgd.

Haarlem ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: de verbetering van de brugwachterswoning aan de draaibrug over de Knollendammer vaart te Spijkerboor, begr. f 3200; bestek no. 165 ter inzage aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur Kemper Haarlem, den ingenieur Rooseboom Alkmaar en den opzichter Vroeg te Willemsluizen (Amsterdam); de nota op 16 en 18 Juli ter inzage bij den opzichter.

VRIJDAG 24 Juli.

Delfzijl ten 11 ure. Door het gem.-best. *a*. Het bouwen van eene electrische centrale met schoorsteen en machinistenwoning; *b*. het verrichten van verf-, glas- en behangwerk aan de sub *a* genoemde gebouwen; bestek met 9 teek. voor *a* en bestek met 5 teek. voor *b* verkrijgb.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

bij den gem.-arch. F. A. Pot aanw. gehouden.

Hellevoetsluis ten 11.30 ure. Door de directie der marine: 1°. Het verrichten van werkzaamheden aan gebouwen en inrichtingen, behoorende tot de directie der marine aldaar, en 2°. het uitbreiden van het torpedomagazijn op 's Rijks werf aldaar.

ZATERDAG 25 JULI.

Ruurlo ten 1½ ure. Door de arch. H. Enklaar in het logement van het Wapen van Ruurlo: Het bouwen van een steenen villa voor rekening van den heer C. Oneides te Lochem; bestek en teek. ter inzage in genoemd logement; aanw. 21 Juli 3 ure bilj. inzenden uiterlijk 24 Juli bij den arch. te Ruurlo.

Rotterdam ten 12 ure. Door Dijkgraaf en heemraden van den polder Prins Alexander, in het Algemeen Verkooplokaal: a. Het maken van een steenen onderbouw voor een ijzeren ophaalbrug over de Ringvaart in den Cappelscheweg aan de Schinkel onder Cappelle a/d IJssel; b. het onderhoud tot den 15 Juli 1909 der kunstwerken, behoorende aan den polder; c het onderhoud, over hetzelfde tijdvak, van gedeelten straat en grintweg en de Rottekade van den polder, aanwijzing den 20 Juli ten 10½ uur van de werken onder letters A. en B. en op den 22 Juli ten 10½ uur van het werk onder letter C Bestekken te verkrijgen ter Secretarie des Polders te Rotterdam in het Algemeen Verkooplokaal inlichtingen bij den Hoofdopzichter van den polder, Brandsma Jzn. te Rotterdam (Hoflaan No. 126.)

Aanbesteding

Maandag 27 Juli 1908, nam. 2 uur is **L. Cusell** te 's-Gravenhage voornemens, namens zijn principaal in 't publiek **aan te besteden:**

Het bouwen van een Winkelhuis met dubb. bovenwoning a. h. Westeinde te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen te verkrijgen aan de drukkerij J. v. d. Burgh, Prinsegracht 93 te 's-Gravenhage, tegen betaling van f 1.— per stel.

TATTERSALL & HOLDSWORTH'S,
ENSCHEDÉ.
Globe-Works and Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in **Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.**

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

EERSTE NEDERL. XYLOLITH-FABRIEK
A. S. KEY, Rotterdam.
HOUTGRANIET.
Vloerbekleeding zonder voegen.
Trapbekleeding Ook op oude trappen. **Dektreden** op maat.
PLATEN IN DIVERSE AFMETINGEN VOORRADIG.
Aanvragen, met opgaaf van grootte en bestemming, adresseere men **LEUVEHAVEN 28** (Kantoor), **Rotterdam.**

SCORIAE-BRICKS
20 × 9 × — 20 × 9 × 10 — 20 × 9 × 12½ & 23 × 9 × 10 Cm.
Zoowel voor Kei- als Klinkerbestrating.
Uitsluitend verkrijgbaar bij
W. DEURVORST & ZOON :-: :-: :-: DEN HAAG.
Kantoor Heerengracht 20.

Portland-Cement KARLSTADT.
Keien.
Graniet. Bazalt.
FERD. ENGERS,
Amsterdam
Zandsteen. Draadglas.
ASPHALT
voor
rijwegen en voetpaden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 25 JULI 1908. No. 30.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluit bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Weener Congres

V.

Geen grootere tegenstelling is denkbaar dan tusschen de moderne bedrijvigheid van Budapest en de ouderwetsche stilte van Salzburg, door vele congressisten op hun terugreis bezocht. Wanneer de vorstbisschoppen uit de 18e eeuw weer tot de levenden terug konden keeren, dan zouden zij hun residentie al heel weinig veranderd vinden.

Salzburg ligt mooi aan de Salzach, die zijn snelle wateren tusschen den Mönchsberg ten westen en den Kapuzinerberg ten oosten doorstuwt. De betrekkelijk kleine vlakte tusschen deze bergen wordt door de stad ingenomen, die, sinds de spoorweg van Weenen naar München werd aangelegd, zich naar de noordzijde, waar de vorstbisschoppen het buitenverblijf Mirabell hadden gesticht, heeft uitgebreid.

De „pruikentijd" heeft op Salzburg zijn stempel gedrukt, daar alle belangrijke bouwwerken der stad in de 17e en 18e eeuw zijn ontstaan. De bisschoppen hielden van wat grootsch en decoratief was, en daarom namen zij bij voorkeur Italiaansche kunstenaars in hun dienst.

Santino Solari bouwde in de eerste helft der 17e eeuw de kathedraal, die van binnen indrukwekkend is door de breedte en hoogte van den middenbeuk. Boven de lagere zijbeuken heeft de bouwmeester vertrekken gemaakt, die met balcons in den middenbeuk uitkomen. Alleen de voorgevel der kerk, die aan den Domplatz staat, is een architectonische compositie, maar die eigenlijk geen verband met het overige heeft.

Dit verwaarloozen der zijgevels van een kerk is echt Italiaansch. Maar daar de kathedraal van Salzburg aan alle zijden door pleinen wordt omgeven vallen de geheel onversierde gevels op onaangename wijze in het oog.

Het schijnt, dat men in de 18e eeuw heeft willen goedmaken, wat de 17e verzuimd had, door ten noorden en ten zuiden van de kerk monumenten te stichten, die de aandacht van den beschouwer zóó zeer moesten trekken, dat hij vergat, naar de kathedraal te kijken.

Het eerste monument, op den Residenzplatz, is een kolossale fontein van marmer, beneden met vier zeepaarden en van boven met twee bekkens, die door atlanten gedragen worden.

Op den Kapitelplatz liet de vorstbisschop Leopold in 1732 een paardenwed maken, dat zeker, door de marmeren architectuur, die het omgeeft, de rijkste inrichting van dien aard is, die men ergens aantreft.

Het residentieslot der bisschoppen, waaraan de Residenzplatz zijn naam ontleent, is een uitgestrekt gebouw, welks gevels, naar de wijze der Romeinsche

bij den gem.-arch. F. A. Pot aanw. gehouden.

Hellevoetsluis ten 11.30 ure. Door de directie der marine: 1°. Het verrichten van werkzaamheden aan gebouwen en inrichtingen, behoorende tot de directie der marine aldaar, en 2°. het uitbreiden van het torpedomagazijn op 's Rijks werf aldaar.

ZATERDAG 25 JULI.

Ruurlo ten 11 ure. Door de arch. H. Enklaar in het logement van het Wapen van Ruurlo: Het bouwen van een villa voor rekening van den heer C. Oosides te Lochem; bestek en teek. ter inzage in genoemd logement; aanw. 21 Juli 3 ure bilj. inzenden uiterlijk 24 Juli bij den arch. te Ruurlo.

Rotterdam ten 12 ure. Door Dijkgraaf en heemraden van den polder Prins Alexander, in het Algemeen Verkooplokaal: a. Het maken van een steenen onderbouw voor een ijzeren ophaalbrug over de Ringvaart, in den Cappelsche weg aan de Schinkel onder Cappelle a/d IJsel; b. het onderhoud tot den 15 Juli 1909 der kunstwerken, behoorende aan den polder; c het onderhoud, over hetzelfde tijdvak, van gedeelten straat- en grintweg en de Rottekade van den polder, aanwijzing den 20 Juli ten 10½ uur van de werken onder letters A. en B. en op den 22 Juli ten 10½ uur van het werk onder letter C Bestekken te verkrijgen ter Secretarie des Polders te Rotterdam in het Algemeen Verkooplokaal inlichtingen bij den Hoofdopzichter van den polder, Brandsma Jzn. te Rotterdam (Hoflaan No. 126.)

Aanbesteding

Maandag 27 Juli 1908, nam. 2 uur is **L. Cusell** te 's-Gravenhage voornemens, namens zijn principaal in 't publiek **aan te besteden:**

Het bouwen van een Winkelhuis met dubb. bovenwoning a. h. Westeinde te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen te verkrijgen aan de drukkerij J. v. d. Burgh, Prinsegracht 93 te 's-Gravenhage, tegen betaling van f 1.— per stel.

TATTERSALL & HOLDSWORTH'S,
ENSCHEDÉ.
Globe-Works and Stores.
Aanleg van Centrale verwarming in SERRES, BROEIKASSEN, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FLINJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

EERSTE NEDERL. XYLOLITH-FABRIEK
A. S. KEY, Rotterdam.
HOUTGRANIET.
Vloerbekleeding zonder voegen.
Trapbekleeding Ook op oude trappen. **Dektreden** op maat.
PLATEN IN DIVERSE AFMETINGEN VOORRADIG.
Aanvragen, met opgaaf van grootte en bestemming, adresseere men LEUVEHAVEN 28 (Kantoor), Rotterdam.

SCORIAE-BRICKS
20 × 9 × — 20 × 9 × 10 — 20 × 9 × 12½ & 23 × 9 × 10 Cm.
Zoowel voor Kei- als Klinkerbestrating.
Uitsluitend verkrijgbaar bij
W. DEURVORST & ZOON :-: :-: :-: DEN HAAG.
Kantoor Heerengracht 20.

Portland-Cement KARLSTADT.
Keien.
Graniet. Bazalt.
FERD. ENGERS, Amsterdam
Zandsteen. Draadglas.
ASPHALT voor
rijwegen en voetpaden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JULI 1908. No. 30.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Weener Congres

V.

Geen grootere tegenstelling is denkbaar dan tusschen de moderne bedrijvigheid van Budapest en de ouderwetsche stilte van Salzburg, door vele congressisten op hun terugreis bezocht. Wanneer de vorstbisschoppen uit de 18e eeuw weer tot de levenden terug konden keeren, dan zouden zij hun residentie al heel weinig veranderd vinden.

Salzburg ligt mooi aan de Salzach, die zijn snelle wateren tusschen den Mönchsberg ten westen en den Kapuzinerberg ten oosten doorstuwt. De betrekkelijk kleine vlakte tusschen deze bergen wordt door de stad ingenomen, die, sinds de spoorweg van Weenen naar München werd aangelegd, zich naar de noordzijde, waar de vorstbisschoppen het buitenverblijf Mirabell hadden gesticht, heeft uitgebreid.

De „pruikentijd" heeft op Salzburg zijn stempel gedrukt, daar alle belangrijke bouwwerken der stad in de 17e en 18e eeuw zijn ontstaan. De bisschoppen hielden van wat grootsch en decoratief was, en daarom namen zij bij voorkeur Italiaansche kunstenaars in hun dienst.

Santino Solari bouwde in de eerste helft der 17e eeuw de kathedraal, die van binnen indrukwekkend is door de breedte en hoogte van den middenbeuk. Boven de lagere zijbeuken heeft de bouwmeester vertrekken gemaakt, die met balcons in den middenbeuk uitkomen. Alleen de voorgevel der kerk, die aan den Domplatz staat, is een architectonische compositie, maar die eigenlijk geen verband met het overige heeft.

Dit verwaarloozen der zijgevels van een kerk is echt Italiaansch. Maar daar de kathedraal van Salzburg aan alle zijden door pleinen wordt omgeven vallen de geheel onversierde gevels op onaangename wijze in het oog.

Het schijnt, dat men in de 18e eeuw heeft willen goedmaken, wat de 17e verzuimd had, door ten noorden en ten zuiden van de kerk monumenten te stichten, die de aandacht van den beschouwer zóó zeer moesten trekken, dat hij vergat, naar de kathedraal te kijken.

Het eerste monument, op den Residenzplatz, is een kolossale fontein van marmer, beneden met vier zeepaarden en van boven met twee bekkens, die door atlanten gedragen worden.

Op den Kapitelplatz liet de vorstbisschop Leopold in 1732 een paardenwed maken, dat zeker, door de marmeren architectuur, die het omgeeft, de rijkste inrichting van dien aard is, die men ergens aantreft.

Het residentieslot der bisschoppen, waaraan de Residenzplatz zijn naam ontleent, is een uitgestrekt gebouw, welks gevels, naar de wijze der Romeinsche

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

uit de 17e eeuw, geen andere versierselen hebben dan de omlijstingen van den hoofdingang en van de vensters.

Tegenover dit paleis staat de Neubau, uiterst sober van architectuur en bekroond door een toren met klokkenspel, dat zich slechts driemaal per dag laat hooren en, naar de zuiverheid van klank te oordeelen, van de Hemonys of een hunner opvolgers afkomstig moet zijn.

Aan het residentieslot grenst de Franciskanerkerk, die, wat haar schip betreft, een Romaansche basiliek is, wier zuidelijk portaal aan die van Verona herinnert. De Romaansche stijl heeft enkele Gothische bijmengselen. Aan dit schip is in de laatste jaren der 15e eeuw een koor gebouwd, welks drie beuken en trans, alles van dezelfde hoogte, door ongemeen slanke zuilen van elkander worden gescheiden.

Langs deze kerk komt men aan de vroegere rijschool van de bisschoppen, die, wat ons nu vreemd lijkt, hartstochtelijke ruiters waren. Deze rijschool, nu een kavallerie-kazerne, ligt zoo dicht aan den recht omhoog gaanden Mönchsberg, dat men daarin een amphitheater en loges kon uithouwen, waar de toeschouwers plaats namen als er carroussel gereden werd.

Wat verder zien wij een tunnel, door den Mönchsberg gemaakt. Die tunnel is misschien 150 M. lang en dus géén werk van groote beteekenis. Doch daar de tunnel in 1767 voltooid werd, is hij een van de oudste, die bestaan. Het profil is een halve ellips; in lateren tijd heeft men een voetpad naast den tunnel uitgehakt en daardoor het effect van het profil bedorven.

De tunnel te Salzburg is niet slechts ingenieurswerk, maar ook kunstwerk, daar de twee ingangen van fraai in de rots uitgehouwen beeldhouwwerk voorzien zijn. De fantaisiën van een Piranesi zijn hier tot werkelijkheid geworden. Aan de binnenzijde hebben de dankbare tijdgenooten het medaillonportret van bisschop Sigismund, die het werk deed uitvoeren, laten plaatsen, met het bijschrift: „Te saxa loquuntur", d.i.: „Van u spreken de steenen".

Salzburg bezit in de Kollegienkirche een fraaie schepping van Fischer von Erlach, waar vooral de koepel de aandacht trekt. Het vroegere college der Jezuïeten, een groot gebouw naast de kerk, dient nu voor een ander doel.

De Festung van Salzburg, het hooggelegen kasteel, dat men per funicolare bereikt heeft als gebouw geen groote waarde. Maar bij helder weder kan men hier schoone vergezichten genieten.

Levert Salzburg voor den architect maar betrekkelijk weinig belangrijks op, te München vindt hij overvloed. Over het oude gedeelte der stad werd in „de Opmerker" reeds vroeger het een en ander medegedeeld. Wij zullen dus ditmaal alles, wat vóór 1895 ontstond laten rusten en noch over de middeleeuwen, noch over de 18e eeuw of het klassieke en romantieke tijdperk der 19e eeuw opmerkingen maken.

Sinds ongeveer 15 jaren evenwel is er te München veel gebouwd, en heeft de stad in menig opzicht een ander aanzien gekregen dan voorheen.

Ofschoon de historische stijlen nog niet geheel in onbruik zijn geraakt, heeft zich toch een school gevormd, die wars is van het nabootsen en die zich poogt aan te sluiten bij den stijl der 18e eeuw, om dien in modernen trant voort te zetten. Men wil dus — wat een zeer gezond en goed beginsel mag heeten — den draad weer opvatten, waar onze overgrootvaders dien lieten glippen.

In vele opzichten merkwaardig is wat de stad München in den laatsten tijd heeft doen bouwen. Wie uit Nederland komt, waar de groote steden met chronisch geldgebrek hebben te kampen, staat verbaasd over de onbekrompen wijze waarop een stad als München haar openbare werken doet uitvoeren. Kunstenaars als Hans Grässel heeft zij in vasten dienst en zij stelt hen in de gelegenheid te toonen, wat zij kunnen.

Bij ons is een school in het gunstigste geval een utiliteitsgebouw, waaraan enkele sobere versierselen werden aangebracht, die haast om vergiffenis wegens hun aanwezigheid vragen. Doch te München is een school een paleis, een gebouw, dat van buiten een aangenaam uiterlijk heeft, als wilde men duidelijk doen zien, dat voor de hoop des vaderlands het beste nog maar juist goed genoeg is.

Als voorbeelden noemen wij de scholen aan de Stielerstrasse en die aan de Elisabethplatz, die ieder f 360.000 gekost hebben en wier gevels op den Barokstijl geïnspireerd zijn, ofschoon de ontwerper ook moderne elementen niet heeft versmaad. De ingang van laatstgenoemde school is met zeer karakteristiek beeldhouwwerk versierd, de gevels zijn gepleisterd.

Een andere school, aan de Weilerstrasse, heeft een trapzaal, die in een deftige huizinge of een bankgebouw van den eersten rang niet zou misstaan. In denzelfden geest is de school voor meisjes behandeld, die met de stedelijke ambachtschool één geheel vormt.

Even mooi zijn te München de nieuw gebouwde inrichtingen van weldadigheid. Maakt men bij ons zulke gestichten zoo armelijk mogelijk, de beschreven vaderen van München plaatsen zich op het standpunt door de Nederlanders der 17e eeuw ingenomen, die hunne wees- en gasthuizen zoo lieten bouwen, dat het nageslacht ze nog bewondert.

Het Städtische Waisenhaus is een schilderachtig complex van gebouwen, dat f 700.000 gekost heeft, aan het St. Martinspital voor oude lieden werd f 900.000 besteed. De ontwerpers hebben een zeer gelukkig gebruik gemaakt van den Münchener Barokstijl.

De scholen te München zijn op een hoekterrein gebouwd, waarvan zij slechts het aan de straten grenzende deel innemen, zoodat een zeer ruime speelplaats overblijft. Men zou dit in Nederland als een schromelijke verspilling van kostbaar bouwterrein afkeuren.

De drie bruggen, die over de Isar geslagen werden, zijn ook bewijzen voor de ruime opvatting die men te München heeft. In Nederland zouden zulke werken door ingenieurs in de bekende leelijke metaalconstructies zijn uitgevoerd. Te München is men tot de oude, beproefde constructie in steen teruggekeerd en heeft daarmede spanningen van 65 meter overwelfd. Bij deze bogen zijn, even als bij ijzerconstructies, draaipunten aangebraeht, wier plaats door berekening werd vastgesteld.

Misschien heeft geen stad zulk een fraai badhuis laten bouwen als München, toen het aan de Zweibrückenstrasse zijn Volksbad stichtte, en daaraan een millioen gulden besteedde. De architect, die het ontwerp maakte, is er in geslaagd, ofschoon hij geen nieuwe vormen toepaste, toch iets bepaald moderns voort te brengen. Naar symmetrie heeft hij niet gestreefd, doch de verschillende lokalen

eenvoudig zóó geplaatst als uit een oogpunt van practijk het beste scheen. De groote zwemhal voor mannen is in den geest der antieke thermen behandeld, door haar in drie traveeën te overwelven. De zwemhal voor vrouwen daarentegen vertoont zich als een vierkante koepelzaal. De hoofdingang ligt in de as van de groote zwemhal, en heeft een naar buiten gebogen gevel, waar eenig fraai beeldhouwwerk werd aangebracht. Ter zijde van dezen ingang springen vleugels naar voren, waarin kuipbaden en het aan een koepel kenbare Romeinsche bad zijn geplaatst. De vestibule en de wachtzaal voor mannen vertoonen korte zuilen, die, naar de Toskaansche orde gedetailleerd, wat erg plomp lijken.

De begraafplaatsen te München werden in den laatsten tijd van nieuwe gebouwen voorzien, die aanzienlijke afmetingen hebben. Hier is echter de navolging van het oude al te streng. San Vitale te Ravenna, tempels en hallen van het oude Rome behoeven te München niet herhaald te worden.

Het nieuwe Paleis van Justitie is een schepping van Thiersch en kwam in 1895 gereed. De bouwmeester heeft zich van den Barokstijl bediend, en daarvoor goede voorbeelden gekozen. Zoo volgde hij voor den gevel naar den Karlsplatz gekeerd het paleis Schwarzenberg te Weenen. Van binnen is het gebouw overweldigend rijk, en die rijkdom schijnt slecht in overeenstemming met den ernst, die een huis, waar het heilig recht gediend wordt, behoort te kenmerken. Het is, alsof Thiersch daar later van overtuigd is geworden, want toen hij van 1903—1905 het Paleis van Justitie moest vergrooten, koos hij den Brandenburgschen stijl der 15e eeuw, doch ging toen weder te ver in het kleurig versieren der gevels. De beide gebouwen, in het hart van München, bij den Karlsplatz geplaatst, vormen geen aangename tegenstelling.

Dat München tegenwoordig goede beeldhouwers heeft, bewijst de Wittelsbacherbrunnen, een fontein, die al de kwaliteiten van het beste werk uit den Barokstijl vertoont en toch modern is. Dit kunstwerk versiert den Maximiliansplatz, aan welks andere einde het bekende Café Luitpold wordt gevonden. Dit koffiehuis, indertijd als een prachtig voortbrengsel van bouwkunst geroemd, lijkt thans banaal.

Niet ver van hier is de Hofgarten, aan welks oostelijke zijde onlangs het Armeemuseum verrees, een ietwat droog Palladiaansch gebouw met een koepel boven de middenhal.

Veel beter is het Nationalmuseum aan de Prinzregentenstrasse, dat nu de verzamelingen bevat welke vroeger in het gebouw aan de Maximilianstrasse te zien waren. Even als te Zürich is dit museum ontworpen met het oog op wat aanwezig was, een uitmuntend systeem, dat als schaduwzijde alleen de onmogelijkheid van latere uitbreiding heeft.

Maar wanneer, zooals in deze beide gevallen, alle tijdperken in zóó groote volledigheid vertegenwoordigd zijn, dan zal zich dat bezwaar pas in een verre toekomst doen gevoelen.

Men begint de wandeling gelijkstraats in zalen met Romeinsche oudheden, en als men, na 48 vertrekken doorgegaan te zijn, weder in de vestibule komt, dan heeft men alle tijdperken der Beiersche kunstnijverheid tot dat van Koning Lodewijk II toe gezien.

De architect heeft ieder vertrek zijn eigen karakter gegeven, en men moet de kunst bewonderen waarmede voor afwisseling in de vormen is gezorgd. Dagen lang kan men in deze zalen dolen en telkens weder nieuwe schoonheden ontdekken. Op de verdieping zijn de voorwerpen naar de technieken gerangschikt, hetwelk een uitstekende gelegenheid voor vergelijkende studiën biedt. Op zolder is de „Krippensammlung" te zien, een collectie van kleine groepen uit de gewijde geschiedenis, die in de 18e eeuw de Italiaansche kerken op hooge feestdagen versierden.

Ofschoon de gevels van het museum wel een zekere schilderachtigheid bezitten, zoo is de groote verscheidenheid der vertrekken voor de eenheid van het ontwerp een beletsel geweest. Doch hulde aan den architect, die in de eerste plaats op het doel van het gebouw lette, en daaraan zijn gevels ondergeschikt hield.

Achter dit museum begint de Englische Garten, die tot Schwabing doorloopt, waar de schilders en schilderessen hun kwartier hebben. Daar kan men de „Malweiber", die door de Fliegende Blätter zoo bespot worden, in haar hobbezakken zien rondloopen.

München is de stad van het bier. De bekende brouwerijen hebben al van ouds hare taplokalen in het midden van München. Vroeger waren dit vrij onaanzienlijke gelegenheden, doch gaandeweg zijn hier weidsche gebouwen voor in de plaats gekomen. Het Hofbräuhaus vertoont den Oud-Duitschen stijl, het Häckerbräuhaus den Rococostijl, andere stijlen zijn ook vertegenwoordigd. De Polanerbräu heeft onlangs een bierhuis in modernen trant aan de Kaufingerstrasse laten bouwen, hetwelk zeer geslaagd is.

Maar de eigenlijke bierhuizen van München zijn de Keller, die bij de brouwerijen in de buitenwijken werden ingericht. Kelders zijn dit niet, maar groote lokalen, soms met tuinen er bij. De Löwenbräukeller is de meest weelderig gebouwde. Haar ligging, dicht bij de Propyläen, is zeer gunstig. Maar de meest karakteristieke gelegenheden vindt men in het zuidoosten en zuidwesten der stad. Tot de eerste behooren de Bürgerbräukeller, de Hofbräukeller, de Münchener Kindl-keller, de Franziskanerkeller en de Salvatorkeller. In het zuidwesten, bij de Theresiënwiese, vindt men den Hackerbräukeller, de Spatenbräukeller en de Bavariakeller, welke laatste zijn naam draagt naar het groote beeld der Bavaria op de Theresiënhöhe.

Naast en achter den klassieken tempel, waarvoor de Bavaria is opgericht, wordt dit jaar een tentoonstelling gehouden, die merkwaardig is om het streven der hedendaagsche nijverheidskunst, dat zich hier toont.

De tentoonstellingsgebouwen zijn grootendeels bestemd om te blijven bestaan. Alles wat ten westen en ten noorden van het Bavaria-park verrees, zal in stand gehouden worden voor volgende gelegenheden. Maar het Vergnügungspark aan de oostzijde is bestemd om te verdwijnen, zoodra de tentoonstelling gesloten wordt.

Het blijvende karakter der gebouwen is uitgedrukt door ze wit te pleisteren en van roode pannendaken te voorzien.

Zuilen en pijlers hebben een vrij primitief karakter. De enkele details werden in den geest der 18e eeuw behandeld. Bij de meeste gebouwen werd ter versiering gebruik gemaakt van kransen en festoenen uit levend groen samengesteld. Dit groen is natuurlijk spoedig verdord en geel geworden. Misschien wil men het af en toe vernieuwen.

Links van het hoofdgebouw zijn berceaux ge-

maakt, met 18e eeuwsche beeldjes van majolica er in. Achter het Bavaria-park is het groote restaurant geplaatst, dat uit drie zalen bestaat, waarvan de middenste aanzienlijke afmetingen heeft. De muren en de zoldering dezer zaal zijn wit. Een eigenaardigen indruk maken de kleurige beschilderingen in de vakken der zoldering, voorstellingen uit den Biedermeyer-tijd, waarvan de schetsen in in de Sezession tentoongesteld zijn. In sommige gebouwen uit den Baroktijd komen zulke beschilderingen voor, doch zij zijn daar beter in harmonie met de omgeving dan hier te München.

Voor dit restaurant is een prachtige cascade gemaakt, die met voortreffelijk beeldhouwwerk in den geest van den Wittelsbacherbrunnen prijkt.

Een van de belangwekkendste gebouwen der tentoonstelling is het kleine „Künstlertheater", waar het eerste deel van Goethes Faust wordt vertoond. De zaal is een amphitheater met loges er achter, het tooneel wil niet de illusie der werkelijkheid geven, doch slechts een achtergrond zijn voor de spelers, die in de eerste plaats de schoonheid van het gedicht aan de toeschouwers willen doen gevoelen. Het denkbeeld is uitmuntend, doch of het groote publiek zulk een schouwburg wel veel zal bezoeken, gelooven wij niet. Alleen een betrekkelijk kleine schare van fijnproevers kan hier genieten. Het profanum vulgus verlangt realisme.

Men heeft gepoogd, ook van het Vergnügungspark wat te maken, door de schiettenten, de poppenkasten, de glijbanen en wat dies meer zij een stijlvol uiterlijk te geven. Het inwendige dezer inrichtingen is echter gelijk aan wat wij op onze kermissen hebben. Alleen waar de Schwabinger schaduwbeelden door jonge kunstenaars vertoond worden krijgt men wat beters te zien.

Ook een theehuisje moet nog genoemd worden. De thee die men er schenkt heeft de beruchte „witte puntjes", maar het interieur is een aardige proeve van hedendaagsche Münchener woningskunst.

Zoo vindt ieder op de tentoonstelling zijn gading. Wij raden zeer aan, haar een bezoek te brengen.

Practische schoonheidsleer.

Talrijk zijn de pogingen, al sedert meer dan dertig jaren in het werk gesteld, om de bouwkunst uit haren toestand van algemeen verval op te heffen en in plaats van de nog immer heerschende willekeur, een vasten grondslag te vinden, waarop zij zich tot nieuwen bloei zou kunnen ontwikkelen. Geleerde en meer populair geschreven boeken zijn met dit doel uitgegeven door philosophen en kunstkenners en ook door architecten, voorlezingen zijn en worden gehouden met hetzelfde oogmerk in bijeenkomsten van vakmenschen en van leeken en toch is het opmerkelijk, hoe weinig er over het algemeen te bespeuren valt van het effect van al die pogingen. Wel wijkt hetgeen men thans aan straten en wegen ziet verrijzen af van hetgeen men dertig jaren geleden zag, maar de navolging der historische stijlen, in de tweede helft der negentiende eeuw in zwang, heeft thans plaats gemaakt voor de navolging van de Belgische, Engelsche of Duitsche hedendaagsche mode en deze navolgingen, niet altijd van de beste voorbeelden, vonden veelal weder navolgers, terwijl men in de nieuwe wijken van groote en kleinere steden aan het werk van bouwondernemers, het zeer verwaterd, derde of vierde aftreksel kan gewaar worden.

Of ik dan in 't geheel geen oog heb voor het betere en soms toch inderdaad goede, ongetwijfeld goed bedoelde, dat men bij eenige opmerkzaamheid onder de nieuwere voortbrengselen der bouwkunst zoo hier als elders kan waarnemen? hoor ik vragen en mijn antwoord is: O, zeer zeker, maar men zal mij toegeven, dat het betere tot de uitzonderingen behoort, „vereinzelt dasteht" en nu zou het mij veel meer verblijden, in plaats van op een welgeslaagde poging van een enkeling, te kunnen wijzen op symptomen van een streven naar eenheid bij meerderen, doch daarvan is helaas niets te vinden. Het is nog steeds denzelfden wedstrijd, om elkander te overbluffen, nu wel niet meer met in surrogaat uitgevoerden vormenrijkdom aan de historische stijlen ontleend, maar met allerlei gezochte zonderlingheden of met overdreven eenvoud aan eene zijde, bovenmatige weelde in materiaaltoepassing aan de andere. Men gewent aan alles, men moet wel gewennen aan den rammelenden, vermoeienden indruk, die onze moderne straten maken op den stedeling, die dagelijks verplicht is er eenige malen door te wandelen of te rijden, maar men vergete niet, dat dit gewennen gepaard gaat met, of een gevolg is van een zekere mate van afstomping van de edelste organen, waaraan de moderne mensch vooral in de groote steden ook in zoo menig ander opzicht bloot staat, dat zich bij hem in den laatsten tijd allengs meer en allengs sterker de behoefte doet gevoelen, om aan die demoraliseerende invloeden te ontkomen.

En niet slechts waar hij zich beweegt langs 's heeren straten is hij er aan blootgesteld, tot in zijn binnenkamer vervolgen zij hem, want menig interieur, menig modern binnenhuis vertoont hetzelfde gebrek aan de hier bovenal zoo gewenschte eenheid en rust en al kan men ook hier wel op gunstige uitzonderingen wijzen van een algemeen streven naar wat beters is nog niet veel te bespeuren.

Tot het betere kan men ook eerst langzamerhand komen, beweren verstandige menschen, en zij hebben misschien wel gelijk, wanneer zij ons voorhouden, dat wij ons maar schikken moeten in het bestaande, doch zedelijk verplicht zijn te zorgen, dat onze kinderen het betere deelachtig worden, en uit het besef dezer zedelijke plicht is een beweging ontstaan, die uit den aard der zaak allereerst zich gericht heeft naar het terrein van het onderwijs en de opvoeding van het kind.

Wie heeft niet reeds gehoord van „Kind en Kunst" van „Schoonheid in Onderwijs" en andere leuzen die er op wijzen, dat men zich, het is te hopen, nu eens ernstig wil laten gelegen liggen, aan de aesthetische ontwikkeling van het opkomend geslacht? Wie heeft niet met ingenomenheid begroet het weinige, dat reeds op dit gebied gedaan is door tentoonstellingen en congressen, en wie ziet niet met belangstelling tegemoet, wat de naaste toekomst ons brengen zal?

Waarlijk het is niet te vroeg, dat men begint in te zien van hoe groot belang eenige leiding bij de ontwikkeling van schoonheids- en kunstbegrippen is bij het opkomend geslacht. De gansche maatschappij moet daarvan mettertijd den invloed onder-

vinden, evenals zij thans den invloed ondervindt van de jarenlange verwaarloozing van een zoo belangrijken factor in de beschaving.

Waaraan mag toch die verwaarloozing zijn toe te schrijven? De schoonheidsleer is toch geen uitvinding van den allerlaatsten tijd. Goethe en zijn tijdgenooten hielden er zich druk mede bezig, en men zou zeggen, dat reeds lang een stel van gezonde begrippen hieromtrent gemeengoed moest zijn geworden.

Het is er echter geheel anders mede gesteld, slechts een betrekkelijk kleine kring heeft zich in de theoretisch studie van het schoone kunnen verdiepen, de aandacht der groote massa werd door heel andere dingen in beslag genomen. De aesthetica werd tot de sieraden van een geacheveerde opvoeding gerekend, practische waarde werd er niet of weinig aan toegekend, zelfs niet in verband met de toenemende kennis van oude kunst, want in de moderne kunstkennis bleek het allengs van veel meer belang de handelswaarde van een kunstwerk te leeren schatten, dan zich een oordeel over de kunstwaarde te verwerven.

Thans echter begint men in te zien, dat deze soort van kunstkennis eer verderfelijk dan bevorderlijk is aan de kunstontwikkeling.

Ook het zich verdiepen in archeologische studiën heeft geheel andere gevolgen gehad, dan men er zich wel van heeft voorgesteld, en de eigenlijke schoonheidsleer is op den achtergrond gedrongen en naar het gebied der bespiegelende wijsbegeerte verwezen, als een wetenschap, die voor het hedendaagsche practische leven geen nut had.

Men zou geneigd zijn de juistheid dezer laatste bewering toe te geven; wanneer men blijft staan bij de ietwat eenzijdige, bespiegelende methode der oude school. In latere jaren heeft men echter ook op de schoonheidsleer de empirische methode toegepast, hare grondstellingen aan de werkelijkheid getoetst en is men dientengevolge op vele punten tot geheel andere inzichten gekomen. Of zij werkelijk meer aan de waarheid nabijkomen zal de tijd moeten leeren, maar in elk geval zijn zij meer in overeenstemming met den algemeenen geestesrichting van onzen tijd en kunnen wij, met eenig recht, spreken van een practische schoonheidsleer, die zich meer en meer ontwikkelt en bestemd schijnt een basis te worden, waarop de kunstenaar steunen kan bij zijn werk en die tevens dienen kan tot een juiste beoordeeling en waardeering van het werk van voorgeslacht en tijdgenoot.

Hoezeer in de kringen van de beoefenaars der bouwkunst de behoefte aan zulk een basis gevoeld wordt, treedt telkens meer aan het licht.

Een aantal jaren geleden heb ik reeds in „de Opmerker" iets geschreven over „de Regels der Kunst", die van de oudste tijden af tot in het begin der negentiende eeuw gekend en gevolgd werden, die men daarna heeft overboord geworpen, met het bekende gevolg, maar waartoe men thans geneigd schijnt, te willen terugkeeren.

(*Wordt vervolgd*).

Het Monument voor Dr. Schaepman te Rijsenburg.

Verleden week is op het ruime voorterras van het Aartsbisschoppelijk Seminarie Rijsenburg te Driebergen het gedenkteeken onthuld, gewijd aan de nagedachtenis van Dr. Schaepman. Duizenden waren saamgekomen om deze plechtigheid bij te wonen; er reden extra-trams van het station Driebergen; het aantal treinen van Utrecht en van Arnhem was vermeerderd.

Naar men weet, zijn de gelden voor dit gedenkteeken bijeengebracht door een daartoe gevormde commissie. Voor de omgeving, het monumentale hek, de groote hardsteenen banken, waarop de wapens van Driebergen en Rijsenburg zijn gebeeldhouwd, de grond- en waterwerken heeft de Verfraaiingsvereeniging Driebergen Rijsenburg gezorgd.

De Aartsbisschop van Utrecht heeft het gedenkteeken onthuld. Daarna heeft Prof. van Hinsbergh de feestrede gehouden. Hij herinnerde aan een woord, door Schaepman veel gebruikt: „Gods Vrije Zon". Schaepman zelf was een zonnekind. Dit beeld keerde in een welsprekende rede telkens terug. Prof. van Hinsbergh eindigde met een „leve de Paus en leve de Koningin."

Namens de commissie droeg Dr. Brouwer het gedenkteeken aan het Seminarie over. Dr. A. C. M. Schaepman, president van het Seminarie, neef van den gehuldigde, aanvaardde het.

Hierop volgde de bij dergelijke gelegenheden gebruikelijke, toepasselijke cantate, uitgevoerd door de theologische studenten van het seminarie.

Men kent de geschiedenis van het tot stand komen van het ontwerp voor het monument, begonnen met een mislukte prijsvraag.

Toen de jury van de prijsvraag indertijd tot geen bevredigend resultaat kon komen, besloot het uitvoerend comité, dat zich tot stichting van dit monument gevormd had, het jurylid dr. P. J. H. Cuypers te verzoeken het monument te ontwerpen. En deze heeft in den stijl, die hem hier de aangewezene scheen, dus in gothische vormen willen eeren de nagedachtenis van hem, wien het een „lust" was, de groote verdiensten van mgr. Van Heukelum juist als „gothiker" „in het vereischte licht te plaatsen."

Het monument is een door zes pijlers gedragen zeszijdige tabernakel, bekroond met het beeld van St. Joris, en heeft een hoogte van 10 M. Eenige meerdere hoogte zou aan de verhoudingen niet geschaad hebben. Het type is een in de Gothiek veelvuldig toegepast en wanneer men met andere bekende voorbeelden gaat vergelijken schijnt de bekroning wat mager tegenover den vrij breeden onderbouw en de overgang tusschen beiden minder geslaagd. Aan de straatzijde staat in een nis het standbeeld van dr. Schaepman, evenals de andere beeldhouwvakken van zandsteen met vergulden achtergrond.

Het relief, omgaand direct volgende op het levensgroote beeld, stelt dr. Schaepman voor als staatsman; om hem bekende staatslieden: minister Kolkman, de oud-ministers De Beaufort, Kuyper, Borgesius, Van Houten en anderen. Dan volgt dr. Schaepman als dichter, zittend voor zijn studeertafel; verder dr. Schaepman als priester (dit relief is naar het Seminarie gekeerd); verder als professor temidden van zijn leerlingen, en dan dr. Schaepman als volksredenaar. Onder elk dezer reliefs zijn spreuken aangebracht uit Schaepman's werken. Onder den staatsman is b.v. gebeiteld:

„Hij heeft zijn vaderland lief gehad met eene

liefde die alles overtrof, die geen offer te groot, geen inspanning te machtig deed achten, met eene liefde die hem alles heeft doen vergeten, alle verwaarloozing, minachting, vergetelheid, verwerping."

En zoo staan onder al de reliefs uitvoerige toepasselijke opschriften, waaronder een in dichtmaat, die aan het nageslacht verkondigen moeten, wie en wat Dr. Schaepman was.

Wij zien hier een monument volgens de encyclopedische opvatting, die ook in het ontwerp van het Huygens-monument door Dr. Cuypers werd gehuldigd en van vele zijden aan o. i. gegronde critiek blootstond. Die critiek is in dit geval niet toepasselijk, men kan zich hier beter met de gekozen vormen vereenigen, maar toch is het jammer, dat men niet aan een der jongere krachten onder de mededingers bij de prijsvraag het maken van een nieuw ontwerp en de uitvoering daarvan heeft opgedragen.

De Huneschans aan het Uddelermeer.

Zooals men weet is Dr. J. H. Holwerda, conservator aan het Rijksmuseum van oudheden te Leiden, thans bezig, opgravingen te verrichten aan de bekende schans, over welker oorsprong tot heden de meeningen nogal uiteen liepen. De geleerde onderzoeker, die zich op het gebied van onze voor-historische en vroeg-historische oudheid reeds naam heeft verworven en wien het reeds gelukt is op menig duister punt licht te ontsteken of verkeerde begrippen voor beter beredeneerde te doen plaats maken, geeft thans in de Nieuwe Rott. Courant de volgende mededeelingen in beknopten vorm, maar niettemin van het hoogste belang:

Het onderzoek dan, dat ik in vereerende opdracht van H. M. de Koningin hier instel, heeft ten doel na te gaan uit welken tijd deze aanleg is en hoe zijn oorspronkelijke gedaante is geweest. Beide vragen zijn reeds voor een goed deel opgelost. De wal, die in een cirkel een groot gedeelte van den aanleg omgeeft, die slechts aan den kant van het meer zijn ommanteling mist, is mij gebleken oorspronkelijk een kolossale bouw te zijn geweest aan de voorzijde een zware palissade vertoonende, waarvan de greppel en de ijzerresten werden weergevonden. Achter dit front van palen lag een zware plaggenbouw, die op zijn top wederom een reeks palen droeg, welke met de voorpalissade verbonden en met zand opgevuld, een ruim 6 meter dikke borstwering vormde. Vóór den wal liep de gracht die veel dieper is geweest dan thans en met water uit het Udelermeer, welks spiegel veel hooger stond dan tegenwoordig, gevuld was.

Op ééne plaats, echter niet daar waar thans de ingang tot de schans is, is in den wal de zware poortbouw weergevonden, waarvan de palen en palissades eenige meters diep in den grond staken. Binnenin lagen in een kring onder den wal de huizen, waarvan de diep in den grond gaande palen duidelijk herkenbare sporen hebben achtergelaten. Merkwaardig is ook een waarschijnlijk diepe waterput onder den wal aan de zuidzijde gegraven met welks onderzoek wij zoo juist zijn aangevangen.

Duiden de ijzeren spijkers in de paalgaten overal gevonden, reeds op een vrij laten tijd, een kolossale massa scherven van aardewerk bewijst dat deze versterking door de Saksers, waarschijnlijk omstreeks 600 na Chr. is opgericht en voortbestaan heeft tot de 10de eeuw ongeveer. Dat in dezen tijd het verval te stellen is wordt zeer aardig bewezen door de vonds van een volkomen gaaf kannetje van zulk laat aardewerk in den ingestorten poortbouw. Ook een zilveren muntje komt onze dateering bevestigen en verscheidene andere voorwerpen, wapentuig, een hoefijzer, enz. spreken van de bewoners als krijgslieden. Zoo is dus tijd en gedaante van dit bouwwerk reeds bijna geheel vastgesteld.

Het merkwaardigste is echter wel dat op deze zelfde plek meer dan duizend jaar vóór de oprichting van de schans eene andere bevolking heeft gewoond, waarvan de rondloopende versterkingsmuur geheel ineen is gevallen en later door de Saksers gedeeltelijk is overbouwd, tal van scherven een zeer mooie klokurn en steenen instrumenten getuigen verder van het bestaan van deze primitieve bevolking op de plaats waar in veel later tijd de Saksische burcht verrijzen zou.

Varia.

HET WINNEN VAN HET MAHONIEHOUT.

Een eigenaardig beroep, dat evenwel goede verdiensten oplevert, is dat van den boomjager. Zoo noemt men namelijk de lieden, die in de tropische oerwouden op jacht gaan naar mahonieboomen. Deze kostbare boomen groeien nooit in groepen, maar steeds op zichzelf in het dichtst geboomte, en daardoor is het heel moeilijk, zoo'n boom tusschen de in elkaar gegroeide slingerplanten en ranken van het oerwoud te herkennen. De boomjager zoekt een heuvel op, beklimt daarvan den hoogsten boom, dien hij vinden kan, en kijkt in het rond. Zijn geoefend oog herkent dadelijk het eigenaardige groen der blaren van den mahonieboom. Naar het kompas stelt hij vast in welke richting hij den boom gezien heeft, en begint dan, met behulp van een bijl, zich een zooveel mogelijk rechten weg daarheen te banen. Zijn weg teekent hij zorgvuldig af met het brandijzer der firma, waarvoor hij werkt, als wegwijzer voor de werklieden, die den boom vellen en transporteeren moeten. Deze vellers volgen den jager op den voet. Het is evenwel geen gemakkelijke taak een mahonieboom te vellen, want het ondergedeelte van den stam is van groote doorns en stekels voorzien. Daarom moeten de arbeiders eerst een soort stellage maken, om den stam boven de stekels af te kunnen zagen, en gewoonlijk blijft de altijd nog 4 of 5 meter hooge stomp staan. Het is het kostbaarste deel van den stam, dat staan blijft; toch is men er toe gedwongen, daar het te veel tijd zou rooven en ontzaglijke moeite kosten zou, eerst de reusachtige, staalharde stekels weg te nemen.

Terwijl een deel van de werklieden nu bezig is om den boom te vellen, is een ander deel ijverig in de weer, een weg voor het wegbrengen er van uit het woud te maken. Er moeten hierbij andere boomen geveld, bruggen over moerassen en beken gemaakt worden, om den kostbaren mahoniestam naar een rivier te brengen, waar een schip hem opneemt en naar de kust brengt. De boomjager heeft na het vinden en het aanteekenen van een boom niets meer met het vellen en het transport te maken, en gaat gewoonlijk dadelijk weer verder zoeken. Naar gelang van zijn succes wordt hij betaald, en het komt niet zelden voor, dat een geoefend boomjager f 1200 en meer in de maand verdient; menigmaal zwerft een boomjager vijf of zes weken in het oerwoud rond, zonder maar een enkelen mahonieboom te vinden.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 29. Mededeelingen van de Maatsc appij.

Brieven uit den Haag. De tribune vraagstukken.

Brieven uit Rotterdam. Station van de Z H.E S M. te Rotterdam met afbeeldingen.

Oude Bouwkunst in Hollands Noorderkwartier, door A. W. Weissman. (vervolg).

Een en ander over ventilatie door F. G. Unger w. i. (vervolg)

Brief van de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-Industrie.

Architectura No. 29. Mededeeli- gen van het Genootschap.

De Bouwkunst, de Rijks-Academie van Beeldende kunsten en de Technische Hoogeschool

Over nieuwe uitgaven.

Opvat ingen omtrent schijn- en werkelijkheid Ingezonde.i stukken van Joh. Hoogenboom en van Baalen.

Technisch Getee lte Beknopte vastheidsleer door F. Wind. (slot) — Iets over gietkerns, kernzand en kernvorm — machines. — Maatregel-n ter voorkoming van ongevallen bij de uitvoering van werken in gewapend be'on. —

De Bouwwereld No. 30. Het honderdjarig jubileum der openbare aanbesteding te Amsterdam, door A. W. Weisman.

Winkelhuis te Sneek door N. Molenaar afbeeldingen.

Echo's VII Architecten-Advertenties.

De Ingenieur No. 29. Eenige opmerkingen betreffende het verdiepen van vaarwaters door middel van slibraderen door Thos. Ferguson (met afbeeldingen).

Betrouwbaarheid van betonijzerconstructies, door W. Hanegraaff, kapitein der Genie.

Uitvoering van werken in eigen beheer of bij aanneming? door J. H E. Rückert.

Golfslijtage van rails, door H. A. J. van Stipriaan Luiscius w.e.i

Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 29. Kort verslag B. B.-vergadering. — Eene Middelbare Technische School. — Ingezonden. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. [Vervolg]. — Electrische verlichting van spoortreinen. [Vervolg].

De Aannemer No. 29. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Welkom in Tilburg — Breda.

Open Brief van den hr. W. de Vlugt aan den hr. H. J. Geijl J. Czn.

Afdeelingsverslagen. Groningen 14 Juli 1908, Rotterdam 13 Juli 1908.

Vijfde Middenstandscongres te Dordrecht 29, 30 Juli 1908 Agenda.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 3. Het drogen. (Vervolg) — De verheffing der Baksteen Nijverheid, overgenomen uit „de Bouwwereld". — N. V. Fabrieken van nageperste en andere steenen, v. h. Fr. van de Loo Sr. te Dieren. (Vervolg). — Handel in tegels in Rusland en Zweden, overgenomen uit „Handelsberichten".

Deutsche Bauhütte No. 29. Abgeleitet historische und frei erfundene Bauformen, door G. Ebe.

Die Ausbildung des Turmes, door Erich Schirmer, met schetsen van Trunkel te Leipzig.

Betonbau und Miethaus III, door Karl Heindle.

Neue Landhäuser III, door E. Bauernfeind, met afbeeldingen.

Zur geschäftlichen Betätigung der Hochschulprofessoren, door Prof. Dr. Vetterlein.

Eine Landhausdiele door Gerhard Heyden bij een ontwerp van Schutte & Vollmer, Barmen (losse plaat).

Bulletin des Metiers d'art No. 12. Met deze Juniaflevering is de zevende jaargang van dit maandschrift vol. Zij bevat een artikel over het oksaal en het koorgestoelte van Veurne, ook aan de Nederlandsche bouwmeesters welbekende monumenten van Vlaamsche kunst; verder een stukje over een oud zittend O. L. V. beeld te Leuven en ten slotte een necrologie van den 13 Juni 1908 overleden ingenieur-architect van den dienst der Gebouwen van het Post- en Telegraafwezen in België, Alfons van Houcke. Deze Vlaamsche architect was o. a. de ontwerper van de Post- en telegraafgebouwen te Leuven, Spa, Nieuwpoort, Meenen, St. Nicolaas, Verviers, het telefoongebouw te Gent, enz. Hij schreef ook verscheidene werken in 't Nederlandsch en Fransch over bouwkunst en ambachten alsmede talrijke tijdschriftartikelen. De werkzame en talentvolle bouwmeester bereikte slechts den leeftijd van 50 jaren.

In den Franschen tekst bevat deze aflevering nog een artikel over de Kapel van „Jean l'admirable" te Ruijsbroeck door van Gramberen en een over ivoorsnijwerken, beide met afbeeldingen.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 7.

De Teekenkunst in vóórhistorischen tijd: J. Hendrik van Balen. — Voor welke constructies vindt Gewapend Beton toepassing? (Slot): J. H. E. Rückert. — Een bezoek aan de Papoea's van Noord-Nieuw Guinea: W. v. Balen. — Een gewijzigde Deprez-afbreker voor de Ruhmkorff: T. T. Hoekstra. — Bestuurbare luchtballons (slot): J. M. Kleiboer. — Nieuwe banen in de metallurgie: Dr. A. J. C. Snijders. — Lithopone: G. Uhl. — Een Viertal Dagvlinders (Rhopalocera) (slot): J. Daalder Dz. — Het vervaardigen van vlakke glazen platen. — De zak-zonnewijzer van Eise Eisinga: Dr. P. Schuringa. — Eenvoudige Proeven. Het voortbrengen van hoogere temperaturen: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Naar wij vernemen is de jury van vijf leden (zijnde de heeren: C. Muijsken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nzn. en A. Salm G.Bzn.), welke had te beoordeelen de inzendingen op de Dam prijsvraag, uitgeschreven, namens het Gemeentebestuur van Amsterdam, door de besturen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het genootschap Architectura en Amicitia, met hare taak gereed gekomen en zal zij binnen enkele dagen haar rapport publiceeren, terwijl de tentoonstelling van ontwerpen Maandag a. s. in het Stedelijk Museum zal worden geopend.

Onder de ingekomen ontwerpen moeten er verschillende zijn, die den toets eener zorgvuldige critiek wèl hebben doorstaan, en in verband hiermede bevelen wij gaarne de gedachte aan, welke reeds in den boezem der Jury besproken is, n.l. om den eersten prijswinner de leiding van, of althans grooten invloed op de uitvoering van zijn plan te geven. Trouwens, bij B. en W. schijnt eenzelfde gedachte vóór te zitten.

De ontwerpen zullen 14 dagen tentoongesteld blijven.

Welke ontwerpen bekroond zijn, zal Maandag blijken — de namen der vervaardigers worden eerst later gepubliceerd.

— De quaesties om de N.-Z. Kapel komen de wereld niet uit.

Hedenmiddag is aan de Nieuwe Kerk, als den zetel van het Bestuur der Ned. Herv. Gemeente, door den deurwaarder G. D. Dammers, ten verzoeke van B. Schaap (firma S. Spijer), winkelier in goud- en zilverartikelen, bij exploit aangezegd, onmiddelijk de werkzaamheden der sloping aan de Kalverstraat-zijde te doen staken.

Ter motiveering van dezen eisch wordt aangevoerd, dat gezegde heer Schaap van de Ned. Herv Gemeente gehuurd heeft het winkelkastje Kalverstraat 79, dat terwijl de duur van dezen huur nog loopende is, de Ned Herv. Gemeente is aangevangen met de sloping van de „zoogenaamde" N.-Z. Kapel, en wel aan de zijde van de Kalverstraat; dat ten

gevolge daarvan de passage aldaar belemmerd wordt en gevaarlijk is, zoodat de politie de menschen waarschuwt dat gedeelte van de Kalverstraat te mijden; dat verzoeker daardoor ernstige schade lijdt, wat vooral van beteekenis is nu zoovele kooplustige vreemdelingen in Amsterdam vertoeven.

Aan de sommatie is toegevoegd, dat de Ned. Herv. Gemeente, bij niet-voldoen daaraan in verzuim zal worden gesteld en een eisch tot schadevergoeding zal worden ingediend.

Advocaat van den heer Schaap is mr. F. A. Kokosky.

DELFT. In den watertoren werden voor eenigen tijd scheuren geconstateerd, waarom B. en W., met goedkeuring van den raad, aan prof. J. F. Klinkhamer opdroegen een onderzoek in te stellen.

In het rapport beveelt de hoogleeraar aan de in den toren opgestelde pomp-installatie, tot het hooger opvoeren in de huizen van het water, te verwijderen, althans buiten werking te stellen.

B. en W. hebben thans buiten den toren werkzaamheden doen aanvangen om eene installatie te doen oprichten, gedreven door een electro-motor, waarvoor stroom betrokken wordt van de Nederl. Gist- en Spiritusfabriek.

LEEUWARDEN. Bij Kon. besluit is aan de gemeente het Bildt een voorschot verleend uit 's Rijks kas tot een maximum van f 66.100, ten einde genoemde gemeente in staat te stellen een voorschot van gelijk bedrag te verleenen aan de Woningstichting aldaar ten behoeve van den aankoop van grond voor den bouw van een 46-tal woningen in die gemeente.

Bij hetzelfde besluit wordt aan die gemeente toegekend een jaarlijksche bijdrage ter tegemoetkoming in de betaling van de hierboven bedoelde annuïteit tot een maximum van f 498.50, een en ander met de gebruikelijke bepalingen en voorwaarden.

ASSEN. De afdeeling Assen van de Vereeniging ter bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe wenscht eene tentoonstelling te houden in 't laatst van September van kleine Ambachtswerktuigen gereedschappen voor vaklieden, bouwstoffen, boeken, plaatwerken enz. Deze tentoonstelling zal in 't bijzonder dienstig kunnen zijn voor den aankomenden vakman, volwassen knecht of patroon, doch tevens voor den particulier om kennis te maken met de gereedschappen. werktuigen enz. die op vakgebied in den handel worden gebracht

Op 't gebied van bouwkunde, werktuigkunde, huissmeden, verven, kleermaken, letterzetten, zinkwerken, wagenmaken, meubelmaken enz denkt de commissie voor de tentoonstelling iets te kunnen etaleeren. Voor de leveranciers en handelaren in die artikelen eene gelegenheid dus hunne waren bekend te maken, voor den gebruiker om daarvan kennis te nemen.

Door samenwerking van de commissie en leveranciers hoopt de afdeeling Assen haar doel te bereiken, om zoodoende het Ambachtsonderwijs, het ambacht en de beoefenaren te zijn tot steun, wegwijzer en voorlichting.

ENKHUIZEN. De oude gevangenis deed nog van tijd tot tijd dienst voor het bergen van landloopers en lieden in kennelijken staat, die lastig waren. Maar het gebouw eischte belangrijke herstellingen en de raad besloot tot sloopingover te gaan. Van het ministerie van binnenlandsche zaken is bij het gemeentebestuur een schrijven ontvangen, vergezeld van een advies van den rijks-architect voor monumenten, waarin wordt medegedeeld, dat het wenschelijk is, het gebouw te behouden, daar het een bezienswaardige bijzonderheid der stad is en een merkwaardige reliquie uit de 16e/17e eeuw. Aangezien de kosten van restauratie nog al aanzienlijk zijn, heeft het gemeentebestuur tot het rijk de vraag gericht of dit gezind is, die te vergoeden en besloten voorloopig niet tot sloopingover te gaan.

'S-HERTOGENBOSCH. In de laatstgehouden raadsvergadering bracht de commissie ad hoc, tot inrichting van een nieuw slachthuis, rapport uit en stelde voor een som van f 175,000 voor dat doel beschikbaar te stellen waarmede volgens dat rapport een uitmuntend slachthuis zal worden opgericht. De commissie ontving den dank der vergadering voor hare bemoeiingen en zag haar voorstel zonder stemming aangenomen.

Personalia.

Door het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam is, in de plaats van den heer A. Le Comte, tot hoofdleeraar van de afdeeling decoratieve kunst en kunstnijverheid benoemd de heer Huib Luns, te Brussel.

Tot directeur der gasfabriek te Heemstede is benoemd de heer G. F. H. Houben, werktuigk. ingenieur aan de gasfabrieken te Amsterdam.

De Raad der gemeente Edam heeft eervol ontslag (op zijn verzoek) verleend aan den heer T. Visser, leeraar aan de Stedelijke Teekenschool, ingaande 1 September e.k.

— Tot Gemeente-Opzichter te Ede (G) is benoemd de heer O. M. van den Broek te Oldeberkoop.

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijk leeraar aan de Burger-avondschool, te Deventer, voor 10 uur perspectief, beschrijvende meetkunde, gonio- en trigonometrie, kennis van werktuigen, bouwconstructies en wiskunde, bezoldiging f 600 per jaar.
Op zegel geschreven requesten aan den Burgemeester vóór 27 Juli e. k. (1)

— Bouwk. Opzichter voor een half jaar. Sal. f 80 per maand. Br. no. 14363 aan het Haarlemsch Dagblad. (1)

— 2de Opzichter te Veendam. Belast met het toezicht op de Bouwverordening. Jaarw. f 800—f 1000. Adressen op zegel voor 1 Aug. aan het Gemeentebestuur. (1)

— Leeraar in het Handteekenen (getal lesuren 15) aan de Gemeente-teekenschool te Breda. Met 1 October. Bezoldiging f 500 per jaar. Akte M. I. is vereischt. Adressen op zegel tot 15 Augustus a.s. in te zenden ter Secretarie. (1)

— Leeraar in het Handteekenen, Perspectief en Lijnteekenen aan de Teekenschool te Edam. Akte M I. vereicht, akte O aanbeveling. Jaarwedde f 600. Cursus van 1 September tot 1 Mei. Sollicitatiën op Zegel voor 27 Juli 1908 aan B. en W. [1]

— Teekenaar-Constructeur in Machinefabriek bij Amsterdam. Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen strekt tot aanbeveling. Brieven letters R. O. 12 Nieuws v. d. Dag. (1)

— Elektro-ingenieur als adj.-directeur der lichtfabrieken te Gouda, voorloopig op f 2000, sollicitatie vóór 15 Augustus aan B. en W. (1)

— Vakkundig Deelgenoot. in een Electrotechnisch-Agentschap, met eenig kapitaal.
Brieven, lett. B 783, Advertentie-Bureau C. W. Betcke Rotterdam. (1)

Twee Ingenieurs of degelijk onderlegde Technische personen in een groote fabriek van Constructiewerken en Scheepsbouw, voor elk dier afdeelingen om als hoofd de Technische leiding daarvan op zich te nemen. Eerste krachten met prima referentiën verlangd. Brieven onder No. 24044, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

Twee Opzichters-Teekenaars te Deventer. Zie Adv. in no. 29 (2)

Leeraar in het bouwkundigteekenen, met 1 September a.s. aan de burgeravondschool e.a. te Delft. 12 lesuren. Bezoldiging f 60 voor elk lesuur, met drie vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5. Diploma civiel- of bouwkundig ingenieur of akte M.² vereischt. Adressen op zegel voor 25 dezer aan de gemeente-secretarie. Inlichtingen geeft de Directeur. (2)

Jongmensch, op het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Prov. Waterstaat in Utrecht. Vereischte net schrijven, goed rekenen en teekenen, na gebleken geschiktheid, aanstelling tot vast ambtenaar. Aanvangs-salaris f 500 per jaar. Brieven aan den Hoofd-Ingenieur voornoemd. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

15 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125 p.m.		2 Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
5 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„	3 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 60—f 120	„	2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
			2 Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
			8 Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
			7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
			1 Scheepsteekenaar	23 j., f 80	„
			1 Klerk-teekenaar	25 j., f 75	„
			1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 Juli.

Emmerik ten 2 ure, Door de Tramw.-Mij. Zutphen—Emmerik in het Bahnhofshotel Willy Hamers: Het bouwen van een kantoor met goederenloods, locomotiefremise en kolenloods; bestek No. 12 verkrijgb. aan het hoofdbureau der Mij. te Doetinchem en aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56 te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door de heer L. Cusell, namens zijn principaal: Het bouwen van een winkelhuis met dubbele bovenwoning aan het Westeinde aldaar.

DINSDAG 28 Juli.

Breukelen. Door de kerkeraad der Ger. Gem.: Het stichten van een kerkgebouw, annex consistorie, vergaderzaal en kosterswoning; bestek en teek. verkrijgb. bij den bouwk. A. Griffioen aldaar; aanw. gehouden.

Harderwijk ten 2 ure. Door het Gem.-best. ten gemeentehuize: Het afbreken van de bestaande, en het stichten van eene nieuwe woning voor het hoofd der school te Hierden; bestek en teek. ter inzage op de Secretarie, en aldaar, verkrijgb. Inl. tusschen 9 en 10 uur, bij den Gem.-Arch. aanw. gehouden.

Doesburg. Door de commissie tot restauratie van de Martini-toren: Het afbreken der oude en het bouwen eener nieuwe torenspits, steigerwerken, omheiningen, loodsen, etc. etc.; teek. en bestek ter inzage ten gemeentehuize en verkrijgb. bij den gem.-opz. H. Bouman aldaar.

's-Hertogenbosch ten 11 ure. Door de arch. A. J. van Kempen, in het café P. Mulders: Het bouwen van zes benedenen zes bovenhuizen aan den Koningsweg aldaar; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect.

Schoonhoven ten 12 ure. Door het gem.-best: De verbouwing van eenige lokalen in het Doelenhuis; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

WOENSDAG 29 Juli.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het minist. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbest. der post- en tel., Parkstraat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Velsen.

Middelburg ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van meerstoelen, beveiligingswerken, dukdalven, aanleg steiger enz. het kanaal van Gent naar Ter Neuzen; begr. f 161000; bestek no. 168 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; aanw. 22 Juli, te 11 ure in de directiekeet te Ter Neuzen; inl. bij den hoofdingenieur-directeur Bokaar, Middelburg en bij den arrondissements-ingenieur van Loon, Ter Neuzen.

Medemblik ten 1 ure. Door het gem.-best. ten gemeentehuize: Den bouw eener steenkolengasfabriek met woning, toestellen, enz. Biljetten moeten vóór v.m. 10 uur ingeleverd zijn ter secretarie; Bestekken verkrijgb. bij den Gem. Opz. Aanw. gehouden.

Ridderkerk. Door het gem.-best.: Het sloopen en bouwen eener onderwijzerswoning te Rijsoord; bestek en teek. ter inzage in Hotel Vink te Rijsoord en St. Joris te Ridderkerk, en verkrijgb. bij G. Bulsing Gz., Gemeente-Architect aanw. gehouden.

DONDERDAG 30 Juli.

Needs ten 7 ure. Door den arch. T. Broekhuizen, namens den heer mr. G. P. ter Braak te Eibergen in het café van Wormmeester: Het bouw. n van een woonhuis met kantoren; bestek en teek. ter inzage in voornoemd café; aanw. op aanvrage elken werkdag.

VRIJDAG 31 Juli.

Zwolle ten 11 ure. Door het bestuur van het waterschap Mastenbroek, ten kantore van het waterschap: a. Het maken, leveren en inhangen van een paar ijzeren deuren voor de zeesluis in den Slaperdijk bij Genemuiden, met bijk. werken; b. het maken, leveren en stellen van een ijzeren bovenpuntstuk met slagbalken en bijk. werken voor dezelfde zeesluis; aanw. 27 Juli ten 11 ure, bij de sluis, een half uur van Genemuiden; bestek verkrijgb. ten kantore van het waterschap.

Zwolle ten 1 ure. Door de Directie der Noord Oosterlocaal Spoorweg-Mij. bestek no. 35: Het maken van de grond- en kunstwerken, het leggen van sporen en wissels en het uitvoeren van eenige andere werken ten behoeve van den

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

gevolge daarvan de passage aldaar belemmerd wordt en gevaarlijk is, zoodat de politie de menschen waarschuwt dat gedeelte van de Kalverstraat te mijden; dat verzoeker daardoor ernstige schade lijdt, wat vooral van beteekenis is nu zoovele kooplustige vreemdelingen in Amsterdam vertoeven.

Aan de sommatie is toegevoegd, dat de Ned. Herv. Gemeente, bij niet-voldoen daaraan in verzuim zal worden gesteld en een eisch tot schadevergoeding zal worden ingediend.

Advocaat van den heer Schaap is mr. F. A. Kokosky.

DELFT. In den watertoren werden voor eenigen tijd scheuren geconstateerd, waarom B. en W., met goedkeuring van den raad, aan prof. J. F Klinkhamer opdroegen een onderzoek in te stellen.

In het rapport beveelt de hoogleeraar aan de in den toren opgestelde pomp-installatie, tot het hooger opvoeren in de huizen van het water, te verwijderen, althans buiten werking te stellen.

B. en W. hebben thans buiten den toren werkzaamheden doen aanvangen om eene installatie te doen oprichten, gedreven door een electro-motor, waarvoor stroom betrokken wordt van de Nederl. Gist- en Spiritusfabriek.

LEEUWARDEN. Bij Kon. besluit is aan de gemeente het Bildt een voorschot verleend uit 's Rijks kas tot een maximum van f 66.100, ten einde genoemde gemeente in staat te stellen een voorschot van gelijk bedrag te verleenen aan de Woningstichting aldaar ten behoeve van den aankoop van grond voor den bouw van een 46-tal woningen in die gemeente.

Bij hetzelfde besluit wordt aan die gemeente toegekend een jaarlijksche bijdrage ter tegemoetkoming in de betaling van de hierboven bedoelde annuïteit tot een maximum van f 498.50, een en ander met de gebruikelijke bepalingen en voorwaarden.

ASSEN. De afdeeling Assen van de Vereeniging ter bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe wenscht eene tentoonstelling te houden in 't laatst van September van kleine Ambachtswerktuigen gereedschappen voor vaklieden, bouwstoffen, boeken, plaatwerken enz. Deze tentoonstelling zal in 't bijzonder dienstig kunnen zijn voor den aankomenden vakman, volwassen knecht of patroon, doch tevens voor den particulier om kennis te maken met de gereedschappen, werktuigen enz. die op vakgebied in den handel worden gebracht

Op 't gebied van bouwkunde, werktuigkunde, huissmeden, verven, kleermaken, letterzetten, zinkwerken, wagenmaken, meubelmaken enz denkt de commissie voor de tentoonstelling iets te kunnen etaleeren. Voor de leveranciers en handelaren in die artikelen eene gelegenheid dus hunne waren bekend te maken, voor den gebruiker om daarvan kennis te nemen.

Door samenwerking van de commissie en leveranciers hoopt de afdeeling Assen haar doel te bereiken, om zoodoende het Ambachtsonderwijs, het ambacht en de beoefenaren te zijn tot steun, wegwijzer en voorlichting.

ENKHUIZEN. De oude gevangenis deed nog van tijd tot tijd dienst voor het bergen van landloopers en lieden in kennelijken staat, die lastig waren. Maar het gebouw eischte belangrijke herstellingen en de raad besloot tot slooping over te gaan. Van het ministerie van binnenlandsche zaken is bij het gemeentebestuur een schrijven ontvangen, vergezeld van een advies van den rijks-architect voor monumenten, waarin wordt medegedeeld, dat het wenschelijk is, het gebouw te behouden, daar het een bezienswaardige bijzonderheid der stad is en een merkwaardige reliquie uit de 16e 17e eeuw. Aangezien de kosten van restauratie nog al aanzienlijk zijn, heeft het gemeentebestuur tot het rijk de vraag gericht of dit gezind is, die te vergoeden en besloten voorloopig niet tot slooping over te gaan.

'S-HERTOGENBOSCH. In de laatstgehouden raadsvergadering bracht de commissie ad hoc, tot inrichting van een nieuw slachthuis, rapport uit en stelde voor een som van f 175,000 voor dat doel beschikbaar te stellen waarmede volgens dat rapport een uitmuntend slachthuis zal worden opgericht. De commissie ontving den dank der vergadering voor hare bemoeiingen en zag haar voorstel zonder stemming aangenomen.

Personalia.

Door het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam is, in de plaats van den heer A. Le Comte, tot hoofdleeraar van de afdeeling decoratieve kunst en kunstnijverheid benoemd de heer Huib Luns, te Brussel.

Tot directeur der gasfabriek te Heemstede is benoemd de heer G. F. H. Houben, werktuigk. ingenieur aan de gasfabrieken te Amsterdam.

De Raad der gemeente Edam heeft eervol ontslag (op zijn verzoek) verleend aan den heer T. Visser, leeraar aan de Stedelijke Teekenschool, ingaande 1 September e.k.

— Tot Gemeente-Opzichter te Ede (G) is benoemd de heer O. M. van den Broek tot Oldeberkoop.

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijk leeraar aan de Burger-avondschool, te Deventer, voor 10 uur perspectief, beschrijvende meetkunde, gonio- en trigonometrie, kennis van werktuigen, bouwconstructies en wiskunde, bezoldiging f 600 per jaar.
Op zegel geschreven requesten aan den Burgemeester vóór 27 Juli e. k. (1)

— Bouwk. Opzichter voor een half jaar. Sal. f 80 per maand. Br. no. 14363 aan het Haarlemsch Dagblad. (1)

— 2de Opzichter te Veendam Belast met het toezicht op de Bouwverordening. Jaarw. f 800—f 1000. Adressen op zegel voor 1 Aug. aan het Gemeentebestuur. (1)

— Leeraar in het Handteekenen (getal lesuren 15) aan de Gemeente-teekenschool te Breda. Met 1 October. Bezoldiging f 500 per jaar. Akte M. I. is vereischt. Adressen op zegel tot 15 Augustus a.s. in te zenden ter Secretarie. (1)

— Leeraar in het Handteekenen, Perspectief en Lijnteekenen aan de Teekenschool te Edam. Akte M I. vereicht, akte O aanbeveling. Jaarwedde f 600. Cursus van 1 September tot 1 Mei. Sollicitatiën op Zegel voor 27 Juli 1908 aan B. en W. [1]

— Teekenaar-Constructeur in Machinefabriek bij Amsterdam. Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen strekt tot aanbeveling. Brieven letters R. O. 12 Nieuws v. d. Dag. (1)

— Elektro-ingenieur als adj.-directeur der lichtfabrieken te Gouda, voorloopig op f 2000, sollicitatie vóór 15 Augustus aan B. en W. (1)

— Vakkundig Deelgenoot, in een Electrotechnisch-Agentschap, met eenig kapitaal.
Brieven, lett. B 783, Advertentie-Bureau C. W. Beteke Rotterdam. (1)

Twee Ingenieurs of degelijk onderlegde Technische personen in een groote fabriek van Constructiewerken en Scheepsbouw, voor elk dier afdeelingen om als hoofd de Technische leiding daarvan op zich te nemen. Eerste krachten met prima referentiën verlangd. Brieven onder No. 24044, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

Twee Opzichters-Teekenaars te Deventer. Zie Adv. in no. 29 (2)

Leeraar in het bouwkundigteekenen, met 1 September a.s. aan de burgeravondschool c.a. te Delft. 12 lesuren. Bezoldiging f 60 voor elk lesuur, met drie vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5. Diploma civiel- of bouwkundig ingenieur of akte M.² vereischt. Adressen op zegel voor 25 dezer aan de gemeente-secretarie. Inlichtingen geeft de Directeur. (2)

Jongmensch, op het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Prov. Waterstaat in Utrecht. Vereischte net schrijven, goed rekenen en teekenen, na gebleken geschiktheid, aanstelling tot vast ambtenaar. Aanvang-salaris f 500 per jaar. Brieven aan den Hoofd-Ingenieur voornoemd. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

15 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
5 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
2 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 Juli.

Emmerik ten 2 ure, Door de Tramw.-Mij. Zutphen—Emmerik in het Bahnhofshotel Willy Hamers: Het bouwen van een kantoor met goederenloods, locomotiefremise en kolenloods; bestek No. 12 verkrijgb. aan het hoofdbureau der Mij. te Doetinchem en aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Conradkade 56 te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door de heer L. Cusell, namens zijn principaal: Het bouwen van een winkelhuis met dubbele bovenwoning aan het Westeinde aldaar.

DINSDAG 28 Juli.

Breukelen. Door de kerkeraad der Ger. Gem.: Het stichten van een kerkgebouw, annex consistorie, vergaderzaal en kosterswoning; bestek en teek. verkrijgb, bij den bouwk. A. Griffioen aldaar; aanw. gehouden.

Harderwijk ten 2 ure. Door het Gem.-best. ten gemeentehuize: Het afbreken van de bestaande, en het stichten van eene nieuwe woning voor het hoofd der school te Hierden: bestek en teek. ter inzage op de Secretarie, en aldaar, verkrijgb. Inl. tusschen 9 en 10 uur, bij den Gem.-Arch. aanw. gehouden.

Doesburg. Door de commissie tot restauratie van de Martini-toren: Het afbreken der oude en het bouwen eener nieuwe torenspits, steigerwerken, omheiningen, loodsen, etc. etc.; teek. en bestek ter inzage ten gemeentehuize en verkrijgb. bij den gem.-opz. H. Bouman aldaar.

's-Hertogenbosch ten 11 ure. Door de arch. A. J. van Kempen, in het café P. Mulders: Het bouwen van zes benedenen zes bovenhuizen aan den Koningsweg aldaar; bestek en teek. verkrijgb. bij den architect.

Schoonhoven ten 12 ure. Door het gem.-best: De verbouwing van eenige lokalen in het Doelenhuis; bestek en teek. verkrijgb. ter secretarie.

WOENSDAG 29 Juli.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het minist. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbest. der post- en tel., Parkstraat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Velsen.

Middelburg ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van meerstoelen, beveiligingswerken, dukdalven, aanleg steiger enz. het kanaal van Gent naar Ter Neuzen; begr. f 161000; bestek no. 168 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; aanw. 22 Juli, te 11 ure in de directiekeet te Ter Neuzen; inl. bij den hoofdingenieur-directeur Bekaar, Middelburg en bij den arrondissements-ingenieur van Loon, Ter Neuzen.

Medemblik ten 1 ure. Door het gem.-best. ten gemeentehuize: Den bouw eener steenkolengasfabriek met woning, toestellen, enz. Biljetten moeten vóór v.m. 10 uur ingeleverd zijn ter secretarie; Bestekken verkrijgb. bij den Gem. Opz. Aanw. gehouden.

Ridderkerk. Door het gem.-best.: Het sloopen en bouwen eener onderwijzerswoning te Rijsoord; bestek en teek. ter inzage in Hotel Vink te Rijsoord en St. Joris te Ridderkerk, en verkrijgb. bij G. Bulsing Gz., Gemeente-Architect aanw. gehouden.

DONDERDAG 30 Juli.

Needs ten 7 ure. Door den arch. T. Broekhuizen, namens den heer mr. G. P. ter Braak te Eibergen in het café van Wormmeester: Het bouwen van een woonhuis met kantoren; bestek en teek. ter inzage in voornoemd café; aanw. op aanvrage elken werkdag.

VRIJDAG 31 Juli.

Zwolle ten 11 ure. Door het bestuur van het waterschap Mastenbroek, ten kantore van het waterschap: a. Het maken, leveren en inhangen van een paar ijzeren deuren voor de zeesluis in den Slaperdijk bij Genemuiden, met bijk. werken; b. het maken, leveren en stellen van een ijzeren bovenpuntstuk met slagbalken en bijk. werken voor dezelfde zeesluis; aanw. 27 Juli ten 11 ure, bij de sluis, een half uur van Genemuiden; bestek verkrijgb. ten kantore van het waterschap.

Zwolle ten 1 ure. Door de Directie der Noord Oosterlocaal Spoorweg-Mij. bestek no. 35: Het maken van de grond- en kunstwerken, het leggen van sporen en wissels en het uitvoeren van eenige andere werken ten behoeve van den

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Locaalspoorweg van Stadskanaal naar Zuidbroek; begr. f 737500.

ZATERDAG 1 Augustus.

Meppel. Door het gem.best: De levering van: a. 100 M. eivormige cementriolen wijd 0.50 bij 0.75 M.; 100 M. idem idem 0.40 bij 0.60 M.; 100 M. idem idem 0.30 bij 0.45 M.; 50 M. idem idem 0.25 bij 0.38 M.; alle met losse kappen; 100 M. ronde cementriolen wijd 0.20 M. in diameter; b. 90000 vlakke harde straatklinkers en 18000 miskleurige klinkers. De aanbiedingen met monsters worden ingewacht vóór of op 1 Augutus 1908.

Vereeniging ter bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe, Afdeeling Assen.

Tentoonstelling

van kleine Ambachtswerktuigen, Gereedschappen voor Vaklieden, Bouwstoffen, Boeken, Plaatwerken enz

TE HOUDEN OP

26, 27, 28 en 29 Sept. a. s.

TE ASSEN.

Plaatsruimte voor inzenders kosteloos, doch beperkt. Verzendingskosten komen voor rekening der inzenders.

Zij, die wenschen in te zenden, gelieven zich te wenden tot den ondergeteekende, die gaarne meerdere inlichtingen verstrekt. Opgaven voor inzendingen met verlangde plaatsruimte worden ingewacht voor 5 Aug. a. s.

De Secr. der Tentoonstellingscommissie:
D. JENSMA,
Dir. Ambachtsschool te Assen.

Van der Maas & Co.,

Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.

Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken
Beeldhouwwerk
op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25,
Den Haag.

Vraag ter kennismaking gratis n°. van

De Amateur Werktuigkundige

1/2 maandel. populair Techn. tijdschrift.
Prijs per jaar-abt. f 4, fr. p. p. f 4.50
uitg. M. v. d. Beek's Hofboekh., *Den Haag.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening der gemeente Amsterdam).

Op **Dinsdag den 18den Augustus 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1153.

Het maken van den onderbouw eener traverse met bijkomende werken IJkade te AMSTERDAM.

Begrooting f 17300.—.

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den Augustus 1908 ten 10,30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 15den Juli 1908.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert **Cement-en Cementijzerwerken** uit
— op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

D. SCHOUTEN Jr. & Co.

GLASETSERS (pract. gedipl.)
ARNHEM
Telef. interc. 1669.

Levering van **geëtste naam- en gevelplaten** in spiegelgoud uitgevoerd.
Mat geëtste ruiten.
Naar elke teekening.

Te koop gevraagd:

een gebruikt 1e kwaliteit

Waterpas-instrument

met driepoot en met of zonder baken.

Brieven met opgave van prijs onder letters A. B. C. aan het bureau van dit blad.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . *f* 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 1 AUGUSTUS 1908. No. 31.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Damprijsvraag.

Reeds eer de tentoonstelling van de op de Damprijsvraag ingekomen ontwerpen geopend was, brachten de dagbladen een mededeeling, welke inhield, dat de wedstrijd een succes was geweest.

En deze mededeeling was niet bezijden de waarheid. Het succes was reeds begonnen, toen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het genootschap „Architectura et Amicitia" wisten te verkrijgen, dat niet een der stads-ingenieurs het karweitje zou opknappen, maar dat de beoefenaars der bouwkunst in de gelegenheid zouden worden gesteld, om in een wedkamp hun krachten aan de oplossing van het vraagstuk te wijden. Het succes bleef aanhouden, toen vele ontwerpen, waaronder zeer goede, werden ingezonden, en er verdienstelijk teekenwerk viel te waardeeren.

Wanneer, niettegenstaande dit alles, er kans blijft bestaan, dat, als de Dam zijn nieuwe gedaante verkregen zal hebben, toch het plein niet aan de hooggespannen verwachtingen van velen zal beantwoorden, dan zal dit voornamelijk te wijten zijn aan de te bekrompen opvatting van het programma, hetwelk den mededingers verbood, aan den bestaanden toestand naar de zijde van Kalverstraat of Nieuwendijk te raken. Daardoor kon geen ideaalplan eenige kans hebben. Zelfs de heer Kromhout, vervaardiger van „Fancy", kwam voor geen prijs in aanmerking, gelijk de beoordeelaars, onzes inziens volkomen terecht, besloten, ofschoon „het ideaalplan van grootsche conceptie" werd geacht. Doch de jury vindt „door de grootsche opvatting" dit ontwerp minder geschikt, „ook met het oog op de financieele uitvoerbaarheid".

Daartegen valt niet veel in te brengen. Het ziet er met de financiën der hoofdstad op het oogenblik vrij slecht uit. Dit kan echter verkeeren, en mocht Amsterdam weder eens betere dagen beleven, dan zal men zeker betreuren, dat het verbeteren van den Dam in een tijd van schaarschte der geldmiddelen werd ondernomen.

Vroeger werd reeds gezegd, dat de Dam als plein voor goed is bedorven, toen het nieuwe Stadhuis gebouwd werd, dat, te dicht op de Nieuwe Kerk geplaatst, ook uit den toon der overige architectuur viel. Sedert is er aan die omringende architectuur veel veranderd, doch slechts twee maal, toen het Kommandantshuis en de Beurs van 1845 verrezen, zijn die veranderingen aan het aspect van het plein ten goede gekomen. Een zonderling noodlot heeft gewild dat, terwijl de particuliere huizen van iedere verbouwing minder in het kader gingen passen, de Beurs gesloopt werd, terwijl de dagen van het Kommandantshuis geteld zijn.

Wat willen de ontwerpers, die hun krachten aan de prijsvraag hebben besteed, nu tegenover Jacob van Campens schepping stellen? De inzichten loopen

Locaalspoorweg van Stadskanaal naar Zuidbroek; begr. f 737500.

ZATERDAG 1 Augustus.

Meppel. Door het gem. best: De levering van: a. 100 M. eivormige cementriolen wijd 0.50 bij 0.75 M.; 100 M. idem idem 0.40 bij 0.60 M.; 100 M. idem idem 0.30 bij 0,45 M.; 50 M. idem idem 0.25 bij 0.38 M.; alle met losse kappen; 160 M. ronde cementriolen wijd 0.20 M. in diameter; b. 90000 vlakke harde straatklinkers en 18000 miskleurige klinkers. De aanbiedingen met monsters worden ingewacht vóór of op 1 Augutus 1908.

Vereeniging ter bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe, Afdeeling Assen.

Tentoonstelling

van kleine Ambachtswerktuigen, Gereedschappen voor Vaklieden, Bouwstoffen, Boeken, Plaatwerken enz

TE HOUDEN OP

26, 27, 28 en 29 Sept. a. s.

TE ASSEN.

Plaatsruimte voor inzenders kosteloos, doch beperkt. Verzendingskosten komen voor rekening der inzenders.

Zij, die wenschen in te zenden, gelieven zich te wenden tot den ondergeteekende, die gaarne meerdere inlichtingen verstrekt. Opgaven voor inzendingen met verlangde plaatsruimte worden ingewacht voor 5 Aug. a. s.

De Secr. der Tentoonstellingscommissie:
D. JENSMA,
Dir. Ambachtsschool te Assen.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken
Beeldhouwwerk
op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

Vraag ter kennismaking gratis n°. van
De Amateur Werktuigkundige
1/2 maandel. populair Techn. tijdschrift.
Prijs per jaar-abt. f 4, fr. p. p. f 4.50
uitg. M. v. d. Beek's Hofboekh., *Den Haag.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening der gemeente Amsterdam).

Op **Dinsdag den 18den Augustus 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1153.

Het maken van den onderbouw eener traverse met bijkomende werken IJkade te AMSTERDAM.

Begrooting f 17300.—.

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den Augustus 1908 ten 10,30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 15den Juli 1908.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

D. SCHOUTEN Jr. & Co.
GLASETSERS (pract. gedipl.)
ARNHEM
Telef. interc. 1669.
Levering van **geëtste naam- en gevelplaten** in spiegelgoud uitgevoerd.
Met geëtste cijfers.
Naar elke teekening.

Te koop gevraagd:
een gebruikt 1e kwaliteit
Waterpas-instrument
met driepoot en met of zonder baken.
Brieven met opgave van prijs onder letters A. B. C. aan het bureau van dit blad.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda, Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijzing bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 1 AUGUSTUS 1908. No. 31.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitsluit. bij voor-uitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Damprijsvraag.

Reeds eer de tentoonstelling van de op de Damprijsvraag ingekomen ontwerpen geopend was, brachten de dagbladen een mededeeling, welke inhield, dat de wedstrijd een succes was geweest.

En deze mededeeling was niet bezijden de waarheid. Het succes was reeds begonnen, toen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het genootschap „Architectura et Amicitia" wisten te verkrijgen, dat niet een der stads-ingenieurs het karweitje zou opknappen, maar dat de beoefenaars der bouwkunst in de gelegenheid zouden worden gesteld, om in een wedkamp hun krachten aan de oplossing van het vraagstuk te wijden. Het succes bleef aanhouden, toen vele ontwerpen, waaronder zeer goede, werden ingezonden, en er verdienstelijk teekenwerk viel te waardeeren.

Wanneer, niettegenstaande dit alles, er kans blijft bestaan, dat, als de Dam zijn nieuwe gedaante verkregen zal hebben, toch het plein niet aan de hooggespannen verwachtingen van velen zal beantwoorden, dan zal dit voornamelijk te wijten zijn aan de te bekrompen opvatting van het programma, hetwelk den mededingers verbood, aan den bestaanden toestand naar de zijde van Kalverstraat of Nieuwendijk te raken. Daardoor kon geen ideaalplan eenige kans hebben. Zelfs de heer Kromhout, vervaardiger van „Fancy", kwam voor geen prijs in aanmerking, gelijk de beoordeelaars, onzes inziens volkomen terecht, besloten, ofschoon „het ideaalplan van grootsche conceptie" werd geacht. Doch de jury vindt „door de grootsche opvatting" dit ontwerp minder geschikt, „ook met het oog op de financieele uitvoerbaarheid".

Daartegen valt niet veel in te brengen. Het ziet er met de financiën der hoofdstad op het oogenblik vrij slecht uit. Dit kan echter verkeeren, en mocht Amsterdam weder eens betere dagen beleven, dan zal men zeker betreuren, dat het verbeteren van den Dam in een tijd van schaarschte der geldmiddelen werd ondernomen.

Vroeger werd reeds gezegd, dat de Dam als plein voor goed is bedorven, toen het nieuwe Stadhuis gebouwd werd, dat, te dicht op de Nieuwe Kerk geplaatst, ook uit den toon der overige architectuur viel. Sedert is er aan die omringende architectuur veel veranderd, doch slechts twee maal, toen het Kommandantshuis en de Beurs van 1845 verrezen, zijn die veranderingen aan het aspect van het plein ten goede gekomen. Een zonderling noodlot heeft gewild dat, terwijl de particuliere huizen van iedere verbouwing minder in het kader gingen passen, de Beurs gesloopt werd, terwijl de dagen van het Kommandantshuis geteld zijn.

Wat willen de ontwerpers, die hun krachten aan de prijsvraag hebben besteed, nu tegenover Jacob van Campens schepping stellen? De inzichten loopen

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

zeer uiteen. Tusschen een soort van Oud-Hollandsch en het Neo-Romaansch van heden komen velerlei schakeeringen voor, waaronder echter de klassieke ontbreekt.

Nu zullen wij ons aan geen keuze wagen. Wij willen er slechts op wijzen, dat een tijd, die zóó onzeker in zijn voelen is, als de onze zich in de ontwerpen voor den Dam toont, de juiste tijd niet is, om een vraagstuk van groot architectonisch belang te gaan oplossen.

Maar er moet toch wat gedaan worden? Men kan toch het verbeteren van den Dam niet uitstellen tot de bouwkunst zich zelf wedergevonden heeft? Wij geven dit dadelijk toe en erkennen ook, dat de prijsvraag beantwoordt heeft aan de verwachtingen, die men, gelet op den toestand onzer architectuur, mocht koesteren.

In het juryrapport wordt telkens van het „stadsbeeld", dat een ontwerp te zien geeft, gesproken. De Duitschers hebben het tegenwoordig ook vaak over een „Stadtbild", waaronder zij een „stadsgezicht" verstaan. Zulk een stadsgezicht heeft eeuwen noodig gehad, om zich te vormen en is nooit opzettelijk gemaakt. Pas in den laatsten tijd meent men, in een vloek en een zucht, gedaan te kunnen krijgen, wat vroeger honderde jaren vorderde. Maar de meeningen wisselen snel tegenwoordig. Nauwelijks is een monument ontmanteld, of de veranderde smaak eischt al weder dat het ombouwd zal worden.

Zoo kan het ook gebeuren, dat, eer de uitvoering van een der door de jury als de beste geachte plannen voor den Dam nog geheel heeft plaats gevonden, reeds wordt ingezien, dat een andere oplossing de voorkeur had verdiend.

Het laatste woord zal nu zijn aan het gemeentebestuur van Amsterdam, hetwelk uit de plannen datgene heeft te kiezen, wat het meeste met de belangen der stad overeenkomstig wordt geacht. Hopen wij, dat men zich bij die keuze op een zoo ruim mogelijk standpunt zal plaatsen.

En, ten slotte, al schijnt ons de kans gering, dat de Dam het fraaie plein zal worden, wat wij aan Amsterdam zouden toewenschen, laat ons hulde brengen aan de werkkracht en het talent der deelnemers, wier arbeid, in haar geheel beschouwd, op geen lager peil staat, dan wat tegenwoordig in het buitenland te zien is. Ook de beoordeelaars verdienen een pluimpje voor hun nauwgezet vasthouden aan het programma, waardoor zij zelfs aan het ontwerp, dat zij het beste achtten, den eersten prijs meenden te moeten onthouden. Deze nauwgezetheid treft des te aangenamer na de lichtzinnigheid, waarover bij andere gelegenheden terecht werd geklaagd.

Reisherinneringen.

Met een plaat.

HET ROMEINSCHE TRIER.

I.

Al is de zomer voor den beoefenaar der bouwkunst ook meestal de drukste tijd, de tijd, waarin hij het vaak niet met zijn geweten overeen kan brengen, voor eenige weken zijn werk en zijn huisgoden in den steek te laten, het kan niet missen of hij gevoelt juist in dezen tijd het sterkst de neiging, om het voorbeeld van een groot deel zijner natuurgenooten te volgen, en al is het ook voor slechts korten tijd, zijn gewone omgeving te ontvluchten en hetzij binnen, hetzij buiten de grenzen van ons kleine landje, in een andere eens wat frissche indrukken van natuur en kunst te gaan opdoen.

Te sterker is nog die neiging, waar alle aanplakborden en alle couranten ons zoo verleidelijke aanbiedingen van goedkoope reisgelegenheden en heerlijke uitstapjes adverteeren, dat het financieele bezwaar nagenoeg verdwijnt, hetgeen tengevolge heeft, dat men het bezwaar van geen tijd lichter gaat tellen, zoodat ten slotte slechts de vraag „waarheen" overblijft een vraag, die evenwel wegens de zeer ruime keus, die ons geboden wordt, niet altijd gemakkelijk te beantwoorden is.

Men rakelt dan zijn reisherinneringen van vroeger jaren eens op, men gaat eens na, waar men wel eens voor een tweeden of derden keer heen wilde.

Voor den bouwkundige is het toch niet hetzelfde hoe hij zijn kostbare tijd besteedt, ook op reis zal hij daarmede woekeren en zijn reizen zijn altijd meer kunst- en studiereizen, dan eigenlijke pleizierreizen.

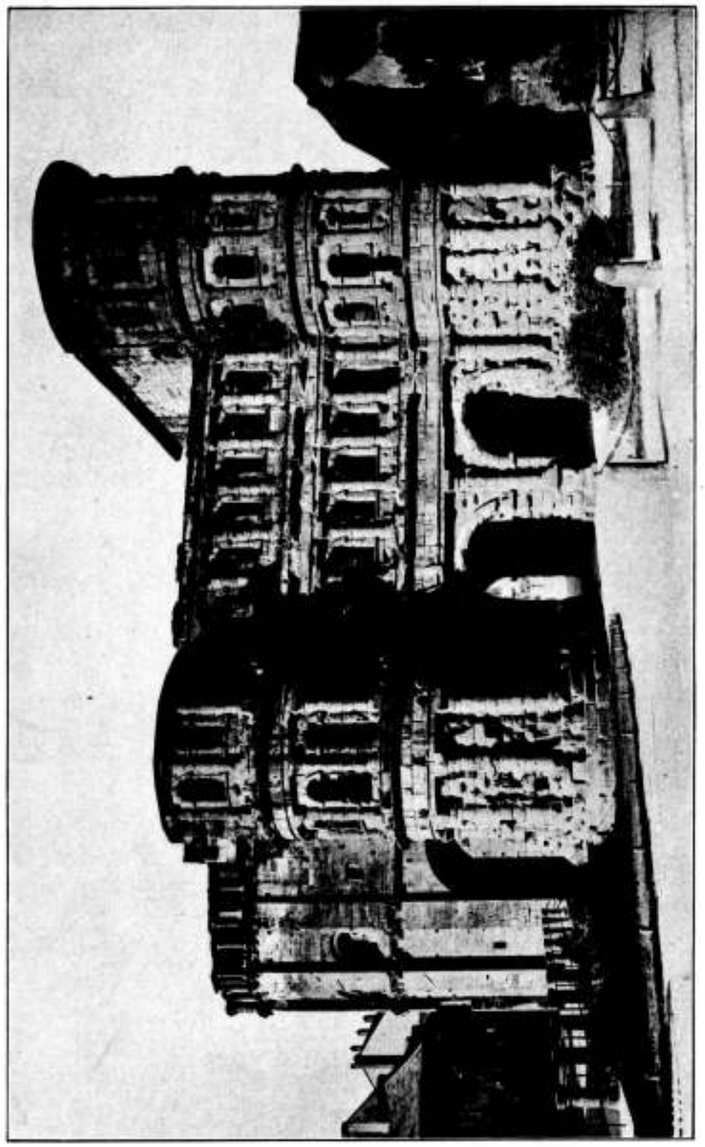
Dat zij daarom minder aangenaam zijn, geen onzer, die de kunst van reizen verstaat, zal het beweren. Eerst dan is reizen een genot en een verkwikking, wanneer wij er indrukken en herinneringen van medebrengen, die ons nog langen tijd bijblijven; eerst dan draagt 't reizen tot onze ontwikkeling bij en dit geldt niet alleen voor den jongen kunstbeoefenaar, ook voor den oudere is het reizen een middel tegen het vastgroeien aan gewoontebegrippen, aan sleur, het is de allerbeste verjongingskuur.

Men behoeft, om wat moois en belangrijks te zien niet buiten de grenzen van eigen land te gaan en het is wel waar, dat wij in ons eigen land te weinig reizen en het dientengevolge te weinig kennen, maar wanneer men Fransche Renaissance, groote watervallen, Schwarzwalder boerenhuizen, hooge bergen, Romaansche kathedralen, steengroeven, middeleeuwsche burchten, enz. wil zien moet men toch buiten onze grenzen gaan en bovendien heeft dit nog het niet te versmaden voordeel, dat ontegenzeggelijk verbonden is aan het zich bewegen onder menschen van andere nationaliteit, met andere begrippen, een andere levenswijs een anderen smaak, dan de bij ons gangbare en gebruikelijke.

Dit voordeel mist de hedendaagsche, in groot gezelschap, meest van eigen landgenooten, reizende Lissone-reiziger, die buiten de bezienswaardigheden, waar hij langs gevoerd of gedreven wordt, slechts het hotel-leven leert kennen.

Wie van zijn uitspanningsreizen tevens studiereizen wil maken gaat op eigen gelegenheid, alleen, of met een of twee reisgezellen van dezelfde beweging en met eenig beleid zal het hem gelukken in denzelfden tijd en met dezelfde uitgaven driemaal meer te profiteeren dan de gezelschapsreiziger, die, zooals men het niet onaardig uitdrukt, niet zelf reist, maar „gereisd wordt".

Doch laat ons van deze beschouwingen afstappen en terugkeeren tot de overweging, waar wij heen zullen; dan stellen wij nogmaals voorop, dat men om zijn gezichtskring in natuur en kunst te verwijden

De „PORTA NIGRA" te Trier.

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 31.

niet ver behoeft te gaan, tenzij men er op staat Japan, Amerika of Indië met eigen oogen te aanschouwen.

Veronderstellen wij, dat gij als Midden-Europeaan het allereerst buiten uw vaderland in het oude Europa belang stelt, dan kunt ge de drie wereldsteden Londen, Parijs en Berlijn van hier uit in een dagreis bereiken en wat daar aan voortbrengsels van kunst uit alle tijdperken te vinden is, is in den volsten zin van 't woord niet te beschrijven, de opsomming alleen vult boekdeelen, en wie zich bij een kort verblijf niet tot enkele zaken bepaalt, zal zich in vele opzichten met vage indrukken moeten vergenoegen, maar wanneer men bijvoorbeeld Egyptische of Assyrische kunst wil zien en bestudeeren, dan is de gelegenheid daartoe in de Londensche en Parijsche musea wellicht veel gunstiger, althans veel gemakkelijker, dan in Egypte of Assyrië zelf en evenzoo is het met de Grieksche kunst, waarvan vele der beste voortbrengselen naar Londen en Berlijn verhuisd zijn, wij noemen slechts het Parthenonfries in het Britsch museum en het Pergamon-altaar te Berlijn, om ons tot algemeen bekende zaken te bepalen.

De bouwmeester ziet de monumenten liefst op de plaats, waar zij ontstonden, in de omgeving waar zij tehuis behooren en wie niet naar Griekenland, Italië of Zuid-Frankrijk reizen kan, zal zich, wat antieke kunst betreft, moet tevreden stellen met hetgeen de bovengenoemde musea aanbieden. Dit is echter reeds zooveel, dat men daaraan niet slechts ruimschoots genoeg, maar reeds veel te veel heeft, tenzij men van die zaken een dieper gaande studie maakt, dan de bouwmeester noodig heeft en dan hij zich veroorloven kan bij de talrijke andere onderwerpen, waarover hij zijn aandacht moet verdeelen.

Zeer belangrijke overblijfsels van Romeinsche bouwkunst vinden wij nu wel niet in onze onmiddellijke nabijheid, maar toch wel zoo dicht bij, dat de afstand geen bezwaar van beteekenis mag heeten.

„Tusschen Keulen en Parijs, leidt de weg naar Rome" zoo klinkt het in een oud liedje, aan dien weg was het oude Augusta Trevirorum het tegenwoordige Trier, een der hoofdstations.

Wel hebben de Romeinsche nederzettingen zich, zooals bekend is, veel Noordelijker uitgestrekt tot in de Friesche kustlanden, maar zelfs Keulen, de eenmaal belangrijke Colonia Agrippina, kan in dit opzicht niet vergeleken worden bij Trier, waar langer dan een eeuw de Romeinsche keizers resideerden.

Middeleeuwsche burgertrots heeft waarschijnlijk het aanzijn gegeven aan de legende, dat Trier reeds 1300 jaren voor Rome zou zijn gesticht door Trebeta, zoon van Ninusen Semiramis. Dit versinsel is zelf vereeuwigd in een opschrift op het zoogenaamde „Rothe Haus" op den hoek van de Hauptmarkt en de Dietrichstrasse een deels in de 15de eeuw voor Rathskeller gesticht gebouw, waaraan in de 17de eeuw een vleugel werd aangebouwd en dat later als hotel werd ingericht.

De stichtingstijd der stad ligt evenwel in het duister en de historie vermeldt alleen, dat Julius Caesar, bij de verovering van Gallië in 58 v. C. in de Treviri een machtigen volksstam vond, die zich krachtig verzette tegen de vreemde overheersching, doch te vergeefs. Of Trier toen door de Romeinen gegrondvest is, dan wel of hier reeds een oudere nederzetting van eenig belang bestond is niet uitgemaakt. Een andere naam dan de Romeinsche is niet bekend en voorhistorische oudheden zijn in het stadsgebied zeer weinig gevonden.

De Romeinsche stichting wordt nu met vrij groote zekerheid gesteld in den tijd van de regeering van Augustus (± 27 v. C.) de verheffing tot Colonia onder Claudius (± 43 n. C.) De kolonie werd bij de provincie Gallia Belgica ingedeeld en er vestigde zich een Romeinsch procurator.

In een betrekkelijk rustigen tijd ontwikkelde zich de stad, maar haren grootsten bloei dankt zij aan de herhaalde invallen van Germaansche volkstammen in Gallië, die de aanwezigheid van een Imperator op de plaats des gevaars noodig maakte.

Trier op voldoenden afstand van den Rijn gelegen om voor de eerste aanvallen der barbaren beveiligd te zijn, bood een geschikte operatiebasis, vanwaar snel de bedreigde punten Keulen, Mainz en Straatsburg konden worden bereikt. Daarom werd het door Diocletianus tot residentie van het Westen verheven, waar van 286 af tot aan het eind der vierde eeuw een Augustus of een Caesar zetelde. De eerste was Diocletianus mederegent Constantius Chlorus, de vader van Constantijn den Groote.

Trier overtrof in dien tijd alle steden aan deze zijde der Alpen in pracht en aanzien. De keizers stichtten er grootsche bouwwerken het Keizerlijk paleis, het Forum, de Basilica, een Circus maximus, Thermen, enz. met al de weelde van kostbaar materiaal Italiaansch, Grieksch en Afrikaansch marmer, kostbare mozaieken enz. versierd. Ook werd de stad in dien tijd een Romeinsche legerplaats van beteekenis, wat zij tot dusverre niet geweest was, omdat de krijgsmacht meer op de verschillende strategisch belangrijker punten aan den Rijn was geconcentreerd.

Het Christendom vond in Trier vroegtijdig ingang en werd bevestigd door het edict van Constantijn in 313. Als eerste bisschop van Trier noemt de legende Eucharius. Historisch bekend is echter eerst de bisschop Agritius, die in 314 de synode van Arles bezocht. Toen het Christendom staatsgodsdienst werd, miste de staatkundige positie der stad haren invloed niet op de kerkelijke en tot het eind van de 8ste eeuw maakten de aartsbisschoppen van Trier aanspraak op den titel van Primaat van geheel Gallië.

Van langen duur was de bloei der residentie van het Westen, een eeuw lang feitelijk de hoofdstad van het West-Romeinsche rijk evenwel niet. In het begin der 5de eeuw deden de Franken twee geweldige invallen in Gallië, waardoor de omliggende landstreek zoodanig verwoest en het verblijf in de keizerstad zoo onveilig werd, dat reeds in 414 de zetel van den praefectus praetorio van Trier naar Arles werd verlegd.

Hiermede eindigde de grootheid van Trier. In vergelijking met andere steden der Rijnstreek heeft het verder in de geschiedenis slechts een ondergeschikte rol gespeeld, hetgeen evenwel niet belet heeft, dat het herhaaldelijk te lijden heeft gehad van de talrijke oorlogen, die in de Fransch-Duitsche grensstreken van de 16de tot de 19de eeuw hebben gewoed, en ofschoon thans hoofdstad van een Regierungsbezirk heeft het 't karakter eener provinciestad behouden.

Gelegen in het vruchtbare Moezeldal aan den rechteroever der rivier, aan welks linkeroever zich welig begroeide hoogten verheffen, biedt Trier, ook in zijn onmiddellijke omgeving, ruimschoots

gelegenheid tot wandelingen, die fraaie vergezichten opleveren. De donkerroode zandsteen, die men van Luxemburg af tot ver noordwaarts in den Eifel aantreft geeft een eigenaardige kleur aan het landschap, dat zich aan de overzijde van den „Krahnenufer" uitstrekt en verheft en een fraai effect maakt, van de nog gedeeltelijk op Romeinsche pijlers rustende steenen Moezelbrug gezien, de zoogenaamde „Mariensäule", een ongeveer 40 M. hoog monument, opgericht ter herinnering aan het dogma der onbevlekte ontvangenis, op den top van den steilen Markusberg.

Het loont de moeite wel dien berg te beklimmen, men kan er een prachtig panorama van het Moezeldal genieten en zich uitstekend oriënteeren, omtrent de ligging van de talrijke monumenten der stad, waaronder, hoezeer ook menig Romaansch, Gothisch en Renaissance overblijfsel ten volle de aandacht waard is, zonder twijfel de Romeinsche de belangrijkste geacht moeten worden, omdat geen andere stad van Duitschland er zoo goed bewaarde van gelijken ouderdom kan aanwijzen.

Terecht dankt Trier dan ook aan zijn Porta Nigra, zijn Keizerpaleis, zijn Basilica, zijn Dom, zijn Amphitheater en zijn Thermen de belangstelling, die er vele vreemdelingen heenvoert, al ligt het ook niet meer direct aan, maar een weinig zijwaarts van de groote hoofdwegen, waarlangs het reizigersverkeer zich het drukst beweegt.

De Porta Nigra of Zwarte Poort verdient voorzeker het eerst genoemd te worden, omdat zij een welbewaard voorbeeld is, eenig in zijn soort, aan deze zijde der Alpen, van een Romeinsche stadspoort. Zij is gebouwd van machtige blokken van roodachtig grauwe zandsteen, afkomstig uit het Pfalzeler Wald, een weinig noordwaarts van de stad gelegen, en zonder mortel door middel van ijzeren klauwen verbonden. De vele gaten, die men aan den onderbouw opmerkt zijn in de vroege middeleeuwen daarin gebroken, met het doel de klauwen er uit te halen ter wille van het metaal.

Gelukkig heeft men op zekere hoogte dezen moeizamen arbeid gestaakt, die anders onvermijdelijk den ondergang van het bouwwerk tengevolge zou hebben gehad.

De poort is gebouwd naar het bekende type van de Romeinsche tweelingspoort, dat men ook aantreft aan de toegangen tot de Castra of versterkte kampen, waarvan de vroeger in dit blad beschreven Saalburg o. a. als voorbeeld kan worden genoemd. De voordeelen van dit dubbel systeem voor een in en uitgaand verkeer, vooral van voertuigen springen dadelijk in het oog. De aan sommige Romeinsche stadspoorten ter weerszijde van den rijweg aanwezige afzonderlijke doorgangen voor voetgangers ontbreken hier.

Hier verheffen zich onmiddelijk de aan de buitenzijde halfronde torens. De oostelijke is misschien nimmer volbouwd geweest of wel in de middeleeuwen gedeeltelijk afgebroken.

Overigens hebben de torens in plattegrond den vorm van rechthoeken, waarvan de korte zijde naar de stad gekeerd is, en zij zijn zoowel aan de buitenzijde als aan de stadzijde boven de poortopeningen in twee verdiepingen door gangen verbonden.

Tusschen de torens en de poortfronten ontstond op deze wijze een klein binnenplein, dat voor den aanvallenden vijand een der gevaarlijkste punten van de vesting was. Was het hem toch gelukt de beschieting en de werptuigen uit de halfronde torens en de raamopeningen der verbindingsgangen te trotseeren en de valdeuren, die de buitenste poorten afsloten te forceeren, zoo kwam hij op het binnenpleintje andermaal voor de sterke met ijzer beslagen deuren van de binnenpoorten en was hier opnieuw blootgesteld aan de moorddadige uitwerking van projectielen, steenen, brandende pekkransen en ander moordtuig, dat uit de vensters der verdiepingen geworpen werd.

Ook al met het oog op de verdediging is de onderste verdieping geheel zonder vensters, de toegangen tot de torens bevinden zich aan de buitenzijde achter de voorheen onmiddelijk tegen de poort aansluitende walmuren, gedeeltelijk kan men ook nog zien, waar men van uit de torens boven op de walmuren kon komen.

Over den stichtingstijd van de Porta Nigra is veelvuldigd getwist. De meeste bouwwerken van Trier behooren tot een tijdperk, dat men beschouwt als dat van het verval der Romeinsche bouwkunst, maar toch herinnert dit monument door zijn edelen stijl en goede verhoudingen aan werken van den besten tijd als b.v. het Marcellus-theater te Rome.

Toch meent men te moeten aannemen, dat de poort niet dateert uit den tijd toen Trier kolonie werd, omdat er toen geen behoefte was aan dergelijke formidabele vestingwerken. Die behoefte ontstond eerst toen de grensvestingen aan den Rijn op den duur niet meer in staat bleken, aan de telkens herhaalde invallen der Germanen weerstand te bieden. Als bewijs voor de stichting, omstreeks het jaar 300 spreekt ook het onvoltooide van de kapiteelen en schachten der zuilen en van de lijstprofielen, waaruit men opmaakt, dat de omstandigheden een snellen opbouw noodig hebben gemaakt. Voorts vindt men op de steenblokken talrijke steenhouwersteekens of initialen, die ook gevonden zijn in de bouwvallen der Thermen in de voorstad St. Barbara, waaromtrent vrij groote zekerheid bestaat, dat zij tot het tijdperk behooren, waarin Trier residentiestad was.

Door de Franken nog als poort gebezigd, werd het gebouw in de elfde eeuw aan een griekschen monnik uit Syracuse, Simeon genaamd, tot verblijf aangewezen, en na den dood van dezen kluizenaar, die als een heilige vereerd werd, richtte de aartsbisschop Poppo er twee boven elkander gelegen kerken in. In het begin der 13de eeuw werd daaraan de nog aanwezige abside gebouwd, de poortopeningen werden dichtgemetseld en zoowel van de stad- als van de landzijde werd een aarden dam opgeworpen, die met een flauwe helling tot de eerste verdieping voerde naar de aan Maria en Michael gewijde kerk. De bovenste kerk, aan den bovengenoemden heiligen Simeon gewijd bereikte men van de stadzijde door een bij den westelijken toren aangebouwd trappenhuis. Van de inwendige versiering dezer kerken zijn nog verscheidene fragmenten, meest uit de 18de eeuw aanwezig.

Napoleon vatte in 1804 het voornemen op het oude Romeinsche vestingwerk van alle latere aanbouwsels te doen bevrijden en zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijken staat te laten herstellen. Dit voornemen kwam slechts ten deele tot uitvoering en in 1817 was het monument door de Pruisische Regeering ongeveer in zijn tegenwoordigen staat teruggebracht. Eerst in 1876 evenwel werd de overtollige grond tot op den oorspronkelijk Romeinschen grondslag uitgegraven, zoodat toen weder de onderbouw in zijn geheel zichtbaar werd en de schoone verhoudingen van het geheel weder tot haar recht kwamen.

Prijsvragen.

DAMPRIJSVRAAG.

De eerste prijs in deze prijsvraag is niet toegekend, omdat de perspectievische teekeningen, behoorende bij het daarvoor in aanmerking komend ontwerp onder het motto: „Forum Amstelodamum" in potloodlijnen zijn uitgevoerd, inplaats van in zwarte inktlijnen.

Met den tweeden prijs is bekroond het ontwerp onder motto: In 't hartje der stad" van de heeren Gebr. van Gendt, architecten te Amsterdam;

met den derden prijs het ontwerp onder motto: „Gijsbrecht van Aemstel" van den heer Eduard Cuypers, architect te Amsterdam;

het ontwerp „A en Y" (monogram) van den heer W. van Boven, architect te 's-Gravenhage verwierf een vierden prijs, evenals het ontwerp onder motto: „Place Royal" van den heer H. van der Vijgh, architect te Amsterdam. Verder wenscht de Jury aan het ontwerp motto: „Forum Amstelodamum" van den heer J. M. van der Mey, een premie van f 750 toe te kennen en draagt zij dit ontwerp voor voor aankoop tegen een bedrag van f 250.

JURY-RAPPORT.

Bij het uitbrengen van het verslag omtrent de beoordeeling der ingekomen ontwerpen, kan reeds dadelijk worden opgemerkt, dat de indruk, dien de jury van den geleverden arbeid heeft ontvangen, een gunstige was.

Vele ontwerpen toch getuigen van ernstige bestudeering van het moeilijk vraagstuk hoe met de reeds vooraf vastgestelde grenzen van onteigening, die niet mochten worden overschreden, een geheel kon worden verkregen, dat aan de hooge eischen in het programma gesteld, tegemoet komt.

Inderdaad is dit door enkele inzenders bereikt en dit resultaat mag met te meer waardeering worden vermeld, daar een dergelijk concours, hier nog zoo goed als geheel vreemd, van onze bouwkundigen een nieuwe studie vorderde.

Door deze uitkomst mag dan ook worden verwacht, dat, nu Amsterdam op onbekrompen wijze is voorgegaan, men hier te lande, ook in de toekomst, het vraagstuk van stadsverfraaiing, in verband met de eischen van verkeer en binnen de grenzen der financieele uitvoerbaarheid, tot nadere oplossing zal trachten te brengen.

Twee-en-veertig ontwerpen zijn ingekomen, gemerkt:

No.	1	motto:	Het wapen van Amsterdam.
„	2	„	De derde streng maekt de kabel.
„	3	„	Straten en pleinen.
„	4	„	Dam en Dam Ideaal.
„	5	„	Forum Amstelodamum.
„	6	„	Gs. keind.
„	7	„	Y en Amstel.
„	8	„	Aldus spant Amsterdam de kroon.
„	9	„	Drie cirkels in elkaar.
„	10	„	Dam a.
„	11	„	Het eene noodige.
„	12	„	Dam b.
„	13	„	Gysbrecht van Aemstel.
„	14	„	Hou-zee.
„	15	„	Centrum.
„	16	„	Urbs Antiqua Ruit.
„	17	„	Meimaand 1908.
„	18	„	Fancy.
No.	19	motto:	A en Y (monogram).
„	20	„	Non.
„	21	„	In 't hartje der stad.
„	22	„	P. L. M.
„	23	„	Maximiliaan.
„	24	„	't Kan verkeeren.
„	25	„	Stadhouder Willem III.
„	26	„	Geduld.
„	27	„	Traffic.
„	28	„	Choral 38 D.
„	29	„	Sub-way.
„	30	„	Mercurius.
„	31	„	Zes cirkels in elkaar.
„	32	„	Place Royal.
„	33	„	Travail.
„	34	„	Circulatie.
„	35	„	Zoo den Dam.
„	36	„	Angelus Ridet A.
„	37	„	Angelus Ridet B.
„	38	„	Cirkel, passer en driehoek.
„	39	„	Groot Mokum.
„	40	„	Freia.
„	41	„	Camillo Sitte.
„	42	„	Paleis en Raadhuis aan den Dam.

Hiervan waren niet op den vastgestelden tijd ingeleverd de ontwerpen No. 39 Groot Mokum en No. 40 Freia, waarom deze aanstonds ter zijde werden gelegd.

Van de ontwerpen No. 12 Dam b, No. 16 Urbs Antiqua Ruit en No. 26 Geduld waren de vereischte stukken niet aanwezig, terwijl de inzender van No. 24 't Kan verkeeren de rooilijn van het gebouw „Hajenius" heeft teruggebracht. Om deze redenen moesten die ontwerpen, als voor geen bekroning in aanmerking komende, voorloopig buiten beschouwing blijven. Als z. g. „ideale" plannen komen zij wellicht later voor een bespreking in aanmerking.

De plannen No. 41 Camillo Sitte en No. 42 Paleis en Raadhuis aan den Dam beantwoorden niet aan de bedoeling van de prijsvraag. In beide is een nieuw koninklijk paleis tegenover het bestaande ontworpen. Aangezien het programma eischt dat rekening worde gehouden met de financieele uitvoerbaarheid en in art. 3, sub I, is bepaald, dat de nieuw te ontwerpen bouwblokken zullen worden ingedeeld voor particuliere gebouwen, moesten ook deze plannen buiten verdere beoordeeling blijven.

Bij de nu volgende schifting werden allereerst ter zijde gelegd de ontwerpen die geheel onvoldoende waren opgelost, zoowel wat betreft den algemeenen aanleg, den platten grond, als het aesthetisch aanzicht der gebouwen. Het zijn de ontwerpen No. 33 motto: Travail, No. 34 Circulatie, No. 30 Mercurius, No. 35 Zoo den Dam, No. 38 Cirkel, passer en driehoek, No. 3 Straten en pleinen, No. 14 Hou-zee, No. 28 Choral 38 D en No. 29 Sub-way.

Hierna werden de ontwerpen afgezonderd die, hoewel meer of minder verdienstelijk — hetzij om de kwaliteiten der situatie of wel om de architectuur in het stadsbeeld — toch onvoldoende bleken om voor bekroning in aanmerking te komen. Deze zijn: No. 4 Dam en Dam Ideaal, No. 20 Non, No. 27 Traffic, No. 31 Zes cirkels in elkaar, No. 1 Het wapen van Amsterdam, No. 2 De derde streng maekt de kabel, No. 6 Gs. keind, No. 22 P. L. M., No. 23 Maximiliaan, No. 15 Centrum, No. 11 Het eene noodige, No. 9 drie Cirkels in elkaar, No. 17 Meimaand 1908, No. 36 Angelus Ridet A en No. 37 Angelus Ridet B.

Omtrent deze plannen zij opgemerkt:

No. 4. Dam.
De situatie van dit ontwerp heeft het groote gebrek, dat een afsluiting van het Rokin geheel wordt gemist, waardoor een opening is ontstaan, bijna even groot als die welke thans bestaat aan de Damrijkzijde en die men nu juist wil afsluiten.
Het ontworpen stadsbeeld is niet zonder verdienste.

No. 20 Non.
De halfcirkelvormige bebouwing is, in verband met den bestaanden toestand, niet gelukkig gekozen en bovendien niet systematisch volgehouden. Ofschoon niet geslaagd, getuigt dit plan toch van studie.
De architectuur is niet aantrekkelijk, doch verraadt een streven naar eenheid; het prespectievisch beeld is onvolledig.

No. 27 Traffic.
Ook deze situatie is zwak van conceptie. De verplaatsing van het Kommandantshuis is niet gemotiveerd; in elk geval had de architectuur van het stadsbeeld dan meer daarmede in overeenstemming moeten zijn.
De geheele architectuur heeft iets onrustigs.

No. 31. Zes cirkels.
Hoewel dit plan zeer uitvoerig is bewerkt, is het resultaat daaraan niet evenredig. De situatie mist eenheid en is, vooral aan de zijde der Warmoesstraat, door de gebogen lijn van het hoofdgebouw, niet prachtisch en gezocht.
Het stadsbeeld vertoont, door zijne vreemde vormen, een voor den Dam weinig begrepen architectuur.

No. 1. Het wapen van Amsterdam.
De ontwerper van dit plan heeft bij de blokverdeeling blijkbaar de economie vooropgezet, door de terreinen zooveel mogelijk te bebouwen. Dit is bereikt doch daardoor mist het plan dan ook elke distinctie. Om tot een dergelijke situatie te komen was een prijsvraag onnoodig geweest.
De bijgevoegde variant is niet van meerdere beteekenis.
De architectuur der opstanden heeft geen bijzondere verdienste.

No. 2. De derde streng maekt de kabel.
Van dit plan is de situatie niet onverdienstelijk.
Het stadsbeeld is echter niet gelukkig.

No. 6. Gs. keind.
Deze platte grond, waarvan veel werk is gemaakt, heeft enkele goede kwaliteiten. De overdekte doorgangen naar de Damstraat en Warmoesstraat zijn wel gemotiveerd, doch de afsluiting van de straat langs het oude beursterrein heeft geen zin. Het geheele blok daar ter plaatse is niet gelukkig opgelost.
De beide perspectieven geven een niet onverdienstelijk stadsbeeld te zien, waaraan de toelichtende schetsen echter afbreuk doen.

No. 22. P. L. M.
Het plan is niet gemotiveerd in verband met den tegenwoordigen toestand van den Dam. Deze symmetrische toestand kan eerst tot zijn recht komen, wanneer meer wordt afgebroken, dan nu onteigend zal worden en het blok tusschen Nieuwendijk en Damrak grootendeels verdwijnt. De afsluiting aan het Rokin is niet gelukkig opgelost.
De architectuur is rustig; er is getracht haar in den geest van het Paleis en Kommandantshuis door te voeren, hetgeen wel geslaagd is. Op dien grond verdient het ontwerp waardeering.

No. 23. Maximiliaan.
Een vreemde, verbrokkelde platte grond, waardoor van enkele bouwblokken weinig partij zal kunnen worden getrokken.
De architectuur der opstanden is echter wel verdienstelijk.

No. 16. Centrum.
De situatie van dit ontwerp, hoewel geen bijzondere hoedanigheden vertoonende, is niettemin wel gemotiveerd. Het stadsbeeld is weinig aantrekkelijk.

No. 11. Het eene noodige.
Het plan is van niet veel beteekenis en verraadt weinig studie.
Het ontworpen stadsbeeld is echter te waardeeren, doch wordt voor Dambebouwing minder geschikt geacht.

No. 9. Drie cirkels.
Deze bebouwing beantwoordt niet aan de bedoeling van het programma. Bij eventueele amoveering van het blok hoek Nieuwendijk en Damrak kan een dergelijke plattegrond reden van bestaan hebben, nu is hij niet te gebruiken.
De architectuur der opstanden heeft goede kwaliteiten, doch mist den noodigen samenhang. Het ontworpen hoekgebouw, aansluitende aan de Damrakbebouwing, is het best geslaagd.

No. 17. Meimaand 1908.
Dit plan is een van de vele, die door het accentueeren van de centrale as van het Damplein, loodrecht op het paleis, het onregelmatige van het plein des te meer doen uitkomen. Een goede situatie binnen de grens der nu voorgestelde onteigening is niet gevonden.
De variant „Metropol" geeft geen nieuwe gezichtspunten.
De architectuur kan niet als bijzonder geslaagd worden aangemerkt.

No. 36 en No. 37. Angelus Ridet A en Angelus Ridet B.
Ontwerper heeft twee plannen onder hetzelfde motto ingezonden, gemerkt A en B.
Plan A heeft een weinig rationeelen plattengrond, waarin het Kommandantshuis niet alleen is behouden, doch zelfs in dezelfde lijn nog eens is nagebouwd. Dit schijnt der jury niet te verdedigen, omdat het oude gebouw nu een klein onderdeel van een groot geheel is geworden.
Het beursterrein is grootendeels onbebouwd gebleven, hetgeen noch æsthetisch, noch œconomisch gewenscht is.
De oppervlakte der bebouwing is niet in de situatie ingeschreven, hoewel in het programma geëischt.
De architectuur, geïnspireerd door buitenlandsche motieven, is als zoodanig verdienstelijk, doch verdient voor Dambebouwing geen aanbeveling.
Plan B heeft, als groepeering, een iets beteren plattegrond, echter zeer weinig œconomisch ingedeeld. Hier is nog minder van het beursterrein bebouwd dan in plan A en ook hier worden de cijfers der bebouwde oppervlakte gemist.
Omtrent de architectuur geldt dezelfde opmerking als bij A.

Slot volgt.

PRIJSVRAAG ZIEKENHUIS „BUITENWOEL" TE VEENDAM.

Op deze prijsvraag zijn 33 ontwerpen ingezonden.
De jury kenden de eersten prijs toe aan het ontwerp onder motto „Z" van de heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam.
Den tweeden prijs verwierf het ontwerp gemerkt „rood kruis, blauw omlijnd" van den heer B. J. M. van Eldik te 's-Gravenhage.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI.

In samenwerking met de Vereeniging tot Bevordering van de vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland is door den Bond van Technici een Congres georganiseerd, ter bespreking van „Middelbaar Technisch Onderwijs", waarvan de eerste bijeenkomst zal plaats hebben op 1 Augustus 1908 v. m. half elf in het Gebouw der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst Marnixstraat 402 te Amsterdam.
De vereenigingen, die hare medewerking hebben toegezegd zijn:
1e. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
2e. Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding van Handwerkslieden en Nederland.
3e. Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch Indië.
4e. Genootschap „Architectura et Amicitia".
5e. Nederlandsche Annemersbond.
6e. Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland.
7e. Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland.
8e. Vereeniging van Opzichters voor het Stoomwezen.
9e. Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der S. S. en
10e. Vereeniging van Vakschoolleeraren en leeraressen in Nederland.
Als punten van bespreking op deze eerste bijeenkomst zijn de navolgende vragen aan de orde gesteld:
I. Wat is te verstaan onder Middelbaar Technisch Onderwijs?
II. Bestaat in ons land aan goed geregeld Middelbaar Technisch Onderwijs behoefte?
III. Moet dit Middelbaar Technisch Onderwijs gegeven worden in een centrale Middelbare Technische School — al of niet van Rijkswege? — of in meerdere kleine scholen in verschillende deelen des lands?
IV. Dient als eisch van toelating tot een Middelbare Technische School als norm te worden aangenomen, eene algemeene kennis, ongeveer gelijkstaande met die welke verkregen kan worden door het afloopen eener Hoogere Burgerschool met 3-jarige cursus?
V. Dient als voorwaarde van toelating tot een Middelbare Technische School mede aangenomen, een voorafgaande praktijk? Zoo ja, moet deze praktijk in fabriek of werkplaats zijn verkregen of wel b. v. b. op eene Ambachtsschool en hoe lang moet in beide gevallen deze praktijk minstens geduurd hebben?
VI. Moet het onderwijs op de Middelbare Technische School zoodanig worden ingericht dat:
a. het praktisch werken *tijdens* het bezoek kan geschieden en zoo ja, moet dit dan op de Middelbare Technische School zelve plaats hebben of moet b. v. door avondcursussen gelegenheid worden gegeven overdag in de praktijk werkzaam te zijn?
b. door het instellen van semester- of trimestercursussen theorie en praktijk elkaar kunnen afwisselen?
c. dat het een doorloopende cursus vormt;
VII. Wat moet het onderwijs aan een Middelbare Technische School omvatten en over hoeveel studiejaren dient het verdeeld te worden.
VIII. Moet eene inrichting voor Correspondentie-Onderwijs aan de Middelbare Technische School verbonden worden?
IX. Moet het onderwijs aan de Middelbare Technische School kosteloos gegeven worden of moet het naar draagkracht bepaald worden, met beschikbaarstelling van studiebeurzen?
X. Is het gewenscht dat technische organisaties van werkgevers en werknemers invloed wordt toegekend in het Bestuur der Middelbare Technische School, zoo ja, op welke wijze?
XI. Moet er op gerekend worden dat uitmuntende leerlingen van het Lager Technisch Onderwijs eventueel het Middelbaar Technisch Onderwijs kunnen volgen en leerlingen die uitblinken bij het Middelbaar Technisch Onderwijs eventueel het Hooger Technisch Onderwijs volgen?

Correspondentie in verband met het congres, gelieve men te richten tot den Heer H. J. C. Haver, 2de Jan Steenstraat No. 24 te Amsterdam.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 10. Mededeelingen van de Maatsc appij. t. b. d. B.
Dam prijsvraag. Juryrapport met plattegronden der bekroonde ontwerpen.
Actueele vraagstukken. De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie.

Architectura No. 30. Mededeeli gen Excursie Brugge, Gent.
De Bouwkunst, de Rijksacademie van Beeldende kunsten en de Technische Hoogeschool.
Op ter „Heilige Stede", door Adr. Moen met afbeeldingen.
Het bezoek onzer leden aan het Paleis.
Over nieuwe uitgaven, door J Roosing Jr.
Technisch Gedeelte. Vraag en antwoord, het aangeven van hellingen. — Boekbespreking. — Congres voor Materiaalonderzoek.

De Bouwwereld No. 31. De Dam-Prijsvraag.
Dam-Prijsvraag Jury-rapport.
De Phipps-huizen te New-York. met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 30. Tinpest en Museumziekte. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 2 Mei 1908 door Prof. Ernst Cohen, met afbeeldingen.
Nieuw peilgereedschap voor de opneming van vooroevers aan zeedijken door R R. L. de Muralt, ingenieur van Schouwen, met afbeeldingen.
Golfslijtage van rails, door J. J. F. Pennink s.i.
Feestvergadering van het Koninklijke Instituut van Ingenieurs te Rotterdam 18 Juli 1908, met afbeeldingen.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 30. Uit de Afdeelingen. — Eene Middelbare Technische School, door H. J.

Rutters [slot]. — Ingezonden. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. [Vervolg]. — Electrische verlichting van spoortreinen. [Slot]. —

De Aannemer No. 30. Ned. Aannemersbond. Verslag van de dertiende Jaarvergadering van 22 en 23 Juli 190-, te Tilburg en te Breda.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 4. Steenindustrie (ingezonden). — Het drogen. [Vervolg]. N. V. Fabrieken van nageperste en andere steenen, v. h. Fr. van de Loo Sr. te Dieren, overgenomen uit „de Bouwwereld" [slot]. — De afschaffing van de borgstelling. — Hypotheekbanken en het bouwbedrijf, overgenomen uit „de Bouwondernemer". — Het verweeren van steenkool. — Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie. — Kunstmatige baksteen van Grotch — Kalkzandsteen. Rechtszaken. —

Deutsche Bauhütte No. 30. Grosstadt-Baufragen. III, door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen van het krankzinnigengesticht te Buch.

Abgeleitet historische und freierfundene Bauformen, door G. Ebe.

Ueber Wintergärten und Blumen häuser, door F. Rud. Vogel met afbeeldingen.

Betonbau und Miethaus IV, door Karl Heindle

Winzerhäuzer door Waldner bij schetsen van P. Rheindorf.

Losse plaat, Architektur-Studiën van Gust. Bär te Hannover.

Het Huis, Oud en Nieuw, Afl. 7 geeft onder den titel van „Javaansche Schaduwbeelden" een artikel van J. A. Loeber Jr. over de Wajang, het voor den gewonen Europeaan ongenietbaar schimmenspel van zeer ouden oorsprong, en de daarbij gebruikte meer bekende lederen Wajangpoppen, toch niet zoo bekend, dat de aandacht niet eens op die hoogst merkwaardige zaken mocht worden gevestigd, merkwaardig vooral in verband met de Javaansche cultuur, waarvan wij nog zoo weinig weten en zoo weinig begrijpen. Achttiende eeuwsche zetels en stoelen worden door A. Pit beschreven en afgebeeld, bekende typen in Lodewijk XV en XVI-stijl „courante modellen" zooals de schrijver zelf opmerkt, maar juist daarom van waarde voor den hedendaagschen meubelmaker. Men zou de voorbeelden zonder moeite nog kunnen vermeerderen en wanneer men verder gaat dan de achttiende eeuw in het begin der negentiende staat men verbaasd over de groote verscheidenheid, die vooral in de stoelen te vinden is. Het zoude moeite loonen ook van deze latere modellen de meest typische te verzamelen en te beschrijven.

Een plattegrond en een paar interieurs van de Societeit „Amicitia" [te Dordrecht zijn in de „Toelichting bij de Platen" beschreven, terwijl ten slotte de heer A. J. A. Flament een beschrijving met afbeeldingen geeft van de muurschildering van 1337 in de voormalige Dominicanenkerk te Maastricht.

Moderne Bauformen No 7 van M. J. Gradl, uitgave van Julius Hoffman te Stuttgart. Deze aflevering is het derde Dresdener „Künstlerheft" van 1908 en bevat gezichten van de groote kunsttentoonstelling van dit jaar te Dresden en voorts een menigte afbeeldingen van werken van Dresdener kunstenaars, als Erlwein, Tscharman, Lossow, Kühne, Schumacher, Menzel, Hohrath, Hempel. Schilling en Gräbner.

In de gebouwen der tentoonstelling heeft Hans Erlwein aan moderne neigingen den teugel gevierd, zijne hier afgebeelde bouwwerken in de stad staan in hun minder moderne opvatting echter ongetijfeld hooger. Losson en Kühne hebben in Fritz Beckert een aquarellist, die aan hun ontwerpen luister weet bij te zetten,

Belangrijk zijn de schetsen van Oswin Hempel voor de inwendige verbouwing van de Gothische St. Petri kerk te Bautzen. Hempel ontwierp zijn orgeltribune in 18de eeuwschen geest, evenals onze voorvaderen dit zouden hebben gedaan. Men kan hierbij vragen, waarom hij het niet deed in modernen geets. Een afdoend antwoord is op deze vraag misschien moeilijk te geven.

Van het effect van het werk der zeventiende en achttiende eeuw in onze Gothische kerkinterieurs bezitten wij schoone voorbeelden, die den bouwmeester wellicht geinspireerd hebben. Dat hij niet trachtte iets te maken in den oorspronkelijken stijl van het gebouw is in elk geval verstandig en als een stap in de goede richting te beschouwen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Rotterdam. Een stel van vijf panden aan het Groote-Kerkplein en de Bagijnestraat alhier, samen ingericht tot logement, zijn voorgedragen voor onbewoonbaarverklaring.

In lage, donkere kamertjes, die alleen langs gevaarlijke, uitgesleten niet geplafonneerde trappen en gangen te bereiken zijn, wordt er aan een honderdtal logeergasten slaapgelegenheid geboden, zegt de toelichting. Ten gevolge van den vervuilden toestand en de slechte ventilatie heerscht in vele der vertrekjes, die bovendien voor het meerendeel te klein zijn voor het daarin logeerend personeel, een ondraaglijke atmosfeer. De privaten, waarvan er enkele onmiddellijk in de vertrekken uitkomen, verkeeren alle in onvoldoenden toestand, terwijl de geheele rioleering slecht is en vaak tot overstrooming aanleiding geeft. Hierdoor en in verband met de lage ligging der vloeren, is het overal in die panden zóó vochtig, dat het bewonen voor de gezondheid beslist nadeelig moet worden geacht.

Haarlem. Dezer dagen is hier ter stede een interessante proef genomen.

Aan den vleugel van het stadhuis welke in de bovenzalen het Stedelijk Museum herbergt, was onlangs boven de binnenplaats een zgn. brandbalkon aangebracht. Bij den hevige brand, welke verondersteld werd, moest een houten raam, dat een kostbaar Halsstuk voorstelde, door zes werklieden gered worden, maar daarbij is gebleken, dat het balkon in geval van brand niet in staat is de schilderijen vlug en ongeschonden uit het museum te doen verwijderen.

Hoorn. In Augustus zal door het Rijk worden aangevangen met de herstelling van den schoonen gevel van het Westfriesch museum, het voormalig Staten college alhier. Deze gevel, een der schoonste uit ons land, zal zooveel mogelijk in denzelfden staat worden gehouden, doch in de eerste plaats in het lood worden gebracht en dat vermoedelijk geheel moeten worden afgebroken en daarna weder opgebouwd.

Assen. Aan de gemeente Coevorden is bij Kon. besluit een voorschot uit 's Rijks kas ten hoog te van f 43.000 verleend, om die gemeente in staat te stellen een voorschot van gelijk bedrag te verleenen aan de stichting „De Eendracht" aldaar, ten behoeve van den aanbouw van 30 woningen in die gemeente.

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-Directeur voor de gemeentelijke lichtfabrieken te Gouda (gas en electriciteit), voorloopige jaarwedde van f 2000.— Sollicitatiestukken bij het Geentebestuur in te zenden vóór den 15 Augustus a. s. (1)

— Civiel-ingenieur met eenige ervaring in bouw- en waterbouwkunde, als associé.
Inbreng f 3000.—.
Adres No. 52835, Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar-Constructeur. In een Machinefabriek bij Amsterdam.
Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen aanbeveling. Brieven lett. R. O. 12. Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, goed ontwerper, volgens te geven schetsen. Brieven onder lett. K. IJ. 328, Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundige tot het opmaken van plannen voor eene Schelpkalkbranderij, nieuwste systeem.
Brieven motto Bouwkundige, aan de Kantoorboekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Leerdam. Jaarwedde f 1200, benevens 7 pCt. der netto winst, vrije woning, vuur en licht: Stukken, op zegel, aan den Burgemeester vóór 12 Augustus a.s. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen en Rondschrift aan de Ambachtsschool te Alkmaar, jaarwedde van f 1000, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 50.—. Akte M². vereischt. Op benoeming tot tijdel. leeraar aan de Gem. Burgeravond- en Avondschool voor Handwerkslieden, jaarwedde f 500.—, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 40.—. bestaat vooruitzicht. Inzending van stukken bij den Directeur H. van der Heij. (1)

— Teekenaar. Op een Electrotechnisch Bureau in staat zelfstandig projecten uit te werken. Brieven No. 6911 bur. van de Haagsche Courant, Wagenstraat, 's-Gravenhage. (1)

— Timmerman, met practische kennis van 't bouwvak, voor Oost-Afrika (Zambezi-Rivier) voor één tot drie jaar. Kennis van Engelsche taal vereischte. Salaris f 100 per maand met vrije kost, inwoning, geneesk. beh. en reiskosten 2e klasse heen en terug. Brieven onder motto „Oost-Afrika" aan Broese's Advertentie-Bureau, Groote Markt 38, Breda. (1)

— Waterbouwkundig Uitvoerder. Brieven aan A. Vriens, Aannemer te Bergen op Zoom. (1)

— Bouwk. Opzichter voor een half jaar. Sal. f 80 per maand. Br. no. 14363 aan het Haarlemsch Dagblad. (2)

— 2de Opzichter te Veendam Belast met het toezicht op de Bouwverordening. Jaarw. f 800—f 1000. Adressen op zegel voor 1 Aug. aan het Gemeentebestuur. (2)

— Leeraar in het Handteekenen (getal lesuren 15) aan de Gemeente-teekenschool te Breda. Met 1 October. Bezoldiging f 500 per jaar. Akte M. I. is vereischt. Adressen op zegel tot 15 Augustus a.s. in te zenden ter Secretarie. (2)

— Teekenaar-Constructeur in Machinefabriek bij Amsterdam. Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen strekt tot aanbeveling. Brieven letters R. O. 12 Nieuws v. d. Dag. (2)

— Elektro-ingenieur als adj.-directeur der lichtfabrieken te Gouda, voorloopig op f 2000, sollicitatie vóór 15 Augustus aan B. en W. (2)

— Vakkundig Deelgenoot, in een Electrotechnisch-Agentschap, met eenig kapitaal.
Brieven, lett. B 783, Advertentie-Bureau C. W. Betcke Rotterdam. (2)

Twee Ingenieurs of degelijk onderlegde Technische personen in een groote fabriek van Constructiewerken en Scheepsbouw, voor elk dier afdeelingen om als hoofd de Technische leiding daarvan op zich te nemen. Eerste krachten met prima referentiën verlangd. Brieven onder No. 24044, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 60—f 120	„
3 Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j., f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j., f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Augustus.

Oler, ten 5 ure. Het bestuur der stoom centrifuge De Hoogstraat, ter herberge van L. Dalemans: het bouwen eener stoomzuivelfabriek aan den kiezelweg Ell-Hunsel: bestek verkrijgbaar bij den bouwk. J. M. Stals te Stramproy en bij den voorzitter H. Symkes te Oler en secretaris H. Teunissen te Ell; aanw. 2 ure.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: het verbreeden van een gedeelte van den Amsteldijk voor Trompenburg en het maken van eene oevervoorziening. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij, met één teekening. Inlichtingen afdeeling „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, Kamer No. 143, van 10 tot 12 uur, op Woensdag, Donderdag en Vrijdag van de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Alkmaar, ten 1 ure. Het Gemeentebest. ten Stadhuize: het vernieuwen en verbreeden van een ijzeren ophaalbrug [Boompoortsbrug]. Het bestek en de teekeningen ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar. De inschrijvingsbiljetten, moeten op den dag der besteding vóór des middags 12 uur (Amst. tijd) ter Secretarie bezorgd zijn.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: het leggen van een gedeelte hoofdriool in de Mauritskade. De voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen aan het „Ingenieurs-bureau" van publieke werken ten gemeentehuize, Kamer no. 157, van 11 tot 12 uur gedurende de drie laats e werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

DINSDAG 4 Augustus.

Utrecht, ten 2 ure. De Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het centraalbureau der Mij., Moreelse Park: bestek no. 1135: het maken van een seinhuis op elk der stations Delemsvaart en Staphorst; begr. f 3290. (Zie adv. in no. 29.)

Apeldoorn, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: 1o. het maken van een schoolgebouw; 2o. het leveren en plaatsen der schoolmeubelen; 3o. het leveren en plaatsen der schoolkachels; 4o. het maken van een onderwijzerswoning, aan de Verlengde Molenstraat; bes ek en teek. verkrijgbaar bij den gem.-architect van 9 tot 12 u.

Vorchten, ten 2 ure. De heer R. Schrij-

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke **Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Rutters [slot]. — Ingezonden. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. [Vervolg]. — Electrische verlichting van spoortreinen. [Slot]. —

De Aannemer No. 30. Ned. Aannemersbond. Verslag van de dertiende Jaarvergadering van 22 en 23 Juli 190-, te Tilburg en te Breda.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 4. Steenindustrie (ingezonden). — Het drogen. [Vervolg]. N. V. Fabrieken van nageperste en andere steenen, v. h. Fr. van de Loo Sr. te Dieren, overgenomen uit „de Bouwwereld" [slot]. — De afschaffing van de borgstelling. — Hypotheekbanken en het bouwbedrijf, overgenomen uit „de Bouwondernemer". — Het verweeren van steenkool. — Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie. — Kunstmatige baksteen van Grotch — Kalkzandsteen. Rechtszaken. —

Deutsche Bauhütte No. 30. Grosstadt-Baufragen. III, door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen van het krankzinnigengesticht te Buch.

Abgeleitet historischeundfreierfundene Bauformen, door G. Ebe.

Ueber Wintergärten und Blumenhäuser, door F. Rud Vogel met afbeeldingen.

Betonbau und Miethaus IV, door Karl Heindle

Winzerhäuzer door Waldner bij schetsen van P. Rheindorf.

Losse plaat, Architektur-Studiën van Gust. Bär te Hannover.

Het Huis, Oud en Nieuw, Afl. 7 geeft onder den titel van „Javaansche Schaduwbeelden" een artikel van J. A. Loeber Jr. over de Wajang, het voor den gewonen Europeaan ongenietbaar schimmenspel van zeer ouden oorsprong, en de daarbij gebruikte meer bekende lederen Wajangpoppen, toch niet zoo bekend, dat de aandacht niet eens op die hoogst merkwaardige zaken mocht worden gevestigd, merkwaardig vooral in verband met de Javaansche cultuur, waarvan wij nog zoo weinig weten en zoo weinig begrijpen. Achttiende eeuwsche zetels en stoelen worden door A. Pit beschreven en afgebeeld, bekende typen in Lodewijk XV en XVII-stijl „courante modellen" zooals de schrijver zelf opmerkt, maar juist daarom van waarde voor den hedendaagschen meubelmaker. Men zou de voorbeelden zonder moeite nog kunnen vermeerderen en wanneer men verder gaat dan de achttiende eeuw in het begin der negentiende staat men verbaasd over de groote verscheidenheid, die vooral in de stoelen te vinden is. Het zoude moeite loonen ook van deze latere modellen de meest typische te verzamelen en te beschrijven.

Een plattegrond en een paar interieurs van de Societeit „Amicitia" [te Dordrecht zijn in de „Toelichting bij de Platen" beschreven, terwijl ten slotte de heer A. J. A. Flament een beschrijving met afbeeldingen geeft van de muurschildering van 1337 in de voormalige Dominicanenkerk te Maastricht.

Moderne Bauformen No 7 van M. J. Gradl, uitgave van Julius Hoffman te Stuttgart. Deze aflevering is het derde Dresdener „Künstlerheft" van 1908 en bevat gezichten van de groote kunsttentoonstelling van dit jaar te Dresden en voorts een menigte afbeeldingen van werken van Dresdener kunstenaars, als Erlwein, Tscharman, Lossow, Kühne, Schumacher, Menzel, Hohrath, Hempel. Schilling en Gräbner.

In de gebouwen der tentoonstelling heeft Hans Erlwein aan moderne neigingen den teugel gevierd, zijne hier afgebeelde bouwwerken in de stad staan in hun minder moderne opvatting echter ongetijfeld hooger. Losson en Kühne hebben in Fritz Beckert een aquarellist, die aan hun ontwerpen luister weet bij te zetten.

Belangrijk zijn de schetsen van Oswin Hempel voor de inwendige verbouwing van de Gothische St. Petri kerk te Bautzen. Hempel ontwierp zijn orgeltribune in 18de eeuwschen geest, evenals onze voorvaderen dit zouden hebben gedaan. Men kan hierbij vragen, waarom hij het niet deed in modernen geest. Een afdoend antwoord is op deze vraag misschien moeilijk te geven.

Van het effect van het werk der zeventiende en achttiende eeuw in onze Gothische kerkinterieurs bezitten wij schoone voorbeelden, die den bouwmeester wellicht geïnspireerd hebben. Dat hij niet trachtte iets te maken in den oorspronkelijken stijl van het gebouw is in elk geval verstandig en als een stap in de goede richting te beschouwen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. Een stel van vijf panden aan het Groote-Kerkplein en de Bagijnestraat alhier, samen ingericht tot logement, zijn voorgedragen voor onbewoonbaarverklaring.

In lage, donkere kamertjes, die alleen langs gevaarlijke, uitgesleten niet geplafonneerde trappen en gangen te bereiken zijn, wordt er aan een honderdtal logeergasten slaapgelegenheid geboden, zegt de toelichting. Ten gevolge van den vervuilden toestand en de slechte ventilatie heerscht in vele der vertrekjes, die bovendien voor het meerendeel te klein zijn voor het daarin logeerend personeel, een ondraaglijke atmosfeer. De privaten, waarvan er enkele onmiddellijk in de vertrekken uitkomen, verkeeren alle in onvoldoenden toestand, terwijl de geheele rioleering slecht is en vaak tot overstrooming aanleiding geeft. Hierdoor en in verband met de lage ligging der vloeren, is het overal in die panden zóó vochtig, dat het bewonen voor de gezondheid beslist nadeelig moet worden geacht.

HAARLEM. Dezer dagen is hier ter stede een interessante proef genomen.

Aan den vleugel van het stadhuis welke in de bovenzalen het Stedelijk Museum herbergt, was onlangs boven de binnenplaats een zgn. brandbalkon aangebracht. Bij den hevige brand, welke verondersteld werd, moest een houten raam, dat een kostbaar Halsstuk voorstelde, door zes werklieden gered worden, maar daarbij is gebleken, dat het balkon in geval van brand niet in staat is de schilderijen vlug en ongeschonden uit het museum te doen verwijderen.

HOORN. In Augustus zal door het Rijk worden aangevangen met de herstelling van den schoonen gevel van het Westfriesch museum, het voormalig Staten college alhier. Deze gevel, een der schoonste uit ons land, zal zooveel mogelijk in denzelfden staat worden gehouden, doch in de eerste plaats in het lood worden gebracht en dat vermoedelijk geheel moeten worden afgebroken en daarna weder opgebouwd.

ASSEN. Aan de gemeente Coevorden is bij Kon. besluit een voorschot uit 's Rijks kas ten hoog te van f 43.000 verleend, om die gemeente in staat te stellen een voorschot van gelijk bedrag te verleenen aan de stichting „De Eendracht" aldaar, ten behoeve van den aanbouw van 30 woningen in die gemeente.

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-Directeur voor de gemeentelijke lichtfabrieken te Gouda (gas en electriciteit), voorloopige jaarwedde van f 2000.— Sollicitatiestukken bij het Geentebestuur in te zenden vóór den 15 Augustus a. s. (1)

— Civiel-ingenieur met eenige ervaring in bouw- en waterbouwkunde, als associé.
Inbreng f 3000.—.
Adres No. 52835, Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar-Constructeur. In een Machinefabriek bij Amsterdam.
Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen aanbeveling. Brieven lett. R. O. 12. Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, goed ontwerper, volgens te geven schetsen. Brieven onder lett. K. IJ. 328, Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundige tot het opmaken van plannen voor eene Schelpkalkbranderij, nieuwste systeem.
Brieven motto Bouwkundige, aan de Kantoorboekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Leerdam. Jaarwedde f 1200, benevens 7 pCt. der netto winst, vrije woning, vuur en licht: Stukken. op zegel, aan den Burgemeester vóór 12 Augustus a.s. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen en Rondschrift aan de Ambachtsschool te Alkmaar, jaarwedde van f 1000, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 50.—. Akte M³ vereischt. Op benoeming tot tijdel. leeraar aan de Gem. Burgeravond- en Avondschool voor Handwerkslieden, jaarwedde f 500.—, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 40.—, bestaat vooruitzicht. Inzending van stukken bij den Directeur H. van der Heij. (1)

— Teekenaar. Op een Electrotechnisch Bureau in staat zelfstandig projecten uit te werken. Brieven No. 6911 bur. van de Haagsche Courant, Wagenstraat, 's-Gravenhage. (1)

— Timmerman, met practische kennis van 't bouwvak, voor Oost-Afrika (Zambezi-Rivier) voor één tot drie jaar. Kennis van Engelsche taal vereischte. Salaris f 150 per maand met vrije kost, inwoning, geneesk. beh. en reiskosten 2e klasse heen en terug. Brieven onder motto „Oost-Afrika" aan Broese's Advertentie-Bureau, Groote Markt 32, Breda. (1)

— Waterbouwkundig Uitvoerder. Brieven aan A. Vriens, Aannemer te Bergen op Zoom. (1)

— Bouwk. Opzichter voor een half jaar. Sal. f 80 per maand. Br. no. 14363 aan het Haarlemsch Dagblad. (2)

— 2de Opzichter te Veendam. Belast met het toezicht op de Bouwverordening. Jaarw. f 800—f 1000. Adressen op zegel voor 1 Aug. aan het Gemeentebestuur. (2)

— Leeraar in het Handteekenen (getal lesuren 15) aan de Gemeente-teekenschool te Breda. Met 1 October. Bezoldiging f 500 per jaar. Akte M. I. is vereischt. Adressen op zegel tot 15 Augustus a.s. in te zenden ter Secretarie. (2)

— Teekenaar-Constructeur in Machinefabriek bij Amsterdam. Ervaring in Electro-techniek en in Liften en Hijschwerktuigen strekt tot aanbeveling. Brieven letters R. O. 12 Nieuws v. d. Dag. (2)

— Elektro-ingenieur als adj.-directeur der lichtfabrieken te Gouda, voorloopig op f 2000, sollicitatie vóór 15 Augustus aan B. en W. (2)

— Vakkundig Deelgenoot, in een Electrotechnisch-Agentschap, met eenig kapitaal.
Brieven, lett. B 783, Advertentie-Bureau C. W. Betcke Rotterdam. (2)

Twee Ingenieurs of degelijk onderlegde Technische personen in een groote fabriek van Constructiewerken en Scheepsbouw, voor elk dier afdeelingen om als hoofd de Technische leiding daarvan op zich te nemen. Eerste krachten met prima referentiën verlangd. Brieven onder No. 24044, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j., f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 60—f 120	„
3 Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j., f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j., f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j., f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Augustus.

Oler, ten 5 ure. Het bestuur der stoomcentrifuge De Hoogstraat, ter herberge van L. Dalemans: het bouwen eener stoomzuivelfabriek aan den kiezelweg Ell-Hunsel: bestek verkrijgbaar bij den bouwk. J. M. Stals te Stramproy en bij den voorzitter H. Symkes te Oler en secretaris H. Teunissen te Ell; aanw. 2 ure.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: het verbreeden van een gedeelte van den Amsteldijk voor Trompenburg en het maken van eene oevervoorziening. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij, met één teekening. Inlichtingen afdeeling „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, Kamer No. 143, van 10 tot 12 uur, op Woensdag, Donderdag en Vrijdag van de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Alkmaar, ten 1 ure. Het Gemeentebest. ten Stadhuize: het vernieuwen en verbreeden van een ijzeren ophaalbrug [Boompoortsbrug]. Het bestek en de teekeningen ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar. De inschrijvingsbiljetten, moeten op den dag der besteding vóór des middags 12 uur (Amst. tijd) ter Secretarie bezorgd zijn.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: het leggen van een gedeelte hoofdriool in de Mauritskade. De voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen aan het „Ingenieurs-bureau" van publieke werken ten gemeentehuize, Kamer no. 157, van 11 tot 12 uur gedurende de drie laats e werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

DINSDAG 4 Augustus.

Utrecht, ten 2 ure. De Mij. tot Expl. van Staatsspoorw., aan het centraalbureau der Mij., Moreelse Park: bestek no. 1135: het maken van een seinhuis op elk der stations Dedemsvaart en Staphorst; begr. f 3290. (Zie adv. in no. 29.)

Apeldoorn, ten 12 ure. Het gemeentebestuur: 1o. het maken van een schoolgebouw; 2o. het leveren en plaatsen der schoolmeubelen; 3o. het leveren en plaatsen der schoolkachels; 4o. het maken van een onderwijzerswoning, aan de Verlengde Molenstraat; bes ek en teek. verkrijgbaar bij den gem.-architect van 9 tot 12 u.

Vorchten, ten 2 ure. De heer R. Schrij-

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. 4)

ver, in het koffiehuis van D. Slenderbroek aan het Wijhesche veer: het herbouwen van de hofstede Wijnvoorden met bijbeh. werken; bestek en teek. ter inzage bij den besteder; inl. bij den bouwkundige L. Dorst te Welsum.

Bloemendaal, ten 2.30 ure. Het gem.-bestuur: het bouwen van een politiepost-huis met bergplaats aan de Busken Huet-laan; bestek en teek. ter inzage ten raad-huize te Overveen van 10 tot 12 ure en aldaar verkrijgbaar; inl. bij den arch. C. L. M. Robbers te Bloemendaal; aanw. ge houden.

WOENSDAG 5 Augustus.

Middelburg ten 11 ure. Door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: Het maken en inhangen van een paar ijzeren buitenvloeddeuren voor de Oostschutsluis te Ter Neuzen; begr. f 7500; bestek no. 173 ter lezing aan gen. min. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur, Middelburg, den arrond.-ing. v. Loon Ter Neuzen en den opzichter de Masier te Ter Neuzen.

Gorinchem ten 1 ure. Door de kerke-raad der Geref. kerk: Het afbreken van het oude kerkgebouw met bijgebouwen en het bouwen van eene kerk met toren en verzaderlokalen; bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. Tjeerd Kuijpers, Amsteldijk 90 te Amsterdam; aanw, gehouden.

Hengelo ten 5 ure. Door de arch. W. Elzinga voor den heer G. Wolters te Amsterdam, in het café Textor: Het bouwen van vier woonhuizen aan den Anninksweg; bestek en teek. verkrijgb ten kantore van den architect; aanw. 9.30 ure.

Ouwerkerk ten 2.30 ure. Door de bouwk. J. Wiessing, voor den heer Thijssen, in het café de Zon: Het bijbouwen, veranderen en opbouwen van huis en schuur, der afgebrande boerderij de Valenberg, bestek en teek, verkrijgb. bij den bouwk. aanw. 12.30 ure.

DONDERDAG 6 Augustus.

Beverwijk ten 2 ure. Door de arch. J. L. G. Niessen in het café Bellevue: 1ste Het bouwen van twee woonhuizen, wagenloods of bovenwoning en een paardenstal met mestput 2de het bouwen van een pakhuis met bijkomende werken aan de Meerstraat; bestek te verkrijgen bij den bookh. firma Antonijsen te Beverwijk.

Everdingen, ten 12 ure. Het gem.-best.: het amoveeren der bestaande en het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning enz te Zijdervelde. Aanwijzing 1 Augustus, 2 uur. Bestek en teekening verkrijgbaar ter Secretarie der Gemeente Everdingen te Vianen en bij den Gemeente-Opzichter van Everdingen te Culemborg.

VRIJDAG 7 Augustus.

Hellevoetsluis, ten 11.30 ure. De directie der marine: 1o. het verrichten van herstellingen aan dok-, sluis en havenwerken behoorende tot de directie der marine aldaar en 2o het verrichten van schilderwerk enz aan gebouwen en inrichtingen in de directie der marine aldaar. (Zie adv. in no 30.)

's Hertogenbosch, ten 10.30 ure. Het min. van Binnenl. Zaken, aan het gebouw van het prov. best.: het uitbreiden der Rijks hoogere burgerschool te Bergen-op-Zoom; begr. f 7500; bestek ter lezing aan genoemd minist., aan het prov. best. van Noord Brabant en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage; aanw. gehouden; inl. bij den rijksbouw-kundige voor de onderwijsgebouwen enz en bij den hoofdopzichter der universi-teitsgebouwen D. Kruyf te Utrecht.

JALOUSIËN | SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN | ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING | MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

TATTERSALL & HOLDSWORTH'S,
ENSCHEDÉ.

Globe-Works and Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in **Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.**

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnen-decoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

Amsterdamsche Jalousiënfabriek.
Speciale Fabriek voor ZONSCHERMEN, Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

ROLLUIKEN.

J. F. KRÖNER & Zonen.
HOFLEVERANCIERS.
Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

Geschilderde Winkelgordijnen.
TUINTENTEN en TUINPARASOLS met en zonder Tafel.
GLASJALOUSIËN, enz.
Eenig Adres voor:
Houten Parket Tapijten.

43ste Jaargang. ZATERDAG 8 AUGUSTUS 1908. No. 32.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor-uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Partieele Besteding.

De Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen heeft aan regeering, provinciaal en stadsbestuur, architecten en bouwkundigen te Groningen doen toekomen een door haar samengesteld rapport inzake het vraagstuk van partieele besteding.

Over dit vraagstuk loopen de meeningen, zoowel onder de architecten, als in aannemerskringen nogal uiteen, wat wellicht weder blijken zal nu het opnieuw ter sprake wordt gebracht.

Wij laten het rapport hier in zijn geheel volgen, omdat de inhoud zoowel door de voorstanders als door de tegenstanders verdient te worden overwogen.

* *

Groningen, Juni 1908.

Na zoo volledig mogelijk kennis te hebben genomen van wat door verschillende corporatiën en personen is gezegd omtrent het al of niet wenschelijke van invoering van gesplitste bestekken (zoogenaamde partiëele besteding),

Zich bij de kennisneming en bespreking der beschikbare bescheiden plaatsende op het standpunt, dat de kamer zich alleen heeft af te vragen op welke wijze het algemeen belang van den arbeid het beste zal worden gediend, ongeacht en met voorbijzien van de bijzondere stadsbelangen van enkele groepen;

aldus het voor de bouwvakken van zoo groot belang zijnde vraagstuk uitsluitend beschouwde als corporatie, die belang heeft te stellen in alle zaken, welke den bloei der bouwvakken bevorderlijk kunnen zijn, heeft de kamer van arbeid bovengenoemd het volgend rapport omtrent bedoeld vraagstuk samengesteld.

1. Door de tegenstanders van gesplitste bestekken (partiëele besteding) worden deze bestreden met de volgende argumenten, aan welke argumenten in den regel eene voldoende toelichting ontbreekt. De kamer heeft aan elk der argumenten toegevoegd, wat daartegen door de voorstanders van gesplitste bestekken is aangevoerd.

1°. *Collectieve leiding is bij de uitvoering van een bouwwerk niet mogelijk.*

Met dit argument, dat door alle tegenstanders wordt aangevoerd, zijn de voorstanders het volkomen eens. Dezen wijzen er echter op, dat er, ook bij invoering van gesplitste bestekken, van collectieve leiding geen sprake mag of behoeft te zijn. Het is noodzakelijk, dat er één algemeene technische leiding blijve, die bij invoering van particele besteding echter niet zal blijven in handen van den aannemer, (die dan alleen aannemer is van grond-, metsel- en/of timmerwerk, doch zal komen in handen

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

ver, in het koffiehuis van D. Slenderbroek aan het Wijhesche veer: het herbouwen van de hofstede Wijnvoorden met bijbeh. werken; bestek en teek. ter inzage bij den besteder; inl. bij den bouwkundige L. Dorst te Welsum.

Bloemendaal, ten 2.30 ure. Het gem.-bestuur: het bouwen van een politiepost-huis met bergplaats aan de Busken Huet-laan; bestek en teek. ter inzage ten raad-huize te Overveen van 10 tot 11 ure en aldaar verkrijgbaar; inl. bij den arch. C L. M. Robbers te Bloemendaal; aanw. ge houden.

WOENSDAG 5 Augustus.

Middelburg ten 11 ure. Door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: Het maken en inhangen van een paar ijzeren buitenvloeddeuren voor de Oostschutsluis te Ter Neuzen; begr. f 7500; bestek no. 173 ter lezing aan gen. min. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur, Middelburg, den arrond.-ing. v. Loon Ter Neuzen en den opzichter de Masier te Ter Neuzen.

Gorinchem ten 1 ure. Door de kerke-raad der Geref. kerk: Het afbreken van het oude kerkgebouw met bijgebouwen en het bouwen van eene kerk met toren en verzaderlokalen; bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. Tjeerd Kuijpers, Amsteldijk 90 te Amsterdam; aanw, gehouden.

Hengelo ten 5 ure. Door de arch. W. Elzinga voor den heer G. Wolters te Amsterdam, in het café Textor: Het bouwen van vier woonhuizen aan den Anninksweg; bestek en teek. verkrijgb ten kantore van den architect; aanw. 9.30 ure.

Overveen ten 2.30 ure. Door de bouwk. J. Wiessing, voor den heer Thijssen, in het café de Zon: Het bijbouwen, veranderen en opbouwen van huis en schuur, der afgebrande boerderij de Valenberg, bestek en teek, verkrijgb. bij den bouwk. aanw. 12.30 ure.

DONDERDAG 6 Augustus.

Beverwijk ten 2 ure. Door de arch. J. L. G. Niessen in het café Bellevue: 1ste Het bouwen van twee woonhuizen, wagenloods of bovenwoning en een paardenstal met mestput 2de het bouwen van een pakhuis met bijkomende werken aan de Meerstraat; bestek te verkrijgen bij den bouwk. firma Antonijsen te Beverwijk.

Everdingen, ten 12 ure. Het gem.-best.: het amoveeren der bestaande en het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning enz te Zijdervelde. Aanwijzing 1 Augustus, 2 uur. Bestek en teekening verkrijgbaar ter Secretarie der Gemeente Everdingen te Vianen en bij den Gemeente-Opzichter van Everdingen te Culemborg.

VRIJDAG 7 Augustus.

Hellevoetsluis, ten 11.30 ure. De directie der marine: 1o. het verrichten van herstellingen aan dok-, sluis- en havenwerken behoorende tot de directie der marine aldaar en 2o. het verrichten van schilderwerk enz aan gebouwen en inrichtingen in de directie der marine aldaar. (Zie adv. in no 30.)

's Hertogenbosch, ten 10.30 ure. Het min. van Binnenl. Zaken, aan het gebouw van het prov. best.: het uitbreiden der Rijks hoogere burgerschool te Bergen-op-Zoom; begr. f 7500; bestek ter lezing aan genoemd minist., aan het prov. best. van Noord Brabant en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage; aanw. gehouden; inl. bij den rijksbouw-kundige voor de onderwijsgebouwen enz en bij den hoofdopzichter der universi-teitsgebouwen D. Kruyf te Utrecht.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

TATTERSALL & HOLDSWORTH'S,
ENSCHEDÉ.
Globe-Works and Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. Handel in **Wand- en Muurtegels, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.**

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnen-decoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijzing bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

Amsterdamsche Jalousiënfabriek.
Speciale Fabriek voor ZONSCHERMEN, Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

ROLLUIKEN.

J. F. KRÖNER & Zonen.
HOFLEVERANCIERS.
Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

Geschilderde Winkelgordijnen.
TUINTENTEN en TUINPARASOLS met en zonder Tafel.
GLASJALOUSIËN, enz.
Eenig Adres voor:
Houten Parket Tapijten.

43ste Jaargang. ZATERDAG 8 AUGUSTUS 1908. No. 32.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Partieele Besteding.

De Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen heeft aan regeering, provinciaal en stadsbestuur, architecten en bouwkundigen te Groningen doen toekomen een door haar samengesteld rapport inzake het vraagstuk van partieele besteding.

Over dit vraagstuk loopen de meeningen, zoowel onder de architecten, als in aannemerskringen nogal uiteen, wat wellicht weder blijken zal nu het opnieuw ter sprake wordt gebracht.

Wij laten het rapport hier in zijn geheel volgen, omdat de inhoud zoowel door de voorstanders als door de tegenstanders verdient te worden overwogen.

* *

Groningen, Juni 1908.

Na zoo volledig mogelijk kennis te hebben genomen van wat door verschillende corporatiën en personen is gezegd omtrent het al of niet wenschelijke van invoering van gesplitste bestekken (zoogenaamde partiëele besteding),

Zich bij de kennisneming en bespreking der beschikbare bescheiden plaatsende op het standpunt, dat de kamer zich alleen heeft af te vragen op welke wijze het algemeen belang van den arbeid het beste zal worden gediend, ongeacht en met voorbijzien van de bijzondere stadsbelangen van enkele groepen;

aldus het voor de bouwvakken van zoo groot belang zijnde vraagstuk uitsluitend beschouwde als corporatie, die belang heeft te stellen in alle zaken, welke den bloei der bouwvakken bevorderlijk kunnen zijn, heeft de kamer van arbeid bovengenoemd het volgend rapport omtrent bedoeld vraagstuk samengesteld.

1. Door de tegenstanders van gesplitste bestekken (partiëele besteding) worden deze bestreden met de volgende argumenten, aan welke argumenten in den regel eene voldoende toelichting ontbreekt. De kamer heeft aan elk der argumenten toegevoegd, wat daartegen door de voorstanders van gesplitste bestekken is aangevoerd.

1°. *Collectieve leiding is bij de uitvoering van een bouwwerk niet mogelijk.*

Met dit argument, dat door alle tegenstanders wordt aangevoerd, zijn de voorstanders het volkomen eens. Dezen wijzen er echter op, dat er, ook bij invoering van gesplitste bestekken, van collectieve leiding geen sprake mag of behoeft te zijn. Het is noodzakelijk, dat er ééne algemeene technische leiding blijve, die bij invoering van partieele besteding echter niet zal blijven in handen van den aannemer, (die dan alleen aannemer is van grond-, metsel- en/of timmerwerk, doch zal komen in handen

van den bouwmeester, die dus dan in werkelijkheid zal zijn de meester van het bouwwerk, bij wien dan terecht de hoofdleiding van het werk zal berusten. Ook wordt er op gewezen, dat ook thans de leiding lang niet altijd in handen is van den aannemer, maar door dezen wordt overgedragen aan een meer of minder technisch bekwamen onderbaas.

2°. *Het zal de aannemers in het gedrang brengen.*

Hiertegen wordt aangevoerd, dat bij invoering van gesplitste bestekken de aannemers als uitvoerders der grond-, metsel- en/of timmerwerken weder op hun eigenlijke plaats zullen komen en dus uit het gedrang zullen raken. Zij hebben zich dan toch niet meer bezig te houden met het aannemen van werk in een bedrijf, dat zij in den regel niet grondig kennen en waarvoor zij dan ook veelal vóór de uitbesteding een patroon in dat bedrijf raadplegen. Bij aanneming wordt het werk in die bedrijven dan ook in den regel aan een patroon in dat bedrijf uitbesteed of opgedragen het uit te voeren.

3°. *Het zal eene jammerlijke wanorde brengen in het bedrijf van den bouwmeester.*

Ongetwijfeld zal de taak van den bouwmeester zeer worden uitgebreid en zullen derhalve ook de eischen, aan zijne bekwaamheden te stellen, zeer zeker worden verhoogd. Waar echter moet worden aangenomen, dat een bouwmeester werkelijk in staat is zijne op zich genomen taak uit te voeren, zal er van wanorde geen sprake zijn. Bovendien zal het werk van den bouwmeester zoodanig in omvang toenemen, dat hij zich ter zijde zal moeten laten staan door technisch bekwame hulpkrachten (algemeen leider, opzichters, teekenaars, welke hulpkrachten door de inrichtingen voor technisch en vakonderwijs kunnen worden geleverd. (Zie verder punt 7.)

4°. *Jarenlange relatie's tusschen aannemer en onderaannemers zullen worden verbroken.*

Wanneer dit argument waarde zal hebben, dan moeten inderdaad zulke jarenlange relatie's regel zijn. Het thans gebruikelijke stelsel van aanneming brengt echter mede, dat de laagste inschrijver gewoonlijk aannemer wordt. Deze is, wil hij zijne financieele belangen behartigen, wel verplicht door onderaanbesteding te zorgen, alles zoo goedkoop mogelijk gedaan te krijgen. Het is ten minste hier ter stede regel, dat de aannemer het werk, dat hij onderaanbesteedt, opdraagt aan hen, die het voor den laagsten prijs willen uitvoeren. Mochten er wel dergelijke relatie's bestaan, dan blijven dit toch altijd uitzonderingen op den regel, welke uitzonderingen niet kunnen dienen om de bestreden zaak te veroordeelen. Bovendien kan het persoonlijk belang van enkele onderaannemers bij de tegenwoordig gevolgde wijze van aanbesteding niet opwegen tegen het algemeen belang van alle patroons in de bouwvakken bij partiëele besteding. En daarnaast wordt nog de vraag gesteld, of de jarenlange relatie van een onderaannemer, die daardoor zeker is van bepaald werk, niet verlammend werkt op de energie van zijne collega's in hetzelfde vak.

5°. *De kwaliteit van het werk vermindert.*

De voorstanders van partiëele besteding zijn juist overtuigd van het tegenovergestelde en wel om de volgende redenen:

a. Bij partiëele besteding krijgt ieder patroon de volle verantwoordelijkheid voor het door hem aangenomen gedeelte van het werk, aan welk werk ook zijn naam verbonden blijft. Lof voor goede-, blaam voor slechte uitvoering komen met de gevolgen daarvan uitsluitend aan zijn adres. Daar nu bij partiëele besteding ieder patroon aanneemt wat tot zijn eigen vak behoort, zal die patroon meer zijn best doen goed werk te leveren, omdat zijn naam als vakman er mede gemoeid is. Thans is de aannemer de eenige, die verantwoordelijk is en de eenige, wiens naam gewoonlijk in verband met een bouwwerk genoemd wordt. En daar die aannemer in elk geval maar een (soms zeer klein) deel der vakken kent, zal hij er zich niet in die mate als redelijk mag worden gevorderd voor interesseeren, of al het werk aan billijke eischen voldoet.

b. Bij partiëele besteding zal de aannemer van elk onderdeel zijne vakbelangen direct met den bouwmeester kunnen bespreken. Theorie en praktijk zullen dan meer dan tot dusver samenwerken om het werk zoo goed mogelijk te doen zijn. Thans krijgt de onderaannemer zijne opdrachten van of namens den aannemer, zonder dat de eerste op die voordrachten voldoenden invloed kan uitoefenen.

c. Bij partiëele besteding zal iedere aannemer persoonlijk het meerder en/of minder werk met de directie verrekenen. Thans heeft de onderaannemer hierbij niets te zeggen; de aannemer rekent meerder en/of minder werk met de directie af en is formeel niet gebonden den onderaannemers hun meerder werk ten volle te betalen, terwijl hij bovendien de hem opgelegde boeten op de onderaannemers kan verhalen, ook al hebben deze voor de beboeting geenerlei reden gegeven.

Het is dus moreel en economisch eene verbetering voor de ambachten (*a* en *b*) en financieel eene verbetering voor de bedrijven. (*c.*)

6°. *Het is niet uit te maken of de laagste inschrijver aan redelijke eischen voldoet.*

Dit argument tegen partiëele besteding kan worden ter zijde gesteld. Immers, als het juist is voor het geval partiëele besteding wordt ingevoerd, is het ook nu juist en dus een argument tegen de nu gevolgde wijze van aanbesteding. Trouwens, bouwmeester en aanbesteder kunnen zeer zeker minstens evengoed de kwaliteiten der inschrijvers beoordeelen, als dit thans bij onderaanbesteding door den aannemer alleen geschiedt.

7°. *De verschillende aannemers der onderdeelen zullen met elkander in botsing komen.*

Dit argument is een vervolg op het onder 1 genoemde en is reeds daar voor een deel medegedeeld, wat er tegen is aan te voeren. Thans worden de botsingen voorkomen door den aannemer of diens onderbaas, bij partiëele besteding zal dit geschieden door den bouwmeester of door hem, die namens den bouwmeester met de technische leiding belast is. Waar nu in het eerste geval niet van den aannemer kan worden gevorderd, dat hij zijne belangen geheel op den achtergrond zal plaatsen, terwijl in het tweede geval die regeling zal worden getroffen, welke het meest in 't belang van het werk is, acht men ook hierom partiëele besteding gewenscht.

8°. *Het bedreigt den aannemersstand, welks verheffing in hun eigen belang het doel moet zijn der onderaannemers.*

Deze stelling is neergeschreven zonder aanvoering van een enkel bewijs. Gevraagd mag worden, of het niet juister is te zeggen, dat de onderaannemers (patroons in verschillende vakken), hebben te zorgen voor verheffing van eigen stand, ongeacht de rijzing of de daling in den stand der aannemers.

9°. *De zekerheid van richtige betaling wordt voor den onderaannemer niet grooter, daar ook de aanbesteder kan failleeren.*

Hiertegen wordt het volgende aangevoerd:

a. Indien een aannemer failleert, is de onderaannemer van een gedeelte van één werk genoodzaakt mede te dragen in het risico der slechte zaken, door den aannemer in 't algemeen gedaan. Zelfs als het werk, waaraan de onderaannemer deel nam, winst opleverde, krijgt hij toch niet zijne geheele vordering betaald, tengevolge van de slechte zaken, die de aannemer overigens deed.

b. De onderaannemer kan op het door hem aan den aannemer geleverde geen beslag leggen, daar dit reeds door den aannemer aan den uitbesteder is afgeleverd en door den laatste dikwijls reeds is betaald.

c. Bij failleering van den aanbesteder, wat in verhouding tot de faillissementen van aannemers slechts zeer zelden voorkomt, blijft daar altijd het geleverde werk als een waarborg voor gedeeltelijke vergoeding.

II. Op grond van het vorenstaande is de Kamer van oordeel, dat zij met alle haar ten dienste staande middelen moet bevorderen, dat de thans gevolgde wijze van aanbesteding meer en meer door partiëele besteding wordt vervangen.

De Kamer wenscht hieraan toe te voegen, dat haars inziens de invoering van partiëele besteding niet in eens en op staanden voet zal kunnen geschieden, maar eenigen tijd van voorbereiding en overgang zal vorderen. Deze tijd behoeft, indien zij, die het in hun macht hebben de invoering te bevorderen, daartoe willen medewerken, niet van langen duur te zijn.

Daarnaast is het de vaste overtuiging van de Kamer, dat de invoering van partiëele besteding in het belang der bouwvakken en bouwambachten zeer gewenscht, zoo niet noodzakelijk is, dat het den bloei en de opleving van alle takken van arbeid in het bouwbedrijf zeer zal ten goede komen en dat net mogelijk is hen, die voor de invoering van deze wijze van aanbesteding den stoot moeten geven, van het groote belang dezer zaak te overtuigen.

Ter bereiking van genoemd doel zendt de Kamer een afdruk van dit stuk aan alle corporatie's en personen, die op eenigerlei wijze kunnen medewerken aan de invoering dezer voor de bouwbedrijven zoo belangrijke zaak.

De Kamer van Arbeid v. d. Bouwbedrijven
te Groningen.

P. JONKHOFF,
Voorzitter.

L. WARMOLDS,
Secretaris.

Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is 1 Augustus j.l. de eerste congresvergadering gehouden, belegd door den Bond van Technici, ter bespreking van het vraagstuk van het middelbaar technisch onderwijs, waaromtrent wij reeds in ons vorig nummer eenige bijzonderheden mededeelden.

Aan dit congres werd, behalve door de reeds vroeger vermelde lichamen, ook deelgenomen door den Bond van Ned. Architecten en de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland.

Voorzitter was de heer H. J. Hendrikse, voorzitter van den Bond van Technici. In zijne openingrede ging hij na, hoeveel personen in ons land technischen arbeid verrichten. Uit de jongste beroepstelling (van 31 December 1899) valt af te leiden, dat er in de groot-industrie plm. 200,000 en in de diverse ambachten plm. 300,000, totaal dus plm. 500,000 dergelijke personen werkzaam zijn. Dit technische arbeidscorps wordt in getalsterkte slechts overtroffen door het landbouwcorps, dat, mannen en vrouwen te zamen geteld, 570000 personen sterk is; alle overige arbeidscorpsen blijven er ver bij ten achter. Onder de voortbrengers van den nationalen rijkdom bekleedt de technische groep dus een zeer voorname plaats.

Wat was dan ook begrijpelijker — aldus vervolgde spr. — dan dat regeering en volksvertegenwoordiging alle pogingen in 't werk stelden, om dit technische arbeidsleger zoo krachtig mogelijk te maken? En op welke wijze zou zijn kracht beter ontwikkeld kunnen worden, dan door het van de beste wapenen te voorzien, door het de kennis te verschaffen die het voor de richtige vervulling van zijn taak behoeft?

Onderzoeken wij nu wat van staatswege in dit opzicht gedaan wordt en slaan wij daartoe de Staatsbegrooting 1908 na, dan blijkt uit de „millioenennota", bij de aanbieding dier begrooting overgelegd, dat de raming der uitgaven over dit jaar: f 194,768,959 bedraagt en dat van dit enorm bedrag f 1.492,829 is bestemd voor technisch onderwijs. De som, welke voor hooger, middelbaar en lager technisch onderwijs tezamen is uitgetrokken, bedraagt dus ongeveer ¾ pCt. (0.76 pCt.) der totale staatsuitgaven! Dat de grootte van dit percentage en de belangrijkheid van den post waarop het betrekking heeft, in juiste verhouding tot elkaar staan, zal vermoedelijk wel geen uwer toestemmen.

Onderzoeken wij verder waaruit dit bedrag van f 1,492,829, dat voor het technisch onderwijs in z'n geheel zal worden besteed, is samengesteld, dan blijkt dat voor rekening van het Hooger technisch onderwijs — na aftrek van college- en examengelden — f 799,329 is bestemd, terwijl voor het lager technisch onderwijs — ambachts- en teekenscholen, benevens 12 scholen voor speciale vakken — f 637,500 is uitgetrokken, zoodat voor het middelbaar technisch onderwijs de som van f 56000 overblijft, zijnde 3 subsidies nl. f 29,000 aan de Textielschool te Enschedé, f 15000 aan de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam, en f 12,000 aan de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam.

Van het voor technisch onderwijs bestemde bedrag komt dus 53½ pCt. ten bate van het hooger, 42¾ pCt. van het lager en 3¾ pCt. van het middelbaar onderwijs.

Zagen wij zooeven dat in ons land plm. 500,000 personen technischen arbeid verrichten, dan kan men

daaruit veilig concludeeren, dat het aantal functies waarvoor eene opleiding op eene Middelb. Techn. School op zijn plaats zou zijn, niet ver beneden de 10.000 kan blijven.

Voor de opleiding van deze groep, aan wier handen de leiding en het dagelijksch toezicht op het technisch arbeidsleger is toevertrouwd, die de uitkomsten van de nationale techniek en daarmede van de nationale welvaart, voor een niet gering gedeelte beheerscht, voor die opleiding stelt de Nederlandsche Staat f 56.000 's jaars, zijnde 0.03 pCt. van zijn budget, beschikbaar. Spr. vreest geen tegenspraak waar hij beweert dat dit bedrag belachelijk zou zijn, als het niet zoo treurig was; dat ook de technische middenstand niet weinig in de verdrukking zit!

Nu rijst echter de vraag, waaraan deze betreurenswaardige toestand is toe te schrijven? Zou dit niet het gevolg zijn, eensdeels van gebrek aan kennis en bijgevolg gebrek aan waardeering, die buiten onze kringen omtrent ons bestaat, en anderdeels door gebrek aan overleg, dat de verschillende groepen van het technisch leven plegen? Zou indien omtrent de kwestie M. T. O. een communis opinio bij ons had bestaan, en deze zich krachtig had geuit, zou het dan b. v. hebben kunnen gebeuren, dat het wetsontwerp-Kuyper, tot oprichting eener middelb. techn. school, zoo'n stille begrafenis had gehad, als thans het geval is geweest? Zou dan eigenlijk nog wel van een „kwestie M. T. O." sprake kunnen zijn? Het bondsbestuur meende dat te moeten betwijfelen en wilde daarom trachten, tot zoo'n communis opinio te geraken. 't Was met dit doel, dat het van de verschillende technische groepen, de belangrijkste organisaties tot eene bijeenkomst uitnoodigde en het is ten zeerste verheugd, aldus spr., dat de Min. van Binnenlandsche Zaken zich zal doen vertegenwoordigen door den inspecteur van het m. o., den heer H. J. de Groot. Spr. besloot met een welkom aan alle aanwezigen (applaus).

Daarna droeg de heer Hendrikse het voorzitterschap van het congres over aan den heer H. J. C. Haver, voorzitter van de M. T. O.-commissie uit den Bond.

Deze voorbereidingscommissie, samengesteld uit de heeren Th. A. H. van Harderwijk en C. Zander, voor de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding van handwerkslieden in Nederland, en de heeren W. M. Gabriëlse en H. J. C. Haver, voor den Bond van technici, had de volgende vraagpunten ontworpen:

1. Wat is te verstaan onder middelbaar technisch onderwijs?
2. Bestaat in ons land aan goed geregeld middelbaar technisch onderwijs behoefte?
3. Moet dit middelbaar technisch onderwijs gegeven worden in een centrale middelbare technische school — al of niet van rijkswege — of in meerdere kleine scholen in verschillende deelen des lands?
4. Dient als eisch van toelating tot een middelbare technische school als norm te worden aangenomen eene algemeene kennis, ongeveer gelijkstaande met die welke verkregen kan worden door het afloopen eener hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus?
5. Dient als voorwaarde van toelating tot een middelbare technische school mede aangenomen, eene voorafgaande praktijk? Zoo ja, moet deze praktijk in fabriek of werkplaats zijn verkregen of wel b. v. b. op eene ambachtsschool, en hoe lang moet in beide gevallen deze praktijk minstens geduurd hebben?
6. Moet het onderwijs op de middelbare technische school zoodanig worden ingericht dat:
   a. het praktisch werken tijdens het bezoek kan geschieden en zoo ja, moet dit dan op de Middelbare Technische School zelve plaats hebben of moet b. v. b. door avondcursussen gelegenheid worden gegeven overdag in de praktijk werkzaam te zijn?
   b. door het instellen van semester- en trimestercursussen theorie en praktijk elkaar kunnen afwisselen?
   c. dat het een doorloopenden cursus vormt;
7. Wat moet het onderwijs aan een Middelbare Technische School omvatten en over hoeveel studiejaren dient het verdeeld te worden?
8. Moet eene inrichting voor Correspondentie-Onderwijs aan de Middelbare Technische School verbonden worden?
9. Moet het onderwijs aan de Middelbare Technische School kosteloos gegeven worden of moet het naar draagkracht bepaald worden, met beschikbaarstelling van studiebeurzen?
10. Is het gewenscht dat aan technische organisaties van werkgevers en werknemers invloed wordt toegekend in het bestuur der Middelbare Technische School; zoo ja, op welke wijze?
11. Moet er op gerekend worden dat uitmuntende leerlingen van het Lager Technisch Onderwijs eventueel het Middelbaar Technisch Onderwijs kunnen volgen en leerlingen, die uitblinken bij het Middelbaar Technisch Onderwijs eventueel het Hooger technisch onderwijs volgen?

Het antwoord op vraag 1 werd in algemeene termen gehouden. Op voorstel van den heer Hendrikse sprak men zich aldus uit. Lager Technisch Onderwijs betreft de opleiding van skilled labourers; Middelbaar Technisch Onderwijs die van opzichter (deze benaming als algemeene verzamelnaam beschouwd), en Hooger Technisch Onderwijs die voor wetenschappelijke vorming.

Op vraag 2 luidde het antwoord volmondig: ja.

Naar aanleiding van de derde vraag merkt de heer Jos. Cuypers op, dat z.i. behoefte is aan meerdere kleine scholen. De regeering subsidieert thans reeds officieel drie scholen, en allerwege is er dan ook behoefte aan menschen die in technische beschaving staan tusschen de werklieden en de hoogst ontwikkelden. De leerkrachten óp zulke scholen — het getal leerlingen schatte spreker op 5000 — zullen in voortdurend contact met de praktijk moeten blijven.

De heer Hendrikse meende, dat het getal van 5000 leerlingen te hoog geschat is. 1000 zal al zeer hoog zijn. Voorts meende spreker het beter eenige goed ingerichte scholen dan een aantal kleine onderwijsinrichtingen. Aldus zou de arbeidsmarkt overstroomd worden met onvoldoend geoefende krachten.

De Voorzitter constateerde, dat er dus alleen een verschil in graduatie is tusschen beide sprekers. Decentralisatie is onder alle omstandigheden gewenscht, ten bate der speciale industriën en voor de ver-afwonenden.

Een tweede vraag is of de inrichting der scholen al of niet van rijkswege moet geschieden.

De heer Schaap (Directeur der Gemeentewerken te Arnhem), beval aan, steun van het particulier initiatief van rijkswege. Hij achtte dit het beste voor den bloei der scholen, omdat er thans overal in den lande onder de burgerij belangstelling is ontstaan.

De heer Hendrikse was het hier niet mee eens, vreezend dat het particulier initiatief de kracht, verkregen door officieele subsidies, zal aanwenden voor bijzondere belangen.

De heer De Vlugt verdedigde daartegenover het particulier initiatief. Hij herinnerde eraan dat de Ned. Aannemersbond de vorige week juist besloten heeft zelf een school op te richten, en beriep zich op de meening van Dr. Bos neergelegd in zijn rapport over dit onderwerp, nader verdedigd en aangevuld op het Congres voor den Middenstand te Dordrecht. Alleen waar het particulier initiatief te kort schiet steune de regeering.

De voorzitter verklaarde veel respect te hebben voor het particulier initiatief. In 1861 werd hier ter stede de eerste ambachtsschool opgericht en spr. herdenkt dit met waardeering, maar hij wijst daarnaast op allerlei treurige momenten uit de geschiedenis van het lager vakonderwijs. Daaraan moet men zich bij het middelbaar technisch onderwijs spiegelen. Ook de toestand van het personeel (rechtspositie salarieering, pensioneering) maakt regeling van rijkswege gewenscht.

De heer Jos. Cuypers merkte op, dat de voorstanders van particulier initiatief de verantwoordelijkheid niet van het rijk willen afnemen, maar meenen dat belanghebbenden ter plaatse beter dan de ambtenaren in Den Haag kunnen oordeelen over de behoeften van het onderwijs.

(De heer De Groot, inspecteur van het M. T. O., ter vergadering komende, werd door den voorzitter welkom geheeten.)

De heer De Vlugt legde er, in antwoord op de opmerking van den voorzitter, den nadruk op, dat de historische voorbeelden van den voorzitter niet geheel juist zijn. Het lager ambachtsonderwijs was in den aanvang minder goed, omdat het geleid werd en bestuurd door mannen die van de praktijk geen notie hadden. Met de onderhavige kwestie staat dit anders. Het feit, dat vakvereenigingen zich er voor spannen, waarborgt beter resultaat. Intusschen ook van particuliere zijde zal moeten worden gezorgd voor het personeel en zijne belangen, terwijl spr. herhaalde dat op bijzondere vakscholen de polsslag van de practijk het sterkst zal worden gevoeld.

De heer Homan van der Heyde waarschuwde tegen de engheid van het provincialisme, bijaldien aan het particulier initiatief de overhand wordt gegeven, terwijl daarentegen de heer Mulock Houwer (Directeur der Gemeentewerken te Groningen) juist in provincialisme, dat is volmaking en specialiseering van het vakonderwijs in kleinen kring, heil zocht.

De voorzitter erkende het groote gewicht van de verzorging der locale belangen en stelde als conclusie dit voor: het algemeen belang blijve rijkszorg: het locale blijve overgelaten aan het particuliere initiatief, met ruimen regeeringssteun.

De heer De Vlugt achtte de uitdrukking „locale" niet gelukkig. De school van den Ned. Aannemersbond zal waarlijk geen locale belangen behartigen. Hij achtte het uitstekend dat het rijk de verzorging van het M. T. O. met alle kracht zelf ter hand neme, maar daarnaast, dat het rijk eveneens de pogingen van het particulier initiatief met alle kracht steune. In dezen geest stelt spr. voor de conclusie van den voorzitter te wijzigen.

Over beide conclusiën werd echter niet gestemd. Het congresbestuur stelt zich voor, later, op een tweede vergadering, nogmaals de gedachtenwisseling te openen over het dan in druk verschenen verslag, en de denkbeelden van meerderheid en minderheid beide ter kennis te brengen van regeering en volksvertegenwoordiging.

De vraag: „Dient als eisch van toelating tot een Middelbare Technische school als norm te worden aangenomen een algemeene kennis, ongeveer gelijkstaande met die welke verkregen kan worden door het afloopen eener H. B. S. met 3-j. c.", werd zonder discussie door applaus in bevestigenden zin beantwoord.

Eenige discussie ontspon zich over de vraag: „Dient als voorwaarde van toelating tot een Middelbare Technische school mede aangenomen een voorafgaande practijk? Zoo ja, moet deze practijk in fabriek of werkplaats zijn verkregen of wel bijv. op een ambachtsschool, en hoe lang moet in beide gevallen deze practijk minstens geduurd hebben?"

Een der heeren kwam met het oude bezwaar tegen de ambachtsscholen, waarop de Voorzitter er aan herinnerde, dat de ambachtsscholen slechts dienen ter voorbereiding van de practijk.

De heer Salomons wenschte door een examen te zien uitgemaakt, of de practische kennis voldoende is.

De heer Cuypers waarschuwde er voor te vormen technische ingenieurs, waar men noodig heeft lieden, die in de practijk staan tusschen die ingenieurs en de werklieden. Er is een tijd geweest, dat Spr. tegen alle ambachtsscholen was. Theorie en practijk zijn beide noodig, doch een feit is, dat de practijk zonder theorie nog wel iets, de theorie zonder de practijk niets kan. Doch van zijn bestrijding der ambachtsscholen is Spr., in de meer bezadigde jaren, teruggekomen.

De heer De Vlugt wees er op, dat vele ouders hunne zonen op de werkplaats niet kunnen geplaatst krijgen, wel op de ambachtsschool. Derhalve mag men niet enkel de praktijk van de werkplaats als voorbereiding eischen, doch moet z. i. facultatief de opleiding aan de ambachtsschool in dit vraagpunt behouden blijven.

De Voorzitter achtte nadere overweging weder gewenscht en een conclusie werd niet genomen.

Hierna werd gepauzeerd. *(Slot volgt).*

Prijsvragen.

DAMPRIJSVRAAG.

JURY-RAPPORT. *(Slot).*

Na de afzondering van de bovenbesproken plannen bleven nog tien ontwerpen te beoordeelen, als:

No. 25 Stadhouder Willem III, No. 18 Fancy, No. 32 Place Royal, No. 19 A en Y (monogram), No. 13 Gijsbrecht van Aemstel, No. 21 In 't hartje der stad, No. 10 Dam a, No. 8 Aldus spant Amsterdam de kroon, No. 5 Forum Amstelodamum en No. 7 Y en Amstel, waaromtrent het volgende wordt opgemerkt:

No. 25 Stadhouder Willem III.

Dit plan heeft eenige te waardeeren eigenschappen en is niet slecht opgelost, zonder op bijzondere kwaliteiten te kunnen aanspraak maken. De overbouwde beursgalerij is, als verbinding van het Damrak met de Beursstraat goed gedacht.

De passage tusschen de galerij en den zuidelijken gevel van het gebouw op het beursterrein is wel wat bekrompen.

De architectuur is van goede verhoudingen, doch van geen groote beteekenis.

No. 18 Fancy.

De vervaardiger van dit ontwerp heeft van de geheele zaak blijkbaar een ernstige studie gemaakt, echter niet in de richting door het programma bedoeld. Het plan toch kan geen aanspraak maken de kwestie tot oplossing te hebben gebracht. Blijkbaar is door den ontwerper eerst een „ideaal" plan van Dambebouwing gemaakt, zonder rekening te houden met de beperkte onteigening.

Daardoor wordt het doel van de prijsvraag — dat juist een goede oplossing vraagt mét die beperking — geheel gemist.

De bouwblokken zijn van vorm ongunstig en door het scheeve in het plan onpractisch aangelegd.

Het ontworpen stadsbeeld is echter uit één stuk en als compositie op zich zelf zeer te waardeeren.

Door de grootsche opvatting moet deze architectuur nochthans minder geschikt voor het Damplein worden geacht, ook met het oog op de financieele uitvoerbaarheid.

No. 32 Place Royal.

Deze plattegrond heeft op practische, vooral oeconomische, gronden wel verdienste. Een passage naar de stille zijde van het Rokin ware wenschelijk geweest in verband met de doortrekking van de Beursstraat.

Het ontworpen Dampleintje vóór de Damstraat, is goed gedacht en zal, bij het drukke verkeer op dit punt, van nut kunnen zijn.

De architectuur is rustig van conceptie.

No. 19 A en Y (monogram).

Ook dit plan getuigt van studie in de goede richting.

De passage naar de stille zijde van het Rokin, met verbreeding van de Hermietensteeg, is wel begrepen.

Minder wenschelijk is de bebouwing van het Rokin vóór de tegenwoordige perceelen.

De opstanden geven een eenvoudige architectuur te zien.

In de perspectief is de tegenwoordige toestand niet juist weergegeven; het gebouw „Zeemanshoop" ziet er nu geheel anders uit.

No. 13 Gijsbrecht van Aemstel.

Een rationeele plattegrond met goed gesitueerde toegangen naar de verkeerswegen. De ontworpen weg van de stille zijde van het Rokin door de Beursstraat, Beursgalerij naar het Beursplein is geriefelijk voor het verkeer. De nieuwe Vischsteeg is wel wat nauw voor het tramspoor.

Een goede, rustige architectuur vertoont het stadsbeeld, dat als Dambebouwing wel geslaagd is.

No. 21 In 't hartje der stad.

Een zeer goede oplossing is voor deze situatie gevonden, door het monument als kruispunt van de assen Damstraat en den nieuwen toegang naar de Warmoesstraat aan te houden.

Het plan mist een doorgang naar de stille zijde van het Rokin, hier echter door de verbreeding van de Hermietensteeg, minder noodzakelijk, omdat toch ook een goede oplossing van de Rokin-bebouwing is verkregen.

Ook wat de eischen van het verkeer betreffen, o.a. ten opzichte van het gewone rijtuigverkeer tusschen de tramsporen en het hoofdgebouw tegenover het paleis, is deze situatie geheel geslaagd.

De architectuur, in den geest van die van het oude Beurspoortje ontworpen en consequent doorgevoerd, is eveneens van gelukkige conceptie en verdient alle waardeering; de breede overdekte doorgang naar de Damstraat, tegenover de smallere naar de Vischsteeg, is architectonisch uitstekend opgelost.

De toelichtende schetsen, waarvan zeer veel werk is gemaakt en die aardige, goed begrepen kijkjes geven van af de Damstraat naar den Dam en van het Rokin op het rustige afsluitende gebouw, zijn met talent uitgevoerd.

Het geheele ontwerp vertoont een intiem, echt Amsterdamsch karakter.

No. 10 Dam a.

Als algemeen plan heeft deze situatie wel goede gedachten, doch het is voor de bedoeling van de prijsvraag van weinig waarde, daar ook hier evenals bij enkele andere ontwerpen, te veel is gerekend op onteigening of aankoop van het huizenblok hoek Nieuwendijk of Damrak.

De schetsen in perspectief, hoewel door de behandeling eenigszins onrustig, vertoonen geen onverdienstelijk stadsbeeld.

No. 8 Aldus spant Amsterdam de kroon.

De situatie van dit ontwerp heeft, in vergelijking met de andere tot deze rubriek behoorende plannen, geen bijzondere verdienste.

Het stadsbeeld is goed geteekend en verdient ook als ontwerp waardeering.

No. 5 Forum Amstelodamum.

De groepeering van de bouwblokken in dezen platten grond is met talent ontworpen. De passage naar het Rokin, stille zijde, met aanwending van het verplaatste Beurspoortje, is rationeel opgelost, evenals de afsluiting van het Rokin met verbreeding van de Hermietensteeg.

Ook met de eischen van verkeer is ten volle rekening gehouden.

Een lid van de jury is van oordeel, dat de afbuiging naar links van het verlengde der Damstraat minder verdedigbaar is en de richting van dezen verkeersweg afhankelijk is gemaakt van de afmetingen van het gebouw tegenover het paleis. In elk geval (meent dat lid) heeft genoemde afbuiging geen zin zoolang de rooilijn van het gebouw Hajenius niet is teruggebracht.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de ontwerper in de bij zijn plan behoorende memorie van toelichting deze situatie verdedigt met opgaaf der redenen die hem daartoe hebben geleid, zoo ook waarom hij het monument niet wenscht te behouden.

De schetsen in vogelperspectief geven van het gedachte stadsbeeld een goede voorstelling. De afsluiting van het Damplein tegenover het paleis is goed gedacht, terwijl de talentvolle schets in kleuren daarvan een goed denkbeeld geeft.

No. 7 IJ en Amstel.

Voor dit plan gelden dezelfde opmerkingen als bij No. 10 gemaakt, hetgeen door de bijgevoegde variant nog meer wordt bevestigd.

De architectuur van het stadsbeeld is niet onverdienstelijk en heeft een sober karakter. De toelichtende schetsen geven de bedoeling van den ontwerper duidelijk weer.

Bij de keuze uit de hierboven besproken tien laatste plannen is de jury geleid door de volgende overwegingen:

1o. dat het Damplein, in verband met de eischen van het programma, waarbij de onteigening niet

mag worden overschreden, een zoo eenvoudig mogelijke, goed gesitueerde afsluiting van het plein moet verkrijgen;

2o. dat aan de eischen van het verkeer op voldoende wijze moet worden voldaan;

3o. dat het stadsbeeld een aangenaam en tegelijk monumentaal aanzien moet verkrijgen;

4o. dat de financieele uitvoerbaarheid zooveel mogelijk is gewaarborgd.

Met inachtneming van het bovenstaande is de jury van gevoelen; dat aan het ontwerp No. 5 Forum Amstelodamum de eerste prijs zoude moeten worden toegekend en zulks met vier stemmen, tegen één stem op No. 21 In 't hartje der stad.

Toch heeft de jury gemeend den eersten prijs niet te kunnen toekennen, op grond van de omstandigheid, dat de perspectievische teekeningen in potloodlijnen zijn uitgevoerd.

In het programma is bepaald, dat de situatie in zwarte inkt-lijnen, de perspectievische in zwarte lijnen moet worden uitgevoerd.

De bedoeling van de jury is geweest om door gelijksoortige behandeling van de vereische teekeningen een zoo zuiver mogelijke beoordeeling te waarborgen.

Met het oog op de bewoording van het programma meent de jury dat, ook al moge bij het opstellen van het programma allicht niet aan potlood-teekeningen zijn gedacht, hiertegen toch geen bezwaar kon worden gemaakt.

Ware de zaak hierbij gebleven, dan zoude de eerste prijs zijn toegekend, maar gedurende den tijd waarin de plannen in bewerking waren werd der jury gevraagd, of kon worden toegelaten, dat de perspectievische teekeningen in bruine inktlijnen werden uitgevoerd. Op de in het programma voorgeschreven wijze werd in de vakbladen geantwoord, dat zulks niet kon worden toegelaten, doch dat de perspectievische schetsen in zwarte inkt-lijnen moesten worden geteekend.

In het programma staat nu woordelijk:

„Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma".

De jury kwam hierdoor voor een moeilijk vraagstuk te staan. Terwijl enkele leden meenden, dat deze laatste bepaling het aannemen van in potlood geteekende schetsen uitsloot, nu eenmaal in de gegeven inlichtingen van zwarte inktlijnen was gesproken, waren anderen van meening, dat de ontwerper voldaan heeft aan den in het programma gestelden eisch en waar de gegeven inlichting de bedoeling had om aan te geven de tegenstelling van zwart en bruin, de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat de ontwerper, ook al heeft hij de inlichting gelezen — wat niet als vaststaande kan worden aangemerkt — hij toch niet opmerkzaam is geworden op het speciaal noemen van inktlijnen en dat daarom de jury niet de vrijheid had aan deze omstandigheid een al te groote waarde toe te kennen.

Na rijpe overweging heeft de Jury daarom met drie tegen twee stemmen, besloten den eersten prijs niet toe te kennen, doch buiten de bekroning dit ontwerp te beloonen met f 750, en tevens aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen het aan te koopen voor den in het programma gestelden prijs van f 250.

Één der leden van de minderheid meende sterk te moeten blijven staan op het standpunt van de gegeven inlichtingen en dat dus dit ontwerp geheel ter zijde moest worden gelegd, terwijl het andere lid van de minderheid meende, dat over deze kwestie vooraf het oordeel der inzenders moest worden ingewonnen.

Op grond van het bovenstaande besloot de Jury:

1o. den eersten prijs niet toe te kennen, met vier stemmen tegen één stem, (welke laatste den eersten prijs toegekend wenschte te zien aan het ontwerp No. 21 In 't hartje der stad);

2o. den tweeden prijs toe te kennen aan het ontwerp No. 21 In 't hartje der stad, met algemeene stemmen;

3o. den derden prijs toe te kennen aan het ontwerp No. 13 Gijsbrecht van Aemstel, met algemeene stemmen;

4o. de beide vierde prijzen toe te kennen aan de ontwerpen No. 19 A en Y (monogram) en No. 32 Place Royal, met algemeene stemmen;

5o. het plan No. 5 Forum Amstelodamum te beloonen en met f 750 en aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen dit ontwerp aan te koopen voor f 250.

Ten slotte werden nog door de Jury de ontwerpen nagegaan, waarbij rooilijnen van niet voor onteigening bestemde bouwblokken zijn gewijzigd de zoogenaamde „Ideaal-plannen" dus.

De Jury meent hierbij vooral de aandacht te moeten vestigen op het ontwerp No. 24 't Kan verkeeren, dat een goede oplossing aangeeft wat de verdeeling der bouwblokken betreft.

Te betreuren is het, dat dit plan niet voor beoordeeling in aanmerking kon komen, te meer daar geen enkele aanleiding bestond de rooilijn van het bouwblok „Hajenius" te wijzigen.

Nog wordt opgemerkt, dat het ontwerp van het ideaal-plan, behoorende bij No. 18 Fancy, van grootsche conceptie is.

Niet geheel logisch is de opvatting van de breede straat in de as van het koninklijk paleis, in verhouding tot hare bestemming; men zou daarachter een grooten verkeersweg vermoeden.

Het stadsbeeld is gelijk aan het reeds bij No. 18 beoordeelde.

De overige ideale plannen gaven der jury geen aanleiding tot bespreking.

Amsterdam, Juli 1908.

De Jury:

J. VAN HASSELT, *Voorzitter.*
C. MUYSKEN.
H. P. BERLAGE Nzn.
A. SALM GBz.
Js. INGENOHL, *Rapporteur.*

Bij het openen der naambrieven, behoorende bij de bekroonde ontwerpen, is gebleken, dat inzenders zijn:

Van het ontwerp No. 21 „In 't hartje der stad" de heeren Gebr. Van Gendt, architecten alhier; van het ontwerp No. 13 „Gijsbrecht Van Aemstel" de heer Ed. Cuypers, architect, alhier; van het ontwerp No. 19 „A en Y" (monogram) de heer W. Van Boven, architect te 's-Gravenhage, en van het ontwerp No. 32 „Place Royal" de heer H. v. d. Vijgh, architect alhier. Naar aanleiding van de beslissing der Jury omtrent het ontwerp No. 5 „Forum Amstelodamum" meende de Jury, dat de daarbij

behoorende naambrief niet zonder toestemming van den inzender kon worden geopend. Door middel van zijn correspontie-adres zal hem die toestemming worden gevraagd.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen is geopend op 27 Juli j.l. 10 uur in Suasso-museum.

Ingezonden stukken.

De heer J. G. van Gendt JGz. te Nijmegen zond ons onderstaand stukje ter plaatsing. Het heeft betrekking op den pennestrijd door hem gevoerd in het weekblad „de Ingenieur" met den heer Chr. Müller, die tot heden niet antwoorde op het stuk, dat wij in ons nummer van 18 Juli j.l. overnamen.

Het komt ons waarschijnlijk voor, dat de heer Müller nu toch wel zal willen aantoonen, dat hij niet doodelijk getroffen is; wij zijn dan echter benieuwd, welke conclusie hij tegenover die van den heer v. G. zal stellen.

RED.

CONCLUSIE.

Het tusschen den heer Chr. Müller en ondergeteekende gevoerde debat over „ingenieurspraktijk" is plotseling afgebroken, niettegenstaande mijn laatste artikel zóódanig de aandacht trok dat ook andere technische bladen o. a. het bouwkundig weekblad „De Opmerker" dit artikel overnamen.

Waar de heer Müller als zijn meening uitsprak, dat wij met de wapens langs elkander sloegen meen ik thans uit het doodelijk stilzwijgen van mijn tegenpartij te mogen opmaken, dat ik in mijn laatste stuk *niet* langs hem heen sloeg maar hem doodelijk trof.

Het debat werd gevoerd in „de Ingenieur" in het orgaan dus van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Ik heb dus recht en reden te vermoeden, dat het meerendeel van onze technici van naam het onder oogen kregen.

Van weerlegging mijner beweringen is nergens in het debat sprake; hadde ik onwaarheid gesproken men zou mij spoedig weersproken hebben.

Uit deze daadzaken trek ik

de conclusie

dat de overgroote meerderheid van Nederlandsche werktuigkundigen overtuigd is van de waarheid mijner beweringen doch dat men de zaak liefst laat zooals ze is.

Dit ongehinderd laten voortbestaan van erkende wantoestanden door een groot aantal mannen, die op elk ander gebied gaarne medewerken om wantoestanden te bestrijden, schrijf ik toe aan een ziekelijke weekheid tegenover onze jongelui, die men zoo **graag** het (vermeende) harde van een ernstige praktijk zou willen besparen.

Beleefd verzoek ik bij deze alle technici, die het met mij eens zijn, geheel of gedeeltelijk, mij door toezending van hun naamkaartje van hun sympathie te doen blijken om zoo mogelijk met hen in overleg te treden. Desgewenscht houd ik de namen strikt geheim.

En ter verduidelijking laat ik hier in 't kort mijn stellingen volgen:

De ingenieur dient de wetenschap praktisch te kunnen toepassen.

Daartoe moet hij zich even goed thuis gevoelen op wetenschappelijk terrein als op het gebied der praktijk.

Hij, die dus alleen wetenschappelijk is onderlegd is geen ingenieur.

De regeering vraagt voor het uitreiken van diploma's *alleen* wetenschappelijke ontwikkeling en de gevallen zijn dus mogelijk (en komen herhaaldelijk voor) dat zij ingenieursdiploma's uitreikt aan personen die geen ingenieur zijn.

Hieruit kan schade ontstaan voor de industrie, die meent te mogen aannemen, dat de bezitter van een ingenieursdiploma ook ingenieurswerk kan verrichten.

Aan dezen toestand dient zoo spoedig mogelijk een einde gemaakt te worden.

Nijmegen. J. G. VAN GENDT J.Gz.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 31. De Damprijsvraag Beschouwing naar aanleiding van de tentoonstelling der ontwerpen.
Actueele vraagstukken. De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie.
De Nieuwe Zijdskapel, met afbeeldingen van de kapel in afbraak.
Jury-rapport der prijsvragen uitgeschreven door de „Afdeeling Amsterdam van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst" en „Amstels Bouwvereeniging voor burgerwoonhuizen en werkmanswoningen".

Architectura No. 31. De Damprijsvraag. Beschouwing in verband met de tentoonstelling der ontwerpen, door A. van Baalen, met afbeeldingen.
Vredespaleis-Idylle.
Technisch Gedeelte: Iets over Gietkerns, kernzand en kernvorm-machines (slot). — Over Stroo- en Rietdaken. — Oven tot verbranding van afvalstoffen. Boschexploitatie in Mandsjoerije. —

De Bouwwereld No. 32. De Damprijsvraag (vervolg en slot).
Moderne schouwburgbouw.
Ontwerp Landhuis en Zomeratelier, door J. H. W. Leliman b.i. afbeeldingen.

De Ingenieur No. 31. Vakafdeeling voor Electrotechniek van het K. I. v. I. Statistiek van Centraalstations voor Electrische Stroomlevering in Nederland.
Iets over de bepaling van den weerstand van schepen, door J. K. E. Triebart c-i., met afbeeldingen.
Golfslijtage van rails, door T. E. van Putten.
Iste Internationaal Congres voor koelindustrieën, te Parijs, door J. F. H. Koopman w.i.
4de Samenkomst van directeuren, enz. van Openbare Werken en van Bouw- en Woningtoezicht gehouden te Leeuwarden op 9 en 10 Juli 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 31. Verslag van de Twaalfde Gewone Algemeene Vergadering van den Bond van Technici gehouden te Utrecht op 28 Mei 1908.

De Aannemer No. 31. Mededeelingen van het Hoofdbestuur w.o. omtrent het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven, te houden te Parijs 21—24 September 1908.
Het honderdjarig jubileum der openbare aanbesteding te Amsterdam, overgenomen uit „de Bouwwereld"
5de Middenstands Congres, 29—30 Juli 1908 te Dordrecht.
Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 5. Het glazurne en engobeeren van baksteen. — Middelbaar Technische School. — Octrooiwet, ontleend aan het Tijdschr. der Mij. v. Nijverh. — Uitvoering van werken in eigen beheer, ontleend aan „de Ingenieur". — De bondsbevrachters, overgenomen uit het Rott. Nieuwsblad".

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beugdraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Deutsche Bauhütte No. 31. Die Ausbildung von Technikern zu höhern Verwaltungsbeamten, door Gerh. Heyden.
Das Helmsdorfer Hünengrab, door G. Kutzke.
Ueber thüringische Holzbaukunst, door R. Pietzsch, met afbeeldingen.
Ein Haus an der Stadtmauer, door K. Hahn bij een ontwerp van J. Steinlein te Trier.
Ueber die Ausbildung der Dachzimmer, door M. Heeren bij schetsen van Chr. Hövel te Düsseldorf, op losse plaat.

Deutsche Kunst und Dekoration. De elfde aflevering van Alexander Koch's maandschrift is in hoofdzaak gewijd aan hetgeen er te zien is op de Hessische Landes-Ausstellung te Darmstadt, allereerst aan de schilder- en beeldhouwkunst. Groote meesters zijn er niet onder de schilders, wier werken hier zijn afgebeeld en dat de Duitsche schilderkunst niet is, wat zij wellicht wezen kon gevoelt men in Duitschland zelf, zoo wijst o. a. Georg Muschner er op, dat er tegenwoordig geen Duitsche dierschilderkunst bestaat; dit geheel ligt geheel en al braak, terwijl toch overigens alle genres vaak door dezelfde schilders bij afwisseling bewerkt worden waarbij allerlei oude en nieuwe manieren en maniertjes worden geprobeerd. Natuurlijk worden ook hier weder de groote gebouwen der tentoonstelling naar ontwerpen van Albin Müller beschreven en afgebeeld; heel veel architectonisch genie spreekt er niet uit, maar van vrij wat meer belang is het artikel met talrijke afbeeldingen van de kleine model-woningen, die op het terrein der tentoonstelling zijn gebouwd; hier zijn werkelijk, met betrekkelijk eenvoudige middelen heel aardige resultaten verkregen,
Van de tekstbijdragen vermelden wij nog het stukje getiteld: der Stil des Bestellers" van Karl Heinrich Otto en eenige lezenswaardige opmerkingen van Robert Breuer over Kunsthandwerk en Bedrijf.

Vacante Betrekkingen.

— Drie leeraren aan de Ambachtschool te Emmen. Zie Adv. in dit No. (1)

— Leeraar in Bouwkundig Teekenen, aan de Nuts-Avondteekenschool voor Aankomende Werklieden, te Wageningen. Cursus half September tot half Maart). Inlichtingen te verkrijgen bij het Bestuur. (1)

— Werktuigkundig Ingenieur, bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij op Java, met eenige praktijk bij spoor- of tramwegen. Brieven aan de Directie Jan Pz. Coenstraat 4 te 's-Gravenhage. (1)

— Adjunct-Directeur voor de gemeentelijke lichtfabrieken te Gouda (gas en electriciteit), voorloopige jaarwedde van f 2000.— Sollicitatiestukken bij het Gemeentebestuur in te zenden vóór den 15 Augustus a. s. (2)

— Civiel-ingenieur met eenige ervaring in bouw- en waterbouwkunde, als associé.
Inbreng f 3000.—.
Adres No. 52835, Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Constructeur. In een Machinefabriek bij Amsterdam.
Ervaring in Electro techniek en in Liften en Hijschwerktuigen aanbeveling. Brieven lett. R. O. 12. Nieuws van den Dag. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, goed ontwerper, volgens te geven schetsen. Brieven onder lett. K. IJ. 328, Nieuws van den Dag. (2)

— Bouwkundige tot het opmaken van plannen voor eene Schelpkalkbranderij, nieuwste systeem.
Brieven motto Bouwkundige, aan de Kantoorboekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (2)

— Directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Leerdam. Jaarwedde f 1200, benevens 7 pCt. der netto winst, vrije woning, vuur en licht: Stukken, op zegel, aan den Burgemeester vóór 12 Augustus a.s. (2)

— Een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen en Rondschrift aan de Ambachtsschool te Alkmaar, jaarwedde van f 1000, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 50.—. Akte M² vereischt Op benoeming tot tijdel. leeraar aan de Gem. Burgeravond- en Avondschool voor Handwerkslieden, jaarwedde f 500.—, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 40.—, bestaat vooruitzicht. Inzending van stukken bij den Directeur H. van der Heij. (2)

— Teekenaar. Op een Electrotechnisch Bureau in staat zelfstandig projecten uit te werken. Brieven No. 6911, bur. van de Haagsche Courant, Wagenstraat, 's-Gravenhage. (2)

— Timmerman, met practische kennis van 't bouwvak, voor Oost-Afrika (Zambezi-Rivier) voor één tot drie jaar. Kennis van Engelsche taal vereischte. Salaris f 120 per maand met vrije kost, inwoning, geneesk. beh. en reiskosten 2e klasse heen en terug. Brieven onder motto „Oost-Afrika" aan Broese's Advertentie-Bureau, Groote Markt 33, Breda. (2)

— Waterbouwkundig Uitvoerder. Brieven aan A. Vriens, Aannemer te Bergen op Zoom. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
3 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 85—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 Augustus.

Amsterdam ten 1,30 ure. Door de H. IJ. S. M. in het centraal-station: bestek no. 1120: het maken van eene werkplaats, eene smederij, eene houtsloods en gebouw voor houtbewerking, eene houtdrooginrichting enz. op het terrein van de wagenwerkplaats te Amersfoort: begr. f 139000. Het bestek met 5 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing gehouden.

Amersfoort ten 11 ure. Door de arch. W. Salomons in hotel Willemsen te Zeist: het bouwen van een heerenhuis aan de Slotlaan te Zeist; bestek en teekening verkr. bij den arch. en ter inzage in gen. hotel.

Amsterdam ten 12 ure. Door het ge-

behoorende naambrief niet zonder toestemming van den inzender kon worden geopend. Door middel van zijn correspontie-adres zal hem die toestemming worden gevraagd.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen is geopend op 27 Juli j.l. 10 uur in Suasso-museum.

Ingezonden stukken.

De heer J. G. van Gendt JGz. te Nijmegen zond ons onderstaand stukje ter plaatsing. Het heeft betrekking op den pennestrijd door hem gevoerd in het weekblad „de Ingenieur" met den heer Chr. Müller, die tot heden niet antwoorde op het stuk, dat wij in ons nummer van 18 Juli j.l. overnamen.

Het komt ons waarschijnlijk voor, dat de heer Müller nu toch wel zal willen aantoonen, dat hij niet doodelijk getroffen is; wij zijn dan echter benieuwd, welke conclusie hij tegenover die van den heer v. G. zal stellen.

RED.

CONCLUSIE.

Het tusschen den heer Chr. Müller en ondergeteekende gevoerde debat over „ingenieurspraktijk" is plotseling afgebroken, niettegenstaande mijn laatste artikel zóódanig de aandacht trok dat ook andere technische bladen o. a. het bouwkundig weekblad „De Opmerker" dit artikel overnamen.

Waar de heer Müller als zijn meening uitsprak, dat wij met de wapens langs elkander sloegen meen ik thans uit het doodelijk stilzwijgen van mijn tegenpartij te mogen opmaken, dat ik in mijn laatste stuk *niet* langs hem heen sloeg maar hem doodelijk trof.

Het debat werd gevoerd in „de Ingenieur" in het orgaan dus van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Ik heb dus recht en reden te vermoeden, dat het meerendeel van onze technici van naam het onder oogen kregen.

Van weerlegging mijner beweringen is nergens in het debat sprake; hadde ik onwaarheid gesproken men zou mij spoedig weersproken hebben.

Uit deze daadzaken trek ik

de conclusie

dat de overgroote meerderheid van Nederlandsche werktuigkundigen overtuigd is van de waarheid mijner beweringen doch dat men de zaak liefst laat zooals ze is.

Dit ongehinderd laten voortbestaan van erkende wantoestanden door een groot aantal mannen, die op elk ander gebied gaarne medewerken om wantoestanden te bestrijden, schrijf ik toe aan een ziekelijke weekheid tegenover onze jongelui, die men zoo graag het (vermeende) harde van een ernstige praktijk zou willen besparen.

Beleefd verzoek ik bij deze alle technici, die het met mij eens zijn, geheel of gedeeltelijk, mij door toezending van hun naamkaartje van hun sympathie te doen blijken om zoo mogelijk met hen in overleg te treden. Desgewenscht houd ik de namen strikt geheim.

En ter verduidelijking laat ik hier in 't kort mijn stellingen volgen:

De ingenieur dient de wetenschap praktisch te kunnen toepassen.

Daartoe moet hij zich even goed thuis gevoelen op wetenschappelijk terrein als op het gebied der praktijk.

Hij, die dus alleen wetenschappelijk is onderlegd is geen ingenieur.

De regeering vraagt voor het uitreiken van diploma's *alleen* wetenschappelijke ontwikkeling en de gevallen zijn dus mogelijk (en komen herhaaldelijk voor) dat zij ingenieursdiploma's uitreikt aan personen die geen ingenieur zijn.

Hieruit kan schade ontstaan voor de industrie, die meent te mogen aannemen, dat de bezitter van een ingenieursdiploma ook ingenieurswerk kan verrichten.

Aan dezen toestand dient zoo spoedig mogelijk een einde gemaakt te worden.

Nijmegen. J. G. VAN GENDT J.Gz.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 31. De Damprijsvraag Beschouwing naar aanleiding van de tentoonstelling der ontwerpen.
Actueele vraagstukken. De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie.
De Nieuwe Zijdskapel, met afbeeldingen van de kapel in afbraak.
Jury-rapport der prijsvragen uitgeschreven door de „Afdeeling Amsterdam van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst" en „Amstels Bouwvereeniging voor burgerwoonhuizen en werkmanswoningen".

Architectura No. 31. De Damprijsvraag. Beschouwing in verband met de tentoonstelling der ontwerpen, door A. van Baalen, met afbeeldingen.
Vredespaleis-Idylle.
Technisch Gedeelte: Iets over Gietkerns, kernzand en kernvorm-machines (slot). — Over Stroo- en Rietdaken. — Oven tot verbranding van afvalstoffen. Boschexploitatie in Mandsjoerije. —

De Bouwwereld No. 32. De Damprijsvraag (vervolg en slot).
Moderne schouwburgbouw.
Ontwerp Landhuis en Zomeratelier, door J. H. W. Leliman b. i. afbeeldingen.

De Ingenieur No. 31. Vakafdeeling voor Electrotechniek van het K. I. v. I. Statistiek van Centraalstations voor Electrische Stroomlevering in Nederland.
Iets over de bepaling van den weerstand van schepen, door J. K. E Triebart c-i., met afbeeldingen.
Golfslijtage van rails, door T. E. van Putten.
1ste Internationaal Congres voor koelindustrieën, te Parijs, door J. F. H. Koopman w.i.
4de Samenkomst van directeuren, enz. van Openbare Werken en van Bouw- en Woningtoezicht gehouden te Leeuwarden op 9 en 10 Juli 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 31. Verslag van de Twaalfde Gewone Algemeene Vergadering van den Bond van Technici gehouden te Utrecht op 28 Mei 1908.

De Aannemer No. 31. Mededeelingen van het Hoofdbestuur w.o. omtrent het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven, te houden te Parijs 21—24 September 1908.
Het honderdjarig jubileum der openbare aanbesteding te Amsterdam, overgenomen uit „de Bouwwereld".
5de Middenstands Congres, 29—30 Juli 1908 te Dordrecht.
Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 5. Het glazurne en engobeeren van baksteen. — Middelbaar Technische School. — Octrooiwet, ontleend aan het Tijdschr. der Mij. v. Nijverh. — Uitvoering van werken in eigen beheer, ontleend aan „de Ingenieur". — De bondsbevrachters, overgenomen uit het Rott. Nieuwsblad".

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Deutsche Bauhütte No. 31. Die Ausbildung von Technikern zu höhern Verwaltungsbeamten, door Gerh. Heyden.
Das Helmsdorfer Hünengrab, door G. Kutzke.
Ueber thüringische Holzbaukunst, door R. Pietzsch, met afbeeldingen.
Ein Haus an der Stadtmauer, door K Hahn bij een ontwerp van J. Steinlein te Trier.
Ueber die Ausbildung der Dachzimmer, door M. Heeren bij schetsen van Chr. Hövel te Düsseldorf, op losse plaat.

Deutsche Kunst und Dekoration. De elfde aflevering van Alexander Koch's maandschrift is in hoofdzaak gewijd aan hetgeen er te zien is op de Hessische Landes-Ausstellung te Darmstadt, allereerst aan de schilder- en beeldhouwkunst. Groote meesters zijn er niet onder de schilders, wier werken hier zijn afgebeeld en dat de Duitsche schilderkunst niet is, wat zij wellicht wezen kon gevoelt men in Duitschland zelf, zoo wijst o. a. Georg Muschner er op, dat er tegenwoordig geen Duitsche dierschilderkunst bestaat; dit gebied ligt geheel en al braak, terwijl toch overigens alle genres vaak door dezelfde schilders hij afwisseling bewerkt worden waarbij allerlei oude en nieuwe manieren en maniertjes worden geprobeerd. Natuurlijk worden ook hier weder de groote gebouwen der tentoonstelling naar ontwerpen van Albin Müller beschreven en afgebeeld; heel veel architectonisch genie spreekt er niet uit, maar van vrij wat meer belang is het artikel met talrijke afbeeldingen van de kleine model-woningen, die op het terrein der tentoonstelling zijn gebouwd; hier zijn werkelijk, met betrekkelijk eenvoudige middelen heel aardige resultaten verkregen.
Van de tekstbijdragen vermelden wij nog het stukje getiteld der Stil des Bestellers" van Karl Heinrich Otto en eenige lezenswaardige opmerkingen van Robert Breuer over Kunsthandwerk en Bedrijf.

Vacante Betrekkingen.

— Drie leeraren aan de Ambachtschool te Emmen. Zie Adv. in dit No. (1)

— Leeraar in Bouwkundig Teekenen, aan de Nuts-Avondteekenschool voor Aankomende Werklieden, te Wageningen. Cursus half September tot half Maart). Inlichtingen te verkrijgen bij het Bestuur. (1)

— Werktuigkundig Ingenieur, bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij op Java, met eenige praktijk bij spoor- of tramwegen. Brieven aan de Directie Jan Pz. Coenstraat 4 te 's-Gravenhage. (1)

— Adjunct-Directeur voor de gemeentelijke lichtfabrieken te Gouda (gas en electriciteit), voorloopige jaarwedde van f 2000 — Sollicitatiestukken bij het Gemeentebestuur in te zenden vóór den 15 Augustus a. s. (2)

— Civiel-ingenieur met eenige ervaring in bouw- en waterbouwkunde, als associé.
Inbreng f 3000.—.
Adres No. 52835, Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Constructeur. In een Machinefabriek bij Amsterdam.
Ervaring in Electro techniek en in Liften en Hijschwerktuigen aanbeveling. Brieven lett. R. O. 12. Nieuws van den Dag. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, goed ontwerper, volgens te geven schetsen. Brieven onder lett. K. IJ. 328, Nieuws van den Dag. (2)

— Bouwkundige tot het opmaken van plannen voor eene Schelpkalkbranderij, nieuwste systeem.
Brieven motto Bouwkundige, aan de Kantoorboekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (2)

— Directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Leerdam. Jaarwedde f 1200, benevens 7 pCt. der netto winst, vrije woning, vuur en licht: Stukken, op zegel, aan den Burgemeester vóór 12 Augustus a.s. (2)

— Een Leeraar in het Lijn- en Vakteekenen en Rondschrift aan de Ambachtsschool te Alkmaar, jaarwedde van f 1000, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 50.—. Akte M² vereischt Op benoeming tot tijdel. leeraar aan de Gem. Burgeravond- en Avondschool voor Handwerkslieden, jaarwedde f 500.—, met 4 à 5 jaarlijksche verhoogingen van f 40.—, bestaat vooruitzicht. Inzending van stukken bij den Directeur H. van der Heij. (2)

— Teekenaar. Op een Electrotechnisch Bureau in staat zelfstandig projecten uit te werken. Brieven No. 6911, bur. van de Haagsche Courant, Wagenstraat, 's-Gravenhage. (2)

— Timmerman, met practische kennis van 't bouwvak, voor Oost-Afrika (Zambezi-Rivier) voor één tot drie jaar Kennis van Engelsche taal vereischte. Salaris f 120 per maand met vrije kost, inwoning, geneesk. beh. en reiskosten 2e klasse heen en terug. Brieven onder motto „Oost-Afrika" aan Broese's Advertentie-Bureau, Groote Markt 33, Breda. (2)

— Waterbouwkundig Uitvoerder. Brieven aan A. Vriens, Aannemer te Bergen op Zoom. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17 Bouwk.Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
6 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
3 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
2 Werkt. opz. (construct.)	22—26 j.,	f 80—f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
8 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	23 j.,	f 80	„
1 Klerk-teekenaar	25 j.,	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 Augustus.

Amsterdam ten 1,30 ure. Door de H. IJ. S. M. in het centraal-station: bestek no. 1120: het maken van eene werkplaats, eene smederij, eene houtsloods en gebouw voor houtbewerking, eene houtdrooginrichting enz. op het terrein van de wageuwerkplaats te Amersfoort: begr. f 139000. Het bestek met 5 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing gehouden.

Amersfoort ten 11 ure. Door de arch. W. Salomons in hotel Willemsen te Zeist: het bouwen van een heerenhuis aan de Slotlaan te Zeist; bestek en teekening verkr. bij den arch. en ter inzage in gen hotel.

Amsterdam ten 12 ure. Door het ge-

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

meentebestuur: het leveren van 65 stuks gegoten ijzeren rioolschachtranden met deksels. De voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen aan het „ingenieurs-bureau" der publieke werken ten gemeentehuize, Kamer no. 157, van 11 tot 12 uur de drie laatste werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Grave ten 3 ure, — Door de kerkvoogd en notab. der Ned. Herv. Gem. in de Consistoriekamer: het bouwen van een predikantswoning; aanw. 10 Aug. 10 ure; best. en teek. verkr. bij W. v. Deursen te Ravenstein.

's-Hertogenbosch ten 12 u. e Door de ingenieur J. Dony, in het Hotel Du Commerce: het bouwen van een woonhuis te Vught; bestek en teek. verkrijgbaar op het bureau.

Ommelanderwijk nam. ten 7 ure. Door het best. van het waterschap Zuiderwijk in hotel de Ommelanden: het bouwen van een motorgebouw op het watergemaal, aan den weg no. 13 ald., best. en teek. in gen. hotel ter inzage; inl. verstrekt A. Woldendorp, archit. te Veendam.

Aalten ten 5 ure. — Door de arch. G. Rosier Czn. te Gendringen namens F. J. Oberink te Aalten in het koffiehuis van G. Peters het metsel- en verfwerk met de materialen voor een winkelhuis; bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis; aanw. 1 uur voor de besteding.

Staphorst ten 2 ure. Door het gemeentebestuur: het maken van een steiger om en het verrichten van verschillende herstellingen aan den toren aldaar; bestek verkrijgbaar bij den bouwk. H. Timmer, Stationsweg te Meppel, aanw. 11 ure.

DINSDAG 11 Augustus.

Laren. Voor rekening van M. Veltkamp: het bouwen van een boerenwoonhuis met schuur; bestek en teekening ter inzage in het café Kalfsterman te Holten; aanw. 2 uur voor de besteding.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1152: het verbeteren van de wachterswoningen no. 27, 28, 41 en 43 en het maken van een steenen wachthuisje bij de wachterswoning no. 28 op de lijn Eindhoven—Venlo; begr. f 4900. (Zie adv in no. 30.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1154: het maken van een verl-lijf voor conducteurs op het station Venlo; begr. f 3650. (Zie adv. in no. 30.)

WOENSDAG 12 Augustus.

Hillegersberg ten 12 ure. Door de arch. K. Buurman Az. te Bergschenhoek i. het Wapen van Holland: Het verbouwen der woning en stal en het bouwen van een nieuwe schuur aan de woning L. I. Z. B. No. 5 C. M. A. Noordam te Bleiswijk, met aansluitende werken. Bestek met teek. ter inzage in „de Zwaan" te Bleiswijk en verkrijgb. bij den architect.

Rozenburg v.m. ten 11 ure. Door het gem.-best.: het bouwen eener school en bijkomende werken aan den Brielschen heuvel; aanw. gehouden. Bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. ten Raadhuize; inl. geeft de bouwkundige T. Breevaart te Rozenburg.

DONDERDAG 13 Augustus.

Murmerwoude. 'sm. ten 12 ure. Door het gem.-best. van Dantumadeel in het gemeentehuis te Murmerwoude: het verbouwen van de school en onderwijzerswoning te Birdaard, Murmerwoude en Roodkerk, in drie perceelen; bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. ter secretarie; bilj. in te zenden ten gemeentehuize te Murmerwoude.

VRIJDAG 14 Augustus.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Marine: het bouwen van een proefstation met werkplaats in de nabijheid van den kunstlichttoren te Scheveningen. Aanw. door den Bouwk. bij het loodswezen 12 Augustus tusschen 12 en 1 uur; bestek verkrijgb. bij het Departement van Marine (bureau A2) te 's-Gravenhage.

Zeist nam. ten 3 ure. De arch. J. London in het hotel Willemsen: het bouwen van een heeren-landhuis te Bosch en Duin, gem. Zeist; bestek en teek. à f 2 en inl. verkrijgb. bij den arch. voornoemd; aanw. volgens bestek.

DINSDAG 18 Augustus.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park: best. no. 1148: het maken van eene uitbreiding aan de goederenloods, het maken van een privaatgeb. en bijkomende werken op het station te Sittard, begr. f 8500. (Zie adv. in no. 31).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1153: het maken van den onderbouw eener traverse met bijkomende werken aan de IJkade te Amsterdam; begr. f 17300. (Zie adv. in no. 30.

DONDERDAG 20 Augustus.

Terneuzen ten 2 ure. Door de arch W. Sterk te Schore, in het hotel Centraal: het bouwen van drie woonhuizen, landbouwschuren, varkens- en kippenhokken; wagenhuizen en verdere werken in de Emanuël en Valckenisse polders gem. Waarde. Bestek met teekeningen te bekomen bij den Architect bij wien het proces-verbaal van af den 12en Aug. e.k. ter inzage ligt

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen. f 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 15 AUGUSTUS 1908. No. 33.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.— te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Over Koelhuizen.

In een voordracht over openbare slachthuizen, in Februari j. l. gehouden in den Frieschen Bouwkring te Leeuwarden, werd er door den heer G. J. Veenstra, architect aldaar, op gewezen, dat deze inrichtingen reeds van zeer ouden datum zijn. Het openbare slachthuis paste in het systeem der gilden en het is ook met het te niet gaan dezer instellingen een tijdlang verdwenen, om in de tweede helft der negentiende eeuw in een modernen vorm als stedelijke instelling weder te verschijnen, eerst in de groote steden, later in vele kleinere, in ons land in navolging van het buitenland eerst zeer laat, zoodat zelfs de residentie nog steeds wacht op een inrichting, die elders in menige kleinere stad, reeds bewezen heeft in een bestaande behoefte te voorzien en zelfs, bij goede inrichting en verstandig beheer, winsten te kunnen afwerpen.

Wanneer men thans over moderne slachthuizen spreekt, dan denkt men daarbij dadelijk aan een onderdeel, dat hoe langer hoe meer onmisbaar wordt geacht, namelijk het koelhuis.

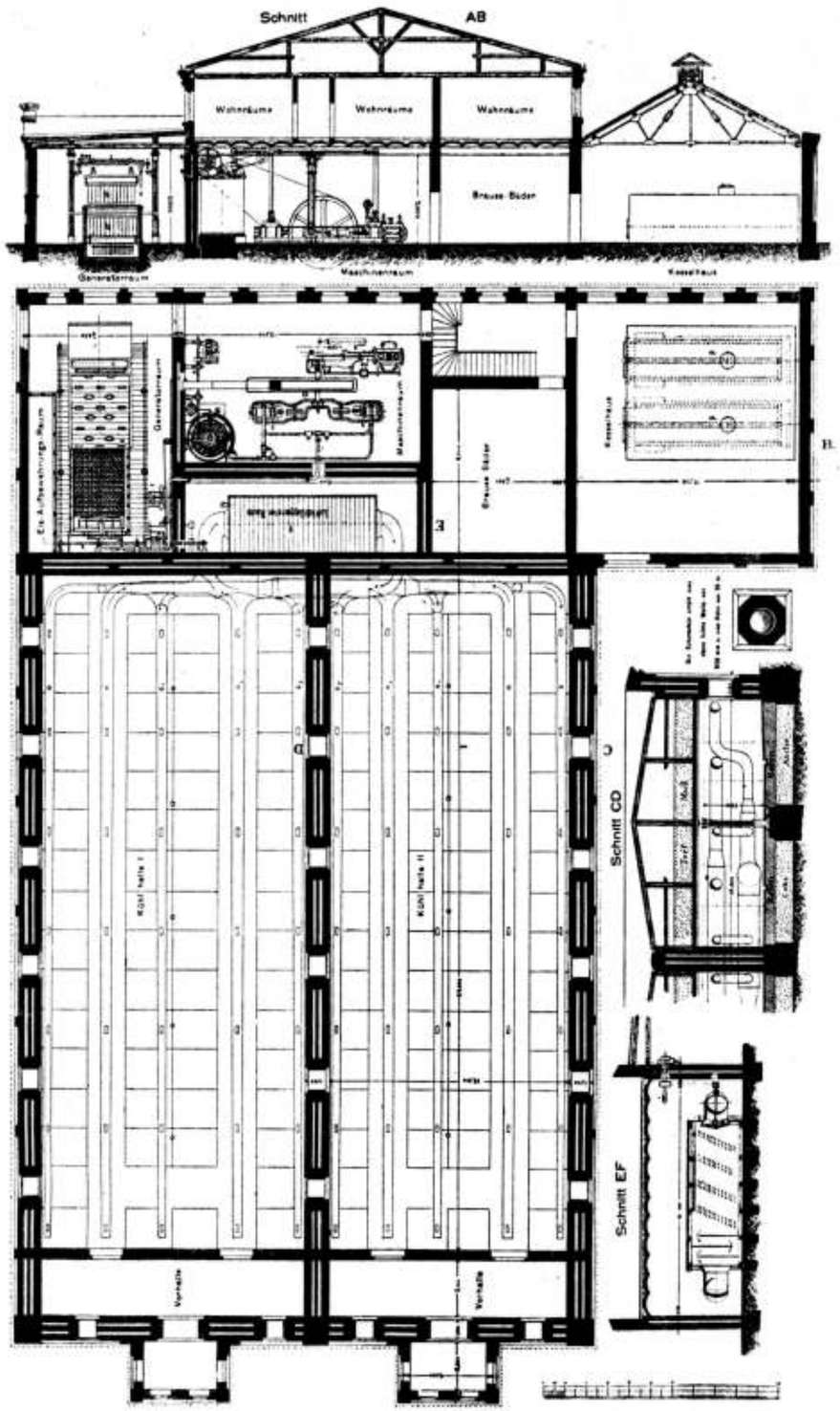
Hiervan kan niet worden gezegd, dat het reeds voor eeuwen aanwezig was. Wel hadden de oude vleeschallen, waarvan o. a. Haarlem en Antwerpen zulke prachtige voorbeelden hebben bewaard, ruime koele kelders, wel is het verzamelen en bewaren van ijs in ijskelders ook reeds een oud gebruik, maar het kunstmatig voortbrengen van ijs en van koude danken wij aan de moderne wetenschap en van een koelindustrie, een bedrijf, dat zich uitsluitend toelegt op het voortbrengen van lage temperaturen voor de meest uiteenloopende doeleinden, is eerst in de latere jaren der negentiende eeuw sprake.

Welk een beteekenis deze koelindustrie verkregen heeft kan men o. a. gewaar worden uit het feit, dat in October a. s. te Parijs een internationaal Congres zal worden gehouden, dat uitsluitend daaraan gewijd zal zijn. In het weekblad „de Ingenieur van 1 Augustus j. l. wordt dit Congres het beduidendste genoemd, dat ooit te Parijs gehouden is en van ingenieursstandpunt gezien is dit wellicht niet overdreven.

De excursies aan dat Congres verbonden, naar tal van industrieele ondernemingen, brouwerijen, slachthuizen, zuivelfabrieken, champagne-kelders, enz. beloven zeer belangwekkend te zullen zijn. Nederland zendt 34 leden naar het Congres en reeds wordt hier te lande de oprichting overwogen van een speciale vereeniging voor koude-techniek wellicht als vakafdeeling van het Kon. Instituut van Ingenieurs, terwijl uit het Congres waarschijnlijk een internationale Associatie voor hetzelfde doel zal geboren worden. Speciale tijdschriften over koelindustrie bestaan er reeds verscheidene.

Bij de oudere moderne slachthuizen is men in de

ONTWERP VAN EEN SLACHTHUIS-KOELINRICHTING VAN MIDDELBARE GROOTTE.

eerste plaats bedacht geweest op ruime goed geventileerde lokalen voor het slachten en de verdere daaraan verbonden werkzaamheden. Zuiver water in onbeperkte hoeveelheid was eveneens een eisch, die niet kon worden ontgaan. Waar geen waterleiding ter beschikking stond kon somtijds niet aan een slachthuis worden gedacht, tenzij door een eigen watervoorziening dit bezwaar kon worden opgeheven.

Ook de afvoer zoo van vaste als vloeibare afvalstoffen werd terecht als een punt van groote beteekenis beschouwd en reeds in 1880 vindt men bij Duitsche slachthuizen de biologische reiniging van het afvalwater toegepast.

Een koelhuis, inwendig door ijzeren hekwerken in koelkamers verdeeld, die afzonderlijk verhuurd worden en waarin de lucht niet door ijs, maar door een in een machinegebouwtje opgestelde koudemachine werd afgekoeld, zoodat de temperatuur zelfs in 't heetst van den zomer op 2.5°C. kon worden gehouden, gold toentertijd nog als een groote bijzonderheid.

Te Hannover werd er een gemaakt door den architect Hecht en dit was een groote stap vooruit; een achttal jaren te voren waren te Budapest in een inrichting, die overigens aan alle eischen voldeed nog koelkamers aangelegd, die op vrij primitieve wijze door ijs werden afgekoeld.

Ook aan het oudste der stedelijke slachthuizen te Berlijn, in 1872 door Baurath Orth gebouwd, heeft men bij een uitbreiding de nieuwe runderslachthallen geheel onderkelderd en in 't midden der kelderruimte een grooten ijskelder gemaakt, waaromheen kleine koelkamers gegroepeerd zijn. Deze koelkamers zijn door dubbele deuren van de overige kelderruimte afgesloten. Wel opmerkenswaardig is het evenwel, dat men bij het nieuwe Centrale Slachthuis te Berlijn, in 1881 door Blankenstein en Peters gebouwd, ijskoelkamers in het geheel niet noodig oordeelde. Naar de te Berlijn opgedane ondervindingen werd veel meer waarde gehecht aan rijkelijke luchtverversching en daaraan zijn dan ook de uiterste zorgen besteed.

Eerst later zou men tot het besluit komen, dat om aan alle eischen te voldoen, een koelinrichting niet gemist kon worden en zoo is in het jaar 1900 aan het Centraal Slachthuis een koelinrichting toegevoegd, die als een der grootst aangelegde en bestingerichte de aandacht ten volle verdient.

Wat de koelhuis-inrichting in het algemeen betreft kan men daarbij onderscheiden het koelhuis zelf, de afkoelinrichting met den ventilator, die de voortdurende circulatie van koude, droge en gezuiverde lucht in het koelhuis bewerkt en de koude-machines, waarmede de afkoelinrichting op de gewenschte lage temperatuur gehouden wordt en die tevens gewoonlijk dienen om ijs te fabriceeren.

Deze machines worden door stoom- of andere motoren gedreven.

De doelmatigste inrichting van het koelhuis is het z. g. cellensysteem d. w. z. verdeeling van de ruimte in cellen, door wanden van geperforeerd plaatijzer van elkander afgescheiden en bij groote inrichtingen nog voorzien van een vóórkoelruimte.

De hoofdzaak is verder een zoo volledig mogelijke isoleering, zoodat alle atmosferische invloeden van buiten zijn uitgesloten.

Vensters en deuren worden zoo spaarzaam mogelijk en steeds dubbel aangebracht. Kunstmatige verlichting is steeds noodig waarbij electrisch licht de voorkeur verdient. Gaslicht kan wel worden gebezigd maar dan zoo, dat nooit verbrandingsproducten in het koelhuis kunnen komen, dus ongeveer op de wijze als dit in spoorwegwaggons geschiedt.

Bij de afkoelinrichtingen zijn twee systemen te onderscheiden namelijk het directe, waarbij de lucht afgekoeld wordt en het indirecte, waarbij de lucht afgekoeld wordt direct door de wanden van den verdamper die bestaat uit een buizenlichaam met groot oppervlak en het indirecte, waarbij de lucht afgekoeld wordt door een zoutoplossing, die in voortdurende beweging en door den verdamper voortdurend op lage temperatuur gehouden wordt. Van beide systemen bestaan nog tal van verschillende inrichtingen en beide hebben eigenaardige gebreken en voordeelen.

Van de directe afkoelers schijnt de verbeterde constructie volgens patent Fixary het best te voldoen, van de indirecte afkoelers zijn met den schijvenafkoeler systeem Linde goede resultaten bereikt, maar worden tegenwoordig de verbeterde cascadeafkoelers weder aanbevolen.

Wat de koude-machines betreft, deze berusten alle op het samenpersen van een of ander gas, door middel van compressors, tot den vloeibaren toestand. De verdamping der vloeistof veroorzaakt daarna de gewenschte lage temperatuur.

Ook de verschillende koudemachines hebben verschillende gebreken, maar wij zouden ons bestek te buiten gaan, door hier in uitvoerige beschouwingen te treden over al de bestaande systemen.

De indirecte afkoeling schijnt thans de meeste aanhangers te hebben en de koude-machines met zwaveligzuur-compressors, volgens de verbeterde constructie van A. Borsig te Berlijn, schijnen veel kans te hebben alle andere systemen te verdringen.

Borsig heeft naar wij meenen ook de koelinrichtingen aan de slachthuizen te Arnhem en te Haarlem geïnstalleerd. Wat hij indertijd in een brochure over zijn systeem mededeelde verdient dus zeker de aandacht. Daaraan is het volgende ontleend.

KOELINRICHTING MET ZWAVELIGZUUR-COMPRESSORS.

a.	STOOMMACHINE.	*k.*	TRANSMISSIE.
bb.	COMPRESSORS.	*l.*	TRAPPEN VOOR DEN ZOUTWATERVAL.
c.	CONDENSATOR.		
d.	VERZAMELBAK.	*m.*	VENTILATOR.
e.	REFRIGERATOR.	*n.n.*¹*n*²	LUCHTZUIGBUIS.
ff.	POMPEN.	*o.o.*¹*o*²	LUCHTTOEVOERBUIZEN.
g.	KOELAPPARAAT.	*pp.*	STOOMKETELS.
h.	ONTDOOIINGSVAT.	*q.*	IJSCELLEN.
i.	IJSTAFEL.	*r.*	LOOPKRAAN.

Volgens opgedane ervaringen is voor het conserveeren van vleesch die temperatuur het meest geschikt, welke dicht bij het vriespunt ligt, doch dit, ter voorkoming van t'bevriezen, niet bereikt.

Men kiest daarom gewoonlijk eene temperatuur van $\pm$ 3° tot $\pm$ 4° C., somtijds ook van 0 tot $\pm$ 1° C.

Zooals thans algemeen erkend wordt, is het niet voldoende de lucht alleen af te koelen, maar moet deze voor alles ook gedroogd en gezuiverd worden; tevens moet de warm geworden voortdurend afgevoerd en versche afgekoelde lucht toegevoerd worden.

Deze wijze van afkoelen is dan ook geheel

anders dan die welke gewoonlijk in bierbrouwerijen en andere bedrijven toegepast wordt en eene dergelijke goed aangelegde inrichting vereischt dan ook speciale ondervinding.

Om de in het koelhuis toe te voeren lucht gelijktijdig bij het afkoelen te reinigen en te drogen, past men in de meeste gevallen eene onmiddellijk op de lucht inwerkende onafgebroken regen van eene door de koelmachine sterk afgekoelde geconcentreerde zoutoplossing toe.

De lucht wordt door middel van een schroefvormigen ventilator door den kouden regen gedreven en in de eerste plaats afgekoeld. Daar geconcentreerd zoutwater de eigenschap bezit in sterke mate vocht in zich op te nemen, wordt het vochtgehalte der binnentredende lucht gelijktijdig belangrijk verminderd.

Eindelijk werkt ook het door den regen gevormde zoutwateroppervlak op dezelfde wijze als een filter, zoodat de in deze lucht aanwezige verontreinigingen, kiemen, sporen, bacteriën, stof, enz. door het zoute water opgenomen, onschadelijk gemaakt en weggevoerd worden.

Dit proces heeft plaats in het eigenlijke luchtkoeltoestel, hetwelk zoo dicht mogelijk bij het koellokaal geplaatst moet worden.

In dit luchtkoeltoestel zijn een aantal trappen aangebracht, waarvan de treden een specialen vorm hebben.

Het in den refrigerator der koelmachine afgekoelde zoute water wordt door een roteerende pomp naar het luchtkoeltoestel gevoerd, waar het door eene buisleiding naar de afzonderlijke trappen geleid wordt, om van daar in den vorm van kleine watervalletjes naar onder in een verzamelbak te vloeien, van waaruit de zoutoplossing door een tweede roteerende pomp opgezogen en dan in den verdamper teruggevoerd wordt. Indien het luchtkoeltoestel boven het koelhuis geplaatst is, dan vervalt de tweede pomp.

Aan de eene zijde van het luchtkoeltoestel is een schoefventilator aangebracht. welke de lucht door buisleidingen uit de af te koelen vleeschbewaarplaatsen wegzuigt en door het luchtkoelstelsel heen blaast. Aan de tegenovergestelde zijde komt de lucht dan weder afgekoeld, gedroogd en gereinigd uit, waarna deze door andere buisleidingen weder regelmatig in de koelruimte verdeeld wordt.

In deze ruimte zijn de luchttoe- en afvoerleidingen aan de zoldering aangebracht en voor het regelen van de luchtstroom van schuiven voorzien, zoodat een volkomen regelmatige luchtcirculatie en afkoeling verkregen kan worden.

De zuigleidingen zijn tevens in verbinding gebracht met de buitenlucht, zoodat al naar behoefte, de lucht in het koellokaal vernieuwd kan worden.

In het koellokaal heeft dus een onafgebroken circulatie van afgekoelde lucht plaats en onder de inwerking daarvan, wordt het vleesch aan de oppervlakte met een dun vlies overtrokken, hetwelk het indringen van bederfveroorzakende bacteriën verhindert en zoodoende een lang goedhouden van het vleesch mogelijk maakt.

Het koellokaal zelf is in een aantal door traliewerk van elkander afgescheiden en afsluitbare kamers of cellen verdeeld, welke aan de slachters verhuurd worden.

Het transport van het vleesch van het slachtlokaal naar de koelruimten geschiedt meestal over boven of langs de cellen aangebrachte hangsporen.

Het kunstmatig koelgehouden of geconserveerde vleesch verdraagt ook in den warmsten zomer zeer goed het transport naar de verbruikers, is malsch, smakelijk en lichter verteerbaar dan versch geslacht vleesch.

De bedrijfskosten van een vleeschkoelhuis, met inbegrip van eene voldoende amortisatie en de noodige rente van het aanlegkapitaal, bedragen zeker niet meer, in de meeste gevallen zelfs minder, dan bij inrichting van ijshuizen (ijskelders) en worden door de pacht der aan de slachters te verhuren cellen rijkelijk gedekt.

Met het oog op grootere rentabiliteit verdient het aanbeveling bij een dergelijken aanleg ook eene inrichting tot het maken van kristalijs op te nemen.

De hierdoor veroorzaakte meerdere uitgaven zijn betrekkelijk gering; de bedrijfskosten der geheele inrichting worden zeer zeker bijna geheel door den verkoop van het ijs aan de slachters en andere afnemers gedekt.

Daar het door de machine voortgebrachte ijs kristalhelder en chemisch zuiver vervaardigd kan worden vindt het overal gaarne afnemers, ook wordt daardoor aan de plaatselijke ziekenhuizen de gelegenheid gegeven, chemisch zuiver ijs in plaats van het voor de gezondheid gevaarlijke natuurijs te gebruiken, waardoor opnieuw met een gewichtige hygiënische behoefte rekening gehouden is.

Nadat in het vorenstaande de gewichtige hygiënische en economische waarde der vleeschkoeling in de slachthuizen in het kort medegedeeld en eene korte uiteenzetting van het voor vleeschconserveering best geschikte koelsysteem gegeven is, willen wij nog een blik werpen op de verschillende systemen van koude voortbrengende machines, omdat het ongestoorde en economische bedrijf eener koelinrichting natuurlijk in de eerste plaats van de goede werking van de koelmachine afhankelijk is.

Men onderscheidt twee hoofdsoorten van koelmachines: 1e de zoogenaamde luchtexpansie- en 2e de verdampingsmachines, van welke evenwel de eerste soort tengevolge van hun gering vermogen in de praktijk maar zelden ingang gevonden hebben.

De verdampingsmachines worden wederom in twee soorten verdeeld:

Verdampingsmachines met absorptie-toestel en verdampingsmachines met compressor, de eerste worden kortweg absorptiemachines, de laatste compressormachines genoemd.

De eerst bestaan hebbende absorptiemachines worden wel is waar ook nu nog door enkele fabrieken gebouwd, doch ze zijn intusschen door de compressormachines ver overtroffen en kunnen voor het gebruik in slachthuizen niet meer in aanmerking komen, daar die machines te dikwijls aan storingen tijdens het bedrijf onderhevig zijn en voor slachthuizen een volkomen betrouwbare werking de allereerste en gewichtigste voorwaarde is.

Bovendien is echter ook het verbruik van koelwater en brandstof bij deze machines werkelijk veel hooger dan bij de compressormachines, geheel afgezien nog daarvan dat het gebruik van een grooten met heete ammoniak gevulde distillatieketel voortdurend gevaar voor ontploffing oplevert.

De compressormachines zijn dus de eenige welke voor het abattoir-bedrijf in aanmerking komen. Aangezien van deze echter eveneens een groot aantal verschillende systemen bestaat, welke gedeeltelijk naar het gebruikt wordende koelmiddel, voor een ander deel naar het verschil in constructie der onderdeelen te onderscheiden zijn, zoo komt het ons wenschelijk voor het voor en tegen der verschillende systemen hier kort aan te geven.

Al naar het soort der gebruikte koelmiddelen, onderscheiden wij aether-, ammoniak-, koolzuur- en zwaveligzuur-compressor machines. Tengevolge van het zeer groote brandgevaar van aether zijn deze machines voor de industrie bepaald onbruikbaar en kunnen dus geheel buiten beschouwing blijven. Het is dus nu de vraag aan welke van de laatst genoemde systemen de voorkeur gegeven moet worden.

Het is een feit, dat de Lindensche Ammoniakmachines zich vele aanhangers verworven hebben en in de industrie in getale ingevoerd zijn.

De reden hiervoor ligt echter meer in de goede uitvoering van deze machines, dan wel in de voortreffelijkheid van het systeem, aangezien de ammoniakmachines verscheidene groote gebreken hebben.

(Slot volgt.)

J. M Olbrich †

Nauwelijks veertig jaar oud is de architect J. M. Olbrich te Dusseldorp, waar hij bezig was een „Warenhaus" te bouwen, overleden. Met hem verdwijnt een eigenaardige figuur uit de Duitsche kunst.

Ontwerpen van hem zag ik voor het eerst in 1898; zij waren vervat in het tijdschrift Ver Sacrum, dat toen door de Wiener Sezession werd uitgegeven. Die ontwerpen waren ten deele klassiek met een Empire tint, doch voor zoover zij voor binnenversiering moesten dienen hadden zij het grillige karakter van de Belgische kunst dier dagen.

In 1899, toen ik Weenen bezocht op mijn reis naar Budapest, zag ik Olbrichs gebouw voor de Sezession, dat met zijne witte muren en gouden koepel van buiten een Oosterschen indruk maakte, terwijl van binnen de invloed door Vandevelde uitgeoefend, duidelijk merkbaar was.

Olbrich werd een jaar later door den Groothertog van Hessen naar Darmstadt geroepen. De kunstenaar gaf toen zijn „Idëen" uit, het bekende, den Groothertog gewijde werk, dat zich in vele bibliotheken bevindt. Wonderlijke grilligheid en haast archaische eenvoud zijn ook hier tot een vreemd mengelmoes geworden. Het doel van Olbrich was blijkbaar geen ander, dan tot iederen prijs oorspronkelijk te willen schijnen. De charme van dit plaatwerk ligt in het bijzonder handige en smakelijke teekenenen. De kunst van den teekenaar is zóó groot, dat men, zijn schetsen beschouwende, niet meer aan de gebreken der ontwerpen denkt.

Doch wanneer de schetsen werden uitgevoerd en de teekenkunst geen invloed meer kon uitoefenen, dan viel Olbrichs werk tegen. Dat heeft de wereldtentoonstelling, te Parijs in 1900 gehouden, bewezen. Nog meer teleurstellend was het werk, dat Olbrich op de tentoonstelling der „Künstler-Kolonie" te Darmstadt in 1901 liet zien.

Het „Ernst-Ludwig-Haus", door Olbrich voor die tentoonstelling ontworpen, vertoonde een langen, lagen, vlakken, witgepleisterden gevel, met een halfcirkelvormige opening in het midden, die door reusachtige beelden op dunne stangen geplaatst, geflankeerd werd.

In 1905 maakte Olbrich op de tentoonstelling te Keulen het „Rozenhof der Vrouwen", een klein gebouw in een stijl die aan het Romaansch deed denken. De grilligheid van vroeger was nu verdwenen.

Wie dit jaar de tentoonstelling te Darmstadt heeft bezocht herinnert zich den naar Olbrichs ontwerp gebouwden „Hochzeitsturm,' gesticht ter herinnering aan het tweede huwelijk van den Groothertog van Hessen. Dit bouwwerk, in gebakken steen, is beneden zeer eenvoudig, doch wordt bekroond door een ietwat zonderling gevormde spits.

De Duitschers hebben Olbrichs kunst zeer gewaardeerd, doch wij Nederlanders, die meer nuchter aangelegd zijn, konden daarin den rechten smaak niet vinden. Het grillige, het gewilde zegt ons niets, en daardoor kan men verklaren, dat Olbrich bij ons geen school heeft gemaakt.

Misschien zou Olbrich, als hem een langer leven vergund was geweest, zijn stijl langzamerhand hebben vereenvoudigd, waarvoor in zijn latere gebouwen reeds eenige aanduidingen gevonden worden. Olbrich was in ieder geval een groot talent, iemand die de schetsen als het ware uit zijn mouw schudde, iemand die niet, als zoo velen zijner tijdgenooten met de vederen van anderen te pronken liep.

Zulke architecten zijn te zeldzaam, dan dat hun verscheiden niet betreurd zou moeten worden.

W.

Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

(Slot.)

Na heropening van de vergadering deed de Voorzitter het voorstel om de kosten van het stenographisch verslag, drukwerk etc., pondpondsgewijze te verdeelen over de deelnemende organisaties, naar verhouding van het aantal leden.

Alsdus werd besloten.

Vervolgens werd in bespreking genomen de vraag: „Moet het onderwijs op de Middelbare Technische School zoodanig worden ingericht, dat a. het practisch werken tijdens het bezoek kan geschieden en zoo ja, moet dit dan op de Middelbare Technische School zelve plaats hebben of moet bijv. door avondcursussen gelegenheid worden gegeven overdag in de practijk werkzaam te zijn? b. door het instellen van semester- of trimester-cursussen theorie en practijk elkaar kunnen afwisselen; c. dat het een doorloopende cursus vormt?"

De heer Hendrikse meende dat, indien de leerlingen overdag in de practijk werkzaam zijn geweest, ze 's avonds geen hoofd meer zullen hebben voor

de theorie, weshalve zou hij wenschen, dat op ruime schaal met beurzen werd te gemoet gekomen.

Ook andere heeren maakten nog eenige opmerkingen, doch een principieele strijd werd niet gevoerd.

De heer De Groot bedankte den voorzitter voor zijn welkomst-antwoord en beloofde gaarne het hier gesprokene aan den minister te zullen mededeelen. Echter wees spr. er op, dat hier slechts een deel van het technisch onderwijs ter sprake kwam. n. l. in hoofdzaak de bouwkunde. Voor elken tak van industrie zijn eigen eischen te stellen. Spr. is persoonlijk een groot voorstander van provinciale decentralisatie, zoodat de leerlingen 's avonds nog huiswaarts kunnen keeren. Des avonds kunnen zeker cursussen worden gegeven, doch op de zomeravonden heeft het wel eenig bezwaar.

De heer Salomons betreurde het, dat door den laatsten spreker niet genoemd is het gasonderwijs, dat dringend behoefte heeft aan goede opleiding.

De heer De Groot meent, dat o. a. een centrale middelbare technische school gewenscht is, die met de behoeften van speciale vakken als suikerfabricage, gas- en waterleiding rekening zou kunnen houden.

Nog wees de voorzitter er op, dat sommige leerlingen in staat zullen zijn de verschillende semesters achter elkander te volgen, terwijl anderen het noodig zullen hebben hun studie een of meer semesters te onderbreken, om zich door arbeid de noodige middelen voor de studie te verschaffen. Voorts raadt spr. van de school te weren al datgene, wat elders onder dak kan worden gebracht.

Hiermede was de discussie over dit vraagpunt weder geëindigd; conclusies werden niet aangenomen.

De volgende vraag luidde: „Wat moet het onderwijs aan een Middelbaar Technische School omvatten en over hoeveel studiejaren dient het verdeeld te worden?"

Genoemd werden bouwkunde, water- en scheepsbouwkunde, werktuigkunde, electrotechniek, gasindustrie en chemie.

De heer De Groot wees op de moeilijkheid ter vergadering uit te maken, hoeveel studiejaren noodig zijn.

De ervaring zal in deze moeten beslissen.

De voorzitter hoopt, dat eventueel de Regeering met de vertegenwoordigers van elk bedrijf overleg zal plegen.

Bij punt 8 leverde de voorzitter een warme verdediging van het correspondentie-onderwijs.

Daarentegen meende de heer de Groot dat dit systeem in Nederland bezwaarlijk kan worden toegepast, en ook wees hij erop, dat dit onderwijs hier te lande niet zoo noodig is, wijl onze talrijke bevolking oprichtingen van cursussen gemakkelijk maakt.

De voorzitter voerde daartegen aan dat de scheepsmachinisten en de technici in onze koloniën en in Zuid-Afrika toch veel nut kunnen trekken van het correspondentieonderwijs.

Tegen het kosteloos geven van onderwijs aan de M. T. S. (vraag 9) verhief zich uit de vergadering oppositie, terwijl de invloed van de technische organisaties van werkgevers en werknemers in het bestuur der school (vraag 10) door den voorzitter werd bepleit. De heer Mulock Houwer wilde liever de personen der werkgevers en werknemers dan hunne organisaties naar voren schuiven, en de heer de Groot adviseerde tot het aannemen van eene afwachtende houding.

Geeft de regeering niet den gewenschten invloed dan kan men zich nog altijd tot haar wenden.

Vraag 11 was, blijkens de toelichting van den voorzitter, een protest tegen de kennelijke bedoeling van het wetsontwerp-Kuyper om overgang van leerlingen der M. T. S. naar het H. T. O. onmogelijk te maken.

De heer de Groot achtte intusschen beantwoording overbodig. De weg naar de Technische Hoogeschool staat voor een ieder open, maar het zou verkeerd zijn, om aan het eindexamen middelbare school te verbinden het recht om te worden toegelaten tot de Hoogeschool.

De volgende bijeenkomst zal in het begin van September worden gehouden.

De heer Mulock Houwer dankte den voorzitter voor zijne leiding en de heer de Groot verzekerde dat de regeering haar volle aandacht aan de regeling van M. T. O. wijdt, terwijl hij mede de overtuiging uitsprak, dat deze vergadering tot de oplossing van het moeilijke vraagstuk het hare zal hebben bijgedragen.

Daarna werd de vergadering gesloten.

Prijsvragen.

RAPPORT van de Jury ter beoordeeling van de **prijsvraag voor een Ziekenhuis** uitgeschreven in Mei 1908 door de Vereeniging „Ziekenhuis-Buitenwoel" te Veendam.

Ter voldoening aan het programma moesten de ontwerpen vóór of op den 15den Juli j.l. ingezonden zijn aan het adres van den administrateur der Vereeniging, den Heer J. F. A. W. Hefting te Veendam.

De leden der Jury kwamen bijeen op den 17den Juli en bevonden, dat waren ingekomen 33 ontwerpen. — De toen aangevangen beoordeeling zetten zij voort den 18den Juli en op den 22sten, 23sten en 24sten Juli.

Daaruit bleek haar, dat door zeer veel ontwerpers met ernst is gewerkt aan de oplossing van het moeilijke vraagstuk, zelfs door het indienen van meer dan één ontwerp, doch dat de meesten niet geslaagd zijn een project te leveren, waar een hoogst eenvoudige, praktische en meest oeconomische inrichting, zoowel in aanleg als in verband met de exploitatie, op den voorgrond stond, zooals in het programma wordt geëischt.

De bebouwde oppervlakte is bij de meeste ontwerpen te groot. — Over 't algemeen werd van de gevels te weinig studie gemaakt, terwijl slechts een enkele er in geslaagd is, 't karakter van het bouwwerk daaruit te doen spreken.

Nadat de Jury ieder plan afzonderlijk beoordeeld had, werden een zestal aan een nader vergelijkend onderzoek onderworpen en wel:

No. 9 — Motto Bethesda.
„ 11 — „ D.
„ 14 — „ Met blauwe lijnen omlijnd rood kruis.
„ 15 — „ Het groene kruis.
„ 27 — „ Eenvoud.
„ 33 — „ Z.

Hoewel in eenige van de overige plannen verdienstelijke opvattingen voorkomen, konden zij toch niet in aanmerking komen voor dit vergelijkend onderzoek.

Voor de redenen waarom zij niet daaronder zijn opgenomen verwijzen wij naar de bij dit rapport gevoegde bijlage, waarin ieder ontwerp afzonderlijk beoordeeld wordt.

Eenparig werd besloten Uw Bestuur voor te stellen den eersten prijs toe te kennen aan No. 33, Motto „Z" en een tweeden prijs aan No. 14, Motto: Een rood kruis, blauw omlijnd.

Voor de beoordeeling van deze ontwerpen kan de bijlage geraadpleegd worden.

Aangezien in het programma medegedeeld is, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de prijswinner met den bouw van het Ziekenhuis wordt belast, een en ander naar het oordeel der Jury en het Bestuur der Vereeniging „Ziekenhuis-Buitenwoel", en de eerste prijs toegekend is aan de Heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam, geeft de Jury Uw Bestuur in overweging omtrent den eventueelen bouw van het Ziekenhuis, te zijner tijd, met genoemde architecten, aan wie de bouw zeer goed kan worden toevertrouwd, in nader overleg te treden, indien deze heeren bereid zijn de door de Jury noodig geoordeelde wijzigingen in het plan aan te brengen.

De Jury is bereid hieromtrent nader van advies te dienen. —

De Jury voornoemd:

G. OOSTERBAAN.
Johs. J. van SCHUIJLENBURG.
J. J. VEGTER.
G. C. MICHELL.

Aan dit rapport is toegevoegd een uitvoerige toelichting, die de afzonderlijke beoordeeling van alle ingekomen ontwerpen bevat.

Wij ontleenen daaraan alleen datgene, wat betrekking heeft op de zes ontwerpen waaruit ten slotte de keuze is gedaan.

No. 9. „Bethesda". Dit ontwerp is in vele opzichten goed, hoewel bij eventueele uitbreiding de nieuw te bouwen ziekenzalen van de bestaande gescheiden worden door dienstvertrekken; met het oog daarop is de plaatsing van lijkenkamer en brandstof-bergplaats niet gunstig.

Hoewel de vorm der ziekenzalen goed is, moet een hoogte van 3.50 M. onvoldoende geacht worden.

De keuken en bijkeuken behooren naast elkaar gelegen te zijn. — De gevels zijn goed.

De ontwerper is niet geslaagd een hoogst eenvoudige, praktische en meest oeconomische inrichting te leveren, zooals in het programma werd geeischt.

Dit ontwerp is voor de begrootingssom niet uit te voeren.

No. 11. D. De scheiding tusschen keukenafdeeling en dienstvertrekken zou goed zijn, indien de ontwerper de badkamer voor het publiek in de dienstafdeeling geprojecteerd had. De klassekamer is in verhouding tot de breedte, te diep; het lijkenhuis ten opzichte van deze klassekamer ongunstig gelegen, evenals de ruimte voor het ontsmettingsapparaat. De ziekenzalen hebben een te geringe verdiepingshoogte; de oppervlakte van de operatiekamer is te groot, de verlichting niet voldoende. Bij de groote hal was een afzonderlijke wachtkamer niet noodig. De bijkeuken mist gemeenschap met de gang, de provisiekamer, naast het privaat gelegen, mist verbinding met de buitenlucht. De gangruimte is te smal en slecht verlicht. De gevels zijn zonder verdienste; het midden-gedeelte van het gebouw is te hoog opgetrokken, waardoor de bouwsom onnoodig verhoogd wordt.

No. 14. Een Rood kruis blauw omlijnd. Verdienstelijk ontwerp, waarbij ook gerekend is op eventueele uitbreiding.

De plaatsing van de W.C. voor de klasse-patiënten in het midden van het gebouw is niet gelukkig gekozen.

De trap en verlichting derzelve kon ruimer opgevat zijn. De provisiekamer staat niet in directe verbinding met de buitenlucht. De gang van het ziekenhuis kon breeder geprojecteerd zijn.

De gevels, vanaf de wegzijde gezien, vertoonen te groote niet onderbroken muurvlakken, het had alle aanbeveling verdiend, wanneer de ontwerper de vertrekken, die thans zijn geplaatst in het opgetrokken middengedeelte van den Noordelijken gevel, boven keukens en concierge-woning had geprojecteerd; deze vertrekken hadden dan niet op het Noorden gelegen.

No. 15. Het groene kruis. De scheiding tusschen ziekenafdeeling en dienstvertrekken is zeer goed; aan gangen, binnenplaatsen en portalen is echter te veel ruimte opgeofferd, waardoor ook bij dit ontwerp de bouwkosten onnoodig verhoogd worden. De verlichting der ziekenzalen is onvoldoende tengevolge van de te hoog opgaande veranda. De provisiekamer is te ver verwijderd van de keuken. De badkamers zijn met 't oog op de warmwatervoorziening te ver van elkander geprojecteerd. De gevels zijn niet fraai; de bepleistering van de bovengedeelten had lager kunnen aanvangen, dan was de verhouding tusschen het bepleisterde en gevoegde gedeelte beter geweest.

Het projecteeren van den hoofdgevel naar de wegzijde is goed.

No. 27. Eenvoud. Verdienstelijk ontwerp, zoowel wat plattegronden als gevels betreft. De bebouwde oppervlakte had eenigszins verminderd kunnen worden door het weglaten van vertrekken, die niet werden gevraagd en andere geringere afmetingen te geven b. v. de bijkeuken, keuken-concierge, enz.

De vorm en de verlichting der ziekenzalen is goed.

Het sterilisatievertrek mist gemeenschap met den gang; de badkamrrs zijn goed gelegen.

De uitvoerig gedetailleerde begrooting overschrijdt de toegestane bouwsom met ruim f 670.— De verlichting is op de ontwerpen niet aangegeven.

No. 33. Z. Door den ontwerper is op verdienstelijke wijze gestreefd, aan de bepalingen van het programma te voldoen. Op uitnemende wijze is door een aantal keurig uitgevoerde teekeningen en een verklarende omschrijving, getracht een duidelijk antwoord te geven op de gestelde prijsvraag. De scheiding tusschen ziekenafdeeling en dienstvertrekken is goed. De ontwerper heeft het magazijn voor verplegingsartikelen van de vereeniging „het Groene Kruis" achter in het gebouw geprojecteerd en heeft derhalve niet voldoende rekening gehouden met de opmerking in het programma, dat die artikelen in bruikleen worden afgestaan, en afgegeven door den concierge. Ledikanten, ziekenstoelen, enz. enz. moeten thans door den gang van het ziekenhuis vervoerd worden. Door klassekamer en magazijn onderling van plaats te doen verwisselen, was dit bezwaar voorkomen.

De ziekenzalen zijn zeer goed van vorm en de

verlichting is uitstekend. Het sterilisatievertrek mist de noodzakelijke gemeenschap met den gang; het zal overweging verdienen de operatiekamer nog van bovenlicht te voorzien. De keuken, enz. zijn zeer goed geïsoleerd van de ziekenafdeeling. Met het oog op de voorziening van warm water voor de baden, waarmede door den ontwerper geen rekening is gehouden, hadden de badkamers bij elkander geprojecteerd kunnen worden. De vier slaapvertrekken voor de verpleegsters zijn vrijgoed gelegen op de verdieping van het voorgebouw. Wanneer de woonkamer voor den concierge minder diepte ware gegeven, had dit ten goede kunnen komen aan het slaapvertrek van dezen functionaris. De breedte der gangen is even voldoende, op verscheiden plaatsen zijn verbindingen aangebracht, waaronder ook de niet noodzakelijke en precies tegenover den toegang tot de zalen gelegen uitgangen te rekenen zijn op het Noorden; de in de toelichting nog nader aangewezen tochtpuien zullen zeker noodzakelijk blijken te zijn.

Aan den Noordgevel zijn de uitbouwen wel eenigszins talrijk; bij een omwerking van dit plan zou dit wel te vereenvoudigen zijn. Op zeer duidelijke wijze is op de teekening en door de toelichting aangegeven alles, wat betrekking heeft op de verlichting, verwarming, watervoorziening, afvoer van water, rook en vuil.

Met een eventueele uitbreiding is ook rekening gehouden.

Het is goed gezien van den ontwerper, het gebouw een grooten afstand terug te plaatsen en den gevel aan de kanaalzijde als hoofdgevel te behandelen; hoewel de architectunr van dezen gevel goed is verzorgd, mist hij het karakter van een landelijk ziekenhuis; de overige gevels zijn goed, uitgenomen de aansluitingen van de hoog opgetrokken bekappingen met de lager liggende gedeelten.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 32. De Damprijsvraag. Repliek van de Redactie op een beschuldiging der Redactie van Architectura, in verband met de reproductie van de bekroonde ontwerpen.

Brieven uit België. Kon. Academie van S. K. te Antwerpen. — Over den toestand van het bouwvak in het algemeen en dien der Architecten in het bijzonder.

De Koninginnekerk te Rotterdam door P. Hooijkaas Jr. met afbeeldingen.

Oude bouwkunst in Hollands Noorderkwartier, door A. w. Weissman (Vervolg).

Verslagen van Vergaderingen. Afdeeling Arnhem Excursie op 3 Juli naar het landgoed Middachten.

Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

Architectura No. 32. In Vlaanderen door A. W. Weissman.

Ingezonden stukken van den Redacteur van het Bouwkundig Weekblad J. Gratama, met antwoord van de Redactie van „Architectura".

Technisch Gedeelte. Over het keuren van gebakken steen, door F. Wind. — Blauwe steen of zandsteen.

De Bouwwereld No. 33. Moderne Schouwburgbouw (slot).

De Nieuwe Beurs te Bazel, architecten. Bischoff & Weideli te Zürich, met afbeelding.

De Ingenieur No. 32. De Electriciteitswerken der New-York Edison-Maatschappij te New-York, voordracht gehouden in de vergadering van de Vakafdeeling voor Electrotechniek van 16 Mei 1908, door Th. E. Maltha (met afbeeldingen).

De Tempelruïnes op het Dièng-plateau, Midden Java, door W H. C. Doorman (met afbeeldingen).

Het Suez-kanaal aan het eind van 1907, door W. F. Leemans c.i.

Zijn beton-ijzerconstructiën betrouwbaar? door P. A. M. Hackstroh, kapitein der Genie.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 32. Ons Congres voor M. T. O. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1907. — Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg). — Het berekenen van rioolprofielen. — Het berekenen van electrische gelijkstroom leidingsnetten (vervolg). — Bijvoegsel. Vervolg van het Verslag der Algemeene Vergadering van den bond.

De Aannemer No. 32. Mededeelingen van het Hoofdbestuur van den N. A. B. o.a. over de Middelbare Technische School en over het 2de Int. Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs.

Bouwvakken I.

Eigen Beheer.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 6. Vooruitgang der steentechniek in Denemarken, voordracht gehouden op de 41ste Alg. Vergadering der Duitsche Vereeniging voor klei-, cement- en kalkindustrie door Ing. H P. Stenbjörn. — Een en ander over de brandstoffen welke voor het bakken van kleiproducten worden gebruikt.

Deutsche Bauhütte No. 33. Technik und Symbolik im Mittelalter, door M. Escherich

Vorwärts zum Ziegelbau door Dr. Ing. P Klopper.

Malerische Landhäuser, door K. Hahn bij teekeningen van Albert Schutte te Barmen.

Grabmalkunst bij ontwerpen van T. Voretzsch te Dresden.

Alte Kunst im Eifelgebiet door M. Heeren bij een afbeelding van het Slotplein te Bürresheim door A. Gierster op losse plaat.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

'sGravenhage. De minister van binnenlandsche zaken heeft door tusschenkomst der Gedep. Staten aan de Gemeentebesturen beantwoording verzocht der volgende vragen:

1. Geeft de toepassing der voor uwe gemeente geldende bouwverordening in verband met de daarin gestelde eischen aanleiding tot moeilijkheden, inzonderheid wat betreft bestaande woningen. Zoude dit ten minste het geval zijn, wanneer de verordening steeds naar hare letter streng werd toegepast?

2. Wordt door de in de bouwverordening voorkomende bepalingen de bouw van nieuwe woningen, inzonderheid van arbeidswoningen te zeer bemoeilijkt; hoe hoog zijn de stichtingskosten van eene arbeiderswoning, die aan de eischen uwer bouwverordening voldoet; zijn er na de invoering der bouwverordening dergelijke woningen in uwe gemeente gesticht, wat waren de stichtingskosten en hoe hoog is de huurprijs daarvan?

3. Konden de bewoners van onbewoonbaarverklaarde woningen elders plaats vinden?

4. Hebben de bepalingen omtrent bestaande woningen in uwe gemeente aanleiding gegeven tot depresiatie?

— Naar wij vernemen wordt door den uitgever S. Gouda Quint, te Arnhem, de uitgave voorbereid van den derden druk van het in de bouwwereld welbekende Beknopt practisch leerboek der Burgerl. en Waterbouwkunde, door wijlen den heer B. F. Plasschaert.

Het feit, dat een derde druk noodig is, getuigt wel van de degelijkheid van dit boek. Met de zorg voor de Burgerlijke Bouwkunde heeft zich belast de heer Alb. A. Plasschaert, die ook den tweeden druk bewerkte, terwijl de heer H. van Eek, Civiel Ingenieur en Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, de bewerking der Waterbouwkunde op zich heeft genomen. Door den aard zijner betrekking is hij in de gelegenheid de beste bronnen te raadplegen.

De bewerkers zullen rekening houden met den zoo belangrijk veranderden tijdgeest, waardoor eene nieuwe bouwperiode is ontstaan. Door wiskunde, constructieleer en aesthetiek tot één leerstof te verwerken, doen zij het boek een geheele verjongingskuur ondergaan, ten einde het werk, dat gedurende omstreeks 25 jaren een voortreffelijk leerboek is geweest, dien naam waardig te doen blijven.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdragers. Kampioen Ventilator onder Garantie.

Rotterdam. Eenigen tijd geleden hadden de heeren R. J. Kleypool en Th. A. J. Zoetmulder, industrieel te Schiedam, een stuk grond aangekocht op den Schiedamschen weg, onder de gemeente Overschie, tot het oprichten van eene glasfabriek. Het bestuur dier gemeente heeft echter afwijzend beschikt op hun verzoek om vergunning tot het bouwen van die fabriek.

Deze afwijzende beschikking moet — zoo schrijft men ons — in verband staan met de treurige ervaring, welke men te Schiedam heeft opgedaan met de aldaar bestaande glasfabrieken, welke door hare vergiftige dampen veel schade hebben berokkend aan boomen, planten en veestapel.

Aangezien het deskundig onderzoek, van Regeeringswege ingesteld naar de vele door de gemeentenaren van Schiedam ingebrachte bezwaren nog niet is geëindigd, heeft de glasfabriek „De Schie", te Schiedam, nog geen vergunning kunnen verkrijgen tot het uitbreiden van hare fabrieken.

Vlaardingen. De gemeenteraad alhier besloot tot het bouwen van een hal voor versche zeevisch. De kosten zullen f 28 600 bedragen.

Groningen. De Raad der gemeente Beerta (Gr.) heeft besloten tot verbouwing van het bestaande Gemeentehuis; de kosten worden geraamd op f 9500.

Haarlem. Voor de vacante betrekking van gemeente-opzichter te Zandvoort hebben zich 104 solicitanten aangemeld.

Oldenzaal. Hier ter plaatste zal einde dezer maand een tentoonstelling van oudheden worden gehouden door de Oudheidkamer en de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer. Ze zal vijf dagen duren.

Personalia.

— Gedep Staten van Groningen hebben benoemd tot opzichters van den prov. waterstaat: in het 1e district, den heer W. H. Taffijn, Groningen, en in het 4e district, den heer D. van Aste van Zijl, Assen.

— Met 1 Aug. is de heer G. H. Bohier, te Callantsoog, benoemd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 4e kl.

— De heer IJ. M. de Jong, opzichter bij de Ned. Heide-Maatschappij, wordt overgeplaatst van Heerenveen naar Roermond.

Vacante Betrekkingen.

— Bekwame Uitvoerders voor werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week.
Brieven onder No. 36669 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te s'Gravenhage (1)

— Waterbouwkundig uitvoerder. Brieven A. Vriens, aannemer te Bergen op Zoom. (1)

— Volontair bij een gasfabriek van Middelbare grootte welke geheel nieuw wordt omgebouwd. Br. lett. WW 592, N.v.d.D. (1)

— Deskundige voor de uitwerking van een projectbegrooting en exploitatie-rekening eener schelpkalk-branderij volgens de nieuwste constructie.
Brieven onder letter I. aan den boekh. J. G. Broese, Utrecht. (1)

— 1. Leeraar timmeren.
2. Leeraar schrijnwerken.
3 Leeraar smeden.
4. Leeraar schilderen (verven) allen aan de ambachtsschool te Roermond. Salaris f 800 's jaars. Stukken in te zenden vóór 1 September 1908 aan het Commissielid A. F. van Beurden, landmeter van het kadaster, Roermond. (1)

— Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Zuid-Holland, zie adv. in dit No (1)

— Aankomend teekenaar voor Bouwkundig Bureau. Brieven onder No 2231, aan het bureau van de Haagsche Courant 's-Gravenhage. (1)

— Drie leeraren aan de Ambachtschool te Emmen. Zie Adv. in No. 32. (2)

— Leeraar in Bouwkundig Teekenen, aan de Nuts-Avondteekenschool voor Aankomende Werklieden, te Wageningen. Cursus half September tot half Maart. Inlichtingen te verkrijgen bij het Bestuur (2)

— Werktuigkundig Ingenieur, bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij op Java, met eenige praktijk bij spoor- of tramwegen. Brieven aan de Directie Jan Pz. Coenstraat 4 te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
7	Bouwk Opz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
3	Bouwk. Teek.	22—49 j., f 60—f 120	„
3	Waterb. Opzr.	25—31 j., f 80—f 120	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2	Werkmeester	26—33 j., f 90—f 125	„
6	Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
7	Electrotechniker	20—41 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2	Klerk-teekenaar	22—25 j., 65—f 75	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1	Adjunct Boormeester	20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

Maandag 17 Augustus.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur; het herstellen en vernieuwen van de rustieke brug no. 159 in het Oosterpark en de rustieke brug no. 172 in het Sarphatipark. De voorwaarden te verkrijgen ter Stad-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van de afdeeling „Bruggenbouw" van Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 150, van 10 tot 12 uur de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur: het leveren van 2500 strekkende meter waldeksteenen van Andernachsche lava of van graniet. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen bij den Ingenieur, der afdeeling „Onderhoud" van Publieke

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

Werken, ten Gemeentehuize, kamer No. 139 van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Enschede ten 3 ure. Door d. directeur der gemeentewerken aan de gemeentewerf: bestek no. 19: het maken van de 9de openbare lagere school aan den Borstelweg. Inlichtingen alle werkdagen tusschen 11½ en 12½ uur aan de Gemeentewerf, Molenstraat 33, alwaar bestekken met teekeningen en Inschrijvingsbiljet verkrijgbaar zijn.

Opperdoes ten 7 ure. Door Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in het café van J. Koomen: het gedeeltelijk vernieuwen van het leien dak der kerk, plm 170 M²., met bijkomende werken. Het bestek in genoemd Café, ter inzage Aanwijzing op den dag der besteding 4 uur. Inlichtingen bij den Bouwkundige W. G. F. Steinmetz te Medemblik.

Buitenpost ten 8 ure. Door de arch. A. Velding: het maken van 522 M. quenast- of porfierslagweg, naar de huizinge P. Bouma te Lutjewoude; bestek verkrijgbaar bij IJlstra aldaar; bilj. inzenden bij genoemden arch.

Lutten ten 4 ure. Door de arch. E. Warringa en Zn., namens het bestuur der Ger. School in het café Blaukamp: het bouwen van een lokaal aan de school te Lutten; best. en teek. ter inzage in voornoemd café; aanw. 2 ure.

DINSDAG 18 Augustus.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park: best. no. 1148: het maken van eene uitbreiding aan de goederenloods, het maken van een privaatgeb. en bijkomende werken op het station te Sittard, begr. f 8500. (Zie adv. in no. 31).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1153: het maken van den onderbouw eener traverse met bijkomende werken aan de IJkade te Amsterdam; begr. f 17300. (Zie adv. in no. 30.

Apeldoorn. Door de arch. J. A. Wijn: het bouwen van een woonhuis met schuur aan de Waldeck-Pyrmontlaan: bestek en teek. verkrijgbaar aan de drukkerij Steghgers.

Erica ten 3 ure. Door Mej. Wed. H. Kampinga bij J. Beuker: A. de werkloonen van een te bouwen boerenbehuizing bij de Kalfsluis aldaar: B. levering van de benoodigde materialen C. glas-, verf- en behangwerk; biljetten inzenden uiterlijk 17 Aug. 10 ure bij wed. H. Kampinga; bestek en teek. ter inzage in genoemd café; inl. bij den bouwk. J. Prange aldaar.

Garijp. Door de Kerkvoogden der Ned. Herv. Gem: het doen van eene vertimmering aan de pastorie aldaar bij den boekhandelaar v. d. Meulen te Bergum; bilj. inzenden bij den president-kerkv. G. H. Walda en inl. dagelijks bij den bouwk. P. Walda.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gemeentebestuur in het Gemeentehuis; de levering van gegoten ijzeren klimschachtluiken en luchtkasten voor de rioleering. Bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur van Gemeentewerken.

WOENSDAG 19 Augustus.

Zuidbroek ten 11 ure. Door het gem.-best. in het Gemeentehuis; het bouwen van eene school in het oosteind; bestek en teek. ter secretarie verkrijgb.; inlicht. bij den gem. timmerman; aanw. gehouden. Bilj. in te zenden ten gemeentehuize

Weerselo ten 4 ure. Door het gem.-best.: het bouwen van eene school van 2 lokalen te Lemselo. Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. K. L. Croonen te Oldenzaal.

DONDERDAG 20 Augustus.

Terneuzen ten 2 ure. Door de arch. W. Sterk te Sas-hore, in het hotel Centraal: het bouwen van drie woonhuizen, landbouwschuren, varkens- en kippenhokken; wagenhuizen en verdere werken in de Emanuël en Valckenisse polders gem. Waarde. Bestek met teekeningen te bekomen bij den Architect bij wien het proces verbaal van af den 12en Aug. e.k. ter inzage ligt

Bellen. Door het gem.-best.: de lev. van 42000 vlakke of een weinig getrokken straatklinkers, franco op den wal bij de Halerbrug over het Oranjekanaal. Levering uiterlijk 15 September 1908. Monsters van 10 stuks met prijsopgaaf voor 20 Augustus a.s. bij den Burgemeester.

Vriezenveen ten 12 ure. Door de arch. v. d. Goot en Kruisweg te Hengelo, in het café Ter Brake: het vergrooten der coöp. roomboterfabriek Vriezenveen en het maken van machinekamer met ketelhuis, schoorsteen en machinefundeeringen enz.; bestek en teek. verkrijgb. gen. architecten; aanw. gehouden.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Nieuw ! !

VIGOROSE GLANSTEGELS.

In alle **kleuren** en **dessins;** volgens opgaaf, voor: Vloer- en wandbekleeding. Expositie op de Int. Nat. Tentoonstelling te 's-Gravenhage. Teekeningen, monsters en prijsopgaven gratis bij de

Vigorose Cement-Industrie „de Meteoor"
te RHEDEN (Geld.)

EERSTE NEDERL. XYLOLITH-FABRIEK
A. S. KEY, Rotterdam.
HOUTGRANIET.

Vloerbekleeding zonder voegen.
Trapbekleeding Ook op oude trappen. **Dektreden** op maat.
PLATEN IN DIVERSE AFMETINGEN VOORRADIG.
Aanvragen, met opgaaf van grootte en bestemming, adresseere men **LEUVEHAVEN 28** (Kantoor), **Rotterdam.**

Verf voor Centrale Verwarming

te bekomen in alle kleuren, mat en glanzend in elke hoeveelheid bij

E. J. A. COHEN, ARNHEM.
ROODENBURGSTRAAT 26—27.
Telegramadres: COHEN—Schilders, Arnhem. INTERC. TELEPHOON 418.
Prijs op aanvraag en monsterbusjes gratis.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 22 AUGUSTUS 1908. No. 34.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Damvraagstuk.

Inzake de publicatie der bekroonde ontwerpen van de Damprijsvraag is tusschen de Redactie van Architectura en van het Bouwkundig Weekblad der Mij. t. b. d. Bouwkunst een geschil gerezen, dat aanleiding gaf tot een zeer onverkwikkelijken strijd, gevoerd met artikelen en ingezonden stukken in beide bladen.

Men wordt er naar van als men 't leest en het geval werpt weer eens een scherp licht op de hedendaagsche zeden in de bouwkundige wereld en op de verhoudingen in de architectenkringen te Amsterdam en weer moet geconstateerd worden dat door de Maatschappij, waarvan men toch met eenig recht het goede voorbeeld zou mogen verwachten, de aanleiding gegeven is tot, naar het ons wil voorkomen, gegronde aanmerkingen van de zijde der „zustervereeniging".

Wel tracht de Voorzitter de handelwijze van den Redacteur van het B. W. goed te praten, maar de indruk, dat deze op een unfaire manier zijn collega van Architectura een vlieg heeft willen afvangen, wordt door het misschien goed bedoelde pleidooi eer versterkt dan verzwakt.

De Maatschappij blijft zichzelf gelijk, zelfs de vorige secretaris heeft met al zijn beleid en al zijn tact dikwijls niet kunnen verhoeden, dat er vreemde dingen gebeurden, hoe zal 't nu gaan, wanneer de nog nieuwe titularis voortgaat op den weg, die hij tot heden met onvasten voet bewandelde, een pad zoo vol distels en doornen. Hij zal zich nog menigmaal bezeeren en menigmaal zal de voorzitter moeten toeschieten, om een pleister op de wonde te leggen, maar of de bloei en 't prestige der Maatschappij er mede zullen winnen, ziedaar een vraag, die door velen beantwoord wordt met de woorden; „de Maatschappij zal ten eeuwigen dage dezelfde blijven".

Met dat al heeft de weinig belangwekkende Damprijsvraag nu een allermiserabelst staartje gekregen. Het publiek wordt dit wellicht niet gewaar en het is ook maar beter, dat de heeren hun strijd op eigen terrein uitvechten.

Dat hij onze aandacht trok spreekt vanzelf, maar hem in onze kolommen over te brengen, komt ons niet gewenscht voor, wij zullen den uitslag afwachten en dan zal het waarschijnlijk het verstandigst zijn de zaak ter griffie te deponeeren.

Van meer belang lijkt ons de vraag, hoe de openbare meening de Damquaestie opvat en over de resultaten der prijsvraag denkt en daarover licht een onlangs in de Telegraaf verschenen artikeltje ons vrij duidelijk in als volgt.

Nu de betrokken commissie haar werk heeft volbracht, en een viertal inzendingen op de prijsvraag zijn voorzien van de sanctie harer goedkeuring, eventueel waardeering, en bovendien de verkregen oplossing van het Damvraagstuk publiek

domein is geworden, is de beurt aan „the man on the street", om van zijn gevoelens te dezer zake blijk te geven.

We vermoeden, dat deze gevoelens niet onverdeeld gunstig zullen zijn. Opvallend is althans de koelheid, waarmee de uitslag van den prijskamp is ontvangen. Er is wel niemand, die in een der bekroonde of niet-bekroonde ontwerpen iets ei-van-Columbus-achtigs wenscht te zien, en, evenmin iemand, wien het gevoel bekruipt, dat de vorige week een voor de toekomst beslissend tijdstip is geweest voor Amsterdam's verkeerscentrum.

De vraag doet zich trouwens voor, of dat nu wel zoo heel wenschelijk zou zijn. Met ware woede plegen schilders en architecten los te ketteren tegen sloopings- of vernieuwingsplannen, als daarmee oud stadsschoon is gemoeid, en men er passer- en duimstok-architectuur voor in de plaats wil stellen.

Men kan verschillen van meening over de vraag, of aan de betrokken zijde van den Dam stadsschoon, als mogelijk offer van den slooper, aanwezig is — dat de vervaardigers van de bekroonde ontwerpen, ietwat abrupt, wat te veel interrumpeerend in de ontwikkelingsgeschiedenis van den Dam willen ingrijpen, valt niet te ontkennen.

De ontwerpen bestaan voor 80 % uit theorie, en dan niet dat soort theorie, die als bij inspiratie, door waarneming ter plaatse, den glans van een machtige werkelijkheid krijgt, maar een ander soort, dat nooit achter een fraai geaquarelleerde perspectief-teekening het bedenkelijk gezicht van den aannemer ziet.

Het Dam-schoon aan de paleiszijde is een oud, maar levend schoon. Daartegenover een schoon te plaatsen, waarvan de moderne architecten droomen, als ze over het beroemde boek van Sitte zijn ingeslapen, lijkt ons gewaagd. Speciaal 't gesloten perspectief, waarnaar inzenders hebben gestreefd, moet bij overweging van oplossingen van het Damvraagstuk, o. i. uitgeschakeld worden. Het lijkt een ongeoorloofde passie, eventueele doorzichten dicht te stoppen met brokken architectuur, waarvan de decoratieve waarde nog moet worden bewezen.

Het gesloten perspectief is een vinding van de middeneeuwen, toen over afgelegen pleinen nu en dan mysterieus een bagijntje liep. De vriendelijke Haagsch-Binnenhofsensatie kan wellicht ook nu nog dienen in buitenwijken, waarvan de eenzaamheid, afgedeeld in vakjes, zich minder doet gevoelen. Voor een verkeerscentrum lijkt het afgesloten plein onaannemelijk. De eisch, aanpassing aan het werkelijke leven, hoofdmoment ook van de moderne bouwkunst, schrijft op den Dam en zijn omtrek, een ruim verkeersveld met als substraat, een ruim doorzicht voor. Zulk een ruim doorzicht, geaccentueerd door een druk, kleurig straatgewoel, winkel-étalages, uithangborden, is niet onschoon en althans niet eentonig, zoodat het zelfs niet in dienst van Sitte behoeft te worden gemaskeerd. Wellicht is het meest aesthetisch, immers meest practisch stelsel van Dam-verbetering gelegen in zoo ruim mogelijke uitzetting van de verkeersruimte. Zij, die zich op dat standpunt stellen, zullen, zeer tot hun verbazing, ontwaren, dat de ontwerpers meer hebben gedacht aan dichtbouwen van den Dam, zijde Vijgendam en Vischsteeg, dan aan het openen en verbreeden van verkeersaders.

Fataal uitvloeisel van den gesloten perspectieven harstocht lijken ons de passages, arcades en overbouwsels, door de ontwerpers gewild. Op de teekeningen lijken ze muizengaten, in de practijk zullen het oorzaken voor monumentale brandspuit-automobiel-ongelukken blijken, slagvelden in bijzondere gevallen, als b. v. een nieuw taptoe-schandaal, en door de bank ergernissen voor elkeen.

Stijl en gedroomde uitvoering van de moderne bouwwerken, die door de ontwerpers op den Dam worden gewenscht, zullen voorzeker onberispelijk fraai zijn. De ondervinding doet echter weten, dat moderne baksteengebouwen in een antieke omgeving de eerste zes maanden er uit plegen te zien als kinderkoontjes zoo rozig. Dan volgen zes jaar, waarin de mazelen komen, in den vorm van scheuren en vlekken; in de daarop volgende zes jaar is mogelijk de bekoring van ruïnes te verwachten. Zal het nu wel prettig zijn, dat incidenteel, lawaaiig leven te zien staan tegenover het onwrikbaar koningspaleis, dat toch alleen maar op zeer grooten afstand valt te evenaren? Naatje zal sidderen bij het gevloek van deze twee gevels tegenover elkaar, die zich toch bezwaarlijk zullen leenen tot den dienst van hoofdflanken van een Amsterdamsch Binnenhofje.

Misschien zijn het ten deele overwegingen als bovenstaande, die bij Amsterdams burgerij 't gevoel hebben doen ontstaan, dat de oplossing van de Damkwestie met deze prijsvraag niet veel verder is gebracht.

De architecten zijn aan het woord geweest. Als men nu de sloopers eens 'n woordje liet praten?

Vermoedelijk zal de practijk dit laatste op imperatieve wijze eischen.

Naar men weet, is de prijsvraag het resultaat van een particulier initiatief, waarvoor de gemeente subsidie verleende. Deze kan zich dus voldoende beloond achten, indien blijken mocht, dat de ingezonden oplossingen althans eenig beeld geven van wat de Dam eventueel kan worden, zonder zich eenige illusies te maken omtrent de uitvoerbaarheid van de plannen, zooals ze daar liggen.

Eerste eisch van de practijk is, dat de door de onteigening vrij komende terreinen worden verkocht en dat bovendien 't oude beurs-terrein van de hand wordt gedaan. Men zal opgemerkt hebben, dat sommige inzenders weinig rekening hebben gehouden met het gevaar voor depreciatie van het oude-beursterrein. Onder dat motief is bijvoorbeeld de ontworpen beurspassage te verwerpen, terwijl ook het streven naar een groot geheel als oostelijk front van den Dam wellicht niet in overeenstemming te brengen is met een loonenden verkoop van de terreinen.

Ondenbaar is 't natuurlijk niet, dat een groote combinatie zich aanmeldt, als gegadigde voor 't terrein. De ondervinding met het oude beursterrein stemt echter in dit opzicht weinig optimistisch.

Het meest waarschijnlijk blijft dat het oostelijk bouwterrein in kleinere perceelen moet worden verkocht, waarbij de gemeente dan hoogstens den eisch kan stellen, dat naar zekere eenheid van stijl worde gestreefd.

Uit deze opmerkingen blijkt voldoende, dat de gemeente voorloopig niet veel meer kan doen, dan trachten beide terreinen spoedig van de hand te doen. We vertrouwen, dat deze dringende maatregel zoo veel mogelijk zal worden bespoedigd.

Eerst daarna wordt het vraagstuk van de bebouwing van den Dam urgent, nadat vooraf een net van straten is getraceerd, waaruit het stelsel der overbouwing dan vermoedelijk wel zal vervallen,

om redenen, die verband houden met verkeersbelangen en bovendien onder dit bijkomend argument, dat onze wet niet voorziet in 't geval van „zwevenden eigendom", aan welke kwalificatie de ruimten boven de doorgangen zouden beantwoorden.

De schrijver van bovenstaande beschouwingen, die afgezien van de vraag of men het er mede eens is of niet, toch wel de aandacht waard zijn, acht met de prijsvraag het Damvraagstuk geenszins opgelost. Dat die meening ook door anderen wordt gedeeld blijkt uit een, eenige dagen geleden in het „Nieuws van den Dag" geplaatste, dichterlijke ontboezeming die wij om de curiositeit hier overnemen.

Bij het Damvraagstuk.

Aeloude, dierbre Dam, hoe baert ghe ons sorg en pijn,
Hoe sal, soo vragen wy, nogh eens uw toekomst zijn?
Wie Damt hier met verstant? Wie toont hier konst van spelen,
Van schuyven en van slaen, en wort niet als soo veelen
Geblasen van het bort? Bouwt, konstenaers, om strijt,
Of roept van Campens geest — maer oock Van Campens tijt,
Toen Amsterdam met recht de geldkass' noch mocht heeten,
Te boorde toe gevult. De vroede vaadren weten
Hoe zwaer de Bouwkonst valt by een berooide beurs. . . .
Al schenckt men 't Dam-kint ook wat bloemen en wat geurs,
En meent de maeghd nu in haer knolle-tuin te weten,
Ghy sult, vermaerde Dam, uw toekomst doncker heeten.
Ick houd de op-lossingh verr', hoe ick uw vraegstuk neem!
Men noeme 't wel te deegh een moeilijck Dam-probleem.

JUSTUS MINUS

Over Koelhuizen.

(Slot.)

Deze bestaan allereerst daarin, dat de machines onder eenen naar verhouding hoogen druk (10—14 atmosf.) werken, wat natuurlijk van invloed is op de veiligheid van het bedrijf. Het verder veel zwaarder wegende bezwaar bij de ammoniakmachines bestaat daarin, dat de compressor van deze machines gesmeerd moet worden.

Het is namelijk, ondanks de tot afscheiding van olie aangebrachte gecompliceerde toestellen, niet te vermijden, dat bij elken slag van den zuiger oliedeeltjes in de slangvormige buizen van den condensator medegesleurd worden. Van daaruit geraakt de olie in het buizensysteem van het koeltoestel, oefent daar invloed uit op de verdamping, vermindert de capaciteit der machine aanzienlijk en veroorzaakt ten slotte belangrijke storingen in het bedrijf.

Dit is de reden, dat bij elke ammoniakmachine, welke eenigszins langen tijd gewerkt heeft, de capaciteit successievelijk vermindert òf het krachtverbruik, voor eene bepaalde capaciteit, wordt bij voortdurend verbruik belangrijk grooter, waardoor natuurlijk het kolenverbruik toeneemt.

Verder moet het bij de ammoniakmachines als een nadeel beschouwd worden, dat de uit de afkoeler of refrigerator naar den compressor gevoerde gassen niet droog zijn, maar steeds in meerdere of mindere mate met niet verdampte vloeistof bezwangerd zijn en daardoor een gedeelte van het koelmiddel in vloeibaren toestand, dus onverdampt, in den compressor binnenstroomt. Deze vloeistof verdampt dan wel is waar in den compressor en veroorzaakt dus eene afkoeling van binnen naar buiten, welke zich door een sterke ijs- en rijpvorming aan de kleppenkasten openbaart.

De hierdoor geabsorbeerde koude gaat echter natuurlijk voor de in den refrigerator verzamelde en alleen nuttig effect hebbende koude verloren.

Nemen wij verder nog in aanmerking de door de toepassing der olie-afscheidingstoestellen meerdere gecompliceerdheid der machines, alsook nog den in vergelijk met andere koude ontwikkelende vloeistoffen zeer hoogen prijs van watervrij ammoniak, dan hebben wij in hoofdtrekken de voornaamste nadeelen der ammoniakmachines aangegeven.

De koolzuurmachines zijn eerst in den loop der laatste jaren meer en meer in gebruik genomen. Hunne hooggeroemde voordeelen berusten in hoofdzaak op het gebruik van cilinders met zeer kleine afmetingen, waardoor, theoretisch, de wrijvingsweerstanden geringer zijn dan bij de machines, werkende met andere vloeistoffen.

Dit voordeel bestaat echter alleen maar in theorie; in de praktijk blijkt dit slechts een illusie te zijn, daar juist bij deze kleine compressoren de schadelijke ruimten, in verhouding tot de compressor-inhoud, zeer groot zijn en buitengewonen invloed uitoefenen op de compressiewerking.

Wat echter het grootste nadeel van de koolzuurmachines is, dat is de buitengewoon hooge druk, waarmede deze machines werken. Deze bedraagt 60 tot 70 Atm. tegenover 10 tot 14 Atm. bij de ammoniak-machines en 2½ à 4 Atm. bij de zwavelig zuurmachines!

De met zwaveligzuur werkende koelmachines bezitten de hierboven vermelde nadeelen niet, zij hebben daarentegen boven alle andere machines het gewichtige voordeel van grooten eenvoud, doordat zij slechts bestaan uit een compressor, verdamper en condensator, zonder verdere neventoestellen. Dientengevolge is de bediening dezer machines de eenvoudigste die men zich denken kan en is daarvoor geen langdurig speciaal onderricht noodig.

De druk waarmede de zwaveligzuurmachines werken, bedraagt slechts 2 à 2 atmosfeeren, al naar de temperatuur van het gebruikt wordende koelwater.

De veiligheid van het bedrijf overtreft dus belangrijk die der ammoniak- en zeer zeker die der koolzuurmachines.

Het voor de praktijk belangrijkste voordeel van de zwaveligzuurmachines bestaat daarin dat de compressoren van deze machines niet speciaal gesmeerd behoeven te worden, daar het zwaveligzuur door zijne slijmerigheid den compressor zelf smeert.

De noodzakelijkheid van het smeren is echter, zooals reeds werd vermeld, een zeer groot nadeel der andere machines, daar dit eene voortdurende vermindering der capaciteit ten gevolge heeft en soms groote bedrijfsstoringen veroorzaakt.

Bij de zwaveligzuurmachines zijn deze storingen ten eenenmale uitgesloten en blijft de capaciteit voortdurend op dezelfde hoogte, een voordeel, hetwelk bij slachthuiskoelinrichtingen, waar eene plotselinge capaciteitsvermindering in sommige gevallen bedenkelijke gevolgen kan hebben, zeer zeker in aanmerking genomen moet worden, afgezien nog van het feit, dat natuurlijk ook in dezelfde verhouding dat het koelvermogen vermindert, de bedrijfskosten stijgen.

Met het oog op een voordeelig bedrijf heeft de zwaveligzuur-machine nog het voordeel, dat het koelmateriaal zeer goedkoop is, aangezien de prijs van zwaveligzuur nauwlijks de helft van dien van koolzuur en ongeveer het tiende deel van ammoniak bedraagt.

De oudste zwaveligzuur-compressie machines zijn die van Pictet, waarvan reeds meer dan 1500 exemplaren over alle werelddeelen verspreid zijn.

De constructie van deze machines moet tegenwoordig evenwel als eene verouderde beschouwd worden.

De nieuwe constructie van Borsig is ongetwijfeld beter, maar het is ons niet bekend, of daarbij het bezwaar, dat bij aanwezigheid van vochtige lucht het zwaveligzuur wordt omgezet in het, voor de machines zeer nadeelige, zwavelzuur op geheel afdoende wijze is opgeheven.

Hoe dit zij in elk geval verdient voor slachthuizen, de afkoeling door middel van machines beslist de voorkeur boven de veranderde ijsafkoeling.

De machinale inrichting is weliswaar in aanleg belangrijk duurder en dit bezwaar doet zich vooral gelden bij kleinere slachthuizen, maar het wil ons voorkomen, dat juist dit probleem, het construeeren eener doelmatige, aan moderne eischen voldoende koelhuis-inrichting voor kleinere slachthuizen, die niet te duur is, een der belangrijkste is die thans de aandacht vragen. Ook bij de thans van rijkswege uitgeschreven prijsvraag speelt dit probleem een hoofdrol en onder hen, die zich met de beantwoording daarvan bezighouden, is het meeste succes te verwachten voor diegenen, die het koelhuisvraagstuk het best hebben bestudeerd of zich de medewerking hebben verzekerd van werktuigkundigen die bevoegd zijn het afkoelingsvraagstuk voor hun rekening te nemen.

Het daghet in het Oosten.

Kon Voltaire indertijd zeggen „C'est du nord aujourdhui que nous vient la lumière", de twee stukken uit Groningen en Nijmegen, die de voorlaatste „Opmerker" bevatte geven ons recht uit te roepen „Het daghet in het Oosten".

Even helder als wat de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen omtrent de noodzakelijkheid der invoering van gesplitste bestekken betoogt is hetgeen de heer J. G. van Gendt J.Gz. aanvoert voor de onvermijdelijkheid van grondige kennis der practijk bij den leidenden technicus.

Waren onze leidende technici voldoende met de practijk bekend, het algemeen invoeren van gesplitste bestekken zou geen bezwaar hebben. Maar, helaas, wij weten het, die kennis der practijk laat in de meeste gevallen zóóveel te wenschen over, dat de aannemer, die haar wel heeft, voorshands zijn onmisbaarheid sterk voelt, ja er zóó van overtuigd is, dat hij glimlacht en meesmuilt bij iedere poging die gedaan wordt, om hem van de baan te dringen. In de werktuigkunde blijken overeenkomstige toestanden te bestaan, daar het alleen wetenschappelijk onderlegd zijn der ingenieurs hen geheel afhankelijk maakt van de fabrikanten en hun helpers.

De heer J. G. van Gendt J.Gz., de zoon van den genialen Van Gendt, dien de ouderen van dagen zich nog zoo goed herinneren als een man van veel wetenschap, van veel practische kennis en van sterk karakter — drie eigenschappen, die men zelden vereenigd vindt — die zoon heeft zich zijn vader waard getoond, door in het Orgaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te schrijven: „Hij die alleen wetenschappelijk onderlegd is, is geen ingenieur". Zoo werd de knuppel onder de hoenderen geworpen, die echter zoo verstandig waren, niet te kakelen, al werd een hunner er door geraakt.

Wij vermoeden, dat ook de aannemers zich niet veel om het rapport van de Groningsche Arbeidskamer zullen bekommeren, althans er zich niet door uit hun tent zullen laten lokken. Spreken is immers zilver en zwijgen goud.

Toch moet, op den duur, wel ingezien worden, dat onze hedendaagsche technische opleiding niet aan de eischen des tijds voldoet, daar zij alle verband met de practijk heeft verloren.

Reeds in 1828 werd ingezien, dat men op den verkeerden weg was. Dit bewijst het lezenswaardig artikel van den heer A. J. Derkinderen, in het „Handelsblad" van 11 Juli laatstgeleden geplaatst.

Daar wordt aangehaald, wat de Directeur Van der Jagt omtrent het onderwijs in de bouwkunst aan de Koninklijke Academie van Beeldende Knnsten te Amsterdam in een toespraak bij het openen zijner lessen zeide. Deze bouwmeester „wilde vooral de dwaling bestrijden, dat het wezen en de oefening der bouwkunst hoofdzakelijk in teekenen zou bestaan".

Maar Van der Jagt heeft in den strijd niet gezegevierd. Sinds zijn tijd heeft de theorie voortdurend veld op de practijk gewonnen, en is de laatste ten slotte geheel uit het technisch onderwijs verdrongen. Daar zij toch onmisbaar is werd zij overgelaten aan aannemers, fabrikanten, opzichters en onderbazen, boven wie de mannen der theorie zich verheven achtten, doch die hen inderdaad geheel en al in hun macht hadden. Zoo ontstond de ongezonde toestand van tegenwoordig.

Om een betere opleiding van technici te verkrijgen, zou men daarbij de practijk weder in haar oude eer moeten herstellen. Dat zal zoo gemakkelijk niet gaan, want de theorie is te zeer alleenheerscheresse geworden, om te verwachten, dat zij zonder veel tegenstand aan de practijk een plaats zal inruimen.

Toch moet het op den duur daartoe komen, en het schijnt ons een zeer gelukkig teeken, dat zoowel door de Groningsche Kamer als door den heer Van Gendt de vinger op de wond gelegd is, welke ons technische onderwijs tracht te verbergen, ofschoon die wond van ernstigen aard is en vastberaden heelmeesters voor haar genezing noodig heeft.

Niet alleen de ingenieur, maar ook de architect dient — zooals de heer Van Gendt zegt — de wetenschap practisch te kunnen toepassen en daartoe moet hij zich even goed thuis gevoelen op het wetenschappelijk terrein als op het gebied der practijk. Wie alleen wetenschappelijk onderlegd is, mag zich noch ingenieur, noch architect noemen.

Het is inderdaad *zeer* te betreuren, dat voor het uitreiken van diploma's *alleen* wetenschappelijke ontwikkeling gevraagd wordt, waardoor die diploma's vaak worden uitgereikt aan hen, die in de practijk blijken, als ingenieur of architect volkomen ongeschikt te zijn.

Dat daaruit groote schade ontstaat, geven wij den heer Van Gendt gereedelijk toe. En de Groningsche Kamer van Arbeid heeft die schade, wat het bouwvak aangaat, duidelijk aangewezen, door er aan te herinneren, dat onze tegenwoordige architecten niet in staat zijn om te doen, wat des aannemers is, en dat derhalve „de eischen, aan hunne bekwaamheden te stellen, zullen moeten worden verhoogd."

Waarlijk, „het daghet in het Oosten", en al is de eerste schemering nog slechts waar te nemen, ten slotte zal de zon boven de kim komen.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT.

Prijsvragen uitgeschreven door de „Afdeeling Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst" en „Amstels Bouwvereeniging", betreffende:

A. een perceel ter bewoning van 3 gezinnen uit den burgermiddenstand.

B. een perceel ter bewoning van 8 gezinnen uit den werkmansstand.

Programma gepubliceerd in het „Bouwk. Weekblad" 1908 No. 11. (Zie „de Opmerker" van 21 Maart j.l.)

Vragen en toelichtingen gepubliceerd in het „Bouwk. Weekblad" 1908, Nos. 13, 14, 19, 20, 23.

Ingekomen waren op Prijsvraag A, 10 ontwerpen onder de motto's:

A. V.	*Prijsvragen.*
Nieuw Amsterdam.	*Au Revoir.*
Compositie.	*Vrije Woningen.*
B. W.	*Thuis is het 't Best.*
T.	*Max.*

Op prijsvraag B. 9 ontwerpen, onder de motto's:

S. P. O.	*Experientia est optima*
Zoo het klokje thuis tikt,	*rerum magistra.*
tikt het nergens.	*Salus Populi.*
Arbeidslust.	*Oost West, thuis best.*
Sober.	*Klein gewin, groot gezin.*
	Wie overlegt, legt over.

De prijsvragen hebben naar het oordeel der Jury niet voldaan aan de verwachting, die zij, vooral lettende op de belangrijkheid en actualiteit der gestelde onderwerpen, meende te mogen koesteren.

Prijsvraag A, moet zelfs als geheel mislukt worden beschouwd. Erkend moet worden dat het hier gold een lastig onderwerp. Na voorloopige beschouwing en eerste schifting werden de ontwerpen motto: „Compositie", „T" en „Thuis is het 't best" nog ter nadere beschouwing aangehouden.

De overige inzendingen moesten onmiddellijk en geheel ter zijde worden gelegd.

Verschillende ontwerpen vertoonden bovendien de helft van een dubbel perceel en niet zooals in het programma was gevraagd een enkel, op zich zelf staand woonhuis. Dergelijke ontwerpen konden mitsdien niet voor bekroning in aanmerking komen.

In artistiek opzicht voldoet geen der op prijsvraag A. ingekomen antwoorden aan billijke eischen. Enkele stonden zelfs ver beneden peil. Maar ook in praktisch en finantieel opzicht kleven aan alle ontwerpen te groote bezwaren aan.

Een der ontwerpers maakt gebruik van een sousterrain, 't geen door de bouwverordening wordt uitgesloten. Een ander ontwerp bestaat uit een benedenhuis en twee bovenwoningen van het gewone type.

De ontwerpers zijn er, soms zelfs niet ten koste van een groot bebouwd oppervlak in geslaagd, binnen noch buiten de finantieele grenzen, eene geriefelijke oplossing te vinden van het vraagstuk. De hoofdoorzaak dezer mislukking was doorgaans toe te schrijven aan verspilling van ruimte voor trappen, portalen, hall's. De toegangen tot de bovenwoningen in het bijzonder zijn bij enkele ontwerpen ongunstig. Immers, smalle hardsteenen buitentrappen ter hoogte eener volle verdieping zijn over het algemeen zeer ongewenscht. De ligging en verdeeling der trappen binnenshuis is bij vele ontwerpen slecht begrepen en in verband daarmede laat dan ook de verlichting te wenschen over.

Veelal is de indeeling der woningen hokkerig, met verschillende scheeve en hoekige gangen en entrées. Bij eenige ontwerpen staat de woonruimte niet in verhouding tot het totale bebouwde oppervlak, bij andere is, vooral doordien een groote slaapkamer ontbreekt, de slaapruimte onvoldoende voor een gezin van vijf personen.

Daar de ontwerpen alle een komplex der hierboven in het algemeen aangeduide tekortkomingen vertoonen, meent de jury geen der ontwerpen voor eenige bekroning of belooning te mogen voordragen. Zij bepaalt er zich toe de drie beste inzendingen te bespreken.

Motto *„Thuis is het 't best"*.

Groote gevelbreedte en groot bebouwd oppervlak. Is niet te bouwen voor het cijfer der begrooting en veel te duur om rentabel te zijn. Slechte buitentoegangen tot alle woningen. Binnengang ongunstig. Woningruimte in verhouding tot het bebouwde oppervlak te klein. Teekenwerk en architektuur matig.

Motto „T".

Een beknopte oplossing, maar niet overeenkomstig het programma. Immers zij geeft een benedenhuis met bel-étage en dan 2 bovenhuizen. Dit is niet voor den gezetten prijs te bouwen. Een bezwaar der bewoning is voorts dat aldus de bovenhuizen steeds een verdieping meer te klimmen hebben dan noodig is. Verder is een bezwaar dat de slaapruimte van het 1e bovenhuis grootendeels gelegen is op den zolder boven het 2e.

De verdeeling der trappen, hoewel boven regelmatig, leidt in het benedenhuis tot construktieve moeilijkheden. Het teekenwerk is vrij goed maar de architektuur is beter bedoeld dan verwezenlijkt.

Motto *„Compositie"*.

De plattegrond heeft verdienste, maar het benedenhuis leidt tot opmerkingen. Ongunstig zijn daar de ingang, de slaapkamer achter de trap, en de slaapkamer, die uit de keuken toegankelijk is. Dit ontwerp is boven de helft van een dubbel perceel, 't geen niet gevraagd was.

Teekenwerk goed; architektuur minder geslaagd.

Prijsvraag B. Deze prijsvraag leidt tot de algemeene opmerking dat vele ontwerpers vergaten dat met de ruimte gewoekerd moest worden. Zij kwamen aldus tot breede terreinen en groote bebouwde oppervlakken, waarvan niet de noodige partij werd

getrokken. Een onevenredig deel werd soms in beslag genomen door trappen en portalen.

De noodzakelijkheid van drie gescheiden slaapplaatsen in elke woning, die toch voor de hand ligt, is door verschillende ontwerpers vergeten. (Een dezer slaapplaatsen kan in de woonkamer gelegen zijn).

De kleine binnenplaatsen of luchtkokers, in enkele ontwerpen voorkomende, zijn in het algemeen onwenschelijk en onpractisch, bovendien duur en geven in de bewoning tot bezwaren aanleiding.

Zeer groote waarde moet bij woningen dezer soort gehecht worden aan de ventilatie in het algemeen en aan die der slaapruimten in het bijzonder. Enkele ontwerpers hebben zich daarvan blijkbaar goed rekenschap gegeven.

Gewenscht is een woonvertrek van flinke afmetingen. De keuken daarentegen kan klein van afmetingen zijn en zelfs tot een spoelkeuken worden teruggebracht, ten einde te voorkomen dat zij voor bewoning in gebruik wordt genomen en de woonkamer dan als „Salon" wordt gebruikt. Met het oog op de luchtgesteldheid in huis is het wenschelijk dat dit keukentje goed gelucht kan worden en liefst niet op het, uit den aard der zaak, kleine portaaltje uitkomt. Van groot gemak is dat het keukentje in de nabijheid van het woonvertrek is gelegen. In de behoefte aan bergruimte (brandstoffen) en kasten moet op ruime schaal voorzien zijn. Merkwaardig is dat verschillende inzenders dit over het hoofd zagen en dat zij evenmin rekenden op een veranda of balkon, dat gelegenheid biedt om te spoelen en te wasschen in de buitenlucht.

Na eerste schifting werden tenslotte ter nadere beoordeeling aangehouden de ontwerpen motto: „Nieuw Amsterdam", „Salis Populi" „Arbeidslust" „Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens" en „S. P. O".

Het bleek der Jury, dat geen der genoemde ontwerpen voor eene volledige bekroning in aanmerking mocht komen.

Het meest geslaagde ontwerp is:

Motto *„Nieuw Amsterdam"*.

Practisch en economisch ingedeeld op klein oppervlak, al is de ligging van het woonvertrek aan de achterzijde mogelijk als een bezwaar aan te merken, met het oog op den smaak der bewoners. Over het algemeen zijn in dit ontwerp alle boven omschreven desiderata verwezenlijkt. Bovendien is het teekenwerk goed en vertoont het ontwerp zeer eenvoudige, gepaste bouwvormen. Maar ..... de begrooting is verre beneden de vermoedelijke bouwkosten.

Motto *„Salus Populi"*

bevat in verhouding tot het oppervlak te weinig woonruimte. De slaapkamer ligt ongunstig voor ventilatie en lichtinval. De keuken is te ver van de woonkamer, welke laatste voor een gezin van zes personen te klein is. De slaapruimte is over slechts twee vertrekken verdeeld. De binnenplaats is ongeschikt en ware beter vermeden.

Bovendien is dit ontwerp te duur, mede tengevolge van de zolderverdieping, welke niet gevraagd was.

Het teekenwerk is goed.

Motto *„Arbeidlust"*

heeft verdienste maar is van te groote breedte en, vooral ook door te hooge verdiepingen te duur. Er zijn wel drie gescheiden slaapruimten, maar daarentegen is de woonkamer te klein.

Het teekenwerk is knap. De architecuur is echter minder passend van karakter voor een arbeiderswoning.

Motto. *„Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens"*.

De trapruimte is te breed. De woonkamer is aan den smallen kant, vooral omdat zij tevens als keuken moet dienen. De plattegrond is niet goed ingedeeld, vooral niet als men in aanmerking neemt de groote breedte van 13 M. Tusschen woon- en slaapvertrek een suite-deur te maken is onpraktisch. Er zijn slechts twee slaapruimten, terwijl de woonkamer te klein is om mede als slaapvertrek te worden ingericht.

Teekenwerk en architektuur zijn matig.

Motto *„S. P. O."*

Het bebouwd oppervlak is veel te groot en de bouw zou, ook vanwege de niet gevraagde zolderverdieping, te duur zijn. Een beslist nadeel is de aanleg van twee te kleine binnenplaatsen, waaraan de keukens ongunstig zijn gelegen. Een bezwaar is ook dat een der beide slaapvertrekken alleen door het ander bereikt kan worden.

De Jury kan geen der ontwerpen voor bekroning voordragen maar stelt voor eenige tegemoetkomingen toe te kennen en wel aan.

Ontwerp Motto „Nieuw Amsterdam" ten bedrage van f 50.— en aan de ontwerpen motto „Salus Populi", „Arbeidslust", „Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens", „S. P. O." elk een bedrag van f 25.—.

Amsterdam, 13 Juli 1908.

De Jury,
J. H. W. Leliman.
A. D. N. van Gendt.
J. W. C. Tellegen.
P. van Exter.
C. H. Eldering.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 32. Mededeelingen van de Maatschappij t. B. d. B. 100ste Algemeene September vergadering, Excursie Dordrecht, Zierikzee Brouwershaven. Voorloopig Programma, Damprijsvraag.

Damprijsvraag met afbeeldingen perspectieven van eenige der ontwerpen.

Brieven uit Rotterdam. Verbinding der beide Maasoevers.

De scheuren in den Dom van Straatsburg.

Ingezonden stukken. De Damprijsvraag, stukken van de h.h. Ingenohl en de Groot.

J. M. Olbrich. Necrologie.

Architectura No. 33. Ons geschil met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Praehistorisch-Grieksche kunst. Het paleis van koning Minos te Knossos op het eiland Creta, met afbeeldingen.

Technisch Gedeelte. Over stroo- en rietdaken (slot). — Over het keuren van gebakken steen, door F. Wind (vervolg). — Eene eenvoudige beschouwing over de schroef door L. A. van Schie. — Een en ander de over grondverf bij het schilderen van hout.

De Bouwwereld No. 34. Dordrecht in beeld met losse plaat.

Drie Tentoonstellingen. I Darmstadt.

De Ingenieur No. 33. De fabriek van Joh. Enschedé & Zonen te Haarlem. Inleiding tot het bezoek aan den fabriek in de vergadering der Afdeeling voor werktuig- en scheepsbouw op 2 Mei 1908, door den heer Mr. Joh. Enschedé, met afbeeldingen.

Warmtegeleiding in stroomspoelen en gelamelleerd ijzer, door Dr. Ing. W. Lulofs, met afbeeldingen.

Eenige beschouwingen over Commutatie, door C. L. R. E. Menges.

Eenheid in de wijze van verkorte aanduiding van locomotieftypen door P. Labrijn w.i.

Weduwen-pensioenfonds der ingenieurs en opzichters van den Rijkswaterstaat.

Ingezonden stukken. Middelbaar Technisch Onderwijs, door G. Homan van der Heide. — Practische studie voor aanstaande werktuigkundig ingenieurs door Chr. Muller w.i.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 33. van week tot week. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1907. — Het ijzer in de geschiedenis der volken. (Vervolg). — Het berekenen van rioolprofielen. (Slot). — Het berekenen van electrische gelijkstroom leidingsnetten. [Vervolg]. —

De Aannemer No. 33. Eenige opmerkingen in verband met het advies eener Commissie inzake geschillen I. Bouwvakken II Slot.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 7. Een en ander over de brandstoffen welke voor het bakken van kleiproducten worden gebezigd [Vervolg]. — Over het keuren van gebakken steen, door F. Wind, overgenomen uit „Architectura". — Uitvoering van werken in eigen beheer, of bij aanneming? — Rijksproefstation voor Bouwmaterialen. — Woningwet. — Fajence te Faenza. —

Deutsche Bauhütte No. 33. Landschaft und Landhaus, door Gerhard Heyden, met afbeeldingen.

Neue Geschäftshausbauten door E. Schwing hammer, met afbeeldingen.

Von den Saalecker Werkstätten, door H. Aug Waldner.

Ein Dorfrathaus, door H. A. Waldner, met afbeelding.

Ein Hallenschwimmbad door M. Heeren, bij een ontwerp van W. Goy.

Waterbouwkundig Constructies, Handboek bewerkt door M. C. Koole, Waterbouwkundige met medewerking van W. Gabriëlse, Hoofdopzichter der Haveuwerken te Amsterdam en C. H Lugten, Technisch Ambtenaar der Gemeente Rotterdam uitgave van de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam.

Met ons Middelbaar Technisch Onderwijs komen wij nog maar weinig vooruit, maar hoe groot de behoefte daaraan is kan blijken uit de verschijning in delaatste jaren van een aantal werken op technisch gebied, bestemd en geschikt, om den technicus in staat te stellen, door eigen studie, zich de kennis te verwerven, die op geen scholen onderwezen wordt en die men in het practisch leven soms uiterst moeilijk, althans niet systematisch, en eerst in vele jaren kan aanleeren.

Tot de categorie van bovenbedoelde werken behoort ongetwijfeld het „Handboek" van den heer Koole, waarvan de eerste aflevering voor ons ligt en, zooals het prospectus vermeldt, geschreven voor Gemeente-Architecten, Opzichters van Rijks- en Provinciale Waterstaat, Waterschap- en Polder-Opzichters, Aannemers, Uitvoerders en Studeerenden tevens ten dienste van het Technisch Onderwijs en voor Zelfstudie.

Na het verschijnen, in 1883, van de Handleiding tot de kennis van Dijksbouw en Zeewering-kunde, door den Ing. Adr. Caland en van de Handleiding tot de kennis der Water-bouwkunde, door den Ing. D. J. Storm Buijsing, in 1864, die steeds nog hooge waarde hebben, maar op vele punten verouderd en bovendien niet meer in den handel zijn, verscheen geen volkomen betrouwbaar leerboek over Waterbouwkundige werken en samenstellingen, dat tot leiddraad voor de practijk en studeerenden dienen kan.

Aldus verklaart de schrijver in zijn inleiding de motieven, die tot het ontstaan van dit werk hebben geleid en we zouden daarbij alleen willen vragen of het in 1902 verschenen Leerboek van L. R. Plasschaert over Oever-, Strand-, Duin- en Dijksverdediging ook door hem tot de minder betrouwbare leerboeken gerekend wordt.

Hoe dit zij, de eerste aflevering van het nieuwe Handboek, maakt door de flinke uitvoering der als werkteekeningen behandelde platen op groote schaal en den duidelijken toelichtenden tekst een zeer gunstigen indruk.

Men kan er dadelijk uit zien hier niet de vrucht van theoretische studieën, maar van veeljarige ervaring voor zich te hebben.

Gelukkig blijft de Nederlandsche Waterbouwkunde haar ouden naam handhaven, dank zij den ijver en toewijding van tal van bekwame mannen, die zich niet bepalen tot het hoog houden der oude overleveringen van deugdelijk werk, maar tevens niet blind zijn voor de voordeelen, die nieuwere en de nieuwste constructies kunnen opleveren. De naam van den schrijver heeft in waterbouwkundige kringen in Zeeland een goeden klank en het was zeker een uitstekend denkbeeld, om zich de medewerking te verzekeren van een tweetal collega's, die zeer belangrijke werken in onze beide grootste havensteden hebben medegemaakt.

Ongetwijfeld zal het „Handboek" dus een aanwinst blijken voor onze technische litteratuur. Opgevat op niet al te groote schaal, kan zulk een werk veel meer nut stichten, dan een reusachtig standdaardwerk, waarvan de uitgaaf enorme sommen vordert en de voltooiing zoo lang duurt, dat de eerste deelen reeds verouderd en ten deele waardeloos zijn, wanneer latere verschijnen. Een handboek, als het hier aangebodene, is voor wie het noodig heeft bereikbaar en zijn prijs ten volle waard en is na een aantal jaren herziening noodig, dan is een tweede omgewerkte editie niet zulk een kostbare onderneming dat geen uitgever zich daaraan durft te wagen.

Wij loopen misschien wat ver vooruit door nu reeds van een tweeden druk te spreken, men kan er uit opmaken dat onze indruk gunstig is. Dit sluit niet in zich, dat er geen enkele aanmerking valt te maken. Zoo b. v. trok het onze aandacht, dat in deze eerste aflevering die wegen, bestrating en rioleering behandelt, ook niet enkele details van houtbestrating worden gegeven, terwijl het onderwerp „Rioleeringen" o. i. wel wat heel beknopt wordt behandeld. Maar wij geven dadelijk toe, dat de keuze van het voor den practicus meest belangrijke en bruikbare uit den grooten voorraad stof, die de bewerkers tot hun beschikking hebben, moeilijk is en dat van een volledige beoordeeling eerst sprake kan zijn, wanneer het werk voltooid voor ons ligt, maar ook dan gelooven wij, dat het werk de critiek wel zal kunnen doorstaan.

Werktuigkunde voor Ambachtslieden door G. A. Scholten. Architect en Oud Leeraar M. O. te Tiel uitgave van D. Mijs, aldaar.

Van dit werkje verscheen eenigen tijd geleden een vierden druk van het Eerste Gedeelte, kennis van werktuigen, wel een bewijs, wanneer dit nog noodig was, dat de schrijver weet, waaraan de ambachtsman behoefte heeft Eenige verbeteringen zijn nog in dezen druk aangebracht voornamelijk bestaande in de toevoeging van een aantal vraagstukken bij elk behandeld onderwerp Daarvoor was 't noodig den tekst te bekorten tot het meest noodige.

De schrijver stelt zich evenwel voor in het tweede deeltje sommige zaken weder wat uitvoeriger te behandelen, voornamelijk wat de grondbeginselen aangaat, zoodat het daardoor ook bruikbaar wordt voor aanstaande opzichters of onderwijzers aan ambachtsscholen In verband met den prijs van f 0.75 is de uitvoering van het boekje in car on met linnen rug ingenaaid zoo goed als men die wenschen kan.

Correspondentie-onderwijs is de titel van een zeer belangrijke brochure, over dit actueele onderwerp, uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland. Zij bevat uitvoerige beschrijving van en beschouwingen over de „Ecole speciale des Travaux Publics" te Parijs-Arcueil en van de „International Correspondence Schools" te Scranton in Amerika en wel van de hand der heeren H. J. C. Haver en W. Addeson. Wij kunnen de lezing zeer aanbevelen aan ieder, die zich van het onderwerp op de hoogte wil stellen en ook met het oog op de vraag, die zich voordoet waar de inrichting van M. T. Scholen ter sprake komt namelijk deze, of aan die scholen gelegenheid voor Correspondentie-Onderwijs moet worden opengesteld, kunnen de hier verzamelde gegevens van zeer veel nut zijn!

Bericht über Unfälle bei Eisenbetonbauten in Holland door S. Rutgers. ingenieur bij de Gemeentewerken te Rotterdam is een uitgaaf van de Internationale Commissie tot het bestudeeren van het Gewapend Beton, waarin genoemde ingenieur ons land vertegenwoordigt. Verschillende hier te lande voorgekomen ongevallen o. a dat van den muziektempel op het terrein van het Vredespaleis worden hier beschreven en de oorzaken in 't kort nagegaan. De genoemde commissie doet een zeer nuttig werk met het verzamelen van dergelijke gegevens. Courantenberichten geven dikwijls een verkeerde voorstelling van ongevallen als de hier bedoelde, maar waar de berichten afkomstig zijn van bevoegde en onpartijdige personen, zooals hier wel kan worden aangenomen, kan een verzameling gegevens

ontstaan van onschatbare waarde voor de kennis van een materiaal, dat allengs meer algemeen wordt, maar waarvan de toepassing niet aan onbevoegde handen mag worden toevertrouwd.

Kalkzandsteen is de titel van een brochure, die een voordracht bevat van den heer A. H. baron van Hardenbroek van Ammerstol in Mei j. l. gehouden voor de Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs, ter inleiding van een bezoek aan de kunstzandsteenfabriek „Arnoud" te Hillegom. Zij is overgedrukt uit „de Ingenieur" en met vele afbeeldingen geïllustreerd. De fabricatie volgens de nieuwste methode is er uitvoerig in beschreven. Daarin zijn in de laatste jaren talrijke verbeteringen gebracht, voor een beoordeeling van het materiaal moet men die kennen dit is door den schrijver ingezien en ofschoon zelf fabrikant en dus uit den aard der zaak niet onpartijdig heeft hij in deze voordracht het onderwerp zoo objectief mogelijk behandeld in de overtuiging, dat een industrie die in het buitenland een hooge vlucht genomen heeft, ook hier te lande levensvatbaarheid moet hebben iets waaraan wel niet te twijfelen valt.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Dom te Straatsburg loopt gevaar. Het gebouw werd voor een deel opgetrokken op de fundamenten der Romaansche kerk, die vroeger op de plaats stond, deze fundamenten, op eiken palen rustende, waren wel in staat den veel zwaarderen lateren bouw te dragen zoolang ze onder peil van het grondwater lagen; nu is echter dat peil verlaagd en een deel van den houten onderbouw wordt daardoor aan verrotting prijsgegeven.

Door toepassing van betonfundeering hoopt men het gebouw, een der belangrijkste monumenten der Duitsche gothiek, te kunnen behouden.

De Neptunus-bron te Bologna, een beroemd werk van den beeldhouwer Giovanni da Bologna, komt in het stedelijk museum aldaar te staan, om het stuk tegen den ondergang te bewaren. Op het plein, waar het staat, komt er een afgietsel voor in de plaats.

De uitgravingen aan den Artemis-Orthia tempel te Sparta hebben tot hoogst belangrijke vondsten geleid: men vond er de overblijfselen van een tempel, ouder dan eenige reeds bekende Grieksche tempel.

BINNENLAND.

MIDDELBURG. Een der vele interessante gevels te Middelburg, die van het huis „De Gouden Zonne" in de Langedelft, heeft een belangrijke restauratie ondergaan.

De gevel, dateerende van 1635, kunstvol en prachtig versierd met basreliefs uit gehouwen steen en de wapens van den voormaligen eigenaar Guilelmus Quirynssen, koopman en burgemeester van Middelburg in 1629 en 1633 en van diens echtgenoote Marguerite de la Vainquiere, is, wat het bovendeel betreft, geheel in den oorspronkelijken toestand teruggebracht.

De topgevel met het Minervabeeld, steunende op een schild met een Medusahoofd, en de kanteelen, versierd met prachtige leeuwen- en menschenbustes, zijn hersteld, de baksteen en de witte zandsteen zijn van de dikke verflagen ontdaan, zoodat de oude vormen weer geheel tot hun recht komen.

De gevel vertoont nu zeer duidelijk behalve de basreliefs, de afbeelding der elementen: de bovenste frieslijst zon, maan en sterren, de volgende de vogels, een derde de dieren, de vierde de visschen en het laatste het vuur, belichaamd door de gouden zon.

Het werk werd verricht door de firma M. K. Jeras en Zonen, te Middelburg.

(Midd. Ct.)

AMSTERDAM. Bij het sloopen van de N.-Z. Kapel is een ontdekking gedaan. Achter het poortje aan de Kalverstraat werd een tweede poortje gevonden, dat versierd was met reliefs welke betrekking hebben op het mirakel. Achter dit tweede poortje was weer een derde met een nis, aarin oudtijds een beeldje zal hebben gestaan. Men kan zich hierbij voorstellen, dat het laatstbedoelde de oorspronkelijke ingang is geweest van de Heilige Stede, dat het tweede, thans middelste poortje, daar later is voorgebouwd, waarna ten tijde van de hervorming, toen de gebouwtjes onder de kerk, in onzen tijd als „de kastjes" bekend, een grooteren voorsprong verkregen, het buitenste eenvoudige poortje werd opgetrokken.

De gevonden reliefs en de overige overblijfselen van de beide andere poortjes zijn zorgvuldig bewaard. Volgens overeenkomst van het Kerkbestuur met het Rijk, zullen zij evenals eenige andere belangwekkende fragmenten en beelden uit het oude gebouw, aan het Rijksmuseum worden afgestaan.

ARNHEM. B. en W. van Apeldoorn hebben aan den heer W. H. A. G. baron van Ittersum, ingenieur-electricien te Haarlem, opgedragen een plan te maken met opgave van kosten eener electrische centrale te Apeldoorn.

Vacante Betrekkingen.

— **Leeraar** in de Natuur- en Werktuigkunde tevens **Leeraar** in de Wiskunde, aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. Stukken in te zenden vóór of op 28 Augustus a. s. aan den Directeur. (1)

— **Directeur** der Ambachtsschool te Heerenveen op 1 December a. s. te openen, salaris f 2000 per jaar. Stukken voor 1 September a. s. bij den heer Mr. T. Binnerts, aldaar. (1)

— **Onderwijzer** voor het Timmeren, Vakteekenen en Materialen kennis aan de Ambachtsschool Harlingen, tegen 1 October. Aanvangssalaris f 900. Stukken vóór 8 Sept. bij den Directeur (1)

— **Onderwijzer** in het Schilderen en Teekenen aan de Ambachtsschool te Appingedam, akte L. O. Handteekenen. Jaarwedde f 800. Bij 2 dienstjaren aan andere scholen f 50 meer, benoeming aan avondschool (maximum salaris f 150) in 1909 in uitzicht. Benoeming tijdelijk voor één jaar. Stukken en teekeningen te zenden vóór 5 September aan den Directeur. (1)

— **Opzichter** of **Baas** direct bij bouw en buizenleggen van een kleine Gasfabriek. Brieven onder No. 74, Boekh. Van Hulst & Vos, Kampen.

— **Bekwame Uitvoerders** voor werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week.
Brieven onder No. 36669 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (2)

— **Waterbouwkundig uitvoerder**. Brieven A. Vriens, aannemer te Bergen op Zoom. (2)

— **Volontair** bij een gasfabriek van Middelbare grootte welke geheel nieuw wordt omgebouwd. Br. lett. WW 592, N.v.d.D. (2)

— **Deskundige** voor de uitwerking van een projectbegrooting en exploitatie-rekening eener schelpkalk-branderij volgens de nieuwste constructie.
Brieven onder letter I. aan den boekh. J. G. Broese, Utrecht. (2)

— 1. **Leeraar timmeren**.
2. **Leeraar schrijnwerken**.
3 **Leeraar smeden**.
4. **Leeraar schilderen** (verven) allen aan de ambachtsschool te Roermond. Salaris f 900 's jaars. Stukken in te zenden vóór 1 September 1908 aan het Commissielid A. F. van Beurden, landmeter van het kadaster, Roermond. (2)

— **Opzichter** b. d. Prov. Waterstaat in Zuid-Holland, zie adv. in No 33. (2)

— **Aankomend teekenaar** voor Bouwkundig Bureau. Brieven onder No. 2231, aan het bureau van de Haagsche Courant 's-Gravenhage. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

19 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
7 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
3 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 60—f 120	„
3 Waterb. Opzr.	25—31 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f f 110	„
2 Werkmeester	26—33 j.,	f 90—f 125	„
6 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
7 Electrotechniker	20—41 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j., 65—	f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 24 Augustus.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van twee scheepssteigers en een veerpontsteiger aan de de Ruijterkade; het bestek te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inl. bij den Ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No 151, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een veerpontsteiger met walbeschoeiing enz aan den Buiksloterweg bij het Tolhuis; het bestek te verkrijgen ter Stads drukkerij; inl. bij den Ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize, kamer No 151, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Middelstum, ten 5 ure, door het gemeentebestuur: het vernieuwen van een vaste brug aan het Kardingermaar, genaamd De Keesrieftil; bestek en teek ter inzage en verkrijgbaar in het gemeentehuis; inl. alle werkdagen van 9 tot 11 ure.

DINSDAG 25 Augustus.

Groningen ten 12 ure. Door het min. van B. Zaken aan het gebouw van het prov. best.: het doen van eene uitbreiding en verbouwing van de Rijks- hoogere burgerschool aldaar, begr. f 350.0; bestek ter lezing aan ge. min., aan het prov. best van Groningen en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Gravenhage; aanw. 18 Aug. 12 ure; inl bij den rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen enz.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: het leggen van 4750 M riool van aarden buizen, grootendeels wijd 20 cM., met bijk. werken in de Bloemerstraat, de 1e en 3e Walstraat, de Zeigelbaan, de Korte Hezelstraat, de Groote Markt (Z.-zijde), de Burchtstraat, de Hertogstraat, de Broerstraat, de Paulstraat, de Oude Stadsgracht en andere straten; bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inl bij den Directeur der Gemeentewerken.

Haarlem, ten 1.15 ure. Door het gemeente-bestuur: het maken van eenige basaltkademuren en basaltglooiingen in en nabij de gemeente Haarlem; bestek met teek. ter inzage ter secretarie alle werkdagen van 9 tot 2 ure en aldaar verkrijgbaar.

Boxel ten 2 ure. Door de arch. J. de Vries namens den Eerw. Overste der Broeders van O. L. Vrouw van Lourdes: het bouwen eener R. K. bijzondere school uit 4 klassen met speelplaatsen, privaten enz. te Dongen; aanw. 11 ure; bestek en teek. verkrijgbaar bij voornoemden architect.

Coevorden ten 3 ure. Door de bouwk. Joh. D. Meppelink, voor den heer G. Levie in café Abels: 1. het bouwen van eene villa met kantoren; 2. het bouwen van een graanpakhuis; begr. circa f 1.000; bestekken met 3 teek. ter inzage in genoemd café; aanw. 12 ure.

WOENSDAG 26 Augustus.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het verbreeden en verdiepen van het grootscheepsvaarwater in de Nieuwe Maas en het Scheur tusschen Vlaardingen en Maassluis en daarmede in verband staande werken, begr. f 375000; bestek no. 179 ter lezing aan gen. minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur in de 2de en 3de directiën te 's-Gravenhage, van Speykstraat no. 50, en bij den arrond.-ingenieur H. van Oordt te Rotterdam, Glashaven no. 19; het proces-verbaal van inl. op 19 Aug. ter teekening bij den arrond.-ingenieur.

Middelburg, ten 11 ure, door het min. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. best.: het maken en inhangen van een paar houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid Beveland; begr. f 6500; bestek no. 180 ter lezing aan het minist. voornoemd, aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; inl bij den hoofding.-directeur te Middelburg, bij den arrond.-ing. van Vlissingen te Goes en bij den opzichter Kooreman te Hansweert; de nota van inl. op 21 Aug ter inzage bij den arrond.-ingenieur.

Donderdag 27 Augustus.

Giesen-Nieuwkerk ten 6.30 ure. Het bestuur der Coöp. Landbouwvereeniging Samenwerking, in het café Verheul: het bouwen van eene stoomgraanmaalderij en veekoekenfabriek met kantoor, vergaderlokaal, machinekamer en ketelhuis. Bestek en teekening verkrijgbaar bij den architect J. G. Schneijder te Hardinxveld; aanw. geh.

Nieuw-Amsterdam ten 11 ure. Het be

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

stuur van het waterschap Barier Westerveen in het hotel van Dalen: a. het maken van een draaibrug met ijzeren bovenbouw; b. het bouwen van een brugwachterswoning bij die brug; best. en teek. verkrijgbaar bij den secretaris G. L. Gratama; aanw. geh. Inl. bij den architect R. Klaphuis te Emmen.

Dinsdag 1 September.

Rotterdam ten 12 ure. De arch. Muller en Droogleever en van der Tak, voor de firma Wambersie en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: de bouw van een kantoorgebouw en een bijpostkantoor met woonhuizen enz. aan de Calandstraat: aanw. 24 Aug. 11 ure; teek. en bestek verkrijgbaar Witte de Withstraat 88; inl. te bekomen te 1.30 ure en staten en teek. liggen dagelijks ter inzage van 1.30 tot 4 ure aan het kantoor der architecten.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1151: het maken van een seinhuis (B)op het station Arnhem; begr. f 4670. (Zie adv. in no. 33).

WOENSDAG 2 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van een grondduiker onder de Vecht boven Hardenberg; bestek no. 190, ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den rijkswaterstaat jhr. de Jong van Beek en Donk en bij den ingenieur de Geld r beiden te Zwolle, zoomede bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het proces verbaal van inl. op 27 Aug ter teek. bij voornoemden ingenieur.

MAANDAG 7 September.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het prov. best.: het vernieuwen van steenglooiingen langs de Gouwe; begr. f 137(0. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland te 's Gravenhage, en te bekomen bij de Gebroeders Van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen, te 's-Gravenhage, aanwijzing door den Hoofdopzichter P. J. Huibers, te Gouda, op Donderdag en Vrijdag in de week de besteding voorafgaande tusschen 9 en 10½ ure.

Woensdag 9 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Het minist. van Waterstaat: het herstellen van winterschade aan de brug over de Vecht te Hardenberg, begr; f 11000; bestek no. 194 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur te Zwolle, jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder aldaar en bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het procesverbaal op 3 Sept. ter teek. bij voorn. ingenieur.

Donderdag 10 September

Zwolle ten 12 ure. Het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken va eene sleephelling met toebehooren voor sluisdeuren te Katerveer. en twee remmingwerken te Zwolle: begr. f 3550; bestek no. 195, ter lezing aan genoemd minist. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder en bij den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota op 4 Sept. ter inzage bij voorn. ingenieur.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstguren en 11 uitslaande platen. *f* 1.—.

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

L. Krook. **Architectur der Nederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . *f* 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen

v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

Rotterdam.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

43ste Jaargang. ZATERDAG 29 AUGUSTUS 1908 No. 35.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 } Uitsluit. bij voor-uitbet.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 }

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Reisherinneringen.

HET ROMEINSCHE TRIER.

II (*Zie bladz. 242*).

Wanneer men door de Porta Nigra de stad binnenkomt voert de tamelijk breede Simeonstrasse recht op de markt aan, een zeer typisch plein, welks omgeving, ofschoon niet ongeschonden, nog veel van het Oud-Duitsch karakter bewaard heeft, waar het reeds vroeger genoemde Rothe Haus dadelijk in het oog valt en waar men nog het middeleeuwsche marktkruis en de fraaie St. Petersbrunnen een werk van 1595 aantreft. In de onmiddelijke nabijheid verheft zich de gothische St. Gangolphskerk met een fraaien, hoogen toren uit het laatst der vijftiende eeuw.

De Dom ligt niet onmiddelijk aan de markt, maar aan het z. g. Domfreihof, dat men door een zijstraatje bereikt. De Dom vormt met de beroemde, gothische Liebfrauenkirche, die er vlak naast staat een allermerkwaardigst gebouwencomplex, waaraan men vormen uit nagenoeg alle tijdperken kan vinden. Het belangrijkst is het Westelijke Romaansche gedeelte, maar het middengedeelte, dat een nagenoeg vierkante ruimte vormt is van Romeinschen oorsprong. Oorspronkelijk stonden in dit middengedeelte vier kolossale granietzuilen met marmeren kapiteelen. De afstand der zuilen onderling was ongeveer 20 Meter, zij stonden op 10 Meter uit de muren gemeten en waren onderling en met de pilasters der muren door gordelbogen verbonden; waarschijnlijk was de geheele ruimte vlak afgedekt. De oorspronkelijke bestemming van dit gebouw ligt in het duister, sommigen veronderstellen, dat het behoord heeft tot een paleis van keizerin Helena, de moeder van Constantijn, anderen hebben er een Basilica in willen zien. Van de daaraan behoorende absis zijn evenwel geen sporen gevonden en ook de quadratische vorm, stemt niet met deze bestemming overeen.

Aan den voorgevel waren drie groote deuren en in elken zijgevel en den achtergevel tien vensters in twee rijen boven elkander; van een rijke bekleeding met marmer en mozaiëken zijn nog fragmenten gevonden en als vrij zeker kan worden aangenomen, dat de bouw dagteekent uit den tijd van Gratianus (375—385). Wanneer hij niet als christelijke kerk gebouwd is, heeft hij toch waarschijnlijk reeds betrekkelijk spoedig na de stichting en dus nog onveranderd die bestemming gekregen.

De latere bisschoppen van Trier hebben, na herhaalde verwoestingen waaraan het gebouw bloot stond, belangrijke veranderingen en uitbreidingen gemaakt; ter plaatse waar de granietzuilen stonden ziet men thans zware vierhoekige pijlers, die het gewelf dragen, dat uit het laatst der twaalfde eeuw

dagteekent en het is moeilijk zich thans nog een voorstelling te maken van het aanzien van den Romeinschen bouw; alleen de afmetingen van de ruimte kan men nog ongeveer nagaan en voornamelijk aan de buitenzijde is het Romeinsche metselwerk uit roode zandsteen en baksteen nog te onderscheiden van het latere.

Evenwel, hoezeer ook veranderd. moet de Dom onder de Romeinsche bouwwerken van Trier genoemd worden, evenals dit het geval is met de, als geheel veel minder belangwekkende evangelische kerk, meer bekend als de Basilica, waarvan wel schijnt vast te staan, dat wij hier met een Romeinsche rechtsgebouw, tevens dienstig tot vergaderingen en als koopmansbeurs, te doen hebben.

Van het Domfreihof bereikt men door de Liebfrauenstrasse de oostzijde der stad, waar, aangrenzend aan eenige kazernegebouwen, deze reusachtige baksteenbouw zich verheft, met een lengte van 69 bij een breedte van 30 en een hoogte van eveneens 30 M. Romeinsch is de kern van den westelijken zijgevel en van de absis aan de noordzijde tot boven de tweede rij vensters, de zuid- en oostgevels zijn omstreeks 1850 geheel vernieuwd, krachtens een bevel van Friedrich Wilhelm IV tot herstelling van de Basilica in haren „oorspronkelijken" vorm en inrichting voor den evangelischen eeredienst.

De restauratie is uitgevoerd in Byzantijnschen geest naar de toenmalige opvattingen maar, hoewel er geen kosten aan gespaard zijn, een goed denkbeeld van den oorspronkelijken staat geeft zij niet.

Van buiten is het gebouw een plompe steenmassa, eentonig en somber. Vroeger maakte het wellicht door een forscher kroonlijst en beschildering, waarvan in de vensteropeningen nog sporen zijn overgebleven, een levendiger indruk, ook had de Basilica toen aan de zuidzijde een voorbouw of voorportaal, dat men evenwel niet weder opgebouwd heeft. In den Frankischen tijd heeft men haar ingericht tot paleis der Frankische koningen en residentie hunner stadhouders of graven, later maakte zij deel uit van het bisschoppelijk paleis, welks overige gebouwen later voor kazerne werden gebruikt. Toen verviel het oude bouwwerk tot een ruïne, zooals thans het niet ver verwijderd Keizerlijk paleis, welks overblijfselen een groote ruimte beslaan aan den zuidoosthoek van de oude omvalling der stad.

Vroeger heeft men deze bouwvallen, op grond van het vinden van verwarmingsinrichtingen in den onderbouw, voor Romeinsche baden aangezien, maar toen even buiten de stad de groote Thermen teruggevonden zijn, is men tot de conclusie gekomen hier met een ander gebouw te doen te hebben, dat wel geen andere bestemming kan hebben gehad dan die van een vorstelijk verblijf. De groote uitgebreidheid en de grootsche aanleg der ruimten toonen duidelijk aan, dat wij hier een prachtbouw van den eersten rang voor ons hebben, veel te groot om tot woning van een procurator of stedehouder van Belgisch Gallië te dienen, maar wel degelijk geschikt tot vaste woning voor een keizer. De wijze van uitvoering doet veronderstellen, dat het gebouw omstreeks het jaar 300 gesticht moet zijn, hetgeen overeenstemt met het feit, dat Maximianus zich in 285 voor vast te Trier vestigde.

Een gedeelte van het gebouw heeft in de middeleeuwen tot kerk, later als stadspoort dienst gedaan.

Bij het binnentreden van de ruïnes bevindt men zich dadelijk in een groote zaal, waarvan de muren nog gedeeltelijk overeind staan; deze zaal is langwerpig vierkant van vorm en heeft absiden aan drie zijden. Men ziet hier nog de kanalen voor de verwarming, die aangebracht waren onder den vloer, die zoowat 1.80 M. boven het tegenwoordig terrein lag, maar nu verdwenen is. De zaal werd verlicht door groote rondboogvensters in twee rijen boven elkaar. Aan deze zaal sluiten verscheidene kleinere ruimten aan, waaruit men weder in een tweede groote zaal komt waarvan alleen de onderbouw is overgebleven, evenwel kan men duidelijk de symmetrische en monumentale distribntie van het gebouw nagaan althans voor zoover dit blootgelegd is, want er bestaat grond, om te veronderstellen dat nog belangrijke gedeelten onder het aangrenzend terrein begraven liggen. Het beste overzicht van het zichtbare, verkrijgt men, wanneer men een der traptorens beklimt, die nog bewaard gebleven is ter zijde van den absis, aan de lange zijde van de eerste zaal, die wij betraden, maar gelijk elders is ook hier een groote dosis verbeeldingskracht noodig, om zich, met deze brokstukken voor oogen, voor te stellen hoe deze ruimten er wel uitzagen in de dagen toen hier een Romeinsch imperator zijn hof hield, met alles wat daartoe behoorde. Zooals wij reeds zeiden ligt 't paleis thans aan een hoek van de oude vestingwal der stad. Tusschen het paleis en de Basilica is een ruim plein, de Palastplatz, wellicht het Forum van het Romeinsche Trier. Oorspronkelijk zal het terrein van het paleis zich wel buiten de vestingwal hebben uitgestrekt en zullen daar tuinen geweest zijn, waarop men van uit de vensters der absiden het uitzicht had.

Dat het centrum van het stadsleven zich eenigszins verplaatst heeft in den loop der eeuwen is ook daaruit op te maken dat en de Thermen en het Ampitheater thans buiten de eigenlijke stad liggen Vermoedelijk echter is Trier in den Romeinschen bloeitijd ruimer uit elkander gebouwd geweest en heeft het zich in de middeleeuwen nauwer binnen zijn vestingwallen teruggetrokken.

De Romeinsche Thermen liggen in de voorstad St. Barbara aan de Kaiserstrasse, een boulevard, die loodrecht op de Moezel is aangelegd en dicht bij de oude Moezelbrug uitkomt. In de zestiende eeuw moeten er van de Thermen nog belangrijke gedeelten overeind hebben gestaan, zooals uit oude afbeeldingen der stad blijkt. In het begin der zeventiende eeuw heeft men echter, om materiaal te verkrijgen voor den bouw van een Jesuitencollege, alles wat boven den grond uitkwam afgebroken.

Men heeft echter kunnen nagaan, dat de gebouwen een terrein besloegen van ongeveer 170 bij 240 Meter en kunnen vaststellen, dat zij in denzelfden tijd als het Keizerpaleis gesticht zijn. Wat van dezen grootschen aanleg is overgebleven bepaalt zich thans tot fundamenten en onderbouw, maar juist deze laatste is belangrijk, omdat men zich daaruit een denkbeeld kan vormen van den ingenieusen en doelmatigen aanleg van verwarming, watertoevoer en afvoer van een groote antieke badinrichting. Het is bekend met hoeveel zorg de Romeinsche constructeurs deze belangrijke onderdeelen behandelden en, is ook van den hoogstwaarschijnlijk zeer rijk behandelden opbouw der Thermen niets meer staande gebleven, wat er van den onderbouw is overgebleven is zoo interessant, dat geen bouwmeester of ingenieur, die Trier bezoekt verzuimen mag, een bezoek aan de baden te brengen.

Een plattegrond der overblijfsels, die aan den

HERINGA-STATE te Marssum.

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 35.

ingang verkrijgbaar is, wijst den bezoeker den weg en verschaft hem de noodige opheldering, genoeg voor wie niet geheel vreemdeling is in de geschiedenis der Romeinsche bouwkunst. Baksteen is ook bij dit gebouw evenals bij het Keizerpaleis het hoofdmateriaal voor de structuur. In de Thermen kan men evenwel ook studiën maken van betonconstructies, waarvan wel bekend genoeg is, dat de Romeinen er een ruim gebruik van maakten, maar niet algemeen, hoe zij het op economische wijze wisten te bezigen, voor verschillende doeleinden, waarvoor wij tegenwoordig onmiddellijk het gewapend beton zouden toepassen.

Keert men langs den boulevard op zijn schreden terug, laat men het Keizerpaleis links liggen en passeert men een overweg over den spoorweg naar Luxemburg, dan komt men op den Chaussée naar Olewig en bereikt in weinige minuten het zijwaarts daarvan gelegen Amphitheater, dat tot de oudste monumenten van Trier behoort en waarschijnlijk reeds in de eerste of tweede eeuw onzer jaartelling gesticht werd. Meermalen als vesting gebruikt, meermalen als steengroef, draagt dit gebouw de duidelijke blijken van hetgeen de tand des tijds en de hand des menschen er toe kunnen bijdragen om een monument van de aardoppervlakte te doen verdwijnen.

Toch is het nog niet gelukt het geheel onkenbaar te maken. Ofschoon de driedeelige ingangspoorten nog slechts ten deele aanwezig en de zitbanken geheel verdwenen zijn, kan men zich toch nog een voorstelling vormen van den aanblik, dien het Amphitheater in welstand heeft opgeleverd.

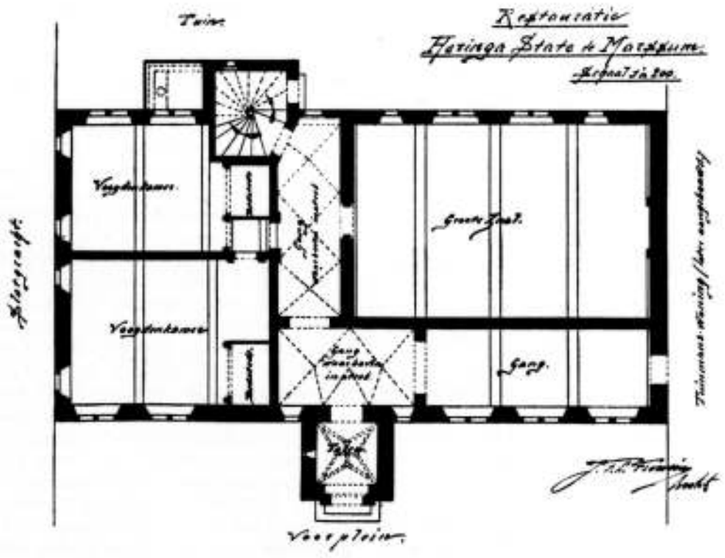
Elliptisch in grondvorm heeft de arena een groote as van 70.20 M. en een kleine as van 47 M. De arena is door een muur van de zitplaatsen gescheiden, de hokken voor de wilde dieren zijn nog in dezen muur te zien. De zitplaatsen waren aan eene zijde in de berghelling uitgegraven, aan de andere helft kunstmatig opgehoogd; men schat het aantal personen, dat hier plaats kon vinden, op 30.000 tot 57.000. Deze berekening laat nog al speelruimte, maar het minimum 30.000 is reeds een respectabel getal. De spelen in het Amphitheater maakten een onmisbaar deel uit van het Romeinsche leven, men weet hoezeer zij in den keizerstijd te Rome ontaardden in gruwzame voorstellingen, waarvoor dieren en menschen het materiaal leverden. Trier deed in dit opzicht voor Rome niet onder. Constantijn „de Groote" liet hier in 306 de beide Franken-koningen Ascarich en Ragais door wilde dieren verscheuren, in 313 herhaalde hij hetzelfde wreedaardige spel met duizende gevangene Germanen. Wij kunnen ons thans gelukkig niet meer voorstellen, dat er een tijd geweest is, waarin verstandige menschen in dergelijke schouwspelen behagen schepten, zelfs niet wanneer wij staan op de plek, waar zij afgespeeld werden.

Thans zit een blinde bedelaar aan de poort, waardoor eenmaal de dronken gladiatoren de arena binnenstormden, een welige plantengroei overwoekert den bouwval, en een landelijke rust heerscht hier en in den omtrek. Zoo veranderen de tijden en slechts wie zich door studie heeft voorbereid, alvorens Trier te bezoeken, kan wanneer hij de bovenbeschreven overblijfsels gezien heeft, zich eenigermate een beeld van het Romeinsche Trier voor den geest brengen.

Ook de omgeving levert menig fragment op dat de bezichtiging waard is, zoo de Romeinsche villa's te Nennig en te Fliessem, het bekende monument te Igel en de stad zelf bezit bovendien nog een rijk museum van Romeinsche oudheden.

Het bijzondere van Trier is evenwel gelegen in de belangrijke overblijfsels van groote Romeinsche gebouwen, zooals men die nergens in Noordelijke streken bij elkander vindt en die, al ware er ook niets anders te zien, het loont de moeite ruimschoots, er daarvoor alleen eenige dagen door te brengen.

Heringa-State.

In ons nummer van 4 Juli j.l. gaven wij een beschrijving van de restauratie van Heringa-State, van de hand van den architect J. F. L. Frowein, thans zijn wij in staat een plattegrond (1 : 200) en een buitenaanzicht van het schilderachtig bouwwerk te geven, zooals het zich thans in zijn herstelden staat vertoont.

Wanneer Heringa-State gesticht is, is niet bekend, maar in het laatst der zestiende eeuw was de stins in het bezit der familie Van Eijsinga.

In 1601 was Tjalling van Eijsinga grietman van Menaldumadeel; deze stierf in 1603 op Heringa. Zijn zoon Tjalling bewoonde „Heringa-State" tot zijn dood in 1653 insgelijks als grietman.

Tijdens het leven van laatstgenoemden Tjalling van Eijsinga heeft de stins een belangrijke restauratie ondergaan. Natuurlijk heeft daarna nog meermalen de mensch de verwoestingen, door den tand des tijds aangericht, moeten verhelpen en werd hier hersteld, elders vernieuwd, bijgewerkt enz. En niet steeds, of misschien slechts zeer zelden zat daarbij een leidend beginsel voor. Zoo werd de eenheid in niet geringe mate verstoord, en heeft het thans veel moeite gekost, om het gebouw terug te brengen zooveel mogelijk in den toestand, waarin het verkeerde toen het door de Eijsinga's bewoond werd.

In 1687 ging het door aankoop over in het bezit van den Leeuwarder advocaat Dr. Henricus Popta, die er zich metterwoon vestigde en in de nabijheid een Vrouwen Gasthuis grondvestte bekend als de Popta-stichting, waaraan hij bij testament zijn belangrijk vermogen vermaakte.

Het „Vrouwen Gasthuis", waarvan hier wordt gesproken, werd van 1710—1712 gebouwd; de stichter beleefde de voltooiing niet, hij overleed 7 Nov. van laatstgenoemd jaar en een half jaar later werd de nieuwe stichting door de door den overledene zelf benoemde voogden plechtig geopend met de huisvesting van een aantal arme oude vrouwen en weduwen, die voortaan de aardige hofjes, elk afzonderlijk, zouden bewonen.

Practijk.

In ons nummer van 18 Juli j. l. maakten wij gewag van een niet onbelangrijk debat gevoerd in het Weekblad „de Ingenieur", tusschen de heeren J. G. van Gendt J. Gzn. en Chr. Muller w. i.

De heer Muller heeft ten slotte toch nog geantwoord op het stuk, dat wij in bovengenoemd nummer overnamen en de heer van Gendt, zond ons een stuk ter plaatsing, als antwoord op die repliek, dat wij hier gaarne plaatsen.

Tot goed verstand der zaak laten wij daaraan echter de repliek van den heer Muller voorafgaan, zooals die voorkwam in „de Ingenieur" van 15 Augustus j. l.

PRACTISCHE STUDIE VOOR AANSTAANDE WERKTUIGKUNDIG INGENIEURS.

Er zijn twee methodes van zwemmen leeren (zooals Prof. Huet placht te zeggen): de eene is, dat je iemand aan den hengel vasthoudt en hem wijst hoe hij doen moet; de andere, dat je hem in 't water gooit, dan zorgt hij wel, dat hij er uitkomt.

De heer van Gendt blijkt een voorstander van deze laatste methode te zijn. Plaats een jongmensch in een fabriek (liefst als „jongen"), geef hem een stuk ijzer om te hakken en te vijlen, zeg tegen hem dat hij naar de menschen om hem heen moet kijken, om te zien hoe hij het doen moet, en . . . hij zal de „werkmansinzichten" verkrijgen, die hem in staat zullen stellen later zich met het volste recht *ingenieur* te noemen.

De heer van Gendt houde mij eenige overdrijving ten goede. Ik voel niets voor a.s. ingenieurs die bang zijn voor vuile handen — hoewel ik er persoonlijk geen gekend heb — maar ik moet mij ten stelligste verklaren tegen de opvatting, dat een „jongen" meer zou kunnen leeren dan een „volontair", wanneer die opgeleid werd zooals ik het zou wenschen. De fout ligt juist daarin, dat de meeste volontairs te veel als „jongens" behandeld worden, wat niet *hun* schuld is, maar die van het stelsel dat de heer v. G. verdedigt

Niemand denkt er aan, het voor a.s. geneesheeren wenschelijk te vinden eenigen tijd als ziekenverpleger te gaan werken. Niemand ergert zich er aan, dat een pas afgestudeerde zich „arts" noemt, al bezit hij ook nog niet de ervaring, die voor een goed dokter toch wel even onontbeerlijk is als voor een ingenieur.

Iedereen weet, dat een student in de medicijnen op een heel wat meer afdoende wijze in de practijk wordt opgeleid dat op de genoemde manier mogelijk zou zijn, en iedereen begrijpt heel goed dat ervaring een quaestie van tijd is *doch de wetenschappelijke vorming het qualitatieve onderscheid teweeg brengt, dat recht geeft op titel en beroepsuitoefening.*

Vanwaar dan zulke afwijkende opvattingen, waar het een zoo gelijksoortig vak betreft als dat van ingenieur? Hiervoor zijn verschillende oorzaken te vinden.

De wetenschappelijk gevormde ingenieur — ik spreek hier natuurlijk weer in 't bijzonder van den werktuigkundige — is een product van den allerlaatsten tijd. Er zijn nog vele leeken en ook vaklieden, die een werkelijk wetenschappelijke opleiding op dit gebied nog niet op de juiste waarde weten te schatten.

Een andere oorzaak is echter deze: een wetenschappelijke opleiding *in de practijk en door de practijk*, zooals a.s. doctoren die ontvangen, wordt op 't oogenblik nog zelfs bij benadering niet aan a.s. ingenieurs gegeven. Daardoor komt het dat velen tamelijk onervaren de practijk binnentreden en ergernis geven aan den heer van Gendt en anderen.

Deze meenen nu aan dit bezwaar tegemoet te kunnen komen, door de in den aanhef bedoelde methode in toepassing te brengen. Ik heb daar niet tegen, mits men in 't oog houde dat het altijd een *surrogaat* blijft, dat hoogstens als ontgroeningsmiddel onontbeerlijk kan genoemd worden.

Blijkt een practische studie, zooals ik die zou wenschen, inderdaad een utopie te zijn — maar dit behoeft niet volgens mijn meening, als er slechts voldoende medewerking van fabrikanten, gemeentelijke centrales, enz verkregen kan worden — dan dient men in den tegenwoordigen toestand te berusten, en zich er mee te troosten dat na eenige jaren werkens in ondergeschikte betrekkingen het practische „gevoel" wel verkregen kan worden, althans door degenen die werkelijk ingenieursaanleg bezitten.

Dat onder deze omstandigheden de kans bestaat, dat de technische hoogescholen ook aan enkele voor het practisch ingenieursvak ongeschikten het diploma uitreiken, acht ik een te gering bezwaar, dan dat

het daarom te billijken zou zijn het zwaartepunt van de quaestie van zijn plaats te brengen.

Dat de heer van Gendt zelf gelooft aan de uitvoerbaarheid of zelfs aan de practische voordeelen van zijn laatste voorstel: het „bruikbaarheidsexamen" na 5 jaar practijk, kan ik nauwelijks aannemen. Mij dunkt dat uit al hetgeen de heer v. G. over deze quaestie schreef toch wel gebleken is, dat hij niet behoort tot degenen die aan examens een overdreven waarde hechten, en het dus met mij eens moet zijn, dat men het stellen van de *bruikbaarheidsproef* gerust aan 's levens loop zelve kan overlaten.

CHR. MULLER w. i.

De vergelijking van Prof. Huet betreffende het zwemmen leeren is zeer waar en mooi, alleen wordt ze in het onderhavige geval door den Heer Muller verkeerd toegepast, de in vergelijking stelling had plaats met gemis aan practischen blik.

De strijd liep niet over het al of niet leiding geven, gedurende het tijdvak van practisch werken maar wel over de personen van wie die leiding moest uitgaan. De Heer Muller meende de bedrijfsleiders moesten zich hiermede, zoo mogelijk, belasten, ik betoogde, dat dit de taak is der ervaren werklieden. Wil men dus de vergelijking blijven toepassen dan zou de vraag moeten luiden: „Van wien moet men zwemmen leeren, van den directeur der zweminrichting of van den zwemmeester? De Heer M. meent van den Directeur, ik zeg van den zwemmeester.

Waar de Heer Muller in zijn vergelijking iemand in het water laat werpen, die niet zwemmen kan, dus een halve moord laat begaan, daar blijkt wederom ten sterkste, dat in het kamp waar de banierspreuk luidt „De theorie alleen zaligmakend" een ernstige practijk als een halve moord wordt beschouwd.

Werp een hond of een ander dier, dat nog nooit water zag, te water en het zwemt, maar de mensch . . . Hoevele zoogenaamde ingenieurs durven na een geheel menschenleven in het zwembad der praktijk nog geen slag te doen . . . omdat men daar niet door praten en uit boeken kan leeren zwemmen?

Gaarne vergun ik den Heer Muller eenigszins te overdrijven om daardoor een helderder licht te doen vallen op zijn inzichten. Ook ik reserveer mij om, zoo noodig, hetzelfde wapen te gebruiken, doch ik ontzeg den Heer M. het recht mij uitspraken in den mond te leggen, die ik nooit uitte, die ik geenszins zou willen onderschrijven en die geheel in strijd zijn met mijn opvattingen. Ik heb *nooit* ergens beweerd, dat men na zich, „werkmansinzichten" te hebben eigen gemaakt, daardoor alleen ingenieur zou kunnen worden; wel dat hij, die, werkmansinzichten mist, steeds ongeschikt blijft voor het uitvoeren van ingenieurswerk. Ik zou den Heer Muller wenschen te vragen „Waarom moet een volontair anders behandeld worden dan een jongen?" Gaarne ben ik bereid mede te werken om hen, die praktisch werken met het doel om later verder te studeeren, toe te voegen aan die werklieden, die iets onderhanden hebben waaraan wat te leeren is, maar eenmaal daarbij geplaatst moeten zij niet toekijken zonder meer, maar aanvatten als „jongens" en gehoorzamen aan de bevelen van den werkman, wien het werk is opgedragen.

Waarom moeten de „volontairs" anders behandeld worden? Kweek toch s. v. p. geen ijdelheid, de jongens zijn, praesteeren immers nog *niets*, waarom hen dan reeds te onderscheiden boven hun medemenschen, die waarschijnlijk veelal een heel wat harder levensweg achter zich hebben? Leer hen toch voor alles, dat een *waar* onderscheid alleen kan ontstaan door *eigen* verdienste.

De vergelijkingen met de medische faculteit treffen al heel slecht doel om de eenvoudige reden, dat tusschen de vakken van geneesheer en ingenieur in dit opzicht geen vergelijking mogelijk is.

Ik geef toe, dat de arts in de praktijk komt met een minimum praktijk en zich nog veel moet eigen maken. Oefent hij echter zijn vak uit dan komt die praktijk vanzelf, want ondergeschikten, die geneeskundigen arbeid voor hem kunnen verrichten, heeft hij niet. Slechts in centra's en in bijzondere gevallen worden werkzaamheden van ondergeschikt belang, als verbandleggen enz. aan het verplegend personeel overgelaten, regel is, dat de arts ook dit zelf doet en men kan zich dan ook geen arts voorstellen, die niet in staat is een verband te leggen.

Bij den ingenieur is dit geheel anders. Hij geeft zijn bevelen op de teekenkamer en zijn die bevelen in den door hem gekozen vorm onuitvoerbaar, ze worden door de geroutineerde teekenaars wel in een uitvoerbaren vorm gegoten. Maar wie deed hier nu eigenlijk het ingenieurswerk?

Het was een algemeen bekende eisch van Napoleon, dat hij, die een bevel gaf, in staat moest zijn het eventueel zelf uit te voeren. Wordt aan dien eisch voldaan, dan is het bevel zeer zeker wel overwogen voordat het werd gegeven, het is zeer zeker uitvoerbaar, de bevelhebber heeft het volste recht te eischen, dat het bevel nauwkeurig wordt uitgevoerd en de bevolene ziet met eerbied op tegen hem, die zoo juist en zoo weldoordacht weet te bevelen. Maar om dit alles mogelijk te maken moet de bevelhebber zelf soldaat zijn geweest.

Wordt een en ander in het ingenieursvak toegepast, dan duurt zeer zeker de opleiding eenige jaren langer, want aan de wetenschap mag ter wille van de praktijk geen afbreuk worden gedaan; het aantal geheel of gedeeltelijk onbruikbaren zal afnemen en ook in het machinevak zal de titel „ingenieur" haar waarde herkrijgen ook in het oog der industrie.

Ten slotte merk ik nog op, dat ik nergens sprak van een „bruikbaarheidsexamen" en dat een bruikbaarheidsproef als door mij bedoeld, zou kunnen en moeten bestaan in het overleggen van attesten omtrent verrichte werkzaamheden, attesten waarbij te letten zou zijn op waarborgen dat het geen „Gefälligkeits" attesten zijn.

NIJMEGEN. J. G. VAN GENDT JGz.

2e Congres van Middelbaar Technisch Onderwijs.

De tweede congresbijeenkomst van vertegenwoordigers der verschillende technische vereenigingen, te houden ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs, zal Maandag 7 September in het gebouw van Bouwkunst te Amsterdam worden gehouden. In deze tweede bijeenkomst zal een aantal conclusies worden vastgesteld, welke ter kennis der regeering zullen worden gebracht en waarin de meening der technici omtrent het M. T. O. zal zijn neergelegd. Ook de opinie der minderheden zal daarbij alle recht wedervaren.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 34. Mededeelingen van de Maatschappij t.b.d. B. Agenda van de Bestuursvergadering van 26 Augustus 1908.

De Damprijsvraag, diverse stukken.

Afdeeling Utrecht. Verslag van de jaarlijksche excursie op Vrijdag 26 Juni 1908 naar Zuilestein, Amerongen en Rhenen, met afbeeldingen.

Darmstadt.

Ingezonden stukken. Damprijsvraag door J. Ingenohl en J. van Hasselt. — De architecten en de bouwverordening door J. C. W. Tellegen. — Stukken en replieken van de Redactie van „Architectura", in zake het geschil met de Mij., verschenen in „Architectura".

Architectura No. 34. Praehistorisch-Griekschе kunst. Het paleis van Koning Minos te Knossos op Creta (vervolg) met afbeeldingen door A. A. Kok.

Tentoonstelling „Opvoeding van het kind".

Journalistieke Zeden.

Technisch Gedeelte. Knikspanningen. — Een eenvoudige beschouwing over de schroef, door L. A. van Schie (slot). — Het Panama-kanaal. — Andernachsche tras.

De Bouwwereld No. 35. Drie Tentoonstellingen. I Darmstadt. (Slot).

Veiligheidsvoorschriften voor Luchtgasinrichtingen.

Veiligheidsvoorschriften voor Acetyleen inrichtingen.

De Ingenieur No. 34. Sterkteberekening van nieuwe stoomketels. Voorstellen van de Commissie tot herziening van de Handleiding voor het toezicht op het Stoomwezen in Ned.-Indië aan den Minister van Koloniën aangeboden, met 4 platen.

Eenige beschouwingen en berekeningen behoorende bij het gebouw voor chemie, ten behoeve van de nieuwe Technische Hoogeschool te Santiago, door A. W. C. Dwars; c.b.i., met afbeeldingen.

Golfslŭtage van rails, door J. J. Pennink s.i.

Technisch Weekblad (B.v.T.) No. 34. Van week tot week. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1907 (vervolg). — Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg). — Over voortstuwers van schepen, door L. A. van Schie. — Het berekenen van electrische gelijkstroom leidingsnetten (vervolg). — Bijlage: Vervolg van het Jaarverslag.

De Aannemer No. 34. Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs, Programma's van het Congres en de Excursies.

Eenige Opmerkingen in verband met het advies eener Commissie inzake geschillen II (Slot.)

Hoe Amerika bouwt.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 8. Het drogen. — Over het keuren van gebakken steen, door F. Wind. overgenomen uit „Architectura". — Uitvoering van werken in eigen beheer of bij aanneming? — Kunststeenen. — Een zeer vuurvast, kiezelzuurvrij. porseleinachtig materiaal.

Deutsche Bauhütte No. 34. Neue Schmuckweisen und ihre Anwendung, door K. Hahn met een losse plaat en afbeeldingen.

Althamburgische Baukunst, boekbeschouwing door M. Heeren, met afbeeldingen.

Blumenhaus van Architekt Lony, door R. A. Wolff met afbeeldingen.

Olbrich, necrologie.

Miethaus in Düsseldorf, door E Schwinghammer, bij een ontwerp van W. May.

Ein Sparkassengebäude, door M. H. bij een ontwerp van Ch. Schneider.

Neuere Forschungen über Luftkalke und Luftkalkmörtel, door M. Heeren.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese, te Utrecht bevat in afl. 8: Het lichtverschijnsel op 30 Juni en 1 Juli 1908, C. L. de Veer. — Het tegenwoordige gasgloeilicht, Dr. A. J. C. Snijders. — Het Chineesche telraam, Dr. A. J. Salm. — Lijsters, R. Tepe. — Het zien op grooten afstand, Dr. Z. P. Bouman. — Het stijfsel in de plant en zijn nijverheidsnut, A. L. Notenbaert. — Het meten van lichtbronnen, D. Stavorinus. — Kunnen duiven en kippen in den schemer zien, Herm. Heilbron. — De tocht van Zeppelin op 1 Juli 1908, Redactie. — De snelheidsregeling van het Tramrijtuig met twee gelijkstroommotoren, T. E. van Putten. — Rendieren, J. M. Sterck-Proot. — Sterrenkundige mededeelingen voor den herfst van 1908, Dr. W. de Sitter. — Eenvoudige proeven. Kamervuurwerk, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch weerbericht, C. L. de Veer. —

Het Huis, Oud en Nieuw Afl. 8. Uitgave van Ed. Cuypers, bevat slechts twee artikelen, die evenwel zeer belangrijk zijn.

Het eerste van de hand van J. Craandijk geeft eene uitvoerige beschrijving van het kasteel Assumburg bij Heemskerk in Noord-Holland. Dit slot was eenmaal een bezitting der heeren van Assendelft, een in de geschiedenis van Holland bekend geslacht, dat thans uitgestorven is. Het kasteel is nog in vrij goeden staat ofschoon onbewoond en verdient zeer zeker bewaard te blijven

Het artikel is versierd met talrijke afbeeldingen, zoowel naar photographische opnamen als naar oude teekeningen, en gravures die, al zijn zij niet altijd even correct, waarde hebben voor de geschiedenis van de verschillende gedaanteverwisselingen, die elk bouwwerk in den loop der eeuwen ondergaat.

In het tweede artikel breekt Jan Kalf een lans voor het behoud van de Oud-Katholieke kerk in de Torenstraat te Rotterdam, de zoogenaamde Paradijskerk, een fraai interieur uit de eerste helft der achttiende eeuw, dat verscheidene kunstwerken bevat en waar nog verschillende zilverwerken worden bewaard o. a. een bisschopsstaf afkomstig van den bisschop van Deventer Aegidius van den Berg, een zeer fraai stuk werk uit de zestiende eeuw. Wel zullen deze kunstschatten niet verloren gaan, maar de kerk loopt gevaar te worden afgebroken en de heer Kalf deed een goed werk met op dit gevaar te wijzen.

Enkele Mededeelingen omtrent het kasteel Doorwerth door F. A. Hoefer, vormen den inhoud van het tweede stuk van Deel XXIV van het Bouwkundig Tijdschrift der Mij. t. b. d. B uwkunst.

Deze studie van den verdienstelijken Hattemschen Archivaris mogen wij zeker wel beschouwen als een pleidooi voor het behoud van het monument, dat onlangs naar het scheen gevaar liep aan den slooper te worden verkocht, en wat meer zegt als een pleidooi, dat doel heeft getroffen. Onder den bescheiden titel van „Enkele mededeelingen" worden ons hier behalve tal van fraaie, zoo naar oude gravures als naar den bestaanden toestand genomen afbeeldingen met vele belangrijke historische aanteekeningen, ook plattegronden opstanden en doorsneden gegeven en dientengevolge zou deze studie eer den naam verdienen van een monographie in beknopten vorm, voldoende gegevens bevattend, om de belangstelling op te wekken van hen die den Doorwerth niet kennen en om het geheugen te hulp te komen van hen, die meermalen het slot bezochten.

Er wordt tegenwoordig veel gedaan, om de aandacht op onze monumenten te vestigen. Amateurs en beroepsphotografen beijveren zich, om, waar de gelegenheid zich voordoet, opnamen te doen en geen kosten worden gespaard, om die opnamen door fraaie reproducties onder de oogen van velen te brengen, maar wat betreft plattegronden en doorsneden, die toch ook bij de architectuur behooren en vaak ook uit historisch oogpunt belangrijk zijn, ja dikwijls onmisbaar om een oud monument volledig te begrijpen, worden wij meestal karig bedeeld. Mogen anderen bij het publiceeren van oude gedenkstukken zooveel als mogelijk is het goede voorbeeld van den heer Hoefer volgen, de afbeeldingen zullen er, vooral voor den beoefenaar der bouwkunst veel bij winnen.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart. De 8ste aflevering van den jaargang 1908 is geheel gevuld met een nagenoeg geheel uit platen bestaande, zeer volledige beschrijving van de arbeiderskolonie Gmindersdorf bij Reutlingen in Württemberg. Deze kolonie is een stichting van de firma Ulrich Gminder, eigenaresse van katoenspinnerijen en weverijen. Bij de uitbreiding dezer zaken werd het voor de steeds in aantal toenemende arbeiders hoe langer hoe moeilijker, om in de oude Rijksstad Reutlingen billijke en gezonde woningen te vinden. Dit bracht de firma er toe in 1903 over te gaan tot de stichting van geriefelijke en gezonde woningen, die voor redelijke prijzen aan de werklieden verhuurd konden worden. Zij ging daarbij volgens een vast plan tewerk en

droeg aan Prof. Theodor Fischer te Stuttgart in overleg met den fabrieksdirecteur Kuhn het ontwerp en aan den architect M. Zimmermann te Reutlingen de leiding der uitvoering op.

Daar het er ook vooral om te doen was den werklieden een behaaglijk tehuis te verschaffen, werd bij de uitvoering in de eerste plaats rekening gehouden met de eischen van hygiène en aesthetiek en in de tweede plaats met de geldende bepalingen der bouwverordening. Dit was alleen mogelijk door de welwillende medewerking zoowel van het stadsbestuur als van de regeering, die van sommige bepalingen dispensatie verleenden. Van hetgeen op die wijze verkregen is geven de afbeeldingen van den geheelen aanleg, van de verschillende typen van woningen en van dienstgebouwen een volledig en duidelijk beeld. Op talentvolle wijze hebben de ontwerpers zich gekweten van den omvangrijken en moeilijken, maar daarbij dankbaren arbeid en dit dorp biedt, in tegenstelling met andere arbeiderskolonies, in uiterlijk aanzien een verscheidenheid, die aangenaam aandoet. Ook in de inrichting der woningen is de verscheidenheid zeer groot en dientengevolge levert deze publicatie een groote hoeveelheid studie-materiaal voor het actueele vraagstuk van den bouw van kleine woningen.

Bij elk type is de bebouwde oppervlakte en de oppervlakte der woning aangegeven, overal zijn maten ingeschreven en tevens de bouwkosten vermeld. Er zijn wel een twintigtal verschillende typen en de bouwkosten per woning varieeren naar de grootte en inrichting van f 4200 tot f 2500 ongeveer. Een lager cijfer werd met geen combinatie, ook zelfs in aaneengebouwde woningen bereikt; bij de grootere zijn er echter, die men voor kleine dubbele villa's kon laten doorgaan.

Die Württembergsche Bauausstellung in Stuttgart is de titel van een extra aflevering van de Moderne Bauformen. Het is voornamelijk „Woningskunst", die hier geëxposeerd is en, in tegenstelling met Darmstadt, is hier evenals in Dresden een streven merkbaar, om nieuwe oplossingen te zoeken in aansluiting aan de vaderlandsche traditie en vooral inrichtingen die binnen het bereik van burgerlijke beurzen vallen.

Het zijn in hoofdzaak Stuttgarter bouwmeesters, wier werken hier geëxposeerd zijn, als Prof. Paul Schmohl, M. J. Gradl, Josef Hennings, Stahl en Bossert, Karl Hengerer, Schuster, Richard Dollinger, Eisenlohr en Weigle, Albert Eitel, Hugo Schlösser, Prof. R. Böklen, Bihl en Woltz en anderen, enkele namen ook hier bekend maar ook verscheidene jongeren.

Opmerkenswaardig zijn de nieuwe huizen van Hengerer in de oude stad Stuttgart, als elgeslaagde proeven, om in overeenstemming met het oude stadskarakter te bouwen en eveneens de ontwerpen van Bihl en Woltz voor groote buitenhuizen in den geest der achttiende eeuw.

Deutsche Kunst und Dekoration. Het slotnummer van den 11den jaargang van Alexander Koch's tijdschrift opent met een artikel van Georg Muschner over den Münchener schilder Ernst Liebermann, niet te verwarren met den Berlijnschen **Max** Liebermann. Evenals vele zijner Duitsche kunstbroeders schildert Ernst zoowel landschap als stadsgezicht, naaktfiguur, historie en interieur, zonder zich in een dezer genres een groot meester te toonen. Het best komt het karakter wellicht uit in de decoratieve paneelen, die tot wandversiering van een bierhuis zouden kunnen dienen en waarin een realistische voorstelling van het feest van den hopoogst wordt gegeven.

Belangrijker is het artikel van Otto Schulze over de „ruimte kunst" op de Hessische Tentoonstelling te Darmstadt, dat met vele fraaie afbeeldingen verlucht is. De aandacht trekt daarbij een binnenplaats met fontein in terra cotta uitgevoerd, door den beeldhouwer Heinrich Jobst gemodelleerd, en ouder den naam van „Keramischen Hof" bestemd voor de badplaats Nauheim. Dit verdienstelijke werk staat, wonderlijk genoeg, sterk onder den invloed der Renaissance.

Verder komen in dit nummer voor artikelen van Wilhelm Michel over „het monumentale", van Prof. Karl Widmer over „Künstlerische Konzentration des Innenraums" en ten slotte een Necrologie met portret van Joseph M. Olbrich.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Het hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons heeft aan den minister van landbouw enz. een uitvoerig stuk gezonden, behelzende opmerkingen naar aanleiding van het tweede voorloopig rapport, door de Loodwitcommissie in Feb uari 1908 aan genoemden minister uitgebracht.

In dit stuk wordt o.a. het verzoek gedaan, dat de Loodwitcommissie met een kleine hoeveelheid het samenstellen van de op de door haar aangegeven wijze bereide zinkwitverf, die het loodwit zou kunnen vervangen, herhale, en aan eene commissie van een vijftal gedelegeerden van den Bond van Nederlandsche schilderspatroons vergunne daarbij tegenwoordig te zijn en een gedeelte der gebruikte ingredienten mede te nemen tot scheikundig onderzoek, voorts de bus, waarin alsdan de verf wordt bewaard, mede te verzegelen en bij het openen en uitzetten na vier weken — alles overeenkomstig de wijze, in het eerste rapport aangewezen — tegenwoordig te zijn. Het hoofdbestuur stelt zich voor, aan dien door den Bond benoemde commissie een scheikundige van naam toe te voegen, die voor haar nagaat of de wetenschappelijke beschouwing in het rapport der loodwitcommissie in het kanton Genève van 26 October 1907, volgens welke loodwit voor schilderwerken niet door zinkwit met dezelfde soliditeit en dekkracht te vervangen zou zijn, juist is. Het hoofdbestuur zal dan diens onderzoek, hoe het ook uitvalle, publiceeren.

Aan het slot van zijn opmerkingen zegt het hoofdbestuur, dat de onpartijdigheid van de Loodwitcommissie de gegronde hoop geeft, dat zij op vele punten die nog onverklaarbaar zijn, wel inlichtingen zal willen geven

— Gedep. Staten van Zuid Holland hebben het besluit van den Gemeenteraad tot aankoop van grond aan de Koningskade, voor den bouw van een schouwburg, niet goedgekeurd.

Den Raad staat thans beroep van de niet-goedkeuring open bij de Koningin.

Een dergelijk geval van niet goedkeuring deed zich ook voor in het begin van 1906, toen Ged. Staten het besluit tot verbreeding van de Heulstraat terug wezen wegens overhaaste behandeling, dus op grond van het algemeen belang. In beroep bij de Kroon werd de Raad toen in het gelijk gesteld.

Naar ons uit Den Haag gemeld wordt, steunt de weigering van Gedep. Staten op bedenkingen tegen de samenstelling der commissie van taxatie van den grond. Een der drie deskundigen is oprichter en aandeelhouder van de bij den verkoop belanghebbende maatschappij Nationaal Grondbezit.

De directeur voor de gemeentewerken vond bovendien den grondprijs te hoog.

— De Gemeenteraad heeft in zijn laatste zitting, eene beslissing genomen in zake het veelbesproken gedenkteeken voor Christiaan Huygens.

Bij de daaraan voorafgaande besprekingen handhaafde de heer Van Zuylen zijne vroeger geuite aesthetische bezwaren tegen het ontwerp Cuypers en tegen de plaatsing daarvan in het Voorhout. Hij acht het ontwerp in strijd met den aard en den geest van den te huldigen persoon en van den tijd, waarin deze leefde.

De heer Bik had eene motie voorgesteld, om de beslissing nog aan te houden, opdat de commissie kan trachten naar overeenstemming met de directeuren der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen die dr. Bleekrode's testament hebben uit te voeren. Uitgemaakt diende ook, of er een „monument" zou komen of een „standbeeld"; op grond van een notarieel advies over het testament concludeerde spreker, dat er een „standbeeld" moest komen.

Een beslissing thans vond hij te minder noodig, omdat het met vruchtgebruik bezwaarde kapitaal ook thans nog niet vrijgevallen is.

De heer van Liefland had eveneens een motie voorgesteld, mede bedoelende overleg met de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, doch in dezen zin, dat het ontwerp zou gewijzigd worden en op een andere dan de bedoelde plaats uitgevoerd. Men moest, afgescheiden van de vraag: standpunt of monument, zijn bezwaren tegen vorm en plaatsing behoorlijk formuleeren; zijne motie opende daartoe den weg. Hij zou het betreuren indien door gemis aan overleg zulk een geschenk voor de Residentie moest verloren gaan.

De heer Vas Dias had bezwaar tegen het negatief karakter van het voorstel der commissie: weigering van het aanbod. Spreker stelde voor te beslissen, dat den Raad het Voorhout niet geschikt voorkwam voor de plaatsing van het gedachte monument, doch dat de gemeente bereid was tot nader overleg omtrent de plaatsing elders van een vrijstaand standbeeld.

Van verder onderhandelen wilde echter de heer Van Zuylen niet weten; hij achtte het standpunt der commissie juist: de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen moest zich nog maar eens bedenken.

Men moest niet vergeten — zeide de heer van Male en — dat directeuren dier Maatschappij aan de Gemeente elk recht van medespreken wilden ontzeggen.

Ook de heer van der Kemp verdedig e het voorstel der commissie, dat alleen het aangeboden monument op de bedoelde plaats afwees.

Voorgelezen werd een schrijven van de directeuren der Hollandsche Maatschappij, aandringende op eene onomwonden beslissing op de vraag of het monument krachtens het aangeboden ontwerp werd aanvaard, al dan niet.

Het weigerend voorstel der commissie werd aangenomen met 20 tegen 5 stemmen.

De verschillende moties waren daardoor vervallen.

HAARLEM. De tentoonstelling der geschilderde ramen, die door de firma Sabelis en Co. thans in het museum van kunstnijverheid gehouden wordt, zal tot Zondag 30 Augustus geopend blijven, onmiddelijk daarna zal de tentoonstelling van Moravische borduurwerken plaats hebben.

De aan het museum verbonden boekerij zal 1 September weder geopend worden, daar de nieuwe catalogus nog niet gereed is zal men voorloopig de werken, die men in bruikleen wenscht te ontvangen uit de oude catalogussen met volledige titel van het gewenschte werk moeten opgeven.

De, aan het museum verbonden school voor Kunstnijverheid zal 1 September weder geopend worden.

De hoogere klasse voor de ornamentale compositie zal onder leiding van den hoofdleeraar Chris Le Beau worden gesteld. Een groot aantal leerlingen hebben zich voor het volgen van den nieuwen cursus aangemeld.

AMSTERDAM. De herstelling van de Nieuwe kerk dadelijk na de ontmanteling aangevangen, heeft reeds groote vorderingen gemaakt. Onder het prachtige groote raam is voor den hoofdingang van het kerkgebouw een hal opgetrokken van zandsteen, als metselsteenen verwerkt. De hal wordt door een fraaie poort afgesloten, in boogvorm uit groote blokke zandsteen opgetrokken en op dezelfde wijze zijn ter weerszijden van den kerkmuur twee blinde poorten gebouwd.

De onderkanten van de muren, waartegen eertijds de kastjes waren aangebouwd, worden opnieuw opgemetseld en hoogere gedeelten afgebikt, om daarna in de oude kleur weer te worden bedekt.

Wij gelooven, dat de kerk na de ontmanteling en volt tooiing der restauratie architektonisch en aesthetisch een uitnemenden indruk zal maken, zegt het „*Hbl.*".

Personalia.

— Door B. en W van 's-Gravenhage zijn benoemd: tot opzichter-teekenaar 2e kl. bij de Gemeentewerken, J. C. Schiferli en W. A. Bres, thans teekenaars 2e kl.;

— Tot directeur der gasfabriek te Dockum is benoemd de heer N. W. Kramer, Purmerend, — met wien op de voordracht stonden de heeren A. Wildeboer, Wormerveer, en G. van Midden, Vianen.

De voordracht voor opzichter voor het toezicht op de uitvoering der bouw- en woningverordening te Veendam bestaat uit de heeren: E. Brader, Winschoten. J. H. Brill, Deventer, en A Hubbeling, Wijhe,

De heer H. van Leuzen is benoemd tot opzichter der Heidemaatschappij te Heerenveen, ter vervanging van den heer Gerhardt, die om gezondheidsredenen naar Utrecht is overgeplaatst.

— Tot gemeente-opzichter te Zandvoort is benoemd de heer H. G. Scholten, adjunct-opzichter bij de bouwpolitie te Haarlem.

— Benoemd tot opzichter van den Provincialen Waterstaat van Groningen, de heer D. van Aste van Zijl, te Assen.

— De Raad der gemeente Hattem heeft tot administrateur-directeur der gasfabriek benoemd den heer J. A. H. van Leenhof, secretaris dier gemeente.

Vacante Betrekkingen.

— 1 Leeraar voor het Bouwk. Teekenen,
1 „ „ „ Meubel „ en
1 „ „ „ Machine „
allen aan de Winteravond-Vakteekenschool „Mij Werk. Stand", te Amsterdam.

De eerste twee aan de Hulpteekenschool, Mauritskade No. 28b en de laatste aan de school, Weteringschans No. 165.

De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.

Salaris f 400.— per cursus van 5½ maand, voor 5 avonden per week.

Indiensttreding 1 October a. s

Brieven met afschriften van getuigschriften enz. alsmede teekeningen, aan den Directeur, E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 10 September. (1)

— Leeraar in het vakteekenen voor Smeden, Bankwerkers, enz., aan de Hulpvakteekenschool Marnixstraat van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, f 400 per cursus, van 1 Oct tot half Maart. Indiensttreding 1 Oct. voorloopig voor één cursus.

Stukken, vóór 1 September a. s. bij den Directeur der School, Westerstraat 187. (1)

— Volontair aan eene fabriek van ijzerconstructies tegen aanvangsalaris. Vereischten: Eindexamen H. B. S. 5-j. c., zuiver lijnteekenen en goed schrift. br.. lett. W O. 490, *N. v. d. D.* (1)

— Jong Architect met kapitaal als Compagnon zich te associeeren met een practisch ervaren Architect, die een vooruitgaande zaak heeft. Brieven, onder lett. G J 683, *N. v. d. Dag.* (1).

— Directeur der Ambachtsschool te Heerenveen op 1 December a. s. te openen, salaris f 2400 per jaar. Stukken voor 1 September a. s. bij den heer Mr. T. Binnerts, aldaar. (2)

— Onderwijzer voor het Timmeren. Vakteekenen en Materialen kennis aan de Ambachtsschool Harlingen, tegen 1 October. Aanvangssalaris f 900 Stukken vóór 8 Sept. bij den Directeur ( )

— Onderwijzer in het Schilderen en Teekenen aan de Ambachtsschool te Appingedam, akte L. O Handteekenen. Jaarwedde f 800. Bij 2 dienstjaren aan andere scholen f 50 meer, benoeming aan avondschool (maximum salaris f 150) in 1909 in uitzicht. Benoeming tijdelijk voor één jaar. Stukken en teekeningen te zenden vóór 5 September aan den Directeur. (2)

— Opzichter of Baas direct bij bouw en buizen, leggen van een kleine Gasfabriek. Brieven onder No. 74 Boekh. Van Hulst & Vos, Kampen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

24	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4	Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5	Waterb. Opzr.	25—44 j., f 80—f 120	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f 110	„
2	Werkmeesters	26—33 j., f 90—f 125	„
6	Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
6	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2	Klerk-teekenaar	22—25 j., 65—f 75	„
1	Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1	Adjunct Boormeester	20 j.,	

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 31 Augustus.

Roermond ten 5 ure. Door de arch. H. Bertrams: het bouwen van vier huizen, waarbij een winkelhuis; bestek en teek. te bekomen bij den architect.

Dinsdag 1 September.

Rotterdam ten 12 ure. De arch. Muller en Droogleever en van der Tak, voor de firma Wambersie en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: de bouw van een kantoorgebouw en een bijpostkantoor met woonhuizen enz. aan de Calandstraat: aanw. 24 Aug. 11 ure; teek. en bestek verkrijgbaar Witte de Withstraat 88; inl. te bekomen te 1.30 ure en staten en teek. liggen dagelijks ter inzage van 1.30 tot 4 ure aan het kantoor der architecten.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1151: het maken van een seinhuis (B)op het station Arnhem; begr. f 4670. (Zie adv. in no. 33).

Heteren ten 2.30 ure. Door het gem.-best.: het afbreken der kap en het opbouwen van eene verdieping op het perceel, bewoond door Dr. Suijling; bestek en teek. ter inzage en te bekomen ter secr., alsmede bij den arch, J. Rothuijzen te Heelsum.

Hillegersberg ten 12 ure. Door de arch. K. Buurman Az. te Bergschenhoek in het koffiehuis het wapen van Holland: het verbouwen der woning en stal en het bouwen van een schuur aan de woning L. I. Z. B. No. 5 te Bleiswijk. Deze aanbesteding was aanvankelijk bepaald op 11 Augustus. Bestek met teek. ter inzage in het koffiehuis „De Zwaan" te Bleiswijk en verkrijgb. bij den Architect.

WOENSDAG 2 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van een grondduiker onder de Vecht boven Hardenberg; bestek no. 190, ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den rijkswaterstaat jhr. de Jong van Beek en Donk en bij den ingenieur de Geld-r- beiden te Zwolle, zoomede bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het proces verbaal van inl. op 27 Aug ter teek. bij voornoemden ingenieur.

Hillegersberg ten 10 ure. Door het gem.-best.: de bouw van een veldwachterswoning aan de Rottekade te Oud Terbregge; bestek en teek. te bekomen ten raadhuize en bij den gemeentearchitect aan den Oost Zeedijk 229 te Rotterdam.

DONDERDAG 3 September.

Nieuwe Pekela ten 4 ure. Door het gem.-best.: het opruimen van een oude en het leveren en stellen van eene draaibrug met ijzeren boven- en steenen onderbouw over het Pekelder hoofddiep; bestek en teek. ter inzage ter secr. en te bekomen bij den gem.-opz.

VRIJDAG 4 September.

's-Hertogenbosch ten 3 ure. Door de arch. W. van Aalst in het café Wilhelmina: het bouwen van 4 beneden- en 5 bovenwoningen, hoek Willemstraat en Koningsweg; bestek met teek. te bekomen bij den arch., aanw. op den dag der best. ten 11 ure.

ZATERDAG 5 September.

Utrecht ten 2 ure Door het gemeentebest.: het maken, leveren en stellen van 2, resp 3 olievoorraden op het terrein van de gem. gasfabriek; bestek en teekening te bekomen bij de boekh. van Terveen en Zoon, ten stadhuize en ten kantore van de gasfabriek.

MAANDAG 7 September.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het prov. best.: het vernieuwen van steenglooiingen langs de Gouwe; begr. f 13700. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland te 's Gravenhage, en te bekomen bij de Gebroeders Van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen, te 's-Gravenhage, aanwijzing door den Hoofdopzichter P. J. Huibers, te Gouda, op Donderdag en Vrijdag in de week de besteding voorafgaande tusschen 9 en 10½ ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur: het verbouwen van het oude machine- en ketelgebouw tot directievertblijf, schaftlokaal, berg- en werkplaatsen, met alle daarbij behoorende werken op het terrein der gemeente, gelegen in de gemeente Heemstede, sectie B. no. 2001. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen, Nieuwe Heerengracht No. 27, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

De aanwijzing aan het Pompstation Leiduin onder Heemstede, op Woensdag vóór de besteding ten 2 ure.

DINSDAG 8 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe, Weerdinge, Nieuw-Amsterdam, Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen; begr. f 12900 (Zie adv. in no. 34.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden: begr. f 12500. (Zie adv. in no 34.)

Woensdag 9 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Het minist. van Waterstaat: het herstellen van winterschade aan de brug over de Vecht te Hardenberg, begr; f 11000; bestek no. 194 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur te Zwolle, jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder aldaar en bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het procesverbaal op 3 Sept. ter teek. bij voorn. ingenieur.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

Van verder onderhandelen wilde echter de heer Van Zuylen niet weten; hij achtte het standpunt der commissie juist: de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen moest zich nog maar eens bedenken.

Men moest niet vergeten — zeide de heer van Malsen — dat directeuren dier Maatschappij aan de Gemeente elk recht van medespreken wilden ontzeggen.

Ook de heer van der Kemp verdedigde het voorstel der commissie, dat alleen het aangeboden monument op de bedoelde plaats afwees.

Voorgelezen werd een schrijven van de directeuren der Hollandsche Maatschappij, aandringende op eene onomwonden beslissing op de vraag of het monument krachtens het aangeboden ontwerp werd aanvaard, al dan niet.

Het weigerend voorstel der commissie werd aangenomen met 20 tegen 5 stemmen.

De verschillende moties waren daardoor vervallen.

HAARLEM. De tentoonstelling der geschilderde ramen, die door de firma Sabelis en Co. thans in het museum van kunstnijverheid gehouden wordt, zal tot Zondag 30 Augustus geopend blijven, onmiddelijk daarna zal de tentoonstelling van Moravische borduurwerken plaats hebben.

De aan het museum verbonden boekerij zal 1 September weder geopend worden, daar de nieuwe catalogus nog niet gereed is zal men voorloopig de werken, die men in bruikleen wenscht te ontvangen uit de oude catalogussen met volledige titel van het gewenschte werk moeten opgeven.

De, aan het museum verbonden school voor Kunstnijverheid zal 1 September weder geopend worden.

De hoogere klasse voor de ornamentale compositie zal onder leiding van den hoofdleeraar Chris Le Beau worden gesteld. Een groot aantal leerlingen hebben zich voor het volgen van den nieuwen cursus aangemeld.

AMSTERDAM. De herstelling van de Nieuwe kerk dadelijk na de ontmanteling aangevangen, heeft reeds groote vorderingen gemaakt. Onder het prachtige groote raam is voor den hoofdingang van het kerkgebouw een hal opgetrokken van zandsteen, als metselsteenen verwerkt. De hal wordt door een fraaie poort afgesloten, in boogvorm uit groote blokken zandsteen opgetrokken en op dezelfde wijze zijn ter weerszijden van den kerkmuur twee blinde poorten gebouwd.

De onderkanten van de muren, waartegen eertijds de kastjes waren aangebouwd, worden opnieuw opgemetseld en hoogere gedeelten afgebikt, om daarna in de oude kleur weer te worden bedekt.

Wij gelooven, dat de kerk na de ontmanteling en volledige restauratie architektonisch en aesthetisch een uitnemenden indruk zal maken, zegt het „*Hbl.*".

Personalia.

— Door B. en W van 's-Gravenhage zijn benoemd: tot opzichter-teekenaar 2e kl. bij de Gemeentewerken, J. C. Schiferli en W. A. Bres, thans teekenaars 2e kl.;

— Tot directeur der gasfabriek te Dockum is benoemd de heer N. W. Kramer, Purmerend, — met wien op de voordracht stonden de heeren A. Wildeboer, Wormerveer, en G. van Midden, Vianen.

De voordracht voor opzichter voor het toezicht op de uitvoering der bouw- en woningverordening te Veendam bestaat uit de heeren: E. Brader, Winschoten, J. H. Brill, Deventer, en A. Hubbeling, Wijhe.

De heer H. van Leuzen is benoemd tot opzichter der Heidemaatschappij te Heerenveen, ter vervanging van den heer Gerhardt, die om gezondheidsredenen naar Utrecht is overgeplaatst.

— Tot gemeente-opzichter te Zandvoort is benoemd de heer H. G. Scholten, adjunct-opzichter bij de bouwpolitie te Haarlem.

— Benoemd tot opzichter van den Provincialen Waterstaat van Groningen, de heer D. van Aste van Zijl, te Assen.

— De Raad der gemeente Hattem heeft tot administrateur-directeur der gasfabriek benoemd den heer J. A. H. van Leenhof, secretaris dier gemeente.

Vacante Betrekkingen.

— 1 Leeraar voor het Bouwk. Teekenen,
1 „ „ „ Meubel „ en
1 „ „ „ Machine „
alles aan de Winteravond-Vakteekenschool „Mij Werk. Stand", te Amsterdam.
De eerste twee aan de Hulpteekenschool, Mauritskade No. 28b en de laatste aan de school, Weteringschans No. 165.
De bestrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.
Salaris f 400.— per cursus van 5½ maand, voor 5 avonden per week
Indiensttreding 1 October a. s.
Brieven met afschriften van getuigschriften enz. alsmede teekeningen, aan den Directeur, E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 10 September. (1)

— Leeraar in het vakteekenen voor Smeden, Bankwerkers, enz., aan de Hulpvakteekenschool Marnixstraat van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, f 400 per cursus, van 1 Oct. tot half Maart. Indiensttreding 1 Oct. voorloopig voor één cursus.
Stukken, vóór 1 September a. s. bij den Directeur der School, Westerstraat 187. (1)

— Volontair aan eene fabriek van ijzerconstructies tegen aanvangsalaris. Vereischten: Eindexamen H. B. S. 5-j. c., zuiver lijnteekenen en goed schrift. br.. lett. W O. 490, *N. v. d. Dag.* (1)

— Jong Architect met kapitaal als Compagnon zich te associeeren met een practisch ervaren Architect, die een vooruitgaande zaak heeft. Brieven, onder lett. G J 683, *N. v. d. Dag.* (1).

— Directeur der Ambachtsschool te Heerenveen op 1 December a. s. te openen, salaris f 2000 per jaar. Stukken voor 1 September a. s. bij den heer Mr. T. Binnerts, aldaar. (2)

— Onderwijzer voor het Timmeren. Vakteekenen en Materialen kennis aan de Ambachtsschool Harlingen, tegen 1 October. Aanvangssalaris f 900 Stukken vóór 8 Sept. bij den Directeur ( )

— Onderwijzer in het Schilderen en Teekenen aan de Ambachtsschool te Appingedam, akte L. O Handteekenen. Jaarwedde f 800. Bij 2 dienstjaren aan andere scholen f 50 meer, benoeming aan avondschool (maximum salaris f 150) in 1909 in uitzicht. Benoeming tijdelijk voor één jaar. Stukken en teekeningen te zenden vóór 5 September aan den Directeur. (2)

— Opzichter of Baas direct bij bouw en buizen, leggen van een kleine Gasfabriek. Brieven onder No. 74 Boekh. Van Hulst & Vos, Kampen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

24 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j., f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f —f 110	„
2 Werkmeesters	26—33 j., f 90—f 125	„
6 Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j., 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,	

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 31 Augustus.

Roermond ten 5 ure. Door de arch. H. Bertrams: het bouwen van vier huizen, waarbij een winkelhuis; bestek en teek. te bekomen bij den architect.

Dinsdag 1 September.

Rotterdam ten 12 ure. De arch. Muller en Drooglever en van der Tak, voor de firma Wambersie en Zn., in het Poolsch Koffiehuis: de bouw van een kantoorgebouw en een bijpostkantoor met woonhuizen enz. aan de Calandstraat: aanw. 24 Aug. 11 ure; teek. en bestek verkrijgbaar Witte de Withstraat 88; inl. te bekomen te 1.30 ure en staten en teek. liggen dagelijks ter inzage van 1.30 tot 4 ure aan het kantoor der architecten.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. aan het centraal-bureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1151: het maken van een seinhuis (B)op het station Arnhem; begr. f 4670. (Zie adv. in no. 33).

Heteren ten 2.30 ure. Door het gem.-best.: het afbreken der kap en het opbouwen van eene verdieping op het perceel, bewoond door Dr. Suijling; bestek en teek. ter inzage en te bekomen ter secr., alsmede bij den arch. J. Rothuijzen te Heelsum.

Hillegersberg ten 12 ure. Door de arch. K. Buurman Az. te Bergschenhoek in het koffiehuis het wapen van Holland: het verbouwen der woning en stal en het bouwen van een schuur aan de woning L. I. Z. B. No. 5 te Bleiswijk. Deze aanbesteding was aanvankelijk bepaald op 11 Augustus. Bestek met teek. ter inzage in het koffiehuis „De Zwaan" te Bleiswijk en verkrijgb. bij den Architect.

WOENSDAG 2 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het minist. van Waterstaat: het maken van een grondduiker onder de Vecht boven Hardenberg; bestek no. 190, ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur van den rijkswaterstaat jhr. de Jong van Beek en Donk en bij den ingenieur de Gelder beiden te Zwolle, zoomede bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het proces verbaal van inl. op 27 Aug ter teek. bij voornoemden ingenieur.

Hillegersberg ten 10 ure. Door het gem.-best.: de bouw van een veldwachterswoning aan de Rottekade te Oud Terbregge; bestek en teek. te bekomen ten raadhuize en bij den gemeente-architect aan den Oost Zeedijk 229 te Rotterdam.

DONDERDAG 3 September.

Nieuwe Pekela ten 4 ure. Door het gem.-best.: het opruimen van een oude en het leveren en stellen van eene draaibrug met ijzeren boven- en steenen onderbouw over het Pekelder hoofddiep; bestek en teek. ter inzage ter secr. en te bekomen bij den gem.-opz.

VRIJDAG 4 September.

's-Hertogenbosch ten 3 ure. Door de arch. W. van Aalst in het café Wilhelmina: het bouwen van 4 beneden- en 5 bovenwoningen, hoek Willemstraat en Koningsweg; bestek met teek. te bekomen bij den arch., aanw. op den dag der best. ten 11 ure.

ZATERDAG 5 September.

Utrecht ten 2 ure Door het gemeente-best.: het maken, leveren en stellen van 2, resp 3 olievoorraden op het terrein van de gem. gasfabriek; bestek en teekening te bekomen bij de boekh. van Terveen en Zoon, ten stadhuize en ten kantore van de gasfabriek.

MAANDAG 7 September.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het prov. best.: het vernieuwen van steenglooiingen langs de Gouwe; begr. f 13700. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland te 's Gravenhage, en te bekomen bij de Gebroeders Van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen, te 's-Gravenhage, aanwijzing door den Hoofdopzichter P. J. Huibers, te Gouda, op Donderdag en Vrijdag in de week de besteding voorafgaande tusschen 9 en 10½ ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur: het verbouwen van het oude machine- en ketelgebouw tot directieverblijf, schaftlokaal, berg- en werkplaatsen, met alle daarbij behoorende werken op het terrein der gemeente, gelegen in de gemeente Heemstede, sectie B. no. 2001. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen, Nieuwe Heerengracht No. 27, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

De aanwijzing aan het Pompstation Leiduin onder Heemstede, op Woensdag vóór de besteding ten 2 ure.

DINSDAG 8 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe, Weerdinge, Nieuw-Amsterdam, Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen; begr. f 12900 (Zie adv. in no. 34.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden: begr. f 12500. (Zie adv. in no 34.)

Woensdag 9 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Het minist. van Waterstaat: het herstellen van winterschade aan de brug over de Vecht te Hardenberg, begr; f 11000; bestek no. 194 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur te Zwolle, jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder aldaar en bij den opzichter Mulder te Hardenberg: het procesverbaal op 3 Sept. ter teek. bij voorn. ingenieur.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2f (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Donderdag 10 September

Zwolle ten 12 ure. Het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur; het maken va - eene sleephelling met toebehooren voor sluisdeuren te Katerveer. en twee remmingwerken te Zwolle: begr. f 3550; bestek no. 195, ter lezing aan genoemd minist. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofdi. g.-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder en bij den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota op 4 Sept. ter inzage bij voorn. ingenieur.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 15den September 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1133.

Het verbouwen van het Hoofdgebouw op het station AMSTERDAM W. P.

Begrooting f 10200.—.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Augustus 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten September 1908 ten 10,30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 24den Augustus 1908.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk
op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY,
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Nell en Stutterheim
den Haag — Noordeinde 101.
SPECIALITEITEN voor moderne installatiën voor villa s en landhuizen.
Verlichting: BENOIDGAS.
Watervoorziening onder luchtdruk.
Bad- en Sanitaire inrichtingen.
Centrale Verwarming.
: - : Prospectus op aanvraag : - :

43STE JAARGANG. ZATERDAG 5 SEPTEMBER 1908. No. 36.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 163, 's-Gravenhage.

Practische schoonheidsleer

(Vervolg van bladz. 236).

Twaalf jaren is het reeds geleden, dat de heer de Groot met zijn driehoekensysteem voor het ontwerpen van ornament in de bouwkundige vereenigingen voor het voetlicht trad en het was naar aanleiding van dit optreden, dat ik het stukje schreef, getiteld „de Regels der Kunst", dat men vinden kan in „de Opmerker van 12 December 1896.

Zijn wij in die twaalf jaren met onzen terugkeer tot die regels veel gevorderd?

Ik meen wel iets, maar de voorspelling, dat hervormingen als die, welke de heer de Groot bedoelde, uiterst langzaam ingang vinden is wel bewaarheid. Met groote ingenomenheid werden toenmaals zijn voordrachten aangehoord, met geestdrift toegejuichd, maar toen het applaus verstomd was, was ook bij het gros der toehoorders de belangstelling verdwenen.

Zij zijn te tellen de enkelen, die zelf met de driehoeken aan het werk zijn getogen, die door het betoog van den spreker tot nadenken en navorschen gebracht zijn.

Bij eenigen onzer sierkunstenaars is den invloed van het geometrisch element en de waarde daarvan duidelijk aan het licht getreden, maar het heeft niet aan zwakke navolgingen ontbroken, waarvan de waarde zeer twijfelachtig is.

Ook enkele bouwmeesters hebben zich tot een ernstige studie van het geometrisch element gezet en meer of minder geslaagde proefnemingen zijn daarvan het gevolg geweest. De heer de Groot zelf is verder gegaan en heeft in een later uitgegeven studie aangetoond, hoe men bij het ontwerpen van gebouwen en onderdeelen daarvan, met vrucht gebruik kan maken van den meetkunstigen grondslag.

Maar alles, wat tot heden op dit gebied verricht werd, is nog te beschouwen als pionierswerk, dat zeer verschillend wordt beoordeeld en waarvan men niet zeggen kan, dat het de algemeene en onverdeelde belangstelling der vakgenooten tot zich trekt.

In de graphostatica stelt men veel meer belang, omdat de toepassing daarvan gemak oplevert, tijd uitspaart, direct voordeel oplevert.

Het nut van een zich verdiepen in studiën op het gebied der schoonheidsleer ziet men niet in, men heeft er geen tijd voor. Had men ook hiervan gemak bij het ontwerpen, ware ook hiermede tijd uit te sparen, wellicht zou men er meer aandacht aan wijden, en dit zou het geval kunnen zijn, wanneer men ook hierbij systematisch te werk kon gaan.

Donderdag 10 September

Zwolle ten 12 ure. Het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken va - eene sleephelling met toebehooren voor sluisdeuren te Katerveer, en twee remmingwerken te Zwolle: begr. f 3550; bestek no. 195, ter lezing aan genoemd minist. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofdi. g.-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder en bij den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota op 4 Sept. ter inzage bij voorn. ingenieur.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 15den September 1908**, des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1133.

Het verbouwen van het Hoofdgebouw op het station AMSTERDAM W. P.

Begrooting f 10200.—.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Augustus 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten September 1908 ten 10,30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 24den Augustus 1908.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

Antiquariaat van „de Opmerker"

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen**, met atlas van 24 platen, Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. KROOK. **Architectur der Nederlande**, 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY,
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Nell en Stutterheim
den Haag — Noordeinde 101.
SPECIALITEITEN voor moderne installatiën voor villa s en landhuizen.
Verlichting: BENOIDGAS.
Watervoorziening onder luchtdruk.
Bad- en Sanitaire inrichtingen.
Centrale Verwarming.
: - : Prospectus op aanvraag : - :

43STE JAARGANG. ZATERDAG 5 SEPTEMBER 1908. No. 36.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Practische schoonheidsleer

(Vervolg van bladz. 236).

Twaalf jaren is het reeds geleden, dat de heer de Groot met zijn driehoekensysteem voor het ontwerpen van ornament in de bouwkundige vereenigingen voor het voetlicht trad en het was naar aanleiding van dit optreden, dat ik het stukje schreef, getiteld „de Regels der Kunst", dat men vinden kan in „de Opmerker van 12 December 1896.

Zijn wij in die twaalf jaren met onzen terugkeer tot die regels veel gevorderd?

Ik meen wel iets, maar de voorspelling, dat hervormingen als die, welke de heer de Groot bedoelde, uiterst langzaam ingang vinden is wel bewaarheid. Met groote ingenomenheid werden toenmaals zijn voordrachten aangehoord, met geestdrift toegejuicht, maar toen het applaus verstomd was, was ook bij het gros der toehoorders de belangstelling verdwenen.

Zij zijn te tellen de enkelen, die zelf met de driehoeken aan het werk zijn getogen, die door het betoog van den spreker tot nadenken en navorschen gebracht zijn.

Bij eenigen onzer sierkunstenaars is den invloed van het geometrisch element en de waarde daarvan duidelijk aan het licht getreden, maar het heeft niet aan zwakke navolgingen ontbroken, waarvan de waarde zeer twijfelachtig is.

Ook enkele bouwmeesters hebben zich tot een ernstige studie van het geometrisch element gezet en meer of minder geslaagde proefnemingen zijn daarvan het gevolg geweest. De heer de Groot zelf is verder gegaan en heeft in een later uitgegeven studie aangetoond, hoe men bij het ontwerpen van gebouwen en onderdeelen daarvan, met vrucht gebruik kan maken van den meetkunstigen grondslag.

Maar alles, wat tot heden op dit gebied verricht werd, is nog te beschouwen als pionierswerk, dat zeer verschillend wordt beoordeeld en waarvan men niet zeggen kan, dat het de algemeene en onverdeelde belangstelling der vakgenooten tot zich trekt.

In de graphostatica stelt men veel meer belang, omdat de toepassing daarvan gemak oplevert, tijd uitspaart, direct voordeel oplevert.

Het nut van een zich verdiepen in studiën op het gebied der schoonheidsleer ziet men niet in, men heeft er geen tijd voor. Had men ook hiervan gemak bij het ontwerpen, ware ook hiermede tijd uit te sparen, wellicht zou men er meer aandacht aan wijden, en dit zou het geval kunnen zijn, wanneer men ook hierbij systematisch te werk kon gaan.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Dit is evenwel alleen mogelijk, wanneer wij ons de regels der kunst duidelijk voor oogen kunnen stellen en zoover zijn wij nog niet. Ik herinner mij nog heel goed den tijd, toen de graphostatica min of meer beschouwd werd als een wiskundige vermakelijkheid, een soort van spel; later werd zij aanbevolen als een middel, om berekeningen te controleeren en eerst sedert betrekkelijk korten tijd vindt zij toepassing, om snel en zeker berekeningen te maken.

Met de toepassing van het geometrisch element bij het ontwerpen zijn wij nog in het eerste stadium, enkele vooruitstrevende ontwerpers misschien in het tweede, maar van algemeene belangstelling en een streven naar ruimere toepassing zal, evenals bij de graphostatica, geen sprake kunnen zijn, voordat de kennis van de zaak meer algemeen verspreid zal zijn, voordat de regels der kunst, ontdaan van alle wijsgeerige bespiegelingen, die daarbij te pas gebracht kunnen worden, in eenvoudigen vorm bekend zijn, voordat iedereen weet waar en hoe zij te vinden zijn.

Zal de toepassing van het geometrisch element ons voeren tot het terugvinden van de regels der kunst?

Die vraag kan heden ten dage nog moeilijk met beslistheid worden beantwoord, maar dat het meer dan eenig ander, een vaste basis aanbiedt, die meening geldt nog heden even als twaalf jaren geleden, en die meening telt thans ongetwijfeld een steeds toenemend aantal aanhangers.

Semper en Viollet-le-Duc hebben in hun werken veelvuldig doen blijken dat zij hooge waarde aan het geometrisch element toekenden. Geen van beiden hebben zij het echter in hun practische schoonheidsleer bepaaldelijk als uitgangspunt gekozen, een systeem hebben zij er niet op gebouwd, maar toch hebben zij aan de moderne aesthetiek onschatbare diensten bewezen.

De sterk uitgesproken en bepaalde voorliefde van Semper voor de antieke kunstopvatting en van Viollet le Duc voor de middeleeuwsche heeft veroorzaakt, dat hun systemen van een zekere eenzijdigheid niet vrij te pleiten zijn. Die voorliefde was een natuurlijk gevolg van de richting hunner studieën. Voor Semper was de Bouwkunst „de Renaissance" voor Viollet le Duc was zij „de Gothiek" voor latere bouwmeesters was zij in Duitschland een tijdlang „De Duitsche Renaissance" bij ons een tijdlang „de Hollandsche Renaissance", maar met deze opvattingen, de uitkomst heeft het bewezen, komt men niet veel verder, wanneer men de regels der kunst wil terugvinden.

Daarvoor moet men zich op een geheel vrij standpunt stellen, en dat is thans, nu wij alle stijlen en kunstopvattingen van vroeger dagen hebben geprobeerd, voor ons betrekkelijk gemakkelijker dan het vijftig jaren geleden was. De mislukte pogingen, om voorbijgegane bouwstijlen te doen herleven hebben één goede zijde gehad, zij hebben de kennis van de geschiedenis der bouwkunst in hooge mate bevorderd, dit in de eerste plaats en in de tweede plaats hebben zij ons geleerd in welke richting wij niet moeten zoeken.

Die vermeerderde kennis kan ons steeds te stade komen, is zelfs onmisbaar te noemen, om den toestand te kunnen overzien; de wetenschap, dat de gebaande wegen, door voorgeslachten bewandeld, ons niet meer dienen kunnen, om ons doel te bereiken is ook wat waard, al zien wij ons nu ook voor de moeitevolle taak geplaatst, om zelf een nieuwen weg aan te leggen.

Wij zien evenwel reeds in verschillende richtingen de pioniers aan den arbeid, het is dus maar de vraag of wij een dezer zullen volgen of een geheel nieuwe richting zullen kiezen. Welke der nieuwe wegen blijken zal tot het doel te voeren weten wij nu nog niet, maar wij kunnen niet blijven staan, wij kunnen niet wachten tot wij daaromtrent zekerheid hebben.

Ik zou dus zeggen laat ons hen volgen, die het geometrisch element als uitgangspunt kozen. Schijnbaar kwamen zij daarmede weliswaar nog niet veel verder, schijnbaar zijn anderen een heel stuk verder opgeschoten, maar wij zagen er reeds verscheidene terugkeeren, omdat zij in een woestijn waren terechtgekomen in plaats van in het beloofde land.

Wanneer men een methode aanbeveelt is het niet voldoende haar alleen met woorden toe te lichten, men moet hare deugdelijkheid proefondervindelijk kunnen aantoonen, men moet op resultaten kunnen wijzen.

Nu is de blijvende waarde van resultaten op het gebied der bouwkunst altijd moeilijk aan te toonen. Wat heden bewonderd wordt, wordt morgen misschien neergehaald en slechts de tijd kan leeren, wat waard is overeind te blijven staan en wat tot vergetelheid gedoemd zal worden. Het is daarom van groot belang, als men aan werken van erkende kunstwaarde, die ons door voorgeslachten zijn nagelaten, de hooge waarde van de geometrische methode kan demonstreeren en het is van het allergrootste belang, wanneer men kan aantoonen, dat zij een integreerend deel van die kunstwaarde, den stijl, ontleenen aan de consequente toepassing van die methode.

Verblijdend is het op te merken, dat waar vroegere onderzoekers slechts wenken gaven, bij de nieuwere pioniers een ernstig streven in historische richting kan worden waargenomen, geheel afwijkend van de wijze, waarop vroeger door de bouwmeesters de geschiedenis der bouwkunst beoefend werd.

Toenmaals is die beoefening ontaard in een soort veelweterij, in een grasduinen in de oude kunstvormen, hoofdzakelijk met het doel opnieuw te pronken met de veeren van het voorgeslacht. Wanneer men thans echter het onlangs in dit blad besproken werkje van Berlage leest getiteld „Grundlagen und Entwickelung der Architektur" komt men tot het besef, dat een nieuwe methode bezig is zich baan te breken; een methode, die tracht in het innerlijk wezen der oude kunstwerken door te dringen. *(Wordt vervolgd).*

Niets geleerd en niets vergeten.

Toen de Restauratie het geslacht der Bourbons weder op den troon gebracht had, werd gezegd, dat zij niets geleerd en niets vergeten hadden, ofschoon de Revolutie een strenge leermeesteres geweest was, en het vergeten van wat daarvóór gebeurde een zeer verstandige politiek zou zijn geweest.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gaat het als de Bourbons. Wat in den aanvang des jaars geschiedde had veel van een omwenteling. Doch ter nauwernood zijn de stormen dezer revolutie

wat gaan luwen, of men tracht naar restauratie.

Indien er één les uit wat in dit voorjaar plaats vond ware te leeren geweest, dan was het wel deze, dat er voor de Maatschappij, die op haar grondvesten niet vast meer staat, slechts heil is in het vreedzaam en vriendschappelijk samengaan met andere organisaties op het gebied der bouwkunst. En men had vooral niet mogen vergeten, dat er voor „ci-devants" geen kans meer was, om de Maatschappij weder in de koers van het verledene te sturen.

In vroegere jaren stond de Maatschappij met de „zusterlichamen" op geen besten voet. Zij hield er toen van, om in de bouwkunst de lakens uit te deelen, en nam het iedereen kwalijk, die haar van de linnenkast wou verdringen. Zij kon echter op den duur de vreemde eenden niet uit de bijt houden. Architectura et Amicitia werd ook tot de linnenkast toegelaten, toen er een stapel lakens voor de Damprijsvraag uitgenomen moest worden.

Samen nam men die lakens, doch daar de stapel niet steeds in vier handen kon zijn, liet Architectura, in goed vertrouwen, ze tijdelijk aan de Maatschappij over. Dit vertrouwen werd beschaamd, de Maatschappij deed, alsof zij alleen aan de linnenkast stond . . . . en men kent de gevolgen.

Het „ijverige" of „onbescheiden" lid der Maatschappij, dat het guitenstuk uithaalde en dat zijn rol van anonymus voortreffelijk speelt, wordt nu als den bok, met de zonden van het Hoofdbestuur beladen, de woestijn ingestuurd. Doch een werkelijke groote verzoendag laat nog op zich wachten. Die dag zal pas aanbreken, als de Maatschappij moed vindt tot het spreken van een „peccavi!".

Moge die dag weldra komen. Misschien is de oorzaak van het kwaad daarin te zoeken, dat de Meivergadering goed vond, het oude Hoofdbestuur, vastgegroeid aan de oude overleveringen, te handhaven, ofschoon de nieuwe wijn om een nieuwen zak vroeg. In dien anderen zak krijgt het vocht een muffen smaak. Het is te hopen, dat er weldra een nieuw Hoofdbestuur, jong, frisch, vooruitstrevend en wars van de vroegere overleveringen, moge komen. Alleen dan is er op duurzame verbetering te verwachten,

Een gunstig teeken schijnt het ons, dat het Hoofdbestuur zijn houding tegenover den Bond van Nederlandsche Architecten heeft gewijzigd. De Maatschappij is nu bereid ter „bereiking van het doel" hetwelk de Bond zich gesteld heeft, met dit lichaam samen te werken, en wil zelfs het Bouwkundig Weekblad beschikbaar stellen voor mogelijke openbaarmakingen, die van den Bond uitgaan. Wij juichen dit toe, doch betreuren het, dat deze verteedering der geesten niet reeds een half jaar vroeger is gekomen.

Minder gunstig lijkt ons het verschil, dat zich nu reeds openbaart omtrent de vereischten, waaraan de te benoemen „architect-leden" zullen hebben te beantwoorden. Wij geven toe, dat er, bij de eerste scheiding van bokken en schapen, wat water door den wijn zal moeten worden gedaan. Doch wanneer de waterkaraf al te mild wordt uitgeschonken, dan zal het „*eau rougie*", daardoor verkregen, niemand de illusie van krachtigen wijn geven.

Het zou zeker gewenscht zijn, indien de Maatschappij haar leden in de gelegenheid stelde, dit netelige vraagstuk, liefst met gesloten deuren, nog eens te bespreken. Als eenmaal de schifting geschied is kunnen begane fouten niet meer goedgemaakt worden.

Misschien meent men, dat de volgende vergadering, te Zierikzee, zich met het zoo gewichtig vraagstuk kan bezig houden. Immers daar zullen ook de door het Hoofdbestuur „volgens zijn beste weten nog eens doorgewerkte" ontwerpen der Statuten en van het Huishoudelijk Reglement ter tafel komen.

Maar heeft men dan niets geleerd en niets vergeten? Voor het behandelen van ernstige zaken zijn vergaderingen in kleine plaatsen weinig geschikt. De bijeenkomst te Valkenburg, nu drie jaar geleden, heeft overtuigend getoond, waartoe de feestgangers zich laten vinden. Wil men de Statuten en het Huishoudelijk Reglement afhameren?

De betrekkelijk weinigen, die naar Zeeland zullen gaan, kan men daar gemakkelijk voor winnen. Maar zou het welbegrepen belang der Maatschappij niet vorderen, dat te Zierikzee, vooral in dit tijdperk van overgang en gisting, slechts onschuldige onderwerpen behandeld werden? De Statuten en het Huishoudelijk Reglement kon men dan in een vergadering te Utrecht, Rotterdam, Arnhem, of in een andere gemakkelijk bereikbare plaats te houden, aan de orde stellen.

Het eind mag den last niet te dragen krijgen. De Bourbons, die niets wilden leeren en niets wilden vergeten, verdwenen van het staatstooneel. De Maatschappij, ons oudste bouwkunstig lichaam, kan zulk een treurig verdwijnen voorkomen, door, de nooden der tijden begrijpend, zich zelf te gaan herzien, hare fouten eerlijk te erkennen, en zich te hoeden, er andermaal in te vervallen.

Laat zij verstandiger zijn dan de Bourbons!

Bouwkunst-Tentoonstelling.

Te 's-Gravenhage is in het gebouw van den Haagschen Kunstkring de tweede architectuurtentoonstelling geopend van de afdeeling Bouwkunst van dien Kring. De eerste dezer tentoonstellingen werd gehouden in 1905.

Behalve werk van de leden bevat deze tentoonstelling een aantal inzendingen van daartoe uitgenoodigde architecten, alsmede van de gemeentewerken van Arnhem en Nijmegen (o.a. een plattegrond van Nijmegen, aantoonende de uitbreiding, welke Nijmegen heeft ondergaan sedert de ontmanteling der vesting in het begin van 1879).

Onder de inzendingen trekken de aandacht een ontwerp voor een Vredegebouw van A. van Balen (Amsterdam), het plan voor het Wereldcentrum bij den Haag van A. K. P. C. de Bazel (Bussem) en diens teekening van de hofstede Oud-Bussem, met photo's, schetsen en een model der assurantiemaatschappij „de Nederlanden" van H. P. Berlage (Amsterdam), een schets-ontwerp voor een amphitheater voor den Vredesoptocht van W. van Boven ('s-Gravenhage); de teekeningen voor een R.K. kerk te Rotterdam van P. G. Buskens aldaar; inzendingen van Dr. P. J. H. Cuypers (Roermond), o.a. het monument voor Dr. Schaepman en van Jos. Cuypers en Jan Stuyk (Amsterdam); de oude St. Laurenskerk te Rotterdam, van Jac. van Gils aldaar; een schets-perspectief, Prijsvraagantwoord raadhuis te Londen, van J. F. Hoytema ('s-Gravenhage); 24 penschetsen van boerenhuizen in Nederland van Herman van der Kloot Meyburg (Rotterdam); een gipsmodel van het Van Iterson-ziekenhuis te Gouda en de Damprijsvraagteekeningen van W. Kromhout Czn. (Amsterdam); interieurs

uit het huis Mookerheide, van Oscar Leeuw (Nijmegen); de Uitbreidingsplannen voor Watergraafsmeer en Diemen, van P. Vorkink en Jac. Ph. Wormser (Amsterdam – Hilversum); terwijl er verder fraai werk is van B. van Bilderbeek (Dordrecht); J. C. van Epen (Baarn); J. W. Gips ('s-Gravenhage); R. van 't Hoff (Birmingham); A. van Hijlckema Vlieg (Vlaardingen); J. Limburg ('s-Gravenhage); J. H. W. Leliman (Amsterdam); J. D. Looijen ('s-Gravenhage); Jan de Meijer (Amsterdam); Joh. Mutters Jr. en Joh. J. Gort Jr. (Den Haag); Albert Otten (Rotterdam); de Roos en Overeijnder (Rotterdam); A. Salm GBzn. (Amsterdam); Smits en Fels (Den Haag); H. J. M. Walenkamp (Amsterdam) en A. H. Zinsmeister (Den Haag).

De tentoonstelling, welke 138 nummers bevat, blijft geopend tot 20 September.

De Abdij van Villers.

In een Brusselsche Correspondentie in een onzer dagbladen kwam eenigen tijd geleden een beschrijving voor van de bekende ruïne van Villers, die mij weder levendig de indrukken te binnen bracht, een paar jaar geleden op een uitstapje daarheen ontvangen.

Het is mij later gebleken, dat alhoewel niet moeilijk te bereiken, deze interessante en omvangrijke bouwval niet zoo bekend is, als men zou mogen veronderstellen en daarom zal het wellicht den lezers van „de Opmerker" niet ongevallig zijn, wanneer ik hier aan de hand van bovengenoemde beschrijving, aangevuld met eigen herinneringen, daarover een en ander mededeel.

Het reisseizoen spoedt wel ten einde en het vroeg ingetreden najaar lokt niet bijzonder uit tot het beramen van uitstapjes, maar misschien brengt het hier volgende er menigeen toe, om ook den naam Villers te plaatsen op het lijstje voor het volgend jaar. Men kan er gerust, als Baedeker een sterretje bij plaatsen, want een bezoek is zeer loonend en alleszins aanbevelenswaardig.

Wellicht is onder de schoone bouwvallen van middeleeuwsche kasteelen en abdijen, die België bezit Villers in Brabant de merkwaardigste en daar zij ligt in de buurt van Brussel is voor den bezoeker van de Belgische hoofdstad een enkele dag toereikend, om met de plaats kennis te maken en zich op deze vredige plek te verpoozen van het stadsgewoel.

Het stadje Villers — vaak ook Villers-la-Ville geheeten — ligt in het Zuid-Oosten der prov. Brabant, een 35 à 40 kilometer van Brussel. Raadpleegt men de kaart, dan zal men bemerken, dat de bergrug, die het stroomgebied van de Maas scheidt van dat van de Schelde, niet ver van genoemd plaatsje loopt.

Zuidelijk Brabant is een overgang tot de bergstreek. Zoo biedt dan ook Villers den bezoeker een rijk ensemble van heuvels en bosschen, met lieflijke dalen, waarin grillige stroompjes vloeien, en bovendien vindt men er de indrukkende ruïne, die in niets onderdoet voor andere oude abdijen in België, ook niet voor den bouwval van Orval in Zuid-Luxemburg.

Aan historische herinneringen is de omliggende landstreek zeer rijk, bijna alle namen op de kaart, ik noem slechts Quatrebras, Waterloo, Fleurus, Ligny herinneren aan roemvolle veldslagen.

Van de abdij evenwel kan, ondanks haar omvang en de pracht, die zij in hare betere dagen te zien gaf, nu juist niet worden beweerd, dat zij een roemvolle geschiedenis bezit.

Met studie hebben de monniken van Villers nooit veel opgehad en diensten hebben zij, voor zoover bekend is, aan de wetenschap nooit bewezen.

De abdij dagteekent uit de 12e eeuw. Zij werd gesticht omstreeks 1146, door S. Laurens, gezonden door S. Bernhard van de abdij van Citeaux en vergezeld door dertien monniken en vijf leekebroeders. Het aantal der bewoners groeide van lieverlede aan, en een eeuw later bevatte de abdij honderd monniken en driehonderd leekebroeders. In de 16e eeuw begon echter Villers moeilijke tijden te beleven, en het aantal der monniken slonk dan ook tot 50 à 60.

Dezen wijdden zich hoofdzakelijk aan den landbouw en aan de ontginning der dichte bosschen, die toenmaals nog de gansche streek bedekten, en zij werden herhaaldelijk mild bedacht door geloovigen en vorstelijke personen. Aldus konden zij, van de 13e eeuw af, hun houten woningen vervangen door steenen gebouwen, welke steeds grooter omvang aannamen. Zoo strekte zich tijdens haar periode van hoogsten bloei, de abdij uit over vijftien hectaren, terwijl de in de buurt gelegen bezittingen, in hoofdzaak boerderijen en molens, haar een jaarlijksch inkomen verzekerden van meer dan driehonderdduizend florijnen.

Even onbeteekenend als het gewone leven der bewoners — een geschiedschrijver heeft naïefweg verklaard, dat de monniken te Villers der menschheid nooit een anderen dienst hebben bewezen dan voor haar zieleheil te bidden — is de politieke geschiedenis dezer abdij geweest.

Tot de helft der 16e eeuw, dus gedurende vier honderd jaren, is van Villers niets noemenswaardigs te vermelden. In 1542 echter werd de abdij aangevallen door de Geuzen, onder Van Rossum, en in 1544 door de Spaansche benden, die, steeds lijdend onder geldnood, verschillende boerderijen plunderden en verwoestten. In 1645 en 1646 werd Villers gebrandschat door het Fransche leger. De geldkist der abdij kon overigens tegen een stootje en het hinderde dan ook de monniken heelemaal niet, toen Jozef II, een open vijand der kloosters, en in zijn hervormingsplannen trouwens tegengewerkt door den abt Cloquette, Villers oplegde tot de kosten der verfraaiing van Brussel bij te dragen. Met kloostergeld werd toen de woning van den gevolmachtigde des keizers — de linkervleugel van het thans weer verbouwde koninklijk paleis — opgetrokken, voor welk werk de monniken meer dan twee honderdduizend florijnen hadden op te brengen.

Doch de abdij was haar einde nabij. In een bewogen tijd als het einde der 18e eeuw, toen het land afgeloopen was door Fransche en Oostenrijksche troepen, werd Villers in 1789 een eerste maal door de Oostenrijkers en vijf jaar later een tweeden keer door de Franschen geplunderd. Veertien dagen lang duurde de verwoesting en de boeren uit de buurt deden aan het heillooze werkje mee. In 1796 werd de abdij andermaal door de Franschen bezet, en eindelijk noopte de wet van 25 Juli 1797, welke de kloosterinrichtingen in de Zuidelijke Nederlanden ophief, de monniken naar elders de wijk te nemen. De abdij werd daarna in 't openbaar verkocht en zoo kwam zij in 't bezit van een handelaar uit

S. Omer La Terrade genoemd, die met deze handelszaak vooral geldelijk voordeel op het oog had. Aan dezen rijken kruidenier namelijk schrijft de volksmond de verwoesting toe, welke de abdij tot haar hedendaagschen toestand van verval bracht. IJzer, lood, timmerhout, bouwsteenen en marmer, al wat naar bruikbaar was, werd door La Terrade te gelde gemaakt. Hij woonde zelf een poosje in het abtelijke paleis, en bij de aankomst in het land van de Geallieerden, in 1814, keerde hij terug naar Frankrijk. Na zijn vertrek werd de plundering in het voortaan onbeheerde klooster door de boeren op groote schaal voortgezet. De ruïne werd in 1893 door den Belgischen Staat aangekocht, en is sinds dien op intelligente wijze gerestaureerd, zoodat zij thans tegen totalen ondergang is beveiligd.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

Door de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië is het volgend adres verzonden:

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage.

Geeft eerbiedig te kennen, de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, als rechtspersoon erkend bij Gouvernements besluit dd. 10 Juni 1898 No. 8;

dat in artikel 9 van het Koninklijk besluit van 28 April 1906 Staatsblad No. 55 (Indisch Staatsblad No. 316) regelende het reizen van Gouvernementsambtenaren van en naar Europa, een schifting is gemaakt tusschen de ambtenaren die als passagiers in de 1e klasse en die in de 2e klasse reizen;

dat door de bewoordingen waarin bedoeld artikel is vervat de opzichters van den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken zijn aangewezen om de reis te maken als passagiers der 2e klasse;

dat zooals nader zal worden aangetoond in deze regeling een onbillijke en grievende achterstelling is vervat van die ambtenaren ten opzichte van zoovele andere Landsdienaren, als commiezen op Residentie- en Assistent-residentie-kantoren, stationscommiezen, algemeene ontvangers, niet-gegradueerde griffiers bij de Rechtbanken, pakhuismeesters, ambtenaren bij de In- en Uitvoerrechten en accijnzen, ambtenaren bij den Post- en Telegraafdienst, gouvernements-onderwijzers en meer;

dat adressante zich daarom bij rekesten van 2 October 1898, van Juni 1902 en van 2 Februari 1907 tot Zijne Exellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gewend heeft met het verzoek de niet billijke overtochts-bepalingen ten behoeve van de opzichters van den Waterstaat te wijzigen;

dat op die rekesten afwijzende beschikkingen werden ontvangen terwijl als antwoord op het laatste, bij Gouvernements besluit dd. 16 Augustus 1907 No. 53 werd medegedeeld dat:

„bij het Koninklijk besluit van 28 April 1906
„No. 55 (Indisch Staatsblad No. 316) geen
„beslissing genomen is omtrent de voor-
„genomen nieuwe rangschikking in klasse
„van Landsdienaren ten aanzien van den
„overtocht voor Gouvernementsrekening
„van en naar Nederland, zijnde deze aan-
„gelegenheid thans nog in overweging."

dat zij zich bij rekest van den 6e Januari 1908 nogmaals tot zijne Exellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië heeft gewend met het verzoek om dan in afwachting van de definitieve regeling bedoeld in bovenaangehaald Gouvernementsbesluit, de opzichters van den Waterstaat voorloopig te rangschikken onder de Gouvernementsambtenaren die als passagiers der 1e klasse de reis van en naar Europa maken, of dat aan hen een andere meer juiste titel worde gegeven, waardoor zij niet meer getroffen worden door de uitzonderingsbepaling van artikel 9 van meergenoemd Koninklijk besluit;

dat ook op dit rekest bij Gouvernementsbesluit d.d. 3 Februari 1908 No. 21 afwijzend werd beschikt:

dat uit het voortbestaan van een regeling die zoo grievend en vernederend is voor het geheele corps opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië zulke groote nadeelen zullen voortspruiten zoowel voor dat corps als voor den Lande zelf, dat adressante vermeent zich thans tot Uwe Kamer te moeten wenden;

dat adressante er met nadruk op meent te moeten wijzen dat niet zoozeer aanstoot wordt gevonden in het niet-reizen in de 1e klasse op zich zelf, als wel in de grievende ten achterstelling bij de andere met name genoemde categoriën van ambtenaren van minder of ongeveer gelijke ontwikkeling en positie;

dat zij met de meeste bescheidenheid de aandacht vestigt op de opleiding, de ontwikkeling en de werkkring van deze ambtenaren in vergelijking met die van de hooger bedoelde Landsdienaren, welke bij de schifting van artikel 9 van Staatsblad 1906 No. 55, gerangschikt zijn onder die ambtenaren welke de reis van en naar Europa maken als passagiers der 1e klasse;

dat om in aanmerking te kunnen komen voor een benoeming tot opzichter der 3e klasse van den Waterstaat een vrij zwaar examen moet worden afgelegd (Indisch Staatsblad 1887 No. 185 programma A);

dat om met goed gevolg aan dat examen te kunnen deelnemen een voorbereiding van vier jaren aan de Gouvernements Burgeravondschool te Soerabaia of het volgen van een driejarigen dagcursus op de Wilhelminaschool te Batavia noodig is terwijl voor de hooger genoemde categoriën van ambtenaren als commiezen, algemeene ontvangers, niet-gegradueerde griffiers bij de Rechtbanken, pakhuismeesters en ambtenaren bij de In- en Uitvoerrechten en accijnzen die wel recht hebben op het reizen in de 1e klasse der mailbooten, geen ander examen geëischt wordt dan het zoogenaamde klein ambtenaars-examen (Indisch Staatsblad 1864 No. 194);

dat ook de examens voor de overige genoemde categoriën geen langduriger studie eischen of meer kostbaar zijn dan de opleiding voor opzichter van den Waterstaat;

dat de werkkring van den opzichter van den Waterstaat in den regel veel omvattend is daar hij in gewoonlijk zeer groote afdeelingen (vooral op de zoogenaamde Buitenbezittingen) de eenige technische persoon is aan wien de voorbereiding en uitvoering van dikwijls zeer verschillende soorten van Waterstaats- en Burgerlijke Openbare Werken zelfstandig is opgedragen;

dat dientengevolge op hem zeer groote technische en geldelijke verantwoordelijkheid rust en aan zijn energie en toewijding groote eischen worden gesteld;

dat zooals boven reeds werd opgemerkt die grievende uitsluiting ook zeer ten nadeele zoowel van het corps als van den Lande moet werken; immers zal door de behandeling van Regeeringswege der opzichters voornoemd als minderwaardige personen, ook de publieke opinie ze als zoodanig beschouwen, en door minachtende behandeling daarvan maar al te dikwijls blijk geven, wat zonder twijfel van zeer nadeeligen invloed zal zijn op het behoud en op den toevoer van goede krachten hetzij uit Nederland of uit Indië zelf, waardoor het opzichterscorps, ten spijt van de toewijding en de energie van het betere deel daarvan, zal achteruitgaan, terwijl het Land zich uit noodzaak zal moeten behelpen met werkelijk minderwaardig personeel, wat juist in verband met hun belangrijke, zelfstandige en verantwoordelijke werkkring, zal leiden tot groote finantieele schade;

dat zij niet twijfelt of het heeft niet in de bedoeling van den Wetgever gelegen de ambtenaren, waaraan zulke groote technische en finantieele belangen worden opgedragen, op zulk een grievende wijze ten achter te stellen;

redenen waarom adressante zich met het meeste vertrouwen tot Uwe Kamer wendt met het eerbiedig verzoek om aan de Regeering voor te stellen, te bepalen, dat in afwachting van de beslissing omtrent de voorgenomen nieuwe rangschikking in klassen van Lands dienaren ten aanzien van den overtocht voor Gouvernements-rekening van en naar Nederland, ke opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, zullen reizen in de 1e klasse der Hollandsche mailbooten;

verder, dat bij het invoeren der bedoelde nieuwe rangschikking de opzichters zullen worden gebracht in die klasse, waarin zij krachtens hun maatschappelijke positie, hun werkkring en hun ontwikkeling thuis behooren.

't Welk doende enz.
Voor de Vereeniging voornoemd
namens het Bestuur:

w.g. K. A. BERKHEMER, *President.*
„ J. J. VAN DONGEN, *Secretaris.*

Soerabaia, Juli 1908.

Aan het adres zijn als bijlagen toegevoegd afschriften van de voorafgegane rekesten aan den Gouverneur-Generaal. Het is voor adressanten te hopen, dat hun beroep op de Tweede Kamer meer succes zal hebben dan deze verzoekschriften.

(Red.)

Fusieplannen.

„De Bondstem" meldt dat het Bestuur van den Bond van Technici in overleg is getreden met dat van den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond ter bespreking van de mogelijkheid eener fusie van de beide organisaties.

Het resultaat der besprekingen, die 23 Augustus l.l. te Amsterdam werden gehouden, was de benoeming eener commissie, wier opdracht het is samenstelling van ontwerp-statuten en een reglement.

Tot leden dier commissie werden benoemd de heeren Hendrikse en Postuma van den B. v. T. en Gulden en Jansen van den A. N. O. T. B.

Waardeering van technischen arbeid.

Te Amsterdam bereikte dezer dagen den raad een voordracht, waarbij eene nadere regeling wordt voorgesteld van het salaris van den Kamerbewaarder ten raadhuize, met aan het voorstel ten grondslag de volgende overweging: „Naar het ons voorkomt, is voor de door hem te verrichten werkzaamheden een jaarwedde, ongeveer overeenkomende met die van een opzichter 1e kl. bij de Publieke Werken, voldoende te achten"!

Hoe menige functie zal er in gemeentedienst vervuld worden, in waarde en beteekenis allerminst beneden die, door een kamerbewaarder te verrichten, en welke nu straks — wat de bezoldiging betreft — met meer recht om gelijkstelling zal komen vragen met het ambt van opzichter 1ste kl.? En zal de opzichter zelf geen reden hebben zich verongelijkt te achten? zoo vraagt de berichtgever in de N. Rott. Courant, en o.i. terecht.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 35. Mededeelingen uit de vergadering van het Hoofdbestuur van 26 Aug. j.l. betreffende de indeeling der leden van de Mij. t. b. d. B., de honorariumtabel, de Ontwerp-Statuten, het Ontwerp-Algemeen huishoudelijk reglement met bijbehoorende toelichtingen.

De Nieuwe Zijds-kapel, met afbeelding van het gevonden gedeelte van een Gothisch poortje.

De Architectuur-Tentoonstelling te 's-Gravenhage.

Jubileum F. H. van Etteger.

Architectura No. 35. Redactioneel geknutsel bij het Bouwkundig Weekblad.

Ons reisje naar Brugge.

Technisch Gedeelte. Andernachsche Tras (Slot). — Over de stabiliteit van fabrieksschoorsteenen. — Een practische haak.

De Bouwwereld No. 36. De beschutting van schoorsteenen tegen weersinvloeden, door Prof. H. C. Nussbaum, uit de „Gesundheitsingenieur".

Um 1800. Architektur und Handwerk, boekbeschouwing door A. A. van Rijnbach.

De Ingenieur No. 35. De Havenwerken van Talcahuano (Chili) voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 20 Juni 1908 door W. C. van Manen c. i., met afbeeldingen.

Verbeterde stoomafsluiters enz. van de firma G. Dikkers & Co te Hengelo, door A. D. F. W. Lichtenbelt, met afbeeldingen.

Betrouwbaarheid van beton-ijzer-Constructies door W. Hanegraaff kapitein der Genie.

1ste Internationaal Congres voor koelindustrieën te Parijs, door J. F. H. Koopman w. i.

Technisch Weekblad (B.v.T.) No. 35. — Van week tot week. — Congres ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1907 (vervolg). — Het ijzer in de geschiedenis der volken (vervolg) Het berekenen van electrische gelijkstroom leidingsnetten (vervolg). — Bijlage: vervolg van het jaarverslag.

De Aannemer No. 35. Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs

De Organisatie van Werkgevers in Engeland. I.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 9. Prijzen van steenen met en zonder syndicaat. — Steenindustrie (Ingezonden) — Het drogen. — Rijksproefstation voor Bouwmaterialen. — Het Bouwvak. — Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten. — Steenbakkersschool te Lauban —

Deutsche Bauhütte No. 35. Von den süddeutschen Bauausstellungen, door F. Gerstner.

Die Aufstellung von Bebauungsplänen in mittlern und kleinern Städten, door Groll.

Ein Nachwort zur Häuserausstellung der „Woche".

Ein Ausstellungs-Weinhaus, door P. Rose bij een ontwerp van Prof. Schmohl en C. Stäbelin.

Herberge zur Heimat für Potschappel, door E. Bauernfeind bij een ontwerp van J. Bohlig te Dresden.

Ein Gymnasium-Entwurf, door G. Heyden bij een ontwerp van H. Lechnig te Düsseldorf.

Ein Lusthaus am Limes door H. Waldner.

Die Ausstattung des Treppenhauses bij een ontwerp van Schutte en Vollmer, op losse plaat.

Varia

ZUIVERING VAN AFVALWATER.

Men weet dat het afvalwater van de aardappelmeelfabrieken in Groningen een ramp is voor de omwonenden, wegens den ondragelijken stank en de vervuiling van de wateren.

De proefnemingen van dr. B. Sjollema met het reinigen van dat afvalwater, vóór een paar jaar aangevangen, zijn thans geslaagd. Het is den heer Sjollema, bijgestaan door den heer O. O. Meijer, gelukt, het afvalwater technisch te zuiveren en daaruit dan ook nog een veevoeder te bereiden, dat naar willekeur een gehalte kan krijgen van 20 tot 40 pCt eiwit en door de runderen zeer goed gegeten wordt.

Dit procédé vereischt een geheel gewijzigde werkwijze der bestaande fabrieken; maar de heeren Wilkens, burgemeester en vroeger aardappelmeelfabrikant te Veendam, en Borger, lange jaren ingenieur bij de firma W. A. Scholten te Groningen, hebben aan aandeelhouders in het garantiefonds betreffende de reiniging van het afvalwater gerapporteerd, dat het nu afgesloten stadium van proefnemingen dient gevolgd te worden door den opzet van een onderneming, welke een oplossing van het vraagstuk waarborgt.

De te behalen winst voor een fabriek van gemiddelde capaciteit wordt, matig berekend, begroot op f 25.000 per jaar. Berekend over alle fabrieken gedurende eenige jaren zal het in de millioenen loopen, welke thans in de kanalen verloren gaan, het water bedervende en de gezondheid benadeelende.

Dr. Sjollema, thans leeraar aan de Veeartsenijschool te Utrecht, was kort geleden nog directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Groningen, in welke kwaliteit hij de proefnemingen aanving.

WONINGPRIJZEN IN HET OUDE ROME.

Een gewoon burgerhuis in Rome kostte gewoonlijk in de beide laatste eeuwen der republiek 60.000 sesterziën, omstreeks f 8000. Voor prachtige, weelderige woningen werden echter zeer hooge sommen gevraagd. Het schoone en fraai gedecoreerde huis van Cicero b.v. kostte volgens ons geld 180.000 gulden; de wegens de oude boomen van zijn tuin veelbewonderde familiewoning van Crassus werd op een millioen getaxeerd en het wegens zijn kunstvolle en weelderige meubileering bewonderde woonhuis van Claudius werd zelfs met 1.500.000 gulden betaald. De huurprijzen waren tamelijk hoog. Voor middelsoort huizen betaalde men 800 gulden en hooger, voor kleinere, eenvoudige burgerwoningen 350—480 gulden. De huurhuizen in het oude Rome bestonden gewoonlijk uit drie, vier verdiepingen en hadden een hoogte van 21 meter.

FABRICAGE VAN POTLOODEN.

De fabrikant Ernest Faber heeft onlangs in een voordracht meegedeeld, dat er in Beieren 26, te Neurenberg alleen 23 kleinere en grootere potloodfabrieken bestaan, die tegenwoordig met ongeveer 9 à 10 duizend werklieden gemiddeld 30.000 gros of 4.300.000 stuks gekleurde en ongekleurde potlooden per week vervaardigen. Daarbij zijn de werklieden van de met die industrie samenhangende bedrijven, zooals de vervaardigers van de luxepotlooden, de draaiers, doozenmakers, enz., niet meegerekend. Alleen de bekende fabriek van Johan Faber vervaardigt wekelijks ongeveer 8000 gros of 1.150.000 potlooden.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De commissie voor de oprichting van het Reformatiemonument in Genève doet in de bladen eenige mededeelingen over den huidigen stand van dit internationale werk der piëteit.

Meer dan honderd kunstenaars uit dertien verschillende landen hebben bij de commissie de benoodigde plannen en voorwaarden voor den wedstrijd aangevraagd.

De internationale jury is nu definitief samengesteld als volgt. Voor Frankrijk de heeren A. Bartholomé, beeldhouwer, en Ch. Girault, lid van het Institut; voor Duitschland de prof. Bruno Schmitz en Tuaillon; voor Engeland de heer Frampton, beeldhouwer, en lid van het Royal Institute of British Architects. Zwitserland is vertegenwoordigd door prof Gule van het Polytechnicum in Zurich; den heer Cartier, administrateur der Geneefsche musea; en den heer De Saussure, president der oprichtings-commissie.

Deze commissie zal zich den 2en October ter beoordeeling der ingekomen ontwerpen vereenigen, die onmiddellijk daarna in de zalen van het „Batiment électoral", waar geregeld dergelijke kunst-tentoonstellingen een onderdak vinden, zullen geëxposeerd worden.

Men zal herinneren, dat als belooning voor de beste ontwerpen een som van frs. 30,000 beschikbaar gesteld is.

BINNENLAND.

HAARLEM. Gedurende de maand Augustus werd het Museum van kunstnijverheid bezocht door 836 belangstellenden.

Eene belangrijke tentoonstelling van orientaalsche borduurwerk is in voorbereiding, die in de tweede helft van September zal geopend worden Zij, die door inzendingen aan het welslagen dezer tentoonstelling wenschen mede te werken, kunnen zich bij den directeur van genoemd museum hiertoe aanmelden.

De aan het Museum verbonden boekerij zal 1 September weder geopend worden, het rangschikken en opnieuw inventariseeren der boek en plaatwerken is thans afgeloopen en wordt de nieuwe catalogus in gereedheid gebracht. Voorloopig kunnen belangstellenden uit de drie deelen van den bestaande catalogus, boek en plaatwerken, die kosteloos en bruikleen worden afgestaan, aanvragen. Het eerste deel van den catalogus, dat uitverkocht is kan ter inzage worden verkregen, terwijl de beide volgende deelen tegen de in het reglement vastgestelde vergoeding kunnen worden aangekocht.

Het reglement der boekerij wordt op aanvrage gratis toegezonden.

De lessen van de, aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid worden 1 September weder hervat. Een groot aantal nieuwe leerlingen uit verschillende plaatsen van ons land, hebben zich weder laten inschrijven. Bij den dagcursus, waarvan het onderwijs voornamelijk op de praktijk is gericht, doet zich de noodzakelijkheid tot het instellen van eenen voorbereidenden cursus ernstig gevoelen en worden pogingen in het werk gesteld dien cursus voor het schooljaar 1909 te kunnen inrichten.

Het leerplan en reglement der School worden op aanvraag bij den directeur kosteloos toegezonden.

MAASTRICHT. Naar wij vernemen zijn alle oude plannen omtrent het stationsgebouw te Maastricht opgeruimd; en zijn door den ingenieur der S.S., den heer Van Heukelom te Breda nieuwe ontwerpen gemaakt, die reeds zijn goedgekeurd en ter uitvoering gereed liggen. Verheugende hoofdzaak: er zal niet worden geprutst aan de oude gebouwen en emplacementen; alles gaat naar den grond, heel de treinenloop zal worden gewijzigd, en al de rails zullen worden verlegd

Echter niet ineens, doch achtereenvolgens Eerst het een, dan het ander.

Naar wij vernemen, zal men beginnen aan het hoofdgebouw, dat ongeveer op dezelfde plaats van het oude zal worden opgetrokken; alleen komt het wat meer naar voren, den toegangsweg op.

Aan het hoofdgebouw zullen enkel personentreinen aankomen en vertrekken: het goederenvervoer gaat naar het andere eind der stad en ook van het rangeeren zal men geen last meer hebben aan den overweg, waar overigens een groote tunnel of een brug zal worden gebouwd.

Nu wij intusschen hooren, dat de plannen zijn ontworpen door den ingenieur Van Heukelom, van wiens groote werken (Baarle-Nassau en Roosendaal) wij in de bladen zooveel goeds hebben gelezen, vertrouwen wij, dat Maastricht behalve een practisch ook een artistieken aangelegd stationsgebouw krijgen zal, dat aan alle eischen van het moderne verkeer ten volle zal voldoen.

ARNHEM. De restauratie van de Groote of St. Eusebiuskerk is thans gevorderd tot het zuider transept. Daarin is dezer dagen geplaatst het eerste groote raam van gebrand glas, dat de kerk versiert en dat de commissie tot restauratie heeft laten vervaardigen door de firma Nicolas te Roermond.

Het bovengedeelte, een harmonisch geheel van veelkleurig glas, vertoont de emblemen van het geloof: leeuw, duif, kameel slang, enz. daaronder zijn aangebracht het oude Geldersche wapen: de mispelbloemen, en het wapen van het huis Egmond, waaruit de laatste Geldersche Hertog sproot, en onder wiens regeering de kerk voltooid is.

Het midden van het ondergedeelte van het raam vertoont het tegenwoordige Geldersche wapen, terwijl de omlijsting van het middenvak gevormd wordt door fijne versieringsmotieven van verschillend gekleurde glazen.

Zonder dat Protestantsche gemoederen er in het minst aanstoot aan behoeven te nemen, draagt het kunstwerk er in niet geringe mate toe bij om het koude, dat Protestantsche kerken soms eigen is, te verminderen.

Als het eens aan de ijverige restauratie-commissie mocht gelukken ook in de groote ramen gekleurd glas te krijgen, dan zou zonder twijfel de restauratie van het binnengedeelte der kerk, nu reeds zoo mooi, als volkomen geslaagd mogen beschouwd worden.

KAMPEN. Het fraaie Gothische huis, dat thans van Rijkswege wordt gerestaureerd, nadert wat de voorgevel aan gaat, allengs zijn voltooiing. De zandsteenen onderpui wordt van de noodige beeldhouwwerken voorzien. Deze beeldhouwwerken zijn in den stijl van die, welke zich in het oude gevelgedeelte bevinden en vertoonen ons rozetten waarop Gothische karakters. In de bovendorpels der kruisvensters worden gestyleerde wingerdranken gehouwen.

Dezer reliefs worden uitgevoerd door den beeldhouwer J Dils te Amsterdam, naar gegevens van den architect Cuypers.

De achtergevel is ook thans zoo goed als voltooid; deze gevel is sober, doch vol karakter en het is wel jammer, dat die niet méér voor 't publiek zichtbaar kon worden. Al de werkzaamheden worden dagelijks geleid door Gemeentewerken te Kampen.

ZUTPHEN. Dezer dagen woeien in den hevigen storm het ijzeren kruis en de windvaan van den Wijnhuistoren. De vaan viel op straat, het ijzeren kruis bleef aan de draad van den bliksemafleider hangen.

ENKHUIZEN. Van het M. v. B. Z. is een mededeeling ontvangen, dat door het Rijk f 500 zal worden bijgedragen in de kosten van herstelling der oude gevangenis alhier; het gebouw, tot welks sloping reeds was besloten maar dat uit oudheidkundig oogpunt belangrijk is, zal blijven bestaan.

AMSTERDAM. In de vergadering van de Amsterd. grondwerkersvereeniging „Helpt Elkander" is onlangs breedvoerig besproken, welke middelen konden worden aangewend om de heerschende werkloosheid in het grondwerkersvak te beperken. De vraag werd opgeworpen, of het niet op den weg van het Gemeentebestuur lag, in de bestekken bepalingen op te nemen, waardoor aan het put- en keetbazenstelsel, hetwelk men als een van de grootste oorzaken der werkloosheid beschouwt, een einde zou worden gemaakt, te meer daar 's-Gravenhage reeds in deze is voorgegaan.

De vergadering was van oordeel, dat reeds onmiddellijk aan dat putbazenstelsel een einde zou worden gemaakt, indien in de bestekken bepaald werd, dat de aannemer van een werk zelf z'n werkkrachten aanstelt met voorbijgaan van een putbaas. Immers het is in het belang van den putbaas, bij wien de grondwerkers in den kost zijn, menschen van buiten te nemen, omdat Amsterdammers hun eigen gezin hebben en dus niet bij hem, den putbaas, kunnen inwonen. En juist van dat kost en inwoning verschaffen heeft de putbaas, die door den aannemer met het aannemen van werkvolk wordt belast, het grootste voordeel. Immers het ligt voor de hand, dat hij slechts grondwerkers zal aannemen, die bij hem in den kost willen komen, en dat kunnen natuurlijk slechts menschen van buiten zijn, die bovendien vaak goedvinden, dat ze beneden het standaardloon worden betaald.

Het gevolg hiervan is dat de Amsterdammers werkloos blijven, zooals thans weer het geval is bij den bouw van de Zuider-Gasfabriek te Duivendrecht. Nu is bij enkele aanbestedingen een bepaling gemaakt, welke luidt, dat men een jaar in de gemeente woonachtig moet zijn, wil men aan een uitbesteed werk als grondwerker geplaatst worden, maar dit betreft juist kleine werken, waar nooit buitenvolk kon worden opgenomen of een keet voor ploegvolk kon worden gezet,

Het kwam der vergadering wenschelijk voor een en ander onder de oogen te brengen van het Amsterdamsche publiek, opdat dit in staat kan worden gesteld te oordeelen of de eischen der Amsterdamsche grondwerkers: radicale afschaffing van het door de Haagsche autoriteiten als immoreel verklaarde putbazenstelsel, billijk zijn of niet,

Personalia.

— Tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw is benoemd de heer W. B. G. Molkenboer, directeur der rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam en tot ridder in de orde van Oranje Nassau de heeren J. Verheul Dz. architect te Rotterdam en J. de Quack architect te 's-Gravenhage.

— Tot Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amersfoort is benoemd de heer J. Schulte Nordholt, opzichter bij de Openbare Werken te Alkmaar.

— In de vacature van leeraar in het lijn- en vakteekenen aan de Burgeravondschool te Alkmaar, — wegens de benoeming van den Heer P. Nooteboom tot directeur der op te richten Ambachtsschool te Emmen — hebben Burg. en Weth. voorgedragen: 1o. C. Petrus Czn., gemeenteopzichter en leeraar aan de Burgeravondschool te Almeloo; 2o. I. I. Wesseling, bouwkundige te Haarlem.

— De heer H. A. van IJsselsteyn heeft — naar de „N. R. Ct." vernoemt — besloten, voor zijne benoeming tot hoofdinspecteur, met den persoonlijken titel van directeur generaal van den Arbeid, te bedanken, en dus zijne gemeentewerkkring te Rotterdam niet te verlaten.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of technisch persoon bekend met licht en krachtinstallaties. Werktuigkundige geniet de voorkeur. Brieven onder No. 52904 aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage (1)

— Assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie aan de Technische Hoogeschool te Delft jaarwedde f 1200; zich schriftelijk aan te melden bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink. (1)

— Civiel Ingenieur aan fabriek van Gewapend Beton Brieven onder No. 52912, aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Drie leeraren aan de Ambachtsschool te Heerenveen tegen 1 December a.s.; één voor timmeren, één voor smeden en één voor schilderen, aanvangssalaris f 650 per jaar. Stukken vóór 15 September aan Mr. T. Binnerts te Heerenveen. (1)

— 1 Leeraar voor het Bouwk. Teekenen,
1 „ „ „ Meubel „ en
1 „ „ „ Machine „
allen aan de Winteravond-Vakteekenschool „Mij Werk. Stand", te Amsterdam.
De eerste twee aan de Hulpteekenschool, Mauritskade No. 28b en de laatste aan de school, Weteringschans No. 165.
De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.
Salaris f 400.— per cursus van 5½ maand, voor 5 avonden per week
Indiensttreding 1 October a. s
Brieven met afschriften van getuigschriften enz. alsmede teekeningen, aan den Directeur, E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 10 September. (2)

— Volontair aan eene fabriek van ijzerconstructies tegen aanvangsalaris. Vereischten: Eindexamen H. B. S. 5-j. c., zuiver lijnteekenen en goed schrift. br.. lett. W O. 490, *N. v. d. D.* (2)

— Jong Architect met kapitaal als Compagnon zich te associeeren met een practisch ervaren Architect, die een vooruitgaande zaak heeft. Brieven, onder lett. G J 683, *N. v. d. Dag.* (2).

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

24 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j., f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 80—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2 Werkmeesters	26—33 j., f 90—f 125	„
6 Werktuigk. Teek.	18—28 j., f 35—f 85	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j., 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j., f 70	„
1Adjunct Boormeester	20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 September.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het prov. best.: het vernieuwen van steenglooiingen langs de Gouwe; begr. f 13710. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland te 's Cravenhage, en te bekomen bij de Gebroeders Van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen, te 's-Gravenhage, aanwijzing door den Hoofdopzichter P. J. Huibers, te Gouda, op Donderdag en Vrijdag in de week de besteding voorafgaande tusschen 9 en 10½ ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur: het verbouwen van het oude machine- en ketelgebouw tot directieverblijf, schaftlokaal, berg- en werkplaatsen, met alle daarbij behoorende werken op het terrein der gemeente. gelegen in de gemeente Heemstede, sectie B. no. 2001. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen, Nieuwe Heerengracht No. 27, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

De aanwijzing aan het Pompstation Leiduin onder Heemstede, op Woensdag vóór de besteding ten 2 ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leggen van een neven riool langs het Museumplein en door de Teniersstraat. Bestek en voorwaarden te verkijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het Ingenieursbureau, ten Gemeentehuize, kamer No. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het bouwen van een zittinglokaal voor den gemeentelijken geneeskundigen dienst met bergplaats voor automobielen en bijbehoorende werken op een terrein aan de 2e Constantijn Huijgensstraat. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der afdeeling Onderhoud ten Gemeentehuize. kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het maken van een hoogriool van cement-betonbuizen in den Amstelveens heweg tusschen den Overtoom en de Vaartstraat, met bijbehoorende werken. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" ten gemeentehuize, Kamer no. 145, van 10 tot 12 uur de drie laatste werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

DINSDAG 8 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe. Weerdinge, Nieuw-Amsterdam. Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen; begr. f 12900 (Zie adv. in no. 34.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden: begr. f 12500. (Zie adv. in no 34.)

Hardinxveld. Door het gemeentebest.: a. het bouwen van een schoollokaal bij

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 33.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Het leerplan en reglement der School worden op aan vraag bij den directeur kosteloos toegezonden.

MAASTRICHT. Naar wij vernemen zijn alle oude plannen omtrent het stationsgebouw te Maastricht opgeruimd; en zijn door den ingenieur der S.S., den heer Van Heukelom te Breda nieuwe ontwerpen gemaakt, die reeds zijn goedgekeurd en ter uitvoering gereed liggen. Verheugende hoofdzaak: er zal niet worden gepruts aan de oude gebouwen en emplacementen; alles gaat naar den grond, heel de treinenloop zal worden gewijzigd, en al de rails zullen worden verlegd

Echter niet ineens, doch achtereenvolgens Eerst het een, dan het ander.

Naar wij vernemen, zal men beginnen aan het hoofdgebouw, dat ongeveer op dezelfde plaats van het oude zal worden opgetrokken; alleen komt het wat meer naar voren, den toegangsweg op.

Aan het hoofdgebouw zullen enkel personentreinen aankomen en vertrekken; het goederenvervoer gaat naar het andere eind der stad en ook van het rangeeren zal men geen last meer hebben aan den overweg, waar overigens een groote tunnel of een brug zal worden gebouwd.

Nu wij intusschen hooren, dat de plannen zijn ontworpen door den ingenieur Van Heukelom, van wiens groote werken (Baarle-Nassau en Roosendaal) wij in de bladen zooveel goeds hebben gelezen, vertrouwen wij, dat Maastricht behalve een practisch ook een artistieken aangelegd stationsgebouw krijgen zal, dat aan alle eischen van het moderne verkeer ten volle zal voldoen.

ARNHEM De restauratie van de Groote of St. Eusebiuskerk is thans gevorderd tot het zuider transept. Daarin is dezer dagen geplaatst het eerste groote raam van gebrand glas, dat de kerk versiert en dat de commissie tot restauratie heeft laten vervaardigen door de firma Nicolas te Roermond.

Het bovengedeelte, een harmonisch geheel van veelkleurig glas, vertoont de emblemen van het geloof: leeuw, duif, kameel slang, enz. daaronder zijn aangebracht het oude Geldersche wapen: de mispelbloemen, en het wapen van het huis Egmond, waaruit de laatste Geldersche Hertog sproot, en onder wiens regeering de kerk voltooid is.

Het midden van het ondergedeelte van het raam vertoont het tegenwoordige Geldersche wapen, terwijl de omlijsting van het middenvak gevormd wordt door fijne versieringsmotieven van verschillend gekleurde glazen.

Zonder dat Protestantsche gemoederen er in het minst aanstoot aan behoeven te nemen, draagt het kunstwerk er in niet geringe mate toe bij om het koude, dat Protestantsche kerken soms eigen is, te verminderen.

Als het eens aan de ijverige restauratie-commissie mocht gelukken ook in de groote ramen gekleurd glas te krijgen, dan zou zonder twijfel de restauratie van het binnengedeelte der kerk, nu reeds zoo mooi, als volkomen geslaagd mogen beschouwd worden.

KAMPEN. Het fraaie Gothische huis, dat thans van Rijkswege wordt gerestaureerd, nadert wat de voorgevel aan gaat, allengs zijn voltooiing. De zandsteenen onderpui wordt van de noodige beeldhouwwerken voorzien. Deze beeldhouwwerken zijn in den stijl van die, welke zich in het oude gevelgedeelte bevinden en vertoonen ons rozetten waarop Gothische karakters. In de bovendorpels der kruisvensters worden gestyleerde wingerdranken gehouwen.

Dezer reliefs worden uitgevoerd door den beeldhouwer J Dils te Amsterdam, naar gegevens van den architect Cuypers.

De achtergevel is ook thans zoo goed als voltooid; deze gevel is sober, doch vol karakter en het is wel jammer, dat die niet méér voor 't publiek zichtbaar kon worden. Al de werkzaamheden worden dagelijks geleid door Gemeentewerken te Kampen.

ZUTPHEN. Dezer dagen woeien in den hevigen storm het ijzeren kruis en de windvaan van den Wijnhuistoren. De vaan viel op straat, het ijzeren kruis bleef aan de draad van den bliksemafleider hangen.

ENKHUIZEN. Van het M. v. B. Z. is een mededeeling ontvangen, dat door het Rijk f 500 zal worden bijgedragen in de kosten van herstelling der oude gevangenis alhier; het gebouw, tot welks slooping reeds was besloten maar dat uit oudheidkundig oogpunt belangrijk is, zal blijven bestaan.

AMSTERDAM. In de vergadering van de Amsterd. grondwerkersvereeniging „Helpt Elkander" is onlangs breedvoerig besproken, welke middelen konden worden aangewend om de heerschende werkloosheid in het grondwerkersvak te beperken. De vraag werd opgeworpen, of het niet op den weg van het Gemeentebestuur lag, in de bestekken bepalingen op te nemen, waardoor aan het put- en keetbazenstelsel, hetweik men als een van de grootste oorzaken der werkloosheid beschouwt, een einde zou worden gemaakt, te meer daar 's-Gravenhage reeds in deze is voorgegaan.

De vergadering was van oordeel, dat reeds onmiddellijk aan dat putbazenstelsel een einde zou worden gemaakt, indien in de bestekken bepaald werd, dat de aannemer van een werk zelf z'n werkkrachten aanstelt met voorbijgaan van een putbaas. Immers het is in het belang van den putbaas, bij wien de grondwerkers in den kost zijn, menschen van buiten te nemen, omdat Amsterdammers hun eigen gezin hebben en dus niet bij hem, den putbaas, kunnen inwonen. En juist van dat kost en inwoning verschaffen heeft de putbaas, die door den aannemer met het aannemen van werkvolk wordt belast, het grootste voordeel. Immers het ligt voor de hand, dat hij slechts grondwerkers zal aannemen, die bij hem in den kost willen komen, en dat kunnen natuurlijk slechts menschen van buiten zijn, die bovendien vaak goedvinden, dat ze beneden het standaardloon worden betaald.

Het gevolg hiervan is dat de Amsterdammers werkloos blijven, zooals thans weer het geval is bij den bouw van de Zuider-Gasfabriek te Duivendrecht. Nu is bij enkele aanbestedingen een bepaling gemaakt, welke luidt, dat men een jaar in de gemeente woonachtig moet zijn, wil men aan een uitbesteed werk als grondwerker geplaatst worden, maar dit betreft juist kleine werken, waar nooit buitenvolk kon worden opgenomen of een keet voor ploegvolk kon worden gezet,

Het kwam der vergadering wenschelijk voor een en ander onder de oogen te brengen van het Amsterdamsche publiek, opdat dit in staat kan worden gesteld te oordeelen o' de eischen der Amsterdamsche grondwerkers: radicale afschaffing van het door de Haagsche autoriteiten als immoreel verklaarde putbazenstelsel, billijk zijn of niet,

Personalia.

— Tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw is benoemd de heer W. B. G. Molkenboer, directeur der rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam en tot ridder in de orde van Oranje Nassau de heeren J. Verheul Dz. architect te Rotterdam en J. de Quack architect te 's-Gravenhage.

— Tot Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amersfoort is benoemd de heer J. Schulte Nordholt, opzichter bij de Openbare Werken te Alkmaar.

— In de vacature van leeraar in het lijn- en vakteekenen aan de Burgeravondschool te Alkmaar, — wegens de benoeming van den Heer P. Nooteboom tot directeur der op te richten Ambachtsschool te Emmen — hebben Burg. en Weth. voorgedragen: 1o. C. Petrus Czn., gemeenteopzichter en leeraar aan de Burgeravondschool te Almeloo; 2o. I. I. Wesseling, bouwkundige te Haarlem.

— De heer H. A. van IJsselsteyn heeft — naar de „N. R. Ct." vernoemt — besloten, voor zijne benoeming tot hoofdinspecteur, met den persoonlijken titel van directeur generaal van den Arbeid, te bedanken, en dus zijne gemeentewerkkring te Rotterdam niet te verlaten.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of technisch persoon bekend met licht en krachtinstallaties. Werktuigkundige geniet de voorkeur. Brieven onder No. 52904 aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage (1)

— Assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie aan de Technische Hoogeschool te Delft jaarwedde f 1200; zich schriftelijk aan te melden bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink. (1)

— Civiel Ingenieur aan fabriek van Gewapend Beton Brieven onder No. 52912, aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERMADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Drie leeraren aan de Ambachtsschool te Heerenveen tegen 1 December a.s.; één voor timmeren, één voor smeden en één voor schilderen, aanvangssalaris f 650 per jaar. Stukken vóór 15 September aan Mr. T. Binnerts te Heerenveen. (1)

— 1 Leeraar voor het Bouwk. Teekenen,
1 „ „ „ Meubel „ en
1 „ „ „ Machine „
allen aan de Winteravond-Vakteekenschool „Mij Werk. Stand", te Amsterdam.
De eerste twee aan de Hulpteekenschool, Mauritskade No. 28b en de laatste aan de school, Weteringschans No. 165.
De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.
Salaris f 400.— per cursus van 5½ maand, voor 5 avonden per week
Indiensttreding 1 October a. s
Brieven met afschriften van getuigschriften enz. alsmede teekeningen, aan den Directeur, E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 10 September. (2)

— Volontair aan eene fabriek van ijzerconstructies tegen aanvangsalaris. Vereischten: Eindexamen H. B. S. 5-j. c., zuiver lijnteekenen en goed schrift. br.. lett. W O. 490, *N. v. d. D.* (2)

— Jong Architect met kapitaal als Compagnon zich te associeeren met een practisch ervaren Architect, die een vooruitgaande zaak heeft. Brieven, onder lett. G J 883, *N. v. d. Dag.* (2).

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

24 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 110	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j.,	f 80—f 120	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 80—f 150	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f —10	„
2 Werkmeesters	26—33 j.,	f 90—f 125	„
6 Werktuigk. Teek.	18—28 j.,	f 35—f 85	„
6 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j.,	65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	24 j.,	f 70	„
1 Adjunct Boormeester	20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 September.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het prov. best.: het vernieuwen van steenglooiingen langs de Gouwe; begr. f 137.0. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland te 's Gravenhage, en te bekomen bij de Gebroeders Van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen, te 's-Gravenhage, aanwijzing door den Hoofdopzichter P. J. Huibers, te Gouda, op Donderdag en Vrijdag in de week de besteding voorafgaande tusschen 9 en 10½ ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebestuur: het verbouwen van het oude machine- en ketelgebouw tot directieverblijf, schaftlokaal, berg- en werkplaatsen, met alle daarbij behoorende werken op het terrein der gemeente. gelegen in de gemeente Heemstede, sectie B. no. 2001. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen, Nieuwe Heerengracht No. 27, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

De aanwijzing aan het Pompstation Leiduin onder Heemstede, op Woensdag vóór de besteding ten 2 ure.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leggen van een nevenriool langs het Museumplein en door de Tenierstraat. Bestek en voorwaarden te verkijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen op het Ingenieursbureau, ten Gemeentehuize, kamer No. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het bouwen van een zittingslokaal voor den gemeentelijken geneeskundigen dienst met bergplaats voor automobielen en bijbehoorende werken op een terrein aan de 2e Constantijn Huijgensstraat. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der afdeeling Onderhoud ten Gemeentehuize. kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam. ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het maken van een hoogriool van cement-betonbuizen in den Amstelveens heweg tusschen den Overtoom en de Vaartstraat, met bijbehoorende werken. Het bestek en voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Hoofdopzichter van „Algemeene Dienst" ten gemeentehuize. Kamer no. 145, van 10 tot 12 uur de drie laatste werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

DINSDAG 8 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe. Weerdinge. Nieuw-Amsterdam. Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen; begr. f 12900 (Zie adv. in no. 34.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S aan het centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden: begr. f 12500. (Zie adv. in no 34.)

Hardinxveld. Door het gemeentebest.: a. het bouwen van een schoollokaal bij

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

de school no. 4 te Neder-Hardinxveld; b. de levering van het ameublement voor dat schoollokaal. Bestek en teekening verkrijgbaar ten Gemeentehuize en bij den Gemeente-Opzichter aanwijzing gehouden, biljetten moeten ingeleverd zijn op Maandag 7 September a.s. namiddag 4 uur.

Woensdag 9 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Het minist. van Waterstaat: het herstellen van winterschade aan de brug over de Vecht te Hardenberg, begr; f 11000; bestek no. 194 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur te Zwolle, jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder aldaar en bij den opzichter Mulder te Hardenberg: het proces verbaal op 3 Sept. ter te k. bij voorn ingenieur.

Utrecht ten 10 ure. Door Dijkgraaf en hoogheemraden van het Grootwaterschap Heycop genaamd de Lange Vliet in het Geb. v. K. en W.: het maken van een stel spuideuren voor de brug in den Rijksweg Abcoude-Utrecht bij Nieuwersluis; bestek te bekomen bij den algem. opz. A. J. van Bentum te Jutphaas.

Donderdag 10 September

Zwolle ten 12 ure. Het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken va eene sleephelling met toebehooren voor sluisdeuren te Katerveer. en twee remmingwerken te Zwolle: begr. f 3550; bestek no. 195, ter lezing aan genoemd minist. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder en bij den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota op 4 Sept. ter inzage bij voorn. ingenieur.

VRIJDAG 11 September.

's-Heerenberg ten 5 ure. Door het gem.-best.: het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs met onderwijzerswoning en het leveren der school meubelen te Stokkum, gem. Bergh; best. en teek. ter secr. verkrijgbaar; inl. geeft de arch. J. H. Venhoven; aanw. 7 September en op den dag der besteding ten 11 ure.

MAANDAG 14 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: het leggen van een nevenriool in de Jan Luijkenstraat met het maken van den noodutlaat no. 29. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlich. op het ing.-bureau, ten Gemeentehuize, kamer no. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

DINSDAG 15 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157: het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. (Zie adv. in No. 35.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. (Zie adv. in no. 35.)

WOENSDAG 16 September.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. v. Waterstaat aan het geb. der post. en tel.: het bouwen van een hulppost- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schellingwoude. (Zie adv. in no. 35.)

Someren ten 4 ure. Door het gem.-best. I het vergrooten der o. l. school te Someren (Eind) en het bouwen van een gymnastieklokaal met annexe werken; . de levering en het plaatsen der schoolmeubelen. Aanw. op den dag der besteding om 1 uur. Bestek en teek. verkrijgb bij den Arch. L. de Vries te Helmond.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43ste Jaargang. ZATERDAG 12 SEPTEMBER 1908. No. 37.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Bouwkunst-Tentoonstelling te 's-Gravenhage.

Dresden, Darmstadt, Stuttgart, Weenen hebben hun jaarlijksche kunsttentoonstellingen, waar aan de bouwkunst een ruime plaats is ingeruimd ook op onze „vierjaarlijkschen" zou de bouwkunst wel wat meer figuur kunnen maken, wanneer de bouwmeesters zich wat meer deden gelden in eendrachtelijk optreden, maar zij schijnen de oude wapenspreuk der Zeven Provinciën niet meer te kennen.

Toch heeft 's-Gravenhage op het oogenblik een Architectuur-Tentoonstelling, waar er verscheidene, vertegenwoordigd door hun werken wel te verstaan, eendrachtelijk bijeen zijn. Of een heilige geest hier zal nederdalen en alzoo deze tentoonstelling een evenement zal worden in de ontwikkelingsgeschiedenis onzer bouwkunst weten wij niet. Overweldigend is de indruk niet, wanneer men aangelokt door een bescheiden affiche, de gang en de zaal betreedt, waar ruim een dertigtal onzer architecten, en daaronder de besten die wij hebben, de vruchten van hun arbeid, meest van de laatste jaren, aan de wanden ten toon hebben gehangen.

De localiteit is voor een niet te groote collectie, zooals deze, uitstekend, alles komt goed tot zijn recht en de bezoeker wordt door niets afgeleid, ook niet door andere bezoekers, want die zijn er maar schaarsch, of niet. Men kan zich dus ongestoord aan zijn meditaties overgeven, anders gezegd een dutje doen, zou Piet van Diever zeggen, maar dat bedoelen wij niet, want het tentoongestelde is, n'en déplaise de teleurstelling, die spreekt uit sommige dagbladcritieken, belangrijk genoeg, om iemand, die een beetje belang daarin stelt, wakker te houden, het uitbreidingsplan van Watergraafsmeer, door zijn barre bontheid van kleuren zelfs zoo pijnlijk voor de oogen, dat men de verdiensten die het misschien heeft, moeilijk kan onderscheiden.

Maar overigens komen zulke uit den toon vallende klanken niet voor, het woeste impressionisme zijn wij te boven, de teekenkunst heeft hare rechten hernomen en gebruikt weder de oude, eenvoudige maar beproefde wijzen van voorstelling, waarbij men een lijn door een lijn en een kleur door een kleur voorstelt.

De ernst, die uit de meeste inzendingen spreekt is zeer te waardeeren en karakteriseert beslist deze tentoonstelling, al kan er niet bepaald van eenheid in het streven der verschillende exposanten worden gesproken.

Wij vinden de ernstige werkers hier, een enkele blik in den Catalogus kan ons hiervan overtuigen, als het tentoongestelde het niet doet, en dat is slechts bij enkele inzenders het geval.

Aan het adres van Berlage b.v. hoorden wij de ondeugende opmerking uiten: „nu die heeft ook na het Vredespaleis niet veel uitgevoerd", maar

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

de school no. 4 te Neder-Hardinxveld; b. de levering van het ameublement voor dat schoollokaal. Bestek en teekening verkrijgbaar ten Gemeentehuize en bij den Gemeente-Opzichter aanwijzing gehouden, biljetten moeten ingeleverd zijn op Maandag 7 September a. s. namiddag 4 uur.

Woensdag 9 September.

's-Gravenhage ten 11 ure. Het minist. van Waterstaat: het herstellen van winterschade aan de brug over de Vecht te Hardenberg, begr. f 11000; bestek no. 194 ter lezing aan genoemd minist., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr van Cleef, te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur te Zwolle, jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder aldaar en bij den opzichter Mulder te Hardenberg; het proces-verbaal op 3 Sept. ter teek. bij voorn ingenieur.

Utrecht ten 10 ure. Door Dijkgraaf en hoogheemraden van het Grootwaterschap Heycop genaamd de Lange Vliet in het Geb. v. K. en W.: het maken van een stel spuideuren voor de brug in den Rijksweg Abcoude-Utrecht bij Nieuwersluis; bestek te bekomen bij den algem. opz. A. J. van Bentum te Jutphaas.

Donderdag 10 September

Zwolle ten 12 ure. Het minist. van Waterstaat, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken va eene sleephelling met toebehooren voor sluisdeuren te Katerveer. en twee remmingwerken te Zwolle: begr. f3550; bestek no. 195, ter lezing aan genoemd minist. aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk, bij den ingenieur de Gelder en bij den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota op 4 Sept. ter inzage bij voorn. ingenieur.

VRIJDAG 11 September.

's-Heerenberg ten 5 ure. Door het gem.-best.: het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs met onderwijzerswoning en het leveren der schoolmeubelen te Stokkum, gem. Bergh; best. en teek. ter secr. verkrijgbaar; inl. geeft de arch. J. H. Venhoven; aanw. 7 September en op den dag der besteding ten 11 ure.

MAANDAG 14 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: het leggen van een neveuriool in de Jan Luijkenstraat met het maken van den noodutlaat no. 29. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlich. op het ing.-bureau, ten Gemeentehuize, kamer no. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

DINSDAG 15 September.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157: het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. (Zie adv. in No. 35.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. (Zie adv. in no. 35.)

WOENSDAG 16 September.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. v. Waterstaat aan het geb. der post. en tel.: het bouwen van een hulppost- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schellingwoude. (Zie adv. in no. 35.)

Someren ten 4 ure. Door het gem.-best. I het vergrooten der o. l. school te Someren (Eind) en het bouwen van een gymnastieklokaal met annexe werken; . de levering en het plaatsen der schoolmeubelen. Aanw. op den dag der besteding om 1 uur. Bestek en teek. verkrijgb bij den Arch. L. de Vries te Helmond.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen in portefeuille . . . . . f 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43ste Jaargang. ZATERDAG 12 SEPTEMBER 1908. No. 37.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Bouwkunst-Tentoonstelling te 's-Gravenhage.

Dresden, Darmstadt, Stuttgart, Weenen hebben hun jaarlijksche kunsttentoonstellingen, waar aan de bouwkunst een ruime plaats is ingeruimd ook op onze „vierjaarlijkschen" zou de bouwkunst welwat meer figuur kunnen maken, wanneer de bouwmeesters zich wat meer deden gelden in eendrachtelijk optreden, maar zij schijnen de oude wapenspreuk der Zeven Provinciën niet meer te kennen.

Toch heeft 's-Gravenhage op het oogenblik een Architectuur-Tentoonstelling, waar er verscheidene, vertegenwoordigd door hun werken wel te verstaan, eendrachtelijk bijeen zijn. Of een heilige geest hier zal nederdalen en alzoo deze tentoonstelling een evenement zal worden in de ontwikkelingsgeschiedenis onzer bouwkunst weten wij niet. Overweldigend is de indruk niet, wanneer men aangelokt door een bescheiden affiche, de gang en de zaal betreedt, waar ruim een dertigtal onzer architecten, en daaronder de besten die wij hebben, de vruchten van hun arbeid, meest van de laatste jaren, aan de wanden ten toon hebben gehangen.

De localiteit is voor een niet te groote collectie, zooals deze, uitstekend, alles komt goed tot zijn recht en de bezoeker wordt door niets afgeleid, ook niet door andere bezoekers, want die zijn er maar schaarsch, of niet. Men kan zich dus ongestoord aan zijn meditaties overgeven, anders gezegd een dutje doen, zou Piet van Diever zeggen, maar dat bedoelen wij niet, want het tentoongestelde is, n'en déplaise de teleurstelling, die spreekt uit sommige dagbladcritieken, belangrijk genoeg, om iemand, die een beetje belang daarin stelt, wakker te houden, het uitbreidingsplan van Watergraafsmeer, door zijn barre bontheid van kleuren zelfs zoo pijnlijk voor de oogen, dat men de verdiensten die het misschien heeft, moeilijk kan onderscheiden.

Maar overigens komen zulke uit den toon vallende klanken niet voor, het woeste impressionisme zijn wij te boven, de teekenkunst heeft hare rechten hernomen en gebruikt weder de oude, eenvoudige maar beproefde wijzen van voorstelling, waarbij men een lijn door een lijn en een kleur door een kleur voorstelt.

De ernst, die uit de meeste inzendingen spreekt is zeer te waardeeren en karakteriseert beslist deze tentoonstelling, al kan er niet bepaald van eenheid in het streven der verschillende exposanten worden gesproken.

Wij vinden de ernstige werkers hier, een enkele blik in den Catalogus kan ons hiervan overtuigen, als het tentoongestelde het niet doet, en dat is slechts bij enkele inzenders het geval.

Aan het adres van Berlage b.v. hoorden wij de ondeugende opmerking uiten: „nu die heeft ook na het Vredespaleis niet veel uitgevoerd", maar

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

blijkbaar dacht de man, die dit zeide, niet verder dan de wand waartegen eenige schetsen van den bouwmeester waren gehecht. Wie Berlage niet verder kent dan uit deze schetsen, zal zich moeilijk een voorstelling van zijn beteekenis kunnen maken. Wie hem beter kent zal bij beschouwing van het gipsmodel van het gebouw van „de Nederlanden" zich afgevraagd hebben, of dit werk bij de thans in uitvoering zijnde verbouwing wel in waarde stijgen zal, in kunstwaarde altijd.

De bouw van de Beurspassage heeft een der beste oudere werken van Berlage van het Damrak doen verdwijnen. Zal niet ook hier de oorspronkelijke conceptie, die reeds niet meer ongerept bestaat, geheel verloren gaan?

Edoch, de bouwmeester is niet altijd vrij, te doen, zooals hij wel zou willen, dit is wel droevig, maar nog bedenkelijker is het, wanneer hij zelf niet weet wat hij wil, al is ook dit in onzen tijd vergeeflijk en verklaarbaar.

Stijlenkennis en technische vaardigheid worden dan wel eens gevaarlijk en onder de Haagsche bouwmeesters zijn er een paar, die op verlangen alles uit hun mouw schudden wat men verkiest, Vlaamsche Renaissance, Louis XV, Modern Engelsch, Palladio, enz.

Palladio is voor den dag gehaald voor de nieuwe meubelmagazijnen van de bekende firma Mutters & Zoon, nadat hij een paar jaar geleden aan de Laan van Meerdervoort is opgetreden, waar een Haagsch bankier thans een verkleinde copie van het Mauritshuis bewoont.

Zulke verschijnselen doen ons altijd denken aan het St. Pietertje van Oudenbosch, curiositeiten zijn het en blijven het, daarbij bewijzend, dat men al heel weinig is doorgedrongen in den geest der meesters, die men zich verbeeldt te volgen.

Maar wat te denken van de capriolen, zooals Kromhout het uitdrukt, die Joseph Cuypers zich tegenwoordig veroorlooft in samenspanning met Jan Stuyt. Die twee knappe en ernstige bouwmeesters, waar de jeugd terecht hoog tegen opziet, hebben het bij het raadhuis van Heemstede niet gelaten, (waaraan meenen wij Jan Stuyt geen deel heeft, wat des te erger is voor den zoon van den nestor der Nederlandsche bouwmeesters) maar komen hier met de kliniek van Dr. Mendes de Leon opnieuw met barok-architectuur voor den dag.

Het is bedenkelijk, maar toch niet zoo bedenkelijk als de straks bedoelde navolgingen, want bij Joseph Cuypers geven dergelijke afwijkingen van een vroeger gevolgde richting meer te denken dan bij iemand anders.

Er is echter o. i. allerminst reden, om hierover bitter gestemd te zijn. Daarmede komen wij niet veel verder, daarmede is het verschijnsel, dat een zoozeer begaafde onder de broederen zulke zijsprongen maakt niet verklaard.

Laat ons liever naar die verklaring zoeken, misschien is die niet zoo heel moeilijk te vinden.

Misschien kan Jos. Cuypers beter dan iemand anders oordeelen over de waarde van de Gothiek voor de moderne bouwkunst en waar hij in profaanbouwwerken afwijkt van zijn richting, is daar niet misschien eenige grond om aan te nemen, dat ook deze meester de meening is toegedaan, dat wij in een latere periode de aanknoopingspunten moeten zoeken voor den komenden tijd. Waartoe hem dan hard gevallen over proefnemingen, die zeker niet bedoelen een historischen bouwstijl te doen herleven.

Dat men wel in een andere richting zoeken kan, dan die waarin men zich het best tehuis gevoelt, bewijst ook het werk van Jac. van Gils, die hier met zijn studies van oude torens voor den dag komt, die met liefde gedaan zijn, wat niet wegneemt, dat deze bouwmeester in zijn uitgevoerde werken allengs tot de modernen gaat behooren, althans geenszins tot de middeleeuwers meer gerekend mag worden.

Nader bij de laatstgenoemden staat nog Jos. Limburg, bij wien de invloed van Viollet le Duc nog niet heeft uitgewerkt. Zijn werk is er niet minder om, evenmin als dat van Oscar Leeuw, maar toch staan deze beide inzenders min of meer op zichzelf. Men kan hen niet rekenen bij een groep, waarbij o. a. J. H. W. Leliman een zeer goed figuur maakt en waartoe ook b. v. behooren van Epen, Smits en Fels en een paar anderen. Vooral op het gebied van villabouw is in deze groep verdienstelijk werk op te merken, terwijl de Rotterdammers meer met stadsgebouwen voor den dag kunnen komen, waarbij o. a. de gebouwen van de Maastrichtsche Bierbrouwerij te Rotterdam en 's-Gravenhage van Albert Otten de aandacht ten volle verdienen.

Het mooiste wat uit Rotterdam is ingezonden, en wij aarzelen niet te zeggen, de mooiste en aantrekkelijkste inzending van de geheele tentoonstelling wordt wel gevormd door de 24 zeer verdienstelijke penteekeningen van boerenhuizen in Nederland van de hand van Herman van der Kloot Meijburg.

Wanneer wij echter over fraaie penteekeningen spreken mogen wij zeker, die welke behooren tot Kromhout's Damprijsvraagontwerp „Fancy" niet onvermeld laten. Dit ontwerp, dat om verschillende redenen geen genade, of geen waardeering als waarop het recht had, bij de prijsrechters mocht vinden, behoort zeker tot de beste werken, die hier tentoongesteld zijn. Het is hier niet de plaats, om over dit werk in het breede uit te weiden of over de Damprijsvraag in beschouwingen te treden, wat daarbij onvermijdelijk zou zijn. Het is echter wel jammer, dat zulke ontwerpen „Fancy" moeten blijven, dat het den ontwerpers zoo zelden vergund is hun op 't papier gebrachte denkbeelden in steen te verwezenlijken, want hoezeer het nut van studies op 't papier niet kan worden weggecijferd en tentoonstellingen van papier met ontwerpen beteekend evenzeer nuttig kunnen zijn, de bouwkunst wordt toch eigenlijk alleen wezenlijk bevorderd door bouwen in werkelijkheid.

Ook van anderen zijn fantaisie-ontwerpen aanwezig van minder belang, maar gelukkig heeft de meerderheid van het ingezondene op uitgevoerd en voor uitvoering bestemd werk betrekking. Moge dit ook op volgende tentoonstellingen het geval zijn, dan willen wij hopen, dat het publiek allengs wat meer belang in bouwkunst zal gaan stellen en meerdere bouwmeesters, die wij nu misten, dan ook aanwezig zullen zijn.

Hoe volledige het overzicht, hoe beter tot het waarnemen van de stroomingen, die zich voordoen en al is er thans misschien weinig beweging te constateeren en geen bepaalde richting als baanbrekend aan te wijzen, dit kan verkeeren.

De schijnbare stilstand beteekent misschien een „reculer pour mieux sauter".

Over Uitbreidingsplannen van middelbare en kleine steden

Nog slechts weinige jaren zijn de nieuwe woningwetten en de daarmede verband houdende bouwverordeningen in de plaats getreden van de vroeger geldende voorschriften, die in hoofdzaak slechts betrekking hadden op de vaststelling en handhaving van rooilijnen, en reeds is een geheele litteratuur over het onderwerp „Stedenbouw" voorhanden.

Waar vroeger het bekende boek van Stübben eigenlijk de eenige vraagbaak was, die geraadpleegd werd, ziet men het onderwerp thans veelvuldig in verschillende vakbladen behandeld en zijn er reeds zooals de „Städtebau", die er uitsluitend aan gewijd zijn en waarin naast de technische en economische vraagstukken, die er zich bij voordoen, ook een ruime plaats aan de artistieke wordt gegeven.

De Weener architect Camillo Sitte is de meest bekende onder degenen, die op de artistieke zijde van den stadsaanleg de aandacht hebben gevestigd en op zijn voetspoor hebben vele anderen in woord en geschrift het belang verdedigd van stedenplannen, waarin niet bloot naar schematische beginselen de rooilijnen zijn vastgesteld, maar waaraan een aesthetisch beginsel ten grondslag ligt.

Voor de ontwikkeling eener stad is het van groote beteekenis vroegtijdig een algemeen bebouwingsplan voor het gansche grondgebied en zijn omgeving vast te stellen. Weliswaar bestaan in sommige steden meer of minder vaststaande plannen, die op enkele hoofdverkeerswegen of afzonderlijke wijken betrekking hebben en die meestal ontstaan zijn uit de dringendste behoeften, maar zulke detailplannen leveren dikwijls een groot gevaar op, want slechts in een algemeen plan kunnen de eischen van het verkeer, van de gemeentelijke huishouding, van rioleering, van verlichting, in een woord alle eischen van een gezonde grondpolitiek tot hun recht komen.

Het beginsel om van het algemeene tot het bijzondere over te gaan is hier dus het aangewezene en het algemeen plan moet onvoorwaardelijk aan de detailplannen voorafgaan.

Allereerst is het dan noodig een algemeen plan vast te stellen, dat met de eischen der eerstkomende 40 tot 50 jaren rekening houdt. Verder te gaan is ondoenlijk, want eerstens doen zich bij stadsuitbreidingsvraagstukken telkens nieuwe gezichtspunten voor en ten tweede is het niet gewenscht de grondspeculatie onnoodig in de hand te werken.

Natuurlijk vragen nu het eerst de hoofdverkeerswegen de aandacht, en daarvoor komen het eerst in aanmerking de bestaande verbindingswegen met naburige plaatsen, die van nature bestemd zijn de hoofdstraten in de stadsuitbreiding te worden.

Onnoodig brenge men zoomin mogelijk wijziging in den loop dezer oude wegen en in de grenzen der daaraan liggende terreinen, alleen moet men deze straten zoo aanleggen, dat steeds een groot stuk daarvan overzien kan worden en dat dus sterke krommingen en stijgingen vermeden of veranderd worden, terwijl tevens gezorgd moet worden, dat overal genoegzame breedte voorhanden is. In verband hiermede verdient het bijzonder aanbeveling de rooilijn der gebouwen 5 tot 10 M. uit de rooilijn van de straat terug te brengen.

Niet alleen wordt hierdoor de aanleg van voortuinen mogelijk, maar men kan dan later bij dringende behoefte, zij het ook ten koste van een gedeelte dezer voortuinen, tot verbreeding van de straat overgaan, zonder dat men gebouwen behoeft te onteigenen. Overigens is bij deze hoofdwegen ook rekening te houden met het karakter der stad en de gewoonten harer bewoners, in badplaatsen en luxe-steden zijn andere eischen te stellen dan in fabrieks- en handelssteden, in academiesteden andere dan in havensteden, maar waar men partij kan trekken van de natuurlijke gesteldheid van het terrein van hoogteverschillen, van den loop eener rivier enz. daar verzuime men dit nooit. Groote afgravingen of ophoogingen voere men niet onnoodig uit, want brengen zij op zich zelf reeds enorme kosten mede, in volkomen vlakke terreinen leveren afwatering en rioleering bovendien somtijds groote moeilijkheden op, die ook slechts ten koste van groote geldelijke opofferingen opgelost kunnen worden.

En last not least moeten de hoofdwegen in het plan een natuurlijk en overzichtelijk geheel vormen, een systeem van hoofdaderen, vanwaar uit de meer ondergeschikte straten zich verder vertakken en waartusschen een oordeelkundige en gezonde onderverdeeling mogelijk blijft.

Een groote moeilijkheid bij alle uitbreidingsplannen is, dat men daarbij bijna altijd ook nog rekening moet houden met een oude stadskern, die men niet kan wegdenken, die men niet mag isoleeren, maar waaraan de uitbreiding zich moet aansluiten.

Het verkeer laat zich in die oude stadskernen niet dwingen, zelfs het leiden in andere richting, het verleggen en verdeelen, gaat vaak met de grootste bezwaren gepaard, kostbare doorbraken zijn dikwijls noodig maar dikwijls ook weder niet te duur betaald, wanneer daarmede economische en hygiënische verbeteringen gepaard kunnen gaan, maar het ligt voor de hand, dat aan de eischen der volkshygiëne in een buitenwijk veel gemakkelijker en op min kostbare wijze voldaan kan worden.

Iets anders is het met het verkeer, dat zich zoo maar niet zonder meer uit de oude stad naar de nieuwe wijken laat verleggen, vooral niet wanneer er groote hoofdverkeerswegen in verschillende richtingen door de oude stadskern loopen en elkander daar kruisen. In dit geval dient de ontwerper van het uitbreidingsplan bedacht te wezen op middelen, om, met zoo weinig mogelijk omwegen, nieuwe verbindingen dezer hoofdwegen tot stand te brengen buiten de oude stadskern om. Gelukt hem dit dan zal de oude stad niet alleen daardoor worden ontlast, maar in het nieuwe gedeelte zullen nieuwe verkeerscentra ontstaan, waardoor de natuurlijke ontwikkeling der stadsuitbreiding zal worden bevorderd.

Na de vaststelling der hoofdwegen heeft men het plan verder uit te werken en te bepalen, welke gedeelten bestemd zullen worden voor woningbouw, handels- en winkelbedrijf en welke meer bepaald voor de fabrieksnijverheid, terwijl een bepaalde villawijk een overal uitgesproken eisch des tijds mag heeten. Heeft de gemeente een groot eigen grondbezit, dan zal zij veel kunnen bijdragen tot de bevordering der volkswelvaart, door in de nabijheid der fabrieken gronden te bestemmen voor den bouw van arbeiderswoningen.

De oude stadskern zal wel in de meeste gevallen tot woning en voor winkelhuizen en kantoren be-

stemd blijven; voor fabrieken zal men bij voorkeur die terreinen bestemmen, die gunstig gelegen zijn ten opzichte van spoor- en waterwegen; voor villawijk of tuinstad zal men die terreinen uitkiezen, die door een rustige beschutte ligging daarvoor aangewezen zijn en waar de natuur ook in andere opzichten door plantengroei, water, enz. medewerkt.

In de voor woonhuizen bestemde wijken zal men veelal, om verschillende redenen, tot gesloten bebouwing moeten overgaan of althans tot bebouwing in groepen van aaneengesloten huizen. Te dichte bebouwing in het inwendige der bouwblokken kan men dan tegengaan door ook voor de achtergevels der gebouwen rooilijnen vast te stellen, die niet overschreden mogen worden. Men verkrijgt dan de zekerheid in het inwendige frissche open plekken te behouden, waar zich plantengroei en tuinaanleg ontwikkelen kan. In arbeiderswijken heeft men dit systeem derwijze toegepast, dat het binnenterrein der bouwblokken eigendom der gemeente blijft en door deze wordt onderhouden.

Laaggelegen, moerassige gedeelten van het terrein, die voor den bouw van gezonde woningen ongeschikt geacht moeten worden, zijn bij oordeelkundigen aanleg meestal uitnemend voor plantsoenen te benuttigen, zoo ook de oude vestinggrachten, die op vele plaatsen nog aanwezig zijn en het terrein der oude vestingwallen. Wel heeft een onverstandige speculatie hier en daar deze terreinen onherstelbaar bedorven, maar toch is het op vele plaatsen nog mogelijk ze om te scheppen in een groenen gordel van plantsoen, die de oude stad tegelijk scheidt van en verbindt met de buitenwijken, een wandelplaats voor den stedeling, die zich niet bepaald naar buiten wil begeven en als hij dat wil hem gemakkelijk voert naar de hoofdwegen van de buitenstad in verschillende richtingen naar buiten voerend en allen met boomen beplant althans aan de zonzijde. Die boomen moeten minstens 8 Meter van de voorgevels der huizen verwijderd zijn, bij voortuinen van 5 M. diepte dus 3 M. uit de tuinhekken, welke 3 M. juist voldoende zijn voor het trottoir.

Hand aan hand met de bepaling van de bestemming der verschillende wijken en de onderverdeeling van het uitbreidingsgebied, gaat ook het uitkiezen van de plaatsen voor openbare gebouwen, scholen, kerken, slachthuis en veemarkt, gas- en waterleidingsgebouwen, ook moeten een voldoend aantal pleinen, zoowel alleen voor verfraaiing, als bestemd tot plaatsen van vermaak, speeltuinen en rustpunten voor het verkeer worden aangelegd.

Deze pleinen moeten echter niet al te geometrisch en regelmatig ontworpen zijn, maar wel zooveel mogelijk een afgesloten vorm hebben. Men moet van de pleinen uit niet in eindelooze, vervelende rechte straten zien, maar er zich rustig en behaaglijk gevoelen, en aan dezen eisch voldoen minder regelmatig aangelegde pleinen het beste. Ook zal men scholen en kerken bij voorkeur aan rustige pleinen plaatsen.

Cirkelvormige en zuiver vierkante pleinen zijn eveneens te vermijden en het verkeer moet zich nimmer over het midden van een plein kruisen; men doet veel beter de verkeersstraten zijwaarts langs de pleinen aan te leggen, hetgeen bij marktpleinen nog bijzondere voordeelen oplevert. Bij het ontwerpen van zijstraten in het net der hoofdwegen opent zich dikwijls de gelegenheid, om op ongezochte wijze kleine pleinen te maken, zoo wanneer men bijvoorbeeld genoodzaakt is, een zijstraat onder een scherpen hoek met de hoofdstraat te verbinden of te doen kruisen. En hiermede roeren wij vanzelf de vraag aan, door welke gezichtspunten men zich bij het ontwerpen van straten in het algemeen eigenlijk moet laten leiden. Wanneer men de plattegronden van verschillende steden bestudeert, waartoe men slechts een reisboek van Baedeker behoeft ter hand te nemen, om kust en keur te hebben, dan zou men werkelijk gaan gelooven, dat de ontwerpers der nieuwe wijken slechts de rechte lijn kennen en niets gevoelen voor de schilderachtige werking der gebogen en gebroken lijnen. Overal het schaakbordpatroon, overal rechte lijnen en scherpe hoeken, die bijna nooit goed op te lossen zijn.

Men moet zulk een plan steeds uit de vrije hand ontwerpen zonder eenig ander hulpmiddel dan een maatstokje.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGSBELANGEN IN NEDERLAND.

De Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland hield dezer dagen te Leiden haar 10e algemeene vergadering, onder voorzitterschap van den heer D. Drost, ingenieur onder-directeur der Gemeente-Waterleidingen van Amsterdam.

Na de leden en genoodigden verwelkomd te hebben op dit 10e jaarfeest, herdacht de voorzitter in zijn openingsrede de gestorven leden Kroon en Zembsch, resp. directeuren der waterleidingen van Meppel en Vlaardingen, en ging hij met enkele woorden het werken der Vereeniging in het afgeloopen decennium na.

Het aantal waterleidingen in ons land werd dit jaar slechts met enkele vermeerderd, die voor Bodegraven en voor Heerlen. Voor Boskoop en Sneek zijn waterleidingen in uitvoering; te Hoorn is een onderzoek voor stichting eener grondwaterleiding in vollen gang; in Noordwijk en op Overflakkee zijn onderzoekingen voor waterleidingen gaande. Hardinxveld besloot tot het stichten eener waterleiding; Krimpen a/d IJsel, Krimpen a/d Lek en Lekkerkerk tot een gemeenschappelijke waterleiding. In Oosterbeek en in Purmerend werd concessie verleend; in 's-Graveland is stichting eener waterleiding in voorbereiding. In Indië is de waterleiding voor Semarang nog in voorbereiding en is de waterlevering te Medan begonnen.

Al zijn er dus wel teekenen van leven, toch ligt hier nog een arbeidsveld braak. Ten onzent hadden in 1906 van de 1124 gemeenten met gemiddeld 5.632.117 inwoners, slechts 117 geheel of gedeeltelijk een eigen watervoorziening voor totaal 2.400.000 zielen. Dus van de bevolking van Nederland had ruim 57 pCt. over ong. 1000 gemeenten verdeeld, nog geen waterleiding en derhalve aan goed en goed gedistribueerd water gebrek.

Wij zijn hierin achterlijk, allereerst bij onze oostelijke naburen, maar ook zelfs bij de oude Grieken en Romeinen, die meer dan 2000 jaren geleden reeds zorg droegen hun steden en legerplaatsen van goed drinkwater te voorzien, waarvan ook in ons land sporen zijn gevonden en met zorg verzameld, eenige specimina van oud-Romeinsche buisleidingen zullen door de welwillendheid van den directeur van het Museum van Oudheden te Leiden voor de vergadering ter bezichtiging gesteld worden, zoomede afbeeldingen van enkele aquaducten.

Spr. eindigde met de aansporing om, met het voorbeeld der oude Romeinen voor oogen, eensgezind er naar te streven, om niet alleen het eigen werk te verbeteren maar ook overal in ons land, mede in de kleinere steden en dorpen, goede centrale watervoorzieningen te verkrijgen.

Blijkens mededeeling van de bestuurstafel was het aantal leden ult. 1907 gestegen tot 68 en het aantal buitengewone leden tot 20.

Besloten is aan de commissie voor verbeterd materiaal van dienst- en binnenleidingsbuizen te verzoeken diligent te blijven ten einde haar onderzoekingen voort te zetten.

Na afdoening van nog enkele zaken van huishoudelijken aard was men genaderd tot de punten van behandeling.

De heer Bronkhorst, dir. der waterleiding te Helmond, deelde een en ander mede omtrent zijn ervaringen met buiten- en binnenleidingen systeem dr. N. G. van Huffel. Deze buizen onderscheiden zich van de gewone looden buizen met tinvoering door een lakovertrek, dat de verbrokkeling der tinlaag belet.

Te Helmond is omstreeks 8000 K.G. dezer soort buizen in gebruik verdeeld over ongeveer 180 perceelen. Zij schijnen daar zeer goed te voldoen en spreker kon stukken toonen, die na een gebruik van 2—3½ jaar nog geheel als nieuw waren, zoodat hij de toepassing kon aanbevelen.

Vervolgens was aan de orde de bespreking van de wijze van bacteriologisch wateronderzoek, welk punt ook in de 9e alg. vergadering behandeld was.

Door dr. Kemna, directeur der waterleiding te Antwerpen, was toen een methode aangegeven om het bacteriologisch onderzoek en het toezicht gemakkelijker en minder kostbaar te maken in het belang van de kleinere gemeenten en waterleidingen, voor welke het bezwaarlijk is een wetenschappelijk onderzoek geregeld aan het bedrijf te verbinden. Aan een mecanicien wordt opgedragen de gelatineplaten te gieten en het aantal kolonies te tellen en hij houdt den bacterioloog op de hoogte van zijn bevindingen.

Sedert had het bestuur bij eenige bekende bacteriologen advies ingewonnen, naar aanleiding waarvan ingekomen waren rapporten van dr. Ringeling, directeur van den gemeentelijken gezondheidsdienst te Amsterdam, en den heer A. van Delden, scheikundige-bacterioloog der Rotterdamsche drinkwaterleiding. Hun conclusie, dat men geen wetenschappelijk onderzoek mag laten verrichten door niet-wetenschappelijk gevormde personen, dat de leiding van een filterbedrijf moet berusten op wetenschappelijken grond en dat in het belang van het bedrijf d. i. van de volksgezondheid, te verrichten onderzoekingen niet mogen vervangen worden door proefnemingen van niet-wetenschappelijk gevormde personen, werd nader verdedigd door de heeren N. van der Sleen, bacterioloog te Haarlem, P. Huffnagel, directeur der Rotterdamsche waterleiding, en L. W. Havelaar, directeur der waterleiding te Haarlem, terwijl dr. H. J. Van 't Hoff, bacterioloog te Rotterdam, als zijn gevoelen uitsprak, dat men toch ook met de werkelijkheid moet rekenen en dat hem daarom het denkbeeld van dr. Kemna tot zekere hoogte wel toelachte. Hiertegenover verklaarde de heer Huffnagel, dat het verkeerd ware een lapmiddel toe te passen, dat de zaak toch niet vooruit bracht, en dat een afdoende oplossing alleen te verkrijgen zou zijn door waterleidingen te dwingen tot een behoorlijk bacteriologisch onderzoek.

Op voorstel van den heer Havelaar werd alsnu het bestuur gemachtigd uit de leden een commissie te benoemen, aan welke zal verzocht worden in de volgende vergadering een nader advies over deze belangrijke aangelegenheid uit te brengen.

Een aantal door het bestuur voorgestelde wijzigingen in het reglement der vereeniging konden de goedkeuring der vergadering wegdragen, waarna de heer W. C. van Manen, c. i., onderdirecteur van de Holl. Mij. tot het maken van werken in gewapend beton te 's-Gravenhage, eenige mededeelingen omtrent den bouw van een tweeden watertoren der Leidsche Duinwater-Mij. aan den Hoogen Rijndijk te Leiden.

Aanvankelijk was voor dezen toren een ontwerp gemaakt op de meer gebruikelijke constructie, n.l. in metselwerk met een plaatijzeren reservoir; toch is door de directie de voorkeur gegeven aan het project der bovengenoemde Holl. Maatschappij, wegens de financieele voordeelen, welke daaruit voortvloeiden, vooral toen bleek, dat ondanks de mindere kosten volgens laatstgenoemd ontwerp aan zekere eischen van welstand zou kunnen worden voldaan.

Spr. geeft nu een beschrijving van het bouwwerk, dat een waterreservoir bevat van 1200 M³ inhoud, welks bodem ongeveer 20 M. boven het omringende terrein gelegen is. Het reservoir zelf, geheel van gewapend beton vervaardigd, bestaat uit een cylindervormigen bak ter hoogte van 8 M. met een inwendigen diameter van 14 M. en rust op het eveneens van betonijzer vervaardigde skelet van den toren, welke laatste een 12-hoekige gedaante vertoont en als volgt is geconstrueerd.

Op een 12-hoekige fundeering van 240 heipalen is een doorgaande eveneens 12-hoekige sloof aangebracht van gewapend beton, zeer stijf geconstrueerd, welke het eigenlijke fundament vormt en tot koppeling dient van 12 zware stijlen, welke, op 3 verschillende hoogten verbonden door rondgaande banden, het eigenlijke constructieve deel van den toren vormen.

Tusschen deze stijlen zijn opvullingen van metselwerk aangebracht, waarin de noodige deur- en lichtkozijnen. Ter hoogte van 14 M. boven den grond zijn de genoemde 12 stijlen zoowel naar binnen als naar buiten consòlevormig uitgebouwd, waardoor steun wordt geboden aan het eigenlijke reservoir, welks afmetingen boven zijn omschreven.

De 12-hoekige vorm van den toren wordt naar boven toe voortgezet in de omhulling, welke het reservoir tegen al te sterke temperatuurwisselingen van de buitenlucht beschermt. Ook deze omhulling bestaat wederom uit 12 minder zware stijlen van gewapend beton, aan de bovenzijde door een rondgaanden cordonband gekoppeld en eveneens met metselwerk gevuld, voorzien van de noodige licht- en luchtopeningen. Een platte afdekking van gewapend beton sluit aan de bovenzijde den toren af, welke een totale hoogte van ruim 31 M. heeft.

Alle in het buitenaanzicht tredende betonvlakken zijn voorzien van een bekleeding met kunstzandsteen, terwijl, behalve de verschillende kleuren van het baksteen-metselwerk, de noodige hardsteenversieringen bij de kozijnen zijn aangebracht ten einde het uiterlijk aanzien te verhoogen.

De aan- en afvoerbuizen zijn centraal in den toren

aangebracht, opgaand uit een cementijzeren waterdichten kelder van rechthoekigen vorm tot door den bodem van het reservoir. De noodige accessoires, als trappen, ladders, bordessen, afsluiters, vlotterinrichting enz. zijn aanwezig.

Nadat spr. de constructie aan de hand van teekeningen had beschreven, vertoonde hij nog een reeks lichtbeelden naar photo's genomen in verschillende stadia van den bouw, welke plaats had onder directie en toezicht van den heer J. Schotel, ingenieur-architect te Rotterdam. Ten slotte volgden nog enkele afbeeldingen van andere watertorens van gewapend beton uit binnen- en buitenland.

Ten slotte gaf de heer Ch. van Spall, directeur der Leidsche Duinwater-Mij., in het kort aan hoe die Maatschappij tot den bouw van den watertoren in gewapend beton gekomen is en deelde een en ander mede over eenige door hem genomen proeven verschillende verfsoorten voor het verven van ijzer, waarbij goede resultaten verkregen zijn met de verfsoort „Negrine".

Met een gemeenschappelijk bezoek aan den nieuwen watertoren in gewapend beton werden de werkzaamheden van dezen dag besloten.

Bij de plaat.

Toen dr. Popta bij zijn merkwaardig testament te Marssum de stichting grondvestte, die zijn naam zou vereeuwigen, stelde hij ook uitvoerige bepalingen vast nopens het bestuur van die stichting.

Uitvoerige mededeelingen daaromtrent werden gedaan in de Leeuwarder Courant van 2 Juni j.l. en daaruit kan men zien, dat van ouds vier voogden het bestuur over de stichting hebben gevoerd.

Aan deze voogden werd vermaakt, zooals het in het testament luidt, het gebruik van „mijne groote Adelycke huisinge, Poort, schuire, stoel in de kerk ende Cingel; zoo ook het genot van de vruchten".

De doctor stond nogal op zijn adeldom, want hij bepaalde ook:

„Sullende ooc myn wapen voor myn lyck voorgedragen worden, ende dan opgehangen in de kerck tot Marssum met myn naem, wapen en sterffdach, waervoor noch de kerckearmen aldaer bespreke hondert car. gld.

Men kan hierover glimlachen en de niet nieuwe opmerking maken, dat de weldadigheid onzer voorvaderen niet vrij was van ijdelheid nochtans, want elke uiting ervan gaat gepaard met een greep in de beurs ten bate van minder bedeelden en aan de begeerte om zijn naam te vereeuwigen danken wij het, dat zijn stichting nog bestaat en aan haar doel beantwoordt en dat ook de adellijke huizinge behouden gebleven is.

De voogden hebben daarin elk een kamer tot hun gebruik, terwijl de groote zaal tot gemeenschappelijk gebruik bestemt is. In die verschillende vertrekken, waren gedeeltelijk de oude schouwen, bedsteden en verdere onderdeelen van betimmering nog voorhanden in voldoenden staat, om voor een herstelling als gegevens te dienen en aan de interieurs het oude karakter terug te geven. Bijzonder geslaagd is in dit opzicht de herstelde insteek boven een gedeelte van den gang; een voor reproductie geschikte photographische opname daarvan stond ons echter niet ten dienste. Is de insteek, als een lokaal van ondergeschikt belang, dan ook hoogst eenvoudig, de vertrekken voor de voogden hebben het rijk en toch niet overladen karakter van de patriciërswoning uit de zeventiende eeuw. Voor de meubeleering heeft men reeds sedert geruimen tijd passende oude stukken bijeengebracht en zoo is een geheel ontstaan, dat aan strenge eischen voldoet en een harmonischen indruk maakt, en waarvan, naar menschelijke berekening, nu ook de instandhouding verzekerd is.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 36. Maatschappij t. b. der Bouwkunst. Programma van de 100ste Algemeene September-Vergadering en de excursie naar Zierikzee en Brouwershaven.

Troebelheid en Uitvluchten van de Redactie van „Architectura".

Zierikzee, door M. C. Mulock Houwer, met afbeeldingen.

Brieven uit den Haag, de Koninklijke Bibliotheek.

Het Damplein.

Teekeningen van het Mauritshuis door Pieter Post, mededeeling van Mr. H. F. W. Jelkes.

Architectura No. 36. De Bouwkunst-Tentoonstelling te Den Haag.

Iets over het Londensch Teekencongres, door Hana.

Technisch Gedeelte. Over de stabiliteit van fabrieksschoorsteenen (slot), uit Zentralblatt der Bauverwaltung. — Verbeterd Filtersysteem voor waterleidingen. — Kalk in het oog. — Een handig banksehroefje.

De Bouwwereld No. 37. Vakwerkbouw, door H.

Losse afdrukken van reisfoto's, door Wouter Cool, met kiekjes uit Zeeland.

De Ingenieur No. 36. Het leiden der getijstroomen in of vóór den mond van benedenrivieren, tot het verkrijgen van diepe en regelmatige geulen, en het verplaatsen der zandneerzettingen buiten die geulen. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 20 Juni 1908 door W. Brandsma Johzn., met afbeeldingen.

C. P. Stoel, Necrologie met portret, door W. L. Sluijterman van Loo.

Technisch Weekblad (B.v.T.) No. 36. Van week tot week. — Congres ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs (Vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1907 (Slot) — Het ijzer in de geschiedenis der volken (Vervolg). — Het berekenen van electrische gelijkstroom leidingsnetten (Vervolg). Bijlage: Vervolg jaarverslagen.

De Aannemer No. 36. Tweede Internationaal congres voor de bouwbedrijven te Parijs 21-24 September 1908.

Middelbare Technische School, met plan voor de school op te richten door den Ned. Aannemersbond.

Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs.

De Organisatie van Werkgevers in Engeland. II.

Aan het werk.

Nederlandsche Aannemers in het Buitenland.

Uit Groningen.

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 10. Het drogen (vervolg). Rijksproefstation voor bouwmaterialen (vervolg en slot).

Deutsche Bauhütte No. 36. Das Kleinwohnhaus auf der hessischen Landesausstellung, door M. Escherich.

Die Ausbildung des Turmes, door Erich Schirmer, met afbeeldingen.

Vom städtischen Miethaus, door E. Bauernfeind bij ontwerpen van Klein & Wolff te Breslau.

Vom Innenausbau des Landhauses door G. Heyden bij schetsen van J. Chr. Gewin te Darmstadt.

Werksteinportale door E. Schwinghammer, bij schetsen van Kurt Hammer te Karlsruhe op losse plaat.

Bulletin des Metiers d'Art. Met het Juli-nummer van dit maandschrift is de achtste jaargang begonnen. In plaats

HERINGA-STATE te Marssum.

Interieur van een der Voogdenkamers.

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 37.

van de vroegere vertaling van den tekst zal nu een volledige Nederlandsche uitgave verschijnen onder den titel van „Sint Lucas".

Het eerste artikel van dit nummer is getiteld „A propos d'un drapeau" en bevat eenige lezenswaardige beschouwingen over vaandels, banieren en vlaggen in het algemeen.

In een volgende studie behandelt Eug. Hucq eenige typische vormen van hamers. „Une sculpture sur ivoire" is het vervolg van een in den vorigen jaargang voorkomende beschouwing.

Verder vindt men hier een rede van den oud-minister G. Francotte uitgesproken in het instituut Jean Béthune over de Christelijke kunst en de Natuur, terwijl ten slotte in een artikel „Vitraux anciens et vitraux modernes" een vergelijking tusschen de werkwijzen van de oude en van de moderne glasschilders wordt gegeven en wordt nagegaan, welken invloed dit op den stijl en het karakter dezer kunst hebben moet.

Moderne Bauformen van M. J. Gradl uitgave van Julius Hoffmnan te Stuttgart, Heft 9. Gedachtig aan het spreekwoord „`arietas delectat" zorgt de uitgever voor afwisseling en voert hij ons in deze aflevering naar Weenen, de Donaustad vanwaar in het laatste vierdedeel der negentiende eeuw een zoo groote roep uitging, dat vele jonge bouwkunstenaars er heen trokken om te zien en te bewonderen, wat daar gemaakt werd. Welk een teleurstelling wacht hem, die nu ook van het moderne Weenen groote verwachtingen koestert. Wanneer men het althans beoordeelen moet naar hetgeen de „Kunstschau", de tentoonstelling die er thans gehouden wordt, te zien geeft, dan is het wel bedroevend te zien, met hoe weinig de vroeger zoo verwende Weeners thans tevreden schijnen te zijn. Al tracht ook Marcel Kammerer in hoogdravende bewoordingen de architectuur van deze „Kunstschau" op te hemelen, Klimt en Hoffmann tot de grootste genieën van hun tijd te verheffen, al spreekt ook Joseph Aug. Lux in „Hohen Warte" van „ein neuer Kunstfrühling", op diegenen, die er nog een eigen meening op nahouden, steunend op door ervaring verkregen oordeel des onderscheids, moet dit al heel weinig indruk maken.

Zij zullen oordeelen naar hetgeen de tentoonstelling te zien geeft en niet in vervoering geraken over de aaneenschakeling van loodsen, waaruit het tentoonstellingsgebouw bestaat, met een hoofdingang, waar als eenige versiering drie houterige poppen dienst doen, afgegoten naar de bekende „pleureurs", die men tegenwoordig in alle beeldjeswinkels voor de ramen ziet staan. Maken de hoofdgebouwen van Prof. Joseph Hoffmann een armelijken indruk ook zijn interieurs van een klein landhuis daar tentoongesteld, vertoonen een weinig aantrekkelijke zolderkamertjes architectuur, waarvan niets overblijft, als men het behangselpapierlje en de, dit moet erkend worden, wel eens aardige meubeltjes wegdenkt. En zooals met Hoffmann's werk is het ook met dat van zijn kunstbroeders Paul Roller, E. E. Margold, Otto Schönthall, Emil Hoppe en tal van anderen; wanneer men de bloempotjes en palmboompjes verwijdert is, alle geur en heerlijkheid weg en blijven alleen nog wat kriebelige ornamentjes over. Gelukkig bemerkt men aan het ontwerp van Otto Wagner voor een gebouw voor het Ministerie van Oorlog te Weenen, dat er in de Donaustad toch ook nog bouwmeesters zijn. Wagner publiceert hier ook nog een nieuwe variant op zijn Vredespaleisontwerp en wel een nieuwe oplossing van het linker hoekpaviljoen, wat beter bestudeerd wellicht, doch wel eenigszins mosterd na den maaltijd.

K. P. C. de Bazel, is de titel van een studie in drie hoofdstukken van de hand van den heer C. W. Nijhoff, onlangs verschenen in „Onze Kunst".

„Nu meermalen de meening wordt uitgesproken, dat voor bouw- en nijverheidskunst een nieuw tijdperk van ontwikkeling is aangebroken, wordt als van zelf de aandacht getrokken naar die kunstenaars, welke als aangewezen zijn, om in zulk een tijd op te treden als leiders. Naast de vraag of er gronden aanwezig zijn voor bovenstaande meening en welke, komt dan de belangstelling op voor deze levende leidende krachten, voor hun persoon en hun arbeid, en kan het zijn nut hebben zich een denkbeeld te vormen van de plaats, die aan dezen arbeid kan worden toegewezen in de lijst van den tijd. In dezen geest wil het navolgend opstel beschouwd zijn, dat handelt over den persoon en den arbeid van één onzer meest erkende werkers op het gebied van bouw- en meubelkunst: Karel Petrus Cornelis de Bazel. Daarom zal het ook drieledig zijn en achtereenvolgens betrekking hebben op de boven uitgesproken vraag, op de Bazels persoon en arbeid en op de plaats, die in onzen tijd aan dezen arbeid kan worden toegekend."

Aldus leidt de schrijver, in ietwat ouderwetschen trant, de Bazel, bij zijn lezers in, terwijl hij tevens het doel van zijn studie reeds in deze inleiding uiteenzet, zijn taak van te voren afbakent. Van deze taak heeft hij zich op verdienstelijke wijze gekweten en men moge al met hem van meening verschillen over het nut van biographieën van levende kunstenaars, een zekere waarde kan aan deze studie, waarvoor in de eerste plaats de Bazel's werk het materiaal geleverd heeft, niet worden ontzegd; zij maakt in geen enkel opzicht den indruk van een reclame artikel, zooals men er zoo vaak vindt in geïllustreerde bladen, met 't portret van den kunstenaar „in zijn werkkamer" er bij. Zelfs ontbreekt het portret geheel onder de talrijke afbeeldingen.

De ontwikkelingsgeschiedenis van de Bazel's talent, zoo als zij in het tweede hoofdstuk gegeven wordt, komt ons dan ook als 't belangrijkste gedeelte voor.

Wat de beschouwingen in het derde hoofdstuk betreft, gewaagd willen wij die nu niet noemen, maar toch wijzen op de mogelijkheid, dat latere geslachten anders zullen oordeelen en op de waarschijnlijkheid, dat zij beter zullen kunnen oordeelen. Gaarne hopen wij, dat schrijver's profetie aan het slot bewaarheid moge worden, waar hij zegt:

„Zoo staat de Bazel als een der merkwaardigste architecten te midden van dezen merkwaardigen, maar weinig geordenden tijd. In zijn natuurlijke en karaktervolle kunst vereenigt hij de algemeene eigenschappen van alle natuurlijke kunst en de bijzondere van een uiterst fijn besnaard kunstenaar. Daarom is zijn kunst van zuiver gehalte en in haar vormverschijning van zeer gevoeligen aard en zal zij, afgescheiden van deze vormverschijning, door haar hoog opgevoerd eenheidsbegrip, van blijvende waarde zijn"

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Belgische regeering overweegt een plan, om Brussel en Antwerpen door een luxe-weg te verbinden, die bij een lengte van 35 kilometers een breedte van 100 Meters verkrijgen zou, dus dezelfde breedte, we ke de buiten-boulevars van de Belgische hoofdstad hebben.

De weg zou ter weerszijde met villa's en landhuizen, met rijken tuinaanleg, bebouwd moeten worden en het Brusselsche zeekanaal, een paar riviertjes en eenige spoorwegen kruisen. De bewerking van het ontwerp werd den Berlijnschen Oberbaural Dr. Stübben opgedragen, die ook het uitbreidingsplan voor Antwerpen ontwierp.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In 's Rijks Prentenkabinet is thans voor de gebruikelijke driemaandelijksche tentoonstelling een serie van 105 prenten, etsen, teekeningen enz. ter bezichtiging gesteld, betrekking hebbende op De Dam te Amsterdam. Een denkbeeld, waaraan men in verband met de plannen tot normaliseering van het plein, geen actualiteit kan ontzeggen. De oudste prent is genomen naar verloren schilderijen van Barend Direksz. Zij geeft drie voorvallen uit het oproer der Wederdoopers in 1535, die zich op den Dam hebben afgespeeld. Tot 1652 — toen het oude stadhuis een prooi der vlammen werd — krijgen wij prenten, die Den Dam op zijn schilderachtigst te zien geven. Want het oude stadhuis was in hooge mate een schilderachtig gebouw en daarbij gevoegd de oud-Hollandsche bouwtrant der omliggende huizen en van het Waaggebouw en niet te vergeten de levendige afsluiting naar den Vijgendam, door het water met zijn rank mastenbosch van vischersschuiten, geeft het geheel een boeienden aanblik, zooals het nadien niet weer bereikt heeft. O zeker het raadhuis door Jacob van Campen in de plaats van het oude gezet, is op zichzelf een schepping van beteekenis, maar in zijn meer klassiek-monumentaal karakter heeft het toch nooit goed in het kader van dit oud-Hollandsch plein gepast. In zoover gevoelen wij ons geneigd dit nieuwe raadhuis, wat zijn stijl betreft, een misgreep te vinden van onze vaderen. De stijl, waarin later het zoogen. Kommandantshuis en de Beurs zijn gebouwd, vindt zijn verklaring in dien van het Raadhuis.

Wie de prenten nagaat, krijgt een heel stuk onzer vaderlandsche geschiedenis in beeld voor zich. Want de groote historische bewegingen ten onzent hebben op den Dam meestal haar uitgangspunt gevonden.

Legio zijn ook de terechtstellingen op den Dam, die in prent zijn vereeuwigd, in den beginne vooral autodafé's,

Bij acht personen tegelijk ziet men de menschen op den brandstapel geworpen. Een tragischen indruk maakt ook de terechtstelling, 13 Mei 1678, van Rutger Vliech, boekhouder in de bank van leening, „met den swaerde gejustificeert wegen sijn groote dieverij." Een bijschrift laat den schuldige uitroepen:

„Ach hadt ick de Stadt haer gelt
Niet tot mijn verderf genomen!" enz.

Het schavot is tegen het raadhuis gebouwd en de beul verricht zijn werk onder het oog van Burgemeesteren en raden, waarvan er vermoedelijk sommigen op vrij wat grooter schaal, zich ten koste van de stad hebben verrijkt, dan deze boekhouder. Men denke maar aan wat de heer Elias daaromtrent uit onze archieven heeft opgediept.

Een Engelsche steendruk van Day and Son geeft het ontwerp van een hotel op den Dam in 1854: International Alliance-hotel-capital: 300,000 pd. st. dat geprojecteerd is op den hoek van het Damrak, ter plaatse waar nu het koffiehuis De Bisschop staat.

Men mag er benieuwd naar zijn welk jaartal de prent zal dragen, die den Dam te zien geeft, na de verwezenlijking van het thans beraamde plan te zijner afsluiting en verfraaiing. *N. R. Ct.*

's-GRAVENHAGE. Voor den heer J. Kuyper, hoofdleeraar aan de „Akademie van Beeldende Kunsten" alhier, was het dezer dagen feest: 25 jaren geleden ving hij te Haarlem zijn loopbaan aan als leeraar bij het onderwijs in de kunstnijverheidsvakken. Zijn leerlingen en oud-leerlingen hadden gemeend dit feit niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan, en uit hun midden een commissie gevormd, die heden-middag den bescheiden leeraar en begaafden kunstenaar in een der keurig versierde zalen van „Maison Concordia" binnenleidde, waar hij een aantal vrienden en leerlingen vereenigd vond. Namens de commissie sprak Mej. Kroeze, van hier, den Jubilaris toe. Zij schetste in het kort den loopbaan van den heer Kuyper Hoezeer bij uw onderwijs leiding gevende, aldus ongeveer spreekster, liet u uw leerlingen de vrijheid om hun persoonlijkheid in hun werk te behouden en juist deze opvatting heeft steeds zooveel waardeering bij ons gevonden. Spr. bood tenslotte namens oud-leerlingen en leerlingen te Haarlem en te 's-Gravenhage, een Brockhaus-Lexicon aan, geplaatst in een keurig bewerkt kasje, ontworpen door den heer Q. A. Krijnen, en vergezeld van een portefeuille met bijdragen van hen, die tot het huldeblijk hadden meegewerkt, ontworpen en uitgevoerd door den heer W. F. Andrea te Haarlem.

De heer von Saher, directeur van de Kunstnijverheidschool te Haarlem, bracht vervolgens hulde aan den ijver, de hulpvaardigheid, en het talent van den jubilaris.

De inspecteur van het middelb. vakonderwijs, de heer H. J. de Groot, prees ook zijnertijds de groote verdiensten van den jubilaris, en wel in zijn kwaliteit van lid der examencommissie voor het middelbaar teekenonderwijs. Spr. bracht Kuyper dank en hulde voor hetgeen hij had gedaan voor den lande en voor het onderwijs. Eindelijk huldigde de heer Jac. van den Bosch, voorzitter van de Ned. Vereen. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, nog den heer Kuyper, die vervolgens allen dankte voor de vriendelijke woorden en het aangeboden huldeblijk, en den hem toegezwaaiden lof voor een groot deel overgebracht op de directeuren, onder wien hij had gewerkt, en op de goede kwaliteiten van de leerlingen.

In den loop van den dag ontving de heer Kuyper nog vele telegrafische gelukwenschen, o. m. van den heer van Delden, oud-directeur der Haagsche Akademie.

— Op de hier gehouden Nijverheidstentoonstelling is het nieuwe fabrikaat „Glanstegels" van de Vigorose-cementindustrie „de Meteoor" te Rheden bij Arnhem met den eersten prijs bekroond.

— Door de firma Leyden en van Beest te Rotterdam wordt een nieuw materiaal voor paneelen in deuren en betimmeringen in den handel gebracht „Joxyl" geheeten, dat bestaat uit drie kruiselings, watervast op elkaar gelijmde houtlagen, voorzien van decoraties in verschillende stijl; onveranderd en kleurvast aangebracht.

Het materiaal is lichter en solieder dan massief hout; het trekt niet, krimpt niet of scheurt niet; de platen zijn 4 mM. (resp. ook 7 mM.) dik en kunnen als gewone paneelen in de was gezet, gelakt of gepolitoerd worden

Dit nieuwe product imiteert op bedriegelijke wijze inlegwerk van hout of mozaïk, schilderwerk, beeldhouwwerk, email inlegwerk, lederwerk van Cordova enz.

Waar echt inlegwerk te duur is kan men in met „Joxyl" paneel eenvoudig- en rijk versierde betimmeringen in diversen stijl uitvoeren en hetzelfde effect verkrijgen.

ENKHUIZEN. In den nacht van 3 Sept. is de Herv. kerk te Wervershoof door den bliksem getroffen. Hoewel de toren reeds brandde, kondigde de klok nog het midder. nachtelijk uur aan. Ook om 12½ deed ze nog haar plicht. Om 2½ uur stortte het geraamte van den toren in een.

Kerk en toren werden een prooi der vlammen. De belendende perceelen bleven gespaard. De vlammen waren ver in den omtrek te zien.

De kerk dateerde waarschijnlijk uit de vijftiende eeuw, maar was in den loop der tijden zoodanig veranderd, dat de oorspronkelijke aanleg niet meer te herkennen was. In het kleine torentje aan de westzijde hing een klok van 1602. de preekstoel was van 1638. Een en ander is waarschijnlijk bij den brand verloren gegaan.

DELFT. Aan de Technische Hoogeschool zijn voor den cursus 1908—1909 147 studenten voor de eerste maal ingeschreven.

Personalia.

— Aan de Burgeravondschool te Schiedam zijn benoemd: tot leeraar in vakteekenen voor timmerlieden de heer D. R. Gerhardt, aldaar; in vakteekenen voor bankwerken de heer F. K. Friedrich te Rotterdam.

— Tot leeraar aan de stedelijke teekenschool te Edam is benoemd I. C. Bander te Sloten (N.-H.).

— De heer A. Koppejan Jr., directeur-leeraar van de Burgeravondschool en van de Avondschool voor Handwerkslieden te Vlissingen, heeft zijn 25-jarig jubileum als teekenleeraar te Vlissingen gevierd. Hij ontving stoffelijke blijken van belangstelling van de Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs, van de leeraren van genoemde inrichting en van de leerlingen.

— De heer H. A. v. IJsselsteyn Adi. Dir. der Gem. Werken te Rotterdam heeft het hem aangeboden ambt van Dir.-Generaal v/d. Arbeid aangenomen. Hij zal dus Rott. met 1 Oct. a. s. metterwoon verlaten.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Alkmaar, zie adv. in dit no. (1)

a. Leeraar in het rechtlijnig- en vaktee-kenen aan de Burgeravondschool: tevens

b. Adjunct-bouw- en woning-opzichter, werkzaam onder den Gem. architect te Almelo. Belooning als Leeraar f 600.— per cursus van 1 October—1 April. Als Adjunct-bouw- en woningopzichter f 600.— per jaar. Inlichtingen geven de Directeur der Burgeravondschool en de Gemeente-architect. Stukken op zegel bij den Burgemeester van Stad-Almelo vóór den 20sten September e.k. (1)

— Scheepsbouwkundige, grondig bekend met het teekenen en geheel zelfstandig kunnende werken. Br. lett. A F 276 N. vd. D. (1)

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Brieven onder letter C aan het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter te 's-Gravenhage, Hoog salaris. Brieven onder No. 16367 bureau *Het Vaderland*. (1)

— Ingenieur of technisch persoon bekend met licht en krachtinstallaties. Werktuigkundige geniet de voorkeur. Brieven onder No. 52904 aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage (2)

— Assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie aan de Technische Hoogeschool te Delft jaarwedde f 1200; zich schriftelijk aan te melden bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink. (2)

— Civiel Ingenieur aan fabriek van Gewapend Beton Brieven onder No. 52912, aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Drie leeraren aan de Ambachtsschool te Heerenveen tegen 1 December a.s.; één voor timmeren, één voor smeden en één voor schilderen, aanvangssalaris f 850 per jaar. Stukken vóór 15 September aan Mr. T. Binnerts te Heerenveen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j.,	f 70—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f —f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaars	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j.,	f 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	—24 j.,	f f 70	„
1 Adjunct Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: het leggen van een nevenriool in de Jan Luijkenstraat met het maken van den nooduitlaat no. 29. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlich. op het ing.-bureau, ten Gemeentehuize, kamer no. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

Enschede, ten 12 ure, door den notaris H. v. Opstal in het café Centraal: het bouwen van een woonhuis met kantoorgebouw aan het Hoedemakersplein; bestek en teekening te bekomen bij den arch. G. Beltman AGzn.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Enschede, ten 10 ure, door de arch. H. Reijgers voor het Zieken- en Pensioenfonds voor Enschede en Lonneker: het bouwen van kantoor en apotheek met bovenwoning aan de Nijverheidstraat; bestekken en teekeningen te bekomen bij den architect; aanw. gehouden.

Zuidwolde, ten 3 ure, door de bouwk. K. A. Hakkert in het café van de wed. Snijders: de uitbreiding der coöp zuivelfabriek met een directeurswoning; bestek en teekening te bekomen bij den dir.; aanw. op den dag der best. van 1—2 ure.

DINSDAG 15 September.

Coevorden, ten 3 ure, door de arch. G. Wieringa: het amoveeren van een hotel en bouwen van een nieuw hotel, café-restaurant; bestek en teekening te te bekomen in het hotel en bij den arch.

Enschede, ten 12 ure, door den heer M. van Dam in het café H. Ter Riet: het bouwen van een magazijn aan de Hengeloschestr.; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der besteding ten 9 ure; inl. verstrekt de arch. H. Reijgers.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het voltooien van de uitbreiding der groote Koopmansbeurs; bestek en teekeningen ter inzage ter secr. en in het stadstimmerhuis en te bekomen bij de wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. gehouden.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157: het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. (Zie adv. in No. 35.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. (Zie adv. in no. 35.)

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 16 September.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. v. Waterstaat aan het geb. der post. en tel.: het bouwen van een hulppost- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schellingwoude. (Zie adv. in no. 35.)

Someren ten 4 ure. Door het gem.-best. I. het vergrooten der o. l. school te Someren (Eind) en het bouwen van een gymnastieklokaal met annexe werken; II. de levering en het plaatsen der school meubelen. Aanw. op den dag der besteding om 1 uur. Bestek en teek. verkrijgb. bij den Arch. L. de Vries te Helmond.

Nijmegen, ten 2 ure, door de arch. K Verburg namens het best. van Eigen Hulp in hotel Place Royale: het bouwen van een complex winkelhuizen, hoek van Broeckhuizen-, Staring- en Walstraat; bestek met 6 teekeningen te bekomen bij den arch.

Raalte, ten 5 ure. door den heer J. B. Bosch in de Kroon: het bouwen van een dubbel woonhuis voor Mej. A. Tielbeke; bestek en teek. ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Rozenburg, ten 12 ure, door de bouwk. T. Breevaart: het bouwen van een bouwmanswoning en bijkomende werken aan den Volgerweg; bestek en teek. te bekomen bij gen. bouwk. aanw. gehouden.

Donderdag 17 September

Wolvega ten 8 ure. Door de aannemers L. M. van der Hoef en Zn. bij den kastelein H. L. Scheltinga: Het bouwen eener burgerhuizinge aan den Rijksstraatweg bestekken en teek. te bekomen bij den boekdrukker G. Taconis te Wolvega.

VRIJDAG 18 September.

Dordrecht ten 12 ure. Door de arch. J. H. B. Veenenbos te Sliedrecht in het café Centraal: het verplaatsen der volkskeet en machineloods met machine van de visscherij Koninging Wilhelmina onder Dubbeldam naar de visscherij aan den Zuidwal der Nieuwe Merwede onder Werkendam. Bestek en teek. verkrijgb. bij den Architect. Aanw. 14 Sept. 12½ uur, uitgaande van de Visscherij te Dubbeldam.

Vlissingen ten 2 ure. Door het gem.-best.: de levering van 60000 harde en zeer weinig getrokken straatklinkers, 400000 id. vlakke trottoirklinkers. Best en voorw. te bekomen bij den Gem. Bouwmeester.

Zwolle ten 2 ure. Door het gem.-best.

Bij acht personen tegelijk ziet men de menschen op den brandstapel geworpen. Een tragischen indruk maakt ook de terechtstelling, 13 Mei 1678, van Rutger Vliech, boekhouder in de bank van leening, „met den swaerde gejustificeert wegen sijn groote dieverij." Een bijschrift laat den schuldige uitroepen:

„Ach hadt iek de Stadt haer gelt
Niet tot mijn verderf genomen!" enz.

Het schavot is tegen het raadhuis gebouwd en de beul verricht zijn werk onder het oog van Burgemeesteren en raden, waarvan er vermoedelijk sommigen op vrij wat grooter schaal, zich ten koste van de stad hebben verrijkt, dan deze boekhouder. Men denke maar aan wat de heer Elias daaromtrent uit onze archieven heeft opgediept.

Een Engelsche steendruk van Day and Son geeft het ontwerp van een hotel op den Dam in 1854: International Alliance-hotel-capital: 300,000 pd. st. dat geprojecteerd is op den hoek van het Damrak, ter plaatse waar nu het koffiehuis De Bisschop staat.

Men mag er benieuwd naar zijn welk jaartal de prent zal dragen, die den Dam te zien geeft, na de verwezenlijking van het thans beraamde plan te zijner afsluiting en verfraaiing. *N. R. Ct.*

's-Gravenhage. Voor den heer J. Kuyper, hoofdleeraar aan de „Akademie van Beeldende Kunsten" alhier, was het dezer dagen feest: 25 jaren geleden ving hij te Haarlem zijn loopbaan aan als leeraar bij het onderwijs in de kunstnijverheidsvakken. Zijn leerlingen en oud-leerlingen hadden gemeend dit feit niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan, en uit hun midden een commissie gevormd, die heden-middag den bescheiden leeraar en begaafden kunstenaar in een der keurig versierde zalen van „Maison Concordia" binnenleidde, waar hij een aantal vrienden en leerlingen vereenigd vond. Namens de commissie sprak Mej. Kroeze, van hier, den Jubilaris toe. Zij schetste in het kort den loopbaan van den heer Kuyper. Hoezeer bij uw onderwijs leiding gevende, aldus ongeveer spreekster, liet u uw leerlingen de vrijheid om hun persoonlijkheid in hun werk te behouden en juist deze opvatting heeft steeds zooveel waardeering bij ons gevonden. Spr. bood tenslotte namens oud-leerlingen en leerlingen te Haarlem en te 's-Gravenhage, een Brockhaus Lexicon aan, geplaatst in een keurig bewerkt kasje, ontworpen door den heer Q. A. Krijnen, en vergezeld van een portefeuille met bijdragen van hen, die tot het huldeblijk hadden meegewerkt, ontworpen en uitgevoerd door den heer W. F. Andrea te Haarlem.

De heer von Saher, directeur van de Kunstnijverheidschool te Haarlem, bracht vervolgens hulde aan den ijver, de hulpvaardigheid, en het talent van den jubilaris.

De inspecteur van het middelb. vakonderwijs, de heer H. J. de Groot, prees ook zijnertijds de groote verdiensten van den jubilaris, en wel in zijn kwaliteit van lid der examencommissie voor het middelbaar teekenonderwijs. Spr. bracht Kuyper dank en hulde voor hetgeen hij had gedaan voor den lande en voor het onderwijs. Eindelijk huldigde de heer Jac. van den Bosch, voorzitter van de Ned. Vereen. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, nog den heer Kuyper, die vervolgens allen dankte voor de vriendelijke woorden en het aangeboden huldeblijk, en den hem toegezwaaiden lof voor een groot deel overgebracht op de directeuren, onder wien hij had gewerkt, en op de goede kwaliteiten van de leerlingen.

In den loop van den dag ontving de heer Kuyper nog vele telegrafische gelukwenschen, o. m. van den heer van Delden, oud-directeur der Haagsche Akademie.

— Op de hier gehouden Nijverheidstentoonstelling is het nieuwe fabrikaat „Glanstegels" van de Vigorose-cementindustrie „de Meteoor" te Rheden bij Arnhem met den eersten prijs bekroond.

— Door de firma Leyden en van Beest te Rotterdam wordt een nieuw materiaal voor paneelen in deuren en betimmeringen in den handel gebracht „Joxyl" geheeten, dat bestaat uit drie kruiselings, watervast op elkaar gelijmde houtlagen, voorzien van decoraties in verschillende stijl; onveranderd en kleurvast aangebracht.

Het materiaal is lichter en solieder dan massief hout; het trekt niet, krimpt niet of scheurt niet; de platen zijn 4 mM. (resp. ook 7 mM.) dik en kunnen als gewone paneelen in de was gezet, gelakt of gepolitoerd worden.

Dit nieuwe product imiteert op bedriegelijke wijze inlegwerk van hout of mozaïk, schilderwerk, beeldhouwwerk, email inlegwerk, lederwerk van Cordova enz.

Waar echt inlegwerk te duur is kan men in met „Joxyl" paneel eenvoudig- en rijk versierde betimmeringen in diversen stijl uitvoeren en hetzelfde effect verkrijgen.

Enkhuizen. In den nacht van 3 Sept. is de Herv. kerk te Wervershoof door den bliksem getroffen. Hoewel de toren reeds brandde, kondigde de klok nog het midder. nachtelijk uur aan. Ook om 12½ deed ze nog haar plicht. Om 2½ uur stortte het geraamte van den toren ineen.

Kerk en toren werden een prooi der vlammen. De belendende perceelen bleven gespaard. De vlammen waren ver in den omtrek te zien.

De kerk dateerde waarschijnlijk uit de vijftiende eeuw, maar was in den loop der tijden zoodanig veranderd, dat de oorspronkelijke aanleg niet meer te herkennen was. In het kleine torentje aan de westzijde hing een klok van 1602, de preekstoel was van 1638. Een en ander is waarschijnlijk bij den brand verloren gegaan.

Delft. Aan de Technische Hoogeschool zijn voor den cursus 1908—1909 147 studenten voor de eerste maal ingeschreven.

Personalia.

— Aan de Burgeravondschool te Schiedam zijn benoemd: tot leeraar in vakteekenen voor timmerlieden de heer D. R. Gerhardt, aldaar; in vakteekenen voor bankwerken de heer F. K. Friedrich te Rotterdam.

— Tot leeraar aan de stedelijke teekenschool te Edam is benoemd L. C. Bander te Sloten (N.-H.).

— De heer A. Koppejan Jr., directeur-leeraar van de Burgeravondschool en van de Avondschool voor Handwerkslieden te Vlissingen, heeft zijn 25-jarig jubileum als teekenleeraar te Vlissingen gevierd. Hij ontving stoffelijke blijken van belangstelling van de Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs, van de leeraren van genoemde inrichting en van de leerlingen.

— De heer H. A. v. IJsselsteyn Adj. Dir. der Gem. Werken te Rotterdam heeft het hem aangeboden ambt van Dir.-Generaal v/d. Arbeid aangenomen. Hij zal dus Rott. met 1 Oct. a. s. metterwoon verlaten.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Alkmaar, zie adv. in dit no. (1)

a. Leeraar in het rechtlijnig- en vakteekenen aan de Burgeravondschool: tevens
b. Adjunct-bouw- en woning-opzichter, werkzaam onder den Gem. architect te Almelo. Belooning als Leeraar f 600— per cursus van 1 October—1 April. Als Adjunct-bouw- en woningopzichter f 600.— per jaar. Inlichtingen geven de Directeur der Burgeravondschool en de Gemeente-architect. Stukken op zegel bij den Burgemeester van Stad-Almelo vóór den 20sten September e.k. (1)

— Scheepsbouwkundige, grondig bekend met het teekenen en geheel zelfstandig kunnende werken. Br. lett. A F 276 N. v/d. D. (1)

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Brieven onder letter C aan het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter te 's-Gravenhage. Hoog salaris. Brieven onder No. 16367 bureau *Het Vaderland*. (1)

— Ingenieur of technisch persoon bekend met licht en krachtinstallaties. Werktuigkundige geniet de voorkeur. Brieven onder No. 52904 aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage (2)

— Assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie aan de Technische Hoogeschool te Delft jaarwedde f 1200; zich schriftelijk aan te melden bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink. (2)

— Civiel Ingenieur aan fabriek van Gewapend Beton Brieven onder No. 52912, aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Drie leeraren aan de Ambachtsschool te Heerenveen tegen 1 December a.s.; één voor timmeren, één voor smeden en één voor schilderen, aanvangssalaris f 850 per jaar. Stukken vóór 15 September aan Mr. T. Binnerts te Heerenveen. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j.,	f 70—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f —f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaars	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j.,	f 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	—24 j.,	f —f 70	„
1 Adjunct Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: het leggen van een nevenriool in de Jan Luijkenstraat met het maken van den nooduitlaat no. 29. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlich. op het ing.-bureau, ten Gemeentehuize, kamer no. 157, van 11 tot 12 uur, op Donderdag en Vrijdag voor de aanbesteding.

Enschede, ten 12 ure, door den notaris H. v. Opstal in het café Centraal: het bouwen van een woonhuis met kantoorgebouw aan het Hoedemakersplein; bestek en teekening te bekomen bij den arch. G. Beltman AGzn.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Enschede, ten 10 ure, door de arch. H. Reijgers voor het Zieken- en Pensioenfonds voor Enschede en Lonneker: het bouwen van kantoor en apotheek met bovenwoning aan de Nijverheidstraat; bestekken en teekeningen te bekomen bij den architect; aanw. gehouden.

Zuidwolde, ten 3 ure, door de bouwk. K. A. Hakkert in het café van de wed. Snijders: de uitbreiding der coöp zuivelfabriek met een directeurswoning; bestek en teekening te bekomen bij den dir.; aanw. op den dag der best. van 1—2 ure.

DINSDAG 15 September.

Coevorden, ten 3 ure, door de arch. G. Wieringa: het amoveeren van een hotel en bouwen van een nieuw hotel, café-restaurant; bestek en teekening te te bekomen in het hotel en bij den arch.

Enschede, ten 12 ure, door den heer M. van Dam in het café H. Ter Riet: het bouwen van een magazijn aan de Hengeloschestr.; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der besteding ten 9 ure; inl. verstrekt de arch. H. Reijgers.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het voltooien van de uitbreiding der groote Koopmansbeurs; bestek en teekeningen ter inzage ter secr. en in het stadstimmerhuis en te bekomen bij de wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. gehouden.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157: het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. (Zie adv. in No. 35.)

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. (Zie adv. in no. 35.)

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„de Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 16 September.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min. v. Waterstaat aan het geb. der post. en tel.: het bouwen van een hulppost- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schellingwoude. (Zie adv. in no. 35.)

Someren ten 4 ure. Door het gem.-best. l. het vergrooten der o. l. school te Someren (Eind) en het bouwen van een gymnastieklokaal met annexe werken; de levering en het plaatsen der schoolmeubelen. Aanw. op den dag der besteding om 1 uur. Bestek en teek. verkrijgb bij den Arch. L. de Vries te Helmond.

Nijmegen, ten 2 ure, door de arch. K Verburg namens het best. van Eigen Hulp in hotel Place Royale: het bouwen van een complex winkelhuizen, hoek van Broeckhuizen-, Staring- en Walstraat; bestek met 6 teekeningen te bekomen bij den arch.

Raalte, ten 5 ure. door den heer J. B. Bosch in de Kroon: het bouwen van een dubbel woonhuis voor Mej. A. Tielbeke; bestek en teek. ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Rozenburg, ten 12 ure, door de bouwk. T. Breevaart: het bouwen van een bouwmanswoning en bijkomende werken aan den Volgerweg; bestek en teek. te bekomen bij gen. bouwk. aanw. gehouden.

Donderdag 17 September

Wolvega ten 8 ure. Door de aannemers L. M. van der Hoef en Zn. bij den kastelein H. L. Scheltinga: Het bouwen eener burgerhuizinge aan den Rijksstraatweg bestekken en teek. te bekomen bij den boekdrukker G. Taconis te Wolvega.

VRIJDAG 18 September.

Dordrecht ten 12 ure. Door de arch. J. H. B. Veenenbos te Sliedrecht in het café Centraal: het verplaatsen der volkskeet en machineloods met machine van de visscherij Koninging Wilhelmina onder Dubbeldam naar de visscherij aan den Zuidwal der Nieuwe Merwede onder Werkendam. Bestek en teek. verkrijgb. bij den Architect. Aanw. 14 Sept. 12½ uur, uitgaande van de Visscherij te Dubbeldam.

Vlissingen ten 2 ure. Door het gem.-best.: de levering van 600000 harde en zeer weinig getrokken straatklinkers, 400000 id. vlakke trottoirklinkers. Best en voorw. te bekomen bij den Gem. Bouwmeester.

Zwolle ten 2 ure. Door het gem.-best.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

de levering van 3000 q. m. straatklinkers geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gem.-arch. Bestekken te bekomen ter secretarie.

DINSDAG 22 September.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem.-best.; het bouwen aan de Nieuwe Marktstraat te Nijmegen van een pompgebouw ten behoeve van de gem. waterleiding ald. Bestekken met teek. verkrijgb. ter Gem. Secretarie. Inl. bij den Directeur der Gemeentewerken.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H.IJ.S.M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 187.000; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak. Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 8 September, door de Mij tot Expl. van S.S. in het Moreelsche Park; bestek No. 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe, Weerdinge, Nieuw-Amsterdam, Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen. Begrooting f 12900. 11 Inschrijvingsbiljetten. H. J. te Siepe, Winterswijk f 14390; P. Boks te Amersfoort f 13980; J. Henzema, Oude Pekela f 13665; C. Ter Horst, Zwolle f 13237; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 12620; H. J. C. Hellendoorn, Zwolle f 12447; P. C. Stuy, Rosendaal (N.-B.) f 12250; J. Kraayeveld en E. van Noordenne, Sliedrecht f 12210; W. van Splunder, Ridderkerk f 12140; H. J. Eykelboom, Apeldoorn f 12119; J. L. Kros, Utrecht f 11653.

Utrecht, 8 September, door de Mij. tot Exploitatie van S.S. in het Moreelse Park; besiek No. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden. Begrooting f 12500. Inschrijvingsbiljetten. U. H. van Meekeren, Hindeloopen f 13984; S. van der Zaag, Leeuwarden f 13970; Tj. Bijlsma, Leeuwarden f 13900; C. Lerk Leeuwarden f 13430; Chr. Wegerif. Apeldoorn f13400; W. van Splunder, Ridderkerk f 12866; F. de Herder en N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 12840; C. ter Horst, Zwolle f 12473; P. A. Wiersma, Schrans bij Leeuwarden f 12385; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 12378; J. Kraayeveld en E. van Noordenne, Sliedrecht f 12253; F. Anema, Harlingen f 11986; A. Gaasterland en J. Struiksma, Wieuwerd en Deersum f 11984; J. L. Kros, Utrecht f 11867.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. *f* 1.—.

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (*f* 15.—) . . *f* 4.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger *f* 13.— . . . . . *f* 4.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

Verf voor Centrale Verwarming

te bekomen in alle kleuren, mat en glanzend in elke hoeveelheid bij

E. J. A. COHEN, ARNHEM.

ROODENBURGSTRAAT 26—27.

Telegramadres: COHEN—Schilders, Arnhem. INTERC. TELEFOON 418.

Prijs op aanvraag en monsterbusjes gratis.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

43ste Jaargang. ZATERDAG 19 SEPTEMBER 1908. No. 38.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 } Uitsluit. bij vooruitbet.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 }

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Over Uitbreidingsplannen van middelbare en kleine steden.

(Slot).

Het spreekt vanzelf, dat men, omdat een rechte lijn wel eens vervelend en eentonig is niet mag besluiten geen rechte straten meer aan te leggen. Waar de rechte lijn noodig of gepast is, waar het verkeer haar voorschrijft of een monumentale aanleg beoogd wordt, met uitzicht op een monument, daar moet men de rechte lijn tot haar recht laten komen. Maar bij woon- en winkelstraten beproeve men steeds lange, volkomen rechte stukken te vermijden en variatie te brengen door gebogen, gebroken, of hier en daar voor- of achteruitspringende rooilijnen. Er is geen enkele reden om een winkelstraat zelfs met druk verkeer tusschen twee evenwijdige lijnen te projecteeren, afwisseling in den loop der rooilijnen zal hier juist gelegenheid aanbieden tot eigenaardige oplossingen voor moderne winkelhuizen, evenals men bij woonhuizen, door hiervan de rooilijnen op oordeelkundige wijze te laten verspringen, zijwaarts uitziende vensters kan maken en tot architectonische geveloplossingen kan komen, die bij het gewone, in aaneengesloten rijen gebouwde huis niet mogelijk zijn, oplossingen, die ongemeen veel kunnen bijdragen, het aanzien van de straat te verfraaien en te verlevendigen en bovendien de huizen zelf veel aangenamer in het bewonen te maken.

De eigenlijke straat met hare trottoirs zal men toch een zooveel mogelijk regelmatig beloop kunnen geven.

Plaatselijke verbreedingen, hetzij opzettelijk aangelegd, hetzij het gevolg van de ontmoeting van meerdere straten, geven voorts gereedelijk gelegenheid tot het aanbrengen van kleine verfraaiingen in den vorm van plantsoenaanleg of kleine fonteinen of monumenten. Zelfs kiosken of tramhuisjes kunnen, mits goed geplaatst en architectonisch goed opgevat, bijdragen tot verfraaiing.

Ter loops zij nog opgemerkt, dat het bij dwarsstraten aanbeveling verdient, bij kruising met de hoofdstraat, de as van de dwarsstraat te laten verspringen; daardoor voorkomt men, dat lange tochtige gangen verkregen worden, waar het altijd waait en altijd stuift en die dus gemeden worden door ieder, die er niet bepaald behoeft te zijn.

Ook op aesthetische gronden verdient dit verspringen aanbeveling.

Straten met niet evenwijdige rooilijnen zullen reeds daardoor minder in tochtige kanalen ontaarden, en daarbij bieden zij nog het voordeel aan, dat men zonder eenig bezwaar ook afwisseling in de hoogte der bebouwing kan brengen.

Bij dit alles behoort echter wel in aanmerking

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

de levering van 3000 q. m. straatklinkers geschikt voor rijwegen; inl. verstrekt de gem.-arch. Bestekken te bekomen ter secretarie.

DINSDAG 22 September.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem.-best.; het bouwen aan de Nieuwe Marktstraat te Nijmegen van een pompgebouw ten behoeve van de gem. waterleiding ald. Bestekken met teek. verkrijgb. ter Gem. Secretarie. Inl. bij den Directeur der Gemeentewerken.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H.IJ.S.M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 187.000; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 8 September, door de Mij tot Expl van S.S in het Moreelsche Park; bestek No. 1156: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels en het maken van eenige andere werken op de stations en halten: Gieten, Gasselternijeveen, Buinen, Exlo, Valthe, Weerdinge, Nieuw-Amsterdam, Hardenberg, Bergentheim en Dalfsen. Begrooting f 12900. 11 Inschrijvingsbiljetten. H. J. te Siepe, Winterswijk f 14390; P. Boks te Amersfoort f 13980; J. Henzema, Oude Pekela f 13665; C. Ter Horst, Zwolle f 13237; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 12620; H. J. C. Hellendoorn, Zwolle f 12447; P. C. Stuy, Rosendaal (N.-B.) f 12250; J. Kraayeveld en E. van Noordenne, Sliedrecht f 12210; W. van Splunder, Ridderkerk f 12140; H. J. Eykelboom, Apeldoorn f 12119; J. L. Kros, Utrecht f 11653.

Utrecht, 8 September, door de Mij. tot Exploitatie van S.S. in het Moreelse Park; besiek No. 1155; het wijzigen en uitbreiden van de draineering op het stationsemplacement te Leeuwarden. Begrooting f 12500. Inschrijvingsbiljetten. U. H. van Meekeren, Hindeloopen f 13984; S. van der Zaag, Leeuwarden f 13970; Tj Bijlsma, Leeuwarden f 13900; C. Lerk Leeuwarden f 13430; Chr. Wegerif. Apeldoorn f 13400; W. van Splunder, Ridderkerk f 12866; F. de Herder en N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 12840: C. ter Horst, Zwolle f 12473; P. A. Wiersma, Schrans bij Leeuwarden f 12385; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 12378; J. Kraayeveld en E. van Noordenne, Sliedrecht f 12253; F. Anema, Harlingen f 11986; A. Gaasterland en J. Struiksma, Wieuwerd en Deersum f 11984: J. L. Kros, Utrecht f 11867.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

Julius Nordenburg. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Karl A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

W. J. M. van de Wijnpersse. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Ad. Burr. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

Verf voor Centrale Verwarming

te bekomen in alle kleuren, mat en glanzend in elke hoeveelheid bij

E. J. A. COHEN, ARNHEM.

ROODENBURGSTRAAT 26—27.

Telegramadres: COHEN—Schilders, Arnhem. INTERC. TELEPHOON 418.

Prijs op aanvraag en monsterbusjes gratis.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 19 SEPTEMBER 1908. No. 38.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij voor-uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Over Uitbreidingsplannen van middelbare en kleine steden.

(Slot).

Het spreekt vanzelf, dat men, omdat een rechte lijn wel eens vervelend en eentonig is niet mag besluiten geen rechte straten meer aan te leggen. Waar de rechte lijn noodig of gepast is, waar het verkeer haar voorschrijft of een monumentale aanleg beoogd wordt, met uitzicht op een monument, daar moet men de rechte lijn tot haar recht laten komen. Maar bij woon- en winkelstraten beproeve men steeds lange, volkomen rechte stukken te vermijden en variatie te brengen door gebogen, gebroken, of hier en daar voor- of achteruitspringende rooilijnen. Er is geen enkele reden om een winkelstraat zelfs met druk verkeer tusschen twee evenwijdige lijnen te projecteeren, afwisseling in den loop der rooilijnen zal hier juist gelegenheid aanbieden tot eigenaardige oplossingen voor moderne winkelhuizen, evenals men bij woonhuizen, door hiervan de rooilijnen op oordeelkundige wijze te laten verspringen, zijwaarts uitziende vensters kan maken en tot architectonische geveloplossingen kan komen, die bij het gewone, in aaneengesloten rijen gebouwde huis niet mogelijk zijn, oplossingen, die ongemeen veel kunnen bijdragen, het aanzien van de straat te verfraaien en te verlevendigen en bovendien de huizen zelf veel aangenamer in het bewonen te maken.

De eigenlijke straat met hare trottoirs zal men toch een zooveel mogelijk regelmatig beloop kunnen geven.

Plaatselijke verbreedingen, hetzij opzettelijk aangelegd, hetzij het gevolg van de ontmoeting van meerdere straten, geven voorts gereedelijk gelegenheid tot het aanbrengen van kleine verfraaiingen in den vorm van plantsoenaanleg of kleine fonteinen of monumenten. Zelfs kiosken of tramhuisjes kunnen, mits goed geplaatst en architectonisch goed opgevat, bijdragen tot verfraaiing.

Ter loops zij nog opgemerkt, dat het bij dwarsstraten aanbeveling verdient, bij kruising met de hoofdstraat, de as van de dwarsstraat te laten verspringen; daardoor voorkomt men, dat lange tochtige gangen verkregen worden, waar het altijd waait en altijd stuift en die dus gemeden worden door ieder, die er niet bepaald behoeft te zijn.

Ook op aesthetische gronden verdient dit verspringen aanbeveling.

Straten met niet evenwijdige rooilijnen zullen reeds daardoor minder in tochtige kanalen ontaarden, en daarbij bieden zij nog het voordeel aan, dat men zonder eenig bezwaar ook afwisseling in de hoogte der bebouwing kan brengen.

Bij dit alles behoort echter wel in aanmerking

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

te worden genomen, dat de aanleg met smaak en oordeel geschiede en daarvoor is het niet voldoende, dat de gemeentebesturen alleen in lijnen hun uitbreidingsplannen vaststellen en de straten aanleggen. Een voortdurend toezicht is noodig, opdat de bebouwing plaats hebbe in den geest en overeenkomstig de bedoelingen van de ontwerpers van het uitbreidingsplan. Ontbreekt dit dan kan het beste plan, doordien de bouwondernemers op hun terrein geheel vrijgelaten worden, toch nog reddeloos worden bedorven.

Hoe meer in détail het plan is uitgewerkt hoe beter, altijd met dien verstande, dat men bouwmeesters en ondernemers geen onnoodige belemmering in den weg legge, doch hen er toe brenge, in overleg met de besturen mede te werken, om het uitbreidingsplan op de beste wijze te verwezenlijken.

Is voor hoofdstraten, wat de breedte betreft, een royale aanleg steeds gewenscht en eenige Meters te veel altijd verkieslijk boven eenige Meters te weinig, bij zijstraten wordt dikwijls de fout begaan, dat zij onnoodig te breed worden aangelegd. Bijna altijd zal een breedte tusschen de grenzen van 7 tot 10 Meters voldoende zijn, althans bij aanleg van voortuinen, waarbij, zooals reeds vroeger werd opgemerkt, de mogelijkheid tot verbreeding blijft bestaan, wanneer een zijstraat in den loop des tijds zich tot een hoofdstraat mocht ontwikkelen. De afstanden, waarop men zijstraten projecteert, neme men in winkel- en woonhuiswijken niet grooter dan 100—150 Meter. In fabriekswijken kan men 200 Meter en meer nemen naar behoefte.

De diepte van de bouwblokken zal men aannemen, al naar den aard der bebouwing van 60 tot 100 Meters; voor flinke woonhuizen en villa's is dit niets te veel en voor industrieterreinen zal het goed zijn de grootste diepte afmeting aan te houden. Wat aangaat de arbeiderswijken, hier zal het raadzaam zijn geen bepaalde blokverdeeling vast te stellen, teneinde de gelegenheid te behouden, hier verschillende wijzen van bebouwing in toepassing te kunnen brengen.

Men zal gereedelijk de noodzakelijkheid, althans de wenschelijkheid inzien, dat de ontwerper van het uitbreidingsplan, bij het uitwerken daarvan, zich een zoo helder mogelijk beeld vorme van de bebouwing, zooals hij zich die voor de verschillende onderdeelen van zijn plan voorstelt. Voor een oordeelkundige bepaling van de diepte der bouwblokken zal het dan zelfs noodig zijn verschillende typen van gebouwen te ontwerpen, niet om die aan de bouwmeesters als bindend voor te schrijven, maar om rationeele voorschriften voor de bebouwing te kunnen vaststellen. Elke stad vertoont in zijn nieuwere woon- en winkelhuizen reeds een aantal bepaalde typen, waaruit de behoeften en gewoonten der gebruikers kenbaar worden; moeilijkheden levert dus het vaststellen van eenige typen niet op, terwijl het aanbrengen van verbeteringen in de plaatselijke bouwwijze, daardoor in geenen deele belet behoeft te worden, maar integendeel kan worden bevorderd.

Is dus op zichzelf een gedétailleerd uitwerken der uitbreidingsplannen van het hoogste belang, het heeft nog tevens het voordeel, dat daarbij allerlei kleine fouten in die plannen aan het licht komen, alvorens zijn in steen uitgevoerd en niet meer te corrigeeren zijn.

Dergelijke fouten zullen vooral voorkomen, bij moeilijkheden in het plan, zoo bijvoorbeeld bij scheefhoekige en geerende bouwblokken, waar het vaak uiterst moeilijk is tot een oplossing te komen, die aan de eischen van welstand voldoet, zoowel als aan die van een voordeelige benutting der perceelen.

Het ideaal van een goed bebouwingsplan moet steeds zijn, aan de eischen der schoonheid recht te doen wedervaren en tegelijk een gemakkelijke en voordeelige bebouwing van ieder perceel mogelijk te maken. Dikwijls zullen echter plaatselijke toestanden oorzaak zijn, dat dit ideaal ook zelfs van verre niet bereikt kan worden, bijvoorbeeld daar waar het land verdeeld is in zeer lange en zeer smalle strooken die allen afzonderlijke eigenaars hebben, een toestand, die in sommige gemeenten van ons land en ook in Duitschland bestaat. En ook waar dit niet het geval is vindt men vaak de meest willekeurige verdeeling van eigendommen op die terreinen, die door hun ligging aangewezen zijn, om in het uitbreidingsplan te worden opgenomen. Men kan dan een zeer fraai en aan alle eischen voldoend plan op het papier ontwerpen, maar weldra blijkt, dat de moeilijkheden zoo talrijk zijn, dat van uitvoering geen sprake kan zijn.

Niet elke stad, en dit geldt vooral voor kleinere gemeenten, kan zich de groote uitgaven veroorloven, vereischt om het geheele gebied voor een uitbreiding in een verre toekomst aan te koopen of te onteigenen. Van het particulier initiatief is ook in kleinere gemeenten niet veel te verwachten en het eenige middel, dat hier baten kan is, wat men in Duitschland "Melioration" noemt d.w.z. een beter, regelmatiger en zoowel voor de eigenaren als voor de gemeenschap voordeeliger verdeeling der perceelen, die door ruiling, bijeenvoeging, in een woord door wijziging der grenzen verkregen kan worden. Door gemeen overleg der eigenaren kan dit doel wel bereikt worden en is het ook wel eens bereikt, maar in vele gevallen bestaan en vooralsnog onoverkomelijke bezwaren, die alleen uit den weg geruimd kunnen worden, wanneer de overheid kan ingrijpen.

Zoowel van aesthetischen als van technischen en economischen aard zijn dus de moeilijkheden en vraagstukken, die zich bij uitbreidingsplannen in het algemeen kunnen voordoen. Of de wetgever daaraan wel voldoende aandacht heeft geschonken, toen hij het vaststellen van een uitbreidingsplan voor elke gemeente boven 10000 inwoners voorschreef, is op goede gronden te betwijfelen en het mag ons dan ook niet verwonderen, dat de uitvoering dezer wetsbepaling bijna overal zooveel te wenschen overlaat, dat het waarschijnlijk geacht kan worden, dat eerst onze nakomelingen de uitvoering van uitbreidingsplannen zullen aanschouwen, die in aesthetischen, technischen en economischen zin eenigszins aan redelijke eischen voldoen, misschien het ideaal nabijkomen.

Verouderde toestanden laten zich door wetsbepalingen niet plotseling uit den weg ruimen, slechts uiterst langzaam zullen de verbeteringen, die er mede beoogd worden, tot stand kunnen komen, maar dit is er althans mede gewonnen, dat zoowel besturen als particulieren er door gedwongen zijn hun aandacht te wijden aan een der gewichtigste openbare belangen.

Een belangrijk Congres.

Ofschoon het nut van Congressen in het algemeen, door ons meermalen, en naar wij meenen op goede gronden, in twijfel getrokken is, zou het onverstandig zijn niet te erkennen, dat er toch ook congressen zijn, die wel nut stichten. Daartoe behooren die, welke wegens den omvang en de belangrijkheid van het onderwerp, dat er behandeld wordt, een min of meer permanent karakter hebben aangenomen, wat dan tengevolge heeft, dat zij beter geregeld en beter voorbereid worden dan andere min of meer geimproviseerde congressen en dat men er, door ervaring wijs geworden, niet te veel hooi tegelijk op zijn vork neemt.

Zulk een is het „Congres voor Openbare Gezondheidsregeling" dat op 11 en 12 September j.l. te Dordrecht voor de dertiende maal bijeenkwam.

Tot de tradities van dit Congres, dat mannen van verschillende richting en opvattingen onder zijn leden telt, behoort het niet, om langer bijeen te zijn dan een degelijke behandeling van zaken noodig maakt.

En ook ditmaal eischte de arbeid van dit congres dat reeds zooveel goeds tot stand heeft gebracht in ons land en tot zooveel hervormingen in het belang der volksgezondheid den stoot heeft gegeven, weer de volle aandacht en toewijding der deelnemers.

Een drietal belangrijke vraagstukken op hygiënisch gebied waren aan de orde gesteld: 1e. de huisvesting van den soldaat; 2o. de ziekenverpleging ten plattenlande en 3o. de vraag, welke wijzigingen in de Woningwet behooren te worden aangebracht om deze beter tot haar recht te doen komen.

Het congres werd geopend door den waarnemenden voorzitter, Dr. G. W. Bruinsma, uit Breda, daar de voorzitter, Prof. Dr. Wijsman, te Leiden, dezer dagen naar Génève is vertrokken om de Nederlandsche Regeering te vertegenwoordigen op het daar bijeengekomen congres inzake de bestrijding van de vervalsching van levensmiddelen.

Door den secretaris, Dr. W. P. Ruysch, hoofdinspecteur der Volksgezondheid te 's-Gravenhage, werd het jaarverslag uitgebracht, waarin o. a. herdacht werden een tiental overleden leden, waaronder de industrieelen Jacob Duyvis en Louis Smulders, beiden onder hen, die op sociaal-hygiënisch gebied te Utrecht werkzaam zijn, wel bekend en eindelijk de Ingenieur Veeren, die een zoo belangrijk deel had aan de totstandkoming van de verslagen van het Congres over de hydrologische gesteldheid van onzen bodem, samengesteld vooral in het belang der drinkwatervoorziening dit hoogstgewichtig volksbelang, waaromtrent de secretaris opmerkte, dat waar de rijksregeering, noch de besturen deze zaak aanvatten, het ligt op den weg van dit congres, dat nooit geaarzeld heeft wakker te roepen wat in Nederland sluimert.

Na afdoening van eenige huishoudelijke zaken kwam in de eerste plaats aan de orde het onderwerp:

De huisvesting van den soldaat

en werd het eerst het woord gegeven aan den kapitein A. E. Redelé, uit Utrecht, tot nadere toelichting van zijn praeadvies.

De inleider wees daarbij op de beteekenis der kazerne als plaats, waar de opvoeding van den millicien plaatst heeft. Het is dus een groot volksbelang, dat de woning van den soldaat aan hygiënische eischen beantwoordde. De ligging moet zoodanig zijn, dat het gebouw beschermd zij tegen uitwasemingen van den bodem. Uitvoerig ging spr. vervolgens na, hoe kazernes moeten worden geconstrueerd, opdat licht en lucht behoorlijk kunnen binnendringen. Met kaarten en teekeningen verduidelijkte spr. een en ander. De kazernes, die spr. en de 1ste luitenant Dudok hebben ontworpen, zijn geen bergplaatsen van menschen, doch schoolkazernes, die tevens dienen tot woning en die zoowel door haar inrichting als door plantsoenaanleg enz. een vriendelijken indruk maken. De soldaat heeft immers recht op een gezellig en gezond verblijf?

Omtrent het vraagstuk is een gemeenschappelijk praeadvies uitgebracht door de heeren *A. E. Redelé*, kapitein, en *W. Dudok*, 1e luitenant, beiden van het wapen der genie.

Deze stellen voorop, dat het wenschelijk is:

a. de kazerne minder dicht te doen bewonen dan volgens het kazerneeringsreglement geoorloofd is;

b. afzonderlijke eetzalen en afzonderlijke dag- en nachtverblijven in te voeren.

Daarna toonen zij door een vergelijking met het buitenland aan, dat de Nederlandsche soldaat, wat betreft de kazerneering, achterstaat bij zijn buitenlandschen kameraad, te meer, daar bij ons het éénkamerstelsel (waarbij één en dezelfde kamer dienst doet als slaapzaal, woonvertrek, eetkamer en poetshok) wordt toegepast, waarmede èn in Duitschland èn in Frankrijk gebroken is.

Het gevolg hiervan is, dat de lucht in de kamer steeds, zoowel des daags als des nachts, benauwend en drukkend is en dat deze voortdurend door stof is verontreinigd. Voegt men hierbij de geuren, welke bij het éénkamerstelsel in de chambrée verspreid worden, dan heeft men de ontstaansvoorwaarden voor de zoo doordringende en beruchte „kazernelucht". Zoowel met het oog op de noodige ventilatie als op de zindelijkheid zijn dus afzonderlijke dag- en nachtverblijven en ook afzonderlijke eetzalen noodig.

Voorts zijn praeadviseurs van oordeel, dat uit een hygiënisch oogpunt kleine en groote slaapzalen voor den troep gelijkwaardig zijn te achten, mits oordeelkundig benut. Bij gescheiden dag- en nachtverblijven verdienen volgens hen uit een practisch oogpunt in verband met contrôle, reiniging, toevoer van licht en van lucht, groote slaapzalen de voorkeur. Het gevaar dat de uitademings- en uitwasemingsproducten van den een worden ingeademd door den ander is te keeren door de slaapzalen door beschotten in kleine kamertjes af te deelen, elk bestemd voor één bed, zooals bij groote kostscholen veelal gebruikelijk is. Intusschen achten de beide officieren de meest hygiënische huisvesting van den soldaat te verkrijgen door de toepassing van het stelsel van kleine woongebouwen zonder verdieping. Men bereikt hierdoor meerdere rust en een vermindering van gangen en trappen.

De praeadviseurs zouden zulke woongebouwen voor niet meer dan 1 compagnie willen bestemmen (plm. 110 bedden). Dit is de kleinste eenheid, waaraan zelfstandigheid is toegekend en welke een eigen administratie voert. Het ligt dus voor de hand, in de woonkazerne tevens die enkele vertrekken te ontwerpen, welke noodig zijn voor het beheer der compagnie.

Aanvaardt men dit stelsel, dan komt men tot

het inrichten van paviljoenen (vrijstaande gebouwen met één of meer verdiepingen), of barakken (vrijstaande gebouwen zonder verdieping).

Nu verdient volgens de praeadviseurs barakkenbouw de voorkeur boven verdiepingbouw: *a.* op hygiënische gronden; *b.* op economische gronden; *c.* op practische gronden. Daarom meenen zij dus ook dit laatste stelsel met het volste vertrouwen te kunnen aanbevelen als bouwwijze van nieuwe kazernes.

Door den majoor Verhoef werden eenige inlichtingen van technischen aard gevraagd, in verband met de ventilatie-quaestie.

Ook de officier van gezondheid Dr. P. B. van Loo besprak eenige onderdeelen van het rapport en betuigde zijne warme sympathie met het streven der heeren Redelé en Dudok.

Behalve de beide militaire hoorders, begaf ook dr. Ruysch zich met inleider in debat. Laatstgenoemde spr. wees op het systeem-Tollet, dat bij kazernebouw in Frankrijk toepassing vond, doch waarvan in den laatsten tijd minder werd vernomen.

Inleider beantwoordt de opponenten in het kort. Hij deelt geenszins de bezwaren tegen steenen vloeren in de slaapzalen. Hij acht die nog de beste; trouwens ook vele boeren slapen in ruimten met steenen vloer.

Het bezwaar van het systeem-Tollet is, dat daarmee architectonisch zeer onbehaaglijke bouwwerken worden verkregen.

Grootere uitbreiding nam het debat niet; de meeste congresleden schenen het vraagstuk als te zeer van technischen aard te beschouwen om aan de gedachtenwisseling deel te nemen.

Nadat dan ook de inleider de vragen had beantwoord, sloot de voorzitter deze bepreking met een woord van dank aan den heer Redelé — die zijn voordracht belangrijk had moeten bekorten — voor de groote moeite, welke hij zich gegeven had om dit onderwerp grondig te behandelen. Ook aan den tweeden praeadviseur, die niet aanwezig kon zijn, bracht hij hulde.

Vervolgens kwam aan de orde het tweede onderwerp, meer van algemeenen aard, namelijk de

ziekenverpleging ten plattenlande.

Inleiders de heeren dr. J. C. J. van der Hagen, inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Hertogenbosch en ds. F. C. Fleischer, voorzitter van de vereeniging „het Groene Kruis" te Makkum.

In zijn schriftelijk praeadvies over bovengenoemd onderwerp heeft dr. Van der Hagen de volgende stellingen verdedigd:

1o. De oprichting van een aan de hoogste eischen voldoend ziekenhuis is ten plattenlande in 't algemeen onuitvoerbaar.

2o. De gemeente-, resp. armbesturen, verzekeren zich echter, dat on- of minvermogende lijders behandeling en verpleging in zulke inrichting, wanneer zij die noodig hebben, kunnen genieten.

3o. In elke gemeente of in zeker complex van gemeenten besta een gewoon ziekenhuis aan eenvoudige doch goede eischen voldoende, alwaar lijders van verschillenden aard kunnen worden opgenomen, behandeld en verpleegd.

4o. Liefst in elke gemeente worde onder deskundig toezicht de wijkverpleging ingevoerd en besta verband tusschen deze en de ziekenhuisverpleging.

5o. De wijkverpleging beschikke over de noodige verplegingsmiddelen.

6o. Er worde naar gestreefd, om zooveel mogelijk matrieelen steun in den meest uitgebreiden zin aan lijders ten plattenlande te verleenen.

Ds. Fleischer pleit in zijn praeadvies voor een generale regeling der ziekenverpleging en verzorging. Hij hoopt, dat een goede wet tot ziekteverzekering het platteland spoedig te hulp zal komen.

Verbetering van woningtoestanden, vermeerdering der algemeene volkswelvaart, met name in arbeiderskringen, ontwikkeling der wijkverpleging, beschikbaarstelling van algemeene en speciale medische hulp, hygiënische volksopvoeding, dit alles heeft, naar de meening van dr. Fleischer, bovenal het platteland van noode.

Waar een groot gedeelte der plattelands-zieken afhankelijk is van de beschikbaarheid van bedden in groote stadsziekenhuizen — een toestand, dien dr. Fleischer niet bepaald ongewenscht noemt — waar een werkelijk volmaakt bekwame medische staf nooit elders dan in de aanzienlijke centra en speciaal in academiesteden aan groote inrichtingen gevonden kunnen worden, daar blijve het platteland voor „la grande chirurgie" en de nieuwere kunstbewerkingen afhankelijk van het grootestadsziekenhuis. Daarmede dient dan echter gepaard te gaan de inrichting van een goeden ziekentransportdienst, ten behoeve van het platteland. Tot nu toe wordt die bij ons te lande nog maar sporadisch gevonden en laat dan bovendien nog dikwijls veel te wenschen.

Naast het grootestadsziekenhuis is er behoefte aan een voldoend aantal kleinere plattelandsziekenhuizen, met 20 tot 40 bedden. Deze zijn noodig voor de behandeling van spoedeischende gevallen van de slechtbehuisde of verwaarloosde zieken, die men toch niet gaarne al te ver uit den kring hunner bekenden verwijdert. Voor het bezit van een voldoend aantal dergelijke, goed ingerichte plattelandsziekenhuizen mocht men gerust de verpleging in vele z.g. godshuizen opofferen. Kerkelijke en burgerlijke armbesturen zouden er door in staat worden gesteld, den plicht der naastenliefde, waaraan zij zich wijden, meer naar den eisch te vervullen.

Wanneer men nu aanneemt — overeenkomstig het gevoelen van verscheidene buitenlandsche schrijvers — dat er behoefte is aan één ziekenhuisbed op elke 1000 ingezetenen, en men berekent de bevolking van het platteland en de kleine steden op pl.m. 3.500.000 zielen, dan zouden er dus 3500 ziekbedden noodig zijn. Bouwde men dus plattelandsziekenhuizen met 20 tot 40 bedden, dan zouden er in een rond getal pl.m. 100 dergelijke ziekenhuizen noodig zijn, dat is ongeveer één binnen den ambtskring van elke gezondsheidscommissie ten plattelande. Er zouden er dus niet zoo heel veel bijgebouwd behoeven te worden, al zou menige bestaande inrichting dienen te worden omgebouwd of gereorganiseerd. Niet onpractisch dunkt ds. Fleischer daarbij de idee van zekeren Noord-hollandschen arts, die voor zulke plattelandsziekenhuizen districtschirurgen wenschelijk achtte. In elk geval zouden maatregelen getroffen moeten worden om te voorkomen, dat de patiënten werden blootgesteld aan de onhandigheid van wat een ander arts noemde „amateur-chirurgen."

Voorts zou ds. Fleischer wenschen, dat Gedeputeerde Staten van elke provincie zorg droegen voor de beschikbaarstelling vanwege 't provinciaal bestuur van althans ééne verplaatstbare — vön Döcker'sche — barak. De inrichting van een barak-schip, zooals men die in Engeland in verschillende havens geankerd heeft, zou op kleiner schaal voor onze zee-

provinciën overweging verdienen. Bij de eventueele oprichting van een plattelandsziekenhuis binnen den kring van elke gezondheidscommissie, zou het echter de voorkeur verdienen aan elk ziekenhuis een isolatiegebouw te verbinden.

Ter verwezenlijking van zijn denkbeelden achtte ds. Fleischer uitbreiding der staatsbemoeienis en een dieper ingrijpende gezondheidswetgeving noodig. Hoe de regeering hier tot verbetering zou moeten ingrijpen werd slechts in het algemeen aangegeven; zij zou het kunnen doen door van rijkswege te zorgen voor een voldoend aantal zieken- en verplegingshuizen, wijkverplegers- en verpleegsters, voor ziekenbehoeften, enz. enz. Zij zou den weg kunnen inslaan door den vorigen minister van binnenlandsche zaken aangewezen, die er over dacht de oprichting van plattelandsziekenhuizen al of niet met rijkssteun aan de provinciale besturen op te dragen. Zij zou ook meer in de lijn van de vigeerende gezondheids- en woningwet kunnen blijven en overeenkomstig de ideeën der commissie uit de Maatschappij t. b. d. Geneeskunst de gemeentebesturen wettelijk verplichten tot de zorg voor de verpleging en het transport van (onvermogende) lijders, zoo noodig met rijkssteun. Doch in elk geval is het meer dan tijd, dat zij er zich mede bemoeie en een algemeen stelsel invoere in de plaats der nu heerschende stelselloosheid.

Dat dit meerdere kosten met zich zou brengen, is bijna van zelf sprekend. Doch men beschouwe dit met ruimen blik. Vooreerst zijn deze kosten niet zóó bovenmatig hoog. De verzorging in ziekenhuizen van 1 lijder per 1000 ingezetenen zou niet meer dan ruim f 2,000.000 behoeven te kosten.

In zijn nadere mondelinge toelichting van de conclusiën prees Dr. Van der Hagen de stichting van gewestelijke ziekenhuizen te platten lande krachtig aan. Hij erkent wel dat wij ook in de ziekenhuisverpleging de laatste jaren zeer veel zijn vooruitgegaan; maar ziekenhuizen, niet te ver verwijderd van de woningen der zieken, acht hij noodzakelijk. Daar moet dan wijkverpleging bijkomen.

Na dr. v. d. Hagen sprak ds. Fleischer. Deze merkte op, dat hij in deze vergadering van deskundigen als niet-deskundige niet zou hebben gesproken, ware het niet dat hij daartoe was uitgenoodigd. Maar is hij ook al leek, hij is toch belangstellende. Overigens houdt spr. zich in zijn mondelinge toelichting vrijwel aan het reeds door den druk algemeen geworden praeadvies.

In het debat over deze aangelegenheid werden de hoofdzaken min of meer ter zijde gesteld en meer nevenzaken behandeld.

Tot een motie of conclusie kwam het niet.

Met een kort woord van dank aan inleiders en andere sprekers sloot de voorzitter de vergadering. Hij meende 't in het algemeen te moeten afraden dat een congres — zooals door den heer Pijnappel was gewenscht — zich op bepaalde punten door een motie zou uitspreken. Maar in het huidige geval zou, meende de voorzitter, bij de gebleken algemeene eenstemmigheid van den wensch naar meerdere staatszorg een algemeene motie kunnen worden voorgesteld. De voorzitter leest er een voor. Ten slotte wordt het door velen in de vergadering, en ook door 't bestuurslid den heer Tellegen, niet wenschelijk geacht een bepaalde motie te stellen; dus gaat de vergadering uiteen zonder zich te hebben uitgesproken, onder toezegging van het bestuur dat het verslag der vergadering officieel ter kennis der Regeering zal worden gebracht.

Op den tweeden dag werd na verwelkoming van den officieelen vertegenwoordiger van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Jhr. Mr. Quarles van Ufford, administrateur bij dat departement, en na eenige mededeelingen van de Commissie voor de vee- en vleeschkeuring het derde punt van de agenda aan de orde gesteld, namelijk de vraag: Welke wijzigingen moeten in de Woningwet worden aangebracht, om deze beter tot haar recht te doen komen?

De commissie, door het Congresbestuur benoemd, om over dit vraagpunt praeadvies uit te brengen, bestond uit de volgende heeren:

Mr. H. L. Drucker, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, voorzitter; dr. G. W. Bruinsma, lid van de Gezondheidscommissie van Ginneken; J. H. Faber, inspecteur van de Volksgezondheid; H. Pollema, lid van Gedeputeerde Staten van Friesland; jhr. mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal; J. H. Schaper, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal; J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, secretaris; J. M. A. Zoetmulder, inspecteur van de Volksgezondheid.

Bij den aanvang van hare werkzaamheden heeft de commissie zich in de eerste plaats de vraag gesteld, of zij hare denkbeelden al dan niet in den vorm van wetsartikelen zou gieten. De overweging van deze vraag heeft tot eene ontkennende beantwoording geleid. De commissie was toch van oordeel, dat zij bij het ontwerpen van wetsartikelen zich op een voor haar te glibberig terrein zou begeven.

De commissie heeft de wet zorgvuldig nagegaan en daarbij rekening gehouden met opmerkingen, bereids door anderen gemaakt. Speciaal is dit geschied met betrekking tot het advies van den centralen gezondheidsraad aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, uitgebracht den 29/30 November 1906 (zie verslag staatstoezicht op de volksgezondheid over 1906) en met het adres van genoemden minister van de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische ingenieurs en architecten van 7 September 1907.

Bij het omwerken van het ontwerp-Woningwet, na het onderzoek in de afdeelingen der Tweede Kamer, is op aandrang van personen van ervaring op het gebied van het ontwerpen en uitvoeren van bouwverordeningen aan de wet een eenigszins ruimere strekking gegeven, door in sommige artikelen het woord woning door het woord gebouw te vervangen. De bij de uitvoering der wet opgedane ondervinding heeft geleerd, dat in deze richting nog iets verder moet worden gegaan. Bij de thans geldende redactie van art. 1, 1e lid, art. 2, 1e lid, en art. 3, is het toch o.a. mogelijk, dat bepalingen betreffende toetreding van licht en lucht tot gebouwen, bestemd voor woning, verijdeld worden door stichting van gebouwen van anderen aard. Voorts zullen de gewenschte wijzigingen onder de werking der wet brengen localiteiten (kantoren b.v.), welke, hoewel niet voor bewoning bestemd, toch tot verblijf van menschen dienen. In de derde plaats zullen de moeilijkheden ondervangen worden, welke bij het ontwerpen der bouwverordeningen met betrekking tot de strafbepalingen ondervonden zijn. Eindelijk zal de toepassing van de regeling, vervat in de artt. 46 en 47, op ruimere schaal mogelijk worden ook voor niet tot bewoning bestemde gebouwen.

Nevens vele redactieverbeteringen en verduidelijkingen en vele kleinere wijzigingen, waarvan de wenschelijkheid door de practijk is aangetoond, geeft de Commissie enkele principieele veranderingen in de wet in overweging.

In paragraaf 2 der wet wil de commissie bepalingen opgenomen zien, die den met het toezicht belasten gemeente-ambtenaren de bevoegdheid geven, proces-verbaal van overtredingen op te maken en gebouwen en woningen binnen te treden. Voorts acht zij bepalingen onmisbaar, die aan de in art. 4 der Gezondheidswet genoemde personen en aan de bovenbedoelde gemeente-ambtenaren de bevoegdheid schenken, in een gebouw of op een erf opmetingen, opgravingen, opbrekingen en onderzoekingen te doen. Een regeling omtrent toekennen eener schadevergoeding, wanneer een en ander ten onrechte blijkt te hebben plaats gehad, zal moeten worden overwogen.

Wijl behoorlijke naleving van de voorschriften van paragraaf 2, als door de commissie gewenscht, niet onbeteekenende uitgaven zal vereischen, meent de commissie, dat ook in die paragraaf geldelijke steun van rijkswege aan de gemeenten moet worden verzekerd.

Ook de volkstellingen wenscht de commissie dienstbaar te maken aan het verkrijgen van statistische gegevens betreffende de woningtoestanden.

Ter bespoediging van de afdoening van zaken in de groote steden wil de commissie aan de Kroon de bevoegdheid geven, op verzoek van den raad eener gemeente, waar een behoorlijk ingerichte dienst voor het bouw- en woningtoezicht bestaat, te bepalen, dat in sommige aangelegenheden (echter niet bij voorstellen tot onbewoonbaarverklaring) het advies der gezondheidscommissie niet behoeft te worden ingewonnen.

Ten aanzien van de onbewoonbaarverklaring wil de commissie geen uitzonderingen toelaten, omdat men dan op een hellend vlak geraakt. De nadeelige gevolgen eener onbewoonbaarverklaring wil zij op andere wijze keeren, en, zoo noodig, moet voor het onder dak brengen der verdreven bewoners gezorgd worden. Een gelegenheid om bezwaren in te brengen, vóór het Raadsbesluit genomen wordt, wil de commissie aan eigenaars en hoofdbewoners gegeven zien. Afbraak wil de commissie ook mogelijk gemaakt zien, wanneer ontruiming en sluiting geen doel treffen. Dit kan vooral op het platteland het geval zijn.

Over de beruchte huurprijs-clausule wenscht de commissie het debat niet te openen. Zij acht den strijd daarover, wat het Congres betreft, beslist in 1905 op het Scheveningsche Congres.

Met betrekking tot de toelating van „woningvereenigingen" wil zij, om de bespoediging te verkrijgen, waarop algemeen is aangedrongen, het advies van Ged. Staten laten vervallen. In den algemeenen maatregel van bestuur tot uitvoering der Woningwet wil de commissie naast de voorschriften van formeelen aard ook voorschriften van materieelen aard opgenomen zien, opdat de gemeentebesturen bij het ontwerpen van een uitbreidingsplan en Ged. Staten en de Kroon bij de beoordeeling niet geheel van leiddraad verstoken zullen zijn; naast het instituut der onteigening wil de commissie ook dat der ruilverkaveling in de wet regelen. Aan eigenaars van woningen, welke nog verbeterd kunnen worden, wil de commissie geldelijken steun van overheidswege verleend zien, waar daartoe aanleiding bestaat. Verschillende middelen geeft zij daartoe aan. Ook wil zij steun verleenen aan personen, die tot verbetering wenschen over te gaan zonder aangeschreven te zijn, of de toepassing van art. 25 (opheffing der onbewoonbaarverklaring na verbouwing) wenschen mogelijk te maken. Daarom wil de commissie ook een krediet geopend en de bevoegheid gegeven zien om gebruik te maken van een gunstige gelegenheid tot het aankoopen van krotten.

Den maximum aflossingstermijn voor voorschotten wil de commissie verlengd zien tot 75 jaar. Ook moeten maatregelen worden genomen ter tegemoetkoming van den eigenaar van onbewoonbaar verklaarde woningen, terwijl de gemeenten moeten verplicht worden te voorzien in de behoefte aan woningen, wanneer blijkt, dat zulk een behoefte bestaat en de werkzaamheid van particulieren en vereenigingen in deze te kort schiet.

Ten behoeve van het platteland zou de comm. ook woningvereenigingen mogelijk willen maken, die hare werkzaamheden uitstrekken over meer dan één gemeente en in zulk geval geldelijken steun van het Rijk ontvangen met medewerking der provincie. Woonwagens en woonschepen wil de comm. ook onder de werking der wet brengen. Voorschriften voor het gebruik van logementen acht zij ten slotte ook zeer noodig, in de eerste plaats voor de zoogenaamde volkslogementen.

(Wordt vervolgd.)

De Tentoonstelling van Bouwkunst in den Haag.

Verblijdend mag het heeten, dat de tentoonstelling van bouwkunstige teekeningen en modellen, die nu in den Haag wordt gehouden, door de dagbladpers wordt besproken. Nog aangenamer treft het, dat de Haagsche kroniekschrijvers zich ditmaal niet bepaald hebben tot de waardeerende algemeenheden, waaraan men langzamerhand gewoon was geraakt, doch dat enkelen althans met een kennis van zaken schreven, die goede deskundige voorlichting doet vermoeden.

In een der stukken, die wij bedoelen, wordt er op gewezen, dat de Nederlandsche bouwkunst, van wier groei men zulke groote verwachtingen had, tot stilstand is gekomen, eer de boom nog nauwelijks meer dan een struik is. Men ziet geen bloesem en wanhoopt nu reeds aan de vruchten.

Het dient erkend te worden, dat de klacht niet zonder grond is. Maar heeft men niet te veel verwacht? Is er, nu vijftien jaar geleden, toen de nieuwe richting opkwam, wel zaad gestrooid, waaruit een wezenlijk moderne bouwkunst kon ontkiemen? En, zoo er inderdaad zaad in den grond, die de hedendaagsche samenleving heet, gekomen is, was die grond dan voor dat zaad geschikt, werd hij besproeid door het water der groote stroomen, die vroegere tijdperken zoo welig deden wassen?

Het antwoord op die vraag wordt verschillend gegeven. Daar zijn er, die zeggen, dat er geen zaad gestrooid werd, doch dat men gepoogd heeft door stekken of door enten op den ouden stam weder wat fleurige twijgen te verkrijgen. En zij meenen, dat noch het stekken, noch het enten de gehoopte

uitkomst hebben gehad, daar de takjes reeds aan het verdorren zijn, ofschoon alles gedaan werd, om ze te doen wortelen of tot één geheel met den ouden stam te maken.

Anderen weder oordeelen, dat het aan zaaiers noch zaad gelegen heeft, doch dat de grond — onze hedendaagsche samenleving — niet deugde en dat daaraan het misgewas moet worden geweten.

Ten slotte zijn er enkelen, die vinden, dat men geen geduld genoeg heeft en daardoor blind is „voor het langzaam voorwaarts gaan onzer bouwkunst, die niet gedragen genoemd mag worden door enkele namen, zooals men al te veel geneigd is te doen, doch die langzamerhand door een breeder wordende schaar van ernstig strevenden naar een standpunt wordt gestuurd, die het haar mogelijk zal maken een tijdkarakter, dus stijl, te vertoonen".

Een eik heeft tal van jaren noodig, eer hij tot een statigen boom is gewassen. Wie reeds na korten tijd meer dan kreupelhout verwacht zal bedrogen uitkomen. Hoe klein echter een eik is, zijn bladeren hebben een bepaalden vorm, die wel nooit geheel dezelfde is, doch toch aanstonds herkend wordt. Maar aan het gewas onzer hedendaagsche bouwkunst zitten zulke zonderlinge bladeren, dat het den schijn heeft alsof ze er niet uitgegroeid, doch aangeplakt zijn.

De heer W. Kromhout Cz. onlangs over de tentoonstelling schrijvende, heeft dit vreemde loof ook opgemerkt. Hij zegt er van: „Het stemt eenigszins bitter, enkele der zeer begaafden onder de broederen malle zijsprongen te zien maken. Door hun verderfelijk voorbeeld lokken zij wellicht anderen tot navolging, waardoor wederom karakterloosheid in onze kunst hare intrede zou doen. Waarom deze zijsprongen gemaakt"?

Het antwoord op deze vraag geeft de heer Kromhout niet, ofschoon hij wel zal weten, dat het luidt: „omdat het publiek het wil" Dit publiek heeft van de „stalen consequentie" der toegevende architectuur reeds zijn bekomst. Het verlangt „renaissance-capriolen" en wat dies meer zij. De architecten, die nu eenmaal van hun klanten afhankelijk zijn, moeten wel aan de wenschen dier klanten voldoen, willen zij ze niet verliezen. Karakter, ook in de kunst, is een mooie zaak, maar brengt den architect weinig geld in het laadje.

Wij leven snel, het publiek is grillig en dit maakt de ontwikkeling eener hedendaagsche architectuur — van gelijke waarde als die der vroegere tijdperken — tot een onmogelijkheid. Het gaat met onze bouwkunst als met het hout; voorheen liet men de boomen volwassen worden, eer men ze velde en nu doet de zaag reeds haar werk als nog weinig meer dan spint werd gevormd.

Het is wel droevig, dit te moeten ervaren. Doch er aan veranderen kan men niets. Het staat te vreezen, dat het tempo van het leven voortdurend meer accelerando zal gaan, tot ten slotte een razend prestissimo bereikt is, op welks maat kunst, wetenschap en beschaving de dolle rondedans zullen maken, die het einde onzer cultuur moet beteekenen.

Een aangenaam vooruitzicht is dit allerminst. Maar kunst kan slechts gedijen in tijdperken van rust. Haastige spoed, zoo zelden goed, wordt voor haar noodlottig. In het bijzonder de bouwkunst heeft kalmte noodig, om zich te kunnen ontwikkelen. Zit men met de zweep achter haar, dan levert zij niets, wat waarde heeft. Het publiek van heden doet de zweep lustig knallen en drijft de architecten van aanleg op de vlucht. Zij, die in het gareel blijven loopen nemen allerlei bijpaarden aan, om den noodigen spoed te bereiken. Zoo hotst de wagen der architectuur door het moderne leven. Welhaast krijgen de paarden gedaan, wordt de oude koets in het museum gezet en komt er een vlugge automobiel in haar plaats. Dan is het met de kunst uit.

W.

NASCHRIFT.

Behalve de bovenstaande beschouwing van een onzer medewerkers, werden ons nog door anderen indrukken van de tentoonstelling medegedeeld, waaruit bleek hoezeer de meeningen over de toekomst onzer bouwkunst uiteenloopen. Als een evenement beschouwt men over het algemeen deze expositie niet, maar het ontbrak toch ook niet aan optimistische uitingen.

Vrij algemeen wordt betreurd, dat zoovelen zich van inzending onthielden, waar de Kunstkring zijn deuren toch wijd had opengezet, en wat het ingezondene betreft hoorden wij van verschillende zijden de opmerking, dat een zekere eenzijdigheid daarin niet te miskennen valt, niet zoo zeer in de architectonische opvattingen, want daarin is genoeg variatie, maar meer in de onderwerpen, waarmede onze bouwmeesters zich bezighouden.

Alleen van de Bazel is er wat van het belangrijke werk „Oud Bussum" overigens schijnt zich niemand om het vraagstuk van moderne boerderijen te bekommeren. En zoo zijn er tal van onderwerpen te noemen, fabrieken, watertorens, schouwburgen, slachthuizen, ziekenhuizen, bruggen, stationsgebouwen, even belangrijk als actueel, en waarmede onze bouwkunst nog lang niet in het reine is, maar waaraan hare beoefenaars geen aandacht schijnen te wijden.

Wanneer de ingenieur langzamerhand het gebied der bouwuknst annexeert mogen de bouwmeesters, die zoo weinig belangstelling toonen in hetgeen toch des bouwmeesters is, zich daarover dan eigenlijk wel beklagen? (Red.)

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 37. Maatschappij t. b. d. Bouwkunst Agenda van de 100ste Algemeene Septembervergadering.

Uit het land der meerminnen, door J. A. Mulock Houwer, met afbeeldingen.

Brouwershaven.

Betonzinkwerken volgens systeem „de Mualt", met afbeeldingen.

De Architectuurtentoonstelling.

Het Mauritshuis en zijn ontwerper, door A. W. Weissman.

Architectura No. 37. Verslag van 1244ste Genootschapsvergadering van 9 September 1908.

Bouwkunst-Onderwijs aan onze Technische Hoogeschool, Hooger Bouwkunst Onderwijs A. et A. door Joseph Cuypers, met een naschrift der Redactie.

Slechte Smaak; het monument van 1830 op den Dam; wedstrijd van versierde tramwagens te den Haag.

De Egyptische Pyramiden, door A. Redert met afbeelding.

Een kleine expositie, door Kl. van Leeuwen.

J. Kuyper.

Ornament; verslag der voordracht gehouden door den heer H. Hana, voor de Vereeniging Vakopleiding voor Handwerksliedcn in Nederland op 5 Sept. 1908.

Technisch Gedeelte. Indrukken van het jongste

examen voor waterstaats-opzichter (Ingezonden). Een nieuwe toepassing van de blaaspijp.

De Bouwwereld No. 38. Vakwerkbouw, door H. met afbeeldingen (slot).
De duivel als bouwmeester door J. H. W. Leliman b.i.

De Ingenieur No. 37. Persoonlijke indrukken van een bezoek aan de werken aan het kanaal van Panama. door J. C, Loman c i
Algemeene Zomervergadering der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.
Tiende Algemeene Vergadering der Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.
Ingezonden Stukken. Practische studie voor aanstaande werktuigkundige ingenieurs, door J. G. van Gendt J. Gzn.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 37. Van week tot week. — Ingezonden. — Congres ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs, (slot). — Hardsteengroeven. — Het berekenen van electrische gelijkstroom-leidingsnetten, (vervolg).

De Aannemer No. 37. De organisatie van werkgevers in Engeland. III.
Uit eigen kring. Een zaak van eer. Gesplitste bestekken.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 11, Het drogen (vervolg). Het maken van een gekleurd laagje op kalkzandsteenen naar Prof. M. Glasenapp. — Steenen van glas — Sabotage.

Deutsche Bauhütte No. 37. Grosstadt-Baufragen, IV door Wilfried Baumgarten met afbeeldingen.
Das Gartenhaus und seine Bedeutung, door E. Schirmer, bij een ontwerp van Paul Fischer te Naumburg.
Die Karoluskirche in Breslau ontwerp van L. Schneider.
Ueber Landhausentwürfe door P. Rose bij Schetsen van C Opitz en O. Silberberg.
Ein Fahrstuhlportal door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van E. Specht op losse plaats.
Das Kleinwohnhaus auf der Hessisschen Landes-Ausstellung II, door M. Escherich, met afbeeldingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Door Ged. Staten is het raadsbesluit tot aankoop van grond voor schouwburgbouw niet goedgekeurd.
B. en W. geven nu den raad in overweging van de beslissing van Ged. Staten voorziening bij de Kroon te vragen.
— B. en W. hebben voorts bij den raad ingediend een voorstel, beoogende wijziging van hun onlangs ingediend plan tot stichting in de perceelen Prinsengracht 48 en 50 van een gebouw, bestemd voor den dienst der openbare reiniging, voor den keuringsdienst voor eet- en drinkwaren en voor den medisch-hygiënischen dienst der scholen. Voor laatstgenoemden dienst zou nl. in dat gebouw te weinig ruimte beschikbaar zijn en daarom willen B. en W. de perceelen doen verbouwen en slechts voor de andere bovengenoemde diensten doen inrichten. De bouwkosten van het gewijzigde voorstel worden zeer globaal geraamd op f 90.000, d. i. f 18.000 hooger dan van het vroegere plan.
— Bij den gemeenteraad is ingekomen een voorstel van B. en W. tot het stichten van een volksbadinrichting op een terrein aan de Jan van Gojenstraat. De inrichting is gedacht als een volks-douchebad, omdat een volkszwembad, bij gebreke van open zuiver zoetwater, in deze gemeente, te groote kosten zou vergen. Ook omdat het beter tot het doel leidende schijnt, om niet één groot gebouw, maar meerdere badinrichtingen op bescheiden schaal in verschillende gedeelten der stad op te richten. is de inrichting berekend op niet meer dan 20 cellen voor douchebaden, elk voorzien van een voorvertrekje voor ontkleeden en kleeden.
De kosten van den bouw worden globaal geraamd op f 20.000.

Delft. De leden der bouwkundige afdeeling der Technische Hoogeschool, de hoogleeraren H. Evers, G. N. Itz., J. F. Klinkhamer, A. W. M. Odé en T. K. L. Sluyterman hebben zich genoodzaakt gezien tot de studenten een schriftelijken raad te richten, naar aanleiding van een verschijnsel, dat zich in de laatste jaren aan de T. H. openbaart en waartegen zij meenen ernstig te moeten waarschuwen.
Het betreft — zeggen de hoogleeraren — de opvatting der practische oefeningen in de bouwkunde, door de meeste studenten der bouwkundige- en civiele-afdeeling. Steeds meer wordt het gewoonte. om deze oefeningen geheel thuis te maken en de teekenzalen slechts sporadisch te bezoeken. zooveelnaamd „om correctie te halen," niet om te werken.
Tweeërlei oorzaken hiervan zijn den hoogleeraren medegedeeld:
1o. Tegenzin in het gezamenlijk werken op de zaal wegens de afleiding die er bestaat en die het geregeld voortwerken belemmert.
2o. Vrees voor verlies van zelfstandige ontwikkeling en persoonlijk karakter, door geregelde aanraking met docenten en studenten.
Ernstig waarschuwen de hoogleeraren tegen deze opvattingen. Zij achten geregeld en gezamenlijk werken op de teekenzaal van het grootste nut voor de studie. Niet alleen om het kostbare studie materiaal dat daar, ter juister tijd, kan worden geraadpleegd, tot steun der oefeningen, maar ook omdat dan alleen de meest doeltreffende leiding, de noodige steun door den docent kan worden gegeven. Veel nutteloos werk, veel teleurstelling, veel kostbare tijd blijven den student bespaard door eene opmerking, een raad of wenk: hem ter juister tijd gegeven. En de docent wordt niet voor de onaangename taak gesteld, vaak onrijp, ja waardeloos werk te moeten aannemen. Elke opgaaf zal dan grootere bate geven.
Gezamenlijk werken is een nuttige voorbereiding tot maatschappelijken arbeid, maakt geschikt tot gemeenschappelijk werk op bureau of kantoor. De vrees voor verlies van persoonlijk karakter, voor belemmering van zelfstandige vorming is geheel ongegrond. Individueele studie mag eerst aanvangen, nadat een algemeen begrip omtrent constructie, vorm en versiering is verkregen; nadat een zeker peil van technische en artistieke beschaving is bereikt, waardoor zelfstandig scheppen en oordeelen mogelijk is geworden, eigenschappen die aan een ieder aanvankelijk ontbreken en eerst na degelijke voorbereiding worden verkregen. Hiertoe leidt geregeld en gezamenlijk werken het snelst. het meest doeltreffend, omdat gedachtenwisseling met ouderen en ondertinge critiek het eigen inzicht versterken, het gemeenschapsgevoel aankweeken en de basis van artistieke en technische ontwikkeling verbreeden.
Daarentegen leidt isoleering, afzonderlijke studie op te jongen leeftijd tot eenzijdige opvatting, gebrekkige vorming, zelfs bij meer dan middelmatigen aanleg. Noodelooze verlenging van den studietijd is er vaak het gevolg van. De hoogleeraren geven daarom den ernstigen raad om met de bij velen gebruikelijke werkwijze te breken.
Zij dringen in het belang van de studie aan, op geregeld bezoek van de teekenzaal, omdat dáár het zwaartepunt van de bouwkundige ontwikkeling ligt.
Zij verzoeken ten slotte, ter voorkoming van stoornis, niet na het aanvangsuur te komen, evenals zulks bij de de college uren geschiedt.

Amsterdam. Bij het sloopingswerk der N. Z. Kapel is dezer dagen weder een belangrijke ontdekking gedaan. Terwijl men n.l. bezig was een muur af te breken naar de zijde der Enge Kapelsteeg. nabij de Kalverstraat, is een zeer oude gothische poort voor den dag gekomen welke twee ingangen heeft, die echter beide met steen zijn vol gemetseld, en waarvoor een muur is opgetrokken, zoodat de fraaie poort, die wel zeer beschadigd, doch waarin verguld beeldhouwwerk nog duidelijk te onderscheiden is, geheel aan het oog, voor wie weet hoevele jaren, onttrokken is geweest. De fraaie poort, die zeer wel te restaureeren is, zal naar het terrein van het Rijks-Museum worden overgebracht. Deze poort heeft ongetwijfeld als ingang gediend voor de pelgrims naar de heilige stede

Personalia.

— Voordracht: voor leeraren aan de Burgeravondschool te Kampen: aan de avondschool voor handwerkslieden voor lijn- en vakteekenen A. J. Reijers en S. P. Bakker, beiden te Kampen.

— Aan de nieuwe Ambachtsschool te Schiedam is benoemd tot leeraar in machine-bankworken de Heer C. Jupijn, te Oudkarspel en tot leeraar in smeden, de Heer L. J. Schotman, te Tiel.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Twee leerlingassisenten bij het onderwijs aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage, tegen 1 October a.s. in den dagcursus; de eerste, een aesthetisch gevormd bouwkundig Constructeur, de tweede, een decoratief Teekenaar, voor de Kunstnijverheidsvakken.
Aanvangssalaris f 72.50 per weekel. leuur met vier vijfjaarlijksche verhoogingen. De mogelijkheid bestaat tevens voor den avondcursus te worden aangesteld. Stukken in te zenden aan den Directeur der Academie. (1)

— Leeraar, voor het praktisch onderwijs in het behangen en stoffeeren aan de burgeravondschool te 's-Gravenhage. Vergoeding f 30.— per lesuur per cursus. Aanbiedingen vóór den 20 September a.s. bij den Directeur Nieuwe Haven 95. (1)

— Onderwijzer in het bouwkundig teekenen aan een te Mijdrecht op te richten Cursus van October tot ult. Februari, driemaal per week. Brieven in te zenden vóór 24 September aan den Secretaris v. h. Nutsdepartement den heer K. Querner, te Mijdrecht (1)

— Twee Bouwkundige Teekenaars bij een Architect te Haarlem, br.. lett. K. a/d Boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (1)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel bekend met teekenen, diploma als meester of gezel of van hoefbeslag kan tot aanbeveling strekken. Stukken en teekeningen vóór 25 Sept. aan den Directeur Willemsen. (1).

— Aankomend Teekenaar. Aanmelding tusschen 9—12 uur, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Alkmaar, zie adv. in no. 37. (2)

a. Leeraar in het rechtlijnig- en vakteekenen aan de Burgeravondschool: tevens
b. Adjunct-bouw- en woning-opzichter, werkzaam onder den Gem. architect te Almelo. Belooning als Leeraar f 600.— per cursus van 1 October—1 April. Als Adjunct-bouw- en woningopzichter f 600.— per jaar. Inlichtingen geven de Directeur der Burgeravondschool en de Gemeente-architect. Stukken op zegel bij den Burgemeester van Stad-Almelo vóór den 20sten September e k. (2)

— Scheepsbouwkundige, grondig bekend met het teekenen en geheel zelfstandig kunnende werken. Br. lett. A F 276 N. vd. D. (2).

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Brieven onder letter C aan het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (2)

— Bouwkundi Opzichter te 's-Gravenhage, Hoog salaris. Brieven onder No. 16367 bureau *Het Vaderland*. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j., f 70—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaars	21 j., f 65	„
2 Klerk-teekenaar	22—25 j., f 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	—24 j., f f 70	„
1 Adjunct Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 September.

Enschede ten 12 ure. Door de arch. H. Reijgers voor de heeren H. Colignon en Cie. te Antwerpen in hotel de Graaff: het bouwen van kantoor, magazijn met bovenwoning aan de Burgemeesterstraat; bestekken met teekeningen te bekomen bij den arch., aanwijzing op den dag der best. ten 9 ure.

Leidscheadam ten 11 ure. Door het gem. bestuur ten Raadhuize: het verbouwen en vergrooten van de Openbare School no. 2 in de buurtschap Stompwijk. Het bestek met teekening verkrijgbaar ter Secretarie en bij den Gemeente Opzichter D. Audier te Voorburg. Aanwijzing gehouden.

DINSDAG 22 September.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem.best.; het bouwen aan de Nieuwe Marktstraat te Nijmegen van een pompgebouw ten behoeve van de gem. waterleiding ald. Bestekken met teek. verkrijgb. ter Gem. Secretarie. Inl. bij den Directeur der Gemeentewerken.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min v. Koloniën, bestek lit. P. 11: de ijzerwerken met toebehooren voor een aanlegsteiger: bestek ter inzage op het technisch bureau van het Dep. en te bekomen bij M. Nijhoff.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gemeentebest.: de levering van: 1. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de gasfabriek; 2. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de waterleiding. Bestekken met teekening, benevens inschrijvingsbiljet verkrijgbaar ter Secretarie, Inlichtingen verstrekt de Directeur van de Gasfabriek en de Waterleiding.

DONDERDAG 24 September.

Franeker. Voor rekening van O. van Haitsma, Joh, Deelstra en Joh. Hemmes: het bouwen van een dubbel pakhuis aan de Wilhelminastraat; aanw. 21 Sept. ten 11 ure; bestek en teekening te bekomen bij Jacob Nijdam.

Scheveningen. Door de arch. F. A. Koch: het bouwen van een woonhuis te Soest bij de halte Nieuwe Weg. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Bureau van den Architect.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.-best.: het bouwen van een school aan de Vinkensteijnstraat; aanwijzing 21 September te twee uren aan de Gemeentewerf daarna in loco; de voorwaarden verkrijgb. aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje.

Nieuw Amsterdam ten 10 ure. Door het bestuur van het waterschap Barger Oosterveen in hotel van Dalen Het opruimen en herleggen van een vonder en het leggen van een draaibrug over de Verlengde Hoogeveensche Vaart, gedeeltelijk onder bijlevering van materialen. bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij den secretaris te Emmen. Aanwijzing 23 September ten 11 ure door den arch R. Kliphuis.

examen voor waterstaats-opzichter (Ingezonden). Een nieuwe toepassing van de blaaspijp.

De Bouwwereld No. 38. Vakwerkbouw, door H. met afbeeldingen (slot).
De duivel als bouwmeester door J. H. W. Leliman b.i.

De Ingenieur No. 37. Persoonlijke indrukken van een bezoek aan de werken aan het kanaal van Panama, door J. C. Lomanci
Algemeene Zomervergadering der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.
Tiende Algemeene Vergadering der Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.
Ingezonden Stukken. Practische studie voor aanstaande werktuigkundige ingenieurs, door J. G. van Gendt J. Gzn.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 37. Van week tot week. — Ingezonden. — Congres ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs, (slot). — Hardsteengroeven. — Het berekenen van electrische gelijkstroom-leidingsnetten, (vervolg).

De Aannemer No. 37. De organisatie van werkgevers in Engeland. III.
Uit eigen kring. Een zaak van eer. Gesplitste bestekken.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 11. Het drogen (vervolg). Het maken van een gekleurd laagje op kalkzandsteenen naar Prof. M. Glasenapp. — Steenen van glas — Sabotage.

Deutsche Bauhütte No. 37. Grosstadt-Baufragen, IV door Wilfried Baumgarten met afbeeldingen.
Das Gartenhaus und seine Bedeutung, door E. Schirmer, bij een ontwerp van Paul Fischer te Naumburg.
Die Karoluskirche in Breslau ontwerp van L. Schneider.
Ueber Landhausentwürfe door P. Rose bij Schetsen van C Opitz en O. Silberberg.
Ein Fahrstuhlportal door E. Bauernfeind, bij een ontwerp van E. Specht op losse plaats.
Das Kleinwohnhaus auf der Hessisschen Landes-Ausstellung II, door M. Escherich, met afbeeldingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Door Ged. Staten is het raadsbesluit tot aankoop van grond voor schouwburgbouw niet goedgekeurd.
B. en W. geven nu den raad in overweging van de beslissing van Ged. Staten voorziening bij de Kroon te vragen.
— B. en W. hebben voorts bij den raad ingediend een voorstel, beoogende wijziging van hun onlangs ingediend plan tot stichting in de perceelen Prinsengracht 48 en 50 van een gebouw, bestemd voor den dienst der openbare reiniging, voor den keuringsdienst voor eet- en drinkwaren en voor den medisch-hygiënischen dienst der scholen. Voor laatstgenoemden dienst zou nl. in dat gebouw te weinig ruimte beschikbaar zijn en daarom willen B. en W. de perceelen doen verbouwen en slechts voor de andere bovengenoemde diensten doen inrichten. De bouwkosten van het gewijzigde voorstel worden zeer globaal geraamd op f 90.000, d. i. f 18.000 hooger dan van het vroegere plan.
— Bij den gemeenteraad is ingekomen een voorstel van B. en W. tot het stichten van een volksbadinrichting op een terrein aan de Jan van Gojenstraat. De inrichting is gedacht als een volks-douchebad, omdat een volkszwembad, bij gebreke van open zuiver zoetwater, in deze gemeente, te groote kosten zou vergen. Ook omdat het beter tot het doel leidende schijnt, om niet één groot gebouw, maar meerdere badinrichtingen op bescheiden schaal in verschillende gedeelten der stad op te richten. is de inrichting berekend op niet meer dan 20 cellen voor douchebaden, elk voorzien van een voorvertrekje voor ontkleeden en kleeden.
De kosten van den bouw worden globaal geraamd op f 20.000.

Delft. De leden der bouwkundige afdeeling der Technische Hoogeschool, de hoogleeraren H. Evers, G. N. Itz., J. F. Klinkhamer, A. W. M. Odé en T. K. L. Sluyterman hebben zich genoodzaakt gezien tot de studenten een schriftelijken raad te richten, naar aanleiding van een verschijnsel, dat zich in de laatste jaren aan de T. H. openbaart en waartegen zij meenen ernstig te moeten waarschuwen.
Het betreft — zeggen de hoogleeraren — de opvatting der practische oefeningen in de bouwkunde, door de meeste studenten der bouwkundige- en civiele-afdeeling. Steeds meer wordt het gewoonte, om deze oefeningen geheel thuis te maken en de teekenzalen slechts sporadisch te bezoeken, zoogenaamd „om correctie te halen," niet om te werken.
Tweeërlei oorzaken hiervan zijn den hoogleeraren medegedeeld:
1o. Tegenzin in het gezamenlijk werken op de zaal wegens de afleiding die er bestaat en die het geregeld voortwerken belemmert.
2o. Vrees voor verlies van zelfstandige ontwikkeling en persoonlijk karakter, door geregelde aanraking met docenten en studenten.
Ernstig waarschuwen de hoogleeraren tegen deze opvattingen. Zij achten geregeld en gezamenlijk werken op de teekenzaal van het grootste nut voor de studie. Niet alleen om het kostbare studie materiaal dat daar, ter juister tijd, kan worden geraadpleegd, tot steun der oefeningen, maar ook omdat dan alleen de meest doeltreffende leiding, de noodige steun door den docent kan worden gegeven. Veel nutteloos werk, veel teleurstelling, veel kostbare tijd blijven den student bespaard door eene opmerking, een raad of wenk: hem ter juister tijd gegeven. En de docent wordt niet voor de onaangename taak gesteld, vaak onrijp, ja waardeloos werk te moeten aannemen. Elke opgaaf zal dan grootere bate geven.
Gezamenlijk werken is een nuttige voorbereiding tot maatschappelijken arbeid, maakt geschikt tot gemeenschappelijk werk op bureau of kantoor. De vrees voor verlies van persoonlijk karakter, voor belemmering van zelfstandige vorming is geheel ongegrond. Individueele studie mag eerst aanvangen, nadat een algemeen begrip omtrent constructie, vorm en versiering is verkregen; nadat een zeker peil van technische en artistieke beschaving is bereikt, waardoor zelfstandig scheppen en oordeelen mogelijk is geworden, eigenschappen die aan een ieder aanvankelijk ontbreken en eerst na degelijke voorbereiding worden verkregen. Hiertoe leidt geregeld en gezamenlijk werken het snelst. het meest doeltreffend, omdat gedachtenwisseling met ouderen en onderlinge critiek het eigen inzicht versterken, het gemeenschap-gevoel aankweeken en de basis van artistieke en technische ontwikkeling verbreeden.
Daarentegen leidt isoleering, afzonderlijke studie op te jongen leeftijd tot eenzijdige opvatting, gebrekkige vorming, zelfs bij meer dan middelmatigen aanleg. Noodelooze verlenging van den studietijd is er vaak het gevolg van. De hoogleeraren geven daarom den ernstigen raad om met de bij velen gebruikelijke werkwijze te breken.
Zij dringen in het belang van de studie aan, op geregeld bezoek van de teekenzaal, omdat daar het zwaartepunt van de bouwkundige ontwikkeling ligt.
Zij verzoeken ten slotte, ter voorkoming van stoornis, niet na het aanvangsuur te komen, evenals zulks bij de de college uren geschiedt.

Amsterdam. Bij het sloopingswerk der N. Z. Kapel is dezer dagen weder een belangrijke ontdekking gedaan. Terwijl men n.l. bezig was een muur af te breken naar de zijde der Enge Kapelsteeg, nabij de Kalverstraat, is een zeer oude gothische poort voor den dag gekomen welke twee ingangen heeft, die echter beide met steen zijn vol gemetseld, en waarvoor een muur is opgetrokken. zoodat de fraaie poort, die wel zeer beschadigd, doch waarin verguld beeldhouwwerk nog duidelijk te onderscheiden is, geheel aan het oog, voor wie weet hoevele jaren, onttrokken is geweest. De fraaie poort, die zeer wel te restaureeren is, zal naar het terrein van het Rijks-Museum worden overgebracht. Deze poort heeft ongetwijfeld als ingang gediend voor de pelgrims naar de heilige stede

Personalia.

— Voordracht: voor leeraren aan de Burgeravondschool te Kampen: aan de avondschool voor handwerkslieden voor lijn- en vakteekenen A. J. Reijers en S. P. Bakker, beiden te Kampen.

— Aan de nieuwe Ambachtsschool te Schiedam is benoemd tot leeraar in machine-bankwerken de Heer C. Jupijn, te Oudkarspel en tot leeraar in smeden, de Heer L. J. Schotman, te Tiel.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Twee leassisenten bij het onderwijs aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage, tegen 1 October a.s. in den dagcursus; de eerste, een aesthetisch gevormd bouwkundig Constructeur, de tweede, een decoratief Teekenaar, voor de Kunstnijverheidsvakken.
Aanvangssalaris f 72.50 per wekel. les-uur met vier vijfjaarlijksche verhoogingen. De mogelijkheid bestaat tevens voor den avondcursus te worden aangesteld. Stukken in te zenden aan den Directeur der Academie. (1)

— Leeraar, voor het praktisch onderwijs in het behangen en stoffeeren aan de burgeravondschool te 's-Gravenhage. Vergoeding f 30.— per lesuur per cursus. Aanbiedingen vóór den 20 September a.s. bij den Directeur Nieuwe Haven 95. (1)

— Onderwijzer in het bouwkundig teekenen aan een te Mijdrecht op te richten Cursus van October tot ult. Februari, driemaal per week. Brieven in te zenden vóór 24 September aan den Secretaris v. h. Nutsdepartement den heer K. Querner, te Mijdrecht (1)

— Twee Bouwkundige Teekenaars bij een Architect te Haarlem, br.. lett. K. a/d Boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (1)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel bekend met teekenen. diploma als meester of gezel of van hoefbeslag kan tot aanbeveling strekken. Stukken en teekeningen vóór 25 Sept. aan den Directeur Willemsen. (1).

— Aankomend Teekenaar. Aanmelding tusschen 9—12 uur, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Alkmaar, zie adv. in no. 37. (2)

a. Leeraar in het rechtlijnig- en vakteekenen aan de Burgeravondschool: tevens
b. Adjunct-bouw- en woning-opzichter, werkzaam onder den Gem. architect te Almelo. Belooning als Leeraar f 600.— per cursus van 1 October—1 April. Als Adjunct-bouw- en woningopzichter f 600.— per jaar. Inlichtingen geven de Directeur der Burgeravondschool en de Gemeente-architect. Stukken op zegel bij den Burgemeester van Stad-Almelo vóór den 20sten September e.k. (2)

— Scheepsbouwkundige. grondig bekend met het teekenen en geheel zelfstandig kunnende werken. Br. lett. A F 276 N. v.d. D. (2)

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Brieven onder letter C aan het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (2)

— Bouwkundi Opzichter te 's-Gravenhage, Hoog salaris. Brieven onder No. 16367 bureau *Het Vaderland*. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
9 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
4 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	25—44 j., f 70—f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f	f 110 „
2 Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaars	21 j.,	f 65 „
2 Klerk-teekenaar	22—25 j., f 65—f 75	„
1 Kadaster-teekenaar	—24 j., f	f 70 „
1 Adjunct Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 September.

Enschede ten 12 ure. Door de arch. H. Reijgers voor de heeren H Colignon en Cie. te Antwerpen in hotel de Graaff: het bouwen van kantoor, magazijn met bovenwoning aan de Burgemeesterstraat; bestekken met teekeningen te bekomen bij den arch., aanwijzing op den dag der best. ten 9 ure.

Leidschendam ten 11 ure. Door het gem. bestuur ten Raadhuize: het verbouwen en vergrooten van de Openbare School no. 2 in de buurtschap Stompwijk. Het bestek met teekening verkrijgbaar ter Secretarie en bij den Gemeente Opzichter D. Audier te Voorburg. Aanwijzing gehouden.

DINSDAG 22 September.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem.-best.; het bouwen aan de Nieuwe Marktstraat te Nijmegen van een pompgebouw ten behoeve van de gem. waterleiding ald. Bestekken met teek. verkrijgb. ter Gem. Secretarie. Inl. bij den Directeur der Gemeentewerken.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het Min v. Koloniën, bestek lit. P. 14: de ijzerwerken met toebehooren voor een aanlegsteiger: bestek ter inzage op het technisch bureau van het Dep. en te bekomen bij M. Nijhoff.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gemeentebest.: de levering van: 1. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de gasfabriek; 2. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de waterleiding. Bestekken met teekening, benevens inschrijvingsbiljet verkrijgbaar ter Secretarie, Inlichtingen verstrekt de Directeur van de Gasfabriek en de Waterleiding.

DONDERDAG 24 September.

Franeker. Voor rekening van O. van Haitsma, Job, Deelstra en Joh. Hemmes: het bouwen van een dubbel pakhuis aan de Wilhelminastraat; aanw. 21 Sept. ten 11 ure; bestek en teekening te bekomen bij Jacob Nijdam.

Scheveningen. Door de arch. F. A. Koch: het bouwen van een woonhuis te Soest bij de halte Nieuwe Weg. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Bureau van den Architect.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.-best.: het bouwen van een school aan de Vinkenstijnstraat; aanwijzing 21 September te twee uren aan de Gemeentewerf daarna in loco; de voorwaarden verkrijgb. aan de Gemeentewerf aan het Grocnewegje.

Nieuw Amsterdam ten 10 ure. Door het bestuur van het waterschap Barger Oosterveen in hotel van Dalen Het opruimen en herleggen van een vonder en het leggen van een draaibrug over de Verlengde Hoogeveensche Vaart, gedeeltelijk onder bijlevering van materialen, bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij den secretaris te Emmen. Aanwijzing 23 September ten 11 ure door den arch R. Kliphuis.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

VRIJDAG 25 September

Bussum ten 12 ure. Bouw-Mij. Nieuw Bussum in hotel Nieuw Bussum: Het bouwen van een pension aan de Beerensteijnlaan in onderdeelen: a. het metsel- en timmerwerk, b. het stucadoorswerk, c. het loodgieterswerk met gas- en waterleiding, d. het schilderswerk. Bestekken en teek. liggen ten kantore der arch. ter inzage en aldaar verkrijgbaar Aanw. volgens bestek. Inl. verstrekken de arch. van der Goot en Kruisweg.

MAANDAG 28 September.

Delft ten 2 ure. Door het Minist. van Binn. Zaken: het bouwen van een gebouw voor de mijnbouwkunde te Delft, begr. f 51000; inl. te bekomen bij den Rijksbouwk., Parkstraat 16 te den Haag; bestekken en teekeningen te bekomen bij M. Nijhoff te den Haag.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H. IJ. S. M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 1-7.000; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak. Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken. Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2/9 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157; het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. 18 inschrijvingsbiljetten. C. M. Pluis en M. J. Pluis, Winschoten, Perc. V. f 21757; H. Meersma, Groningen, Perc. IV. 21742; G. Westerhoff en K. Evenhuis, Groningen Perc IV. f 21600; A. Schreuder, Groningen, Perc. IV. f 21533, Perc. V. f 20385; J. Schaap, Hoogezand, Perc. IV. f 21200, Perc. V. 20900; G. Heikens Gz. en J. IJzer, Winschoten, Perc. V. f 19785 Massa f 41928; H. Wuslander, Noordbroek, Perc. IV. f 20840, Perc. V. f 19260; H. J. Kerstholt, Hoogezand Perc. IV. f 20800, Perc. V. 20350, Massa 41200; Ph. Hendriks, Groningen, f 20470; B. Jansen, Groningen, Perc. IV. f 20185, Perc. V. f 19300, Massa f 39480; M. Heeringa, Groningen, Perc IV f 19817, Perc. V. 18415; W. v. d. Kooy, Bussum, Perc. IV. f 19790, Perc V. f 18670; W. A. van Zuilen, Nieuwolda, Massa f 42400; R Zeeft Jr., Eenrum, Massa 40900; A. H. Huitzing, Obergum gem. Winzum, Massa f 40100; G. Blaauw en P. Kiel, Noordbroek, massa f 40900; J. Zeldenrust, Warfum, Massa f 39995; J. J. Majoor, Bussum, Perc. IV. f 20070, Perc. V. f 18400, Massa f 37970.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. 15 Inschrijvingsbiljetten. H C Dorlas en Zn., Amsterdam f 14500; Gebr. Switzar, Amsterdam f 14190; Timmer en Furstner, Amsterdam f 13395; C. Kater, Amsterdam f 12993; C. Wegerif, Apeldoorn f 12980; C. J. Maks Jzn., Amsterdam f 12944; J. E. Meekers, Amsterdam f 12919; A. J. Nieuwenhuijs, Utrecht f 12870; Gebr. B. H. en H. Koolhaas, Amsterdam f 12750; J. W. Matthijs, Utrecht f 12747; H. J. Nederhorst Jr., Gouda, f 12736; P. Vermeer Jzn., Amsterdam f 12720; W. Bokhoven Gouda f 12600; S. Hos, Amsterdam f 11834; H. Pleiter Jzn., Zeist f 11300.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C. W. FINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,

— ALMELO. —

voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co 1889 . . . . . f 2.—

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—

I, II en III te zamen . . . f 21.06

Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 26 SEPTEMBER 1908. No. 39.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.— te voldoen

a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of

b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met mbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 } Uitsluit bij voor uitbet.

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Een tocht naar Zeeland

Sedert tal van jaren pleegt de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in September een vergadering buiten Amsterdam te houden, die in den regel veel toeloop heeft, minder uit belangstelling in hetgeen behandeld zal worden, dan wel omdat de leden gaarne zich eens wat vertreden. En toen ditmaal werd aangekondigd, dat te Zierikzee zou worden vergaderd, was het niet twijfelachtig dat er veel deelnemers zouden zijn, indien althans het weder wilde medewerken.

De nacht die aan den 17en September, voor de reis bepaald, voorafging, bracht regen en wind. Menig lid, dat zich opgegeven had om mede te gaan, vreesde het ergste. Doch toen men des morgens te elf uur aan het Oude Hoofd te Rotterdam bijeenkwam om op „de Stad Zierikzee" scheep te gaan, scheen de zon. Een zestigtal heeren bleken op het dek der boot bijeen, waaronder meer leden uit Rotterdam, dan anders aan zulke uitstapjes deelnemen.

Langs Maas en Noord werd nu naar Dordrecht gevaren, hetwelk men te ongeveer halfeen bereikte. Toen werd aan boord een noenmaal aangerecht, waar een gezellige toon heerschte en, onder andere spijzen, de beroemde gerookte zalm van Kralingen het verhemelte der lekkerbekken streelde.

Weder aan het dek gekomen ontvingen de leden een les in de aardrijkskunde, daar zij nu de Zuid-Hollandsche wateren, wier namen men hen in de school had pogen te leeren — alsof zij later schippers moesten worden — bevoeren. Het geleerde bleek grootendeels vergeten, doch de stuurman frischte de geheugens wat op.

Het schoon van het Hollandsch landschap viel volop te genieten, vooral toen de zon daalde en de haven van Zierikzee werd bereikt. In dit smal kanaal moest de boot haar vaart minderen, waardoor het gezicht op de stad met haar roode daken, haar grijzen toren en bevallige stadhuis-spits lang de oogen streelde. Bij zulk licht moet Jan Vermeer zijn beroemd gezicht op Delft, nu in het Mauritshuis, hebben geschilderd.

Te Zijpe waren reeds eenige heeren uit Zierikzee, waaronder de ingenieur van Schouwen, aan boord gekomen, om de deelnemers te verwelkomen. Deze ingenieur, Jhr. de Muralt, vond gelegenheid, om in het voorbijvaren enkele der door hem uitgevoerde oeververdedigingswerken van gewapend beton den leden aan te wijzen en toe te lichten.

Eer men voet aan wal zette waren de inkwartieringsbiljetten rondgedeeld, zoodat ieder aanstonds gelegenheid had, zijn kwartier op te zoeken en met zijn gastheer of hospes kennis te maken.

Om halfzes begaven de leden zich door het kermisgewoel op weg naar het Stadhuis, waar het Dagelijksch Bestuur van Zierikzee de Maatschappij

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

VRIJDAG 25 September

Bussum ten 12 ure. Bouw-Mij. Nieuw Bussum in hotel Nieuw Bussum: Het bouwen van een pension aan de Beerensteijnlaan in onderdeelen: a. het metsel- en timmerwerk, b. het stucadoorswerk, c. het loodgieterswerk met gas- en waterleiding, d. het schilderswerk. Bestekken en teek. liggen ten kantore der arch. ter inzage en aldaar verkrijgbaar Aanw. volgens bestek. Inl. verstrekken de arch. van der Goot en Kruisweg.

MAANDAG 28 September.

Delft ten 2 ure. Door het Minist. van Binn. Zaken: het bouwen van een gebouw voor de mijnbouwkunde te Delft, begr. f 51000; inl. te bekomen bij den Rijksbouwk., Parkstraat 16 te den Haag; bestekken en teekeningen te bekomen bij M. Nijhoff te den Haag.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H.IJ.S.M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 1-7.000; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken. Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park: bestek no. 1157: het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn Harlingen-Nieuweschans, begr. perc. IV f 20350 V f 18700. 18 inschrijvingsbiljetten. C. M. Pius en M. J. Pius, Winschoten, Perc. V. f 21757; H. Meersma, Groningen, Perc. IV. 21742; G. Westerhoff en K. Evenhuis, Groningen Perc IV. f 21600; A. Schreuder, Groningen, Perc. IV. f 21533, Perc. V. f 20585; J. Schaap, Hoogezand, Perc. IV. f 21200, Perc. V. 20900; G. Heikens Gz. en J. IJzer, Winschoten, Perc. V. f 19785 Massa f 41928; H. Wuslander, Noordbroek, Perc. IV. f 20340, Perc. V. f 19260; H. J. Kerstholt, Hoogezand Perc. IV. f 20800, Perc. V. 20550, Massa 4120); Ph. Hendriks, Groningen, f 20470; B. Jansen, Groningen, Perc. IV. f 20185, Perc. V. f 19300, Massa f 39480; M. Heeringa, Groningen, Perc IV f 19817, Perc. V. 18415; W. v. d. Kooy, Bussum, Perc. IV. f 19790, Perc V. f 18670; W. A. van Zuilen, Nieuwolda, Massa f 42400; R Zeeft Jr., Eenrum, Massa 40900; A. H. Huitzing, Obergum gem. Winzum, Massa f 40100; G. Blaauw en P. Kiel, Noordbroek, massa f 40000; J. Zeldenrust, Warfum, Massa f 39995; J. J. Majoor, Bussum, Perc. IV. f 20070, Perc. V. f 18400, Massa f 37970.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1133: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Amsterdam W. P., begr. f 10200. 15 Inschrijvingsbiljetten. H C Dorlas en Zn., Amsterdam f 14500; Gebr. Switzar, Amsterdam f 14190; Timmer en Furstner, Amsterdam f 13395; C. Kater, Amsterdam f 12993; C. Wegerif, Apeldoorn f 12980; C. J. Maks Jzn., Amsterdam f 12944; J. E. Meekers, Amsterdam f 12919; A. J. Nieuwenhuijs, Utrecht f 12870; Gebr. B. H. en H. Koolhaas, Amsterdam f 12750; J. W. Matthijs, Utrecht f 12747; H. J. Nederhorst Jr., Gouda, f 12736; P. Vermeer Jzn., Amsterdam f 12720; W. Bokhoven Gouda f 12600; S. Hos, Amsterdam f 11834; H. Pleiter Jzn., Zeist f 11300.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. PINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & KAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert Cement- en Cementijzerwerken uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—

III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—

I, II en III te zamen . . . f 21.06

Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 26 SEPTEMBER 1908. No. 39.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in two termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Een tocht naar Zeeland

Sedert tal van jaren pleegt de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in September een vergadering buiten Amsterdam te houden, die in den regel veel toeloop heeft, minder uit belangstelling in hetgeen behandeld zal worden, dan wel omdat de leden gaarne zich eens wat vertreden. En toen ditmaal werd aangekondigd, dat te Zierikzee zou worden vergaderd, was het niet twijfelachtig dat er veel deelnemers zouden zijn, indien althans het weder wilde medewerken.

De nacht die aan den 17en September, voor de reis bepaald, voorafging, bracht regen en wind. Menig lid, dat zich opgegeven had om mede te gaan, vreesde het ergste. Doch toen men des morgens te elf uur aan het Oude Hoofd te Rotterdam bijeenkwam om op „de Stad Zierikzee" scheep te gaan, scheen de zon. Een zestigtal heeren bleken op het dek der boot bijeen, waaronder meer leden uit Rotterdam, dan anders aan zulke uitstapjes deelnemen.

Langs Maas en Noord werd nu naar Dordrecht gevaren, hetwelk men te ongeveer halfeen bereikte. Toen werd aan boord een noenmaal aangerecht, waar een gezellige toon heerschte en, onder andere spijzen, de beroemde gerookte zalm van Kralingen het verhemelte der lekkerbekken streelde.

Weder aan het dek gekomen ontvingen de leden een les in de aardrijkskunde, daar zij nu de Zuid-Hollandsche wateren, wier namen men hen in de school had pogen te leeren — alsof zij later schippers moesten worden — bevoeren. Het geleerde bleek grootendeels vergeten, doch de stuurman frischte de geheugens wat op.

Het schoon van het Hollandsch landschap viel volop te genieten, vooral toen de zon daalde en de haven van Zierikzee werd bereikt. In dit smal kanaal moest de boot haar vaart minderen, waardoor het gezicht op de stad met haar roode daken, haar grijzen toren en bevallige stadhuis-spits lang de oogen streelde. Bij zulk licht moet Jan Vermeer zijn beroemd gezicht op Delft, nu in het Mauritshuis, hebben geschilderd.

Te Zijpe waren reeds eenige heeren uit Zierikzee, waaronder de ingenieur van Schouwen, aan boord gekomen, om de deelnemers te verwelkomen. Deze ingenieur, Jhr. de Muralt, vond gelegenheid, om in het voorbijvaren enkele der door hem uitgevoerde oeververdedigingswerken van gewapend beton den leden aan te wijzen en toe te lichten.

Eer men voet aan wal zette waren de inkwartieringsbiljetten rondgedeeld, zoodat ieder aanstonds gelegenheid had, zijn kwartier op te zoeken en met zijn gastheer of hospes kennis te maken.

Om halfzes begaven de leden zich door het kermisgewoel op weg naar het Stadhuis, waar het Dagelijksch Bestuur van Zierikzee de Maatschappij

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

zou ontvangen. Die ontvangst had plaats in een 18e eeuwsche zaal, wier Louis XV ornementen spraken van de weelde en den goeden smaak, die anderhalve eeuw geleden in de stad heerschten.

De burgemeester hield een toespraak, waarin hij er zijn voldoening over uitsprak, dat de Maatschappij Zierikzee als plaats van vergadering had gekozen. Hij hoopte, dat de overblijfselen van oude bouwkunst, die te Zierikzee nog vrij talrijk aanwezig zijn, den leden belangstelling zouden inboezemen en riep der Maatschappij een hartelijk welkom toe.

De Voorzitter sprak eenige goedgekozen woorden van dank en waardeering, waarna de eerewijn rondging.

Het gezelschap begaf zich nu naar de Sociëteit aan de oude Haven en vertoefde daar, totdat ten zeven uur de maaltijd in het logement Van Oppen een aanvang nam. Op weg naar den maaltijd had men gelegenheid een der prachtige avondluchten te zien, waarvoor Zeeland vermaard is.

Dat er aan het maal een gezellige geest heerschte, behoeft niet gezegd aan hen die bij vorige gelegenheden hebben aangezeten. Aan woorden van waardeering en vriendschap was geen gebrek en langzamerhand kwam men in de juiste stemming om van de „avond-vermakelijkheden" die de Zierikzeesche kermis opleverde te gaan genieten.

Jongeren, maar ook ouderen, zag men in draaimolens of met Zierikzeesche schoonen door de balzaal zweven. En het was reeds zeer laat toen de leden in het hun aangewezen kwartier aankwamen om krachten te verzamelen voor de vergadering, die den volgenden dag te negen uur zou beginnen.

Een verslag van die vergadering zal men elders in dit blad vinden. Reeds om elf uur was zij geëindigd en gingen de deelnemers bij heerlijk najaarsweder de oude bouwwerken van Zierikzee in oogenschouw nemen.

Na de uitvoerige mededeelingen, door den heer Mulock Houwer over deze gedenkteekenen gedaan, kan hier met enkele opmerkingen volstaan worden.

Het stadhuis was het eerst aan de beurt. De aanleg is nog middeneeuwsch, doch in 1554 werd de tegenwoordige gevel gemaakt, en de toren aan de westzijde van een zeer eigenaardige spits voor een klokkenspel voorzien. De groote hal, die oorspronkelijk gelijkstraats aanwezig was, is in de 2e helft der 18e eeuw in drie zeer fraai betimmerde vertrekken veranderd. Met bijzondere belangstelling werd de bekapping bezichtigd, een dier mooie, oude timmerwerken, zooals men ze in de 16 eeuw wist te maken. De samenstelling is nog volgens het Gothische beginsel, doch in de details kondigt zich hier en daar de Renaissance reeds aan.

Tegenover het stadhuis beschouwde men een Gothischen gevel, die, omstreeks 1500 gebouwd, op de pui na zich in zijn oorspronkelijken toestand bevindt. Een afbeelding van dezen gevel vonden de leden op de spijskaart van den vorigen dag.

Nu wandelde men westwaarts naar het gedeelte der stad, waar eertijds de aanzienlijken woonden, wier huizen echter allen verdwenen zijn. Ook de eens zoo schoone St. Lievenskerk is, na verbrand te zijn, in het begin der 19e eeuw gesloopt en vervangen door een gebouw, dat wel bewijst, hoe weinig de Nederlandsche architectuur van een halve eeuw geleden beteekende.

Welk een verschil met den toren uit de 15e eeuw, die nog als getuigenis van Zierikzee's grootheid overeind staat! In 1454 door Andries Keldermans begonnen is deze kolossus, geheel met Vilvoordsche steen bekleed, tegelijkertijd een voorbeeld van stoute constructie en van smaakvolle versiering. Alleen het vierkante benedendeel van den toren kwam gereed. Was het gedenkteeken voltooid geworden, dan zou het ongeveer de gedaante van den toren te Antwerpen hebben verkregen, zooals uit de later in koper gesneden plannen van Keldermans blijkt.

Dicht bij dezen toren vond men het Weeshuis, waarin de fraaie 18e eeuwsche regentenkamer met groote belangstelling werd bezichtigd.

Het gedempte deel van de Oude Haven is nu een plantsoen. Men zag daar verscheidene gevels, die de aandacht trokken, als die van 's Gravensteen, met fraaie ankers; twee fragmenten in den geest der Dordtsche architectuur, maar toch met bepaald karakter; een gevel van 1658, met Jonische pilasters in den trant van Vingboons; en eindelijk nog de Gasthuiskerk, waar een galerij uit de 17e eeuw den leden aan Italië deed denken.

Zoo werd de Havenpoort bereikt, die uit twee deelen bestaat, ten noorden en ten zuiden van het water gebouwd en door een brug verbonden. Het zuidelijk deel heeft een spits en vier hoektorentjes, het noordelijk deel vertoont aan de stadszijde twee aardige gevels van 1559.

Nadat dit alles bezichtigd was vereenigden de deelnemers zich aan een welvoorzienen disch. Tegen twee uur wandelde men door de oude Nobelpoort met haar slanke spitsen naar het station, waar een extra-trein gereed stond om het gezelschap naar Brouwershaven te vervoeren. De tocht naar dit stedeke werd medegemaakt door eenige aanzienlijke dames uit Zierikzee, wier tegenwoordigheid men op hoogen prijs stelde.

Brouwer-haven bestaat uit slechts weinige huizen, aan beide zijden van een gracht, wier zuidelijk deel gedempt is en nu een plein vormt, waar een weinig beteekenend standbeeld van Jacob Cats is opgesteld. Aan dit plein bevindt zich het stadhuis, welks gerestaureerde gevel niet alle leden behaagde, daar zij meenden, dat de restauratie te zeer een vernieuwing was geweest.

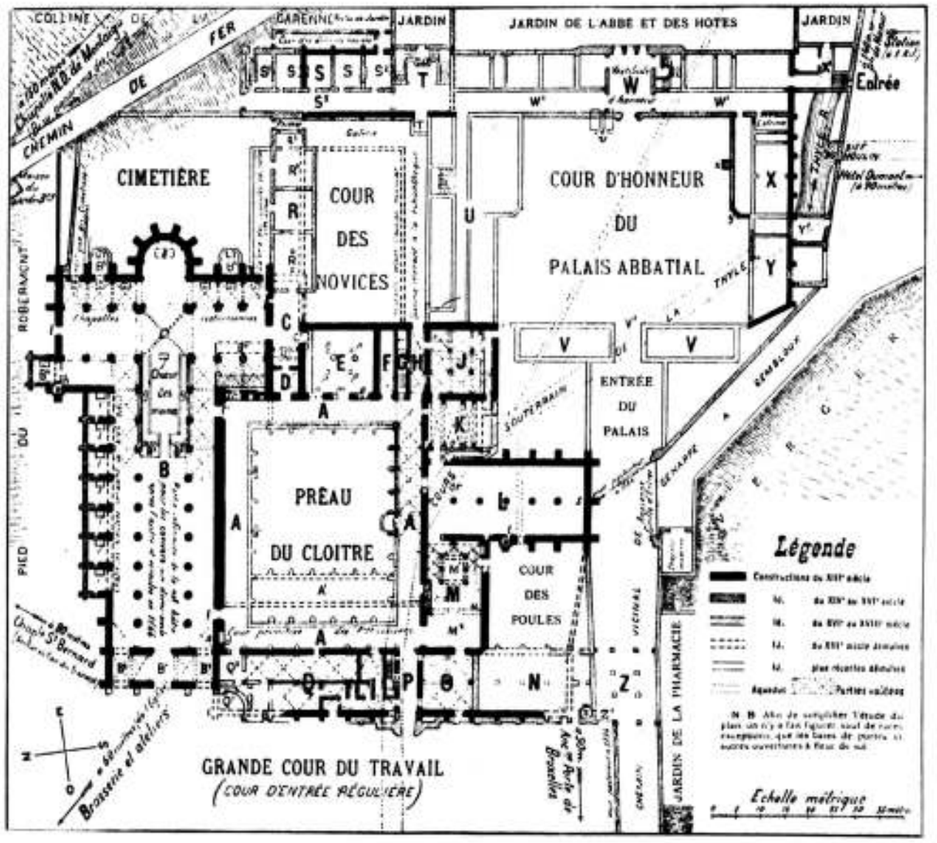
Nadat het stadhuis was bezichtigd werd de nabijgelegen kerk in oogenschouw genomen, die onder de merkwaardigste middeneeuwsche gebouwen van Nederland mag worden gerekend. Zij heeft een basilikaal aangelegd koor, dat met vijf zijden van den achthoek is gesloten; de trans van dit koor vertoont negen zijden van den zestienhoek. De eerste, derde, vijfde, zevende en negende dezer zijden zijn van kapellen voorzien, die vijf zijden van den achthoek als plattegrond hebben, een aanleg, die in de latere Gothiek nergens dan te Brouwershaven wordt gevonden. De beuken van dit koor worden door zuilen met eigenaardige kapiteelen gescheiden. Het hooge triforium daarboven doet aan de Vlaamsche kerken der 13e en 14e eeuw denken. Opmerking verdient ook, hoe de trans in steen overwelfd is, door vierkante en driehoekige gewelfvakken te doen afwisselen.

Aan dit koor is een kruisbeuk gebouwd. Het schip heeft drie beuken van gelijke hoogte, wier zuilen negen meter hart op hart staan, waardoor een zeer indrukwekkende ruimte werd verkregen.

De wijze waarop deze kerk gerestaureerd was, gaf tot bedenkingen aanleiding. In het bijzonder de toren boven het kruis werd niet gelukkig geacht.

ABDIJ VAN VILLERS.

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 39.

Het orgel van 1557 is een prachtig kunstwerk, welke fijne Renaissance-details aan de orgelkas in de Westerkerk te Enkhuizen doen denken.

Tegen vier uur werd de reis naar Schuddebeurs aanvaard. Men toefde eenige oogenblikken in de herberg van dien naam, die te midden van prachtige buitenplaatsen is gelegen. Enkelen deden nog een korte wandeling in de omgeving, doch de meesten vleiden zich onder het lommer neder, om eenige lafenis te gebruiken.

Van Schuddebeurs ging de tocht over Zierikzee naar Zijpe, door welige landouwen, waar de oogst werd binnengehaald. Te Zijpe lag de boot gereed, waarmede de reis naar Numansdorp zou worden gemaakt. De vaart op de Schelde, waarboven zich een prachtige avondhemel welfde, gaf veel genot. Toen het wat koel werd om aan dek te blijven gingen de leden aan tafel in de kajuit om zich al weder aan een kostelijk maal te goed te doen. Daarna werd de terugreis naar Rotterdam per tram aanvaard.

De Abdij van Villers.

Slot (zie bladz. 285).

Villers bereikt men langs de spoorlijn Brussel—Namen, dwars door het prachtige Soniënbosch. Te Ottignies moet men overstappen, men kan ook vandaar te voet in een paar uren de abdij bereiken doch dan is het aan te bevelen zich van een goede wandelkaart te voorzien en het best voldoet als zoodanig de kaart van het „Institut Cartographique Militaire" op de schaal van 1:20,000, die in den boekhandel verkrijgbaar is. Daarmede kan men zich uitstekend oriënteeren in de schoone omgeving van Villiers. Het is een heerlijke wandeling, vol afwisseling. Voor heden bepalen wij ons echter enkel tot een kennismaking met de ruïne.

Het is raadzaam, voor men een entréekaartje (0.25 frs.) neemt, haar eens van boven in haar geheel te gaan overzien. Wij volgen daartoe gedurende een paar minuten de baan van Villers naar Genappe, en slaan nevens de ruïne langs den ringmuur bij 't eerste pad rechts af, vlak bij een oude steengroeve. Van den heuveltop kunnen wij thans den blik laten gaan over de talrijke gebouwen, die tot de oude abdij behoorden, en kunnen ons eerst recht rekenschap geven van het uitgestrekte gebied, dat zij bestreek.

Den ringmuur, die de eigenlijke abdij omsloot, kan men van hier volgen: hij bezat, tijdens haar grootsten bloei, een lengte van 1500 meter. Als men de kerk neemt tot centrum, kan men zich eenigszins oriënteeren. Vlak er voor onderscheidt men het paleis van den abt, met de groote Cour d'honneur, en rechts van deze en een geheel vormend met de kerk, waren de diverse gebouwen, die dienden om te voorzien in het onderhoud der kloosterbewoners. Men ziet mede een overblijfsel van het leprozenhuis, en op een afstand eenige werkhuizen, o. a. die, bestemd voor de smeden en timmerlieden, terwijl de onmisbare brouwerij wegens den omvang, dien zij nog als ruïne heeft bewaard, bewijst dat de vrome monniken nog niet geheel met alle aardsch genot hadden gebroken.

Wie zich omtrent deze verschillende gebouwen geheel op de hoogte wil stellen kan zijn gading vinden in het mooie boek, dat G. Boulmont aan Villers heeft gewijd (Les Ruines de l'Abbaye de Villers) en dat, uitgegeven door de Belgische Touring-Club, ter plaatse te vinden is.

De heer Boulmont heeft ook een handig gidsje samengesteld, waaraan de op onze plaat afgedrukte plattegrond ontleend is. Deze plattegrond is vervaardigd naar de opmetingen van den architect Charles Licot, die door de Belgische regeering met de instandhouding van de abdij belast is.

In hoofdzaak zijn in de gebouwen vier stijlperioden te onderkennen. De kerk en de kloostergebouwen behooren meerendeels tot den overgangsstijl der dertiende eeuw, zuiver gothisch evenwel is het schip der kerk en de kloostergang, terwijl enkele gedeelten o. a. de kelders nog zuiver romaansch zijn, terwijl de brouwerij en de molen laat-romaansche vormen vertoonen. Overigens behooren de kloosters- en bijgebouwen tot de achttiende eeuw.

Men treedt de ruïne niet meer door den voormaligen hoofdingang binnen, maar aan de zuidzijde nabij den molen, die thans tot een hotel is omgebouwd. Het verdient dan aanbeveling zich onmiddellijk naar de kerk en de kloostergebouwen te begeven, die trouwens door hun imposante afmetingen dadelijk de aandacht van de bezoeker trekken, en de alphabetische orde der in den plattegrond geplaatste letters te volgen.

A is de kloostergang waar nog eene fraaie gothische galerij uit de veertiende eeuw de aandacht trekt; bij *d* was de ingang van de Crypt. De kerk *(B)* had oorspronkelijk slechts een hoofdingang bij B^1 de ingangen B^2, B^2 zijn in de achttiende eeuw gemaakt. De vensters van het transept zijn zeer merkwaardig. De Sacristie was bij *C*, terwijl *D* een kleine boekerij was, ter bewaring der misboeken. De kapittelzaal *E* werd in de achttiende eeuw verbouwd en bedorven; hier is evenwel een fraai romaansch venster, tot den oorspronkelijken bouw behoorend, voor den dag gekomen verder was *F* de spreekkamer der monniken, *G* de trap naar het dormitorium (de slaapzaal), *H* verbindingsgang, *J* verblijfzaal der monniken (auditorum) en *K* stookplaats uit de veertiende eeuw, beide lokalen in de achttiende eeuw verbouwd, *L* refectorium met fraaie vensters, *M* keukens, *N* refectorium voor het dienstpersoneel, *O* provisiekamer.

De hoofdingang *P* was voor de verbouwing der abdij de voortzetting van een overdekte passage die van het klooster leidde naar het oude paleis van den abt uit de dertiende eeuw, dat zich ongeveer een twintigtal meters meer westwaarts verhief niet ver van de oude „Brusselsche poort" en dat men heeft afgebroken in de achttiende eeuw om het groote „Cour du travail" te verruimen. De fundamenten van dit oude paleis zijn thans blootgelegd. Bij *Q* zijn kelders en de verdieping boven *N*, *O*, *P* en *Q* was het oude dormitorium der „frères convers", dat later tot ziekenhuis werd ingericht. Zeer belangrijk is de brouwerij, zuidwestwaarts van de kerk aan het groote plein gelegen. *R* is de latere sacristie, *S* oorspronkelijk ziekenzaal, diende later tot noviciaat en bibliotheek, ter plaatse van de groote trap *T* was te voren een kleine kapel ten dienste der zieken.

De laatste abt Dom Bruno Cloquette gekozen in 1788 en overleden te Ath in 1828 bewoonde

lokalen *U*. De entree van het eigenlijk abtelijk paleis was bij *V*, terwijl bij *W* de woonvertrekken waren van den abt en voor hooge gasten. *X* was de woning van den huismeester, daaronder vindt men een viertal kelders die als gevangenis dienst deden en nog in goeden staat zijn. Voor armen en pelgrims was in *Y* een logies ingericht en bij *Z* is de tegenwoordige ingang van de ruïne.

De molen van de abdij komt niet op den plattegrond voor, hij ligt tegenover den tegenwoordigen ingang aan de overzijde van den weg naar Gembloux, aan de Thyle, de beek die de waterkracht leverde, die ten deele onder de abdijgebouwen doorloopt en hier en daar door openingen in de overwulving te zien is. In den molen is thans het welingericht „Hotel des Ruines" gevestigd, waarvoor een grondige herstelling noodig is geweest, waarbij het echter gelukt is het gebouw uitwendig zooveel mogelijk zijn oorspronkelijk aanzien te doen behouden.

Van al de gebouwen der abdij verdient het kerkgebouw ongetwijfeld het leeuwendeel in de bewondering van den bezoeker. De binnenruimte is een prachtig stuk werk, in ogivalen stijl, met koor en kruisbeuken gebouwd, in overgangsstijl en het geheel treft door zijn harmonie en zijn grootsche afmetingen. Bijna overal is het gewelf ingestort, en wat nog overbleef, een deel van het schip en de zijbeuken, is bedekt met dicht gewas, overgewaaid uit de naburige bosschen. De voorgevel, erbarmelijk gehavend, laat niet meer toe den oorspronkelijken stijl te onderscheiden; groote hoopen puin, door de natuur als 't ware weer in bezit genomen, liggen overal rond het gebouw verspreid; doch de treurige overblijfselen, waarin thans alleen het gekras van raven en kraaien weerklinkt, toonen nog duidelijk den luister waardoor zich deze abdij onderscheidde.

Ook de eetzaal, het refectorium *L*, een der oudste gebouwen, waarvan enkele ons terugvoeren tot de eerste helft der 13e eeuw — treft door haar ruime afmetingen. Zij kreeg haar licht langs een aantal, bij paren aangebrachte spitsboogvormige vensters. Aanvankelijk was zij door een zuilenrij verdeeld in twee beuken en versierd met muurschilderingen, waarvan nog sporen aanwezig zijn.

Men zal voorts niet verzuimen de poort te bewonderen, welke toegang gaf tot de kerk, deze z.g. „porte trilobée", in den plattegrond te vinden bij f, is op onze plaat afgebeeld. Men kan daar zien hoe de zuiltjes ontbreken, en zich daaruit eenigszins een denkbeeld vormen van den toestand der ruïne, waar alles uit gesloopt is wat eenigszins waarde had en vervoerbaar was. Alleen aan de hechte constructie der gebouwen is het te danken, dat er nog veel van architectonische details is overgebleven. Wat de moeite van zwaren arbeid van het uitbreken niet loonde liet de slooper zitten.

Thans wordt hetgeen nog overeind staat met zorg voor verder verval behoed en hier en daar met omzichtigheid wat hersteld, maar aan een reconstructie van een dergelijk gebouwencomplex is niet te denken en iets schooners dan deze bouwval zou die ons toch niet schenken.

Villers is een der meest interessante uitstapjes, die men van Brussel uit kan ondernemen. Vroeger was het den bezoeker niet goed mogelijk in het dorp een behoorlijk onderdak te vinden. Doch daarvoor is thans op uitstekende wijze gezorgd, het Hotel des Ruines, biedt degenen, die zich een langer verblijf in deze merkwaardige oorden kunnen veroorloven daartoe een uitnemende gelegenheid.

Een belangrijk Congres.

(Vervolg van bladz. 302.)

De voorzitter, dr. Bruinsma, verzocht hun, die opmerkingen van algemeenen aard hadden te maken, dit vooraf te willen doen; ook vroeg hij, niet te zeer in détails af te dalen. Alle leden der woningrapport-commissie waren aanwezig, behalve jhr. Ruys de Beerenbrouck en H. Pollema.

De heer van Rijn was de eerste spreker; hij meent dat de commissie niet ver genoeg is gegaan. Dikwijls komt het voor dat ook aan groote huizen veel mankeert. De dienstboden, die er komen, zijn er dikwijls slechter ondergebracht dan vroeger thuis. Rioleering en beerput zijn dikwijls niet in orde. Geen nieuwe woning behoort te worden betrokken, vóórdat een verklaring van bewoonbaarheid is afgegeven. In sprekers eigen gemeente (Venlo) heeft hij 't kaartenstelsel ingevoerd voor de woningstatistiek. Bij alle verhuizingen wordt geïnspecteerd en aanteekening gehouden. Dit geeft allerlei kostbare en nuttige gegevens.

Namens de Sociaal-technische Vereeniging van democratische ingenieurs sprak de ingenieur Keppler. Deze meent dat de Woningwet niet in een dag is te behandelen; hij stelt daarom voor de paragrafen 5 en 6 niet te behandelen. Ook acht hij 't rapport een product van een heterogene commissie.

Hij is er van overtuigd, dat men hier met een meerderheidsrapport te doen heeft, hetgeen hij tracht aan te toonen door vroegere uitlatingen eenerzijds van jhr. Ruys de Beerenbrouck, anderzijds van den heer Schaper. Spr. zou willen weten, hoe de minderheden in de commissie over de daarin behandelde punten denken. Ten slotte wijst hij er op, dat hij als vertegenwoordiger eener bepaalde vereeniging bij tal van artikelen het woord zal moeten vragen.

De heer Van den Biesen, lid der 1e Kamer, die zoojuist als lid van het Congres was toegetreden, vroeg en verkreeg het woord. Hij verklaarde zich een hartelijk voorstander van een goede huisvesting. Maar men is met de Woningwet en haar voorgestelde wijzigingen op den verkeerden weg. De bestaande wet is reeds vexatoir; de wijzigingen zullen haar dat nog meer doen worden. Reeds nu is in de groote steden de verkoop van huizen moeilijk

Wil ik nu, zegt spr., gaan verbouwen, dan heb ik te maken met het woningtoezicht, dat allerlei verkeerd vindt. Daarom laat men niet meer verbouwen en verbeteren. Dit geeft werkeloosheid in de bouwvakken. (Teekenen van afkeuring). Spr. hoopte dat een kentering in den lande bestond tegen de Woningwet. Maar de rede van den heer Zoetmulder, onlangs in den Haag gehouden, heeft hem van die meening teruggebracht. Spr. haalde staaltjes aan van de nieuwe eischen, op 't gebied van aparte slaapvertrekken en talrijke trappen. Dan keurt hij af den strijd tegen de alcoven. Het volk van 't platteland dat naar de stad komt om

't verbasterde geslacht der steden te versterken en te verbeteren, is gewonnen in bedsteden en alcoven. En dan de schippers; die slapen wel in een soort doozen! Spr. geeft een sprekend gevolg van de Woningwet. Hertaxatie moest plaats vinden op een met hypotheek belast huis in Amsterdam; bij hertaxatie bleek het huis waardeloos omdat er niets meer van beantwoordde aan de voorschriften der Woningwet.

Prof. Drucker verklaarde zich er vóór, bij noodzaak artt. 5 en 6 niet te behandelen; op behandeling van art. 7 stelt hij veel prijs.

In antwoord aan den heer Keppler deelde spr. mee, dat het rapport in zijn geheel de meening weergeeft van de gansche commissie. Spr. bestrijdt dan den heer van den Biesen. Diens sympathiebetuigingen met betere woningtoestanden, begrijpt spr. niet. In beginsel is hij vóór verbetering; maar alle maatregelen tot verbetering bestrijdt de heer Van den Biesen.

De hertaxaties door hypotheekbanken spruiten niet voort uit de Woningwet. De vermindering van Amsterdams bevolking — door den heer v. d. Biesen als argument gebezigd — heeft met die wet niet te maken. Die spr. overdreef; zijn beweringen worden niet door de commissie aanvaard.

De heer Zoetmulder kwam ook op tegen het betoog des heeren van den Biesen. Deze had gepleit voor het kostgangers-wezen; maar de heer Zoetmulder acht het kostgangers-stelsel niet gunstig.

Het bestuur deed bij monde van den voorzitter mededeeling, dat indien noodig, par. 7 zal worden behandeld onmiddelijk na par. 4.

De penningmeester, mr. Bik, bepleitte het groote, in geld waardeerbare belang van de schoonheid en welstand der steden. Dat is een belang dat niet mag worden verwaarloosd.

De heer Wibaut vroeg enkele inlichtingen omtrent leemten in het prae-advies. Hij is het niet eens met de vrees van den heer Van den Biesen voor te groote voortvarendheid der uitvoerders van de Woningwet.

De heer Keppler besprak art. 4 en 5 van de bestaande Woningwet. Hij — en zijn vereeniging zijn er voor — art. 4 in zijn geheel te schrappen.

Wat art. 6 der wet aangaat, zou hij door nauwkeuriger omschrijving van de bevoegdheid tot vrijstelling, het gevaar voor wisselend inzicht van opvolgende burgemeesters willen tegengaan.

Mr. Mortier Hymans bracht hulde aan het uitstekend werk der commissie. Hij klaagt echter over te sobere toelichting op verschillende punten. Hij wil b.v. weten wat de commissie met haar uitdrukking „splitsing van een woning" precies bedoelt. Dan heeft hij bezwaar tegen de uitdrukking „nadere eischen" in art. 6, 1e lid onder a. Dergelijke eischen mogen niet bij algemeen reglement worden gesteld. Men zou dan tegenkanting kunnen krijgen van den rechter. Hoe kon men in beroep komen, bij wien, en op welke wijze. Ook op andere punten verzocht hij eenige inlichting van de commissie.

Den heer Tellegen beantwoordde de verschillende sprekers over par. 2. Hij betoogde dat de gemeentebesturen reeds nu de vrijheid bezitten de schoonheid en de aesthetica in hun stad tot haar recht te doen komen. Hij wijst, op wat sinds einde van de vorige eeuw door Amsterdam met zijn schoonheidscommissie (ingesteld op initiatief van den wethouder Blooker) wordt gedaan. Maar men moet meent spr. de zaak meer overlaten aan de architecten-vereeniging. De commissie heeft dus wel symphatie voor 't idee des heeren Bik, maar dit congres moet niet actief handelen in die richting.

Daarop wendde de heer Tellegen zich tot den heer Wibaut, die had aangedrongen op 't verplicht stellen van de toepassing van sommige voorschriften, b.v. inzake behoorlijke bewoning, e. d.

Spreker wees er op dat toepassing uiterst moeilijk is gebleken; bovendien, waar moeten de verjaagde bewoners heen. Vooral de groote gezinnen leveren een moeilijkheid. Men moet — meent spr. — wachten tot de toepassing van plaatselijke verordeningen een succes is gebleken.

Aan den heer Keppler antwoordde spr. dat de commissie voor nieuwe woningen gemeenschappelijke privaten ongeoorloofd acht. Maar tegenover bestaande woningen kan nog niet hetzelfde standpunt worden ingenomen.

Met het voorstel Keppler tot schrapping van art. 4 der Woningwet vereenigde de commissie zich niet.

Een beperkte openbaarheid van bouwvergunningen bestaat; maar de mededeeling aan niet-belanghebbenden leidt — spr. weet het uit zijn Amsterdamsche ervaring — tot misbruiken.

Wat betreft het nader reglementeeren van vrijstellingen, hierop kan de commissie niet zoo onmiddelijk antwoorden; noch in toestemmenden, noch in ontkennenden zin.

De vereeniging van ingenieurs wilde een recht van beroep op den gemeenteraad, inzake een beslissing op een verzoek om vrijstelling, gegeven door B. en W. Spr. meende dat gevaarlijk zou zijn.

Het bezwaar van den heer M. Hymans, dat de toelichting zoo sober was, achtte spr. eerder een compliment.

Voorts gaf hij uitlegging van enkele door den heer M. Hymans opgeworpen onduidelijkheden.

Ten slotte wees de heer Tellegen nog op het feit, dat er reeds gemeenten zijn, waar bij verordening geschiedt en wordt uitgevoerd, datgene, wat de commissie met haar voorstel tot wetswijziging hoopt tot stand te zien komen. Er zijn ook dingen die speciaal geschikt zijn om bij reglement door B. en W. te worden geregeld, b.v. quaesties rakende den bouw met cement-ijzer. Overigens acht spreker het gewenscht niet te zeer af te dalen in bijzonderheden. Hij richtte ook een wenk in dien zin tot den vertegenwoordiger van de vereeniging van Democratische Ingenieurs. Te meer omdat zij hun denkbeelden reeds in haar brochure hebben ontvouwd.

De discussie over par. 1 werd toen gesloten verklaard; die over par. 2 zou na de pauze worden voortgezet.

Bij hervatting werd behandeld § 2.

Daarover sprak de heer van Everdingen uit Heusden. Deze behandelde het punt gemeenschappelijke regeling bij bouw- en woningtoezicht. Indien hier dwang van de wet komt, waar blijft dan 't oppertoezicht van B. en W.? Maar indien er een nieuwe autoriteit noodig is, dan kome de gezondheidscommissie allereerst in aanmerking. In plattelandsgemeenten moet men geen ambtenaar voor bouw- en woningtoezicht hebben, die voor eventueele verhooging van wedde afhankelijk is van B. en W. Spr. lichtte dat toe met voorbeelden uit zijn ervaring en omgeving. Zou het, vraagt spr. niet goed zijn

van ontheffingen door B. en W. beroep toe te laten op Gedeputeerden?

De ingenieur Keppler pleitte voor 't gescheiden houden van bouwtoezicht en woningtoezicht. Hij voerde aan, dat b.v. in Glasgow beide takken gescheiden zijn. Daar zijn ook aan de deuren tickets, waarop het aantal bewoners aangeteekend staat. 's Nachts wordt dikwijls door de politie door gedwongen telling de ticket gecontroleerd.

Burgemeester Bergsma protesteerde tegen 't streven om het gemeenterecht ondersteboven te werpen. De ten uitvoerlegging van de Woningwet moet blijven aan burgemeester en wethouders, niet komen aan de gezondheidscommissies. Men moet de gemeentebesturen overtuigen van 't nut der toepassing van de Woningwet. Dan willen die besturen zelf die wet goed ten uitvoer leggen.

De heer Van den Biesen ziet in par. 2 wederom een bewijs van 't vexatoir karakter dezer Woningwetgeving. Immers de commissie wil een volledigen staat van alle woningen met alle deugden en gebreken. Dat zal veel geld kosten. Het doel is te komen tot gegevens, om op groote schaal te gaan verbeteren. Dat onderzoek zal een inquisitoriaal karakter dragen. Daardoor zal men komen tot de slotsom dat van alle oude stadsgedeelten in tal van steden geen huis deugt. Spr. voorspelt uit ervaring, dat dit het geval zal zijn in Amsterdam, Rotterdam, Breda, Dordt enz. En dan die toestanden in Engeland, waar politieagenten nachtelijke invallen kunnen doen! Wat een vooruitzicht! En in dat Engeland, ons zoo ver vooruit in bouwwetgeving, is dan toch Londen jammerlijk slecht gebouwd. Vooral inbreuk op de vrijheid door binnendringende politie wordt door spr. als on-Nederlandsch gevreesd en veroordeeld.

De heer Tellegen beantwoordde de sprekers. Hij zeide o.m. het wel eens te zijn met burgemeester Bergsma. Er mag nog niet worden aangestuurd op onttroning van de gemeentebesturen. Bovendien is de woningwet nog te jong, om reeds nu dien weg op te gaan. De ambtenaren — dit is zijn antwoord aan den heer v. Everdingen — belast met uitvoering van woningwet, de bouwverordening en het geven van vergunningen, moeten werken onder toezicht van B. en W. Teleurstelling met de woningwet geeft niet het recht daarin verandering te brengen. Wel wil de commissie de gemeentebesturen eenigszins aan banden leggen door te dwingen tot het toestaan van voldoende gelden; indien het gemeentebestuur nalatig is dan moet van hoogerhand worden ingegrepen. De te benoemen toezichtambtenaren moeten echter voldoen aan zekere voorwaarden en beperkingen, die echter tot dusver niet zijn voorgeschreven.

Die voorwaarden moeten worden vastgelegd in de wet. Splitsing van bouw- en woningtoezicht heeft, beweert de heer Tellegen, veel voor, maar meer tegen. De toestand is nog niet zoo, dat splitsing noodzakelijk is. Al te ver gaande splitsing is op elk gebied verkeerd. Spr. gelooft dat de heer Bergsma niet gediend is van den steun, hem gebracht door den heer Van der Biesen. Wat Enschede doet op bouwgebied, is veel te vooruitstrevend voor den heer Van der Biesen, maar spr. zou willen weten: Wat willen de heer Van der Biesen c.s. dan? Hij wil geen toepassing der Woningwet voor beter onderzoek heeft plaats gehad. Maar de heer van der Biesen wil ook zoo'n onderzoek. Wordt hier, vraagt de heer Tellegen, geen struisvogelpolitiek gedreven? Spr. memoreerde nog, dat Amsterdam onlangs besloot tot het houden eener woningtelling, waarbij ook van de huren aanteekening zal worden gehouden.

De commissie bleef er bij, 't aanbrengen van bordjes met opgave van den kubieken inhoud der woning noodig te oordeelen. Het bezwaar van den heer Van den Biesen over het gevaar voor binnendringen van woningen vreesde spr. niet. Trouwens in Engeland is ook het binnentreden bij nacht niet zoo erg. Het werkt ook als bescherming van bewoners tegen zekere huiseigenaars. Herinspectie, desnoods gedwongen, is soms onvermijdelijk.

In behandeling kwam nu par. 3.

De heer Van Everdingen uit Heusden wilde geenszins onttroning van de gemeentebesturen. Hij wees er op, dat de gezondheidscommissies reeds door de wet belast zijn met toezicht op den woningbouw. Spreker betoogde dat de macht der gezondheidscommissies inzake onbewoonbaarverklaring van woningen in sommige gevallen wordt verkort door 't lijdelijk verzet der gemeentebesturen. Een beroep op Gedeputeerden geeft niets. Soms stellen Gedeputeerden zich op het standpunt dat onbewoonbaarverklaring niet kan volgen, zoolang verhetering mogelijk is. Zooals het nu in sommige gevallen gaat, gaat het te ver.

De heer Tellegen besprak nog eens de verhouding tusschen den raad en de gezondheidscommissie. Spr. achtte het ongewenscht om ten dezen den weg in te slaan door den heer van Everdingen voor de kleinere gemeenten aanbevolen. Inmiddels was men gevorderd tot de behandeling van par. 4. (De behandelde paragrafen zijn natuurlijk de paragrafen der woningwet.)

De behandeling van par. 4 gaf de heeren Mortier, Hymans en Keppler aanleiding tot enkele bezwaren, die door den heer Tellegen nog worden beantwoord. Daarbij komt ter sprake de vraag, door den heer Keppler opgeworpen: Wat is nu bewoning? Hier betreedt men een moeilijk veld van definitie. Nergens in de wetten wordt dit uitdrukkelijk geformuleerd. Spr. heeft wel een formule maar wil daar niet intreden. Ook in verband met de veiligheidswet bestaan hier moeilijkheden.

Met voorbijgaan van de paragrafen 5 en 6 werden nu gezamenlijk in behandeling gebracht de parafen 7 en 8.

De heer Wibaut meende dat men moet komen tot den toestand, dat gemeentelijke hypotheken bevoorrecht zullen zijn. Spr. meende verder dat er duidelijk in de wet moet worden gestipuleerd, dat de te verstrekken gelden voor woningdoeleinden voor zeer lage renten moeten worden gegeven.

Hij stelde op den voorgrond dat nieuwe bouw en opruiming van krotten het beste is, maar vooral moet worden gestreefd naar verbetering van slechte, maar daarom nog niet geheel onvoldoende gebouwen uit den tijd van den revolutiebouw. Dit kan enkel met voorschotten tegen zeer lage renten.

In het algemeen is het billijk, dat de gemeente bijdraagt in de kosten van de verbetering der volkshuisvesting.

Aan het debat over beide paragrafen (7 en 8) werd na den heer Wibaut, deelgenomen door mr. Kruseman. Deze noemt het rapport goed overwogen en doorwerkt, maar vraagt toch meerdere toelichting. Z.i. is het goed, dat in zeer bijzondere gevallen, bij onbewoonbaarverklaring, de eigenaar schadeloosstelling kan erlangen; maar in de wet mag niet worden vastgelegd het beginsel, dat de eigenaar een recht daarop heeft. (*Slot volgt.*)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Agenda der Bondsvergadering te houden te Utrecht, in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, op Zaterdag den 3den October 1908, des voormiddags te half elf ure.

I. Opening der vergadering door den Voorzitter.
II. Notulen der vergadering van 9 Mei 1908.
III. Mededeeling van ingekomen stukken.
IV. Vaststelling van het Huishoudelijk Reglement (den leden in druk toegezonden in de maand Juli).
V. Verkiezing van twee leden in de Commissie van Onderzoek (Art. 4) uit het viertal door het Bestuur opgemaakt, krachtens, de eerste alinea van Art. 4 der statuten:
VI. Vaststelling van den hoofdelijken omslag voor 1908 (Art. 5 der Statuten) in verband met een voorstel van het Bestuur om de vaste bijdragen der leden op tien gulden te brengen.
VII. Praeadvies van het Bestuur inzake adres van den Bond van Patroonsvereenigingen verwant aan het Bouwvak.
VIII. Praeadvies van het Bestuur inzake adres van de Ned. V. v. Centr. Verw. Industrie.
IV. Ingediende moties.
X. Rondvraag en sluiting der Vergadering.

Namens het Bestuur:

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
Jos Th. J. CUIJPERS, Secretaris.

Trouwe opkomst wordt verzocht in verband met Art. 10, § 29 van de Statuten.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 38. Darmstadt II, met afbeeldingen.
Brieven uit België. Nationaal Architectencongres te Antwerpen.
De Architecten en de Bouwverordening.
De Nieuwe-Zijdskapel, met afbeelding.
Betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt" (vervolg) met afbeeldingen.
Pieter Post als teekenaar, door A. W. Weissman.

Architectura No. 38. Voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht.
Iets over het Londensch Teekencongres, door H. Hana.
„De Tempel der Kunst" boekbeschouwing door C. J. de Haas.
Een artikel over K. P. C. de Bazel door C. W. Nijhoff.
Technisch Gedeelte. Verbeterd Fistersysteem voor waterleidingen (vervolg). — Bouwen in China. — Herziening der Woningwet. — Fabricage van koperen buizen zonder naad langs electrolytischen weg
Losse plaat. Ontwerp van een bankgebouw, door M. J. E. Lippits.

De Bouwwereld No. 39. De Duivel als bouwmeester, door J. H. W. Leliman b. i. (slot).
Tochtafsluiting bij sterk gebruikte ingangen met figuren.
Losse plaat. Landhuis te Doorn, door H. A. Reus.

De Ingenieur No. 38. Gecombineerde Ledenvergadering op 25 September 1908 te Heerlen. Agenda en programma der excursies.
Kolenzeverij en Wasscherij der Staatsmijn Wilhelmina, door L. Davidson w. i. met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door Wouter Cool c. i. — Algemeene Zomergadering der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, door L. J. Kesper c. i.

Technisch Weekblad ü. v. T. No. 38. Bestuursberichten. — Uit de afdeelingen. — Van Week tot Week. — Congres M. T. O. — Hardsteengroeven (vervolg). — Het ijzer in de geschiedenis der volken (slot).

De Aannemer No. 38. Werkloosheid.
De organisatie van Werkgevers in Engeland IV.
Uitspraak van Scheidsmannen inzake een geschil bij het bouwen eener Villa.
Jaarvergadering van den Nederlandschen Stukadoors Patroonsbond te 's-Gravenhage.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 12. Het drogen (vervolg). — De zandstraalblaasinrichting bij de fabricatie van kunststeen. — Stalen banden in plaats van lederen drijfriemen. — Steenfabrieken.

Deutsche Bauhütte No. 38. Grossstadt-Baufragen V, door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen.
Etwas über Gartenarchitektur, door Karl Mayr, bij een ontwerp van Rosendahl te Darmstadt.
Alte Fachwerkhäuser im Sächsischen Erzgebirge, met afbeeldingen.
Bauwerke als Warenzeichen door Justizrat Dr. Fuld.
Venezianische Essenköpfe door Werner Müller, met schetsen.
Ein Holzhaus, door M. Heeren bij een ontwerp van Fr. Goy te Hannover, op losse plaat.
Ein Nachwort zur Häuserausstellung der „Woche" door H. Aug. Waldner.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 9: Het verdichten van helium, Dr. Z. P. Bouman. — Lucanus cervus L. J. Daalder Dz. — Een gemakkelijk koudmakend mengsel, P. J. G. Nell. — Rendieren (slot), J. M. Sterck—Proot. — Het verplanten van boomen in steden, J. H. E. Rückert. — In het hart van Celebes, J. Hendrik van Balen. — Standaard-Meters, Dr. J. G. van Deventer. — Eenige eigenaardige voedingsmiddelen uit het dierenrijk, P. N. van Eck. — Een nieuwe Kleurenmeter, Dr. H. J. Oosting. — De snelheidsregeling van het Tramrijtuig met twee gelijkstroommotoren (slot), T. E. van Putten. — Kabelballons, J. M. Kleiboer. — Eenvoudige Proeven. Onvolkomen verbranding en droge distillatie, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte mededeeling. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht, C. L. de Veer.

Deutsche Kunst und Dekoration. Alexander Kochs maandschrift opent met de October-aflevering een nieuwen, den twaalfden jaargang en in dit nummer geeft de architect Hermann Muthesius een uitvoerige en rijk geïllustreerde beschrijving van zijn landelijk woonhuis in Nikolassee bij Berlijn.

Georg Muschaer wijdt vervolgens een artikel aan de moderne portret-photographie van Dührkoop te Berlijn, waarbij eenige fraaie proeven worden gegeven en daarna komt een beschrijving van Joseph Aug. Lux over de „Kunstschau" te Weenen, de tentoonstelling der secessionisten, waarmede sommigen uitermate ingenomen schijnen en waar anderen om lachen, terwijl de juiste opvatting wel in het midden zal liggen. Evenals eenige jaren geleden met den beeldhouwer Max Klinger gedaan werd, wordt thans de Weener schilder Gustav Klimt aangebeden, een artist van veel talent, die zich allerlei dwaasheden veroorlooft waarmede de decoratieve schilderkunst niet verder komt, maar die gretig door mindere krachten worden nageaapt. Gelukkig zijn er echter ook nog wel zelfstandige talenten, uit wier werk meer een ernstig zoeken spreekt, om de decoratieve kunst uit haar verval op te heffen. Van de beeldhouwkunst kan gevoeglijk gezwegen worden althans wat hier afgebeeld wordt is nauwelijks de vermelding waard, en over de architectuur merkten wij in een vorige Leestafel reeds een en ander op.

Lezenswaard is een beschouwing van Dr. Emil Utitz te Praag getiteld „der Neue Stil", geschreven voornamelijk naar aanleiding van de Hessische tentoonstelling te Darmstadt.

De resultaten van een prijsvraag voor artistieke visitekaartjes zijn niet schitterend, te oordeelen naar de gegeven afbeeldingen van eenige bekroonde ontwerpen. Interessanter

zijn een aantal moderne monogrammen van verschillende ontwerpers, die op de laatste bladzijden van deze aflevering voorkomen.

Bulletin des Métiers d'art. No. 2 van den nieuwen jaargang bevat eerstens indrukken uit Italië van de Wouters de Bouchot en geeft vervolgens een beschrijving met afbeeldingen van de polychromie der kerk te Tourneppe en een kort artikeltje over grafmonumenten.

Het meest de aandacht trekt echter een studie van Arthur van Gramberen, ten onderwerp hebbende een onderzoek naar de verhoudingen van oude monumenten met toepassing van driehoeken. Daaruit blijkt, dat men ook in België deze studie weder heeft opgevat.

Verder wordt in deze aflevering vervolgd het artikel over de constructie en meubileering van kerken volgens S. Carlo Borromeo, terwijl wij als slotartikel aantreffen een stukje van Jan Stuyt over dorpskerken in Engeland.

Aan allen, die in Metselsteenen belangstellen, is de titel van een brochure, uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten naar aanleiding van de bekende brochure getiteld „de waarde van Kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen", indertijd uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, over welks inhoud zulk een hevigen strijd in de pers is ontstaan.

Thans zijn de gemoederen tot kalmte gekomen en kan men, zonder door het strijdrumoer te worden afgeleid, de zaak overwegen. Wie daartoe neiging gevoelt behoeft slechts te schrijven aan het bureau van de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten te Hillegom, waar de brochure gratis verkrijgbaar is.

Varia

EEN MERKWAARDIGE INDUSTRIE.

Birmingham is sedert geruimen tijd het middelpunt van een eigenaardige industrie. Er worden daar namelijk afgodenbeeldjes in groote menigte gefabriceerd, die in Oost-Azië een flink afzetgebied vinden. De „daibuts" worden in verschillende grootten en gedaanten vervaardigd. Velen vinden een plaatsje en vereering in tempel en huis, het meerendeel echter gaat naar den Chineeschen en Japanschen handelaar in oudheden. Want de „daibut" is een artikel, dat door de talrijke Europeesche bezoekers van Oost-Azië zeer druk wordt gevraagd en en goed betaald wordt, om thuis als aandenken aan de Cook'sche of Stangen'sche reis om de wereld een eereplaats in den salon te geven.

Een gerechtelijk proces te Birmingham den vorigen Dinsdag gaf dezer dagen een kijkje in deze afgodenindustrie. De bediende van een auctionnair stond terecht wegens het stelen van honderd Japansche goden. Er werd toen geconstateerd, dat deze voorwerpen te Birmingham waren vervaardigd en wel van geïmiteerd ivoor. De engrosprijs bedraagt 10 shilling (zes gulden) per dozijn.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Irrigatie-werken in Turkije. De secretaris der commissie tot plaatsing van technici, hoofdzakelijk in het buitenland bericht in de Ingenieur, dat de Turksche regeering geneigd schijnt te zijn irrigatie-werken op groote schaal te doen uitvoeren en de leiding daarvan toe te vertrouwen aan een Nederlandsch ingenieur van eersten rang.

BINNENLAND.

HAARLEM. De tentoonstelling van kunstborduurwerk, die in het Museum van Kunstnijverheid wordt gehouden, is Zondag 29 September geopend.

Onder het tentoongestelde trekt vooral de aandacht eene buitengewone rijke verzameling Chineesch borduurwerk, vervolgens eene verzameling borduurwerken, die in verband staan met de Nationale kleederdrachten waaronder de Moravische naaldwerken uitmunten.

Deze tentoonstelling zal er zeker veel toe bijdragen den lust tot het maken van degelijke borduurwerken weder op te wekken.

AMSTERDAM. Naar men weet heeft het genootschap Architectura et Amicitia een afdeeling voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht gevormd. Die heeft nu een boekje uitgegeven, waarin men vindt 1o. de algemeene samenstelling, 2o. het reglement 3o. het uitgewerkt programma der lessen voor den volledigen cursus en 4o. de lesroosters voor den cursus 1908/09.

Reeds vóórdat deze uitvoerige en uitgewerkte programma's verkrijgbaar waren gesteld, hebben zich een 50 tal candidaten, die aan de gestelde eischen van toelating voldeden, aangemeld, en dagelijks melden er zich meer aan, wel een bewijs dat het genootschap met de oprichting van zijne afdeeling in een leemte voorziet.

Voor belanghebbenden liggen er exemplaren van dit boekje ter beschikking bij de afdeeling.

'S-GRAVENHAGE. De heer W. C. Van der Laan, bloemist, wonende Parkstraat 91, heeft aan den Gemeenteraad een adres gericht, waarbij hij te kennen geeft, dat hij voornemens is op zijn terrein, gelegen tusschen Parkstraat en Willemstraat, een gebouw te stichten voor Opera-, Comedie- en Variété-voorstellingen.

De hoofdingang zal komen in de rooilijn der panden in de Parkstraat, verbonden door een overdekte gang met het hoofdgebouw. De gangen om het gebouw zullen zijn breed pl.m. 6, 7½, 9 en 10 M.

De nood-uitgangen zullen worden gemaakt aan de zijde van de Willemstraat.

Hij verzoekt den Raad toestemming te geven het door hem bedoelde gebouw te plaatsen meer dan 10 M. achter de rooilijn.

In de staatsbegrooting voor 1909 is een post voor den bouw van een rechtsgebouw te Utrecht op gronden van financieel beleid achterwege gebleven

De kosten van den bouw van het kantongerecht te 's-Gravenhage, aanvankelijk geraamd op f 143,000 is door vereenvoudiging der plannen enz. tot f 111,000 kunnen worden teruggebracht.

Voor noodzakelijke uitbreiding voor de verharding van wegen op het terrein der Rijkswerkinrichting Veenhuizen is f 3600 uitgetrokken.

Ook is geld uitgetrokken voor den bouw van nieuwe woningen ten einde uitbreiding van het beambtenpersoneel aldaar weldra mogelijk te maken.

Uitgetrokken is 3 ton voor kosten van stichting eener bijzondere strafgevangenis voor mannen te 's-Gravenhage, met daarbij behoorende ambtenaarswoningen en met daarmede verband houdende werken. en f 550.000 voor kosten van verbetering, uitbreiding en wijziging der bestaande opvoedingsgestichten, bouw van een nieuw opvoedingsgesticht voor jongens; kosten van verwisseling van het opvoedingsgesticht voor meisjes en de tuchtschool voor meisjes, en alle daarmede verband houdende werken.

Personalia.

— Aan de Universiteit te Groningen is tot hoogleeraar in de Grieksche taal- en letterkunde en in de Grieksche oudheden daaronder begrepen een overzicht van de ontwikkeling der Grieksche kunst — benoemd Dr. C. W. Vollgraff, privaat-docent in de archaeologie aan de Rijks Universiteit te Utrecht, bekend als leider van de Nederlandsche opgravingen te Argos.

— De heer G. A. Brender à Brandis, technoloog, ingenieur aan de gemeentelijke gasfabrieken te 's-Gravenhage, toegelaten als privaat-docent voor het onderwijs in de gasfabricage aan de Technische Hoogeschool, zal zijne lessen openen met eene openbare rede op 29 September a.s.

— Met ingang van 1 Oct. a.s. zijn A. van Peer te Schoonoord en J. A. A. Gilles te Terneuzen, benoemd tot opzichter van den Rijks Waterstaat 4e kl.; en is J. H. A. Winckers, te Maastricht, benoemd tot bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat 3e kl.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Aan K. P. J. Oerder te Haarlem, is op zijn verzoek met 1 Nov. a.s. eervol ontslag verleend als landmeter van het kadaster.

— De Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst hield te Zierikzee haar honderdste Alg. Verg. Staande de Verg. werd aan den Voorz. den heer A. Salm G Bz. bij monde van den heer D. E. C. Knuttel de gouden Eerepenning der Maatsch. aangeboden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwopzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede, eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming van vijf jaren geschiedt onder de voorwaarden en bepalingen, welke opgenomen zijn in de *St.-Ct.* No. 222.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan, en van bewijzen van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (1).

— Teekenaar met werkplaats-praktijk voor fabrieksreparaties en gereedschappen voor massa-fabricage. Schriftelijke offertes aan de Industrieele Maatschappij Trompenburg, Amsterdam (1)

— Teekenaar tevens voor lichte administratie, op een Electro-Technisch-Bureau. Br. onder lett. R. 9. a/h Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Reiziger-Teekenaar voor artistiek koper- en ijzerwerk. Brieven onder No. 30182, bureau van de *Nieuwe Rotterd. Courant.* (1)

— Twee 1e assisenten bij het onderwijs aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage, tegen 1 October a.s. in den dagcursus; de eerste, een aesthetisch gevormd bouwkundig Constructeur, de tweede, een decoratief Teekenaar, voor de Kunstnijverheidsvakken.

Aanvangssalaris f 72.50 per week. Iedere uur met vier vijf-jaarlijksche verhoogingen. De mogelijkheid bestaat tevens voor den avondcursus te worden aangesteld. Stukken in te zenden aan den Directeur der Academie. (2)

— Leeraar, voor het praktisch onderwijs in het behangen en stoffeeren aan de burgeravondschool te 's-Gravenhage. Vergoeding f 30.— per lesuur per cursus. Aanbiedingen vóór den 20 September a.s. bij den Directeur Nieuwe Haven 95. (2)

— Onderwijzer in het bouwkundig teekenen aan een te Mijdrecht op te richten Cursus van October tot ult. Februari, driemaal per week. Brieven in te zenden vóór 24 September aan den Secretaris v. h. Nutsdepartement den heer K. Querner, te Mijdrecht (2)

— Twee Bouwkundige Teekenaars bij een Architect te Haarlem, br.. lett. K. a/d Boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (2)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel bekend met teekenen, diploma als meester of gezel of van hoefbeslag kan tot aanbeveling strekken. Stukken en teekeningen vóór 25 Sept. aan den Directeur Willemsen. (2)

— Aankomend Teekenaar. Aanmelding tusschen 9—12 uur, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f	f 125 „
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f	f 125 „
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f	f 110 „
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,		f 65 „
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 75	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 28 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van straatklinkers, geschikt voor rijwegen, over een oppervlakte van 75.000 M2. Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, der „bestratingen" (Gemeentehuis, kamer No. 97), op 21, 22 en 23 September van 10 tot 12 uur.

Amsterdam ten 11 ure. Door de Amst. droogdok Mij. in het geb. der Mij. ter bevordering der Bouwk.: het bouwen van omgevingsmuren met onderheide fundeeringen, enz. bestek en teekening te bekomen aan de lichtdrukinrichting P. Rijnja, Reguliersgracht 134 ald: inl. de arch. Gebr. van Gendt ALzn.

Nieuw-Buinen ten 4 ure. Door de arch E. Warringa namens de N. V. N. B. glasfabriek in het logement Dik: a. het bouwen van een directeurswoning; b. de glas-, verf- en behangerswerken; bestek en teekening ter inzage in gen. logement en te bekomen bij den arch; aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Onde Pekela ten 4 ure. Door het best. van het waterschap Alteveer in het hotel Gemeente wapen: het maken en stellen van een ijzeren ophaalbrug in voornoemd waterschap; bestek en teekening ter inzage ten huize van aanbest. en bij den arch. K. H. Holthuis te Groningen te bekomen; inl. daags voor de best. van 10—2 ure.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het Minist. van Binn. Zaken aan het gebouw van 't prov. best.: het bouwen van een gebouw voor de mijnbouwkunde te Delft, begr. f 510000; inl. te bekomen bij den Rijksbouwk., Parkstraat 16 te den Haag; bestekken en teekeningen te bekomen bij M. Nijhoff te den Haag.

zijn een aantal moderne monogrammen van verschillende ontwerpers, die op de laatste bladzijden van deze aflevering voorkomen.

Bulletin des Métiers d'art. No. 2 van den nieuwen jaargang bevat eerstens indrukken uit Italië van de Wouters de Bouchot en geeft vervolgens een beschrijving met afbeeldingen van de polychromie der kerk te Tourneppe en een kort artikeltje over grafmonumenten.

Het meest de aandacht trekt echter een studie van Arthur van Gramberen, ten onderwerp hebbende een onderzoek naar de verhoudingen van oude monumenten met toepassing van driehoeken. Daaruit blijkt, dat men ook in België deze studie weder heeft opgevat.

Verder wordt in deze aflevering vervolgd het artikel over de constructie en meubileering van kerken volgens S. Carlo Borromeo, terwijl wij als slotartikel aantreffen een stukje van Jan Stuyt over dorpskerken in Engeland.

Aan allen, die in Metselsteenen belangstellen, is de titel van een brochure, uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten naar aanleiding van de bekende brochure getiteld „de waarde van Kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen", indertijd uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, over welks inhoud zulk een hevigen strijd in de pers is ontstaan.

Thans zijn de gemoederen tot kalmte gekomen en kan men, zonder door het strijdrumoer te worden afgeleid, de zaak overwegen. Wie daartoe neiging gevoelt behoeft slechts te schrijven aan het bureau van de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten te Hillegom, waar de brochure gratis verkrijgbaar is.

Varia

EEN MERKWAARDIGE INDUSTRIE.

Birmingham is sedert geruimen tijd het middelpunt van een eigenaardige industrie. Er worden daar namelijk afgodenbeeldjes in groote menigte gefabriceerd, die in Oost-Azië een flink afzetgebied vinden. De „daibuts" worden in verschillende grootten en gedaanten vervaardigd. Velen vinden een plaatsje en vereering in tempel en huis, het meerendeel echter gaat naar den Chineeschen en Japanschen handelaar in oudheden. Want de „daibut" is een artikel, dat door de talrijke Europeesche bezoekers van Oost-Azië zeer druk wordt gevraagd en en goed betaald wordt, om thuis als aandenken aan de Cook'sche of Stangen'sche reis om de wereld een ereplaats in den salon te geven.

Een gerechtelijk proces te Birmingham den vorigen Dinsdag gaf dezer dagen een kijkje in deze afgodenindustrie. De bediende van een auctionnair stond terecht wegens het stelen van honderd Japansche goden. Er werd toen geconstateerd, dat deze voorwerpen te Birmingham waren vervaardigd en wel van geïmiteerd ivoor. De engrosprijs bedraagt 10 shilling (zes gulden) per dozijn.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Irrigatie-werken in Turkije. De secretaris der commissie tot plaatsing van technici, hoofdzakelijk in het buitenland bericht in de Ingenieur, dat de Turksche regeering geneigd schijnt te zijn irrigatie-werken op groote schaal te doen uitvoeren en de leiding daarvan toe te vertrouwen aan een Nederlandsch ingenieur van eersten rang.

BINNENLAND.

HAARLEM. De tentoonstelling van kunstborduurwerk, die in het Museum van Kunstnijverheid wordt gehouden, is Zondag 20 September geopend.

Onder het tentoongestelde trekt vooral de aandacht eene buitengewone rijke verzameling Chineesch borduurwerk, vervolgens eene verzameling borduurwerken, die in verband staan met de Nationale kleederdrachten waaronder de Moravische naaldwerken uitmunten.

Deze tentoonstelling zal er zeker veel toe bijdragen den lust tot het maken van degelijke borduurwerken weder op te wekken.

AMSTERDAM. Naar men weet heeft het genootschap Architectura et Amicitia een afdeeling voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht gevormd. Die heeft nu een boekje uitgegeven, waarin men vindt 1o. de algemeene samenstelling, 2o. het reglement 3o. het uitgewerkt programma der lessen voor den volledigen cursus en 4o. de lesroosters voor den cursus 1908/09.

Reeds vóórdat deze uitvoerige en uitgewerkte programma's verkrijgbaar waren gesteld, hebben zich een 50 tal candidaten, die aan de gestelde eischen van toelating voldeden, aangemeld, en dagelijks melden er zich meer aan, wel een bewijs dat het genootschap met de oprichting van zijne afdeeling in een leemte voorziet.

Voor belanghebbenden liggen er exemplaren van dit boekje ter beschikking bij de afdeeling.

'S-GRAVENHAGE. De heer W. C. Van der Laan, bloemist, wonende Parkstraat 91, heeft aan den Gemeenteraad een adres gericht, waarbij hij te kennen geeft, dat hij voornemens is op zijn terrein, gelegen tusschen Parkstraat en Willemstraat, een gebouw te stichten voor Opera-, Comedie- en Variété-voorstellingen.

De hoofdingang zal komen in de rooilijn der panden in de Parkstraat, verbonden door een overdekte gang met het hoofdgebouw. De gangen om het gebouw zullen zijn breed pl.m. 6, 7½, 9 en 10 M.

De nood-uitgangen zullen worden gemaakt aan de zijde van de Willemstraat.

Hij verzoekt den Raad toestemming te geven het door hem bedoelde gebouw te plaatsen meer dan 10 M. achter de rooilijn.

In de staatsbegrooting voor 1909 is een post voor den bouw van een rechtsgebouw te Utrecht op gronden van financieel beleid achterwege gebleven

De kosten van den bouw van het kantongerecht te 's-Gravenhage, aanvankelijk geraamd op f 143,000 is door vereenvoudiging der plannen enz. tot f 111,000 kunnen worden teruggebracht.

Voor noodzakelijke uitbreiding voor de verharding van wegen op het terrein der Rijkswerkinrichting Veenhuizen is f 3600 uitgetrokken.

Ook is geld uitgetrokken voor den bouw van nieuwe woningen ten einde uitbreiding van het beambtenpersoneel aldaar weldra mogelijk te maken.

Uitgetrokken is 3 ton voor kosten van stichting eener bijzondere strafgevangenis voor mannen te 's-Gravenhage, met daarbij behoorende ambtenaarswoningen en met daarmede verband houdende werken. en f 550,000 voor kosten van verbetering, uitbreiding en wijziging der bestaande opvoedingsgestichten, bouw van een nieuw opvoedingsgesticht voor jongens; kosten van verwisseling van het opvoedingsgesticht voor meisjes en de tuchtschool voor meisjes, en alle daarmede verband houdende werken.

Personalia.

— Aan de Universiteit te Groningen is tot hoogleeraar in de Grieksche taal- en letterkunde en in de Grieksche oudheden daaronder begrepen een overzicht van de ontwikkeling der Grieksche kunst — benoemd Dr. C. W. Vollgraff, privaat-docent in de archaeologie aan de Rijks Universiteit te Utrecht, bekend als leider van de Nederlandsche opgravingen te Argos.

— De heer G. A. Brender à Brandis, technoloog, ingenieur aan de gemeentelijke gasfabrieken te 's-Gravenhage, toegelaten als privaat-docent voor het onderwijs in de gasfabricage aan de Technische Hoogeschool, zal zijne lessen openen met eene openbare rede op 29 September a.s.

— Met ingang van 1 Oct. a.s. zijn A. van Peer te Schoonoord en J. A. A. Gilles te Terneuzen, benoemd tot opzichter van den Rijks Waterstaat 4e kl.; en is J. H. A. Winckers, te Maastricht, benoemd tot bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat 3e kl.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-Inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Aan K. P. J. Oerder te Haarlem, is op zijn verzoek met 1 Nov. a.s. eervol ontslag verleend als landmeter van het kadaster.

— De Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst hield te Zierikzee haar honderdste Alg. Verg. Staande de Verg. werd aan den Voorz. den heer A. Salm G Bz. bij monde van den heer D. E. C. Knuttel de gouden Eerepenning der Maatsch. aangeboden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwopzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede, eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming van vijf jaren geschiedt onder de voorwaarden en bepalingen, welke opgenomen zijn in de *St.-Ct.* No. 222.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan, en van bewijzen van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (1)

— Teekenaar met werkplaats praktijk voor fabricksreparaties en gereedschappen voor massa-fabricage. Schriftelijke offertes aan de Industrieele Maatschappij Trompenburg, Amsterdam (1)

— Teekenaar tevens voor lichte administratie, op een Electro-Technisch-Bureau. Br. onder lett. R. 9. a.h. Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Reiziger-Teekenaar voor artistiek koper- en ijzerwerk. Brieven onder No. 30182, bureau van de *Nieuwe Rotterd. Courant.* (1)

— Twee 1e assisenten bij het onderwijs aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage, tegen 1 October a.s. in den dageursus; de eerste, een aesthetisch gevormd bouwkundig Constructeur, de tweede, een decoratief Teekenaar, voor de Kunstnijverheidsvakken.

Aanvangssalaris f 72.50 per week. Iedere uur met vier vijfjaarlijksche verhoogingen. De mogelijkheid bestaat tevens voor den avondcursus te worden aangesteld. Stukken in te zenden aan den Directeur der Academie. (2)

— Leeraar, voor het praktisch onderwijs in het behangen en stoffeeren aan de burgeravondschool te 's-Gravenhage. Vergoeding f 30.— per lesuur per cursus. Aanbiedingen vóór den 20 September a.s. bij den Directeur Nieuwe Haven 95. (2)

— Onderwijzer in het bouwkundig teekenen aan een te Mijdrecht op te richten Cursus van October tot ult. Februari, driemaal per week. Brieven in te zenden vóór 24 September aan den Secretaris v. h. Nutsdepartement den heer K. Querner, te Mijdrecht (2)

— Twee Bouwkundige Teekenaars bij een Architect te Haarlem, br., lett. K. a/d Boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (2)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel bekend met teekenen, diploma als meester of gezel of van hoefbeslag kan tot aanbeveling strekken. Stukken en teekeningen vóór 25 Sept. a.s. aan den Directeur Willemsen. (2)

— Aankomend Teekenaar. Aanmelding tusschen 9—12 uur, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 75	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 28 September.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van straatklinkers, geschikt voor rijwegen, over een oppervlakte van 75,000 M². Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, der „bestratingen" (Gemeentehuis, kamer No. 97), op 21, 22 en 23 September van 10 tot 12 uur.

Amsterdam ten 11 ure. Door de Amst. droogdok Mij. in het geb. der Mij. ter bevordering der Bouwk.: het bouwen van omgevingsmuren met onderheide fundeeringen, enz. bestek en teekening te bekomen aan de lichtdrukinrichting P. Rijnja, Reguliersgracht 134 ald: inl. de arch. Gebr. van Gendt ALzn.

Nieuw-Buinen ten 4 ure. Door de arch E. Warringa namens de N. V. N. B. glasfabriek in het logement Dik: a. het bouwen van een directeurswoning; b. de glas-, verf- en behangerswerken; bestek en teekening ter inzage in gen. logement en te bekomen bij den arch; aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Onde Pekela ten 4 ure. Door het best. van het waterschap Alteveer in het hotel Gemeente wapen: het maken en stellen van een ijzeren ophaalbrug in voornoemd waterschap; bestek en teekening ter inzage ten huize van aanbest. en bij den arch. K. H. Holthuis te Groningen te bekomen; inl. daags voor de best. van 10—2 ure.

's-Gravenhage ten 11.30 ure. Door het Minist. van Binn. Zaken aan het gebouw van 't prov. best.: het bouwen van een gebouw voor de mijnbouwkunde te Delft, begr. f 510000; inl. te bekomen bij den Rijksbouwk., Parkstraat 16 te den Haag; bestekken en teekeningen te bekomen bij M. Nijhoff te den Haag.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

DINSDAG 29 September.

Ermond ten 10 ure. Door het gemeentebest. het leggen van een riool, in de Pieter Cuypersstraat en Kapellerpoort en het leggen en verleggen van trottoirs in de Pieter Cuypersstraat; bestek en teekening te bekomen bij den gem.-arch.

Zutphen ten 2 ure. Door de arch. T. A. Trijssenaar Jr. te Almelo in hotel de Prins: het bouwen van een fabriek met magazijnen, kantoren, enz. aan het Hoornwerk; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij den best. en den arch.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

WOENSDAG 30 September.

Leeuwarden ten 4 ure. Het gemeentebest.: a. de aanleg van straten op de voormalige linnenbleekerij aan den Hoekstersingel met aangrenzend terrein; b. verschillende in verband staande werken; c. het leggen van een riool in bestaande straten; bestekken en teekeningen te bekomen ter secr.

Zuidbroek ten 11 ure. Het gemeentebest.: het bouwen van een onderwijzerswoning in het Oosteinde; bestek en teek. te bekomen ter secr.; inl. verstrekt de gem.-timmerman; aanw. gehouden.

DONDERDAG 1 October

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.-best.: het rioleeren en bestraten van de van Aerssenstraat, het Frankenslag (gedeelte), de Antonie Duyckstraat (gedeelte) en de straat ten Oosten van de stoomtrambaan H. IJ. S. M. tusschen de Willem de Zwijgerlaan en de van Aerssenstraat. Aanw. 28 Sept. te 11 ure aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en teek. verkrijgb. zijn.

Dordrecht ten 3 ure. De firma Corn. Gips Cornz. ten haren kantore: het maken van een gebouw, waarin kantoor en dienstlokalen, woning, enz. aan den 's Gravendeelschen dijk. Bestek en teek. verkrijgbaar aan bovengenoemd kantoor. Aanwijzing volgens bestek.

VRIJDAG 2 October.

Dordrecht ten 2 ure. Door de directie van de gasfabriek: het verbouwen van een stokerijgebouw tot kolenloods. Bestek en teek. aan genoemd kantoor verkrijgb. Aanwijzing gehouden.

Haarlo, ten 9 ure, door de arch. H. Enklaar te Ruurlo in het koffiehuis van den heer R. Ellenkamp: het stichten van een gebouw voor hoenderteelt in Haarlo; bestek en teekening ter lezing in gen. koffiehuis; aanw. 28 Sept. ten 9 ure.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H. IJ. S. M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 17.700; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

WOENSDAG 7 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbest. der post. en tel.: het vergrooten en verbouwen van het telegraafgebouw te Arnhem. (Zie adv. in no. 38).

ZATERDAG 10 October.

Zeeland ten 4 ure. Door de arch. H. M. van Strijp ten gemeentehuize: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe hoofdonderwijzerswoning te Zeeland; bestek en teek. te bekomen bij den arch. Aanw. op den dag der best ten 2 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. **HAARLEM**
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 14 October 1908,** des namiddags te **2** ure, (1.40 Greenwichtijd) zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te VELP.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Le. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 1 October 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Velp, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.45**, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 October 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 8 September 1908.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. FINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas, Paarlglas, Mozaïek.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 3 OCTOBER 1908. No. 40.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Stijl.

Aesthetische aanteekeningen van Dr. Emil Utitz. (naar het Duitsch)

De volgende opmerkingen zijn uitvloeisels voornamelijk van bezoeken aan de Hessische Tentoonstelling te Darmstadt, maar men zal er, naar ik hoop, een meer algemeene beteekenis aan willen toekennen. Wanneer men zich in het algemeen over de kunst van een tijd of een volk uitlaat kan men steeds op grond van bijzondere gevallen of verschijnselen worden tegengesproken. Maar deze tegenspraak is slechts een schijnbare wederlegging en slechts een zoodanige zou werkelijk gewicht in de schaal leggen, die aantoonde, dat de grondtrekken een ander beloop hebben, dat de takken van ontwikkeling een andere richting volgen. Over zulke grondtrekken willen wij nu een en ander zeggen, wanneer wij trachten het gemeenschappelijke en karakteristieke op den voorgrond te brengen, dat gelegen is in de rijke verzameling bonte beelden, die de „toegepaste" kunst onzer dagen ons te zien geeft.

Men heeft in de laatste jaren dikwijls de vraag gesteld, of wij een nieuwen stijl tegemoet streven, of hem zelfs reeds bezitten. Meestal nam men echter als vaststaand aan, dat wij het sedert de gelukkige dagen van Biedermeier, geheel zonder stijl gedaan hebben. Maar deze grondstelling is onjuist. Want hoe paradoxaal het moge klinken, ook in de schijnbare stijlloosheid kan stijl liggen, want zij juist vermag de uitdrukking, en wel de eenige ware uitdrukking te zijn van een zoekenden en tastenden tijd, die zijne idealen overal leent en ze niet uit zichzelf vormt.

Het leven had zich sterk gewijzigd, de groote overwinningen der techniek hadden er een geheel ander stempel op gedrukt, nieuwe behoeften geschapen, nieuwe hartstochten opgewekt. En dit alles ging zoo snel, zoo haastig, dat er van zich bezinnen en inwendig verwerken der van buiten aanstormende indrukken geen sprake kon zijn. De oude schoonheid werd te oud, de nieuwe zag men niet; zij scheen verstikt in den rook der groote steden, door de woedende kracht der machines vermorzeld, bedwelmd door het rumoer der straten.

Tegen de groote beweging van den nieuwen tijd was men niet opgewassen. Met valsche pracht, van overal her geleend, zocht men gelijken tred met haar te houden. Men zocht altijd door en zonder ophouden . . . .

En wanneer wij thans terug zien, komt ons dit zoeken tragisch voor, zoo tragisch als het lot van een mensch, wien zijn eigen leven vreemd is en die in zijn verlatenheid geen steun vindt. En hij zoekt en zoekt in vervlogen tijden, doch de steunpunten, die zij bieden zijn vermolmd en zwak. Wel

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

DINSDAG 29 September.

Rermond ten 10 ure. Door het gemeentebest. het leggen van een riool, in de Pieter Cuypersstraat en Kapellerpoort en het leggen en verleggen van trottoirs in de Pieter Cuypersstraat; bestek en teekening te bekomen bij den gem.-arch.

Zutphen ten 2 ure. Door de arch. T. A. Trijssenaar Jr. te Almelo in hotel de Prins: het bouwen van een fabriek met magazijnen, kantoren, enz. aan het Hoornwerk; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij den best. en den arch.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

WOENSDAG 30 September.

Leeuwarden ten 4 ure. Het gemeentebest.: a. de aanleg van straten op de voormalige linnenbleekerij aan den Hoekstersingel met aangrenzend terrein; b. verschillende in verband staande werken; c. het leggen van een riool in bestaande straten; bestekken en teekeningen te bekomen ter secr.

Zuidbroek ten 11 ure. Het gemeentebest.: het bouwen van een onderwijzerswoning in het Oosteinde; bestek en teek. te bekomen ter secr.; inl. verstrekt de gem.-timmerman; aanw. gehouden.

DONDERDAG 1 October

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.-best.: het rioleeren en bestraten van de van Aerssenstraat, het Frankenslag (gedeelte), de Antonie Duyckstraat (gedeelte) en de straat ten Oosten van de stoomtrambaan H. IJ. S. M. tusschen de Willem de Zwijgerlaan en de van Aerssenstraat. Aanw. 28 Sept. te 11 ure aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en teek. verkrijgb. zijn.

Dordrecht ten 3 ure. De firma Corn. Gips Cornz. ten haren kantore: het maken van een gebouw, waarin kantoor en dienstlokalen, woning, enz. aan den 's Gravendeelschen dijk. Bestek en teek. verkrijgbaar aan bovengenoemd kantoor. Aanwijzing volgens bestek.

VRIJDAG 2 October.

Dordrecht ten 2 ure. Door de directie van de gasfabriek: het verbouwen van een stokerijgebouw tot kolenloods. Bestek en teek. aan genoemd kantoor verkrijgb. Aanwijzing gehouden.

Haarlo, ten 9 ure, door de arch. H. Enklaar te Ruurlo in het koffiehuis van den heer R. Ellenkamp: het stichten van een gebouw voor hoenderteelt in Haarlo; bestek en teekening ter lezing in gen. koffiehuis; aanw. 28 Sept. ten 9 ure.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H. IJ. S. M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 1.7.600; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

WOENSDAG 7 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbest. der post. en tel.: het vergrooten en verbouwen van het telegraafgebouw te Arnhem. (Zie adv. in no. 38).

ZATERDAG 10 October.

Zeeland ten 4 ure. Door de arch. H. M. van Strijp ten gemeentehuize: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe hoofdonderwijzerswoning te Zeeland; bestek en teek. te bekomen bij den arch. Aanw. op den dag der best ten 2 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

RAASVELDT & BOUWMAN
KLEINHEILIGLAND 82. HAARLEM
SCHILDEREN EN DECOREEREN VAN HUIZEN EN VILLA'S.
PRIJSOPGAVE EN ONTWERPEN WORDEN TEN SPOEDIGSTE UITGEVOERD.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 14 October 1908,** des namiddags te **2** ure, (1.40 Greenwichtijd) zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te VELP.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Le. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 1 October 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Velp, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.45**, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 October 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 8 September 1908.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C. W. PINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas, Paarlglas, Mozaïek.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert Cement- en Cementijzerwerken uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 3 OCTOBER 1908. No. 40.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij voor uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De nieuwe Stijl.

Aesthetische aanteekeningen van Dr. Emil Utitz. (naar het Duitsch)

De volgende opmerkingen zijn uitvloeisels voornamelijk van bezoeken aan de Hessische Tentoonstelling te Darmstadt, maar men zal er, naar ik hoop, een meer algemeene beteekenis aan willen toekennen. Wanneer men zich in het algemeen over de kunst van een tijd of een volk uitlaat kan men steeds op grond van bijzondere gevallen of verschijnselen worden tegengesproken. Maar deze tegenspraak is slechts een schijnbare wederlegging en slechts een zoodanige zou werkelijk gewicht in de schaal leggen, die aantoonde, dat de grondtrekken een ander beloop hebben, dat de takken van ontwikkeling een andere richting volgen. Over zulke grondtrekken willen wij nu een en ander zeggen, wanneer wij trachten het gemeenschappelijke en karakteristieke op den voorgrond te brengen, dat gelegen is in de rijke verzameling bonte beelden, die de „toegepaste" kunst onzer dagen ons te zien geeft.

Men heeft in de laatste jaren dikwijls de vraag gesteld, of wij een nieuwen stijl tegemoet streven, of hem zelfs reeds bezitten. Meestal nam men echter als vaststaand aan, dat wij het sedert de gelukkige dagen van Biedermeier, geheel zonder stijl gedaan hebben. Maar deze grondstelling is onjuist. Want hoe paradoxaal het moge klinken, ook in de schijnbare stijlloosheid kan stijl liggen, want zij juist vermag de uitdrukking, en wel de eenige ware uitdrukking te zijn van een zoekenden en tastenden tijd, die zijne idealen overal leent en ze niet uit zichzelf vormt.

Het leven had zich sterk gewijzigd, de groote overwinningen der techniek hadden er een geheel ander stempel op gedrukt, nieuwe behoeften geschapen, nieuwe hartstochten opgewekt. En dit alles ging zoo snel, zoo haastig, dat er van zich bezinnen en inwendig verwerken der van buiten aanstormende indrukken geen sprake kon zijn. De oude schoonheid werd te oud, de nieuwe zag men niet; zij scheen verstikt in den rook der groote steden, door de woedende kracht der machines vermorzeld, bedwelmd door het rumoer der straten.

Tegen de groote beweging van den nieuwen tijd was men niet opgewassen. Met valsche pracht, van overal her geleend, zocht men gelijken tred met haar te houden. Men zocht altijd door en zonder ophouden . . . .

En wanneer wij thans terug zien, komt ons dit zoeken tragisch voor, zoo tragisch als het lot van een mensch, wien zijn eigen leven vreemd is en die in zijn verlatenheid geen steun vindt. En hij zoekt en zoekt in vervlogen tijden, doch de steunpunten, die zij bieden zijn vermolmd en zwak. Wel

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

leiden er paden uit het verleden naar het tegenwoordige en de toekomst, maar deze kunnen slechts begaan worden door hem, die vol is, van het leven van zijn eigen tijd.

En een nieuw geslacht groeide op, een geslacht van den nieuwen tijd, en het verlangde naar een nieuwe kunst, die de uitdrukking zou zijn van zijn voelen en streven, van zijn wenschen en droomen, van zijn smart en vreugde. Niet meer radeloos en hulpeloos stond het daar, gelijk de boer, die zich voor de eerste maal in het haastig gedrang van de wereldstad verloren waant. Het gevoelde zich niet meer vreemd tegenover den geest van den nieuwen tijd en het had zijn tijd lief, en zijn liefde gold geen doode tijden. Wel wenkten zij verlokkend in zeldzame schoonheid, maar hun schoonheid was niet voor den dag van heden.

Sedert deze dagen zijn jaren verstreken, jaren van strijd en overwinning. De schetterende strijdleuzen zijn verstomd, en de eerste roes van de overwinning, het eerste gejuich van de nieuwe jeugd zijn voorbij. Nu moeten de eerste vruchten geoogst worden en nieuwe zaden gestrooid. En nu mag men vragen van welk gehalte zijn de vruchten? Van welk gehalte is het zaad?

Een zaak is duidelijk: het moderne begon anders dan het heden is. De ontwikkeling ging snel; zooals het ontkiemen op warme lentedagen, wanneer de zon broeit. Het voorjaar vormde de lijnenstijl, de stijl van de lijn vol uitdrukking. Naar uitdrukking zocht men, men wilde spreken, wat nieuws zeggen en zoo vond men, of vond men weder terug de taal der lijnen.

Velen noemden het dwaas, waanzinnig, anderen vermoedden echter, dat hier een nieuw land te ontdekken viel. Hier worstelt zich iets te voorschijn, dat sterk is. Nog stamelt het onbeholpen, maar eens zal het zijn taal vinden. En met de opwinding dezer dagen waren de bewogen lijnen met haar haastig opdringen, haar zenuwachtigheid en overdrijving in overeenstemming. Deze stijlperiode kon niet van langen duur zijn, zij was een crisis, een wilde kreet, en crisissen gaan voorbij, kreten sterven weg.

Wie de toegepaste kunst der laatste jaren kent, zal bevinden, dat de eenzijdige lijnenstijl overwonnen is, dat uit het worstelen naar uitdrukking andere mogelijkheden, om zich duidelijk te maken zijn voortgekomen en dat de uitdrukking aan rust en ernst gewonnen heeft. Niet de tastende onzekerheid van het kind treedt ons meer tegemoet, niet de onrust der eerste jongelingsjaren. De krachten hebben zich verzameld en in orde gesteld, en zoo is de indruk der geslotenheid een gewichtig kenteeken van onze nieuwe toegepaste kunst, een rustig voortschrijden op vaste baan. En slechts op deze wijze blijkt een hooger peil bereikbaar, wijl ook minder begaafden in staat zijn, iets goeds te leveren, daar de grondvormen vaststaan en de weg in zijn hoofdinrichting afgebakend is. En welke is deze weg? Men moet hem zelf volgen, hem te beschrijven is moeilijk.

Wanneer wij zeer kort de hoofdgebeurtenis der laatste jaren in woorden willen samenvatten, dan is dit de verovering der toegepaste kunst door de bouwkunst. Het kunstambacht krijgt een tektonisch karakter. En van dit feit zijn zich niet alleen de leiders der nieuwe beweging helder bewust, maar zij begroeten het als een doel, dat het nastreven waard is.

Zoo meent, om een voorbeeld te noemen, Hermann Muthesius „het laatste einddoel van het kunstambacht kan geheel niets anders zijn dan de bouwkunst zelf, want op den keper beschouwd bestaat er eigenlijk geen kunstambacht, maar alleen een bouwkunst".

En wanneer wij ons de vraag stellen, welke gevolgen dan deze tektonische neigingen voor het kunstambacht hebben, en op welke wijze zij zich bij de vorming doen gelden, zoo moeten wij ons eerst in 't kort duidelijk voorstellen, wat dan in de eerste plaats voor de achitectonische indruk vereischt wordt. Over de voorstellingen der doelmatigheid en die der oordeelkundige samenstelling wil ik hier niet spreken omdat ik die reeds vroeger meer in bijzonderheden beschouwde slechts dit eene zij vermeld: ontwijfelbaar drukken de tektonische neigingen van het kunstambacht zich duidelijk uit in het verlangen naar doelmatigheid en klare zakelijkheid. En hoe aan dit verlangen werkelijk voldaan wordt, daarvoor spreken honderde voorbeelden op het gebied van moderne binnenarchitectuur. Maar nog wat anders, waarop in 't bijzonder reeds Goethe wees, is voor de aesthetische werking der bouwkunst van de grootste beteekenis: namelijk de juiste verdeeling en geleding der bouwmassa's en de wel overwogen onderlinge verhouding daarvan. En evenzoo zegt een onzer beste, moderne architecten Fritz Schumacher: „Het nauwlettend overwegen der ruimte-verhoudingen, het afdeelen in dragend en gedragen, het voor- en terugtreden der massa's, de tegenstelling van oppervlakte en opening, van licht en donker, dat zijn de allereerste elementen van alle architectonisch effect".

En dit ordenen der massa's, en de daardoor bepaalde ruimte-vorming, de geheele gestrengheid van den bouwkunstigen opzet, dat zijn hoofdkenmerken der moderne ambachtskunst. Zij verleenen daaraan zijn eigenaardigheid en bijzonderheid. Dat de ruimte een enkele organische, architectonische eenheid vormt, met alle dingen die er zich in bevinden, is een der gewichtigste resultaten van de nieuwe beweging.

Wat volgt nu uit deze vormbeginselen voor den indruk? Met vier woorden meen ik dit te kunnen kenschetsen: Rust, geslotenheid, ernst, plechtigheid. En een zoodanige indruk, die zulke werkingen te voorschijn brengt, kan niet gezegd worden een slechte te zijn.

Maar ook bedenkingen rijzen op. Het spook der eenvormigheid en verveling loert in de nabijheid, wijl de afwisseling ontbreekt en het ernstige, plechtige licht in philisterachtige pedanterie ontaardt. Ook het gebrek aan opgewektheid en vroolijkheid wordt even zwaar gevoeld als de zekere nuchterheid, die aan zeer vele moderne woonvertrekken eigen is.

En waaraan ligt dit? Ik geloof aan het al te eenzijdig den klemtoon leggen op het tektonische. Tegen het beginsel heb ik niets in te brengen, integendeel het komt mij als zeer redelijk en lofwaardig voor. Maar het moet niet worden overdreven, want het vormt weliswaar een gezond en sterk geraamte, maar ook alleen een geraamte. Dat lijkt toch mager. Wij verlangen ook naar gezond vleesch. En dit moet de versiering geven, waarbij wij dit begrip in den ruimsten zin des woords opvatten.

Maar gelijk het vleesch, om bij ons voorbeeld te blijven, zich organisch om het geraamte aansluit,

zoo moet ook de versiering organisch uit den architectonischen grondvorm groeien. Aan pogingen ontbreekt het niet en ten deele beloven zij veel voor de toekomst. Zoo bedient men zich heden ten dage van het materiaal niet slechts als middel voor de samenstelling, maar ook, in veel hoogere mate dan vroeger, als effect-middel. En terwijl men met oude materialen nieuwe effecten bewerkt, nieuwe materialen in toepassing brengt, schept men reeds in de ruime mate gelegenheden tot versiering. Andere worden weder geboden door lijnen- en vlakornament, door inlagen, kleursamenstellingen, enz. De beginselen zijn er, de wortels ontkiemen. Hopen wij op een spoedigen bloei.

Maar dit strenge en droge van onzen nieuwen stijl is geen slecht teeken, want zij is eigen aan elke jonge, sterke beweging, die van nature van het meer eenvoudige uitgaande eerst allengs tot rijkere combinaties geraakt. Zoo is dan ook de romaansche stijl eenvoudiger dan de gothische, de renaissance eenvoudiger dan het barok. Naarmate een stijl zich uitleeft wordt hij van zelf weelderiger en bloeiender. En onze stijl zal ook dezen weg gaan, zoo lang tot hij aan het eind in manier verstikt.

Maar dat zal, naar te hopen is, nog een goede poos duren. Doch wie denkt in den lente aan den komenden winter. En lente is het thans, een sterk, een krachtig worden. En wat ons daar tegenbruist, dat is het lied van onzen tijd. Wij zijn blijde zijn zin te verstaan.

Het Frans Hals-museum.

Burg. en Weth. van Haarlem hebben aan de Raadsleden het rapport toegezonden van den stadsarchitect, den heer L. C. Dumont, over den verbouw van het voormalig Burgerweeshuis tot Stedelijk Museum, waartoe het voorloopig plan door den stads-architect is ontworpen, in overleg met de Museum-Commissie.

De poort aan het Groot-Heiligland wil men nu als hoofdingang behouden, en door het sloopen van de gebouwen aan de noord-, oost- en zuidzijde van de binnenplaats ruimte verkrijgen om ter plaatse drie vleugels te kunnen optrekken.

Ook de om redenen van brandveiligheid aangekochte en belendende perceelen aan Groot- en Klein-Heiligland wenscht men te behouden en voor het onderbrengen van merkwaardigdheden enz. te gebruiken. De noordvleugel zal nu drie kabinetten bevatten, groot ongeveer $6\frac{1}{2} \times 6$ meter met zijlicht, en twee zalen met bovenlicht, elk groot $7\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$ M. Verder een klein zaaltje met bovenlicht en eene zaal met bovenlicht, groot ongeveer $6 \times 5\frac{1}{2}$ M., tegen den noordelijken zijvleugel van het hoofdgebouw aangebouwd.

De indeeling van het hoofdgebouw ondergaat in hoofdzaak geen verandering. Tegen den zuidelijken zijmuur van dat gebouw is eene zaal met zijlicht ontworpen, groot ongeveer 10×8 M., door welke de vleugel aan de zuidzijde van de binnenplaats bereikt wordt. Hij bestaat uit vier kabinetten met zijlicht, waarin de stukken van Frans Hals geplaatst zullen worden, met een daarachter gelegen gang, waarin deuren zijn welke, in geval van onheil uitstekend dienst kunnen doen.

Door twee zalen waarin bouwfragmenten, teekeningen, de „Costeriana", folterwerktuigen, enz. geplaatst kunnen worden, wordt wederom de ingang bereikt. Vooraf kunnen dan nog de binnenhuisjes tegenover die twee zalen bezocht worden. Behalve genoemde zalen is ter plaatse van de perceelen aan het Klein-Heiligland eene tentoonstellingszaal met bijbehoorende lokaliteiten ontworpen, benevens, althans voorloopig, een ketelhuis voor de centrale verwarming.

Uit den plattegrond blijkt, dat het geheele museum ten opzichte van de belendende perceelen vrij ligt, zoodat er geen reden is om de perceelen aan het Groot-Heiligland blijvend te doen verdwijnen, waardoor — hetgeen men zeer zou betreuren — het hoofdgebouw in zijn geheel van den openbaren weg af zichtbaar zou worden.

Na eene proef met enkele Halsstukken in een lokaal van de school voor m. u. l. o. wordt voor die stukken zijlicht en geen bovenlicht wenschelijk geacht.

Voor zoover kan worden nagegaan, zullen de bouwkosten ongeveer f 210,000 bedragen Wordt echter niet besloten tot eene tentoonstellingszaal aan het Klein-Heiligland dan zullen de kosten met ongeveer f 20,000 verminderen.

Burg. en Weths. stellen nu voor, over te gaan tot openbaren verkoop tot slooping van de opstallen der perceelen aan het Klein-Heiligland no. 81, 83, 85, 87 en 89 en van een aangegeven gedeelte van de opstallen van het voormalige Gereformeerde of Burgerweeshuis, en — behoudens nadere regeling voor het maken van afscheidsmuren, rondom het terrein, bestemd voor Stedelijk Museum — f 9600 beschikbaar te stellen.

Een belangrijk Congres.

Slot (zie pag. 310).

Dan bespreekt mr. Kruseman de wenschelijkheid van meerdere hulp en meer centraal initiatief van uit Den Haag, wat betreft het voorthelpen van woningvereenigingen, hetzij met advies, hetzij met bemiddeling bij het overleg met de autoriteiten. Spr. ontwikkelt dan eenige denkbeelden over de beste wegen ter verbetering van de huisvesting ten plattelande.

Hierop bracht de heer Keppler o.m. ter sprake de verplichting der gemeenten om voor de menschen, die uit een onbewoonbaar verklaarde woning worden gezet, een onderdak te verschaffen.

De commissie acht dit in haar prae-advies „noodig". Spr. meende dat het beter ware het „verplichtend" te maken.

De heer Zoetmulder betoogde, namens een minderheid in de commissie, tot welke minderheid hij zelf behoort, dat hij geenszins is gestemd tegen het opleggen van een algemeene verplichting daartoe aan de gemeentebesturen.

De heer Van den Biesen maakte gaarne gebruik van de gelegenheid om hulde te brengen aan de

commissie voor haar redelijk advies inzake de onteigening bij onbewoonbaar verklaring. Het is hem aangenaam, die hulde te kunnen brengen „nog voor het scheiden van de markt".

De heer Tellegen voerde nog breedvoerig het woord. Hij erkende dat de commissie enkele van de door mr. Kruseman geopperde denkbeelden ten deele beaamt. Wat de rede van den heer Van den Biesen betrof, wilde hij dezen liever houden aan het slot van diens rede over hetzelfde onderwerp in de Eerste Kamer gehouden, welke rede werd besloten met de woorden: „wilt gij onteigenen dan moet gij ook betalen". Daaraan zou spr. de oppositie willen houden. Onteigening is echter niet gelijk te stellen met confiscatie van bedorven visch (door den heer v. d. B. genoemd). Overigens houdt spr. het er voor, dat de oplossing van het vraagstuk enkel kan worden bereikt door losmaking van de koorden van de beurs. Dat is in het verleden veel te weinig geschied.

De formuleering der door de commissie voorgeslagen wijzigingen in de Woningwet, dankt voor een deel haar gematigden vorm aan de begeerte om der oppositie in zekeren zin tegemoet te komen. Het is — heeft de commissie gemeend — geen goede politiek, met het hoofd tegen den muur te loopen.

Al te groote centralisatie, als door mr, Kruseman aangeprezen, achtte spr. af te raden; maar meerdere vereenvoudiging heeft toch wel goeds. Verschillende voorstellen der commissie. in het advjes opgenomen, zijn bepaaldelijk bedoeld in het belang van het platte land. De heterogene samenstelling der commissie heeft niet geleid tot een compromis van verslapping. Er is nog te weinig belangstelling voor het woningvraagstuk. Maar komen er mettertijd ook op de Staatsbegrooting geregeld grootere bedragen voor onder het hoofd volkshuisvesting, dan zal men in Den Haag wel meer gaan gevoelen voor 't steunen van het werk der gemeenten.

Nog bepleitte mr. Bik de noodzakelijkheid en billijkheid, om ook de rijksgebouwen te onderwerpen aan de bepalingen der Woningwet; ook die gebouwen behooren aan de voorschriften der wet te voldoen. Maar is dat wel altijd zoo? Waarom zou het Rijk behoeven te schromen, een onderzoek toe te laten?

De heer van Everdingen deed dan eenige mededeelingen over afzonderlijke plaatselijke verordeningen op den bouw van de keeten in den Biesbosch. Deze keeten zijn bestemd om langer te staan dan vijf jaar; maar toch mag niet worden gevergd, dat die keeten voldoen aan de eischen der Woningwet.

De heer v. d. Waerden vroeg, of niet de verhandelingen van dit Congres in ruime mate en dan zoo goedkoop mogelijk kunnen worden verspreid, b.v. als brochure. Zulks om ook de arbeiderskringen buiten dit Congres — toch dikwijls direct belanghebbenden — in staat te stellen van de discussies kennis te nemen.

Met een woord van dank aan sprekers en voorbereiders van dit congres, en vooral aan de commissie voor de Woningwet en haar woordvoerder en secretaris den heer Tellegen, sloot dr. Bruinsma de vergadering.

Ook aan den voorzitter, als leider van de vergadering was, even tevoren, bij monde van dr. Ruysch hulde gebracht.

De burgemeester van Dordrecht had de geheele middagvergadering bijgewoond.

Na afloop van het Congres vereenigden de leden zich aan een gemeenschappelijkemaaltijd in het hotel Ponsen.

* * *

In verband met de mededeeling van den heer Keppler over de „tickets" aan de huizen en over de nachtelijke politiecontrôle te Glasgow, zij nog het volgende gemeld:

Er zijn te Glasgow zes nacht-inspecteurs, wier bezigheid gedurende het geheele jaar is, het tegengaan van overvulling van de kleinere woningen. Deze inspecteurs werken twee aan twee. Wordt eene overvulling voor de eerste maal geconstateerd en is de overvulling niet van ernstigen aard, dan worden de hoofdbewoners ernstig door de inspecteurs gewaarschuwd. In alle andere gevallen van overtreding hebben de bewoners te verschijnen voor den politie-rechter; en boeten van 2 sh. 6 d. tot 10 sh. kunnen worden opgelegd. In vele gevallen zal de politie-rechter slechts eene vermaning geven.

Er zijn pl.m. 19.000 kleine woningen, aan welker deur (door de gemeente) een kenteeken is aangeslagen waarop de inhoud, het nummer van de deur in het huis en het aantal toe te laten bewoners is aangegeven. Het kenteeken was oorspronkelijk gemaakt van blik, waarop de cijfers en letters waren geschilderd. Gedurende de laatste jaren echter zijn gegoten ijzeren schijven met gegoten cijfers- en lettervormen in gebruik. (Echter het deurnummer is nog geschilderd.) Deze schijven worden met schroeven bevestigd.

De huizen en woningen op deze wijze met kenteekens te voorzien geschiedt krachtens de Glasgow Police Acts. De maximum maat van den inhoud der woningen welke aangeslagen zijn, was vroeger 2000 feet (56 M³.) doch is thans opgevoerd tot 2600 feet (72,8 M³.).

De voortdurende en systematische inspectie sedert 1870 van deze kleine woningen had tot gevolg dat de stad bijna geheel van typhus is gezuiverd, welke ziekte eertijds veelvuldig voorkwam.

Zes inspectrices bezoeken over dag de kleinere woningen, zij hebben de opdracht de bewoonsters er toe te brengen de woningen in een zinnelijken en in een niet voor de gezondheid schadelijken toestand te houden, en bovendien van raad te dienen, hoe het een en ander mogelijk is.

Deze inspectriees dragen geen uniform, maar ontvangen eens in de drie jaar een „waterproof". Zij zoowel als haar mannelijke collega's, ontvangen een legitimatie-bewijs.

Zij rapporteeren alle door hen gevonden gevallen van hinder of besmettelijke ziekte. Haar loon bedraagt 20 sh. tot 30 sh. per week. Zij moeten in het bezit zijn van een certificaat van „the Sanitary Association of Scotland" of van „the Sanitary Institute of Great Britain".

Glasgow was de eerste plaats waar gezondheidsinspectrices in dienst werden genomen. In 1870 werden de eersten aangesteld.

* * *

Tot goed begrip van de beraadslagingen over par. 7 en 8 — van welke wij reeds een en ander meedeelden — mogen hier nog de volgende beschouwingen der commissie in haar praeadvies worden gememoreerd.

„Het moet — meent de commissie — billijk worden geacht, maatregelen te nemen ter tegemoetkoming van de eigenaars van onbewoonbaar verklaarde woningen. In de tweede plaats is het gebleken, dat het niet voldoende is aan de gemeentebesturen bevoegdheden te geven, doch dat met het geven van bevoegdheden gepaard moet gaan het opleggen van verplichtingen.

Wat het eerste punt betreft, geeft de commissie in overweging:

a. den eigenaar van eene onbewoonbaar verklaarde woning het recht te geven onteigening van zulk eene woning en van den ondergrond, volgens de bepalingen van § 5 der wet, van de gemeente te vorderen;

b. mogelijk te maken, dat den eigenaar-bewoner van eene onbewoonbaar verklaarde woning, mits onder strenge waarborgen tegen misbruiken, een voorschot en zoo noodig eene bijdrage door de gemeente worde verleend ten behoeve van den bouw eener nieuwe woning. Daarbij zal wellicht moeten worden bepaald, dat de voorgestelde regeling niet van toepassing is op woningen, aangekocht na een in de wet te bepalen datum.

Wat het tweede punt betreft, achten wij noodig te bepalen, dat de gemeente moet voorzien in de behoefte aan woningen, wanneer blijkt, dat zulk eene behoefte bestaat en de werkzaamheid van particulieren en vereenigingen in deze te kort schiet.

Tot de kennis van den plaatselijken toestand zal belangrijk worden bijgedragen door de statistiek, bedoeld in de volgens onze voorstellen gewijzigde § 2.

De te dezer zake te nemen raadsbesluiten zullen wederom aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, met beroep op de Kroon, moeten worden onderworpen.

Voorts zou overwogen kunnen worden zoodanige regeling van het beheer der woningen, dat dit niet uitsluitend wordt opgedragen aan den raad en aan Burgemeester en Wethouders, doch de medewerking wordt ingeroepen van een vereeniging of van een zelfstandige gemeentelijke commissie.

De verplichting der gemeente tot aanbouw zal nog te sterker spreken, wanneer door maatregelen der gemeente zelf (onbewoonverklaring, onteigening, enz.) het gebrek aan woningen is veroorzaakt of gebrek aan woningen van toepassing dezer maatregelen terughoudt.

Echter zou bij het treffen van de boven omschreven regeling rekening gehouden moeten worden met ongewenschte vermindering van het aantal woningen in een gemeente tengevolge van slooping van huizen ten behoeve van de uitvoering van openbare werken door anderen dan de gemeente. In navolging van eene in 1903 in Engeland uitgevaardigde wet, ware de verplichting tot voorziening voor een dergelijk geval te leggen op den ondernemer van het werk."

Wat betreft § 8 (geldelijke steun van Rijkswege) meent de commissie:

„Op het platteland levert uit den aard der zaak het oprichten van vereenigingen en het verkrijgen van steun voor deze van gemeentewege veel meer moeilijkheden op dan in de steden. Hoe kleiner de gemeenten zijn, hoe grooter de moeielijkheden. Door middel van vereenigingen ware op het platteland wellicht echter ook het beoogde doel te bereiken, wanneer zulk eene vereeniging, zonder de thans daaraan verbonden bezwaren, hare werkzaamheden over meer dan ééne gemeente zou kunnen uitstrekken en in zulk een geval direct geldelijken steun van het rijk onder medewerking van de provincie zou kunnen verkrijgen."

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BREDA VOORUIT"

Rapport der Jury.

Op deze prijsvraag werden 34 antwoorden ingezonden onder de navolgende motto's:

1o. postzegel.
2o. lood.
3o. de palmboom groeit onder den last.
4o. Vooruit.
5o. spoed.
6o. blijvende reclame.
7o. Tempera.
8o. Stad en land.
9o. As 't God belieft witte wel.
10o. Kunstnijverheid.
11o. Schrap;
12o. Semper Altius.
13o. Welvaart brengt Breda Vooruit.
14o. Parva Sed Opta.
15o. Augustus.
16o. Per Aspera.
17o. R.
18o. Amaril.
19o. Reclame.
20o. Arbeid.
21o. „Fainted heart never won fair Lady".
22o. Mercure.
23o. Nachtfeest.
24o. Eenvoud.
25o. Succes?
26o. R. W. G.
27o. Vier.
28o. Klaverblad.
29o. Werk en streef.
30o. „Mijn eigen".
31o. Zomer.
32o. Driekleur.
33o. Lotus.
34o. Breda Vooruit denkt steeds tot . . . .

De antwoorden op prijsvragen als deze kenmerken zich gewoonlijk door een zeer groote verscheidenheid van opvatting. Op welke wijze trouwens de gedachte der uitschrijvers in een reclame-plaat te belichamen? Moet de nadruk gelegd worden op de stad Breda? Op hare mooie omgeving? Op haar schitterend verleden?

De meeste inzenders kozen een typisch stadsgezicht, waarin de mooie groote toren overheerscht, tot hoofdmotief. Anderen legden den nadruk op het silhouet der stad, weer anderen kozen het monument van Breda met omgeving of een mooie boompartij. Een is er, die, blijkbaar aangetrokken door Breda's verleden, in eene heraldische versiering zijn heul zocht. Maar ook zijn er verscheidene fantasten, die met terzijdestelling van de eerste eischen, waaraan een reclame-plaat te beantwoorden heeft, als: duidelijkheid, beknoptheid en vlakke, decoratieve behandeling, voorstellingen maakten, die met het begrip „reclame-plaat" al zeer weinig gemeen hebben. Een stadsbeeld bij avond bijv. met een geïllumineerden toren en spattend vuurwerk er om heen moge, als gedachte. wellicht voor Scheveningen of Ostende passend wezen — aangenomen dat deze plaatsen dergelijke torens bezaten dicht aan het strand, — voor Breda, waar dergelijke fantastische illuminaties toch niet tot het essentieele

van het stadsbedrijf behoort, is zulk eene opvatting allerminst geschikt.

En zijn herinneringen aan Breda's meest beroemden turfschipper voor een reclame-plaat gewenscht te noemen? Komen heden ten dage nog elk oogenblik turfschippers Breda „innemen"? En al ware dit het geval, zou dan zulk een motief niet meerdere geschiktheid hebben voor eene Vereeniging „Breda Achteruit" dan de elken vooruitgang belemmerende werking van een herhaald innemen en hernemen?

Wat te zeggen ook van den slecht geteekenden Mercuur, die elk oogenblik met zwaren val de goede stad bedreigt? Een ramp, die ook voor Mercuur noodlottig kon worden, waardoor een begunstiging zijnerzijds ten eenenmale uitgesloten zou zijn.

Een inzender van riddelijken aard meende in de bekende schoonheid der Bredasche vrouwen het motief te mogen zoeken van Breda's vooruitgang; een goede gedachte inderdaad, die niet van redelijken grond is ontbloot, doch slecht door hem werd ten uitvoer gebracht, door de keuze van een vrouwenkop die — hetzij ter eere van Breda gezegd — bezwaarlijk als type kan gelden. Ook het overwegend militaire van Breda heeft vertolkers gevonden. Een plaat zelfs, waarop fiere ruiter te paard, met een vriendelijk boerinnetje, die niet zonder „Wonne" naar den krijgsman omziet (niet zonder reden werd, bij de Ouden, Venus zoo dikwijls met Mars afgebeeld.) bracht hier zoodanig het militaire hart van eenige juryleden in spanning, dat zij eerst na eene tweede schifting uit de vuurlijn der beoordeeling verdween.

Wat deze schifting betreft, zij meegedeeld, dat alle inzendingen van slecht-teekenkunstige uitvoering onmiddelijk uitvielen. Deze te noemen is overbodig, daar zij zichzelve aanwijzen. Voorts werden de platen terzijde gesteld, die van eene overwegend picturale behandeling blijk gaven, dezulke n.l. die altezeer aan een prentenbriefkaart herinneren, zonder eenige of genoegzame poging het motief tot een decoratief beeld om te werken. Ook onder deze rubriek, komen verscheidene voor, die van weinige technische vaardigheid getuigen.

Na ernstige schifting bleven een zevental platen voor een nadere bespreking over.

Een der afgevallenen dient nader vermeld, om zijne vaardige en breede behandeling van het gekozen onderwerp nl. „Stad en land"; een onderwerp echter, dat meer aan de omgeving, dan aan Breda herinnert.

Dit zevental ontwerpen waren de zeven eerstgenoemden in de hiervoren gegeven lijst der inzendingen.

Bij eene tweede schifting tot vijf ontwerpen, vielen No. 1 „postzegel" en No. 7 „Tempera" uit.

Hoe knap No. 1 ornamenteel ook ontworpen en behandeld was — men zie den uitmuntenden opgroei der linker en rechter afsluitingen benevens de zeer goede letters — het weinig sprekende middenmotief van alleen symbolische strekking werd den ontwerper noodlottig.

Bij No. 7 — de reeds besprokene met den militair te paard en het boerinnetje — golden overwegingen van anderen aard, die tot zijn terzijdestelling leidden:

1e. eene nog te picturale, daarbij onvoldoendtechnische behandeling,

2e. het ietwat burgerlijke van het motief (indien in dit verband van een burgerlijk motief kan worden worden gesproken).

Bij een derde schifting tot drie inzendingen, vielen af No. 2, motto „lood" en No. 4 motto „Vooruit".

De inzending onder motto „lood" is een alleszins knap uitgevoerd ontwerp en hoezeer ook aanspraak makende op waardeering, meent de Jury op goede gronden, dat deze plaat minstens evenveel geschiktheid hebben zou voor bijv. eene automobielen-tentoonstelling of wedstrijd dezer voertuigen, als voor „Breda Vooruit".

Het ontwerp onder motto „Vooruit" viel af doordat het den strijd tegen No. 3 en 6 niet kon volhouden.

De superieure opzet en behandeling dezer ontwerpen toch, dwongen tot zijn terzijdestelling. De eenigzins warrelige hoekvullingen en de minder gelukkige boogvormige afsluiting werkten hiertoe mede.

Bleven derhalve over:

No. 3 onder motto „de palmboom groeit onder den last".

No. 5. onder motto „Spoed".

No. 6. onder motto „blijvende reclame".

Ware van het ontwerp „Spoed", dat zoo uiterst decoratief is opgevat, de schildhoudende leeuwen zorgvuldiger gestyleerd en mooier belijnd, ongetwijfeld zou dit ontwerp voor een eerste bekroning in aanmerking gekomen zijn. Moeilijk was ook de keuze tusschen No. 3 en No. 6. Bij eindstemming bleek van de vijf stemmen voor den 1sten en 2den prijs uit dit drietal te zijn uitgebracht:

drie stemmen voor den 1en prijs op no. 6 motto „blijvende reclame";

twee stemmen voor den 1en prijs op no. 5 motto „spoed".

een stem voor den 2en prijs op no. 6 motto „blijvende reclame";

drie stemmen voor den 2en prijs op no. 5 motto „Spoed";

een stem voor den 2en prijs op no. 3 motto „de palmboom etc."

Zoodat met den eersten prijs werd bekroond het ontwerp no. 6 „blijvende reclame",

met den tweeden prijs het ontwerp no. 5, „Spoed".

Bij opening der naambriefjes bleek de 1e prijs ad f 100 te zijn behaald door den heer W. Verschoor te 's-Gravenhage, de 2de prijs ad f 25 door den heer D. Hoeksema, te Amsterdam.

Waar in het programma gesproken wordt van het recht, dat de vereeniging zich voorbehoudt één niet bekroond ontwerp aan te koopen voor f 25, meent de Jury de vrijheid te nemen daartoe aan te bevelen het ontwerp no. 3 onder motto „de palmboom groeit onder den last", dat den strijd zoo knap gestreden heeft en zoolang zich heeft weten te handhaven.

De Juryleden:

V. P. M. J. E. BLOEMARTS, Voorzitter van „Breda Vooruit", Voorzitter.

J. N. F. BUINING, Directeur Gem. Teekenschool Breda.

A. v. D. SANDT, Architect te Maastricht.

A. WIRTZ, Directeur der gemeente Teekenschool, Rozendaal.

W. KROMHOUT Czn., Voorzitter „Architectura et Amicitia", Amsterdam, rapporteur.

---

† FR. ADLER.

Den 15den Sept. overleed te Berlijn op tachtigjarigen leeftijd Dr. Ing. Friedrich Adler, een der meest bekende en kundigste bouwmeesters uit de oudere Berlijnsche Architectengeneratie.

Fr. Adler vertegenwoordigt een stuk Berlijnsche Architectuurgeschiedenis Zijn naam is verbonden aan den kring van de groote Schinkel-leerlingen, waarvan Strack en Stüler zijn leeraren waren. En daar hij in de opvattingen van de historische school gevormd was, bleef hij in zijn werken en geschriften een hoofdvertegenwoordiger van de op historische stijlen gebaseerde kunstopvatting.

Doch steeds heeft Adler, hierin zich onderscheidend van zijne kunstgenooten, met open blik en zonder eenzijdig vooroordeel de jongste ontwikkeling van de architectuur gevolgd, die zoo ver van de historische opvatting afweek.

Adler was nooit in zijn scheppingen tot de geestelooze schablone afgedaald die de werken van de latere Berlijnsche eclectici kennmerkt. Men zie slechts zijn Thomaskirche, die hij 1864—69 bouwde en waarin hij met Romaansche grondvormen, Antieke en Renaissance vormen poogde te verbinden. Zeker, bij de schoone Michaelkirche van Soller staat dit bouwwerk achter, maar welk een groot onderscheid ligt er in de persoonlijke behandeling van het Romaansche in de Thomaskirche en de correcte schoolschheid van de jongere Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche! Adler heeft zich veel met kerkbouw beziggehouden. De Berlijnsche Christuskirche (nog voor de Thomaskirche) de Elizabethkirche in Wilhelmshaven e. a. heeft hij gebouwd.

Daartusschen door heeft hij 1871—81 met Curtius en zijn helpers deel genomen aan de opgravingen te Olympia, waarvan het museum zijn ontstaan aan hem te danken heeft.

Zeer levendig was daarbij de literarische en wetenschappelijke arbeid van Adler.

Behalve zijn groot werk over de middeneeuwsche baksteenbouw in den Pruisischen Staat, welks 12 deelen tusschen 1959—1898 verschenen, en zijn belangrijke „Baugeschichtliche Forschungen in Deutschland (1876—78) liet hij geschriften over zijn eigen bouwwerken, over onderwerpen uit de kunstgeschiedenis van het Oosten, over de bouwgeschiedenis van Berlijn, vooral over Schlüter, verschijnen en gaf nog voor 2 jaar een geschrift: „Zur Kunstgeschichte" uit, dat bewees, hoezeer hij zijn tijd na het verlaten van den Staatsdienst nog benutte.

Adler was een kind van Berlijn. Daar was hij 15 October 1827 geboren, daar heeft hij zijn opleiding genoten en als leeraar en ambtenaar gewerkt; 1863 werd hij professor in de Geschiedenis der Architectuur en in de Bouwkunde aan de Bauacademie. 1876 lid van den Senaat van de Academie; het volgend jaar trad hij in dienst der regeering, eerst als „vortragender Rat" in het Ministerie van Handel, daarna sedert 1879 in dezelfde hoedanigheid bij het Ministerie van Openbare Werken. Buitendien was Adler lid van de technische „Baudeputation", leeraar aan de Technische Hoogeschool en directeur van de Afdeeling „Hochbau" in de „Academie des Bauwesens"; 1896 verkreeg hij den titel van Wirklich Geheimer Oberbaurat. Eerst in 1903 heeft hij deze veel omvattende openbare werkzaamheid neergelegd om zich rustig aan zijn eigen studiën en belangen te wijden.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 39. De 100e Alg. September-Vergadering van de Mij. tot bev. der bouwkunst. Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven, met afbeeldingen.

Brieven uit België XIV. De Bouwkunsttentoonstelling te Antwerpen.

Betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt" (vervolg) met afbeeldingen.

Het Gouden feest van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Architectura No. 39. Verslag van de 1245ste Genootschapsvergadering van 23 September 1908.

Opgravingen op het eiland Creta, door A. A. Kok.

Technisch Gedeelte. Belgisch Cement. — Verwarming en Ventilatie door K. F. van der Heijden naar J. Körting. — Verbeterd Filtersysteem voor Waterleidingen (slot). — Over sluitingen bij noodkeuren. — Proef met Siegwart-balken. — Een vergiftige houtsoort — Het boren van kleine tunnels in harde gesteenten. — Kleuren van cementwerk.

De Bouwwereld No. 40. Het Woningvraagstuk I. De tentoonstelling van modelhuis-jes te Newcastle, door Keppler, met afbeeldingen.

Over de kleur in de Architectuur, naar P. Kanold in het Zentra blatt der Bauverwaltung.

De Ingenieur No. 39. De toepassing van een doorgaande rem op goederentreinen Remproeven met de vacuumrem op den Arlberg-spoorweg en bij Weenen, door A. G. P. Harting w.i. met afbeeldingen.

Het XIIIde Congres voor Openbare Gezondheidsregeling te Dordrecht, door V. I. P. de Bloeq van Kuffeler c.i.

Ingezonden stukken. Eenige beschouwingen over commutatie, door Thomas Rosskopf, w.i.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 39. Van Week tot Week. — Hardsteengroeven (slot). — Electrische gelijkstroomnetten (slot). — Verharde wegen, in verband met stofbekamping.

De Aannemer No. 39. Woningwet en Bouwverordening.

Uit Eigen kring. De leening er in.

De Organisatie van Werkgevers in Engeland V.

Werken in eigen beheer I.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 13. Steenindustrie (Ingezonden). — Iets over het zoutglazuur met inachtname van eenige fouten die dikwijls in het bedrijf voorkomen. — Ventilatortrek in den ringoven. — Staats-arbeiderswoningen uit Kalkzandsteen in de omgeving van Budapest. — Steenfabrieken (slot), door M. J. J. Nielsen. — Verschil van kleur en klank in het baksel.

Deutsche Bauhütte No. 39. Grossstadt-Baufragen VI, door Wilfried Baumgarten.

Von alter und neuer Friedhofskunst door Dipl. Ing. Pietzsch met afbeeldingen.

Die Münchener Ausstellung, door F. Rud. Vogel

Ein herrschaftliches Landhaus door Waldner bij een ontwerp van Häuselmann te Stuttgart.

Rathaus für eine Mittelstadt door E. Bauernfeind bij een ontwerp van Victor Krause te Leitmeritz.

Vom Kaufhaus in Freiburg i. B., door Gerhard Heyden, met afbeelding.

Bürgerliche Wohnräume door E. Schwinghammer bij schetsen van Chr. Hövel op losse plaat.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. In de Staatsbegrooting voor 1909 wordt op het Hoofdstuk Buitenlandsche Zaken voor eenige kosten (tractement en terugreis van den bouwkundige) na het gereedkomen van het gezantschapsgebouw te Peking, nog f 12.000 gevraagd.

Op Hoofdstuk V. Binnenlandsche Zaken komt voor een som van f 125,000 voor de psychiatrische kliniek te Utrecht

en van pl.m. f 60.000 voor de gebouwen voor werktuig- en mijnbouwkunde te Delft, welke posten uitvoering geven aan vroegere beslissingen.

Een eerste termijn is uitgetrokken voor een uitgave van f 15,600 voor centrale verwarming in de Rijks hoogere burgerschool te Groningen en voor subsidiën ad f 3500 (over 2 jaar te verdeelen) voor de Dijkpoort te Hattem; ad f 4500 (over 2 jaren) voor de R.-C kerk te Hoensbroek; ad f 16,000 (over 6 jaren) voor de N. H. St. Janskerk te Maastricht, en ad f 6000 (over 2 jaren) voor den gemeentetoren te Sprang.

Voorts zijn gelden uitgetrokken voor verbeteringen in het natuurkundig laboratorium, eene laatste termijn van f 162,900 wordt uitgetrokken voor de uitbreiding van het Museum voor natuurlijke historie en f 33,000 voor nieuwe gebouwen voor Botanie Rijksuniversiteit te Utrecht.

Gerekend is op de oprichting van een nieuw tandheelkundig instituut. Het huis „Payenborch" aan de Oude Gracht wordt daartoe ingericht. Het kost f 46,000.

Voor uitbreiding van het botanisch laboratorium te Groningen wordt f 26,000 uitgetrokken, en 't plan is het oud-anatomisch laboratorium tot zoölogisch laboratorium in te richten (f 11,000).

Technische Hoogeschool. Tot betere verdeeling van werkzaamheden is 't plan den buitengewoon hoogleeraar Lichtenbelt te benoemen tot gewoon hoogleeraar met f 500 verhooging; en de benoeming van een lector voor de oefeningen, ook teekenoefeningen bij het onderwijs in de werktuigkunde.

Ook hier is voorts gerekend op uitbreiding van het getal beambten. Voor materieel wordt f 20,050 meer aangevraagd. Ontworpen is wijders o. a. een nieuw gebouw voor werktuigkunde, scheepsbouwkunde en mechanische technologie (f 284,050) en een nieuw gebouw voor de mijnbouwkunde (200,000).

Voor den bouw der nieuwe Rijks hoogere burgerscholen wordt als eventueele 2e termijn uitgetrokken: voor Coevorden f 53,000 (waarin nader de kosten voor een gymnastieklokaal); voor Steenwijk f 46,500.

Met terzijdestelling van de plannen zijner voorgangers ten opzichte der kweekschool voor machinisten, overweegt de minister het geven, voor zooveel noodig van steun van dergelijke instellingen, die in verschillende plaatsen en voor verschillende bedrijven in de behoeften trachten te voorzien en bovendien een Rijksinstelling van betrekkelijk geringen omvang in 't leven te roepen, geschikt om eenigermate het peil aan te geven, waarop dat onderwijs zal behooren te staan en welke koers dienstbaar zou kunnen worden gemaakt aan de behoefte van opleiding van personeel voor de lagere vakken.

Daarbij kan dan tevens worden overwogen, in hoeverre, bij uitbreiding van de kweekschool voor machinisten binnen het bestaande kader, deze inrichting aan een stelsel in bovenbedoelden zin ware aan te passen. In afwachting van bepaalde voorstellen in dezen zin, werd het rijkssubsidie voor de kweekschool voor machinisten f 12.000 gehandhaafd.

Voor de ambachtsscholen (Amersfoort, Amsterdam, (twee), Apeldoorn, Deventer, Eindhoven, Harlingen, Hooge een, Huist, Middelburg) wordt verhooging van het laatstelijk genoten (of toegezegde) subsidie uitgetrokken.

Voorts worden voor twee scholen nieuwe subsidiën voorgesteld van f 5500 voor die te Breda en f 5300 voor de op te richten school te Dragten.

Een som van f 4000 wordt aangevraagd om de invoering mogelijk te maken van een algemeene regeling der tractementen, voor de vakonderwijzers bij de rijkskweekschool voor onderwijzers en daaraan verbonden leerscholen. Het voornemen is de regeling in Mei 1909 te doen ingaan.

Verschillende termijnen worden aangevraagd van afloopende subsidiën voor restauraties van oude monumenten.

Nog f 1200 worden aangevraagd voor de restauratie van het Gothische huis te Kampen, welk bedrag nader noodig is gebleken.

Op de begrooting komt onder de afdeeling „Kunsten en Wetenschappen", o. a. voor een post van f 5000, voor aankoopen voor het Museum Huis Lambert van Meerten.

Wat betreft het Rijksmuseum te Amsterdam is een bedrag van f 50.000 uitgetrokken voor eenige wijziging van ondergeschikt belang in de Rembrandtzaal.

Als eerste termijn van een over 4 jaren te verdeelen subsidie van f 4000, is uitgetrokken een bedrag van f 1000 als subsidie voor de uitgave van een wetenschappelijken historischen atlas van Nederland, welke zaak in het loopende jaar nog in onderzoek was.

Ook is bij wijze van proef voorloopig voor één jaar te verleenen uitgetrokken een bedrag van f 1500, als subsidie aan Architectura en Amicitia te Amsterdam, voor den cursus voor voortgezet en hooger bouwkunstonderricht welken het genootschap wenscht te openen.

Uitgetrokken is f 3000 meer subsidie voor Kunstnijverheidsteekenschool Quellinus te Amsterdam.

Een bedrag van f 7000 is beslist noodig om verbeteringen in het onderwijs aan te brengen van de aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem verbonden school van Kunstnijverheid.

Voor den directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid wordt f 500 meer traktement uitgetrokken.

Het personeel van het bouwkundig bureau wordt uitgebreid met 1 Rijksbouwkundige, 1 adjunc idem, 4 districtsbouwkundigen, 4 hoofdopzichters, 35 vaste opzichters, 3 administratieve ambtenaren en 1 concierge.

Op het Hoofdstuk Financiën is voor den bouw van een nieuwe Munt f 164.000 uitgetrokken.

's-Hertogenbosch. De heer Jan Mosmans, die, waar het oudheidkundige vondsten betreft, altijd vooraan staat, liet aan de Redactie van de Noord-Brabanter dezer dagen de teekening zien van een 14e eeuwsche crypte; een prachtig bouwwerk, door hem ontdekt en zoo goed als geheel onbekend, doch tot onze verbazing, zoo zegt het blad, te vinden in onze onmiddellijke nabijheid, namelijk onder ons eigen stadhuis.

De geschiedenis van deze vondst is in 't kort als volgt. Bij het aanbrengen van de centrale verwarming in het stadhuis, is men ook in de kelders afgedaald. Op het gerucht dat er bij de ontgraving oude tegeltjes gevonden waren, kwam, dat spreekt haast van zelf, de heer Mosmans er op af, en, eenmaal op het werk, wilde hij van die gelegenheid profiteeren om eens de oude kelders te zien, waarbij de heer Hermans, opzichter der gemeente, hem vergezelde. De heer Mosmans was met het bestaan dezer oude kelders bekend, maar toch een en al verbazing toen hij daarbinnen zijnde de pracht van dat bouwwerk zag.

De ruimte van den middelsten kelder, onder de vestibule, is 5.86 M. breed bij ruim 15 M. lang, het geheele gewelf met recht- en dwars- en kruisgraden bekapt, rust op drie kolommen en langs de zijwanden kraagsteenen, vormende te zamen acht travees.

De vloer van den kelder, die oorspronkelijk veel lager was, is 70 cM opgehoogd en bedekt alzoo de basementen der kolommen. Gelukkig had de heer Hermans den goeden inval gehad den grond tot de oorspronkelijke diepte te laten uitgraven, waardoor een schoon bewerkt basement werd blootgelegd, en men zich des te gemakkelijker een voorstelling kon geven van hetgeen deze crypte oorspronkelijk geweest was.

Ongetwijfeld zoo vermeent de heer Mosmans, is deze crypte een overblijfsel van het voormalige Gothische stadhuis, dat smaller dan het tegenwoordige, oorspronkelijk geen grootere frontbreedte had dan de vestibule, zooals wij die thans kennen.

Het aanwezig zijn van fragmenten van een rijk bewerkten schoorsteen, wijst er op dat men hier niet te doen heeft met een kelder, die als gevangenis dienst heeft gedaan, maar veel eerder geacht mag worden te zijn geweest een ondergrondsche zaal, waar mogelijk de Bossche schepenen in minder rustige tijden te samen kwamen.

Als men onze St. Jan, de St. Antoniu-kapel en het koor van de Kruiskerk meetelt, zijn de merkwaardige oude bouwwerken in onze stad wel op de vingers van één hand te tellen. en daarom zouden wij het een verdienstelijke daad van ons stadsbestuur achten, als het deze crypte in haar oorspronkelijken staat liet herstellen en daardoor onze stad voor eigen inwoners en vreemdelingen een merkwaardigheid te meer schonk, welke ons de roemrijke dagen onzer voorvaderen weer voor den geest roept.

Deventer. Te Nijverdal is door de werkliedenvereeniging „Ons aller belang" eene teekenschool voor ambachtslieden opgericht, met aanvankelijk 16 leerlingen.

Heerenveen. Voor de betrekking van directeur der met 1 December a.s. alhier te openen ambachtsschool, waaraan eene jaarwedde van f 2000 is verbonden, hebben zich 45 sollicitanten aangemeld.

Personalia.

— Tot leeraar in het handteekenen aan de Burgeravondschool te Hoorn wordt aanbevolen de heer D. A. A. W. Dobbe, te 's-Gravenhage.

— Tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de ambachts-avondschool te Enkhuizen is benoemd de heer K. Koster, te Schellinkhout.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater voorziening. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Tot assistent-leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de gemeente-teekenschool te Oosterbeek is benoemd de heer J. Zonneveld, te Arnhem.

Van 1 Oct. a.s. tot en met 31 Aug. 1910 is benoemd tot assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie, aan de Technische Hoogeschool te Delft, G. J. Dijkerman Jr., civ.-ingenieur te Delft.

— Bij het hoogheemraadschap Delfland zijn met 1 October j.l. benoemd tot opzichter te Maassluis de heer G. Stolk, thans opzichter te Delft. — Tot opzichter te Delft de heer A. Lodder Nz. thans teekenaar te Delft.

— Door Burg. en Weth. van Amsterdam is tegen 1 Nov. a.s. eervol ontslag verleend aan den heer E Gerhardt, adjunct-inspecteur 1e klasse bij het bouw- en woningtoezicht, die bijna 34 jaar in gemeentedienst heeft doorgebracht.

— De heer P. C. Kelder, bouwkundige voor plaatselijke werken bij de afdeeling Havenwerken te Rotterdam, heeft om gezondheidsredenen eervol ontslag uit den gemeentedienst gevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundige te Arnhem. Zie adv. in dit no. (1)

— Baas in een Houthandel. Brieven onder No. 36995 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Volontair-Architect bij een gem.-architect. Brieven onder No. 36998 aan 't bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur, met kapitaal in een Ind. onderneming. Offerten onder No. 36982, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Medewerkend Vennoot met eenig kapitaal, in een zaak in bouwmaterialen Brieven onder No. 31329, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Gemeente-Opzichter te Steenwijk tegen 1 Jan. 1909, jaarwedde f 800, met 4 twee jaarl. verhoogingen van f 50, benevens f 60 vergoeding voor bureau-kosten. Deelname in pensioenfonds verplichtend. Stukken, w. o. adres op zegel, in te zenden aan den Burgemeester vóór 14 Oct. a.s. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noordholland (Standplaats Haarlem) en tegen 1 Januari, jaarwedde f 3000 tot f 4000. Belanghebbenden gelieven vóór 1 November e.k. verzoek op gezegeld papier in te dienen aan Gedeputeerde Staten. (1)

— Bedrijfsingenieur voor een groote machinefabriek en gieterij als chef. Brieven te adresseeren onder No. 52954 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Teeken-Onderwijzer, in het bezit der Akte M' van half October tot Maart twee avonden à 3 uren per week belooning f 1.20 per lesuur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester van Cappelle op d'IJssel. (1)

— Bouw-opzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede, eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming van vijf jaren geschiedt onder de voorwaarden en bepalingen, welke opgenomen zijn in de *St.-Ct.* No. 222.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan, en van bewijzen van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (2)

— Teekenaar met werkplaats praktijk voor fabrieksreparaties en gereedschappen voor massa-fabricage. Schriftelijke offertes aan de Industrieele Maatschappij Trompenburg, Amsterdam (2)

— Teekenaar tevens voor lichte administratie, op een Electro-Technisch-Bureau. Br. onder lett. R. 9. a/h Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 220, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 75	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H. IJ. S. M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 187.000; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 2.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: A het verbouwen van de woning van den opzichter der vaste kranen, op het Oosterdoksluis-terrein; B het uitvoeren van eenige werken in het gebouw van de electrische hydraulische inrichting op de Handelskade. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. ten kantore van den Ing. van „Onderhoud" ten Gemeentehuize kamer no. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

DINSDAG 6 October.

Amsterdam ten 11 ure. Door de Dir. der bierbrouwerij de Gekroonde Valk:

en van pl.m. f 60.000 voor de gebouwen voor werktuig- en mijnbouwkunde te Delft, welke posten uitvoering geven aan vroegere beslissingen.

Een eerste termijn is uitgetrokken voor een uitgave van f 15,600 voor centrale verwarming in de Rijks hoogere burgerschool te Groningen en voor subsidiën ad f 3500 (over 2 jaar te verdeelen) voor de Dijkpoort te Hattem; ad f 4500 (over 2 jaren) voor de R.-C. kerk te Hoensbroek; ad f 16,000 (over 6 jaren) voor de N. H. St. Janskerk te Maastricht, en ad f 6000 (over 2 jaren) voor den gemeentetoren te Sprang.

Voorts zijn gelden uitgetrokken voor verbeteringen in het natuurkundig laboratorium, eene laatste termijn van f 162,900 wordt uitgetrokken voor de uitbreiding van het Museum voor natuurlijke historie en f 33,000 voor nieuwe gebouwen voor Botanie Rijksuniversiteit te Utrecht.

Gerekend is op de oprichting van een nieuw tandheelkundig instituut. Het huis „Payenborch" aan de Oude Gracht wordt daartoe ingericht. Het kost f 46,000.

Voor uitbreiding van het botanisch laboratorium te Groningen wordt f 26,000 uitgetrokken, en 't plan is het oud-anatomisch laboratorium tot zoölogisch laboratorium in te richten (f 11,000).

Technische Hoogeschool. Tot betere verdeeling van werkzaamheden is 't plan den buitengewoon hoogleeraar Lichtenbelt te benoemen tot gewoon hoogleeraar met f 500 verhooging; en de benoeming van een lector voor de oefeningen, ook teekenoefeningen bij het onderwijs in de werktuigkunde.

Ook hier is voorts gerekend op uitbreiding van het getal beambten. Voor materieel wordt f 20,050 meer aangevraagd. Ontworpen is wijders o. a. een nieuw gebouw voor werktuigkunde, scheepsbouwkunde en mechanische technologie (f 284,050) en een nieuw gebouw voor de mijnbouwkunde (200,000).

Voor den bouw der nieuwe Rijks hoogere burgerscholen wordt als eventueele 2e termijn uitgetrokken: voor Coevorden f 53,000 (waarin nader de kosten voor een gymnastieklokaal); voor Steenwijk f 46,500.

Met terzijdestelling van de plannen zijner voorgangers ten opzichte der kweekschool voor machinisten, overweegt de minister het geven, voor zooveel noodig van steun van dergelijke instellingen, die in verschillende plaatsen en voor verschillende bedrijven in de behoeften trachten te voorzien en bovendien een Rijksinstelling van betrekkelijk geringen omvang in 't leven te roepen, geschikt om eenigermate het peil aan te geven, waarop dat onderwijs zal behooren te staan en welke koers dienstbaar zou kunnen worden gemaakt aan de behoefte van opleiding van personeel voor de lagere vakken.

Daarbij kan dan tevens worden overwogen, in hoeverre, bij uitbreiding van de kweekschool voor machinisten binnen het bestaande kader, deze inrichting aan een stelsel in bovenbedoelden zin ware aan te passen. In afwachting van bepaalde voorstellen in dezen zin, werd het rijkssubsidie voor de kweekschool voor machinisten f 12,000 gehandhaafd.

Voor de ambachtsscholen (Amersfoort, Amsterdam, (twee), Apeldoorn, Deventer, Eindhoven, Harlingen, Hooge-een, Hulst, Middelburg) wordt verhooging van het laatstelijk genoten (of toegezegde) subsidie uitgetrokken.

Voorts worden voor twee scholen nieuwe subsidiën voorgesteld van f 5500 voor die te Breda en f 5300 voor de op te richten school te Dragten.

Een som van f 4000 wordt aangevraagd om de invoering mogelijk te maken van een algemeene regeling der traitementen, voor de vakonderwijzers bij de rijkskweekscholen voor onderwijzers en daaraan verbonden leerscholen. Het voornemen is de regeling in Mei 1909 te doen ingaan.

Verschillende termijnen worden aangevraagd van afloopende subsidiën voor restauraties van oude monumenten.

Nog f 1200 worden aangevraagd voor de restauratie van het Gothische huis te Kampen, welk bedrag nader noodig is gebleken.

Op de begrooting komt onder de afdeeling „Kunsten en Wetenschappen", o. a. voor een post van f 5000, voor aankoopen voor het Museum Huis Lambert van Meerten.

Wat betreft het Rijksmuseum te Amsterdam is een bedrag van f 50.000 uitgetrokken voor eenige wijziging van ondergeschikt belang in de Rembrandtzaal.

Als eerste termijn van een over 4 jaren te verdeelen subsidie van f 4000, is uitgetrokken een bedrag van f 1000 als subsidie voor de uitgave van een wetenschappelijken historischen atlas van Nederland, welke zaak in het loopende jaar nog in onderzoek was.

Ook is bij wijze van proef voorloopig voor één jaar te verleenen uitgetrokken een bedrag van f 1500, als subsidie aan Architectura et Amicitia te Amsterdam, voor den cursus voor voortgezet en hooger bouwkunstonderricht welken het genootschap wenscht te openen.

Uitgetrokken is f 3000 meer subsidie voor Kunstnijverheidsteekenschool Quellinus te Amsterdam.

Een bedrag van f 5000 is beslist noodig om verbeteringen in het onderwijs aan te brengen van de aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem verbonden school van Kunstnijverheid.

Voor den directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid wordt f 500 meer traktement uitgetrokken.

Het personeel van het bouwkundig bureau wordt uitgebreid met 1 Rijksbouwkundige, 1 adjunc idem, 4 districtsbouwkundigen, 4 hoofdopzichters, 35 vaste opzichters, 3 administratieve ambtenaren en 1 concierge.

Op het Hoofdstuk Financiën is voor den bouw van een nieuwe Munt f 164.000 uitgetrokken.

's-Hertogenbosch. De heer Jan Mosmans, die, waar het oudheidkundige vondsten betreft, altijd vooraan staat, liet aan de Redactie van de Noord-Brabanter dezer dagen de teekening zien van een 14e eeuwsche crypte; een prachtig bouwwerk, door hem ontdekt en zoo goed als geheel onbekend, doch tot onze verbazing, zoo zegt het blad, te vinden in onze onmiddellijke nabijheid, namelijk onder ons eigen stadhuis.

De geschiedenis van deze vondst is in 't kort als volgt. Bij het aanbrengen van de centrale verwarming in het stadhuis, is men ook in de kelders afgedaald. Op het gerucht dat er bij de ontgraving oude tegeltjes gevonden waren, kwam, dat spreekt haast van zelf, de heer Mosmans er op af, en, eenmaal op het werk, wilde bij van die gelegenheid profiteeren om eens de oude kelders te zien, waarbij de heer Hermans, opzichter der gemeente, hem vergezelde. De heer Mosmans was met het bestaan dezer oude kelders bekend, maar toch een en al verbazing toen hij daarbinnen zijnde de pracht van dat bouwwerk zag.

De ruimte van den middelsten kelder, onder de vestibule, is 5.86 M. breed bij ruim 15 M. lang, het geheele gewelf met recht- en dwars- en kruisgraden bekapt, rust op drie kolommen en langs de zijwanden kraagsteenen, vormende te zamen acht travees.

De vloer van den kelder, die oorspronkelijk veel lager was, is 70 cM opgehoogd en bedekt alzoo de basementen der kolommen. Gelukkig had de heer Hermans den goeden inval gehad den grond tot de oorspronkelijke diepte te laten uitgraven, waardoor een schoon bewerkt basement werd blootgelegd, en men zich des te gemakkelijker een voorstelling kon geven van hetgeen deze crypte oorspronkelijk geweest was.

Ongetwijfeld zoo vermeent de heer Mosmans, is deze crypte een overblijfsel van het voormalige Gothische stadhuis, dat smaller dan het tegenwoordige, oorspronkelijk geen grootere frontbreedte had dan de vestibule, zooals wij die thans kennen.

Het aanwezig zijn van fragmenten van een rijk bewerkten schoorsteen, wijst er op dat men hier niet te doen heeft met een kelder, die als gevangenis dienst heeft gedaan, maar veel eerder geacht mag worden te zijn geweest een ondergrondsche zaal, waar mogelijk de Bossche schepenen in minder rustige tijden te samen kwamen.

Als men onze St. Jan, de St. Antonius-kapel en het koor van de Kruiskerk meetelt, zijn de merkwaardige oude bouwwerken in onze stad wel op de vingers van één hand te tellen, en daarom zouden wij het een verdienstelijke daad van ons stadsbestuur achten, als het deze crypte in haar oorspronkelijken staat liet herstellen en daardoor onze stad voor eigen inwoners en vreemdelingen een merkwaardigheid te meer schonk, welke ons de roemrijke dagen onzer voorvaderen weer voor den geest roept.

Deventer. Te Nijverdal is door de werkliedenvereeniging „Ons aller belang" eene teekenschool voor ambachtslieden opgericht, met aanvankelijk 16 leerlingen.

Heerenveen. Voor de betrekking van directeur der met 1 December a.s. alhier te openen ambachtsschool, waaraan eene jaarwedde van f 2000 is verbonden, hebben zich 45 sollicitanten aangemeld.

Personalia.

— Tot leeraar in het handteekenen aan de Burgeravondschool te Hoorn wordt aanbevolen de heer D. A. A. W. Dobbe, te 's-Gravenhage.

— Tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de ambachts-avondschool te Enkhuizen is benoemd de heer K. Koster, te Schellinkhout.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Boordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Tot assistent-leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de gemeente-teekenschool te Oosterbeek is benoemd de heer J. Zonneveld, te Arnhem.

Van 1 Oct. a.s. tot en met 31 Aug. 1909 is benoemd tot assistent voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie, aan de Technische Hoogeschool te Delft, G. J. Dijkerman Jr., civ.-ingenieur te Delft.

— Bij het hoogheemraadschap Delfland zijn met 1 October j.l. benoemd tot opzichter te Maassluis de heer G. Stolk, thans opzichter te Delft. — Tot opzichter te Delft de heer A. Lodder Nz. thans teekenaar te Delft.

— Door Burg. en Weth. van Amsterdam is tegen 1 Nov. a.s. eervol ontslag verleend aan den heer E. Gerhardt, adjunct-inspecteur 1e klasse bij het bouw- en woningtoezicht, die bijna 34 jaar in gemeentedienst heeft doorgebracht.

— De heer P. C. Kelder, bouwkundige voor plaatselijke werken bij de afdeeling Havenwerken te Rotterdam, heeft om gezondheidsredenen eervol ontslag uit den gemeentedienst gevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundige te Arnhem. Zie adv. in dit no. (1)

— Baas in een Houthandel. Brieven onder No. 36995 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Volontair-Architect bij een gem.-architect. Brieven onder No. 36996 aan 't bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur, met kapitaal in een Ind. onderneming. Offerten onder No. 30982, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Medewerkend Vennoot met eenig kapitaal, in een zaak in bouwmaterialen Brieven onder No. 31329, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Gemeente-Opzichter te Steenwijk tegen 1 Jan. 1909, jaarwedde f 800, met 4 twee jaarl. verhoogingen van f 50, benevens f 60 vergoeding voor bureau-kosten. Deelname in pensioenfonds verplichtend. Stukken, w. o. adres op zegel, in te zenden aan den Burgemeester vóór 14 Oct. a.s. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noordholland (Standplaats Haarlem) en tegen 1 Januari, jaarwedde f 3000 tot f 4000. Belanghebbenden gelieven vóór 1 November e.k. verzoek op gezegeld papier in te dienen aan Gedeputeerde Staten. (1)

— Bedrijfsingenieur voor een groote machinefabriek en gieterij als chef. Brieven te adresseeren onder No. 52954 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Teeken-Onderwijzer, in het bezit der Akte M² van half October tot Maart twee avonden à 3 uren per week belooning f 1.20 per lesuur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester van Cappelle op d'IJssel. (1)

— Bouwopzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede, eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming van vijf jaren geschiedt onder de voorwaarden en bepalingen, welke opgenomen zijn in de *St.-Ct.* No. 222.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan, en van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (2)

— Teekenaar met werkplaats praktijk voor fabrieksreparaties en gereedschappen voor massa-fabricage. Schriftelijke offertes aan de Industrieele Maatschappij Trompenburg, Amsterdam (2)

— Teekenaar tevens voor lichte administratie, op een Electro-Technisch-Bureau. Br. onder lett. R. 9. a.h Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
5	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2	Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 75	„
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 5 October.

Amsterdam ten 1.30. Door de H. IJ. S. M. in het Centraal station. Bestek No. 1121 het maken van den bovenbouw voor de spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Begr. f 187,400; het bestek met 2 teek. verkrijgb. aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanw. 29 September 9.30 spoortijd, in de 3e klasse wachtkamer van het station Schiedam.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: A het verbouwen van de woning van den opzichter der vaste kranen, op het Oosterdoksluis-terrein; B het uitvoeren van eenige werken in het gebouw van de electrische hydraulische inrichting op de Handelskade. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. ten kantore van den Ing. van „Onderhoud" ten Gemeentehuize kamer no. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

DINSDAG 6 October.

Amsterdam ten 11 ure. Door de Dir. der bierbrouwerij de Gekroonde Valk:

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

het maken van nieuwe balklagen en plafonds boven de ligkelders en het verbouwen van een perceel aan de Nieuwe Vaart; het verbouwen van verschillende gebouwen. Best. met teek. te verkrijgen bij den Heer P. Rijnja, Reguliersgracht 134, Amsterdam.

Haarlem ten 1.15 ure. Door het gem.-best.: het maken van rioleerings- en bestratingswerken nabij het Wijde Gelde-looze Pad en de Jordensstraat; bestek en voorw. ter inz. ter secr. en aldaar te bekomen.

Mijdrecht ten 11.30 ure. Door Dijkgraaf en Hoogheemraden van het groot waterschap de Ronde Veenen: Het amoveeren van de bestaande vaste bruggen en het maken van twee ophaalbruggen met houten onder- en ijzeren bovenbouw, te Vinkeveen en te Wilnis; bestek en teek. ter inzage ter secr.; aanw. gehouden. Inlicht. te bekomen bij den opzichter te Wilnis.

WOENSDAG 7 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbest. der post. en tel.: het vergrooten en verbouwen van het telegraafgebouw te Arnhem. (Zie adv. in no. 38).

Dusseldorf Rel-holz, ten 12 ure, door de directie der benzinwerkerhenania: het vergrooten van hare fabricksinrichting, het bouwen van een kantoorgebouw en van een arbeidershuis te Dusseldorf-Reisholz. Het Bestek in de Duitsche taal met berekening van hoeveelheden en 11 teekeningen ten kantore van den architect G. Beltman A.Gzn. te Enschede ter inzage en aldaar verkrijgbaar. Inschrijvingsbiljetten in massa franco aan het in het bestek aangegeven adres in te leveren vóór of op Woensdag 7 October 1908, 's middags 12 uur (M. E. T.) Aanwijzing op het terrein 5 Oct. 1908 van 2 tot 6 uur; 6 October van 9 tot 4 uur; 7 October van 9 tot 12 uur.

Nijega, door de kerkv. der Ned Herv. gemeente: a. het bouwen van drie stelphuizingen met lijtshuis op de Tieke; bestek en teek. te bekomen bij S. Houtman; b. het bouwen van een lijtshuis bij W. Visser; c. het bouwen van een schuur bij Tj. Tasma aldaar; voor b. en c. liggen bestek en teekening ter inzage in de consistoriekamer te Nijega; inlicht. verstrekt S. Houtman.

DONDERDAG 8 October.

Epe, ten 3 ure, door het gemeentebest. het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Vaassen; bestek en teekening ter inzage ten gemeentehuize en aldaar verkrijgbaar; inl. verstrekt de gemeente-architect.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur, bestek no. 20: de levering van gegoten ijzer aan 1000 syphons, 1200 randen met luiken voor controleputten en 25 kolkranden met roosters, in 3 perc.; inl. van 10—12 ure aan het bureau der gemeentewerken; bestek met teek. te bekomen aan het bur. der gem.-werken.

Ruurlo, ten 11 ure, door den arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het herbouwen van de Brug over de Slinge; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanw. 5 Oct. ten 10 ure.

VRIJDAG 9 October.

Krimpen a. d. Lek, ten 11 ure, door de comm. voor het stichten van een drinkwaterleiding: het maken der grond- en fundeeringswerken op het pompstation der waterleiding op een terrein in de gemeente Lekkerkerk. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar op het gemeentehuis te Krimpen aan de Lek. Aanwijzing 5 October 11 uren door de architecten Visser en Smit (Papendrecht en Oud-Beijerland).

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ZATERDAG 10 October.

Zeeland ten 4 ure. Door de arch. H. M. van Strijp ten gemeentehuize: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe hoofdonderwijzerswoning te Zeeland; bestek en teek. te bekomen bij den arch. Aanw. op den dag der best ten 2 ure.

DINSDAG 13 October.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1158: het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht, begr. f 31000. (Zie adv. in no. 38).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1138: het maken van grondwerken, het maken van eene goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehoorende werken op het station Voorburg, begr. f 4925. Zie adv. in no. 39

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken, Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Ministerie van Justitie

Openbare Aanbesteding.

Op **Dinsdag 13 October 1908,** des namiddags ten **2** ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage,* in het openbaar worden aanbesteed:

den bouw van 8 ambtenaarswoningen, deel uitmakende van de stichting van eene bijzondere Strafgevangenis te SCHEVENINGEN.

Raming f 33950.—

Het bestek no. 27 met daarbij behoorende teekeningen, ligt voor gegadigden ter inzage op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie, alwaar tevens inlichtingen zijn te bekomen en is tegen betaling van f 1,50 en franco per post voor f 1,60 verkrijgbaar bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden Vrijdag 9 October 1908, des voormiddags ten 11 uur, op het bouwterrein aan den weg naar het Pompstation, tusschen de Strafgevangenis en het station van den Zuid-Hollandschen Electrischen Spoorweg.

's-Gravenhage, 1 October 1908.

De Minister van Justitie:
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. De VRIES.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

43STE JAARGANG. ZATERDAG 10 OCTOBER 1908. No. 41.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

De tweede bijeenkomst van het Congres van den Bond van Technici over deze aangegelegenheid werd 7 Sept. gehouden. (Zie de nummers 31, 32 en 33 van dezen jaargang).

Naar aanleiding van het gesprokene op de eerste bijeenkomst had het bestuur een aantal conclusiën opgesteld, die nu definitief werden vastgesteld, behoudens kleine redactie-wijzigingen.

Conclusie I luidt: Onder M. T. O. is te verstaan het onderwijs bestemd voor allen, die tusschen de werklieden en de hoogere leiders in staand, zelfstandig bij en met uitvoering en met leiding van werklieden of met toezicht zullen belast zijn.

De vakwerklieden (skilled labourers) vinden hunne opleiding op het L. T. O. Het H. T. O. is bestemd voor hen, die zelfstandig de wetenschap hebben te beoefenen.

Daartusschen bevindt zich dus het M. T. O.

Conclusie II: Aan goed geregeld M. T. O. bestaat dringend behoefte.

Wij hebben in ons land niet alleen op vooruitgang te letten, doch zijn werkelijk in dit opzicht ten achter bij onze buren en moeten dus ons uiterste best doen, om dezen achterstand in te halen, aangezien een werkelijk volksbelang hiermede gemoeid is.

Conclusie III: „Decentralisatie is noodzakelijk; ééne enkele centrale school is beslist af te keuren. Het Rijk dient de oplossing van het vraagstuk M. T. O. zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen, door het stichten of krachtdadig steunen van inrichtingen, ten dienste zoowel van de algemeene als van de speciale vakbelangen.

(Hierbij wordt gedacht aan de plannen van den Nederlandschen Aannemersbond).

Conclusie IV: Als eisch van toelating tot de M. T. S., wat de algemeene ontwikkeling betreft, dient te worden aangenomen de algemeene kennis, ongeveer overeenkomend met die, verkregen op de 3-j. H. B. S., onverschillig op welke wijze deze verkregen is.

Conclusie V: In verreweg de meeste gevallen zal voorafgaande praktijk beslist noodig zijn, wil het onderwijs op de M. T. S. werkelijk vruchtdragend zijn.

Onder praktijk dient men niet alleen te verstaan de bewerking der materialen, zooals men die op de ambachtsscholen onderwijst, doch een algemeen overzicht van het voornaamste, dat in elk technisch vak voorkomt, dient deze elementaire kennis aan te vullen.

Conclusie VI: Aansluitende semester-cursussen zullen het best voldoen. Sommigen zullen de gelegenheid hebben een periode van verdienen af te wisselen met eene van studie, terwijl anderen de school ononderbroken zullen kunnen volgen.

Practisch werken, in de beteekenis van materiaal-bearbeiding, zal op de school niet mogen geschieden, zooals uit conclusie V gebleken is.

Ook avondcursussen zullen blijken, vooral in groote centra, reden van bestaan te hebben.

Conclusie VII. Wat de te onderwijzen vakken betreft, kan verwezen worden naar het wetsontwerp-„Kuyper" en de toelichting hierop, waaruit duidelijk blijkt, dat ook deze het M. T. O. bestemde om de praktijk voor het leven zoo goed mogelijk te beheerschen.

Eisch zal dus zijn, dat de onderwijskrachten zelf over groote practische ervaring zullen moeten beschikken en zooveel mogelijk voeling met de praktijk zullen moeten blijven houden.

Burgerlijke- en water-bouwkunde, werktuig- en scheepsbouw-kunde, mijnbouw, electro-techniek, gas- en waterleiding-techniek zijn de vakken, die het allereerst voor M. T. O. in aanmerking komen.

Conclusie VIII: Als aanvulling voor het schoolonderwijs verdient correspondentie-onderwijs alle aanbeveling, eene proefdeming van Rijkswege zal de waarde van dit onderwijs in ons land kunnen staven en bij slagen in vele gevallen een aanwijzing kunnen zijn, waar eventueel het meeste behoefte bestaat aan speciaal industrieel onderwijs.

Conclusie IX: Schoolgeld naar draagkracht verdient aanbeveling, met ruime toepassing van studiebeurzen.

Conclusie X: In de commissie van toezicht moet het technisch element, in verband met de vakken, die onderwezen worden, tot zijn recht komen.

Conclusie XI: Voor de werkelijk uitnemende leerlingen der M. T. S. moet het einddiploma de toelating der T. H. S. vergemakkelijken, hetzij door vrijstelling van enkele vakken, hetzij door vergemakkelijking van de toelating tot de T. H. S.

De heer M. J. Hendrikse wenschte aansluiting van de M. T. School aan de Technische Hoogeschool, zonder toelatingsexamen.

De meerderheid der vergadering verklaarde zich echter voor de bestuursconclusie.

Conclusie XII: Een eindexamen zal noodig zijn, ten einde ook hen, die de M. T. S. niet bezocht hebben, in de gelegenheid te stellen, een diploma te verwerven.

Wat de propaganda betreft, zal men de stenografische verslagen zenden aan de regeeringspersonen, de kamerleden, aan gemeentebesturen boven de 10.000 inwoners, aan vereenigingsbesturen enz.

Dit stenografisch verslag is ons dezer dagen toegezonden.

Wellicht vinden wij binnenkort aanleiding hierop, wat enkele punten betreft, nog nader terug te komen.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft Zaterdag 3 Oct. in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht, onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel van Bussum, een ledenvergadering gehouden.

Na opening der vergadering heette de voorzitter de aanwezigen welkom en deelt hij mede, dat het bestuur zich heeft geconstitueerd als volgt: K. P. C. de Bazel, voorzitter, H. P. Berlage Nz., vice-voorzitter, Joseph Th. J. Cuypers, 1e secretaris, C. N. van Goor, 2e secretaris, P. J. Houtzagers, penningmeester en J. J. van Nieukerken en Jonas Ingenohl zonder bepaalde functie. Hij geeft een kort overzicht van wat sedert de vorige vergadering door het bestuur is verricht om den jongen bond op gang te brengen, daarbij wijzende op de resultaten die ter tafel liggen en in deze vergadering zullen behandeld worden. Hij deelt voorts mede, dat zich een 12-tal candidaten voor het lidmaatschap van den Bond hebben opgegeven, doch dat wegens de onvoltalligheid der Commissie van onderzoek, deze nog niet met haar onderzoek is aangevangen.

Daarna worden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd en wordt mededeeling gedaan van ingekomen stukken, waaronder een reeks van vragen betrekking hebbende op de wijze, waarop van overheidswege de architectonische belangen der door haar uitgevoerde bouwwerken worden behartigd.

Aan de orde is nu de behandeling van het door het bestuur ontworpen huishoudelijk reglement en daarmede in verband staande (hoofdzakelijke redactioneele) wijzigingen in de statuten.

Na enkele wijzigingen, uit de gedachtenwisseling voortvloeiende wordt een en ander aangenomen.

Bij de verkiezing van twee leden in de Commissie van onderzoek, tengevolge van het bedanken van de Heeren A. Salm G. Bzn. en Jacob F. Klinkhamer, die in de vorige vergadering als zoodanig benoemd werden, deelt de voorzitter mede, dat ook de Heer W. Kromhout, Czn, die zijne benoeming reeds had aangenomen, wegens drukke werkzaamheden voor de functie bedanken moet, zoodat in plaats van twee, drie leden van de C. v. O. moeten gekozen worden. Verder deelt hij mede, dat de Heer Jan Stuyt, die door het bestuur als candidaat voor de C. v. O. was gesteld, niet voor een benoeming in aanmerking wenscht te komen. Uit de gestelde candidaten de Heeren D. A. N. Margadant, Paul J. de Jongh, Jan Stuyt en J. E. van der Pek worden nu de beide eerstgenoemde gekozen. Als tweetal voor het derde te kiezen lid worden door het bestuur gesteld de Heeren J. A. H. Mialaret te Maastricht en J. P. Stok Wzn. te Rotterdam van welke laatstgenoemde bij de stemming de meerderheid verwerft. De C. v. O. bestaat nu uit de Heeren Dr. P. J. H. Cuypers, A. W. Weissman, D. A. N. Margadant, Paul J. de Jongh en J. P. Stok Wzn.

Het voorstel van het bestuur, om de vaste contributie die oorspronkelijk op f 5 was gesteld, op f 10 te brengen wordt na een exposé van den financieelen toestand van den Bond door den penningmeester en na eenige discussie verworpen.

De vaste jaarlijksche contributie bleef dus vastgesteld op f 5; het inkomgeld voor elk nieuw lid werd bepaald op f 15 en de hoofdelijke omslag voor 1908 op 10 pCt. van de bedrijfsbelasting.

Het door het bestuur uitgebrachte uitvoerige praeadvies inzake de door den Bond van patroonsvereenigingen, verwant aan het bouwvak, gestelde vragen betreffende het aanbestedingswezen, komt nu in behandeling en wordt aangenomen.

Daarna wordt het praeadvies in zake de circulaire van de Ned. Vereeniging voor centrale verwarmingsindustrie behandeld, dat eveneens de sanctie

der vergadering ontvangt na een korte gedachtenwisseling omtrent de conclusiën daarvan.

Omtrent de in 't begin van dit verslag genoemde ingekomen vragen wordt besloten deze in handen van het bestuur te stellen ter bestudeering en tot het geven van praeadvies.

Bij de rondvraag, vestigt de heer Jac. van Gils de aandacht op eenige artikelen in een dagblad verschenen omtrent partieele besteding en vraagt of het niet op den weg van den B. N. A. ligt zich in deze uit te spreken. Hem wordt van bestuurszijde medegedeeld, dat het dit vraagstuk reeds in studie heeft, doch voor deze vergadering geen praeadvies gereed kon krijgen zoodat dit in een volgende vergadering ter tafel zal kunnen komen.

Daarna werd de vergadering gesloten.

PREADVIES van het Bestuur van den B. N. A. in zake de door den Bond van Patroonsvereenigingen verwant aan het bouwvak te Amsterdam gestelde vragen betreffende het Aanbestedingswezen.

(Circulaire d. d. Mei 1908).

Bij het bestudeeren der vragen bleek het Bestuur, dat zij geacht moeten worden, in 't bijzonder gericht te zijn tot aannemers en onderaannemers en dat eene beantwoording der vragen wordt gewenscht van uit het door dezen wederzijdsch ingenomen standpunt en gegrond op de door hen opgedane ervaring in de uitoefening van hun beroep.

Enkele der vragen kunnen echter ook beschouwd en beantwoord worden van uit het standpunt van den architect en het is daarom dat het Bestuur van den B. N. A. gemeend heeft gevolg te kunnen geven aan het verzoek van den Bond van Patroonsvereenigingen om de inzichten van de B. N. A. te dezen opzichte te willen kenbaar maken.

Een korte beschouwing over deze vragen mogen hier dus volgen.

I. Wat is volgens Uw oordeel de oorzaak dat zoowel hoofd- als onderaannemers, die nog prijs stellen op hunnen goeden naam als vakpatroon en deugdelijk werk wenschen te leveren, met weinig kans van succes kunnen inschrijven naar publiek te besteden bouwwerken?

Vraag 1. Deze vraag is in hare algemeenheid van zoo verdragende strekking dat een volledige beantwoording daarvan eene meer dan oppervlakkige studie van het geheele aanbestedingswezen ook in zijn samenhang met allerlei oeconomische en sociale vraagstukken zou vorderen, waarvoor een geruimen tijd en de beschikking over vele niet in ons bereik liggende gegevens noodig zouden zijn.

Het komt ons dan ook voor de bedoeling van de vraag te zijn om de *naastliggende* oorzaken van de wanverhoudingen die vaak op het gebied van het aanbestedingswezen heerschen, aan te geven en dan meent het Bestuur dat deze voornamelijk te zoeken zijn in

1o. de volkomen vrije uitoefening van het aannemersberoep waardoor in de hand wordt gewerkt: de roekelooze wijze waarop sommigen, die niet of onvoldoende der zake kundig zijn, dit beroep uitoefenen;

2o. het streven van anderen om door aannemingen boven financieele krachten en voor sommen die geen winst op *kunnen* leveren hun dalend krediet te versterken, zich à tout prix op de markt te vertoonen, of de middellijke voordeelen, die soms uit bloote inschrijving kunnen voortvloeien, te verkrijgen;

3o. de zucht van aanbesteders om door openbare aanbesteding voor den minst mogelijken prijs werk uitgevoerd te krijgen met de overweging dat de architect dáár is om te zorgen dat het werk toch deugdelijk en volgens bestek wordt uitgevoerd.

Door al deze oorzaken komt het aanbesteede werk vaak niet in die handen waarin het redelijker wijze in 't belang van het werk zelve behoorde te komen.

Het valt echter gemakkelijker deze oorzaken aan te wijzen dan de middelen aan te geven waardoor zij opgeheven kunnen worden.

Al deze oorzaken toch zijn zelve *gevolgen* van oeconomische en sociale verhoudingen die uit den tegenwoordigen vorm van samenleving en de wetten die deze beheerschen voortvloeien, zonder welker wijziging ook die oorzaken niet opgeheven doch hoogstens in hunne gevolgen beperkt kunnen worden door maatregelen die de minder gewenschte elementen en practijken bij aanbesteding trachten uit te sluiten.

In deze richting kan door den architect invloed uitgeoefend worden door het stelsel van onderhandsche aanbesteding meer dan tot nu toe te propageeren. Hij is daarbij echter ook verplicht rekening te houden met de wenschen zijner lastgevers, en eene zekere willekeur waardoor soms goede krachten worden uitgesloten van mededinging is niet te ontkennen bij dit stelsel.

Voor wat openbare aanbesteding aangaat zal in deze richting de actie van de aannemers zelve moeten uitgaan en zich allereerst moeten uiten door onderlinge organisatie waarbij echter vakbedervende elementen *streng moeten worden uitgesloten.*

2. Is het mogelijk voor de prijzen, waarvoor tegenwoordig publiek besteed werk wordt gegund, 1e klasse arbeid en materiaal te leveren?

Vraag 2. De uitdrukking 1e klasse arbeid en materiaal geeft een *te* weinig omschreven begrip weer dan dat de vraag letterlijk kan beantwoord worden. Het komt ons echter voor dat, behoudens in sommige sterk in 't oog springende en zeer zeker te betreuren gevallen, er voor de tegenwoordige inschrijvingscijfers in 't algemeen gesproken, werk geleverd kan worden dat aan redelijke eischen voldoet.

En dit moet wel zoo zijn daar de aannemersstand anders al lang uitgestorven zou zijn.

3. Staan de bij aanbesteding te maken prijzen der laatste jaren in goede verhouding tot de verhoogde loonen en kosten der ongevallenverzekering? Zoo niet, wat is daarvan de reden, hoe dit te veranderen?

Vraag 3. Deze vraag is door architecten moeilijk te beantwoorden, daar hun werkkring als niet onmiddelijk betrokken bij het koopen van materialen en het betalen van arbeidsloonen hen op dit punt geen voldoende ervaring geeft.

4. Is er volgens Uw oordeel ook een betere maatstaf tot gunning dan alleen de minste prijs? Zoo ja, welke is deze?

Vraag 4. In de meeste gevallen behoeft niet

enkel „de minste prijs" het criterium voor de vergunning van een werk te zijn.

De antecedenten van den aanemer en de soliditeit van hem en zijne borgen kunnen mede in aanmerking komen. Doch het is niet te ontkennen dat te dezen opzichte vaak een sprong in het duister wordt gedaan en men het met een aannemer maar probeert, van wien eerst later blijkt dat hij niet de rechte man op de rechte plaats was.

Daarbij is het weigeren van een werk aan den minsten inschrijver immer een delicate zaak, daar door zulk een weigering de inschrijver zich in zijne positie en zijn crediet voelt aangetast.

Het euvel is onafscheidelijk aan het systeem van aanbesteden verbonden, en ons is vooralsnog geen middel bekend waardoor het geëlimineerd zou kunnen worden.

5. Kan zekerheid van voldoende vakkennis van den aannemer of vakpatroon met overlegging van een in onderdeelen afgeronde begrooting ook als een maatstaf bij gunning dienen?

Vraag 5. Deze vraag is zeer onduidelijk gesteld. Vermoedelijk wordt bedoeld, dat eene door den aannemer over te leggen in alle onderdeelen uitgewerkte begrooting, het criterium van zijne vakkennis en daardoor de betrouwbaarheid of de juistheid van zijn inschrijvingscijfer gewaarborgd zou zijn, zoodat een *daarop* gegronde gunning de waarschijnlijkheid van de levering van goed werk in zich zou sluiten.

Is onze opvatting van de vraag juist dan lijkt ons het uitgangspunt van de redeneering *niet* juist.

Eerstens wordt er dan een te nauw verband gelegd tusschen het maken van eene goed uitgewerkte begrooting en het leveren van goed werk, en ten tweede is het feit dat eene begrooting nauwkeurig is uitgewerkt geen bewijs voor de juistheid of de billijkheid van het verkregen eindcijfer, immers de laagste uitgewerkte begrooting kan te hoog en de hoogste kan te laag zijn in verband met het behalen van eene redelijke winst. Ook kunnen bij het bepalen van de eenheidsprijzen, de winst, en het risicocijfer, verschillende factoren hebben gegolden als daar zijn de wensch om à tout prix werk te hebben, teneinde geschikte werkkrachten aan den arbeid te kunnen houden gedurende zekeren tijd, het gebruiken van materialen die toevallig voor een geringen prijs verkregen zijn enz., enz., waardoor een schijnbaar te lage begrooting toch voor den inschrijver aannemelijk is.

Verder houdt de levering van goed werk altijd veel minder verband met de vak*kennis* van hem die het werk levert of met het bedrag dat hij daarvoor ontvangen zal, dan met zijn vak *liefde* en met de wijze waarop hem zijn werk ter harte gaat en de zorg die hij er dienovereenkomstig voor dragen zal.

Wij moeten dus de vraag, verwijzende naar onze opvatting van hare strekking ontkennend beantwoorden.

6. Is er ook een minimum of maximum onder of boven de begrooting vast te stellen, waarbij een werk wordt gegund?

Vraag 6. Onder *„begrooting"* is in de vraag vermoedelijk verstaan, de begrooting die de architect voor het werk maakte, en dan lijkt het ons niet mogelijk of juist deze als uitgangspunt voor de gunning te maken.

De begrooting van den architect toch heeft altijd slechts eene relatieve waarde, hoe ernstig hij zich rekenschap geeft van de eenheidscijfers waarmede hij haar samenstelt, en hoe nauwkeurig hij de hoeveelheden berekent.

7. Is het ook mogelijk, dat onder toezicht van den leidenden bouwkundige de onderdeelen regelmatig worden besteed volgens prijzen voorkomende in de begrooting?

Vraag 7. Is met de begrooting in de vraag weder de begrooting van den architect bedoeld dan kan het om de bij de vorige vraag ontwikkelde redenen niet aanbevelenswaardig zijn de aanbesteding van onderdeelen van het werk volgens de in die begrooting voorkomende eenheidscijfers doen plaats hebben. Beschouwen we enkel het eerste gedeelte van de vraag, dan is het zeker mogelijk te achten om onder toezicht van den leidenden bouwkundige de onderdeelen van een werk partiëel te besteden en het kan in bepaalde gevallen ook aanbeveling verdienen zulks te doen.

8. Langs welken weg kan het zoogenaamd venten met de onderdeelen van een bouwwerk worden voorkomen?

Vraag 8. Het in de inschrijvingsbiljetten verbindend noemen van de namen der onderaannemers, zou het zoogenaamde *„venten"* **kunnen** voorkomen. Wij willen hiermede echter niet te kennen geven dat wij dit *de* oplossing van het vraagstuk achten.

9. Worden de voor uw werk benoodigde materialen door U zelve geleverd of door den aannemer?

Wanneer het laatste het geval is, wordt U dan door den leverancier korting toegestaan? Zoo niet, langs welken weg is die dan te verkrijgen?

10. Als de korting U niet ten goede komt, aan wien wordt zij dan uitgekeerd?

11. Is het ook wenschelijk in het betalingssysteem wijziging te brengen? Op welke wijze?

12. Welke verbeteringen zijn volgens uw oordeel nog aan te brengen, en welke zijn uwe grieven?

Vraag 9—12. De beantwoording dezer vragen ligt geheel op het gebied van den aannemer, zoodat wij ons daarmede niet bezig zullen houden.

AMSTERDAM September 1908.

Het bestuur van de B. N. A.:

K. P. C. DE BAZEL,
Voorzitter.
JOS. Th. J. CUIJPERS,
Secretaris.

PREADVIES van het bestuur van den B.V.N.A. in zake de door de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmingsindustrie, verspreide circulaire betreffende de verrekening der bijkomende werkzaamheden bij Centrale Verwarmings-installaties.

Het Bestuur van den B. V. N. A. is van meening:

Dat bij het vragen van prijsopgave voor installaties voor centrale verwarming, zich in hoofdzaak de twee volgende gevallen kunnen voordoen, namelijk:

A. dat de bouw, waarvoor de installatie zal dienen, nog moet worden aanbesteed;

B. dat de bovenbouw reeds aanbesteed en in uitvoering is.*)

Is de bouw nog niet aanbesteed, dan kan de installateur der verwarmingsinrichting, aan wien een prijs daarvoor werd aangevraagd met inbegrip der hulpwerkzaamheden, zich wenden tot een deskundige om eene schatting voor die hulpwerkzaamheden, doch daar elk inschrijver zich tot een ander deskundige zal wenden, is het waarschijnlijk dat de prijzen voor die hulpwerkzaamheden ver uiteen zullen loopen door de moeielijkheden om die bedragen eenigszins juist te schatten en zullen ze hoog zijn daar zij die de prijzen opgaven niet door eenige concurrentie gedreven worden ze laag te stellen en er bovendien weinig waarschijnlijkheid voor hen bestaat die hulpwerkzaamheden ook uit te voeren wanneer zij niet toevallig tevens aannemer van den bouw worden. De concurrentie tusschen de installateurs is dus onzuiver en de kans dat de bijwerkkosten hoog getaxeerd zijn, is zeer groot. Het eerste dezer twee bezwaren kan ontgaan worden wanneer de installateurs met zekerheid weten wie hunne concurrenten zijn, in welk geval zij allen de bijwerkkosten aan eenzelfden deskundige kunnen vragen, of wanneer de bijwerkkosten afzonderlijk worden opgegeven, doch het laatste blijft, en het is dus niet in het belang van den aanbesteder, den installateur de kosten voor het bijkomend werk in zijne begrooting te doen opnemen.

Van zelve doet zich dus de vraag voor of die kosten nu in de aanbesteding van den bouw zullen worden opgenomen en hierbij zijn twee wegen in te slaan en wel

1o. den aannemer te verplichten al die kosten in zijn inschrijvingscijfer naar zijn eigen begrooting te doen opnemen of

2o. in zijn inschrijvingscijfer een nader te verrekenen en in het bestek te noemen bedrag te doen opnemen ter bestrijding dier kosten gedurende het aanbrengen der installatie.

Het eerste kan geen bezwaar geven, indien *alle* teekeningen voor de verschillende installaties voor de aanbesteding gereed zijn en de juiste tijd, waarop de installaties worden aangebracht, in het bestek wordt aangegeven en verbindend is. Is dit echter niet het geval, dan is het ten eenenmale onmogelijk voor den aannemer een juist cijfer voor die hulpwerkzaamheden in zijne begrooting op te nemen en is hierin een bron van onzuivere concurrentie gelegen niet alleen maar wordt ook de kans, dat de principaal of veel te veel of veel te weinig voor die hulpwerkzaamheden betaalt, zeer groot. In deze omstandigheden zal het meest rationeel en het billijkst zijn dat een te verrekenen post in het bestek wordt genoemd die elk aannemer in zijn inschrijvingscijfer heeft op te nemen.

De verrekening hiervan zal natuurlijk onder contrôle der directie moeten geschieden, doch dit behoort ook geheel tot hare taak.

Op groote werken, waar de installaties van grooten omvang zijn, is ook gewoonlijk veel opzichthebbend personeel aanwezig om die contrôle uit te oefenen en op kleine werken en bij kleine installaties is de contrôle uit den aard der zaak niet veel omvattend, en is het bedrag, dat op die wijze verwerkt moet worden, op zichzelve te gering om tot belangrijke onbillijkheden van de zijde van aannemer of aanbesteder aanleiding te geven.

In het geval nu dat het werk, waarvoor de installaties moeten dienen, reeds aanbesteed is (geval B bovengenoemd) zullen bovengenoemde overwegingen eveneens leiden tot het besluit dat alleen, als alle gegevens voor de installatie voorhanden zijn, de aannemer van den bouw een cijfer voor de hulpwerkzaamheden kan geven, en in alle andere gevallen de hulpwerkzaamheden als daggeldwerk verrekend zullen moeten worden uit een al of niet reeds te voren in het bestek van den bouw op te nemen som.

Resumeerende komt het bestuur van de B.V.N.A. tot de conclusie:

1o. dat het niet aanbevelenswaardig is de kosten der hulpwerkzaamheden door installateurs in hun begrootingen te doen opnemen;

2o. dat, wanneer de aannemers van den bouw over *alle* gegevens omtrent ligging en tijd van levering der installaties beschikken kunnen, zij in hunne inschrijvingscijfers ook een bedrag voor de hulpwerkzaamheden kunnen opnemen en

3o. dat in alle andere gevallen de kosten der hulpwerkzaamheden bestreden dienen te worden uit een daarvoor in de bestekken op te nemen som, of als „bijwerk" zijn te betalen.

Het Bestuur van den B. V. N. A.:

K. P. C. DE BAZEL,
Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUIJPERS,
Secretaris.

*) Waar in de circulaire van de N. V. v. C. V. slechts sprake is van in aanneming uitgevoerd werk is ook door het Bestuur de mogelijkheid van *niet*-aanbesteed werk buiten beschouwing gelaten.

Waterleidingen.

In het Tijds. voor Sociale Hygiëne schrijft dr. Ruysch over aanleg van waterleidingen.

Na uiteengezet te hebben, welke gezondheidsbelangen bij de verschaffing van goed drinkwater betrokken zijn en in herinnering gebracht te hebben, hoe de Congressen voor openbare gezondheidsregeling werkzaam zijn geweest tot voorlichting van de openbare meening op dit stuk, spreekt dr. Ruysch de meening uit, dat er meer gedaan moet en kan worden. Dat kan gebeuren met een kleine financieele opoffering van de zijde van de regeering.

„Mijne bedoeling — zegt dr. Ruysch — is deze. Ik wil het den beginner gemakkelijker maken. Ik wil de gemeentebesturen langs den geleidelijken en aanschouwelijken weg langzamerhand winnen en indachtig: toute voie qui mène à la santé publique ne saurait être ni aspre ni chère, wil ik den heeren de boringen en plannen voor exploitatie kosteloos thuis brengen. Maar daarvoor is noodig: een voortgezet onderzoek naar den hydrologischen toestand van den bodem, in den geest als deze door het Congres is aangevangen voor Groningen, Utrecht en Limburg, met eene publicatie der verkregen resultaten, en voorts de aanstelling van een deskundig rijksambtenaar, om met de hoofdinspecteurs en inspecteurs van de volksgezondheid mede te werken, bij het geven van advies aan alle gemeenten, die behoefte hebben aan waterleidingen, maar de hulpmiddelen missen voor wetenschappelijk en tevens

praktisch onderzoek, of die tot dusver nalieten daarvan gebruik te maken. Ik zou dien ambtenaar de verslagen onzer commissie voor onderzoek naar den hydrologischen toestand van den bodem ter hand willen stellen en toerusten met de noodige hulpmiddelen en hulppersoneel voor het doen van boringen en voor hetgeen verder noodig is. Voorts zou ik wenschen dat de bovenbedoelde ambtenaar de beschikking kreeg over enkele personen, die de plannen en kostenberekening voor waterleidingen kunnen ontwerpen en dat hunne voorlichting door tusschenkomst van het staatstoezicht geheel kosteloos zou worden verstrekt aan de gemeentebesturen die deze voorlichting wenschen. Ik stel mij voor, dat dit eene praktische maatregel zou zijn, die zeker in zou slaan.

„Wat toch is het geval. Het aantal waterleidingen neemt veel te weinig toe. Wij wezen daar op reeds boven. Ten vorigen jare kwamen er slechts twee bij, te Bodegraven en te Heerlen, terwijl te Sneek en te Boskoop leidingen in uitvoering zijn en Hardinxveld en 's Graveland tot het aanleggen eener waterleiding besloten en concessie werd verleend voor oprichting van leidingen te Oosterhout en Purmerend. Of de pogingen te Vianen, Noordwijk, Brielle, Lekkerkerk, Krimpen a/d Lek, Krimpen a/d IJssel, Cappelle a/d IJssel, in de Hoeksche Waard en op Overflakkee en Schouwen en elders aangewend, om waterleidingen tot stand te brengen, succes zullen hebben, is nog steeds de vraag. In vele gevallen blijft het bij het pogen en dat wel in de meeste gevallen omdat goede voorlichting ontbreekt en het doen van boringen en het maken van plannen van aanleg en berekening van exploitatiekosten veel geld kosten en dat geld er niet is.

„Waterleidingen ontwerpen is niet het werk van iedereen en zoo eenvoudig niet als meenigeen meent. Het vordert veel en veelzijdige kennis, diepgaande studie en vooral ook veel ondervinding en praktijk, en maar al te vaak missen zij, die tot het geven van advies worden geroepen, deze zoo onmisbare gegevens en komen dientengevolge allerlei plannen in de wereld, die onuitvoerbaar zijn, of althans in zeer vele opzichten te kort schieten aan de eischen voor eene behoorlijke waterleiding te stellen, terwijl de berekeningen vaak blijk geven van totaal gemis aan inzicht der ontwerpers. Dergelijke plannen kunnen niet anders dan teleurstelling baren, ze zijn erger dan geen plannen, ze zetten de goede zaak achteruit en doen de goede voornemens wijken voor de vaak strengere critiek, waaraan zij onderworpen worden door de autoriteiten, wier advies of financieele steun wordt gevraagd. Of wel, men brengt met moeite wat geld bijeen voor boringen en begint te boren, maar 't geld is op, er is geen nieuw geld te vinden, men wordt ontmoedigd en ziet van de geheele zaak af. Vaak wordt op deze wijze veel geld verknoeid zonder dat men een stap verder komt.

„Wanneer de Regeering er nu toe kon overgaan een ambtenaar aan te stellen, van wien de gemeentebesturen, die waterleidingen willen aanleggen, kosteloos goede voorlichting, goede plannen en goede berekeningen kunnen ontvangen, dan was de eerste stap gezet op den zoo moeilijken weg en hier geldt het toch ook al weer: „ce n'est que le premier pas qui coute."

L. C. Hezenmans

EEN VIJFTIGJARIG JUBILEUM.

De heer L. C. Hezenmans, architect te 's-Hertogenbosch, heeft Donderdag 8 dezer herdacht, dat hij gedurende een halve eeuw zijne krachten heeft gewijd aan de herstellingswerken van de Sint-Janskerk aldaar. De daarvoor bestaande commissie hoopte dien dag met den jubilaris feestelijk te vieren, o.m. met een diner, hem aangeboden door den president jhr. mr. P. M. F. van Meeuwen.

De heer Hezenmans, den 15en October 1841 te 's-Hertogenbosch geboren, is leerling van de „Koninklijke School van Nuttige en Beeldende Kunsten" aldaar, en genoot daar het onderwijs en de leiding van wijlen den beeldhouwer J. A. van der Ven, directeur dier school.

Toen de heer Hezenmans den eersten architect van de restauratie der Bossche Kathedraal, den heer L. Veneman, opvolgde, waren slechts de top en de beelden van het Noorder-portaal (zijde Hinthamerstraat) voltooid. Het schip volgde met zijn schraagbogen, welke het onder- en bovengedeelte daarvan verbinden; de contreforts, die zich al rijker en rijker ontwikkelen, de groote en schitterende vensters, de balustraden, alles voorzien van een overvloed van beeld- en sierwerk; — de herstelling van het Zuiderportaal, een groot en omvangrijk werk, werd daarop ter hand genomen; daarna de koepel. Thans is men bezig aan het gedeelte der kerk, boven de sacramentskapel.

Behalve aan de St.-Janskerk, besteedde de heer Hezenmans ook zijne krachten aan de herstellingswerken van het Stadhuis te Gouda, den toren van het Stadhuis te Middelburg, de kerk van Oirschot, het kasteel Maurick, te Vucht, enz., maar als zijn levensarbeid, het werk, waaraan hij zijn beste krachten gewijd heeft, waarin hij medeleefde, waarmede hij opstond en zich ter ruste begaf, waarmede zijn geheele leven samengegroeid was, zal steeds de restauratie van de Bossche Kathedraal blijven gelden.

De jubilaris is lid van verschillende genootschappen van kunst en wetenschappen, ridder der Orde van Oranje-Nassau en versierd met de onderscheiding „Pro Ecclesia et Pontifice".

Als burger staat den heer Hezenmans te 's-Hertogenbosch in hooge achting, en onder zijn vakgenooten, zoo ouderen als jongeren, is hij geëerd om zijn kundigheden en bemind om zijn eenvoudig en hulpvaardig karakter.

Moge het den jubilaris gegeven zijn zich nog vele jaren te wijden aan het groote werk, dat hij niet voltooid zal zien, en moge hij het dan kunnen overdragen aan even bekwame en waardige handen ter verdere voltooiing.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 40. De 100e Alg. Septembervergadering van de Mij. tot bev. der Bouwkunst. Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven op 17 en 18 September 1908, met afbeeldingen.
Darmstadt (slot), met afbeeldingen.
Brieven uit Rotterdam. Onder den St. Maarten, met afbeeldingen.
Betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt" (vervolg) met afbeeldingen.
Het Mauritshuis en zijn ontwerper door Mr. H. F. W. Jeltes.

Architectura No. 40. Mededeelingen betr. het Genootschap.

De Huizen van Edison, door H. Hana.
De „Prix de Rome" ook voor kunstnijverheid? door W. Kromhout Cz.
Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie, door Ingr. Joh. Körting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (vervolg). — Waardoor lekken koperen afsluiters? — Iets over metaalcement. — Het terugwinnen van tin uit blikafval. — Luchtzuivering in groote gebouwen. — Bevestiging van metaal op hout zonder spijkers. — Cementmengsels.

De Bouwwereld No. 41. Over de kleur in de Architektuur naar P. Kanold (vervolg).
Plannen der Vereeniging tot verbetering van de Volkshuisvesting te Winterswijk door J. van der Breggen, met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 40. De electrische verlichting van het Noordzeekanaal, door F. L Schlingemann c.i. met afbeeldingen.
De opleiding van den civielingenieur voor den Indischen dienst, rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon Hoogleeraar in de Waterbouwkunde aan de T. H. S. te Delft op 28 September 1908 door P. Th. L. Grinwis Plaat c.i.
Het Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië over het jaar 1906, door L. H. Slinkers c.i.
Gecombineerde Vergadering der Afdeelingen voor Werktuig- en Scheepsbouw en voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs en der Nederl. Mijnbouwkundige Vereeniging op 25 September 1908.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 40. Uit de Afdeelingen. — Van Week tot Week. — Ourthe-keigroeven. — Verharde wegen (vervolg).

De Aannemer No. 40. De organisatie van Werkgevers in Engeland VI (slot).
Werken in eigen beheer II.
Architecten. Verslag van de vergadering van den Architectenbond volgens de N. Rott. Courant.
Geldleening M. T. S.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 14. Steenindustrie (Ingezonden). — Ringovenbouw. — Schoorsteentrek of kunstmatigen trek? — Het gebruik van bariumverbindingen voor het tegengaan van uitslag op baksteenen. — De werking van het water bij het bakken van kleiproducten.

Deutsche Bauhütte No. 40. Um 1800 Ein Mahnwort von C.R. Helmold.
Die Münchener Ausstellung. door F. Rud. Vogel II. Die Gesamtanlage, met afbeeldingen.
Grundrissschwierigkeiten bei Arzthäusern, door H. A. Waldner bij ontwerpen van J. Köllmann te Duisburg.
Ein Landgasthaus bij een ontwerp van C. Höppner te Darmstadt.
Landhauseingänge bij schetsen van Ph. Schäfer te Düsseldorf.
Ein groszstädtisches Miethaus. door S. Schwinghammer bij een ontwerp van M. Kemper te Blankenese.
Aesthetische Fragen bei der Anwendung von Betonbausteinen. door K. Müller.
Von alter und neuer Friedhofskunst II, door Dipl. Ing. Pietzsch, met afbeeldingen.
Eingebautes Wohnhaus für einen Architekten, door M. Heeren, bij een ontwerp van Gierlichs te Barmen.
Losse plaat schets uit Reichenweiher door E. Karwath te Ehrang.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Haarlem. Blijkens het verslag der vereeniging Haerlem alhier heeft deze ook in het jaar 1907 zich een bchaam betoond van gezonde harmonische ontwikkeling. Zij heeft in de weinige jaren van haar bestaan haar levensvatbaarheid bewezen niet alleen, maar ook, door zich op velerlei wijze in dienst te stellen van de wakker geworden en groeiende belangstelling in de waardevolle herinneringen uit vroeger tijd, jaar op jaar in toenemende mate deelneming en waardeering verkregen. Dat bleek o. m. zeer duidelijk uit den geldelijken steun van provincie en stad aan het tot stand komen van den Haarlemschen gevelcatalogus, welks verschijning (Jan. 1908) eigenlijk eerst in het volgend jaarverslag behoorde besproken te worden, doch waarvan geheel te zwijgen in het overzicht van 1907 niet wel voegen zou. De vereeniging „Haerlem" zag in het gereed komen van deze beredeneerde lijst van merkwaardige Haarlemsche gevels, een van haar oudste en liefste wenschen vervuld. en de instemmig waarmede het werk van haar oudbestuurslid van der Steur is ontvangen, en die eene roep die er ging over de bijzondere verzameling lichtdrukken en over de statige goed Hollandsche verzorging van het geheele boek, hebben de vereeniging zelve weer in wijder kring sympathie doen krijgen.

Het aantal leden in 1906 tot 219 gestegen, bereikte in 1907 het cijfer 256. Het jaarverslag over 1908 zal weer een vermeerdering toonen.

— De tentoonstelling van Oriëntaalsch borduurwerk, thans in het Museum van Kunstnijverheid geopend, vormt een klein doch interessant geheel. Uit den aard der zaak kan een dergelijke tentoonstelling niet te uitgebreid worden; doch dit wordt ruimschoots vergoed door de goed geslaagde kleurencombinatiën, waarvan op deze tentoonstelling te genieten valt.

Zoo vinden wij in het trapportaal de uitgebreide verzameling ingezonden door de bekende import-firma van Veen & Co. te Amsterdam, die hoogst belangrijk is. De uitgezochte inzending van Mejuffr. E. van Kerchhoff te Laren biedt eveneens zeer veel belangrijks.

De verzameling Turksche en Egyptische borduursels zijn zeer merkwaardig; terwijl de Chineesche vrouwencostuums met hun overvloedig borduursel in het bijzonder de aandacht trekken.

De veelvuldige motieven, zoowel wat compositie als wat uitvoering betreft zullen zeker velen, die zich met de vrouwelijke handwerken bezig houden, belang inboezemen.

Zutphen. Aangaande de buitenrestauratie der St. Walburgskerk alhier valt het volgende te berichten.

De herstelling der librije, een gebouwtje uit 1561—1563, kwam dezer dagen gereed en daarmee is de restauratie der geheele kerk, waaraan men sinds 18 Juni bezig is, voltooid. Alleen aan het plintstuk van het traptorentje moeten nog enkele werkzaamheden geschieden.

Zeer te wenschen, om niet te zeggen noodzakelijk, is het, dat de regeering subsidie zal geven voor de restauratie van den toren. Niet alleen, omdat deze thans leelijk afsteekt bij de gerestaureerde kerk, doch vooral, omdat hij, zeer in verval is en er daardoor gedurig stukken ornamentwerk afvallen.

Het muurwerk der librije is op verschillende plaatsen hersteld en overal gevoegd, terwijl de conterforts opnieuw zijn afgedekt. De horizontale tufsteenen banden, welke door het muurwerk loopen, zijn alle vernieuwd. De ramen waarvan dat aan de oostzijde geheel en de overige voor de helft waren dichtgemetseld, zijn uitgebroken en van steenen maaswerk voorzien.

De topgevel aan de westzijde, welke uit de 18de eeuw dagteekende, is afgebroken en vervangen door een met leien gedekt schild.

Men is nu bezig de ramen met in lood gevat glas te dichten. Dit werk wordt uitgevoerd door de firma P. Stroncken en Zoon, kunstglasschilders te Roermond

In één der ramen is weer het gebrandschilderde glas met voorstellingen van bloemen en papegaaien geplaatst, dat daar vroeger in zat en thans door genoemde firma is hersteld.

— B. en W. stellen aan den raad voor, aan de Geldersche vereeniging voor kunstnijverheid alhier in bruikleen te geven een stuk bouwterrein in het Hoornwerk tot stichting van een ambachtsschool en, zoo noodig, van een industrieschool voor meisjes, mits door haar jaarlijks rekening en verantwoording aan de gemeente gedaan worde, haar te verstrekken een voorschot van f 35,000, te vinden door leening, waarvan door haar rente en aflossing zal worden betaald, zooals in het amortisatieplan, behoorende bij het adres, is bepaald, alles onder voorwaarde, dat door het Rijk aan de Geldersche vereeniging voor Kunstnijverheid worde toegekend een jaarlijksche subsidie, groot ten minste f 6550, en een tegemoetkoming in de kosten van oprichting van ten minste f 2000, en door de provincie Gelderland een jaarlijksch subsidie van ten minste f 1311.

's-Gravenhage. Naar aanleiding der geruchten, als zouden er onderhandelingen gevoerd worden over den aankoop van het fraaie en uitgestrekte buitengoed Blankenburg, gelegen

tusschen de gemeenten 's-Gravenhage en Wassenaar, met het doel aldaar te stichten een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen en zenuwlijders, wordt van welingelichte zijde medegedeeld, dat de bouwplannen voor deze inrichting reeds ver gevorderd zijn.

Bij deze inrichting, die onder leiding zal komen van een bekwamen psychiater als 1e geneesheer-directeur, wordt de paviljoenverpleging streng doorgevoerd, terwijl rekening wordt gehouden met alle eischen, die men aan een voor dat doel bestemde moderde eerste klasse stichting kan stellen. (N. Crt.)

— De te Scheveningen nieuw te stichten strafgevangenis voor mannen, welke voornamelijk bestemd is voor veroordeelden wier gezondheidstoestand een bijzondere behandeling vereischt, zal gebouwd worden aan den oostelijken kant van de bestaande cellulaire gevangenis aan den Pompstationsweg en aan die instelling belenden.

In het belang van de gevangenen, die behoefte hebben aan bijzondere verpleging, is binnen de muren van het nieuwe gebouw gerekend op den aanleg van lucht- en wandelplaatsen, voor de afd. onderzoek naar krankzinnigen; evenzoo voor tuberculose-lijders en voor ongeschikten voor celstraf.

Verder zijn naast de inrichting groote terreinen beschikbaar gehouden tot aanleg van moestuinen voor den arbeid der gevangenen.

Amsterdam. De plannen tot verbouw van het hoofdbureau van politie zijn thans gereed, en zullen eerlang in den raad behandeld worden. Voorgesteld wordt door B. en W. de tot het blok behoorende perceelen alle bij het tegenwoordige hoofdbureau te trekken.

— Het is bekend dat indertijd door den gemeenteraad een nieuwe rooilijn is vastgesteld ten behoeve van de verbreeding van de Paleisstraat bij de Kalverstraat. Dit raadsbesluit had de beteekenis dat bij eventueele verbouwing de Groote Club en de perceelen Paleisstraat 3, 5, 7 en 9 elk een heel eind achteruit gezet moesten worden.

Naar het N. v. d. D. vernemt, zijn thans door het gemeentebestuur maatregelen genomen om deze verbreeding van de Paleisstraat te bespoedigen en is daarvoor bij de regeering een onteigeningswet aangevraagd, welk het geheele gebouw van de Groote Club en de vier genoemde perceelen in de Paleisstraat omvat.

— Zooals men weet heeft de jury voor de prijsvraag in zake de bebouwing van den Dam te Amsterdam vier ontwerpen bekroond met de 2e, 3e en twee 4de prijzen.

In het programma was bovendien aan het Gemeentebestuur de bevoegdheid toegekend andere ontwerpen aan te koopen. De jury heeft geadviseerd van die bevoegdheid gebruik te maken en aan te koopen het ontwerp „Forum Amstelodamum", dat om een vormquaestie niet bekroond kon worden. Thans hebben B. en W. dat advies opgevolgd en dit ontwerp, waarvan de inzender de heer J. M. van der Mey was, voor de in het programma bepaalde som van f 250 aangekocht.

Het Gemeentebestuur is dus thans in het bezit van vijf door de jury verdienstelijk geachte ontwerpen.

Verder is de zaak natuurlijk nog niet en er zal nog heel wat moeten gebeuren vóór de keuze op een bepaald plan — 't behoeft zelfs niet één van dit vijftal te wezen — gevestigd is en de zaak voldoende is voorbereid om aan den Raad, die ten slotte de beslissing heeft, te worden voorgelegd.

Van een „oplossing" van het Damvraagstuk is door den aankoop van het ontwerp Van der Mey in de verste verte nog geen sprake.

Nader meldt nog het Nieuws van den Dag, waaraan het bovenstaande ontleend is, dat dezer dagen aan den directeur van Publieke Werken de opdracht verstrekt is uit de drie plattegronden van de ontwerpen Van Gendt, Ed. Cuypers en Van der Mey een geheel samen te stellen, terwijl 't verder de bedoeling is voor de bebouwing daarvan een bepaalde architectuur voor te schrijven. Men meent te weten dat de heer Bos nog al geporteerd is voor de architectuur van het plan Van Gendt.

Zaandam. In de 24 dezer, op initiatief van den Bond van Werkgevers in het Houtbedrijf te Zaandam, te Utrecht gehouden bijeenkomst van houthandelaren, werd in beginsel besloten tot de oprichting van een Bond van Houthandelaren in Nederland.

Doel van dezen bond zal zijn de algemeene belangen van de houthandel- en houtzaagindustrie in Nederland te behartigen.

Rotterdam. Hier ter stede is eene vakschool opgericht voor behanger-decorateur.

Deze school omvat in de allereerste plaats het handteekenen om kennis van lijnen en vormen te verkrijgen, en het mogelijk te maken, dat een behanger zijn klant of principaal vlug zal kunnen schetsen wat verricht zal worden. Ten tweede zal de theorie van het vak op de meest praktische wijze kunnen aangeleerd worden, door deze te omschrijven. Voorts wordt het omschrevene in werkelijkheid aanschouwelijk gemaakt. Tot verheffing van den schoonheidszin en van den goeden smaak zullen huis- en straatdecoratie worden ontworpen en beoefend.

Tot directeur is benoemd de heer P. Nieuwstraten.

Personalia.

— Te Leerdam is tot directeur der gemeentelijke gasfabriek benoemd de heer S. H. Bonthuis, te Utrecht. (N. R. Ct.)

— Burgemeester en wethouders dezer gemeente hebben met ingang van 15 October a. s. aan den heer H. A van Ysselsteijn op de meest eervolle wijze ontslag verleend als adjunct-directeur der gemeentewerken, onder dankbetuiging voor de bewezen gewichtige diensten.

Voorts is voorloopig voor den tijd van een jaar belast met de waarneming der functie van adjunct-directeur der gemeentewerken de ingenieur Wouter Cool.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 1954, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

Machine Teekenaar op een Technisch Bureau. Aanbiedingen onder lett. V O 630, N. v. d. D. (1)

Meubelteekenaar tevens verkooper, voor groot magazijn te 's-Gravenhage. Br. lett. Z D, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Amsterdam. (1)

— Teekenaar bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch tevens Leeraar aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten, aanvangsjaarwedde van f 1650. Stukken vóór 15 October a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Technisch ontwikkeld Reiziger voor Electrotechnische firma voor verkoop van installatie-materialen, motoren etc. Aanvangssalaris f 1500 à f 2000. Aanbiedingen onder No. 2695 aan het Advertentie-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (1)

— Bouwkundige voor het leveren van Artikelen, Plannen en Teekeningen voor een Weekblad. Br. onder lett. E E 953, N. v. d. D. (1)

— Bouwopzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming geschiedt onder de voorwaarden bepalingen welke opgenomen zijn in de St.-Ct. No. 222, welke in uittreksel hier onder volgen.

1o. De benoeming geschiedt voor vijf jaren, ingaande met den dag van vertrek uit Nederland.

2o. Deze vijf jaren worden, wanneer niet een half jaar voor het verstrijken daarvan opzegging geschiedt, geacht met een jaar te zijn verlengd.

3o. Bezoldiging f 225 's maands van den dag der inscheping naar Suriname tot den dag van terugkeer in Nederland.

4o. Gratificatie voor eerste uitrusting van f 450.

5o. Desverlangd een voorschot van f 450.

6o. Vrije overtocht, heen en terug, eventueel met wettig gezin, als passagier 1e klasse per Kon. West Indische Maildienst.

7o. Bij ziekte of ongeval recht op buitenlandsch verlof voor hoogstens 1 jaar. Verloftractement f 1200 per jaar en vrije overtocht heen en terug, behalve voor het gezin waaraan slechts eenmaal overtocht wordt vergoed.

8o. Vrije geneeskundige behandeling, eventueel verpleging als patiënt 1e klasse in het Militair Hospitaal.

9o. Ingeval van ziels- of lichaamsgebreken kan de dienst binnentijds worden opgezegd, in dit geval wordt gedurende een jaar f 1200 en vrije overtocht naar Nederland, met gezin, toegekend.

10o. Bij overlijden van benoemde genieten zijn nabestaanden 1 maand salaris en f 1000 en vrij overtocht terug naar Nederland.

11o. Reis- en verblijfkosten voor dienstreizen worden nader geregeld.

12o. Bij tusschentijds ontslag, anders dan om gezondheidsredenen moet benoemde de overtochtskosten, ook voor het gezin en de gratificatie voor uitrusting restitueeren.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan en van bewijzen van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commmissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (1)

— Bouwkundige te Arnhem. Zie adv. in no. 40. (2)

— Baas in een Houthandel. Brieven onder No. 36995 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Volontair-Architect bij een gem.-architect. Brieven onder No. 36966 aan 't bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur, met kapitaal in een Ind. onderneming. Offerten onder No. 30982, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Medewerkend Vennoot met eenig kapitaal, in een zaak in bouwmaterialen Brieven onder No. 31329, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Gemeente-Opzichter te Steenwijk tegen 1 Jan. 1909, jaarwedde f 800, met 4 twee jaarl. verhoogingen van f 50, benevens f 60 vergoeding voor bureau-kosten. Deelname in pensioenfonds verplichtend. Stukken, w. o. adres op zegel, in te zenden aan den Burgemeester vóór 14 Oct. a.s. (2)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noordholland (Standplaats Haarlem) en tegen 1 Januari, jaarwedde f 3000 tot f 4000. Belanghebbenden gelieven vóór 1 November e.k. verzoek op gezegeld papier in te dienen aan Gedeputeerde Staten. (2)

— Bedrijfsingenieur voor een groote machinefabriek en gieterij als chef. Brieven te adresseeren onder No. 52954 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Teeken-Onderwijzer, in het bezit der Akte M[3] van half October tot Maart twee avonden à 3 uren per week belooning f 1.20 per lesuur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester van Cappelle op d'IJssel. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater voorziening. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2	Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 70	„
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 12 October.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een conciergewoning bij de 2e Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus aan de Roelof Hartstraat. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer no. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Breda, ten 12 ure, door het gem.best.: het leveren van Melafier of Ourthe-grèskeien, het verbeteren der bestrating en rioleering van de Oude Vest en het ophoogen en versmallen van het verhoogde voetpad aldaar, het onder profil brengen van het bouwterrein, gelegen tusschen Oude Vest en Nonnenveld, benevens het leveren en leggen van trottoirbanden, het verplaatsen van eene grondkeering en ophoogen van terrein aan de Oude Vest, het leveren en leggen van cementriolen aan het einde van de Jan van Polanenkade.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Buren, door de coöperatieve zuivelfabriek Oranje in het café Van Malsen: het verbouwen en vergrooten van de fabriek te Buren; best en teek. verkrijgb. bij den arch. D. van Mameren te Asch.

Stratum, ten 3 ure, door het gem.bestuur: het bouwen eener school, bestaande uit 4 beneden- en 4 bovenlokalen, overdekte speelplaats, gymnastieklokaal, enz.; bestek en teek. verkrijgbaar bij den bouwkundige **A.** Clement te Stratum.

DINSDAG 13 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Departement: de bouw van 8 ambtenaarswoningen, deel uitmakende van de bijzondere strafgevangenis te Scheveningen, raming f 33950. Zie adv. in no. 40.

Groningen, ten 12 ure, door het prov. bestuur in het Provinciehuis: het bestraten der gemeentelijke en provinciale opslagplaats bij Warfhuizen met bijkomende werken; het bestek ter inzage in de provinciehuizen te Groningen en Friesland, in de gemeentehuizen te Groningen, Winschoten, Delfzijl, Winsum, Leens, Eenrum, Zuidhorn, Hoogkerk, Ezinge, Grijpskerk

tusschen de gemeenten 's-Gravenhage en Wassenaar, met het doel aldaar te stichten een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen en zenuwlijders, wordt van welingelichte zijde medegedeeld, dat de bouwplannen voor deze inrichting reeds ver gevorderd zijn.

Bij deze inrichting, die onder leiding zal komen van een bekwamen psychiater als 1e geneesheer-directeur, wordt de paviljoensverpleging streng doorgevoerd, terwijl rekening wordt gehouden met alle eischen, die men aan een voor dat doel bestemde moderde eerste klasse stichting kan stellen. (N. Crt.)

— De te Scheveningen nieuw te stichten strafgevangenis voor mannen, welke voornamelijk bestemd is voor veroordeelden wier gezondheidstoestand een bijzondere behandeling vereischt, zal gebouwd worden aan den oostelijken kant van de bestaande cellulaire gevangenis aan den Pompstationsweg en aan die inrichting belenden.

In het belang van de gevangenen, die behoefte hebben aan bijzondere verpleging, is binnen de muren van het nieuwe gebouw gerekend op den aanleg van lucht- en wandelplaatsen, voor de afd. onderzoek naar krankzinnigen; evenzoo voor tuberculose-lijders en voor ongeschikten voor celstraf.

Verder zijn naast de inrichting groote terreinen beschikbaar gehouden tot aanleg van moestuinen voor den arbeid der gevangenen.

Amsterdam. De plannen tot verbouw van het hoofdbureau van politie zijn thans gereed en zullen eerlang in den raad behandeld worden. Voorgesteld wordt door B. en W. de tot het blok behoorende perceelen alle bij het tegenwoordige hoofdbureau te trekken.

— Het is bekend dat indertijd door den gemeenteraad een nieuwe rooilijn is vastgesteld ten behoeve van de verbreeding van de Paleisstraat bij de Kalverstraat. Dit raadsbesluit had de beteekenis dat bij eventueele verbouwing de Groote Club en de perceelen Paleisstraat 3, 5, 7 en 9 elk een heel eind achteruit gezet moesten worden.

Naar het N. v. d. D. vernemt, zijn thans door het gemeentebestuur maatregelen genomen om deze verbreeding van de Paleisstraat te bespoedigen en is daarvoor bij de regeering een onteigeningswet aangevraagd, welk het geheele gebouw van de Groote Club en de vier genoemde perceelen in de Paleisstraat omvat.

— Zooals men weet heeft de jury voor de prijsvraag in zake de bebouwing van den Dam te Amsterdam vier ontwerpen bekroond met de 2e, 3e en twee 4de prijzen.

In het programma was bovendien aan het Gemeentebestuur de bevoegdheid toegekend andere ontwerpen aan te koopen. De jury heeft geadviseerd van die bevoegdheid gebruik te maken en aan te koopen het ontwerp „Forum Amstelodamum", dat om een vormquaestie niet bekroond kon worden. Thans hebben B. en W. dat advies opgevolgd en dit ontwerp, waarvan de inzender de heer J. M. van der Mey was, voor de in het programma bepaalde som van f 250 aangekocht.

Het Gemeentebestuur is dus thans in het bezit van vijf door de jury verdienstelijk geachte ontwerpen.

Verder is de zaak natuurlijk nog niet en er zal nog heel wat moeten gebeuren vóór de keuze op een bepaald plan — 't behoeft zelfs niet één van dit vijftal te wezen — gevestigd is en de zaak voldoende is voorbereid om aan den Raad, die ten slotte de beslissing heeft, te worden voorgelegd.

Van een „oplossing" van het Damvraagstuk is door den aankoop van het ontwerp Van der Mey in de verste verte nog geen sprake.

Nader meldt nog het Nieuws van den Dag, waaraan het bovenstaande ontleend is, dat dezer dagen aan den directeur van Publieke Werken de opdracht verstrekt is uit de drie plattegronden van de ontwerpen Van Gendt, Ed. Cuypers en Van der Mey een geheel samen te stellen, terwijl 't verder de bedoeling is voor de bebouwing daarvan een bepaalde architectuur voor te schrijven. Men meent te weten dat de heer Bos nog al geporteerd is voor de architectuur van het plan Van Gendt

Zaandam. In de 24 dezer, op initiatief van den Bond van Werkgevers in het Houtbedrijf te Zaandam, te Utrecht gehouden bijeenkomst van houthandelaren, werd in beginsel besloten tot de oprichting van een Bond van Houthandelaren in Nederland.

Doel van dezen bond zal zijn de algemeene belangen van de houthandel- en houtzaagindustrie in Nederland te behartigen.

Rotterdam. Hier ter stede is eene vakschool opgericht voor behanger-decorateur.

Deze school omvat in de allereerste plaats het handteekenen om kennis van lijnen en vormen te verkrijgen, en het mogelijk te maken, dat een behanger zijn klant of principaal vlug zal kunnen schetsen wat verricht zal worden. Ten tweede zal de theorie van het vak op de meest praktische wijze kunnen aangeleerd worden, door deze te omschrijven. Voorts wordt het omschrevene in werkelijkheid aanschouwelijk gemaakt. Tot verheffing van den schoonheidszin en van den goeden smaak zullen huis- en straatdecoratie worden ontworpen en beoefend.

Tot directeur is benoemd de heer P. Nieuwstraten.

Personalia.

— Te Leerdam is tot directeur der gemeentelijke gasfabriek benoemd de heer S. H. Bonthuis, te Utrecht. (N. R. Ct.)

— Burgemeester en wethouders dezer gemeente hebben met ingang van 15 October a.s. aan den heer H. A van Ysselsteijn op de meest eervolle wijze ontslag verleend als adjunct-directeur der gemeentewerken, onder dankbetuiging voor de bewezen gewichtige diensten.

Voorts is voorloopig voor den tijd van een jaar belast met de waarneming der functie van adjunct-directeur der gemeentewerken de ingenieur Wouter Cool.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 1954, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

Machine Teekenaar op een Technisch Bureau. Aanbiedingen onder lett. V O 630, N. v. d. D. (1)

Meubelteekenaar tevens verkooper, voor groot magazijn te 's-Gravenhage. Br. lett. Z D, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Amsterdam. (1)

— Teekenaar bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch tevens Leeraar aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten, aanvangsjaarwedde van f 1650. Stukken vóór 15 October a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Technisch ontwikkeld Reiziger voor Electrotechnische firma voor verkoop van installatie-materialen, motoren etc. Aanvangssalaris f 1500 à f 2000. Aanbiedingen onder No. 2895 aan het Advertentie-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (1)

— Bouwkundige voor het leveren van Artikelen, Plannen en Teekeningen voor een Weekblad. Br. onder lett. E E 953, N. v. d. D. (1)

— Bouwopzichter in Suriname. Bij het Bouwdepartement in de Kolonie Suriname kan worden benoemd een opzichter, die belast zal worden met het toezicht op de uitvoering van de werken voor de stadsafwatering te Paramaribo en, in verband daarmede eenigermate bekend moet zijn met cementijzer (Monier-)werken.

De benoeming geschiedt onder de voorwaarden bepalingen welke opgenomen zijn in de St.-Ct. No. 222, welke in uittreksel hier onder volgen.

1o. De benoeming geschiedt voor vijf jaren, ingaande met den dag van vertrek uit Nederland.

2o. Deze vijf jaren worden, wanneer niet een half jaar voor het verstrijken daarvan opzegging geschiedt, geacht met een jaar te zijn verlengd.

3o. Bezoldiging f 225 's maands van den dag der inscheping naar Suriname tot den dag van terugkeer in Nederland.

4o. Gratificatie voor eerste uitrusting van f 450.

5o. Desverlangd een voorschot van f 450.

6o. Vrije overtocht, heen en terug, eventueel met wettig gezin, als passagier 1e klasse per Kon. West Indische Maildienst.

7o. Bij ziekte of ongeval recht op buitenlandsch verlof voor hoogstens 1 jaar. Verloftractement f 120.- per jaar en vrije overtocht heen en terug, behalve voor het gezin waaraan slechts eenmaal overtocht wordt vergoed.

8o. Vrije geneeskundige behandeling, eventueel verpleging als patiënt 1e klasse in het Militair Hospitaal.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

9o. Ingeval van ziels- of lichaamsgebreken kan de dienst binnentijds worden opgezegd, in dit geval wordt gedurende een jaar f 1200 en vrije overtocht naar Nederland, met gezin, toegekend.

10o. Bij overlijden van benoemde genieten zijn nabestaanden 1 maand salaris en f 1000 en vrij overtocht terug naar Nederland.

11o. Reis- en verblijfkosten voor dienstreizen worden nader geregeld.

12o. Bij tusschentijds ontslag, anders dan om gezondheidsredenen moet benoemde de overtochtskosten, ook voor het gezin en de gratificatie voor uitrusting restitueeren.

Sollicitanten hebben zich *vóór of op 15 October e.k.* te wenden tot het Departement van Koloniën, afdeeling West-Indische Zaken, te 's-Gravenhage, bij gezegeld verzoekschrift, onder overlegging van een bewijs dat zij niet onder militair dienstverband staan en van bewijzen van bekwaamheid.

Wie voor de betrekking in aanmerking komt wordt door de Geneeskundige Commmissie van het Departement van Koloniën opgeroepen tot het ondergaan van een onderzoek naar zijne physieke geschiktheid voor den kolonialen dienst. Voor het verschijnen voor die commissie worden geen reis- of verblijfkosten vergoed. (1)

— Bouwkundige te Arnhem. Zie adv. in no. 40. (2)

— Baas in een Houthandel. Brieven onder No. 36995 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Volontair-Architect bij een gem.-architect. Brieven onder No. 36966 aan 't bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur, met kapitaal in een Ind. onderneming. Offerten onder No. 36982, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Medewerkend Vennoot met eenig kapitaal, in een zaak in bouwmaterialen Brieven onder No. 31329, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Gemeente-Opzichter te Steenwijk tegen 1 Jan. 1909, jaarwedde f 800, met 4 twee jaarl. verhoogingen van f 50, benevens f 60 vergoeding voor bureau-kosten. Deelname in pensioenfonds verplichtend. Stukken, w. o. adres op zegel, in te zenden aan den Burgemeester vóór 14 Oct. a.s. (2)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noordholland (Standplaats Haarlem) en tegen 1 Januari, jaarwedde f 3000 tot f 4000. Belanghebbenden gelieven vóór 1 November e.k. verzoek op gezegeld papier in te dienen aan Gedeputeerde Staten. (2)

— Bedrijfsingenieur voor een groote machinefabriek en gieterij als chef. Brieven te adresseeren onder No. 52954 Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Teeken-Onderwijzer, in het bezit der Akte M³ van half October tot Maart twee avonden à 3 uren per week belooning f 1.20 per lesuur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester van Cappelle op d'IJssel. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 70	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 12 October.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een conciergewoning bij de 2e Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus aan de Roelof Hartstraat. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer no. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Breda, ten 12 ure, door het gem.best.: het leveren van Melafier of Ourthe-grèskeien, het verbeteren der bestrating en rioleering van de Oude Vest en het ophoogen en versmallen van het verhoogde voetpad aldaar, het onder profil brengen van het bouwterrein, gelegen tusschen Oude Vest en Nonnenveld, benevens het leveren en leggen van trottoirbanden, het verplaatsen van eene grondkeering en ophoogen van terrein aan de Oude Vest, het leveren en leggen van cementriolen aan het einde van de Jan van Polanenkade.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Buren, door de coöperatieve zuivelfabriek Oranje in het café Van Malsen: het verbouwen en vergrooten van de fabriek te Buren; best en teek. verkrijgb. bij den arch. D. van Mameren te Asch.

Stratum, ten 3 ure, door het gem.-bestuur: het bouwen eener school, bestaande uit 4 beneden- en 4 bovenlokalen, overdekte speelplaats, gymnastieklokaal, enz.; bestek en teek. verkrijgbaar bij den bouwkundige **A.** Clement te Stratum.

DINSDAG 13 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Dep. van Justitie in een der lokalen van het Departement: de bouw van 8 ambtenaarswoningen, deel uitmakende van de bijzondere strafgevangenis te Scheveningen, raming f 33950. Zie adv. in no. 40.

Groningen, ten 12 ure, door het prov. bestuur in het Provinciehuis: het bestraten der gemeentelijke en provinciale opslagplaats bij Warfhuizen met bijkomende werken; het bestek ter inzage in de provinciehuizen te Groningen en Friesland, in de gemeentehuizen te Groningen, Winschoten, Delfzijl, Winsum, Leens, Eenrum, Zuidhorn, Hoogkerk, Ezinge, Grijpskerk

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

en Ulrum en verkrijgb. ter prov. griffie; inlichtingen geeft de hoofdingenieur J. de Jong en den ingenieur E. de Vries, beiden te Groningen, zoomede de opzichter G. Hatten te Leens.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van SS aan het Centraal bureau der Mij. in het Moreelse Park, bestek no. 1161: het verbeteren der wachterswoningen nos. 26 en 29 op de lijn Maastricht-Visé, raming f 3250. Zie adv. in no. 40.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1158: het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht, begr. f 31000. (Zie adv. in no. 38).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1138: het maken van grondwerken, het maken van eene goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehoorende werken op het station Voorburg, begr. f 4925. Zie adv. in no. 39

WOENSDAG 14 October.

Baarn, ten 2.30 ure, door den archit. C. Sweris: het bouwen eener villa aan den Amsterdamschen straatweg; bestek en teekening verkrijgbaar bij den archit. Inlichtingen dagelijks van 10—1 uur ten kantore Oude Utrechtsche weg, aldaar

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Kerkrade. Zie adv. in no. 39.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Velp. Zie adv. in no. 39.

Helder, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het wegnemen en omleggen van bestaande en het maken van nieuwe wegen in het plantsoen bij het station, met rioleeringen, bestratingen en verhoogde voetpaden; bestek verkrijgb. ter gemeente-secretarie; aanw. gehouden.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school aan de Korte Schijfstraat; bestek en voorwaarden verkrijgbaar ter gem.-bureau.

DONDERDAG 15 October.

Deventer, ten 11 ure, door het gem. bestuur: het leveren van een ijzeren brugschip voor de schipbrug. Het bestek met teekening ter inzage op het Raadhuis en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen op het kantoor van den Gemeente-Bouwmeester, elken werkdag tusschen 10 en 12 uur.

VRIJDAG 16 October.

Ruurlo, ten 11 ure, door den Rentmeester van den Huize Ruurlo in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een landbouwerswoning nabij De Kooi en een schuurtje bij de Voskamp; bestek en teck. ter inzage in genoemd café; biljetten in te zenden bij den aanbesteder.

ZATERDAG 17 October.

Boxtel ten 12 ure. Door de bouwk. J. de Vries ten huize van mej. de wed. Merks: het bouwen van 12 woonhuizen in 3 blokken nabij het station Boxtel; bestek en teekeningen te bekomen bij den bouwk.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken, Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 nam. Door de H. IJ. S. M. in het Centr. station, bestek no. 1122: het maken, leveren en stellen van den bovenbouw en het ijzerwerk van den onderbouw voor eene draaischijf van 16.14 M. middellijn op het stationsemplacement Kesteren, raming f 9930. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 14 October 10 uur spoortijd in het Centraalstation te Amsterdam.

Amsterdam ten 11 ure. Door de arch. van Rossem en Vuyk in Maison Boer: het bouwen van een zaadpakhuis te Zaandam. Bestek en teekeningen zijn ten kantore van de Architecten, 1e Weteringplantsoen 2 te Amsterdam verkrijgbaar.

DINSDAG 20 October.

's-Gravenzande ten 2 ure. Door het Gem.-bestuur in het Raadhuis: a. het verrichten van uitgravingen tot vorming der Haven, dempen der bestaande Zwaaikolk en egaliseeren van terreinen langs de Oude Vaart, maken zes mesbakken; b. het opnemen der bestrating ten Noorden van het Marktveld, leggen van rioleering met straatkolken, enz.: c. het verplaatsen van eene steenen loods, met bijkomende werken. Aanwijzing ten 10 uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie.

WOENSDAG 28 October.

Middelburg ten 11 ure. Door het Min. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van een dukdalf tot beveiliging van de kleine ponton in de haven aan den Stoofpolder raming f 2000; het bestek ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der Provinciale Besturen en verkrijgbaar bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofd-ing.-directeur Caland te Middelburg, den arr.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Enthoven te Zierikzee.

H H. Architecten.

Een fabrikant van prima kleurige scherp gevormde

Waalsteenen

wenscht in relatie te treden met een Architect die veel werk heeft tot het toepassen van zijn fabrikaat tegen zeer voordeelige conditiën.

Br. fr. lett. P. H. Alg. Adv. bureau D. Y. ALTA, AMSTERDAM.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 17 OCTOBER 1908. No. 42.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Aanknooping aan den Biedermeierstijl.

Wanneer men de oudere generaties, die niet meer van richting kunnen of willen veranderen, uitzondert, dan zijn onder de hedendaagsche bouwmeesters in hoofdzaak twee opvattingen waarneembaar, die zich vrij duidelijk beginnen af te teekenen.

De eene gaat uit van het beginsel, dat men er naar streven moet een nieuwen stijl op geheel nieuwe grondslagen op te bouwen, de andere meent dat er slechts heil te verwachten is van wederaanknooping aan een losgelaten draad der historische ontwikkeling.

Die beide opvattingen hebben zich ook in vroeger tijden reeds eens of meermalen geopenbaard, zij zijn beurtelings met meer of minder succes in toepassing gebracht. Zij openbaren zich thans echter weder op andere wijze, omdat de techniek thans beschikt over tal van toenmaals onbekende constructiesystemen en materialen en omdat de grondiger studie van de kunstgeschiedenis ons omtrent het verleden op vele punten geheel nieuwe inzichten heeft geopend.

Beide opvattingen hebben, zooals van zelf spreekt, hare verklaarde voor- en tegenstanders en daartusschen een groep van weliswaar modern-voelende en in vooruitstrevende richting zoekende en werkende bouwkunstbeoefenaars, die echter voorzichtig genoeg zijn, noch in hun werk noch in woord of geschrift bepaaldelijk een der beide opvattingen voor te staan.

Het is verklaarbaar, dat in een veel bewogen tijd als de onze, waarin overdrijving aan de orde van den dag is, waarin de mode zulk een groote rol speelt, het vinden van het juiste midden voor deze bedachtzamen niet gemakkelijk is en toch ligt het voor de hand en zal de toekomst zeer waarschijnlijk leeren, dat tusschen de uitersten de weg gezocht moet worden. Voorloopig zal het zoeken daarnaar dan ook nog wel niet geeindigd zijn en zal er vooralsnog stof te over blijven voor beschouwingen, die nu eens meer deze dan weer gene opvatting nader komen.

In ons blad van 3 October j.l. gaven wij een beschouwing van Emil Utitz weer, die ten opzichte van „de nieuwe stijl" nogal optimistisch getint is, heden stellen wij daartegenover een andere van C. R. Helmold, een waarschuwend woord aan hen die meenen zouden, dat een ondoordachte wederinvoering van de vormen uit den pruikentijd en uit het eerste vierde deel der negentiende eeuw ons vanzelf op den goeden weg zou kunnen brengen, en daarbij een behartigenswaardig woord aan allen, die in een gezonde ontwikkeling der bouwkunst belangstellen.

* *

Wat voor twintig jaren niemand geloofd en wat ieder kunstkenner onmogelijk en belachelijk zou

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

en Ulrum en verkrijgb. ter prov. griffie; inlichtingen geeft de hoofdingenieur J. de Jong en den ingenieur E. de Vries, beiden te Groningen, zoomede de opzichter G. Hatten te Leens.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van SS aan het Centraal bureau der Mij. in het Moreelse Park, bestek no. 1161: het verbeteren der wachterswoningen nos. 26 en 29 op de lijn Maastricht-Visé, raming f 3250. Zie adv. in no. 40.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1158: het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht, begr. f 31000. (Zie adv. in no. 38).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1138: het maken van grondwerken, het maken van eene goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehoorende werken op het station Voorburg, begr. f 4925. Zie adv. in no. 39

WOENSDAG 14 October.

Baarn, ten 2.30 ure, door den archit. C. Sweris: het bouwen eener villa aan den Amsterdamschen straatweg; bestek en teekening verkrijgbaar bij den archit. Inlichtingen dagelijks van 10—1 uur ten kantore Oude Utrechtsche weg, aldaar

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Kerkrade. Zie adv. in no. 39.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Velp. Zie adv. in no. 39.

Helder, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het wegnemen en omleggen van bestaande en het maken van nieuwe wegen in het plantsoen bij het station, met rioleeringen, bestratingen en verhoogde voetpaden; bestek verkrijgb. ter gemeente-secretarie; aanw. gehouden.

Tilburg, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school aan de Korte Schijfstraat; bestek en voorwaarden verkrijgbaar ter gem.-bureau.

DONDERDAG 15 October.

Deventer, ten 11 ure, door het gem. bestuur: het leveren van een ijzeren brugschip voor de schipbrug. Het bestek met teekening ter inzage op het Raadhuis en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen op het kantoor van den Gemeente-Bouwmeester, elken werkdag tusschen 10 en 12 uur.

VRIJDAG 16 October.

Ruurlo, ten 11 ure, door den Rentmeester van den Huize Ruurlo in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een landbouwerswoning nabij De Kooi en een schuurtje bij de Voskamp; bestek en teek. ter inzage in genoemd café; biljetten in te zenden bij den aanbesteder.

ZATERDAG 17 October.

Boxtel ten 12 ure. Door de bouwk. J. de Vries ten huize van mej. de wed. Merks: het bouwen van 12 woonhuizen in 3 blokken nabij het station Boxtel; bestek en teekeningen te bekomen bij den bouwk.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken. Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 nam. Door de H. IJ, S. M. in het Centr. station, bestek no. 1122: het maken, leveren en stellen van den bovenbouw en het ijzerwerk van den onderbouw voor eene draaischijf van 16.14 M. middellijn op het stationsemplacement Kesteren, raming f 9930. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 14 October 10 uur spoortijd in het Centraalstation te Amsterdam.

Amsterdam ten 11 ure. Door de arch. van Rossem en Vuyk in Maison Boer: het bouwen van een zaadpakhuis te Zaandam. Bestek en teekeningen zijn ten kantore van de Architecten, 1e Weteringplantsoen 2 te Amsterdam verkrijgbaar.

DINSDAG 20 October.

's-Gravenzande ten 2 ure. Door het Gem.-bestuur in het Raadhuis: a. het verrichten van uitgravingen tot vorming der Haven, dempen der bestaande Zwaaikolk en egaliseeren van terreinen langs de Oude Vaart, maken zes mesbakken; b. het opnemen der bestrating ten Noorden van het Marktveld, leggen van rioleering met straatkolken, enz.; c. het verplaatsen van eene steenen loods, met bijkomende werken. Aanwijzing ten 10 uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie.

WOENSDAG 28 October.

Middelburg ten 11 ure. Door het Min. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van een dukdalf tot beveiliging van de kleine ponton in de haven aan den Stoofpolder raming f 2000; het bestek ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der Provinciale Besturen en verkrijgbaar bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofd-ing.-directeur Caland te Middelburg, den arr.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Enthoven te Zierikzee.

H H. Architecten.

Een fabrikant van prima kleurige scherp gevormde

Waalsteenen

wenscht in relatie te treden met een Architect die veel werk heeft tot het toepassen van zijn fabrikaat tegen zeer voordeelige conditiën.

Br. fr. lett. P. H. Alg. Adv. bureau D. Y. ALTA, AMSTERDAM.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 17 OCTOBER 1908. No. 42.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.— te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Aanknooping aan den Biedermeierstijl.

Wanneer men de oudere generaties, die niet meer van richting kunnen of willen veranderen, uitzondert, dan zijn onder de hedendaagsche bouwmeesters in hoofdzaak twee opvattingen waarneembaar, die zich vrij duidelijk beginnen af te teekenen.

De eene gaat uit van het beginsel, dat men er naar streven moet een nieuwen stijl op geheel nieuwe grondslagen op te bouwen, de andere meent dat er slechts heil te verwachten is van wederaanknooping aan een losgelaten draad der historische ontwikkeling.

Die beide opvattingen hebben zich ook in vroeger tijden reeds eens of meermalen geopenbaard, zij zijn beurtelings met meer of minder succes in toepassing gebracht. Zij openbaren zich thans echter weder op andere wijze, omdat de techniek thans beschikt over tal van toenmaals onbekende constructiesystemen en materialen en omdat de grondiger studie van de kunstgeschiedenis ons omtrent het verleden op vele punten geheel nieuwe inzichten heeft geopend.

Beide opvattingen hebben, zooals van zelf spreekt, hare verklaarde voor- en tegenstanders en daartusschen een groep van weliswaar modern-voelende en in vooruitstrevende richting zoekende en werkende bouwkunstbeoefenaars, die echter voorzichtig genoeg zijn, noch in hun werk noch in woord of geschrift bepaaldelijk een der beide opvattingen voor te staan.

Het is verklaarbaar, dat in een veel bewogen tijd als de onze, waarin overdrijving aan de orde van den dag is, waarin de mode zulk een groote rol speelt, het vinden van het juiste midden voor deze bedachtzamen niet gemakkelijk is en toch ligt het voor de hand en zal de toekomst zeer waarschijnlijk leeren, dat tusschen de uitersten de weg gezocht moet worden. Voorloopig zal het zoeken daarnaar dan ook nog wel niet geeindigd zijn en zal er vooralsnog stof te over blijven voor beschouwingen, die nu eens meer deze dan weer gene opvatting nader komen.

In ons blad van 3 October j.l. gaven wij een beschouwing van Emil Utitz weer, die ten opzichte van „de nieuwe stijl" nogal optimistisch getint is, heden stellen wij daartegenover een andere van C. R. Helmold, een waarschuwend woord aan hen die meenen zouden, dat een ondoordachte wederinvoering van de vormen uit den pruikentijd en uit het eerste vierde deel der negentiende eeuw ons vanzelf op den goeden weg zou kunnen brengen, en daarbij een behartigenswaardig woord aan allen, die in een gezonde ontwikkeling der bouwkunst belangstellen.

* *

Wat voor twintig jaren niemand geloofd en wat ieder kunstkenner onmogelijk en belachelijk zou

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

hebben geacht, is gebeurd Pruikstijl, Empire, en Biedermeier, de stijl van omstreeks 1800 is toongevend geworden, niet slechts, voor zoover men zich bezig houdt met de vraag van aanknooping aan een ouden stijl of het brengen van afwisseling in de mode, maar nog veel meer in de kringen van hen, die nieuwe, voor onzen tijd passende en met onze begrippen harmonieerende wijzen van uitdrukking zoeken of, meestal zeer luid, verkondigen, die reeds te hebben gevonden.

Het is een zeker niet gering te schatten voordeel van onze tamelijk veelomvattende kennis der kunstgeschiedenis, van ons gemakkelijk verkeer en in het bijzonder van den nimmer ophoudenden stroom van uitgaven van allerlei aard, dat de bronnen waaruit de „leidende" meesters hun veelbewonderde nieuwe scheppingen putten, niet lang verborgen blijven en dan ook de niet zelfstandig tot oordeelen bevoegde des te sneller ervaart, wat in het „nieuwe" oud en wat werkelijk nieuw is. Helaas is meestal het goede en navolgenswaardige oud en het nieuwe, wanneer het al in noemenswaardigen omvang aanwezig is, zuiver persoonlijk toevoegsel, dat zeer dikwijls niets minder dan een verbetering beteekent.

Wij staan dus op nieuw voor de zoo dikwijls reeds aan de orde gestelde vraag, of in het algemeen en in hoeverre een aanknooping aan de werken van het verleden onzer kunst, ditmaal uit de ons het naast liggende periode, voor de gezonde ontwikkeling van ons werken bevorderlijk en wenschelijk kan zijn.

Tegenover de bovenal sympathieke ontvangst, die in wijden kring ten deel viel aan de directe navolgingen of nauwe aansluitingen aan de kunst van omstreeks 1800, vooreerst in het kunstambacht, dan ook in de profane bouwkunst, bij het landhuis en het stadshuis en op tentoonstellingen, enz. en tegenover de talrijke door deze sympathie gedragen en haar weder nieuw voedsel gevende voortreffelijke uitgaven van opnamen uit dezen tijd *), schijnt het toch wellicht niet overbodig hier nogmaals op deze vraag terug te komen. Daartoe geven in het bijzonder eenige zinsneden aanleiding uit den tekst door Mebes als inleiding toegevoegd aan het eerste deel van zijn verzameling getiteld „Um 1800", waarin hij zegt:

„Door het uitgeven dezer werken zal voor alles een als basis dienend studiemateriaal verstrekt worden voor het in ontwikkeling verkeerende jonge geslacht".

„Eenvoud en bescheidenheid zullen deze sobere voorbeelden onze jeugd in de eerste plaats kunnen leeren, opdat eindelijk de armzalige producten van eene gewetenlooze massa-fabricatie en van een onbeschaafd bouwspeculantendom weder voorgoed verdwijnen. Om dit doel te bereiken hebben alle hier tot medewerking geroepen onderwijsinrichtingen een grondige omvorming noodig, welker noodzakelijkheid ook door de meest ervaren meesters wordt erkend. Laat ons de middelbare scholen, in het bijzonder de bouwvakscholen van nutteloozen studieballast bevrijden en eindelijk daarmede ophouden, de jongelieden alle denkbare stijlsoorten in te pompen, die zij toch nooit zullen kunnen beheerschen en naar den eisch toepassen, de laatste vijftig jaren bewijzen dit genoegzaam".

„Hoe eenvoudiger en beknopter wij het leerplan dezer scholen, met gebruikmaking van een met oordeel uitgezocht en op karakteristieke wijze aangewend studiemateriaal, inrichten, des te vroeger en zekerder zullen de leerlingen het doel bereiken, degelijke en zelfstandige bouw- en ambachtsmeesters te worden.

„Evenzoo heeft de studie der architectuur aan de technische hoogescholen behoefte aan een in dezen zin vereenvoudigende, verfrisschende herziening. Ook hier moest de aankomende bouwkunstenaar het eerst met de eenvoudige scheppingen der achttiende eeuw vertrouwd worden gemaakt en eerst in het ontwerpen van die bouwwijze tot hare volledige beheersching worden opgeleid. Zoowel de architectuur als de jonge architecten zelf zullen er beter bij varen, wanneer de laatsten niet eerst, ongeoefend en onervaren als zij zijn, het moeilijke gebied der monumentale bouwkunst betreden, maar eerst leeren de kleine, alledaagsche vraagstukken op bevredigende wijze op te lossen. Eerst nadat zij dit bereikt en vasten grond onder de voeten gekregen zullen hebben, waarop ook het handwerk zich ontwikkelt, mogen zij zich gerust aan de studie van de vroegere tijdperken der bouwkunst begeven, om daaruit, als uit een wonderbron, verfrisschende en verjongende kracht te scheppen; wanneer deze hervorming door bevoegde handen grondig en oordeelkundig tot stand gebracht zal zijn, zoo zullen zekerlijk binnen afzienbaren tijd architectuur en handwerk gelouterd, versterkt en vereenigd op nieuw opstaan en wij zullen eindelijk weder een eigen stijl bezitten een stijl, die niet aan enkele talenten zijn ontstaan te danken heeft, maar die de natuurlijke vrucht is van een liefdevolle en oordeelkundige beoefening en ontwikkeling van de kunst onzer vaderen. Kunstenaars en handwerkers zullen dan weder tot het volk spreken, alleen door hun werken".

De kunst dezer laatste perioden van de afgesloten ontwikkelingsreeks staat ons gewis, wat tijd betreft, en ook zakelijk het naaste en hare bouwwerken geven zooveel aanknoopingspunten en aanwijzingen voor de oplossing der vraagstukken van onzen tijd, dat het werkelijk te betreuren is, dat de rustige verdere ontwikkeling eenmaal zoo plotseling onderbroken is. Niettemin schijnt de wijze van aanknooping, zooals Mebes die wenscht en voorslaat, minst genomen bedenkelijk en gevaarlijk in hare uitwerking.

Pruikstijl en Empire zijn de uitvloeisels der voorafgegane bouw- en versieringsstijlen, voortgekomen uit den afkeer van hunne, tot aan de uiterste grenzen der mogelijkheid gevoerde, overdrijving in vormen en kleuren. Zij zijn tegelijk, bijzonderlijk in het Noorden, de organische uitdrukking van de, in tegenstelling met de pronkende Italiaansch-Fransche hofkunst, te voorschijn getreden sobere burgerlijke gezindheid. Zij belichamen deze in de streng zakelijke opvatting, in de wijze zelfbeperking, in de bewuste keuze der middelen, evenals in de sobere behandeling der aan de monumentale, zoowel als bij burgerlijke en kleine gebouwen, met voorliefde weder toegepaste klassieke motieven, waaraan zij daardoor een nieuwe bekoring verleenen.

Maar zijn deze eigenschappen in de late kunst van den Pruikstijl en Empirestijl zoo zelfstandig en origineel, dat wij het op onze verantwoording zouden durven nemen, voor de ontwikkeling van onze aankomende bouwkunstenaars eerst uitsluitend de volledige beheersching juist van de bouwwijze der achttiende eeuw tot uitgangspunt te kiezen?

En hoe moet men het verstaan, dat degenen, welke daardoor vasten grond onder de voeten hebben gekregen, „zich dan gerust aan de studie van de vroegere tijdperken der bouwkunst mogen begeven, om daaruit als uit een wonderbron, verfrisschende en verjongende kracht te scheppen"?

Kan men volgens onze hedendaagsche ervaring werkelijk meenen, tot een goede uitkomst te zullen geraken, door te beginnen bij het laatste lid van een lange ontwikkelingsreeks, waarin hetgeen in voorafgegane tijden bereikt is zich in gezuiverde verfijning reeds met nieuwe elementen vermengt, om dan ten slotte den leerling naar de beginpunten terug te voeren? Dat een schifting van de leerstof der hooge en middelbare scholen dringend gewenscht wordt, zal door niemand worden ontkend. Maar schijnt het niet veel logischer en doeltreffender, om, in plaats van een omdraaiing in den gang van het onderwijs, een schifting te bewerkstelligen volgens het beginsel, dat slechts de werkelijke ballast op zijde gezet en in plaats daarvan de ontwikkeling der kunst in hare natuurlijke volgorde wordt aangetoond, met bijzondere en, door het uitvallen van het ontbeerlijke mogelijk gemaakte, breedere behandeling en nadruk op den samenhang der voor het onderwerp gewichtige maatschappelijke ontwikkelingsfactoren?

Zoo alleen vermag in het algemeen de studie van overgeleverde kunst nuttig en bevorderlijk te worden. Dat men zonder dit niet tot het doel geraken kan, terwijl men, gelijk ook reeds voorgesteld is beproeft, de leerlingen alleen op eigen kracht aangewezen te leiden tot de oplossing van kleinere alledaagsche vraagstukken en hen in elk geval dan eerst een overzicht van de historische ontwikkeling te geven, dit behoeft hier wel niet in bijzonderheden te worden aangetoond.

Waar wij echter, bij een verkeerde beoordeeling van de waarde en bij conscientieuze, letterlijke toepassing van de voorbeelden der stijlen van omstreeks 1800, lichtelijk bij ons scheppen heengevoerd kunnen worden, blijkt uit een verschijnsel in onze jongste architectuur, waarvan de bedenkelijkheid tot heden weinig schijnt te worden ingezien.

Terwijl wij toch na de misgrepen van de jaren omstreeks 1870—1880 hebben leeren inzien, hoe verkeerd het is, voor onze huurkazernes den gevel van het Palazzo Pitti te plakken, behangen wij nu onze kolossale warenhuizen en huurkazernes met de lieflijke versiering en de hier wel ten volle misplaatste bekleeding met tuinlatjes van eenvoudige landhuisjes uit den Biedermeiertijd. Wat is nu eigenlijk slimmer?

Daarom komt ons een ernstig waarschuwend woord, betreffende de toepassing en waardeering der voorbeelden van omstreeks 1800 dringend noodig voor. Niet om een richting, die wellicht meer dan een andere uitzicht op welslagen heeft, van haren grondslag te berooven, maar om te verhoeden, dat zij ons andermaal op dwaalwegen voere.

De bouwwerken en inrichtingen uit die tijden moeten niet zelf als voorbeelden voor zoo getrouw mogelijke navolging gebezigd worden (bij vele meubelvormen mag dit eenigszins anders zijn) het opkomend kunstenaarsgeslacht moet niet meenen, des te zekerder en volkomener tot de aansluiting aan een nieuwe voor ons beteekenisvolle en levensvatbare kunst te komen, hoe bedriegelijker men ze kan nabootsen en zich in hare vormen inwerken. Niet op de vormen komt het aan, maar op den geest van eenvoud, op de edele gezindheid, die in deze werken zijn uitgesproken. Wanneer in dezen zin de studie der voorbeelden ter hand genomen wordt en daaruit nuttige toepassingen getrokken worden, dan zal het zeker voor onze verdere ontwikkeling bevorderlijk zijn, dan mogen wij hopen, dat de wensch die Mebes aan het slot van den tekst voor het tweede deel van zijn werk uitspreekt, in vervulling gaat; „er toe bij te dragen, den smaak niet slechts der kunstenaars en ambachtslieden maar ook van de wijdste kringen, te louteren en te vormen."

Daartoe kan de bovenmatig rijke en veelzijdige verzameling van Mebes een voortreffelijke eerste aansporing geven. Tot de onvermijdelijke diepere studie, tot het werkelijk omvatten van de eigenaardigheid en den geest zal geen boekenstudie toereikend zijn, maar een zoo bonte verzameling zal voor menigeen wellicht het gevaar van oppervlakkigheid en verwarring opleveren. Ook in Pruikstijl en Empire zijn, wanneer men nauwkeuriger oplet, vele landelijke en plaatselijke eigenaardigheden tot uitdrukking gekomen, niet slechts de groote verschillen tusschen Zuid- en Noord-Duitschland, maar fijnere afwijkingen in techniek en vormen, bijzonderheden als de in hun strenge zakelijkheid en voorname verhoudingen voorbeeldige baksteenbouwwerken in Holstein (Eutin) en nog anderen. Daarom zal hij, die zich ernstig met de kunstopvatting en het innerlijk gehalte van de scheppingen van dien tijd vertrouwd wil maken, zich niet mogen vergenoegen met een, al is het ook nog zoo rijk algemeen overzicht van het geheel, zooals Mebes dat geeft. Hij zal een werkelijk juiste opvatting van het innerlijk wezen dezer kunst eerst verkrijgen, wanneer hij hare voortbrengels in nauwer begrensde omlijsting zoo volledig mogelijk, en niet in enkele uitgezochte, bijzonder op den voorgrond tredende voorbeelden leert kennen, zooals dit bijvoorbeeld in de verzamelwerken van Zetzsche, Hinderer, Fülle en Schell en anderen beoogd is. Nimmer vergete hij echter, dat ook dezen slechts willen aansporen en voorbereiden tot de onvermijdelijke eigen studie, zonder welke geen geestelijk beheerschen, geen waardeeren van het innerlijk gehalte, van welke voorbeelden ook, denkbaar is, en daarom ook geen zelfstandig vruchtdragend scheppen.

*) De schrijver heeft hier o.a. het oog op de navolgende in de laatste jaren in Duitschland verschenen werken.
C. Zetsche, Zopf und Empire, 3 deelen, 1906.
R. Hinderer, Bergische Schieferhäuser, 1906.
Klöppel, Friedricianisches Barock, 1907.
Fülle & Schell, Altbergische Häuser in Bild und Wort, 1907.
C. Zetsche, Zopf und Empire von der Wasserkante, 1907.
P. Mebes, Um 1800, 2 deelen, 1908.

„'t Binnenhuis" te Amsterdam.

De bekende inrichting voor Ambachts- en Nijverheidskunst „'t Binnenhuis" heeft ongeveer acht jaren bestaan en thans heeft de Directie in hare lokalen Raadhuisstraat 48 en 50 een Tentoonstelling georganiseerd van Foto's naar uitgevoerde ontwerpen en ontwerp teekeningen van Gebruiks-kunst-voorwerpen door H. P. Berlage en Jac. van den Bosch, waarmede in hoofdzaak beoogd wordt, een overzicht te

geven van de ontwikkeling onzer toegepaste gebruikskunst, van de opening van 't Binnenhuis in 1900 af tot op heden.

Aan elk bezoeker wordt een keurig uitgevoerde en verluchte brochure uitgereikt, waarin het streven der inrichting wordt uiteengezet en de moeilijkheden besproken worden, waarmede zij daarbij te kampen heeft gehad.

De gegeven beschouwingen komen ons zoo belangrijk voor, dat al kunnen wij er heden de afbeeldingen niet bij geven, wij den inhoud der brochure hier grootendeels laten volgen. Die inhoud is van wijdere strekking dan het beperkte gebied van de bescheiden tentoonstelling en moge al niet iedereen het met de daarin vervatte stellingen geheel eens zijn, er spreekt zooveel ernst uit, dat dit geschrift in ruimen kring belangstelling en overweging verdient.

De brochure is getiteld:

„De drie strengen" der moderne gebruikskunst.

Ruskin heeft, in zijn symbolischen trant, eens een opstel gewijd aan *The three colours of Praeraphaëletism*. Laat ik, op zijn voorgaan, hier eens mogen spreken over de *Drie Strengen der Moderne Gebruikskunst*, als zooveel wetten, die haar behooren te beheerschen.

* * *

Daar is, om te beginnen, het *Materiaal*, dat bearbeid moet worden. Wie dit onderneemt, kenne het in zijn aard en in de techniek van behandelen, waaraan het onderworpen wil zijn En die kennend, erkenne hij ze, en late zijn voorwerp uit beide groeien.

Dit doende, dient hij meteen het *Nut*, hetwelk het voorwerp zelf te dienen heeft. Materiaal, tegen zijn aard gedwongen, werkt tegen. Verkeerde techniek schaadt de deugdelijkheid.

Dit doende, dient hij ook de *Behaaglijkheid*, die eerst voort kan spruiten uit het besef der noodzakelijkheid in de dingen, en uit het daardoor in den geest gewekt gevoel van rust. Elk ding, dat niet den indruk geeft van juist zóó te zijn als het wezen môet, verstoort dat rust-gevoel en werkt onbehagelijk. Wat tegen den geest van het materiaal gemaakt is, kan nooit voldoening geven.

* * *

Een gebruiksvoorwerp dient tot gebruik, en moet aldus tegelijk meegeven en weerstaan. Geeft het niet mee, dan is het onhandig, ongeschikt, niet makkelijk, niet nuttig; weerstaat het 't gebruik niet, dan is het snel verbruikt, dus niet *nuttig*.

Een voorwerp, dat niet geconstrueerd is naar den eisch van zijn *Materiaal*, kan dus niet voldoen aan den eisch van het *Nut*.

Een voorwerp, dat niet voldoet aan den eisch van het Nut, in zoover als het niet meegeeft aan den eisch van het gebruik, kan nooit den indruk geven van noodzakelijkheid en weerstandskracht, die grondslag zijn voor het gevoel van *Behaaglijkheid* (= zitmeubel met te dunne pooten; kastmeubel met te ijle dragende deelen; of dragende deelen, niet steunend op stijl of legger). En alle grilligheid en gewildheid, als evenzooveel uitingen van òn-noodzakelijkheid, zijn daarom alleen reeds onbehaaglijk.

* * *

Doch de bestemming van een gebruiksvoorwerp gaat uit boven het enkele *Nut*. We vragen ervan, dat het ons helpt opbouwen ons Tehnis; dat wil zeggen ons het gevoel geve van innigheid en rust, waarzonder geen *Behaaglijkheid* van noodzaaklijkheid; van volkomen eenheid en evenredigheid in vorm en kleur.

Die evenredigheid is iets wiskunstigs, maar de *behaaglijkheid* gaat daarboven uit. Zij is een gevolg van de keurwerking in onzen geest, die het overtollige versmaadt, het te veel verwerpt, het te sterk sprekende ontwijkt. De versiering moet daarom mee gegroeid zijn met het voorwerp, zij mag er niet aanhangen of zoo maar er opliggen.

* * *

Eerst als aan den eisch van het *Materiaal:* aan den eisch van het *Nut*, aan den eisch der *Behaaglijkheid* gelijkelijk voldaan is, wordt een gebruiksvoorwerp tot een voorwerp van gebruiks*kunst*.

Dit evenwel juist is zeer moeilijk. Waar de werkman, die het materiaal bewerkt, de ontwerper niet meer is, en de ontwerper zelf vaak weinig in aanraking komt met de voortbrenging, is zijn kennis van het materiaal en van de bewerking ervan altijd min of meer beperkt, en teekent hij al te licht, voor zijn teekenplank staande, constructies, die hij nooit zou maken als hij gewend was zelf het materiaal te verwerken.

Maar ook dreigt hem zoo licht het gevaar van, zoekend vóór alles juist te construeeren, in botsing te komen met de eischen van het Nut en van de Behaaglijkheid. Of dat hij, Nut en Techniek vereenigend, de Behaaglijkheid der evenredigheid niet bereikt; of, straks Nut en Behaaglijkheid vereenigend, de eischen van het Materiaal en van Goede Constructie verwaarloost.

De ontwikkeling onzer Hollandsche gebruikskunst der laatste jaren geeft ten duidelijkste bewijzen van deze staâge worsteling. Het zoeken is niet altijd „bereiken" geworden, ook al omdat uit dit zoeken het „gezochte" soms geboren werd, of omdat de sterkte, die vast staat tegenover de verleiding om heen te stappen over strenge eischen, niet altijd en gestadig voorhanden was.

* * *

Om nu met een paar voorbeelden aan te toonen, waar gefaald en waar bereikt werd, volgen we even de eischen der twee voornaamste materialen: *hout* en *metaal*.

In de samenstelling van het *hout* overheerscht de langdradige nerf, en alleen in de richting van die nerf is het verkieslijk het aan te wenden.

Zoolang het hout nog niet tot ontbinding is overgegaan — en dat wil wel eeuwen duren — absorbeert het damp en geeft dien weer af, en, daardoor uitzettend en inkrimpend, doet het dit door de nerven dichter bijeen te trekken of vaneen te laten gaan. Het werken geschiedt dus rechthoekig tegen den nerf, die zelf niet in de lengte uitzet of krimpt. In een goed gebouwd meubel zal nu het hout zóó zijn toegepast, dat het, werkend, dit min of meer vrijelijk kan doen, zonder den samenhang van het bouwsel te schaden. Daarom is de versteknaad, met of zonder pen, in plaats van de pen- en gatvergaring, soms wél goedkooper, maar zooveel onsolieder, omdat de twee gevoegde lijsten, of stijlen met de dorpels, ieder in andere richting krimpen, en dan van elkaar trekken. En buiten de nerf gezaagd hout, bij buigende lijnen, verliest zijn kracht, zoodat, wil men in een meubel een buigende lijn verkrijgen, die dient gevonden te worden door het

gebruiken van zulk zwaar hout, dat de buiging binnen de nerf blijft, of wel door het samenvoegen van afzonderlijke stukken hout.

* * *

Het is in deze eerbiediging van het houtkarakter dat de moeilijkheden ontstaan bij den opbouw van stoelen. Bij een stoel is het verkieslijk de achterpooten te doen uitwijken, om het grondsteunvlak grooter te krijgen en daardoor den stand van het meubel steviger, terwijl het gemak van wie er op zit een wijking van den rug naar achter vraagt. De lijn van den rug en die van de achterpooten ontmoeten elkaar dus òf ter hoogte van de zitting, òf daarboven, òf lager, in een hoek of bocht, en zoo ontstaat, wil men het hout niet buigen en niet buiten de nerf zagen, een bizondere constructiemoeilijkheid, die nog versterkt wordt doordat het achterdeel der zitting iets smaller behoort te zijn dan de voorkant, of — het averechtsch effect van het omgekeerde wordt bereikt.

Deze technische vragen nu hebben tot een telkens vernieuwd zoeken geleid, dat somtijds tot wat wonderlijke en *gezochte* constructies heeft gevoerd, doch anderer zijds juist gedwongen heeft tot een zich rekenschap geven en vinden met soms merkwaardig gelukkige resultaten. Zoo is er een leunstoeltje, ook constructief heel merkwaardig, doordat het niet minder dan 42 vergaringen telt, en zonder eenig offer van het materiaal te vragen, een gemakkelijk en gracelijk geheel biedt, goed van verhoudingen. Bij crapauds is de moeilijkheid kunnen opgelost worden door het uitzagen van de achterstijlen én het doen vooruitspringen der bekleeding, waardoor te zamen een schuine lijn voor den rug en een uitzetting van het steunvlak verkregen is.

* * *

Bij kastmeubelen komt vooral in overweging de juiste toepassing der dragende deelen, de werking van vooruitspringende deelen, en het gebruiken van verschillende houtvlakken op elkander. In goedkoope meubelen wil men, in plaats van stijlen, in vergaring door dwarsdorpels verbonden, met paneelen er tusschen (welke constructie alleen duurzaamheid waarborgt) al te vaak de zijwanden samenstellen uit stukken plank, aan en op elkaar gelijmd, waarvan het onvermijdelijk gevolg moet wezen, dat het natuurlijk werken van het hout belet wordt. Nog gevaarlijker (en onoprechter) is in dit opzicht het gebruik van fineer. Allereerst geeft men daardoor het aanschijn van eiken-, noten-, mahoniehouten meubels aan wat niet anders dan minderwaardig houten samenstelsels zijn, waarop een dunne laag kostbaarder hout met lijm geplakt is. Daar elk der twee saamgeplakte houtsoorten anders werkt, moet het slot zijn, dat de fineerhuid springen gaat. Er zijn oude kasten in ons Nederl. Museum, die duidelijk dit verschijnsel vertoonen, en menig kooper van eikenhouten(?) meubelen heeft (te laat!) door dit springen ontdekt, hoe zijn eikenhout slechts buitenkant was.

Dragende deelen op een plank gezet (zooals dit voorkomt bij buffetten) loopen gevaar door de werking van dit vlakliggende hout uit hun steunpunt getrokken te worden. Zij behooren daarom niet anders dan op dwarsrichels te steunen, die te zamen het dragende vlak bijeenhouden. Gaat men, gelijk in de voorheen zoo geliefde „salon"-meubeltjes, de dragende stijlen van het bovenmeubel „sierlijk-slank" *draaien*, dan krijgt men wel een „luchtig" meubel, maar een, dat juist daarom strijdt met het materiaal waaruit het opgebouwd is. Hout is eenmaal massief, en verliest, te veel afgedraaid, eigen aard en steunkracht. Die „fraaie" stijltjes verdragen weinig gebruiks!

* * *

Maar het moeilijkst is het verkrijgen van licht en schaduwwerking door vooruitspringde deelen. Opgelijmde of met fijne nageltjes bevestigde lijstjes zijn niet alleen onecht, maar hebben ook een leelijke neiging tot krimpen op andere wijze dan het hout, waarop ze zitten en daardoor tot afbreken. Doordat men ze machinaal zonder eenige moeite zelfs de overdrevenste vormen kan geven, komt men er al te licht toe, ze zoo zwaar uit te hollen en te bollen, alsof ze uit steen gehouwen waren. Vooral voor de deklijsten der kasten. Bij de vernieuwde vormstudie, waartoe de jonge beweging voor een betere meubelkunst, op zuivere constructie gegrond, komen moest, heeft zij vooral met de dekstukken der kastmeubels geworsteld. Zij begon met de stijlen door te trekken. Dit alles, vooral in het begin met een overijver „in het toonen der constructieve deelen", waardoor de zuivere behaaglijkheid — gelijk door elke overdadigheid — gekwetst werd.

Later is zij zich er op gaan toeleggen, constructieve eerlijkheid (die eerbied voor materiaal en *nut* in zich vereenigt!) te verzoenen met de soberheid, welke de *Behaaglijkheid* vordert en vooral om een oplossing te vinden van het vooruitspringende dek, door de deklijst van één stuk hout te nemen en die uit te zagen, in zijn verband met de opstaande zijstijlen van het eigenlijk gezegde meubel. Een zeer bizondere oplossing geeft een ander voorbeeld, waar de stijl van binnen zóó uitgezaagd is, dat de hoek van de ingekeepte deklijsten er in past, en de stijl dus om die lijsten heengroeit. Maar dit is zeer bewerkelijk en dus alleen toepasselijk bij een kostbaar meubel.

* * *

Vlak tegenover de eigenschappen van het hout staan die van metaal. Men kan dit buigen, smeden, forceeren, draaien, gieten, in allerlei wendingen en vormen, en vanzelf volgt het dus te reeder de vlucht der fantaisie van den ontwerper. Doch juist in die willigheid van het materiaal ligt een gevaar voor te groote grilligheid, terwijl voor wie èn hout- en metaalvoorwerpen teekent, een ander gevaar ontstaat: van hout-constructie op metaal en omgekeerd toe te passen. Wat bij metaalvlakken vooral moeilijkheid geeft, is de samenvoeging buiten soldeer. Een klok van H. P. Berlage geeft een voorbeeld van samenvoeging met behulp van over beide vlakken gelegde, gebogen smalle stroken metaal, die dan aan beide platen met kleine klinkers zijn verbonden en aldus de twee tezamen houden. Intusschen is deze verbinding met kleine klinkers wel goed bedacht, doch in de werkelijkheid, waar het zoo dicht bijeenklinken van twee vlakken in een gesloten ruimte technisch hoogst moeilijk blijkt, komt deze voeging gedeeltelijk neer op soldeerwerk van een der platen en dienen de klinkertjes dus half alleen ter versiering. Juister is het overslaan van één plaat over de andere of het opklinken van banden op metalen platen. Een ontwerp van een lamp v. d. Bosch, waar dragende metalen platen tegen de staande buis zijn aangesoldeerd, en van boven met een ring

omvangen en samengevoegd toont een mengeling van twee constructies (verbinden en soldeeren) waarbij de behaaglijkheid de constructieve juistheid een poetsje gespeeld heeft.

* * *

Deze enkele voorbeelden mogen volstaan om den lezer te doen gevoelen, hoe moeilijk ook in deze gebruikskunst het vereenigen van verschillende eischen is; hoe zelfs ernstige werkers kunnen vervallen in fouten, die onverschillige onbewust en onbekommerd bij menigte begaan, maar tevens hoe in den ontwikkelingsgang onzer jonge beweging het streven naar een verbinden van Materiaaleerbied, Nut en Behaaglijkheid den stuw blijft geven. De overdrevenheid van constructiedrift is voorbij; de Behaaglijkheid laat zich sterker gelden. Reden te meer om straf te blijven toezien op toegevingen tegen constructieve eischen in. De tentoonstelling, thans in het *Amsterdamsch Binnenhuis*, Raadhuisstraat, geopend van een reeks ontwerpen in den loop van het bestaan sinds 1900 uitgevoerd, brengt o.a. de hierboven aangeduide voorbeelden van slagen en mislukken, van streven en zoeken aan den dag, tot leering van allen, die in onze jonge verbruikskunst belangstellen of er in werken.

S. v. P.

Vereenigingen.

ADRES IN ZAKE EEN RIJKSPROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekenden vertegenwoordigende de besturen van en ten deze handelende voor:

de „Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten"; het „Nederlandsch Cement-Syndicaat"; de „Süddeutsche Cement-Verkaufsstelle G. m. b. H."; de „Rheinisch-Westfalisches Cement-Syndikat G. m. b. H."; de Association des Fabricants Belges de Ciment-Portland Artificiel Société Anonyme"; de „Associated Portland-Cement Manufacturers Ltd"; de „Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten"; de „Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland"; de „Nederlandsche Aannemersbond";

en te dezer zake domicilium kiezende ten kantore van den Secretaris der „Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten" te Hillegom;

dat alle bovengenoemde Vereenigingen en Vennootschappen ten doel hebben fabriceeren van, handel drijven in bouwmaterialen en bevordering van de belangen van Industrie en Handel in verschillende bouwstoffen;

(het Ned. Cement-Syndicaat vertegenwoordigt in Nederland tevens de vier genoemde buitenlandsche Vennootschappen die te zamen circa honderd cementfabrieken omvatten zoodat hiermede — behoudens enkele onbeduidende fabrieken — de geheele Kunstportland-Cement-Industrie, welke in Nederland levert, vertegenwoordigd is);

dat ondergeteekenden hebben kennis genomen van het onlangs gepubliceerde rapport der Staatscommissie benoemd bij Kon. Besluit van 25 Sept. 1902 No. 8 en bij Kon. Besluit van 23 Mei 1903 No. 102 aangevuld met drie leden, welke commissie in December 1904 ingevolge haar opdracht advies heeft uitgebracht betreffende de oprichting van een „Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek";

dat de inhoud van dit rapport in zooverre het betreft advies aangaande een Rijksproefstation voor bouwmaterialen hen ten zeerste heeft teleurgesteld en verbaasd;

dat toch het rapport erkent dat handel en industrie groot nut kunnen trekken van inrichtingen waar handelswaren en toestellen kunnen worden onderzocht, doch feitelijk concludeert dat het openen der gelegenheid tot onderzoek van allerlei toestellen benevens papier en inkt urgent moet worden geacht, doch dat voor bouwmaterialen zulks niet het geval zoude wezen;

dat het niet op den weg van ondergeteekenden ligt omtrent de wenschelijkheid van een Rijksbureau van onderzoek ten behoeve van door de Commissie bedoelde toestellen benevens papier en inkt een oordeel uit te spreken; doch dat zij nadrukkelijk er op willen wijzen, dat zij de meening der bedoelde commissie aangaande onderzoek van bouwmaterialen niet kunnen onderschrijven;

dat — in tegenstelling met hetgeen het rapport daaromtrent zegt — zij verklaren dat de tegenwoordige toestand niet voldoet en industrie en handel zeer beslist voor bouwmaterialen een Rijksproefstation zeer noodzakelijk achten;

dat principieel een particulier proefstation nimmer kan voldoen en dat de onhoudbaarheid van den toestand scherper in het oog springt als men nagaat dat in ons land bouwmaterialen feitelijk slechts door één firma worden onderzocht;

dat door den Staat, Gemeenten en andere publieke lichamen of directies van werken, eischen worden gesteld voor gebouwen en de materialen waarvan deze worden opgetrokken welke eischen van meer betnekenis zijn dan weleer tengevolge van de invoering der Woningwet en daaruit voortgevloeide scherpei bouwverordeningen;

dat een noodzakelijke consequentie van het *officieel* stellen van eischen is: het verschaffen der middelen om *officieel* te kunnen constateeren (bewijzen) dat aan de eischen wordt voldaan;

dat de toestand thans hierop neerkomt dat industrie en handel gedwongen worden door Staat, Provincies, Gemeenten (en dikwijls ook particuliere directies) in hoogste en laagste instantie zich neer te leggen bij keuringen door één firma zonder dat eenige contrôle wordt uitgeoefend of mogelijk is op het werk dier firma;

dat zeer zeker in den regel hiertegenover (trouwens op zichzelf een zwak argument) niet kan worden gesteld: „een tweede keuring of contrôle is mogelijk door opzending naar een buitenlandsche Staatsproefstation" omdat de tijd welke daarmede verloopt zulks practisch ondoenlijk maakt, en dit commercieel niet van nut kan zijn;

dat dus de tegenwoordige toestand ***zonder*** Rijksstation terwijl *wel* eischen worden gesteld onhoudbaar is, geen normale en te aanvaarden rechtstoestand schept, ligt zóó aan de oppervlakte, dat wel geen nader betoog noodig schijnt;

dat in alle beschaafde Staten Staatsproefstations tot onderzoek van bouwmaterialen bestaan, zoodat toch blijkbaar de noodzakelijkheid daarvan overal is ingezien;

dat Staatsproefstations elders ook *ambtshalve* onderzoeken, en eveneens in opdracht van verschillende departementen van algemeen bestuur, en regelmatig bevindingen publiceeren, hetgeen zoowel gebruikers als industrie en handel ten goede komt en eerlijke concurrentie bevordert;

dat in ons land in het bizonder voor bouwmaterialen welke hier gefabriceerd worden en voor materialen waarvan steeds bij levering garantie wordt geëischt, (bijv. cement) gelegenheid tot officieel onderzoek toch een onafwijsbare eisch is;

dat overigens voor proeven aan een Rijksstation betaald kan worden zooals ook in andere landen gebruikelijk is, en aldus feitelijk ook geen finantieele overwegingen de oprichting in den weg kunnen staan;

Redenen waarom requestranten onder overlegging van een tweetal artikelen van recenten datum over dit onderwerp handelende, zich tot Uwe Excellentie wenden met het dringende verzoek — dat enkelen van ondergeteekenden overigens zeer gaarne nader mondeling aan Uwe Excellentie zouden mogen toelichten — *niet af te gaan* op het advies der Commissie bovenbedoeld en daarentegen maatregelen te willen nemen om ten spoedigste over te gaan tot oprichting van een Rijksproefstation tot onderzoek van bouwmaterialen, welke oprichting zoowel in het directe belang van den Staat, Provincies, Gemeenten en andere publieke lichamen, als in het algemeene belang en dat van Nijverheid en Handel, zéér urgent is te achten.

September 1908. 't Welk doende, enz.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 41. Verslag der Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen der examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en van Bouwkundig Teekenaar.
Darmstadt (slot), met afbeelding.
Bond van Nederlandsche Architecten. Verslag der vergadering van 3 October 1908.
Kantoorgebouw Damrak 98 Amsterdam, met afbeeldingen.
Betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt" (vervolg), met afbeeldingen.
Verwarmen van gebouwen, op groote afstanden van de warmtebron gelegen, door F. G. Unger w.i. met afbeelding.

Architectura No. 41. Verslag van de 1246ste Genootschapsvergadering van 7 October 1908.
Boekdruk-kunst.
Bond van Nederlandsche Architecten.
Technisch Gedeelte Eenvoudig middel tot het beproeven van Portland-cement.

De Bouwwereld No. 42. Aan allen die in metselwerk belang stellen.
Over de kleur in de architectuur, naar P. Kanold, (Vervolg).
Afbeelingen: Ontwerp van een gebouw voor de Groote Club en Doctrina et Amicitia, door Ed. Cuypers. Woonhuis te Parijs door Ch. Plumet.

De Ingenieur No. 41. De Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens, firma J. J. Beijnes te Haarlem, door J. J. Beijnes, met een plaat.
Hulde aan wijlen Dr. W. H. C. Staring. door R. A. van Sandick met portret.
Rentabiliteit van electriciteitsfabrieken door N. J. Singels w.i.
Uit het verslag der Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing over 1907.
Ketelexplosie op het stoomschip „Pahud" der Koninklijke Pakketvaart-Maatschappij op 19 April 1908, door A. Korving w.i. met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Eenige beschouwingen over commutatie, door C. L. R. E. Menges.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 41. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Van Week tot Week. — De hoofdelijke omslag. — Verslag Congres Wettelijke ouderdomsverzorging. — Ingezonden. — Ourthe-keigroeven (slot) — Verharde wegen (vervolg) — Vaknieuws. —

De Aannemer No 41. Aggravatie en Simulatie Werken in eigen beheer III.
Afdeelingsverslagen. Groningen 6 Oct 1908.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 15. Bouwmaterialen uit gebakken klei tegenover die uit mortelstoffen. — De vorstvoorspeller. — De electrolytische vernieling van staal en ijzer in beton. — Architecten. — Kurksteen. — Tentoonstelling te Assen. — Sabotage. —

Deutsche Bauhütte No. 41. Zur Aesthetik des Betoneisens doot Jos. Aug. Lux.
Grosstadt-Baufragen, door Wilfried Baumgarten. (slot) met afbeeldingen.
Die Keramik auf der hessischen Landesausstellung zu Darmstadt 1908, door Erich Schirmer met afbeeldingen.
Von der bischöflichen Münze in Vic a.d. Seille gerestaureerd door E. Heppe, architect te Metz.
Vom ländlichen Schulhausbau door P. Rose bij een ontwerp van C Arnheim, Oliva.
Raumstudien door F R. Vogel bij schetsen van A. Kawel te Holzminden, op losse plaat.

Varia

HET 300-JARIG BESTAAN VAN DEN VERREKIJKER.

De verrekijker kan dit jaar zijn 300-jarig bestaan vieren en ons land is, volgens de overlevering, zijn geboorteland. Den 8 October 1608 legde een Middelburgsch brillenslijper, Hans Lippershey, aan de Algemeene Staten een instrument voor, dat voor den eerst bekenden verrekijker gold en dat hij beweerde kort te voren te hebben uitgevonden.

Intusschen was daarmee nog niet bewezen, dat genoemde Lippershey werkelijk de uitvinder was, want een andere Middelburger, ook een brillenslijper, Zacharias Jansen, maakte ook aanspraak op die eer en het staat vast, dat hij reeds in het begin van 1608 een dergelijk instrument aan zijn vrienden had getoond.

Meer dan een eeuw duurde de strijd om de eer van de uitvinding der verrekijkers, om Lippershey en Jansen en lang na hun dood werd door de nakomelingschap de strijd voortgezet.

Denkelijk hebben beiden naar de oplossing gezocht en niet onwaarschijnlijk is het, dat beiden hebben gewerkt naar de aanwijzingen of de grondgedachte van een anderen beroemden Nederlander, Adriaan Metius.

Maar afgescheiden van dit alles, schijnt toch aan Lippershey de naam toe te komen van uitvinder van het gewichtige instrument, dat de verrekijker toch zeker is; want hij heeft door de aanbieding van zijn exemplaar aan de Algemeene Staten het bewijs geleverd, dat hij de beteekenis van het nieuwe toestel inzag. Ook was hij de man, die het eerst op verbeteringen aanstuurde door te trachten een verrekijker te maken, waarbij men niet één oog behoefde te sluiten, maar beide oogen gebruiken kon, een soort van binocle-verrekijker.

In 1609 werden reeds te Parijs verrekijkers verkocht. In Mei van dat jaar hoorde Galilei van het nieuwe instrument; terstond maakte hij er zich van meester, trachtte verbeteringen aan te brengen en reeds in Januari 1610 deed hij nieuwe ontdekkingen ten opzichte van de manen van Jupiter met het nieuwe hulpmiddel.

Van dat oogenblik af zonnen alle astronomen op middelen om het instrument te volmaken en dienstbaar te maken aan het onderzoek van het heelal. In 1611 gaf Keppler de aanwijzingen voor een astronomischen kijker, den telescoop.

Waren tot dien tijd toe de kijkers nog zoo eenvoudig, dat zij de dingen „op den kop" vertoonden, de Capucijner Antoni Maria de Rheita fabriceerde den eersten kijker, die de dingen in den natuurlijken stand te zien gaf en Newton construeerde den eersten spiegeltelescoop.

De uitvinding van den verrekijker is een zeer belangrijke geweest, omdat zij den stoot heeft gegeven tot allerlei onderzoekingen op natuurkundig gebied.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. De keramische afdeeling van het Museum van Kunstnijverheid werd onlangs aanzienlijk uitgebreid. De Chineesche en Japansche afdeeling werd in een afzonderlijk lokaal dat bij het geheel aansluit, ondergebracht. Eene kleine verzameling aardewerk van de Kei of Ewabeilanden, in de Banda Zee gelegen, werd dezer dagen aangekocht; zoodat de afdeeling, aardewerk van primitieve volkeren dat door vorm, kleur en versiering eene bijzondere bekoring bezit, vooralsnog exemplaren bevat van Oud Peru, van de roodhuiden in Cincinnatie, van den Congo, van Java, van Bali en Lombok, van de Padangsche bovenlanden, van Suriname, van Marokko en Algiers.

Het vorige jaar kreeg het Museum ten geschenke van den heer Kam, den bekenden verzamelaar van Oud-Romeinsch aardewerk en glaswerk, eene kleine verzameling vaatwerken, afkomstig van opgravingen uit de omstreken van Nijmegen. Deze verzameling werd aangevuld met eenige reproductiën en met oorspronkelijke stukken van Terra Sigillata, zoodat van laatstgenoemde producten een bescheiden overzicht kon gegeven worden.

Teneinde de geschiedenis van het aardewerk in plastische voorbeelden vast te leggen, zou het zeer gewenscht zijn, dat het Museum in de gelegenheid ware, van alle in den laatsten tijd verschenen producten van artistieke waarde een exemplaar aan te koopen; doch de middelen van het Museum laten dit niet toe, reden waarom de Directeur een beroep doet op artisten en fabrikanten, opdat zij een exemplaar van hunne beste werken aan het Museum zouden afstaan.

ROTTERDAM. Aan een brief over bouwkunst in de Nieuwe Rott. Courant is het volgende ontleend.

Het bestuur van den Rotterdamschen Kunstkring heeft het goede denkbeeld ten uitvoer gebracht, de tentoonstelling van architectuur, welke door de zustervereeniging te 's Gravenhage was gehouden, ook in zijn zaal onder te brengen. Hoewel het niet in de bedoeling kan liggen, dat nogmaals een gedetailleerd overzicht van deze verzameling zal worden gegeven, wil ik de aandacht er toch nog even op vestigen. Het is aangenaam het werk hier terug te vinden, vooral daar het geheel een goed denkbeeld van de beweging geeft, die zonder twijfel in ons land op bouwkunst-gebied bestaat.

Wel is waar ontbreken verscheidene bekwame bouwmeesters; wij zouden gaarne werk er bij hebben gevonden van architecten als Prof Henri Evers, C. N. van Goor, C. B. Posthumus Meyjes, Hanrath, Ingenohl, Houtzagers, Reus, doch niet iedere bouwmeester heeft teekenen voor tentoonstellingen gereed liggen, daar hiervoor speciale teekeningen vereischt worden, om het publiek, dat helaas nog veel te weinig belang stelt in de Bouwkunst, niet af te schrikken door droge technische voorstellingen.

Dit hebben de twee en dertig inzenders goed ingezien; aan duidelijkheid laten de hier tentoongestelde teekeningen niets te wenschen; de bezoekers kunnen zich gemakkelijk een beeld vormen van de uitvoering der bouwwerken.

Voor de architectuur in het algemeen zijn deze tentoonstellingen van het grootste belang. Er blijkt uit, dat er op dit kunstgebied een strijd gevoerd wordt tegen het slaafsch volgen van vroegere bouwstijlen. Er is een streven en zoeken waar te nemen, dat bij den één door veel uitgevoerde werken reeds een bezonkenheid heeft verkregen, bij den ander nog op een schets gelijkt, die door jeugd iets ruws en onvolkomens bezit. Ook merkt men vaak twijfel op, waar het geldt de te volgen richting. Zoo krijgt men van één inzender een zeer uiteenloopende architectuur te zien. Maar een streven vindt men toch, soms heel vaag, bij allen terug, en dit is het streven naar eenvoud, waarmede in direct verband staat, waarheid in constructie. Dit streven is meer dan een halve eeuw niet te vinden geweest en al wordt het niet in een bepaalden stijl vastgelegd, door de persoonlijke uitingen van den bouwmeester, het kan niet anders of dit is de goede grondslag, waarop de tegenwoordige bouwmeester moet voortwerken.

Het is daarom zoo te betreuren, dat kundige voorvechters als Jan Stuyt en Jos. Cuypers in hun, onder No. 34 van den catalogus tentoongestelde „Kliniek" van Dr. M. A. Mendes de Leon, te Amsterdam, en Jac. van Gils in No. 47 „Gevels van Doorns gesticht" te Rotterdam, zijn teruggekeerd tot de 17de-eeuwsche kunst. Is dit eene bepaalde opgave geweest? of moet het aan armoede van gedachte worden toegeschreven? Het laatste kunnen wij niet aannemen, doch doch deze bouwmeesters hadden moeten bedenken, voordat zij aan hunne gebouwen een dergelijken vorm toepasten, dat zij hierdoor een wapen in de hand geven aan de slaafsche copieerders, die zich nu op een Jan Stuyt en een Van Gils beroepen.

Eenige Rotterdamsche architecten hebben hun werk aan deze tentoonstelling toegevoegd.

Personalia.

— Benoemd tot directeur der ambachtsschool te Heerenveen de heer P. Blom, leeraar aan de ambachtsschool te Amersfoort.

— De heer A. Baart, bouwk. opzichter en teekenaar bij de Gemeentewerken te Haarlem, is benoemd tot leeraar in het vak- en lijnteekenen aan de ambachtsschool te Leiden.

— Tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de ambachts-avondschool te Enkhuizen is benoemd de heer K. Koster te Schellinkhout.

— Aan de Ambachtsschool te Emmen zijn benoemd:
tot leeraar in het timmeren de heer A. A. L. Amoureus te Alkmaar, tot id. in het smeden de heer W. Klaver te Hilversum en tot id. in het schilderen de heer M. Schouten te Zwolle.

— Te Enschede zijn tot leeraren aan de ambachtsavondschool benoemd de heeren: B. van Eck, D. Houwen, S. Lezer, S. Bernhardt, J. Pas, J. H. Scholten, L. E. Dijkhuizen, S. de Jong, H. B. Sanders, J. S. Koenderink, H. de Haan, G. J. Seckel, J. H. Oosterveld, F. L. van Maanen, H. Zeggelt en S. Terpstra.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, bij de Architecten van der Groot & Kruisweg, te Bussum. (1)

— Civiel-Ingenieur bij de Koloniale Spoorwegen in Suriname. Dienstverband drie jaar. Inlichtingen geeft J. L. Cuysenaer c. i., Groot-Hertoginnelaan No. 1 te 's-Gravenhage. (1)

— Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij De Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij (Civiel-Ingenieur, diploma Delft) bij den Dienst van Weg en Werken, salaris f 1000.— per jaar en voor het tijdvak eindigende 30 Juni 1909. Aanbiedingen vóór 25 October aan den Chef van Speciale Werken, Gebouw „Mercurius," te Amsterdam. (1)

— Onderwijzer in het timmeren en vakteekenen aan de ambachtsschool te Amersfoort. Salaris f 900.— Stukken vóór 21 October in te zenden bij den Directeur H. van der Worp. (1)

— Volontair aan de Gasfabriek te Goor eenigszins bekend met boekhouden om in de Gasfabricage zich te bekwamen, aanvangssalaris (300. Brieven aan de Commissie van Beheer der Gasfabriek. (1)

Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 1954, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

(Vervolg Vacante Betrekkingen).

Machine Teekenaar op een Technisch Bureau. Aanbiedingen onder lett. V O 630, N. v. d. D. (2)

Meubelteekenaar tevens verkooper, voor groot magazijn te 's-Gravenhage. Br. lett. Z D, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Amsterdam. (2)

— Technisch ontwikkeld Reiziger voor Electrotechnische firma voor verkoop van installatie-materialen, motoren etc. Aanvangssalaris f 1500 à f 2000. Aanbiedingen onder No. 2695 aan het Advertentie-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (2)

— Bouwkundige voor het leveren van Artikelen, Plannen en Teekeningen voor een Weekblad. Br. onder lett. E E 953, N. v. d. D. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j., f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 70	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken, Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 nam. Door de H. IJ, S. M. in het Centr. station, bestek no. 1122: het maken, leveren en stellen van den bovenbouw en het ijzerwerk van den onderbouw voor eene draaischijf van 16.14 M. middellijn op het stationsemplacement Kesteren, raming f 9930. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 14 October 10 uur spoortijd in het Centraalstation te Amsterdam.

Amsterdam ten 11 ure. Door de arch. van Rossem en Vuyk in Maison Boer: het bouwen van een zaadpakhuis te Zaandam. Bestek en teekeningen zijn ten kantore van de Architecten, te Weteringplantsoen 2 te Amsterdam verkrijgbaar.

DINSDAG 20 October.

's-Gravenzande ten 2 ure. Door het Gem.-bestuur in het Raadhuis: a. het verrichten van uitgravingen tot vorming der Haven, dempen der bestaande Zwaaikolk en egaliseeren van terreinen langs de Oude Vaart, maken zes mesbakken; b. het opnemen der bestrating ten Noorden van het Marktveld, leggen van rioleering met straatkolken, enz.: c. het verplaatsen van eene steenen loods, met bijkomende werken. Aanwijzing ten 10 uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie.

Coevorden ten 3 ure. Door den heer A. Belt in 't café Centraal aan de Markt: het bouwen van een blok 2 heerenhuizen en 3 burgerwoningen; bestek en teek.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Amsterdam ten 11 ure. Door het gemeentebestuur: het bouwen van eene school voor G. L. O. en eene bewaarschool aan de Tweeboschstraat. Bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie ter inzage in gen. café en aldaar verkrijgb. aanw. op den dag van aanbest.; inlichtingen geeft H. Rozeman arch.

Rotterdam ten 1 ure. Door het gemeentebestuur: het bouwen van eene school voor G. L. O. en eene bewaarschool aan de Tweeboschstraat. Bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie en op het Stads-Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberghe & Zoon Houttuin 73, aanwijzing gehouden.

Vianen ten 11 ure. Door het best. der spaarbank: de verbouwing van het gebouw op den Langendijk ald. Inschrijvingsbiljetten vóór 20 October a. s. des voormiddags elf uur, bij Jac. Verkerk te Vianen, bij wien bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn, dagelijks aanwijzing en inlichtingen bij Architect Feikema te Vianen.

WOENSDAG 21 October.

Schoonrewoerd ten 11 ure. Door het gem. best.: het plaatsen van een ijzeren hek met steenen voet langs de begraafplaats over een lengte van 41.50 M.; bestek en teekening ter inzage ter secr; aanw. gehouden.

DONDERDAG 22 October.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.best het rioleeren en bestraten van een straat ten Noordoosten van Johannes Camphuysstraat, tusschen de Willem van Outhoornstraat en de Juliana van Stolberglaan. Aanw. 19 Oct. te 11 ure, aan de gemeentewerf alwaar bestekken en teek. verkrijgb. zijn.

Langezwaag. Door de heer R. de Roos: het bouwen eener nieuwe schuur met voorhuizinge en varkenshok, in den polder te Nijelamer, voor de heeren de Jong en Jelsma te Kortezwaag; bilj. worden ingewacht onder lett. J. ten huize van den heer Jelsma; bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

VRIJDAG 23 October.

Een. Door de heer J. Assies: het bouwen van een woonhuis met schuur en stookhok te Roden; bestek en teek. verkrijgbaar bij den opzichter Th. Boschma te Roden.

Van dat oogenblik af zonnen alle astronomen op middelen om het instrument te volmaken en dienstbaar te maken aan het onderzoek van het heelal. In 1611 gaf Keppler de aanwijzingen voor een astronomischen kijker, den telescoop.

Waren tot dien tijd toe de kijkers nog zoo eenvoudig, dat zij de dingen „op den kop" vertoonden, de Capucijner Antoni Maria de Rheita fabriceerde den eersten kijker, die de dingen in den natuurlijken stand te zien gaf en Newton construeerde den eersten spiegeltelescoop.

De uitvinding van den verrekijker is een zeer belangrijke geweest, omdat zij den stoot heeft gegeven tot allerlei onderzoekingen op natuurkundig gebied.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. De keramische afdeeling van het Museum van Kunstnijverheid werd onlangs aanzienlijk uitgebreid. De Chineesche en Japansche afdeeling werd in een afzonderlijk lokaal dat bij het geheel aansluit, ondergebracht. Eene kleine verzameling aardewerk van de Kei of Ewabeilanden, in de Banda Zee gelegen, werd dezer dagen aangekocht; zoodat de afdeeling, aardewerk van primitieve volkeren dat door vorm, kleur en versiering eene bijzondere bekoring bezit, vooralsnog exemplaren bevat van Oud Peru, van de roodhuiden in Cincinnatie, van den Congo, van Java, van Bali en Lombok, van de Padangsche bovenlanden, van Suriname, van Marokko en Algiers.

Het vorige jaar kreeg het Museum ten geschenke van den heer Kam, den bekenden verzamelaar van Oud-Romeinsch aardewerk en glaswerk, eene kleine verzameling vaatwerken, afkomstig van opgravingen uit de omstreken van Nijmegen. Deze verzameling werd aangevuld met eenige reproductiën en met oorspronkelijke stukken van Terra Sigillata, zoodat van laatstgenoemde producten een bescheiden overzicht kon gegeven worden.

Ten einde de geschiedenis van het aardewerk in plastische voorbeelden vast te leggen, zou het zeer gewenscht zijn, dat het Museum in de gelegenheid ware, van alle in den laatsten tijd verschenen producten van artistieke waarde een exemplaar aan te koopen; doch de middelen van het Museum laten dit niet toe, reden waarom de Directeur een beroep doet op artisten en fabrikanten, opdat zij een exemplaar van hunne beste werken aan het Museum zouden afstaan.

ROTTERDAM. Aan een brief over bouwkunst in de Nieuwe Rott. Courant is het volgende ontleend.

Het bestuur van den Rotterdamschen Kunstkring heeft het goede denkbeeld ten uitvoer gebracht, de tentoonstelling van architectuur, welke door de zustervereeniging te 's Gravenhage was gehouden, ook in zijn zaal onder te brengen. Hoewel het niet in de bedoeling kan liggen, dat nogmaals een gedetailleerd overzicht van deze verzameling zal worden gegeven, wil ik de aandacht er toch nog even op vestigen. Het is aangenaam het werk hier terug te vinden, vooral daar het geheel een goed denkbeeld van de beweging geeft, die zonder twijfel in ons land op bouwkunst-gebied bestaat.

Wel is waar ontbreken verscheidene bekwame bouwmeesters; wij zouden gaarne werk er bij hebben gevonden van architecten als Prof Henri Evers, C. N. van Goor, C. B. Posthumus Meyjes, Hanrath, Ingenohl, Houtzagers, Rens, doch niet iedere bouwmeester heeft teekenen voor tentoonstellingen gereed liggen, daar hiervoor speciale teekeningen vereischt worden, om het publiek, dat helaas nog veel te weinig belang stelt in de Bouwkunst, niet af te schrikken door droge technische voorstellingen.

Dit hebben de twee en dertig inzenders goed ingezien; aan duidelijkheid laten de hier tentoongestelde teekeningen niets te wenschen; de bezoekers kunnen zich gemakkelijk een beeld vormen van de uitvoering der bouwwerken.

Voor de architectuur in het algemeen zijn deze tentoonstellingen van het grootste belang. Er blijkt uit, dat er op dit kunstgebied een strijd gevoerd wordt tegen het slaafsch volgen van vroegere bouwstijlen. Er is een streven en zoeken waar te nemen, dat bij den een door veel uitgevoerde werken reeds een bezonkenheid heeft verkregen, bij den ander nog op een schets gelijkt, die door jeugd iets ruws en onvolkomens bezit. Ook merkt men vaak twijfel op, waar het geldt de te volgen richting. Zoo krijgt men van één inzender een zeer uiteenloopende architectuur te zien. Maar een streven vindt men toch, soms heel vaag, bij allen terug, en dit is het streven naar eenvoud, waarmede in direct verband staat, waarheid in constructie. Dit streven is meer dan een halve eeuw niet te vinden geweest en al wordt het niet in een bepaalden stijl vastgelegd, door de persoonlijke uitingen van den bouwmeester, het kan niet anders of dit is de goede grondslag, waarop de tegenwoordige bouwmeester moet voortwerken.

Het is daarom zoo te betreuren, dat kundige voorvechters als Jan Stuyt en Jos. Cuypers in hun, onder No. 34 van den catalogus tentoongestelde „Kliniek" van Dr. M. A. Mendes de Leon, te Amsterdam, en Jac. van Gils in No. 47 „Gevels van Doorns gesticht" te Rotterdam, zijn teruggekeerd tot de 17de-eeuwsche kunst. Is dit eene bepaalde opgave geweest? of moet het aan armoede van gedachte worden toegeschreven? Het laatste kunnen wij niet aannemen, doch doch deze bouwmeesters hadden moeten bedenken, voordat zij aan hunne gebouwen een dergelijken vorm toepasten, dat zij hierdoor een wapen in de hand geven aan de slaafsche copieerders, die zich nu op een Jan Stuyt en een Van Gils beroepen.

Eenige Rotterdamsche architecten hebben hun werk aan deze tentoonstelling toegevoegd.

Personalia.

— Benoemd tot directeur der ambachtsschool te Heerenveen de heer P. Blom, leeraar aan de ambachtsschool te Amersfoort.

— De heer A. Baart, bouwk. opzichter en teekenaar bij de Gemeentewerken te Haarlem, is benoemd tot leeraar in het vak- en lijnteekenen aan de ambachtsschool te Leiden.

— Tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de ambachts-avondschool te Enkhuizen is benoemd de heer K. Koster te Schellinkhout.

— Aan de Ambachtsschool te Emmen zijn benoemd:
tot leeraar in het timmeren de heer A. A. L. Amoureus te Alkmaar, tot id. in het smeden de heer W. Klaver te Hilversum en tot id. in het schilderen de heer M. Schouten te Zwolle.

— Te Enschede zijn tot leeraren aan de ambachtsavondschool benoemd de heeren: B. van Eck, D. Houwen, S. Lezer, S. Bernhardt, J. Pas. J. H. Scholten, L. E. Dijkhuizen, S. de Jong, H. B. Sanders, J. S. Koenderink, H. de Haan, G. J. Seckel, J. H. Oosterveld, F. L. van Maanen, H. Zeggelt en S. Terpstra.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, bij de Architecten van der Groot & Kruisweg, te Bussum. (1)

— Civiel-Ingenieur bij de Koloniale Spoorwegen in Suriname. Dienstverband drie jaar. Inlichtingen geeft J. L. Cuypenaer c. i., Groot-Hertoginnelaan No. 1 te 's-Gravenhage. (1)

— Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (Civiel-Ingenieur, diploma Delft) bij den Dienst van Weg en Werken, salaris f 100.— per jaar en voor het tijdvak eindigende 30 Juni 1909. Aanbiedingen vóór 25 October aan den Chef van Speciale Werken, Gebouw „Mercurius," te Amsterdam. (1)

— Onderwijzer in het timmeren en vakteekenen aan de ambachtsschool te Amersfoort. Salaris f 900.— Stukken vóór 21 October in te zenden bij den Directeur B. van der Worp. (1)

— Volontair aan de Gasfabriek te Goor eenigszins bekend met boekhouden om in de Gasfabricage zich te bekwamen, aanvangsalaris f 300. Brieven aan de Commissie van Beheer der Gasfabriek. (1)

Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 1954, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

(Vervolg Vacante Betrekkingen).

Machine Teekenaar op een Technisch Bureau. Aanbiedingen onder lett. V O 690, N. v. d. D. (2)

Meubelteekenaar tevens verkooper, voor groot magazijn te 's-Gravenhage. Br. lett. Z D, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Amsterdam. (2)

— Technisch ontwikkeld Reiziger voor Electrotechnische firma voor verkoop van installatie-materialen, motoren etc. Aanvangssalaris f 1500 à f 2000. Aanbiedingen onder No. 2695 aan het Advertentie-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (2)

— Bouwkundige voor het leveren van Artikelen, Plannen en Teekeningen voor een Weekblad. Br. onder lett. E E 953, N. v. d. D. (2)

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—49 j.,	f 45—f 120	„
5 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f —f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f —f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f —f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 70	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 October.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gemeentebest.: het leveren van inlandsch of Rijnsch eiken, Australisch-, Oost- of West-Indisch-Vierkant beslagen paalhout en vierkant bezaagd hout voor paal- en remmingwerken, langs de Noordelijke IJkade. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes). Inlichtingen ten kantore van den ingenieur der „Havenwerken" ten Gemeentehuize kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 nam. Door de H. IJ. S. M. in het Centr. station, bestek no. 1122: het maken, leveren en stellen van den bovenbouw en het ijzerwerk van den onderbouw voor eene draaischijf van 16.14 M. middellijn op het stationsemplacement Kesteren, raming f 9930. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing 14 October 10 uur spoortijd in het Centraalstation te Amsterdam.

Amsterdam ten 11 ure. Door de arch. van Rossem en Vuyk in Maison Boer: het bouwen van een zaadpakhuis te Zaandam. Bestek en teekeningen zijn ten kantore van de Architecten, te Weteringplantsoen 2 te Amsterdam verkrijgbaar.

DINSDAG 20 October.

's-Gravenzande ten 2 ure. Door het Gem.-bestuur in het Raadhuis: a. het verrichten van uitgravingen tot vorming der Haven, dempen der bestaande Zwaaikolk en egaliseeren van terreinen langs de Oude Vaart, maken zes mesbakken; b. het opnemen der bestrating ten Noorden van het Marktveld, leggen van rioleering met straatkolken, enz.; c. het verplaatsen van eene steenen loods, met bijkomende werken. Aanwijzing ten 10 uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie.

Coevorden ten 3 ure. Door den heer A. Belt in 't café Centraal aan de Markt: het bouwen van een blok 2 heerenhuizen en 3 burgerwoningen; bestek en teek.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**
„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND · LEVEN · INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem.best het rioleeren en bestraten van een straat ten Noordoosten van Johannes Camphuysstraat, tusschen de Willem van Outhoornstraat en de Juliana van Stolberglaan. Aanw. 19 Oct. te 11 ure, aan de gemeentewerf alwaar bestekken en teek. verkrijgb. zijn.

Langezwaag. Door de heer R. de Roos: het bouwen eener nieuwe schuur met voorhuizinge en varkenshok, in den polder te Nijelamer, voor de heeren de Jong en Jelsma te Kortezwaag; bilj. worden ingewacht onder lett. J. ten huize van den heer Jelsma; bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

VRIJDAG 23 October.

Een. Door de heer J. Assies: het bouwen van een woonhuis met schuur en stookhok te Roden; bestek en teek. verkrijgbaar bij den opzichter Th. Boschma te Roden.

Rotterdam ten 1 ure. Door het gemeentebestuur: het bouwen van eene school voor G. L. O. en eene bewaarschool aan de Tweeboschstraat. Bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie ter inzage in gen. café en aldaar verkrijgb. aanw. op den dag van aanbest.; inlichtingen geeft H. Rozeman arch.

Vianen ten 11 ure. Door het best. der spaarbank: de verbouwing van het gebouw op den Langendijk ald. Inschrijvingsbiljetten vóór 20 October a. s. des voormiddags elf uur, bij Jac. Verkerk te Vianen, bij wien bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn, dagelijks aanwijzing en inlichtingen bij Architect Feikema te Vianen.

WOENSDAG 21 October.

Schoonrewoerd ten 11 ure. Door het gem. best.: het plaatsen van een ijzeren hek met steenen voet langs de begraafplaats over een lengte van 41.50 M.; bestek en teekening ter inzage ter secr; aanw. gehouden.

DONDERDAG 22 October.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park; bestek no. 1158; het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht Begroting f 31000. Inschrijvingsbiljetten. A. E. Koudijs, Utrecht f 33450; M. J. Mouw, Hilversum f 31600; H. A. van der Graaf, 's Gravenhage f 31485; J. A. Verheul Rotterdam f 30980; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 30943; W. F. Hoyink, Westervoort f 30888; J. Gelens, Blauwkapel f 30835; J. Vermeer, Utrecht f 30800; fa. P. en W. Bijker, Zwolle f 30690; Th. W. H. Polman, Rotterdam f 30583; A. Oosters, Willemstad f 30477; L. Meyer Jr., Zwolle f 30290; G. van Doornik, Baarn f 30268; W. van Splunder, Ridderkerk f 30240; S. Chr. Swanink, Haarzuilens f 30195; J. W. Matthijs, Utrecht f 30147; Gebrs. de Vries, Wolvega f 30125; L. Hulleman, Deventer f 29995; A. H. Feberwee, Deventer 29900; F. de Herder & N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 29846; J. J. Duijm, Gouda f 29800; K. J. Looyen, 's-Gravenhage f 29750; N. Willemse, Vreeswijk f 29480; Chr. Wegerif, Apeldoorn f 29462; J. H. G. van Haaren, Nijmegen f 29443; J. B. A. van Miert, Vlissingen f 29420; C. Lerk, Leeuwarden f 29345; A. J. Nieuwenhuijs, Utrecht f 28600; A. van Slingerland, Haarlem f 28477; D. R. de Jong, Haarlem f 28485; J. Kok, Utrecht f 28128; Gebrs. Mekking, Bennekom f 28095; L. Renses, Utrecht f 27653.

Arnhem, 8 October, door het gemeentebestuur: de levering van 1000 syphons; 1200 randen met luiken voor controleputten, en 25 kolkranden met roosters; in 3 perceelen. N. V. tot voorz. F. Rinchers IJzergieterij Amsterdam 1e perc. p. syphon f 14.62, 2e perc. per rand m. luik f 8.15, 3e perc. per kolkrand m. rooster f 8.77; Uiftsche IJzergieterij Becking en Bongers 1e perc. f 10.30, 2e perc. f 2.78, 3e perc. f 7.98; F. Simons en Co., IJzerg. de Globe, Tegelen 2e perc. f 3.05, 3e perc. f 7.65; Machinefabriek Utrecht te Utrecht, 3e perc. f 7; firma C. G. Cosijn te Breda 2e perc. f 2.80, 3e perc. f 7; Gebr. ten Cate te Almelo, 1e perc. f 13.50; Hagenaars, Bol en Co., Bergen op Zoom, 1e perc. f 9.60, 2e perc. f 2.39, 3e perc. f 5.60; C. J. Marijnen te Breda, 1e perc. f 11.75, 2e perc. f 2.90, 3e perc. f 7.50; Ensink en Co. te Hilversum, 2e perc. f 2.53, 3e perc. f 6.07; Buderusche Eisenwerke te Wetzlar, 1e perc. f 11.56, 2e perc. f 3.29, 3e perc. f 8.56; A. J. van Gelder en Co. te Amsterdam, 1e perc. f 13. 2, 2e perc. f 5.72; 3e perc. f 4.72; Kon. Ned. Grofsmederij te Leiden, 1e perc. f 9.65, 2e perc. f 3.45; 3e perc. f 5.75; Penn en Bauduin te Dordrecht, 1e perc. f 8.10, 2e perc. f 4.30, 3e perc. f 7.20; P. van der Stad Hzn. te Vlissingen, 1e perc. f 10.02, 2e perc. f 2.45, 3e perc. f 5.82; firma Gebrs. Stork en Co. te Hengelo, 1e perc. f 10.30, 2e perc. f 3.12; A. A. Nerinx te Bergen op Zoom 1e perc. f 1420 2e perc. f 3 3e perc. f 6.75; Nijmeegsche Machinefabr te Nijmegen, 1e perc. f 11.29 2e perc. f 3.24 3e perc. f 8.25; W. H. Verloop te Utrecht 1e perc. f 10.49 2e perc. f 3.24 3 perc. f 6.95; Soc. Ann. Fonderies Anversoises te Essehen. 1e perc. f 13.36 2e perc. f 6.54 3e perc. f 7 76; firma Gebrs. Deprez te Tilburg, 1e perc. f 13.85 2e perc. f 4 3e perc. f 8.20 —— laagste inschrijvers. De gunning werd in beraad gehouden.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S. in het Moreelse Park: bestek No. 1138. Het maken van grondwerken, het maken van een goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehoorende werken op het station Voorburg begr. f 4925.— 18 Inschrijvingsbiljetten: M. Bos, 's-Gravenhage. f 5053; Wed. J. C. Diereks id., f 4850; H. R. Rijneveld, id., f 4780; A. van den Berg, Woerden, f 4718; J. L. Seeuwen, 's-Gravenhage, f 4690; J. P. de Groot, Gouda, f 4624; Th. W. H. Polman, Rotterdam, f 4540; J. C. M. Bazel. Zevenbergen, f 4447; A. Oosters, Willenstad, f 4437; J. J. Duijm, Gouda, f 4430; C. P. Stuij, Rozendaal, f 4416; W. van Splunder, Ridderkerk, f 4375; J. H. van Berghem Jr. Utrecht, f 4360; K. J. Looyen, 's-Gravenhage, f 4200; D. R. de Jong, Haarlem, f 4185; J. A. Verheul Rotterdam, f 4110; W. Bokhoven, Gouda, f 4090; H. J. Nederhortt Jr., id., f 3843.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S. in het Moreelse Parkt; bestek No. 1161. Het verbeteren der wachterswoningen No. 26 en 29 op de lijn Maastricht—Visé. Begr. f 3250. 4 inschrijvingsbiljetten: H. H. Houx, Maastricht, f 3595; L. W. H. Geelen, Wijk Maastricht, f 3400; H. Weegels, Weert, f 3200; G. J. Pijls, Schinnen. f 2970.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Zaterdag 7 November 1908**, des namiddags ten **2** ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort.

Raming f 343300.—

Het bestek no. 266 met daarbij behoorende 10 teekeningen, detailteekeningen en modellen, ligt van af 19 October 1908 voor gegadigden ter inzage in het Pension Rustoord van den Heer J. VAN HARPEN te *Amersfoort* en het bestek met bestekteekeningen is op franco aanvrage van af 19 October 1908 tegen betaling van f 2.40 verkrijgbaar bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden Zaterdag 31 October 1908, des namiddags ten 2 ure, in het Pension Rustoord te *Amersfoort*, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 15 October 1908.

De Minister van Justitie:
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. De VRIES.

JALOUSIËN | SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKES | ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING | MARKIEZEN & KAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 24 OCTOBER 1908. No. 43.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Kleine Gedenkteekenen

Met hoeveel zorg men thans moge waken voor het behoud van oude gedenkteekens, het is niet mogelijk te voorkomen, dat toch nog langzamerhand verscheidene meer of minder belangrijke overblijfsels verdwijnen. Wanneer bouwvalligheid is ingetreden, wanneer langdurige verwaarloozing herstelling ondoenlijk maakt, wanneer dan brand, storm of andere ongelukken daar nog bijkomen, dan is telkens een kleiner of grooter verlies te constateeren, dat door vernieuwing of reconstructie niet vergoed kan worden en waarin men dus maar berusten moet.

Menigmaal zou het verlies voorkomen hebben kunnen worden, wanneer slechts intijds de vereischte maatregelen waren genomen, doch ons Nederlandsch publiek gevoelt nog steeds weinig voor de gedenkteekens van den voortijd. Inplaats van ze te beschouwen als een kostbaar erfgoed, ziet men er meer een last in, die het voorgeslacht ons heeft nagelaten en van de verplichting tot onderhoud tracht ieder zich af te maken, wanneer zich daartoe de kans opent. Dit geldt niet slechts in het algemeen, maar zelfs van gedenkteekens, die de thans levende geslachten hebben zien en helpen oprichten.

In vergelijking van de oudere monumenten hebben deze laatsten misschien niet veel te beteekenen, maar wanneer het de moeite en de kosten waard was ze op te richten, dan verdienen zij toch ook in stand gehouden te worden.

Een bezoek aan onze begraafplaatsen kan ons er van overtuigen, niet alleen hoe spoedig bekende personen vergeten worden, maar ook hoe spoedig familie, vrienden en vereerders van den overledene het niet meer de moeite waard vinden, iets te doen, om het gedenkteeken, dat zij oprichtten, ook voor verval te behoeden. De vraag omtrent de kunstwaarde laten wij nu eens buiten beschouwing. Wanneer niet de piëteit de menschen er toe brengt, zich hun verplichtingen te herinneren, zullen overwegingen uit een oogpunt van kunst in den regel nog veel minder hiertoe bijdragen.

Dat een gedenkteeken, reeds na dertig jaren bestaan te hebben, gevaar loopt te verdwijnen, is in onzen vreedzamen tijd toch wel opmerkenswaardig. In den veelbewogen tijd der Bataafsche Republiek was dat wat anders. Politieke bedoelingen had echter de Hollandsche Maatschappij van Landbouw zeker niet, toen zij in 1878 voor haren medeoprichter en algemeen secretaris jhr. mr. D. R. Gevers Deynoot te Loosduinen een eerzuil stichtte, een steenen obelisk met bronzen versieringen, geplaatst in een weiland aan den Loosduinschen weg.

Een grootsch gedenkteeken was het nu wel niet, maar het trok toch de aandacht van elk voorbijganger, al was het maar door zijn eigenaardige plaat-

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse Park; bestek no. 1158; het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht. Begrooting f 31000. Inschrijvingsbiljetten. A. E. Koudijs, Utrecht f 33450; M. J. Mouw, Hilversum f 31600; H. A. van der Graaf, 's Gravenhage f 31485; J. A. Verheul Rotterdam f 30980; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 30943; W. F. Hoyink, Westervoort f 30888; J. Gelens, Blauwkapel f 30835; J. Vermeer, Utrecht f 30800; fa. P. en W. Bijker, Zwolle f 30600; Th. W. H. Polman, Rotterdam f 30583; A. Oosters, Willemstad f 30477; L. Meyer Jr., Zwolle f 30290; G. van Doornik, Baarn f 30268; W. van Splunder, Ridderkerk f 30240; S. Chr. Swanink, Haarsteens f 30195; J. W. Matthijs, Utrecht f 30147; Gebrs. de Vries, Wolvega f 30125; L. Hulleman, Deventer f 29965; A. H. Feberwee, Deventer 29900; F. de Herder & N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 29846; J. J. Duijm, Gouda f 29800; K. J. Looyen, 's-Gravenhage f 29750; N. Willemse, Vreeswijk f 29480; Chr. Wegerif, Apeldoorn f 29462; J. H. G. van Haaren, Nijmegen f 29443; J. B. A. van Miert, Vlissingen f 29420; C. Lerk, Leeuwarden f 29345; A. J. Nieuwenhuijs, Utrecht f 29000; A. van Slingerland, Haarlem f 28477; D. R. de Jong, Haarlem f 28485; J. Kok, Utrecht f 28128; Gebrs. Mekking, Bennekom f 28095; L. Renses, Utrecht f 27653.

Arnhem, 8 October, door het gemeentebestuur: de levering van 1000 syphons; 1200 randen met luiken voor controleputten, en 25 kolkranden met roosters; in 3 perceelen. N. V. tot voorz. F. Rinchers IJzergieterij Amsterdam 1e perc. p. syphon f 14.62, 2e perc. per rand m. luik f 8.15, 3e perc. per kolkrand m. rooster f 8.77; Ulftsche IJzergieterij Becking en Bongers 1e perc. f 10.30, 2e perc. f 2.78, 3e perc. f 7.98; F. Simons en Co., IJzerg. de Globe, Tegelen 2e perc. f 3.05, 3e perc. f 7.65; Machinefabriek Utrecht te Utrecht, 3e perc. f 7; firma C. G. Cosijn te Breda 2e perc. f 2.80, 3e perc. f 7; Gebr. ten Cate te Almelo, 1e perc. f 13.50; Hagenaars, Bol en Co., Bergen op Zoom, 1e perc. f 9.60, 2e perc. f 2.39, 3e perc. f 5.60; C. J. Marijnen te Breda, 1e perc. f 11.75, 2e perc. f 2.90, 3e perc. f 7.50; Ensink en Co. te Hilversum, 2e perc. f 2.53, 3e perc. f 6.07; Buderusche Eisenwerke te Wetzlar, 1e perc. f 11.56, 2e perc. f 3.29, 3e perc. f 8.56; A. J. van Gelder en Co. te Amsterdam, 1e perc. f 13. 2, 2e perc. f 5.72; 3e perc f 4.74; Kon. Ned. Grofsmederij te Leiden, 1e perc. f 9.65, 2e perc. f 3.45; 3e perc. f 5.75; Penn en Bauduin te Dordrecht, 1e perc. f 8.10. 2e perc. f 4.30, 3e perc. f 7.20; P. van der Stad Hzn. te Vlissingen, 1e perc. f 10.02, 2e perc. f 2.45, 3e perc. f 5.82; firma Gebrs. Stork en Co. te Hengelo, 1e perc. f 10.30, 2e perc. f 3.12; A. A. Nerinx te Bergen op Zoom 1e perc. f 1420 2e perc. f 3 3e perc. f 6.75; Nijmeegsche Machinefabr te Nijmegen, 1e perc. f 11.29 2e perc. f 3.24 3e perc. f 8.25; W. H. Verloop te Utrecht 1e perc. f 10.49 2e perc. f 3.24 3 perc. f 6.95; Soc. Ann. Fonderies Anversoises te Essehen. 1e perc. f 13.36 2e perc. f 6.54 3e perc. f 7.76; firma Gebrs. Deprez te Tilburg, 1e perc. f 13.85 2e perc. f 4 3e perc. f 8.20 —— laagste inschrijvers. De gunning werd in beraad gehouden.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S. in het Moreelse Park: bestek No. 1138. Het maken van grondwerken, het maken van een goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehoorende werken op het station Voorburg begr. f 4925.— 18 Inschrijvingsbiljetten: M. Bos, 's-Gravenhage, f 5053; Wed. J. C. Diereks id., f 4850; H. R. Rijneveld, id., f 4780; A. van den Berg, Woerden, f 4718; J. L. Seeuwen, 's-Gravenhage, f 4699; J. P. de Groot, Gouda, f 4624; Th. W. H. Polman, Rotterdam, f 4540; J. C. M. Bazel, Zevenbergen, f 4447; A. Oosters, Willenstad, f 4437; J. J. Duijm, Gouda, f 4430; C. P. Stuij, Rozendaal, f 4416; W. van Splunder, Ridderkerk, f 4375; J. H. van Berghem Jr. Utrecht, f 4360; K. J. Looyen, 's-Gravenhage, f 4200; D. R. de Jong, Haarlem, f 4185; J. A. Verheul Rotterdam, f 4110; W. Bokhoven, Gouda, f 4090; H. J. Nederhortt Jr., Id., f 3843.

Utrecht ten 2 ure. Door de Mij. tot Expl. van S.S. in het Moreelse Park; bestek No. 1161. Het verbeteren der wachterswoningen No. 26 en 29 op de lijn Maastricht—Visé. Begr. f 3250. 4 inschrijvingsbiljetten: H. H. Houx, Maastricht, f 3595; L. W. H. Geelen, Wijk Maastricht, f 3400; H. Weegels, Weert, f 3200; G. J. Pijls, Schinnen. f 2970.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Zaterdag 7 November 1908**, des namiddags ten **2** ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort.

Raming f 343300.—

Het bestek no. 266 met daarbij behoorende 10 teekeningen, detailteekeningen en modellen, ligt van af 19 October 1908 voor gegadigden ter inzage in het Pension Rustoord van den Heer J. VAN HARPEN te *Amersfoort* en het bestek met bestekteekeningen is op franco aanvrage van af 19 October 1908 tegen betaling van f 2.40 verkrijgbaar bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden Zaterdag 31 October 1908, des namiddags ten 2 ure, in het Pension Rustoord te *Amersfoort*, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 15 October 1908.

De Minister van Justitie:
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. De VRIES.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.
Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 24 OCTOBER 1908. No. 43.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Kleine Gedenkteekenen

Met hoeveel zorg men thans moge waken voor het behoud van oude gedenkteekens, het is niet mogelijk te voorkomen, dat toch nog langzamerhand verscheidene meer of minder belangrijke overblijfsels verdwijnen. Wanneer bouwvalligheid is ingetreden, wanneer langdurige verwaarloozing herstelling ondoenlijk maakt, wanneer dan brand, storm of andere ongelukken daar nog bijkomen, dan is telkens een kleiner of grooter verlies te constateeren, dat door vernieuwing of reconstructie niet vergoed kan worden en waarin men dus maar berusten moet.

Menigmaal zou het verlies voorkomen hebben kunnen worden, wanneer slechts intijds de vereischte maatregelen waren genomen, doch ons Nederlandsch publiek gevoelt nog steeds weinig voor de gedenkteekens van den voortijd. Inplaats van ze te beschouwen als een kostbaar erfgoed, ziet men er meer een last in, die het voorgeslacht ons heeft nagelaten en van de verplichting tot onderhoud tracht ieder zich af te maken, wanneer zich daartoe de kans opent. Dit geldt niet slechts in het algemeen, maar zelfs van gedenkteekens, die de thans levende geslachten hebben zien en helpen oprichten.

In vergelijking van de oudere monumenten hebben deze laatsten misschien niet veel te beteekenen, maar wanneer het de moeite en de kosten waard was ze op te richten, dan verdienen zij toch ook in stand gehouden te worden.

Een bezoek aan onze begraafplaatsen kan ons er van overtuigen, niet alleen hoe spoedig bekende personen vergeten worden, maar ook hoe spoedig familie, vrienden en vereerders van den overledene het niet meer de moeite waard vinden, iets te doen, om het gedenkteeken. dat zij oprichtten, ook voor verval te behoeden. De vraag omtrent de kunstwaarde laten wij nu eens buiten beschouwing. Wanneer niet de piëteit de menschen er toe brengt, zich hun verplichtingen te herinneren, zullen overwegingen uit een oogpunt van kunst in den regel nog veel minder hiertoe bijdragen.

Dat een gedenkteeken, reeds na dertig jaren bestaan te hebben, gevaar loopt te verdwijnen, is in onzen vreedzamen tijd toch wel opmerkenswaardig. In den veelbewogen tijd der Bataafsche Republiek was dat wat anders. Politieke bedoelingen had echter de Hollandsche Maatschappij van Landbouw zeker niet, toen zij in 1878 voor haren medeoprichter en algemeen secretaris jhr. mr. D. R. Gevers Deynoot te Loosduinen een eerzuil stichtte, een steenen obelisk met bronzen versieringen, geplaatst in een weiland aan den Loosduinschen weg.

Een grootsch gedenkteeken was het nu wel niet, maar het trok toch de aandacht van elk voorbijganger, al was het maar door zijn eigenaardige plaat-

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

sing. Wie het zich herinnert zooals het daar vroeger stond, zal het misschien nu niet eens opmerken, want het land is bouwterrein geworden en grootendeels bebouwd. Baldadige handen hebben het monumentje, dat daar onbeheerd stond te midden der bouwerij, herhaaldelijk bevuild en beschadigd, het bronswerk er afgehaald, eerst stuksgewijze, toen, enkele weken geleden, er alles afgestolen wat bij den oud-roest nog eenige stuivers kon opleveren en toen eerst schijnt de deplorable toestand de aandacht te hebben getrokken en heeft de familie verzocht, dit gedenkteeken buiten kosten voor de gemeente 's-Gravenhage te mogen doen opstellen op het Copernicusplein, en het daarna aan de gemeente in eigendom over te dragen. Op dit verzoek is door den Gemeenteraad gunstig beschikt.

Nog van een ander geval maakten onlangs de dagbladen melding.

Den 24en Juli 1884, dus nog geen dertig jaren geleden, is te Vlissingen een gedenkteeken onthuld voor Wolff en Deken. Het was een fontein, die twee vrouwen gewijd. Zij gaf den naam aan het plein, waar zij stond: het Elisabeth-Wolffsplein.

Maar „de loop der omstandigheden", d.i., nauwkeurig, die van het stadsvuil, heeft dit gedenkteeken . . . meegesleurd.

De beeldspraak is droevig, maar droeviger de werkelijkheid; toen de aanleg van het rioolstelsel of iets anders het noodig maakte, heeft de gemeente het gedenkteeken opgenomd en opgeborgen in stukken en brokken op een terrein bij een school.

Toch had, den 24sten Juli 1884, hij die toen voor de stad had te spreken, het gedenkteeken namens haar aanvaard, beloofd, dat de stad voor het beheer en het onderhond zou zorgen.

Gesteund door de geldelijke bijdragen van de Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen" en van verschillende letterkundige vereenigingen in ons vaderland en gedekt door de veelzijde medewerking van autoriteiten en particulieren, werd dit monument geplaatst op het Elisabeth Wolffsplein waaraan dat plein zijn naam ontleent."

Heeft de gemeente geene verplichtingen tegenover al die gevers? Van de verplichtingen tegenover Wolff en Deken zwijgen wij. Of en wanneer men tot de wederoprichting zal overgaan schijnt nog niet bekend te zijn.

Maar niet alleen te Vlissingen, ook te Middelburg, zoo schreef de heer Hondius aldaar, zijn sommige gedenkteekenen opgeruimd.

Tot voor eenige jaren hield een steen met opschrift, ingemetseld in den Noordergevel der Nieuwe Kerk den naam van Zacharias Janse, uitvinder der verrekijkers in herinnering; na de restauratie eenige jaren geleden, is genoemde gedenksteen verdwenen. In de Koorkerk bevond zich vóór de restauratie een gedenkteeken voor Hadrianus Junius „het licht van Holland en 't sieraad zijner eeuw", den schoonbroeder van Kenau Simons Hasselaer, ter wiens nagedachtenis in 1842 een gedenkteeken werd opgericht door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Evenzoo bevond zich in dit kerkgebouw een houten bord, waarop een vers, dat herinnerde aan den dapperen scheepskapitein Jan Pieters, die 1 Aug. 1628 in een gevecht tegen de Spaojaarden sneuvelde, terwijl in de voormalige consistorie een opschrift aan den bekenden Herman Fonkeel herinnerde.

't Is zeer de vraag of deze historische „gedenkteekenen" opnieuw zullen worden aangebracht; misschien is de kunstwaarde niet in overeenstemming met het gerestaureerde kerkgebouw, maar het zou toch te bejammeren zijn, dat zoodoende de namen van groote mannen in het vergeetboek raakten, voor wie het voorgeslacht het wel de moeite waard achtte een gedenkteeken op te richten.

En evenzoo, ofschoon het geen Nederlander, maar een beroemd Italiaan betreft, zou het jammer zijn, wanneer Rotterdam blijvend een herinneringsteeken moest missen, aan elk Rotterdammer en aan menig vreemdeling bekend waarover onlangs het volgende in de „N. Rott. Courant" te lezen stond:

„Het huis De Markies van Spinola op de Spaansche kade te Rotterdam is nog steeds met het beeld van dien dapperen tegenstander van Prins Maurits versierd." Zoo schreven Van Lennep en Ter Gouw in 1868 bij de uitgave van hunne Uithangteekens. En veertig jaren later stond daar nog immer het merkwaardige beeld op den uitkijk, fier in zijn glanzende wapenrusting, als een blijde verrassing voor den vreemdeling bij zijne inkomst in de bedrijvige koopmansstad en voor den Rotterdammer als een der weinige nog overgebleven oude dingen, die hem lief en gemeenzaam zijn.

Tot voor weinig weken stond het daar, elken voorbijganger in het oog springend, op den hoek van Nieuwehaven en Spaanschekaai. Maar toen kwam plotseling een verraderlijke rukwind en smeet het beeld van zijn voetstuk, het neerploffend op de harde straatkeien. En in duizend stukken viel het schitterende, maar wormstekige houten harnas te pletter.

Het huis, dat thans van zijn glorie beroofd is, werd vermoedelijk gebouwd in 1608, juist in den tijd, dat de beroemde Spaansche veldheer Spinola voor het sluiten van het Bestand hier op zijn reis naar Den Haag door de stad trok.

„In den jare 1608 den 31 January", zoo zegt de oude kroniekschrijver, „wierd de marquis Spinola, met andere heeren vergezelschapt, tot Rotterdam heerlijk ingehaalt. Hij quam van Dordregt over het ijs van de Maas met een gevolg van omtrent 40 paarden, 9 muilen, 4 koetzen en omtrent 150 sleden met bagagie. Voorts trok hij des anderen daags na den Hage".

Dat Spinola den nacht heeft doorgebracht in dit huis, zooals Van Lennep gist, is niet waarschijnlijk, maar in elk geval werd bij die gelegenheid het huis naar hem genoemd. In 1627 wordt de naam reeds officieel aangetroffen. In dat jaar wordt namelijk in een register van overledenen in de week van 12 tot 19 Sept. als overleden ingeschreven: „De dochter van Willem Herry in Spinola op 't Hooft, en in 1688 wordt het huis aangewezen als „van outs genoemt Spignola"".

Wanneer het beeld op den hoek geplaatst is, kan natuurlijk niet nauwkeurig op den dag en jaar bepaald worden. Op een 18de eeuwsche teekening komt het reeds voor, terwijl daarop bovendien éénzelfde beeld geplaatst is op den top van den gevel aan de zijde der Roobrug. Deze gevel is in 1825 helaas afgebroken, van de andere zijden is evenwel nog veel in den ouden toestand bewaard gebleven.

Maar het meest trok toch de aandacht het aardige naïef-krijgshaftige beeld op den hoek. En thans ligt dit vergruizeld in den kelder, zóó versplinterd, dat het, hoe zorgvuldig de stukken ook bijeengeraapt zijn, wel nooit meer zoo krachtig ineengezet zal kunnen worden, om nogmaals den strijd met weer en wind aan te binden.

Hier zal dus niets overblijven dan de stukken met zorg aaneenvoegen, zoodat het oude beeld als model kan dienen voor een nieuwe copie, waarmede men zich dan maar moet tevreden stellen.

Het bovenstaande is geschreven grootendeels naar aanleiding van berichten, die in de laatste weken in dagbladen voorkwamen. Wij en velen onzer lezers zonden de aangehaalde voorbeelden, uit eigen waarneming wellicht met vele kunnen vermeerderen.

Men zegge niet, dat die dingen de aandacht niet waard zijn, integendeel de aangehaalde gevallen zijn zeer teekenend. Waar men zoo weinig geeft om de kleine en misschien weinig beteekenende gedenkteekens kan men ook voor de grootere weinig belangstelling en piëteit verwachten en de piëteit zal vooralsnog voor het groote publiek de drijfveer moeten zijn tot het nakomen der verplichtingen ten opzichte van de instandhouding van kleine zoowel als van groote gedenkteekens van geschiedenis en kunst.

Uit Zwolle

Aan een correspondentie uit Zwolle in de Kamper Courant is het volgende ontleend:

* * *

De inrichting van ons tegenwoordig stadhuis is bovenmatig gebrekkig; dat lijdt geen tegenspraak. Wanneer we nu in de plaats daarvan een nieuw stadhuis konden krijgen, dat werkelijk aan de eischen van doelmatigheid en schoonheid voldoet, niemand, die het luider toe zou juichen dan de schrijver dezer regelen, niemand ook, die krachtiger ervoor op zou komen om dan ook tegen de kosten, die de schoonheid alleen medebrengt, niet op te zien. Onze voorouders hebben ons hierin het goede voorbeeld gegeven. In een tijd toen de beteekenis der gemeentelijke overheid niet haalde bij die van thans, hebben zij raadhuizen gebouwd, die nog onze bewondering afdwingen, omdat zij begrepen dat het huis, waar de overheid zetelt, waar de stad als het ware haar middelpunt heeft, onder alle burgerlijke gebouwen ook het eerste en aanzienlijkste moest zijn. En waar dit voorop stond, werden — al de ons overgebleven raadhuizen van de 17e eeuw en vroeger wijzen het aan — geen kosten gespaard, ook niet als het louter luxe gold. Maar hier zit juist de kneep. De geldmiddelen onzer gemeente laten geen onnoodige uitgaven toe en onze burgemeester en onze wethouders zijn er niet de mannen naar om de steeds betrachte zuinigheid nu plotseling overboord te gooien en op geen dubbeltje — in casu op geen 10.000 gulden te zien. Er zal geen prijsvraag worden uitgeschreven voor een ontwerp, waar onze eerste architecten aan meedoen. Er zal geen jury van deskundigen worden gevormd, om het dagelijksch bestuur bij de keuze uit de ontwerpen voor te lichten. Men zal, gelijk dat heet, willen roeien met de riemen, die men heeft. En het resultaat zal zijn een doelmatig stadhuis, dat wat schoonheidseischen betreft, naar het oordeel van een in dat opzicht niet voldoende bevoegd architect en van vier niet-deskundige dagelijksche bestuursleden „er mee door kan."

Ik zeg hiermee niets ten nadeele van onzen ongetwijfeld bekawmen gemeentearchitect en ik duid het hem ook niet euvel, dat hij van zijn standpunt liever een nieuw stadhuis zet naar zijn eigen ideeën dan het oude wat opkalefatert om aan de ergste gebreken tegemoet te komen. Maar ik kan het niet helpen, dat ik in hem niet den bouwmeester zie van een stadhuis, dat men althans eenige eeuwen lang met trots het brandpunt der gemeente zal zal kunnen noemen. Was hij dit wel, hij zou minder verstand hebben van de rioleering van Assendorp en van den bouw van een IJselbrug.

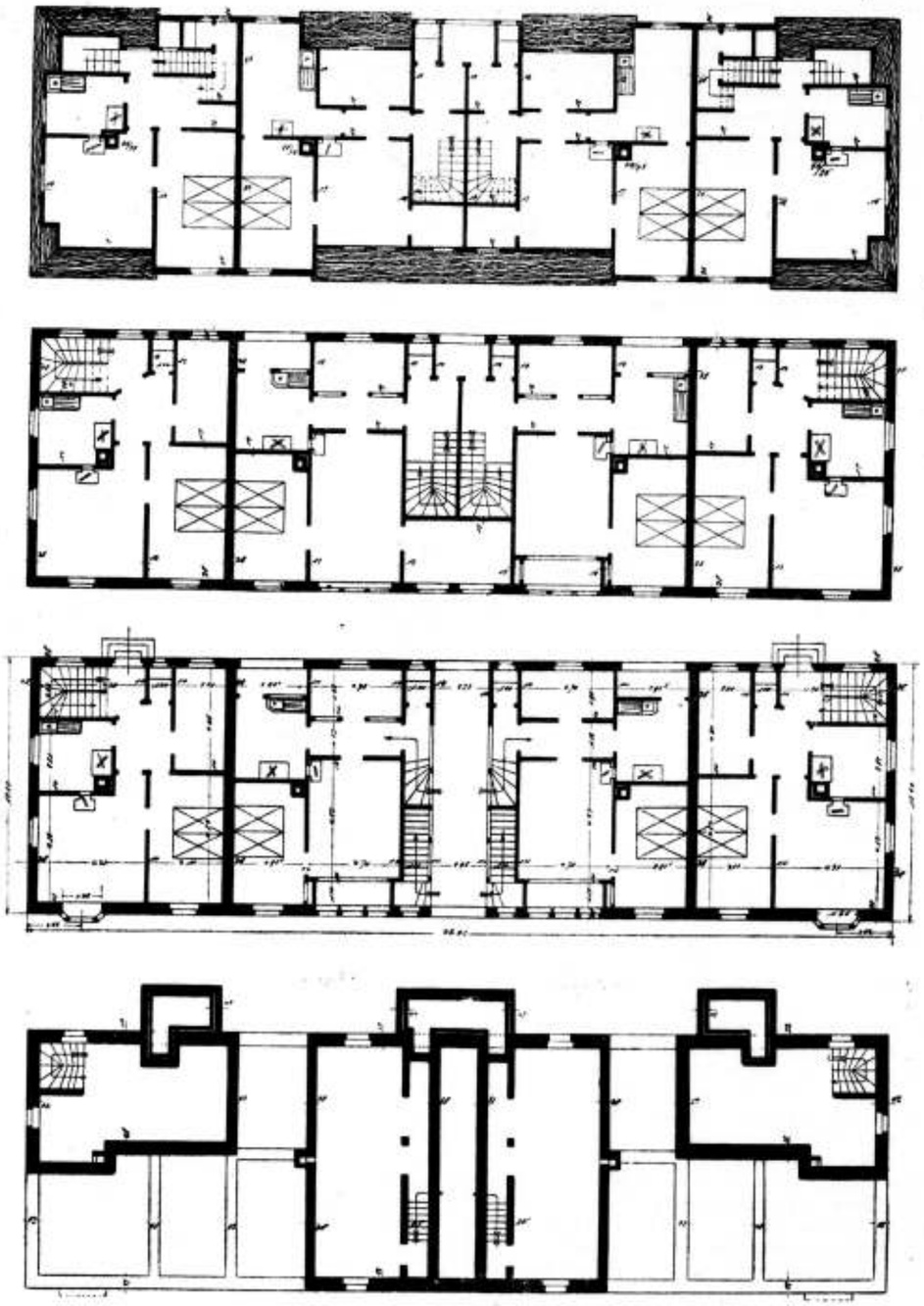
En dan is er nog iets, waarom naar mijne meening een verbouwing op beperkte schaal van het tegenwoordige stadhuis met gebruikmaking van het allengs in de nabijheid aangeworven terrein verre de voorkeur verdient boven een geheel nieuw stadhuis. Vroeger — het is lang geleden — had Zwolle behalve een toren, die hooger was dan elke andere in ons land, ook een stadhuis dat zich met de fraaiste kon meten. In plaats van het behoorlijk te onderhouden, heeft men het in een tijd van wansmaak tot het tegenwoordige verbouwd en den ouden voorgevel met zijn Gothisch fries vervangen door het volmaakt niets zeggend muurvlak, dat thans als zoodanig dienst doet. Uit dien tijd van roem dateert echter nog één waardig overblijfsel en dat is de zoogenaamde trouwzaal, de aloude raadkamer, waar ook Ridderschap en steden vergaderden, als het Zwolle's beurt was om het gewestelijk bestuur binnen haar muren te ontvangen. Dit vertrek met al de historische herinneringen, die eraan verbonden zijn, is ons althans van de zeventiende eeuw nagenoeg intact overgeleverd en het zou met betrekkelijk weinig moeite weder geheel in den ouden staat zijn terug te brengen, daar men uit de stadsrekeningen tot in de kleinste bijzonderheden de oorspronkelijke samenstelling kent. Welnu, dit historisch monument, dat onbetwistbaar tot de bijzondere merkwaardigheden onzer stad behoort, zal men, indien de plannen van ons Dagelijksch Bestuur doorgaan, — nu ja, wel niet vernietigen — maar afbreken en in een verloren hoekje van het nieuwe stadhuis weder reconstrueeren. Men meent daarmede alle archeologische eischen te bevredigen, evenals men meent een aan schoonheids-eischen beantwoordend stadhuis te kunnen bouwen uit een leege beurs

(*Zie vervolg bladz. 342*).

Arbeiderswoningen.

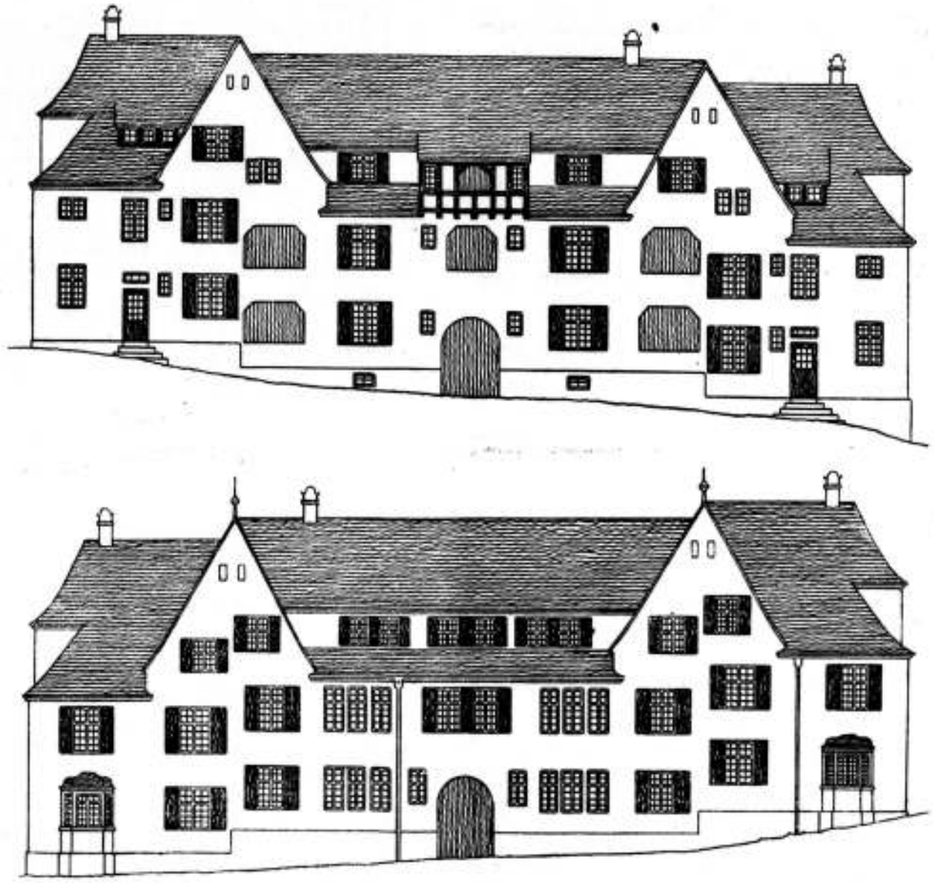
In onze Leestafel maakten wij onlangs (zie ons nummer van 29 Augustus j.l.) reeds melding van de arbeiderskolonie Gmindersdorf, door de firma Ulrich Gminder te Reutlingen in de nabijheid van die stad gesticht. Deze kolonie bevat wel een twintigtal verschillende typen van woningen in allerlei grootten en combinaties zonder en met verdiepingen, twee, drie en vier aaneengekoppeld. De woningen

PLATTEGRONDEN DER VERSCHILLENDE VERDIEPINGEN.

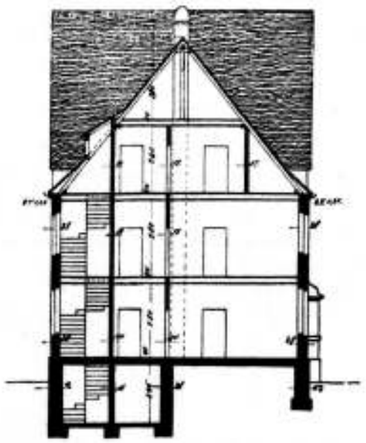
Bebouwde oppervlakte 350 M².
Nuttige oppervlakte van elke woning, in de benedenverdiepingen 48—49 M². in de dakverdieping 46 resp. 57 M².

ACHTERGEVEL.

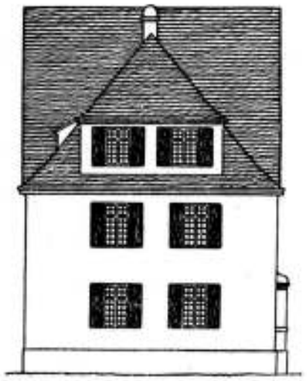

VOORGEVEL.

DOORSNEDE.

EINDGEVEL.

werden gebouwd in de jaren van 1904 tot heden en tijdens den bouw heeft de architect, Prof. Theodor Fischer uit Stuttgart, reeds van de opgedane ervaringen gebruik kunnen maken en verschillende verbeteringen, meestal vereenvoudigde oplossingen, kunnen aanbrengen. Een der merkwaardigste oplossingen is wel het in dit jaar gestichte groote gebouw, dat 12 woningen elk van 3 kamers bevat en waarvan wij hier de afbeeldingen geven, ontleend aan de „Moderne Bauformen".

Zooals men ziet verschilt het type nogal van hetgeen men zich in den regel van een woonkazerne voor arbeiders voorstelt. Hoewel het hier niet in de eerste plaats om de goedkoopste oplossing te doen was, is toch waarschijnlijk de combinatie van 12 woningen onder een dak te beschouwen als een proefneming, om de kosten tot een minimum terug te brengen. De bouwkosten bedroegen 53000 Mark, dat is per woning f 2650, een bedrag, dat voor speculatieve arbeiderswoningbouw veel te hoog zou zijn, maar een financieele onderneming was de stichting dezer kolonie dan ook niet.

UIT ZWOLLE.

(Vervolg van bladz. 339).

Toch toont niets beter, dat het hun, die dit denkbeeld verdedigen, ten eenen male mangelt aan historischen zin. Een historisch monument kan men niet verplaatsen zonder aan het historische karakter tegelijk den grootst mogelijken afbreuk te doen. Dáár waar zich nu de raadzaal bevindt, heeft de geschiedenis van Zwolle er zich voor een goed deel in afgespeeld; daar alleen krijgen de herinneringen, welke die oude muren oproepen, gestalte en leven. Verplaatst men zulk een vertrek, al is het ook met de grootste zorgvuldigheid, dan is dat leven zoek en behoudt men niets dan een dood museum-object.

De gemeente-architect heeft plannen ontworpen, waarvan het eene de raadzaal op haar tegenwoordige plaats laat bestaan, het andere — gelijk reeds gezegd werd — die zaal verschuift naar de Lombardsteeg. Hij laat niet na de voordeelen uit een doelmatigheids-oogpunt van dit laatste plan boven het eerste te betoogen en Burgemeester en Wethouders hebben zulks reeds onderschreven, dus de aanneming van dat plan voorgesteld. Nu is het woord aan den raad en wordt daar in gelijken zin beslist dan is het vonnis over den raadzaal gestreken — tenzij de hooge regeering nog ten slotte mocht tusschenbeide komen.

Reeds werd een krachtig woord van protest dezer dagen gehoord op de vergadering der vereeniging voor Overijsselsch Regt en Geschiedenis. En het werd tijd dat zoo iets verluidde, want de groote bladen, die tegenwoordig bij ieder oud torentje of poortje, dat op omvallen staat, reeds alarm blazen, hadden op het dreigend gevaar voor Zwolle's stadhuis, als ik mij niet bedrieg, nog met geen enkel woord gewezen. De publieke meening, die op dit punt in den laatsten tijd wel ten goede kentert, was zoodoende nog niet wakker geschud. In den raad zelf had het behoud van de trouwzaal tot dusver nog slechts één verdediger gevonden in den heer Vos de Wael, die daarmede eigen plan van veel zuiniger verbouwing van het stadhuis verbindt. De heer de Wael heeft echter, mede tengevolge van persoonlijke eigenschappen, niet veel invloed in den raad en het staat dus te vreezen, dat deze kampioen als geen hulp van elders opdaagt, de zaak niet redden zal.

Het behoud onzer weinige monumenten is van te meer belang, waar de oude particuliere woonhuizen voortdurend verminderen. Er gaat haast geen maand voorbij of in de binnenstad wordt de gevel van een oud en veelal door bouwstijl min of meer belangrijk heerenhuis tot winkel verbouwd en wat er dan voor den dag komt, als de schutting weder wordt verwijderd, is niet zelden ongeloofelijk van leelijkheid.

* *

Ofschoon wij het op enkele punten niet geheel met het bovenstaande eens zijn, was het ons toch aangenaam in de gelegenheid te zijn eens de aandacht op de Zwolsche toestanden te vestigen. In vele opzichten is het daar al „tout comme chez nous" of nog wat erger. Een lichtpunt in bovenaangehaalde correspondentie is echter, dat er uit blijkt, dat er toch ook in Zwolle gelukkig nog menschen zijn, die bij onverstandig gedoe van de overheid, een krachtig woord van protest laten hooren.

Vereenigingen.

Door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" is het volgende adres verzonden:

Aan
Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Dat het naar aanleiding van het aanstaande vertrek van den Adjunct-directeur der gemeentewerken, den Heer H. A. van IJsselsteijn, Uw college in overweging geeft om in afwijking der gewoonte om voor die betrekkingen Civiel-Ingenieurs, of Genie-Officieren te benoemen, daarvoor aan te wijzen een Architect of een Bouwkundig Ingenieur, subsidiair *naast* de Adjunct-directeuren een zoodanig ambtenaar te benoemen.

Aanleiding hiertoe vindt het Bestuur van B. en V. in de omstandigheid dat de wijze waarop tot nu toe hier ter stede, die gemeentewerken, welke *niet* tot het gebied van den Civiel-Ingenieur of den Genie-Officier behooren, tot stand komen, niet de juiste te achten is.

De door de gemeente uit te voeren bouwwerken zijn in hoofdzaak te splitsen in:

a. werken voor den Civiel-Ingenieur, zooals aanleg van alle havenwerken, wegen, rioleering, sommige bruggen en fabrieksgebouwen, enz.

b. werken voor den Architect, zooals schoolgebouwen, ziekenhuizen en andere openbare gebouwen, sommige bruggen enz.

c. werken van gemengd karakter, waarbij de gemeenschappelijke arbeid van Ingenieur en Architect gevorderd wordt, en waarbij al naarmate de arbeid van den een of den ander overheerschend is, de ander den een bijstaat.

Al die werken, onverschillig tot welke categorie zij behooren, werden tot nu toe opgedragen aan den Civiel-Ingenieur of den gewezen Genie-Officier. Voor die werken echter die niet tot het gebied van den C.-I. behooren wordt den Ingenieur thans een Architect (bouwkundige) toegevoegd, doch geheel als ondergeschikte en dus ook wat de architectonische opvatting van het werk betreft, afhankelijk van de inzichten van den C.-I., wiens opleiding echter geen competentie te dezen opzichte waarborgt.

In deze positie kan de Architect (bouwkundige), gebonden als hij is aan de inzichten van zijn superieur ook wat betreft de architectonische vormenspraak zich niet geheel *geven*, zijn werk blijft noodzakelijk beneden zijn werkelijke krachten en zal de eenheid missen die als eerste eisch voor elke architectonische schepping gelden moet.

Doch al zou de Architect (bouwkundige) volledige onafhankelijkheid inzake architectonische vormbehandeling verkrijgen, wat echter een vrijwel ondenkbaar geval te achten is, dan is toch deze verhouding tusschen Ingenieur en Architect af te keuren, daar dan eerst recht het ongemotiveerde in het oog springt van de inferieure plaats die de laatstgenoemde, niettegenstaande zijn zelfstandig werken, inneemt.

Er ligt voor den Architect in 't algemeen iets zeer grievends in het stelselmatig bestendigen en door het Dagelijksch Bestuur der gemeente sanctioneeren van een toestand, waarbij hij verwijderd wordt gehouden van een plaats waarop hij geen mindere aanspraak dan de C.-I. kan doen gelden of waarbij zijn werkzaamheid als 't ware slechts als een onvermijdelijk kwaad wordt geduld.

Waar er nu geen enkele reden is om à priori aan te nemen dat de Architect alléén als de mindere van den Ingenieur kan optreden, meenen ondergeteekenden dat het ook in het belang van de gemeente zal zijn dat voor één der Adjunct-Directeursplaatsen, subsidiair naast dezen in gelijken rang, benoemd wordt een Architect of Bouwkundig-Ingenieur, aan wien geheel zelfstandig het ontwerpen en uitvoeren der verschillende daarvoor in aanmerking komende bouwwerken zou worden opgedragen.

Het Bestuur der Vereen. „Bouwk. en Vriendsch."
P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *te Secretaris.*

ROTTERDAM, October 1908.

Alle Architecten van Nederland zullen gewis met inhoud en strekking van het bovenstaand adres instemmen. Wij verwachten dan ook, van andere vereenigingen en wel in de eerste plaats van den Nederlandschen Architectenbond adressen van adhaesie, en hopen, dat een krachtig vereenigd optreden tot het gewenschte resultaat moge leiden.

RED.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 42. Brieven uit Rotterdam. „De Rotterdam".
Kunst aan het Volk, met afbeeldingen.
Boeken en Plaatwerken, met afbeeldingen.
Een nieuw societeitsgebouw aan de Paleisstraat.
Verwarmen van gebouwen, op groote afstanden van de warmtebron gelegen, door F. G. Unger w. i. (Vervolg).
Rijksproefstation voor bouwmaterialen.
Ingezonden Stukken. Restaureeren door A. W. Weissman.

Architectura No. 42. Vervolg van het verslag der 1'46ste Genootschapsvergadering.
De nieuwe St. Jacob te 's-Hertogenbosch, met afbeelding en losse plaat.
Technisch Gedeelte. Over afsluitingen bij noodeuren (vervolg en slot).

De Bouwwereld No. 43. Over de kleur in de Architektuur, naar P. Kanold (Slot.)
Nederlandsch Gezantschap te Peking, arch. Joh. G. Robbers b. i. afbeeldingen.
Het aannemen, door A. W. Weissman.

De Ingenieur No. 42. Internationale Commissie voor beton-ijzer, door S. J. Rutgers.
Vernieuwing der bruggen over de Serangrivier in de lijn Samarang—Vorstenlanden door F. K. T. Beukema toe Water c.i. met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door J. K. E. Triebart c.i.

Technisch Weekblad (fr. v. T.) No. 42. Bestuursberichten — Kort verslag der B. B. Vergadering. — Van Week tot Week. — Congres Wettelijke ouderdoms verzorging (vervolg). — Ingezonden. — Verharde wegen (slot) — Wrijvingsremmen. —

De Aannemer No. 42. Mededeelingen van het Hoofdbestuur van den Aannemersbond o. a. over het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs 16—19 November 1908.
Aggravatie en Simulatie II.
Een praeadvies.
Werken in eigen beheer IV (Slot).
Afdeelingsverslagen Leeuwarden 16 October 1908.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 16. Het gebruik van excavateurs voor het graven van kleï, voornamelijk voor kleinere bedrijven. — Het plastisch maken van kaolin en andere kleïsoorten. — Aan allen die in metselsteen belang stellen. — De revolverpannenpers van G. Pinette te Chalons-zur-Saône. — Rijksproefstation voor het onderzoek van bouwmaterialen. — De concurrentie der sky-scrapers.

Deutsche Bauhütte No. 42. Vom modernen Monumentalstil, door F. R. Vogel bij een ontwerp van Lud. Lony te Düsseldorf, op losse plaat.
Die Münchener Ausstellung III. Die Ausstellungsbauten door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.
Ueber Landhausbauten, door E. Bauerfeind, bij ontwerpen van C. Tinti te Hamburg.
Verbesserungen in der Konstruktion der Holzbalkendecken, met afbeeldingen.
Die feuerwiderstandsfähigen Eigenschaften verschiedener Betonsorten, door Dr. Grimshaw.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 10:
Het tegenwoordig gasgloeilicht. Dr. A. J. C. Snijders. — Vorming van rechtopstaande beelden op het netvlies, Dr. H. Onnen Sr. — Gecombineerde Vruchten- en Hoenderteelt, I. Baron. — Vermiljoen, G. Uhl. — de toepassing van koude tot wering van bederf. A. Marcus. — De invloed van hooggespannen electriciteit op plantengroei, D. S. S. — Over mijngas, D. Stavorinus. — Iets over Acoustiek, Jan de Meijer. — Standaard-Meters, Dr. J. G. van Deventer. — De fabricage van geel bloedloogzout uit gasreinigingsmassa, en wat er bij hoort, E. C. Sutherland. — Eenvoudige Proeven. De bereiding van lichtgas, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht, C. L. de Veer.

Het Huis, Oud & Nieuw Nos. 9 en 10. Deze beide afleveringen van Ed. Cuypers maandelijksch prentenboek verschenen kort na elkander. No. 9 bevat een stukje van A. A. Vorsterman van Oyen getiteld: „'t Huis in 't Ex-libris." Bedoeld en beschreven zijn hier verschillende ex-libris, waarop huizen of andere gebouwen zijn afgebeeld, en daarin is heel wat variatie op te merken. J. C. Kerkmeyer vervolgt verder het artikel over het West-Friesch Museum te Hoorn en beschrijft verschillende merkwaardige oude kisten en koffers in dat museum aanwezig, waarvan fraaie afbeeldingen gegeven worden. De verdere platen betreffen het Retraitenhuis der E. E. P. P. Iezuiten te Venlo en een woonhuis te Dordrecht.
Aflevering 10 is een Dam-nummer. Daarin wordt vooreerst een kort overzicht der geschiedenis van den Dam gegeven

met vele afbeeldingen; vervolgens wordt een plan ontwikkeld en toegelicht voor nieuwen aanleg van den Dam met omgeving en ten slotte, in verband hiermede, een plan beschreven en afgebeeld van een nieuw societeitsgebouw voor „de Club" Doctrina et Amicitia.

Er is in den laatsten tijd zoovéél over den Dam gepubliceerd en tentoongesteld, dat het historisch overzicht, uit den aard der zaak niet veel nieuws meer bevat, maar het kon hier moeilijk gemist worden.

Van het nieuwe Damplan is zeer veel werk gemaakt; van alle gebouwen, die de ontwerper heeft noodig geacht en van het Paleis-Raadhuis zijn maquettes gemaakt en daarnaar de verschillende afbeeldingen genomen, wat zeker een goede methode is, om voor een groot publiek, een ontwerp duidelijk te maken. Of het succes evenredig zal zijn aan den veelen arbeid en de groote kosten, die de ontwerper aan zijn plan besteed heeft zal de tijd moeten leeren.

Het Technisch Schilderen. Hand- en leerboek voor schilders en bouwtechnici, tevens ten dienste van het Technisch Onderwijs en voor zelfstudie door C. P. van Hoek, is de titel van een werk uitgegeven door de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam, dat, wanneer het beantwoordt aan de verwachting, die de eerste aflevering wekt, in een bestaande behoefte zal voorzien. Wel bezitten wij het bekende werkje van Kippel maar dit is reeds eenige jaren oud en in die jaren moge onze kennis van schilderwerk wel niet met reuzenschreden vooruit zijn gegaan, verschillende omstandigheden o. a. de loodwitquaestie, hebben de aandacht op het schildersambacht gevestigd. Het werkje van Kippel was een eerste poging, om na jaren van algeheele verwaarloozing, weder eens meer gezonde begrippen omtrent dit ambacht ingang te doen vinden, dan vele vakmannen en bouwkundigen er op nahielden. Daarmede gewapend zijn wij wel iets, maar toch nog niet heel veel vooruitgegaan, want vreemd genoeg, tot een wetenschappelijke behandeling van de vraagstukken, die zich bij schilderwerk voordoen, schijnen slechts weinigen zich aangetrokken te gevoelen.

Daarop doelende zegt de schrijver o. a. in zijn inleiding: „Voor zoover mij bekend is, ligt het onderzoekingsterrein betreffende dit vraagstuk nog braak, zoodat ook ik vooralsnog geen mededeelingen daaromtrent kan doen. In de practijk is wel gebleken, welke verven het beste aan het gestelde doel beantwoorden, doch de oorzaken daarvan zijn voor een groot deel nog als een gesloten boek. Prof. v. d. Kloes noemde niet ten onrechte de verf met al wat daarbij behoort z'n grootste struikelblok".

„De scheikundige wetenschap heeft langen tijd geen voldoende aandacht aan het schilderen en aan de schilderverven geschonken, zoodat daarvan betrekkelijk nog maar weinig aan het licht is gebracht. Enkele hoogst bekwame mannen, als Mulder, Hazura, Livache, e. a., hebben dezen tak der chemische wetenschap wel een heel stuk verder gebracht, doch het valt niet te ontkennen, dat zij slechts de eerste stap gezet hebben op dit uiterst moeielijk begaanbare pad".

Men ziet hieruit, dat de schrijver zich wel bewust is van de moeilijkheid van de taak, die hij op zich nam. Een streng wetenschappelijk boek over de techniek van het schilderen te schrijven is vooralsnog niet mogelijk, maar voor zoover uit deze eerste aflevering is op te maken, ligt het toch wel in de bedoeling van den schrijver, door het toetsen van verschillende meeningen en op grond van de resultaten van verschillende onderzoekingen, omtrent het schilderen tot klaarheid te komen, en zich rekenschap te geven van het voor en tegen van verschillende gewoonten en gebruiken. Gelukt hem dit dan zal de kennis van het schilderen ongetwijfeld bevorderd worden en wellicht ook de aandacht van de mannen der wetenschap daarop meer gevestigd worden, dan nu het geval is.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De „Stct." No. 240 bevat de voorstellen der door de Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 11 Juli 1907 ingestelde commissie tot het voorbereiden van voorstellen tot splitsing van de acte, bedoeld in art. 77 sub d, der wet van 2 Mei 1863, („Stbl." Nr. 50), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 Mei 1907 (Stbl." Nr. 128), in onderscheidene acten, tot samenstelling van de examenprogramma's voor die acten en tot bepaling van de bevoegdheid, aan elke dier acten te verbinden.

De commissie stelt voor de teekenacte in 10 acten.

De acte M I geeft dan bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen, burgeravond-, ambachts-, teeken-, industrie-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M II geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het decoratief teekenen (vlakversiering) aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De acte M III geeft de bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het decoratief teekenen (reliefversiering) en het boetseeren aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en industriescholen voor meisjes.

De acte M IV geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M V geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M VI geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M VII geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M VIII geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het electrotechnisch teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M IX geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het meubelteekenen aan burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M X geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het rechtlijnig teekenen en het technisch teekenen aan industriescholen voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

Amsterdam. Het bekende „perceel aan de drie grachten", nl. aan den O.-Z. Voorburgwal, Grimburgwal en Achterburgwal, is gisteravond in veiling aangekocht door de firma Boele van Hensbroek en Gerdes, die reeds in dat perceel kantoor hield.

Dit is een verheugende mededeeling, omdat hiermede tegelijk de zekerheid is verkregen, dat dit merkwaardige huis, een fraai voorbeeld van zuivere Hollandsche renaissance bewaard zal blijven. De nieuwe eigenaar, die er als oprecht Amsterdammer prijs op stelt het eerbiedwaardige gebouw te verzorgen, heeft aan den architect Jan de Meyer reeds opdracht verleend de noodige herstellingen uit te voeren. Men denke hierbij niet aan een restauratie op groote schaal, maar aan een zorgvuldig terugbrengen in den oorspronkelijken staat van enkele onderdeelen, waardoor het oude karakter nog beter uitkomt. De architect heeft hiervoor verschillende kostbare gegevens gevonden. Vooreerst op de bekende vogelvlucht-kaart van Balthasar Florisz (1625), op de teekening van het gasthuis door denzelfde (1628) en voorts nog op verschillende oude afbeeldingen van het naburige Heerenlogement.

Het fraaie huis, o.a. voorkomende in het boekje „Oud-Amsterdam", met stadsgezichten van Wenckebach, uitgegeven als premie van het N. v. d. D., vertoont aan elke zijde een ouden steen met den naam van een gracht. Daarbij ook dien van „Fluweelen Burgwal", de vroegere benaming van den Oudezijds-Voorburgwal, waar vóór den grooten uitleg der stad de aanzienlijkste burgers waren gevestigd.

Zie vervolg Bijblad.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Het huis is dan ook zeer oud en zelfs heeft de architect in de kap sporen gevonden van gothische, dus nog oudere architectuur dan de tegenwoordige stijl aangeeft. In het algemeen zijn de aanwijzingen van den vroegere toestand zeer duidelijk en talrijk, zoodat de herstelling als een dankbare taak mag worden beschouwd. De thans gepleisterde gevel aan den Grimburgwal zal weer den baksteenbouw vertoonen en aan dien kant zal eveneens een topgevel worden aangebracht, in overeenstemming met den oorspronkelijken toestand. N. v. d. D.

Personalia.

— Tot directeur tevens leeraar in het lijnteekenen aan de Burgeravondschool Gorinchem is benoemd de heer A. Vonk, aldaar.

— Tot gemeente-opzichter te Vlijmen (N.-Br.) is benoemd de heer E. v. d. Wiel, aannemer aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Adspirant-Ingenieurs Indië. Bij den dienst van den waterstaat en de burg. openbare werken in Ned.-Indië kunnen worden geplaatst vijf adspirant-ingenieurs. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het departement van koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie St.Ct. No. 246. (1)

— Een Onderwijzer voor het Vormteekenen aan Timmerlieden en Meubelmakers aan de Ambachtsschool Utrecht tegen 1 Dec. a.s. (Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige, goed Handteekenaar). De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 1 Nov. 1908 bij den Directeur der School. Inlichtingen 's morgens tusschen 10 en 11 uur. (1)

— Aankomend Machine-Teekenaar op een fabriekskantoor te Amsterdam. Brieven onder No. 1969, aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur., Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij de Architecten van der Groot & Kruisweg, te Bussum. (2)

— Civiel-Ingenieur bij de Koloniale Spoorwegen in Suriname. Dienstverband drie jaar. Inlichtingen geeft J. L. Cuypersaer c. i., Groot-Hertoginnelaan No. 1 te 's-Gravenhage. (2)

— Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (Civiel-Ingenieur, diploma Delft) bij den Dienst van Weg en Werken, salaris f 100.— per jaar en voor het tijdvak eindigende 30 Juni 1909. Aanbiedingen vóór 25 October aan den Chef van Speciale Werken, Gebouw „Mercurius," te Amsterdam. (2)

— Volontair aan de Gasfabriek te Goor eenigszins bekend met boekhouden om in de Gasfabricage zich te bekwamen, aanvangsalaris f 300. Brieven aan de Commissie van Beheer der Gasfabriek. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

34	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125 p.m.
14	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120 „
9	Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120 „
6	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125 „
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125 „
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125 „
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125 „
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110 „
2	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130 „
4	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90 „
6	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120 „
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65 „
2	Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 75 „
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 26 October.

Amsterdam ten 12 ure Door het gem. best.: Het leveren van ongeveer 888 ton gegoten ijzeren buizen (perc. 1), ongeveer 29 ton gegoten ijzeren hulpstukken (perc. 2) ten dienste der gem.-waterleidingen; het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. aan het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen Nieuwe Heerengracht 27 van 10 tot 12 uur, de week, die aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 ure. Door de directie der H. IJ. S. M. in het Centraal station: bestek no. 1124: het maken van eene douaneloods, spooruitbreiding en bijkomende werken te Enschede (Noord). raming f 22,800; bestek met 2 teek. verkrijgbaar aan het administratiegebouw Droogbak; aanw. gehouden.

DINSDAG 27 October.

Utrecht ten 2 ure. Door de M. tot Expl. van Staatspoorw. in het Moreelse Park: bestek no. 1144, het dempen van de scheidingssloot langs den Schenkweg met bijbehoorende werken op het station Den Haag raming f 18400; (Zie adv. in no. 42)

Deurne ten 4 ure. Door het gem. best.: het bouwen eener directeurswoning met kantoor in de nabijheid van het station Helenaveen; aanw. denzelfden dag te 10.30: bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. der gemeente en ter secretarie.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem. best.: de levering van dertig gegoten zinken straatnaamborden met palen van profielijzer. Bestekken met teekening, verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie. Inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Rotterdam ten 1 ure. — Door het gem. best.: het bouwen van eene school voor G. L. O. aan de Vrijenbansche straat en eene bewaarschool aan de Willebrordusstraat. Bestek, en teekening ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin no. 73.

WOENSDAG 28 October.

Middelburg ten 11 ure. Door het Min. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van een dukdalf tot beveiliging van de kleine ponton in de haven aan den Stoofpolder raming f 2000; het bestek ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der Provinciale Besturen en verkrijgbaar bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofd-ing.-directeur Caland te Middelburg, den arr.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Enthoven te Zierikzee.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie in een harer lokalen: de bouw van een post en telegraafkantoor met directeurswoning te Lekkerkerk. (Zie adv. in no. 41.)

met vele afbeeldingen; vervolgens wordt een plan ontwikkeld en toegelicht voor nieuwen aanleg van den Dam met omgeving en ten slotte, in verband hiermede, een plan beschreven en afgebeeld van een nieuw societeitsgebouw voor „de Club" Doctrina et Amicitia.

Er is in den laatsten tijd zoovel over den Dam gepubliceerd en tentoongesteld, dat het historisch overzicht, uit den aard der zaak niet veel nieuws meer bevat, maar het kon hier moeilijk gemist worden.

Van het nieuwe Damplan is zeer veel werk gemaakt; van alle gebouwen, die de ontwerper heeft noodig geacht en van het Paleis-Raadhuis zijn maquettes gemaakt en daarnaar de verschillende afbeeldingen genomen, wat zeker een goede methode is, om voor een groot publiek, een ontwerp duidelijk te maken. Of het succes evenredig zal zijn aan den veelen arbeid en de groote kosten, die de ontwerper aan zijn plan besteed heeft zal de tijd moeten leeren.

Het Technisch Schilderen, Hand- en leerboek voor schilders en bouwtechnici, tevens ten dienste van het Technisch Onderwijs en voor zelfstudie door C. P. van Hoek, is de titel van een werk uitgegeven door de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam, dat, wanneer het beantwoordt aan de verwachting, die de eerste aflevering wekt, in een bestaande behoefte zal voorzien. Wel bezitten wij het bekende werkje van Kippel maar dit is reeds eenige jaren oud en in die jaren moge onze kennis van schilderwerk wel niet met reuzenschreden vooruit zijn gegaan, verschillende omstandigheden o. a. de loodwitquaestie, hebben de aandacht op het schildersambacht gevestigd. Het werkje van Kippel was een eerste poging, om na jaren van algeheele verwaarloozing, weder eens meer gezonde begrippen omtrent dit ambacht ingang te doen vinden, dan vele vakmannen en bouwkundigen er op nahielden. Daarmede gewapend zijn wij wel iets, maar toch nog niet heel veel vooruitgegaan, want vreemd genoeg, tot een wetenschappelijke behandeling van de vraagstukken, die zich bij schilderwerk voordoen, schijnen slechts weinigen zich aangetrokken te gevoelen.

Daarop doelende zegt de schrijver o. a. in zijn inleiding: „Voor zoover mij bekend is, ligt het onderzoekingsterrein betreffende dit vraagstuk nog braak, zoodat ook ik vooralsnog geen mededeelingen daaromtrent kan doen. In de practijk is wel gebleken, welke verven het beste aan het gestelde doel beantwoorden, doch de oorzaken daarvan zijn voor een groot deel nog als een gesloten boek. Prof. v. d. Kloes noemde niet ten onrechte de verf met al wat daarbij behoort z'n grootste struikelblok".

„De scheikundige wetenschap heeft langen tijd geen voldoende aandacht aan het schilderen en aan de schilderverven geschonken, zoodat daarvan betrekkelijk nog maar weinig aan het licht is gebracht. Enkele hoogst bekwame mannen, als Mulder, Hazura, Livache, e. a., hebben dezen tak der chemische wetenschap wel een heel stuk verder gebracht, doch het valt niet te ontkennen, dat zij slechts de eerste stap gezet hebben op dit uterst moeielijk begaanbare pad".

Men ziet hieruit, dat de schrijver zich wel bewust is van de moeilijkheid van de taak, die hij op zich nam. Een streng wetenschappelijk boek over de techniek van het schilderen te schrijven is vooralsnog niet mogelijk, maar voor zoover uit deze eerste aflevering is op te maken, ligt het toch wel in de bedoeling van den schrijver, door het toetsen van verschillende meeningen en op grond van de resultaten van verschillende onderzoekingen, omtrent het schilderen tot klaarheid te komen, en zich rekenschap te geven van het voor en tegen van verschillende gewoonten en gebruiken. Gelukt hem dit dan zal de kennis van het schilderen ongetwijfeld bevorderd worden en wellicht ook de aandacht van de mannen der wetenschap daarop meer gevestigd worden, dan nu het geval is.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De „Stct." No. 240 bevat de voorstellen der door de Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 11 Juli 1907 ingestelde commissie tot het voorbereiden van voorstellen tot splitsing van de acte, bedoeld in art. 77 sub d, der wet van 2 Mei 1863, („Stbl." Nr. 50), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 Mei 1907 (Stbl." Nr. 178), in onderscheidene acten, tot samenstelling van de examenprogramma's voor die acten en tot bepaling van de bevoegdheid, aan elke dier acten te verbinden.

De commissie stelt voor de teekenacte in 10 acten.

De acte M I geeft dan bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen, burgeravond-, ambachts-, teeken-, industrie-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M II geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het decoratief teekenen (vlakversiering) aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De acte M III geeft de bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het decoratief teekenen (reliefversiering) en het boetseeren aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en industriescholen voor meisjes.

De acte M IV geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M V geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M VI geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M VII geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M VIII geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het electrotechnisch teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De acte M IX geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het meubelteekenen aan burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De acte M X geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het rechtlijnig teekenen en het technisch teekenen aan industriescholen voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

Amsterdam. Het bekende „perceel aan de drie grachten", nl. aan den O.-Z. Voorburgwal, Grimburgwal en Achterburgwal, is gisteravond in veiling aangekocht door de firma Boele van Hensbroek en Gerdes, die reeds in dat perceel kantoor hield.

Dit is een verheugende mededeeling, omdat hiermede tegelijk de zekerheid is verkregen, dat dit merkwaardige huis, een fraai voorbeeld van zuivere Hollandsche renaissance bewaard zal blijven. De nieuwe eigenaar, die er als oprecht Amsterdammer prijs op stelt het eerbiedwaardige gebouw te verzorgen, heeft aan den architect Jan de Meyer reeds opdracht verleend de noodige herstellingen uit te voeren. Men denke hierbij niet aan een restauratie op groote schaal, maar aan een zorgvuldig terugbrengen in den oorspronkelijken staat van enkele onderdeelen, waardoor het oude karakter nog beter uitkomt. De architect heeft hiervoor verschillende kostbare gegevens gevonden. Vooreerst op de bekende vogelvlucht-kaart van Balthasar Florisz (1625), op de teekening van het gasthuis door denzelfde (1628) en voorts nog op verschillende oude afbeeldingen van het naburige Heerenlogement.

Het fraaie huis, o.a. voorkomende in het boekje „Oud-Amsterdam", met stadsgezichten van Wenckebach, uitgegeven als premie van het N. v. d. D., vertoont aan elke zijde een ouden steen met den naam van een gracht. Daarbij ook dien van „Fluweelen Burgwal", de vroegere benaming van den Oudezijds-Voorburgwal, waar vóór den grooten uitleg der stad de aanzienlijkste burgers waren gevestigd.

Zie vervolg Bijblad.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Het huis is dan ook zeer oud en zelfs heeft de architect in de kap sporen gevonden van gothische, dus nog oudere architectuur dan de tegenwoordige stijl aangeeft. In het algemeen zijn de aanwijzingen van den vroegere toestand zeer duidelijk en talrijk, zoodat de herstelling als een dankbare taak mag worden beschouwd. De thans gepleisterde gevel aan den Grimburgwal zal weer den baksteenbouw vertoonen en aan dien kant zal eveneens een topgevel worden aangebracht, in overeenstemming met den oorspronkelijken toestand. N. v. d. D.

Personalia.

— Tot directeur tevens leeraar in het lijnteekenen aan de Burgeravondschool Gorinchem is benoemd de heer A. Vonk, aldaar.

— Tot gemeente-opzichter te Vlijmen (N.-Br.) is benoemd de heer E. v. d. Wiel, aannemer aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Adspirant-Ingenieurs Indië. Bij den dienst van den waterstaat en de burg. openbare werken in Ned.-Indië kunnen worden geplaatst vijf adspirant-ingenieurs. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het departement van koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie St.Ct. No. 246. (1)

— Een Onderwijzer voor het Vormteekenen aan Timmerlieden en Meubelmakers aan de Ambachtsschool Utrecht tegen 1 Dec. a.s. (Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige, goed Handteekenaar). De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 1 Nov. 1908 bij den Directeur der School. Inlichtingen 's morgens tusschen 10 en 11 uur. (1)

— Aankomend Machine Teekenaar op een fabrieks-kantoor te Amsterdam. Brieven onder No. 1969, aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur., Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij de Architecten van der Groot & Kruisweg, te Bussum. (2)

— Civiel-Ingenieur bij de Koloniale Spoorwegen in Suriname. Dienstverband drie jaar. Inlichtingen geeft J. L. Cuysenaer c. i., Groot-Hertoginnelaan No. 1 te 's-Gravenhage. (2)

— Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (Civiel-Ingenieur, diploma Delft) bij den Dienst van Weg en Werken. salaris f 1000.— per jaar en voor het tijdvak eindigende 30 Juni 1909. Aanbiedingen vóór 25 October aan den Chef van Speciale Werken, Gebouw „Mercurius," te Amsterdam. (2)

— Volontair aan de Gasfabriek te Goor eenigszins bekend met boekhouden om in de Gasfabricage zich te bekwamen, aanvangsalaris f 300. Brieven aan de Commissie van Beheer der Gasfabriek. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

34 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 75	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 26 October.

Amsterdam ten 12 ure Door het gem. best.: Het leveren van ongeveer 888 ton gegoten ijzeren buizen (perc. 1), ongeveer 29 ton gegoten ijzeren hulpstukken (perc. 2) ten dienste der gem.-waterleidingen; het bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. aan het bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen Nieuwe Heerengracht 27 van 10 tot 12 uur, de week, die aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 1.30 ure. Door de directie der H. IJ. S. M. in het Centraal station: bestek no. 1124: het maken van eene douaneloods, spooruitbreiding en bijkomende werken te Enschede (Noord). raming f 22,800; bestek met 2 teek. verkrijgbaar aan het administratiegebouw Droogbak; aanw. gehouden.

DINSDAG 27 October.

Utrecht ten 2 ure. Door de M. tot Expl. van Staatspoorw. in het Moreelse Park: bestek no. 1144, het dempen van de scheidingssloot langs den Schenkweg met bijbehoorende werken op het station Den Haag raming f 18400; (Zie adv. in no. 42)

Deurne ten 4 ure. Door het gem. best.: het bouwen eener directeurswoning met kantoor in de nabijheid van het station Helenaveen; aanw. denzelfden dag te 10.30: bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. der gemeente en ter secretarie.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem. best.: de levering van dertig gegoten zinken straatnaamborden met palen van profielijzer. Bestekken met teekening, verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie. Inlichtingen ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Rotterdam ten 1 ure. — Door het gem. best.: het bouwen van eene school voor G. L. O. aan de Vrijenbansche straat en eene bewaarschool aan de Willebrordusstraat. Bestek, en teekening ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin no. 73.

WOENSDAG 28 October.

Middelburg ten 11 ure. Door het Min. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van een dukdalf tot beveiliging van de kleine ponton in de haven aan den Stoofpolder raming f 2000; het bestek ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der Provinciale Besturen en verkrijgbaar bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofd-ingr.-directeur Caland te Middelburg, den arr.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Enthoven te Zierikzee.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie in een harer lokalen: de bouw van een post en telegraafkantoor met directeurswoning te Lekkerkerk. (Zie adv. in no. 41.)

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

Benschop ten 11.30 ure. Door de arch. E. G. Wentink in de christelijke school: het bouwen eener school te Bekschop. Bestek met teekening verkrijgbaar ten Kantore van den Architect. Poortstraat 33 te Utrecht.

DONDERDAG 29 October.

's Gravenhage ten 2 ure. Door het gem. bestuur: het rioleeren van den Lange- en Korte Vijverberg. Aanwijzing 26 October te elf uren, aan de Gemeentewerf alwaar bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

DINSDAG 3 November.

Amsterdam ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium, bestek no. 106: het leveren van materieel voor het aanleggen van verspervingen tot het in staat van verdediging brengen van werken in de stelling van Amsterdam (2de gedeelte) (bestaande in het leveren van gegalvaniseerd prikkeldraad), begr. f 33400; bestek no. 107: het aanbrengen van bliksemafleiders op gebouwen van de artillerieinrichtingen aan de Hembrug, begr. f 1450) bestekken en processen-verbaal van inl.

ter inzage in het café-restaurant van F. A. van Varseveld, Dam no. 14 en verkrijgbaar bij den besteder; inl. op het bureel Nieuwe Heerengracht no. 11 van 9—12 ure.

St. Michiels-Gestel ten 2.30 ure. Het best. van het R.-K. instituut voor doofstommen in het lokaal van de wed. v. d. Pol: het bouwen van een doofstommen-instituut met bijbehoorende gebouwen; bestek met 27 teekeningen ter inzage in bovengen. lokaal en verkrijgb. bij den architect J. H. H. van Groenendael te 's-Hertogenbosch; aanw. in loco 26 October te half elf.

Ambt Doetinchem ten 3 ure. Het gemeentebest.: 1. het bouwen van een school met 3 lokalen in de buurtschap Langerak; 2. het leveren en plaatsen van de schoolmeubelen voor 2 lokalen: 3. het bouwen van een onderwijzerswoning; bestek en teekeningen ter inzage ten gemeentehuize en zijn te bekomen ter secr. en bij den arch. A. van der Linde; aanw. 31 Oct. ten 2 ure.

Vreeswijk ten 12 ure. De arch. Herm. Kroes te Amersfoort in het koffiehuis van de wed. v. d. Sluis: het bouwen van een kerk met toren en pastorie; teekeningen en bestek ter inzage in voormeld koffiehuis en dan verkrijgbaar ten kantore van voornoemden Architect.

DONDERDAG 5 November.

Voorburg, door het gemeentebestuur: de levering van 50.000 1e kwaliteit straatklinkers (waalvorm); bil. in te zenden voor 5 November.

ZATERDAG 7 November.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het dep. van justitie in een der lokalen van het departement: de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort, raming f 343.300. Zie adv. in no. 42.

MAANDAG 9 November.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 29 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Antiquariaat van „de Opmerker"

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 31 OCTOBER 1908. No. 44.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Practische Schoonheidsleer.

(Vervolg van bladz. 282).

Misschien is niets moeilijker dan het methodisch behandelen van Architectonische vraagstukken. Immers zonder vaststaande beginselen is geen methode denkbaar en de beginselen, de regels der kunst, zijn verloren gegaan.

Het gevolg is geweest, dat men een toestand heeft gekregen, waarin ieder op goed geluk zijn weg moest zoeken, een toestand van onbegrensde willekeur, uiterst gunstig om de mode in de gelegenheid te stellen, zich van het gebied der bouwkunst meester te maken.

Wel zijn er door enkelen pogingen gedaan, om zich aan den invloed der mode te ontworstelen, door te trachten de methode der middeleeuwen weder op de moderne bouwkunst toe te passen, maar die pogingen zijn grootendeels mislukt en daarna is de toestand er niet op verbeterd. De reactie heeft de willekeur nog in de hand gewerkt en er ten slotte toe geleid, dat alle regels overboord werden geworpen.

Noch den invloed van eminente persoonlijkheden, die in de negentiende eeuw toch zijn aan te wijzen, noch die van de verschillende kunstscholen heeft dit kunnen verhoeden.

De krachtigste persoonlijkheden hebben ten slotte de worsteling tegen den stroom des tijds moeten opgeven en zijn alleen blijven staan. De kunstscholen hielden te weinig verband met het practische leven, om op de practijk eenigen invloed van beteekenis uit te oefenen.

De methode van het onderwijs was er verouderd en versteend, tegenover de nieuwe toestanden wist men er niet, welke houding aan te nemen; men ging er voort, jaar in jaar uit kolomorden volgens Vignola te teekenen en Romeinsche tempels en paleizen te ontwerpen. Toen kwam de aesthetica en leeraarde, dat de Helleensche kunst eigenlijk het mooiste was, wat ooit door menschenhanden was voortgebracht. Men teekende Grieksch-Dorische en Jonische zuilen en ornamenten, Vignola geraakte wat op den achtergrond, het geloof aan de waarde van zijn beproefde methode geraakte aan het wankelen en het nieuwe geloof won veld, echter zonder dat men zich goed rekenschap gaf van hetgeen er eigenlijk gebeurde. Toen kwam de kunstgeschiedenis, die ook voor andere perioden, dan het bloeitijdperk der Grieksche kunst, de aandacht vroeg en toen was 't uit met alle methode en werd het „greift nur hinein" het eenige beginsel, waarnaar gewerkt werd.

Dit beginsel is des te gevaarlijker, omdat waar men het op de kunstgeschiedenis in toepassing

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

Benschop ten 11.30 ure. Door de arch. E. G. Wentink in de christelijke school: het bouwen eener school te Bekschop. Bestek met teekening verkrijgbaar ten Kantore van den Architect. Poortstraat 31 te Utrecht.

DONDERDAG 29 October.

's Gravenhage ten 2 ure. Door het gem. bestuur: het rioleeren van den Lange- en Korte Vijverberg. Aanwijzing 28 October te elf uren, aan de Gemeentewerf alwaar bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

DINSDAG 3 November.

Amsterdam ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium, bestek no. 166: het leveren van materieel voor het aanleggen van versperringen tot het in staat van verdediging brengen van werken in de stelling van Amsterdam (2de gedeelte) (bestaande in het leveren van gegalvaniseerd prikkeldraad), begr. f 3340); bestek no. 107: het aanbrengen van bliksemafleiders op gebouwen van de artillerieinrichtingen aan de Hembrug, begr. f 1450) bestekken en processen-verbaal van inl.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ter inzage in het café-restaurant van F. A. van Varseveld, Dam no. 14 en verkrijgbaar bij den besteder; inl. op het bureel Nieuwe Heerengracht no. 11 van 9—12 ure.

St. Michiel-Gestel ten 2.30 ure. Het best. van het R.-K. instituut voor doofstommen in het lokaal van de wed. v. d. Pol: het bouwen van een doofstommen-instituut met bijbehoorende gebouwen; bestek met 27 teekeningen ter inzage in bovengen. lokaal en verkrijgb. bij den architect J. H. H. van Groenendael te 's-Hertogenbosch; aanw. in loco 26 October te half elf.

Ambt Doetinchem ten 3 ure. Het gemeentebest.: 1. het bouwen van een school met 3 lokalen in de buurtschap Langerak; 2. het leveren en plaatsen van de schoolmeubelen voor 2 lokalen: 3. het bouwen van een onderwijzerswoning; bestek en teekeningen ter inzage ten gemeentehuize en zijn te bekomen ter secr. en bij den arch. A. van der Linde; aanw. 31 Oct. ten 2 ure.

Vreeswijk ten 12 ure. De arch. Herm. Kroes te Amersfoort in het koffiehuis van de wed. v. d. Sluis: het bouwen van een kerk met toren en pastorie; teekeningen en bestek ter inzage in voormeld koffiehuis en dan verkrijgbaar ten kantore van voornoemden Architect.

DONDERDAG 5 November.

Voorburg, door het gemeentebestuur: de levering van 50.000 1e kwaliteit straatklinkers (waalvorm); bil. in te zenden voor 5 November.

ZATERDAG 7 November.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het dep. van justitie in een der lokalen van het departement: de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort, raming f 343.300. Zie adv. in no. 42.

MAANDAG 9 November.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

Antiquariaat van „de Opmerker"

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. **Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde** met 152 figuren, 's-Gravenhage 1902 (f 2.40) . . . . . f 1.—

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

AD. BURR. **Photographische Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

VAN OMMEREN & Co., Arnhem.

Groothandel **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

GEORNAMENTEERD GLAS.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 31 OCTOBER 1908. No. 44.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.— te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
} Uitsluit. bij voor. uitbet.

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Practische Schoonheidsleer.

(Vervolg van bladz. 282).

Misschien is niets moeilijker dan het methodisch behandelen van Architectonische vraagstukken. Immers zonder vaststaande beginselen is geen methode denkbaar en de beginselen, de regels der kunst, zijn verloren gegaan.

Het gevolg is geweest, dat men een toestand heeft gekregen, waarin ieder op goed geluk zijn weg moest zoeken, een toestand van onbegrensde willekeur, uiterst gunstig om de mode in de gelegenheid te stellen, zich van het gebied der bouwkunst meester te maken.

Wel zijn er door enkelen pogingen gedaan, om zich aan den invloed der mode te ontworstelen, door te trachten de methode der middeleeuwen weder op de moderne bouwkunst toe te passen, maar die pogingen zijn grootendeels mislukt en daarna is de toestand er niet op verbeterd. De reactie heeft de willekeur nog in de hand gewerkt en er ten slotte toe geleid, dat alle regels overboord werden geworpen.

Noch den invloed van eminente persoonlijkheden, die in de negentiende eeuw toch zijn aan te wijzen, noch die van de verschillende kunstscholen heeft dit kunnen verhoeden.

De krachtigste persoonlijkheden hebben ten slotte de worsteling tegen den stroom des tijds moeten opgeven en zijn alleen blijven staan. De kunstscholen hielden te weinig verband met het practische leven, om op de practijk eenigen invloed van beteekenis uit te oefenen.

De methode van het onderwijs was er verouderd en versteend, tegenover de nieuwe toestanden wist men er niet, welke houding aan te nemen; men ging er voort, jaar in jaar uit kolomorden volgens Vignola te teekenen en Romeinsche tempels en paleizen te ontwerpen. Toen kwam de aesthetica en leeraarde, dat de Helleensche kunst eigenlijk het mooiste was, wat ooit door menschenhanden was voortgebracht. Men teekende Grieksch-Dorische en Jonische zuilen en ornamenten, Vignola geraakte wat op den achtergrond, het geloof aan de waarde van zijn beproefde methode geraakte aan het wankelen en het nieuwe geloof won veld, echter zonder dat men zich goed rekenschap gaf van hetgeen er eigenlijk gebeurde. Toen kwam de kunstgeschiedenis, die ook voor andere perioden, dan het bloeitijdperk der Grieksche kunst, de aandacht vroeg en toen was 't uit met alle methode en werd het „greift nur hinein" het eenige beginsel, waarnaar gewerkt werd.

Dit beginsel is des te gevaarlijker, omdat waar men het op de kunstgeschiedenis in toepassing

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

brengt, de uitspraak van Goethe steeds opgaat, dat waar men ook ingrijpt, men altijd iets interessants te pakken heeft. Men verviel echter in de fout te meenen, dat alles wat interessant was ook navolging verdiende en het is misschien niet onbelangrijk eens na te gaan, hoe men, toen Vignola aan kant gezet was, bij het ontwerpen te werk ging.

Ieder bouwmeester en ieder leeraar had al spoedig in de rijke erfenis van de vroegere eeuwen het tijdperk gevonden, waartoe hij zich, uit persoonlijke neiging en onder verschillende moeilijk te bepalen invloeden, het meest aangetrokken gevoelde. Zoo ontstond reeds een hoofdverdeeling in groepen, die een tijd lang stand hield, want proeven, om bij afwisseling in verschillende stijlen te werken bleken al spoedig tot niet veel succes te leiden. Wel heeft men het verschijnsel kunnen waarnemen, dat bouwmeesters, die zich aanvankelijk op het Grieksche inspireerden vervolgens hun krachten beproefden aan de middeleeuwsche vormen, om ten slotte tot de Renaissance over te gaan, maar bij de meesten openbaarde zich dadelijk een kennelijke voorliefde voor een bepaald tijdperk, waaruit men zijn voorbeelden koos.

Die voorbeelden werden dan niet slaafs gecopieerd, daarvoor geneerde men zich toch en dit veroorloofde men zich alleen van minder bekende détails, men inspireerde er zich alleen op, zooals men het noemde, en men verbeeldde zich in ernst, dat men in den geest van den gekozen stijl werkte, door op handige wijze te varieeren en te combineeren, wat men daarvoor geschikt vond, terwijl men niet beseefte hoe oppervlakkig men eigenlijk te werk ging.

Ook op de scholen deed men niet veel beter. Wanneer de leerling b. v. eenige pleisterafgietsels van Duitsche Renaissance ornamenten had geteekend, werd hij aan het ontwerpen van een paneelvulling in Duitsche Renaissance gezet of men gaf hem een voorbeeld, niet om na te teekenen, maar alleen om te varieeren in denzelfden geest. Geavanceerde leeraren gevoelden reeds iets van de waarde van het natuurvoorbeeld bij het ontwerpen van ornament, maar men was zoodanig onder den invloed der historische stijlen, dat men de fantaisie van den leerling geen vrijheid durfde laten, maar hem een plantmotief aangaf, om daarmede een Romaansch kapiteel, een Gothisch fries of een Renaissance roset te ontwerpen.

En gelijk men met de details te werk ging deed men het ook met geheele gevelcomposities. De Fransche kasteelen hebben heel wat materiaal geleverd, om aardige geveltjes François I of Henri IV samen te stellen, de Italiaansche paleizen, gebouwen te Neurenberg, Weenen, Frankfort en tal van andere plaatsen evenzeer en men bepaalde zich niet tot het oude, ook nieuwere navolgingen van Fransche, Belgische en Duitsche architecten werden hier en elders nog eens nagevolgd, wanneer zij bijzonder opgang maakten, zooals de „Maisons primées" te Brussel, of de schitterende prijsvraagontwerpen van Duitschen bodem, of tentoonstellingsgevels en dergelijke.

Men beschikte over een rijkdom van vormen, waar men geen raad mede wist, in het materiaal was men weinig kieskeurig, de vormen toch waren hoofdzaak en waar echt materiaal te duur was, daar wist de industrie der surrogaten raad te schaffen.

Uit dien tijd dagteekenen de gevels, waaraan geen vierkante Meter vlak werk te vinden is, waar elk hoekje gebruikt is, om nog een motiefje te plaatsen.

Het zou mogelijk zijn, om met een enorm vormengeheugen en met behulp van de geheele bibliotheek van plaatwerken, waarmede in die dagen de wereld overstroomd werd, de gouden dagen van Wasmuth, den oorsprong van al de toenmaals verwerkte vormen aan te wijzen en met zekerheid vast te stellen op welke prent de bouwmeester zich heeft geinspireerd, maar of een dergelijke arbeid de moeite loonen zou is de vraag, daar zij alleen feiten zou kunnen vaststellen en omtrent de aanleidende oorzaken weinig zou kunnen leeren. Dat men niet op den goeden weg was hebben latere tijden bewezen.

Al is kentering daarvan niet altijd een zeker bewijs, in dit geval gelooven wij, dat hieraan niet valt te twijfelen. Ten slotte moest men wel ervaren, dat interessant en navolgenswaardig bij kunstvormen meestal niet hetzelfde is. Toen men aan de navolgenswaardigheid begon te twijfelen, heeft men de vraag, waarom de vormen uit vroeger eeuwen altijd interessant zijn nader onder de oogen gezien. Die vraag is niet met twee woorden te beantwoorden hetgeen zeker een der redenen geweest is, dat men haar aanvankelijk onaangeroerd heeft gelaten, maar toch is er wel een antwoord op te geven en ligt dit thans, nu wij in de beoefening der kunstgeschiedenis wel eenige vordering hebben gemaakt, zelfs tamelijk voor de hand.

De vormen uit vroegere eeuwen zijn daarom altijd interessant, omdat zij de uitdrukking zijn van het schoonheidsdenkbeeld bij verschillende volken in verschillende tijdperken en ons een inzicht kunnen geven in de historische ontwikkeling van dit denkbeeld onder allerlei invloeden van plaats, klimaat, volksaard, volksontwikkeling, enz., omdat die ontwikkeling in nauw verband staat met die der beschaving in het algemeen.

Een wetenschappelijke beoefening van kunstgeschiedenis is buiten verband met die der beschavingeschiedenis dan ook niet denkbaar. Destijds hielden zich daarmede slechts enkele geleerden bezig, waaronder als een der meest bekende Gottfried Semper genoemd kan worden.

Diens invloed zou echter eerst later aan het licht treden, want hoewel Semper zelf in zijn werk „der Stil" verklaard heeft, daarmede een practische schoonheidsleer te bedoelen, werd zijn boek destijds door de mannen der practijk weinig of niet gelezen, onder hen gold het vrij algemeen als onverteerbaar en was dat ook werkelijk, wanneer men de toenmalige omstandigheden in aanmerking neemt.

Eerst toen men tot het inzicht kwam, dat men met de meest angstvallige navolging der Grieksche profielen, met de grootste virtuositeit in het nabootsen van het Henri II ornament, toch niet tot de schitterende resultaten kwam, die door de Hellenen of door de Fransche Renaissancebouwmeesters bereikt waren, ging men zoeken naar den blijkbaar ontbrekenden factor en kwamen sommigen op het denkbeeld, of dit ook „de stijl" kon zijn, waarover Semper twee lijvige boekdeelen had volgeschreven.

Langzamerhand kwam men tot het besef van het onderscheid tusschen „stijlen" en „stijl", dat onze bouwmeesters thans wel kennen, maar dat bij het publiek nog niet veel verder doorgedrongen is dan twintig jaren geleden.

De „man in the street" vraagt, waar hij aan den weg ziet timmeren vaak nog maar alleen „wat voor stijl is dat nu?" en antwoordt hem dan de bouwmeester: „Wel man, dat is nu Palladiostijl, of Empire,

of Louis XVI", dan gaat hij dankbaar en tevens voldaan zijns weegs. Het enkele woord is hem voldoende, om alle bedenkingen tegen de vormen, die hij ziet, weg te nemen, om al wat hem duister of onbegrijpelijk is eensklaps te verklaren. Het enkele tooverwoord heldert hem alles op en het gekste of onbegrijpelijkste verklaart hij zich met de veronderstelling, dat het zeker in den stijl, die hem genoemd is, zoo behoort en niet anders en dat het dus niet anders kan.

Eer het groote publiek tot het besef van het onderscheid tusschen „stijlen" en „stijl" zal komen, zal voorzeker nog heel wat water door den Nieuwen Waterweg stroomen. De bouwmeesters zelf zijn er schuld aan, dat men nog heden, bij het zoeken naar een grondslag voor de beoordeeling van hun werk, allereerst vraagt naar den bouwstijl, op hen rust nu de taak, het publiek langzamerhand te doen inzien, dat deze grondslag hoegenaamd geen waarde heeft.

Maar onze tijd wil van alles het waarom weten en wij moeten dus een ander beginsel kunnen aangeven, waarnaar bouwwerken beoordeeld moeten worden. Een eerste stap daartoe is, dat de bouwmeester zelf zich goed rekenschap geeft van het begrip „stijl". Dat er velen zijn, die zich om dit begrip niet bekommeren, is waar al te waar, maar toch zijn er ook velen, die Viollet le Duc's Histoire d'un dessinateur gelezen hebben en de daarin gegeven definitie van stijl hebben aangenomen en in toepassing gebracht.

Dat deze definitie tot geen enkele opmerking aanleiding zou geven en de eenig ware en juiste is, willen wij niet beweren, maar het feit dat zij vrij spoedig algemeen ingang heeft gevonden, maakt haar merkwaardig genoeg, om haar hier nog eens in herinnering te brengen. Zij luidt als volgt:

„Stijl kan gevonden worden in een aarden pot, in een meubel, evengoed als in een gebouw, een standbeeld of een schilderij, op deze hoofdvoorwaarde, dat de kunstenaar den vorm en de samenstelling hebbe afgeleid van de in elk bijzonder geval geldende eischen en die eischen zijn, waar het voorwerpen of gebouwen betreft, de bestemming, de natuur en de eigenschappen van de bouwstof, waar het beeldhouwwerken of schilderijen betreft, de hoofdkaraktertrekken van het origineel of het onderwerp".

„De natuur legt altijd stijl in hare voortbrengselen, omdat zij volgens een logische orde te werk gaat, die vormen aannemende, welke overeenkomen met de bestemming, zoowel in de bewerktuigde als in de onbewerktuigde schepping. Wanneer er dus sprake van scheppen is, dat wil zeggen van het voortbrengen van een voorwerp behoorende tot een der menschelijke industrieën, dan is het goed te werk te gaan zooals zij dat doet en eveneens rekening te houden met de bestemming van het voorwerp en met de eigenschappen van het materiaal voor de vervaardiging gebruikt"

„In dier voege dat een vaas van porcelein of glas niet mag gemaakt worden in den vorm die passen zou voor een van zilver of brons, dat een meubel van ijzer niet gelijke op een meubel van hout".

„De kunstenaar moet dus aan zijn kennis van kunstvormen paren de kennis van de wijze van bewerking der verschillende bouwstoffen".

Wanneer men het beginsel in bovenstaande definitie neergelegd in practijk brengt in zijn scheppingen, zal men ongetwijfeld komen tot een zekere mate van waarheid, die met de doeltreffendheid als een factor van stijl beschouwd moet worden, maar al verhoogen deze eigenschappen voorzeker de kunstwaarde van het voortgebrachte, schoonheid kan het, daaraan alleen, niet ontleenen. Daarvoor is nog meer noodig, waarop hier slechts terloops gewezen wordt in de uitdrukking „kennis van kunstvormen". Dit is door velen over het hoofd gezien, in de eerste plaats door de bouwmeesters, die gingen werken, in den zoogenaanden „redegevenden" stijl, welke een tijdlang vele aanhangers had, maar waarvan men zich later weder heeft afgekeerd.

(Wordt vervolgd)

Aan H.H Nederlandsche Architecten

Van ongeveer half November tot half December zal te Amsterdam worden tentoongesteld de uitgebreide en belangwekkende verzameling platen van landhuizen, plannen van villa-parken, arbeiderswoningen en fabrieksdorpen waarmede de eigenaresse, de „Deutsche Gartenstadtgesellschaft" overal waar zij haar ter bezichtiging stelde, groot succes mocht inoogsten.

In die verzameling ontbreekt echter eene Nederlandsche afdeeling. Wij meenen dat onze bouwkunst naast die van andere, wèl vertegenwoordigde landen niet langer mag ontbreken, en dat die leemte der tentoonstelling, vóór zij haar weg vervolgt, dient te worden aangevuld.

Wij vertrouwen daartoe niet te vergeefs een beroep te doen op de medewerking onzer architekten. Van verschillende zijden is die steun ons reeds toegezegd, maar zij moet algemeen zijn. De bekendheid met onze bouwkunst zal daardoor in ruimen kring worden verbreid.

Photo's, bij voorkeur onopgeplakt, van in en uitwendige aanzichten, teekeningen en lichtdrukken, plattegronden etc. of reproducties van reeds verschenen afbeeldingen zullen welkom zijn liefst uiterlijk 10 Nov. aan het onderstaand adres. Wij dragen dan zorg voor het uniform monteeren der platen opdat de Nederlandsche afdeeling één geheel blijft.

Het Bestuur der Afd. Amsterdam van de
Mij. tot Bev. der Bouwkunst,
W. J. DE GROOT, *Voorzitter.*
J. H. W. LELIMAN, *Secretaris.*

Amsterdam, Keizersgracht 571.

26 October 1908.

De nieuwe Rioleering van Amsterdam.

Men kan thans op verschillende punten van de stad nijvere werklieden breede en diepe geulen in den bodem zien graven, kanalen, zooals voor eenvoudige kabels van de telephoon of de tram, of voor buizen van de waterleiding of de gasfabrieken niet noodig zijn.

Menigeen werpt dan ook een nieuwsgierigen blik in deze diepte en 't is inderdaad wel de moeite waard bij dit niet alledaagsche werk eenige oogenblikken stil te staan.

Wat men thans ziet gebeuren is een gevolg van het Raadsbesluit van 1907, waarbij de Gemeenteraad een uitgaaf van f 3,000,000 voteerde ten behoeve van een geheel nieuwe wijze van rioleeren voor nagenoeg het gansche gebied van de gemeente buiten de Singelgrachten.

Door zijn gebrek aan grachten loosde dit groote stuk nieuw-Amsterdam tot nu toe op de Kostverlorenvaart, de Singelgrachten en op den Schinkel, waardoor langzamerhand een mate van vervuiling is ontstaan, die allerhindelijkst was en verbetering dringend noodig maakte.

Om daarin te voorzien zal nu in den grond een buizennet worden gelegd, dat, als loozingsreservoir, de grachten vervangt en uitmondt op de Zuiderzee.

Deze rioleering zal aanvangen ten zuiden van de Haarlemmervaart en van daar, evenwijdig aan de Singelgrachten, in een grooten boog loopen tot nabij Zeeburg. De geheele stad buiten de Singelgrachten zal nu door middel van zijbuizen op dit hoofdriool worden aangesloten.

De sleuven, welke thans gegraven worden, zijn bestemd om dit buizennet in zich op te nemen.

't Zal misschien eenige bevreemding wekken dat men met dit werk, en wel tegelijkertijd, begonnen is op een viertal ver van elkaar gelegen punten, waar toch het buizensysteem, waar 't hier om te doen is, één ononderbroken geheel dient te vormen. Maar dat heeft zijn goede redenen.

In de eerste plaats kan hetgeen men thans doet, beschouwd worden als een soort van proefwerk, hoewel van den aanvang af zóó ondernomen, dat het later definitief bij het geheele stelsel kan worden aangesloten. Eene rioleering, als thans in de hoofdstad wordt uitgevoerd, levert n. l. in verband met den aard van den bodem, nogal moeilijkheden op en op verschilllende omstandigheden, welke hierbij van gewicht zijn, diende vooraf wel eens wat meer licht te vallen.

Vooreerst het diepe graven in een zoo weeken bodem als te Amsterdam. Men vreesde daarbij voor allerlei ongemakken, waarvan de last van het grondwater niet de minst geringe was. Wel is de Directie van Publieke Werken overtuigd dat die moeilijkheden zich niet zullen voordoen of overwonnen kunnen worden, maar 't leek wenschelijk om dat al dadelijk op kleine schaal proefondervindelijk te laten zien. Aan de inschrijvingen voor de aanbestedingen van de volgende grootere gedeelten kan 't niet anders dan ten goede komen als de aannemers de uitvoerbaarheid in de practijk aanschouwd hebben. Wij kunnen hier onmiddellijk bijvoegen, dat de uitkomst aan de verwachtingen heeft beantwoord: de de gevreesde bezwaren hebben zich niet voorgedaan en het heien voor de fundeering van het buizennet is in enkele van de hierboven bedoelde stadsgedeelten reeds met succes begonnen.

Tevens was 't wenschelijk om het Oostelijk deel van de stad, zoodra als de stand der werkzaamheden dit zal gedoogen, 't eerst aan te sluiten, waarmede dan al dadelijk ervaring kan worden opgedaan over de mate van vervuiling van het Zuiderzeewater.

Gelijk bekend is maakt 't nog een punt van onderzoek uit, of 't, ter voorkoming van te groote vervuiling van de Zuiderzee, noodig zal zijn het rioolvocht vóór de loozing een zuivering te doen ondergaan.

Verder zijn er nog andere omstandigheden welke de bedoelde wijze van werken bepaald hebben. Er zijn in het te rioleeren stadsdeel enkele punten, die als 't ware niet wachten kunnen op de totstandkoming van het geheel en daarom reeds nu geholpen moeten worden. Dat is o. a. het geval met een stuk van Oud-Nieuwer-Amstel, waarin de Willemsparkbuurt, Koninginneweg, enz. zijn gelegen en waar over het gebrekkige van de rioleering verleden jaar zoo hevig en terecht geklaagd is. Aldaar zal een stuk van het groote net gelegd worden, dat tijdelijk afzonderlijk in dienst gesteld zal worden en waarop als 't gereed is de huizen in deze buurt onmiddellijk zullen worden aangesloten.

Voorts is 't de bedoeling om de buurt rondom het Oosterpark en de Weesperzijde, waar het lastige en dure „tijdelijke" Liernurstelsel bestaat, door aansluiting bij de nieuwe rioleering zoo spoedig mogelijk daarvan te ontdoen.

Ten einde nu deze verschillende aangelegenheden op de spoedigste wijze tot oplossing te brengen is men op de vier volgende punten aan het werk getogen: 1o. de Mauritskade tusschen het St. Elitabethsgesticht en de H. B. School; 2o. de Gabriel Metsustraat, voortgezet over het Museumterrein; 3o. den Amstelveenschenweg en 4o. de Jan Luykenstraat, eindigende dwars over de Stadhouderskade tot de Singelgracht.

Het werk onder 1o genoemd, omvat de plaatsing van een tusschenstuk van het groote hoofdriool; dat is voornamelijk als proefstuk bedoeld; die onder 3o. en 4o. houden verband met de dadelijk noodig geachte verbetering van den toestand van het Willemsparkkwartier.

Wij spraken boven van de loozing van het rioolvocht op de Zuiderzee.

Daarvoor zal een groote persbuis worden gelegd langs den Zeeburgerdijk tot aan den Syphon en 't was de bedoeling haar verder door te trekken langs den Diemerdijk om de loozingsplaats zoo ver mogelijk van de stad te hebben. Het Dijkbestuur heeft echter zijn toestemming daartoe geweigerd, zoodat op het oogenblik met het Rijk wordt onderhandeld over legging langs den Strekdam; men is hier, zooals bekend is, op Rijksgrond.

Zoo ziet men, dat Publieke Werken geen gras over de zaak laat groeien, partij trekt van het gunstige oogenblik: dat de werken in het Museumterrein reeds thans geschieden, gebeurt ten deele ook om niet later, als 't daar is volgebouwd, de straat te moeten opbreken, en het mogelijke doet om het groote rioleerings-vraagstuk op de snelste en meest practische wijze tot oplossing te brengen.

(*N. v. d. D.*)

Ornamentprenten

In het Muntgebouw te Amsterdam gaf de heer Frits Lugt dezer dagen een kunstbeschouwing van de merkwaardigste bladen uit de door den architect J. A. Frederiks bijeengebrachte verzameling oude ornamentprenten die op 10-12 December bij Frederik Muller & Co. onder den hamer komt. Verzamelingen van dezen aard bestaan er slechts zeer enkele en de bovengenoemde staat, voor zoover wij weten, in ons land zelfs geheel alleen. Weliswaar bevatten openbare instellingen zooals 's Rijks Prentenkabinet en enkele bibliotheken zeer kostbare ornamentbladen, doch nergens treffen wij een geheel aan, dat als speciale ornament-collectie bijeen is gebracht. Het nut van dergelijke verzamelingen is eerst in de laatste 40 jaren meer erkend geworden. De toenemende belangstelling er voor was een voortvloeisel van de studie der oude kunst. Naarmate men de karakterloosheid en het stijlgebrek begon in te zien van de voortbrengselen der vroeg 19e-eeuwsche kunstnijverheid, toonde men meer en meer belangstelling voor 't betere, dat vroegere tijden hebben voortgebracht, vooral wat betreft de Middeleeuwen en Renaissance. De tradities dier tijden trachtte men in nieuwe werken te doen herleven. Waar 't bijeenbrengen der voorwerpen zelve zijn bezwaren van kostbaarheid en plaatsruimte opleverde, vond men in de platen en teekeningen, die den kunstnijveren van vroegeren dagen tot model hadden gediend, een uitstekend materiaal voor een verzameling, die op heldere wijze aan het gewenschte doel voldeed. Het ligt voor de hand, dat dergelijke gegraveerde en geteekende modellen, die den werkman bij zijn werk van dienst waren, in den loop der tijden zeer zeldzaam zijn geworden; zij kwamen nl. niet zooals andere voortbrengselen der prentkunst direct in handen van verzamelaars, doch vonden grootendeels hun weg naar goudsmitsateliers, meubelmakerswerkplaatsen, teekenkamers van bouwmeesters, waar zij meestal niet weinig leden door het gebruik en helaas na dienst te hebben gedaan te loor gingen. De bladen, die aan zulk een lot ontsnapten, door bijv. als enkele exemplaren van een oplaag niet in circulatie te worden gebracht, of bij uitzondering spoedig in handen van kunstliefhebbers te geraken, zijn uiteraard klein in getal. Vandaar het feit, dat spreker in den aanvang reeds releveerde, nl. dat verzamelingen op dit gebied zoo schaarsch zijn.

Het doel van ornementverzamelingen is wel eens misverstaan. Veelal worden zij beschouwd als een vergadering van prentcuriosa zonder dat voldoende aandacht wordt geschonken aan de opvoedende kracht, die er van kan uitgaan. Het lijdt toch geen twijfel of iemand, die zich op het gebied van kunstnijverheid wil onderscheiden, moet kennis genomen hebben van hetgeen vóór hem is gepresteerd. Het is verkeerd hierbij te vreezen, dat de persoonlijkheid door het vele bestudeeren van anderer werken te loor zou gaan. De laatste jaren der voorgaande eeuw hebben voldoende bewezen, tot welke onmogelijke kunstproducten diegenen geraken, die er op uit zijn om, met terzijdestelling van al het goede, dat hun voorgangers hebben gewrocht, een nieuwen stijl te willen scheppen. De „Art moderne" of „Style Maccaroni" zijn daarvan afschrikwekkende bewijzen. De voorgangers in deze richting, die blijkbaar een schepping uitsluitend uit eigen brein voorstonden, zagen geheel voorbij, dat een dergelijk scheppen uit niets, een onmogelijkheid is. Zelfs de groote kunstgenieën hebben hun voordeel gedaan met leering trekken uit de werken hunner voorgangers.

Men moet niet denken dat leergierigen in een ornementverzameling als die van den heer Frederiks, studiemateriaal zullen vinden ontleend aan de vroegste beschavingsperioden. De omstandigheid, dat het grootste deel prenten zijn, is oorzaak, dat van dergelijke ornementcollecties eerst sprake kan zijn in den tijd, dat de eerste werkteekeningen in houtsnee en kopergravure het licht zagen, d.w.z. in 't midden der 15e eeuw. De verzameling bevat ontwerpen van kunstenaars, die deze direct voor hunne tijdgenooten maakten; daardoor is het stijlgevoel en de geest van hun tijd er op zijn best in uitgedrukt, veel beter dan dit in een afbeelding naar een thans nog bestaand gebouw of siervoorwerp 't geval kan zijn. Bijv. krijgt men een oneindig beter denkbeeld van den stijl der 16e eeuwsche goudsmidskunst bij het aanschouwen der gegraveerde modellen voor vaasversieringen, bijouterie-ontwerpen, motieven voor horloges, doozen, etc, dan bij 't bestudeeren van moderne fotografieën naar de beste zilversmidswerken, bijoux, etc. in beroemde verzamelingen. Derhalve is het beginsel van het uitsluitend bijeenbrengen van werk van tijdgenoot zoo streng mogelijk volgehouden.

Jacht op curiosa en buitengewone zeldzaamheden, die veelal bij het vormen eener dergelijke verzameling het eigenlijk doel voorbij doet zien, is den heer Frederiks vreemd gebleven. Veeleer was het zijn doel een zoo volledig mogelijk overzicht te geven van alle stijlen van de XVe tot de XIXe eeuw en van de meesters, die in bepaalde perioden 't meest den toon hebben aangegeven, en de verzameling bevat dan ook uiterst representatieve „œuvres" van Vredeman de Vriese, zoo kenmerkend voor de Vlaamsche Renaissance in 't eind der 16e eeuw, van Marot en Le Pautre, de groote bouwmeesters en decorateurs uit den tijd van Louis XIV, van Watteau, Boucher en Neufforge, de laatste vooral een karakteristiek werker uit den Louis XVI tijd. Ook van de zucht tot een pijnlijke volmaking van uitgegeven suites, die soms oorzaak is, dat men jaren zoekt naar enkele ontbrekende bladen en intusschen geen oog heeft voor meer voorkomende, is de heer Frederiks vrijgebleven, en gelukkig, want daardoor heeft zijn verzameling aan algemeenheid en representatieven rijkdom gewonnen.

Nu de heer Frederiks zich van zijn uitgebreiden atlas moet ontdoen, mag de hoop worden gekoesterd, dat, hoewel de verzameling wegens haar verspreiding niet meer 't nut kan stichten dat van haar „en bloc" kan uitgaan, de afzonderlijke bladen toch weer in zulk bezit zullen geraken, dat zij aan het beoogde doel van den verzamelaar kunnen beantwoorden, d.i. op de opleiding van den zich vormenden kunstenaar en handwerksman een veredelenden invloed oefenen.

Na deze inleiding ging spr. over tot het rondgeven der merkwaardigste en meest karakteristieke bladen.

* *

De verzameling waarvan hierboven sprake is, is aan de oudere lezers van de Opmerker niet onbekend. De heer Frederiks zelf schreef indertijd in dit blad eenige belangrijke artikelen over oude ornamentprenten en daarbij werden o.a. verscheidene van de fraaiste prenten van Vredeman de Vriese gereproduceerd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG-RECLAMEPLAAT.

Door het gemeentebestuur van Barcelona is de volgende prijsvraag waaraan kunstenaars van alle natiën kunnen deelnemen, uitgeschreven.

Men vraagt een oorspronkelijke teekening voor een reclameplaat, welke de aandacht vestigt op Barcelona, voornamelijk als winterverblijf.

Aan dezen wedstrijd is slechts één prijs verbonden, ten bedrage van pl. m. f 2500.

Inzending moet geschieden vóór 16 December, aan het adres van het gemeentebestuur van Barcelona. Inlichtingen zullen gaarne worden verstrekt door den secretaris van het comité voor buitenlandsche tentoonstellingen, den heer A. F. Reicher, adres: bureau maatschappij „Artiet Amicitiae" te Amsterdam.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 43. B. Lesger. Necrologie.
Adres aan den Gemeenteraad van Zwolle in zake de Raadkamer.
Brieven uit Rotterdam. Een Request.
Arbeiderswoningen, met afbeeldingen.
Betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt" (vervolg) met afbeeldingen.
Tentoonstelling voor Christelijke kunst, Düsseldorf 1909.
Ingezonden stukken. Amerikaansche zeden.

Architectura No. 43. Het nieuwe Stadhuis te Zwolle en de oude raadkamer.
Verslag van de 1247ste Genootschapsvergadering van 21 October 1908.
Een bezoek bij de firma Koning & Bienfait.
Een sympathiek adres van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
't Binnenhuis
Technisch Gedeelte. Cementol, een nieuwe verf voor cement. — Verwarming en ventilatie door Ing. Joh. Körting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (vervolg). — Samenstelling en drukvastheid van beton. — Verf voor ijzeren schepen.

De Bouwwereld No. 44. Het Aannemen, door A. W. Weissman (slot).
Kleine Ziekenhuizen. Het ziekenhuis te Wormerveer door G. J. Hiddink, Gem.-architect.
Aan allen die in metselsteen belang stellen.
Bankgebouw te Almelo door Gebr. van Gendt A.Lz. en H. A. Witzand Bz., afbeelding.

De Ingenieur No. 43. Het 1ste Internationaal Congres voor koelindustrieën te Parijs. Verslag van den officieelen afgevaardigde van het Kon. Inst. v. Ing. J. F. H. Koopman w.i.
De uitvoering van zeezinkwerken in gewapend beton, door R. R. L. de Muralt, Ingenieur van Schouwen, met afbeeldingen
Kostprijsberekening voor electrische centralen.
Ingezonden stukken. Een brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen, door Wouter Cool c.i.

Technisch Weekblad (S. v. T.) No. 43. Bestuursberichten. — Een en ander over onze Statutenwijziging. — Statuten. — Algemeen Huishoudelijk Reglement. — Uit de Afdeelingen. — Verslag Congres Ouderdomsverzekering (vervolg). — Ingezonden. —

De Aannemer No. 43. Aggravatie en Simulatie III.
Uit de Nederlandsche vakbeweging.
Ingezonden stuk van den heer A. J. H. Op ten Noort Directeur der Gemeentewerken te Enschede met naschrift der Redactie.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 17. Werkverschaffing op uitgebreide schaal, door Jules van Hasselt. — De voortreffelijkheden van den baksteen als bouwstof. (Ingezonden). — Aan allen die in metselsteen belang stellen. — Statistiek Vereen. van Nederl. Baksteenfabrikanten. — De drukvastheid van metselwerk. — Nieuwe methode voor ketelwaterreiniging. — Draagbaar spoor. —

Deutsche Bauhütte No. 43. Aesthetische Fragen bei der Anwendung von Fassadenverkleidung, door Gustav Benfey.
Ueber Landhausbauten II, door E. Bauernfeind bij ontwerpen van W. Zimmer te Stuttgart, Kloth te Posen en O. Hoffmann te Elberfeld.
Ueber Haustüren, door C. R. Helmold bij schetsen van Chr. Hövel te Düsseldorf, op losse plaat.
Zum Gasthaus am See, door F. Rud Vogel bij een ontwerp van Kurt Wendel te Mannheim.

Mode ne Bauformen No. 10. M. J. Gradl's maandschrift geeft in dit nummer naar aanleiding van de Münchener tentoonstelling een artikeltje van Alex. Heilmeyer over Theodor Veil te München met vele afbeeldingen naar door hem uitgevoerde werken. Daarbij trekt o.a. de aandacht de Realschule te Schramberg in het Schwarzwald en een landhuis te Burtenbach. Van de Karlsruher architecten Curjel & Moser zijn voorts twee belangrijke villa's, een te Steinlach aan de Bodensee en een te Aarau afgebeeld, gedeeltelijk ook de interieurs. Hönig en Soldner te München zijn vertegenwoordigd met een winkelhuis te Neuburg, H. Wagner te Bremen behalve door eenige kleinere werken door een watertoren te Bremen, waarin gestreefd is naar een moderne oplossing. Op een massieven steenen onderbouw verheft zich een open ijzerconstructie, die het reservoir met de omhulling draagt. De omhulling is in ijzervakwerk met vulling van glas en betonplaten uitgevoerd; het geheel is gedekt door een kap, die aan Duitsche barokvormen doet denken. Is ook deze afdekking niet bijzonder gelukkig, de ijzerconstructie lijkt wel geslaagd. De aflevering bevat voorts een paar kleurige reproducties van aquarellen van G. M. Ellwood te Londen en Edgar Wood te Manchester benevens eenige navolgingen hiervan van verschillende Duitsche architecten.

Bulletin des Métiers d'art No. 3. Van dit tijdschrift verschijnt tegenwoordig een Nederlandsche editie en de redactie schijnt zich nu ook de medewerking van Nederlandsche bouwmeesters te hebben verzekerd, meer dan dit vroeger het geval was, althans wij vinden hier, om te beginnen een artikel van Jan Stuyt over de uitdrukking der denkbeelden in de architectuur met afbeeldingen van bekende monumenten.

Dan een stukje over kant waarbij o.a. een afbeelding van een palla in kloskant uitgevoerd waarvoor 2000 klossen noodig waren; dit kunstwerk is aan Paus Pius X. aangeboden.

A. van Gramberen geeft vervolgens een historisch overzicht van de muurschilderingen in tempels en kerken met vele afbeeldingen. Egée bepleit de wenschelijkheid van de oprichting eener corporatie van Christelijke kunstenaars. Men moet hieronder iets anders verstaan, dan wij in Noord-Nederland daarin zouden zien. In België hebben de middeleeuwsche kunstopvattingen nog veel meer aanhangers, dan bij ons, en die aanhangers vormen daar een groep, welke de gothiek als de specifiek nationale kunst van België beschouwd wil zien, en een herleving van de gothiek beoogt.

Het Bulletin is min of meer te beschouwen als het orgaan van die groep en het bevreemdt dan ook niet, dat dit tijdschrift zich bijna uitsluitend met kerkelijke kunst bezig houdt. Misschien brengt de medewerking van Noord-Nederlanders langzamerhand onze zuidelijke broeders tot het besef, dat men het oog niet sluiten moet voor de moderne stroomingen, welker invloed ook in de kerkelijke kunst niet uitblijven kan.

Verslag omtrent de verrichtingen van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1907.

De verdienstelijke Directeur van den bovengenoemden tak van dienst, heeft indertijd, dadelijk bij zijn optreden de goede gewoonte ingesteld, jaarlijks een verslag te publiceeren, dat een volledig overzicht geeft van de zich steeds uitbreidende werkzaamheid van zijn bureau; en zoo is dit verslag weder een belangrijke bijdrage voor de kennis van de toestanden waarmede het bouw- en woningtoezicht zich in de hoofdstad heeft in te laten. Men vat er de taak niet licht op en maakt zich die niet gemakkelijk, daarom mag dit verslag aan de besturen van andere gemeenten ter lezing worden aanbevolen en ter aandachtige lezing. Wie toch

werkelijk in de hier behandelde zaken belang stelt, vindt op nagenoeg elke bladzijde belangrijke bijzonderheden vermeld, waaruit zeer veel te leeren valt. Ongetwijfeld zullen deze verslagen dan ook documenten van blijvende waarde worden, voor de geschiedenis van de ontwikkeling van Amsterdam, in het bijzonder wat de woningtoestanden betreft. Men zal er gaandeweg de verbetering in kunnen nagaan en later wellicht zich verbazen, dat er in de twintigste eeuw nog toestanden hebben bestaan, zooals ze in deze verslagen bij herhaling en met ontwijfelbare juistheid geteekend zijn.

Voor de bouwbedrijven intusschen schijnt het er te Amsterdam droevig uit te zien; de graphische voorstelling van het vergelijkend overzicht over de laatste 10 jaren betreffende het bouwen en her- of verbouwen van perceelen, vertoont voor nieuwe bouwwerken zulke onrustbarend dalende lijnen, dat den bouwondernemers wel de schrik om het hart moet slaan. Het zou misschien wel interessant zijn in deze graphische voorstelling ook de lijn van den loop der bevolking in deze 10 jaren in te teekenen, ten einde te kunnen nagaan in hoever deze op het bouwbedrijf van invloed is en in hoever dit met andere oorzaken het geval moet zijn.

Varia

GROOTE KLOKKEN.

Tot dusver hielden de wijzerplaten van den grooten toren te Mechelen het record wat grootte betreft. Zij zijn 11 meter 72 in doorsnede. New-York bezit sedert 1906 een verlichte wijzerplaat van 12 meter 85 in de bovenste verdieping van een wolkenkrabber, waar zij dienst doet als reclame voor een firma in zeep en reukwerken.

De uurwijzer is 4 meter 36 en weegt 226 K.G., de minuutwijzer 6 m. 10, gewicht 291 K.G. De plaat heeft een omtrek van 36 meter. Elke minuut op de plaat draagt een electrische lamp. De wijzers zijn verlicht door 67 lampen, waarvan 42 op den minuutwijzer. De uren zijn aangeduid door enorme zwarte strepen (1 M. 68 en 0. M. 66) op een witten achtergrond.

De passagiers op de booten, die de Hudson bevaren, kunnen reeds op uren afstand het uur aflezen van deze klok, die zich ver boven de overige huizen van New-York verheft.

De Londenaars zijn nogal trotsch op hun klokketoren van het Parlementsgebouw, in de wandeling bekend als Big-Ben. De wijzerplaat van dezen toren heeft een diameter van 22 voet d.i. ongeveer 6,75 M, een afmeting die bij de vorengenoemde vergeleken in 't geheel niet in aanmerking komt.

DE OORSPRONG DER BRIEVENBUSSEN.

In 't begin der zestiende eeuw vond men in de hoofdkerken van de republiek Florence gesloten houten kastjes, voorzien van een opening, welke dienden voor het inwerpen van anonieme aanklachten. Zulke kastjes heetten „Tamburo"; tegenwoordig worden ze door het volk „Tamburare" genoemd. De sleutels van deze kastjes waren in handen van een hooggeplaatst regeeringspersoon, die van tijd tot tijd de aanklachten er uit nam, en onderzocht of vervolging noodig was of dat ze vernietigd konden worden. De schrijvers van deze anonieme aanklachten hadden een prachtig middel gevonden, waarmede ze later, wanneer een belooning in 't zicht was, bewijzen konden de aanklagers te zijn. Ze braken namelijk een zilveren munt in twee ongelijke deelen, het eene stuk werd in den brief gedaan en het andere behielden ze. Wanneer een aangeklaagde tot een geldboete werd veroordeeld, kwam volgens de Florentijnsche voorschriften een vierde gedeelte van de straf aan den aanklager. Was de boete aan de staatskas betaald, dan kwamen de aanklagers met de andere helft van de munt, bewezen zoodoende hun identiteit en haalden hun Judasloon af. Natuurlijk werd van deze instelling misbruik gemaakt, waarom zij spoedig werd afgeschaft, daar het bleek, dat verschillende personen alleen uit pure winzucht de meest ongegronde aanklachten indienden. Eén goede zijde hadden die, niet zonder redenen gehate „Tamburo's" toch: ze werden voor het postverkeer nagemaakt en zijn dus de oorsprong van onze tegenwoordige brievenbussen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Het bestuur van den Bond van Nederlandsche architecten heeft aan het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en aan het bestuur van het genootschap Architectura et Amicitia beide te Amsterdam, voorgesteld gezamenlijk, namens de drie vereenigingen, een adres te richten aan het gemeentebestuur van Rotterdam tot adhaesiebetuiging met het verzoek van de vereeniging, Bouwkunst en Vriendschap aldaar inzake het benoemen van een architect tot adjunct-directeur der gemeentewerken.

Zeist. Het nieuwe Raadhuis, tot welks bouw wegens de voortdurende uitbreiding van het bebouwde deel der gemeente in 1906 door den Raad werd besloten, werd destijds — op grond van eene door de gemeente uitgeschreven prijsvraag, waarop 75 ontwerpen inkwamen — ter uitvoering opgedragen aan den ontwerper van het bekroonde antwoord, den heer J. Stuivinga, architect te Rotterdam. De bouwsom was bepaald op f 96.500. Als plaats werd uitgekozen het bekende „Rond", bij den ingang van het Walkartpark.

Het thans voltooide gebouw is opgetrokken in Oud-Duitschen stijl, met een massieven toren. Het onderscheidt zich door zijn rood dak te midden van het overvloedig groen der omringende boomen, zijn vele geschilderde vensters en zijn rijk en artistiek uitgevoerd beeldhouwwerk, o. a. met de wapens van gemeente en provincie, van den tegenwoordigen en de twee vorige burgemeesters van Zeist, van de Graven van Nassau en van Zinzendorff (als stichters van het Slot en van de Broedergemeente); voorts met de symbolen van waakzaamheid en wijsheid, enz.

Ook inwendig maakt het nieuwe gebouw een gunstigen indruk, zoowel door de ruime vestibule en de flinke zalen voor officieele plechtigheden, als door de practisch ingerichte bureaux.

Niet alleen van Gemeentewege, maar ook door particulieren wordt Zeist tegenwoordig met menig fraai gebouw verrijkt; hetzij door aanbouw of door restauratie van buitenverblijven. Zoo bijvoorbeeld het nieuwe buiten van mr. Clotterbooke Patijn van Kloetinge, burgemeester van Zeist, dat weldra zal kunnen wedijveren met het bekende „Ma Retraite". Voorts het schoone „Nuova", van Jhr. De Pesters, dat na den brand in 1906 aanzienlijk werd verfraaid, en het landgoed Schaerweide", van Jhr. Van Reenen, hetwelk door aanbouw en uitbreiding een sieraad van den lommerrijken Utrechtschen weg mag heeten. (*N. v. d. D.*)

Schiedam. Op 29 dezer is alhier het gebouw der nieuwe Ambachtsschool geopend.

Dit gebouw staat in het verlengde van de St.-Liduinastraat en is gesticht door de vereeniging „Ambachtsschool voor Schiedam en Omstreken".

Voor het bouwplan van deze school, waarin tevens de Gemeentelijke Burgeravondschool is ondergebracht, was een prijsvraag uitgeschreven. De uitslag daarvan was, dat bekroond werd het plan, ingezonden door den Schiedamschen architect P. Sanders, wien tevens de uitvoering van het werk werd opgedragen. Tot dit laatste vereenigde de heer Sanders, zich met den Rotterdamschen architect J. van Teeffelen. Bij de aanbesteding werd het werk gegund aan den heer F. W. Zonneveld.

Het gebouw heeft den U-vorm, alzoo met toepassing van het binnenplaatssysteem. De voorgevel is lang ongeveer 36 meter en de zijgevels ongeveer 45 meter. Van het geheele

terrein, groot 3000 vierk. meter, neemt het bebouwde oppervlak 1100 vierk. M. in beslag.

Op den beganen grond vindt men achter den hoofdingang een ruime vestibule, waarvan rechts de directeurskamer en links portier- en spreekkamers. Achter dit gedeelte loopt een breede gang, in verbinding met de beide gangen, welke langs de zijgevels en de binnenplaats loopen en toegang geven tot de verschillende lokalen op deze verdieping bestemd voor leeraarskamer, bestuurskamer, leerzaal voor bankwerken, vuurwerken, timmeren en metselen. Tusschen eerstgenoemde leerzalen is een waschlokaal en tusschen de laatsgenoemde twee een schaftlokaal

Achter de vestibule is de hoofdtrap, waarnaast bergplaats en garderobe, en aan het eind der zijgangen een dienstrap, welke, evenals de hoofdtrap, toegang geeft naar de eerste verdieping en doorloopt tot de zolderverdieping.

Op de eerste verdieping zijn aan de voorzijde 5 lokalen voor lager onderwijs; in het midden de kamer voor den directeur. In den zijvleugel links leerzaal voor meubelmaken en schilderen en rechts twee vakteekenzalen, waartusschen bergplaats voor teekenbehoeften.

De zolderverdieping omvat in den linkervleugel twee handteekenzalen en in den rechtervleugel twee vakteekenzalen. Aan de voorzijde vindt men een lijnteekenzaal en een bergplaats voor werkstukken.

Alle lokaliteiten, trappen en gangen ontvangen haar licht rechtstreeks van buiten. Door het geheele gebouw loopt eene centrale verwarming van de firma Stokvis, te Arnhem.

De meubileering is uitgevoerd door de firma's Weeldenburg, te Rotterdam, en Slavenburg & Scheurkogel, te Schiedam; de machinerieën enz door de firma Wijnmalen & Haussmann, te Rotterdam, en de verlichting door invertlicht, door de firma Gautzsch, te Amsterdam.

Het ruim 15 meter hooge gebouw maakt een flinken indruk. De ongeveer 50 à 60 leerlingen kunnen hier werken in flinke lokalen. Het gebouw werd aanbesteed in het begin van April van dit jaar, den 15 September was het werk gereed. Bouwmeester en aannemer hebben eer van hun werk.

Tot directeur werd benoemd de heer D. R. Gerhardt, vroeger in gelijke betrekking te Gorinchem.

Bij de openingsplechtigheid waren o.a. tegenwoordig minister Heemskerk, de commissaris der Koningin Mr. J. G. Patijn, de heer A. IJzermans namens Gedeputeerde Staten, de heer H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, burgemeester Brants, het dagelijksch bestuur van Schiedam (behalve de wethouder J. V. Westendorp, wegens ongesteldheid).

De heer W. W. J. van Harwegen den Breems, voorzitter der Vereeniging „Ambachtschool voor Schiedam en omstreken", hield eene openingsrede.

Daarna werd kortelijk het woord gevoerd door minister Heemskerk, Mr. Patijn en burgemeester Brants.

Vervolgens werd een rondgang gehouden door het geheele gebouw, dat aan den ingang feestelijk met groen was versierd.

DELFT. Namens de centrale commissie tot behartiging der studiebelangen van de studeerenden aan de Technische Hoogeschool is aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een schriftelijke nota overhandigd, waarin verzocht wordt alsnog op de Staatsbegrooting voor 1909 eene som uit te trekken, tot een begin van verbetering van den toestand der bibliotheek dezer Hoogeschool.

VENLO. De Venlosche Bouwvereeniging, welke van het Rijk een voorschot van f 80.000 heeft gekregen voor den bouw van arbeiderswoningen waaraan te Venlo groot gebrek was, heeft besloten tot den bouw van 48 woningen, namelijk 12 aan St. Urbanus en 36 aan Maagdenburg.

Nog dit jaar wordt met het bouwen begonnen.

DEN HAAG. De „Vereen van IJselsteenfabrikanten" stelt een onderzoek in naar de gevolgen, welke de voelal voorgeschreven grootere muurdikte heeft gehad sedert de gemeentelijke bouwverordeningen zijn herzien, en wat daarvan de uitwerking is geweest op het gebruik van IJselsteen

Aan de Gemeentebesturen zijn de volgende vragen gericht:

„1o. Staat de keur in uwe gemeente het bouwen toe met muren van 16 c.M.?

„2o. Indien in uwe gemeenten door de nieuwe keur muren van 16 c.M. werden verboden, zoudt u dan bij herziening der verordening er bezwaar in zien de muurdikte op 16 c.M. voor te schrijven voor muren die een nader aan te geven hoogte niet te boven gaan?

„Mag uw antwoord gepubliceerd worden?"

LEIDEN. Op uitnoodiging van het bestuur der Leidsche Kunstvereeniging heeft Prof. Dr. W. Martin, hoogleeraar in de Kunstgeschiedenis aan de universiteit aldaar, een door lichtbeelden verduidelijkte lezing gehouden over „Nederlandsche binnenhuizen op oude schilderijen".

Na eene inleiding over het toenemend streven om bij huisinrichting meer en beter te letten op de gebruikskunst en aesthetischen zin — al wordt ook daarbij vaak overdreven — wenschte de spreker belangstelling op te wekken voor hetgeen ons op oude schilderijen aan interieur-afbeeldingen is bewaard gebleven. Daartoe werden een veertigtal lichtbeelden vertoond naar laat-middeleeuwsche Nederlandsche binnenhuizen op schilderijen van Jan van Eijck, Rogier van der Weijden, Dirk Boutz, Hugo van der Goes, Gerard David en anderen, daarbij telkens nagaande in hoever de werkelijkheid van het interieur door den schilder is behouden of waarin hij daarvan om artistieke redenen is afgeweken.

In de 16de eeuw is het vaak zeer moeilijk de werkelijkheid te herkennen, omdat de schilders alles opsmukken met Renaissance-ornament. Een overgangstijdperk vormt het einde der 16de eeuw; de kerkelijke onderwerpen verdwijnen allengs en de interieurs met wereldlijke tafereelen treden meer op den voorgrond.

Toen nu omstreeks 1630 het interieur ontstond, dat wij in de wandeling „Oud Hollandsch" noemen — en dat men zoo gaarne nabootst — werd dit weldra door vele van onze grootste meesters om zijne schilderachtigheid alléén afgebeeld. Eerst later, in den tijd der „décadence" gaan onze schilders weer fantaseeren.

Prof. Martin deed deze ontwikkeling van het Oud Hollandsch interieurs-schilderen aanschouwen door een aantal lichtbeelden naar meesterwerken van Jan Steen, Pieter de Hooch, Brekelenkamp en anderen, waarbij hij telkens wees op de smaakvolle, sobere, doch zoo uitermate schilderachtige inrichting dier oude huiskamers, gangen, opkamers en voorhuizen.

Een niet talrijk, doch zeer dankbaar publiek volgde den spreker met de grootste aandacht.

MIDDELBURG. In het rapport der commissie van fabricage op de gemeentebegrooting voor 1909, wordt er op gewezen dat voor de herstelling van het raadhuis te Middelburg weder de gebruikelijke som van f 5000 wordt uitgetrokken. De commissie herinnert aan het feit, dat de geheele herstelling van den raadhuisgevel is geraamd op pl m. f 47000, zeg in ronde som f 50000. Indien, zooals gelukt is, het Rijk daartoe de helft wilde bijdragen, zouden wij met een jaarlijksche uitgaaf van pl. m. f 2500 in tien jaar daarvan af zijn. Het grootste deel van dien termijn is verloopen. Nu stelt de commissie aan Burg. en Weth. de vraag of er eenigermate op te rekenen valt, dat wat nog te doen valt, kan bekostigd worden uit de gelden die nog beschikbaar zijn. Er is wel eens betwijfeld of bij de herstelling, bijv. van de beelden, wel de noodige zuinigheid is betracht en de gemeenteraad zal wel niet genegen zijn, ten deze het doorluchtig voorbeeld van de abdijherstelling te volgen.

Burg. en Weth. zeggen naar aanleiding hiervan het volgende:

Bij het einde van 1908 zal pl. m. f 37000 (7 jaren van f 5000 aan den voorgevel zijn verwerkt. De werkzaamheden daaraan zijn dan voor pl. m. 3/4 deel gereed, zoodat de resteerende gelden (3 jaar van f 5000) ruimschoots voldoende zijn om de herstellingswerken, zooals die zijn voorgeschreven in de aanvraag om rijks-subsidie van 15 Februari 1901, te voltooien. De herstelling geschiedt onder toezicht van het rijk en daarbij wordt de grootste zuinigheid in acht genomen. Twijfel hierover van bevoegde zijde is Burg. en Weth. nooit ter oore gekomen.

ARNHEM. Dezer dagen is het Grand Hôtel „Bellevue" aan den Utrechtschen Weg, eigenaar de heer G. J. Riesener, tot den grond afgebrand. Alleen de linkervleugel, een bijbouw van jongeren datum, is behouden gebleven.

Het hotel is verzekerd voor anderhalve ton bij de maatschappij „L'Union". De oorzaak van den brand is nog niet vastgesteld. Er wordt gesproken van een gebrek aan de electrische geleiding.

HAARLEM. B. en W. hebben advies uitgebracht over het voorstel van vijf raadsleden om over te gaan tot demping van de Bakenessegracht. Naar hun meening zijn ook thans geen omstandigheden aanwezig, op grond waarvan het besteden van f 5.000 voor dit werk gerechtvaardigd zou zijn; noch door het verkeer van rij- en voertuigen en tramwagens in Jansstraat en Damstraat, noch door de hygiënische toestanden ter plaatse en in de naaste omgeving, die h. i. niet minder goed zijn dan in andere gedeelten der gemeente.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

ZEVENBERGEN. Bij den Gemeenteraad is een adres ingekomen, onderteekend door ongeveer vierhonderd ingezetenen, om aan te dringen op het spoedige tot stand komen eener waterleiding, wijl het grootste deel der minder gegoede bevolking zich behelpen moet met het havenwater, dat verontreinigd wordt, doordien alle stadsriolen en een aantal privaten daarin uitloozen. Ziekten blijven dan ook niet uit; in den afgeloopen zomer heeft vrij algemeen ingewandsziekte geheerscht.

Op het oogenblik is regenwater niet meer te krijgen. Velen stellen zich tevreden met het water uit de slooten in den polder.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Opzichter, niet ouder dan 35 jaar. In de gemeente Weststellingwerf met 1 Januari a.s. salaris f 1000, benevens f 100 voor diverse uitgaven. Zich aan te melden bij gezegeld adres, vóór 15 November a.s. bij den Burgemeester. (1)

— Adspirant-Ingenieurs Indië. Bij den dienst van den waterstaat en de burg. openbare werken in Ned.-Indië kunnen worden geplaatst vijf adspirant-ingenieurs. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het departement van koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie St.Ct. No. 246. (2)

— Een Onderwijzer voor het Vormteekenen aan Timmerlieden en Meubelmakers aan de Ambachtsschool Utrecht tegen 1 Dec. a.s. (Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige, goed Handteekenaar). De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 1 Nov. 1908 bij den Directeur der School. Inlichtingen 's morgens tusschen 10 en 11 uur. (2)

— Aankomend Machine-Teekenaar op een fabriekskantoor te Amsterdam. Brieven onder No. 1969, aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur., Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

34	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
14	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
3	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
2	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
2	Klerk-teekenaars	22—25 j., f 50—f 75	„
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 November.

Amsterdam, ten 2 ure greenwichtijd, door de Raad van Administratie der Holl. IJz. Spoorweg-Mij. in het Centraalstation: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het verlengen van den losweg, het wijzigen van de verhoogde los- en laadplaats enz. op het emplacement Zetten—Andelst; begrooting f 20.000; bestek no. 1126 verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij; aanw. gehouden.

Harlingen, ten 3 ure, door het Bestuur der Bouwvereeniging Harlingen in de Korenbeurs: het bouwen van 25 woningen aan den Havenweg; bestek verkrijgbaar ter drukkerij van S. W. Houtsma; inl. worden verstrekt in de Korenbeurs.

Rotterdam door het kerkbestuur der Oud-Katholieke gemeente: het bouwen van een kerk, pastorie en kosterswoning aan den Nieuwen Binnenweg; bestek met 7 teekeningen te bekomen aan het advertentiebureau van Nijgh en van Ditmar; inl. bij den arch. P. A. Weeldenburg, Middensteiger 141.

Woensel, ten 7 ure, door de bouwk. Ant. L. Bogers Azn. in café National: het bouwen van een concertzaal met aanhoorigheden; bestek en teekening ter inzage in genoemd café; aanw. op den dag van besteding om tien uren.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 3 November.

Amsterdam ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium, bestek no. 166: het leveren van materieel voor het aanleggen van versperringen tot het in staat van verdediging brengen van werken in de stelling van Amsterdam (2de gedeelte) (bestaande in het leveren van gegalvaniseerd prikkeldraad), begr. f 33400; bestek no. 167: het aanbrengen van bliksemafleiders op gebouwen van de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug, begr. f 1450) bestekken en processen-verbaal van inl. ter inzage in het café-restaurant van F. A. van Varseveld, Dam no. 14 en verkrijgbaar bij den besteder; inl. op het bureel Nieuwe Heerengracht no. 11 van 9—12 ure.

St. Michiel-Gestel ten 2.30 ure. Het best. van het R.-K. instituut voor doofstommen in het lokaal van de wed. v. d. Pol: het bouwen van een doofstommen-instituut met bijbehoorende gebouwen; bestek met 27 teekeningen ter inzage in bovengen. lokaal en verkrijgb. bij den architect J. H. H. van Groenendael te 's-Hertogenbosch; aanw. in loco 26 October te half elf.

Ambt Doetinchem ten 3 ure. Het gemeentebest.: 1. het bouwen van een school met 3 lokalen in de buurtschap Langerak; 2. het leveren en plaatsen van de schoolmeubelen voor 2 lokalen; 3. het bouwen van een onderwijzerswoning; bestek en teekeningen ter inzage ten gemeentehuize en zijn te bekomen ter secr.

terrein, groot 3000 vierk. meter, neemt het bebouwde oppervlak 1100 vierk. M. in beslag.

Op den beganen grond vindt men achter den hoofdingang een ruime vestibule, waarvan rechts de directeurskamer en links portier- en spreekkamers. Achter dit gedeelte loopt een breede gang, in verbinding met de beide gangen, welke langs de zijgevels en de binnenplaats loopen en toegang geven tot de verschillende lokalen op deze verdieping bestemd voor leeraarskamer, bestuurskamer, leerzaal voor bankwerken, vuurwerken, timmeren en metselen. Tusschen eerstgenoemde leerzalen is een waschlokaal en tusschen de laatsgenoemde twee een schaftlokaal

Achter de vestibule is de hoofdtrap, waarnaast bergplaats en garderobe, en aan het eind der zijgangen een diensttrap, welke, evenals de hoofdtrap, toegang geeft naar de eerste verdieping en doorloopt tot de zolderverdieping.

Op de eerste verdieping zijn aan de voorzijde 5 lokalen voor lager onderwijs; in het midden de kamer voor den directeur. In den zijvleugel links leerzaal voor meubelmaken en schilderen en rechts twee vakteekenzalen, waartusschen bergplaats voor teekenbehoeften.

De zolderverdieping omvat in den linkervleugel twee handteekenzalen en in den rechtervleugel twee vakteekenzalen. Aan de voorzijde vindt men een lijnteekenzaal en een bergplaats voor werkstukken.

Alle lokaliteiten, trappen en gangen ontvangen haar licht rechtstreeks van buiten. Door het geheele gebouw loopt eene centrale verwarming van de firma Stokvis, te Arnhem.

De meubileering is uitgevoerd door de firma's Weeldenburg, te Rotterdam, en Slavenburg & Scheurkogel, te Schiedam; de machinerieën enz door de firma Wijnmalen & Haussmann, te Rotterdam, en de verlichting door invertlicht, door de firma Gautzsch, te Amsterdam.

Het ruim 15 meter hooge gebouw maakt een flinken indruk. De ongeveer 50 à 60 leerlingen kunnen hier werken in flinke lokalen. Het gebouw werd aanbesteed in het begin van April van dit jaar, den 15 September was het werk gereed. Bouwmeester en aannemer hebben eer van hun werk.

Tot directeur werd benoemd de heer D. R. Gerhardt, vroeger in gelijke betrekking te Gorinchem.

Bij de openingsplechtigheid waren o.a. tegenwoordig minister Heemskerk, de commissaris der Koningin Mr. J. G. Patijn, de heer A. IJzermans namens Gedeputeerde Staten, de heer H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, burgemeester Brants, het dagelijksch bestuur van Schiedam (behalve de wethouder J. V. Westendorp, wegens ongesteldheid).

De heer W. W. J. van Harwegen den Breems, voorzitter der Vereeniging „Ambachtschool voor Schiedam en omstreken", hield eene openingsrede.

Daarna werd kortelijk het woord gevoerd door minister Heemskerk, Mr. Patijn en burgemeester Brants.

Vervolgens werd een rondgang gehouden door het geheele gebouw, dat aan den ingang feestelijk met groen was versierd.

DELFT. Namens de centrale commissie tot behartiging der studiebelangen van de studeerenden aan de Technische Hoogeschool is aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een schriftelijke nota overhandigd, waarin verzocht wordt alsnog op de Staatsbegrooting voor 1909 eene som uit te trekken, tot een begin van verbetering van den toestand der bibliotheek dezer Hoogeschool.

VENLO. De Venlosche Bouwvereeniging, welke van het Rijk een voorschot van f 80.000 heeft gekregen voor den bouw van arbeiderswoningen waaraan te Venlo groot gebrek was, heeft besloten tot den bouw van 48 woningen, namelijk 12 aan St. Urbanus en 36 aan Maagdenburg.

Nog dit jaar wordt met het bouwen begonnen.

DEN HAAG. De „Vereen van IJselsteenfabrikanten" stelt een onderzoek in naar de gevolgen, welke de veelal voorgeschreven grootere muurdikte heeft gehad sedert de gemeentelijke bouwverordeningen zijn herzien, en wat daarvan de uitwerking is geweest op het gebruik van IJselsteen

Aan de Gemeentebesturen zijn de volgende vragen gericht:

„1o. Staat de keur in uwe gemeente het bouwen toe met muren van 16 c.M.?

„2o. Indien in uwe gemeenten door de nieuwe keur muren van 16 c.M. werden verboden, zoudt u dan bij herziening der verordening er bezwaar in zien de muurdikte op 16 c.M. voor te schrijven voor muren die een nader aan te geven hoogte niet te boven gaan?

„Mag uw antwoord gepubliceerd worden?"

LEIDEN. Op uitnoodiging van het bestuur der Leidsche Kunstvereeniging heeft Prof. Dr. W. Martin, hoogleeraar in de Kunstgeschiedenis aan de universiteit aldaar, een door lichtbeelden verduidelijkte lezing gehouden over „Nederlandsche binnenhuizen op oude schilderijen".

Na eene inleiding over het toenemend streven om bij huisinrichting meer en beter te letten op de gebruikskunst en aesthetischen zin — al wordt ook daarbij vaak overdreven — wenschte de spreker belangstelling op te wekken voor hetgeen ons op oude schilderijen aan interieur-afbeeldingen is bewaard gebleven. Daartoe werden een veertigtal lichtbeelden vertoond naar laat-middeleeuwsche Nederlandsche binnenhuizen op schilderijen van Jan van Eijck, Rogier van der Weijden, Dirk Boutz, Hugo van der Goes, Gerard David en anderen, daarbij telkens nagaande in hoever de werkelijkheid van het interieur door den schilder is behouden of waarin hij daarvan om artistieke redenen is afgeweken.

In de 16de eeuw is het vaak zeer moeilijk de werkelijkheid te herkennen, omdat de schilders alles opsmukken met Renaissance-ornament. Een overgangstijdperk vormt het einde der 16de eeuw; de kerkelijke onderwerpen verdwijnen allengs en de interieurs met wereldlijke tafereelen treden meer op den voorgrond.

Toen nu omstreeks 1630 het interieur ontstond, dat wij in de wandeling „Oud Hollandsch" noemen — en dat men zoo gaarne nabootst — werd dit weldra door vele van onze grootste meesters om zijne schilderachtigheid alléén afgebeeld. Eerst later, in den tijd der „décadence" gaan onze schilders weer fantaseeren.

Prof. Martin deed deze ontwikkeling van het Oud Hollandsch interieurs schilderen aanschouwen door een aantal lichtbeelden naar meesterwerken van Jan Steen, Pieter de Hooch, Brekelenkamp en anderen, waarbij hij telkens wees op de smaakvolle, sobere, doch zoo uitermate schilderachtige inrichting dier oude huiskamers, gangen, opkamers en voorhuizen.

Een niet talrijk, doch zeer dankbaar publiek volgde den spreker met de grootste aandacht.

MIDDELBURG. In het rapport der commissie van fabricage op de gemeentebegrooting voor 1909, wordt er op gewezen dat voor de herstelling van het raadhuis te Middelburg weder de gebruikelijke som van f 5000 wordt uitgetrokken. De commissie herinnert aan het feit, dat de geheele herstelling van den raadhuisgevel is geraamd op pl m. f 47000, zeg in ronde som f 50000. Indien, zooals gelukt is, het Rijk daartoe de helft wilde bijdragen, zouden wij met een jaarlijksche uitgaaf van pl. m. f 2500 in tien jaar daarvan af zijn. Het grootste deel van dien termijn is verloopen. Nu stelt de commissie aan Burg. en Weth. de vraag of er eenigermate op te rekenen valt, dat wat nog te doen valt, kan bekostigd worden uit de gelden die nog beschikbaar zijn. Er is wel eens betwijfeld of bij de herstelling, bijv. van de beelden, wel de noodige zuinigheid is betracht en de gemeenteraad zal wel niet genegen zijn, ten deze het doorluchtig voorbeeld van de abdijherstelling te volgen.

Burg. en Weth. zeggen naar aanleiding hiervan het volgende:

Bij het einde van 1908 zal pl. m. f 37000 (7 jaren van f 5000 aan den voorgevel zijn verwerkt. De werkzaamheden daaraan zijn dan voor pl. m. 3/4 deel gereed, zoodat de resteerende gelden (3 jaar van f 5000) ruimschoots voldoende zijn om de herstellingswerken, zooals die zijn voorgeschreven in de aanvraag om rijks-subsidie van 15 Februari 1901, te voltooien. De herstelling geschiedt onder toezicht van het rijk en daarbij wordt de grootste zuinigheid in acht genomen. Twijfel hierover van bevoegde zijde is Burg. en Weth. nooit ter oore gekomen.

ARNHEM. Dezer dagen is het Grand Hôtel „Bellevue" aan den Utrechtschen Weg, eigenaar de heer G. J. Riesener, tot den grond afgebrand. Alleen de linkervleugel, een bijbouw van jongeren datum, is behouden gebleven.

Het hotel is verzekerd voor anderhalve ton bij de maatschappij „L'Union". De oorzaak van den brand is nog niet vastgesteld. Er wordt gesproken van een gebrek aan de electrische geleiding.

HAARLEM. B. en W. hebben advies uitgebracht over het voorstel van vijf raadsleden om over te gaan tot demping van de Bakenessegracht. Naar hun meening zijn ook thans geen omstandigheden aanwezig, op grond waarvan het besteden van f 5.000 voor dit werk gerechtvaardigd zou zijn; noch door het verkeer van rij- en voertuigen en tramwagens in Jansstraat en Damstraat, noch door de hygiënische toestanden ter plaatse en in de naaste omgeving, die h. i. niet minder goed zijn dan in andere gedeelten der gemeente.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

ZEVENBERGEN. Bij den Gemeenteraad is een adres ingekomen, onderteekend door ongeveer vierhonderd ingezetenen, om aan te dringen op het spoedige tot stand komen eener waterleiding, wijl het grootste deel der minder gegoede bevolking zich behelpen moet met het havenwater, dat verontreinigd wordt, doordien alle stadsriolen en een aantal privaten daarin uitloozen. Ziekten blijven dan ook niet uit; in den afgeloopen zomer heeft vrij algemeen ingewandsziekte geheerscht.

Op het oogenblik is regenwater niet meer te krijgen. Velen stellen zich tevreden met het water uit de slooten in den polder.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Opzichter, niet ouder dan 35 jaar. In de gemeente Weststellingwerf met 1 Januari a.s. salaris f 1000, benevens f 100 voor diverse uitgaven. Zich aan te melden bij gezegeld adres, vóór 15 November a.s. bij den Burgemeester. (1)

— Adspirant-Ingenieurs Indië. Bij den dienst van den waterstaat en de burg. openbare werken in Ned.-Indië kunnen worden geplaatst vijf adspirant-ingenieurs. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het departement van koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie St.Ct. No. 246. (2)

— Een Onderwijzer voor het Vormteekenen aan Timmerlieden en Meubelmakers aan de Ambachtsschool Utrecht tegen 1 Dec. a.s. (Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige, goed Handteekenaar). De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 1 Nov. 1908 bij den Directeur der School. Inlichtingen 's morgens tusschen 10 en 11 uur. (2)

— Aankomend Machine-Teekenaar op een fabriekskantoor te Amsterdam. Brieven onder No. 1969, aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur., Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

34 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
14 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j.,	f 45—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar.	—30 j.,	f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f f 125	„
3 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f f 110	„
2 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
2 Klerk-teekenaars	22—25 j.,	f 50—f 75	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 November.

Amsterdam, ten 2 ure greenwichtijd, door de Raad van Administratie der Holl. IJz. Spoorweg-Mij. in het Centraalstation: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het verlengen van den losweg, het wijzigen van de verhoogde los- en laadplaats enz. op het emplacement Zetten—Andelst; begrooting f 20.000; bestek no. 1126 verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij; aanw. gehouden.

Harlingen, ten 3 ure, door het Bestuur der Bouwvereeniging Harlingen in de Korenbeurs: het bouwen van 25 woningen aan den Havenweg; bestek verkrijgbaar ter drukkerij van S. W. Houtsma; inl. worden verstrekt in de Korenbeurs.

Rotterdam door het kerkbestuur der Oud-Katholieke gemeente: het bouwen van een kerk, pastorie en kosterswoning aan den Nieuwen Binnenweg; bestek met 7 teekeningen te bekomen aan het advertentiebureau van Nijgh en van Ditmar; inl. bij den arch. P. A. Weeldenburg, Middensteiger 141.

Woensel, ten 7 ure, door de bouwk. Ant. L. Bogers Azn. in café National: het bouwen van een concertzaal met aanhoorigheden; bestek en teekening ter inzage in genoemd café; aanw. op den dag van besteding om tien uren.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 3 November.

Amsterdam ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium, bestek no. 166: het leveren van materieel voor het aanleggen van versperringen tot het in staat van verdediging brengen van werken in de stelling van Amsterdam (2de gedeelte) (bestaande in het leveren van gegalvaniseerd prikkeldraad), begr. f 33400; bestek no. 167: het aanbrengen van bliksemafleiders op gebouwen van de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug, begr. f 1450) bestekken en processen-verbaal van inl. ter inzage in het café-restaurant van F. A. van Varseveld, Dam no. 14 en verkrijgbaar bij den besteder; inl. op het bureel Nieuwe Heerengracht no. 11 van 9—12 ure.

St. Michiel-Gestel ten 2.30 ure. Het best. van het R.-K. instituut voor doofstommen in het lokaal van de wed. v. d. Pol: het bouwen van een doofstommen-instituut met bijbehoorende gebouwen; bestek met 27 teekeningen ter inzage in bovengen. lokaal en verkrijgb. bij den architect J. H. H. van Groenendael te 's-Hertogenbosch; aanw. in loco 26 October te half elf.

Ambt Doetinchem ten 3 ure. Het gemeentebest.: 1. het bouwen van een schoolmet 3 lokalen in de buurtschap Langerak; 2. het leveren en plaatsen van de schoolmeubelen voor 2 lokalen; 3. het bouwen van een onderwijzerswoning; bestek en teekeningen ter inzage ten gemeentehuize en zijn te bekomen ter secr.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

en bij den arch. A. van der Lind-; aanw. 31 Oct. ten 2 ure.

Vreeswijk ten 12 ure. De arch. Herm. Kroes te Amersfoort in het koffiehuis van de wed. v. d. Sluis: het bouwen van een kerk met toren en pastorie; teekeningen en bestek ter inzage in voormeld koffiehuis en dan verkrijgbaar ten kantore van voornoemden Architect.

DONDERDAG 5 November.

Voorburg, door het gemeentebestuur: de levering van 50.000 1e kwaliteit straatklinkers (waalvorm); bil. in te zenden voor 5 November.

VRIJDAG 6 November.

Rotterdam, door de dir. der G. W. in het Timmerhuis: de levering van Waalstraatklinkers in 20 pere; de voorwaarden ter lezing in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, aan de Houttuin No. 73.

ZATERDAG 7 November.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het dep. van justitie in een der lokalen van het departement: de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort, raming f 343.300. Zie adv. in no. 42.

MAANDAG 9 November.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binnenl. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van den bovenbouw van het dienstgebouw voor museum van Natuurlijke Historie in het van der Werffpark te Leiden; begr. f 139000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff aanw. 2 Nov. ten 2 ure; inl. bij den bouwkundige en bij den hoofdopz. der universiteitsgebouwen P. M. J. van Oerle te Leiden.

DINSDAG 10 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straat vegerspost, enz. aan de Middenkous; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie en in het Timmerhuis en verkrijg. bij wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. 3 November.

Wervershoof, ten 4 ure, door Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in het café W. Winkel: a. het bouwen van eene kerk (oppervl. plm. 170 M²) met houten toren; b. het bouwen van eene pastorie; c. bijkomende werken; d. massa; inschr. alleen voor protestanten; aanw. op den dag der best., 1 uur; bestek en teekeningen te bekomen bij den Bouwk. W. G. F. Steinmetz. Bagijnenhof, Medemblik.

WOENSDAG 11 November

's Gravenhage, ten 2 ure, door het Hoofdbest der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstr.; de verbouwing van het post. en telegraafgebouw te Waspik en daarmede in verband staande werken; (Zie adv in no. 43).

MAANDAG 16 November.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie dukdalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofding.-directeur Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 27 October, door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1144: het dempen van de scheidingssloot langs den Schenkweg met bijbehoorende werken op het station Den Haag. Begrooting f 18400. Inschrijvingsbiljetten. A. P. Valk, Rijswijk Z. H. f 17700; A. Geldens, Nijmegen f 17478; J. L. van Houwelingen, Amsterdam f 17240; C. Bastiaansen, Den Haag f 16875; L. A van den Bos, Den Haag 16700; C. in 't Veld Dz., Den Haag f 16525; J. L. Seeuwen, Den Haag f 16499; S. Schoonboom, Voorburg f 16220; P. Boks, Amersfoort f 15962; J. van Stuyvenberg, 's-Gravenhage f 15885; C. Bos, Haarlem f 15800; fa. J. van den Elshout Gz., Scheveningen f 15645; J Knijnenburg, Scheveningen f 15362; M. Bos, Den Haag f 15348; C. Oldenburg Czn; Den Haag f 15240; P. Oosterdag, Den Haag f 14950; W. van Splunder, Ridderkerk f 14944; fa. J. van den Elzhout Gzn., Scheveningen f 14845; J. C. Krachten, Utrecht f 14740; J. A. Verheul, Rotterdam f 14770; A. van Dijk, Utrecht f 14760; J. Saras, Oude Wetering gem. Alkemade 14660; C. P. Stuy, Roosendaal N. B. f 14546-H. R. Rijneveld, Den Haag f 14380; Chr. Wegerif, Apeldoorn f 14315; G. Visser Gzn; Haarlem 14280; D. R. de Jong, Haarlem f 14235; Wed. J. C. Diercks, Den Haag f 14000; K. J. Looyen, Den Haag f 13890; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 13868; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 13838; W. Bokhoven, Gouda f 13615, Gebrs. W. en A. van Eck, Den Haag f 13498; J. Toet. Scheveningen f 13420; C. den Berten, Ammerstol f 13297; P. Kunst en H. van Leeuwen, Den Haag f 12648; F. de Herder en N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 12440; E. Wienhoven Den Haag f 12175.

H. WESTENBERG,

ALMELO,

voert Cement-en Cementijzerwerken uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

Antiquariaat van „de Opmerker"

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43ste Jaargang. ZATERDAG 7 NOVEMBER 1908. No. 45.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Examens van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Men is niet tevreden over de uitkomsten van de examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, in Maart van dit jaar te Amsterdam gehouden. Aan deze examens werd deelgenomen, voor de eerste categorie door 120 en voor de tweede door 7 candidaten, waarvan er resp. 67 en 3 slaagden. Men zou dus zeggen, dat het resultaat nogal bevredigend was, maar deze indruk wordt voor een groot deel weggenomen bij de lezing van het Verslag der Commissie, die met het afnemen van de examens belast was, dat in een der laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad is afgedrukt.

Het is wel voornamelijk het mondeling onderzoek, waarop dit verslag betrekking heeft. De commissie heeft gemeend, uit de desbetreffende afzonderlijke rapporten harer leden, verschillende zaken te moeten aanstippen en deze aanteekeningen geven, zooals straks blijken zal, geen hoog denkbeeld van de ervaringen, omtrent de kennis der candidaten opgedaan. Het verwondert ons dan ook niet, dat „de Bondsstem" het orgaan van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond naar aanleiding van dit verslag de opmerking maakt:

„Hoewel wij overtuigd zijn dat de commissie met de beste bedoelingen dit verslag heeft gepubliceerd, moeten wij tot onze spijt toch een volslagen gemis aan goede taktiek in de commissie constateeren."

En de juistheid dezer opmerking werd blijkbaar door het Bestuur der Maatschappij erkend in zijn vergadering van 28 October j.l., waar het rapport ter sprake kwam en

„Opgemerkt werd dat het Verslag van dien aard is, dat het wegens het daarin geschetste gehalte van de candidaten, den indruk moet achterlaten, dat zelfs zij, welke het Diploma verworven hebben, toch maar matig voorzien zijn van die kundigheden en ondervinding in de praktijk, als men, bij een opzichter vooral, mag veronderstellen!"

„Uit den boezem der heeren examinatoren is dan ook een stem opgegaan, dat niet geacht moet worden dat alle examinatoren met het Verslag op alle punten volledig instemmen."

„Er is een schrijven ingekomen waarbij met nadruk beweerd wordt, dat de ongunstige beoordeeling der candidaten *niet* slaat op de *geslaagden*."

„De steller van het verslag was bereid te erkennen, dat de vorm van de door hem gemaakte opmerkingen misschien niet gelukkig en niet duidelijk was."

„Waar b.v. gesproken wordt, dat slechts „*enkelen*" aan het een of ander voldeden, zijn dat juist de geslaagden geweest!"

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

en bij den arch. A. van der Lind-; aanw. 31 Oct. ten 2 ure.

Vreeswijk ten 12 ure. De arch. Herm. Kroes te Amersfoort in het koffiehuis van de wed. v. d. Sluis: het bouwen van een kerk met toren en pastorie; teekeningen en bestek ter inzage in voormeld koffiehuis en dan verkrijgbaar ten kantore van voornoemden Architect.

DONDERDAG 5 November.

Voorburg, door het gemeentebestuur: de levering van 50.000 1e kwaliteit straatklinkers (waalvorm); bil. in te zenden voor 5 November.

VRIJDAG 6 November.

Rotterdam, door de dir. der G. W. in het Timmerhuis: de levering van Waalstraatklinkers in 20 perc; de voorwaarden ter lezing in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, aan de Houttuin No. 73.

ZATERDAG 7 November.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het dep. van justitie in een der lokalen van het departement: de bouw van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort, raming f 343.300. Zie adv. in no. 42.

MAANDAG 9 November.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binnent. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van den bovenbouw van het dienstgebouw voor museum van Natuurlijke Historie in het van der Werffpark te Leiden; begr. f 139000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff. aanw. 2 Nov. ten 2 ure: inl. bij den bouwkundige en bij den hoofdopz. der universiteitsgebouwen P. M. J. van Oerle te Leiden.

DINSDAG 10 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straat vegerspost, enz. aan de Middenkous; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie en in het Timmerhuis en verkrijg. bij wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. 3 November.

Wervershoof, ten 4 ure, door Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in het café W. Winkel: a. het bouwen van eene kerk (oppervl. plm. 170 M²) met houten toren; b. het bouwen van eene pastorie; c. bijkomende werken; d. massa; inschr. alleen voor protestanten; aanw. op den dag der best., 1 uur; bestek en teekeningen te bekomen bij den Bouwk. W. G. F. Steinmetz. Bagijnenhof, Medemblik.

WOENSDAG 11 November

's Gravenhage, ten 2 ure, door het Hoofdbest. der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstr.; de verbouwing van het post. en telegraafgebouw te Waspik en daarmede in verband staande werken; (Zie adv in no. 43).

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie dukdalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofding.-directeur Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 27 October, door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1144; het dempen van de scheidingssloot langs den Schenkweg met bijbehoorende werken op het station Den Haag. Begrooting f 18400. Inschrijvingsbiljetten. A. P. Valk, Rijswijk Z. H. f 17700; A. Geldens, Nijmegen f 17478; J. L. van Houwelingen, Amsterdam f 17240; C. Bastiaansen, Den Haag f 16875; L. A van den Bos, Den Haag 16700; C. in 't Veld Dz., Den Haag f 16525; J. L. Seeuwen, Den Haag f 16499; S. Schoonboom, Voorburg f 16220; P. Boks, Amersfoort f 15962; J. van Stuyvenberg, 's-Gravenhage f 15885; C. Bos, Haarlem f 15800; fa. J. van den Elshout Gz., Scheveningen f 15645; J Knijnenburg, Scheveningen f 15362; M. Bos, Den Haag f 15348; C. Oldenburg Czn; Den Haag f 15240; P. Oosterdag, Den Haag f 14950; W. van Splunder, Ridderkerk f 14944; fa. J van den Elzhout Gzn., Scheveningen f 14845; J. C. Krachten, Utrecht f 14740; J. A. Verheul, Rotterdam f 14770; A. van Dijk, Utrecht f 14760; J. Saras, Oude Wetering gem. Alkemade 14660; C. P. Stuy, Roosendaal N. B. f 14546. H. R. Rijneveld, Den Haag f 14380; Chr. Wegerif, Apeldoorn f 14315; G. Visser Gzn; Haarlem 14280; D. R. de Jong, Haarlem f 14235; Wed. J. C. Diercks, Den Haag f 14000; K. J. Looyen, Den Haag f 13890; J. H. van Berghem Jr., Utrecht f 13868; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 13838; W. Bokhoven, Gouda f 13615, Gebrs. W. en A. van Eck, Den Haag f 13498; J. Toet. Scheveningen f 13420; C. den Berten, Ammerstol f 13297; P. Kunst en H. van Leeuwen, Den Haag f 12648; F. de Herder en N. M. Bollen, Zwolle en Utrecht f 12440; E. Wienhoven Den Haag f 12175.

H. WESTENBERG,

ALMELO.

voert Cement-en Cementijzerwerken uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

Antiquariaat van „de Opmerker"

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 7 NOVEMBER 1908. No. 45.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Examens van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Men is niet tevreden over de uitkomsten van de examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, in Maart van dit jaar te Amsterdam gehouden. Aan deze examens werd deelgenomen, voor de eerste categorie door 120 en voor de tweede door 7 candidaten, waarvan er resp. 67 en 3 slaagden. Men zou dus zeggen, dat het resultaat nogal bevredigend was, maar deze indruk wordt voor een groot deel weggenomen bij de lezing van het Verslag der Commissie, die met het afnemen van de examens belast was, dat in een der laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad is afgedrukt.

Het is wel voornamelijk het mondeling onderzoek, waarop dit verslag betrekking heeft. De commissie heeft gemeend, uit de desbetreffende afzonderlijke rapporten harer leden, verschillende zaken te moeten aanstippen en deze aanteekeningen geven, zooals straks blijken zal, geen hoog denkbeeld van de ervaringen, omtrent de kennis der candidaten opgedaan. Het verwondert ons dan ook niet, dat „de Bondsstem" het orgaan van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond naar aanleiding van dit verslag de opmerking maakt:

„Hoewel wij overtuigd zijn dat de commissie met de beste bedoelingen dit verslag heeft gepubliceerd, moeten wij tot onze spijt toch een volslagen gemis aan goede taktiek in de commissie constateeren."

En de juistheid dezer opmerking werd blijkbaar door het Bestuur der Maatschappij erkend in zijn vergadering van 28 October j.l., waar het rapport ter sprake kwam en

„Opgemerkt werd dat het Verslag van dien aard is, dat het wegens het daarin geschetste gehalte van de candidaten, den indruk moet achterlaten, dat zelfs zij, welke het Diploma verworven hebben, toch maar matig voorzien zijn van die kundigheden en ondervinding in de praktijk, als men, bij een opzichter vooral, mag veronderstellen!"

„Uit den boezem der heeren examinatoren is dan ook een stem opgegaan, dat niet geacht moet worden dat alle examinatoren met het Verslag op alle punten volledig instemmen."

„Er is een schrijven ingekomen waarbij met nadruk beweerd wordt, dat de ongunstige beoordeeling der candidaten *niet* slaat op de *geslaagden*."

„De steller van het verslag was bereid te erkennen, dat de vorm van de door hem gemaakte opmerkingen misschien niet gelukkig en niet duidelijk was."

„Waar b.v. gesproken wordt, dat slechts *„enkelen"* aan het een of ander voldeden, zijn dat juist de geslaagden geweest!"

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

De verklaring van den Voorzitter-rapporteur der commissie is zeer openhartig, maar de uitvlucht, dat met „*enkelen*" de geslaagden zijn bedoeld, snijdt toch geen hout, waar van 127 candidaten er 70 slaagden. Wat toch, vragen wij, is in dezen zin dan te verstaan onder „*velen*", een uitdrukking die ook herhaaldelijk in het verslag voorkomt?

De indruk, waarvan boven sprake is, is dan ook o.i. door deze verklaring in geenen deele weggenomen, al is er ook weinig in te brengen tegen hetgeen verder nog in de bestuursvergadering gezegd is:

„Wat de praktische ondervinding betreft, zoo was het niet te verwachten, dat jongelieden zooals tot het examen kunnen worden toegelaten, beschikken kunnen over bijzonder veel ondervinding. Een afgestudeerd gediplomeerd Bouwkundig-Ingenieur verkeert wat dat betreft precies in hetzelfde geval". (Wij zouden zeggen in nog veel ongunstiger omstandigheden).

„Afgescheiden van de waarde van het Diploma, werd verder opgemerkt, is door het instellen van deze examens bereikt, dat jaarlijks een vrij groote groep jongelingen in een zekere richting — voorgeschreven bij het examen-programma — tracht zich *die* kundigheden eigen te maken, welke een bekwaam Bouwkundig-Opzichter dient te bezitten."

Wij zouden echter wel willen vragen of hier ook niet een weinig om de zaak heengedraaid wordt en of het wel waar is, dat in den voorafgaanden volzin de bedoeling der examens met juistheid omschreven is. Veeleer zien wij hierin een gelegenheidsargument, om wat er aan de examens ontbreekt goed te praten. Het gaat niet aan om de waarde van het Diploma buiten beschouwing te laten, want daar gaat het toch feitelijk om, of beter gezegd om de waarborgen, die het Diploma tot een zekere hoogte geven kan, omtrent de bekwaamheden van den bezitter.

„Waar het nu der commissie evengoed als ons bekend is, dat èn bij de werkgevers èn bij de werknemers de sympathie voor hare examens nog moet worden gewonnen, daar vragen wij haar nu toch in gemoede: „is het publiceeren van een dergelijk rapport daarvoor nu de aangewezen weg?"

Deze vraag stelt „de Bondsstem" en zij brengt ons tot een wedervraag, namelijk deze: Zou het beter geweest zijn, dat de Commissie hare opmerkingen dan maar voor zich gehouden had?

Wij gelooven het niet, en hare openhartigheid is misschien niet tactisch of politiek te noemen, zij heeft in elk geval dit goede effect, dat de aandacht eens op de examens gevestigd wordt.

Dit kan volstrekt geen kwaad, want de algemeene symphatie hebben de examens nog niet, die moet nog gewonnnen worden door de examens steeds beter aan het doel te doen beantwoorden, waartoe de thans opgedane ervaringen een spoorslag kunnen zijn.

* *

Beschouwen wij thans de opmerkingen der Commissie wat meer van naderbij, dan moet erkend worden, dat er verscheidene zijn, die te denken geven. De Commissie stipte slechts aan, men zou zonder veel moeite op die stippen een patroon kunnen borduren. Wij zullen ons echter slechts bepalen tot een korte opmerking hier en daar en verder aan den lezer overlaten zijn gevolgtrekkingen te maken.

Tot goed begrip dient wel in acht genomen te worden, dat de opmerkingen slechts het mondeling examen betreffen.

Steenconstructie.

Het vlotweg schetsen op het zwarte bord van metselverbindingen vooral bij kruisingen van muren, liet bij vele candidaten te wenschen over; slechts enkelen bleken daarvan voldoende studie te hebben gemaakt.

Van afdekkingen en vlechtingen in baksteen hadden slechts enkelen een juist begrip.

Van boogconstructies hadden de meesten voldoende studie gemaakt, hoewel het veel voorkwam dat men geen onderscheid wist tusschen een elliptischeen een korfboog. Van steensnijdingen (natuursteen) hadden enkelen weinig begrip en kan hetzelfde ook gezegd worden van putten en riolen.

Over het algemeen werden de practische vragen voldoende beantwoord, doch wordt vooral oefening in het maken van schetsen uit het geheugen wenschelijk geacht.

Schetsen op een zwart bord is iets, dat wel op school, maar minder op een werk voorkomt. Daar bouwt een ervaren opzichter, een onervaren metselaar, een moeilijk steenverband met de steenen zelf voor. Had men de candidaten met ijsselsteentjes of modelsteentjes laten werken, dan zouden er nog wel geweest zijn, die het er goed afbrachten, al waren zij niet in staat er op het zwarte bord veel van terecht te brengen.

Houtconstructie.

In aanmerking nemende, dat bij het bouwkundig onderwijs het vak houtconstructie het uitvoerigst wordt onderwezen en tevens dat bijna alle candidaten van hun „vak" timmerman waren, had grondiger beantwoording van de gestelde vragen mogen worden verwacht.

Bij de behandeling van de allereenvoudigste zaken, b.v. over deuren, hang- en sluitwerk werden slechts zelden practische antwoorden gegeven.

Vragen uitsluitend gebaseerd op de practijk b.v. wijze van uitvoeren en schoorwerk, stellen van kozijnen, uitslaan van deelen van bekappingen en vooral van trappen, werden meest allen onvoldoende beantwoord.

Over het algemeen waren de candidaten niet genoeg doorgedrongen in het vak houtconstructie noch theoretisch noch practisch.

Deze aanteekening toont duidelijk aan, dat de ambachtsschool toch nog niet in een voldoende opleiding van den timmerman voorziet. De werkplaats doet dit reeds sedert lang niet meer. De grondige kennis van het timmervak moet dus op de werken worden opgedaan, maar wie van huis uit geen timmerman is zal daar geen timmeren leeren en zich een goed oordeel daarover eerst na vele jaren kunnen eigen maken.

Deze opmerking is wel zoowat de belangrijkste van het geheele verslag en de meest treffende; dat de kennis van ijzerconstructie niet algemeen verbreid is is bekend genoeg en bleek ook hier.

IJzerconstructie.

Bij de meeste candidaten bleek slechts eenige oppervlakkige kennis, verkregen door het naslaan van boekwerken, aanwezig te zijn.

Omtrent het geven van schetsen voor ankers, beugels en dergelijk eenvoudig werk, was weinig studie gemaakt en scheen het dat men dit gewoonlijk aan den smid overlaat.

Overigens verlaat men zich veel op wat anderen doen, zoodat zelfstandig denken en oordeelen maar bij enkelen werd gevonden.

En nu schijnt het examen zich bepaald te hebben tot de eenvoudigste zaken. Van ijzerconstructie is eerst sprake bij meer ingewikkelde samenstellingen, bij gewapend beton enz. en het is van het allergrootste belang, dat in het oog gehouden worde, dat de kennis daarvan voor den opzichter en teekenaar, hoe langer hoe meer, even onmisbaar wordt als die van steenverbanden en houtverbindingen.

Dakbedekkingen.

Vele candidaten gaven blijk dit onderdeel niet te hebben bestudeerd met zooveel aandacht als verwacht mag worden en ook noodig is om als opzichter directie te voeren en de verantwoordelijkheid voor de soliditeit van dakbedekkingen te aanvaarden. Als bron van kennis op het gebied der zinkbedekkingen hadden de meesten gebruik gemaakt van het boekje uitgegeven door de Maatschappij, „la Vieille Montagne" en bleken zeer vertrouwd te zijn met de daarin aangegeven doch hier nooit toegepaste constructies van dubbele inhakingen bij vlakke daken en caoutchouc uitzettingen in goten, doch faalden wanneer zij de eenvoudige en dagelijksch voorkomende gevallen moesten behandelen.

Men scheen niet te beseffen, dat het juist de details zijn en hiervan de schijnbaar onbeduidendste, die eene in hoofdzaak goede constructie bijna onherstelbaar kunnen bederven.

Het begrip, dat men met de eigenaardigheden van dakbedekkingen het beste op de hoogte komt na grondige voorstudie en na te zien wat in de practijk wordt gedaan, was slechts bij weinigen doorgedrongen.

Waar het oordeel over de kennis van het timmervak zoo ongunstig was, verwondert het ons geenszins dat dit bij de dakbedekkingen niet veel beter is. Van timmeren kan althans nog iets op een ambachtsschool geleerd worden, maar de uitvoering van dakbedekkingen in alle details, daarmede kan men slechts in een veeljarige practijk vertrouwd raken.

Stucadoor-, Schilder- en Behangwerken. Afvoerleidingen, gas- en waterleidingen. Centrale verwarming, warmwaterverzorging, en electrische geleidingen.

Betreffende het stucadoorswerk is gebleken, dat de candidaten meerendeels bekend waren met de samenstelling en volgorde der werkzaamheden, evenals met de daartoe te bezigen materialen: alleen de kennis van meer nieuwe materialen liet soms te wenschen over.

Het schilderwerk was voor vele candidaten het meest zwakke punt. Al was de opsomming der achtereenvolgens te verrichten werkzaamheden veelal goed.

Practische ervaring bleken echter weinig candidaten te bezitten, terwijl anderen weer blijken gaven over dit vak een bepaald boek te hebben bestudeerd.

De kennis van rioleering is voornamelijk uit het verrichtte teekenwerk gebleken, waarbij dan methoden waren gevolgd, welke in verschillende gemeenten gebruikelijk zijn; niet altijd echter was het verband tusschen putten en leiding juist aangegeven.

Met den aanleg van gas- en waterleidingen, met de daartoe te bezigen materialen en de daarbij te nemen voorzorgen bleken de meeste candidaten voldoende op de hoogte te zijn.

De kennis betreffende den aanleg van electrische leidingen, de verschillende systemen van centrale verwarming en ventilatie-inrichtingen, bleek over het algemeen gering te zijn.

Wanneer zelfs een professor verklaart, dat het schilderwerk voor hem het grootste struikelblok is, dan is het deze candidaten niet kwalijk te nemen dat het voor hen, als voor de meeste architecten, een zwak punt is. Er zijn zelfs schildersbazen, die er heel weinig van weten.

De kennis van electrische geleidingen, verschillende systemen van centrale verwarming en ventilatie-inrichtingen, behoort te zeer tot speciale vakken, dan dat men ooit op dit gebied aan den bouwkundige hooge eischen zal mogen stellen, eischen die trouwens elk jaar hooger zouden moeten worden.

Zelfs van den architect zelf mag men niet meer vergen dan een algemeen inzicht in deze verschillende zaken, dat voldoende is voor een beoordeeling, maar toch ook niet gebaseerd kan zijn op een diepgaande speciale studie.

Laat ons hier de ingenieur op zijn gebied laten en hem de voorschriften doen geven en liever zorgen, dat hij zich niet meester maakt van het terrein, dat meer dan dit, bepaaldelijk den bouwmeester behoort.

Bouwmaterialen, materiaal- en werkstaten, dag- en weekboek en eenvoudige begrootingen.

Wat het keuren van heimasten betreft dient te worden opgemerkt, dat de candidaten uit de Noordelijkste provinciën hiervan het slechtst op de hoogte waren.

Ten opzichte der keuring van het timmerhout bleek dit algemeen goed te zijn.

De middelen tot verduurzaming van het hout waren door velen wel bestudeerd, doch nimmer toegepast.

Het verschil tusschen het wagenschot en z.g. kloshout werd door velen niet begrepen.

Over de keuring van de metselsteen valt nog op te merken dat onze Waalvorm goed bekend was, de Utrechtsche of Rijnsteen evenwel niet.

Het verschil tusschen Schelpkalk, Luikse kalk (nat en droog gebluscht) en Hydraulische kalk, werd door velen niet begrepen. Ook niet wat het versteenings-vermogen van portlandcement ten opzichte van tras aangaat.

Geen van de candidaten had proeven genomen, de meesten gingen af op het fabrieksmerk of bij uitzondering door een rapport van een proefstation voor bouwmaterialen.

Over het algemeen had men aan technologie weinig gedaan, dit bleek bij keuring van zink, lood en ijzer.

Omtrent het glas was men vrij goed op de hoogte.

De kennis van het bereiden van mortels en

beton was zwak, evenzoo voor het stucadoorwerk.

Wat het behangwerk betreft, dit was over het algemeen goed.

Over fabricatie van verschillende brandstoffen wist men weinig te vertellen.

Van gehouwen steen kende men hoofdzakelijk hardsteen, graniet en zandsteen, de gebreken konden door weinigen worden aangetoond.

Wat materialenstaten etc. aangaat, daarin waren de candidaten over het algemeen zwak.

De meesten hielden geen dagboek.

Het wil ons voorkomen, dat wat het houtkeuren betreft, geen zeer hooge eischen gesteld of moeilijke vragen gedaan zijn, want meermalen is ons gebleken, dat dit een tamelijk zwak punt is bij vele gediplomeerde opzichters en geen wonder, want men leert het op school niet en in de praktijk ook eerst na jaren.

Van kalk, enz. kan men hetzelfde zeggen, ofschoon het hout toch altijd een der lastigste materialen blijft.

Wat men bedoelt met de fabricatie van brandstoffen is niet duidelijk. Misschien moet hier bouwstoffen staan en dan kan opgemerkt worden, dat het op de kennis der fabricatie veel minder aankomt, dan op die van de eigenschappen en gebreken. Waar moet men eindigen als men met de studie der technologie begint.

Opstel of rapport.

De resultaten van dit gedeelte waren vrij bevredigend, al kon niet ontkend worden dat meer aandacht moet worden gewijd aan het stellen.

Rekenen, stelkunde, meetkunde, beschrijvende meetkunde en bouwkundige berekeningen.

Over het algemeen bleken de candidaten goed vertrouwd te zijn met de hoofdregels der rekenkunde.

Het resultaat van de oplossing van zeer eenvoudige stelkundige vragen was voor een groot gedeelte onvoldoende. Men was niet op de hoogte met de ontbinning in factoren van eenvoudige formules. Ook liet de oplossing der vergelijkingen, vooral die van de vierkantsvergelijkingen veel te wenschen over.

Omtrent de meetkunde valt op te merken dat vele candidaten niet kenden of wisten toe te passen de hoofdstellingen der vlakke Meetkunde en der Stereometrie, terwijl eenigen hunner blijk gaven in die vakken zeer weinig gestudeerd te hebben.

De vraagstukken der Beschrijvende Meetkunde werden over het algemeen vrij goed opgelost, eenige candidaten echter gaven blijk daarin weinig of niet geoefend te zijn.

Wat het gebruik van een bouwkundig vademecum betreft, valt op te merken dat de resultaten van het examen over het algemeen gunstig waren. Een zeer groot gedeelte der candidaten was met het gebruik van zulk een werk goed bekend.

Voor een leeraar in de wiskunde lijkt het bovenstaande misschien heel bedenkelijk en het is ook wel lastig, wanneer men op gespannen voet staat met de ontbinding in factoren en de vierkantsvergelijkingen, maar dit alles is aan te leeren en bij te werken uit boeken of privaatlessen. Toepassing van Meetkunde en Stereometrie, dat die te wenschen overliet zal wel te wijten zijn aan de onpractische methode volgens welke deze vakken door de candidaten bestudeerd zijn. Wij achten dit evenmin erg bedenkelijk, althans veel minder dan de aanteekeningen die op de eigenlijke practische vakkennis der candidaten betrekking hebben.

Opmeten en teekenen van een eenvoudig bouwkundig detail.

Over het geheel genomen is het resultaat van dit onderdeel van het examen gunstig te noemen.

Meet- en waterpas-instrumenten, gereedschappen en werktuigen.

Over het algemeen bleek, dat de candidaten van deze vakken weinig studie hadden gemaakt. Velen hadden nimmer practische veldmeetarbeid verricht. Den enkelen die dit wel hadden gedaan, kon zonder uitzondering een zeer voldoend cijfer worden toegekend.

Vele candidaten stonden op zeer slechten voet met de kennis der inrichting van een eenvoudig waterpas-instrument.

Vooral de kennis der juiste benamingen van de verschillende deelen van het instrument en der bestemming dier deelen bleek veelal onvoldoende te zijn.

Bij het equerre met randverdeeling hadden de meeste candidaten geen studie gemaakt van de inrichting en het gebruik van den nonius.

Wellicht is hieraan het programma niet geheel onschuldig, aangezien hierin eenvoudig gesproken wordt van een „equerre".

Het zou aanbeveling verdienen het programma op dit punt te herzien en bijv. achter de eerste zin eindigende met „bakens" te laten volgen: „kennis van de inrichting en het gebruik van den nonius, bekendheid met het prisma van Bauernfeind, het prismakruis en het spiegelkruis".

Wat de kennis van werktuigen betreft, vergenoegde men zich met het stellen van vragen in verband met enkele afbeeldingen van werktuigen en gereedschappen.

Bij heistellingen stuitte men op de moeilijkheid, dat het programma geen kennis eischt van het stoomwerktuig, zoodat de candidaten die daaromtrent gevraagd werden, van de inrichtingen eener stoomheistelling geen voldoende studie hadden gemaakt. Waar gemeend wordt dat een opzichter inderdaad eenige practische kennis van de inrichting van een stoomwerktuig behoort te hebben, wordt in overweging gegeven het programma van eischen aan te vullen met bijv. als eerste zin aan punt 11 toe te voegen:

„Kennis van de inrichting en samenstelling van een eenvoudige stoommachine en van ketels".

Overigens was de kennis van werktuigen, voor zoover die op het examen kon blijken, voldoende.

Zoolang er nog architecten en zelfs ingenieurs zijn, die niet kunnen waterpassen, is daarvan aan candidaat-opzichters eigenlijk geen verwijt te maken. De opmerking omtrent de stoommachine werpt een eigenaardig licht op de wijze, waarop de candidaten zich voor het examen bekwamen, terwijl daaruit tevens de wenschelijkheid blijkt, in het programma de bakens eenigszins wijder uit te zetten. *(Slot volgt.)*

De Haarlemmerhout quaestie

Sedert jaren wordt er, evenals in den Haag over het Haagsche Bosch, in Haarlem af en toe gekibbeld over de Haarlemmerhout. Er wordt onderzocht en gerapporteerd door deskundigen en niet deskundigen en men blijft zoowat op het zelfde standpunt, wat de een doet wordt door den ander afgekeurd en wat de ander voorstelt wordt door den een verworpen. Een der laatste mededeelingen in de dagbladen meldde o.a. het volgende:

* *

Naast het onderzoek, door den Haarlemschen Raad bevolen naar de al of niet juistheid van 't beleid van den tuinarchitect L. A Springer, inzake de reorganisatie van den Haarlemmerhout, hebben de heeren K. Reyne en M. J. F. Bolderdijk eveneens een onderzoek doen instellen, n.l. door den tuinarchitect P. H. Wattez te Bussum, en den kunstschilder A. L. Koster, te Haarlem. De eerste komt tot de slotsom, dat men van den Hout te veel van het origineele en karakteristieke heeft weggenomen. Voor een deel is dit onherstelbaar. Door het opruimen en doen verdwijnen van hier-en-daar te veel aangebrachte onderbeplanting, zonder echter veel bestaande boomen weg te nemen, zal men echter veel van dat origineele en grootsche, dat den Hout kan kenmerken, weder doen herleven. In een zwaar bosch redt de natuur zich zelve. De vakman moet er slechts zorg dragen, het met verstand en kennis te onderhouden.

De heer Koster is van oordeel, dat het intieme der woudnatuur verloren ging, om plaats te maken voor het afgepast geknutsel van een vrij gewoon wandelbosch, zonder bekoring en zelfs eentonig, omdat vele gedeelten naar eenzelfde plan schijnen ontworpen en nu al te veel op elkaar gelijken. De natuur was er vroeger veel rijker en meer afwisselend. Het machtige maakte plaats voor het nette. Een gelijkmatige gedwongen verzorging trad in de plaats van het schoone der natuur.

Behalve Hertenkamp en Spanjaardslaan zijn er nagenoeg geen belangrijke hoofdpartijen overgebleven en het is een groot geluk dat die nog ongerept mochten blijven. Maar overigens bespeurt men haast overal peuterwerk.

Het treffend mooie, ontstaan uit een gelukkige samenwerking van natuur en kunst, had men moeten eerbiedigen. De groote schoonheid van het bestaande werd blijkbaar niet ingezien of erkend. Anders zou de bewondering voor dat schoone zeker wel van zulke onherstelbaar ingrijpende maatregelen hebben teruggehouden

Omtrent het onderzoek van gemeentewege merken de heeren Reyne en Bolderdijk, die de rapporten hunner deskundigen aan den raad aanbieden, op, dat dit volgens den raadsvoorzitter slechts geschieden zou om de verontruste gemoederen tot kalmte te brengen, daar het vertrouwen in den heer Springer ongeschokt was. Voorts keuren zij af, dat de gemeente-deskundigen alleen voorlichting hebben gevraagd aan den heer Springer en niet aan degenen, die aanmerking maakten op diens beleid.

De gemeente-deskundigen, de heeren van Spenler, van Lonkhuyzen en Denier v. d. Gon, verklaren, dat zij hun volkomen goedkeuring kunnen hechten aan de wijze van reorganisatie en 't gemeentebestuur adviseeren, op den ingeslagen weg voort te gaan.

* *

Bij eenige bekendheid met Haarlemsche toestanden is de veronderstelling niet gewaagd, dat persoonlijke invloeden aan de critiek op het werk van den heer Springer niet vreemd zijn, maar deze overweging ter zijde latende en de quaestie van het onderhoud van een openbaar wandelbosch wat nader beschouwend, treft het hoezeer ook hier geschermd wordt met algemeenheden in plaats van argumenten. Ons land telt op het gebied van park- en boschaanleg betrekkelijk weinig erkende specialiteiten, maar de heer Springer behoort toch daartoe gerekend te worden. Waarom wijzen zijn tegenstanders dan niet eens op afdoende wijze, zoodat en deskundige en leek het begrijpt, het verkeerde in zijn wijze van werken aan, waarom toonen zij niet met voorbeelden aan, hoe het dan wel behoort. Het is meer dan tijd, dat gezonde begrippen over deze aangelegenheden, eens meer algemeen ingang vinden.

Prijsvragen.

RECLAMEPLAAT BARCELONA.

De heer Reicher was zoo vriendelijk ons aangaande bovengenoemde prijsvraag nog het volgende mede te deelen:

Het Gemeentebestuur van Barcelona heeft goedgevonden de volgende bepalingen vast te stellen betreffende eene prijsvraag voor eene Reclameplaat:

1e. Men vraagt eene oorspronkelijke teekening voor eene reclameplaat, welke de aandacht vestigt op Barcelona, voornamelijk als winterverblijf.

2e. De stijl, het karakter en de arstistieke bewerkingswijze van de teekening worden den artist overgelaten; hoofdzakelijk moeten het heerlijke klimaat en de natuurschoonheden van Barcelona in de teekening op den voorgrond treden.

3e. De afmetingen moeten zijn, 1,25 bij 0,90 Meter, terwijl eene kleine ruimte moet worden vrijgelaten voor de woorden — Barcelona Ciudad de Invierno — (Barcelona winterverblijf.)

4e. De teekeningen moeten worden ingediend bij het Gemeentebestuur van Barcelona, uiterlijk op 15 December 1908, des namiddags 1 uur.

5e. De deelneming aan deze prijsvraag is opengesteld voor kunstenaars van alle natiën.

6e. Er wordt slechts één prijs uitgeloofd, ten bedrage van vijf duizend Pesetas, die de Jury kan toekennen aan die inzending, welke het volgens haar oordeel verdient. Zij behoudt zich echter het recht voor den prijs niet toe te kennen indien zij geen enkele inzending daartoe waardig keurt, alsook de teekeningen, die zij niet geschikt acht, van den wedstrijd uit te sluiten,

7e. Met de uitbetaling van den prijs verkrijgt het Gemeentebestuur van Barcelona uitsluitend en zonder eenig voorbehoud alle rechten van eigendom en voor reproductie.

PRIJSVRAAG SLACHTHUIZEN.

Op de internationale prijsvraag voor het ontwerpen van goedkoope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichting, die op 10 Juni 1908 vanwege het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel werd uitgeschreven kwamen 20 antwoorden in.

Men zal zich herinneren dat elke mededinger verplicht was plannen in te zende van beide typen

A en B, namelijk zonder en met kunstmatige koelinrichting. Enkele inzenders hebben gemeend, dat hierbij de bedoeling was, dat inzendingen voor de beide typen onder verschillend motto werden ingediend. Dientengevolge vindt men in de navolgende opgave meermalen 2 verschillend luidende motto's onder 1 nummer vereenigd. De nummering is natuurlijk geheel onverschillig.

1. X. Y. Z.
2. O. S.
3. N in een cirkel en in een driehoek.
4. Où (type A.) / Qui (type B.)
5. Dierenbescherming.
6. Tusschen licht en donker.
7. Export (type A.) / Import (type B.)
8. Reukloos.
9. Holland.
10. ∴ Br. ∴
11. Abattoir.
12. Charles.
13. Zeitgemäss (type B.) / Bescheiden (type A.)
14. Niet af (type A.) / Ook niet af (type B.)
15. Ocin.
16. Dieu e(s)t mon droit.
17. Vee.
18. Doelmatig.
19. Koelen met lucht.
20. Drie cirkels aan elkaar.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 44. Verslag van de Vergadering van het Hoofdbestuur der Mij. t. b. d. B. op 28 October 1908.

Het Huis aan de drie grachten, door Jan de Meijer, met afbeelding.

Verwarmen van gebouwen, op groote afstanden van de warmtebron gelegen, door F. G. Unger w. i. met figuren (Vervolg).

Verslagen van vergaderingen Afdeeling Groningen 24 Oct. 1908.

Architectura No. 44. Adres, aan den gemeenteraad van Zwolle, gezonden door het Bestuur van A. et A.

In Memoriam E. T. A. Damen, door H. J. Walle Jzn.

Bij het tekstplaatje, Poort a. h. stationsgebouw der Electrische lijn Rotterdam—Scheveningen, beeldhouwwerk van L. F. Edema van der Tuuk.

Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ing. Joh. Körting, naar het Duitsch, door K. F. van der Heijden (Vervolg). — Bellamy's weg traceur. — Houten riemschijven. — Hardmassa voor stalen werktuigen. — Het uitdiepen van mijnschachten door bevriezing. — Het afdammen van stroomen.

De Bouwwereld No. 45. Het landhuis „Fluijtestijn" te Breukelen, arch. A. F. Gips en L. Couvée, met afbeeldingen en losse plaat.

Opmerkingen over beton, door P. W. Scharroo, Eerste Luitenant der Genie.

De Ingenieur No. 44. Discussie over de voordracht: „Discours over het wezen der Zandfiltratie", gehouden in de vergadering der Vakafdeeling van Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs te Amsterdam op 4 Juli 1908, met afbeeldingen en een plaat.

Het 1ste Internationaal Congres voor Koelindustrieën te Parijs II, door J. F. H. Koopman w. i. (Vervolg).

Verticale electromotoren van de Electrotechnische Industrie, voorheen Willem Smit & Co. te Slikkerveer, met afbeeldingen.

Vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs, op 24 October 1908.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 44. Een en ander over onze Statutenwijziging (vervolg). — Van Week tot Week. — Algemeen Huishoudelijk Reglement. — Verslag Congres Wettelijke Ouderdomsverzorging (vervolg).

De Aannemer No. 44. Aggravatie en Simulatie IV (Slot).

De Collectieve Arbeids-Overeenkomsten der A. F. V.

Afdeeling Deventer. Adressen aan den Gemeenteraad.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 18. Ingezonden stuk. — De ringoven. — Zijn kalkzandsteenen bestand tegen weersinvloeden? — Het zuiveren van de klei. — Aan allen die in metselsteen belang stellen.

Deutsche Bauhütte No. 44. Wert der Idealarchitektur, door C. Zehnder.

Einiges über Schulbau, door Rud. Vogel, bij een ontwerp van Kuder en Von Senger te Zürich.

Möbel und Raum, door Erich Schirmer, bij schetsen van Gust Bär te Hannover, op losse plaat.

Lehrlingsausbildung im Kunstgewerbe, door Jos. Aug. Lux.

Die Ausstellung des Künstlerischen Nachlasses Olbrichs in Darmstadt.

Beamtenwohnungen bij een ontwerp van W. Frings te Hannover, voor een dubbel woonhuis te Stützerbach in Thüringen, op losse plaat.

Deutsche Kunst und Dekoration No. 2. Dit nummer van Alexander Koch's maandschrift opent met een artikel van Prof. O. Werner over de Frankfurt—Cronberger kunstenaarsbond, welk artikel verlucht is met talrijke afbeeldingen naar werken van de leden dier vereeniging, als de schilders Wilhelm Trübner, Rudolf Guduten, Ottilie Röderstein, Hans Völker, Alfred Oppenheim, Hans Burnitz, de beeldhouwer Josef Kowarzik en andere hier te lande onbekende en zelfs buiten Frankfurt nog weinig bekende namen. Er zijn wel goede studies bij, maar veel, dat ook niet anders dan als studie waarde heeft en of deze meesters, en wie van hen, het eenmaal tot wereldvermaardheid zullen brengen is uit dit werk nog moeielijk op te maken.

Franz Servaes, de bekende Weener criticus, schrijft over de verzorging en het beheer van moderne openbare verzamelingen, en geeft verschillende belangrijke wenken over dit onderwerp, waarover men voorloopig nog wel niet uitgepraat zal zijn.

Verder vinden wij in deze aflevering een tweede artikel over de „Ruimtekunst" op de Hessische Tentoonstelling te Darmstadt met zeer fraaie afbeeldingen van ook fraaie interieurs. Opmerkenswaardig is, dat de aantrekkelijkste juist die zijn welke hier en daar aan Empire of Biedermeier herinneren, terwijl het ultra-moderne vrijwel koud laat.

De overdrijving van het ultra-moderne schijnt langzamerhand te verdwijnen en wij gelooven, dat dit als een gunstig teeken voor een meer gezonde ontwikkeling beschouwd mag worden. Hetzelfde is op te merken in de grafmonumenten, die op dezelfde tentoonstelling te zien waren.

Als nog geheel verward in de Secession doet zich de Weener architect Emanuel Margold kennen in een aantal hier afgebeelde ontwerpen van interieurs, meubelen, enz. die ons doen vermoeden, dat de Oost-Indische inkt te Weenen zeer goedkoop is, deze kunstenaar moet althans een goede klant van Günther-Wagner zijn.

Ten slotte geeft Otto Scheffers te Dessau een bijdrage over stedenbouw, waarin hij voornamelijk het oog heeft op het leelijk inwendige van de huizenblokken in onze groote steden.

Waterbouwkundige Constructies, Handboek bewerkt door M. C. Koole, Waterbouwkundige, met medewerking van W. Gabriëlse, Hoofdopzichter der Havenwerken te Amsterdam en C. H. Lugten, Technisch Ambtenaar der Gemeente Rotterdam, uitgave van de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam.

Van dit werk, dat wij reeds in ons nummer van 22 Augustus j.l. vrij uitvoerig aankondigden, ligt thans de 2de aflevering voor ons. Het is een boekdeeltje van een 80 bladzijden met talrijke tekstfiguren en ingevoegde platen, bovendien vergezeld van een tiental groote platen tot den atlas behoorende. In deze aflevering begint het tweede hoofdstuk getiteld: Werken aan zee, in en langs rivieren en kanalen.

Voor den Nederlandschen waterbouwkundige behooren ongetwijfeld de zeeweringen tot de belangrijkste onderwerpen van studie en dat men daarin nog lang niet uitgestuderd is, zou deze aflevering kunnen bewijzen, wanneer het niet bekend genoeg was, hoe vooral in Zeeland tal van bekwame mannen er zich in den laatsten tijd op hebben toegelegd om daarin allerlei verbeteringen aan te brengen en daarop nieuwe constructies toe te passen. Onder die mannen verdient in de eerste plaats genoemd te worden de ingenieur van Schouwen Jhr. de Muralt, wiens verschillende uitvindingen ons vooral uit uitvoerige mededeelingen in het weekblad „de Ingenieur" bekend zijn. Deze mededeelingen zijn vooral daarom belangrijk, wijl zij geen uitvoerige theoretische beschouwingen bevatten, maar in hoofdzaak beschrijvingen van proefnemingen op groote schaal en van uitgevoerde werken. Wanneer de groote verwachtingen, die men daarvan heeft door de uitkomst worden gestaafd, zij het ook maar voor een voornaam deel, dan zal ongetwijfeld de rij van namen van beroemde waterstaatsingenieurs, waarop ons vaderland bogen kan met een naam vermeerderd worden, die naar het ons voorkomt het volste recht heeft genoemd te worden onder de ingenieurs van den ouden stempel.

Het zou onbillijk zijn daarnevens, niet tegelijk de namen te vermelden van hen, die in bescheidener positie, naar hun vermogen zeker niet minder tot de moderne ontwikkeling der waterbouwkunde hebben bijgedragen en daartoe behooren de samenstellers van dit boek.

Het hoofdstuk Zeeweringen kunnen wij veilig beschouwen als het werk van den heer Koole, aan alles kan men zien, dat de schrijver hier in zijn element is en dat de bewerking up-to date is daarvan overtuigt ons een oogopslag, want onmiddellijk trekt de uitvoerige beschrijving der nieuwere constructies in gewapend beton de aandacht en dat kan niemand verwonderen, wanneer men vernoemt, dat die constructies bewerkt zijn onder toezicht van den ingenieur de Muralt en met een uitvoerigheid, als nog in geen Nederlandsch werk geschiedde. Tot goed begrip van een ander dragen ongetwijfeld de talrijke reproducties naar foto's zeer veel bij, evenals de alle opmerkzame schaal uitgevoerde details. Ook de groote platen laten aan duidelijkheid niets te wenschen over, de bewerking is zoo eenvoudig mogelijk, somtijds zelfs schetsmatig, effect door overbodig opwerken is blijkbaar opzettelijk vermeden, maar daardoor wordt dan ook juist de aandacht gevestigd op datgene, waar het meest op aankomt.

De veronderstelling reeds vroeger geuit, dat het werk een aanwinst zal zijn voor de waterbouwkundige litteratuur en en een succes voor bewerkers en uitgever is dan ook zeker niet gewaagd te noemen.

Varia

LEMSTER KUNSTAARDEWERK.

Met dezen naam bestempelt men het aardewerk, de bekende bloemvazen, wandschotels, groote potten en kleinere voorwerpen als bakjes, enz., op de wijze van het kerfsnijwerk in hout met verschillende motieven besneden, waarvoor niet anders dan passer en tweesnijdend mesje worden gebruikt, en dan in verschillende kleuren geglazuurd.

Het is niet algemeen bekend dat deze nieuwe tak van Friesche kunstnijverheid in 1892 feitelijk werd uitgedacht door den toen vijftienjarigen pottenbakkersleerling Steenstra, die thans nog dagelijksch tracht zijn producten te verbeteren.

Aan de beschrijving van een bezoek in de werkplaats van den heer Steenstra ontleenen wij het volgende uit het weekblad „Handelsbelangen".

Het was in het voorjaar van 1892, dat de toenmalige predikant van de Lemmer, den vijftienjarigen pottenbakkersleerling Steenstra aantrof, terwijl hij bezig was een ronden, lagen pot met zeven ooren, door middel van een scherp mesje met allerlei insnijdingen te versieren. Wat dat wel voor een pot moest worden, was de vraag van den predikant, die getroffen was door de kunstvaardigheid van den jeugdigen leerling. En of hij te koop was, wanneer hij in het vuur was geweest. Neen, te koop was hij niet; hij was besteld. Hij was bestemd voor een boerenbruiloft, voor boerenjongens, den bekenden drank voor brandewijn en rozijnen.

Reeds een paar dagen later kwam dominee opnieuw bij Steenstra. Hij had naar den directeur van het Haarlemsch museum voor kunstnijverheid geschreven. „Op hun beider aanmoediging heb ik mij toen met toestemming van mijn patroon voornamelijk op het maken van kunstaardewerk toegelegd. Het was 1 Augustus 1892, toen de eerste bestelling uit de fabriek werd verzonden. En sedert zijn de bestellingen steeds grooter geworden. Een tijd lang scheen het, alsof er geen vraag meer naar het werk was, maar de laatste paar jaren is er weer veel vraag".

Aldus vertelde de heer Steenstra, toen wij hem een bezoek in zijn werkplaats brachten. Hij was nu eigenaar van de pottenbakkerij, die hij van zijn vroegeren patroon had overgenomen. Hij had een paar knechts, die door hem waren opgeleid en die hem nu hielpen bij het kunstenaarswerk.

„Dus gij zijt de de eigenlijke uitvinder van het Friesche kunstaardewerk?" was onze vraag.

„Ja, mijnheer, dat zal niemand kunnen betwijfelen."

„Dat eischt stellig eene groote vaardigheid en eene langdurige oefening, voor men die figuren in de halfharde klei zoo regelmatig kan snijden", merkten wij op.

„Ja, natuurlijk, dat eischt heel wat oefening. Men meent wel eens, dat het vormwerk is, wat wij leveren. Maar het is alles zuiver handwerk. Maar dat snijwerk is nog gemakkelijk aan te leeren, maar onze eigenlijke kunst is het mengen van het leem en het bakken zelf en dan vooral het verkrijgen van kleurschakeeringen".

Het leem, dat hiervoor gebruikt wordt, komt uit Duitschland, uit de leemgroevan bij Coblenz. Het zijn grijswitte, vierkante stukken, die bij aankomst zoo hard zijn als een steen. Deze worden eerst goed gedroogd, hetzij in den wind, hetzij, wanneer de vochtigheid der atmosfeer dit eischt, in den oven. Gedroogd laten zij zich gemakkelijk tot fijn poeder slaan, dat een paar dagen met water vermengd in een put te weeken wordt gelegd. Het nu verkregen leem wordt verwerkt in de kneedmachine, een soort van cylinder, waarin een as draait, die van scherpe messen voorzien is.

Wanneer het leem uit den molen komt, is het nog niet geheel geschikt om gevormd te worden. Er schijnt dan nog iets aan te worden toegevoegd, waardoor het gelukt om een veel harder fabrikaat te verkrijgen dan zonder dit bijvoegsel. Maar hierover liet de heer S. zich niet verder uit.

Wanneer het leem uit den molen komt en nog eens met de handen gekneed is, gaat het naar den vormer, die er op zijne schijf allerhande potten, vazen en kannen van draait, of die het met de hand in den vorm boetseert, dien hij hebben wil. Dit draaien eischt eene groote behendigheid en eene jarenlange oefening.

„En waaraan ontleent gij uwe motieven?" vroeg ik, toen wij in de kamer gekomen waren, waar twee mannen, de leerlingen van Steenstra, bezig waren met figuren in de halfharde klei te snijden.

„De motieven heb ik zelf bedacht. Zooals u ziet, zijn het meest stervormige figuren, bladeren en randversieringen. De dominee heeft indertijd voor mij om motieven verzocht aan den directeur van het Haarlemsch museum, maar toen deze eenige proeven van mijn werk had gezien, meende hij, dat ik zelf moest blijven zoeken".

Wanneer de pot of vaas of wat het is, geheel met figuren overdekt is, dan begint, wat Steenstra meende, het eigenlijke moeilijke werk. Dan moeten de kleuren worden aangebracht.

„Ik gebruik hoofdzakelijk blauw, bruin, groen, geel en rood. Het is de kunst om mooie schakeeringen te krijgen en kleuren, die in elkaar overvloeien. Ik probeer altijd maar weer nieuwe combinaties. In de kleuren, die ik opnoemde, heb ik nu samen 140 schakeeringen verkregen".

Toen de heer Steenstra op het onderwerp kleuren was gekomen, liet hij ons een menigte gladde vaasjes zien, proeven die hij in den loop der jaren genomen had om schoone kleuren te krijgen, turkooisblauw en violet, en gemsgeel, en kastanjebruin, en scharlakenrood, zoovele onderscheidingen, dat het voor een gewoon mensch niet doenlijk is om alle namen er van te onthouden.

„Wanneer het aardewerk geverfd is, komt het in den oven. Het wordt opgestapeld boven een grooten rooster, waaronder een turfvuur wordt gestookt. De vlammen spelen tusschen de potten en vazen door, en aldus worden deze hard. Daarna worden zij uit den oven gehaald, langzaam afgekoeld en met loodglazuur geglazuurd.

Wanneer het aardewerk in het loodglazuur gedompeld is, komt het opnieuw in den oven en door dit tweede bakken komen de kleuren onder het glazuursel te voorschijn en wordt de hardheid van het aardewerk verkregen.

Het Lemster kunstaardewerk neemt onder de aardewerken, die tegenwoordig aan de markt worden gebracht, nog een bescheiden plaats in. Het kan in menig opzicht nog niet concurreeren met Delftsch en Utrechtsch en ander. Alleen in den prijs, want het is goedkooper.

Behalve in de Lemmer wordt tegenwoordig ook kunstaardewerk gebakken in Workum en Sneek. Ook deze fabrieken leveren mooie stukken werk. Het aardewerk, dat in Makkum gebakken wordt, is van een andere opvatting, het is niet besneden, maar beschilderd.

Steenstra krijgt veel bezoek van Engelschen en zegt „die koopen mij dan soms mijn heele magazijn leeg en dan krijg ik later nog nabestellingen uit Engeland".

Het pottenbakkersbedrijf is reeds op zichzelf een kunstambacht. Het kneden van het leem, het vormen op de draaischrijf, het boetseeren met de hand en het bakken; alles eischt handigheid, oefening, ondervinding en voorzichtigheid.

De vijftienjarige pottenbakkersleerling in de Lemmer, die in 1892 een nieuwe tak van kunstnijverheid schiep, verdient eervol vermeld te worden.

Zijn werk is na 16 jaren arbeids nog niet volmaakt. Hij zal het zelf gaarne erkennen. Maar Steenstra is nog jong en heeft liefde voor zijn vak. Hij blijve zoeken en moge vinden.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand October bezocht door 452 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 215 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.

De aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid wordt thans bezocht door 140 leerlingen.

In het museum zijn op het oogenblik twee tentoonstellingen geopend; de eene bevat de ingekomen antwoorden op de prijsvraag uitgeschreven door de Maatschappij van Bouwkunst, betreffende eengezinswoningen; de andere omvat de schetsen ontwerpen, teekeningen en fotografiën van betimmeringen, meubelen en huisraad, die sedert 1900 door de Heeren van den Bosch en Berlage te Amsterdam werden vervaardigd. Beide tentoonstellingen zullen zeker de belangstelling van het publiek en van de vaklieden trekken.

AMSTERDAM. Jhr. B. W. F. van Riemsdijk doet in *Eigen Haard* mededeelingen over de restauratie van het uit het raadhuis te Middelburg afkomstige borstbeeld van Keizer Karel V, dat op de Gulden Vliestentoonstelling te Brugge te zien was.

Het beeld verkeerde toen nog in een droevigen toestand. Het was met dikke lagen verf bestreken om vele zonden te bedekken. Blijkbaar had men 't vroeger in stukken laten vallen en slecht samengevoegd.

Op verzoek van schr. stelde het gemeentebestuur van Middelburg het beeld in handen van den heer W. M. Retera, leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, die zich tot de restauratie aangetrokken gevoelde

De heer Van Riemsdijk meent het onomstootelijk bewijs te hebben gevonden dat de buste voorstelt Keizer Karel V op 22-jarigen leeftijd.

Hij bespreekt nog de verschillende gissingen die vroeger omtrent het beeld gemaakt zijn — men heeft het niet altijd voor een Karel V gehouden — en gaat na hoe het in het Middelburgsche raadhuis kan zijn terecht gekomen. Hij brengt hulde aan den heer Retera voor diens moeilijken arbeid.

— Wij vernemen, dat de onderhandelingen, welke gaande zijn over den verkoop van het onde Beursterrein, gebaseerd zijn op het plan, om op dat terrein een groot hotel met daaronder liggende winkels te stichten. Het kapitaal daarvoor is door een combinatie van Amsterdamsche ingezetenen bijeengebracht. De moeilijkheid was tot dusver het nemen van een beslissing omtrent het definitieve plan, waarvan deze bebouwing een onderdeel moet uitmaken. Men schijnt ten Stadhuize daarvoor een van de beide (gewijzigde) plannen van Van Gendt of Van der Mey te hebben uitgekozen.

Daaromtrent heeft men zich in groote trekken reeds verstaan met de gegadigden voor het Beursterrein en eerlang kan de beëindiging van de onderhandelingen verwacht worden.

ASSEN. Te Emmen is de nieuwe Ambachtsschool plechtig geopend, waarbij de Burgemeester, de Heer W. Ringnalda, eene openingsrede hield, in tegenwoordigheid van een groot aantal belangstellenden. Onder deze waren o.a. de Tweede Kamerleden Roessingh en Smeenge, laatstgenoemde voorzitter der „Vereeniging tot Bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe", voorts de leden van het hoofdbestuur dezer Vereeniging, de leden van Gedeputeerde Staten van Drenthe, eenige leden der Provinciale Staten, de heer De Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, en vele leden van Gemeentebesturen, uit Emmen en nabij gelegen gemeenten.

'S-HERTOGENBOSCH. Hier ter stede zal, op nader te bepalen dagen, in een der maanden Februari of Maart e.k. eene internationale tentoonstelling van *kerkelijke kunst* worden gehouden, waarvoor reeds inzendingen zijn toegezegd uit Millaan, Oostenrijk, Frankrijk en Duitschland.

NIJMEGEN. De raad dezer gemeente heeft de door B. en W. op de gemeente-begrooting over 1909 uitgetrokken som van f 1500 voor een beschrijving van de Karolingische Kapel op het Valkhof en voor de uitgave daarvan, toegestaan.

Personalia.

Ter benoeming van een adjunct-opzichter bij het bouw- en woningtoezicht te Almeloo, tevens leeraar in teekenen aan de burgeravondschool, bevelen B. en W. aan de heeren: P. Terpstra, gemeente-opzichter te Enkhuizen, H. Eckhardt, architect te Almeloo, en J. C. Leich, opzichter te Mariënberg.

— Den 22en October l.l. overleed te Rotterdam, de heer G. C. van Riet, Opzichter 1e kl. bij de Staatsspoorwegen, in den ouderdom van 66 jaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Tot leeraar in timmeren en vakteekenen aan de Ambachtsschool te Amersfoort is benoemd de heer K. Kooiman te West-Graftdijk.

— Te Middelburg is benoemd tot leeraar in het teekenen voor meubelmakers aan de Burgeravondschool de heer J. Bosdijk.

— Aan de ambachtsschool te Heerenveen is tot leeraar in het timmeren benoemd de heer J. van Dijk, bouwkundige te Leeuwarden; in het smeden de heer F. Molenaar, leeraar aan de ambachtsschool te Goes, en in het schilderen de heer S. Geerts, te Leeuwarden.

Aan H.H. Ned. Architekten.

Ons is gebleken dat bij enkele collega's misverstand bestaat aangaande de bedoeling van ons verzoek om medewerking bij het bijeenbrengen eener Nederlandsche afdeeling der „Gartenstadt"-tentoonstelling.

Het geldt hier niet eene inzending op een tentoonstelling van tijdelijken aard. De ons afgestane afbeeldingen, foto's en dergelijke zullen den inzenders **niet** worden teruggezonden. Zij worden in de verzameling opgenomen en blijven met deze circuleeren.

Wil men ter opluistering der Amsterdamsche tentoonstelling bijdragen, dan zal dit wel hoogelijk worden gewaardeerd, maar men wordt verzocht dan toch tevens iets voor de circuleerende verzameling af te staan.

Het Bestuur der Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst,
J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

Vacante Betrekkingen.

— Onderwijzer in het smeden en de beginselen van Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Goes, tegen 1 Januari 1909. Salaris f 700 per jaar met verhoogingen van f 50 elke vijf jaar. Stukken vóór 18 November 1908 aan den Directeur, A. D. F. van der Wart, die ook inlichtingen geeft. (1)

— Jong vlug Teekenaar, Br. fr., lett. G E 968, N. v. d. D. (1)

— Bekw. Constructie-Teekenaar voor tijdelijke werkzaamheden. Aanbiedingen onder No. 410, bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Leeraar voor het Bouwkundig Teekenen aan de Vakteekenschool Patrimonium, te Amsterdam (avondcursus) zich te wenden tot den Directeur der School, Nieuwe Heerengracht 95 (1)

— Tijdelijk Teekenaar voor het detailleeren van ijzerconstructies. Brieven onder letters A. B. H., Nijgh. & van Ditmar Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam (1)

— Technicus voor het ontwerpen en inrichten van Ketelhuizen en van verbeteringen in Ketelbedrijven. Aanvangssalaris f 1000.— à f 1200.—. Sollicitaties met bijvoeging „Vertrouwelijk" in te zenden aan H. Boyer en Co. 3 Nieuwland Rotterdam. (1)

— Gemeente-Opzichter, niet ouder dan 35 jaar. In de gemeente Weststellingwerf met 1 Januari a.s. salaris f 1000, benevens f 100 voor diverse uitgaven. Zich aan te melden bij gezegeld adres, vóór 15 November a.s. bij den Burgemeester. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
4	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
3	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 November.

Leiden ten 11.30 v.m. Het gem.best.: bestek no. 23. Het vernieuwen van een gedeelte walmuur aan de oude vest over een lengte van 45 M. bestek en teek. ter inzage op het bureau van gem.werken en ald. verkrijgb.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binnenl. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van den bovenbouw van het dienstgebouw voor museum van Natuurlijke Historie in het van der Werffpark te Leiden; begr. f 139000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff. aanw. 2 Nov. ten 2 ure: inl. bij den bouwkundige en bij den hoofdopz. der universiteitsgebouwen P. M. J. van Oerle te Leiden.

DINSDAG 10 November.

Zeist ten 11.30. De arch. J. M. Paap in café Havens: Het bouwen van drie heerenhuizen; bestek en teek. verkrijgb. aan het bouwk. bureau.

Zwartsluis ten 12 ure. Het best. van chr. volksonderwijs in de pastorie der herv. gem.: het bouwen van eene school met 2 lokalen aan een Singel; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer R. van der Meulen en bij den heer B. ten Brink te Meppel; inlicht. geeft de arch. P. Janzen te Meppel.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost, enz. aan de Middenkous; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie en in het Timmerhuis en verkrijg. bij wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. 3 November.

Wervershoof, ten 4 ure, door Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in het café W. Winkel: a. het bouwen van eene kerk (oppervl. plm. 170 M²) met houten

Wanneer de pot of vaas of wat het is, geheel met figuren overdekt is, dan begint, wat Steenstra meende, het eigenlijke moeilijke werk. Dan moeten de kleuren worden aangebracht.

„Ik gebruik hoofdzakelijk blauw, bruin, groen, geel en rood. Het is de kunst om mooie schakeeringen te krijgen en kleuren, die in elkaar overvloeien. Ik probeer altijd maar weer nieuwe combinaties. In de kleuren, die ik opnoemde, heb ik nu samen 140 schakeeringen verkregen".

Toen de heer Steenstra op het onderwerp kleuren was gekomen, liet hij ons een menigte gladde vaasjes zien, proeven die hij in den loop der jaren genomen had om schoone kleuren te krijgen, turkooisblauw en violet, en gemsgeel, en kastanjebruin, en scharlakenrood, zoovele onderscheidingen, dat het voor een gewoon mensch niet doenlijk is om alle namen er van te onthouden.

„Wanneer het aardewerk geverfd is, komt het in den oven. Het wordt opgestapeld boven een grooten rooster, waaronder een turfvuur wordt gestookt. De vlammen spelen tusschen de potten en vazen door, en aldus worden deze hard. Daarna worden zij uit den oven gehaald, langzaam afgekoeld en met loodglazuur geglazuurd.

Wanneer het aardewerk in het loodglazuur gedompeld is, komt het opnieuw in den oven en door dit tweede bakken komen de kleuren onder het glazuursel te voorschijn en wordt de hardheid van het aardewerk verkregen.

Het Lemster kunstaardewerk neemt onder de aardewerken, die tegenwoordig aan de markt worden gebracht, nog een bescheiden plaats in. Het kan in menig opzicht nog niet concurreeren met Delftsch en Utrechtsch en ander. Alleen in den prijs, want het is goedkooper.

Behalve in de Lemmer wordt tegenwoordig ook kunstaardewerk gebakken in Workum en Sneek. Ook deze fabrieken leveren mooie stukken werk. Het aardewerk, dat in Makkum gebakken wordt, is van een andere opvatting, het is niet besneden, maar beschilderd.

Steenstra krijgt veel bezoek van Engelschen en zegt „die koopen mij dan soms mijn heele magazijn leeg en dan krijg ik later nog nabestellingen uit Engeland".

Het pottenbakkersbedrijf is reeds op zichzelf een kunstambacht. Het kneden van het leem, het vormen op de draaischrijf, het boetseeren met de hand en het bakken; alles eischt handigheid, oefening, ondervinding en voorzichtigheid.

De vijftienjarige pottenbakkersleerling in de Lemmer, die in 1892 een nieuwe tak van kunstnijverheid schiep, verdient eervol vermeld te worden.

Zijn werk is na 16 jaren arbeids nog niet volmaakt. Hij zal het zelf gaarne erkennen. Maar Steenstra is nog jong en heeft liefde voor zijn vak. Hij blijve zoeken en moge vinden.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand October bezocht door 452 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 215 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.

De aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid wordt thans bezocht door 140 leerlingen.

In het museum zijn op het oogenblik twee tentoonstellingen geopend; de eene bevat de ingekomen antwoorden op de prijsvraag uitgeschreven door de Maatschappij van Bouwkunst, betreffende eengezinswoningen; de andere omvat de schetsen ontwerpen, teekeningen en fotografiën van betimmeringen, meubelen en huisraad, die sedert 1900 door de Heeren van den Bosch en Berlage te Amsterdam werden vervaardigd. Beide tentoonstellingen zullen zeker de belangstelling van het publiek en van de vaklieden trekken.

AMSTERDAM. Jhr. B. W. F. van Riemsdijk doet in *Eigen Haard* mededeelingen over de restauratie van het uit het raadhuis te Middelburg afkomstige borstbeeld van Keizer Karel V, dat op de Gulden Vliestentoonstelling te Brugge te zien was.

Het beeld verkeerde toen nog in een droevigen toestand. Het was met dikke lagen verf bestreken om vele zouden te bedekken. Blijkbaar had men 't vroeger in stukken laten vallen en slecht samengevoegd.

Op verzoek van schr. stelde het gemeente bestuur van Middelburg het beeld in handen van den heer W. M. Retera, leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, die zich tot de restauratie aangetrokken gevoelde

De heer Van Riemsdijk meent het onomstootelijk bewijs te hebben gevonden dat de buste voorstelt Keizer Karel V op 22-jarigen leeftijd.

Hij bespreekt nog de verschillende gissingen die vroeger omtrent het beeld gemaakt zijn — men heeft het niet altijd voor een Karel V gehouden — en gaat na hoe het in het Middelburgsche raadhuis kan zijn terecht gekomen. Hij brengt hulde aan den heer Retera voor diens moeilijken arbeid.

— Wij vernemen, dat de onderhandelingen, welke gaande zijn over den verkoop van het oude Beursterrein, gebaseerd zijn op het plan, om op dat terrein een groot hotel met daaronder liggende winkels te stichten. Het kapitaal daarvoor is door een combinatie van Amsterdamsche ingezetenen bijeengebracht. De moeilijkheid was tot dusver het nemen van een beslissing omtrent het definitieve plan, waarvan deze bebouwing een onderdeel moet uitmaken. Men schijnt ten Stadhuize daarvoor een van de beide (gewijzigde) plannen van Van Gendt of Van der Mey te hebben uitgekozen.

Daaromtrent heeft men zich in groote trekken reeds verstaan met de gegadigden voor het Beursterrein en eerlang kan de beëindiging van de onderhandelingen verwacht worden.

ASSEN. Te Emmen is de nieuwe Ambachtsschool plechtig geopend, waarbij de Burgemeester, de Heer W. Ringnalda, eene openingsrede hield, in tegenwoordigheid van een groot aantal belangstellenden. Onder deze waren o.a. de Tweede Kamerleden Roessingh en Smeenge, laatstgenoemde voorzitter der „Vereeniging tot Bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe", voorts de leden van het hoofdbestuur dezer Vereeniging, de leden van Gedeputeerde Staten van Drenthe, eenige leden der Provinciale Staten, de heer De Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, en vele leden van Gemeentebesturen, uit Emmen en nabij gelegen gemeenten.

'S-HERTOGENBOSCH. Hier ter stede zal, op nader te bepalen dagen, in een der maanden Februari of Maart e.k. eene internationale tentoonstelling van *kerkelijke kunst* worden gehouden, waarvoor reeds inzendingen zijn toegezegd uit Millaan, Oostenrijk, Frankrijk en Duitschland.

NIJMEGEN. De raad dezer gemeente heeft de door B. en W. op de gemeente-begrooting over 1909 uitgetrokken som van f 1500 voor een beschrijving van de Karolingische Kapel op het Valkhof en voor de uitgave daarvan, toegestaan.

Personalia.

Ter benoeming van een adjunct-opzichter bij het bouw- en woningtoezicht te Almeloo, tevens leeraar in teekenen aan de burgeravondschool, bevelen B. en W. aan de heeren: P. Terpstra, gemeente-opzichter te Enkhuizen, H. Eckhardt, architect te Almeloo, en J. C. Leich, opzichter te Mariënberg.

— Den 22en October l.l. overleed te Rotterdam, de heer G. C. van Riet, Opzichter 1e kl. bij de Staatsspoorwegen, in den ouderdom van 66 jaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

— Tot leeraar in timmeren en vakteekenen aan de Ambachtsschool te Amersfoort is benoemd de heer K. Kooiman te West-Graftdijk.

— Te Middelburg is benoemd tot leeraar in het teekenen voor meubelmakers aan de Burgeravondschool de heer J. Bosdijk.

— Aan de ambachtsschool te Heerenveen is tot leeraar in het timmeren benoemd de heer J. van Dijk, bouwkundige te Leeuwarden; in het smeden de heer F. Molenaar, leeraar aan de ambachtsschool te Goes, en in het schilderen de heer S. Geerts, te Leeuwarden.

Aan H.H. Ned. Architekten.

Ons is gebleken dat bij enkele collega's misverstand bestaat aangaande de bedoeling van ons verzoek om medewerking bij het bijeenbrengen eener Nederlandsche afdeeling der „Gartenstadt"-tentoonstelling.

Het geldt hier niet eene inzending op een tentoonstelling van tijdelijken aard. De ons afgestane afbeeldingen, foto's en dergelijke zullen den inzenders **niet** worden teruggezonden. Zij worden in de verzameling opgenomen en blijven met deze circuleeren.

Wil men ter opluistering der Amsterdamsche tentoonstelling bijdragen, dan zal dit wel hoogelijk worden gewaardeerd, maar men wordt verzocht dan toch tevens iets voor de circuleerende verzameling af te staan.

Het Bestuur der Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst,
J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

Vacante Betrekkingen.

— Onderwijzer in het smeden en de beginselen van Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Goes, tegen 1 Januari 1909. Salaris f 700 per jaar met verhoogingen van f 50 elke vijf jaar. Stukken vóór 18 November 1908 aan den Directeur, A. D. F. van der Wart, die ook inlichtingen geeft. (1)

— Jong vlug Teekenaar, Br. fr., lett. G E 968, N. v. d. D. (1)

— Bekw. Constructie-Teekenaar voor tijdelijke werkzaamheden. Aanbiedingen onder No. 410, bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Leeraar voor het Bouwkundig Teekenen aan de Vakteekenschool Patrimonium, te Amsterdam (avondcursus) zich te wenden tot den Directeur der School, Nieuwe Heerengracht 95 (1)

— Tijdelijk Teekenaar voor het detailleeren van ijzerconstructies. Brieven onder letters A. B. H., Nijgh. & van Ditmar Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam (1)

— Technicus voor het ontwerpen en inrichten van Ketelhuizen en van verbeteringen in Ketelbedrijven. Aanvangssalaris f 1000.— à f 1200.—. Sollicitaties met bijvoeging „Vertrouwelijk" in te zenden aan H. Boyer en Co. 3 Nieuwland Rotterdam. (1)

— Gemeente-Opzichter, niet ouder dan 35 jaar. In de gemeente Weststellingwerf met 1 Januari a.s. salaris f 1000, benevens f 100 voor diverse uitgaven. Zich aan te melden bij gezegeld adres, vóór 15 November a.s. bij den Burgemeester. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	„
6	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
4	Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1	Werkt. opz. (construct.)	26 j., f f 110	„
3	Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„
1	Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 November.

Leiden ten 11.30 v.m. Het gem.best.: bestek no. 23. Het vernieuwen van een gedeelte walmuur aan de oude vest over een lengte van 45 M. bestek en teek. ter inzage op het bureau van gem.werken en ald. verkrijgb.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een openbaar slachthuis aan de Nieuwe Kade. Aanwijzing 2 November a.s., 2 ure, op het terrein. Inlichtingen alle werkdagen, tot en met den dag vóór de besteding van 10 tot 12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Ooststraat, alwaar de teekeningen ter inzage liggen; bestek met inschrijvingsbiljet verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binnenl. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van den bovenbouw van het dienstgebouw voor museum van Natuurlijke Historie in het van der Werffpark te Leiden; begr. f 139000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff. aanw. 2 Nov. ten 2 ure: inl. bij den bouwkundige en bij den hoofdopz. der universiteitsgebouwen P. M. J. van Oerle te Leiden.

DINSDAG 10 November.

Zeist ten 11.30. De arch. J. M. Paap in café Havens: Het bouwen van drie heerenhuizen; bestek en teek. verkrijgb. aan het bouwk. bureau.

Zwartsluis ten 12 ure. Het best. van chr. volksonderwijs in de pastorie der herv. gem.: het bouwen van eene school met 2 lokalen aan een Singel; bestek en teek. verkrijgb. bij den heer R. van der Meulen en bij den heer B. ten Brink te Meppel; inlicht. geeft de arch. P. Janzen te Meppel.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost, enz. aan de Middenkous; bestek en voorw. ter inzage ter secretarie en in het Timmerhuis en verkrijg. bij wed. P. van Waesberge en Zn.; aanw. 3 November.

Wervershoof, ten 4 ure, door Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in het café W. Winkel: a. het bouwen van eene kerk (oppervl. plm. 170 M²) met houten

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

toren; b. het bouwen van eene pastorie; c. bijkomende werken; d. massa; inschr. alleen voor protestanten; aanw. op den dag der best., 1 uur; bestek en teekeningen te bekomen bij den Bouwk. W. G. F. Steinmetz, Bagijnenhof, Medemblik.

WOENSDAG 11 November

's Gravenhage, ten 2 ure, door het Hoofdbest. der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstr.; de verbouwing van het post. en telegraafgebouw te Waspik en daarmede in verband staande werken; (Zie adv in no. 43).

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND · LEVEN · INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie duk-dalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofdIng.-directeur Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Van der Maas & Co.,

Beeldhouwers.

Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.

Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. FINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 24sten November 1908,** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1163.

Het maken van eene wachterswoning bij W.P. 33 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W.P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station SUSTEREN.

Begroting f 5150.—.

De besteding geschiedt volgens § 70 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den November 1908 ten 10.20 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Susteren.

UTRECHT, den 3den November 1908.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert **Cement- en Cementijzerwerken** uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 14 NOVEMBER 1908. No. 46.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Examens van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

(*Slot.*)

In de vergadering van het Hoofdbestuur van 28 October 1908 zijn dan ook voorstellen gedaan, om het programma van de examens op enkele punten, o.a. die welke de kennis der instrumenten en die der stoomwerktuigen betreffen, te wijzigen.

Wat de stoommachines betrof meende het Hoofdbestuur echter geen wijzigingen in het Programma te moeten maken. De heimachine, die tot het voorstel aanleiding heeft gegeven, moet gerekend worden tot de „werktuigen", evenals op een werk kunnen voorkomen: mechanische pompen, lieren, liften, enz. welke alle evengoed met stoom als door electriciteit kunnen worden bewogen.

Het programma wordt daarmede onnoodig verzwaard, terwijl de kennis toch zeer oppervlakkig zal zijn en het onderwerp voor een Bouwk. Opzichter niet van overwegend belang is.

Met deze laatste uitspraak kunnen wij ons wel vereenigen. Het is met de kennis van werktuigen al evenals met de technologie; begint men daarin hooge eischen te stellen, dan weet men niet waar men moet eindigen en van overwegend belang is de zaak niet. Alleen zouden wij de candidaten voor een volgend examen wel willen waarschuwen, dat zij daarin niet lezen, dat zij door het Hoofdbestuur als van minder belang beschouwd wordt. Alles wat men in de examenprogramma's als bijvakken beschouwen kan is voor den candidaat van belang.

Wat die bijvakken betreft moet hij, bij gebrek aan Middelbaar Technisch Onderwijs, zijn kennis meestal te hooi en te gras verzamelen, soms alleen uit boeken en nu is onze litteratuur niet rijk aan boeken, die b.v. kennis van werktuigen, waterpassen, technologie, enz. behandelen uitsluitend voor den bouwkundige, boeken, waarin hij juist vindt wat hij noodig heeft. Wat hem nu ten dienste staat geeft hem of te weinig of te veel, wij weten niet wat 't minst verkieselijk is, maar wel, dat er in dezen toestand van de studie dezer vakken niet heel veel terecht komt.

De volgende opmerking van de commissie betreft:

KENNIS BOUWWETGEVING ETC.

Over het algemeen bleken de candidaten niet practisch op de hoogte te zijn in dit vak. De reden zal mogelijk hierin liggen, dat bij voorkomende gevallen de patroon en niet zijn plaatsvervanger de moeilijkheden oplost.

Het meerendeel der candidaten gaf blijk de in het programma opgegeven wetten bestudeerd te hebben en vele konden geheele artikels woordelijk

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

toren; b. het bouwen van eene pastorie; c. bijkomende werken; d. massa; inschr. alleen voor protestanten; aanw. op den dag der best., 1 uur; bestek en teekeningen te bekomen bij den Bouwk. W. G. F. Steinmetz. Bagijnenhof, Medemblik.

WOENSDAG 11 November

's Gravenhage, ten 2 ure, door het Hoofdbest. der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstr.; de verbouwing van het post. en telegraafgebouw te Waspik en daarmede in verband staande werken; (Zie adv in no. 43).

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke **Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie dukdalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofding.-directeur Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85.000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Van der Maas & Co.,

Beeldhouwers.

Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.

Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.

Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.

ADMINISTRATIE:

Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. FINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 24sten November 1908,** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1163.

Het maken van eene wachterswoning bij W.P. 33 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W.P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station SUSTEREN.

Begrooting f 5150.—.

De besteding geschiedt volgens § 70 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den November 1908 ten 10.20 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Susteren.

UTRECHT, den 3den November 1908.

HOUTEN Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,

— ALMELO, —

voert Cement- en Cementijzerwerken uit — op de werken. —

Specialiteit in Betonvloeren

voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.

Vele attesten ter inzage.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 14 NOVEMBER 1908. No. 46.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Examens van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

(*Slot.*)

In de vergadering van het Hoofdbestuur van 28 October 1908 zijn dan ook voorstellen gedaan, om het programma van de examens op enkele punten, o.a. die welke de kennis der instrumenten en die der stoomwerktuigen betreffen, te wijzigen.

Wat de stoommachines betrof meende het Hoofdbestuur echter geen wijzigingen in het Programma te moeten maken. De heimachine, die tot het voorstel aanleiding heeft gegeven, moet gerekend worden tot de „werktuigen", evenals op een werk kunnen voorkomen: mechanische pompen, lieren, liften, enz. welke alle evengoed met stoom als door electriciteit kunnen worden bewogen.

Het programma wordt daarmede onnoodig verzwaard, terwijl de kennis toch zeer oppervlakkig zal zijn en het onderwerp voor een Bouwk. Opzichter niet van overwegend belang is.

Met deze laatste uitspraak kunnen wij ons wel vereenigen. Het is met de kennis van werktuigen al evenals met de technologie; begint men daarin hooge eischen te stellen, dan weet men niet waar men moet eindigen en van overwegend belang is de zaak niet. Alleen zouden wij de candidaten voor een volgend examen wel willen waarschuwen, dat zij daarin niet lezen, dat zij door het Hoofdbestuur als van minder belang beschouwd wordt. Alles wat men in de examenprogramma's als bijvakken beschouwen kan is voor den candidaat van belang.

Wat die bijvakken betreft moet hij, bij gebrek aan Middelbaar Technisch Onderwijs, zijn kennis meestal te hooi en te gras verzamelen, soms alleen uit boeken en nu is onze litteratuur niet rijk aan boeken, die b.v. kennis van werktuigen, waterpassen, technologie, enz. behandelen uitsluitend voor den bouwkundige, boeken, waarin hij juist vindt wat hij noodig heeft. Wat hem nu ten dienste staat geeft hem of te weinig of te veel, wij weten niet wat 't minst verkieselijk is, maar wel, dat er in dezen toestand van de studie dezer vakken niet heel veel terecht komt.

De volgende opmerking van de commissie betreft:

KENNIS BOUWWETGEVING ETC.

Over het algemeen bleken de candidaten niet practisch op de hoogte te zijn in dit vak. De reden zal mogelijk hierin liggen, dat bij voorkomende gevallen de patroon en niet zijn plaatsvervanger de moeilijkheden oplost.

Het meerendeel der candidaten gaf blijk de in het programma opgegeven wetten bestudeerd te hebben en vele konden geheele artikels woordelijk

HERHALING VAN BEELD DUPLICATE IMAGE

opdreunen, doch wanneer zij met eene schets zelf de meest voorkomende gevallen moesten toelichten, lieten hun, hun van buitengeleerde lessen nog wel eens in den steek.

De artikelen uit het Burgerlijk Wetboek handelende over „de rechten en verplichtingen" tusschen eigenaars van naburige erven of over „erfdienstbaarheden" waren voor velen de struikelblokken.

Wij zouden bij de opmerking der commissie hier wel willen vragen of de kennis der bouwwetgeving ook niet feitelijk een zaak is, die meer den patroon dan den opzichter aangaat. De A. V. moet hij kennen, maar ook daarin zijn bepalingen, waar hij nooit mede te maken zal hebben en, wat de wetten betreft in het programma genoemd, zijn uit het hoofd geleerde wetsartikelen zeker de akeligste ballast, waarmede een opzichter zijn hersens bezwaren kan.

Het bestek, de A. V. en de plaatselijke bouwverordening zijn de eenige wetten, waarmede hij eigenlijk direct te maken heeft. Een oppervlakkige kennis der wetten heeft hoegenaamd geen nut, zoolang zich nog niemand de moeite gegeven heeft om een handleiding voor het gebruik dier wetten, uitsluitend voor bouwkundigen samen te stellen.

Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

Bij het onderzoek tot toelating tot het examen werd streng de hand gehouden aan de bepaling van het programma, dat de candidaat voor het diploma van B. Opz. gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken moet zijn werkzaam geweest en de candidaat voor het diploma van Bouwk. Teekenaar minstens één jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer teekenbureaux moest zijn werkzaam geweest.

De door de candidaten overgelegde getuigschriften van patroons werden als bewijs daarvoor aangenomen, doch aan een ernstig onderzoek onderworpen. Het bezit van een diploma van een ambachtsschool werd slechts beschouwd als een bewijs van beoefening van een bouwambacht, doch niet gelijk gesteld met de praktische ervaring die alleen op bouwwerken kan worden verkregen.

De bepalingen van het programma ten opzichte van de bekwaamheid in een ambacht, bij voorkeur het timmervak zijn niet zeer duidelijk en de bovenstaande aanteekening verklaart ons de opvatting der commissie ten deze ook niet in alle deelen.

Twee jaren moet de candidaat met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam zijn geweest, maar het ontbreken van de bijvoeging „als ambachtsman" laat een achterdeurtje open, waarvan misbruik kan worden gemaakt. Wij twijfelen nu wel niet aan den ernst van het onderzoek van de getuigschriften van patroons, maar kunnen ons voorstellen, dat er toch wel eens voorkomen, die inderdaad minder betrouwbaar zijn dan een diploma van een ambachtsschool, waarvan de waarde door de commissie in dit geval te veel gedeclineerd wordt.

De commissie eindigt haar verslag met de volgende

Algemeene bemerkingen.

Hoewel de boven omschreven bemerkingen omtrent de examenvakken meer betrekking hebben op het mondeling onderzoek naar de bekwaamheden der candidaten voor het diploma van Bouwkundig Opzichter, kan hetzelfde worden gezegd van de kennis van de candidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar. Al werden met deze candidaten, in overeenstemming met het programma van eischen, minder practische gevallen van het bouwvak behandeld.

In het algemeen kan de Commissie niet ontveinzen, dat de candidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar verre van voorbereid waren voor het examen, wat te meer uitkwam bij de beoordeeling van het teekenwerk.

Was over het geheel genomen het teekenwerk van de candidaten voor het diploma van B. Opzichter niet onbevredigend te noemen, dan dient er hier met nadruk op gewezen te worden, dat van het teekenwerk van de candidaten voor het Diploma voor Bouwk. Teekenaar niet hetzelfde kan worden gezegd en veelal slordige z.g. artistieke opzet het gemis aan juist inzicht in de constructie verborg.

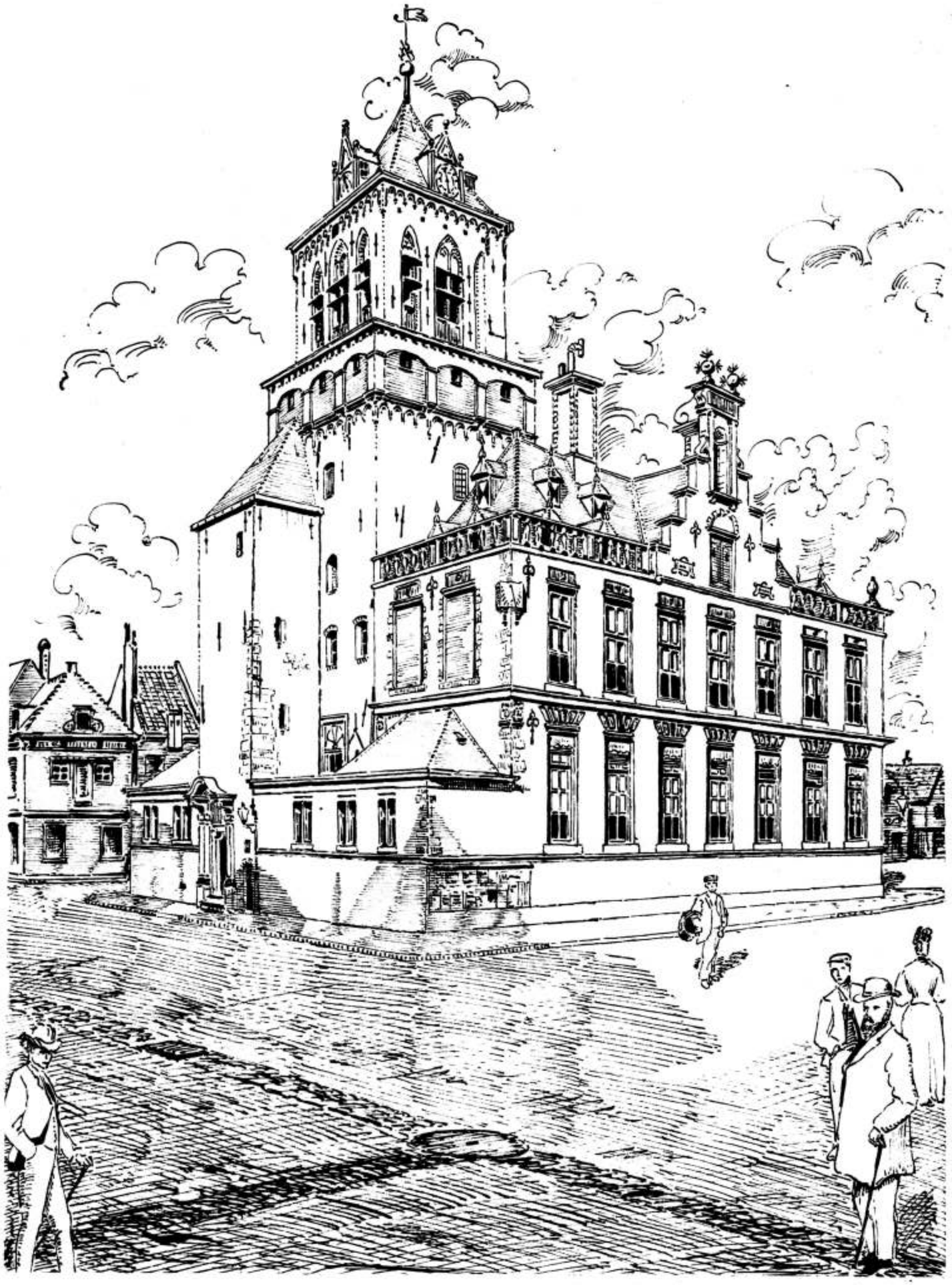
Wenschelijk komt het de Commissie voor om in de programma's er de aandacht op te vestigen, dat de candidaten bij het mondeling onderzoek naar hunne bekwaamheden de verschillende constructies op het zwarte bord met krijt moeten toelichten en daartoe zich eenige bedrevenheid dienen eigen te maken in deze wijze van teekenen. De commissie veroorlooft zich ten slotte U dringend in overweging te geven om in de programma's voor latere examens, de door de Commissie aangeduide Wijzigingen aan te brengen en de toegestane vrijstelling voor de practische vakken te laten vervallen en die enkel voor sommige wiskundige vakken te behouden.

Afgescheiden van de vele moeilijkheden, die door de vrijstellingen in het verloop van de examens ontstaan, komt het de Commissie onbillijk voor dat vrijstelling wordt verleend voor vakken waarvan de eischen in de beide programma's niet gelijk zijn.

Dat de candidaten voor het diploma van Bouwk. Teekenaar verre van voorbereid waren voor het examen kan ons niet verwonderen, wanneer wij bedenken, dat het de eerste maal was dat het examen volgens het gesplitste programma werd afgenomen. Opvallend was ook het gering aantal teekenaars in vergelijking met het getal opzichters, dat zich aanmeldde.

Het is dan ook wel te verwachten, dat de uitkomsten, wat dit punt betreft, bij volgende examens gaandeweg beter zullen worden; alleen is er in het bovenstaande een zinsnede, die te denken geeft, namelijk de klacht omtrent slordigen z.g. artistieken opzet, bij gemis aan juist inzicht in de constructie. Kan men de eischen voor den opzichter met vrij groote nauwkeurigheid vaststellen, bij den teekenaar is dit moeilijker, want er zijn meer soorten van bouwkundige teekenaars dan van bouwkundige opzichters. Men zou reeds dadelijk, volgens de meest voor de hand liggende onderscheiding, de teekenaars kunnen verdeelen in artisten en constructeurs, terwijl die beide hoofdgroepen weder onderverdeeld kunnen worden. Wanneer men de artisten als constructeurs en de constructeurs als artisten gaat examineeren, dan zal men natuurlijk tot averechtsche uitkomsten geraken.

Van het programma, zooals het daar ligt kan men alles maken wat men wil, dit hangt slechts

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
43ste Jaargang N°. 46

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

van de opvatting van de examinatoren af. Zij zouden de eischen nog niet eens zoo heel hoog behoeven op te voeren, om het diploma van Bouwk. Teekenaar voor menig architect onbereikbaar te maken. Doch gesteld men vindt het juiste peil, waarop voorloopig de eischen gehouden zullen moeten worden, daarmede is nog niet bepaald hoever men gaan moet in de beoordeeling van artistieke vaardigheid en constructieve kennis in hare onderlinge verhouding.

Het kan toch de bedoeling niet zijn, een ras van bouwkundige teekenaars te kweeken, half artist, half constructeur, maar geen van beiden goed. Bij de specialiseering, die in de practijk reeds bestaat, zal het o. i. onmogelijk blijken, een verdere splitsing, en wel in het programma voor de teekenaars, te ontgaan.

Met het oog hierop rijst de vraag, of de nu gemaakte splitsing tusschen opzichters en teekenaars wel volgehouden zal kunnen worden en of niet een terugkeer tot het oude ongesplitste programma aan te raden zou zijn.

In elk geval ware het voor het prestige van de Maatschappij t. b. d Bouwkunst beter, dat hier ten halve gekeerd werd, dan dat zij zich, door te veel op de horens te nemen, aan een échec zou blootstellen. Wij stellen ons wel niet voor, dat men in de Marnixstraat van onze adviezen veel notitie zal nemen, maar wij meenen toch in deze aangelegenheid eenig recht van medespreken te hebben.

Wanneer nu een orgaan van opzichters en teekenaars o. a. schrijft:

„de werkgevers die tot nu toe hun opzichters den eisch stelden een diploma te bezitten, zullen door het rapport der examen-commissie tot de conclusie moeten komen, dat zoo'n diploma toch maar weinig om 't lijf heeft"

en verder:

„Beter ware het o. i. geweest de eischen niet te hoog te stellen en die geregeld ieder jaar wat op te voeren, tot men is waar men wezen wil. Of een paar maal b.v. alle candidaten afwijzen"

„Want of men het lijntje nu al zoo hoog spant, dat de candidaten er niet over *kunnen* springen en hun toch prijzen uitreikt, maakt men zich dan niet minder belachelijk door het lijntje wat lager te hangen?"

dan blijkt wel, dat er, ook volgens de meening van de meest belanghebbenden, iets hapert aan de wijze, waarop de examens worden afgenomen en inderdaad, als een betrouwbare bekwaamheidsnorm kan het diploma nog lang niet worden beschouwd. Dit heeft de Commissie in haar verslag misschien niet willen zeggen, maar feitelijk heeft zij het wel gezegd.

Of zij daar nu goed of kwaad aan gedaan heeft, laten wij in het midden; wij willen echter hopen, dat al heeft zij haar mandaat voor dit jaar weder nedergelegd, zij diligent moge blijven in het overwegen van zeer noodige maatregelen, om de examens beter te doen beantwoorden aan het doel, waarmede zij zijn ingesteld. Daarvoor zijn enkele kleine wijzigingen in het programma zeker niet voldoende.

Wat er voor noodig zou zijn, wij achten de Commissie alleszins competent, dit bij de opgedane ondervindingen te beoordeelen en besluiten daarom hiermede onze commentaar.

De thans vastgestelde wijzigingen in de programma's zijn de volgende:

In het Programma van Eischen voor het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van *Bouwkundig Opzichter: bij art. 1°*, wordt tevens verlangd bekendheid met de inrichting van het gebruik van een *nonius*, het *prisma van Bauernfeind*, een *prisma-kruis* en een *spiegelkruis*.

In het Programma van Eischen voor het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van *Bouwkundig-Teekenaar bij art. 12*, wordt eveneens verlangd bekendheid met de inrichting en het gebruik van een *nonius*, het *prisma van Bauernfeind*, een *prisma-kruis* en een *spiegelkruis*.

Tot de *vrijstellingen* voor hen, die in het bezit zijn van het Diploma voor *Bouwkundig Opzichter* wordt niet meer gerekend het genoemde onder *Sub 2* zijnde de *Burgerlijke Bouwkunde*.

Zoowel voor het Bouwkundig Opzichters- als voor het Bouwkundig Teekenaars-examen, wordt in de programma's tevens den candidaten de raad gegeven zich te oefenen in het schetsen met krijt op een zwart bord, met het oog op het schetsen der verschillende constructies bij het mondeling examen.

DELFT

met een plaat naar een teekening van J. B. VAN DE HAAR Jr.

Onder de menschen, die zich gaarne verdiepen in bespiegelingen over den goeden, ouden tijd zullen er weinig gevonden worden, die toch ook niet tevens het vele goede weten te waardeeren, dat de moderne tijden gebracht hebben, om maar een ding te noemen bijvoorbeeld onze gemakkelijke en goedkoope reisgelegenheden. Maar elke medaille heeft hare keerzijde en niet ten onrechte wordt vaak de opmerking gemaakt, dat, nu het verafgelegene zoo gemakkelijk bereikbaar is, het nabijgelegene vergeten of veronachtzaamd wordt. Dat men van elke gelegenheid om zijn blik te verruimen gebruik maakt, daar is niets tegen te zeggen, mits men niet daardoor zijn onmiddellijke omgeving geheel uit het oog verliest. Die omgeving staat ons zooveel nader, heeft haren invloed op ons, van jongsaf, uitgeoefend, ook in die omgeving kan men zijn blik verruimen, wanneer men in het verledene navorscht hoe zij geworden is.

Dit moge voor ieder mensch in meerdere of mindere mate gelden, in het bijzonder geldt het voor den beoefenaar der bouwkunst.

Voor het verkrijgen van een goed algemeen overzicht van de ontwikkeling zijner kunst is reizen tot het bestudeeren van wereldvermaarde monumenten uitstekend, maar wanneer dit, zooals wel eens het geval is, tengevolge heeft, dat men de merkwaardige overblijfsels in eigen omgeving niet meer het aankijken waard acht, dan blijkt daaruit, dat het reizen een verkeerd effect heeft gehad en de reiziger niet veel wijzer is thuisgekomen dan hij ging.

Wij zijn het tijdperk ontgroeid, waarin alleen de vreemdeling oog had voor het vele schoone, dat ons vaderland op vele plaatsen oplevert. Wij be-

ginnen het langzamerhand te waardeeren en belang te stellen in het behoud, wel wat laat misschien, maar toch nog niet te laat. Veel is er door verwaarloozing en onverschilligheid voor goed verloren gegaan, maar bepalen wij ons ook maar alleen bij Holland, dan kunnen wij constateeren, dat er toch ook nog veel bewaard is gebleven en behouden kan worden, en dat een bezoek aan de oude steden van Holland de moeite nog wel loont, ja zelfs in Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden en elders voor den bouwkunstenaar zooveel te zien is, dat een dag in elk van die plaatsen doorgebracht, nauwelijks voldoende is voor een algemeen overzicht.

Hoeveel bijvoorbeeld Delft ook van zijn ouden luister moge hebben verloren, niet alleen is het nog steeds een der schilderachtigste steden van ons land, maar talrijk zijn de meer of minder goed bewaarde, vaak zeer typische gebouwen en fragmenten, die telkens en telkens weder de aandacht van den wandelaar trekken.

Men verwondert zich, wanneer men de geschiedenis der stad een weinig kent, over de betrekkelijk groote varieteit van overblijfsels uit allerlei tijdperken. In 1536 brandde zij grootendeels af, in 1618 werd het stadhuis door het vuur vernield en in 1654 sprong er een kruitmagazijn in de lucht. Het zou dus te verklaren zijn, wanneer er uit de middeleeuwen weinig of niets ware overgebleven en toch is dit nog betrekkelijk veel, getuige de beide kerken, de Oude en de Nieuwe, beiden met hare merkwaardige torens, die met dien van het stadhuis het silhouet van de stad beheerschen en verlevendigen. Wel verkeeren de kerken over het algemeen in zeer betreurenswaardigen toestand en mochten wij ons wel schamen tegenover de talrijke vreemdelingen, die jaarlijks, ter wille van de grafmonumenten, die kerken bezoeken, maar zij staan toch nog overeind en hoeveel er aan geknoeid moge zijn, ten deele althans zouden zij nog te herstellen en in beteren toestand te brengen zijn. Van vele overblijfsels van lateren tijd, mooie zestiende- en zeventiende-eeuwsche gevels en gevelfragmenten kan men nagenoeg hetzelfde zeggen. Waar kenteekens van onderhoud zijn, vertoonen deze zich in den vorm van een laag cement, verf of teer, maar ook menig voorbeeld van algeheele verwaarloozing is aan te wijzen, dat treurig stemt, omdat het doet denken aan een wachten op den slooper, die vrij zeker komen zal, wanneer bouwvalligheid is ingetreden.

Het sloopersbedrijf moet in het eenmaal zoo rijke Delft ongetwijfeld een goed bestaan hebben opgeleverd, lang te voren hadden de beeldstormers er reeds een rijken buit gevonden, later moeten de patriotten er handen vol werk gehad hebben, om de talrijke fraaie grafzerken te verminken en wij moeten er ons over verbazen, dat na al die wederwaardigheden, waarvan de geschiedenis der stad gewaagt en na het tijdperk van verval en verwaarloozing in de negentiende eeuw, gebouwen als het Gemeenlandshuis van Delfland en het Stadhuis nog zoo goed bewaard zijn gebleven.

Wanneer de inventaris van de monumenten van Delft voor de Rijkscommissie zal zijn opgemaakt een werk, waarmede naar wij meenen Prof. Evers zich belast heeft, zal zij tegenover die van zustersteden ook nu nog geen slecht figuur maken en wanneer een plaatselijke vereeniging zich de moeite gaf een „Oud Delft" uit te geven in den geest als de boekjes „Oud Dordrecht" en „Oud Leiden" zou ook dit in omvang en belangrijkheid niet bij de laatstgenoemde boekjes behoeven achter te staan. Maar een plaatselijke vereeniging, die zich voor dergelijke zaken interesseert, bestaat, voor zoover wij weten, te Delft niet.

Wij zouden de belangstellenden wel haast bij name kunnen aanwijzen en dan nogal spoedig met de opsomming gereed zijn, misschien zelfs zouden er buiten Delft meer te vinden zijn dan daar ter plaatse. De teekening, waarvan wij bij dit nummer een reproductie geven kan in zekeren zin als grond voor deze veronderstelling dienen en tevens als een bewijs, dat het niet alleen Engelsche en Amerikaansche teekenaars zijn, die zich tot onze monumenten aangetrokken gevoelen.

Tevens kan er de opmerking bij gemaakt worden dat het bij een monument niet uitsluitend de voorgevel is, die het aankijken waard is. Dit moge bij moderne bouwwerken veelal het geval zijn, bij oude gebouwen is de zij- of achterkant somtijds in menig opzicht belangrijker. De voorgevel van het Delftsche stadhuis is zoo vaak afgebeeld, dat het den meesten bouwkundigen bekend zal zijn, dat het gebouw van de voorzijde, wegens het contrast van de rijke en zware architectuur van Hendrik de Keyzer met de middeleeuwsche vormen van den toren, geen bijzonder gelukkig effect maakt. De gevel wil domineeren en de toren wil zijn oudere rechten niet prijsgeven.

De Keyzer's zijgevels maken veel minder pretentie, zij laten den ouden toren in zijn waarde, en sluiten zich daarbij veel beter aan. Architectonisch wordt op die wijze een beter geheel verkregen, het verschil in bouwtrant werkt hier niet storend meer en in de groepeering is evenwicht, een evenwicht, dat ongezocht verkregen is.

De heer J. B. van de Haar Jr. te 's-Gravenhage die ons zijn teekening ter reproductie afstond, toont zich daarin een teekenaar van wien nog wel wat te verwachten is.

Aan materiaal voor dergelijke studies is in Delft en andere plaatsen genoeg voorhanden, in elke stad van eenige beteekenis vindt een jong bouwkundige nog wel iets, dat waard is er eens voor te gaan zitten teekenen. Moge dit voorbeeld anderen aanmoedigen, zij zullen ondervinden welk een dankbaar werk het is.

Vereenigingen.

ARCHITECTENBOND.

Door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten zijn bij de commissie van advies voor toelating thans in behandeling gesteld een twaalftal aanvragen van candidaten voor het lidmaatschap.

Daar deze commissie van advies hare werkzaamheden met kracht heeft aangevat, zullen op de in December te houden buitengewone algemeene ledenvergadering van den bond waarschijlijk reeds verschillende leden kunnen worden geïnstalleerd. Behalve de behandeling der door de commissie opgestelde „Eerecode" en de daarmede samenhangende aanvulling van statuten en huishoudelijk reglement, zullen op de agenda voor deze vergadering nog voorkomen: bestuursmoties over de nadere omschrijving van de uitoefening van het architectenberoep door ambtenaren. Op een der volgende vergaderingen zullen de administratieve bepalingen van

het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid — in vergelijking met andere en wel zulke voorschriften, die voor particuliere architecten aanbeveling verdienen — ter sprake komen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

De Senaat der Technische Hoogeschool te Delft heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven, waaraan studeerendenden aan een Nederlandsche instelling van hooger onderwijs kunnen mededingen, en waarop de antwoorden moeten zijn ingekomen voor 1 September 1909.

Afdeeling der Bouwkunde.

A. *Ontwerp van een concertgebouw,* dat, staande op een vrij terrein van 2500 M². o. m. bevat: een groote concertzaal voor 1000 bezoekers; een kleine concertzaal voor 300 bezoekers benevens vertrekken voor solisten, bestuur enz.

B. *Ontwerp van een machinefabriek;* welke gelegen is aan drie straten en waarbij uitbreiding mogelijk moet zijn. De fabriek moet ruimte bevatten voor een machinehal van 3000 M². waarin een 25 tons loopkraan in de middenbeuk en kleinere kranen in de zijbeuken en draaikraantjes aan de zuilen; een magazijn voor vervaardigde machines, van 350 M².; een emballage-, een directiegebouw; een afdeeling voor fabricage van gereedschap, groot 180 M².; een watertoren boven den hoofdtoegang van het terrein, met een reservoir van 20 M³.; een smederij van 380 M².; een ijzergieterij, groot 600 M².; een afbramerij, groot 150 M².; een metaalgieterij, groot 125 M².; modelmakerij, 200 M².; machinekamer, 180 M².; ketelhuis, 225 M².; een centraal-retiradegebouw voor 1000 man, met wasch- en badgelegenheid, van 160 M².; en portiersvertrekken.

Op den 8en Januari 1910 zal de Senaat het oordeel der afdeeling bekend maken over de ingekomen ontwerpen en den gouden eere-penning toekennen aan het meest voldoende antwoord, naar het oordeel der afdeeling.

PRIJSVRAAG SLACHTHUIZEN.

De uitslag van de prijsvraag voor het ontwerpen van slachthuizen. zooals die door de jury thans officieel is bekend gemaakt luidt als volgt:

type A (zonder kunstmatige koelinrichting) 1ste prijs aan motto Dierenbescherming.

type B (met kunstmatige koelinrichting) 1ste prijs aan motto Dierenbescherming.

Bij opening der brieven bleek de ontwerper van motto Dierenbescherming, de winnaar dus van heide typen te zijn C. F. Sepmeyer te Dordrecht.

Premie werd niet toegekend voor type A.

Voor type B werd de premie toegekend aan de inzending onder motto drie cirkels in elkaar, ontwerper Fr. Dupont.

Naar wij uit goede bron vernemen zal aan den Minister van Landbouw een 3-tal ontwerpen tot aankoop worden voorgedragen.

Ofschoon de deelneming aan deze interessante prijsvraag beneden de verwachting bleef, hetgeen waarschijnlijk voor een deel aan de bepalingen van het programma te wijten is, zien wij met belangstelling het officieele juryrapport tegemoet.

Ingezonden stukken.

Aan
de Redactie van „de Opmerker"
Bouwkundig Weekblad.

Mijnheer de Redacteur.

Het moet een getrouw lezer van Uw blad, zooals ondergeteekende, wel opvallen, dat U geene gelegenheid ongebruikt laat om de ambachtsscholen een steek onder water te geven.

Overal, waar dit slechts eenigszins mogelijk is, worden die inrichtingen er door U als met de haren bijgesleept.

Nu weer in No. 45 van 7 November l.l., waar U de examens voor bouwkundig opzichter en teekenaar van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst bespreekt.

Naar aanleiding van wat het rapport der laatstgehouden examens over het mondelinge onderzoek aangaande houtconstructie zegt, schrijft U de enormiteit: „Deze aanteekening toont duidelijk aan, dat de ambachtsschool toch nog niet in eene voldoende opleiding van den timmerman voorziet".

Met het volste recht mag worden gevraagd: Is het U bekend, dat alle (of in ieder geval het grootste deel der) candidaten over wier onvoldoende kennis in het vak houtconstructie wordt geklaagd, eene ambachtsschool met goed gevolg hadden doorloopen (e.q. met diploma waren ontslagen)? Zoo niet dan, dan raakt Uwe bewering kant noch wal.

Maar bovendien, moet nu een minder gunstig rapport van examens voor opzichter en teekenaar als maatstaf dienen voor de beoordeeling der resultaten van het onderwijs aan ambachtsscholen?

Dat zou werkelijk al te dwaas zijn en geeft maar al te duidelijk blijk van Uwe blinde ingenomenheid tegen die inrichtingen,

Het mag als algemeen bekend worden verondersteld, dat de ambachtsscholen geene opleiding voor opzichter of teekenaar geven. Dat sommige oudleerlingen het, door aanleg, ijver en doorzettingsvermogen tot die functies brengen, is zeker niet af te keuren, maar zij moeten dan, na de ambachtsschool te hebben verlaten en na in de werkplaats en op bouwwerken de noodige practische ervaring te hebben opgedaan, nog heel wat studeeren en zich geruimen tijd voor het examen voorbereiden.

Bij vele examens doet zich het verschijnsel voor, dat sommigen het maar probeeren. Lukt het, des te beter, lukt het niet, welnu dan maar weer aan den gang en een volgend jaar opnieuw geprobeerd.

Gesteld nu, wat nog de vraag is, dat er zich onder dergelijke waaghalzen eenige oudleerlingen van ambachtsscholen zouden bevinden, mag daarvan dan die scholen een verwijt worden gemaakt?

Immers neen. Veeleer ligt dan de gevolgtrekking voor de hand, dat die candidaten zich onvoldoende hadden voorbeid. Schrijver dezes, die vier keeren in de bedoelde examencommissie zitting had (het laatst in 1906, waarna hij, wegens drukke bezigheden, moest bedanken) durft beweren dat, wanneer een staat werd opgemaakt, waarop het aantal geslaagden en daarnaast het aantal daarvan, dat eene ambachtsschool met diploma had verlaten, en een dergelijke staat der afgewezenen, de ambachtsscholen lang geen slecht figuur zouden maken.

Dat er zich bij de examens, evenals bij alle

andere, candidaten aanmelden, die het er maar op wagen, is een feit.

Het is schrijver, toen hij, als steeds, mondeling examen afnam (het bedoelde jaar in steenconstructie) voorgekomen, dat een candidaat, na twee vragen niet te hebben kunnen beantwoorden, zeide, in Indië werkzaam geweest te zijn, nooit werken in steen te hebben uitgevoerd en aan steenconstructie *nooit iets gedaan te hebben*.

Hierboven zeide ik, dat bij iedere gelegenheid, waar slechts eenigszins mogelijk, de ambachtsscholen een „Seitenhieb" van U kregen.

Ik heb hierbij het oog op „de Opmerker" No. 42 van 19 October 1907, waar U op bladz. 332 (tweede kolom, regel 22 van boven) in Uw stuk, getiteld: „Middelbaar technisch onderwijs" schreeft: „Misschien zal dit timmeren, meer nog dan dat der ambachtsscholen, op knutselen gelijken."

Hier wordt door U niets minder beweerd, dan dat *het timmeren der ambachtsscholen* op knutselen gelijkt.

Dit nu is eene besliste onwaarheid.

Op de ambachtsscholen worden de werkstukken op ware grootte gemaakt; van knutselen is geen sprake.

Trouwens, iemand die de ambachtsscholen kent, weet wel beter.

Wanneer zulk eene grove beschuldiging neergeschreven wordt, moet men die met bewijzen staven en hadt U, indien U één of meer ambachtsscholen kendet, waar geknutseld wordt, die moeten noemen, dan had men kunnen onderzoeken of dat juist was.

De reden. dat ik er het vorig jaar niet op inging is, behalve gebrek aan tijd, dat ik, na eerst ruim eene maand geleden over ambachtsscholen te hebben geschreven, niet de schijn op mij wilde laden van „op alle slakken zout te leggen," hoewel de slak het zout wel waard was.

Nu U echter de ambachtsscholen weer op ongemotiveerde wijze aanvalt, kan ik niet nalaten, Uwe uiting van het vorig jaar te releveeren.

Verdiende en gezonde critiek is goed en noodig.

Hatelijkheden zijn af te keuren, vooral in een blad, dat aanspraak wil en kan maken op achting en waardeering, als hoedanig ik het Uwe nog steeds beschouw.

Met dank voor de plaatsing

Hoogachtend

Uw dw.

November 1908. X.

Alhoewel wij ons moeilijk kunnen voorstellen, dat een getrouw lezer van ons blad, die onze meeningen over het ambachtsonderwijs kent, over enkele onzer opmerkingen dermate ontstemd kan zijn, als uit het bovenstaande blijkt, gelooven wij toch, dat de krasse opmerkingen van den geachten inzender ernstig gemeend zijn.

Daarom mogen wij niet nalaten er onmiddellijk tegen te protesteeren.

In de eerste plaats tegen de qualificatie onzer opmerkingen als „steken onder water", „Seitenhiebe" en „hatelijkheden".

Daartegenover zouden wij met het volste recht bij den schrijver van het bovenstaande „blinde vooringenomenheid" met de ambachtsscholen kunnen veronderstellen.

Stellen wij toch eens tegenover onze eerstaangehaalde opmerking het omgekeerde; „de ambachtsschool voorziet in eene voldoende opleiding van den timmerman", wat dan verondersteld mag worden des schrijvers meening te zijn, dan vragen wij elk onpartijdig lezer, wat nu wel de grootste enormiteit is.

Wij willen thans echter het debat op deze wijze niet voortzetten, maar in een volgend nummer gaarne meer uitvoerig onze meening over het ambachtsonderwijs motiveeren en trachten den schrijver te overtuigen, dat het slechts belangstelling in de bouwambachten is, die ons af en toe tot critiek op het ambachtsonderwijs voert, waar daartoe o. i. gereede aanleiding bestaat. RED.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 45. Brieven uit België XIII. Brussel en hare voorsteden.
Monnikenhuizen, met afbeeldingen.
De Reorganisatie van de afdeeling Bouwkunde der Technische Hoogeschool.
Verwarming en Luchtverversching in hun verhouding tot Architectuur, Techniek en Hygiëne, door F. F. Unger w. i.
Ingezonden Stukken. Kunstuiting in Holland en België, door Jac. van Gils.
Verslagen van Vergaderingen. Afdeeling 's-Gravenhage, 30 October 1908.

Architectura No. 45. Verslag van de 1248ste Genootschapsvergadering van 4 November 1908.
Verslag van de Vergadering, gehouden 24 October 1908 ter bespreking van de oprichting eener Afdeeling Kunstnijverheid.
Gevolgen van humor. Ingezonden stuk van den Heer A. W. Weissman, met bijbehoorende correspondentie en naschrift der Redactie.
Tecnisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ing. Joh. Körting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (Vervolg). — Geluidwerende Bouwmaterialen. — Een goed cement. — Snippers. — Een nieuw soort cement.

De Bouwwereld No. 46. De wederontdekking en wederopbouw der Oudheid.
Woonhuis te 's-Gravenhage, architect J. Sanders (afbeelding).
Opmerkingen over beton, door P. W. Scharroo, Eerste Luitenant der Genie (vervolg en slot).

De Ingenieur No. 45. Provinciaal Geneeskundig Gesticht „Duin en Bosch" te Castricum. Inleiding tot het bezoek aan dat gesticht bij gelegenheid van de Vergadering der Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 14 November 1908, door J. Scholtens, met afbeeldingen.
Rioolschuiven voor de groote schutsluizen van het kanaal door Zuid-Beveland, door J. P. van Vlissingen c. i. met afbeeldingen.

Technisch Weekblad (tevens Tijdschrift). No. 45. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Een en ander over onze Statutenwijziging (Slot). — Van Week tot Week. — Verslag Congres Wettelijke Ouderdomsverzorging (Vervolg) — Technisch Gedeelte. Beschrijving van de Cementfabriek der Société anonyme des Ciments Portland Liégeois à Haccourt bij Visé.

De Aannemer No. 45. Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven, Parijs 16—19 November 1908. Rapport Beslissing van Geschillen.
Moedgevend.
Afdeelingsverslagen. Groningen.
Ingezonden stukken. Werken in eigen beheer.

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 19. Bevriezingsproeven met bakst enen en kalkzandsteenen. — Een arbeidsovereenkomst voor steen- en pannfabrieken. — Verpakken van flenzen. — De geschiedkundige ontwikkeling van de steenfabricatie.

Deutsche Bauhütte No. 45. Wert der Idealarchitektur, II, door C. Zehnder.
Etwas über Einküchenhäuser, door F. Rud. Vogel, met afbeelding.

Neue Landhausbaten III, door E. Bauernfeind, met afbeeldingen.
Ein ländliches Gehöft bij een ontwerp van Schragen & Netuka te Nieder Rochlitz.
Raumstudien, door F. Rud. Vogel, bij een ontwerp van Dr. Ing. Klopper te Holzminden, op losse plaat.

Toegepaste IJzerconstructies, Praktisch Hand- en Leerboek voor bouwtechnici door Willem Noorlander, Architect der Gemeente Electriciteitswerken te Amsterdam, uitgave van de Wed. J. Ahrend & Zoon aldaar. Van denzelfden schrijver verscheen vroeger een werk over betimmeringen, maar wij zouden zeggen met deze „Toegepaste IJzerconstructies" zal nog meer in een bestaande behoefte worden voorzien, want in de meeste werken, waaruit bij Technisch Onderwijs en zelfstudie de kennis van ijzerconstructies verkregen moet worden, hapert het aan toepassingen. De leeraar of de studeerende moet zijn voorbeelden zoeken, waar hij ze vinden kan en betrouwbare voorbeelden liggen niet zoo voor de hand, dat men altijd vindt wat men noodig heeft.

Dit werk zal evenwel bevatten constructies en berekeningen van vloeren, trappen, kolommen, kappen, ijzeren gebouwtjes, vakwerken, lantaarnlichten, eenvoudige overbruggingen, verankeringen, enz. en met zijn flink uitgevoerde en gedetailleerde platen met bijgevoegde berekeningen, zoowel voor onderwijs als voor zelfstudie van zeer veel nut en gemak kunnen zijn. De schrijver verdiept zich niet in theoretische beschouwingen, maar geeft de berekeningen zooals men ze in de practijk uitvoert, daarbij een ruim gebruik makend van de graphische methode.

De bedoeling van het werk is blijkbaar, dat wie het heeft doorgewerkt in staat zal zijn alle bij bouwwerken voorkomende ijzerconstructies te ontwerpen en te berekenen en naar deze eerste aflevering te oordeelen, zal het aan die bedoeling zeer goed kunnen beantwoorden.

Varia

VIOLETKLEURIG VENSTERGLAS.

Dr. J. G. Maschhaupt, te Groningen, deelt in het Chemisch Weekblad wederom iets mede over de violetkleuring van glas onder invloed van het licht. Hij schrijft: „Naar aanleiding van een vroegere mededeeling (waarop ook in ons blad de aandacht werd gevestigd) over de violetkleuring van bepaalde vensterruiten onder invloed van het zonlicht, had ik het genoegen, van den heer C. H. van Schooneveldt te Rotterdam nadere inlichtingen, deze speciale glassoort betreffende, te mogen ontvangen.

De heer Sch. schreef mij:

„Toen ik in 't begin van het jaar 1851 als spiegelmakersjonger bij mijn patroon te werk kwam, was daar een aparte stelling met glas van kleine afmetingen. Dit glas werd „Nalopglas" genoemd, naar den naam van den fabrikant van het door U bedoelde glas. De fabriek was in de eerste helft van de 19e eeuw al opgedoekt en mijn patroon had het glas, dat toen nog over was, in depôt gekregen. Dit glas werd uitsluitend gebruikt voor portierramen van luxe-rijtuigen, voor het afdekken van zilveren theebladen, enz. Dat dit glas door zonlicht verkleurt is zeker . . . . . "

De heer Sch. had tevens de vriendelijkheid mij twee monstertjes van dit glas, door hem uit een ouden spiegel van het jaar 1789 genomen, toe te sturen.

Om mij er van te overtuigen of dit niet violet gekleurde glas werkelijk de glassoort in kwestie was, smolt ik een splintertje samen met soda: een sterke groenkleuring toonde aanwezigheid van mangaan aan. Verder gaf de „Schmelze" een sterke Gutzeit'sche reactie op arseen en bleek het glas ijzervrij te zijn.

Toen het glas op al deze punten met de vroeger door onderzochte glassoort overeenstemde. twijfelde ik niet aan de violetkleuring onder den invloed van het licht. Dat echter de kleuring zóó snel plaats had als het geval bleek te zijn, had ik niet gedacht.

Een der stukken glas werd, voor de helft afgedekt, aan het zonlicht blootgesteld (Juni 1907.) Reeds na verloop van 10 dagen was duidelijk violetkleuring waar te nemen, wanneer men door de dikte van het glas keek. Na enkele weken was de violette kleur van de aan het licht blootgestelde helft ook zeer duidelijk waar te nemen, wanneer men het glas op wit papier legde. Steeds nam de kleur aan intensiteit toe.

Hiermede is nogmaals ten overvloede aangetoond dat de sterk violette kleur, welke waargenomen wordt bij sommige oude spiegelruiten inderdaad is toe schrijven aan de inwerking van het zonlicht, en blijft nog slechts over een onderzoek te doen naar deze zoo interessante lichtwerking."

HET ETHNOGRAFISCH MUSEUM VOOR ZUID-CELEBES TE MAKASSER.

De correspondent van de „Locomotief" te Makasser schreef daarover onlangs:

Hoewel nog niet officieel voor 't publiek opengesteld, ben ik toch maar eens een kijkje gaan nemen in ons ethnografisch museum voor Zuid-Celebes.

Een gelukkig denkbeeld is 't geweest om 't paleis van den ex-radja van Boni voor dat doel te gebruiken. Dit gebouw toch is op zichzelf reeds iets typisch Bonisch. Hoewel vrijwel veel- en helkleurig, is het geheel toch niet onsmaakvol.'t Zwaar vergulde houtsnijwerk in den voorgevel geeft er iets opgewekts, iets feestelijks aan.

En dat het doelmatige niet opgeofferd is aan 't eigenaardige, wordt ge al heel gauw gewaar, wanneer ge, na eerst een houten trap opgeloopen te hebben, met rustbanken ter weerszijden — waar vroeger waarschijnlijk de „hovelingen" antichambreerden — binnengetreden zijt.

Twee flinke, ruime zalen, goed verlicht en gescheiden door een wand van fraai houtsnijwerk als in 't frontispice is aangebracht. De wanden door een kennershand versierd met een groote verscheidenheid van wapens der verschillende volkeren, behoorende tot het gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden: van den lompen, maar doeltreffenden klewang der woeste Toradja's tot de kostbare, fijnbewerkte kris der Boniërs. Niet geheel op zijn plaats in een museum voor Celebes is een zeer zeldzame oude kris, nog afkomstig uit het oude rijk van Modjopait. Onder die wapens zijn er eenige met inscripties van 't dankbare gouvernement, eertijds geschonken aan bevriende vorstjes en bijzonder verdienstelijke en trouwe inlandsche ambtenaren, die ons later, ondanks die allerliefste attentie der regeering, menig leelijk koopje geleverd hebben.

Ondank is 's werelds loon!

't Eentonige van de wapenversiering wordt gebroken door schilden en allerlei strijdhelmen, alias vechthoeden. Er zijn zonderlinge hoofddeksels bij; vooral die der koppensnellende Toradja's van Centraal Celebes munten uit in het buitenissige. De eigenaardigste zijn wel de hoeden, die met uitstekende hoornsgewijs omgebogen koperen platen aan een karbouwenkop doen denken, en dus de kracht symboliseeren. De maliënkolders bestaan uit ronde

stukjes dik leer, die elkander als schubben bedekken, met gevlochten tenen als voering. Er behooren nog heel wat meer voorwerpen tot de wapenrusting; zoodat Mefisto in groot ornaat me een engel van uiterlijk toelijkt in vergelijking met den Toradja in compleet „snel"-kostuum uitgedost.

Na een goed geslaagden sneltocht is er natuurlijk feest en bij die plechtigheid komen heel wat ceremoniën te pas. Bekijken we de kast met goederen, die bij 't koppensnellen gebruikt worden, afkomstig uit het landschap „La Toma", dan zien we verschillende van gekleurde kraaltjes vervaardigde voorwerpen die een huis, een padischuur, een schip, enz. voorstellen. Stond het er niet uitdrukkelijk bij, dan zouden we nooit op 't denkbeeld komen, dat deze dingen als hoofddeksels gebezigd worden. En toch is dit zoo.

(Wordt vervolgd).

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In het volgend jaar zal van 15 April tot 15 Mei te Mannheim een bouwkunsttentoonstelling worden gehouden. De plaatselijke afdeeling van de „Verein Deutscher Architekten" vroeg en verkreeg daarvoor de beschikking over een gedeelte van de, in het vorige jaar onder leiding van Professor Billing voltooide Stedelijke „Kunsthalle".

„Het Organisatie Comité van het Congrès van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik", heeft dit congrès vastgesteld op 7—11 September 1909, te Kopenhagen.

BINNENLAND.

Leiden. De resultaten der opgravingen bij het Uddelermeer en bij Valkenswaard, vanwege het Rijksmuseum van Oudheden, in den afgeloopen zomer ondernomen door den conservator dr. J. H. Holwerda, daartoe bijgestaan door dr. M. A. Evelein, zijn in de zg. opgravingskamer van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden tentoongesteld.

Behalve de voorwerpen zelf zijn er ook een aantal kaarten, afbeeldingen en fotografieën te zien. Daaruit blijkt, dat de zg. Hunneschans, aan het Uddelermeer gelegen, een ronde plek van 100 M. middellijn, aan de landzijde hoefijzervormig omgeven door een aarden wal van verscheidene meters en een gracht, een ruïne van bouwwerk uit den Saksischen tijd is. Binnen in den burcht lagen een aantal ronde hallen, waarvan de vuurhaarden werden weergevonden, een groot ovaal hoofdgebouw met drie kelders en verder een aantal ovale huizen. Van deze huizen werden behalve de vergane resten, de gaten in den grond weergevonden van de palen, die de wanden overeind hielden. Deze gaten, met verkleurde aarde, spijkerresten enz. gevuld, teekenden het plattegrond der huizen af.

Een groote massa scherven van aardewerk bewijst, dat de burcht door Saksische stammen, ongeveer 700 na Chr. moet zijn opgericht en dat hij tot de 10e of 11e eeuw na Chr. heeft voortbestaan. Op één plaats aan de zuidzijde werd toen in den wal een groot gat gegraven en daar een huis gebouwd, een zeker teeken van verval van de burcht als zoodanig. Hier heeft men alleen scherven van aardewerk en een paar muntjes uit de 13e eeuw gevonden.

Behalve dit aardewerk is een groote massa ijzerwerk, o. a. spijkers, een eigenaardige schop, een kolossale bijl, een dolk en verschillende andere voorwerpen gevonden.

Lang vóór dat deze Saksische bevolking er kwam, hadden er echter in prae-historische tijden reeds menschen gewoond. In de eerste plaats werd er een groote massa vuursteen-fragmenten, die waarschijnlijk aan die tijden zijn toe te schrijven, over het geheele terrein van de schans gevonden, en behalve dit werden er scherven van een soort aardewerk en klokurnen, waaronder een gaaf exemplaar, aangetroffen, die vermoedelijk van 800 jaren voor Chr. werden gedateerd.

Nog een andere prae-historische nederzetting werd gevonden in een hoek van de schans, waar negen bodems van hutten, die eenmaal in den grond waren uitgegraven, werden aangetroffen. Vlak bij deze hutten, lag een afvalshoop met tal van scherven en risten van dierbeenderen, en verder lagen hier twee graven, waarin de lijken volkomen waren vergaan, doch waarvan ieder vier mooie stukken aardewerk bergde.

Ook van deze prae-historische overblijfselen zijn, naast een keuze uit vuursteen en scherven, de mooie stukken aardewerk in het museum tentoongesteld. De tentoongestelde voorwerpen zijn een geschenk van de Koningin.

Te Valkenswaard werd een deel van het zoogenaamd urnenveld opgegraven, in het bijzonder met het doel na te gaan hoe de urnen in den grond waren geplaatst en hoe het grafveld was aangelegd. Hierbij bleek, dat langs een vooraf gegraven greppel, telkens als het noodig was, een aantal urnen in een lange rij werden neergezet, met de verbrande beenderen der dooden, of ook wel de beenderen alleen in een doek geknoopt. De gevonden urnen en de daarin aangetroffen bijpotjes zijn tentoongesteld en vertoonen verschillende typen van Gallo-Germaansche beschaving een paar eeuwen vóór of even nà Chr.

Amsterdam. Bij den in 1908 gehouden prijskamp in de beeldhouwkunst is door de jury de gouden eerepenning toegewezen aan den heer B. M. A. Ingen Housz, geboren te Breda, met het voorstel hem het jaargeld te doen genieten ten einde hem in de gelegenheid te stellen, zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

Bij Kon. besluit is nu aan den heer Ingen Housz voor het tijdvak van 1 December 1908 tot 30 November 1909 hovenbedoeld jaargeld van f 1200 verleend

Goor. De gemeenteraad besloot in zijn op 6 November gehouden vergadering tot den aanleg eener drinkwaterleiding.

Personalia.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën, is de gepensionneerde kapitein der genie van het leger in Ned.-Indië, W. A. J. T. Zelle, voor den duur van vijf jaren gesteld ter beschikking van den Gouverneur van Curaçao, om te worden belast met de waarneming van het ambt van Directeur der Openbare Werken in die kolonië.

— De heer B. L. van Es, te Haarlem, tijdelijk opzichter bij de genie, is benoemd tot opzichter in het Stads-Armenhuis te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter voor Weg en Werken bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij aanvangssalaris f 150 tot f 250 's maands. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of een gelijkwaardig gewenscht. Sollicitatiën in te zenden bij de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Civiel-Ingenieur, diploma Delft, 1907 of 1908, tegen 1 Januari 1909 als Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij de H. IJ. S. M. Dienst van Weg en Werken, aanvangstraktement f 1000.— per jaar. Aanbiedingen vóór 19 November a.s. aan den Chef van de Werken, Administratiegebouw, H. IJ. S. M. Amsterdam. (1)

— Electro-Ingenieur of Electrotechnicus met langjarige ervaring in projecten, begrootingen enz. voor electrische inrichtingen. Sollicitaties zenden aan H. Doyer Co. Rotterdam. (1)

— Onderwijzer in het smeden en de beginselen van Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Goes, tegen 1 Januari 1909. Salaris f 700 per jaar met verhoogingen van f 50 elke vijf jaar. Stukken vóór 18 November 1908 aan den Directeur, A. D. F. van der Wart, die ook inlichtingen geeft. (2)

— Jong vlug Teekenaar, Br. fr., lett. G E 968, N. v. d. D. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater versorging, Triumph Beurdragers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Bekw. Constructie-Teekenaar voor tijdelijke werkzaamheden. Aanbiedingen onder No. 410, bureau van de Haagsche Courant. (2)

— Leeraar voor het Bouwkundig Teekenen aan de Vakteekenschool Patrimonium, te Amsterdam (avondcursus) zich te wenden tot den Directeur der School, Nieuwe Heerengracht 95 (2)

— Tijdelijk Teekenaar voor het detailleeren van ijzerconstructies. Brieven onder letters A. B. H., Nijgh. & van Ditmar Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam (2)

— Technicus voor het ontwerpen en inrichten van Ketelhuizen en van verbeteringen in Ketelbedrijven. Aanvangssalaris f 1000.— à f 1200.—. Sollicitaties met bijvoeging „Vertrouwelijk" in te zenden aan H. Doyer en Co. 3 Nieuwland Rotterdam. (2)

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j.,	f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j.,	f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j.,	f 45—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	20—44 j.,	f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j.,	f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j.,	f f 125	„
4 Chef-machinisten	22—33 j.,	f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j.,	f f 110	„
3 Werkmeesters	26—34 j.,	f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j.,	f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j.,	f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65	„
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,		

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gem.-best. het maken van een dienstgebouw met werkplaatsen en woningen aan de Bilderdijkkade en de Tollensstraat het maken van een afsluitmuur aan het Bellamyplein, en het verbouwen aan de bestaande hoofdremise aan de Tollensstraat, ten behoeve van de gemeentetram; bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van de Gemeentetram. Stadhouderskade 2, van 2—4 uur, de 3 laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding. Aanwijzing 11 November.

Amsterdam, ten 12 ure. Het Gem.best. ten Gemeentehuize: het in eene vaste brug Ombouwen van de Ophaalbrug No. 2-0 over de Waalseilandsgracht, aan de Oude Schans, met bijbehoorende werken, Bestek en voorw. te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen bij de afdeeling „Bruggenbouw" van Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 149, van 10 tot 12 uur de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gem.-best. ten Gemeentehuize: het maken en inhangen van drie stel nieuwe en het uitnemen, nazien en weder inhangen van één stel bestaande deuren in de Entrepôtdoksluis, met bijkomende werken.

Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. bij den Hoofd-Opzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Rotterdam. Door den heer J. T. Schulten: het bouwen van een broodbakkerij m. meelzolders aan de Hoveniersstraat; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore der arch. Gelderschekade 10 te Rotterdam.

Rotterdam. Het gem.-best. in het Timmerhuis: de levering van 1000 gegoten ijzeren straatsyphons, in 2 perc. (Zie adv. in no. 45).

Groningen, ten 12.45 ure. Het gem.-best.: de vernieuwing en verbreeding van de Ebbingebrug in verband met electrische trambaan in de gemeente bestek no. 31; bestek en voorw. ter lezing ter secretarie en ald. verkrijgb.

Zeist, ten 11.30 ure. De arch. J. M. Paap in café Havens: het bouwen van drie woningen; bestek en teek. verkrijgbaar aan het bouwk. bureau.

DINSDAG 17 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een stal voor 12 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Brielschelaan; voorw. en teek. liggen ter inzage op de Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgb. bij P. van Waesberge en Zoon; inl. aan gemeld timmerhuis; aanw. 10 Nov. ten 11 ure.

WOENSDAG 18 November

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het best. der Holl. Mij. van Onroerende Goederen in het Zuid-Holl. koffiehuis: het bouwen van drie heerenhuizen te Ede; inl. ten kantore van de Mij., Waldeck Pyrmontkade 133, van 9—10 en van den architect A. Kool te Ede; bestek en teekeningen aan bovengenoemde adressen verkrijgb.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie dukdalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofding.-directeur Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

stukjes dik leer, die elkander als schubben bedekken, met gevlochten tenen als voering. Er behooren nog heel wat meer voorwerpen tot de wapenrusting: zoodat Mefisto in groot ornaat me een engel van uiterlijk toelijkt in vergelijking met den Toradja in compleet „snel"-kostuum uitgedost.

Na een goed geslaagden sneltocht is er natuurlijk feest en bij die plechtigheid komen heel wat ceremoniën te pas. Bekijken we de kast met goederen, die bij 't koppensnellen gebruikt worden, afkomstig uit het landschap „La Toma", dan zien we verschillende van gekleurde kraaltjes vervaardigde voorwerpen die een huis, een padischuur, een schip, enz. voorstellen. Stond het er niet uitdrukkelijk bij, dan zouden we nooit op 't denkbeeld komen, dat deze dingen als hoofddeksels gebezigd worden. En toch is dit zoo.

(Wordt vervolgd).

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In het volgend jaar zal van 15 April tot 15 Mei te Mannheim een bouwkunsttentoonstelling worden gehouden. De plaatselijke afdeeling van de „Verein Deutscher Architekten" vroeg en verkreeg daarvoor de beschikking over een gedeelte van de, in het vorige jaar onder leiding van Professor Billing voltooide Stedelijke „Kunsthalle".

„Het Organisatie Comité van het Congrès van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik", heeft dit congrès vastgesteld op 7—11 September 1909, te Kopenhagen.

BINNENLAND.

Leiden. De resultaten der opgravingen bij het Uddelermeer en bij Valkenswaard, vanwege het Rijksmuseum van Oudheden, in den afgeloopen zomer ondernomen door den conservator dr. J. H. Holwerda, daartoe bijgestaan door dr. M. A. Evelein, zijn in de zg. opgravingskamer van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden tentoongesteld.

Behalve de voorwerpen zelf zijn er ook een aantal kaarten, afbeeldingen en fotografieën te zien. Daaruit blijkt, dat de zg. Hunneschans, aan het Uddelermeer gelegen, een ronde plek van 100 M. middellijn, aan de landzijde hoefijzervormig omgeven door een aarden wal van verscheidene meters en een gracht, een ruïne van bouwwerk uit den Saksischen tijd is. Binnen in den burcht lagen een aantal ronde hallen, waarvan de vuurhaarden werden weergevonden, een groot ovaal hoofdgebouw met drie kelders en verder een aantal ovale huizen. Van deze huizen werden behalve de vergane resten, de gaten in den grond weergevonden van de palen, die de wanden overeind hielden. Deze gaten, met verkleurde aarde, spijkerresten enz. gevuld, teekenden het plattegrond der huizen af.

Een groote massa scherven van aardewerk bewijst, dat de burcht door Saksische stammen, ongeveer 700 na Chr. moet zijn opgericht en dat hij tot de 10e of 11e eeuw na Chr. heeft voortbestaan. Op één plaats aan de zuidzijde werd toen in den wal een groot gat gegraven en daar een huis gebouwd, een zeker teeken van verval van de burcht als zoodanig. Hier heeft men alleen scherven van aardewerk en een paar muntjes uit de 13e eeuw gevonden.

Behalve dit aardewerk is een groote massa ijzerwerk, o. a. spijkers, een eigenaardige schop, een kolossale bijl, een dolk en verschillende andere voorwerpen gevonden.

Lang vóór dat deze Saksische bevolking er kwam, hadden er echter in prae-historische tijden reeds menschen gewoond. In de eerste plaats werd er een groote massa vuursteen-fragmenten, die waarschijnlijk aan die tijden zijn toe te schrijven, over het geheele terrein van de schans gevonden, en behalve dit werden er scherven van een soort aardewerk en klokurnen, waaronder een gaaf exemplaar, aangetroffen, die vermoedelijk van 800 jaren voor Chr. werden gedateerd.

Nog een andere prae-historische nederzetting werd gevonden in een hoek van de schans, waar negen bodems van hutten, die eenmaal in den grond waren uitgegraven, werden aangetroffen. Vlak bij deze hutten, lag een afvalshoop met tal van scherven en risten van dierbeenderen, en verder lagen hier twee graven, waarin de lijken volkomen waren vergaan, doch waarvan ieder vier mooie stukken aardewerk bergde.

Ook van deze prae-historische overblijfselen zijn, naast een keuze uit vuursteen en scherven, de mooie stukken aardewerk in het museum tentoongesteld. De tentoongestelde voorwerpen zijn een geschenk van de Koningin.

Te Valkenswaard werd een deel van het zoogenaamd urnenveld opgegraven, in het bijzonder met het doel na te gaan hoe de urnen in den grond waren geplaatst en hoe het grafveld was aangelegd. Hierbij bleek, dat langs een vooraf gegraven greppel, telkens als het noodig was, een aantal urnen in een lange rij werden neergezet, met de verbrande beenderen der dooden, of ook wel de beenderen alleen in een doek geknoopt. De gevonden urnen en de daarin aangetroffen bijpotjes zijn tentoongesteld en vertoonen verschillende typen van Gallo-Germaansche beschaving een paar eeuwen vóór of even nà Chr.

Amsterdam. Bij den in 1908 gehouden prijskamp in de beeldhouwkunst is door de jury de gouden eerepenning toegewezen aan den heer B. M. A. Ingen Housz, geboren te Breda, met het voorstel hem het jaargeld te doen genieten ten einde hem in de gelegenheid te stellen, zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

Bij Kon. besluit is nu aan den heer Ingen Housz voor het tijdvak van 1 December 1908 tot 30 November 1909 bovenbedoeld jaargeld van f 1200 verleend.

Goor. De gemeenteraad besloot in zijn op 6 November gehouden vergadering tot den aanleg eener drinkwaterleiding.

Personalia.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën, is de gepensionneerde kapitein der genie van het leger in Ned.-Indië, W. A. J. T. Zelle, voor den duur van vijf jaren gesteld ter beschikking van den Gouverneur van Curaçao, om te worden belast met de waarneming van het ambt van Directeur der Openbare Werken in die kolonië.

— De heer B. L. van Es, te Haarlem, tijdelijk opzichter bij de genie, is benoemd tot opzichter in het Stads-Armenhuis te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter voor Weg en Werken bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij aanvangssalaris f 150 tot f 250 's maands. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of een gelijkwaardig gewenscht. Sollicitatiën in te zenden bij de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Civiel-Ingenieur, diploma Delft, 1907 of 1908, tegen 1 Januari 1909 als Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij de H. IJ. S. M. Dienst van Weg en Werken, aanvangstraktement f 1000.— per jaar. Aanbiedingen vóór 19 November a.s. aan den Chef van de Werken, Administratiegebouw, H. IJ. S. M. Amsterdam. (1)

— Electro-Ingenieur of Electrotechnicus met langjarige ervaring in projecten, begrootingen enz. voor electrische inrichtingen. Sollicitaties zenden aan H. Doyer Co. Rotterdam. (1)

— Onderwijzer in het smeden en de beginselen van Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Goes, tegen 1 Januari 1909. Salaris f 700 per jaar met verhoogingen van f 50 elke vijf jaar. Stukken vóór 18 November 1908 aan den Directeur, A. D. F. van der Wart, die ook inlichtingen geeft. (2)

— Jong vlug Teekenaar, Br. fr., lett. G E 968, N. v. d. D. (2)

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

— Bekw. Constructie-Teekenaar voor tijdelijke werkzaamheden. Aanbiedingen onder No. 410, bureau van de Haagsche Courant. (2)

— Leeraar voor het Bouwkundig Teekenen aan de Vakteekenschool Patrimonium, te Amsterdam (avondcursus) zich te wenden tot den Directeur der School, Nieuwe Heerengracht 95 (2)

— Tijdelijk Teekenaar voor het detailleeren van ijzerconstructies. Brieven onder letters A. B. H., Nijgh. & van Ditmar Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam (2)

— Technicus voor het ontwerpen en inrichten van Ketelhuizen en van verbeteringen in Ketelbedrijven. Aanvangssalaris f 1000.— à f 1200.—. Sollicitaties met bijvoeging „Vertrouwelijk" in te zenden aan H. Doyer en Co. 3 Nieuwland Rotterdam. (2)

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	„
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f	f 125 „
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f	f 125 „
4 Chef-machinisten	22—33 j., f 90—f 125	„
1 Werkt. opz. (construct.)	26 j., f	f 110 „
3 Werkmeesters	26—34 j., f 90—f 130	„
4 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
5 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 120	„
1 Scheepsteekenaar	21 j.,	f 65 „
1 Adjunct-Boormeester	—20 j.,	

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 November

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het departement van waterstaat: het maken van eene aanlegplaats aan het Volkerak te Ooltgensplaat met bijkomende werken, raming f 165.000; bestek ter lezing aan het departement van waterstaat en aan de lokalen der provinciale besturen en verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur van den Thoorn ald. en den ingen. Canter Cremers te Brielle.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gem.-best. het maken van een dienstgebouw met werkplaatsen en woningen aan de Bilderdijkkade en de Tollensstraat het maken van een afsluitmuur aan het Bellamyplein, en het verbouwen aan de bestaande hoofdremise aan de Tollensstraat, ten behoeve van de gemeentetram; bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van de Gemeentetram, Stadhouderskade 2, van 2—4 uur, de 3 laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding. Aanwijzing 11 November.

Amsterdam, ten 12 ure. Het Gem.best. ten Gemeentehuize: het in eene vaste brug Ombouwen van de Oploadbrug No. 2-0 over de Waalseilandsgracht, aan de Oude Schans, met bijbehoorende werken, Bestek en voorw. te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen bij de afdeeling „Bruggenbouw" van Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 149, van 10 tot 12 uur de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure. Het gem.-best. ten Gemeentehuize: het maken en inhangen van drie stel nieuwe en het uitnemen, nazien en weder inhangen van één stel bestaande deuren in de Entrepôtdoksluis, met bijkomende werken.

Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. bij den Hoofd-Opzichter van „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 145, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Rotterdam. Door den heer J. T. Schulten: het bouwen van een broodbakkerij m. meelzolders aan de Hoveniersstraat; bestek en teek. verkrijgb. ten kantore der arch. Gelderschekade 10 te Rotterdam.

Rotterdam. Het gem.-best. in het Timmerhuis: de levering van 1000 gegoten ijzeren straat-syphons, in 2 perc. (Zie adv. in no. 45).

Groningen, ten 12.45 ure. Het gem.-best.: de vernieuwing en verbreeding van de Ebbingebrug in verband met electrische trambaan in de gemeente bestek no. 31; bestek en voorw. ter lezing ter secretarie en ald. verkrijgb.

Zeist, ten 11.30 ure. De arch. J. M. Paap in café Havens: het bouwen van drie woningen; bestek en teek. verkrijgbaar aan het bouwk. bureau.

DINSDAG 17 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een stal voor 12 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Brielschelaan; voorw. en teek. liggen ter inzage op de Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgb. bij P. van Waesberge en Zoon; inl. aan gemeld timmerhuis; aanw. 10 Nov. ten 11 ure.

WOENSDAG 18 November

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het best. der Holl. Mij. van Onroerende Goederen in het Zuid-Holl. koffiehuis: het bouwen van drie heerenhuizen te Ede; inl. ten kantore van de Mij., Waldeck Pyrmontkade 133, van 9—10 en van den architect A. Kool te Ede; bestek en teekeningen aan bovengenoemde adressen verkrijgb.

DONDERDAG 19 November.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van drie dukdalven, een vlot en een drijvend remmingwerk met geleidingspalen voor een drijvend droogdok in de visschershaven te IJmuiden; raming f 9900; bestek ter lezing aan het Min. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en verkrijgbaar bij Gebr. v. Cleef, Den Haag; inl. bij den hoofdingdirecteur Wortman te Haarlem, den ingenieur Martinkelle te Amsterdam, den ingenieur Schlingeman en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een ijzeren

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . . „ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

Culenborg, ten 3 ure, door de N. V. Door Eendracht Sterk in het café Van Gelder: het bouwen van 14 woningen, 1 winkelhuis en 1 café; teekeningen en bestek verkrijgbaar bij den bouwkundige W. van Schaik Jr., Markt 207c te Culenborg; aanw. 19 November 11 ure.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. best.: 1o. het leveren van straatkeien in het jaar 1909 in 3 perc., 2o. het leveren van trottoirbanden van hardsteen of graniet in het jaar 1909; aanw. alle werkdagen van 9—12 ure en 2—4 uren, aan de Gemeentewerf alwaar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

ZATERDAG 21 November.

Brielle, door het gem. best.: bestek 1: het bouwwerk, bestek 2 de fabriekstoestellen, bestek 3 de retortovens, bestek 4 gashouder; bestekken te verkrijgen bij den heer J. Adriaanse, gasdirecteur te Harderwijk, die tevens inl. verstrekt; aanw. 14 Nov. van 11 tot 3 uur.

MAANDAG 23 November.

Irnsum. De arch. P. de Graaf: het bouwen van eene burgerbehuizinge; bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van der Spoel en Co. te Grouw.

DINSDAG 24 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland; bestek, voorw. en teek. ter inzage ter Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge en Zoon ald.; inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis; aanw. 17 November ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park bestek no. 11.30: het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement te Oudewater; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park: bestek no. 1163: het maken van eene wachterswoning bij W. P. 3 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W. P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station Susteren, raming f 5150; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure De directie der Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen aan het Centraal bureau: bestek no. 230: de levering van bovenbouwmaterialen. (Zie adv. in no. 45).

DONDERDAG 26 November.

Zwolle, ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Woensdag 2 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in het lokaal Parkstraat: het bouwen van een Bijpost en Telegraafgebouwtje op gemetselde fundeering op het Stationsemplacement te Hoek van Holland. (Zie adv. in dit no.).

DONDERDAG 3 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland; het bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 3 November, door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1162; het maken van grondwerken, het leveren en stellen van den metalen bovenbouw van drie doorgangen, het leggen en wijzigen van sporen en wissels en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van de omlegging van het gedeelte spoorweg station Gouda. Aansluiting op de lijn Gouda-Rotterdam. Begroting f 239.000. Inschrijvingsbiljetten. A. Prins Thz., Sliedrecht f 292.000; Prijs per M³ zand bij levering van: meer zand f 0.74 minder zand f 0.67; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 279.643; meer zand f 0.80, minder zand f 0.73; P. J. Cromjongh, Amsterdam f 270.000; meer zand f 0.75, minder zand f 0.68; J. C. Schotel, Dordrecht f 257.233; meer zand f 0.55, minder zand f 0.50; N. V. Zand-Leverantie Maatschappij, Amsterdam f 245.800; meer zand f 0.71½, minder zand f 0.65; fa. J. van den Elshout Gz., Scheveningen f 243.500; meer zand f 0.62½, minder zand f 0.57; M. J. van Hattum Beverwijk, en W. Blankevoort Czn, Haarlem f 238.480; meer zand f 0.66, minder zand f 0.60; Zand-Leverantie Maatschappij, Amsterdam 238.000; meer zand f 0.71½, minder zand f 065; T. van der Aa Hzn., Rotterdam f 236.000; meer zand f 0,60½, minder zand f 0·55.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

Gewapend Beton.
Uitvoering van alle voorkomende werken.
Fabriek v. Cementijzerwerken.
Ingenieur-Bureau:
H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. FINKE.
Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert Cement- en Cementijzerwerken uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas,
Paarlglas, Mozaïek.

43ste Jaargang. ZATERDAG 21 NOVEMBER 1908. No. 47.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De bevordering onzer nationale nijverheid.

Een voorstander van onze nationale nijverheid schreef in het weekblad „Architectura" een ingezonden stuk onder den titel „Werkloosheid", waaraan het verzoek was toegevoegd, dat bladen, die met den inhoud sympathiseeren, het zouden overnemen.

Waar het een goed doel geldt, zooals hier, wordt aan zulk een verzoek in den regel door verschillende bladen voldaan en kan, door een aldus verkregen groote verspreiding van denkbeelden, de zaak ook wel eenigszins bevorderd worden.

Wij weten niet of vele bladen aan het verzoek van den schrijver gevolg zullen geven, maar hoe dit zij, toen wij na lezing het verzoek gingen overwegen, was het resultaat dezer overweging, dat de bedoeling van het stuk ons zeer sympathiek was, maar de inhoud in het geheel niet, zoodat verspreiding dezer denkbeelden in wijderen kring ons eerder nadeelig dan bevorderlijk voor onze nationale nijverheid toescheen.

De zaak is veel te ernstig, om er den spot mede te drijven en, zooals sommigen doen, de vraag te stellen, wat wij onder nationale nijverheid hebben te verstaan, om dan tot het antwoord te komen, dat wij eigenlijk geen nationale nijverheid hebben en er dus niet zooveel drukte over behoeven te maken, maar de zaak is ook veel te ernstig, om er zoo losjes overheen te loopen als deze „voorstander" doet in zijne beschouwingen. Men vraagt zich daarbij af, zijn zij vijf-en-twintig jaren geleden neergeschreven of werkelijk nu, in het achtste jaar der twintigste eeuw? Zoo weinig inzicht spreekt er uit van wat moderne nijverheid is, zoo weinig kennis van ons volkskarakter en zoo oppervlakkig beschouwd zijn de middelen, die tot vermindering of beter nog voorkoming der werkloosheid worden aan de hand gedaan.

Waar de schrijver feiten constateert slaat hij wel af en toe den spijker op den kop, maar in de gevolgtrekkingen is zooveel dat tot onmiddellijke tegenspraak uitlokt, dat wij in het belang der zaak niet kunnen nalaten, het stuk hier eenigszins uitvoerig te beschouwen.

Dat de socialisten (of juister de sociaal-democraten) in de middelen door hen tegen werkloosheid aan de hand gedaan erg eenzijdig zijn en men daardoor toch niet tot een gezonden toestand zal geraken, daarin heeft de schrijver wellicht gelijk. Wij hebben hier te doen met een reactie, veroorzaakt door de eenzijdigheid van andere groepen en reacties kenmerken zich in den regel door een grooter of kleiner mate van overdrijving.

Dat bevordering van emigratie slechts een palliatief is en dat de maatschappelijke welvaart niet gediend wordt door het uitdrijven van energieke werkkrachten, dit kan men met vele voorbeelden uit de geschiedenis staven.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

droogdok voor de visschershaven te IJmuiden; raming f 85000; bestek ter lezing aan het min. van waterstaat en aan de lokalen der prov. best. en verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

Culenborg, ten 3 ure, door de N. V. Door Eendracht Sterk in het café Van Gelder: het bouwen van 14 woningen, 1 winkelhuis en 1 café; teekeningen en bestek verkrijgbaar bij den bouwkundige W. van Schaik Jr., Markt 206c te Culenborg; aanw. 19 November 11 ure.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. best.: 1o. het leveren van straatkeien in het jaar 1909 in 3 perc., 2o. het leveren van trottoirbanden van hardsteen of graniet in het jaar 1909; aanw. alle werkdagen van 9—12 ure en 2—4 uren, aan de Gemeentewerf alwaar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

ZATERDAG 21 November.

Brielle, door het gem. best.: bestek 1: het bouwwerk, bestek 2 de fabriekstoestellen, bestek 3 de retortovens, bestek 4 gashouder; bestekken te verkrijgen bij den heer J. Adriaanse, gasdirecteur te Harderwijk, die tevens inl. verstrekt; aanw. 14 Nov. van 11 tot 3 uur.

MAANDAG 23 November.

Irnsum. De arch. P. de Graaf: het bouwen van eene burgerbehuizinge; bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van der Spoel en Co. te Grouw.

DINSDAG 24 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland; bestek, voorw. en teek. ter inzage ter Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge en Zoon ald.; inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis; aanw. 17 November ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park bestek no. 11.30: het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement te Oudewater; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park: bestek no. 1163: het maken van eene wachterswoning bij W. P. 3 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W. P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station Susteren, raming f 5150; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure De directie der Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen aan het Centraal bureau: bestek no. 230: de levering van bovenbouwmaterialen. (Zie adv. in no. 45).

DONDERDAG 26 November.

Zwolle, ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Woensdag 2 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in het lokaal Parkstraat: het bouwen van een Bijpost en Telegraafgebouwtje op gemetseldo fundeering op het Stationsemplacement te Hoek van Holland. (Zie adv. in dit no.).

DONDERDAG 3 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland; het bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 3 November, door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1162; het maken van grondwerken, het leveren en stellen van den metalen bovenbouw van drie doorgangen, het leggen en wijzigen van sporen en wissels en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van de omlegging van het gedeelte spoorweg station Gouda. Aansluiting op de lijn Gouda-Rotterdam. Begroting f 239.000. Inschrijvingsbiljetten. A. Prins Thz., Sliedrecht f 292.000; Prijs per M³ zand bij levering van: meer zand f 0.74 minder zand f 0.67; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 279.643; meer zand f 0.80, minder zand f 0.73; P. J. Cromjongh, Amsterdam f 270 000; meer zand f 0.75, minder zand f 0.68; J. C. Schotel, Dordrecht f 257.233; meer zand f 0.55, minder zand f 0.50; N. V. Zand-Leverantie Maatschappij, Amsterdam f 245.800; meer zand f 0.71⅝, minder zand f 0.65; fa. J. van den Elshout Gz., Scheveningen f 243.500; meer zand f 0.62½, minder zand f 0.57; M. J. van Hattum Beverwijk, en W. Blankevoort Czn, Haarlem f 238.480; meer zand f 0.66, minder zand f 0.60; Zand-Leverantie Maatschappij, Amsterdam 238.000; meer zand f 0.71⅛, minder zand f 065; T. van der Aa Hzn., Rotterdam f 236.000; meer zand f 0,60½, minder zand f 0·55.

Van der Maas & Co.,
Beeldhouwers.
Den Haag—Bussum.

Ateliers tot artistieke bewerking van Hout en Steen.
Vervaardigen alle beeld- en steenhouwwerken.
Beeldhouwwerk op kunstnijverheidgebied.
ADMINISTRATIE:
Willem de Zwijgerlaan 25, Den Haag.

Gewapend Beton.
Uitvoering van alle voorkomende werken.
Fabriek v. Cementijzerwerken.
Ingenieur-Bureau:
H. H. SCHRÖDER, v/h. C.W. FINKE,
Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

H. WESTENBERG,
— ALMELO, —
voert Cement-en Cementijzerwerken uit
— op de werken. —
Specialiteit in Betonvloeren
voor FABRIEKEN en PAKHUIZEN, enz.
Vele attesten ter inzage.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
— Cloisonné-Glas, —
Paarlglas, Mozaïek.

43ste Jaargang. ZATERDAG 21 NOVEMBER 1908. No. 47.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De bevordering onzer nationale nijverheid.

Een voorstander van onze nationale nijverheid schreef in het weekblad „Architectura" een ingezonden stuk onder den titel „Werkloosheid", waaraan het verzoek was toegevoegd, dat bladen, die met den inhond sympathiseeren, het zouden overnemen.

Waar het een goed doel geldt, zooals hier, wordt aan zulk een verzoek in den regel door verschillende bladen voldaan en kan, door een aldus verkregen groote verspreiding van denkbeelden, de zaak ook wel eenigszins bevorderd worden.

Wij weten niet of vele bladen aan het verzoek van den schrijver gevolg zullen geven, maar hoe dit zij, toen wij na lezing het verzoek gingen overwegen, was het resultaat dezer overweging, dat de bedoeling van het stuk ons zeer sympathiek was, maar de inhoud in het geheel niet, zoodat verspreiding dezer denkbeelden in wijderen kring ons eerder nadeelig dan bevorderlijk voor onze nationale nijverheid toescheen.

De zaak is veel te ernstig, om er den spot mede te drijven en, zooals sommigen doen, de vraag te stellen, wat wij onder nationale nijverheid hebben te verstaan, om dan tot het antwoord te komen, dat wij eigenlijk geen nationale nijverheid hebben en er dus niet zooveel drukte over behoeven te maken, maar de zaak is ook veel te ernstig, om er zoo losjes overheen te loopen als deze „voorstander" doet in zijne beschouwingen. Men vraagt zich daarbij af, zijn zij vijf-en-twintig jaren geleden neergeschreven of werkelijk nu, in het achtste jaar der twintigste eeuw? Zoo weinig inzicht spreekt er uit van wat moderne nijverheid is, zoo weinig kennis van ons volkskarakter en zoo oppervlakkig beschouwd zijn de middelen, die tot vermindering of beter nog voorkoming der werkloosheid worden aan de hand gedaan.

Waar de schrijver feiten constateert slaat hij wel af en toe den spijker op den kop, maar in de gevolgtrekkingen is zooveel dat tot onmiddellijke tegenspraak uitlokt, dat wij in het belang der zaak niet kunnen nalaten, het stuk hier eenigszins uitvoerig te beschouwen.

Dat de socialisten (of juister de sociaal-democraten) in de middelen door hen tegen werkloosheid aan de hand gedaan erg eenzijdig zijn en men daardoor toch niet tot een gezonden toestand zal geraken, daarin heeft de schrijver wellicht gelijk. Wij hebben hier te doen met een reactie, veroorzaakt door de eenzijdigheid van andere groepen en reacties kenmerken zich in den regel door een grooter of kleiner mate van overdrijving.

Dat bevordering van emigratie slechts een palliatief is en dat de maatschappelijke welvaart niet gediend wordt door het uitdrijven van energieke werkkrachten, dit kan men met vele voorbeelden uit de geschiedenis staven.

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

Gaarne zal men den schrijver toegeven, dat een land, waar niet gewerkt wordt, verarmt en een bevolking, die enkel bestaat uit renteniers, iederen dag een stap nader komt tot haar volkomen ondergang.

„Daarom, er moet meer en harder gewerkt worden"; ook deze stelling zal men gaarne onderschrijven, maar ernstige bedenkingen rijzen er tegen hetgeen op deze stelling onmiddellijk volgt, al zouden de eerste twee zinsneden ook anders doen verwachten. Wij lezen daar:

„Het is een algemeen erkende en proefondervindelijk bewezen waarheid, dat voorkomen beter is dan genezen, zooveel te eerder moest dit toegepast worden op de ziekte, die werkloosheid heet, omdat bij het voorkomen van werkloosheid, de bestaande werkloos tevens wordt genezen".

„De hoofdzaak is dus, en ook het eenige gezonde, het voorkomen van werkloosheid".

„De Regeering heeft dus tot taak alle zulke maatregelen te nemen, die bovenaangehaald doel kunnen bevorderen".

„Schrijver dezes doelt hier op het van Regeeringswege bevorderen (ik zeg niet beschermen, want hierbij wordt in 't algemeen aan hooge invoerrechten gedacht) van onze nationale industrie".

„Wanneer men de technische weekbladen en tijdschriften inziet, staat men verbaast over het legio advertentiën van buitenlandsche fabrikanten of van hun vertegenwoordigers".

„Onlangs zag ik een advertentie van een buitenlandsch fabrikant, waarin hij zijn windmolen aanbeveelt, notabene, zoo'n vreemde snoeshaan vermeet zich in 't land van de windmolens zijn fabrikaat ingevoerd te krijgen".

„Nog iets: Zooeven kwam mij onder de oogen een afdruk van het request, gezonden door eenige binnen- en buitenlandsche fabrikanten aan zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, ter verkrijging van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen. Bedoelde buitenlandsche fabrikanten waren: het in ons land vertegenwoordigd Cement-Syndicaat, omvattend bijna alle cementfabrieken in Duitschland; een Belgische Société Anonyme voor Cementfabricatie en een Engelsche cementfabrikant. Wanneer men de zaak goed beschouwt, is het toch wel wat al te erg, dat buitenlandsche fabrikanten hun fabrikaat zoo stevig ingevoerd achten, in deze het cement, dat zij zich, via het cement, de vrijheid veroorloven, gelijk onderdanen van onze geëerbiedigde Koningin, mede aan onzen Minister te requestreeren".

„Zoo zijn er zooveel zaken, te veel om op te noemen, waarover wij ons moeten schamen dat zij in ons land kunnen gebeuren".

Het schijnt door den schrijver als vanzelf sprekend te worden beschouwd, dat hier de Regeering moet ingrijpen. Dit is in de eerste plaats alreeds een punt, waaromtrent de meeningen zeer sterk uiteenloopen. Blijkbaar is de schrijver hier zelf door de socialistische stroomingen medegevoerd, die gericht zijn op het einddoel; allesomvattende regeeringszorg. Wel verklaart hij niet te willen weten van het leelijke woord „beschermen", maar in het geheele stuk blijkt verder niet, dat het bevorderen der nationale nijverheid, zooals hij dat wenscht, iets anders dan beschermen is en waarom bij beschermen altijd aan hooge invoerrechten zou moeten worden gedacht, wordt ons ook niet nader verklaard; er zijn immers nog tal van andere middelen.

De Regeering zou bijvoorbeeld een belasting op de advertentiën van buitenlandsche fabrikanten in onze technische weekbladen en tijdschriften kunnen heffen, die inderdaad legio zijn.

Maar, scherts terzijde, vragen wij eens, wat wij uit dit verschijnsel kunnen leeren, in de eerste plaats, dat de buitenlandsche industrie de waarde van de reclame vrijwat beter kent dan de onze en in de tweede plaats kan elk voorstander van onze nationale nijverheid er uit zien, waarmede deze laatste alzoo te concurreeren heeft.

Wij zouden den schrijver wel in overweging willen geven, het vraagstuk van het afzetgebied en het vraagstuk der concurrentie, beide van groot belang voor de nijverheid, eens wat nader te bestudeeren. Waarschijnlijk zou hem dan veel, waarover hij zich thans verwondert, opgehelderd worden en hij er zich niet meer aan ergeren, dat „een vreemde snoeshaan" tracht zijn windmolen in het land der windmolens ingevoerd te krijgen.

Immers die vreemde snoeshaan heeft van zijn standpunt volkomen gelijk en doet daar niets onbehoorlijks mede en wanneer wij ons moeten schamen, dan is het daarover, dat onze molenmakers in het land der windmolens op het standpunt van een paar eeuwen geleden zijn blijven staan, in plaats van met den tijd mede te gaan en thans het buitenland te voorzien van windmolens van de nieuwste constructie.

Grenst een opvatting als die des schrijvers aan chauvinisme, het is toch het patriotisme te ver gedreven, wanneer men buitenlanders kwalijk neemt aan onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel te requestreeren. Dit voert ons terug naar den pruikentijd, neen verder, naar de middeleeuwen. De schrijver bedenke toch, dat het land der windmolens ook het land van den vrijhandel is.

De aangehaalde voorbeelden zullen dus bij een lezer, die even verder denkt, dan zijn neus lang is, wel niet veel effect hebben, en evenmin zal zulk een lezer zich laten verschalken door hetgeen de schrijver verder betoogt. In den eersten volzin wordt een feit geconstateerd, waartegen weinig is in te brengen, maar de daaraan vastgeknoopte beschouwingen berusten alweder op o. i. verkeerde voorstellingen. Men leze slechts:

„Dat onze nijverheid geregeld door onze eigen natie achtergesteld wordt bij die van het buitenland, is dagelijks met nieuwe bewijzen te staven. De gemeenten gaan vooraan en het publiek volgt."

„Dat wij door voor het meerendeel artikelen, toestellen, installatiën en machinerieën bij voorkeur uit het buitenland te betrekken, onze eigen industrie sterk benadeelen en de energie en ondernemingsgeest van onze industrieelen lamgeslagen worden, behoeft wel niet nader omschreven te worden."

„Dat in een buitenlandsch fabrikaat dikwijls meer vertrouwen wordt gesteld dan in een van eigen nationaliteit, is een algemeene Nederlandsche ziekte, die zoo spoedig mogelijk moet worden uitgeroeid."

„Dat onze ingenieurs, technologen en scheikundigen niet bekwaam genoeg zouden zijn om onze industrie aan de moderne eischen te doen beantwoorden, is eene groote kortzichtigheid, die waarschijnlijk uit te groote bescheidenheid van onzen volksaard voortvloeit; heusch een beetje meer gevoel van eigenwaarde zou geen kwaad kunnen. Weet men dan niet, dat onze knapste ingenieurs enz. en nijverheidskunstenaren door de ongezonde gewoonten en vooroordeelen van ons publiek uit het eigen land

worden gedreven, doch in het buitenland de beste plaatsen innemen?"

„Dat Nederlanders als vertegenwoordigers van buitenlandsche firma's en fabrieken voor een klein commissieloon de industrie van eigen bodem verkoopen, is een gedachte, die bij hen misschien nog nooit is opgekomen."

„Men ziet, hingen de Nederlanders meer aan hun natie, de werkloosheid zou niet zoo groot zijn."

„Aan u dus Nederlandsch publiek, zooveel als in uw macht is, de nationale industrie te bevorderen door alle valsch vooroordeel af te schudden en haar niet bij de binnenlandsche achter te stellen Koop uw materialen, artikelen, waren, toestellen, installatiën, machinerieën enz. van onze eigen fabrieken, en gij zult op een gezonde manier het uwe er toe hebben bijgedragen de heerschende werkloosheid te keeren."

„Dat gij tot op dit oogenblik uw eigen natie een groot onrecht hebt aangedaan, waardoor onze werklieden thans lijden, moge u een aansporing zijn met vasten wil datgene te doen wat uw plicht is."

Dat het bij het Nederlandsche publiek bepaald de voorkeur voor het buitenlandsch fabrikaat is, die den ondernemingsgeest en energie onzer industrieelen lam slaat, wordt hier alweder als een uitgemaakte zaak verkondigd, maar niet bewezen. Qualiteit en prijs zijn, althans op den duur, factoren van veel meer invloed bij de bepaling van de voorkeur, welker bestaan niet te loochenen valt. Het is geen ziekte, maar een zeer natuurlijk en gezond verschijnsel, dat in een buitenlandsch fabrikaat dikwijls meer vertrouwen wordt gesteld, dan in een van eigen nationaliteit, om de eenvoudige reden dat het eerste dikwijls meer vertrouwen verdient.

Wij willen hiermede niet zeggen, dat onze ingenieurs, technologen, scheikundigen enz. niet bekwaam genoeg zijn, niet even bekwaam als hunne buitenlandsche collega's, maar er alleen op wijzen, dat die bekwaamheid in dit verband een zaak van ondergeschikt belang is. In bekwaamheid en geleerdheid kunnen onze technici best met buitenlanders wedijveren. Het zou niet moeilijk zijn, de schrijver stipt het zelf aan, tal van voorbeelden te noemen van Nederlanders, die in de buitenlandsche industrie een eervolle plaats bekleeden.

Alleen van een vreemdeling in technische zaken kan men zich dan ook een opvatting verklaren, als uit bovenaangehaalde regelen spreekt.

Wij willen toegeven, dat er wel dingen zijn, die wanneer men goed den weg weet in eigen land, binnen onze grenzen even goed en somtijds beter te verkrijgen zijn dan daarbuiten, wij willen toegeven, dat wel eens minderwaardige artikelen den solieden industrieel hier te lande een zeer ongewenschte concurrentie aandoen, maar waar het in technische zaken te doen is om materialen, toestellen, installatiën, machinerieën, enz., die aan hooge eischen moeten voldoen, daar zijn zij, die deze noodig hebben, meestal ook weder voor bedrijven, waarin aan hooge eischen moet worden voldaan en een groote verantwoordelijkheid moet worden aanvaard, dikwijls genoodzaakt in het buitenland ter markt te gaan.

Het zou ons te ver voeren in bijzonderheden na te gaan, welke de oorzaken zijn van het meerder vertrouwen, dat in de hier bedoelde gevallen in de producten van buitenlandsche nijverheid gesteld wordt, doch noemen wij slechts de groote bedrijfszekerheid en de gelijkmatigheid van het product van groote industrieele ondernemingen, dan hebben wij reeds twee punten genoemd, waarop ontegenzeggelijk onze vaderlandsche industrie, uit den aard der zaak op kleiner schaal ingericht, in vele bedrijven bij de buitenlandsche moet achterstaan.

Dat Nederlanders er meer voordeel in zien voor een commissieloon buitenlandsche firma's te vertegenwoordigen, dan met onvoldoende hulpmiddelen een concurrentiestrijd met die firma's aan te binden is hun niet euvel te duiden. Of dit loon over het algemeen klein te noemen is betwijfelen wij, wanneer wij zoo eens de meest bekende Nederlandsche firma's, die uitsluitend hun bedrijf maken van de vertegenwoordiging van buitenlandsche fabrieken, de revue laten passeeren, maar te beweren, dat zij daarvoor de industrie van eigen bodem verkoopen, waarmede wel bedoeld zal zijn, dat zij de ontwikkeling der industrie op eigen bodem beletten, dit is een beschuldiging, die minst genomen onverdiend mag heeten.

En evenzoo is het onrechtvaardig, zooals de schrijver doet, het publiek de schuld te geven van omstandigheden, waarvan het zelf veeleer het slachtoffer is en waarvan de oorzaken zoo gecompliceerd zijn, dat zij niet maar zoo direct met den vinger kunnen worden aangewezen, veel minder weggenomen door de hier aan de hand gegeven maatregelen, waaromtrent de schrijver bovendien ook al weder in gebreke blijft aan te wijzen, op welke manier zij practisch in toepassing zouden moeten worden gebracht, want het voorbeeld van Duitschland, waarop dan de aandacht wordt gevestigd heeft voor ons land slechts een zeer betrekkelijke waarde, zooals kan blijken uit het volgende:

„Toen Bismarck het Duitsche Rijk, had aaneengesmeed achtte hij zijn taak nog niet volbracht; hij moest het zooeven gestichte Rijk tot welvaart brengen en het middel hiertoe was het bevorderen van de Duitsche Nijverheid. Wat, zeide Bismarck, wordt dat hier niet gemaakt, dan zal het hier gemaakt worden, en met een ijzeren wil en ijzeren hand werd de Duitsche industrie gebracht op eene hoogte die het door vele andere landen wordt benijd."

„Daarom, wat nog niet is kan worden en vooruit is de weg. De knappe koppen hebben we, men heeft ze maar aan het werk te stellen."

„Hoe is thans de toestand: Ingenieurs enz., geen emplooi kunnende vinden, gaan als agent buitenlandsche huizen vertegenwoordigen, 't voor het opkomend geslacht nog slechter makend. Zelfs kwam mij onderlaatst een advertentie onder de oogen, waarin de steller gebruik makend van den heerschenden toestand, een ingenieur vroeg om als reiziger bij hem in dienst te treden; wel verheffend voor den stand niet waar? 't Is den man te vergeven, want waar moeten anders alle afgestudeerde jongelui van onze Technische Hoogeschool heen, wanneer de toestand onzer industrie niet verbetert?"

„Ten bewijze dat de Duitsche Regeering nog steeds de voetsporen van Bismarck volgt en geregeld in de weer is haar industrie te bevorderen, diene het volgende. Eenige jaren geleden kwam haar ter oore dat de afzet van naaimachines in ons land verminderde, onmiddellijk kregen de Duitsche consulaten, hier gevestigd, opdracht de oorzaken van deze vermindering op te sporen."

„Het is ook zeer natuurlijk en er behoeft niets haatdragend in te schuilen dat een Regeering de industrie van haar eigen natie zooveel mogelijk bevordert."

Een Bismarck zouden wij hier dus moeten hebben, naar de meening van den schrijver, een Bismarck, die de macht had, elke industrie, die hier naar zijn meening, vertegenwoordigd zou behooren te zijn, naar believen uit den grond te stampen, een Bismarck, als deus ex machina, om onze nationale nijverheid tot bloei te brengen.

Wanneer wij niet in de veronderstelling leefden, dat het stuk werkelijk ernstig bedoeld is, want ware dit niet het geval, dan zouden wij er zeker niet zooveel aandacht aan schenken als wij thans doen, dan zouden wij hier toch haast denken, dat de schrijver met onze nijverheid en hare bevordering een loopje wil nemen.

De Duitsche industrie heeft ongetwijfeld aan Bismarck groote verplichtingen, maar zou toch ook met de bescherming van hoogerhand, die haar verzekerd werd nooit de hooge vlucht hebben genomen, waarvan wij getuige zijn geweest, wanneer de Duitschers niet alle eigenschappen hadden bezeten, die hen geschikt maakten, om tot een volk van technici en industrieelen te worden opgevoed en bovendien de gesteldheid van het land en zijn hulpbronnen daartoe had medegewerkt.

Van een arm en achterlijk land heeft Duitschland zich in betrekkelijk korten tijd tot een van de grootste industriestaten opgewerkt, maar moet men dit feit nu beschouwen, als een bewijs van de voortreffelijkheid van regeeringsbemoeiing? Wij gelooven het niet. Wel willen wij erkennen, dat Bismarck's groote werk, het herstellen van de Duitsche eenheid, het zijne tot de ontwikkeling der nationale nijverheid heeft bijgedragen, maar alleen in dien zin, dat alleen in één groot Duitsch rijk de Duitsche volksaard en de goede eigenschappen van het Duitsche volk als nijverheidsvolk, zich ongehinderd konden ontplooien. Men beweert wel eens schertsenderwijs, dat de Duitschers in twee categoriën te verdeelen zijn, namelijk zij die geboren zijn, om anderen te „maszregeln" en zij die geboren zijn om „gemaszregelt" te worden, maar dat deze scherts veel waarheid bevat, is gemakkelijk in velerlei Duitsche instellingen waar te nemen. Over het algemeen zijn de Duitschers arbeidzaam en volhardend, gewend aan orde en tucht en betrouwbaar. Zelf geen volk van uitvinders, weten zij vaak uitnemend de practische waarde van een uitvinding of verbetering te beoordeelen en haar in toepassing te brengen, veel meer dan de Engelschen weten zij bovendien zich te voegen naar de wenschen en behoeften hunner afnemers, terwijl hun bekende neiging om er op uit te trekken, de wijde wereld in, aan hun kennis van vreemde landen en volken uitermate bevorderlijk was, en deze kennis in niet geringe mate dienstig is tot het vinden van een ruim afzetgebied voor hunne producten.

Denkt men daarbij aan den grooten rijkdom van Duitschlands bodem aan grondstoffen van allerlei aard, dan zijn reeds zoovele factoren voor de ontwikkeling der nationale nijverheid voorhanden, dat de regeeringsbemoeiing een, zij het ook wellicht, niet de versmaden factor, er toch een van min of meer ondergeschikte beteekenis genoemd kan worden.

Met den lofspraak op het Duitsche volk bedoelen wij, zoo het nog noodig is dit te zeggen, geenszins onzen eigen volksaard te declineeren, maar als wij vergelijken, kan toch niet worden ontkend, dat wij veel meer een handelsvolk dan een industrievolk zijn. De geschiedenis heeft ons tot een handelsvolk opgevoed en nog wel tot een vrijhandelsvolk. Terecht onderstelt de schrijver dan ook, dat beschermende rechten hier steeds veel tegenkanting zullen ondervinden, doch hoe hij daarop onmiddellijk dwang van hoogerhand tot bevordering onzer nijverheid kan aanbevelen is ons onverklaarbaar.

Geven wij hem echter nogmaals zelf het woord:

„Daar verhooging van beschermende rechten veel tegenkanting kan ondervinden is er nog wel een andere manier om onze industrie te helpen, dat is door onze Koloniën en Gemeente-besturen de verplichting op te leggen haar materialen, toestellen, installatiën, machinerieën, enz., voor zoover hier gemaakt, van eigen bodem te betrekken. Dat met het oog op de vele electrische centralen, die in de komende tijden zullen worden opgericht een dergelijke maatregel voor onze industrie van niet weinig belang kan zijn, behoeft wel geen nader betoog. Zoo ook het opleggen van verplichtingen ten bate onzer industrie bij het verleenen van concessie voor spoor- en tramwegen, alsmede, zoo mogelijk, het uitoefenen van druk, in boven aangegeven richting, op onze stoomvaartmaatschappijen."

„Wanneer onze fabrikanten, technici en kapitalisten zich op boven aangegeven wijze door de Regeering krachtig gesteund voelen, zal het mogelijk worden dat zich hier verscheidene nieuwe industrieën ontwikkelen en de bestaande zich uitbreiden."

„Met het enkel geven van bevelen acht ik de taak onzer Regeering nog niet als afgedaan; volgens mijn inzicht zou het wenschelijk zijn als zij Staatscommissiën in het leven riep, van der zake kundige mannen, ter bestudeering van de vraag welke industrieën alsdan hier met succes konden ter hand genomen worden om zoo noodig op haar aanstichting een of andere indnstrie te doen ontstaan. In deze richting werkzaam zijnde zouden dergelijke commissiën een weldaad voor geheel ons volk kunnen zijn."

„Wanneer de Regeering onze industrie aldus zou willen bevorderen, dan zal het blijken hier voor haar een ruim doch tevens dankbaar arbeidsveld open ligt, waaraan tot nu toe helaas nog al te weinig aandacht is geschonken."

Wij weten niet of Bismarck wel eens bevelen gegeven heeft als die, welke hier worden voorgesteld, maar zouden geneigd zijn, in plaats daarvan, dan nog maar aan beschermende rechten de voorkeur te geven. Gelukkig hebben wij geen Bismarck en onze regeering, bedachtzaam als zij is, zal zich nog wel tweemaal bedenken, eer zij onze reeds zoo zwaar beproefde koloniën en zoo bedrukte Gemeente-besturen, met de bekende ijzeren vuist, waarvan de schrijver een voorstander schijnt te zijn, nog meer druk gaat opleggen. En wat particuliere maatschappijen betreft, zou iets dergelijks in het geheel niet met onze begrippen van vrijheid overeen te brengen zijn. Het zeer recente voorbeeld van de Stoomvaartmaatschappij „Zeeland" is bovendien daar, om te bewijzen, hoe weinig men hier te lande van dergelijke dwangmaatregelen gediend is, die in stede van het gewenschte effect te hebben, den getroffene eerder tot tegenwerking schijnen te prikkelen.

Moge onze nijverheid bewaard blijven voor de weldaden, die de schrijver haar toewenscht, moge de regeering zich wachten voor maatregelen, die haar o.i. geen dank, maar slechts verdriet zou bezorgen en haar het vertrouwen van het geheele Nederlandsche volk zou doen verbeuren.

Onze meening ten aanzien van regeeringsbemoeiing, staat dus lijnrecht tegenover die van den schrijver. Wanneer men dit punt echter buiten beschouwing laat, en slechts over de bevordering onzer nationale nijverheid in het algemeen spreken wil, dan geven wij den schrijver gaarne toe, dat er een ruim en tevens (misschien) dankbaar arbeidsveld open ligt, waaraan te weinig aandacht wordt gewijd. De schrijver is niet de eerste, bij wien de vragen opkomen, welke hij in het laatste gedeelte van zijn artikel stelt, dat wij volledigheidshalve hier ten slotte laten volgen:

„Hierbij wenschte ik de vraag eens op te werpen of de tijd nog niet gekomen is, bij het vele gebruik dat er tegenwoordig van gewapend en ongewapend beton gemaakt wordt, over te gaan tot het oprichten van een of meer cementfabrieken, voor welke fabricatie de hoofdgrondstoffen in het eigen land gevonden worden, terwijl we nu bijna geheel afhankelijk zijn van het Duitsche cement-syndicaat; dan toch liever afhankelijk van eigen cement-industrie".

„Ik wilde nog iets anders releveeren. In Duitschland worden verscheidene bouwartikelen gefabriceerd waarvan de afzet zich tot ons land beperkt, daar deze in Duitschland zelf door andere inrichting der gebouwen en andere bouwwijze niet gebruikt worden; zelfs zijn deze artikelen, zooals mij dikwijls is gebleken, bij de Duitsche bouwkundigen geheel onbekend, deze weten niet, dat zij bestaan; bijna niet te gelooven nietwaar, en toch is het zoo. Wanneer het nu voor Duitsche fabrikanten de moeite loont dergelijke artikelen, die zoo'n beperkt afzetgebied hebben, te fabriceeren, zou het, dunkt mij, voor een Nederlandsch fabrikant ook wel loonend kunnen zijn, doch dan ook alleen, wanneer hij kan werken, gerugsteund door de Regeering".

„Waren bovengenoemde maatregelen eerder met ijzeren wil door de Regeering aangepakt, dan was haar misschien het maken van een gehate woningwet (nota bene een wet die den middenstand doet verarmen) bespaard gebleven; waarschijnlijk had de welvaart onze arbeiders dan allang uit de krotwoningen gehaald".

„Men moet ook bedenken, dat een bloeiende industrie de welvaart van ons volk zal verhoogen, de belastinginkomsten zullen stijgen, de mogelijkheid kan bestaan het invoeren van nieuwe of verhoogen van bestaande belastingen niet noodzakelijk wordt en de invoering van een door velen gewenscht ouderdomspensioen nader tot haar totstandkoming kan geraken".

„Vertrouwen we, dat onze Regeering uit liefde tot ons volk met een ijzeren Bismarck-wil het tot een welvaart zal brengen, die het weder zal terugvoeren op de plaats, die het vroeger in de rij der volkeren innam. Dat zij zoo."

Ook wij hebben ons weleens afgevraagd, hoe het komt, dat de cement-industrie in ons land niet tot eenige ontwikkeling is kunnen geraken, ook ons is het bekend, dat er artikelen zijn, die in het buitenland speciaal voor ons of onze koloniën vervaardigd worden, maar het denkbeeld, om hierin van regeeringswege, met ijzeren hand, verandering te brengen is nooit bij ons opgekomen. Dat de woningwet wellicht achterwege had kunnen blijven bij meerder welvaart onzer arbeiders is ook nogal een gewaagde stelling, evenals de bewering, dat deze wet den middenstand doet verarmen, onjuist is, tenzij men hieronder uitsluitend de eigenaars van slechte woningen wil begrijpen.

Er is wel een natuurlijk verband tusschen nijverheidstoestanden en woningtoestanden aan te wijzen, doch zooals er hier op gewezen wordt heeft dit weinig zin, want ook Duitschland heeft de noodzakelijkheid van woningwetten moeten aanvaarden en men kan er wel zeker van zijn, dat daar aan die wetten niet minder gestreng de hand gehouden wordt, dan hier te lande.

En ten overvloede moet het den aandachtigen lezer wel zeer bevreemden, dat de woningwet, hoevele gebreken haar ook mogen aankleven, toch een goed bedoeld uitvloeisel van regeeringszorg, hier een nijdige Seitenhieb krijgt van een schrijver, die voor onze nationale nijverheid blijkbaar alles en alles van regeeringsbemoeiing verwacht.

Wanneer de schrijver werkelijk „een voorstander van onze nationale nijverheid" wil zijn, dan late hij allereerst dit ongelukkige denkbeeld varen.

Er is wel eens beweerd, dat wij Nederlanders, wanneer wij iets doen of ondernemen gewoonlijk beginnen met datgene, waarmede wij moesten eindigen en eindigen met datgene, waarmede wij hadden moeten beginnen en in verscheidene gevallen is ons gebleken, dat in deze bewering een grond van waarheid ligt. Zoo ook hier, in zekeren zin. Aan het eind van zijn artikel toch komt de schrijver met een paar vragen voor den dag, die zeker wel de overweging waard zijn van allen, die het met onze nationale nijverheid wel meenen, maar van een antwoord op die vragen, van een poging om er een antwoord op te vinden, worden wij niets gewaar.

Wanneer men echter eens begon deze beide vragen, of ook alleen die, welke de cementindustrie betreft, eens grondig te bestudeeren, wanneer men eens een ernstig onderzoek instelde naar de oorzaken van het verschijnsel, dat tot heden een Nederlandsche Cementindustrie nog geen levensvatbaarheid bleek te hebben, zou ons dan niet op vele punten, onze nationale nijverheid betreffende, alreeds een licht opgaan en zouden wij dan niet tot betere inzichten en gezonder begrippen kunnen komen, omtrent maatregelen die hare ontwikkeling zouden kunnen bevorderen?

Aan die studie en aan zulk een onderzoek zijn vele moeilijkheden verbonden, groote kennis en ervaring zoowel op technisch gebied, als op dat van handel en economie, zijn noodig, om daarvan eenig resultaat te verwachten, maar wij betwijfelen ten sterkste of het raadzaam is Regeerings-Commissies met den taak van zulk een onderzoek te belasten.

Het is verklaarbaar, dat men in ons land spoedig aan een Regeeringscommissie denkt, wanneer men ziet hoe weinig het particulier initiatief presteert en wij bezitten toch tal van vereenigingen en maatschappijen, ook tot bevordering van nijverheid, die zoo af en toe eens een vergadering houden of een jubileum vieren, maar wij weten bij ervaring, hoe deze lichamen zijn samengesteld, hoe zij hun taak opvatten en hoe zij werken. Wij willen daarover thans niet in bijzonderheden treden, doch alleen op den voorgrond stellen, dat de bevordering onzer nationale nijverheid o.i. in de allereerste plaats moet uitgaan van de meest belanghebbenden, de industrieelen zelf.

Zoolang deze het niet noodig vinden, een onderzoek als het bovenbedoelde ter hand te nemen en

slechts in klagen en om bescherming roepen hun heil zoeken, verdient hun industrie geen aanmoediging en zullen ook alle pogingen tot bevordering, uitgaande van welmeenende heeren en dames, niets uitwerken.

Wij betreuren, dat wij het artikel in „Architectura" ook tot die pogingen moeten rekenen, wij betreuren ook, dat onze critiek daarop in vele opzichten niet anders dan afbrekend kon zijn, maar de schrijver moge in onze uitvoerige commentaar een bewijs zien, dat zijn goede bedoeling ons sympathiek is, omdat ook wij ons gaarne noemen: voorstanders van onze nationale nijverheid.

Prijsvragen.

HET RAADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE.

Dezer dagen verscheen het rapport der commissie, inzake de uitbreiding van het Raadhuis, uitgebracht aan B. en W.

De commissie komt tot de conclusie, dat ten einde in ieder opzicht een doelmatige en waardige oplossing te verkrijgen, voor te stellen een nationale ideeënprijsvraag uit te schrijven voor de uitbreiding van het Raadhuis

Die prijsvraag moet uitsluitend betrekking hebben op de samenstelling van de gevels en uitgaan van een grondplan, vooraf door het gemeentebestuur vast te stellen.

Wij maken met groote ingenomenheid melding van het bovenstaande, omdat wij in het voorstel der commissie zien een stap in de goede richting, die wij reeds vroeger hebben aanbevolen. Alleen strookt de beperkende bepaling, wat betreft het gebonden zijn aan een vooraf door het gemeentebestuur vast te stellen grondplan, niet geheel met onze opvatting van een ideeënprijsvraag, waarbij aan de deelnemers de meest mogelijke vrijheid moet worden gelaten. Wij veronderstellen echter, dat er voor deze beperking werkelijk overwegende redenen zijn geweest, maar zouden dan toch, als het eenigszins kon, die beperking voor de deelnemers zoo min mogelijk hinderlijk gemaakt willen zien en dit zou kunnen door voor kleine afwijkingen of wijzigingen van niet ingrijpenden aard, die voor de architectonische oplossing der gevels gewenscht of noodig kunnen zijn, eenige ruimte te laten, althans ontwerpen, waarin dergelijke afwijkingen goed gemotiveerd voorkomen, niet daarom alleen van elke mededinging uit te sluiten.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de uitgeschreven prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar, zijn 47 antwoorden ingekomen nl.:

1o. Voor een gebouw voor een bijbibliotheek 31 antwoorden onder de motto's: A., Enfin., 77., D.E., Herfst., Plato, „Ein gutes Buch sich stets erweist, als eines Hauses guter Geist"., Library., Library I., A. et. A., tot studie., 15 November., Marie., Esperanto., H. en W., Rien sans peine., Hibon., Bibliothèque., Au coin de la rue., I.D.A., D in ster (geteekend)., Z., Boekerij., S.D.M., Utrecht G., B. en V., Jacoba., 15 × 30., kwadraat met dragonder (geteekend)., T.M. en Algemeen Belang.

2o. Voor een monumentalen ingang voor een park 7 antwoorden onder de motto's Delfshaven, Pax intrantibus. Entreé, H.B., Cisca, Labora, en Licht.

3o. Voor een pen-, of potloodteekening van een oud gebouw: 9 antwoorden onder de motto's Treurmelodieën,, Waar rees hoe vaak de moker klonk, Iets schooners op dan wat verzonk., Zwart kwadraat (geteekend)., 1563., teeken van Boedha (geteekend)., Sint Servaas., 28912., Mauritshuis., Uit 't Maartensgat.

De ontwerpen worden in handen gesteld van een jury, bestaande uit de h.h. A. Salm G.B.zn., architect, te Amsterdam, K. Sluyterman, hoogleeraar te Delft, J. A. G. van der Steur, architect te 's-Gravenhage, Alb. Otten en J. P. Stok Wz., architecten alhier.

Ingezonden stukken.

OBERNKIRCHENER ZANDSTEEN AAN DEN DOM TE KEULEN.

Naar aanleiding van het artikel omtrent de schade aan den Dom van Keulen", in No. 14 van het blad „De Steengroeve", wenschte ik enkele woorden van toelichting in het midden te brengen, teneinde verkeerde gevolgtrekkingen ten aanzien van Obernkirchener Zandsteen te voorkomen:

In den loop der vorige eeuw zijn successievelijk nagenoeg 37000 M³. (Zegge: Zeven en dertig duizend kubieke meters) zandsteen, afkomstig uit de groeven bij Obernkirchen, geleverd voor den Dom te Keulen. Hierbij dient in 't oog te worden gehouden, dat er vroeger een groot aantal exploitanten van Obernkirchener Zandsteen bestonden, die ook het product van kleine, sedert vele jaren reeds voor goed gesloten groeven hebben geleverd. Is het nu te verwonderen, dat bij zóóvele verschillende leveranciers en dikwijls zeer spoedeischende leveringen af en toe enkele blokken doorglipten, die niet mochten geleverd worden? Zelfs in de beste groeven kan minderwaardig materiaal voorkomen, en het hangt voor een groot gedeelte van de nauwgezetheid der exploitanten af, dat steeds onberispelijke steen wordt geleverd en dat vooral materiaal, afkomstig van z.g. „faule Bänke", nimmer wordt verzonden.

Nu doet zich het geval voor, dat aan de voegen van *enkele* in den muur liggende blokken afschilferingen zijn waargenomen, en uit het rapport van den bouwmeester Hertel blijkt, *dat de oorzaken van dit verschijnsel nog niet eens konden worden vastgesteld.* Ook de geoloog, belast met het onderzoek, heeft dienaangaande nog geen conclusie kunnen nemen.

Daartegenover staat, dat alle *vrijliggende* werkstukken van Obernkirchener zandsteen, bv. fialen, kruisbloemen, e. d. *volkomen gaaf* gebleven zijn, zooals zulks door de Dombouw-Directie wordt erkend. Dit klemt te meer, waar het rapport gewaagt van het „mörderische" klimaat ter plaatse. Het is dus een verregaande overdrijving, indien van „verweeren" van Obernkirchener steen aan den Dom gesproken wordt.

Overigens blijkt tevens, dat het vertrouwen tot de absoluut deugelijke hoedanigheden van Obernkirchener zandsteen in gezaghebbende vakkringen in het minst niet is geschokt, getuige de recente toepassing op groote schaal voor gebouwen der Kon. Spoorw.-Directie te Keulen.

De beschouwingen van den bouwmeester Hertel zijn op de eerste plaats bestemd voor de rechtstreeks bij den Dombouw belanghebbenden. Ofschoon ZEd. met veel nadruk (in het oorspronkelijke stuk komt dit nog sterker uit dan in de wedergave van „De Steengroeve") voor generaliseeren der gevolgtrekkingen uit zijne lokale waarnemingen waarschuwt, ware het beter geweest, deze mededeelingen (althans zoo lang men de oorzaken der verschijnselen nog niet heeft vastgesteld) niet te laten publiceeren.

Hoogachtend,

FERD. ENGERS.

Amsterdam, November 1908.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 46. Mededeelingen van het Hoofdbestuur der Mij. t. b. d. Bouwkunst.
De Nieuwe O. K. Kerk aan den Nieuwen Binnenweg, arch. P. A. Weeldenburg, met afbeeldingen.
De „Gartenstadt"-Tentoonstelling in het gebouw der Maatschappij Maruixstraat 402.
Verslagen van Vergaderingen. Afdeeling Amsterdam 6 Nov. 1908. — Afdeeling Utrecht 3 Nov. 1908. — Afdeeling Arnhem 4 Nov. 1908.

Architectura No. 46. De voormalige Raadzaal in het Zwolsche Raadhuis, met afbeeldingen op losse plaat.
Uit de Gesprekken van Goethe met Eckermann.
Hoe verkrijgen wij betere woningtoestanden?
Het Damplein en nog wat, door Ph. J. Hamers.
Gevolgen van humor.
Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ing. Joh. Kösting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden. — Snippers; het grafisch bepalen van den inhoud van een dwarsprofiel. — Houten waterleidingen onder druk.
Ingezonden stukken. Werkloosheid.

De Bouwwereld No. 47. Een Rijksproefstation van Bouwmaterialen I.
Woonhuis o/h Koningsplein te Batavia, arch. P. A. J. Mooyen (afbeelding).
Amsterdamsche Meditaties, door Jan Amstelaar.

De Ingenieur No. 46. Het Iste Internationala Congres voor Koelindustrieën te Parijs III (slot) door J. F. H. Koopman w. i.
Dr. E. F. van Dissel. Necrologie met portret, door R. A. I. Snethlage.
Formule van Tchebycheff, met afbeeldingen door J. H. de Heer s. i.
VIIde Internationaal Congres voor toegepaste scheikunde, Londen 1909.
Prijsvragen van de Afdeeling der Bouwkunde der Technische Hoogeschool, programma met afbeelding.

Technisch Weekblad (fl. v. T.) No. 46. Bestuursberichten. — Van Week tot Week. — Ingezonden. — Verslag Congres Wettelijke Ouderdomsverzorging (vervolg). — Schets van de geschiedenis der automobiel.

De Aannemer No. 46. Mededeelingen van het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond.
De Staatscommissie voor den Middenstand I.
Afdeelingsverslagen. Assen 10 November 1908, Rotterdam 6 November 1908.

De Nederlandsche Kleï-Industrie No. 20. Bevriezingsproeven met baksteenen en kalkzandsteenen (vervolg) met afbeeldingen. — Ingezonden stukken.

Deutsche Bauhütte No. 46. Vom Gemeindehaus und kleinen öffentlichen Gebäuden, door Richard Wolff bij ontwerpen van Phil. Marette en Fischbach.
Ueber Landhausbauten IV, door E. Bauernfeind met afbeeldingen.
Ueber das Abbinden und Erharten von Beton. door B. Haas.
Das Baugewerbe und die Reform der Arbeiterversicherung, door Justizrat Dr. Fuld.

Varia

HET ETHNOGRAFISCH MUSEUM VOOR ZUID-CELEBES TE MAKASSER.

(Vervolg en slot.)

De trom wordt geroerd bij de terugkomst, om de kwade geesten der gesnelden te beletten hun woning binnen te komen.

Een „hoed" in den vorm van een huis wordt gedragen bij terugkomst van een sneltocht, door den held van het feest, d. i. hij die de meeste koppen „gesneld" heeft. Deze mag zijn woning niet binnentreden, voordat hij dit hoofddeksel gedragen heeft.

Keert men terug van een sneltocht per prauw, dan wordt een hoofddeksel in den vorm van een schip gedragen.

Verder verschillende versierselen, waarmee de kinderen zich tooien bij aankomst der snellers.

De woonhuizen der Toradja's had ik me heel wat minder voorgesteld. Deze zijn — te oordeelen naar de miniatuurnabootsingen — volstrekt niet kwaad. In sommige is zelfs een meer of minder geslaagd streven naar „'t schoone" te bespeuren. De draagstoelen, waarmee zij hun vrouwen en kinderen over de bergen dragen, herinneren eenigszins aan onze badstoelen. Een scherp contrast met dit uiterst eenvoudige voorwerp vormt de kwistig met verguld snijwerk voorziene tandoe van den gewezen radja van Boni, die op eenigen afstand daarvan staat — d. w. z. de tandoe, niet de radja. Deze draagstoel is door onze troepen buitgemaakt bij de verovering van Watampone.

Heel wat merkwaardiger is echter 't bruidsbed van den ex-radja, dat door zijn grootte en schitterende kleuren de volgende zaal geheel domineert.

Aan 't boveneinde bevindt zich de „djidjiri" met 16 met zijde overtrokken kussens. Van die kussens worden zooveel genomen als het bruidspaar noodig heeft. Zoodra de bruid zich ter ruste heeft gelegd, worden de gordijnen gesloten en begeeft de vorst zich naar de lawoerang sala (het bed naast het bruidsbed), waar hij eerst opium schuift. De geheele inrichting wordt omgeven door blauw en roodzijden klamboes (padinring loewara) om het bruidspaar aan nieuwsgierige oogen te onttrekken.

Hoogmoed komt voor den val!

't Intiemste meubelstuk van den eens zoo machtigen vorst te kijk gezet voor de zoo gehate en verachte Hollanders.

De statie-pajong van den vorst van Goa is de stomme getuige van die dagelijks terugkeerende profanatie. Wie had dit voor een jaar of vijf kunnen droomen? Maar overigens maakt Boni in dit museum een schitterend figuur: 't bonische vlechtwerk kan niet genoeg geroemd worden. Een groote collectie in 3 verschillende kwaliteiten — de minste kwaliteit is nog bijzonder fraai — is door 't museum aangekocht van den oud-resident Brugman.

't Meest in mijn smaak vielen drie hoeden, gevlochten van alámming (grassprietjes speciaal uit Mengkoka afkomstig). Ik schaamde me over mijn eigen smakeloos hoofddeksel. De overige hoeden, mutsen, mandjes en sigarenkokers zijn vervaardigd uit Koewala (een soort palm), paardehaar en de vezels van den Talapalm.

Ook 't bonische aardewerk blinkt veruit boven

dat van Saleier, Maros en zelfs boven dat van Goa door artisticiteit van bewerking.

Zeer interessant zijn verder de kleedingstukken uit Bada, gemaakt van pooja (boomschors). Natuurlijk stelt men zich die kleeren echt boomschorsachtig voor. Doch niets is meer bezijden de werkelijkheid. 't Zijn heel gewone met verschillende kleuren geverfde baadjes, die door geen enkel uiterlijk kenteeken hun afkomst verraden.

Uit Sindjai is afkomstig een bezending goederen, geweven uit de vezels van de wilde ananas, eveneens 't bekijken overwaard.

Een zonderlingen indruk maakt het in een echt Indisch museum een fraaie collectie Oud-Delftsch porcelein te zien, een geschenk van de hoofden van Saleier, wier voorvaderen 't indertijd van de Hollanders gekregen hebben.

DE TOBOGAN ALS LEVENSREDDER.

De ondernemende firma Moens en Beck te Bloemendaal heeft dezer dagen een prospectus verspreid, waarin onder den naam van „Spiraalvormige Veiligheidsafdaler" een reddingstoestel bij brand wordt beschreven, berustend op het beginsel van de Tobogan en eveneens afkomstig uit Amerika.

De afdaler bestaat uit een schroefdraadvormig glijdvlak, omsloten door een stalen cylinder van 1.80 M. diameter. Deze cilinder rust, op een gemetselde fundatie. Het glijdvlak is vervaardigd van zacht, ontlaten kroezenstaal, met verzonken nagels geklonken aan de cilinderwand en in het midden gedragen door een stalen standpijp van 76 mM. diameter. Deze standpijp is over de geheele lengte van den afdaler aangebracht en heeft bronzen slangkoppelingen. De afdaler is verbonden aan het gebouw door ijzeren bordessen, die door leuningen van stevig vlechtwerk beschermd worden. De dubbele deuren zijn vervaardigd van staalplaat. Bij de toegangsdeuren zijn aan den cilinder, uitstekende portieken aangebracht. Hierdoor kunnen deze deuren naar binnen openen zonder de afglijdspiraal te raken. Ook zijn deze deuren zoo ingericht, dat zij automatisch sluiten, waardoor het binnentreden van rook of hitte voorkomen wordt. De uitlaatdeur opent daarentegen buitenwaarts. Een lichte druk van eenig afglijdend voorwerp hiertegen is voldoende om deze deur te openen.

De spiraal eindigt op een hoogte van 460 mM. boven den beganen grond. Afdalende personen verlaten den toren juist alsof ze van hun stoel opstaan.

Een stalen kap bedekt den toren en beschermt den afdaler tegen sneeuw en ijs, welke, zooals bekend is, steeds zulk een levensgevaar doen ontstaan op open brandladders en bordessen.

De afdaler wordt geplaatst tusschen de ramen, ten einde geen verhindering van ventilatie of licht te veroorzaken.

Indien deze afdaler evenveel aftrek vindt, als de Tobogan op onze kermissen, zal hij zeker spoedig hier en daar bij scholen, gestichten, schouwburgen, fabrieken, enz. toepassing vinden inplaats van de vaak ondoelmatige brandladders.

Voor de architecten is dan evenwel de taak weggelegd te trachten aan den stalen cilinder architectonisch een vorm te geven, welke past bij de architectuur van het gebouw waartegen het toestel wordt aangebracht.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Haarlem. De leden van den Haarlemschen Gemeenteraad zijn in de gelegenheid geweest om met de Museum-commissie en onder voorlichting van prof. Six, uit Amsterdam, nader kennis te maken met het ontworpen museum-plan, te weten de verbouwing van het voormalig Burger-Weeshuis aan de Heiliglanden tot Stedelijk Museum.

Uit die besprekingen is gebleken, dat het plan zoowel wegens de hooge onvoorziene kosten (behalve f 100,000 voor aankoop van de gebouwen nog ten minste f 210,000 voor de verbouwing) als wegens de wijze van verbouwing niet de algemeene instemming heeft kunnen wegdragen.

Men meende, dat de verbouw volgens de aanvankelijke raming tot f 125,000 beperkt zou blijven, en voorts waren de deskundigen in den Raad van oordeel, dat het oude, fraaie hoofdgebouw van de straatzijde zichtbaar behoorde te wezen en niet achter onaanzienlijke huisjes aan het oog van den voorbijganger onttrokken zou worden. Enkelen wenschten den hoofdingang aan de Gasthuisvest en niet aan het Heiligland.

Ook over de plaatsing van de Halsen in afzonderlijke kabinetten bleek de commissie niet eenstemmig te zijn; eenigen gaven de voorkeur aan één groote Halszaal. Prof. Six was van meening, dat de bouwmeester zich den hoofdgevel aan de binnenplaats gedacht moet hebben, hetgeen hij uit de plaats en den bouwtrant van het geheel meende te mogen opmaken. De verlichting van de Halsstukken met zijlicht achtte hij evenwel na de gehouden proef zeer aanbevelenswaard.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur praktisch en theoretisch bekend met gewapend beton, voor de uitvoering van betonwerken. Br. onder No. 1140 aan den boekhandel G. Mosmans Zoon te 's-Bosch. (1)

— Jongmensch bij een aannemer goed bouwkundig teekenen en rekenen. Aanbiedingen onder No. 37441 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter voor Weg en Werken bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij aanvangssalaris f 150 tot f 250 's maands. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of een gelijkwaardig gewenscht. Sollicitatiën in te zenden bij de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Civiel-Ingenieur, diploma Delft, 1907 of 1908, tegen 1 Januari 1909 als Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij de H. IJ. S. M. Dienst van Weg en Werken, aanvangstraktement f 1000,— per jaar. Aanbiedingen vóór 19 November a.s. aan den Chef van de Werken, Administratiegebouw, H. IJ. S. M. Amsterdam. (2)

— Electro-Ingenieur of Electrotechnicus met langjarige ervaring in projecten, begrootingen enz. voor electrische inrichtingen. Sollicitaties zenden aan H. Doyer Co. Rotterdam. (2)

Beleefd Verzoek.

Aan diegenen onzer abonnés, die de abonnementsquitanties over het tweede halfjaar 1908 onbetaald terug lieten gaan, richten wij het beleefde verzoek, ze bij de wederaanbieding die eerstdaags zal plaats hebben te willen voldoen. Daarmede worden ons onnoodige onkosten en de postadministratie onnoodig werk bespaard.

DE ADMINISTRATIE.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104|106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 November.

Irnsum. De arch. P. de Graaf: het bouwen van eene burgerbehuizinge; bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van der Spoel en Co. te Grouw.

DINSDAG 24 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland; bestek, voorw en teek. ter inzage ter Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge en Zoon ald.; inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis; aanw. 17 November ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park bestek no. 11.30: het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement te Oudewater; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park: bestek no. 1163: het maken van eene wachterswoning bij W. P. 3 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W. P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station Susteren, raming f 5150; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure De directie der Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen aan het Centraal bureau: bestek no. 230: de levering van bovenbouwmaterialen, (Zie adv. in no. 45.)

Amsterdam, ten 12 ure. De N. V. Mij. tot expl. van G. Houwelings Mineraalwaterfabriek in het gebouw der Mij. van Bouwkunst: het maken van een fabriek, bergplaatsen en kantoren aan de Passeerdergracht te Amsterdam. Bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar ten bureele van den architect J. W. F. Hartkamp, Overtoom 38. Aanwijzing gehouden.

Utrecht. De directie der Mij. tot expl. v. S.S. in het Moreelse Park bestek no. 1166: het maken van twee seinhuizen op het station te IJselmonde, raming f 6800. (Zie adv. in no. 46.)

Utrecht, ten 10 ure. De genie in een der lokalen van het kazernebouw: bestek no. 171: het maken van eene batterij aan den Noorder Lekdijk tusschen Honswijk en Vreeswijk; raming f 1795; het bestek ligt ter lezing in voorn. gebouw en verkrijgb. bij aanbesteder.

WOENSDAG 25 November

Heldr, ten 2 ure. Het gem.-best.: de levering van 325.000 straatklinkers (Waalvorm) en 150.000 Friesche straatklinkers (drielingen); bestekken verkrijgb. ter secretarie.

Enschede. De arch. J. C. Kromhout v. d. Meer in het café Hemken: het bouwen van twee woonhuizen aan den Haaksbergerweg; bestek en teek. ter inzage in gen. café.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de verruiming van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Heerlerheide. Het R. K. Par. Kerkbestuur van St. Cornelius: de bouw van de nieuwe kerk met torens en sacristie naar ontwerp van de architecten Joseph Cuypers en Jan Stuyt te Amsterdam; bestek en teek. verkrijgb. bij P. Rijnja Reguliersgracht 134 te Amsterdam.

VRIJDAG 27 November.

Amsterdam, ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium in drie perc. en in massa: bestekk. nos. 173, 174 en 175: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Drecht, bij Uithoorn en Waver-Amstel (1e gedeelte) raming perc. 1 f 25500, perc. 2 f 3 800, perc. 3 f 36400, massa f 98800; bestekken verkrijgbaar op het bureel der Genie Nieuwe Heerengracht No. 11. Inl. aldaar tot en met 23 Nov. 1908 van 9—12 v.m. Geen aanwijzing.

Woensdag 2 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in het lokaal Parkstraat: het bouwen van een Bijpost en Telegraafgebouwtje op gemetselde fundeering op het Stationsemplacement te Hoek van Holland. (Zie adv. in dit no).

DONDERDAG 3 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland; het bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het aanbrengen van hoekblokken van graniet aan de groote schutssluizen te Hansweert en Wemeldinge; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. best., en verkrijgb. bij de gebr. van Cleef den Haag; inl. bij den hoofding. dir. Caland te Middelburg, den arrondiss.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het leveren van gecreosoteerde palen, ten behoeve van de werken tot

dat van Saleier, Maros en zelfs boven dat van Goa door artisticiteit van bewerking.

Zeer interessant zijn verder de kleedingstukken uit Bada, gemaakt van poeja (boomschors). Natuurlijk stelt men zich die kleeren echt boomschorsachtig voor. Doch niets is meer bezijden de werkelijkheid. 't Zijn heel gewone met verschillende kleuren geverfde baadjes, die door geen enkel uiterlijk kenteeken hun afkomst verraden.

Uit Sindjai is afkomstig een bezending goederen, geweven uit de vezels van de wilde ananas, eveneens 't bekijken overwaard.

Een zonderlingen indruk maakt het in een echt Indisch museum een fraaie collectie Oud-Delftsch porcelein te zien, een geschenk van de hoofden van Saleier, wier voorvaderen 't indertijd van de Hollanders gekregen hebben.

DE TOBOGAN ALS LEVENSREDDER.

De ondernemende firma Moens en Beck te Bloemendaal heeft dezer dagen een prospectus verspreid, waarin onder den naam van „Spiraalvormige Veiligheidsafdaler" een reddingstoestel bij brand wordt beschreven, berustend op het beginsel van de Tobogan en eveneens afkomstig uit Amerika.

De afdaler bestaat uit een schroefdraadvormig glijdvlak, omsloten door een stalen cylinder van 1.80 M. diameter. Deze cilinder rust, op een gemetselde fundatie. Het glijdvlak is vervaardigd van zacht, ontlaten kroezenstaal, met verzonken nagels geklonken aan de cilinderwand en in het midden gedragen door een stalen standpijp van 76 mM. diameter. Deze standpijp is over de geheele lengte van den afdaler aangebracht en heeft bronzen slangkoppelingen. De afdaler is verbonden aan het gebouw door ijzeren bordessen, die door leuningen van stevig vlechtwerk beschermd worden. De dubbele deuren zijn vervaardigd van staalplaat. Bij de toegangsdeuren zijn aan den cilinder, uitstekende portieken aangebracht. Hierdoor kunnen deze deuren naar binnen openen zonder de afglijdspiraal te raken. Ook zijn deze deuren zoo ingericht, dat zij automatisch sluiten, waardoor het binnentreden van rook of hitte voorkomen wordt. De uitlaatdeur opent daarentegen buitenwaarts. Een lichte druk van eenig afglijdend voorwerp hiertegen is voldoende om deze deur te openen.

De spiraal eindigt op een hoogte van 460 mM. boven den beganen grond. Afdalende personen verlaten den toren juist alsof ze van hun stoel opstaan.

Een stalen kap bedekt den toren en beschermt den afdaler tegen sneeuw en ijs, welke, zooals bekend is, steeds zulk een levensgevaar doen ontstaan op open brandladders en bordessen.

De afdaler wordt geplaatst tusschen de ramen, ten einde geen verhindering van ventilatie of licht te veroorzaken.

Indien deze afdaler evenveel aftrek vindt, als de Tobogan op onze kermissen, zal hij zeker spoedig hier en daar bij scholen, gestichten, schouwburgen, fabrieken, enz. toepassing vinden inplaats van de vaak ondoelmatige brandladders.

Voor de architecten is dan evenwel de taak weggelegd te trachten aan den stalen cilinder architectonisch een vorm te geven, welke past bij de architectuur van het gebouw waartegen het toestel wordt aangebracht.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Haarlem. De leden van den Haarlemschen Gemeenteraad zijn in de gelegenheid geweest om met de Museum-commissie en onder voorlichting van prof. Six, uit Amsterdam, nader kennis te maken met het ontworpen museum-plan, te weten de verbouwing van het voormalig Burger-Weeshuis aan de Heiliglanden tot Stedelijk Museum.

Uit die besprekingen is gebleken, dat het plan zoowel wegens de hooge onvoorziene kosten (behalve f 100,000 voor aankoop van de gebouwen nog ten minste f 210,000 voor de verbouwing) als wegens de wijze van verbouwing niet de algemeene instemming heeft kunnen wegdragen.

Men meende, dat de verbouw volgens de aanvankelijke raming tot f 125,000 beperkt zou blijven, en voorts waren de deskundigen in den Raad van oordeel, dat het oude, fraaie hoofdgebouw van de straatzijde zichtbaar behoorde te wezen en niet achter onaanzienlijke huisjes aan het oog van den voorbijganger onttrokken zou worden. Enkelen wenschten den hoofdingang aan de Gasthuisvest en niet aan het Heiligland.

Ook over de plaatsing van de Halsen in afzonderlijke kabinetten bleek de commissie niet eenstemmig te zijn: eenigen gaven de voorkeur aan één groote Halszaal. Prof. Six was van meening, dat de bouwmeester zich den hoofdgevel aan de binnenplaats gedacht moet hebben, hetgeen bij uit de plaats en den bouwtrant van het geheel meende te mogen opmaken. De verlichting van de Halsstukken met zijlicht achtte hij evenwel na de gehouden proef zeer aanbevelenswaard.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur praktisch en theoretisch bekend met gewapend beton, voor de uitvoering van betonwerken. Br. onder No. 1140 aan den boekhandel G. Mosmans Zoon te 's-Bosch. (1)

— Jongmensch bij een aannemer goed bouwkundig teekenen en rekenen. Aanbiedingen onder No. 37441 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter voor Weg en Werken bij de Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij aanvangssalaris f 150 tot f 250 's maands. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of een gelijkwaardig gewenscht. Sollicitatiën in te zenden bij de Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Civiel-Ingenieur, diploma Delft, 1907 of 1908, tegen 1 Januari 1909 als Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij de H. IJ. S. M. Dienst van Weg en Werken, aanvangstraktement f 100.— per jaar. Aanbiedingen vóór 19 November a.s. aan den Chef van de Werken, Administratiegebouw, H. IJ. S. M. Amsterdam. (2)

— Electro-Ingenieur of Electrotechnicus met langjarige ervaring in projecten, begrootingen enz. voor electrische inrichtingen. Sollicitaties zenden aan H. Doyer Co. Rotterdam. (2)

Beleefd Verzoek.

Aan diegenen onzer abonnés, die de abonnementsquitanties over het tweede halfjaar 1908 onbetaald terug lieten gaan, richten wij het beleefde verzoek, ze bij de wederaanbieding die eerstdaags zal plaats hebben te willen voldoen. Daarmede worden ons onnoodige onkosten en de postadministratie onnoodig werk bespaard.

DE ADMINISTRATIE.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104|106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 November.

Irnsum. De arch. P. de Graaf: het bouwen van eene burgerbehuizinge; bestek en teek. verkrijgb. bij de firma van der Spoel en Co. te Grouw.

DINSDAG 24 November.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen van een stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland; bestek, voorw en teek. ter inzage ter Secretarie der gem. en in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge en Zoon ald.; inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis; aanw. 17 November ten 11 ure.

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park bestek no. 1130; het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement te Oudewater; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure. De dir. der Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park: bestek no. 1163: het maken van eene wachterswoning bij W. P. 3 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W. P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station Susteren, raming f 5150; (zie adv. in no. 45).

Utrecht, ten 2 ure De directie der Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen aan het Centraal bureau: bestek no. 230; de levering van bovenbouwmaterialen. (Zie adv. in no. 45.)

Amsterdam, ten 12 ure. De N. V. Mij. tot expl. van G. Houwelings Mineraalwaterfabriek in het gebouw der Mij. van Bouwkunst: het maken van een fabriek, bergplaatsen en kantoren aan de Passeerdergracht te Amsterdam. Bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar ten bureele van den architect J. W. F. Hartkamp, Overtoom 38. Aanwijzing gehouden.

Utrecht. De directie der Mij. tot expl. v. S.S. in het Moreelse Park bestek no. 1166: het maken van twee seinhuizen op het station te IJselmonde, raming f 6800. (Zie adv. in no. 46.)

Utrecht, ten 10 ure. De genie in een der lokalen van het kazernebouw; bestek no. 171: het maken van eene batterij aan den Noorder Lekdijk tusschen Honswijk en Vreeswijk; raming f 17985; het bestek ligt ter lezing in voorn. gebouw en verkrijgb. bij aanbesteder.

WOENSDAG 25 November

Heldr, ten 2 ure. Het gem.-best.: de levering van 325.000 straatklinkers (Waalvorm) en 150.000 Friesche straatklinkers (drielingen); bestekken verkrijgb. ter secretarie.

Enschede. De arch. J. C. Kromhout v. d. Meer in het café Hemken: het bouwen van twee woonhuizen aan den Haaksbergerweg; bestek en teek. ter inzage in gen. café.

Assurantie-Maatsch. tegen Brand- schade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	1.301.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DONDERDAG 26 November.

Zwolle ten 12 ure, door het dep. van waterstaat in het gebouw van het prov. best.: de vervanging van de Dalvoorder brug gemeente den Ham door een duiker, de vernieuwing van den bovenbouw van de brug over de Regge in de traverse te Goor en bijkomende werken; raming f 2120; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den arrond.-ing. Birnie te Almelo en bij den opz. ten Doesschatte te Zwolle en Bootsgezel te Rijssen.

Heerlerheide. Het R. K. Par. Kerkbestuur van St. Cornelius: de bouw van de nieuwe kerk met torens en sacristie naar ontwerp van de architecten Joseph Cuypers en Jan Stuyt te Amsterdam; bestek en teek. verkrijgb. bij P. Rijnja Reguliersgracht 134 te Amsterdam.

VRIJDAG 27 November.

Amsterdam, ten 11 ure. De genie in het gebouw Patrimonium in drie perc. en in massa: bestekk. nos. 173, 174 en 175: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Drecht, bij Uithoorn en Waver-Amstel (1e gedeelte) raming perc. 1 f 25590, perc. 2 f 3 800, perc. 3 f 36400, massa f 98800; bestekken verkrijgbaar op het bureel der Genie Nieuwe Heerengracht No. 11. Inl. aldaar tot en met 23 Nov. 1908 van 9—12 v.m. Geen aanwijzing.

Woensdag 2 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in het lokaal Parkstraat: het bouwen van een Bijpost en Telegraafgebouwtje op gemetselde fundeering op het Stationsemplacement te Hoek van Holland. (Zie adv. in dit no.).

DONDERDAG 3 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland; het bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het aanbrengen van hoekblokken van graniet aan de groote schutssluizen te Hansweert en Wemeldinge; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. best., en verkrijgb. bij de gebr. van Cleef den Haag; inl. bij den hoofding. dir. Caland te Middelburg, den arrondiss.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het leveren van geëreosoteerde palen, ten behoeve van de werken tot

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. (4)

verdediging van de Noordzeekust in de prov. N.-Holland, raming f 4000; best. no. 228 ter lezing aan het dep. van waterstaat aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem en den ingenieur de Groot te Alkmaar.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.bestuur: de levering van Waal- en Rijnstraatklinkers en van inronbricks in het jaar 1909 in 12 perc.; aanwijzing alle werkdagen van 9—12 uur v.m. en van 2—4 uur n.m., aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

DONDERDAG 10 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het ophoogen van de Laakhaventerreinen; aanw. 30 Nov. 1908 te elf uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het provbestuur: het maken en leveren van betonblokken voor de golfbrekers van de havenhoofden te IJmuiden, raming f 8000; het bestek no. 235 ter lezing aan het dep., aan het geb van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofdingenieur dir. Wortman Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann, te IJmuiden.

Haarlem ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe Rijkskeet op Terschelling; raming f 6500; bestek No. 229, lezing aan het Dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgb. bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. de Blocq van Kuffeler en den opzichter Jonker te Terschelling.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best: het bouwen van een seininrichting nabij de groote schutsluis te IJmuiden, tot het aangeven van den diepgang, raming f 4000; bestek no. 234 ter lezing aan het dep. aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgbaar bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam, den ing. Schlingemann en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

ZATERDAG 12 December.

Tilburg. ten 11 ure, door het gem.-bestuur; de levering van een gashouder van 4000 M³. inhoud; voorw., teek. en inlicht. verkrijgbaar ten kantore der Gem.-gasfabriek.

MAANDAG 14 December.

Utrecht, ten 2 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. bestuur: het bouwen van een blok dienstwoningen voor acht brugknechten nabij de schipbrug te Vreeswijk en eenige verdere werken, raming f 21400; het bestek r.o. 236 ligt ter lezing aan het dep. en aan het geb. van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, den arrondsing. Steijn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiter te Vreeswijk.

WOENSDAG 16 December.

Middelburg ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken van eene betonglooiing tot verdediging van den duinvoet tusschen en wederzijds de strandhoofden Nos. 14 en 15 van de rijkszeewering aan de Oude Hoeve aan de noordzijde van het eiland Schouwen raming f 11000; het bestek No 237 ter lezing aan het dep. en aan het gebouw van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrondiss.-ing. van Vlissingen te Goes en den opzichter Enthoven te Zierikzee.

DONDERDAG 17 December.

's-Gravenhage ten 2 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een openbaar slachthuis ten Z. W. van den Rijswijksche weg. en ten Z. O. van de Laakhaven; aanw. 23 November ten twee ure aan de Gemeentewerf, daarna ter plaatse. De bestekken zijn en de teekeningen verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

Antiquariaat van de „Opmerker"

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . . 1.—

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

A. Messel. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

M. H. A. J. van Meurs. **Aanwijzing bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. Krook. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.00) . . . . . f 6.—

Karl Zetzsche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING

Op **Woensdag 9 December 1908,** des namiddags te **2** ure, (1.40 Greenwichtijd) zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te 's-Gravenzande.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, La. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 26 November a. s. ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat No. 59 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te 's-Gravenzande en is voorts na genoemden datum op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35**, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Roel te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 2 December 1908, des voormiddags te 11½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage 10 November 1908.

43ste Jaargang. ZATERDAG 28 NOVEMBER 1908. No. 48

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Raadhuis te 's-Gravenhage.

In ons vorig nummer werd reeds in het kort de conclusie meegedeeld van het rapport, uitgebracht door de commissie van deskundigen (bestaande uit de heeren Muysken, Klinkhamer en Evers) over de vraag, van welke grondslagen een ontwerp voor de verbouwing van het Raadhuis zal hebben uit te gaan, ten einde de eischen der architectuur, ook uit een historisch oogpunt in verband met het oudste gedeelte van het Raadhuis, dat in stand blijft, tot hun recht te doen komen, en, met name, of een bouw met twee verdiepingen vereenigbaar met de omgeving is te achten.

Wij ontleenen thans nog een en ander uit dit rapport.

Het oude hoofdgebouw noemt de commissie een kunstjuweel, welks fijne, voorname vormentaal geheel in een intieme besloten omgeving past.

De achtereenvolgende uitbreidingen van de 17e en 18e eeuw zijn van minder kunstgehalte. Niettegenstaande de groote afmetingen van dit gedeelte, mist het de monumentale uitdrukking der karakteristieke gevels van het kleine oude hoekgebouw. Hinderlijk doet zich de grove schaal der geledingen bij de aansluiting tot den toren gevoelen.

De overige gevels, deels een namaak van den gevel der 18e eeuw, deels modern, en alle dagteekenend uit de 19e eeuw, hebben weinig of geen kunstwaarde en zullen bij den toekomstigen herbouw geheel kunnen verdwijnen.

Omtrent situatie en omgeving wordt gezegd, dat met het oog op de smalle straten, die aan de zijde van het Raadhuis samenkomen, de breedte der Groote Halstraat veilig van 16 M. tot 14 M. kan worden verminderd. De straat wordt dan nog 3 M. breeder dan die aan de Zuidzijde van het gebouw, tusschen Groenmarkt en Vischmarkt, die gemiddeld 11.25 M. bedraagt, terwijl de Prinsestraat slechts 12 M. breed en de kans tot haar verbreeding zeer gering is.

Door de Groote Halstraat op 14 M. te ontwerpen zal er evenwicht ontstaan in de omsluiting van het nieuwe Raadhuis, aan beide zijden vanaf de Groenmarkt gezien. Een harmonisch, gesloten stadsbeeld zal bij een grootere breedte niet te verkrijgen zijn. Hoogst ongunstig toch is de indruk van het thans door slooping ontstane plein aldaar. Bovendien zal de vaststelling van de Groote Halstraat ter breedte van 14 M. de zoo noodige verruiming aan het Raadhuisterrein verschaffen met een strook grond van 2 M. breedte langs deze geheele zijde. Voorzeker een niet onbelangrijke aanwinst.

Een verbindingsgang tusschen hoofd- en bijgebouw (op de gemeenteplans), ongeveer in het midden van de Groote Halstraat aangegeven, wordt ter wille van den welstand ten zeerste ontraden.

Mocht echter de dienst der twee gebouwen een verbinding wenschelijk maken, dan kan deze doelmatiger en fraaier aan de beide einden der Groote Halstraat worden aangebracht.

Bijgevoegde schetsen verduidelijken dit denkbeeld.

Het karakter van ondergeschikte verbindingsgangen wordt geheel vermeden door aan de buitenzijde er van een rij lokalen te ontwerpen, die, ter volle hoogte van het nieuwe gebouw, op twee verdiepingen is doorgevoerd.

Het denkbeeld van hoofdgebouw en bijgebouw heeft hiermede opgehouden te bestaan. Beide vormen nu een organisch, architectonisch geheel. Aan de zijde van de Driehoekjes is een plein onstaan, evenredig aan de breedte der daar samenloopende straten. De Groote Halstraat zelf is een ruim binnenplein geworden met vier breede doorgangen ter breedte van 6 M., terwijl bovendien een tiental vertrekken voor den dienst van het Raadhuis wordt gewonnen.

Dergelijke doorgangen zijn niet zeldzaam. Zij bestaan elders en ten onzent.

In Den Haag bv. verhoogen de doorgangen van het Binnenhof het schilderachtig karakter van dat stadsbeeld, al zijn zij op zichzelf veel te nauw.

Mocht dus, om redenen van economischen aard, de vereeniging van de beide gebouwen wenschelijk worden geacht, dan bestaat hiertegen geen aesthetisch bezwaar. Zij kan er toe bijdragen om aan den wensch van B. en W. tegemoet te komen, nl. om aan het nieuwe Raadhuis naar de zijde van de Groenmarkt een „monumentaal karakter" te geven.

De plaatsing van een publieke galerij, overwelfde portiek of pui, in verbinding staande met een monumentale vestibule en hoofdtrap, komt hieraan tegemoet.

De eerste of hoofdverdieping kan een waardige bestemming verkrijgen door, in den voorbouw naar de Groenmarkt, te plaatsen de officieele receptiezaal van de gemeente.

De overwelfde portiek met de receptiezaal aan den nieuwen voorgevel, in verband met een zichtbare bekroning van de monumentale traphal op het tweede plan, zullen een trits van voorname gegevens voor een waardige, monumentale architectuur-schepping kunnen zijn.

De schilderachtige perspectiefwerking van de twee dubbele doorgangsbogen zal het intieme karakter van het gedeelte van het Raadhuis naar Groenmarktzijde, zeker bevorderen.

Het nieuwe Raadhuis kan ook als een afzonderlijk staand gebouw, geheel afgescheiden van het bijgebouw, worden beschouwd.

De vraag, „of een opbouw met twee verdiepingen vereenigbaar is met de omgeving" meent de commissie bevestigend te kunnen beantwoorden — mits deze verhooging van het gebouw zich slechts tot den voorgevel naar de Groenmarkt, den zijgevel aan de Groote Halstraat, de Driehoekjes en de Annastraat bepaalt.

Daarentegen zal een verhooging tot twee verdiepingen aan den nieuwen Zuidgevel, in aansluiting of in de nabijheid van het oude hoekgebouw, tot op een afstand van bv. 25 M. niet mogen geschieden, ten einde het artistiek karakter van dat gebouw niet te benadeelen.

Beslist ontraadt de commissie elke verhooging van beteekenis aan deze zijde en acht zij het zelfs wenschelijk om de rooilijn over de grootste lengte van den gevel plm. 20 cM. terug te brengen ten einde den ouden gevel duidelijk te doen spreken.

Omtrent den stijl van het nieuwe gebouw, in verband met het bestaande historische gedeelte, is a priori geen bepaalde richting aan te geven. Verschillende oplossingen zijn mogelijk. Tal van historische gebouwen zijn in vorige eeuwen in den stijl van den tijd herbouwd of vergroot. Het Raadhuis zelf wijst dit aan.

Aansluiting tot den stijl van het oude hoekgebouw zal zeker de voorkeur verdienen. De hooge artistieke waarde daarvan, in vergelijking van de uitbreiding van de 18e eeuw, aan het Kerkplein, leidt hiertoe.

Bevreemdend dat de architectuur der Gemeenteplans in den trant der 18e eeuw is opgevat, zonder dat hiervoor een reden door den ontwerper is aangegeven. En hoewel die gevels blijk geven van ernstige stijlstudie, hebben zij, naar de meening van de Commissie, te veel het karakter eener voorname patriciërswoning uit dien tijd, en missen zij de karakteristieke, monumentale uitdrukking, die het Raadhuis als publiek gebouw voor de gemeenteadministratie, tevens als waardig architectuur-symbool van de gemeente 's-Gravenhage, in haar hooge beteekenis als Residentie, behoort te hebben.

Conclusie: De Commissie is ten volle overtuigd van de groote moeilijkheden aan het vraagstuk verbonden en daar het nieuwe Raadhuis tot in verren tijd het stadsbeeld van dit voornaam centrum der Residentie zal vaststellen, behoort alles te worden aangewend om den besten uitslag te verzekeren.

Te dien einde stelt de Commissie dan voor, om een nationale ideeën-prijsvraag uit te schrijven voor de uitbreiding van het Raadhuis. Eerst nadat alle Nederlandsche bouwmeesters van talent in de gelegenheid zijn gesteld om hun denkbeelden in deze belangrijke quaestie te uiten, zal het gemeentebestuur zich ten volle verantwoord kunnen rekenen.

Die nationale prijsvraag moet uitsluitend betrekking hebben op de samenstelling van de gevels en uitgaan van een grondplan, vooraf door het gemeentebestuur vast te stellen.

De Commissie heeft de overtuiging dat, door wijzigingen in het Gemeenteplan B. in den geest als hierboven vermeld, een goed resultaat mogelijk zal zijn.

De uitvoering zal dan kunnen geschieden door het Bureau van Gemeentewerken in samenwerking met den ontwerper, wiens plan, uit een economisch, practisch en aesthetisch oogpunt de meeste waarborgen geeft voor een bevredigende oplossing.

Tot goed verstand van het bovenstaande kunnen wij onze lezers verwijzen naar onze nummers 18, 20, 25 en 26 van den loopenden jaargang. Het verwondert ons niet, dat de Commissie blijkbaar het Gemeenteplan B. afgebeeld in ons No. 20 als grondslag heeft aangenomen bij hare voorstellen; maar wij begrijpen niet recht, hoe de Commissie hare bevreemding kan te kennen geven over de opvatting der Gemeenteplans in 18de eeuwschen trant.

Wij meenen toch uit goede bron te weten, dat die trant door B. en W. bepaald verlangd werd, maar aan de Commissie schijnt dit niet te zijn medegedeeld.

In ons No. 25 bevalen wij de denkbeelden, vervat in het in dat nummer gepubliceerde ontwerp Frowein, ter ernstige overweging aan. Het zal genoemden architect ongetwijfeld aangenaam geweest zijn, uit het rapport te ervaren, dat die denkbeelden werkelijk door de Commissie in ernstige overweging zijn genomen. Op verscheidene punten toch vindt men in het ontwerp-Frowein reeds aangegeven, wat de Commissie voorstelt.

Wij hopen, dat men bij het uitschrijven der prijsvraag de mededingers niet te zeer aan banden zal leggen, want verschillende oplossingen zijn mogelijk.

Beroemde bouwmeesters

I.

Ofschoon strenge zedenmeesters den zucht naar roem als ijdelheid veroordeelen, is toch bij de jeugd, wanneer zij zich een loopbaan heeft gekozen, en vol illusies hare eerste stappen daarop zet, het denkbeeld, eenmaal naam te maken op den ingeslagen weg en zelfs roem te verwerven, even natuurlijk als vergeeflijk.

Evenals andere illusies laten de meeste menschen ook deze op rijperen leeftijd varen, althans de zuivere illusie zonder nevenbedoelingen, want talrijk zijn zij, wien, als zij tot de jaren des onderscheids gekomen zijn, de oogen opengaan voor de practische zijde van het naam maken

Of zij, die het aldus opvatten het beste deel gekozen hebben? Financieel meestal wel, maar waar wij zien, dat kunstenaars van groote verdienste spoedig vergeten zijn, is de veronderstelling niet al te stout, dat zij, die tijdens hun leven zelf zoo goed voor hun roem en hun beurs tegelijk wisten te zorgen, na hun dood nog veel spoediger bij de vergeten bouwmeesters zullen worden ingelijfd.

Het kan samengaan, men kan een groot kunstenaar en toch een goed financier zijn, maar de gevallen zijn zeldzaam en nimmer zal de laatste eigenschap eenig het minste gewicht in de schaal leggen, waar de Muze der historie in dubio staat, of de man in het Pantheon der beroemde bouwmeesters moet worden opgenomen, dan of hem den toegang moet worden ontzegd.

Ik weet waarlijk niet of het Schiller of Goethe was, die gezegd heeft; „de wereldgeschiedenis is het wereldgericht" ik meen dat 't Schiller is, maar deze veel herhaalde uitspraak schijnt mij voor de bouwmeesters niet op te gaan.

Er moet toch verondersteld worden, dat dit wereldgericht de hoogste rechtvaardigheid betracht, doch de zooevengenoemde Muze heeft met de bouwmeesters zonderling omgesprongen, ons van vele eeuwen, waaruit heerlijke monumenten, juweelen van kunst, tot ons gekomen zijn, zelfs de namen der meesters niet overgeleverd en dan ook wel weer eens enkel den naam, zonder vermelding van de werken, waaraan die eer te danken was.

Waar het de alleroudste tijden betreft, toen Niniveh nog overeind stond en in de thans als mummiën in onze musea gedeponeerde lichamen nog harten klopten, kan men Clio eenige vergeetachtigheid vergeven, ook het geheugen van een Muze heeft zijn grenzen, maar dat ons uit de middeleeuwen zoo weinig namen bekend zijn en zelfs bij werken van later tijd nog een vraagteeken geplaatst moet worden, dat zou men geneigd zijn haar euvel te duiden, wanneer zij zich niet door de omstandigheden kon verontschuldigen.

Hier zou de zedenmeester wellicht aanleiding vinden tot de vragen, wat beteekent ook eigenlijk een naam?

Wat doet het er toe, hoe de man heette, die dit of dat monument schiep, zijn werk is immers nog daar om aan te toonen, wie hij was?

Dat is nu wel zoo, maar het is toch niet enkel ijdele nieuwsgierigheid, die ons doet vragen naar den mensch, de persoonlijkheid en naar bijzonderheden uit zijn leven, karaktertrekken en zooveel meer, dat misschien dienen kan, om ons het werk beter te doen begrijpen. En ten overvloede als men de studie der kunstgeschiedenis philosophisch wil opvatten, dan is haar einddoel toch de kennis van den mensch in zijn doen en laten, in zijn ontwikkeling, zijn voelen en denken, waarvan de kunst een der merkwaardigste uitingen is, te leeren kennen.

De geduldige lezer verontruste zich niet, ik zal hem hier niet met wijsgeerige bespiegelingen aan boord komen. Wat ik dan eigenlijk bedoel? Wel niet anders, dan hem over verschillende beroemde bouwmeesters van allerlei tijden eenige bijzonderheden mede te deelen, die ik hier en daar vond opgeteekend, bijzonderheden, die velen wellicht bekend, maarzooals ik met grond veronderstellen kan, aan zeer velen minder bekend of onbekend zijn.

Voor de juistheid of de waarheid mijner mededeelingen zal ik zelfs niet kunnen instaan, men beoordeele ze dan ook niet als een geleerde verhandeling; terechtwijzigingen zal ik, waar men die noodig mocht achten dankbaar aanvaarden.

Verplaatsen wij ons in gedachten in de Grieksche oudheid dan komen ons dadelijk namen als die van Iktinos en Callicrates voor den geest maar minder bekend zijn die van Agamedes en Trophonios wier werkzaamheid in het duistere tijdperk der mythen valt en teruggevoerd wordt tot ongeveer 1400 jaren voor onze jaartelling; op een paar eeuwen komt het niet aan. Zij zijn dan ook de eerste bouwmeesters, waarvan de overlevering melding maakt en waren, naar men zegt, zonen van Arginos, koning van Thebe en Beotië of zoo zij geen bloedverwanten waren van dezen vorst, toch door vriendschapsbanden nauw met hem verbonden en bij hem in hooge gunst.

Het voornaamste bouwwerk, dat hun wordt toegeschreven was de eerste Apollotempel te Delphi, maar nauwelijks was dit werk voltooid, zooals Cicero verhaalt, toen zij den god gebeden hebbende, hun tot belooning datgene te geven, wat voor den mensch het nuttigst kon zijn, drie dagen later dood gevonden werden. Volgens Pausanius bouwden zij echter nog andere werken o.a. te Lebadia, een stad in Beotië, een gebouw bestemd, om de schatten van den koning Hiérius te bergen. Bekend met deze bestemming, brachten de beide architecten heimelijk in de muren enkele marmerblokken aan, die men naar believen gemakkelijk kon verwijderen en weder plaatsen. Door deze list gelukte het hun door te dringen in de schatkamers en zich daar toe te eigenen, wat zij verkozen.

Hiérius, verwonderd, dat hij zijn rijkdom zag verminderen, niettegenstaande de goede voorzorgen, die hij meende te hebben genomen, legde voetangels en klemmen, om de dieven te verschalken. Agamedes werd daarin gevangen en zijn makker sloeg hem, na vergeefsche pogingen hem te bevrijden, het hoofd af, om hem een schandelijk lot te besparen en zelf niet te worden ontdekt. Maar de aarde opende zich voor zijn voeten en verzwolg hem met huid en haar. Ter plaatste ontstond een spelonk, waaruit men geloofde, dat Trophonios orakels gaf, die veel volk daarheen voerden. In die orakels heeft hij zeker in levendige kleuren doen uitkomen, hoe het den ontrouwen bouwmeester vergaat, die zijn bouwheer besteelt, en dit schijnt wel eenig effect te hebben gehad, althans wij lezen later niet meer van zulke verregaande schurkenstreken van collega's.

Wel vertelt men een overeenkomstig geval, dat

den Egyptischen koning Rampsinit moet zijn overkomen, maar dit is waarschijnlijk dezelfde fabel uit Griekenland in Egypte geimporteerd. De Düsseldorfer schilder Seyppel heeft op laatstbedoeld geval een vijfentwintig jaren geleden een zijner geestige Egyptische humoresken gecomponeerd.

Een fatsoenlijker man was waarschijnlijk de architect Eupalinos, zoon van Naustrophos van Megara. Deze moet een aantal eeuwen later geleefd hebben en wel omstreeks 700 of 600 v. C. Zijn roem dankt hij aan de door hem geconstrueerde aquaduct van Samos, reeds vroeger een der belangrijkste eilanden van den Griekschen archipel. De Grieken beschouwden deze waterleiding als een wonderwerk, omdat men er een berg voor had moeten doorboren. Hieruit blijkt, dat men ook in de oudheid niet tegen groote technische moeilijkheden opzag en Eupalinos is zeker een der oudste waterleiding-ingenieurs van wie de naam bekend is, is het dan ook niet veel meer dan de naam.

Van Samos zijn ons nog twee andere namen bekend, namelijk die van Rhycos en zijn zoon Theodoros. Deze beide bouwmeesters werkten aan den wederopbouw van den tempel van Juno, eertijds door de Argonauten op het eiland gesticht.

Vitruvius deelt mede, dat in zijn tijd nog een zeer nauwkeurige beschrijving van dezen Dorischen tempel bestond, door Theodoros zelf opgesteld en waarin de samenstelling werd toegelicht. Theodoros wordt ook genoemd als de bouwmeester van het Labyrinth van Samos, bij welk werk hij door zijn leerlingen Zoïlos en Rholos werd terzijde gestaan. De bestemming van de labyrinthen der oudheid is nog niet in alle deelen opgehelderd. Zelfs de oude schrijvers, die het beroemde Egyptische labyrinth, waarvan Lepsius de overblijfsels heeft teruggevonden, nog in vrij goeden staat hebben gekend, verschillen van meening op het punt van de bestemming.

Evenzoo is het met het bekende labyrinth van Creta, waarvan nog minder met zekerheid bekend is.

Men veronderstelt, dat het werk van Theodoros op Samos omstreeks 540 v. C. is tot stand gekomen en dat het zoo iets van een natuurlijke grot geweest is, architectonisch verfraaid, waartoe 40, of volgens anderen 150, kunstig bewerkte, kolossale zuilen of pijlers dienst moesten doen. Plinius achtte het labyrinth van Samos merkwaardiger, dan dat van Creta en zelfs dan het Egyptische.

Theodoros moet ook in Lacedemon een portiek hebben gebouwd, die als kunstwerk geroemd wordt. Hij wordt ook als een bekwaam beeldhouwer genoemd en ging bij de Grieken door veor de uitvinder van het waterpas, de draaibank, de sloten en andere zaken.

De naam van zulk een verdienstelijk man mag dus wel aan de vergetelheid ontrukt worden.

L.

't Kan verkeeren.

Het was in 't jaar 1890, dat op initiatief van den toenmaligen Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. Muysken, door het Bestuur het besluit werd genomen om aan de Algemeene Vergadering der Maatschappij in overweging te geven, een examen in te stellen tot het verkrijgen van een Diploma voor Bouwkundig Opzichter.

Het Bestuur, dat zich zeer ingenomen toonde met het denkbeeld, bracht dit in behandeling in de Alg. Mei-vergadering van 1891, welke besloot tot het instellen van een Diploma, uit te reiken door de Maatschappij na goed afgelegd examen. Aan het Bestuur werd toen tevens opgedragen een programma van eischen voor het examen op te maken. Dit werd in de September-vergadering van 1891 aangenomen.

Wel verhieven zich in enkele technische kringen stemmen tegen het examineeren. De gestelde eischen, zoo meende men, waren te hoog; het examen zou er toe leiden, dat de aanstaande opzichters te theoretisch werden, dat hunne practische kennis, bij hen in de eerste plaats vereischt, op den achtergroud zou worden gedrongen, en dat de opzichter onnoodig te veel van dezelfde kundigheden zou gaan bezitten, die van den architect worden geëischt.

Evenwel kon de heer Rieber Secretaris der Maatschappij in het Bouwkundig Weekblad van 10 Februari 1906 in een stukje met opschrift: EEN GROOT SUCCES (waaraan ook het bovenstaande ontleend is) verklaren:

De uitkomsten hebben bewezen, dat het Bestuur der Mij. niet heeft misgetast. Steeds meer belangstelling heeft het examen ondervonden, bij examinatoren en bij de candidaten; inrichtingen van onderwijs en hare leeraren hebben rekening gehouden met het programma van eischen voor het examen, en, wat groote voldoening is, vele stedelijke besturen, instellingen en architecten vestigen hunne aandacht in de eerste plaats op de gediplomeerden door de Mij., of verlangen zelfs, dat de solliciteerenden het diploma bezitten, daar men althans van hen met eenige zekerheid kan verwachten, dat zij eene bepaalde mate van kennis bezitten.

Menig opzichter zou niet zijn tegenwoordige positie bekleeden, indien hij het diploma niet in den zak had.

Dat is het groote succes.

Als bewijs voor dat succes diene ook nog het volgende, waaruit blijken moge hoezeer het bezit van het diploma gewaardeerd wordt door hen, voor wie het is ingesteld.

Het eerste examen werd afgenomen in 1893. Er kwamen toen, in de meening de noodige kundigheden te bezitten, 21 candidaten op, waarvan slechts 9 slaagden. Het aantal candidaten ging toen boven de verwachting van het Bestuur der Mij.

Voor het tweede examen, in 1894, daalde het aantal candidaten tot 13, waarvan er 7 slaagden.

Na het derde examen, in 1895, waarbij 9 van de 19 candidaten slaagden, nam het aantal van hen die het diploma wenschten machtig te worden steeds toe, en thans, voor het in deze maand te houden examen, hebben zich 73 candidaten aangemeld. Toch mag bij hen als bekend worden aangenomen, dat van de 56 candidaten die zich voor het examen in 1905 hadden aangemeld, slechts 21 slaagden.

Maar bij dat groote aantal van hen die zich aan het onderzoek wenschen te onderwerpen, is ongetwijfeld ook de wetenschap doorgedrongen, dat vele der geslaagden in vorige jaren, goede, zelfs zeer goede betrekkingen in de maatschappij hebben verkregen, die zij wellicht niet zouden bekleed hebben zonder hun diploma, hun bewijs van bekwaamheid.

Op zulk een succes mag waarlijk wel eens gewezen worden.

Zoo schreef Rieber nog geen drie jaren geleden, wellicht nog onder den indruk van zijn kort te voren zoo schitterend gevierd jubileum, er geenszins aan denkend, dat het wel eens verkeeren kon.

Wanneer hij het examen van dit jaar nog beleefd had, zou hij daarbij zeker niet van een groot succes gesproken hebben en wellicht zou de eenigszins onhandige publicatie van het bekende rapport der examen-commissie dan ook achterwege gebleven zijn, wat echter, zooals wij reeds vroeger opmerkten, niet in het belang der zaak zou zijn geweest.

Daaruit toch is gebleken, dat aan het succes nog wel wat ontbreekt en men met de tot heden verkregen resultaten nog niet tevreden mag zijn.

Daarop mag thans waarlijk wel eens gewezen worden en evenzeer zou het thans nuttig kunnen zijn nog eens na te gaan welke stemmen reeds vroeger in technische kringen zich hebben verheven tegen het examineeren. Ook toen werd door sommigen de vrees uitgesproken voor te hooge opvoering der eischen ten koste van de practische kennis en ook thans is dit punt weder ter sprake gebracht en zeer ad rem, want de practische kennis van den opzichter is de hoofdzaak, zij is zijn wapenrusting en tegelijk somtijds de kurk, waar de architect op drijft.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij mag wel eens zijn volle aandacht aan de Examens en wat daarmee in verband staat wijden en geen struisvogelpolitiek volgen tegenover opmerkingen als wij b.v. in het verslag van de laatstgehouden vergadering der Afdeeling Arnhem lezen t. w.:

„Vervolgens werd door den Voorzitter gevraagd of een der leden nog iets in het midden te brengen had. De heer J. W. Reykers deelde mede dat hij onangenaam getroffen was door het Rapport over de examens van Opzichter en Teekenaar, dat in het Bouwkundig Weekblad No. 41 blz. 797 voorkwam, namens de Commissie door den heer Ouëndag, voorzitter dier Commissie, onderteekend."

„De heer Reykers had ook aan dit examen deelgenomen en behoorde tot de geslaagden: nu hij echter gelezen had hoe de Commissie over de groote meerderheid der geslaagden dacht, speet het hem wel dit examen gedaan te hebben, waarvoor hij zich nog al veel moeite en kosten getroost had. Hij hoopte echter nog dat er een vergissing in het spel was en dat de Commissie wellicht bereid zou zijn te verklaren, dat haar Rapport anders uitgelegd moest worden."

„De Voorzitter antwoordde hierop, ook met klimmende verbazing het Rapport gelezen te hebben; ook de secretaris lid van de examencommissie vermoedde dat eene vergissing in het spel was en verklaarde tot zijn spijt het rapport eerst in het Weekblad gelezen te hebben, zoodat hij dan ook geen medeverantwoordelijkheid er door aanvaardt. Door den Secretaris werd daarna voorlezing gedaan van het gedeelte van het verslag van de vergadedering van het Hoofdbestuur op 28 October, waaruit blijkt dat de steller van het verslag bereid was te erkennen, dat de vorm van de door hem gemaakte opmerkingen misschien niet gelukkig en niet duidelijk was. De heer Portheine merkte op, dat hij ook dit verslag lezende, onaangenaam was getroffen door de reclame die er in gemaakt wordt, voor eene onderwijsinrichting. Z. i. is eene dergelijke manier van handelen in strijd met de waardigheid van de Maatschappij, men moest eens gaan denken, dat de „enkelen" die wel op de hoogte waren, van deze onderwijsinrichting afkomstig waren."

Maar van veel bedenkelijker aard dan het bovenaangehaalde schijnt ons nog het volgend stukje voorkomend in „de Bondsstem" onder het opschrift:

Nu wordt het al te erg.

„Van af het bestaan van onzen bond is reeds herhaaldelijk door bondsleden pressie op ons hoofdbestuur uitgeoefend, om toch eens te trachten een einde te maken aan de onder ernstige verdenking staande verhouding tusschen sommige examinatoren voor het examen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hen, die jongelui voor dat examen opleiden. Uit piëteit voor de Maatschappij hebben wij tot nu toe aan de op ons uitgeoefende pressie weerstand geboden, ook vooral, omdat wij meenden, dat het hoofdbestuur van een en ander onkundig zou zijn. Maar nu wordt het ons te erg en willen we niet langer zwijgen".

„In het „Bouwkundig Weekblad" van 14 November vonden we onder een bericht over de examens — van het hoofdbestuur dus — de namen en adressen van heeren die met *succes* jongelieden hadden opgeleid en nog opleiden. Daaronder troffen we aan de heeren J. D. Gantvoort te Deventer, J. Herman te Amsterdam en W. de Jong te Utrecht . . . . *allen examinatoren, afnemende het examen waarvoor zij met* **succes** *jongelui opleiden*".

„Meer zullen we er thans niet van zeggen, maar wel verzoeken wij het hoofdbestuur der Maatschappij *dringend* eens een ernstig onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop het bovengenoemde . . . . *succes* wordt verkregen".

Is het teveel gezegd, wanneer wij beweren, dat er iets gedaan zal moeten worden, om het geschokte vertrouwen in de Examens der Maatschappij zoo spoedig mogelijk te herstellen?

Prijsvragen.

VERFRAAIÏNGSVEREENIGING „DELFIA", TE DELFT.

PROGRAMMA voor een prijsvraag, door de Verfraaiïngsvereeniging „Delfia" uitgeschreven, tot het bekomen van een Ontwerp voor een gedenkplaat-, schild of anderen herinneringsvorm, ter aanwijzing van de plaats waar Antony van Leeuwenhoek gewoond en gewerkt heeft.

Het Bestuur van „Delfia" denkt zich een of ander herinneringsmotief aan te brengen tegen een van de hoekpijlers of in het daartusschen gelegen vak van het hek om den tuin van het „Meisjeshuis", hoek Oude Delft en Boterbrug, te Delft, van welken herinneringsvorm „Delfia" de kosten van vervaardiging en plaatsing op zich zal nemen, mits hiervoor een aannemelijk ontwerp kan verkregen worden.

Het Bestuur looft voor de beste ontwerpen, ter beoordeeling van de hierna te noemen Jury, de navolgende prijzen uit:

Een eersten prijs van Vijftig Gulden,
Een tweeden prijs van Vijfentwintig Gulden,
Een derden prijs van Vijftien Gulden,

en dit onder de volgende voorwaarden:

Artikel 1. Het doel van „Delfia" is, aan landgenoot en vreemdeling op stijlvolle wijze de plaats aan te duiden, waar Antony van Leeuwenhoek heeft gewoond en gewerkt.

De decoratieve versiering wordt geheel aan de keuze van den ontwerper overgelaten; alléén wordt bepaald, dat een opschrift:

„Ter dezer plaatse woonde en werkte in 1675

ANTONY VAN LEEUWENHOEK,

de ontdekker der mikroskopische wezens",

in goed leesbare letters moet worden aangebracht.

Art. 2. De keuze van het materiaal, of de materialen, wordt geheel vrijgelaten, mits deze tegen de invloeden van ons klimaat bestand zullen zijn.

Art. 3. Om voor bekroning in aanmerking te komen, moet het ontwerp voor een som, het bedrag van f 200.— (Tweehonderd Gulden) niet te boven gaande, de modelkosten daaronder begrepen, in het aangegeven materiaal uit te voeren zijn. (Dit gerekend zonder de plaatsing).

Ieder inzender moet daarom bij zijn ontwerp een gesloten enveloppe inleveren, inhoudende een brief, waarin een gunstig bekende firma of persoon zich bereid verklaart, om zijn ontwerp voor de door hem aangegeven som uit te voeren. Deze enveloppen zullen door de Jury alleen geopend worden van die ontwerpen, welke voor een bekroning in aanmerking komen. De overige worden bij de ingekomen ontwerpen ongeopend teruggezonden.

Art. 4. Er wordt verlangd een ontwerp teekening of model op ware grootte, met korte toelichting en omschrijving der te bezigen materialen.

De bewerking der teekeningen is vrij.

Art. 5. De mededinging wordt opengesteld voor alle personen, die in de gemeenten Delft, Vrijenban of Hof van Delft wonen of daar hun dagelijkschen werkkring hebben, en voor alle ingeschrevenen aan de Technische Hoogeschool.

Art. 6. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór den 1sten Februari 1909, des middags 12 ure, vrachtvrij ingewacht bij den Secretaris van „Delfia", Oude Delft no. 60, te Delft.

Art. 7. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, benevens een herkenningsteeken op de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van:

a. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald en van binnen bevattende de vermelding van naam, betrekking en adres van den inzender;

b. een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren zonder den naambrief te openen;

c. de gesloten enveloppe genoemd in Art. 3, alinea 2.

Art. 8. Het schrift op de stukken mag niet van den hand des inzenders zijn, die zijn naam niet bekend mag maken vóór de uitspraak van de Jury bekend is gemaakt, op verbeurte van het recht op een prijs.

Art. 9. De ingezonden ontwerpen worden ter beoordeeling in handen gesteld van eene Jury, bestaande uit vijf leden, t.w.:

A. Le Comte, Directeur van het Museum „Huis Lambert van Meerten";

L. Couvée, Architect, Assistent bij de afdeeling der Bouwkunde aan de T. H.;

M. A. C. Hartman, C. en B.-I., Gemeente-Architect;

A. Leeflang, Lector bij de afdeeling der Bouwkunde aan de T. H.;

A. W. M. Odé, Hoogleeraar aan de T. H.:

Art. 10. De Jury heeft het recht, wanneer géén antwoord voor bekroning kan worden voorgedragen, aan het Bestuur van „Delfia" voor te stellen, een andere onderscheiding toe te kennen aan die antwoorden, welke zij meent dat daarop aanspraak maken.

Art. 11. Het Bestuur van „Delfia" behoudt zich het recht voor, de ingezonden antwoorden te doen reproduceeren.

Art. 12. Alle ontwerpen zullen op een te houden tentoonstelling worden geëxposeerd, waarbij het rapport der Jury ter inzage zal zijn.

Art. 13. Het bekroonde en ter uitvoering gekozen ontwerp blijft het eigendom van „Delfia" voor zoolang het voor de uitvoering van het plan noodig is. Daarna kan het aan den ontwerper worden teruggegeven, die er evenwel géén recht op kan doen gelden.

De overige inzendingen worden op nader door het Bestuur te bepalen tijd, tegen overlegging van het in art. 7. vermelde herkenningsteeken, aan een alsdan op te geven adres teruggezonden.

Art. 14. Terstond na de toekenning der prijzen door het Bestuur van „Delfia", zal het resultaat in de Delftsche bladen worden bekend gemaakt.

Art. 15. In alle bij deze bepalingen niet voorziene gevallen, beslist in hoogste ressort het Bestuur van „Delfia", na de Jury te hebben gehoord.

De Jury:	Het Bestuur v. „Delfia":
A. LE COMTE.	J. RICHTER, *Voorzitter.*
L. COUVÉE.	R. Th. VERBEEK, *vice-Voorzitter.*
M. A. C. HARTMAN.	J. VAN AGGELEN, *Secr.* (Oude Delft 60)
A. LEEFLANG.	Th. VAN LEIPSIG, *Penningmeester.*
A. W. M. ODÉ.	L. COUVÉE.
	F. W. FRANCK.
	P. VAN DER HEIDE.
	A. LEEFLANG.
	M. MEYERS.

Delft, November 1908.

Indien ontwerpers er prijs op mochten stellen, een schetsteekening van het hek te ontvangen, dan is deze op franco aanvraag bij den Secretaris van „Delfia" verkrijgbaar.

In herinnering zij gebracht, dat Antony van Leeuwenhoek, geboren te Delft, den 24 October 1632, gestorven is in een huis aan de Hypolitusbuurt, op den 26 Augustus 1723. Hij heeft echter een groot gedeelte van zijn leven gewoond in het hoekhuis Oude Delft —Boterbrug; zeker is, dat hij dáár woonde toen hij in September 1675, zoekende naar door hem veronderstelde aanwezigheid van

kristallen in aftreksels van kruiden (peper, gember, enz) aan welke kristallen hij den typischen smaak der kruiden meende te moeten toeschrijven, levende wezens aantrof, die vele duizende malen kleiner waren dan de kaasmijt, toenmaals voor het kleinste levende wezen der schepping gehouden.

Van Leeuwenhoek was echter geen geleerde; hij was een ongeletterd man, kende zelfs geen vreemde taal, zoodat zijn brieven door een vriend in het Latijn moesten worden vertaald, wilde hij met onderzoekers in den vreemde (vooral in Engeland) in verbinding komen. Het mikroskoop, uitgevonden door Gebr. Jansen te Middelburg, in 1600, werd door hem echter verbeterd, waartoe hij zelf zijn lenzen sleep, maar de mooiste daarvan in 't geheim bewaarde en zelfs niet aan zijn vrienden toonde. Met behulp van deze in onze oogen gebrekkige mikroskopen, waarvan nog enkele exemplaren in particulier bezit en in Rijkskabinetten bewaard worden, ontdekte hij de „Infusoria" of „afgietseldiertjes", de groote microben.

Meerdere bijzonderheden vindt men in: dr. P. Harting, Gedenkboek van het, den 8sten September 1875 gevierde, 200-jarig herinneringsfeest der ontdekking der mikroskopische wezens door Antony van Leeuwenhoek; Boitet, Beschrijving van Delft, e. a., aanwezig o.a., in het Gemeente-Archief van Delft.

Het bestuur der vereeniging Gouda Vooruit, heeft besloten, een prijsvraag uit te schrijven voor een reclamebiljet, waarvan tevens een verkleinde reproductie kan dienen als sluitetiket.

Ingezonden stukken.

Aan
de Redactie van „de Opmerker", Bouwkundig Weekblad.

Mijnheer de Redacteur.

Met eene repliek op hetgeen U op mijn stukje in no. 46 van 14 November l.l. deedt volgen, heb ik gewacht, daar U schreef, in een volgend nummer gaarne meer uitvoerig Uwe meening over het ambachtsonderwijs te motiveeren.

De mogelijkheid bestond n.l. dat met „een volgend nummer", het eerst volgende bedoeld zou zijn, in welk geval mijn antwoord op Uw naschrift samengevat had kunnen worden met een eventueel schrijven naar aanleiding van het door U toegezegde meer uitvoerige stuk.

Na het verschijnen van no. 47 acht ik het echter beter, niet langer te wachten, en verzoek U dus, het volgende in no. 48 van Uw blad te willen opnemen.

Dat U gelooft, dat mijne opmerkingen ernstig gemeend zijn, zal zeker ieder dadelijk aannemen. Aan eene veronderstelling, dat men zoo iets „voor de grap" zou schrijven zal zeker niet gedacht kunnen worden.

Naar aanleiding van Uw protest, wensch ik in het midden te brengen, dat Uw indruk juist is dat ik (en meerderen met mij) ontstemd was door *de wijze*, waarop te pas of te onpas, de ambachtsscholen het in Uw blad moesten ontgelden.

Daartegen te protesteeren was het doel van mijn schrijven.

Dat U „met het volste recht bij mij *blinde vooringenomenheid* met de ambachtsscholen zoudt kunnen veronderstellen", mist elken grond.

Die eventueele „blinde vooringenomenheid" (die trouwens bij mij niet bestaat) is uit niets gebleken.

Dat er bij het ambachtsonderwijs nog te verbeteren valt, kan genoeg bekend zijn, al ware het in sommige plaatsen alleen slechts wat hulpmiddelen en lokaliteit betreft.

Al dadelijk rijst dan echter de vraag: Is het niet een doorslaand bewijs voor de levensvatbaarheid der ambachtsscholen, dat zij zich, niettegenstaande de nog steeds niet voldoende hulpmiddelen, zoo krachtig hebben baangebroken?

Uwe vraag, wat nu wel de grootste enormiteit is, als U tegenover Uwe eerstaangehaalde opmerking zoudt stellen het omgekeerde: „de ambachtsschool voorziet in eene voldoende opleiding van den timmerman" is onzuiver gesteld, wellicht een gevolg van het niet goed lezen van wat ik schreef.

Ik noemde het eene enormiteit, dat U zeidet: „*Deze aanteekening toont duidelijk aan*, dat de ambachtsschool toch nog niet in een voldoende opleiding van den timmerman voorziet".

De enormiteit betreft dus niet Uwe conclusie, maar den grond, waaraan gij Uwe conclusie meendet te kunnen ontleenen, i.c. een minder gunstig rapport van eene opzichters-examen-commissie, van welke U bovendien in hetzelfde No. 46 zegt, dat zij „de waarde van een ambachtsschooldiploma teveel declineert".

In gemoede mag worden gevraagd: moet nu zoo iets aangegrepen worden om weer eens op de ambachtsscholen te kunnen afgeven. Vandaar de uitdrukking enormiteit.

Hoe U van dat omgekeerde kunt schrijven: „wat dan verondersteld mag worden, des schrijvers meening te zijn," is mij een raadsel, waar ik in Uw blad (No. 34, jaargang 1907, blz. 271, 2e kolom, regel 29 van ond.) schreef: „een jongen, die eene ambachtsschool met getuigschrift verlaat, is nog geen volslagen werkman. Dat kan als algemeen bekend worden verondersteld."

Mijne meening in deze was U dus bekend. Uwe verklaring dat het slechts belangstelling in de bouwambachten is, die U af en toe tot critiek op het ambachtsonderwijs voert, waar daartoe U. i. gereede aanleiding bestaat," las ik met genoegen ons verschil van meening betrof echter in niet geringe mate juist die *aanleiding* en vooral het *gereede* daarvan.

Met dank voor de plaatsing

Hoogachtend

Uw dw.
November 1908. X.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 47. Mededeelingen van het Hoofdbestuur der Mij. t. b. d. B.

Regelen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten.

Instituut tot onderwijs van blinden (met afbeeldingen.)

Brieven uit den Haag. Het Rijksarchiefgebouw, met afbeelding.

Een schoorsteenmantel van Xavery (met afbeelding.

Verslagen van vergaderingen. Afdeeling 's-Gravenhage 11 Nov. 1908.

Architectura No. 47. Mededeelingen van het Genootschap.

Verslag van de 1248ste Genootschapsvergadering van 18 November 1908.

Technisch Gedeelte. Verwarming en ventilatie door Ing. H. Körting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (vervolg). — Een en ander over het gebruik der slakken afkomstig van hoogovens in verband met het fabriceeren van kunststeen. — Verbinding van twee metalen door aluminiumlasch.

De Bouwwereld No. 48. Echo's VIII. Nieuw-oude kasteelen in Duitschland.

Het Raadhuis te Zeist. Architect J. Stuivinga, met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 47. E. A. J. H Modderman c. i. Necrologie met portret.

100 en 60 tons drijvende kranen „Puerto de la Capital" Nos 2 en 3 door P. M. Dekker en A. C. Weve, met afbeeldingen.

Gecombineerde Rek- en bochtmeters. Meettoestellen, waardoor men, bij de beproeving van stoomtoestellen, de spanning in het materiaal kan bepalen en onzichtbare scheuren in klinknaden kan opsporen, door D. Okhuizen w. i. (met afbeeldingen.)

Vergadering van de Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 14 November 1905.

Ingezonden stukken. Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven door W. J. Burgersdijk c. i.

Technisch Weekblad (ff. v. T.) No. 47. Uit de Afdeelingen. — Van Week tot Week. — Ingezonden. — Verslag Congres Wettelijke Ouderdomsverzorging (Vervolg.) — Lucht en olie of vet in voedingwater.

De Aannemer No. 47. Het tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs I.

De Staatscommissie voor den Middenstand II.

Een gunstig teeken.

De plannen der Regeering inzake Sociale Verzekering.

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 21. Bevriezingsproeven met baksteenen en kalkzandsteenen (Vervolg). Brandproeven in de Vereenigde Staten van Amerika. — Tentoonstelling te Brussel in 1910. — De geschiedkundige ontwikkeling van de steenfabricatie (Vervolg). — Aan allen, die in metselsteen belang stellen (ingezonden).

Deutsche Bauhütte No. 47. Heimische Bauweise in Sachsen und Nordböhmen, door C. R. Helmold met afbeeldingen.

Vom Dom zu Minden i. W., door Wilfried Baumgarten, met afbeeldingen en losse plaat.

Grundrissfragen beim Arbeiterhaus, bij ontwerpen van Th. Wieth te Dresden en Hecker te Magdeburg.

Einiges über Innenausbau, door F. Rud. Vogel, bij schetsen van Schutte en Vollmer te Barmen op losse plaat.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 11.

Het gebruik van „verloren licht": D. S. S. — Konrad Gesner· J. J. Hof. De fabricage van geel bloedloogzout uit gasreinigingsmassa; en wat er bij behoort (slot): E. C. Sutherland. — Schetsen van de Canarische Eilanden; Mimosa. — Een nieuwe Tele-objectief: Dr. R. C. Rijkens. — Twee instrumenten uit Rusland: Dr. Z. P. Bouman. — Iets over Acoustiek (slot): Jan de Neijer. — Gaai en Ekster: R. Tepe. — Standaard-Meters: Dr. J. G. van Deventer. — Kunnen wij de omwentelingssnelheid der aarde vergrooten? J. A. Kerkhoven. — Sterrenkundige mededeelingen voor den winter van 1908—1909: L. Y. — Eenvoudige proeven. De vlam: een brandende kolomlichtgas: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Korte Mededeeling. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Moderne Bauformen (M. J. Gradl) uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart, geeft in afl. 11 van dezen jaargang het vierde „Dresdener Künstlerheft" en is in hoofdzaak gewijd aan werken van Hans Erlwein en Martin Dülfer. Van den eerste trekt het meest de aandacht diens ontwerp tot ombouw van de Theaterplatz te Dresden, zooals allen, die Saksens hoofdstad kennen, weten een harer merkwaardigste pleinen met de karakteristieke Schlosskirche als domineerend monument. Van Dülfer is hier het winkelhuis Schneider aan de Kirchgasse te Wiesbaden afgebeeld, een tamelijk pretentiens bouwwerk, druk en hier en daar overladen, zooals men dit wil van een modemagazijn, een architectuur die ons op het laatst zal gaan vervelen. Ten blijke dat hij ook wel iets voor eenvoud voelt, is hier van denzelfden architect een interieur van een villa gegeven, dat bij het vorig werk zeer sterk afsteekt.

De overige afbeeldingen hebben betrekking op bouwwerken, beeldhouwwerken en glasschilderwerken van minder beteekenis, allen evenwel van Dresdener kunstenaars.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. In de Bestuurskamer van de Nederlandsche Kantwerkschool te 's-Gravenhage had dezer dagen de najaarsvergadering plaats, waarin de begrooting voor 1909 werd vastgesteld, verdere bijzonderheden voor het volgende jaar werden geregeld en de Commissie voor het nazien der rekeningen van 1908 werd benoemd.

Door den Voorzitter, Jhr. Ernest van Loon werd de mededeeling gedaan dat in 1909 de eerste cursus is afgeloopen en dat voor de leerlingen die den geheelen cursus hebben gevolgd, een diploma beschikbaar zal worden gesteld, mits zij aan de eischen welke staande de vergadering werden vastgesteld, kunnen voldoen.

Er werd tevens een Comité benoemd dat de werkstukken zal beoordeelen bestaande uit de dames: Mevrouw Hoeufft van Velsen, Mejuffrouw Booms, 's-Gravenhage, Mejuffrouw van der Kaay, onderwijzeres aan de Industrieschool voor meisjes te Rotterdam, Mejuffrouw Beydals, Directrice der Industrieschool voor meisjes te 's-Gravenhage en den Heer E. A. von Saher Directeur der School voor Kunstnijverheid te Haarlem als adviseur.

Rotterdam. De gemeenteraad van Maassluis deed indertijd door prof. W. K. Behrens te Delft een plan ontwerpen voor een nieuwe haven. De toegang daartoe zou gelegen zijn bewesten de tegenwoordigg haven

Het Rijk deed deze week aanbesteden, het maken van strekdammen in de rivier, welke dammen zoo geprojecteerd zijn, dat het havenplan niet alleen waardeloos wordt, maar Maassluis niet meer in de gelegenheid zal zijn ooit een haven te maken.

In verband met een en ander besloot de raad advies in te winnen bij prof. Behrens en daarna den minister te verzoeken, rekening te houden met de belangen van Maassluis

Haarlem. De bouw van het nieuwe provinciale krankzinnigengesticht „Duinenbosch" te Castricum is niet naar wensch verloopen.

Hoofdgebouw en paviljoenen werden geraamd op f 915.000 en bij openbare aanbesteding gegund aan den laagsten inschrijver voor f 831.000; evenwel niet dan na lange aarzeling, omdat de eerstvolgende inschrijving f 922.681 beliep. De laagste inschrijver, hoewel herhaaldelijk op de gevolgen eener mogelijke misrekening gewezen, handhaafde echter zijn aanbod en daar van vertrouwbare zijde aan Gedep. Staten werd verzekerd, dat hij elders betrekkelijk groote werken tot tevredenheid der directie had opgeleverd, besloot het college, hem den bouw op te dragen

De goede naam, dien de aannemer had, bleek ten volle verdiend, en de hoofdingenieur verzekerde herhaaldelijk, dat het werk op behoorlijke wijze werd ondernomen en uitgevoerd; maar de man verkeerde al zeer spoedig bij voortduring in groote financieele moeilijkheden, die tenslotte van dien aard werden, dat Gedep. Staten er toe hebben moeten overgaan, zich op 1 April tot ontbinding van het contract bereid te verklaren.

Toen was aan termijnen en voorschotten betaald en van crediteuren overgenomen voor f 830.000, doch de waarde van het geleverde werk plus de materialen bedroeg slechts f 719.000, zoodat er op het werk een tekort was ontstaan van 111.000

Gedep. Staten zetten den bouw in eigen beheer voort.

Ook op de exploitatierekening verwachten Gedep. Staten, wegens de geleidelijken ingebruik-neming, die in den aanvang van 1909 zal beginnen aanvankelijk een tekort, dat op niet minder dan f 80.000 geraamd wordt. Uit de berichten, omtrent deze zaak in de dagbladen voorkomende krijgt men eenigszins den indruk, dat het gesticht veel te groot is aangelegd in verband met de onmiddellijke behoefte, of althans, dat het beleid bij de oprichting wel wat te wenschen heeft overgelaten.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dordrecht. Naar de Dordt. Ct. tot haren grooten spijt verneemt, is het zitbankje met misericordium, behoorende tot het prachtige koorgestoelte van Jan Terwen in de Groote Kerk te Dordrecht, maar daaruit vóór jaren op onnaspeurlijke wijze verdwenen en later in het bezit gekomen van ds. L. Schouten te Utrecht, uit wiens nalatenschap het kort geleden op de veiling van antiquiteiten enz. bij G. Theod. Bom en Zoon te Amsterdam onder no. 30 onder den hamer kwam, ondanks de poging van een Dordtenaar, om het voor Dordrecht en de kerk te behouden; aangekocht door den heer Frederiks, als directeur van het Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage.

Onze stadgenoot had zeker geen vrijheid een bod te doen royaal genoeg, om het op zoo verdachte wijze verdwenen bankje terug te krijgen. Het geval moge een les zijn om voortaan dergelijke overblijfsels goed te bewaren. Er zijn hier wel meer rare dingen gebeurd o. a. onlangs met oude gildenstukken. Wat het bankje betreft kan men zich echter troosten met de gedachte, dat het in goede handen is en wel niet verloren zal gaan of aan een Amerikaan verkocht worden.

Steenwijk. De toren der groote kerk alhier een der fraaiste bouwwerken in Overijssel, begint teekenen van verval te vertoonen. De heer Te Riele architect te Deventer, heeft een opmeting van den toren gedaan, waaruit men hoopt te mogen afleiden, dat het Rijk zich deze zaak zal aantrekken.

Personalia.

— Voor de benoeming van een opzichter voor het bouw- en woningtoezicht zijn door B. en W. van Alkmaar aanbevolen: G. Vos, Leiden; A. S. Lanjouw, Deventer, en J. C. Leich, Apeldoorn en voor 2n opzichter bij de gemeentewerken: D. Hartog, Deurne; A. Tip, Eindhoven, en H. de Vries, Amsterdam.

— De heer De Jongh, directeur van gemeentewerken te Rotterdam, is — naar de „N. R. Ct." verneemt — benoemd tot commandeur in de kroonorde van Italië.

Vacante Betrekkingen.

— Twee teekenaars, zie adv. in dit No. (1)

— Onderwijzer voor het timmeren, rechtlijnig- en vakteekenen en materialenkennis. Jaarwedde f 800.

Onderwijzer voor het huisschilderen en materialenkennis. Jaarwedde f 800.

Onderwijzer voor handvak- en vormteekenen. Jaarwedde f 1200, allen aan de ambachtsschool te Middelburg.

Indiensttreding 1 April 1909. Stukken in te zenden vóór 10 December 1908 aan den directeur der School. (1)

— Een onderwijzer voor het vormteekenen aan a. s. Metaalbewerkers aan de Ambachtsschool te Utrecht Instructies en salarisregeling ter inzage in het schoolgebouw. Inzending van stukken vóór 2 Dec. 1908 bij den Directeur der school, die 's morgens tusschen 10 en 11 uur te spreken is. (1)

— Ingenieur praktisch en theoretisch bekend met gewapend beton, voor de uitvoering van betonwerken. Br. onder No. 1140 aan den boekhandel G. Mosmans Zoon te 's-Bosch. (2)

— Jongmensch bij een aannemer goed bouwkundig teekenen en rekenen. Aanbiedingen onder No. 37441 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruijschstraat 94, Amsterdam.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 30 November.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem.-best.: 1. het bouwen van een meterhuis, 2. het bouwen van een regulateurgebouw, 3. het bouwen van een kantoor voor de opzichters; een en ander op het terrein der Zuidergemeentegasfabriek in den Groot-Duivendrechtschen polder (gem. Ouder-Amstel); het bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlicht. alle werkdagen van 9 tot 12 uur, aan het Directiegebouw der Zuidergasfabriek de week die aan de aanbest. voorafgaat; aanw. gehouden.

Wieschoten ten 6 ure. Door het Gem.-bestuur ten Stadhuize: het maken van een overdekte speelplaats, kolenbergplaats en privaten bij de school aan den Gassingel; bestek en teek. verkrijgb. ter Gem.secretarie.

DINSDAG 1 December.

's-Hertogenbosch ten 10 ure. Door de genie in café de Leeuw: bestek no. 177, het weder opbouwen van een afgebrande stal te 's-Hertogenbosch en bijkomende werkzaamheden (1ste gedeelte) raming f 25.200; het bestek ligt ter lezing ter bureele der genie en alaar verkrijgb.

Sneek. Door de commissie van beheer der gemeentereiniging: het maken en leveren van I. 75 stuks geheel nieuwe privaattonnen, groot model, II. 225 stuks privaattonnen, groot model, in oud beslag met 225 stuks bijbehoorende deksels, III. 50 stuks geheel nieuwe privaattonnen, klein model, alles van gegalvaniseerd plaatijzer; bestek en voorw. ter inzage ten kantore van de gem. reiniging.

Boxmeer 11.30 ure. De arch. Karel Muller te Amsterdam in het hotel De Boomgaard: het bouwen van een zomerverblijf Het groote Slink, tusschen Boxmeer en Gemert, nabij St.-Anthonis; bestek en teek. bij den adj.-houtvester der Nederl. Heide-Mij. te Gemert.

Woensdag 2 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure. Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in het lokaal Parkstraat: het bouwen van een Bijpost en Telegraafgebouwtje op gemetselde fundeering op het Stationsemplacement te Hoek van Holland. (Zie adv. in dit no.).

Enschede ten 12 ure. Door het bestuur der Vereen. De Volkswoning ten Gemeentehuize: te het bouwen van 92 woningen in 46 blokken aan den Kuipersdijk 2e het glas- en verfwerk der bovengenoemde woningen, 3e. de gas- en waterleidingen der genoemde woningen; be-

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

stekken en teekeningen verkrijgbaar bij den arch. G. Beltman A.Gzn.

DONDERDAG 3 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland; het bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. besturen en te bekomen bij de Gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Middelburg, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het aanbrengen van hoekblokken van graniet aan de groote schutssluizen te Hansweert en Wemeldinge; bestek ter lezing aan het dep. van waterstaat en aan de gebouwen der prov. best., en verkrijgb. bij de gebr. van Cleef den Haag; inl. bij den hoofding. dir. Caland te Middelburg, den arrondiss.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Huitema te Hansweert.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het leveren van gecreosoteerde palen, ten behoeve van de werken tot verdediging van de Noordzeekust in de prov. N.-Holland, raming f 4000; best. no. 238 ter lezing aan het dep. van waterstaat aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem en den ingenieur de Groot te Alkmaar.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.bestuur: de levering van Waal- en Rijnstraatklinkers en van inronbricks in het jaar 1909 in 12 perc.; aanwijzing alle werkdagen van 9—12 uur v.m. en van 2—4 uur n.m., aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: 1o. het afbreken van de gebouwen Noordwal no. 24. 25 en 26 en Breedstraat no. 144 en het maken van een schutting; 2o. het leveren, ten dienste van de gem. werken, de openbare reiniging, de gem. telefoon en de gem. plantsoenen van verschillende materialen, gereedschappen enz.; 3o. het onderhouden van de kachels met toebehooren; 4o. het leveren van steenkolen ten behoeve van stoomgemaal van het A'voerkanaal, van het hoofdgemaal der rioleering, van het geb. voor de inrichting tot het vernietigen van dierenlijken in de Westduinen en van de stoomgemalen aan de Lijnbaan, de Duinstraat en de Badhuiskade. in 2 perc. aanw. 30 Nov. a. s. te twee uren aan de Gemeentewerf alwaar de voorwaarden ter lezing liggen; de inschrijvingsbiljetten moeten bezorgd zijn ter Gemeentesecretarie, afd. O.W. kamer no. 4 uiterlijk twee uren voor het uur van aanbesteding; aanw. 2o, 3o en 4o alle werkdagen van 9—12 uren en van 2—4 uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

DONDERDAG 10 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur; het ophoogen van de Laakhaventerreinen; aanw. 30 Nov. 1908 te elf uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het provbestuur: het maken en leveren van betonblokken voor de golfbrekers van de havenhoofden te IJmuiden, raming f 8000; het bestek no. 235 ter lezing aan het dep., aan het geb van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofdingenieur dir. Wortman Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann, te IJmuiden.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 21 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratichouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 230; de levering van stalen platen. Comm. Venn. V. A. Hellen en Co., Utrecht f 109 162000 stuks stalen hellingplaten; f 119 600 stuks eindplaten; f 119 45000 stuks stalen onderlegplaten; prijs per 1000 K.G. S. A. des Forges et Laminoirs de 'Baume, Hainé St. Pierre f 92 162000 stalen hellingplaten; f 110 600 stuks eindplaten; f 92 45000 stuks stalen onderlegplaten; prijs per 1000 K.G. S. A. John. Cockerill, Seraing f 87.80 162000 stuks stalen hellingplaten; f 98.20 600 stuks eindplaten; f 88,55 45000 stuks stalen onderlegplaten; prijs per 1000 K.G. S. A. John. Cockerill, Seraing f 102.50 162000 stuks stalen hellingplaten; prijs per 1000 K.G. L. A. des Aciéries d'Angleur, Telleur bij Luik f 87.50 162000 stuks stalen hellingplaten; f 98 600 stuks eindplaten; f 88,50 45000 stuks stalen onderlegplaten; prijs per 1000 K.G. S. A. des Aciéries d'Angleur, Telleur bij Luik f 102 162000 stuks stalen hellingplaten; prijs per 1000 K.G. Stahlwerks Verband A.G., Dusseldorf f 82.50 162000 stuks stalen hellingplaten; f 93 600 stuks eindplaten; f 83.50 45000 stuks stalen onderlegplaten. prijs per 1000 K.G. Stahlwerks Verband A.G., Dusseldorf f 97 162000 stuks stalen hellingplaten; prijs per 1000 K.G.

INSCHRIJVING

OP

Maandag 7 December 1908,

IN HET

Timmerhuis te Rotterdam,

naar de LEVERING van

Melaphyr-Keien,

in 5 perceelen.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het bureau voor de **Plaatselijke Werken, enz.,** in het **Timmerhuis,** en zijn, tegen betaling van 10 cents, verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE EN ZOON, Boekdrukkers, aan den Houttuin no. 73.

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,

Dacostakade 104, Amsterdam.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 5 DECEMBER 1908. No. 49

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitslut. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Practische Schoonheidsleer.

(Vervolg van bladz. 347.)

Stijl is ongetwijfeld een belangrijk element voor de kunstwaarde van eenig voortbrengsel van menschenhand, maar stijl en schoonheid zijn twee afzonderlijke begrippen, terwijl ook de begrippen schoonheid en kunstwaarde niet synoniem zijn.

In een practische schoonheidsleer is een definitie van stijl zeer zeker op zijn plaats, maar men heeft gevoeld, dat men hieraan niet genoeg had. Vandaar dat de meeste beoefenaars der practische schoonheidsleer zijn begonnen te trachten een practische definitie van het begrip van schoonheid te vinden en te onderzoeken, wat daarvan de kenmerken zijn. Bij de beschouwing van het schoonheidsbegrip kan men niet vermijden, tevens zijn aandacht te wijden aan de begrippen goed en waar en hiermede komt men vanzelf op het gebied der bespiegelende wijsbegeerte terecht.

Een kleine excursie op dit gebied zal nu den practischen beoefenaar der kunst geen kwaad doen, maar het is hem toch niet geraden zich te ver daarop te begeven, en de denkende kunstenaar moet wel behoefte gevoelen, zich rekenschap te geven van zijn doen en laten en hij kan dit, wanneer hij zich grenzen weet te stellen, waarbuiten hij zich niet waagt.

De beoefenaars van den redegevenden stijl stelden zich deze grenzen te eng. Men heeft hen vaak verweten, dat zij blinde aanhangers van een dogma waren en de groote meester Viollet le Duc werd daarbij dan als vader van dit dogma voorgesteld. Een dergelijk verwijt heeft ook Bötticher, den kenner en bewonderaar van de tektoniek der Hellenen, en Semper, den voorstander van het beginsel der bekleeding in de bouwkunst, getroffen en toch waren zij geen van allen zulke verstokte dogmatici als degenen, die het niet met hun theorieën eens waren, wel verkondigden. Men kan Semper en Viollet le Duc in vele opzichten als tegenvoeters beschouwen, niettemin zou men in hun werken verscheidene plaatsen kunnen aanhalen, waaruit zou blijken, dat er op vele punten overeenstemming in hun denkbeelden bestond. Het groote verschil zat bij hen meer in de toepassing der theorie, dan in de theorie zelf, en dan moet men bij een vergelijking ook niet uit het oog verliezen, dat de een als Duitscher veel meer als gevoelsmensch dacht en oordeelde, dan de als scepticus bekende Franschman, bij den een veel meer de dichterlijke philosooph, bij den ander meer de scherpzinnige raisonneur op den voorgrond treedt.

Stellen wij, om het verschil te doen uitkomen, tegenover Viollet le Duc's vroeger aangehaalde definitie van stijl, Semper's definitie van schoonheid; zij luidt:

„De bekoring, die door de kunst in hare meest verscheidene wijzen en uitingen op het gemoed

werkt, zoo dat dit geheel door het kunstwerk vervuld wordt, heet schoonheid, die niet zoozeer eigenschap van het laatste als wel een werking is, waarbij de meest verscheidene momenten in en buiten het voorwerp, waaraan de schoonheid wordt toegekend, gelijktijdig werkzaam zijn."

„Deze momenten moeten, wanneer zij niet van het schoone voorwerp zelf uitgaan, zich toch daarin weerspiegelen, zijn bijzondere gestalte bepalen."

„Bovendien moeten deze momenten uit de natuur voortkomen en daarmede in overeenstemming zijn, want ofschoon de kunst slechts met den vorm en den schijn, en niet met het wezen der dingen te doen heeft, zoo kan zij toch niet anders dan volgens datgene, wat de natuurverschijnselen haar leeren, hare vormen scheppen, zij het ook slechts door opvolging van de algemeene wet, die in alle rijken der natuur geldend is, terwijl zij hier onontwikkeld, ginds in ontwikkelden vorm te voorschijn treedt."

„Het duidelijkst en overzichtelijkst treedt deze analogie tusschen de algemeene vormingswet in de natuur en in de kunst te voorschijn in datgene, wat de speculatieve aesthetica de vormelementen der zuivere schoonheid noemt."

Wijst Viollet le Duc er op, dat wij bij het scheppen van kunstvormen bij de natuur in de leer moeten gaan, wij zien uit het bovenstaande, dat Semper geheel dezelfde meening is toegedaan; bovendien is het aangehaalde te beschouwen als een voorbeeld van een practische definitie van het schoonheidsbegrip. De speculatieve wijsbegeerte wordt aan het slot wel even aangeroerd, maar Semper begeeft zich niet verder op haar gebied. Voor zijn doel, een verhandeling over practische schoonheidsleer (als zoodanig toch wil hij zijn werk „der Stil", waaraan het aangehaalde ontleend is, beschouwd zien) is deze definitie als uitgangspunt volkomen voldoende.

Semper onderstelt bij zijn lezers de kennis van de algemeen gangbare begrippen van schoonheidsleer en roert die slechts in het kort aan, voornamelijk om de eigen opvatting, die hij van sommige zaken heeft, uiteen te zetten.

Voor velen is het echter nog altijd een vraag, wat men onder algemeen gangbare begrippen van schoonheidsleer te verstaan heeft. Het gevoel speelt hierbij den hoofdrol en wanneer men in aanmerking neemt, hoezeer dit afhankelijk is van ontwikkeling, temperament, opvoeding, stemming enz. bij het individu, wordt het twijfelachtig of er wel van algemeen gangbare begrippen gesproken kan worden.

Voor de practische schoonheidsleer moet men echter een uitgangspunt kiezen en eenige begrippen vooropstellen, die, zoo al niet in volstrekten zin algemeen gangbaar, toch zoo eenvoudig zijn, dat men er op kan rekenen, dat zij door menschen van gemiddelde ontwikkeling en beschaving begrepen en aangenomen zullen worden.

Dit is beproefd door Rudolf Redtenbacher in zijn „Tektonik", een studie, waarin hij de beginselen naging, die ons moeten leiden bij het ontwerpen van kunstvormen voor die voortbrengselen van menschenhand, welke behooren op het gebied van architectuur, van de ingenieursvakken en van de kunstnijverheid. Deze studie heeft, althans hier te lande, niet de aandacht getrokken, die zij verdiende, niet zoozeer om den inhoud, dan wel om de bedoeling waarmede zij geschreven werd. Wanneer men den titel leest, springt het veelomvattende van de taak, die de schrijver op zich heeft genomen, duidelijk in het oog en denkt men onwillekeurig aan een teveel. En uit den inhoud blijkt ook, dat de schrijver niet alles geeft, wat men verwachtte, dat zijn betoog vaak zeer schetsmatig is, en zich bepaalt tot een suggestie, een wenk, op vele punten, waar men gaarne een dieper ingaan op de zaak zou hebben gewenscht. Het onderwerp is niet „erschöpft", zooals de Duitschers dat noemen, maar moge daarom deze wat vluchtige studie achterstaan bij het tot in de technische détails uitgewerkt en gedocumenteerd betoog van Semper's Stil, in de vlot neergeschreven stellingen van Redtenbacher is zeer veel, dat ons te denken geeft. Dat zij vaak niet voldoende bewezen worden, dat zij onvolledig worden uitgewerkt, is juist een aanleiding, dat men ze niet zoo grif aanneemt, maar tot eigen onderzoek geprikkeld wordt, wat in veel mindere mate het geval is bij andere schrijvers, die met een overvloed van bewijsgronden en een schat van geleerdheid den lezer verbijsteren of door een boeienden schrijftrant inpalmen.

Redtenbacher kiest als uitgangspunt, aan de hand van Fechner's „Vorschule der Aesthetik" de volgende grondbegrippen".

„Elk aesthetisch oordeel spreekt een behagen of mishagen uit, dat wil zeggen met andere woorden, het drukt uit, dat iets genot (Lust) of tegenzin (Unlust) opwekt. Het gevoel van genot of tegenzin is niet het behagen of mishagen zelf, maar deze begrippen zijn overwegingen, voorstellingen, die door dat gevoel te voorschijn geroepen worden." *)

„De begrippen genot en tegenzin zijn afgetrokken denkbeelden, d. w. z. algemeen begrippen, die in werkelijkheid nooit op zich zelf bestaan, maar waartoe wij alle gewaarwordingen van genot of tegenzin rekenen, uit welke bron zij ook mogen voorkomen".

Redtenbacher leidt hiervan dan de volgende algemeene definitie van schoonheid af:

„Schoon in den ruimsten zin des woord is alles, wat onmiddellijk, niet door overwegingen en zonder inachtneming van welke gevolgen ook, behaagt, en wel in onderscheiding van het aangename der gewaarwording, slechts datgene, wat door de hoogere zinnen, die wij te zamen als aanschouwing (Anschauung) aanduiden, behaagt Schoon heeft betrekking zoowel op het zien als op het hooren, niet op het ruiken, proeven of voelen, het heeft betrekking zoowel op natuurverschijnselen, als op kunstvoortbrengselen. De uitdrukking schoon is steeds in den zin van genot verwekken gebruikt — het aesthetische he kan ook tegenzin verwekken, b.v. overweldigend, verschrikkelijk, ontzettend zijn, — dus in den zin van een positief voordeel; een schoonheidsleer zou dus te constateeren hebben: 1o. wat schoon is, en te verklaren, 2o. waarom het schoon is, zij zou dus het feit en de wetten te onderzoeken hebben van dat genotwekkende, dat wij met schoon hebben aangeduid. Schoon is een algemeen begrip voor vele vormen der schoonheid, als liefelijk, bevallig, grootsch, overweldigend, aangrijpend, roerend, enz., waarin hij zich vertoont." Voor een practische schoonheidsleer is deze definitie te algemeen, daarvoor moet men het begrip niet nemen in den ruimsten, maar in meer beperkten zin en daartoe moeten wij tot de begrippen genot en tegenzin, de uitgangspunten dus, terugkeeren.

(*Wordt vervolgd*).

*) In het oorspronkelijk, moeilijk woordelijk te vertalen Duitsch, is wellicht voor menigeen de bedoeling duidelijker:
Jedes ästhetische Urtheil spricht ein Gefallen oder Missfallen aus, das heisst mit anderen Worten, es sagt aus, dass Etwas Lust oder Unlust erregt. Das Lust- oder Unlustgefühl ist nicht das Gefallen oder Missfallen selbst, sondern diese Begriffe des Gefallens oder Missfallens sind Reflexionen, Vorstellungen, welche durch jene Gefühle hervorgerufen werden.

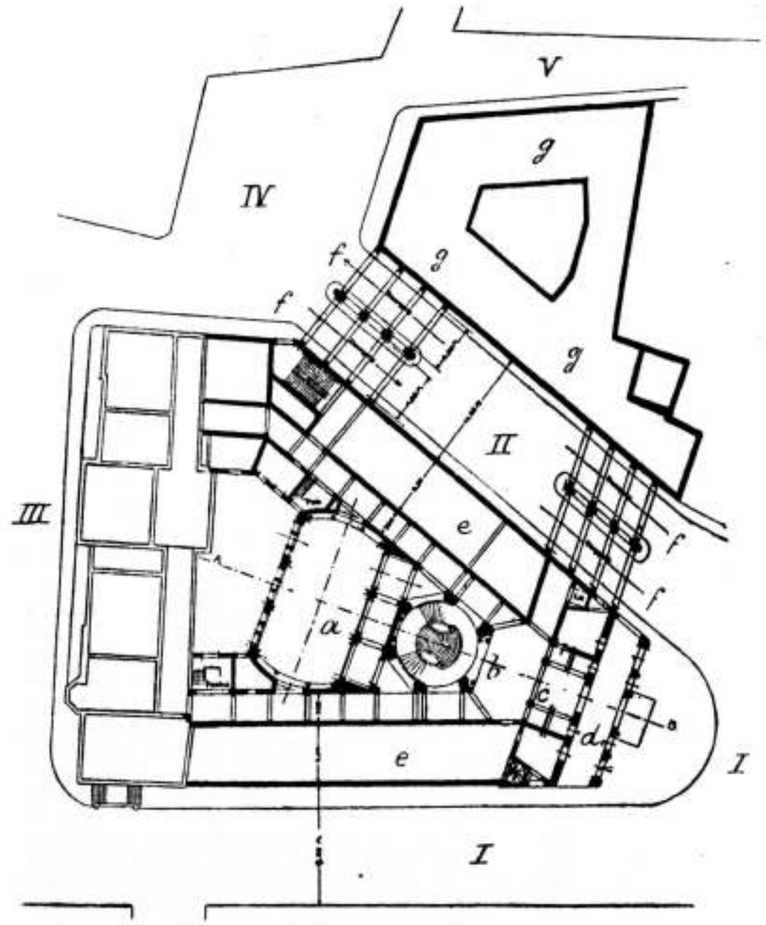
Het Raadhuis te 's-Gravenhage.

Zooals wij reeds in ons vorig nummer mededeelden, heeft de commissie van deskundigen in zake het Raadhuisvraagstuk, in haar rapport den weg aangewezen, waarlangs men tot de gewenschte monumentale oplossing aan de zijde van de Groenmarkt zou kunnen geraken. Zij stelt daartoe eenige vrij belangrijke wijzigingen in het gemeenteplan B voor, waardoor bovendien in het algemeen een beter geheel kan worden verkregen.

Wij geven thans een reproductie van een der schetsen, door de commissie bij het rapport gevoegd, waaruit bij vergelijking met de vroeger in dit blad afgedrukte plattegronden van Plan B, de beteekenis der voorgestelde wijzigingen duidelijk wordt.

wettigen. Zoo ligt er reeds een moeilijkheid in den scherpen hoek, dien de gevellijn aan de Groenmarkt maakt met de rooilijn van de Groote Halstraat en verdient de vraag overweging, of het wenschelijk en mogelijk zal zijn dien hoek minder scherp of recht te maken.

Wanneer de rooilijnen in het programma van een eventueele prijsvraag verbindend worden gesteld voor de mededingers, vervalt bovenstaande vraag, maar blijven misschien goede oplossingen in de pen. Aan deze en dergelijke vragen dachten wij, toen wij den wensch te kennen gaven, dat men de mededingers niet te veel aan banden zou leggen.

VERKLARING.

I. Groenmarkt.
II. Groote Halstraat.
III. Kerkplein.
IV. Plein (vroeger Driehoekjes).
V. Annastraat.
a. Raadzaal.
b. Vestibule.
c. Voorportaal.
d. Portiek.
e. Bureaulokalen.
f. Doorgangen.
g. Uitbreiding aan de overzijde van de Groote Halstraat.

PLAN BEGANEGROND. Schaal 1 : 700.

Wat nu de architectonische oplossing van het vraagstuk betreft daarover heeft de Commissie, zooals bekend is, zich wijselijk bepaald tot algemeene beschouwingen en ook over het stijlkarakter heeft zij geen bepaalde meening uitgesproken. Wanneer men het schetsplan aandachtig beschouwt, dan ziet men, dat de oplossing nog tal van moeilijkheden kan opleveren, althans genoeg, om het denkbeeld van een ideeën-prijsvraag ten volle te

Wij ontveinzen ons de moeilijkheden niet, die met de vervulling van dezen wensch gepaard zouden gaan. Waar men in een prijsvraag-programma vrijheden toestaat, is vaak het bepalen der grenzen ondoenlijk en mocht men daarmede in dit geval op bezwaren stuiten, dan geven ook wij de voorkeur aan duidelijke, bindende voorschriften en onverbiddelijke uitsluiting van mededinging bij overschrijding daarvan.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Dinsdagavond 24 Nov. heeft in de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer C. A. Huggen, ingenieur, alhier, een voordracht gehouden over centrale verwarming.

Het was spr. een genoegen, zoo zeide hij, voor de vereeniging te spreken over een onderwerp dat tegenwoordig zoozeer de aandacht trekt. Niet altijd toch is aan het vraagstuk van verwarming en ventilatie die aandacht geschonken, die het als wetenschappelijk onderwerp, en uit een hygiënisch oogpunt bezien, verdient. Nog zoo heel lang niet geleden werd de man, die zich met het vraagstuk in ernst bezig hield, als een idealistische droomer beschouwd. Het was de tijd van omstreeks 1870, toen wij op de H. B. S. het leerboek der proefondervindelijke en toegepaste natuurkunde van A. Ganot gebruikten, en we daarin in zes bladzijden het geheele vraagstuk der verwarming behandeld vonden. De hoogte waarop toen de verwarmingstechniek stond, blijkt het best uit de zinsnede in dat hoofdstuk, luidende: „Het is niet moeilijk het getal en de grootte der waterkachels te bepalen, indien men een gegeven ruimte wil verwarmen, wanneer men slechts deze, door ervaring en theorie bevestigde waarheid kent, dat 1 kan water voldoende is om de noodige warmte aan 3200 kannen lucht mede te deelen. Twee dezer kachels kunnen gedurende de vorst 600 à 700 kubieke ellen lucht op een temperatuur van 15 graden houden." Dit naïeve recept, waarbij geen sprake is van de transmissieleer, noch van de mate van koude en vorst, dat recept, dat voor alles helpt, of de wanden dik of dun zijn, van hout of van steen, met of zonder ramen en deuren, in één woord voor alle omstandigheden geldt, evenals de Pink Pillen van dr. Williams, schijnt thans nog in eere bij sommige bouwkundigen: blijkende uit de herhaalde door hen gedane aanvragen om per omgaande een prijsopvraag voor een centrale verwarming voor een gebouw van zoo of zooveel kubieke meters te doen; en waarop de vraag om nadere inlichtingen dikwijls het antwoord volgt dat de aanvrage „reeds voorzien is", moet men wel tot de overtuiging komen dat er ook installateurs gevonden worden, die op dergelijke aanvragen ingaan, daarmede het bewijs leverend, dat zij niet ernstig het „vak" beoefenen. Verwondering kan dit ook weer niet baren, daar tot vóór 1907 aan de opleidingsinrichtingen voor de architecten en zelfs aan de Technische Hoogeschool te Delft niet of slechts terloops hygiène en verwarmingstechniek werden geleeraard.

Op het tijdperk der geheele verwaarloozing der verwarmingstechniek is er een gevolgd waarbij wel aandacht aan dat onderwerp werd besteed, doch waarin het toch niet voldoende wetenschappelijk werd behandeld en ondergeschikt gemaakt aan allerlei eischen van zoogenaamden welstand, enz., die voortvloeiden uit de gebrekkige inzichten, die allerwege op dit punt golden. Dit tijdperk waarin angstvallig alles wat op de installatie van centrale verwarming betrekking had, aan het gezicht onttrokken werd, kan het tijdperk van de *nauwe pijp* genoemd worden, met al de daaraan klevende gebreken. Tegelijkertijd deed de luchtverwarming, die in 't buitenland veel toepassing vond, zijn intrede. Doch waar de daar gebruikelijke dikke muren het inbouwen van de luchtkanalen mogelijk maakte moesten deze hier te lande evenals de nauwe pijpen weggemoffeld en tusschen vloeren worden aangebracht en aanleiding geven tot het vormen van verzamelplaatsen van stof en andere ongerechtigheden, die de daardoorheen strijkende verwarmde lucht verontreinigden.

Geen wonder dat de architect van toen op gespannen voet stond met den verwarmingsinstallateur, omdat de eerste geen vormen had, waarin hij de utiliteits-voorwerpen als de onderdeelen eener centrale verwarming zijn, kon kleeden en de andere niet in staat was een behoorlijke installatie te maken die geheel aan het gezicht was onttrokken. Doch gelukkig is dat tijdperk verdwenen en is tegenwoordig elk architect doordrongen van het nut en wenschelijkheid van centrale verwarming en van de noodzakelijkheid om architectonische vormen te zoeken voor de in het gezicht komende onderdeelen daarvan. Toch is het nog niet alles couleur de rose; daarvoor wordt er nog veel te veel op het gebied van verwarming en ventilatie geliefhebberd door niet deskundige tusschenpersonen die beweren een eigen en bizonder systeem te hebben, waarbij alle andere systemen het afleggen. Dit nu is niet veel anders dan onzin.

Evenals vóór 1870, de tijd van Ganot's handboek, heeft men thans nog slechts in hoofdzaak verwarming door stoom, door heete lucht en door rondloopend warm water. Nieuw is slechts de electrische verwarming, maar zoolang de productiekosten van de electriciteit niet tot een derde van de tegenwoordige worden teruggebracht, zal deze geen algemeene toepassing kunnen vinden. Elk dezer systemen kan op zijn beurt het meest aanbevelenswaardig zijn voor een of ander geval. De waarde van het stysteem ligt in de juiste keuze voor zulk een geval en verder in de kennis, de ondervinding, de deugdelijkheid van materialen en in de bekwaamheid en geschiktheid van ingenieurs en monteurs, die het werk uitvoeren.

Om echter een goede keuze van systeem te kunnen doen, is het noodig vóór tot den bouw wordt overgegaan, die keuze te doen, opdat daarmede bij den bouw rekening zal kunnen worden gehouden. Is eenmaal de bouw in gang, dan is de keuze van systeem dikwijls niet vrij en kan niet het beste systeem voor dat geval gekozen worden. Dit wordt dikwijls te veel uit het oog verloren, doch wordt verklaard door de haast, die veelal met den bouw moet gemaakt worden, zoodat er geen tijd is voor voorafgaand overleg.

Spreker gaat nu na aan welke eischen de bouw heeft te voldoen bij elk der bovengenoemde systemen, om daaruit te bewijzen dat dit voorafgaand overleg toch noodzakelijk is om tot een goed resultaat te kunnen komen. Spr. noemt verschillende gevallen, waarin dit gemis aan overleg zich bij den bouw heeft gewroken en tot onaangenaamheden, kosten, enz., heeft aanleiding gegeven. Van de genoemde systemen is wel het meest verbreid en zal in de meeste gevallen toegepast kunnen worden de lagedruk-stoomverwarming. Doch de aanleg daarvan is niet ieders werk en waar vele dier installaties door niet-zaakkundigen zijn gemaakt en dus gebreken vertoonden, worden die gebreken als daar zijn, gedruisch, droogte en niet-regelbaarheid, dikwijls als inhaerent aan het systeem beschouwd. Toch is niets minder het geval dan dat. Een goed gemaakte lagedruk-stoomverwarming is absoluut geruischloos, heeft slechts matig verwarmde verwarmingsoppervlakte en is volkomen regelbaar, zoo in het ketelhuis als in ieder verwarmd vertrek naar gelang de buitentemperatuur. Behalve voor verwarming is echter ook de lagedruk-stoomleiding dienstbaar te maken aan tal van andere behoeften, als luchtverversching, warmwatervoorziening, voor badinrichtingen, kokerijen, wasscherijen, drooginrichtingen, sterilisatie, enz.

Daarbij is de inrichting wegens de lage spanning van den stoom beslist gevaarloos, en kan den stoom niettegenstaande zijn lage spanning en op groote afstanden van zijn geboorteplaats nuttig effect doen, door afgifte van zijn latente warmte, waaromtrent spreker in een uiteenzetting treedt. Met behulp van lichtbeelden verklaart spreker nu alle onderdeelen eener lagedruk-stoomverwarming en de toepassing op de bovengenoemde inrichtingen, om daarna in 't bijzonder stil te staan bij de verwarmingsinstallatie voor de in aanbouw zijnde uitbreiding van het beursgebouw, hier ter stede, die met warme lucht zal werken. De versche lucht wordt hiertoe door ventilators naar binnen gezogen en na verwarmd te zijn, in groote kanalen onder den vloer geperst, vanwaar ze door in de wanden aangebrachte kanalen omhoogd gevoerd en ter hoogte van 6 M. boven den vloer in de beursruimte stroomt, terwijl op dezelfde hoogte de verbruikte lucht wordt afgezogen en buitendaks wordt afgevoerd. De op die wijze aan te voeren lucht bedraagt gemiddeld 50,000 M³. per uur, doch kan tot 70,000 M³. per uur opgevoerd worden. Dezelfde inrichting kan in den zomer dienst doen om gedurende den nacht de versche, koele lucht in het gebouw te doen circuleeren en het daardoor af te koelen, terwijl ook gelegenheid is de ingevoerde lucht door ijs op lage temperatuur te brengen. Verder kan door het afkoelen der sheddaken door middel van langsstroomend water nog verlaging van temperatuur veroorzaakt worden. Na nog in 't bizonder alle onderdeelen dezer installatie en hun werking te hebben verklaard, eindigt spreker zijn leerrijke voordracht.

Prijsvragen.

Door de Vereeniging V. V. V. te Zaandam wordt een Prijsvraag uitgeschreven voor het Ontwerp van een Verplaatsbare Muziektent.

Art. 1. Er wordt verondersteld dat de tent zal geplaatst worden op een open plein.

Art. 2. De kosten voor het maken, leveren en stellen mogen met begrip van schilderwerk de som van *1000 gulden* niet te boven gaan. De vloer moet voor *40 zitplaatsen* worden berekend en van 1.50 tot 2 M. boven den beganen grond liggen.

Art. 3. Zij moet gemakkelijk uitneembaar en zonder veel kosten verplaatst kunnen worden.

Art. 4. *Verlangd worden:*

a. Plattegrond, opstand en doorsnedeteekening, alles in lijnen op een schaal 1 à 50. (Perspectief niet verplichtend) en de voornaamste détails op schaal 1 à 10.

b. Een gedétailleerde Begrooting met Memorie van Toelichting.

Art. 5. De volgende prijzen worden beschikbaar gesteld:

Een eerste prijs à f 50.—. Een tweede prijs à f 30.—. Een derde prijs à f 20.—.

Art. 6. De ingezonden Ontwerpen worden in handen gesteld van een Jury bestaande uit de Heeren J. C. Francken, A. Beerends, S. Franco, allen te Zaandam.

Art. 7. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet ter bekroning kan worden voorgedragen aan de Vereeniging V. V. V. een andere verdeeling of een gedeeltelijke toekenning der prijzen voor te stellen.

Art. 8. De bekroonde Ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging.

Art. 9. De Vereeniging behoudt zich het recht voor van gunning voor de uitvoering. Wanneer een van de prijswinners de uitvoering wordt opgedragen ontvangt hij daarvoor bovendien 7 %.

Art. 10. De antwoorden worden, niet opgerold, uiterlijk *15 Februari 1909*, 's namiddags 12 uur franco ingewacht bij den Secretaris van bovengenoemden Vereeniging.

Art. 11. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld van een naambrief, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en tevens een correspondentieadres.

Art. 12. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt in de voornaamste Vakbladen en de ingekomen plannen zullen in 't openbaar worden tentoongesteld.

Het Bestuur van V. V. V.

P. VAN HEIJNSBERGEN, *Voorzitter.*
J. C. SCHOEN, *Secretaris.*

Ingezonden stukken.

Mijnheer de Redacteur.

Hoogst aangenaam was 't mij dat U niet alleen het door mij geschreven stuk onder den titel „Werkeloosheid" in uw blad hebt willen overnemen, doch nog meer omdat U de daarin behandelde punten gewichtig genoeg vondt om er een uitvoerige en zaakkundige beschouwing aan vast te knoopen.

Naar aanleiding van de door U, op de meeste punten, zeer juist gehouden beschouwing, moet ik echter opmerken bedoeld stuk niet geschreven werd voor een technisch tijdschrift, doch voor een blad dat, zoo men 't noemt, door het groote publiek gelezen wordt; in dit geval het „Rotterdamsch Nieuwsblad", een van de twee groote dagbladen die in Rotterdam uitkomen.

Het moet dus „im grossen ganzen" genomen worden. Dat een technicus het zou gaan analiseeren lag dus voor de hand en verwondert mij dan ook niet. Daar echter Ingenieurs, Achitecten, Bouwkundigen enz. dikwijls in de gelegenheid zijn onze nationale nijverheid te bevoordeelen, werd aan de Redactie van Architectura verzocht dit stuk over te willen nemen.

Verder zij hier aangemerkt dat een en ander mij in de pen gegeven werd, doordat bij het debat gevoerd in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de werkeloosheid zich slechts één lid t. w. de Heer De Waal Malefijt, uitliet over de slechte gewoonte om onze eigen nijverheid voorbij te gaan.

Vergun mij vervolgens op eenige punten van uwe gewaardeerde beschouwing even terug te mogen komen.

Het ingrijpen van de Regeering was door mij er wel wat dik opgelegd, doch verschoonbaar door de impulsie van het oogenblik. Dat echter het voorgaan van de Regeering alleen reeds van veel invloed kan zijn, is gebleken op eene andere wijze n.m. toen wij een Christelijk Kabinet hadden gaf dit alleen reeds aanleiding dat velen meer ongedwongen voor hunne godsdienstige begrippen uitkwamen. Wanneer het voorgaan der Regeering voor het eene van invloed is zal dit voorgaan met betrekking tot iets anders ook wel van invloed zijn.

Dat U het requestreeren van buitenlanders aan een onzer ministers kunt billijken is alleen daaruit te verklaren, dat wij er nu eenmaal aan gewoon zijn geraakt om door anderen de kaas van het brood te laten eten; mijne opvatting is echter dat buitenlanders zich hierdoor al te vrijpostig gedragen en in hun geval verplicht zijn door middel van hunnen consul of gezant hunne bezwaren aan onze Regeering kenbaar te maken.

Daar hebben we zoo waar weer eens het zoo geliefde woord „vrijhandel". Vrijhandel is zeer schoon en in veler oogen het „alleen zaligmakende". Wanneer ieder uit zich zelf deedt zooals hij doen moest, dan kon ieder vrij gelaten worden, doch daar dit niet het geval is, zoude eenige beperking niet onnuttig zijn. Voor onze industrie geldt ten zeerste in haar volle groote waarheid de zinspreuk: „wie niet met mij is, die is tegen mij."

Dat een buitenlandsch fabrikaat dikwijls meer vertrouwen verdient dan een binnenlandsch, wil ik voor 't oogenblik gaarne toegeven; de oorzaak hiervan zult U ook wel weten, doch dit behoeft toch niet zoo te blijven. Zooveel te meer reden is er om onze industrie te steunen.

Dat onze vaderlandsche industrie, uit den aard der zaak op kleiner schaal ingericht, in vele bedrijven bij de buitenlandsche moet achterstaan, kan ik in zooverre toegeven wat de quantiteit betreft doch niet met betrekking tot de qualiteit; daar komt nog bij dat alles wat hier gefabriceerd wordt hier niet behoeft te blijven, er kan ook geëxporteerd worden, zie maar eens naar België, dat ook een klein land is, doch een groote, bloeiende industrie heeft en veel exporteert.

Het commissieloon van Nederlanders, die buitenlandsche firma's vertegenwoordigen, werd door mij klein genoemd, omdat dit slechts gering is te beschouwen in verhouding tot de winst en arbeidsloonen die in het land waren gebleven wanneer de artikelen hier gemaakt waren. Maken echter al de procenten uitgekeerd aan commissieloon zooveel uit dat vele, groote firma's hierin een ruim bestaan vinden, dan geeft zooiets toch wel te denken, daar hieruit blijkt welk een groote omvang de overrompeling door buitenlandsche firma's op onze industrie-markt bereids verkregen heeft. Ik voor mij wensch deze commissionairs nog een betere positie toe, doch dan in dienst van onze eigen nijverheid.

Dat het publiek zelf het slachtoffer is van zijne handelingen in deze, is door U zeer juist gezien; wanneer wij ons eigen land bevoordeelen dan bevoordeelen wij middellijk ons daar zelve mede; ten opzichte van industrie zou men de bovenaangehaalde zinspreuk dan ook nog zoo kunnen lezen: „wie niet met mij is, die is tegen zichzelf."

Dat Duitschland en Bismarck door mij werd aangehaald, bedoelde ik niet hiermede uit te spreken dat van onze Regeering het zelfde verwacht moet worden, andere tijden andere wetten, doch was alleen dienstig om aan te toonen dat het heusch geen overdaad zou zijn wanneer de Regeering zich de belangen van onze nijverheid wat meer aantrok.

Dat wij veel meer een handelsvolk dan een industrievolk geweest zijn leert ons zeker de geschiedenis, doch dat wij thans nog met enkel handel er zouden kunnen komen, die goede tijden zijn voorbij. Dat was in den goeden ouden tijd, dat onze vermaarde compagnieën alles voor een appel en een ei weghaalden en met grove winst konden verkoopen, de tijd, die ons de rijkdommen gebracht heeft waarop nu nog word tgeteerd. Geloof me, wanneer we niet oppassen dan gaan ten slotte nog anderen met die bijeengegaarde rijkdommen strijken.

Dat U in uwe opvatting, dat handel de hoofdzaak is, niet alleen staat, bewijst de bezorgdheid die men heeft om den handel iets, hoe gering ook, in den weg te leggen, doch of de industrie benadeeld wordt, hierom bekommert men zich zeer weinig, terwijl men niet bedenkt, dat een bloeiende industrie ook den handel bevordert.

Ten bewijze dat thans nog handel bovenaan staat en industrie bijzaak is, wensch ik hierbij op te merken, dat er in onze havens wel droogdokken gevonden worden groot genoeg om de grootste zeestoomers te dokken, doch er in geheel ons land geen enkele scheepshelling bestaat om dergelijke groote schepen te bouwen, terwijl een dok toch heel wat duurder te staan komt dan een helling. Voor deze tegenstrijdigheid zijn natuurlijk wel diverse redenen aan te voeren, doch aan de zaak op zich zelf verandert het toch niets.

Het was niet mijne bedoeling Koloniën en Gemeenten een zware druk op te leggen; doch wanneer men nu maar eens gedaan kon krijgen, dat de gewoonte, om alles zooveel mogelijk van buiten te betrekken, veranderd werd in de gewoonte om zooveel als mogelijk is bij onze eigen industrie ter markt te gaan, dan was ik al dubbel en dwars tevreden; goed voorgaan doet goed volgen.

Het recente voorbeeld van de Mij. „Zeeland" bewijst dat het jammer is dat de Regeering bij het verleenen van haar subsidie voor het postvervoer niet de betaling er aan heeft verbonden dat de voor ons postvervoer benoodigde booten in ons land moesten worden gebouwd, dan was deze Mij. tevens ontheven geworden om vast te houden aan de bepalingen die voor onze werven onoverkomelijk waren. Het is wel treurig te moeten constateeren dat een dergelijke bepaling hoog noodig was geweest en dat nog wel voor een Mij. die zich Koninklijke Nederlandsche noemt, doch het is nu eenmaal zoo, en is hiermede tevens bewezen dat dergelijke bepalingen niet onzinnig doch noodzakelijk zijn tot tijd en wijle men zich aan een gezonde gewoonte heeft aangepast.

Was het gewoonte dat alle Nederlandsche schepen op Nederlandsche werven werden gebouwd, dan maak ik mij sterk genoemde onoverkomelijke bepalingen voor onze werven niet onoverkomelijk waren geweest.

Dat Duitschland ook de noodzakelijkheid van woningwetten heeft moeten aanvaarden is niet iets bizonders; elk beschaafd land heeft zijn woningwetten, doch wanneer men de woningtoestanden van Duitschland met de onze vergelijkt, dan vallen deze zeer ten voordeele van Duitschland uit.

Dat onze woningwet door mij er werd bijgehaald was alleen om te bewijzen dat de Regeeringszorg zich hier niet heeft doen gelden om de algemeene welvaart te doen stijgen, doch wel andersom, en dat door zich te doen gelden tot opvoering van de algemeene welvaart de woningtoestanden zich dan van zelf voor het grootste gedeelte zullen verbeteren, waardoor onze woningwet wel een andere dan de huidige zou geworden zijn. Het staat bij mij vast dat de eerste plicht van een Regeering is de welvaart der inwoners te bevorderen, al het andere komt daarna, terwijl verscheidene quaesties zich dan bereids van zelf hebben opgelost om vele bezwaren alsdan om de Regeering zijn weggenomen.

Dat wij alleen in klagen en om bescherming roepen ons heil zoeken wordt toch grootendeels weerlegt door de aanwezigheid van een industrie die wij dan toch hebben, die zich reeds aardig ontwikkelt heeft en naar ik hoop zich nog verder zal ontwikkelen, niettegenstaande zij van weinig zijden steun mocht ondervinden. Het wekt voor den ernstigen beschouwer waarlijk verwondering, dat onze industrie zich zoo tegen alles in nog zoo heeft kunnen ontwikkelen, dit pleit toch ten zeerste voor de ondernemingsgeest en volharding van onze industrieëlen, doch een beetje steun van bovenaf en ook van terzijde zou haar waarlijk niet schaden.

Met verwijzing voor het overige naar de 2e en 3e alinea van dit schrijven wensch ik hiermede te sluiten na U nogmaals dank gezegd te hebben voor de attentie die U mijn stuk bewezen hebt.

Voorstander van onze Nationale Industrie.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 48. Adres aan het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. B. betreffende maatregelen tot beteugeling van de ontsiering van stad en land, ingezonden door S. de Clerq, Herm. van der Kloot Meijburg en J. H. W. Leliman.
Het Rapport in zake de Raadhuis-verbouwing (te 's Gravenhage)
Het Beethovenhuis.
De Architectuur van het Beethovenhuis.
Bezoek van de Afd. Amsterdam van de M. t. b. d. B. aan het nieuwe kantoorgebouw der Labouchère Oyens & Co's Rank a. d. Singel en Spuistraat te Amsterdam.
Ingezonden Stukken. Honorarium-Tabel door J. Limburg, met naschrift — Candidaatstelling voor het Hoofdbestuur. Eene overrompeling? door W. van Veen. — Obernkirchener zandsteen door Ferd. Engers — Aan allen, die in metselsteen belangstellen, door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten.

Architectura No. 48. Verslag van de Vergadering van 25 November 1908, belegd ter behandeling van de quaestie tusschen de heer Weissman en de Redactie van Architectura, de heer Kromhout nam in deze vergaderingontslag als voorzitter.
Aan den heer A. W. Weissman, door A. van Baalen.
Technisch Gedeelte. Fundeeringsmethoden. — Uitvoering van werken in beton. — Duroline een nieuw artikel ter vervanging van glas. — Examens voor Bk. Opzichter en teekenaar.

De Bouwwereld No. 49. De Tuinstadtentoonstelling, door J. H. W. Leliman b. i.
Afbeeldingen. Villa Oldeberm te Bussum arch. van der Groot & Kruisweg. — Amerikaansche woonhuizen. —

De Ingenieur No. 48. M. C. J. Piepers. Levensbericht met portret, door J. T. Cluysenaer c. i.
Verbetering van de vaarwaters en van de haventoestanden van Soerabaja, door J. Ph. Ermeling, met een plaat.
Gecombineerde Rek- en hoehtmeters II (slot) door D. Okhuizen w. i. met afbeeldingen.
Amsterdamsche tijd door Hk. J. Heuvelink c. i.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. van Ing. van 21 November 1908.

Te huis-ch Weekblad (B. v. T.) No. 48. Uit de Afdeelingen. — Van Week tot Week. — Ingezonden. — Verslag Congres Wettelijke Ouderdomsverzorging (slot).

De Aannemer No 48. Het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs II.
Onze M. T. School.
Afdeelingsverslagen. Groningen 26 November 1908.

De Nederlandsch-Kiel-Industrie No. 22. Bevriezingsproeven met baksteenen en kalkzandsteenen. (vervolg). — Impregneermethode voor kleiwaren van A. Osterstag. — Tentoonstelling te Brussel in 1910. — Iets over drijfwerk.

Deutsche Bauhütte No. 48. Ingenieurskunst I, door Josef Aug. Lux.
Ueber Landhausbauten V door E. Banemfeind, met afbeeldingen.
Von Kleinen Monumentalbauten, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen
Ein Landschulhaus, door H. A. Waldner, bij een ontwerp van F. Fischbach te Frankfurt a. M.
Betongründungen in Sauern Boden, door Karl Heindle.
Losse plaat. Details van hekwerken door Chr. Schneider te Reutlingen.

Varia

NIJMEEGSCH KUNSTAARDEWERK.

Niet alleen in de provinciën Holland, Utrecht en Friesland legt men zich thans toe op de vervaardiging van kunstaardewerk, maar sedert korten tijd ziet men in de voornaamste winkels ook uitgestald de producten van de potterij „Rembrandt", welke door de heeren Oor & Köhler sedert April te Nijmegen gevestigd is.

Reeds lang te voren hebben deze kunstnijverheidbeoefenaars daar gewerkt alvorens met hun producten voor den dag te komen.

De heer Oor, beeldhouwer van Roermond en de heer Köhler, die zich jaren lang op het kunstaardewerkvak heeft toegelegd, hebben de handen in elkaar geslagen, om te Nijmegen een tak van kunstambacht te beginnen, die te oordeelen naar de eerste resultaten, veel voor de toekomst belooft. Zij hebben zich de medewerking verzekerd van den teekenaar Van der Hoef, van wiens smaakvollen arbeid reeds proeven bekend zijn in het werk der aardewerkfabriek „Amphora" te Oegstgeest.

Menig artikel van de potterij „Rembrandt" herinnert aan die van „Amphora"; maar er is hier veel meer verscheidenheid en meer partij getrokken van de mooie natuurkleuren der verschillende kleisoorten, die door een met zorg gekozen en vernuftig toegepast glazuur soms fraaie effecten geven, o.a. in het warme roodbruin, het stille olijfgroen, en een eigenaardig goudgewolkt bruin, dat aan Japansch goudlak doet denken.

Daarbij zien we hier een nieuw procédé in toepassing gebracht, namelijk intarsiën van een bepaalde kleisoort op een ondergrond van andere klei. Die intarsiën bieden gelegenheid tot een veel fijner en strakker versiering dan met beschildering uit de hand verkregen kan worden, wat vooral uitkomt bij de uit zuiver wiskunstige figuren bestaande ornamenten der langhalzige vaasjes.

Een ander verrassend effect wordt verkregen door het opbrengen en relief van randen, ornamenten en opschriften in klei van andere kleur dan de ondergrond, toegepast op wandschotels.

Behalve de intarsiën en de reliefs is ook nog de oude behandeling met het penseel aangewend. Het best geslaagd zijn in dit opzicht de vazen met diepe donkere tinten, doch ook in lichte kleuren met dof of mat glazuur zijn goede resultaten verkregen.

De vormen zijn over het algemeen goed gekozen en sierlijk; door enkele uit de hand geboetseerde onderdeelen is daaraan nu en dan nog een eigenaardig cachet gegeven.

De potterij vervaardigt ook geglazuurde wandtegels, over welker qualiteit door het proefstation Koning & Bienfait een zeer gunstig rapport werd uitgebracht.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

De Haarlemmerhout.

Thans is openbaar gemaakt het aan den Haarlemschen Gemeenteraad ingediende lang verbeide rapport in zake het onderzoek naar de veranderingen in den Hout, volgens het plan-Springer, hetwelk ter beoordeeling was opgedragen aan de heeren J. P. van Lonkhuyzen, adjunct-directeur en chef der afdeeling Bebosschingswezen van de Nederlandsche Heidemaatschappij, te Utrecht; J. J. Denier van der Gon, opzichter der plantsoenen te Utrecht; en G. C. Spengler, oud-leeraar aan de Boschbouwschool te Frederiksoord, thans te Tilburg:

Het rapport is verdeeld in hoofdstukken, te weten: 1o. den Hout, 2o. de Bolwerken, 3o. de overige beplantingen en plantsoenen.

Het onderzoek in zake den Hout is daarbij nog afzonderlijk ondergebracht in 1o algemeene opmerkingen, 2o de toestand en behandeling van den Hout uit een oogpunt van boschcultuur; 3o grondvoorbereiding, 4o onderplanting, 5o keuze van houtsoorten, 6o uitbreiding der onderplantingen, 7o hervorming van het hakhout, 8o snoeien en verwijderen van dood hout, 9o gesteldheid van het gebruikte plantsoen en kweekerij, 10o de toestand en behandeling van den Hout uit een oogpunt van boschschoonheid, 11o gewenschte toestand, 12o wegen en voetpaden, 13o grenslijnen der beplantingen, 14o keuze van onder-hout en boschflora, 15o mos, 16o open plaatsen, en aan het eind van het rapport de „conclusies en resumé".

De commissie heeft niet alleen een nauwkeurig onderzoek ingesteld naar den toestand der oude boomen en beplantingen en dien van de jongere boomgroepen, maar ook eenige grondboringen verricht, om daardoor bekend te worden met de geaardheid van den bodem op verschillende plekken.

De „conclusies en resumé" der commissie luiden:

1o. In het algemeen geeft de toestand volstrekt geen reden tot klagen, doch deze kan veeleer goed genoemd worden.

2o. Van de onder-plantingen in den Hout wordt de bodem terecht diep en vol bewerkt. Teruggave van minerale voedingsstoffen, door het hout en het blad aan het bosch onttrokken is gewenscht om het bosch zoo goed mogelijk in stand te houden.

3o. Bij de keuze der aan te planten houtsoorten wordt terecht gelet op een goede combinatie van onderhout en opgaand hout. Vooral worde er voor gezorgd de heesters voor dit laatste in voldoend aantal tijdig en op jongdigen leeftijd aan te planten.

4o. De westzijde van den Hout moet zoodra mogelijk dichter worden geplant dan thans het geval is.

5o. Op lichte plekken moeten de geplante groepen zooveel mogelijk een gesloten geheel vormen en op zulke plaatsen geen breede grasranden langs de paden worden gehouden.

6o. Het hakhout moet worden hervormd in opgaand hout door aanvulling en uitdunning van het bestaande.

7o. Het snoeien zou in enkele onderdeelen eenigszins anders moeten worden uitgevoerd. Dood hout en takstompen moeten zooveel mogelijk verwijderd worden.

8o. Het is dringend noodig een flinke eigen kweekerij aan te leggen.

9o. Uit een aesthetisch oogpunt is op enkele plaatsen een kleine wijziging in de grenslijnen der beplanting gewenscht.

10o. Het aanwezige mos moet bestreden worden.

11o. Enkele goed begrensde open plaatsen kunnen in den Hout behouden blijven.

12o. De wijze van hervorming der beplanting op de Bolwerken heeft geheel de instemming der commissie.

13o. De overige beplantingen en plantsoenen worden in het algemeen goed behandeld.

14o. Voor zoover daarover thans nog te oordeelen valt, meent de commissie omtrent het snoeien der boomen op den Zijweg van gevoelen te moeten verschillen met het beheer der plantsoenen.

15o. De op- en aanmerkingen, betrekking hebbend op den Hout, worden voor een groot deel veroorzaakt door den onvoltooiden toestand, waarin de herstelling van wat vroeger verwaarloosd was nog verkeert.

16o. Het is de commissie bij een uitgebreid grondig onderzoek gebleken, dat de richting, waarin de architect voor den Hout en de plantsoenen, de heer Springer, de reorganisatie leidt, hare goedkeuring kan wegdragen. Zij durft dan ook met vertrouwen het Gemeentebestuur aanbevelen hem op den ingeslagen weg te doen voortgaan.

De commissie heeft nog opgemerkt, dat de heer Springer zeer terecht van den Hout een bosch tracht te maken. Die toestand is nog niet bereikt en was er ook te voren niet. Vóór de reorganisatie verkeerde de Hout in een staat van verwaarloozing, zoodat wel geducht moest worden ingegrepen. Ligt het echter in de bedoeling den Hout te laten dienst doen als eene imitatie van verwilderd of natuurbosch, of zelfs een oerwoud, dan komt het de commissie voor, dat deze vorm in het geheel niet op zijn plaats is. Zooiets zou alleen mogen en kunnen bestaan op zeer grooten afstand van een stad, en de tegenwoordige Hout heeft trouwens nooit die bestemming gehad. Hij was, en moet ook blijven, een rij- en wandelbosch.

Aan het rapport heeft de Raadscommissie voor den Hout en de plantsoenen o. a. nog toegevoegd, dat het werk van den heer Springer, ondanks de daartegen ingekomen adressen, hare volle instemming wegdraagt.

Personalia.

— Aan den heer W. H. Kam, is met ingang van 1 Juli 1909, eervol ontslag verleend als gemeente-architect van Amersfoort met toekenning van pensioen, onder dankbetuiging voor de langdurige en bijzondere diensten aan de gemeente bewezen.

— Jhr. C. J. A. Reigersman, onderdirecteur van Publieke Werken te Amsterdam, is benoemd tot ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar tegen 1 Jan. a.s. voor calqueeren en uitwerken van ijzerconstructies: aanbiedingen onder letters A. P. L., Nijgh en van Ditmar, Algemeen Advertentie-Bureau Rotterdam.

Bouwkundig Opzichter direct of tegen 1 Januari, bekend met Cement-IJzerwerken. Br. lett. L, Westenburg's Bkh., Joh. Verhulststr. 35, Amsterdam.

— Twee teekenaars, zie adv. in No. 48. (2)

— Onderwijzer voor het timmeren, rechtlijnig- en vakteekenen en materialenkennis. Jaarwedde f 800.

Onderwijzer voor het huisschilderen en materialenkennis. Jaarwedde f 800.

Onderwijzer voor handvak- en vormteekenen. Jaarwedde f 1200, allen aan de ambachtsschool te Middelburg.

Indiensttreding 1 April 1909. Stukken in te zenden vóór 10 December 1908 aan den directeur der School. (2)

Beleefd Verzoek.

Aan diegenen onzer abonnés, die de abonnementsquitanties over het tweede halfjaar 1908 onbetaald terug lieten gaan, richten wij het beleefde verzoek, ze bij wederaanbieding te willen voldoen.

DE ADMINISTRATIE.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 December.

Amersfoort, ten 11 ure, door de arch. Herm. Kroes in de herberg van G. van 't Klooster: het bouwen van het gesticht Leo's Oord met kapel en schoolgebouw nabij de R. K. kerk; teekeningen en bestek ter inzage in genoemde herberg en te bekomen bij den architect.

Duurswoude, ten 2 ure, door het bestuur der geref. schoolvereeniging: het afbreken van een kerk en het bouwen eener nieuwe school en verbouwen van een woonhuis te Wijnjeterp; bestek en teekening te bekomen bij O. Offringa te Haulerwijk.

Breda, ten 11 ure, door de architect J. A. van Dongen in het koffiehuis Beurs van Breda: het bouwen van een woonhuis met werkplaats aan den Academiesingel; bestek en teekening ter inzage in genoemd koffiehuis.

Arnhem, ten 11 ure, door het bestuur der woningvereeniging, in het Centraalgebouw: het bouwen van twee blokken arbeiderswoningen elk van 4 woningen aan de Alexander- en Anna Paulownastraten; bestek en teekeningen en verdere inlichtingen bij den arch. W. G. Welsing.

Rotterdam, door het bestuur van het timmerhuis: de levering van Melaphyrkeien in 5 perc. (Zie adv. in no. 48).

Amsterdam, ten 2.30 ure: door de arch. A. Jacot en W. Oldewelt in het American-Hotel: het bouwen van een pakhuis Brouwersgracht no. 138; bestek met 3 teekeningen verkrijgbaar ten kantore der architecten.

Amsterdam, ten 1.30, door de directie der H. IJ. S. M. in het centraalstation, bestek no. 1127: het maken van grondwerken; verhardingen, afsluitingen en een haltegebouw met privaatgebouwtje, het leggen van den bovenbouw, het maken van de Ballastafdekking met bijbehoorende werken, voor den stoomtramweg Bergen—Bergen aan Zee; het bestek met 5 teekeningen verkrijgbaar aan het administratiegebouw der Maatschappij Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanw. als in het bestek vermeld.

DONDERDAG 10 December.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het ophoogen van de Laakhaventerreinen; aanw. 30 Nov. 1908 te elf uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het provbestuur: het maken en leveren van betonblokken voor de golfbrekers van de havenhoofden te IJmuiden, raming f 8000; het bestek no. 235 ter lezing aan het dep., aan het geb. van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofdingenieur dir. Wortman Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann, te IJmuiden.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 2/ (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . „	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . „	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Haarlem ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe Rijkskeet op Terschelling; raming f 6500; bestek No. 229, lezing aan het Dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgb. bij de gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. de Blocq van Kuffeler en den opzichter Jonker te Terschelling.

Haarlem, ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het bouwen van een seinінrichting nabij de groote schutsluis te IJmuiden, tot het aangeven van den diepgang, raming f 4000; bestek no. 234 ter lezing aan het dep. aan de lokalen der prov. besturen en verkrijgbaar bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. Marinkelle te Amsterdam, den ing. Schlingemann en den opz. van Langeveld te IJmuiden.

ZATERDAG 12 December.

Tilburg, ten 11 ure, door het gem.-bestuur: de levering van een gashouder van 4000 M³. inhoud; voorw., teek. en inlicht. verkrijgbaar ten kantore der Gem.-gasfabriek.

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1139; het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement Oudewater. Begrooting f 46000, 32 Inschrijvingsbiljetten. A. Oosters, Willemstad f 44777; C. ter Horst, Zwolle f 44497; J. A. Stelwagen, Rotterdam f 43180; H. M. Muskens Jzn., Arnhem f 42885; H. J. Eijkelboom, Apeldoorn f 42857; C. L. de Wilde Amersfoort f 41800; Gebrs. de Vries, Wolvega f 41300; J. J. Duym, Gouda f 40900; M. Bos, den Haag f 40878; G. Wegerif Azn., Apeldoorn f 40834; J. D. A. Craayenveld, Hilversum f 40109; J. Kraayenveld en E. v. Noordenne, Sliedrecht f 40100; G. Hoyink, Zwolle 39870; J. L. Kros, Utrecht f 39864; D. J. van Wagensveld Barneveld f 39500; P. de Vos, Berg-Ambacht f 38983; J. C. Krachten, Utrecht f 38953; H. J. te Siepe, Winterswijk f 38945; E. Wienhoven, den Haag f 38734; J. A. Verheul, Rotterdam f 38600; F. van Balen Gzn., Oudenrijn f 38598; G. B. W. de Blecourt, Nijmegen f 38547; D. Spijker en J. de Wreng, Amsterdam f 38490; J. van Harpen, Amersfoort f 37563; P. Boks, Amersfoort 37349; W. v. Splunder, Ridderkerk f 36944; C. den Besten, Amerstol f 36840; F. de Herder en N. M Bolle, Zwolle en Utrecht f 36473; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 36443; P. C. Stuy, Utrecht f 36253; J. H van Berchem Jr., Utrecht f 35435; C. P. Stuy, Roosendaal f 34048.

Utrecht. Door de Mij. tot Expl van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Houten Hoofd- en Tusschenbalusters.

1163; het maken van eene wachterswoning W. P. 33 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W. P. 32 A. met bijbehoorende werken nabij het station Susteren. Begrooting f 5150. Inschrijvingsbiljetten. H. Janssen, Venlo f 6840; J. van Groenendaal, Venlo f 6890; J. Leusen, Venlo f 6068; Th. van Boekholt, Venlo f 5800; J. Limburg, Venlo f 5650; H. H. J. Lemmens, Roermond f 5630; J. van Avezaath, Blerik f 5395; W. Verstraelen, St. Odiliënberg f 5380; H. Weegels, Weert 5100; J. Turlings, Echt f 5085; J. Landy, Sittard f 4980.

Utrecht. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no 1166; het maken van twee seinhuizen op het station IJselmonde. Begrooting f 6800. Inschrijvingsbiljetten. A. den Ouden Moercapelle f 6950; P. den Toom, Rotterdam f 6735; J. Moerman, Rotterdam f 6690; P. van der Net, Dordrecht f 6644; A. Oosters, Willemstad f 6587; J. J. Varekamp, Rotterdam f 6585; H. Langbroek, Rotterdam; 6363; J. A. Verheul, Rotterdam f 6350; W. van Splunder, Ridderkerk, f 6272; J. C. M. Barel, Zevenbergen f 5949; J. J. Kanters, Rotterdam f 5875; H. J. Nederhorst Jr., Gouda f 5650; J. H. Nieuwenhuizen, Rotterdam f 5385

JALOUSIËN	SPIJZENLIFTEN
ROLLUIKEN	ZONBLINDEN
SERREBEDEKKING	MARKIEZEN & RAMEN

S. BRUIGOM. Arnhem.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek v. Cementijzerwerken.

INGENIEUR-BUREAU:

H. H. SCHRÖDER, v/h. C. W. FINKE,

Leeuwarden, *Nieuwestad 123.*

NIEUWE

Glasdecoraties

voor Plafonds en Wanden.

Bijzonder Weerstandsvermogen.

Hoogste Pronk.

Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.

H. CONEN,

Venlo.

Noordoosterlokaalspoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Vrijdag den 18en December 1908**, des namiddags ten **Twee ure** *plaatselijke tijd)* zal door den Directeur der Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij aan het kantoor dier Maatschappij te *Zwolle*, (Badhuiswal 8), openbaar worden aanbesteed:

De levering van 127,300 M³. eiken wisselhout, 1,454 M³. eiken liggers voor eene kruising en 1350 stuks eikenhouten dwarsliggers.

(BESTEK No. 41)

Het Bestek ligt ter inzage aan genoemd kantoor en is op *franco* aanvraag aldaar te bekomen tegen betaling van **f 0.50** per exemplaar.

Inlichtingen worden mede ten kantore der Maatschappij gegeven.

Neuchatel Asphalte Co.

Oudste Asphalt-firma in Nederland.

Levert Comprimé en Mastiek Vloeren van

Val de Travers Asphalte

tot concurreerende prijzen, voor alle mogelijke doeleinden.

Kantoor: Damrak 74. *Fabriek:* Roggeveenstraat 65.

AMSTERDAM.

Ministerie van Waterstaat.

LANDSGEBOUWEN.

Aanbesteding.

Op **Woensdag 23 December 1908**, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, aan het gebouw van zijn Departement, te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage, gedurende 1909.

Raming f 37200.

Het bestek No. 78 ligt na 9 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat no. 59 te 's-Gravenhage, aan de lokalen der Provinciale Besturen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten, te bekomen bij de firma Gebroeders VAN CLEEF, boekhandelaars, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof te 's-Gravenhage.

'S-GRAVENHAGE, 1 December 1908.

P. Dolk & Zoon

ROTTERDAM — DORDRECHT.

Cloisonné-Glas,

Paarlglas, Mozaïek.

Amsterdamsche Jalousiënfabriek.

Speciale Fabriek voor ZONSCHERMEN, Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

ROLLUIKEN.

J. F. KRÖNER & Zonen.

HOFLEVERANCIERS.

Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

Geschilderde Winkelgordijnen.

TUINTENTEN en TUINPARASOLS met en zonder Tafel.

GLASJALOUSIËN, enz.

Eenig Adres voor:

Houten Parket Tapijten.

43ste JAARGANG. ZATERDAG 12 DECEMBER 1908 No. 50.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Gemeentelijke Technische School te Manchester.

(Met een plaat).

De gemeentelijke school voor technologie te Manchester is een direct resultaat van het Instituut voor Werktuigkundigen (Mechanics' Institution). De gelegenheid, die laatstgenoemde instelling bood, was gedurende ongeveer tachtig jaren van de negentiende eeuw, in hoofdzaak, het eenige middel, waardoor de ambachtsstand en een groot deel van de middelklasse in staat gesteld werden, hun opleiding voort te zetten, of de groote ontoereikendheid aan te vullen, voortkomende uit de ellendig onvolledige inrichting van het gewone dagschoolonderwijs, die de jaren kenmerkte, welke voorafgingen aan de groote, wettelijke regeling der onderwijsaangelegenheden in 1870.

De verlichte en vooruitziende philantropie van mannen als Dr. Birkbeck, Lord Brougham en anderen, aan wier pogingen men de oprichting dankte van de Instituten voor Werktuigkundigen in de eerste jaren der negentiende eeuw, was in werkelijkheid de ziel en de voorlooper van de groote beweging voor Technisch onderwijs, waarvan wij later getuige zijn geweest.

Zij beproefden en volbrachten de taak van de oprichting van Instituten voor Werktuigkundigen over het geheele land, en ofschoon het eerste te Londen werd gesticht in 1820, nergens hadden zij zooveel succes, nergens schoten zij beter wortel en ondervonden zij zooveel steun, als in het Noorden van Engeland, voornamelijk in het centrum der groote nijverheidsdistricten van Lancashire en Yorkshire.

Onder de vele voorbeelden van voorspoed en bloei, nam dat van Manchester een eervolle plaats in.

Mannen, die in hun tijd bekend waren als vooraanstaand in de vooruitstrevende beweging zooals Benjamin Heywood, William Fairbairn, George William Wood en Richard Roberts, stichtten het Instituut voor Werktuigkundigen te Manchester in 1824 en richtten een gebouw op (het eerste, dat opzettelijk voor dit doel ontworpen werd) in Cooperstreet, welk gebouw nog bestaat.

De invloed van het Instituut op de ontwikkeling van de stad was groot en blijvend, daar vele harer voornaamste burgers hun geheele opleiding en ontwikkeling dankten aan zijne verschillende middelen tot intellectueele oefening en studie. Het was de voorlooper en baanbreker van menige belangrijke beweging, zooals cursussen van populaire lezingen over wetenschap en litteratuur, waarin het de medewerking inriep van vele mannen van naam; nijverheidstentoonstellingen en kunsttentoonstellingen; volksconcerten van een verfijnd en hooger soort;

en pogingen om zijdelings tot de verbetering van het gewone dagschoolonderwijs bij te dragen.

Het succes was van dien aard, dat na drie-en-dertig jaren van volhardende pogingen, het Instituut, als resultaat van de overweging, dat zijn nuttige werking nog vergroot kon worden, in 1857 gevestigd kon worden in een nieuw gebouw in David-street thans Princessstreet. In dit gebouw en andere daarbij getrokken aangrenzende gebouwen was de Technische School van 1883 tot 1902 gehuisvest.

In spijt van den ontwijfelbaar heilzamen invloed door de Instituten voor werktuigkundigen uitgeoefend als middel tot volksopvoeding en voortgezet onderwijs, moet toch worden toegegeven, dat het voornaamste doel hunner oprichters en bevorderaars gemist werd, namelijk de technische opleiding van den ambachtsstand in kunst en nijverheid.

Dit kwam voornamelijk voort uit de groote gebrekkigheid van de middelen en gelegenheden voor lager onderwijs, zoodat de Instituten, in plaats van zich te kunnen wijden hoofdzakelijk aan onderwijs in wetenschap en kunst, toegepast op de nijverheid, verplicht waren lessen te geven in de allereerste beginselen aan volwassenen. Het hoofddoel der Instituten bleef daardoor onbereikt en onbereikbaar.

Zelfs in 1870, verklaarde nog W. E. Forster bij de inleiding van de Lager-Onderwijswet van dat jaar in het Parlement, dat „er 16000 kinderen in Manchester waren, die in het geheel geen school bezochten, terwijl er in Liverpool niet alleen 20000 in dezelfde conditie waren, doch nog eens 20000 die wel scholen bezochten, waar het onderwijs echter niets waard was."

Omstreeks 1880 begon de uitwerking van de wet van 1870 voelbaar te worden. De maatregelen, ingeleid, voornamelijk op initiatief van Prins Albert, na de Londensche Tentoonstelling van 1851, voor de instelling van een Departement van Wetenschap en Kunst in verband met het onderwijs, deed een nieuwen geest ontwaken en daarbij den ernstigen wensch naar een beter inzicht in wetenschap en kunst in hare toepassing op nijverheid en handel, met het doel daarvan voor de vermeerdering van welvaart partij te trekken. Men begon ook in te zien, dat de mededinging van buitenlandsche nijverheid en handel steeds grooter werd en voorzichtigheidshalve niet langer onopgemerkt mocht blijven.

Een Koninklijke Commissie van onderzoek, waarvan Sir H. E. Roscoe en John Slagg, beiden van Manchester, deel uitmaakten, werd naar het vasteland gezonden, om de oorzaken te onderzoeken van de toenemende buitenlandsche mededinging en dit onderzoek werd ook uitgestrekt tot de Vereenigde Staten, met het resultaat, dat als voornaamste oorzaak de meerdere deugdelijkheid van buitenlandsche middelen en methoden van opleiding moest worden aangewezen.

Een stelsel van technologische examens was reeds ingesteld door de City en de gilden van Londen en door deze corporaties werd hulp aangeboden voor het instellen van onderwijscursussen en onder de eerste instellingen, die deze gelegenheid aangrepen, was ook het Instituut voor werktuigkundigen te Manchester.

Onmiddellijk werden maatregelen genomen, om de ruimte, de middelen en de werkkracht van het Instituut als Technische School te vergrooten. Een som van 8000 pond sterling werd beschikbaar gesteld, waartoe de City en gilden van Londen in ruime mate bijdroegen; er werd een nieuw bestuurslichaam gevormd en de naam van het Instituut werd veranderd in dien van Technische School.

Met de vorengenoemde middelen werden speciale cursussen voor dagleerlingen ingesteld in scheikunde, ingenieurswetenschap en textielindustrie en het is van belang te vermelden, dat terzelfder tijd in dezelfde inrichting de eerste ernstige poging in Engeland werd gedaan om voor jongens tusschen 13 en 15 jaar een afdeeling voor Handarbeid in het leven te roepen, geschoeid op de leest der Amerikaansche Handarbeidscholen.

De vooruitgang in de middelen en gelegenheden tot technische vorming zou echter niet zoo snel geweest zijn, wanneer niet in 1889 een wet op het Technisch Onderwijs ware tot stand gekomen, vrucht van den arbeid der zooevengenoemde Koninklijke Commissie, welke wet aan de plaatselijke overheden de macht gaf om het technische onderwijs naar goedvinden in te richten; Manchester was de tweede stad in het rijk, die van deze bevoegdheid gebruik maakte. En van niet minder invloed was de wet van 1890, waarbij de plaatselijke overheden de beschikking kregen over een keizerlijk subsidie van nagenoeg 800.000 pond sterling per jaar ter bevordering van de uitvoering van de bovengenoemde wet op het Technisch Onderwijs.

Reeds was in Manchester een beweging begonnen, om, uit een legaat van Sir Joseph Whitworth, over te gaan tot de stichting van een Witworth-Instituut voor kunst en industrie, waarvan de Technische School en de Kunstschool dan deel zouden uitmaken. Toen evenwel de straks genoemde wetten tot stand gekomen waren besloten de bestuurders van dit nieuwe instituut, om deze beide inrichtingen aan de Gemeente over te dragen, welke overdracht in 1892 plaats vond

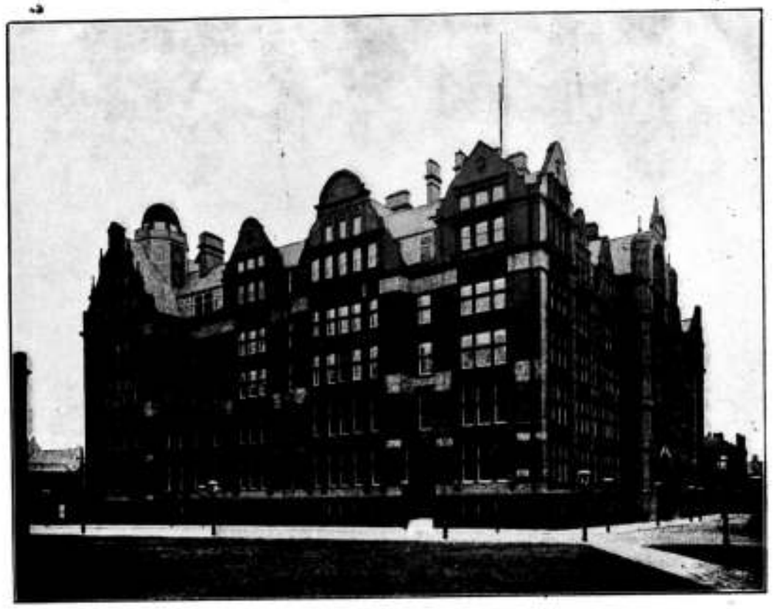
De Jubileumstentoonstelling van 1887 droeg ook veel bij tot de stappen die genomen werden, om het technisch onderwijs in de stad tot ontwikkeling te brengen. Het was de bepaalde bedoeling van de bevorderaars dezer tentoonstelling, waaronder Sir Joseph C. Lee de voornaamste was, de opbrengst te besteden aan de aanmoediging van kunst en industrie en met dit doel werd een bedrag van meer dan 43000 pond overhandigd aan de nieuw opgerichte Whitworth-stichting. Van deze som werd 20000 pond bestemd voor de stichting van een Museum, sedert verrezen in Whitworth-park, 10000 pond tot uitbreiding van de Kunstschool en het overschot circa 14000 pond als een bijdrage tot de oprichting van een nieuwe Technische School. Bij de aanneming van de wet van 1890 werden de sommen, bestemd voor de Kunstschool en de Technische School door het Instituut aan de Gemeente overgedragen, die van hare zijde op zich nam een nieuwe Technische School te bouwen.

Een commissie van onderzoek had reeds ten behoeve van het Instituut het vasteland bezocht en later na de overdracht der school werden nog twee excursies gemaakt ter bestudeering van de voornaamste instellingen en hare inrichting en uitrusting voor technische vorming.

In 1898 bezocht de directeur J. H. Reynolds de Vereenigde Staten met hetzelfde doel. Rapporten van deze bezoeken werden opgemaakt en een ruime verspreiding daarvan bleef niet zonder invloed.

Ter verdere bevordering van de vestiging der nieuwe Technische School gaven de erfgenamen van Whitworth, die reeds tevoren de school voor Textielindustrie in Peter-street gegrondvest en inge-

Gemeentelijke Technische School te Manchester.

Groote Gehoorzaal.

Bijvoegsel van „de Opmerker"
43ste Jaargang No. 50.

richt hadden, een som van 5000 pond en een stuk land, gelegen in Sackvillestreet en vroeger in beslag genomen door de machinefabrieken van Joseph Whitworth & Co., 5350 M² groot, waaraan de gemeente nog een stuk van 750 M² toevoegde. In Juli 1895 was met den bouw der nieuwe school begonnen en van dien tijd tot het einde van 1902 was de bouw van het hoofdgebouw en het gereedmaken van zijn uitrusting onderhanden. Tijdens den bouw trad reeds de noodzakelijkheid op den voorgrond, om de inrichting voor de ingenieurswetenschappen uit te breiden, om te voorzien in de productie van electriciteit voor licht en kracht en om een afzonderlijk gebouw op te richten ten dienste van sommige takken van toegepaste scheikunde als ververij, bleekerij, drukkerij en appreteeren van geweven stoffen en het fabriceeren, verven en afwerken van papier. Dit gebouw was voltooid in 1903 en werd in Juli van dat jaar door den Lord Mayor geopend.

Toen de nieuwe school hare voltooiing naderde, trad hare verhoogde belangrijkheid in het licht, die wel voornamelijk te danken was aan de uiterste zorg besteed aan de inrichting en uitrusting van alle onderdeelen, aan het hoogere peil, waartoe dientengevolge het onderwijs kon worden opgevoerd en aan den meer gevorderden leeftijd van de beter onderlegde studeerenden. In 1901 veranderde de gemeenteraad den naam der inrichting in „Municipal School of Technology" en verleende hij aan de hoofden der meer belangrijke afdeelingen den titel van Professor of Directeur.

Op 15 October 1902 werd het nieuwe gebouw geopend door den eersten minister Sir Arthur Balfour in tegenwoordigheid van een uitgelezen gezelschap. In zijne openingsrede zeide hij o.a. van de school: „Dit gebouw is wellicht de grootste vrucht in hare soort, de grootste vrucht in deze soort van gemeentelijke ondernemingsgeest in dit land . . . . . niemand kan dit gebouw doorwandelen, zijn inrichting gadeslaan en zelfs op de meest vluchtige wijze kennis nemen van de zorg die er aan besteed is, zonder te gevoelen dat het bestuur van deze groote stad een voorbeeld heeft gesteld, de plaats waardig die zij inneemt in Lancashire, de plaats waardig, die zij inneemt in Groot-Brittannië".

De school is bestemd tot bevordering van de werktuigkundige, electrotechnische en sanitaire industrie, de chemische en de textielnijverheid, de bouwkunst en de bouwbedrijven, de drukkunst en andere vakken.

Het is een ernstige poging om een instituut ter beschikking van de Engelsche industrie te stellen, ingericht naar hare behoeften en haar beteekenis en dat, wat uitrusting betreft, de vergelijking met de groote inrichtingen van het vasteland en van de Vereenigde Staten kan doorstaan.

De waarde van de terreinen, opstallen en inrichting van de twee gebouwen is op meer dan 300000 pond sterling te schatten en Manchester, doet thans, wanneer men daarbij tevens het oog vestigt op Owens College voor wetenschappelijke vorming en op de gemeentelijke Kunstschool met haar Kunstnijverheidsmuseum, wat betreft de inrichtingen voor opvoeding en onderwijs in wetenschap en kunst en toepassing daarvan op nijverheid, naar verhouding voor geen tweede stad in het Vereenigd Koninkrijk onder.

Er kan echter niet met genoeg nadruk op worden gewezen, dat het werkelijke nut en succes van deze inrichtingen geheel afhangt van een goede organisatie van het lager of voorbereidend onderwijs, zonder hetwelk geen voldoende wetenschappelijke, technische of artistieke opleiding, speciaal voor hen, die later als leiders in de nijverheid moeten optreden, mogelijk is. Het is verblijdend op te merken, dat de natie eindelijk tot de overtuiging komt, dat de organisatie van het lager onderwijs een ernstige en dringende behoefte is, en dat zij sterker wordt in de overtuiging, dat een voorspoedige mededinging op industrieel en handelsgebied en een hoog peil van industrieel voortbrengingsvermogen, veel meer afhankelijk is van een aan de behoefte evenredige vorming van leiders en directeuren in onze nijverheids- en handelsondernemingen, dan van de vorming der ambachtslieden, hoezeer ook een doelmatige opleiding en vorming van deze laatsten voor hunne verschillende ambachten, al naar hunne middelen en omstandigheden geenszins uit het oog mag worden verloren, maar integendeel de meest zorgvuldige verzorging en de meest ernstige aanmoediging verdient.

Met de „Education Act" van 1902 is een stap gedaan in de richting van een meer volledig en beter geregeld stelsel van opleiding van alle klassen onder het beheer der Gemeentebesturen, die tevens daarvoor de beschikking hebben gekregen over evenredige inkomsten ter bestrijding van de kosten van inrichting en instandhouding.

Met de vestiging eener Universiteit te Manchester, zal in deze stad ook voorzien zijn in de behoefte aan hooger onderwijs ook in de technologische vakken.

* * *

Nu het Technisch Onderwijs hier te lande reeds zoolang en nog steeds een onderwerp van den dag kan worden genoemd, meenen wij, dat velen onzer lezers belang zullen stellen in het boven medegedeelde uit de geschiedenis van een der belangrijkste technische scholen in Engeland, die te beschouwen is als een hoofdstuk uit de ontwikkelingsgeschiedenis van het technisch onderwijs in het algemeen.

Men is daar vrij wat meer overtuigd van het groote belang der zaak, dan hier te lande nog het geval schijnt te zijn, dit blijkt wel uit de groote opofferingen, die zoowel het Rijk, als de Gemeente en particulieren zich hebben getroost, om haar tot ontwikkeling te brengen. Bij de ruimere middelen, die daar ten dienste stonden, kan men deze opofferingen wellicht naar verhouding geringer achten, maar daartegenover staan moeilijkheden, die hier te lande, dank zij ons beter gewoon lager en middelbaar onderwijs, veel minder te duchten zijn dan in Engeland.

In een volgend artikel wenschen wij over de inrichting der school te Manchester en hare verschillende afdeelingen nog een en ander mede te deelen.

Van het zes verdiepingen hooge gebouw geeft onze plaat een denkbeeld. Het heeft twee binnenplaatsen, waaraan de corridors gelegen zijn, terwijl de leerlokalen en laboratoria allen aan de straatzijden zijn gelegen. De hoofdingang en vestibule zijn aan Sackville-street gelegen, terwijl de groote gehoorzaal zich op de eerste verdieping bevindt. Bouwmeesters waren de Londensche architecten Spalding & Cross, terwijl de bouw werd uitgevoerd door de firma R. Neill & Sons te Manchester.

Beroemde Bouwmeesters.

II.

Een andere bekende mythische figuur in de oudste geschiedenis der bouwkunst is Daedalos den tijdgenoot van Theseus en Minos. Gesproten uit het Atheensche koningsgeslacht der Erechtheïden, dat als alle gedistingeerde families van het oude Hellas van goddelijke afkomst was, moest hij uit Athene vluchten, omdat hij uit jaloezie zijn neef en leerling Talos, uitvinder van de pottenbakkersschijf en draaibank, gedood had. Hij begaf zich toen naar Kreta, waar destijds Minos regeerde en kwam bij dien vorst, wegens zijn groote bekwaamheden, in hoog aanzien.

Hij wordt genoemd als bouwmeester van het labyrinth bij Knossos, van den tempel van Artemis Britomarte, van een dansplaats voor Ariadne, de dochter van Minos, en andere bouwwerken.

Men veronderstelt, dat het labyrinth was bestemd of althans bestemd werd, tot verblijf voor den Minotaurus, een der meest smakelooze voortbrengsels van de fantaisie der oud-Grieksche zangers, die evenwel een belangrijke rol speelt in de Theseusmythe. Daedalos was degeen, die Ariadne op het denkbeeld bracht, Theseus een draad te geven, waarmede hij zich veilig in het labyrinth kon wagen. Minos nam hem dit hoogst kwalijk en sloot hemzelf met zijn zoon Ikaros in het labyrinth op.

Het verhaal meldt, dat de gevangenenen over zee wisten te ontsnappen door middel van vleugels, die Daedalos had uitgevonden. Ikaros kwam echter in zijn vlucht te dicht bij de zon, verschroeide zijn vleugels en viel jammerlijk in de zee, die daarom naar hem genoemd werd. Daedalos zelf bereikte echter behouden Sicilië.

Op grond van dit verhaal willen sommigen Daedalos voor den uitvinder der scheepszeilen houden, tegenwoordig echter zou men zeggen dat hij meer recht had, uitvinder van de aeroplane genoemd te worden. Hoe dit zij, op Sicilië werd hij met open armen ontvangen door koning Kokalos, maar Minos achterhaalde den vluchteling, wat hem evenwel slecht bekwam, want de dochters van Kokalos doodden Minos en toen kon de bouwmeester zich weer rustig aan de uitoefening van zijn kunst wijden. Het geval zal hem wellicht geleerd hebben, zich niet met politieke aangelegenheden in te laten, vooral niet, wanneer vrouwen daarin een rol spelen.

Onder de werken door Daedalos op Sicilië tot stand gebracht, wordt genoemd het Colymbethra of reservoir bij Megaris, terwijl hij tevens als de bouwmeester geldt van de Apollotempels te Capua en te Cumae in Italië; ook wordt een met leeuwen versierd altaar op de Lybische kust aan hem toegeschreven.

Volgens sommigen stierf Daedalos op Sicilië, maar maar anderen verhalen, dat hij met Theseus naar Athene terugkeerde en de stamvader werd van het geslacht der Daedaliden, waaruit Socrates afstamde.

Bij de Grieken werd zijn naam in hooge eer gehouden en gold hij als uitvinder van tal van gereedschappen en hulpmiddelen voor bouw- en beeldhouwkunst.

De historische critiek heeft zijn levensgeschiedenis naar het rijk der fabelen verwezen en ziet in hem de mythische verpersoonlijking van het ontwaken der kunst in Attika en Kreta en de daarmede gepaard gaande beschaving.

Ons een helder beeld van de werkzaamheid van de bouwmeesters der oudheid te vormen is ons nog niet mogelijk, ook daar waar hunne namen ons als historisch zijn overgeleverd. Wel zijn wij, zij het ook langzaam, op weg de beginselen, waarnaar zij te werk gingen beter te leeren begrijpen, hun kunst beter te leeren verstaan, maar omtrent hunne personen, leeren ons ook de nieuwste ontdekkingen van scherpzinnige onderzoekers nog maar weinig. Zoo is het bijvoorbeeld gesteld met Ctesiphon (of Chersiphron) en Metagenes, die in de zesde eeuw voor onze jaartelling genoemd worden, als de bouwmeesters van den beroemden tempel van Diana te Ephesos, bekend als een der zeven wereldwonderen. Ctesiphon was van Kreta afkomstig en begon met den bouw, die door zijn zoon Metagenes voortgezet werd. Dat de zoon den vader opvolgde in de uitoefening der kunst is dus niets nieuws. Metagenes wordt genoemd als de man, die de geheele constructie détailleerde en de machines uitvond, om de enorme marmerblokken, die hij noodig had, te vervoeren en op hun plaats te brengen. Het ging met den bouw evenals later in de middeleeuwen met de kathedralen, hij duurde 200 jaren en werd voltooid door Demetrius bijgenaamd „de slaaf van Diana" en Panonius van Ephesos.

Aan dezen tempel is de naam van Herostratos verbonden, die hem in 356 v. C. in brand stak, men zegt, in den nacht, waarin Alexander de Groote geboren werd. Bekend is het doel van deze daad van Vandalisme, die algemeene verontwaardiging verwekte.

Een smadelijke dood was het loon voor de misdaad en bovendien stelden de Joniërs de doodstraf op het uitspreken van den naam des daders, maar deze maatregel heeft daaraan juist de onsterfelijkheid verzekerd; zoo was het doel volkomen bereikt en zoo is Herostratos geworden de vader van de reclame, die geen middelen ontziet, voor wien men in de Nieuwe Wereld misschien nog wel eens een standbeeld zal oprichten.

Het heiligdom werd later herbouwd door Deinokrates en de herbouw werd door een groot aantal vorsten en staten van Griekschen stam krachtig bevorderd.

In latere eeuwen verviel het wonderwerk door verwaarloozing en plundering, voornamelijk in de derde en vierde eeuw onzer jaartelling, maar de overblijfselen zijn er nog en op grond daarvan en aan de hand van berichten uit de oudheid is herhaaldelijk beproefd den tempel op het papier te reconstrueeren. Het was een achtzuilige dipteros, ter lengte van ongeveer 398 voet en ter breedte van ongeveer 193 voet. De tusschenruimten tusschen de zuilen waren 2¼ zuildiameter, hieruit kan men zich van de afmetingen der zuilen een denkbeeld vormen. *) De afmetingen der cella waren 245 bij 53 voet.

Uit het verhaal van den brand heeft men afgeleid, dat de eerste bouw voor een groot deel uit hout was samengesteld, wellicht bekleed met edel metaal en andere kostbare materialen en daarop veronderstellingen gebouwd omtrent het karakter van het bouwwerk, dat wellicht hemelsbreed verschilde van dat van den lateren bouw, waarvan althans overblijfselen voor ons zijn bewaard gebleven. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat deze veronderstellingen niet meer dan gissingen zijn.

*) Deze moet circa 8 voet geweest zijn.

Zijn er in het voorafgaande wellicht enkele namen genoemd, die niet van algemeene bekendheid zijn, wie heeft niet de namen gehoord van Iktinos, Kallikrates en Mnesicles, namen onafscheidelijk verbonden aan de roemrijke eeuw van Pericles. Nog verheft zich op den Akropolis te Athene de bouwval van het Parthenon, het werk van beide eerstgenoemden, dat ook wel haast ieder bouwkundige uit afbeeldingen bekend is. Nog steeds geldt dit heiligdom eenmaal aan Pallas-Athene en Poseidon gewijd als een der hoogste uitingen van de Dorische kunst en hoezeer ook geschonden en van een groot deel van zijn luister ontdaan, kan het ons toch nog een denkbeeld geven van de hoogte die de Grieksche kunst in Pericles tijd bereikt had.

Ook als constructie is deze tempel een door weinig andere bouwwerken geëvenaard meesterstuk van monumentale kunst. Tot 1677 toch stond het nog vrijwel ongeschonden overeind, al hadden de Turken er de onwaardige bestemming van kruitmagazijn aan gegeven.

In dat jaar, bij de beschieting van Athene door de Venetianen, viel een bom in het kruitmagazijn en dit had de verwoesting van het grootste deel van den tempel tengevolge.

Later zijn de puinhoopen vele malen omgewoeld en doorzocht en hebben o. a. de Engelschen de metopen en friezen, meesterwerken van beeldhouwkunst naar hun vaderland gevoerd, waar zij tot heden wel op waardige wijze zijn opgesteld en bewaard, maar toch is op die wijze de plaats, waar zij behooren, waarschijnlijk voorgoed ervan beroofd.

Iktinos wordt ook genoemd als bouwmeester van den tempel van Demeter en Proserpina te Eleusis, het grootste tempelgebouw van geheel Griekenland, met een reusachtige cella, die volgens oude berichten 30000 personen kon bevatten. Dat deze berichten overdreven zijn hebben latere onderzoekingen bewezen, maar zij zijn daaruit te verklaren, dat dit heiligdom het tooneel was van de beroemde Eleusinische mysterieën, godsdienstige feesten, volgens de overlevering, door Demeter (Ceres) zelf ingesteld en eerst ten tijde van Alarik in onbruik geraakt.

De naam van Mnesicles is verbonden aan het poortgebouw van den Atheenschen Akropolis, bekend als de Propyleeën, eveneens gesticht door Pericles.

Zijn de drie hiergenoemde bouwmeesters te beschouwen als de hoofdvertegenwoordigers van den Dorischen stijl, later ontwikkelde zich op Jonischen bodem de elegante en verfijnde Jonische bouwwijze en daarnaast de z.g. Kortinthische, die eigenlijk niet in Griekenland tot geheele ontwikkeling is gekomen, ofschoon zonder twijfel daar ontstaan.

Als een Korinthisch monument kent men den zoogenaamden Toren der Winden te Athene een der oudste voorbeelden van een openbaren tijd- en windwijzer, zooals men ze thans, weliswaar in minder monumentalen vorm, op onze stadspleinen kan vinden.

Als bouwmeester van het Atheensche monumentje wordt genoemd Andronikos geboortig van Ceresta in Macedonië. Hij was naar men verhaalt een der eerste meteorologen en uitvinder van de windroos, die hij in acht windstreken verdeelde. Ter demonstratie zijner denkbeelden stichtte hij den achtkantigen marmeren toren en bracht hij op de acht zijden bas-reliefs aan met zinnebeeldige voorstellingen, op de winden betrekking hebbende.

Het gebouwtje werd bekroond door een beweegbare bronzen triton, die als windwijzer dienst deed, wellicht het oudste voorbeeld, dat wij kennen. De toren deed ook dienst als compas en bovendien had Andronikos van den achthoekigen vorm partij getrokken, om door zonnewijners op elke zijde aangebracht de uren van den dag aan te wijzen. Wel wees natuurlijk iedere zijde achtereenvolgens slechts enkele uren aan, maar aan de nauwkeurigheid der aanwijzing valt niet te twijfelen.

Ofschoon als kunstwerk niet zeer hoog gesteld, behoort dit monumentje toch tot de merkwaardigste van het oude Athene.

Aan den Korinthischen stijl is ook den naam van Callimachos verbonden een Korinthiër, als bouwmeester, beeldhouwer en schilder bekend en door de Atheners Catalechos bijgenaamd, wat zooveel beteekent als de eerste kunstenaar in zijn soort.

Van Callimachos vertelt men, dat hij op het denkbeeld van het Akanthus-kapiteel kwam, door een korf, die hij aantrof op het graf van een jong meisje. Die korf door de voedster van het kind daar geplaatst en gevuld met versnaperingen en snuisterijen was afgedekt met een tegel en een akanthusplant was na eenigen tijd op zoo sierlijke wijze daaromheen gegroeid, dat de kunstenaar er door getroffen werd en onmiddellijk het nieuwe motief in toepassing bracht.

Wanneer het verhaaltje verzonnen is, dan is het toch aardig genoeg verzonnen, om het hier even in herinnering te brengen.

Partieele besteding van bouwwerken.

Men meldt uit Rotterdam:

De Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven hier ter stede besloot een onderzoek in te stellen naar de voor- en nadeelen en in verband daarmede de al of niet gewenschtheid der partieele besteding van bouwwerken, waaronder verstaan wordt het uitvoeren van werken in dier voege, dat de verschillende onderdeelen onmiddellijk door den bouwmeester op afzonderlijk bestek worden uitbesteed.

Zij achtte een onderzoek naar deze materie, welke in den laatsten tijd weder zoozeer de aandacht trekt, van groot belang en ook overeenkomstig haar wettelijke taak, mits slechts bij haar op den voorgrond stonden deze beide vragen, vooreerst, op welke wijze het algemeen belang van den arbeid in casu van de bouwbedrijven het best zou worden gediend, ongeacht en met voorbijzien van de bijzondere standsbelangen van enkele groepen, en voorts daarnevens, in hoeverre bij dit vraagstuk betrokken waren de belangen van patroons en werklieden in hunne onderlinge samenwerking, welke de Kamer volgens de wet op de Kamers van Arbeid behoort te bevorderen.

De Kamer wenschte haar onderzoek aan te vangen met het raadplegen van alle haar bekende vakvereenigingen van patroons en van werklieden, welke geacht mogen worden, over deze zaak eene zienswijze te kunnen uitspreken. Zij formuleerde

daartoe een zevental vragen, die zij ter overweging en ter beantwoording wenscht aan te bieden.

Na ontvangst der verschillende antwoorden zal de Kamer overwegen, òf, en zoo ja op welke wijze zij haar onderzoek verder zal moeten voortzetten en of zij na het bekomen van een gedocumenteerd inzicht in deze aangelegenheid verdere stappen zal behooren te doen, dan wel zich zal moeten bepalen tot het openbaar maken van het resultaat van haar onderzoek. *N.R.Ct.*

Vereenigingen.

OPZICHTERS-EXAMEN, M. t. b. d. B.

Wij lezen in het „Bouwkundig Weekblad":

Naar aanleiding van de bekende ingekomen kennisgeving aan het Hoofdbestuur, dat een inrichting geopend was tot opleiding van Bouwkundige Opzichters, enz., met aanbevelingen van den Voorzitter van het Opzichters-Examen, den Heer Ouëndag, den Secretaris van de Maatschappij, den Heer Gratama, den Heer Molkenboer e. a. is daarvan melding gemaakt in het Bouwkundig Weekblad.

Het blijkt nu, dat reeds bestaande inrichtingen en personen, welke zich daar óók mede belasten, dit beschouwd hebben als een reclame voor bedoeld Instituut en zich onaangenaam voelden getroffen, te meer daar velen hun sporen op dit gebied verdiend hadden.

Dit was allerminst de bedoeling geweest.

Daarop werd buiten voorkennis van den Voorzitter in het Weekblad de aandacht gevestigd op enkele dezer Heeren (tevens examinatoren) hetgeen begrijpelijkerwijze omgekeerd bij velen een indruk heeft achtergelaten, welke veel te denken geeft, zonder in nadere bijzonderheden te treden en zou het jammer zijn, dat de waarde van het Diploma daardoor geschaad werd.

Tijdens zijn veeljarige deelname als examinator en voorzitter van bedoeld examen wist de heer Salm, dat enkele heeren in sommige vakken onderricht gaven, doch ook tevens, voor zoover hem althans bekend, dat een candidaat nimmer door zijn eigen onderwijzer werd ondervraagd of deze de waarde van zijn cijfers bepaalde. Wanneer daaraan de hand wordt gehouden gaat alles zoo eerlijk mogelijk en valt daar niets op te zeggen, doch daaromtrent moet dan openbaarheid gegeven worden bij de indeeling van de examinatoren (onderwijzers) en candidaten en door den Voorzitter van het examen daarmede rekening worden gehouden.

In allen geval moet het geschokt vertrouwen zoo spoedig mogelijk worden hersteld!

Door den Voorzitter van de Examen-Commissie werd nadrukkelijk verklaard, dat het regel is dat de examinatoren niet hun eigen kweekelingen ondervragen.

Het is juist dáárom, dat hoewel daaraan groote kosten verbonden waren, voor alle vakken telkens 2 heeren zijn benoemd om zoodoende in de gelegenheid te zijn gesteld elkaar te kunnen vervangen, terwijl daarenboven, wanneer door omstandigheden toch datgene zou gebeuren waarvoor schijnt gevreesd te worden, hem steeds werd verzocht tegenwoordig te zijn bij het ondervragen, of, wat ook voorkwam, werd aan *hem* verzocht de cijfers zelf in te vullen.

Na deze toelichting zij men gerust, terwijl in het vervolg op meer officieele wijze daarvan aanteekening zal worden gehouden. Ook is het verwijt gemaakt, dat Heeren examinatoren in het bezit zijn van de cijfers der geëxamineerden.

Deze staten zijn evenwel niet anders dan duplicaten gebruikt onder het examen; het origineel berust in het archief van de Maatschappij.

Nog werd besloten, dat op de a.s. bijeenkomst van het Hoofdbestuur een lijst zal worden opgemaakt van uit te noodigen heeren tot het afnemen van het Examen in 1909.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De jury voor de in dit jaar door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen, bestaande uit de heeren A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam, K. Sluyterman, hoogleeraar te Delft, J. A. G. van der Steur, architect te 's-Gravenhage, J. P. Stok Wzn. en Alb. Otten, architecten albier, kende de navolgende onderscheidingen toe:

a. Voor een gebouw voor een bibliotheek. Eerste prijs niet toegekend; tweeden prijs bronzen medaille en f 30 aan het ontwerp, motto: Ein gutes Bud sich stets erweist, als eines Hausen guter Geist, inzender de heer H. G. Krijgsman, architect te Zeist, een verhoogden derden prijs, getuigschrift en f 35 aan elk der motto's Hibou en Enfin, van welk laatstgenoemd motto de ontwerpen bleken te zijn de heeren A. A. van Nieuwenhuizen en C. Hoogendijk, architecten te Rotterdam, terwijl van den ontwerper van motto Hibou geen toestemming verkregen werd den naambrief te openen.

b. voor een monumentalen ingang voor een park. Den gedeeltelijken eersten prijs; bronzen medaille en f 34 aan het ontwerp motto: „Licht", inzender de heer J. Crouwel Jr. te Amsterdam, den gedeeltelijken tweeden prijs, getuigschrift en f 15, aan het ontwerp motto: „Labora", inzender de heer C. Keyser, leeraar aan de Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage, en den derden prijs, getuigschrift, aan motto Entrée, waarvan de ontwerper geen verlof gaf zijn naambrief te openen.

c. voor een pen- of potloodteekening van een oud gebouw, den eersten prijs, bronzen medaille en f 15 aan motto: „Uit 't Maartensgat", inzender de heer J. Gouwetor te Dordrecht, den tweeden prijs aan het ontwerp motto: „28912", en een eervolle vermelding aan motto; „28911", beide door den heer J. C. Meischke alhier ingezonden.

De ontwerpen zullen in de week van 25 tot 31 December worden tentoongesteld in een der zalen van de Academie aan den Coolsingel te Rotterdam, waarbij het juryrapport ter inzage zal liggen.

PRIJSVRAAG SLACHTHUIS.

Van ingezonden ontwerpen voor de prijsvraag van goedkoope en doelmatige slachthuizen werd, behalve de reeds vroeger vermelde bekroonde ontwerpen, een drietal door de jury tot aankoop voorgesteld. Thans deelt het „Bouwk. Weekbl." mede, dat de minister goedgevonden heeft de volgende motto's aan te koopen: X. Y. Z. (type A), ontwerpers P. M. A. Huurman, arch. te Groningen; W. Stok, arch. te Rotterdam; P. D. Beunders, directeur openbaar slachthuis te Groningen; Où? en Qui? (type A), ontwerper H. Bonda, arch. te Amsterdam. en Holland (type A), ontwerper A. J. Th. Kok, bouwk. te Rotterdam.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 49. Mededeelingen van het Hoofdbestuur der Mij. t. b. d. B. en Verslag van de Vergadering van het Hoofdbestuur van 1 December 1908.
Hoog-Moersbergen door P. A. Weeldenburg, met afbeeldingen.
80 Schetsen van Boerenhuizen in Nederland. Boekbeschouwing met afbeelding.

Architectura No. 49. Verslag van de 1250ste Genootschapsvergadering van 2 December 1908.
De Raadhuiskwestie in den Haag.
Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ingr. Joh. Körting naar het Duitsch door K. F. van der Heijden. (Vervolg). — Fundeering-methoden. (Vervolg).

De Bouwwereld No. 50. De Tuinstadtentoonstelling door J. H. W. Leliman b.i. met afbeeldingen (Vervolg).

De Ingenieur No. 49. De vernieuwing van de Westelijke Viaduct te Amsterdam, door C. Leemans c. i. met afbeeldingen.
De invloed van ketelsteen en andere weerstanden op de warmte-transmissie bij stoomketels, door Chr. Muller w. i. met afbeeldingen.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 28 November 1908.
Ingezonden stukken. Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

Technisch Weekblad (t. v. T.) No. 49. Bestuursberichten. — Kort verslag B.B. Vergadering. — Uit de Afdeelingen. — Ingezonden. — Middelbaar Technisch Onderwijs. — Basaltgroeven.

De Aannemer No. 49. Onze Middelbare Technische School.
Onze Bonds-Secretaris gehuldigd.
Een gunstig teeken (ingezonden) door W. C. Deenik Zzn.
Het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs III.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 23. Kalkzandsteen. — Afsluiting en drooglegging der Zuiderzee. (Ingezonden). — Strijdvragen bij de kostenberekeningen in steenbakkerijen. I. — Hoeveel brandstof gebruikt gij? — Iets over drijfwerk (Slot).

Deutsche Bauhütte No. 49. Zum Stuttgarter Theaterbau I. door F. Rud Vogel.
Vom Landhaus Ostmärker Hof, door Jos. Aug. Lux. met afbeeldingen.
Von den Proportionen in der Architektur, door Gerhard Heyden.
Kleinere Reihenhäuser door M. Heeren, bij ontwerpen van Breuhaus te Düsseldorf en Strube te Bielefeld
Entwurf zu einem Internat, door P. Rose, bij een ontwerp van J. Wüstling te München.
Der Architekt in der kleinen Stadt, door Sielken.

Deutsche Kunst und Dekoration, No. 3 van den twaalfden jaargang van Alexander Koch's maandschrift opent met een artikeltje van Robert Breuer getiteld: „Schönheit als Weltanschauung" terwijl Emil Utitz een nabetrachting levert op de Münchener tentoonstelling van 1908. Van Jos. Aug. Lux volgt dan een betoog over Ingenieurs-aesthetiek, waarin voor de zooveelste maal een poging wordt gedaan, om ons te doen gelooven, dat de vormen van de ingenieurs-techniek als de kunstvormen van onzen tijd moeten worden beschouwd. Lux houdt evenwel de begrippen, stijl en schoonheid niet al te best uit elkaar en bovendien opent zijn betoog geen nieuwe gezichtspunten. Over openbare verzamelingen van Moderne kunst ontwikkelt E. W. Bredt te München zijn denkbeelden in een artikel „Moderne Kunst — und der Staat" terwijl de aflevering besloten wordt met een stukje van Georg Muschner „Kunst und Welt".
Behalve de afbeelding van Metzners standbeeld van den volkslichter Stelzhamer, bevat dit nummer afbeeldingen van interieurs o. a. van de „Fledermaus" herberg te Weenen en overigens voornamelijk van voorwerpen van kunstnijverheid, meubelen en veel metaalwerken, waarbij groote overlading met ornament afwisselt met zoo ver mogelijk gedreven eenvoud.
Welke van de twee zal ten slotte de overhand behouden? vraagt men daarbij onwillekeurig.

Varia

EENE NIEUWE UITVINDING.

De techniek heeft weer eene nieuwe overwinning behaald op tijd en ruimte: door een in Engeland uitgevonden z.g.n. telewriter is het mogelijk telefonisch geschreven boodschappen te verzenden. Door deze uitvinding is het mogelijk, woorden, getallen, en zelfs teekeningen per telefoon over te brengen. Het apparaat is zeer eenvoudig: het bestaat uit een „afzender" en een „ontvanger", die aan elke telefoon kunnen worden aangesloten. Het „opbellen" heeft op de gewone wijze plaats. Daarna kan men zich bedienen van een aan de telefoon aanwezig potlood, en daarmee de te verzenden boodschap opschrijven. Door electrisch contact wordt aan het andere einde der lijn door een potlood het verzondene opgeschreven. De voordeelen van dergelijk telefoon-„gesprek" zijn duidelijk. Zaken, die men niet mondeling kan, of wil behandelen, kunnen op deze wijze worden afgedaan. Is hij, die men wil spreken, op 't oogenblik niet aanwezig, dan kan de boodschap hem toch bereiken.

In Engeland, Schotland en Ierland zal een overeenkomst worden gesloten, waardoor telegrammen direct van 't telegraafkantoor naar den geadresseerde op deze nieuwe wijze zullen kunnen worden overgebracht. In groote handelshuizen moet de telewriter reeds met goed gevolg zijn ingevoerd.

Na ongeveer een eeuw, schijnt het dus thans gelukt de denkbeelden van Casselli practisch in toepassing te brengen.

METSELAARS VAN DE ZEVENTIENDE EEUW.

Luiheid schijnt een kwaal, waaraan niet alleen twintigste eeuwsche, doch ook de Oud-Amsterdamsche metselaars nogal eens leden. Althans in van Santen's „Lichte Wigger" (1617) wordt op de volgende wijze over hen gesproken:

de Stee-metselaers zijn lui in 't veld:
Die doen veel werck voor een cleinen daghuir,
Want sy metselen soo v veel in een uir,
Dat het wonder is om te seggen,
En om 't werck wel te doen, besien sy de stien wel 10-mael eer syse leggen,
En speelen met haer trouwel als een Aesack-speelder.

Maar dat is lang geleden. Met het verbeteren van den „kleinen daghuir" zijn immers ook de menschen verbeterd.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Naar wij vernemen wordt de bouw van het Vredespaleis onder leiding van den architect-ingenieur v. d. Steur met bekwamen spoed voortgezet en is de fundeering bijna gereed.

De hoektoren eischte een speciale voorziening zoodat deze fundeering gescheiden is van het overige gedeelte, — een gedachte, die vooral in de Byzantijnsche architectuur veelvuldig toepassing heeft gevonden. Bevatte het oorspronkelijk

bekroonde ontwerp van Cordonnier vier torens, met het oog op de groote kosten zijn, zooals bekend, hiervan drie vervallen, terwijl getracht is evenwicht te maken bij de hoofdfaçade door een toren en een topgevel, waarachter zich dan de groote zaal bevindt.

Ook de platte grond onderging eenige wijzigingen, o.a. is de bibliotheek naar achteren verplaatst en het geheel in details vereenvoudigd, zoodat het thans ontworpen plan meer aan de eischen van den dienst beantwoordt.

Bij den bouw zijn drie ingenieurs uit Delft werkzaam, waarvan één speciaal met de studie der interieurs is belast. Cordonnier kan nu verder wel wegblijven.

Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland. — Het Bestuur van genoemden Bond maakt bekend, dat in de maand April 1909, een **Examen voor Polderopzichter** van wege den Bond zal worden afgenomen. Hun, die aan de gestelde eischen hebben voldaan, wordt een diploma van voldoend afgelegd examen uitgereikt. Zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, kunnen zich hiertoe vóór 1 Februari 1909 bij ondergeteekende aanmelden. Ter bestrijding der te maken kosten wordt den Bond door iederen Candidaat, bij de aanmelding een bedrag van tien gulden en door ieder gediplomeerde bovendien een bedrag van vijf gulden uitgekeerd.

Programma's à f 0.25 en nadere inlichtingen verschaft tevens de Secretaris der examen-commissie A. van Rooijen, te Anna Jacobapolder.

HAARLEM. Het gerechtshof te Amsterdam heeft bevestigd het vonnis der rechtbank te Haarlem, waarbij de Vereeniging tot uitbreiding van de verzameling van kunst en oudheden in het gemeentelijk museum te Haarlem in het ongelijk werd gesteld in verband met de recht-geldigheid van het legaat, ten bedrage van een half millioen gulden, door wijlen jhr. Druyvestyn te Parijs ten gunste van genoemde vereeniging vermaakt, welke rechtsgeldigheid door de erfgenamen werd ontkend, op grond dat de vereeniging de Koninklijke goedkeuring niet bezat en derhalve niet was rechtspersoon en dus niet kon erven.

TIEL. De gemeenteraad heeft bij de behandeling van de plannen tot waterverversching der stadsgrachten — waartoe reeds op 8 December 1906 in beginsel was besloten, doch waarvan de raming van ruim f 20.000 thans is gestegen tot ongeveer f 29.000 — na langdurige bespreking met 7 tegen 6 stemmen een motie aangenomen van den heer Blom, waarin de Raad aan Burg. en Weth. verzocht, alvorens tot stemming over te gaan, vroegere of andere behoorlijk uitgewerkte plannen voor te leggen.

B. en W. hadden deze motie ontraden en hun voorstel gehandhaafd.

Aangenomen werd het voorstel van B. en W. tot stichting van een nieuwe school op het onlangs aangekochte terrein; de kosten zijn geraamd op f 35.804.44½.

AMSTERDAM. Naar aanleiding van een in Maart ingediend adres hebben Burg. en Weth. van Zaandam een voorstel ingezonden tot uitgifte van gemeentegrond in erfpacht aan de woningvereeniging „Zaandam's Belang", voor den bouw van 50 arbeiderswoningen.

In verband daarmede vragen Burg. en Weth. tevens een crediet van f 18.000 voor het aanleggen van straten.

— De vanwege de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst georganiseerde Tuinstad-tentoonstelling is 27 November j.l. geopend met een inleidend woord van den heer J. H. W. Leliman.

De tentoonstelling zal dagelijks van 9 tot 4 uur toegankelijk zijn en geopend blijven tot 16 December.

LEIDEN. Bij den Gemeenteraad van Lisse is dezer dagen de tweede aanvraag om concessie voor eene waterleiding ingekomen

ZIERIKZEE. Hier ter steede heeft zich een comité gevormd tot het stichten eener nieuwe concertzaal, welke tevens ingericht zou worden tot het houden van de Graanbeurs, openbare verkoopingen, vergaderingen enz.

Voor het benoodigde kapitaal f 30,000 is reeds meer dan f 20.000 ingeschreven.

Een stap achteruit.

(Ingezonden).

Het Handelsblad meldde dezer dagen:

„12 Nov. vergaderden te Amsterdam eenige aannemers, ter bespreking van het vormen van een trust, ten doel hebbende eenige percentage op de aan te nemen werken te zetten, zoowel bij Publieke als onderhandsche bestedingen, tot dekking voor hun onderling gemaakte kosten. Den 2den December zal te Utrecht in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen de 2de vergadering plaats hebben tot het vaststellen der statuten".

„De Contrôleur" merkte hierbij sarcastisch op:

„Zoo zal dus een vriendelijk oud gebruik, dat in verschillende groote plaatsen reeds bestond, in deftiger vorm worden vastgelegd".

„Natuurlijk zullen de opcenten — vooral op rijks- of gemeentelijke aanbestedingen nooit meer bedragen dan de onvermijdelijke onkosten".

Ook uit Utreeht kwam een bericht van een vergadering met hetzelfde doel.

Ik zal mij van sarcastische opmerkingen onthouden en bij deze berichten alleen aanteekenen, dat het mij voorkomt, dat de aannemers die in hun Bond in sommige zaken, werkelijk op den goeden weg schijnen te zijn, hier bezig zijn een stap achteruit te doen, die op nadeelige gevolgen kan uitloopen.

Ik herinner mij niet, in het orgaan van den Bond, iets over deze aangelegenheid te hebben gevonden, misschien is het mij ontgaan, misschien was het verscholen in een berichtje of plaatselijke mededeeling.

Officieel weet de Bond er dus wellicht niets van, maar in werkelijkheid zal hij er wel alles van weten en als dit zoo is dan zou ik het Bondsbestuur wel eens ernstig in overweging willen geven zich met die zaak te bemoeien en het tot stand komen van zulke „trusten" te stuiten.

In dit blad zijn dikwijls stemmen opgegaan tegen het misbruik der opzetjes. Het zou m. i. in het belang van den aannemersstand zijn wanneer de Bond, zich krachtig verzette tegen en min of meer sanctionneeren van dit misbruik en zich ook in zijn orgaan daarover op besliste wijze uitsprak.

TITUS.

Personalia.

— Tot opzichter der gemeente Steenwijk is benoemd de heer G. J. Roes. te De Steeg. Op de aanbeveling stonden nog de heeren F. J. van der Laan te Baarderadeel, M. B. van Dorth te Almelo en J. W. van Sante Jr te Haarlem.

— Den heer D. A. N. Margadant, architect bij de H. IJ. S. M. is met ingang van 1 Maart 1909 eervol ontslag verleend.

— Tot inspecteur der volksgezondheid is benoemd de heer R. C. H. Schüngel, b.i. thans tijdelijk te 's-Hertogenbosch, en hem als ambtsgebied aangewezen de provinciën Noord-Brabant, Gelderland Limburg, en bijzonder belast met het toezicht op de handhaving der wettelijke bepalingen omtrent volkshuisvesting.

— Aan de vakteekenschool te Ten Boer zijn benoemd: R. W. van der Molen, aldaar, tot directeur-leeraar en T. Hof, te Groningen, tot leeraar.

Vacante Betrekkingen.

— **Teekenaar** tegen 1 Jan. a.s. voor calqueeren en uitwerken van ijzerconstructies: aanbiedingen onder letters A. P L., Nijgh en van Ditmar, Algemeen Advertentie-Bureau Rotterdam. (2)

Bouwkundig Opzichter direct of tegen 1 Januari, bekend met Cement-IJzerwerken. Br. lett. L, Westenburg's Bkh., Joh. Verhulststr. 35, Amsterdam. (2)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdragers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1 Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 December.

Utrecht, ten 2 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. bestuur: het bouwen van een blok dienstwoningen voor acht brugknechten nabij de schipbrug te Vreeswijk en eenige verdere werken, raming f 2140; het bestek LO. 236 ligt ter lezing aan het dep. en aan het geb. van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, den arrondiug. Steijn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

Amsterdam ten 1.30 ure. Door de dir. der H. IJ. S. M. in het Centraalstation: bestek no. 1128: het maken, leveren, opstellen en volledig afwerken van de metalen perronoverkappingen op het station Zandvoort begroting f 48500 Het bestek met drie teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150 Aanwijzing op het terrein 8 December 10,15 (Spoortijd).

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best. het sloopen en in vaste bruggen ombouwen van de basculebrug no. 247 over de Singelgracht voor het Oosteinde en van de basculebrug no. 77 over de Achtergracht aan den Amstel. Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Utrecht ten 2 ure. Door de dir. der Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse park: bestek no. 1165, het maken van drie seinhuizen en een wachthuis op de lijn Zutphen—Deventer en van een blokpost op de lijn Zutphen—Pruissische grens.

Lang zwaag. Door het bestuur van de coöp. vereeniging stoomzuivelfabriek: het verbouwen en belangrijk uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek te Langezwaag; bestek en teekening te bekomen bij R. de Roos.

DINSDAG 15 December.

Amsterdam, ten 11 ure, door de Genie in het gebouw Patrimonium: bestekken nos. 183, 184 en 185; het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Dracht, bij Ui hoorn en Waver-Amstel 2e gedeelte; bestekken verkrijgbaar op het bureel alwaar inl. zijn te bekomen.

Assen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van a. buizen wijd 0.35 M., 0.20 M. en 0.15 M., met de vereischte bocht- en kruisstukken; b. plm. 450 M³. rood zand, plm. 200 M³ rood zand of gemengde grond o zwarte grond; c. 100 M³ harde puin voor trottoiraanleg; d. 20 M³ fijne riviergrint; e. 30000 1e soort vlakke klinkers; monsters ter inzage in het bureau van gemeentewerken.

Assen, ten 12 ure. door het departement van binnenlandsche zaken aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een rijks-hoogere burgerschool met conciergewoning en bijbehoorende werken te Coevorden, raming f 66.500; het bestek ter lezing aan het dep., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff Den Haag; aanw gehouden; inlichtingen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen.

Culemborg, ten 2 ure, door de arch. S. de Vries in het café De Nieuwe Bak: het bouwen van een landhuis; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den architect L. de Vries te Helmond.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gem. best.: het leggen van ongeveer 2370 Meter Riool van aarden buizen, in de Smidstraat, de Kannenmarkt, de Groote Markt, de Lange Hezelstraat, de Parkstraat, de Hessenberg en omliggende straten, met bijkomende werken; bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inl. ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Nijland, door de arch. IJ. J. Timmenga: het bouwen van 2 arbeiderswoningen: bestek en teek. verkrijgbaar bij aanbesteder.

Zuid-Beierland, door de arch. Andrs. Bongers te Numansdorp in het Wapen van Zuid Beierland: het weder opbouwen van een bouwmanswoning met graanschuur en wagenkeet; bestek en teek. ter inzage in voornoemde herberg en verkrijgbaar bij aanbesteder.

Utrecht, ten 2.15 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen aan het Centraalbureau voor rekening van de gemeente Arnhem, bestek no. 1164: het afbreken van de bestaande poort, het maken van hulpbruggen, het wijzigen van sporen enz. ten behoeve van den bouw eener nieuwe Zijpendaalsche Poort te Arnhem, begrooting f 78000. (Zie adv. no. 48).

Vaassen, ten 5 ure, door de bouwk. P. H. Versteijne te Apeldoorn in hotel de Cannenburg: het afbreken van een huis en wederom opbouwen van een woon- en winkelhuis; bestek en teekening te bekomen bij gen. bouwkundige.

Arnhem ten 12 ure. Door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. bestuur: het inwendig verbouwen van de wachterswoningen aan de Suikerbrug en aan de Manenbergerbrug te Wapenveld, gem. Heerde, ben. het bouwen van een steenen schuurtje bij elk dezer woningen, raming f 2500; bestek no. 245 lezing aan het dep. en aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. Van Cleef Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem. den ingen. van Heyst te Zutphen en den opzichter van der Made te Apeldoorn.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem. best: 1o. de levering van 600.000 eenigs. getrokken bij voorkeur blauwe straatklinkers. 2o. 1500 M. rechte en 150 M. gebogen trottoirbanden van hardsteen (petit-granit) 40.000 gréskeien van de Ourthe en 100.000 straatkeien van Niedermendiger basalt-lava, 3o. het bezorgen van karvrachten, 4o. het onderhoud der pompen, 5o, levering van het hout voor het veer te Lent, 6o, de levering van steenkolengruis, anthraciet en turf, 7o. de levering van petroleum. 8o. het onderhoud der kachels in de gemeente gebouwen, 9o. het verrichten van verf- en witterswerken. Bestekken verkrijgbaar ter

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

bekroonde ontwerp van Cordonnier vier torens, met het oog op de groote kosten zijn, zooals bekend, hiervan drie vervallen, terwijl getracht is evenwicht te maken bij de hoofdfaçade door een toren en een topgevel, waarachter zich dan de groote zaal bevindt.

Ook de platte grond onderging eenige wijzigingen, o.a. is de bibliotheek naar achteren verplaatst en het geheel in details vereenvoudigd, zoodat het thans ontworpen plan meer aan de eischen van den dienst beantwoordt.

Bij den bouw zijn drie ingenieurs uit Delft werkzaam, waarvan één speciaal met de studie der interieurs is belast. Cordonnier kan nu verder wel wegblijven.

Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland. — Het Bestuur van genoemden Bond maakt bekend, dat in de maand April 1909 een **Examen voor Polderopzichter** van wege den Bond zal worden afgenomen. Hun, die aan de gestelde eischen hebben voldaan, wordt een diploma van voldoend afgelegd examen uitgereikt. Zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, kunnen zich hiertoe vóór 1 Februari 1909 bij ondergeteekende aanmelden. Ter bestrijding der te maken kosten wordt den Bond door iederen Candidaat, bij de aanmelding een bedrag van tien gulden en door ieder gediplomeerde bovendien een bedrag van vijf gulden uitgekeerd.

Programma's à f 0.25 en nadere inlichtingen verschaft tevens de Secretaris der examen-commissie A. van Rooijen, te Anna Jacobapolder.

HAARLEM. Het gerechtshof te Amsterdam heeft bevestigd het vonnis der rechtbank te Haarlem, waarbij de Vereeniging tot uitbreiding van de verzameling van kunst en oudheden in het gemeentelijk museum te Haarlem in het ongelijk werd gesteld in verband met de recht-geldigheid van het legaat, ten bedrage van een half millioen gulden, door wijlen jhr. Druyvestyn te Parijs ten gunste van genoemde vereeniging vermaakt, welke rechtsgeldigheid door de erfgenamen werd ontkend, op grond dat de vereeniging de Koninklijke goedkeuring niet bezat en derhalve niet was rechtspersoon en dus niet kon erven.

TIEL. De gemeenteraad heeft bij de behandeling van de plannen tot waterverversching der stadsgrachten — waartoe reeds op 8 December 1906 in beginsel was besloten, doch waarvan de raming van ruim f 20.000 thans is gestegen tot ongeveer f 26.000 — na langdurige bespreking met 7 tegen 6 stemmen een motie aangenomen van den heer Blom, waarin de Raad aan Burg. en Weth. verzocht, alvorens tot stemming over te gaan, vroegere of andere behoorlijk uitgewerkte plannen voor te leggen.

B. en W. hadden deze motie ontraden en hun voorstel gehandhaafd.

Aangenomen werd het voorstel van B. en W. tot stichting van een nieuwe school op het onlangs aangekochte terrein; de kosten zijn geraamd op f 35.804.44½.

AMSTERDAM. Naar aanleiding van een in Maart ingediend adres hebben Burg. en Weth. van Zaandam een voorstel ingezonden tot uitgifte van gemeentegrond in erfpacht aan de woningvereeniging „Zaandam's Belang", voor den bouw van 50 arbeiderswoningen.

In verband daarmede vragen Burg. en Weth. tevens een crediet van f 18.000 voor het aanleggen van straten.

— De vanwege de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst georganiseerde Tuinstad-tentoonstelling is 27 November j.l. geopend met een inleidend woord van den heer J. H. W. Leliman.

De tentoonstelling zal dagelijks van 9 tot 4 uur toegankelijk zijn en geopend blijven tot 16 December.

LEIDEN. Bij den Gemeenteraad van Lisse is dezer dagen de tweede aanvraag om concessie voor eene waterleiding ingekomen

ZIERIKZEE. Hier ter steede heeft zich een comité gevormd tot het stichten eener nieuwe concertzaal, welke tevens ingericht zou worden tot het houden van de Graanbeurs, openbare verkoopingen, vergaderingen enz.

Voor het benoodigde kapitaal f 30,000 is reeds meer dan f 20.000 ingeschreven.

Een stap achteruit.

Ingezonden.

Het Handelsblad meldde dezer dagen:

„12 Nov. vergaderden te Amsterdam eenige aannemers, ter bespreking van het vormen van een trust, ten doel hebbende eenige percentage op de aan te nemen werken te zetten, zoowel bij Publieke als onderhandsche bestedingen, tot dekking voor hun onderling gemaakte kosten. Den 2den December zal te Utrecht in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen de 2de vergadering plaats hebben tot het vaststellen der statuten".

„De Contrôleur" merkte hierbij sarcastisch op:

„Zoo zal dus een vriendelijk oud gebruik, dat in verschillende groote plaatsen reeds bestond, in deftiger vorm worden vastgelegd".

„Natuurlijk zullen de opcenten — vooral op rijks- of gemeentelijke aanbestedingen nooit meer bedragen dan de onvermijdelijke onkosten".

Ook uit Utrecht kwam een bericht van een vergadering met hetzelfde doel.

Ik zal mij van sarcastische opmerkingen onthouden en bij deze berichten alleen aanteekenen, dat het mij voorkomt, dat de aannemers die in hun Bond in sommige zaken, werkelijk op den goeden weg schijnen te zijn, hier bezig zijn een stap achteruit te doen, die op nadeelige gevolgen kan uitloopen.

Ik herinner mij niet, in het orgaan van den Bond, iets over deze aangelegenheid te hebben gevonden, misschien is het mij ontgaan, misschien was het verscholen in een berichtje of plaatselijke mededeeling.

Officieel weet de Bond er dus wellicht niets van, maar in werkelijkheid zal hij er wel alles van weten en als dit zoo is dan zou ik het Bondsbestuur wel eens ernstig in overweging willen geven zich met die zaak te bemoeien en het tot stand komen van zulke „trusten" te stuiten.

In dit blad zijn dikwijls stemmen opgegaan tegen het misbruik der opzetjes. Het zou m. i. in het belang van den aannemersstand zijn wanneer de Bond, zich krachtig verzette tegen en min of meer sanctionneeren van dit misbruik en zich ook in zijn orgaan daarover op besliste wijze uitsprak.

TITUS.

Personalia.

— Tot opzichter der gemeente Steenwijk is benoemd de heer G. J. Roes, te De Steeg. Op de aanbeveling stonden nog de heeren F. J. van der Laan te Baarderadeel, M. B. van Dorth te Almelo en J. W. van Sante Jr te Haarlem.

— Den heer D. A. N. Margadant, architect bij de H. IJ. S. M. is met ingang van 1 Maart 1909 eervol ontslag verleend.

— Tot inspecteur der volksgezondheid is benoemd de heer R. C. H. Schüngel, b.i. thans tijdelijk te 's-Hertogenbosch, en hem als ambtsgebied aangewezen de provinciën Noord-Brabant, Gelderland Limburg, en bijzonder belast met het toezicht op de handhaving der wettelijke bepalingen omtrent volkshuisvesting.

— Aan de vakteekenschool te Ten Boer zijn benoemd: R. W. van der Molen, aldaar, tot directeur-leeraar en T. Hof, te Groningen, tot leeraar.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar tegen 1 Jan. a.s. voor calqueeren en uitwerken van ijzerconstructies: aanbiedingen onder letters A. P. L., Nijgh en van Ditmar, Algemeen Advertentie-Bureau Rotterdam. (2)

Bouwkundig Opzichter direct of tegen 1 Januari, bekend met Cement-IJzerwerken. Br. lett. L, Westenburg's Bkh., Joh. Verhulststr. 35, Amsterdam. (2)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 — 151 AMSTERDAM **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12	BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
9	Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6	Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1	Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1	Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6	Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4	Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
5	Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6	Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
1	Scheepsteekenaar	21 j., f 65	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 December.

Utrecht, ten 2 ure, door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. bestuur: het bouwen van een blok dienstwoningen voor acht brugknechten nabij de schipbrug te Vreeswijk en eenige verdere werken, raming f 2140.0; het bestek LO. 23-5 ligt ter lezing aan het dep. en aan het geb. van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, den arrondsing. Steijn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

Amsterdam ten 1.30 ure. Door de dir. der H. IJ. S. M. in het Centraalstation: bestek no. 1128: het maken, leveren, opstellen en volledig afwerken van de metalen perronoverkappingen op het station Zandvoort begrooting f 48500 Het bestek met drie teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150 Aanwijzing op het terrein 8 December 10,15 (Spoortijd).

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best. het sloopen en in vaste bruggen ombouwen van de basculebrug no. 247 over de Singelgracht voor het Oosteinde en van de basculebrug no. 77 over de Achtergracht aan den Amstel. Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Utrecht ten 2 ure. Door de dir. der Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelse park: bestek no. 1165, het maken van drie seinhuizen en een wachthuis op de lijn Zutphen—Deventer en van een blokpost op de lijn Zutphen—Pruissische grens.

Lang zwaag. Door het bestuur van de coöp. vereeniging stoomzuivelfabriek: het verbouwen en belangrijk uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek te Langezwaag; bestek en teekening te bekomen bij R. de Roos.

DINSDAG 15 December.

Amsterdam, ten 11 ure, door de Genie in het gebouw Patrimonium: bestekken nos. 183, 184 en 185: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Dracht, bij Ui hoorn en Waver-Amstel 2e gedeelte; bestekken verkrijgbaar op het bureel alwaar inl. zijn te bekomen.

Assen, ten 1.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering van a. buizen wijd 0.25 M., 0.20 M. en 0.15 M., met de verschillende bocht- en kruisstukken; b. plm. 450 M³, rood zand, plm. 200 M³ rood zand of gemengde grond o zwarte grond; c. 100 M³ harde puin voor trottoiraanleg; d. 20 M³ fijne riviergrint; e. 30000 1e soort vlakke klinkers; monsters ter inzage in het bureau van gemeentewerken.

Assen, ten 12 ure, door het departement van binnenlandsche zaken aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een rijks-hoogere burgerschool met conciergewoning en bijbehoorende werken te Coevorden, raming f 66.500; het bestek ter lezing aan het dep., aan het geb. van het prov. best. en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff Den Haag; aanw gehouden; inlichtingen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen.

Culemborg, ten 2 ure, door de arch. S. de Vries in het café De Nieuwe Bak: het bouwen van een landhuis; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den architect L. de Vries te Helmond.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gem. best.: het leggen van ongeveer 2370 Meter Riool van aarden buizen, in de Smidstraat, de Kannenmarkt, de Groote Markt, de Lange Hezelstraat, de Parkstraat, de Hessenberg en omliggende straten, met bijkomende werken; bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inl. ten kantore van den Directeur van Gemeentewerken.

Nijland, door de arch. IJ. J. Timmenga: het bouwen van 2 arbeiderswoningen: bestek en teek. verkrijgbaar bij aanbesteder.

Zuid-Beierland, door de arch. Andrs. Bongers te Numansdorp in het Wapen van Zuid Beierland: het weder opbouwen van een bouwmanswoning met graanschuur en wagenkeet; bestek en teek. ter inzage in voornoemde herberg en verkrijgbaar bij aanbesteder.

Utrecht, ten 2.15 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen aan het Centraalbureau voor rekening van de gemeente Arnhem, bestek no. 1164: het afbreken van de bestaande poort, het maken van hulpbruggen, het wijzigen van sporen enz. ten behoeve van den bouw eener nieuwe Zijpendaalsche Poort te Arnhem, begrooting f 78000. (Zie adv. no. 48).

Vaassen, ten 5 ure, door de bouwk. P. H. Versteijne te Apeldoorn in hotel de Cannenburg: het afbreken van een huis en wederom opbouwen van een woon- en winkelhuis; bestek en teekening te bekomen bij gen. bouwkundige.

Arnhem ten 12 ure. Door het dep. van waterstaat aan het geb. van het prov. bestuur: het inwendig verbouwen van de wachterswoningen aan de Suikerbrug en aan de Manenbergerbrug te Wapenveld, gem. Heerde, ben. het bouwen van een steenen schuurtje bij elk dezer woningen, raming f 2500; bestek no. 245 lezing aan het dep. en aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. Van Cleef Den Haag: inlichtingen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, den ingen. van Heyst te Zutphen en den opzichter van der Made te Apeldoorn.

Nijmegen ten 2.30 ure. Door het gem. best: 1o. de levering van 600.000 eenigs. getrokken bij voorkeur blauwe straatklinkers, 2o. 1500 M. rechte en 150 M. gebogen trottoirbanden van hardsteen (petit-granit) 40.000 greskeien van de Ourthe en 100.000 straatkeien van Niedermendiger basalt-lava, 3o. het bezorgen van karvrachten, 4o. het onderhoud der pompen, 5o. levering van het hout voor het veer te Lent, 6o. de levering van steenkolengruis, anthraciet en turf, 7o. de levering van petroleum, 8o. het onderhoud der kachels in de gemeente gebouwen, 9o. het verrichten van verf- en witterswerken. Bestekken verkrijgbaar ter

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJsselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Gemeente Secretarie. Inlichtingen bij den Directeur der Gemeentewerken.

WOENSDAG 16 December.

Middelburg ten 11 ure, door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken van eene betonglooiing tot verdediging van den duinvoet tusschen en wederzijds de strandhoofden Nos. 14 en 15 van de rijkszeewering aan de Oude Hoeve aan de noordzijde van het eiland Schouwen raming f 11000; het bestek No 237 ter lezing aan het dep. en aan het gebouw van het prov. bestuur en te bekomen bij gebr. van Cleef Den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrondiss.-ing. van Vlissingen te Goes en den opzichter Enthoven te Zierikzee.

Wolphaartsdijk, ten 2 ure, door de arch. W. Sterk te Schore in de consistoriekamer der geref. gemeente te Wolphaartsdijk; het sloopen van het perc. Wolphaartsdijk sectie A. No. 1186 en het bouwen van een pastorie, een orgelgaanderij, platvorm en voorlezersbank in de geref. kerk; aanw. 14 December ten 10 ure; bestek en teek. verkrijgb. bij den aanbesteder.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat aan het geb. der post. en Tel.: de bouw van een postkantoor met directeurswoning te Halfweg; (Zie adv. in No. 48.)

DONDERDAG 17 December.

's-Gravenhage ten 2 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een openbaar slachthuis ten Z. W. van den Rijswijksche weg, en ten Z. O. van de Laakhaven; aanw. 23 November ten twee ure aan de Gemeentewerf, daarna ter plaatse. De bestekken zijn en de teekeningen verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.-best.: het leveren van verschillende houtwaren benoodigd ged. het jaar 1909, in 4 perc. Aanw. alle werkdagen van 9—12 uren en van 2—4 uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

Schiedam ten 12 ure, door het gem.-best.: het maken van een hoofdgasgemaal voor de rioleering; bestek en teek. zijn verkrijgb. ter Gem. Secretarie.

Oosterend, door het best. der coöp. vereeniging tot stoomzuivelbereiding „Oosterend en Omstreken": het verbouwen en vergrooten van het fabriksgebouw; bestek en teek. ter inzage bij R. Heeringa en verkrijgb. bij Jacobus Timmenga, aanw. 14 Dec. te 11 ure aan de fabriek.

Rotterdam, door de dir. van het Timmerhuis; de levering van materialen en benoodigdheden. (Zie adv. in No. 48).

Zwolle, ten 2 ure, door de dir. der Noord-ooster lokaal spoorweg Mij. aan het kantoor dier maatschappij; bestek No. 41; het leveren van eiken wisselhout, eiken liggers voor eene kruising en eikenhouten dwarsliggers. (Zie adv. in No. 49).

Uitslag van Aanbestedingen.

Utrecht 8 Dec. Door de Mij. tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1160; het maken van eenige wijzigingen en uitbreidingen op het stationsemplacement Delfzijl. Begrooting f 27500. 16 Inschrijvingsbiljetten. J. Zeldenrust, Warffum f 30900; J. Versteegh, Groningen f 29900; H. Huisman, Groningen f 29760; A. H. Huitzing, Obergum f 29700; H. Moorman, Bedum f 29690; R. J. Jansen, Groningen 29 50; J. C. Schotel. Dordrecht f 29235; C. Pot, Stedum f 29200; E Ubels, Assen 28901; S. Ubels, Bedum f 28879; B. Jansen, Groningen f 28235; H. F. de Jong, Groningen f 27416; G. Struivenga, Warffum f 26806; J. Rietema, Delfzijl f 26888; J. H. v. Berghum Jr., Utrecht f 25723; C. Lerk en S. van der Zaag, Leeuwarden f 25188.

Utrecht 8 Dec. Door de Mij tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park; bestek no. 1167; het maken van twee seinhuizen A en C op het Station Harmelen. Begrooting f 4720. 14 Inschrijvingsbiljetten. M. C. Krommenhoek, Harmelen f 4999. J. H. de Wilde, Gouda f 4893; J. P. Boot, Waarder f 4679; H. Peek, IJselstein f 4640; J. Vermeer, Utrecht f 4640; C. v. d Grift, Harmelen f 4541; A. H. de Koff, Utrecht f 4504 41; J. Paling, Woerden f 4443; W. S. van der Sterre, Harmelen f 4400; J. J. Duym, Gouda f 4378; B. Wassink, Woerden f 4331; A. J. Nieuwenhuijs, Utrecht f 4282; A. van den Berg, Woerden f 4080; H J. Nederhorst Jr., Gouda f 3980.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . 1.—

J. B. Peeters. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 29sten December 1908,** des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1171.

Het maken van een nieuw hoofdgebouw en bijkomende werken te SIMPELVELD.

Begrooting f 82500.—.

De besteding geschiedt volgens § 99 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den December 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 3.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten December 1908 ten 11 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 8sten December 1908.

Kunstaardewerk.

POTTERIJ „REMBRANDT",

Jan van Galenstraat, NIJMEGEN.

Faience — Tegels — Tegeltableaux

GEWAPEND BETON.

UITVOERING van alle werken, begrootingen en plannen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche CEMENTSTEENFABRIEK.

Voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam. — Enschede.

43ste Jaargang. ZATERDAG 19 DECEMBER 1908. No. 51

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.— te voldoen

a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of

b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer 0.15

Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Gemeentelijke Technische School te Manchester.

Alvorens over het onderwijs te spreken dienen over de inrichting van het gebouw nog enkele bijzonderheden te worden medegedeeld.

Behalve de hoofdingang zijn er twee ingangen met trappen, hydraulische en electrische liften, uitsluitend ten gebruike der studenten.

Door den hoofdingang betreedt men een vestibule van 370 M². oppervlakte met marmeren tegels belegd, waar eenige copieën van fraaie antieke beelden zijn opgesteld en die onmiddellijk naar de hoofdtrap leidt. Links vindt men dan de bureaux voor de administratie, de kamers van den directeur en de conferentiekamer. De geheele verdere oppervlakte van den beganen grond wordt ingenomen door klasse-lokalen en laboratoria voor natuurkunde en de textiel-afdeeling. Op de eerste verdieping is de reeds genoemde groote gehoorzaal het voornaamste vertrek, daaraan grenzen de bibliotheeken leeskamers, een zaal voor wetenschappelijke vergaderingen en verder laboratoria, klasse- en leeszalen voor wiskunde en voor electrische, werktuigkundige en sanitaire ingenieurswetenschap, alsmede een gemeenschappelijke kamer voor de leeraren.

De tweede verdieping bevat ruime leer- en teekenzalen en laboratoria voor de ingenieurswetenschap, de bouwkunst en de bouwbedrijven, de photographie, het drukkersbedrijf en de electrotechniek.

Een modelbakkerij en een gezelschapszaal en restaurant voor de studeerenden zijn ook op deze verdieping geplaatst.

De laboratoria voor organische en anorganische scheikunde, de groote gehoorzaal voor scheikunde, de laboratoria voor metallurgie en brouwerij en de werkplaatsen voor houtbewerking, loodgieterswerk en sanitaire toestellen bevinden zich op de derde verdieping. Op de vierde zijn ingericht de laboratoria voor de ververij, een modelbrouwerij, door een raadslid-bierbrouwer geschonken, een weluitgeruste gymnastiekzaal, een werkplaats voor huisschilderen en decoreeren en vertrekken voor de boekbinderij en de steendrukkerij. Het astronomisch observatorium, boven de vierde verdieping geplaatst aan den Noordoosthoek van het gebouw, is voorzien van een equatoriaal-telescoop, eveneens een geschenk.

Het souterrain of demi-souterrain, zooals men 't noemen wil, is geheel ingericht tot werkplaatsen en laboratoria voor spinnerij en weverij en voor werktuigkunde en electrotechniek, daar vindt men proefmotoren en dynamo's, stoom- en gasmachines, hydraulische werktuigen en machines voor beproeving van materialen. De verwarming en ventilatie van het gebouw zijn gemaakt volgens het Plenum-systeem van de bekende „Sturtevant Engineering Co." Er zijn twee groote ventilators in het onderhuis en de lucht wordt, voor zij daar intreedt, gefiltreerd en gereinigd en wordt dan door de

ventilators door stoomverhitters gejaagd, welke dienen, om haar op de voor de verschillende vertrekken vereischte temperatuur te brengen.

De gevels van het gebouw zijn uitgevoerd in Accrington baksteen en terracotta en de daken zijn gedekt met groene Tilberthwaite leien.

Het gebouw waarin de afdeeling voor bleekerij, ververij, drukkerij en appreteeren van geweven stoffen en voor de vervaardiging, verving en afwerking van papier geïnstalleerd is staat afzonderlijk achter het hoofdgebouw aan Whitworthstreet *) Het is, behalve met technische laboratoria, uitgerust met omvangrijke proefinrichtingen, volgens Engelsche en vreemde systemen, tot het nemen van werkproeven op groote schaal in al de onderdeelen van de bovengenoemde bedrijven. Dit gebouw is uitgevoerd naar de plannen van den architect Cross te Manchester en van een speciaal ventilatie-systeem voorzien tot afvoer der in genoemde bedrijven veelvuldig voorkomende schadelijke dampen.

Omtrent het doel van de school en de beginselen, waarop het onderwijs gebaseerd is, stelt de directie de volgende punten voorop, die in het algemeen, waar sprake is van de vorming van technici, wel overweging verdienen.

„Het doel van de „Municipal School of Technology" is, zooals de naam aanduidt, het geven van onderwijs en oefening in de beginselen van wetenschap in hare toepassing op de industrieele kunsten, met het oog op een goed begrip van de grondslagen, waarop deze kunsten berusten, en het bevorderen van hare gezonde ontwikkeling."

„Het slagen in zijn werkkring hangt voor een studeerende voor een zeer groot deel af van zijn voorafgaande algemeene opvoeding, want slechts wanneer deze grondig en oordeelkundig geweest is, kan hij voldoende vorderingen maken in een der afdeelingen van de school."

„Het vermogen om zich taalkundig juist te kunnen uitdrukken en de grondige kennis van de elementen van wiskunde, natuurkunde en beschrijvende meetkunde zijn beslist noodig voor een vruchtbare studie van de toegepaste wetenschappen. Het voornaamste oogmerk van alle voorbereidend onderwijs zou dus moeten zijn een effectieve oefening van het denk- en opmerkingsvermogen".

„Het is onmogelijk voor een leerling om ten volle van het onderwijs te profiteeren zonder een evenredige voorafgaande voorbereiding".

„Zuivere belangstelling in de proefnemingen, of in bewegende machines, of zelfs de bepaalde aanwezigheid van handigheid en scherpzinnigheid, zonder een grondig begrip van de bovengenoemde fundamenteele zaken, zijn van weinig waarde, wanneer het de bedoeling van den student is om ernstige vraagstukken in ingenieurswetenschap, natuur- of scheikunde ter hand te nemen en zich voor te bereiden voor een verantwoordelijke positie in de nijverheid."

De bovenstaande stellingen verdienen zeker de aandacht om hare algemeene strekking, alhoewel de school meer speciaal is ingericht op de industrieele behoeften van Zuid-Oost-Lancashire, waarvan Manchester het commercieel middelpunt is.

Dit blijkt ook uit de indeeling van de verschillende dag-cursussen, welke elk drie jaar duren, namelijk:

1. Werktuigkundige Ingenieurswetenschap.
2. Electrotechniek en Technische Natuurkunde.
3. Gemeentelijke en Sanitaire Ingenieurswetenschap.
4. Algemeene en Industrieele Scheikunde.
   a. Papierfabricatie.
   b. Brouwerij.
   c. Bleekerij, ververij, drukkerij en appreteeren van geweven stoffen.
   d. Metallurgie.
5. Fabricatie van geweven stoffen.
6. Photographie en drukkerijbedrijven.
7. Bouwkunst en de bouwbedrijven.

Er is een verplicht toelatingsexamen voor deze dag-cursussen en aan hen, die hierbij niet voldoen wordt aangeraden een daartoe ingerichten voorbereidingscursus van een jaar te volgen.

Voor het eind-diploma wordt geen bepaald examen gevorderd, maar moet de leerling in een der afdeelingen met vrucht den driejarigen cursus hebben doorloopen, wat uit een aan het eind van elk jaar gehouden examen moet blijken.

Ook worden aan de school uitgebreide avondcursussen gegeven, meer bepaald voor hen, die in de stad of in haren omtrek in een of ander vak werkzaam zijn. Voor de toelating wordt geen bepaald examen voorgeschreven, maar toch streng opgelet, dat geen slecht voorbereide leerlingen worden toegelaten en de candidaten zijn, zoo dit verlangd wordt verplicht, zich in geval van twijfel aan een examen te onderwerpen. Voor goede voorbereiding kan van verschillende gelegenheden gebruik werden gemaakt.

Beneden den zestienjarigen leeftijd wordt geen leerling tot een der cursussen toegelaten, behalve tot de voorbereidingscursussen.

De studeerenden zijn aan strenge reglementen onderworpen, wat betreft de lesuren en het verzuimen van lessen, de orde tijdens de lessen, het opbergen van boeken en benoodigdheden, beschadiging of verlies van zaken, aan de school behoorend, enz.

Het schoolgeld is nogal hoog en bedraagt 15 guineas, dat is f 189 voor elk compleet cursusjaar maar men krijgt ook heel wat waar voor zijn geld; niet-genaturaliseerde vreemdelingen moeten het dubbele betalen.

Verplicht of zoo goed als verplicht voor de leerlingen is het lidmaatschap van de „Athletic Union" of sportvereeniging. Typisch Engelsch, zal men zeggen, maar daarom toch niet af te keuren. Er is zelfs voor de leerlingen des Woensdagsnamiddags een veld in de „Manchester Athletic Ground" te Fallowfield gereserveerd en er wordt bepaald op gelet, dat zij hiervan gebruik maken en aan de sportwedstrijden deelnemen; ook is in het gymnastieklokaal in het gebouw gelegenheid tot lichaamsoefeningen onder bevoegde leiding en toezicht.

Veel vrijen tijd hebben de leerlingen niet, want de schooluren zijn van 9.15 uur 's morgens tot 5 uur 's avonds met slechts drie kwartier tusschenruimte en in de avonduren moet huiswerk gemaakt worden, dat bij de examens van invloed op de cijfers is. Het is dus zeker niet onverstandig van het schoolbestuur, om eenige dwang uit te oefenen en op te letten, dat lichaamsoefening niet geheel verwaarloosd wordt. (*Slot volgt*).

*) Op de plaat bij ons vorig nummer is het aanzicht genomen van de zijde van Whitworth street, het hierbedoelde bijgebouw is echter in de afbeelding niet te zien.

Brieven van Piet van Diever.

VIII.

Amice Redacteur!

Wij naderen met rassche schreden het doode punt, ik bedoel den kortsten dag en, voor wij die bereikt hebben en de spoedig daarop volgende jaarwisseling is ingetreden, wil ik toch nog een teeken van leven geven. Gelukkig behoef ik niet naar de dagbladen te grijpen, om er stof uit te putten, want de koningin der aarde schijnt ook ongeveer op haar doode punt te zijn aangeland, het is gewoon treurig, zoo weinig belangrijks zij ons in den laatsten tijd te vertellen heeft. Ook in de politiek schijnt een soort malaise te heerschen en nu trachten de heeren journalisten wel, ons het gemis aan belangrijk nieuws te vergoeden door uitvoerige verslagen van schandalen en ongelukken en door verzinsels over zaken, waarvan niemand het rechte weet, maar dit alles is op den duur vervelend om te lezen, men wordt er niets wijzer of beter van en men verliest er niets bij, als men, zooals ik, zijn kranten eens een paar weken ongelezen laat en zich alleen tot de vakbladen bepaalt, al lijdt de inhoud daarvan ook blijkbaar onder den druk der tijden.

Men kan zoo zien, dat er weinig omgaat in de bouwkunst, wanneer men waarneemt, hoe vaak men in verschillende vakbladen hetzelfde leest, iets wat trouwens ook daaraan is toe te schrijven, dat er te veel zijn voor ons kleine land en ik verwonder mij er wel eens over, dat gij in Uw Opmerker meestal nog wat anders en wat oorspronkelijks weet te geven; dat moet dunkt mij een heele toer zijn.

Voor een paar weken kon men geen vakblad ter hand nemen of men las weer over die vervelende kalkzandsteenquaestie. Ik vond het eerst wel vreemd, dat de Opmerker daar nu geen woord meer over gerept heeft, maar na Uwe opheldering begrijp ik dit volkomen. *)

*) Bij herhaling heeft men ons van verschillende zijden de vraag gedaan, waarom wij de kalkzandsteenquaestie in den laatsten tijd geheel onaangeroerd hebben gelaten (ook onze geachte vriend P. v. D. deed ons die vraag). Sommige lezers hebben ons zelfs hun verwondering te kennen gegeven, dat wij niet de verdediging van een lid onzer Redactie (waarmede dan de heer Weissman bedoeld was) op ons hebben genomen, enkelen zelfs hebben ons dit kwalijk genomen.

Ter verklaring van een en ander diene, dat, toen wij indertijd het debat over de kalkzandsteen sloten, ons vaste voornemen was er niet op terug te komen, voordat het rapport der Rijkscommissie verschenen zou zijn. Alle verdere discussie over de zaak kwam ons volkomen nutteloos voor en in deze meening zijn wij bovenmate versterkt door den inhoud der stukken, door partijen in de laatste weken weder tegen elkaar uitgewisseld. In de opname van bovenstaanden brief moet men dan ook velstrekt geen afwijking van het standpunt zien, dat wij integendeel wenschen te blijven innemen, tot tijd en wijle er zich eenige kans zal openen, om tot een soort van oplossing van het vraagstuk te geraken. Wat P. v. D. aanvoert raakt de quaestie eigenlijk niet en daar wij absoluut zeker weten, dat hij er volkomen onpartijdig tegenover staat, was tegen de opname van zijn brief o. i. geen 't minste bezwaar.

Verder zij hier vermeld, dat de heer W. nimmer lid van onze Redactie, maar wel geruimen tijd een onzer medewerkers was. Het is bij ons zeer de vraag, of het hem aangenaam zou zijn, wanneer wij ongevraagd zijn verdediging op ons gingen nemen, een taak, waarvoor wij hem trouwens zelf best berekend achten en die wel door hem ter hand genomen zal worden, wanneer hij de tijd daartoe gekomen acht.

RED.

Gij hebt gelijk, een heropening van de vijandelijkheden kan nu in het bijzonder al heel weinig effect sorteeren, vooral wanneer uitsluitend direct belanghebbende of bij de zaak betrokken personen aan het woord zijn. Ik sta er geheel buiten en heb er niet 't minste belang bij, de strijdende partijen een van beide of beide te verdenken van opzettelijk verkeerd voorstellen van feiten, maar ik ben toevallig in de gelegenheid Uwe lezers even een denkbeeld te geven van de waarde der argumenten, die in dezen strijd gebezigd worden en wel nu in het laatste stuk van den heer van de Loo, dat in verschillende bladen heeft gestaan.

Laat men daar nu niet uit opmaken, dat ik aan de zijde der kalkzandsteenfabrikanten sta, want in hunne artikelen komen ook genoeg onbewezen beweringen voor.

De heer van der Loo heeft het over het, naar zijn beweren, niet hechten van pleisterwerk aan kalkzandsteen en raadt zijn tegenpartij aan eens naar het Israëlitisch Krankzinnigengesticht te Apeldoorn te gaan, waar het pleisterwerk van de kalkzandsteenmuren afvalt.

Wat beteekent dit nu echter, vraag ik, voor de beoordeeling van de deugdelijkheid van de kalkzandsteen, wanneer men weet, dat de bepleistering aan de buitenzijde er niet afvalt en aan de binnenzijde evengoed van de baksteen als van de kalkzandsteen *los*laat. Daaruit is toch af te leiden, dat het aan de specie of aan de bewerking ligt, hier waarschijnlijk voor een deel aan het niet voldoende bevochtigen, voor de bepleistering, van de in dezen drogen zomer gemetselde muren.

Verder spreekt de heer van de Loo van dezelfde treurige verschijnselen, die zich te Apeldoorn voordoen, gelijk indertijd aan het Gymnasium te Grunewald en bedoelt hier hoogstwaarschijnlijk het ontstaan van scheuren. Het lijkt mij wel wat gewaagd, om deze verschijnselen maar dadelijk aan het steenmateriaal te wijten; volgens mijne ervaringen is de oorzaak in 99 van de 100 gevallen te zoeken in zettingen of verzakkingen. Bij het onderzoek van de scheuren in de Beurs is er immers ook geen oogenblik aan gedacht de oorzaak in dat materiaal te gaan zoeken en ik zie hier te minder reden om dit te doen, omdat ik toevallig weet, dat hier in dit geval kalkzandsteen uit Gorinchem is gebruikt, die in zijn soort zeer goed was en een hooger drukvastheid bezat dan boerengrauw of rood.

Maar als een bouwwerk slordig is uitgevoerd dan is hardsteen en graniet zelfs niet tegen zettingen bestand en die uitvoering heeft veel te wenschen overgelaten; en slordig is hier nog een te zachte uitdrukking, want er bestaat grond voor het vermoeden, dat hier ergerlijk geknoeid is. Ook van de plafonds zijn stukken afgevallen en zelfs van met haringgraatstaal gewapende monierwanden. Meermalen moet veel te oude P. C. mortel verwerkt zijn, die door de stucadoors dan nog door toevoeging van pleisterspecie werd verbeterd (?)

Men spreekt dan ook van een proces, dat aanhangig gemaakt zal worden en van een beroep van den aannemer op arbitrage, met de bewering, dat de gebreken zijn toe te schrijven aan het te fijne zand uit het bouwterrein.

Mij dunkt, wanneer de heer van de Loo met al deze détails bekend geweest was, zou hij wel met een waardiger voorbeeld voor den dag gekomen zijn.

want hij zal 't met mij eens zijn, dat men over zulk een bouwwerk beter doet maar te zwijgen. Baurat Grassmann mocht anders eens naar Apeldoorn komen, dan zou toch de geheele Nederlandsche bouwkunst geblameerd zijn en ik vind het nu al voldoende, dat deze terecht onverkwikkelijke geschiedenis in het Genootschap Architectura aanleiding heeft gegeven tot een Voorzitters-crisis, men was daar vond ik, nu juist weer zoo goed op gang, terwijl het in andere vereenigingen in vele opzichten nog maar sukkelen is. Als ik het Bouwkundig Weekblad lees, wordt het mij af en toe wel eens wee om 't hart. Als stuurman aan den wal zal ik maar voor mij houden, wat ik denk van het beleid van de stuurlieden, die thans in de Maatschappij aan het roer staan, maar ik kan niet verzwijgen, dat ik zeer benieuwd ben naar hetgeen er gebeuren zal, wanneer die zoogenaamde reorganisatie van de Maatschappij in werking zal zijn getreden.

Misschien gebeurt er wel niets en baart de berg een muis, dat zou dan niet de eerste bevalling van dien aard zijn.

Van den Architectenbond hoorde ik weinig in den laatsten tijd, daar wordt aan gewerkt, zal ik maar denken, maar aan de fusie tusschen den Bond van Technici en dien anderen met dien langen naam, ik bedoel van de Opzichters en Teekenaars, met een martelaar als Voorzitter, wordt niet meer gewerkt, want, toen men sprak over fusie, kreeg men inplaats daarvan ruzie en thans is de verhouding tusschen de beide bonden weer zoo miserabel als men dat maar denken kan en brengen hun „Organen" weder, als van ouds, allerlei valsche tonen en wanklanken te voorschijn, hetgeen de sympathie voor het bondsleven niet bevordert.

„Zeg heb je het ook gehoord?, vroeg iemand mij dezer dagen, Willem Hutschenruyter heeft het Vredespaleis van Berlage gehuurd, om het in te richten tot Beethovenhuis". Ik herinnerde mij zoo gauw geen Vredespaleis van Berlage, maar ja toch, later kwam mij het ontwerp en het verschopte modelletje, dat ik indertijd in den Haag gezien had in de gedachte, maar ik begreep de aardigheid niet dan toen mij verleden Zondag het nummer van Architectura in handen kwam en toen vond ik het een lumineus idee en zeer practisch, vooreerst omdat de arbeid van den ontwerper, die anders wellicht voorgoed in portefeuille gebleven zou zijn, nu niet als verloren beschouwd behoeft te worden en ten tweede met het oog op de werkverschaffing, waarmede men allerwege zoo sukkelt.

Ik hoop dan ook van harte, dat de musicus gauw de benoodigde fondsen bij elkaar gemusiceerd zal hebben, om tot verwezenlijking van zijn denkbeeld over te kunnen gaan. Ik meen gehoord te hebben dat het ergens op de hei geplaatst zal moeten worden en als dit zoo is, dan kan ik hem de Drentsche hei bepaald recommandeeren.

Als hij mij de eer van een bezoek zou willen bewijzen, dan zou ik gaarne een wandeltocht met hem ondernemen, om een mooi terrein uit te zoeken, mooi en goedkoop, dat vindt je in Amsterdam zoo maar niet.

Het is dan toch niet waar geweest, wat ik vroeger heb hooren vertellen, dat Berlage zijn Vredespaleis-ontwerp aan de Vereeniging voor Lijkverbranding had verkocht. Nu ik vind zulk een Beethovenhuis dan ook iets prettigers om op te kijken dan een crematorium en 't zal bepaald hier in het land van hei en struiken, dat toch wel eens somber kan zijn, een goed effect maken.

„Piet, ik geloof niet, dat je heel erg best begrijpt, wat er eigenlijk met dat Beethovenhuis bedoeld wordt" hoor ik U al zeggen. Het kan wel zijn, dat ik op het oogenblik niet erg vatbaar ben voor verheven indrukken, dat komt nergens van als van die ellendige kalkzandsteen-quaestie, die zelfs tot een kluizenaar in dit afgelegen oord is doorgedrongen.

Gegroet t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Den 15den December heeft in de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap Prof. K. Sluijterman een voordracht gehouden, getiteld: „Door Noord-Frankrijk." Per spoorweg tot Dinant gekomen zijnde, heb ik, zeide spreker, den tocht verder per rijwiel gemaakt, waardoor ik in de gelegenheid was om allerlei niet aan de groote spoorwegen gelegen kleinere plaatsen, die evenzoo goede kunstschatten herbergen als de grootere steden, te bezoeken en zonder aan spoortijd of vaargelegenheden gebonden te zijn, mijn bezoek te verlengen of verkorten, naar de omstandighehen dit wenschelijk maakten. Langs de Maas ging de tocht langs Charleville, Mezières en verder op Rheims aan, langs een der door de Romeinen aangelegde straatwegen. Het eerste monument dat in 't oog valt is een Romeinsche poort, hoewel van zijn attiek beroofd en door den tijd aangevreten, toch nog in goeden staat: en vermoedelijk een der poorten van de Romeinsche sterkte ter plaatse van het tegenwoordige Reims. Het hoofdmonument in Reims is de Kathedraal in het begin van de dertiende eeuw gesticht, een schitterend voorbeeld van de Fransche vroeg-gothiek doch door brand van zijn torens beroofd die nimmer herbouwd werden, overdekt met een schat van ornamentale versieringen en beeldwerken, van ongekend schoone bewerking, en waarvan sommige in de drapeering in sterke mate aan Romeinsche beelden doen denken. Naast de Kathedraal kan de St. Remy genoemd worden, gedeeltelijk Romaansch gedeeltelijk uit latere perioden met eene eigenaardig palmvormig flamboyant bovenlicht boven een der deuren in de zijportalen en prachtige glazen uit de 11e en 12e eeuw, die de portretten der Fransche Koningen bevatten, welk glas, niettegenstaande zijn hoogen ouderdom, nog in een volkomen gaven toestand verkeert evenals het lood waarin het gevat is.

Van Reims ging de tocht naar Laon in vroegere eeuwen een sterke, Romeinsche nederzetting waarvan nog aanzienlijke overblijfselen in den vorm van sterke wallen zijn overgebleven. Gebouwd op een heuvelplateau steekt de kathedraal hoog boven het omringende landschap uit. Ook deze kerk uit het begin van de 13e eeuw is een merkwaardig voorbeeld van Fransche vroeg-gothiek, en heeft de eigenaardigheid, dat het schip niet als gewoonlijk door een koor, doch door een vlakken gevel met een groot venster is afgesloten, waardoor zij vooral inwendig een geheel anderen indruk maakt dan de gewone kathedralen. Midden op een hoogvlakte in Picardië

op den weg naar Soissons ligt de ruïne van Coucy le chateau, een slot uit de dertiende eeuw, waarvan de overblijfselen den reusachtigen omvang nog doen zien. In nog bijna ongeschonden staat, slechts van zijn houten dak en weergangen beroofd, staat nog te midden der muren en hoektorens de buitengewoon groote donjon die een middellijn van 30 M. heeft. Van het overige van het slot, de eigenlijke woonvertrekken en die voor de bezetting, die tot 1000 man bedragen kon, is veel in puin gevallen, doch ook nog genoeg aanwezig om een denkbeeld van den omvang van het geheel te geven. In Soissons is het weder de kathedraal die de aandacht vraagt, en in 12e en 13e eeuwsche vormen gebouwd, een bizonderheid vertoont door eene absidiale afsluiting van een der transepten, waardoor ook deze kerk bij het eerste binnentreden een eenigszins vreemden indruk maakt. Merkwaardig in Soissons is ook de ruïne van de oude abdijkerk van Saint Jean de Vignes waarvan alleen de voorgevel met de beide torens in nog tamelijk goeden staat aanwezig zijn.

Een prachtige weg door het Aisnedal voert van Soissons naar Compiègne met zijn door Lodewijk XV gebouwde Koninklijke slot, en in zijn vormenspraak herinnerende aan de vorstelijke paleizen te Versailles, en evenals deze met een prachtigen parkaanleg er omheen. In Compiègne wordt ook een der zeldzame Fransch gothische stadhuizen gevonden en wel een dat als een schitterend voorbeeld daarvan kan gelden met een toren van bijzonder fraai silhouet en een in mooie verhoudingen geordonneerden en van sierlijk beeldhouwwerk voorzienen gevel. Nabij Compiègne ligt het gerestaureerde Kasteel Pierrefonds omstreeks 1400 gesticht door Louis I d'Orléans, in de 17e eeuw ontmanteld, daarna vervallen en vernield en door Napoleon I voor den Staat aangekocht en door Viollet le Duc gerestaureerd. Hoewel een uiterst merkwaardig bouwwerk, maakt het door de nieuwheid van het materiaal der restauratie een eenigszins nuchteren indruk, en vervult het ook inwendig de verwachtingen van den beschouwer niet. Op de binnenplaats van het kasteel staat een prachtig ruiter-standbeeld in brons van den stichter van Pierrefonds, Louis d'Orléans. Na Pierrefonds volgde het allerinteressantste stadje Senlis met een mooie kathedraal uit de 12e tot de 14e eeuw die zeer eigenaardige flamboyant vormen vertoont, een toren met slanke spits en de eigenaardigheid heeft, dat het tympan boven den ingang niet met beeldhouwwerk maar met een getraceerd raam is bewerkt. Een andere merkwaardige kerk de St. Pierre eveneens met prachtige flamboyant vormen, doet dienst als markthal en verkeert in vervallen staat. Verder ging de tocht naar Chantilly, het slot der Condé's in 16e eeuwsche renaissance gebouwd, in de 19e eeuw gerestaureerd, en door den Hertog van Aumale met al de daarin verzamelde kunstschatten geschonken aan den Staat.

In Amiens is het wederom een der prachtige kathedralen, niet ten onrechte „La Reine des cathédrales" genoemd, die de aandacht vraagt. In het bijzonder zijn de portalen van groote schoonheid met hunne rijke symbolische beeldhouwwerken, die het ongeletterde volk beter dan welk boek ook de bijbelgeschiedenis leeren, en dan ook de „Bible d'Amiens" genoemd worden. Na Amiens volgde Beauvais, met zijn onvoltooide kathedraal, waarbij de constructie zoo licht en sierlijk is, dat de geheele samenstelling, vooral van binnen gezien, eer een luchtig kantwerk dan een bouwwerk gelijkt. Herhaaldelijk zijn dan ook bij den bouw, die in 't begin van de 13de eeuw begon, de gewelven ingestort, en eerst door het herbouwen met behulp van ijzeren versterkingen is het voltooide deel van het gebouw intact kunnen blijven. Hoog boven het stadje uitstekende en overal zichtbaar op een afstand is de kathedraal echter zoodanig ingebouwd, dat van dichtbij slechts enkele onderdeelen als de portalen te zien zijn. Van opmerkelijke schoonheid zijn de in 16e-eeuwsche renaissance uitgevoerde deuren in het hoofdportaal en hoewel omgeven door gothische vormen is er toch een volkomen harmonie tusschen deze vormen uit verschillende stijlperioden te bewonderen. Van Beauvais leidde de weg naar Les Andelys, waar het Normandische grondgebied betreden werd en een typische vakwerkbouw veelvuldig voorkomt. Merkwaardig is het Hôtel du Grand Cerf, in 16e-eeuwsche renaissance gebouwd, waar Antoine de Bourbon, de vader van Hendrik IV, overleed en welks prachtige, groote schouw door Victor Hugo bezongen werd. Van Les Andelys naar Rouaan met zijn in zeer verschillende stijlperioden gebouwde kathedraal met een ijzeren spits uit de 19e eeuw, voorzien van een lichtbaak ten dienste der op de Seine varende schepen, en zijn schitterende grafmonumenten uit de renaissanceperiode in het inwendige.

Niet minder interessant is de St. Ouen uit de 14e eeuw met zijn prachtigen toren op het Kruis die ten volle den naam van „la couronne de Normandië" verdient. Van den profaanbouw is te noemen het Palais de Justice in laat gothischen stijl met uiterst teere en rijke dakvensters als bekroning van een prachtigen met beeldhouwwerken en traceeringen versierden gevel.

In Jumièges vraagt een ruïne van de uit de elfde eeuw dagteekenende Romaansche abdijkerk Notre Dame de aandacht. Hoewel van al wat hout was beroofd, en ofschoon alle gewelven verdwenen zijn, maakt toch het overgebleven deel door zijn schoone verhoudingen en den gaven toestand waarin het verkeert een machtigen indruk. Ook Caen heeft merkwaardige overblijfselen uit vroegere eeuwen aan te wijzen, waarvan de Saint Etienne in Romaanschen stijl met zijn 9 torens een van de belangrijkste is, en ten slotte Bayeux, welks kathedraal weder alle stijlperioden van de 9e tot de 19e eeuw vertoont, en waar het vermaarde „tapisserie de Bayeux" wordt bewaard, een linnen lap van 70 M. lengte bij een halven meter breedte door la Reine Mathilde, de gade van Willem den Veroveraar geborduurd met de geschiedenis van Harold.

Van Bayeux ging de tocht verder naar Havre en per boot terug naar het vaderland. Slechts vluchtig eindigde spreker heb ik stil kunnen staan bij de verschillende gebouwen die ik op mijn tocht bezocht, terwijl elk hunner wel een geheelen avond voor zich zou vragen, om toch nog slechts oppervlakkig gekend te worden.

Een reeks van 80 lichtbeelden helderde het gesprokene op .... en voor vulde het oog aan wat in woorden niet uitvoeriger kon behandeld worden.

Het Raadhuis te 's-Gravenhage.

De Haagsche Courant wijdt in haar nummer van 14 dezer een hoofdartikel aan „'t Stadhuis", beschouwingen bevattend over het bekende rapport der drie deskundigen.

De schrijver meent, dat het advies van die heeren niet tot een bevredigende oplossing zal leiden, omdat zij wel spreken van een verre toekomst, maar daarmede overigens in hun rapport geen rekening houden. Hij brengt dan de in alle groote steden voorkomende quaestie van concentratie van den dienst in één gebouw, of verdeeling over twee of meer gebouwen, nog eens ter sprake en geeft daarbij blijk geen voorstander van het eerstgenoemde denkbeeld te zijn.

Het idee van de verre toekomst heeft, zooals dat wel meer gebeurt, den schrijver eenigszins van de wijs gebracht, want het is de vraag of wij, bij het bezigen van die uitdrukking, direct aan steden als Weenen moeten denken, maar overigens geeft het artikel zeer zeker de meening van een deel der in de zaak belangstellende Hagenaars weer, waar wij lezen:

„Er moet worden gekozen of gedeeld. Of ergens elders een geheel nieuw Stadhuis, inderdaad berekend op den verren tijd vóór ons, en dan een andere bestemming voor een deel van het bestaande, — óf het bestaande verbouwd tot zetel van het Gemeentebestuur, alleen met de hoognoodigste bureaux onder één dak, gecombineerd met het Museum in het parterre-gedeelte en het Archief in een zijvleugel, en dan elders in de stad (bv. op het eerlang vrijkomende terrein van het krankzinnigengesticht, groot 4400 M², of wel aan de Markt) de bureaux te zamen".

„Dit laatste schijnt ons nog altijd veel aanlokkelijker en afdoender".

„Dán toch is er ruimte beschikbaar aan de Groenmarkt, zonder dat men het aanhangsel er aan behoeft te haken, om, voor wat wij daareven noemden, werkelijk practisch „bevredigende" oplossingen te vinden".

„Dán kan — met of zonder prijsvraag, dat is om 't even — een gebouw aan het 16e-eeuwsche „meesterwerk der Nederlandsche architectuur" worden verbonden, dat, met een gevel in denzelfden stijl, een „waardig kunstsymbool eener gemeente van zoo hooge afkomst" (woorden der commissie) zou vormen".

„Want dán kan ook inplaats van den onregelmatigen vijfhoek, die er door meer of minder smakelooze aanbouwen in den loop der eeuwen van is gemaakt, herbouw geschieden op een vierkant van p.m. 45 M. aan elke zijde, waaraan dan naar 't ontwerp der commissie, tegenover de Gravenstraat (aan de verruimde Groenmarkt) met afschuining een imposante façade ware aan te brengen".

„Ter zijde, waar nu het onregelmatige plein is, zou in verband daarmede dan óók een betere toestand zijn te verkrijgen".

„De Halstraat, die de commissie weer op 14 M. wil terugbrengen, zou op 16 M. breedte zijn te herstellen, schuin uitloopende op de Oude-Molstraat, zoo dat het hoekhuis waarin nu de fietsenzaak is nog aan het plein zou blijven, met 't oog op een latere verbreeding van de Molstraat als uitweg naar Nobelstraat—Prinsestraat. Een aardig stuk grond blijft dan te verkoopen".

„Werd dan van den Stadhuishoek tegenover het assurantiegebouw een raambreedte afgenomen, dan zou deze regeling een regelmatig geheel kunnen opleveren, tevens met een oplossing voor het thans onoplosbare vraagpunt, hoe de tram door die engte in of uit de Halstraat te brengen. Wij voorzien, dat men hiertegen zal aanvoeren dat wegnemen van zulk een strook van 't 18e-eeuwsche stuk de verhouding van gevel en dak zou verstoren; maar in een groeiende stad stelt het verkeer nu eenmaal zijn onverbiddelijke eischen; en bovendien spreekt de commissie ten aanzien van dien zijgevel van „middelmatige architectuur", zoodat er niet zoo héél veel aan verloren zou zijn; zelfs niet als men hem bij verbouwing afbrak en door een 16e-eeuwschen verving".

Het spreekt vanzelf, dat de schrijver, waar hij aan een verre toekomst denkt, zich ook niet vereenigen kan met de breedte van de Halstraat, zooals de Commissie die voorstelt en daarop wijst hij nog eens met nadruk in het slot van zijn artikel, dat luidt als volgt:

„De commissie, die in de inleiding van haar beschouwing vooropstelt, dat „thans om het Raadhuis tal van nauwe straten samenloopen", zal immers óók op dat woordje „thans" wel den nadruk willen leggen en erkennen, dat, als het Raadhuis „tot in verren tijd" een „voornaam centrum der Residentie" moet kunnen blijven, afdoende maatregelen zullen noodig zijn, onvermijdelijk noodig, om met name aan de in de Halstraat samenloopende Graven- en Veenestraten een ruimeren afvoerweg te verschaffen naar het Westen, dat voortdurend van meer beteekenis wordt. Rekenende dat maar de helft van het Veenestraat-verkeer er door moet, hebben we voor Veene- en Gravenstraat samen nu al een afvoerweg van méér dan 14 M. noodig (waarbij dan nog een tramlijn komt). Voor de hand ligt dus, dat het een zeer onvoorzichtige politiek zou zijn, blind zelfs voor een niet verre toekomst, indien men nu de Halstraat op de onvoldoende breedte van slechts 14 M. zou gaan brengen en voor altijd vastleggen".

„Dat kan, maar onder één mits: dat men van plan is, de Groenmarkt langzamerhand, van „voornaam, centrum", tot een „gesloten stadsbeeld" in een achterafhoek te maken".

„En dát zal toch wel de bedoeling niet zijn: ook van de commissie niet".

„Maar dan moeten wij dus óók om deze reden den toestand niet nog bedenkelijker maken dan hij reeds is en overigens, wat Raadhuis en administratiebureaux betreft, een afdoende beslissing nemen, tot ontbinding van een gemeenschap, die op den tegenwoordigen voet onbestaanbaar is geworden".

Prijsvragen.

DIRECTIE VAN DEN LANDBOUW.

De Directeur-Generaal van den Landbouw brengt ter algemeene kennis, dat van af Zaterdag 19 December tot en met Maandag 28 December a. s in het voormalige archief-gebouw, Plein 23, te 's-Gravenhage, van 10 uur v.m. tot 4 uur n.m., bezichtigd kunnen worden de antwoorden op de prijsvraag voor het ontwerpen van goedkoope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichtingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Ter aanvulling en verbetering van het bericht, omtrent de prijsvragen dezer vereeniging, in ons vorig nummer kan nog het volgende dienen.

In prijsvraag *a*. werd een verhoogde derde prijs, getuigschrift en f 35 toegekend aan elk der motto's Hibou en Enfin van welke respectievelijk de ontwerpers bleken te zijn de heeren Charles Estourgie, architect te Amsterdam en A. A. van Nieuwenhuizen en C. Hoogendijk Architecten te Rotterdam.

In prijsvraag *b*. werd de derde prijs, getuigschrift, toegekend aan motto: Entrée, ontwerper de heer J. H. Schmidt te Rotterdam.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 50. Mededeelingen van de Maatschappij t. b. d. B.

Het Administratiegebouw der Ned. Indische Spoorweg Mij. te Semarang, door J. F. Klinkhamer en B. J. Ouëndag, Arch met afbeeldingen.

Tuinstad-Tentoonstelling, door P. J. W. J v. d. Burgh.

Ingezonden stukken betreffende een artikel van de nieuwe honorariumtabel van de heeren A. Salm G.B.za en J. Limburg.

Verslagen van Vergaderingen. Afd Amsterdam 27 November 1908. — Afd. 's-Gravenhage 4 December 1908. — Afd. Utrecht 2 December 1908.

Architectura No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Beethovenhuis door Willem Hutschen Ruyter met teekeningen naar het ontwerp van H. P. Berlage Nzn.

De Tuinstad-Tentoonstelling door J. Roosing Jr.

Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ing. Joh. Körting, naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (Vervolg). — Fundeeringsmethoden (Vervolg). — Snippers, over het verleden van een hoek in drie gelijke deelen.

De Bouwwereld No. 51. De Tuinstadtentoonstelling door J. H. W. Leliman b. i. met afbeelding (Slot).

De Ingenieur No. 50. Provinciaal Geneeskundig Gesticht „Duin en Bosch" te Castricum (provincie Noord-Holland) door J. Scholtens, met afbeeldingen.

Richtingskeuze van jonge ingenieurs door A. Ham s.i.

Technisch Weekblad (B. v. T.) No. 50. Bestuursberichten. — Uit de Afdeelingen. — Van Week tot Week. — Basaltgroeven (Slot). — Vaknieuws.

De Aannemer No. 50. Mededeelingen van het Bestuur van den Ned. Aannemersbond.

Het Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs IV (Slot).

De Staatscommissie voor den Middenstand III.

Een partieele aanbesteding.

Afdeelingsverslagen. Groningen 8 December 1908.

De Nederlandsche Kiel-Industrie No. 24. Het aflossen der stokers. — Gewapend beton. — Twee branden. — Groote productieve werken. (Ingezonden). — De werking van chroomoxid in zinkhoudend glazuren. — Het Terra-nigra vaatwerk. — Steen uit hoogovenslakken. De geschiedkundige ontwikkeling der steenfabricatie. (Vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 50. Zum Stuttgarter Theaterbau, door P. Rud. Vogel.

Ueber Landhausbauten, VI. door E. Bauernfeind, met afbeeldingen.

Ingenieurskunst II, door Josef Aug. Lux.

Evangelische kirche, door J. F. Lux bij een ontwerp van Karpenstein Arch. te Düsseldorf.

Moderne Baufermen van M. J. Gradl, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart No. 12.

„Het Criterium van den bouwstijl in historischen zin is de algemeene geldigheid van bepaalde vormen en verhoudingen voor een zeker tijdperk. Wij leven in de eeuw der individualiteiten, die wild en koen daarheen stormen, de middelmaat ver achter zich latend. Op vele wegen ijlen zij een nieuwe schoonheid tegemoet, een schoonheid, die wij zeer in het bijzonder zoeken moeten, omdat wij een tijdlang den rechten weg gemist hebben en in een slop waren geraakt. Het is heden moeilijk om te beslissen, welke van de vele individualiteiten, diegene, die niet zelf een padvinder is, volgen moet welke richting hij moet inslaan. In iedere werkkamer, waar de ernst van den zelfstandigen geestesarbeid heerscht, speelt zich dus een kleine strijd af, een strijd om stijl, een strijd, waarbij ieder zich het zijne op nieuw moet veroveren".

Met deze woorden wordt in deze aflevering Hugo Eberhardt ingeleid en gezegd, dat ook hij met zichzelf heeft moeten voeren dezen strijd, waarvan de resultaten te zien zijn in de afbeeldingen zijner werken, die nagenoeg het geheele nummer in beslag nemen.

Een der belangrijkste werken daaronder is de „Kaufudger- und Kurfürstenschule" te Frankfurt a. M. en nog verscheidene andere schoolgebouwen daar ter stede, waaronder het ontwerp van een op het „Roederberggelände" de aandacht trekt door de wijze, waarop hier van een schilderachtige situatie partij getrokken is. Vermelding verdient ook de „Schillerschule", die in vele prenten zoo uit- als inwendig is afgebeeld, evenals verscheidene grootere en kleinere landhuizen. Uit al deze werken spreekt een typisch Duitsch karakter, een streven naar eenvoud, zonder de overdrijving, waarin velen in dit opzicht zijn vervallen, een eenigszins rijkere opvatting, waar die op haar plaats is, gepaard aan een oordeelkundig aanbrengen van versieringsvormen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Dat na het slechten van Antwerpen's wallen, de stad eene uitbreiding zal nemen zooals de grootste optimisten nauwelijks durven voorzien, is boven allen twijfel verheven Een der hoofdpunten, dat bij de toekomstige stadsvergrooting niet uit het oog mag verloren worden, is zeker de architectuur der nieuwe te scheppen stadswijken. De meest bekwame vaklieden in stads-, provincie- en staatsdienst werken grootsche plannen uit, en alles doet voorzien dat de aanleg der nieuwe stad prachtig zijn zal.

Hoe zal het echter zijn, wanneer de vrijgekomen gronden aan de bouwnijverheid en de speculatie overgelaten worden. De onverschilligheid en onwetendheid op architecturaal gebied kunnen tot misstappen leiden en de nieuwe wijken loopen hierdoor gevaar geheel ontsierd en bedorven te worden. Om dezen Philistijnen-geest te keeren heeft, naar wij vernemen, de Kring voor Bouwkunde besloten eene publiek-onderwijzende tentoon-telling te houden, om een ieder in te wijden in de geheimen der moderne bouwkunst, het publiek bouwkunde te leeren waardeeren en naar juiste waarde te schatten. (H. v. A.)

In den Dom te Keulen heeft men bij het herstellen van het beroemde kooraltaar de ontdekking gedaan dat een oud werk door overschildering geheel bedekt en onkenbaar geworden is. Na zorgvuldig schoonmaken kwamen er echt gotische teekeningen in fraaien vorm voor den dag. Het bleek dat er verschillende schilderingen over elkaar lagen, zoodat er opeens zes armen van den Christus tegelijk te voorschijn kwamen. Hetgeen hier ontdekt is, wordt volgens deskundigen beschouwd als het beste en schoonste wat de Duitsche schilderkunst, in de volle gothiek omstreeks 1370, vermocht te leveren. De oud Keulsche schilderschool komt hiermede aan de spits als baanbrekend voor geheel Duitschland.

BINNENLAND.

Enschede. De raad dezer gemeente heeft bij de behandeling der gemeentebegrooting voor 1909 f 100.000 uitgetrokken voor den bouw van een Textielschool en voor den te benoemen directeur dier inrichting f 4000.

Workum. Op last van kerkvoogden der Ned. Herv. Gem. te Workum is de dikke verf- en vernislaag, die, gelijk op zoovele werken der oudheid, ook in het kerkgebouw van genoemde gemeente overal op het kunstig snijwerk was aangebracht, thans verwijderd, zoodat de verschillende

kunstwerken nu meer in hunne oorspronkelijke gedaante te zien zijn. Verschillende tafereelen, aan de Bijbelsche geschiedenis ontleend, en dateerende uit het begin der 18e eeuw, trekken hier de aandacht en doen de vaardige hand van den werkmeester bewonderen. („Ned.")

OIRSCHOT. Op 12 December, j.l. was het vier jaar geleden dat de bekende toren van Oirschot (N.-Br.) instortte. Het herstellingswerk, uitgevoerd door den heer Klappers, aannemer, onder leiding van den heer Van Gil-, architect, is thans zoover gevorderd, dat op dien gedenkdag voor het eerst de vlag van den toren wapperde.

Deze voor het dorp zeer gedenkwaardige dag ging gepaard met verschillende feestelijkheden. De beroemde klokken, welke ondanks hun val behouden bleven, deden weder voor het eerst na vier jaren van uit den toren hunne klanken hooren.

TIEL. Dezer dagen stortte een groot brok muur in van het overblijfsel van het kasteel „Wadenstein" te Herwijnen. Eeuwen geleden werd dit kasteel gebouwd, maar sinds menschenheugenis werd het geheele gebouw aan zijn lot overgelaten, en nu zal er wel spoedig alleen een puinhoop van over zijn.

'S-GRAVENHAGE. In de jongste ledenvergadering van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst zijn door den voorzitter mededeelingen gedaan, aangaande de inschrijvingen voor deelname der leden aan de eventueele collectieve inzending ter tentoonstelling te Brussel in 1910, waarbij bleek dat o.a. zeventien geheel complete afgetimmerde kamers gemeubileerd zullen worden ingezonden. Verder een ruime collectie metaal- en edel metaalwerken, potterij, druk-, illustratie- en bindwerken, weefwerken, batiks, enz.

De gewijzigde statuten der Vereeniging werden goedgekeurd. Door een dezer wijzigingen is het nu mogelijk dat ieder belangstellende tegen betaling van een betrekkelijk lage contributie lid der Vereeniging kan worden, ontvangt daardoor gratis het rijk geïllustreerde tijdschrift der Vereeniging en steunt tegelijk een mooie beweging op ons nieuwe kunstnijverheidsgebied. De tuinbouw, landbouw en veeteelt, machine- en andere groepen van kunstnijverheid gaan met even volledige plannen voor collectiefsgewijze inzendingen voor de tentoonstelling te Brussel rond.

Men hoopt, dat nu de Tweede Kamer goedgunstig op de te verwachten nieuwe voorstellen van de regeering zal beschikken en dus de Nederlandsche afdeeling officieel op de tentoonstelling komt.

Het eindrapport der loodwit-commissie zal vermoedelijk in de eerste helft van 1909 worden uitgebracht.

Tengevolge van misrekeningen ten opzichte van den bouw der Ambachtsschool — misrekeningen, die zeggen B. en W. van 's-Gravenhage, bij elken bouw kunnen voorkomen, — is het noodzakelijk: het door den gemeenteraad voor de verbouwing en uitbreiding der school verleende voorschot van f 230,000 met f 32,625 te verhoogen.

Een daartoe strekkend voorstel is door B. en W. bij den gemeenteraad ingediend.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Amersfoort. Zie adv. in dit nummer. (1)

— Teekenaar P. G., op een Technisch Bureau bekend met werktuigkundig teekenen en rondschrift. Brieven onder No. 2077, bureau van de Haagsche Courant te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas bekend met spoorwerken en stoommachines. Brieven onder No. 37607 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Werktuigkundige, tegen 1 Januari 1909 bekend met ketel-, scheeps- en ijzerconstructie. Brieven onder No. 39044 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Twee electrotechnikers op een electr. Bureau bekend met ontwerpen voor licht en kracht. Br. onder No. 2152, a. d. boekh. M. M. Couvée, Den Haag. (1)

Personalia.

— Op de aanbeveling voor opzichter van de Gemeente Weststellingwerf (van de 136 sollicitanten) zijn geplaatst de heeren:

W. Hoekstra te Holwerd (Fr.), W. Noorman te Epe en J. W. Boltje te Apeldoorn.

— De heer H. J. de Vries, 1e opzichter bij de gemeentewerken te Alkmaar, herdacht onlangs 40 jaren dienst bij die gemeente. Door B. en W. is hem namens de gemeente een gouden horloge met inscriptie aangeboden.

De heer de Vries heeft tegen 1 Januari pensioen verkregen.

— Tot hoofdopzichter bij de Justitiegebouwen is benoemd de heer W. C. van der Eem, thans opzichter.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

32 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
10 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
6 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
2 Scheepsteekenaars	21—22 j., f 65—f 70	„

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM

Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 December.

Utrecht ten 2 ure. Door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het bouwen eener nieuwe dienstwoning voor den brugwachter bij de draaibrug nabij den Doorslag te Jutphaas, begrooting f 6720; bestek no. 246, ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der pr. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, den arrond.-ing. Steyn Parvé en bij den opz. Ritmeester, beiden te Utrecht; de nota van inl. 14 Dec. ter inzage bij den opz. voorn.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best.: het maken van een spoorbaan met voetweg langs de Nieuwe Vaart en den mond van het Merwedekanaal en het egaliseeren van het terrein tusschen het Oosterkanaal en het Merwedekanal. Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, der Havenwerken ten Gemeentehuize, kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best.: het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs met 14 lokalen aan de Nieuwe Looierstraat, bestek en voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Architect, der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Stadskanaal ten 4.30 ure. Door het bestuur van het Waterschap Vledderveen in het hotel Dopper; het graven van het kanaalgedeelte F. G. ten lengte van 1345 M., en het leggen van een duiker bestek en teek. ter inzage in gen. hotel en verkrijgbaar bij den secretaris-penningm.; inlichtingen versterkt de arch. O Linzel; aanw. 21 Dec.

Denkerbroek. Door de arch. O. M. Meek: het bouwen van eene boerenbehuizinge voor Gebr. Mulder; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch.

DINSDAG 22 December.

Harlingen, ten 8 ure, door het gem.-bestuur ten gemeentehuize: het dempen van een gedeelte stadsgracht nabij den Vossebult en het maken van een petroleumbergplaats; aanw. gehouden; bestek ter inzage ter Gemeente-Secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Oisterwijk, ten 10 ure, door de arch. A. v. Liempt in het koffiehuis van Iersel: het bouwen van een villa nabij het station; bestek en teekening verkrijgbaar bij den architect.

Leiden, ten 11 ure, door de dir. van de Kon. Ned. Gro'smederij in Den Vergulden Turk: het opruimen van een dwarsbelling het maken van een steenen wal op paalfundeering en het bouwen van een werkplaats met bijbehoorende werken; aanw. gehouden; bestek en teekening zijn te verkrijgen ten kantore van den architect W. C. Mulder.

Heerlen, door het bestuur der staatsmijnen: de levering van bezaagd dennen- en vurenhout ten behoeve van de staatsmijnen gedurende 1909; voorwaarden van levering verkrijgbaar bij de Bouwafdeeling der Staatsmijnen te Heerlen, alwaar prijsaanbiedingen moeten zijn ingediend vóór 22 December a. s.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park, bestek no. 1159: het uitbreiden der goederenloods, het wijzigen van het 2e perron, het maken van de grondwerken, het opbreken en weder leggen van sporen en wissels en bijkomende werken op het station Heerenveen. (Zie adv. in no. 49).

Assen ten 1.30 ure. Door het gemeentebest.: de levering van 165000 1e soort eenigszins getrokken straatklinkers 45000 1e soort vlakke straatklinkers, 5400 1e soort vlakke metselklinkers, 30000 1e soort vlakke Utrechtsche straatklinkers, alles waalvorm, benevens 50 M³ harde steenpuin: monsters van 5 steenen in te zenden aan het bureau van gem. werken.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 23 December.

Deventer ten 7 ure. De arch. M. van Harte in café van Eede; het bouwen van een villa te Diepenveen; bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder aanw. gehouden.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het departement: het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage, raming f 37200. (Zie adv. in no. 49)

Wisterswijk ten 12 ure. Door de arch. J. J. Post in het café Scheffer: het afbreken van een pakhuis in de Ratumschestraat en het bouwen van een woon- en winkelhuis; bestek en teek. ter inzage in voorn. café.

DONDERDAG 24 December.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium in drie perc. bestekken nos. 188, 189 en 190: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Drecht, bij Uithoorn en Waver Amstel; bestekken verkrijgbaar op het bureel der Genie, Nieuwe Heerengracht No. 11; inl. aldaar tot en met 21 December van 9—12 uur.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium: het uitbreiden van het centraal magazijn van kleeding en uitrusting (1e gedeelte), raming f6800), bestek no. 191; grond- en heiwerk en bijkomende werkzaamheden; bestek te verkrijgen op het bureel der Genie.

Dordrecht ten 2 ure, door het Gemeentebestuur ten Raadhuize: a. het bouwen van eene school voor Lager Onderwijs aan het Geldelooze pad; b. het leveren en opstellen van de meubelen voor deze school; bestekken en teekeningen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken en aldaar verkrijgbaar; aanw. voor sub. a. op 21 Dec. 2 ure; biljetten in te leveren ter Secretarie.

Werkendam, ten 12 ure, door de ontv. der registratie: het maken van een dam met verharden rijweg door het Gat van den Hardenhoek onder Werkendam van den Bandijk langs de Nieuwe Merwede naar Schrams Hardenhoek en de Ooijevaar; de inschrijvingsbiljetten moeten uiterlijk daags voor de besteding worden ingeleverd bij den ontvanger; aanw. 21 December 1908, 11 uur; bestek en teekening verkrijgbaar bij genoemden ontvanger en door tusschenkomst van iederen ontvanger der registratie en domeinen.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem. bestuur: 1o. het maken van een brug over het afvoerkanaal bij de Chasséstraat en een kaaimuur langs een gedeelte van de Newtonstraat; 2o. het leveren van meubelen voor de school aan de Vinkesteijnstraat: 3o. het onderhoud, de schoonmaak, enz. van Gemeentescholen en gebouwen, enz. te Scheveningen gedurende 1909. Aanwijzing 21 December te 11 uren twee uren en 11½ uren aan de Gemeentewerf alwaar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Roodkerk. Door de heer G. Schaafsma ten huize van J. D. v. d. Meer: het bouwen van een stelphuizing te Wijns: bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Tijdschrift v/h. Koninkl. Instituut v. Ingenieurs.

Verhandelingen: 1855—'77 22 deelen met platen 4o 1855—'75 in 12 h. led. bdn. '75—'77 in afleveringen.

Notulen: 1848—'50, '55—'56, '57—'68, '69—'77, 22 deelen met platen 1848—'68, 8o, '69—'77, 4o. in 3 h. led. bdn.

Register 1847—'74 3 stkn.

Uittreksels uit vreemde tijdschriften 1855—'68 13 dln. m. pln. 4o in 7 h. led. bdn.

Te zamen . . . . . f 12

kunstwerken nu meer in hunne oorspronkelijke gedaante te zien zijn. Verschillende tafereelen, aan de Bijbelsche geschiedenis ontleend, en dateerende uit het begin der 18e eeuw, trekken hier de aandacht en doen de vaardige hand van den werkmeester bewonderen. („Ned.")

OIRSCHOT. Op 12 December, j.l. was het vier jaar geleden dat de bekende toren van Oirschot (N.-Br.) instortte. Het herstellingswerk, uitgevoerd door den heer Klappers, aannemer, onder leiding van den heer Van Gils, architect, is thans zoover gevorderd, dat op dien gedenkdag voor het eerst de vlag van den toren wapperde.

Deze voor het dorp zoo gedenkwaardige dag ging gepaard met verschillende feestelijkheden. De beroemde klokken, welke ondanks hun val behouden bleven, deden weder voor het eerst na vier jaren van uit den toren hunne klanken hooren.

TIEL. Dezer dagen stortte een groot brok muur in van het overblijfsel van het kasteel „Wadenstein" te Herwijnen. Eeuwen geleden werd dit kasteel gebouwd, maar sinds menschenheugenis werd het geheele gebouw aan zijn lot overgelaten, en nu zal er wel spoedig alleen een puinhoop van over zijn.

'S GRAVENHAGE. In de jongste ledenvergadering van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst zijn door den voorzitter mededeelingen gedaan, aangaande de inschrijvingen voor deelname der leden aan de eventueele collectieve inzending ter tentoonstelling te Brussel in 1910, waarbij bleek dat o.a. zeventien geheel complete afgetimmerde kamers gemeubileerd zullen worden ingezonden. Verder een ruime collectie metaal- en edel metaalwerken, potterij, druk-, illustratie- en bindwerken, weefwerken, batiks, enz.

De gewijzigde statuten der Vereeniging werden goedgekeurd. Door een dezer wijzigingen is het nu mogelijk dat ieder belangstellende tegen betaling van een betrekkelijk lage contributie lid der Vereeniging kan worden, ontvangt daardoor gratis het rijk geïllustreerde tijdschrift der Vereeniging en steunt tegelijk een mooie beweging op ons nieuwe kunstnijverheidsgebied. De tuinbouw, landbouw en veeteelt, machine- en andere groepen van kunstnijverheid gaan met even volledige plannen voor collectiefsgewijze inzendingen voor de tentoonstelling te Brussel rond.

Men hoopt, dat nu de Tweede Kamer goedgunstig op de te verwachten nieuwe voorstellen van de regeering zal beschikken en dus de Nederlandsche afdeeling officieel op de tentoonstelling komt.

Het eindrapport der loodwit-commissie zal vermoedelijk in de eerste helft van 1909 worden uitgebracht.

Tengevolge van misrekeningen ten opzichte van den bouw der Ambachtsschool — misrekeningen, die zeggen B. en W. van 's-Gravenhage, bij elken bouw kunnen voorkomen, — is het noodzakelijk: het door den gemeenteraad voor de verbouwing en uitbreiding der school verleende voorschot van f 220,000 met f 32,625 te verhoogen.

Een daartoe strekkend voorstel is door B. en W. bij den gemeenteraad ingediend.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Amersfoort. Zie adv. in dit nummer. (1)

— Teekenaar P. G., op een Technisch Bureau bekend met werktuigkundig teekenen en rondschrift. Brieven onder No. 2077, bureau van de Haagsche Courant te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas bekend met spoorwerken en stoommachines. Brieven onder No. 37607 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Werktuigkundige, tegen 1 Januari 1909 bekend met ketel-, scheeps- en ijzerconstructie. Brieven onder No. 39044 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Twee electrotechnikers op een electr. Bureau bekend met ontwerpen voor licht en kracht. Br. onder No. 2152, a. d. boekh. M. M. Couvée, Den Haag. (1)

Personalia.

— Op de aanbeveling voor opzichter van de Gemeente Weststellingwerf (van de 136 sollicitanten) zijn geplaatst de heeren:

W. Hoekstra te Holwerd (Fr.), W. Noorman te Epe en J. W. Boltje te Apeldoorn.

— De heer H. J. de Vries, 1e opzichter bij de gemeentewerken te Alkmaar, herdacht onlangs 40 jaren dienst bij die gemeente. Door B. en W. is hem namens de gemeente een gouden horloge met inscriptie aangeboden.

De heer de Vries heeft tegen 1 Januari pensioen verkregen.

— Tot hoofdopzichter bij de Justitiegebouwen is benoemd de heer W. C. van der Eem, thans opzichter.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

32 Bouwk.Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
10 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
6 Waterb. Opzr.	20—44 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
6 Chef-machinisten	26—33 j., f 80—f 130	„
4 Werkmeesters	26—34 j., f 100—f 130	„
6 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
6 Electrotechniker	20—34 j., f 35—f 130	„
2 Scheepsteekenaars	21—22 j., f 65—f 70	„

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 December.

Utrecht ten 2 ure. Door het Min. van Waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het bouwen eener nieuwe dienstwoning voor den brugwachter bij de draaibrug nabij den Doorslag te Jutphaas, begrooting f 6720; bestek no. 246, ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der pr. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef den Haag; inl. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, den arrond.-ing. Steyn Parvé en bij den opz. Ritmeester, beiden te Utrecht; de nota van inl. 14 Dec. ter inzage bij den opz. voorn.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best.: het maken van een spoorbaan met voetweg langs de Nieuwe Vaart en den mond van het Merwedekanaal en het egaliseeren van het terrein tusschen het Oosterkanaal en het Merwedekaal. Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur, der Havenwerken ten Gemeentehuize, kamer No. 151, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam ten 12 ure. Door het gem. best.: het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs met 14 lokalen aan de Nieuwe Looierstraat, bestek en voorwaarden te verkrijgen, ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Architect, der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Stadskanaal ten 4.30 ure. Door het bestuur van het Waterschap Vledderveen in het hotel Dopper; het graven van het kanaalgedeelte F. G. ten lengte van 1345 M., en het leggen van een duiker bestek en teek. ter inzage in gen. hotel en verkrijgbaar bij den secretaris-penningm.; inlichtingen versterkt de arch. O Linzel; aanw. 21 Dec.

Donkerbroek. Door de arch. O. M. Meek: het bouwen van eene boerenbehuizinge voor Gebr. Mulder; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch.

DINSDAG 22 December.

Harlingen, ten 8 ure, door het gem.-bestuur ten gemeentehuize: het dempen van een gedeelte stadsgracht nabij den Vossebult en het maken van een petroleumbergplaats; aanw. gehouden; bestek ter inzage ter Gemeente-Secretarie en aldaar verkrijgbaar.

Oisterwijk, ten 10 ure, door de arch. A. v. Liempt in het koffiehuis van Iersel: het bouwen van een villa nabij het station; bestek en teekening verkrijgbaar bij den architect.

Leiden, ten 11 ure, door de dir. van de Kon. Ned. Gro'smederij in Den Vergulden Turk: het opruimen van een dwarshelling het maken van een steenen wal op paalfundeering en het bouwen van een werkplaats met bijbehoorende werken; aanw. gehouden; bestek en teekening zijn te verkrijgen ten kantore van den architect W. C. Mulder.

Heerlen, door het bestuur der staatsmijnen: de levering van bezaagd dennen- en vurenhout ten behoeve van de staatsmijnen gedurende 1909; voorwaarden van levering verkrijgbaar bij de Bouw-afdeeling der Staatsmijnen te Heerlen, alwaar prijsaanbiedingen moeten zijn ingediend vóór 21 December a.s.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park, bestek no. 1158: het uitbreiden der goederenloods, het wijzigen van het 2e perron, het maken van de grondwerken, het opbreken en weder leggen van sporen en wissels en bijkomende werken op het station Heerenveen. (Zie adv. in no. 49).

Assen ten 1.30 ure. Door het gemeentebest.: de levering van 165000 1e soort eenigszins getrokken straatklinkers 45000 1e soort vlakke straatklinkers, 5000 1e soort vlakke metselklinkers, 30000 1e soort vlakke Utrechtsche straatklinkers, alles waalvorm, benevens 50 M³ harde steenpuin: monsters van 5 steenen in te zenden aan het bureau van gem. werken.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**
„DE Nederlanden" van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.
Kapitaal . . . . . f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . . 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 . . . . . 32.717.500,00
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 23 December.

Deventer ten 7 ure. De arch. M. van Harte in café van Eede; het bouwen van een villa te Diepenveen; bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder aanw. gehouden.

's-Gravenhage ten 11 ure. Door het dep. van waterstaat aan het gebouw van het departement: het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage, raming f 37200. (Zie adv. in no. 49)

Winterswijk ten 12 ure. Door de arch. J. J. Post in het café Scheffer: het afbreken van een pakhuis in de Ratumschestraat en het bouwen van een woon- en winkelhuis; bestek en teek. ter inzage in voorn. café.

DONDERDAG 24 December.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium in drie perc. bestekken nos. 188, 189 en 190: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan de Drecht, bij Uithoorn en Waver Amstel; bestekken verkrijgbaar op het bureel der Genie, Nieuwe Heerengracht No. 11; inl. aldaar tot en met 21 December van 9—12 uur.

Amsterdam, ten 11 ure, door de genie in het gebouw Patrimonium: het uitbreiden van het centraal magazijn van kleeding en uitrusting (1e gedeelte), raming f 6800), bestek no. 191; grond- en heiwerk en bijkomende werkzaamheden; bestek te verkrijgen op het bureel der Genie.

Dordrecht ten 2 ure, door het Gemeentebestuur ten Raadhuize: a. het bouwen van eene school voor Lager Onderwijs aan het Geldelooze pad; b. het leveren en opstellen van de meubeler voor deze school; bestekken en teekeningen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken en aldaar verkrijgbaar; aanw. voor sub. a. op 21 Dec. 2 ure; biljetten in te leveren ter Secretarie.

Werkendam, ten 12 ure, door de ontv. der registratie: het maken van een dam met verharden rijweg door het Gat van den Hardenhoek onder Werkendam van den Bandijk langs de Nieuwe Merwede naar Schrams Hardenhoek en de Ooijevaar; de inschrijvingsbiljetten moeten uiterlijk daags voor de besteding worden ingeleverd bij den ontvanger; aanw. 21 December 1908, 11 uur; bestek en teekening verkrijgbaar bij genoemden ontvanger en door tusschenkomst van iederen ontvanger der registratie en domeinen.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het gem. bestuur: 1o. het maken van een brug over het afvoerkanaal bij de Chasséstraat en een kaaimuur langs een gedeelte van de Newtonstraat; 2o. het leveren van meubelen voor de school aan de Vinkesteijnstraat: 3o. het onderhoud, de schoonmaak, enz. van Gemeentescholen en gebouwen, enz. te Scheveningen gedurende 1909. Aanwijzing 21 December te 11 uren twee uren en 11½ uren aan de Gemeentewerf alwaar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Roodkerk. Door de heer G. Schaafsma ten huize van J. D. v. d. Meer: het bouwen van een stelphuizing te Wijns: bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Tijdschrift v/h. Koninkl. Instituut v. Ingenieurs.

Verhandelingen: 1855—'77 22 deelen met platen 4o 1855—'75 in 12 h. led. bdn. '75—'77 in afleveringen.

Notulen: 1848—'50, '55—'56, '57—'68, '69—'77, 22 deelen met platen 1848—'68, 8o, '69—'77, 4o. in 3 h. led. bdn.

Register 1847—'74 3 stkn.

Uittreksels uit vreemde tijdschriften 1855—'68 13 dln. m. pln. 4o in 7 h. led. bdn.

Te zamen . . . . . f 12

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. 4)

Tijdschrift uitg. door de Nederl Maatschappij ter Bev. der Nijverheid.
1872—'76 en '80—1906 32 jaargangen in afl.
On br. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud '88 inhoud '99 titel en inh. 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . f 7.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855**, met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856. . . . 1.—

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . f 1.—

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger f 15.— . . . . . f 3.60

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren** find deren Anwendung auf praktischen Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstnregn en 11 uitslaande platen. f 1.—.

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

F. C. D. BAUER. **Berigten en Waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February** 1861. Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

A. MESSEL. **Der Wertheimbau.** 30 platen in portef. (f 15.—) . . f 4.50

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerende 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

M. H. A. J. VAN MEURS. **Aanwijziging bij het Topographisch Teekenen,** met atlas van 24 platen. Breda Broese & Co. 1889 . . . . . f 2.—

L. KROOK. **Architectur der Niederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

KARL ZETZSCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, arhitectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassaden aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

AD. BURR. **Photographsche Reiseaufnahmen aus England u Frankreich 1904.** 160 motieven op 80 platen, vroeger f 13.— . . . . . f 4.50

KARL A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . . f 1.50

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Te koop:
de volgende, gebonden en zoo goed als nieuwe boekwerken.
1e. U. J. van der Veen. IJzerconstructie's.
2e. L. A. Sanders. Het cementijzer.
3e. Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen, met fraaie platen.
Allen te samen voor f 20.—
Brieven onder letter F Bureau v. d. Opmerker.

NIEUWE
Glasdecoraties
voor Plafonds en Wanden.
Bijzonder Weerstandsvermogen.
Hoogste Pronk.
Monsterteekeningen met prijscourant en photografieën van uitgevoerde werken op aanvrage gratis en franco.
H. CONEN,
Venlo.

Neuchatel Asphalte Co.
Oudste Asphalt-firma in Nederland.
Levert Comprimé en Mastiek Vloeren van
Val de Travers Asphalte
tot concurreerende prijzen, voor alle mogelijke doeleinden.
Kantoor: Damrak 74. *Fabriek:* Roggeveenstraat 65.
AMSTERDAM.

Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft
Installatiebureau
Amsterdam, Keizersgracht 121.
Telephoon 5112.
Alleenvertegenwoordiging der A.E.G. Berlijn, voor het leveren en installeeren van
Electrische Machines en Apparaten in Nederland.
AANLEG VAN COMPLETE
Electrische Kracht- en Licht-Installatiën.
Begrootingen en Ingenieurs-advies kosteloos.
Filiale: HAAG, Spui No. 10.
„ NIJMEGEN, Hezelstraat No. 1.

43STE JAARGANG. ZATERDAG 26 DECEMBER 1908. No. 52.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Gemeentelijke Technische School te Manchester.

(Slot.)

Voor het eerste schooljaar is het programma voor alle dagcursussen hetzelfde. Het omvat de wiskunde, de Engelsche en Duitsche talen, meetkundig- en machine-teekenen, werktuigkunde, natuur- en scheikunde en houtbewerking. Het onderwijs in het Duitsch wordt vooral noodig geoordeeld voor hen, die de electrotechniek en de scheikunde bestudeeren, omdat het zonder kennis van die taal bijna niet mogelijk is zich van de vorderingen dezer vakken op de hoogte te houden.

In de vakken van werktuigkunde, natuur- en scheikunde wordt veel gewicht gehecht en veel tijd besteed aan laboratorium-arbeid en de cursus in houtbewerking is ook in hoofdzaak practisch en behandelt het maken van uitslagen, de behandeling der gereedschappen en van de draaibank en ten slotte het modelmaken.

In het tweede jaar heeft de splitsing plaats in de afdeelingen op bladz. 402 onder 1 tot 7 genoemd. De studie der vakken hierboven voor het eerste schooljaar genoemd, wordt in de volgende schooljaren voortgezet, doch voor de werktuigkundige ingenieurs het onderwijs uitgebreid met toegepaste mechanica, met inbegrip van kinematiek en Dynamica, Constructieleer, met inbegrip van graphostatica en materialenkennis, theorie van stoom-, gas-, olie- en heeteluchtmotoren, compressors en koelmachines en electrotechniek.

Het derde jaar is eigenlijk een uitbreiding van het tweede met toevoeging van de hydromechanica, terwijl daarin het laboratorium-werk nog meer uitbreiding erlangt. In dit jaar worden ontwerpen van machines gemaakt, terwijl de theorethische lessen zooveel mogelijk verband houden met de practische oefeningen.

Een denkbeeld van de inrichting der laboratoria voor deze afdeeling geeft het volgende.

Het laboratorium voor beproeving van materialen is voorzien van een 25tons trekbank, een 30tons drukmachine en een 30tons buigmachine voor balken tot een lengte van 4,25 M., voorts een 50tons horizontale trek- en drukmachine, die proefstukken van 2,75 M. lengte kan opnemen en een speciaal geconstrueerde pers, die een maximum vermogen van 900 ton kan ontwikkelen, voor het verbrijzelen van gemetselde pijlers en dergelijke. Deze laatste machines werken met waterdruk; verder is er een compleete inrichting voor beproeving van Portland-Cement.

Het hydraulisch laboratorium bevat drie turbines van de systemen van Girard, Thomson en Francis, elk van 20 paardenkrachten; voor deze turbines is boven in het gebouw een reservoir van 60 M³ inhoud geplaatst. Het door de turbines verbruikte water wordt vervolgens door meetbakken geleid en daarna door een centrifugaalpomp weder naar het

reservoir gepompt; op deze wijze kan een der turbines verscheidene uren aan den gang gehouden worden. Verder zijn hier inrichtingen tot het bestudeeren van den loop van water door kanalen en buizen, een pompinstallatie voor het bestudeeren van de werking van verschillende soorten van kleppen, inrichtingen voor proeven met water onder druk, enz.

Het laboratorium voor machine-beproeving is voorzien van toestellen tot het bestudeeren van wrijving en het beproeven van regulateurs, dynamometers, drijfriemen en andere transmissie-inrichtingen.

Bijzonder belangrijk is het speciale stoommachine-laboratorium. Daar vindt men een horizontale stoommachine van 400 paardenkracht, naar het ontwerp van Dr. Nicolson, het hoofd van de afdeeling, gebouwd door James Carmichael & Co. te Dundee. De cylinders van deze compound-machine hebben 11½ en 20 Eng. duimen diameter en een slag van 3 Eng. voet. De hoogedrukcylinder heeft Corlisskleppen en de lagedrukcylinder een cylindrische schuif met Meyers expansietoestel. Bij deze machine zijn twee waarlooze cylinders, die in de plaats van de andere gesteld kunnen worden, waarvan er een geleverd is door de Gebr. Sulzer te Winterthur. Al deze cylinders zijn er speciaal op ingericht, daarmede proeven te nemen betreffende stoomverdeeling, stoomverlies, afkoeling, enz.

Behalve deze machine is er nog een, volgens Amerikaansch systeem gebouwde, stoommachine van 60 paardenkrachten en een compressiemachine van 40 paardenkracht, gedreven door een electromotor, die ook dienst doet voor de reeds genoemde centrifugaalpomp, ter bediening van het waterreservoir.

In het laboratorium voor gas- en oliemotoren vindt men een Crossley-Otto gasmachine van 20 paardenkrachten, die een blaasmachine in beweging brengt, om aan de andere motoren afgepaste hoeveelheden lucht toe te voeren, verder nog een „National" gasmotor en twee oliemotoren van verschillende systemen. Een verplaatsbare Crompton dynamo kan aan al deze motoren gekoppeld worden. Ook vindt men hier twee koelinrichtingen, een werkend met koolzuur en een met ammonia, elk in staat per dag een ton ijs te produceeren. Natuurlijk zijn al deze machines ook weder zoo ingericht, dat daarbij allerlei waarnemingen kunnen worden gedaan.

Het Centraalstation voor electrische energie voor de school levert in de zomermaanden een eenige gelegenheid op voor uitgebreide demonstraties en proeven op machines en ketels, zijnde hier drie typen van moderne ketels en vijf typen van stoommachines opgesteld, allen verschillend.

Het laboratorium voor mechanica is uitgerust met een volledig stel toestellen ter demonstratie van de beginselen van statica, dynamica, elasticiteitsleer, hydraulica en bevat bovendien een uitgebreide verzameling modellen ten dienste van het onderwijs.

In het laboratorium voor technische natuurkunde is een Whitehead lucht-compressor met installatie voor vloeibare lucht; verder toestellen voor de bestudeering van verdamping en condensatie, warmtetransmissie en de eigenschappen van de vloeistoffen en de calorische waarde van de brandstoffen, waarvan de werktuigkundige in zijn vak partij trekt.

De werkplaats voor houtbewerking is voorzien van de meest gebruikelijke houtbewerkingmachines en draaibanken, allen electrisch gedreven en de noodige schaafbanken.

De ingenieurswerkplaatsen zijn uitgerust met de nieuwste gereedschappen van Engelsch en Amerikaansch fabrikaat en er is een speciale gereedschapskamer met fijne slijpmachines en andere fijnere gereedschappen voor werk, waarbij groote nauwkeurigheid vereischt wordt, volgens moderne methoden.

De smederij heeft een stoomhamer, elf smidsen en een groote haard, de gieterij is ingericht tot het gieten van kleine stukken in koper en lood.

Wij zouden te breedvoerig moeten worden, wanneer wij van elke afdeeling het programma der lessen nagingen en een beschrijving gaven van de inrichtingen, die men hier, ten dienste van de practische oefeningen heeft geïnstalleerd. De laboratoria voor electrotechniek zijn niet minder volledig ingericht, dan de boven beschrevene, maar wij gaan die hier met stilzwijgen voorbij, om liever nog even stil te staan bij de belangrijke afdeeling voor Gemeentelijke en Sanitaire Ingenieurswetenschap.

In de afdeeling worden behandeld: de kennis der materialen, die meer speciaal in dit vak gebezigd worden, de beginselen van rioleering en afvoer in gebouwen, de rioleering van steden, de behandeling en zuivering van afval- en fabrieks-water, de watervoorziening voor alle doeleinden, de ventilatie en verwarming van gebouwen, de beginselen van de constructie van badinrichtingen, waschhuizen, arbeiderswoningen, markthallen, abattoirs, koelinrichtingen en dergelijke gebouwen, de kennis van de gezondheidswetten, de beproeving van materialen en toestellen voor sanitaire doeleinden gebruikt, het ontwerpen en begrooten van inrichtingen, het landmeten en waterpassen, opnemen en in kaart brengen van terreinen en het uitzetten, voorts behoort tot het programma het bezoeken van voltooide werken of werken in uitvoering.

Voor de practische oefeningen beschikt deze afdeeling over een laboratorium en een wel ingerichte loodgieterswerkplaats met banken voor 132 studenten voorzien van gasfornuizen, oxy-hydrogeentoestellen en alle noodige gereedschappen. Een verzameling afgemaakte werkstukken ontbreekt evenmin als een verzameling monsters van materialen.

Voor huisrioleering worden kleine installaties in elkaar gezet, zoodat de werking van alle onderdeelen daarbij kan worden beproefd en nagegaan, terwijl verschillende typen van sanitaire inrichtingen compleet zijn opgesteld en steeds in werking te demonstreeren.

Wat betreft watervoorziening worden de verschillende systemen door plannen, teekeningen en modellen duidelijk gemaakt, verschillende soorten van filters zijn voor proefnemingen beschikbaar en een uitgebreide collectie kranen, hydranten, watermeters en andere benoodigdheden.

Voorziening van gebouwen met heetwater voor huishoudelijke en andere doeleinden kan door middel van in werking aanwezige toestellen volgens Engelsche en Amerikaansche systemen worden bestudeerd, ook voor verwarming en ventilatie wordt, nevens teekeningen en modellen, zooveel mogelijk van proefinstallaties gebruik gemaakt, terwijl de verwarming en ventilatie der schoolgebouwen zoo zijn ingericht, dat zij aan het onderwijs dienstbaar gemaakt kunnen worden.

De vierde afdeeling ten dienste der scheikundige

nijverheid beschikt voor hare vier onderafdeelingen eveneens over ruime en welvoorziene laboratoria. Vermeldden wij reeds de complete brouwerij-installatie, veel uitgebreider zijn de hulpmiddelen voor de bleekerij, ververij, drukkerij, enz. van de geweven stoffen. Voor allerlei wijzen van bewerking zijn daar machines voorhanden en daardoor is men in staat vergelijkende proeven met verschillende procedés te nemen, op dezelfde schaal, als dit in de praktijk geschiedt en beter dan het in de fabrieken, waar slechts naar een enkel procedé gewerkt wordt mogelijk is.

Bovendien beschikt zeker niet elke stoffenververij over een electrisch-licht installatie van een vermogen van 30000 kaarsen, ter beproeving van de kleurvastheid der verfstoffen tegen de inwerking van geconcentreerd licht, dat aan het zonlicht nabij komt.

Evenals het laboratorium voor papierindustrie een volledige papierfabriek omvat, zoo geven de laboratoria voor de textielindustrie volledige spinnerijen en weverijen voor linnen, katoen en zijde te zien en de zesde afdeeling voor photographie en drukkersbedrijven een volledig photographisch atelier en van alle benoodigdheden voorziene werkplaatsen ter practische beoefening der verschillende drukprocedés.

In deze laatste afdeeling wordt veel gewicht gehecht aan een grondige beoefening der scheikunde, als even noodig voor hen, die hier opleiding zoeken voor portret-, landschap- of architectuurphotograaf als voor hen die later in de drukkerijen een werkkring zullen vinden en niet het minst voor hen, die zich wenschen toe te leggen op de fabricatie van benoodigdheden voor de photographie, die zich alreeds tot een afzonderlijke industrie heeft ontwikkeld.

De cursus is in zes onderafdeelingen gesplitst, namelijk: zuivere photographie, photo-mechanische photographie met inbegrip der photogravure, photographische technologie, boekdrukkerij, lithographie en boekbinden.

Tot de dagcursussen behoort ook die voor opleiding van architecten en bouwkundigen tot den graad van Associate van het Royal Institute of British Architects en verder behooren daartoe cursussen voor handarbeid in hout- en metaalbewerking speciaal voor gewone schoolonderwijzers en andere personen, die zich hiervoor aanmelden en cursussen voor vrouwelijke leerlingen in kleedermaken, eenvoudig en kunstnaaldwerk en costuumnaaien.

Heeft al het bovenstaande betrekking op de dagcursussen, de uitgebreide avondcursussen omvatten dezelfde vakken en gaan zelfs in sommige onderdeelen, o. a. wat de bouwbedrijven betreft, nog verder. Natuurlijk kan hier aan practische oefeningen niet zooveel tijd worden besteed, wat ook niet noodig is voor leerlingen, die overdag in de practijk werkzaam zijn, maar toch wordt ook hier zooveel mogelijk partij getrokken van de vele hulpmiddelen, die de school aanbiedt.

De leerlingen in de bouwkundige vakken worden voorts verwezen naar de gemeentelijke kunstschool, die met haar kunstnijverheidsmuseum een afzonderlijke instelling vormt. Zij is ingericht, zooals men dit van een moderne kunstschool verwachten kan, maar het verdient vermelding, dat er practische cursussen zijn ingericht voor marmerbewerking, glasbranden en emailwerk, metaaldrijfwerk, borduurwerk en houtsnijwerk. Tot deze cursussen kunnen alleen toegelaten worden zij, die naar het oordeel van den directeur genoegzaam bedreven zijn in handteekenen en modelleeren, om zelf de ontwerpen voor hun werkstukken te kunnen maken.

Al is de Gemeentelijke Technische School te Manchester ook gesticht voornamelijk met het oog op de behoeften van een betrekkelijk klein district, zoo ligt het toch voor de hand, dat een dergelijke instelling in wijden kring nut kan stichten en van invloed kan zijn. Manchester is een der groote industrieele centra van Engeland en daarom is een dergelijke centrale school daar zeker op haar plaats. Aan dit centraal karakter, dankt zij zeker voor het grootste deel hare grootsche inrichting en uitrusting en het is de vraag of zelfs de Centrale Middelbaar Technische School voor Nederland, die een vorig minister te Haarlem had willen vestigen wel op zoo royalen voet had kunnen worden ingericht, wij hadden ons wellicht, althans aanvankelijk, met veel minder moeten tevreden stellen. Men bedenke echter, dat ook deze school uit een klein begin, eerst na een reeks van jaren geworden is, wat zij nu is, maar door het technisch onderwijs jaren lang te verwaarloozen, zijn wij nu zoo ten achteren geraakt, dat van een heel klein begin geen sprake kan zijn, als wij niet al te lang willen wachten tot er op eenig resultaat te rekenen zal zijn. Houdt men het denkbeeld eener centrale school vast, dan moet die toch aan zekere eischen voldoen, waar beneden men niet gaan kan, maar ook dan nog schrikken velen terug voor de kosten, temeer daar een centrale school, uit den aard der zaak, slechts aan een zeer beperkt aantal leerlingen ten goede zal kunnen komen. Dit laatste argument is het krachtigste, dat door de tegenstanders eener centrale instelling vooropgezet is.

Wanneer men den stand der zaak van het technisch onderwijs hier te lande nagaat, dan staan de kansen voor het oprichten van meerdere kleinere scholen, ontstaan uit particulier initiatief veel gunstiger, te meer daar de tegenwoordige regeering wel geneigd blijkt, daartoe medewerking te verleenen, getuige het aardig subsidie, dat aan den Nederlandsche Aannemersbond voor zijne school is toegezegd. Maar wil men zich niet tot uitsluitend theoretisch onderwijs bepalen, wil men bij de middelbare technische school de eischen der practijk recht laten wedervaren en de afdeelingen voor practische oefeningen zoo inrichten, dat zij niet in knutselen en spelen vervallen, dan zullen ook kleine plaatselijke instellingen groote kosten van inrichting vorderen en dan voorzien wij voor de oprichters een tijd van langdurig en vaak ontmoedigend gesukkel, voordat deze scholen gebracht zullen zijn op een hoogte, waarbij zij geacht zullen kunnen worden te voldoen aan de eischen des tijds.

Welk een lijdensgeschiedenis hebben niet de meeste ambachtscholen door moeten maken, eer hun bestaan goed verzekerd was?

Wanneer het vraagstuk in bouwkundige kringen besproken wordt heeft men natuurlijk meestal slechts de behoefte aan middelbaar technische opleiding voor bouwkundigen op het oog, maar zoo men het goed nagaat is die behoefte in veel grooter en veel bedenkelijker mate aanwezig voor technici in verschillende takken van nijverheid, die hier te lande worden uitgeoefend. Wij bezitten een school voor textiel-nijverheid en een cursus voor suiker-industrie, maar waar vindt men middelbare cursussen ingericht voor machine- en motoren-industrie, voor electrotechniek, voor papierfabricatie, voor ververij,

voor scheepsbouw, voor photographie, voor de drukkersbedrijven, voor steenbakkerij en ceramiek, voor glasfabricatie en meer andere industrieën, die lang niet zonder beteekenis zijn in ons land, sommige zelfs van groote beteekenis?

In de practijk dezer vakken is van opleiding geen sprake, de school moet dus voor een deel het gebied der practijk betreden, aan dien eisch is niet te ontkomen, maar voor kleine inrichtingen zal dit, met het oog op de kosten, steeds een groot bezwaar opleveren want in sommige gevallen zal men moeten komen tot inrichtingen, die meer het karakter van opleidingswerkplaatsen of opleidingsfabrieken hebben, dan van scholen. In beginsel bestaat hiertegen geen bezwaar, want wij hebben immers ook opleidingsschepen voor zeelieden en opleidingsbatterijen voor artilleristen, maar het is te voorzien, dat inrichtingen, zooals wij hier bedoelen, langzamerhand ontstaan zullen aan die plaatselijke scholen, welke door hare ligging als aangewezen zijn, om zich op enkele vakken van industrie meer speciaal en zoo volledig mogelijk in te richten. Dan zal de behoefte aan een centrale school wel niet meer gevoeld worden, maar het bezwaar, dat wie in de steenbakkerij wil studeeren b.v. van Alkmaar naar Arnhem moet komen, toch tenslotte blijven bestaan. Men eischt echter het onbereikbare, wanneer men de gelegenheid voor opleiding voor ieder in de stad zijner inwoning wil hebben en ook wanneer men die geheel kosteloos verlangt. Beter is het de instelling van studiebeurzen te bevorderen.

Te Manchester zijn talrijke studiebeurzen beschikbaar gesteld. Onze voorvaderen hebben indertijd in dit opzicht een goed voorbeeld gegeven en nog profiteeren veel studenten in de theologie aan onze universiteiten van hun vrijgevigheid. Van het thans levend geslacht mag gevergd worden, dat het dit voorbeeld volgt voor de technische opleiding, die indien zij goed is, hem die er van profiteeren kan een eervolle positie kan verzekeren en tevens bijdragen, om het vaderland, zij het ook geen eerste plaats, toch eveneens een eervolle plaats in de Europeesche nijverheid te doen innemen.

Over Beton en Gewapend Beton.

Onlangs kwam in het „Zentralblatt der Bauverwaltung" de volgende mededeeling voor.

„Hoe werken, uitgevoerd in cement en beton zich houden in veenachtigen bodem. Gevaar voor cement- en betonwerken bestaat slechts dan, wanneer de veenachtige bodem zwavelkies (ijzerkies) bevat. Zwavelkies wordt langsaam ontleed, bij inwerking van de lucht in ijzersulfaat en vrij zwalvelzuur. Bederf van beton kan tengevolge daarvan op twee manieren worden veroorzaakt: 1. Er vormt zich vrij zwavelzuur, dat door het grondwater wordt uitgeloogd. Dit zwavelzuur vernielt het beton in zeer korten tijd.

Een dergelijk geval is waargenomen is Osnabrück. Het beton daarvoor te behoeden door er iets bij te doen, belooft weinig kans van slagen. Weliswaar is het zeer waarschijnlijk, dat stoffen, als b.v. moeilijk ontleedbare silicaten e. d. de vernietiging kunnen vertragen, maar op den duur zullen ook die stoffen door het met het grondwater steeds weer opnieuw toegevoerde zwavelzuur worden ontleed. Het beste middel tegen deze wijze van vernieling is: de isoleering van het geheele muurwerk (zoowel vloer als muren) met asfalt.

2. In Frankfort a.M. is ook een aantasting geconstateerd bij kanalen die liggen in een veenachtigen bodem die zwavelkies bevat. Maar hier gaat de vernieling anders in haar werk. De veenachtige bodem is rijk aan carbonaten. Het door oxydatie uit zwavelkies in den grond ontstane zwavelzuur, treedt niet op in vrijen toestand, maar wordt gebonden aan de koolzuur-zouten, waardoor het koolzuur wordt vrijgemaakt. Het gevolg daarvan is, dat het grondwater een buitengewoon hoog gehalte aan sulfaten en een aanzienlijk gehalte vrij koolzuur verkrijgt. Dit vrije koolzuur en ook de sulfaten werken ontledend in op de kalk en de magnesium-silicaten van het cement en brengen teweeg, dat het beton in een brijachtige massa overgaat. Deze wijze van vernieling kan door toevoeging van bepaalde bestanddeelen aan het beton worden bestreden of tenminste aanzienlijk worden verminderd. Om dus te kunnen beoordeelen, of een bepaalde veenachtige bodem gevaren oplevert voor eventueel daarin uit te voeren betonwerken, en ook om te beslissen welke middelen van voorzorg in zulk een geval zijn aan te bevelen, is het ontegenzeggelijk noodzakelijk, een zorgvuldig scheikundig onderzoek van den grond en het daarin voorkomende grondwater te doen verrichten en op grond daarvan zijn maatregelen te nemen".

Ofschoon geen direct verband met het bovenstaande houdende, zij hier vermeld, dat in het begrootingsdebat in de Tweede Kamer ook het Gewapend beton ter sprake is gekomen.

Bij art. 49 (zee en oeverwerken in Noordholland) bepleitte de heer van Foreest het gebruik maken van gewapend beton bij zee- en oeverwerken op Texel. Per M³. kost het gewapend beton f 5, d.i. de helft minder dan het gebruik van klei en rijs. Te Oudenhoef is het gewapend beton toegepast met groot succes. Waarom nu de proeven op Texel en elders tot het oneindigde voortgezet? Er schijnt een „stille kracht", tegen de toepassing van gewapend beton te werken. Het gewapend beton heeft in een reeks van jaren getoond dat het van de inwerking van zeewater niets te duchten heeft.

Slechts kan erkend worden dat er nog niet genoeg ondervinding is over de aanwending van gewapend beton voor onderzeesche oevers. Maar spr. meent dat ook daar met bekwamen spoed proeven moeten worden genomen. Er kan een enorme besparing verkregen worden door de toepassing van gewapend beton.

De Minister beantwoordde dan alleen den heer van Foreest, die inconsequent was. Bij Waterstaat zou een „stille kracht" werken tegen het gebruik van beton, en juist in deze streek is voor f 11,000 werk aan gewapend beton uitbesteed. Proefnemingen zijn nog noodig. In zijn vorige betrekking heeft de minister bij bruggenbouw ondervonden, dat zelfs zoet water nog wel inwerkt op gewapend beton. Het gebruik daarvan schijnt niet overal aanbeveling te verdienen. Ten betooge daarvan citeert de minister uit een tijdschriftartikel van een deskundige.

„De deugdelijkheid van gewapend beton voor onderzeesche werken is allerminst gebleken, integendeel"; zoodat het van wijs beleid getuigt nog eerst eenige proeven te nemen.

Bij artikel 50 (Hondsbossche zeeweringen) vraagt de heer Van Foreest de hoofden op het strand te maken van gewapend beton. Deze kosten ½ van gewone strandhoofden en zijn reeds met groot succes gemaakt bij de Hondsbossche zeewering. Voorts meent de spr. dat het rijk de kosten moet dragen van de verbetering van de kustverdediging tusschen Kamp en Petten.

Wij weten niet op welken grond de heer Van Foreest een „stille kracht" bij Waterstaat meende te moeten veronderstellen.

Die stille kracht zal wel bij de vertegenwoordigers der basaltgroeven gezocht moeten worden, die het wel met leede oogen moeten aanzien,dat de ingenieur de Muralt, alweer een nieuwe eenvoudige oeververdediging zonder basalt heeft uitgevonden.

Prijsvragen.

RAPPORT DER COMMISSIE,

benoemd ter beoordeeling van de antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Iste Prijsvraag.

Onderwerp: Bibliotheek.
Ingezonden 31 ontwerpen.

Zoowel het aantal der inzendingen als de aard van deze getuigen van grooten lust tot ernstige studie, — er is interessant werk geleverd, jammer echter dat velen het programma niet goed hebben gelezen en daardoor buiten mededinging geraakten, — zij hebben uit het oog verloren dat begane grond en eerste verdieping afzonderlijk bereikbaar en te gebruiken moesten zijn. Bij de beoordeeling bleken de navolgende ontwerpen aan de eischen ven het programma te voldoen.

B en V. — 15 × 30. — Jacoba. — Au coin de la rue. — Algemeen belang. — Hibou. — Esperanto. — 15 Nov. — Ein gutes Buch etc. — Enfin. — Herfst. — A. — Library.

Bij nadere beschouwing bleek, dat over het algemeen de plattegronden beter bestudeerd zijn dan het karakter der gevels; na zorgvuldige schifting hielden wij over de ontwerpen onder de motto's Hibou, Ein gutes Buch etc. en Enfin, als hebbende de beste kwaliteiten.

Wij betreuren te hebben moeten besluiten aan geen ontwerp den eersten prijs toe te kennen daar óf de plans óf de gevels daartoe niet voldoende waren. Eenparig was de commissie van oordeel dat het ontwerp „Ein gutes buch" in doorsnede de grootste waarde heeft en dat van de beide andere, het eene door den plattegrond, het andere door den gevel als gelijkwaardig zijn te beschouwen.

In willekeurige rangschikking volgen de op de verschillende ontwerpen gemaakte bemerkingen:

B. en V. De ligging der hoofdvertrekken is goed, de tentoonstellingszaal is door de overstekende leeszaal als zoodanig niet te gebruiken.

De WC's zijn niet goed gelegen, de garderobes zijn onvoldoende van afmeting, een gebrek van verreweg de meeste ontwerpen. De gevels zijn niet zonder verdienste, de détails zijn echter zwak. De teekeningen zijn slordig.

15 × 30. Ingangen en vestibules zijn veel te bekrompen evenals de trap naar de 1e verdieping; de tentoonstellingszaal is niet dan door de boekenbergplaats te bereiken; de hoek is misbruikt door plaatsing van ondergeschikte lokaliteiten.

De muur groote bovenzaal wordt niet door een onderstaanden muur gedragen. De trappen zijn veel te steil; de ontwerper schijnt geen begrip te hebben van de eischen waaraan een trap in een dergelijk gebouw moet voldoen. De gevel is onrustig door de raamverdeeling; aan de détails is veel zorg besteed; het teekenwerk er van is vrij goed.

Jacoba. De vestibule voor de hoofdtrap ontbreekt; de trap komt niet mooi boven. De ingang begane grond is te smal en de nooduitgang der vergaderzaal naast den hoofdingang is misplaatst.

De Hall, boekenafgifte en de gang naar de garderobe missen het noodige licht. De leeszaalmuren staan niet geheel op het benedenplan. De gevelarchitectuur is zwak. Het teekenwerk is vrij goed.

Au coin de la rue. De tentoonstellingszaal is onaangenaam van verhouding, de trap naar de 1e verdieping zeer slecht van compositie. Boven is de verbinding tusschen vestibule en leeszaal niet gelukkig en de studiezaal wat smal.

De garderobe beneden is donker en het hebben van kleurlichten voor WC's is af te keuren. De gevels zijn zwak het teekenwerk matig.

Algemeen belang. De plans geven geen aangenamen indruk. De bestemming van den toonbank is niet begrepen, het publiek staat niet rustig; de groote bovenzaal kon beter zijn, er is iets gezochts in den vorm, vooral in de kolossale onnoodige pijlers aan den gevel. De conciergewoning is wat ruim opgevat. De gevels zijn onbeduidend. Het teekenwerk is goed.

Hibou. Een goed plan, waarin de hoofdtrap ruimer zou kunnen zijn en de boekenbergplaats beter zou kunnen zijn bestudeerd.

De gevels zijn belangrijk minder, hebben te veel villatype en drukken de groote zalen niet uit; het détail van het interieur had met meer zorg behandeld kunnen zijn, het teekenwerk is goed.

Esperanto. Geeft door de entresols een gecompliceerd plan te zien; de tentoonstellingszaal is niet gunstig van vorm, de Hall kon beter zijn verlicht. De entrée van den beganen grond is te klein in verhouding tot den ruimen Hall. In den smallen gevel springen onconstructief groote muurbrokken vooruit; evenzeer zijn de erkervormen van den langen gevel niet gelukkig en onconstructief; de architectuur is door eenvormigheid eentonig en door de vele kleine raampjes onrustig. Het teekenwerk is goed.

15 Nov. De toegangen zijn niet voldoende gescheiden, de gevels zijn niet zonder verdienste doch de terugsprong in den langen gevel op de 1e verdieping heeft geen zin, het middendeel van dezen gevel heeft geen verband met de aansluitende vleugels; de détails zijn zwak; het teekenwerk is goed.

Ein gutes Buch etc. Het plan maakt een gunstigen indruk, de Hall zoowel als het trappenhuis 1e verdieping zijn somber; de W.C.'s. van dames en heeren konden meer gescheiden zijn; de Hallmuur te verdieping staat niet op het benedenplan.

Nog ernstiger bedenking vindt de groote toren

van den langen gevel wiens muren niet uit het plan voortkomen.

De gevels drukken heel weinig de bestemming uit, zijn wat druk en doen te veel aan een raadhuis denken. Het interieur groote zaal is het beste der ingezondene. Het teekenwerk is verdienstelijk.

Enfin. Een onaangenaam plan dat niet voldoende bestudeerd is en een groot contrast vormt met de goede gevels, waarvan vooral de middenpartij van den langen gevel zeer goed is geslaagd. De diensttrap neemt de mooiste plaats in, de gang naar de leeszaal is somber. De binnenplaats is onbereikbaar; de gevels behooren tot de best ingezondene. De gevels zijn goed geteekend.

Herfst. De toegang tot de vergaderzaal is niet mooi, de Hall is onnoodig groot en de hierin aangebrachte loggia is doelloos; boekenuitgifte, diensttrap en W.C. zijn donker. De gevels zijn zwak het teekenwerk is matig.

A. Geeft een zeer goed plan met zeer zwakke gevels. De hoofdvertrekken zijn goed gelegen, de kolommen in den Hall konden worden gemist en de garderobes zouden licht kunnen en moeten krijgen. Doorsneden en détails zijn matig, het teekenwerk goed.

Library. De trap naar de 1ste verdieping ligt niet goed ten opzichte van den Hall; de tentoonstellingszaal kon beter verlicht zijn, ramen op erfscheiding zijn niet aan te bevelen, de studiezaal is wat lang van vorm, in den gevel komen de trappen niet voldoende tot uitdrukking. De gevels zijn matig; de constructie der bekapping van de leeszaal is bedenkelijk; de interieurs zijn overigens vrij goed.

Marie. Vergader- en tentoonstellingszaal zijn slechts door het trappenhuis der 1ste verdieping te bereiken; vestibule en Hall konden wat ruimer zijn en door verplaatsing van den ingang begane grond naar de as van den langen gevel is het gewenschte type van plan te verkrijgen; de hoofdvertrekken zijn goed gelegen en goed van vorm. De gevels hebben een gewoon onbelangrijk woonhuiskarakter, het teekenwerk is goed.

Library (2). De afzonderlijke toegang tot de 1ste verdieping ontbreekt; de ruimte voor boekenafgifte is te ver naar achter gelegen; de expositiezaal zoomede een vestiaire ontvangen te weinig licht. In den langen gevel zijn trappen en dienstvertrek architektonisch niet goed uitgedrukt; de doorsnede is goed, de détails onbelangrijk, het teekenwerk is zeer goed.

Boekerij. Heeft slechts één toegang, die nog bekrompen is; de hoofdtrap is te klein van opvatting; de zaal voor tentoonstellingen is niet gelukkig van wandoppervlakte; de gevels zijn vrij goed doch de groote zalen komen niet tot uiting. De détails zijn onbelangrijk.

Diinster (geteekend). Dit ontwerp is in elk opzicht onvoldoende, het onderwerp is voor den inzender veel te zwaar.

Kwadraad met diagonalen (geteekend). Heeft ook slechts één toegang; de ruimte voor boekenafgifte springt onnoodig terug; de vestibule 1e verdieping heeft een onaangenamen vorm; de conciergewoning is slecht ingedeeld. De gangen laten aan verlichting te wenschen over De architectuur is droog, het teekenwerk matig. De teekening van het interieur is blijkbaar alleen bijgevoegd om aan het programma te voldoen, is zeer onbeduidend.

T. M. Slechts één toegang, de vergaderzaal is sober verlicht, de boekenlift ontbreekt op bedenkelijke wijze, een zwaar belast punt; de leeszaal is wat groot, de zaalmuren rusten niet voldoende op de ondermuren. Het détail van het intérieur geeft veel beter teekenwerk te zien dan de overige teekeningen. De gevels zijn matig.

S. D. M. De totaal indruk is gunstig, de toegangen loopen inéén; de Hall is wat ruim doch zeer somber; W. C.'s en garderobes bekrompen. De gevels zijn eenvoudig en goed behoudens de hoekoplossing der 1e verdieping. De teekeningen vooral de détails zijn goed uitgevoerd.

Utrecht G. Het ontwerp gaat boven de krachten van den inzender en laat in alle deelen veel te wenschen over.

J. D. A. Heeft ook slechts één toegang. In de Hall is te veel ruimte; het balcon aan den korten gevel heeft geen zin. Overigens heeft het plan wel verdienste. De gevelcompositie is zwak, de uiteenloopende raamvormen werken onrustig. Het teekenwerk is goed.

Z. Heeft als velen het terrein geheel volgebouwd en verkrijgt daardoor te veel ruimte, zoo is de afgifte boeken veel te groot en is eene dienstkamer op de verdieping niet gevraagd. De ligging van W. C.'s aan den langen gevel is verkeerd. De gevels zijn arm en zwak van conceptie, het teekenwerk matig.

Plato. Een goed geteekend ontwerp met vrij goed plan en goede gevels. Het is te betreuren dat tegen het programma is gezondigd. Het licht bij den toegang der hoofdtrap kon beter wezen evenals de ligging der privaten, de vestiaires ruimer.

77. Het plan is in onderdeelen wel bestudeerd doch in zijn geheel niet gelukkig geslaagd; de wachtruimte boekenbergplaats is alleen te bereiken door de vestibule der 1e verdieping.

De begane grond vestibule is donker, de garderobe is te klein, de dames WC's niet goed geplaatst, en hebben niet het noodige licht en lucht; de leeszaal der 1e verdieping is wat groot en bestaat feitelijk uit 2 zalen, hetgeen echter niet als een bezwaar wordt aangemerkt. Het plan bevat verschillende kleine, niet gevraagde vertrekjes. In de gevels komt gewapend beton-constructie wat sterk uit, het resultaat is dat de indruk meer die van een utiliteits gebouw wordt dat men liever niet op den hoek van twee flinke straten zou zien gelegen; de poging om iets in deze richting te zoeken vond bij de concessie wel waardeering.

Het geheel is goed geteekend.

Bibliothèque. Afgezien van den ontbrekenden tweeden toegang is dit een goed plan waarin de vorm der hoofdvertrekken echter gunstiger kon zijn. De conciergetrap is niet direct bereikbaar, de WC's dames en toilette hebben licht noch lucht. Gevels, doorsneden en détails zijn zwak.

H. en W. De hoofdzalen zijn goed gelegen. De dienstkamer op de 1e verdieping is te groot en niet gunstig gelegen. De gevels zijn sober doch goed van verhouding; niet gewenscht wordt de wijze van verdeeling der bovenlichten ramen 1e verdieping. Het teekenwerk is heel goed. Het geveldétail is zwak.

Rien sans peine. Geeft een slecht plan, de benedenzalen zijn ongunstig van vorm, die voor tentoonstellingen kan slechts bereikt worden door de vestibule der 1e verdieping òf door de vergaderzaal; gevels en doorsneden zijn zwak.

A. et A. Heeft de fout der voorgaande ontwerpen, de variant geeft aanleiding tot de minste bemerkingen; de hoofdtrap c. d. is slechts van conceptie; de boekenbergplaats is alléén te bereiken door de vestibule der 1e verdieping; de hoofdzalen zijn goed gelegen doch de tentoonstellingszaal kon beter verlicht zijn. De gevels zijn droog en eentonig van vorm, de doorsneden zijn smakelijk geteekend.

Tot studie. Een zwak plan met slechts 1 toegang; de plans staan niet logisch op elkander, de conciergewoning is bepaald slecht. Het teekenwerk, vooral die der détails is goed. Het verschil in qualiteit tusschen plan en détails doet vermoeden dat deze niet van één ontwerper afkomstig zijn.

D. E. Te betreuren is dat ook dit ontwerp moest worden ter zijde gelegd; de WC's op den beganen grond konden wat ruimer zijn en beter gelegen; de schuine hoek aan tentoonstellings- en leeszaal is in het plan niet fraai; de gevels behooren tot de beste der ingezondene, het teekenwerk is goed.

Een monumentale ingang voor een park.

2de Prijsvraag.

Ingekomen 7 ontwerpen.

De commissie van beoordeeling is van meening dat de inzenders te weinig doordrongen zijn van de wetenschap dat een monumentale ingang is een meer of minder rijk hek tusschen twee flinke pijlers, welke laatste door hunne afmetingen en vormen veel tot den indruk van monumentaliteit bijdragen. De pijlers zijn te veel als ondergeschikt behandeld, vandaar dat o.i. niet een enkele monumentale ingang werd verkregen.

Labora. Is goed geteekend; pijlers en borstwering zijn te sober, het verdeelen van ieder der draaiende vakken in tweeën verbreekt de soliditeit, de lantaarns zijn te pretentieus; het gebruik van een gestyleerd natuurmotief valt te loven; de rechte bovenlijn van hekken en deuren is arm. Teekenwerk is niet onverdienstelijk.

Licht. Geeft het meest den indruk van monumentaliteit ofschoon lang niet voldoende, aan de pijlers is te weinig gedacht. De bovenlijn der hekken en deur is goed, de aanhechting der deuren aan de pijlers is zwak; de onderhelft der deuren is te open en verbreekt daardoor de harmonie tusschen onder- en bovendeuren. De verlichting laat te wenschen over, het licht verspreidt zich niet.

Het teekenwerk is verdienstelijk, behalve de doorsnede, die slordig behandeld is.

Entrée. Hetzelfde gebrek der hoofdpijlers; de hekken missen rhytmische verdeeling, de verbinding der verlichting op de pijlers is te arm; het vergulden van hardsteen is niet aan te bevelen.

Pax intrantibus. Pijlers en borstwering veel te arm, de bemerkingen op het vorig ontwerp gemaakt zijn ook op dit ontwerp van toepassing. Ongewenscht wordt het bevestigen van alle stijlen in het hardsteenwerk.

Delfshaven. Hier is geen harmonie tusschen hoofd- en tusschenpijlers; de namen op de pijlers zijn te onbeduidend en te laag geplaatst, de pijlerverlichting is niet geslaagd; de hekvormen bieden in strijd met hunne bestemming een laddervorm aan ter vergemakkelijking van het overklimmen. De punten die het overklimmen belemmeren en decoratief zoo goed kunnen werken worden hier geheel gemist.

De aanhechting der hekken op de borstwering moet beter bestudeerd worden.

Cisca. Heeft niets monumentaals, is veel te arm. — De wijze van verlichting is geheel onvoldoende.

H. B. De inzender wil met de moderne vormen mededoen doch blijkt hiervoor de noodige bekwaamheden voorloopig te missen; de conceptie is belangrijk en klein van opvatting; de draaiende hekken zijn bijzonder nuchter en de hierin aangebrachte stangen doen den dienst van scharen, hetgeen in strijd is met den aard van het materiaal. Het teekenwerk is slordig.

Op grond van bovenstaande bemerkingen stellen wij voor geen eersten prijs toe te kennen doch de bronzen medaille en f 35.— uit te reiken aan den vervaardiger van het motto „Licht", het getuigschrift met f 15.—, aan den vervaardiger van het motto „Labora" en een getuigschrift aan den vervaardiger van het motto „Entrée".

3de Prijsvraag.

Pen- of potloodteekening van een oud gebouw.

Ingekomen 6 inzendingen waarvan één niet voldoet aan de vereischte afmetingen.

Van de andere stelt de commissie voor de zilveren medaille en f 15.— toe te kennen aan den vervaardiger van het motto „Uit 't Maartensgat", het getuigschrift en f 10.— aan den vervaardiger van het motto „28912" en eene eervolle vermelding aan den vervaardiger van motto „28911".

De Commissie van beoordeeling:

A. SALM G.Bzn.
K. SLUYTERMAN.
J. A. G. VAN DER STEUR.
ALB. OTTEN.
J. P. STOK Wzn.

Rotterdam, December '08.

De namen der bekroonde ontwerpers zijn reeds in een vorig nummer bekend gemaakt.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 51. Mededeelingen van het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. B.
Botermarkt 25 te Haarlem door J. v. d. Bau Pz. met afbeelding.
De Architectuur van het Beethovenhuis Verslagen van Vergaderingen. Afdeeling Arnhem Vergadering van de architect-leden van 9 Dec. 1908.

Architectura No. 51. Mededeelingen van het Genootschap.
Verslag der 1251ste Genoot-chapsvergadering van 16 December 1908.
Jaarverslag van het Genootschap A et A.
Jaarverslag van de Redactie van „Architectura".
Jaarverslag betreffende het plaatwerk „de Architect".
Restaureeren en nog wat.
Technisch Gedeelte. Verwarming en Ventilatie door Ing. Joh. Joh. Körting naar het Duitsch door K. F. van der Heijden (Vervolg) — Teekenakten — Enquête over Menie.
Ingezonden stukken. Werkloosheid door H. Habets.

De Ingenieur No. 51. Spijkerglooiing voor taludverdediging, door R. R. L. de Muralt c. i. met afbeeldingen.

Het bepalen van het rendement en de temperatuursverhooging van gelijkstroom-machines met parallelwikkeling, door Dr. W. Lulofs, met afbeeldingen.

Invloed van het verschil in soortelijk gewicht van zout en zoet water op strooming en verplaatsing van vaste stoffen in benedenrivieren, door J. J. Canter Cremers c. i., met afbeeldingen.

Cement-ijzeren dak met vrijdragend plafond in de Amstelbierbrouwerij te Amsterdam door D. W. Gijswijt w. i., met afbeeldingen.

De invloed van ketelsteen en andere weerstanden op de warmte-transmissie bij stoomketels. Naschrift door Chr. Mulder w. i.

Technisch Weekblad (R. v. T.) No. 51. Uit de Afdeelingen. Mag ik mij laten verzekeren? — Scheeve Tongewelven. —

De Aannemer No. 51. De Staatscommissie voor den Middenstand (Slot.).

Uit eigen kring. Een aannemerstrust. — Weinig belangstelling. — Partieele aanbesteding.

Een belangrijke vergadering in zake partieele aanbesteding.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 18 Dec. 1908.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 25. Bevriezingsproeven met baksteenen en kalkzandsteenen. — De glazuren en hun kleuren in de Middeleeuwen en ten tijde der Renaissance. — IJzer in beton. — Het onderzoek en de eigenschappen van kalkzandsteenen. — De geschiedkundige ontwikkeling der steenfabricatie. (Vervolg).

Deutsche Bauhütte No. 51. Zur Frage eines modernen Sakralstils, door M. Escherich.

Ueber die neue Synagoge in Hamburg, door F. Gerstner, met afbeeldingen.

Ueber die Formenbildung des Zopf- und Empirestyls, met afbeeldingen.

Die Architektur des Fabrikgebäudes door Erich Schwarghammer, met afbeeldingen van een mijngebouw te Kupferdreh, architect Pinnekamp te Bochum.

Rauch, Russ und Bauwerke, door H. Hillig.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in aft. 12.

Ysbekers: A. Stol. — Een nieuwe soort beweegbare brug: J. H. E. Rückert. — Gaai en Ekster (slot): R. Tepe. — De ontwikkeling der aluminium-industrie: Dr. A. J. C. Snijders. — Wilde ganzen: J. Dualder Dz. — Installaties voor spoelvulling in het Ruhrkolenbekken: A. van der Ham. — Beantwoording van de vraag betreffende het wijzigen van de omwentelingssnelheid der aarde: J. A. Kerkhoven. — Eenvoudige Proeven. De scheikundige processen in de vlam: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Van Gendt's Bouwkalender 1909, uitgave L. J. Veen te Amsterdam. De 39ste jaargang van het overbekende zakboekje ligt voor ons, in vorm gelijk aan vorige jaargangen, maar toch alweder vermeerderd en verbeterd. Aan het Technisch Memorandum is niet veel te veranderen of te verbeteren, zou men zeggen, dit kan grootendeels onveranderd uit den eenen jaargang in den anderen overgaan, maar toch zijn er enkele wijzigingen ingebracht en b. v. op bladz. 28 en verder in de tabellen, betreffende toe te laten spanningen en aan te nemen belastingen, welke nu in plaats van uit de Berlijnsche Bouwverordening uit de Amsterdamsche zijn overgenomen. Geheel verschillend is de inhoud natuurlijk wat betreft de Regelen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten, terwijl men in de Aanteekeningen omtrent het Postwezen zooals vanzelf spreekt, de onlangs in werking getreden bepalingen vindt.

De rubriek Personalia eischt van de bewerkers jaarlijks zeker den meesten arbeid en uit alles blijkt, dat zij zich veel moeite geven, deze rubriek zoo volledig en nauwkeurig mogelijk en zooveel doenlijk tot het eind van het jaar bijgewerkt te geven; ook in dit opzicht mag dus de Bouwkalender een betrouwbare gids worden genoemd, waaraan een geregeld toenemend debiet verzekerd is.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.

In de vergadering der Tweede Kamer van 18 December zijn de Landsgebouwen ter sprake gekomen en wij lezen in het verslag daarover het volgende:

Bij de afdeeling Landsgebouwen deelt de heer Lely een en ander mede over den arbeid der Huishoudelijke Commissie in zake de opdracht der Kamer met betrekking tot vergrooting van het Kamergebouw. De aandacht van den minister is gevestigd op de wenschelijkheid van aankoop of onteigening der terreinen aan de zuidzijde van den Hofsingel. De commissie meende, dat dit wellicht voor een uitbreiding in de verre toekomst wenschelijk zou zijn. De minister heeft zich bereid verklaard dien aankoop of die onteigening te bevorderen.

De minister zal goed doen spoed met de zaak te maken, omdat er kans bestaat, dat, na den aanleg van den nieuwen verkeersweg door de gemeente, kostbare opstallen op de terreinen zullen worden geplaatst. Legt men nu op deze terreinen de hand, dan kan men den Hofsingel afsluiten en heeft men het in eigen hand te voorkomen, dat er hinderlijke ondernemingen komen: bedrijven of inrichtingen voor publieke vermakelijkheden. Spr. zal geen stemming uitlokken; hij weet te spreken namens de meerderheid der Kamer. De minister diene dus een voorstel tot aankoop of onteigening van deze terreinen in.

De heer De Stuers wil misverstand voorkomen. De minister heeft geen voorstellen gedaan voor betere huisvesting van Kamer en departementen. Slechts gaf de min. een „voorwoord"; enkele „vage" denkbeelden. De Kamer moet wel overlegde, goed toegelichte en geïllustreerde plannen hebben. Intusschen sluit spr. zich bij den heer Lely aan. De hand moet gelegd worden op de aangrenzende terreinen van het gebouw der Kamer. Dat zal zeer verstandig zijn. De min. trachte voorts alle dienaten die thans in huurgebouwen zijn ondergebracht, in definitieve gebouwen te brengen.

Voor de bouwkundigen van justitie en binnenlandsche zaken dient ook huisvesting te zijn. De min. zorge voorts voor de instandhouding van het huis van Groen van Prinsterer aan den Vijverberg. Dat is een juweel van een huis. Het wordt thans misbruikt nu er bureaux in gevestigd zijn. De reg. bestemme dit huis voor ambtswoning van den minister van buitenlandsche zaken, de eenige min. die moet recipieeren, en die niet maar overal kan gaan wonen.

De Minister heeft in zijn Mem. v. Antwoord eenige denkbeelden ontwikkeld in aansluiting aan de plannen van zijn voorganger.

Hij vertrouwt tot een behoorlijk plan van huisvesting te kunnen komen. De vraag rest, hoe met de zaak zal worden begonnen. De Min. heeft de hand gelegd op de terreinen aan de zuidzijde der Kamer voor f 275,000. De min. heeft de terreinen tot 1 Februari in handen. De Kamer heeft zich dus slechts uit te spreken en de min. kan dan een voorstel aan de Kamer doen. De min. wilde aan de eigenaren der terreinen (Siemens en Halske) geen enkele zekerheid geven, omdat hij wilde weten, of er in de Kamer tegenspraak kwam.

De min. zal ook zorgen voor huisvesting van de rijksbouwmeesters, door den heer De Stuers bedoeld. De huurwoningen zullen in de plannen des ministers verdwijnen. Komen die plannen er, dan komt het huis van Groen van Prinsterer van zelf leeg. Wil de Kamer het dan bestemmen voor ambtswoning van den minister van buitenlandsche zaken, dan heeft de min. daarentegen geen bezwaar.

De heer De Stuers repliceert.

De heer Lely stelt een amendement voor, om een nieuw artikel in te lasschen luidende: Aankoop van terreinen aan de zuidzijde van den Hofsingel . . . Memorie.

De Minister neemt het amendement over

Het debat wordt gesloten.

Bij artikel 116 (onderhond enz. van de landsgebouwen) wijst de heer De Stuers opnieuw op het bederven van de Eerste Kamervergaderzaal door de ijzeren tribunes. Reeds 25 jaar geleden gaf de Kamer het geld, om die tribunes te verwijderen en ze zijn er nog. Het bescheid van den min. is onvoldoende. De min. dringe bij de Eerste Kamer op een solutie aan. Spr. rekent op de medewerking van die Kamer en hoopt te zullen beleven, dat de monsters zullen verdwijnen.

De Minister zal niets liever, dan die verdwijning zien. Maar de bezwaren der Huishoudelijke Commissie zijn niet ongegrond. Verdwijnen de tribunes, dan moet er gelegenheid komen om publiek en pers te plaatsen. In de kleine loges langszijde van de zaal is dat niet mogelijk.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

's-GRAVENHAGE. Naar wij vernemen is het Ontwerp Uitbreidingsplan van den architect Berlage dezer dagen bij het Gemeentebestuur ingeleverd.

AMSTERDAM. De Maatschappij van Bouwkunst en Architectura et Amicitia hebben besloten het verzoek van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst tot de Regeering gericht, om een prijsvraag uit te schrijven voor een Nederlandsch paviljoen op de Brusselsche tentoonstelling, niet te steunen.

TILBURG. Omtrent de tentoonstelling „Stad Tilburg" — 1909 deelt de N. T. C. mede, dat wanneer in die plannen geen wijziging wordt gebracht, op het terrein, dat 60.000 vierkante meter groot is, komen: 1 gebouw voor nijverheidsproducten, 1 voor machines, motoren, enz., 1 voor diverse machines voor groot- en kleinindustrie, waar vooral de textiel-, de schoen- en metaalindustrie goed vertegenwoordigd zullen zijn, benevens vele inzendingen voor kleinere bedrijven als voor slagers, bakkers, smeden, timmerlieden enz. Verder 1 gebouw voor verschillende kunsten, waaraan verbonden wordt eene tentoonstelling van werken van levende meesters zoowel van Holland als van België.

Als een aantrekkelijkheid wordt op de tentoonstelling ingericht een Turksch plein, met talrijke winkeltjes, restaurants, theehuizen, enz. Verder wordt een volledige kermis en een groot sportterrein ingericht.

ROTTERDAM. De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap zal gedurende de Kerstvacantiedagen in de Academie een drieledige tentoonstelling houden, namelijk van de ongeveer vijftig antwoorden op hare prijsvragen van dit jaar, van de antwoorden op de Dam-prijsvraag en van de Gartenstadt-tentoonstelling.

De Academie zal dus veel te zien geven. De tentoonstelling zal wederom van korten duur zijn. Elke Kerstmis pleegt de Academie haar eigen toepassing te hebben van de woorden: kort en goed. Maar dit jaar duurt de tentoonstelling toch iets langer dan andere jaren, namelijk tot 3 Januari. Donderdagmiddag opening voor leden en genoodigden. Van Zaterdag af vrije toegang voor iedereen; alleen op Nieuwjaarsdag voor niemand.

Vacante Betrekkingen.

— Assistent bij de Gemeentewerken te Meppel. (zie adv. in dit nummer). (1)

— Bouwkundig teekenaar (aankomend), tegen 1 Januari op een bouwwerk te Scheveningen. Brie en lett. Z 417, aan Terneden's boekhandel, Rotterdam. (1)

— Ingenieur goed bekend met het bouwvak en zeer goed vertrouwd met cement-ijzer constructies. Brieven onder lett. W. aan B. van der Land's boekhandel, Rembrandtplein 18, Amsterdam.

— Twee aankomende teekenaars bij Allan en Co., fabriek van rollend materieel, te Rotterdam. (1)

— Gemeente-Architect te Amersfoort. Zie adv. in dit no. (2)

— Teekenaar P. G., op een Technisch Bureau bekend met werktuigkundig teekenen en rondschrift. Brieven onder No. 2077, bureau van de Haagsche Courant te 's-Gravenhage. (2)

— Onderbaas bekend met spoorwerken en stoommachines. Brieven onder No. 37607 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Werktuigkundige, tegen 1 Januari 1909 bekend met ketel-, scheeps- en ijzerconstructie. Brieven onder No. 39044 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Twee electrotechnikers op een electr. Bureau bekend met ontwerpen voor licht en kracht. Br. onder No. 2152, a. d. boekh. M. M. Couvée, Den Haag. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

32 Bouwk. Opz.-teek.,	22—50 j., f 60—f 125	p.m.
12 BouwkOpz.-Uitv.,	23—50 j., f 65—f 120	„
12 Bouwk. Teek.	22—33 j., f 45—f 120	p.m.
5 Waterb. Opzr.	20—48 j., f 60—f 125	„
1 Décoratie-teekenaar	—30 j., f f 125	„
1 Teek. voor kunst-industrie	—30 j., f f 125	„
7 Chef-machinisten	26—34 j., f 80—f 130	„
6 Werkmeesters	26—34 j., f 80—f 130	„
7 Werktuigk. Teek.	18—30 j., f 35—f 90	„
4 Electrotechniker	20—31 j., f 35—f 130	„
2 Scheepsteekenaars	21—22 j., f 65—f 70	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 28 December.

Driel ten 11 ure. Door het gem. best.: het sloopen van de bestaande school met onderwijzerswoning te Hoenza-Driel en het bouwen van twee lokalen met onderwijzerswoning. Aanwijzing 21 December ten 10 ure. Inlichtingen bij den Architect G. G. Lodder te Zalt-Bommel. Bestekken met teekeningen verkrijgbaar bij den Architect.

Amsterdam ten 12 ure. Door het Gem. Best. ten Gemeentehuize. Het leveren van verglaasde IJzeraarden Buizen, gedurende het jaar 1909 Bestek en voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingen. van het Onderhoud der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Dongen ten 1.30 ure Door de arch. J. de Vries te Boxtel in den huize Overdouk: het bouwen eener bijz. school voor O. L. onderwijs in 4 klassen, speelplaatsen enz. alsmede een gebouw met slaap- en eetzalen enz. voor de Eerw. Broeders; bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

Groningen ten 12.45 ure. Door het gem. bestuur: het bouwen van een wagenhal met directiegebouw, eene stapelplaats, eene smederij enz. ten behoeve van de electrische tram bij de Noorderstationstraat, bestek no. 32: bestek en voorw. ter inzage ter secretarie en ald. verkrijgb. inlichting aan het bureau der gemeentewerken; aanw. gehouden.

Hallum. Door het best. der bijz. school:

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

het bouwen eener school met 4 lokalen; inl. bij den bouwk. R. Jansma bij wien bestekken en teekeningen te bekomen zijn.

Nijezijl. De coop. vereen. De Hem: het verbouwen der kaas- en roomboterfabriek; bestek en teek. te bekomen bij W. D. de Jong arch. te Sneek.

Neede ten 4 ure. Door de arch. T. Broekhuizen in het café Hondelink: het bouwen van een woon- en winkelhuis; bestek en teekening ter inzage in voorn. café; aanw. op den dag der besteding om 8 ure nam.

Zundert ten 2 ure. Door de opzichter A. van Meer Adrz. te Oosterhout in hotel Wapen van Nassau: het sloopen van een huis en het bouwen van een woonhuis met verdieping voor den heer P. J. Pellens-Kerremans bestek en teek. verkrijgb. bij voorn. opzichter. Het metselwerk is niet in de aanbesteding begrepen.

DINSDAG 29 December.

Borne, ten 3 ure, door de directie der stoomspinnerij en weverijen voorheen S. J. Spanjaard in het café Banis: het bouwen van 2 verdiepingen op eenige fabrieksgebouwen (bebouwd oppervlak plm. 1750 M².), van een watertoren (hoog 30 M.) en van een portiershuis met bovenwoning; bestek en teekening verkrijgbaar bij den architect G. Beltman AGzn.; aanwijzing op den dag der besteding 12 uur.

St. Annaparochie, door de architec J. Winters Jz.: het bouwen van 8 werkmanswoningen aan den Koudeweg onder St. Jacobiparochie; bestek en teek. ter inzage in de herberg van P. Snijder.

Oostermeer, de heer C. Tjeerdsma: het bouwen van een stelphuizinge met 8 koeställen; bestek en teekening te bekomen bij den besteder.

Oosterwolde, door de arch. O. M. Meek te Donkerbroek: het bouwen van een woonhuis; bestek en teek. te bekomen bij aanbesteder.

Delft, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: bestek 1. de levering van 250.000 Waalklinkers, 30.000 trottoirklinkers en 10.000 blauwe Rijnklinkers, Waalvorm; bestek 8: het verrichten van straat- en andere onderhoudswerken aan den Haagweg, de Brasserkade en de Weg naar 't Haantje, onder de gemeente Rijswijk, Vrijenban en Hof van Delft ged. 1909, 1910 en 1911, begrooting f 10700; (zie adv. in no. 51.

Hillegom ten 12 ure, door het gem. best.; het rioleeren van verschillende wegen en straten tot een gezamenlijke lengte van plm. 4000 meter, alsmede het bestraten van eenige wegen tot eene gezamenlijke lengte van plm. 2250 M², in drie perc. en in massa; bestek en teekening zijn verkrijgbaar ter Gemeentesecretarie. Inlichtingen ten Gemeentehuize, kamer Gemeenteopzichter, 5 werkdagen, aan de besteding voorafgaande van 9 tot 12 uur.

Utrecht, ten 2 ure, door de directie der Mij tot Expl. van S. S. in het Moreelsche Park, bestek no. 1171: het maken van een nieuw hoofdgebouw en bijkomende werken te Simpelveld, raming f 82500. (Zie adv. in no. 50).

Utrecht, ten 2 ure, door de Maatschappij tot Expl. van staatsspoorwegen in het Centraalbureau der Mij.: het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw te Ojsterwijk, bestek no. 1170, begrooting f 3000; (zie adv. no. 49).

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN, IJselkade.—ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 . .	„ 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906	„ 32.717.500,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 30 December.

Suameer, door de arch. J. S. Veenstra te Bergum: het bouwen van eene school voor christelijk onderwijs met het meubilair: bestekken en teek. te verkrijgen bij aanbesteder.

DONDERDAG 31 December.

's-Gravenhage ten 2 ure. Door het hoofdbestuur der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstraat: het verbouwen tot bijkantoor van het voormalige post- en telegraafgebouw aan de Hezelstr. te Nijmegen; (zie adv. in No. 51).

ZATERDAG 2 Januari.

Terwispel, De heer R. Dragstra te Tijnje: het bouwen van een kerkje te Tijnje; inl. te bekomen bij aanbesteder: bestek en teek. ter inzage bij Velde, Kerkbuurt te Terwispel.

MAANDAG 4 Januari.

Amsterdam, ten 1.30; door de H. IJ. S. M. in het centraal station bestek No. 1131; het maken van den onderbouw voor eene draaischrijf op het stationsemplacement Kesteren raming f 9050; het bestek met teek. te bekomen aan het centraal-administratiegebouw der Mij. te Amsterdam; aanw. 30 Dec. 12.15 spoortijd.

Alkmaar, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: de levering van 168500 stuks straatklinkers, waalvorm; het bestek verkrijgbaar ter gemeentesecretarie.

Wilhelminadorp, ten 1 ure, door het gemeentebestuur van Kattendijke ten gemeentehuize te Wilhelminadorp: het bouwen eener Lagere school met onderwijzerswoning te Wilhelminadorp; bestek ter inzage ter secretarie er aldaar verkrijgb.; aanw. 30 Dec. van 10 tot 12 ure; inlichtingen bij den arch. J. Nieuwdorp Wz. te Goesche Sas.

's-Gravenmoer ten 11 ure. Door het gem. bestuur ten koffiehuize van Jac. Kuijpers: het bouwen van een gemeentehuis met politiewoning ald. bestek en teek. ter inzage in gen. koffiehuis en verkrijgbaar ten gem. huize; aanw. 29 Dec. 2 ure inlichtingen geeft de arch. C. A. Oomen Azn. te Oosterhout.

Warga. Door de arch. G. Alberda te Grouw; de bouw eener burgerhuizinge aan den Stationsweg te Grouw bestek en teekening te bekomen bij den besteder.

DINSDAG 5 Januari.

's-Hertogenbosch ten 11 ure. Door het gemeentebest.: het gedeeltelijk sloopen van verschillende perceelen aan de Zuid-Willemsvaart en den Noordwal en het inrichten van een gemeente-slachthuis: inlichtingen door den arch. belast met den slachthuisbouw elken werkdag van 9—12 en 1.30—4 uur; bestek met teekeningen verkrijgb. ten stadhuize. De inschrijvingsbiljetten moeten ten stadhuize worden ingeleverd uiterlijk den 4 Januari, voor 's namiddags 3 uur.

Antiquariaat van „de Opmerker"

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk f 10.80

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,

Dacostakade 104, Amsterdam.

2 84/2